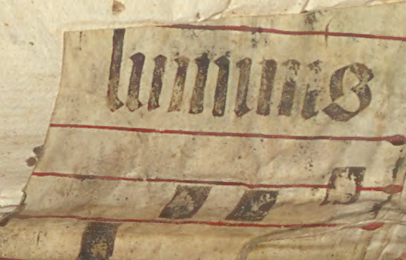
Cax. . . lib

Ert 56
M 116

R 14
2/14

cum et vocabulum
ris. non solu [illegible]

cum
nag:

FRATRIS
HECTORIS
PINTI LVSITANI
HIERONYMIANI

SACRAE THEOLOGIAE
DOCTORIS, ET IN ACADE-
mia Conimbricensi Sanctæ scri-
pturæ professoris,

OPERA OMNIA LATINA, QVAE
ad hunc vsque diem in lucem peruenerunt.
In tres tomos diuisa.

TOMVS SECVNDVS.

LVGDVNI,
APVD BARTHOLOMÆVM HONORATVM.
AD INSIGNE VASIS AVREI.

M. D. LXXXIIII.

POTENTISSIMO
AC INVICTISSIMO
PRINCIPI SEBASTIANO,

Lusitaniæ,& Algarbiorum regi citra & vltra mare, Africo,Æthiopico,Arabico,Persico,Indico, ac domino Guinææ, frater Hector Pintus salutem & æternam felicitatem.

NON me fugiebat,rex inuictißime, cũ hæc mea in diuinum vatem Ezechielem cõmentaria com ponere,meásque cogitationes literis mandare decreuissem, esse hunc meum laborem in hominum reprehensionem incursurum. Inurent enim mihi notam nimiæ audaciæ, quòd nullis eruditionis or namentis excultus profundißimum prophetam explanare contenderim, eáque aggressus sim, ad quæ non ausi sint accedere viri sapiẽtes, qui præstantibus ingenijs præditi Christianam philosophiam literis illustrarunt. Sed cùm nihil mihi sit antiquius, nihil magis in optatis, quàm fructum aliquem edere studiorum meorũ,ad id existimaui esse mihi potiùs respiciendum,quàm ad eorũ iudicium,qui nihil approbandum censent, nisi quod fuerit omnino perfectum,omnibusq; numeris absolutum. Ego enim in ea sum sententia pulchrum esse summa eos experiri,qui res magnas, & magnoperè expetendas concupiscunt. Quòd si non poßint ascendere ad fastigium, honestum esse in medijs saltem consistere. Nam apud Græcos non solùm Athanasio omni sapientia & sanctitate præstanti locus est,aut Magno Basilio, aut eloquenti Chrysostomo,sed multis alijs: quorum nonnulli etsi tantam nominis claritatẽ non sunt consecuti,non tamen fuerunt sua laude priuati. Nec apud Latinos in diuinis literis explanandis præclarum Augustinum deterruit à scribendo eruditißimi illius Hieronymi amplitudo,qui omnes omnium rerum ad Christianam pietatem pertinentiũ fontes animo ac memoria continebat.nec ipse Augustinus excellenti ingenio & ex-

nomen extinguitur, non ijs, qui pro Christo moriuntur, quorũ laus emori non potest. Et quoniam regnum hoc est veluti fons quidã, vnde ad alias regiones longè distantes fidei puritas dimanat, voluit illud Deus in fide conseruare. Nullus in eo est Lutheranus, nulla factio, nulla secta, nulla hæresis, sed summus omnium in fide catholica consensus. Cui igitur eram dedicaturus prophetam, qui vaticinatus est de euangelio per distantes terrarum oras nuntiando, nisi regi Christianissimo, qui hoc implet vaticinium, qui ab occidente vsque ad extremas orientis regiones mittit concionatores ad sanctum Christi euangelium longè latéque propagandum? Tu autem, serenissime rex, sustines non paruam expectationem imitandi & vincendi admirabilem illam regum, à quibus genus ducis, virtutis præstantiam, Alfonsi illius præsertim primi Lusitaniæ regis, qui Christi fide munitus, animi fortitudine septus, amplissimis virtutum ornamẽtis decoratus, iustis legibus, & incredibilibus victorijs de hostibus reportatis, regnum illustrauit, & ad amplitudinem perduxit. Is cùm quadam die paruo exercitu esset cùm maximis hostium Christiani nominis exercitibus congressurus, vidit in cœlo Christi speciem admirabili splendore circumlucentem: illóque aspectu roboratus, quinque potentes Agarenorum reges vna die deuicit, & innumerabiles eorum copias superauit. Huius, & aliorum maiorum tuorum præclara facinora, insignem pietatem, religionem, iustitiam, & in virtute constantiam speramus te non solùm imitaturum esse, sed etiam superaturum. Admiranda enim iam in te in tam tenera ætate contuemur. Nos pro celsitudine tua vota facimus, & preces ad Deum fundimus. Viue tu felix, viue, vt patria viuat: & nostra hæc commentaria singulari tua benignitate & clementia suscipe. Progrediar enim vltrà, si mihi fuerit exploratum, non tibi mea scripta iniucunda contingere. Vale.

APPRO

AD SAGRARVM LITERARVM STVDIOSOS, FRATER RODERICVS HIESPENSIS MONAchus diui Hieronymi: de propheticæ doctrinæ nimia obscuritate, magna necessitate & fructu, atque horum commentariorum laudibus.

INTER cætera supplicia, quibus Deus Opt. Max. aduersus populi Israëlitici ingratitudinem & impietatem, animaduertere voluit, illud erat grauius, & quod impijs hominibus magis nocere posset, quod per Esaiam prophetam acriter illis comminatur capite vigesimonono. Miscuit vobis dominus spiritum saporis, claudet oculos vestros, prophetas & principes vestros, qui vident visiones, operiet: & erit vobis, visio omnium, quasi verba libri signati. Est siquidem infensi Dei, & ob peccatorum scelera maximè irati signum (vt frequenter diuinis literis proditum est) prophetas auferre, & quòd populus doctore careat. Quo quidem supplicio, non deberent homines leuiùs affligi & condolere, quàm si corporeis oculis priuarentur. Sunt etenim prophetæ quasi quidam nostri oculi, quibus inter densissimas seculi huius tenebras possumus dispicere, quemadmodum ipse sol iustissima nomenclatura, mundi oculus compellatur, per quem videt omnia tellus. Hos igitur lucidissimos oculos claudet dominus, & quoniam Hebræa vox עצם Atsem, condensationem seu confirmationem significat, idem est acsi diceret, consolidabit seu comprimet, & immobiles reddet, & veluti congelatos, ad videndum prorsus inutiles. Prophetæ inquā, in quibus reposuerat dominus diuinæ suæ sapientiæ thesauros, non maiori vsui & vtilitati erunt vobis, quàm esse solent hominibus oculi excæcati aut ophthalmia cooperti, & quoniam non vulgaris erit cæcitas, alia similitudine & longa verborum serie, significare persistit Esaias, quam maximam prophetarū & legis Dei in populo Israël futuram ignorationem, dum libro signato visionem prophetarū aptissimè comparat: quasi diceret. Omnium prophetarum vaticinia & visiones, tanta erunt vobis caligine obscuræ, & ab intelligentia vestra reconditæ, vt nihil earum percipiatis: erunt nempè vobis tanquàm verba libri obsignati & occlusi, quem cùm dederint ijs qui scientiam legis Dei profitentur, Scribis videlicet & Pharisæis, Rabbinis & alijs legis doctoribus, exigentes ab eis interpretationem, respondebunt. Non possumus, signatus est enim liber. Si verò dederint vulgari cuidam & indocto, duplex sibi impedimentum ingenuè causabitur, hoc est, præter libri obsignationē se nescire literas. Hanc verò excæcationem, & tam altam legis diuinæ ignorantiam, ob sua scelera atque peccata populum Israël esse commeritum, planè ostendit Esaias, dum ait, Deum miscere spiritum soporis, vt profondè dormientes à visione longè absint, claudere oculos & prophetas, vt intelligamus (quod ex diuinis literis affirmare solent theologi) vnum peccatum esse causam alterius, & peccatorem ex vno scelere, in alia grauiora incidere, idque iusto Dei iudicio, non quòd Deus sit causa peccati (absit impietas) sed dicitur Deus immittere spiritum erroris, & spiritum vertiginis, spiritum soporis, excæcare, seducere, vt explicat D. Augustinus primo non illuminando, neque discutiendo tenebras, deinde non auferendo occasiones, quibus mens peccatoris magis ac magis induratur & excæcatur iusto Dei iudicio, sua tamen malitia exigente: vnde se indurare dicuntur peccatores, & se excæcare dicuntur Iudæi: atque hanc sententiam alia translatio huius loci clarissimè confirmat, his quidem verbis: Facite vos ipsos tardos & obstupescite oblinite vobisipsis oculos.

Esa. 29.
Ignoratio prophetarū pœna ingratitudinis.
Prophetæ oculi.
Deum miscere spiritū soporis quo modo intelligatur.
Aug. lib. 5. contra. Iul. c. 3. & de gratia, & li. arb. c. 20. & 21.
Cognitio legis & prophetarum quibus exhortamur ad opera sū mū bonum.
Socrates.
Prophetarū munus.

Cùm ergo extremum supplicium impiæ gentis sceleribus vindicandis ignoratio esset prophetarum facile nobis erit intelligere contraria consequentia, summum bonum populo Dei esse repositum in legis & prophetarum cognitione: vt quod Socrates frequenter dicere solitus erat, nempe scientiam

nymus impeditissimum obscurissimum quæ asserit prophetam, & quoniam verba sunt plena salibus & eruditione referre placet. Dum essem Romæ puer & liberalibus disciplinis erudirer, solebam cum cæteris eiusdem ætatis & propositi, diebus dominicis sepulchra apostolorum & martyrum circuire, crebróque cryptas ingredi, quæ terrarum profunda defossæ, ex vtraque parte ingredientium, per parietes habeant corpora sepultorum, & ita obscura sunt omnia, vt propemodum illud propheticum compleatur: Descendant in infernum viuentes, & rarò desuper lumen admissum horrorem temperet tenebrarum, & vt non tam fenestram quàm foramen demissi luminis putes, rursúmque pedetentim acceditur, & cæca nocte circundatis illud Virgilianum proponitur.

Psal. 54. Psal. 96. Psal. 17.

Horror vbique animos, simul ipsa silentia terrent.

Ezechiel oceano & Labyrintho cõparatur. Virgil. Æneis. 6.

Hoc mihi dictum sit vt lector prudens intelligat, quam habeam sententiam in explanatione templi Dei in Ezechiel, de quo scriptum est: Nubes & caligo sub pedibus eius. Et rursum. Tenebræ latibulum eius. Vnde & Moyses nubem ingressus est & caliginem, vt posset Domini mysteria contemplari, quæ populus longè positus & deorsum manens videre non poterat. Hæc Hieronymus. Et iterum in proœmio libri. 14. locum prophetæ Ezechielis oceanum scripturarum appellat & mysteriorum Dei labyrinthum, illustris poëtæ carminibus adductis. Hic labor, ille domus & inextricabilis error. Et alibi.

Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in alta,
Parietibus textum cæcis iter, ancipitémque
Mille vijs habuisse dolum, quà signa sequendi
Falleret indeprensum & irremeabilis error.

Ezechieli plures sereuelauit Deus. Eccles. 49. Ezech. filius hominis. Ezech. exẽplum fortitudinis ad corripienda peccata.

Satis igitur nobis constare potest, quãtis sit difficultatibus obuolutus Ezechielis prophetæ liber, super est modò, vt cum difficultate vtilitatẽ pensemus, quæ quidẽ minor nullatenus est. Etenim propheta alius non reperitur, cui toties inuisibilis Deus se inuisibiliter exhibuerit, vt in salutẽ hominũ ipsum edoceret. Vnde per Ecclesiasticũ, quin potius per ipsum diuinũ spiritum, maximè ob hanc rem cõmendatur Ezechiel, qui vidit conspectum gloriæ quam ostendit illi in curru Cherubin, nam commemoratus est inimicorum in imbre, benefacere illis qui ostenderunt vias rectas. Hæc ibi. Sæpius etiam filius hominis appellatur Ezechiel, vt figuram esse intelligamus eius, qui dicit: filius hominis non habet vbi caput suum reclinet: & filij hominis Christi doctrinam enuntiare in salutem: & ad tantas visiones fuisse euocatũ, vt oportuerit eum, ne magnitudine reuelationum superbiret, recordatione humanitatis humiliari.

Ca. 13. 20. Ca. 21. 29. 38. Ezechie. 3. Ezech. præcipua capita religionis tractat. Cap. 44.

Insuper Ezechiel exemplum constituitur eximiæ cuiusdam fortitudinis ad exprobrãda vitia, quapropter κρατος κυρίου robur domini rectè appellatur, conuocátque & adsciscit illum Deus quasi propugnatorem & vindicem suæ gloriæ, contra vniuersos terræ peccatores, vt eos constantissimè coarguat. Et tu fili hominis pone faciem tuam, contra filias populi tui. Fili hominis obfirma faciem tuam super Themam & Daron & Nageb. Fili hominis pone faciem tuam ad Hierusalem. Fili hominis obfirma faciem tuam contra Pharaonem regem Ægypti. Super Gog. Magog. Mirabilis sanè Daniel qui ad presbyterum mittitur delinquentem, Esaias ad principes, verùm Ezechiel non solùm ad principes, sed ad vniuersam simul mittitur corripiendam ciuitatem, quin ad vniuersum orbem, erat siquidem in eo magna fides & grandis audacia, durissima facies contra duritiem peccatorum, cui ideo dicitur. Vt adamantem & vt silicem dedi faciem tuam. Et præter communem illam vtilitatem quam in omnibus prophetis esse paulò antè asseuerauimus, Ezechiel propheta exhibet nobis, vbere sententiarum copia, præcipua capita religionis & doctrinæ Christianæ: vt sunt illa, quod sit munus episcoporũ & prælatorũ omniũ erga subditos subditorũ erga prælatos. Qui sint præcipui actus pastorum, quibus potissimum officium suum adimplere, debent existimari. Requirere videlicet oues, visitare, congregare, inducere in terram suam, pascere in montibus

Præcipui actus episcoporum. Abusus pastoralis officij ex Ezechiele.

Israël, in pascuis vbertimis, quæ omnia exhiberi minimè possunt à pastoribus, dum longè absunt à grege. Requirere quod perierat, abiectum reducere, confractum alligare, infirmum consolidare, nihil sibi antiquius esse debere, quàm incolumitatem gregis sibi crediti. Non contra pascere semetipsos, ponere nomina sua in terris suis, maioricatus erigere, domos ac familiam augere & amplificare, quasi sacerdotium Christi nihil aliud, quàm quæstum ac tyrannidem esse putent, ita vt impunè imò impiissimè quidam ex iurisperitis dicere ausus fuerit, tum demum episcopum optimè suo munere functum, si nouerit lites discindere atque dissoluere & vt suo vtar verbo (*si supiera substanciar vn processo*) Qui profectò blasphemia maior excogitari non potuit. Sed isthæc missa faciamus.

Cap. 14. Cap. 40.

Item illud vndique terrarum Deum habere iustos aliquos, quorum precatu & honore, cunctos alios clementer sustineat, & quorum intercessione ad misericordiam peccatorum flecti velit, vt patet cap. 14. Relinquetur in ea saluatio. Præterea etiam in ædificatione templi diuina quadam significatione, perfectio vitæ spiritualis explicatur, illiúsque incrementa, & quamplura alia id genus sunt, quæ longum esset recensere.

Authoris commendatio. Æneid. 6.

Horum omnium fructum exhibent nobis prophetarum enarratores, aperientes quæ difficilia (vt diximus) ad intelligendum erant. Inter quos nostra hac tempestate principem locum tenet reuerendus pater Hector Pintus, patria Lusitanus, qui cùm olim exhibuisset nobis prophetam euangelicum Esaiam, lucidissimè iam euangelicè & apostolicè extra sinagogam concionantem: nunc demum prophetam Ezechielem in densissimis tenebris obscuritatis delitescentem (quod ostendimus) eloquentissimũ facit concionatorem, ac profert in lucem: Et quem scripturarum oceanum & mysteriorum Dei labyrinthum appellat D. Hieronymus, ingreditur feliciter Hieronymiani instituti professor Hector Pintus, imò Theseus, (absit inuidia dicto) qui Dei misericordia & auxilio fretus, ipse dolos tecti ambagésque resoluit, cæca regens filo eruditionis vestigia: quem sequentes ad portum explanationum prophetæ Ezechielis peruenire poterimus. Cùm verò in enarratione Esaiæ omnes partes optimi interpretis & narratoris tanta cum laude & doctorum omnium consensu impleuerit, profectò in hoc opere commentariorum in

Ezechie

Ezechielem, non solúm meritam laudem & honorem sustinuit, ac expectatio ni satisfecit, verúm etiam superauit, vt se ipsum vicisse, vti Origenem quondam dicere posse videamur. Sermo est tersus & planus, frequens diuinæ paginæ testimonijs, eloquentia perspicuus & illustris, eruditione admirabilis, qualis apud sanctissimos patres, religionis Christianæ heroas, Hieronymum, Cyprianum, Chrysostomum, Lactantium, qui eloquentia, vt sanctitate floruerunt, vbique conspicitur. Gratissimum profectò est videre sacras literas, tam purè tam eleganter tractatas, ne immurmurare persistant barbarissimi & infantissimi homines, qui quoniam ipsi nihil præter balbutire norunt, theologiam nisi in cœno & barbarismo posse considere aiunt. Quasi hi quos recensuimus sancti patres, theologi non fuerint, quòd fuerint eloquentia clari. Sed isti persimiles sunt ijs, qui summam rerum ignorantiam sanctitatem esse dicunt: quos acriter reprehendit, ac contumelia dignos iudicat Hieronymus. Nec sum adeò (inquit) hebetis cordis & tam crassæ rusticitatis (quàm illi solam pro sanctitate habent) piscatorũ se discipulos asserentes, quasi idcirco sancti sint, si nihil scierint, &c.

Authoris eloquentia & eruditio.

In doctorũ existimatio de theologia

In epistola ad Nepotia. & epistola ad Marcellam.

Habetis ergo, Lectores integerrimi, commentaria in Ezechielem ab eodem authore à quo in Esaiam commentaria, olim tam hilari vultu excepistis, sed hoc loco author assurgit in cothurnos, & elegantissimè omnia persequitur, fusiúsque omnia tractat: quod sanè in Esaiæ lucubrationibus desiderabatur, nam cùm gratissimæ essent, longiores vellent theologi. Rursus grauiorum authorum agmina vtriusque literaturæ & diuinæ & humanæ, suo tempore & loco, non ad venditationem & ostentationem (quod fieri solet) sed magna cum necessitate & fructu afferuntur, Rabbinos & Hebræos illorúmque linguã & phrases, in catholicæ fidei subsidium testimoniúmque peritissimè facit ancillari. Quamplures etiam loci sacrarum literarum perdifficiles, nec non philosophorum, ad reconditiorem sapientiam & doctrinam expectantes, magna dexteritate explicantur, ita vt μεμψιμοίροι, id est queruli & quibus nunquam sit satis, nihil habeant quod sugillare possint. Neque tamen in mentem meam vnquã illa incidit existimatio, dicturos esse aliquos me de Hectore hæc magnificè prædicare, eo quòd ad eandem familiam & religionẽ Diui Hieronymi (etsi in alio regno) pertineat: iniqua est hæc & indigna sapientibus cogitatio. Porrò horum omnium (præterea quod in his operibus latissimè patent, ita vt mendacij possem facilè insimulari & reprehendi, si affectu non veritate assererem) affatim experimentum sumpsi per plures menses, quibus apud nos diuersatus est optimus pater in nostro monasterio, dum cudendi hæc commentaria facultatem & priuilegium sibi fieri expostulabat. Vbi simul integritatis suæ religionis, pietatis, ac eximiæ prudentiæ, prout sacerdotem monachum, theologúmque decent, exemplo ac conuersatione plurimùm recreati sumus. Ecce igitur vobis (candidi lectores) prophetas reconditissimos, & magna caligine cæcos, præcipuè Ezechielem, familiari quadam & gratissima dicendi forma loquentes, quos, vt deinceps ab eodem authore plura ac fortè maiora possitis expectare, hilaribus animis excipite, fruimini, ac valete. Ex nostro cœnobio Diui Hieronymi apud Madritum, quarto idus Nouembris, anno. M. D. LVII.

APPROBATIO

FRATRIS ANTONII DE SANCTO DOMINICO VIRI DOCTISSIMI, *Vlysiponensi collegio ordinis prædicatorum primarij sacræ theologiæ professoris.*

PERLEGI totum hoc opus mandante reuerendo Patre Magistro fratre Francisco Foreyro, cui à serenissimo cardinale cura hæc commissa est: dignissimúmque existimo, quod prælo mandetur: non solùm enim nihil continet, quod sanæ ac orthodoxæ fidei aduersum sit: sed quod plurimùm possit iuuare sacræ scripturæ studiosos, & illos qui ad populum conciones habent: est enim plenum admirabili eruditione & Christiana pietate.

Frater Antonius de sancto Dominico.

FVIT hic liber examinatus & approbatus ab illustri viro domino Georgio de Almeyda ordinario Vlisbonensi dignissimo, & ab admodum reuerendo patre, fratre Francisco Foreyro inquisitore & librorum censore integerrimo, & ex eorum facultate & decreto typis mandatus.

Dominus Georgius de Almeyda. *Frater Franciscus Foreyro.*

EGO *frater Hieronymus à Pauia prior monasterij Bethlehemitici, & prouincialis ordinis diui Hieronymi regni Portugalliæ do facultatem, vt hic liber fratris Hectoris Pinti fratris nostri ordinis mandetur typis, quòd sit verè doctus, pius, & vtilis. Datum in nostro monasterio Bethlehen die.18. Iunij, anno à virginis partu. 1567.*

Frater Hieronymus à Pauia, Prior & Prouincialis.

¶ 5 AD

ELENCHVS IN EVANGELIA, QVÆ DOMINICIS DIEBVS ET in festiuitatibus Sanctorum in ecclesia Dei per anni circulum decantari solent, ex commentariis *F. HECTORIS PINTI* Hieronymiani in Ezechielem Prophetam, excerptus & studiosè digestus.

Dominica Prima Aduentus.

DE duplici Christi Aduentu, scilicet, in carne & ad iudicium disserit in pag. 99. col. 1. in med. columnæ, in verbo, Effunde. ¶ Videtur extrema dies iudicij appropinquare, iuxta illud quod saluator ait in euãgelio, Cũ venerit filius hominis, putasne ꝙ inueniet fidẽ in terra? pa. 162. co. 1. in med. Nunquid. de Antichristi ortu, moribus, persecutione, & sepultura. pag. 339. col. 1. in fin. Et quia præcipuus. Vsque in finem capitis, & in toto capitulo sequenti, scilicet, 39. de signis præcedentibus diem iudicij. pag. 386. collumn. 2. in prin. Solet diuina. De iusto iudice Christo qui vnicuique retribuet iuxta exigentiam meritorum. pa. 360. collumn. 1. in med. Vult significare. ¶ De pœna damnatorum, & tremenda illa die. pag. 8. collumn. 2. in med. Et ignis inuoluens. Quomodo autem tunc aperientur libri iuxta illud Danielis cap. 7. Libri aperti sunt, & antiquus dierum sedit. pag. 40. collumn. 1. in med. In quadam pag. lege columnam sequen. vsque ad contex. vide etiam de hoc vltimo iudicio. pag. 94. col. 2. in prin. Iniquitas domus. & pag. 123. col. 1. in prin. In die Domini. & pag. 280. col. 2. sub med. & consolata. Denique & pag. 431. col. 2. ante med. Hoc erit. Non proderunt tunc sanctorum suffragia, sed vnicuique opitulabitur sua conscientia. lege de hac re. pag. 134. col. 2. in med. Vel si gladium. Quomodo iusti lætabuntur cùm viderint vindictam impiorum. pag. 195. col. 1. in med. Pro eo.

Dominica Secunda Aduentus, Cum audisset Ioannes in vinculis, &c.

DVo hic obseruanda sunt, primum quod Ioannes erat in vinculis, secundũ quod in carcere audiuit Christi opera. De primo perpende quod licet Ioannes esset in vinculis coniectus, liber erat, Herodes vero vinculis peccatorũ astrictus. Ioannes non timebat Herodem, Herodes autem (vt Marcus ait cap. 6.) timebat Ioannem. pa. 3. colu. 1. propè med. Cum essem. lege totã col. sequentem. & pag. 3. colum. 2. circa finem. Credo tamen. ¶ Odit mundus veritatem. pag. 132. col. 2. in prin. & Propheta. & pag. 268. col. 2. circa prin. Nisi Ionas. & pag. 294. col. 1. in fin. Væ concionatori. & pag. 428. col. 2. iuxta fin. In toto hoc. ¶ Non ideo dimittenda est veritas aut occultanda. pag. 122. col. 1. in fine. Non ascendistis. ¶ Secundò à quibus audiuit Ioannes opera Christi? A discipulis dicentibus: Rabbi qui erat tecum trans Iordanem cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum. Ioan. 3. Hoc (vt Beda annotat) liuore inuidiæ narrauerunt Ioanni. Discipuli Ioannis simul cum Pharisæis, inuidia instimulante, opera Christi calumniabantur, vt Lucas testatur. Lucæ 5. de inuidia vide pa. 180. col. 2. in fin. Appellat. & pag. 229. col. 1. post med. Imprimis contra Ammonitas. & pag. 230. col. 1. in prin. & super terram. lege totum fol. & pag. 278. col. 1. in fin. AEmulata. & pag. 286. col. 1. ante med. Vt cantharides. ¶ Aduerte super illud quod Christus respondit. Cæci vident, claudi ambulant, &c. Quid in his poterant discipuli Ioannis cognoscere Iesum esse Christum: Ex operibus enim cognoscitur homo, vnde saluator Iudæis disceptantibus de eo dixit. Opera quæ ego facio testimonium perhibent de me. Io. 10. de necessitate tamen bonorum operum, vt Paul. asserit Timo. 1. vide pa. 61. co. 2. sub med. Quemadmodum. & pag. 84. col. 1. post med. Aduerte. Obserua autem quod hoc miraculum quotidie operatur Christus spiritualiter, illuminando cæcos peccatores. Cæci erant illi non visu corporeo, sed spirituali. de quibus saluator ait, Sinite illos quia cæci sunt, & duces cæcorũ. Matth. 12. hos cæcos sæpe illuminat Christus. pagi. 86. col. 2. prope prin. dicunt enim. ¶ In eo autem quod ait de Ioanne scilicet, arundinem

vento agitatam, laudat Christus Ioannis constãtiam. De qua vide pag.5.col.2.in fine. Est enim.& pa.136.col. 1. in princ. Deus meus pone. & pag. 333.col.2.in prin. Pollicetur.& pa.363.col.2.sub med. Nam corpus.

Dominica tertia aduentus. Miserunt Iudæi ad Ioannem.

INterrogauerunt Ioannem, Tu quis es? Hoc etiam vnicuique nostrum potest interrogari de cognitione sui ipsius, l.pa.16.col.2. post med. Hęc est magna. lege duas columnas sequentes. Vide etiam de eadem re.pag.182.colum.1.in prin. Quasi vinea.¶ Respõdit Ioannes, Non sum ego Christus, quia mundi gloriam contempsit. Ioannes magnam gloriã cõsecutus est, cùm fuerit a Christo mirifice laudatus. Qui quęrit mundi gloriam, ipsam non inuenit, Qui verò contemnit, adipiscitur illam. De hac re late disserit pagin.69. colum. 2.in prin. Vrbes desertæ.¶ Parate viam Domini. pagina. 75. columna 1. in fin. Et iudicabo. & pag.108.colu.1.in fine. Facite vos. ¶ Medius vestrum stetit quem vos nescitis. Sic præsul & quicunque est in dignitate constitutus, in medio suorum debet esse, omnibus consulens, & æqualitatem seruando.pag.4.colu.2. prope med. Illud est præterea.& pagin.420.col.1. in med. Statera. & pag.63. colum.1.ante med. In medio Gentiũ. & pagin.115.col.1.in prin. Ezechiel enim. Habeat in manu mensuras.pa.357.col.2.propè med. Apparet Christus. & pagina.360.col.1.in med. vult significare.

Dominica Quarta aduentus. Anno quintodecimo imperij, &c.

IOãnes omni virtute & eruditione excultus, anno ætatis trigesimo, exiit vt verbum Dei prædicet. Hac ætate Ioseph stetit coram Pharaone, & Regni gubernacula tenuit, similiter Dauid regnare cœpit, & Ezechiel accepit munus prophetandi. At nunc impuberes & illiterati, &c. pagin. 294.columna 2.sub medio. Imprimis autem. Prę. non propria authoritate se ingerit, sed mittitur à Deo. Factum est enim verbũ Domini super Ioannem.pagina.34.col.2.in medio. Mitto ego te. Denique in deserto sacris orationibus & meditationibus insistens, prius didicit quę posteà alios docuit.pagin.38.col.1.in fin. Et comede.¶ Prędicans baptismum pœnitentiæ. Prædicabat Ioannes dicens. Genimina viperarum, quis, &c. Quomodo impij & homines nepharij similẽtur viperis, scorpionibus, & alijs feris & portentis vide pagina. 310.col.2.in fine Vos autem.& pag.343. col.2.in med. poteris per pisces. & pag. 379.col. 2. propè fin. Talis est. De pœnitentia autem, per quam deturbata peccatoris imago reformatur, vide pagi. 71.col.2. post med.& displicebunt.& pag.111. col. 2.in med.& spiritum.& pag.172.col.1. post princip. Omniũ iniquitatũ & 191.col. 2, ante med. Displicebitis. & pagina.298.col.1.in med. Et egerit. ¶ Vox clamantis in deserto. Hebraismus est, ac si diceret, vox clamans, sicut & alibi scriptura, virga ęquitatis, hoc est virga ęqua. Vas electionis, idest, vas electum. Filius perditionis, idest, filius perditus. Præ. Ioannes ipse totus erat vox, vestis, cibus lectul⁹, facies, & quicquid erat in Ioãne clamabat. Pœnitẽtiam agite. Non sic multi, de quibus pagina 183.columm.2.post princ. Huiusmodi.¶ Parate viam Domini. De hoc iam diximus in dominica præcedenti, quæ est tertia Aduentus. Omnis mons & collis humiliabitur. Homines intelligit per montes & colles. pagin. 306. columm. 1. ante medium. Appellari. & pagin. 346. colum. 2. in prin. Ascendere.

Vigilia Natiuitatis.

PAriet quidem filium, vel sub themate, orietur sol iustitiæ vobis timentibus nomẽ suum. Mala.4. lege paginam.106. col.2. in prin. Ad portam. Nihil aliud reperi.

In Natiuitate Domini nostri Iesu Christi.

DE hac Christi redemptoris nostri sacratissima Natiuitate agitur pagin.25.colum.2.sub principio. Chysostomus.& etiam pagina.95.colu. 2.in principio. Et ecce vir. Quomodo autem natus sit Christus in tempore pacis. pagina 64. columna 2.in fin. Et Esaias.& pagina.101.columna 1.ante med. Et aspectus. Sed nunc de Euangeliis pauca disseramus.

¶ Exiit edictum à Cæsare Augusto quia superbus & auarus erat, Octauianus hoc mandatum promulgari & obseruari in toto orbe præcepit. De principibus & eorum legibus, vide pag.209.col.1. propè med. Principes eius.& pag.409. col.1. ante med. De regibus. Obserua quod Dauid hoc peccatum fecerat cum populum numerare iussit vt habetur.2.Reg.24. propter quod grauiter fuit punitus à Deo. Cæsar vero nihil mali passus est. Cur? Nempe quia vt scriptura ait, Deus quos diligit corrigit & flagellat omnem filium quem recipit. Ethnicum illum Augustum reliquit impunitum in hac vita, vt in gehennam luat pœnas vsque in sempiternum, flagellat verò Dauidem, ne posteà inueniat quod puniat in eo, vnde in cap.6. secundi lib. Machabæorum sunt hæc verba litteris mãdata. Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij est indicium: Nõ enim sicut in aliis nationibus. Dominus patienter expectat, vt eas, cum iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat, &c. Lege Originem homilia 14. in Leuiticum super illud Leuit.24. Homo qui maledixerit Deo suo, portabit peccatum suum, post medium homiliæ.& vide hic pagin. 88. colum.1. iuxta finem. Ne succenseas.& pag.149.col.1. post prin. Et requiescet.& pagina.304 colum.2. in prin. Et si enim.¶ Sequitur in contex. Hæc descriptio prima facta est à Præside Syriæ Cirino Sequitur populus exempla maiorum, sicut Cirinus Cęsarem.pagina 166.columm.1.in fine. Et qui in. & pagina.200.colum.2.post. medium. Qualis.& pag. 252.colu.1.in prin. Quales enim.& pag.104.col.2 propè med. Cum eleuatis.

¶ Sequitur, Gloria in excelsis Deo. Non est quærẽda mũdi gloria, sed Dei.pa.232.col.1.sub medio. Scelerati. Duo sibi retinuit Deus, scilicet, Gloriã & vltionẽ. De primo ait. Gloriã meam alteri non dabo. Esai.42. De secũdo ait. Mihi vindictã, & ego retribuã. Deut.32.& ad Ro.12. Sic fecisse Ioab cõmemorat

memorat ſcriptura 2. Reg. 12. cùm obſideret vrbem Rabbath, noluit eam ſubuertere donec veniret Dauid, ne nomine ſuo aſcriberetur victoria. Caue ne & tu qui ſtipendiis Dei militas aſcribas victoriam nomini tuo. Eſto fidelis ſicut Ioab, & da gloriam Deo, vide de his pag.252. col.1.in fine. Et dixiſti. ¶ Sequitur. Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. De bono pacis & de malo diſcordiæ pag.110.col.2. poſt med. Multitudinis credentium.& pag.143.col.2.ante fin. Et calciaui te.& pagi.335.col.2.in fin. Percutiam.& pagi.507.colu.2.poſt medium. Eodem modo. Paſtores venerunt feſtinantes. Expende quòd iſti paſtores non ſegniter quæſierunt Chriſtum ſed feruenter & deuotè. Sic beata Virgo cum feſtinatione aſcendit montana, ſic Zachæus feſtinans deſcendit vt Chriſtum exciperet, ſic Abraham feſtinauit ad Sarram & cucurrit ad armentum, Sarra accelerans commiſcuit tria ſata farinæ, puer verò feſtinauit & coxit vitulum, vt peregrinos hoſpitio exciperent. Gen,18.lege pag.18.col.2. poſt princ. Vbi erat impetus.& pagin.329. columnn. 2. ante med. erant autem. Nos verò oſſa arida ſumus & ſicca abſque humore deuotionis & feruoris, vt illa oſſa Ezechielis de quibus loquitur hic in pagin.329. In principio erat verbum. pagin.326. colum.2.ad fin. Acſi diceret, Mundus per ipſum factus eſt. Viri ſapientes tres mundos eſſe dixerunt. pagi.376.colum.1. in medio. Et introduxit.

Dominica infra octa. Natiuitatis, Erat Ioſeph & Maria, &c.

CONtriſtabatur virgo, eò quòd dixerat ei Simeon, tuam ipſius animam doloris gladius pertranſibit, ſed exultat eò quòd Anna Domino confitetur. pagin.109.colum.1.in med. Fratres tui. Adde illud pſalmi. 88. Viſitabo in verberibus iniquitates eorum. ſed ſubdit ſtatim, Miſericordiam autem meam non diſpergam ab eo. Solet enim Deus læta triſtibus miſcere, & conſolari illos quos calamitatibus caſtigauerat. Sic Adę poſt quam dixit, In ſudore vultus tui veſceris pane tuo, adiecit, Donec reuertaris in terram, &c. Et cùm eiiceret parentes noſtros ex paradiſo, fecit eis tunicas quibus à frigore & æſtu ſe protegerent. Tuam ipſius animam doloris gladius pertranſibit. Vide pag.264.colum.1.poſt princ. Ecce ego in ſignum cui contradicentur. Pag.92.col.1. poſt prin. Ipſe eſt. pag.99.colum.1.circa finem. id prædixerat.

In Circuncisione Domini noſtri Ieſu Chriſti.

POtuit Chriſtus dicere in ſua circunciſione illud pſalmi, Infixus ſum in limo profundi, & non eſt ſubſtantia. Hoc eſt ſine cauſa pœnam peccato debitam ſuſtineo, quia careo culpa, quæ eſt peccati ſubſtantia. Intrauerunt vſque ad animam meam aquæ, ideſt, dolores, vt hic explanatur in pag.299.colum.2.in prin.& adduxero. lege etiam totam pagi.ſeq.¶ De circunciſione ſpirituali noſtra. pag.254.col.2.poſt med. Incircunciſos. lege. pagin. ſequentem.

In vigilia Epiphaniæ.

POteſt vna authoritas ſcripturæ duos & etiam plures habere ſenſus literales. Sic hæc authoritas Oſeæ.11. Ex Ægypto vocaui filium meum. Intelligitur de populo Iſraelitico, vt narratur pag.197.col.1.ante med. Qui moues. Sed euangeliſta in Euangelio huius vigiliæ ad literam dicit intelligendam de Chriſto ſaluatore noſtro ac vero Meſſia

Epiphania Domini.

PRo introductione ſermonis Epiphaniæ, qualiter ſe Chriſtus oſtenderit Magis, vide pagi.358.col.1.ante fin. Ideo Deus. ¶ De hac verò ſanctiſſima feſtiuitate lege. pagin.28.colum.1. circa prin. Vnde illud.& pag.201.col.2.poſt med. Ecce gentes.& pag.364.colum.1.in principio. Hoc intuens. ¶ In euangelium vbi ait Matth. Ecce Magi ab Oriente venerunt: Intellige à parte Orientali. Hæc eſt Meſopotamia, vbi Iacob olim peregrinatus fuerat, vt Abulenſis latè probat in hunc locum Matthæi. De his vide pag.234 colum.2.in medio. Et erexit. vocantur autem Magi, licèt reges eſſent, quia viri ſapientes erant. pag.245.col.1.poſt med. Sapientes tui. lege duo folia ſequentia. Debent enim Reges, principes, & prælati ſapiētia eſſe exculti. ¶ Super illud quod omnis Hieroſolyma turbata eſt cū Herode. Vide quomodò populus ſequitur principū mores, ſicut oues paſtorē. Sicut oues Iacob pepererūt maculoſa & varia diuerſo colore reſperſa, quia ante oculos poſuerat virgas albas, & virides, ſic ſubditi opa cōcipiūt bona ſiue mala, iuxta exempla paſtorum. Gen. 30. Vnde Claudianus. Regis ad imperium facilè componitur orbis: Mobile mutatur vna cum principe vulgus. Lege de hac re pag.166.colu.1. in fine. Et qui in.& 200.col.1.circa med. Qualis.& pag.335.col.1. ante medium. Hunc regem. ¶ Et tu Betheleem terra Iudah, nequaquam minima es, &c. Exponitur hæc authoritas Michææ. pagi.113.colum.2.circa fin. aliquando.

Octaua Epiphaniæ.

DE excellentia baptiſmi. pagin.7.colum.1.in prin. Quid eſt homo. ¶ Super illud: Cœli aperti ſunt: Nota quid ſit cœlos aperiri pag.5.col.2.ſub med. Non diuiſione corporea.

Dominica infra octa. Epiphaniæ. De puero Ieſu perdito

PErditur Chriſtus in die Paſchę aſcendēs Hieroſolymis ſecundum conſuetudinem diei feſti. Non perdidit beata virgo filium cum fugit in Ægyptum à facie Herodis, & perdidit illum in ſolennitate feſti. Non perditur Chriſtus in tribulatione, in qua ſæpe ſolet inueniri, perditur tamen in proſperitate, & mundi lætitia, Dauid multis calamitatibus agitatus Deum habuit protectorem, & vir ſanctus & Deo gratus fuit. Econtra Salomon pace, diuitiis, delitiis, & mundi fœlicitate ſuffultus, grauiſſimi doctores aſſerunt, reprobatum à Deo, & æternæ damnationi obnoxium. Alexander etiam Magnus, princeps omni virtute excultus, poſtquam totius Orientis obtinuit principatum, & tot gentes ſuo imperio ſubiugauit, elatus rebus ſecundis, crudelis, flagitioſus, & impius fuit, multiſque ſceleribus maculatus. De Alexandro lege pag.241.colu.2. poſt med. Talis fuit Alexander. Cauendum ergo eſt à mundi huius fœlicitate. ¶ Super illud quod Ieſus inuentus eſt in medio doctorum. Vide quæ litteris mandauimus in dominica tertia aduentus in illis verbis. Medius veſtrum ſtetit quem vos neſcitis. ¶ Super illud quod virgo dixit, Pa-

**2 ter

ter tuus & ego dolentes quærebamus te. Appellatur Ioseph in scriptura pater Christi non quod pater suus esset, sed quia existimabatur. Sic dicitur quod stellæ de cœlo cadent, & Ieremias vocat Ananiam Prophetam, cum non esset Propheta, sed quia populus credebat illum Prophetam. Ierem. 28. Multa similia passim offendes in sacris literis. lege pagin. 121. colum. 1. post med. Vaticinare.

Dominica Prima post octauam Epipha. Nuptiæ factæ sunt in Cana, &c.

Beata virgo cum vinum in nuptiis deficeret, cucurrit ad Christum, vt necessitati subueniret. Non sic impius Ochozias qui in sua infirmitate Belzebu quęsiuit. Similiter Saul Pythonissam consuluit. 4. Reg. 1. &. 1. Regum. 27. Iudas etiam Pœnitentia ductus, abijt ad Phariseos. Dauid autem non homines nec mundum inuocauit, sed Deum, dicens, Ad Dominum cum tribularer clamaui. Ionas etiam è ventre Ceti dixit, Clamaui de tribulatione mea ad Dominum & exaudiuit me Ioann. 2. De hac re vide pag. 36. col. 1. post prin. Tam mısericos. & pagin. 81. colum. 1. ante medium. Querent visionem. Et pagin. 6. col. 1. prope finem Tres viros. & pagin. 131. colum. 1. in fine. Et scietis. & pagi. 231. colum. 1. post med. & scietis. & pagin. 270. colum. 2. in med. & scient quia, &c.

Dominica Secunda post octauam Epiphania, Descendente Iesu de monte, &c.

Descendente Iesu de monte, leprosus venit ad Christum, alioquin non venturus stat sententia. Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum. Ioan. 6. vnde egregius Psaltes: Nisi dominus adiuisset me, paulominus habitasset anima mea in inferno inferiori. Vide pagin. 328. colum. 1. iuxta med. Et merito. ¶ Super illud quod ait Euangelista, quod tetigit Iesus leprosum. Vide de Christi tactu pagin. 23. colum. 2. ante finem. Et licet. ¶ Ostende te sacerdoti. Misit Christus leprosum ad sacerdotem, vt sacerdotes honoraret. pag. 419. collumn. 1. ante med. Illud est hoc loco. Secundo misit illum ad sacerdotem ne obliuisceretur accepto beneficio, sed post corporis incolumitatem gratias redderet Deo, offerens munus. pag. 426. colu. 2. in fin. Non reuertetur.

Dominica Tertia post octa. Epiphania, de nauicula, & naufragio.

Apostoli in tribulatione positi, Christum inuocant. De hoc vide quæ in superioribus disseruimus in dominica. 1. post octauam Epiphanię. ¶ Illi qui miraculum viderunt, dixerunt. Qualis est hic quia venti & mare obediunt ei? De insensibilium creaturarum obedientia, vide pagin. 68. colu. 2. ante med. Quærens alius propheta.

Dominica Quarta post octa. Epiphania, de Zizanijs.

Simile est regnum cœlorum, &c. vt Gregor. ait in Homilia, idcirco Regnum cœlorum terrenis rebus simile esse dicitur, vt per ea quæ animus nouit, surgat ad incognita quæ non nouit. Sicut itinerantes in æstate solent ex paruo aquæ riuulo fontem petere, ascendentes collem, & inuento sitim extinguere, ita ex cognitione creaturarum ascendere habes ad creatorem vbi anima satiatur, & inuenit omnium rerum affluentiam. Specilia seu ocularia non deseruiunt, vt homo seipsum velut in speculo videat, sed vt alias res contempletur. Pari modo creaturæ factæ non sunt vt homo in ipsis seipsum intueatur aut glorietur, sed vt Deum aspiciat creatorem, & eum diligat. Quomodo autem à cognitione creaturarum ad creatorem veniendum est, pagina. 9. colum. 2. prope prin. Et de medio eius quasi species. lege quatuor columnas sequẽtes & vsque ad cõtextum, & pag. 25. col. 2. ante finem. Quamquam. enim. & pagin. 258. col. 2. sub med. Nam naturalis. & pagin. 366. col. 2. in fin. & fecit fontes & pagina. 389. collumn. princip. Talis. ¶ Super seminauit inimicus zizania. Quomodo pij homines inter impios viuant pagina. 6. columrn. 2. post prin. Indicat locum. Dixit paterfamilias, Sinite illa vsque ad messem. Cur impios sinat Deus viuere inter pios. pagin. 304. colu. 2. post prin, Solet etiam.

Dominica in Septuagesima.

Simile est regnum cęlorum, &c. Iam de hac similitudine diximus in Dominica immediate præterita. ¶ Exijt paterfamilias primo manè, & hora tertia, sexta, nona, & vndecima, Sępe nos vocat Deus & expectat patienter, & sustinet peccatores. De hoc vide pa. 223. col. 2. in pri. Multo labore. Nos vero indurati peccatis vocẽ cõtẽnim⁹ De hac cordis duritie & obstinatione, vide pa. 54. col. 2. post pri. Tu ô peccator Quid hic statis tota die otiosi? Vide de ociositate pa. 67. co. 1. in prin. Medusa illa & pag. 153. in pr. co. 2. Otiũ ipsius. & p. 158. co. 2. ante med Otiũ eñ pa. 212. col. 1. post Illos solum. & pag. 427. col. 2. ante med. Optimi sunt. ¶ Voca operarios, & redde illis mercedem. De merito operationum nostrarum differit. pag. 328. col. 1. ante finem. Vt annulus, lege quatuor col. sequentes, & vsque ad contextũ. ¶ Cum sero esset. Expende quod Agricolæ vsque ad solis occasum in vinea Domini laborauerunt. Non satis est vt bonum opus incipias nisi perfeceris illud, & ad finem vsque perseueraueris. Perseuerantia virtus est, quæ tantum coronam meretur, & cui premium datur pag. 367. col. 2. in fine. Et ante. & pag. 369. col. 2. post prin. Per dexteram.

Dominica in Sexagesima.

De auditu verbi Dei. pagin. 42. column. 2. in med. Quodcunque. & pagina. 295. column. 2. in fine. Et cecinerit. & pa. 329. col. 2. in med. Ossa arida. Contra eos qui ex curiositate audiunt verbum Dei pagin. 302. colu. 2. ante fin Et es eis. ¶ Qui habet aures audiendi audiat. Sunt qui aures habent ad videndum & oculos ad audiendũ, quia ita assentiunt malis quæ audiunt & credunt verbis mendacij, ac si oculis mala illa vidissent. Mortem vero quam vident iñ cadaueribus eorũ, qui iam obierunt credere nolunt, ac si non essent morituri: Habent enim se in his quæ vident, ac si ea audissent à non fide dignis pag. 115. col. 2. in med. Qui oculos habent. Vide etiam pag. 116. col. 1. in me. ante fi. & aures. & pa. 358. co. 1. ante med. Vide & pagin. 410. coll. 1. in prin. Ideo Christus ¶ Vt videntes non videant, coniunctio, vt non dicit hic causam, sed consecutionem effectus. Vnde paul. Lex subintrauit, vt abundaret delictũ.

Rom. 5

Rom. 5. Nunquid Deus dedit legem vt homines grauius peccarent? Absit, lex non est causa peccati, sed hominis peruersa voluntas, qua præuaricator fit legis. Sic Dauid in psal. Malum coram te feci vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. De hac itaque coniunctione lege. pagin. 116. colu. 1. in princ. Audite. & pagin. 131. colu. 1. in princ. Vt capiatur. & pagin. 206. colu. 1. in princ. Vt veniat. & pagin. 267. colu. 1. in med. Potest. & pagin. 351. colu. 2. in princ. huius cæcitatis, &c. ¶ Semen cecidit supra petram. De duritie & obstinatione peccatoris, cuius cor durum per petram significatur, vide pagin. 35. colu. 1. ante post princ. Appellat eos, & pagin. 54. colu. 2. fin. Tu ô peccator. & pagin. 161. colu. 2. in princ. Auferam. & pagin. 111. colu. 2. in fine. Beatus vir. & pagin. 324. colu. 1. ante med. & auferam. ¶ Vbi dicit cum de spinis loquitur, Hi sunt qui à sollicitudinibus huius seculi, &c. pagin. 270. colu. 1. in med. Cur igitur. ¶ In fine in eo quòd ait de terra bona loquens. Hi verbum retinent & fructum afferunt. lege. pagin. 43. colu. 2. post med. Venter tuus. & pagin. 45. colu. 1. post mediū. Omnes sermones. In duobus istis locis agitur quomodo sit audiendum verbum Dei, & custodiendum illud.

Dominica in Quinquagesima. Ecce ascendimus Hierosolymam.

VBi Christus ait consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas. Vide pagi. 409 colu. 2. sub med. Et ecce. & pag. 422. colu. 1. ante medium. Vitulus hic. & pagin. 440. colu. 2. in princ. Ita enim habet. ¶ Filius hominis tradetur. Perpende Christi humilitatem, qui cum sit filius Dei naturalis appellat se filium Adam. pag. 68. colu. 1. in fin. Ex quo. Secundò dicit se filium hominis, qa quatenus homo erat mortalis & passibilis mortē subijt, & passus est. p. 83. co. 1. in fine. Et ecce similitudo. ¶ Flagellabitur, conspuetur, & crucifigetur. De christi redēptoris nostri passione. Vide. p. 90. co. 2. ante fin. Vir quoq. Obserua autē quod sæpè Christus loquitur de sua passione, vt eam magis memoriæ commendaret. Vult enim saluator vt memores simus tanti beneficij. Nam si Dauid & Assuerus rex, memorabiles res gestas literis mandabant ad perpetuam rei memoriam quantò magis, &c. pagin. 91. col. 1. iuxta finem. Et signa Thau. & pag. 167. col. 1. ante med. In monte. & pag. 267. col. 2. in medium. Porro Iosaphat. De eius etiam sanguine & passione, vide pagin. 404. col. 2. ante med. Et assumens. & ibidem post medium. & combures. & pagin. 422. colu. 2. in med. & tollet sacerdos ¶ De miraculo cæci quem Christus illuminauit in eo quod ait Euangelista quod cæcus clamabat ad Iesum, disce exemplo huius cæci Deum in tribulatione inuocare, & ad Christum clamare, qui est vera salus & vita. pagi. 6. colu. 1. post med. Tres viros. Ideo namque Deus nos ferit calamitatibus, & flagellat vt quæramus eum in angustia pagin. 36. col. 1. post princ. Tam misericors ¶ Qui præibant increpabant eum vt taceret. Cæcus Christum inuocabat, sed mundus impedit, sicut olim populus terræ impediebat populum Iudæ in ædificando. Neemiæ siue. 2. Esdræ. 3. Sic etiam Michol deridebat Dauidem saltantem coram arca Domini atque psallentem. 2. Regi. 6. Lege de hac re. pagin. 56. colu. 1. in med. Sic velim. ¶ Dicit Christus cæco, quid vis vt faciam tibi? Hoc quærit non ignorans, sed vt cæcus propriam agnoscat miseriam, eamque confiteatur pagin. 168. column. 2. ante finem. Eam ob causam. ¶ Fides tua te saluum fecit. pagin. 361. colu. 2. in princ. possumus. ¶ Videns sequebatur eum. De Christi sequela. vide pag. 93. colu. 1. ante med. Si Christus,

Feria Quarta cinerum, Cum ieiunatis, &c.

DE miseria hominis & breuitate vitæ huius, sub themate, Memento homo quia cinis es & in cinerem reuerteris lege pagi. 31. col. 2. post med. Omnis. Et pagin. 69. colu. 2. post medi. Nos etiam. & pagi. 92. col. 2. in medio. Poteris. & pag. 159. col. 2. ante med. Plena plumis. & pagin. 228. colu. 1. prope. med. Si autem in potentatibus. & pagin. 243. colu. 1. in princ. Mors immatura. & pagin. 249. col. 1. post med. Superiacient. & pagi. 253. colu. 2. ante medi. Cum sis homo. & pagin. 263. column. 2. in medio. Et dispergam. & pagin. 449. columna. 2. in princ. Mors nos. ¶ In euangelium huius feriæ, Cum ieiunatis. Vide de laudibus ieiunij & de institutione quadragesimæ pagina. 151. colu. 1. in medio. Saturitas panis. Lege duas paginas & vltra vsque ad cōtextum. Vide etiam de pœnitentia, & confessione sacramentali, & ieiunio. pagin. 222. column. 2. in prin. Cuius rubigo. & pagin. 288. colu. 1. in princ. Iudicium durissimum. Agitur hic de ieiunio & abstinentia. lege quatuor paginas sequeutes. pagin. 371. colu. 1. fin. Caro. ¶ Nolite fieri sicut hypocritæ tristes. De malo hypocrisis vide. pagin. 17. col. 2. in fine. Qumadmodum. & pagin. 121. colu. 2. post med. Quasi vulpes. & pagin. 27. colu. 1. circa medi. Omnes isti. & pagina. 345. col. 2. in fine. Vt in pharmacopulę. & pa. 510. col. 2. circa med. Poteris. & pagin. 367. colu. 1. post med. Aspicis. ¶ Tu autem cum ieiunas. vnge caput tuum, & faciem tuam laua, ne videaris hominibus ieiunans, sed patri tuo, &c. Quomodo in omni actione nostra gloria Dei quærenda est, fugiendamque esse hominum gloriam, & laudem, vide pag. 232. colu. 1. post med. Scelerati. ¶ Thesaurizate vobis thesauros in cœlo. De eleemosynarum largitione, perspicuum est quod loquatur Christus de hac re lege pagin. 63. col. 2. ante med. AEs frigidum. 153. col. 2. post medium. Et manum egeno. & pagin. 169. col. 1. in fine. Sunt qui.

Feria Sexta post cineres, Diligite inimicos vestros.

DIligendi sunt inimici, quia manus Dei sunt & instrumenta eius, quibus præparat nos ad vitam. Sic Assur (vt Esaias ait) erat virga furoris Dei, qua populum suum Israeliticum puniebat. Pædagogi enim nostri sunt, qui curam vitæ nostræ gerunt, & salutem operantur. vide pagin. 195. colu. 2. prope medium. Eijciam. Et pagi. 313. col. 1. ante finem. Hoc odium.

Dominica Prima in Quadragesima. Ductus est Iesus in deser.

DE ieiunio Christi quadragenario. vide pagi. 377. colum. 1. in medio. Et mensus est. De bono ieiunij, vide quæ litteris mandauimus in feria. 4. cinerum, in verbo Cum ieiunatis. ¶ Tentabatur à Diabolo. De tentationibus vide pagin.

56.colu.1.ante fin.Et licet Diabolus Lege totum folium sequentem. Et etiam vide de hac re pagi. 127.colu. 2. in fine. Quibus blanditiis.& pagin. 445.colu.2.prope med.illud est hoc. Super illud quod Christus respondens Diabolo, dixit. Non in solo pane viuit homo,sed in omni verbo. Intellige sicut intelligendum est in omni re. Ibi verbum sumitur pro re, est frequens modus loquendi scripturæ. Vnde.2.Regum.1. legitur Dauidem interrogasse Amalechitam venientem de prælio.Quod est verbum quod factum est? Et Esaiæ 39. de Ezechia, qui thesauros domus suæ nuntiis regis Babylonis ostenderat, habetur, quod non fuit verbum,quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua.Vsitatus prætetea modus scripturę est dicere.Nonne hæc scripta sunt in libro verborum Regum Israel?Ait igitur. Non est Dei potentia coarctata vt non possit hominem sustentare,nisi in solo pane. Filios Israel manna cibauit in deserto, & poterat eos alere in quacunque alia re.vide pagin.112.colu.2.ante finem. Omnia verba. ¶ Duxit diabolus Christum in pinnaculũ tẽpli.leg.pa.94. col.1.ante me. A sanctuario. Obserua autẽ quod diabolus non duxit Christũ ad sanctuariũ,nec ad tẽpli interiora,nec ad exteriora.pa.390.co.1.ante mediũ.Respiciens ad viam.& pagin.398.colu.1.in medio. Et introduxit.Mos satanæ est ad carnis delitias,honores, fastus,diuitias homines allicere & inuitare, non vero ad interiora peccati & seculi vanitatem,hoc est ad conscientiæ remorsum,fœditatem peccati & gehennæ timorem,quæ interius latent, sicut anguis in herba,sub tegumento delitiarum. Vnde Dominus interiora victimę ei offerri mandabat.Leuit.1.Moses Christi seruus minabat gregem ad interiora deserti.Exo.3.Mina,sensus tuus & cogitationes ad interiora peccati. Angelus Raphael dixit Tobiæ. Exentera piscem, & tolle cor eius & fel,& repone tibi,sunt enim hæc necessaria ad medicamenta.Tobi.6.Sic tu exentera peccata & quidquid mundus habet, vt intuearis eorum amaritudinem.Bona enim hęc sunt vt visum recipias.Sed de his aliàs.

¶ Dixit illi diabolus. Mitte te deorsum, scriptum est enim. Angelis suis mandauit, &c. Vide omnium hæreticorum magistrum & patrem,qui scripturæ vtitur testimonio,sed deprauatè,more hæreticorum ad suas hæreses confirmandas.pag. 306.col.2.circa fin. Et si hæretici.¶ Duxit illum in montem excelsum,& ostendit ei omnia regna mundi. Lucas ait capitulo 4. quod hæc ostendit in momento temporis, vt discas hoc omnia terrena momentanea esse & transitoria. De his latè disseruimus in libello nostro de seculi vanitate, & inferius nonnihil annotabimus in festo S. Andreæ Apostoli,in illis verbis, At illi relictis retib. sequuti sunt eum.

Feria quarta post Primam Dominicam quadragesimæ.Magister volumus à te signum videre.

ISti scribæ & pharisæi vt Christum tentarent ex curiositate potius quàm ex necessitate signa è cœlo petebant.pa.130 col.1.ante med.Interrogant.Sed noluit Christus corã incredulis signa facere.Lege totũ hoc fol.¶Sic erit filius hõis in corde terrę.Quid sit cor terræ explanatur pag. 245.colu.1.post med.In corde.¶ Regina Saba siue Austri.De hac vide pagin.144.col.2.post prin. Et egressum est.¶ Qui fecerit voluntatem Patris mei.pagin.365.colu.1.post princ.Debemus.

Feria quinta post Prim.Domini.quadragesimæ.De diuite epulone & Lazaro mendico.

ERat quidam diues qui induebatur purpura & bysso, & c.Sæpe Deus solet dare impijs in hac vita diuitias,honores,& cætera huiusmodi, æterna vero nunquàm largitur nisi piis & iustis hominibus.Abraham filiis concubinarum largitus est munera,sed solus Isaac successit in domo paterna,& possedit hæreditatem.pagin.428.ante med.colu.2. Sin autem. Perpulchrè hoc insinuatur in hac historia diuitis & Lazari ¶ Obserua autem quod diuitiarum affluentia solet sæpe homines auertere à Deo. pagin.67.colu.1. in fine.Quia superastis.& pagin.161.colu. 1. ante finem. In terra bona. Item de fœlicitate impiorum & calamitate iustorum.vide pagin.88. colu. 1.ante finem.Nè succenseas.& pagin. 128. colu. 1.prope med.Quid est enim crudelius.¶ Nemo illi dabat. De auaritia lege pagin.209.col. 1.post med.Et auare. ¶ Mortuus est diues. In morte vniuscuiusque ostẽditur qualis fuerit in vita.pagi. 159.colu.2.post med. Arbores. & pagin.254. col. 1.apud fin.Et morieris & pa.280.col.2.post med. Et consolata.& pagi.282. col.1.circa med.Ditissimus.& pag.357.col.1. in princ.Feris auibus.

Feria Sexta post Primam Domini.Quadra.De piscina Bethsaida.

INterrogauit Iesus paraliticum iacentem in lectulo, vis sanus fieri? Expende quod huic non solum corporis incolumitatem præstitit saluator, sed etiam peccatorum remissionem. Ad gratiam enim peccator lætaliter vulneratus surgere nequit sine Dei auxilio speciali. ideoque discim⁹ Deũ cõcedere huic peccatori,nõ propriã salutem petenti.pag.34. columna.1.in princ. Et statuit.¶ Tolle lectum tuum pagina 76. colum. 1. ante med. Vias tuas. ¶ Noli amplius peccare. Solet Deus impiorum vires calamitatibus conterere, vt flagitiis finem imponant.pag.273. col. 1.ante med.Brachium Pharaonis.

Sabbato post Primam Domini. Quadragesi. De filio prodigo.

HIc iam ditatus à patre,quia diues erat,congregatis omnibus, recessum parauit à domo,ad quam postea tribulatio & paupertas eum reuerti coegerunt. pagin. 67. column. 1.in fine. Quia superastis. De recessu autem & auersione ab incommutabili bono, pagin.135. column.2. post medium.Idest quidquid.¶ Consumpsit substantiam luxuriose viuendo.De luxuria quæ bona temporalia & spiritualia consumit,vide pagi. 89.column.1.ante med.Fortasse per mulieres. & pagin.136.column.2.ante medium.Sed sit mihi. ¶ Cœpit egere. De fame spirituali. pagina 472. column.2. post med. Acsi dicat. ¶ Adhæsit vni ciuium.Hoc est vitio cui vnusquisque specialiter adhæret. pagi. 86.column.1.post princ.Ea enim. ¶ Ad se reuersus dixit.In tribulatione positus ad seipsum reuertitur,& ait,Quanti mercenarij &c. Cognoscit Deum cùm iustitiam fuit expertus. pagin.76.column.2. ante fin. Et scietis. & pagin. 216.colu.2.apud medium.Et requiescere.¶ Surgam

gam & ibo ad patrem meum,&c.Pauper est mũdus,& ideo adDeũ necessario veniẽdũ est pa.236. co.2.ante fi.Cõuersa est.pa.394.co.2.iuxta fi.Vult eñ¶Occurrit pater.Sine auxilio Dei speciali nemo põt à peccato resurgere,potest tamẽ se ad gloriam pręparare,alioquin frustra diceret Ioannes, Parate viam domini.pagin. 34.colu.1.in prin. Et statuit.

Dominica Secunda in Quadragesi.De Christi transfiguratione.

DE hac saluatoris gloriosa transfiguratione, vide pa.100.col.1.ante finẽ.Et nubes.¶Ceciderunt apostoli in facies suas.pagin.31.col.1.in med. Et vidi & cecidi. ¶Petrus dixit. Bonum est nos hic esse. Faciamus hic tria tabernacula. Hoc ait euangelista quod dixit,nesciens quid diceret, nimirum quia cùm hospes erat & peregrinus super terram,perpetuam voluit in ea facere mãsionem,& habere in hoc mundo ciuitatem manentem. Primus qui ciuitatẽ ædificauit in terris fuit Cain,qui exul factus est à superna ciuitate. Gen. 4.lege pa.76.col.2.in pri.Qui habitas & pa. 637. co.1.ante fin.Sunt quidem.¶Tibi vnum, Mosi vnum,& Heliæ vnum.Perpende quomodo fælicitas mundi sit animi inimica.Pincerna Pharaonis succedentibus prosperis, oblitus est interpretis sui.Ideo dixit illi Ioseph:Memento mei dum bene tibi fuerit.Ne in prosperitate obliuisceretur dixit,vt memor sui esset dum bene contigisset ei in domoPharaonis, at ille oblitus fuit Ioseph,sicut nunc Petrus obliuiscitur Andreæ fratris, qui illũ ad Christi cognitionem vocauerat.Ioann. 1. Lege de his.pagi. 113. colum.2.in prin.Filius vnius anni.

Dominica Secunda, in Quadragesima. De Cananæa.

SEcessit Christus in partes Tyri & Sydonis.De his vrbibus.pag.236.col.1. in prin. Et factum est,& pag.238.col.2.post med. Cum autem, &c. ¶ Christum autem in sua tribulatione quęsiuit. De hoc iam diximus in superioribus,dominica prima post octauam Epiphaniæ.¶ Obserua quod hæc mulier perseuerauit petens, Ideoq; ad vota exaudiri meruit.De perseuerantia,vide pag. 367. col.2.in fine.Et ante frontes,& pa.369.co.2.post princ. Per dexteram. ¶ O mulier magna est fides tua.pag.361.col.2.in prin.Possumus.

Feria Quarta post dominicam Secundam Quadragesimæ, Ecce ascendimus Hierosolymam.

IN his verbis.Ecce ascendimus Hierosolymam. & Filius hominis tradetur, &c. vide quę suprà notauim⁹ in Dominica quinquagesimę sub eisdẽ verbis.¶Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?pag.216.col.2.ante finem. Bibere calicem.¶Scitis quod principes gentium, &c. De humilitate prelatorum.pag.295.col.2.in medio. Existimo tamen.

Feria Sexta post Secundam Dominicam Quadragesimæ. Homo quidam plantauit vineam.

PArabolicè dixit Christus veritatem & arguit sacerdotum templi & pharisæorum scelera, sicut olim fecisse Natham scriptura cõmemorat, cùm Regi Dauidi parabolam ouis exposuit.Sic obiurgat Christus hos legis doctores.pa.429.co. 2.ante med. Iste est locus. Expende etiam quod in germano huius contextus literali sensu, per hominẽ hũc,Deũ intelligit,qui misit filiũ suũ ad agricolas,hoc est ad sacerdotes templi.Cur autẽ pater æternus appellatus sit homo,vide pag. 24. co.2.in pri.Similitudo quasi. ¶ Plantauit hic homo vineam.De hac vinea,vide pa.137.col. 2.circa med.Quid fiet.& pag.180.co.1.post prin.Mater tua.Misit seruos suos ad agricolas illos. Sæpe sæpiusvocabat Deus illos impios & induratos sacerdotes & pharisæos,vt fructum vineæ darent, malitia enim hominũ(vt Chrysostomus annotat in opere imperfecto Matthæi) cum Dei bonitate certabat.pag.54. col.2.ante med. Tu ô peccator. Præ.Quomodo Deus vocat,patienter expectat,& sustinet peccatores,pag.223.col.2. inprin. Multo labore.¶Verebuntur filium meum,sciebat quod illum essent interfecturi:nihilominus tamen non desinit beneficia præstare ingratis, & mittere filium dilectũ.pag.37. col.1.in prin. Si forte.¶Habebimus hæreditatem,dixerunt illi agricolę.Mala quæ timebant, apprehenderunt impios, & in laqueo quem absconderunt comprehensus est pes eorum,incidit enim peccator in foueã quam fecit.Decreuerunt isti filium interficere, vt hæreditate fruerentur,sed longè aliter euenit,quia hac de causa hæreditatem perdiderunt, quod passim impiiscontingit.pag.196.col.2.post prin.Sunt enim.¶Lapidem quem reprobauerunt ædificantes hic factus est in caput anguli.pag. 334. col.1. ante med. Sed per hanc.¶ Auferetur à vobis regnum Dei pag.51.col.1.in med.Poteris hoc.& pa. 62.co.2.in fine. At ego & pag.69.col.2.ante med. Et deijciam.& pag.70.col.2.ante fin.Cum Iudæi. & pagin.165.col.2.prope medium.Potest hoc referri.

Dominica Tertia in Quadragesima, Erat Iesus eijciens dæmonium.

ADuerte quod non dixit quod eiecit dæmonium,sed quod erat eijciens,quia paulatim illud eijciebat.pagina 262.columna 2. in medio. Præsules.¶Et illud erat mutum.Hoc spiritualiter agit nobiscum diabolus ne peccata nostra sacerdotibus confiteamur.De hac sacramentali confessione,lege pagina 325.columna.1.circa finem. Adhuc vestigia.¶Quidam autem ex eis dixerunt de detractoribus & murmuratoribus pagin.300. columna 1.in fin.Viri detractores & pagin. 206. columna.1.ante finem.Viri detractores. & pagin. 435. columna. 1. ante med. Nulla aliorum.¶In Belzebu principe dæmoniorũ eijcit dęmonia.Belzebu.i.deus muscarum,sic derisoriè appellabatur à Iudæis.dictus est Bel,siue Baal,vel Baalim à rege Belo qui condidit Niniuem.pag.85.colum.1. in medio. Idolum. ¶ Videns Iesus cogitationes eorum. Quomodo Deus cogitationes hominum intueatur,pagina.371.colu.1.ante finem. Auferte malum & pag.285.colu.2.in princ.Non existimabat.& pa.311.co.2.in fin. Hoc est de cœlo intellexisti.¶Omne regnum in seipsum diuisum desolabitur.de pace & concordia & de malo discordiæ pagina.74.col.2.post med.Qui tranquillitatem.& pag.101.col.1.ante medi. Et aspectus. & pagin.119.col.2.post med.Multitudinis. Et vide de hac re in die natalis Iesu Christi in fine primi euãgelij.¶Omnia spolia in quib. fortis armat⁹ cõfidebat abstulit Christ⁹,q̃ fortior illo erat.pspolia

 intelli-

intellige idola, quæ Christus perdidit, extincta enim est idolatria post Christi aduentum. pa. 271. colu. 2. post prin. Disperdam. ¶ Inuenit eam vacantem. De otiositate quæ mater est vitiorum (vt Bernardus ait) & nouerca virtutũ per quam peccator sicut canis reuertitur ad vomitum pag. 67. col. 1. in prin. Medusa illa. Vide in dominica septuagesimæ super illud. Quid hic statis tota die otiosi? Erunt nouissima hominis illius peiora prioribus. Peior est status peccatoris recidiuãtis, quã primi quia surgit quædã macula ingratitudinis. De malitia verò peccati lege pagi. 138. col. 1. in med. Ponam faciem.

Feria quarta post Tertiam Dominicam. Quadragesima. Quare discipuli tui non lauantur.

SCribæ qui erãt legis doctores cum pharisæis accesserunt ad Christum calumniantes scientiam quam Deus dederat vt meliores fierent, in superbiam & arrogantiæ tumorem conuerterũt. Sic nunc multi donis Dei abutuntur pag. 78. col. 2. post med. Et ornamentum. ¶ Populus hic labijs me honorat. pagin. 346. col. 1 post prin. Et quamuis. ¶ Cor autem eorum longe est à me. pag. 54. col. 2. ante finem. Quidam. ¶ Cæci sunt & duces cæcorum. Certum est quod Christus non loquebatur hic de cæcitate corporali, sed de spirituali cęcitate mentis de qua vide pa. 86. co. 2. post prin. Dicunt enim. & pag. 117. col. 2. ante finem. Eodẽ modo. ¶ De corde exeunt quæ coinquinant hominem. pagina. 106. colum. 2. post med. Cor hominis.

Feria Sexta post tertiam Dominicã Quadragesima. De muliere Samaritana.

MVlier da mihi bibere. Sine Dei auxilio nõ potest homo surgere à peccato: Ideo Christus prius alloquitur huic mulieri Samaritanæ. pag. 34. col. 1. in prin. Et statuit. & pa. 328. col. 1. in med. Et merito. Qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum. Hęc terrena nequaquam animæ sitim extinguere possunt pag. 398. col. 2. in princ. Mundi omnia.

¶ Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum pag. 322. colum. 1. ante fine. & effundam.

Sabbato post Tertiam Domi. Quadragesima. De muliere adultera.

HAnc mulierem liberam Christus abire permisit, dicens ei Neq; ego te condemnabo. Absoluit Christus adulteram quam mundus dãnauerat. Multi etiam & nunc mundi iudicio dãnantur, qui Dei iudicio absoluuntur. Expende quantum inter se distent iudicia Dei & hominũ. pag. 223. col. 2. post med. Multi.

Dominica Quarta in Quadragesima, de quinque panibus & duobus, &c.

SEquebatur Iesum multitudo magna. De hac Christi sequela. vide pag. 10. in. fine. col. 1. Vt electrum paleas. & pa. 104. col. 2. ante med. Cum eleuatis. & pag. 121. col. 2. in prin. Qui sequuntur. Quapropter sponsa alloquitur sponso Iesu dicẽs ei. Trahe me post te curremus in odorem vnguẽtorum tuorum. Lege diuum Bernardum sermone. 25. super cantica. ¶ Cum subleuasset oculos Iesus. Quid sit oculos leuare. vide pagin. 17. col. 2. in medio. Quæ sursum. & p. 299. co. 2. in prin. Leuare oculos.

Feria Quarta post quartam Dominicam Quadragesimæ de cæco nato.

PRæteriens Iesus vidit hominem cæcum à natiuitate. Peccator suis proprijs viribus à peccato surgere nequit, nisi piissimus dominus ei auxilietur, atq; respiciat eum oculis suæ misericordiæ. pa. 34. col. 1. in prin. Et statuit. Lege etiam de hoc Christi iussu. pa. 125. col. 1. in me. accipitur. & pa. 129. col. 2. ante fi. Solent enim. & pa. 142. co. 2. post med. Transiens autem. ¶ Magister, quis peccauit, hic aut parentes eius vt cæcus nasceretur? An filij puniantur pro peccatis parentem, vel econtra, egregie & doctè disputatur pag. 171. col. 1 post med. Filius non portabit. Lege duas columnas sequentes, & vsque ad contex. ¶ Sed vt manifestentur opera Dei in illo. pag. 243. colu. 1. circa mediũ. Aspicis. Si de spirituali cęcitate volueris disserere. Lege quæ de hac re in feria quarta Dominicę tertiæ literis mandauimus.

Feria Sexta post Quartam Dominicam Quadragesima. De suscitatione Lazari.

ECce quem amas infirmatur. Testimonio scripturę receptum est quod Deus quos diligit corrigit, & flagellat omnem filiũ quẽ recipit. Ecce Lazarus dilectus à Christo infirmatur pag. 19. col. 2. sub medio. De igne. ¶ Lazarus amicus noster dormit. De amicitia disserit pulchris similitudinibus. pag. 73. col. 2. ante med. Et quoniam. Cum impiis non potest diu permanere amicitia, quæ non est (iuxta Ciceronis sententiam) nisi inter bonos. pa. 214. col. 2. in medio. Et saturata est. ¶ Lachrimatus est Iesus. Quomodo mortui sunt plorandi vide pag. 225. col. 1. prope med. Et tamẽ præcipit. Et. 225. col. 2. post med. Corona. Et etiam in sequenti columna. & pag. 255. col. 1. in fine. Leua planctum. Quatriduanus est, iam fœtet Quatriduanum Lazarum & iam fœtentem Christus suscitauit à mortuis flens, orans, & cœlum respiciens, & tot ceremonijs: quia peccator praua cõsuetudine peccandi induratur difficillimè surgit ad vitam. De hac impia consuetudine peccandi vide pagi. 87. col. 1. apud medium. Ad huc conuersus, & pa. 87. col. 2 post med. Potest hic. Et pa. 131. col. 1. in prin. Beatus vir. ¶ Voce magna dixit Iesus. Lazare exi foras, & statim surrexit. Mirabilis virtus vocis Christi quam mortui audierunt & statim surrexerunt ei obtemperantes. De hac voce ait regius propheta: Vox Domini in virtute. Vox domini in magnificentia, vox Domini concutientis desertum Psalmus. 28. vide pag. 100. co. 2. ante med. Quasi vox. Inferna tremuerunt & abyssus dedit mortuos suos. Tu verò illum non audis, nec surgis à mortali peccato. Mirum valde est quod viui vocem Christi contemnant, quam mortui audiunt, &c. ¶ Surrexit qui erat mortuus. De suscitatione Lazari, vide pag. 335. col. 1. post prin. Ecce ego.

Dominica in passione. Quis ex vobis arguet me?

QVomodo Iudæi volebant Deum arguere & in eius iustitiam inuehebantur vide pagin. 168 col. 1. in princ. volebant enim.

¶ Si veritatem dico vobis, &c. postquam de vitæ sanctimonia egerat, nũc disceptat apud incredulos de veritate doctrinę. Prȩlatus, prædicator, &

sacerdos

sacerdotes virtute & scientia debēt esse exculti, quæ duo tangit hic Christus optimus pastor & doctor. Aduerte autem quod primò de virtute & vitæ probitate disputat, & postremò de veritate & doctrina. Insinuat vt primo & principaliter præsul curam agat de vitæ correctione, & morum compositione, & deinde de interrgritate doctrinæ. lege pag. 48. col. 2. post prin. Speculatoré: lege totum folium sequens vsque ad contextum. & pa. 176. col. 2: in prin. Duplex est. ¶ Quare non creditis mihi. Ego tibi respondebo Domine Iesu nempe quia dicis veritatem. Odit mundus veritatem quam tu prędicas. Dic illis placentia, vt olim subsannando impingebat illis Esaias, & libē ter audieris, Vide pa. 132. col. 2. ante me. Et prop. & pa. 184. co. 1. prope me. Si iudicas eos. Vide. ēt q̄ supra scripsimus in dominica. 2. Aduētus in illis verbis, Cum audisset Ioannes in vinculis. &c. ¶ Propterea vos non audistis: Christus ab impijs non auditur, cum tantus ac talis esset concionator, nos verò volumus ab omnibus audiri attentè. pag. 44. col. 2. ante finem. Volumus. ¶ Ego non quæro gloriam meam. Nullus mortalium in hoc mundo tantam gloriam adeptus est sicut Christus, quippe qui in toto orbe adoratus est vt Deus, quòd nulli hominum aliquando contigit. Hanc gloriam consequutus est non quærens illam, sed contemnens. Vnde Paulus ad Hebræos. 2. Videmus Iesum propter passionem mortis, gloria & honore coronatum. Non igitur propter gloriam miraculorum tantum honorem obtinuit, sed propter crucis ignominiam. Vide de hac re pa. 69. co. 2. in fine vrbes desertæ. Ero vobis similis mendax. In psalmo habetur, Omnis homo mendax. Explanatur locus iste psalm. pagin. 36. columna. 2. prope finem: Sed dicet. ¶ Abraham vidit diem meum. Quomodo Abraham Christū viderit, lege pagi. 289. collumn. 2. ante medium Vel per bona. ¶ Tulerunt lapides vt iacerēt in eū. Indurati Iudæi qui corda lapidea habebant, ad lapides concurrerunt. pagina. 54. col. 2. ante medium. Tu ô peccator. & pa. 531. post medium col. 1. in prin. Appellat eos. ¶ Iesus autem abscondit se & exiuit de tēplo. Fugiēda est impiorū societas, sicut Christus fecit. pag. 6. 2. col. post medium. Oportet enim. & pag. 114. col. 2. ante fi. Inter nefarios & pag. 177. col. 2. in fine. Beatus vir. & pa. 214. colum. 1. post medium. Quemdmodum. & pag. 329. colum. 2. in princ. Licebat illi. & pagi. 415. colum. 1. post medium. & ad mortuum. Iosaphat rex pius à propheta Iehu obiurgatur, cō q̄d amicus erat Achab impiissimi Aegis. 2. Para. 19. Saul. inter suos insaniebat, & in prophetas prophetabat in Ramata cū Samuele. Vide quid vtilitatis afferat bonorum societas, quantumque noceat impiorum familiaritas. Oportet enim ad beatam vitam consequendam eorum fugere familiaritatem qui nos possūnt à recto Dei cultu & honesta viuendi ratione separare. Sed de his satis.

In epistolam huius dominicę lege si placet, pag 274. col. 1. in prin. Et filij terræ.

Feria quarta post dominicā in passione. Facta sunt encœnia Ierosolymis.

OVes meæ vocem meam audiunt, pag. 396 colum. 2. iuxta med. Hæc Dei vox. Oues meę sequuntur me. pag. 104. co. 2. ante medium. Cum eleuatis. ¶ Nemo potest eas rapere de manu mea. pag. 164. colum. 2. in medio. Et habitabunt. ¶ Tulerunt lapides, vide in præcedenti dominica.

Feria sexta post Dominicam in Passione; Collegerunt pontifices consilium.

DE Concilio hoc pag. 107. col. 1. in princ. Hi duo. Quomodo impij conueniunt inter se, vt alijs perniciem machinentur. pag. 374. col. 1. in prin. Ambulantes. Sic filij Iacob conuenerunt aduersus Iosep. & Architophelcum Absalone cōtra Dauid.

¶ Vnus ex ei Caiphas nomine. Cur Caiphas nominatur pag. 106. col. 2. post med. Et Pheltiam ¶ Multa signa facit. Ex signis Christi deteriores fiebāt quotidie. Sic multi, quia misericors est De⁹ & præstabilis super malitiam, indies augent peccata peccatis. pag. 410. col. 2. 1. in medio. Nolite. ¶ Venient Romani. Mala quæ scelerati putant nō ventura apprehendunt eos: quod sepe improbis contingit. pag. 196. col. 2. in prin. Sunt enim. ¶ Expedit vt vnus homo moriatur. pag. 255. col. 1. in medio. Solent ¶ Propheтauit Cayphas, non tamē fuit propheta, quia de ratione prophetię est vt intelligat propheta quæ vaticinatur. vt Hierony. super. 1: capit. Esaiæ testatur aduersus Montanū. Sic nec Nabuchodonosor fuit ꝓpheta, licēt viderit arborem illam ingentem & statuam magnam, sed potius Daniel qui interpretatus est visionem, & prædixit futura quę ventura erant in Regno Chaldæorum pagin. 2. collumn. 1. in fine. Ipsique videntes. ¶ Vt filios Israel dispersos congregaret in vnum. pag. 109. col. 2. in medio. Sed quis. Lege totum folium sequen. & pa. 306. colu. 1. in fine. Quod perierat. & pag. 334. col. 2. in fine Et faciam

Dominica in ramis Palmarum, Ecce rex tuus venit tibi.

ITe in castellum quod contra vos est. Contra accipitur hic pro coram vel è regione. pagin. 75 co. 2, post prin. Et ponam contra te. Sic in psalmo habetur, Peccatum meum contra me est semper. i. coram me. Sic legit Augusti: vide etiam pa. 424. col. 1. post princip. Hoc deprompsit. Exulta filia Sion. Quomodo Hierusalem filia appellatur. pa. 237. col. 2. ante med. Quæ verba. ¶ Ecce rex tuus venit tibi. De vero Messia cuius regnum non tēporale sed spirituale erat lege. pag. 59. colum. 1. in fine. Terreni homines. Deque Christi regno. pag. 163. col. 2. in prin. Et sumam. Et pag. 334. col. 2. in fine. Et faciam. ¶ Osanna filio Dauid. pagin. 191. col. 1. ante fine. Possumus. ¶ Aduerte quod Christus hodie magno honore exceptus est Hierosolymis & post quinque dies crucifigitur, & eadem die, ait Marcus c. 11. quod circunspectis omnibus reuersus est in Bethaniam, quia nullus ad cœnam vocauit. Perpende mūdi mutabilitatem, & vide de hoc pag. 227. col. 1. in prin. Nos igitur. & pa. 281. co. 2. ante me. Ipse est Pharao. Obseruādum quoque est quod Christus fleuit in hac processione. pag. 116. col. 2. ante. med. Et ita id.

Sermo Mandati.

ANte diem festum Paschæ. pag. 423. colu. 1. in prin In primo mense. & De lotione pedum. lege.

leg. pa.14. col.2.post med. Qui lotus est. Et adde, Tobias pedes suos lauit in flumine Tigris, sic appellato propter agilitatem aquæ currẽtis à Tigri animali velocissimo, sic tu affectus tuos laua sicut Tobias, perpendens quàm citò sicut aquæ Tigris prætereunt hæc omnia terrena. Fluunt enim velut aquæ quę nunquã reuertũtur, talis est vita hominum & quidquid mundus habet. Quędam mulier sapiens dixit. Omnes morimur, & quasi aquæ dilabimur, &c. 2. Reg. 14. De hac etiam lotione pedum. vide pagin.389. colum.2. apud med. Pedes sunt affectiones, ¶ Quemadmodum ego feci, ita vos faciatis. videte modum vt sicut ego hoc opus feci, ita faciatis. De modo, discretione, & prudentia in rebus agendis. pagi. 401. colum. 1. in fine. Est enim. Sic fecisse Abraham scriptura commemorat cùm filium protulit in holocaustum. De nocte surrexit, ne Sarra scitaretur causam recessus, & pueros reliquit & solus cum filio montem ascendit, ne serui impedirent sacrificium. Omnia prudenter egit vir Deo gratus.

In Passione Domini nostri Iesu Christi.

POsui faciem meam vt petram durissimam. pagin.45. colum.1. ante med. Vt adamantem. ¶ Respexit Iesus Petrum. Quid sit respicere, quidue abscondere faciem. pa. 351. col.1. ante med. Et absconderim. vide etiam de Christi passione quę suprà annotauimus in Dominica quinquagesimæ in princip. Vbi agitur de eius memoria. Et etiam pag.440. colum.1. prope med. De torrente.

In die sancto Paschæ Dominicæ resurrectionis.

PRæcedet vos in Galilæam. pagi.51. col.2. post prin. A verbo hoc.

Feria secunda Paschæ.

HVmiles Iesus ibat cum discipulis euntibus in Emaus: terribilis tamen fuit & potens custodibus sepulchri, qui armati & loricati erant. pag. 139. colum. 1. prope med. Vides igitur. Sed nos sperabamus. ¶ Perpende istorum diffidentiam: quia cum manè esset ipsa die resurrectionis, iam non credebant illum surrexisse, nec surrecturum. pag. 331. co.2. post med. Ipsi dicunt. Spem ergo & fiduciam nostram in Deo ponamus.

Feria tertia.

QVid turbati estis & cogitationes ascenderunt in corda vestra? pag.113. colum.2. ante. med. Quæ ascendunt. Turbant mentem cogitationes quæ ascendunt, non illæ quæ descendunt de cœlo, quæ pacis & quietis sunt causa.

Domin. in Albis siue in octa. Paschæ. Stetit Iesus in medio discipulorum suorum.

PRinceps, rex, præsul, & iudex debet esse in medio æqualitatem seruando. pagi.4. colu. 2. ante med. Illud præterea. De hac re lege quæ supra disseruimus in Dominica tertia aduentus, vbi dicit, Ioannes medius vestrum sterit, quem vos, &c. Pax vobis. De pace & concordia. pag.101. col.1. ante med. Et aspectus. & pag. 110. colum.2. post med. Multitudinis. De bono pacis vide in Christi natiuitate, cum de pace agitur. ¶ Quorum remiseritis peccata, &c. vide pag. 430. colu. 1. in prin. Fuisse autem.

Dominica Secunda post Pascha. Ego sum pastor bonus.

DE bonitate prælatorum, & eorum munere. pag.29. col.1. in prin. Auriga est. & pagi. 48. col.2. ante med. Speculatorem. In fine columnæ. Adde. Ideo de bonitate pastoris differens prius dixit: Ego sum pastor bonus, quia animam meam do pro ouibus meis: & deinde de scientia prælatorum subdidit. Ego sum pastor bonus & cognosco oues meas. Oportet vt prælatus sit scientia & bonitate præditus, sed primò principaliter vt virtuti innitatur. Lege totum folium sequens, & vsque ad contextum. & pag. 178. colu.2. post prin. Omnes pastores. & pag.205. col. 2. ante med. Hoc est speculatoris. & pagi. 211. colu. 1. ante med. Fortasse. & pag. 212. colu. 1. prope medium. Sacerdotes. & pagin. 292. colum. 1. in prin. Speculatorem. & pag. 293. col.2. in fin. Cum ego. De prælatorum prudentia pag 301. columna prima in fine. Solent enim. De officio eorum & de malis pastoribus. pagin. 302. colum. 2. ante med. Væ pastoribus. Lege totum caput 24. vsque in finem & etiam pag. 343. colu.2. post medium. Superbi. & pag. 374. col.1. post medium. Si dormiatis inter medios cleros. Hæc authoritas psalmi explanatur de prælatis. Vide etiam pagi. 384. col. 1. ante med. Debet etiam. De residentia prælatorum, vide pag. 418. col.1. ante med. Et in ipso. ¶ De mercenario verò & malo prælato, ait dominus, quod vidit lupum venientem, fugit: De cuius pœna vide pagin. 296. colum.2. ante mediũ. Sanguinem. ¶ Oues meæ vocem meam audiunt. pa.395. col.2. sub medio. Hæc Dei vox. ¶ Oues meæ sequuntur. med. pagin. 104. colum. 2. ante medium. Cùm eleuatis. Sequuntur subditi exempla prælatorum pagin.166. colum.1. in fine. Et qui in. Vide suprà in natiuitate domini, in primo euangelio in verbo: Hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ Cirino. ¶ Fiet vnum ouile & vnus pastor. pagi. 335. colu.2. in medio, & pastor.

Dominica Tertia post Pascha. Modicum & non videbitis.

SEpties inuenitur hoc in euangelio quod dicitur modicum, De hoc numero septennario vide pagin.47. col.2. in fine. Ex his. Lege duas co. sequent. ¶ Plorabitis & flebitis vos. De tribulationibus iustorum. vide. pagi. 189. colu.2. in med. hinc disces. Vide de persecutionibus iustorum infra in festo omnium sanctorum, in illis verbis, Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. Expende etiam quomodo Christus tanquam fidus amicus prędicit mala ventura. Minus enim iacula feriunt quæ præuidentur. pagi.239. colum. 1. post mediũ. Solent enim. ¶ Mundus gaudebit, vos vero contristabimini. Gauisa est synagoga in Christi passione, sed luit pœnas, cùm sub Tito, & Vespasiano multa mala passa sit. Sic Titus in Hierosolymæ excidio efferebatur lætitia: sed permisit Deus vt in eisdem calamitatibus versaretur. Non enim debemus in aliorum aduersitate lætari. pagin.229. colum. 1. ante finem. Ammonitas. & pag. 257. col.1. post med. Ecce ego. Et in sequentibus. Tristitia vestra vertetur in gaudium. pag.271. co.1. post prin. Ait enim Christus.

Dominic. Quarta post Pascha, Vado ad eum qui misit me.

EXpedit vobis vt ego vadam. Absentia Christi corporalis, animos eorum ad cælestia

eleuabat.

eleuabat.pa.447.col.1.in fine,Nos igitur.¶ Multa habeo vobis dicere quæ non potestis portare modò.pag.392.col.1.in prin.Vult hoc.

Dominica Quinta post pascha,Si quid petieritis patrem.

QVomodo petendum in nomine Christi.vide pa.321.col.2.ante finem.Et peperci. & pag. 380. col. 2. post med. Accipitur hic.¶ Relinquo mundum.De mundi contemptu,vide infra in festo sancti Andreæ in verbis illis, Relictis retibus secuti sunt Dominum.

In die Ascensionis Domini. Recumbentibus vndecim discip.&c.

EXprobauit Christus duritiem cordis discipulorũ.De qua duritie vide pa.35.col. 1. post med.Appellat eos.& pag.54.col.2. ante med. Tu ô peccator.& pa.111.col.2.in fine. Auferam.& pa. 135.col.1.in prin.Beatus vir.vide in dominica sexagesimæ in illis verbis,Semen cecidit suprà petram.¶Ite & prędicate euangelium omni creaturæ.vide quomodo sancti prædicatores mittuntur à Deo.pa.34.col. 2. in medio , Mitto ego.& pagi. 191.col. 1.in medio.Sanctificabor.De hac autem prædicatione Apostolorum per totum orbem vide pag.155.col.2.ante med.Intuere.Expende etiã quomodo Apostolos quorum duritiem exprobrauerat,nũc consolatur, instituens eos totius orbis prædicatores,& tribuens potestatem ad miracula facienda.De doctrina autẽ prædicatoris vide pag.307.col.2.in med. Et suscitabo. & pag. 357. col.1.ante fin.Apparet autem.& pa.396.col.2.in med.Hæc Dei vox.&pa.397.colũ.1.post me.Homines.& pa.431.col.1.post med.Hic fluuius.Et eadẽ pa.col.2.post me.Quarto lib.Regum.& pa. 446.col.1.in medio.Quia futurum erat.¶Qui crediderit & baptizatus fuerit. De baptismo Christi pa.5.col.1. in prope.med.Quid est homo.& pag. 434.col.1.in princ. Quare per fluuium. ¶ Assumptus est in cœlum.De Christi redemptoris nostri gloria,ascensione.pa.103.col.2.ante mediũ. Vado parare,& duas columnas sequentes & pa.219 col.2 in fine.Ex Sion.

Dominica infra octauam Ascensionis , Cum venerit Paracletus.

ABsque Synagogis facient vos de persecutionibus sanctorũ,vide pa.31.col. 2. ante med. Filij hominis.vide in fra in die omnium sanctorũ in verbis,Beati qui persecutionẽ patiuntur propter iustitiam.Perpende etiam horum stultitiam, iustos eiiciebãt , & Christi discipuli exulabant à terra quorum meritis & suffragiis sustentabãtur. Quid accidisset Ægypti regno nisi haberet secum iustum Ioseph , qui fami & necessitati venturæ prouideret?Quid de populo Israel cum vitulum adorauit,nisi ope& rationibus Mosi adiuuaretur? Vtilissimi ergo sunt iusti quorũ suffragiis & meritis viuunt impij.Antequam Sodoma excidium pateretur,iussit angelus vt foras exiret iust⁹Loth: & dixit ei , Non potero facere quicquam donec egrediaris illuc.Gen.19.Egressus foras vir iustus subuertit Dominus ciuitates illas. At iusti Iudæi impiissimi sanctos Christi Apostolos absque synagogis faciebant.pag.202.co.1.ante finem.Quę siui.Expende etiam quomodo Christus mala vẽtura prædicit tanquam fidus amicus.Nõ sic mũdus.pa.239.col.1.post med.Solent enim.

In die sancto Pentecost.

SErmonem quem audistis non est meus , vide pag.24.col.1.ante med.Sermonem.¶De spiritu sancto quomodo venit in linguisigneis.pa.330 col.1.in me.Sed per hanc.Et de eodẽ spiritu sancto.pa.337.col.2.in prin.A quatuor vẽtis.¶Conuenit multitudo. pag. 446. coll. 1. post med. Ecce.

Feria Secunda

SIc Deus dilexit mũdum pa.25.col.1.post med. Sic Deus dilexit.& pa.26.col.1.circa finem.Nõ misit Deus.

Feria Tertia paschæ.

EGo sum ostium pag.104.colum.1.in fine,Nec est.

De Sancta Trinitate.

EVangelium secundum consuetudinem Romanæ Ecclesiæ. Cum venerit paracletus. De hoc iam suprà non nihil annotauimus in dominica infra octauam Ascensionis. Euangelium secũdum alias eccclesias,de Nicodemo qui venit ad Iesum noctu,de hoc etiam,Deo dante,inferiùs disserebimus in inuentione sanctę crucis.De mysterio autem sanctissimæ Trinitatis , & indiuiduæ vnitatis , vide pag.219.col. 1. ante med. Nec mirandum.

In festo corporis Christi.

DE venerabili Eucharistiæ sacramento. lege pag.60.colum.2.in fin.Et non solum. & pa. 386.col.1.post me.Poteris.& pag.596.col.1. ante med.Non eo.&430.col.2.in fine.Ego existimo.lege duas col.sequentes vsque ad cõtex. & pa.446 col.2.post.med.At Ecclesiæ.

Dominica Secunda post Pentecost.Homo quidam fecit cœnam magnam.

DE hac cœna quam Christus parauit hominibus vide pag.385.col.1.in prin.Hęc mensa.Exponitur hæc parabola in hoc loco,lege duas collumn.sequentes,vide etiam pa.409.collum. 2 in prin.Sed quoniã.¶Nolebant inuitati venire ad cœnam.pa.224.col.2.ante me.Mundare.¶Villam emi. Diuitiarum affluentia cõtemptum Dei parit. pag.67.col.1.in fine.Quia superasti.

Dominica Tertia post Penteco.Appropinquãtes ad Iesum peccatores

QVemadmodum Christus vocat , expectat & sustinet peccatores vide pag. 223. coll. 2.in prin.Multo labore.De hac maxima & infinita Dei misericordia vide pag.9. col.1.in medio. Poteris per splendorem & pag.26.col.1.in fin,Non misit Deus.& pa.36.col. 1.ante finem.Quis desperabit. & pa. 291.col.2.in medio.Hæc erat.¶ Murmurabant scribæ & pharisæi.De murmurationibus & detractorib.pa.206.col.1.ante fi.Viri detractores. &pa.211.co.1.post me.Viri detractores.¶ Gaudiũ fit super vno peccatore pœnitẽtiã agẽte:De pœnitentia.vide pa. 71. co.2.post med.Et displicebunt. & pa 111.col.2.in med.Et spiritum. Vide suprà in dominica quarta aduentus.

Dominica Quarta post pentecost.Nisi abundauerit iustitia vestra.

IVstitia scribarum & pharisæorum erat imponere onera incõportabilia in aliorum humeris, digito

digito autem suo nolebant ea leuare.pa.305.col. 2.circa prin.Vt vltra.Preterea scribæ & pharisæi cæremoniis tantùm insistebant, intus verò vacui erant & alieni à virtute. De his cæremoniis, & de falsa eorum sanctimonia.pag.436,col.1.ante med. Et erunt. Lege vsque ad contextum. ¶ Qui irascitur fratri suo. pa.233.col.1.in princ. Non vosmeripsos. Duo sunt quæ Deus sibi retinet, vltio, scilicet & gloria.& pag.398.col.1.in prin.Et dixisti. Vide etiam de ira.pagi. 287.col.1. post princi. Cum volare. ¶ Qui dixerit fratri suo Raca. De hac interiectione leg.pa.66.col.2.prope medium,Euaginabo.

Dominica Quarta post Pente. Cum turba irruerent.

DE feruore quo irruebant turbæ vt audirent verbum Dei,vide pag. 18. col.2.ante med. Vbi erat.de aud.tu verbi Dei, vide in dominica sexagesimæ.¶ Per totam noctem laborantes, nihil cepimus.pagin. 224.colu.1.ante med.Lassati. Inaniter laborat & inutiliter qui Christum secum non habet.¶ Ex hoc erit homines capiens. pag.261.colum.2.prope finem,Aspicis.hoc loco.

Dominica Sexta post Pentecostem. Misereor super turbã.

DE misericordia Dei,& quomodo nobis vti decet Dei misericordia.pag.65.colu.2.ante medium.Et non miserebor.De hac etiam misericordia.pagin. 9.col.1. in med. Poteris per splendorem.& pag. 36.col.1. ante finem. Quis desperabit? Et pag.143.col.1.in fine.Oleum enim. Et pagin. 172.colu.2.in med. Nunquid voluntatis? & pag.396.col.1.post med.Quare nemo. ¶ Quidam ex eis de longè venerunt pag. 54. colum.2. post med.Quidam.

Dominica Septima post Pentecost. Attendite à falsis Prophetis qui,&c.

DE hypocrisi.Vide in feria quarta cinerum in verbo, Nolite fieri sicut hypocritæ tristes. De his & de hereticis,qui veniunt in vestimẽtis ouium cum sint lupi,vide pag.306.col.2. in fine. Et si hæretici.¶ Arbor bona bonos fructus facit. pag.33.col.1.post med.Iuxta Platonicorũ.& pag. 90.col.1.post med.Securis.& pag.140.col.1. ante med.Solent diuinæ.& pa.161.col.1.in princ.Et radices.& pag.435. col.1.in fine.Non defluet. & pag.436.col.1.ante med.Et erunt fructus.

Dominica octaua post Pentecost. Homo quidam habebat villicum

VOcauit eum ad se. Quamuis villicus esset diffamatus apud Dominum suum, nihilominus tamen prius voluit vocare eum,vt redderet pro se rationem.Sic Deus vocauit Adam post peccatũ,similiter de Sodoma dixit. Clamor Sodomorum venit ad me, descendam & videbo an ita sit.Gen.19.At nos homines inconsultos damnamus, quemadmodum de Dauide commemorat scriptura, qui dedit Sibæ, & quidem iniustè possessiones Miphiboseth, eo absente & inaudito.2.Regum 19.vide pag.228.col.1.in fine. Veni & faciam?¶ Quid faciam?Hæc dixit villicus ille. Non ait quid dicam: sed quid faciam. Intellexit vir sapiens,quòd non sola fide nec verbis acquiritur regnum Dei, sed bonis actibus.pagin.228. col.1.in fine.Quemadmodũ.& pag.84.col.1.sub medio. Aduerte Spiritus.¶ Facite vobis amicos de Mamona.&c. De elemosyna.pag. 153.col.2. post med.Et manum egeno.& pag.169.colum.1. in fin.Sunt qui.De auaritia,pag. 209.col.1.post medium,Et auare.

Dominica Nona post Pentecost. Videns Iesus ciuitatem fleuit.

DE hoc Christi saluatoris fletu & de bono lachrymarum.pa.54.col.1.post prin.Cũ Iudęi. Iusti populi peccata plorant,& dolent in peccatorum miseriis.pag.58.col.1.ante med.Et portabis.Lege etiam de hoc fletu.pa.59.col.2.in fine. Eam preuidens.& de vtilitate lachrymarum. pa. 72. col.1.post med. Et dic heu.Flebat Dauid Absalonem morti æternæ adiudicatũ dicẽs, Absalõ fili mi,fili mi,fili mi Absalon, quantò magis hoc fecit Christus qui longe misericors est Dauide flens scelera Hierosolymitanorum.pag.92.col.2. in fine.Super frõtes.& pa.116.col.2.ante me.Et ita id.& pa.186.col.1.in fin.Et tu fili.& pa.244.co.2. ante finem.Tu ergo.Nos vero ploremus peccata nostra, quandoquidem Christus sic fleuit aliena. pag.370.col.1.post medium.Qui se deo.¶ Si cognouisses & tu in hac die.Aposiopesis est.sicut illud,Ego ne illum,qui illum,quę me,quę non.Lege de hac figura pa.168.co.1.post med.Si erit vobis.¶ Veniet dies in te, & circũdabũt te inimici tui, &c. De excidio Hierosolymitanorum vide pa.65.col.2. ante fi.Et cõplebo.& pa.69.col.2.ãte med.& deiiciã.& pa.70.col.2.iuxta fin.Cũ Iudęi & pagin.112.col.2.in prin & ascendit.& pag.139. col.1.in princ.Et qui in sua.& pagin.197. col.2. ante med.Ipsi fabricati sunt.¶ Eò quòd non cognoueris.Cognoscamus nos.pagi.168. col.2.in fine.Eam ob causam.Tempus visitationis tuę.visitare quid sit in scriptura pag.89. col.2.ante med. Quid facietis ¶ Eiecit vendentes & ementes de templo.De zelo Dei.pagi.216.col. prima,in fine.Et ponam.

Dominica Decima post Pentecost. Duo homines ascendebant.

DE vana gloria & stultitia pharisæi gloriantis. pagin.17.col.2.iuxta med.Caput nostrum.& pag.195.col.2.in fine.Et occidam ¶ Deus propitius esto mihi peccatori.Publicanus vulnera sua, hoc est peccata ostendebat pag.52.col.1.in prin. Sed reuolue. Ex peccatis publicani elicit Deus humilitatem.pagi.342.colu.2. post med. Verum Deus. ¶ Qui se exaltat humiliabitur. Boetius summis(inquit)negatum est stare diu. Tolluntur in altum, vt lapsu grauiori cadant. Sic exaltati sunt Aman, Antiochus, Golias, Olophernes, Sennacherib,Alexander,Cyrus,& alij,lege pagi. 96.col.1.in princ.Hoc est.& pagi.165.col.1.circa med.Contra vero.& pag.315.colu.2.post med.Eo quod.& pag.226.col.2.ante med.Superbiam imperij.& pag.251.col.2.circa prin.Eo quod.& pag. 276.col.1.post med.Ecce Assur.& pag.279.col.2. in medio.Intuere obsecro. & pagi.398.col.1.ante medium.Et leuauit.

Dominica Vndecima post Pentecost. Venit inter medios fines Decapoleos

ADduxerunt in hoc itinere ad Christum hominem & mutum.In tribulatione & necessitate nostra inuocandus est Deus ad ipsumque fugiamus.pag.6.col.1.post med. Tres vires. vide supra in dominica prima post octa. Epiphaniæ. Segregauit eum à turbis. ¶ Sic Oseæ. 2. Ducam eam in solitudinẽ & loquar ad cor eius. De solitudine

tudine & quomodo sit turba fugienda.pagi. 286. colu.2.ante med.Stellæ de cœlo.

Dominica duodecima post Pentecost. Beati oculi qui vident quæ,&c.

BEati oculi, &c. Intuebātur Christum oculis fidei quæ erat beatitudo in specie. In patria autem erit perfecta beatitudo in re.pagin.30.co. 1.in fine. Non ait Ezechiel.¶ Accessit quidam legis doctor tentans eum.Scientiam quam Deus dedit vt ei seruirent, turpiter peruertunt impij doctores.pagin.78.col.2. post med.Et ornamentum. ¶Quid faciendo vitam æternam possidebo?Quid faciendo ait,quia bonis actibus peruenitur ad viam,& possidetur beatitudo.De necessitate bonorum operum.pag.15.col.1. post med. Et quoniam virtutis.In hoc euangelio principaliter agitur de operibus, sicut cūm dicit:hoc fac & viues,& cum ait:vade& tu fac similiter,& hoc docet parabola in qua opera charitatis illius Samaritani commendantur. Corruit etiam fides si non fulcitur bonis operibus. Vnde Paulus Tymot.Habentes bonam conscientiam quam quidam repellentes circa fidem naufragauerunt. 1. Tim.1.Vide de hac re.pagin. 79.col.1.in medio. Quemadmodum.& pagin.84.col.1. in med. Aduerte. Præterea de libero arbitrio & necessitate bonorum operum disputat aduersus impios Lutheranos.pagin.173.colu.2.prope med. Quid ad hæc.& pagin. 185.colu.1. post princ. Quæ faciens.¶ In lege quid scriptum est quomodo legis? pagin.43.colu.1.post princ.Fili hominis,& pagi. 188.colu.1.in princ.Dedi eis,& pagin.298.colu. 2. post princ. In mandatis. ¶ Diliges dominum Deum tuum,&c. Nihil volitum quin præcognitum.Ideoque Deus non diligitur nisi prius cognoscatur. De meditatione & contemplatione. pagin.15.colu.1.in fine.Opus est homini.& pag. 425.colu.2. post med. Poteris per.De dilectione vero Dei& proximi,lege pag.18.col.2.ante med. Aspectus eorum.& pag.101.col.2.post med. Per lapidem.& pag.210.col.1.in med.Populi.& pagi. 215.col.1.in med. Vide quid. ¶ Homo quidam descendebat à Hierusalem in Hierico. pagi. 79. col.1.circa med. Sedechias.¶ Transijt sacerdos, & leuita. De sacerdotum bonitate & moribus. pag.92.col.2.post prin.Poteris.& pag.94.colu.1. ante med. A sanctuario meo.& pag. 368.colu.1. iuxta med.Hoc autem.Et pagi. 412.colu.1.circa prin.Fuit autem.& pag 413.colu.1.ante med.Per capillos. De auaritia vero sacerdotum differit. pagin.415.col.2.post princ.Non erit.

Dominica Decimatertia post Pentecost.De decem leprosis.

CLamauerunt illi leprosi dicentes:Iesu præceptor miserere mei Deus in omni tribulatione est inuocandus.Psal.Adiutor in tribulationibus;inuenerunt nos nimis. Vide Dominicam primam post octauam Epiphaniæ. Misit illos¶ ad sacerdotes.primo vt sacerdotes honorarent. vide pag.419.colu.1. circa finem.Illud est hoc loco. Secundo mittit ad sacerdotes, ne obliuiscerentur accepti beneficij.Vult enim Deus vt gratias ei referamus.pagin. 426.colu.2. in fine. Non reuertetur.¶Nonne decem mūdati sunt?sed nouem vbi sunt?De ingratitudine.pag.149.colu.2. post princ.Eo quod non fueris. Et de Iudæorum ingratitudine. 180.colum.1. ante finem.Poteris.

Dominica Decima quarta post Pentecost. Nemo potest duobus dominis seruire.

QVomodo non possit duobus dominis contraria præcipientibus seruire,vide pag.314. col.1.prope med.At viri.& pag.323.colu.1. ante med.Et ab vniuersis.& pag.332.colu.2.in princ. Ecce ego.¶ Non potestis deo seruire & mammonæ.pag.79.col.1.in fine Vbi vides.& pag.88. colu.1.in princ. Non solum. De auaritia agitur. pag.209.col.1.post.med.Et auare.

Dominica Decima quinta post Petecost.Ibat Iesus in ciuitatem Naim.

MIsericordia motus.De Dei misericordia vide in Dominica sexta post pentecost.in illis verbis. Misereor super turbam.¶ Tetigit loculum.De hoc Christi tactu.pag.23.col.2.in fine.Et licet. Noli flere. Quomodo mortui sunt plorandi.pa.225.co.1.prope me.Et tamen.lege duas columnas sequentes,& pagin.255.col.1.in fine.Lena planctum.¶ Cœpit loqui vt insinuaret veram huius adolescentis resurrectionem.Sic loquela tua manifestum te faciet, an viuus vel mortuus sis, sicut ancilla ostiaria dixit Petro,Galilæus es, nam loquela tua,&c.lege pag.387.colu.2.in fine Vnde Iob,Portas.

Dominica decima sex.post Pentecost.Intrauit Sabbato manducare.

INterrogat Christus Pharisæos, qui illum obseruabant,an liceret Sabbato curare.De festorum obseruatione & sanctificatione.pag 185.col. 2.post med. Insuper & sabbata & pag.414.colu. 2.prope fin. Non erant.¶ Qui se exaltat humiliabitur. De hac re vide supra in Dominica decima post Pentecost.

Dominica decima sep.post Pentecosten.Diliges dominum,&c.Dixit dominus domino.

ACcessit doctor tentans De istis doctoribus & de dilectione Dei de qua tractat hoc euangel. vide quæ in superioribus mandauimus litteris in Dominica duodecima post Pentecosten. ¶ Præ. Hic tentator interrogauit dicens, Quod est mandatum magnum in lege?Chrysostomus, de magno mandato quærit, qui minimum non obseruat. Gradatim est ascendendum, ad magnum mandatum,& ad vitę perfectionem vnde scala Iacob gradus habebat ad cœlum vsque ascendentes: nemo enim repente fit summus.pagin.364.col.1.post med.Non est silentio.

Dominica decima octaua. post Pentecost. Ascendens in nauiculam,&c.

QVis est hic qui loquitur blasphemias?pagin. 321.columna secunda ante med.Et polluerunt. ¶ Tolle lectum tuum, & vade in domum tuam,lege de hoc pagina.76.col.1.ante med.Vias tuas.

Dominica decimanona post Pentecosten.Simile est regnum cœlorum homini,&c.

QVomodo regnum cœlorum his rebus terrenis simile etiam dicatur.pagina.25. colu. secunda,ante finem. Quamquam enim. Vide de hac dominica quarta,post octauam Epiphaniæ. ¶Nolebāt venire pag.224.col.2.ante med.Mundare te.¶ Rex iratus est pa.139.col.1.prope med. prima. Vides igitur.¶ Quomodo hic intrasti nō habēs vestē nuptialem?hoc est nō habēs cha-

*** rita

ritatem. De qua vide pagina. 365. colum. secunda. iuxta med. Frons hæc, sed de hac virtute infra lege quæ habent in communi Apostolorum in illis verbis. Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem sicut dilexi vos.

Dominica vigesima post Pentecost. erat quidam Regulus, &c.

VEnit Regulus ad Christum in sua tribulatione, alias non venturus. Hoc enim est in causa cur Deus sæpe calamitatibus ferit. pag. 36. col. 1. post princ. Tam misericors. Expende etiam quomodo in sua angustia non quæsiuit diuinos, nec Pythones, sed Christum. De his iam satis diximus in Dominica prima post octauam Epiphaniæ. ¶ Credidit homo. Et ibat. non satis est credere, sed ambulare in via mandatorum Dei. pag. 15. colu. 1. iuxta med. Et quoniam.

Dominica vigesima prima post Pentecosten. Simile est regnum cœlorum homin. Regi qui voluit, &c.

CVr Regnum cœlorum his rebus terrenis simile esse dicatur, vide Dominicam quartam post octauam Epiphaniæ. Agitur in hac parabola de dimittendis iniuriis: quia Petrus interrogauerat, Quoties dimittam. Cum ait Christus vsque septuagies septies. Numerus determinatus sumitur pro indeterminato. pag. 347. colu. 2. in medio. Quod autem. ¶ Rex debitum dimisit ei. De clementia Regum & principum. pagin. 1 8. col. 1. post medium. Fuit hic. & pag. 179. colu. 1. iuxta med. Qui incedebat. & pag. 179. col. 2. in princ. A voce. & pag 619. col. 1. in fine. Et ita manet. ¶ Egressus seruus ille. pagi. 274. colum. 2. post med. Sed videndum. Iratus est Dominus eius Non cadunt in Deo eiusmodi passiones, sed talis se exhibet hominibus quales ipsi sunt apud deum. pag. 139. colu. 1. ante med. Vides igitur. ¶ Sic faciet pater meus. Non dicitur pater vester, sed pater meus. quia deus non est pater eorum qui propriæ iniuriæ vindictam sumere volunt.

Dominica vigesima secunda post Pentecosten. Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari.

ABeũtes pharisæi recesserunt à deo & abierunt. Vide quæ habes in Sabbato post dominicam primam quadragesimæ, in historia de filio prodigo: vbi dicitur, Congregatis omnibus peregre profectus est. Magister scimus quia verax es, &c. Adulantes hæc dixerunt, vt ore blandirentur, & cauda, vt scorpiones vulnerarent. pag. 37. col. 2. post med. Cum scorpionibus. & pagin. 73. colum. 2. in fine. Vt hirundines, & pagin. 120. colu. 1. post princ. Neque diuinatio. & pagi. 124. col. 1. ante med. Et ipse ædificabat. & pagin. 125. colu. 2. post med. Propter pugillum. & pagi. 126. colum. 1. post med. Videte errorem. &. 210. colu. 1. ante med. Prophetæ. ¶ Non respicis personam hominum. De iustitia quam debent principes & magistratus vnicuique obseruare, sine acceptione personarum. pagin. 96. column. 1. ante med. Ciconia. ¶ Quid me tentatis hypocritæ? De hypocrisi, vide feriam quartam cinerum, in verbo, Nolite fieri sicut hypocritæ tristes. ¶ Cuius est imago hæc? Ne depingas in corde tuo mundi imaginem & eius gloriam. pagin. 55. colum. 1. post med. Describe in eo. & pagina. 435. col. secunda. circa finem. Sed nec ideo. ¶ Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari pagina. 170. columna prima ante med. Ad vsuram. De vtroque brachio ecclesiastico & seculari loquutus est Christus, cum dicit, Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. pagina 372. columna prima ante finem. Et columnæ. & pag. 429. col. prima. prope med. Debentur.

Dominica vigesimatertia post Pentecost. De Emorrhoissa & puella defuncta.

TIbicines & qui erant ante ianuam deridebant Christum. Ingrediebatur Christus domum Iairi, vt filiam eius suscitaret, & patres consolaretur, & mundus irridet. Sic Michol irridebat Dauidem saltantem coram arca, & despexit eum in corde suo. 2. Reg. 6. pari modo populus terrę impediebat populo Iudę in ędificando. Neemiæ. 3. lege pagi. 80. colmn. 1. in med. Sic velim. ¶ Apprehendit Christus manum puellę mortuę. pag. 23. colu. 2. in fine. Et licet.

Dominica vigesimaquarta post Pentecosten. Cum videritis abominationem deso. &c.

IN prima parte huius euangelij loquitur Christus de excidio Hierosolymitano, quia discipuli interrogauerunt quando hæc erunt? quod signum aduentus tui? Ad vtramque quæstionem Christus respõdet. De dissolutione templi & Hierusalem agitur in prima parte, de qua vide quæ literis mandauimus in Dominica nona post Pente. in illis verbis, Venient dies inte. Hoc egregiè differit, & doctissimè probat Abulensis super 23. capit. Matt. Si per abominationem intelligis idolum (iuxta Diui Hieronymi sententiam) lege pag. 184. columna secunda prope medium. Vnusquisque.

INCIPIT PROPRIVM SANCTORVM.

In festo sancti Andreæ Apostoli. Ambulans Iesus iuxta mare. &c.

SVPER illud quod ait euangelista, quod erant apostoli piscatores. lege pagina. 261. colum 2. prope finem. Aspicis hoc. ¶ Faciam vos fieri piscatores hominũ. pa. 397. col. 1. post med. Edebant enim. ¶ Relictis retibus Omnia sancti discipuli Christi reliquerũt, & contempserunt propter Christum. De contemptu huius mũdi. vide p. 53. co. 1. in fi. Vide quã. & pagi. 118. col. 1. ante med. Quot mundi. & pa. 126. columna prima in prin. Hoc contemnunt. & pag. 142. calumna prima post med. Poteris per Chanaan. & pagina. 202. columna secunda in medio. Vide Dei. & pagi. 209. col. secunda in prin. Quẽadmodum. Prætèrea, Mundus inconstans, & mobilis est, atque ideo contemnendus. pagina. 227. columna prima. in prin. Tu autem permanebis. & pagina. 341. columna prima in fine. Vt diripias. & pagina. 397. columna secunda, post medium. Præterea quid. & pagin. 447. columna prima in fin. Auertamur. & pagina. 449. colu. secunda in med. Felices illi. ¶ Statim sequuti sunt Dominum. Non protrahunt moras, sed illico obedientes

dientes voci Christi, sequuti sunt eum. De prompta obedientia vide pagin. 20. columnn. 1. in med. Quemadmodum rotæ. & pagin. 21. colum. 1. circa princ. Cum ambularent. De sequela autem apostolorum & discipulorum Christi. pagin. 10. col. 2. in fin. Vt electrum. & pagin. 104. colu. 2. ante med. Cum eleuatis. Vnde sponsa in Canticis dilecto alloquitur, dicens. Trahe me post te. Curremus in, &c. Cant. 1. vide Bernardum, sermone 21. super Cantica.

In Conceptione Virginis Mariæ, Beatus venter qui te portauit.

Beati qui audiunt verbum dei. De erroribus philosophorum qui beatitudinem descripserunt. pagina. 29. columna secunda. ante med. Pythagoras. Christus vnico verbo destruit horum figmenta, dicens. Beati qui audiunt, &c. Quomodo autem sit audiendum verbum Dei, & custodiendum, iam de his supra disseruimus in Dominica sexagesimæ. ¶ De laudibus virginis Mariæ. pagin. 104. colu. secunda circa fin. O virgo benedicta. De huius autem genitricis Dei immaculata, & purissima conceptione. vide pagin. 373. col. 2. post prin. Pro capite. Caput principiū est, quod confregit Beatissima Virgo, cùm peccatum originale non contraxit. Iacuit Dagon in terra coram arca Dei sine capite & manibus: quia coram Virgine Beatissima victum iacet peccatum originale & actuale. 1. Reg. 5. Multa alia de immaculata conceptione Virginis disserit. pagin. 401. col. 1. iuxta med. Poteris per. Lege totum folium vsque ad contex.

De S. Stephano prothomartyr. Ecce ego mitto ad vos prophetas.

Hierusalem, Hierusalem qui occidis prophetas. pa. 69. col. 1. post med. Poteris per hos. & pag. 76. col. 2. in princ. Finis venit. & pagi. 85. col. 1. in fine. vt procul recedam, & pag. 95. colu. 1. in princ. Id illis. & pagin. 109. colu. 1. in med. Fratres tui. & pagin. 133. columnn. 2. circa fin. Est autem. & pagin. 315. col. 2. in med. Montes Israel ¶ Volui congregare & noluisti. pag. 224. col. 2. ante med. Mundare te. ¶ Relinquetur vobis domus vestra deserta. pagin. 65. col. 2. ante finē. Et complebo. & pagin. 69. colu. 2. ante med. Et deijciam. & pagin. 70. colu. 2. post med. Cum Iudæi. & pagi. 102. col. 1. post princ. Et ascendit. & pagin. 184. col. 2. post pri. Quę est. ¶ Ecce video cœlos apertos. Quid sit cœlos aperiri. pa. 5. col. 2. post me. Non diuisione.

De sancto Ioanne Apostolo & Euangelista. Dixit Iesus Petro sequere me, &c.

Coepit Iesus ambulare, & dixit Petro, sequere me. In quo insinuabat Petrum illum sequendum, aliquando in cruce & passione, in illo signo exteriori prænuntiabat eius martyrium. pa. 51. col. 2. in princ. Interea. & pa. 53. col. 1. prope med. Sume tibi. & pa. 333. col. 2. in fine. Sume tibi. ¶ Mundus non possit capere libros. Hyperbole est: de qua vide pa. 277. col. 2. post med. Cedri non. ¶ De laude sancti Ioannis plura notatu dignissima habes. pa. 27. col. 2. ante med. Qui hoc referunt.

De S. Sebastiano martyre. Stetit Iesus in loco campestri.

Sequebatur Christum multitudo magna à Tyro, Sidone, &c. De hac sequela iam diximus in die S. Andreæ. Sequebantur autem propter duo. Primum, vt audirent verbum dei, de quo habes in Domi. sexagesimę. Secundo sequebantur vt sanarentur à languoribus suis. Hæc duo Christus faciebat. pa. 306. col. 2. in princ. Quod infirmum. De beatitudinibus, vide infrà in festo omnium sanctorum.

In conuersione S. Pauli. Paulus adhuc spirans.

De conuersione S. Pauli. lege pa. 103. colu. 2. post med. Sed aquila. ¶ Super illud autem quod Christus dixit Ananiæ, Vas electionis est mihi. lege pa. 103. col. 2. post med. Hic accipiter.

In purificatione virginis Mariæ, postquam impleti sunt dies, &c.

Obtulerunt Iesum in templo parentes eius. pa. 319. co. 1. in fin. Bonisque. lege vsque ad contextum. De hac Christi præsentatione, vide etiam quemadmodum cæremonias legis custodierunt Christus & mater eius. De his cæremoniis. pa. 410. colu. 1. ante med. Perfectio est. Et de his cæremoniis quas magnificabant scribæ & pharisæi. lege pa. 436. col. 1. ante med. Et erunt. De offerta autem quia obtulerunt pro eo par turturum. &c. pag. 420. col. 2. in fine. Et hæ sunt. Nos etiam offeramus nosmetipsos mundos & purificatos ante Dominum. pag. 370. col. 1. post med. Qui se deo. ¶ De Simeone sene & iusto ait Euangelista quod erat expectans consolationem Israel. pa. 47. col. 1. post med. Manus Domini. Accepit Simeon Christum in vlnas. Christum etiam porta tu in manibus, quia non satis est illum cognoscere per fidem, nisi etiam fidei iungatur actio. pa. 15. colu. 1. iuxta med. Et quoniam virtutis. & pa. 272. col. 1. apud med. Vnde Simeon. ¶ Nunc dimittis: Cecinit Simeon optans à morte corporis huius exire. pa. 33. col. 2. in prin. Hoc existimo. & pa. 378. col. 1. ante med. Eam ob causam. ¶ Lumen & reuelationem gentium. pa. 277. col. 1. post prin. Poteris.

In Annuntiatione Virginis Mariæ. Missus est angelus Gabriel.

Mense sexto missus est angelus Gabriel. Mēse sexto à Ioannis conceptione, ipse est mensis Martius, in quo creatus est mundus. pa. 3. col. 1. ante med. Et quoniam. ¶ In ciuitatem Galilææ. Vnde dicatur Galilæa, & cur in hanc prouinciam mittitur angelus vide. pa. 52. col. 1. post princ. A verbo hoc. ¶ Ad Virginem desponsatam viro. De puritate & virginitate Deiparæ virginis. pa. 407. col. 2. ante medium. Acsi dicat. Expende quod sicut malus angelus Euam decepit, & inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum, ita & nunc bonus angelus salutem nostram operatur, & ad mulierem mittitur, vt inde salus oriatur, à qua mors sumpsit exordium, pagina. 399. colum. 1. in medio. Et si sint. ¶ Cogitabat Virgo qualis esset ista salutatio. Et prudenter quidem, quia prius cogita antequam loquaris. pa. 14. col. 2. ante medium. Planta pedis. ¶ Regnabit in domo Iacob in æternum: ly (æternum) quomodo in scripturis sacris accipiatur. Non enim semper insinuat tempus sempiternum, quod nunquam finietur, & ne virgo existimaret Regnum Christi aliquando defuturum, subdit Angelus, Et regni eius non erit finis. pagina 156. columnn. 2. in medio. Et si decimo. & pagin. 242. col. 1. prope finem. Habebitis. De Regno Christi

æterno.pag.335.col.2.post med. Et Dauid. Et etiam lege quæ in superioribus literis mandauimus in Epiphania Domini & in dominica in Ramis. & Ecce ancilla domini. statim verbum Dei naturam assumpsit humanam, & secum vniuit hipostatica vnione, propter quod appellauit illum Esaias Emanuel, hoc est, nobiscum Deus. pa. 396.col.2 post princ. Ecce ego.

De sanctis Philippo & Iacobo. Non turbetur cor vestrum.

DE hac cordis turbatione, pagi.37.columm.1 post med. Vt aqua quieta.¶ Nemo venit ad patrem nisi per me. pagin. 358. col. 1.post princ. Stabat autem.¶ Ego sum via, veritas, & vita. pa. 151.colu.1.post med. Ego sum Deus, & pagi. 157. col.1.in fine. Proiecta. & pa. 170.col.2. ante med. Vita viuet.

In Inuentione sanctæ Crucis. Venit Nicodemus ad Iesum.

OPortet nasci denuo, dixit Christus Nicodemo, loquens de baptismo per quem homo regeneratur in adoptionem filiorum Dei pagi.5. col.1.prope med. Quid est homo. & pag.434.col. 1.in princ. Quare per fluuium. ¶ Spiritus vbi vult spirat. Quomodo hoc intelligendum sit de aere, & etiam de Spiritu sancto. lege pa.330.col. 1.circa finem: Spiritus inquit.¶ In laudē Crucis Christi, & de eius excellentia, & virtute, pa.164. col.1.apud med. Hæc arbor. & pa.167.col.1. ante. med. In monte. Obserua autem quomodo ille qui in ligno vincebat, victus est in ligno. pa.288. col.1.in med. Quatemus euertit. Sic Aman suspensus est in cruce, quam parauerat Mardocheo. Quomodo autem Crux Christi sit baculus, cuius ope labores mundi dulces fiunt. pa.221.col.1.prope finem. & alio in psalmo & pag 325. colum.1. in med. Et multiplicabo. & pa.403.col.2.in principio, Nonne aspicis. Lege vsque ad contextum.

In Natiuitate sancti Ioannis Baptistæ. Elisabeth impletum est tempus, &c.

CVm peperit filium Elisabeth, vicini & cognati eius non inuidebant, sed congratulabantur ei. De inuidia. vide Dominic. secund. Aduentus in verbo, Cum audisset Ioannes in vinc. &c. Et enim manus Domini erat cum illo. pag. 26.col.2.post medium. Facta est super. & pagina 83.colu.1.ante med. Et cecidit. ¶ Visitauit & fecit redemptionem. Visitare in scriptura quid. pagina 89.col.2.ante med. Quid facietis. & pagi. 95.col.2 post med. Appropinquauerunt: & pagi. 220.col 1. apud medium. Visitans. ¶ Illuminare his qui in tenebris. Ioannes, vt Christus fatetur, erat lucerna ardēs, & lucēs, media inter Christū vetum solem iustitiæ & mundum in tenebris sedentes & in vmbra mortis. Excæcaretur enim mundus si ex tenebris repente solem videret, ideoque lucerna prius indigebat. vt illuminaretur. Hoc fuit Ioannis officium, disponere visum, & præparare corda, vt mundus Christum videret. pag.220.col.1. post medium. Visitans.

De sancto Petro Apostolo. Venit Iesus in partes Cæsareæ.

QVem dicunt homines esse filium hominis? Perpende Christi humilitatem, qui cum sit filius Dei naturalis non dedignatur filium Adam peccatoris appellari pagina.58. columna prima. ante finem. Ex quo. Præ. Homines dicit, scilicet, ratione vtentes, non impij pharisæi, & scribæ. pa. 134.colum. primæ, post princ. Interficiam. ¶ Tu es Christus filius Dei viui. Dei viui dixit ad differentiam Deorum mortuorum gentium. pagina. 150.column.1. in medio. Viuo ego. Obserua autem quod Petrus Christum confessus est inter Apostolos, quem postea negauit in atrio Cayphæ inter impios. Conuersus postea ad Christum foras exiit & fleuit amare. Admonet locus iste impiorum societatem summopere fugiendam esse. vide quæ de hac re habes supra in Dominica in passione in verbo, Iesus autem abscondit se & exiuit de templo. ¶ Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. pagin. 316. column. 2. in princ. Id vaticinatus. & pagin.336. col.1.in med. Et fundabo eos. Lege vsque ad annotationes ex Hebræo in fin. capitis. De ecclesia & eius sacramentis. pag.338 col.1.post medium. Ego existimo, & pag.354.col.1 iuxta med. Et ciuitas hæc. In tota hac pag. & in sequentibus agitur de ædificatione ecclesiæ, & pag.377.colu.1. post med. Hierosolymæ. De potestate Papæ. pagi. 413.col.1.in fine. Cum inter. & pagi. 444.colu.1. post med. Per hanc.¶ Portæ inferi non præualebunt aduersus eam. pag.236.col. 2. in princ. Poteris. De ecclesiæ firmitate. pag. 363. colu. 1.post med. Nam corpus. ¶ Tibi dabo claues Regni cœlorum. pagin. 386.col.2.post med. Hic est thesaurus. lege vsque in finem capitis, vbi tractatur de indulgentiis. ¶ Quodcunque ligaueris super terram. pag.430 col.1.in princ. Fuisse.

In Visitatione Virginis Mariæ. Exurgens Maria abijt.

AScendit Beata Virgo in montana cum festinatione. pagin. 14.col.1. in fine. Vidi filium Dei. Adde, sic Ioannem Baptistam, statim vt factus est homo, gratia repleuit. Opus bonum feruenter & cum festinatione operata est Beatissima Virgo Nos imbecilles sumus ad bonum. Vide in Natiuitate Christi super illud: Pastores venerunt festinantes. & Beata quę credidisti. Elisabeth, triplicem habuit spiritum prophetiæ, nempe de præterito, cum dixit, Beata quę credidisti. De pręsenti cum ait: Vnde hoc mihi? vt veniat mater Domini mei ad me? De futuro autem cum dicit, Perficientur quæ dicta sunt tibi à domino. De his tribus generibus prophetandi vide Gregor. Homil. 1. in Ezechielem prophetam: & hic in istis commentariis, in pagin.220.colu.2.in fine. Diuini vates.

De sancta Maria Magdalena Rogabat Iesum quidam Pharisæus.

VT cognouit quod Iesus recumberet in domum Pharisæi, venit ad Christum. Christus vocabat interius quam suscipiebat exterius. pag. 34.col. 1.in princ. Et statuit me. Sine auxilio Dei non potest peccator surgere à peccato. Obserua autem quod deum in sua necessitate quęsiuit, sed de hoc iam diximus in Dominica prima post octauam Epiphanię ¶ Cœpit rigare pedes: De vtilitate lachrymarum. pag.72.col.1.post med. & dię heu. ¶ Capillis capitis sui tergebat. pa.63.col. 2. post princ. Explicans.

De

De Sancto Iacobo Apostolo. Accessit ad Iesum mater.

QVomodo accedendum sit ad Deum. vide pa.379.co.1.in fine. Oportet magnam. ¶Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? pa.216.col.2.ante finē. Bibere calicem.

In Assumptione Virginis Mariæ. Intrauit Iesus in quoddam.

VNum est necessarium, lege de hac re. pa.73. col. 1. post medium. Porro vnum.

In Decollatione sancti Ioannis Baptistæ.

IMpius Herodes tyrannus, & adulter gratulatur & exultat: At Ioānes vir sanctissimus iniuriam patitur. Quomodo iusti in hoc mundo damnentur, & de prosperitate impiorum. vide p.127.co.1.in med. Ne succenseas. ¶Ioannes arguebat Herodem. Veritas dicenda est principibus & magnatibus. pa.122.col.1.in fine. Non ascendistis. ante medium. Odit mundus veritatē. p. 132. col.2. ante med. Et propheta. & pa.268.col.2. ante medium. Nisi Ionas.

In Natiuitate sacratissimæ Virginis Mariæ.

LIber generationis Iesu Christi. pa.12.col.2.in fine. Hęc tam ampla lege quomodo Christus sit Deus, & homo. vide etiam pa.43.col.1.in fine. Omnia sunt, & pa. 163.co.2.ante finē. esse Christū.

Salmon genuit Booz de Raab, contra eos qui de generis nobilitate inaniter gloriātur, vide quo modo Christus ex Raab Cananea, & ex Ruth Moabitide quæ ab impijs idololatris genitæ fuerant, traxit originem. At nihil parentum obscuritas obfuit Dauidi, nec Christo, neque Sacratissimæ eius matri. lege. pa.141.col.2. post med. Pater tuus Amorræus, & pa.213.col.2.ante med. Ostēdit illis Deus. & pa.295.col. 2. post prin. Præstat quidem. Obserua autem quod non ponitur primogenitus in genealogia saluatoris, quia Israel qui erat primogenitus, vt dicitur Exod. 4. erat abijciendus. lege pa.299.col.2.ante me. Viues in gladio.

De sancto Matth. Apostolo & Euangelista. Vidit Iesus hominem sedentem, &c.

VIdit Iesus hominem sedentem in theloneo. De hoc vide fer. quarta post quar. dom. quadragesimæ in verbo, Præteriens Iesus vidit hominem cæcum. ¶ Sequere me. Prius vocat Iesus Matth. pa. 34.col.1.in princ. Et statuit. S¶urgens sequutus est eum. De Christi sequela, vide in festo S. Andreæ. in fine, & de vanitate seculi, & mūdi contemptu in eodem loco. Misericordiā volo. pa.26.col.1.circa fin. Non misit. ¶ Surgens sequutus Ponderaly surgens. pa.32. col. 2. in fine. Sta super. ¶Peccatores ad pœnitentiam. vide Dominicam 4. Aduentus. prædicans baptismum pœnitentiæ.

In Exaltatione sanctæ Crucis.

DE crucis exaltatione. pa.164.col.2.in fin. Ego dominus. ¶Super euangeliū, vbi ait, nūc princeps huius mūdi eiicietur foras. pa.261.col.1.in fine. Per hunc draconem. & pa.357.co.1.post med. Apparet autem.

De S. Michaele, & de Angelis.

DE casu diaboli & de angelis. pag. 256. col. 1. ante med. loquitur ad literam. lege hāc pa. & totū foliū sequens. ¶Nisi quis humiliauerit se sicut paruul⁹ iste. p.390.c.2.ante me. Nā in ecclesia.

De sancto Francisco.

Confiteor tibi pater domine cæli.

ABscondidisti hæc à sapientibus & prudentibus. Quomodo Deus dicatur aliquid abscondere & excæcare & indurare, & cætera huiusmodi quæ passim offendes in scriptura sacra. lege p.116.co.1.in pri. Audite audientes. & p.98. co.2.ante me. Quo eū. Et pa.133.co.1.prope med. Nec obstat. & pa.188.col.2.in prin. Pollui eos. & pa.267.col.1.circa med Potest etiam. & pa. 381. column.2.in prin. Huius cæcitatis. Porro sapientes & prudentes huius mundi sunt, qui apud semetipsos sunt sapientes. Quomodo autem sapiētia huius mundi sit stultitia apud deum. pa. 41. col.2.post med. Quæ maior. & pa.254.col.1. ante me.in sapiētia. & pa 394.col.1.in me. Oportet enim. Et reuelasti ea paruulis, hoc est, humilibus. pa.39.col.1.post prin. Confiteor. Lege totam pa. 40. ¶Venite ad me omnes qui laboratis, &c. pa. 376.col.2.in prin. quomodo. lege vsque ad contex. ¶Iugum meum suaue est pa.309.col. 2. ante med. Cum contriuero.

In festo omnium Sanctorum. Videns Iesus turbas, &c.

VIdens turbas ascendit Christus in montem, vnde Esaias, Super montem ascende qui euangelizas Sion. & ad populum. Venite ascendamus ad mōtem domini, & ad domū dei Iacob. & docebit nos vias suas, &c. vide pa. 146. col.2 prope me. Illa enim lex. Lege duo folia sequentia & pa.163.co.2.in prin. Et sumam. ¶ Aperiens os suum, docebat eos. pa.432.col.1.post med. Hic fluuius. ¶Beati. de beatitudinibus & eorū pluralitate in genere. pa.372.col. 1. post med. Et octo. Vide etiā de beatitudine opiniones Philosophorum. pa.29.col.2.prope med. Pythagoras. Omnia hæc philosophorum deliramenta destruit Christus & damnat dicēs, Beati pauperes, &c. ac si diceret, tantum abest vt beatitudo in his bonis quæ mundus admiratur sit collocanda, vt in eorum prorsus abiectione sit posita. Sed de singulis beatitudinibus sigillatim nō discutiamus. ¶Beati pauperes spiritu quoniam, &c. de contemptu diuitiarū, & bono paupertatis. vide in pa.79.col. 2.in fin. Diuitiarum ¶Beati mites: quoniā, &c. de hac terra viuentiū quā mites possidebūt. pa. 123. co.2.post me. Nec in terrā. & p.340.co.2.ante me. Porrò cū. & p.380.co.1.post me. Vel ideo ¶ Beati qui lugent quoniam, &c. Vide de lachrymis pa. 370.co.1.ante.fi. Qui se deo. ¶Beati misericordes quoniā, &c. p.153.co. 2.post me. Et manū egeno. & p.169.co.2.post me. Panē suū & p.284.co.2.in me. ¶Beati mūdo corde quoniā, &c. vide pa.323. co.1.in me. Et dabo. ¶Beati pacifici quoniā, &c. p.74.co.2.in me. Vbi accēderūt. & p.101.co.1.post prin. & aspectus. ¶Beati qui persecutionem patiūtur propter iustitiā quoniā, &c. pa. 4. col. 1. post pri. Permittit aliquādo & p.19.co.2.in me. de igne. 31.co.2.ante med. Fili hominis. & pa.50. col.2.circa med. Solet deus. & pa.65.col.1. post med. Qui meū & pa.105.col.2.ante finem. Et quemadmodū. & pa.135.col.2.ante me. Et cognoscetis & pa. 162.col.1.post med. & si & pagi.242.col.1. ante me. Nam pro. & pa.180. colum.2. circa me. Ignis comedit. & pagina. 189.colu.2.in med. Hinc disces. & pa.193.colu.1.post med. Omne lignum. &

pag.217.col.2.post prin. Hic est calix.& pa.285. col.2.post med. Poteris.& pagin. 374.col.2.ante med. Si dormiatis inter medios cleros. Hæc authoritas explanatur de persecutionibus iustorũ. Obserua autem quod non omnes qui patiuntur persecutionem beatos esse ait Christus, sed illos tantum qui propter iustitiam persecutionem patiuntur. Omnia propter Christum agenda sunt & ipsum coram oculis habeamus, tam in prospe ris quam in aduersis.p.55.co.1.post prin. Quis ea. lege vsque ad contextũ,& p.91.co.2. ante finem. Hoc signum. ¶ Beati eritis cũ maledixerint vobis homines.pa. 38.col. 1.an.med. Impius poterit.

COMMVNE SANCTORVM.

De Apostolis.

DE sanctis Apostolis & Christi discipulis vide pag. 226. col.2.in medio. Et adducam. ¶De numer. Apostolorum duodeno.pa.392.col. 2.ante me. Hę duodecim. Lege duas paginas sequentes vsq; ad contextum. ¶ In Euangeliũ de communi Apostolorum, quod incipit, Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem. & in illud: Hæc mando vobis, &c. De dilectione. vide pag.101.co.2.post med. per lapidẽ.& pa.210.col.1. in medio. Populi.& pa.314.col.1.circa prin. Omnes.& pag.323.col.2.& iterum in prin.& pa.365 col.2.in med. Frons hæc.& pag.366.col.2. prope med. Et marginem.& pag. 389. col. 2. post prin. Porta hac.& pag.402.co.2. prope me. Nam cum. Ignis in altari meo, dicit Dominus, semper ardebit pagin.402.col.2. Nam cum.¶ Vos autem dixi amicos & vos amici mei estis. De amicitia vide pa.73.col.2.ante med. & quoniam. Amicitia esse non potest nisi inter bonos, quare inter iniquos diu durare non potest. pagina 214. collum. 2.in med. Et saturata. ¶Qui perseuerauerit vsque in fin. hic saluus erit. De perseuerantia, pag.367.col.2.in fine. Et ante frontes. & pag. 369. col.2.ante me. Per dexteram. ¶ In Euangel. Ecce ego mitto vos sicut oues, &c. Ego, emphasim habet. Ego qui vires vobis præsto, & qui auxilium do, sum qui mitto vos. pagin. 3.col.2. post med. In te eripiat Præ. Nõ se ingerunt ipsi sed à Deo mittuntur pagin. 34. collumn. 2. in medio. Mitto ego. Item qui Deum timet & secum habet, nihil aliud timere debet. pagin.37.collu.2. post prin. quid timet.& pag.37.collu.2.post med. Illud est. Ideò Mathatias filijs suis dicebat, A verbis hominis peccatoris ne timueritis, quia gloria eius sicut stercus. 1.Mach.2. De munere prædicatorum pa.105.col.2. ante med. Quasi visio & pa. 397.col.1. post med. Homines. ¶ Nolite portare virgam, neque calciamenta. Matth.10. Hoc est, vt hic author interpretatur, Ne concupiscatis mun di fauorem pa.263.col.2.prope med. Pro eo. ¶Et super illud quod Apostolis ait, Manducate quæ apponuntur vobis. Lege pa.443.col.1.ante med. Hinc desumpta.

In festo sanctorum euangelistarum.

DE excellentia & dignitate euangelistarum. pa.11.colu.2.in fin. Existimat ¶ Euangeliũ. Misit illos binos ante faciem suam. Binos mittit (vt Diuus Gregorius ait in Homilia) propter mutuam charitatem, pag.20. colu. 2. ante medium. Currus erat.& pa.23.col.1.in fine. pennæ eorum. ¶Operarij autem pauci.pa. 343. col. 2. post me. Superbi. ¶Nomina vestra, &c.pa.123.col. 2. ante med. Voluerunt.& pa.288.col.2.ante me. Nomina vestra.

In commum vnius martyris.

QVi vult venire post me. Voluntarium obsequium. Obsequium à nobis exigit Deus. Ideo dixit. Qui vult. Neminem cogit. Manet enim vnicuique sua propria voluntas. vnde Dauid. Voluntarie sacrificabo tibi domine pa.430.co.1.post med. Et poterat. ¶ Abneget semetipsum. De hac abnegatione.pa.403. colu. 2. ante med. diximus. ¶Et sequatur me.pa.22.col.2. ante med. Qui sequitur me.& pa.93.col.1.ante me. Si Christus. De hac Christi sequela, vide domin. quar. in quadrages. super illud: Sequebatur illum multitudo magna. ¶Qui odit animam suam. Quid hic intelligat per animam vide pa.296.col.1.in med. Veneritque. ¶Qui odit patrem aut matrem.pa.99.col. 2.in fin. Non veni.& pa.269.co.1.in fine. Et corruent.

Tempore paschali.

PRo sanctis martyribus in tempore paschali super illud quod Christus ait Manete in me. vide pa.102.col.1.post prin. Deus vocat rotas.

In commum plurimorum martyrum.

IN euangelium, Cum audieritis prælia & seditiones nolite terreri. de tribulationibus sanctorum, vide quæ litteris mandauimus in superioribus in festo omnium sanctorum, super illud: Beati qui persecutionem patiuntur. ¶In patientia vestra possidebitis animas vestras.pa. 346.col.2. post med. & percutiam. ¶ In aliud euangelium quod incipit, Cauete à fermento Pharisæorum quod est hypocrisis. de hypocrisi vide feriã quartam cinerum in illud: Cum ieiunatis nolite fieri sicut hypocritę tristes. Nihil opertum quod non reueletur. Volunt hypocritæ sua crimina celare, Sed deus illa manifestabit: Per ea quæ quis peccat punietur.pa.223.col.1.in prin. Dedi sanguinẽ. ¶Ne terreamini ab his, qui vos persequuntur.pa. 37.col.2.ante fin. Illud.& pa.125.col.2.in medio Cum animas.¶ Animam non possunt occidere. de immortalitate animæ egregiè & latè disputat. pa.126.col.1.in medio. Vt interficerent. Lege totum folium sequens. ¶Eum timete, qui postquam occiderit habet potestatẽ. pa.361.co.2.ante fi. Poteris. Capilli capitis vestri. Nonne quinque passeres. De Dei prouidentia.pa.233. colu.2. in fine. Cum dedero. Curam agit deus suorum. Sicut de Iacob, Ioseph, Helia, & Dauid.pa.243. col. 2. in pri. Filius meus Ioseph. ¶Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.pa.296. col. 2. in med. Annunciabis eis. ¶Gaudete quia nomina vestra scripta sunt in cœlis.pa.96.col.2.in fine. Atramẽtarium. ¶ Non veni pacem mittere sed gladium pa.99.col.2.in fine. Non veni.

De Confessoribus.

SImile est regnum cœlorum. Quomodo Regnum Dei his rebus terrenis assimiletur, vide Domini. quartam post octauam Epiphaniæ. Vigilate. ¶Quomodo vigilandum nobis est omni tempore pag.21.col.1.post prin. Nihil est. Lege tres col.sequentes. ¶Nolite timere pusillus grex. Vendite quæ possidetis, facite sacculos. pa.153. col.2.post me.& manum egeno. ¶Nemo accendit lucernã. pa.294. col.2.in fine.Non accendũt lucernam. ¶Si oculus tuus simplex fuerit.pagin. 406.col.2.in prin.Non prohibet Deus. De intentione boni operis. ¶Fidelis seruus & prudens.De prudentia prælatorum.pag.301.col.1.in fine Solent enim & p.205.col.2.propè.me.Hoc est præsulis. ¶In euangelium vbi narratur parabola de decẽ mnas.vbi impij illi dixerunt.Nolumus hũc regnare super nos,lege pa.224.col.2. ante med. Mundare te.

¶In parabola de quinque talentis,&mnis, Vbi dicitur quod seruus nequam abscondit talentum, vel mnã.vide pa.295.col.1.ante med.eorũ enim. & pa.400.col.2.in medio. Finis moralis.

In Euang. Ecce nos reliquimus omnia.

DE Mundi contemptu vide in festo Sancti Andrææ,super illud:Relictis retibus:Obserua autem quod non dicit Petrus quod reliquerũt aliqua,sed omnia:quia propter Christũ omnia sunt relinquẽda,quod quia minime fecerũt Ananias & Saphira infeliciter obierunt. Act. 5. Ideo Dauid: Ad omnia mandata dirigebar, Omnem viam iniquam odio habui. In mari rubro omnes Ægyptij perierunt.Exod.14.quia Saul non interfecit omnes Amalechitas sicut mandatum acceperat à Domino, punitus fuit & eiectus à regno. 1.Reg.12.Iacobus etiam ait. Qui in vno deliquerit factus est omnium reus.De sanctis parentibus Ioannis Baptistæ ait Lucas quod erant iusti ante Deum quod probat dicens. Incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus Domini Luc.1. Euangelicus etiam ille negociator,inuento thesauro & inuenta margarita abijt & vẽdit omnia. Lege de his.p.15.co.2.prope fin.Poterishoc.& p. 22.co.1.in prin.Cũ ambularent. ¶Omnis qui reliquerit fratrem,&c. propter me. Propter Christum hæc terrena sunt contemnenda, alioquin nihil nobis proderit mundi contemptus.plurimi námque philosophorũ contempserunt vitam, delicias,& opes.&c.pa.55.col.2.post prin. Quis ea. & pa.91.col.2.post med.Hoc signum:

In Euangel. Vos estis sal terræ.

SIcut sale conditur cibus, & præseruat sal carnes à corruptione & putrefactione, sic sacerdotes & doctores, & prælati bonis exemplis & probatis moribus populum debent instruere, ne in vitiorum corruptionem labatur.pa.412.col.1. post med.Vestibus.Pręterea de pręlatis & prędicatoribus pag. 29.col.1.in prin.Auriga est. & pa. 48. col. 2. ante med. Speculatorem.in finem paginæ.Ideo in hoc euangelio prius dixit Vos estis sal terræ.& deinde.Vos estis lux mundi.Oportet vt sacerdos sit virtute & scientia præditus, sed primò & principaliter, vt virtutibus innitatur. Lege totum folium sequens & vsque ad contextum.De officio & munere doctorum & prædicatorum pa.105.col.2.ante med.Quasi visio.& pa. 141.col.1.in prin.Annuncia.& pa.183.col.2.ante med.Huiusmodi.& pagin.205 colu. 2. ante medium Hoc est speculatoris, vide supra domin.2. post Pascha. ¶Non potest ciuitas abscondi super montem posita.Dignitas prælaturæ ostẽdit qualis sit vnusquisq.p.350.co.1.ante fin. Sunt enim. Quid vero sit iste mõs insinuatur.p.201.co.1.post. prin.Ista est. ¶Nõ veni soluere legem sed adimplere.pa.440.col.2.ante med.Ita enim.

In communi sanctarum virginum.

SImile est regnum cœlorum decem virginibus.Quomodo spiritualia & cœlestia similẽtur istis rebus terrenis,vide Domi. quartam post octauã Epiphaniæ. ¶Quinque erant fatuæ,& quinque prudentes.Multa sunt in causa,cur Dominus sinit impios viuere inter pios.pa.6.col. 2.in prin. In terra Chaldæorum.& pa.304.col.2. post prin. Solet etiam.& pa.378.col.1.post med. Quam ob causam. ¶Vigilate itaque.Quomodo vigilandum pag.col.1.prope prin. Nihil est.lege tres columnas sequentes.

In communi viduarum.

SImile regnum cœlorum thesauro abscondito in agro:Cur regnum cœlorum his rebus externis simile esse dicatur,vide in Dominicã quartã post octa.Epiphaniæ. ¶Sagenæ missæ in mari, Et ex omni genere.impios sinit Deus viuere inter pios.vide hic in communi virgi. Quinque erant fatuę.&quinque,&c. ¶Vendidit omnia,& emit agrum sine margaritam.De mundi contemptu lege in festo sancti Andrçæ in verbo:Relictis retibus.Quomodo autem non satis sit vendere aliqua,sed omnia, ita vt nihil sibi retineat verus Christi seruus & fidelis mundi contemptor.vide quæ scripsimus in euangelium.Ecce nos reliquimus omnia.super ly,omnia.

In Dedicatione Ecclesiæ.

DE dedicatione Ecclesiæ.pa.319.colum. 2.in prin.Ante Babylonicam. & pag. 381. col.1. prope finem.Erit nomen.Lege vsque ad contextum,& p.400.co.1.post med.Dent operã. Quãtũ verò malum sit in templum peccare.pag.86. col. 1.in fin.Et Iezonias. ¶Super euãgeliũ,Vidit Iesus Zachæũ.125.col.1.in med.Accipitur& p.142.co. 2.post me.Transiens.Prius Christus venit ad peccatorem & respicit illum ,quàm peccator veniat ad Christum.pag.328.col.1.in medio.Et merito. ¶Zachæus festinans descendit. De feruore quo Deo est seruiendum. vide in die natalis Christi super illud.Pastores venerunt festinantes. ¶Murmurabant quod ad hominem peccatorem diuertisset.De murmuratoribus & detract.pa.206.col. 1.ante fin.Viri detractores.& pag.211.col.1. post med.Viri.

Pro mortuis seu in funere defunctorum.

EGo sum resurrectio & vita.pag.150.col.1.post med.Non est Deus.& p. 168. col.1.in fin.Ecce omnis.Et pag.170.col.2.ante med.Vita viuet. & pa.283.col.2.ante med.Si hi pro.Et pa. 331.co. 1.circa med.Et vixerũt. ¶Omnis qui viuit &credit in me.pag.330.columna2.in fine. Et ingressus est.

descendi de cœlo non vt faciam voluntatẽ meã. Ioan. 6. vide pag. 24. col. 1. ante med. Sermonem. ¶ Quomodo mortui sunt plorandi. pa. 225. col. 1. prope me. Et tamen præcepit. Leg. 3. co. sequen. & pag. 255. col. 1. in fine. Leua planctum. De hominis miseria & breuitate huius vitæ, lege quæ scripta sunt in feria quartam cinerum super illud, Memẽto homo quia cinis es, &c.

In Letanijs siue rogationibus & petitionibus.

DE petitionibus in illud orationis dominicæ, Sanctificetur nomen tuum. Exponitur locus iste. pa. 312. col. 1. ante med. Et sanctificabo. Et pa. 380. col. 2. post med. Accipitur hic. ¶ Pro pluuia petenda, aut tempore famis, vel pestis. pa. 66. co. 2. prope med. Quãdo misero. Percutit Deus terram sterilitate propter peccata populi sicut tẽpore Acab, & Iezabelis. multis etiam alijs calamitatibus ferit. pag. 75. col. 2. ante med. Eodem modo. ¶ In euangelium vbi ait. Quis vestrum habebit amicum? Expende quod in sigulari numero dixit amicum, & non amicos, & etiam dixit quis, vt insinuet quàm rarus sit, qui vnicum habeat fidelem amicum. pag. 73. col. 2. ante med. Et quoni. ¶ Si perseuerauerit pulsans. De perseuerãtia vide pa. 367. co. 2. in fine. Et ante frontes. & p. 369. col. 2 post prin. Per dexteram. Quid possit oratio iusti assidua pa. 122. col. 1. post princ. Se debeat opponere.

Elenchus in Euangeliorum enarrationibus optatum hic sortitur exitum.

PROPHETIA DANIELIS.

Argumentum primi capitis.

DEscribit diuinus vates Ioacimi Iudæorum regis calamitatem, vt eorum mentionem faciát, qui fuerunt eius tempore à Iudæa in Chaldæam abducti. Inter quos fuit ipse Daniel cum Azaria, Anania & Misaele, qui eximiæ pulchritudinis & doctrinæ ornamentis exculti, fuerũt iussu regis Nabuchodonosoris electi, vt Chaldaicis literis erudirentur. Cùm autem se ab epulis regis abstinerent, temperantiam omnium motionum moderatricem diligerent, & ad diuinum numen aspirarent, fuerunt ob eo admirabilem sapientiam consecuti. Inter eos primæ sine controuersia deferebantur Danieli, qui visionum ac somniorum intelligentia non solùm ætatis illius viros, sed etiam antiquitatis memoriam superauit.

CAPVT I.

A ANno tertio regni Ioacim regis Iuda venit Nabuchodonosor rex Babylonis Ierusalem & obsedit eam. Et tradidit Dominus in manu eius Ioacim regem Iuda, & partem vasorum domus Dei: & asportauit ea in terram Sennaar in domum Dei sui, & vasa intulit in domũ thesauri Dei sui. Et ait rex Alphenez præposito eunuchorum, vt introduceret de filijs Israel, & de semine regio & tyrannorum pueros, in quibus nulla esset macula, decoros forma, & eruditos omni sapientia, cautos sciẽtia, & doctos disciplina, & qui possent stare in palatio regis, vt doceret eos literas & linguam Chaldęorum. Et constituit eis rex annonam per singulos dies de cibis suis, & vino vnde libebat ipse: vt enutriti tribus annis postea starent in conspectu regis.

EXPLANATIO.

ANno tertio. Gubernante Romam Tullo Hostilio tertio Romanorũ rege, & Phaorte Medorum sexto eorum Imperij gubernaculum tenente, anno à mundi exordio. 3295. iuxta Hebræorum rationem ac seriem, & 4556. iuxta Græcorum ad calculos reuocatio
Euseb. nem teste Eusebio Cæsariensi in annalium monimentis, obtinuit Iudææ regnum magnus ille Iosias, qui insigni in Deum fide munitus, singulari iustitia prędıtus, admirabilibus virtutum ornamentis decoratus nomen suum æternitati commendauit. Tenuit principatum annis triginta & vno, & occisus est in Magedo, sepultusq; Hierosolymæ. Post eius è vita decessum regnauit filius eius Ioachaz tribus mensibus: post quem tenuit clauum regni frater eius Ioacim, qui antea Eliaeim vocabatur, & vndecim annis pręfuit regno. Hi duo filij Iosiæ à paterna gloria desciuerunt, se seque turpi dedecore macularunt. Cùm Ioacim subiectus & tributarius fuisset Pharaoni Aegyptiorum regi, obsessus est à Nabuchodonosore
Babyloniorum principe, ab eoque superatus: *4.Re.22.*
fuítque regni eius gloria ablata, & splendor ex- *24.& 25.*
tinctus. Lege quartum librum Regum, & secun- *2.Paral.*
dum Paralipomenon, & Ieremiæ vaticinationẽ, *34.35.36.* *Ierem.1.*
& decimum Iosephi librũ Antiquitatũ Iudaica- *& 25.*
rum, quibus in locis hanc veritatis lucem literæ diuinæ & humanę memorię prodiderũt. Elapsus erat annus tertius regni Ioacim, cùm Nabuchodonosor obsedit Hierosolymam, atque de illa vi
ctoriam reportauit. Et imposito tributo Ioacim, *Ioseph.10*
secum asportauit in Chaldęam nonnulla vasa ex illis, quæ in templo Salomonis fuerant diuinis vsibus dedicata: & multos pueros duxit generis claritate præstantes, quos ei Ioacim obsides dederat, inter quos erat Daniel cum sociis suis, hoc voluit ille significare verbis his, quæ principio huius capitis mandauit. Postea cùm Ioacim impositum tributum non persolueret, venit iterum Nabuchodonosor Hierosolymam copijs comparatis, eaque expugnata occisus est Ioacim: pro
quo fuit in regia dignitate constitutus filius eius *Iere.22.*
Ioachin, quem Ieremias capite vigesimo secun-
do & Matthæus 1. Ieconiam vocant. Solebant e- *Matt.1.*
nim homines illi variis nominibus appellari. Hic cùm Rempublicam tribus mensibus gubernandam gereret, fuit de dignitatis gradu deiectus, & Babylonẽ cum Ezechiele, aliisque multis abductus. Post quẽ regnauit Sedechias patruus eius, tertius Iosię filius, qui cùm esset sceleribus etiam imbutus, nihilque opis Reipublicæ occidenti attulisset, fuit immaniter occisus, & Hierosolyma funditus euersa, & templum Salomonium flammis expositum, & Hebræi incredibilibus calamitatibus oppressi: oculi enim augebant dolorem, qui quæ cæteri audiebant, intueri cogebantur. Ac ita fuerunt in Babylonicam seruitu-
tem translati anno à mundi creatione 4611. secũ *Euseb.*
dum Gręcos authore Eusebio Cesariẽsi, olympia *Clemens.*
de 47. & principio 48. vt Clemẽs Alexandrinus *Cyrillus*
in primo stromate, & Cyrillus aduersus Iulianũ testantur. Iuerit nécne Ioacim Babylonem, post quàm fuit captus tertio regni sui anno, vertitur in cõtrouersiá: ex authoribus enim alij astruunt, alij negant. Doctoribus placet, eum datis Nabuchodonosori obsidibus in regno suo mansisse,
donec postea graui tributi onere depressus à Ba- *Augusi.*
bylonijs defecit. Quam ob causam fuit ab illis
iterum expugnatus, atq; XI. regni sui anno inter *Theod.*
fectus. Hæc est D. Augustini sententia in tractatione de mirabilibus sactæ scripturę, in qua videtur esse Theodoretus in commentarijs in hunc locũ. Nec obstat locus secundi Paralipomenõ cap. 36.
cuius ad literam hęc sunt verba: Contra hũc, ni- *2.Para.*
mirũ Ioacim, ascendit Nabuchodonosor, & vin- *36.*

ctũ catenis duxit Babylonem. Nã hoc intelligitur non de prima, sed de secunda expugnatione. Deinde asserunt viri ingenij perspicacitate insignes, nec in secunda regem Ioacim Babylonem peruenisse. Etsi enim fuit è carcere ablatus, vt vinctus catenis duceretur Babylonem, nõ tamẽ illuc peruenit: verùm in itinere interemptus est, & extra ciuitatem iacuit insepultus, quemadmo
Iere.28. dum Ieremias cap.22. prædixerat. Dicens enim sepeliendum eum esse in asini sepulchro, significare voluit fore, vt non sepeliretur, sed instar animalis rationis expertis careret sepultura, & à bestiis auibusq; laceraretur. At diuinus noster vates loquitur hîc de primo bello, quod anno regni eius tertio ei intulit Babylonius. Sed dices: Quî fieri potest, vt hoc fuerit anno tertio Ioacim, vt
Iere.25. ait hoc loco Daniel: cùm dicat Ieremias cap. 15. fuisse anno eius quarto? Si volueris altè perpendere atq; ad veritatem reuocare rationem, videbis aperte, nullam esse inter hos duos diuinos vates discrepantiam. Id enim quod factum est inter annum tertium & quartum, rectè dicitur factum anno tertio, nimirum, elapso, & anno quarto, scilicet incœpto. Eodem modo cõciliabis Euangelistas de hora loquentes, qua Christus ser-
Marc.15. uator noster fuit cruci affixus. Marcus enim capite 15. ait: erat autem hora tertia, & crucifixerũt
Luc.23. eum. Lucas vero 23. Erat autem fere hora sexta. Et Ioannes narrans quo tempore Pilatus tradi-
Ioan.19. dit Iesum Iudæis crucifigendum. Erat, inquit, parasceue hora quasi sexta. Soliti erãt antiqui diẽ, qui vulgo dicitur artificialis, in quinque partes, quas horas vocabant, diuidere, in primam, tertiam, sextam, nonam, duodecimam siue vesperã. Prima semper incipiebat à solis ortu, duodecima seu vespera erat in solis occasu, sexta erat meridiana: tertia erat media inter primam & sextã, nona autem inter sextam & duodecimã, quando incipiebant vesperæ. Cùm autẽ seruator noster fuerit cruci affixus interuallo illo, quod est inter tertiam & sextam, rectè ait Marcus fuisse
Marc.15. hora tertia crucifixum, & rectè Lucas & Ioãnes,
Luc.23. qui illud fuisse dicunt hora ferè sexta: Interual-
Ioan.19. lum enim solet ab extremis denominari. Ac non caret mysterio fuisse Dominũ Iesum hora
Gen.3. ferè sexta crucifixum: nam eadem hora primus noster parens incidit in crimen, quando funestas
Gen.3. illas epulas comedit, ad quas eum Heua inuitauerat, vt ex sancta scriptura colligi videtur: ita enim ait capite Genesis tertio: Cùm audissent vocem Domini Dei deãbulantis in paradiso ad auram post meridiem, absconderunt se. Et paulo pòst fuerunt ex horto voluptatis eiecti. Meridie hoc est hora sexta peccauerunt, & post meridiẽ fuerunt ex horto amœnissimo expulsi, qua hora
Luc.23. Christus promisit latroni gloriam mentium beatarum. Eadem hora qua primus Adam arborem præuaricationis tetigerat, secundus Adam in arborem redemptionis ascendit. Et qua hora Deus præuaricatorem paradiso expulerat, eadem pœnitenti promisit se illum in paradisum secum ducturum. Non me fugit alias esse huius nodi solutiones circa horarum narrationẽ à viris doctis literis mandatas: sed ego inter multas eã semper eligere soleo, quæ mihi videtur germaniòr, literæ congruentior, & ad institutum scripturæ accommodatior: etiã si alias non cõtemnã, quas interpretes Catholici monimẽtis prodiderũt.

Regni Ioacim. Hic Ioacim de quo hic loquitur Daniel, non est ille, de quo in exordio suarum visionum locutus est Ezechiel: hic enim habet Ezech.2
cim in vltima syllaba, ille chin: hic fuit pater, ille eius filius: Ioacim idem est quod domini resurrectio: Ioachin verò idem quod Domini præparatio.

Regis Iuda. Hoc est duarum tribuum, Iuda & Beniamin. Hebræorum regnum fuit tẽpore Ro- 3.Reg.12.
boam Salomonis filij in duas partes diuisum: duæ tribus nimirum Iuda & Beniamin adhæserunt regi Roboam, aliæ autem secutæ sunt Iero- 2.Par.10.
boam, quem regem constituerunt. Regnum Roboam & eorum, qui ab eo originem ducebant, dictum fuit regnum Iuda, regnum Beniamin, regnum Hierosolymæ: alterum autem appellatum fuit regnum Israel, Samaria, Ephraim, decem tribus. Hæ decem tribus fuerunt debellatæ à Salmanasare Assyriorum rege, & in
Assyriã translatæ, duæ autem posteà à Nabucho 4.Reg.17.
donosore, & in Babyloniam abductæ. Decem tri 4.Re.25.
bus nunquam redierunt, duæ autem cum mul- 1.Esdr.1.
tis hominibus aliarum, quæ ad has duas confugerant, redierunt. Iudas fuit Iacobi patriarchæ Gen.29.
filius, cuius posteri appellati sunt tribus Iuda, & Nu.24.
filij Iudæ, vt paulò post hoc eodem capite: quo nomine Iudæi gloriantur. At verè Christiani filij sunt Dei, de quorũ generatione ex Deo ait capite 53. Esaias: Generationẽ eius quis enarrabit? Esai.53.
Acsi dicat: Quis poterit numerare eorum multitudinem, qui sunt sanguine Christi generandi? Can.1.
Id vult sponsa capite primo Canticorum significare, cùm ait: Lectulus noster floribus: arbores enim florentes solent fructus vberes ferre. Sensus illorum verborum est: Tua opera Christe sancte propagantur in Ecclesia fideles filij tui. Id
animo percipiens diuus Ioannes ait capite ter- 1.Ioan.3.
tio epistolæ suæ primę: Videte qualẽ charitatem dedit nobis pater, vt filij Dei nominemur, & simus. Et capite primo euangelij de Christo lo- Ioan.1.
quẽs: Quotquot autem, inquit, receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, ijs qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex volũtate viri, sed ex Deo nati sunt. Vbi per sanguines intelligit naturalem propagationem, qua non nascimur filij
Dei, quin potius, vt ait diuus Paulus capite secũ Ephes.2.
do epistolæ ad Ephesios, filij irę: per voluntatem verò carnis intelligit appetentiam mulieris: ideò ait: Nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate vi
ri. Fœmina appellatur caro, quia de illa dixit A- Gene.2.
dam capite Genesis secũdo: Os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Et quia vt in homine caro debet spiritui parere, sic vxor viro suo. Domus illa rectè atque sapienter gubernatur, vbi fœmina obtemperante vir principatum habet, vbi caro seruit, spiritus imperat. Sunt igitur viri iusti ex Deo spiritualiter nati, & filij. Quòd si filij, vt
verbis vtar Apostoli ad Galatas quarto, & hęre- Galat.4.
des: Heredes Dei, vt ipse ait capite octauo epistolæ ad Romanos, cohæredes autem Christi. Iudęi Rom.8.
autem filij Iuda & Iacob filij sunt alieni, iuxta id qd de illis ait Deus psalmo 17. Filij alieni mẽtiti
sunt mihi, filij alieni inueterati sũt. Quod de illis Psal.17.
intelligitur

intelligitur, qui obstinati permanēt in perfidia sua, non de illis, qui etsi natione sunt Iudæi, professione tamen sunt veri Christiani.

Venit Nabuchodonosor. Hic Nabuchodonosor fuit huius nominis primus, qui habuit filium eodem nomine appellatum, de quo meminit Berosus libro tertio historiæ Chaldæorum, quem vocat Nabuchodonosorem nomine à patre accepto. Huius secundi Nabuchodonosoris meminit *Megast.* Magastenes Græcus libro historiarum Indicarū *Philost.* quarto, Philostratus in annalibus, Diocles libro coloniarum. Horum duorum patris & filij eodē *Diocles.* nomine appellatorum mentionē facit Metasthe- *Metast.* nes Persa libro de iudicio temporum. Flauius Io- *Iosephus.* sephus libro Iudaicarum antiquitatum decimo. Raphael Volaterranus vndecimo geographię. *Volat.* Est etiam obseruandum, neutrum ex his duobus eum fuisse, de quo loquitur diuina scriptura in *Iudit.1.* lib. Iudith. Ille enim Nabuchodonosor, qui misit Holophernem ad terram deuastandam, fuit post reditum Israelitarum à Babylonica seruitu- *Iudit.5.* te, quando accidit historia Iudith, vt ex eius libro capite quinto constare videtur ille quoque Nabuchodonosor, qui Tyrum euertit eo tempore, quo Hierosolyma fuit per Hebræos à Chaldæa in Iudæam reuersos instaurata, de quo me- *Ezec.26.* minit Ezechiel capite 26. non fuit hic, qui Hierosolymam obsedit, de quo loquitur hoc loco Daniel, nec filius eius. Imò fuit Cyrus, qui Iudæos restituit, & ad pristinam dignitatem reuocauit. Aut, vt aliis placet Alexander Magnus vnde obseruabis, omnes Babyloniorum reges solitos fuisse Nabuchodosores nomine à primo deducto appellari. Eodem modo Latinorum reges Syluij à Syluio Aeneæ filio cognominabantur, *August.* vt ait libro de Ciuitate Dei 18. diuus Augusti- nus: sicut postea Romanorum imperatores Cæ- *Maneth.* sares in Iulio Cæsare appellati fuere: Monethon in additione ad Berosum Romanos imperatores ait vocatos etiam fuisse Augustos ab Augusto Octauiano: sicut Aegyptiorum reges Pharao- *Euseb.* nes à primo Pharaone. Id quod apertè asserit Eusebius in monumentis annalium, quæ Chronica temporum verbis vsitatioribus nominantur. Ita reges Palæstinæ vocabantur quondam Abimelech, vt ex libro Genesis depromit Lippomanus visesimum primum eius caput explanans. Quod *Gene.31.* etiam obseruauit Matthæus Aurogallus in libro *Lippo.* de Hebræis locorum nominibus. Eodem modo *Aurog.* reges Persarum Arsacidæ, & Atheniensium Cecropidæ olim cognominabantur. Erat igitur Nabuchodonosor non personæ nomē, primum semper excipio, sed regiæ dignitatis nomenclatio.

Rex Babylonis. Post vniuersam eluuionem terra- *Gene.11.* rum, vt in libro Genesis scriptum legimus, cōdiderunt nonnulli in terra Sēnaar, quæ est in Chaldæa, ciuitatem & turrem: in quarum ædificatione Deus eorum linguas confudit. Quam ob causam vocata est ciuitas illa Babel, hoc est confusio, & postea Babylon & Babylonia. Ciuitas propriè dicitur Babylon, & regio Babylonia, quā- *Gene.10.* uis hæc nomina aliquādo confūdantur. Huius ciuitatis regnum occupauit Nemrod, aut vt alij nominant, Nembroth: de quo ita ait diuina scriptura: Ipse cœpit potēs esse in terra: & erat robustus venator corā domino. Fuit autem principiū regni eius Babylon. Hæc ibi. Per venatorem intelligunt interpretes tyrannum, de venatione hominum quos instar venatoris opprimebant, hūc locum explanantes, quod Caietanus obseruauit. *Caieta.* Illud est aduertendum fuisse principium regni eius Babylonem, quia caput primi regni fuit cōfusio, nam regnandi appetitio omnia confundit. Diuus Hieronymus in libro quæstionnm Hebraicarum in Genesim hunc locum explanans: *Hieron.* Nemrod, inquit, arripuit insuetam primus in populo tyrannidem. Hic fuit post diluuium primus rex, & regia eius Babylon. De eo, eiusq; ciuitate vide diuū Augustinum libro 16. de Ciuitate Dei *August.* capite quarto, & Iosephum libro primo antiqui- *Iosephus.* tatum, vbi Sibyllam citat, quæ historiam hanc monimentis consignauit. Hunc Nemrod appellat Berosus libro de temporibus quarto & quin- *Berosus.* to Saturnum Babylonium, & regē Babylonis, quam ipse cum alijs ædificauit. Hieronymus in *Hieron.* commentarijs in Oseam ait, Semiramidem Nini regis vxorem muros Babylonis extruxisse. Id asserit etiam Iulius Solinus capite septuagesimo, *Solinus.* vbi asserit fuisse ciuitatem illam à Semiramide conditam. In ea sententia sunt Diodorus Siculus, *Diodo.* Iustinus, Strabo, & Ouidius. Contrà verò Iose- *Iustinus.* phus Flauius, Eusebius Cæsariēsis, Marcellinus, *Strabo.* & alij à nepotibus Noe eam asserunt fuisse ædifi- *Ouidi.* catam. At nulla est inter eos repugnantia: fuit e- *Iosephus.* nim à nepotibus Noe extructa tempore Nem- *Eusebius.* rod, postea à Semiramide aucta, mœnibus inex- *Marcel.* pugnabilibus cincta: & ab alijs deinceps mirum in modum amplificata. Poteris de eius amplitudine & celebritate plura videre apud Herodo- *Herod.* rum libro primo, Plinium libro naturalis histo- *Plinius.* riæ sexto, & Ptolemæum libro quinto. Quando *Ptolem.* regnū Assyriorum erat à Babylonico diuisum, erat Babylō regni Chaldæorum regia & caput, quemadmodum Niniue Assyriorum. Sed postea fuerunt Chaldæi vtriusque regni potiti, & Niniue amplissimę ac superbissimę Babyloni subiecta. At quid est in mūdo tā firmum & stabile, qđ non ruat? quod non intereat? quod non possit casus aliquis de suo statu deijcere? Hęc tam ce- *Iere.16.* lebris ciuitas fuit à Cyro Persarū rege capta, & *& 25.* funditus euersa, vt de illa Ieremias, Esaias, & alij *Esai.13.* diuini vates prædixerant. In ea fuerunt Hebræi *14.47.* exules & peregrini annis septuaginta, quibus elapsis ad dulcem patriam redierūt. Patria nostra *Psal.136.* cœlum est, à qua exules sumus, mundus Babylonia, vbi peregrinamur. Hoc intelligens Iacob in- *Gen.47.* terroganti Pharaoni quot annos natus esset, respondit: Dies peregrinationis vitæ meæ centum & triginta annorum sunt, parui & mali, & non peruenerunt ad dies patrum meorum, quibus peregrinati sunt. Et diuinus psaltes: Cantabiles *Psal.112.* mihi erant iustificationes tuæ in loco peregrinationis meæ. Et alibi: Aduena sum ego apud te & peregrinus, sicut omnes patres mei. Alludit ad *Psal.38.* Abraham, & alios patres, de quibus ita ait apostolus Paulus in epistola ad Hebręos. Iuxta fidē *Hebr.11.* defuncti sunt omnes isti non acceptis repromissionibus, sed à longè eas aspiciētes & salutantes, & confitentes, quia peregrini sunt & hospites super terram. Et in epistola ad Corinthios poste- *2.Cor.5.* riore capite quinto: Dum sumus, inquit, in corpore, peregrinamur à domino. Et apostolorum *1.Petr.2.*

princeps in sua prima canonica: Obsecro, inquit, vos tanquam aduenas & peregrinos. Eã ob causam apparuit dominus Iesus in specie peregrini discipulis euntibus in castellum Emmaus, vt nos peregrinationis nostræ admoneret: cui discipuli dixerũt: Tu solus peregrinus es in Ierusalẽ, & nõ cognouisti, quę facta sunt in illa his diebus? *Luc.24.* In terra vt exules & peregrini ætatem agimus tanquam in diuersorio, non tanquam in domicilio, propediem ad mortem discessuri. Nec caret mysterio, exilium illud Babylonicum annos durasse septuaginta, siquidem eo annorum numero vita humana significatur, iuxta id quod ait psalmographus: Dies annorum nostrorum, in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta anni, & amplius eorũ labor & dolor. *Psal.12.* Vel vt verti etiam potest ex Hebræo: Et præcipuum eorum, &c. Ac si dicat: Durat communiter vita humana annos septuaginta, & ad summum octaginta in viris robustis: ac præcipuum totius huius ætatis plenum est molestiis, calamitatib. & dolorib. In hac vita nobis suadere nitun tur hostes animę vt mundi voluptatib. dediti securè canamus, & cœlestis Hierosolymę obliti pestilentibus delicijs oblectemur. *Psal.136.* At nos debemus illis cũ exulibus Israeliticis respõdere: Quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena? Imò super flumina Babylonis illic sedentes in lamentis versemur, & habentes in memoria æternam Sionem vim lachrymarum profundamus. *Matt.5.* Beati enim qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Sed vt verbis vtar apostoli in epistola ad Galatas, Hæc sunt per allegoriam dicta. *Galat.4.* At quemadmodum ad inueniẽdam pretiosam gemmam in obscuris ædibus latẽtem, opus est lucerna: sic ad inueniẽdam allegoriam opus est sensu literali, qui est inter alios pręcipuus. *Simili-tudo.* Illud est hoc loco aduertendum, præter Babyloniam sitam in Chaldæa esse alteram in Aegypto, vel ei propinquam in finibus Arabiæ, quæ fuit Soltani quondam sedes, modò vocata Cayro, de qua loquitur Raphael Volaterranus libro 12 in tractatione de Aegypto, & Iosephus libro secundo antiquitatum. *Volater.* *Iosephus.*

Ierusalem. Hæc ciuitas appellata fuit prius Salem, cuius rex fuit Melchisedech, de quo Moses Genesis 14. Melchisedech, inquit, rex Salem protulit panem & vinum, erat enim sacerdos Dei altissimi. *Gene.14.* Quibus verbis significat, eum deo immolasse panem & vinum. Reddẽs enim causam, cur Melchisedech panem & vinum offerret Deo, ait: Erat enim sacerdos Dei altissimi: nimirum cuius munus erat Deo sacrificare. Ex quo colliges, eos in errore versari, qui aiunt Melchisedech panem tunc non Deo, sed Abrahamo obtulisse. *Hebr.7.* De eo & ciuitate Salem meminit apostolus capite septimo epistolæ ad Hebræos. *August.* Augustinus in commẽtarijs in psalmum 33. ait Hierosolymam fuisse prius vocatã Salem. *Hieron.* Idem asserit Hieronymus in epitaphio Paulæ, & in explanatione in caput Ezechielis nonum: & in epistola ad Euagrium, cuius hęc sunt verba: Verti me ad Hippolitum, Irenæum, Eusebium Cæsariẽsem, & Emissenũ, Appollinarium, & Eustathium, & deprehendi horum omniũ opiniones diuersis argumentationibus ac diuerticulis ad vnum compitum peruenisse, vt dicerent Melchisedech hominem fuisse Chananæum, regem vrbis Hierosolymæ, quæ primo Salem, postea Iebus, ad extremum Ierusalem appellata sit. *Hippol.* *Irenæ.* *Eusebi.* *Emissen.* *Apolli.* *Eustath.* Idem ait Eucherius in tractatione locorum Hebręorum ad Salonium. *Eucher.* Egesippus etiam asserit appellatam eam fuisse Salem siue Solymam: *Egesip.* & apertius Iosephus libro septimo antiquitatum capite 18. *Iosephus.* Hoc dilucidè indicat paraphrastes Chaldęus capite 14. Genesis ita habens: Et Melchisedech rex Ierusalem. *Gen.14.* Et quoniam Salem idem est quod pax, appellatus fuit Melchisedech rex pacis. Vnde psalmo 75. pro Salem verterunt Septuaginta pacem, dicentes: Et factus in pace locus eius. *Psal.75.* Pro quo Hieronymus vertit: Et factum est in Salẽ tabernaculum eius. *Hieron.* Vbi per tabernaculum Dei intelligitur arca testamenti, aut domus, vbi illa erat. Pagninus quoque & Isidorus Brixianus verterũt Salem. *Pagnin.* *Brixia.* At paraphrasis Chaldaica habet: Et fuit in Ierusalem domus sanctuarij eius. Postea fuit vrbs hęc appellata Iebus à Iebusæis, vt in libro Iosue capite decimooctauo diuinæ literæ memorię prodiderũt. *Iosue.18.* Id intelligens diuus Paulus capite quarto epistolæ ad Galatas ait: Sina mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, quæ nunc est Ierusalẽ. *Gal.4.* Quod non tam intelligitur de coniunctione locorum, cùm longè distent, quàm de similitudine, quia vt in Sina lata est lex Mosaica, sic Hierosolymæ euangelica. *Hieron.* Ac ideò ait Quę nunc est Ierusalẽ, vt significet eã olim alijs nominibus fuisse appellatam. Eam ob causam ait Hieronymus in caput nonum Ezechielis, fuisse ciuitatem illam trinomiam, nempe Salem, Iebus, & Ierusalẽ siue Hierosolymam vocatam. Accipitur aliquando pro Ecclesia Catholica, vt capite secundo Ioelis: In Ierusalem erit saluatio: *Ioel.2.* & capite quarto epistolæ ad Galatas: Illa autem quæ sursum est Ierusalẽ, libera est, quæ est mater nostra. *Galat.4.* Interdum verò pro Ecclesia in cœlis triumphante, vt psalmo 124. Non commouebitur in æternum, qui habitat in Ierusalem. *Psal.124.* Et capite duodecimo epistolæ ad Hebræos: Accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis Ierusalem cęlestem, multorum millium angelorum frequentiam. *Heb.12.* Hoc autem Danielis loco sumitur pro ciuitate terrena.

Et obsedit eam. Id est, & oppugnauit eam, tenẽs illam militibus, fossa, & vallo septam. Hic Nabuchodonosor, qui exercitum in Iudeã cõduxit, erat infidelis, incultus, immanitate barbarus. Nihilominus tamen populum Dei vicit, ærumnis affecit, & vrbem, in qua erat templum diuino cultui dedicatum, expugnauit. Permisit illud Deus ob nefaria Iudæorum scelera: Et si erant inter illos nonnulli fide & pietate præcellentes, plerique tamen erant vitijs irretiti & contaminati, qui diuino cultu contempto, & veri Dei fide relicta, falsos ac commentitios Gentium deos sæpenumero colebant. Punit Deus eos aliquando, quos vidit flagitijs inquinatos, vt ea agnoscãt & relinquant, atque ad diuinum numen conuertãtur. Filij Iacob in Aegypto fuerunt in vincula cõiecti iussu fratris sui Ioseph, quem impiè vendiderant, & tunc in celebri dignitate constitutum minimè cognoscebãt. *Gen.42.* Cùm autẽ ab eo cogerentur fratrem suũ minimũ adducere dixerũt vicissim:

ſim:Merito hæc patimur,quia peccauimus in fratrē noſtrum.Tunc ſcelus ſuum agnouerūt, cùm ſe viderūt mœrore afflictos,& calamitate oppreſſos.
Num.21. Iſraelitæ in deſerto cùm Moſem pium,iuſtū, & ſapientem ducē ſuum maledictis vulnerarēt, Deumque grauiter offenderent,eamque ob cauſā ab ipſo Deo punirentur immiſſis in eos ſerpētibus ignitis,crimina ſua confeſſi ſunt, ſéque ad preces,quibus diuinum numen placarent,contulerunt.
Par.393. Manaſſe rex Iudæorum cùm eſſet teterrimus,ſcelerumq; maculis notatiſſimus, fuit ab Aſſyrijs Deo ita permittente ſuperatus,& in carcerem coniectus.At reuerſus ad ſeipſum perpendens animo in calamitates illas merito incidiſſe, pœnitentia ductus impia facinora ſua acerbo dolore deleuit,Deum ardenter inuocauit, & vim lachrymarum profudit. Vide proſperarum & aduerſarum rerum diſcrimen. Rebus proſperis & ad voluntatem fluentibus oblitus fuit Dei,iiſque flagitijs ſe contaminauit,quibus obcæcatus in Deo offendendo & republica violādа fraudes teterrimas concepit.At reflante vento,angorib. grauiſſimis implicatus terribili iactatus tempeſtate,ad portum diuinæ miſericordiæ confugit, qua adiutus fuit à contagione impuritatis abſtractus,& ad priſtinam dignitatem reſtitutus. Saul priuſquam regnum adeptus eſſet,erat virtutibus vt mœnibus ſeptus.De eo ait libro primo Regū
1.Reg.9. in hunc modum diuina ſcriptura : Erat ei filius vocabulo Saul electus & bonus, & non erat vir de filijs Iſrael melior illo.Et iterum:Filius vnius anni erat Saul,cùm regnare cœpiſſet.Hoc eſt in-
1.Reg.13. nocens inſtar infantis nullo ſcelere polluti. Ita paraphraſis Chaldaica hunc locum interpretatur.At poſtquam regnauit,abuſus eſt intemperāter regno & licentia. Inuidia motus & furijs exagitatus voluit ſæpe occidere Dauidē fide & innocentia præſtantem.Non ſat exiſtimauit in-
1.Reg.18. 19.22.24 nocentem patriæ finibus eieciſſe,ſed etiam eum eiectum,egentē,ſyluas abſtruſas & deſerta loca peragrantē intolerabili odio proſequebatur, & ad crudele exitium quærebat. Nullum faciebat finem furoris,donec eius ſanguine ſaturaretur. Quid plura?Ipſe Dauid, qui moleſtijs afflictus dum vitam priuatā ageret,hoſti ſuo Sauli pepercerat,poſtea in regia dignitate collocatus amico ſuo Vriç viro fortitudine cęteriſq; virtutibus munito necē iniuſtiſſimam machinatus eſt. Quam
1.Re.24. ob cauſam fuit à Deo punitus,& in calamitate
2.Reg.11. ad ipſum Deum conuerſus.Id quod ipſe teſtatur Pſalmo 31.cùm ait. Conuerſus ſum in ærumna mea, dum configitur ſpina.Acſi dicat:In mole-
Pſal.31. ſtijs meis conuerti me domine ad numen tuum, dum mœror inſtar ſpinæ,quæ gutturi figitur,animum meum affligeret.Eam ob cauſam calamitatibus oblectabatur.Id indicat ille dicēs in Pſalmo : Mihi autem nimis honorificati ſunt amici tui Deus.Vox hęc reagh pro qua Latinus noſter
Pſal.138. interpres vertit amicum,afflictionē ſignificat & amicū.Quare poſſunt etiam verba illa ita cōuerti:Mihi autē valde pretioſæ ſunt afflictiones tuę Deus. Eas diligebat diuinus vates vt inſtrumentum diuinas leges diſcēdi,quemadmodum ipſe ait in Pſalmo:Bonum mihi quia humiliaſti me,vt diſcam iuſtificationes tuas.Pro quo pote-
Pſal.118. ris vertere:Vtile mihi fuit,quòd afflixiſti me, vt diſcam legem tuam. Lex enim Dei nomine iuſtificationum ſignificatur:vt eodem pſal.inclinaui cor meum ad faciendas iuſtificationes tuas in æternum propter retributionem.Pro quo Hieronymus tranſtulit : Propter æternā tribulationē.
Cùm Dauid affluētia rerū ſecūdarum potiretur, *Hieron.* poterat preces remittere,aut illis frigidè vti, & Dei aliquādo obliuiſci:at calamitate oppreſſus ſtatim ad Deum preces ardentiſſimas fundebat. Ad dominum,inquit ille,cùm tribularer,clamaui,& exaudiuit me.Et alibi: Tribulationē & dolorē inueni & nomē domini inuocaui. Inueni- *Pſal.119.*
mus,quod quęrimus,reperimus qđ caſu ſe offert.
Quærebat pius vir afflictionem,qua pro Deo la- *Pſal.114.* ta oblectabatur. Eius verò vtilitatē exprimit,dicens:Et nomen domini inuocaui.Aliud eſt inuenire calamitatē, aliud ab ea inueniri.Ipſe enim ait.Tribulatio & anguſtia inuenerunt me.Sed in vtroque auxilium Dei implorabat.Reſpice, inquit ille,in me & miſerere mei, quia vnicus & *Pſal.119.*
pauper ſum ego.Vel vt rectè etiā trāsferri poteſt *Pſal.24.*
ex Hebræo : quia ſolus & afflictus ſum ego. Videns ſe omni hominum auxilio deſtitutum, & ærumnis vndique cinctum, Deum obſecrabat, vt eas placidis oculis intueretur, *Similitudo.* ſibique miſericordiam tribueret. Pręſidio humano orbatus ad diuinum aſpirabat.Vt auis in terra aucupibus & canibus circuncincta non habet melius refugium,quàm volare vehementer, ſeque ferre in ſublime,& in altum leuare:ſic vir pius calamitatibus exagitatus,& mœroribus obſeſſus ad animi volatū confugit,flens ſuſpicit in cœlum, & pietatis alis ad Deū aſcendit,hocque *Eſai.2.* ſalutari remedio vitæ ſuę ſubueniēdum putat.Id intelligēs Eſaias aiebat:Domine in anguſtia requi- *Oſe.6.* ſierunt te.Et apud Oſeam ait Deus.In tribulatione ſua manè conſurgent ad me.Nec ſolùm homines vitijs implicatos ſolet Deus affligere,vt ſe ad meliorē frugē recipiant,ſed innocentes interdū, vt eius gloria in eorū liberatione refulgeat:iuxta id quod ipſe dixit apud Ioanē:Nec hic peccauit, *Ioan.9.* nec parētes eius,ſed vt manifeſtētur opera Dei in illo.Interdum etiam viros iuſtos & pios calamitatibus affici permittit,vt rerum humanarum tolerantia muniti,& admirabili in virtute conſtātia roborati prębeant alijs exēpla ſalutaria, ſibique maiorem comparent gloriam atque ampliorē nominis celebritatem. Nihil enim magis conducit ad eximiæ virtutis gloriam illuſtrandam, quàm calamitas pro Deo æquo animo tolerata. Solet Deus,viros religione inſignes, omniūque virtutum ornamentis decoratos per varios caſus plerumque,& per acerbas ærumnarū anguſtias ad vitam ducere immortalē, vbi Deo ipſo æuo *Gen.28.* ſempiterno fruantur.Sunt enim calamitates gra- *Nyſſen.* dus ſcalæ Iacob ad cœlum aſcendentes:& vt verbis vtar Gregorij Nyſſeni,afflictiones piorum vi- *Rom.5.* torum flores ſunt fructuum,qui expectantur. Id animo perſpiciens diuus Paulus in epiſtola ad Romanos Gloriamur,inquit, in tribulationibus,ſcientes quòd tribulatio patientiam operatur,patientia autem probationem,probatio verò ſpem:ſpes autem nō confundit. Vide orationis gradationem,& admirabilem apoſtoli elegātiā. Et Chriſtus in euangelio authore Matthæo: Beati qui perſecutionē patiūtur propter iuſtitiā, *Matth.5.*

Apoc.7. quoniam ipsorum est regnum cœlorum. In Apocalypsi diui Ioannis de ijs qui in æterna gloria & cœlesti securitate quiescunt, scriptum est: Hi Ioan.16. sunt, qui venerunt de tribulatione magna. Mœror Similitudo. fluit, & euanescit, & in æternā voluptatē redigitur iuxta id seruatoris nostri: Tristitia vestra cōuertetur in gaudiū. Vt enim oliuę quę in anno vno fructus non edūt, in altero eos ferunt vberrimos atque præstantissimos: sic viri iusti, qui in anno fluxo huius vitæ sunt voluptatibus mundi priuati, in anno æterno alterius vitæ admirabilibus oblectationibus perfunduntur, bonorumq; omnium copia cumulantur. Aspicis igitur esse calamitatem potius in bonis, quam in malis numerandam. Quare non est mirandum voluisse Deū Hebræos affligere per Nabuchodonosorē, de quo hoc loco loquitur Daniel.

Et tradidit dominus. Ostendit Daniel fuisse Babylonios victoriam hanc potius voluntate Dei, Esai.10. quàm suis armis consecutos, id Iudęorum peccatis exigentibus. Id voluit Esaias ostendere in exitio Samariæ per regem Assyriorum. quem capite decimo virgam furoris Dei vocat. Et ne vastitatem illam Assyrius sibi tribueret, non Deo, adjecit: Nunquid gloriabitur securis cōtra eum, qui secat in ea? Comparat eum securi, qua Deus erat Iudæos occisurus. Eodem modo Turcicus exercitus Christianos aliquando oppugnat & vincit: quia nō tam armis suis quàm sceleribus nostris nobiscum pugnat. Cessent scelera nostra, & barbarorum aduersus nos sæuæ victoriæ cessabunt. Similitudo. Vt enim ignis ab incendio desistit ablata materia: sic infidelium triumphi de nobis reportati ablatis nostris flagitijs finem facient. Poteris hoc loco accipere tradere pro permittere tradi, quēadmodum apud Paulum capite primo epistolæ Rom.1. ad Romanos. Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum. Hoc est tradi permisit, dimittens Psal.80. illos: iuxta illud diuini psaltis: Dimisit eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis. Magno quidē supplicio eos Deus afficit, qui ipsius salutaria monita contemnunt, quando eos dimittit, vt appetitionibus suis obtē Rom.1. perent, quibus sibi pestem ac perniciem machinantur. Ita illud apostoli eodem loco intelligitur: Tradidit illos Deus in reprobum sensum.

In manu eius. Tradi in manu alicuius est in eius potestatem & seruitutem incidere: vt Deute Deut.1. ronomij primo: Odit nos dominus idcirco eduxit nos de terra Aegypti, vt traderet nos in manu Iudic.4. Amorrhæi. Iudicum quarto: Tradidit illos dominus in manus Iabin regis Chanaam. Et Ieremiæ 37. in manu regis Babylonis traderis. Voca Ierem.37. bulum hoc, manus, in diuinis literis multas habet acceptiones: quarum nonnullas citabo ad multa loca intellectu difficilia intelligenda. In primis significat periculum: vnde ponere animā in manu, est exponere vitam periculis. Ita intel Iudic.12. liguntur verba Ieptæ in libro Iudicum: Posui animam meam in manibus meis. Volens Ionathas reuocare in memoriam patri suo Sauli periculum illud, quod Dauid susceperat, quando Go 1.Reg.17. liam singulari certamine trucidauit, dixit: Po 1.Reg.19. suit animam suam in manu sua. Eodem modo illud diuini atq; regij vatis intelligitur: Anima Psal.118. mea in manibus meis sēper, & legē tuā non sum oblitus. Acsi dicat: Et si fuerim calamitatibus cinctus, & periculis expositus, nūquā tamē Deus sancte fui legis tuæ oblitus. Et illud Iob capite Iob.13. 13. Quare lacero carnes meas dentibus meis, & animam meam porto in manibus meis. Non me fugit esse nonnullos, qui existimēt, hoc loco Iob portare animam in manibus esse propositū cordis in operibus ostendere. Sed, vt mea fert opinio, his verbis querelarū plenis ostendit vir sanctus, dolorem, quo angebatur: Ac si dicat: Cur tanto mœrore conficior, vt cogar lacerare carnē meam, variáque pericula subire? Manus etiā fœdus significat, & pactum, ac concordiam. Vnde manus dare significat pacisci, vt quarti Regum 4.Re.10. decimo: Da mihi manum tuum: qui dedit ei ma- Ezech.17. num suam. Et Ezechielis decimo septimo: Ecce dedit manum suam. Hoc schemate vtitur Pythagoras, dicēs nō esse cuique manum porrigēdam: Pithag. vt ait in eius vita Laertius. Ac si diceret: non esse Laertius. quempiā in familiaritatem facile recipiendum. Illud affert Plutarchus in tractatione de multorum amicitia. Significat quoque operationem & Plutarc. ministerium, vt exodi 35. Obtulerunt donaria, vt facerent opera, quæ iusserat dominus per manū Exod.35. Mosi. Et quarti Regum decimoseptimo. Sicut lo 4.Re.17. cutus fuerat, in manu seruorum suorum prophetarum. Et Esaiæ 20. Locutus est dominus in ma- Esai.20. nu Esaiæ. Et Malachiæ primo: Onus verbi do- Malac.1. mini ad Israel in manu Malachiæ. Hoc est, incipit prophetia comminatoria, quam Deus verbo suo locutus est populo Israelitico, ministerio & operatione Malachię. Præterea significat auxiliū & fauorem, vt primo Regum 22. Interficite, inquit Saul, sacerdotes domini, nam manus eorū 1.Reg.22. cum Dauid est. Et secundi Regum tertio. Erit manus mea tecum, aiebat Abner Dauidi, & ad- 2.Reg.3. ducam ad te vniuersum Israel. Vnde aperire alicui manum, est ei eleemosynam largiri, vt Prouerbiorum 31. Manum suam aperuit inopi. Et Prou.31. manum alicui dare, est ei opem ferre, eumque iacentem leuare & dirigere, vt Actorum tertiodecimo: Circuiens quærebat, qui ei manum da- Acto.13. ret. Manum agitare est minari, vt apud Esaiam decimo: Agitabit manum suam super mon- Esai.10. tem filiæ Sion. Manum contrahere est ab incœpto desistere, vt Iosue octauo: Iosue verò non cō Iosue.8. traxit manum. Manum extollere est preces ad deum fundere, vt Psalmo 133. In noctibus extollite manus vestras ad sancta. Hoc, est in calamitatibus vestris ad eam templi partem precatio- Psal.133. nes vestras dirigite, vbi est sacrarium in sanctis sanctorum. Manus leuare est in eam curam toto pectore incumbere, vt actiones nostras ab omni impuritate abstractas exhibeamus: vt psalmo 25. Lauabo inter innocētes manus meas. Et psalmo 57. Lætabitur iustus, cùm viderit vindictam, Psal.25. manus suas lauabit in sanguine peccatoris. Vbi Esai.57. sanguis pro diuina in nefarios homines vltione accipitur. Viri enim pij cautiores fiunt, cùm impios vident suppliciis affectos suorum scelerum debitas pœnas persoluere: & tunc enixius contendunt omnem labem ex animo eluere. Manus ad os applicare seu conuertere est comedere, vt capite quartodecimo libri primi Regum. Apparuit fluens mel nullusque applicuit manum ad os suum. Et paulò

posti

post: Conuertit manum suam ad os suum. Aliquando verò est silere, vt Iob trigesimo nono: Manum meam ponam super os meum. Manus consilij idem est quod liberum arbitrium, vt ecclesiastici quintodecimo: Reliquit eum in manu consilij sui. Manus accipitur pro sinu, vt psalmo 103. Hoc mare magnum & spatiosum manibus, hoc est finibus brachiis & littoribus. Accipitur pro functione & negotio, ad quod gerendum vnusquisque tenetur: vt Esaiæ primo: Manus vestræ sanguine plenæ sunt. Ac si dicat: Omnia negotia vestra ad crudelitatem tendunt. Non exercetis munus vestrum, sed ferarum: non humanitatem sed immanitatem diligitis. Id etiam quod ait apostolus in Epistola ad Thessalonicenses: Rogamus vos fratres, vt vestrum negotium agatis, vt operemini manibus vestris: non solùm de corporis, sed etiam de animi actionibus intelligitur, hoc est de officio, ad quod vnusquisque tenetur. Monet eos, vt negotiationes viris Christiana pietate & religione præstantibus dignas administrent, & vnusquisque officium suum exequatur. Id intelligens rex Dauid aiebat: Deum exquisiui manibus meis nocte contra eum. Verum id potest ad preces referri. Oppressus enim pius ac iustus rex calamitatibus & mœroribus manus suas ad dominum efferebat, eũ obsecrãs, vt vulneribus suis congruentem adhiberet medicinam. Huic explanationi fauet versio Symmachi ita habens: Manus mea nocte extensa fuit sine intermissione. Elata manu aliquid facere est illud superbè committere: Vnde Numerorum quintodecimo, vbi editio vulgata habet: Anima verò quæ per superbiam aliquid commiserit, &c. est in Hebræo: Anima autem quæ elata manu aliquid fecerit. Tangere aliquem manu, extẽdere aut aggrauare illum manu, est eum percutere & castigare: vt Iob 7. Manus domini tetigit me. Exod. 3. Extendam manum meam, & percutiam Aegyptum. Et primo Regum quinto: Aggrauata est manus domini super Azotios. Postremo per manum filius Dei significatur, quòd per illum omnia facta sint. Ita intelligunt nonnulli illud diuini psaltis: Fiat manus tua, vt saluet me. Cùm igitur manus tam æquiuocè & variè accipiatur, in eam sumitur significationem, quæ fuerat ad literam accommodatior. Ex quo effectum est, vt hoc Danielis loco pro potestate & seruitute accipiatur.

Iob 39 · *Eccle.15.* · *Psal.103.* · *Esa.1.* · *Thess.4.* · *Psal.76.* · *Symm.* · *Num.15.* · *Iob.7.* · *Exod.3.* · *1.Reg.5.* · *Psal.118.*

Regem Iudæ. Paulo antè appellatus fuit rex Iuda, nunc rex Iudæ. Etsi in versione Latina differentia est in verbis, in Græca tamen & Hebræa nulla est. Quare idem est rex Iuda, & rex Iudæ. Sonat autem Iuda laudationem & cõfessionem. Iuda est tribus, Iudæa verò tota regio in Asia maiore, quæ terra promissionis nuncupatur.

Et partem vasorum. Erant in templo Salomonis multa vasa, quibus vtebantur sacerdotes & leuitæ in sacrificijs peragendis, quorum aliquot rex Babylonius cepit, secúmque asportauit. Cõstructo templo translata sunt illuc omnia vasa sanctuarij, quæ fuerant in tabernaculo, vt libro tertio Regum proditum est. Præterea fecit Salomon alia multa, quæ posuit in templo, & rex Ioas similiter, vt multis in locis literæ diuinæ testantur. In sacra scriptura supellectilia, arma, monilia, instrumenta dicũtur vasa. Ezechielis duodecimo: Efferes foras vasa tua: hoc est supellectilem tuam. Vasa belli apud Ierem. cap. 21. & in libro Iudith cap. 16. pro armis bellicis accipiuntur. Apud psalmographũ vasa mortis sunt sagittæ in arcu ad occidendum paratæ. Apud Ezechielẽ cap. 9. vas interfectionis gladius est aut securis. Vas etiam cymbam significat: vt apud Esaiam cap. 18. In vasis papyri super aquas. Solebant enim antiqui Aegyptij teste Plinio libro tertiodecimo, nauiculas ex papyro construere: est enim papyrus arbor in Aegypti palustribus nascens. Et Actorum vigesimoseptimo: Submisso vase sic ferebantur. Id est scapha submissa ita nauigabant. Nomine vasis ecclesia militans significatur: vt Actorum decimo: Vidit, nimirũ Petrus, cœlum apertum, & descendens vas quoddã velut lintheum magnum quatuor angulis submitti de cœlo in terrã: in quo erant omnia quadrupedia & serpẽtes terræ, & volatilia cœli. Hoc magnum vas de cœlo descendens ecclesia catholica est à Deo constituta, quatuor habens angulos, nimirum ortum & occasum, aquilonem & meridiem. Animalia iuxta veterem legem immunda gentes erant idolorum cultui antea deditæ, sed postea ad Christi legem pietatis plenissimã conuersæ. Illas præcipiebat Deus diuo Petro vicario suo, & Apostolorũ principi, vt occideret quo ad vitia & impietates, eásque comederet: hoc est sibi & ecclesiæ incorporaret. Significatur quoq; vasorum nomine ecclesia triumphans, vt apud Matthæum in parabola de sagena missa in mare piscium multitudinem ex omni genere attrahente: per quã ecclesia militans significatur, in qua sunt varia hominum genera: sed impleta ea boni feruntur in vasa, mali autẽ foras proiiciũtur. Hoc est viri iusti, qui se integros in vita, castósq; seruarunt, ad sedes beatissimas æternámq; felicitatem transferentur, vbi nullo dolore affecti, quin potius omni oblectatione perfusi in æternum requiescent. Impij verò, qui fuerunt stimulis cupiditatis & libidinis concitati, cæterísq; vitiis irretiti, in æternum exitium præcipites rapientur. Aspicis igitur capite Actorum decimo vas ecclesiam militantem significare, apud Matthæum verò capite tertiodecimo triumphantẽ. Accipitur vas pro regno: vt Prouerbiorum vicesimo quinto: Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas purissimum. Ac si dicat: Auferantur impij à conspectu regis, & erit regnum iustissimum. Vas purissimũ appellat scriptura regnũ, vbi iustitia viget, vt ex consequentibus colligitur. Accipitur vas pro machina: vt Ecclesiastici 42. Sol in aspectu annuntians in exitu, vas admirabile, opus excelsi. Hoc est, Sol splendorem in ortu suo ostendens est machina admirabilis, ac opus altissimi. Vrbes munitæ appellantur vasa munitionis primo Machabæorum libro, capite quartodecimo: & monilia pulchra vasa gloriæ Ezechielis vicesimotertio: & milites ad funestum bellum parati vasa furoris Dei, capite Esaiæ tertiodecimo. Diuus Paulus capite Actorum 9. vas electionis dicitur, hoc est instrumentum electum, quo Deus vti voluit ad nomen suum lõgé latéque propagandum, & ad gentes ab idolorum cultu reuocandas, atque ad seipsum conuerten-

3.Reg.8. · *2.Reg.8.* · *3.Reg.7.* · *2.Par.4.& 24* · *Ezec.12.* · *Iere.21.* · *Iudi.16.* · *Psal.7.* · *Ezech.9.* · *Esai.18.* · *Plinius.* · *Acto.27.* · *Acto.10.* · *Leuit.11.* · *Matt.13.* · *Matt.13.* · *Prou.25.* · *Eccl.42.* · *1.Mac.14.* · *Ezec.23.* · *Esai.13.* · *Actor.9.*

das. Citharæ, psalteria, lyræ, cæteraque musica instrumenta appellantur vasa psalmi atque cantici: vt psalmo septuagesimo: Confitebor tibi in vasis psalmi veritatem tuam Deus. Ac si dicat: Ego in laudem tuam Deus sancte celebrabo veritatem tuam in musicis instrumentis, canens te esse veracem, qui exhibere soleas, quæ promittis. Vnde Amos vaticinans aduersus Iudæorum magnates deliciis deditos: Sicut Dauid, inquit, putauerunt se habere vasa cantici. Excogitauerunt enim musicæ instrumenta, perinde ac Dauid facere solitus fuerat, sed proposito diuerso: ille vt Dei laudes carminibus celebraret, isti vt voluptatibus diffluerent, & delicatè ac molliter viuerent. Habet præterea vas alias significationes, quas longum esset numerare. Hoc autem Danielis loco vasorum nomine significãtur phialæ, pelues, disci, ollæ, lebetes, vrcei, scyphi, amulæ, amphoræ, conchæ, antliæ, cacabi, calices, capedines, acerræ, capulæ, catini, crateræ, cymbriæ, gutturnia, hydriæ, lagenæ, maluuia, patinæ, vrnæ, luteres, mensæ, candelabra, lãpades, forcipes, fuscinulæ, thuribula, simpulla, aut alia huiusmodi. Horum aut similium vasorũ pars fuit in Babyloniam asportata. De vasorum significationibus vide Hieronymum in Esaiam. 11. & 66. Isichium in Leuiticum. 11. Hilarium in Matthæum canone 27. Cassianum lib. 2. capite 3. Augustinum libro secundo de doctrina Christiana, Cyrillum de adoratione in Spiritum sanctum, Basilium in psalmum septimum.

Psal. 70. *Amos 6.* *Hieron.* *Isichius.* *Hilarius.* *Cassian.* *August.* *Cyrill.* *Basil.*

Et asportauit ea. Nimirum vasa. Sed quoniam statim sequitur: Et vasa intulit in domũ thesauri Dei sui, quasi de rebus aliis loquens, non deest, qui existimet, particulam, ea, referri ad regem, & ad alios captiuos. At vtrumque potest ad vasa referri: nam primo obtulit ea Deo suo in templo, postea iussit ea in domo thesauri templi seruari. Vel accipitur, &, pro id est, vt vnum sit explanatio alterius. Potest particula, &, accipi pro quia, vt sit sensus: Eam ob causam dico eum vasa illa posuisse in templo, quia posuerat ea in domo thesauri Dei sui. Accipi particulam, &, pro quia, indicat versus ille Psalm. 59. Da nobis auxilium de tribulatione, & vana salus hominis. Pro quo nõnulli codices habent: quia vana salus hominis. Et Esaias cap. 64. Tu iratus es, & peccauimus. Et illud Elisabethæ apud Lucam capite primo: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Ita locum illum Theophylactus interpretatur. Ita illud intelligitur apud eundem Lucam cap. 2. Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus. Sed dices fortasse: Cur peccãtibus hominibus vasa Deo dicata fuerũt tradita impiis Babyloniis? Quid mali fecerunt vasa illa? Forsitan illud ob eam causam permisit Deus, vt intelligerent Iudæi, eum nulla eorum re prorsus indigere. Non enim vt egens accipit, quæ sibi ab hominibus offeruntur, sed vt eorũ voluntates & officia remuneret. Voluit persuadere Iudæis eorum sacrificia accepisse, vt se eorum imbecillitati accommodaret, in eósque beneficia amplissima conferret. At postquam illi se intolerandis flagitiis contaminarunt, permisit, vt vasa templi ab impiis Babyloniis raperentur, innuens, quò ad vitia non esse inter eos & Iudæos discrimen, cùm æquè vtrique se in flagitia ingurgitarent. Itaque profuit illa vasorum ablatio Iudæis, vt & Deum, & seipsos agnoscerent. Babyloniis etiam vtilitatem attulit, vt vasorum diuino cultui dedicatorum virtutem intelligerent. Quandiu enim ea habuerunt in honore, & ad humanos vsus non adhibuerunt, nullo fuerunt exitio oppressi. At vbi Baltasar rex illis ausus est in profano conuiuio vti, statim fuit à Deo punitus: atque suis sceleribus debitas pœnas persoluit: suóque supplicio docuit, quantus honor illis deberetur. Hoc itidem euenit circa arcam fœderis à barbaris Philistæis in prælio captam. Qua in re ostendere Deus voluit non esse sibi opus illa, sed Hebræis: ac quia peruertebant fundamenta iustitiæ, & iura diuina & humana violabant, arcã illam testimonij non mereri. Sed ne gentes illæ Palæstinæ falsorum deorum cultrices superbia elatæ gloriarentur, quod de arca Dei triumphassent, effecit Deus, vt idolum earũ Dagon ante arcã cadens contereretur, & ipsæ supplicio afficerentur, donec eam redderent, & munera diuinã castigationem testantia Deo dicarent, & ita vim illius arcæ sentirent. Aspicis igitur & vasorum & arcæ asportationem Iudæis & gentibus vtilitatẽ attulisse.

Psal. 59. *Esa. 64.* *Luc 1.* *Theop.* *Luc 2.* *Dan. 5.* *1. Re. 4.* *1. Reg. 5.* *1. Reg. 6.*

In terram Sennaar. Sennaar regio est Babyloniæ, in qua regnauit Nemrod, vt in libro Genesis memoriæ proditum est. Eius meminit Esaias cap. 11. Facit de illa mentionem Berosus lib. 4. de antiquitatibus orbis. & Iosephus 1. de antiquitatibus Iudaicis, & Hestiæus historicus, quem citat Hieronymus de locis Hebraicis, & Petrus Comestor in historia ecclesiastica. Sennaar authore Hieronymo idem est quod fœtor eorum. Inter Babylonios inanium deorum cultores, in eorum fœtore sunt vasa sancta, hoc est, nonnulla documenta Philosophica salutaria, in eorum libris contenta, quæ ex illis depromere debemus. Pythagoras iustitiæ æquitatem efferens dixit statera non esse transiliendam, nec in iussu Dei de præsidio ac statione vitæ decedendum. Socrates duas esse vias asseruit, duplicésque cursus animorum è corpore exeuntium. Nam qui se flagitiis cõtaminassẽt, & libidinibus dedidissẽt, iis deuiũ quoddã iter esse seclusum à cõcilio beatorũ: qui verò se puros integrósq; seruassent, quibúsq; fuisset minima cum corporibus cõtagio, iis ad domicilium cælitum, ad gloriã sempiternam viam patere. Plato eius discipulus & Platonici omnes asseruerũt Deum esse orbis creatorem & moderatorem, eius prouidentia & numine mundũ regi, cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines ordinésq; conseruari. Eam esse Dei vitam, qua nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluentius cogitari posset. Architas Tarentinus docuit nullam esse capitaliorẽ pestẽ corporis voluptate: ex illa patriæ proditiones, & vrbiũ euersiones oriri, nullum flagitium esse, nullũ pestilẽs facinus, ad quod nõ excitet turpis voluptas ac illecebris dominantibus temperantiæ locum non esse, nec in voluptatis regno posse virtutem consistere. Multa itaque de virtute disseruerũt gẽtium philosophi, & perpetuis monimentis consignarũt, in quibus partẽ vasorũ domus Dei, quæ est ecclesia catholica, possumus inuenire. Sed quia

Gen. 10. *Esa. 11.* *Berosus.* *Ioseph.* *Hestiæus.* *Hieron.* *Comest.* *Hieron.* *Pythag.* *Socrat.* *Plato.*

quia in multis erroribus versati ob fidei defectũ, multa vana & commentitia cum veritate copularunt, non omnia vasa, sed partem eorum habere memorantur. *Emped.* Empedocles animam esse censet cordi suffusum sanguinem. Vide hominis ignorationem. *Zeno.* Zenoni Stoico anima ignis videtur. *Aristox.* Aristoxenus harmoniam esse eam existimauit: & ex totius corporis natura & figura varios motus cieri tamquam in cantu sonos. *Xenoc.* Xenocrates animam numerum esse dixit, cuius vis, vt iã antea *Pythag.* Pythagoræ visum erat, in natura maxima consisteret. *Critias.* Critias sanguinem eam esse dixit: Hippo aquam. Ac alij alias huiusmodi vanitates literis mandarunt, quas refutat Gregorius *Nyssen.* Nyssenus in libro suo de anima, vbi plane ostendit, fuisse eos in erroribus intolerabilibus versatos. Et quia quæ bene ac sapienter dixerunt, sunt ex diuinis literis deprompta, dicuntur fuisse à templo Dei asportata.

In domum Dei sui. Vt ei ob victoriam gratias ageret. Domum Dei sui appellat statim domum thesauri Dei, quoniam in ea erat reconditus thesaurus in turribus nonnullis. Solebant enim quõdam principes thesauros in turribus reponere, *Psal. 121.* iuxta illud diuini citharœdi: Fiat pax in virtute tua, & abundãtia in turribus tuis. Dominus hęc appellatur secundo Paralipomenon capite 36. *2. Par. 36.* templum, aut vt ex Hebræo transferri potest, aula: quia regis palatium continebat Dei templũ, & ædes thesauri. Fortasse voluit impius rex vehi curru triumphi statim ad deorum fanum, vt religionem simularet, qua populi animos deuinciret. Erat enim Gentibus persuasum Deos esse omnium dominos, eaque quæ gerantur, eorum geriditione ac numine, eósque optimè de hominum genere mereri, eamque ob causam coli debere à mortalibus. Quare fingebat Nabuchodonosor religionẽ, vt oculi omnium in eum *Similitudo* coniicerentur. Sed quemadmodum magnæ arcis vmbra non est arx ipsa, sed vana eius imago: sic simulata virtus quam hypocrisim vocant, nõ est virtus, sed eius inane simulachrũ. Vera virtus solida est, radices agit, atque etiam propagatur: ficta omnia tanquam flosculi decidũt, nec simulatum potest aliquid permanere. Videte ridiculam tyranni religionem: obtulit Deo suo vasa, quæ iniustè rapuerat. Huiusmodi sunt, qui ex malè acquisitis eleemosynam aliquam facientes, existimant animum expiare, & liberalitatis nomen obtinere: quos ego aquilis similes esse exi- *Similitudo.* stimo. Vt aquilæ ex rapinis victum sibi comparantes magnificæ à nonnullis vocantur, quòd prædam quam vi rapuerunt, inter alias aues distribuant: sic illi ex cruentis spoliis viuẽtes, quòd opes ex aliorum patrimonio crudeliter captas fautoribus suis impartiant, liberalitatis præstan- *Prou. 3.* tia insignes prædicantur. At Salomon in prouerbiis: Honora, inquit, dominum de tua substan- *Tob. 4.* tia. Non de aliena, inquit, sed de tua. Et Tobias: De substãtia tua fac eleemosynã, & noli auertere faciem tuã ab vllo paupere. Et Zachæus apud Lu- *Luc 19.* cã: Ecce, inquit, dimidium bonorum meorũ do pauperibus: & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum. At Nabuchodonosor Iudæorũ spolia Deo suo offerebat.

Et ait rex. Subauditur Nabuchodonosor huius nominis primus: Asphenez Hebraicè scribitur Aspenaz, Græcè autem Asphanaz.

Præposito eunuchorum. Hoc est magistro aut præfecto famulorum domus regię. Id hominum genus adhibebatur olim seruandis cubilibus regũ. Vnde effectum est, vt postea temporum successione omnes principum famuli appellarentur eunuchi, tametsi castrati non essent. Eodem modo Putiphar cap. 39. Genesis dicitur eunuchus *Gen. 39.* Pharaonis regis Aegypti, cum vxorem haberet. Diuus Hieronymus libro de quæstionibus He- *Hieron.* braicis asserit eum fuisse patrem vxoris Ioseph. Hac ratione moti Diodorus & Gennadius illum *Diodor.* aiunt non fuisse spadonem, sed regis famulum. I- *Genna.* dem dicit de duobus eunuchis Pharaonis in car- *Caieta.* cerem coniectis Thomas de Vio Caietanus in explanatione in caput quadragesimum Genesis. Id dici potest etiam de Eunuchis, de quibus loqui *Gen. 40.* tur Esaias cap. 39. & de eunucho reginæ Canda- *Esaia 39.* cis in Actis apostolorum cap. 8. quem baptiza- *Act. 8.* uit Philippus, non apostolus ille, quem euangeli- *Mat. 10.* stæ inter apostolos numerãt, sed vnus ex septua- *Marc. 3.* ginta duob. discipulis, vt ait Hippolitus & Doro- *Luc. 6.* thæus: de quo loquitur Lucas in Actis ca. 6. Ita- *Hippol.* que idem est hoc loco præpositus eunuchorum, *Genna.* quod præfectus aulicorũ, seu famulorum regis. *Dorot.*

Vt introduceret. Subaudi in regiam & metropo- *Actor. 6.* lim, quæ Babylõ vocabatur: errant enim in terra Senaar p regionẽ dispersi. Vel introduceret eos ad aulã, vbi erant ædes famulis regis deputatæ.

De filiis Israel. Hoc est, de Hebræis. Piriphrasis *Gen. 38.* Iudæorum est, qui ideo filij Israelis vocãtur, quia à Iacob, qui Israel postea vocatus fuit, genus suũ ducunt. Ita intelligitur illud psalmographi: In *Psal. 67.* ecclesiis benedicite Deo domino de fontib. Israel. Pro quo vertere etiam poteris: de fonte Israelis. Inducit diuinus ac regius vates cantores his verbis populũ hortantes ad hymnos in Dei laudem concinendos. Ac si dicant: In hominum cœtu nomen Dei cantibus celebrate vos, qui progeniem ducitis à Iacob vocato Israele, ex quo tanquam è fonte dimanastis. Hoc schemate vsus est Esaias capite quadragesimo octauo dicens: *Esai. 48.* Audite hæc domus Iacob, qui vocamini nomine Israel, qui de aquis Iuda existis. Id est, qui à Iuda tãquam riui à fonte deriuati estis. Fons enim pro origine accipitur: vt prouerbiorum *Prou. 14.* quartodecimo: Timor domini fons vitæ. Ita in- *Deut. 33.* telligitur illud Deuteronomij: Habitabit Israel confidenter & solus, oculus Iacob. Vbi pro oculo in Hebræo est hain, quæ vox oculum significat & fontem: quo tropo vtimur nos Lusitani, qui scaturientem fontẽ appellamus olhodagoa. Igitur loco illo oculus non accipitur pro oculo faciei, sed pro oculo aquę, hoc est pro fonte & principio, vt sit sensus: Tũc habitabit populus Israeliticus securus, nõ admistus infidelib. cuius populi origo & fons est Iacob, à quo ille deducitur. *Zacha. 9.* Eodem modo Zacharias oculum accipit pro fonte, cùm ait: Dominus est oculus hominis. Hoc est, Deus est fons à quo bona cuncta homini dimanant. Hæc est ratio, quare Israel dicitur Iudæorum fons, & illi filij Israelis.

De semine regio & tyrannorum. Hoc est de progenie regũ & virorum claritate generis præstantium. Reges quondã vocabantur tyranni ob fortitudi

Trogus. titudinem teste Trogo Pompeio. Postea verò tyranni nomē illis solùm tribuebatur, qui principatus viribus insolenter & intemperanter abutebantur: qui armis oppressos crudeli dominatu *Albert.* coercebant. Hoc loco, vt ait Albertus Magnus in huius loci explanatione, non ab immanitate, sed à fortitudine tyranni vocantur. Igitur nomine tyrannorum intellige principes & magnates, & viros strenuos generis ac dignitatis nobilitate præcellentes. Videtur diuinus vates voluisse innuere Nabuchodonosoris superbiā, qui hoc faciebat ad magnificentiā regni sui ostendendā, & ad gloriam victoriarum suarum illustrandam. Vel fortasse quòd intelligeret, non parum conducere ad virtutis & sapientiæ cumulū generis nobilitatem. Erant illi capti & abiecti, & in ærumnis ob seruitutē, qua opprimebantur, versati: at voluit eos rex efferre, & honoris insignibus ac *Similitudo.* ornamentis illustrare. Vt enim sol eleuat vapores à terra, sic rex eos, qui ob infestum casum abiectam vitam degūt, cùm sint virtute & nobilitate præditi, debet ferre in sublime, & honoribus decorare, & in consilium adhibere. At cùm contra fieri videamus, opus est fateri, priuati nomen nō hominum indignitatem, sed principum infelicitatem sæpenumero significare.

In quibus nulla esset macula. Hoc est, qui nulla essent deformitate notati, nullo membrorum defectu. Colliges ex hoc loco Danielem & socios eius non fuisse castratos: eósque, longè falli opinione, qui eos aiunt fuisse exectos, veréque eunuchos.

Decoros forma. Id est, præditos corporis pulchritudine, quæ est apta figura membrorum cū quadam coloris suauitate. Sed addit statim: Eruditos omni sapientia. Nam corporis pulchritudo plus obest, quàm prodest, si est cum leuitate & *Prou.11.* insipientia coniuncta. Vnde Salomon capite Pro*similitudo.* uerbiorum vndecimo: Monile, inquit, aureum in naribus porci est mulier formosa, quæ destituitur iudicio rationis. Vt monile pretiosum seu armilla aurea pulchris gēmis distincta in rostro porci plus ei affert detrimēti quàm commodi, quòd eum comedere non sinat: ita forma egregia solet mulieribus vanis & impudentibus exitium afferre: & hominibus leuibus & insipientibus ad superbiam, inanem gloriam, & amatorias vanitates incitare.

Eruditos omni sapientia. Quò ad philosophiam rationalem, quæ comprehendit grammaticam, dialecticam, rhetoricam: & cautos scientia quo ad naturalem, quæ coercet physicam, metaphysicam, mathematicam: & doctos disciplina quo ad moralem, quæ cōtinet ethicam, politicam, œconomicam. Sed dices: Cùm pueri essent, cùm ex metis adolescentiæ nō excessissent, quî fieri potuit, vt tot scientias consequi potuissent. Existimo non intelligi hunc locum de scientiis perfectis, quæ in teneram ætatem non cadunt, sed de earum principiis. Erant enim hi pueri his doctrinarū generibus etsi non consummatè, aliquo tamen modo instructi: ita vt potius de aptitudine, quàm de actu locus hic intelligatur. Potest verti tota hæc oratio: Erudibiles omni sapientia, aptos scientiæ, & dociles disciplina. Et ita nulla erit cō trouersia. Hi pueri quærebātur, qui pollerent ingenio perspicaci & facundo, essentque ad vtranque philosophiā apti, tam ad eam, quæ in actione, quàm quæ in contemplatione consistit.

Qui possent stare in palatio regis. Id est, qui possent regi in aula seruire: qui apti essent, vt regi ministrarēt. Stare in palatio regis, & stare in conspectu regis, idem est. His duobus tropis vtitur Daniel hoc capite. Nā paulo pòst inquit: Postea starent in conspectu regis. Metaphora est à famulis desumpta, qui solent corā dominis stare, vt illis seruiant, & famulentur: qua vtitur scriptura multis in locis. Genesis capite quartodecimo: Tri- *Gen.14.* ginta annorum erat Ioseph, cùm stetit in conspectu regis: vt scilicet ei somnium interpretaretur, eique operam nauaret. Quarti Regum tertio di- *4.Reg.3.* xit Elisœus: Viuit dominus exercituum, in cuius conspectu sto: id est, cui seruio. Et idem po- *4.Reg.5.* stea: Viuit dominus, ante quem sto. Et secundo *2.Par.5.* Paralipomenon quinto: Steterunt coram patre eius Salomone. Verbum hoc stare varias habet acceptiones, quarum nōnullas, quas existimo ad diuinarum literarum difficiles locos intelligendos cōducere, explanabo. Stare in medio aliquorum, fieri illis familiarem, in eorúmque domestica communicatione versari. Id existimo voluisse significare euangelistas, cùm dixerūt: Stetit Iesus in medio discipulorum suorum. Et Ioannes à Iu- *Luc.24.* dæis interrogatus cur baptizaret, ad Christū ser- *Ioan.20.* monem retulit, dicens: Medius vestrum stetit, *Ioan.1.* quē vos nescitis. Ac si diceret: Vobiscum familiariter viuit, & communicat factus homo Messias vester, quē vos ob superbiam vestram, & humilitatem eius contemnitis: ad cuius baptismū baptismus meus est præparatio quædam. Alludere videtur Ioannes ad id quod populo Israelitico dixit Moses de Christo vaticinās capite Deuteronomij vicesimooctauo: Prophetam de gen- *Deut.28.* te tua, & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi dominus Deus tuus. Vbi illud, de gente, potest verti ex Hebræo: De medio tui: vt sit sensus: Messias tuus versabitur tecū humanitate assumpta: nam cùm sit Deus, naturam induet humanam, & erit de cognatione tua ex genere Abrahæ, sicut ego sum. Multum quidem refert ad regni vtilitatem & præstantiam habere regem ex eadem gente & natione, qui se populo suo benignum & familiarem præbeat. Stare super pedes est firmum esse, & optimè constitutum. Hac orationis exornatione vtitur Ezechiel cap.2. & Ioan- *Ezech.2.* nes cap.11. Apocalypsis. Præterea stare idem est *Apoc.11.* quod cessare, & non moueri: vt Iosue.3. Steterūt- *Iosue.* que sol & luna, donec vlcisceretur gens de inimicis suis: & Matthæi 20. Quid statis hic tota die ociosi? Postremo stare accipitur pro permanere: *Matt.20.* vt Ecclesiastici 2. Sta in iustitia & timore: & psal. 1. Et in via peccatorum non stetit. Peccatorum *Eccle.2.* via est flagitiosus viuendi modus, in quo tunc *Psal.1.* non stamus, cùm in scelere non manemus, sed ad rectam vitæ rationē redimus: cùm à flagitiis diuino adiuti fauore animum expiamus, eumq; à corporis contagione seuocatum ad Christi imitationem conferimus. Cùm igitur stare tam variè sumatur, hoc Danielis loco accipitur pro seruire & ministrare.

Vt doceret eos literas & linguam Chaldæorũ. Hinc colliges diuersam esse linguam Hebræam à Chaldæa: & deceptum fuisse Philonem virum alioquin eruditum, qui contrarium putauit. Prima omnium linguarum fuit Hebræa, teste Hieronymo in primum caput Sophoniæ, & Augustino libro sextodecimo de ciuitate Dei. Hæc in confusione linguarum mãsit in domo Heber, à quo deriuata est vsque ad Abraham, eiusque filios & posteros. Ea scripsit Moses Pentateuchum, & Iosue librũ suum. Nec obstat fuisse Abrahã natum in Chaldæa, vbi linguam didicit Chaldæorum: nam duas callebat linguas, nimirum Chaldæam & Hebræam, & postquam ex Chaldæorum exiuit regione, lingua Hebræa vsus est, quã docuit filium suum Isaac, & in posteros longè propagauit. Hac lingua locutus est Adam, & Noe, & Heber, à quo nominati sunt Hebræi, vt Augustinus libro de Ciuitate Dei 16. & Iosephus primo Antiquitatum, Accacius in Genesim, ca. 14. Lyranus in eundem librum cap. 10. memoriæ prodiderũt.

Philo. Hieron. August. August. Iosephus. Acacius. Lyran.

Et constituit eis rex annonam. Hoc est, illisque rex quotidianum victum de suis epulis decreuit. Vide regis erga famulos & captiuos benignitatẽ & munificentiam, qui eos ijsdem epulis, quas ipse sumebat, nutriri præciperet. Hinc discãt principes & magnates, ne abiectos quidem homines despicere. Vt caprificus vilis arbor ingentia ac dura machinarũ marmora findit atque dirũpit: sic contemptus aliquando homo, nulla æstimatione iudicio popularium dignus potentes viros, diuitijs affluentes, nominis celebritate præstantes lædit aliquando, eisq; insperatam necem ac perniciem machinatur. Et vt est in contrito vetustate prouerbio: capillus vnus habet vmbrã suam. Vide quàm vtilis sit regi benignitas & clementia. Id intelligebat sapientissimus rex, cùm diceret in prouerbijs: Misericordia & veritas custodiunt regem, & roboratur clementia thronus eius. Vbi per veritatem intelligitur fides promissorum: de qua ita ait Cicero Officiorum primo: Fundamentum iustitiæ est fides, id est dictorum conuentorúmq; cõstãntia & veritas. Et de iusto rege ait Esaias: Præparabitur in misericordia soliũ. Tanti faciebant veteres Romani clementiã, vt ei tẽplum dedicarent, authore Plutarcho, quẽ refert Aeneas Vicus in cõmentariis in vetera numismata. Quanto Principes sunt superiores, tanto se summissius gerere debent. Opus est illis superbiam, arrogantiam & immanitatem fugere: contrà verò benignitatem, placabilitatem, & clementiam amplexari: non enim sunt tyranni, sed pastores. Vnde רעה Rahah apud Hebræos, & ποιμαίνω apud Græcos regere significant & pascere. Hac ratione ductus Ieremias ca. 2. de regibus & principibus loquens ait: Pastores præuaricati sunt in me. Et Homerus libro Iliadis. 1. regem Agamẽnonem vocat pastorẽ populorum. Illud psalmographi: Dominus regit me, nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocauit: vertunt nonnulli: Dominus pascit me. Nec solùm pascere est victum præbere, sed oblectare, iuxta illud Vergilij libro 1. Aeneidos: Atque animum pictura pascit inani.

Similitudo. Prou. 20. Cicero. Esai. 16. Plutarc. Vicus. Iere. 2. Homer. Psal. 22. Vergil.

Postea starent in conspectu regis. Id est, exactis illis tribus annis regi seruirent, & ministrarent. Schema est tritum apud Hebræos, de quo paulo antè disserui.

Fuerunt ergo inter eos de filiis Iudæ Daniel, Ananias, Misael, & Azarias. Et imposuit eis præpositus eunuchorũ nomina Danieli Baltassar, Annaniæ Sidrach, Misaeli Misach, & Azariæ Abdenago. Proposuit autẽ Daniel in corde suo, ne pollueretur de mensa regis, nec de vino potus eius: & rogauit eunuchorum præpositũ, ne contaminaretur. Dedit autẽ Deus Danieli gratiam & misericordiam in cõspectu principis eunuchorum. Et ait princeps eunuchorum ad Danielẽ: timeo ego dominum meũ regem, qui constituit vobis cibũ & potũ: qui si viderit vultus vestros macilentiores præ cæteris adolescẽtibus coæuis vestris, condemnabitis caput meũ regi. Et dixi Daniel ad Malasar, quẽ constituerat princeps eunuchorum super Danielem, Ananiam, Misaelem, & Azariam: Tenta nos obsecro seruos tuos diebus decem: & dentur nobis legumina ad vescẽdum, & aqua ad bibendum: & contemplare vultus nostros, & vultus puerorum, qui vescũtur cibo regio: & sicut videris, facies cum seruis tuis. Qui audito sermone huiuscemodi, tentauit eos diebus decem.

Fuerunt ergo inter eos. Hoc est, inter eos autem, qui ex diuersis nationibus electi sunt, fuerũt quatuor pueri Hebræi, quorum hic nomina exprimuntur. Et quoniam dicuntur esse de filijs Iuda, existimant nonnulli, eos fuisse de tribu Iuda, & ex regia progenie. Certè de Daniele illud astruunt Hieronymus, Epiphanius, & Iosephus.

Hieron. Epipha. Iosephus.

Et imposuit eis præpositus eunuchorum nomina. Hoc ideo fecit, quia Babylonij nomina Hebraica detestabantur. Putauit præpositus incommodum esse nominibus odiosis & execrandis appellari, qui regi in aula ministrarent. Eam ob causam vetera illis nomina abstulit, & noua imposuit. Fortasse hoc præcepit rex, vt dominatum suum ostentaret: erat enim hoc ius dominij in more apud multas nationes: vt intelligentes serui esse se libertate priuatos, dominis parerent, & seruitutem suam agnoscerent. Hæc est Theodoreti explanatio. Esse quippe potestatis atque dominij signum nomina rebus imponere, indicauit Adam appellans animalia nominibus suis, vt in libro Genesis memoriæ proditum est, quo se illorum dominium à deo constitutum significauit. Voluit Deus esse hominem huic medio mundi globo præpositum: eiusque dominatui permisit non solùm terrenas sed aerias animantes, & quæ aquis occultabãtur. Ac quod præstantius est, cœlum ipsum & admirabiles syderũ fulgores, globos ætherios, monimẽta manuum suarum æterna ad commoditates hominis creauit.

Theod. Genes. 2.

For

Fortasse eam ob causam rex illis nomina mutauit, vt eos fauore prosequeretur. Ait enim Alexander ab Alexandro libro quarto Genialium dierum, eos qui olim in numero ciuium Romanorum erant asciti, & ciuitate donati, in memoriam accepti beneficij solitos fuisse propria nomina explodere, & alia vsurpare. Et libro secundo ait, seruos, quando manumittebātur, aut prætoriis ornamentis decorabantur, explosis veteribus nominibus ingenuorum ac nobilium nominibus appellari. Itaque qui aliquem in dignitate aliqua constituebat, ei nomē mutabat. Id in quarto libro Regum scriptum legimus, vbi Pharao rex Aegyptiorum constituens regē Eliacim vertit nomen eius Ioacim. Et Nabuchodonosor Babyloniorum rex cùm in regia dignitate collocaret Matthatiam, imposuit ei nomen Sedechiæ. Sed omissis regibus mortalibus, de rege sempiterno, cuius numine mundus regitur, loquamur. Deus ille, qui homines quasi spectatores superarum rerum ac cœlestium creauit, eis nomina noua imposuit, quos præcipuos suo obsequio ascribebat, quibus singularem amorem ostendebat, quorum virtutes & res præclare gestas ad memoriam posteritatis æternam propagabat. In vetere testamēto Abram vocatus est Abraham, Sarai Sarah, Iacob Israel, Ioseph saluator mundi; in nouo autem Simon vocatus est Petrus, Saulus Paulus, & filij Zebedæi Boanerges, hoc est filij tonitrui. Summi etiam pontifices solent in creatione nomina noua suscipere. Cœlius Rhodiginus libro tertiodecimo lectionum antiquarum id ob eam causam fuisse existimat, quia Sergius secundus pōtifex maximus, qui primus nomen mutauit, nomine indecoro antea vocabatur. Id quod videtur fuisse à Platina deprompt ū. Ego verò existimo consuetudinis huius originē ad diuum Petrum primum pontificem maximū respexisse, cui dominus nomen mutauit, dicens: Tu es Simō filius Ioanna: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Verba sunt Euangelij authore Ioanne capite primo. Voluit Euangelista vocabulum interpretari, cùm Græcè Euangelium scriberet: quia Cephas non Græca est vox, sed Chaldaica, siue Syriaca, vt rectè Hieronymus obseruauit. Idem est Cephas quod lapis magnus; quod Deus nomine Petri voluit significare. Postea namque ei dixit: Tu es Petrus & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Est enim ecclesia fundata super Petrum, & Petrus super Christum; & ita primum fundamentum Christus est: de quo Paulus in epistola 1. ad Cor. Fundamentum, inquit aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Aspicis igitur, principē Apostolorum, cui nomen antea fuerat Simon, fuisse Cepham & Petrum vocatum. Nec solum ipse, sed vnus etiā ex septuaginta duobus discipulis fuit Cephas appellatus, ob amicitiam fortasse, qua Petrum Apostolū cōprehenderat, quē singulari amore prosequebatur. Lege Dorotheū & Hippolitū antiquos authores nomina septuaginta duorum discipulorū literis mandantes, inter quos inuenies Cepham, quem episcopum fuisse asserunt. Oecumenius etiam in Acta Apostolorum, quem refert & sequitur Georgius Ederus in œconomia, nonnullos ex septuaginta duobus recenset, inter quos nominat Cepham cognomine Petri. Syxtus quoque Senensis libro secundo Bibliothecæ sanctæ ait Cepham fuisse vnum ex septuaginta duobus Christi discipulis. Hunc Cepham credibile est eum fuisse, quem Paulus Apostolus palàm reprehendit. Cùm enim esset Antiochiæ, cibis in lege vetere prohibitis vescebatur. At venientibus Iudæis ad fidem conuersis, à Gentium mensa se subtrahebat, ne Iudæos illos offenderet, qui quòd nondum essent in Euangelio perfectè docti, nec gentium consociationem, nec ciborum in lege prohibitorum esum ferebant. At Gentes simulatione Cephæ offendebantur. Qua de re diuus Paulus in epistola ad Galatas ita ait: Cùm autē venisset Cephas Antiochiam, in facie ei restiti, quia reprehensibilis erat. Itaque Cephas hic à Paulo increpatus non fuit Petrus ille apostolorū princeps, Christique vicarius, sed vnus ex septuaginta duobus discipulis. Hæc est Clementis sententia, quam refert vt veram Eusebius Cæsariēsis libro primo historiæ ecclesiasticæ capite quartodecimo. Eam tuetur Oecumenius in collectaneis epistolæ ad Galatas: & refert Theophyla. in commentariis in eandem epistolam. Et nostra hac ætate eius patrocinium suscepit Bartholomæus Camerarius in tractatione de ieiunio, cap. 6. Est quidem illa probabilis, & pia, & magnorū virorum authoritate & antiquitate roborata. Non enim videtur verisimile post aduentū Spiritus S. in apostolos in crimen illud incidisse Ecclesiæ columnam, & in re graui ad fidem pertinēte, nempe de cessatione legalium, eum peccasse, cui Christus Ecclesiā suam commiserat, quem pastorem vniuersalem atque fidelium doctorem & magistrum constituerat, & vicarium suum in terra reliquerat: cui dixerat: Ego rogaui pro te, vt non deficiat fides tua. Insuper cùm ille se iam excusasset, atque defendisset à culpa, quam ei obijciebant Iudæi, quòd cum Cornelio homine Gētili comederet & communicaret: quam ille diluit docens, illud ex Dei præcepto fecisse, vt in Actis Apost. scriptum legimus, qui fieri poterat, vt se à gentium consortione & cibis abstraheret? Præterea non videbatur æquum, à Paulo pontificem maximum apostolorúmque principē publicè & acerbè increpari. Hinc Porphyrius hostis christianæ religionis sumpsit ansam eos reprehendendi, vocans Petrum simulatorē & mendacem, & Paulum inurbanum & superbum. Nō inueheretur tam durè in duos illos præcipuos euangelij doctores & propagatores, si in veritate fuisset instructus. Nec eā ob causam dicēdum est, eum qui fuit à Paulo reprehensus, non fuisse Cephā discipulum illum, sed apostolum, quòd dicat Paulus: Cùm autem venisset Petrus Antiochiā, in facie ei restiti. Nam quædam exemplaria Græca habent ὅτε δὲ ἦλθεν κηφᾶς. Hoc est, cùm venisset autem Cephas. Et eodem modo paulo post: Dixi Cephæ coram omnibus. Sed nihil refert. κηφᾶς enim, pro quo nos dicimus, Cephas, idem est quod πέτρος, hoc est Petrus, vt iam diximus. Et discipulus ille Cephas etiam Petrus vocabatur. Non me fugit diuum Augustinum existimasse, eum fuisse Petrum apostolum, & in crimen incidisse: in eiúsque sententia esse alios propè infinitos

Marginalia: Alexan. — 4. Reg. 23. — 4. Reg. 24. — Gen. 17. — Gen. 17. — Gen. 32. — Gen. 41. — Ioan. 1. — Act. 13. — Marc. 3. — Cœlius. — Platina. — Ioan. 1. — Hieron. — Matt. 16. — 1. Cor. 3. — Dorot. — Hippol. — Oecum. — Ederus. — Syxtus. — Gal. 2. — Gal. 2. — Clemens. — Euseb. — Oecum. — Theop. — Camer. — Ioan. 21. — Ioan. 21. — Acto. 11. — Porph. — Galat. 2. — August.

nitos, inter quos sunt nonnulli magni nominis & authoritatis viri. Diuus Hieronymus ita cum D. Augu. eum fuisse apostolorum principem: sed in hoc ab eo dissidet & dissentit, quòd asserat eum nullum in crimē incidisse: sed hos duos insignes apostolos simulato dissidio ob aliorum vtilitatem, summa animi concordia contendisse: vt dum Petrus à Paulo obiurgatus silentio vteretur, hi qui legalia putabant seruāda, ab eorum obseruatione desisterent. Et admonitus hac

Hieronym. hac de re à D. August. nunquam fuit à sententia deiectus. Sed nec ipse potuit eundē Augustinum à sententia mouere. Secutus est Hieronymus in quæstione hac Græcos authores, queadmodum multis in aliis, aliquādo vt interpretes, aliquando vt ex eorum fontibus iudicio arbitrióq; suo quātum quoque modo videretur, hauriret. Qui autem ex illis aiunt D. Petrum in illa simulatione in crimen non incidere, sunt infra scripti pa-

Origen. tres. Origenes in commētariis in epistolam Pau-

Theod. li ad Galat. & in decimo Stromatū libro, Theo-

Euseb. doretus in expositione in epistolam ad Galatas,

Didym. Eusebius Emisenus in eādem Epistolam, Didy-

Apoll. mus Alexandrinus in explanatione in eandem, Apollinarius Laudiciæ episcopus in commenta-

Chrysost. riis in eandem epistolam Ioānes Chrysostomus

Theod. in eandem epistolam, & in lib. I. de sacerdotio,

Theop. Theodorius Eracleæ episcopus in explicatione

Oecum. epistolæ ad Galatas, Theophylactus in eandem, Occumenius in collectaneis, explanationum in

Cassian. eandem epistolam, Ioannes Cassianus libro collationum 17. Hi sunt in eadem sententia cū Hieronymo: magni quidē viri, & admirabili sapientia præditi, qui sibi nominis celebritatem & amplitudinem meritò compararūt. Sed vtra harum opinionum vera sit, alij viderint. Illud volui pręcipuè admonere, fuisse quendam ex septuaginta duobus discipulis vocatum Cepham, qui forsitan fuit ille, quem Paulus obiurgauit. Hunc existimo esse Cepham illum, de quo in eadem epi-

Galat. 1. stola ad Galatas dixit Paulus apostolus: Iacobus & Cephas & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederūt mihi & Barnabæ societatis. Si enim loqueretur de apostolorū principe, prius eum nominaret, quàm Iacobū. Imò Ioannes ille de quo hîc loquitur, non fuit ille, qui euangelium scripsit, vt mea fert opinio, sed alter

Hippol. ex septuaginta duobus discipulis. Hippolitus

Dorot. enim & Dorothæus inter eos Ioānem quendam numerant, quem episcopum aiunt fuisse Bibliapolensem. Quî fieri potest fuisse illum Ioannem

Galat. 1. Apostolum, cùm idem Paulus in eadem epistola asserat, post Petrum nullum apostolum vidisse, nisi Iacobum fratrē Domini? Si verba Pauli perpendere volueris, & ordinem literæ limato iudicio obseruaueris, eum Cepham, qui dedit Paulo manus societatis, videbis apertè apostolum non fuisse. Loquitur enim Paulus ibi de Petro apostolorū principe, & de Cepha, vt de viris diuersis. Ita enim ait: Cùm vidissent, quòd creditū est mihi euangelium præputij sicut Petro circumcisionis, qui enim operatus est Petro in Apostolatu circumcisionis, operatus est & mihi inter

Galat. 2. Gentes. Et cùm cognouissent gratiam, quæ data est mihi, Iacobus & Cephas & Ioānes qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi & Barnabæ societatis. Aduerte. Cùm vidissent, inquit in tertia persona, quòd creditum est mihi Euangelium, sicut & Petro, Iacobus Cephas & Ioannes dederunt mihi dexteras. Nónne ostēdit hæc oratio Cepham hunc alterū à Petro fuisse, quemadmodum Iacobus & Ioānes alij à Petro erant? Quæ enim esset constructio hæc? quæ verborum collocatio? quæ sensus conuenientia? quæ sartago loquendi, si Petrus Apostolus & hic Cephas, qui Paulo dedit manum, idem essent? Germanus sensus est. Cùm Iacobus apostolus & Cephas atq; Ioannes discipuli Christi vidissent delegatā mihi esse prouinciā prędicādi euangelium apud Gentes, quemadmodū Petro apostolo apud Iudæos, dederunt mihi dexteras, quod est symbolū societatis. Nónne vides nullū horū trium esse apostolorū principē, sed illos esse cum eo & fide, & amicitia coniunctos? Erat quidem Cephas hic vir magnus, & episcopus, & vnus ex septuaginta Christi discipulis: sed propter imprudentē simulationē incidit in errorē, in quem non arbitror apostolorum principē incidisse. Sed omnia hæc & quæcunq; dixero, iudicio & correctioni sanctæ Romanæ ecclesiæ catholicę subiicio. Illud certissimū est nomē nouū Simoni impositū esse à Deo, qui Danieli idem fieri voluit.

Danieli Baltassar. Daniel sonat iudicium Dei: Ananias idē est quod nubes domini: Misael quis postulās: Vel abstulit Deus: Azarias auxiliū domini: Baltassar scrutator thesauri: Sidrach ager delicatus: Misach prolongans: Abdenago seruus anxius. Etsi magna in his nominibus inueniri potest philosophia: tamē eam silentio prætereo, satis esse existimans significationes eorum explicare. Multi fuerunt electi, vt regi ministrarēt, sed de Israelitarum tātummodo nominibus hoc loco fit mentio. Solùm enim viri pij & iusti nomen habere merentur. Loquens dominus apud Lu- *Luc. 16.*

cam de paupere virtutibus ornato, & de diuite epulis dedito, pauperis nomen nimirū Lazarum expressit, diuitis autem silentio præteriuit. Quāuis impij nominentur, illud est in terra, non autem in cœlo, iuxta id quod apostolis suis dixit Christus: Gaudete, quia nomina vestra scripta *Luc. 10.*

sunt in cœlis. Et de improbis ait Dauid: Voca- *Psal. 48.*

uerunt nomina sua in terris. Et iterum: Deleātur *Psal. 68.*

de libro vitæ, & cum iustis non scribātur. Et Ec- *Eccles. 41.*

clesiasticus: Nomē, inquit, impiorum delebitur. *Prou. 10.*

Et Salomon in Prouerbiis: Memoria iusti cum laudibus: nomen impiorum putrescet. Eos dicitur Deus cognoscere ex nomine, quos diligit: vt Exodi trigesimo tertio: Noui te ex nomine. Quæ *Exod. 33.*

verba Deus dixit Mosi, vt ei amorem, quo eum prosequebatur, significaret. Diuus Paulus capite quarto epistolæ ad Philippenses, & diuus Ioan. *Philip. 4.*

cap. 17. Apocalyps. aiunt horū esse nomina in li- *Apoc. 17.*

bro vitæ, qui sunt ad æternā gloriā prædestinati.

Proposuit autem Daniel. Decreuerat Daniel sobriè atque parcè viuere, & nullatenus se cibis in lege prohibitis polluere. In exilio nō obliuiscebatur Dei sui, propter quem epulas mensæ regię respuebat. Explicat diuinus vates suam, suorúmque sociorum abstinētiam & philosophiam non gloriæ cupiditate, sed vt aliis salutare præbeat exemplum. Victum ad corporis valetudinem referendum putabant, non ad voluptatem. Scie-

bant perturbationum fontem esse intemperantiam, quæ à recta ratione defectio. *Genes. 3.* Quia primi nostri parentes se ab esu fructus prohibiti non abstinuerunt, fuerunt gratia priuati, & ab horto amœnissimo expulsi: qui si in illo statu permanerent, essent sine dubio felices, & egregia quadam laude cumulati. Sed quia Deo non paruerunt, animi præstantiam nefario dedecore commacularunt. Vide, quid secum detrimenti attulerit cibi appetitio, *Genes. 25.* Esau pro lenticulæ edulio vendidit primogenita. Et populus Israeliticus, *Exod. 32.* vt verbis vtar sanctæ scripturæ, sedit manducare & bibere, & surrexerũt ludere. Vbi ludere idem existimo esse quod idolũ colere. Ille fuit effectus repletionis, Dei obliuio, & vituli cultus. Ideo dicebat ei Deus *Deut. 6.* cap. 6. Deuteronom. Cùm comederis, & saturatus fueris, caue diligẽter ne obliuiscaris domini Dei tui. Et capite tertiodecimo *Osee 13.* Oseæ de ipsis Iudæis aiebat: Saturati sunt, & eleuauerunt cor suum, & obliti sunt mei. Volẽs diuina scriptura detrimẽtum voluptatis ciborum significare, Philisthæos adducit in exemplũ capite libri Iudicum sextodecimo: *Iudicũ 16.* quibus epulãtibus, séque lætitia efferentibus cecidit domus, quæ illos interfecit. Contra verò frugalitatis & abstinentiæ ciborum vtilitatem multis in locis commẽdat. Ecclesiasticus capite trigesimoseptimo. *Ecclesi. 37.* Noli, inquit, auidus esse in omni epulatione, & non te effundas super omnem escam. Et *Ioel 1.* Ioel capite primo: Sanctificate ieiunium, vocate cœtũ, Hoc est, indicite & promulgate ieiunium vos ô sacerdotes, & vocate conuentum. Vel sanctificate ieiunium, hoc est, ostendite sanctum esse. Et postea capite secũdo inducit Deum ita lo- *Ioel 2.* quentem: Conuertimini ad me in toto corde vestro in ieiunio, fletu, & plãctu. Diuus Paulus capite tertiodecimo epistolæ ad Romanos: Sicut, *Rom. 13.* inquit, in die honestè ambulemus: nõ in comessationibus *Philip. 3.* & ebrietatibus. Et ad Philippenses tertio increpans eos: qui se intemperanter in cibos ingurgitant, eósque vt deos colunt, Quorũ, inquit, Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum. *Luc 6.* Contrà verò sobriis & abstinẽtibus ait apud Lucam cap. 6. Christus Deus noster: Beati qui esuritis, quia saturabimini. Solent viri temperantia muniti corpus suum rationi subiicere, ideo frugalitate vtuntur. *Similitudo.* Vt enim indomitum animal subtractione cibi mitescit, & domino paret: sic caro ieiunio & abstinentia nutrita domatur, & spiritui subiicitur. Id intelligẽs diabolus homines excitat ad ieiunium frangendum. Nec mirum, cùm etiam hac in re Christũ Deum *Matth. 4.* *Luc 4.* nostrum tentauerit, cùm ei dixit: Si filius Dei es, dic, vt lapides isti panes fiant. Acsi diceret: Muta hos lapides in panes, & comede. Vbi obiter aduerte in prima illa tẽtatione propositum dæmonis fuisse Christum ad mutationẽ & nouitatem excitare: solet enim tentator nouitates & rerum vicissitudines inducere, quibus nobis perniciem machinetur. Non enim dixit: Quoniam hic panem non habes, affer illum ex alio loco, & manduca. Sed, conuerte hos lapides in panes, & comede. Non solùm dæmon, sed eius serui nouitatibus delectantur. Duplici ex capite poteris hinc ieiunij excellentiam colligere, & quòd Christus eo vsus sit, & quòd dæmon illud frangere conatus fuerit. Hieronymus in epistola ad Demetriadem: *Hieronym.* Ieiunium, inquit, est cæterarum virtutum fundamentum. Chrysostomus in Genesim: *Chrysost.* Ieiunium est alimentum animæ. Basilius in homilia *Basilius.* de laudibus ieiunij: Ieiunium similitudo est hominum cum angelis, iustorum cõtubernalis, vitæ sobrietas. Athanasius in tractatione de virginitate: *Athanas.* Vide quid faciat ieiunium, morbos sanat, destillationes exiccat, dæmones fugat, malas cogitationes expellit, mentem reddit nitidiorem, cor purgatius, & corpus salubrius. Augustinus *August.* in quodam sermone: Ieiunium purgat mentem, subleuat sensum, carnem spiritui subiicit, cor facit contritum & humiliatum, concupiscẽtiæ nebulas dispergit, libidinum ardores extinguit, castitatis lumen accendit. Ambrosius in sermone *Ambros.* de Elia: Ieiunium est mors culpæ, excidium delictorum, remedium salutis, radix gratiæ, fundamentum castitatis. Petrus Rauenas in sermone *Rauen.* de ieiunio: Ieiunium scimus esse Dei arcẽ, Christi castrum, murum Spiritus sancti, vexillũ fidei, castitatis signum, sanctitatis trophæum. Quoniam, *Gregor.* vt verbis vtar Gregorij Magni, à paradisi gaudio per cibum cecidimus, quantũ possumus, per abstinentiam resurgamus. Terreat nos diuitis epulis dediti exemplum, quẽ vita in deliciis acta ęterno tradidit incendio: demus operam, ne nimio ciborum onere obruamur. Quemadmodum *Similitudo.* nauis modicis sarcinis tẽperata, & ad cursum expedita, quæ facilè superat vndarum impetum, melius seruatur à naufragio, quã quæ est redundante ponderis magnitudine onusta, quæ quacunque procella demergitur: sic homo ieiuniis deditus, tenui alimẽto nutritus, & modicorum ciborum temperantia educatus, melius effugit nymbos, turbines, cæterásque tẽtationum tẽpestates, promptiúsq; superat vehemẽtes perturbationum fluctus in altum surgentes, quàm qui epularum onere grauatus facilè prosternitur ac succumbit. Nemo quippè est, quẽ fugiat, vitæ nostræ nauim fluitare in alto tempestatibus voluptatum, seditionum, discordiarũ, cæterorúmque flagitiorum exagitatam. Quare opus est, ne eam epularum onere grauemus: sed abstinẽtiam amplectamur, quam viri sapiẽtia & virtute præstantes seruarũt, summísq; laudibus extulerunt. Diuus Petrus Apostolorum princeps quotidie ieiunabat, & vt Clemẽs discipulus eius testatur *Clemens.* libro primo recognitionum, pane & oleis spõte vescebatur. Lege historias Pauli primi eremitę, Antonij, Hilarionis, quas Hieronymus scripsit, & videbis admirabilem ciborum abstinentiam. Monachũ vidi, inquit Hieronymus, qui 30. annos *Hieronym.* inclusus hordeaceo pane, & luculenta aqua viuebat. Alter in cisterna vetere quinque caricis in die sustentabatur. Cœnobiæ, vt ipse ait, & historia tripartita testatur, perpetuò ieiunabant, aquam bibẽtes, & solùm panem cum leguminibus & oleribus manducantes. Id quod in historia ecclesiastica asserit Eusebius Cæsariẽsis libro *Euseb.* secundo, cap. 17. & post illũ Marulus libro tertio *Marul.* exemplorũ. Non solùm Christiani, sed etiam Gentium philosophi ciborum abstinentiam celebrarunt, quorum præconia literis monimentísque cõsignata nulla vetustas obruet, nulla vnquam delebit obliuio. Socrates eum qui ad virtutem

Socrat. tutem aspirabat, hortabatur, vt abstinẽtiam coleret, & delicias veluti sirenes respueret. Ita apud Stobæũ in sermonibus scriptum legimus. *Stobæus.* Et interrogatus quonã ab aliis hominibus differret, respondisse fertur: Alij viuunt, vt edant, ego verò edo, vt viuã. Author est Maximus Monachus in sermonibus. *Maxim.* Vbi etiam tradit Democritũ hac similitudine vsum fuisse, Quemadmodum medicina non quę suauis, aut longa est, bona dicitur, sed quę ęgritudini medetur: ita cibus, non qui dulcis, aut multus est, censendus est bonus, sed qui valetudinem tuetur. *Democ.* Demosthenes, teste Fauorino temperantiam appellat sapientię fundamentum. *Demosf. Fauori.* Apollonius frugalitatem & in cibis sumendis temperantiam laudibus extollebat, asserens illa augeri animi altitudinem. *Apollo.* Isæus Assyrius interrogatus, quæ essent epulæ suauissimæ, respondit, vt refert Philostratus, Ista curare desij. *Isæus. Philost.* Non solùm frugalitatem & abstinentiam laudabat, sed in seipso seruare studebat. Nec abstinentiam cibi tantùm, sed potus etiã velim existimes, seruandam esse: ait enim Plinius, vinum esse cicutam hominis: & Seneca ebrietatem vocat insaniam voluntariam. *Plinius. Seneca.* Lõga ieiunia, ac diuturnę sitis tolerantiam per camelum antiqui significabant: quòd nullum animal tãta magnitudine insigne tam exigui cibi & potus paucitate sustentetur. Quam ob causam illum inter hieroglyphica, vt Pierius ait Valerianus, honorificè collocarũt: quòd ieiunium coluerint, quo pestilentium voluptatũ ardor extinguitur. *Pierius.* Est enim aduertendum ieiuni hominis sputum posse occidere serpentem, si in eius os inciderit, atque ad interiora penetrauerit, vt Aristoteles, Plinius, Alexãder Aphrodiseus, & alij rerum naturalium indagatores memoriæ prodiderũt. *Aristot. Plinius. Aphro.* Qua in re videtur natura tacitè submonuisse posse effrenatã libidinem ieiunio restingui aut sedari. Quis serpens est pestilentior turpi voluptate, rationi inimica, honestatis expultrice, animorum exagitatrice, tranquillitatis peste, iliade malorũ? Eorum animi qui se illi dediderunt, atque illicebrarum ministros præbuerunt, Dei & hominũ iura violarunt. Perturbat enim iudicium voluptas, nec habet vllum cum virtute cõmercium. Id intelligentes Aegyptij epulis pretiosis neglectis, herbis solùm, & arborum fructibus vescebantur: vt testatur Cheremon & Stoicus. *Dicæar. Chærr.* Et Dicæarcus asserit, veteres Græcos carnes non comedisse. Cibi quondam Argæorum erant pyra, Atheniensium ficus, Mæoticorum milium, Medorum amygdalæ, Aethiopum locustæ, Nomadũ lac. Ciborum affluentiam & delicias veluti inuitamẽta malorum respuebant. Multi oleribus leguminibúsq; contenti documẽta frugalitatis dederunt, & insignem abstinẽtię memoriam posteritati propagarũt. Et quia Romani epulis exquisitis vti cœperunt, sanciuit senatus leges ad cohibendũ lautiora obsonia atque epularum delicias & sumptus. *Aelian.* Aelianus de Atheniẽsium & Arcadum abstinẽtia multa narrat propè incredibilia. Et Alexander ab Alexãdro de variarum nationum frugalitate mirãda commemorat. *Alexand.* Et Titus Liuius ait Romanos ieiunia Cereri constituisse. *Liuius.* Veteres illi qui nondum fidei splendore fuerant illustrati, sed solùm lumine naturæ instructi, coluerunt ieiunia, & ciborum abstinentiam: & audent nostri temporis hæretici rem tam salutarem contemnere, & damnare. Christus magister cœlestis ieiunauit: & ieiunanti asseruit reddendam esse à Deo, qui videt in abscondito, mercedem: & constat ex Actis apostolorum sanctos apostolos & ecclesiam cùm illis post Christi in cœlum ascẽsum ieiunasse. *Matth. 4. Marc. 1. Luc. 4. Matth. 5. Act. 13. & 15.* Et ait diuus Paulus cap. 6. epistolæ 2. ad Corinthios: Exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa patiẽtia, in vigiliis, in ieiuniis. Et capite vndecimo eiusdem epistolę inter labores & virtutes, quibus vitę suę cursum conficiebat, numerat ieiunia, quibus corpus domabat, & in seruitutem spiritus redigebat. *2. Cor. 11.* Et nõ verẽtur hæretici ieiunia aspernari. Hæreditatem nobis ieiunij Christus reliquit, cùm quadraginta dies ieiunauit: cùm autem apostoli fuissent ab illo instructi, & Spiritu Sancto pleni, inter cæteros canones quos à Christianis seruari præceperunt, vnus est de ieiunio quadragesimę, in ordine sexagesimus octauus, qui in constitutionum apostolicarũ libro quinto à diuo Clemente verbis citatur: *Clemens.* Seruãdum est à nobis ieiunium quadragesimę, cõtinens memoriam conuersationis & legislationis domini. Quem canonem diuus Ignatius apostolorum discipulus in epistola ad Philippenses iisdem refert verbis: *Ignati.* Quadragesimam nolite pro nihilo habere, imitationẽ enim continet Dei conuersationis. Quomodo autem veteres Christiani ieiunauerint, docet Clemens libro quinto cõstitutionum apostolicarum, qui se à vino & carnibus abstinebãt. *Clemens.* Id quod docet concilium Laodicẽse canone 50. & Augustinus lib. 30. contra Faustum, & sermone 28. ad fratres solitudinem colentes. *August.* Vides quam antiquum sit ecclesiæ dogma de quadragesimali ieiunio. Si plura circa ieiunij antiquitatem & præstantiam scire volueris, præter citatos authores lege Origenem homilia decima in Leuiticum, & libro tertio in Iob, Chrysostomum homilia prima in Genesim, Hieronym. in Ezechielis cap. vigesimum nonum, & contra Iouinianũ, Ambrosium in caput quartum Lucę, Augustinum sermone primę dominicę quadragesimę, Cassianum collatione 21. concilium Nicenum primum canone quinto, cõcilium Trullense canone 56. Agatense canone 12. Elibertinense canone 23. Gangrense canone 18. & 19. *Origen. Chrysost. Hieronym. Ambros. August. Cassian.* Sed his non mouentur Lutherani, quòd sint in perfidia sua obstinati. Et audẽt nihilominus dicere, se ecclesiam reformasse, cũ non ecclesię, sed sectę Epicureę sint reformatores. ô contumaciam intolerabilem: ô cæcitatem deplorandam! Irridẽt ieiunia, & ciborum abstinentiam, cùm apostoli ex Dei iussu eam præceperint, & pius ac sanctus Daniel, vt cõstat ex hoc loco, se regis cibis abstinuerit, fueritque frugalitatem mirum in modũ amplexatus, & admirabilem ob id sapientiam consecutus.

Rogauit eunuchorum præpositum, ne contaminaretur. Hoc est, ne eum cogeret ad epulas regias comedendas. Cum primùm illam habuit à Deo inspirationem seruandi abstinentiam, statim se firmo proposito muniuit, diuinis monitis acquieuit, & paruit, eáque opere implere firmiter statuit. Non eam distulit in tempus aliud, non moram interposuit, sed confestim executioni

mandauit. Accedit ad præpositum eunuchorum
ab eo magnopere petens, ne ipsum compelleret
ad epulas mensæ regis sumendas. Hinc disces,
quàm celeriter te debes præparare ad diuina
Genes.7. monita expleda. Noë promptè Deo obediuit in
omnibus, quæ ei Deus instante vniuersa eluuio-
Genes.22. ne terrarum facienda præcepit. Et Abraham Dei
præceptū sine mora exequi voluit circa filij im-
molationem: quò suam erga Deum obedientiam
ostenderet. De Noë scriptum est: In articulo diei
illius ingressus est Noë. Pro quo Pagninus ver-
Genes.7. tit: In ipsomet die. De Abrahā autem: Abraham
Pagnin. de nocte consurgens, &c. Graue Dei præceptum
Genes.22. sine dilatione perficere voluit, noctu Dei iussum
accipiens, summo mane nōdum ortò sole illum
implere proposuit: surgēs statim abiit ad filij sa-
crificium, quem admirabili amore prosequeba-
tur, tanquam ad exquisitarum epularum conui-
uium inuitatus. Vide etiam promptum aposto-
lorum obsequium: qui diuinis monitis instructi
Christo eos vocanti statim paruerunt, &, vt ver-
bis vtar euangelij, cōtinuò relictis retibus secu-
Matth.4. ti sunt eum. Non in aliud tempus distulerūt, sed
Marc.1. continuò obtemperarunt. Eodem modo Saulus
in terra prostratus audiens Dei verbum dixit ili-
cò: Domine quid me vis facere? Et nulla inter-
Luc.5. posita mora Dei verba opere impleuit. Nam vt
Act.9. qui fundit æs ad conflandū vas, non debet opus
Similitudo. differre, ne æs frigescat, & induretur, & ineptum
fiat ad conflationem: sic qui in animo diuinam
habet monitionem ad honestū aliquod efficien-
dum, non debet eam prorogare, sed confestim
exequi, & conflare opus, ne ob gelidi animi di-
lationem amittatur. Id intelliges Ecclesiasticus
Eccles.5. capite quinto: Ne tardes, inquit, conuerti ad do-
minum, & ne differas de die in diem. Israelitæ in
terram promissam tendētes pascha suum come-
debant festinantes, vt ex capite Exodi duodeci-
Exod.12. mo liquet. Et nos, vt verbis vtar diui Pauli in epi
Heb.4. stola ad Hebræos, festinemus ingredi in illā re-
quiē. Et acceptis diuinis monitis operemur cum
Luc.1. festinatione. De sacratissima Dei genitrice Ma-
ria scriptum legimus capite primo euangelij au-
thore Luca: Surgens Maria abiit in mōtana cum
festinatione. Et de pastoribus Dei claritate cir-
Luc.2. cumfusis, & angelica motione illustratis capite
secundo eiusdem euangelij: Venerunt festinan-
tes, & inuenerūt Mariam, & Ioseph, & infantem
positum in præsepio. Est nihilominus obseruan-
dum, debere festinationem nostram esse matu-
ram, cum consilio & prudentia copulatam: vt
non præcipitanter atque inconsideratè, sed cun-
ctanter & sapienter negotiū aggrediamur, iuxta
illud vetus laudatúmque prouerbium: Festina
lentè: quo imperator Octauianus Augustus adeò
Gellius. delectabatur, authore Aulo Gellio in noctibus
Macro. Atticis, & Macrobio in Saturnalibus, vt non so-
lùm in communi colloquio, sed in epistolis etiā
eo vteretur. Nam in sigillo suo scriptum habe-
bat papilionem cum cancro: quibus duabus be-
stiolis prouerbij sentētiam hieroglyphicè signi-
ficabat: per papilionem vermiculum alatum &
velocem innuebat celeritatem, per cancrum ve-
rò qui motu retrogrado & tardo fertur, moram
& cunctationem. Eodem prouerbio oblectaba-
tur etiam Titus Vespasianus, qui in numismate
sculptum habebat delphinū ancora inuolutum,
quod ego depictum vidi in libro veterum nu-
mismatum Aeneæ Vici. Vbi per delphinum ve- *Vicus.*
locitas, per ancoram tarditas intelligitur, cum
his literis: Festina lentè. Est igitur festinandum,
sed cum prudentia & consilio: nam festinationis
absque illis comites sunt error plerunque & do-
lor. De huiusmodi temeraria festinatione ait
Esaias cap.28. Qui crediderit, non festinet. Pro *Esai.28.*
quo septuaginta interpretes habēt: qui credide-
rit, non confundetur. Et iuxta eorum versionem *Rom.9.&*
citat testimonium hoc Paulus capite nono & *10.*
decimo epistolæ ad Romanos: & Petrus capite *1.Petr.2.*
secundo primæ suæ canonicæ. Vbi vides temerè
festinare idem esse quod confundi.

Dedit autem Deus Danieli gratiam & misericordiam in conspectu. Hoc est, effecerat enim Deus,
vt Daniel esset gratiosus & charus magistro pa-
latij, inueniretque apud eum fauorem & bene-
uolentiam. Eodem schemate & verborum orna- *Genes.39.*
mento vtitur Moses Genesis trigesimo nono ca-
pite, dicens: Dedit dominus gratiam Ioseph in
conspectu principis carceris. De Tobia scriptum *Tob.1.*
legimus: Dedit ei gratiam Deus in conspectu
Salmanasar regis. Gratia his in locis non accipi-
tur pro gratia gratum faciente, quæ est, vt verbis
vtar diui Thomæ, quædam participatio diuinæ *Thom.1.*
naturæ: de qua ait apostolus in epistola ad Ro- *Rom.3.*
manos: Iustificati gratis per gratiam ipsius. Nec
pro gratia illa gratis data, quæ ordinat hominem
ad quædam præparatoria vltimi finis: sed pro fa-
uore & benignitate, & beneuolētia. Pro eo quod
nos dicimus: Effecit Deus, vt quidā esset in gra-
tia apud principem, vt esset ei gratus, & eum be-
neuolum & munificum sentiret: dicunt Hebræi:
Dedit Deus gratiam cuidam in conspectu regis.
In hāc significationem accipitur gratia apud Ci- *Cicero.*
ceronem, cùm his locutionibus vtitur: Redire in
gratiam, aucupari gratiā, & aliis huiusmodi. Eo-
dem modo sumitur gratia capite Genesis deci- *Genes.18.*
mooctauo, cùm Abraham Deo sibi apparenti
dixit: Domine si inueni gratiam in oculis tuis,
ne trāseas seruum tuum. Acsi diceret: Si tibi do-
mine gratus sum, si apud te fauorem inuenero,
vtere quæso hac benignitate erga me, vt maneas
in hospicio meo. Et decimonono: Inuenit ser- *Genes.19.*
uus tuus gratiam coram te. Et Hebræorū quar- *Hebr.4.*
to, vbi Paulus apostolus loquens de pōtifice no-
stro Christo ait: Adeamus cum fiducia ad thro-
num gratiæ eius. Hoc est, ad sedem pōtificis cle-
mentissimi, ad cathedram beneuolentiæ, ad so-
lium benignitatis. Acsi diceret: Ad cathedram
pontificis legalis accedebant homines cum ti-
more ob legis seueritatem: at ad cathedrā Chri-
sti, qui è cœli fastigio ad terram descendens hu-
manam induit formam, vt nobis faueret, & pro
nobis mortem subiret, quò nos ad vitam duce-
ret immortalem, accedendum est cum fiducia,
quoniam solium eius thronus est gratiæ, & lex
eius est euangelium amoris & pietatis plenissi-
mum. Vbi illud est aduertendum, voluisse apo-
stolum innuere, pontificem nostrum Iesum re-
gē esse, quia thronus, vt obseruauit Euthymius,
est regis symbolū & significatio: fuit enim Chri- *Euthy.*
stus rex & sacerdos in Melchisedech adumbra- *Genes.14.*
tus, qui fuit rex Salem & sacerdos altissimi, iuxta *Psal.109.*
illud

illud diuini vatis: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech: quem locum *Hebr. 5. & 7.* diuus Paulus in epistola ad Hebræos de Christo interpretatur: Eius thronus est amoris & beneuolentiæ significatæ nomine gratię: in quam significationem accipienda est gratia hoc Danielis loco.

Qui constituit vobis cibum & potum. Diuus Paulus capite quinto epistolæ ad Hebræos accipit cibum pro doctrina excelsa & perfecta ad viros prouectos pertinēte, lac autem pro doctrina facili & simplici, quæ ad illos pertinet, qui adhuc non sunt altissimorum mysteriorum capaces. Ita *Hebr. 5.* enim ait: Facti estis, quibus lacte opus sit, nō solido cibo. Perfecti enim mentis acie perpurgata oculos ad cœlū tollentes cœlestia mysteria contemplantur: imperfecti verò in splendorem rerum tam excelsarum aciē mentis intendere non valent. Eodem modo capite tertio epistolę prio- *1. Cor. 3.* ris ad Corinthios: Tanquam paruulis, inquit, in Christo lac vobis potum dedi, non escam, nondum enim poteratis. At hoc Danielis loco cibus & potus accipiuntur pro corporis epulis, & vino: & vt aliis dicā verbis pro quotidiano victu, quem rex illis constituerat.

Coæuis vestris. Ex Hebræo verti possunt verba hæc: qui sunt iuxta similitudinem vestram: hoc est, vobis similes ætate & conditione.

Condemnabitis caput meum. Hoc est, eritis causa, vt ego ex regis sentētia plectar capite: efficietis, vt cæde mea luam pœnas meæ perfidię, quòd regio edicto non obediam. Condemnare caput alicuius est illum morte mulctare. Putabat solo ciborum alimento corpora nutriri, atq; florescere: ad diuinam autem potentiam oculos non extollebat. Quanquam esset Regi gratus, timebat tamē, ne mutaretur rex ipse, & dissidio illo alienatus & offensus in eum perniciem moliretur. *similitudo.* Vt enim cera candelæ ignem alit, at si deorsum feratur, illū extinguit: sic princeps, qui aulicum fauore prosequitur: ab eo facilè animū alienat, si eius obsequium putat deficere: & qui in illum conferebat beneficia, ei exitium crudelissimum parat. Nemo fiduciam suam à Deo habeat seclu- *Iere. 17.* sam, & in homine collocatam. Audiat Ieremiam *Psal. 177.* dicentem: Maledictus homo qui confidit in ho- *Prou. 16.* mine. Et Dauidem: Bonum est sperare in domino, quam sperare in principibus. Et Salomonem in Prouerb. Qui sperat in Domino, beatus est. Felix ille, qui omnem spem suam in Deo figit & locat, quoniam ipse est fons omnium bonorum: ipse est verax, & homo mendax: ipse non deserit eos, qui ad ipsum tanquam ad arcem tutissimam confugiunt: at homo illos facilimo negotio de- *Psal. 116.* relinquit, quos antea amicitia comprehēdebat. Id sentiens Dauid aiebat: Credidi, propter quod locutus sum: ego autem humiliatus sum nimis: Ego dixi in excessu meo: omnis homo mendax. Ac si diceret: Deus mihi promisit esse me è periculis meis erepturum, cuius promissionibus fidem adhibui certissimam. Propterea hæc dico: incidi in acerbas calamitates, versatus sum in luctu & mœrore, fugi è ciuitate, vt euaderem immanitatem impij Saulis me ad exitium crudelissimum vocantis, & vidi me derelictum, humanóque auxilio orbatum: nam qui mihi polliciti erant effusuros se esse sanguinem suum pro me, se fugæ mandarunt, méque dereliquerunt. Quare dixi de illa fuga mea: omnis homo mendax: non inueni in hominibus veritatem: solus Deus me consolatur, & incolumem conseruat. Accipitur excessus pro exitu siue fuga. Hæc est germana meo quidem iudicio huius loci explanatio, qua ostendit diuinus vates esse fiduciam in Deo, non in hominibus ponendam.

Et dixit Daniel. Elapso tempore aliquo Asphenez aut quia abiit è palatio, aut quia erat negotio aliquo impeditus, substituit pro se Malasarē, qui Danieli, eiúsque sociis præesset. Cùm autem Daniel nō impetrauisset ab Asphenez, quod ipsi erat in optatis, profectus est ad Malasarem eum obsecrans, ne ipsum coerceret, & compelleret ad epulas regias edendas: quoniam non solùm ipse, sed socij eius decreuerant illis abstinere. Magna se illis offerebat difficultas ex parte propositi: at illi non destiterunt à proposito, sed alterum medium quærentes difficultatem superarunt. Vix bonum aliquod aggredieris, quod non labatur in aliquam difficultatem: sed debes eam exorbere, & vltra progredi, & in excellentis operis proposito constanter permanere. Ideo dicebat Ecclesiasticus: Fili accedens ad seruitutem Dei sta in iustitia & timore, *Eccle. 2.* & præpara animam tuam ad tentationem. Cùm Israelitæ à Babylonica seruitute reuersi tēplum Dei instaurarent, fuerunt ab hostibus impedi- *1. Esd. 4.* menta illis inferentibus vexati, & sæpenumero *Neem. 4. & 6.* afflicti, sed non à sententia deiecti. Ferebant quidam homines, vt ait Marcus capite secundo, pa- *Matt. 9.* ralyticum ad Iesum, vt illi mederetur: sed nō po- *Marc. 2.* terant accedere propter turbam. Bonum opus *Luc 5.* incipiebant, sed statim se obtulit impedimētum. At vide hominum constantiam: nudauerunt tectum domus, quo demiserūt grabatum, in quo paralyticus decumbebat. Cùm Christus appropinquaret Ierico, cæcus quidam sedebat secus viam mendicans, qui cùm audiret turbam prætereuntem, ex eaque intelligeret transire Christum, clamauit, vt ait Lucas capite decimooctauo: Iesu fili Dauid miserere mei: & qui præi- *Luc. 18.* bant, increpabant eum, vt taceret. Vide impedimentum. At ille multo magis clamabat. Vide hominis constantiam. Et statim fuit sanitatem consecutus. Ibant piæ mulieres ad Christi *Luc. 24.* monumentum cum aromatibus, vt vngerent eum: at oblata est illis difficultas. Quare dicebant, vt Marcus vltimo capite ait: Quis reuol- *Mar. 16.* uet nobis lapidem ab ostio monimenti? Sed per *Ioan. 20.* seuerantes inuenerunt illud reuolutum. Quare in rebus arduis aggrediendis danda opera est vt difficultas vi constantiæ superetur. Nam vt Plato *Plato.* in Hippia maiore, & in Cratylo, & in libro quarto de republica ait, difficilia quæ pulchra: quod ita peruulgatum est, vt iam prouerbij locum obtineat. Nec quicquam tritius eo, quod ait libro Moralium Nicomachiorum secundo Aristote- *Aristot.* les: Ars & virtus in difficilibus versantur. Eo- *Pythag.* dem pertinet litera Pithagoræ discrimine secta *Matth. 7.* bicorni: & euangelicum illud de via arcta, quæ *Luc. 13.* ducit ad vitam: quæ constantia perficitur. Vt in- *Similitudo.* gentes fluctus in rupem firmissimam impetum facientes, volentes eam frangere, franguntur,

ipso immobili permanente: sic molesta impedimenta virum stabilem tentantia, in eumque incursionibus grauissimis irruentia comminuuntur, cùm ille in proposita firmitudine rebus aduersantibus constans perseueret. Id animo percipiens princeps quidam Italus constantia roboratus pro insigni ferebat ingentem petram fluctibus concussam cum litera hac: Conantia frangere frangit. Et Gregorius Nazianzenus pro constantia salamandram ponit, quæ in medio igne omnia domante non solùm viuit, & lætatur, sed illum penitus extinguit. Daniel & eius socij decreuerunt abstinentiam seruare, sed obtulit se illis impedimentum, & Asphenezi repugnantia: at in sancti propositi constantia manentes obtinuerunt à Malasare id, quo nihil tunc erat illis antiquius, nimirum ne illos ad regis epulas compelleret.

Nazian.

Tenta nos obsecro. Hoc est, fac periculum in nobis decem diebus: experire, possimus necne aqua & leguminibus absque macie, & formæ defectu sustentari, & vultuum pulchritudinem tueri.

Et sicut videris, facies cum seruis tuis. Vt conspexeris se habere vultus nostros, ita nobiscum facies. Hæc dixit Daniel admirabilis fidei magnitudine roboratus: Malasar autem eius precibus assensum præbuit.

D Post dies autem decem apparuerunt vultus eorum meliores & corpulétiores præ omnibus pueris, qui vescebantur cibo regio. Porro Malasar tollebat cibaria, & vinũ potus eorum, dabátque eis legumina. Pueris autẽ his dedit Deus scientiã & disciplinam in omni libro & sapientia: Danieli autem intelligentiam omnium visionum & somniorum. Cõpletis itaque diebus, post quos dixerat rex: vt introducerentur: introduxit eos præpositus eunuchorum in conspectu Nabuchodonosor. Cúmque eis locutus fuisset rex, non sunt inuenti tales de vniuersis, vt Daniel: Ananias, Misael, & Azarias. Et steterunt in conspectu regis. Et omne verbum sapientiæ & intellectus quod sciscitatus est ab eis rex, inuenit in eis decuplum super cunctos ariolos & magos, qui erãt in vniuerso regno eius. Fuit autem Daniel vsque ad annum primum Cyri regis.

Post dies autem decem. Exactis decem diebus quibus pueri Hebræi vsi sunt leguminibus & aquã, visi sunt vultus eorum lętiores, & obesiores carne, & pulchriores iis, qui regis epulis potiti fuerant. Considera, quanti ponderis sit fiducia in Deum cum virtute coniuncta: & perpende abstinentiæ præstantiam & amplitudinem.

Porrò Malasar tollebat cibaria. Hoc est portionem cibi & potus, eamque domum suam asportabat.

Pueris autem his dedit Deus scientiam. Quia ciborum abstinentiam amplexati sunt. Est enim frugalitas ad scientiam comparandam vtilissima.

In omni libro & sapientia. Hoc est, in omni literatura tam Hebræa, quàm Chaldæa, & in omni genere doctrinæ & eruditionis. Aduerte: non ait: Adepti sunt hi pueri scientiam in omni libro & sapientia: sed dedit illis Deus scientiam. Nam vt ait Ecclesiasticus capite primo: Omnis sapientia à Domino Deo est. Eam ob causam ei debemus illam attribuere: etiamsi in studium literarum toto pectore incumbamus. Illud etiam obserua, licere viris piis exemplo Danielis Gentium scientiam discere. Id intelligens diuus Hieronymus: Qui inquit, de mensa regis, & de vino potus eius non vult comedere, ne polluatur, vtique si sciret ipsam scientiam ac doctrinam Babyloniorum esse peccatum, nunquam acquiesceret discere, quod non licebat. Discunt autem, non vt sequantur, sed vt iudicent, & conuincant. Hæc eius verba sunt in sacros canones relata distin. 37. c. Qui de mensa. Non inficior esse diuinarum literarum scientiam aliis excellentiorem: ea enim nos ad Dei cultum, ad modestiam, magnitudinémque animi instruit, atque ab animo tanquam ab oculis caliginem dispellit. Hæc medetur animis, vanitates detrahit, cupiditatibus liberat, pellit noxios timores: est enim virtutum indagatrix, expultrix flagitiorum, tranquillitatis largitrix, magistra morum & disciplinarum. Ea instructi viri magni, sapientia & pietate præstantes in admirabilem splendorem diuinorum mysteriorum mentis aciem dirigunt, & arcana cælestia omnẽ fulgorem superantia intuẽtur. Hinc efficitur, vt cælesti ambrosia oblectati Deum ipsum suspiciẽtes, amore immortalitatis flagrantes ad gloriam aspirent sempiternam, mundi autem diuitias & dignitates ad quas plerique mortales desiderio incensi rapiuntur, contemnãt, & pro nihilo putent. Sed tametsi hæc diuina scientia sit aliis illustrior & præstantior, non ideo tamen sunt aliæ reiiciendæ. Vt vtilis planta non solùm pulchrorum fructuum abundantiã fert, sed etiam frondibus amœnis ornatur: ita anima non tantũ theologicis præceptis, & documentis veluti præcellentibus fructibus debet abundare: verumetiam philosophorũ disciplinis instrui, quæ veluti folia aspectu iucunda ornamentum præbeant. At si in Gentilium libris improba aliqua contineantur, indigna lectu, quamuis iucunda & elegantia, vitãda tamen sunt: & huiusmodi libri aut penitus vitandi, aut cautè legendi, tanquam qui venena cum melle concinnant, atque occultant: ne eorum elegantiæ suauitate deliniti pestiferũ aliquid sumamus. Oportet his obstruere aures, non minus quàm Vlyssem ad cãtus syrenarum fecisse, ipsorũ poetæ fictis fabulis memoriæ prodiderũt. Et vt in hortis amœnis rosas colligimus, spinas vitamus: sic in huiusmodi libris salutaria carpamus, noxia vitemus. At libri sacri nihil habent noxij, nihil inutile. Sumus tamen memoria repetita consideraturi, librorũ sanctorũ volumen esse montem illum, quò si quis accedat in figura humana mores gerẽs beluæ, lapidibus interficitur. Nam vnde salutem & animi tranquillitatem petere debuit, inde exitium sibi machinatur. Qui inflatur superbia, etiam si diuinam

Eccle. 1.
Hieron.
Similitudo.
Similitudo.
Exod. 19.

nam legat scripturã, nullam tamen consequitur verã ac solidam sapientiã, quia est cum humilitate cõiuncta. Id intelligens psalmographus ait: *Psal.18.* Testimoniũ domini fidele sapientiã præstãs paruulis. Hoc est, lex domini neminẽ fallit, sed solis humilibus suppeditat sapientiã. Appellatur diuina lex testimoniũ, quòd testificetur Deus in illa, quid velit à nobis. Ea viris piis se submissè gerentibus, qui hîc paruuli dicuntur, sapientiã tradit: superbi autẽ omnes stulti sũt. Et psalmo 118. Declaratio sermonũ tuorum illuminat, & intellectũ dat paruulis: Non superbis: sed humilibus. *Hieron.* Vbi pro declatione vertit Hieronymus ostium. Non solùm enim sciẽtia prouectis, & altè penetrantibus, solet diuina scriptura lumen ferre, sed incipiẽtibus, dummodo humilitatẽ amplectantur. *Prou.11.* Vnde ait Salomõ in prouerbiis: Vbi humilitas, ibi sapiẽtia. Et Christus Deus noster capite vndecimo euangelij Matthæi: Confiteor tibi pater, domine cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapiẽtibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Hoc est humilitate munitis. Quod est non de *Similitudo.* ficta & simulata, sed de vera & solida humilitate intelligendum. Nam vt palæstritę corpus humiliant, non vt se, sed aduersarios deiiciãt: sic nonnulli se demittunt & vituperant, non vt seipsos deponant, & prosternant, sed vt alios decipientes & deiicientes ipsi efferãtur. Est igitur sapientia solida in diuinis literis cum vera humilitate quærenda. Sed non eam impedit Gentiliũ scriptorum disciplina, imò adiuuat aliquando: Nam diuus Paulus citat eorum sententias: in epistola *Tit.1.* enim ad Titũ vtitur versiculo Epimenidis poe- *Epime.* tæ: cuius heroici hemistichium postea Callima- *Callim.* chus vsurpauit. Capite quintodecimo prioris ad *1.Cor.15.* Corinthios Menandri ponit versiculũ. Et Athe- *Acto.17.* nis, vt refert in Actis apostolorum Lucas, Aratũ *Aratus.* citat. Fuit quippe alter Dauid, qui de manu Go- *1.Reg.17.* liæ gladium arripuit, vt illo eius caput amputa- *Deut.21.* ret. Legerat enim in Deuteronomio radendum caput mulieris in bello captæ, pilos, & vngues amputandos: & ita posse illã in coniugio haberi. Mulier illa est scientia secularis, ex qua sumus amputaturi noxia & superuacanea, & ex captiua *Cyrill.* Israeliticam facturi. Idem fecit Cyrillus Alexan- *Orige.* drinus aduersus Iulianũ, Origenes Adamantius *Metho.* aduersus Celsum, Methodius aduersus Porphy- *Hieron.* rium, Hieronymus aduersus Iouinianum. Qua- *Quadra.* dratus episcopus Atheniensis & Aristides Chri- *Aristid.* stianus philosophus libros quos imperatori *Iustin.* Adriano in nostræ fidei defensionem dedicarũt, *Tatian.* infinitis Gentiliũ philosophorũ authoritatibus *Hippol.* repleuerunt. Idem fecit Iustinus martyr in libro *Apolli.* contra Gentes, Tacianus in operibus suis, Hip- *Iulius.* politus, Apollonius, Iulius Africanus, Eusebius *Eusebius.* Cæsariensis, Eustachius Antiochenus, Eusebius *Basilius.* Emisenus, Basilius Magnus, Septimus Tertul- *Tertul.* lianus, Arnobius, Augustinus, Lactantius Fir- *Arnobi.* mianus. Hi omnes inter diuinarũ literarũ scien- *Lactan.* tiam, humanam eruditionẽ, & philosophorum gentiliũ sententias inseruerunt. Quare non sunt literæ humanæ damnandæ, cùm constet ex hoc Danielis loco, eum & socios eius viros pietate præstantes illis operam dedisse.

Omnium visionum & somniorum. Intellige de veris, & à Deo immissis, non de vanis insomniis. Cernebat Daniel mentis oculis à Deo illustratis significationem visionum & somniorũ, quibus per symbola & ænigmata futura monstrabãtur. Habebat enim scientiã non solùm acquisitã, sed etiam infusam. Docemur hoc loco, Deũ potius ad pietatem & religionis studiũ respicere, quam ad temporis ætatem. Vides enim Danielẽ multis *1.Reg.3.* natu maioribus antepositum. Id quod Samueli, *Gene.37.* & Ioseph, & aliis multis euenisse literæ diuinæ testantur.

Completis itaque diebus. Exactis autẽ diebus post quos præceperat rex, vt ad se adducerẽtur pueri, adduxit eos palatij magister corã rege. Dies regis apud Oseam capite septimo est dies natalis eius: & apud Malachiam capite tertio dies seculi idem est quod olim. Dies domini apud Paulum capite tertio prioris ad Corinthios est dies vlti- *1. Cor.3.* mi iudicij. Nomine diei intelligitur prosperitas: vt psalmo quadragesimo primo. In die mandauit dominus misericordiam suam. Accipitur aliquãdo pro vita præsenti: vt apud Ioannẽ capite nono: Me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est. In dieb. illius dicunt Hebræi pro regnante illo, vt apud Esaiam septimo: Et factum est in diebus Achaz: & apud Matthæum secũdo. In diebus Herodis regis. Dies annorum sunt anni. Hoc schemate vsus est Iacob, cùm dixit capite quadragesimo septimo Genesis: Dies *Gene.47.* annorum peregrinationis meæ, &c. Accipitur etiam dies pro quocunque tempore: vt Genesis secũdo. Quocunque die comederis ex eo, morte morieris. Aliquãdo pro anno. In quam significationem accipitur hoc Danielis loco: nam paulo *Ezec.4.* antè dixerat Daniel, præcepisse regem, vt ipsi pueri enutriti tribus annis cibis regiis postea coram seipso starent. Vel completis diebus, hoc est completo tempore. Ait enim Augustinus libro *August.* secundo contra Manichæos nomine diei omne tempus significari.

Cúmque eis locutus fuisset rex. Subaudi & ipsi regi responderent. Nam multis verbis citro vltróque habitis fuit eorum scientia perspecta, & explorata.

Non sunt inuenti tales de vniuersis. Collata scientia puerorum Hebræorum cum aliorum sciẽtia, qui ad munus illud electi sunt, fuerũt primæ delatæ Hebræis inter omnes. Præclarè fecit rex, qui, vt cuiuscunque eruditionem cognosceret, omnes in seipsos comparauit. Nam quemadmo- *Similitudo.* dum gemmæ atq; margaritæ vt agnoscantur, & earum excellentia perspiciatur & vis, oportet eas cum aliis conferre: tunc enim gradus præstantiæ vniuscuiusque planè apparent, ita vt videas, quæ sint lucidiores, quæ subobscuriores: sic vt homines rectè cognoscantur, opus est eos cum aliis comparare, & opera vniuscuiusque limato iudicio perpendere: & ita qui sint illustres, qui tenebris obfusi, qui doctrina exculti, & literis perpoliti, qui indocti, & disciplina destituti, quot gradus scientiæ & elegantiæ, inscitiæ & barbariæ vnusquisque habeat, facilè intueberis. In studio *Similia.* literarũ quidã velut aues se cõferũt ad cõtẽplationẽ naturæ, & philosophiæ vtilitatẽ & celsitatem, quidã verò veluti canes ad sophismatũ rixas & iurgia, & inanes controuersias. Illud est hoc loco obseruandum, eos, cum quibus pueri

Hebræi cōparati sunt,& qui illos compararunt, fuisse idolorū cultores,aut omnes,aut plerosque. Ex quo religionis firmitudinē & in virtute constantiam horum quatuor Hebræorum poteris colligere: qui inter improbos habitantes nunquam à fidei & honestatis gradu fuerunt deiecti. Polluerant se homines pestilentibus sceleribus, & vt verbis vtar diuinæ scripturæ, omnis caro corruperat viam suam,nihilominus tamen dixit Deus Noe, vt in libro Genesis testatur Moyses, Te vidi iustum coram me in generatione hac. Iustus Loth habitauit in medio Sodomorum. Ioseph in Aegypto fidem seruauit & castitatem. Samuel inter sceleratos filios Heli in animi candore perseuerauit. Pius Tobias inter impios Assyrios morabatur. Iob rerum tolerantia munitus inter Husitas secundis rebus insolentes, & aduersis confractos calamitates suas æquo animo ferebat. Ezechiel cui Deus dixit: Increduli & subuersores sunt tecum, & cum scorpionibus habitas: nunquam à virtute discessit. Inter Capharnaitas vitā degebat Centurio, cui Christus dixit apud Matthæum capite decimotertio. Non inueni tantam fidem in Israel. Nicodemus Iudæorum illorum familiaritate vtens, qui Christi verbis fidem nullam adhibebant, dixit Christo apud Ioannē capite tertio: Rabbi scimus, quòd à Deo venisti magister. Itaque inter impios sceleribus contaminatos possunt viri pij virtute præditi vitam agere sanctimoniæ plenissimam. Non me fugit,non parum conducere virorum sapientia & honestate præstantium consuetudinem ad animos à flagitiis abducendos, & ad verum decus excitandos. Nam volens Deus in Abraham ingentia conferre beneficia, eum deduxit à Chaldæis. Eodem modo Loth extraxit à Sodomis. Isaac separauit ab Ismaele, & Iacob ab Esau. Israelitis dixit Deus, vt capite Numerorum 16. memoriæ proditum est: Recedite à tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere, quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini in peccatis eorum. Aedificātibus Iudæis templum post reditum à seruitute Babylonica, veniebant cultores idolorum, vt eos in opere iuuarent: at illi, vt capite tertio libri sui primi mandauit Esdras, eos diuino consilio instructi reiecerunt. Quid plura? Quādiu Petrus fuit cum apostolis, firmus permansit, cùm autem in atrio principis cum ministris illius se miscuit, dominum negauit. At Daniel, Ananias Misael, Azarias, exules in Babylonica seruitute cōstituti nec Deum reliquerunt, nec fuerunt ab eo relicti. Sciebant, quanti ponderis sit virtus, quæ in tempestate quieta est, & lucet in tenebris, pulsáque loco manet tamē, atq; hæret in patria, florétq; per sese semper, nec alienis vnquam maculis obsolescit.

Genes.7. Gene.13. Gene.39. 1.Reg.4. Tob.1. Iob.1. Ezec.2. Gen.11.& 15. Gene.13.& 17. Gen.21. Gene.33. Num.16. 1.Esdr.5. Matt.26. Marc.14. Luc.22. Ioan.18.

Et steterunt in conspectu regis. Hoc est, & serui erunt regi. De hoc Hebraismo suprà disserui.

Super cunctos ariolos & magos. Inuenit eos decies doctiores, hoc est multo eruditiores & præstantiores aliis sapientibus, qui arioli & magi dicebantur. Ponitur numerus certus pro incerto. Magi ac arioli Babylonis multa dicebant, sed superuacanea, Hebræi autem pauca, sed certa. Vt insignes artifices iaculandi statim petunt scopū: sic viri perspicaces & prudentes pauca loquuntur; sed ad rem. Vt non æquè volat aquila & perdix: sic non æquali animi acumine valent, qui in studia incumbunt literarum. Arioli sunt futurorum diuinatores, magi verò arte magica instructi. At hoc loco, & multis aliis per ariolos significantur rerum naturalium & abstrusarum indagatores, & philosophi, præsertim astrologi: per magos verò sapientes, præsertim mathematici. Magus vox est Persica: & vt viri aiunt docti, idē est magus apud Persas, quod philosophus apud Græcos, & gymnosophista apud Indos. Et quia olim reges Orientis erant philosophi vocabantur magi. Vnde magi illi qui ex Oriente Hierosolymam venerunt, & puerū Iesum Deum nostrum in Bethlehemitico præsepio coluerunt, vt Matthæus capite secundo testatur, reges erant. Sed eos magos vocauit, quia ad religionis Christianæ amplitudinem magis conducit Christum à sapientibus, quàm à regibus quæri: reges enim incidūt sæpenumero in errores, sapientes autem haud quaquam. Fuisse autem magos illos reges, asserit Athanasius in quæstione quadā, Cyprianus martyr in sermone de baptismo Christi, Chrysostomus in prima vigintiseptem homiliarum in Matthæū, Isidorus in præfatione missæ, quæ appellatur mozarauis, Claudianus in quodam epigrammate, Hieronymus in psal. 71. August. sermone 43. ad fratres solitudinis, Tertullianus in tractatione contra Iudæos. Vide quam antiquos & graues authores tibi cito, & quanta sapientia & sanctitate munitos: Omnes hi & alij propè infiniti hanc veritatem testantur. Et hæc est eccl. sanctæ catholicæ, traditio. Quare nullo modo audiendi sunt hæretici nostri tēporis, qui hos sanctos magos reges non fuisse asseueranter, sed falsò & impudenter affirmant. Aspicis sapientes Babylonios vocari magos, quos pij pueri Hebræi sapientia superarunt. Et si Malasar intelligere poterat, pueros illos fuisse sapientiam consecutos ob admirabilem abstinentiæ vim, & singularem erga diuinum numen pietatem & religionem, tamen alij id non intelligebant. Verùm credibile est, eos apud regem sapientiam suam in Deum retulisse, cùm nihil esset illis magis in optatis, quàm Dei sui notitiam Babyloniis exhibere, omnésque ingenium ac studium conferre ad ipsius Dei gloriam laudémque celebrandam.

Similitudo. Similitudo. Athana. Cypria. Chryso. Isidorus. Claudi. Hieron. August. Tertull.

Vsque ad annum primum Cyri. Subaudi, in aula minister, vt videre licet in fine sexti capitis. Nam postea vixit vsq; ad annū tertiū Cyri, vt infrà patebit capite decimo. Hoc adiecit, vt suarū vaticinationū tēpora indicaret. Vt limites ac termini non ferunt agros permisceri & conturbari: sic tēpora historias distingūt, nec sinunt eas cōfundi, nec lucem veritatis amitti. Hunc Cirum vaticinatus est Esaias remissurū esse Iudæos in terram promissionis, eósque in pristinam dignitatem restituturum: eiúsq; nomen multo antequā nasceretur, scriptum reliquit: vt ex capite quadragesimo quarto & quadragesimo quinto vaticinationum eius cognoscimus. Aiunt regem illum Cyrum cum nomen suum in antiqua illa Esaiæ scriptura, quæ ante eius ortum facta fuerat, videret, obstupuisse: eámque ob causam Iudæos in pristinā dignitatē reuocasse. Quomodo

Infrà 6. Infrà 10. Similitudo. Esai.44.& 45.

autem fuerint ab eo restituti, docet scriptura li-
2.Par.36. bro secundo Paralipomenon, & primo ac tertio
1.Esdr.5. Esdræ. Hanc Iudæorum reductionem prædixe-
3.Esdr.2. rat non solùm Esaias, vt paulo antè ostendimus,
Iere.50. sed Ieremias capite quinquagesimo, Ezechiel
Ezec.40. quadragesimo, diuinus ac regius citharœdus
Psal.136. psalmo 136. & alij diuini vates. Cæterũ hæc Da-
nielis verba possunt ita verti: Fuit autem Daniel
vsque ad annum ipsum Cyri regis. Hoc est: vsq;
ad tempus Cyri.

ANNOTATIONES ex Hebræo in

CAPVT I.

Patrẽ vasorũ domus Dei. Pro, domus Dei, est in Hebræo: ביתהאלהם Beth Ha Elohim: Vocabulum Beth est secunda litera alphabeti Hebræi, sed prima legis diuinæ: liber enim Genesis ab hac litera incipit dicens: Berexith bara, &c. Nec immeritò, nam litera hęc ex vna parte clausa est, ex altera, aperta, ita enim scribitur: ב. Voluit Moses innuere, quærendum nobis esse, quid factum fuerit à principio, & deinceps omnia ad animæ salutem inquirenda, quoniam ea poterimus in diuinis literis inuenire, nam litera hęc patens est ex parte. At quid fuerit, priusquam mũdus esset, non esse illic inquirendum, id enim non explicat Moses: & litera hæc clausa est ex parte illa. Vox hæc Beth pro qua noster interpres rectè vertit domum, significat etiam familiam, genus, & pro-
Exod.1. sapiam: vt capite primo Exodi vbi scriptum legimus, Deum propter obstetricum pietaté ædificasse illis domos. Domos illis ædificare est dare eis filios, & posteros, & progeniem, & familiam. Vnde apud Hebræos ædificari idem est quod filios habere. Capite sextodecimo Genesis, vbi editio vulgata habet: Dixit Sarah marito suo: Ecce conclusit me dominus ne parerem, ingredere ad ancillã meam, si fortè saltem ex illa suscipiam filios: hábet litera Hebræa: Si forte saltem ex illa ædificer. Pro quo Septuaginta habét: τεκνώσω οικ τῶμαι id est filios gignam. Capite vigesimoquinto Deuteronomij præcepit Deus vt frater defuncti, qui absque liberis excessisset è vita, eam duceret vxorem, quæ nupserat fratri suo. Si autem noluisset, debebat mulier tollere calciamentum de pede eius, eíque spuere in faciem, atque dicere: Sic fiat homini, qui non ædificat domum fratris sui. Hoc est, qui non gignit filios ex vxore fratris sui. Accipi domum pro gente & familia est in diuinis literis vsitatissimum. Secũdo Regum capite tertio: Facta est longa concertatio inter domum Dauid & domum Saulis. Psalmo 113. In exitu Israel de Aegypto, domus Iacob de populo barbaro. Et paulo post: Benedixit domui Israel, benedixit domui Aaron. Esaiæ quinto: Vinea domini exercituum domus Israel est. Lucæ primo: Erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui: Ac si diceret: Erexit potentiam salutarem per Christum, qui est è familia & progenie Dauidis serui sui. Ieremias capite vigesimosecundo, aulam seu domum amplam appellat domum mensurarum, pro quo noster interpres vertit domũ latam. Capite septimo Amos vbi nos habemus: Non stillabis super domum idoli: pro idolo est in Hebræo ישחק Iix chac, quod risum significat. Vnde poteris vertere: Nõ vaticinaberis super domum risus, seu ridiculam. Ita appellat diuinus vates phanum idolorum. Quare rectè vertit interpres noster sensum aperiens scripturæ. Sepulchra etiam domus perpe-
tuæ vocantur; iuxta illud psalmographi: Sepul- Psal.48.
chra eorum domus eorum in æternum. Verùm totum hoc potest ita verti: Cogitationes eorum sunt domos suas fore in æternum. Ac si diceret: Existimant vani homines familias & prosapias suas nulla posse vetustate consumi, nullo periculo labefactari, nulla obliuione deleri. Accipitur etiam domus pro loco habitationis locis,
propè infinitis. At hoc Danielis loco accipitur 3.Reg.6.
pro templo Salomonis, quod appellatur domus Dei. Fuit templum illud ad diuinum cultum fabricatum, quemadmodum antea tabernaculum
Mosis, & postea ecclesiæ Christianorũ: quæ ideo Exod.25.&
constructæ sunt, vt in illis sacrificia missarum ce- 26.
lebrarentur, ad quas fideles cõuenirent, vt mysteriis assisterent, preces funderent, verbum Dei audirent, sacramenta reciperent, & de rebus di-
uinis sermones conferrent. Templum Salomo- Esai. 56.
nis appellauit Deus domum suam apud Esaiam: Matt.21.
de quo Christus dixit emẽtibus & vendentibus: Scriptũ est: domus mea domus orationis vocabitur: vos autẽ fecistis eam spelũcam latronum. Tempore apostolorum cœperunt ecclesiæ ædificari: nã Paulus & Barnabas, vt constat ex Actis apostolorũ capite quartodecimo, constituerunt presbyteros per singulas ecclesias, in quibus Paulus præcepit mulieribus, vt tacerent. Et ca-
pite vndecimo epistolæ prioris ad Corinthios 1.Cor.11.
eos reprehendit, qui in ecclesiis comedebant. Diuus Ioannes euãgelista priusquam è vita mi-
graret, iussit se ferri in ecclesiam, vt ait Hierony- Hieron.
mus in epistolam diui Pauli ad Galatas. Aspicis igitur, quam antiquum sit in ecclesia catholica templa & domos orationis ædificare. Possumus quidem in omni loco ad dominum, qui vbique
est, pias fundere precationes. Id fecit Iob in ster- Iob.2.
quilinio, Daniel in lacu leonum, Manasses in Dani. 6. &
vinculis Babylonis, tres pueri in camino ignis 14.
ardentis, Ionas in ventre ceti, Christus in monte. 2.Par.
Et apostolus ait in epistola prima ad Timotheũ Dani.3.
capite secũdo: Volo vos orare in omni loco. Sed Ioan.2.
nullus est conuenientior ecclesiis ac templis ad Mar.1.
id constructis, vbi preces publicè funduntur. 1.Tim.2.
Cæterùm de domus acceptionibus vide Hiero- Hieron.
nymum in Esaiam 22. & 42. & in psalmum 30. & August.
47. Augustinum libro primo de sermone domi- Basili.
ni in monte, & epist. 107. Basilium in psalmum Philon.
48. Philonem in libro de Cherubim, & libro 2. Arnob.
allegoriarum, Arnobium in psalmum 35. & 67. Cypria.
Cyprianum contra Nouatianum, Chrysostomũ Chryso.
in psalmum 22. Bernardum sermone 2. assum- Bernar.
ptionis.

Præposito eunuchorũ. Præ præpositio est in Hebræo רב Rab, quod vocabulũ præpositũ significat, præfectũ, magistrum, magnatem, inclytũ & præclarũ. Septuaginta habent: τῷ ἀρχιευνούχῳ hoc est principi eunuchorum: quos sequitur Pagninus.

Pagnin. nus. Quidam vertunt, magistro palatij. Capite *Esther.1.* primo Esther vbi nos habemus: Sicut rex statuerat, preponens mēsis singulos de principibus: pro de principibus est in Hebræo hoc idē nomē *Esai.19.* רב Rab. Significat etiā propugnatorē: vt capite Esaiæ nono: Mittet eis saluatorē & propugnatorem. Pro quo poteris vertere magistrū, aut principem, aut inclytum dominū. Præterea significat *Ecclesf.2.* multum, vt capite primo Ecclesiastis: Eo quòd in multa sapiētia, multa sit indignatio. Qui enim sapientiam consecuti sunt, id non potuerunt sine labore ad iram excitante obtinere. Vel ideo hoc ait, quia quanto quis melius intelligit, quæ fieri debent, tanto acerbiore dolore afficitur, & incitatiore ira in animo agitatur, cùm contrarium fieri intuetur. Vtitur Salomon verbo hoc Prouerbiorum quintodecimo, pro quo interpres noster Latinus posuit plurima, dicens: Domus iusti plurima fortitudo. Quæ verba poterunt etiā ita conuertit: Domus iusti magnus thesaurus. Vocabulum significans plurimum, significat etiam magnū, & quod significat fortitudinem, significat quoque thesaurum. In domo iusti magna est fortitudo, & magnus thesaurus: vir iustitia munitus magnis opibus abundat, quæ animum amplificant, & diuitem faciunt, ex quibus vera gloria redundat, & efflorescit. Impij omnes paupertate laborant: & in medio diuitiarū inopia cruciantur. At qui virtute sunt præditi, soli sunt diuites, Mundi opes quoniam incertæ sunt, & in casu sitæ, amitti possunt, virtutum autem thesaurus nec eripi, nec surripi potest, nec naufragio nec incendio amittitur, nec temporum varietate mutatur.

De semine regio. Pro regio est in Hebraico מלוכה Melucah; quod vocabulum regnum significat. Quare poterat verti: De semine regni. Ita habet *Theod.* Thodotio: τῆς βασιλείας Hoc est regni: quē se*Pagnin.* quitur Pagninus. Sed hunc Hebraismū dilucidè transtulit Latinus noster interpres. Deducitur à verbo מלך Malac, quod significat regnare: vt psal. 92. Dominus regnauit, exultet terra, lætentur insulæ multæ. Sed ibi regnare accipitur pro vincere, & præualere. Vel prædixit diuinus vates admirabile Christi regnū longè latéque propagandum fuisse, non solum in terra continente, sed etiam in abstrusis insulis, vbi nationes antea incultæ spirituali gaudio afficiendæ erant, & ad verum Dei cultum reuocandæ. Hinc vox meleceth reginam significat: vt apud Ierem. cap. 7. Vt faciant placentas reginæ cœli. Hoc est, lunæ, quam deceptæ Gentes idolorum cultices reginam cœli vocabant. Indicat diuinus vates studium, quo impij Iudæi flagrabant idola colendi, cùm lunæ offerrent placentas, id est panes absq; fermento cū oleo, & melle decoctos, quos Gentes idolis immolabāt. Sed quoniam vocabulum hoc significat etiam opus, verti possunt verba illa: Vt faciant placentas opere cœli, hoc est rotundas, & stellulis quibusdam sigyllatas. Potest quoque transferri: operi cœli, acsi diceret, machinæ cœlesti: vt per eam intelligatur astrorum omnium exercitus. Id intelligentes Septuaginta transtulerunt: Vt faciant placentas militiæ cœli. Præclarè tamen Latinus interpres vertit: nam nomen hoc propriè reginam significat, quemadmodum melucah regnum, quo hoc loco vtitur Daniel.

Et doctos disciplina. Pro disciplina est in Hebræo מדע Maddagh: quod vocabulum disciplinam significat, scientiam, conscientiam, & cogitationem. Potest etiam verti: intelligentes cogitationem. Nam ex signis exterioribus abhibito iudicio, diuino fauore illustrati cogitationes cordiū sæpe percipiebant. In hanc significationem accipitur ab Ecclesiaste capite decimo: In cogitatione tua regi ne detrahas. Pro quo etiam rectè Septuaginta habēt ἐν συνειδήσει σου Hoc est, in con *Eccle.10.* sciētia tua ne detrahas de rege. Deducitur à verbo iadagh, quod significat cognoscere, scire, cogitare, cōterere. Primo Exodi capite vbi nos habemus: Surrexit rex nouus in Aegypto, qui ignorabat Ioseph: est in Hebræo verbū hoc cū negatione. Quare poterat verti: Qui non cognoscebat Ioseph. Non enim perpendebat, nec mente *Exod.1.* amplectebatur immortalia beneficia, quæ Ioseph quondam in Aegyptios contulerat: Vaticinans Esai. de Christo cruci affixo ca. 53. vocauit *Esai.53.* eum virum dolorū, sciētem in firmitatem: nimirum experientia. Poteris vertere: notum infirmitate. Cùm enim se in mōte Caluariæ hostiam constituisset, vt sanguine suo animos nostros expiaret, omnes videbant eum esse vulneratum. Apud Ezec. ca. 19. vbi nos habemus: Didicit viduas facere: pro didicit est in Hebræo hoc idem verbum. Ideo potest verti: Contriuit viduas: vel viduas calamitatibus oppressit. Vel cognouit *Psal.143.* viduas. Acsi dicat. Non solum viros interfecit, sed cum eorū vxoribus rem habuit. Illud psalmographi: Domine quid est homo, quia innotuisti ei? potest verti: quod agnouisti eum. Id est, quòd significatione ostenderis, te illius curam agere. Cap. 6. Exodi, ita scriptū legimus: Locu- *Exod.6.* tus est dominus ad Mosem dicens: Ego sum dominus, qui apparui Abraham, Isaac, & Iacob in Deo omnipotente, & nomen meum adonai non indicaui eis. Pro adonai est in Hebræo Iehouah, quod nomen Iudæi ob reuerentiam nominare non audēt. Pro non indicaui eis est verbum nostrum Iadagh. Quam ob causam poteris hæc vltima verba ita conuertere: Et nomine meo Iehouah nō sum cognitus illis. Nomen Dei Iehouah deriuatur à verbo Hauah, vel Haiah, quod idem est: & est verbum substantiuum significans esse. Aut vt subtilius aiunt nonnulli, verbum esse ab hoc Dei nomine deducitur. Significat enim Deum in sua essentia, vt theologi loquuntur, qua ratione est, & complet, quæ promittit, datque esse omnibus, quæ sunt. Sensus est: Ego sum Deus ille, qui Abraham, Isaac, & Iacob apparui promittens posteris illorum terram frugiferam & fertilem: sed id opere impletum nō viderunt. Agnouerunt quidem me sub nomine omnipotentis, quoniam illos diuites feci, & è periculis multis eripui: verùm opere tunc non perfeci, quòd illis pollicitus sum. Ideo in nomine sadai fui illis notus: sadai enim idem est quod omnipotēs: nunc autē notus ero in nomine Iehouah, videbis.n. me facere, quòd nomen meū sonat, nēpe facientē esse, & promissa præstātem. Nunc enim sum Hebrços ab Aegyptia seruitute mirabiliter erepturus, eisq; promissam terram daturus.

daturus. Hoc verbo vtitur Salomon Prou. 10. cùm ait: Qui deprauat vias suas, manifestus erit. Vel notus erit. Potest verti: Qui corrumpit vias suas, conteretur. Nam impius qui sceleribus pascitur, ab aliis affligitur & frangitur: sin autem non ab aliis, certe à seipso. Peccatu quippe secum fert dolorem & pœnam. Quæ maior potest esse pœna, quam peccasse? Quanquam improbi homines se diuites putent & florentes, mœroribus tamen & ærumnis premuntur, libidinibus & cupiditatibus torquentur, atque dies noctésque cruciantur. Stimulant eos conscientiæ flagitiorum, quæ eos quiescere non sinunt. Cùm itaque verbum hoc variè accipiatur, variè etiã nomen Maddah accipitur; ac rectè hoc Danielis loco pro disciplina vsurpatur.

Et de vino vnde bibebat ipse. In Hebræo est: Et de vino potuum suorum. In plurali dixit, quòd variis potuum generibus vtantur reges & magnates.

Pueris autem his dedit Deus scientiã. Ex Hebræo potest hæc oratio ita verti: Et pueris his quatuor dedit Deus cognitionem. Græca editio habet: Quatuor pueris: & dedit eis Deus intelligentiã. Pro Deo est in Hebræo אלהים Elohim, quod nomen Deum significat: vt Genesis primo: In principio creauit Deus cœlum & terram. *Gen.1.* Aliquãdo iudices: vt Exodi vigesimo primo: Offerat eum dominus diis. *Exod.21.* Loquitur scriptura de seruo iudicibus offerendo. Pro quo paraphrasis Chaldaica habet: Applicabit eum dominus eius coram iudicibus. Et capite vigesimo secundo: Diis non detrahes. *Exod.22.* Vbi paraphrasis Chaldaica pro diis iudices etiam habet. Aliquando vertitur per numerum singularem, vt hoc Danielis loco: aliquando per pluralem: vt psalmo 49. Deus deorũ dominus locutus est. *Psal.49.* Pro quo in Hebræo est אל אלהים יהוה דבר El Elohim Iehouah Diber. Quæ verba ex Hebræo ita possunt rectissimè verti: Deus Deus Deus locutus est. Voluit illis diuinus vates sanctissimæ trinitatis mysterium innuere. Ad personarum distinctionem ostendendam ter Deum nominauit, ad naturæ autem vnitatem significandã singulari vsus est, non plurali, dicens: locutus est: non locuti sunt. Capite vigesimo Exodi proditum est dixisse Hebræos Mosi: Loquere tu nobis, & audiemus: non loquatur nobis Deus, ne forte moriamur. *Exod.20.* Pro Deo est in Hebræo Elohim: pro quo ibi paraphrasis Chaldaica habet verbum. Verbum autem Christus est: de quo ait Ioannes: In principio erat verbũm, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. *Ioan.1.* Etiam hodie Iudæi nolunt Christum audire, ne moriantur: & infelices homines ob id in peccato moriuntur, quia Christum Dei filium audire nolunt. Videte hominum cæcitatem: volũt Mosem audire, non Deum: Ac nec Christum intelligunt, nec Mosem. *Exod.12.* Moses enim ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israelis in faciem eius. Et vt verbis vtar D. Pauli in priore ad Corinth. obtusi sunt sensus eorum. *1.Cor.3.* Vsque in hodiernã enim diem ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum. Cùm legitur Moses, velamen positum est super cor eorum. Accipitur aliquando Elohim pro angelis: vt psalmo septuagesimo: Adorate eũ omnes angeli eius. *Psal.70.* Et Psalmo 137. In conspectu angelorum psallam tibi. *Psal.137.* Quibus in locis pro angelis est in Hebræo Elohim. Similiter Psalmo octauo: Minuisti eum paulo minus ab angelis. *Psal.8.* Quod de Christo quatenus homo est, D. Paulus in epistola ad Hebræos interpretatur. *Hebr.2.* Nam esse angelorum naturam præstantiorem humana, nemo est, qui dubitet. Est quidem homo admirabilis: cùm enim Deus cætera animalia abiecisset ad pastum, solùm hominem erexit, & ad cæli fastigium quasi ad domicilij conspectum excitauit. At si ad cælestium illarum mentium, quas spiritus vocamus & angelos, naturam respexerimus, intelligemus eam esse excellentiorem humana, quanuis humana sit aliis cæterorum animantium illustrior & præstantior.

Dedit Deus scientiam & disciplinam in omni libro & sapientia. Quidam vertunt: In omni libro, & sapientiam. Vt sit sensus, Deum dedisse Danieli, eiúsque sociis sciẽtiam & disciplinam & sapientiam in omni literatura. At in Græco est: *ἐν πάσῃ γραμματικῇ καὶ σοφίᾳ* Hoc est, in omni grammatica & sapientia. Pro libro est in Hebræo: ספר Sepher à verbo Saphar, quod significat numerare: vnde siphra dicitur notula numerorũ, quæ cùm nihil valeat, efficit, vt aliæ plus valeant. Significat etiam narrare, recensere, nunciare. Vnde deducitur Sepher, quod nomen librum significat, quòd in eo multa narrentur. Verbo hoc Saphar pro nunciare vtitur psalmographus, cùm ait: Vitam meam nunciaui tibi. *Psal.55.* Pro quo poteris vertere: narraui tibi. Pro, vitam meam, est in Hebræo, נודי Nodhi. Vox est Nodh, quæ reipsa significat fugam, à verbo Nadhad, quod significat fugere, & migrare. Pagninus habet: Migrationes meas numerasti. *Pagnin.* Isidorus Brixianus: Fugas meas tu numerasti. *Brixia.* Flaminius: Fugas meas dinumeratas habes. *Flamin.* Sed diuus Hieronymus vertit: Secretiora mea dinumerasti. *Hieron.* Ac si diceret Dauid: Tu Domine nosti numerum omnium mearum cogitationum. Potest rectissimè verti versiculus hic: Fugam meam narraui tibi. Vt sit sensus: Non te latet Domine me periculis cinctum fugisse impetum Saulis. Hoc ei dulcem ferebat oblectationem, esse calamitates suas notas Deo, quem sibi pium patrem esse non dubitabat. Potest hoc referri ad amorem solitudinis, quo tenebatur. Ac si diceret: Nosti Domine Deus, quoties me ab hominum cœtu separauerim, vt de te aptius cogitarem, te excelsius contemplarer, & in diuinam philosophiam ardentius incumberem. Requiescẽs enim rex ille à negotiis humanis otium sibi sumebat aliquando, & ab hominum familiaritate frequentiáque interdum tanquam in portũ se in solitudinem recipiebat. Fortasse retulit verba hæc ad fugam sui ipsius in Deum: debemus enim à nobis discedere, & in diuinum numen proficisci, ad illúdque tanquam ad arcem tutissimam confugere. Homo ille euangelicus qui inuenit thesaurum absconditum, præ gaudio illius abiit, vt illum possideret. *Matt.13.* Nam vt Christum incomparabilem inexhaustúmque thesaurũ, summúmque bonorum omnium aceruum consequamur, summa ope niti decet à nobis ad ipsum confugere. Vt Israelitæ expugnarent ciuitatem Hai, se fugæ mandarunt, & ait diuina *Iosue 8.*

scriptu

ſcriptura capite octauo Ioſue, fuiſſe Ioſue cū fugientibus: bonus namque Ieſus quem ille Ioſue adumbrabat, nobiſcum erit, ſi cōiecerimus nos in fugam, quam dæmon intercludere conatur. Præterea poſſunt Dauidis verba ad vitæ breuitatem referri: pro quibus Septuaginta transtulerunt: τὴν ζωήν μου ἐξήγγειλά σοι. Hoc eſt: Vitam meam nunciaui tibi. Et ita fideliter vertit Latinus noſter interpres. Sed dices: Si in Hebræo eſt Nodh, quod fugam ſignificat, quare Septuaginta poſuerūt vitam? Rectè quidem: nempe vt nobis quid illa eſſet, ſignificarent. Quid aliud eſt
Iob.13. vita noſtra, quàm fuga? Nam vt ait ſanctus Iob capite tertiodecimo. Homo fugit velut vmbra:
Cicero. Et vt verbis vtar Ciceronis in prima quæſtione
Seneca. Tuſculana: Volat enim ætas. Et Seneca in epiſtola ad Lucullum: Quicquid vides, inquit, fugit cum tempore. Si velimus vitæ celeritatem, in nullis præmiis humanis ſpem ponemus rerum noſtrarum: quin potius ſtudebimus, vt ipſa virtus nos trahat ad verum decus. A verbo hoc Saphar deriuatur nomen Sopher, pro quo noſter interpres vertit literatum & doctorem cap. 33.
Eſaiæ.33. Eſaiæ, cuius hæc ſunt verba. Cor tuum meditabitur timorē. Vbi eſt literatus? Vbi legis verba ponderans? Vbi eſt doctor paruulorum? Poteſt etiam hæc oratio ita verti ex Hebræo: Cor tuū cogitabit de timore præterito: dices enim: Vbi eſt numerans, vbi ponderans? vbi cenſor oppidorum? Senſus eſt. Cùm è corporis vinculis admirabili gaudio affectus in ſplendidiſſimum ac pulcherrimum beatorum cœtum euolaueris, teque liberum ab omni tyrannorum oppreſſione conſpexeris, recordaberis terroris, quo in mundo angebaris, cùm ad ferendum tributa & exactiones cotidie quogereris, & dices: Vbi eſt, qui numerat ciues & habitatores? qui ponderat eorum opes? qui cenſet per æs & libram, vt omnes ad tributa ſoluenda quotidie coerceat? Vbi ſunt, qui nobis noua & crudelia vectigalia ponebāt? Hoc ideo dices, quia beatis erit gaudium ſingulare præteritarum calamitatū meminiſſe. Nam
Vergil. vt canit Latinus poeta: Experti reuocate animos, mœſtumque timorem Mittite: forſan & hæc olim meminiſſe iuuabit. Sopher igitur deducitur à Saphar, quemadmodum Sepher, quod librum ſignificat, & enumerationem, & numerum, & narrationem. Vox eſt frequens in ſacra
Iere.32. rum, & narrationem. Vox eſt frequens in ſacra ſcriptura. Ea vtitur Ieremias capite trigeſimo ſecundo: Et ſcripſi in libro: & ſignaui. Capite 5.
Geneſ.5. Geneſis vbi nos habemus: Hic eſt liber generationis Adam: pro libro eſt in Hebræo Sepher. Quare poteris ita orationem illam vertere: Hæc eſt numeratio generationis hominis. Deſcribit enim ibi Moſes catalogum filiorum primi ho-
Matth.1. minis. Pro eodem fortaſſe accipitur apud Matthæum dicentem: Liber generationis Ieſu Chriſti. Vt ſit ſenſus: incipit enumeratio eorū, è quibus Ieſus Chriſti genus ſuum ducit ſecundum carnem. Et tunc incipit ab Abraham vſque ad Ioſeph & virginem ſacratiſſimam. Inuenies no-
Nume.21. men hoc Sepher capite viceſimo primo Numerorum, cuius hæc ſunt verba: Vnde dicitur in libro bellorū domini: Sicut fecit in mari Rubro, ſic faciet in torrentibus Arnon. Quis ſit liber hic bellorum domini, non eſt facile explicatu. Quidam aiunt eſſe librum, qui nō extat, à Moſe conſcriptum, in quo bella tātùm narrabantur, è quibus Iudæi de hoſtibus victoriam reportauerant. Sed cùm nec authoritatem, nec rationem adducant, videntur potius diuinare, quā docere. Alij exiſtimant eſſe eundem librum Numerorum: moti nomine hoc Sepher, quod librum ſignificat, & numerum. Vt ſit ſenſus: Vnde dicitur in Numero, hoc eſt, in codice hoc, qui appellatur numerus. Alij putant eſſe totum pentateuchum. Sed quia Sepher narrationem ſignificat, fortaſſe in eam ſignificationem hoc loco accipitur: non pro volumine aliquo, ſed pro narratione rerum geſtarum Hebræorum, quæ cōmuni ore narrabantur. Vt ſit ſenſus: Hinc efficietur, vt cùm narrata fuerint bella quæ dominus geſſit pro Iſraelitarum populo, dicatur eos mirabiliter liberaſſe in torrentibus Arnon, quemadmodum fecerat in mari Rubro. Vbi Sepher pro rerum geſtarum cōmemoratione accipitur: ſed hoc Danielis loco pro libro & literatura.

Omne verbum ſapientiæ. Pro verbo eſt in Hebræo דבר Dabar, quod præter verbum ſignificat rem, quæſtionem, diſceptationem, quidquam. Pro verbo & ſermone accipitur primo capite
Ieremiæ: Verba Ieremiæ filij Elchiæ: Pro re ſe- *Ierem.1.*
cundi Regum 3. Vnam rem peto à te. Et 4. Reg. *2.Reg.3.*
20. Non fuit verbum, quod non oſtenderet ei *4.Reg.20.*
Ezechias in domo ſua. Et Lucæ ſecundo: Videa- *Luc.2.*
mus hoc verbum, quod ſanctū eſt nobis. Et Mat *Matt.4.*
thæi 4. Non in ſolo pane viuit homo: ſed in om- *Luc.4.*
ni verbo, quod procedit de ore Dei. Hoc eſt, quacunque re Deus eum alere voluerit. Sunt
verba illa ex capite octauo Deuteronomij de- *Deut.8.*
prompta. Pro diſceptatione capite Exod. 18. vbi *Exod.18.*
dixit Moſes: Cúmque acciderit eis aliqua diſceptatio, veniunt ad me. Vbi diſceptatio accipitur pro quæſtione & cōtrouerſia. Pro quoquam ac-
cipitur capite Geneſis decimooctauo: Nunquid *Gene.18.*
Deo quicquam eſt difficile? Pro quo ſeptuaginta habent: Nunquid impoſſibile eſt apud Deum verbum? Hoc ſchemate & Hebraiſmo vſus eſt
angelus Lucæ primo, dicens ſacratiſſimæ virgi- *Luc.1.*
ni: Quia non eſt impoſſibile apud Deum omne verbum. Acſi diceret: non eſt quicquam apud Deum impoſſibile. Accipitur quoq; pro ſermo-
ne, vt pſalmo 111. Iucundus homo, qui miſeretur *Pſal.111.*
& cōmodat, diſponit ſermones ſuos in iudicio. Acſi diceret: Iocundus & liberalis eſt homo, qui confert beneficia, & dat mutuò, ſermonéſq; ſuos in iudicio & prudētia moderatur. Sed quoniam Dabar & ſermonē ſignificat & rem, poteſt verti verſiculus hic: Diſponit res ſuas cum iudicio.
Vel vt trāſtulit Symmachus, Diſpēſabit res ſuas *Symm.*
cum iudicio. Et ita cohærent omnia huius verſus verba: vt ſit ſenſus: Ille eſt vir munificus, dulcis & benignus, qui opibus ſuis egentium inopiam leuat: ſed debet in diſtribuendo iudicium & prudentiam adhibere, multi enim ſunt qui largiuntur, ſed pauci, qui ſciant largiri. Cùm igitur Dabar tot habeat ſignificationes, poterat locus hic Danielis ita transferri: Omnem quæſtionem quæ attinet ad cognitionem ſapientiæ ſciſcitatus eſt ab eis rex. Vel ſic: In omni re ſapientiæ quam ab illis quæſiuit rex, eos inuenit multo peritiores ariolis & magis, qui in regno eius cōmora

Pagnin. morabantur.

Super cunctos ariolos & magos. Græca editio habet: præter omnes incantatores & magos. Pagninus: Super omnes genethliacos, astrologos. Pro *Gen.1.* super est in Hebraico.על, quod aliquando significat situm desuper: vt *Gene.7.* Genesis primo: Tenebræ *Psal.136.* erant super faciem abyssi. Et septimo: Arca fere- *Pagnin.* batur super aquas: Aliquando situm ad latus: vt *Flamin.* psalmo 136. Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus, dum recordaremur tui Sion. Vbi Pagninus & Flaminius habent: Iuxta flumina Babylonis. Non enim erant tum Hebræi super fluminibus, sed iuxta illa, vbi vim lachrymarum fundentes in salicibus in medio terræ mu- *Neem.3.* sica instrumenta suspendebant: vt constat ex eodem psalmo. In libro Neemiæ capite tertio vbi nos habemus: iuxta eum ædificauerunt: pro iux- *Proco.* ta est in Hebraico hæc eadẽ particula . Sed hac in re deceptus est, vt mea fert opinio, Procopius, Gazæus vir alioquin eruditus. Existimauit enim על, pro quo noster interpres vertit super multis in locis, situm desuper semper significare: cùm tamẽ aliquando situm ad latus, aliquando exuperantiam, aliquando alia significet. Hac opinione ductus asseruit totam terram sitam esse super mare, nullámque esse subter nos, quam inco- *Psal.23.* lant antipodes. Id constanter affirmauit motus authoritate psalmographi aientis: Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarũ, & vniuersi, qui habitant in eo, Quia ipse super maria fun- *Esai.35.* dauit eum, & super flumina præparauit eum Et alibi: Qui firmauit terram super aquas. Quid amplius quæritis? inquit ille. Nónne videtis esse terram super mare fundatam & firmatam? Hęc sunt duo loca, quibus probari putat propositum suũ. At longè fallitur opinione. Nã particula, super, pro qua in Hebręo est על in illis duobus locis citatis idem est quod iuxta. Constabiliuit Deus terram prope mare, iuxta quod iecit eius fundamenta. Vult diuinus vates indicare domini esse globum terræ, & quicquid eo continetur: esséque sapientiam eius admirabilem, qui illum separauit à mari, iuxta quod ipsum proximè constituit: quo extaret monumentum suæ bonitatis & sapientiæ sempiternum. Possumus etiam dicere particulam, super, duobus illis locis à Procopio citatis exuperantiam & superationem significare: vt sit sensus Deum firmasse aquas, sed multo magis terram: firmioribus fundamentis terrã constituisse, quàm mare. Fundauit terram super aquas, hoc est magis quam illas. Accipi autem super in hanc significationem, indicat Daniel hoc nostro loco dicens: Inuenit in eis decuplum super cunctos ariolos & magos. Hoc est, inuenit eos multo peritiores ariolis & magis deprehendit eos plus sapientes esse, quàm omnes philoso- *Ierem.5.* phos. Solet sępe scriptura per, super, comparationẽ significare, vt apud Ieremiam quinto capite: Indurauerunt facies suas supra petram. Et Threnorum quarto Denigrata est super carbones facies eorum. Et Psalmo 118. Bonum mihi lex oris tui super millia auri & argenti. Et Canticorum 4. Odor vnguentorum tuorum super omnia aromata. Aspicis igitur Procopij sententiam labefactatam, atque conuulsam. Existimauit vir ille totum globum terrę eminentem è mari fixum esse super aquas in medio mundi loco, vna tantùm facie & regione habitabilem & cultum, torridam autem zonam penitus incultam: quod vratur colore: eamq; ob causam nullam nobis omnino posse esse viã ad alterum hemisphærium subter nos, nullum transitum. Cùm autẽ omnes homines originẽ ducant ab Adam, & nullus ad oras illas peruenire potuisset ob torridæ zonę inaccessum, apertè concludere existimauit, non esse subter nos gentes vllas, imò nec terram: esseque merum commentum asserere esse deorsum alterum hemisphærium, & antipodum habitationem, qui è regione nobis è contraria parte terræ aduersis vestigijs stent contra vestigia nostra. Duo principia ad astruendam opinionẽ suam sumebat, vnum ex diuina scriptura ab eo perperam intellecto, vt ostendimus, alterum ex deceptis mathematicis antiquis, asserẽtibus torridam zonam sub æquinoctiali linea esse omnino inhabitabilem & inaccessibilem tam in terra, quàm in mari: quorum errorem nostra hac, & patrum nostrorum memoria Lusitani nostri apertissimè ostenderunt. Nauigantes enim ex hac nostra Lusitania transierunt torridam zonam, ac penetrarũt vsque ad Gangẽ & Indum maximos fluuios, ditissimos & odoriferos Orientalium Indiarum campos alluentes, & vsque ad vltimum orbis terrarum, Oceani immensitate traiecta, totumque mundum circumierunt in orbem, vbi alia sydera, alios cœlos, alia maria, alias regiones absconditas & inauditas inuenerunt, ad quas Christi Dei nostri crucem signum nostrarum victoriarũ perduxerunt, eiusque sanctum euangelium longè lateque propagarunt. Imò sub linea æquinoctiali, quo veteres putabant nullum esse accessum, est fertilissima diui Thomę insula à nostris hominibus inuenta, & habitata: qui ad continentem se conferunt sæpenumero, vbi cum incolis ditissimis, purissimo auro abundantibus, sub linea æquinoctiali degentibus, commerciũ habẽt. At non est mirum, Procopium in hoc errore fuisse versatum, cùm ante eum diuus Augusti- *August.* nus omni eruditione & sapientia præditus in libro sextodecimo de Ciuitate Dei dicat, nulla ratione credendum esse antipodes inueniri. Imò ante eum fuit in eadem opinione eloquentissi- *Firmia.* mus Lactãtius Firmianus libro tertio diuinarũ institutionum. Sed excusandi sunt tanti tamque graues viri propter principium assertionẽ veterũ scriptorum confirmatum, quò nitebantur: nimirum inter polum arcticum & antarcticum, quẽ Græci vocant antaxona, interfundi immensum & intransibilem Oceanum, & inhabitabilem impenetrabilemque zonam. Nec audiendus est Procopius in explanatione duorum locorum psalmographi, vbi, super non significat situm desuper, sed ad latus, cũ accipiatur pro iuxta, aut exuperantiam designet & superlationem. Significat etiam secundum: vt psalmo *Psal.109.* 109. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinẽ Melchisedech. Quẽ locũ diuus Paulus in epi- *Hebr.7.* stola ad Hebræos de Christo interpretatur. Sed quoniã hæc vox על pro qua noster interpres vertit secundum, significat etiam super, vt ostendimus: potest rectè conuerti versiculus hic: Tu es sacerdos in æternum supra ordinem Melchise-

 dech

dech. Ac si diceret: ille fuit figura, tu es substantia: *Gen.14.* ille vmbra, tu res solida: ille purus homo, tu Deus & homo: ille creatura, tu creator: ille rex Salem, tu rex cœli & terræ: ille populum suum rerum salutarium scientia instruebat, tu cunctis nationibus viam ad consequendam gloriam immortalem muniuisti, admirabilia mysteria rerũ sanctissimarum aperuisti, & scelera nostra sanguine tuo in crucis ara diffuso expiasti: ille panẽ *Gen.14.* & vinum obtulit, tu te ipsum sub panis & vini *Matt.26.* speciebus in admirabili ac sacrosancto eucharistiæ sacramento. Tu es igitur sacerdos supra ordinem Melchisedech. Septuaginta habent: κατὰ τὴν τάξιν. Hoc est secundum ordinẽ. κατὰ enim *Mar.14.* cum accusatiuo significat secundum, τάξις verò *Luc.22.* ordinem, modum, officium, munus, institutum: *2.Cor.11.* quæ omnia huic loco conueniunt. Quare rectè vertit ex Græco noster interpres Latinus. Sed si ad fontem accesseris, & Hebraicum cõsulueris, videbis perspicuè posse ita verti locum hũc: Tu es sacerdos in æternum super ordinem Melchisedech: Qui dicit, super, comprehendit, secundum, & plus vltra. Si claris oculis hanc nostram interpretationem aspexeris, & candido animo perpẽderis, fortasse non tibi displicebit noster labor. Sumitur aliquãdo super pro ad: vt Psalmo quinquagesimoquarto. Veniat mors super illos: & descẽdãt in infernũ viuẽtes: Hoc est: veniat mors ad illos. Pro veniat est in Hebraico verbũ Naxah qđ significat etiam tributũ exigere, & obliuisci. Quare potest quoque verti locus ille: Exigat tributum mors ab illis. Corruptio enim corporis & excessus è vita tributum est, quod omnes sumus persoluturi. Vel sic: Obliuio mortis super illos: & descendant in infernum viuentes. Et ita cohærent magnopere verba hæc: nam mortis obliuio via est ad supplicia ęterna. Sumitur demũ *Esai.22.* vox hęc, super, pro de: vt apud Esaiã cap: 22. Noli te incumbere, vt consolemini me super vastitate filiæ populi mei. Acsi dicat: Nolite dare operam, vt me mœrore leuetis, quo angor super euersione Hierosolymæ patriæ meæ. Vbi, super, accipi- *Vergili.* tur pro de, cũ ablatiuo: vt apud Vergilium: Multa super Priamo, rogitans super Hectore multa. Hoc autem Danielis loco superationem significat.

Argumentis capitis II.

Prodit memoriæ diuinus vates admirabile Nabuchodonosoris insomnium. Cùm rex ille cubitum discesisset, eúmque arctus somnus complexus esset, incidit in visum somnij, ex reliquijs inhærentibus earum rerum, quas vigilans cogitauerat. Sed somno solutus non potuit in memoriam reducere, quid somniauerat. Et accersitis coniectoribus quærebat ab eis somnium, eiúsque interpretationem: qui responderunt, se posse somnium interpretatione explicare, si ipse illud ad seipsos referret: sin autem non referret, nullam esse mentis aciem tam perspicacem, quæ illud posset intueri. Quare ira incensus rex sanxit edicto, vt omnes Babylonij sapientes occiderentur. At Daniel diuino lumine illustratus indicat ei somniũ, eiúsque significationem. Explicat rerum humanarum imbecillitatem, varietatem, & interitum, omnia mundi regna caduca esse, incerta, mobilia, & exitio subiecta: solum Christi regnum firmum esse & æternum, quod nec vetustate consumitur, nec hominum interitu obruitur, nec vlla obliuione posteritatis extinguitur.

CAPVT II.

IN secundo anno regni Nabuchodonosor, vidit Nabuchodonosor somniũ, & cõterritus est spiritus eius: & somnium effugit ab eo. Præcepit ergo rex, vt conuocarẽtur arioli, & magi, & Chaldæi, & malefici, vt iudicarent regi somnia sua. Qui cùm venissent, steterũt coram rege. Et dixit ad eos rex: Vidi somnium, & mente confusus ignoro, quid viderim. Responderúntque Chaldæi regi Syriacè, Rex in sempiternum viue: dic somnium seruis tuis, & interpretationem eius indicabimus. Et respondens rex ait Chaldæis: Sermo recessit à me. Nisi indicaueritis mihi somnium, & coniecturam eius, peribitis vos, & domus vestræ publicabũtur. Si autem somnium & coniecturam eius narraueritis, præmia, & dona, & honorẽ multum accipietis à me. A

EXPLANATIO.

In secundo anno regni Nabuchodonosor. Incipienti mihi hoc secundum caput explanare, difficilis quædam occurrit dubitatio. Quĩ fieri potest, vt somnium hoc acciderit anno secundo regni Nabuchodonosoris, cùm constet ex capite superiore, pueros Hebræos exactis tribus annis ingressos ad regẽ in conspectu eius extitisse? Quando illi fuerunt è Iudæa Babylonẽ adducti, tenebat clauum regni Nabuchodonosor, vt cap 1. testatus est Daniel: & tribus annis dederunt operam *Dani.2* literis Chaldaicis: quibus elapsis inuenti sunt sapientissimi. Ac posteà accidit somnium, quod Daniel huic secundo capiti mandauit. Si hoc factum fuit post annũ tertium, præter tempus quo Nabuchodonosor regnauerat, quomodo ait Daniel factum fuisse anno secundo: Huic obiectioni respondere poteris, hunc Nabuchodonosorẽ non esse eum, qui Danielem secum duxit ex Iudæa, sed filium eius, qui etiam vocatus est Nabuchodonosor. Huius Nabuchodonosoris huius nominis secundi meminit Berosus lib. 1. historiæ *Berosus.* Chaldæorum, Megasthenes Græcus libro quar- *Megast.* to historiarum Iudicarum, Metasthenes Persa li- *Metast.* bro de iudicio temporum. Iosephus libro deci- *Iosephus.* mo Antiquitatum Iudaicarum. Philostratus in *Philost.* annalibus, & Diocles in libro coloniarũ. Omnes *Diocle.* enim Babyloniorum reges præter nomẽ natiuũ *Theod.* Nabuchodonosores appellabantur, vt in explanatione in primum caput explicaui. Theodoretus tamen ait, nondum fuisse elapsos tres annos, & hunc esse primum Nabuchodonosorem, & secundum annum regni eius. Quæ autẽ dicta sunt

capite,fuisse per recapitulationẽ,quę Græcè dicitur anacephalæosis,figura in diuinis literis vsitata. Possumus dicere hũc Nabuchodonosorẽ fuisse huius nominis primum,de quo Daniel 1. cap. locutus est,hunc autem annum secũdum numerari non à principio regni eius in Chaldæa, sed à principio dominationis, quam monarchiam vocant,postquam Ammonitas,Moabitas,& Aegyptios superauit, & in ditionem suam redegit, & rex maximus appellare decreuit. Hæc est D.
Hieron. Hieronymi sententia, in qua videtur fuisse Fla-
Iosephus. uius Iosephus libro Antiquitatum Iudaicarum decimo,cuius hæc sunt verba: post annum secundum Aegyptiacæ vastitatis rex Nabuchodonosor vidit somnium valde admirabile. Quare hæc verba intelligenda sunt de secundo anno nimirum transacto imperij primi Nabuchodonosoris,quando ipse de Aegyptijs superbè triũphauit,eorumque veteres & illibatas diuitias in profundum cupiditatum suarum gurgitem profudit.

Et conterritus est spiritus eius. Propter insolitũ visum dormienti obiectum. Spiritus corporeus vehit species,quæ aspiciũtur in somnio: si verò ille terrore confunditur,formæ illæ delentur,& euanescunt.

Et somnium eius fugit ab eo. Hoc est, & oblitus est insomnij. Reminiscebatur somniasse,sed exciderat è memoria quid somniauerat. Voluit hoc Deus,vt diuina virtus ostenderetur,& Daniel,eiusque socij essent in honore constituti, nominisq; amplitudinem & celebritatem consequerẽtur.
Gene.41. Eodẽ modo in Aegypto ob interpretationem somnij Pharaonis fuit Ioseph illustrem dignitatem adeptus, & magnificis laudibus celebratus. Omnes hi in exilio detinebantur,abdu-
Similitudo. cti ex dulci patria,sed sapientia & honestate muniti vitæ cursum feliciter confecerũt. Vt peritus ac prudens gubernator etiam scisso velo,& fracto malo,nauigat tamen sæuiente procella reliquias nauigij accommodans ad cursum: sic viri sapientes & iusti amputatis vitæ commodis,eiecti in exiliũ in medijs calamitatibus & procellis ita nauigium vitę gubernant,vt ad quietis portũ perueniant. Solent illi interdum in ærumnis versari,sed cùm ad Deum confugiant,admirabilem sentiunt oblectationem, quia Deus eos qui ad
Gene.31. ipsum aspirant,in medio calamitatum consola-
Exod.1. tur. Apparuit Iacob fugienti,iram fratris sui declinanti, eique perfugium & solatium præbuit, Reliquerat Moses patriam suam propter Deum,
Exod.1. & cùm in terra Madian pasceret oues soceri sui,
1.Re.22. venit ad montẽ Dei Oreb,vbi ei dominus appa-
3.Reg.17. ruit,quem singulari consolatione leniuit. Conso
&.19. latus est Dauidem in spelunca. Eliam in mon-
Dani.3. te,tres pueros in camino ignis ardentis,Danielẽ
Dani.6. in lacu leonum,Ionam in ventre ceti, Ioannem
Ionas 2. in insula Pathmos,Petrum in carcere,Paulum in
Apoc.1. profundo mari,& alios prope infinitos, quos si-
Act.12. lentio prætereo,ne oratio mea infinita esse videa
2.Cor.11. tur. Ad Deum in acerbitatibus versati animum tollebant,cum cogitabant,in eo spem & cogitationem locantes,& ad eius misericordiam admirabili amore inflammati confugientes. Hoc intuens pius misericordiæ pater illos ærumnis leuauit, quoniam non eos destituit,qui fauore ipsius nituntur. Non fugiebat id pium Tobiam, Tob.3.
cùm has voces emitteret: Hoc pro certo habet omnis,qui te colit,quia vita eius si in probatione fuerit, coronabitur,sin autem in tribulatione,liberabitur:& si in correptione,ad misericordiam tuam venire licebit. Non enim delectaris in perditionibus nostris:quia post tempestatem tranquillum facis, & post lachrymas & fletum exultationem infundis. Hæc ille. Quantùm cum Psal.93.
calamitates angebãt,tãtùm diuina solatia recreabãt. Id de seipso testabatur Dauid dicens: Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Eodẽ modo apostolus capite primo epistolæ posterioris ad Cor.1. Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat cõsolatio nostra. Sicut socij passionum estis, 2.Cor.1.
sic eritis & consolationis. Et Deus apud Esaiam cap.51: Ego,inquit,ego ipse consolabor vos. Et apud Ieremiam cap.31. Conuertant luctum eorũ Esai.51.
in gaudium, & consolabor eos,& lætificabo à Iere.31.
dolore suo. Et diuus Paulus in epistola posteriore ad Corinthios cap.primo de Deo loquens: Pater,inquit,misericordiarũ,& Deus totius cõsolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Non sat existimauit vocare eum patrem misericordiæ,sed misericordiarum,nec Deũ consolationis,sed totius consolationis. Verùm cùm videamus aliquando viros virtute præcellentes, & omni sapientia & nobilitate prestantes cruciatibus angi,indignissimis iniurijs affici,crudelissimis mœroribus torqueri,plorãtes,afflictos,exules,omni humano auxilio destitutos,insultantibus in eos hominibus impijs & sceleratis,impellimur cum diuino ac regio vate has voces emittere: Vt quid domine recessisti longe,despicis in opportunitatibus,in tribulatione? Vel vt verti etiam potest: Abscondis te in tempore afflictionis? Causa huius admirationis est summa Dei bonitas & clementia. Acsi dicat Dauid: Cùm tu domine sis summè clemens,cur me derelinquis in ærumnis meis? Versor in gemitu,fundo ad te pias preces,imploro auxilium tuum,& tu domine auertis à me faciem tuam,& abscondis te,tempore mearum calamitatum. Vbi est clementia tua antiqua? Vbi est pietas tua omnibus te in afflictione inuocantibus multis in locis perspecta & explorata? At si altè perpendamus,si cogitationẽ à sensibus abducamus,& mentis aciem ad intelligentiam reuocemus,videbimus apertè magnã viris pijs ac iustis vtilitatem ex vulneribus, doloribus,contumelijs,tormẽtis,calamitatibus oriri. Cognoscitur eorũ patientia, & in virtutibus constantia,ex quibus vera gloria efflorescit & redundat: & illustrior illis corona meritorum cõficitur. Quemadmodum arcula cùm sit plena monilibus aureis,& splendidis margaritis,quandiu clausa est,parui pẽditur,tamẽ ab ijs,qui quid intus habeat ignorãt: sic vir tolerãtia rerũ humanarũ munitus,& virtutũ firmitudine roboratus in rebus secundis & ad volũtatẽ fluẽtibus: est veluti clausus & incognitus,& ob eã causã contẽptus. Et vt arcula vbi aperitur,& apparet inæstimabilis thesaurus,in magno pretio habetur: sic vir pius cùm vulneratur, vlceribus calamitatũ agitatur, & iniurijs opprimitur, & ita veluti
2.Cor.1.
Psal.9.
similitudo.

apertus ostendit pretiosos suarum virtutum thesauros, præconijs celebratur: alijs exempla præbet salutaria, sibique nominis amplitudinem cóparat, & illustrē dignitatem. Aspicis igitur Deū in calamitatibus nostris vti pietate, etiam cùm in nos iram exercere videtur. Id intelligēs Habacuch dicebat: Cùm iratus fueris misericordiæ recordaberis. Vbi pro misericordia est in Hebraico, Racham, quod etiā significat amorē. Quare poterat verti locus ille: In ira recordaberis amoris, eius nimirum, quo eos qui tibi animum tradunt, teque vnice diligunt, prosequeris. Quanti æstimanda sit afflictio, indicat Deus apud Ieremiam capite 6. ijs verbis: Erudire Ierusalem, ne forte recedat anima mea à te. Pro quo Septuaginta habent: Dolore & flagello erudieris Hierosolyma, ne discedat anima mea à te. Multos ex Israelitis fide & religione præcellētes voluit Deus ad Gentes vanarū superstitionum cultrices trāsferri captiuos, non vt eos perderet, qui solet afflictis opitulari, & innocētes suscipere defēdēdos: sed vt eos prostratos & abiectos subleuaret, & per varias calamitatū angustias ad gloriā duceret sépiternā: & vt illi ipsius Dei fidē & religionē inter barbaras nationes prædicarent. Id intuens animo Tobias omni sapiētia & decore pręstante aiebat capite tertiodecimo. Confitemini domino filij Israelis, quoniā ideo dispersit vos inter Gētes, quæ ignorant Deum, vt enarretis mirabilia eius, & faciatis scire eos, non esse alium Deū præter illū. Id Danieli inter alias, eiusq; tribus socijs euenisse ex hoc loco percipimus, qui in exiliū Babylonicum cóiecti omne studiū ac ingenium cótulerūt ad veri Dei laudē gloriāq; celebrandā: quos Deus extulit ad veram dignitatē, de quibus nulla vnquam obmutescet vetustas. Ea enim reliquerunt monimenta, quæ vigebunt memoria omnium seculorum, quæ posteritas celebrabit, quæ ipsa perpetuitas semper intuebitur.

Habac. 3. · Ierem. 6. · Tob. 11.

Arioli, & magi, & malefici, & Chaldæi. Quod discrimen sit inter hos Babylonios sapientes, indicat Hieronymus his verbis. Arioli sunt, qui verbis rem peragunt: magi, qui de singulis philosophantur: malefici, qui sanguine vtuntur & victimis, & corporibus mortuorum: Chaldæi, quos vulgus mathematicos vocat. Vt autem hęc radicitus intelligantur: mandabo ijs literis, quæ à varijs authoribus sunt monimentis consignata. Arioli qui ab Hebræis Cartummim, à Septuaginta Epaoidi, & vulgo incantatores dicuntur, ducunt originē, vt Augustinus, Plinius, Iustinus, & alij aiunt, à Zoroastre Bactrianorum rege, qui solus inter mortales vbi natus est, statim risit. Fuit illud prognosticum futuræ eius stultitiæ, qui veterum astrologiam, quæ syderum consideratione, & rationibus naturalibus nitebatur, primus ad pestilētem dæmonum communicationem, & incantationum portenta deriuauit. Magi qui ab Hebræis asaphim, à Septuaginta magi vocātur, erant illi, qui sapientiæ studio cócitati de causis rerum omnium disserebāt. Hi, vt Origenes existimat, incœperunt à Balahā, quē rex Moab accersiuit, vt maledictis & dirarū enūtiatione filios Israelis execraretur. Diogenes Laertius horum principium refert in Zoroastrē Persam, de quo meminit Eusebius Cæsariensis lib. 1. de Præparatione euangelica. Philo in libro de specialibus legibus: Magiam, inquit, veram, quæ est speculatrix scientia, vt honestam expetendamque non plebeij solùm, sed reges etiam Persę sectātur. Imò regnare nemo apud illos potest, nisi sit magus, aut cum magis versatus. Malefici qui ab Hebręis mecasphim, à septuaginta pharmaci, vulgo venefici & necromantici appellantur, sunt, qui præstigijs homines seducunt, & extis ac cadaueribus futura diuinare gloriantur, & manes inuocant, atque animas mortuorum. Hi dicuntur habuisse Cham præceptorem, vt ait Ciccus Asculanus in commentarijs in sphæram, & Serenus Abbas apud Ioannem Cassianum in octaua collatione. Petrus etiam Comestor in historia ecclesiastica ait hunc Cham filium Noë fuisse magicæ artis inuētorem. Chaldei qui ab Hebreis Chasddim, à Septuaginta Chaldei dicuntur, sunt Astronomi, & qui ex hora natiuitatis, vniuscuiusque successum prædicunt. Hi authore Plinio initium sumpserunt à Belo Ioue primo astrorum scientiæ inuentore: cuius meminit Philo in libro de Abraham, & Hieronymus in commentarijs in epistola ad Hebræos. Hæ artes aliquid habebant boni, multa verò mala. Asserit Iustinus martyr in libro quæstionum à Gentibus obiectarum, nunquam his artibus vsum fuisse Danielem, nisi in rebus illis, quæ à fide & religione non abhorrebant, quatenus ratione nitebantur, nō quatenus mali aliquid continebant.

Hieron. · August. · Plinius. · Iustinus. · Origen. · Num. 22. · Laerti. · Euseb. · Philo. · Ciccus. · Serenus. · Cassia. · Comest. · Plinius. · Philo. · Hieron. · Iustin.

Somnia sua. Quorum oblitus fuerat, & quæ in memoriam reuocare non poterat.

Et mente confusus ignoro, quid viderim. Hoc est, & memoria conturbatus dum conor reminisci somnij, quod excidit, non possum illud in memoriam reducere.

Responde, rúntque Chaldæi regi Syriacè. Hoc est, sermone Babylonico, seu Chaldaico. Hucusque scripsit Daniel sermone Hebræo. Sed ab hoc loco, vsque ad visionem tertij anni regis Baltassaris, quam vidit Susis, lingua Chaldaica scripsit, quam Syriacam vocant, sed literis Hebraicis. Visio autem illa incipit capite octauo, quod iam scribitur Hebraicè.

Rex in sempiternum viue. His blanditijs vtuntur ad beneuolentiam regis captandam & colligendam. Precabantur ei vitam longissimam in hoc seculo: quæ nunquam clauderet diem suum. Vel loquuntur de vita æterna in altero seculo. Nam multi ex ijs qui falsos ac commentitios deos colebant, & idola venerabantur, immortalitatem in altera vita viris iustis reseruari putabant. Loquēs Antiochus idolorum cultor de patre suo, qui ex hac vita migrauerat, vt 2. Machabeorum libro proditum est capite 11. ait, patrē suum fuisse inter deos translatum. Et Romani veteres in exequijs funeris imperatoris de republica bene meriti, in illa vltimi diei celebritate tabernaculum construebant, in quo erat aquila, cui supponebant ignem, quo illa exagitata volabat in sublime, animam defuncti, vt ipsi credebāt, in cœlum adductura, vbi æternitatem adepta æuo sempiterno frueretur. Author est Herodianus, quem citat Blondus li. 2. Romæ triumphantis. Hanc funebre magnificentiā aliqua ex parte celebrasse Troianos tradit 11. Aeneidos Vergil. Trismegistus

2. Mac. 11. · Herod. · Blondus.

mam rationis participem esse immortalẽ. Et in 1. Pymandri dialogo vbi se huius immortalitatis facit assertorem, loquens de separatione animæ à corpore: Tunc animus, inquit, harmoniæ motione exutus ad optatam naturam reuertitur, vim propriam habens, atq; vnà cũ his, quæ illic sunt, patrẽ laudibus effert. Pythagoras & Thales Milesius, vt Laertius ait, fuerunt immortalitatis animæ acerrimi vindices & assertores. Euripides asseueranter affirmat cælos esse æterna domicilia animarum beatarum. Plutarchus in oratione cõsolatoria pulchra affert de æternis præmijs & suppliciis in altera vita, quibus animorũ æternitas comprobatur. Similiter Seneca poëta in multis tragœdijs: & alter Seneca philosophus in libro de morte immatura, & in libro naturalium quæstionum, & in multis epistol. Anaxarchus, vt refert Philo in libro, quod omnis probus liber est, & post cum Brusonius Contursinus in libro facetiarum & exemplorum 2. cùm à Necocreonte Cypri tyranno tunderetur, ac verberaretur, Cæde, inquit, cæde Anaxarchi corpus, nam Anaxarchum non vulneras. Sensit vir egregius animam immortalem non cædi, etiam si corpus verberibus cęderetur. Idẽ narrat Xiphilinus de Thrasea Petro, qui suæ ætatis Romanos fortitudine, & rerum tolerantia superabat. Nã cùm ei Nero ferrum flammamq; minitaretur. Nero, inquit, occidere corpus meum potest, me autem lædere non potest, Aelianus in lib. 11. variæ historiæ scriptum reliquit, interrogatum Cercidam Megapolitanum, qui morbo laborabat, num libenter migraret è vita: respondisse: Quidni? Delector separatione animę à corpore, quoniam ad eas oras ascẽdam, vbi videbo ex philosophis Pythagoram, ex poetis Homerum, ex Musicis Olimpum, & alios viros in omni scientiarum genere præstantissimos, qui literarum monimentis nomen sibi immortale pepererunt. Prodidit Nicepho. Callistus memoriæ lib. 11. hist. Eccle. fuisse quendam Aegyptium, qui se ab hominum cœtu in solitudinem receperat, huius veritatis adeò assertorem, vt cùm ei quidam nuntiaret patris mortem, responderet: Noli delirare: desine impie loqui, pater enim meus immortalis est. Manilius libro 4. animas asserit immortalitate muniri: Idẽ astruit Phocilides, quẽ ad hoc citat Dominicus Mirabellus. Zoroastres, quẽ refert Ioannes Picus Mirãdulanus, animas aiebat aligeras esse, & ad cælum solutas corpore volare. Iamblicus in vlti. cap. de mysterijs eãdẽ sequitur sentẽtiã: in qua etiam est Proclus Platonicus in libro de anima & angelo, ita dicens: Non est naturale animis vna cùm corporibus semper vitam degere, & in generatione versari: imo separata vita immaterialis & incorporea magis est animis consentanea. Et paulò pòst: Sicut in cælo sunt animæ iustæ, in tartaro autem impiæ, sic in generatione plures quidem prauæ sunt, paucæ autem probæ. Salustius in bello Catilinario has voces literis mandauit: Natura diuitiarum & formæ gloria fluxa ac fragilis est: virtus clara æternaq; habetur. Et alibi: Ingenij præclara facinora vti animæ immortalia sunt. Vergil. in 6. Aeneidos animas à corpore separatas viuere affirmat. Eodem modo Ouidius in 5. Metamorphoseos. Sed prius id dixit Homerus, qui animam Patrocli ad inferos iuisse asseuerat: cuius sententiam alij poetæ secuti campos Elisios excogitarunt. Acam edici Philosophi, & multo certius & firmius Stoici, vt ex eorum monimentis colligimus, aliam esse vitam aiebant, alias sedes, alias mansiones, alia domicilia, vbi vnusquisq; iuxta opera ac merita sua aut præmio, aut pœna afficiebatur. Si in hac vita legibus & pręmia proposita sũt virtutibus, & supplicia vitijs à viris, qui Remp. gubernandã suscipiunt, quanto magis in altera vita à Deo iustissimo, cuius numine, æquitate, & prouidentia mundus gubernatur? Ac cùm hic multi viri sapientia & virtute præstantes opprimantur, & in gemitibus, angoribus, iniurijs, & varijs calamitatibus versentur, contrà verò multi flagitijs irretiti, omniumque scelerum maculis imbuti affluant diuitijs, honoribus, & dignitatibus, rebusque vtantur secundis, & ad voluntatem fluẽtibus: non esse dubium, aiebant illi, quin esset mundus alter, vbi viri pietate præcellentes æternis præmijs afficerẽtur, & admirabili splendore immortalitatis plenissimo decorati, cælesti gloria, honorumque omnium abundantia cumularẽtur: & vbi improbi vitijs maculati suorum flagitiorum pœnas luerent, qui hic virtutum ornamentis nudati in sceleribus volutantur. Cùm philosophi intelligerent Deum esse iustissimum iudicem, rerum omnium moderatorem, cuius ditione ac numine omnia gerũtur, eumque qualis quisque sit, quid agat, & cogitet, intueri, piorúmque & impiorum habere rationem, absque vlla controuersia asserebant, eum vnicuique tributurum esse, quod meretur. Cùm autem id fieri in hac vita minimè aliquando viderent, alteram esse dicebant, in qua id fieret: ex quo animorum immortalitatem rectè quidẽ & pręclarè colligebant. Hac eorum ratione ductus Mahometus homo alioquin seductor & pestilens, suis sectatoribus præmia sempiterna proposuit: animarumq; immortalitatis se præbuit assertorem. Id ait aperte Pius secundus pontifex maximus, Aeneas Syluius antea vocatus in epistola, quam ad principẽ Turcorũ misit pietatis ac eruditionis plenissimã. Empedocles authore Aristotele in libro de vegetabilibus felicissimum dixit appetitum æternæ felicitatis: cuius amore se in pyram proiecit, vt dum corpus flammis expositum redigeretur in cineres, anima volaret in cœlum, vbi immortalitate potiretur. Non me fugit dixisse nonnullos, illum eam ob causam in ardentis Aetnæ specum nocte intempesta se iniecisse, vt in cœlum abiisse crederent, qui illum amplius non aspicerent. Socrates authore Cicerone in prima quæstione Tusculana admirabilem se ostendit immortalitatis animorum vindicem & defensorẽ, duplices enim vias eorum è corpore migrantiũ asseruit esse. Nam qui se vitijs polluerunt, & iura diuina atque humana violarũt, ijs deuium quoddam iter esse à concilio beatorum. Qui autem se integros castosque seruarunt, suntque, in hoc seculo vitam cœlitum imitati, his ad sedes beatissimas, ad domicilia æterna reditum patere affirmabat. Is vt Plato testatũ reliquit, cùm se mortè mulctatũ aspiceret, Magna, me, inquit, spes tenet ô iudices, bene mihi euenire qđ mittar ad

Vergil. Trisme. Pythag. Thales. Laert. Euripid. Plutar. Seneca. Seneca. Anaxar. Philo. Bruso. Xiphil. Petrus. Aelian. Niceph. Manil. Phocil. Mirab. Mirand. Iambl. Proclus. Salust. Virgil. Ouidius. Homer. Plato.

mortem. Et rogatus ab amico Critone quemadmodum sepeliri vellet: Multam, inquit, operam ò amici consumpsi, quoniam Critoni non persuasi, me hinc auolaturum. Et priusquàm venenum sumeret, has voces emisit. Quanti ęstimatis colloqui in altera vita cùm Orpheo, Museo, Homero, Hesiodo viris omni sapientia & nobilitate præstantibus? Equidem sæpe excedere è vita, si fieri posset, vellem, vt quę dico, possem inuenire. Quanta voluptate perfundar, cùm Palamedem, cùm Aiacem, cùm alios iudicio iniquorum damnatos conueniam? Qui multas eius de contemptione mortis, & de animi immortalitate sententias scire voluerit, legat eius apologiam, & dialogos Platonis, & librum Xenophontis de dictis & factis Socratis. Cùm Theramenes vir egregia laude cumulatus coniectus in carcerem iussu tyrannorum venenum vt sitiens obduxisset, reliquum ita è scypho proiecit, vt sonum redderet: quo effectò arridēs: Propino, inquit, hoc Critię. Erat enim Critias ille, qui eum incredibili odio persecutus, cædem illi fuerat machinatus. Soliti enim erant Græci inter epulas eum nominare, cui erant poculū porrecturi. Nō luderet vir illustris amplissimis constantiæ ornamentis decoratus, cùm ad exitum vitæ vocaretur, cùm iam prę cordij conceptam mortem contineret, nisi esse animam immortalem intelligeret. Quid dicam de Platone illo non solùm intelligendi, sed etiā dicendi authore grauissimo, cuius opera sunt & sententiarum amplitudine, & maiestate verborū plenissima? Is in dialogis suis, præsertim in eo, qui inscribitur Phedo, siue de animi immortalitate, multis eam rationibus comprobauit. Tantus fuit huius immortalitatis amor, quo multi flagrarunt, tanto studio eius assequendæ exarserunt, vt irruerent in interitū voluntarium. Tanquam enim essent in cœlum statim migraturi, se ipsos occidebant: vt Cleantes, Chrysippus, & ex Romanis Cato Vticensis Socraticæ traditionis imitator. Ait enim Plutarchus in eius vita, illū priusquàm sibi manus intulisset, perlegisse Platonis librum de immortalitate animi, & ad cædē sui ipsius philosophi authoritate impulsum esse. Id fecisse quoque Ambraciotem ait Lactantius Firmianus magni nominis scriptor in tertio diuinarū institutionū: qui eodē libro perlecto præcipitē se dedit, vt animæ æternitate frueretur. Incidebāt illi in errorē intolerabilē, & inexpiabilē culpā, quoniā vetat dominās ille in nobis Deus iniussu hinc nos suo demigrare. Graue scelus est occidere se hominē, sed mortē æquo animo tolerare laudabile est, & appetēdū. Debemus animū in custodia corporis retinere, nec iniussu eius à quo est creatus, est nobis ex hominū vita migrandū, ne munus assignatū à Deo feugisse videamur. At si opus fuerit, debemus pro fide, & religione, & honore Christi sāguinē fundere, ac magis gloriam eius, quàm vitā nostrā æstimare. Sed etsi illi in errore versabantur, qd irruerent in cędem voluntariam, res tamen de animi immortalitate eos non fallebat. Xenophon in Pædia inducit Cyrum morti proximū ita filijs suis loquentem: Nolite existimare filij quos admirabili prosequor amore, me cùm ab hac vita migrauero, nusquam aut nullum fore. Nam necdum vobiscum communicabant, animum meum intuebamini, sed corpus hoc esse eius domicilium intelligebatis. Eundem eum esse creditote, etiam si modò separetur à corpore. Marcus ille Tullius Latinorum decus, qui eloquentia & philosophia non solùm homines sui temporis, sed etiam Romanorum omnium memoriam superauit, in sexto libro de republica Scipionem Africanum maiorem, qui iam excesserat è vita, in hunc modum loquentem facit: Sic habeto, omnibus qui patriam conseruauerint, adiuuerint, auxerint, certū esse in cœlo ac definitum locum, vbi beati æuo sempiterno fruantur. Et interrogatus viueretne ipse, & alij, qui putabantur extincti: Imò verò, inquit, hi viuunt, qui ex corporū vinculis tāquā è carcere euolauerunt. Vestra verò quæ dicitur vita, mors est. Idem in oratione pro Sestio: Corpus, inquit, hoc est mortale, animi verò motus sempiterni. Et in libro de Vniuersitate: Qui rectè & honestè curriculum viuenti à natura datū confecerit, ad astra facilè reuertetur, non qui aut immoderate, aut intemperanter vixerit. Et in libro de legibus secundo: Omnium animi sunt immortales, sed bonorum fortiúmque diuini. In hac fuerunt sententia omnes magni philosophi: qui autem ab ea discreparūt, semper apud viros sapientes in silentio iacuerunt. Credebant viri illi virtutem esse immortalem: cùm autem virtus sit habitus in anima, aiebant fieri non posse, quin anima esset immortalis. Deinde. Omne qđ est incorruptibile, vt eorum vtar ratiocinationibus, est immortale: atqui anima est incorruptibilis, est ergo immortalis. Huius argumentationis propositionem notam per se esse aiunt, assūptionem autem ita probant, Omne quod est corruptibile, aut est corpus aut accidens, quæ possūt propter contrarietatē corrumpi: cùm autem anima nec corpus sit, nec accidens, sed natura incorporea nulli contrarietati subiecta, apertè concludunt, eam esse incorruptibilem, & ex consequente immortalem. Huc accedat locus seu centrum, in quo omnia quiescunt: cùm autem anima nostra non quiescat in hac vita, fatendum est, esse alteram, vbi illa quiescat, alioquin esset alijs creaturis infelicior. Præterea anima cum corpore copulata ab eo in vehemente rerum cœlestium cōtemplatione quasi separatur, & superans corporis statum diuina spectat, ad quæ rapitur & aspirat: & mysteria altissima intuetur, & gaudium contemplatur æternum, cuius desiderio exardescit. Quid potest cogitare immortalia, nisi ipsum sit immortale? Et quid potest ea concupiscere, nisi ea possit cum diuino fauore adipisci? His & alijs multis rationibus motus Pithagoras, Pherecides, & infiniti alij philosophi, qui ad veritatis lucem mentis oculos reuocarunt, affirmarunt animam esse immortalem & hanc doctrinam, lōgè lateque propagauerunt. Hac causa inducti veteres Romani in sepulchris literas sculpebant deorum honori dedicatas, quibus animorum immortalitatem significabant. Vidi ego hoc multis in locis, præsertim Romę, vbi cùm essem ordinis nostri aduocatus, epitaphia, antiquitates, inscriptiones vetustatis, & veterum monimenta conquirebam & inuestigabam. Quid illę sepulchrorum extructiones? Quid testamentorū diligen

Plato. Xenop. Thera. Plato. Plutarc. Lactan. Xenop M.Tul. Pithag. Pherec

diligentia? Quid propagatio nominis? Quid mortis despicientia? Quid elogia hominum significabant, nisi eos futura cogitare, & immortalitate animorum commoueri? Hæc concitauit Marcum Curtium, vt pro salute patriæ ad mortẽ curreret certissimam: & duos Decios, vt se hostium telis obijcerent: & non solùm duces, sed ipsos etiam exercitus, vt illustrem mortem ignominiosæ vitæ anteponere non dubitarent. Hæc mihi occurrerunt, quæ de animarum ratione participum immortalitate dicerem, ad eos cõuincẽdos, qui Gentium philosophorum authoritate ducuntur. Sed ne aliquis dicat me relictis literis diuinis confugere ad humanas, probabo id paucis quibusdam locis: dies enim me deficeret, si omnia vellem citare, quibus hæc animi immortalitas comprobatur.

Exod.3. Capite tertio Exodi, se vocat dominus Deum Abrahã, Isaac, & Iacob. Atqui non est Deus mortuorũ, sed viuentium: ergo illi post mortẽ viuunt. *Matt.22.* Hoc argumẽto vsus est Christus dominus apud Matthæum cap. vigesimo secundo. *3.Reg.27.* Tertio libro Regum cap.27. scriptum legimus dixisse Eliam, cùm suscitare vellet filium hospitæ suæ: Domine Deus meus, reuertatur obsecro anima huius pueri in viscera eius. *Tob.2.* Ergo anima illa à corpore separata viuebat. Iustus Tobias verba hæc emisit, quæ sunt in secundo eius capite literis mandata: Filij sanctorum sumus, & vitam illam expectamus, quam Deus daturus est ijs, qui fidem suam nunquam mutant ab eo. *Eccl.vlt.* Et Salomon capite vltimo Ecclesiastis: Reuertatur puluis in terram suam, vnde erat, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. *Sap.5.* In libro sapiẽtiæ ostenditur apertè tam iustos quàm impios in altera vita esse, ex longa illa oratione, cap.5. mandata, qua ibi damnati vtuntur. Christus Iesus discipulis suis dicebat capite decimo euangelij autho- *Matt.10.* re Matthæo: Nolite timere illos, qui occidũt corpus, animam autem nõ possunt occidere, sed potius timete eum, qui postquam occidit, habet po- *Luc 16.* testatem mittendi in gehennam. Et apud Lucam capite 16. Facite vobis amicos de mãmona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Diuus Paulus in epistola posteriore ad Corinthios: *2.Cor.15.* Scimus, inquit, quoniam si terrestris domus dissoluatur, quòd ædificationẽ habemus ex Deo domum non manufactam, sed æternam in cælis. *Phili.1.* Et in epistola ad Philippenses: Cupio dissolui, & esse cum Christo. Sanctorum doctorum auctoritates non cito ob earum infinitatem: pleni earum sunt libri, plena est recentiũ memoria, & antiquorũ vetustas. Omnes enim id asseruerunt, qui nomen suum æternitati commẽdarunt. Sed quid mirum id Christianos non solùm fateri, sed profiteri, cùm etiam Gentes à fide alienatæ id senserint, quemadmodum ex hoc Danielis loco colligitur.

Sermo recessit à me. Hoc est, res ipsa mihi excidit ex memoria. Accipi sermonem & verbum pro re ostendimus capite superiore in annotationibus ex Hebræo, verba illa explanantes: Omne verbum sapientiæ. *Eudox.* Eudoxus ita explanat: Memoriam visionis non habeo: nec narrare possum.

Somnium & coniecturam eius. Hoc est, visum in insomnijs, ciúsque interpretationem, & explanationem.

Peribitis, & domus vestra publicabuntur. Interficiemini, & bona vestra proscribentur. Dura profectò aduersus coniectores, & iniusta lex, atque inhumana comminatio, deducta non à ratione, qua rex erat alienatus, sed ab ira, qua erat incensus. Qui fieri poterat, vt scientia humana possent illi consequi, quid ille somniauerat? Et tamen non solùm interpretationem somnij, sed ipsum somnium ab ipsis perquirebat.

Somnium igitur, & interpretationem B eius indicate mihi. Responderunt: secundò, atque dixerunt. Rex somnium dicat seruis suis & interpretationem illius indicabimus. Respondítq; rex, & ait: Certè noui, quòd tẽpus redimitis, sciẽtes quòd recesserit à me sermo. Si ergo somniũ nõ indicaueritis mihi, vna est de vobis sentẽtia, quòd interpretationẽ quoque fallacẽ, & deceptione plenam composueritis, vt loquamini mihi donec tẽpus pertrãseat. Somnium itaque dicite mihi, vt sciam, ꝙ interpretationem quoque eius loquamini. Respondentes ergo Chaldæi coram rege dixerũt: Nõ est homo super terram, qui sermonem tuũ ô rex possit implere. Sed nec regũ quisquã magnus & potens verbũ huiuscemodi sciscitatur ab omni ariolo, & mago, & Chaldæo. Sermo eñ, quem tu quæris rex, grauis est, nec reperietur quisquam, qui indicet illum in cõspectu regis, exceptis dijs, quorũ non est cum hominibus conuersatio. Quo audito rex in furore, & in ira magna præcepit, vt perirent omnes sapientes Babylonis. Et egressa sententia sapientes interficiebantur: quærebantúrque Daniel & socij eius, vt perirent. Tunc Daniel requisiuit de lege ac sententia ab Arioch principe militiæ regis: qui ingressus fuerat ad interficiẽdos sapientes Babylonis. Et inter- C rogauit eum, qui à rege potestatem acceperat, quã ob causam tam crudelis sentẽtia à facie regis esset egressa. Cùm ergo rẽ indicasset Arioch Danieli, Daniel ingressus rogauit regẽ, vt tempus daret sibi ad solutionem indicandam regi. Et ingressus est domum suam, Ananiæque, & Misaeli, & Azariæ socijs suis indicauit negotium, vt quærerent misericordiam à facie Dei cœli super sacramento isto: & non perirent Daniel & socij eius cum ceteris sapientibus Babylonis. Tunc Daniel mysterium per visionem nocte reuelatũ est. Et benedixit Daniel Deũ cæli: & locutus ait: Sit nomẽ domini benedictum à seculo, & vsque in seculum, quia sapientia & fortitudo eius sunt. Et ipse mutat tem-

pora & ætates: transfert regna, atque cõstituit: dat sapientiã sapientibus, & scientiam intelligentibus disciplinam. Ipse reuelat profunda & abscondita, & nouit in tenebris constituta: & lux cum eo est. Tibi Deus patrum nostrorum confiteor, téque laudo, quia sapientiam & fortitudinẽ dedisti mihi. Et nunc ostendisti mihi, quæ rogauimus te, quia sermonem regis aperuisti nobis.

Somnium igitur. Vrgebat eos acriter rex tyrannum potius agens quàm regem. A iustitia recedebat, nulla æquitate vtebatur, nulla lenitate, nulla misericordia, nulla ratione. Quare rex dici nullo modo merebatur. Saul cùm regnaret multis annis, vt ex primo libro Regum constat & ex cap. 13. Actorum apostolicorum, duobus tamen solùm dicitur regnasse capite 13. primi Regum. Nam illis tantùm iustis legibus & sanctis institutionibus rempublicã administrauit: non solùm hostes, sed seipsum vicit, & in pristina virtute permansit. At cùm se amplissimis officiorum ornamentis spoliaret, & flagitijs irretiret, atque innocentem Dauidem ad ferrum flammámq; vocaret, nomen regis meritò amisit. Fuerant hi sapientes regi gratissimi, & vide, quam exigua causa eos ad perniciem vocet. Obtinuerant diuitias, honores, authoritatem, nominis amplitudinem: & hæc diu, & multo labore quæsita vna eripiebat hora. Aman qui summa gratia apud regem Assuerũ valebat, eodẽ die quo fuit ab Esther ad splendidum conuiuium cum eodẽ rege vocatus, fuit ab eo occisus, & ligno suspensus. Aegyptius qui emerat Ioseph, quẽ magno fauore prosequebatur, eum ob coniugis dolum in carcerem coniecit. Serenitas hyemis, aura æstiua quies maris, lunæ status, fauor principum, omnia hæc paria sunt. Alexander Magnus Parmenionem, Philiotam, Clitum, & Callisthenẽ, quos ardenter amabat, in quos bene meritos quidem incredibilia beneficia contulerat, ita ab amicitia sua disiũxit, vt nunquam postea potuerint cum eo in gratiam reduci: imò fuerũt ab eo vita priuati. Lege Quintum Curtium, Plutarchum, Paulum Orosiũ, qui hæc literis mandarunt. Nihil est voluntate principum mutabilius, nihil inconstantius. Nulla molendinaria, nulla figuli aut currus rota est mobilior. Non plures habet colorum varietates mensis Martius, quàm mutationum principũ voluntas. Quare non in illis qui sunt instabiles, sed in Deo, qui ait apud Malachiam: Ego dominus, & non mutor, est fiducia nostra collocanda.

1.Reg. Act.13. 1.Reg.13. Esther. 6. & 7. Gen.39. Q. Cur. Plutarc. Orosius. Malac.3.

Certè noui, quod tempus redimitis. Hoc est, verè scio vos tempus extendere, & deducere verborũ anfractibus, vt à manibus meis eripiamini. Vel sic: Planè intelligo vos emere opportunitatem euadendi mortis periculum. Redimere tempus apud Paulum capite quinto epistolæ ad Ephesios est quærere & sumere occasionem euadendi à periculis: ita enim ait: Videte fratres, quomodo cautè ambuletis, non quasi insipientes, sed vt sapientes redimentes tempus, quoniã dies mali sunt. Quibus verbis docet esse nobis cautè ambulandum instar sapientium viatorũ, qui diebus periculosis vel propter aeris perturbationem, vel propter hominum insidias iter facientes quærũt & veluti emunt opportunitatem euitandi pericula. Non expectant, vt sibi occasio occurrat, sed ipsi eam emunt, vt in via proficiant. Itaque & apud apostolum, & hoc loco redimere tempus est occasionem quærere declinandi pericula.

Ephes.5.

Non est homo super terram. Acsi dicant: Humana à nobis require, non diuina: quæ naturaliter dici possunt, non quæ sunt super naturam, quæ humanam superant sapientiam. Non est in hac vita, qui quod postulas, valeat implere.

Exceptis dijs. Fatentur sapientes Babylonij solius Dei esse præscientiam futurorum. Etsi in multitudine deorum errabant, Deum tamen esse credebant omnia præterita, præsentia, futura cognoscentem. Nemo est tam immanis & incultus, cuius animum non imbuerit alicuius Dei opinio.

Rex in furore & ira magna præcepit. Hoc est, cũ impetu, & vehemente indignatione. Accipitur in pro cum. vt capite sexto epistolæ Pauli ad Romanos: Stipendia enim peccati mors: gratia autem Dei vita æterna in Christo Iesu domino nostro. Acsi dicat: Præmium peccati est mors æterna: præmium autem gratię est vita æterna cum Christo Deo nostro: Vel sic: Stipendium peccati est exitium æternum: sed vita æterna datur nobis ex gratia per Christum Iesum: nostra enim opera sine gratia vitam æternam non merẽtur. Vbi particula, in, accipitur pro per: vt capite primo ad Galatas: In me clarificabant Deum. Et capite primo ad Hebræos: Multifariam multísq; modis olim Deus loquens patribus in prophetis: nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio. Hoc est, antiquis locutus est per prophetas, nobis autẽ per filiũ. Ita intelligunt nonnulli illud Gen. cap. 1. In principio creauit Deus cœlũ & terrã. Hoc est per principium, quod est Christus. Ipse enim apud Ioan. cap. 8. interrogatus quis esset: Principium, inquit, qui loquor vobis. Poterit igitur hoc Danielis loco particula in accipi pro cum, & pro per.

Rom.6. Galat.1. Hebr.1. Gen.1.

Præcepit, vt perirent. Intolerabilis ira profectò: cùm regem nihil minus deceat. Vt grandines & & procellæ sunt in parte aeris terræ proxima ac citima: in suprema autem non inueniuntur: ibi enim summa viget serenitas & placabilitas: sic furor & ira & cæteræ huiusmodi tempestates etsi perturbãt aliquãdo subditos, in dignitate tamen regia nõ debent inueniri, sed securitas & trãquillitas. Cùm Christus ingredi vellet Hierosolymã mansuetudine septus, ait Matthæus cap. 21. impletam fuisse hanc Zachariæ vaticinationem: Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus venit tibi mansuetus. Castitas, abstinentia, cæteræque huiusmodi virtutes regi quatenus homo est, quemadmodum aliis congruunt hominibus: at mãsuetudo cum iustitia cõiũcta cõuenit illi, quatenus rex est. Ideo nõ ait: Ecce rex tuus venit tibi castus, & abstinẽs, sed mãsuetus. Quẽadmodũ Saturnus qui ex stellis errantibus summũ tenet locũ, motu naturali tardissimè agitur in orbem: sic qui est in excelsa dignitate cõstitutus, nulla debet esse insana iracundia

Similitudo Matt.21. Zach.9. Similitudo

dia cōcitatus, ſed leni animo ac remiſſo ad ſeue
ritatem moueri, ne in re graui immanitate duca
Prou.27. tur,& temere præcipitetur. Nam vt ait in Prouer
biis Salomon: Ira non habet miſericordiam,nec
Eccleſ.7. erumpens furor. Et in Eccleſiaſte: Ne ſis velox
Similitudo. ad iraſcendum. Vt muſicus citharœdus chordas
diſſonantes non ſtatim reſecat,& abijcit, ſed ſen
ſim intendens aut remittens ad concētus tempe
rantiam adducit: ſic qui rempublicam guber-
nandam ſuſcepit,leniter debet eos corrigere,qui
in crimen inciderunt, non intemperanter puni-
re,& protinus de medio tollere: niſi aliter exigat
iuſtitia,cuius habenda eſt ratio,vt reſpublica cō
ſeruetur. Aliquādo enim ſeueritate opus eſt. Sed
debet princeps reos audire, & eū implorantibus
Pſal.19. aures præbere. Id quod nos habemus in pſalmo.
19. Domine ſaluum fac regem, & exaudi nos in
die,qua inuocauerimus te: poteſt rectè verti ex
Hebræo: Domine ſaluum fac regem, qui exau-
diat nos, quacunque die inuocauerimus eum. Pe
tebat populus à Deo regem, qui eos placatè e-
xaudiret.

Egreſſa ſententia ſapientes interficiebantur. Pro
ſententia eſt in Chaldæo lex. Voluit impius ty-
rannus,vt eius ſententia pro lege haberetur. Sed
videte,qualis fuerit ſentētia: crudeliſſima, & ex
intolerabili ſuperbia & iracūdia deprompta. So-
let principatus ſecum ferre aliquando ſuperbiā,
inſolentiam, immanitatem, & alias huiuſmodi
peſtes,ijs præſertim, qui ſe exiſtimant eſſe ad om
nia ſumma natos. His morbis obcæcati nonnul-
li principes non ſolùm ipſi in tenebris verſantur,
ſed alijs ipſas tenebras offundunt: iacent omnia
apud illos craſſa ac tetra caligine circūfuſa. Pro-
mittens Deus fore regem Hieroſolymæ ex pro-
genie Dauidis, hæc protulit verba cap. vndeci-
3.Reg.11. mo libri tertij Regum mandata. Vt maneat lu-
cerna Dauid ſeruo meo cunctis diebus corā me
in Ieruſalē. Lucernam appellat reges,quòd & ip-
ſi illuminati eſſe debeant,& alios ſapientia,iuſti-
Matth.5. tia,virtute & exemplo illuminare. Ad eos illud
poteſt accommodari, quod Deus eccleſiaſticis
dixit pontificibus: Vos eſtis lux mundi. At illi
non lux,ſed caligo dici merentur,qui eſtrenati ſi-
bíque præſidentes peruertunt iura diuina atque
humana, propter eum quem ſibi ipſi opinionis
errore finxerunt principatum. Hinc efficitur, vt
eorum decreta non leges aliquando,ſed monſtra
& portenta dici mereantur. Lex domini,vt ait di
Pſal.18. uinus pſaltes,eſt immaculata, conuertēs animas.
Vel vt poteſt ex Hebræo transferri: Lex Dei eſt
omnibus numeris abſoluta tranquillas reddens
animas. Et ab ea omnes aliæ iuſtæ leges deriuan
Auguſt. tur,vt ait diuus Auguſtinus libro primo de libe-
ro arbitrio. Illud pſal.118. Iniquos odio habui, &
legem tuam dilexi: poteſt rectiſsimè verti ex
Pſal.118. Hebræo: Ramos odio habui, & legē tuam dile-
xi. Nomē hoc ſcaphim quo ibi vtitur pſalmogra
phus,iniquos ſignificat,& ramos. Leges huma-
nas ramos appellat, quòd à diuina lege tanquam
rami ab arbore præcidantur. Sed quia Gentes i-
dolorum cultrices ſolebant legibus ſuis multa
miſcere execranda, ab omni ratione abhorrētia,
aiebat diuinus vates ſe eas odiſſe, legē autē Dei
amore proſecutum eſſe. Non oderat legē huma-
nam iuſtā,quæ eſt rationis diſpoſitio, & præcep-
tio in bonū cōmune à republica lata, vel ab eo,
qui eā gerendā curauit: ſed eas,quæ ſunt à ratio-
ne diſcrepātes, & à lege diuina abhorrentes. Ac
quoniā à Dei lege debent deduci, oportet eſſe le
giſlatores ſapiētes. Lex enim iuſta quæ in ſapien
tia nititur,eſt origo, à qua ciuitatis ſalus dima-
nat, iuxta id quod ait cap. Prouerb.13 Salomon: *Prou.13.*
Lex ſapientis fons vitæ. Huiuſmodi leges ſunt
reipublicæ fundamenta. Id volens pſalmogra-
phus ſignificare, inducit amicos ſuos ita loquen- *Pſal.10.*
tes: Quoniam quæ perfeciſti, deſtruxerunt. Pro
quo poteris vertere: Quoniam fundamenta de-
ſtruxerunt. Id intuens animo Symmachus tran- *Symm.*
ſtulit: quoniam leges deſtructæ ſunt: quam trāſ-
lationem refert Heſichius, & poſt eum Flami- *Heſichi.*
nius. Et eodem modo tranſtulit Hieronymus. *Flamin.*
Vocabulum Hebræum ſignificat fundamenta: *Hieron.*
ſed quoniam per ea ſignificantur leges,potius ad
ſenſum quàm ad verbum reſpicientes, leges po-
ſuerunt. Vt ædificia ſtabiliuntur firmis fundamē *Similitudo.*
tis: ita reſpublicæ iuſtis legibus. Non erunt autē
iuſtæ,niſi ab illa ſapientia deriuentur, quæ dicit,
capite Prouerbiorum octauo: Per me reges re- *Prou.8.*
gnant,& legum conditores iuſta decernunt. Ac
quia lex Dei omnes alias leges facilè ſuperat, nar
rat diuina ſcriptura capite vndecimo libri quarti *4.Reg.11.*
Regū, fuiſſe principem Ioas productū in mediū
populi à ſacerdote, qui poſuit ſuper eum diade-
ma & teſtimonium, & fuit illic in regia dignita-
te conſtitutus. Diadema erat corona regia,& te-
ſtimonium liber diuinæ legis. Quo die filius re-
gis gubernaculum regni accepit,fuit corona re-
gia redimitus, ſuper quā erat liber legis diuinæ.
Intuere obſecro admirabilem illam religionis ce
remoniam: cùm princeps in ſolio collocabatur
regio, ponebat ei ſacerdos in capite diadema, qđ
erat inſigne regni,& ſuper illud librum diuinæ le
gis,vt intelligeret,quanti eam deberet æſtimare,
quæ ſuper diadema collocabatur in capite, vbi
eſt ſedes memoriæ,ex qua illā nunquā ei excide-
ret, quiupotius ille iuxta eā gubernaret. Et vt cle
mentiā amplecteretur,oleo vngebatur,quo tran *1.Reg.10.*
quillitas & miſericordia ſignificantur: vt literæ
diuinæ multis in locis prodiderunt. Volentes ve *4.Reg.9.*
teres Aegyptij innuere eſſe clementiam à rege mi
rum in modum colendam, & immanitatem reii
ciendam,& ab ea ſuperandam, ſceptrum regium
habebant inſignitum in ſummitate capite cico-
niæ,per quam intelligebant pietatem, & in imo
pede hippotami,per quem acerbitatem & crude
litatem ſignificabant. Quoddam huiuſmodi ſce-
ptrū fuiſſe Romæ ſculptum in tabula ænea anti-
qua, aſſerit in Hieroglyphicis Pierius Valeria- *Pierius.*
nus. Sed quorſum quærimus ſymbola & obſcu-
ra Hieroglyphica, cū apertè dicat in Prouerbiis *Prou.20.*
diuina ſcriptura capite 20. Miſericordia & veri- *Prou.11.*
tas cuſtodiunt regē, & roboratur clementia thro
nus eius. Et capite vndecimo: Clementia præpa-
rat vitam? De iuſto rege ait Eſaias capite decimo *Eſai.16.*
ſexto. Præparabitur in miſericordia ſolium,& ſe
debit ſuper eo. Vbi miſericordia refertur ad re-
gē: etiam ſi poſsit ad Deū referri,vt ſit ſenſus, Ob
Dei miſericordiā præparabitur & ſtabilietur re-
gnum Dauidis. Iuſti qui miſericordiam ſibi ante
oculos ponunt cum iuſtitia coniunctam, non fe-
rūt iniuſta decreta: ſed impij,quibus Eſaias cap. *Eſai.10.*
decimo

decimo his verbis perpetuam perniciem minatur: Væ illis, qui condunt leges iniquas. Infelices illi sunt, qui iracundia inflammati promulgant leges asperas, sanguine humano scriptas, & sententias ferunt crudelitate plenas, cuiusmodi fuit hæc Nabuchodonosoris, vt ait hoc loco Daniel.

Quærebatúrque Daniel, & socii eius, vt perirent. Nimirum Ananias, Azarias, & Misael: Omnes enim hi in numero sapientium habebantur. Tāta erat perturbatio in aula regia, tam sæua in ciuitate, & tam repentina tempestas, vt omnes qui sapientes habebantur, ad cædem sine culpa vlla quærerentur. Vt accidit aliquando, vt cœlo maximè tranquillo sæua subitò & inexpectata oriatur procella: sic in rebus mirum in modum secundis, & ad voluntatem fluentibus grauissima interdum & inopinata incidit rerum perturbatio. *Similitudo.*

Tunc Daniel requisiuit de lege ac sententia. Hoc est de decreto interficiendi omnes sapiētes. Cùm enim non adesset cum alijs sapientibus, quando rex de eorum cæde tulit sententiam, voluit totā causam intelligere. Quare interrogauit Arioch principem carnificum, qui à rege iussus ingressus fuerat ad occidendos sapientes: qua in re eā ob causam fortasse non multam adhibebat diligentiam & festinationem, quia inuitus exequebatur regis præceptum, cuius insanā aspiciebat immanitatem. Sed quæres: quare Daniel & socij eius non fuerint ingressi ad regem cum aliis sapientibus, & lata sententia iubebatur cum cæteris ad exitium vocari. Existimo fuisse totum hoc Chaldæorum inuidia conflatum. Audientes enim omnes sapientes à rege vocari, eisque præmia proponi, si somnium interpretarentur, timuerunt, ne Daniel, cuius sapientiam videbant, eos superaret, esétq; ei palma in interpretatione somnij reseruata. Et postea ob inuidiam fuit in foueam leonum coniectus. *Infrà 6.* Aspice illorum hominum maleuolentiam, & inuidiæ vim. Ac illū, quem ad præmium non vocarunt, ad mortem iniustam vocari volebant. Est inter mortales labes hæc & macula virtuti, sapientiæ, prosperitati inuidere, & benefactorum florem infringere. Est enim inuidia ægritudo & dolor ex aliorū rebus secundis animum crucians & transfigens. Quemadmodum lignum intra se gignit tineam, quæ illud lædit & corrumpit: sic maleuolus in animo suo inuidentiam alit, quæ illum conficit, & exedit. *Similitudo.* Dum vir clarus multis laudibus admirandus ob egregias virtutes & rerum gestarum gloriā, & insignia eruditionis monumenta in hominū cœtu celebratur, improbus inuidia motus ardet, & tabescit, & ad scelera nefaria incitatur. Nihil est, quod vehementius concitet ad impia facinora cōmittenda, quàm inuidia. Ea exagitatus diabolus vt capite tertio Genesis memoriæ proditū est, aggressus est Heuam in horto amœnissimo, eique persuasit, vt prohibitū fructū comederet, *Gen. 3.* funestum illum quidē, atq; ærumnarum nostrarum principiū & fontem, ad quem illa Adamum primū nostrum parentem inuitauit. Excitata tētationis tempestate obrēperauit statim eorū voluntas appetentiæ, corruit gratia, orta est mors, & admirabilia virtutum ornamenta ceciderunt. Id voluit diuina scriptura capite secundo libri Sap. *Sap. 2.* significare dicēs: Inuidia diaboli introiuit mors in orbem terrarum. Inuidia exagitatus Cain fratri suo Abel innocentia insigni exitium crudelissimum parauit. Eum appellat iustum Christus apud Mattheū capit. 23. & diuus Ioannes capite tertio primæ suæ epistolæ opera eius appellat iusta. *Matt. 23.* *1. Ioan 3.* Et Iudas Thadæus in canonica sua: Væ illis, inquit, qui in via Cain abierunt. *Iud. 1.* Filij Iacob fratrem suum Ioseph virtute præditum, atque diuinis muneribus cumulatum, inuidia ducti vendiderunt: qui ob honestatem qua erat munitus, fuit in Aegypto in carcerem coniectus. *Gen. 37.* *Gen. 39.* In his calamitatibus versatus, cùm esset munitus magnitudine animi, contemptione voluptatum, tolerantia rerum humanarum, virtutibus denique omnibus vt mœnibus septus, nunquam fuit expugnatus, nec à gradu firmitudinis deiectus. De illo ait Psalmo 104. diuinus citharœdus: Humiliauerūt in compedibus pedes eius, ferrum pertransit animam eius. *Psal. 104.* Acsi dicat: Fuerunt pedes eius vincti catenis ferreis, quorum dolor vsque ad animum eius penetrauit. Vel ferrum hoc est catena ferrea pertransit animam eius, hoc est ipsum Ioseph: solet enim lingua Hebræa animam accipere pro animante. Et in libro sapientiæ de illo scriptum legimus: Hæc nimirum sapientia venditum iustum non dereliquit, sed à peccatoribus liberauit eum: descendítque cum illo in foueam, & in vinculis non dereliquit illum. *Sap. 10.* Cùm Dauid diuino auxilio fretus superbum Goliam in singulari certamine occidisset, & de eo honorificè triumpharet, tanta inuidia incensus est rex Saul, vt de eius cæde, qui pro ipsius vita se morti obiecisset, cogitaret: præsertim cùm mulieres Hierosolymitanas vidisset ob eius triumphum lætitia exultantes, eúmque in gloria militari sibi ipsi præferentes. *1. Reg. 17.* *2. Reg. 18.* Videntes Scribæ & Pharisæi & princeps sacerdotum magnificum Christi introitum in ciuitatem sanctam, audientésque pueros eius gloriam concinentes, clamantes: Osana filio Dauidis, non potuerunt eius gloriam æquo animo tolerare. *Matt. 21.* *Luc 19.* Aspicientes illustria eius miracula diuinitatem ipsius testificantia, tanto ardebant odio, tanta inflāmabantur inuidia, vt eum eam ob causam decernerent interficere, ob quā summa obseruantia eum colere deberent. Et colligentes concilium dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? *Ioan. 11.* Ideò Euangelista hæc verba literis mādauit: Sciebat Pilatus, quod per inuidiam tradidissent eum. *Mar. 15.* Quantò virtus alicuius est illustrior, tantò in illum vehementiore flamma ardet inuidia. Vt fulmen altiora petit fastigia, quæ feriat: sic inuidia sublimiorem gloriam insectatur, vt eam deiiciat. *Simile.* Hac concitati improbi homines sanctos Christi Apostolos & martyres fide, religione, omníque virtutum genere excellentes variis supplicijs affecerunt. Hæc Apostolorum imitatores Athanasium, Chrysostomum, Hilarium, & multos alios omni sapientia & nobilitate præstantes eiecit in exilium. Magnorū virorū virtutē imitatione dignam, non inuidia, inuidi homines odio prosequantur. Nec solùm post Euangelium, sed etiam vigente vetere lege. Vnde Apostolus capite vndecimo epistolæ ad Hebræos: Alij inquit, ludibria, *Heb. 11.*

& ver

& verbera experti, insuper & vincula & carceres, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt. Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus. Hæc ille. At viri illi calamitatibus illis affecti nec ærumnosi erant, nec infelices. Nam non magnitudo animi eorum torquebatur, non fides, non religio, non constantia: non denique animi ipsi cruciabantur, qui benefactorum rerúmque præclarè gestarum præsidio muniti, cùm corpora expugnarentur, expugnari, profecto ipsi nunquam potuerunt. Iactas ab impiis nefarias in seipsos iniurias intelligebant, peruenisse ad seipsos nunquam putarunt. Si voluerimus ad monumenta vetustatis respicere, & humanarum historiarum repetere memoriam, videbimus eiectos fuisse in exilium ex Romanis Scipionem Africanũ, Marcum Tullium, Aeneum Senecam Cordubensem, quorum primus fuit decus rei militaris, alter eloquentiæ, tertius philosophiæ. Athenienses expulerunt patria Themistoclẽ & Aristidem duo lumina Græciæ. Lacedæmones Demarathũ & Lycurgum, alterum strenuum ducem, alterum insignem legislatorem. Ex Sicilia fuerunt relegati Philistius historicus, & Dion Siracusanus philosophus, magni nominis authores. Lege Plutarchum, Titum Liuium, Suetonium Trãquillum, Dionem Cassium, Aelium Spartianum, Iulium Capitolinum, Trebelium Pollionem, Flauium Syracusanum, Polybium, Appianum Alexandrinum, & alios historicos, & inuenies infinitos viros de republica benemeritos, honestate, eruditione, & rerum gestarum gloria præstantes, fuisse à suis ciuibus contumelijs incredibilibus affectos, & patria pulsos. Dies me deficeret, si eos omnes vellem numerare, qui ob rectè facta fuerunt per improborum inuidiã intolerandis calamitatibus oppressi. Legimus hoc in libris, & aspicimus illud oculis nostris mœrorem augentibus, qui quæ alij audiunt, ipsi intueri coguntur. Est sine dubitatione vitæ præstantis status multis inuidiæ telis expositus, & innumeris aliquando ærumnis afflictus. Hoc intelligebant veteres Romani, qui victores in triumphis gestabant monile quoddam, cordis habens effigiem, in quo remedia includebãt, quæ aduersus inuidiam valere putabant: vt ait in Hieroglyphicis Pierius Valerianus. Appellabatur bulla monile illud inuentum à Pythagora, vt asserit Ausonius. Magna profectò pestis est inuidia, quę dum alijs damnum inferre conatur, possessorem suum interficit, cùm illum rebus aliorum secundis tabescere facit. Vt qui lippitudine & oculorũ morbo laborant, lucem respuunt, tenebris autem oblectantur: sic inuidi prosperitatem aliorum nolunt intueri, eorum verò calamitatibus exultant. O insaniam intolerandam! Quid potest insipientius excogitari homine inuido? Alit amẽs in corde rabidos inuidiæ motus, qui eũ dilaniãt, similis Actæoni, qui à canibus quos alebat, fuit dilaceratus, vt viri docti fictis fabulis memoriæ prodiderunt. Qua de re poteris videre Fulgentiũ in Mythologijs, & Apollonium libro 4. Dum Crocodilus in Nili littore somno sopitus dormit: habet os apertum: cùm autẽ sit animal vastum, ingreditur bestiola quædam per os eius, vt Plinius testatur, quæ ipsius viscera consumit, & transfigit. Ita dũ homo odio torpescit, ingreditur in cor eius inuidia, quæ illum lacerat, & corrodit. Ex quo eum maiore pœna dignum poteris iudicare, quàm Crocodilum: nam hic damnum suum admittit dormiens, ille vero vigilans. Nisi dicas, Crocodilum esse somno corporis captum, inuidum verò sopore ignorantiæ sopitum. Sed non rectè potest dici dormiens, qui ad aliorum vigilat perniciem & seipsum cruciat. Alia vitia possunt aliquam voluptatẽ secũ ferre, inuidia nullam. Quare nullam habent excusationem. In epistola ad Demetriadẽ ait ita diuus Hieronymus: Oro te, quid inuido delectationis præstet inuidia, quem secretis quibusdam conscientiæ vngulis liuor ipse discerpit, & alienam felicitatem, tormentum facit? Magnus Basilius inuidum cum vipera cõparauit, vt enim illa concipit prolem, quæ vt aiunt, sibi ventrem abrumpit, vt exeant: sic inuidus inuidiam gignit, quem cor sibi corrodit, & exulcerat. Chrysostomus virum beneuolum confert cum columna recta, inuidum verò cum obliqua ruinam minante. Nam quemadmodum columna recta pondere confirmatur, obliqua verò eo vadit ad latus, & concidit: sic benignus & pius homo aliorum benefactis roboratur, quibus inuidus tabescit, & ruinam parat in seipsum. Alanus in libro de planctu naturę his verbis inuidiã definit: Ea est erroneæ cæcitatis abyssus, humanæ mentis infernus, contentionis stimulus, corruptionis aculeus. Menander inuidũ hostem sui ipsius vocat. Socrates inuidiã animi serram appellat: alij venenum pestiferũ multis nascens in locis. Nam vt Plutarchus, etsi possumus inuenire regionem, vbi non nascantur venena, non tamen regionem, quę non alat inuidiã. At nos detestemur illam: nam vt capite 17. Prouerbiorum ait Salomon, qui ruina lætatur alterius, non erit impunitus. Et capite vigesimotertio: Ne comedas cum homine inuido, & ne desideres cibos eius. Et diuus Paulus cap. 5. epist. ad Gal. Non efficiamini, inquit, inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes. Et diuus Petrus secundo capite prioris suæ canonicæ: Deponite omnem malitiam & inuidias, & omnes detractiones, sicut modò geniti infantes. Execremur igitur hanc pestem, hanc hydrã multorum capitum, hanc Lernam malorum. Et charitatem amplexantes nulla vi labefactãdam, demus operam, ne animum, in quo est veræ nobilitatis sedes & domicilium, inuidentia & maleuolentia deformemus.

Tam crudelis sententia à facie regis esset egressa. Hoc est, à præsentia eius. Accipi faciem pro præsentia indicat psalmographus, cùm ait: Non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ. Hoc est, propter præsentiam iræ tuæ. Et statim: Non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum. Et paulò post: Putruerunt, & corruptæ sunt cicatrices meæ à facie insipientiæ meæ. Cicatrices appellat pestilentes affectiones, quas cũ sanatas esse putamus, ita sæpe corruptas inuenimus propter inscitiam nostram, vt peiore loco videamus esse nostrã salutẽ, quàm antea. Vel accipitur hoc Danielis loco facies, pro ira. Interrogauit enim, Daniel

[Marginalia: Plutarc. Liuius. Sueton. Dion. Caßi. Spartia. Capit. Trebel. Flauius. Polyb. Appia. — Pierius. Auson. — Similitudo. — Fulgen. Apoll. Similitudo. — Plinius. — Hieron. — Basilius. Similitudo. — Chryso. Similitudo — Alanus. — Menan. Socrat. — Plutar. — Dissim. Prou. 17. Prou. 23. Gal. 5. — 1. Pet. 2. — Psal. 37.]

niel principem carnificum, cur tam immane decretum ab ira regis egressum esset. Accipi autem faciem pro ira indicat scriptura multis in locis. Cùm Agar affligeretur à Sarai, coniecit se in fu- *Gene.16.* gam: & interrogata ab angelo vnde veniret; A facie, inquit, Sarai dominæ meæ ego fugio. Hoc *Leu.20.* est, ab ira eius declino. Eodem modo Leuitici vigesimo: Ego ponam faciem meam contra illum, ait dominus. Et capite vigesimoprimo libri pri- *1.Reg.21.* mi Regum: Fugit in die illa Dauid à facie Sau- *Psal.50.* lis. Et psalmo. 50. Auerte faciem tuam à pecca- *Ioan.2.* tis meis. Et Ionæ secundo: Surrexit Ionas, vt fugeret in Tharsis à facie domini. Vbi facies accipitur pro ira. Aut fortasse pro præsentia, & dominus ꝓ propitiatorio in arca Dei: vt sit sensus: Surrexit Ionas, vt fugeret à terra sancta, vbi conspiciebatur propiciatorium in arca Dei. Vel à facie regis: hoc est eius animo: pro eo enim acci- *Iob.23.* pitur aliquando facies: vt apud Iob capite vige- *Psal.9.* simotertio. Nec faciem meam operuit caligo: Hoc est, nec tenebræ cooperuerũt animum meũ. Et psalmo nono: Auferuntur iudicia tua à facie eius. Et paulo pòst: Auertit faciem suam, ne videat in finem. Impij enim tenebris circumfusi animum auertunt à luce propter mundi potentiam & voluptatem, quibus elati perpetuam sibi *Ier.5.* felicitatem pollicentur. Et Ieremias capite quinto: Indurauerunt, inquit, facies suas supra petram. Hoc est corda sua saxis duriora reddiderunt. Potest hoc Danielis loco sumi facies pro ore, vt sit sensus: Quare tam aspera & inhumana sententia exit ab ore regis? Ita accipitur primo *Esther.1.* capite Esther, vbi Mamucham dixit regi Assuero: Si tibi placet, egrediatur edictum à facie tua.

Daniel ingressus. Subaudi ad regem Nabuchodonosore, à quo petijt, vt daret sibi tempus ad solutionem somnij aperiendam. Fisus diuinæ misericordiæ tempus postulauit: non quòd crederet, se ingenij acumine, mentísque perspicacitate somnium regis, eiúsque interpretationem inuenturum, sed vt pias ac ardentes preces funderet ad Deum, cuius pietate nitebatur. Omnem nanque spem, mentem & cogitationem in Deo figebat ac locabat.

Ad solutionem indicandam. Ad somnium, eiúsq; interpretationem exponendum.

Ingressus est domum suam. Vt scilicet totum negotium sociis suis indicaret, eósque ad preces ad dominum emittendas hortaretur, & vt ipse aptius Deum oraret, ardentiores preces in cœlum profunderet, altissimæ contemplationi quietius se dederet, & inanis gloriæ rumusculos effugeret. Ait enim dominus Iesus Christus in euange- *Matt.6.* lio: Cùm oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum in abscódito. Cùm nos viderimus periculis cinctos, & in ærumnis versatos, statim est nobis ad obsecrationes confugiendum, quibus diuinum numen sceleribus *Ioan.16.* nostris violatum placare conemur. Magna est *Matt.7.* ꝑcationũ vis: ait enim dominus apud Ioã. 16. Si quid petieritis patrẽ in nomine meo, dabit vobis. Et apud Matthæum 7. Petite, & dabitur vobis, omnis enim qui petit, accipit, & qui quærit, *Matt.21.* inuenit, & pulsanti aperietur. Et capite vigesimoprimo. Omnia quæcunque petieritis in oratione credentes, accipietis. Et in psalmo quadragesimonono. *Psal.49.* Inuoca me in die tribulationis, eruam te. *Psal.80.* Et psalmo 80. In tribulatione inuocasti me, & liberaui te. Et paulò post: Dilata os tuũ, & implebo illud. Hoc est, pete, & dabo tibi. Cùm *Gen.48.* Iacob ad exitum vitæ vocaretur, in hunc modũ filium suum Iacob allocutus est, vt capite Genesis quadragesimooctauo memoriæ proditum est: Do tibi partem vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio & arcu meo. Nusquam legimus nisi hoc loco hunc sanctum patriarcham bellum gessisse; fortasse quia arma quibus partem illam nimirum Sichimam abstulit de manu Amorrhæorum, fuerunt obtestationes & præces. Nam paraphrasis Chaldaica difficilium explanatrix locorum habet; Quam tuli de manu Amorrhæi oratione mea & deprecatione mea. Arma fortissima quibus hostes & animæ & corporis superamus, sunt piæ & ardentes precationes. Quod ferrum, qui gladij, quæ tela, quæ machinæ bellicæ possunt cum his armis cóparari? Hæc non solùm res creatas, sed ipsum creatorem quodammodo vincere videntur. Vtebatur Moses armis, obsecrans Deum, vt populo Israelitico delicta cõdonaret: cui Deus dixit: Di- *Exod.32.* mitte me, vt irascatur furor meus contra eos. Nónne vides esse Deum quasi deuinctum precibus Mosis: Explanans verba hæc Hieronymus *Hieron.* in epistola ad Gaudentium: Quando, inquit, Deus dicit: Dimitte me, ostendit se teneri posse, ne faciat, quod minatus est. Dei potentiam serui preces impediebant. Hactenus ille. Eodem modo angelus qui iam cum Iacob luctabatur, de quo ait scriptura Genesis capite trigesimosecun- *Gene.32.* do. Ecce vir luctabatur cum eo vsque mane, dixit ei: Dimitte me, iam enim ascendit aurora. Cui Iacob: Non dimittam, inquit, te, nisi benedixeris mihi. Qui benedixit ei. Et dixit Iacob: Vidi Deum facie ad faciem. Quæ lucta est hæc, quæ palæstra cum Deo, nisi continua & vehemens deprecatio? Hęc ita Deum tenet, vt dicat ipse: Dimitte me, quia ascendit aurora. Illud velim tibi persuadeas, vim hanc obsecrationis de illa esse intelligendam, quam humiles & supplices homines emittunt. Loquens Iudith cum *Iudit.9.* Deo aiebat: Humilium & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio. Et diuinus psaltes: *Psal.101.* Respexit Deus in orationem humilium, & non spreuit preces eorum. Et Ecclesiasticus; Oratio *Eccle.35.* humiliantis se nubes penetrabit, & donec propinquet, non quiescet: & non discedet, donec altissimus aspiciat. Illud psalmographi: Non spre- *Psal.21.* uit, nec despexit deprecationem pauperis: potest verti: Non contempsit, nec aspernatus est preces humilis. Vocabulum enim Hebræum & pauperẽ significat, & humilem. Sed huiusmodi preces debent esse non solùm ore prolatæ, sed ex intimo cordis depróptæ. Id intelligens diuinus ac regius vates aiebat: Deprecatus sum faciem tuã in toto corde meo. Et iterum: Clamaui in toto *Psal.118.* corde meo, exaudi me domine. Illorum preces qui se sceleribus contaminant, qui effrenati sibíque præfidentes nolunt in gyrum duci rationis, sed permanent in flagitiis obstinati, non vult dominus exaudire. Ipse enim ait apud Esaiam pri- *Esai.1.* mo capite: Cùm extenderitis manus vastras, auertam

uertam oculos meos à vobis. Hoc est cũ preces fuderitis: solent enim Deum obsecrantes manus extollere ad cœlum. Et statim veluti seipsum explicans; Et cùm multiplicaueritis, inquit, orationem, non exaudiam: manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Hoc est, quia opera vestra sunt scelere inquinata. Et Ieremias in populi flagitiis contaminati persona cum Deo loquens: Opposuisti, inquit, nubem, ne transeat oratio. Peccatum nostrum nubes est impediens obsecrationis effectum, cohibens ingressum eius in cœlum. Aliquando etiam ideo non exaudimur, quia quæ nobis minimè conueniunt, postulamus, iuxta illud seruatoris nostri apud Matthæum 20. Nescitis, quid petatis. Et illud Iacobi aposto: Petitis, & non accipitis, eò quòd malè petatis. De iustis verò qui iusta, honesta, & vtilia petunt, ait Dauid psalmo trigesimotertio. Clamauerunt iusti, & dominus exaudiuit eos, & ex omnibus tribulationibus eorum liberauit eos. Sed dices. Quid? Nónne ipse Dauid iustus erat? Nónne petebat à Deo, vt eum à calamitatibus eriperet? Quis dubitat? Et tamen multis annis in illis versatus has lamẽtabiles voces ex magnitudine cruciatuum depromptas psalmo 87. exprimebat. Super me confirmatus est furor tuus: & omnes fluctus tuos induxisti super me. Vbi per fluctus acerbas intelligit calamitates. Et videns se vndis & procellis rerum aduersarum penè obrutum, & à propriis amicis derelictum, aiebat: Longè fecisti notos meos à me, posuerunt me abominationem sibi. Cernebat se in gemitu, luctu, & piis querelis versatum, nullúmque suarum precum optatum effectum consecutum: quam ob causam nulla interposita consolatione dicebat: Vt quid domine repellis orationem meam? Auertis faciem tuam à me. Pauper sum ego, & in laboribus à iuuentute mea: exaltatus autem, humiliatus, & conturbatus. In me transierunt iræ tuæ, & terrores tui cõturbauerunt me. His verbis exaggerabat pius ac mœstus vir suarum calamitatum magnitudinem, quarum leuamen non intuebatur. Ad id peruenit ærumnarum, vt qui mala sibi vellent precari, dicerent: Si hoc fecero, incidam in calamitates Dauidis. Intuere animo insignem pietate & magnitudine animi virum, qui ob incredibiles afflictiones & aduersarum rerum angustias traducebatur in fabulam. Id voluit ipse significare psalmo 101. cùm dixit: Tota die exprobabant mihi inimici mei, & insultantes mihi per me iurabant. Pro quo nostra editio vulgata, & rectè etiam habet: Et qui me laudabant, aduersum me iurabant. Vt coniuratio in ipsum significetur. Iob singulari virtute præditus in tot incidit miserias, tot, tantísque fuit tormentorum ictibus vulneratus, vt plenus lamentis & querimoniis has flebiles voces ad dominum profunderet: Cur faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuum? Contra folium quod vento rapitur, ostẽdis potentiam tuam, & stipulam siccam persequeris. Multos alios præclaros viros vitã ad certam rationis normã dirigentes, & momenta officiorum ponderantes videmus calamitatibus pressos ad Deum pios & vehementes clamores tollere, & ab eo haudquaquam audiri, quò ad suarum obsecrationum desideratum effectum

Thre.3. *Matth. 20.* *Iacob.4.* *Esai.33.* *Psal.87.* *Psal.101.* *Iob 13.*

obtinendum. Eos quorum continentiam, fortitudinem, ieiunia, suspiria, ardentis charitatis officia, studium diuinarum literarum, pias lachrymas, admirabilem virtutem, & singularem constantiã admiramur, aspicimus abiectos aliquando, tenebris calamitatum circumfusos, & procellarum vndis exagitatos: qui, cùm tempus in assiduis precibus pro sua aliorúmq; liberatione die ac nocte cõsumant: earum effectum nequaquam intuentur. Nónne hoc verum est? Verum quidem. At altè spectare si voles, intueberis, Deum illis aut largiri, quod petunt, aut aliud melius, illísque ad animi tranquillitatem vtilius, & ad gloriam sempiternam consequendam accommodatius. Si eis non aufert calamitates, impertit illis gratiam, firmitudinem, patientiam, rerum humanarum tolerantiam: quod est multo illustrius & præstãtius. Quid significabat rubus ille, quem vidit Moses, qui ardebat, & non cõburebatur, quia Deus erat in illo, nisi virum pietate & religione præstantem, qui flammis & spinis afflictionũ expositus nõ comburitur, nec læditur, quia Deum habet adiutorem? Imò ipsis ærumnarum flammis, redditur multo clarior, illustrior, & constantior. Filij Israelis, vt capite primo Exodi scriptũ legimus, quanto magis oppressi erant, tanto magis propagabantur: quia quò duriores sunt acerbitates virorum iustorum, eò eorũ virtutes & plures & ampliores redduntur. Eam ob causam non debent cadere animo, quamuis in afflictionibus constituti non videant liberationem. Expectent, Deum inuocent: eum vrgere precibus non intermittãt, nec in summa desperatione desperent: sed diuina oblectentur cõsolatione: nam Deus eos eripiet, quemadmodum Ioseph, Dauidem & Iob eripuit, & ad veram dignitatem adducet. Id docebat idem Dauid psalmo trigesimo sexto iis verbis: Delectare in domino, & dabit tibi petitiones cordis tui. Sin autem id statim non videris: ne tibi adhibeas desperationẽ. Vide quid statim dicat idem diuinus psaltes: Reuela domino viam tuam, & spera in eo, & ipse faciet. Et educet quasi lumen iustitiam tuam, & iudiciũ tuum tanquam meridiem. Acsi diceret: Commenda & te, & omnia tua Deo, implora misericordiã eius, confer in illum spem, cogitationémq; tuam, pende totus ex illo, & ipse cum opus fuerit, tibi subueniet & opitulabitur, & non solùm tibi gratiã tribuet, sed etiam apud homines clarã illustrémque reddet vitam tuam. Vnum sic habeto, obsecrationem iusti nunquam inanem esse, nam aut confestim impetrat, quod vult, aut postea tempore conuenientiore, aut assequitur aliud melius & præstabilius. Differt aliquando Deus, quod petimus, quoniam scit ita nobis conducere. Sed qui differt, non aufert. Et si aufert, ideo est, quia quid ægro vtilius sit, melius nouit medicus, quàm æger. Nos aliquãdo non audit Deus ad voluntatem, vt audiat ad salutem. Et vt verbis vtar diui Augustini: Oratio si casta est, cœlos penetrans vacua non redibit. Itaque piæ obsecrationis nunquam fructum amittimus: etiamsi quod quærimus, non inueniamus. Id voluit psalmo 34. significare diuinus ac regius vates iis verbis: Oratio mea in sinum meum conuertetur. Quemadmodum quod perit, in ventum dicitur

Exod.2. *Exod.1.* *Psal.36.* *August.* *Psal.34.*

abire, ita quod fructum affert, dicitur in sinum conuerti.

Vt quærerent misericordiam. Vt pias preces ad Deum funderent, cuius misericordiam & fauorem implorarent. Daniel socios suos in obsecratione sibi coniunxit, ne solus suo merito fidere videretur: & quia id quod vnus non consequitur, multi aliquando consequuntur.

A facie Dei cœli. Hoc est, à fauore Dei, qui habitat in cœlo. Quærere misericordiã à facie Dei est eius inquirere & postulare fauorem, & gratiam, & beneuolentiam. Nam faciem placidam ostendere alicui est illum prosequi fauore. Vnde psalmographus: Illustra, inquit faciem tuam super seruum tuum: saluum me fac in misericordia tua. Acsi dicat: Ostende domine lucidam faciem tuam seruo tuo, respice in illum placido ac beneuolo vultu: serua me propter misericordiam tuam. Et alibi: Faciem tuam illumina super seruum tuum. Hoc est, intuere seruum tuum oculis lætis ac fulgentibus, te illi exhibe propitiũ & beneuolum. Ita intelligendum puto versiculum illum: Signatum est super nos lumen vultus tui domine, dedisti letitiam in corde meo. Vt sit sensus: Vultu tuo domine splendido nos aspexisti, facie tua placida atque hilari nobis fauorem ac gratiam ostẽdisti, & animum meum gaudio cumulasti. Lumẽ vultus appellat vultum lucidum & alacrem, quo fauor significatur. Vnde Dei facies seu vultus pro diuina sumitur misericordia: vt capite decimotertio libri Regũ tertij: Deprecare faciem domini Dei tui. Et paulo post: Orauitq; vir Dei faciem domini. Et primo Paralipomenon capite sextodecimo: Quærite faciẽ eius semper. Et psalmo sexagesimooctauo. Non auertas faciem tuam à puero tuo. Et Zachariæ octauo: Eamus, & deprecemur faciem domini.

Psal. 30. Psal. 118. Psal. 4. 3. Reg. 13. 1. Par. 16. Psal. 68. Zach. 8.

Super sacramento hoc. Hoc est super hoc arcano: vt scilicet nobis aperiat regis somnium, & eius interpretationem.

Et non perirent Daniel & socij eius. Nam ex eorum vita cæterorum Hebræorum captiuorum vita pendebat.

Cum cæteris sapientibus. Id est, vt non occiderentur, quemadmodũ cæteri sapientes peribant. Vel vt Daniel & socij eius, ac Babylonis sapientes non perirent. Hoc secundo modo interpretatur hunc locum Hieronymus. Ex quo Danielis charitatem poteris perspicere, qui pro illis orabat, qui in eum inuidiam & calumniam exercebant. Illud euangelij iam implebat: Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos: & orate pro persequentibus & calumniãtibus vos.

Hieron.

Tunc Danielis mysterium per visionem nocte reuelatum est. Per mysterium intellige arcanum illud à sapientibus absconditum, quod Danieli per angelum fuit patefactum. Ait enim Dionysius Areopagita diuinus theologus, huiusmodi reuelationes solitas fuisse fieri per angelos. Qualis autem fuerit hæc ostensio, non liquet ex contextu. Diuus Hieronymus ait fuisse in somnio: quem sequitur Lyranus. At Albertus Magnus ait id fuisse in vigilia per apertã rei demonstrationem. Nobis satis est scire, fuisse ei arcanum illud indicatum, quod hic appellatur mysterium. Quæstiones inutiles quantum valeo, euito. Ea quæ sunt obscura, abstrusa, explicatu difficilia, appellantur mysteria. Vnde quæ attinent ad generis humani liberationem per Christum Deũ nostrum, cuiusmodi sunt eius è cœli fastigio descẽsus, humanæ naturæ assumptio, virtus crucis, & alia huiusmodi appellamus mysteria redemptionis humanæ. Imò corporum reditus ad vitam, euangelica prædicatio, & Christi doctrina mysteria dicuntur. Discipulis suis dixit Christus in euangelio: Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum: illis nõ est. Et apostolus capite secundo epistolæ prioris ad Corinthios Christum appellat absconditum in mysterio, quia erat eius diuinitas in eius humanitate abscondita dicens: Loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est. Dei sapientia est filius eius ob mysterium incarnationis absconditus in natura humana: de quo dixit Esaias capite quadragesimoquinto Verè tu es Deus absconditus. Seuerianus tamen in illo apostoli loco per mysterium intelligit prædicationem secundum Christum. In eadem epistola: Ecce, inquit apostolus, mysterium vobis dico: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Et cap. sexto ad Ephesios vocat mysterium euangelij id, quod prædicabat. Hæc mysteria seculi sapientibus, qui opinionibus inflati in vanitatibus & erroribus versabatur, incognita, indicauit Deus viris piis & humilibus, iuxta id quod ait Christus dominus capite vndecimo Matthæi: Cõfiteor tibi pater, domine cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudẽtibus, & reuelasti ea paruulis. His ostenduntur cœlestia mysteria, qui in Christo cogitationem suam figunt, ex eo pendent, & in eo conquiescunt. Id voluit diuina scriptura significare capite vigesimooctauo Genesis, vbi ait tũc Iacob vidisse scalam ab imo terræ ad cœli fastigium productam, cùm dormiens haberet caput super petram. Quid per caput nisi mens? & quid per petram nisi Christus significatur? De eo ait capite decimo prioris ad Corinthios apostolus: Petra autem erat Christus. Constituamus mentem super Christum, conferamus in eum omnes nostras cogitationes, quiescamus in illo, humiliter de nobis sentiamus, & ita nobis arcana cœlestia pandentur. Sed opus est, vt ad preces fundendas cum Daniele nostro confugiamus.

Diony. Hieron. Lyran. Albert. Matt. 13. Mar. 4. Luc. 8. 1. Cor. 2. Esai. 45. Seueria. 1. Cor. 15. Ephe. 6. Matt. 11. Gene. 28. 1. Cor. 10.

Et benedixit Daniel Deum cœli. Hoc est, laudauit Deũ verum, eique gratias egit pro accepto beneficio. Deum cœli eum vocat ad differẽtiam idolorum, qui non in cœlo, sed in terra coluntur. Vel Deum cœli, vt subaudias creatorem. Vel Deum habitatorem cœli. Quanquam Deus vbique sit, in cœlo tamen singulari quodam modo esse dicitur, iuxta id quod ipse ait apud Esai. cap. 66. Cœlum sedes mea est. Loquens Moses cum Deo aiebat cap. 26. Deu. Respice de sanctuario tuo, & de excelso cœlorum habitaculo. Et Dauid psalmo secundo: Qui habitat in cœlis, irridebit eos. Hunc Deum qui habitat in cœlis, benedixit Daniel. Benedicere si referatur ad Deum, vt ipse homines benedicat, idem est quod amplificare, & diuitias, fœcũditatem, ac bona largiri: Vt Genesis primo: Masculum & fœminam creauit eos, benedixitque illis, & ait: crescite & multiplicamini. Et Genesis duodecimo dixit Deus Abrahæ:

Isai. 66. Deu. 26. Psal. 2. Gene. 1. Gene. 12.

Abrahæ: Faciam te in gentem magnam, & bene
Gen.26. dicam tibi, & magnificabo nomen tuū. Et Gen.
Ephes.1. 26. Benedixit ei dominus, & locupletatus est. Et apostolus primo ad Ephesios: Benedixit nos in omni benedictione spirituali. Cùm apud Deum
Psal.32. idem sit dicere quod facere: ipse enim dixit, & facta sunt: consequens est, vt idem sit apud illū benedicere & benefacere. Si autem benedicere referatur ad homines erga homines, idē est quod beneprecari, bene optare, & implorare, vt res illis faustè feliciterque eueniant. Capite vigesimo
Gen.24. quarto Genesis vbi nos habemus: Dimiserūt Rebeccam, & nutricem eius Deboram, seruumque Abraham, & comites eius, imprecātes prospera sorori suæ. Pro imprecantes prospera est in Hebræo benedicētes. Eodem modo accipitur capite 27. vbi Isaac dixit Esau: Affer, vt comedam, & benedicat tibi anima mea. Et benedixit Iacob, & postea Esau. Sed benedictio Iacob Deo ita disponente incepit à prosperitate cœli & terræ: benedictio autē Esau è cōtrario à prosperitate terræ & cœli. Electi enim præferunt cœlū terrę, improbi verò terram cœlo. Mulier illa sancta amicta sole quam vidit Ioannes capite 12. Apocaly-
Apoc.12. psis, in capite habebat stellas, quib. cœlestia intelliguntur, sub pedibus autem lunam ob eius mutationes inconstantem, qua terrena significātur. Contrà verò qui se sceleribus contaminant, stellas sub pedibus, lunam super caput imponūt. At benedictiones illæ fuerunt rerum secundarum
Iosu.22. precationes. Eodem modo Iosue 22. Benedixit
Rom.12. eis Iosue, & dimisit eos. Et Paulus Romanorum duodecimo: Benedicite, inquit, persequentibus vos. Si verò benedicere referatur ad homines erga Deum, idem est quod laudare, gratias agere, hymnis & laudibus nomen eius celebrare: vt
Dani.3. hymno trium puerorum capiti tertio Danielis mandato: Benedicite omnia opera domini domino, laudate, & superexaltate eū in secula. Et psal-
Psal.33. mō 33. Benedicam dominum in omni tempore,
Psal.102. semper laus eius in ore meo. Et psal. 102. Benedic anima mea domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Schemate linguæ Hebrææ retributiones appellabat Dauid beneficia, quæ Deus in illum contulerat, pro quibus ei gratias agebat, celebrās hoc hymno suauissimo immensam eius erga ipsum clementiā. In hunc modum accipitur hoc Danielis loco, vbi voluit diuinus noster vates gratū animum erga Deum ostendere, memorémque se accepti beneficij præbere.
Exod.1. Quoniam Aegyptij fuerāt in Ioseph ingrati, qui
Gen.41. in eos immortalia contulerat beneficia, voluit Deus, vt in mari Rubro perirent: & tumulus ille frigidus & inquietus qui eorum corpora conte-
Exod. 14. gebat, eorum etiam gloriam obrueret. Quemad
Similitudo. modū luna accipit lumen à sole, & ipsa eū obscurat, & eclypsat: sic ingratus eum, à quo beneficiis cumulatus fuit, odio prosequitur, eius nomini splendorē eripiens, & tenebras obfundens. Pestilētes sine dubitatione sunt homines ingrati: qui in eos, quos deberent laudibus celebrare, & relatis gratiis ingenti obseruantia colere, ventos excitant, inuidiámque conflant, eos maledictis vulnerantes, & odio prosequentes. Et quamuis eis nulla inferant detrimenta, nónne scelus est nefariū esse beneficiorū acceptorum penitus immemores: Vt sturni cateruatim volātes tendunt in Similitudo.
olieta, vbi eorū fructu aluntur: sed finitis & consumptis oleis ipsi statim discedunt, & olieta relinquunt, eorū obliti quorum pabulo fuerāt sustentati: sic ingrati homines dū ope fauoréq; aliquorum egēt, eos visunt, & obseruāt: & acceptis optatis muneribus, quorū memoria illis statim excidit ex animo, recedunt, eósq; quos perpetua obseruantia deberent venerari, contēnunt, & aspernantur. Volens apostolus capite tertio posterioris ad Timothæū ostendere, fore, vt homines 2.Tim.3.
essent perditissimi, ait: Erunt ingrati, scelesti, sine affectione. Malum medicum, quod à nōnullis appellatur aurātia, à Lusitanis larantia, defertur ho Similitudo.
norificè ad mēsam magnatis, vt eius succo nōnulli cibi condiantur: at extracto succo proiicitur in solum. Similimè multi cùm succum habēt, cùm prosperè vitam degunt, magni æstimātur: at vbi carēt succo, postquàm in calamitates incidunt, etiam ab his in quos beneficia contulerant, deiiciuntur, & pro nihilo putātur. Vide ingratorum hominum impietatē. Si erga homines sumus gratum animum ostēsuri, quāto magis erga Deum? Qui Dei beneficiorum obliuiscitur, non solùm ingratus, quod ipsum graue est, sed etiā impius appellatur. Id intuens animo apostolus capite 5. ad Ephesios: Gratias, inquit, agentes semper pro Ephes.5.
omnibus. Et tertio ad Colossenses: Grati estote. Colos.3.
Et quinto prioris ad Thessalonicenses. In omni- 1.The.5.
bus gratias agite. Id quod Danielem fecisse hoc eius loco videmus.

Sit nomen domini benedictum. Hoc est honorificè prædicetur. Verba sūt ex psalmo 110. desumpta. Psal.110.

Quia sapientia & fortitudo eius sunt. Id est, quia ipse est sapientię & fortitudinis largitor: iuxta illud Prouerbiorum secundo: Dominus dat sapiē Prou.2.
tiam, & ex ore eius prudentia & scientia. Vnde Eccle.1.
Ecclesiasticus primo: Omnis, inquit, sapientia à domino Deo est. Et iterum: Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis. Et Esdras capite quarto li- Eccles.1.
bri tertij: Abs te est domine sapientia & claritas. 3.Esd.4.
Et Iacobus Apostolus primo capite canonicæ suæ: Si quis vestrum indiget sapientia, postulet à Iacob.1.
Deo, qui dat omnibus affluenter: & non improperat: & dabitur ei. Sed parum valet sapientia, nisi fuerit cum fortitudine coniuncta. Quid tibi proderit sapientia, si quamuis intelligas, quid facturus sis, quídq; te agere oporteat, non habeas tamen fortitudinē ad illud faciendum? Ac quemadmodum sapiētia à Deo est, ita fortitudo. Ideo ait Iob capite duodecimo: Apud ipsum est sa- Iob.12.
pientia & fortitudo. Hoc est, ipse est, qui sapientiam tribuit, & fortitudinem.

Ipse mutat tempora & ætates. Diuersa diuersis temporibus fiunt iuxta Dei dispositionem. Qui hodie est abiectus & infamia notatus, cras consequetur admirabilem nominis amplitudinem & celebritatem. Contrà verò qui hodie est in honore constitutus, in quem sunt omnium oculi coniecti, cras coniicietur in carcerem, & in dedecore & ignominia versabitur ex alto illustris gloriæ gradu præcipitatus. Qui heri affluebant diuitiis, hodie laborant egestate. Qui hodie seruus erat, cras regnum obtinebit. Qui modò ærūnis opprimitur, postea gaudio perfundetur. Qui nūc rident, postea plorabunt: qui modò plorant, po-

stea ridebunt. Qui laudibus celebrãtur, in silẽtio iacebunt: qui iacent in silẽtio, laudibus celebrabuntur. Sunt ęstus maris, modò pleni, modò vacui: sunt lunæ quæ nunc crescunt, nunc minuuntur. Quemadmodum ostrea & conchilia cũ luna crescunt, pariter & decrescunt: sic homines cum tẽporum mutatione modò augẽtur, modò extenuãtur. Sed non miremur, si quãdo aspexerimus, & reges regib. & regna regnis succedere, quoniã mutabilia sunt hæc, & diuino numine & prouidentia gubernãtur. Scala enim Iacob, quæ terram ac cælum tangebat, est, vt Theodoretus ait, diuina prouidentia cælum & terrã coniungens: omnia enim in cœlo & in terra Dei prouidentia reguntur. Ille qui omnia nouit, in cuius potestate sunt omnia, qui tẽperat rerum vices, scit, quid cuiq; tempori conueniat. Et vt ait Ecclesiastes: Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt omnia sub cœlo. Et Ecclesiasticus cap. 18. A mane vsque ad vesperam immutabitur tempus: Et liber sapientiæ capite secundo: Vmbræ transitus est tempus nostrum. Illud est aduertendum voluisse iis verbis Danielem ostẽdere, somnium Nabuchodonosoris fuisse de regnorum mutatione & successione, alludit enim ad statuam ex variis metallis conflatam, quæ subitò ruit, & periit.

Similia. Gene. Theod. Eccle. 3. Eccl. 18. Sap. 2.

Ipse reuelat profunda & abscondita. Ipse docet & aperit excelsa, & difficilia, humanũ intellectum superantia. Vnde Iob cap. 12. Reuelat profunda de tenebris, & producit in lucem vmbram mortis. Et Apostolus capite secundo prioris ad Corinthios: Nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum. Potest quidem abscondita indicare, quia ea cognoscit. Ideò sequitur: Et nouit in tenebris constituta. Hoc est, nihil eum latet etiam difficilimum intellectu, & hominibus omnino occultũ. Per occultum intellige tenebras inscientiæ, vel locũ caliginosum tenebris offusum. Tanta ingenij hebetudine laborabant nonnulli, vt existimarent Deum non videre ea, quæ tenebris occultabantur. His veluti respondens Psalmographus ait: Forsitan tenebrę conculcabunt me: subaudi, ita vt nõ videar à Deo? Profectò fallar, si hoc cogitauero: nam nox illuminatio mea, hoc est, quia nox verteretur in diẽ: & quæ nocte fiũt, apud Deum ita aperta sunt, acsi fierent meridie.

Iob. 12. 1. Cor. 12. Psal. 138.

Et lux cum eo est. Hoc est, ipse est fons lucis, omnia cognoscens, & quæ vult indicans, cui nihil est abscõditum. Omnia videt tam occulta, quàm perspicua, tam præterita, quàm præsentia, quàm futura. Vbi est, lux est: nã vt verbis vtar Apostoli cap. 6. in priore ad Timo. Lucem inhabitat inaccessibilem. Ideò eam inaccessibilẽ appellat, quia Deum nemo potest comprehendere. Lux accipitur aliquando pro lætitia, vt cap. 17. Iob: Post tenebras spero lucem. Hoc est, post luctum expecto gaudium. Aliquando pro splẽdore & exemplo rectè factorum: vt capit. 5. euangelij authore Matthæo: Sic luceat lux vestra coram hominib. vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cælis est. Aliquãdo pro aurora: vt Psal. 126. Vanum est vobis ante lucẽ surgere. Hoc est, Admoneo vos, qui victum summa cum solicitudine comparatis, frustra surgere diluculo ad labores obeundos, nisi vobis Deus tulerit opem, nisi vos dominus adiuuerit. Aliquando accipitur pro Christo: vt apud Ioannem octauo: Ego sum lux mundi. De quo ait capite 1. ad Hebræos diuus Paulus. Qui cùm sit splẽdor gloriæ, & figura substantiæ eius. Hoc est, qui cùm sit splẽdor patris, & eiusdem cum eo naturæ, eique æqualis. Voluit apostolus significare esse Christum lucem sempiternam à patre procedentem, vt Photius inquit. Vt enim splendor procedit à sole, ita filius à patre. Et vt nunquam fuit sol sine luce, ita nunquam pater sine filio. Vnde Cyrillus coæternitatem cum patre hoc loco per splendorem significari ait. Et quia splendor iuxta humanam rationem non dicit substantiam, ne illum paternæ naturæ expertem putares, adiecit: Et figura substantiæ eius: vbi figura, vt Gregorius ait Nyssenus, significat æqualitatẽ substantię, quam substantiam idem Apostolus formam Dei cap. 2. ad Philippenses vocauit. Est igitur Christus splendor paternæ gloriæ, & lux vera, quæ, vt ait Ioannes capite primo, illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Aliquando accipitur pro iustis, vt apud Matthæum quinto: Vos estis lux mundi. Aliquando pro vera doctrina: vt apud Ecclesiasticum 24. Qui mittit disciplinam sicut lucem. Aliquando pro vita: vt apud Ioannem 12. Ambulate dum lucem habetis: Hoc est, date operam virtuti, dum viuitis. Metaphora est à viatoribus sumpta, quibus opus est ambulare, dum dies est, priusquam veniat noctis caligo. Aliquando pro prosperitate: vt Prouerbiorum 12. Lux iustorum lętificat, lucerna impiorum extinguetur. Ac si dicat: Prosperitas virorum virtute præditorum secum affert oblectationem, prosperitas autem sceleratorum mœrorem. Vel accipitur loco illo lux pro sapientia, extinctio autem lucernæ pro stultitia. Vbi Salomon sapientes appellat iustos, stultos autem impios: omnes enim viri virtutibus septi sunt sapientes, omnes vero maleficiis polluti ignorantes. Aliquando accipitur lux pro beatitudine: vt apud Esaiam 60. Erit tibi dominus in lucem sempiternam. Aliquando pro claritate & manifestatione: vt apud Iob tertio: Abscondita produxit in lucem. Et apud Ioãnem tertio: Omnis qui malè agit, odit lucem. Et in hunc vltimam significationem accipitur hoc Danielis loco: vt sit sensus: In Deo, qui omnia scit, est lux, & arcanorum apertio & reseratio. Sed dices: Si Deus est lux, si lux est cum illo, si inhabitat lucem, quare eum diuinus ac regius vates describit caligine circumfusum? Ita enim ait psalmo decimoseptimo: Posuit tenebras latibulum suum, in circuitu eius tabernaculũ eius: tenebrosa aqua in nubibus aeris. At si diligenter perspexeris, nullam in his locis inuenies discrepantiam. Per tabernaculum Dei hoc loco intelligitur lux, in qua Deus habitat, ita Theodoretus & Theodorus Antiochenus illud interpretantur. Sed huic tabernaculo, huic luci ideò Deus dicitur tenebras circumfundere, quia vult significare, nullam mentis aciem esse tam perspicacem, tanto acumine perpolitam, quæ possit ipsum Deum penitus intueri, & comprehẽdere. Hinc effectũ est, vt cùm sermones conferret cum Mose legẽ laturus populo suo, totus mons Orebus esset nube densissima obductus. Et cùm Salomon templũ suum celebraret, fuit illud nebula impletum

1. Tim. 6. Iob. 17. Matth. 5. Psal. 126. Ioan. 8. Heb. 1. Photius. Cyril. Nyssen. Philip. 2. Ioan. 1. Matt. 5. Ioan. 12. Prou. 12. Esai. 60. Iob. 3. Ioan. 3. Psal. 17. Theod. Theod. Exod. 16.

Reg.3. impletum, vt literæ diuinæ libro tertio Regum memoriæ prodiderunt. Ipse tamen Deus lux est: imò, vt pulchrè obseruauit Basilius, prima vox Dei lucis naturam creauit. In mundi principio dixit Deus: Fiat lux, & facta est lux: & vidit Deus lucem, quòd esset bona. Lege totam sacram scripturam, nullam Dei vocem inuenies priorem hac. Et præclarè quidē. Vnde enim vox Dei qui est ipsa lux, debuit in scripturis incipere, nisi à luce? Vnde debuit mundi ornatus exordium sumere nisi à claritate? Quemadmodum si pulchra ac nitida tabula admirabili artificio picta in spelunca quadam sit collocata, vbi nulla vnquā sit lux, imò summa tenebrarum obductio, nihil vtilitatis afferet, nihil iucunditatis: ita si mundi machina tanta creaturarum varietate depicta, tot pulcherrimarū rerum ornamentis decorata esset omni lumine penitus destituta, ac tetris tenebris operta, quid commodi secum haberet? quid fructus? quid oblectationis? Philosophi nonnulli nimis subtiles hanc inter lucem & lumen differentiam constituerunt, vt lucem dicerent luminis matrem ac procreatricem, lumen vero id, quod ab ea dimanat: vt ait Albertus magnus, & post eum Augustinus Eugubinus in recognitione veteris testamenti. At graues theologi, antiqui patres indifferenter his duabus vocibus vtuntur. Aliquando aiunt dixisse Deum: Fiat lux, aliquando: Fiat lumen. Et quoniam mundus ille incepit à luce, æquum erat, vt alter mundus statim in principio luce decoraretur. Est enim ecclesia mundus nouus, de quo ait Christus apud Esaiā quadragesimotertio. Ecce ego facio noua. Et diuus Paulus in posteriore ad Corinthios. 5. Vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua. Fuit autem lux noui mundi apostolorum cœtus: quibus dixit Christus apud Matthæum quinto: Vos estis lux mundi. Vt lux se maximè communicat, se ab Oriente in Occasum subitò diffundens: sic apostoli communicationem sui vniuerso orbi terrarū breuiter præbuerunt iuxta id, quod prædixerat diuinus vates psalmo decimooctauo: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum: quod diuus Paulus in epistola ad Romanos de apostolis interpretatur. Quod fuit tāta celeritate factum, tanta firmitudine, vt nulla ferè sit natio, ad quam eorum nō accederet notitia. Et vt lux profundum penetrat terræ, in qua æra & lapides preciosos gignit: sic illi in intima hominum corda penetrabāt, vbi diuino fauore adiuti admirabiles virtutes imprimebant. Et vt illa elemēta inter se repugnātia in vna mistione cōciliat: ita illi varios hominum ritus, varias sectas & factiones inter se discrepātes abstulerunt, ad vnam fidem redegerūt, ad vnam rectè viuendi rationem reuocarunt. Nam qui erant diuersis locis dispersi, fuerunt in vna ecclesia cōgregati. Sunt quidē illi lux, sed per participationē, Deus verò est lux per se, lux sempiterna, lux lucis largitrix, lux quæ homines illustrat lumine gratię & sapiētiæ, lux arcanorū ac mysteriorum indicatrix, quæ Danieli abstrusum Dei consiliū in regis somnio aperuit, & demōstrauit.

Gene.1. *Similitudo.* *Genes.* *Similitudo.* *Rom.10.* *Similia.*

Tibi Deus patrum nostrorum confiteor. In diuinis literis confiteri idem est sæpe quod gratias agere & laudibus efferre: vt capite vndecimo Matthęi: Confiteor tibi pater domine cœli & terræ. Et psalmo 7. Confitebor domino secundum iustitiam eius. Vbi secundum accipitur pro propter: vt sit sensus: Ego periculis liberatus immortales Deo gratias agam propter ipsius iustitiam & bonitatem. Et capite 38. Esaiæ. Viuens viuens ipse confitebitur tibi. Solēt viri pij pro acceptis beneficiis gratias agere Deo, eumq; elogiis & monimentis celebrare. Quā ob causam Deus in eos alia maiora confert beneficia. Vt ignis quanto aptiorem inuenit materiam, tanto altius flāmam immittit, & illustriorem splendorem efficit: sic Deus de quo scriptū est Deuteronomij quarto: Deus noster ignis consumens est: quanto animū inuenit gratiorem, in cuius memoria tenacius insedit accepti muneris repetita recordatio, tanto ardentiorem flammam in eo accendit diuini amoris, & tanto clariorem efficit radio diuinæ gratiæ: atque tanto ampliora & illustriora in eo collocat beneficia. Meminit Daniel in hac gratiarum actione patrum suorum, nimirum Abraham, Isaac, Iacob, & aliorum virorum illustrium, à quibus originem ducebat, ne videretur sibi soli tribuere, quod à Deo impetrauerat: sed potius illorum insignium virorum meritis & iustitiæ: ac Dei veritati, qui eorum posterorum in illa Babylonica seruitute etiam miserebatur.

Similitudo. *Heb.12.*

Quæ rogauimus te. Ego scilicet, & socij mei. Sociorum precibus quoq; tribuit apertionem somnij, vt arrogantiam fugeret, quam penitus vitare cupiebat.

Quia sermonem regis aperuisti nobis. Hoc est, negotium somnij regis. Vocabulum Chaldæum Milath quo hîc vtitur Daniel, sermonem significat, & negotium, & rē. Nec mirum si Deus hęc Danieli reseruauerit, cùm dicat Amos capite tertio: Non faciet dominus verbum, nisi secretum suum reuelauerit ad seruos suos prophetas.

Post hæc Daniel ingressus ad Arioch, D
quē constituerat rex, vt perderet sapientes Babylonis, sic ei locutus est. Sapientes Babylonis ne perdas. Introduc me in conspectum regis, & solutionē regi narrabo. Tunc Arioch festinus introduxit Danielem ad regē, & dixit ei. Inueni hominem de filiis trāsmigrationis Iudæ, qui solutionem regi annunciet. Respōdit rex, & dixit Danieli cuius nomen erat Baltassar: putas ne verè, potes mihi indicare somniū, quod vidi, & interpretationem eius? Et respondēs Daniel corā rege ait: Mysterium quod rex interrogat, sapiētes, magi, & arioli, & aruspices nequeunt indicare regi. Sed est Deus in cœlo reuelās mysteria, qui indicabit tibi rex Nabuchodonosor, quæ ventura sunt in nouissimis E
temporibus. Somnium & visiones tuæ in cubili tuo huiusmodi sunt. Tu rex cogitare cœpisti in stratu tuo, quid esset futurum post te: & qui reuelat mysteria,

 ostendit

ostendit tibi, quæ ventura sunt. Mihi quoque non in sapientia, quæ est in me plusquam in cunctis viuentibus, sacramētum hoc reuelatum est: sed vt interpretatio regi manifesta fieret & cogitationes mentis tuæ scires. Tu rex videbas, & ecce quasi statua vna grandis, statua illa magna, & statua sublimis stabat contra te: & intuitus eius erat terribilis. Huius statuæ caput ex auro optimo erat: pectus autem & brachia de argento: porrò venter & femora ex ære: tibię autem ferreæ: pedum quædam pars erat ferrea, quædam autem fictilis. Videbas ita: donec abscissus est lapis de monte sine manibus: & percussit statuam in pedibus eius ferreis & fictilibus, & comminuit eos. Tunc contrita sunt pariter ferrum, testa, æs, argentum, & aurum, & redacta quasi in fauillam æstiuæ areæ, quæ rapta sunt vento: nullúsque locus inuentus est eis. Lapis autem qui percussit statuam, factus est mons magnus: & impleuit vniuersam terram. Hoc est somnium. Interpretationem quoque eius dicemus coram te rex.

Post hæc. Postquàm Deus ei aperuit arcanum: illeque ei gratias egit, Tertullianus Septimus in libr. contra Psichicos ait Danielem postulasse triduum à rege, seque spatio illo cum suis sociis dedisse ieiuniis, & precibus donec Deus illi mysteriū ostendit. Vnde effectum est, vt Deus laudibus efferretur, & ipse cum aliis in vita seruarentur.

Ingressus ad Arioch. Cùm posset ingredi ad regem, obsecrauit tamen Arioch, vt ipsum introduceret. Volebat omnem arrogantiam, insolentiam, & ostentationem vitare. Erat hic Arioch princeps militiæ regis, cui commissa fuerat cura interficiendorum sapientium.

Sapientes Babylonis ne perdas. Non se tantùm & socios suos voluit eripere à morte, sed etiam Babylonis sapientes. Erga omnes vtebatur omni officio ac potius pietate: vt illo ingente & inopinato beneficio Babylonios sibi deuinciret, & ad Deum verum mundi creatorem & conseruatorem cōuerteret. Quid illis poterat esse vtilius: quid præstantius, quàm contemptis idolis summum illum cœli moderatorem nutu omnia gubernantem colere, illam sempiternam pulchritudinem animo intueri, eaque in cœlesti patria fruendi desiderio inflammari? Aspice eximiam Danielis charitatem, pro illorum vita precatur, quorum causa ille suam erat amissurus. Eius doctrinam iam sequebatur, qui venturus erat, & venit, vt homines qui in errorum tenebris versabantur, illustraret, eísque viam muniret ad gloriam immortalem consequendam. Ille enim dixit capite 5. euangelij authore Matthæo: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui vos oderunt: orate pro persequentibus & calumniantibus vos. De eo vaticinatus fuerat Esaias cap. 53. Pro persecutoribus exorauit. Et patibulo suspensus, vulneribus sauciatus, acerbissimis doloribus affectus has voces ad patrem pietate plenissimas emisit: Pater dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt. Quas Lucas capiti 23. euangelij sui mandauit.

Tunc Arioch festinus introduxit. Existimabat hoc læto nuntio se esse regis gratiam aucupaturum. Credidit autem statim Danieli, quia eius honestatem, abstinentiam, moderationem & sapientiam fortasse expertus erat. Sed præcipua causa fuit Dei voluntas, qui negotium illud ordinabat.

Et dixit ei, inueni hominem. Arioch militiæ princeps dixit regi se inuenisse virū inter captiuos Iudæos, qui ei interpretationē somnij exponeret. Hac in re fallebat regem, & orationis vanitatem adhibebat, quòd diceret, se inuenisse Danielem. Non enim ipse eum inuenerat, imò Daniel se illi obtulerat. Quærebat quidem eum ad illum occidendum, non autem ad somnium indicandum. Sed hæc est aulicorum consuetudo, sibi ea tribuere, quibus vident principes delectari.

De filiis transmigrationis Iudæ. Id est, de Hebræis, qui fuerunt in seruitutem Babylonicam coniecti. Fortasse ideo meminit Iudæ, quòd audisset de tribu illa fuisse multos diuinos vates, qui in Iudæa floruerunt, cum quibus Deus magna & abstrusa mysteria communicauit.

Respondit rex, & dixit Danieli. Hoc est, alloquēs rex Danielem dixit ei. Respondere hoc loco, & multis aliis apud Hebræos idem est quod loqui nemine interrogante. Capite tertio Iob vbi nos habemus: Maledixit Iob, diei suo, & locutus est: Pereat dies, in qua natus sum: habet litera Hebręa: Maledixit Iob diei suo, & respondēs dixit: Pereat dies, &c. Hoc Hebraismo vtuntur sæpe euangelistæ. *Iob.3.* Matthæus capite vndecimo: In illo, inquit, tempore respondens Iesus dixit: Confiteor tibi pater domine cœli & terræ. Nemo eum interrogabat: imò alij silebant: & tamen ait euangelista, eum respondentē gratias Deo patri egisse. Aspicis loco illo idem esse respōdere quod incipere loqui. Eodem modo Marcus cap. 14. Ecce, inquit, homo quidam hydropicus erat ante illum: Et respondens Iesus dixit ad legis peritos & pharisæos dicens: Si licet sabbato curare? Tu autem obiter aduerte. Nabuchodonosor videns non posse veritatē somnij in Babyloniis sapientibus inuenire, se ad Danielem diuinum vatem conuertit id quod Pharaoni accidisse diuinæ literæ capite Genesis 41. memoriæ prodiderunt. Aegyptiis sapientibus repudiatis accersiuit Ioseph, qui ei somnia explanauit. Nos cùm videamus, quàm inutilis & infrugifera nobis sit ad gloriam immortalem adipiscendam huiusmodi scientia, quam diuus Paulus in priore ad Corinthios, capite tertio vocat stultitiam apud Deum reiecta illa profana confugiamus ad diuinam: à puro fonte potius hauriamus, quàm turbidos riuos consectemur.

Sapiētes, magi, arioli, & aruspices. Aruspices sunt augures & cōiectores. De aliis nominibus poteris videre, quæ in principio huius capitis obseruauimus. Huiusmodi sapientes illi erant, qui à

Pharaone

Pharaone accersiti prodigia ad resistēdum Mosi faciebant: vt ipse Moses capite septimo Exodi monimentis cōsignauit. Quorum duo præcipui Iannes, & Iambres vocabantur. De quibus in hunc modū ait capite tertio posterioris ad Tim. apostolus: Quemadmodū autem Iannes & Iambres restiterūt Mosi, ita & hi resistūt veritati. Pro Iambres habēt nonulli codices Mambres. Hæc duo nomina non inueniūtur in libro Exodi. Imò vt ait Origenes tractatione trigesima secunda in Matthæū, nec in publicis scripturis: sed in quodam secreto libro, qui inscribitur Iānes & Mambres. Diuus Ambrosius in explanatione illius epistolæ ad Timotheum existimat fuisse testimoniū illud à libro quodā apocrypho depromptū: quem Gelasius summus pontifex vt habetur in decretis distinctione quintadecima inter apocryphos numerauit. Numenius Apamæus Gentilis in tertio libro de Bono: Iannes, inquit, & Iambres Mosæo Iudæorum duci viro Deo coniunctissimo soli resistere posse à cūctis Aegyptiis iudicati sunt. Hæc Numenij Pythagorici verba sunt ab Eusebio Cæsariensi in nouum euangelicæ præparationis librū relata. Chrysostomus ait eos fuisse Aegyptiorū magos, qui certarunt cum Mose, quorū nomina Paulus nouit vel ex traditione, vel reuelatione Spiritus sancti. Existimo equidē esse nomina hæc in libro aliquo scripta, qui fortasse erat apocryphus: sed fuisse à Deo diuo Paulo indicata. Fieri enim potest, vt historia aliqua verissima sit in librum aliquem apocryphum relata.

Nequeunt indicare regi. Non possunt tibi explanare. Hoc ait ad Dei potentiam, sapientiā, & bonitatem extollendam. Vbi deest remedium humanum, solet accurrere diuinum.

Sed est Deus in cœlo reuelans mysteria. Reuocare contendit regem à cultu multorum deorum ad vnum solum Deum, qui omnia scit: qui aperit, quæ vult. Ad illum diuinus ac regius vates has voces effundit: Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Vt solem absque eius lumine intueri non possumus: sic nec cognitionem rerum diuinarum habere sine Dei luce. Ad cœlestia mysteria intelligēda opus est reuelatione. Nemo scit, inquit Christus apud Luc. 10. quis sit pater, nisi filius & cui filius voluerit reuelare. Loquens diuus Paulus cap. 2. prioris ad Cor. de arcanis nostræ redemptionis: Nobis, inquit, reuelauit Deus. Et capite 1. ad Galatas: Nec enim ego ab homine accepi Euangeliū, nec didici: sed per reuelationē Iesu Christi. Iacob amouit lapidem, quo puteus claudebatur, & aperuit puteum, vt biberent greges: & Christus redemptor noster quem ille adumbrabat, aperuit scripturam, vt aqua doctrinæ homines recrearētur. Accipi autem aquam pro sapientia docet Ecclesiasticus capite 15. cùm ait: Aqua sapientiæ salutaris potabit illum. Et Esaias duodecimo: Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris. Eodem modo Ioseph in Aegypo aperuit horrea, vt homines pane aleret & nutriret: & Christus cuius ille imaginem gerebat, aperuit diuinas literas, vt nos pane doctrinæ sustentaret. Accipi autem panem pro diuina doctrina, indicat iis verbis Ecclesiasticus: Cibauit eum pane vitæ & intellectus. Et Ieremias capite vndecimo, cùm inducit pharisæos & scribas ita aduersum Christum loquentes: Mittamus lignum in panē eius. Hoc est, mittamus venenum in eius doctrinam. Dabant enim operā Iudæi illi, vt Christi doctrinam labefactarent & corrumperent, dicētes eam cum lege Dei non cohærere: imò ab illa discrepare: quo redemptori nostro conflarent odium, eíque necem machinarentur. Ideo eam deprauabant, quantum in ipsis erat: & cum esset salutaris atque diuina, eam pestilentem prophanámque prædicabant. Miscebant cum illa falsitates, quò ab illa homines auerterent. Lignum quod mittere conabantur in illam, erat taxus, cui inest lethale venenum. Hanc arborē ait Sestius appellari Græcè smilacē, esseque in Arcadia tam præsentis veneni, vt si quis sub ea dormiat, statim moriatur. Ex taxo fit taxicum quod alij toxicum vocant pestiferum venenum: eiúsque lignum est venenatum: vnde per lignū hoc loco venenum significatur. At nihil profecerunt inuidia & maleuolentia sua. Christus enim in Iacob & Ioseph figuratus aperuit puteū & horrea, vt nos cœlesti pabulo reficeret. Id quidem est, quod ait Lucas capite vigesimoquarto eum aperuisse discipulis scripturas: qui dicebant: Nónne cor nostrum ardens erat in nobis, dū loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas? Et paulo post ait stetisse eum in medio discipulorū, & aperuisse illis sensum, vt intelligerēt scripuras. Ipse est, de quo ait Ioannes capite tertio Apocalysis: Qui habet clauem Dauid, qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit. Hanc clauem dedit pater filio, quatenus ille homo est: de qua dixerat apud Esaiam vigesimosecundo. Dabo clauem Dauid super humerū eius: aperiet, & non erit, qui claudat: claudet, & nō erit, qui aperiat. Clauis illa est potestas & authoritas aperiendi scripturas. Qua de re vide Irenæum libro quarto hæresium capite trigesimo septimo. Hac claue aperiebat Christus librū, & signacula eius soluebat, hoc est difficultates diuinarum literarū enodabat. Sed non omnibus aperit scripturas, sed se ad id preparantibus & disponentibus. Impij Iudæi in pertinacia manentes vident Mosem velo coopertum, hoc est legem tectam, quam nullatenus intelligunt. Nam vt verbis vtar diui Pauli capite tertio posterioris ad Corinthios: Ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum. Habent legem in membranis, sed inuolutā, nam verus intellectus recessit ab illis. Id ait iis verbis Ioannes capite sexto Apocalysis: Et cœlum recessit sicut liber inuolutus. Per cœlum diuina scriptura intelligitur, quę clausa vt liber inuolutus abiit à Iudæis ad veram intelligentiā: vident enim quod foris apparet, mysteria autem intus inclusa minimè percipiūt. Nolunt enim se ad ea intelligenda præparare. Ita diuus Ambro. locum illum explanat. Vt conchilia marina se aperiunt ad suscipiendum rorē cœlestē, ex quo fulgentes gemmas conficiunt, vt ait Aristot. & post illum Isidor. aquam verò amarā euitant: sic nos debemus ad diuinā sapientiā, verámq; doctrinā adipiscendā animos aperire, ex qua clarissimas eruditionis margaritas concipiamus: mundi verò scientiā quā apostolus in priore ad Corinthios stultitiam

Marginal notes: *Simile.* — *Gen. 29.* — *Gen. 41.* — *Eccle. 15.* — *Exod. 34.* — *1. Cor. 3.*

stultitiā vocat, quæ cum turbida ac amara aqua comparatur, contemnamus, & ad diuinum numen, ad cœlestē sapientiā tota mēte aspiremus.

In nouissimis diebus. Hoc est, in vltima mundi ætate, quæ ab aduentu Christi vsque ad mundi finem continetur. Tempus Messiæ in diuinis literis nouissimum appellatur. Cùm Iacob ad exitum vitæ vocaretur, accersiuit filios suos, quos ita allocutus est. Congregamini, vt annunciem quæ ventura sunt vobis in diebus nouissimis. Dies nouissimos vocauit tempus Messiæ, de quo ibi multa prædixit. Eodem modo Esaias vaticinans de primo Christi aduentu capite secundo; Erit, inquit, in nouissimis diebus præparatus mons domus domini in vertice montium. Et Mich. quarto: Erit in nouissimo dierū, &c. Hanc vltimā ætatem appellat Zacharias decimo tempus serotinum. Et Ioannes in prima canonica capite 2. Filioli nouissima hora est. Et Paulus 4. ad Galatas: Cùm venit plenitudo temporis, misit Deus filiū suum. Et cap. 10. prioris ad Cor. Nos sumus, in quos fines seculorum deuenerūt. Et primo ad Hebræos: Nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio, quem fecit hæredem vniuersorum, per quē fecit & secula. Fortasse intellexit Daniel hoc loco per tempora nouissima posteritatem, & tempora, quæ post Nabuchodonosorem ventura erant.

Gen. 49.

Esa. 2.

Visiones capitis tui in cubili tuo. Hoc est visa mentis tuæ in lecto tuo. Caput accipitur pro magistratu: vt Hoseæ primo: Congregabūtur filij Iuda, & filij Israel pariter, & ponent sibimet caput vnum. Hoc est omnes Iudæi qui fuerint ad fidē conuersi tam ex tribu Iuda & Beniamim, quàm ex decem tribubus, recipient Christum in principem. Pro quo Septuaginta habent, principatum vnum capite 15. libri 1. Regū dixit Samuel Sauli: Nónne cùm paruulus esses in oculis tuis, caput in tribubus Israel factus es? Vbi caput pro rege accipitur. Sumitur aliquando pro acie, nam capite primo Iob vbi nos habemus: Chaldæi fecerunt tres turmas, in Hebraico est: Chaldæi fecerunt tria capita. Aliquando pro principio: vt psalmo trigesimonono. In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam. Hoc est in principio libri. Verba sunt filij Dei cum patre loquentis, vt ait capite decimo epistolæ ad Hebræos diuus Paulus. Iuducit regius ac diuinus vates Dei filium se Deo patri offerentem ad naturam humanā sumendam, vt pro nobis in crucis ara hostiā deuoueret ac constitueret. Et quoniam hoc erat in literis diuinis prædictum, ait: In capite libri scriptum est de me, vt facerē voluntatem tuam: Erat enim Dei patris voluntas, vt legis veteris sacrificia cessarent, & esset Christus nostrum sacrificium. At quisnam sit hic liber, in cuius capite & principio hoc est scriptū de Christo, versatur in cōtrouersia: Hieronymus in libro quæstionū Hebraicarū per caput huius libri intelligit primū caput Genesis, vbi statim Moses loquitur de Dei filio. Augustinus libro 1. de Genesi contra Manichæos, & libro primo de Genesi ad literam, & libro contra aduersarium legis & prophetarū, & in commentariis in psalmum trigesimum nonum hunc locum de primo etiā capite Genesis interpretatur. In eadem sententia fuerūt Origenes in Genesim, Tertullianus contra Praxeam, Hilarius in expositione in psalmos. Hi patres in sententiā suā adduxerunt Hamerum Nouesianū, & alios, qui idē asseueranter affirmant. Cùm enim dicat scriptura: In principio creauit Deus cœlū & terrā: per principium filium intelligunt, qui capite octauo apud Ioannem ait: Principiū, qui loquor vobis. Acsi dicat: Ego qui vobiscum sermones confero, sum rerum omniū principium. capite octauo Prouerb. loquitur in hunc modum Dei filius, qui ibi Dei sapiētia vocatur: Dominus possedit me in initio viarum suarū. Pro quo rectè poteris vertere: Dominus possedit me initiū viarū suarum. Quibus verbis Dei filius se principiū illud vocat, de quo dicitur: In principio creauit Deus cœlum & terram. Vbi particula in accipitur pro per, aut cum, quemadmodū aliis locis diuinarū literarum, vt ostendi verba illa paulo antea explanans: Rex in furore & ira magna. Alij per caput libri intelligunt principium libri psalmorū, hoc est primū psalmum ita incipientē: Beatus vir, qui nō abiit in consilio impiorum. Intelligi psalmū hunc de Christo saluatore nostro asserunt Augustinus, Hieronymus, Arnobius, Remigius. Sequitur enim: Et erit tanquā lignum: pro quo paraphrasis Chaldaica habet arborem vitæ. Quem locum Hieronymus & Chrysostomus de Christo interpretantur. Ille enim est arbor vitæ: de quo ait in Prouerbiis Salomon capite tertio: Lignum vitæ est iis, qui apprehēderint eum, Et Deus capite 2. Apocalypsis: Vincēti dabo edere de ligno vitæ. Esse autē Christū hoc lignū vitæ, asserit Gregorius Nyssenus in libro de creatione hominis. Alij per hunc librum intelligunt prædestinationē: vt sic sensus. In capite libri æternę prędestinationis de me tanquā de primogenito in multis fratribus, tanquā de præcipuo omniū electorū in primo ac nobilissimo loco scriptū est. De libro hoc ait capite duodecimo Daniel: Omnis qui fuerit inuentus scriptus in libro vitæ. Et apostolus capite 4. epistolæ ad Philippenses: Quorū nomina sunt in libro vitæ. Et Ioānes capite vigesimoprimo Apocalypsis: Non intrabūt in ciuitatē æternam, nisi qui scripti sunt in libro vitæ agni. Et Christus Deus noster apud Lucā decimo: Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælis. At hæc nondū cōplent aures meas. Nam principiū Genesis loquitur de mundi creatione: primus psalmus de hominis felicitate: liber vitæ est prædestinatio: In hoc autem psalmo trigesimonono loquitur Christus de sacrificio, & de seipso immolando. Quare cōgruentius videtur, vt per hūc librū intelligatur Leuiticus, qui est liber sacrificiorum, & per caput eius principiū. Cum enim Dei filius vnigena loqueretur in psalmo illo cum patre de se ipso in sacrificiū offerēdo, & liber Leuiticus agat de sacrificiis, de illo videtur illud intelligi: In capite libri scriptū est de me, vt facerē volūtatem tuā. Nam primo capite Leuitici agitur de vitulo pro mundi peccato immolādo, per quem Christus significabatur. Vitulus ille, vt ex eodē libro cōstat capite sextodecimo, cremabatur extra castra: & Christus occisus est extra ciuitatē. Ad id alludit Apostolus capite 13. epistolę ad Hebręos, cū ait: Propter quod Iesus vt sanctificaret

Gene. 1.

Gene. 1.

Psal. 1.

Genes. 1.

Leuit. 1.

Psal. 39.

Leuit. 16.

Hebr. 13.

ficaret per suum sanguinem populum, extra castra passus est: exeamus nos ad eum impropel-
Matt.21. rium eius portantes. Hoc voluit Christus significare, cùm id quod futurum erat, de se ipso prædixit in Euangelio: Eiecerunt eum extra vineam, & occiderunt. Vbi nomine vineæ intelligitur
Mar.13. Hierosolyma, extra quã eiectus fuit, & in monte
Luc.11. Caluariæ occisus & immolatus. Alij per hunc librum intelligunt totam sacram scripturã, & per caput eius intelligũt eius epitomen & compendium, in quo capita & summæ rerum omnium præcipuarum continentur. Ita hunc locum explanat Theodoretus, & post eum Antonius Flaminius. Et est admirabilis explanatio, ac omniũ meo quidem iudicio præstantissima. Tota enim lex & diuinorum vatum oracula, tota denique sancta scriptura testatum reliquit in vetere testamento, fore vt vnigena Dei filius è cœlo in terram descenderet, ac hominum genus morte sua à morte liberaret. Huic explanationi fauent versiones Aquilæ, & Symmachi, quæ habent: In inuolucro libri: vt sit sensus. Assumatur totum vetus testamentum, & redigatur in summam, iungantur omnia præcipua, quæ in eo scripta sunt, & in volumine seu inuolucro summatim scribantur: totum hoc de Christo venturo & immolando loquitur. Diuus Hieronymus vertit ex Hebræo: In volumine libri scriptum est de me. Pagninus: In libro libri. Paraphrasis Chaldaica: In volumine libri legis. Quæ omnia in idem recidunt. Septuaginta habent: ἐν κεφαλίδι βιβλίου: Hoc est, in capite libri: vbi per caput volumen intelligunt summarũ. In Hebraico est: במגלת ספר Bimgilath Sepher. Nomen Megilah deriuatur à verbo Galat, quod significat inuoluere, quòd in eo multa, quæ aliis in locis dispersa erant, sint summatim inuoluta. Aspicis igitur totum vetus instrumentum de Christo loqui. Id significauit idem Christus apud Ioannẽ capite quinto, cùm dixit: Scrutamini scripturas, quia ipsæ sunt, quæ testimonium perhibet de me. Et apparens duobus discipulis euntibus in castellum Emaus, vt Lucas ait capite vigesimoquarto, dixit illis: O stulti & tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti sunt prophetæ. Nónne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et incipiẽs à Mose, & omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ de ipso erant. Id indicat Petrus apostolorum princeps capite tertio Actorum apostolorum, ita dicens: Deus autem qui prænuntiauit per os omnium prophetarum pati Christum suum, sic impleuit. Et capite decimo: Huic omnes prophetæ testimonium perhibent remissionem peccatorum accipere per nomen eius, omnes qui credunt in eum. Hoc voluit Deus significare in transfigura-
Matt.17. tione, cùm esset inter Mosem & Eliam de exitu eius loquentes, quem completurus erat Hierosolymæ. Hoc est de morte, quam erat passurus. Nam lex & prophetæ de Christo loquuntur:
Luc.9. scopus enim totius scripturæ Christus est. Per Mosem intelligitur lex, per Eliam verò prophetia: hæc autem duo Christum habent in medio ad illum respicientia. Idem esse Christum inter Mosem & Eliam, ac esse propitiatorium inter duos cherubinos, vt capite 25. Exodi scriptum legimus. Per propiciatorium intelligitur Christus, quem vt ait diuus Paulus Romanorum tertio, proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius. Et vt ait in prima epistola sua diuus Ioannes, ipse est propitiatio nostra. Per *1.Ioan.2.*
duos cherubinos lex & prophetia, quæ Christum intuentur, de quo loquuntur. Aspicis igitur librum illum, de quo loquitur Chistus psalmo trigesimo nono, esse totum vetus testamentum, vbi ipsius Christi Dei nostri mysteria sunt æternis consignata monimentis. Vbi per caput intelligitur summa & compendium: & iuxta aliorum sententiam per caput principium significatur. Hoc autem Danielis loco accipitur caput pro mente, cogitatione, & imaginatione: quemadmodum Psal. vigesimosecundo. Impinguasti in oleo caput meum. Vbi Didymus ait caput pro mente appellatum esse, oleum pro afflatu Spiritus sancti. Vt enim oleum lucem nutrit, laborem leuat, faciem exhilarat: sic ille animi lumen fouet, mentem recreat, cor afficit voluptate: quam ob causam oleum lætitiæ vocatur: dicente diuino psalte Psalm. 44. Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.

Tu rex cogitare cœpisti. Non solùm somnium, sed quid ante illud cogitauerat, indicat, vt maiorem rei adhibeat certitudinem, ordinem seruet, & regi maiorem faciat admirabilitatem.

Non in sapientia quæ est in me, plusquàm in cunctis viuentibus. Id est, non quòd sim aliis hominibus sapientior. Legendum erat: non in sapiẽtia, quæ non est in me plusquàm in cunctis viuentibus. Sed prima negatio cadit super totam hanc orationem habens vim duarum negationum. Quod est apud Hebræos frequẽs. Capite decimonono Leuitici: vbi nos habemus: Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui: litera Hebraica non habet nisi vnam negationem, quæ tamen duarum habet vim: ita enim habet: Non iurabis in nomine meo mendaciter, & pollues nomen Dei tui. Eodem modo illud explanandum existimo, quod est cap. 33. Deuteronomij mandatum. Viuat Ruben, & non moriatur, & sit paruus in numero. Pro quo legendum erat: nec sit paruus in numero, nisi prima negatio totam comprehenderet orationem. Est enim horum verborum sensus: Viuat Ruben in hoc seculo, & non moriatur morte immatura, nec sit paruus in numero posterorum, sed propaget progeniem, & posteritatem suam.

Sacramentum hoc. Id est, arcanum hoc. Quasi dicat: Non humana scientia apertum est mysterium hoc, sed fuit mihi à Deo prolatũ & ostensum; vt tu scires, quæ ventura sunt. Euitat arrogantiam & ostentationem: & regem afficit honore, propter quem facta fuit illa somnij apertio & reuelatio.

Tu rex videbas. Nimirum visione imaginaria in somnio. Erat statua illa magna, quia regna quæ magna hominibus videntur, significabat. Erat intuitus eius terribilis propter regnorum bella & controuersas successiones, quæ non sine infinita hominum cæde & periculo efficiuntur.

Sine manibus. Hoc est, sine industria huma-
na.

na. Et lapis hic ita omnia cōtriuit, vt redigerentur in fauillam, quæ rapitur à vento, cùm repurgatur triticum in area.

Hoc est somnium. Hoc est, quod somniasti. Rex prudenter omnia audi veritatem recognoscens.

F Tu rex regū es: & Deus cæli regnum & fortitudinem & imperium, & gloriam dedit tibi & omnia in quibus habitant filij hominū, & bestiæ agri: volucres quoque cæli dedit in manu tua: & subditione tua omnia constituit. Tu es ergo caput aureum. Et post te cōsurget regnum aliud minus te argenteum. Et regnum tertium aliud æreum, quod imperabit vniuersæ terræ Et regnum quartum erit velut ferreum: quo modo ferrum comminuit & domat omnia: sic cōminuet & conteret omnia hæc. Porrò quia vidisti pedum & digitorum partem testeam figuli, & partem ferream, regnum diuisum erit: quod tamen de plantario ferri orietur, secundum quod vidisti ferrū mistum testæ ex luto. Et digitos pedum ex parte ferreos, & ex parte fictiles: ex parte regnū erit solidum, & ex parte cōtritum. Quòd autem vidisti ferrum mistum testæ ex luto: commiscebuntur quidem humano semine, sed non adhærebunt sibi, sicuti

G ferrum misceri non potest testæ. In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnū, quod in æternum non dissipabitur: & regnū eius alteri populo non tradetur: comminuet autem & consumet vniuersa regna hæc: & ipsum stabit in æternum. Secundum quod vidisti: quod de mōte abscissus est lapis sine manibus, & comminuit testā, ferrum, & æs, & argentū, & aurū, Deus magnus ostendit regi, quæ ventura sunt postea. Et verum est somnium, & fidelis interpretatio eius.

Tu rex regum. Vocat eum, quemadmodum illum alij vocabāt. Vocabatur autem rex regum, quia multos reges debellauerat, & vicerat. Ita etiam appellatur apud Ezechielem cap. 26.

Deus cæli regnum, & fortitudinem, & imperium & gloriam dedit tibi. Vult significare omnia Dei esse, & ab eo bona cuncta procedere, cuius numine & prouidentia omnia gubernantur. Ac illum esse, qui dat regna, & alia tam corporis quā animi bona. Id significabat scala quam vidit Iacob à cælo ad terram venientem, per cuius gradus à Deo bona omnia descendunt. Vnde Iacobus Apostolus capite 1. canonicæ suæ: Omne datum optimum, inquit, & omne donum perfectum desursum est descendēs à patre luminum. Id aliquo modo intelligebat Cyrus, qui vt Esdras cap. 1. mandauit: Omnia, inquit, regna terræ dedit mihi Deus cæli.

Gen. 28.

1. Esd. 1.

Et omnia. Subaudi loca, in quibus habitāt homines, & feræ, & volucres, dedit tibi Deus: omnia sunt potestati ac ditioni tuæ subiecta. Nihil est, quod tibi nō pareat, quod tibi peruium non sit. Vtitur Daniel ea orationis exornatione, quā rhetores Græci hyperbolem, Latini superlationem vocant. Vult significare esse Nabuchodonosorem admodum potentem: ideo hac vtitur figura ad eius potentiam exprimendam, & verbis amplificandam. Sed nec Nabuchodonosoris principatus, nec vllus alius ita vniuerso orbi præfuit, vt nullam prouinciam relinqueret indomitam. Testantur hoc aræ Alexādri Magni, columnæ Herculis, Cthesiphon Romani imperij ad Orientem limes. Vtitur Dauid hoc hyperbolico sermone, cùm ait Psalmo decimoseptimo terribiles extitisse motus, & desidente terra intimas ac profundas aquarum venas apparuisse, & retecta fuisse fundamēta orbis terrarum. Eodem ferè modo Deus apud Esaiam capite tertiodecimo: Cælum, inquit, turbabo, & conquassabitur terra propter indignationem Domini exercituū. In quorum verborum explanatione diuus Hieronymus: Hæc est, inquit, superlatio, qua vehementissimam iram Dei vates sanctus exaggerat. In eundem modum Ioel ad amplificandam oratione hostiū multitudinem & feritatem: Gens, inquit, ascendit super terram meam fortis, & innumerabilis: dentes eius vt dētes leonis, & molares eius, vt catuli leonis. Ita id existimo intelligi, quod capite 6. apud Matthæum Christus ait: Te autem faciente eleemosynam nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua.

Ioel. 1.

Tu es ergo caput aureum. Hoc est, caput aureum statuæ te designat, regnumque tuum significat. Vt aurum aliis metallis illustrius est: ita regnū Nabuchodonosoris fuit aliis præstantius. Fortasse ideò cum auro comparatur, quia victis inimicis magna pace & misericordia erga indigentes vtebatur. Nam oleum misericordiam significat, aurum autem sumitur pro oleo, vel ob colorem, vel puritatem. Vnde verba illa Zachariæ capite quarto: Quid sunt duæ spicæ oliuarum, quæ sunt iuxta duo rostra aurea, in quibus sunt suffusoria ex auro? possunt ita verti: Quid sunt rami oliuarum, qui sunt iuxta duo rostra aurea, quæ effundūt ex se aurum. Hoc est, quid sibi volunt hi duo ramuli oliuarum, qui sunt inter duas ampullas aureas, quæ effundunt ex se oleum in candelabrum? Hoc candelabrum aureum omnia illuminans Christus est: duo rami oliuarum sunt Zorobabel & Iosue filius Iosedech, de quibus illic Zacharias loquebatur: per quos intelligebatur sacerdotium & regnū: nam sacerdos & rex oleo vngebantur. Christus autem eos illustrat, quia regum & sacerdotum lumen à Christo est. Aspicies illo in loco effundere aurum in candelabrum idem esse quòd oleum effundere. Accipitur etiam aurum pro aeris nitore & tranquillitate: vt capite 37. Iob: Ab aquilone aurum venit. Pro quo quidam vertunt: Venit à Septentrione serenitas auro similis. Ventus enim aquilo dissipat nubes, & affert serenitatē & splēdorē instar coloris auri: igitur propter misericordiā & placabi

placabilitatem in pace forsitan regnū Chaldæorum per aurum significabatur. Vel propter diuitias, quibus affluebat. Dicitur autem caput, quia aliis regnis dignitate excellebat & principatu: & quia inter quatuor regna hîc designata ipsum primum erat. Immò omnium regnorū primum fuit Babylonicum, cuius clauum tenuit Nemroth, vt constat cap. 10. Geneseos.

Et post te consurget regnū aliud minus te argenteū. Hoc est regnum Medorum & Persarum, quod ideò designatur per duo brachia, quia duo quondam regna fuerūt: quæ postea copulata in vnum redacta sunt, cuius rex fuit Cyrus, qui materno genere à Medis, paterno à Persis ducebatur. Et vt ait Theodoretus, per dexteram paternū genus, per sinistram maternum significatur.

Regnum aliud tertium æreum. Siue æneum. Hoc fuit regnum Græcorū, præsertim tempore Alexandri Magni, quando non solùm in re militari, sed etiam in eloquentia & Philosophia magni nominis viri floruerūt. Signatū est autē ære propter Græcorū eloquentiā, quod latius ac lōgius sonuerit, quàm Babyloniorum & Persarum.

Regnum quartum erit velut ferreum. Siue ferrū. Hoc fuit Romanorū imperium, quod instar ferri alia conterentis, cætera regna domuit, atq; contriuit. Est autem signatum duabus tibiis propter imperij partitionem in Constantinopolitanum & Germanicum, siue Orientale & Occidentale. Vnde insigne imperiale est aquila duorum capitum. Quid enim auium regina bicipite significatur, nisi duorum imperiorum diuisio? Itaque per quatuor partes præcipuas statuæ, quatuor mundi regna siue imperia intelliguntur, nempe Babylonicum, Persicum, Græcum, Romanum. Ita Hieronymus, Theodoretus, & alij hunc locum explanāt. Tametsi Paulus Orosius per hæc quatuor regna intelligit Babylonicum ad Oriētem, Macedonicum ad Septentrionem, Punicum ad Meridiem, Romanum ad Occidentem.

Porrò quia vidisti pedum & digitorum partem testeam figuli. Per digitos intellige digitos pedum: qui pedes partem habebāt luteam, partem verò ferream: quædam pars erat ex ferro, quædam ex terra. Quo significabatur Romani imperij diuersitas: nam in principio fuit ferreum, hoc est fortissimum, postea verò luteum, hoc est fragile & debile. Hæc autem fragilitas orta est ex diuisione propter bella ciuilia, & intimas Romanorum discordias, & acerbas diuturnásq; cōtentiones atq; crudelia exitiosaque dissidia. Cùm enim ambitione ducti honores quærerent, alij aliis nefaria bella gerebāt: & ita vim imperij labefactabant. Et quoniam diuisio hæc ex imperij dimanabat fortitudine, ait Daniel: Quod tamen de plantario ferri oriebatur: hoc est de planta pedis statuæ, quæ ferrea erat. Sensus est: Quæ diuisio Romanorum originem habebat à ferro plantæ pedis, per quod fortitudo & diuitiarum abundantia significabantur. Accipitur itaque plantarium pro planta pedis. Sed quia plantarium est locus, vbi arbores sunt insitæ teste Plinio libro decimoseptimo, possunt hæc verba hunc habere sensum: Quæ diuisio oriebatur in loco, vbi plantata fuerat fortitudo: vt per hunc locum intelligatur Roma, quæ erat veluti pomarium quoddā insitum arboribus non pomorū, sed vitiorū. Vel accipitur plantarium pro firmitate, vt significaret imperium diuidendum, quod tamen aliquid de firmitate ferri haberet, Regnum Romæ cœpit à fratricidio, deinde plerunque seditionibus laborauit, & diuisionibus: quæ hoc loco significantur. Sed meo quidem iudicio præcipuè hîc loquitur Daniel de discordia inter Iulium Cæsarem, & magnum Pompeium.

Quod autem vidisti ferrum mistum testæ ex luto, commiscebuntur. Hæc mistio fuit per contactum, ideo non fuit propria. Non enim ferrum & lutum ita miscentur, vt ex illis duobus vnum formaliter fiat. Vult generaliter vna comprehensione significare Romanorum connubia, quibus genus suum propagabant, & amicitia cōiungebantur. Sed non adhærebant sibi per sincerum amorem & veram charitatem propter intestinas & domesticas discordias: quemadmodum ferrū non potest cum testa nisi superficialiter, vt ita dicam, commisceri. Præcipuè tamen significat matrimonium inter Pompeiū & Iuliam filiam Iulij Cæsaris, quod conflatum fuit, vt inter hos duos principes amicitiam cōciliaret, quam conciliare nō potuit. Lege Suetonium Tranquillū, Plutarchum, Lucium Florū, & alios historicos, vbi hæc poteris videre. Insuper intueberis Romanorū in omni ferè ætate dissidia. Ex quo effectum est, vt vrbs illa Roma à Romulo, vt aiunt, appellata, illustrissimum orbis terrarum monumentū, arx totius mūdi, domus fortitudinis, imperij, & dignitatis, terror vniuersi, triumphorum gloria, quæ alias vrbes expugnabat, ab aliis expugnaretur. Sed modò nobilior est quàm olim propter fidem, & summi pontificis, Christi vicarij assistentiā & principatum. At si ad antiqua & magnifica ædificia respicias, videbis nonnulla deserta, alia partim diruta, partim penitus euersa. Nec mirū, nam omnia hæc regna terreos habent pedes in statua, & lutea fundamēta. Hic est seculi status, hæc est mundi conditio: nulla est in eo firmitas, nulla perpetuitas, nulla cōstātia. Intuere animo hanc statuā tam amplā & eximiam ex auro, argento, ære, & ferro conflatā, qua mundi regna, nominis celebritas, diuitię & dignitates significatæ sunt, videbis eā fictilē in pedibus, fragilē & caducā, quæ ruit, fluxit, & euanuit, & fuit in minutissimas fauillas redacta, quę raptę à vēto amplius nō apparuerūt. Id mentis oculis perspiciebat Salomon, cùm diceret: Vanitas vanitatū, & omnia vanitas. *Eccles. 1.* Huiusmodi sunt ea, ad quę insipientes mortales desiderio flagrātes rapiuntur. Cùm se tibi ante oculos obtulerint mūdi opes & honores, & magnū quippiā ac gloriosū tibi visum fuerit harū rerū decus, caue ne decipiaris. Quæ in summo à pretiosa incipiunt materia, detrimētis cursum cōficiunt, & tandē in vilissimā materiā finiūtur. Si huiusmodi res tibi ante oculos principium proposuerint, respice ad earum finē, videbis eas in luto finiri & terminari, incertásque esse, instabiles, & in casu sitas. Earū fundamērum lutum est caducum, & finis interitus, Quanquam in lætitia auri exordiri videantur, in mœrorem tamen terræ desinunt, & in nihilum rediguntur. Sed id nolunt perpendere, qui eas cōcupiscūt, summis infinitæ cupiditatis stimulis concitati.

Similitudo. concitati. Fluctus maris se in altum extollentes, sonitum horribilem edentes, longe latéque spumantes, cùm attingũt terram littoris, statim extenuantur & cõsumuntur. Eodem modo sublimes mundi status ac splendidi tituli, qui in mari huius mundi multos rauco vanitatis sonitu terrebant, cùm attingunt terrã sepulchri, confestim desinunt esse, & finem faciunt: & eorum principum & magnatum potentia eodem sepulchro obruitur, quo corpus: eorúmque nomen sensim obscuratur, & euanescit. Hæc enim vana potius simulachra sunt, quàm solidæ res. Non vidit Babylonius princeps mundi regna & diuitias nisi in imagine: quia hæc non tam res, quàm imagines possunt rectè appellari. Statua erat id, quod vidit, non res solida: figura erat, nõ natura. Eam ob causam ait apostolus capite septimo prioris *1.Cor.7.* ad Corinthios: Præterit figura huius mũdi. Non naturam ait præterire, quã philosophi substantiam vocant, sed figuram. *Similitudo.* Vt figura in pariete picta qualibet aquæ gutta deletur: sic mundi potentia qualibet mutatione amittitur. Ea ratione ductus diuinus vates eam psalmo septuagesimo secũdo imaginem vocat, cùm ait: In ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges. Acsi dicat: Tu Deus qui in cœlesti ciuitate tua habitas, vanorum hominum imagines, vtpote opes & dignitates, & nominis claritatem & amplitudinem euertes & cõsumes. Ostendẽs ludibria esse, & nihil ea, quibus ipsi inflantur, cùm nihil aliud *Similitudo.* sint, quã vanitas & vmbra. Vt ædificium in imo solo extructũ nec fulmine concutitur, nec hiatu absorbetur: sic abiectus vitæ status non est maximis ærumnis expositus. At res secundæ in fastigio dignitatis seculi collocatæ multis sunt obnoxiæ ruinis & calamitatibus. Imagines sunt fallaces quolibet periculo deletæ. Nec mireris si hæc audias imagines vocari, cùm homo ipse imago quædam sit. De eo ait idem psalmographus psalmo trigesimooctauo. In imagine pertransit homo, sed & frustra cõturbatur. Acsi dicat: Cùm homo vitam pertranseat tãquam imago adũbrata, nihil habens expressi, tanta tamen ducitur vanitate & amentia, vt nesciat pusillum illud, quod habet vitæ, in trãquillitate & quiete traducere: sed turbulentis ac effrenatis animi perturbationibus cõcitatur, ad illa aspirans, quæ mobilia sunt, fugacia, caduca, sine securitate, quę nunquam perennia fuerunt: sed aut statim decidunt, aut obruuntur hominũ interitu, aut obliuione posteritatis extinguũtur. Nihilominus ea ardenter optamus, non attendentes nobis ipsis *Similitudo.* perniciem machinari. Papiliones vermiculi aligeri quia lucernæ delectantur splendore, ad illã proximè accedunt in medio flammæ volitantes: ex quo efficitur, vt mortem sibi cõsciscant. Non ita morerentur, nisi ad lucem intus accederent, non accederẽt, nisi illa oblectarentur. Ita pleriq; mortales inani mũdi gloria delectati eam ambitiosè quærunt, & amplectuntur: ex quo eorum conflatur exitium: nam falsi honoris specie decepti vnde eum cõsequi putant, inde eorum dedecus dimanat, & pro breui gloria in perpetua *Psal.36.* ignominia volutantur. Vidi, inquit diuinus citharœdus impium superexaltatum, & eleuatum sicut cedros Libani: & transiui, & ecce non erat: quæsiui eũ, & non est inuẽtus locus eius. Viderat eos, qui scelere & malificio pascebãtur, rerũ secundarũ potitos. At reflante vẽto aspexit eos ex illustri & florẽte rerũ statu in acerbas calamitates, illásq; perpetuas pręcipitatos eorúmq; nomẽ æterna obliuione deletũ. Mundi status est veluti ligula stateræ aurificis, quę quolibet põdere mouetur. Quid mobilius, quid incertius, quid incõstantius? *Similitudo.* Vt sydera errantia quæ deprimuntur in signo vno, extolluntur in altero, & è cõtrario: ita qui hodie sunt abiecti nulla illustri laude celebrati, cras erunt magnis affecti honoribus, & in præclara dignitate constituti. Contrà verò qui modò in ore hominum cum gloria & celebritate versantur, paulo post omnibus honorum ornamentis spoliabuntur. Conspiciamus rerũ humanarum varietatem, imbecillitatem, & inconstantiam: eorúmq; casus & ærumnas, qui cum opibus affluerent, & lætitia gestirent, in medio cursu ceciderunt, in memoriam reuocemus. O falsam spem, ô variam volucrémq; mundi commutationem: O cæcam nostram cupiditatem: O amentiam deplorandam: quàm cito nostra gaudia in lachrymas conuertuntur. Illud est hoc loco aduertendum, non solum diuinũ nostrum vatem vocasse mundi regna statuam aut imaginem, sed etiam affirmasse eam in somniis visam fuisse. Qui vident vitæ labores & ærumnas, vigilant: qui autem eius gloriam & potentiã, dormiunt. Somniũ est seculi huius gloria, & opum affluentia: & qui ad res illas ardenter aspirat, vt somnium euanescit. Ita enim capite 20. Iob scriptum legimus: Velut somniũ aduolans non inuenietur: transibit sicut visio nocturna. Acsi dicat: Euanescit omnis homo, qui diuitiis affluit, & rerum secundarũ potitur: transibit eius felicitas tanquam somnium inane, atque instar visi nocturni fugiet, & peribit. Et diuinus psaltes mortalium vanitatem, humanæ prosperitatis incertitudinem, & lamentabiliũ casuum miserias animo perspiciens has ad dominũ voces effudit, Deiecisti eos, dum alleuarentur. Quomodo facti *Psal.72.* sunt in desolationem? Subitò defecerunt: perierunt propter iniquitatem suam. Velut somnium surgentium domine, &c. Et psalmo 89. Id quod nos habemus. Quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt: potest verti ex Hebræo: Quæ pro nihilo habentur, ea somnium sunt. Pro quo diuus Hieronymus transtulit: vt somnium erunt. Alij *Hieron.* vertunt: Inundas eos, somniũ sunt. Vt sit sensus: Immissa inundatione rapis eos domine subitò de vita, & veluti somnium perpetuæ traduntur obliuioni: Non parcis hac in re Deus plebeiis, nec principibus. Ideò idem psalmographus Deũ *Psal.75.* vocat terribilem, qui aufert spiritũ principum: Vel vt potest verti ex Hebræo: Qui vindemiat vitam principum. Et Ecclesiasticus capite 34. Somnia, inquit, extollunt imprudentes. Mundi gaudia & fallaces diuitias quibus homines inflantur, somnia vocauit. Et statim addidit: Qui apprehendit vmbram, & persequitur ventos: sic qui attendit ad visa mendacia. Pestilentes voluptates & inanes diuitias appellauit visa mendacia. Non sat esse existimauit vocare illa mẽdacia, sed visa, aperta, & manifesta mendacia. Et confestim adiecit. Hoc secũdum, hoc visio somniorũ.

Quorum

Quorum verborum hic eſt ſenſus. Hoc qđ nõ eſt vera felicitas, etiam ſi id videatur eſſeqđ non eſt: hoc, qđ nõ eſt ſolida res, ſed ſecũdũ hoc, hoc eſt, ſed inane ſimulachrũ: profectò eſt ſomniũ tranſiens. *Plato.* Plato inanem ſpem fugacis proſperitatis ſomnium appellabat vigilantis. Ipſa vita noſtra ſomnium eſt. Quid fragilius illa, quid fugacius, *Homer.* quid inanius? Homerus libro ſexto Iliadis homines comparat cum arborum folijs, quæ modò vireſcunt, modò areſcunt: nũc pulchritudine decorantur, nunc à vento rapiuntur. Qua ſententia *Pyrrho.* oblectabatur Pyrrho Academicus authore La*Laerti.*ertio. Menand. apud Plutar. in libello conſolato*Menand.*rio ad Apollonium: Nullum, inquit animal eſt, *Plutar.* quod crebrius ac velocius modò ſurgat, modò *Euripi.* cadat, q̃ homo: nullum debilius & incõſtantius. *Phaler.* Euripides huius ſeculi felicitatẽ vnum tantùm diẽ durare dixit. Qua in re fuit à Demetrio Phaler. omnium illius ætatis philoſophorum politiſſimo nõ immeritò reprehenſus, quod non inte*Pindar.*grum diẽ, ſed temporis punctũ dicere debuiſſet. Pindar. hominem vocauit vmbrę ſomniũ. Aduerte, obſecro. Non ſolũ ſomniũ, ſed ſomniũ vmbræ illũ vocauit. Aeſchilus apud Stobę. vitã humanã *Aeſchil.* cum vmbra fumi comparabat. Sophoc. in Aiace *Stobæ.* nihil aliud ait eſſe hominẽ, quã vmbram & ven*Sopho.*tum. Hinc ortum eſt tritum illud vetuſtatę prouerbium: Homo bulla. Eſt autẽ bulla tumor ille inanis apparens in aquis, qui eodem ferè inſtanti quo naſcitur, euaneſcit. Sed quorſum cito philoſophos, cùm habeamus perſpicua diuinarũ literarum loca id ipſum aſſerentia? Homo, inquit cap. 14. Iob, natus de muliere, breui viuens tẽpore, repletur multis miſerijs: qui quaſi flos egredi*Iob.14.*tur, & cõteritur, & fugit velut vmbra, & nunquã in eodẽ ſtatũ permanet. Dauid. Pſal. 28. Vniuerſa, *Pſal.28.* inquit, vanitas omnis homo viuẽs. Et Pſal. 101. *Pſal.101* Defecerunt ſicut fumus dies mei. Et paulo pòſt: Dies mei ſicut vmbra declinauerũt: & ego ſicut fœnũ arui. Et Iacobus apoſtolus capite quarto e*Iacob.*piſtolę ſuæ: Quę eſt vita veſtra? Vapor ad modicũ parẽs, & deinceps exterminabitur. Eſt igitur vita noſtra ſomnium, & mũdi proſperitas ſomnium, & ſtatua viſa in ſomnijs, quæ in fragili luto finitur, per quã opes, diuitiæ, magiſtratus, & imperia ſignificantur. De quibus diuinæ literæ capite quinto Sapientiæ hæc verba monimentis conſi*Sap.5.*gnarunt. Omnia illa tranſierunt ſicut vmbra, & tanquam nuntius præcurrens: & tãquam nauis, quæ pertranſit fluctuantem aquam, cuius cùm præterierit, non poteſt veſtigium inueniri, nec ſemita carinæ illius in fluctibus. Cur igitur tam ardenter quærimus, quod tam parum durat? Præſertim cùm nemo poſſit duobus dominis ſeruire, Deo & diuitijs: vt ipſe Deus capite ſexto apud Matthæũ teſtatur, Ioſeph in Aegypto elegit Deo *Mat.6.* æterno potius ſeruire, quàm impudicę Aegyptę, *Gen.39.* & reliquit pallium, vt honeſtatem conſeruaret. Eliſæus reliquit boues & aratra, vt ſequeretur Eliã. Ipſe Elias reliquit amictũ vt aſcenderet in *3.Reg.19.* cœlũ. Nos relinquamus mundi opes mobiles *4.Reg.2.* & fluxas: ac illas quæramus, quę animum amplificent, quibus illi qui Deum amore amplectũtur, ſine dubitatione cumulãtur. Eos imitemur, qui diuitias mũdi ꝓ nihilo putarũt, qui animas è corporũ cõtagione ſeuocauerũt, & ad Chriſti imitationẽ cõtulerũt. Eos fugiamus qui ad eas toto animo aſpirãt. Vt in argẽto viuo omnia natãt *Similitudo.* preter aurũqđ in illud ingreditur: ſic in corde auari nihil incidet niſi aurũ & lucrum: nã virtutes, bonæ diciplinæ, & cætera huiuſmodi fluitant in ſummo; animum autem haud quaquã ingrediũtur. Alij amore diuitiarum flagrant, vt illis intemperanter abutantur. Filius prodigus apud Luc. cap. 15. dum afflueret diuitijs, receſſit à pa*Luc.15.*tre, & à ſeipſo: dum aũt inopia laboraret, redijt ad illũ, & ad ſe. Ita enim ait Lucas: In ſe reuerſus dixit: Quanti mercenarij, &c. Qui ad ſe reuertitur, extra ſe vagabatur. Miſit Deus Moſem ad Aegyptum, nec ei diuitias dedit, nec corporis voluptates: ſed virgam, qua munitus ederet mirabilia. Amplectamur virgam illam, per quam crux Chriſti erat adumbrata: portemus crucem domini, & diuitias, delitias, voluptates, magiſtratus, potentiam, honores, & alia huiuſmodi quæ eximia pleriſq; & præclara videntur, parua ducamus, eaque ratione ſtabili firmaq; cõtemnamus, & lutum, inanem imaginem, & Babylonicã ſtatuam caducã intus & vanam, & vmbram atque ſomnium exiſtimemus.

In diebus autem regnorum illorum. Hoc eſt, decurſis tẽporibus regnorum, de quibus facta fuit mentio, durante regno ſeu imperio Romano. Vel multo rectius per regna illa in plurali non quatuor illa, quorum meminit, ſed ſolùm Romanum intelligit imperium, quod omnia regna illa contineret. Tunc natus eſt Chriſtus Deus noſter, imperij gubernaculum tenẽte Auguſto Cæſare Octauiano. Tunc enim vt ait capite ſecundo euangelij diuus Lucas, exijt edictum à Cæſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſus orbis. Hanc exiſtimo eſſe germanam huius loci explanationem. Ex qua habes validum aduerſus Iudæos argumentum ad oſtendendum veniſſe Chriſtum. Quoniam venturus erat, vt conſtat ex hoc loco, quando regnum Babylonicum, & Perſicum, & Græcum eſſẽt imperio Romano ſubiecta quem admodum fuerunt tempore Auguſti Octauiani. Nunc autem nullum horum regnorum imperio paret Romano. Nã Medi & Perſæ ſubiecti ſunt regi Sophio, Babylonij & Gręci Turcarum principi: qui duo principes ſunt imperij Romani hoſtes, & accerrimi aduerſari.

Regnum quod in æternum non diſsipabitur. Hoc eſt regnum æternũ. Intelligi hoc de regno Chriſti, non ſolùm Chriſtiani, ſed etiam Iudæi fatentur. Hac in re ſolùm differimus, quòd nos Chriſtum veniſſe profitemur, illi non veniſſe, ſed venturum eſſe exiſtimant, adhibentẽs huic exiſtimationi peſtilentem contumaciam non à magnitudine animi inductam, qua carent, ſed à perfidia & amentia, quibus abundant. Imitantur ſtulti homines hac in re Britanos, quos vulgus appellat Ingleſios, qui regem ſuum Arturum ridiculè ẽxpectant, qui eos diuites, potentes, ac felices faciat. Qui rex iam venit, & multis abhinc annis exceſſit è vita: & tamen ab illis expectatur. De hoc Chriſti regno ait Pſalmo 96. diuinus citha*Pſal.96.*rœdus: Dominus regnauit exultet terra: lætentur inſulæ multę. Tametſi loco illo regnare poteſt accipi pro vincere & pręualere.

Et regnum eius alteri populo non tradetur. Hoc

est, nunquam ab hostibus penitus extinguetur. Id quidē est Christi regnū in ecclesia catholica, qđ semper durabit vsq; ad finē seculi, deinde in cœlis perficietur. In ecclesia militāte inchoatur: in triumphante verò æuo sempiterno permanebit. Duplex est gubernatio regni Christi: altera spiritualis, altera secularis. Christus per suos vicarios, per principes ac pontifices regnat in Christianis seculariter, vt ita dicam: in quorum animis regnat spiritualiter, in viris iustis per gratiā in via, & per gloriam in patria. Ac quoniā ecclesia catholica semper est duratura iuxta id quod

Matt.16. ait apud Matthæū capite sextodecimo seruator noster Portę inferi non præualebūt aduersus eā: Daniel eam non esse altero populo tradendam. ait Oppugnatur quidē, & opugnabitur: sed non expugnabitur, nec vnquam euertetur. Si in vna regione defecerint Christiani, in altera propagabuntur. Semper erunt veri Christiani: quibus Christus Deus noster ait apud Matthæum capite

Mat.28. vltimo: Ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Alij referunt hęc Danielis verba ad ecclesiam triumphantem, vbi ciues sunt immortales. Prior expositio placet doctioribus.

Et ipsum stabit in æternum. Alia regna habebunt finem, Christi verò regnum erit æternum. Id prędixit diuinus ac regius vates his verbis psalmo 144. Regnum tuum regnum omnium seculorū: & dominatio tua in omni generatione & generationem. Et Psalmo 88. Inducit Deum patrem ita loquentem: Aedificabo in generatione & generationem sedem tuam. Et quia hæc erant admiranda, alloquitur statim ipse Dauid Christum venturum, cuius regnum æternum fore præuidebat: Confitebuntur cœli mirabilia tua domine: etenim veritatem tuam in ecclesia sanctorum. Veri

Psal.88. tatem Dei appellat eius promissa. Et paulò pòst inducit patrem has voces mittentem: In æternū seruabo illi misericordiam meam: & testamentū meum fidele ipsi. Et ponam in seculum seculi semē eius, & thronum eius sicut dies cœli. Et thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternū, & testis in cœlo fidelis. Vocat Christum semen Dauidis, quia ab eo quatenus homo originem ducebat, iuxta id quod ait Mat-

Matt.1. thæus: Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. Qui Christus regnat in æternum in ecclesia, quæ in omne tempus vigebit, atque æuo sempiterno Deo in cœlo fruetur. Dixit autem thronum Christi duraturum sicut dies cœli, hoc est quandiu durauerit cœlum: & sicut sol & luna, hoc est, quandiu sol & luna durauerint, quæ astra sunt testes perpetuitatis regni Christi, vt ipsum æternum esse significaret. Non posse autem hæc Dauidi conuenire, indicat id,

Psal.88. quod dicitur in eodem Psalmo: Nihil proficiet inimicus in eo: & filius iniquitatis non apponet

2. Reg.24. nocere ei. Est enim nobis satis perspectum & exploratum, Dauidem in scelera incidisse, quādo populum inflato animo numerauit: & quando adulterium commisit, & cædem Vriæ machina-

2. Reg.11. tus est. Quibus in flagitijs inimicus profecit, in eo, & filius iniquitatis apposuit, vt lęderet illum. Præterea qui fieri potest, vt regni perpetuitatem Deus polliceretur Dauidi super Hierosolymam terrenam, cùm in ea nullum sit regnū Iudæorū, sed subiecta sit impijs Turcis Iudæorum & Christianorū acerrimis inimicis? Nullo modo hęc vera esse possunt, nisi referantur ad Christum, qui natus in familia Dauidis perpetuò regnat. Nec in aliam sententiam explanari debet illa Esaiæ vaticinatio capiti nono mandata: Multiplicabi- *Esai.9.*
tur eius imperium, & pacis non erit finis. Super solium Dauid, & super regnū eius sedebit, vt confirmet illud, & corroboret à modò, & vsque in in sempiternum. Et illud Michæę capite quarto. *Mich.4.*
Regnabit super eos in monte Sion ex hoc nunc & vsque in seculū. Id intuebatur mentis oculis spiritu prophetico illustratis noster Daniel, cùm diceret capite septimo: Potestas eius potestas æ- *Dani.7.*
terna, quæ non auferetur, & regnum eius qđ non corrumpetur. Et hoc loco: Suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur: & regnū eius alteri populo non tradetur: comminuet autē & cōsumet vniuersa regna hęc, & ipsū stabit in æternum. Hæc omnia oracula explanauit de Christo Gabriel angelus, Dei interpres & nuntius, cùm capite primo apud Luc. his verbis virginem Mariā sanctissimā affatus est: Ecce con- *Luc.1.*
cipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomē eius Iesum. Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur. Et dabit illi dominus Deus sedē Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in eternū, & regni eius nō erit finis. Esse Christum regē, asserit ipse dicēs secundo psalmo: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Siō montē sanctū eius, prædicans præceptum eius. Non conuenire autem hæc Dauidi authori psalmi, indicāt quæ statim sequuntur: Dominus dixit ad me: filius *Psal.2.*
meus es tu, ego hodie genui te. Quē locū diuus Paulus capite primo epistolę ad Hebreos de Chri *Hebr.1.*
sto interpretatur, probans esse eum angelis præstantiorē, à patre cœlesti genitum, de ipsius essentia. Ita Ambrosius, Chrysostomus, Theophilactus, Primasius, & alij locum illum explanāt. Dicens Deus pater: Ego hodie genui te: significat eum esse filium suum natura. Quemadmodum ens, siue qui est, nomen Dei est, quia in eo nihil præteritum aut futurū, sed omnia præsentia: ita hoc loco: Ego hodie genui te: hæc vox hodie nō tempus significat, sed æternitatem: vt sit sensus: Ego ab æterno genui te. Athanasius tamen ait, verba hęc: Filius meus es tu, ad diuinitatē referri: illa autē: Ego hodie genui te, ad humanitatē. Theodorus autem & Hilarius asserunt Dauidem hoc versiculo prædixisse Christi reditū ad vitā. Imò ipse Paulus, qui in epistola ad Hebræos hoc de Christi generatione interpretari videtur, in ora- *Hebr.1.*
tione quam habuit, à Luca in actis apostolorum *Act.13.*
literis mādata, ostendit vocabulum, hodie, tempus illud significare, quo Christus ab inferis resurrexit. Ita enim ait de patre loquens: Resusci- *Psal.2.*
tans Iesum, sicut in psalmo secundo scriptū est: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Sed non est mirandum, cùm certissimum sit, vnum atque eūdē locum diuinæ scripturæ multos posse habere sensus etiam literales. Sed vt vnde digressa est, reuertatur oratio: Christus Deus noster rex verus est. De illo enim ait psalmographus Psalmo 73. Rex noster ante secula operatus est salutem in medio terræ. Vbi per mediū terræ Basilius intelligit

intelligit Hierosolymam. Poteris tamen interpretari: in medio terræ, hoc est palam, & coram mortalibus tanquã id in theatro spectãtibus. Et Psalmo 149. Lætetur Israel in eo, qui fecit eũ, & filiæ Sion exultent in rege suo. Et Esaias capite 32. Ecce, inquit, regnabit rex in iustitia, & principes eius in iudicio præerunt. Et capite 33. Dominus iudex noster, dominus legifer noster, dominus rex noster, ipse saluabit nos. Audi Ieremiam Deum patrẽ id prædixisse asserentem: Ecce dies venient, dicit dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, & sapiens erit. Et faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter, & hoc est nomẽ, quod vocabũt eum, Dominus iustus noster. Hunc locum non solùm catholici, sed etiã Hebræi intelligunt de Messia, quẽ Deus appellat germen, siue semen, siue fructum Dauidis, quia ex eo secundum carnẽ duxit genus suũ. Vocabulum Dauid est in datiuo tã in Hebræo, quàm in Græco. Et vocabulum Hebræum significans germen significat etiã Orientẽ. Qua ratione ducti septuaginta interpretes verterunt: Et suscitabo Dauidi Orientem iustum. Oriẽs enim Christus appellatur: vt apud Zachariam capite tertio: Adducam seruum meũ Orientem. Et capite sexto: Ecce vir Oriẽs nomẽ eius. Et vbi nos habemus: Hoc est nomen, quod vocabunt eũ: Dominus iustus noster: pro domino est in Hebræo Iehouah, quod nomẽ Deũ significat, & nemini nisi Deo tribuitur. Constat igitur ex hoc Ieremię loco, Christum esse ex familia Dauidis, & esse regem, & verum Deum. Et Sophonias capite tertio, Lætare, inquit, & exulta in omni corde filia Ierusalem: abstulit dominus iudiciũ tuũ, auertit inimicos tuos: rex Israel dominus in medio tui. Vbi pro domino est in Hebræo Iehouah nomẽ Dei ineffabile. Aspicis apertè hunc diuinum vatem asserere Messiam regem esse atque Deum. Ideò vocatur Iesus Christus, hoc est saluator & vnctus: solus Deus est verus saluator, & ipse est verus rex: olim enim rex vngebatur. Vnde volẽs Matthæus significare eum esse Deum & regẽ, dixit: Liber generationis Iesu Christi. Id quod diuini vates prædixerant. At tanta est Iudæorum cæcitas, tam tetris tenebris operiuntur, vt expectent Messiam purum hominem magnas illis ac multas diuitias terrę allaturum. Nihil se extollunt è terra. Eorum caliginem ostẽdit ipsorum vates Zacharias, cùm ait capite nono: Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem: ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluator, ipse pauper ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ. Quem locum Matthęus capite 21. de Christo Deo nostro in ingressu Hierosolymæ interpretatur. Hic est rex ille, quem magi Orientales quærebant dicentes, vt refert Matthęus capite secundo: Vbi est, qui natus est rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus cum muneribus adorare eum. Nullus rex natus est rex præter Christum. Ideò diuino spiritu afflati non dicunt: Vbi est puer qui natus est: Sed vbi est rex, qui natus est rex? Hũc alloquẽs Nathanaël verus Israelita dicit, vt ait primo capite sui Euãgelij Ioãnes: Rabbi tu es filius Dei, tu es rex Israel. Et ingrediẽte illo Hierosolymã honorificè dicebãt turbę, vt ait Lucas capite decimonono: Benedictus qui venit rex in nomine Domini. Et Pilatus super crucẽ Hebraicis, Gręcis ac Latinis literis hũc titulum inscribi in tabula præcepit: Iesus Nazarenus rex Iudæorum, vt Ioannes ait capite decimonono: quem titulũ vetustate ferè cõsumptum vidi ego Romæ, & manibus tenui. Aspicis igitur Christum esse regem, eiúsq; regnum æternum esse, quod nulla vetustate delebitur, nulla vnquam obliuione labefactabitur. Sed quia hæc legentibus illa poterit occurrere dubitatio, quale fuerit illud Christi regnum, complectar breui, quid sentiam. Sunt, qui dicãt, fuisse Christum temporalem Iudęorum regem, regnumque illud ad eum deuenisse iure hæreditario, quoniã erat ex familia Dauidis, à quo linea recta per regiam prosapiam genus suum ducebat: quod ex primo Matthæi capite probare contendunt. At si verba euangelistæ perpendant, qui Iosephi genealogiã describit, qui pater Christi non fuit nisi putatiuus, videbunt Christũ dominũ descẽdisse quidẽ ex Dauide, sed non liquidò constare id esse per lineã rectam. Fateor D. Matthæum Christi seruatoris progeniẽ per patres naturales descripsisse, diuũ verò Lucã per legales, vt ait Africanus fidelis historicus in tractatione Harmoniæ Euangelicæ, quẽ refert Eusebius Cæsariensis lib 1. historię Ecclesiasticæ. In hac sententia sunt Hieronymus in primum Matthæi caput, Chrysostomus homilia 2. in Matthæũ, Augustinus libro 2. de cõsensu Euangelistarum, Damascenus libro quarto fidei orthodoxæ: & alij patres sapiẽtia & sanctimonia admirãdi. Sed etsi Matthæus recẽset parẽtes naturales Iosephi, nõ statim sequitur, Christũ qui Mariæ virginis filius est, non Iosephi, ex Dauide per rectã lineã descẽdisse. Erant quidẽ ex eadẽ familia Ioseph & Maria, sed Matthæus nõ Mariæ, sed Iosephi patres iuxta scripturarũ morem recẽset. Sed esto: do illis descẽsum hunc per lineam rectã extitisse. Vnde sequitur eum iure hæreditario regnum Iudęorum habuisse? Multi enim filij regis: & nepotes regis, & posteri regum per rectũ ductum, reges nõ sunt, quia solum maior natu iure hæreditario regnum adeptus est interueniẽte populi consensu, qui illum principem in regem iurauit. Vnde constabat esse Christum vltimo Hierosolymæ regi omnibus alijs ex genere Dauidis sanguine propinquiorem? Vbi factus est conuentus, vbi eum Iudæa pro rege suo acceperit, & iurauerit? Imò Iudæi dicebant: non habemus regẽ nisi Cæsarem. Qui fieri poterat, vt iure hæreditario succederet in regnum, qđ multo antè nimirum in trãsmigratione Babylonis extinctum fuerat? Nam inter captiuitatem Sedechiæ vltimi Iudæorum regis & Christi aduẽtum sexcenti & 15. anni interfluxerunt. Quare longè quidẽ meo iudicio fallitur opinione. Vltimus Iudæorum rex ex familia Dauidis fuit Sedechias, cuius filij fuerunt corã eo interfecti: & ipse oculis priuatus, vt talis esset eius vultus, qualis erat animus. Ergo ab eo Christus non descendit. Sed antea fuerat Iechonias in regis dignitate constitutus, qui abductus in Chaldæã fuit in carcerẽ coniectus. Ac post mortẽ Sedechiæ etiã superstes, sed regno spoliatus vitam degebat. Hic filios habuit, & ab eo Christus Dominus duxit genus suum. At Ieremias

Marginal notes: *Esai.33.* *Iere.23.* *Zach.3.* *Matt.1.* *Zach.9.* *Matt.21.* *Matt.2.* *Luc.19.* *Ioan.19.* *Matt.1.* *Matt.1.* *Luc.3.* *Ioan.19.* *4.Reg.vlti.* *4. Reg. vlt.* *4.Reg. 24.* *4.Reg. vlt.* *Iere.22.*

mias capite 23. de illo hæc verba literis mandauit. Nec erit de semine eius vir, qui sedeat super soliũ Dauid, & potestatem habeat vltra in Iuda. Qua vaticinatione prædixit fore, vt nullus ex eo rũ posteris in Iudæa temporaliter regnarèt. Ex quo concludo, Christũ Iesum qui ex eo secũdũ carnẽ progeniẽ ducebat, non regnasse tẽporaliter Hierosolymæ. Fuit quidẽ in Babylonica seruitute sceptrũ & dominium quoddã in tribu Iuda, sed nõ regnum. Imo postea in libertatẽ pristinã reducti Iudæi nõ reges, sed gubernatores habuerunt vsque ad Herodem Ascalonitam, qui cùm Iudæus non esset, regnum obtinuit, cuius clauũ impiè & tyrannicè tenuit. Quare perspicuũ Christum Deum nostrum nõ adeptum esse iure hæreditario Iudæorũ regnum. Quin potius, vt ego mihi statuo, nunquã fuit rex tẽporalis Iudæorũ eo modo quo sunt reges terræ: nõ qđ non posset, siquidem Deus erat: sed nec voluit, nec eum decebat, nec cum eius conueniebat instituto. Descẽdit enim è cæli fastigio in terram, vt diuinam legẽ doceret, animos hominũ qui in tenebris versabantur, diuino lumine illustraret, & à peccatis eriperet. Induit humanam naturam, vt fuso pro nobis sanguine suo mentes nostras expiaret, eisque viã muniret ad immortalem beatitudinẽ cõsequendam. Nõ igitur venit, vt regnum temporale obtineret, sed vt nos morte sua redimeret, & in animi humilitate rectaq; viuẽdi ratione nõ solùm verbis, sed factis etiã instrueret. Ipse sciẽs venturam esse turbam, vt eum regẽ constitueret propter miracula, quæ edebat omnẽ naturę vim superantia, se in fugam coniecit, vt diuus Ioãnes capite sexto sui Euangelij testatum reliquit. Et vt ait diuus Matthæus capite 22. discipulis suis dixit: Filius hominis nõ venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionẽ pro multis. Sed dices: Erat rex temporalis, sed non vtebatur potestate, nec munera regis exercebat. Quorsum tale regnũ? Quid cõferebat in illũ? Si rex huiusmodi erat, quare regni munera nõ obibat? Si nõ obiturus erat, quorsum rex erat? Qui fieri potuit, vt ille regnũ obtineret, qui paupertatem dilexit, qui inopiam elegit, qui mundi opes & honores contempsit, qui nos docuit res illas spernere, quæ illustres & præclaræ mortalibus videntur, ad quas plerique stimulis concitatati rapiuntur? Deinde cùm ipse Christus sit splẽdor gloriæ, & figura substãtiæ eius, vt verbis vtar diui Pauli capite 1. ad Hebræos: cùm sit verbum apud Deum Deus sit verbum, vt diuus ait Ioannes in Euãgelij sui principio: cũ sit verus Deus, & vt verbis vtar Apocalypsis capite 19, cùm sit rex regum & dominum dominantium, cùm sit dominus ac rex cęli & terræ, eiusq; regnum atq; dominium sit æternum, vt ostendimus apertissime, quæ illi gloria cumulabatur, si esset temporalis Iudæorum rex in angulo mundi, in parte quadam Palæstinæ? Nullum regnum temporale terminatũ est æternũ: atqui Christi regnũ est æternum. ergo Christi regnum nõ est temporale terminatum. Tum sic. Regnum Iudæorũ fuit temporale terminatũ: atqui regnũ Christi non fuit tẽporale terminatũ: ergo regnũ Christi nõ est regnũ Iudęorũ: & ex cõsequẽte Christus nõ fuit rex tẽporalis Iudæorum. Fuit quidẽ, & est semper rex, sed spiritualis & æternus, nunc in ecclesia militãte, & postea in cælum trãslata triumphante. Vt tamen huius assertionis veritas maneat perspecta ac perspicua, nõnulla afferam loca ex diuinis literis hoc ipsum indicantia. Christus 2. Psalmo ita loquens inducitur: Ego autẽ cõstitutus sum rex ab eo super Siõ mõtẽ sanctum eius, prædicãs pręceptum eius. Vbi p mõtẽ Siõ ecclesia intelligitur, vt ibi asserit Augustinus. Hilarius etiam eundem explanans locum apertè asserit, montẽ illum sanctum Sionẽ nõ esse terrenæ ciuitatis homicidæ, quam Dominus plorauit, Rufinus Aquileiẽsis, Raynerius, Titelmanus, glossa interlinearis, & Antonius Marinarius in sua cõsonantia de Ecclesia Catholica locum illum interpretantur. Vt autẽ Christus officium suum ostẽderet, adiecit: prædicans præceptum eius, Ad hoc enim venit in mundum, vt ait diuus Ioannes capite 18. vt testimonium perhiberet veritati. Nónne vides, quàm diuersum opus à munere regum temporalium? Nõ ait: exercẽs arma, oppugnans ciuitates: sed Dei legẽ prædicans, & veram ac salutarẽ cœlestemq; doctrinam annuntians. Audi Zachariam diuinum vatem dicentem capite 9. Ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluator, ipse pauper, & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ. Vbi est pompa regis temporalis? Vbi militum & equitum comparatus exercitus? Vbi armatorum copia? Vbi principis huius seculi ornamenta? Vbi equi phaleris pulchris ornati propter crebras præliorum contentiones ferocitate exultantes? Vbi currus triumphales? Vbi arma bellica? Vbi vestes sericæ gemmis distinctæ clarissimis? Vbi magnificentia regij apparatus? Vbi aureum diadema splendidis ac fulgentibus margaritis decoratum? Si diuinus vates mẽtis oculis aspexisset fore Christum temporalẽ regem, qui Hebræos esset opibus amplificaturus, & à dispersione corporali, ac Romana seruitute erepturus, dixisset: Ecce rex tuus veniet tibi diuitijs affluens, potentia roboratus, militibus septus, equo pulcherrimo vectus, fortibus armis munitus. At nihil horum dicit, sed descripsit regem spiritualem omnemq; eius apparatum spirituali regi cõgruentem. Illud velim cõsideres, consuetudinem esse ciuitatũ, recipere regem sub pretioso quodã operimento serico eleuato, quod pallium vocant. Cùm sint reges terrę, nõ autem cœli, detegunt illis terram, & cooperiunt cœlũ. Contrà verò Christo Deo nostro in illo ingressu Hierosolymæ operuerunt terram ramis ac vestibus, cœlum autem omni operimento nudatum reliquerunt: quoniã rex erat cœli sempiternus, rex autem terræ temporalis non erat, voluit hęc fieri, vt intelligeremus, regiã ipsius dignitatem non esse terrenam, & redemptionem nostrã per illum animarum esse, quas à cõtagione impuritatis abstractas ad æternam beatitudinem perduceret. Ita illum expectabant antiqui patres: ita de eius aduentu vaticinati sunt diuini vates, nimirũ spiritualem regem, & animarum redemptionem, cuius sanguine erant mundi maculæ abluendæ, & iniquitates expiandæ. Diuinus citharędus eius redemptionis vim & rationem ijs verbis explicauit. Ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eius. Dicens ex omnib. iniquitatibus

Marginalia: Ioan.6. Matt.22. Heb.1. Ioan.1. Apoc.19. Ioan.18. Zacha.9. Matt.21. Psal.129.

bus apertè indicauit, Christum fore animarum redemptorẽ. Hoc testificatur idem Messias apud Esaiam cap 24. cùm ait: Deleui vt nubem peccata tua, & quasi nebulas iniquitates tuas: reuerte re ad me, quoniã redemi te. Eam ob causam idẽ vates gladium huius regis spiritualem fore ijs verbis capitis quadragesiminoni significauit: Posuros meũ vt gladiũ acutum. De quo ait Dauid Psal 44. Accingere gladio tuo super femur tuum potẽtissimè. De quo proximè dixerat: Speciosus forma præ filijs hominum, &c. Pro quo paraphrastes Chaldæus habet: Pulchritudo tua rex Messias. Deinde si Christus fuisset rex temporalis, fuisset oleo vnctus temporali instar aliorũ regũ Iudææ. Solebant enim qui regis honore afficiebantur, oleo quodam vngi corporeo, vt multis in locis literæ diuinæ memoriæ prodiderunt. Cùm aũt non tẽporali sed spirituali oleo vnctus fuerit, perspicuũ est, eum nõ temporalem, sed spiritualem regẽ extitisse. Fuisse aũt vnctũ oleo illo spirituali, copiosè probat Eusebius Cæsariensis libro. 4 de demonstratione euangelica. Sed quid dico: Ipse Christus hoc asserit, cũ ait apud Esaiã cap 16. Spiritus domini super me, eo quòd vnxerit me: ad annuntiandum mãsuetis me misit, vt mederer contritis corde. Et diuinus psaltes eũ alloquens: Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitię prę cõsortibus tuis. Vocabulũ Deus priore loco in vocatiuo est, posteriore verò in nominatiuo, vt Aquilę versio apertissimè ostendit. Acsi dicat: Te ô Deus immense, ô Christe sancte vnxit Deus tuus pretioso oleo spirituali lõge vberius, quàm cæteros, qui sunt tui consortes. Oleum lætitiæ interpretatur diuus Petrus cap. 10. Actorũ apostolorum esse Spiritum sanctum, cùm ait de Christo loquens: Quem vnxit Deus Spiritusancto. Quod additur: præ consortibus tuis: explicatur à diuo Ioanne capite 3. euangelij, vbi Christus describitur accepisse spiritũ non ad mẽsurã, quem credimus fuisse ad mensuram datum viris sanctis, qui hic consortes eius dicuntur. Nec possumus dicere non intelligi hunc locum de Christo, siquidem de illo diuus Paulus cap. 1. epistolæ ad Hebræos illud interpretatur. Hoc spirituale & diuinũ Christi regnum eluxit mirabiliter die paschatis, quo ipse ad vitam rediit, sanctosq; patres, qui in Limbo detinebantur, ad vitã claritate micantes reuocauit. Id intuens animo Dauid illũ alloquẽs concinebat: Tecum principium in die virtutis tuę in splẽdoribus sanctorũ. Pro principio habent Septuaginta, archi qđ & principiũ significat & principatum, siue regnũ. Vnde potest ita verti locus ille: Tecũ principatus in die resurrectionis tuę inter splẽdores sanctorũ: eorũ scilicet qui cũ Christo ad vitam reuertebãtur. De die illo cecinit idẽ vates: Dominus regnauit, decorem indutus est. Hic est dies, de quo dixit Christus cap. 8. euangelij Ioannis: Abraham pater vester exultauit, vt videret diẽ meũ: vidit, & gauisus est. Præterea interrogatus Christus à Pilato an rex esset, interrogauit eum vicissim, vtrum illud à seipso diceret, an alij dixisset de illo. Acsi quæreret, de quo regno id intelligeret, de seculari & terreno, an de spirituali & cœlesti. Et vrgẽti illũ Pilato respondit, se esse regẽ, sed regnũ suum nõ esse de hoc mundo, hoc est nõ esse illius generis, cuius sunt regna tẽporalia & caduca. Quis apertius dici poterat? Quid clarius? Ob eã causam titulus regni eius nõ ad ipsius pedes, sed ad caput fuit positus, quia regnũ eius nõ tẽporale est, nec abiectum, nec terrenum, sed spirituale, altum, & cœleste. Nõnne aspicis hoc eius respõsioni cõuenire? Nõne intueris Christum asseruisse se esse regẽ, sed nõ temporalẽ? Nec obstat Iudęorum obiectio dicẽtium, diuinos vates firmis cõsignasse monimentis Christum regnaturum Hierosolymæ, & in mõte sancto Siõ. Nã nõ de vrbe illa vaticinationes intelliguntur, quæ erat diuinorum vatum interfectrix, quã scimus esse euersã, & in cineres redactã: sed de ecclesia sancta catholica. Hæc est ciuitas Dei viuis ex lapidib. constructa qui sunt veri Israelitæ secundum spiritum, vt ait cap. 9. epistolæ ad Romanos apostolus. Instãt nihilominus tamen multi asserentes fuisse temporale Iudæorum regnum ablatum, & per Christum restitutum. Ad cuius probationem locum illum citant patriarchæ Iacob cap. 49. Genesis: Nõ auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat, qui mittẽdus est: & ipse erit expectatio Gentium. Nã pro, qui mittendus est, habet paraphrasis Chaldaica: Messias. Cùm autẽ Messias idẽ sit qđ Christus, & Christus idẽ qđ vnctus, & per vnctum rex intelligatur, existimãt concludere, dixisse Iacob, tunc esse regnum Iudæis restituẽdum & confirmãdum, cùm vẽturus esset eorũ rex, nimirum Messias expectatus, At vbi facit mẽtionẽ locus ille de rege temporali? Nusquã quidem. Intelligi locum illũ de Christo fateor: nã præter paraphrasis Chaldaicæ authoritatem eum de Christo interpretantur Chrisostomus, Theodoretus, Diodorus, Eucherius, Albinus, & alij magni nominis authores. Sed nullus ex his talem ex eo infert consecutionem. Imò ego ex eodem loco contrarium probari contendo. Nam si Christus futurus fuisset rex temporalis, dixisset vtiq; sanctus ille vates & patriarcha, restituendum & confirmandũ esse sceptrum in Iuda, quãdo Messias veniret. At ille tãtum abest, vt dicat esse confirmãdum, vt potius asserat esse tunc auferendum. Insuper si in Iudæa regnaturus erat tẽporaliter, quorsũ diceret Iacob: Et ipse erit expectatio Gentium? Dicturus enim erat: Et ipse erit expectatio Iudæorum. Cùm autem dixerit, fore eum Gentium expectationem, apertè voluit significare eum futurum esse regem spiritualem in ecclesia non solùm ex Iudæis, sed etiam ex Gẽtibus cõgregata: eiusq; sãctũ euãgeliũ longè inter Gẽtes lateq; ꝓpagandũ. Nec mireris, eũ cùm sit rex credentiũ, vocari Iudæorum regem: id enim eã ob causam effectum est, quia natus fuit in Iudæa ex Iudæorum familia, ad quos præsentia corporali in persona propria missus fuit. Ideò eorum peculiariter rex dicebatur. Dicitur etiam rex Iudęorum: quia, Iudęi idem sunt qđ confitentes & laudãtes: omnes enim veri Christiani Christum confitentur, & laudibus efferunt. Ablato à Iudęis dominio temporali venit spirituale: cessante sceptro caduco venit æternum: dempto regno terrę venit regnum cœli, de quo Christus dixit capite Matthæi 11. Peruenit in vos regnum Dei. Postremò confirmatur hæc veritas patrum testimonio sapientia & autho

1. Reg. 15. & 16.

2. Reg. 2.

Psal. 44.

Aquila.

Psal. 109.

Psal. 92.

Ioan. 1.

Ioan. 8.

Rom. 9.

Gene. 49.

authoritate præstantium: hi Christi regnum spirituale esse in ecclesia asseueranter affirmaut. Hi sunt Origenes homilia 30. in Lucam: Hieronymus in commentarijs in primum caput Ecclesiastis, & in caput vigesimũ primũ Ezechielis, & in caput vigesimũ septimum Matthæi, & in caput primum Prouerbiorum: Augustinus tractatione quinquagesimaprima in Ioannẽ & tractatione 117. & in libro octoginta trium quæstionum: Gregorius Nyssenus in libro de oratione: Epiphanius libro 1. cõtra hæreses: Finus Hadrianus capite 10. libro 5. flagelli Iudæorum: & multi alij authores illustribus laudibus celebrati. Aspicis igitur, Christum regẽ esse, sed nõ tẽporalẽ instar aliorum regum, esseq; regnum eius æternũ: iuxta id qđ hoc loco Daniel perpetuis monimẽtis consignauit.

De monte abscissus est lapis sine manibus. Mõs hic est virgo sanctissima Maria. Ita hũc locum interpretantur Hieronymus, Theodoretus, Lyranus, Dionysius Carthusiauus, & glossa interlinearis, tametsi alteram etiam ponat interpretationem. Dicitur autem Christus abscissus de monte sine manibus, quia de altissima virgine, quæ ob excelsarum virtutum eminẽtiã & firmitatẽ mõs appellatur, natus est sine operatione humana, sine virili complexu, sed Spiritus sancti gratia & virtute. Aspicis locum, vbi virginitas Mariæ, Dei genetricis prædicta fuit. Hunc admirabilẽ Christi ortum ex virgine purissima, prædixerat his verbis Esaias capite septimo: Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomẽ eius Emanuel, qđ sonat nobiscum Deus. De ea vaticinatus est Ezechiel capite 44. sub figura portæ Orientalis clausæ in æternum, per quam Deus egressus est: quia de sãctissima Maria perpetuæ virginitati cõsecrata natus est mundi saluator. Hanc perpetuã dei genetricis virginitatẽ adumbrauit pura illa & veluti virginea terra, ex qua primus Adam typus futuri fuit mirabiliter formatus. Fuit etiã adumbrata, vt ait diuus Bernardus, in rubo qui ardebat, & non comburebatur. Et in virga Aaronis quę absq; naturali virtute fructum produxit. Capite quadragesimonono Genesis vbi nos habemus: Donec veniat, qui mittẽdus est: habet litera Hebræa: Donec veniat Siloh: qđ vocabulum potest deriuari à Silach, qđ est mittere, & à Sil, qđ est filius. Primã deriuationẽ secutus est noster interpres: secundam sequuntur alij veteres: Donec veniat filius suus, vel filius sui. Quis est hic, qui est filius sui, nisi Christus, qui est filius Dei? Cùm autẽ in terra patrẽ non habuerit, sed matrẽ, est necessario dicẽdum, esse illã virginitate præditã. Ipse Deus ædificauit sibi humanitatẽ iuxta illud capitis non Prouerbiorum: Sapiẽtia ædificauit sibi domum. Deinde capite trigesimo eorundem Prouerbiorum ait ita Salomon: Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: via aquilæ in cœlo, via colubri super petram, & via nauis in medio maris, & via viri in adolescẽtula. Pro quo in odicibus minimè correctis est via viri in adolescentia. Sed in codicibus emendatis & puris non est adolescentia, sed adolescentula: pro qua in Hebraico est Halma, quæ vox virginẽ adolescentulã significat. Pro quo noster interpres apud Esaiã capite septimo vertit virginẽ dicens: Ecce virgo concipiet. Vbi etiam Septuaginta virginẽ trãstulerunt. Hęc via viri in virgine est conceptio Christi in vtero virginali, quã Salomon admirabatur. Et quoniã sacratissima dei genitrix Maria fuit sẽper virgo, appellatur in Cãticis hortus conclusus, & fons signatus. Quatuor sunt ortus: primus fuit hominis absq; viro & fœmina, nimirum procreatio Adæ ex limo terræ: secundus ex viro absq; fœmina, nẽpe procreatio Heuę ex Adã: tertius ex viro & fœmina, qui est communis hominum: quartus ex fœmina absq; viro, qui est Christi ex virgine gloriosa. Maria Hęc est quarta illa generatio de qua illud potest intelligi, quod Deus dixit Abrahæ, fore, vt generatione quarta reuerterentur eius filij ad terrã promissionis, hoc est ad cœlestem patriã, ad gloriam sempiternam, ad quã nemo ingrediebatur ante aduẽtum Christi. At postquam ille natus est ex virgine, ingressuri erant illuc filij Abrahæ secundum spiritum qui sunt veri Christiani. Diuus enim Paulus capite quarto epistolæ ad Romanos vocat Abraham patrem omnium credentium. Et capite tertio ad Galatas: Abrahæ autem p repromissionem donauit Deus Et paulò pòst: Vt promissio, inquit, ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Omnes enim qui in Christi fide charitate formata decedũt è vita, ad cœlestẽ patriã veram promissionis terram aut cõfestim si nihil habẽt, qđ purgẽt, aut si habent, perpurgati ingrediũtur. Aspicis igitur mõtẽ hunc ex quo excisus est lapis sine manibus, esse sanctissimã dei genetricẽ Mariã semper virginẽ. Diuus August. tractatione nona in Ioãnẽ hũc locum explanans. De quo, inquit, monte præciditur hic lapis, nisi de regno Iudæorum, vnde dominus Iesus Christus secundum carnẽ natus est? Idẽ etiã ait tractatione prima in epistolã primam diui Ioannis. Diuus Ambro. sermone 70. Mõs, inquit, de mõtẽ sine manibus cõcidentiũ est filius de patre absq; vllius creationis accessu. Hippol. hoc ad secundum Iesu Christi aduentum referendum putat. Et per illud, sine manibus intelligit. repentè, & inopinato. Acsi dicat: Non vehetur Christus p manus paulatim, sed in ictu oculi veniet mundum iudicaturus. Alij verba hæc, sine manibus, interpretantur, sine nostris operibus & meritis, sed misericordia sua iuxta illud apost. ad Tit. cap. 5. Apparuit benignitas & humanitas saluatoris nostri Dei: nõ ex operibus iustitię, quę fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit. Omnes has expositiones admittit hic locus, sed prima meo iudicio inter omnes vna eminet, alijs communior, & præstantior: & ad literę institutum accommodatior. Ea est Hesych. Hierosolymitani & multorum aliorum insignium authorum.

Lapis sine manibus. Hic lapis est Christus, de quo ait diuinus psaltes: Lapidem quem reprobauerunt ędificantes, hic factus est in caput anguli. Nam ille quem scribæ & pharisæi tanquàm lapidem inutilẽ, nulliq; loco aptum abiecerant, collocatus fuit in potiore & digniore ecclesię loco: est enim eius caput & rex. Hunc locum interpretatur de se ipso Christus Iesus apud Matthæum cap 21. Et de eodem Christo diuus Petrus 2. prioris suæ canonicę. Et diuus Paulus capite secundo ad Ephesios. Eundem appellat etiam Esaias lapidẽ capite 8. dicẽs: Erit vobis in sanctificatio-

Marginal notes: Gene. 1. Exod. 3. Num. 17. Gene. 4 c. Prou. 9. Cant. 4. Gene. 1. Gene. 2. Gene. 15. Galat. 3. Psal. 17.

nē, in lapidem autem offenſionis & petram ſcandali duabus domibus Iſrael. Et 18. Ecce ego mitto in fundamentum Sion lapidem, lapidem angularem, probatum, pretioſum, in fundamento poſitum. Qui in eum crediderit, non confundetur. Appellatur fundamentum Sionis, quia ſuper illum fundata eſt eccleſia nomine Sionis ſignificata: & angularis, quia totum continet ædificium eccleſiæ, & duos parietes in vno angulo cō iunxit, Hebræos ſcilicet & Gentiles, religione antea ac moribus diſcrepantes, quos in corpus vnum coagmentauit. De eo ait cap. 3. Zacharias: Ecce lapis, quem dedi vobis: & ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt, Hoc eſt, ſeptē dona Spiritus Sancti. Vel vt ait venerabilis Beda, ſuper Chriſtum vniuerſitas ſcientiæ ſpiritualis inhabitat. Poteris per ſeptem intelligere multos, & per oculos fontes: ſolemus enim fontes oculos aquę appellare. Eſt enim Chriſtus plenus fontibus miſericordiæ. Fuit etiam Chriſtus adumbratus in lapide, qui virga percuſſus vim aquarum profudit: de quo ait apoſtolus cap. 10. epiſt. 1. ad Cor. Petra autē erat Chriſtus. Et in lapide, ſuper quo Iacob poſuit caput, quem vnxit, & erexit in titulum. Ita locum illum interpretatur Cyrillus Alexandrinus dicens: Lapis à patriarcha vnctus Chriſtus eſt: erectus eſt autem, quia à mortuis reſurgens ſuper cœlos aſcendit. Et Gregorius 1. Regum. Hic eſt lapis, quem Paulus in laudem fidelium prædicat, dicens: Aedificati ſuper fundamentum apoſtolorum & prophetarum ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu. Similiter Iſiodorus, & Rupertus interpretantur.

Et comminuit teſtam & ferrum. Hoc eſt, euertit totam ſtatuam, per quam quatuor regna ſignificabantur. Ratio autem quare Daniel de his tantùm quatuor regnis ſeu imperijs mentionem facit, eſt propter eorum potentiam & præſtantiā: & quia ab illis erant Iudæis diuerſis temporibus affligendi.

Deus magnus. Hic eſt, quem montem magnum paulo antea vocauit. Chriſtus enim Deus noſter eſt rex regum, vt verbis vtar Apocalypſis Ioannis, & dominus dominantium. De eo ait capite ſecundo Eſaias: Erit in nouiſſimis diebus præparatus mons domus domini in vertice montiū, & eleuabitur ſuper colles: & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi. Ad Chriſtum enim alij eunt paulatim diuitijs onuſti: alij vehementer & feſtinanter vacui curis ſeculi & opibus: qui inſtar fluuiorum rapidorum ad Chriſtum fluunt. Illud pſalm. 33. Accedite ad eum, & illuminamini: poteſt verti ex Hebræo: Accedite ad illum, & fluite. De hoc monte magno qui terram impleuit, & ingentia edidit miracula, ait Dauid pſal. 71. Benedictus dominus Deus Iſrael, qui facit mirabilia ſolus: & benedictum nomen maieſtatis eius in æternum: & replebitur maieſtate eius omnis terra: fiat, fiat. Et ipſe apud Malachiam capite primo: A ſolis, inquit, ortu vſque ad occaſum magnum eſt nomen meū in gentibus. Et in omni loco ſacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda. Appellatur Deus magnus ad falſorum deorum differentiam, qui parui ſunt: eius autem magnitudinis non eſt finis.

Tunc rex Nabuchodonoſor cecidit in faciem ſuam, & Danielem adorauit: & H
hoſtias & incenſum præcepit, vt ſacrificarent ei. Loquens ergo rex ait Danieli: Verè Deus veſter Deus deorum eſt, & dominus regum, & reuelans myſteria: quoniā tu potuiſti aperire hoc ſacramentū. Tunc rex Danielem in ſublime extulit: & munera multa, & magna dedit ei: & conſtituit eum principem ſuper omnes prouincias Babylonis: & præfectum & magiſtratum ſuper cunctos ſapientes Babylonis. Daniel autem poſtulauit à rege: & conſtituit ſuper opera prouinciæ Babylonis, Sidrach, Miſach, & Abdenago. Ipſe autē Daniel erat in foribus regis.

Tunc rex Nabuchodonoſor cecidit in faciem ſuam. Tanta admiratione obſtupefactus eſt ob diuinā maieſtatem, quam in admirabili Danielis ſapientia perpendebat, vt ſe abiecerit corā Deo, ruens in faciem ſuam.

Et Danielem adorauit. Nō vt Deum, ſed vt Dei ſeruum. Ac non tam Danielem, quàm in Daniele Deum coluit, qui ei arcana ſomnij aperuerat. Vide, quanta ſit Dei potentia, qui effecit, vt ille qui reges domuerat, & magnam orbis terrarum partem ſuo imperio ſubiecerat, qui ſuperbia inflatus omnia contemnebat, eum ſupplex animo humili veneraretur, & coleret, quem captiuum ex Iudæa ſecum duxerat. Porphyrius homo peſtilens & audax, & acerrimus noſtræ religionis hoſtis inuehitur in Danielem, quem vocat in crimen, eius ſplendorem maculare contendens, quod à rege potentiſſimo ſe coli pateretur. Imò aſſerit eſſe totum hoc commentitium, nunquāq; eueniſſe. Non intelligebat impius homo cultum hunc non Danieli, ſed Deo in illo exhibitum ac tributum fuiſſe. Ipſe enim Daniel ei dixerat, Deum cœli ſibi myſterium illud indicaſſe. Quare ſtatim rex: Verè, inquit, Deus veſter Deus deorum eſt. Ac eum coluit in diuino illo vate. Id quod Alexandrum Magnum feciſſe in pontifice Ioiada Ioſephus libro antiquitatum vndecimo teſtatur. Appellat autem Nabuchodonoſor Deū cœli Deum deorum, quia ei ea patefecit, quæ dij Babyloniorum patefacere non potuerunt. Aut accipit deos pro regibus, optimatibus, & iudicibus. Queadmodū pſalmographus, cùm ait pſal. 49, Deus deorū dominus locutus eſt. Dionyſius tamē Areopagita in lib. de diuin. nom. deos aliquo modo vocari ait mentes illas cœleſtes à materiæ cōcretione ſeparatas, quas Latini theologi Græco vocabulo angelos appellant. Et Plato aſſeruit inter Deum ac hominem medias quaſdam eſſe poteſtates interſitas quæ ab aliquibus mētes, ab alijs genij, ab alijs ſpiritus, à noſtris angeli vocantur.

Reuelans myſteria. Id eſt patefaciens occulta ijs, quos diligit. Volens Dauid oſtendere fuiſſe Deo charum, eum alloquens aiebat: Incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi. *Pſal. 50.*

Tunc rex Danielem in ſublime extulit. Hoc eſt, tunc Nabuchodonoſor magnis Danielem affe-

cit honoribus, & è tenebris in lucem reuocauit. Suscepit Daniel amplissimos dignitatis gradus, vt illis Deo seruiret, & exules Hebræos mœrore leuaret. Quod in Mardocheo apud Asuerum factum esse diuinæ literæ in libro Ester memoriæ prodiderunt.

Ester.8.

Daniel autem postulauit à rege. Noluit solus splendorē dignitatis obtinere: sed pro socijs orauit, cuius precibus fuerunt in honore ac decore constituti. Non obliuiscitur eorum, cum quibus ad Deum pias fuderat precationes, & qui secum fuerant in discrimen capitis vocati. Eos voluit suæ prosperitatis efficere consortes, qui suæ calamitatis fuerant participes. Cùm eorum virtutem haberet multis in locis perspectam & exploratam, ea nixus confidebat, nullum illis detrimentum honores illos allaturos esse. Vt ignis vehemens ligna in se conuertit: sic flamma diuini amoris opes & dignitates in suos vsus trāsfert. Et vt ille sarmentis augetur, & ascendit in sublime: sic illa diuitiis & honoribus accrescit, & propagatur. Intuens hoc Salomon: Redemptio, inquit, animæ viri diuitiæ sunt. Et iterum. Corona sapientium diuitiæ eorum. Ideo Deus Abrahamū, & alios quos charos habebat, multarum rerū affluentibus copijs ditauit. At plerūque diuitiæ damnum inferunt possidentibus: & viri iusti qui animum à contagione corporis segregarunt, semper in diuitiis graue pondus senserunt. Vbi de ipso Abrahamo ait scriptura cap.13.Gen. Erat autem diues valde in possessione auri & argenti: habet alia versio: Erat autē grauis vehementer. Diuitiarum pōdere grauabatur. Cùm enim opes seculi sint, viro pio diuinæ philosophiæ dedito graues sunt. Et Eccl. ca. 8. ait: Multos perdidit aurum & argentum, cordáque regū peruertit. Et diuus Paulus cap.1. prioris ad Tim. Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli. Vt rota cùm mouetur, quanto sublimius eleuatur à parte posteriore, tanto magis deprimitur ab anteriore: sic qui ad mundi honores, diuitias, & dignitates ascendit, quanto altius effertur à parte rerum prosperarum, tanto plerunque velocius cadit à parte virtutum. Itaque prosperitate alij meliores efficiuntur, alij peiores. Quemadmodum sole liquescit cera, durescit lutum: ita rerum humanarum splendore & felicitate vir pius benignior efficitur, impius autem insolentior redditur. Illud velim perpendas, & iterum ac iterum memoria repetas, tantam esse in rebus humanis varietatem, tantam inconstantiam, vt nemo sit, qui debeat in illis spem ac fiduciam collocare. Sapientes Babylonis illustri laude celebrati in puncto temporis iubentur occidi: & in summum capitis periculum accersiti intercessione Danielis liberantur. Daniel eiusq; socij qui in silentio iacebant, captiui, afflicti, neglecti, subitò eriguntur, & in excelso dignitatis gradu collocantur. Vide Dei potentiam, de quo ait diuinus citharœdus psalm. 112. Suscitans à terra inopem, & de stercore erigens pauperem, vt collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui. Vt ligna in profundum gurgitis proiecta non diu ita latēt, quin ad summum ascēdant, & appareant in sublimi: sic viri humiles & pij virtutibus septi nō possunt diu abscondi: nā

Similia. *Prou.13.* *Prou.14.* *Gen.24.* *Gen.13.* *Similitudo.* *Similitudo.* *Similitudo*

Deus eos operiri non sinit: quimpotius eorū merita ita Deo ordinante eos extollunt, vt in omni hominū cœtu celebrētur. Sed intuere, quot bona ex impia regis crudelitate dimanarūt. Erat aduersus sapiētes inflāmatus furore, spumabat ex ore scelus, anhelās immanitatē, ardebant oculi, toto ex vultu crudelitas emicabat: ac ex hac ira intolerabili deduxit Deus admirabilia cōmoda. Daniel orauit pro inimicis, fudit ad Deū pias preces, fuit ei patefactū somniū regis, ipse rex immanitatē deposuit, cognouit Dei sapientiā & bonitatē, coluit illū, intellexit mūdi varietatē, & Danielē, eiúsq; socios debitis diuitijs ac honoribus amplificauit.

Ipse autem Daniel erat in foribus regis. Hoc est, custodiebat aulam. Vel sedebat in porta regis, vt scilicet redderet ius. Acsi dicat: Erat iudex. Solebant enim iudices in portis vrbium sedere, & iudicia agitare. Vnde cap. Deut.17. ait Deus: Si iudicū inter portas tuas videris verba variari, &c. Et cap. 21. loquens de filio contumace, patri suo nō obtēperante: Apprehendent, inquit, eū, & ducent ad seniores ciuitatis illius, & ad portā iudicij. Dauid psal.125. loquens de viro iusto, qui nulla afficitur ignominia, cùm in iudicio disceptat: Non cōfundetur, inquit, cùm loquetur inimicis suis in porta. Eodē modo accipitur cap.5. Amos, cùm diuinus ille vates iudices eos reprehēdit, qui aduersus pauperes sententiam iniustè ferebāt, dicens: Pauperes deprimentes in porta. Et cap. 8. Zach. dicentis: Veritatem & iudicium pacis iudicate in portis vestris. Et quia portæ vrbis erāt loca publica, accipitur aliquando porta pro illis, vt apud psalmographum psalmo 68. Aduersum me loquebantur, qui sedebant in porta. Hoc est in locis publicis. Et apud Amos quinto: Odio habuerunt corripientem in porta. Hoc est concionatorem vitia publicè reprehēdentē. Et quia in portis ciuitatum erant arma & munitiones, accipiuntur portæ pro omnibus machinis & instrumentis bellicis, & copijs militum armatorum. Ad id alludere videtur Christus Dominus apud Matthæum cap.16. cùm ait: Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebūt aduersus eā. Cùm infernus sit veluti vrbs, cuius princeps est Lucifer, per portas eius intelligūtur arma dæmonū, consilia, artes & muniones, quibus tyrāni, & hæretici, & tetri homines scelerū maculis notati armati bella inferunt Ecclesiæ Catholicæ, quā semper oppugnant, sed nūquā expugnabūt. Fortasse portas inferorū appellat homines impios, à quibus alij pēdere vidētur, qui nō solùm obsunt, quòd ipsi corrūpūtur, sed etiā quòd alios corrūpunt, plus interdū exēplo, quā peccato nocentes. Eam ob causam portę tartari appellantur, quia per eos multi illuc ingrediuntur. Apostolos portas cæli appellamus, quòd eorum doctrina, vita, miraculis, exemplo, & intercessione multi intrēt in cœlū, vbi Deo fruūtur. Ita .n. ait cap.21. Apocalypsis beatus Ioānes: Habebat ciuitas, nimirū cœlestis, portas duodecim, & in portis angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuū filiorū Israel. Cognitū est enim & perspectū per duodecim tribus duodecim Apostolos significari. Præterea porta mortis idē est quod periculū capitis. Tūc aliqs dicitur in porta interit' esse, cū discriminibus

nibus expositus in periculo mortis versatur. Ita intelligitur versus ille Psalmi noni. Qui exaltas me de portis mortis, vt annunciem omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion. Ac si dicat: Tu Deus sancte me eripis ab imminentibus periculis, à Saulis insidijs, à cæde, quam mihi minitatur, vt te laudibus celebrem in locis publicis Hierosolymæ. Vocatur etiam porta mortis & exitij vita contaminata, & flagitijs irretita: cõtrà verò porta vitæ dicitur vita seiuncta ab impuritate scelerum, & in virtute, & constantia, & recta viuendi ratione constituta. Ad id respexit Dominus Iesus, cùm dixit cap. Matt. 7. Intrate per angustam portam: quia lata porta & spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem: & multi sunt, qui intrant per eam. Quoniam angusta porta, & arcta via est, quæ ducit ad vitam: & pauci sunt, qui inueniunt eam. De hac porta scriptum est psalmo 117. Hæc porta Domini, iusti intrabunt per eam. Et psal. 86. Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Vbi iuxta Hieronymi sententiam non loquitur Dauid de Sione terrena, nec de portis illius vrbis in monte illo sitæ, quas scimus esse in puluerem conuersas: sed de vita bene acta, de fide, spe, & charitate, cæterísque virtutibus, quibus patet aditus ad cælestem Sionem, ad æternam Hierosolymam vbi sancti admirabili splendore fulgentes requiescunt.

ANNOTATIONES ex Hebræo in
CAPVT II.

ET cõterritus est spiritus eius. In Hebræo est: ותפעם רוחו Vatitlipahem Rucho. Verbum est פעם Paham, quod significat conterrere, conterere, contundere, palpitare, agitare, turbare, confundere. Pagninus vertit: Contritus est spiritus eius. Alij: Agitatus est spiritus eius. Eodẽ modo habet litera Hebræa Genesis quadragesimoprimo, vbi loquens de Pharaone somnijs turbato ait: Facto mane pauore perterritus. Quæ verba possunt ita verti: Facto mane conterritus est spiritus eius. Reuchlinus in vocabulario vertit: Palpitauit spiritus eius. Alij: Palpitauit cor eius. Paraphrasis Chaldaica habet: Conturbatum est cor eius. Vatablus: Consternatum est cor eius Quibus modis hic Danielis locus trãsferri potest. Ita etiam verba illa quæ paulo pòst protulit Nabuchodonosor: Et mente confusus: possunt verti: Et conturbatus est, vel conterritus est, vel confusus est spiritus meus. Eodẽ verbo vtitur psalmographus psalmo 76. cum ait: Turbatus sum, & non sum locutus. Ac si dicat: Tanto pauore conterritus sum, vt loqui non potuerim. Ab hoc verbo deriuatur Paham, quod significat pedem, quod conterat terram. Significat etiam maleum, quo aliquid contunditur, & teritur: & manum, quæ terit & contundit. Hoc vocabulum numero multitudinis effert Dauid psalmo 73. pro quo septuaginta transtulerunt χεῖρας; quos secutus noster interpres vertit manus, dicens: Leua manus tuas in superbias eorũ. Vt sit sensus: Castiga Domine asperè impiorum superbiam. Qui enim vult aliquem duriter verberare, manus extollit, vt vehemẽtius inferat flagellum. Potest locus ille ita verti: Leua pedes tuos in superbias eorum in finem. Hoc est conculca, & contunde sceleratorum insolentiam & arrogantiam vsque ad extremũ. Vel: extolle maleos tuos: vel terrores tuos in dissipationem eorum in perpetuum. Significat quoq; Paham vicem, & Pahamim in numero duali bis: vt Numerorum vigesimo. Percutiens virgabis silicem egressæ sunt aquæ largissimæ, ita vt populus biberet, & iumenta. Dixitque dominus ad Mosem & Aaron: Quia non credidistis mihi, vt sanctificaretis me coram filijs Israelis, non introducetis hos populos in terram, quam dedi eis. Hęc ibi. Ex quibus colliges Mosem & Araonem illic in crimen incidisse, propter quod Deus eos puniuit. Sed quoniam in hunc incidi locum, non puto incommodum esse explicare, in quo viri illi peccauerunt. Chrysostomus homilia sexta de pœnitentia ait peccatum illud fuisse ingrati animi crimen. Sed nescio qua in re obliuio illa beneficij consistebat: nec ipse illud explicat. Augustinus contra Faustum Manichæum ait peccatum illud fuisse fidei titubationem. Ac vt Moses petram percutiens virga de Dei virtute dubitauit: ita populus Iudaicus Christum ligno crucis affigens, eum virtutem Dei esse non credidit. Sed sicut ex percussa petrà fluxit sitientibus aqua: sic plaga dominicæ passionis effecta est vita credentibus. Nam vt ait in priore ad Corinthios Apostolus: Petra autem erat Christus. Explicans idem Augustinus locum illum psalmi 105. Irritauerunt eum ad aquam contradictionis: & vexatus est Moses propter eos, quia exacerbauerunt spiritum eius: & distinxit in labijs suis. Quid est, inquit, distinxit? Dubitanter petram virga percussit: ideo hoc miraculum distinxit à cæteris miraculis, in quibus non dubitauerat. In tractatione vna de vtilitate pœnitentiæ, & homilia vigesimaseptima tomo decimo attribuit idẽ Augustinus Mosi dubitationem in fide. Lyranus etiam explicans locum illum Numerorum ait Mosem dubitasse, nõ de Dei potentia, sed de effectu ob scelera Iudæorum. Ideò aquas primo ictu non exiuisse propter Mosis dubitationẽ, exiuisse autẽ secundo, vt verbum Dei impleretur. Ait. n. scriptura Mosem bis petrã virga percussisse. Aspicis doctores hos in ea esse sententia, vt existimẽt, Mosis & Aaronis peccatũ in fidei dubitatione extitisse. Id videntur indicare verba, quibus Deus eos reprehendit dicens: Quia nõ credidistis mihi, vt sanctificaretis me coram filijs Israel. At durum aliquantulum videtur dicere, hos duos viros Mosem & Aaronẽ tanta sapiẽtia & fide præcellentes, tanta sanctitate & nobilitate præstantes in fide illius Dei cuius perspicua miracula & admirãda prodigia viderãt, dubitasse. Ego existimo eorum peccatum in fractione obediẽtiæ fuisse, non in fidei dubitatione. Peccauerunt enim, quòd nõ allocuti sunt petram, sicut eis præceperat Deus, qui dixerat illis: Loquimini ad petram corã eis, & ipsa dabit aquas. At ipsi non allocuti fuerunt illam, sed bis eam percusserunt. Iam petra virga percussa dederat aquas coram populo, vt capite decimoseptimo Exodi diuinæ literæ memoriæ prodiderunt. Et fuisset nouum miraculum, quo Dei nomen sanctificaretur, si coram populo

Onchel. 1. Cor. 10. Nu. 20. Nu. 20.

populo ad præsentiam virgæ Moses & Aaron præciperent petræ in Dei nomine, & illa sine virgæ percussione, sed Dei verbo obediens vim aquarum profunderet. Poterant enim tunc Hebræos reprehendere, quod præceptis Dei non obtemperarent rationis participes, cùm lapis sensu carens sine vlla percussione verbo Dei obediens copiam emitteret aquarum. Nec obstat, quod sequitur: Quia non credidistis mihi: accipitur enim verbum credere pro obedire: vt psal. 118. Bonitatem, & disciplinam, & scientiam, doce me: quia mandatis tuis credidi. Paremus enim præceptis, & præcipienti credimus. Aut accipitur credere pro perseuerare, seu permanere, aut stabiliri. Verbum enim Aman quod est in Hebræo, nō solùm credere significat, sed firmum, stabilem, & permanentem esse, vt Xantes Pagninus in Thesauro testatur. Vnde quod nos habemus psal. 77. Nec fideles habiti sunt in testamento eius: potest verti: Nec firmi, aut stabiles, aut constantes fuerunt in pacto eius. Illud etiam secundi Reg. 7. *2.Reg.7.* Fidelis erit domus tua, & regnum tuum vsque in æternum: potest verti: Permanebit, vel stabilietur, vel firmabitur domus tua, seu familia tua, &c. Quare verba illa: Quia non credidistis mihi: poterunt etiam ita verti: Quia non fuistis firmi: quia promiseratis mihi esse omnibus præceptis meis obtemperaturos, quod nunc minimè fecistis. Peccauerunt igitur, vt mea fert opinio, quia petram non fuerunt allocuti. At si diui Augustini sententiam sequi malueris, non errabis: est enim probabilis, & à viro sapientissimo ad omnia summa nato multis in locis asserta. Ego autem quò me coniectura duceret, exposui: quod cum omnibus alijs quæ dixero, sanctæ matris ecclesiæ Romanæ, & catholicorum doctorum correctioni subijcio.

Spiritus eius. Pro spiritu est in Hebræo רוח Ruach, quæ vox spiritum significat, mentem, animam, iram, ventum, angelum, superbiam, partē, seu plagam. Pro anima accipitur ab Ecclesiaste *Eccle.12.* capite duodecimo: Reuertatur puluis in terrā suam, vnde erat: & spiritus redeat ad Deum, qui *Psal.103.* dedit illum. Et Psal. 103. Auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur. Et Psal. 75. *Psal.75.* Terribili, & ei qui aufert spiritum principum. Pro quo potes vertere: Terribili, & vindemianti spiritum principum. Pro auferre est in Hebræo verbum בצר Batsar, quod vindemiare etiam significat. Domus ac familia regia est vinæa quædam, quam dominus vindemiat, cùm vult, eripiens principibus vitam. Sed quoniam spiritus significat ventum, & accipitur pro vanitate, & insolentia, & elatione, vt apud Iob capite *Iob 15.* quintodecimo: Quid tumet contra Deum spiritus tuus? Et capite Prouerbiorum sextodecimo: *Prou.16.* Contritionem præcedit superbia, & ante ruinā exaltatur spiritus: poteris versiculum illum psalmographi ita transferre: Terribili, & frangenti superbiam principum. Solet enim Deus aliquando superborū conatus infringere, qui vanis opinionibus inflati alios contemnunt: & omnia excelsa sibi sumentes & arrogantes in magnis erroribus versantur. Sumitur aliquando spiritus pro Spiritu sancto: vt Iudicum tertio: Fuit in *Iud.3.* eo spiritus domini. Et primi Regum sextodeci- *1.Re.16.* mo: Spiritus autem domini recessit à Saul. Et Esaiæ quadragesimooctauo: Nunc dominus *Esai.48.* meus misit me, & spiritus eius. Et Genesis primo: *Gen.1.* Spiritus domini ferebatur super aquas. Existimant nonnulli per spiritum hoc loco intelligi ventum: ideóque appellari spiritum domini, quòd fuerit à domino missus: & quòd ea quæ magna sunt, appellantur Dei. Vt montes Dei, *Exod.3.* cedri Dei, ciuitas Dei. *Psal.79.* Sed cùm ventus sit aer motus propter terræ exhalationes, vt aiunt philosophi, *Psal.45.* & prima die creationis mundi, quando spiritus domini ferebatur super aquas, adhuc nō esset aer, nec exhalatio, imò nec terra, perspicuū est, nec ventum fuisse. Quare debet intelligi locus ille de Spiritu sancto. Et proferebatur est in Hebræo Merachepheth, à verbo Rachaph, quod significat etiam incubare, & confouere. Incubabat enim Spiritus sanctus super molem illam nomine aquarum significatam, eamque confouebat instar volucris ouis calore vitam largientis. Ipse enim est, qui vitam dat. Si autem viuificator est, vt ita loquar, consequenter conditor & creator. Quòd si cōditor & creator, ergo Deus: tertia sanctissimæ trinitatis persona: quæ solet mitti à patre. Vnde eum alloquens diuinus vates Psalmo 103. aiebat: Emitte spiritum tuum, & *Psal.103.* creabuntur. Cùm enim missio in sui ratione importet processionem ab alio, & in diuinis secundum originem, vt verbis vtar diui Thomæ articulo quarto quæstionis quadragesimæ tertiæ pri- *Thom.* mæ partis, pater autem non sit ab alio: nullo modo conuenit ei mitti: sed solùm filio, & Spiritui Sancto, quibus conuenit esse ab alio. Et Spiritui sancto tribuitur viuificatio. Quare de eo locus ille Genesis intelligitur. Magnus Basilius primam tangit opinionem: sed statim ait in *Basilius.* hunc modum: Siue quod verius est, & à maioribus nostris probatum, Spiritus sanctus Spiritus Dei sit dictus: propterea quòd obseruatum est talem de illo peculiari modo scripturam præcipuéque facere mentionem: & nihil aliud spiritū Dei appellare, quàm ipsum Spiritum sanctum, qui diuinæ beatæque trinitatis numerum complet. Hactenus ille. Et affert statim in mediū sententiam cuiusdam Syri in scientia rerum diuinarum instructissimi, asserentis verbum Rachaph, pro quo nos habemus ferebatur, fouere etiam significare: vt intelligeremus Spiritum sanctum vitalem fœcunditatem aquis illis seu materiæ illi aquarum nomine significatæ præbuisse ad effigiem auis vitalem vim ouis imprimentem. In eadem sententia est Hieronymus in quæstionibus Hebraicis in Genesim, Gregorius Nyssenus in libro, qui inscribitur, Selecta testimonia ex vetere testamento contra Iudæos, Augustinus, Diodorus, Iunilius, Rupertus, Eucherius, Cyrillus & Ambrosius: qui non solùm ait intelligi locum illum de Spiritu Sancto, tertia sanctissimæ trinitatis persona, sed etiam hanc esse sanctorum & fidelium sententiam. Id videtur ecclesia significare in missali in prosa quadam solennitatis Spiritus sancti, vbi eum ita alloquitur. Quādo machinā per verbū suum fecit Deus cœli, terræ, mariū, tu super aquas foturus eas lumen tuū expandisti spiritus. Id quod Moses appellat aquas, appellat Hesiodus Chaos. & qđ ille vocat spiritū domini, vocat

vocat hic amorem, vt constat ex eius carmine *Eugubi.* ab Augustino Eugubino in Cosmo poeta citato. Per amorem autem Spiritus sanctus intelligitur. Etiam nonnulli ex gentibus dicebant esse in diuinis Spiritum sanctum. *Plato.* Id existimo voluisse Platonem significare libro decimo de legibus, cùm dixit, esse quandam mentem optimam omnia regentem, & vt ita dicam, viuificantem, quam animam mundi vocauit, fortè quia legerat eam in principio mundi latam super aquas, numinis sui potentiam in rerum conditarum creatione ostendisse. Ex illis enim aquis à Deo primo die creatis ex mole illa & machina factæ sunt visibiles creaturæ, *Sap.11.* iuxta id capitis vndecimi libri Sapientiæ: Non enim impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuisa. Vel vt potest rectissimè ex Græco verti: ex materia informi. Ideo ex aquis creatæ sunt visibiles creaturæ, vt earum instabilitatem, vicissitudinem, & inconstantiam cognosceremus. *Homer.* Id voluit significare Homerus, cùm dixit, omnia fuisse ab aquis Oceani creata, quæ vltro citróq; fluunt, ac refluunt, & nunquam subsistunt. *Xenop.* Vnde Xenophantes: Nos omnes, inquit, aqua sumus: hoc est instabiles & inconstantes, conditi ex aquis. Hoc referebant ad aquas illas, super quas in mundi principio spiritus domini ferebatur. Pro quo Thargum Hierosolymitanum habet: Spiritus misericordiarũ & gratiæ flabat super facies aquarum. Vbi vides spiritum domini loco illo esse Spiritum sanctum. Veteres Hebræi aiunt spiritum illum, qui ferebatur super aquas, esse spiritum Messiæ, vt refert Eugubinus in psal *Theod.* mũ 103. Theodoretus tamen, & nostra hac me*Oleast.* moria Hieronymus ab Oleastro per spiritum do*Caieta.* mini intelligũt ventum. Caietanus intelligit angelicum spiritum ministrum Dei, qui machinã illam velocissimè mouebat. Omnes hæ opiniones sunt probabiles: sed quæ per spiritum domini interpretatur Spiritum sanctum, est meo quidem iudicio multo illustrior & præstantior. Insuper Spiritus sanctus appellatur etiam spiritus principalis: vt psalmo quinquagesimo. *Psal.50.* Spiritu principali confirma me. Vbi pro principali est Græca versione ἡγεμονικὸς, hoc est regius, principalis, munificus, quod sit liberalis, & munerũ in largitor. In Hebræo est נדיבה Nedhibah, quæ vox præter alias significationes significat voluntariũ. Petebat à Deo Dauid, vt sibi spiritum confirmaret, quo sponte & alacriter ei seruiret, & libenter cupiditatibus & perturbationibus imperaret. Accipitur enim spiritus pro angelo, vt psalm. 103. *Psal.103.* Qui facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem. Hoc est, qui mentes illas beatas quas cœlestes spiritus vocamus, facis nuntias, & ministras tuæ voluntatis. Angelus enim idem est *Heb.1.* quod nuntius. Vnde apostolus Hebræorum primo: Nónne, inquit omnes sunt administratorij spiritus in ministeriũ missi, propter eos qui hereditatem capiunt salutis? Hos spiritus vocat psalmographus angelos & ignem vrentem, ad celeritatẽ & vim eorum significandã. Ita locum *Theod.* illum Theodoretus & Euthymius explanãt, Accipitur etiã pro dæmone: vt 1. Reg. cap. 16. Exagitabat eum spiritus nequam. Et 3. Reg. vigesimo secũdo appellatur spiritus: & paulo pòst spiritus mendax. Fortasse de illo intelligitur id, quod dominus Iesus dicebat discipulis suis Matthæi vigesimosexto: *Matt.26.* Vigilate, & orate, vt non intretis in tentationem: spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Acsi diceret: Vigilias agentes attendite, & preces fundite, ne vos tẽtator expugnet: ille enim dæmon est, & spiritus promptus ad tentandũ: vos autẽ infirmi. Quare oportet, vt vigilijs & obsecrationibus armemini aduersus illum. Sumitur etiam spiritus pro lege noua: vt in epistola posteriore ad Cor. cap. 3. *2. Cor.3.* Litera occidit, spiritus autem viuificat. Litera est lex vetus cũ suis cerimonijs, & iudicijs, & sacrificijs: spiritus autem euangelium. Accipitur quoq; spiritus pro vera & spirituali intelligentia, vt psal. 118. *Psal.118.* Os meum aperui, & attraxi spiritum. Quibus verbis diuinus vates animum mysteriorum diuinorum cupidum, & præ desiderio cœlestis scientiæ anhelantẽ, & voti compotem ostendit. Et capit. Ecclesiastici 39. *Eccle.39.* Spiritu intelligẽtiæ replebit illũ. Præterea accipitur pro inspiratione, vt Ezechielis tertio: *Ezech.3.* Ingressus est in me spiritus. Postremò accipitur pro apparitione, vt aiunt nonnulli, in quam significationem accipiendum putãt spiritum hoc Danielis loco: Et conterritus est spiritus eius. Hoc est, & hæc eius apparitio in somnijs dissoluta est quasi ventus, instar visionis quę statim euanescit. Pleriq; tamẽ spiritum pro animo accipiunt, qui viget, qui intelligit, qui meminit, qui præuidet, qui corpus moderatur: qui si excelsus est & erectus & firmus, non discedit à virtute. Si autem abiectus est, imbecillus, inconstans, à gradu honestatis facilè deiicitur: modò tumet, modò frangitur: & turbulentis perturbationibus cõcitatus nec cohibere se potest, nec quo loco vult, insistere. Huiusmodi fuit spiritus Nabuchodonosoris, qui fuit somnij oblitus, & stupore turbatus instar aquæ quæ cum imaginẽ rei oppositæ repræsentaret, turbata fuit: & exagitata imaginem non reddidit, & tranquillitatẽ amisit. Ex quo effectum est, vt ea quæreret à sapientibus, quæ illi nulla humana ratione consequi valebant.

Et somnium eius ab eo. In Hebræo est: בחיחה אריץ ושפחד Vxenatho Niheiethah Halau. Prima vox significat somnum, & somnium, secunda est verbum substantiuum, & significat esse, fieri, frãgi, teri, fugere, reputare. Septuaginta habent: Sõniũ eius fuit ab eo. Hoc est ortum est ab eo, quod cogitauerat. Vel fuit ab eo, nimirum separatum. *Pagnin.* Pagninus vertit: Et somnus eius fractus est ei. Vt sit sensus: Interruptus est somnus eius, ita vt amplius dormire nõ posset. Illud cap. 13. Prou. *Prou.13.* Desideriũ si compleatur, delectat animã. potest verti: Desiderium si frangatur, vel si fugiat aut euanescat, oblectat animã. Cùm rerũ inutilium desiderio tenemur, affligimur: at si illud relinquimus, oblectamur. Magno enim gaudio afficitur animus, cũ ab eo noxia discedunt desideria. cap. 1. libri Re. 3. *3.Re.1.* in oratione quã habuit Bethsabee apud Dauidẽ, petens ab eo, vt Salomõ eius filius acciperet clauũ regni, non autem Adonias, ita eũ fuit allocutus. Cùm dormierit dominus meus rex cũ patribus suis, erimus ego, & filius meus Salomõ peccatores. Vbi pro erimus est hoc idẽ verbũ היה Haiah, qđ vt diximus, esse significat, & reputare.

Quare potest verti locus ille: reputabimur ego
& filius meus Salomon peccatores. Dicet enim
populus eum nō potuisse regnum obtinere pro-
pter flagitia nostra. Sed quoniam vocabulum si-
gnificans peccatorem, significat etiam errantem:
poteris reddere. Erimus aberrantes scilicet à sco
po: hoc est, omni spe frustrati. Ac quanto maio-
re spe regni tenebamur, tanto maiorē dolorē no-
bis afferet frustratio. Fortasse per peccatores in-
telligit peccata. Et tunc erit sensus, Si filius meus
non regnauerit, vt mihi promisisti, ambo occi-
demur: ego & ille morte plectemur: Erimus pec-
cata, hoc est pœna & sacrificium pro peccato. Su
mitur enim aliquando peccatum pro pœna pec-
Gene.4. cati, vt Gen. quarto: Si male egeris, statim in fo-
ribus peccatum tuum aderit. Hoc est, si peccaue
ris, confestim punieris: erit punitio tua in fori-
2.Reg.12. bus, id est præstò aderit. Et secundi Regum duo-
decimo: Dominus transtulit peccatum tuum:
hoc est pœnam, quam pro peccato merebaris. Et
Ose.4. capite quarto Oseæ: Peccata populi mei come-
dent sacerdotes: hoc est victimas, & sacrificia o-
blata pro peccato. Vnde diuus Paulus appellat
Christum Iesum peccatum, hoc est hostiam & sa
crificium pro peccato. Ita illud intelligitur Ro-
Rom.8. manorū 8. Deus filium suum misit in similitudi-
nem carnis peccati: & de peccato damnauit pec
catū. Acsi dicat; Et per Iesum Christū factum sa-
crificium pro peccato ipsum peccatum damna-
2.Cor.5. uit. Et in posteriore ad Cor. cap. 5. Eum, inquit,
qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum
fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso. Acsi
dicat: Deus pater constituit victimam & hostiā
pro peccato nostro filium suum, qui nullum fece
rat peccatum, vt nos iustificaremur ab eo per ip-
sum Christum filium eius. Id quidem est, quod
1.Pet.2. ait in priore canonica diuus Petrus capite 2. de
Christo loquens: Qui peccata nostra ipse pertu-
lit in corpore suo super lignum. Tulit enim pœ-
nam nostrorum scelerum pendens in cruce. Id
Esai.53. prædixerat cap. 53. his verbis Esaias: Verè lāguo
res nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse por-
tauit. Aspicis igitur peccatum accipi aliquando
pro sacrificio, & punitione, & verbum Haiah,
quod significat esse, significare etiam frangere,
& fugere, in quas significationes hoc Danielis lo
co accipitur à Latinis interpretibus.

Rex in sempiternum viue. Pro in sempiternū est
in Chaldæo, לעלמין Lehalmin. Pro quo Hebræi
dicunt עולם Holam, & לעולם Leholam. Holam
significat seculum, perpetuum, sempiternum:
Leholam significat in seculum, in perpetuum in
sempiternum. Itaque significat durationem iux-
Exod.21. ta subiectam materiam, de ætate ad quam accō-
Deut.15. modatur. Illud Exod. 21. Erit ei seruus in seculū:
Et illud Deuteronom. 15. Seruiet tibi vsque in
æternum intelliguntur vsque ad iobilæum. Illud
Gen.13. autem Genesis 13. Omnem terram quam conspi
Gen.17. cis, tibi dabo, & semini tuo vsque in sempiter-
num: Et illud Gen. 17. Dabo tibi, & semini tuo
post te omnem terram Chanaan in possessionem
Gen.17. æternam: non intelligebantur, nisi vsque ad euā-
gelij promulgationem, & legem nouam latā per
Christum mundo nuntiatam. Quemadmodū il-
lud de circuncisione eodem capite: Erit pactum
meū in carne vestra in fœdus perpetuum. Pro vi-
ue est in Chaldæo חיי Cheij. Pro quo toto Sep-
tuaginta trāstulerūt: Rex in secula viue. Verbū
est חיה Chaiach, quod significat viuere, & viuifi-
care: vt ita dicā. vt apud Haba. 3. Domine opus *Haba.3.*
tuum, in medio annorū viuifica illud. Acsi dicat;
Hominum genus ô Deus sancte opus tuum est:
ideo ob immensam bonitatem tuā in medio an-
norum, hoc est, priusquam mūdus finiatur, mitte
ad illud filium tuum vnigenam, qui vita est, vt il-
li vitam largiatur. A verbo hoc deriuatur Caiah,
quod significat viuens: vt psal. 54. Descendant *Psal.54.*
in infernum viuentes. Pro quo noster interpres
vertit aliquando feram, aliquando bestiam: vt
Gen. 37. Fera pessima comedit eum. Et psal. 73. *Gen.37.*
Ne tradas bestijs animam confitentem tibi. Sed *Psal.73.*
quoniam idem vocabulum feram & bestiam si-
gnificans significat etiam congregationē, & vo-
cabulum pro quo Septuaginta verterunt confi-
tentes, significat turturem, & legem: transtulit
beatus Hieronymus: Ne tradas bestiis animam *Hier.*
eruditam in lege tua. Et Pagninus: Ne tradas cō *Pagnin.*
gregationi inimicorum animam turturis tuæ. Ac
si dicat: Ne tradas domine vitam gentis Hebreę
exercitui hostium suorum. Gentem illam appel-
lat turturem ob imbecillitatem & mœstitiam,
qua opprimebatur, quòd se cinctam ab inimicis
intueretur. Et quia populus ille Deum laudibus
efferebat, appellant illum Septuaginta confiten-
tem Deo, idem est confiteri, quod laudare, & Hie *Hier.*
ronymus: eruditum in lege Dei. Potest verti:
Ne tradas cœtui hominum animā turturis tuæ.
Vt sit sensus, Cupio domine ab hominum cœtu
ac frequentia discedere, méque in solitudinem
recipere instar turturis loca solitaria quærentis,
vt aptius possim in diuinam philosophiam incū-
bere, & cœlestia mysteria contemplari. Quapro-
pter te obsecro & obtestor, ne me turturi simi-
lem tradas turbulentis negotijs, & hominum cō
gregationi ac frequentiæ. Ab hoc verbo Chaiah
deriuatur hoc nomen Chaijm, quod vitam signi
ficat: vt psalmo vigesimonono. Ira in indigna- *Psal.29.*
tione eius, & vita in voluntate eius. Potest verti:
Momentum in indignatione eius, & vita in be-
neuolentia eius. Pro quo Hieronymus vertit: Ad *Hier.*
momentum est ira eius, & vita in repropitiatio-
ne eius. Pro ira est in Hebræo רגע Regach, quod
momentum etiam significat, vt Threnorum quar *Thre.4.*
to: Quæ subuersa est in momento. Pagninus ha- *Pagnin.*
bet: Momētum est in furore eius, vita in volun-
tate eius. Paraphrasis Chaldaica habet: Vna ho-
ra indignatio eius, vita æterna bona voluntas e-
ius. Vult diuinus vates significare, parum durare
iram Dei aduersus homines, vitam autem quam
eis largiri desiderat, æternam esse. Si à sceleribus
nostris ad ipsum conuertimur, facilè placatur.
Quocūque enim die ingemuerit vera contritio-
ne peccator, amplius eius flagitiorum, vt ipse *Ezech.18.*
Deus ait apud Ezechielem, non recordabitur.

Non est homo super terram, qui sermonem tuum rex posit implere. In Chaldæo non est pronomē,
tuum. Potest verti. Non est homo super terram,
qui negotium regis possit indicare. Sed idem est
sensus. Septuaginta habent: Non est homo in
arida, qui possit verbum regis notum facere. Pro
homine est in Chaldæo אנש Anax, qui Hebraicè
dicitur אנוש Enux. Vnde Anox significat dolorē,
affli

afflictioné,& calamitatem: quòd homo his plenus sit. Ideo ait Psalmographus 9. psalmo: Sciãt gentes, quoniam homines sunt. Id intelligens Menander: Hæc duo, inquit, inseparabilia sunt, viuere & dolere. Anux significat violentum, & plenum dolore: vt Iob 34. Violenta sagitta mea absque vllo peccato. Acsi dicat: Vulnus meum plenum est doloribus, quod Deus mihi inflixit absque vllo scelere meo.

Psal. 9.

Iob. 34.

Sermo enim quem tu quæris rex, grauis est. Septuaginta habẽt: Sermo qué rex interrogat grauis est. Potest verti: rarus est: aut inuentu difficilis. Nam in Chaldeo est יקירה Iaccirah. Verbũ Hebraicũ est: יקר Iacar, quod significat rarum esse, pretiosum esse, honorabile esse, æstimare, & pretiũ ponere: vt Esaiæ. 43. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis. Quod potest verti: Ex quo pretiosus factus es. Pro æstimare, ꝙ alij dicunt appretiare, accipitur capite Zachariç 11. Decorum pretium, quo appretiatus sum à vobis. Verba sunt Christi decorũ pretium ironicè vocãtis triginta illos nummos argenteos, quib. Iudæi illum emerunt. Verba Zachariæ hæc sunt: Appenderunt mercedem meã triginta argẽteos. Et dixit dominus ad me: proiice illud ad statuarium, decorũ pretium, quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argẽteos, & proieci illos in domũ domini ad statuarium. Quorum verborum hic est sensus: Emerũt me, ait Christus, triginta argenteis. Et ait Zacharias: Dixit dominus ad me: fac in visione prophetica, quod facturus est Iudas proditor: proiice mercedem illã, hoc est triginta illos argenteos ad figulum seu statuarium, qui ex argilla statuas facit, & alia opera. Id est, vt ex illis ematur ager figuli. Proiice, inquit, magnificũ & decorum pretium illud, quo me appẽderunt. Tunc ego, ait diuinus vates, in visione illa imaginaria tuli triginta illos argenteos, & proieci illos in tẽplum ad emẽdum agrum figuli. Hæc est huius orationis explanatio. Diuus Matt. vbi literis mãdauit Iudæ desperationem, & argenteorum quib. dominum vẽdiderat, proiectioné in templum, quib. emptus est ager figuli in peregrinorum sepulturam, adiecit: Tunc impletum est, quod dictũ est per Ieremiã prophetã dicenté: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, qué appretiauerunt à filiis Israël: & dederunt eos in agrũ figuli: sicut cõstituit mihi dominus. Hæc verba aliquã habent similitudiné cum verbis Zachariæ. Sed mirũ est videre, quã diuersè ea citauerit euãgelista. Sunt, qui existimant, non esse Zachariæ testimonium illud citatum: nã euangelista ait: Quod dictum est per Ieremiã prophetã: Zachariæ verò nõ meminit. Et aiunt locum citatũ ab euangelista esse apud Ieremiã cap. 32. vbi ita ait: Intellexi autem, quòd verbum domini esset: & emi agrum ab Hanameel filio patrui mei, qui est in Anathoth. Et appendi argentum septé stateres, & decé argenteos. Hæc Ieremias. Per septé stateres & decé argenteos intelligunt pretium triginta illorum nummorum argenti, quib. venditus fuit saluator noster. Diuus Augustinus libro 3. de cõsensu euangelistarum existimat euangelistã sumpsisse vaticinationem illam, quam affert, partim à Ieremia, partim à Zacharia: sed nominasse solùm Ieremiã ob maioré eius nominis celebritaté. Et nonnullis in codicibus non esse Ieremiã, sed solùm prophetã, hoc modo: Tunc impletum est, quod dictum est per prophetã dicentem: Et acceperunt, &c. Origenes in cõmentariis in Matthæũ suspicatur fuisse librarij seu scriptoris alicuius erratum, qui pro Zacharia posuit Ieremiam: aut desumptã esse authoritatem hãc ex aliquo Ieremię libro, qui modò non extat. Perspicuum est enim multos huiusmodi libros desiderari, vt liber bellorum domini, cuius fit mentio Numerorum 5. & liber iustorũ cuius meminit scriptura 10. Iosue: & 2. Regum 1. Quem librum Theodoretus Cyrensis episcopus in quæstionib. in Iesum Naue existimat fuisse vetustissimum cõmentarium, ex quo historia libri Iosue collecta fuerit. Et libri alij non extant, quos scriptura refert, vt ex libris Regũ & Paralipomenon constare videmus. Esse autẽ locum illũ ex aliquo Ieremię libro, qué modò nõ habemus, desumptum, est satis probabile. Nec solùm Origenes in ea est sententia, sed etiã Euthymius in Matthęũ, Eusebius Cęsariẽsis lib. 10. de demõstratione euãgelica, Nicolaus Zegerus in scholiis in locos difficiles, Isidorus Brixianus in Matthæum, Finus Hadrianus lib. 7. flagelli Iudæorum, & alij. Sed quod me mirum in modum mouet, vt in hanc sententiã adducar, est diuus Hieronymus in cõmentariis in illum Matthæi locum, cuius ad literam hæc sunt verba: Legi nuper in quodam Hebraico volumine, quod Nazarenæ sectæ mihi Hebræos obtulit, Ieremiæ apocryphum: in quo hæc quę citat Matt. ad verbum scripta reperi. Hæc ille. Quanquam librum illum vocat apocryphum, tamen verus erat. Et fuit euangelista diuinitus instructus sanctum vatẽ Ieremiam verba illa literis mandasse, quæ in libro illo scripta erant. Nã locus Ieremiæ quem habemus, à verbis à Matthæo citatis longè distare videtur. Scripsisse autem Ieremiam libros alios, præter eos quos habemus, asserit Sixtus Senensis libro 2. Bibliothecæ sanctæ, in qua admirabilem suam ostendit eruditionem.

Zach. 11.

Matt. 17.

Num. 5.

Sixtus.

Requisiuit de lege atque sententia ab Arioch principe militiæ regis. Pro militia est in Chaldęo טבחיא Tabbachaia. Verbum Hebræũ est טבח Tabach, quod significat occidere, & immolare. Vnde Tabbach significat carnificẽ, lanium, coquum, ꝙ animalia occidat. Septuaginta verterunt: principem coquorum. Pagninus: principem occidentium. Alij: præfectum rerum capitalium. Eodem modo Genesis 37. capite vbi cõmunis editio habet: Vendiderunt Ioseph in Aegypto Putiphari eunucho Pharaonis, magistro militum. Pro magistro militum habent Septuaginta: magistro coquorum. Alij: magistro laniorum. Alij: præfecto carnificum. Paraphrasis Chaldaica Oncheli habet: magistro militum: cum editione vulgata.

Gen. 37.

Est Deus in cœlo reuelans mysteria. Pagninus vertit: Est Deus in cœlo, qui reuelat secreta. Alij: Existit in cœlo, Deus aperiens arcana. Quæ in idẽ recidunt. Hoc capite arcunum, secretum, mysteriũ pro eodẽ accipiuntur. Verbũ גלה Galah, pro quo Latinus noster interpres vertit reuelare, significat indicare, illustrare, aperire, migrare, excedere, captiuũ ducere, transferre. Quarto capite primi Regum vbi nos habemus: Trãslata est gloria domini de Israel, eò quòd capta est arca Dei: pro

Pagni.

2. Reg. 4.

translata est, verbũ est Galah. Ideo poterat verti: Captiua ducta est gloria domini ex Israel. Hoc verbo vtitur Amos cap. 3. pro indicare & reuelare: Non facit dominus Deus verbũ, nisi reuelauerit secretum suũ seruis suis. Et pro capi Ezech. cap. 39. In iniquitate sua capta est domus Israel. Potest verti: In iniquitate sua aperta est domus Israelis. Metaphora sumpta à domo, quæ si aperta est, prędę patet, & direptioni cõmittitur. Vt sit sensus: Populus Iudaicus amplissimis olim virtutum ornamẽtis locupletatus aperuit ostia vndiq; hostibus animorum, qui in eum irruẽtes illum spoliarunt, & cuncta quæ in bonis poterant numerari, illis abstulerunt. Et quoniã verbũ hoc Galah significat indicare, dicũtur specula Gelonim, quod in illis oppositorum imagines apertè ac perspicuè appareant, atq; proferatur, vultusque intuentium sibipsis indicẽtur. Et quoniã in Deo animæ sanctæ multa vidẽt, appellatur Deus cap. 7. Sapientię speculum sine macula. Melius enim mentes separatæ diuina visione in cœlo fruentes vidẽt solem, & lunã, & reliqua sydera, monimẽta manuum diuinarum sempiterna, in diuina essentia, quàm cùm in corporib. versabãtur. Id voluit diuinus ac regius vates significare, cùm di-
Psal. 8. xit psalmo octauo: Quoniam videbo cœlos tuos opera digitorum tuorum, lunã & stellas, quæ tu fundasti. Ac si diceret: Cùm animus meus è corporis vinculis euolauerit, & ingẽti gaudio affectus in sedes illas cælestes ac pulcherrimas, & splendidissimas oras tuas peruenerit, admirabilẽ tui nũminis, cæterarumq; rerum scientiã obtinebit. Tunc enim Deus sanctè intuebor cælos tuos, altissimũ illud domicilium, præclarumque opus manuũ tuarum: atq; lunę, & stellarum candorẽ, quæ globosæ & rotundę circulos suos orbésque conficiunt celeritate mirabili. Quandiu enim animus in terra corpore circunfunditur, à perfecta cogitatione nõ tantùm numinis tui, sed aliarum etiã rerum longè abest, quod eius acies tenebris impedita hæc in terris nõ valeat perfectè intueri. In hunc modũ locum hunc interpretatur Gregorius Naziãzenus, qui ob admirabilem Theologiæ eruditionẽ fuit ab antiquis theologus nũcupatus. Sed dices: Quare in hoc psalmo faciens Dauid mentionem cœli, lunæ, & stellarum, nõ meminit solis? Nescio equidẽ: sed suspicor Dauidem hoc poema nocte condidisse, ac cecinisse, cùm esset in solitudine, & rura peragrans in medio campi constitisset, vnde cælum pulcherrimum ac serenissimũ, luna & stellis summè decoratum intuebatur: quod clarius sperabat in Deo speculo purissimo visurum esse.

Et cogitationes mentis tuæ scires. Septuaginta habent: Vt cogitationes cordis tui scias. Pro cogitationib. est in Chaldæo: רהיונך Raheione, à verbo רהה Rahah, quod significat cogitare, pascere, conterere, affligere, velle, amare, coniungere.
Psal. 138. Hinc רה Reah significat amicum, voluntatem, cogitationem: vt Psalmo 138. Intellexisti cogitationem meam de longè. Quod poterat verti: Intellexisti voluntatem meã à longè. Hoc est, cùm adhuc ab opere longè abesset. Illud Canticorum
Cant. 5. 5. Talis est dilectus meus: & ipse est amicus meus: potest verti: Et ipse est cogitatio mea: vel voluntas mea; vel amor meus; vel pastus meus. Id enim quod vnicè diligimus, solet esse pastus animi nostri. Potest etiã verti: Et ipse est afflictio mea: nã dilectio animo sæpenumerò anxietatem affert, & dolorem. Illud etiam Ecclesiastis cap. 1. Ecce omnia vanitas & afflictio spiritus: potest Latinè reddi: Ecce omnia vanitas, & cogitatio venti. Nã pro spiritu in Hebraico est Ruach, quod spiritum significat & ventũ. Potest quoque transferri: Ecce omnia vanitas, & pastus vẽti. Hoc est, & cibus inanis, & pastus vanitatis, qui nec satiat, nec sustentat: sed amittitur, & euanescit. Ille animus vẽro pascitur, qui vanitate delectatur: ille autẽ pascit ventum, qui perdit oleum & operã, qui res aggreditur & molitur vanas, nulliúsq; vtilitatis. Ita intelligitur illud Oseæ cap. 12. Ephraim pascit ventũ. Pro quo alij vertũt: Ephraim pascit
vẽtus: iuxta id quod ait cap. 22. Ieremias, Omnes *Iere. 22.*
pastores tuos pascet ventus. Quod ita etiã transferri põt: Pastores tuos affliget vẽtus. Vel gubernatores tuos cõsumet vẽtus, seu vanitas. Pro quo paraphrasis Chaldaica habet: Oẽs rectores tui dispengẽtur in omnem ventum. Potest etiã verti: Omnes pontifices tui cogitabunt ventum. Vel omnium præsulum tuorum cogitationes sunt vanitas. Vnde hic locus Danielis poterat verti: Et pastus cordis tui cognosceres.

Et cogitationes mentis tuæ. Pro mente est in versione Græca Theodotionis καρδία, quod propriè significat cor. In Chaldęo est Libbac. Hebręũ est לבב Lebab, quod etiã cor significat. Sed plerunq; mẽs & cor pro eodẽ accipiuntur. Hoc
nomine vtitur Ecclesiastes cap. 10. cùm ait: Cor *Eccle. 10.*
sapientis in dextera eius. Vbi cor accipitur pro sapiẽtia, quæ est in corde iuxta illud cap. 14. Prouerbiorũ: In corde prudentis requiescit sapiẽtia. Vt sit sensus: Sapientia iusti est cum bonis operibus cõiuncta: opera enim per manus intelliguntur: & opera bona per dexteram. Vel sic: Cor sapientis est ei pręparatum ad intelligendũ & diligendum, vt dextera ad operandum, quæ semper est apta ad efficiendũ opus. Et quoniã cor est in medio corporis: accipitur pro medio cuiuslibet rei, vt psal. 45. Transferentur mõtes in cor maris. Et cap. 27. Ezechielis: In corde maris sita. Hoc
est, in medio maris: vel intra mare. Et Matth. 12. *Matt. 12.*
In corde terræ. Hoc est, intra terrã. Illud psal. 85. *Psal. 85.*
Lętetur cor meum, vt timeat nomen tuũ: potest verti ex Hebræo: Vni siue congrega cor meum, vt timeat nomen tuũ. Vel vt Hieronymus transtulit: Vnicum fac cor meum. In Hebræo est Iachedh, quod significat vnire, & in vnum cõducere. Septuaginta autẽ posuerunt: εὐφρανθήτω, hoc est lætetur. Sed dices: Si in Hebræo est, vniatur cor meum: quare Septuaginta verterũt, Lętetur cor meum? Rectè quidẽ: intellexerunt enim pacẽ & concordiã, & spiritus vnitatẽ esse verã lætitiam, & admirabilẽ cordis oblectationẽ. Hoc eodem
vocabulo Lebab vtitur sponsus Cant. 4. dicens: *Cant. 4.*
Vulnerasti cor meum soror mea spõsa: vulnerasti cor meũ in vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui. Vel vt potest verti: & in vno torque colli tui. Pro crine enim Septuaginta, & post eos Pagninus, & alij torquẽ transtulerunt. Loquitur Deus cũ anima pij hominis, qui piis lachrymis & virtutum ornamentis Deum ipsum mouet: & more humano significat se his rebus sauciari. Sed

Sed quoniam verbum significans vulnerare, significat etiam rapere, potest verti locus hic: Rapuisti, vel abstulisti cor meum. Qui enim vult significare alicui ardentem amorē, quo illum prosequitur, huiusmodi vtitur verbis, vt perspectā erga illum, sed tamen dulcem & anxiam charitatem præ se ferat. Fortasse alludit his verbis Dominus Iesus ad vulnus lateris, quo confectus ac saucius, quanto nos amore prosequeretur, ostendit. Eam ob causam dicit: Vulnerasti cor meum, vt lateris vulnus significaret. Et quia nomē hoc significat cor, poterat verti locus hic Danielis: Et cogitationes cordis tui.

Tu rex videbas. Pro videre est in Chaldæo חזה Chaze, quod significat videre. Vnde Chazon significat visionem, & vaticinationem: vt Esaiæ 1. Visio Esaiæ filij Amos. Et Nahum 1. Liber visionis Nahum. Vnde videns idem est quod diuinus vates: vt 1. Reg. 9. Num hic est videns? Et eodem capite: Qui propheta dicitur hodie, vocabatur olim videns. Et 2. Paralipomenon 9. In visione quoque Addo videntis. Et 26. In diebus Zachariæ videntis. Et 33. Verba quoq; videntium qui loquebantur. videns dicitur Hebraicè Chozai, vel Hozai. Vnde id quod est cap. trigesimotertio secundi Paralipomenon: Scripta sunt in sermonibus Hozai: potest verti: Scripta sunt in sermonibus videntis. Vel scripta sunt in commentariis diuinorum vatum: vt sit singulare pro plurali more Hebræorum. Fortasse erat Hozai nomen proprium alicuius historici, cuius liber non extat: in quo res gestæ regis Manassis erant monimentis consignatæ.

2. Par. 9.
2. Par. 26.
2. Par. 33.
2. Par. 33.

De monte abscissus est lapis sine manibus. Potest verti: sine operationib. nimirum humanis. Manus enim quæ Hebraicè dicitur ידי Iadh, operationem significat, vt primo capite ostendimus. Pro lapide est in Chaldæo אבן Eben, quod vocabulum præter alia significat perpēdiculum, quo vtuntur architecti & ædificatores. Pro quo noster interpres apud Zachariam capite 4. lapidem stanneum vertit. Et prouerbiorum 20. pondus dicens: Pondus & pondus, mensura & mensura, vtrumq; abominabile est apud Deum. Detestatur enim duo pondera inæqualia, quando affectu ducti duobus idem merentibus diuersa largimur præmia, æqualitatem, in qua iustitia cōsistit, non obseruātes. Metaphora, est à dolosis mercatoribus sumpta, qui duo habent pōdera, vtraque falsa, alterum, quo emunt, alterum, quo vendunt. Hoc eodem vocabulo, Eben, vtitur Iacob Genesis 49. cùm benedicens filium suū Ioseph: Dissoluta, inquit, sunt vincula brachiorum & manuum illius per manus potentis Iacob: inde pastor egressus est lapis Israel. Hieronymus ab Oleastro in suis eruditis in Genesim cōmentariis hūc locum interpretatur de tribu & familia Iosephi, in qua fuerunt excellentes sagittarij, qui arcui dediti sagittis hostes configebant, & roborantes ac extendentes brachia manuum suarum tendebant arcum de manu Dei, qui est fortitudo Iacob: ex qua tribu est Ioseph, qui fuit pastor Iacob cibādo eum, & lapis, id est fortitudo Israel defendēdo ipsum. Pulchra quidē expositio, & satis literalis. D. Hieronymus explicans, verba illa: Inde pastor egressus est lapis Israel, Ex semine inquit, Ioseph tribus nascetur Ephraim fortis & stabilis instar lapidis durioris inuicta, imperans quoq; decem tribubus Israel. Hoc ideo ait, quia Ieroboam rex Israelis fuit ex tribu Ephraim, qui à Ioseph genus ducebat. Idem ferè ait Rupertus abbas. Vera profectò sententia, nullóque modo improbanda. Ego existimo loqui Iacobū de vinculis, in quæ Ioseph fuit coniectus, quando eum libidinosa illius domina turbulentis flagitiorum stimulis concitata apud Putipharem ad periculum capitis vocauit. Vincula illa, & ea quibus eum fratres ligauerāt, fuerunt à Deo mirabiliter soluta. Id quidem est, quod ait: Per manus potentis Iacob: hoc est operatione Dei, qui dedit fortitudinē Iacobo. Id autem quod sequitur: Inde pastor egressus est lapis Israel hāc meo quidem iudicio habet intelligentiā. A quo forti Deo Iacobi, à quo Deo qui est fortitudo Iacobi, egressus est Christus, qui est pastor, & firmissimus lapis ac fundamentū ecclesiæ. Duplex est filij Dei egressus, alter ab æterno: de quo ait Mich. cap. 5. Egressus eius ab initio, à diebus æternitatis: alter in tempore: de quo ait psalmo 18. Dauid: A summo cœlo egressio eius: & occursus eius vsq; ad summum eius. Id est, quod ait libro 3. Damascenus: Confitemur duas Christi natiuitates, vnam æternam, quæ est ex patre, & alteram, quæ est in vltimis tēporibus propter nos. Ipse enim ait Ioānis decimo: Exiui à patre, & veni in mundum. Igitur per particulam, inde, intellige à patre, qui est Deus Iacobi fortitudo. Vel inde, id est, à quo Iacobo egressus est Christus secūdum carnem, qui est pastor, & fundamētum ecclesiæ. Ipse enim ait Ioannis decimo: Ego sum pastor bonus. Et de se apud Matthæum 21. locum illum psalmi 116. explanat: Lapidem quidem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Sed quia eben non solùm lapidem significat, sed totum, potest etiā verti locus ille: Inde egressus est pastor totius Israelis. Aspicis locum, vbi Christus pastor & lapis appellatur. Ipse est lapis angularis, & diuinus pastor, qui vltro oblatus est morti, vt nos ab incursibus & rapinis diaboli tueretur. Ipse nos non solùm cibo corporeo, sed etiam spirituali sustentat: qui eis quos diligit, tantum roboris largitur, vt nec rerum aduersarum fulminibus terreantur, nec impiorum hominum oppugnationibus debilitentur. Itaque lapis ille, de quo loquitur capite 39. Genesis Iacob, est ille, de quo hîc loquitur Daniel, nimirum Christus Deus noster.

Gene. 39.
Mich. 5.
Damasc.
Gen. 39.

Argumentum capitis III.

Nabuchodonosor rex Babylonius tetris ac crassis tenebris circunfusus, cæca temerariáque amentia commotus statuam auream in loco celebri collocauit, præcipiens vt omnes ei cultum Deo debitum exhiberent. Cúmque alij eam summa colerent religione, tres Hebræi Ananias, Azarias, Misael diuini numinis fide & amore incitati eam colere recusarunt. Maluerunt enim vitam in discrimen adducere, quàm religionem labefactare. Quam ob causam fuerunt in summum capitis periculum vocati, & ab impio rege superbia inflato, ac ira inimica consilio incenso damnati, & in ignem camini ardentis coniecti.

conjecti. At flammis expositi nullum ab illis acceperunt detrimentum: quinpotius intacti in medio earum ambulabant, Deum summis laudibus efferentes, hymnisq; suauissimis celebrantes. Id intuens Nabuchodonosor eos iubet educi è fornace, & miraculo vim naturæ superante explorato ac planè perspecto veri Dei potẽtiam confitetur, cuius numine, & prouidentia omnia gubernantur. Illud est aduertendum, huius capitis historiam aliquid habere vaticinationis, cum in ea scriptum sit apparuisse filium Dei, vt tres pueros eriperet à flammis: venturus enim erat Christus hominum genus liberaturus.

CAPVT III.

A NAbuchodonosor rex fecit statuã auream altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex: & statuit eam in campo Duran prouinciæ Babylonis. Itaque Nabuchodonosor rex misit ad congregãdos satrapas, magistratus, & iudices duces, & tyrãnos, & præfectos, omnésque principes regionum, vt conuenirent ad dedicationem statuæ, quam erexerat Nabuchodonosor rex. Tunc cõgregati sunt satrapæ, magistratus, & iudices, duces, & tyrãni, & optimates, qui erant in potestatibus constituti: & vniuersi principes regionum, vt cõuenirent ad dedicationem statuæ, quam erexerat Nabuchodonosor rex. Stabant autem in conspectu statuæ, quam posuerat Nabuchodonosor rex: & præco clamabat valenter. Vobis dicitur populis, tribubus, & linguis: in hora qua audieritis sonum tubæ, & fistulæ, & citharę, sambucæ, & psalterij, & symphonię, & vniuersi generis musicorum, cadẽtes adorate statuam auream, quam constituit Nabuchodonosor rex. Si quis autem non prostratus adorauerit, eadem hora mittetur in fornacẽ ignis ardentis. Post hæc igitur statim vt audierunt omnes populi sonitum tubæ, fistulæ, & citharæ, sambucę, & psalterij, symphonię, & omnis generis musicorum, cadentes omnes populi, tribus, & linguæ adorauerunt statuam auream, quam constituerat Nabuchodonosor rex. Statimque in ipso tempore accedentes viri Chaldæi accusauerunt Iudæos. Dixerúntque Nabuchodonosor regi. Rex in æternum viue. Tu rex posuisti decretum, vt omnis homo, qui audierit sonitum tubę, fistulę, & citharę, sambucę, & psalterij, & symphoniæ, & vniuersi generis musicorum, posternat se, & adoret statuam auream: si quis autem non procidens adorauerit, mittatur in fornacem ignis ardentis. Sunt ergo viui Iudæi, quos constituisti super opera regionis Babyloniæ Sidrach, Misach, & Abdenago, viri isti contempserunt rex decretum tuum. Deos tuos non colunt, & statuam auream, quam erexisti, non adorant.

Sap. 2. a
Infr. b. b

EXPLANATIO.

Nabuchodonosor. Magna est hominum mutabilitas, incredibilis varietas, longè latéque patens animorum inconstantia. Rex ille Babylonius qui supplex ad Danielem accesserat, in quo verum Deum coluerat, vt in fine capitis superioris explanauimus: nunc vanitatem colit & superbiam veræ gloriæ expultricem: cui nullus aditus referatur ad æternas sedes mentium beatarum. Ait enim Dauid psalmo vigesimotertio: Quis ascendet in montem domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocẽs manibus, & mundo corde, qui non accepit in vano animam suam. Quę vltima verba possunt verti ex Hebræo: Qui non extulit in vanitatem animam suam. Hic autem vanitate elatus statuam auream sibi statuit, vt in ea coleretur, & cultum diuino numini tribuendum arroganter vsurparet. Detestabilis quidem & execrabilis veritatis obliuio. Paulò antè propriam fragilitatem & imbecillitatem cognoscens se coram Daniele prostrauerat, veriq; Dei potentiam prædicauerat: modò harum rerum oblitus diuinitatẽ sibi arrogat, & vsurpat. Cùm exiguum nobis vitæ curriculum natura cirscunscribat, magna sibi & immortalia, sed vana atque inania spe falsa inductus pollicetur. Perpende principum cæcitatem, & eorum quos ipse singulari amore prosequitur adulationem. Holophernes princeps militię Nabuchodonosoris, nõ huius, sed alterius, qui multo post regnauit, ægrè ferens Achioris verba, quibus veri Dei potentiam prædicabat, non esse alium Deum dixit, pręter regem Nabuchodonosorem, vt capite sexto Iudith scriptura commemorat. Describens Ezechiel caqite 28. regis Tyri superbiam: Eleuatum est, inquit, cor tuum, & dixisti: Deus ego sum. Ille apertè dixit se esse Deum, hic autem statuam sibi ponens colendam, diuinitatem sibi tribui desiderabat. Huic similis fuit Caius Caligula Romanorum imperator, qui simulachrum sibi fecit statui, præcipiens, vt ab omnibus coleretur: vt ait libro decimooctauo antiquitatum Flauius Iosephus.

Psal. 23.
Ioseph.

Statuam auream. Ex auro eam conflari iussit superbissimus rex ad maiorem diuitiarum suarum ostentationem, inanem gloriam, & insolentem vanitatem. Fortasse ideo ita instituit, vt qui eum colere recusarent, saltem colerent aurum ipsum. Aurum quo rex famulos suos alere deberet, pauperes reficere, templa vero Deo cõstruere, & regnum suum in pace, & iustitia continere & sustentare, in fabricanda vasta statua suæ vanitatis demonstratrice consumebat. Quærebat gloriam, sed falsam & inanem. Vera ac solida gloria est vir

est virtutis splendor, cõsentiens laus bonorum, incorrupta vox benè iudicantium de excellente honestate. Huius gloriæ studio plerique trahuntur mortales: nam etiã philosophi in libris quos de contemnenda gloria scripserunt, nomẽ suum literis cõsignarunt. In eo ipso in quo laudem nobilitatémq; despiciebãt, se laudari desiderabant. At vera & grauis gloria in falsæ, & leuis gloriæ contemptione ac despicientia consistit. Id non intelligens Nabuchodonosor statuã sibi aúream statuit, quæ ab omnibus summopere coleretur.

Altitudine cubitorum sexaginta. Ingens profectò simulachri aurei magnitudo. Cubitus est curuatura brachij, & accipitur pro genere quodam mensuræ, quod pro diuersitate regionũ variam
Virtuui. habet lõgitudinem. Vitruuius lib. 3. ait cubitum cõstare ex sex palmis, hoc est digitis viginti quatuor: palmus enim de quo loquitur, quatuor habet digitos. Idem asserit Petrus Apianus, & post eum Gemma Phrysius in libro cosmographico. Sunt etiã alij cubiti maiores, authore Herodoto, de quib. fortasse intelligitur hic Danielis locus.

Et statuit eam. Pósuit eam in campo magno, vbi ab omnibus videretur, & coleretur. Sed quid mirum hominem idolorum cultorem id fecisse cùm Hebræi in lege diuina instructi aurũ suum in statuis idolorum conflandis profunderent? Hoc obiiciebat illis Deus iis verbis apud Oseã capite secundo: Argentum multiplicaui eis, & aurum, quæ fecerunt Baal. Acsi diceret: Cõtuli in eos multas opes: at illi multiplicatum argentum & aurum quo eos amplificaueram, in conflandis ac ornandis idolis Baal consumpserunt.
Ose. 8. Et capite octauo: Aurum suum & argentum suum fecerunt idola sibi. Et apud Ezechielem septimo: Ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, & imagines abominationum suarum, & simulachrorum fecerunt ex eo. Quid quæris? Egressi ab Aegypto per mare Rubrum, vbi eos Deus insignibus prodigiis eius vim numénque sanctissimum declarantibus liberauerat, ipso Deo repudiato fecerunt vitulum
Exod. 14. ex auro, quem pro Deo coluerunt. Vide quàm
Exod. 3. citò obliti fuerunt immortalium illorum beneficiorum, quæ paulo antè Deus in eos contulerat. Hi sunt fructus auri & argenti, cæterarumque diuitiarum, quando possessores maculis scelerum notati eius muneris obliuiscuntur, cuius efficiendi causa eis Deus naturam compotem rationis & cognitionis impertiuit. Si homines ex auro non conflant statuas, certè multi ex illis ipsum aurum colunt, & vnicè diligunt. Id intelligens Ecclesiasticus capite octauo: Multos, inquit, perdit aurum & argentum, & vsque ad cor regum extendit, atque conuertit. Vel vt alij vertunt: Et corda regum peruertit. Et capite trigesimoprimo: Qui aurum diligit, non iustificabitur: & qui insequitur consumptionem, replebitur ea. Multi dati sunt in auri casus, & facta est in specie ipsius perditio eorum. Lignum offensionis est aurum sacrificantium: væ illis, qui sequuntur illud: & omnis imprudens peribit in illo. Hæc ibi. Aurum sacrificantium vocat, quia illud tanquam idolum illi colunt, qui cæcæ cupiditatis animorum dominatricis stimulis concitantur. Huiusmodi hominibus dicebat Ieremias capite sextodecimo: Seruietis diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem. Acsi diceret: Dabitis operam diuitiis, illis ministrabitis, quibus veluti diis cultum exhibebitis. Ideo diuus Paulus capite tertio epistolæ ad Colossenses: Mortificate, inquit, auaritiam, quæ est simulachrorum seruitus. Et in epistola ad Ephesios quinto eandem repetit sententiam. Infima est profectò, & nunc irridenda, nunc miseranda auarorum conditio, qui ex auro, & diuitiis non habent nisi laborem, dolorem, curas, anxietates, & ærumnas. Perierunt, ait Sophonias, omnes inuoluti argento. Vbi pro, inuoluti, est in Hebræo netile. quod vocabulum baiulos significat. Vt sit sensus. Peribunt ignibus æternis, descendent ad cruciatus nullum finem habituros ij, qui diuitias cupidè & auarè cumulant, & retinent: qui velut baiuli alienorum ponderum premuntur labore, & sudant, nullũ inde, aut exiguum lucrum reportantes. Paraphrasis Chadlaica pro inuoluti argento, vertit diuites & rectè quidem: diuites enim auaritia laborantes non diuitiarum domini, sed baiuli tantùm sunt. Nescio, cur homines tot tantísque conflictentur incommodis propter pecuniæ cupiditatem, quæ nunquam expletur: nunquam enim satiatur diuitiarum sitis. Nam cupidi non solùm auiditate augendi, quæ habent, cruciãtur, sed etiam amittendi metu. Nihil est tã abiecti animi, támq; demissi, quàm diuitiarum stimulis agitari, & vinci: nihil illustrius præstantiusque, quam diuitias cõtemnere, si non habeas, si habeas ad beneficentiam, & virtutis opera cõferre. Fateor equidem, diuitias per se malas non esse: nam vt rectè obseruauit beatus Ambrosius, non in facultatibus crimen est, sed in abusu. Vt enim diuitiæ impedimenta sunt flagitiosis: ita viris iustis sunt virtutis adiumentum. At considerata imbecillitate & de prauatione nostra periculosę sunt, & metuendę. Vt amigdalę authore Plinio lib. 23. homines nutriunt, eorúmque variis morbis medentur, vulpes autẽ interficiunt: sic diuitiæ quæ aliis vtiles sunt, & fructuosæ, aliis detrimentum ferunt. Aliis medicamentum sunt, aliis venenum. Sed plerunque noxiæ quidem sunt. Sed id perspicere nolunt diuites, quanto plus habent, tanto amplius desiderant. Et vt ait Iuuenalis: crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. Vt enim ille quem momorderit situla animal venenatũ, statim sitit, & quanto magis bibit, tanto ardentiore appetitione bibendi flagrat, vt aiunt: sic ille quem cupiditas vulnerauerit, siti diuitiarum incenditur: & quanto ampliores comparat opes, tanto ardentius earum auiditas accrescit. Quare diues appellari non debet: nã vt diuus ait Chrysostomus, si vis fieri diues, non augeas diuitias, sed tolle cupiditatem. Et Seneca: Diues est, non qui plus habet, sed qui minus cupit. Idem sentiebat Democritus, qui interrogatus quomodo quis diues fieri posset: Si, inquit, cupiditatum pauper fuerit: Ita hoc refert in sermonibus Maximus. Id quod etiam Cleãti attribuit Stobæus. Ex quo efficitur, vt diues paupertate laboret: est enim simul & diues & pauper. Eã ob causam aiebat in Apocalypsi diuus Ioannes: Dicis: diues sum, & locupletatus, & nullius egeo. Et nescis, quia

Colos. 3. Sophe. 1. Similitudo. Similitudo. Apoc. 3.

quia tu es miser,& miserabilis,& pauper, & cæcus,& nudus. Cur igitur diuitias cõcupiscimus, quarum affluentia est plena inopia, quarum desiderium est insatiabile, quarum possessio affert secum paupertatem? Sunt quidem illæ contemnendæ,quòd anxiæ sint,vanæ,fluxæ, incertæ, & in casu sitæ. De eo qui in illis spem fixit ac locauit,ait ita diuinus psaltes:Sperauit in multitudine diuitiarum suarum: & præualuit in vanitate sua:Vel vt potest ex Hebręo traduci:& nixus est in vanitate. Qui in vano nititur,decidit, & corruit.Non in diuitiis,sed in virtute, & fiducia in Deum nitendum nobis est ad spem beatè viuendi. Hæc permanent altis defixa radicibus: at in mundi opibus nulla est constantia, nulla firmitudo, nihil solidi, & certi. Vnde apostolus capite sexto epistolæ prioris ad Tim.Diuitibus,inquit, huius seculi pręcipe,non sperare in incerto diuitiarum. Quid incertius diuitiis? quid fallacius? quid vanius? Apud Matthæum capite tertiodecimo ait Christus dominus:Fallacia diuitiarum suffocat verbum. Et Ecclesiastes capite secundo: Coaceruaui mihi argentũ & aurum.Et paulo post: Cùm me conuertissem ad vniuersa opera,quæ fecerãt manus meę,& ad labores,in quibus frustra sudaueram, vidi in omnibus vanitatem,& afflictionem,& nihil permanere sub sole. Et hæc diuitiarũ vanitas secum solet afferre insolentiam & superbiam. Id intelligens Ezech. aiebat capite vigesimono:Acquisiuisti aurum & argentum in thesauris tuis. Et paucis adiectis. Eleuatum est cor tuum in robore tuo.Hic est diuitiarum fructus, funestus ille quidem & venenatus.Beatus Gregorius ait, abundãtiam rerum temporalium esse superbiæ vicinã.Et diuus Augustinus: Morbus,inquit,diuitiarũ est superbia. Quam ob causam mundi opes non sunt in bonis numerandæ:sed potius despiciendæ: præsertim quia ingressum impediunt cœlestis patriæ, & ostium ad æternam beatitudinem intercludunt. Achan ꝙ auream regulã Iericho acceperit, fuit morte multactus: & quiete terræ promissionis minimè potitus.Iericho est mundus hic, regula aurea est eius potentia, & diuitiarum copia:propter quam nobis aditus ad gloriã sempiternam, quæ est vera terra promissionis quietis plenissima,interdicitur.Id quod est cap. 10. Prouerbiorũ mandatum: Non affliget dominus fame animam iusti,& insidias impiorum subuertet:ait Pagninus in Thesauro posse verti: Et propter diuitias impios subuertet. Ex quo colliges, esse plerumq; diuitias causam exitij multorũ,& ęternarum sediũ impedimentum. Eã ob causam seruator noster:Beati,inquit,pauperes spiritu,quoniã ipsorum est regnũ cœlorum. Et iterũ:Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra. Et rursum: Nõ potestis Deo seruire,& mamonę.Et rursum: Nolite possidere aurum,& argentum,nec pecuniã in Zonis vestris.Et tãdem:Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare regnum cœlorũ. Vbi diues cupidus cum camelo cõparatur pondere sarcinæ oppresso.qui opibus onustus non intrat per foramẽ acus, hoc est per viã arctam ad cœlestia domicilia. Vt camelus nõ facilè caput sursum effert:ita diues difficilè mentem extollit ad cœlum. Et vt camelus

Psal.51. *1.Tim.6.* *Iosu.7.* *Matt.5.* *Luc.6.* *Matt.6.* *Matt.6.* *Mat.10.* *Luc.9.* *Mat.19.* *Mar.10.* *Luc.18.* *Similia.*

authore Plinio priusquã bibat, perturbat aquã, aliter potu non gaudet: ita cupidus nulla animi tranquillitate oblectatur, sed turbulentis perturbationibus, & vitæ sordibus ducitur,& gaudet. Theophylactus per camelũ intelligit funem,seu rudentem nauticum:cuius opinio fuit iucũda & plausibilis,& à iunioribus approbata.Eã sequũtur Ioannes Gagnæius, Franciscus Titelmanes, Ioãnes Ferus,Ioannes Soarius,& alij.Non enim videtur tã apta similitudo ingressus animalis per foramẽ acus instrumenti sutorij,quàm funis,seu rudentis.In Græco est κάμηλος, quod vocabulũ & animal significat,& funem nauticum,cui anchora solet alligari à similitudine, vt mea fert opinio,cameli animalis tortuosi. Funis ille ex se integer & contortus fieri nõ potest, vt per foramen acus introeat:at si illum disiunxeris,& in fila dissolueris, ingredietur filum vnũ,& postea alterum, & singula vsq; ad vltimũ:& ingressis illis omnib.totus funis ingreditur.Eodẽ modo diues dum fuerit cũ diuitiis colligatus & coniunctus, earúmq; cæca cupiditate irretitus & implicatus, in cœlũ haudquaquã penetrabit:at si eas diuiserit,si fila quædã inter pauperes distribuerit,quędã inter peregrinos, quædam inter viduas,quædã in captiuorum redemptionẽ erogauerit,quędã in templorum sacrorũ,& diuini cultus ornamẽta,& alia huiusmodi munera pietatis, ac charitatis plenissima contulerit, poterit in æternas cœlorũ sedes introire. Sed veteres authores camelũ pro animali tortuoso sarcinis apto in illo euãgelij loco intelligendũ ducunt. Hi sunt Hieronymus in caput sexagesimũ Esaię,Augustinus in libro quæstionũ euangelicarum. Chrysostomus & Euthymius in Matthæũ:& ante eos Origenes Adamantius.Fortasse erat in muris Hierosolymæ arcta quædã porta vocata foramẽ acus: qua etiamsi animalia ingredi possent,camelus tamen onustus ob magnitudinẽ & flexuosum dorsum ingredi non poterat, nisi onus deposuisset. Sed hac in re coniectura tantùm ducor ad suspicandum.Sed siue loco illo euãgelico accipiatur camelus pro animali,siue pro fune,vtroq; modo ostendit,diuites in cœlestẽ beatitudinẽ difficulter introire,nisi onus deposuerint,aut in fila eleemosynę diuitias distribuerint.Eleemosyna enim munit etiam ad gloriã sempiternã.Quemadmodum aquæ descendunt ad loca ima eorum plantas nutrientes,humoréq; vitali educantes:sic diuitiæ debent ad pauperes abiectósque homines delabi,quos leuent inopia,& calamitate, atque beneficiis recreent & reficiant.Hi enim in causa sunt,vt diuites benigni,eleemosynis dediti recipiãtur in cœlũ.Ideo ait illis dominus?Facite vobis amicos de mamóna iniquitatis,vt cùm defeceritis,recipiant vos in æterna tabernacula.Nec solùm eleemosyna obtinetur cœlum in vita altera, sed etiam in hac ipsæ opes augentur. Ait enim Salomon capite Prouerbiorum decimonono: Fœneratur Deo, qui pauperis miseretur. Et capite vigesimooctauo. Qui dat pauperibus. non indigebit.Et Christus dominus Matthæi decimonono: Centuplum accipiet,& vitam æternam possidebit.Liberalis & benignus erga pauperes domũ sibi præparat in cœlo,& in hac vita ãplificatur: & diues auarus hic eget,& postea in inferis

Simile. *Similitudo.* *Luc.16.* *Prou.19.* *Prou.28.* *Matt.19.*

Similitudo. inferis sepelitur. Vt enim vermiculus sericus gignit ex se fila quædã, ex quibus conficit folliculum, in quo recõditus moritur: ita diues cupiditate & auaritia ductus ex suis opibus sepulchrũ sibi in inferno cõstruit & parat. Et impletur id, quod est apud Lucam capite sextodecimo: Mortuus est autem diues, & sepultus in inferno. Ma- *4.Reg.5.* gna ex diuitiarum cupiditate damna oriũtur. Ea Giezium famulum Elisæi lepra percussit: Ananiam & Sapphiram perdidit: Iudam ad nefariam *Act.5.* proditionem duxit: & Iudæos ad crudelissimam *Matt.26.* Christi necem excitauit. Id intuens ait apostolus *& 27.* capite sexto epistolæ prioris ad Timotheũ: Ra- *Ioan.11.* dix omnium malorum est cupiditas. Et vt infelicitatum prima est diuitiarũ cupiditas: ita beati- *Mat.5.* tudinũ prima est paupertas. Enarrans enim illas seruator noster incipit à paupertate dicens: Beati pauperes spiritu, quoniã ipsorum est regnum cœ- *Luc.6.* lorum. Si vis excellẽtem paupertatẽ videre, om- *Luc.2.* nibus numeris absolutã, intuere Christi Dei nostri ortum, vitæ cursum, & interitũ. Natus est in alieno & abiecto domicilio, vbi virgo Dei genitrix Maria, vt ait diuus Lucas 2. cap. eum reclinauit in præsepio, quia nõ erat ei locus in diuersorio. Ille cuius est cœlum & terra, non habuit in diuersorio locũ: quã ob causam in vili iacuit *Psal.86.* præsepio. Quis vnquam hoc cogitauerat? O pretiosum præsepium: ô felix domicilium: ô ciuitas Bethlehemitica admiranda: quàm gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei: In illa paupertate nasci voluit totius vniuersi imperator, qui totũ mundum continet, & coercet, vt nos doceret, esse Christianam diuinámq; philosophiã in paupertate, & diuitiarum ac vanitatum contemptione constitutam. Perpende, ac memoria repete eius vitam, inuenias eam ortui respondere. Ipse enim ait cap. 9. euangelij authore Luc. Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos: filius autem hominis non habet, vbi caput suum reclinet. Quid dicam de eius morte? Nudus, vestibus spoliatus, in summa inopia constitutus excessit è vita. Qui terram herbarũ viriditate, florúmq; pulchritudine, variarúmq; plantarum ornamentis vestit, ac tegit, qui cœlos fulgentissimis stellis, splendidissima luna, & clarissimo sole reliquorũ astrorum principe, omniáque sua luce complente in- *Matt.27.* duit, & ornat, nudus animam efflauit. Quæ res *Mar.15.* vnquã fuit mirabilior? quæ gloriosior? quæ com- *Luc.23.* mendatior hominũ memoriæ sempiternæ? Cùm *Ioan.19.* esset diues, propter nos egenus factus est, vt ait *2.Cor.8.* apostolus in posteriore ad Corin. vt illius inopia nos diuites essemus. Qui erunt homines tam inculti, & agrestes, qui non videant hunc tam admirabilem diuini amoris effectum? Quæ erit tam immemor posteritas, quę tã ingratæ literæ reperientur, quæ hanc paupertatẽ pro nobis susceptã non immortalitatis memoria prosequantur? Eã *Matt.19.* imitati eius apostoli dicebant apud Matt. Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Eam nos imitemur: & verã dignitatem in huiusmodi imitatione collocantes omnem nostram curam & cogitationem ad comparandas animi diuitias conferamus. Quid profuit Nabuchodonosori Babylonio u n regi aurum suum, ex quo statuã sibi fecit superbiæ & vanitatis significatricem, quibus ipse ducebatur? Vtilius ei fuisset diuitiis carere, quàm illis tam intemperanter abuti. Motus auaritia congregabat diuitias, & motus impia vanitate eas in rebus impiis & vanis consumebat. Perpende eius superbiam. Ostenderat ei Deus in somniis statuam ex auro, argento, ære, ferro, & luto: ipse autem tanquam Deo se opponens statuam sibi facit non iis materiis, sed ex auro tantummodo totam conflatam, vt sibi soli per caput aureum in alia statua significato diuitias, & altitudinem, & supremam dignitatem tribueret, & diuinitatem arrogaret.

In campo duran. Ita vocabatur locus planus, in quo simulachrum illud collocatum fuit. Fortasse eam ob causam illud non in valle statuit, sed in campo plano, ne ab aliquo in monte constituto superari posset, sed ipsa omnes superaret.

Misit ad congregandos. Nimirum vt statuam colerent cultu latriæ, hoc est veneratione diuino numini debita. Non contentus plebeiorum hominum cultu conuocauit omnes principes, & optimates, & in dignitate constitutos, vt statuã sibi dedicatã supplices venerarentur: & per eos seduceretur populus, qui solet principum facta imitari. Nam vt ait Ecclesiasticus capite decimo: Qualis rector est ciuitatis, tales & habitantes in ea. Id intelligens diuus Matthæus capite secundo: Turbatus, est inquit, Herodes, & omnis Hierosolyma cum illo. Regis turbatio secum populum duxit. Sunt hæc animaduertẽda in ciuitate, quæ sunt apud Platonem grauiter scripta: Quales in republica sunt principes, tales reliquos solere esse ciues. Sanctus Ezechiel ideò capite primo, & decimo dixit esse rotas, quę veluti animalium pedibus voluerentur: quia per animalia illa possunt intelligi principes & pontifices, qui pede vno, vt aiunt, solent rotas, hoc est subditos mouere. Fateor esse nonnullos subditos tot sceleribus imbutos, tanta contumacia effrenatos, vt quanto nobiliores, iustiores, doctiores, & præstantiores vident esse præsules, tanto maiorem illis inuidiam conflant, & tanto crudeliore odio aduersus eos cõcitantur. Sed ego de illis loquor, qui solent imitari principes, & pontifices, & speculorum instar quicquid obiitur, imitantur. Ait Antonius Panormit. libro secundo de rebus gestis Alphonsi Aragonũ regis dixisse eundem regem, principibus non modò sua causa à sceleribus abstinendum esse, sed etiam ne vitia sua in ciues suos infundatur. Et veluti ad solis motum *Similitudo.* heliotropium: sic populum in principis mores verti ac formari asserebat.

Satrapas. Vocabulum est Persicum significans *Simile.* præfectum prouincię, & virum inclytum, ac potentem.

Tyrannos. Tyranni dicebantur quondam Reges: postea solum illi ita appellabantur, qui dominatum occupabant, & oppressam seruitute tenebant prouinciam, & vi ac imperio subiectos coercebant. At tyrannorum nomine hoc loco ij significantur, qui tributa regis vectigalia exigebant, aut qui ærarij & publicæ pecuniæ erant præfecti, qui quondam prouincias sortiebantur. Hi fortasse sunt, quos Romani appellabant quæstores, & modo Lusitani almoxarifex vocant.

Ad dedicationem statuæ. Hoc est, ad erectionem & cõsecrationem simulachri. Voluit rex, vt quo die erigeretur statua, adessent principes & magnates, eámque cum solennitate venerarentur.

Simile. *Quam erexerat rex.* Nempe sibi ipsi. Vt quidã qui epulis oblectari solebant, eas postea ob morbum & sensus stuporem respuunt: sic Nabuchodonosor qui Dei potentiam, & Danielis virtutem & sapientiam in somnij interpretatione admiratus est postea amentiæ & superbiæ ægritudine cõfectus, & diuinum remedium, & Danielis doctrinam parui pendit. Quare statuã admirandæ magnitudinis sibi posuit, ad cuius cultum

Similitudo. magnates & principes accersiuit. Et quẽadmodum statua illa quanto maior erat, tanto maiori periculo erat subiecta, ita homines quanto altius ascendunt, tanto citius currunt. Fulminibus durius percutiuntur, & procellis vehementius exagitantur.

Sonitum tubæ, & fistulæ, & citharæ. Tuba est musicum instrumentum incuruum, ex ære conflatum, cuius sonitu nõ solum milites in bello, sed etiam equi ad prælium excitantur. Vnde mori in sonitu & clangote tubæ est in prælio perire: vt Amos capite secundo: Morietur in sonitu Moabin clangore tubæ. Hoc est, rex Moabitarũ vocatus Moab prælio dimicans in certamine ipso interficietur. Quõdam quemadmodũ nunc nonnullis in locis solebant magistratus vti tubis ad populum congregandum, vt ex capite decimo libri numerorũ constare videmus. Ait Iosephus Flauius libro tertio Antiquitatũ fecisse Mosem duas tubas, quarum altera plebs congregabatur ad concionem, altera optimates ad consultandũ de republica conuocabantur. Fistula est instrumentum ligneum multis foraminibus distinctũ, flatu ac digitis dulcem sonum edens. Cithara est parua lyra: est etiam aliud genus citharæ, quæ vulgo dicitur harpa: quæ est lignea, plena cordis, quæ ex vtraque parte conspectæ manibus pulsantur. Sambuca olim vocabatur instrumentum quoddam ferreum aut æreum triangulare, quod virgula ferrea pulsabatur leuiori carminũ generi adhiberi. Psalterium est quadratu decem plerũnque habens cordas crassitudine inæquales. Symphonia est ex ligno conflata, tota foris tabulis elaboratis cooperta, quę ferro quodam in orbem manu traducto agitatur, & sonum suum efficit. Vsus est Nabuchodonosor musicis instrumentis in erectione statuæ, vt homines ad eius honorem & venerationẽ excitaret. Idem fecisse Dauidem sed multo diuerso proposito, nimirum ad veri Dei gloriã, cum arcam fœderis de domo Aminadab transferret, literę diuinæ libro secundo Regum memoriæ prodiderunt.

Cadentes adorate statuam. Hoc erat signũ apud gentes diuini cultus, quem Theologi vocant latriam, seu adorationem latriæ: quæ soli Deo debetur, vt Augustinus ait libro decimo de ciuitate Dei. Ideò dicebat Dæmon Christo Domino nostro apud Matthæum 4. Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. Qui diabolum colunt, cadere dicuntur. Magna profectò ruina est, infelix casus, pestilens calamitas dæmoniis obsequium præbere, & idolis cultum soli Deo debitum tribuere. Idola autem sunt non solùm falsorũ deorũ simulachra, sed omnia illa, quæ contempto vero Deo summè diligimus, inquibus summam felicitatem collocamus. Viri fide muniti, & charitate præditi Deũ colentes in faciem suam cadebant, vt summã erga illũ reuerentiam demonstrarẽt. Abrahã enim, vt cap. Genesis decimoseptimo scriptũ legimus, viso Deo cecidit pronus in faciem suam. In eo enim diuinũ quoddam fidei lumen priscis illis tẽporibus mirabiliter eluxit. Et Ezechiel sapientiæ ac virtutum ornamentis excultus, qui omne studiũ ad Dei gloriam celebrandã conferebat, cùm Deum in animalium visione intueretur, cecidit in faciem suã, vt ipse secundo capite testificatur. Eodem modo visa gloria domini capite 44. Et magi Oriẽtales inuenientes puerũ Iesum cum Maria matre eius procidentes adorauerunt eum. Inuenerunt illũ, quia eum piè & ex toto animo quæsierunt, Reliquerunt enim terrã suam ab Oriente venientes. Nos quærimus eũ, sed non inuenimus, quia non relinquimus terrã nostram, hoc est deprauatam nostram voluntatem. De hac terra intelligi potest id, quod dixit Dominus Abrahæ: Egredere de terra tua, & de cognatione tua, Et Ecclesiasticus: A volũtate tua auertere. Itaq; ideò Deum non inueniemus, quia illum nõ ad eius modum, sed ad nostrum quærimus. Quærimus illum per superbiam, ille autẽ inuenitur humilitate: quærimus eum per cupiditatem diuitiarum, cùm ille paupertate inueniatur. Eã ob causam non inuenimus eũ, nec procidẽtes toto corde veneramur.

Luc. 4. · Matt. 2. · Gen. 12. · Eccl. 16.

Vt audierunt omnes populi sonitum tubæ. Hoc est, omnes qui aderant ex populis, diuersarũ regionum: non enim adesse simul poterant omnes nationes. Forsitan per principes & magistratus veluti per populorũ capita omnes populos intelligit. Nabuchodonosor erexit in regione Babylonica statuam, quam omnes colerent, & diabolus erigit in mũdo vanitatẽ, quã oẽs venerentur.

Adorauerunt statuam. Qua in re grauiter errarunt: nõ est enim in rebus pestilentibus regi parendum. Sed non habuit rex ille hominẽ, qui illum à tam insana voluntate, & detestabili furore reuocaret. Nõ veros habebat amicos, sed adulatores, qui etiam si libertatem monendi habere ostendãt, nihil tamen minus faciunt. In Menan-

Simile. dri comedia inducitur commentitius Hercules clauam portans non robustam & grauẽ, sed inanem ac leuem. Sic adulatores libertatẽ præ se ferunt, non solidam quidem & rectam, sed blandã & flexibilem: cùm enim obiurgare, aut hortari videntur, tum maximè blandiuntur: Fortasse aliquis ei veritatẽ dixit, & de insolentia illa monuit eum, sed obsurdescebat, & veritatem audire recusabat. Nullis itaque monitis eius aures patebant. Existimo nõ adesse tunc Danielẽ, aut fuisse morbo aliquo impeditũ. Omnes igitur qui aderant, statuam coluerunt, quæ vocabatur Nabuchodonosor: ait enim Augustinus lib. 2. de mirabilibus sacræ scripturæ, præcepisse impium regem, vt simulachrum illud proprio nomine diuino cultu consecraretur. Ipse rex statua erat & idolum sui ipsius, quoniam oculos habens non videbat, caput habens non intelligebat, nec de pernicie sua cogitabat. Similes illis fiunt, qui faciũt ea, vt verbis vtar psalmographi, Psal. 114.

& omnes,

& omnes, qui confidunt in eis. Impius princeps seu præsul nisi refrenet libidinē, contemnat voluptates, coerceat auaritiam, cæteráſq; animæ labes repellat, statua potest rectè appellari. Eā ob causam Zacharias diuinus vates cum huiuſmodi rectore loquens capite vndecimo O pastor, inquit, ô idolū. Est enim foris aureus, intus vanus. Oportet bonum magistratum ne respublica labefactetur, ferre opem patriæ, propriā salutem posteriorem saluti cōmuni ducere, intercludere omnes seditionū vias, castigare improbos, tueri bonos, hortari omnes ad decus, reuocare à flagitiis, seruare iustitiam & clementiā, amplecti humanitatem & temperantia muniri labore in negotiis, fortitudine in periculis, industria in agendo, celeritate in cōficiendo, sapientia in cōsultando. Sed ô infelices cōditiones administrandarum prouinciarū, in quibus seueritas est apud homines periculosa, liberalitas ingrata: in quibus à multis iustitia appellatur crudelitas, religionis obseruantia asperitas, sapientia stultitia: in quibus deniq; boni præsulis virtutes à nefariis subditis crimini tribuūtur. Poteris per musicæ dulcedinē proprias laudes intelligere, & adulationes teipsum decipientes. Hæ sunt dulces sed pestilentes syrenarum cantiones: de quibus capite primo Prouerbiorū ait Salomon: Fili si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis. Et Esaias capite tertio: Popule meus qui te beatum dicūt, ipsi te decipiunt, & viā gressuum tuorū dissipant. Nulla est musica dulcior adulatione: qui eā audiunt, eiq; aures libenter præbent cadentes colunt propriæ vanitatis simulachrum. Poteris per Nabuchodonosorem hæresiarcham aliquem intelligere, veluti Lutherum, aut Caluinū, homines detestabiles, Babylonicos, Nabuchodonosore pestilentiores. Hi statuā inanem conflarunt, perniciosam & funestam, nimirū libertatē carnis, & Mahumeticam licentiam, quam decepti homines venerantur. Et audientes sonum hæresum humana eloquentia delinitarum cadentes colunt simulachrum falsitatis.

Accusauerunt Iudæos. Nempe Ananiam, Azariam, Misaelem. Chaldæi inuidia cōmoti, quòd rex viros illos Hebræos pietate, & sapientia præstantes operibus prouinciæ præfecisset, eis odiū inuidiámq; conflare decreuerunt. Illos apud regem crimine defectionis, & cōtemptæ religionis deferre non dubitarunt. Vertebant illis crimini, quòd obedientiam abiicerent, & statuam colere recusarent. At in iis quæ diuinis præceptis repugnāt, nō debemus principibus obedire. Primùm præceptum decalogi est: Non habebis deos alienos, non facies tibi sculptile, nō adorabis ea, nec coles. Quod est capiti 20. Exodi mandatum. Et capite sexto Deuteronomij ait Deus: Dominum Deum tuū adorabis, & illi soli seruies. Quæ verba Christus attulit apud Matthæum capite 4. ad
Luc. 4. diaboli tentationem refutandam. Vbi adorare & seruire intelliguntur de obsequio & seruitute, quam theologi latriam vocant. Et quoniam quę Nabuchodonosor præcipiebat, cum Dei præcepto non cohærebant, imò ab eo maximè discrepabant, maluerunt tres illi Hebræi mori: quàm impio regi obedire. Illis terribilis est mors, quorum cū vita extinguuntur gaudia: non his, quorum laus emori non potest: quibus etsi exiguum vitæ curriculū natura circunscripsit, tribuit tamen Deus gloria pro rectè factis immortalē. Sed improbi Chaldæi inuiddentia ducti virtutū nomina vitiis tribuebant. Tres pueros illustribus præconiis dignos eam ob causam vituperabant, propter quam illos summis laudibus efferre debuissent.

Rex in æternum viue. De hoc schemate disseruimus capite superiore.

Quos constituisti. Reuocant ei in memoriā honorem, ad quem eos euexerat, vt illum prouocēt ad iram. Acsi dicant: Vide qua te afficiant contumelia hi, quos tu in dignitate constituisti.

Sidrach, Misach, & Abdenago. Hæc nomina posita sunt eis in Chaldæa ablatis ac deletis propriis nominibus Hebræis, vt 1. cap. ostēsum fuit: inter se tamen propria nomina retinebant.

Deos tuos non colunt, & statuam aureā quam erexisti, non adorant. Quidā per statuam deos intelligunt, idem esse existimantes non colere statuā, quod non colere deos. At non idem est, vt mea opinio. Præter statuam enim illā habebat rex ille deos, quos instar aliarū gentium colebat. Ad id dementiæ deuenerunt gentes, vt infinitos deos haberent, quibus dissidia, odia, homicidia, fraudes, iniusta bella, adulteria, infames ortus, & interitus, absurdas querelas & lamētationes, effusas in omni intemperantia libidines, & alia detestanda flagitia tribuebant. Quæ tetrior cæcitas esse poterat, quàm pro diis colere homines pestilentes, qui in ea crimina incidebāt, quæ iustis legibus prohibentur, pro quibus homines grauiter puniuntur? Si de cōmentitiorum deorum factis, quæ historici, & poetæ literis mandarunt, cogitaueris, stupesces: & videbis statim, deos illos quos immortales vocabant, non deos, sed mortales fuisse, mortaliū omniū teterrimos, scelerūq; maculis notatissimos. Omissis aliis de Ioue solū quem præcipuè colebant, memoriam faciam? Hic patrem suum per insidias & summum scelus in vincula coniecit, & euirauit: & cū Iunone sorore sua turpem habuit congressum: & libidinis stimulis concitatus rapuit Ganymedē, & violauit Danaem, & nefariis aliis criminibus & inexpiabilibus labibus se contaminauit. Qui hæc de eo quem summum Deum appellabant, fatentur, quid de aliis, quos inferiores putabant, fatebuntur? Sed non solùm homines, verumetiā animalia rationis expertia pro diis colebant. Ait Eusebius Cæsariensis de præparatione euangelica, & post illum Blondus de Roma triumphante, solitos fuisse Aegyptios duces in bello ferre in galeis sculptas bestiarum imagines, quas parta victoria in numina referebant, ac deos vocabant. Nec solùm animantibus, sed lapidibus, & lignis, & aliis huiuſmodi rebus sensus expertibus cultum diuinum tribuebant. Hesiodus asserit gentes triginta millia deorum coluisse. Idem testatur Enomaus in libro, quem edidit de falsitate oraculorum gentilium: & Blondus libro primo de Roma triumphante, vbi citat Hesiodum idem testificantem: & Cœlius Rhodiginus libro duodecimo lectionum antiquarum. Tertullianus Septimius in Apologetico ait gentes habuisse triginta deos Ioues appellatos:

appellatos: ad cuius probationẽ adducit Marcũ Varronẽ id ipsum asserẽtem. Quemadmodũ qui solem nolunt videre,sed eius lumen refugiũt, & auersantur,per multa inuia circunferũtur,& cadunt:sic qui verum Deum despiciũt, eiúsq; claritatẽ respuũt, in foueas ignorationis præcipites ruunt,& in erroribus intolerabilibus volutãtur. Erat illis in profundò veritas demersa: ducti falsis opinionibus in caligine iacebãt,quia erãt illis omnia tenebris circunfusa. Sunt quædã specula ita ex partibus compacta & cōiuncta, vt multas imagines vnius solius rei repræsentẽt.Cùm corpus speculo oppositũ vnũ sit,ipsum tamẽ speculum multa corporis spectra & simulachra ostendit. Huiusmodi speculo similis erat vana gentiũ religio,quæ illis multos deos esse asserebat, cùm sit solus vnus, & hic sempiternus. Fides nostra verũ est speculũ vnum Deum verè reprẽsentans, & docens. De deorũ vanitate & varietate multa literis mãdarunt obseruatu dignissima Iustinus martyr in sermone exhortatorio ad gentes: & in libro de vnius principatu, & in apologiis pro Christianis: Athanasius in oratione aduersus idola: Eusebius Cæsariensis in libro de præparatione euangelica: Lactantius Firmianus in libris de diuinis institutionibus: Blondus in libris de Roma triumphante: Alexander ab Alexandro in vltimo capite dierũ genialiũ: Fulgentius in Mythologiis: Palæphatus in libro de non credendis fabulis: Albricus de deorũ imaginibus: Phornutus de natura deorũ: Nigidius Figulus: Soranus: Diodorus Siculus: Macrobius,& alij: ex quorum scriptis impiã gentiũ superstitionẽ & deplorandam cęcitatem cognoscimus. Sed quanuis illi infinitam deorũ colerent multitudinẽ: qui tamen inter illos sapiẽtia & acumine ingenij præstabãt vnum solum Deum esse constanter asserebãt. Id fatetur Trismegistus,cuius in libro de cognitione rerũ diuinarũ hæc sunt verba: Deus vnus est: vnus autẽ nomine non eget: est enim qui est sine nomine. Et in quarto dialogo Pymandri: Vniuersum,inquit, mundũ verbo non manibus fabricatus est opifex: tu verò cogita illũ prẽsentem semper agentem omnia,Deum vnicum, voluntate sua cuncta continentẽ. Et iterum: Deus est monas,id est vnitas,omniũ principium,radix,& origo. Et paulo pòst: Vnitas ergo Deus est omnem numerũ continens, à nullo contenta. Antiqui gentiũ poetæ quãuis deos carminibus celebrauerint, sæpe tamen vi veritatis coacti fatẽtur omnia vnius Dei nutu gubernari & contineri. Tanta est enim veritatis vis,vt nemo sit tam stupidus,tam cæcus,qui non intueatur aliquo modo ingerẽtem se oculis diuinam claritatem. Orpheus poetarum vetustissimus verũ Deum appellat protogonon,quod ante ipsum nihil sit genitum, sed ab ipso sint omnia creata. Natura & ratione ductus modo quodã intellexit esse Deũ spiritum,aut mentem quandã,cœli ac terrę conditricem. Iustinus martyr citat hæc eius verba: Vnus est per se genitus: ab eo cuncta prognata sunt. Et in eis ipse superat,nec eum quisquã mortalium videt,at ipse omnes videt. Et paulo pòst: Vnus Deus in omnibus, quid tibi singula hæc eloquor? Citat etiam hæc sibyllæ carmina: Vnus Deus solus est,præmagnus,ingenitus, omnipotens,inuisibilis,vidẽs ipse omnia. Lanctantius in primo diuinarum institutionum ait veteres Romanos misisse legatos Erythras, qui carmina sibyllæ conquisita Romã deportarent: qua de re scripsisse Fenestellam ait. Et in his versibus quos legati attulerũt, ait esse sententiã hanc: Vnus est Deus,qui solus principatur, ísque amplissimus, increatus. Et rursum: Solus Deus vnus eminentissimus, qui fecit cœlũ solẽmque,& stellas,frugiferámq; terrã. Et Vergilius Latinorũ poetarũ princeps. Deum vocat spiritum & mentem, & creatorem,Aeneidos sexto, cùm ait.

Principio cœlum,ac terras,campósque liquentes.
Lucentémque globum lunæ,titaniáque astra,
Spiritus intus alit,totámque infusa per artus
Mens agitat molem,& magno se corpore miscet.

Sophocles philosophus & poeta vnũ Deum canit mundi creatorem dicens: Vnus verè, vnus Deus est,qui cœlum cōdidit, amplámq; terram. Thales Milesius inter septem Græciæ sapientes numeratus asseruit Deũ esse mentẽ,quæ ex aqua cuncta formauerit. Pythagoras Deum dixit esse spiritũ, qui per vniuersas mũdi partes omnẽmq; naturã cõmeans ac diffusus omnia creat. Chrysippus Deum dixit esse vim naturalẽ ac diuinam. Socrates quẽ Cicero ait philosophiã deuocasse è cœlo, & in vrbibus collocasse, vnũ esse verum Deũ affirmabat. Qua propter ab Anyto & Melito delatus cōiectus fuit in carcerem, & mortem subiit. Hæc fuit eius cædis causa,vt Iustinus philosophus,& Apuleius,& Aulus Gellius testãtur. Veritate fretus,& patientia munitus nec patronum quæsiuit, nec supplex ad iudices accessit: quim potius adhibuit liberã cõstantiã à magnitudine animi inductã,non à superbia. Eius discipulus Plato vir eloquẽtia clarus, & philosophia admirãdus in Timæo vnũ esse Deum ait, mundi opificem,quemadmodum mundus vnus est, Et clarius in epistola quadã ad Dionysium. Aristoteles lōgè omnibus aliis philosophis. Platonem semper excipio,præstans ingenio, diligentia, & rerum naturaliũ cognitione, quãuis secum aliquando dissideat,vnum tamen spiritum mundo præesse asseueranter affirmat. Ac sententiã illam Homeri,non esse bonã principum multitudinẽ, sed præstaret vnũ esse, qui totius reipublicæ teneat clauum,videtur amplecti: nam libro metaphysicorũ duodecimo ab humano ad diuinum principatum ascendẽs cōficit & colligit vnitatẽ principis diuini,sicut & humani,qui diuini imaginem gerit. Vbi Alexander Aphrodiseus verba Aristotelis interpretans ita ait: Nec enim multorum principatus bonus est: sed princeps vnus, vnúmq; principiũ,quòd quidẽ Deus est. Nã vagantium sphærarũ causæ sunt illæ quidẽ mẽtes, sed participatione & volũtate à primo eodémq; beatissimo intellectu pendẽtes. Hęc ille. Quẽadmodũ in aluerio inter apes vna obtinet principatũ: & grues vnũ sequũtur ordine literario formam triãguli efficiẽtes: & in belllo vnus est summus imperator: in naui vnus gubernator: in ciuitate vnus prætor: in corpore vnũ caput: in regno vnus rex: in ecclesia vnus pōtifex maximus: ita in mundi fabrica & gubernatione vnus est opifex, vnus moderator, vnus rector, vnus denique Deus, à quo rerum omniũ principia ducuntur:

Similitudo.

Similia.

tur: qui omnia creauit, omnibus cōsulit, non solùm vniuersis, verùm etiā singulis, qui qualisquisq; sit, quid agat, quid ve cogitet, intuetur: qui piorum impiorúmq; habet rationem: cuius numine & prouidentia omnia gubernātur. Ideo Proclus & Nicomachus, & cæteri magni nominis philosophi eum primā causam appellarūt. Ac sunt, qui dicant, Aristotelem cùm vocaretur ad exitū vitæ, has voces emisisse: Causa causarum miserere mei. Iamblicus in libro de anima, & angelo hæc verba scripta reliquit: Quemadmodum per intellectum nostrum diuinum attingimus intellectum: sic & primū vnum, à quo omnibus inest vnio per vnum, & tanquam essentiæ nostræ florem attingere licet: per quod sanè nostrū vnum diuino maximè iungimur. His aut aliis huiusmodi authoritatibus motus Plinius dixit: socordiam esse multos existimare Deos. Et rectè quidem: nam cùm Deus sit infinitus & immensus, fieri non potest, vt sit alius Deus: infinitū enim aliud infinitum secum non patitur: similiter & immensum. Vna est per se summa bonitas, vna summa veritas, vnus Deus infinitus. Id intuētes antiqui illi Aegyptij, qui cæteros sapiētia & solertia anteibant, Deum totius vniuersitatis creatorem pulcherrimo hieroglyphico ostendebāt. Aiebant eum esse veste cœrulea indutū, & manu vna tenere Zonam, altera sceptrum, & in capite pennā: vt testatur Eusebius libro tertio de præparatione euangelica, & Cœlius Augustinus in hieroglyphicis. Per vestem cœruleam cuius coloris cœlū esse videtur, significabant Deum esse cœli habitatorem, eiusdémque naturam à nostra: vt cœlum à terra distare. Sceptro significare volebant summam eius potentiam, & regiā dignitatem: Zona vero siue cingulo admirabilē eius prouidentiam, qua cœlum colligat & terram: & cuncta continet, & regit, Penna in capite significat Dei celsitatem, nō solùm sensuum, sed etiam intelligentiæ nostræ capacitatem superātem. In ore huius Dei ouum pingebāt ab eo productū, vt significarent mundum oualem figuram habentem fuisse ore eius creatum: iuxta id quod psalmo trigesimosecundo ait diuinus vates: Ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt. Hunc solum Deum colendum esse asserebant: nō plebeij & insipientes, sed qui inter eos ingenio eminebant, & sapientia præstabāt. Hunc dicebant esse spiritum liberum, solutum, sempiternum, & segregatum ab omni cōcretione mortis, qui omnia mouet, cum ipse non moueatur. Eius vitam esse astruebant, qua nihil beatius, nihil omnino bonis affluentius cogitari potest. Itaq; eum & vnum, & perfectum, & infinitum, & omnibus numeris absolutum prædicabant. Ex hac fortasse sapientium illorū doctrina accepit Pythagoras cerimoniam illam, quam postea tradidit, nempe esse Deum circumactu corporis colendū: quod fuit etiam Numæ Pompilij institutū, authore in hieroglyphicis Pierio Valeriano. Præcipiebant enim, vt priusquam aliquis Deum coleret, verteret se in orbē, & facto circulo cultum Deo exhiberet: quia illum venerabatur, qui per circulum figuram perfectam, nec principium habentem, nec finem, erat significatus. Trismegistus enim & Empedocles Deum asseruerunt esse sphæram sempiternam, cuius centrū est vbique, & circunferētia nusquā. Ideo homines illi Deum colentes sphæram quādam motu corporis efficiebant. Quemadmodū à riuis ducimur ad fontem: ita gentiles illi à creaturarū contemplatione ad Dei vnius cognitionem, qui solus creator est, duci quidem poterant. Cùm in homine cohærentem membrorum coagmentationem, & cōpositionem videmus, & tam congruentem concordiam & structuram, vt non solùm membra ipsa inter se non pugnent, quin potius maximè cohæreant, & sibi vltrò citróque tribuant adiumentum, statim intelligimus esse animam in corpore, quæ omnia hæc moderatur & regit, etiam si illa oculis non pateat. Similimè viso admirabili totius huius vniuersitatis ordine, perspecta cœli & terræ apta dispositione & excellente pulchritudine, si aduerterimus, cōfestim intelligemus esse vnū Deum, qui totā hanc mundi machinam regit, continet, sustentat, & coercet. Inuisibilia enim Dei, authore Paulo in epistola ad Romanos, à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur. Vt per occultam lunæ influentiam mare mouetur, & regitur: ita per Dei prouidentiā mundus disponitur, & gubernatur. Sed hanc Dei vnitatem ex diuinis literis ostendamus. In libro Exodi capite tertio scriptum legimus dixisse Deum Mosi: Ego sum, qui sum. Pro quo Septuaginta habent ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. Hoc est, ego sum illud ens. Et paulo post vbi nos habemus: Qui est, me misit ad vos: habēt illi: illud ens me misit ad vos. Deus est ens per se, & independens, vt ita dicam: omnia autem alia quæ entis nomine gaudent, sunt entia dependētia, & participatione. Cùm autem iuxta veram philosophorum sententiam ens & vnum conuertantur, quod est per se ens, erit per se vnū. Cùm autem Deus sit ens per se, & ex sua natura, perspicuū est, eum esse vnum per se. Hoc est vnū illud, de quo ipse dicebat apud Lucam. Porrò vnum est necessarium. Est autem Deus vnus, nō solùm quia vna est eius natura, sed etiam quia eos vnit, & secum coniungit, quos diligit, & à quibus summè diligitur. Nam ipse est amor increatus & sempiternus: amoris autem natura est coniungere, & ex multis vnum efficere. De eo ait diuus Ioannes cap. 4. primæ suæ canonicæ: Deus charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet: & Deus in eo. Vnitas enim est symbolū amoris & mutuæ charitatis imago. Sed vt vnitas potest esse sine numeris, numeri autē sine illa esse nō possunt: sic Deus potest esse sine creaturis, illę autem sine eo nullo modo. Id quod sacer Dionysius Areopagita in libro de diuinis nominibus obseruauit. Et vt ait Cassiodorus in primū psalmū: ab vnitate ita numeri egrediuntur, vt in eam reuocentur. Capite sexto Deuteronomij sunt hæc verba: Audi Israel: dominus Deus noster Deus vnus est. Et paulo pòst: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Et capite trigesimosecundo: Videte, quòd ego sim solus: & non est alius Deus præter me. Et Dauid psalmo decimoseptimo: Quis Deus, inquit, præter dominū? aut quis Deus præter Deū nostrū? Et psalmo 85. Magnus es tu, & faciēs mirabilia: tu es Deus solus. Esaias cap. quadragesimoquinto

Similitudo.

Rom. 1.

Simile.

Luc. 10.

Simile.

moquinto ita Deum loquentē inducit. Ego dominus, & non est alius amplius: extra me non est Deus. Et quadragesimoquarto. Ego primus, & ego nouissimus: & absque me non est Deus. Paulus capite tertio epistolæ ad Galatas: Deus autem, inquit, vnus est. Et ad Ephesios quarto: Vnus dominus, vna fides, vnum baptisma. Et Christus Deus noster apud Ioannem 10. Ego & pater vnum sumus. Dicens vnū significauit vnitatem naturæ, dicens, sumus, distinctionem personarum. Etsi in literis diuinis dij nominantur, tamen illud est, quòd per deos viri significentur illustri quadam laude aut dignitate celebrati. Ita intelligitur locus ille psalmographi: Ego dixi: dij
Psal. 81. estis, & filij excelsi omnes. Deos vocat illos, qui ob muneris & dignitatis excellentiam digni erāt honore: & filios Dei adoptione quadā, quoniam ad eos verbū Dei factum erat. Hunc locum adducit Christus dominus ad impios Iudæos conuincendos, qui ipsum lapidibus obruere volebant, quia se Deum faciebat, dicens apud Ioannem decimo: Nónne scriptum est in lege vestra: Quia ego dixi: Dij estis? Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, & nō potest solui scriptura: quem pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemat, quia dixi: filius Dei sum? Acsi diceret: Si illi appellantur dij, ad quos factum est Dei verbum, quanto magis ego, qui sum Dei verbum, per quod omnia facta sunt: & quem pater sanctum genuit, & misit in mundum, vt eum saluum efficiā? Ita hunc locum Cyrillus interpretatur. Aspicis igitur Deos summi pro magnatibus, & iudicibus, & magistratibus. Eodem modo Exodi vigesimosecundo: Dominus domus applicabitur ad deos. Hoc est ad iudices. Acsi dicat: Vocabitur in ius. Et paulo pòst: Ad deos vtriusq; causa perueniet. Et rursus eodem capite: Dijs non detrahes. Quibus in locis per Deos iudices significantur. Ita intelligunt nonnulli illud psalmi quadragesimisexti: Quoniam dij fortes terræ vehementer eleuati sunt. Potest tamen verti ex Hebræo: Quoniam Deo fortes terræ vehementer eleuati sunt. Vel sic: Quoniā Deo scuta terræ adhæserunt, vehementer eleuatus est. Vt sit sensus: Quoniam reges & principes qui clypei terræ dicuntur, propterea quòd debeant populū protegere & sustentare: Dei fidem receperūt: eleuatus est & propagatus diuinus cultus. Illud etiā psalmi quadragesiminoni: Deus deorum dominus locutus est: potest intelligi de iudicibus & principatum tenētibus, vel de angelis: ait enim beatus Dionysius in libro de diuinis nominibus, spiritus illos cœlestes quos angelos vocamus, deos etiā suo modo vocari. Nominat etiam sacra scriptura deos commentitios, vt eos detestemur: vt capite vigesimo Exodi: Non habebis deos alienos coram me. De quibus ait diuinus vates: Omnes dij gentium
Esai. 95. dæmonia. Cùm igitur Deus accipitur pro vero Deo, & pro principe & iudice, & pro dęmone & idolo, non debet coli nisi verus Deus adoratione latrię. Id docuit Christus Deus noster, cùm dixit Matthæi quarto, & Lucæ etiam quarto: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Ac summa eius doctrinæ huc tendit, vt verum Deum colamus, qui ad significādam immensam bonitatem suam, cœlum & terrā, & cætera omnia, quæ amplissimo cœli cōplexu continentur, condidit: ei seruiamus, eum contemplemur, & summo amore prosequamur. Et ita perpetua in recta viuendi ratione cōstantia muniti cœlestem obtinebimus beatitudinem, vbi Deo æuo sempiterno fruemur. At Nabuchodonosor vera fide destitutus deos multos colebat, quibus vt hoc loco ait Daniel, tres pueri Hebræi diuinum cultum noluerunt tribuere, vnum solum Deum esse credentes, eúmque summo amore venerantes.

Tunc Nabuchodonosor in furore & ira præcepit, vt adducerentur Sidrach, Misach, & Abdenago: qui confestim adducti sunt in conspectum regis. Pronuntiánsque Nabuchodonosor rex ait eis: Veré ne Sidrach, Misach, & Abdenago deos meos non colitis, & statuā auream quam constitui, non adoratis? Nunc ergo si estis parati, quacunque hora audieritis sonum tubæ, fistulæ, citharæ, sambucæ, & psalterij, & symphoniæ, omnisque generis musicorum, posternite vos, & adorate statuam, quam feci. Quod si non adoraueritis, eadem hóra mittemini in fornacem ignis ardentis. Et quis est Deus, qui eripiat vos de manu mea? Respondentes Sidrach, Misach, & Abdenago dixerunt regi Nabuchodonosor: Non oportet nos de hac re respēdere tibi. Ecce enim Deus noster quem colimus, potest eripere nos de camino ignis ardentis, & de manibus tuis ô rex liberare. Quòd si noluerit, notum sit tibi rex, quia deos tuos non colimus, & statuam auream quam erexisti, non adoramus. Tunc Nabuchodonosor repletus est furore, & aspectus faciei illius immutatus est super Sidrach, Misach, & Abdenago. Et præcepit, vt succenderetur fornax septuplum quàm succendi cōsueuerat. Et viris fortissimis de exercitu suo iussit, vt ligatis pedibus Sidrach Misach & Abdenago mitterēt eos in fornacem ignis ardentis. Et confestim viri illi vincti cum braccis suis & tiaris, & calceamentis, & vestibus missi sunt in mediū fornacis ignis ardētis. Nam iussio regis vrgebat: fornax autem succēsa erat nimis. Porro viros illos qui miserunt Sidrach Misach & Abdenago, interfecit flamma ignis. Viri autem hi tres, id est, Sidrach, Misach & Abdenago ceciderunt in medio camino ignis ardentis colligati.

Tunc Nabuchodonosor in furore & ira. Furibundus, & appetitione vltionis inflāmatus Hebræos iussit accersiri. Noluit eos ex solo auditu damnare,

re, sed dedit eis locum respondēdi. Iudex enim priusquàm ferat sententiam, debet partes audire. Id intelligēs Festus dicebat, vt ait capite Actorū vigesimoquinto diuus Lucas: Non est Romanis consuetudo damnare aliquē hominē priusquā is qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locumq; defendendi accipiat, ad abluēda crimina, quæ ei obijciuntur. Pro dānare legunt nonnulli donare: sed idē est in sensu. Qui enim morti dānabatur, solebat accusatoribus dari, vt ipsi eū vita priuarent. Si gētiles neminem damnabant nisi auditum, quanto magis Christiani id agere tenentur? Ita euangelicus pater familiæ villico apud se accusato ait: Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis tuæ. Lucę. 16.

Qui confestim adducti sunt. Nimirum à ministris iustitiæ, vel ab aliquo regis famulo, vel ab ipsis accusatoribus quod est probabilius: Per pē de accusatorum diligentiam.

Verēne. Interrogat eos rex, vt veritatem cognoscat.

Nunc ergo si estis parati. Etsi furore concitatus præceperit adduci hos tres viros Hebræos, tamē spatium illis tribuit pœnitendi. Vt si prostrati statuam colāt, condonetur illis præteritum crimē: & prior culpa veniam consequatur. Sin autem colere neglexerint, in fornacem ignis mittantur.

Quod si non adoraueritis. Hi tres adolescentes erant regi grati propter Danielem, quem singulari beneuolentia comprehendebat, & ob ipsorū sapientiam & venustatem. Ideo eis primum delictum condonabat: quod nullum erat: imò virtutis actio. At tanti ponderis erat iracundia, qua concitabatur, vt eis mortem terribilem minitaretur, nisi eius colerent statuam.

Et quis est Deus, qui eripiat vos de manu mea. Magna profectò cæcitas & amentia detestanda à superbia & furore inducta: nam capite præcedente ostensum est, eum veri Dei potētiam cognouisse, eumque regum dominum ac deorū Deū vocasse. Vide subitam obliuionem & intolerabilem insaniam. Eadam raptus Rapsaces Babylonius dux pio Ezechiæ Iudæorum regi dicebat: Non te decipiat Deus tuus, in quo confidis: non enim te poterit liberare. Vide Esaiam capite trigesimoseptimo, & quartum librum Regum decimooctauo. Sap. 2.

Potest eripere nos. Sensus est Tu rex interrogas, quis Deus nos poterit à te eripere: quasi dicas: nullus. At longè falleris opinione. Nos constāter respondemus, Deum nostrum posse nos liberare, si voluerit. Vnde tyrannus existimabat esse viris illis timorē illaturum, inde eis materiā fortitudinis nasci videbat. Eum enim Deum nominauit illis, quem illi colebant, qui solet eis opitulari, qui ad ipsum tanquam ad arcem tutissimā cōfugiunt. Ad illum viri pietate, animique altitudine præstantes supplices accedunt, eiusq; clementiā implorant. Et rebus afflictis ad capitis periculū accersiti, ab acerrimis hostibus vndique pugnati nulli calamitatum oneri succūbente, sed fiducia cælestis præsidij seipsos excitantes, audacter exclamant cum diuino vate: Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Quemadmodum in literis diuinis calamitates & afflictiones dicuntur tenebræ: ita Deus earum depulsor dicitur illuminatio: quo implorato viri iusti adducti in maximum periculum & extremū discrimen placida tranquillaque mente cōsistūt. Habent enim Deum, qui si eis expediat, eripiet eos à periculis, hostes à ceruicibus repellet, eosq; in libertatem vindicabit. Ipse iustū Noē omni sapientia & nobilitate præstantem ab immēsa vi aquarum, totiusque terræ eluuione liberauit. Gen. 7. Abraham illustribus laudibus celebratum, quē nulla potuerunt pericula à virtute abducere, nec ab incœpto honestatis cursu retardare, à Chaldæis, Aegyptijs, & Chananæis mirabiliter eripuit. Ac vt multa strictim attingam, & breui complectar: ipse Deus liberauit ab immolatione Isaac, quem eius pater hostiam ad sacrificandum præbuerat: Iacob de manu Esau: Ioseph à mortis faucibus, & à vinculis, in quæ eū domina stimulis libidinis concitata coniecerat: Mosem, & Aaronem, & populum Israeliticum ex ore abstulit Pharaonis: ac extorquens ex Aegyptiaca seruitute per medium maris admirabilibus prodigijs traduxit. Dauidem liberauit de manu Goliæ: & postea Saulis, qui ei perniciem sæpè fuit machinatus: Iudith de manu Holofernis: Danielem à lacu leonum: Susannam à falso crimine in purissimam & castissimam vitam collato. Ipse liberauit Ezechiam à Sennacheribo. Ionam à ventre ceti. Hebræos à Babylonica seruitute. Ipse eripuit Petrum à carcere vindice nefariorum scelerum, in quem vir omni sanctitate præditus, amplissimis virtutum ornamentis decoratus fuerat iniustissimè coniectus: & Paulum à naufragio, & infinitis periculis vindicauit, qui mentem abducebat à sensibus aliquando, & cogitationem à rebus caducis separabat, & ad cælestium rerū contemplationem vir viribus omnibus septus rapiebatur. Huius præpotētis Dei fiducia roborati viri iusti periculis expositi non cadunt animo, nec vllos inimicorum impetus ita extimescunt, vt à constantiæ gradu deijciantur. Ea quæ præclara mortalibus & egregia videntur, parua ducunt: firmaque ratione despiciunt: ea verò quæ acerba videntur periculis & calamitatibus plena, quæ multa & varia in hominum vita versantur, ita tolerant, vt nihil à summa ratione insita in natura discedant, nihil à sapientium dignitate. Ac mortem potius subibunt, quàm veram Dei fidem relinquant. Hac fortitudine muniti tres iuuenes Hebræi magno & erecto animo regi responderunt.

Quòd si noluerit. Non dicunt: quòd si non poterit: sed si noluerit. Quasi dicat: Si nos non liberauerit, non erit, quòd non possit: sed quia ita nobis expedire videbit: iusta enim sunt, sed nobis aliquando occulta iudicia eius.

Deos tuos non colimus. O singularem fidem, ô egregiam animi fortitudinem, & admirabilem constantiam! Non timuerunt tyrannum, nec maximum illum rogum minacibus verbis ad terrorem constructum. Sed pro fide, pro veritate, pro honore Dei sui se morti obtulerunt. Tenemur enim potius mortem eligere, quàm fidem repudiare, & animam scelere polluere. Quemadmodum armenius mus animal paruum albi coloris,

appellatum à Lusitanis arminno adeò munditiā diligit, vt velit potius mori, quàm fœdari, ita vt illito sordibus ostio foueę aut caueæ capi potius à venatoribus, quàm pollui patiatur: sic vir verè Christianus tanti æstimare debet animi candorem, vt velit potius pro Christo mortem oppetere, quàm fidem relinquere, aut animum flagitij fœditate maculare. Inuenies huius animalis naturam apud Pierium Valerianum lib. tertiodecimo hieroglyphicorum: & apud Franciscū Petrarcham, qui illud carminibus celebrauit. D. Cyprian. incidens in hunc Danielis locum libro 4. epistolarum ita ait: Cùm se crederet, & pro fide sua scirent, posse etiam de præsenti supplicio liberari, iactare hoc tamen, & vendicare sibi noluerunt: docentes, quòd eis minor esset confessionis virtus sine testimonio passionis. Addiderunt posse omnia Deum facere, se tamen non in hoc fidere, vt liberari in præsenti vellent, si illam libertatis & securitatis æternæ gloriā cogitarēt.

Immutatus est. Hoc dicit, quia animi perturbatio in facie sæpenumero apparet.

Cum braccis suis, & tiaris. Braccæ vestes sunt, quibus crura teguntur. Sed ita etiam vocantur vestes fluxæ intósæ, ac varij coloris, quibus olim vtebantur Galli Narbonensis prouinciæ cultores authore Diodoro Siculo libro sexto: qui eam ob causam Braccati vocabantur. Hi Mari Mediterraneo in Hispaniam vlteriorem nauigarunt, vt referunt Florianus à Campo & Ioannes Vasæus, & in prouincia inter Durium & Minium condiderunt vrbem, quæ Latinè Braccara, Lusitanè verò Braga appellatur. Tiara est genus pilei teste Hieronymo, quo Chaldeæorum & Persarū gens vti solebat: cuius meminit Ezechiel dicens capite 23. Cùm vidissent viros depictos, & tiaras in capitibus eorum.

Nam iussio regis vrgebat. Reddit causam, quare viri illi Hebræi non fuerunt vestimentis spoliati: sed induti missi sunt in fornacem, & flammis expositi: quia tam effrenata erat vltionis auiditas apud regem, vt spatium non permiteret eos nudandi.

Interfecit flamma ignis. Hi viri qui in flammas coniecerunt innocentes Hebræos, erant viribus muniti, sed immanes & barbari. Quare voluit Deus, vt essent flammis absumpti, quibus tres pueri fuerunt liberati. Amisit Nabuchodonosor viros non imbecillos, sed viribus pollētes, vt nō solùm ille miraculo deterreretur, sed exercitus eius detrimentum acciperet. Fortasse illi qui flāmis flagrauerunt, persuaserunt regi, vt eam fornacem, & incendium illud pararet ad exitium Hebręorum. At ita diuina iustitia exigente foderunt foueam, vt verbis vtar Dauidis Psalmo 56. & inciderunt in eam. Quod etiam de Aman in Mardochæum capite sexto Esther scriptum legimus: suspensus est enim in patibulo, quod ei per summum scelus parauerat. Solent enim impij in perniciem illam incidere, quàm alijs machinantur. Vnde Dauid psalmo septimo: Lacum, inquit, aperuit, & effodit eum, & incidit in foueam quā fecit. Et Psalm. 9. In operibus manuum suarum comprehensus est peccator. Et Salomon capite Ecclesiastis decimo: Qui fodit foueam, incidet in eam. Et Prouerbiorum vigesimosecundo: Qui seminat iniquitatem, metet malum: & virga iræ suæ consummabitur. Hoc est finem habebit eius impia dominatio. Vel vt alij vertunt: & virga irę suæ perdet illum.

Viri autem hi tres. Iuuenes erant Hebræi illi, vt ait Theodoretus, veluti in flore ætatis. Quare aliquando pueri vocantur, aliquando viri, vt hoc loco, quia iuuenilem degebant ętatem. Sed pueri erant propter innocentiam, viri propter animī fortitudinem. Vir enim interdum hominem fortem, magníque animi significat: vt cap. 4. primi Regum: Confortamini, & estote viri. Vnde viriliter agere, est forti & erecto animo incumbere in virtutem: vt capite 16. epistolę prioris ad Corinthios: Vigilate, state in fide, viriliter agite. Hęc est causa, cur viri tres Hebræi appellantur. Quāto amplius crescebant ætate, tanto magis augebantur virtute. Nā vt diuus ait Gregorius: nemo repentè fit summus. Quemadmodum pingēdi ars incœpit à lineis, vt Plinius ait lib. 35. deinde singulis coloribus imitata est rerum imagines: postea accessit lumen, & vmbra, & oleum cum colorum varietate, donec ad summam perueniret admirationem: sic virtus in hominibus non statim perfecta est, omnibúsque numeris absoluta: sed sensim augetur, donec ad fastigium perducitur. Tu verò perpende. In Babylonica regione colebantur statuæ aureæ, viri autem innocentes in flammas ignium coniiciebantur. Eodem modo in mundo sæpe tyranni & vani homines colūtur, iusti autem igne calamitatum vexantur.

Ceciderunt. Explanat modum, quo eiecti sunt in caminum. Mittuntur ligati in fornacē, & ferreis vinculis astricti, & cadunt in medium incendij: & flamma timens non tangit eos, Arserunt vincula ferrea, & vinctorum corpora non lædebantur. Subitò cessauit ignis, & refrigerationem flammæ dederunt. Magnum profectò miraculū, & perpetua dignum memoria. Hucusque legunt Hebræi: media quæ sequuntur vsq; ad finē hymni trium puerorum, in Hebraico non habentur.

Quæ sequuntur, in Hebræis voluminibus non reperi. Qua de re vide præfationem nostram ad lectorem.

Et ambulabant in medio flammæ laudantes Deum, & benedicentes domino. Stans autem Azarias orauit sic, aperiensque os suum in medio ignis ait: Benedictus es domine Deus patrum nostrorum, & laudabile & gloriosum nomen tuum in secula. Quia iustus es in omnibus, quæ fecisti nobis, & vniuersa opera tua vera, & viæ tuæ rectę, & omnia iudicia tua vera. Iudicia enim vera fecisti iuxta omnia, quæ induxisti super nos, & super ciuitatem sanctam patrum nostrorum Ierusalem: quia in veritate & in iudicio induxisti omnia hęc propter peccata nostra. Peccauimus enim, & inique egimus recedētes à te, & deliquimus in omnibus: & præcepta tua non audiuimus, nec obseruauimus

mus,nec fecimus,ſicut pręceperas nobis, vt bene nobis eſſet. Omnia ergo quæ induxiſti ſuper nos, & vniuerſa quæ feciſti nobis, vero iudicio feciſti. Et tradidiſti nos in manibus inimicorum noſtrorũ iniquorũ & peſsimorũ,præuariticatorumq́;, & regi iniuſto,& peſsimo vltra omnẽ terram. Et nunc non poſſumus aperire os: confuſsio & opprobrium facti ſumus ſeruis tuis,& his,qui colebant te.Ne quæſumus tradas nos in perpetuum propter nomẽ tuum. Et ne diſsipes teſtamentũ tuũ, nec auferas miſericordiam tuam à nobis propter Abraham dilectũ tuum, & Iſaac ſeruum tuum, & Iſrael ſanctum tuũ:quibus locutus es pollicens, quod multiplicares ſemen eorum ſicut ſtellas cœli, & ſicut arenã, quæ eſt in littore maris: quia domine imminuti ſumus pluſquam omnes gentes:ſumúſque humiles in vniuerſa terra hodie proprer peccata noſtra. Et non eſt in tempore hoc princeps, & dux, & propheta:nec holocauſtum, nec ſacrificium,nec oblatio, nec incenſum,nec locus primitiarum coram te, vt poſsimus inuenire miſericordiam tuam. Sed in anima contrita, & ſpiritu humiliatis ſuſcipiamur.

Et ambulabant in medio flammæ. Non enim in os fornacis miſſi ſunt,ſed intus in medium flammarum,vt citius comburerentur.

Laudantes Deum. Liberatorem ſuum Erat tyrannus incenſus furore, & fornax incenſa igne. Sed quanto incendium vehementius erat, tanto amplius virtus ſanctorum iuuenum veluti aurũ in igne approbabatur. Quãto magis creſcebant flãmæ, tanto viris iuſtis ampliorum laudum materiam præbebant. Quanto enim ardentiorẽ iniuriarum & ſuppliciorum ignem impij aduerſus pios componunt, tanto ipſis nec opinati parant clarioris gloriæ ſyluam, & illuſtriorem nominis

Similitudo. amplitudinem. Vt aurea corona non cõflatur & perficitur ſine igne,& multis ictibus,quibus tunditur aurum:ſic vera gloria nõ obtinetur ſine labore, & multis calamitatibus, quibus viri iuſti

Similitudo. premuntur. Qui verò viros pios charitate munitos vexant, ſimiles ſunt aurificibus coronas aureas efficientibus,quibus non ipſi, ſed alij decorantur. Conſidera nunc Hebræorum coronam à Chaldæis impiè conflatam,& ſertum per contraria contextum:ac factos trophæi teſtes ipſos ini-

Gen.37. micos.Niſi Ioſeph à fratribus vẽderetur,nõ eſſet in excelſa dignitate conſtitutus. Ea via adeptus

Gen.41. eſt illuſtres honores,& amplam famæ celebritatem,qua ei inuidia cõcitati fratres ignominiam, & perpetuam nominis obliuionem parare putauerunt.Sæuiebat aduerſus tres iuuenes Babylonius tyrannus natione & immanitate barbarus: ſed neſciebat,quid faceret: non enim viris iuſtis veri Dei fiducia roboratis, ſed ſibi, & militibus ſuis dedecus & perniciem moliebatur.Sęuiebat, vt non creſcerent Hebræorum cruciatus, ſed vt cunctis oſtẽderetur diuina poteſtas. Parabat incendium, exaggerabat flammas ipſe iracundia incenſus,& immanitate inflammatus.Miſit in rogum viros pietate,religione,ſapientia præſtãtes. Sed perpende Dei bonitatem & potentiam. Fugiunt flãmæ,cedunt ignes, incendia expaueſcũt, ardor ipſe in refrigerationem cõuertitur. Rogus diſcedit à viris ſanctis iuſtè, qui fuerant damnati iniuſtè:& eorum hoſtes meritò conſumit: iuſtis obſequium præſtat, iniuſtis interitum adminiſtrat.Eos innocẽtes oſtendit, quos tyrannus dignos ſupplicio putabat, eos verò iudicio maleficij conuincit, quos ille cẽſebat merita in cœlum vocaſſe.Ignis abſoluit, quos condemnat rex crudelis,& in eos animaduertit, quos ipſe laudibus iudicabat efferendos. Itaque Nabuchodonoſor aſpicit ſuorum mulctam ad pœnam,& Hebręorum incolumitatẽ ad gloriam. Quid hoc ſpectaculo notabilius?quid hac victoria illuſtrius? quid hoc trophæo præſtantius? Sed quid miraris?Non ſolum ignis,ſed omnia alia elementa diuino numini obediunt. Tres autem pueri videntes admirabile Dei iudicium eum laudibus gaudio affecti efferebant. Ita faciunt animæ Deo deuotæ in ſimilibus euentibus, iuxta id pſalmi nonageſimiſexti:Exultauerunt filię Iudę propter iudicia tua domine.

Stans autem Azarias. Azarias idẽ eſt quod auxilium Dei eius auxilio ſtabat fide & fortitudine roboratus.

Aperiensq́; os ſuum. Quaſi ſapientiæ & virtutũ theſaurum. De Chriſto theſauro abſcondito di- *Matt.13.* ctum eſt Matthæi quinto. Aperiens os ſuum do- *Matt.5.* cebat eos Multi os aperiunt, vt fallant, ille vt doceret,& viam ad conſequendam ęternam beatitudinem oſtenderet.

Deus patrum noſtrum. Meminit antiquorum patrum,in quibus priſcis temporibus fides quę per charitatem operatur,mirabiliter ſplẽduit, & refulſit:vt eius obſecratio grata Deo eſſet. Eodem modo fecit Moſes capite trigeſimoſecũdo Exodi in precib.quas fudit ad Deum ad eius iram in vituli conflatione placandam.

Et vniuerſa opera tua vera. Cùm veritas nõ operibus,ſed verbis tribuatur,poſſet quæri,cur hoc loco.Dei opera dicũtur vera? Sed in promptu eſt reſponſio: nam apud homines opera differunt à verbis:apud Deum autem idem eſt dicere & facere:iuxta illud pſalmographi:ipſe dixit, & facta ſunt. Vnde mater filiorum zebedæi dominum *Pſal.32.* Ieſum alloquens: Dic, inquit,vt hi duo filij mei *Matt.20.* ſedeant,vnus ad dexteram tuam,& vnus ad ſiniſtram in regno tuo. Et centurio:Dic verbo,& ſa- *Matt.8.* nabitur puer meus.Vel dicuntur Dei opera vera *Luc.7.* ad differentiam operum hominum, quorũ multa ſpeciem habentia bonitatis, mala tamen ſunt. Eamq́; ob cauſam falſa ſunt,quia ſimulata & ficta foris apparent bona: intus autem plena ſunt dolis & fallaciis. Hæc ſimulatio vitioſa eſt, & è vita tollenda:aufert enim iudiciũ veri,idq́; adulterat.Quia autẽ huiuſmodi ſimulatione,& inani oſtentatione, fictis non modò verbis, ſed factis ſtabilem gloriam ſe conſequi poſſe exiſtimant, longè quidem opinione falluntur. At Dei opera vera ſunt, quia ſincera ſunt, & diuinæ ſapientiæ,

quæ nec fallit, nec fallitur, respondent. Veritas enim sumitur aliquando pro sincera bonitate. Nam cum rex Ezechias ægrotatione laboraret, has voces emisit: Obsecro domine, meméto quęso, quomodo ambulauerim coram te in veritate. Hoc est candidè, & sincerè, sine simulatione, sine fuco. Vide Esaiam capite trigesimoquarto & 4. Regum 20. Sensus est: Nosti domine, dedisse me operam, vt seruarem integrè mandata tua. Ita in epistola tertia diui Ioannis: Sicut tu in veritate ambulas. *3. Ioannis.* Aspicis veritatem his locis non tam ad intelligentiam, quàm ad voluntatem referri: non tam ad sermones, quàm ad facta: & idem esse veritatem & bonitatem. Eodem modo intelligi potest id, quod ait capite primo ad Romanos diuus Paulus: Qui veritatē Dei in iniustitia detinent. Hoc est, curreret Dei bonitas & benignitas, nisi impij ei suis obsisterent sceleribus. Vel sumitur ibi veritas pro vera rerum intelligentia: vt sit sensus: Qui verum intelligunt, sed non id efficiunt, quod animo percipiunt faciendum esse. Habent quidem aquam veritatis, sed non fluit, nec illis affert vtilitatem, quia est in palude hypocrisis detenta atque conclusa. Vel accipitur ibi veritas pro cognitione, quæ ex rebus naturalibus percipi potest de deo: & iniustitia pro idolorum cultu: vt sit sensus: Qui cùm ex rerum creatarum consideratione deueniant in creatoris notitiam, colunt tamen idola, cultum illis soli Deo debitum tribuentes. Hanc existimo esse germanam huius loci explanationem. Accipitur aliquando veritas pro iustitia: vt psalmo vigesimoquarto: Vniuersæ viæ domini misericordia & veritas. Et prouerbiorum vigesimo: Misericordia, & veritas custodiunt regem. Ac vt veritas accipitur pro bonitate & iustitia, ita verum accipitur pro bono, iusto, & æquo: vt Deuteronomij vigesimoquinto: Pondus habebis iustum & verum. Et psalmo decimooctauo: Iudicia domini vera, iustificata in semetipsa. Quare verba hæc Azariæ: Vniuersa opera tua vera: hunc possunt habere sensum. Omnia opera tua domine sunt bona, iusta, & æqua.

Super ciuitatem sanctam. Circuitio est Hierosolymæ, quam alij circunlocutionem vocant: Græci verò periphrasin authore Quintiliano capite sexto libri octaui. Diuus Matthæus capite 4. Hierosolymam appellat ciuitatem sanctam, cùm ait: Assumpsit eum diabolus in ciuitatem sanctam. Et capite vigesimoseptimo: Exeuntes de monumentis post resurrectionem eius venerunt in sanctam ciuitatem. Ita appellabatur, quia erat in ea templum Dei, & verus eius cultus: & quia ibi Christus Deus noster euangelium docuit, & magna redemptionis nostræ mysteria peregit.

Quia in veritate & iudicio. Hoc est, in iustitia & æquitate. Vel in vero & æquo iudicio: iuxta illud diuini psaltis psalmo 118. Iustus es domine, & rectum iudicium tuum.

Peccauimus. Quoniam varijs affligimur calamitatibus, peccata nostra cognoscimus, & iusta esse iudicia tua fatemur. Vide obsecrationem fidei & humilitatis plenissimam. Innocentes erát, nullas pestilentes labes in animo habebant: & tamen sibi populi attribuunt peccata, propter quæ in ærumnis meritò versari confitentur. Et sapienter quidé: ná apud iustum iudicē qui se accusat, excusat. Ideo subdit: Recedétes à te. Emphasim habēt verba hęc. A te, qui es summum & incommutabile bonum, qui nos creasti, qui ab Aegyptiorū seruitute liberasti, qui per mare Rubrum mirabiliter eduxisti, & qui in nos cotidie immortalia confers beneficia. At cùm te sequi deberemus, recessimus à te, & deliquimus in omnibus. *Gene. 1.* *Exod. 14.*

Et præcepta tua non audiuimus. Hoc est, nō obediuimus eis. Accipitur audire pro obtemperare: vt Exodi decimooctauo: Audi verba mea, atque consilia. Deuteronomij quinto: Audi Israel ceremonias ac iudicia. Matthæi decimooctauo: Si te audierit, lucratus es fratrē tuum. Et Ioannis decimo: Oues meæ vocem meam audient. Vel præcepta tua non solùm non seruauimus, sed ne audire quidem voluimus. Audiuit te mare, quando vt populus tuus transiret, sē mirabiliter diuisit. Audiuit te lapis, quando populo sitienti vim aquarū produxit. Audiuit te Iordanis rapidissimus fluuius, quando ad transitum Hebræorum te iubēte conuersus est retrorsum. Audiuit te sol, quādo in medio cœli immobilis stetit. Audierunt te vēti, quando imperasti ventis, & mari, & facta est tranquillitas magna. Audierunt te mortui, quádo dixisti Lazaro iam sepulto: Lazare exi foras: & filio viduæ ciuitatis Nain: Adolescens tibi dico: Surge: & filiæ principis synagogæ: Puella surge. Mortui te audiūt, & viui te audire recusant. Audiunt te res omni sensu destitutæ, & nos quos tu compotes rationis ad imaginem & similitudinē tuam fecisti, te audire renuimus: O surditatē nostram miserrimam: ô contumaciam deplorandā: Quid Deo respōdebimus in die iudicij: Audimus mundum, cùm nos vocat ad blandas sed pestilentes voluptates, vt nos capiat, & occidat, tibi autē qui nos aliquando terres timore supplicij sempiterni, vt vitia fugiamus, & virtuti operam demus nolumus aures præbere. Vt blanda aucupis vox aues vocantis, & modulantis illis est perniciosa, non autem sonitus villici deterrentis: sic mundi blanditiæ & illecebræ quibus nos vult delinire, & irretire, exitiosæ sunt: non autem Dei verba & monita, quibus nobis iniicit terrorem ad animos à vitiis abducendos, & ad virtutem excitandos. Ac sæpe nos benignè vocat dicens: Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Sed nos obsurdescimus, & illū fugimus. Præbemus aures mundi dolis, diuina autem ac salutaria præcepta audire recusamus. *Exod. 14.* *Psal. 65.* *Exod. 17.* *Num. 20.* *Psal. 77.* *Iosue. 3.* *Iosue. 10.* *Matt. 8.* *Marc. 4.* *Luc. 8.* *Ioan. 11.* *Luc. 7.* *Matt. 6.* *Marc. 5.* *Luc. 8.* *Similitudo.* *Matt. 11.*

Vt bene nobis esset. Non solùm quo ad corpus, sed etiā quò ad animum. Ex toto cursu veteris testamenti patet, fuisse Hebræorum res secundas, & ad eorum voluntatem fluentes, dum Dei pręcepta seruarent.

Et tradidisti nos in manibus inimicorum nostrorū. De hoc schemate disseruimus primo capite. Sensus est: Nunquam Babylonij impij, scelerumque maculis notati nos superarent, nisi tu Deus voluisses, qui propter flagitia nostra nos illis tradidisti. Sequitur. Et nunc nō possumus aperire os. Nimirum contra iustitiam tuam, quoniam iustè nos castigasti. Vel contra inimicos nostros: tanta est enim tyranni crudelitas, vt loqui non audeamus: statim enim in eos animaduertit, qui verbū aliquod faciunt aduersus illum. Aperire seu dilatare *Psal. 81.*

tare, os est etiam petere: vt psalmo 81. Dilata os tuũ, & implebo illud. Hoc est, pete quicquid voles, ait Deus, & impetrabis. Est etiam obedire: vt Ezechielis secundo: Aperi os tuum, & cõmede, quæcunq; ego do tibi. Id est obtẽpera, vt ibi Polychronius interpretatur. Est etiam mortẽ alicui minitari instar leonis qui videns prædam aperit os ad illam deuorandam. In hãc significationem accipitur illud Psalmi 21. Aperuerunt super me os suum sicut leo rapiens, & rugiens: Hoc autem Danielis loco accipitur pro loqui. Polych.

Cõfusio & opprobriũ facti sumus seruis tuis. Nã illis obiiciũt hostes nominis tui calamitates nostras, qui te eadem fide colimus cum illis. Cur, aiunt illi, Deum vestrum toto animo veneramini, qui non potuit eos liberare, qui illũ more vestro coluerunt. Angebatur vir pius, & iustus calamitatibus fidelium, quòd illis impij dolorum cultores insultarent, & verum Deum despicerent.

Ne quæso tradas nos in perpetuum propter nomen tuum. Id est, ne nos obsecro perpetuò tradas inimicis nostris, sed libera nos, vt nomen tuum gloriosius refulgeat. Afficiẽt te iniqui contumelijs, si nos viderint semper abiectos, & in mœrore, & ignominia versatos. Plus iniuriam Deo illatam, quàm sibi dolebat. Maiorem vim lachrymarũ ob Dei cõtemptionem, quàm ob proprias ærumnas profundebat. Non sibi, sed Deo nominis celebritatẽ mirabiliter optabat. Eodem modo diuinus psaltes psalmo 113. Non nobis, inquit, domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Super misericordia tua, & veritate tua: ne quando dicant gentes: vbi est Deus eorum? Acsi dicat: Non nominis nostri causa à te domine petimus liberationem, sed ne sanctum nomẽ tuum ludibrio sit gentibus à fide alienatis, quæ illud nefariò execrantur: ne nobis obiiciant te nòn esse Deum. Eripe nos propter misericordiam tuam, & veritatem tuam, vt clemens appareas, & verax in promissis: non vt nos ex eo nominis claritatem & amplitudinem consequamur, sed vt nomẽ tuum illustrius reddatur. Ea ratione ductus Moses dicebat Deo populum Israeliticum ob vituli peccatũ delere volenti: Ne quando dicant Aegyptij: callidè eduxit eos, vt interficeret in montibus, & deleret è terra. Quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui. Id quod nos habemus in psalmo citato: Super misericordia tua & veritate tua: vertunt ex Hebræo Hieronymus & Felix: Propter misericordiam tuam, & veritatem tuam. Et id quidem est, quod hic ait statim Azarias: Ne dissipes testamentum tuum, nec auferas misericordiam tuam à nobis. Hoc est, ne frangas fœdus, quod cum antiquis patribus nostris sancire voluisti, promittens eis te esse eorũ posteritatẽ & familiam propagaturum: & cum ad te toto pectore cõfugissent erepturum & misericordiã tuã nobis tribue supplicibus. Ne dissipes testamentũ seu pactum tuum, idem est, quod propter veritatem tuam: & ne auferas misericordiam tuam à nobis, idem est quod propter misericordiam tuã. Sed dices: Quid est: Ne tradas nos in perpetuum propter nomen tuum: Quod nomen Dei est hoc? Nomen Dei accipitur hoc loco pro eius gloria ac fama: vt Ioannis 17. Manifestaui nomen tuũ hominibus. Et Sapientiç 10. Decantauerunt domine nomen sanctum tuum. Accipitur etiam nomẽ domini pro ipso Deo: vt capite Ezaiæ 20. Ecce nomen domini venit de longinquo. Hoc est ecce Christus veniet de cœlo. Et Ieremiæ 50. Speret in nomine domini. Igitur hæc verba Azariæ: Ne tradas nos in perpetuum propter nomen tuum: hunc etiam possunt habere sensum. Ne nos perpetuò affligas: quod à te petimus ꝓpter teipsum.

Psal. 113. Hieron. Felix.

Sicut stellas cœli, & sicut arenam, quæ est in littore maris. Capite tertiodecimo Genesis dixit Deus Abrahæ: Faciam semen tuum sicut puluerem terræ. Et quintodecimo: Suspice cœlum, & numera stellas si potes: sic erit semen tuum. Augustinus libro sextodecimo de ciuitate Dei existima locutionem hanc hyperbolicã esse. Duplex posteritas ducit ab Abraham genus suum, altera secundum carnem tantùm, altera secundum spiritum. Filij Abrahæ tantùm secundum carnem Hebræi illi sunt, qui fidẽ non habent, nec opera Abrahç imitantur: & hi sunt cum puluere terræ, & arena maris comparati, terrenni, aridi, virtutis actionibus infœcundi. Filij autem Abrahæ secundum spiritum sunt omnes fideles, siue Iudæi sint, siue gentiles. Hæc est eius posteritas cœlesti felicitate sublimis, lumine resurrectionis fulgens, secundum quam Abraham dictus est pater multarum gentium capite Genes. decimoseptimo: quẽ apostolus capite 4. ad Romanos patrem omnium credentium vocauit. Qui fide charitate formata credunt, quæ vt verbis vtar apostoli ad Galat. 5. per charitatem operatur, Abrahæ filij sunt, & altitudine & claritate cum syderibus cœli comparati. Gen. 15.

Non est in tempore hoc princeps, & dux, & propheta. Iam enim rex Sedechias captus fuerat à Babylonijs cum omnibus ducibus exercituum Hierosolymæ. Et quanuis in Chaldæa essent insignes illi duo vates Ezechiel & Daniel, actu tamen tũc non vaticinabantur.

In anima contrita, & spiritu humilitatis suscipiamur. Hoc est, loco sacrificij suscipe domine animos nostros contritos & abiectos, & rerũ humanarum tolerentia munitos. Eodem modo Dauid psalmo 50. Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non despicies. Erat eius animus propter cognitionem sceleris, eiusq; acerbam recordationem fractus, prostratus, afflictus, & anxius: eumq; ita affectũ appellat victimam Deo acceptam & gratam. Vel accipitur hoc Danielis loco anima pro vita: quæ ideo dicitur contrita, quia erat calamitate percussa. Perspicuum est enim accipi animam pro vita: vt psalmo 141. Periit fuga à me: & non est, qui requirat animam meam. Acsi diceret Dauid cùm à Saule affligeretur: Non possum fugere Saulem: fuga mihi intercepta est, & refugium prçclusum: atq; non est qui desideret vitam meam. Et Christus dominus apud Ioannem decimo. Bonus pastor animam suam ponit pro ouibus suis. Et multis alijs in locis.

Sicut in holocausto arietum, & taurorum, & sicut in millibus agnorũ pinguiũ: sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie, vt placeat tibi: quoniam non est confusio confidentibus in te. Et nunc sequimur te in toto corde, & timemus te, E

& quærimus faciem tuam. Non confundas nos, sed fac nobiscum iuxta mansuetudinem tuam, & secundum multitudinem misericordiæ tuæ:& erue nos in mirabilibus tuis, & da gloriam nomini tuo domine: & confundantur omnes, qui ostendunt seruis tuis mala Confundantur in omnipotentia tua, & robur eorum conteratur:& sciant, quia tu es dominus Deus solus,& gloriosus super orbem terrarum. Et non cessebãt, qui miserant eos ministri regis succendere fornacem naphtha & stupa,& pice,& malleolis. Et effundebatur flamma super fornacem cubitis quadraginta nouem:& erupit,& incendit, quos reperit iuxta fornacem de Chaldæis: Angelus autẽ domini descendit cum Azaria,& socijs eius in fornacem & excussit flammam ignis de fornace: & fecit medium fornacis quasi ventum roris flantẽ:& non tetigit eos omnino ignis: nec contristauit,nec quicquam molestiæ intulit. Tunc tres quasi ex vno ore laudabant,& glorificabant, Ac benedicebãt Deum in fornace,dicentes,

Sicut in holocausto. Suscipe domine affectionẽ animi nostri contriti & abiecti,sicut solebas Hierosolymæ holocaustum & arietum & taurorum suscipere. Holocaustum dicebatur victima,quæ tota cremabatur. Solebant sacrificia fieri solùm Hierosolymæ:extra illam autem non erant accepta:quia futurum erat,vt extra ecclesiam veri sacrificij locus non esset.In diuinis enim literis per Ierusalem ecclesia catholica sępe significatur:secundi Paralipomenon trigesimotertio capite: In Ierusalem,inquit Deus, erit nomen meum in æternum.Psalmo 146.Aedificans Ierusalem dominus dispersiones Israel congregabit. Capite secundo Ioelis:In Ierusalem erit saluatio.Quartodecimo Zachariæ: Exibunt aquæ viuæ de Ierusalem. Duodecimo epistolæ Pauli ad Hebræos: *Hebr.12.* Accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis Ierusalem cœlestem.Eam prædixerant diuini vates ædificandam: & de ea illud psalmographi intelligitur: Benignè fac dominè in bona volũtate tua Sion, vt ædificẽtur muri Ierusalem. *Psal.50.* Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ,oblationes & holocausta, &c. Habet enim ecclesia catholica sacrificia sua longè diuersa ab ijs,quæ fuerunt in lege vetere instituta, sed Deo lõgè acceptiora.

Sic fiat sacrificium nostrum. Animos calamitatibus pressos, peccatique recordatione afflictos, dolorem toleranter ferentes, & diuinum præsidium inuocantes sacrificium vocat. Affligebat eos Deus,& ex ipsorum ore ne vnum quidẽ verbum excidebat aduersus illum:quimpotius peccatis suis supplicia sua tribuebant. Magna profecto & admirabilis patientia, eorum ostendens doctrinam: nam vt ait capite Prouerbiorum decimonono. Salomon: Doctrina viri per patientiam noscitur.Hæc tum clarius apparet,cum qui ea sunt præditi, graui rerum aduersarum vulnere percutiuntur. *Similitudo.* Vt enim si lex semper continet ignem sed illum tunc perspicuè ostendit, cùm percutitur:sic viri pij & iusti semper patientiam in animo habent:sed tunc illam euidentius ostendunt, cùm calamitatum ictibus feriuntur. *Similitudo.* Vt enim stellæ noctu micant radijs, & claritate ac luce sua autem illustrant:sic viri sapientia, & pietate præstantes nocte ærumnarum cùm admouentur faces dolorum, abmirabilem tolerantiæ, cæterarúmque virtutum indicant splendorem. Est enim patientiæ proprium omnia humana æquo animo ferre, aduersæ fortunæ, vt vulgus ineptè loquitur,vulneribus non terreri, nec animo cadere:sed ad Deum tanquam ad arcem tutissimã confugere, nihilque quod homini accidere possit, intolerandum putare:& in ipsis procellis animi magnitudinem, & rerum arduarum atque difficilium voluntariam perpessionẽ ostẽdere.Id animo percipiens Iob ærumnis vndique *Iob 2.* obsessus: Si bona, inquit, suscepimus de manu *Tob.3.* domini,mala quare non sustineamus?Et Tobias in exilium eiectus, & luce oculorum orbatus dicebat capite tertio: Deus castigauit nos propter iniquitates nostras: & ipse saluabit nos propter misericordiam suam. Vnde Ecclesiasticus capite secundo: In dolore sustine, & in humilitate tua *Hebr.11.* patientiam habet:quoniam in igne probatur aurum & argentum, homines verò receptibiles in camino afflictionis.Huiusmodi patientia illi erãt muniti, qui vt verbis vtar apostoli vndecimo ad Hebræos,ludibria & verbera experti sunt,in super & vincula & carceres,egentes,angustiati,afflicti,quibus dignus nõ erat mundus. Sed quorsum alios referimus,cùm habeamus in promptu admirabilem illam ac inter omnes eminentem Christi Dei nostri patientiam? De eo prædixerat Esaias:Sicut ouis ad occisionem ducetur,& quasi agnus coram tondente se obmutescet. *Esai.51.* Et paulo pòst.Et pro trãsgressoribus orauit. Cùm enim penderet in cruce vulneribus saucius, duris clauis transfixus,summis iniurijs affectus,acerbissimis cruciatibus percussus ad cælestem patrem voces illas emisit patiẽtia & pietate plenissimas, Pater dimitte illis, quia nesciunt, quid faciunt. Exibant ex recentibus ac grauibus vulneribus *Marc.15.* flumina sanguinis: & pius pater pro illis qui ea sibi infligebant,orabat.Id perpendens diuus Paulus capite duodecimo epistolæ ad Hebreos: Nos inquit, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen,aspicientes in authorem fidei,& consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem confessione contẽpta.Propositum sibi gaudium ait, vt inquit Nazianzenus, quia cùm sibi liceret paternis frui oblectationibus, & non mori, voluit tamen ignominia contempta crucem sustinere.

Non est confusio confidentibus in te: Ait enim Ecclesiasticus capite secundo: Nullus sperauit in Domino, & confusus est. *Eccle.2.* Et Apostolus quinto ad Romanos:Spes autem non confundit.

Et non sequimur te in toto corde. Fugimus te aliquando:nunc autem ad te conuertimur.Declinauimus quondã à te,modò verò non fictè, sed toto animo te sequimur affectione, amore, desiderio, pietate. Aspicis ærumnarum commodum,

Quemad

Quemadmodum conuenerunt ad Dauidem omnes, qui in afflictionibus versabantur, vt libro 1. Reg. cap. 22. diuina narrat historia: ita hi tres iuuenes, cùm se vidissent in graue discrimen incidisse, ad Deum toto animo confugerunt. Nos calamitatibus pressi quem secuturi sumus nisi Christum verum Deum nostrum? Nam vt Ecclesiasticus ait capite vigesimotertio. Gloria magna est sequi Dominum. Et ipse Christus apud Ioannem duodecimo. Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Eum semper quæramus, eius præsidium petamus, eius auxilium imploremus. Vt oues sequuntur pastorem, filij patrem, milites ducem: ita nos Dominum Iesum sequi debemus. Ipse enim est pastor ille, qui de se ait apud Ioannē decimo: Ego sum pastor bonus: quem Apostolus capite tertiodecimo epistolæ ad Hebræos pastorem magnum vocat. Ipse est pater, ad quem Esaias capite sexagesimotertio hæc verba facit: Tu Domine pater noster, redemptor noster. Et Christus ipse de se loquens Matthæi sexto: Pater, inquit, vester cælestis pascit illa. Ipse est dux, de quo vaticinatus est Michæas quinto: Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exibit dux, qui reget populum meum Israel. De eo ait Deus pater apud Esaiam quinquagesimoquinto: Ecce testem populis dedi eum ducem ac præceptorem gentibus. Eum secuti Apostoli dicebant apud Matthæum decimonono: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Vt ferrum sequitur adamātem: ita nos sumus Christum secuturi. Magnes ferrū trahit, vt adamas: at si hi duo lapides simul adsint, ferrum sequitur adamantem: & fugiens magnetem ab eo se abstrahit, & abducit. Deus est adamas cælestis, diabolus magnes, homines ferrum. Vterque nos vocat, Deus ad gloriam cælestem per virtutes, diabolus ad cruciatus æternos per vitia. At nos dæmonem declinantes, qui nos inuitat & allicit: ad Christum nos attrahere & adducere volentem confugere debemus: ipse enim ait: Sequere me: & dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Et diuus Petrus in prima canonica sua: Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius. Eos imitemur, de quibus ait Matthæus quarto: At illi continuò relictis retibus secuti sunt eum. Sunt, qui videntur sequi Christum, qui propter eum, vt ipsi aiunt, opes aliquas relinquunt, sed retia non relinquunt: ea retinent, vt illis piscentur, & multo plures & maiores diuitias adipiscātur. Alij sequuntur Christum, sed in calamitatibus tantùm, & veluti coacti: nempe, cùm se vident discriminibus expositos, à quibus intelligunt non posse ope humana liberari. Corpus illud cœleste extimum & supremum quod philosophi appellant primum mobile, reliquos omnes globos cælestes complectitur & continet: qui quanuis naturaliter retro versentur contrario motu ad extimum cælū, ab ipso tamen rapti ipsum sequūtur: sed motu coacto ac violento. Eodem modo multi voluntate propria à Deo recedunt, sed procellis ac tempestatibus iactati, quæ multæ variæque in vita versantur, vndique cincti, quasi compulsi Christum sequuntur. At nos voluntario impetu ad illum curramus, iuxta id quod ait Dauid psalmo 33. Accedite ad eū, & illuminamini: Vel, vt Hieronymus vertit ex Hebræo: Et confluite. Nam vt fluuij ex mari dimanantes ad ipsum mare impetu fluunt & festinanter: sic nos ad Deum, à quo conditi sumus, debemus impetu & conatu animi confluere instar fluuiorum ad altum tendentium. Verbum enim Hebræum fluere etiam significat. Sunt alij, qui libenter & ardēte voluntate sequuntur Christum: sed qualibet causa etiam leuissima desistunt ab incœpto, similes canibus venaticis, sed ignobilibus, abiectaque ortis & obscura stirpe: qui quamuis vehemente impetu aggrediuntur prædam, eam tamen inuento cadauere statim relinquunt: sic illi alacri & prompto animo incipiunt dare operā virtuti, & Christum sequi: sed interposito quocunque impedimēto etiam fuitilissimo de sententia discedunt. Non permanent in proposito susceptóque consilio, nisi quandiu prospero vtuntur flatu in virtutis cursu, à quo quacunq; tentatione deflectunt: nam blandis voluptatibus ducuntur, obstricti cupiditatibus tenentur, terrore calamitatum debilitantur. At Ecclesiasticus capite quinto: Esto, inquit, firmus in via Domini, & in veritate sensus tui & scientia. Et D. Paulus capite quinto epistolæ ad Galatas: Currebatis benè, quis vos impediuit veritati non obedire? Et Christus Iesus apud Matt. decimo. Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit. At viri iusti constantia muniti veluti venatici & generosi canes currunt ad prædam vsque ad finem: & charitate inflammati cælestem in terris vitam imitantur: & vt ait cap. Apocalypsis 14. diuus Ioannes: Sequuntur agnum, quocunque ierit. Hi possunt dicere cum tribus pueris. In toto corde te sequimur.

Similia. *Similitudo.* *Matt. 9.* *1. Pet. 2.* *Similitudo.* *Similitudo.* *Similitudo*

Et timemus te. Timore filiali. Est quidam timor, quē Theologi scolastici appellant mundanū, quando homo propter mala, quæ timet, recedit à Deo: & hic malus est. De illo ait Dominus Iesus apud Matt. 10. Nolite timere eos, qui occidunt corpus. Alter est seruilis, quatenus seruilis, & quatenus solùm pœnam timet: & hic repugnat charitati. De eo ait Apostolus cap. 8. ad Rom. Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore: sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus abba pater. Et capite primo posterioris ad Timotheum: Non dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis. Alius est timor seruilis, qui bonus est: nam timet Deum, & est dispositio ad peccati detestationem, & ad conuersionem ad summum bonum. De eo ait diuinus psaltes psal. 110. Initium sapientiæ timor Domini. Id quod etiam ait Sapiens primo Prouerbiorum. Et Ecclesiasticus similiter. De eo scriptum est. Prouerbiorum quintodecimo. Per timorem Domini declinat omnis à malitia. Et in sancto concilio Tridentino sessione sexta sunt hæc verba literis consignata. Si quis dixerit gehennæ metum per quem ad misericordiam Dei de peccatis dolēdo confugimus, vel à peccādo abstinemus, peccatū esse, aut peccatores peiores facere, anathema sit. Et sessione 14. Hoc enim timore vtiliter concussi Niniuitæ ad Ionæ prædicationem plenam

terroribus pœnitentiam egerunt, & misericordiam à Domino impetrarunt. Alius est timor dictus filialis, qui diuiditur in initialem, & perfectum: qui non differunt secundum substantiam, sed secundum perfectum & imperfectum: nam timor initialis est in statu incipietium, perfectus autem statui conuenit perfectorum. Hic timor initialis est cum charitate coniunctus, sed non cum perfecta charitate: Ideò ait D. Ioannes cap. quarto primæ suæ canonicæ: Perfecta charitas foras mittit timorem. De timore filiali perfecto ait Deus capite trigesimo Leuitici: Time Dominum Deum tuum. Et cap. decimo Iosue: Timete Dominum, & seruite ei in corde perfecto. Et psal. secundo: Seruite Domino in timore. Et Apostolus capite vndecimo epistolæ ad Romanos: Noli altum sapere, sed time. Timor seruilis timet pœnam, timor filialis culpam. Bonus timor tam debitus est Deo, vt ipse Deus timor virorum iustorum appelletur. Id ostendit diuina scriptura capite trigesimoprimo Genesis, vbi loquens Iacob cum Labam: Nisi Deus, inquit, patris mei Abraham, & timor Isaac affuisset mihi, forsitan nudum me dimisisses. Hoc est, omnibus me spoliasses, nisi mihi opitularetur dominus ille, qui est Deus Abraham, & timor Isaac, quem Isaac reuerentiali timore veneratur. Et paulo pòst iurauit per timorem patris sui Isaac: idest per Deum, quem Isaac timebat. De eo ait cap. 8. Esaias: Dominum exercituum sanctificate ipse timor vester, & ipse tremor vester. Eam ob causam pius Simeon, quia Deum filiali timore venerabatur, à diuo Luca cap. 2. appellatur iustus & timoratus. Ac Deus Græcè dicitur θεὸς, timor autem δέος: quasi nomen Dei à timore deriuetur: vel timor à nomine Dei. Vnde Deus Latinè à nomine δέος, vt viris placet eruditis, deducitur, hoc est à timore filiali, quo illum sumus culturi.

Et quærimus faciem tuam. Hoc est gratiam tuã, & fauorem, quo nos ad te clamantes prosequeris. Accipitur aliquando facies pro fauore: misericordia, gratia, & benignitate: vt 3. Reg. capite 13. Deprecare faciem domini Dei tui. Et psal. 12. Vsquequo auertis faciem tuam à me? Et 26. Tibi dixit cor meum: quæsiuit te facies mea, faciẽ tuam domine requiram. Sensus est. Enixè te domine obsecro & obtestor, vt me audias: nam tibi: hoc præcatus est animus meus, nòn inani vocum sono sine attentione preces fundo: sed tota animi cura & cogitatione. Vultus meus ad te cõuersus non ab alio auxilium petit, sed à te solùm. Semper enim domine faciem tuam, hoc est fauorem tuum requiram. In priore parte accipitur facies pro vultu, in posteriore ꝓ gratia & benignitate. Vel in vtraque gratiam & fauorẽ significat: vt sit sensus. Te obsecrat cor meum, quod quæsiuit te ô facies mea, ô Deus qui es facies mea, refugiũ meum, & misericordia mea: quam ego semper conquiram. Vel accipitur secundo loco facies Dei pro ipso Deo in visione beatum faciẽte, acsi dicat diuinus psaltes: Quæsiuit vultus meus vultum tuum in gloria sempiterna, ardentissimè cupiens te videre. Quomodo etiam accipi potest hoc Danielis loco.

Et secundum multitudinem misericordiæ tuæ. Non merita sua in medium afferunt: sed ad portum diuinæ misericordiæ sapienter confugiunt. Et quia deficiebat eos humanum præsidium, recurrunt ad miraculum dicentes: Erue nos in mirabilibus tuis. Ac quia miraculis solet Dei gloria illustrari, addunt: Et da gloriam nomini tuo domine. Vt videntes idolorum cultores prodigiũ, ac potentiam Dei, illum cognoscerent, & laudibus efferrent.

Et confundantur. Loquitur de confusione per pœnitentiam. Vel petit à Deo, vt impios puniat, non appetitione vltionis, sed iustitiæ ductus: vt sciant homines eum esse verum Deum. Ita intelligitur illud psalm. 57. Lætabitur iustus, cùm viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris. Non quòd iustus calamitosi hominis supplicijs insultet: sed quòd intelligat illustrari nomen Dei: & homines vitijs nuntium remittere, cùm scelerati à Deo castigantur, & insigni aliquo supplicio afficiuntur. Animi hominũ tam magnopere excitantur ad religionem, cùm Deus seueritatem iustitiæ suæ in homines nefarios ostendit, & præclara aliqua atque conspiciẽda pœna declarat, se bonis consulere, improbos vlcisci. Hac ratione ductus petebat à Deo pius Dauid, vt de impijs hostibus suis sumeret pœnas, cùm diceret psalm. 7. Exurge domine in ira tua, exaltare in finibus inimicorum meorum. Exurge domine Deus meus in præcepto, quod mandasti, & synagoga populorum circundabit te. Acsi diceret: Noli domine quasi dormiens dissimulare, & differre suppliciũ: sed fiat illustris tua potentia monimento aliquo insigni iustitiæ tuæ aduersus inimicos meos in circuitu. Et quoniã principibus præcepisti, vt eos qui scelere pascuntur, supplicijs coercerent, & innocentes liberarent, præsta, quod alijs faciendum præcepisti: vt populus hoc videns, te veneretur, numen tuum sanctissimum timeat, & ad diuinum cultum reuertatur. Vnde ipse dominus apud Ezech. 7. Scietis, inquit, quòd ego sum dominus percutiens. Castigat Deus vnum virga seueritatis, vt alij corrigantur: & ex pœna illa dulces ferantur fructus. Hæc est virga Aaronis, quæ percutiebat & flores tulit & amygdalas: hæc est aucupis sagitta, qua columba vna percutitur, sed cæterę terrentur. *Simile.*

Et non cessabant, qui miserant eos. Hoc est, qui eos proiecerant in fornacẽ. Poteris allegoricè per ignium nutrimenta intelligere cupiditatum, ac voluptatũ, cæterorúmq; flagitiorum incitamenta, quib. mundus, diabolus, & caro homines excitant ad peccandum, à quibus viri charitate & constantia muniti, diuino adiuti fauore non offenduntur.

Naphtha. Genus est bituminis circa Babylonẽ copiosè prouenientis authore Plinio lib. 2. quò ignis maximè nutritur, & incenditur. Malleoli sunt noui palmites vitis, qui pro sarmẽtis aliquãdo accipiuntur. Hoc autem loco sumũtur pro fasciculis ex pice, sulphure, alijsq; huiusmodi incendij nutrimentis confecti, ad flammæ propagationem accommodati. In hanc significationem accipitur hoc vocabulum à Cicerone in oratione pro Milone, cùm ait: Dominus in cliuo capitolino scutis referta, plena omnia malleolorũ ad vrbis incendia comparatorum.

Et incendit quos reperit. Magnum profectò miracu

raculum, dignúmque quod homines teneret stupidos, & admirantes, magnósque clamores tollentes. Eos ignis non tangit, qui sunt in medium eius coniecti: eos verò comburit, qui illum innocentibus parabant. Huiusmodi sunt, qui viris integritate vitæ ac morum præditis conflant inuidiam, infamiam, & vulnera infligunt, in eos iaciunt contumelias, eos opprimere calamitatibus conantur. Nam hi occiduntur crimine mortifero, aliorum autem gloria illustratur. Sibi æternā infligunt ignominiam, alijs autem nec opinati nominis comparant amplitudinem immortalē.
Dan.6. Ita illis accidit, qui Danieli diem dixerunt, eique perniciem machinati statuerunt, vt in foueam
Dan.14. leonum mitteretur. At illi Danieli liberato fuerunt in eundem lacum eiecti, & à leonibus lacerati. Id illis euenit, quod Perillo insigni fabro, qui cùm taurum in quo homines subiectis ignibus torquerentur, ex ære fabricasset, illúmq; Phalaridi, tyrannorum crudelissimo, qui nouis cruciatuum generibus oblectabatur, obtulisset, munus ab eo pro inuento postulauit. At tyrannus iussit & meritò quidem, vt ipse in taurū illum inferretur, & primus experiretur pœnā, quam alijs pararat: qui inclusus in illo fuit incendio commissus, & iustè combustus. Testis est Plinius libro trigesimoquarto. Et postea idem Phalaris fuit à suis in taurum illum coniectus, & ibi crematus, vt ait Ouidius in Ibin. Tandem taurus ille fuit ab Agrigentinis proiectus in mare, vt narrat Timæus, ne vlla sæui tyranni memoria remaneret. Id viderunt illi, qui eorum immanitatem experti fuerant, iuxta illud psalmi nonagesimi: Et retributionem peccatorum videbis. Narrat cap. 16. Numerorum diuina scriptura egressum esse ignem à Domino, eósq; interfecisse, qui per seditionem incensum offerebant. Erupit ignis è thuribulis, quo impij fuerunt consumpti, & proprio igne quem accenderant, flagrarūt. Itaq; proprio gladio iugulati sunt. Impletū est illud psal. 36. Gladius eorum intret in cordia ipsorum.

Angelus autem domini. Vbi deest auxilium humanū, solet Deus viris iustis opitulari diuino. Eo
Gen.22. dem modo misit angelum, qui Isaac à cæde, ne
Act.12. immolaretur, eriperet: & Petrum apostolorum principem è carcere liberaret.

Excußit flammam ignis de fornace. Ita diuino auxilio flamma vitiorum nostrorū extinguitur in nobis, si Dei misericordiam toto animo imploramus, & virtuti ac veræ laudi studemus.

Et fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem. Poterat Deus efficere, ne in fornacē hi tres pueri mitterentur. Sed maius ac mirabilius beneficium fuit in eam mitti, sed ab igne nullo modo lædi. Eodem modo potest Deus facere, ne viri iustitia & pietate præstantes incidant in calamitatem: at multo illustrius & præstantius beneficium confert in illos, cùm affligi permittit, sed illis patientiam & gratiā largitur, ne à calamitatum flammis offendantur. Vtilius est tolerantiā habere in ærumnis, quàm ipsis liberari. Ac vt verbis vtar diui Augustini: Diuina bonitas ideo maximè irascitur in hoc seculo, ne irascatur in futuro: misericorditer temporalem adhibet seueritatē ne æterna iustè inferat. Hæc ille. Ex quo col-
Similitudo. liges vtiles esse tyrannos, quorū immanitate piorū patientia exercetur. Vt hyenæ fel, & aliæ ferarum venenatarum partes aduersus graues, periculosos, ac diuturnos morbos vim habent, illósq; depellunt: sic crudeliū tyrānorum immanitas, & flagitiosorū hominum fraudes & maleuolentiæ remedia sunt aliquando multis incommodis salutaria: quibus Deus vtitur, vt multorum ægritudinibus animi medeatur. Et vt nulla medicamenta quæ vulneribus adhibentur, tam acerbū afferunt dolorem, quàm quæ sunt salutaria: sic impiorum malitia & calliditate, quibus viri pij maximè torquentur, admirabilem illis cœlestis medicus adhibet medicinam. Aspicis hoc loco, quàm vtilis fuerit tribus pueris tyranni, & satellitū eius immanitas, qui ad Deum ardenter aspirarunt in calamitatibus suis, à quibus fuerunt mirabiliter liberati. Sed quærunt me nonnulli, quomodo flamma ignis his pueris non nocuerit. Respondendum puto, in circuitu fornacis per orbem esse flammam, quæ illis introeuntibus vincula dissoluit & consumpsit: ait enim hoc loco scriptura, eos ambulasse in medio ignis ardentis. At in medio magnæ illius fornacis vbi ipsi ambulabant, non erat ignis, quia vt hic ait Daniel, excusserat eum angelus de fornace: sed erat singularis ac iucunda refrigeratio, & lenis ac placidus auræ flatus, & quasi zephyrus suauiter spirans, quem Latini fauonium vocant. Id factum fuit angeli ope, sed præcipuè diuina virtute & voluntate. Sūt tamen, qui asseueranter affirment fuisse etiam in medio fornacis ignem, nec fuisse exclusum, nec extinctum, nisi quò ad eius actionem, quæ suspensa fuit à corporibus puerorum. Nam etsi ignis eos tangebat corporaliter, non tamen physicè, vt eorum vtar verbis, quia actionē in illis non exercebat. In hac sententia est Albertus Magnus, quem sequitur Dionysius Carthusianus eius imitator. Vtraque opinio est probabilis: prior tamen videtur literæ conuenientior.

Benedictus es domine Deus patrum nostrorum, & laudabilis, & gloriosus, & superexaltatus in secula. Et benedictū nomen gloriæ tuæ sanctum, & laudabile & superexaltatū in omnibus seculis. Benedictus es in templo sancto gloriæ tuæ, & superlaudabilis & super gloriosus in secula. Benedictus es in throno regni tui, & superlaudabilis, & superexaltus in secula. Benedictus es in firmamento cœli, & laudabilis, & gloriosus in secula.

Benedictus es domine. Plena sunt verba hæc ardentissimo erga Deum amore, quo incēsi hi tres viri ob innocentiam pueri nuncupati quærunt nomina, quibus possint Deum mirificis laudibus celebrare. Eam ob causam eum vocant benedictum, laudabilem, gloriosum, superexaltatum in secula. Appellari Deum benedictum frequenter inuenies in literis diuinis Psal. 40. Benedictus dominus Deus Israel à seculo, & vsque in seculū. Psalmo centesimo trigesimo quarto: Benedictus dominus ex Sion, qui habitat in Ierusalē. Lucæ primo: Benedictus dominus Deus Israel, quia visitauit, & fecit redemptionem plebis suæ. Chrysostomus in Genesim summam esse omnium

nium bonorum ait esse benedictum. At hi tres pueri non contenti Dei gloriam & dignitatem hoc tantùm attributo prædicare, præter illud eũ vocant laudabilem, hoc est dignum laudibus æternis. Ita Dauid psalmo quadragesimoseptimo, Magnus, inquit, dominus, & laudabilis nimis: in ciuitate Dei nostri. Et psal. 147. Magnus dominus, & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non est finis. Et statim eum gloriosum vocant, hoc est plenum gloria, maiestate, excellentia, & præstantia. Et super exaltatum, hoc est omnibus incomparabiliter altiorem: quoniam finiti ad infinitum non est comparatio: eius excelsitas intelligentiæ nostræ vim superat atque notionem. Id quod sequitur: in secula, ad omnia hæc refertur. Quanquam Damascenus asserat seculum variè sumi, hoc tamẽ loco sumitur pro hoc seculo, & pro altero: quod immutabili æternitate continetur.

Et benedictum nomen gloriæ tuæ. Nomen accipitur aliquando pro re nominata. Vnde nomen Christi accipitur pro ipso Christo. Ita intelligitur illud eiusdem Christi apud Ioannem sextodecimo: Si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Hoc est, si petieritis aliquid propter me à patre, ille vobis illud impertiet. Et quod statim sequitur: Vsque modò non petistis quicquã in nomine meo. Petierant quidem Iacobus & Ioannes filij Zebedæi mundi diuitias gloriam & dignitatem: quæ intelligebantur verbis illis, ni mirum sedere ad dexteram, & ad sinistram. Sed non petierant propter ipsum Christum. Vel ideo illis ait: Vsque modo non petistis quicquam: quia ea quæ petierant, nihil erant: mundi enim opes nihil sunt. Accipitur etiam nomen pro gloria, fama, & celebritate. Vnde petere in nomine Christi, est ob gloriam ipsius aliquid postulare. In hanc significationem accipitur Genesis vndecimo: Celebremus nomen nostrum. Et Ecclesiastici quadragesimoprimo. Curam habe de bono nomine. Et Canticorum primo: Oleum effusum nomen tuum. Vt enim oleum tum reddit præcipuum odorem, cùm diffunditur: ita Iesu Christi nomen, cùm prædicatur. Sed hoc loco potest accipi nomen domini pro ipso Christo, quem sponsa comparat cum leni oleo propter eius misericordiam & benignitatem. Interpretans diuus Paulus capite decimo ad Romanos locum illum Ioelis capite secundo: Omnis qui inuocauerit nomen domini, saluus erit, per nomen domini Christum explanat seruatorem nostrum. Similiter & diuus Petrus secundo capite Actorum apostolicorum. Accipitur etiam nomẽ pro inuocatione: vt Genesis secundo: Nomen vni Phison. Et paulo pòst: Et nomen fluuij secundi Geon. Et Matthæi nono. Vidit hominem sedentem in telonio Matthæum nomine. Et hoc modo accipitur hoc Danielis loco pro nomine Dei tetragrãmaton ineffabili, quod est Iehouah, inter omnia Dei nomina præcipuum. De eo ait Dauid psalm. 8. Domine dominus noster quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra. Vbi enim nos habemus, domine, est in Hebræo Iehouah. De quo nomine nos in commentarijs nostris in Esa. cap. 52. & in Ezech. vlt. copiosè dissseruimus. Potest nihilominus nomen, hoc Danielis loco accipi alijs significationibus à nobis commemoratis.

Matt. 20. Marc. 10.

Simile.

In templo sancto gloriæ tuæ. Hoc est, in templo Hierosolymæ sancto & glorioso: vbi gloriam tuam indicasti: & ad eam declarandam ædificari voluisti. Etsi templum illud iam euersum erat, fuerat tamen Deus in illo celebratus: & poterat iterum instaurari, quemadmodum instauratum fuit. Alij de cœlo interpretantur. Alij de viris iustitia & pietate præstantibus: de quibus ait apostolus tertio capite prioris ad Corinthios: Templum Dei sanctum est, quod estis vos. Et capite sexto posterioris: vos estis templum Dei viui. In illis enim manet Deus per gratiam & charitatẽ, iuxta illud diui Ioannis in prima epistola sua cap. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in illo. Non solùm Christiani, sed exteri philosophi asseruerunt Deum in viris inesse. Id docet Plato in Ione, & in Parmenide: Mercurius Trismegistus in Pymandro: & Xistus Pythagoricus, cùm ait hominem esse Dei templum, Deum autem eius hospitem.

In throno regni tui. Hoc est in cœlo: vel in solio cœlesti. Accipi thronum pro Dei sede in cœlo, siue pro ipso cœlo asserit dominus Iesus apud Matt. 23. dicẽs: Qui iurat in cœlo, iurauit in throno Dei. Et cap. 5. Nolite iurare per cœlum, quia thronus Dei est. Poteris per thronũ regni Christi animam iusti intelligere, in qua ipse regnat per gratiam. Vel ordinem angelorum, eorũ præsertim, qui vocantur throni, ab habitatione aut sede Dei authore Dionysio Areopagita libro de cœlesti hierarchia. Huic expositioni fauet Augustini sententia libro tertio de trinitate aientis, Deum in angelicis spiritibus summa amicitia copulatis tanquã in excelsa & sancta sede residere. De qua scriptum legimus Apocalypsis 19. adorauerunt Deum sedentem super thronum.

Qui intueris abyssos. Hoc est, res profundas, reconditas, & penitus abstrusas intelligis, & penetras: cui nihil est absconditum, nihil occultum. Id ait diuus Paulus cap. 4. ad Hebræos: Non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius. Omnia autem nuda sunt & aperta oculis illius. Et Iob 42. Scio, quia omnia potes, & nulla te latet cogitatio. Diuina scriptura authore diuo Hilario immensam vastitatem vocat aliquando abyssum: vt Ecclesiastici primo: Profundum abyssi quis dimensus est: Accipitur abyssus pro corde: vt Eccl. 42. Abyssum & cor hominum inuestigauit. Vbi, &, accipitur pro id est. Et hoc modo potest accipi abyssus hoc loco. Propriè aũt abyssus significat vim & copiã aquarũ: vt Gen. 8. Clausi sunt fontes abyssi. Et 15. Exodi: Abyssi operuerunt eos. Et quia aquarum nomine calamitates significantur, iuxta illud psalmographi: Intrauerunt aquæ vsque ad animam meam: inde efficitur, vt per abyssum acerba calamitatũ magnitudo significetur: vt psal. 41. Abyssus abyssum inuocat in voce cataractarũ tuorũ: omnia excelsa tua & fluctus tui super me trãsierunt: Acsi diceret diuinus psaltes: Calamitas vna alterã trahit: pluit super me ærumnarum multitudo: nullũ aspicio finẽ afflictionum mearum, nullam acerbitatum intermissionem. Omnia excelsa tua, hoc est omnia tonitrua & fulmina tempestatũ, & aquæ omnes procella

Psal. 68.

cellarum in me irruerunt. Quemadmodum cœlum fulminibus, fragoribus, tonitruis, flammis inter nubes coruscantibus immensa vi grandinis atque imbrium segetes virescentes euertit: ita tu domine incredibili rerum aduersarum tempestate me miserum obruisti. Hanc acceptionem potest hoc loco habere abyssus: vt sit sensus: Benedictus es domine, qui intueris eorũ ærumnas, qui ad te toto animo confugiunt: vt eos eripias, quemadmodum nobis fecisti, qui nos mirabiliter liberasti. Harum explanationum primam esse rectiorem existimo.

Qui sedes super cherubim. In singulari dicitur Cherub. in plurali Cherubim. Cherub idem est quod quasi magister, vel scientiæ plenitudo. Vnde sedere super cherubim est omnem scientiam superare. Acsi dicat. Non est mirum te intueri abyssos, & profunda cognoscere, quoniam sedes super cherubim: hoc est, quoniam summam ac infinitam habes sapientiam. Fortasse alludit ad arcam fœderis, & propiciatorium, vbi erant duo cherubim ex vtraque parte oraculi, vnde Deus loquebatur: vt diuinæ literæ cap. 25. Exod. & primi libri Regum capite quarto, & alijs in locis testantur. Dauid etiam psalm. 17. inducit Deum volantem alis ventorum, & pennigeris cœlitibus insidentem: vt eius vim & celeritatem omnia cœlo, terra, maríque lustrantem significet, cùm ait: Ascendit super cherubim, & volauit, volauit super pennas ventorum.

Benedicite omnia opera domini domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite angeli domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite cœli domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite aquæ omnes, quæ super cœlo sunt, domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite omnes virtutes domini domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite sol & luna domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite stellæ cœli domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite omnis imber & ros domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite omnis Spiritus Dei domino, laudate, & super exaltate eum in secula. Benedicite ignis, & æstus domino, laudate, & super exaltate eum in secula. Benedicite frigus & æstas domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite rores & pruina domino, laudate, & superexaltate eũ in secula. Benedicite gelu & frigus domino, laudate, & super exaltate eũ in secula. Benedicite glacies & niues domino, laudate, & super exaltate eũ in secula. Benedicite
H noctes & dies domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite lux, & tenebræ domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite fulgura & nubes domino, laudate & super exaltate eum in secula. Benedicat terra dominum, laudet, & superexaltet eum in secula. Benedicite montes & colles domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite vniuersa germinãtia in terra domino, laudate, & super exaltate eum in secula. Benedicite fontes domino, laudate, & super exaltate eum in secula. Benedicite maria & flumina domino, laudate, & super exaltate eum in secula. Benedicite cete, & omnia quæ mouentur in aquis domino, laudate, & super exaltate eum in secula. Benedicite omnes volucres cœli domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite omnes bestiæ & pecora domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite filij hominum domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicat Israel dominum laudet, & super exaltet eum in secula. Benedicite sacerdotes domini domino, laudate, & super exaltate eum in secula. Benedicite serui domini domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite spiritus & animæ iustorum domino laudate, & super exaltate eum in secula. Benedicite sancti & humiles corde domino, laudate, & superexaltate eum in secula. Benedicite Anania, Azaria, Misael domino laudate, & super exaltate eũ in secula. Quia eruit nos de inferno, & saluos fecit de manu mortis, & liberauit de medio ardentis flammæ, & de medio ignis eruit nos. Cõfitemini domino, quoniã bonus, quoniã in seculũ misericordia eius. Benedicite omnes religiosi domino Deo deorum, laudate, & confitemini ei, quia in omnia secula misericordia eius.

Hucusque in Hebræo non habentur, & quæ posuimus, de Theodotionis editione translata sunt. Sunt tamen Vera, & à sancta ecclesia catholica approbata.

Benedicite omnia opera domini domino. Hoc est, omnia quæcunque fecit Deus, ipsum benedicite, & laudate ei gratias agentes, & gloriam eius celebrantes. Quo quis ardentiore amore aliquẽ amplectitur, eò vehementiore impetu alios ad eius laudes concinendas inuitat, & allicit. Hi tres pueri amore erga Deũ inflãmati omne studiũ conferebant ad eius bonitatẽ gloriãq; celebrandã. Eã ob causam omnes res creatas generaliter, deinde vnam

quanque præcipuè ad diuinarum laudum præconium vocant. Illud est hoc loco aduertẽdum, duplicem esse benedictionem, vnam, qua munus vel beneficium aliquod confertur vel in re, vel in voto, alteram, laudis & gratiarum actionis. Prima benedicit Deus rebus creatis, & homo etiam homini. Propterea dixi: vel in re, propter Deum, vel in voto, propter hominem. De hac loquitur scriptura Genesis nono dicens, Deum benedixisse Noe: & Genesis quartodecimo, cùm ait, Melchisedech benedixisse Abrahamo. De ea ait apostolus septimo ad Hebræos: Sine vlla contradictione quod minus est à meliore benedicitur. De secunda intelligitur id, quod ait psalmographus: Benedicam dominum in omni tempore: semper laus eius in ore meo. Hoc est laudabo, & gratias agam. Hac Simeon Deum benedixit capite secundo apud Lucam: De qua agitur hoc loco. Sed dices: Quî fieri potest, vt creaturæ rationis expertes possint Deum laudibus efferre? Ad hãc dubitationem respõdet in hunc modum D. Hieronymus. Omnis creatura etsi non voce, opere tamen laudat Deum: quia ex creaturis consequenter creator intelligitur: & in singulis operibus & effectibus magnificentia Dei demonstratur. Hæc ille: & sapienter quidem, vt solet. Nã primo capite libri Sapientiæ ita scriptum legimus: Hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis. Hoc est, hæc mundi machina quæ omnia visibilia continet & coercet, scit suo modo Deum laudibus efferre. Et cap. 13. Vani sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei: & de his, quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum, qui est: nec operibus attendentes agnouerunt, quis esset artifex. Et paulo pòst: A magnitudine speciei & creaturæ cognoscibiliter poterit creator horum videri. Ideò Esaias capite quinto: Væ, inquit, qui opus Dei non respicitis, & opera manuum eius non consideratis. Id indicat aperte D. Paulus capite primo ad Romanos his verbis: Inuisibilia Dei à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. Dei bonitatem, sapientiam, potentiam, & similia inuisibilia vocat: quæ ex operibus eius intellecta cernuntur: à creatura mundi, id est, à mundi creatione, ex quo mundus fuit conditus. Vel per creaturã mundi hominem intelligit. Vt enim litera Latina, ita Græca ad vtrunq; referri potest: ita enim habet: ἀπὸ τῆς κτίσεως. Deus qui inuisibilis est nostris oculis corporeis, iuxta id quod ait cap. 1. Ioannes: Deum nemo vidit vnquam. Et paulus primo, prioris ad Timotheum: Regi seculorum immortali inuisibili, soli Deo honor & gloria: conspicitur tamen intelligentia, reducens ac refulgens tanquam in speculo in hoc mũdo mirabiliter condito & administrato. Scala quam in somnijs vidit Iacob, est mundi machina: eius celsus vertex est cœlum, vbi præcipuo quodam modo est Deus: eius gradus sunt creaturæ, quibus contemplatione & intelligentia ad ipsum ascendimus. Ea est rerum naturalium pulchritudo, tam insignis ordo, tam conspicienda collocatio, vt nemo sit tam agrestis & incultus, qui earum præstantiam, & huius vniuersitatis machinam contemplans non possit ad notitiam Dei cogitatione perduci. Quid potest esse tam apertum & perspicuum, cùm sidera clarissima viderimus, cùm solẽ cæterorum luminũ facilè principẽ omnia suo splendore illustrantem, globosq; ipsos cælestes admirabili conuersione & celeritate concitatos, & fulgentib. astris ornatos & distinctos suspexerimus, quàm esse diuinum quoddam numen præstanti intelligentiæ acumine, immensaque bonitate & potentia præditum, à quo hæc fuerint condita, & à quo sustentẽtur & regãtur. Id intuens animo Dauid psalm. 18. has voces emisit: Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Nec solum cæli, sed dierum ac noctiũ vicissitudines, ac certus ordo, & perpetua constantia indicãt esse vnũ Deum harum rerum conseruatorem & moderatorem præstantissimum. Id voluit idem diuinus vates his verbis quæ statim adiecit, ostendere: Dies diei eructat verbum: & nox nocti indicat scientiam. Ac si diceret: Dies succedentes diebus loquuntur nobis scientiam Dei: similiter & noctes: ipsorum alterna accretio & diminutio, mirandaq; continuatio, & seriei perpetuitas & immutabilis firmitas testantur tam admirabilium operum laudem non esse temeritati, sed summo Deo tribuendam, qui hæc ab initio constituit, & perpetuis seculorum ætatibus conseruauit. Deinde si te ad terram conuerteris, videbis eam herbis viridibus, odoriferis, & amœnis indutã, quarum vtilitates vsu & periclitatione percipimus. Diffundit enim complexu suo semen tepefactũ, & elicit herbescentem ex eo viriditatem. Videbis cãpos nitidissimos suauissimis floribus coopertos, agros frugiferos, arborum fructiferarum proceritates, nemorum ac syluarum varietates, & plantarum diuersarum pulchritudinem, quarum aliæ semper virent, aliæ hyeme nudatæ verno tempore frondescunt. Quid dicam de fontibus, de fluuijs, de metallis, de mari, de gemmis, de margaritis, de initijs illis, quæ elementa dicũtur, & de concretis ex illis, quæ corpora mista appellantur? Omnia hæc & alia diuinæ sapientiæ monimenta nos ea intuentes & contẽplantes ad Dei notitiam suo modo perducunt. Sunt enim omnia numero, & mensura, & pondere à Deo disposita, vt capite vndecimo libri sapientiæ literæ diuinæ testantur. Sunt etiã in rebus creatis quædam diuinitatis vestigia, quorum contemplatione ad ipsius cognitionem poterimus peruenire. Pueri & imperiti homines videntes literas auro ornatas, varijsq; coloribus depictas, illic detinentur: nec vlterius ad earum intelligentiam progrediuntur. Res creatæ sunt pulchræ literæ: qui autem solùm earum intuentur pulchritudinem, intelligentiam nõ curantes, cum pueris & hominibus omnino indoctis comparantur. Lege eas, quoniam ipsæ te docebunt, summum, optimum, pulcherrimum, & sapientissimum esse earũ creatorem: quem debes toto animo colere, & diligere, & summa obseruantia venerari. Ipsæ te ducẽt ad tantæ pulchritudinis authorem. Vt lineæ in circulo & extremitate, quam vocant circumferẽtiam, nos ducunt ad punctum, quod centrũ vocatur, à quo deducuntur: sic creaturæ in hoc mundi globo nos proferunt ad Deum, à quo veluti à centro dimanãt. Et quoniam antiqui sapiẽtes per centrum significabant Deum, qui est simplisi

Gen. 18.

Similitudo.

Similitudo.

cissimus,& actus purissimus,& per circulũ mundi fabricam creaturarum forma ac dignitate ornatam,aiebant:bonitatem esse in centro,pulchritudinem autem in circumferẽtia: species enim, *Similitudo.* &pulchritudo rerum creatarum à Dei bonitate tanquam à fonte fluit,atque delabitur. Ac vt radij solis oculos nostros ad ipsum solem possunt protrahere : sic res creatæ animos nostros ad Deũ cogitatione,& cognitione perducere. Omnia enim illa quorum proprium est ab alio deduci,docẽt esse aliquid,à quo ipsa sunt:& illud tandem à nullo,ne in infinitum fiat progressus. Hæc intelligens Eusebius Cęsariensis lib.4.Euangelicæ demonstrationis: Ex creaturis, inquit, ille qui oculis cerni nõ potest,quasi in quodam speculo contemplãdus apparet. Idem multis & amplis verbis ostendit Athanasius in oratione aduersus idola:& Chrysostomus in primum Genesis caput. In explanatione in psalmum 26. ait ita Augustinus:Circum i cælos vsque ad terram, nihil relinquas:vndique tibi omnia resonãt conditorem.Ipsæ species creaturarum voces sunt quædam creatorem laudãtes. Homilia prima in Hexameron ait in hunc modum Basilius : Mundi machina erudiendis hominibus officina est sine dubitatione accommodatissima:& iisdem ad cognitionem Dei prouehendis totius eruditionis domicilium appositissimum. Et homilia vndecima eiusdem operis: Vniuersa, inquit, hæc mundi moles perinde est ac liber literis exaratus palam contestans ac prædicans gloriam Dei,illiúsque amplissimam maiestatem alioquin absconditam & inuisibilem. Nec solùm Theologi Christiani,sed etiam gentium philosophi hoc asseruerunt. Plato lõgè omnium philosophorum & copia dicendi,& grauitate sententiarum, & eruditionis præstantia princeps hæc verba in libris legum scripta reliquit. Terra, sol,sydera,ipsa vniuersitas, temporum quoque varietas ornatissima,annis,mensibusq; distincta Deum esse ostendunt. Galenus in libro de historia philosophi: Dei,inquit, notionẽ habemus ex operum illius pulchritudine & excellentia. Euripides : Stellæ in cælo varietates sunt fabri sapientis. Marcus Tullius de respõsis aruspicũ : Quis est tam vecors,qui cùm suspexerit in cælum:Deũ esse non sentiat:& ea quæ tãta mẽte fiunt, vt vix quisquã arte vlla ordinem rerum ac vicissitudinem persequi possit, casu fieri putet?Sapiẽtes illi externi qui alios eruditione anteire putabantur, ex rerũ creatarum contemplatione vnum esse Deum asserebãt: qui eas gubernabat, qui cursus astrorũ, qui mutationes tẽporum,qui rerum vicissitudines,ordinésq; conseruabat, & mundi fabricam pulchritudine ornatam tuebatur. Vnde mundus Græcè dicitur cosmos, hoc est, ornatus & pulcher. Mercurius Trismegestus eũ ait ita appellari ob varietatẽ ortus,quæ omnia oxornat. Pythagoras,& post eũ Eustachius ob absolutã fabricæ eius admirabilémq; seriẽ. Plinius quẽ ad hoc citat Cœlius Rhodoginus lib.4.lectionũ antiquarũ,ob perfectã elegantiã. Eius verba lib.1.naturalis historiæ hæc sunt. Quẽ κόσμον Græci nomine ornamenti appellauerunt,eum nos à perfecta absolutáque elegantia mundum. At omnis eius venustas à Deo dimanat: & ipse Dei laudes prædicat:nósq; docet religionẽ colere & pietatem, & vim diuinã admirari,ipsúmq; Deum rerum omnium effectorem,ac opificem cognoscere. Vt numeri nos ducunt ad vnitatem, vnde fluũt: ita res creatæ ad Deum,à quo dimanãt. Est enim Deus vnitas, vt ait in libro numerorum Pselus. *Similitudo.* Eam ob causam Christus Deus noster ad creaturarum contemplationẽ nos mittit,cùm ait cap.6.euangelij authore Matt. Respicite volatilia cœli. Et paulo pòst,Considerate lilia agri. Si opera naturæ nos ad Dei ferunt notitiã,quanto magis opera gratiæ : Si id efficiunt creationis monimenta, quãtò magis redẽptionis? Ex parte nostra magis est,vt ait Augustinus, vnum impium iustificare, quàm totum mundum constituere. Quid igitur dicemus verbis illis auditis :Dimittũtur tibi peccata tua: quib. Iesus Christus paralyticum allocutus eius animum expiauit, eíq; scelera omnia dimisit? Ac vt hoc crederent scribę dicentes solum Deum posse dimittere peccata, dixit illis: vt sciatis, quia filius hominis habet potestatẽ in terra dimittẽdi peccata, attẽdite. Et ait paralytico: Tibi dico:Surge:Tolle grabatũ tuũ, & vade in domum tuã. Et statim ita factum est. Quid, nonne Lazarum,& alios,qui è vita migrauerunt, palàm suscitauit,& ante oculos omnium viuos posuit ac incolumes, eísq; reditum ad vitam perspicuè restituit ? Nonne hæc Christi opera nos ad eius diuinitatem credendam alliciunt ? Nonne diuini numinis potentiam,& bonitatem prædicant,& clamant? Hæc sũt mirabilia, quę ad memoriã & immortalitatem consecrantur. Sed hęc non viderant tres illi pueri, qui fuerant in fornacem ardẽtem coniecti. At cùm erga Deũ amore flagrarent, res omnes creatas ad laudes eius concinendas inuitãt. Eodem modo psalmographus dicens: Benedicite domino omnia opera eius, in omni loco dominationis eius.

Marc.2. *Matt.9.* *Luc.5.* *Ioan.2.* *Luc.7.* *Luc.8.* *Psal.102.*

Benedicite angeli domini domino. Cœlites beatos inuitant,vt secum vnà Deum celebrẽt. Ac si dicant cantate nobiscũ sanctissimo numini laudes vos ô nuntij & ministri eius, quib. nihil est sanctius & antiquius, quàm creatorem vestrum laudare,eiúsq; mandatis obedire. Eodem modo diuinus psaltes: Benedicite domino omnes angeli eius,potentes virtute ad faciẽdum verbũ illius, ad audiẽdam vocem sermonum eius, Acsi dicat: Hymnos Deo cantate omnes spiritus cœlestes, qui polletis fortitudine, qui impiorũ copias aliquãdo ad internecionem occidistis,qui verbum Dei,eiúsq; negotia exequimini, vt homines obediant voci dictorum Eius. Et addit statim: Benedicite domino omnes virtutes eius, ministri eius. Spiritus illos cælestes quos angelos vocarat, vocat nũc virtutes siue exercitus: quoniam sunt multi ordines eorum. Qua de re poteris videre Dionysium Areopagytam de cœlesti hierarchia. *Psal.148.* Hos alloquitur diuinus idem citharœdus, cùm ait : Laudate eũ omnes angeli eius,laudate eum omnes virtutes eius. Illud est aduertendum, angelum esse aliquãdo nomen cœlestis spiritus infimi chori: interdum verò accipi pro omni spiritu cœlesti,vt hoc Danielis loco.

Laudate,& superexaltate eum in secula. Indicant verba hęc vim amoris erga Deum & vehemẽtis desiderij magnitudinem. Illud, in secula, intelligitur

ligitur de iugi ac peréni laudatione, nō solùm in hac vita, sed in omni æternitate, quā nulla metitur téporis circunscriptio. Sed quæres, cur inuitantes tres pueri omnes creaturas ad diuinas laudes concinendas, ab angelis incœperint? Ratio est, quia natura angelica est aliis creaturis illustrior: & ipsam naturā humanam superat. Sed vt torques ex auro minus puro vincit interdum alium torquē ex purissimo auro omnibus gradibus, ac numeris absolutissimo, nō auri natura & perfectione, sed q̀ gemmā habeat inclusam fulgentissimā, magniq; valoris: sic quamuis natura angelica si ad naturarum præstantiā respiticias, superet humanā, eam tamen humana in hoc vincit, q̀ est assumpta à verbo, & cū diuinitate coniuncta. Nam vnigenitus Dei filius à cœli fastigio ad terrā descendens humanā induit naturam, vt homines qui in caligine versabantur, illustraret. Nusquam, inquit apostolus capite secundo ad Hebręos, angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Hoc est, non naturam assumpsit angelicam, sed humanam. Et rectè quidem ait: apprehendit: vtpote fugientem: cùm enim eum fugeremus, nostram assumpsit humanitatē vt nos vinculis attraheret charitatis. Sed vnio verbi incarnati, vt verbis vtar diui Thomę, non est facta in natura, sed in persona: sunt enim in Christo duæ naturæ, sed vna persona. Ita nāque est in concilio Calcedonēsi decretum: Confitemur in nouissimis diebus filium Dei vnigenitū in duabus naturis inconfusè, immutabiliter, indescritè, inseparabiliter agnoscēdum: nunquam sublata differentia naturarū propter vnionem. Hæc ibi. Et quia natura angelica absolutè excellentior est, ab ea meritò incipit hic hymnus.

Similitudo.

Tho. p. 3.

Benedicite cœli domino. Omnes cœli stellarum cū primo mobili & cœlo crystallino appellātur à Chrysostomo vnum cœlum: cœlum autē empyriū à Basilio, Beda, & Strabo vnum etiā cœlum supremum dicitur. Cùm autē aer cœlum etiā vocetur, iuxta illud cap. 7. Genes. Tā reptile, quàm volucres cœli: & illud psalmi 8. Volucres cœli, & pisces maris: & illud euāgelij cap. 8. apud Matthæum: Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos, apertè ostēditur, tres esse cœlos, nēpe aereū, quod primum cœlum vocatur, & medium cœlum cum omnib. globis siue sphæris cœlestibus, quod dicitur secundum cœlum, & cœlū empyriū quod est tertium, de quo illud diui Pauli intelligitur in epistola posteriore ad Corint. cap. 12. Scio hominē in Christo ante annos quatuordecim raptum huiusmodi vsq; ad tertiū cælum. Hoc est raptum per Christum vsq; ad sedē beatorum. Et quoniā omnis res eandem habet naturā ambigendi, de qua quæri & disceptari potest, fuit quondam in quæstione versatum, essent nec sphæræ cælestes, earúmq; stellæ animatæ. Veteres Aegyptij cœlos ipsos & astra omnia deos esse existimabāt, illisq; animas tribuebāt. Plato in Cratylo ait priscos Græcos pro diis habuisse solem, lunā, & stellas: & ipsum stelliferum cœlum, quod ex omni parte patens ac apertum intuebātur. De impio Manasse Iudæorum rege ita scriptum legimus capit. 33. secundi Paralipomenon: Adorauit omnem militiam cœli, & coluit eam. Et paulo pòst: Aedificauit autem altaria cuncto exercitui cœli. Vbi per cœli militiā & exercitum sydera intelliguntur. Nec solùm Manasses, sed multi ex filiis Israelis in idem crimē inciderunt. De illis ait in hunc modum lib. 4. Regum cap. 17. diuina scriptura: Adorauerunt vniuersam militiam cœli, seruierúntq; Baal. Cùm gentes fide destitutæ globos colerent cœlestes & animatos esse putarent, multos ex Hebræis in errorē suum adduxerunt. Platonici sine controuersia corporibus cœlestibus animas tribuebāt. Eos secutus Marcus Tullius in sexto libro de republica: Hominibus, inquit, animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sydera & stellas vocatis, quę globosæ & rotatæ diuinis animatæ mētibus circulos suos orbésque conficiunt celeritate mirabili. Platonicus Philo Iudeus in libro de somniis, & in libro de opificio sexdierum stellas ait esse rationis participes & diuinas. Nec solū Platonici, sed etiā Peripatetici id ipsum fatētur. Nā eorū princeps Aristoteles lib. 2. de cœlo loquēs de astris: Oportet, inquit, ipsa viuentia esse existimare, atq; actionem habere. Idem etiā ait 7. & 8. naturalium. In eadem sentētia est Theophrastus in libro de cœlo: & Ptolemæus, qui apertè asserit cœlestia corpora viuere, & animata esse: & Alexander Aphrodiseus in cōmentariis in duodecimum librum primæ philosophiæ. Eandem sententiam secuti sunt Auicena, Algazeles, zaeles, Albumaser, Hali, Aratus, Manilius. Qui omnes irrident eos, qui cœlestibus globis denegant vitam. Athenienses authore beato Augustino lib. 8. de ciuitate Dei damnarunt Anaxagoram philosophum insignē, q̀ solem negaret esse Deum, aut aliquid animatum. Piaculum magnum esse putabant, & inexpiabile scelus, non asserere esse solem animæ intellectualis participem. Sed quid mirū, cùm nonnulli ex Christianis magni nominis authores dicāt corpora cœlestia esse animata: inter quos est Origenes: cuius opinionem videtur sequi diuus Hieronymus explanās illud Ecclesiastis: Lustrans vniuersa per circuitū pergit spiritus. Diuus Augustinus in secundo in Genesim ad literam, & in enchiridion quæstionem hanc sub dubitatione relinquit, neutram partem asseuerans: distrahebatur enim in deliberando animus afferens ancipitem curam cogitandi. At magnus Basilius homilia tertia de opificio sex dierum asseueranter affirmat cœlestia corpora non esse animata. Id quod cum eo constanter asserit doctus Damascenus libro 2. de fide orthodoxa. Eos sequitur diuus Thomas prima parte, quæstione 7. articulo 3. Nicolaus de Lyra in cap. 10. Ieremiæ: Augustinus Eugubinus in psalmum decimum octauum: Sixtus Senensis lib. 8. Bibliothecæ sanctæ cum infinitis aliis excellentibus scriptoribus: qui cœlos non esse animatos omni asseueratione testantur. Nec credendum est diuum Hieronymum aliter sentire: nam si verba eius in Ecclesiastem attendè ac diligenter perspexeris, videbis eum non dicere esse cœlos anima præditos: imò secus credere: & quippiam longè diuersum voluisse significare. Nam in epistola ad Auitum inter errores quos in libris Periarchon Originis caueri admonet, asserttionem de stellis anima rationis compote præditis enumerat. Et cap. 45. in Esaiam eos irridet, qui animam

mam tribuunt syderibus. Et diuus Augustinus plenè asseuerat non posse esse animã viuã in corpore sensus experte: vt videre licet in libro quæstionũ in exodum: cuius verba sunt in sacros canones relata 32. quęstione 2. Quod verò non formatum. Atqui apertum perspicuúmq; est cœlos sensũ nõ habere. Quare ex ipsius Augustini sententia cõcludimus, nõ esse illos anima præditos rationis participe. Ac tametsi diuus Thomas in 2. contra gentiles cap. 7. velit cœlum ex Aristotelis opinione esse animatum, nõ tamen in illa fuit sentẽtia, vt cõstat ex iis, quæ prima summæ theologiæ parte asseruit quęstione 6. Sed contra gentiles attulit Aristotelis opinionẽ, in partibus verò suam propriã. Mouentur quidem cœli ab intelligentiis, quas quidã mentes cœlestes, quidã formas, quidam angelos, quidam spiritus vocãt. Hi spiritus cõiunguntur cum cœlis, quibus assistunt, sed non tanquã formæ informantes, vt ita dicam, sed vt mouentia mobilibus. Quare non est dicendum globos cœlestes esse animatos, sed animæ expertes. Ratio autem quã afferunt nonnulli ad probandum cœlos esse animatos, quoniam hoc Danielis loco ad Dei laudes inuitãtur: ridicula est: quia in eodem cantico ad id etiam inuitantur imber, ros, ignis, æstus, gelu, frigus, montes, colles, & alia huiusmodi sine cõtrouersia non animata. Est enim figura in diuinis vsitata literis, quæ Hebraicè Mashal, Græce autem prosopopeia dicitur, quoties rebus inanimtais vocem, aut spritum, aut sensum tribuimus. Sunt autem vndecim cœli scilicet empyriũ, quod in diuinis literis appellatur cœlũ cœli, deinde primum mobile, cœlum cristalinum, cœlum stellarum fixarum, cœlum Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij, Lunę. Itaq; vltimũ cœlũ si à supremo & altissimo incipias numerare, est sedes Lunæ, quæ citima terris luce micat aliena. Nam in orbe seu globo infimo radiis solis accensa cõuertitur. Infra autẽ sunt elementa, quorum infimũ vocatur terra, in quã omnia suo nutu põdera feruntur. Et quoniã hæc immobilis est, decebat ad venustatẽ, ordinem, pulchritudinem, & complemẽtum vniuersi, vt cœlum supremum esset immobile, vt inter hæc duo immobilia tota huius templi natura contineretur. Appellatur supremũ cœlum empyrium à pyr vocabulo Græco, quod ignem significat authore Isidoro: nõ ab ardore, sed à splendore: ꝙ sit splendidissimũ: candore fulgentissimo decoratum. Ibi est sanctorum domicilium, & æterna sedes mẽtium beatarum. Ibi illi cum Christo Deo nostro requiescũt, qui iustitiam coluerũt, & pietatem: qui nec se dediderunt sermonibus vulgi, nec in præmiis humanis spem posuerunt rerum suarum, sed virtutum ornamentis exculti ad Deum ardentissimè aspirarunt: quo in gloria cœlesti fruuntur, vbi bonorum omnium copia cumulantur.

Benedicite aquæ omnes, quæ super cœlos sunt. Origenes existimat has aquas esse spirituales, & cœlestes quasdã mentes. At pleriq; doctorum aiunt nomine harum aquarum intelligi nonum cœlum, quod aqueum, & chrystallinum vocãt. Hæ sunt aquæ, de quibus in 1. Genesis capite scriptũ est: Dixit quoq; Deus: Fiat firmamẽtum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis. Et fecit Deus firmamẽtum: diuisitq; aquas: quę erãt sub firmamento ab iis, quæ erãt super firmamentum: & vocauit Deus firmamentũ cœlum. Primo die creauit Deus materiã quandam, quã Moses terram vocat dicẽs: in principio creauit Deus cœlum, & terram. Per cœlũ intelligit empyriũ cum angelis, per terram verò molem quandã, ex qua visibilia creauit. Explicans enim quæ esset terra illa, de qua loquebatur, dixit: Terra autẽ erat inanis & vacua: hoc est materia quædã informis. Et statim eã vocat abyssum. & aquas. Nam terra elemẽtaris facta postea fuit die tertio, vt ipse eodem capite testatur. Creasse Deũ primo die materiam illam incõpositam, ex qua alia fecit, sententia est diui Augustini libro primo de Genesi ad literam imperfecto: diui Ambrosij in tractatione de operibus sex dierum: magni Basilij, Strabi, Bedæ, Eucheris. In hac sententia sunt etiam ex gentibus, Trismegistus, Alcinous Platonicus, Euripides, & ante eos Hesiodus. Quid pluribus? In sacra scriptura habemus hãc veritatẽ assertam cap. 11. lib. Sapientiæ: cuius ad literam hæc sunt verba: Non enim impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuisa. Vbi pro, inuisa, est in Græco: ἀμόρφου, hoc est sine forma. Si enim nomine terræ inanis, & vacuæ nõ intelligeretur materia illa incõposita, ex qua Deus cœlum & terram, aliásque corporeas naturas creauit, videretur profectò Moses diminutus, loquens de creatione, volens ostendere esse Deum rerum omnium creatorem, nullam faceret mentionem illius machinę, & molis rudis, & informis. Ex quo videretur dare causam aliquib. errandi, & dicendi, eam fuisse sempiternã, & nullo modo creatam. Materia illa & machina vasta quæ ab antiquis vocatur Chaos, & moles indigesta, est terra illa, de qua ait Moses: In principio creauit Deum cœlum & terrã: terra autem erat inanis & vacua. Pro quo Symmachus vertit: Terra autem erat quippiã otiosum & vastũ. Et Theodotio: Erat quippiã inane, ac nihil. Acsi dicerẽt: Terra illa quam Deus in principio creauit statim primo die, non fuit terra hæc, quam colimus: sed materia quædam rudis, & inculta, ex qua mundũ postea condidit. Et quoniam quæ fuerunt ex materia illa creata, erant in illa virtualiter, vt ita dicam: & fuerũt illic virtualiter creata, ait Ecclesiasticus cap. 18. Qui viuit in æternũ, creauit omnia simul. Ex illa mole, & indigesta materia quã primo die creauit, fecit secundo die cœlum admirabili eminentia & soliditate conspicuũ: & super ipsum constituit aquas ex materia magis tenui, perspicua, subtili, ac fluida ex eadẽ mole. Vnde aquæ illę quę super cœlos sunt, non sunt elementares, sed aquę quędã naturę ex indigesta illa mole desumptæ ad cœlos cooperiendos. Id in- *Psal. 103.*
dicat iis verbis psalmographus: Extẽdens cœlũ sicut pellẽ: qui tegis aquis superiora eius. De illis ait idẽ diuinus psaltes: Laudate eum cœli cœlorum, & aquæ omnes, quæ super cœlos sunt. Has aquas appellant nonnulli cœlum aqueũ: alij crystallinũ: cœlum autẽ stellarũ dicitur firmamen- *Psal. 148.*
tum, quod cum sit ex fluxa solubilique materia factum est solidissimum. Hanc rationem affert Theodor. quam sequuntur Gennad. & Iunilius. Sed cùm cœlum crystallinum sit ex natura mul-

tò magis fluida, meritò nomine aquarum significatur: de quibus hoc loco loquitur Daniel.

Benedicite omnes virtutes domini domino. Poteris per has virtutes intelligere stellas, iuxta illud diuini citharœdi psalmo 32. Verbo domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Et illud Genesis 2. Perfecti sunt cœli, & terra, & omnis virtus eorum. Seu vt nostra habet editio: & omnis ornatus eorum. Sydera enim errantia admirabilem fulgorē mittentia cum cæteris stellis, quibus cœli species vndiq; ornatur, virtutes & ornatus cœli vocantur, quod insatiabile spectaculum mortalibus præbeant. Poteris etiam per has virtutes angelos intelligere, iuxta illud diuini psaltis: Dominus virtutum ipse est rex gloriæ. Et iuxta illud euangelij: Virtutes cœlorum mouebuntur. Quidam hoc loco per has virtutes cœlorum intelligunt eorum motores, quos alij vocant angelos, alij spiritus, alij intelligentias. De quibus illud psal. 102. intelligendum putāt: Benedicite domino omnes virtutes eius, ministri eius, qui facitis volontatē eius. Quidam de virtutibus seu viribus stellarum, quas vocant influentias, hunc locum explanant. Nam non solùm iuxta philosophos, sed etiā iuxta magnum Dionisiū cap. 4. de diuinis nominibus globi cœlestes per huiusmodi virtutes sunt instrumentaliter causa motuum in his inferioribus. Et Albertus Magnus ait in orbibus cœlorū virtutes esse naturam rerum inferiorum mouentes, & instaurantes. Nihilominus tamen arbitrium nostrum liberum est.

Psal. 23. *Matt. 24.* *Marc. 13.* *Luc. 21.* *Psal. 102.*

Benedicite sol & luna domino. Hæc sunt duo lumina splendidissima, de quib. cap. 1. Genesis scriptū legimus: Fecit Deus duo luminaria magna. Et Ecclesiastici 43. Species cœli in visione gloriæ, sol in aspectu annuntiās in exitu, vas admirabile opus excelsi. Et paulò pòst: Magnus dominus qui fecit illum, & in sermonibus eius festinauit iter. Et luna in omnibus in tēpore suo ostensio tēporis. Ambrosius de operibus sex dierum verba hæc literis mandauit: Sol oculus est mundi, iucūditas diei, cœli pulchritudo, naturæ gratia, præstantia creaturæ. Sed quando hūc vides, authorē eius cōsidera: quando hunc miraris, lauda prius ipsius creatorem. Hæc ille. Dionysius Areopagita cap. 4. de diuinis nominibus: Sol, inquit, visibilis, imago est euidēs diuinæ bonitatis. Didymus ait, ideo hæc duo lumina fuisse creata quarto die, quia quaternarius numerus honorabilis est. Seuerianus tamen eam ob causam illud ait effectū esse, ne quis putaret fructus terræ editos esse vi ac natura horum duorū luminum: ne crederent homines, nō posse plantas frondescere, & fructus ferre sine sole & luna, ex quo caperent ansam illa duo lumina pro diis colēdi. Nam tertio die creatæ sunt arbores cū fructibus: quarto autem die creatus est sol cū luna & cęteris syderibus. In hac Seueriani sententia est Chrysostomus in Genesim, Sunt duo hæc astra candore suo splendidissima, tāta pulchritudine ornata, vt incredibili quadam voluptate & oblectatione omnium animantium oculos ad se conuertant. Præsertim sol, qui tenebras expellit, rebus salutarem calorem affert, mundi molem exhilarat, qui orbe vno ac singulari circuitu diem conficit naturalem, nunc excelsus pulcherrimos radios nobis ostendens, nunc ab oculis nostris oblitescēs alias regiones à nobis longè distātes occupat, & lustrat. Et quia pulcherrimus est, & incredibili celeritate conficit circulos suos, cōparatur à diuino vate cum sponso propter venustatē, & cùm gigante propter incitationē, cùm ait psalmo 18. In sole posuit tabernaculum suum: & ipse tanquā sponsus procedens de thalamo suo. Exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsq; ad summum eius. Vel vt potest etiam verti ex Hebræo: Soli posuit tabernaculū in eis: vt Hieronymus & Pagninus transtulerunt. Vt sit sensus: In cœlis posuit Deus sedem ac domiciliū ipsi soli, qui cum pulchro sponso & alacri gigante cursore comparatur. Est enim in quarto cœlo, mediam stellarum errantium obtinens regionem, dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum. Et quia sol per quatuor anni tempora vertitur, ideo quadrigas ei antiqui iungebant, siue currus quatuor equorum. Horū vnus equus prassinus erat viridi colore, propter vernū tempus, quo herbæ virescunt, & terra diffundit herbescentē viriditatem. Alter erat croceus propter ęstatem, quando cuncta flauescunt. Tertius venetus colore ceruleo propter autumnū, quādo pluuiæ sunt crebræ. Quartus albus propter hyemē, ꝙ tunc glacie & frigore omnia canescant. Et quia sol vnus est, & splendidissimus, ideo non solùm ab externis philosophis, sed etiā à theologis nostræ pietatis interpretibus Dei hieroglyphicum perhibetur: quemadmodum luna naturæ humanæ propter eius varietatem & inconstantiam. Vt enim luna modò cum sole coniungitur, modò ab eo recedit: sic homo nunc Deo per diuinum amorem adheręscit, nūc se ab eo per funestum scelus separat & abiungit. Et quemadmodū luna ab ea parte conspicua est & illustris, qua aspicit solem, obscura verò & inanis, qua diuertit ab eo: sic homo qua parte se conuertit ad Deum, velut alter Moses micantibus illustratur radiis: ab eo verò abductus & auersus tetris est ac turbulentis tenebris coopertus, & obscura peccatorum ac errorum caligine vndique circunfusus.

Similitudo. *Similitudo.*

Benedicite stellæ cœli domino. Magnificentiam & præstantiā creatoris pulchritudine, ordine, motione, effectu representant stellę, cum eis viri iustitia & sapientia pręstantes comparantur. Id indicat Daniel, cùm ait 12. cap. Qui ad iustitiā erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas ęternitates. Et diuus Paulus cap. 2. ad Philippenses: Omnia facite sine murmurationibus & hæsitationibus, vt sitis sine querela, & simplices filij Dei sine reprehēsione in medio nationis prauę & peruersæ: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. Et vt stellæ cùm magnę sint, paruæ tamen videntur: sic viri pij & iusti cùm sint magnitudine insignes ob meritorum cumulum, apparent tamen minimi ob virtutum occultationem. Et vt stellæ videntur maiores in occasu, quàm in medio cursu: sic illorum bonitas, & virtutum magnitudo, & rerum pręclarè gestarum laudes magis in morte apparent, quàm in vita. Minus laudantur in curriculo viuendi à natura circunscripto, quàm in interitu in migratione illa in eas oras,

Similia.

oras,quas illi incolunt, qui è vita charitate muniti excesserunt.

Benedicite imber & ros domino. Hæ duæ impressiones ad fructus terræ ferendos fiunt in aere, in quo venti etiam coguntur. Ideo subdit. Benedicite omnis spiritus Dei domino. Magnū ventum tum appellat spiritum Dei, vt suprà ostēdimus. Imber est pluuia: ros est humor ille, qui sereno cœlo fit noctibus, quem aurora remittit. Spiritus est ventus: vt capite Genesis 8. Adduxit spiritum super terrā. Et psalmo 10. Spiritus procellarum pars calicis eorum. Et psal. 47. In spiritu vehemente conteres naues Tharsis. Et Acto. 2. Tanquam aduenientis spiritus vehementis, &c.

Benedicite ignis & æstus domino. Ignis est supremum elementum, quod in loco suo sustentatur. Ignis terrenus sine materia extinguitur: at ille qui est inter aerem & cœlū lunæ, ideo nunquam extinguitur, quia est in loco suo, vbi cōseruatur. *Similitudo.* Qui se conseruare voluerit, se in suo loco constituat. Aestus est ipsius ignis effectus. In diuinis literis per ignē intelligitur Deus. Nā cap. 4. Deut. scriptum est: Dominus Deus ignis cōsumens est. Acsi dicat: Noli Deum offendere, quoniā iustus est, & poterit te instar ignis omnia deuorātis perdere. Hunc locum affert apostolus cap. 12. epistolæ ad Hebreos dicens: Per gratiam seruiamus placentes Deo cum metu & reuerentia: etenim Deus noster ignis consumens est. Vel vt potest verti ex Hebræo: Ignis comedens est. Vt sit sensus. Suscipit in se amicos suos, & tanquam cibos per charitatem ita in se commutat, vt in eo maneāt, vt ait in prima sua epistola diuus Ioānes, & ipse Deus in illis. *I. Ioan. I.* De Christo Domino ait Malachias tertio: Ipse enim quasi ignis cōflans. Significatur etiam charitas per ignē. Hic est ignis ille, quē vidit Moses in medio rubi: qui illuminat, & & inflāmat, sed nō comburit, nec perdit. *Exod. 3.* Hic est ignis currus Eliæ, quo vehimur in cœlū. Hic est ignis, quē Deus in Leuitico præcipiebat esse iugiter in altari: quoniā in cordis ara cū debemus habere perpetuò. *4. Reg. 2. Leuit. 6. Iere. 20.* Hic est ignis, de quo ait Ieremias 20. Factus est in corde meo quasi ignis. De quo ait dominus Iesus cap. 12. euangelij authore Luca: Ignem veni mittere in terram: & quid volo, nisi vt accendatur? *Luc. 24.* Eo inflāmati duo discipuli euntes in castellum Emaus dixerāt: Nonne cor nostrum erat ardens in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas? Hoc diuino igne incensus Christus seruator noster affixus cruci veluti positus in ara fudit sanguinē pro nobis, seséq; hostiā deuouit, ac constituit. Et ibi, vt verbis vtar Esaiæ cap. 53. Verè langores nostros ipse tulit. Vel vt potest etiā tranferri ex Hebræo: Verè languores nostros ipse combussit: nimirum igne sui amoris: quo fœnix illa vnica cremabatur. Verbum enim nasa, quo illic vtitur diuinus vates, ferre significat, & dimittere, & comburere. Nec solùm ignis diuinum amorem significat, sed humanum, non tantùm honestum, sed profanum quoque. Id intelligens Ecclesiasticus cap. 9. Propter speciem, inquit, mulieris multi perierunt: & ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit. Hac ratione adducti Aegyptij faces ignis Cupidini dedicarunt. Et Portius Licinius hominem amore captum ignitum esse dicebat: imò ipsum ignē. Et Hesiodus quarto loco amorem genitum esse dixit: per quē ignem intelligebat. Nam cùm terrā, aquam, aerē à Deo creatos posuisset, volens significare ignis elementum, amorem nominauit. Vnde Latinus poeta volens describere magnum illum & anxium amorē, quo Dido Anneam cōplectabatur, hos condidit versus: *Vergili.* At regina graui iam dudum saucia cura: Vulnus alit venis, & cœco carpitur igne. Et iterum: Vritur infelix Dido, &c. Accipitur etiam ignis pro ira: vt Deuteronomij 32. Ignis succensus est in furore meo. Et psal. 17. Ignis à facie eius exarsit. Præterea accipitur pro calamitate: vt psalmo 16. Igne me examinasti. Acsi dicat Dauid: Rerum aduersarum ictibus explorasti, & animum meum facibus ærumnarū incendisti. Vnde Moses 4. cap. Deuteronomij Aegyptiacam seruitutem vocauit fornacē ferream. Similiter & Ieremias cap. 11. suarum vaticinationū. Ac quamuis has, & alias significationes habeat ignis, hoc tamen loco pro igni naturali accipitur: & æstus pro feruore aeris ab igne effectus. Est enim ęstus feruor & agitatio aeris, & motus fluctuum. Potest tamen hoc loco accipi iuxta Alberti Magni sententiam pro regione aeris proxima igni, ab eo inflammata.

Benedicite frigus & æstas domino. Sumitur frigus pro vi, qua frigemus: & æstas pro calore. Vel frigus pro tempore frigido, æstas verò pro calido.

Benedecite noctes & dies domino. Nomine noctis significatur peccati & erroris caligo: & vmbra Mosaicarum ceremoniarum: nomine autem diei gratia & euangelium: iuxta illud Apostoli cap. 13. ad Romanos: Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Accipitur etiam dies pro felicitate, nox autem pro ærūnis: iuxta illud primi psalmi: In lege eius meditabitur die nocte: Vel die ac nocte, hoc est iugiter. Sed hoc loco dies capitur pro latione solis super terram: nox autē pro solis absentia. Illud psalmi 64. Exitus matutini, & vesperæ delectabis: potest verti: Exitus matutini & vesperæ laudabēris. Hoc est dies ac noctes te laudabunt.

Benedicat terra dominum. Terra est in infimum elemētum, & veluti centrum mundi. Accipitur pro amore & affectione erga res terrę, nempe erga opes incertas & in casu sitas, & mundi gloriā: non illam quæ est meritorum fama consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene iudicātium de excellente virtute, fructus ac splendor rectè factorum: sed erga illam, quæ est inanis vitiorum plerunque laudatrix, nō vera nec solida, sed quæ in vana ostentatione consistit, & populi rumusculos aucupatur. In hanc significationem accipitur capite Exodi 15. vbi Moses Dei bonitatem celebrans, & perniciem Aegyptiorum in mari Rubro, ait: Deuorauit eos terra. Hoc est rerum terrenarum appetitio & affectio. Non enim videtur terra, sed mare eos absorbuisse. Eodē modo capitur psalmo sextodecimo: Oculos suos statuerunt declinare in terram. Hoc est, omnem curam & cogitationē suam decreuerunt in amore rerum caducarum locare. Nisi vertas: Oculos suos statuerunt ad prosternendum me in terram. Ac si dicat: In hoc figunt omnem mentem & curam suam, vt me deiiciant, & præcipitent, & im

& immaniter affligat. Accipitur etiam terra pro toto orbe terrarum: vt capite 16. Iob: Terra ne operias sanguinem meum, nec inueniat in te locum latendi clamor meus. Vt sit sensus: Optarim esse calamitatem meam & querelam meam omnibus perspectam & cognitam. Est mihi in optatis, nullum esse locum in toto orbe terrarum, vbi meæ afflictiones, & querelæ quas ob illas profundo, occultentur. At hoc Danielis loco accipitur pro terra ab aquis disiuncta: nam postea subditur: Benedicite fontes domino: Benedicite maria, & flumina domino. Nō deest, qui per terram hoc loco hominem intelligat: est enim in diuinis literis hæc terræ significatio vsitata: vt Genesis sexto: Corrupta est terra coram Deo, & repleta iniquitate. Et Psalmo nonagesimo sexto: Illuxerunt fulgura eius orbi terræ: vidit, & commota est terra. Vbi per fulgura siue lumina intelliguntur Apostoli, qui veluti splendida sydera terram illuminarunt: hoc est, homines terram incolentes illustrarunt, & prodigiorum magnitudine terruerunt. Videntes enim perspicua miracula cum magnarum virtutum, ac cœlestis doctrinæ splendore coniuncta comouebantur homines, & fidem recipiebant. Id quidem est, quod ait: Vidit, & cōmota est terra. Et psalmo 45. Dedit vocem suam, & cōmota est terra. Cùm enim vox Euangelij intonuisset, & miraculorum fulgura coruscassent, reliquerunt homines idola, & pestilentes superstitiones, seque ad Christi fidem conuerterunt. Et psalmo 32. Timeat Dominum omnis terra. Pro quo paraphrasis Chaldaica habet: habitatores totius terræ. Vndè ingredi viam vniuersæ terræ est excedere è vita: quod est omnibus hominibus commune. Quid latius patet, quid communius tam probis quàm improbis quàm mori? Hoc schemate vtitur diuina scriptura, capite 23. Iosue, & secundo libri tertij Regum. Accipitur etiam terra pro homine capite quinto Matthæi: Vos estis sal terræ: vt ibi ait Augustinus: & capite octauo Lucæ: vbi semen quod cecidit in terram, est verbum Dei hominibus nunciatum. Vnde esse in terra idem est quod esse inter homines: vt Psalmo octuagesimo quarto. Prope timentes eum salutare ipsius: vt inhabitet gloria in terra nostra. Hoc est, præsto erit remedium Dei timentibus illud, in promptu erit eius auxilium iis, qui numē eius sanctissimum verentur: vt habitet Christus in terra nostra: hoc est, inter homines: seque videndum mortalibus præbeat. Id quod diuus Ioannes his verbis testatur: *Ioan.1.* Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Sed etsi terra his, & aliis locis pro homine accipiatur, hoc tamen apud Danielem pro terra sumitur elementari: de qua Genesis primo dictum est: vocauit Deus aridam terram. Nam paulo pòst inuitat homines ad Dei laudes canēdas, cùm ait: Benedicite filij hominum domino. Itaque terra ad Dei præconium inuitatur: vt psalmo 95. Cantate Domino omnis terra.

Benedicite maria. In plurali: quia iuxta Hebraicæ linguæ proprietatem quælibet aquarum congregatio mare appellatur, iuxta id quod capite Genesis primo Moses scriptum reliquit: Congregationes aquarum vocauit maria. Ex quo effectum est, vt lacus ille, quem diuus Lucas capite quinto vocat stagnum Genesaret, vocet diuus Matthæus capite quarto mare Galilææ. De lacu illo ait ita scriptura Numerorum tertiodecimo: Chananæus morabatur iuxta mare. Mediterraneum vocatur magnum mare capite trigesimoquarto Numerorum. Mare autem Oceanum dicitur mare maximum: quod variis nominibus appellatur, prout diuersas terras, ac oras attingit & alluit: Atlanticum, Aethiopicum, Arabicum, Persicum, Indicum. Accipitur mare pro acerba calamitate: vt psalmo sexagesimo octauo: Veni in altitudinē maris, & tempestas demersit me. Vel vt verti etiam potest: & fluctus obruit me. Et Psalmo octuagesimoseptimo: Super me confirmatus est furor tuus, & omnes fluctus tuos induxisti super me. Horribili ærumnarum procella iactatus, diuinus vates voluit per mare & fluctus vim ac magnitudinem periculorum, in quibus versabatur, significare. Sed ad Deum confugit, quem sibi iratum videt: & in rerum humanarum desperatione non desperat: sed in eo figit spem, quem etsi sibi censet inimicum, credit tamen esse misericordem. Accipitur etiā mare pro homine improbo turbulentis flagitijs concitato: iuxta illud Esaiæ 57. Impij autem quasi mare feruens, quod quiescere non potest. Cùm enim mare moueatur à luna, quæ mobilis & instabilis est, nunquam quiescēs, consequens est, vt ipsum nullam habeat firmitudinem, nullam quietem. Eodem modo homo *Similie.* sceleratus cùm mundum sequatur, qui semper mouetur, & veluti impulsu agitatur, ac perpetua inconstantia inuertitur, ipse vt ex perspicua conficitur consecutione, non erit quietus, nec stabilis, nec firmus, sed varius, inconstans, & in perpetua volubilitate, & perturbatione versatus. Nulla tranquilla mente consistet, nulla animi securitate vitā traducet. Et quemadmodum *Simile.* mare aquis fluminum non redundat, quia vt ait Ecclesiastes capite 1. ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur: & quia à sole, & vento exhauriuntur, & siccantur: sic flagitiosus homo nunquam diuitiis impletur, quia cùm sint à mundo, ad ipsum redeunt: & quia eas consumit sol superbiæ, & vetus vanitatis. Ac vt aquæ postquàm *Simile.* sunt in mari, non solùm non sedant sitim, verum etiam augent: ita mundi opes, ab homine cupiditatis ac auaritiæ stimulis concitato possessæ tantùm abest, vt sui desiderium extinguant, vt etiam augeant.

Benedicite cete, & omnia, quæ mouentur in aquis. Cete sunt pisces ingentis magnitudinis: de quibus ait scriptura capite primo Genesis: Creauitque Deus cete grandia. Locum illum explanans Basilius: Hi pisces, inquit, cùm ad summa maris efferuntur, insularum sæpenumero sensionem conspicientibus præstant. Magni pisces dracones in psalm. 148. dicuntur: qui cum omnibus aliis Deum laudare iubentur.

Benedicite omnes volucres cæli. Consuetudo est scripturæ, vt inquit Damascenus libro 2. per cælum aërem significare. Vnde volucres cœli idem est quod aëris volatilia. Postea inuitantur ad Dei laudes omnes bestiæ tam syluestres, quàm domesticæ: tam cicures, quàm indomitæ.

Benedicite filij hominum domino. Hoc est homines-

nes. Vsitatũ est in literis diuinis homines appellari filios hominum: vt psalmo 13. Dominus de cælo prospexit super filios hominũ. Et quadragesimoquarto. Speciosus forma præ filiis hominum cap. 8. Prouerbiorũ: Vox mea ad filios hominum. Et Ioelis primo: Confusum est gaudium à filiis hominum.

Benedicat Israel dominum. Vbi homines generatim ad Dei laudes excitauit, descendit peculiari quodã modo ad Israelitas: vt quod in vniuerso sit dictum, id in parte dicatur. Fit Israelitici populi mētio, quia in eo erat Dei fides, & vnicus Deus in eo cognoscebatur: iuxta illud regij ac diuini vatis psalmo 75. Notus in Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius capite quarto Deuteronomij ait ita Moses: Non est alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. Et diuinus psaltes psalm. 147. Qui annunciat verbum suum Iacob, iustitias & iudicia sua Israel: nõ fecit taliter omni nationi & iudicia sua non manifestauit eis. De Iudæorum populo ait sapiētia cap. 24. Ecclesiastici: Radicaui in populo honorificato, & in partes Dei mei hæreditas illius, & in plenitudine sanctorum detentio mea. At postquàm gens illa Christũ ad cædem crudelissimã vocauit, & in pertinacia permansit, effecta est abiecta, vilis, sordida, cōtempta, intolerabilium errorũ ac scelerũ maculis cōtaminata. Iudæi obstinati vocantur Israel secundũ carnem: Israel autem secundum spiritum sunt verè Christiani siue ex gētibus, siue ex Iudæis. At hoc Danielis loco per Israelem intelligitur populus Israeliticus genus ducens ab Israele. Iacob autē fuit à Deo vocatus Israel: hoc est fortis cũ Deo, vel præualens Deo: vel, vt D. ait Hieronymus in quæstionibus in Genesim, princeps cũ Deo. Ita enim ait scriptura cap. 32. Genesis: Mansit Iacob solus: & vir luctabatur cũ eo vsq; mane. Qui cùm videret, quod eum superare non posset, tetigit neruum femoris eius: & statim emarcuit. Dixitq; ad eum: Dimitte me: iam enim ascendit aurora. Respondit: non dimittam te, nisi benedixeris mihi. Ait ergo, nimirum angelus: Quod nomen est tibi? Respondit: Iacob. At ille nequaquã, inquit, Iacob appellabitur nomen tuum, sed Israel: quia si contra Deum fortis fuisti: quanto magis cōtra homines præualebis? Capite autē 35. ait in hunc modum scriptura: Apparuit autem Deus iterum Iacob, postquàm reuersus est de Mesopotamia Siriæ, & venit in Bethel: Benedixitq; ei dicens: Non vocaberis vltrà Iacob, sed Israel erit nomē tuum. Capite trigesimosecundo videtur promissum fuisse illi hoc nomen, & cap. 35. editum. Simile huic habemus de diuo Petro in euangelio: nam Ioannis primò dixit ei dominus: Tu vocaberis Cephas, quod idem est ac Petrus: Et postea capite 16. Matthæi: Tu es, inquit, Petrus: & super hanc petrã ædificabo ecclesiam meã. Sed dices. Quî fieri potest, vt verum sit, quod ait Moses, dixisse Deum: Nequaquã Iacob appellabitur nomen tuum, sed Israel, cùm in eodem capite trigesimoquinto Genesis paulo pòst appellatur Iacob: & deinceps sæpenumero? At tam capite trigesimosecundo quàm trigesimoquinto Genesis est in Hebræo Hodh: pro quo Latinus noster interpres capite trigesimosecundo nihil posuit. ca. autem trigesimoquinto vertit vltrà. Id enim significat: vt Esaiæ quinto. Quid est, quod debuĩ vltrà facere vineæ meæ? Significat etiam adhuc: vt capite vigesimoquinto Genesis: Adhuc pater meus viuit? Præterea significat duntaxat, siue solùm: vt his locis iuxta virorum doctorum sententiam: vbi de nomine agitur Israelis: vt sit eorum sensus, virum illum non solùm vocandum esse Iacob, sed etiam Israelem: Ac si tibi non placet, accipi vocem Hodh pro solùm, siue duntaxat: certè supplendum videtur vocabulum aliquod idem significans. De huius nominis Israel interpretatione & etymologia est inter multos controuersia. Quidam cùm Chrysostomo aiunt idem esse Israel quod mens videns Deum. Alij cum Augustino: videns Deum. Alij cum Iosepho: reluctans cum angelo sacro. Sed notationem vocabuli, quam etymologiam vocant, ipse explanat, qui nomen imposuit. Ita enim ait: Nequaquam Iacob appellabitur nomen tuum: sed Israel: quia si contra Deum fortis fuisti, quantò magis contra homines præualebis? Vel vt verti etiam potest ex Hebræo: Non solùm Iacob appellabitur posthac nomen tuum, sed etiã Israel: quia si cum Deo fortis fuisti: quantò magis aduersus homines superior euades? Vt sit sensus: Non tantùm supplantator deinceps vocaberis, verum etiam fortis cum Deo. Quam ob causam non debes Esau formidare, nam si cum Deo luctans euasisti victor, quantò magis homines superabis? Voluit Deus ostendere fuisse se luctatione illa superatum, vt significaret se vehementis obsecrationis vi quodammodo vinci. Hæc est vera & germana, vt mea fert opiniò, huius nominis interpretatio. Etsi enim magni nominis authores quorum vmbra nos opprimit, alias afferant deriuationes & explanationes, quarum nullam improbamus, eam tamen amplectimur, quæ nobis videtur rationi conuenientior, literæ accommodatior, & in sensu præstantior. Huic nostræ interpretationi fauent interpretes Græci: nam Aquila interpretatur: Ὅτι ἦρξας μετὰ θεοῦ. Hoc est, quoniam princeps fuisti cum Deo: Vel quia regnasti cum Deo. Symmachus: ὅτι ἦρξω ἰσχυῖ πρὸς θεὸν. Id est, quoniam regnasti robore aduersus Deum. Theodotio cum Septuaginta: ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ θεοῦ: Hoc est, quoniam inualuisti cum Deo. Hoc nomen fuit impositum viro illi miris laudibus celebrato, à quo totus Hebræorum populus appellatus fuit Israel: vt Exodi decimoseptimo: Cùm leuaret Moses manus, vincebat Israel. Psalmo centesimo, tertiodecimo: In exitu Israel de Aegypto, domus Iacob de populo barbaro. Matthæi octauo: Non inueni tantam fidem in Israel. Lucæ primo: suscepit Israel puerum suum. Hoc est, Suscepit Deus in cœlestem hæreditatem adducens Israeliticum populum seruum suum. Puer enim hoc loco, vt ait Euthymius, accipitur pro seruo, quem Deus suscepit instar auxiliantis, & manum porrigentis. Nomine autem Israelis eos intellige, qui ex Iudæis Christum receperunt. De quibus illud intelligitur, quod de ipso Christo ait Simeon Lucæ secundo: Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis

Gen. 32.

tuæ Israel. Gentes quæ in tenebris versabantur, fidei & gratiæ lumine illustrauit, qui est lux vera illuminans omnem hominem: populum verò Israeliticum gloriosum reddidit, quia secundum carnem ex illo duxit genus: & quia multi ex Iudæis fuerunt fide & charitate præditi: inter quos fuerunt apostoli, qui mundum ad veram fidem conuerterunt, & euãgelicam doctrinam logè lateq; propagarunt. Vel ideo dicitur Christus gloria plebis suæ Israel, quia vt ait Athanasius, voluit Simeon alludere ad antiquam historiã: cùm Moses dominum allocutus faciẽ retulit gloriosam. Vt eodem modo Israelitæ diuinam Christi lucem, & gloriosæ eius humanitatis decus pertingentes vetus abiicientes velamen in eandem imaginem transformentur de gloria in gloriam. Et quoniam in his duobus locis, & in aliis accipitur Israel pro his, qui virtutum ornamentis exculti, fide, spe, & charitate septi Deo seruierunt, potest hoc Danielis loco pro viris piis etiam accipi, ea præditis virtute, quæ in tempestate tranquilla est, in tenebris coruscat, & nullis sordibus absolescit.

Ioan.1.

Benedicite sacerdotes domini domino. Sacerdotes præcipuè nominantur, quia illis erant maxima beneficia concessa: & ad legis obseruãtiam præcipuo quodam modo tenebãtur. Et adiecit: Benedicite serui domini domino. Quod de Leuitis intelligitur, & de sacerdotum ministris. Vel de omnibus Dei famulis generatim.

Benedicite sancti & humiles corde domino. Humilitas animi cum sanctitate coniungitur. Et quia vera humilitas non debet esse fucata, nec simulationibus & falaciis ficta, sed ex animo: ideo adiectum est, corde. Non enim humilis ostentatione exteriore rumusculos populi aucupante, sed corde & animo approbatur. Ideo dominus noster Iesus Christus: Discite, inquit, à me, quia mitis sum, & humilis corde. Simulata enim humilitas est duplex superbia, ideo non potest esse diuturna. Qui fuco & simulatione ficto non modò sermone, sed etiam vultu firmã se gloriam consecuturos esse existimant, longè profectò falluntur opinione. Debet quidẽ humilitas in exterioribus splẽdere, sed ex animo prodire: vt omnis gloria filiæ regis sit ab interiore, & foris etiã in fimbriis aureis, vt verbis vtar Dauidis, circum amicta varietate. Vt Canticorũ illud in illa compleatur. Quàm pulchra es amica mea, oculi tui columbarũ, absq; eo quod intrinsecus latet. Ne quis putaret elegantiam & ornatum sponsæ, per quã ecclesia & anima Deo grata intelligitur, ex iis rebus solùm cõstare, quæ oculis aspiciuntur, ait omnem eius venustatẽ & pulchritudinẽ esse in intima mente collocatã: ex qua in externa ornamenta procedit. Arca testamenti non solùm foris, sed intus præcipuè erat inaurata, & diuinã legem, virgam Aaronis, & manna cibum cœlestem continebat. Tabernaculum Mosis in parte interiore erat ex cortinis, & præstantibus aulæis mirabiliter ornatũ; ex parte verò exteriore erat sagis cilicinis minoris pretij contectum. Nam vt apostolus ait capite primo epistolæ posterioris ad Corinthios: Gloria nostra hæc est, testimoniũ cõscientiæ nostræ. Qui virtutis speciẽ & ostentationẽ magni faciũt, ipsam autẽ virtutem contemnunt, Deo non immolantur: nisi prius pellẽ, hoc est virtutis simulationẽ proiiciant. Animal Deo immolatum, vt ipse Deus primo capite Leuitici præcipiebat, detracta pelle in frusta concidebatur. Cõsidera Dauidis humilitatẽ ex intimo animo depromptã, qui cum Deo qui omnes nostras videt cogitationes, loquẽns aiebat: Domine non est exaltatum cor meũ, nec elati sunt oculi mei: nec ambulaui in magnis, nec in mirabilibus super me. Ideo te abiice, & vilem reputa: & vt verbis vtar diuinitatis Nahum cap.3. Intra in lutum, & calca: subigens tene, siue tere laterẽ. Hoc est, intra in temetipsum, & sentiẽs te esse abiectũ lutum, conculca illud, & animi amplectere humilitatẽ. Et vt ait cap.13. Ecclesiasticus: Humiliare Deo, & expecta manus eius. Et diuus Petrus cap.5. epistolæ suæ prioris: Humiliamini sub potente manu Dei, vt vos exaltet in tẽpore visitationis. Et diuus Iacobus cap.4. Humiliamini in conspectu domini, & exaltabit vos. Nam vt ait Christus Deus noster: Qui se humiliat, exaltabitur. Eã ob causam publicanus in euangelio laudatur, & pharisæus reprehenditur. Et Christus docet, vt inuitati ad nuptias, nõ in primo sed in vltimo loco discumbamus. Ipse enim humilitatẽ dilexit, & docuit. Quæsitus ad regnum fugit: & ad cruciatus, dedecus, & contumelias se obtulit. De illo ait ita cap. 2. ad Philippenses apostolus: Semetipsum exinaniuit formam serui accipiens. Et paulo pòst: Humiliauit semetipsum factus obediens vsq; ad mortem, mortẽ autem crucis. Propter quod Deus extulit illũ, & dedit illi nomen, quod est super omne nomen. Vis ad veram ascendere dignitatẽ: descẽde per animi abiectionem. In excelsis ædificiis cõstruendis solent opifices lapides elaboratos sursum ferre funibus volubili artificio in sublimi cõstitutis. Et vt quãto plus funis ex vna parte descẽdit, atq; vi & attractione fabricatorũ deprimitur, tãto altius ex altera parte extollitur cum lapide: sic quantò se quis abiectius & demissius per animi humilitatẽ & contemptionẽ prosternit: tantò amplius & sublimius ascendit per decus & ornamentũ. Consistit enim verus honor in falsi honoris despiciẽtia. Et solet Deus eos, quos mũdus abiicit, contemnit, & obscurat, si ipsi humilitatẽ & tolerantiam amplectuntur honore afficere: vt nõ solùm non delitescant, sed celebrem obtineant nominis claritatẽ & amplitudinẽ. Eos qui obscuri & inglorij iacebant, è tenebris & silentio in lucem & gloriã vult sæpenumero Deus euocare. Vt lignum vi ac impetu in gurgitẽ proiectũ tametsi vergat ad profundũ, non potest tamẽ diu esse sub aquis, quin sursum ascẽdat, & proferatur in lucẽ: sic vir pius, virtute præditus & scientiæ ornamẽtis perpolitus, tametsi ab improbis & inuidis sit contemptus, qui ei noctem offundere velint, eumq; in tumulo perpetuæ obliuionis sepelire, non tamen ibi diu latebit: nam Deus eum extollet, & in sublimibus honorũ gradibus collocabit. Id intuens diuus Ambrosius in Lucã: Bona, inquit, humilitas nihil appetendo totum quod contemnit adipiscitur. Et Gregorius libro octauo Moralium: Quisquis nunc se sponte non humiliat, nequaquam hunc sequẽns gloria exaltat. Et Bernardus in quadam epistola: Iacta in

Marginal notes: Mat.11. — Psal.44. — Cant.4. — Exod.25. — Hebr.9. — Exod.26. — Psal.130. — Matt.24. — Luc.17. — Luc.18. — Luc.17. — Ioan.6. — Similitudo. — Similitudo.

in te fundamentum humilitatis, & peruenies ad fastigium charitatis. Admirabilis quippe virtus est humilitas: imò virtutũ conseruatrix. Hieronymus in episto. ad Celantiam: Nihil, inquit, est, quod nos ita & hominibus gratos, & Deo faciat, quàm si vitæ merito magni, humilitate tamen infimi simus. Augustinus de verbis domini: Cogitas magnam constituere fabricam celsitudinis de fundamẽto prius cogita humilitatis. Eam ob causam ait diuus Paulus capite secundo ad Philippenses: Nihil per contentionem, nec per inanem gloriam: sed in humilitate superiores sibi inuicem arbitrantes. Acsi dicat: Nihil faciatis inflati opinione, aut inani gloria ducti: sed vnusquisque alios præstantiores se esse existimet. Et capite 4. ad Ephesios: Obsecro vos ego vinctus in domino, vt dignè ambuletis vocatione, qua vocati estis cum omni humilitate & mansuetudine, cum patientia supportantes inuicẽ in charitate. Et quia humilitas est cum aliis virtutibus copulata, ideo in hoc trium puerorum cantico humiles cum sanctis coniunguntur.

Benedicite Anania, Azaria, Misael domino. Præcipuo quodam modo ipsi pueri Hebræi ob collatum in se admirabile beneficiũ ad diuinas laudes prædicãdas vicissim inuitantur. Erepti enim erant ab igne fornacis ardentis.

Benedicite omnes religiosi domino. Tunc religio versatur in animis nostris, cùm rebus diuinis operam damus: est enim virtus Deo cultum debitum, cerimoniásque approbatas impendens. Hæc authore Isidoro in etymologiis dicitur à religando, quod per eam religemus Deo animas nostras. Vel vt ait Augustinus lib. 2. de ciuitate Dei, à relegendo Deum, quem negligentes amiseramus. Id quod iam anteà Cicero dixerat in libro de natura deorum. Est autẽ Dei cultus optimus, eum non solùm opere, & voce, sed pura & incorrupta mẽte venerari. Etsi illi qui se Deo ligarunt votis, præcipuè appellentur religiosi, generaliter tamen omnes viri pij virtutem colentes, Deumque cultu latriæ venerantes religiosi vocãtur: quemadmodum hoc loco accipiuntur. Tu autem animaduerte in toto hoc cantico non inuitari peccatores ad Dei laudes concinendas. Inuitantur bestiæ & pecora, & dracones, & alia: at hoc nomen peccator in toto hoc cantico non inuenitur: quia quatenus talis multò est feris immanior, pestilentior, detestabilior. Tota mundi fabrica est admirabilis quædam Lyra suauẽ harmoniam efficiens: omnia enim animalia tam rationis expertia, quàm vtentia ratione fides sunt & chordæ suo modo temperatæ præter hominẽ sceleribus imbutum vitiisq; coinquinatum: qui quatenus talis neruus est absq; temperatione & modestia: aut nimis incitatus, aut nimis tardus, nulla mediocritate præditus, ad musicam diuinarum laudũ minimè aptus & appositus. Quare ab hac harmonia meritò reiicitur. Nulla tam detestabilis pestis est, quæ non homini ab homine scelerato nascatur. Dicæarchus magnus philosophus illustri laude celebratus edidit librum de hominũ interitu, in quo enumeratis causis eluuionis, pestilentiæ, vastitatis, ferarum quoq; repentinę multitudinis, quarum vi, & cõmotione, & immanitate multi mortales fuerunt vita priuati: deinde facta comparatione colligit multò plures homines occisos esse hominũ scelere, violentia, impulsu, conatu, & bellico incursu, quàm omni alia calamitate. Nulla belua est ferocior homine effrenato, immani, voluptario, vafro, & stimulis flagitiorum cõmoto, nulla perniciosior, nulla capitalior. Eam ob causam hic ad Deũ laudibus celebrandum nequaquam inuitatur. Nam vt ait capite quintodecimo Ecclesiasticus: Non est speciosa laus in ore peccatoris. Ac illi ait Deus per diuinũ psaltẽ psal. 47. Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meũ per os tuum? Acsi dicat: Qua fronte audes laudare præcepta mea, cùm ea minimè obserues, cùm virtutis simulatione me verbis confitearis, factis autem neges.

Similitudo. *Eccles. 1.* *Luc. 1.*

Quia in omnia secula misericordia. Iuxta illud virginis sacratissimæ apud Luc. cap. 1. Misericordia eius à progenie in progenies timentibus eum. Et illud Dauidis psalmo 102. Misericordia domini ab æterno, & vsque in æternum super timentes eum.

Hucusque in Hebræo non habentur, & quæ posuimus, de editione Theodotionis translata sunt. Qua de re ea poteris videre, quæ diximus in præfatione ad lectorem.

Tũc Nabuchodonosor rex obstupuit, 1
& surrexit properè: & ait optimatibus suis. Nonne tres viros misimus in mediũ ignis compeditos? Qui respondentes regi dixerunt: verè rex. Respondit rex, & ait, Ecce ego video viros quatuor solutos, & ambulantes in medio ignis: & nihil corruptionis in eis est: & species quarti similis filio Dei. Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostium fornacis ignis ardentis, & ait: Sidrach, Misach & Abdenago serui Dei excelsi viui egredimini, & venite. Statimq; egressi sunt Sidrach, Misach & abdenago de medio ignis. Et cõgregati satrapæ, & magistratus, & iudices, & potentes regis cõtemplabantur viros illos, quia nihil potestatis habuisset ignis in corporibus eorum: & capillus capitis eorum non esset adustus: & saraballa eorũ non fuissent immutata: & ardor ignis nõ transiret per eos. Et erumpens Nabuchodonosor ait: Benedictus Deus eorum Sidrach videlicet, Misach & Abdenago, qui misit angelum suum, & eruit seruos suos, qui crediderunt in eum: & verbum regis immutauerunt: & tradiderunt corpora sua, ne seruirent, & ne adorarent omnem Deum excepto Deo suo. A me ergo positum est hoc decretum, vt omnis populus, & tribus, & lingua quæcunque locuta fuerit blasphemiam contra Deum Sidrach Misach & Abdenago, dispereat,

dispereat, & domus eius vastetur. Nec enim est alius Deus, qui possit ita saluare. Tunc rex promouit Sidrach Misach, & Abdenago in prouincia Babylonis. Nabuchodonosor rex omnibus populis, gẽtibus, & linguis qui habitant in vniuersa terra, pax vobis multiplicetur. Signa & mirabilia fecit apud me Deus excelsus. Placuit ergo mihi prædicare signa eius,
Infr.7. quia magna sunt, & mirabilia eius, quia fortia: & regnum eius regnum sempiternum; & potestas eius in generationem, & generationem.

Tunc. Subauditur, viso miraculo, quo rex fuit stupore, & vehemente admiratione affectus. Et dixit optimatibus suis, hoc est viris illis illustribus, quorum consilio innocentes Hebræos proiecerat in flãmas. Nónne tres viros. Subauditur, tantùm, Misimus in medium ignis compeditos? Acsi dicat: Nónne tres duntaxat viros vinctos proiecimus in fornacem ardentem? Non est mirum fuisse eos iniuriis affectos, & in flãmas immissos: nam vt cap. 3. posterioris ad Timotheum ait apostolus: Omnes qui piè volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur. Sed felix huiusmodi persecutio.

Ecce ego video quatuor viros solutos. Cùm scilicet miserim tres solùm & vinctos. Quatuor tangit miracula: primum: non fuisse iuuenes illos cõbustos, imò nec ab igne læsos: secundũ, fuisse cõbusta eorũ vincula: tertium, esse quatuor, cùm non misisset nisi tres: quartum, esse solutos, cùm cõiecti fuissent vincti. Damascenus lib. 4. ait eam ob causam tres illos Hebræos non fuisse læsos ab igne, quia virginitatem seruabant. Basilius in homilia quadam de laudibus ieiunij hoc ieiunio tribuit. At apostolus illud refert ad fidem: nam cap. 11. epistolæ ad Hebræos vbi præcipuè nonnullos eunumerat, qui fide res admirabiles confecerunt, generaliter multos fuisse ait, qui per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiã, adepti sunt repromissiones, obturauerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis. At hi qui ignis impetum extinxerunt, fuerunt hi tres viri in fornacem cõiecti. Obtemperauit ignis voci Dei, iuxta illud psalmi 28. Vox domini intercidentis flãmã
Similia. ignis. Quemadmodũ ignis ille Babylonius impios consumpsit, pios autem seruauit: sic calamitas homines flagitiis cõtaminatos sæpenumero lædit, & comburit, viros autẽ pietate præstantes illustriores reddit. In igne enim aurum coruscat, & splendescit, palea verò ardet & fumat. Thus positum in prunis suauem emittit odorem, sulphur fœtorem intolerabilem. Vt si plumbũ & lignum incidant in mare: plumbum mergitur, lignũ verò innatat: similimè si duo homines vnus probus, alter improbus incidãt in calamitatem: improbus sæpe fluctibus obruitur, & perit, probus autem eruitur, & vtilitatem inde, gloriámq; consequitur. Ex quibus colliges afflictionem nõ
Tob.12. esse in malis numerandam. Tobiæ dixit angelus:
Iob.5. Quia acceptus eras Deo, necesse fuit, vt tentatio probaret te. Et Iob: Beatus, inquit, homo, qui corripitur à Domino. Et apostolus in epistola ad Hebræos: Fili mi noli negligere disciplinã domini: nec fatigêris, dum ab eo arguêris: quẽ enim diligit dominus, castigat, flagellat autem omnẽ filium, quẽ recipit. Hebr.12. Nihil homini euenire potest infelicius, quàm nullam vnquam ferre infelicitatem: nihil calamitosius, quàm nullã vnquam sentire calamitatem. Cõtrà verò nihil illustrius, nihil gloriosius, quàm propter Deum calamitatem subire, eamque æquo & sedato animo tolerare.

Species quarti similis filio Dei. Hic erat angelus in figura humana tanto fulgore coruscans, vt iudicaret rex, non esse illum filium hominum, sed aliquid diuinũ, tanta pulchritudine, tam admirabili præstantia formæ, vt filius Dei vocaretur. Fortasse ob familiaritatem qua Daniel erat cum rege coniunctus, dixit ei fore, vt Filius Dei vnigena in mundum veniret, humanã naturã assumeret, eísq; opitularetur in periculis, & ęrumnis, qui ad illum toto animo confugissent: atq; de eo intelligi illud psalmi quadragesimo quarto. Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis. Quę enim pulchritudo tam admirabilis, tam suauis, & iucunda, quàm aspectus filij Dei nullum pœnitentem contemnentis, atq; adeò omnes calamitate oppressos dulcibus verbis ad se vocantis? Cùm itaque audisset à Daniele aliqua de filio Dei, comparauit cum eo virum illum splendido candore lucentem, qui tribus pueris opẽ tulerat, eósq; omni molestia leuauerat: quem paulo pòst angelum vocauit. Ita enim dixit de vero Deo loquẽs: Misit angelum suum, & eripuit seruos suos, qui in eum crediderunt. At per angelum illum voluit Deus significare, se in temporis plenitudine descensurum esse è cœlo in terrã, suósque calamitatibus, & peccatorum flammis erepturum. Ipse enim ait psalmo 90. Cùm ipso sum in tribulatione: eripiam eum, & glorificabo eum. De quo ait diuinus psaltes, psalmo 71. Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem. Vbi per pauperes, & filios pauperum intelligit afflictos, qui cùm angantur ærumnis, diuinam implorant misericordiam. Voluit etiam Deus, vt angelus ille appareret, ne rex existimaret, fuisse miraculum illud maleficio confectum. Tertullianus lib. 4. aduersus Marcionẽ ait Christum visum fuisse in fornace, Babylonica. Idem asserit Augustinus in oratione aduersus Iudæos, Paganos, & Arrianos. Vnde per filium Dei poteris ipsum Deũ intelligere, filiũ Dei vnigenam.

Egredimini. Subaudi, è fornace. Submissè eos orat, vt exeant, quos superbè, & insolenter illuc coniici iusserat. Didicit esse verũ, & vnum Deũ excelsum, ac viuum, qui antea dixerat: Quis est Deus, qui eripiet vos de manu mea? Vide conuersionem eius. Hęc est, vt dictum est in psalmo: Psal.76. mutatio dexteræ excelsi.

Saraballa. Indumenta sunt, quibus tibiæ & crura teguntur. Quidã existimant esse pallia seu chlamides.

Et verbum regis mutauerunt. Hoc est, noluerunt ei obedire in cultu simulachri. Vel mutauerunt illud, quia videns rex eos incolumes, Deum verum laudibus extulit, quem antea contempserat Vel quia cũ eis, quos antea asperè & crudeliter fuerat

fuerat allocutus, tunc piè & leniter sermones conferebat.

Rex promouit. Hoc est ad honorem euexit, & in dignitatem ampliorē restituit. Hoc illis euenit, quia noluerunt statuam regis colere, & simulachrum illud contempserunt. Ex hoc capite adiunctis verbis diui Hieronymi: Cultores Dei imagines idolorum adorare nō debent: sumpsit occasionem aduersus sanctorum imagines. Hiemarius hæreticus nostri tēporis, in libro quem contra imaginum cultores inscripsit. At quid facit ad diuorum imagines ab ecclesiis auferēdas noluisse Hebræos illos fide & charitate munitos statuā impij regis colere, gentiúmq; simulachris cultum soli Deo debitum tribuere? De iis enim imaginibus loquitur Hieronymus, cum ait, non esse statuas adorādas. Vnum enim Deum latriæ adoratione colimus, & omnia gentiū idola detestamur. Aliud est idola gentium latriæ veneratione adorare, quòd Deus prohibuit: aliud imagines diuorū duliæ veneratione colere & honorare, quod nunquam prohibuit. Scimus quidem Deum capite vigesimo Exodi, & capite vltimo eiusdem, & capite quarto & quinto Deuteronomij, & aliis in locis præcipere, nequis deos alienos adoret, nec eorum imagines & simulachra. Existimabāt enim gentes idolorū cultrices imagines ac statuas illas esse veros deos, quā ob causam eas pro diis colebāt. At nos sanctos illos qui cum Deo in gloria cœlesti requiescūt, non Deos esse credimus, sed Dei amicos: nec eorum imagines pro diis veneramur: sed eis debitum honorē impertimur: non quòd credamus inesse in illis diuinitatem aliquam, propter quam sint colēdæ: nec quòd in illis figamus spem nostram: sed quia honor qui eis exhibetur, refertur ad prototypa, quæ illæ repræsentant. Eam ob causam Christi, deiparæ virginis, & aliorū sanctorū veneramur imagines, per quas Christū verū Deum nostrum adoramus: & sanctos quorum illæ gerunt similitudinem, veneramur. Hoc docet sancta Romana catholica ecclesia: hæc est vera doctrina: quā ab antiquis patribus sapiētia, & sanctitate præstantibus ex eorū scriptis, & antiquissima traditione, & sanctorū cōciliorum decretis apertissimè cognoscimus. Hoc fuit sancitū in secunda synodo Nicæna multis & perspicuis verbis sub Hadriano 1. pontifice maximo: & in concilio illo Constantinopolitano, quod à quibusdam Octaua synodus œcumenica dicitur: vbi anathema in hæreticos imaginē cōtemptores dictū est, & canon editus de imaginū honore. Idem decretum fuit in concilio Francfordensi: & in tribus conciliis Laternensibus sub Gregorio 2. sub Stephano, & sub Gregorio tertio summis pontificibus. Et in hoc sub Gregorio tertio cōgregati fuerunt mille ferè episcopi: vbi Leo imperator hæreticus qui imagines cōburi fecerat, fuit & imperio, & fidelium cōmunicatione priuatus. Et in sacrosancto concilio Tridentino sessione vigesima sexta fuit editum decretum pro imagnū veneratione. Fateor fuisse in quadam cōgregatione Constantinopolitana factum contra imagines decretum: sed non fuit concilium, sed conciliabulum, congregatū ab hæreticis sine summi pontificis consilio & authoritate: vbi nec per vicarios, nec per literas Apostolicę Romanę sedis affuit cōsensus. Imò pauci illi episcopi qui ob hæreticorū metū decretū illud cōsignarūt, illud postea resciderūt: seque apertè retractarunt: quorum extat in sacra ac vniuersali secunda Nicæna synodo perspicua palinodia. At Caluinistæ nostri tēporis hæretici, Christi ac virginis Mariæ, & aliorū diuorū imagines, & crucem sanctā contemnunt, frangunt, ex Ecclesiis reiiciūt, incēdio tradunt. Quod quid est aliud, quàm Deo, eiúsq; sanctis bellū inferre, Christi passionem repetere, eámq; in eius cōtumeliā iterare? Detestātur Christū Deum nostrū, eius sacratissimā matrē, & eos omnes, qui eum secuti sunt, & animos à sceleribus seuocarunt. Nam quemadmodū in Republica fieri solet, vt cōflata concitatáq; per turbulentos, ac nefarios ciues aduersus principes aut optimates seditione, statim seditiosi eorum imagines & stemmata & insignia & alia huiusmodi ornamenta cōfringunt, atq; cōuellunt: sic cōcitato aduersum Dominū nostrū Iesum Christū, eiúsq; sanctos seditioso impetu, & furibundo hæreticorū tumultu per Caluinū procellā patriæ, turbinē, ac tempestatem Christianę quietis, statim ad verā religionem labefactandā in sanctas imagines Christi Dei nostri, eiúsq; sanctorū irruerunt Caluinistæ, & Zuingliistæ, & alij huiusmodi impij & furentes homines: in eas impetū fecerūt, & incredibilibus cōtumeliis illas dissiparunt. O facinus indignū, ô tēpora, ô mores, ô scelus detestandum. Poterat ne aliquid fieri absurdius! Quod fuit vnquam crimen tam impiū! quæ atrocitas sceleris tam immanis? quæ seditio tā nefaria, tam ab omni nō solùm ratione, sed etiā rationis simulatione alienata! Si quis cōuincitur reus læsæ maiestatis, & absens est, aut mortuus, in imagine punitur. Solent præfecti eius imaginē publicè traducere, gladio iugulare, aut incendio cōmittere, aut patibulo suspendere, aut similiū suppliciorū ignominia affectū dānare. Eodem modo heretici ac si Christus Deus noster esset crimine læsæ maiestatis cōuictus: eius imaginē fregerūt, flāmis tradiderūt, & aduersus eam furore cōcitati odiū conflarunt. O furentes homines exitiū doleo animarum vestrarū, quoniā nō solùm in hoc seculo in perpetuo dedecore versabimini, sed in altero æternis cruciatibus torquebimini, vbi pœnas scelerum vestrorum dabitis perpetuas, omni spe salutis destituti, omni solatio spoliati. Illud velim existimetis, me nulla esse aduersus vos iracundia concitatum, quorum salutē desidero: sed aduersus flagitia vestra, Quis enim in media Europa iniuriam in Christum dominum seruatorē nostrū iactam, si est ex animo Christianus, nō ex animo detestatur? Quis audita defectione vestra à S. matre Ecclesia Romana, vestráq; in Deū eiúsque sanctos impietate nō moueatur, non excandescat, non lachrymarū vim ex intimo pectore profundat? At cōfugitis ad patres, quorū doctrinam sequi nō vultis. Dicitis diuū Gregorium in epistola secunda ad Serenum dicere, nō esse imagines adorandas: dicit, nimirum adoratione, quæ pertinet ad latriā. Et nos idē fatemur. Legite obsecro attēto animo epistolā illā, & videbitis, quātum illis tribuerit honorē: & quantā ex illis vtilitatē prouenire explanauerit. Ait enim eas esse

Similitudo.

libros

libros eorum, qui literas nesciunt: esseque gentibus pro lectione picturã. Et paulo pòst: In locis inquit, venerabilibus sanctorum depingi historias non sine ratione vetustas admisit. Quid plura? Eum grauiter reprehendit, quòd imagines ab Ecclesia abstulisset, præcipiés, vt eas in ecclesia permittat. Et in epistola ad Secũdinum idem Gregorius imagines ait nõ solùm imperitorum, sed peritorum etiam libros esse: nobisq; ad memoriam eos reducere, quos repræsentant. Quam ob causam ad eundem quatuor misit imagines, vt ex eadem constat epistola, vnam Christi Dei nostri, alteram sanctæ Dei genitricis Mariæ, tertiam & quartã Apostolorum Petri & Pauli. Est enim perspicuũ, si Christi, aut martyris alicuius imaginem intueamur, excitari statim in animo nostro ardentes amoris ac imitationis aculeos, quibus inflammati ad Deum ipsum aspiramus, & non solùm martyres, sed etiam ipsum Christũ imitari cõcupiscimus. Sed quid dico de diuorum imaginibus, cùm narret Suetonius Tranquillus, Iulium Cæsarem in Hispania, cùm venisset Gades, visa in templo Herculis imagine Alexandri Magni ingemuisse, quòd nihil dum à se memorabile actum esset in ætate, qua Alexander orbem terrarũ subegisset. Et statim se res magnas acturum proposuisse, & ad ea aspirasse. Ac visa imago Polemonis mulierem impudicam, vt ait Gregorius Nazianzenus deterruit. Si imagines illæ excitarunt intuentes ad res præclaras, quanto magis imago saluatoris? Eusebius libro secũdo Ecclesiasticæ historiæ, & Ioannes Damascenus libro quarto de fide orthodoxa referunt id, quod est à multis aliis perpetuis monimẽtis consignatum, nempe Christũ Iesum misisse vultus sui effigiem ad Abgarum regem: quæ eius ciuitatem ab obsidione mirabiliter liberauit. Mulier illa quæ tangens fimbriã vestimenti Christi, fuit ab eo à fluxu sanguinis mirabiliter curata, quæ eam ob causam hæmorrhoissa vocatur, de qua Euangelistæ loquuntur, statuit Christo statuam quandam propriã eius effigiem referentem, quæ vsque ad tempus Eusebij Cæsariensis durauit, qui eam vidisse testificatur. Ad eius pedes nata est herba quædam medicis omnibus incognita, quæ cùm ad fimbriã stolæ imaginis excresceret, & imaginem tangeret, efficiebatur ad pellendos morbos omnes salutaris. Asserit hoc ipse Eusebius testis locuples, & vt ita dicam, oculatus: & post eum diuus Hieronymus: Nicephorus libro sexto sacræ historiæ: Sozomenus libro quinto: Gregorius Turonensis in libro de gloria martyrum: Loduphus in vita Christi: Guilelmus Spirensis in primo centenario. Et fit mentio eius in secunda sancta synodo Nicęna. Hãc Christi imaginem Iulianus apostata odio in Deum cõmotus, & nefario furore concitatus deiecit: suamq; substituit, quam repẽtinum, ac inopinatum fulmen diuulsit, & collum eum pectore abscidit: & antiquam illam Dagonis apud Palæstinos prostrati memoriã renouauit. Qua de re differit Sozomenus libro quinto, & Alanus Anglus Dialogo quarto. Habuit Nicodemus imaginẽ Christi crucifixi, quę postea Beryti ab impio Hebręo telo cõ fossa sanguinem profudit. Narat miraculum hoc Athanasius in sermone, qui in secunda synodo Nicæna fuit lectus, vt constat ex illa. Referunt illud Gregorius Turonensis in libro de gloria martyrum, & Ioannes Eccius in libro locorum communium aduersus hostes Ecclesiæ. Simile postea miraculum editum est tempore Caroli Magni. Nam cùm quidam impius Iudęus Christi imaginẽ in patibulo pendentis per summam contumeliam vulneraret, mox dimanauit ex ea magna copia sanguinis vberrimè effluentis, Christíque passionem ante oculos hominũ repræsentãtis. Authores sunt huius historiæ Antonius Sabellicus libro 9. Enneadis octauæ, Raphael Volaterranus in Anthropologia, Ado in historiis Frãcorum. Gaspar Conterenus in summa conciliorum, & alij: Syluester summus pontifex ostendit imperatori Constantino imagines apostolorum Petri & Pauli, quos ipse viderat in somniis, quas statim cognouit: & hodie Romæ ex antiqua traditione seruantur. Ibi etiam sunt nõnullæ virginis Dei genitricis Mariæ, quas ego ibi vidi, ex illis quas diuus Lucas depinxit, vt est constante fama dissiminatóque in tota Ecclesia hominum sermone celebratum. Et Constantinopoli erat alia ex illis, vt Theodorus lector & Nicephorus Callistus testantur. Hanc sanctarum imaginum antiquitatem & venerationẽ in Ecclesia Catholica explicat Basilius Magnus dicẽs in epistola ad Iulianum: Confiteor etiam filij incarnatam iconomiam. Deinde sanctam Mariam, quæ secundum carnem illum peperit. Suscipio sanctos apostolos, prophetas, & martyres, qui pro me apud Deum supplicant, quo per illorum meditationem propitius sit mihi Deus noster benignissimus, & remissionẽ peccatorum mihi gratis largiatur. Quam ob causam & historias imaginem illorum honoro, & palàm adoro: hoc enim nobis & à sanctis traditum apostolis non est prohibitum: sed in omnibus Ecclesiis nostris eorum historias erigimus. Hactenus ille. Duo dicit obseruatu dignissima: vnum, eum palàm imagines sanctas adorare, alterum, esse earum vsum in ecclesia antiquissima à tempore apostolorum. Idem, aut alia similia inuenies apud Leontiũ episcopũ Neapolis Cypri in apologia contra Iudæos: apud Gregoriũ Nyssenũ in sermone de Abraham: apud Gregorium Nazianzenum in versibus, quos confecit: qua de re elegans condidit poema: apud Ioannem Chrysostomum in oratione funebri in Meletium episcopum: & in sermone, qui inscribitur, quòd veteris & noui testamenti vnus sit legislator: apud Cyrillum Alexandrinũ in epistola ad Acatium, apud Ioannẽ Damascenũ lib. 4. fidei orthodoxæ. Hi omnes Christi & diuorũ coluerũt imagines, nósq; ad earum adorationem inuitarũt. Sed non omnis qui aliquid adorat, credit illud Deũ esse: Iacob enim adorauit Esau fratrem suum priorẽ natu pronus in terra, vt diuina scriptura cap. 33. Genesis testatur. Et sciebat eum nõ Deum esse, sed purum hominem. Et cap. 42. Genesis scriptũ est, filios Iacob adorasse fratrẽ suũ in Aegypto. Et ca. li. 1. 3. Regũ: Inclinauit se Bethsabe, & adorauit Regẽ Dauidẽ. In omnibus his locis adorare accipitur pro exibere honorẽ, nõ cultu latriæ, sed veneratione maioribus, aut præstãtiorib. debita. Sumitur pro colere adoratione latriæ, psal.

28.

28. Adorate dominũ in aula ſancta eius. Et Deut. 6. Dominũ Deũ tuũ adorabis: & illi ſoli ſeruies. Et apud Matt. ca. 2. Procidẽtes adorauerunt eũ. Nos verò Deum adoramus latria, ſanctos dulia, virginem autem dei genitricem Mariam ſacratiſſimam hyperdulia: ſed nec ſacroſanctam virginẽ, nec alios ſanctos credimus eſſe deos: & multo minus eorum imagines. Sed eas, vt par eſt, iuſta veneratione colimus & obſeruamus ex patrum & eccleſiæ traditione. Fuerunt quondam hæretici, qui eccleſiã perturbare volẽtes finxerunt epiſtolam quandam aduerſus ſacras imagines Epiphanio viro catholico, pio, & ſapienti, falsò tributã: quam Hiemarius, & Caluinus, & Zuinglius, & aliæ huiuſmodi peſtes modò ſuſcitarunt. At epiſtola hæc nec extat in Græcis Epiphanij exemplarib. nec in multis Latinis. Et Damaſcenus lib. 4. de fide orthodoxa aſſeueranter affirmat nũquã Epiphaniũ talẽ epiſt. ſcripſiſſe: nec tam impium dogma fuiſſe ab eo literis mandatum: imò eius vitã & doctrinã pugnare: quoniam eius eccleſia erat venerandis imaginibus ornata, quemadmodum aliæ epiſcoporũ catholicorum in tota Græcia, & in tota eccleſia catholica, præſertim Romę. Ibi enim omnes eccleſiæ tẽpore apoſtolorũ erãt Chriſti, & ſanctorũ imaginibus decoratæ. Ac ibi glorioſa Helena Conſtantini mater poſuit crucẽ Chriſti ſecum ex monte Caluariæ, vbi eam mirabiliter inuenit, deportatam. Sed hãc crucis inuẽtionem negant multi ex hæreticis: cùm Euſebius Cæſarienſis illius ſeculi ſcriptor multis in locis eius meminerit, præſertim in annalibus, quæ vulgò vocãtur chronica de temporib. vbi verba hęc ſcripta reliquit: Helena Cõſtantini mater diuinis monita viſionib. beatiſſimum crucis ſignũ in quo mundi ſalus pependit, apud Hieroſolymã reperit. Hanc ſacræ crucis inuẽtionẽ cuius diem celebrat ſancta Romana eccleſia catholica, narrat Ambroſius in oratiõe de obitu Theodoſij, Rufinus lib. 1. Eutropius lib. 11. rerum Romanarũ, Paulinus epiſt. 11. ad Seuerum, Sulpitius lib. 2. hiſtoriæ ſacræ, Socrates lib. 1. Theodoretus lib. etiã 1. Sozomenus lib. 2. Iuſtinianus imperator cõſtitutione 28. authenticorum ſeu nouellarũ conſtitutionum. Nec ſolùm inuentionẽ hãc quã ex eccleſiæ & patrũ traditione, & veterum ſcriptis ac monimentis veram eſſe cognoſcimus, negant & irrident hæretici, ſed crucẽ ipſam cõtemnunt, & deteſtãtur. Diuus Ambroſius in oratione de obitu Theodoſij eam vocat vexillũ diuinũ ad remedium peccatorũ, & ſacramentum ſalutis. Prudentius hymno 6. eã ait pellere omne crimen. Ephrẽ Syrus cuius ſcripta teſte Hieronymo in lib. de viris illuſtribus in eccleſijs quibuſdã poſt lectionẽ ſcripturarum publicè recitabantur, in lib. de pœnitẽtia crucẽ appellat inſuperabilẽ Chriſtianorũ armaturam. Sophronius Hieroſolymitanus epiſcopus in homilia de cruce colenda eã eſſe tutelarẽ ac fidiſſimã Chriſtianorũ cuſtodiã ait, & vniuerſorũ ex aduerſo occurrẽtiũ inſultuũ profligatricẽ. Chryſoſtomus in oratione de laudibus eius eã cæcorum ducẽ appellat, claudorũ baculũ, trophęũ cõtra dæmones, portũ inter vndas periclitãtium, ſpẽ deſperatorũ, & ſcutum omnium perpetuũ: eamq; alijs magnificis præconijs effert, multiſq; nominibus celebrare cõtendit. Sacer Dionyſius Pauli apoſtoli diſcipulus in lib. de eccleſiaſtica hierarchia oſtendit frequens fuiſſe tẽpore apoſtolorũ ſignũ ſanctæ crucis. Iuſtinus Martyr vicinus tẽporum apoſtolorum in 2. apologetico vbi religionem Chriſtianam contra gentes idolorum cultrices tuetur, aſſerit, nihil ſine hac crucis figura adminiſtrari. Inuictus Athanaſius in tractatione de humanitate verbi ad euangelicã aſtruẽdam philoſophiam affert contra ethnicos admirandã crucis poteſtatẽ. Ruffinus presbyter lib. 11. hiſtoriæ eccleſiaſticæ Euſebij ait, ſignum crucis fuiſſe quõdam hieroglyphicũ inter literas ſacerdotales, quo ſignificabatur vita ventura. Multa refert de crucis ſanctæ myſterio Cæcilius Cyprianus in epiſt. 12. ad Ianuarium, & in tractatione de vnitate eccleſiæ, Origenes homilia ſecunda in Iob, & in epiſtolã ad Romanos, Septimus Tertullianus libro de corona militis, Magnus Baſilius libro de Spiritu ſancto, Hieronymus ſapientiſſimus in cõmentarijs in caput tertiumdecimũ Eſaiæ, & in vita Pauli & Hilarionis, inſignis Palladius in hiſtoria Lauſiaca in vita Iſidori, & vtriuſque Macharij, Aurelius Auguſtinus in tractatione cẽteſimaoctaua in Ioãnẽ, & de rectitudine catholicæ cõuerſationis, & alijs in locis: & alij permulti, qui admirãda de ſigno crucis in frontibus credentium, de eius antiquitate, vi, poteſtate, & præſtantia memoriæ prodiderunt. Eo veri Chriſtiani ſe muniunt: eo omnia incipiũt: illud in eccleſijs pingunt, & extra illas: eo ægritudines pelluntur: & hoſtes tam animæ quàm corporis vincuntur, & fugantur. At obiiciunt hæretici edictum duorum principum Theodoſij Valentis qui cùm ambo ſimul imperi clauum tenerent vt ipſi aiunt, præceperunt, ne quis crucẽ ſculperet, aut pingeret. Fortaſſe inuenerunt hoc apud Petrum Crinitum libr. nono de honeſta diſciplina, à quo illud hauſerunt. Sed fictum quidem eſt, & commentitium: nunquam enim Theodoſius talem legem tulit. Eſt quippe in codice Iuſtiniani, libro primo, titulo octauo textus in lege: Cùm ſit nobis: quo prohibetur, ne quis pingat vel ſculpat humi crucem Chriſti, quoniam nõ eſt æquũ, vt ſanctam crucem qua vtimur in ſacramentis, & qua frontem, & pectus, & totum corpus munimus, & quã denique colimus, pedibus teramus, & conculcemus. Ac Salicetus legum doctor eximius ijs verbis eã in epitomẽ redegit: Signũ crucis non debet ſculpi, vel pingi in loco, qui poſſit pedibus calcari. Edictum illud literis mãdatum ad honorem crucis detorquent hæretici ad eius ignominiam: quemadmodum alia, quæ ſolent adulterare & corrumpere. Præterea Theodoſius ille & Valens nunquam ſimul imperij gubernaculum tractarunt. Valens enim fuit ſimul imperator cum Valentiniano primo: Theodoſius autem cum Gratiano & Valentiniano ſecundo. Ita hoc aſſerunt Paulus Oroſius illius ætatis hiſtoricus lib. ſeptimo, Aurelius victor, Caſſiodorus in hiſtoria tripartita, Paulus Diaconus libro decimo rerum geſtarum Romanorum, Beda venerabilis in hiſtoria imperatorũ, Pomponius Lætus in compendio Romanarum hiſtoriarum, Petrus Mexia in hiſtoria imperiali. Itaque edictum illud non eſt Theodoſij primi & Valentis, ſed Theodoſij & Valentiniani. Si hiſtorias legiſſent, nunquã

tam inconsiderate verba facerent: nisi vellent nō solùm edictum sed eius latorum nomina deprauare. At probabile est eos in errorē illum incidisse propter historiæ ignorantiam. Miror Petrum Crinitum, virum, nisi fallor, catholicum, & in lectione literarum humanarum mediocriter versatum, fuisse in re tam perspicua deceptum. Sed magis miror, & doleo hæreticorum impudentiam, qui ad errores suos tuēdos Theodosij imperatoris Christianissimi, atq; clarissimi decretū quod sanxerat ad crucis honorem, tam apertè & flagitiosè ad illam labefactandam, eique odium conflandum corruperint, tandem cōfugiunt ad diuū Ambrosium in oratione de obitu Theodosij has voces emittentem. Regem Helena adorauit non lignum, sed adorauit illum, qui pepēdit in ligno. Verum est: quis hoc inficiatur? Nos idem cum eo non solùm fatemur, sed etiam profitemur, & facimus. Non enim lapidem colimus, non lignū, non aliam materiam: sed crucem nobis Christum crucifixum repræsentantē latriæ cultu adoramus, ita vt in cruce ipsum Christum deum nostrum adoremus. Itaq; cultum hunc latriæ non creaturæ propter ipsam, sed creatori exhibemus: adoratio enim imaginis ad exemplar peruenit, iuxta Basilij magni sententiam: quem ad hoc citat & sequitur Ioannes Damascenus: & post eum diuus Thomas in tertia parte summæ theologię. Eam ob causam crucem Christum nobis referentē: quasi ipsum Christum dominum alloquimur, & obsecramus. Hoc est, qđ illic ait & docet diuus Ambrosius: quod autē hæretici volunt ex verbis eius concludere. Vnde sequitur? non adorāda est materia, ex qua conficitur crux, ergo non adorāda est ipsa crux: ergo est frangenda, & extra ecclesias proijcienda, & igne cremenda. Quæ est hæc consecutio? O insanam & diabolicam conclusionē? Nos adoramus sanctā crucē, & diuorum imagines veneramur. Hāc solidam doctrinam, piam, veram, catholicam, & apostolicam seruauerunt semper viri illi qui virtutibus præditi, fide ornati charitate muniti, sapientiæ ornamentis exculti animos à corporum contagione seuocauerunt, totósq; se ad beatorum apostolorum imitationē contulerunt. Hanc tenet, docet, & proponit sancta Romana Ecclesia catholica, quæ, vt diuus Paulus ait in epistola prima ad Timotheum capite tertio, est domus Dei, columna, & firmamentū veritatis. Hæc est corpus, cuius caput Christus est, vt idem ait apostolus in epistola ad Ephesios capite quartos & quinto, & ad Colossense capite 1. In illa est idem Christus eam docens & seruans quam nunquā delinquet, iuxta id quod ipsę pollicetur in euangelio authore Matthæo capite vltimo: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Hęc est sponsa Christi, quæ in Canticis Canticorum sponsum Christum alloquitur: cui ille dicit capite 4. Fauus distillās labia tua spōsa. Qua de re disserēs diuus Paulus capite quinto epistolæ ad Ephesios: Hoc sacramentum, inquit, magnum est: ego autem dico in Christo & ecclesia. Hæc est hortus conclusus, vt eodem quarto capite Canticorum ostenditur, in quo Deus serit, & vt ita dicam, plantat electos, quos munit cœlesti custodia: vbi est fons signatus, hoc est Christus, ex quó effluit gratiæ flum ē, cui⁹ impetus, vt ait psalmo quadragesimo quinto Dauid, lætificat ciuitatem Dei. Ab hoc horto eiecti sunt hęretici, iuxta sententiam illam seruatoris nostri apud Matthæū quintodecimo: Omnis plantatio quā non plantauit pater meus, eradicabitur. Hunc fontem aspernati sunt Caluinistæ, zuinglijstæ, Hiemarijstę, qui ait apud Ieremiam secundo capite: Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ: & fecerunt sibi cisternas dissipatas. Desciuerunt enim a Christo, & à sancta eius ecclesia, qui ipsius imagines frangunt, & ferre non possunt: crucem sanctam pedibus cōculcant, infinitis contumelijs afficiunt, lapidibus obruunt, ad ferrum flammamque vocant. Commune hoc habent cum dæmonibus, quemadmodum alia, quòd crucē fugiunt, & videre non possunt: ideo eam dilacerant. Crucem illam gloriosam corpore Christi sacratam, quę mansit in monte Caluariæ erecta tanquam illustre trophæum, clarissimumque diuinę victoriæ monimētum, & decus, contemnunt hæretici nostri temporis, eique bellum inferūt crudelissimum dæmonum stimulis concitati. Cùm illa sit excellentissimum nostræ dignitatis ornamentum, nostræque salutis certissimum præsidium. O dementes homines impio furore agitatos: O cæcitatem intolerabilem: Quę res vnquam gesta est detestabilior: quæ pestilentior, quæ dignior ignominia sempiterna? Deploro deditus lachrymis & lamentis amentiam vestrā, ô hæretici, lugeo caliginem ac perfidiam vestrā, defleo lamentabilibus vocibus exitium vestrum quoniam nisi fueritis ad fidem conuersi, in imis tartaris estis puniendi, æternísque supplicijs cruciandi. Hoc suscepi hoc Danielis loco, quem vos affertis ad vestrum errorem confirmandum, cùm pro vobis, vt ostendit, nihil faciat, vt vos de perfidia vestra reliquenda monerem, & vt de sanctarum imaginum, & crucis sanctæ celebritate & amplitudine dissererē, illarúmque rationem pro viribus explicarem.

Crinit. Ambro. Basilius. Damas. Thom. Ambro.

Nabuchodonosor rex omnibus populis. Epistola est quam rex Babylonius misit ad totum suum regnum, vt omnibus Dei potentiam & miracula significaret. Eam misit reddita sibi intelligentia post insaniam. Quidam incipiunt quartum caput ab ijs verbis, quæ exordium sunt, & salutatio epistolæ, à cuius narratione incipit caput quartum in plerisque codicibus. Hanc epistolam non scripsit Daniel, sed eam à rege scriptam inseruit huic operi, vt diuus ait Hieronymus, & post eum Petrus Comestor in historia Danielis; & ex verbis ipsius epistolæ constare videtur. Sed nō multum réfert incipere caput quartum ab ijs verbis, aut ab epistolæ narratione.

Placuit ergo mihi. Hoc est officij mei esse iudicaui facere vos certiores de magnis ac diuinis miraculis, quibus Deus voluit ostendere potētiam suam, & abijcere arrogantiam meam.

Regnum sempiternum. Hominum regna caduca sunt & fluxa, at regnum Dei æternum est. De eo, eiúsque æternitate disseruimus capite secundo.

Annotationes ex Chaldæo in caput tertium.

F*Ecit statuam*, Pro fecit est in Chaldæo עבד Habadh, pro quo Theodotio habet ἐποίησεν Verbum

bum hoc Habadh significat facere, & conflare, & operari, vt apud Esaiam decimonono: Cõfundentur, qui operabuntur linum. Significat etiam obseruare, colere, obedire, seruire, sacrificare. Illud Iob trigesimosexto: Si audierint, & obseruauerint, complebunt dies suos in bono: potest etiã verti: Si audierint, subaudi Deum, & obedierint ei: vel & fecerint. Non enim satis est verbum Dei audire, sed oportet illud exequi: iuxta illud seruatoris nostri capite vndecimo Lucę: Beati, qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud: Et capite septimo Matthæi: Omnis qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suam supra petram. Vnde apostolus in epistola ad Romanos capite secũdo: Nõ auditores legis, inquit, iusti sunt apud Deum: sed factores legis iustificabuntur. Et Iacobus apostolus capite primo: Estote factores verbi, & nõ auditores tantum. Nam vt qui in speculo conspicit vultum suum, & labes, ac maculas nõ abluit, nec abstergere curat, sed vbi se intuetur, statim speculum relinquit, & recedit, rebus alijs studẽs, & ita mox obliuiscitur, qualis sit: sic qui Christi doctrinã audit, in illa cernit animæ suæ sordes, & quot næuis & maculis sit eius spiritualis facies contaminata & iniusta: at si ea non curat delere, quibus se videt respersum & inquinatum, sed relicta doctrina euangelica in mundi negotia solicitus incumbit, confestim ei ex animo excidit, qualem se viderit, suarumque macularũ eum capit obliuio. Id voluit idem apostolus significare, cùm dixit: Si quis auditor est verbi, & non factor, hic cõparabitur viro consideranti vultum natiuitatis suæ in speculo: considerauit se, & abijt, & statim oblitus est qualis fuerit. Illud etiam secundi Regum capi. 21. Seruiuit immũdicijs, quibus seruierat pater eius: est ab hoc verbo: quod potest etiã verti: Coluit idola, quæ pater eius coluerat. Et illud Iudicum 10. Dimiserunt dominum, & non coluerunt eum: potest transferri: Et non seruierunt ei. Vel, & nõ sacrificauerũt ei. Et quia verbum hoc significat sacrificare & facere, inde effectum est, vt in literis diuinis sępe idem sit facere, quod sacrificiũ offerre. Exodi capit. 10. vbi editio vulgata habet: Sacrificate Deo vestro: pro sacrificate est in Hebræo hoc idem verbum. Pro quo alij aiunt posse transferri: Facite Deo vestro. Sed tũc facere idẽ est quod immolare. Leuitici quintodecimo loquens diuina scriptura de columbis bis immolandis à sacerdote ait: Qui faciet vnum pro peccato, alterum pro holocausto. Hoc est, qui sacerdos sacrificabit Deo duos colum bos, vnum in hostiam pro peccato, qui non cremabitur totus, alterum in holocaustum, qui totus cõburetur. Et capite 23. Facietis hircum pro peccato. Et libro 3. Regũ capite 18. dicebat Elias: Ego faciam bouẽ alterum. Et paulo pòst: Eligite vobis bouem vnum, & facite. Et apud Ezechielem 43. Septem diebus facies hircum pro peccato cõtidie. Et apud Ieremiam 7. Vt faciant placentas reginæ cœli. Hoc est, vt offerant & sacrificent placentas Lunæ, quã gentes idolorum cultrices reginam cœli vocabant. In omnibus his locis vtitur sancta scriptura hoc verbo facere pro sacrificare. Hoc schemate & modo loquẽdi vsus est dominus Iesus in cœna, vbi apostolis, & per eos sacerdotibus noue legis dixit in euangelio authore Luca capite 22. Hoc facite in meam commemorationem: quæ verba citat diuus Paulus in epistola priore ad Corinthios capite 11. Nam admirabile eucharistiæ sacramentum est sacrificiũ: & res illa diuina quæ missa vocatur, sacrificium quidem est. Ac vocabulum hoc, missa, non Latinum est, nec Græcum: sed Hebraicum, quo semper vsa est ecclesia Latina à tempore apostolorũ, qui Hæbræi erant: & sacrificium significat atque oblationem Deo factam, vt in verbo mas in libro radicũ Reuchlinus rectè obseruauit. Ex quo eorum hereticorum colliges cæcitatem, qui rem diuinam aiunt esse missam, sed nõ sacrificium: cum missa idem sit quod sacrificium. Nec solùm in literis diuinis, sed etiam in humanis facere accipitur pro sacrificare. Nã Vergelius Latinorum poetarum princeps in tertia ecloga ita: Cùm faciam vitula pro frugibus, ipse venito. Ac si dicat: cùm pro fugibus vitulã sacrificauero. Ita locum illum Macrobius Aurelius libro tertio Saturnalium interpretatur. Et nostra hac memoria Georgius Vuicelius in tractatione idiomatum linguæ sanctæ, Reuchlinus in libro radicum, Laurẽtius Villauincentius in libro de phrasibus sacræ scripturæ. Hi omnes facere pro sacrificare in loco illo Vergilij explanarunt. Sed & Marcus Tullius cui fuit sine vlla controuersia palma eloquentiæ reseruata, in oratione pro Murena accipit facere pro sacrificare, cùm ait: Nolite à sacris patris Iunonis sospitæ, cui, omnes consules facere necesse est, domesticum & suum consulem potissimum auellere. Est quidam liber Hebraicus, quem in Arabicum sermonem vertit Abem Vahasia, qui inscribitur de factione Aegyptiorum. Et quoniã verbum Hauadh quod significat facere, & sacrificare, significat etiam colere, vt ostendimus, appellatur liber ille à nonnullis, De agricultura Aegyptiorum: ab alijs verò: De seruitute Aegyptiorũ: cùm sine dubitatione liber ille tractet de Aegyptiorum sacrificio. Qua re rectè à quibusdam: De factione Aegyptiorum inscribitur: hoc est de sacrificio: si quidẽ facere idem est interdum quod sacrificare. Ex quo colliges non solùm facere accipi aliquando pro sacrificare, sed factionem pro sacrificio. Cùm autem verbum Hauadh tot habeat significationes, in hoc tamen loco accipitur tantùm pro facere, quod est conflare & fabricare. Rex enim Nabuchodonosor per opifices arte fingendi præstantes statuam auream sibi similẽ fecit, quam in campo Duram sibi collocauit. Potest nihilominus verti locus hic: Nabuchodonosor rex coluit statuam. Vel sacrificauit statuę. Sed communis versio quæ appellatur editio vulgata, est omnibus præstantior lectionis nitore, sententiarum veritate, grauitatis amplitudine: quod facilè, perspicies, si versiones omnes ad fontem reuocaueris, & veritatem claris oculis inspicere volueris.

Reuchl. *Vergili.* *Macro.* *Vuiceli.* *Reuchl.* *Villaui.* *Tullius.* *Vahasi.*

Statuam auream. Pro statua est in Chaldæo צלם Tselem. Pro quo Hebræi scribunt צלם Tselem. Vtitur sacra scriptura vocabulo hoc capite 1. Genesis: pro quo noster Latinus interpres vertit imaginem, cùm ait: Faciamus hominem ad imaginẽ & similitudinem nostram. Et paulo pòst: Creauit Deus hominem ad imaginem, & similitudinem suam.

suam. Ad imaginē Dei creauit illum. Sed in quo hæc consistat imago, est explanatu difficilimum. Diuus Ambrosius in libro de dignitate humanæ cōditionis hæc verba scripta reliquit. Sicut Deus vnus est semper, vbique totus, omnia viuificans, mouens, & gubernans: sic anima in suo corpore vbiq; tota viget, viuificans illud, mouēs, & gubernās: tota in minimis mēbris, & tota in maximis. Et sicut Deus est vnus in essentia, & trinus in personis: ita anima est vna in substantia, & trina in potentijs. Et sicut ex patre generatur filius, ex patre & filio procedit Spiritus Sanctus: ita ex intellectu generatur voluntas, & ex ijs ambobus procedit memoria. D. August tertio de Genesi ad literam: In eo, inquit, factus est homo ad imaginē Dei, in quo irrationalibus animātibus antecellit. Id enim est ipsa ratio, vel mens, vel intelligentia. Diuus Cyrillus ait, ideo hominē dici factum ad imaginem Dei, quia est capax bonitatis, iustitiæ, & sanctitatis: quarum virtutum appetitionem Deus indidit illi. Idem ferè inquit Eusebius Cæsariensis. Gennadius hanc, Dei imaginem asserit in prouidentia consistere. Chrysostomus, Theodoretus, Seueranus, & post eos Iacobus Vitodurensis in tractatione de tropis vtriusq; testamēti aiunt hanc Dei imaginem positam esse in dominio, & potestate, & principatu. Nam volēs Deus hoc significare ait: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: & præsit piscibus maris, & volatilibus cœli, omnique reptili, quod mouetur in terra. Aspicis igitur esse hominem principem omnium, quæ sunt super terram: & hac in re Deo similē, cui omnia subiecta sunt. Ac quanuis mulier sit hac in re ad Dei imaginē creata, quia tamen viro subiecta est, non autem vir ei ideo diuus Paulus non illam, sed virum vocat Dei imaginē, cùm in priore ad Corinthios capit. 11. ait: Vir non debet velare caput, quia imago & gloria Dei est. Vbi per capitis velamen quod mulier debet habere, non autē vir, subiectionem significauit. Fortasse ideo homo dicitur ad imaginem Dei creatus, quia sicut Deus in seipso colligit & vnit totam perfectionem substātiæ rerum, vt omnium principium: ita homo, quanquam aliter, ad integritatem suæ substantiæ omnes mūdi cōtinet naturas, vt omnium medium. Proclus enim in Timæū Platonis: In homine, inquit, sunt omnia particulariter, quæ vniuersaliter in mundo sunt. Hac ratione ductus Trismegistus: magnum, inquit, ô Asclepi miraculū est homo. Sunt qui dicant Deum in principio creationis mundi sumpsisse figuram hominis, quia futurum erat, vt cùm veniret plenitudo tēporis, nostram assumeret humanitatem. Ideo dixisse: Faciamus hominē
Cal. 4. ad imaginem & similitudinē nostram. Non quòd
Gene. 1. Deus sit corporeus, sed quòd tunc acceperit hu-
Gene. 2. manam figuram, in qua postea apparuit Adæ. Ita-
& 3. que hi ponunt hanc imaginem in corpore, plerique verò alij in anima. Epiphanius libro tertio cōtra hæreses ait esse in homine imaginem Dei, sed vbi sit, seipsum nescire: atque soli Deo cognitum esse. Hæ sunt magnorum virorum opiniones, quas tibi refero; quarum eam poteris eligere, quæ tibi visa fuerit præstantior. Illud est certum, vocabulum Tselē pro quo noster interpres
Gene. 1. in Genesi transtulit imaginem, esse hoc, pro quo hoc Danielis loco vertit statuā. Pro quo Theod. habet: εἰκόνα: hoc est imaginem siue statuam. Accipitur etiam imago pro re fluxa & caduca, nihil solidi expressique habente: vt psalmo 38. In imagine pertransit homo: Hoc est, vitā degit in perpetua mutatione, non tanquam firma natura: sed vt figura picta, aut vmbrata. Vel sic: Semper homo transit, & mutat statum, aut vitam, etiamsi imaginem non mutet: instar fluminis, quod cùm sit in perpetuo fluxu, non amittit tamen imaginē suam. R. Ionah, & R. Ioseph aiunt vocabulum hoc, pro quo noster interpres vertit imaginem, tenebras etiam significare, & caliginem. Quam ob causam vertunt: In tenebris pertransit homo. Multa enim nescit, & longè sæpe fallitur opinione. Significat præterea statuam & simulachrum: vt cap. 11. libri. 4. Regum: Imagines Baal contriuerunt. Et hoc Danielis loco.

Ad congregandos Strapas, magistratus, & iudices. Pro satrapis habet Theodotio cōsules. Pagn. magnos principes. Pro magistratibus vertit Pagninus pontifices summos, Theodotio nobiscū magistratus. In Chaldæo est סגניא Signaia. Vocabulum Hebraicum est סגן Sagan, quod significat, eos qui rempublicam gubernandam susceperūt, siue in rebus ad corpus, siue ad animam pertinētibus. Eo vtitur Esaias cap. 41. vbi de Christo loquens ait; Adducet magistratus quasi lutum: & velut plastes cōculcans humum. Acsi dicat: Conculcabit impios principes, sicut figulus, qui lutū siue argillam pedibus conculcat. Vbi per magistratus intelliguntur etiam sacerdotes, qui cupiditate, auaritia, cæterísq; vitijs contaminati Christum calumniabantur. Significari autem nomine hoc magnum sacerdotem indicat Pagninus in Thesauro. Inde Berosus libro deflorationū Chaldaicarum secundo hæc verba literis mandauit: Primum dixerunt Ogygisam Sagan, id est illustrē sacrorum pontificem Noam Dysir.

Et præco clamabat. Pro clamare in Chaldæo est קרא Care. Verbum est קרא, quod significat vocare, inuocare, clamare, accidere, legere, euacuere, prædicare, occurrere. Illud Esaiæ 31. Cùm occurrerit ei multitudo pastorum, à voce eorum non formidabit, potest etiam verti: Cùm acclamauerit ei multitudo pastorum. Sequitur enim. A voce eorum nō formidabit. Illud etiam Prouerbiorum 27. Qui retinet eam, quasi qui ventum, & oleum dexteræ suæ euacuat: potest trāsferri: Qui cohibet eam, quasi qui cohibet ventum: & oleo dexteræ suæ occurrit. Vt sit sensus: difficile est mulierem iracundam rixis ac iurgijs deditam refrenare: nam, qui conatur eam continere, cùm est furore concita, perinde frustra laborat, ac ille, qui dat operā, vt ventum retineat, ne effluat, & pretioso vnguento occurrit, ne suauem odorē emittat. Per oleum dexteræ vnguentū intellige amabile. Nulla enim pars corporis est nobis amabilior dextera. Eam ob causam Iacob vltimum filium suum quem vnicè dilexit, Beniamin hoc est filium dexteræ vocauit. Potest nihilominus ver- Gene. 31.
siculus ille hunc habere sensum. Difficile est mulierem impetu iracundiæ commotam domare: non secus quàm si quis vellet ventum cohibere: sed qui eam moderari voluerit, euacuet à dextera sua oleum lenitatis, eámque duriter castiget.

Vel

Vel ita. Qui eam nititur ducere in gyrum rationis perdit operam & oleum: est enim eius lingua vt oleũ in manu, quod tametsi restringatur, exit tamen: sic illa quanquam retineatur, euacuat tamen, & erumpit. Pro euacuat existimãt quidam posse verti clamat. Diximus enim verbum hoc significare clamare. Et tunc est sensus: Qui retinet mulierem effrenatam, similis est volenti retinere ventum, ne efflet, & vnguentum odoriferum, ne oleat: clamat enim oleum pretiosum vi odoris sui, quo se prodit, & perspicuum reddit. Perstat in metaphora mulieris iracundæ, quæ solet clamare: tribuit vnguento, quod erat tribuendum mulieri.

In hora qua audieritis sonitum tubæ. Theodotio habet: Quacunque hora audieritis vocem tubæ. Pagninus: Tempore quo audieritis sonitum cornu. Potest verti: Cum primum audieritis sonum buccinæ. Pro sonitu est in Chaldæo קל Cal, Vocabulum Hebraicum est Col, quod significat vocem, sonum, tonitruum, clamorẽ. Eo vtitur Moses capite Genesis 3. cùm ait: Cùm audissent vocem domini Dei deambulãtis in paradiso ad auram post meridiem, abscondit se Adam & vxor eius à facie Domini. Vnus enim ex peccati effectibus est fugere Deum. Possunt verti verba illa: Cùm audissent sonum domini Dei deambulantis in horto. Fortasse vox illa non erat verborum, quæ lingua efficeret, & distincta redderet: sed sonitus deambulationis strepitum efficientis, qui in horto illo amœnissimo resonabat. Nam capite sexto libri quarti Regum scriptum est: Sonitus pedum domini eius post eum. Vbi pro sonitu est idem vocabulum. Probabile tamen est Deum locutum aliquid fuisse, quo audito se parentes nostri fugæ mandarunt. Nam paraphrasis Chaldaica habet: Audierunt vocem verbi Domini Dei. Vox Domini accipitur aliquando pro Euangelij prædicatione: vt psalmo 28. Vox Domini super aquas: Deus maiestatis intonuit, Dominus super aquas multas. Aquæ multæ sunt populi multi, vt D. ait Ioannes capite decimoseptimo Apocalyp. Potest vox illa super aquas de voce patris cælestis intelligi super Iordanis aquis audita. Nam baptizatus Iesus, vt verbis vtar Euangelistæ, cõfestim ascẽdit de aqua: & ecce apperti sunt ei cæli: & vidit spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super ipsum. Et ecce vox de cælis dicẽs: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Hæc Matthęus capite 3. Ascendit Iesus ex aqua secum quodammodo demersum educens ac efferens mundum. Et vidit aperiri cælum, quod Adam concluserat ob peccatũ. Et vox patris diuinitatem Christi ostendentis in aquis intonuit. Sunt, qui per vocem Domini super aquas explanent magna tonitrua super nu-
Psal. 76. nubes, iuxta illud diuini psaltis: Vocem dederũt nubes. Et quod paulo pòst sequitur: Vox tonitrui tui in tota hoc est in sphæra cælesti. Vel in aere qui cælum dicitur vbi fiunt tonitrua.

Sonitum tubæ. Pro tuba est in Chaldæo קרנא Carna. Vocabulum Hebraicum est קרן Ceren, quod significat Buccinam, siue tubam corneam, & ipsum cornu: & per translationem regnum, robur, vires, fortitudinem, gloriam, potestatem. Ex quo efficitur, vt abscindere alicui cornu sit fortitudinem ei debilitare, vires infringere, & gloriam auferre: vt apud Ieremiam 48. Abscissum est cornu Moab. Contrarium verò est extollere cornu: vt libro primo Regum capite secundo: exaltatum est, inquit Ana, cornu meum in Deo meo. Ac si dicat: illustris reddita est gloria mea non in mundi vanitate, sed in Deo meo, qui mihi suppeditauit syluam gloriandi. Metaphora est ab animalibus cornigeris desumpta, quæ in cornibus robur habẽt, fortitudinem, & gloriam. Ea vtitur Zacharias, cùm ait Lucæ primo: Erexit cornu salutis nobis. Vbi per cornu salutis intelligitur fortitudo salutaris & gloria vtilitatem afferens animorum. Vel regnum Christi, qui est salus nostra. Solebant enim reges oleo ex cornu perungi. Accipitur pro splẽdore siue radio, quod 1. Reg. 9. & 10.
instar cornu esse videatur. Vnde cornutum idem est quod splendidum. In hanc sumitur significationem Exodi trigesimoquarto: Ignorabat Moses, quòd cornuta esset facies sua ex consortio sermonis Dei. Radios enim lucis emittebat. Id intelligẽs Onchelus paraphrastes Chaldaicus trãstulit: Moses autem nesciebat, quòd multiplicatus esset splendor gloriæ vultus sui, cum loqueretur cùm Deo. At vbi Moses cognouit faciem suam ob admirabilem splendorem metum afferre Israelitis, eam texit velo, quòd auferebat in tabernaculum ingressurus. Nolebant eum Hebræi Exod. 34.
videre, quia ob Dei familiaritatem radijs micabat. 2. Cor. 3.
Hæc est mundi conditio, non posse eos intueri, qui iustitiam & pietatem colẽtes, diuinarúmque rerum mysteria contemplantes vitam cælestem imitantur. De illis Mosis splendoribus interpretantur nonnulli illud Habacuch tertio: Et cornua in manibus eius. Hoc est, & splendores fuerunt Mosi manibus eiusdem Domini: id est, Deo ita agente. At multo rectius de Christo Domino locus ille explanatur. Vaticinatus est enim diuinus ille vates fore, vt seruator noster se in crucis ara hostiam pro nobis constitueret, vbi ipsius crucis cornua seu latera manibus teneret. Ac si diceret: Tanto amore salutis hominum erit incensus, vt non tam ipsa cornua crucis eius manus teneant, quàm ipse manibus teneat illa. Vel per cornua in manibus significantur splendores in operibus Christi. Perspicuum est enim per manus opera significari, quæ debent luce virtutum splendere. Et licet ceren significet splendorem, & alia multa, vt diximus, hoc tamen Danielis loco pro buccina siue tuba cornea accipitur.

Quis est Deus, qui eripiat vos de manu mea? Theodotio habet: Quis est Deus, qui liberet vos de manibus meis? Alij: quis est Deus, qui eruat vos à potestate mea? Quæ omnia in idem recidunt. Pro manu est Chaldæo ידי Iedhai. Vocabulum Hebraicum est יד, Iadh, quod manum significat, & potestatem, & seruitutem. Vnde dare manus Latinè est subiectionem subire: vt apud Ciceronem. Ad extremũ dat manus, & vinci se patitur. Eripi de manu alicuius est de potestate eius, aut seruitute liberari: vt Exodi secundo: Eripuit de manu Pharaonis. Iudicum sexto: Liberabis Israel de manu Madian. Lucæ primo: De manu inimicorum nostrorum liberati seruiamus illi. Significat etiam vaticinationem: vt apud Ezechielem primo: Facta est super eum ibi manus Domini.

Præterea habet alias significationes, de quibus primo capite disseruimus. Illud est obseruãdum, esse aliquem in manu Domini, vel teneri manu Dei, esse gratiam habere, vel gratum Deo esse. Etsi Deus est incorporeus, solet tamẽ diuina scriptura more loquens humano tribuere illi manus: vt capite Sapientiæ tertio: Iustorum animæ in manu Dei sunt. Et Amos capite septimo: Ecce Dominus, inquit, stans super murum litum, & in manu eius trulla cæmentarij. Vbi pro manu est in Hebræo vocabulum nostrũ Iadh: & pro trulla cęmentarij est vnicum nomen, nempe אנך Anac, quod non solùm trullam cæmentarij significat: sed etiam perpendiculum. Quare potest etiam locus ille verti. Et in manu eius perpendiculum plumbeum. Solent enim cæmentarij, & ædificatores perpendiculo vti ad perspiciendum, sit ne murus rectus, & ad amussim constructus, an nõ. Est instrumentum illud linea habens plumbeum celindrum paruum appensum, quò à summo ad imum æqualitatẽ ædificiorum fabricatores perpendunt. Describit diuinus vates filium Dei, vt architectum, qui venturus erat ad magnificum ecclesiæ templum ædificandum. Habet autem in manu trullam, vt vitæ nostrę foramina, rimas, defectiones à recta rationis præscriptione auersas resarciat, instauret, & reficiat: & perpendiculum, vt nostra corrigat flagitia. Vt enim murorum vitia si quam in partem se inclinent, corriguntur ad perpendiculum: sic scelera seueritate iustitiæ emendantur. Vult Deus, vt ædificium vitæ nostræ sit ad normam suæ volontatis constructum. Hæc est huius loci intelligẽtia, si perpendiculum legas cum multis: & trullam cæmentarij cum editione vulgata, quæ est verissima & integerrima. Sed mirabilis quidem est septuaginta interpretum hoc loco translatio: ita enim habent: κὴ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ἀδάμας. Hoc est, Et in manu eius adamas. Adamas in singulari ꝓ numero posuerũt multitudinis, more sacrarũ literarũ: diuus enim Hieronymus lib. 2. aduersus Iouinianũ, & diuus Augustinus libro 5. de Genesi ad literam cap. 10. & in explanatione in psalmum 108. aiunt vti aliquando diuinam scripturam singulari numero pro plurali. Qui sunt hi adamantes, quos Deus habet in manu sua, nisi viri iusti constantes, qui propter ipsum Deum cruciatus, & contumelias, calamitates, exilia, mortem acerbissimã tolerantes ferunt? Ezechieli viro firma ac stabili virtute ornato, omni nobilitate & sapientia pręstanti dixit Deus: vt adamãtem, & vt silicem dedi faciem tuam: ne timeas eos. Hieronymus in caput septimum Zachariæ: Adamas, inquit, lapis fortissimus adeò durus est, vt omnia metalla cõfringat, & ipse non confringatur ab vllo: vnde à Græcis ἀδάμας. Hoc est indomabilis dicitur. Et in caput septimum Amos transferens verba Xenocratis: Adamas, inquit, sui nominis lapis est, quem Latinè indomitum possumus appellare, quòd nulli cedat materiæ, ne ferro quidem. Nam si ponatur super incudem, & graui ictu feriatur mallei, antea incus & malleus vulnus accipiunt, quàm adamas conteratur. Et paulo pòst: Hic lapis durissimus & indomabilis solùm cruore hircorum dissoluitur. Idem ait Plinius libro 37. Vnde apud veteres erat adamas fortitudinis hieroglyphicũ authore Pierio Valeriano, ob eius indomitum robur, & insuperabilem vim. Nã vir fortis, & cõstans iniurias, ærumnas, & tormenta erecto ac inuicto animo subit: nulli calamitatum generi succumbit: nihil pro Christo intolerandum arbitratur. Nonne apostoli & martyres adamantes Indici fuerunt omnibus numeris absoluti? Nõne multi inueniuntur, qui Christi amore flagrãtes propter eum incredibiles sustinent calamitates, propter quem omnes procellas & tempestates ducunt esse subeundas? Inueniuntur quidem, qui non solùm stimulos dolorum, sed mundi fulmina contemnunt: & diuitias, magistratus, voluptates, & ea ad quę plerique mortalium aspirãt despiciunt, ac pro nihilo ducunt. Hi nunquam se huiusmodi calamitatib. obiecissent, nisi essent firmitudine roborati: ac nisi de Deo, & altera vita cogitassent. Sed intelligunt exiguum esse curriculum huius vitæ, & in altera immensum gloriæ: hanc esse fluxam & mortalem, alteram verò stabilem & æternam. Ac quanuis hic varijs premantur rerum aduersarum telis, nunquam tamẽ ego ęrumnosos illos ac infelices arbitrabor. Non enim magnitudo animi eorum torquetur, non firmitudo, non constantia, non vlla virtus: non denique animus ipse, qui virtutibus tanquam mœnibus septus expugnari non potest, nec torqueri, nec frangi. Quare nec periculis, nec minis, nec morte ipsa terrentur: imò non hircorum, sed proprio sanguine decorantur. His aiunt mortem esse terribilem, qui ducuntur mundi voluptatibus, non ijs, qui aspirant ad cœlestia, quorum laus emori non potest. Hi firmitudine ac fortitudine septi à vita potius, quàm à Christi charitate dimouentur. Videte Orĩetalem illum cœlestẽmque adamantem omnibus constantiæ gradibus munitum, apostolum Paulum aientem ad Romanos 8. Quis nos separabit charitate Christi? tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius? Quasi dicat: nihil horum. Et paulo pòst: Certus sum, quia nec mors nec vita, nec angeli, nec principatus, nec virtutes, nec instantia, nec futura, nec fortitudo, nec altitudo, nec profundum, nec creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Sed vnde viris pietate & iustitia præstantibus tanta prouenit fortitudo, tamque admirabilis constantia? Ex eo certè, quia eos Deus tenet manu sua. Hoc quidem est, quod ait diuinus vates Amos: Et adamas in manu eius. Et capite tertio libri Sapientiæ ait scriptura. Iustorum animæ in manu Dei sunt. Et capite primo Apocalypsis ait Ioannes de Christo loquens: Habebat in dextera sua stellas septem: hoc est multos iustos. Et ipse Christus apud Ioannem decimo: Nõ rapiet eos quisquam de manu mea. Inde manat firma illa, perpetua, & immortalis cõstantia nulla vi cruciatuum labefactata, nec conuulsa, qua illi sunt prædití, qui similes adamantibus præclaram eximiámque pulchritudinem adamarunt.

Similitudo. *Ezech. 3.* *Rom. 8.* *Amos 7.*

Species quarti similis filio Dei. Symmachus habet: Species autem quarti similitudo filiorũ duorum. At Septuaginta nobiscũ legunt. Pro filio est in

in Chaldæo בר Bar: quod vocabulum non solum Chaldaicum, sed etiam Hebraicum est. Significat filium, panem, frumentum, disciplinam, purum. Illud Dauidicum secundi psalmi: Apprehendite disciplinam: potest etiam verti: Apprehendite filium. Vel osculamini filium. Ita locum illum transfert. R. Abraham, & Sanctus Pagninus, & Antonius Flaminius, & Felix Pratensis. Inducit diuinus psaltes in illo secundo psalmo filium Dei has voces emittentem: Dominus dixit ad me: filius meus es tu: ego hodie genui te. Postea inuitans omnes ad cultum & venerationem ipsius filij Dei ait: Osculamini filium. Id est illum summa pietate colite, & cultu latriæ veneramini, vósque in eius seruitutem libentissimis animis dedicate. Solemus enim osculandis principum manibus nostram erga eos obedientiam significare. Hæc est illius loci interpretatio aperta quidem & perspicua. At Hieronymus vertit: Adorate pure. Hoc est enim in Hebræo נשקובר Naxecu Bar. Verbum Naxac significat osculari, apprehendere, armare, adorare: Bar autem purè significat, & purum vt diximus. Quare rectè transtulit Hieronymus. In cōmentarijs verò in psal. illum ait posse verti: Adorate filium. Et contra Rufinum: Armamini purè iuxta id quod apostolus ait cap. 13. ad Romanos: Induamur arma lucis. Et sexto ad Ephesios: Induite vos armaturam Dei. Et quinto prioris ad Thessalonicenses: Induti loricam fidei & charitatis. Et decimo posterioris ad Corinthios: Arma militæ nostræ nō carnalia, sed potentia Deo. Hoc est, ita per Dei gratiam sunt valida, vt possint omnes mundi munitiones euertere, & superare. Nihilominus tamen rectissimè verterunt Septuaginta: δράξασθαι παιδείαν. Hoc est, Apprehendite disciplinam: vt habet editio vulgata, quæ in psalmis est ex translatione Septuaginta ex Græco in Latinū sermonem desumpta. Hanc psalmorum versionem qua vtitur Romana sancta Ecclesia catholica, contendunt euertere hæretici nostri temporis, & suas inducere impietatum multis in locis, & errorum plenisimas. Nihil approbant, nisi quod ipsi fingunt, & quod ex turbidis Iudæorū fontibus hauriunt, quibus se dedicasse videntur. Et quia hoc loco nostra vulgata editio discrepat ab eorum versione, exclamant hic, & magnas excitant tragœdias, dicentes falsam esse communē versionem, quæ pro osculamini filium: habet: Apprehendite disciplinam. Non intelligunt cæci homines vocabula esse æquiuoca, & varias recipere interpretationes. Sed cur nostram calumniantur versionem, quæ rectissimè transfert Græcam? Ac cur Græcam, quæ rectissimè transfert Hebræam? Nam septuaginta interpretes fuerunt genere Hebræi, vtraque lingua, & Hebræa & Græca periti, virtutibus exculti, & à Deo in sacris libris vertēdis illuminati. Et non solùm illi, sed etiā paraphrasis Chaldaica habet: Apprehēdite disciplinā. Dixerat paulo anteà diuinus ac regius vates: Erudimini, qui iudicatis terram: nunc idē repetit alijs verbis, sed idem ad maiorē attentionē significantibus. Acsi dicat: Recipite Christi doctrinā, & euangelicam philosophiam: ne irascatur ipse Messias verus Deus, & verus homo, & errantes, ac declinantes à via recta proijciat in pœnas æternas. Aspicis vulgatam nostrā editionē illustrē habere intelligentiā de Christi Dei nostri euangelica doctrina apprehendenda & amplexāda: Quare non est, cur eam contēnāt & vituperent vani homines, cùm sit vera, & iuxta sacri concilij Tridentini decretum ea sit authentica: eamq; ob causam alijs omnibus versionib. anteposita. Possunt quidem ex Hebraica ac Græca veritate alij aliquādo sensus depromi, & hauriri veri, salutares, & excellentes: & ex pleno fonte mirabiles riui deduci atque deriuari. At non ideo est dicendum, falsam esse antiquam nostram editionem vulgatam: quæ omnibus alijs est verior, grauior, illustrior, & præstantior. Sed quoniam vocabulum hoc bar panem significat, vt diximus, & triticum, iuxta illud Genesis 41. Tanta fuit abundantia tritici, vt arenæ maris coæquaretur: potest rectè verti locus hic psalmographi: Adorate panem: nimirum illum, qui de se ait apud Ioannem sexto: Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi. Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Et paulo pòst: Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Vides admirabilem de sancto eucharistiæ sacramento vaticinationem. Est enim totus Christus in illa hostia consecrata sub specie panis: nā panis materialis ex vi verborum consecrationis transsubstantiatur in Christi corpus, quod illic continetur, non nobis visibile, sed ipsum quidē inuisibile sub visibili panis speciē. Vt ad elementum panis & vini accesserit verbum, fit sacramentum. Et fit, vt Chrysostomus ait, transmutatio: & vt Theophylactus, transelementatio: & vt diuus Thomas, conuersio supernaturalis: & vt in sancto ac magno Lateranēsi cōcilio definitū est, fit transsubstantiatio panis & vini in corpus, & sanguinem domini nostri Iesu Christi. Ac vt verbis vtar Ioānis Damasceni: non est figura corporis & sanguinis Christi, sed ipsum corpus domini deificatū, ipso domino dicente: Hoc est corpus meū: non figura corporis, sed verū corpus: non figura sanguinis, sed verus sanguis. Itaque in hostia consecrata iam non est panis terrenus, sed panis cœlestis: de quo ait apostolus in priore ad Cor. 11. Quicunque manducauerit panem, & biberit calicem domini indignè, reus erit corporis & sanguinis domini. De eo ait Cyprianus in sermone de cœna domini: Panem angelorum sub sacramento manducamus in terris, eundem sine sacramento manifestius edemus in cœlis. De hoc admirabili sacramēto infiniti scripsēre doctores, quorum multos recenset Hosius vir & sapientia & virtute admirandus tomo primo confessionis catholicæ, & Garetius religione & eruditione insignis in libro, quem edidit de veritate corporis Christi in eucharistiæ sacramento præsentis. Et quia vocabulum bar præter hæc significat firmamentum, transtulerunt Septuaginta locū illū psal. 71. Erit firmamentū in terra in summis montium: quæ verba de Messia, de quo ibi loquitur diuinus vates, intelligūtur. Vbi pro firmamento est bar in Hebræo. Quare potest verti. Erit panis in terra in capitib. montiū. Vt sit sensus: Erit in terra panis cœlestis in hostia cōsecrata, quæ ostēdetur populo in sacrificio missæ super capit. sacerdotum Sacerdotes enim ob dignitatis altitudinē mon

montes appellantur. Non solùm Christiani catholici, sed etiam nonnulli ex Hebræis huius sacrosancti sacramenti veritatem asseruerunt. Hi sunt, R. Moses Hardasan in psal. 136. R. Cahana in caput Genesis 49. R. Iudas in caput vigesimũ nonum Numerorum. R. Simeon in psal. 136. R. Ionathas in libro collectionum. Hi extiterunt ante aduentum Christi, & astruxerunt fore, vt iuxta diuinas scripturas Messias esset cibus cœlestis, qui in quodam sacramento, & admirabili sacrificio sub speciebus panis & vini contineretur.

Argumentum capitis IIII.

Epistola Nabuchodonosoris, in qua ipse narrat somniũ quod ei Daniel explanauit, de amißione regni, & habitatione cum bestiis, de eius in regnum restitutione, & de gratiis, quas Deo agit ob immortalia beneficia, quæ ipse Deus in illum contulerat, digna quidem, de quibus nec ille, nec ætas vlla conticescat.

CAPVT IIII.

A EGo Nabuchodonosor quietus eram in domo mea, & florens in palatio meo: somnium vidi, quod perterruit me: Et per me propositum est decretum, vt introducerentur in conspectu meo cuncti sapientes Babylonis, vt solutionem somnij indicarent mihi. Tunc ingrediebantur arioli, magi, Chaldæi, & aruspices: & somnium narraui in conspectu eorum: & solutionem eius non indicauerunt mihi: donec collega ingressus est in conspectu meo Daniel, cui nomen Baltassar, secundum nomen Dei mei, qui habet spiritum deorum sanctorum in semetipso: & somniũ corã ipso locutus sum. Baltassar princeps ariolorum quoniam ego scio, quòd spiritum sanctorum deorum habeas in te, & omne sacramentum non est impossibile tibi: visiones somniorum meorum quas vidi, & solutionem earum narra. Visio capitis mei in cubili meo. Videbam: & ecce arbor in medio terræ: & altitudo eius nimia. Magna arbor, & fortis, & proceritas eius contingens cœlum: aspectus illius erat vsque ad terminos vniuersæ terræ. Folia eius pulcherrima, & fructus eius nimius: & esca vniuersorum in ea. Subter eam habitabant animalia & bestiæ; & in ramis eius conuersabantur volucres cœli: & ex ea vescebatur omnis caro. Videbam in visione capitis mei: & ecce vigil & sanctus de cœlo descendit: clamauit fortiter, & sic ait: Succidite arborem, & præcidite ramos eius: excutite folia eius, & dispergite fructus eius: fugiant bestiæ, quæ subter eam sunt, & volucres de ramis eius. Veruntamen germen radicum eius in terra sinite: & alligetur vinculo ferreo, & æreo in herbis, quæ foris sunt: & rore cœli tingatur: & cum feris pars eius in herba terræ. Cor eius ab humano commutetur, & cor feræ detur ei: septem tempora numerentur super eum. In sententia vigilum decretũ est, & sermo sanctorum, & petitio, donec cognoscant viuentes, quoniam dominatur excelsus in regno hominum, & cuicunque voluerit, dabit illud: & humiliũ hominem cõstituet super eum. Hoc somnium vidi ego Nabuchodonosor rex: tu ergo Baltassar interpretationem narra festinus, quia omnes sapientes regni mei non queunt solutionem edicere mihi: tu autem potes, quia spiritus sanctorum deorum in te est.

EXPLANATIO.

Ego Nabuchodonosor quietus eram. Hoc est, cùm ego rex Babylonius in summo otio versarer cõquiescentibus bellis, & in aula mea ad eximiam gloriam florescentẽ, obiecta sunt mihi dormienti visa quædam, quæ me deterruerunt. Posuit nomen suum tunc in orbe terrarum illustre, vt firmius esset testimonium suum: & ita pateret veritatis monimentum. Hic incipit caput quartũ iuxta Hieronymi & Alberti magni commentarios, & communẽ bibliorum editionem. Nonnulli tamen illud incipiunt à verbis illis in fine tertij capitis positis. Nabuchodonosor rex omnibus populis: vt ibi obseruauimus.

Somnium vidi, quòd perterruit me. De eodẽ Nabuchodonosore dictum etiam capite secundo: Vidit somnium, & conterritus est spiritus. Somnijs turbabatur, quia mũdi felicitas & rerũ prosperarum, ludibria somnia sunt, quibus terremur. Non nobis res solidæ, sed vmbræ terrorem inferunt. Esse autem mundi opes, & vanitates somnia & vmbras, ostendimus 2. capite.

Cogitationes meæ in stratu meo. Hoc est, cogitationes, quæ ascenderunt in cor meum, dum in lecto meo iacerem. Et visiones capitis mei, id est visa in somnijs me permiscuerunt & exagitarũt. Insolita enim visa præsertim noctu solent admiratione, ac metu intuentes perterrere. Dicuntur autem visiones, quia etsi vna tantùm sit, multas tamen habet partes. Et dicuntur visiones capitis, quia tota visio fuit imaginaria: vis autem illa dicta imaginatiua à philosophis in capite est, in quo spiritus sunt animales & naturales, qui formas & similitudines rei visæ puriores vehunt.

Tunc ingrediebantur arioli. De his sapientum generibus, & nominibus disseruimus capitulo secundo.

Et solutionem eius non indicauerunt mihi. Non est mirum: nam vt capite secundo epistolæ prioris

ris ad Corinthios ait apostolus: quæ Dei sunt, nemo cognouit nisi spiritus Dei. Duobus Pharaonis famulis ob somnia quorum interpretatio eos latebat, tristibus dixit Ioseph: Nunquid non Dei est interpretatio? Scriptum est apud Esaiam 29. Perdam sapientiam sapientum, & prudentiã prudentũ reprobabo. Id quod refert diuus Paulus capite primo prioris ad Cor. Nescierunt sapientes Babylonis somnium regi interpretari: nec ipse illud intellexit, donec veniret collega Daniel, qui illud exposuit. Collega dicitur qui alicuius cum altero officij, aut dignitatis, aut potestatis est: aut in eodem habitat collegio: aut est alteri familiaris. Vocat rex Danielem collegã suum propter familiaritatem: & quòd cũ eo regnum gubernaret, Vel sapientum Babylonis collegã, quòd illis familiariter vteretur.

Gen.40.

Secundum nomen Dei mei. Hoc est ex nomine Dei mei. Acsi dicat: qui appellatur Baltassar, quemadmodum appellatur Deus meus. Ita eum in principio admiratus sum, vt nomẽ illius Dei, quem tunc præcipuè colebam, illi imposuerim.

Qui habet spiritum deorum sanctorum. Loquitur more gentilium, qui multos esse deos præditos sanctitate putabant. Vel per sanctos deos intelligit cœlestes illos spiritus, quos angelos vocamus. Diuus enim Paulus in epistola priore ad Corint. capite 8. deos pro angelis vsurpat, cùm ait: Etsi sunt, qui dicantur dij siue in cœlo, siue in terra: siquidem sunt dij multi, & domini multi: nobis tamen vnus est Deus. Dij multi in cœlis sunt angeli: in terra verò sunt viri iusti, & illustres: de quibus ait psalmographus: Ego dixi: dij estis, & filij excelsi omnes. At hi dicuntur dij per participationem quandam, & res creatæ sunt: creator autem est Deus per naturam. De eo dictum est Deuteronomij sexto: Deus vnus est: de illis vero psalm. 85. Non est similis tui in diis domine: & non est secundum opera tua. Psalm. 96. vbi nos habemus: Adorate eum omnes angeli eius: pro angelis est in Hebræo Elohim, quod nomen & deos significat & angelos. Hac ratione ductus vertit Hieronymus locum illũ: Adorate eum omnes dij. Vbi per deos intelliguntur angeli, non autem dij, de quibus dictum est psal. 95. Omnes dij gentium dæmonia.

Psal.81.

Et omne sacramentum non est impoßibile tibi. Hoc est, nullum est mysterium tam abstrusum & arcanum, quod tu non possis interpretari. Eam ob causam repete mihi somnium meum, accommodãs singulis eius partibus partes interpretatiõis.

In medio terræ. Hoc est, in ciuitate Babylonis, quæ iuxta Alfragani sententiam est in quarto climate. Cosmographi terram secundum latitudinem in septem partes diuisère, quæ climata appellantur. Ex quo colliges, quartum clima esse medium terræ habitabilis, in quo sita fuit Babylon. Quam ob causam arbor illa visa fuit in medio terræ. Non me fugit nostri temporis mathematicos terram in nouem climata diuidere, vt ait Petrus Apianus in libro cosmographico. Sed veteres astrorum periti septem duntaxat climata posuerunt. Hæc Babylon fuit quondam totius Chaldææ caput, regia Nabuchodonosoris. Fuit euersa à Cyro & Dario: & postea modo quodã instaurata: & vocata Seleucia, vt Strabo & Stephanus existimant: de qua nonnulla diximus in primum caput.

Magna arbor & fortis. Possunt verti verba hæc: Creuit arbor, & vires acquisiuit. Appellatur hæc arbor magna propter regni magnitudinem, & fortis, propter exercituum fortitudinem. Sequitur. Et proceritas eius contingens cœlum. Hoc potest ad Nabuchodonosoris superbiam & insolentiam referri: dixit enim, vt ait Esaias quadragesimoprimo: Ascẽdam super altitudinẽ nubiũ, similis ero altissimo. Hæc ingens arbor erat ipse Nabuchodonosor, foliorum tegmine, fructuúmque vbertate ornata: quæ excisa est, non euulsa, vt ei explicauit Daniel. Creuit, & ascendit in sublime ob rerum prosperarum affluentiam, vt insignior esset eius occasus: mundus enim arridet, vt sæuiat: extollit, vt deprimat: blanditur, vt fallat. Vidi impium super exaltatum, ait diuinus ac regius vates, & eleuatum sicut cedros Libani: transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & nõ est inuentus locus eius. Solent nanque potentes homines ex illustri & florente rerum statu in summas calamitates præcipitari. Illud est aduertendum tam apud Dauidem, quàm apud Danielem principes, & magnates cum arboribus comparari. Eodem modo apud Ezechielẽ capite decimo septimo loquens Deus de superbo Sedechia, & de humili Zorobabele: Scient, inquit, omnia ligna regionis, quia ego dominus humiliaui lignũ sublime, & exaltaui lignum humile. Et cap. 31. loquens de felicitate regis Assyriorũ comparat illum cum arbore altissima omnes alias proceritate superante. Sed in his duobus locis non solum principes, sed etiam alij homines arbores vocantur. Solet enim scriptura sacra homines arbores vocare: vt in euangelio: Omnis arbor quæ non facit bonum fructum, excidetur, & in ignem mittetur. Et alio loco: Fit arbor, ita vt volucres cœli veniant, & habitent in ramis eius. Et capite 7. Apocalypsis: Vidi quatuor angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent super terram, nec super mare, nec in vllam arborem. Quæ vt Victorinus ait, ad tempora Antichristi referuntur: quando angeli mali, & Antichristi satellites in omnibus quatuor orbis terrarũ partibus conabuntur cohibere euangelicos concionatores, ne aura salutaris doctrinæ mundũ per terram & mare significatũ recreent, nec homines nomine arborum intellectos erudiant Aristoteles in libris de anima hominẽ ait esse arborem inuersam: nam capillos capitis tanquã radices in superiorẽ partem protendens per eos accipit nutrimentum. Id quod non multò antè dixerat Plato. Porrò arbor radices habet in terra fixas, homo autem in cœlo: nã arbor ex terra, homo verò ex cœlo nutritur. Vnde de ecclesia dictum est 7. Cant. Comæ capitis tui sicut purpura regis iuncta canalibus. Hoc est capilli capitis tui pulchri velut purpura regis, tanquã radices accipiũt nutrimentũ à cœlestibus riuis. At vir pius & iustus arbori fœcũdæ similis est insitæ iuxta dulcia flumina, quorũ vberrimis aqs irrigatur, lætissimorũ fructuũ copia exornata, ad mirabiles enim fert virtutũ fructus, & illos quidẽ tẽpestiuos, semper virescẽs, nullos vnquã æstus reformidãs. Id significare volens diuinus psaltes: Erit

Psal.36.

Matt.3.

Erit, inquit, tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suũ dabit in tempore suo. Quam similitudinem Ieremias etiam capiti decimo septimo mandauit. Per arborem verò intellige palmam, iuxta illud psal. nonagesimiprimi. Iustus vt palma florebit. Vt illa tenuis incipiens ab imo contra aliarum plantarum naturam crescendo superius vastior efficitur, & quantò sublimior, tantò in altũ redditur latior, & robustior: sic viri pietate ac iustitia præstantes in terrenis, ac humanis artificijs & studijs debiles sunt, in cœlestibus fortes, semper in virtute proficiunt, & longius atque distantius se studiosos Dei exhibent, quàm seculi fuisse meminerunt. Ac vt arbor non solùm ad sui ornamẽtum & perpetuitatem fructus fert, sed etiam vt illis afferat alijs vtilitatem: sic illi fructuosi sunt: sed ita vt non solùm sibi, sed alijs quærant cõmoditates, in illis iuuandis occupati. Sed multi sunt velut arbores steriles, similes taxo venenatæ, qui excisi in ignem æternum proijcietur, vbi pœnas luent scelerum suorum. Iam enim, vt verbis vtar Ioannis Baptistæ apud Matthæum 3. securis ad radicem arboris posita est. Improbos homines flagitijs cõtaminatos appellat Iudas Thaddæus arbores autumnales, infructuosas, bis mortuas, eradicatas. Cùm enim vita priuantur impij, bis mortui sunt, quoniam & corporis, & animæ mortem subeunt, & in tenebras sempiternas relegantur. Vocantur autem autumnales, quia in fine autumni arbores non solùm carent fructu, sed etiam folijs. Nam nec fructum ferunt virtutum, nec folijs decori exterioris ornantur. Sunt nonnulli folijs quidem vanæ ostentationis exterius tecti, sed omni vera honestate spoliati: solidæ probitatis germanæque iustitiæ vim nullam tenent, vmbra tantùm, & simulatis imaginibus vtuntur. Hi sunt arbore illa significati, de qua ita ait Matt. 21. Videns Iesus fici arborem vnam secus viam, venit ad eam: & nihil inuenit in ea nisi folia tantùm. Et ait illi: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum. Et arefacta est cõtinuò ficulnea. Nomine foliorum simulatio virtutis, & honestatis venditatio intelligitur: per fructus autem quibus arbor illa carebat, solida bonitas, & absoluta ratio significatur. Itaque illa designantur illi, qui sunt artificio simulationis eruditi, qui cùm maximè fallunt, id agunt, vt boni viri esse videantur. At nos ita debemus actiones nostras ad certam rationis normam dirigere, vt possimus cum fructuosis & excellentibus arboribus comparari. Sed opus est, vt animi humilitatem colamus. Nam quemadmodum arbores quantò profundiores mittunt radices, tantò altius crescunt: sic nos quantò submissiores fuerimus per humilitatem, tantò erimus altiores per virtutem. Et vt arbor in terra fixa est stipite, sed ramis tendit in sublime: sic nos existentes corpore in terra ascensuri sumus animo in cœlum, vbi nostræ cogitationes sunt figendæ ac locãdę. Et ita de nobis dicetur. Et proceritas eorum tangens cælum: quod hoc loco dicitur de Nabuchodonosore: sed multo aliter: nam de illo dictum est propter eius superbiam & arrogantiam: de nobis autem dicetur propter humilitatem, & humanarum opum despicientiã. Ille vanis, ac fluxis rebus ducebatur: nos autem ad cælestes æternasque sumus aspiraturi.

Similitudo. *Simile.* *Similitudo.* *Similitudo.*

Aspectus illius erat vsque ad terminos vniuersæ terræ. Erat hæc arbor insignis in omni terra Chaldææ. Vel orbe terrarum. Acsi dicat: Nulla erat in mundo regio, nulla natio, in qua non esset huius arboris notitia. Hyperbolica locutio est. Sequitur. Folia eius pulcherrima. Hoc est exteriora eius ornamenta valde visenda, ac decora erant, vt vestes, aulæa, vasa aurea & argentea, signa, tabulæ, tecta marmorea ebore, & auro fulgentia, equites, satellites, & alia huiusmodi. Fructus sunt opes, tributa, regna, & imperia: quæ omnia viri sapientes in bonis rebus, aut expetendis nunquã esse duxerunt. Transeunt enim, vt in libro Sap. scriptum legimus, sicut vmbra, & sicut nuncius præcurrens, & tanquam nauis, quæ pertransit fluctuantem aquam cuius cùm præterierit, non est vestigium inuenire. Vnde Dauid Psal. 61. Diuitiæ, inquit, si affluãt, nolite cor apponere. Et psal. 48. Relinquent alienis diuitias suas: & sepulchra eorum domus illorum in æternum. Et Christus Deus noster apud Matt. 6. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra. Solent enim diuitię & exteriora ornamenta prætiosa nocere, nisi prudẽtia, & mortis memoria adhibeatur. Palma non crescit, nec lætos edit fructus in terra fertilib. & pingui: gaudet terra leui, sabulosa, nitrosa, & infrugifera authore Plin. lib. 13. naturalis historiæ. At vbi terra pinguis est, aspergunt coloni salem non longè à radicibus surculi, vt ait idem Plin. Et Palladius ait oportere iuxta eius radices non solùm mittere salem, sed cinerem. Eodem modo homo in rerum prosperarum fœcunditate, & mundi fertilitate satus, diuitiarúmque affluentia nutritus nec fertur in contẽplationis excelsitatem, nec fruges fundit virtutũ, nisi sibi adhibeat salem prudentiæ, quo diuitias dispenset, ac disponat: & cinerem memoriæ mortis, quo in gyrum rationis & doctrinæ ducatur, vt sibi consulat, finem suum perspiciat, & rerum humanarum varietatem, interitúmque intueatur. Eam ob causam præcipiebat Deus cap. 2. Leuitici, vt in omni sacrificio offerretur sal: quo, vt ait cap. 4. ad Col. Apostolus, sermo noster est condiendus. Quibus in locis per salem prudentia significatur. Et cap. 27. Exodi fuit à Deo decretum, vt fierent lebetes ad suscipiendos cineres: hoc est, vt animos ad mortis memoriam præpararemus. Vnde Ecclesiasticus: In omnibus, inquit, memorare nouissima tua: & in æternum non peccabis, Et ita nõ tibi folia pulcherrima nocebunt.

Sap. 5. *Similitudo.*

Esca vniuersorum in ea. Hoc est, omnia animalia pomis huius arboris vescebantur. Et subter ea habitabant animalia & bestiæ. Id est, omnes homines vmbram eius requirebant, siue essent simplices per animalia intellecti, siue feroces cũ bestijs comparati. Vel per animalia, & bestias indifferenter homines intelliguntur.

In ramis eius conuersabantur volucres cæli. Aues aeris in ramis eius concinebant, quiescebant, volitabant. Solent enim aues in arboribus cubilia sibi, nidósque construere, eósque molissimè substernere. Poteris per volucres adulatores intelligere: vel homines leues: & mẽdaces: vel q dediti vanitatibus affectant opes & dignitates: vel eos, qui

qui sunt alta mente prædití in sublime volantes. Accipi aues & alia animalia pro hominibus est in diuinis literis satis visitatum. Capite 11. Leuitici vbi Deus tractat de auibus, cæterísque animantibus non comedendis. ait Eusebius Cæsariensis libro octauo de præparatione Euangelica illic per volucres & animantes homines significari. Quod probat authoritate Eleazari, & Aristei. Id quod Deus ait Deuteronomij vigesimo quinto. Non alligabis os boui trituranti: diuus Paulus cap. 9. prioris ad Corinthios, & quinto prioris ad Timoth. de concionatore euangelico interpretatur. De hominibus illud intelligitur, quod Deus ait Ezechieli: Dic omni volucri, & vniuersis auibus, cunctísque bestijs agri: conuenite, properate, &c. Et apud Oseam: Percutiam cum eis fœdus in die illa cum bestia agri, & cum volucre cœli, & cum reptili terræ. In hunc modum illud potest intelligi seruatoris nostri apud euangelistas: Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos: filius autem hominis non habet, vbi caput suum reclinet. Concionatores & præsules publica flagitia non reprehendentes vocat Esaias canes mutos non valentes latrare, cap. 56. Et de hominibus petulantibus, & efferatis scriptum est Psal. 21. Circundederunt me vituli multi: tauri pingues obsederunt me. Et Psal. 91. Super aspidem & Basiliscum ambulabis, & conculcabis leonē, & draconē. Ezech. cap. 17. vocat tyrānum Babylonicum aquilam grandem magnarum alarum. Per serpentes homines perspicaces & solertes, per colūbas verò puri & aperti significantur. Vnde Christus Dominus apud Matt. 10. Estote, inquit, prudentes, vt serpentes, & simplices, sicut colūbæ. Qui enim simplicitate sunt prædití, sed prudentia carent, facilè ab impijs seducuntur, & venduntur. Quare eos qui columbas vendebant, meritò Christus reprehendit, & cathedras eorum euertit. Coruo significatur homo vorax, & rapax. De eo illud Esaiæ intelligitur 34. Ibis, & coruus habitabunt in ea. Nempe in Idumæa, per quam mundus significatur, cuius amatores & habitatores ibes sunt & corui, aues immundæ, & voracitati deditæ: iusti autē non sunt hîc habitatores, sed peregrini, quoniā eorum patria cœlum est. Ex arca Noe, quæ Christianam religionem designabat, missus est coruus, & non est reuersus: missa est columba, & reuersa est. In huius seculi eluuione inueniuntur corui, hoc est homines dediti ventri, & somno, qui nihil cogitant nisi prædam, cædes, rapinas, & alia huiusmodi scelera: & columbæ, hoc est viri simplices, sinceritatis studiosi, à calliditate & calumnia alienati. Coruus non rediit, aut aquis obrutus, aut cadaueribus allectus, redijt autem columba, quia nō inueneral requiem extra arcam: viri enim pietate & iustitia præstantes animi tranquillitatem & oblectationem non sentiunt nisi in religione, & Christiana philosophia, vbi mētis serenitas inuenitur. Ioannes Baptista apud Matthæū tertio appellauit Pharisæos, & Sadducæos progenies viperarū. Christus Deus noster apud Lucam 13. appellauit Herodem vulpem. Et ipse Christus apud Ioannem 1. appellatur agnus: qui fuit inter duo animalia cognitus & perspectus. Vbi enim nos legimus cap. 3. Habacuc: In medio annorū viuifica illud: habent septuaginta interpretes: In medio duorum animalium cognosceris. Fuerunt autem hæc duo animalia duo latrones cū Christo crucifixi, inter quos ipse agnitus est: nā eius morte sol indutus est luctu: & tenebræ fuerunt in omni terra: & velum templi scissum est in duas partes à summo vsque deorsum: & terra mota est: & lapides scissi sunt. Quibus visis centurio & eius socij dixerunt. Verè filius Dei erat iste. Et vnus ex latronibus eum cognouit, ad quem fuit mirabiliter conuersus. Vel fuit à duobus animalibus cognitus in præsepio: de quibus illud primi capitis Esaiæ potest intelligi: Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui. Vel hæc duo animalia de quibus loquitur Habacuc, inter quæ fuit cognitus Christus, sunt duo populi nimirum gentium, & Iudæorum in ecclesia primitiua. Aspicis igitur per animalia rationis expertia siue sint terrena, siue volatilia homines significari. Vnde pro primogenito agnus in lege offerebatur, & pullus columbæ, siue turtur: aut duo turtures, siue duo pulli columbarū: vt duodecimo Leuitici diuinæ literæ memoriæ prodiderunt. At beatissima Dei genitrix Maria non obtulit agnum in templo pro filio suo vnigenito, quia ipse agnus erat, qui tollit peccata mūdi. Et quia ob summam paupertatem hostiam diuitum offerre nō potuit, sed inopum. Obtulit autē vt Luc. cap. 2. testatur par turturū, aut duos pullos columbarū. Per columbas, quæ in congregatione vitā degunt, intelligitur vita actiua: per turtures autem solitudinē diligentes contemplatiua. Sed quoniam vtraque vita non potest esse perfecta sine charitate, quæ vt ait cap. 3. ad Col. Apostolus, est vinculū perfectionis, offerebatur par turturum, aut columbarum: quia charitas minus quàm inter duos esse non potest, quæ in verbo, par denotatur. Non offerebantur Deo lusciniæ, seu philomelæ, non cassitæ, non alciones, non merulæ, non cygni, non frigellæ, non aliæ huiusmodi aues cantus iucunditate præcellentes: sed turtures, & columbi, quorum cantus est gemitus, & meditatio. Ideo Ezechias dicebat apud Esa. 38. Meditabor vt columba. Et Canticorum secundo ait sponsus: Vox turturis audita est in terra nostra. Id est vox spiritus, qui vt ait apostolus 8. ad Romanos, postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Attendite quid pro primogenitis offerebatur, agnus animal simplex & mansuetum, & turtures, & columbæ. Nolebat Deus, vt sibi offerrentur lupi rapaces, non sues luculenti, qui in sordibus volutentur: non canes latrantes & mordentes: non vulpes malitia, & fallacijs occupatæ: non pauones vanitatibus dediti circuitum cauda facientes: sed animantes mundæ & simplices. Non ei grati sunt prædones, non voluptarij, non obtrectatores, non fraudulenti, non vani, non denique improbi, qui in republica violanda dolos concipiunt, séque flagitijs contaminant: sed qui pietatem colunt, & iustitiam, qui vitam ad certam rationis norman dirigunt, & officiorum momenta perpendunt. Et quoniam per animalia rationis expertia significantur homines, qui ea multis in rebus volunt imitari, aiebāt Aegyptij cōuerti homines in bestias: à quib. Pythagoras animarum migrationē in disparia genera

nera beluarum assumpsit, vt ait libro decimo de præparatione euāgelica Eusebius Cæsariensis. Ac à Pythagora dogma illud accepit Plato, qui ait in Phædone & Phædro animam immortalē compotem rationis ad animalia rationis expertia descendere. Non quòd anima incorporea, quam diuinam appellabat, in beluarum corpora ingrediatur: sed vult cum Pythagora, & veteribus Aegyptijs significare, vt mea fert opinio, homines eorum animalium nomina sortiri, quorum mores imitantur. Nam diuinus psaltes: Nolite, inquit, fieri sicut equus & mulus, quibus nō est intellectus. Acsi dicat: Nolite tradere vos ipsos libidinibus & cupiditatibus, equósque & mulos impetu ac stimulis turpitudinis, & ferocitatis exultantes imitari. Et psal. 48. Homo cùm in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Vel vt potest verti ex Hebræo: Homo cū in honore esset, nō permansit comparatus est cum beluis insipientibus, quæ intereunt. Itaque tritum est satis, homines cum feris, alijsque animalibus intelligentiæ minimè capacibus conferri. Hinc natam esse arbitror infamē illam de animarum transitu in bestias opinionem: quæ si rectè intelligatur, non poterit improbari. Hermes Trismegistus qui eam more poetico descripsit, ait statim, non permittere legem diuinam animi humani transitum in bestias, id quod etiam Iamblicus Platonicus affirmat: etiam si Plotinus contrarium senserit: sed longè fallitur opinione: existimat enim id fieri reipsa, quod Pythagoras & Plato figuratè dixerunt. Hæc animalia tam in terra quam in aere vitam degentia quibus homines intelliguntur, arbore illa per quam designabatur Nabuchodonosor, sustentabantur. Sed beluæ erant in terra, aues in ramis: quia apud reges docti & iusti debent esse suprà constituti in dignitatibus & honoribus: insipientes autem & impij ab omni gubernatione & principatu separati.

Succidite arborem. Id est, eijcite Nabuchodonosorē de regno: Non ait: Euellatur radicitus: sed succidatur: quia futurum erat, vt rex ille eijceretur è regno, & cum bestiis versaretur æstimans se bestiam esse: sed postea ad sanam intelligentiam rediret, & ad regnum reuocaretur, Ideo paulo pòst subditur. Veruntamen germen radicum eius in terra finite. Perpende rerum humanarum varietatem. Quam cito magna regis prosperitas fuit in calamitatem conuersa. Vt periculosa est iuxta Hipocratis sententiam summa corporis salus, & excellentissima valetudo: ita lubrica & timenda est maxima rerum secundarum affluentia: iuxta illud psal. 72. Deiecisti eos, dum alleuarentur.

Et cum feris pars eius in herba terræ. Id est, portio eius erit in fœno, & gramine agrorum cum bestijs: comedet enim herbam in terra more pecudum. Non intelliget se esse hominem: nec quantum natura hominis pecudibus, reliquisq; bestiis antecedat.

Cor eius ab humano commutetur: & cor feræ detur ei. Hoc est, priuetur sensu humano: sit amens & insanus: ita eius intelligentia à sua sede dimoueatur, vt compos sui non sit. Fuit Nabuchodonosor eiectus ex hominum communione, & cōsors bestiarum rura peragrabat. Non fuit cōuersus in bestiam, sed bestiarum socius: nam factus omnino insanus existimabat se esse bestiam, & fœnum comedebat, id diuina permittente iustitia. Ita fuit læsa pars illa, quā imaginatiuam facultatem vocant, vt sibi persuaderet, se hominem non esse.

Et septem tempora mutentur super eum. Potest verti: Donec septem temporum cursus euoluantur. Sensus est: erit insanus, socius pecudum septem annos. Quidam per septem tempora intelligunt tres annos cum dimidio: diuidunt enim tempus in vernum & hyemale iuxta Persarum morem, qui annum in has duas secant partes. Alij existimant poni hoc loco numerum certum pro incerto: & per septem tempora multa indefinitè interpretantur. Multi ex Græcis 4. mensiū annum statuerunt. Quidam ex barbaris trium mensium, Romulus decem mensium annum definiuit. Alij duodecim. Et ita in diuinis litteris annus pro duodecim mensium accipitur spatio. Qua de re copiosè differit Alexander ab Alexandro lib. 3. Genialium dierum.

In sententia vigilum decretum est. Hoc est, ita decreuerunt angeli iubente Deo. Vel res ita fiebat, vt vigiles id est boni angeli constituerant. Poteris per vigiles tres personas sacrosanctæ Trinitatis intelligere.

Sermo sanctorum & petitio. Sensus est: De hoc loquebantur viri iusti, qui erant in terra: nam videntes tyrannidem Nabuchodonosoris, à Deo petebant, vt ei hanc, aut similem pœnam infligeret. Potest ita verti. Sermo sanctorum & quæstio. Vt sit sensus: In sermone angelorū erat quæstio: nam inferiores quærebāt, quarē id faceret Deus: & superiores respondebant. Donec cognoscant viuentes: siue vt homines cognoscant Deum esse Dominum altissimum, & potentissimum, qui superbos deijcit, & humiles extollit: iuxta illud dei genetricis Mariæ apud Lucam primo: Deposuit potentes de sede & exaltauit humiles. Et illud diui Petri capite quinto prioris canonoicę: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Quod etiam diuus Iacobus capiti quarto epistolæ suæ mandauit. Superbum Pharaonem qui dixerat: nescio dominum, & Israelem non dimittam: deiecit Deus cum exercitu eius in profundum maris, vbi omnes Aegyptij pœnas suorum scelerum luerunt. Et Nabuchodonosorem superbia elatum, qui statuam locauerat, in qua ipse coleretur, regno ad tempus priuauit, & inter bestias proiecit. Vnde idem dominus 8. Prouer. Arrogantiam, inquit, & superbiam ego detestor. Sed dices: Cur Nabuchodonosor per Dei flagella se recepit ad meliorem frugem, Pharao autem deterior factus est? Nam quantùm ad naturam ambo homines erant: quantùm ad dignitatem ambo reges: quantùm ad causam ambo Dei populum captiuum tenebant: quantùm ad pœnā ambo in calamitatem inciderunt, fuerúntque mulctati, & ærumnis clementer admoniti. Quid ergo fines eorum fecit esse diuersos? Respondet diuus Augustinus, & sunt eius verba in sacros canones relata vigesimo tertio q. c. Nabuchodonosor, quia vnus Dei manū sentiens recordatione propriæ iniquitatis ingemuit, alter libero arbitrio

bitrio contra Deum pugnauit. Ex quo colliges, afflictionem in quam homines inuiti incidunt, aliis vtilitatem ferre, aliis detrimentum: sed plerumque superbos in acerbas calamitates præcipitare. Vt fulmen frangit, ac euertit fortia, relinquens fragilia intacta: ita diuina iustitia superbos prosternit, atque profligat, subiectos autem humilésq; relinquit incolumes. Et vt idem fulmen aeris ardore, & fulgore horribile percutit rerum fastigia, eiúsque ictu excelsa flagrant ædificia, cùm ipsum ad imas concauásque valles ac vilia tuguria non descendat: sic summa mundi calamitas eos plerúmque angit, & opprimit, qui superbia elati tendunt in sublime: illos non attingit, qui de se submissè sentiunt, & veræ humilitatis amore seipsos abiiciunt. *Similia.*

C Tunc Daniel cuius nomen Baltassar, cœpit intra semetipsum tacitus cogitare quasi vna hora: & cogitationes eius conturbabãt eum. Respondens autẽ rex ait: Baltassar somnium, & interpretatio eius non conturbent te. Respondit Baltassar, dixit. Domine mi somniũ his qui te oderunt: & interpretatio eius hostibus tuis D sit. Arborem quam vidisti sublimẽ atque robustã, cuius altitudo pertingit ad cœlum: & aspectus illius in omnem terram, & rami eius pulcherrimi, & fructus eius nimius: & esca omnium in ea, subter eam habitãtes bestiæ agri, & in ramis eius cõmemorantes aues cœli, tu es rex qui magnificatus es, & inualuisti: & magnitudo tua creuit, & peruenit vsque ad cœlum: & potestas tua in terminos vniuersæ terræ. Quod autem vidit rex vigilem, & sanctum descendere de cœlo, & dicere: Succidite arborem: & dissipate illam: attamen radicem eius in terra dimittite, & vinciatur ferro, & ære in herbis foris, & rore cœli cõspergatur, & cum feris sit pabulum eius, donec septem tempora mutentur super eum: hæc est interpretatio sententiæ altissimi, quæ peruenit super E dominum meum regem. Eiicient te ab hominibus, & cum bestiis ferísque erit habitatio tua. Et fœnum vt bos comedes, & rore cœli infundêris. Septem quoque tẽpora mutabuntur super te, donec scias, quòd dominetur excelsus super regnum hominum, & cuicunque voluerit, det illud. Quod autem præcepit, vt relinqueretur germen radicum eius id est arboris: regnũ tuum tibi manebit: postquam cognoueris potestatem esse cœlestem. Quamobrem rex consilium meum placeat tibi, & peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordiis pauperum, forsitam ignoscet Deus delictis tuis. Omnia hæc venerunt super Nabuchodonosor regem.

Tunc Daniel. Audito somnio cogitabũdus stetit Daniel, interpretationem eius circiter horam vnam in animo versans, & Deum obsecrãs, vt sibi veritatem aperiret. In illo temporis spatio recollegit in se spiritum suum, totúmque ad Deum extulit cum piis precibus, & feruẽte animi affectu: vt regi honorem seruaret, & veritatem silentio non præteriret.

Et cogitationes eius conturbabant eum. Quia mẽtis oculis diuino lumine illustratis aspexit grauissimam regi imminere calamitatem: & timebat eam illi significare.

Somnium & interpretatio eius non conturbent te. Videns Nabuchodonosor Danielis timorem, & conturbationem, quam fortasse vultus pallore ostendebat, hortatus est eum, vt sine metu verè ac simpliciter diceret, quæ animo intueretur. Qua in re personam gessit pœnitentis, qui ad quodlibet supplicium debet esse paratus: iuxta illud psalmi 37. Quoniam ego in flagella paratus sum. Et illud psalmi 107. Paratum cor meum Deus, paratum cor meum.

Somnium his qui te oderunt. Subauditur eueniat. Ostẽdit Daniel pietatem suam erga regem, cuius ærumnas dolebat: easque eius hostib. precabatur. Quod est intelligendum seruata diuina voluntate, & serie æquitatis, & iustitiæ.

Arborem quam vidisti. Interpretatur Daniel somnium regi, de regni amissione, & habitatione cum bestiis, ac tandem de eius in regnum restitutione.

Succidite arborem. Subaudi: totam: non ramum vnum dũtaxat, sed totam arborem resecate: non enim vnam tantùm prouinciam ab eo separandam esse sciebat, sed vniuersum imperiũ. Quanquam arbori florenti, amœnæ, ornatæ tegmine viridium foliorum ramus vnus, aut alter excidatur, tamen nõ omnino amittitur eius pulchritudo: nam pro illo qui secatur, alter succedit, & vtilior fortasse, atque præstantior. Ita tametsi ciuitas vna, aut prouincia deficiat à rege, aut ab eius hostibus capiatur: non ideo tamen adhibẽda est desperatio: nam eius locũ altera occupabit fortiter expugnata & acquisita. Nihil semper floret: succedit ætas ætati, & res humanæ fiunt mutationibus subiectæ. Eodem modo in republica quamuis nobilis quidam ciuis, prudentia, iustitia, & amore patriæ ornatus obeat suum diem; non tamẽ eam ob causam amittenda est spes conseruationis reipublicæ: non enim deerit alius, qui sit iisdem qualitatibus præditus. Similiter si quidam sit sceleribus imbutus, non statim dicendum est periisse rempublicam aut collegium: nam pro illo eiecto accipietur alius virtute munitus. In collegio Christi Iudas erat, qui tradidit dominum: sed non ob huius flagitia fuit sodalitium euersum: loco enim Iudæ traditoris fuit fidelis Matthias electus & subrogatus. Deplorauit Roma interitum Sulpitij, cui ad summã gloriæ eloquentiæ florescenti ferro vita erepta est: sed mãsit Cicero, cui fuerat palma eloquẽtiæ reseruata. Itaq; quandiu truncus cum radicibus & aliquib. ramis manet in terra fixus, etiãsi ramus

Similitudo. *Matth. 27.* *Mar. 14.* *Luc. 16.* *Act. 1.*

ramus vnus aut alter resecetur, nō tamen est statim de arboris interitu cogitandum. Id intelligens inclytus dux Florentiæ pro insigni accepit magnā ac proceram arborem multis ramis opacam quodam tamen exciso cum hac litera. Vno auulso non deficit alter. Vnde vir sapiēs, & iustus irridet mundi sæuitiā & calamitatem: nam si ei abstulerit diuitias, manebit illi virtus: si ei eripuerit dignitates, manet illi animi excelsitas, & magnitudo: si ei præciderit vitam, manet ei nominis amplitudo, & fama immortalis: si ei falsis testimoniis famam ademerit in hac vita, manet ei in altera gloria sempiterna. Et ita auulso vno ramo non deerit illi alter. At arbor Nabuchodonosoris superbi ac impij regis fuit tota recisa, quia fuit ei totum regnum ablatum: sed non fuit radicitus euulsa: quia fuit in regnum restitutus. Ideo ait vigil: Succidite arborem, & dissipate illam, attamen germen radicum eius in terra dimittite. Loquitur Dei angelus cum Chaldæis.

Vinciatur ferro & ære. Hoc est vinculis legitur. Diuus Hieronymus ait hoc loco fuisse Nabuchodonosorem tempore amentiæ suæ ligatum, cùm perspicuum sit, furiosos ne se præcipitent, & in alios impetum faciant, catenis ferreis astringi. Alij aiunt eum fuisse solutum, & in cāpo cum bestiis ambulasse. Sed omnes verum dicūt. Nam in principio amentiæ fuit ligatus: & ita intelligitur assertio Hieronymi: postea verò cum bestiis rura ac syluas vagus & solutus peragrabat: & ita intelligitur id, quod alij asseuerāter affirmant. Fortasse ligatus fuit non vinculis ferreis, sed morbo illo firma, & inuiolabili Dei sententia inducto. Eodem modo allocutus est Deus regem Assyriorum apud Esaiam 37. Cùm fureres aduersum me, superbia tua ascendit in aures meas: ponam ergo circulum in naribus tuis, & frenum in labiis tuis, quod in sensu literali non de circulo, & freno ferreo intelligendum est, sed de oppressione superbiæ suæ.

Concilium meum placeat tibi. Hoc est sit tibi gratum monitum meum, vtere meo cōsilio. Sapientes indigent aliquando fauore regū: reges autem sapientium consilio. Non respuunt magnates instrui consiliis, si prudētia muniuntur. Moses dux Hebræorum omni sapientia, & nobilitate præstanti paruit consilia Iethri, qui dixerat ei: Audi verba mea atq; consilio, & erit dominus tecum. Et Idem Moses capite trigesimosecundo Deuteronomij insipiētibus aiebat: Gens absque consilio & sine prudentia: vtinam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderēt. Verba illa Dauidis psalmo 118. Bonitatem, disciplinā, & scientiam doce me: possunt verti ex Hebræo: Bonum consilium, & scientiam doce me. Nomen enim Hebraicum disciplinam significat, & consilium, & gustum, & sermonē. Quæ omnia possunt huic versiculo accommodari. Tobias capite quarto: Consilium, inquit, semper à sapiēte perquire. Et Salomon Prouerbiorum secundo Consilium custodiet te. Et capite tertiodecimo: Qui agunt omnia cum consilio, reguntur sepientia. Et Ecclesiasticus 21. Sapientia sapientis quasi inundatio abundabit: & consilium eius sicut fons vitæ permanet. Et trigesimosecundo: Sine consilio nihil facias: & post factum non pœnitebis. At priusquam homines quæras, qui tibi faciant copiam consilij, debes Deum in consilium adhibere, eique causam tuam committere. Nam si aduersus Dei volutatem inieris cōsilium: ipsum consilium te euertet. Vnde capite decimooctauo Iob scriptum est: Præcipitabit impium cōsilium suum. Et psalmo trigesimosecundo: Dominus dissipat consilia gentium. Et Prouerbiorum vigesimoprimo: Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra dominum. Vel vt potest verti ex Hebræo: Non est consilium ante dominum. Hoc est, antequàm dominum consulas: prius enim à Deo, quàm ab homine cōsilium es petiturus. Nam hominum consilium labefactatur, & euertitur, quando Deo resistit: Dei autem semper manet. Id quod est psalmo 15. mandatum: Benedicam dominum, qui tribuit mihi intellectum, vertit Hieron. Benedicā dominū, qui dedit mihi consilium. Est enim consiliū Dei hominis consilio præstantius & permanentius. Vnde cap. 5. Actorum apostolicorum Gamaliel scientia præditus dicebat: Si est ex hominibus cōsilium hoc, aut opus, dissoluetur: sin ex Deo est, non potestis dissoluere. Et Dauid psalmo 31. Consiliū autem domini in æternum manet. Omne bonum, vtile, & salutare consilium à Deo est, quamuis illud homines impertiant. Sed opus est eos à consiliis remouere, qui ad Deum non spectant, qui se sceleribus contaminant, & vtilitatem ab honestate seiungunt. Beatus vir, ait diuinus ac regius psaltes, qui non abiit in consilio impiorum. Quia Roboam filius Salomonis noluit vti consilio eorum, qui alios ætate & prudentia anteibāt, sed iuuenum insipientium, ideò magnā regni partem amisit. *3. Reg. 12.* Abeuntes pharisæi, ait Matthæus 22. consilium inierunt, vt Iesum caperent in sermone. Et Marcus tertio: Consiliū faciebant aduersus eum, quomodo eum perderent. Et Ioannes vndecimo: Collegerent pontifices & pharisæi consilium, & dicebant. Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? De impiorum Iudæorum aduersum Christum consilio dicebat Iacob Genesis 49. In consilium eorum non veniat anima mea. Nā vt ex puteo perturbato quicquid hauseris, perturbatum erit: sic ex animo corrupto corruptum etiam prodibit consilium. *Simile.* Non inficior posse aliquando ab homine improbo optimum exire consilium. Sed ponderandum est consilium illius, suntque eius fontes aperiendi: atq; si fuerit vtile, plenum prudentę, & fidelitatis, non est repudiandum. Nam vt vir prudens non contemnit pretiosam gemmam, quòd à capite animalis venenati prodierit: *Similitudo.* sic qui est scientia ornatus, non despicit salutare consilium, quòd sit ab homine impio, sed perspicace depromptum. Sed ego de his loquor, quæ accidunt plerūq;: solent enim impij impia consilia impertire. Ideo capite 22. Iob scriptum legimus: Consilium impiorum longè sit à me. Eos alloquitur Deus apud Esai. 30. in hunc modum: Væ filij desertores, dicit dominus: vt faceretis consilium, & non ex me. Quales consiliarij, talia sunt consilia. Vt caseus à fiscella formam recipit: ita consilium ab ingenio, vnde manat, vel bonitatem sumit, vel malitiam. Consilia enim quæ sunt in cordibus compressa, necesse est eadem

dem forma & figura prodire, qualia sunt corda ipsi, aut praua & detorta, aut recta & salutaria. Id intelligens Ecclesiasticus ait trigesimoseptimo. A consiliario malo serua animam tuam. Et diuinus citharœdus psalmo 110. Confitebor tibi domine in toto corde meo: in consilio iustorum & congregatione. Eorũ consilia cõsiderata sunt, & fidelia & verè cõsilia: Vnde diuus Ambro. lib. 3. officiorum: In acquirentis: inquit, consiliis plurimũ adiungit vitæ probitas, virtutum prærogatiua, beneuolentię vsus, facilitatis gratia. De huiusmodi hominum consiliis ait ita in Moralibus diuus Gregorius: Valde fortitudo destruitur, nisi per consilium fulciatur. Et diuus Cyprianus in epistola quadam: Consiliorum gubernaculum diuina lex est. Et rectè quidem: nam in consilio capiendo prudentia, in dado fides requiritur, & religio. Plato cõsilium appellat rem sacram, qua indigemus. Et Plutarchus in libro de amicitia & adulatione: Plerique mortales, inquit, opus habent consilio, & aliena prudẽtia. Et Cicero in septima Philippica: Summi gubernatores in magnis nonnunquam tempestatibus solent à vectoribus admoneri: Et quamuis omnes indigeant consilio: illi tamen præcipuè, qui rempublicam gubernandam gerunt. Vt eis qui super funes gradiuntur, & agitantur, quos funambulos appellant, opus est bacillo, aut scipione, ne cadant: sic qui ardua, & sublimia gerunt negotia, indigent consilio, ne præcipitentur. Hac ratione ductus Romulus vrbe condita centum consiliarios constituit, vt ait Dionysius Halicarnasseus lib. 2. quos optimos iudicauit. Videant principes, ne eos sibi consiliarios adhibeant, qui ipsis perniciem machinentur. Imò in huiusmodi homines grauiter animaduertant. Quemadmodum qui principis monetam corrumpit & adulterat, asperè punitur, & iustè quidem: ita, imò multò grauius puniri debet, qui eius deprauat ingenium, eique non salutaria & vtilia, sed turpia & inutilia suadet: qui non vera loquitur, sed dulcia: non honesta, sed perniciosa. Marius Maximus meliorem esse rempublicam asserebat in qua princeps improbus esset, quàm in qua principis amici essent sceleribus imbuti: quandoquidem vnus malus possit corrigi à multis bonis, multi autem ab vno nequaquam. Ita refert Cuspinianus in Consulibus. Simile quippiam narrat Fulgosus libro 7. de Homulio senatore Romano, qui dicebat, se potius optare flagitiosum principem bonis consiliarijs septum, quàm honestum, qui deprauatos haberet consiliarios, quibus rerum publicarum administrationem cõmitteret. At consilium debet esse consideratum: nam authore Seneca in libro de beneficiis: Velox cõsilium sequitur pœnitentia. Id voluit Chilo significare, cùm dixit, vt Laertius memoriæ prodidit, in via non esse properãdum. Et Democritus, cùm asseruit, nihil esse cõsiliis perniciosius celeritate: vt Brosonius Contursinus monimentis consignauit. Florentissimas respublicas scimus fuisse per temerarios ac præcipites consiliarios labefactatas, & à viris prudentia ac maturitate cõsilij sustentatas & restitutas. Ea ratione motus dux Græciæ nõ optabat, vt Aiaci similes decem haberet, sed Nestori. Quod si accideret: sperabat Troiã esse breui delendam. In rebus arduis & memorabilibus consilia primùm, deinde acta, postea euetus spectantur. Quare à principibus debent fideles, prudentes, atque præstantes consiliarij exquiri, quorum consilio iuuentur. Huiusmodi erat Daniel, qui monuit Nabuchodonosorem, eumque excellenti consilio instruxit.

Similitudo. (margin)

Similitudo. (margin)

Peccata tua eleemosynis redime. Hoc est, da eleemosynas, vt tibi peccata tua dimittantur. Nam, vt Ecclesiasticus ait cap. 3. Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemosyna resistit peccatis. Sed sunt, qui ideo eleemosynam non faciunt, quia timent, ne postea illis desint opes. At longè falluntur opinione. Nam, vt triticum in horreo non augetur, sparsum autem in terram mirum in modum multiplicatur: sic opes retentæ non crescunt, pauperibus autem distributæ maximè propagantur: & ex vno grano centũ nascuntur. Ait enim Christus dominus apud Matthæũ 19. Centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. Vnde Augustinus de verbis domini: Fœcundus, inquit, ager pauperum citò reddit donantibus fructum. Et Chrysostomus in caput 10. Matthæi: Cui non proderunt eleemosynæ, si rex idolorum cultor poterat illis redimere peccata? Id quod hoc loco videmus.

Similie. (margin)

Forsitan ignoscet Deus delictis tuis. Hortatus est illum ad benignitatem & beneficentiam, vt illi Deus peccata condonaret. Sed si Dei potentiam prædixerat, quæ firma est & immutabilis, quomodo illum monet ad illam eleemosynis mutandam? Facilè hoc soluitur Ezechiæ regis exẽplo, cui Esaias proximam mortem nunciauit ex parte Dei: & tamen pias ad Deum preces emittens, ab eo quindecim annos vitæ impetrauit. Niniuitis etiã prædixit Ionas à Deo missus euersionem ciuitatis vsque ad quadraginta dies. At ipsi pœnitentia Deum placarunt, & ciuitatem incolumem obtinuerunt. Nã vaticinationes cõminatorię non semper implentur, vt ait diuus Hieronymus: cuius sententia est in sacros canones relata, de pœnitẽtia distinctione 1. Quamobrem apud Ieremiam 18. dixit Deus: Repentè loquar aduersus gentem, & aduersus regnum, vt eradicem, & destruam, & disperdam illud. Si pœnitentiã egerit gens illa à malo suo, quod locutus sum aduersus eam, agam: & ego pœnitentiam super malo, quod cogitaui, vt facerem ei. Sed dices: Ergo Deus mutatur? Non mutatur profectò: ipse enim ait apud Malachiam cap. 3. Ego dominus, & non mutor. Et capite Numerorum vigesimotertio scriptum est: Non est Deus quasi homo, vt mentiatur: nec vt filius hominis, vt mutetur. At nos sumus, qui mutamur. Quemadmodum magna quædam turris modò ante oculos nobis est, modò retrò: nũc longè, nunc propè, cùm ea firma sit & immobilis: sic Deus aliquando nobis videtur iratus, aliquando clemens: interdũ nos intuetur oculis placidis, & fauore prosequitur, interdum oculos suæ misericordiæ à nobis videtur deiicere, & auertere. Nonnunquam à nobis disiungi longéq; distare videtur, nonnunquam appropinquare nobis, & proximè accedere. At in nobis est omnis mutatio: si discedimus ab eo, manet nobis distans, si accedimus ad illum, inuenimus eum propè. Ipse enim ait per diuinum suum va-

Similitudo. (margin)

rem Zach.1. Conuertimini ad me: & conuertar ad vos. Et de impiis ait apud Esaiam 29. Cor eorum longè est à me. Et 33. Audite, qui lõgè estis. Ab his autem longè Dominus manet: nam, vt psalmo 118. dictum est: Longè à peccatoribus salus. Et Prouerbiorum 15. Longè est Dominus ab impiis. Et D. Paulus cap. 2. ad Ephesios: Qui eratis longè, facti estis propè. Et D. Iacobus 4. Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis. Aspicis igitur, Deum non mutari, sed à voluntate nostra manare mutationem, eósque longè falli, qui existimant Deum esse mutabilem. *Similitudo.* Sunt nauigantibus similes à portu vento secundo soluentibus, qui intuẽtes terram quam relinquunt, putant eam mutari & fugere, cùm non ipsa, sed nauis eos vehens sit, quæ discedit, & cursum velociter conficit. Est autem Deus firmior & immobilior ipsa terra: quoniam est actus purus absque alicuius potentiæ permistione: eámque ob causam omnino immutabilis. Imò esse immutabile omnino, est proprium Dei, vt ait diuus Thomas in prima parte summæ theologicæ, sequens hàc in re D. Augustinum in libro de natura boni. Itaq; Daniel hortatur Nabuchodonosorem ad placandum Deum eleemosynis: propter quas fortasse distulit Deus anno vno sententiam: donec rex ille in detestabilem incidit elationem, & bonum diuinæ clementiæ amisit malo propriæ superbiæ.

Post finem mensium duodecim in aula Babylonis deambulabat. Respõditque rex, & ait: Nonne hæc est Babylon ciuitas magna, quã ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis meę, & in gloria decoris mei? F Cumque sermo adhuc esset in ore regis, vox de cœlo ruit. Tibi dicitur Nabuchodonosor rex: regnum tuum transibit à te: & cum bestiis & feris erit habitatio tua. Fœnum quasi bos comedes, & septem tempora mutabuntur super te, donec scias, quòd dominetur excelsus in regno hominum, & cui cunque voluerit, det illud. Eadem hora sermo cõpletus est super Nabuchodono sore: & ex hominibus abiectꝰ est: & fœnũ vt bos comedit: & rore cœli corpus eius infectum est: donec capilli eius in similitudinem aquilarum cresceret, & vngues eius quasi vngues auium. Igitur post finẽ dierum ego Nabuchodonosor oculos meos ad cœlum leuaui & sensus meus redditus est mihi, & altissimo benedixi: & viuentem in sempiternum laudaui, & glorificaui: quia potestas eius potestas sempiterna: & regnum eius in generatio G ne & generationẽ. Et omnes habitatores *Infr.7.* terrę apud eum in nihilum reputati sunt: iuxta voluntatẽ enim suam facit tam in virtutibus cæli, quàm in habitatoribus terræ. Et non est, qui resistat manui eius, & dicat ei: Quare fecisti? in ipso tempore sensus meus reuersus est ad me: & ad honorem regni mei, decorémque perueni: & figura mea reuersa est ad me. Et optimates mei, & magnates mei requisierunt me, & in regno meo restitutus sum: & magnificentia mea amplior addita est mihi. Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo, & magnifico, & glorifico regẽ cæli quia omnia opera eius vera, & omnes viæ eius iudicia, & gradientes in superbia potest humiliare.

Post finem mensium duodecim. Inter hæc & Danielis interpretationẽ interfluxerat annus. Scriptum est enim de Deo cap. vndecimo Sapientiæ: Misereris omniũ, & dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam.

In aula Babylonis. In regio palatio: ex quo ciuitas cõspiciebatur. De se tanquã de alio loquitur.

Respondit q; rex, & ait: Hoc est, in hunc modum locutus est rex. Accipitur respondere pro loqui, nemine interrogante. De hoc schemate disseruimus capite secundo.

Nonne hæc est Babylon ciuitas magna? Hoc est, hæc est Babylon magna ciuitas, fortis, & munita, & inexpugabilis, cuius ego sum dominus & rex: quam ego etsi à fundamentis non construxi, ornaui tamen, & amplificaui: fecique, vt esset vrbs regia, caput imperij mei, quam meis opibus muniui, vt compararem mihi gloriam immortalẽ, quam ipsa perpetuitas intueretur. Fuit Babylon ædificata multò ante Nabuchodonosorem: nam fuit principium regni Nemroth, vt capite decimo Genesis literæ diuinæ memoriæ prodiderũt. Qua de re capite primo copiosè disseruimus. Tu autem aduerte, & perpende, quàm difficile sit in magna opum, rerúmque prosperarum affluentia humilitatem animi seruare, cæteràsque virtutes retinere. Cùm Nabuchodonosor videret suam illam celebrem ciuitatem, & potentiam suam, statim fuit inflatus superbia, qua seipsum maculauit. In excelsis mõtibus Gel *1. Reg.31.* boe interfecti sunt nobiles Israelitæ: & in excel- *1. Par.10.* sitate honorum & dignitatum mundi solent perire virtutes. Dauid in statu abiecto pepercit per *1. Reg.24. & 25.* fido inimico: & in diuitiarum abundantia, in regia dignitate collocatus occidit innocentẽ ami- *2. Reg.11.* cum. Saul priuatus fuit humilis, & obtento re- *1. Reg.9. & 10.* gno superbus. Rex Nabuchodosor superbia elatus, cùm præteriisset annus ab interpretatione *1. Reg.18.* Danielis, existimauit falsum esse, quod sibi prædixerat: & opinione inflatus dixit: Quis me poterit à regno meo eiicere, cùm præter alia sim dominus huius magnæ ciuitatis?

Vox de cœlo ruit. Id est, vox cœlitus delapsa est, formata per angelum Deo iubente: per illum fortasse, quem antea vigilem vocauerat. Vox autem hæc fuit: Tibi dicitur Nabuchodonosor: regnum tuum transibit à te. Hoc est, iam iam admi nistratione regni priuaberis. Ita vani homines cæduntur: ita superbi castigantur. Cætera quæ sequuntur, fuerunt suprà à nobis explicata.

Donec capilli eius in similitudinem aquilarum crescerent.

xerunt: Cùm enim multo tempore intonsi incultíque manerent, mirum in modum creuerunt: eúmque ita operuerunt, vt illis esset tectus velut aquila plumis.

Igitur post finem dierum: Hoc est, exacto tempore à Deo definito, iuxta Danielis explicationem: ego Nabuchodonosor extuli ad Deum oculos & mentis & corporis: & reddita est mihi intelligentia: quare gratias egi Deo, eúmque summis laudibus celebraui, quòd me oppresserat, & extulit.

Tobias 11. Eodem modo Tobias: benedico te, inquit, domine, Deus Israel, quia tu castigasti me, & tu saluasti me. Non solùm pro liberatione à calamitate exultat, sed etiam pro ipsa calamitate. Ita diuinus psaltes: Lætati sumus, inquit, pro diebus,

Psal.89

quibus nos humiliasti annis, quibus vidimus mala. Illud est hoc loco obseruandum, Nabuchodonosorem in afflictione oculos intelligentiæ aperuisse, nam, vt D. ait Greg. oculos, quos culpa claudit, pœna aperit. Multi qui in prosperitate versantur in tenebris, in calamitate illuminantur.

Tob.11. Est hoc in illustratione Tobiæ significatum, qui felle oculis imposito visum recepit. Quid enim nomine fellis nisi calamitas significatur, qua mentis oculi illustrantur. Vnde Esaias cap. 28. Sola, inquit, vexatio intellectum dat auditui.

Et regnum eius in generatione & generationem. Hoc est, & regnum Dei est æternum. Qua de re disseruimus capite secundo.

Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati sunt. Id est, ego qui me maximum reputabam, cognoui nihil esse, omnésq; homines si cum Deo comparentur, nihili faciendos, nulloque loco numerandos. Nihil est, quod ad Deum collatum aliquid sit. Ideo Esaias quadragesimo: Ecce gentes, inquit, quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt. Et regius vates: Et substantia mea tanquam nihilum ante te. Ac si dicat: Tota vita mea si cum tua æternitate comparetur, est velut nihil. Et subdit: Verumtamen vniuersa vanitas omnis homo viuens. Quasi dicat: Sed quid de me loquor? Imo omnis homo in vita hac constitutus tibi collatus, nihil solidi habet, nihil firmi, nihil pleni, sed est quippiam vanum, imò ipsa vanitas, & nihil.

Tam in virtutibus cæli: Tam in angelis, quàm in hominibus. Ipse quippe ait apud Esai. 46. Consilium meum stabit: & omnis voluntas mea fiet. Sequitur: & non est, qui resistat manui eius. Ac si dicat: Et nemo potest Dei obsistere potestati. Accipitur manus pro potestate. Ipse enim ait cap. 41. Iob: Quis resistere potest vultui meo? Et 51. Ieremiæ: Quis sustinebit me? Et quis est iste pastor, qui resistat vultui meo? Pastorem vocat regem, principem, & magnatem, quòd debeat subiectos, vt oues pascere, boniq; pastoris officium gerere.

Et figura mea reuersa est ad me. Ex his verbis occasionem sumpsit Iosephus Flauius dicendi, Nabuchodonosorem fuisse in bouem conuersum, nullamque hominis figuram habuisse tempore amentiæ suæ. At diuus Hieronymus, Epiphanius, Lyranus, Carthusianus, & cæteri doctores catholici asserunt eum non amisisse humanam formam nec figuram: si figura pro corporis conformatione, & hominis specie accipiatur. Amisit tamen pulchritudinem, & colorem, & creuerunt ei vngues, & capilli. Et hoc modo figuram amisit: hoc est exteriorem venustatem, & compositionem. Sed postea ad pristinam dignitatem restitutus omnia figuræ ornamenta recuperauit. Fateor figuram substantiæ accipi aliquãdo pro ipsa substãtia & forma: vt cap. 1. epistolę ad Hebręos: Qui cùm sit splendor gloriæ, & figura substantię eius: Hoc est, qui filius Dei Christus Iesus cùm sit splendor patris, & eiusdẽ substãtiæ cũ eo. Idẽ est loco illo figura substantię patris, quod forma Dei, iuxta illud ad Philippẽses: Qui cũ in forma Dei esset. *Philipp.2.* Vbi Chrysostomus per formã intelligit formã substãtialẽ. Hoc est, qui cùm esset consubstãtialis patri. Eodẽ modo ad Hebræos dixerat: Qui cũ sit splẽdor gloriæ, quibus verbis, vt Plotius ait, procedentẽ à patre filiũ significauit, quia splẽdor procedit à sole, & filius à patre: & significauit coęternitatẽ cũ patre, vt ait Cyrillus, quia non est sol sine splẽdore, nec pater sine filio. Sed quia splendor iuxta humanã rationem non dicit substantiam, ne expertem putares filium paternæ substantiæ, adiecit: & figura substãtiæ eius. Hoc est eiusdem formæ substantialis cum Deo patre. Diuus tamen Gregorius Nyssenus loco illo figuram accipit pro æqualitate, vt personas sanctissimæ trinitatis ostẽdat coæquales sibi esse & coæternas. Hoc autem Danielis loco pro compositione exterioris speciei, & spectri accipitur.

Et optimates mei & magistratus mei requisierunt me. Quando Nabuchodonosor incidit in amentiam, congregati sunt magnates, & eum à regni gubernatione priuauerunt. Ipse autem existimãs se esse beluã contulit se in loca agrestia & inculta, vbi cum bestiis versabatur. At interea fuit Euilmerodach filius eius in regia dignitate constitutus: aut alius filius eius. Audientes autem regni magnates esse Nabuchodonosorem ad iudicium suũ reuocatum, fastidio affecti in filium eius, cuius ingenium & dominatum moleste ferebant, quęsierunt Nabuchodonosorem, cui regni clauum tradiderunt. Et ad principatum remissum temporibus, longo interuallo intermissum reuocarunt. Hæc apud varios authores fide dignos inueni.

Quia omnia opera eius vera. Procedunt enim secundum normam diuinæ sapientiæ, quæ errare non potest, Deus nec falli potest, nec fallere: non solum verbis, sed etiam factis verax est. Ita illud apostoli in epistola ad Romanos intelligitur: Est autem Deus verax, omnis autem homo mẽdax. Vbi diuus Paulus non vult significare omnes homines fraudulentos esse, & ex mendacio compositos aut mentiri: sunt enim nonnulli, qui nunquam orationi vanitatem adhibuerunt: ita verba ad normam dirigunt veritatis, vt nullo modo mendacium dicant. Sed vult apostolus significare, eo ingenio esse homines, vt possint mentiri. In quo sensu Deum appellat veracẽ, quòd mendacium cum diuina natura nullo modo possit cohærere. De natura enim agit, non de facto. Vnde psalmographus: fidelis, inquit, dominus in verbis suis, & sanctus in omnibus operibus suis. Et Moses in cantico capite Deuteronomij 32. Dei perfecta sunt opera, & omnes viæ eius iudicia: Deus fidelis, & absque vlla iniquitate, iustus

& rectus. Vel vt potest verti ex Hebræo: Rupis perfecta sunt opera. Est enim in Hebræo vocabulum Tsur, quod rupem significat: & tribuitur Deo propter firmitudinem & constantiam. Si enim ita mutaretur, vt aut verbis, aut factis aliquem falleret, iam à fonte veritatis mendacium flueret. Quo nihil dici potest vanius, nihil absurdius, nihil insipientius.

ANNOTATIONES EX Chaldæo in.

CAPVT IIII.

Quietus eram in domo mea. Theodotio habet: Abundans eram in domo mea. Alij vertunt: Felix eram in domibus meis. Quæ omnia in idem ferè cócurrunt. Pro quietus, est in Chaldæo שלה Xele, à verbo שלה, quod significat quiescere, consistere, tranquillitate potiri, affluere, & abundare. Et quia beatitudo in bonorum affluentia consistit, vt Hecateus & Pseusipus asseruerūt: & in animi quiete à Græcis εὐθυμία appellata, vt Democritus existimauit, non discreparunt à ratione, qui pro Xeleh, quod quietum & abundantem significat, felicem transtulerunt. Eadem ratione id quod nos habemus in psal. 29. Ego dixi in abundantia mea, non mouebor in æternum: potest verti: Ego dixi in quiete mea. Vel infelicitate mea. Sed non omnis quies laudabilis est: ea enim vituperatur, quæ pro otio nimio accipitur, quod lāgorem affert hominibus eo diffluētibus. Huiusmodi quies iners & desidiosa appellatur à Seneca sepulchrū hominis viui. De illa potest id intelligi, quod ait cap. 1. Prouerb. Salomon: Auersio paruulorum interficiet eos. Vbi pro, auersio, est in Hebræo idem vocabulum quietem significans. Quare potest verti locus ille: Quies paruulorum perdet eos. Otium enim plenum inertia & desidia eos euertit, qui illi seipsos tradiderunt. Qui ideo paruuli vocantur, quia instar infantium nihil efficiunt memoria dignum: nihil agunt, quod post eorū interitum eos vixisse testetur. Potest etiā verti: Error stultorū occidet eos. Verbū enim Xalah, errare etiā significat: vt libr. 4. Regum. cap. 4. Ne errare facias me. Illud etiā psal. 121. Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis: potest verti: Sit pax in exercitu tuo & quies in ędibus tuis. Quibus verbis Dauid alloquitur Hierosolymam precās ei felicitatē. Pro abundantia est in Hebræo Xaluah, quod abundantiā significat, quietem, & beatitudinem. Pro virtute est in Hebræo Caial, quod virtutē significat, & exercitum, & murū. Qua ratione ductus Hieron. transtulit: Sit pax in muris tuis: abūdantia in domibus tuis. Solet enim bonorum abundantia esse, vbi pax viget. Sed quoniā solent reges & principes in turribus recondere thesauros potest locus ille ita rectissimè verti: Fiat pax in exercitu tuo: & abundātia in turribus tuis. Acsi dicat: tāta vigeat in te quies ô ciuitas Hierosolyma, vt non solùm in otio, sed etiā in exercitu bellico sit pax: & tanta opum affluentia, vt non solùm in arculis, sed etiam in turribus tuis sit recondita thesaurorū abundantia. Vbi vides etiam in exercitu militari pacem posse consistere.

Florens in Palatio meo. Theodotio habet: Florēs in throno meo. Partē posuit pro toto, solium palatij pro ipso palatio. Pro palatio est in Chaldęo הכל Hecal, quod aulam significat, & templū: vt apud Ieremiā cap. 7. Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes, templum domini, templum domini, templum domini. Acsi diceret: Nolite credere verbis falsorum vatum asserentium nunquam Hierosolymam euertendam esse ob magnificum templum sanctitatis plenum, à Salomone ad Dei laudē in ea constructum. Nam nisi iustitiam colueritis, & pietatem, nihil vobis proderit: & ciuitas vestra funditus euertetur. Nominabāt ter templum domini ad maiorem confirmationem. Vel propter tres partes ipsius, nempe vestibulum, templum, & sanctum sanctorum. Vel ideo ter illud nominabant, quia totius in anno Iudæi in illud cōuenire tenebantur: nimirum in solemnitate azymorum, hebdomadarum, & tabernaculorum: vt capite 34. Exodi: & cap. 8. & 2. Paralipomenon diuinæ literæ memoriæ prodiderunt. Accipitur vocabulum hoc Hecal pro palatio primo capite Danielis: Qui possent stare in palatio regis. Et pro templo, psalmo 11. Dominus in tēplo sancto suo. Vbi templum accipitur pro cœlo: nam id volens diuinus vates significare adiecit statim: Dominus in cœlo sedes eius.

Donec collega ingressus est. Theodotio pro collega nihil habet. Pagninus habet demum. Brixianus, tandē. Moti sunt, vt ego mihi statuo, significatione huius vocabuli אחור Achor, quod significat tandē & denique, & demū. Nā in Chaldæo est Achoren: quod putauerunt esse idē, quod Achor. Et potest ita esse. At Achoren apud Chaldęos significat collegā, sociū, & fratrem: quā significationē secutus est noster interpres. Alij verò aliā. Sed omnes rectè meo quidē iudicio transtulerunt. Ab Achor deducitur, Achorith, quod significat nouissimum, posteritatē, & reliquias. Vnde illud Amos tertio: Nouissimum eorum in gladio interficiam. verti etiā poterat: Et posteritatem eorū ferro interficiā. Vel reliquias eorum.

Ecce arbor in medio terræ. Pro arbore est in Chaldæo אילן Ilan. Vocabulum Hebræum est אלון Elon, quod inuenitur etiam cum Iod. Significatque arborem & fortem. Vnde illud Esaiæ sexagesimoprimo: Et vocabuntur in ea fortes iustitiæ: potest verti: Et vocabuntur in ea arbores iustitiæ. Vt sit sensus: In ecclesia catholica verè Christiani vocabuntur arbores ferentes vbertimos virtutum fructus. Accipitur enim iustitia pro virtute in communi. Inde אל Et significat fortem: vt Exodi quintodecimo: Quis similis tui in fortibus domine? Et significat Deum ob fortitudinem: vt psalmo 49: Deus deorum dominus locutus est. pro quo Hieronym. vertit: Fortis Deus dominus locutus est. Ex quo perspicies errorem multorum bibliorum habentium in psalmo 41. Sitiuit anima mea ad Deum fontē viuum: cùm dicendum sit: Sitiuit anima mea ad Deum fortem viuum. Nā pro forti est in Hebræo אל vocabulum nostrum, quod fortem significat, non autem fontem. Et in Græco est ἰσχυρόν, quod etiam sine dubitatione significat fortem. Sed hoc erratum non est interpretis, nec versionis, sed librarij, aut typographi, aut alicuius

ius scioli, qui pro forti scripsit fontem, quia præcellerat verbum sitiuit. Latinus enim noster interpres fortem vertit ex Græco, vt videre licet in antiquis codicibus, & in illis, qui excusi sunt Compluti iussu & industria Francisci Simenij cardinalis amplissimi: in quibus tam in editione Latina desumpta à Græca, quàm in ea, quæ desumpta fuit ab Hebręo, est: Sitiuit anima mea ad Deum fortem viuum. Pro quo Pagninus habet: Sitiuit anima mea ad Deum, Deũ viuum. Nam vt diximus, idem vocabulũ vtrumq; significat, & fortem & Deũ. Ab hac radice deducitur Aieleth, quod susceptionem significat, & ceruam. Inuenies vocabulũ hoc in titulo & inscriptione psalmi vigesimiprimi pro susceptione. Ita enim habet versio nostra cõmunis iuxta Græcam veritatem: In finem pro susceptione matutina Psalmus Dauid. Vbi pro susceptione est in editione septuaginta interpretum ἀντιλήψεως: quod nomen susceptionem significat, & apprehẽsionem, & subsidium authore Budæo. Et rectè quidem:

Matt.27. nam psalmus hic ad Christum Deum nostrum spectat, vt ex euãgelistis, & diuo Paulo apertissimè cõstat, qui ex eo citãt testimonia de Christo.

Ioan.19. *Heb.2.* Lege psalmũ hunc, & videbis Christi passionẽ in eo referri. Est enim eius oratio in acerbis calamitatibus constituti. At in fine psalmi agitur de eius liberatione, & reditu ad vitam. Quare conuenienter transtulerunt septuaginta. Pro susceptione matutina: hoc est pro resurrectione Christi, quæ primo mane facta est. Tunc enim filius Dei fuit à patre susceptus à morte ad vitam: & ipsa Christi anima suscepit corpus, ad quod rediit. Potest tamen verti ex Hebræo locus ille: Victori pro cerua matutina psalmus Dauid. Hieronymus vertit ceruum matutinum: Felix verò, ceruam auroræ. Quæ omnia

Similitudo. in idem concurrunt. Quemadmodum ceruus canum vi exagitatur præsertim diluculo, priusquã cursu fatigentur: sic dominus Iesus tempore matutino fuit à rabiosis hominibus furore concitatis vexatus, dilaniatus, & summis cruciati-

Psal.21. bus affectus. Ipse enim in his versibus ait: Circũdederũt me canes multi. Et paulo pòst: Erue à framea Deus animam meam, & de manu canis vnicam meam. Primo mane fuit à Iudæis agitatus, cùm eum à consilio ad Pilatum, & à Pilato ad Herodem, rursus ab Herode ad Pilatũ: & tadem ad Caluariæ locum multis vulneribus sauciatum, & acerbissimis cõtumeliis affectum duxerunt. At impij ac obstinati Iudæi ceruum matutinum non ad Christum referunt, sed ad cantum quendam quem somniant: ne veritatem fugere videantur. Sed cùm videamus totum psalmum ad Christum pertinere, eumq; esse, qui loquitur in illo, fatẽdum est, psalmi inscriptionem esse ad illum referendam.

Ecce vigil & sanctus de cœlo descendit. Græca trãslatio habet. Ecce ir, & sanctus de cœlo delapsus est. Pro vigili est in Græco ἲρ, quod nomen idem est quod ver. At hoc loco non pro vere accipitur: sed pro angelo, qui Hebraicè dicitur hir. Noluit enim Theodotio nomen Hebraicũ mutare, quod est עיר, deriuatum à verbo עור, quod significat ostendere, excitare, exurgere, vigilare. Vnde hir significat vigilantem, siue vigilem: in quã significationẽ accipitur ab interprete nostro. Significat etiam ciuitatẽ, resurrectionẽ, & inimicum. Vnde illud psalmi 72. Domine in ciuitate tua imaginẽ ipsorũ ad nihilum rediges: vbi pro ciuitate est hoc idẽ vocabulũ hir: potest ita verti: Domine in resurrectione imaginẽ ipsorũ euertes. Vt sit sensus. Efferentur lætitia impij Iudæi, cùm te Christe sancte viderint in cruce subire mortem: at omnis illa eorũ gloria euanescet vt somniũ: nã in resurrectione tua eam illis rediges in nihilũ: quoniã nõ erit vera, atq; solida gloria, sed eius vmbra & imago. Potest quoq; ad generalẽ resurrectionẽ referri in vltimo iudicio. Cùm enim diuinus vates locutus fuisset de interitu impiorũ, eiúsq; gloria instar somnij delenda, adiecit: Domine in resurrectione animã eorũ perdes. Appellatur anima eorũ imago, quia est ad Dei imaginẽ creata. Acsi diceret: Hic videmus sceleratos homines perire quo ad corpus: sed in resurrectione mortuorũ in die iudicij videbimus eos perire quo ad animã: quoniã tu domine eos in pœnas æternas relegabis. Illud etiam Michææ 5. Conterã ciuitates tuas: potest verti: Conteram inimicos tuos. Diximus namq; hoc vocabulũ & ciuitatem significare, & inimicum. R. Abraham interpretatur hoc de ciuitatibus, in quibus idola colebãtur, quas ob eam causam Deus ad exitiũ, & vastitatem vocabat. Sed R. Marinos hunc locum de inimicis explanat, sequens paraphrasim Chaldaicam Ionathæ, quæ habet: Euertã hostes tuos. Hoc verbo vtitur Habacuc ca. 3. pro suscitans suscitare, cùm ait: Suscitabis arcũ tuũ. Quæ verba possunt etiam ita verti: Ostensione ostendes arcum tuum. Vt sit sensus: Tu Christe seruator manifestò demonstrabis auxiliũ tuum erga eos, qui ad te toto pectore confugerint. Omnibus erit notum præsidium tuum: in mediũ proferes opem tuam. Collatio est ab eo sumpta, qui arcu, & sagittis palàm fert opem amicis suis. Vel loquitur de arcu cœlesti: de quo dixit Deus capite nono Genesis: Arcum meum ponam in nubibus, & erit signum fœderis inter me, & inter terram. Per hunc arcum fœdus Dei cum hominibus significatur. Eum Christus in cruce ostendit, cùm firmam nobis reconciliationem sanguine suo pro nobis fuso sanciuit. Hoc voluit diuus Ioannes capite decimo Apocalypsis significare dicens: Vidi alium angelum fortem, descendentem de cœlo, amictum nube: & iris in capite eius. Hic est Christus amictus nube humanitatis assumptæ, quæ diuinitatem oculis hominum minime spectabilem tegebat. In eius capite iris esse dicitur, hoc est propitiatio diuinitatis, generísque humani reconciliatio. Vel per arcum de quo loquitur Habacuc, intelligitur collegium Christi, de quo ipse ait apud Zachariam nono: Extendi mihi Iudam quasi arcum. Quorum verborum hic est sensus. Ad expugnandum mundum vsus sum Iudæa tanquam arcu, hoc est apostolis in Iudæa natis & enutritis, qui suis concionibus mundum conuerterunt. Erant eorum verba admirabiles sagittæ in animos hominum penetrantes & ipsi arcus ad gẽtes vincendas, quę antea erant idolorũ cultrices. Hic est ar-

cus in manu Christi, de quo scriptum est, capite sexto Apocalypsis: Ecce equus albus, & qui sedebat super illum, habebat arcum. Equus albus est ecclesia primitiua à peccatis aqua baptismatis abluta: qui erat in illa Christus est, qui apostolis velut arcu vtebatur: quem arcum Habacuc prædixit esse suscitandum, & apertè ostendendum. Idem enim significat verbum hur. Eo vtitur David psalmo quadragesimotertio, cùm ait: Exurge, quare obdormis domine? Exurge, ne repellas in finem. Ac si dicat: Euigila obsecro domine ad protectionem meam. Quare differs opem tuā? Excita teipsum, & ne longè à me perpetuò absis. Has lamentabiles voces emittebat pius David, cùm se videret à Saule rege vexatū, ad terram abiectum pondere calamitatum, & ad infimum statum depressum: quibus Deum obsecrabat, vt exurgeret ei opē laturus, nec amplius permitteret illū in tam acerbis ærumnis iacere.

Germen radicum eius. Pagninus habet: Radicem radicum eius. In Chaldæo est עקר Hiccar: quod significat germen, radicem, propaginē, & truncum. Quare vtraq; translatio recta est. Deriuatur à verbo עקר Hacar, quod significat eradicare, euertere. Eo vtitur Moses Genesis quadragesimonono, cùm ait: Euerterunt murum. Loquitur Iacob de Simeone & Leui, qui murū vrbis Sichem deleuerunt. Pro quo nonnulli ex Hebræis transferunt: Eneruauerunt bouē. Et per bouem intelligunt Ioseph, qui iugū legis naturalis portauit, quem fratres eius præsertim Simeon, & Leui afflixerunt, & ad perniciē vocarunt. Ita R. Iahacob, & R. Selomoh locum illum interpretantur. At multò rectius est, vt per bouem intelligamus Christum, qui ait apud Matthæum vndecimo. Iugum meum suaue est: & onus meum leue. Nam priusquam diceret: Tollite iugum meum super vos: triginta annis illud portauerat: & leue ac suaue reddiderat. Præclarè etiā interpres noster vertit murum: idem enim significat etiam ipsum vocabulum. Ac Christus murus est noster. Nam Zacharias cap. 2. inducit eū ita loquentem: Ego ero ei murus in circuitu. Hoc est, *Esai.26.* ego protegam ecclesiam meā instar muri. Esaias etiam de Christo vaticinās, & ecclesia: Saluator, inquit, ponetur in ea murus, & antemurale. Est nanque ecclesia ciuitas munita, habens, vt ait in Apocalypsi Ioannes, murum magnum & altum. *Apoc.21.* Cùm Iacob spiritu vaticinationis illustratus, præuideret occidendum Christum à sacerdotibus: qui erant ex tribu Leui, & à scribis & pharisæis, qui plerunque erant ex tribu Simeon, dixit: In consilium eorum nō veniat anima mea: & in cœtu illorum non sit gloria mea: quoniam in furore suo occiderunt virum: & in voluntate sua *Gen.49.* eneruauerunt bouē. Vel vt habet versio nostra: suffoderunt murum. Poterat verti: Radicitus deleuerunt. Vnde hiccar significat radicem, & germen: quo nomine hoc loco vsus est Daniel.

Consilium meum placeat tibi. In Chaldæo propriè est: Consilium meum pulchrum sit apud te. Sed rectè vertit noster interpres: eadem est enim intelligentia apertioribus verbis. Pro, consilium meū, est in Hebraico מלכי Malci, à verbo Malac, quod significat consilium suscipere, & regnare, & regem constituere. Vnde illud Oseæ capite octauo: Ipsi regnauerunt, & non ex me: potest verti: Ipsi regem constituerunt, & non ex me. Vt loquatur Deus de decē tribubus, quæ deficientes à Roboam filio Salomonis, collocarunt in re- *3.Reg.12.* gia dignitate Ieroboam: qui eis vitulos aureos erexit, quos Deo repudiato pro diis coluerunt. Potest verti: Ipsi consilium inierunt, sed non ex me. Iuxta id quod ait Deus apud Esaiam 30. Væ filij desertores, dicit dominus, vt faceretis consilium, & nō ex me. Illud est hoc loco aduertendum, ita esse consilium cum regia dignitate coniunctum, vt in lingua sancta idem verbū & consilium capere significet, & regnare. Romani exactis & reiectis regibus rempublicam per viros nobilitate atque sapientia præstantes gubernandam constituerunt, qui consules à consultando, & consilio percipiendo dicerentur. At nemo debet consiliarios quærere nisi amicos, fideles, & prudentes. Nam vt verbis vtar Salustij in Catilinario: omnes homines qui de rebus dubijs consultant, ab odio vacuos esse oportet.

Peccata tua eleemosynis redime. Eodem modo habet etiam translatio Græca. Pagninus habet: Peccata tua iustitia redime. Quem nonnulli alij sequuntur. Pro eleemosynis est in Chaldæo בצדקה betsidcah. Vocabulum Hebræum est צדק quod significat iustitiā cum misericordia coniunctam. Sensus est, quem reddit communis interpres. Da opem, vt Deū places eleemosynis, propter quas tibi dimittat peccata tua. Vide eleemosynæ præstantiā. De illa ait Christus dominus capite vndecimo euāgelij authore Luca: Date eleemosynam: & ecce omnia mūda sunt vobis. Accipitur aliquando iustitia pro clementia: vt psalmo 34. Iudica me secūdum iustitiā tuam domine Deus meus. Et cap. 58. Esaiæ: Frange esurienti panem tuum: & egenos vagósq; induc in domū tuam. Cùm videris nudum, operi eum, & carnē tuam ne despexeris. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, & sanitas tua citius orietur: & anteibit faciem tuam iustitia tua. Vbi homines ad eleemosynam excitauit, adiecit: Tunc iustitia tua anteibit faciem tuam. Quo in loco accipitur iustitia pro benignitate & eleemosyna, & opere pietatis, quemadmodum hoc Danielis loco, vbi Latinus interpres pro iustitia vertit eleemosynas, vt sensum diuini vatis explicaret.

Quam ego ædificaui in domum regni. Pro, in domum regni, vertunt quidā: vt existat regia. Hoc est, vt sit aula regis, & regni metropolis. Eadem est sententia: sed interpres noster fidelius transtulit verba Chaldæa לבית מלכו Lebeth Malcu. Baith enim & Beth domū significat: vt psal. 67. Deus qui habitare facit vnius moris in domo. Quorum verborum hic est sensus: Deus est, qui homines vnius animi, concordes, vna mēte consentientes, quibus studiorum, sententiarum, & voluntatum in rebus fidei summa est consensio, habitare fecit in ecclesia catholica, quæ est domus Dei. Ita eā diuus Paulus cap. 3. epistolæ prioris ad Timotheum appellat. Et de primitiua ecclesia ait Acto. 4. diuus Lucas: Multitudinis autē credentiū erat cor vnū, & anima vna. Hic est verus & germanus psalmographi in illo versiculo sensus: quē Septuaginta apertè & distinctè expressere, pro vocabulo Hebræo Iechidhim trāsferentes:

rentes: μονοτρόπους, pro quo noster interpres rectè vertit, vnius moris, hoc est vnius in moribus voluntatis & consensus. At Caluinus hæreticus nostri temporis, homo seditiosus, impius, & audax, vt Lutheri pestilentis hæresiarchæ discipulum possis agnoscere, inuehitur in Grecam & Latinam editionem, exclamans esse in illis hoc loco, vt multis aliis intolerabilem errorem, verã namque interpretationem esse: Deus qui ditat orbos familia. Et interpretatur in hunc modum. Deus est ille, qui ob benignitatem suam eis qui filiis carebant, dat filios & posteros. Etsi hæc illius interpretatio potest sustineri, quoniam domus familiam etiam significat, vt in annotationibus ex Hebræo in primum caput ostendimus, tamen non ideo cõmunis vulgata versio damnanda est, quæ est à versione septuaginta interpretum deprompta, quã diuus Paulus, & euangelistæ citant, & ecclesia catholica cõprobauit. Editio vulgata veteris testamenti est diui Hieronymi secundũ veritatem Hebraicam, vbi est exemplar & originale Hebræum, aut Chaldæũ. Vbi autem nõ habemus nisi originale Græcũ, vt in libro Sapientiæ, est secundum veritatẽ Græcam: præter versionem psalmorum: quæ etiamsi extet eius exemplar & originale Hebræum, est tamen ex trãslatione Septuaginta desumpta ante diuum Hieronymũ à tempore apostolorum. Itaque versio nostra communis psalmorum nec est diui Hieronymi, nec ex Hebræo ad literam, sed ex Græco deprompta. Cùm autem hæc Latina versio seu editio psalmorum esset in ecclesia frequentissima, mansit semper in suo robore. Eã ob causam cùm ecclesia versionem diui Hieronymi recepisset desumptam ex Hebræo secundùm literã, decreuit tamen, vt antiqua psalmorũ translatio seu versio mordicus teneretur, quia publicè in ecclesiis cantabatur: erátque in ore omnium: non enim à sacerdotibus tantùm, sed etiam ab aliis hominibus multa psalmorũ loca memoriter recitabantur. Hæc est ratio, quare in sacris bibliis Latinis nõ est trãslatio psalmorum diui Hieronymi, sed ea, quæ fuerat ab ecclesia multò antea recepta. Non me fugit esse nonnullos, qui ob vnum aut alterum vocabulum non ad verbum desumptum ex translatione septuaginta interpretum. dicunt hanc nostram Latinã editionem psalmorũ non esse ex Græca Septuaginta translatã. Sed illud non probant: imò lõgè opinione falluntur. Hanc tam antiquam, veram, excellentem, & approbatam editionem irridet Caluinus, ab omnibus ipse irridendus. Ac hoc loco non vult, vt domus accipiatur pro Ecclesia Catholica, à qua ipse recessit, sed pro filiorum progenie, quã ipse concupiuit, cuius amore flagrauit. Illam amplexus est interpretationẽ, quæ nuptiarum carnis negotio fauere videbatur, illam autem contempsit, quæ laudem concordiæ virorum Catholicorum prædicabat. Sacerdotes enim Lutherani, milites Veneris, cùm castitatẽ repudiassent, acceperunt vxores, quæ non vxores legitimæ, sed impudicæ sunt concubinę: nam inter eos qui se solenni voto castitatis ligauerãt, non sunt matrimonia, sed sacrilegia. At illi sub honesto titulo matrimonij meretricis libidinibus se perpetuò tradiderunt. Hic Caluinus fuit imprimis Lutheri sectator, sed postea nonnullis in rebus desciuit ab illo, & voluit per se facere sectam multò pestilentiorem: fuítque ipso perniciosо Luthero multò perniciosior. Eum hoc loco paucis describam, vt intelligat lector eius ingenium. Fuit pestilentibus vitiis contaminatus: sed habebat nõnulla insignium non expressa signa, sed adumbrata virtutum. Erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erant etiam signa, quibus libidines detestari videbatur. Ostẽdebat res ipsa clarius luce meridiana flagrare vitia turpium voluptatum apud illum: & verbis decipiebat stultos, quibus suadebat, nihil sibi esse antiquius castitate. Fuit monstrum quoddã ex contrariis diuersisque inter se pugnantibus naturæ studiis cupiditatibúsque cõflatum. Quis vnquam fuit magis impius. Et quis magis pietatem simulauit? Quis infidelior? Et quis crebrius fidem laudibus extulit? Quis in rapacitate auarior? Quis in largitione effusior? Quis in timiditate & ignauia abiectior? Quis in audacia & furore elatior? Timebat abiectum, vilem, & sceleratum hominem verbo obiurgare, & audebat vniuersæ Christi Ecclesiæ contradicere. Tanta fuit superbia inflatus, tanta perfidia obstinatus, tanta cæcitate coopertus, vt ausus fuerit editionẽm sacrorũ bibliorum, qua sancta Ecclesia Catholica vtitur, verissimam, antiquissimam, integerrimã irridere, reprehendere, detestari. Cùm ipse esset imperitus, Philosophia & Theologia destitutus: à lectione antiquorum patrum, à literis humanis, ab omni vetustatis notitia alienatus. Vt autem probet esse editionem vulgatam detestandam, hunc affert locum diuini Psaltis, vbi per יחידים interpretatur filiis destitutos, & per domum filiorum familiam: cùm diuinus vates, vt ostendimus, de electorũ cõcordia in Ecclesia sit vaticinatus. Certè versio nostra Latina ex Græca desumpta multò præstantiorem sensum reddit, quàm Caluini, literæque multò accommodatiorem: quem Euthymius explanat: & ante eum in epistola quadam Ignatus martyr discipulus diui Ioannis Apostoli: & inter eos diuus Augustinus in Ioannem tractatione vigesimasexta. Et postea Remigius Antisidorensis. Et memoria nostra Raynerius Snoygoudanus, & Franciscus Titelmanus, & alij magni hominis authores.

In virtutibus cœli. Pagninus habet: In exercitu cæli. Quod in idem recidit: non enim accipitur hoc loco virtus pro morali, aut Theologica virtute: sed pro exercitu angelorũ. Pro virtutibus est in Chaldæo חיל Chel, quod Hebraicè dicitur Chail: & significat vim, exercitũ, fortitudinem, & virtutem potentiæ. Illud psalmi octuagesimitertij. Ibunt de virtute in virtutem: videbitur Deus deorum in Sion: vertit Hieronymus: Ibũt de fortitudine in fortitudinem. Nam in Græco non est ἀρετή, quod virtutem, qua boni viri nominãtur, significat: sed δύναμις, hoc est virtus potentiæ, seu robur, & vis. Sensus est. Non fatigabuntur longitudine itineris, quod tendit in cœlum, etiamsi arcta sit via, quæ ducit ad vitam: sed ob singularem animi alacritatem in dies vigebunt: donec accedant ad cælestem Sionem, vbi est æterna sedes mentium beatarum, *Matt. 7.*

Nam

Nam omnibus qui pietatem & iustitiam coluerint, & in gratiā è vinculis corporū euolauerint, certus est in cœlo locus, vbi Deum videant cóque summis gaudiis cumulati fruantur.

Argumentum capitis V.

Cum Balsasar Rex Babylonius vasis templi Dei intemperanter abuteretur, aspexit manum in extremitate parietis scribentem, cuius externa visione fuit animo commotus, & stupefactus. Accersiti autem magi, aliique sapientes Babylonij non potuerunt literas interpretari, nec legere: sed diuinorum consiliorum ignari obmutuerunt. At veniens Daniel regis accersitu eas legit, & explanauit. Aperiens autem fontem rerum arcanarum interpretatus est esse regnum illud à Balsasare auferendum, hostibus eius tradendum, Dariumque Medum in regio solio collocandum. Porrò nocte illa fuit vrbs Babylonis capta, & regi ad summam mundi gloriam florescenti vita simul cum regno erepta: fuitque eius dignitas ablata, & splendor extinctus: omniaque illa ex latitia & voluptate ad luctum & lachrymas reciderunt.

CAPVT V.

A BAlsasar Rex fecit grāde conuiuium optimatibus suis mille: & vnusquisque secundùm suam bibebat ætatem. Præcepitq; iam temulentus, vt afferrentur vasa aurea & argentea, quæ asportauerat Nabuchodonosor pater eius de tēplo, quod fuit in Hierusalem, vt biberent in eis rex, & optimates eius, vxoresq; eius, & concubinæ. Tunc allata sunt vasa aurea, quæ asportauerat de templo, quod fuerat in Hierusalem: & biberūt in eis rex, & optimates eius, & vxores, & concubinę illius. Bibebant vinum, & laudabant Deos suos aureos, & argenteos, æreos, ferreos, ligneósque & lapideos. In eadem hora apparuerunt digiti quasi manus hominis scribentis contra candelabrum in superficie parietis aulæ regiæ: & rex aspiciebat
B articulos manus scribentis. Tunc facies regis commutata est: & cogitationes eius conturbabant eum: & compages renum eius soluebantur: & genua eius ad se inuicem collidebantur. Exclamauit itaque rex fortiter, vt introducerent magos, Chaldæos, & Aruspices. Et proloquēs rex ait sapiētibus Babylonis. Quicunque legerit scripturam hanc, & interpretationem eius manifestam mihi fecerit, purpura vestietur, & torquem aureum habebit in collo: & tertius in regno meo erit. Tunc ingressi omnes sapientes regis non potuerunt nec scripturā legere, nec interpretationē eius indicare regi. Vnde rex Balsasar satis conturbatus est: & optimates eius turbabantur.

EXPLANATIO.

Balsasar rex. Hic Balsasar qui Baltasar vocatur à nonnullis, fuit, vt aiunt magni nominis scriptores, nepos magni Nabuchodonosoris, filius Euilmerodachi, qui patri suo Nabuchodonosori successit in regnum. Sed non statim Balsasar successit patri suo Euilmerodacho: nā hic Euilmerodachus tres habuit filios, qui successiuè regni clauum tenuēre. Primus vocatus Neglisar, quem alij Reglisarem vocāt, regnauit tribus annis: alter vocatus Labosardach duobus: quibus exactis obtinuit regnum hic Balsasar tertius in ordine Euilmerodachi filius: qui annis quinque imperium gessit, & gubernacula reipublicæ intemperanter tractauit. Lege Metasthenem in libro de iudicio temporum, vbi hoc apertè videbis. Diuus etiam Hieronymus, qui ait se hoc loco sequi Berosum historicū Chaldæum, & Flauium Iosephum in libro Iudaicarum Antiquitatum, asserit hunc Balsasarem regnasse post Labosardach. Idem affirmat magister historiarum scholasticarum: & post illum Ioannes Annius in commentariis in Metasthenem. Regnante hoc Balsasare fuit Babylon obsessa, & expugnata per Cyrum regem Persarum, & auunculū eius Darium regem Medorum: & Chaldæorum regnum funditus euersum. Lege Trogum Pompeium, & Metasthenem, & Xenophontem, qui omnia hæc memorię prodiderunt. Balsasar igitur imminente obsidione, fidens viribus suis, & vrbis munitissimæ robori, parauit opiparè magnificū conuiuiū, ad quod regni magnates inuitauit. Aiunt nonnulli fuisse tunc solennitatem quādam in vrbe, ad quam magnates conuenerant, in qua fuit hoc splendidum conuiuium institutum. Alij existimant ideo Balsasarem illam epularē accubationem instituisse, & sacra vasa contaminasse, quia vaticinationem Ieremiæ de euersione Babylonis, & de reditu Iudęorū post annos septuaginta vanam esse & commentitiam credidit, & fluxisse iam tempus illud à Ieremia prædictum existimauit. Sed tempus nondum erat finitum, & ille fuit in enumeratione annorum deceptus. Ieremias enim de septuaginta annis Babylonicę seruitutis vaticinatus est, ca. 25. & 29. & Zacharias 1. Et alij diuini vates. Huius cōuiuij meminit Xenophon, & Herodotus, & Iosephus. *Esai. 21. Habac. 2.*

Vnusquisque secundùm suam bibebant ætatem. Id est, vnusquisque erat in conuiuio iuxta ætatem suam collocatus: qui alios ætate anteibant, sedebant in pręcipuis locis: deinde alij in aliis ordine seruato. Vel sic: Vnusquisq; bibebat, vt suæ congruebat ætati: nam nemo vltra vires bibere cogebatur.

Præcepítque iam tumulentus. Rex vino plenus iussit adduci vasa sacra, quæ in cōuiuio illo profano violauit. Vnde effluxit eius mors, & regni exitium. Vide sub quibus principibus scindātur regna, sub ebriis: voluptariis, superbis, deditis ventri, ac deliciis.

Nabuchodonosor pater eius. Auus appellatur pater: perspicuum est enim post Nabuchodonosorem regnasse Euilmerodach filiū eius: qui vt Ieremias

remias testatur capite quaquagesimosecundo, extulit caput Ioachim regis Iudæ, quem de carcere eduxit, & in sublimi dignitate collocauit. Hic autem Balsasar filius fuit, vt ostendimus, Euilmerodach. Non me fugit asserere Eusebiũ Cæsariẽsem in annalibus, hunc Balsasarẽ fuisse fratrem Euilmerodach, & filium Nabuchodonosoris. Sed probabilius est fuisse eius nepotem. Nam Ieremias capite vigesimoseptimo prædixit duraturum esse regnum Nabuchodonosoris vsque ad eius nepotem. Ita enim ait: Et seruient ei omnes gentes, & filio eius, & filio filij eius, donec veniat tempus terræ eius, & ipsius. Nec obstat, Nabuchodonosorem appellari patrem Balsasaris, eúmq; eius filium: nam vocari patrẽ eum qui auus est, indicat Moses, qui capite trigesimoprimo Genesis inducit Iacob filiũ Isaac, nepotémq; Abrahæ in hunc modum loquentem: nisi Deus patris mei Abraham & timor Isaac affuisset mihi, forsitan modò nudum me dimisisses. Imò omnes maiores patres appellãtur: Nam cap. dciemoquarto Numerorum ait sancta scriptura cum Deo loquens: Qui visitas peccata patrum in filios in tertiam & quartam generationem. Et capite quinto Deuteronomij: Deus emulator reddens iniquitatem patrũ super filios in tertiã & quartam generationem. Esaias cap. 51. Iudæos alloquẽs: Attendite, inquit, ad Abraham patrem vestrum cap. 34. libri 2. Paralipomen loquens scriptura de rege Iosia: Ambulauit, inquit, in viis Dauid patris sui. Virgini sanctissimæ Mariæ dixit angelus apud Lucã primo: Dabit illi: nempe Christo, dominus Deus sedem Dauid patris sui. Et Zacharias apud eundem: Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum. Et *Matt.1.* Matthæus in principio euangelij sui: Liber generationis Iesu Christi, filij Dauid, filij Abrahã. Et ipse Christus in euãgelio authore Ioanne capite octauo dicebat Iudæis: Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum.

Et biberunt in eis. Cùm vasa illa fuissent in tẽplo Hierosolymæ diuino cultui dedicata, noluit Nabuchodonosor illa vsibus profanis vsurpare: sed in templo Dei sui illa posuit, & suo modo honorauit, At Balsasar non solùm illis vsus est in conuiuio, sed ea concubinis suis exposuit. Quam ob causam impurus ille, ac sacrilegus tyrannus fuit à Deo statim mulctatus.

Bibebant vinum, & laudabant Deos suos. Ex comessatione & ebrietate ad veri Dei contemptionem venerũt. Insultantes Deo optimo deos suos commentitios, quorum auxilio putabant victoriã de Iudæis, eorúmq; Deo reportasse, laudibus efferebant. Sed perpende intolerabilem eorum amentiam: bibentes in vasis áureis & argenteis deos ligneos, & lapideos laudabant, quibus victoriam tribuebant.

In eadem hora apparuerunt digiti. Ostẽditur Dei vltio, quæ aliquãdo non differtur in tẽpus aliud. Hi autem digiti visi sunt quasi egredi è pariete: & statim emicuerunt. Non erant veri digiti manus humanæ, sed eorum effigies. Apparuerunt quidem ad oculum imagines illæ digitorũ, operatione angeli factæ in ea parte parietis, vbi clarius conspicerentur. Ideò subditur: Contra candelabrum: hoc est, in loco illustri & eminente, vbi lumine perspicuè apparerent. Candelabrum vas est, in quo infigitur cereus ad prælucendum. Erat autẽ scriptura in extremitate parietis aulæ regiæ, vt indicaret ad regem pertinere. Vox pro qua noster interpres vertit superficiem, propriè significat calcem, seu coctum lapidem, quo parietes dealbantur. Quare rectè habet editio nostra: calx enim dealbans parietem est eius superficies seu extremitas.

Tunc facies regis commutata est. Describit Daniel perturbationem, qua rex agitabatur ob metum rei visę, & ob interpretationis defectionem. Propter timorẽ factus est recursus sanguinis ad cor, & remãsit pallor in facie, & tremor in membris. Ac ob explanationis inopiam accersiuit magos, & cæteros Babylonis sapientes: & postremò Danielem, qui ei exposuit exitium vniuersi regni, fontémq; aperuit rerum arcanarum. Pro, facies regis commutata est: poteris etiam vertere: Splendor regis mutatus est: nam gratia vultus eius versa est in tristem aspectum.

Cogitationes eius conturbabant eum. Destitutus animo, & viribus de pernicie sua cogitabat, & mentis agitationes eum perturbabant. Perpẽde mundi varietatem, rerúmq; humanarum commutationes, & quàm cito voluptas in mœrorem conuertatur. Comedebant, & bibebant opiparè lætitia gestientes, & ad oblectamenta seipsos excitantes: & repentè noua quædam mœlestia eos perturbauit. Quid est homine imbecillius? Quid fragilius? Quid eius voluptate inconstantius? Id intelligens Oseas facit ca. 2. loquentem in hunc modum Deum: Cessare faciam omne gaudium eius, & apud Amos 8. Conuertam, inquit, festiuitates vestras in luctum, & omnia cãtica vestra in planctum. Et apud Ioelem primo: Confusum est gaudium à filiis hominum. Ideo ait quartodecimo Prouerbiorum Salomon: Risus dolore miscebitur: & extrema gaudij luctus occupat. Gaudium nostrum debet esse in Deo. De illo ait diuinus psaltes: Lætabimur in salutari tuo: & in *Psal.19.* nomine Dei nostri magnificabimur. Vel vt potest verti ex Hebrço: Et in nomine Dei nostri vexilla extollemus. Collatio est à militibus desumpta, qui victoriam de hostibus reportantes ingrediuntur vrbem cùm vexillis eleuatis, vbi omnia plausu personant, atque lætitia. In Deo non solùm anima, sed etiam caro virorum iustorum oblectatur. Id sentiẽs Dauid psal. 82. aiebat: Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum viuum. Caro quæ, vt apostolus ait cap. 5. ad Galatas, concupiscit aduersus spiritum: quæ solet homines à virtute deterrere, assidua pœnitentia & iugibus calamitatibus fracta, fœdus sancit cũ spiritu: & vnà cũ illo oblectatur Deo, extra quẽ non habet, vbi possit cõquiescere. Loquẽs Esaias cum viro pio capite 41. ait: Tu exultabis in domino, & in sancto Israelis lætaberis. Et cap. 61. in ecclesiæ persona ob beneficia à Christo accepta gaudio cumulatæ: Gaudens, inquit, gaudebo in domino: & exultabit anima mea in Deo meo. Ideo apostolus ca. 4. ad Philippẽses: Gaudete, inquit, semp in domino. Et Dei genitrix semp virgo apud Luc. 1. Magnificat aĩa mea dominũ: & exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Aspicis debere gaudiũ nostrũ in Deo esse, nõ autẽ in mũdo.

do. Nā de illo ait Christus dominus apud Ioannem sextodecimo: Gaudium vestrum nemo tollet à vobis. De eo autem qui in mundi vanitatibus consistit, ait Salomon capite secundo Ecclesiastis: Risum reputaui errorem: & gaudio dixi: Quid frustra deciperis? Verum gaudium in Deo sumptum est fluuius perennis, semper fluēs: vana verò lætitia est torrens, qui imbribus crescens fertur rapidè, sed facilè arescit. Nulla est in mundi oblectatione perpetuitas, nulla firmitudo, nulla constantia. Quemadmodum sphæra cœlestis in duos polos, quos philosophi arcticum & antarcticum vocant, cōtinuis voluitur motibus, & in orbem perpetuò vertitur: sic homo inter duos terminos, nimirum natalem diem, & exitū vitæ iugibus motionibus modò prosperis, modò aduersis agitatur. Nunc ridet, & deliciis ducitur: sed paulò pòst lachrymas profundet, & mœrore opprimetur. Et erit, vt verbis vtar Esaiæ tertio, pro suaui odore fœtor, pro zona funiculus, & pro fascia pectorali cilicium. Vt non semper est dies, nec semper nox, sed modò lętissimus dies illucet, modò obscura nox omnia tenebris cooperit: sic nec semper mundi voluptate afficimur, nec semper dolore: sed in rerum vicissitudine versamur. Est enim mundus veluti mare fluctuum varietate, quibus vndique iactamur, plenissimum. Cùm huius mūdi res sint fluxæ & instabiles, fieri nō potest, vt voluptas in illis consistens sit firma & perennis. At cùm Deus sit æternus, potest gaudium quod in eo innititur, æternum esse. Auari delectantur diuitiis, elati vanitatibus, voluptarij deliciis, comessores epulis cibisq; exquisitis, inuidi alienis calamitatibus: viri autem iustitia, & pietate præstantes virtute in Deo: illis ait diuinus psaltes: Lætamini in domino, & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde. Comedebant Babylonij magnates splendidè, & diffluebant deliciis, cùm subitò præter opinionem omnium apparuerunt digiti scribentes in pariete exitiū regis & regni. Ac vt verbis vtar psalmographi: Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum: & ita Dei descendit super eos. Illa enim nocte occisus est rex, & ciuitas expugnata, & plerique magnates interfecti, & ciues capti & comprehensi, aut communi luce priuati. Eorum diuitias diu multóq; labore quæsitas vna eripuit hora: & ipsi terram labem posteritati, æternámq; dedecoris memoriā reliquerunt. Intuere, quàm citò eorū gaudium fugit, periit, & euanuit: quia verum non erat, nec solidum: sed falsum & inane: non in Deo, sed in mundo. Isaac sonat gaudiū & risum: sed eum non peperit Sarah, nisi postquam senuit, & vitæ respuit voluptates. Eodem modo non poteris verum spiritus gaudium habere, nisi illecebras, & delicias mundi contempseris.

Similia. Simile. Simile. Simile. Psal.31. Psal.72. Gene.18. Gen.21.

Et compages renum eius soluebantur. Id est, & vincula lumborum illius dissoluebātur. Destitutus enim est viribus præ timore. Si ad manum illam ita inhorruit, quantus putas terror inuasit illum, vbi stetit ante iudicem iratum, æternæ damnationis sententiam auditurus?

Vt introducerent magos Chaldæos. De his nominibus cap. secundo disseruimus. Tu interim aduerte, regem Babyloniū magos, & incantatores vocasse. Vide quot mala in conuiuio illo acciderint: vasa tēpli Dei cōtaminantur: verus Deus irridetur: falsi dij laudantur: incantatores accersuntur. Prima cōuiuia fuerunt in horto voluptatis, vbi serpens Heuam ad prohibitas epulas inuitauit, ea autem Adamum, qui pomum comedentes mortem pepererunt. Filij Iob in cōuiuio mortui sunt. Filij Simonis summi sacerdotis in conuiuio fuerunt interfecti, & è medio sublati: & Ioannes Baptista in conuiuio fuit damnatus, & crudeli morti impia sententia addictus. Nos relictis mundi illecebris, quibus pleriq; mortalium obstricti tenentur, repudiemus intemperata cōuiuia: & iuxta diui Pauli doctrinam in epistola priore ad Corinthios, epulemur non in fermento veteri, nec in fermēto, malitiæ, & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis & veritatis. Diligamus frugalitatem & ciborum abstinentiam, vt densum nemus animi nostri expurgemus. Vt fames cogit lupos exire de sylua: sic effrenatos appetitus de anima. Quemadmodum solers auceps non permittit accipitri, vt se nimis ingurgitet in escam, ne immoderatè satur effugiat, nolēs ad manus ipsius redire: sic Deus non vult, vt nimia epularum satietate redundemus, ne ab eo discedentes, ad ipsius manum minimè reuertamur. Vocat nos diuinus auceps, & non redimus: quam ob causam nos fame opprimit aliquando, vt ad illum reuertamur. Id intelligens Moses dicebat cap. trigesimosecundo Deuteronomij: Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit: incrassatus, impinguatus, dilatatus dereliquit Deum factorē suum, & recessit à Deo salutari suo. Filius prodigus satiatus reliquit domum patris sui, & fame, ac inopia anxius ad se, & ad patrem suum reuersus est.

Gen.3. Iob.1. 1.Mac.16. Matt.14. 1.Cor.5. Similitudo. Similitudo. Luc.15.

Purpura vestietur, & torquem aureū habebit. Hæc erant tunc insignia principum, & illustris dignitatis ornamenta. Sequitur. Et tertius in regno meo erit. Hoc est erit tertius post me. Vel erit vnus ex tribus præcipuis regni mei. Vel tertiam partem regni mei obtinebit.

Non potuerunt nec scripturam legere. Quia erant Chaldæi, literæ verò Hebrææ. Vel erant literæ pro parte. Sed præcipua causa fuit, quia Deus sapientiæ palmam Danieli seruo suo reseruauerat.

Et optimates eius turbabantur. Turbato rege, turbati sunt magnates, & cæteri regis famuli. Eodem modo turbato rege Herode turbata est, vt diuus Mattheus ait, tota Hierosolyma cum illo. Intuere quanti ponderis sit principis exemplum, quoniam illud populus imitatur. Vt naturæ respiciunt ad stellam aquilonarem, quam polum arcticum appellant, eaque in cursu gubernantur: sic populus ante oculos ponit principis voluntatem, vt ad eius normā dirigat actiones, eaq; in mari huius vitæ gubernetur. Qualis erat color virgarum, quas pastor Iacob ante oculos ouium ponebat, quando erant concepturæ, tales erant fœtus, quos ipsæ oues edebant, aut vnius coloris, aut variorum: ita quale est principis aut perpetui præsulis exemplum, talis plerunque est populi imitatio. Israelitæ sequebantur columnam nubis per diem, & ignis per noctem: & subiecti homines principem aut pontificē imitantur. Fateor equidem esse nonnullos subiectos, qui

Mat.2. Simile. Gen.30. Exod.13.

qui solet vitia præsulum imitari, non autem rectè facta: imò in eos qui iusti sunt, & sapientiæ ac virtutum ornamentis exculti, vetos excitant, inuidiam atque odium conflant, eósque falsis testimonijs ad perniciem vocant. Sed ego de his loquor, quæ solent plerunque euenire. Qui enim principũ mores minus imitatione consequi possunt, voluntate certè proximè accedere se velle ostendunt. Regnante Dauide principe bellicoso, & militari laude admirando, multi in rebus bellicis exercitabantur: at regnante filio eius Salomone pacis studioso, qui bellorum reliquias extinxit, templumq; Deo dedicauit, omnes ferè ei subiecti pacem laudibus efferebant. Rex Manasses qui fide repudiata cõmentitios Gẽtium deos coluerat, traduxit exemplo suo Israeliticum populum ad impium idolorum cultum. Contrà verò rex Iosias religionis ac pietatis præstantia, & virtutum maximarum exemplo, populum ad fidem cõuertit & veritatem. Quare qui populum volunt ad præclara facta excitare, solent principum adducere exempla, sine quorum appositione lentius disputant, nisi quæ dicunt, vita ac factis summorum virorum illustrentur. Quemadmodum supremum cœlum primum mobile mouet globos omnes cœlestes inferiores ad ipsius nutum: sic rex magnates & plebeios ad ipsius voluntatẽ, quæ debet esse cum Dei voluntate coniuncta. Summis laudibus celebrandi sunt principes religione, pietate, iustitia, cæterísque virtutibus præstantes, non solùm quòd tales sint, sed quòd permulti eorum imitatores existant. Contrà vitiosi & nefarij omni laude sunt indigni, quia non tantùm flagitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in rempublicam. Non tantùm nocẽt, quòd ipsi corrumpãtur, sed etiam quòd alios corrumpunt: plúsque exemplo aliquando, quàm flagitio obsunt. Quemadmodum mare imitatur aerem, vt si aer sit serenus, sit mare serenitate affectum: si verò perturbatus, ipsum perturbatione agitetur: sic populus principis mores sequitur, eiúsque aut trãquillitatem, aut procellam imitatur. Nam vt Cicero libr. 1. officiorum ait: studiosè plerique facta principum imitantur. Et Quintilianus declamatione tertia: Qui, inquit, in altiorem honoris gradum extenditur, magis exemplum expectantibus patet. Eam ob causam oportet principem & pontificem dare operam virtuti, respuere voluptates, omnem vitæ cursum in labore corporis, & cõtione animi conficere: nihílque in vita expetendum putare nisi iustitiam, pietatem, cæterásque virtutes, & quicquid est cum honore, & laude, & dignitate cõiunctum. Pindarus dicebat, morem omnium esse regem. Et Claudianus: Componitur orbis regis ad exemplum. Et vt grauiora attingamus, ad Titum episcopũ scribẽs apostolus: In omnibus, inquit, prębe teipsum exemplum bonorum operum. Et ad Timotheũ: Exemplum esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, & fide, & castitate. Hoc ideo dicit, quia solent inferiores ad superiorum volõtatem & nutum totos se fingere, & accõmodare.

2. Reg. 5. & 5. & 21. — *3. Reg. 4. & 6.* — *4. Reg. 22.* — *Similitudo.* — *Similitudo.* — *Tit. 2.* — *1. Tim. 4.*

C Regina autem pro re, quæ acciderat regi, & optimatibus eius, domum conuiuij ingressa est, & proloquens ait. Rex in æternum viue. Non te conturbent cogitationes tuæ: nec facies tua immutetur. Est vir in regno tuo, quispiritum deorum sanctorum habet in se: & in diebus patris tui scientia & sapientia inuentæ sunt in eo. Nam & rex Nabuchodonosor pater tuus principem magorum incantorum, Chaldæorum, & aruspicum constituit eum: pater, inquam, tuus ô rex. Quia spiritus amplior, & prudentia intelligentiaq;, & interpretatio somniorũ, & ostensio secretorum, ac solutio ligatorum inuentæ sunt in eo: hoc est in Daniele, cui rex posuit nomen Baltasar. Nunc itaque Daniel vocetur, & interpretationem narrabit. Igitur introductus est Daniel corã rege: ad quẽ prętatus rex ait: Tu es Daniel de filijs captiuitatis Iudæ, quem adduxerat pater meus rex de Iudæa? Audiui de te, quoniã spiritum deorum habeas: & scientia intelligentiáque, ac sapientia ampliores inuentæ sunt in te. Et nunc introgresſi sunt in conspectu meo sapientes magi, vt scripturam hanc legerent, & interpretationẽ eius indicarent mihi: & nequiuerunt sensum huius sermonis edicere. Porrò ego audiui de te, quòd posſis obscura interpretari & ligata dissoluere. Si ergo vales scripturam legere, & interpretationẽ eius indicare mihi, purpura vestieris, & torquem auream circa collum tuũ habebis: & tertius in regno meo princeps. Ad quæ respondens Daniel ait coram rege, Munera tua sint tibi & dona domus tuę alteri da: scripturam autem tibi rex, & interpretationem eius ostendam tibi. D E

Regina autem. Origenes ait hanc reginam fuisse huius Balsasaris matrem: sed Flauius Ioseph ait eius auiam fuisse: quod videtur probabilius. Quã ob causam earum rerum habebat notitiam, quas ille ignorabat: aut saltem memoria non tenebat.

Domum conuiuij ingressa est. Vt scilicet regem à mœrore leuaret, & consilio instrueret. Hæc ob senectutem, aut temperantiam non interfuerat conuiuio.

Qui spiritum deorum sanctorum habet. Loquitur more gentilicio. Quidam vertunt: Qui spiritum Dei sanctum habet. At Theodotio nobiscũ legit.

Rex Nabuchodonosor pater tuus. Auum vocat patrem, vt paulò antè obseruauimus. Vel vocat Euilmerodach Nabuchodonosorem? diximus enim capite primo, reges Babylonis fuisse Nabuchodonosores appellatos nomine à primo Nabuchodonosore assumpto: quemadmodum imperatores Cæsares à Iulio Cæsare.

Solutio ligatorum. Id est apertio & explanatio ænigmatum, rerúmque abstrusarum, quæ allegorijs & obscuritatibus inuolutæ, ob difficilem intelligentiam ligatæ videntur.

Cui rex posuit nomẽ Baltasar. Subaudi per eu-

chorum præpositum, vt capite primo ostensum fuit. Sequitur. Igitur introductus est Daniel corã rege. Vbi debes obseruare, non fuisse consilium mulieris repudiatum. Cùm enim vtile est, fideles & salutare, probandum est, etiam si mulier illud impertiat: nõ enim omnes mulieres sunt à cõsilio reuocãdæ & remouẽdæ. In hac nostra Lusitania est inclyta domina regina Catherina. vxor quondam inuictissimi ac Christianissimi regis Ioannis, quæ post obitum regis, admirabili prudẽtia, iustitia, pace, & animi magnitudine regnum gubernauit, incomparabilis fœmina, sapientię, maximarúmque virtutum ornamentis exculta: quę vt animi tranquillitate potiretur, gubernaculum regni reliquit: & altera fœnix vnica, diuino amore incensa solem respicit iustitiæ, & sola facta solum Deum contemplatur, & sequitur. Quis igitur non videt, non esse eius consilium repudiandum?

Tu es Daniel. Illud interrogat, quod scire tenebatur: non enim deberet obliuisci Danielis admirabili virtute & sapientia præditi: qui Nabuchodonosori inseruierat, cùm reipublicæ clauum tractauerat. Capite primo Exod. scriptum legimus, surrexisse regẽ nouũ, qui ignorabat Ioseph. Rex Saul cùm à spiritu malo vexaretur, misit nuntios
1. Reg. 16. ad Isai patrem Dauidis, vt mitteret ad ipsum filiũ suum Dauidem, qui cùm veniret, pulsabat citharam, & recreabatur Saul. Ac vt verbis vtar diuinæ scripturæ, stetit coram eo: & Saul dilexit eum nimis: & factus est eius armiger. At interfluxis
1. Reg. 17. nonnullis diebus oblitus est Saul Dauidis, & familiæ eius: & postea videns eum interrogauit, cuius filius esset. Innuit diuina scriptura esse fiduciam nostram in Deo figendam ac locandam, nõ autem in regibus, qui facilè eorum obliuiscuntur, qui sunt de ipsis benemeriti, qui se pro illis periculis obiecerunt. Nã vt ait idem Dauid psalmo 117. Bonum est sperare in domino, quàm sperare in principibus. Et psalmo 145. Nolite confidere in principibus, in filij s hominum, in quibus non est salus.

Munera tua sint tibi. Seruauit id, quod Christus postea præcepit apud Matthæum decimo: Gratis accepistis, gratis date. Non ei pro muneribus vaticinatus est: sed post vaticinationem non respuit munera, qui mundi diuitias contempserat: ne regem ipsum contemnere videretur. Christi apostoli non pro diuitijs euangelium prædicabant: sed necessarium victum & tegumentum à populo accipiebant. Nam vt eodem decimo capite ait dominus: Dignus est operarius cibo suo. Et apud Lucam etiã decimo: Dignus est operarius mercede sua. Et Paulus capite nono prioris ad Corinthios eãdem multis verbis sequitur sententiã vbi illud afferens Deuteronomij vigesimoquinto: Non alligabis os boui trituranti: subdit. Nunquid de bobus cura est Deo? an propter nos vtique hoc dicit? Nam propter nos vtique scripta sunt: quoniam debet in spe, qui arat, arare: & qui triturat, in spe fructus percipiendi. Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est, si carnalia vestra metamus? At post multa alia ad hoc adducta propositum concludit his verbis: Ita & dominus ordinauit ijs, qui euangelium annuntiãt. Eandem etiam sententiam breuius literis mandauit, quas prius misit ad Timotheũ. Quare longè illi falluntur, qui asserunt simoniacos esse concionatores, qui pro cõcionibus honesta præmia suscipiunt: aut illis mouentur. Qua de re poteris videre censuram facultatis theologicæ Parisiensis, quàm ad plenum scribit Claudius Guilliaudus in commentarijs in caput nonum epistolæ prioris diui Pauli ad Corinth. 1. Tim. 5.

O rex Deus altissimus regnum & magnificentiam, gloriam & honorem dedit Nabuchodonosor patri tuo. Et propter magnificentiam quam dederat ei, vniuersi populi, tribus & linguæ tremebant, & metuebãt eum. Quos volebat, interficiebat: & quos volebat, percutiebat: & quos volebat, exaltabat: & quos volebat, humiliabat. Quando autem eleuatum est cor eius, & spiritus illius obfirmatus est ad superbiam, depositus est de solio regni sui: & gloria eius ablata est: & à filijs hominũ eiectus est Sed & cor eius cũ bestijs positũ est, & cum onagris erat habitatio eius: F
fœnum quoque vt bos comedebat: & rore cœli corpus eius infectũ est: donec cognosceret, quod potestatem haberet altissimus in regno hominum: & quemcũque voluerit, suscitabit super illud. Tu quoq; filius eius Balsasar non humiliasti cor tuũ cùm scires hæc omnia: sed aduersus dominatorẽ cœli eleuatus es: & vasa domus Dei allata sunt coram te: & tu, & optimates tui, & vxores tuæ, & concubinæ tuæ vinum bibistis in eis. Deos quoque argẽteos, & aureos, & æreos, ferreos, ligneósque, & lapideos qui non vident, nec audiunt, nec sentiũt, laudasti. Porrò Deum, qui habet flatum tuum in manu sua, & omnes vias tuas nõ glorificasti. Idcirco ab G
eo missus est articulus manus, qui scripsit hoc, quod exaratũ est. Mane, thecel, phares. Hæc est interpretatio sermonis. Mane, numerauit Deus regnum tuum, & cõpleuit illud. Thecel, appensus es in statera, & inuentus es minus habens. Phares, diuisum est regnum tuum, & datũ est Medis & persis. Tunc iubente rege indutus est Daniel purpura: & circundata est torquis aurea collo eius. Et prædicatum est de eo, quòd haberet potestatem tertius in regno suo. Eadem nocte interfectus est Balsasar rex Chaldæus. Et Darius Medus succesit in regnum annos natus sexaginta duos.

Dedit Nabuchodonosor patri tuo. Dedit ei Deus imperium Orientis: voluítque, vt multi ei subijcerentur reges: vt Ieremias capite 27. prędixerat. Deus enim est, qui regna distribuit, & impertit. Nã de illo ait ita Daniel capite secundo: Ipse mutat tempora & ætates: & transfert regna, atque constituit.

constituit. Et vt ait apostolus tertiodecimo ad Romanos: Nō est potestas nisi à Deo: quæ autem sunt, nimirum potestates, à Deo ordinatæ sunt. Regna, principatus & dignitates tribuit Deus iusto & occulto suo iudicio aliquando viris prudentia præditis, iustitiam & pietatem colētibus: aliquando stultis, & tetris, scelerúmque maculis cōtaminatis. Bona fiunt ab illo, à quo etiam mala pœnæ dantur, & mala culpæ permittuntur. Non est malum in ciuitate, quod Deus non fecerit: ait Amos capit. 3. Quod intelligitur de malo culpæ permissiuè, de malo pœnæ actiuè. Castigat nos Deus, quia ita expedit iustitiæ eius, & nobis. Nihil impij principes agunt in subditos nisi Deo volente: sub cuius prouidentia omnia cadunt. Imò calamitates & iniuriæ quibus improbi viros probos opprimunt, & affligunt, Deo tribuuntur. *Psal. 87.* Obrutus ferè pius Dauid ærumnarum fluctibus, quibus eū impius Saul agitabat, eos ad Deū his verbis referebat, Super me confirmatus est furor tuus, omnes fluctus tuos induxisti super me. Lōgè fecisti notos meos à me: posuerūt me abominationē sibi. Et paulò pòst: Elōgasti à me amicū & proximum, & notos meos à miseria. Amici eum calamitatibus dereliquerunt, & fugerant: ille autem hoc tribuit Deo, qui illud quatenus pœna erat, voluit, quatenus peccatū, permisit. Id quod nos habemus: Posuerunt me abominationem sibi: vertit Hieronymus: Posuisti me abominationem ipsis. Quod ad sententiam nostram non parum conducit. Ita etiam trāstulit Felix. Id autem quod nos habemus: & notos meos à miseria: hoc est præ acerba miseria: vertit Hieronymus: Notos meos abstulisti. Quod potest etiam verti: Et notos meos in caligine. Ac si dicat: Qui me amicitia comprehendebant, videntes in me iactas iniurias ab inimico meo, à quo affligor, nō prodeūt in lucem, vt mihi opem ferant: sed in domicilijs suis delitescunt. Et tu Domine illos tanquam tenebris obductos ab oculis meis remouisti. Magna profectò, & intoleranda calamitas in calamitatibus carere amicorum cōsolatione, & ab ipsis destitui. Eius vim & acerbitatem illi solùm intelligunt, qui experti sunt: quos in ærumnis & gemitibus versatos, horribili calamitatum tempestate iactatos, ab inuidis ac sceleratis iniustè afflictos, vndis rerum aduersarū penè obrutos, amici partim deseruerunt, partim prodiderunt. Furtim abstulerant Sabæi & Chaldæi boues & camelos Iob: & ipse aiebat: Dominus dedit, Dominus *Iob 1.* abstulit. Affligebant eum non solùm hostes, sed etiam amici, ipse autem omnia hæc attribuens Deo aiebat: Contra folium quod vento rapitur, *Iob 13.* ostendis potentiā tuam, & stipulam siccam persequeris. Eam ob causam cùm nos viderimus periculis expositos, & in acerbas angustias adductos, ad Deum debemus confugere, eum assiduis precibus vrgere, in ipso spē salutis reponere, nec in summa desperatione desperare. Quoniam qui nos mœrore profligatos proijcere videtur, ipse nos cōsolabitur: & afflictis eius auxilium implorantibus solatium præbebit. Ipse enim ait apud Esaiam capite 45. Ego Dominus, & non est alter, formans lucem, & creans tenebras, faciens pacē, & creans malum. Ideò dicamus cum Iob capite decimoseptimo: Post tenebras spero lucem. Et cum Dauide Psalmo 70. Ego autem semper sperabo. Et cùm Sara apud Tobiam capite tertio: Nō delectaris Domine in perditionibus nostris: quia post tempestatem tranquillum facis: & post lachrymationem & fletum exultationem infundis. Ipse est, à quo cūcta procedūt. Id voluit Deus significare scala illa, quam ostēdit Iacobo cælum *Gen. 28.* & terram attingentem: per quam omnia è cælo veniunt ad terram. Vt intelligeremus hæc inferiora à superioribus pendere: & à Deo regna cōstitui, dari, auferri, distribui, mutari.

Et propter magnificentiam quam dederat ei. Id est propter principatum, & amplitudinem, & diuitiarum affluētiam. Hoc dat Deus nonnullis impijs aliquādo: pijs autem tribuit humiliatem, abiectionem & paupertatem spiritus: quæ sunt multò tutiora & præstantiora bona. Vide quot diuitias Deus dederit Balsasari, & quid detrimēti illi attulerint. Si non fuisset diues, non tot haberet vxores & concubinas, non tam splēdidum & superuacaneum conuiuiū pararet, non ad illud vasa diuino cultui dedicata afferret, non deniq; tam infami morte suum diem obiret. Id quod ait Salomon Prouerbiorum decimo: Non affliget Dominus fame animam iusti: & insidias impiorum subuertet. potest etiā transferri ex Hebræo: Non opprimet Deus fame animam iusti: & propter diuitias impios subuertet. Quibus verbis voluit innuere esse multis diuitias mundi exitij causam. Ideò Dauid Psamo 61. Diuitiæ, inquit, si affluāt, nolite cor apponere. Et Christus apud Mattheū quinto Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Felices illi qui possunt dicere cum Apostolis: Ecce nos reliquimus omnia: & secuti sumus te. Qui diuitias terræ pauperibus *Luc. 6.* distribuunt, veras diuitias inuenient in cælo. Vt *Matth. 19.* aquę ad loca ima descendunt, eáq; irrigant, & fru *Similitudo.* gifera reddunt: sic opum affluentia debet in pauperes & abiectos deriuari, eósq; cōsolatione permulcere. Et ita non nocebit, sed proderit. Vnde Dauid psalmo centesimo vndecimo: Dispersit, inquit, dedit pauperibus: iustitia eius manet in seculum seculi. Et Ecclesiasticus 7. Pauperi porrige manum tuam, vt perficiatur propitiatio & benedictio tua. Et Salomō Prouerbiorum vigesimooctauo: Qui dat pauperibus, non indigebit. Et Dominus Iesus Matt. 19. Da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo. Sed quia Balsasar diuitias nō indigētibus tribuebat, sed magnatibus & concubinis, quibus splendidum conuiuium parauit, fuit iustè regno simul ac vita priuatus: eiúsque splendor extinctus.

Quando autem eleuatum est cor eius. Id est, cùm autem animus eius fuit superbia elatus, & confirmatus, amisit regnum & principatum. Superbus cadit: humilis autem non habet, vnde cadat. Eam ob causam scriptum est Prouerbiorum 29. Superbum sequitur humilitas: & humilem spiritu suscipiet gloria. Hoc est, superbia deijcit hominem: humilitas autem spiritus gloria potietur. Id significauit Christus, cùm dixit: Qui se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exalta *Matt. 23.* bitur. Et sanctissima semper virgo mater eius: Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. *Luc. 1.* Et Iacobus Apostolus: Humiliamini in conspe *Iacob. 4.* ctu Domini, & exaltabit vos. Vt fortissima pinus *Similitud*

insigni proceritate, quia vento ac procellæ resistit, radicitus euellitur, aut frangitur: arundo autem quia quo pellitur, inclinat, & vergit, manet incolumis: sic superbus etiamsi sit diuitijs cumulatus, tamẽ quia elatione erectus nemini vult cedere, turbine afflictationis extirpatur, & deijcitur: humilis autem quia quacunque calamitate mouetur propendet, & rerum aduersarum vndis videtur locum dare, integer perseuerat: & procella transacta erigitur. Id voluerunt significare principes illustris familiæ Columnarum in Italia, qui pro armis & insignibus sumpserunt frutices aquaticos viriditate conspiciendos, qui fluminis impetu ac fluctibus exagitati flectuntur, sed non infringuntur, nec infirmantur: cum hac litera: Flectimur, non frangimur vndis. Viri enim sapientia & animi fortitudine pręstantes possunt calamitatibus angi, & cedere tempori: sed nulla delentur procella, nulla vi tempestatum euellũtur.

A filijs hominum eiectus est. Hoc est ab hominum consortio, & societate fuit expulsus. Hæc, & quę sequuntur, fuerunt capite superiore explanata.

Non humiliasti cor tuum, cùm scires hæc omnia. Quam ob causam maius supplicium merebatur, quàm auus eius: quoniam exemplum quod Nabuchodonosorem deficiebat, ei simili in statu nõ defuit, quod proponere sibi poterat, si vellet.

Sed aduersum dominatorem cœli eleuatus es. Hoc est, non solùm aduersus homines, sed etiam aduersus Deum cęlorum dominum te ipsum extulisti. Intuere quam liberè & audacter Daniel regem reprehendat: non temerè, sed prudẽter: quia
2. Reg. 12. quæ in crimen vocabat, obiurganda ducebat. Vi
4. Reg. 20. tium principis non est silentio prætereundũ tem
Esai. 39. pore opportuno & debito: Cùm prudẽtia tamẽ, & cautela, & vrbanitate. Eodem modo Nathan obiurgauit regem Dauidem: Esaias Ezechiam. Daniel Nabuchodonosorem & Balsasarem: vt literæ diuinæ testantur.

Sup. 4. *Et optimates tui.* Id est, nobiles & magnates. Mirum videtur non fuisse inter mille illos magnos viros vnum, qui regi suaderet, ne tam impium fa-
Similitudo. cinus admitteret. Quemadmodum chamæleontes mutant colores ad rem visam: sic magnates regem sibi proponunt, quẽ sequantur: cuius mores imitentur. Fortasse non solùm illi regem non deterruerũt à crimine tam nefario: sed etiam eius scelus & audaciam laudarunt. Cùm rex ille adulationibus delectaretur: quid mirum erat famulos habere adulatores? Nam vt cap. Prouerbiorũ vigesimonono scriptum est: princeps qui libenter audit verba mendacij, omnes ministros habet impios. Vbi per verba mẽdacij intelliguntur adulationes: & per ministros impios famuli assentatores, omnia ad voluntatem loquentes, nihil ad veritatem. Sunt tamen nonnulli, qui cùm sint assentationibus imbuti, nihilq́; eis sit antiquius, quàm alios decipere, & adulari: ostendunt tamẽ interdum libertatẽ monendi, vt tunc tutius blãdiantur: cùm amici, & censores videntur. Et hoc
Similitudo. est pestilentissimum assentatorum genus. Vt syluestria semina quæ figura & magnitudine accedunt ad triticum, non facile in cribo purgantur: sic adulator imitans amicũ vix cognoscitur: eámque ob causam difficilè ab amicitia reijcitur. Reprehendit leue aliquid, vt tutius & libentius in grauibus aduletur. Et ita molliti sunt sermones eius super oleũ, vt ait diuinus psaltes, & ipsi sunt iacula. Quemadmodum vile vitrum imitatur Psal. 54.
pretiosum crystallum: ita vulgaris adulator videtur aliquando verus amicus. Vt lignum putridũ Similia.
videtur splendere ijs, qui sunt in tenebris: sic infamis assentator apparet interdum fidelis consiliarius, sed ijs, qui in errorum caligine versantur: obscurus est, & videtur fulgere, adulatione vtitur, & simulat amorem. Ex quo efficitur, vt vitia laudibus efferantur. Ac vt ait psalmographus: Laudatur peccator in desiderijs animæ suæ, & Psal. 9.
iniquis benedicitur. Vnde Salomon Prouerbiorum primo. Fili mi, inquit, si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis. Et Esaias tertio: Popule meus qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt: & viam gressuum tuorum dissipant. Quare cauendũ est, ne adulatoribus patefaciamus aures, quoniam assentationibus facilè decipiemur. Est enim adulatio fallax sub specie amicitiæ deceptio, quà adulator hominum fauorem, & propriam prætendit aucupari vtilitatem. Id intelligens Hieronymus: Nihil, inquit, tam corrumpit mentes hominum, quàm adulatio: plus enim nocet lingua adulatoris, quàm gladius persecutoris. Vt oleum Similitudo.
fictilia vasa quamuis dura penetrat, & inficit, cùm ipsum sit blandum ac lene: sic adulatio corda eorum quibus blanditur, quamuis aspera corrumpit, & perfundit, cùm ipsa sit suauis & iucunda. Eam ob causam Dauid: Corripiet me, inquit, iustus in misericordia, & increpabit me: oleum au- Psal. 140.
tem peccatoris non impinguet caput meũ. Malebat rex iust' a viris obiurgari iustitia & pietate præstantibus, quàm ab impijs oleo adulationis deliniri. Vt oleum præbet nutrimentum flãmis, Similitudo.
vt Bedæ vtar similitudine: ita adulatio peccatis. De adulatore hominem vanum nomine Aegypti significatum oleo adulationis fallente, ita Oseas capite duodecimo: Tota die mendacium & vanitatem multiplicat: fœdus cum Assyrij inijt, & ferebat oleum in Aegyptum. Assyrij fuerunt quõdam diuites, & Aegyptij vani: & cum huiusmodi hominibus se coniungunt adulatores, & ad eorum se applicant familiaritatem. Ac illis quos laudant pleno ore, perniciẽ aliquando machinantur. Vt apes in ore ferunt mel, & in cauda Similia.
aculeum: sic adulatores in ore habent dulcedinẽ blanditiarum, retro verò fraudes & dolos. Sunt similes scorpionibus, qui blandiuntur facie, cauda verò feriunt, & occidunt. At neminem magis lædunt adulatores, quàm seipsos: nam vt capite sextodecimo Sapientiæ scriptum est, homo per malitiam occidit animam suam. Si peccant grauiter occultantes veritatem, quam non debent silẽtio præterire: quantò grauius, qui fallunt blãditijs, & obiurganda vitia laudibus efferunt? Nã vt ait ad Casulanũ diuus Augustinus: Quisquis metu cuiuslibet potestatis veritatem occultat, iram Dei suprà se prouocat: quia magis timet hominem, quàm Deum. Quæ verba sunt in sacros canones relata 11. q. 3. Quisquis: Hugo de sancto Victore ijs verbis adulatorem describit, Est amicus in obsequio, hostis in animo, comptus in verbo, turbis in facto, lætus ad prospera, fragilis ad aduersa, facilis ad humana, difficilis ad honesta.

Nisi principum fauorem & diuitias cuperent homines, non illis blandirentur. Id indicauit Diogenes, vt refert Valerius Maximus libro quarto: nam cùm ei Siracusis olera lauanti Aristipus dixisset: Si Dionysium tyrannum adulare velles, ista non comederes. Imò, inquit, si tu ista edere velles, Dionysium tyrannum non adulares. Hæc est causa, quare principes multos habent assentatores. Vnde Seneca in libro de beneficijs: Monstrabo, inquit, tibi, cuius rei inopia laborent magna fastigia: & quid possidentibus omnia desit: scilicet qui dicat verũ. Vnde vna contentio est, quis blandius fallat. Quare non est mirandum inter magnates regis Balsasaris nullum inuentum esse, qui illum ab impijs sceleribus deterreret, & reuocaret. Sed quemadmodum ceruus suauitate fistulæ concinnè & modulatè sonãtis mulcetur, & ad stuporem vsque delectatur: ita vt incauto illi à seq; alienato inferatur à venatoribus mors: sic ille adulatorum blãditijs ac falsarum laudum musica delinitus tanto stupore tenebatur, vt perniciem non aspiceret, quam eius hostes sibi ipsi moliebantur.

Porrò Deum qui habet flatum tuum in manu sua. Cùm falsos & cõmentitios deos celebrares, summísque laudibus efferres, verum Deum in cuius potestate est vita tua, & quicquid cogitas loqueris, & agis, non laudasti, nec metuisti. Per flatum intelligitur vita, aut spiritus vitalis, aut virtus respirandi, in qua vita cõseruatur. Hæc quemadmodũ alia sunt in potestate Dei & ipse ea impertit. Vnde Esaias ca. 42. Hæc dicit dominus Deus dans flatum populo: hoc est, qui tribuit hominibus vitam, ac vim respirandi. Cùm autem hoc sit non solùm in theologia, sed etiam in philosophia perspectum, intoleranda profectò est mortalium inscitia, qui cùm à Deo vitam, motum, spiritum, & esse habeant, ad illũ minimè aspirent, nec eius nomen cõtemplantur. Quemadmodum in quocunque opificio opus artifici magis quàm instrumento tribuitur: sic etiam actio nostra potius est Deo, quàm nobis qui eius instrumentum sumus tribuenda.

Similitudo.

Et omnes vias tuas. Hoc est omnem tuam viuendi rationem, & omne vitæ tuæ institutum. Eodẽ modo accipitur via primo psalmo: Beatus vir qui non abijt in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit. Acsi dicat diuinus psaltes: Felix est vir ille, qui eorum fugit consilia, qui nefarijs sceleribus contaminati, solent alios à iustitia & & pietate, cæterísq; virtutibus abducere: eorúmque institutum & modum viuendi declinat. Tũc in via peccatorum non stamus, cùm nefariam vitæ rationem euitamus: & peccãtes resipiscimus, veramq; pœnitentiam agimus. In hunc modum accipitur via multis in locis diuinarum literarũ: vt Genesis sexto capite: Omnis caro corruperat viam suã. Psalmo 1. Nouit dominus viam iustorum: & iter impiorum peribit. Hoc est approbat Deus rationem viuendi virorum virtute præstantium, sceleratorum autem detestatur: porrò illi vitam consequentur æternam: isti verò peribunt, in ignes æternos relegabũtur. Ideo dicebat idem psalmographus psalmo 138. Deduc me in via æterna. Et psalmo 145. de Deo loquens: Vias peccatorum disperdet, Et Salomon Prouerbiorum tertio: Viæ eius, nimirum Christi, viæ pulchræ & omnes semitæ eius pacificæ. De quibus ait Esaias capite secundo: Docebit nos vias suas: Et quadragesimo: Vox clamantis in deserto: parate viam domini. Via iustorum est via vitæ, impiorum autem mortis. Vtramque nobis proponit Deus, bonam, vt eam accipiamus: malam, vt detestemur. Ipse enim apud Ieremiã vigesimoprimo: Ecce ego, inquit, do coram vobis viam vitæ, & viam mortis. De via vitæ ait Christus Deus noster capite septimo euangelij authore Matthæo: Stricta est via, quæ ducit ad vitam: & pauci sunt, qui inueniunt illam. De via verò mortis ait eodẽ loco: Spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem: & multi sunt, qui intrant per eam. Et quoniam siue per vnam, siue alteram ambulemus, semper in potestate Dei sumus: ait de illo Daniel Balsasari: Qui habet flatum tuum in manu sua, & omnes vias tuas.

Missus est articulus manus. Id est, missa est particula manus. Erat effigies manus truncatæ à brachio, habentis solùm digitos. Quidam per articulum intelligunt digitos, vt sit singularis numerus pro plurali.

Mane, Thecel, Phares. Primum vocabulum significat numerum: secũdum appensionem: tertiũ diuisionem. Sensus est: Numerauit Deus dies regni tui, & inuenit adesse finem eius. Appensa sunt in statera diuinæ iustitiæ opera tua bona & mala: & multò plura sunt mala, multóque maioris ponderis, quàm bona: quam ob causam non mereris regnare, nec viuere. Ideo diuidetur regnum tuũ: auferetur à te: & dabitur extraneis: Vbi nos habemus: Et compleuit illud, habent nonnulli: Et ad finem adduxit illud. Sed in idem recidit: vt sit sensus: Numerauit tempus regni tui, & deprehendit illud esse cõpletum. Pro eo quod nos habemus: Et appensus est in statera: habent alij: Et ponderauit te in bilance, & inuentus es diminutus in pondere. Comparat regem vanum, & indignum regno cum moneta leuiore, non habente totum suum pondus. Quando enim numum aureum reijcimus, dicimus eum non esse ponderis.

Appensus es in statera. Statera Dei est eius iudicium, & examẽ æquitatis & iustitiæ: vt apud Iob capite sexto: Vtinam appenderẽtur peccata mea, quibus iram merui: & calamitas, quam patior, in statera. Ac si diceret: Dicitis ô amici mei, me peccatis meis id exigentibus hisce ærumnis premi: sed lõgè fallimini opinione. Quapropter vellem ego, vt peccata mea in altera parte trutinæ, in altera verò calamitates meæ ponerentur: nam re examinata videritis has meas ærumnas veluti arenam maris super meorum peccatorum merita ponderare. In hanc sententiam interpretatur Philippus presbyter hunc locum Iob. In eandem significationẽ accipitur statera apud eundem Iob capite 31. cùm ait: Si ambulaui in vanitate, & festinauit in dolo pes meus, appendat me in statera iustitiæ. Et cap. 16. Prouerbiorum: Pondus & statera iudicia domini sunt. Statera dolosa est iudiciũ corruptũ, nõ tribuens vnicuiq;, quod suũ est. Ita accipitur apud Ose. duodecimo: Chanaan in manu eius statera dolosa. Solebant enim Chananæi fraudibus vti, & iustitiam deprauare. Loquitur diuinus vates de Ephraim, quem obiur-

gat:& cõparat cum Chananæis in fidelibus, vafris, ac veteratoribus: Sed quia Chanaan significat etiam mercatorem, potest verti locus ille: Instar mercatoris in cuius manu est statera dolosa. Vt sit sensus. Ephrain vtitur calumnijs & fallacijs & iniustitia: quare similis est mercatori trutina dolosa ponderanti, fraudibus ac præstigijs vtenti. Huiusmodi sunt illi, de quibus diuinus

Psal. 61. psaltes: Mendaces, inquit, filij hominum in stateris, vt decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Hoc est, fallaces sunt homines in stateris: nam se vicissim ac mutuò decipiunt. Possunt etiam verba hæc in hunc modũ transferri: Mendaces filij hominũ si in stateris ponantur, ipsi pariter leuiores sunt vanitate. Hac elegantia hyperbolica vtitur diuinus psaltes ad exaggerandam mortalium insaniam & vanitatem: qui si in altera stateræ lance constituatur, in altera inanitas, ea sine dubitatione præponderabit. Accipitur etiam apud externos philosophos statera pro æquitate. Vnde Pythagoras, Stateram, inquit, ne transgrediare. Hoc est, iustitiam quæ in æqualitate consistit, ne pertranseas. Meminit huius sententiæ Cyrillus Alexandrinus libro nono contra Iulianum: & Diogenes Laertius in vita Pythagoræ. Erat enim quõdam statera symbolum æquitatis & iustitiæ. Ex quo effectum est, vt de homine æquitatem & iustitiam colente diceretur in trito illo vetustate prouerbio à Doricis sæpe vsurpato: Est iustior statera. In hunc modũ interpretatur Demetrius Bizantius apud Atheneum libro Dipnosophistarum decimo. Et quoniam æqualitas nec seueritatem nimiam diligit, nec pietatẽ nimiã: sed medium tenet: ideo astrologi signum libræ seu stateræ inter scorpionem & virginem in cœlo collocarunt. Per scorpionẽ enim asperitatem immoderatã intelligebant: per virginem verò nimiam ac extra modum pietatẽ: in quarum medio æquitatem constituebant. Romani veteres æquitatẽ colebant pro dea: eiq; templum in honorẽ Iulij Cæsaris, vt Diõ Cassius libro quadragesimotertio ait, ædificauerunt. Aequitatis autem imago erat virgo quędam tenens sinistra hastam, dextera iustam stateram, vt videre licet in nũmis Sergij Galbæ, & vitelij, & Vespasiani. Omnes enim hi imperatores significare volentes se esse æquitatis studiosos, eam in numis sculpere fecerunt: vt cõstat ex libro imaginum & numismatum omnium Cæsarum, quem edidit in lucem Antonius Zantanus comes, vbi numismata hæc depicta sunt. Sed nõ intelligas doctis & indoctis, nobilibus & plebeijs, robustis & debilibus, virtute præditis & scelere imbutis esse omnia æqualiter exhibenda. Nam æqualitas ista, vt ait libro 2. de legibus Plato, summa esset inæqualitas. Sed vnicuique est pro eius merito & dignitate tribuendum. Quemadmodum qui multis gladijs diuer-

Similitudo. sarum formarum & magnitudinum æquales inter se omnino faceret vaginas, meritò exibilaretur: quia æqualitate illa nihil esset inæqualius: sic qui multis differentibus meritò æquale præmium tribueret, esset absque dubio inæqualis: & non posset iustam hominum reprehensionem

Similitudo. euitare. Princeps debet omnibus consulere, sed pro cuiusque merito & dignitate. Vt punctum quod centrum vocant, est in medio sphæræ ab omnibus eius partibus æqualiter distans, à quo omnes lineæ ductæ in orbem, quem circulum & circumferentiam appellant, sunt æquales: sic qui rempublicam gubernandam susceperunt, debent in medio consistere, omnibúsque æqualitatem seruare. Et ita cuilibet eorum poterit illud psalmi quadragesimi quarti accommodari: Virga æquitatis virga regni tui. De viro iusto ait dominus apud Malachiam capite secundo: In pace & æquitate ambulauit mecum. Et quarto Prouerbiorum: Ducã te per semitas æquitatis. Hæc autem æquitas significatur per stateram: de qua scriptũ est capite decimonono Leuitici: Statera sit iusta, & æqua sint pondera. Quæ verba diuus Hieronymus in commentarijs in caput 45. Ezechielis, ait esse intelligenda non solùm in commercijs & vsu vitæ cotidianæ, sed in seruanda iustitia & æquitate: quemadmodum verba eiusdem diuini vatis inducentis Deum ita in eodem capite loquentem: Statera iusta sit vobis. At cùm statera iustitiam quæ in æqualitate consistit, vt ostẽdimus, significet, miraberis fortasse, cur diuus Ioannes capite sexto Apocalypsis dicat se vidisse diabolùm super equum nigrum, & habuisse stateram in manu sua? Equus niger est impiorum calliditas vmbris ac tenebris cooperta, in quibus est dæmon, eos ducẽs quò vult. Sed nulla te teneat admiratio: nam diabolus stateram habet, non quòd illa vtatur, sed quòd videatur vti. Explicans diuus Augustinus locum illum homilia quinta & sexta in Apocalypsim: Libram, inquit, habet in manu sua, id est examen æquitatis: quia dum fingit se iustitiam tenere, per simulationem lædit. Vnde hypocritæ dæmonis discipuli simulatione virtutis cùm maximè decipiunt, id agunt, vt pij ac iusti videantur. Eruditi artificio simulandi stateram ostendunt iustitiæ & æquitatis, & virtutis significatricem: cùm nihil minus habeant. Virtutibus carent, vmbris tantùm, venditatione & ostentatione vtuntur. Vera iustitiæ statera eorum est, qui nec inanem rumorem volunt aucupari, nec vmbras falsæ gloriæ consectari, nec honestatis solùm imagnibus vti: sed simulationem fugientes, quæ fallaciter imitando adulterat naturam boni, iustitiam colunt & pietatem: qui denique in corporibus humanis vitã cœlitum imitantur. At iustissima statera nunquã errans est æquitas diuina, & examen iustitię Dei: de quo ait Dauid psalmo decimo: Iustus dominus, & iustitiam dilexit: æquitatem videt vultus eius. Et psalmo 110. Fidelia omnia mandata eius, confirmata in seculum seculi, facta in veritate, & æquitate. Et psal. 97. Iudicabit orbem terrarum in iustitia, & populos in æquitate. Et diuus Paulus cap. 2. epistolæ ad Romanos. Reddit vnicuiq; secundum opera sua. Iustissimam enim & fidelissimam habet stateram, in qua Balsasaris vitam & merita ponderauit.

Et datum est Medis & Persis. Medi & Persæ oppugnauerunt Babylonem, & tãdem expugnauerunt, & totum Babyloniorum regnum occuparunt: & tamen dicitur datum illis esse. Deus enim illud à Balsasare abstulit, & ad hostes illius transtulit. In exercitu erat Darius rex Medorum,

& Cyrus

& Cyrus rex Persarum: ideò ait Daniel: Datũ est Medis & Persis.

Tunc iubente rege. Audiuit aduersus se vaticinationem rex Balsasar: & nihilo minus iussit præmium solui Danieli, quod illi promiserat. Fortasse existimauit, longo post tempore ea ventura. Aut dum diuinum vatem honoraret, sperauit se veniã cõnsecuturum. Aut eam ob causam stetit promissis, quia intellexit proprium esse regis veritatem seruare. Id intelligens rex Dauid cum Deo loquens: Ne auferas, inquit, de ore meo ver
Psal.118. bum veritatis vsque quaque. Simandius rex Aegypti sepulchrum sibi fecit magnificum, in quo erant statuæ eos repræsentantes, qui de rebus du biis disceptabant, & in iudicijs sententias ferebant: in quarum medio erat statua principis, cu ius à collo suspensa veritas pendebat, in quã ipse oculos ad alia subclausos coniiciebat, librorum cumulo circunstante. Hæ imagines præ se fere bant, iudices integros esse oportere, sed regem præcipuè, qui solam deberet intueri veritatem. Antiquitatem hãc narrat Diodorus Siculus libro secundo Bibliothecæ. Sed quid dicam principes? Imo oportet omnes homines esse simplices, & apertos: sed & prudentes, veritatis cultores, mendacij ac fraudis inimicos. Veteres cùm veritatem significare volebant, verbáque ab animo non discrepare, pingebant pomum Persicũ cũ folio quodam adhærescente: nam per pomũ illud intelligebant cor, per folium verò linguam, quæ debet esse cum corde coniuncta, ab eóque nullo modo abhorrere nec dissentire. Per solem etiam veritatem significabant: & res apertam veritatem continentes, affirmabant esse luce me ridiana clariores. Vnde Pythagoras monebat, neminem debere loqui faciem habentem aduersus solem, hoc est, contra veritatem. At hodie, vt ver bis vtar diuini psaltis: Diminutæ sunt veritates à filiis hominum. Sed vt in lib.3. Esd. cap. quarto
Psal.11. scriptum legimus: Veritas manet, & inualescit in æternum. Magna est vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem & solertiam faci lè se per seipsam defendit. Quare est summopere diligenda. Vnde Hieronymus in epistola ad Celantiam: Tantus, inquit, in te sit veritatis amor, vt quicquid dixeris, iuratum putes. Et tametsi pro veritate in calamitates incidamus, non debe mus ab ea deterreri. Nam vt ait libro Moralium decimo diuus Gregorius: Bonorum mens quò duriora pro veritate tolerat, eò æternitatis præmia certius sperat. Ideo potest hac in re felix appellari: quod homini mendaci haud potest conuenire. Vt ciuitas in seditione nõ potest esse beata, nec in discordia dominorũ domus: sic homo
Similitudo. à seipso diffidens, qui aliud sentit, aliud loquitur: in quo os & animus discordant, nullam gustare partem tranquillitatis & huius vitæ beatitudinis poterit. Est igitur veritas dicenda & seruanda, & promissis standum: nisi dolo deceptus, aut metu coactus promiseris: aut quæ promisisti, perniciosa esse intellexeris.

Qui haberet potestatem tertius in regno. Potest verti ex Chaldæo. Quòd futurus esset dominus tertius in regno. Particula, suo, non est in Chaldæo: nec in bibliis Latinis correctioribus.

Eadem nocte interfectus est Balsasar rex. Ionas nuntiauit euersionem Niniuitis: qui pœnitentia Deum placarunt: & incolumes euaserunt. *Ion.3.* Balsasar autem noluit pœnitentiam agere: & eadem nocte fuit interfectus. Si ad verum Deum toto animo confugisset, consequeretur salutem: si non corporis, certè animi. Ipse Deus ait apud Zachariam primo: Conuertimini ad me: & ego conuertar ad vos. Et apud Ier.3. Conuertimini filij reuertentes: & sanabo auersiones vestras. Et apud Mala.3. Reuertimini ad me: & reuertar ad vos. Id est quod aiebat Ioannes Baptista apud Matt.3. Pœnitentiã agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. Ac si diceret: Conuertimini per pœnitentiã ad Christum: & ipse qui est regnum cœlorum, suscipiet vos. Appropinquauit dixit de præterito, vt eius quod diceret, certitudi nem significaret. Nonnulli codices habent, appropinquabit. Ex Græco potest transferri: In propinquo est regnum cœlorum. Esse autẽ Chri stum regnum cœlorum, indicat ipse, cùm ait apud Matt.13. Simile est regnum cœlorum thesau ro abscondito in agro. Est enim Christus cum thesauro comparatus, quia est summum bonũ: in quo vt ait cap.2. ad Col. apostolus, sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi. Hæc autem pœnitentia est conuersio ad Christum cum animi dolore & contritione: iuxta id quod ipse ait apud Ioelem 2. Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, & fletu, & planctu. Et scindite corda vestra, & non vestimenta vestra. Ita illud diui Petri Actorum secundo intelli gitur: Pœnitemini, & conuertimini, vt deleantur peccata vestra. Vt ad euellendam radicitus *Similitudo.* plantam euellitur etiam atque scinditur terra: sic ad auferendum & delendum à corde mortiferum crimen, debemus præ displicentia cor ipsum quodammodo conterere, & infringere: vt Ioelis illud in nobis expleatur: Scindite corda *Ioel.2.* vestra. At rex Balsasar non scidit cor suum per pœnitentiam: sed fuit illi scissa vita simul cum regno. Iosephus Gorionides, & Saadias historici Hebræi aiunt fuisse Balsasarem à quodam ex custodibus suis nocte illa per insidias interfectum: alij fuisse nocte illa expugnatam vrbem: & Balsasarem ad summam mũdi gloriam florescentem ab hostibus morte mulctatum. Nõ die mortuus est, sed nocte, quia tenebris circumfusus, æquum erat, vt in tenebris animam exhalaret.

Et Darius Medus successit in regnum. Duces belli erant, vt diximus, Darius Medus, & Cyrus Persa. Sed hoc loco non fit mentio Cyri, quia erat iunior Dario auunculo suo: erat enim filius sororis Darij: Et quia regnum Medorum erat tunc maius regno Persarum, illustrius, & præstantius. Ideo loquens Deus de Babylonijs apud Esaiam tertiodecimo: Ecce ego, inquit, suscitabo super eos Medos, qui argentum nõn quærant, nec aurum velint: sed sagittis paruulos interficiant. Et Ier. quinquagesimoprimo. Suscitauit dominus spiritum regum Medorum: Id est vnius ex regibus Medorum: nam proximè sequitur: Et cõtra Babylonem mẽs eius est, vt perdat eã: quoniã vltio domini est. Fuisse autem ciuitatem illam captam nocte illa conuiuij, vaticinatus fuerat cap.

vigesimoprimo ijs verbis Esaias: Babylō dilecta mea posita est mihi in miraculum. Pone mensam: contemplare in specula. Comedentes & bibentes surgite principes: arripite clypeum. Vel vt potest verti ex Hebræo: vngite clypeum. Hoc est, regem alterum cōstituite. Significari autem regem per clypeum indicat liber secundus regū cap. 1. vbi rex Saul appellatur clypeus fortium. Cùm se Babylonij ingurgitarent in epulas, accesserunt speculatores vrbis clamantes: regem ac magnates ad arma capienda mouentes. Atilli ceciderant animo: & timore debilitati corruerunt. Et adeptus est Chaldæorum regnum Darius, cui successit Cyrus, qui filios Israelis restituit, & ad pristinam dignitatem reuocauit.

OBSERVATIONES ex Chaldæo in

CAPVT V.

Balsasar rex. In Græca translatione pro Balsasar est Βαλτάσαρ; in Chaldæo vero בלשאצר Balsatsar. Deducitur à Bal, quod est nō, & sa, à nasa, quod est ferre, & tsar, quod est angustia. Vnde Balsatsar idē est quod non ferens angustiam. At finis eius nomini non respondit: nam oppressus calamitate infelici morte clausit suum diem. Daniel autem vocatus est Balthasar, nomine deducto à Be, quod est in, & lathas, quod est acuere, & asar, quod est recondere. Quare idem est Balthasar, quod in acumine reconditus. Erat autem nomen cuiusdam idoli ita vocati, quia erat in colūnæ, aut pyramidis fastigio collocatum: vbi à seductis hominibus colebatur. Hebraicè scribitur Balthes asar.

Fecit grande conuiuium. In Græco est ἐποίησε δεῖπνον μέγα. Hoc est, fecit cœnam magnam. Sed parum refert: nam cùm conuiuium illud fuerit nocte, meritò vocatur cœna. Ideo Theodotio nō συμπόσιον hoc est compotationem aut conuiuiū dixit. sed δεῖπνον hoc est cœnam. In Chaldæo verò est עבד לחם רב Hauadh Lechem Rab: fecit conuiuium magnum. Pro conuiuio est Lechem, à verbo Lacham, quod significat comedere: vt capite nono Prou. vbi Christus ait: Venite, comedite panem meum, & bibite vinum, quod misscui vobis. Vocat gentes ad mensam euangelij, vbi diuina eloquia sunt epulæ, quibus anima reficitur, & sustētatur. De hac mensa ait Deus apud Ezechielem 41. Hæc est mensa coram domino. Et apud Lucam quartodecimo; Homo quidam fecit cœnam magnam: & vocauit multos. Significat etiam verbum hoc pugnare & expugnare: vt psal. 34. Expugna impugnantes me. Pro quo alij vertunt: Comede comedentes me. Hoc est affligе affligentes me. Vnde Lechem significat panem, & conuiuium: & præter hæc fructum: & quemcunque cibum. Pro pane accipitur Deut. 8. Nō in solo pane viuit homo. Pro fructu accipitur Ieremiæ vndecimo; apud quem scribæ & pharisæi in hunc modum aduersus Christum loquuntur: Mittamus lignum in pane eius: quæ verba ita etiā verti possunt: Corrumpamus lignum in fructu eius. Hoc est, disperdamus, deleamus, & euellamus Christum, qui se arborem vocat fructuosam: qui appellatur lignum vitæ: id est arbor, cuius fructus vita est. Pro omni alimento terræ accipitur cap. 40. Gen. vbi ait Iacob: Asser pinguis panis eius. Quasi dicat: Portio terræ tribus Asser erit summè fertilis & frugifera abūdabit omnibus ad splendidum victum pertinentib. Ita hunc locū explanat Theodoretus, & post illum Caietanus. At Ambrosius, Cyrillus, Hippolitus, Eucherius, Rupertus ad sensum spiritualem illum traducentes, aiunt per Asser qui diuitem significat, intelligi Dominū Iesum, qui propter nos egenus factus est, cùm esset diues, vt ait in epistola posteriore ad Cor. diuus Paulus, vt illius inopia nos diuites essemus. *2.Cor. 8.* Est enim thesaurus absconditus, diuitiarum plenissimus. Per panem autem eius intelligimus sanctum eucharistiæ sacramentum, vbi ipse Christus continetur: *Matt. 13.* qui de se ait cap. 6. euangelij authore Ioan. Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi. Pro omni esca accipitur 24. Gen. vbi narrans Moses fuisse paratum conuiuium seruo Abrahæ: Appositus est, inquit, in conspectu eius panis. Accipi autem ibi panem pro escis indicat id, quod sequitur paulo pòst: inito conuiuio, vescentes pariter & bibentes manserunt ibi. Adiurans Saul populū dixit: Maledictus vir, qui comederit panem vsque ad vesperam. Et quia Ionathas comedit parum mellis, iudicatus est præceptum fregisse. Ita narrat diuina scriptura cap. 14. lib. 1. Reg. Vbi apertè ostenditur nomine panis etiam mel significari. Confirmatur hoc authoritate diui Lucæ aientis cap. 14. introiuisse Iesum in domum cuiusdam principis sabbato manducare panē. Vbi aspicis accipi panem pro escis conuiuij, & pro ipso conuiuio, vt hoc Danielis loco.

Optimatibus suis mille. Theodotio pro mille habet χιλιάρχοις pro quo Latina versio ex Græco desumpta habet millenariis. Certè χιλίαρχος idē est quod præfectus mille viris: aut tribunus militum. Nec hoc discrepat à litera Chaldaica: quæ pro mille habet אלף Alaph: nam Aluph Hebraicè significat ducem, Dominum, & præfectum. At Aleph significat mille: quam significationem secutus est noster interpres. Significat etiam doctrinam. Vnde quod dicitur de turre Dauidis, hoc est de Ecclesia Catholica capite 4. Canticorum: Mille clypei pendent ex ea: potest etiam verti; Doctrinæ clypei pendent ex ea. Nam verba Dei sunt scuta doctrinæ, iuxta illud cap. Prou. 30. Omnis sermo Dei ignitus clypeus est omnibus sperantibus in se. Quæ verba possunt etiam ita transferri. Omnis sermo Dei purus est, & clypeus his, qui in illo innituntur.

Et vnusquisque secundùm suam bibebat ætatem. *Theod.* Græca translatio habet: Et coram mille vinum bibebat. Pagnin. habet: Et coram mille vinum bibebat: scilicet rex: Potest etiam verti: Et è regione ducum vinum bibebat. *2.Reg. 15. & 16.* Erat enim rex solus in altera mensa è regione illorum magnatū: sed in eadem aula, ex qua illos ad potum bibens inuitabat, sed non cogebat.

Principem magorum, incantatorum Chaldeorum & aruspicum. Pro principe vertunt quidam antistitem. In Chaldæo est רב Rab. Quod vocabulum est etiam Hebraicū, significátque principem præ

præcipuum, inclytum, magnum, multum, magnatem, popugnatorem, qui inter alios eminet, & illustribus laudibus celebratur. Eo vtitur Esa. 19. pro quo Latinus noster interpres vertit propugnatorem: Mittet eis saluatorem & propugnatorem. Et Ier. Threnor. 1. Quomodo sedet sola ciuitas plena populo? Vbi pro plena est in Heb. hoc idem vocabulum Rab. Poterat verti: Quomodo sedet sola ciuitas magna populo, vel inclyta populo. Hoc est, quæ fuerat magnitudine ac frequentia populi illustris. Et Dauid psal. 3. Multi insurgunt aduersus me: Multi dicunt animæ meæ non est salus ipsi in Deo eius. Quæ verba possunt etiam ita verti: Principes insurgunt aduersus me: magnates dicunt animæ meæ: non est salus huic in Deo eius. Principes & magnates vocat Absalonem, & præcipuos, qui sequebantur eum, & ab ipso Dauide defecerant. Hi
2. Reg. 15. & 16. pium ac iustum regem capite ac opibus acerrimè oppugnabant, eúmque videntes eiectum è ciuitate, asserebant esse diuino auxilio penitus destitutum. Principes etiam in literis diuinis vocantur Apostoli, qui omnes nationes sancta religione imbuerunt, & per cunctas mũdi oras Christi Euangelium propagarunt. Et quoniam hi loco patriarcharum & diuinorum vatum successe-
Psal. 44. runt, ait diuinus Psaltes cum Ecclesia loquens. Pro patribus tuis nati sunt tibi filij. Constitues eos principes super omnem terram. Hi qui in familijs eminent honore inter alios, principes dicuntur: vt psal. 67. Principes Iuda duces eorum: principes Zabulon, principes Nephthalim. Vel vt transferre possumus ex Hebræo: Optimates Iuda, duces eorum: magnates Zabulon, inclyti Nephthali. Gentium etiam philosophi & oratores principes vocantur, vt cap. 2. prioris ad Cor. Sapientiam loquimur inter perfectos: sapientiam verò non huius seculi, nec principum huius seculi, qui destruuntur. Ideo eos ait destrui: quia cùm corruerent fide, séque contaminarent vitiis, in æternos Inferorum ignes relegabantur. Vel qui destruuntur, hoc est, qui euanescunt, quorũ gloria simul perit cum vita: aut certè sensim obscuratur: & ad nihilum recidit. De quibus paulo pòst subdit: Quam nemo principum huius seculi cognouit. Chrysostomus tamen per hos mũdi principes intelligit Herodem, & Pilatum, & Iudæorum magnates. Princeps pacis est Christus Deus noster apud Esa. 9. qui à diuo Petro in priore sua Canonica vocatur princeps pastorum: & à diuo Ioanne in Apocalypsi princeps regum terræ. Præterea principes sacerdotum vocabantur sacerdotes illi, qui alios honore, scientia, & dignitate anteibant: apud Matt. 2. Congregans, nimirum Herodes, omnes principes sacerdotum, & scribas populi, sciscitabatur ab eis, vbi Christus nasceretur. Et apud Marcum capite secundo: Nunquam legistis, quid fecerit Dauid, quãdo necessitatem habuit: & esuriit ipse, & qui cum eo erant: quomodo introiuit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, & panes propositionis manducauit? Hæc historia narratur libro 1. Regum cap. 21. At sacerdos ille vocabatur Achimelech, vbi ostenditur. Sed nulla est inter hos duos locos discrepantia: Nam sacerdos ille erat binomius: appellabatur enim Abiathar & Achimelech: quemadmodum multi alij, qui erant duobus signati nominibus: vt constat ex infinitis diuinarum literarum locis. Vel Achimelech erat sacerdos, Abiathar autem princeps sacerdotum. Et quia cap. 22. lib. 1. Reg. dicitur Abiathar sacerdos filius esse Achimelech, qui Abiathar interfectis alijs sacerdotibus fugit, & euasit, existimo eos ambos fuisse principes sacerdotum, hoc est primarios inter illos, cùm Dauid panes propositionis comedit. Vt autem hoc innueretur dictum fuit primo Reg. euenisse illud sub Achimelech sacerdote: & secundo Marci, sub Abiathar. Sed quia lib. 1. Regum dicitur: Achimelech sacerdos, apud Marcum autem Abiathar princeps sacerdotum, possumus illos duos locos conciliare, si dicamus vnum loqui de sacerdotio, alterum de principe sacerdotum. Aspicis igitur, principem variè accipi in diuina scriptura: hoc autem Danielis loco principem magorum eum esse, qui inter eos principatum tenebat: & celebriore nominis amplitudine celebrabatur.

Gloriam & honorem. Pro gloria in Græco est τιμὴν, hoc est honorem: pro quo alij habent decus. Sed in idem recidunt. In Chaldæo est ויקרא Vicara, hoc est, & gloriam, siue & pretium. Deducitur à verbo, יקר, quod significat honorare, & in pretio esse, Psalmo quadragesimooctauo pro vocabulo hoc Iecar transtulerunt Septuaginta interpretes pretium: quos sequitur interpres noster ita habens: Frater non redimit, redimet homo: non dabit Deo placationem suam: & pretium redemptionis animæ suæ. Vbi per fratrem intelligitur Dominus noster Iesus Christus, iuxta id quòd de eo ait cap. 2. ad Hebræos diuus Paulus: Non confunditur fratres vocare eos, dicens: Nunciabo nomen tuum fratribus meis. Fratres vocat Christianos, vt pote filios Dei cohæredes autem suos. Vnde idem Apostolus in epistola ad Rom. cap. 8. Vt sit, inquit, primogenitus inter multos fratres. Et ipse Christus cap. 20. Euangelij Ioannis ait Mariæ Magdalenæ: Vade ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum. Est igitur sensus illius loci psalmographi. Impij qui nolũt Psal. 48.
flagitiis nuncium remittere, non sunt liberandi ab aliquo homine: nam si Christus eos non redemit, quis eos poterit redimere? Nemo dabit Deo quicquam, quo eum placet, vt impium eripiat, nec pretium pro redemptione animæ eius. Hanc existimo esse veram ac germanam huius loci intelligentiam. Possunt nihilominus verba hæc in hunc etiam modum ex Hebræo transferri: Fratrẽ non redimendo redimet homo: nec dabit quicquam pro placatione eius, quia pretiosa est redẽptio animæ ipsius. Acsi dicat: Nemo existimet vi ac magnitudine diuitiarum sibi, aut suis vitæ perpetuitatem comparaturum esse: nã ita pretiosa est redemptio vitæ, vt nullò modo possit quis mortem euitare.

Deum qui habet flatum tuum in manu sua non glorificasti. Pro, flatum tuum, est in Chaldeo: נשמתך Nixmethac. Vocabulũ Hebraicũ est נשם Na- Psal. 149.
xam, quod significat spiritum: vt psal. 149. Omnis spiritus laudet dominum. Significat halitum:

vt

vt 3. Regum cap. 17. Erat languor fortissimus, ita vt non remaneret in eo halitus. Significat animã: vt Genesis secundo: Inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ. Hoc est halitu suo dedit illi animam, & spiritum. Aiunt viri docti spiritum esse mentem, qua homo intelligit: animam autem esse, qua viuit. Anima rationis particeps, est anima & spiritus. Dicitur anima secundùm quod est sibi commune, & alijs animalibus, quod est vitam corpori dare: & spiritus dicitur, secundùm quod est proprium sibi, non autem alijs animantibus, quod scilicet habeat virtutem intellectiuam immaterialem. Hæc ex diuo Thoma in prima parte, quæstione nonagesimaseptima articulo tertio. Idem licet verbis alijs, ait in libro de spiritu & anima diuus Augustinus. Pro inspirauit, vertunt nonnulli, insufflauit. Quo verbo, vt Theodorus, & Diodorus aiunt, non significauit Moses animam esse ex inuisibili Dei essentia, sed diuini opificij facilitatem, fuisséque animam à Deo creatam, hominíque infusam. Et quia anima aliquãdo accipitur in sacra scriptura pro corpore animato: ideo postquàm dixit: Inspirauit in faciem eius spiraculũ vitæ: adiecit: Et factus est homo in animã viuentẽ. Vbi anima viuens aliud ibi nõ est, quàm persona cõposita ex anima & core, ore iuxta idiotismũ sacræ scripturæ. Nã cap. Gen. 12. scriptum est: Tulit Abraham vxorem suam, & Loth filium fratris sui, vniuersamq; substantiam, quam possederant, & animas, quas fecerant in Haran: & egressi sunt, vt irent in terram Chanaan. Vbi per animas factas in Haran, homines in terra illa geniti ex familia Abrahæ intelliguntur. Ita illud euangelij intelligitur Ioannis 12. Qui amat animam suam, perdet eam. Hoc est, qui seipsum proprio amore prosequitur, conflat in se exitium sempiternum. Accipi autem animas pro hominibus, indicat scriptura cap. 46. Genesis, vbi hæc sunt verba: Cunctæque animæ quæ ingressæ sunt cum Iacob in Aegyptum, & egressæ sunt de femore illius, absque vxoribus filiorum eius, sexaginta sex. Filij autem Ioseph qui nati sunt ei in terra Aegypti animæ duæ. Omnes animæ domus Iacob quæ ingressæ sunt in Aegyptum, fuere septuaginta. Vbi perspicuum est animas sumi pro hominibus: vt rectè obseruauit Augustinus in quæstionibus in Genesim: & Gregorius secundo Moralium: Sed quoniam in hunc incidimus locum, qui est difficilimus, vtile ducimus, illum explanare. Si homines qui in Aegyptum ingressi sunt cum Iacob ab eo originem ducentes, fuerunt sexaginta sex, & in Aegypto erant duo filij Ioseph, nempe Manasses & Ephraim, quomodo ait hic scriptura, fuisse omnes septuaginta? Nam si ad sexaginta sex addas duos, fiunt sexaginta octo, non autem septuaginta. Respondendum est, nec Iacob nec Ioseph includi in numero illo sexaginta sex, nec duos filios Ioseph. Nam scriptura ait fuisse sexaginta sex eos, qui egressi sunt de femore Iacob: vnde inter illos non continetur ipse Iacob: sed qui ex eo geniti sunt: nec Ioseph: quia scriptura loquitur de his, qui ingressi sunt cum Iacob in Aegyptum: at Ioseph non ingressus est cum eo, iam enim ibi erat. Cum autem præter sexaginta sex fuerint quatuor, nimirũ Iacob & Ioseph, & duo filij eius, apertè cõcluditur eos fuisse 70. Idẽ asserit diuina scriptura non solũ hoc Gen. loco, sed etiã cap. 1. Exod. & 10. Deuter. Sed insurgit magna & difficilis dubitatio: nam diuus Lucas ca. 7. Actor. apostolicorum inducit diuũ Stephanũ plenum Spiritu sancto asserentem, fuisse septuagintaquinque animas, dicens: Mittens autem Ioseph accersiuit Iacob patrẽ suum, & omnem cognationem suam in animabus septuaginta quinque. Et septuaginta interpretes cap. quadragesimosexto Gen. & cap. 1. Exodi habent, 75. animas ingressas fuisse in Aegyptum. Ac vbi communis nostra versio habet: Filij autem Ioseph qui nati sunt ei in Aegypto, animæ duæ: habent illi: animæ nouem. In num. 66. concordant Septuaginta cum Hebræo, & cum paraphrasi Chaldaica, quæ in omnibus his locis non discrepat ab Hebraica veritate: at postea magna videtur esse discrepantia. Sed si veritatis seriem perpendamus, inueniemus, nullam esse in his locis discordiam, nullam dissensionem. Nam veritas Hebraica numerat duos filios Ioseph: septuaginta autem interpretes præter illos duos numerant septem filios illorum nepotes Ioseph: eam ob causam aiunt, filios Ioseph fuisse nouem, more scripturæ, quæ solet etiã nepotes filios appellare. Si autem sexagintasex hominibus addas nouem, fiunt septuagintaquinque. Et tot fuerunt in Aegypto, præter Iacob & Ioseph, qui fuerunt præcipua capita, illiúsque ingressionis principes: vnus, à quo omnes genus duxerunt, alter propter quem in Aegypto habitarunt. Itaque veritas Hebraica præter sexaginta sex numerat Iacob & Ioseph, & duos filios eius, eámque ob causam concludit fuisse animas septuaginta. Veritas autem Græca præter sexaginta sex numerat nouem filios Ioseph: ideo concludit fuisse animas septuagintaquinque, præter duos præcipuos duces Iacob & Ioseph. Filij autem filiorum Ioseph per prolepsim nominantur. Diuus autem Stephanus septuaginta interpretes sequitur in oratione, quam habuit ad populum: quam diuus Lucas literis mandauit Actorum septimo. Cùm enim scripserit Græcè acta apostolorum, quæ ad Gentes emisit, eam secutus est scripturam, quæ iam fuerat Græcis diuulgata, Græcoque scripta sermone: cuius historia erat trita oratione celebrata, explanata in concionibus, cõmemorata in iudicijs, & multis cognita & perspecta. Aspicis igitur non esse inrer editionem Græcam & Hebræam aientia & negantia, sed summam concordiam, & admirabilem consensum: quẽ tibi pro viribus explanaui. De re hac poteris videre Hieronymum in quæstionibus in Genesim, Augustinum libro primo quæstionum in Genesim, Albinum in eundẽ locum, Eucherium in quæstionibus in Deuteronomium.

Argumentum capitis VI.

Cum Daniel sapientia, probitate, atque omni genere laudis vnus inter omnes emineret, fuit à rege Dario super magistratus princeps constitutus. Cum autem eius res gestæ cæterorum laudibus obscuritatem attulissent, decreuerũt gubernatores, qui

qui primos ordines ducebant, eum ad exitium vocare, omnísque memoriæ clarissimum lumen extinguere. Quare inuidia concitati edictum aduersus illum excogitauerunt, eúmque tanquam edicti regis violatorem, læsæq; maiestatis reum in summum capitis discrimen vocauerunt. Coniicitur iussu regis in lacum leonum ab illis dilaniandus, vnde mirabiliter eripitur: & illuc proiecti eius accusatores à leonibus dilacerantur. Quod admiratus rex Deum verum extulit laudibus, sanxitq; edicto, vt omnes colerent illum, cuius regnum esset æternum, quod nulla potest vetustas consumere, nulla potestas euertere, nulla temporum varietas labefactare.

CAPVT VI.

A PLacuit Dario, & constituit super regnum satrapas centũ viginti, vt essent in toto regno suo. Et super eos principes tres, ex quibus Daniel vnus erat: vt satrapæ illis redderent rationem: & rex non sustineret molestiam. Igitur Daniel superabat omnes principes & satrapas: quia spiritus Dei amplior erat in illo. Porrò rex cogitabat constituere eum super omne regnum. Vnde principes & satrapæ quærebant occasionem, vt inuenirent Danieli ex latere regni: nullamque causam & suspicionem inuenire potuerunt, eo quòd fidelis esset, & omnis culpa & suspicio nón inueniretur in eo. Dixerunt
B ergo viri: non inueniemus Danieli huic aliquam occasionem, nisi fortè in lege Dei sui. Tunc principes & satrapę surrepserunt regi, & sic locuti sunt ei. Dari rex in ęternum viue: consilium inierunt omnes principes regni tui, magistratus, & satrapę, senatores, & iudices: vt decretum imperatorium exeat, & edictum, vt omnis qui petierit aliquam petitionem à quocunque Deo, & homine vsque ad triginta dies, nisi à te rex, mitatur in lacum leonum. Nunc itaque rex confirma sententiam & scribe decretum, vt non immutetur, quod statutum est à Medis & Persis: nec præuaricari cuiquam liceat.
C Porrò rex Darius proposuit edictum, & statuit. Quod cùm Daniel comperisset, id est constitutam legem, ingressus est domum suam: & fenestris apertis in cœnaculo suo contra Ierusalem tribus temporibus in die flectebat genua sua: & adorabat, confitebatúrque coram Deo suo, sicut & antè facere consueuerat.

EXPLANATIO.

Placuit Dario. Hic non fuit Darius ille, quem Alexander magnus vicit, & profligauit: sed auunculus Cyri: cuius superiore capite meminimus. Credibile est fuisse huic Dario relatam visionem manus in pariete scribentis, & Danielis interpretationẽ, & sapientiam, & virtutis præstãtiam: eamq; ob causam eum secũ honorificè duxisse in Mediã, vnumq; ex tribus principibus regni sui constituisse. Flauius Iosephus libro 10. antiquitatum in hũc ait modum: Darius Astyagis filius, qui Babyloniorum principatum destruxit cum Cyro cognato suo, annum agebat sexagesimum secundum, cùm Babylon fuit inuasa: qui tamen alio nomine vocatur à Græcis, quiq; Danielem prophetam sumẽs ad se in Mediam duxit, & omni honore celebrauit. Erat enim vnus inter tres principes, &c. Hactenus ille. Probabile est abijsse Darium relicto Cyro in Chaldæa.

Constituit super regnum satrapas centum viginti. Satrapæ sunt præfecti prouincijs, quibus rex curam regni demandauit. Vt humanum corpus distribuitur in membra: sic regia potestas debet diuidi inter præsides, & cum viris sapientibus qui rempublicam prudenter, ac iustè gubernent, communicari. Solẽt prudentes reges, principes, & pontifices multa inferioribus committere, vt possint ipsi altioribus præesse. Ita fecit Moses cõsilio Iethri: vt ipse capite decimooctauo Exodi testatur. Ad quod alludens ait in hunc modum capite primo Deut. Tuli de tribubus vestris viros sapientes & nobiles: & constitui eos principes tribunos, & cẽturiones, & quinquagenarios, & decanos, qui docerent vos singula. Apostoli, vt narrat Actorum sexto diuus Lucas, dixerunt: Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, & ministrare mensis. Considerate ergo fratres viros ex vobis boni testimonij septem, plenos Spiritu sancto, & sapientia, quos constituamus super hoc opus. Sed attende, iuxta Mosis & apostolorũ sententiam debere præsides sapientia præstare. Pontifex enim sine sapientia est sol sine luce: auis absque pluma: gubernator nauis sine gubernaculo. Vnde capite sexto libri Sap. scriptum legimus. O reges populi diligite sapientiam. Et paulo pòst: Rex sapiens populi stabilimentum est. Et Esaias trigesimosecundo. Non vocabitur, inquit, vltrà is, qui insipiẽs est, princeps. Et Deus apud Ier. 3. Dabo vobis pastores iuxta cor meũ, & pascent vos scientia & doctrina. Plato eas respublicas felices esse ait, vbi aut philosophi regnant, aut reges philosophantur. Eam ob causam dignitates & munera publica appellantur magistratus authore Marco Varrone: quia qui præsunt alijs, debent esse magistri: quod perfectè fieri non potest, nisi sint sapientia exculti, & in studijs doctrinæ versati. *Similitudo.*

Et super eos principes tres. Super centum viginti præfectos constituit rex tres præsides primarios, qui gubernacula totius regni tenerent, cæterósque principatu superarent. His reddebant alij rationem, ne rex afficeretur angore: & acerba negotiorum multitudo veterem illi animi curam molestiámque renouaret. Non quòd rex otiosus esset, iners, & opere solutus: sed vt rebus arduis, excelsis, & difficilibus operam daret. Nõ enim decet principẽ vitã otiosam sine labore, & solicitudine traducere: nã vt Esa. 32. ait. Princeps ea quæ sunt digna prĩcipe cogitabit: & ipse super duces

duces stabit. Et Apostolus cap. duodecimo ad Rom. qui præest, in solicitudine. Et tertio prioris ad Timotheum: Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Explicans Augustinus locum hunc libro decimonono de ciuitate Dei, ait ita: Apostolus exponere voluit, quid sit episcopatus, quia nomen operis est, non honoris. Et Hieronymus in eandem epistolam: Opus, inquit, naturæ, non dignitatem: laborem, non delicias. Hoc acquirit pontifex & princeps. Id quodammodo intelligens Vergilius dixit esse Achatem indiuulsum Aeneæ comitem: dicitur autem Achates ἀπὸ τοῦ ἄχεος, hoc est cura, quæ debet perpetuò reges comitari. Infelices illi principes, qui in otio & desidia languent, & hebescunt.

Quia spiritus Dei amplior erat in illo. Id est, quia maior gratia erat ei à Deo tributa ad gubernandum, & ad ea, quæ agenda erant, intelligendum, quàm alijs. Alijs dabat Deus spiritum ad regendum, sed ei multò maiorem. Vnde Theodoretus: Discimus, inquit, ex hoc loco, iis quibus ad vitã ciuium instituendam magistratus mandantur, etiã si fuerint pietatis expertes, quoddam tamen sapientiæ munus ad subiectum sibi populum gubernandũ diuinitus concedi. Accipitur hoc loco spiritus Dei pro virtute & gratia gubernandi. Vel vt Polych. ait pro intelligentia. Aut vt ait Theodoretus pro munere sapientiæ. Nec solum spiritu hoc, sed virtutibus moralibus Daniel præ- *Similitudo.* sides alios ante ibat. Vt in opalo gẽma admirabili multarũ gemmarum dotes inueniuntur, nempe carbunculi tenuior ignis, vt verbis vtar Plin. lib. 37. amethysti fulgẽs purpura, smaragdi virẽs mare: cunctaq; hæc pariter incredibili mistura lucentia: sic in Daniele multorũ scientiæ & virtutes eminebant.

Porrò rex cogitabat constituere eum super omne regnum. Vt esset apud Medos, quemadmodum fuerat Ioseph apud Aegyptios: cui dixit rex Pharao: Ad tui oris imperium cũctus populus obediet: vno tantùm regni solio te præcedam.

Vnde principes & satrapæ. Quibus rex præficere Danielem volebat. Duo principes, & centum viginti satrapæ, aut plerique eorum aduersus ipsum Danielem conspirauerunt, & de illius pernicie cogitarunt.

Quærebant occasionem, vt inuenirent Danieli ex latere regni. Hoc est, quærebant occasionem, vt inuenirent aliquod crimen apud Danielem, quò eum eijcerent à latere regis, & ab eius familiaritate separarent. Poteris totam hanc orationem ita vertere: Quærebant inuenire occasionem, qua Danielem ex latere regis dimouerent. Quidam per latus regis intelligunt reginã, quòd ad latus regis recumbat. Ac præfectos illos aiunt, voluisse Danielem suspecti cum regina concubitus reum apud Darium facere. Vel ex latere regni: hoc est ex parte regni: inuestigabant enim, possent ne aliquod aduersus Danielem crimen ex parte regni, seu in negotijs regni inuenire. Sed nullum inuenerunt.

Et quòd fidelis esset. Hoc est, fidelitate præditus erga regem. Vel fide formata in Deum munitus. Est autẽ fides, vt apostolus ait vndecimo ad Hebræos sperandarũ substantia rerũ, argumentum non apparentium. Vnde in eadem epistola cap. 3. Participes, inquit, Christi effecti sumus: si tamẽ initiũ substantiæ eius vsque ad finẽ firmum retineamus. Id est, si fidẽ Christi firmam semper habuerimus. Fides enim principium est substantiæ spiritualis, per quã spiritualiter subsistimus & viuimus. Et rectè initium dicitur, quia sicut per animæ infusionem primùm corporaliter, & inesse naturæ, vt ita dicam, incipimus subsistere: sic per fidei infusionem subsistere spiritualiter & inesse gratiæ inchoamus, sine qua fide vt capi. 11. *Heb. 11.* *Similia.* eiusdẽ epistolæ ait diuus Paulus, impossibile est placere Deo. Vt vas sine fundo perdit aquam: sic homo sine fide amittit bona opera, quo ad meritũ æternæ vitæ. Quẽadmodũ numus non valet sine sculptura prĩcipis, ita nec bonũ op⁹ sine fide.

Nisi fortè in lege Dei sui. Intelligebant nihil esse, quod Danielem à diuinæ legis obseruantia deterreret. Ideo decreuerũt suadere regi, vt aliquid sanciret, quod non posset absque transgressione legis Dei seruari: vt ita ostenderent Danielem regis edicto non obedire: quam ob causam eum ad exitium vocarent.

Tunc principes & satrapæ surrepserunt regi. Codices correcti habent: surrepserunt: à verbo surrepo, quod significat sensim ingredi, seq; latẽter insinuare. Quidã vertunt: Aggressi sunt insidiosè regẽ. Potest verti: Conuenerunt corã rege. Vel congregati sunt apud regẽ. Concordia impiorũ nocet sæpenumero viris piis, vt hoc loco, & multis alijs videre licet. Eã ob causam est aliquando vtilis eorum discordia, vt viri insignes pietate possint incolumes euadere. Vt canes venatici in- *Similitudo.* sectantes & exagitantes leporẽ, eũ arripiunt, & dilaniant: at si secum contendant & pugnent, fugit ille: sic improbi homines qui scelere pascuntur, conspirantes aduersus virum aliquẽ virtutibus præditum, eum affligunt, & acerbis calamitatibus opprimunt: sed orto inter eos dissidio, habet ille locũ euadendi. Est quippe concordia salutaris & grata Deo: nã vt diuus ait Paulus cap. 14. prioris ad Cor. Non est dissensionis Deus, sed pacis. Sed quãdo pax est inter impios cõtra pios cõiuratio, pestilens est, atque Deo inimica. Quẽad- *Similitudo* modum scorpio mortiferũ continet venenum, aconitum nõ minus mortiferũ, tamen datum hoc in potione aduersus scorpionũ ictus, est prõptum ac salutare remediũ, quia dum venenum cum veneno pugnat & decertat, seruatur homo: sic pestilentium ciuium discordia salutẽ aliquãdo fert viris iustis pietatem colentib. Cõtra verò eorum consensio & conspiratio perniciosa est, quæ vt hoc loco vides, exitium Danieli parabat.

Dari rex in æternum viue. De hoc schemate disseruimus cap. 2.

Consilium inierunt. Nimirum ad gloriam tuam amplificandam. Vafri ac callidi homines simulationis artificio periti, regem deceperunt, malum ei nomine boni suadentes. Specie honoris regis malitiam suam tegebant iustoque Danieli perniciem moliebantur. Simile edictum inuenies ca. 3. & 4. & 16. lib. Esther.

Mittatur in lacum leonum. Proijciatur in foueã, vbi leones retinentur & seruantur, vt statim dilanietur. Crudelis lex profectò, impia, & iniusta. Lex debet esse igne amoris conflata & constituta: non alicuius perniciem respiciens, sed communem

mune vtilitatẽ. Id indicare volens Moses cap. 33. Deuteronomij: Dominus, inquit apparuit de mõte Pharan, & cum eo sanctorũ millia: in dextera eius ignea lex, dilexit populos. Hæc lex erat euãgeliũ amore plenissimum: lex charitatis, quã Deus tulit, igne amoris maximè ardẽtem, & incendio pietatis flagrãtem. Ideo ignea erat: & in dextera, qua beneuolentia ostẽditur, portabatur. Eam ob causam additur: Dilexit populos. Apparuit autem Deus nõ in valle sterili, sed in mõte frugifero: id enim significat Pharan, authore diuo Hieron. hoc est in ecclesia. Antea ostendebat Deus amorem populo Israelitico: at postea omnibus populis. Nam vt verbis vtar diui Ioannis cap. 3. Sic Deus dilexit mundũ, vt filiũ suum vnigenitum daret. Ignis huius legis amor erat, igne illo significatus, quo rubus ardebat, & non

Exod. 3. cõburebatur, vbi Deus apparuit Mosi, qui erat

3. Reg. 18. ei legem laturus. Hic est ignis, qui cecidit in holocaustum Eliæ, illudque deuorauit. Hic etiam in mundi exordio cecidit in sacrificiũ Abel iusti: ita enim ait Moses cap. 4. Genesis. Respexit dominus ad Abel, & ad munera eius: ad Cain autem, & ad munera eius non Respexit. Iratusque est Cain vehementer. Aiunt ipsum Cain intellexisse fuisse fratris sui oblationem gratam Deo, ꝙ ipse Deus igne de cœlo misso eam in cinerẽ conuertisset. Huic sententiæ fauet translatio Theodotionis ita habẽs: Inflammauit dominus super Abel, & super sacrificium eius: super Cain verò, & super sacrificium eius non inflammauit. Hoc igne erant animalia Ezechielis incensa: de quib. ipse ait cap. 1. Erat aspectus eorũ quasi carbonũ ignis ardentium. Eo inflammati duo illi discipuli, quibus apparuit Christus Deus noster euntibus in castellum Emaus, dicebat, vt ait capite vl-

Luc. 24. timo diuus Lucas: Nonne cor nostrum ardens erat, dum loqueretur in via, & apperiret nobis scripturas? Hic incẽdit discipulos Christi in die pentecostes: de quo ait ita in Actis diuus Lucas cap. 2. Et apparuerunt illis dispertitæ linguæ tanquã ignis. De eo Christus cap. 12. apud Lucam: Ignem, inquit, veni mittere in terrã, & quid volo, nisi vt accẽdatur? Aspicis igitur nomine ignis amorem significari: eamq; ob causam diuinam legem igneam esse: quoniam domini nostri Iesu Christi euangelium est sancto amore refertum, & ardente pietatis studio inflammatũ. Ipse enim Christus qui in eo amorẽ docet, ob amorẽ venit in mundũ, amore inflammatus mortẽ sustinuit. Et ipse est amor, iuxta id quod ait cap. 4. epist. suę primæ diuus Ioan. Deus charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet. Ac ipse ait apud eundem Ioannem cap. 13. euangelij: Mandatum nouum do vobis: vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Et cap. 15. Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem. Pręceptum ait, non cõsilium: & suum vocat, non alienum. Eius est, quia ipse illud docuit, prædicauit, seruauit, prædicandum præcepit, & pro eo mortuus est. Lege sanctum Dei euangeliũ, videbis eius verba ardente charitate flagrantia: quorum fundamentũ est amor, quorum obseruantia est amor: quoniã non possunt sine amore seruari. Ideo Paulus in epistola

Rom. 15. ad Romanos numeratis diuinis pręceptis addit: Si quod est aliud mandatum: in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuũ, sicut teipsum. Origenes nobiscum legit: In hoc verbo instauratur: Ambrosius, cõsummatur: August. recapitulatur. Verbũ Græcũ ἀνακεφαλαιοῦσθαι significat summatim colligere, & in summam redigere, seu in caput reuocare. Voluit apostolus dicere, Rom. 13.

omnia Dei præcepta redigi ad præceptum amoris, in quo omnia comprehenduntur. Ideo subdit: Plenitudo ergo legis est dilectio. Et quoniã leges humanæ debent ad diuinam respicere, à qua sunt deriuandæ, & ad cuius authorem sunt dirigendæ, opus est vt sint in amore fundatæ & constitutæ. Quare à viris pietate & charitate & sapientia præstantibus debent ferri & promulgari. Est enim lex ratio sapientis, iuris & iniuriæ regula, ad illam antiquissimam, & rerum omnium principem expressa naturam, quæ supplicio improbos afficiat, bonos tueatur. Hęc autem lex quã rex Darius consilio magnatum seductus sanxit, vt nemo à Deo nec salutem, nec gratiam, nec fauorem, nec bonum denique vllum peteret, nisi à seipso, ab omni ratione abhorrebat, à diuina lege discrepabat, & in exitium iusti Danielis ferebatur. Hinc discant reges & principes non esse facilè consiliariis credendum, iis pręsertim, qui odio & inuidia concitati perniciẽ aliis machinantur. Sunt enim nonnulli, qui nomine regiæ vtilitatis & gloriæ suadent constitui decreta, quibus eos quos prosequuntur odio, ad acerbam calamitatem, tristéq; exitium vocent.

Nunc itaque rex confirma sententiam. Hoc est, confirma edictum: iube vt referatur in tabulas tui nominis signo firmatum, & publicè promulgetur: ita nanque tuæ gloriæ, & nominis tui amplitudini & celebritati conducit.

A medis & Persis. Hinc colligit Hieronymus vnum regnum fuisse sub Dario & Cyro Medorum & Persarum. Sed quo tempore id euenit, existimant nonnulli Darium in Medæa, Cyrum autem in Chaldæa extitisse.

Porrò rex Darius proposuit edictum. Hoc est, edictum diplomate confirmauit. Intolerabilis profectò vanitas, voluisse regem, vt ab illo tanquam à Deo omnia peterentur. Vt magnæ statuæ foris Similitudo.

insignes, Herculem, aut Iulium Cæsarem, aut viros alios illustri laude celebratos repræsentant, cùm intus sint vacuæ, & inanes, aut plenæ sordibus: sic nonnulli principes purpura, auro, gemmis, & satellitibus regiam gerunt personã, cùm sint intus vani & futiles, aut turpibus affectionibus repleti. Huiusmodi fuit Darius, cùm decre- Dani. 3.

tum illud impium confirmauit: & Nabuchodonosor in statuæ erectione, & alij, quos literæ diuinæ & humanæ memoriæ prodiderunt.

Ingressus est domum suam. Vt scilicet Deum occultè oraret: iuxta id quod postea Christus docuit apud Matthæum 6. Cùm oraueris, intra in cubiculum tuum: clauso ostio ora patrem tuum in abscondito. Præterea nolebat insidiis inimicorũ patere, ne videretur tentare Deũ, si se mortis periculo exponeret sine causa. Scriptum est enim cap. 6. Deut. Non tentabis Dominũ Deum Deut. 6.

tuum. Quem locum Christus Deus noster apud Matt. 4.

Matthæum & Lucã citauit. Ascẽdens Daniel in Luc. 4.

cœnaculum pias ad Dominum obsecrationes emittebat. Non in loco imo, sed excelso preces

fundebat ad Deū, quē summè venerabatur. Rex
2.Reg.18. Dauid audita cæde filij sui Absolom ascendit in
3.Reg.17. cœnaculum portæ,& fleuit. Elias tulit filiū hospitæ mortuū,& portauit in cœnaculū, vbi ipse manebat: & ibi eius precibus mortuus rediit ad
Mar.14. vitam. Christus in cœnaculo comedit pascha cū
Luc.22. discipulis suis. Ac super eos descendit Spiritus S.
Actor.1. in cœnaculo, vt ait in Actis apostol. D. Lucas. In
& 2. cœnaculo igitur positus Daniel ter in die flectebat genua sua Deū orans, clauso ostio, sed apertis fenestris versus Hierosolymā respiciētibus: vt oculos ad templum Domini dirigeret, quod absens apud Medos & Persas exul cōtemplabatur. Eiectus à patria inter inimicos constitutus ad sanctum Dei tēplum Hierosolymæ constructum respiciebat, ad eas oras ferens oculos, quò eos ducebat amor. Nos humanis occupationibus implicati, mundi negotiis irretiti, & in Babylonica captiuitate cōstituti, ex hac cōfusione ad cœlestē Hierosolymā respiciamus, ad visionē pacis, ad templum gloriæ sempiternæ, ad domicilium mentium beatarum oculos animi coniiciamus, eósq; à rebus terrenis & caducis aliquādo seuocemus. Magni namque animi est cogitationem à consuetudine abducere, & mentem à sensibus ad intelligentiam reuocare. Meminerat Daniel verborum Salomonis, quæ sunt capiti octauo lib.3.Regū mandata, & 6 Paralipomenon 2. quibus Deum obsecrauit, vt preces eorū qui à Hierosolyma exularent, audiret, si se ad templum illud conuerterent. Ideò versus Hierosolymā fundebat preces tribus temporibus in die hoc est mane, meridie, & vespere: iuxta illud psalmographi: Vespere, & mane, & meridie narrabo & enū-
Psal.54. ciabo: & exaudiet vocem meam. Diuus Hieronymus hoc loco ita ait: Tria tempora quib. Deo flectenda sunt genua, tertiam horā, & sextam, & nonam Ecclesiastica traditio intelligit. Huic sententiæ fauet Ecclesiastica historia, cùm ita ait: Tribus horis orabant Iudæi in die, tertia, sexta & nona, tertia, quia tunc datus est eis decalogus le-
Exod.20. gis in monte Sinai: & eadem hora orat Ecclesia,
Actor.2. quia tunc datus est Spiritus sanctus Apostolis. Sexta orabant Iudæi, quia tunc erectus est serpēs
Num.21. æneus in deserto, eadem orat Ecclesia, quia tunc
Matt.27. Christus suspensus est ligno. Nona orabant Iu-
Exod.27. dæi, quia tūc petra dedit aquas in Cades: eadem
Ioan.19. orat Ecclesia, quia tunc de Christo hasta percusso exiuit sanguis & aqua. Sed non solùm his tribus temporibus, sed septies singulis diebus orat Ecclesia Catholica septem horis canonicis, iux-
Psal.118. ta illud psalmographi: Septies in die laudem dixi tibi. Hoc fuit adumbratum cap.6. libri Iosue, cùm corruit Iericho, quando sacerdotes septem buccinis circuiuerunt septies clangorem emittentes: tubis enim horarū canonicarum dæmonis machinæ euertūtur. De horis canonicis. Vide Hieronymum in epistola ad Demetriadem, & & in epitaphio diuę Paulæ: Cyprianum in expositione orationis dominicæ: Basilium de institutione vitæ religiosorum: Chrysostomum homilia 59. Consilium Agatense, & Laodicense: & nostra hac memoria Ioannem Eccium in libro qui inscribitur Enchiridion locorum communium aduersus Lutherum. Id autem quod hîc dictum est: Ingressus est domum suam: potest referri ad mortis meditationem, vt per domū eius intelligatur sepulchrum, quod est perpetuum vniuscuiusque domicilium, iuxta illud psalmi 48. Sepulchra eorum domus illorum in æternum. Ingressus est igitur Daniel cogitatione in sepulchrum, & mortem in animum reuocauit, ac memoria tenuit.

Et adorabat. Correctiores codices habent: Et orabat. Et ita est in Chaldæo. Perpende. Volens Daniel fundere ad Deum preces, exibat ex aula regis, & domum suam solus ingrediebatur. Intelligebat aulam principum nō esse locū aptum precibus. Eodem modo cap. 8. Exodi scriptum legimus, Mosem & Aaronem aulā Pharaonis reliquisse, vt pro illo ad Deum preces emitterent. Erat enim plena ranis, hoc est maledictis, dolis, adulationibus, mendaciis, querelis. Non tamen sum nescius, fieri posse, vt in principum palatiis multi viri iusti inueniantur.

Confitebatúrque. Nimirum peccata sua. Vel accipitur confiteri pro laudare, & gratias agere: vt apud Matthæum capite vndecimo: Confiteor tibi pater. Et multis aliis in locis. De hoc schemate disseruimus capite secundo.

Viri ergo illi curiosius inquirentes inuenerunt Danielem orātem & obsecrātem Deum suum. Et accedentes locuti sunt regi super edicto. Rex nunquid non constituisti, vt omnis homo qui rogaret quenquam de diis & hominibus vsque ad dies triginta, nisi te rex, mitteretur in lacum leonum? Ad quos respondens rex ait: Verus est sermo iuxta decretum Medorum atque Persarum, quod preuaricari non licet. Tunc respondentes dixerunt coram rege. Daniel de filiis captiuitatis Iudæ non curauit de lege tua, & de edicto, quod constituisti: sed tribus temporibus per diem orat obsecratione sua. Quod verbū cùm audisset rex, satis contristatus est: & pro Daniele posuit cor vt liberaret eum: & vsq; ad occasum solis laborabat, vt erueret illum. Viri autem illi intelligentes regē dixerunt ei: Scito rex, quia lex Medorum ac Persarum est, vt D
omne decretum, quod constituerit rex, non liceat immutari. Tunc rex præcepit, & adduxerunt Danielem: & miserunt eum in lacum leonū. Dixitq; rex Danieli: Deus tuus quem colis semper, ipse liberabit te. Allatusq; est lapis vnus, & positus est super os lacus, quē obsignauit rex anulo suo, & anulo optimatum suorum, ne quid fieret contra Danielem. Et abiit E
rex in domum suā: & dormiuit incœnatus, cibíque non sunt allati coram eo: insuper & somnus recessit ab eo. Tunc rex primo diluculo cōsurgens festinus ad lacum leonum perrexit, appropinquāsque

lacui Danielem voce lachrymabili inclamauit, & affatus est eum: Daniel serue Dei viuētis, Deus tuus cui tu seruis semper, putas ne valuit te liberare à leonibus?

Viri ergo illi curiosius inquirentes. Curiositas est nimium diligens ac superuacanea inuestigatio rerum ad se non pertinentium. Non est viri prudentis inquirere de aliis, & in vita aliena esse curiosum. Vnde Ecclesiasticus cap. 3. In superuacuis, inquit, rebus noli scrutari multipliciter: & in pluribus eius operibus non eris curiosus. Vxor Loth, quia contra Dei præceptum respexit post tergum, volens scire, quid de aliis ageretur, conuersa est in statuam salis, quæ esset æternum nimiæ curiositatis exemplum: per salem enim perpetuitas significatur. Quam ob causam capite Numerorum decimooctauo dicitur pactum salis, cui nulla ætas esset finem allatura. Aduersus curiosos ait ita libro decimo confessionum diuus Augustinus: Curiosum genus hominum ad cognoscēdam vitam alienam, desidiosum est ad corrigendam suam. Et diuus Hieronymus in epistola de duobus filiis: Nugas, inquit, tenemus, & fonte veritatis amisso opinionum riuulos consectamur. Et diuus Gregorius explanans illud: Iuga boum emi quinque: Graue, inquit, curiositatis est vitium, quæ dum cuiuslibet mentem ad inuestigandam vitam proximi exterius ducit, semper ei sua intima abscondit, vt aliena sciens, se nesciens sit. Et Menander: Ne velis vitia aliena inquirere. Vt vultures ad extincta corpora odore feruntur, sana verò non curant: sic inimicus nimis curiosus vitæ inimici, eius crimina inquirit: nullumque est tam abstrusum, quod non olfaciat, atque eò statim accurrat: cùm rerum præclarè gestarum suauitatem sensus stupore non sentiat. Ac vt Plutarchus ait: quemadmodum Lamiæ, vt fictis fabulis viri docti memoriæ prodiderunt, foris acutè videbant, cùm domi oculos haberent reconditos in vasis, nihil penitus cernentes: sic curiosi rerum ad se minimè pertinentium in alienis sunt perspicaces: ad sua cæcutiunt. Et quod est omninò intolerabile, virtutem eorum quos odio prosequuntur, vitio vertūt. Ita magnatibus Medorum, & Persarum euenit, qui propria scelera non curantes curiosè inquirebant, vtrum Danielem ad verum Deum preces fundentem inuenirent, id vitio tribuentes, quod erat laude dignissimum.

Eccle. 3.

Gen. 19.

Similia.

Mitteretur in lacum leonū. Lacus hic domus erat instar foueæ, vbi nutriebantur leones: quò proiiciebantur, qui grauissima scelera admittebant.

Quod præuaricari non licet. Si iustū fuisset & rectum: at cum illud ab omni iustitia & ratione discreparet, non solùm licebat illud præterire, sed etiam non licebat illud seruare. Nam iuxta apostolorum sententiam Actor. 5. relatam: Obedire oportet Deo, magis quàm hominibus.

Daniel de filiis captiuitatis Iudæ non curauit de lege tua. Captiuum nominarunt Danielem, vt regem magis ad iram prouocarent, qui ab homine captiuo contemneretur. Vir erat Daniel sapientia, & probitate præditus, domi clarus, foris admirandus: cuius rectè facta in hominum cœtu celebrabantur. At cùm eius inimici hoc viderent, eius laudes silentio præteribant: id autem quod tribuebant vitio, in medium proferebant, quò illum ad cædem vocabant. Vt gallinæ scalpentes si gemmas inueniunt, aut pretiosa monilia, reiiciunt: quisquilias autem eligunt, aut sordes, aut vermiculos: quibus inuentis exultāt: sic inuidi & maledici prætermissis rebus præclarè gestis aliorum, id solùm eligunt, & ante oculos omnium ponunt, quod aut delictum est, aut esse videtur: de eo loquuntur: & de re parua, ac nullius momenti, quæ nullo modo peccatum est, magnas excitant tragœdias, eiúsque inuentione delectantur. Pharisæi & scribæ frangentes Dei præcepta inuehebantur in discipulos Christi, quod aliquando escam sumpturi manus non lauissent. Qua in re nō solùm discipulos, sed ipsum Christum reprehendebant. Quemadmodum sol iis iucundus qui claros, ac sanos oculos habent, iis est molestus, qui lippitudine aut alio oculorum morbo laborant: ita vir iustus & pius iustitiam & pietatem colentibus dulcis & gratus, illis est grauis & odiosus, qui ægritudine oculorum mentis confecti fugiunt veritatis ac virtutis lucē, & flagitiorum tenebris oblectantur. Cain nolebat videre Abel: nec filij Iacob fratrē suum Ioseph: nec pharisæi Christum Iesum. Dicebant enim, vt est cap. 2. Sapientię mandatum: Circunueniamus iustum, quoniam inutilis est nobis: & contrarius operibus nostris. Et paulò pòst: Grauis est nobis ad videndum: quoniam dissimilis est aliis. Eodem modo magnates Medorum & Persarum, inuidia, & malitia concitati non poterant intueri Danielem, eámque ob causam ei insidias pararunt, & ad indignissimam cædem vocauerunt. Sed pœnas luerunt scelerum suorum. Nam vt 17. Prouerbiorum capite ait sapiens: Qui in ruina lætatur alterius, non erit impunitus.

Similitudo.

Matth. 15.

Similitudo.

Gen. 4.

Gene. 37.

Satis contristatus est. Quia intellexit causam insidiarum fuisse inuidētiam: & videbat se esse suis verbis irretitum. Ac cum nō posset liberare Danielē humano ductus timore, ne offenderet magnates, & legem suam videretur infringere, eum iussit proiici in lacum leonum, quem sciebat esse amicum, innocētem, & reipublicæ vtilissimum. Vide quid secum afferat detrimenti timor ille, quem theologi vocant mundanum. De eo illud intelligitur primi capitis Ieremię: Ne timeas à facie eorum. Et illud saluatoris nostri apud Lucam 12. Nolite timere pusillus grex.

Miserunt eum in lacum leonum. Proiecerunt illum in foueam, vbi leones nutriebantur. Vt gubernator quamuis peritus, vim tamen tempestatis fugere non valet: sic vir iustus quamuis sapiens, impetum tamen inuidorum & concitatæ multitudinis vitare non potest.

Similitudo.

Ipse liberabit te. Audierat enim tres pueros, quos Daniel sapientia & virtute anteibat, flammas vicisse Babylonicas: & sperabat, nō esse leones Danielem occisuros. Sensus est: optarem te non tradi leonibus: sed quoniam aliter fieri non potest, Deus te eripiet: nihil profectò mihi erit antiquius salute tua.

Positus est super os lacus. Id est ad ostium foueæ

& cauernæ leonum: Proiectus est in ingressum ac introitum domus illius subterraneę à leonibus dilaniandus. Accipitur os lacus pro principio & introitu speluncæ. Eodem modo cap. 29 Genesis: Vidit Iacob puteum in agro, & os eius grandi lapide claudebatur. Et 42. Singuli repererunt pecuniam in ore sacculi. Ponitur os pro principio. Hoc idiomate vtimur nos Lusitani, qui pro principio & summitate sacci dicimus (à boca do *Iosu.10.* sacco) Capite Iosue 10. dixit Iosue: Aperite os speluncæ, & producite ad me quinque reges, qui *Psal. 68.* in ea latitant. Hoc schemate vsus est Dauid psalmo 68. cùm Deum obsecrans vt eum à calamitatibus, quibus conficiebatur, eriperet, ne illis obrutus periret, aiebat: Non me demergat tempestas aquæ, nec absorbeat me profundum: nec vrgeat super me puteus os suum. Vel vt verti etiam potest: nec claudat puteus super me os suum. Puteus in quem se videbat coniectum, erat ęrumnarum vorago: & petebat à Deo, ne clauderetur os eius, vt nullus sibi exitus pateret. Aspicis igitur os accipi pro introitu & principio. Vnde os gladij idem est quod cuspis & principium eius. Et qui ictibus cuspidis & puncti gladij interfectus est, dicitur Hebręo idiomate mortuus in ore gladij: pro quo Lusitani dicimus: (foy morto às estocadas) Capite 34. Genesis, vbi vulgata editio habet: Hemor & Sichem pariter necauerunt: habet litera Hebræa: Hemor & Sichem occiderunt in ore gladij. Loquens Moses *Num. 21.* de Seon rege Amorrhęorũ cap. 21. Numerorum, *Deut. 20.* qui occisus est à populo Israelitico: Percussus est, inquit, in ore gladij. Et 20. Deuteronomij dicebat Deus. Interficies in ore gladij Hethæum videlicet & Amorrhæum. Et sexto Iosue: In ore *Iosue. 6.* gladij percusserunt. Et Ecclesiastici 29. Multi *Eccl. 29.* ceciderunt in ore gladij. Et in euangelio autho*Luc. 21.*re Luca capite vigesimoprimo: Cadent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes. Fortasse per os gladij intelligitur eius acies & acumen, vt idem sit occidi ore gladij, quod occidi gladio acuto, seu acie gladij: nam Gręci gladium ancipitem vocant, δίστομον, hoc est duplici ore secantem. Accipitur etiam os pro consensu: nam capite nono Iosue, vbi nos habemus: Congregati sunt pariter, vt pugnarent contra Iosue & Israelem vno animo, eadémque sententia: est in Hebræo: vno ore: hoc est vno consensu. Pro quo Septuaginta habent: omnes simul. Sed rectè interpres noster transtulit sensum Hebraismi. Eodem modo vigesimoquarto Genesis: nam pro eo quod est in Hebraico: Vocemus puellam, & interrogemus os eius: vertit ille: Vocemus puellam, & quæramus ipsius voluntatem. Pro quo Onchelus paraphrastes Chaldaicus habet: Vocemus puellam: & audiamus, quid ipsa dicat. De Israelitis seductis à Gabaonitis inquit scri*Iosue 9.*ptura capite nono Iosue: Susceperunt de cibariis eorum, & os domini non interrogauerunt. Acsi dicat: Ideo fuerunt decepti, quia noluerunt hac in re Dei inquirere voluntatem. Ipse Deus apud Esaiam cap. 30 Iudæos vituperans quod ipso relicto propriis consiliis nitebantur: Ambulatis, inquit, vt descendatis in Aegyptum: & os meum non interrogastis. Hoc est, me inconsulto vestris consiliis vtimini; non quæritis, quæ sit mea voluntas, sed quid vestra cupiat effrenata appetitio. Vel per os domini intelligitur diuinus vates, per quem tanquam per os loquitur Deus. Ac quoniam filius Dei est verbum patris, ipse pater os dicitur. Id intelligens Ecclesiasticus inducit *Eccl. 24.* sapientiam Dei, hoc est Dei filium ita loquentē: Ego ex ore altissimi prodiui. Accipitur etiam os pro corde, vbi solemus, quod dicimus, prius versare: vt psalmo 36. Os iusti meditabitur sa*Psal. 36.*pientiam. Vel accipitur os iusti pro ipso iusto, per quem loquitur Deus: iuxta illud Zachariæ apud Lucam 1. Sicut locutus est per os sanctorum, qui à seculo sunt prophetarum eius. Ac ne plura consecter, hoc Danielis loco accipitur, vt diximus, pro introitu & ostio speluncæ leonum.

Quem obsignauit rex anulo suo. Ne magnates possent absente rege ostiũ aperire: & anulo magnatum ne ipse rex absentibus illis posset illud reserare. Hinc colliges antiquitatem anulorum, quorum gēma vt sigillo antiqui vtebantur. Cap. 21. libri primi Regum ait scriptura: Signauit eas anulo eius. Et capite 3. Esther: Et literæ signatæ ipsius anulo. Et copiosius cap. octauo eiusdem libri. Sed de eius antiquitate vide caput Genesis *Gene. 38.* trigesimumoctauum, & quadragesimum pri*Gen. 41.*mum. Qua de re latè disseruimus in dialogo nostro de de causis.

Ne quid fieret contra Danielem. De leonibus ferè securus rex homines pertimescebat. Eos crudeliores ipsis leonibus ducebat, & immaniores omni ferarum genere putabat. Abiit in aulā dolore pressus: & dormiuit incœnatus. Hoc est discessit cubitum ieiunus. Dormire hoc loco non accipitur pro capere somnum, qui est omnium laborum ac solicitudinum perfugium & quies nam paulò pòst sequitur. Et somnus recessit ab eo: sed pro ire cubitum, & lectulo prosterni.

Voce lachrymabili. Præ nimio dolore quo angebatur, non poterat lachrymas continere. Versabatur in gemitu & luctu, inter spem & desperationem cōstitutus. Et animi affectionē voce lachrymabili ostendit, ac regiæ dignitatis oblitus, victor ad captiuum, Dominus ad seruũ cucurrit.

Daniel serue Dei viuentis. Ad differentiā falsorum Deorum, qui manibus fabricātur. Veritate compulsus fatebatur, verum Deum, quē Daniel colebat, viuentem esse. Ac non solum viuit: sed est ipsa vita: & fons vitæ & bonorum omnium. Ipse enim ait apud Ioannem 11. Ego sum resurrectio & vita. De illo ait Dauid psal. 35. Apud te *Psal. 35.* est fons vitę. Et ipse Dominus apud Ieremiam 2. *Ierem. 2.* Me dereliquerunt fontem aquæ vitæ. Et Zacharias 9. Dominus est oculus hominis: Hoc est fōs, *Zach. 9.* à quo homini bona cuncta dimanant. Vbi oculus pro oculo aquæ, hoc est, pro fonte accipitur.

Et Daniel regi respondens ait: Rex in æternũ viue: Deus meus misit angelum suum: & conclusit ora leonum: & non nocuerunt mihi, quia coram eo iustitia inuenta est in me. Sed & coram te rex delictum non feci. Tunc vehemēter rex gauisus est super eo: & Danielem præcepit educi de lacu. Et nulla læsio inuenta est in eo: quia credidit Deo suo. Iubente autem F *1. Mac. 2.*

tem rege adducti sunt viri illi, qui accusauerunt Danielem, & in lacũ leonum missi sunt, ipsi, & filij, & vxores eorũ: & non peruenerunt vsque ad pauimẽtum lacus, donec arriperet eos leones: & omnia ossa eorum comminuerunt. Tunc Darius rex scripsit vniuersis populis, tribubus, & linguis habitantibus in vniuersa terra. Pax vobis multiplicetur. A me cõstitutum est decretũ, vt in vniuerso imperio & regno meo tremiscant & paueant Deum Danielis: ipse est enim Deus viuens & æternus in secula: & regnum eius non dissipabitur: & potestas eius vsque in æternum. Ipse liberator atque saluator faciens signa & mirabilia in cœlo & in terra: qui liberauit Danielem de lacu leonum. Porro Daniel perseuerauit vsque ad regnum Darij, regnumque Cyri Persæ.

Sup.2.& 4. Infra 7.

Rex in æternum viue. Schema hoc explanauimus cap. 2. Honorem debitum præstat regi, qui eum honore amplissimo ornauerat: sed gloriam miraculi tribuit vero Deo, quem ait misisse angelum, ut ora clauderet leonum. Ideò ait: Deus meus: nimirum quem colo, quẽ amplector amore, qui verus est Deus, qui est fons vitæ, qui ad seipsum confugientes solet mirabiliter liberare. Hic misit angelum ora leonum cõclusurum. Ergo non fuit feritas leonum ablata, vt naturam amitterent, sed rabies refrenata tunc ac domita. Ioannes Damascenus libro 4. tribuit hoc Dei miraculum virginitati Danielis. Magnus Basilius in homilia de laudibus ieiunij, illud ieiunio tribuit. Alij illud ad innocentiam & simplicitatem Danielis referunt: iuxta illud libri primi Machabæorum cap. 2. Daniel in sua simplicitate liberatus est de ore leonum. Diuus Paulus cap. 11. epistolæ ad Hebræos hoc miraculum videtur tribuere fidei, cùm ait viros sanctos per fidem ora leonum obturasse. Omnes hi rectè dicũt: quoniam omnibus his virtutibus erat Daniel mirabiliter ornatus. Ac volebat Deus, vt ille ea ederet miracula, vt gentes idolorum cultrices conuerterentur ad ipsum, & confirmarentur fideles, & veri Dei nomen etiam inter nationes barbaras laudibus celebraretur. *Heb. 11.*

Sed coram te rex delictum non feci. Quoniã eius edictum fuerat in iustum, & impium, eamque ob causam non tenebatur Daniel illud seruare. Decreuerat enim parere regi, præterquàm in rebus illis, quæ discreparent à lege diuina, & obsisterent rationi.

Quia credidit Deo suo. Hoc est, quia se totum Deo suo cõmisit. Accipitur enim aliquando credere pro committere, vt Sapientiæ 14. Exiguo ligno credunt homines animas suas. Et Ioannis secundo. Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis. Felix ille qui ad Deum in rebus aduersis tãquam ad arcem tutissimam summa cum fiducia confugiens se illi totum committit. Vel capitur hic credere pro confidere: vt psalmo vigesimosexto. Credo videre bona domini in terra viuentium. Et Marci 11. Credite, quia accipietis, & eueniẽt vobis. Et 4. ad Romanos: Qui contra spem in spem credidit. Nam Abraham contra spem naturæ confidit spei diuinæ promissionis. Vel accipitur credere pro sperare: vt Matthæi octauo: Vade: & sicut credidisti, fiat tibi. Et ad Romanos tertiodecimo: Propior est nostra salus, quàm cùm credidimus. Vel pro obedire: vt psal. 109. Et crediderunt verbis eius. Et psal. 118. Quia mandatis tuis credidi. Has omnes significationes admittit verbum credere hoc Danielis loco. Sed vt mea fert opinio, credere hoc loco est actus fidei charitate formatæ plenæ fiducia in Deum. Pro quo alij vertendum putant, credere in Deum. Hæc est fides, de qua ait in prima epistola sua diuus Ioannes cap. 5. Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra. De hac fide Christus apud Matthæum 17. & apud Lucã eodem: Si habueritis, inquit, fidem vt granum sinapis, dicetis monti huic: Transi hinc illuc: & transibit. At apud Matthæum subditur exemplum de monte: apud Lucam verò de arbore. *Sap. 14. Ioan. 2. Psal. 26. Mar. 11. Rom. 4. Rom. 13. Ioan. 5.*

Et in lacum leonum missi sunt. Ait Iosephus eos extenuasse miraculum: & dixisse regi, ideo leones non nocuisse Danieli, quia erant carnibus satiati. Quare iustum fuit, vt ipsi proijcerentur in lacum ad ostendendam leonum satietatem. Proiecti autem sunt cum filiis & vxoribus, quia vt ait Albertus magnus, excitarunt patres ac viros ad scelus aduersus Danielem admittendum: aut fuerunt adiutores, aut saltem assentiẽtes. Quam ob causam easdem pœnas luerunt. *Iosephus. Albert.*

Et non peruenerũt vsque ad pauimentum lacus. Erat enim introitus foueæ per gradus vsque ad pauimentum: ad quod ob terribilem leonum rabiem ac famem non peruenerunt: quia fuerunt in ipsis gradibus interfecti & deuorati. Auxit Deus leonum ferociam ad vim miraculi ostendendam.

Tunc Darius rex. Sex inuenio vocatos nomine Darij apud Persas. Primus Darius Cyaxares filius Astyagis: secundus Darius Histaspis filius: tertius Darius Artaxerxes Lõgimanus: quartus Darius Nothus: quintus Darius Artaxerxes Ochus: sextus Darius Codomanus, quẽ Alexander magnus superauit. Hic autẽ fuit filius Astyagis, quẽ Clemens primo stromate filiũ ait fuisse Hydaspis. Et apud Danielẽ in principio noni capitis dicitur filius Assueri. Habuit enim pater eius multa nomina. Hos sex principes numerat Metasthenes in lib. de iudicio temporum sed mutatis interdum nominibus, quoniam plerique eorum duplici nomine vocabantur. Philo libro de temporibus secundo ait, primum Darium vocatum fuisse Hydaspim, quem alij vocant Xiaxarem. *Clemens. Metast. Philo.*

Pax vobis multiplicetur. Hæc erat epistolæ regis Darij salutatio. Eadem vsus est Nabuchodonosor in epistola ad populum suum, vt suprà visum est in fine capitis tertij.

Deum Danielis. Hoc est verum Deum: qui etsi omnium est, Danielis tamen dicitur ob eius singularem in ipsum Deũ cultum, & ob ipsius Dei in illum liberationem, & immortalia beneficia.

Et potestas eius vsque in æternum. Hæc explicata sunt cap. 2. ac 3. vbi æternitas regni Christi fuit explicata.

Qui liberauit Danielem de lacu leonum. Floruit
Daniel non solùm regnante Nabuchodonosore,
eiusq; filio & nepote, sed etiam gubernaculũ te-
nente Dario Medorum rege, qui has literas pro
eius honore & nominis amplitudine ad populũ
suum misit: & pręcipuè ad veri Dei gloriam illu-
strandam, qui ipsum Danielẽ à faucibus leonum
mirabiliter eripuerat. Multi inuidia moti in hũc
diuinum vatẽ odium conflabant, eiusq; dignita-
tis florẽ infringere volebant: Sed Deus illum in
dignitate, & honore conseruabat. Nulla nubes
odij, & inuidiæ valet veram pietatem, eximium
decus, excellentem virtutem perpetuò obscura-
re. Poterit quidem tẽpore aliquo offundere tene
bras splendori illius: sed non tantum roboris ha-
bebit, quin ipsa virtus splendescat tenebris dissi
patis. Fulgebunt iusti: & impij pœnas luent sce-
lerum suorum: & pernicies quam machinantur
aliis, in ipsorum caput redundabit. Pharao cum
Exod. 1. cõsiliariis suis voluit extinguere filios Israelis, &
Exod. 5. fuit cũ omni exercitu suo mari Rubro obrutus,
Exod. 14. eiúsq; fluctibus submersus: populus autẽ Israeli-
Psal. 73. ticus transiuit incolumis. Id cecinit iis verbis di-
uinus psaltes: Tu confirmasti in virtute tua ma-
re: contriuisti capita draconum in aquis. Tu con
fregisti capita draconis: dedisti eum escam po-
pulis Aethiophum. Hoc ideo ait, quia Aethio-
pes illi qui littora maris accolebant, potiti sunt
spoliis Aegyptiorũ, quos mare eiecit ad littora.
Vel per populos Aethiopum intelligit feras de-
Num. 22. 23. & 24. serti, quarum prædam ac pastum fuisse cadauera
Aegyptiorum, multi memorię prodiderunt. Ba-
laach Moabitarũ rex voluit Israelitas maledictis
superare, quos virtute & fortitudine superare nõ
poterat. At maledictio cõuersa est in benedictio-
1. Reg. 8. & 28. & 31. nem erga Israelitas: & ipse maledictus remansit.
Saul volebat occidere Dauidẽ: & fuit ab hosti-
bus suis occisus. Superbus Aman suasit Assuero
Esth. 3. & 6. regi, vt populum Dei penitus deleret: & Mardo-
cheo viro pio ac iusto patibulũ parauit. At ipse
ignominiosè periit, in eodem patibulo suspẽsus,
quod ad cædem erexerat Mardochæi: atque aliis
liberatis solus ipse pœnas luit flagitij sui: & exi-
tiũ quod aliis fuerat molitus, in ipsius caput re-
dũdauit. Eodem modo Medorum ac Persarum
magnates interitum quem in Danielẽ conflaue-
rant, experti sunt: & à leonibus dilaniati, aliis
exemplum prębuerunt. Vnde Salomon Prouer-
biorum 5. Iniquitates suæ, inquit, capiunt im-
pium: & funibus peccatorum suorum constrin-
gitur. Et cap. 11. In impietate sua corruet impius.
Et Esaias: Væ impio in malum: retributio enim
Esai. 3. manuum eius fiet ei. Quia quadragintaduo pue-
ri lacerarunt ore suo iustum Elisæum, fuerunt à
duobus vrsis lacerati. Et Holophernes proprio
pugione fuit iugulatus. Ecce parturit iniustitiã,
4. Reg. 12. Iudi. 13. inquit Dauid psalmo 7. concepit dolorem, &
peperit iniquitatem. Lacum aperuit, & effodit
eum, incidit in foueam, quam fecit: Conuerte-
tur dolus eius in caput eius, & in verticem ipsius
iniquitas eius descendet. Solent enim impij in
eam incidere perniciem, quam aliis machinan-
tur. Et psalmo nono: Infixæ sunt gentes in interi
tu, quem fecerunt: in laqueo isto quem abscon-
derunt, comprehensus est pes eorum. Cognosce
tur dominus iudicia faciens: in operibus ma-
nuum suarum comprehensus est peccator. Idem
verbum comprehendere significat, & illaquea-
re. Et Ecclesiasticus cap. vigesimoseptimo. Qui
in altum mittit lapidem, super caput eius cadet:
& plaga dolosa dolosi diuidet vulnera: & qui
foueam fodit, incidet in eam: & qui statuit lapi-
dem proximo suo, offendet in eo: & qui lacum
alij ponit, peribit in illo. Vt qui puluerem sur- *Similitudo.*
sum in solem proiicit, vt illum obscuret, eodem
puluere obcæcatur: sic qui innocentem vult læ-
dere, seipsum lædit: & volens claritati nominis
aliorum offundere tenebras, eisdem cooperitur:
& alij in ore hominum cum gloria & dignitate
versantur. Franciscus Sforcia inclytus Mediola-
ni dux, ferebat pro insigni in aulæis canem se-
dentem quiete cum hac litera: Quietum nemo
impunè lacesset. Hoc erat eius insigne & moni-
mentum: quo significare volebat, neminem de-
bere viris probitate & pietate præstantibus affer
re detrimentum, nisi vellet illud percipere. Vt *Similitudo.*
enim iaculum si in corpus solidum inciderit ac
durum, solet aliquando in mittentem retor-
queri: ita damnum in fortem ac constantem vi-
rum iactum recidit interdum in illum, qui ie-
cit: eúmque vulnerat, qui alium vulnerare co-
nabatur. Capite Prouerbiorum vigesimo quar- *Prou. 24.*
to ait Salomon: Qui seminat iniquitatem, me-
tet malum: & virga iræ suæ consummabitur.
Ac si dicat: Qui seminat iniustitiam, metet ca-
lamitatem: & virga qua in ira sua alios punit in-
iustè, eum ipsum iustè castigabit. Vel, & virga *Sup. 3.*
deficiet: hoc est priuabit eos Deus dignitate &
authoritate, qua in alios iniuriosè vtuntur. Id
illis euenit, qui iusto Danieli pararunt exitium:
ac illis qui tres pueros innocentes proiecerunt
in flammas, vt suprà visum est capite tertio: qua
de re ea poteris videre, quæ ibi obseruauimus.

OBSERVATIONES EX Chaldæo in.

CAPVT VI.

Placuit Dario. Græca translatio Theodotionis habet ἤρεσεν ἐνώπιον Δαρείου. Pro quo Latina ex Græca desumpta habet: Placuit in cõspectu Darij: Enopion enim significat ante, coram, in conspectu: cui respondet vox קדם cedẽ Hebræa: qua hoc loco vtitur Daniel mutatis punctis. Eam ob causam vertit Pagninus: Placuit corã Dariques. At Latinus noster interpres rectè expressit hunc Hebraismum dicens: Placuit Dario. In originali Chaldæo est. פר קדם דריוש Xephar Chodã Dareiauex. Vocabulum Codham scribitur Hebraicè קדם Cedem: quod præter significationes quas diximus, significat antiquitatem, initium, Orientem. Vtitur eo Moses cap. 2. Genesis: pro quo Latinus interpres habet: à principio: dicẽs: Plantauerat autẽ dominus Deus paradisum voluptatis à principio. Et quia idem vocabulum significat Orientem, vt diximus. transtulerunt illic septuaginta interpretes: ad Orientem. At paraphrastes Chaldæus habet: ab initio. Potest quidem vox Hebræa tam ad tempus referri, quam ad locum. Et quia significat ante, & corã, vt diximus, vertit Hieronymus illud tertij capitis

Genesis: Eiecitque Adam: & collocauit ante paradisum voluptatis cherubim & flammeum gladium atq; versatilem. Vbi aduertendum est nomen cherubim esse numeri pluralis. Septuaginta etiam habent: Ante paradisum voluptatis. At paraphrastes Chaldæus habet: Eiecit Adam: & collocauit ad Orientem horti voluptatis cherubinos,& acutum gladium versatilem. Pro anti- *Deut.33.* quitate accipitur capite trigesimotertio Deuteronomij, vbi benedicẽs Moses Ioseph in duas familias diuisum, loquens de terra quã erat possessurus: De benedictione, inquit, terra eius. Et paulò pòst: De pomis fructuum solis & lunæ, de vertice antiquorum montium. Vbi pro antiquorum est cedem. Quare poterat verti: De vertice montium antiquitatis. Et repetens eandem sententiam ait: De pomis collium æternorum. Hoc est de fructibus collium summæ antiquitatis. Sensus est: Erit terra eius fertilissima, ferens fructus optimos, qui solent opportuno solis calore, & commoda lunæ humiditate maturescere: qui in illa regione non solùm in vallibus, sed etiam in montibus & collibus, qui fuerunt ab initio, nascuntur. Septuaginta transtulerunt: De vertice montium principij. Et Pagninus: De vertice montium Orientalium. Hoc est, qui sunt versus Orientem. Fortasse ideo vocantur antiqui, quia illic quondam fuerat habitatio Abrahæ, à quo familia illa originem ducebat. Vel quia, vt aiunt nonnulli viri docti, hortus amœnus dictus paradisus voluptatis fuit in *Gene.3.* Mesopotamia: ex quo eiectus est Adam, qui habitauit cum filiis suis non longè à paradiso: sed in Mesopotamia: & in terra illa, vbi postea Abraham habitauit, quæ appellata est terra promissionis vicina Mesopotamiæ. Et quoniam regio illa fuit à primis hominibus culta, meritò antiqua appellatur: cuius montes iure optimo antiqui vocantur. Vel dicuntur antiqui propter fertilitatem & excellentiam: id enim quod pretiosum est, carum, & desiderabile, dicitur *Thre.4.* antiquum: vt Threnorum quarto: Candidiores nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquorum. Vnde Latinè dicimus: Nihil mihi erit antiquius: pro nihil mihi erit carius, nihil magis in optatis: Quo schemate vtitur Marcus Tullius multis in locis.

Ex latere regni. Pagninus & Isidorus Brixianus habẽt: Ex parte regni. At in Chaldæo est: Ex latere regni: vox enim צד Tsad, qua hìc vtitur *Esai.60.* Daniel, latus significat: vt Esaiæ sexagesimo: filiæ *Genes.6.* tuæ de latere surgent. Et Genesis sexto: Ostium autem arcæ pones ex latere. Arca illa fuit mundi salus: quæ ideo fenestram habuit in latere, quia *Ioan.19.* adumbrabat Christum Iesum, qui cùm sit saluator noster, fuit in latere percussus. Sed rectè meo quidem iudicio transtulerunt Pagninus & Brixianus: nam hoc Danielis loco latus accipitur pro parte, vt in explanatione ostendimus.

Nullámque causam & suspicionem reperire potuerunt. Editio Græca Theodotionis pro suspicione habet ἀμπλάκημα, hoc est peccatũ, aut errorem. In Chaldæo est שחיתא Xechitha, à verbo Xa- *Gene.6.* chath, quod significat corrumpere: vt Genesis 6. Corrupta est autem terra coram Deo. Vbi terra accipitur pro hominibus, qui Deo contempto se sceleribus contaminabant, & terrena solùm respiciebant. Ex hoc verbo est illud Oseæ cap.13. *Oseæ 13.* Perditio tua Israel: tantummodo in me auxilium tuum. Acsi dicat Deus: Exitiũ tuum ô Israel prouenit ex te: salus autem & instauratio tua, non ex te dimanat, sed ex me. Potest enim homo per se gratiam amittere, & sibi ipsi perniciem moliri: sed per se ex viribus sine Dei auxilio non potest gratiam recuperare: sed facientẽ, quod in se est, Deus non derelinquit. At gratia gratum faciens amissa viribus nostris non redit. Id voluit Ieremias Threnorũ 5. significare, cùm dixit: Conuer- *Thre.5.* te nos domine ad te, & conuertemur. Et dominus noster Iesus Christus apud Ioannẽ 6. Nemo *Ioan.6.* potest venire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum. Et 14. Nemo venit ad patrem nisi per *Ioan. 14.* me. At verba illa apud Oseam possunt ita verti: Perdidit te ô Israel. Subauditur vitulus, quẽ me repudiato coluisti: sed in me auxilium tuum. Vt sit sensus: Ego tibi opitularer, & aduersus hostes tuos ferrem opem, vt solitus erã, nisi tu me dereliquisses, & vitulos aureos coluisses, à méque animum tuum alienasses.

Surripuerunt regi. Verbum Hebraicum est רגש Ragax, quod significat surrepere, & non surripere. Ac in codicibus correctis est surrepserunt Et ita legendum est. Nam scribi Surripuerunt, fuit vitium librariorũ aut typographorum, non autem interpretis, nec versionis vulgatæ, quæ rectissima est & integerrima: etiamsi in bibliis impressis sint multa errata ob incuriã & negligentiam impressorum: quorum nonnulla hoc loco obseruabo: ne aliqui decipiantur. Capite Gene- *Gene.13.* sis tertiodecimo scriptum est: Sed & Loth qui erat cum Abram, fuerunt greges ouium. Est autem scribendum: qui ierat cum Abram: nam in Hebraico est verbum הלך Halac, quod significat ire. Et in Græco τῷ συμπορευομένῳ. Hoc est, simul eunti, vel qui simul ibat. Eodem modo paraphrastes Chaldæus habet: Sed & Loth qui abiit cum Abram, fuerunt oues & boues & tabernacula. Cap. 29. Deuteronomij vbi in codicibus *Deut.29.* Latinis communiter est: Videntes plagas terræ illius, & infirmitates, quibus eam afflixerit dominus sulphure, & solis ardore: pro solis, debet scribi: salis: nam in Hebraico est מלח, quod Salem significat: & in Greco: ἅλας, quod eandem habet significationem. Et paraphrastes Chaldæus Salem etiam habet, non solem: fuit enim terra illa sulphure & sale combusta, vt nihil in ea nascere- *Psal.26.* tur. Psalmo vigesimosexto: Vnam petij à Domino, hanc requiram, vt inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ. Vt videam voluntatem Domini: scribendum est: Vt videã voluptatem domini. Est enim in Hebræo hæc vox נעם Noham, quæ voluptatem, dulcedinem, iucunditatem & pulchritudinem significat Et in Græco τερπνότητα, quæ voluptatem etiã significat & oblectationẽ. Pro quo Hieronymus vertit: Vt videam pulchritudinem Domini. Psal. 41. Si- *Psal.41.* tiuit anima mea Deum fontem viuum: Perspicuũ est, tam ex litera Hebræa, quàm Græca scribendum esse: Sitiuit anima mea ad Deum fortẽ viuũ. Hebraicè enim est אל & Græcè ἰσχυρόν: & vtraque vox significat fortem, non autem fontem. Hieronymus etiam vertit: Sitiuit anima

mea ad Deum fortem, viuum. Id quod vulgò
Psal.75. legitur psalmo 75. Ibi confregit potentias; arcum, scutum, gladium, & bellum: legendum est: Ibi cōfregit potentias arcum, scutum, gladium, & bellum. Ita habet & interpretatur Hieronymus in commentariis. Ita legit Augustinus & Arnobius. Potentiæ arcuum sunt sagittæ, quæ volant ex arcubus: pro quibus Hieronymus & Felix vertunt volatilia. Esse autem scribendum arcuum in genitiuo numeri multitudinis, indi-
Psal.88. cat litera Græca, quæ habet: τῶν τόξων. Psalmo 88. Legitur: Auertisti testamentum serui tui: pro euertisti. Ita enim est in castigatioribus codicibus, esseq; hanc veram lectionē, indicat translatio Græca habens: κατέστρεψας: & Hebraica habens verbum נאר Naer: pro quo Ioseph Chimhi doctus inter Hebræos vertit: Deuastasti. Psalm.
Psal.104. 104. Pro: Et dedit terra eorum ranas: legendum est: Edidit terra eorum ranas: nam nec in Hebraico, nec in Græco præponitur cōniunctio: & vtrúmque verbum tam Hebraicum quàm Græcum edere significat, & producere. Felix vertit: produxit: Hieronymus, ebulliuit. Sed neuter eo-
Psal.106. rum habet coniunctionem. Illud psal. 106. Effusa est contentio super principes: debet legi: Effusa est contemptio. Id probat vox Hebræa בוז, quæ significat despicientiam & contemptionem: pro qua Hieronymus transtulit despectionem. Similiter vox Græca ἐξουδένωσις sonat idem: pro qua Apollinarius antiquus author reddidit ignomi-
Psal.108. niam & despicientiam. Illud Psalm. 108. Qui astitit à dextris pauperis: legendū est: Quia astitit. Est enim perspicuum esse in Hebræo particulam כי, quæ significat quia: & in Græco ὅτι, quæ idem est. Id quod est in psalm. 136. Beatus qui tenebit, & allidet paruulos suos ad petram: legendum est: paruulos tuos. Est enim apostrophe diuini vatis ad Babylonem, cuius euersionem prædicit. Et non solùm in Græco, sed etiam in Hebraico est, paruulos tuos. Et ita legit Paulinus Nolanus, & Augustinus: & Chrysostomus in commentariis in illum psalmum. Ac ita est in antiquis & emendatis exemplaribus. Illud psal-
Psal.105. mi cētesimi quinti: Et interfecta est terra in sanguinibus, potest legi: Et infecta est terra in sanguinibus: ita namque habet litera Hebræa. Pro quo transtulit Hierony. & polluta est terra in sanguinibus: Felix autem: Infecta est. Theodoretus in commentariis legit, & explanat: infecta est. Similiter & Raynerius, & Lyranus. Nihilominus tamen in Græco est ἐφονοκτονήθη, à verbo φονοκτονέω, quod est interficere. Quam ob caussam Augustinus in illum Psalmum: Putaremus, inquit, hîc scriptoris errorem esse: atque eum diceremus, pro eo quod est infecta, fecisse interfecta, nisi haberemus beneficium Dei, qui scripturas suas in multis linguis esse voluit: atq; ita esse scriptum: Interfecta est terra in sanguinibus, inspectis Græcis codicibus videremus. Quid est ergo: interfecta est terra? nisi hoc referatur ad homines, qui habitant in terra tropica locutione: qua significatur, per id quod continet, id quod continetur. Hactenus ille. Itaque vtrumque potest legi: Interfecta est: & infecta
Cant.6. est. Canticorum sexto: vbi vulgò legitur: Reuertere reuertere Sunamitis: legi debet: Reuertere reuertere Sulamithis. Verba sunt puellarum ad sponsam has voces emittentium. Sulamithis est idem quod pacifica & Hierosolymitana: nam olim Hierusalem appellabatur Salem, quod nomen pacem significat: vt psalmo 75. Factus est in *Psal.75.* pace locus eius: vbi in Hebraico pro quo pace est Salem: à quo nomine deriuatur Sulamithis. Ita vocatur sponsa, quòd sit pacifica: nam in hac vita non inuenitur animorum pax vera & germana, nisi in Ecclesia nomine sponsæ significata. Possumus etiam dicere, & rectius meo quidem iudicio hæc verba esse Ecclesiæ catholicæ perfidam Iudæorum synagogam vocantis, vt ab infidelitate & erroribus ad fidem & veritatem reuertatur. Appellatur autem concio Iudæorum Sulamitis hoc est Hierosolymitana, quia præcipua eorū ciuitas fuit Hierusalem. Vocat autem eam Ecclesia, quater dicens, reuertere, quoniam in quatuor mundi præcipuis partibus dispersa est. Capite quadragesimo Esaiæ. Pro: Completa *Esai.40.* est malitia eius: scribendum est: Completa est est militia eius. Nam in Hebræo est nomen צבא quod significat militiam, & tempus definitum, & vitam humanam, quæ, vt ait Iob capite septimo, est militia super terram. Et capite sexagesimo eiusdem Esaiæ: Filiæ tuæ de latere surgent: Pro surgent est in Hebræo verbum אמן, quod significat surgere, & educare. Quare scribendum est. Filiæ tuæ de latere surgent. Capite quinquagesimo primo Ieremiæ, pro: Interficite omnem malitiam eius: scribendum est: Interficite omnem militiam eius. Nam pro malitiam eius est in Hebræo צבאה Hoc est, militiā eius, siue exercitum eius. Capite decimo euangelij authore Luca id quod vulgò legitur: Suspiciens autem *Luc.10.* Iesus dixit: Homo quidam, & cæt. legendum est: Suscipiens, est enim in Græco ἀπολαβὼν, quod idem est ac suscipiens. Ac si dicat: Suscipiens sermonem & responsionem. Ita Euthymius interpretatur, hoc est, respondens. Illud etiam capite 23. eiusdem euangelij: Et stabat populus expectans: legendum est: Et stabat populus spectans: hoc est videns, contemplans, & cernens. Non ea quæ fiebant, sperabat, sed videbat. Id ostendit apertè litera græca habens θεωρῶν à verbo θεωρέω, quod significat intueri, videre, spectare. Hęc sunt quæ mihi venerunt in mentem, de quibus pium lectorem admonerem, quæ vitia nec sunt Latini nostri interpretis, vt diximus, nec vulgatæ æditionis: sed typographorū & librariorum: quorum incuriæ meritò tribuuntur: quemadmodum hoc Danielis loco, surripuerunt, pro surrepserunt.

Donec arriperent eos leones. Theodotio habet: Donec dominati sunt eorum leones. Pro arripere est in Hebræo verbum שלט Xalat, quod significat arripere, vt hîc: & dominari: vt capite Ecclesiastis octauo: Interdū dominatur homo ho- *Eccle.8.* mini in malum suum. Significat etiam exuere, authore Reuchlino, & soluere, vt Iosue quinto: Solue calciamentum tuum de pedibus tuis: locus enim in quo stas, sanctus est. Hæc est eius sententia: etiamsi alij dicāt loco illo esse verbum Naxal: quemadmodum capite tertio Exodi, vbi *Exod.3.* Deus idem etiā dixit Mosi. Appellabātur ea loca sancta ob Dei apparitionē. Ac fortasse huiusmodi loca

loca olim patriarchæ simili ceremonia venerabantur: nec ad ea ingredi soliti erant nisi calceis solutis in reuerentiæ signũ. Vel ideo iubentur soluere calceos ex pellibus animalium mortuorum confectos, quia per illos opera mortua prohibentur: quæ à pedibus, hoc est, ab affectionibus separanda sunt. Id voluit Christus dominus significare, cùm dixit discipulis suis apud *Matth.10.* Matthæum decimo: Nolite possidere aurũ, nec argentum, nec pecuniã in zonis vestris: nec peram in via, nec duas tunicas, nec calceamenta, *Luc.10.* nec virgam. Diuus etiam Lucas cap.10. de missione septuaginta duorum discipulorum tractãs, ait dixisse illis dominum Iesum: Nolite portare sacculum, nec peram, neque calceamenta. Vbi diuus Gregorius: Non debet, inquit, Christi discipulus stultorum operum exempla conspicere: ne sua opera quasi ex mortuis pellibus credat munire. Sunt enim multi, qui prauitatem suam ex alienis prauitatibus tuentur. Hi quid aliud faciunt, nisi pedes suos ex mortuorum animalium munire pellibus conantur? Hactenus ille. Existimo Christum Iesum verbis illis voluisse docere paupertatem: & inanem mundi tollere solicitudinem. Eam ob causam hæc sunt ab euangelistis memoriæ prodita, & perpetuis monimẽtis consignata: quibus seruator noster discipulos suos ad vitandam cupiditatem cęcam animorum dominatricem erudiuit. Cùm euangelica philosophia sit in paupertate, & honorum mundi despicientia, cæterisq; virtutibus constituta: voluit, vt hi quos ad eam nuntiãdam & propagandã mittebat, eas opes & dignitates contemnerent, ad quas pleriq; mortalium auiditate inflammati rapiuntur. At inter Marcum & duos alios euangelistas videtur esse prima facie repugnantia: hi enim, vt ostendimus, asserunt fuisse apostolis, & discipulis calceamenta prohibita: Marcus verò *Mar.6.* cap.6. ait, concessum illis fuisse vti sandaliis: sandalia autem calcei quidam sunt. At altè spectare si velis, & ad veritatis subtilitatẽ reuocare rationem, videbis apertè, nullam inter illos esse discrepantiam. Sandalia quæ illis concessa sunt, plantã solùm pedum tegunt ob itineris incommoda: nudam verò relinquũt partem superiorẽ. At calceamẽta illis prohibita ea sunt, quæ totos pedes vndique tegunt. Pro sandalis apud Marcũ est in Græco σανδάλια. hoc est soleæ supernè funiculis quibusdã alligatæ. Hoc calceamenti genus vocari sandalium asserit beatus Augustinus. Eo vocabulo vtitur diuus Lucas Actorum duo- *Acto.12.* decimo cùm ait: ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου: Hoc est: subliga soleas tuas, vel sandalia tua. Pro quo editio vulgata habet: Calcia caligas tuas. Sed in idem recidit. Fuisse autem apostolos soleis illis vsos, indicat Eusebius Emissenus in homilia in cap. Lucæ decimũ. Huiusmodi calceos, siue sandalia, siue soleas iussit angelus diuo Petro vt su- *Acto.12.* meret. Nam hodie vna ex illis soleis Romę inter cæteras eius reliquias seruatur. Voluit Deus, vt eius discipuli haberẽt pedes coopertos ex parte inferiore, quæ respicit terram, & nudos ex parte superiore, quæ spectat in cœlũ. Nam affectiones nostræ pedibus significatæ non debent tangere terrã, nec respicere illam: sed ad superna dirigi, & cœlestia contemplari. Ad res terrenas & caducas tegendæ sunt, & ad excelsas æternásque aperiendæ, mundum firmiter contemnentes, & ad Deum ardenter aspirantes. Accipi autem pedes pro affectionibus indicat Dauid psal. vigesimoquinto cùm ait: Pes enim meus stetit in dire- *Psal.25.* cto: in ecclesiis benedicam te domine. Et trigesimoquinto. Non veniat mihi pes superbiæ. Et 118. Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Hierusalem. Et filius eius capite quinto Prouerbio- *Prou.5.* rum. Pedes eius descendunt in mortem. Et Za- *Luc.1.* charias apud Lucam primo. Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Eam ob causam voluit Christus pedes apostolorum abluere. De quo ait capite primo Apocalypsis diuus Ioannes: Dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Eam ob causam dixit Petro apud Ioannem tertiodecimo capite. Si non lauero te, *Ioan.13.* non habebis partem mecum. Nisi enim pedes hoc est affectus nostri fuerint abluti per Christum Deum nostrum, fieri non potest, vt gloriam sempiternam consequamur. Hi sunt pedes animæ, de quibus vide Hieronymum illud diui Pauli ad Ephesios capite sexto explanantem: Calciati pedes in præparatione euangelij pacis: Augustinum tractatione quinquagesimaseptima explicantem illud quinti capitis Canticorum: Laui pedes meos, Ambrosium sermone tertiodecimo in psalmum cẽtesimum decimum octauum, versiculum illum exponentem: Ab omni via mala prohibui pedes meos. Ab his pedibus sumus calceamenta soluturi: locus enim in quo stamus, hoc est ecclesia catholica terra sancta est. Aspicis igitur verbum hoc Xalat significare soluere & exuere, & dominari, & arripere: & in hanc vltimam significationem accipi hoc Danielis loco ab interprete nostro Latino.

Pax vobis multiplicetur. In Chaldæo est שלמכון Xelamecon. Hoc est, pax vestra: vel pax vobis. Vox Hebræa est Xalom, vel vt alij scribunt, Salom, quæ pacem significat: vt psalmo 37. Non *Psal.37.* est pax ossibus meis. Vnde Salomon idem est *2.Reg.5.* quod pacificus: filius Dauidis ex Bethsabea. Et Salome pacifica: mulieris nomen apud Marcum quintodecimo. Et Salmanasar pax ligata: Rex Assyriorum, de quo loquitur scriptura decimoseptimo libri quarti Regum. Accipitur pax pro bonorum copia: ideo apostolus in epistolis suis hac vtitur salutatione: Gratia vobis & pax. Et *Rom.1.* Darius hoc loco: Pax vobis. *1.Cor.1.*

Porrò Daniel perseuerauit. Pro perseuerauit est in Hebræo verbum צלח Tsalach, quod significat perseuerare, & prosperè vitam degere: pro quo noster interpres vertit aliquando prosperari: vt psalmo primo: Omnia quæcunque faciet, prosperabuntur. Et capite Ieremiæ duodecimo: Quare via impiorum prosperatur? Hoc ideo ait, quia solet aliquando piorum virorum animus angi, & commoueri specie felicitatis impiorum, videns eos opibus & potentia florere: ac nulla commendatione meritorum ad illustres dignignitates per omnes honoris gradus extolli. Id animo percipiens diuinus psaltes has voces emisit: zelaui super iniquos, pacem peccatorum vi- *Psal.72.* dẽs. At pro super iniquos est in Hebræo בהוללים: hoc est, contra insanos. Eo vocabulo vtitur Dauid psalmo 74. cum ait: Dixit iniquis: nolite

nolite iniquè agere. Pro quo poteris transferre: Dixi insanis: nolite insanire. Ex quo colliges, omnes improbos non solùm stultos esse, sed amentes,& insanos:& ex cõsequente seruos. Est enim antiquorum sententia memoriæ prodita, & à viris sapientibus vsurpata: nisi sapientem liberum esse neminem. Qui enim fieri potest, vt liber sit,qui seruus est cupiditatum, qui temeritate & insania ductus vanis paret appetitionibus,qui non refrenat libidines, nòn contemnit voluptates,non imperat iracundiæ, non coercet auaritiam,nõ denique labes animi repellit? Ve-
Ioan.8. rissima est illa Dei nostri sententia apud Ioãnem octauo: Qui facit peccatum, seruus est peccati. Quare non est, cur ob impiorum res prosperas, & ad voluntatem fluentes ira concitemur, aut
Psal.36. inuidia moueamur. Audiamus diuinũ ac regiũ vatem dicentem psalmo trigesimosexto. Noli æmulari in eo, qui prosperatur in via sua, in homine faciente iniustitias. Vbi pro prosperari est hoc idẽ verbũ Tsalach. Eam ob causam potest hic Danielis locus transferri: Porrò Daniel functus est prosperitate: vel prosperè egit:vel felicitatem cum vita coniunxit. Vel sic:Porrò Danieli cuncta prosperè euenerunt. Thedotio vertit: prosperatus est. Et eodem modo Pagninus. Interpres Theodoreti trãstulit: Prosperè successẽre res Danieli. Quæ omnia in idem recidunt.

Argumentum capitis VII.

Narrat diuinus vates visionem sibi ostensam quatuor bestiarum,quam de quatuor mundi imperiis, Babylonico, Persico, Græco, & Romano interpretatur. Vaticinatur de calamitatibus virorum fide,pietate, cæterísque virtutibus præstantium, quos Deus per varios casus plerunque,& acerbas angustias ad vitam ducit beatam & immortalem. Prædicit Antichristi tyrannidem: & æternum Christi Dei nostri regnum:secundum eius aduentum, & vltimum iudicium, vbi impij ad æternos relegabuntur ignes, suorum scelerum pœnas daturi: iusti verò illam vitam consequentur in cœlo, quæ est vera vita nominanda, vbi omnibus qui iustitiam coluerint,& in gratia decesserint, scimus certum esse locum, vbi Beati Deo æuo sempiterno fruuntur.

CAPVT VII.

A ANno primo Balsasar regis Babylonis Daniel somnium vidit:visio autem capitis eius in cubili suo:& somniũ scribens breui sermone cõprehendit, summatímque perstringens,ait: Videbam in visione mea nocte: & ecce quatuor venti cœli pugnabant in mari magno. Et quatuor bestiæ grandes ascendebant de mari diuersæ inter se. Prima quasi leæna, & alas habebat aquilæ. Aspiciebã, donec euulsæ sunt alæ eius:& sublata est de terra: & super pedes quasi homo stetit, & cor hominis datum est ei. Et ecce bestia alia similis vrso in parte stetit: & tres ordines erant in ore eius, & in dentibus eius: & sic dicebãt ei. Surge,comede carnes plurimas. Post hæc aspiciebam: & ecce alia B
quasi pardus, & alas habebat quasi auis quatuor sup se: & quatuor capita erãt in bestia,& potestas data est ei. Post hęc aspiciebã in visiõe noctis:& ecce bestia quarta terribilis,atq; mirabilis,& fortis nimis. Dentes ferreos habebat magnos, comedens, atque comminuens, & reliqua pedibus suis conculcans. Dissimilis autem erat cęteris bestiis,quas viderã ante eam: & habebat cornua decem.

EXPLANATIO.

Anno primo Balsasar. Quæ hoc septimo & sequenti capite narrantur, iuxta historiæ seriem priora sunt his,quæ duobus superioribus capitibus narrata sunt. Nã visio huius capitis septimi fuit anno primo Balsasaris,& capitis octaui anno eius tertio:at ea quæ ca.5.continentur,acciderũt vltimo anno, imò vltimo die eiusdẽ Balsasaris: eoq; mortuo tenente Dario clauum imperij, fuit Daniel in foueam leonum cõiectus, & inde mirabiliter liberatus: cuius historia fuit ab eo memoriæ prodita, & capiti sexto mandata. At si diligenter aduertere & perpendere volueris, videbis Danielem hac in re à ratione haud quaquã discrepare. Nam prius scripsit prodigia omnibus perspicua & manifesta, quæ sub Nabuchodonosore,Balsare,& Dario,eorum ordine seruato mirabiliter acciderũt. Nunc verò narrat visiones sibi ostensas, quarũ ipse solus erat conscius:quæ erant vaticinationes suo tempore implendæ, nullo interitu hominum extinguendæ, nulla obliuione posteritatis obscurandæ.

Somnium vidit. Hoc est,ostendit ei Deus visionem in somniis, cuius summã breui scribit sermone. Et exorsus est narrationem hoc modo.

Ecce quatuor venti cœli. Accipitur cœlum pro aere,vt Genesis primo capite: Et præsit piscibus Gene.1.
maris & volatilibus cœli. Et secundo: Appellauítque Adam nominibus suis cuncta animantia, & vniuersa volatilia cœli. Psalmo decimoseptimo:Intonuit de cœlo dominus,& altissimus dedit vocem suam,grando & carbones ignis. Vbi diuinus psaltes de tonitruis, & grandinibus, & fulminibus ardentibus loquitur:quę omnia fiũt in aere. Esaias quinquagesimoquinto:Descendit Esai.55.
imber & nix de cœlo. Et Christus Deus noster apud Matthæum octauo, & Lucam nono: Vulpes foueas habent,& volucres cœli nidos: filius autem hominis non habet, vbi caput suum reclinet,& Ioãnes octauo Apocalypsis: Et vidi,& Apoc.2.
audiui vocem vnius aquilæ volãtis per medium cœli.Sed hoc in loco Apocalypsis potest cœlum accipi pro ecclesia,per quam volant aquilæ, hoc est concionatores euangelici verbum Dei prædicantes, qui per morum integritatem & doctrinæ altitudinem debent sublimius cæteris volare.

volare. At perſpicuum eſt, cœlum non ſolùm hic apud Danielem, ſed multis aliis in locis accipi pro aere. Appellantur autem venti aeris, ſiue ex aere, quia in aeris regione effluunt, & feruntur. Imò vêtus, vt graues aſſerunt philoſophi, eſt ipſe aer ob terræ exhalationes motus & concitatus: aer enim efflués huc & illuc ventum efficit, aut ventus efficitur. Ac etiã ſi venti ſint multò plures, fit tamen hoc loco mentio quatuor ſolùm, quia hi quatuor ſunt præcipui, & primarij: nimirum Subſolanus, Fauonius, Septentrio, Auſter.

Pugnabãt in mari magno. Hoc eſt, hi quatuor vẽti ab Oriente, Occidente, Septentrione, & Meridie flantes irruebant in magnum mare, illúdq; perturbabant. Mare magnum eſt mundus, variis tu-
Oſeæ 11. multibus exagitatus: iuxta illud Oſeæ vndecimo: Formidabant filij maris. Et illud ſaluatoris noſtri apud Matt. 13, Simile eſt regnum cœlorum ſagenæ miſſæ in mare. Et illud Apocalypſis tertiodecimo: Vidi de mari beſtiam aſcendentem: hoc eſt Antichriſtum de mundo dimanantem.

Et quatuor beſtiæ grandes. Hoc eſt, quatuor regna ſeu imperia. Itaq; mare eſt mundus, motus eius eſt turbulentus diſcordiarum ac bellorum tumultus: venti ſunt vanitates, & cupiditas dominandi, & arrogantia, & ſpiritus ſuperbiæ, ex quibus mũdi perturbatio generatur: beſtiæ ſunt imperia, ex quorum auiditate rerum conuerſiones oriuntur. Mouetur mũdus, & turbatur ventis, cùm homines ſuperbi, vanitatibus inflati cupiunt, atq; quærunt dominationem: & ad opes, dignitates, & ſupremam poteſtatem rapiuntur. Vult hoc loco Daniel ſignificare magnos motus, qui in principio horum quatuor imperiorũ exorti ſunt. Theodoretus per ventos intelligit rerũ mutationes. Hieronymus verò angelicas poteſtates, quibus pręcipua regna cõmiſſa ſunt: iuxta
Deut. 32. illud capitis 32. Deuteronomij: Quando diuidebat altiſſimus gentes, quando ſeparabat filios Adam, conſtituit terminos populorũ iuxta numerum angelorum Dei. Ita enim habet verſio Septuaginta: licet editio vulgata iuxta literam Hebræam habet: Iuxta numerum filiorũ Iſrael. Citat Hieronymus hunc locum iuxta trãſlationem Septuaginta, quemadmodũ eum citat Gregorius in ſermone angelorũ: & Anſelmus in libro Cur Deus homo. Et ait Hieronymus, ideo hos quatuor ventos dici ventos cœli, quia vnuſquiſque angelus cœleſtis facit pro regno, quod ſibi creditum eſt. Quidam per beſtias non ſolùm regna, ſed reges ipſos intelligunt.

Prima quaſi leæna, & alas habebat aquilæ. Capite ſecundo narrauit Daniel ſomniũ Nabuchodo-
Daniel 2. noſoris, in quo vidit ſtatuam, cuius caput erat ex auro, pectus cum brachiis ex argento, venter & femora ex ære, tibiæ ex ferro. Cùm rex ille eſſet ob metalla hæc ſuperbia elatus, per eadem accepit regnorũ ænigmata: at cùm Daniel ea cõtemneret, nõ per illa, ſed per animalia ſibi in viſione imaginaria oſtẽſa, eadem regna intellexit. Simi-
Ioel 1. liter Ioel cap. 1. per quatuor plagas terrã deſtruẽtes. Primum regnũ Danieli oſtenſum fuit Babylonicum in ſtatua Nabuchodonoſoris ſignificatum per caput aureum, hic autem per leænã, aut vt quidam ex Chaldæo transferunt, per leonem, propter eius præſtantiã, potentiã, & fortitudinẽ. Vt enim Nabuchodonoſor in ſtatua cõparatus eſt cum auro, quod cæteris præſtat metallis: ita modò cum leone, qui eſt cæteris animãtibus rationis expertibus excellẽtior: Fortaſſe dicitur rex Babylonis leo propter terrorẽ & immanitatem. Ita appellatur cap. 4. Ieremiæ, vbi diuinus vates ita inducit Deum cum Hieroſolyma loquẽtem, eiúſq; vaſtitatẽ nunciantem: Malum ego adduco ab Aquilone, & contritionẽ magnã: aſcendit leo de cubili ſuo, & prædo gentiũ ſe leuauit. Vbi per Aquilonẽ intelligitur Babylon, & per leonẽ Nabuchodonoſor, qui erat Hieroſolymam vaſtaturus. Et Ezechiel cap. 17. eũ appellat aquilã gran- *Ezech. 17.*
dem, ob eius ſuperbiã & dominatũ. Sed non ſum neſcius, appellari aliquando regẽ leonẽ & aquilã in bonam partem. Debet enim eſſe leo propter animi fortitudinẽ: aquila ob in agẽdis rebus celeritatẽ, & ingenij altitudinẽ & cõtemplationẽ: bos ob cõſtantiã in laboribus ferendis: homo ob humanitatẽ & clemẽtiã. Id exiſtimat Galfridus ſignificari quatuor Ezechielis animalibus. Aſpicis igitur regẽ Babylonis vocari leonẽ vel propter crudelitatẽ, vel propter fortitudinẽ & regiã præſtantiã. Accipi autẽ leonem pro homine immanitate ac feritate inſigni, indicat Dauid, qui ſciens parari ſibi inſidias ab impio Saule, cõfugit ad Deũ, has ad illũ voces emittẽs: Domine Deus *Pſal. 7.*
meus in te ſperaui: ſaluũ me fac ex omnibus perſequentibus me, & libera me. Ne quando rapiat vt leo animã meã. Vbi anima accipitur pro vita, vt multis aliis in locis diuinarũ literarũ. Etſi Magnus Baſilius, Ioannes Chryſoſtomus, & Theodoretus hunc locũ de Abſolone explanarũt, qui in patrẽ ſuum irruerat, & impetũ fecerat, & ad crudele exitiũ vocauerat: Hieronymus tamen cũ omnibus ferè Hebræis illũ ad Saulis immanitatẽ referendũ arbitrantur. Sed parũ refert exponi de vno aut altero, dũmodo per leonẽ princeps crudelis intelligatur. In eandem ſignificationem ſumitur à Ieremia, cùm ait Threnorum 3. Factus *Thre. 3.*
eſt mihi leo in abſcondito. Et ab Ezechiele 19. Leo factus eſt, & didicit capere prædam, hominémq; comedere. Accipitur etiã pro viro iuſtitia, magnanimitate & fortitudine præſtãte: vt 28. Prouerbiorũ: Iuſtus autem quaſi leo cõfidens. Et tertio libri 1. Machabæorum dicitur de ſtrenuo *1. Mac. 3.*
Iuda Machabæo: Similis factus eſt leoni in operibus ſuis. Imò Chriſtus Deus noſter leo appellatur ob fortitudinem, & excellentiam, & regiã dignitatem. De illo intelligitur illud Apoca- *Apoc. 5.*
lypſis quinto: Vicit leo de tribu Iuda. Nec ſolùm in literis diuinis, ſed etiam in humanis per leonẽ magnanimitas ſignificatur. Eam ob cauſam aiunt, Almetum coniunxiſſe leonem cum apro, vt oſtenderet eſſe animi fortitudinem cum corporis viribus copulandam: per leonem enim animi vim ac magnitudinem, per aprum verò corporis robur interpretantur. Hanc animi fortitudinẽ & celſitatẽ voluit ſignificare rex Simãdius ſeipſum in marmore ſculptũ in magnifico ſepulchro ſuo in figura leonis relinquens: vt narrat lib. 2. Bibliothecę Diodorus Siculus. Eſt etiã leo corporei roboris hieroglyphicum, vt indicat numus Antiochi, in quo ſculptus eſt leo humi procũbẽs cũ noctua ſuper volante. Quo rex ille voluit ſignificare, vires corporis deſignatas p leonem,

nem, cedere ſapientiæ per noctuam intellectæ: vt Pierius Valerianus exiſtimat. Et quoniã leo diuidit prædam inter alia animalia, deſignat liberalitatem & magnificẽtiã, quæ eſt rerũ magnarũ & excelſarum cum animi ampla quadã & ſplendida propoſitione agitatio & adminiſtratio: quæ regibus maximè conuenit, & his, qui opibus & diuitiarum affluentia cumulantur. Hæ ſunt rationes ob quas rex Babylonis in leonis figura apparuit Danieli. Sed editio noſtra vulgata leænam habet, non leonẽ. Vbi Hieronymus: Regnũ, inquit, Babylonicũ propter ſæuitiã ſeu propter luxuriam & vitam libidini ſeruientem non leo, ſed leæna appellatur. Aiunt enim hi, qui de beſtiarum ſcripſêre naturis, leænas eſſe ferociores, maximè ſi catulos nutriant: & ſemper geſtire ad coitum. Hactenus ille. Porrò mulieres libidini deditas per leænas intelligi, multis conſtat veterum ſcriptis & monumentis. Huius petulantiæ cauſa fortaſſe Ezech. cap. 9. Hieroſolymam leænam vocauit.

Et alas habebat aquilæ. Hoc eſt diuitiis affluebat. Nonnulli per alas aquilæ intelligunt ſuperbiam, inſolentiam, & vanitatem. Alij potentiam & velocitatem, & artem militarem, ac armorum peritiam, quibus rebus regnum illud ſe ferebat in ſublime. Albertus magnus per alas intelligit exercitus hinc inde ſe extendentes, iuxta illud Eſaiæ cap. 8. Erit extenſio alarum eius implens latitudinem terræ tuæ ô Emanuel. Alij per has alas nationes intelligunt ac gentes vicinas, quas Nabuchodonoſor ſuperauerat, & in ditionem ſuam redegerat.

Aſpiciebam, donec euulſæ ſunt alæ eius. Id eſt, diligenter intuebar mentis oculis diuino lumine illuſtratis, alas illas euelli à leæna. Significat ablatam potentiam Nabuchodonoſori, quando incidit in amentiam: vel vniuerſo regno Babylonico, quando fuit à Medis, ac Perſis captum, & euerſum.

Et ſublata eſt de terra. Beſtia illa regnum Babylonicum deſignans amiſſa eſt, cùm Balſaſar fuit interfectus, & ciuitas euerſa, & tota Chaldæa in Darij ditionem redacta. Et tunc gens Babylonia ſtetit ſuper pedes ſuos, & recepit cor humanum. Hoc eſt, in ſe reuerſa intellexit fragilitatẽ & imbecillitatem ſuã, & mundi incõſtantiã & varietatẽ. Stare ſuper pedes eſt non iacere, ſed erigi & excitari nõ ſolùm quo ad corpus ad ambulandũ, ſed quo ad animum ad intelligendum. Qua de re ea poteris videre, quæ obſeruauimus in commentariis noſtris in Ezechielem, verba illa ſecundi capitis explanantes; Fili hominis ſta ſupra pedes tuos. Poteſt totum hoc non de regno, ſed de rege Nabuchodonoſore explanari. Fuit enim regno priuatus, & ſublatus de terra, hoc eſt de hominũ familiaritate, & cũ beſtiis in agris & ſyluis verſatus: ſed in priſtinum ſtatum reſtitutus rediit ad mentem, & erectus eſt more humano, qui inſtar quadrupedum gradiebatur: hominíſq; figuram atque intelligentiam recuperauit. Vide caput quartum, & quæ ibi annotauimus: vbi inuenies Nabuchodonoſorem ob ſuperbiam & inſolentiam regnum cum vſu rationis ſimul amiſiſſe. Vt *Similitudo.* enim Cyclops abſq; oculis manus quoquo verſum porrigebat nullo certo ſcopo: ita magnus rex ſi eſt cæca ac temeraria ſuperbia raptus, quid uis ingreditur inſano rerum tumultu, ſed nullo certo iudicio. Ex quo efficitur, vt perniciem ſibi ipſi inſcius machinetur.

Ecce beſtia alia ſimilis vrſo. Hac ſecunda beſtia ſignificatur regnũ Perſarum, quod ob duritiem, & feritatem, & laborum tolerantiam cum vrſo cõparatur. Animal eſt viribus pollens, ſed minus generoſum leone: at in labore patientius, & in victu parcius. Quæ omnia Medis ac Perſis congruebant: vt apud Trogum Pompeium, & Xenophõtem, & alios hiſtoricos licet videre. Et vt *Similitudo.* vrſus in ortu ſuo authore Plinio deformis eſt, ſine oculis, ſine pilis, ſine cruribus: at mater eum lambendo ſenſim ita conformat, vt perfectum reddat: ita regnum Perſarum initio ſui dominatus ſordidum fuit & abiectum: ſed tempore ſuccedente ita illud prudẽtia in moribus expoliuit, & in arte militari inſtruxit, vt paulatim ad ſummam nominis amplitudinem & claritatem perduceret. Significari autem in literis diuinis principes per vrſos aſſerit Auguſtinus ſermone 204. & Eucherius in quartum Regum. Nam cum Eliſeus aſcenderet in Bethel, egreſſi ſunt de ciuitate pueri eum illudẽtes, ex quibus duo vrſi de ſylua egreſſi quadraginta duos lacerarũt. Id ſub figura tunc geſtum adumbrabat fore, vt duo imperatores Veſpaſianus & Titus poſt quadraginta duos annos à domini aſcenſu in cœlum Iudæos occiderent, eorúmque munitiſſimã vrbem Hieroſolymam funditus delerent, quòd cœleſtem Eliſæum mundi ſaluatorem irriſiſſent, & ad crudeliſſimam cædem falſis criminibus vocaſſent.

In parte ſtetit. Hoc eſt, aduerſus vnam tantùm partem ſe erexit: ſolùm in Babylonios irruit, non in Iudæos. Duo erant gentium genera in regno Babylonio, nimirum Chaldæi ſeu Babylonij, & Hebræi: Darius autẽ ac Cyrus intactis Hebræis in Chaldæos duntaxat impetum fecerunt. Intelligitur hoc de bello Babylonico: nam alioquin multum ſanguinem aliarum nationum effuderunt Perſæ duce Cyro, vt bellum teſtatur Scythicum contra Tomyrin: de quo videre poteris Herodotum in libro, qui inſcribitur Clio. Iuſtinum libro primo, Oroſium libro ſecundo. Vel in parte ſtetit: hoc eſt, euerſis aliis imperij ſui partibus amiſſis aliis regionibus ſibi olim ſubiectis, in vna tantùm remãſit: vnam ſolùm partem imperij retinuit.

Tres ordines erant in ore eius. Id eſt, tria habebat imperia, Perſicum, Medicum, Babylonicũ: quæ cùm fuiſſent diſtincta, fuerunt cõfuſa, & ad vnũ redacta.

Surge. Hoc ei dicebant crudeles eius famuli. Surgere hoc loco idem eſt quod ſeipſum parare: vt Ioſue 1. Surge tranſi Iordanem iſtum. Hoc eſt, para te ad Iordanem hunc tranſeundum.

Comede carnes plurimas. Para te ipſum ad carnes permultas comedendas: da operam, vt magnam hominum multitudinem interficias. Sinecdoche figura eſt, vt caro pars hominis pro toto homine accipiatur. Accipi autem carnem pro homine indicat paulus Apoſtolus, qui cap. 3. ad Romanos ait: ex operibus legis nõ iuſtificatur omnis caro. Et ca. 2. ad Galatas eandem ſcribens ſententiam ait: Scientes quòd non

iuſtifica

iustificatur homo ex operibus legis. Accipitur etiam caro pro sola muliere: vt Ioannis 1. Nec ex volũtate carnis, nec ex voluntate viri. Preterea sumitur pro peccatore, pro litera legis, pro appetitu sẽsitiuo, & pro alijs rebus: vt licet videre apud Ambrosiũ libro de Isaac 2. apud Clemẽtẽ Alexandrinum primo Pædago. 6. apud Augustinum 2. de Genesi cõtra Manichæos 12. apud Isichium in Leuiticum 7. Sed hoc Danielis loco accipitur pro homine in communi: & commedere carnes pro exercere in homines crudelitatem. Non omnes concitabãt regem ad illam, sed qui immanes erant: ac fortasse tres illi, quos rex in excelsa dignitate constituerat, præter Danielem, qui fuit in loco cuiusdam ex illis constitutus. Quam ob causam forsitan dixit: Tres ordines erant in ore eius: hoc est, tres regni gubernatores, qui excepto Daniele crudelitatem exercebant, ad quam regem concitabant. Quemadmodum nõ poteris cognoscere sit nec ne integrum vas, nisi illud impleatur liquore: sic nec hominẽ, nisi ei fuerit magistratus commissus, & munus gubernandi commendatum. Qui enim priuati immanitatem cooperiebant, qua vti non poterãt, eam in medium proferunt, cum ad dominatum ascendunt. Nam vt carbones candentes sub cinere in fabri ferrarij officina videntur extincti: ac flantibus follibus, ignemq; excitantibus exardescũt, micãt, & vrũt: sic antiqua odia, quæ in vita priuata videbantur extincta, flatu dominij, imperij q; potestate recrudescunt, vibrant, & crudeles vltionis flammas emittũt. Nec solùm ipsi Persæ crudelitatem exercebant, sed regem ad illam exagitabant: cùm nihil in principe perniciosius crudelitate, nihil abiectius: contrà verò nihil vtilius clementia, nihil præstantius. Id intelligens Sapiens ait capite 16. Prouerbiorum: In hilaritate vultus regis vita: & clementia eius quasi imber serotinus. Hoc est, quasi pluuia desiderata terram nutriens, vt pulchros vberésq; fructus ferat. Et capite 20. Misericordia & veritas custodiunt regem: & roborabitur clementia thronus eius. Et 25. Aufer impietatem de vultu regis, & firmabitur iustitia thronus eius. Aureum sceptrum regis Assueti, quod extendit ad Esther, designat clementiam: sceptrũ verò ferreum, de quo dicitur secũdo psalmo: Reges eos in virga ferrea: iustitiæ seueritate, quæ non adhibetur nisi exigente necessitate. Nã tunc non est crudelitas crimina pro Deo punire, sed Pietas. Ita ait in epistola ad Riparium diuus Hieronymus: cuius sentẽtia est in sacros canones relata vigesimatertia quæstione octaua Legi. Crudelitas enim est animi atrocitas & immanitas, legi naturæ, quam sequi debemus, inimica. Hæc nec sanguine expletur, nec est vlla calamitate satiata: sed omnem repellẽs humanitatem, spumat ex ore scelus, anhelat ex intimo pectore sæuitiã. Contrà verò clementia est animi lenitas & benignitas hominum naturæ consentanea, per quam animus temere in odiũ alicuius inuectionis concitatus comitate retinetur. Hanc ita coluerunt veteres Romani, vt in numis sculperent. Aeneas Vicus in commẽtarijs in veterum imperatorum numismata, vnum describit habens ex vna parte caput pietatis, & ex altera tria religionis instrumenta, lituum, guttum, securim. Hoc numisma fuit excusum ex auro per Hirtium prętorem post deuictos à Cæsare Pompei legatos ipso iterũ consule facto, vt Florus testatur libro quarto: & Diõ Cassius quadragesimo primo. Esse autem caput pietatis, perspicuum est ex numismate ęreo Drusi Cæsaris, quod eandem omninò habet figuram cũ hac subscriptione: Pietas. Et Hubertus Herbipolita in historijs imperatorũ aliud numisma depingit, in quo est imago pietatis cum cornucopia, & ciconia, quæ est pietatis symbolum, cum hac inscriptiõe: Pietas. Et in fastis describit aliud, in quo est sculptum tẽplum pietatis. Ita antiqui pietatem venerabantur, vt ei templũ dedicarent. Colere illam vt Deum fuit intolerabilis vanitas & superstitio: sed diligere illã fuit laudabile, eorumq; gloriæ tribuendum. Et quamuis clementia conueniat omnibus, maximè tamen principi, vt ait Seneca in libro de clementia, cuius est admirabile ornamentum. Nã crudelitas parit odiũ, dissidium, & interitum: clementia autem beneuolentiã, concordiam, & perpetuitatem. Vt enim singula hastilia facilè franguntur, coniuncta autem frangi haudquaquam possunt: ita, qui à se inuicem diffident animo & voluntate, facilè superantur: concordes autem insuperabiles perseuerant. Nec solùm clementia parit concordiam, sed multa alia bona nomine vitæ significata. Nã, vt capite vndecimo Prouerbiorum ait Sapiens: Clementia præparat vitam: & Apostolus capite quarto epistolæ prioris ad Timotheum: Pietas ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ, quæ nunc est, & futuræ. At impij Persæ suadebant regi suo immanitatem & tyrannidem, vt eum non regem efficerent, sed tyrannum. Quid enim interest inter regem, & tyrannũ, nisi quòd hic vtitur crudelitate, ille autem clementia? Est enim imago quædam Dei, qui est clementissimus. De eo ait ita diuinus Psaltes: Tu Domine Deus miserator & misericors, patiens & multę misericordię. Et iterum: Suauis Dominus vniuersis: & miserationes eius super omnia opera eius. Et Ionas capite 4. Scio, quia tu Deus clemens & misericors es, patiens, & multæ miserationis. Eam ob causam, vt speculum quamuis auro gemmísque ornatum sit, nisi tamen similem repræsentet imaginem, inutile quidem erit: sic rex tametsi sit indutus ornatu regio multo auro, multísque gẽmis distincto, & illustratus diademate magnis ac fulgẽtibus margaritis illuminato, & illustri sceptro, alijsque insignibus regijs splendidissimè excultus: erit tamen inutilis, nisi eum imitetur, cuius debet in terra gerere imaginem: nisi crudelitatẽ rationi inimicam repellat. Et licet eum consiliarij ad immanitatẽ moueant, & iram, non illis hac in re volũtatem gerat, ne cum polypo quibusuis locis colorem mutante comparetur: cui similis est, qui quorumlibet moribus & consilijs accommodatur. Est namque in ponderandis consilijs magna opus prudentia summè principibus necessaria. Nam quemadmodum non debet sumere citharam, qui nec canendi, nec pulsandi peritus sit: ita non debet rempublicam gubernãdam suscipere, nisi qui sit prudentia præditus. Hæc eñ docebit consilia crudelitatem illi suadentia repudiare, eumque ad clementiam excitantia suscipere. Nam vt ait capite secundo epistolæ suæ

Similitudo. *Similitudo.* *Prou. 25.* *Esther 4.* *Psal. 2.* *Similitudo.* *1. Tim. 4.* *Psal. 85.* *Psal. 144.* *Similitudo.* *Similia.* *Simile.*

Iacob.2. Iacobus: Iudicium sine misericordia illi, qui non facit misericordiam. Et paulus quarto epistolæ ad Ephesios: Estote inuicem benigni & misericordes, donantes inuicem, sicut Deus in Christo donauit vobis. Et ipse Christus dominus noster capite 6. euangelij authore Luca. Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est.

Post hæc aspiciebam, & ecce alia quasi pardus. Tertium regnum est Macedonum siue Græcorum, quod cum pardo animali velocissimo, quod præceps fertur ad sanguinem, comparatur. Nilhil enim fuit victoria Alexandri Magni celerius, nihil concitatius. Pardus est maculosus: maculas autem interpretantur nonnulli varias regiones & oras, quas Alexander subegit: vel labes & vitia, quibus se maculauit ac polluit. Per alas auis intellige eius liberalitatem, vel celeritatem: vel ea, quæ super alis primi animalis paulò antè obseruauimus. Per quatuor capita pardi intelliguntur quatuor præcipui duces exercituũ eius: vel quatuor reges: qui illi successerunt: nẽpe Ptolemæus, Seleucus, Philippus, Antigonus. Pardus cùm sit bestia maculis distícta, est pulchra & elegãs, cuius fœmina appellatur pãthera: quę etiamsi exterius videatur innocua, est tamen fallax, amaritudine plena, & humani sanguinis auida. Sunt, qui existiment idem esse pardum ac pantheram: fœminam autem pardalim vocari. Aiunt, multa animalia sectari pantheram eius odore ac pulchritudine delectatata: quæ ab ipsa capiuntur, & dilaniãtur: eámque esse eius in venando solertiam. Quapropter Aegyptij eos qui propria vitia tegebant, & figuram virtutis ostendebant, imagine panthe ræ notabant. Huiusmodi autem fuisse Grecos est multis in locis veterum historiarum perspectum & exploratum. Quare eorum imperium præsertim tempore Alexandri cum pardo comparatur.

Et potestas data est ei. Ostendit, Alexandrum adeptum fuisse imperium non ob propriam for-
Sup.2. titudinem, sed ob Dei voluntatem. Nam vt ait Daniel capite secundo de Deo loquens: Ipse mutat tempora & ætates, trans fert regna, atque con stituit. Et ipse Deus capite Prouerbiorum octauo: Per me, inquit, reges regnant: & legum conditores iusta decernunt: per me principes imperant, & potentes decernunt iustitiam. Vnde apo stolus capite tertiodecimo ad Romanos: Non est inquit, potestas, nisi à Deo: quæ autem sunt, nimirum potestates, à Deo ordinatæ sunt. Et Chri-
Ioan.19. stus apud Ioannem 19. dixit Pilato: Nõ haberes potestatem aduersus me vllam, nisi tibi datum esset desuper. Itaque potestas est à Deo, sed abusus eius ab hominibus.

Post hoc aspiciebam in visione noctis: & ecce bestia quarta terribilis. Quartum imperium est Romanum per hanc quartam bestiam sine nomine designatum: quod Daniel aspexit in visione noctis, hoc est per somnium visione quadam imaginaria, mentis oculis diuino lumine illustratis. Erat hæc bestia terribilis ob terrorem, quem Romani alijs nationibus iniecerunt. Erat mirabilis ob eloquentiam, politiam, prudentiam, iustitiam, cæterásque morales virtutes. Erat fortis ob excelsi animi magnitudinem, & robur, quod est cõsiderata periculorum susceptio, & laborum perpessio, ac dolorum contemptio.

Dentes ferreos habebat magnos. Hoc est, magnã habebat potentiam. Vel per magnos dentes ferreos intelligitur Romani imperij crudelitas, præsertim tempore Neronis, & aliorum imperatorum, qui Christi fideles acerbissimis cruciatibus vexarunt, & ad cædes crudelissimas vocauerunt. Nulla fuit vnquam talis feritas, nulla tam immanis sæuitia. Sed Christi martyres pietate ac iustitia præstantes animi alacritate, & magnitudine, & admirabili constantia omnia illa supplicia & tormẽta pro Christo sustinebant. Per pedes quibus bestia illa cætera conculcabat, significatur imperij Romani tyrannis in tributis quondam intolerabilibus exigendis. Hæc quarta bestia nõ nominatur, quia nulla inuenitur, quæ possit cum Romanorum imperio in omnibus his, quæ de illo diximus, comparari. Ideo subditur: Dissimilis autem erat cæteris bestijs. Aiunt tamen nonnulli in psalmo 79. intelligi populũ Romanum nomine apri feræ indomitæ, quæ vineã sabaoth, hoc est populum Iudaicũ vastauit. Ita enim scriptum est: Exterminauit eam aper de sylua: singularis ferus depastus est eam. Non de ecclesia catholica, quam apostolus in priore ad Timotheum capite tertio appellat domum Dei: sed de sylua, hoc est, de gentium infidelitate processit. 1.Tim.3.

Et habebat cornua decem. Hoc est, decem præcipua regna. Apud Zachariam capite primo quatuor cornua designant duo regna, nimirum Assyriorum, quod decem tribus captiuas abduxit: & Babyloniorum, quod duas tribus in Babylonicam coniecit seruitutem. Vtitur metaphora sumpta à bobus, quorũ quilibet duo habet cornua: quã ob causam vbi dixit: Ecce quatuor cornua adiecit: Hæc sunt cornua, quæ ventilauerũt Iudam & Israel. Fortasse hoc Danielis loco accipitur numerus definitus pro indefinito, vt decẽ cornua multa regna, aut multos reges significẽt. Denarius enim sicut septenarius est plenitudinis numerus: & solet in diuina scriptura multitudinem nuntiare: vt Numerorum quartodecimo, vbi Deus loquens de Iudæorum sceleribus, quibus ipsum sæpe ad iram prouocauerant: Qui viderunt, inquit, maiestatem meam, & signa, quæ feci in Aegypto, & in solitudine: & tentauerunt me iam per decem vices. Iob capite 19. dicebat amicis suis, qui eum multis affecerant contumelijs. En decies confunditis me: & non erubescitis opprimentes me. Et primo Regum primo dixit Elcana vxori suæ Annæ: Nunquid non ego melior tibi sum, quam decem filij: Ecclesiastes 7. Sapientia, inquit, confortabit sapientem super decem principes ciuitatis. Et apud Matt. 25. omnis Christianorum multitudo cum decem virginibus comparatur. Vel decem cornua sunt decem reges, iuxta id quod ait diuus Ioannes capite 17. Apocalypsis: qui simul existentes prope mundi finem imperium diuident Romanum. Ita etiam ait diuus Hieronymus. Dicamus, quod omnes scriptores ecclesiastici tradiderunt: in consummatione seculi quando regnum destruendum est Romanorum, decem futuros esse reges, qui vrbem Romanam inter se diuidant. Petrus Comestor in ecclesiastica historia decem hæc cornua, ait ad mundi finem respicere; ad illósque decem reges

Zach.1. Num.14. 1.Reg.1.

reges spectare, qui per decem soles in vaticinio sibillæ significantur. Et infra dicitur: Cornua decem ipsius regni decem reges erunt.

C Considerabam cornua: & ecce cornu aliud paruum ortum est de medio eorũ: & tria de cornibus primis euulsa sunt à facie eius. Et ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto, & os loquẽs ingentia. Aspiciebam, donec throni positi sunt: & antiquus dierum sedit. Vestimentum eius candidum quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda. Thronus eius flãmæ ignis: rota eius ignis accẽsus. Fluuius igneus rapidúsque egrediebatur à facie eius. Millia millium ministrabant ei, & decies mille centena millia assistebant ei. Iudicium sedit, & libri aperti sunt. Aspiciebam propter vocem sermonum gran-
D dium, quos cornu illud loquebatur. Et vidi, quoniam interfecta esset bestia, & perisset corpus eius: & traditum esset ad cõburendum igni. Aliarum quoque bestiarum ablata esset potestas: & tempora vitę constituta essent eis vsque ad tẽpus. Aspiciebam ergo in visione noctis: & ecce cũ nubibus cœli quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit: & in conspectu eius obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & re-
Luc.1. gnum. Et omnes populi, tribus, & linguæ ipsi seruient. Potestas eius potestas æterna, quæ non auferetur: & regnum eius,
Mich.4. quod non corrumpetur. Horruit spiritus
Sapi.1.&4. meus: Ego Daniel territus sum in his: & visiones capitis mei conturbauerunt me.

Considerabam cornua. Hoc est, cùm conspicerem decem cornua quadrupedis, apparuit aliud cornu paruum: quod de medio eorum ortum est. Porphyrius existimat per cornu hoc paruum intelligi Antiochum Epiphanem: à quo ait interfectos esse tres reges, nimirum Ptolemæũ Euergetem, & Ptolemæum Philometorem, & Artaxarxiam regem Armeniæ. Sed deceptus est ob historiarum ignorationem: nam duo illi Ptolemęi priusquã ipse nasceretur, mortui sunt. Diuus Hieronymus ait per cornu illud intelligi Antichristum. Ac hæc est communis opinio, in qua ferè omnes sunt, qui hunc locum explanarũt. Dicitur autem antichristus cornu propter eius superbiam & potentiam, sed paruum, quia ignobilis erit, obscuro loco natus: sed quamuis sit paruus in principio: postea tamen crescet dæmonis fauore, suámque potentiam longè latéque propagabit. Superabit tres reges per tria cornua significatos, nempe Aegyptium, Aphricũ, & Aethiopicum: quibus interfectis alij etiam septem victori colla submittent.

Ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto. Id est vidi in Antichristo esse magnam perspicaciam humanam per oculos hominis significatã, habebit enim ingenij vim & acumen. Hi autem oculi dicuntur hominis, ne eum dæmonem putemus, sed purum hominem, in quo tamẽ diabolus sit familiariter habitaturus. Dicuntur etiam oculi hominis, quia eius prudentia non erit diuina, sed humana, non spiritus, sed carnis: quæ occidit. Nam vt ait capite octauo epistolæ ad Romanos diuus Paulus: Prudentia carnis mors est: prudentia, autem spiritus vita & pax. Accipi oculũ pro iudicio humano rationi inimico, seu pro carnis prudentia, indicat Zacharias quinto. qui describens iustitiam Dei per amphoram seu iustam mensuram significatam, qua ille decem tribus vitulos aureos colentes castigauit: & designãs earum tribuum iudicium deprauatum, ait: Hæc est amphora egrediens: & dixit: hic est oculus eorum in vniuersa terra. Potest nihilominus illic accipi oculus pro incorrupto & perspicaci Dei iudicio: non quo homines vident, sed quo à Deo videntur. At capite sexto apud Matthæum pro intẽtione accipitur, vbi scriptum est: Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus lucidum erit. Vnde oculus dexter pro recta accipitur intẽtione, sumpta metaphora à sagittarijs, qui vno oculo aperto ferire solent, vt certius scopum attingant. Oculus autem sinister est oculus humanus, & propositum deprauatum: quam in significationem potest accipi hoc Danielis loco. De huiusmodi oculis non cœlum, sed terram intuentibus ait diuinus psaltes: Oculos suos statuerunt declinare in terram. Et Ieremias in peccatorum persona Threnorum quinto: Contenebrati sunt oculi nostri. Et Christus apud Matth. 7. Eijce primum trabem de oculo tuo. Et apud Lucam 6. Ipse in oculo tuo trabem non vides.

Rom.8. *Matt.6.* *Psal.16.* *Luc.6.*

Et os loquens ingentia. Id est, habebat os verbis suberbissimis plenum. Ac si dicat: loquetur aduersus Deum & homines: erit eloquens, sed superbus, maledicus, iactabundus, fallax, & minax: & diuinitatem sibi sumet & arrogabit. Eum appellat diuus Paulus capite secũdo posterioris ad Thessalonicenses hominem peccati, filium perditionis, qui aduersatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita vt in templo Dei sedeat, ostẽdens se tãquam sit Deus. Omnia ea quæ hic ait Daniel, rectè Antichristo conueniunt: & vera est ac plana ecclesiasticorum scriptorum interpretatio. Nihilominus tamen existimo posse totum hoc de Mahumeto, quem alij Mafametum vocant, explanari. Hic enim paruum & abiectum habuit initium. Natus est in Arabia in regione Ismaelitica olim imperio Romano subiecta, imperij gubernaculum tenente Mauricio: cœpit coli imperãte Phoca: sed Heraclio imperium gerente magnas vires acquisiuit, ingentes copias duxit, & eximiam sed falsam nominis amplitudinem & celebritatem adeptus, specie simulatæ sanctitatis, libertate carnis accedente, infinitas gentes fefellit. Fuit ille pestis mũdi funesta, & execrabile incẽdium: homo impius & audax, nullam consectatus eminentem virtutem, sed adumbratam imaginem gloriæ. Non satis habuit omnia scelera moliri, quibus læditur obedientia, & animus polluitur cum corpore, nisi etiam summi Dei religionem multis in locis

2.Thess.2.

deleret, ac labefactaret. Hic tria cornua, hoc est, tres mundi partes Romano imperio olim subiectas superauit, nimirum Asiam, Africam, Europam: non vniuersas has regiones, sed earum partes. Qui sectam Mahumeticam recipiebant, appellabantur Sarraceni, non à Sarah vxore Abrahæ, sed à Sarraca prouincia Arabiæ, authore Stephano, vbi secta hæc originem habuit. Ducunt enim genus ab Ismaele filio Agar: quam ob causam vocantur Agareni: non autem ab Isaac filio Saræ. Ideo non Sarahni à Sarah, sed Sarraceni à Sarraca dicuntur. Huius Sarracæ in Arabia meminit Marius Niger in sexto Asię commentario.

Aspiciebam donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit. In illa visione noctis per somnium cernebam hęc omnia mentis oculis lumine prophetico illustratis. Et allati ac positi sunt throni, seu sedes regiæ: & sedit Deus pater, qui ob æternitatem & iudicandi seueritatem antiquus dierum vocatur. Filius gignitur à patre: Spiritus Sanctus à patre filióque procedit. Et quamuis in trinitate sanctissima nihil sit prius aut posterius: nihil maius, aut minus, pater tamen dicitur principium sine principio, quia à nullo est factus, nec creatus, nec genitus, nec procedēs: & ab illo procedit filius, & Spiritus Sanctus. Ideo vt ait diuus Augustinus in quarto de trinitate, pater est principium totius diuinitatis. Quam ob causam antiquus dierum appellatur. Dicuntur autem throni in plurali propter tres sanctissimæ trinitatis personas. Vel propter apostolorū sedes, de quibus ait Dauid psalmo 121. Quia illic sederunt sedes in iudicio, sedes super domū Dauid. Et Christus Iesus apud Matthæum decimono: Cùm sederit filius hominis, sedebitis vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel. Nam hoc loco describitur Christi aduentus ad vltimum iudicium, quādo iudicaturus est viuos & mortuos. De quo secundo aduentu loquitur Ioannes capite vigesimo Apocalypsis in hūc modum: Et vidi thronum magnum candidum, & sedentem super eum: à cuius conspectu fugit terra, & cœlum, & locus non est inuentus eis. Et vidi mortuos magnos & pusillos stātes in conspectu throni: & libri aperti sunt. Dicuntur autem cœlum & terra fugere à conspectu Dei, quia exurentur igne conflagrationis. Ita enim ait diuus Petrus capite tertio epistolæ suæ posterioris: Adueniet dies domini vt fur, in quo cœli magno impetu transibunt: elementa verò calore soluentur: terra autē, & quæ in ipsa sunt opera, exurentur. Fugient quoque quodammodo, quando purgatis elementis & cœlis noua fuerit illorum facies. Ac erunt omnes in conspectu throni: quia vt diuus ait Paulus in posteriore ad Corinthios: Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi. Fortasse ideo throni multi dicūtur, quia sancti sunt sedes Dei. Vel per thronos intelliguntur spiritus illi angelici, quos diuus Paulus in epistola ad Colossenses thronos appellauit. Nonnulli ex Hebræis per hos thronos duas sedes intelligunt, vnam Dei, alteram Messiæ, quem purum hominem existimant fore: cùm reipsa sit verus Deus, & verus homo. Sed dices: Si Daniel hoc loco vaticinatur de secundo Christi aduentu, & vltimo iudicio, quando ipse Christus venturus est iudicatum viuos & mortuos, cur meminit patris, & non filij? Respondeo, Danielē vtriusque meminisse, hic patris, & paulò pòst filij. Licet enim in vltimo iudicio appatitura sit persona filij, non tamen ibi deerit pater, & Spiritus Sāctus: ipse enim Christus ait apud Matthęum vigesimo sexto. Videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei. Quibus verbis indicat se cum patre sessurum.

Psal. 121. Matth. 19. Apoc. 20. 2. Pet. 3. 2. Cor. 5. Colos. 5. Matth. 26.

Vestimentum eius candidum quasi nix. Vestis Dei patris pura erat, niueum referens candorem. Incircunscriptibilis & simplicissimus Deus veste non induitur corporea, sed splendore suo sempiterno ornatur, & pulcherrimus ostēditur. De illo ait diuinus psaltes psalmo 92. Dominus regnauit, decore indutus est, indutus est dominus fortitudinem, & præcinxit se. Et psalmo 103. Confessionem & decorem induisti amictus lumine sicut vestimento. Vbi pro confessione alij gloriā transtulerunt. Volunt diuini vates per nitorem harum vestium diuinæ naturæ sanctitatem, claritatem, & lucem significare. Vel intelligunt per illum sanctos, quibus Deus circundatus ad vltimum iudicium venturus est: de quibus ait capi. 49. Esaias: Omnibus his velut ornamento vestieris. De quibus Zacharias 14. Veniet, inquit, dominus Deus meus, omnésque sancti cum eo.

Esai. 49. Zach. 14.

Et capilli capitis eius quasi lana munda. Ostenditur purum, sincerumq; Dei iudicium, & in iudicando sapientia & maturitas. Eodem modo de Christo ait Ioannes in Apocalypsi capite 1. Caput autem eius & capilli erant candidi tanquam lana alba, & tanquam nix. Dius Augustinus in libro de essentia diuinitatis ait, capillos Dei, & pedes, ac manus eius, & cætera membra, quæ ei tribuit diuina scriptura, spiritualiter intelligi. Et paulò pòst: Capillos eius sanctos angelos, seu vniuersos electos typicè accipi oportet.

Apoc. 1.

Thronus eius flammæ ignis. Id est, videbatur thronus eius igne inflammatus. Ignis significat lucē inaccessibilem, quam Deus inhabitat, vt in epistola priore ad Timotheum ait apostolus Et ipse Deus ignis dicitur: vt Moses & Paulus memoriæ prodiderunt, hic in epistola ad Hebræos, ille in Deuteronomio: nam probos illuminat, improbos vrit. Nec solùm thronus, sed rotæ eius igne splendido flagrabāt. Alludit ad solia regum, quæ olim erant versatilia instar curruum triumphalium.

1. Tim. 6. Hab. 13. Deut. 4.

Fluuius igneus rapidúsque egrediebatur à facie eius. Ostendunt verba hæc magnitudinem admirabilis luminis, & splēdoris, qui ex Deo ad iustorum oblectationem, impiorum autem terrorem procedebat. Vnde diuinus citharœdus psalmo 49. Ignis, inquit, in conspectu eius exardescet: & in circuitu eius tempestas valida. Etsi hoc potest ad primum Christi aduentum referri, quando ipse assumpta humanitate splendidissimam diuinitatis suæ claritatem emisit, qua mortalium mentes illustrauit, & cæcos Iudæos perfidia obstinatos afflixit, permittens Hierosolymam euerti, eósque ferro fame ac peste consumi & perpetuo exilio mulctari: tamen referri possunt ad secundum aduentum, quando iusti gloriam sempiternam consequentur, impij autem ad inferos relegabuntur. At quia tradentur igni æterno ex sententia Dei,

dicitur

dicitur fluuius igneus rapidúsque egredi à facie illius.

Millia millium ministrabant ei,& decies millies centena millia. Ponitur numerus definitus pro indefinito. Sensus est: Innumerabiles turmæ angelorũ stipabant Deum. De illis scriptum est in psal. 67. Currus Dei decem millibus multiplex, millia lętantium. Poni autem numerum definitum pro indefinito est in sancta scriptura satis vsitatũ: Prouerbiorum cap. 24. Septies in die cadit iustus. & & resurgit. Psalm. 118. Septies in die laudem dixi tibi: Psal. 90. Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis. Matthæi 18. Nõ dico tibi vsque septies, sed septuagies septies. Id est, quoties peccauerit. Apocalypsis 7. Quadraginta quatuor millia signati. Ex hoc Danielis loco intelligimus angelos partim esse ministrantes, partim assistentes. Dionysius Areopagita plures ait esse assistentes quàm ministrantes. Id colligunt nonnulli ex hoc loco Danielis aientis: Millia millium ministrabant ei: sed decies millies cẽtena millium assistebant ei. Maior enim numerus tribuitur assistentibus, quàm ministrantibus. Hanc Dionysij sententiam affert diuus Thomas in prima parte summæ theologicæ, quæstione 112. vbi hãc materiam grauiter & sapienter tractauit.

Psal. 67. *Prou. 24.* *Psal. 118.* *Psal. 90.* *Matth. 18.* *Apoc. 7.*

Iudicium sedit,& libri aperti sunt. Id est, Deus se ad iudicandũ exhibebit: solent enim iudices sententiã ferre sedentes, vt quietẽ & trãquillitatem præ se ferant sine animi concitatione. Porrò de Deo capite duodecimo libri Sapientiæ scriptum legimus: Tu dominator virtutis cum tranquillitate iudicas, & cum magna reuerentia disponis nos. Cùm autem Deus sederit iudicium laturus, aperientur libri consciẽtiæ: & opera singulorum bona & mala cum cogitationibus & verbis illic erunt omnibus cognita & perspecta. Diuus Augustinus per hos apertos intelligit sanctos, in quibus impij poterũt videre ac legere bona, quæ facere debuerunt, & neglexerunt. Hi sunt libri, de quibus loquitur diuus Ioannes capite vigesimo Apocalypsis. At venerabilis Beda illum Apocalypsis locum explanãs per hos libros intelligit diuinas scripturas veteris ac noui testamẽti: quæ ideo dicuntur in iudicio aperiendæ, quia tunc earum veritas cunctis patebit.

Sapi. 12. *Apoc. 20.*

Aspiciebam propter vocem sermonum grãdium. Id est, respiciebam execrationes, quas cornu paruũ magna & quæribũda voce loquebatur. Et intellexi Dei iudicium venire ad impiorum iactantiã & superbiam puniendam. Vidi enim bestiam illã interfectam, & corpus eius traditum igni, & flammis æternis exponi. Id quod paulò antè vocauerat cornu, modò appellat bestiam, quã vidit ęternis cruciatibus comburi cum corpore suo: hoc est cum illis, qui eam veluti caput sequebantur. Loquitur de Antichristo, & eius sectatorib⁹. Vel de Mahumeto, eiúsque impiã sectam amplexantibus. Vel de alio Christianæ religionis inimico, qui multos ad impietates conuerterit, & à vera fide Christi, eiúsque sancta ecclesia separauerit: cuiusmodi fuit nostra hac in re infelici memoria Martinus Lutherus, filius diaboli teterrimus, omnium scelerum maculis notatissimus, immensa vitiorum vorago. Eum secuti Buccerus, Zuinglius, Oecolãpadius, Caluinus, & cæteræ huiusmodi pestes, infinitos homines peruerterũt, ac in exitium æternum præcipitarunt. Fortasse bestia de qua hic loquitur, est bestia quarta, qua imperium Romanum designatur. Ac tunc erit sensus: Perpendebam solicitè ordinẽ diuini iudicij propter magnas blasphemias, quas Antichristus emittebat: quapropter optabam videre huius rei exitum, præsertim circa hoc cornu. Et vidi quartam bestiam interfectam, in qua cornu hoc nascetur. Nam ante mundi finem euertetur imperium Romanum, & delebitur potestas eius. Et vidi proijci in ignem æternum debitas pœnas daturum corpus illius bestiæ, non totum, sed illud, quod cornu illud sequebatur, quod aduersus Deum magnas voces emittebat. Sed quoniam in Apocalypsi Antichristus bestia frequẽter appellatur, quæ occidetur à Christo, vt ait diuus Paulus cap. 2. posterioris ad Thes. existimo per bestię interfectionem exitium Antichristi significari. Ille enim cum corpore suo, hoc est cum eius sectatoribus ad æternos cruciatus relegabitur. De Antichristi interitu, eiúsque satellitum pernicie, loquitur diuus Ioãnes in fine capitis deciminoni Apocalypsis.

Apoc. 11. *Apoc. 13. & 19.* *2. Thes. 2.* *Apoc. 19.*

Aliarúmque bestiarum ablata esset potestas. Vidi tunc cõsumpta esse & penitus deleta alia tria imperia, nimirum Babylonicum, Persicum, & Macedonicum. Non enim vltrà erit imperium terrenum, sed diuinũ. Possunt hæc verba ex Chaldæo ita transferri: Reliquarũ bestiarum fecerant transire potestatem. Id est, iam autem angeli abstulerant ab alijs tribus bestijs dominatum.

Et tempora vitæ constituta essent eis, vsque ad tempus & tempus. Id est, & singula imperia durarunt tempus illud, quod Deus illis constituit, alia breuius, alia longius. Sed omnia fuerunt consumpta ante secundum Christi aduentũ. Tunc enim terrenus dominatus cessabit, iuxta illud apostoli in priore ad Corinthios: Cùm tradiderit regnũ Deo & patri, cùm euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Sed non ita regnum tradet patri, vt à seipso abdicet: quemadmodum cùm à patre accepit, non abstulit illi. Regnũ hoc est ecclesia electorum, vt Photius & Cyrillus interpretantur. Eam Christus in fine mundi tradet Deo patri ab omni calamitate & perturbatione liberam, & ab omnibus tyrannorum ac dæmonũ insultibus tutam: cùm omnẽ & principũ mundi, & dæmonũ potestatem ac tyrannidẽ deleuerit.

1. Cor. 15.

Ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat. Locutus est de Deo patre, nunc loquitur de filio: sed ea quæ de vtroq; dicit, simul vidit, etiamsi separatim ac seorsum describat. Eum quẽ in visione statuæ Nabuchodonosoris appellauit lapidẽ, hîc filium hominis appellat. Ac vt illic lapis omnia regna contriuit per metella statuæ significata: ita hoc loco omnia regna delet per bestias intellecta. Appellatur autem Christus filius hominis, quia verus est homo, cũ sit verus Deus: duas enim habet naturas: sed vna tantùm persona est. Voluit hoc loco diuinus vates assumptionẽ carnis humanæ in filio Dei significare, quem asserit venturum esse ad iudicium cum corpore humano. Idem asseruerunt angeli dicentes Actorum 1. Viri Galilæi quid statis aspiciẽtes in cœlum? Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet,

Sup. 2.

niet,quemadmodum vidistis eum eūtem in cœlum. Et quemadmodum ascendit in nube,iuxta illud Actorum 1. Nubes suscepit eum ab oculis eorum:ita veniet ad iudicium in nube.Ideo canit ecclesia : Ecce apparebit dominus super nubem cādidam,& cum eo sanctorum millia. Ipse Christus apud Matthæum 26.Videbitis,inquit,filium hominis sedentem à dextris Dei, & venientē in nubibus cœli:Et apud Lucam 21.Tunc videbūt filium hominis venietem in nube,cum potestate magna & maiestate. Et Ioannes capite Apocalypsis 1. Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus,& qui eum pupugerunt. Nōnulli per has splendidas nubes intelligunt sanctorum splendores cum Christo venientiū.Ipse enim veniet quasi filius hominis:vt hoc loco ait Daniel: hoc est verus filius hominis:particula enim,quasi,hoc loco non similitudinem significat,sed certissimam confirmationem:vt apud Ioannem cap. 1.Vidimus gloriam eius , nimirum Iesu Christi, quasi gloriam vnigeniti à patre. Hoc est,talem gloriam conspeximus in Christo , qualem decet habere eum, qui est vnigena, verúsque Dei filius.

Act.1.

Ioan.1.

Vsque ad antiquum dierum peruenit. Id est, peruenit Christus vsque ad patrem:ad æqualitatem patris in vna essentia. Et in conspectu eius obtulerunt eum : nimirum angeli, qui in iudicio eum stipabunt,illi seruientes.Filius Dei ab æterno equalis patri secundùm diuinitatē,minor est patre secundùm humanitatem. Ac in secundo aduentu veniet ad patris æqualitatē quantùm ad manifestationem omnibus exhibendā:omnes enim tunc cognoscent esse eum filium Dei naturalem. Christus secundùm naturā assumptam veniet ad locum vltimi iudicij,qui quatenus Deus vbique est:cui secūdùm humanitatem pater dedit potestatem iudiciariam,& honorem,& regnum. Nā ab instanti incarnationis,vt verbis vtar scholasticis,eo ipso quo Christi humanitas vnita est verbo hypostaticè, data est ei potestas in cœlo & in terra, & honor & regnum super omnem creaturā.De illo ait Ioannes Baptista cap.3. apud Ioannem Euangelistam:Pater diligit filium,& omnia dedit in manu eius. Et ipse Christus apud Matthæum 28. Data est,inquit,mihi omnis potestas in cælo & in terra. Sed in vltimo iudicio hæc ei dari dicuntur, quātum ad generalem & apertam omnium manifestationem,& completum vsum, cùm ipse omnes iudicabit , iustos ad sedes cælestes domósq; æternas perducens , impios autem relegans ad inferos, suorum scelerum pœnas daturos.

Ioan.3.

Matt.28.

Et regnum eius quod non corrumpetur. Hoc fuit in secundo capite explanatum. Vt illic qui statuam confregit, factus est mons magnus implens vniuersam terram,cuius regnum non euertetur : ita hîc qui bestias consumpsit, & Antichristum interfecit , rex est æternus,cuius imperium nullo fine claudetur, nulla posteritate delebitur, nulla temporum varietate dissipabitur.

Horruit spiritus meus. Præ magnitudine visionis, & Antichristi impietate, & seueritate diuini iudicij. Possunt hæc verba ita verti:Dereliquit me spiritus meus. Quasi dicat:territus sum,obstupui,& deliquium animi passus fui : Si Daniel territus est , quia oculis spiritus præuidit vltimū ac vniuersale iudicium , quid facient peccatores illud corporaliter videntes ? Multi qui hîc censentur iusti,illic pleni sceleribus apparebunt, & iustè damnabuntur. Nunc verè Christiani qui sese totos Deo dedicarunt,appellātur ab improbis deceptores, cùm nihil illis sit antiquius veritate:sed illic eorū virtus apparebit.Cognoscuntur à Deo,mundo minimè perspecti.Deo viuunt mundo moriuntur. De illis ait in epistola posteriore ad Corinthios capite sexto diuus Paulus: Vt seductores & veraces : sicut qui ignoti,& cogniti:quasi morientes,& ecce viuimus. Et ad Colossenses tertio:Mortui estis,& vita vestra abscōdita est cum Christo in Deo : cùm autem Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.Porrò tunc veritas indicabitur, & in medium proferetur : eorúmque aperietur magnanimitas , quos mundus contemnebat,& pro nihilo putabat. Tunc vt ait Apostolus capite quarto prioris ad Corinthios , manifestabit Dominus consilia cordium : & laus erit vnicuique à Deo. Vt in sarcina minutarum merciū omnes illæ sunt opertæ & confusæ , pretiosæ cum vilibus , donec peruentum sit ad nundinas, vbi extrahuntur merces illæ venales , & positæ in locis suis singulæ indicantur , & cognoscuntur, & intelligitur vniuscuiusque vis,pondus, & pretium : sic in mundo hoc omnes sunt permisti & inuoluti,boni cum malis:sed cùm venerit dies iudicij , in temporio illo totius vniuersi omnes indicabuntur : collocabitur vnusquísque in loco suo:& patebit,quid quisque mereatur:omniúmque virtutum ac vitiorum gradus apertissimè videbuntur. Illic , vt ait Iesus Christus Dominus noster , nihil erit opertum , quod non reueletur: nihil occultum,quod non sciatur.Vt in area sunt simul grana & paleæ : sed tempore triturationis colliguntur grana in horreum , Paleæ autem in iumētorum stabulum , ita in hac vita sunt simul probi ac improbi : sed in vltimo iudicio qui iustitiam & pietatem coluerunt , ferentur in sedes cælestes beatorum : qui autem se sceleribus polluerunt , mittentur in pœnas inferorum sempiternas.Et vt ait diuinus Baptista : Ventilabrum in manu Dei est , & mundabit aream suam : & congregabit triticum in horreum suum : paleas autem comburet igni inextinguibili. Iudex ille Christus Dominus æquus est , & verax : de quo ait psalmographus : Iudicabit orbem terræ in æquitate,& populos in veritate sua. Et Ecclesiastes duodecimo:Cuncta,quæ fiūt, adducet Deus in iudicium pro omni errato , siue bonum , siue malū sit. Et diuus Paulus decimoseptimo Actorum:statuit Deus diē , in quo iudicaturus est orbem in æquitate. Nunc est tempus pœnitentiæ, tunc exercebitur iustitia. Eam ob causam diuus Ioannes cap. 1. Apocalypsis postquam dixit:Ecce veniet cū nubibus,& videbit eum omnis oculus,& qui eum pupugerunt : addidit paulò pòst: De ore eius gladius ex vtraque parte acutus exibit.Vt aries quando reuertitur retro , vehementius inuehitur in resistētem, eúmque durius percutit : sic Deus qui videtur scelera multorum in vita hac dissimulare , & veluti retro reuerti , in die extremi iudicij eos acerrimis afficiet supplicijs

2.Cor.6.

1.Cor.4.

Similitudo.

Matt.10.

Marc.4.

Luc.8.

Similitudo.

Matt.3.

Psal.9.

Simile.

cijs & ad pœnas aspertimas damnabit. Quapropter Deus eos in hac vita punit, cũ videtur nõ punire: sed apparebit apertè animaduersio in vltimo iudicio. Quemadmodum flumina illa, quæ se repentè abscondunt sub terra, eò tamen feruntur, quò tendunt, & posteà apparent super terrã cum impetu fluentia: sic Dei castigationes licet aliquando in hoc mundo occultæ sint, in die tamen illo terribili iudicij in apertum proferentur: & in extremas & acerbissimas ærumnas impios relegabunt. Nullus erit, qui se possit excusare, quin in iudicio appareat corã Christo: ipse enim ait apud Ioelem cap. 3. Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Iosaphat: & disceptabo cum eis ibi. Et apud Matt. 25. Cùm venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo, tũc sedebit super sedem maiestatis suæ: congregabuntur ante eum omnes gentes. De eo scriptum est psal. 49. Deus manifestè veniet, Deus noster, & non silebit. Ignis in conspectu eius exardescet: & in circuitu eius tempestas valida. Hericius dum est vacuus, fugit venatorẽ: at pomis onustus fugere non potest: ita peccator in hac vita potest per pœnitentiam fugere vltionem Dei: at in die iudicij grauidus pondere scelerum nullo modo se in fugam conijcere valebit. Id intelligens Esaias ait cap. decimo: Quid facietis in die visitationis & calamitatis de longè venientis? Ad cuius confugietis auxilium? Vt acus duæ sunt extremitates, altera qua suscipit fila, altera qua pungit: ita Christi duo sunt aduentus, alter quo suscepit peccatores ad pœnitentiam, ostendens misericordiam, alter quo impios mulctabit exercens iustitiam. Cùm accepero tempus, ait ille psal. 74. ego iustitias iudicabo. Et apud Sophoniam primo: Scrutabor Ierusalem in lucernis & visitabo super viros defixos in fecibus suis. Id intuens diuus Bernardus: Si in Ierusalem, inquit, fit scrutinium, quid erit in Babylone? Et rectè quidem: nam, si iustorum vita per Hierosolymam significata est diligenter exploranda & perspicienda, quantò magis sceleratorum colluuies per Babylonem intellecta? cusabuntur impij non solùm à dæmonibus, & ab hominibus sceleratis, sed etiam à viris iustitia præstantibus, quos ipsi afflixerunt, iuxta illud libri Sapientiæ capite quinto: Stabunt iusti in magna constantia aduersus eos, qui se angustiauerunt. Nec solùm homines, sed insensibiles creaturæ in eos inuehentur: Deus enim illis vtetur aduersus eos, vt est eodem capite memoriæ proditum: Armabit creaturam ad vltionem inimicorum. Et paulò pòst: Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Omnia in illo vltimo iudicio videbuntur impiis tristia, terribilia, metuenda. A dexteris, inquit diuus Ambrosius, erũt peccata, à sinistris dæmonia, subtus horrens infernus, suprà iudex iratus, foris mundus ardens, intus conscientia vrens. Vbi iustus vix saluabitur, miser impius quid faciet? Latere erit impossibile, apparere intolerabile. Hactenus ille. Si Adam fugere volebat præsentiam Dei, quem ob morsum pomi prohibiti offenderat, quid illi facient, qui eundem Deum sæpe contempserunt, cuius legem infinitis maleficiis violarunt? Hos statuet Christus ad sinistram, iustos autem ad dexteram, vt ipse apud Matthæum. 25. testatur Dextera enim signum est amoris. Quare Iacob filium suum dilectum vocauit Beniamin, hoc est filium dexteræ, id est, sibi charissimum, quem habuit in senectute ex Rachele, quam singulari prosequebatur amore. Porro Deus pater collocauit filium suum vnigenam à dexteris iuxta illud Psalmi 109. Dixit Dominus domino meo: sede à dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Quem locum ipse Christus apud Matthæum capite vigesimo de seipso interpretatur. Ad illum alludit Apostolus capite decimoquinto prioris ad Corinthios: Et primo ad Ephesios: Constituit, inquit, eum ad dexteram suam in cælestibus. Et primo ad Hebræos: Sedet ad dexteram maiestatis in excelsis. Habitat enim Christus dominus in excelsis in eadem maiestate & dignitate cum patre ab eo dilectissimus. Ostendens autem electorum honorẽ, & amorem, quo eos prosequatur, illos ad dexteram constituet, quorum multos mundus sinistros esse putabat: contrà verò ad sinistram collocabit, quos mundus dextros censebat. Huius rei figuram adumbrauit Iacob, qui præter opinionẽ Iosephi super Manassem & Ephraim in benedictione manus mutauit. Et auditis sententijs ibunt impij in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Galaaditæ, vt in libro Iudicum literæ diuinæ memoriæ prodidère, percusserunt & fugauerunt in bello Ephratæos. Ac occupatis vadis Iordanis, per quæ Ephratæi erant reuersuri, volentes scire essent ne Ephratæi, qui transibant, dicebant eis, vt proferrent xibbolet: cùm autem illi non possent xibbolet proferre, sed sibbolet, in Iordanis transitu interficiebantur. Porro xibbolet, vt graues aiunt authores, significat spicam plenam granis, sibbolet autem spicam granis destitutam. Iordanis autẽ teste Hieronymo idem est quod fluuius iudicij. In illo Iordane: in illo terribili die iudicij interrogabimur, simus necne Christiani. At qui non potuerint proferre spicam cum granis, fidem cũ bonis operibus in charitate, sed paleas vanitatum & flagitiorum, damnabuntur: illi verò salutem consequentur æternam, qui fidem ostenderint charitate formatam, qui grana solidarũ virtutum in apertum protulerint: quorum denique vita fuerit xibbolet. Sed prius erunt signa in sole, luna, & stellis, vt Christus ait: qui volens discipulos suos, omnésque pios ac iustos viros consolari, postquam hæc & alia dixit, quæ Lucas ca. vigesimoprimo mandauit, adiecit: His autem fieri incipientibus respicite, & leuate capita vestra: quoniam appropinquat redemptio vestra. Si tunc piorum appropinquauerit redemptio, quemadmodum appropinquatura est, ergo hic mundus est eorum, vt ita dicã, captiuitas. De illa ait diuinus psaltes: Conuerte domine captiuitatem nostrã, sicut torrens in austro. Auster est Ventus efficiens pluuias copiosas, quibus torrentes mirum in modum augentur: & magno impetu fluunt. Orat igitur Deũ diuinus vates, vt multitudo liberandorum à seruitute imitetur torrentes austro flante abundantes. Aspice domini Iesu Christi pietatẽ. Loquebatur de vltimi iudicij terrore & seueritate, & in medio præconiorum iusti

Marginalia (left column): Simile. — Simile. — Similitudo. — Ambros. — Gen. 3.

Marginalia (right column): Matt. 25. — Gen. 35. — Gen. 48. — Psal. 125.

iustitiæ non obliuiscitur misericordiæ. Ideo aiebat Habacuc cap.3. Cùm iratus fueris, misericordiæ recordaberis. Imò ipsi terrores misericordiã eius ostendunt. Iudex cùm vult reum comprehendere & punire, *Similitudo.* non illum prius hortatur: qui ei carcerem minatur, non vult illum in carcerẽ conijcere. Eodem modo Deus qui nobis cœli caliginem, elementorum perturbationem, & inferni pœnas minitatur, vult nos eripere. Ipse enim ait apud Ezechielem 33. Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur à via sua, & viuat. Et *1.Tim.2.* apostolus cap. 2. prioris ad Tim. Deus vult omnes homines saluos fieri. Nihilominus tamen tantus erit terror iudicij vniuersalis vt dicat Iob ca.14. Quis mihi tribuat, vt in inferno protegas me, & abscondas me, donec pertranseat furor tuus, & cõstituas mihi tempus, in quo recorderis mei. Ita erit formidabilis dies ille, vt desiderent homines in obscuris locis inferni abscondi, donec transeat furor iudicij, & tunc in cœlum euocari. Sed tunc appropinquabit iustorum redemptio. Coniungit Christus misericordiam cũ *Similitudo.* iustitia, vt aptam efficiat harmoniam. Dulcis sonus citharæ cum sonora voce humana efficiunt suauem quandam musicam, quæ nec iam sonus citharæ solùm est, nec vox dũtaxat humana, sed admirabilis concentus ex illis conflatus quolibet illorum excellentior. Eodem modo iustitia cum misericordia copulata efficit temperatam quãdam harmoniam: quæ nec est separata iustitia, nec separata misericordia, sed præcellẽs quędam musica his duabus rebus confecta, qualibet earum illustrior, dulcior, & præstantior. Qui ea vsus fuerit, viuet, iuxta illud Prouerbiorum.21. Qui sequitur iustitiam, & faciet misericordiam, inueniet vitam. Quod est intelligendum non solùm de vita hac fluxa & caduca, sed de æterna, cui nulla ætas est finem allatura. Hanc tribuet viris iustis Christus Iesus in die iudicij, cuius memoria horruit spiritus Danielis, vt ipse hoc loco testatur.

Visiones capitis mei conturbauerunt me. Id est, ea quæ in somnijs vidi, me perturbarunt.

E Accessi ad vnum de assistentibus, & veritatem quærebam ab eo de omnibus his. Qui dixit mihi interpretationem sermonum: & docuit me. Hæ quatuor bestiæ magnæ, quatuor sunt regna, quæ consurgent de terra. Suscipient autem regnũ sancti Dei altissimi: & obtinebunt regnũ vsque in seculum, & seculum seculorum. Post hoc volui diligenter discere de bestia quarta, quæ erat dissimilis valde ab omnibus, & terribilis nimis: dentes vt vngues eius ferrei: comedebat, & comminuebat: & reliqua pedibus suis conculcabat. Et de cornibus decem, quæ habebat in capite, & de alio, quod ortum fuerat, ante quod ceciderant tria cornua: & de cornu illo, quod habebat oculos & os loquens grandia, & maius erat cęteris.
F Aspiciebam, & ecce cornu illud faciebat bellum aduersus sanctos: & præualebat eis: donec venit antiquus dierum, & iudicium dedit sanctis excelsi, & tempus aduenit: & regnum obtinuerunt sancti. Et sic ait: Bestia quarta regnum quartum erit in terra, quod maius erit omnibus regnis, & deuorabit vniuersam terram: & conculcabit, & comminuet eam. Porrò cornua decem ipsius regni decem reges erunt: & alius consurget post eos: & ipse potentior erit prioribus: & tres reges humiliabit. Et sermonem contra excelsum loquetur: Et sanctos altissimi conteret: & putabit, quòd possit mutare tẽpora & leges: & tradentur in manu sua vsq; G
ad tempus, & tempora & dimidium temporis. Et iudicium sedebit, vt auferatur potentia, & cõteratur, & dispereat vsque in finem. Regnum autem, & potestas, & magnitudo regni, quæ est subter omne cœlu detur populo sanctorum altissimi, cuius regnum regnum sempiternum est: & omnes reges seruient ei, & obedient. Hucusque finis verbi. *Sup.2.* Ego Daniel multùm cogitationibus meis conturbabar: *Luc 1.* & facies mea mutata est in me. Verbum autem in corde meo conseruaui.

Accessi ad vnum de assistentibus. Id est, his visis me appuli intellectuali accessu ad quendam ex illis spiritibus cœlestibus à concretione materiæ segregatis, qui Christo iudici in solio sedenti assistebant, quærens ab eo veram rerum omnium quas mentis oculis intuebar, interpretationem.

Hæ quatuor bestiæ. Explanatur visio. Quatuor bestiis quatuor regna, vt diximus, significantur, scilicet Babylonicum, Persicum, Græcum, Romanum, quæ ideo dicuntur consurgere de terra, quia ex hominibus sunt in hoc seculo. Quare delebuntur, & consumentur. *Psal.144.* Sancti autem habebunt regnum Dei in cœlis: de quo ait psalmographus: Regnum tuum regnum omnium seculorum. Ideo ait statim Daniel: Suscipient autem regnum sancti Dei altissimi. Vbi verba illa Dei altissimi: possunt referri ad regnum, aut ad sanctos: de quibus scriptum est cap.5.lib. Sap. Accipient regnum decoris, & diadema speciei de manu domini. *Sap.5.* Illis dicturus est Christus: Venite benedicti patris mei, *Mtt.25.* possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. De illo subdit statim Daniel: Et obtinebunt regnũ vsq; in seculũ, & seculũ seculorũ. Vbi apertè loquitur de regno in cœlis, non autẽ de regno terreno, ad quod cæci Iudæi aspirant: cuius desiderio tenentur.

De bestia quarta. Qua imperium Romanum designatur. Cætera suprà explanata sunt.

Os loquens grandia. Hoc est, os iactabundum, & maledicum, Deum & homines lingua petulantissima consectans. Loquitur de Antichristo: de quo dictum est cap. 13. Apocal. Datum est ei os loquens magna, & blasphemias.

Facie

Faciebat bellum aduersus sanctos. Significat calamitates quibus Antichristus opprimet viros fideles: quorum multos occidet, & alios decipiet. Sed ex deceptis multi resipiscent, & ad veritatẽ reuocabuntur. De illo ait Ioannes cap. 13. Apoc. Est datum illi bellum facere cum sanctis, & vincere eos.

Et iudicium dedit sanctis excelsi. Deus pater dedit sanctis suis iudicem, nimirum filium suum vnigenam. Vel dedit iudicium & potestatem iudicandi sanctis excelsi, hoc est apostolis, qui sedebunt cum Christo iudicantes duodecim tribus
Mat. 19. Israelis. Vel dedit iudicium, id est tulit sententiã pro sanctis suis.

Et sic ait. Nimirum angelus, qui instruxit Danielem. Sequitur quartæ bestiæ interpretatio.

Et alius consurget post eos. Nempe Antichristus:
Ioan. 13. de quo ait in Apocalypsi diuus Ioannes: Vidi de mari bestiam ascendentem, habentem capita septem, & cornua decem. Dicitur ascendere de mari, quia de seculo hoc quod est pelagus, & profunda vitiorũ vorago, se est in superbiam, ferociam, & conuitia erecturus. Dicitur habere capita septem, propter omnia septem mortifera crimina, quib. erit contaminatus: & cornua decem contra decem Dei præcepta, quæ per psalteriũ decem cordarum, vt diuus ait Augustinus, significantur: de quo ait Dauid psal. 32. In psalterio decem cordarum psallite illi. Hic Antichristus viribus, opibus, & dominatu alios superabit, & reges Aegypti, Lybiæ, & Aethiopię vincet, execrationes & maledicta conferet in Deũ, viros virtute præditos affliget: & id sibi assumet & arrogabit, vt existimet, posse se mutare tempora & leges, hoc est solemnitates, quæ certis celebrantur temporibus, & legem veterem ac nouã. Vel per tempora intelliguntur cursus ac ordines temporum: & per leges diuinæ ac humanæ sanctiones, iuris atque iniuriæ regulæ, rectæque rationes imperandi atque prohibendi.

Et tradentur in manu eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. Hoc est, dabitur, seu permittetur ei hæc potestas in sanctos Dei tres annos cum dimidio. Per tempus iuxta Hebræorum consuetudinem intelligitur annus, & per tẽpora duo anni, & per dimidium temporis anni dimidium. Regnabit enim Antichristus annis tribus cum dimidio. Id voluit significare diuus Ioã-
Apoc. 12. nes cap. 12. Apoc. cùm ait: Datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in desertum in locum suum: vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis à facie serpentis. Hæc mulier est ecclesia, cui data sunt duo testamenta, vetus & nouum, quibus veluti alis se per sapientiam & contemplationem ferat in sublime, & à cœtu infidelium in solitudinem recipiat: vbi permanebit tribus illis annis cum dimidio quibus est serpentis, hoc est Antichristi tyrannis duratu-
Apoc. 12. ra. Id prædixerat paulò ante his verbis idem Ioãnes: Mulier fugit in solitudinem, vbi habebat locum paratum à Deo: vt ibi pascat eam diebus mille ducentis sexaginta. Qui dies eandem sum-
Apoc. 11. mam temporis efficiunt. Id quod cap. eiusdem Apocalypsis 11. prædixerat, ijs verbis: Ciuitatẽ sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus. Hoc est tres annos cum dimidio. Idem confirmat capit. 13 cùm ait: Data est ei potestas facere menses quadragintaduos. Non durabit amplius Antichristi sæuitia: nã vt verbis vtar Christi Dei nostri apud Mat. 24. Nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur. Ac vt diuinus citharœdus psal. 9. Non in finem obliuio erit pauperis: patientia pauperum non peribit in finem. Quanquam Deus videatur suorum obliuisci, eorúmq; calamitates contemnere, non tamen permittet eos perpetuò vexari, & anxietatibus vrgeri: nec tyrannos in vitæ perpetuitate impunè grassari. Qui enim in viros pios ac iustos ventos excitãt, & ad eorum perniciem abutuntur potentia, pœnas luent immanitatis suæ, & ad cæcas inferorũ tenebras detrudentur. Indigni sunt luce, qui lucis largitorem aspernantur. Ipsi autem viri pietate & iustitia insignes gloriam consequentur cœlestem quos in cœlum merita vocabunt. Apoc. 13. Matt. 24.

Et iudicium sedebit vt auferatur potentia. Hoc est, & Christus iudex omnium sedebit sententias laturus: & auferetur potestas Antichristi, & omnium tyrannorum. Quemadmodum in visione statuæ, de qua cap. 2 latè disseruimus, lapis contriuit omnia metalla: ita hic filius Dei euertet regna terrena per quatuor bestias significata. Sed illic loquitur Daniel præcipuè de primo Christi aduentu: hîc verò de secundo. Primo dedit operã, vt Hebræos à ceremonijs & legibus antiquis traduceret ad longè præstantiorem sui colendi rationem, omnibúsque mortalibus viam muniret ad vitam immortalem. At secundo apparebit iudex omnium in die iudicij: vbi qui se turpibus vitijs contaminarunt, & tetras fraudes conceperunt, relegabuntur in tartara, eritque illis deuium iter, seclusum à concilio beatorum. At qui sese totos manciparunt Deo, in beatissimas cœli sedes penetrabũt, vbi æternis gaudijs, omniũque bonorũ copia cumulati summo bono fruentur. Sup. 2.

Subter omne cœlum. Infra cœli empyrij ambitum. Id est, quidquid sub cœlo cõtinetur, ad gloriam sanctorum conducet. Erunt enim in regno Christi in cœlis, quod est sempiternum.

Hucusque finis verbi. Nimirum angeli. Hoc est, Hactenus locutus est angelus, qui mihi visionẽ explicabat. Ego autem Daniel meis cogitationibus valde conturbabar. Eodem modo Esa. cap. 21. Corrui, inquit, cùm audirem: conturbatus sum, cùm viderẽ: emarcuit cor meum. Et Habacuc 3. Audiui, & conturbatus est venter meus, à voce cõtremuerunt labia mea. His loquendi modis vti solebant diuini vates, cùm volebant magnitudinem visionum significare. Hactenus Daniel Chaldaico Syriacóq; scripsit sermone. At cætera vsque ad finem libri sunt Hebraicis verbis exarata. Esai. 21. Hab. 3.

OBSERVATIONES ex Chaldæo in CAPVT VII.

Visio autem capitis sui in cubili suo. In Chaldæo est: וחזוי Vechezve: in numero multitudinis. Et visiones capitis sui. Theodotio etiam habet καὶ αἱ ὁράσεις: hoc est, & visiones. Vna quidem visio est: sed quia multas habet partes, rectè per nume- Theod.

numerum pluralem significatur. Quare rectè vertit noster interpres in singulari: & rectè Theodotio in plurali. Vocabulum Hebræum est chazon, à verbo Chaza, quod significat videre, & apparere: vt psal.16. Ego autem in iustitia apparebo: cõspectu tuo satiabor, cùm apparuerit gloria tua. Quæ verba possunt ita verti: Ego autem in iustitia videbo conspectum tuum: satiabor, cùm resurrexerit gloria tua. Sensus est. Videant vani homines diuitias suas fluxas & fallaces, qui inanibus bonorum simulachris delusi, solida & expressa bona despiciunt, & iustitiam detestantur. At ego iustitiam colens videbo aliquando faciem tuam: & tunc summis perfundar gaudijs, cùm resurrexerit gloria tua, cùm in die reditus tui ad vitã ego tecum resurrexero, & suauissima numinis tui visione, & admirabili pulchritudine oblectator. Tunc summa afficiar voluptate, cùm te Christe sancte videro à mortuis gloriosè excitatum. Est enim credibile fuisse Dauidem vnum ex illis, qui cum Christo resurgentes fuerunt ab inferis reuocati. De illis Matt.27. Monu-
Matt.27. menta, inquit, aperta sunt: & multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt. Et exeuntes de monumentis post resurrectionem eius venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt
Gen.40. multis. Existimo ideo illos diuinos vates Iacob
Gen.59. & Ioseph filium eius præcepisse, vt sepelirentur in terra promissionis, quò resurgerent cum Christo, quem spiritu prophetico sciebant esse tertio die à mortuis excitandum: illumque esse diem, quem Abraham desiderabat: de quo dominus Iesus dixit Iudæis apud Ioan. 8. Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum: vidit, & gauisus est. Vbi verba hæc vidit, & gauisus est, explananda sunt per futurum more Hebræorũ. Ac si dicat Christus: Satiabitur Abraham, cùm resurrexero in gloria mea: quemadmodum Dauid. Sed quia pro gloria est in Hebræo hæc vox מון Mun, quæ inter alia significat similitudinem, possunt ita verti verba hæc: Satiabor, cùm resurrexerit similitudo tua. Ac si dicat Dauid: Tunc ero repletus gaudio, cùm ego qui sum ad similitudinem tuam, à limbo excitatus fuero. Vel sic: Exultabo, cùm afflictus fuero ad similitudinem tuam. Verbum namque Cuts quod significat apparere, significat etiam affligi. Ac si dicat diuinus vates: Gaudio afficiar bone Iesu, cùm me videro tormentis affectum instar tui: intueor enim mentis oculis diuino spiritu illuminatis te esse affligendum ab impijs Iudæis: ac oblectabor: cùm te imitatus fuero, & iniurias æquo animo sustinuero. Loquitur regius ac diuinus psaltes cum Christo, cuius contumelias & cruciatus multis in psalmis prædixit: ad quem has voces emittit: Ego autem in iustitia apparebo conspectui tuo: satiabor, cùm apparuerit gloria tua. Poteris per hanc Dei gloriã intelligere æternã beatitudinẽ in cœlis: vbi sancti diuina visione satiantur. Accipitur etiam verbum hoc chaza pro intelligere aut cognoscere: vt cap.26. Gen. vbi Palæstini dixerunt Isaac. Vidimus tecum esse dominũ. Vbi videre accipitur pro cognoscere & intel
Psal.33. ligere, Et psal.33. Gustate, & videte, quoniam sua
Psal.118. uis est dominus. Et 118. Omnis consummationis vidi finem: latum mandatum tuum nimis. Ac si dicat diuinus citharœdus: Non me fugit domine Deus, quin potius apertè intelligo, alta mœnia, superba propugnacula, inexpugnabiles vrbes, vastas statuas, tabulas, monilia, vasa celata, pocula ex auro fulgentibus distincta gemmis, cõronas pretiosas margaritis ornatas, & cætera huiusmodi, quæ mortalibus consummata perfectáque videntur, habere finem, tempore labefactari, vetustate deleri. At mandatum tuũ ita latum est, vt non solùm duret in hac vita, sed etiã in altera: viri enim iustitia ac pietate præcellentes, qui te summo prosequuntur amore, & proximum rectè diligunt, hîc habent charitatem, & in cœlo perfectionem. Non tantùm in huius vitæ cursu Deum ac homines in oculis ferunt, sed postquam ex corporum vinculis tanquam è carcere euolauerint, & in splendidissimo candore sedium æternarum collocati fuerint, inexplicabili charitate flagrabunt. Quapropter apostolus in priore ad Corin. *1.Cor.13.*
cap.13. Charitas, inquit, nunquam excidit. Quæ caduca sunt, cadunt, & subijciuntur fini: at charitas manet in æternum. Id intelligẽs Dauid has *Psal.118.*
voces emisit: Omnis consummationis vidi finẽ: latum mandatum tuum nimis. Hoc est, intellexi rem omnem terrenam, quamuis consummata videatur, interire: diuinum autem præceptum tuum de habenda charitate, æternum esse. Vbi aspicis idem esse illo in loco videre quod intelligere. In hanc significationem accipitur ab apostolo, cùm ait capite septimo ad Romanos: Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ. Et à diuo Luca vndecimo capi- *Luc 11.*
te: Ipse autem vt vidit cogitationes eorum, dixit eis, &c. Videre corruptionem idem est quod corrumpi: vt psal. 15. Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Quæ verba intelliguntur de Christo, vt apostoli cap.2. Actorum testantur. Nam Deus pater haudquaquã tulit Christi corpus in sepulchro corrumpi. Eodem modo videre mortem idem est quod mori: vt psal.88. Quis *Psal.88.*
est homo, qui viuet, & non videbit mortem? Visio autem significat diuinam vaticinationem: vt cap.1. Esaiæ: Visio Esaiæ filij Amos: vt ibi in cõmentarijs nostris ostendimus. Accipitur etiam pro re visa: vt cap.1. Ezech. Aperti sunt cœli: & vidi visiones Dei. Vbi pro aperti sunt, est in Hebraico verbum pathach, quod præter alia significat sculpere & pingere. Quare potest locus ille ita verti: Sculpti sunt cœli: & vidi visiones Dei. Vidit enim ea, quæ illi Deus ostendit, sculpta in cœlo, siue in aere: cœlũ enim aliquando pro aere sumitur. Potest nihilominus locus ille multò aliter explanari, vt ibi in nostris commentariis poteris intueri. Vbi visiones in eandẽ significationem accipiuntur, quemadmodũ hoc loco apud nostrum Danielem, pro rebus visis intellectui repræsentatis. Sed Ezechiel vigilabat, Daniel autem dormiebat.

Euulsa sunt à facie eius. Ita est in Chaldæo, & in Græco. Quidam tamen vertunt: A quo sunt detracta. Vt sit sensus: Ipsum cornu paruũ euulsit tria cornua. Nec perperã: nã facies rei accipitur aliquando pro re ipsa: vt Exodi. 33. Si facies *Exod.33.*
tua non ierit, ne ducas nos hinc: pro quo noster interpres vertit: Si non tu ipse præcedas, ne educas nos de loco isto. Et 2. Par.ca.20. pro eo quod est

est in Hebraico: Dedit faciem suam, vt quæreret dominum, vertit noster interpres: Totum se cōtulit ad rogandum dominum. Id ostenditur aperte cap. 33. Exodi, vbi hæc sunt verba: Non poteris videre faciē meam. Et volens Deus explicare, quid per faciem suam intelligeret, addidit: Non enim videbit me homo, & viuet. Ac si diceret: Non me poteris videre, quia nullus dum viuit, me videbit. Nemo in vita mortali potest oculis corporeis naturam meam intueri. Vbi vides faciem Dei accipi pro ipso Deo. Eodem modo apud Matthæum 18. Angeli eorum in cœlis semper vident faciem patris mei, qui in cœlis est. *Exod. 33.*

Donec throni positi sunt. Pro positi sunt est in Chaldæo: רמיו Remiu. Verbum Hebraicum est רמה Ramah, quod præter alia significat deijcere: vt Exod. cap. 15. Equum & ascensorem deiecit in mare. Quare potest verti locus hic: Donec throni reiecti sunt: vel sublati sunt. Auferentur nanque omnium regnorum solia, peribit omnis mundi dominatus: at Christi regnum æternum est. Significat etiam verbum hoc fallere. Vnde vox hæc Remijah ab eo deducta significat proiectionem, & fraudem, & rem fallacem: pro qua editio vulgata habet dolosum cap. septim. Oseæ: Facti sunt quasi arcus dolosus. Hoc est similes arcui, qui cùm sagittam videatur in vnam mittere partem, mittit in aliam. Loquitur de hominibus, qui fallunt alios simulatione iustitiæ: qui vtuntur hypocrisi, non solida virtute. Alij vertunt: Facti sunt instar arcus proiectionis: hoc est sagittas iaculantis. Quasi dicat: Crudelitatē naturæ hominum inimicam exercuerunt, sagittas acerbitatis suæ in alios iaciētes, animiq; atrocitatem ex intimo pectore anhelantes. *Osee 7.*

Theod. *Horruit spiritus meus: ego Daniel territus sum in his.* Theodotio habet: Horruit spiritus meus: ego Daniel in habitu meo. Hoc est, territus est spiritus meus: & ita me habebā, vt dico. Pagnin. habet: Effossus est spiritus meus: ego Daniel habebā spiritum defossum in medio corporis. Sed si verbum verbo reddere volueris, poteris totum hoc ita vertere ex Chaldæo: Excisus est spiritus meus: ego Daniel in medio vaginæ. Sensus est: Spiritus meus me ferè dereliquit, & à me recessit: & ego mansi in corpore quasi sine spiritu. Corpus humanum appellatur vagina: nam vt gladius est in vagina: ita anima in corpore. Ait itaque Daniel se mansisse in vagina sine gladio, vel mansisse sibi vaginam sine gladio, quod eundem habet sensum: quia quando exhorrescimus, & obstupescimus, videtur nos animus relinquere, & à nobis egredi: & ita manemus in corpore seu vagina sine spiritu, qui cum gladio comparatur.

Gen. 24. cap. 24. Gen. vbi nos habemus: Stupefacti turbatique, &c. est in Hebræo: Egressum est cor eorum. Hoc est, relicti sunt sine spiritu: eamque ob causam stupefacti ac turbati. Illud Gen. 6. quod dixit Deus: Non permanebit spiritus meus in homine in æternum: potest transferri: Non erit in vagina spiritus meus in homine in æternum. Vt sit sensus: Spiritus quem dedi homini, non erit in illo instar gladij in vagina perpetuò: hoc est non diu viuet. Vocat Deus spiritum suum illum, quem dedit homini. Sed quia pro manere est in Hebraico verbum דון, quod non solùm permanere, & esse in vagina significat, sed etiā iudicare, ait Hieronymus in quæstionibus Hebraicis sensum horum verborum hunc esse. Non iudicabit spiritus meus homines istos in æternum: non illos ad æternas pœnas damnabo, quoniam caro sunt, hoc est fragilis conditionis: non eos ad æternos seruabo cruciatus: sed hic illis reddam, quod merentur. Quæ verba de illis intelliguntur, qui in pœnis pœnitentiam agūt. Ergo non seueritatē, sed clementiam Dei sonat peccatoris in hac vita castigatio. Vnde Oseas inducit Deum iratū ita loquentem: Nō visitabo filias eorum, cùm fornicatæ fuerint, & spōsas eorum, cùm adulterauerint. Et psal. 88. ait ipse Deus: Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eis. Diuus Ambrosius per spiritum Dei, hoc Genesis loco intelligit spiritum sapientiæ & cognitionis. Poteris per hunc spiritum Dei iram eius intelligere, & per carnem fragilitatem humanam. Quidam per Spiritum Dei intelligunt ipsum Deum, & per carnē flagitia mortalium, vt dicat Deus: Non feram perpetuò hominum scelera: non disceptabo semper cum hominibus, quoniā se totos carni dediderunt: sed veniet diluuiū terrarū, & propè omnes interibunt. Verbum enim Hebraicum disceptare, etiam significat contendere, & certare. *Gen. 6.* *Ose. 4.* *Psal. 88.*

Et sermones contra excelsum loquetur. Pagninus habet: Et sermones ex parte altissimi loquetur. Hoc est, dicet se esse missum à Deo patre: vt verba faciat hominibus, verba sua attribuet Deo patri. Nam Antichristus dicturus est esse se filium Dei, & verum Deum: eiúsq; verba ex parte Dei esse. Symmachus transtulit: Et sermones quasi Deus loquetur. Nam cùm tantum sibi arroget, vt Dei assumat potentiam, verba etiam diuina sibi vendicabit. Horrenda profectò Antichristi superbia, & intolerabilis arrogantia.

Et tradentur in manu eius. Theodotio habet καὶ δοθήσεται. Hoc est, & dabitur nimirum regnum in manu eius. Permittet enim Deus, vt Antichristus regnet tres annos cum dimidio. Vel, Et totū hoc tradetur in manu eius: id est, in eius potestate: manus enim in diuinis literis pro potestate accipitur, vt Gen. 16. cap. Ecce ancilla tua in manu tua est. Et Ier. 37. In manus regis Babylonis tradēris. In hanc significationē potest sumi manus psal. 16. Eripe animam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis manus tuæ. Vt sit sensus: Eripe me domine ab impio Saule: & aufer gladium tuū ab inimicis potentiæ tuæ: eijce potestatem, quam à te acceperunt, ab ijs, qui sunt hostes potentiæ tuæ: Euthymius pro frameā tuam, siue gladium tuum, legit framea tua, in ablatiuo: Ac si dicat Dauid: Gladio tuo domine libera vitam meā ab impio Saule, eiúsque sociis, qui electioni tuæ de me factæ aduersantur. Accipitur anima pro vita, vt multis alijs in locis. Vel eripe me ab inimicis potētiæ tuæ: nam qui me oppugnant, tecū pugnare videntur. At Hier. transtulit ex Hebræo: Salua animam meam ab impio, qui est gladius tuus, à viris manus tuæ. Potest verti totum hoc: Libera animam meam ab impio, qui est gladius tuus: ab inimicis, qui sunt manus tua. Dicitur quidem impius gladius Dei, *Gen. 16.* *Ier. 37.* *Hier.*

quòd

quòd Deus illo vtatur pro gladio ad punienda flagitia improborum, & ad virtutem piorum exercendam. Huic interpretationi fauet locus ille apud Esaiam capite decimò, vbi Deus regem Assyriorum vocat virgam, qua alios percutiebat, cùm ait: Væ Assur virga furoris mei, & baculus ipse est: in manu eius indignatio mea. Eadem ratione vocauit Dauid hostes suos manum Deo, Iob imitatus, qui dixit capite decimonono: Manus Domini tetigit me. Interpres tamen Chaldaicus habet: Libera animam meam ab impio, quippe qui meretur gladio tuo interfici. Accipitur etiam manus pro opere, vt apud Lucam duodecimo: Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris. Hoc est, estote parati ad mortem. Qui enim se induunt, vltimo loco sumunt cingulum, quo præcingunt renes. Sintque lucernæ ardentes in manibus vestris: hoc est, sint intellectiones sciētia illustratæ in operibus vestris: coniungite facta cū intelligentijs: intelligite, quid facere debeatis, & facite, vt intelligitis: in eas actiones incumbite, ex quibus intelligitis verū decus redūdare. Intellectio nostra est lucerna: quæ si est notione collustrata, dicitur ardens, seu prælucēs: manibus verò facta significantur. Poteris per lucernas ardentes in manibus vltimam ad moriendum præparationem intelligere: qui enim iā præcordiis conceptam mortem continent, extremo illo afflatu solent cādelā incensam manu tenere, & tremulis ac morientibus vocibus animā Deo cōmendare. Nonnulli per lumbos præcinctos intelligunt castitatē, per lucernas autē in manibus exempla virtutū. At Robertus Stephanus, & Erasmus Roterodamus in versionibus suis non posuerunt: In manibus vestris: Ita enim habent: Sint lūbi vestri præcincti, & lucernæ accensæ: & vos similes hominibus, &c. Ex quorum versionibus sumunt multi occasionē editionem vulgatā emendandi. Qua in re grauiter falluntur. Nam in veteribus codicibus tam Græcis, quàm Latinis est tota hęc oratio: Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardētes in manib' vestris. Et ita habet editio vulgata, quæ est omniū certissima, grauissima, integerrima. Quā ob causā omnibus alijs meritò anteponitur. Eā tenet & approbat, ac tenendam & approbandam præcipit sancta nostra mater Ecclesia Romana Catholica. Quare non sunt audiēdi noui illi trāslatores, qui eā multis in locis mutilatā ac diminutā, in alijs verò redundantē & superuacaneā reddiderunt; in alijs autē aliter apertissimè deprauarunt. Illud non est diuinā scripturam vertere, sed peruertere. Sed dices eos asserere in codicibus Hebræis & Græcis esse aliquando lectionē diuersam à nostra Latina communi. Fateor: imò inter se ipsos differunt codices tam Hebræi, quàm Græci. Nam Iudæi nominis Christiani inimici multis in locis sacra biblia Hebręa corruperunt. Similiter hæretici Græci codices Græcos deprauarunt. Eam ob causam iam nunc non est præcipuè petenda sacrarum scriptuarum veritas ex exemplaribus Hebræis, & Græcis: sed ex Latina versione ab Ecclesia Catholica retenta & approbata, quam editionem vulgatā appellamus: quæ est in Ecclesia antiquissima, summæque authoritatis, firmitudinis, certitudinis, & maiestatis. Hæc est turris munitissima, & firmissimū Christianæ religionis propugnaculū. Cùm igitur exemplaria Hebræa varient inter se, similiter & Græca, apertè concludo, non esse iam ex illis veritatem præcipuè petendam, sed ex editione vulgata, quæ est inuiolata & pura, quam ecclesia tot annis conseruauit, quæ est semper eadē, de cuius laudibus nulla vnquam ætas cōticescet. Erasmus quæsiuit multa exemplaria Græca, & collegit quatuordecim, vt ipse ait, inter se dispaña, & varietate distincta. Robertus autem decem & octo: & mirum est, quanta varient diuersitate. Illud est certissimum, ex illis ea esse pura & castigata, quæ editioni vulgatæ suffragantur. Huiusmodi est codex Græcus vetustissimus manuscriptus, qui Romæ in Bibliotheca Vaticina seruatur, verus & incorruptus, qui omnino cum editione nostra vulgata concordat, congruit, & consentit. Si exemplar illud legeris, & cum versione nostra Latina vulgata contuleris: videbis nullā esse inter Græcum & Latinum discrepantiam, sed summam concordiam. At nec Erasmus, neç Robertus exemplar illud in versionibus suis secuti sunt. Ex quo effectum est, vt discreparent inter sese: quoniam exemplaria diuersa sequi voluerunt. Sed hac in re vterque incidit in errorē in versione cap. 12. Euangelij authore Luca, vbi pro in manibus vestris, nihil, vt diximus, posuerunt. Legendum esse, in manibus vestris, indicat Augustinus sermone trigesimonono de verbis domini, cuius hæc sunt verba: Abstinere nos debemus ab omnibus illicitis concupiscentijs: hoc est, lumbos accinctos habere, & feruere, & lucere operibus bonis: hoc est, lucernas ardentes in manibus tenere. Hæc ille. Hieronymus in commentarijs in Ioelem explicans verba illa primi capitis: accingite vos: Qui sanctus, inquit, sacerdos est, & comedit pascha Domini, accingatur baltheo castitatis: & audiat cum apostolis: Sint lumbi vestri præcincti: & lucernæ ardētes in manibus vestris. Nonne vides Hieronymum citare textum euangelij, quemadmodum habet editio vulgata? Sunt hæc Hieronymi verba in sacros canones relata de pœnitentia distinction. 1. Qui sanctus. Eodem modo legit Gregorius in homilia in cap. 12. Lucæ, cùm ait: Protenus additur: Et lucernæ ardentes in manibus vestris. Lucernas quippe ardentes in manibus tenemus, cùm per bona opera proximis nostris lucis exempla monstramus. Theophylactus etiam in commentarijs non solùm legit, sed etiam explanat. Eodē modo Petrus Chrysologus, vetustate & doctrina venerandus sermone vigesimosecundo. Et antiquus Eusebius Emissenus homilia in caput. 12. Lucæ. Consentiunt omnes codices Latini: & octauum responsum officij confessorum non pōtificum antiquitate in Ecclesia celebratum. Quare non deberent recentes translatores rebus nouis studere, & ab antiqua Ecclesiæ versione discrepare, eam aliquando irridentes, aliquando improbantes. Nec solùm hoc loco mutilam reliquerunt lectionem antiquam, sed etiam capite septimo Ioannis. Nam vbi nos habemus: Nondum erat spiritus datus: verterunt Erasmus & Robertus: Nondum erat Spiritus sanctus. Quæ verba videntur impietatem sonare. At multa exem

Marginalia: *Esa. 10.* *Iob. 19.* *Luc 12.* *Ioan. 7.*

exẽplaria Græca antiqua habẽt δεδομένου. Et ita eſt in exẽplari Vaticano vetuſtiſſimo & integerrimo. Ac ita legit Auguſtinus in cõmentariis in illum locum: Hieronymus in epiſtola ad Hedibiam quæſtio.9. Chryſoſtomus homilia in Matthæum 23. & in Ioannem 28. Dydimus libr. 2. de Spiritu ſancto: Victorinus contra Arrianos: Leo Magnus ſermone tertio Pentecoſtes: Theophylactus in Ioannẽ: & alij magni nominis ſcriptores: qui omnes legunt: Nondum erat ſpiritus datus. Omnino infinita prope loca, quæ hæretici noſtri temporis in ſuis verſionibus, aut potius euerſionibus deprauarũt. Fuit ſine dubio eorum editionum multitudo calamitas Eccleſiæ: aut potius peſtis funeſta veritatis: quoniam ſuis deprauatis editionibus fallunt multos, quibus perniciem machinantur. Cùm aliquis ex illis vocabulum vnum inuenit, quod ſibi nõ placeat, ſtatim clamat delendam eſſe totam editionem vulgatam, & aliam denuo faciendam: ei ſimilis, qui totam Mineruam Phidię vult frangere, & aliam fingere, vt calcei eius ligulam efficiat venuſtiorem. Et fracta pulcherrima imagine aliam conficit turpiſſimam. Vtinam nec Hebraicę nec Grecæ linguæ notitiã comparauiſſent, qua ad multorum exitium intemperanter abutuntur. Eſt quidem linguarum cognitio ad ſacrarum literarum intelligentiam mirum in modum fructuoſa ad myſteria profunda ex illis depromẽda, & ad imaginem veritatis in fonte contemplandam vtiliſſima. Cùm etiam in Latinis codicibus eſt varietas, cauſa typographorũ, recurrendũ eſt ad Hebræa, Græcaque exemplaria, vt veritas eluceat,

Pſal. 41. & emineat: vt verbi cauſa pſalmo 41. vbi nonnulli codices habẽt: Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum: alij, Sitiuit anima mea ad Deum fortem viuum. Si vtrunque conſulas exemplar tam Hebræum, quàm Græcum, videbis ſtatim, germanam lectionem eſſe ad Deum fortem: non fontem. Nam in Hebræo eſt אל, quæ vox fortem ſignificat, nõ fontẽ: ſimiliter in Græco eſt ἰσχυρὸν,

Hieronym. quæ idem eſt quod fortis. Et ita legunt Hiero-

Chryſoſt. nymus, Chryſoſtomus, & alij. Preterea cùm multæ voces ſint æquiuocę, præſertim in lingua Hebrea, eſt diuina ſcriptura admirabili fœcunditate referta, & diuinis myſteriis ſole ipſo ſplendidioribus cumulata. Ex eius ventre flumina aquarum viuentium dimanãt: vnde viri ſapiẽtes, linguarum cognitione, virtutumque ornamentis exculti, poſſunt admirabiles ac reconditos ſenſus exhaurire: quibus veluti epulis ſuauibus, & nectare cœleſti animi oblectantur, & ad æternitatem aluntur. Porro ex vnaquaque oratione fluunt ſalutares intelligentię. Cùm autem interpres nõ poſſit niſi vnã depromere, & explicare, manet ſcriptura grauida, arcaniſque profundiſſimis plena: quæ linguarum periti ex ipſo fonte depromunt, ad originem, primámque linguam recurrentes, & cogitationes ſuas perpetuis monimentis conſignantes. Aſpicis eſſe linguarum cognitionem vtiliſſimam: non ad veritatem oppugnandam, ſed ad illam tuendam: non ad inferendúm bellum eccleſiæ ſanctæ catholicæ; ſed ad ſeruiendum illi; ad eiuſque gloriam laudémque celebrandam. Cognitio linguæ Hebrææ eſt mirum in modum vtilis ad intelligentiam veteris teſtamenti: ſimiliter & Græcæ ad intelligentiam noui, & tranſlationis ſeptuaginta interpretum, quæ ſine dubio vera eſt, admirabilis, & diuina: id quod miraculum ſeptuaginta cellularum teſtificatur. Nam cùm ſinguli ſingulis cubiculis ſeparati transferrent, nihil in alicuius eorum codice inuentum eſt, quod in cæteris non inueniretur: vt multi magni nominis authores memoriæ prodiderunt. Hac vtriuſque linguæ & græcæ & Hebraicæ cognitione inſtructi viri catholici vocẽ hanc manus, interdum accipi aiunt pro opere, vt apud Lucã duodecimo: Sint lum- *Luc.*12.
bi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus veſtris: interdum pro poteſtate: vt hoc Danielis loco: Et tradentur in manu eius: interdum aliis modis, vt videre licet variis in locis diuinarum literarum.

Argumentum capitis VIII.

Narrat diuinus vates victoriam, quam rex Græcorum de rege Medorum & Perſarum erat reportaturus ſub ſpecie hirci, viribus pollentis, magnum ac potentem arietem ſuperantis. Poſtea vaticinatur de Anthiochi impietate & tyrannide: ac de eius interitu & exitio, qui Antichriſti figuram geſſit.

CAPVT VIII.

ANno tertio regni Balſaſar re- A
gis viſio apparuit mihi. Ego Daniel poſt id quod videram in principio, vidi in viſione mea, cùm eſſem in Suſam caſtro, quod eſt in Aelam ciuitate. Vidi autem in viſione eſſe me ſuper portam Vlai. Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce aries vnus ſtabat ante paludem habens cornua excelſa, & vnum excelſius altero, atq; ſuccreſcens. Poſtea vidi arietem cornibus ventilantem contra Occidentem, & contra Aquilonem, & contra Meridiem. Et omnes beſtiæ non poterant reſiſtere ei, nec liberari de manu eius. Fecitq; ſecundum B
voluntatem ſuam, & magnificatus eſt. Et ego intelligebam. Ecce autem hircus caprarum veniebat ab Occidente ſuper faciem totius terræ, & non tangebat terram. Porrò hircus habebat cornu inſigne inter oculos ſuos. Et venit vſque ad arietem illũ cornutum, quem videram ſtantem ante portam: & cucurrit ad eum impetu fortitudinis ſuæ. Cumque appropin D
quaſſet prope arietem, efferatus eſt in eum: & percuſſit arietem, & comminuit duo cornua eius: & non poterat aries reſiſtere ei. Cumque eum miſiſſet in terram, conculcauit: & nemo quibat liberare arietem de manu eius.

EXPLANATIO.

Anno tertio regni Balsasar regis. Hucusque scripsit Daniel Chaldaico sermone, nunc reuertitur ad Hebraicum. Cùm vigeret Babyloniorum regnum, & Balsasar eorum rex ad eximiam mundi gloriam floresceret, anno ante aduentum Christi 547. à mundo autem condito. 3415. iuxta Ioannis Benedicti supputationē, vidit Daniel mentis oculis diuina luce illustratis, esse regnum Persarum ac Medorum à Græcis euertendum, sub Alexandro magno rege Macedoniæ, Philippi regis filio: qui Alexander Darium vltimum Persarum regem superauit: & Mediam ac Persidem in potestatem ditionémque suam redegit. Lege Quintum Curtium, Plutharcum in vita Alexandri, Trogum Pompeium, Iustinū, Clitarchum, Polycritum, Onesicritum, Aristobolum, Ioannem Monachum, & alios, qui res gestas Alexandri magni literis mandarunt, & videbis admirabiles eius victorias: ac tristem Darij Persarū regis interitum, & lamentabile Orientis exitium. De his multò antè quàm euenirent, vaticinatus est hoc capite Daniel. Narrat Plutarchus inuentas fuisse ante bellum illud Persicum quasdam tabulas, in quibus scriptum erat, fore vt Alexāder vinceret Darium, & imperio Persarum ac Medorum potiretur. Fortasse erat in illis tabulis hæc Danielis vaticinatio monimentis cōsignata. Sed & Iosephus Flauius libro 11. antiquitatum narrat, ingressum fuisse Alexandrum Hierosolymam post Persarum victoriam, ostensumq; ei fuisse librum Danielis, in quo scriptum erat, quendam Græcorum principem deuicturum potentiam Persarum: ipsum autem gaudio exultasse, quòd intelligeret se eum esse, quem Danielis vaticinatio significabat: eámque ob causam immortalibus honoribus Iudæos affecisse.

Benedic. Plutar. Ioseph.

Post id quod videram in principio. Hoc est, post primam visionem regnante Balsasare, quæ fuit primo anno regni eius: hæc autem fuit anno tertio. Superior visio appellatur prima eorum, quæ fuerunt ostensæ soli Danieli, quarum ipse solus conscius erat. Qua de re disseruimus in explanatione capitis septimi.

Cum essem in Susam castro. Explicat locū visionis. Susa vrbs magna fuit, regia, ac metropolis Persarū, à qua Susiana regio apud Persas nomen accepit: à Dario Hystaspis filio, vt ait Plinius libro 6. condita, seu potius ædificiis aucta. Strabo verò libro 15. fuisse eam conditam ait à Tithomo Memnonis patre. Stephanus existimat vocatam Susam à fontibus, quòd vox hæc in regione illa fontem significet. Athenæus libro duodecimo capite tertio: Susa, inquit, ob loci ipsius amenitatem vocatam fuisse scriptum reliquit Aristobolus, ac etiam Chares: est autem Susum græca voce lilium. Fit huius vrbis mentio 4. cap. lib. primi Esdræ: & primo capite Nehemiæ: & primi Esther. Vide Iosephū libro decimo capite quartodecimo, & libro vndecimo capite quinto Antiquitatum. Existimant nōnulli appellatam fuisse Susam vrbem illam, vbi aiunt Danielem ædificasse turrem admirabilis magnitudinis & magnificentiæ, quæ longo pòst tempore noua videbatur, nulla vetustate confecta, vbi reges Persarum ac Medorum sepeliebantur. At Iosephus libro antiquitatum decimo memoriæ prodidit, hoc insigne sepulchrum fuisse extructum à Daniele in Egabatanis Mediæ: Susa verò non est in Media, sed in Perside, vt cosmographi testantur. Appellatur vrbs hæc hoc loco castrū, quòd esset instar munitissimi castri fortissima. Potest hoc ita ordinari. Cùm essem in castro Susæ: hoc est in quadam arce ciuitatis Susæ. Potest verti: Cùm essem in aula Susæ, vel in templo Susæ: nam vocabulum Hebræum significans castrum, significat etiam aulam ac templum.

1. Esd. 4. Nehe. 1. Esther. 1. Ioseph. Ioseph.

Quod est in Aelam regione. Id est, quod castrum est situm in regione illa, quæ dicitur Aelām. Fuit Aelam ciuitas quędam celebris, à qua tota regio fuit etiam Aelam appellata, ciúsque habitatores Aelamitæ: de quibus Lucas Actorum secundo: Parthi, inquit, Medi, & Aelamitæ. Pro Aelā vertunt nonnulli Elamitidem. Regio quę postea dicta fuit Susiana, & postea Elemais, & Elamitis, fuit olim dicta Aelam ab Aelam filio Sem: cuius meminit Moses cap. 10. Genesis. Hoc loco Aelam accipi potest pro ciuitate, aut pro regione: rectius tamen pro regione. Et ita habent codices emendati: in Aelam regione.

Actor. 2. Gen. 10.

Vidi autem in visione. Nimirum intellectuali & imaginaria. Referuntur hæc, quemadmodum multa alia non ad sensum exteriorem, sed ad intellectum, & sensum interiorem.

Super portam Vlai. Vlai est nomen proprium cuiusdā portæ illius vrbis: & significat paludem: erat enim palus ante portam illam. Solent aliquando portæ vrbium nomina sortiri à rebus, quę propè sunt: vt Romę porta Collatina à Collatio oppidulo propè illā, authore Festo: & porta Collina à colle Quirinali: quę posteà dicta fuit Salaria à sale, quem per illam Sabini deferebant, authore Pomponio Læto. Symmachus pro super portā Vlai vertit: Super paludē Vlai. Septuaginta nobiscum vertunt: Super portam Vlai. Et rectè quidem. Alij trāsferūt: Apud fluuium Eulæum. Porrò Plinius lib. 6. cap. 27. Susa, inquit, regia Persarum, in qua Eulæus circuit arcē. Fluuius hic appellatus Eulæus à Plinio & historicis ac geographis est hic fortasse, qui Hebraicè hoc loco appellatur Vlai. Fieri enim potest, vt cùm Daniel ea vidit, quæ huic capiti mandauit, esset apud fluuium Vlai, quemadmodum Ezechiel apud fluuium Cobar, cùm ei Deus quatuor animalium ostendit visionem. His ita explanatis potest totus hic locus ita verti. Cùm essem in arce ciuitatis Susæ, quæ est in regione Elamitide, videbar mihi esse apud fluuium Eulæum, qui arcem illam circuit, & circunfluit. Sed non est perspicuum, an visum fuerit Danieli esse Susæ, cùm ab illa corpore abesset, an re ipsa fuerit illic: tametsi accommodatius literę editionis vulgatæ, quæ est certior & verior, videatur fuisse tunc corpore in illa ciuitate, ad quam alicuius negotij causa profectus fuerat. Vel fuit illuc trāslatus spiritu, & videbatur sibi illic esse: quemadmodum Ezechiel, qui fuit spiritu translatus Hierosolymam, cùm esset corpore in Chaldæa, vt ipse capite octauo testatur. Hæc autem vt verbis vtar theologorum scholasticorum, per corporalium

Ezech. 1. Ezech. 8.

poralium rerum similitudines in interiore sensu imaginatiuo formatas, angelico ministerio fiūt.

Leuaui oculos meos, & vidi. De oculis mentis loquitur. Etsi in imagine hæc aspiciebat, tamen interiores oculos extulit. Qua in re nos docet, vt ad cœlestia aspicienda mysteria oculos mentis perpurgatos ad cœlum extollamus. Væ illis, qui, *Psal.16.* vt ait psalmo sextodecimo Dauid, oculos suos statuerūt declinare in terram. Oculus noster est intentio nostra, quæ voluntas dicitur, propositum, & scopus. Hæc debet ad cœlum dirigi, non *Similitudo.* ad terram: ad Deum, non ad mundum. Vt templi machina nititur columnis, columnæ autem basi: sic vita hominis debet fulciri virtutū actionibus, illæ autem proposito seu intentione. Itaque propositum est totius fabricæ fundamentum. Illud autem per oculos significatur. De illis Sara filia Raguelis tertio capite Tobiæ: Ad te *Tob.3.* domine, inquit, faciem meā conuerto: ad te ocu- *Psal.24.* los meos dirigo. Et diuinus ac regius vates psalmo vigesimoquarto. Oculi mei semper ad dominum. Intelligētes viri pij & iusti esse illis præmia cœlestia proposita, qui virtutis actiones dirigunt ad Deum, omnes curas & cogitationes conferunt in illum, eū cogitantes ad illum aspirant, seséque pro illo, cùm opus sit, vinculis, telis, flammis, & omni tormentorum generi obiicere proponunt. Ea ratione ductus idem diuinus *Psal. 120.* psaltes aiebat: Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi. Vbi per montes intelligit altitudinem diuinæ pietatis, & ipsum Deum in excelsis cœlorum sedibus habitantem. Nam volens explicare quid intelligat per montes, addit: Auxilium meum à domino, qui fecit *Psal. 122.* cœlum & terram. Et alio in psalmo: Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis. & rursus, sicut oculi ancillæ in manibus dominæ: ita oculi *Similitudo.* nostri ad dominum Deum nostrum. Vt flos herbæ illius, quam alij heliotropium vocāt, alij solsequium, semper vertitur ad solem: ita propositum nostrum semper debet dirigi ad Christum. *Similitudo.* Quemadmodum ignis naturaliter tēdit sursum in cœlum: sic animus noster tendere debet sur- *Thren.3.* sum ad Deum. Ideo aiebat in tertio Lamēto Ie- *Similitudo.* remias: Leuemus corda nostra cum manibus ad dominum in cœlos. Vbi per corda intentiones, per manus opera significauit. Imitaturi sumus aquilas, oculos ad fulgentes solis radios extollentes: ad Dei splendorem gloriamque intentionem nostram reuocantes. Id intelligēs Salomon *Eccles.2.* ait capite secundo Ecclesiastis. Sapientis oculi in capite eius. Caput autem nostrū authore Pau- *Ephes.2. & 5.* lo in epistola ad Ephesios, & ad Colossenses, Christus est. In eo locaturi sumus oculos no- *Colos.1.* stros, iuxta id quod ait Zacharias cap. 3. Super *Zacha.3.* lapidem vnum septem oculi: Vbi numerus septē definitus accipitur pro indefinito more scripturæ: vt sit sensus: Super Christum lapidem firmum, qui apud Esaiam vigesimooctauo vocatur lapis angularis probatus, omnia nostra proposita per oculos intellecta figamus. Id voluit significare idem Zacharias cap. 9. cùm dixit: Dominus est oculus hominis. Acsi diceret: Deus est scopus ille, ad quem est hominis intentio dirigenda. Non ad mundi diuitias: & vanitates debemus oculū dirigere & conferre, sed ad Deum.

Eam ob causam ait Salomon capit. Prouerbio- *Prou.23.* rum vigesimotertio: Ne erigas oculos ad opes. *Psal.118.* Et eius pater Dauid psalmo 118. Auerte oculos meos, ne videant vanitatem. In omnibus operibus nostris debemus oculos animi extollere ad cœlum, atque in Deum dirigere. Id voluit nos docere doctor cœlestis Christus Deus noster, qui volens saturare hominum multitudinem in solitudine, subleuauit oculos, vt ait diuus Ioannes cap. sexto, Et capit. vndecimo: Iesus autem, inquit, eleuatis sursum oculis dixit. Et cap. 17. Subleuatis oculis in cœlum dixit. Instruimur his locis debere nos oculos ad cœlum eleuare, hoc est mentem, propositum, & cogitationem in Deo constituere. At quemadmodum *Similitudo.* nonnullæ aues ex earum genere, quæ accipitres & rapaces vocantur, capta præda primò ei oculos auferunt, deinde lacerant, & occidunt: sic dęmon vbi hominem deceptum diripit, primò nititur ab eo oculos totius boni propositi auferre, deinde illum dilaniat, tollens ei aures, ne audiat verbum Dei, & linguā, ne de peccatis confiteatur: & ita æternū illi machinatur exitium: Homo ille de quo loquitur Luc. cap. 11. à quo do- *Luc.11.* minus Iesus eiecit dæmonium, mutus erat: ita enim ait: Erat Iesus eiiciens dęmonium, & illud erat mutū. Mutū illud appellat effectiuè, quòd hominem efficeret mutum. Mattheus cap. 12. ait *Matt. 12.* eum fuisse etiam cæcum. Chrysostomus, Theophylactus, & alij aiunt surdū quoque fuisse. Ab- *Iudic. 16.* stulerat ei diabolus præcipuas potentias. Id *1.Reg.11.* adumbratum fuit in Samsone, quem apprehenderunt Philistini, & statim ei oculos eruerūt. Et in habitatoribus Iabes Galaad, quib. Naas Ammonites voluit oculos dextros auferre. Palæstina siue Philistina idem est quod ruina apposita, seu ruina poculi. Vnde Palæstini siue Philistini idem sunt quod cadentes potione, vt in libro de nominibus Hebraicis ait diuus Hieronymus: per quos dęmones significantur, qui potione superbiæ inebriati, è cœlo ceciderunt. Naas autem significat serpentem, authore Pagnino in libro nominum Hebraicorum. Eo vocabulo vtitur scriptura cap. 3. Genesis, cùm ait: Serpēs erat callidior cunctis animantibus. Quid ergo per Naas nisi dæmon serpens antiquus significatur? Ac quid per oculos dextros nisi intentionē in Deū intelligere debemus? Vt inter multas stellas nau- *Similitudo.* tæ ad vnam respiciunt, quam septentrionalem, seu polum arcticum vocant: sic verè Christiani vnum Deum ante oculos ponūt, quem intuentur, in illo animi propositum locantes, eúmque in mēte defixum habentes. Ab iis longè absunt, qui ob mundi gloriam in actiones virtutum incumbunt, non ad placendum Deo, sed ad rumusculos inanis laudis aucupandos. Ideo Christus Deus noster apud Matthæum 6. Attendite, *Matt.6.* inquit, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum, qui in cœlis est. Et paulò pòst: Cùm ieiunatis, nolite *Matt.6.* fieri sicut hypocritæ tristes. Hypocrita similis est *Simili[t]a.* vulpi, cuius pellis melior est carne: bonam enim habet exteriorem speciem, sed intus execrabile propositum. Eam ob causam Christus Herodem apud Lucam 13. vocauit vulpem. Quemadmo- *Luc.13.*

dum vasa foris pulchra ac munda, intus autem pestilente veneno plena multos fallunt: ita eruditi artificio simulationis pulchritudine externarum actionum ornati, animi autem proposito flagitiosi multos fallunt, tùm maximè cùm id agunt, vt boni viri esse videatur. Id intuens Christus dominus, has queribundas, & lamentabiles voces ad illos emittebat; Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritę, quia mundatis, quod deforis est calicis, & paropsidis; intus autem pleni estis rapina, & immunditia. Vita hypocrytarum est aceruus carbonum frigidorum niuis extremitate coopertus. Quærentes inanem mundi gloriam sunt solida gloria destituti, & optantes vtilitatem fluxam, æternam sibi perniciem machinantur. Omni enim vera gloria sunt nudati, qui non Dei gloriam quærunt, sed propriam: qui intentione corrupta ad fallaces mūdi dignitates aspirant, & relicto Deo ad illas incensi desiderio rapiuntur. Ideo ait Ecclesiasticus cap. 1. Ne fueris hypocrita in conspectu hominum. Et dominus Iesus apud Lucam duodecimo: Attendite à fermento pharisæorum, quod est hypocrisis. Id fuit significatum verbis illis Deuteronomij 20. Non indueris vestimento, quod ex lana linóque contextum est. Et adumbratum vndecimo Leuitici, vbi Deus prohibet comedere cygnum, & struthionem, & mergulum: quibus hypocrisis significatur. Cygnus enim plumas habet cādore præditas, carnem verò nigram: struthio pennas habet, quibus volaturus videtur, sed non volat: mergulus auis est, at non fertur in sublime, sed mergitur aquis. Ita virtutum simulatores foris sunt albi, intus nigri: videntur extolli ad cœlum per virtutis ac contemplationis volatum, cùm à terra & aqua, id est à rebus terrenis & fluxis non surgant. Non ad Deum mentis aciem dirigunt, nec animi oculos extollunt. sed ad huius seculi vanitatem, & ad vtilitatem à vera honestate seiunctam. In hoc enim verbo lapsa consuetudo declinauit à via, sensímque eò deducta est, vt vtilitatem ab honestate abducens, constitueri t vtile esse aliquid, quod non sit honestum: quod est vitium intolerandum, & funesta pernicies. Ad vtilitatem illam sumus rapiendi, quæ est vera, & cum virtute copulata: quam consequemur, si ad Deum omnes nostras actiones, cogitationes, & voces retulerimus. Nā vt diuus ait Augustinus in caput sextū Matthæi: Quod non bona intentione facis, non tibi proderit: quia quomodo feceris, non quomodo illi euenerit, tibi imputandum est. Et diuus Gregorius vigesimooctauo Moralium: Omni, inquit, cura seruandus est à malitiæ puluere oculus: ne hoc quod in actione rectum hominibus ostendit, apud semetipsum per vitium simulationis intorqueat. Et in libro 1. dialogorum. Intentio peruersa si fuerit, prauum est omne, quod sequitur. Diuus Ambrosius lib. 1. de officiis: Affectus tuus pretiū imponit operi tuo. Diuus Bernardus de præcepto & dispensatione: Bonum prorsus condemnat intentio praua. Seneca epistola 109. Multùm ad rē pertinet, quo proposito ad rē accedas. Capite Gen. 4. scriptum ita est, Respexit Deus ad Abel, & ad munera eius. Prius dicitur respexisse Deus ad Abel, quàm ad munera eius, quia plus attendit ad propositum actionis, quam ad actionem ipsam. Sunt quædam actiones, quæ ex se nec bonæ, nec malæ videntur: sed ex proposito, quo fiunt, iudicantur. Visa muta imagine pulchritudine ornata nescit mens tua in ea intenta, cuius illa sit: sed si pictor circuit eius caput splendido ac radiāte diademate, statim intelligis esse alicuius viri sancti: si verò ei vngues leonis ad pedes addit, iudicas esse dæmonis alicuius: & ita ei nomen imponis. Eodem ferè modo factum quod ex se indifferens apparebat, ex animi proposito denominatur. Si propositum in Deum refertur, in eiusq; honore figitur atque constituitur, imponitur diadema splendore illustratum, estq; opus bonum: si verò fit deprauato proposito, manet vnguibus fœdatum, & opus corruptum. Auditis Dei promissis risit Abraham, risit & Sarah. Sed Sarah fuit eam ob rem reprehēsa à Deo, Abrahā autem nequaquam. Nam vt ait diuus Augustinus in quęstionibus in Genesim: & in libro sextodecimo de Ciuitate Dei; risus Abrahæ ortus est ex gaudio, risus verò Sarah ex diffidentia. Eam ob causam eam obiurgauit Deus, non autem illum, cuius bonum animum cognouit. Ipse enim ait in Euangelio: Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuū lucidum erit. Si autē oculus tuus fuerit nequam, totū corpus tuum tenebrosum erit. Quare oculos nostros simplices ac puros erigamus ad Deum: quæ caduca & vana sunt, sed eximia plerisque ac præclara videntur, ratione stabili firmaq; contemnamus: & omnem nostram mentem in Deo collocemus. Ac ita Christi gloriam quærentes, veram expressámque gloriam consequemur.

Matt. 23. *Simile.* *Eccles. 1.* *Luc. 12.* *Deut. 20.* *Leui. 11.* *Similia.* *Gen. 4.* *Similitudo.* *Gen. 17.* *Gen. 18.* *Matt. 6.* *Luc. 11.*

Ecce aries vnus stabat ante paludem. Hoc est ante portā, quæ appellabatur Palus, Hebraicè autem Vlai. Vel reipsa ante paludē, quæ erat iuxta portam illam. Vel ante fluuium Eulæum. Per hunc arietem significatur vltimus Darius, & per hircum, qui eum vicit, Alexander magnus, qui de eo victoriam reportauit. Vel per arietē significatur regnum Persarum ac Medorū: & per hircum regnum Macedonum. Sed in idem recurrit. Habebat aries duo cornua propter duos populos Persas & Medos. Ac quia Populus Persarū erat nobilior & præstantior populo Medorum, ideo per cornu succrescens significatur.

Porrò vidi arietem cornibus ventilantē contra Occidentem. Vidi regnum Persarum & Medorum seipsum fundere & propagare ad Occasum, Septentrionem, & Meridiem. Vel vidi ipsorum regem Darium ad has tres mundi partes se extendentem. Aries autem propriè Darius est.

Et ego intelligebam. Nimirum quodammodo in communi. Nam in superiore visione his similia conspexerat, quæ ad regnorum mutationem esse cognouerat. Sed non omnino hæc animo percipiebat. Vel, & ego attentè considerabam. Accipitur enim intelligere hoc loco pro considerare, quemadmodum capite sequente, vbi scriptum est. Ego Daniel intellexi. *Infr.*

Ecce autem hircus caprarū. Hoc est filius capræ, id est iuuenis. Regnum Grçcorum significat; vel rectius ipsum regem Græcorum Alexandrū magnū: qui exiens è Græcia tanta velocitate orbem peragrauit, & vicit, vt volare, & terrā non tangere vide

re videretur. Ideo ait: Et non tangebat terrã. Hyperbolicè significat cursuũ ac victoriarũ Alexãdri celeritatẽ. Is profectus à Macedonia, quæ est ad occidentem respectu Persidis, domuit Persas multitudine innumerabiles, locis infinitos, omni copiarũ genere abundantes. Ac id tã admirabili cõfecit celeritate, vt nullæ disiũctissimæ oræ citiùs passibus cuiusquã videantur potuisse peragrari, quàm Alexandri non dicam cursibus, sed victoriis lustratæ sint. Eam ob causam Apelles cùm in tabula quadam pingeret Alexandrum, posuit in manu eius fulmen, quod mundum terret breuissimo spatio. Est enim fulmen summæ celeritatis indicium. Porrò tabula illa, vt Plinius ait, posita est in templo Dianæ Ephesinæ.

Porrò hircus habebat cornu insigne inter oculos suos. Hoc est, regnum Græcorum habuit quendã principem admirandum, nẽpe Alexandrum, qui fuit inter oculos, id est inter philosophos enutritus: fuit enim discipulus Aristotelis, & cũ magnis viris in philosophia versatus. Vel sic rectius: Porrò Alexander habebat regiã potestatem pręclaram, qua maiores suos vincebat fortitudine & liberalitate. Hæc inter oculos eius dicitur esse, vt Alexandri ingenium, & mentis acies, atq; iudicium significetur: significatur enim reipsa Alexander per hircum. Accipitur oculus pro perspicacia &
Deut. 16. iudicio, vt Deuteronomij cap. 16. Munera excæ-
Psal. 18. cant oculos sapientũ. Et psal. 18. Præceptum do-
Psal. 118. mini lucidum, illuminans oculos. Et 118. Reuela oculos meos, & cõsiderabo mirabilia de lege tua.

Cucurrit ad eum in impetu fortitudinis suæ. Alexãder ira, ac impetu fortitudinis concitatus, inuasit Darium, educto exercitu in expeditionem in illum. Eum ter vicit: & duo cornua eius, hoc est duo regna ipsius nimirum Persidem, & Mediam cõfregit: donec interfecto Dario vulneribus confosso, translatũ est ad Alexãdrum totũ Persarum ac Medorũ imperium. Sed dices: Cur rex Persarum est hoc loco cũ ariete cõparatus? Respõdendum esse existimo, eã ob causam id effectum esse, quia aries vires habet in capite, per quod principiũ intelligitur, non autẽ in parte posteriore, per quam finis significatur. Darius enim fuit fortis in principio: sed posteà languit, & vires amisit. Huc accedit, ꝙ aries nõ pugnat nisi prouocatus, & iniuria lacessitus: rex enim Darius non sumpsit arma nisi lęsus & irritatus. Vnde olim qui volebãt ostendere se violatos, & coactos bellũ gerere, soliti erant arietem per fœcialem ad hostes præmittere: furor nanq; fit sæpenumero læsa patientia. Aries est natura mansuetus: sed si lacessitur, ira concitatus fortiter pugnat. Explicans
Ierem. 25. Hieronymus verba illa 25. capitis Ieremiæ: Vox clamoris pastorum, & vlulatus optimatum gregis: ait per arietes significari principes indoctos. Id quod nostra versio habet: Et vlulatus optimatum gregis potest etiam verti Et vlulatus arietũ gregis. Arietibus etiã aliquando Apostoli signi-
Psal. 28. ficãtur: vt ait Augustinus lib. 18. cõtra Maximum iuxta illud psalmi 28. Afferte domino filios arietum. Id est, afferte Deo vos metipsos, quos per euangeliũ Apostoli duces gregũ genuerunt. Possunt nihilominus per filios arietũ more Hebrçæ linguæ intelligi arietes, per quos principes significantur. Vt sit sensus: Vos ô filij Dei, ô Apostoli afferte ad Dominum principes ac magnates gentium: conuertite illos ad fidem concionibus vestris. Hic videtur esse germanus huius loci sensus: nã paulò pòst sequitur: Vox Domini super: Deus maiestatis intonuit: Dominus Dominus super aquas multas. Vox Domini est euangelij annunciatio: aquæ multæ sunt gentes & populi
& linguæ, vt ait capite decimoseptimo Apocaly- *Apoc. 17.*
psis Ioannes. Vel vt ait Basilius, vox domini est
Ioannes Baptista: de quo prædixerat Esaias: Vox *Esai. 40.*
clamantis in deserto. Hæc vox fuit super aquas *Mar. 1.*
prædicãs baptismum pœnitẽtiæ. Illic autẽ Deus *Ioan. 1.*
maiestatis intonuit in Christi baptismo: venit *Matt. 3.*
enim vox de cælo dicẽs: Hic est filius meus dile- *Marc. 1.*
ctus, in quo mihi cõplacui. Itaq; voce intelligitur Ioannes, arietibus autem magnates. Appellatur ergo Darius aries ꝙ princeps esset, & non nisi lacessitus cùm Alexandro pugnaret, & quòd ab eo fuerit victus, ostendẽs in principio fortitudinem, & in fine imbecillitatẽ. Alexãder autem quia eo fuit fortior, & robustior, & insolẽtior, & audacior: & petulantior, per hircũ significatur. Est enim hircus signũ principis superbi, petulantis, & imperiosi. Ita accipitur Apud Zachariam
cap. 10. vbi Deus ait: Super hircos visitabo. Hoc *Zach. 10.*
est in principes insolentes animaduertam.

Hircus autem caprarum magnus factus est nimis: cumq; creuisset, fractũ est cornu magnum, & orta sunt quatuor cornua subter illud, per quatuor ventos cæli. De vno autẽ ex eis egressum est cornu vnum modicum: & factum est grande contra Meridiẽ, & contra Orientem, & cõtra fortitudinem. Et magnificatum est vsque ad fortitudinem cæli: & deiecit de fortitudine: & de stellis, & conculcauit eas. Et vsq; ad principem fortitudinis ma-
gnificatum est, & ab eo tulit iuge sacrifi- D
ciũ, & deiecit locũ sanctificationis eius. Robur autem datum est ei contra iuge sacrificium propter peccata, & prosternetur veritas in terra: & faciet, & prosperabitur. Et audiui vnum de sanctis loquentem: & dixit vnus alteri nescio cui loquenti: Vsque quo visio, & iuge sacrificium, & peccatum desolationis, quæ facta est: & sanctuarium & fortitudo cõcul-
cabitur? Et dixit ei: vsq; ad vesperã & ma- E
ne, dies duo millia trecenti: & mundabitur sanctuarium. Factum est autem, cùm viderem ego Daniel visionem, & quærerem intelligentiam: ecce stetit in conspectu meo quasi species viri. Et audiui vocem viri inter Vlai: & clamauit, & ait Gabriel fac intelligere istam visionem. Et venit, & stetit iuxta, vbi ego stabam. Cumque venisset, pauens corrui in faciem meam. Et ait ad me: intellige fili hominis: quoniam tempore finis complebitur visio.

Hircus autem caprarum. Hoc est regnum Græcorum, quod cùm esset amplissimũ, amisit Alexandrum Magnum, cuius interitu mansit diminutum. Vel & melius, hic hircus est ipse Alexander, qui regni illius tenuit clauum: hic enim magnã mundi partem superauit, & in ditionẽ suam redegit. Nam postquam percussit Dariũ regem
Math. 1. Persarum, vt est primo cap. lib. 1. Machabæorum monimentis consignatum, constituit prælia multa, obtinuit omnium munitiones: & interfecit reges terræ: & pertransiit vsque ad fines orbis terrarum: & accepit spolia multitudinis gẽtium: & siluit terra in conspectu eius. Hæc ibi. Lege Quintum Curtium, & Plutarchũ, & alios, quos in principio explanationis huius capitis citaui, si Alexandri magnificẽtiam, magnanimitatem, & victorias scire volueris.

Cúmque creuisset. Hoc est cùm Alexãder fortitudine polleret: cùm ad summam mundi gloriam floresceret: cùm maximam esset nominis amplitudinem, & claritatem consecutus. Potest hoc referri ad regnum Alexandri: sed hoc loco rectius ad ipsum Alexandrum refertur.

Fractum est cornu magnum. Hoc est, fracta est magna Alexandri potentia, & extincta morte, quæ nemini parcit. Ita inuehitur in principes, ac in agricolas: æquat enim sceptra aratris, & coronas
2. Reg. 14. ligonibus. Nam vt in lib. 2. Regum scriptum est: Omnes morimur, & quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non reuertuntur. Nulla seculi huius potentia, nullus dominatus potest morti resiste-
Eccles. 10. re. Hanc veritatem voluit Ecclesiasticus in medium proferre cap. 10. cùm dixit: Omnis potentatus breuis vita. Et paulò pòst: Sic & rex hodie
Psal. 81. est, & cras morietur. Et Deus psalm. 81. Ego dixi: dij estis, & filij excelsi omnes: vos autem sicut homines moriemini, & sicut vnus de principibus cadetis. Alloquitur reges, & gubernacula rerum publicarum tenentes: quos ob officij, quo fungũtur, dignitatem & præstantiã, deos ac Dei filios dignatur appellare: quibus reuocat in memoriam, eos non magis mortẽ vitaturos, quàm quoscunque homines infimo loco natos, esseq; aliis principibus similes, qui è vita excesserunt.
Similitudo. Quemadmodũ omnia flumina tendant ad mare, siue magna sint, siue parua: sic omnes homines ad mortem, siue principes existant, siue plebeij, siue nominis amplitudine, & generis nobilitate præstãtes, siue obscuris orti natalibus, nulláque illustri cõmendatione excellentes. Nullus mortẽ potest fugere: omnes vitalia lumina linquũt, non solùm senes, sed etiam adolescentes. Morien-
Similia. dũ certè est, & id incertum, an ipso die. Migrant ex hac vita adolescentes, quemadmodũ cùm vis flãmæ opprimitur iniecta aquæ multitudine: senes autẽ nulla adhibita vi, quemadmodum cùm ignis sua sponte cõsumptus extinguitur. Sed omnes exeunt de vita, & citò aut serò dissoluuntur.
Heb. 9. Nam vt diuus asserit Paulus cap. 9. ad Hebræos:
Similitudo. Statutum est hominibus semel mori. Vt stellæ quæ in Oriente nasci videtur ab ortu commeantes, radiisq; micantes tẽdunt ad occasum, vbi occultãtur, & ab oculis nostris remouẽtur: sic mortales omnes in ortu apparẽtes tendũt ad interitum: & quãuis illustri laude celebrati proficiscũtur ad exitum vitæ, & ad occasum ocyùs aut tardiùs descẽdunt, vbi ab hominum conspectu separãtur. Et ita in eas oras migrant, ad quas eorũ merita illos vocant. Itaq; omnes conficiunt morte extremũ diem vitæ. Et vt quidã ait poëta: Omnia sunt hominum tenui pendentia filo: Et subito casu quæ valuêre ruũt. Quid inanius vmbra? quid inconstantius? quid imbecillius? Et tamen cum ea vita hominum comparatur. Libro 1. Pa- 1. Par. 29.
lipomenon cap. 29. verba sunt hæc: Dies nostri, Psal. 101.
quasi vmbra. Diuinus ac regius vates psal. 101. Dies mei, inquit, sicut vmbra declinauerunt: & ego sicut fœnum arui. Et psalmo 108. sicut vm- Psal. 108.
bra cùm declinat, ablatus sum. Non incipienti vmbræ vitam suã comparat, sed inclinatæ, iámq; in tenebras euanescenti. De huiusmodi vmbris inclinatis est illud poetæ: Maioresque cadunt altis de montibus vmbræ. In libro Sap. cap. 2. ita Sap. 2.
scriptum legimus: Transibit vita nostra tanquam vestigium nubis, & sicut nebula dissoluetur, quæ fugata est à radiis solis. Et paulò pòst: Vmbræ enim transitus est tempus nostrum. Et capite 5. Transierunt omnia illa tanquam vm- Sap. 5.
bra. Nihil illa fragilius, nihil fugacius. Hac ratione ductus psalmographus vitam suam fugam psalmo 55. vocauit. Quod enim nos habemus: Psal. 55.
Deus vitam meam nunciaui tibi: potest etiam verti: Deus fugam meam nunciaui tibi. At rectè septuaginta Interpretes pro fuga transtulerunt vitam: nam nihil fugit celerius illa. Homo, vt ait capite quartodecimo, quasi flos egreditur, & conteritur, & fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet. At nos huius veritatis Iob. 14.
obliti nec eam aspicimus, nec aspicere curamus. Quemadmodum qui iter facit aëre nebuloso & Similitudo.
caliginoso, nec viam retro manentem intuetur, nec subsequẽtem, sed illam duntaxat, quam habet præsentem, & pedibus conculcat: sic homines obliti mortis, nec exordium vitæ, nec finem eius respicũt: illud solùm considerant, quod pedibus ac manibus attingunt. Nec prçteritum, nec futurum, sed præsens tantùm illis obscura nebula obliuionis coopertis ante oculos versatur. Vt textor habens telam quam conficit, in li- Similitudo.
ciatorio circumuolutã, nec videt, quod texuit, nec quod est texturus, sed illud duntaxat, vbi radius, quo subtegmen inseritur stamini, versatur: ita ille cui excidit omnino ex animo memoria mortis, nihil videt ex vita, nisi quod adest, vbi cogitatio rerũ præsentium reuoluitur. Nec principium intuetur, nec finem: nec diem natalem, nec naturæ dissolutionem: nec ingressum in hãc vitã cum lachrymis, nec discessum ex illa cum gemitibus. Sed vẽtura est mors, à qua nullis poterit diuitiis impius liberari, & tandem in ignes æternos relegabitur. Cuidam potenti, sed impio regi dictum est, vt refert Esaias capite decimo- Esai. 14.
quarto. Corruisti in terram, qui vulnerabas gentes: ad infernum detraheris in profundum laci. De eo, qui opibus & deliciis affluebat, est apud Luc. 16.
Lucam cap. 16. mandatum: Mortuus est diues, & sepultus est in inferno. Si se mortis memoria prçparauissent, non tam infelici exitu vitam terminarent. Nos imitemur grues vigilantes, quæ di- Similitudo.
sponentes excubias vnum pedem habent elatum, in quo tenent lapillum, vt si fuerint correptæ somno, cadat lapillus, ad cuius somnum exciten

excitetur. Ita nos ne remisse dormiamus, & arcto inertiæ somnio sopiti opprimamur, excitemur ad sonitũ lapidis cadentis, ad sonitum sanitatis, quæ nos deficit, ad sonitum vitæ, quæ sensim labefactatur & consumitur. Amplectamur mortis memoriã: cogitemus frequenter, esse nos ab hac caduca vita migraturos: vt ita vitiis abstracti, & virtutibus muniti, alamus pietatẽ in Dei potẽtia & misericordia contemplanda. Ad id nos hortatur Ecclesiasticus, cum ait cap. 7. Memorare nouissima tua, & nõ peccabis in æternum. Et sancta mater ecclesia, cùm imposito cinere in frontibus nostris: Memento, inquit, homo, quia cinis es, & in cinerem reuerteris. Porrigit nobis die illo speculũ veritatis, vbi nostram videamus fragilitatẽ. In hoc speculo vidit Esaias, quod dixit: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri: Et Iacobus apostolus: Quæ est vita vestra? Vapor est ad modicum parens, & deinceps exterminabitur. Hanc vitæ imbecillitatem, & mortis certitudinem debemus memoria cõplecti & sepire. Augustinus libro exhortationũ: Nihil, inquit, sic reuocat à peccato, quàm frequens mortis meditatio. Hieronymus in epistola ad Cyprianum: Memento mortis tuæ, & non peccabis, qui enim se quotidie recordatur esse moriturum, contemnit præsentia, & ad futura festinat. Gregorius libro duodecimo Moraliũ: Perfecta vita est mortis meditatio, quam dum iusti sollicitè peragunt, culparum laqueos euadunt. Bernardus, in quodã sermõe: Miser homo quare omni hora te non disponis? Cogita te iam mortuum, quem scis necessitate moriturum. Seneca in epistola vigesimaquinta. Nihil æque tibi proficiet ad temperantiam omnium rerum, quàm frequens cogitatio breuis æui, & huius incerti. Quicquid facies, respice ad mortẽ. Vt pauo vanitate elatus ob plumarũ pulchritudinem, quibus conficit gyrum, si ad turpes pedes respiciat, statim deponit ambitum illum: sic mortales diuitiarũ affluentia, aut generis nobilitate, aut corporis pulchritudine, aut dominatus potẽtia, aut famulorum abundantia inflati, intueantur pedũ vilitatem, considerent mortem, respiciant ad finem: & ita deponent vanitatis gyrum: atque superbiam, fastidium, & arrogantiam relinquent. Seuerus imperator vrnã sibi præparauit: in qua mortuus sepeliretur. Cúmque eam ad se perferri iuberet fixis oculis in illa, eam manibus contrectans dixit: Tu eum capies, quẽ totus orbis terrarum capere nunquam potuit. Ita hoc narrant Dion Nicæus, & Xiphilinus in vita eius. Interrogatus Musonius quis præclarè posset extremũ diem terminare? respondit: Qui semper postremum vitæ diem sibi instare proposuerit. Author est Maximus sermone trigesimosexto. Antiphanes, authore Stobęo dicere solebat, esse mortalia ab hominibus memoria repetenda, quandoquidem omnes sunt à vita discessuri. Nemo enim est, qui possit mortem vitare. Hoc intelligẽs Socrates cuidam, qui ei dixit: Athenienses te morte afficiendum decreuerunt, respondit: Et eos antè natura: vt refert in sermonibus Maximus. Cùm imperator Constantinus cuidam Persarũ principi Romæ magnitudinem, magnificentiam, & celebritatem ostenderet, ab eóq; peteret, quid de illa sentiret, ait Fulgosus libro septimo eum respondisse: Etiam Romæ, sicut cæteris orbis terrarum locis homines moriuntur. Hac breui responsione voluit hominum imbecillitatẽ fragilitatémque significare, nullúmque locum esse in hoc seculo, vbi mortales possent mortẽ fugere, quæ propter incertos casus quotidie imminet: & propter vitæ breuitatem nunquam longè potest abesse. Id mente percipiebat Iob capite trigesimo cùm ad Deum has voces emitteret: Scio, quòd morti trades me, vbi constituta est domus omni viuenti. Nihil certius morte, nihil incertius est illa. Ideo dicebat cœlestis magister Christus Deus noster apud Matth. 25. Vigilate itaque, quia nescitis diem, nec horam. Sed quẽadmodum flores salutares suauem odorem redolentes, cùm non possint ob imbecillitatem diu manere, extillati durant in liquore suo: sic vitæ humanæ cùm sint fluxæ & inconstantes, eámque ob causam non possint secundùm naturæ cursum diu permanere, durant post mortem liquore virtutum, nominis claritate, rerum præclarè gestarum memoria. Quare mortem in memoria habeamus: mundi diuitias, & cætera quæ deceptis mortalibus illustria videntur, parua ducamus, & ad diuinum numen, ad sedes mentium beatarum toto pectore aspiremus. Quid profuit Alexãdro eius potentia? quid fallax mũdi gloria quid hominũ opinio vanitatũ plerũq; ac vitiorũ laudatrix? Narrat diuus Antonius quarta parte summæ theologiæ fuisse memoriæ proditum, conuenisse quosdam philosophos mortuo Alexandro, quendámque dixisse: Hic qui terrã heri conculcabat, hodie ab ea conculcatur. Heri possidebat eam: nunc possidetur ab illa. Heri non sufficiebat ei totus mundus: nunc sufficiunt ei quatuor vlnæ terræ. In morte Alexandri variant historici: nam nonnulli aiunt, eum postquàm summum imperium, & admirabilem nominis splendorem adeptus est, fuisse tanto, támq; acerbo dolore confectum, vt rueret ad interitum voluntarium, mortemque sibi ferro consciceret. Iustinus libro duodecimo ait eum accepto poculo in conuiuio repentè veluti telo confixum ingemuisse, tãto dolore fuisse cruciatum, vt gladium posceret in remedium: sed fuisse vi veneni extinctum: authorem autem insidiarum Antipatrum extitisse. Multi ex illis qui aiunt, fuisse ei veneno vitam ereptam, asserunt fuisse ex aquis Stygiis potionẽ illam, magna, vt Plinius inquit, infamia Aristotelis excogitatam. Solinus capite quartodecimo monimentis consignauit, fuisse Alexandrũ vinolentia oppressum: & extinctum. Qui alios superauit, fuit, vt ille ait, à vino superatus, vsque ebrietatis morte deletus. Fuisse autem Alexandrum vinolentum asserit Athenæus cap. vndecimo lib. decimi. Plutarchus has, & alias opiniones de eius interitu affert in eius vita, quã grauiter & elegãter literis mãdauit. Cecidit itaq; Alexander ille, qui solus totum terrarum orbem terrebat: & fuit in medio potentiæ suæ miserè consumptus, vt hoc loco ait Daniel.

Et orta sunt quatuor cornua subter illud. Hoc est, & mortuo Alexãdro orti sunt loco eius quatuor reges: Ptolemæus, q tenuit Aegyptũ, Philippus, qui obtinuit Macedoniã, Seleucus, q occupauit. Syriam.

Eccl. 7. *Esai. 40.* *Iacob. 4.* *Similitudo.* *Iob. 30.* *Matt. 25.* *Similitudo.*

Syriam,& Chaldæam,& nonnulla regna Orientis, Antigonus, qui regnauit in Asia. Inter hos quatuor reges diuisum fuit imperium Alexandri per quatuor vẽtos cœli, hoc est per quatuor mũdi partes, vnde perflãt quatuor præcipui vẽti.

De vno autem ex eis. Id est, de Seleuco rege Syriæ egressum est cornu modicum: hoc est Antiochus Epiphanes, qui in principio exiguã habuit potestatem. Et hoc cornu factũ est grande: quia hic Antiochus cùm esset Romæ obses, exiuit ex vrbe, & inscio senatu arripuit imperium Syriæ: & appellatus est Epiphanes, hoc est illustris. Ac intulit bellum Ptolemæo Aegyptiorum regi,
1.Mac.1. quem superauit. Leg. 1. ca. li. 1. Machabæorũ, vbi hæc, & alia reperies ad huius loci Danielis intelligentiam conducentia. De hoc Antiocho ait ita Athenæus cap. 12. lib. 10. Antiochus rex qui vocatus fuit illustris, erat bibax: qui obses fuit apud Romanos, vt Ptolemæus Euergetes lib. 1. & 5. cõmentariorum narrat. Polybius eum insanum appellat lib. historiarum 26. non autem illustrẽ: erat enim illustris nomine, factis autem minimè.

Contra Meridiem. Hoc est, contra Aegyptum, quæ est quodammodo ad Meridiem respectu Syriæ. Et cõtra Orientem, hoc est cõtra Persidem. Et contra fortitudinem, hoc est, cõtra Hierosolymam, vbi Deus, qui est ipsa fortitudo, colebatur. Vel contra Dei populum, qui in ipso Deo fortis erat.

Et magnificatum est vsque ad fortitudinem cœli. Id est, & creuit hoc cornu, creuit robur, ac potentia Antiochi contra filios Israelis, qui cœlesti fortitudine muniti soliti erãt pugnare, & olim angelorum vallabantur custodia. Quã ob causam hoc loco fortitudo cœli, & stellæ vocantur. Poteris rectè per fortitudinem cœli exercitum cœli interpretari. Vt sit sensus: comparauit copias, quas duxit contra pios Israelitas, qui colunt Deum cœli, quare exercitus cœli dicuntur. Theodotio habet: Vsq; ad militiã cœli. Quod in idẽ recidit.

Eiecit de fortitudine & de stellis. Prostrauit multos ex Iudæis, de quibus victoriam reportauit. Per stellas intelligit sanctiores, aut duces, aut sacerdotes, aut insigniore sapientia præstantes, in medio tenebrarũ nitore ac splẽdore literarũ ful-
Infrà 12. gentes. Idem enim Daniel cap. 12. Qui, inquit, ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Vel per exercitum cœli intelligit stellas, quæ in cœlo sunt instar exercitus in castris. Volens Daniel explicare quid per exercitum cœli intelligeret, adiecit: & de stellis. Ac si diceret. Prostrauit de fortitudine cœli, hoc est de stellis. Et ita accipitur particula, & pro id est. Colliges ex hoc loco, Iudæos illius temporis fide munitos vocari stellas: cum quibus Moses
Deut.1. cap. 1. Deuteronomij eos comparauit.

Et vsque ad principem fortitudinis. Erexit se etiã contra Deũ, qui est princeps fortissimus: & princeps Hierosolymæ, quæ paulò antè appellata est fortitudo: & princeps, ac dux Israelitici populi. Nam tanta superbia & insolentia est elatus Antiochus, vt sanctũ Dei templũ pollueret, ipsumq; Deum execrationibus ac maledictis lacesseret,
1.Mac.1. vt libri Machabæorum memoriæ prodiderunt. Poteris per principem fortitudinis ducem exercitus intelligere, aut summum Iudæorum sacerdotem. Quidam per illum intelligunt Iudam Machabæum, qui fuit illustris Iudæorum dux. 1.Mac.2. & 3.

Ab eo tulit iuge sacrificium. Antiochus adeo summũ Iudæorũ sacerdotem, ipsosq; Iudæos af- 1.Mac.1.
flixit, vt cogerentur intermittere sacrificia. Iuge sacrificium vocat omnes ceremonias & immolationes, quæ fiebant quotidie manè ac vespere. Ordo est: tulit ab eo, hoc est à principe fortitudinis perenne sacrificium. Alij legunt: ab eo ablatũ est: hoc est ab Antiocho. Alij verò: Vt per illum iuge sacrificium tolleretur.

Deiecit locum sanctificationis eius. Id est, violauit templũ Dei. Posuit enim in illo imaginẽ Iouis: 1.Mac.1.
& multis illud impuritatibus contaminauit, ita Deo propter peccata populi permittente. Templum Dei in sancta scriptura appellatur locus sanctificationis, sanctũ sanctuarium, domus Dei, torcular, domus oratiõis, ariel, atria domini, ædificium domus Domini. Sed per illud adumbrabatur ecclesia, quæ appellatur in litteris diuinis templum, Sion Hierosolyma, columba, sponsa, amica, luna, sagena, ciuitas gentium robustarũ, speciosa, cœlum, columna & firmamentum veritatis, tabernaculum, mons sanctitatis, ciuitas regis, domus Iacob, vinea electa, regnum Dei aurora, ciuitas Dei, domus Dei, mater fons saluatoris, fons Israel, tota pulchra, solium Dauid, Ierusalem noua. In ea est iuge sacrificium, hoc est sanctum eucharistiæ sacramentum, quod sceleratus Antiochus, id est impius Oecolãpadius abstulit à multis Germaniæ ecclesiis quem in hoc nefario sacrilegio, & horribili impietate secutus est flagitiosus Zuinglius: & posteà pestilens Caluinus, duo vasa iniquitatis bellantia: quos infiniti alij huiusmodi hæretici sunt secuti, qui se ab ecclesia sancta catholica separarunt, & synagogę Satanæ hæresum, impietatum, & maleficiorũ plenissimæ dediderũt. Aiunt blasphemi illi in hostia consecrata non esse corpus Christi, nec sanguinẽ in calice. At Christi euangelium asserit contrariũ: diuus enim Matthæus Matt.26.
cap. 26. euangelij ità ait: Cœnantibus autem eis, accepit Iesus panẽ, & benedixit, ac fregit, dedítq; discipulis suis, & ait accipite, & comedite: Hoc est corpus meum. Et accipiẽs calicẽ gratias egit, & dedit illis dicẽs: Bibite ex hoc oẽs: hic enim sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionẽ peccatorũ. Apertissimè Christus dixit: Hoc est corpus meum: & hic est sanguis meus. Quibus verbis poterat hoc clarius & distinctius explicare? Idem aiunt Marcus cap. 14. & Lucas vigesimosecundo. Ioannes etiã
capite sexto ait dixisse Christũ: Panis quem ego Mar.14.
dabo, caro mea est pro mũdi vita. Et paulò pòst: Luc.22.
Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est Ioan.6.
potus. Vbi obseruanda est particula, verè. Est enim in hostia consecrata Christi corpus verè, non figuratè: realiter non per similitudinem. Diuus Paulus ca. 12. epistolę prioris ad Corinthios: Dominus Iesus, inquit, accepit panem, & gratias Cor.12.
agens fregit, & dixit: Hoc est corpus meũ, quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem postquam cœnauit dicens: Hic calix nouum testamentum est in meo sanguine. Quibus verbis apostolus clarissimè verissimè, & asseuerantissimè affirmat,

affirmat, oblatum fuisse apostolis verum Christi corpus, & verum eius sanguinem: ac datã fuisse apostolis potestatem conficiendi sanctũ hoc sacramentum. Huc accedit consensus totius ecclesiæ catholicæ: multa vniuersalia concilia: omnes antiqui patres sapientia & sanctitate admirandi: omnis cœtus catholicorum doctorũ: & potentissima miracula in hoc sanctissimo sacramento diuinitus ostensa. At hæretici negligunt ecclesiã, & Dei miracula clarissima. Superbia inflati contemnunt theologos catholicos doctrinæ ac virtutis ornamentis excultos: nec solùm in recentiores literarum eruditione insignes, & religioné præstantes, sed etiam in antiquos patres sanctitate conspiciendos, singulari morum grauitate, eximiáq; doctrinæ gloria florentes inuehuntur. Negligunt sancta vniuersalia cõcilia in Spiritu Sancto congregata, contemnunt sacros canones, & sancta summorũ pontificũ decreta: lacerant, & deprauant sanctã scripturã, corrumpũt sanctũ Christi euangeliũ, conculcant diuũ Paulum apostolũ, eiúsq; cœlestem adulterãt doctrinam: violant Iesu Christi Dei nostri sacramenta: antiquissima dogmata à tẽpore apostolorũ in ecclesia catholica matre nostra introducta, instituta, & perpetuò seruata despiciunt. Euertũt templa Deo dicata: corrumpunt virgines Deo sacratas, polluũt se infinitis sceleribus: conãtur euertere ecclesiam, & vocant se ecclesiæ reformatores. Quid plura? Peruertunt sanctũ Christi euangelium: nihil est illis antiquius, quàm illud corrumpere, & de medio tollere: & nõ pudet eos se euangelicos appellare: cùm nihil minus quàm euangelium obseruent. Euertunt euangelium: & vocant se euangelicos. Ad id furoris diabolici venerunt, vt infinitos viros pietate, ac religione præcellentes interficerent, ea sola de causa quòd iuxta sanctum Iesu Christi euangelium, & verã sanctæ Romanæ ecclesiæ doctrinã in fide catholica admirabili constantia muniti permanerent. Quo iure ô Lutherani, ô Zuinglistæ, ô Caluinistæ, qua lege, qua ratione homines pios interficitis, eosque ad interitum crudelissimum vocatis? Quare obedientiam regibus, & pontificibus ex iure diuino debitam relinquitis? Quare omnia diuina & humana iura repudiatis? Quare venerandos sacerdotes in ecclesiis, inter ipsas Christi aras interficitis? O cœlum, ô terram! O impia hæreticorum facinora! Quid dicam? Quo me vertam? Te lachrimis, vocibus, & gemitibus oro Christe sancte, te ex intimo pectore precor, & obtestor, vt hæreticos tenebris coopertos splendore tuæ misericordiæ & sapientiæ illustres: vt repudiatis erroribus suis intelligant verum tuum euangelium, & seruent illud, & ad ecclesiam sanctam Romanam vniuersalem reuocentur: & ad te ipsum toto pectore conuertantur. Et ita desinent impium imitari Antiochum, qui perenne sacrificium impedire conabatur.

Propter peccata. Nimirum populi Israelitici. Perpende, peccata populi in causa esse, vt Deus permittat ecclesiam calamitatibus & persecutionibus affici, & iuge sacrificium intermitti.

Et prosternetur veritas in terra. Id est, & decidet in terram verus Dei cultus tempore Antiochi. Poteris per veritatem viros veritatis amatores intelligere. Vel Dei legem veritatis plenissimã. Vel veritatem in verbis, fidémque in promissis. Erat tunc veritas veluti demersa, fraudibus omnia tenebantur à plerisque: cuncta ferè erant tenebris circunfusa. Ac vt verbis vtar Esaiæ cap. 59. Corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi. Poteris per veritatem intelligere iustitiam: nam Theodotio habet: Et proiecta est in terram iustitia. Accipi autem veritatem pro iustitia indicat versiculus ille psalmi 24. Vniuersæ viæ domini misericordia & veritas. Et illud psalmi 39. Misericordia tua & veritas tua semper susceperunt me. Et illud etiam psalm. 90. Scuto circundabit te veritas eius. Hoc est, seruabit te vndique Deus iustitia sua fideli, si ad illum confugeris, eique totum te commiseris. Eius iustitia erit clypeus, quo vndique protegaris. Scutum mundi protegit ex vna tantùm parte, at scutum diuinæ iustitiæ circuit, & ex omni parte seruat & protegit. Accipitur quoque veritas pro iustitia cap. 20. Prou. Misericordia & veritas custodiunt regem.

Esai. 59. *Psal. 24.* *Psal. 39.* *Psal. 90.* *Prou. 20.*

Et faciet & prosperabitur. Hoc est, hæc omnia mala faciet Antiochus: & prosperè res illi succedent. Rebus vtetur secundis, & ad voluntatem fluentibus. Aspicis hoc loco, impios aliquandò propter aliorum peccata rerum prosperarum in hac vita potiri. Antiochus ingressus Dei templũ illud violauit, & abstulit ab eo candelabrum luminis, vt primo capite libri primi Machabæorum scriptum legimus, & incolumis euasit. Poteris in ea intelligendi ratione, quam theologi moralem vocant, ad motus animi moderandos, & in gyrum rationis ducendos hunc locum explanare. Per Antiochum impium tyrannum, qui ingressus in templum rapuit secum lumina, poteris amorem proprium intelligere, quo quis se amat intemperanter. Hic enim tyrãnus cùm ingreditur in cor nostrum, contaminat illud, aufert ab eo lucem, illúdque ornamentis spoliat. Et ita manet cor nostrum tenebris coopertum, & inquinatum. Quod templum sit illud, indicat diuus Paulus cap. 3. epistolæ prioris ad Corinthios, cùm ait: Nescitis, quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? Et cap. 6. superioris: Vos estis templum Dei viui. Amor proprius nos tetris tenebris obscurat: & cordi nostro caliginem offundit. Cùm enim ingreditur in nos, eripit nobis cãdelabrum luminis, hoc est cognitionem nostri, nósque crassis tenebris circunfusos relinquit. Euanuerunt, inquit apostolus 1. ad Rom. in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorũ. Et 4. ad Ephesios: Tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati à vita Dei per ignorantiam, quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum. Hæc cæcitas prouenit ex amore proprio, à quo multa dimanant maleficia. In epistola posteriore ad Timotheũ cap. 3. ait diuus Paulus: Erunt homines seipsos amãtes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, &c. Cùm dixit fore homines proprio amore incensos, statim multitudiné scelerũ nominauit ab eo exeũtiũ: quibus homines seipsos inordinatè amãtes cõtaminantur. Appellatur hic nimius ac proprius amor philautia, quæ est fundamentum omnium vitiorũ. Vt ex puncto quod centrum

1. Mac. 1. *1. Cor. 3.* *2. Cor. 6.* *Rom. 1.* *Ephes. 4.* *2. Tim. 3.* *Similitudo.*

trum vocant, exeunt lineæ ad extremitatem: sic ex philautia in sphæra vitæ nostræ dimanant lineæ flagitiorum ad exitij nostri circunferentiã. Quare danda opera est, ne Antiochũ nefarium tyrannum, hoc est, amorem proprium inordiatũ in templum animi nostri ingredi sinamus, ne luce, cognitione nostri, cæterisq; bonis spoliemur.

Et audiui vnum de sanctis loquentem. Audiui interno auditu vnum de sanctis angelis loquẽtem: & alterum angelum inferiorem, qui ab hoc angelo loquente quærebat, quanto tempore duratura esset tyrannis Antiochi in Iudæos. Ostendit hic locus angelos superiores interrogari ab inferioribus, eósque illustrare. Idem colligitur ex Zacharia dicente capite secundo. Ecce angelus qui loquebatur in me, egrediebatur: & angelus alius egrediebatur in occursum eius. Et dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum istum, dicens: Absque muro habitabitur Hierusalem. Id docet multis verbis diuus Dionysius Areopagita in libris de cœlesti hierarchia, quem non solùm theologi, sed magni etiam philosophi sequuntur. Asserunt enim inferiores intelligentias vultus suos in lumina superiorum intelligentiarum coniicere, ab illísque illuminari. Deus enim reducere ad se solet media per prima, & vltima per media. *Zach.2.*

Et dixit vnus sanctus alteri, nescio cui. Id est, & interrogauit alter angelus inferior angelum illum eximium, quem ego nescio: cuius nomen non est mihi perspectum. Interrogauit inquam, quo vsq; visio, id est lex diuinitus ostensa, & perenne sacrificium intermitterentur: & quandiu duraret peccatum desolationis & violationis, quæ facta est in templo: & quanto tempore sanctuarium, hoc est templũ ipsum, & fortitudo, hoc est Hierosolyma, vel exercitus Iudæorum cõculcarentur. Potest totum hoc ita etiam explanari. Quæsiuit inferior angelus à superiore, quo vsque esset intermittenda visio, hoc est vaticinatio: & duratura esset sacrificij cessatio: & quãdo delendũ esset peccatũ, propter quod tollitur sacrificiũ, & templũ, exercitúsq; Dei conculcantur. Oratio est imperfecta magnam habens vim ad affectum exprimendum: loquitur enim angelus more eorum, qui anguntur dolore, qui solent sermones imperfectos proferre. Ita Dauid cùm teneretur ardente desiderio adeundi ad templum Dei, à quo ob Saulis impietatem abesse cogebatur, eamque ob causam dolore premeretur, has voces emisit: Etenim passer inuenit sibi domum, & turtur nidum, vbi ponat pullos suos. Altaria tua domine virtutum, rex meus, & Deus meus. Ac si diceret: Inueniunt aues locum, vbi cubilia sibi nidósque construant ac figant, vt possint cum pullis suis conquiescere: at ego ad aras tuas, in quibus acquiesco, domine exercituum rex meus & Deus meus: Subaudi, adire non possum. Non perficit orationem ob dolorem & singultus: nam animi affectio verba solet interrumpere. Eodem modo dominus Iesus apud Lucam decimonono vidẽs ingratam Hierosolymam profusis lachrymis dixit: Quia si cognouisses & tu: & quidẽ in hac die tua, quæ ad pacẽ tibi: nũc autẽ in abscõdita sunt ab oculis tuis. Figura est aposiopesis, quam Latini reticentiam vocant: cùm inter nos ea sup- *Psal.89.* *Luc.19.*

primimus, quæ dicturi videbamur.

Et dixit ei vsque ad vesperam & manè. Responsio est angeli superioris ad alterum angelum. Quidã codices habent: Et dixit mihi: vt sermo superioris angeli ad Danielẽ referatur. Vesperã & manè vocat diẽ naturalẽ, qui nocte constat & die. Ita intelligitur illud Genesis cap. 1. Factúmq; est vespere & manè dies vnus. Hoc est, & ita transactus est dies primus. Per vesperã intelligitur nox, per manè verò dies. Aliquando tamen per vesperam intelligitur spatiũ illud, quod est inter solis occasum & noctẽ, quod appellatur crepusculũ: vt Exodi 12. Immolabit eum vniuersa multitudo filiorum Israel ad vesperam. Pro quo nonnulli vertunt ex Hebræo: admistiones, nimirum diei & noctis: idem enim vocabulũ vesperam significat & mistionem. At hoc Danielis loco per vesperam & manè dies naturalis designatur. Vel vsque ad vesperam & manè: hoc est secundùm noctium dierúmq; successionẽ. Potest hoc ita etiã verti: A vespere ad manè: id est à dolore ad lętitiã. *Gene.1.* *Exod.12.*

Dies duo millia trecenti. Bis mille trecenti dies efficiũt annos sex, menses tres, dies viginti. Hoc tẽpore dixit ei angelus duraturã Iudæorũ calamitatẽ sub Antiocho, & tẽpli violationẽ, ac iugis sacrificij intermissionẽ, & cõmemoratã vastitatẽ. Et ita euehit reipsa. Et quia quilibet horũ dierũ est naturalis, cõtinens diẽ artificialẽ & noctem, dixerat: Vsq; ad vesperã & manè: & adiecit statim: Dies duo millia trecenti. Lege Machabæorum libros, & historiã Iosephi, & inuenies centesimo quadragesimotertio anno à Seleuco, qui primus regnauit in Assyria post Alexandrum, ingressum fuisse Antiochum Hierosolymã, & vniuersa vastasse: reuersúmq; anno tertio statuisse in tẽplo statuã Iouis, quæ vsq; ad Iudã Machabæũ ibi permansit. Bis ingressus est Antiochus Hierosolymã: primo ingressu vastauit vrbẽ, & spoliauit templũ, secũdo verò posuit in templo statuã Iouis, quæ ibi tres annos permansit. Et ita spatiũ sex annorũ non refertur ad collocationẽ statuæ, sed ad vrbis vastitatẽ, templiq; spoliationẽ. Porrò in historia ecclesiastica scriptũ legimus, à primo ingressu Antiochi in sanctã ciuitatẽ, vsq; ad tẽpli mundationẽ per Iudã Machabæũ per successionem diei ac noctis interfluxisse annos sex, mẽses tres, dies viginti: Quod cum Daniele omnino cõcordat. Admirabilis profectò est hęc Danielis vaticinatio, quæ nõ solùm annos, sed menses, & dies apertissimè cõtinet & numerat. Tam dilucidè ac perspicuè hoc prædixit, vt auderet impius Porphyrius asserere cõmentitiã esse totã hanc vaticinationem. Non intellexit sacrilegus præuidisse diuinũ vatem hæc omnia animi oculis diuino lumine illustratis: potuisseq; dicere cũ Dauide: Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi. *1.Mac.1. & 4.* *Psal.50.*

Et mundabitur sanctuarium. Hoc est, & Iudas Machabeus templũ perpurgabit. Quemadmodũ facta fuerit perpurgatio hæc, est literis mãdatum libr. 1. Machabæorum cap. 4. *1.Mac.4.*

Factum est autem, cùm viderem ego Daniel visionẽ. Id est, dum autem ego Daniel hoc intuerer, & in visionem hanc animũ intenderẽ, nihil erat mihi magis in optatis, quàm eius intelligentiam & interpretationem distinctè ac planè cognoscere: nondum

nondũ enim perspicuè singula animo percipiebam. Ac cum huius rei intelligẽtiam quærerem, ecce stetit in conspectu meo quasi species viri: non vir, sed angelus quidã in figura & imagine viri. Fuit autem hic angelus iuxta virorũ sapientium sententiam Michael: qui interiori conspectui Danielis per imaginariam formã apparuit.

Et audiui vocem viri inter Vlai. Et auribus internis percepi vocem angeli, qui erat inter Vlai: id est, inter portã ita appellatã. Vel inter paludem & portam. Vel in medio fluminis Eulæi. Hæc omnia, vt ostendimus, possunt huic nomini accommodari. Hic autem angelus Michael dixit angelo Gabrieli: Gabriel fac intelligere istum, visionem. Hoc est, doce hunc Danielem visionẽ hanc. Quidam codices habent, istam visionem: sed correctiores habent, istum, vt referatur ad Danielẽ. Et ita est in Græco, & in Hebræo. Erat Michael princeps synagogæ Iudæorum: ideo ad eorum vtilitatem & consolationem dabat operam, vt diuinus vates à Gabriele instrueretur.

Et venit. Nimirum Gabriel ad visionem mihi explanandam: & accessit prope locum, vbi ego stabam: eoque accedente ego territus procidi in faciem meam. Existimo non timore alicuius mali in terram lapsum fuisse Danielem, sed ob reuerentiam erga illos spiritus beatos: & ob visionis & illuminationis excelsitatẽ, magnámq; animi attentionem. Cùm enim intendimur ad vnum, debilitamur ad alterum. Ex quo efficitur, vt ad contemplationem magnopere intenti semoueamur à corpore: corpus autem ab animo semotum atque relictum ruit, & prolabitur. Infrà enim ait idem Daniel cap. 10. Vidi visionem grandem hanc, & non remansit in me fortitudo: sed species mea immutata est in me, & emarcui: nec habui quicquam virium. Et Esaias cap. 21. Corrui, inquit, cum audirem: conturbatus sum, cùm viderem. Illud est aduertendum, non cecidisse Danielem retrorsum, sed in faciem suam. Ideo ait hîc: Corrui in faciem meã. Iusti enim à fronte cadere dicuntur, impij autem à tergo: nam, qui decidunt, ante faciem, vident locum ruinæ, possuntque se facilè erigere, & manibus adiuuare: nõ autẽ qui retrorsum ruũt. Abraham viso domino, vt dictum est capite Genesis 17. bis cecidit in faciem suam. Considerata imbecillitate propria, & diuini numinis præstantia cecidit pronus ante oculos suos diuino splendore perterritus. Moses cum Aarone, vt ipse cap. 14. Numerorum scriptum reliquit, in terram proni ceciderunt. Iosue etiam procedit in faciem suam, vt liber eius cap. 5. testatur. In libro 2. Paralipomenon cap. 20. est monimentis consignatum, regem Iosaphat ciuésque Hierosolymæ corruisse à fronte in terram coram Domino, eúmque coluisse. Ezechiel cap. 2. Vidi, inquit, & cecidi in faciem meam. At de impio illo & ingrato populo Iudaico qui Christum Deum nostrum ad cædem crudelissimam vocauit, sub nomine ascensoris equi ait ita Iacob capite Genesis 49. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius retro. Per Dan intelligitur Samson: & per illum Christus, ad cuius vocem ascensores equi, hoc est Iudæi in honore cõstituti retro ceciderunt. Poteris per ascensores equi in sensu historico, & germano Philisthæos illos intelligere, quos Samson deiecit, & prostrauit. Est enim perspicuũ fuisse Samsonẽ ex tribu Dan. Heli cui Deus per Samuelem exitium fuerat minatus, quod in nefarios filios suos non, vt æquum erat, animaduerteret, nec debita seueritate à flagitiis separaret, cecidit retro: & fractis ceruicibus extremum vitæ edidit spiritum. De impiis diuinã vaticinationem contemnentibus ait cap. 28. Esaias: Vt vadant: & cadant retrorsum: & conterantur, & illaqueentur, & capiantur. Et sacrilegi illi qui crudeles manus in Christum iniecerunt, illúmque innocentissimum agnum per summum scelus alligarunt, vt diuus ait Ioannes capite 18. Euangelij, abierunt retrorsum, & ceciderũt in terram. Audita blanda, ac suaui Christi voce feri homines, & immanitate barbari fuerunt percussi, perterriti, & à tergo prostrati. Aspicis igitur viros pios, qui se iustitia muniunt, si ruunt, à fronte ruere: impios autem à tergo.

Intellige fili hominis. Ne cælestium spiritum visione, tantarúmque rerum illustratione superbiret, & sanctitatis opinione inflatus se ferret in sublime, quin potiùs humanam fragilitatem in memoriam reuocaret, filius hominis vocatur. In diuinis enim literis idem est filius hominis ac verus homo, imbecillus, & laboribus expositus. Eam ob causam Christus Deus noster cùm excelsa ac diuina haberet nomina, se in euangelio filium hominis sæpenumero appellabat: vt nobis humilitatis exemplum præberet, & hac nomenclatione nos à vanorum titulorum cupiditate & ambitione separaret. Ideo dicebat apud Matthæum 8. Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos: filius autem hominis non habet, vbi caput suũ reclinet. Et cap. decimosexto: Quem dicunt homines esse filium hominis? Et vigesimo: Filius hominis tradetur principibus sacerdotum. Et apud Marcũ decimotertio. Tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus. Et apud Lucam nono. Filius hominis non venit perdere. Et multis aliis in locis se filium hominis appellauit, vt nos ad veram animi demissionem moueret. Vt auis ad ascendendum valde, priusquàm volet, se abiicit & demittit, vt maiore conatu feratur in sublime: sic debemus demittere nos ipsos, & inclinare, ac submissius gerere: vt maiore impetu ad excelsum cælum ascendamus. Nam vt Christus ait Dominus noster apud Lucam decimoquarto. Qui se humiliat, exaltabitur. Cùm ad cælum penetrare sine veris virtutibus nullo modo valeamus, veras autem virtutes habere sine humilitate non possimus, apertè concluditur, sine humilitate non esse nobis aditum ad sedes æternas reseruatum. Quemadmodum ramus arboris in trunco habet viriditatẽ, sectus autem & auulsus arescit: sic virtus in stipite, hoc est, in humilitate, quæ est arboris vitæ Christianæ truncus, permanet, & virescit: at ab humilitate disiuncta & diuisa vires amittit, & consumitur. Nunc verò quod sine animi dolore dici non potest, sunt multi, qui nõ solùm humilitatem non habent, sed etiã superbia gloriantur. Videbis enim multos, qui superbiam tanquam regium diadema illustrémque coronã in capite

Marginalia: *Infr.10.* *Esai.21.* *Gene.17.* *Num.14.* *Iosu.5.* *2.Par.20.* *Ezec.2.* *Gene.49.* *1.Reg.3.* *3.Reg.4.* *Esai.28.* *Ioan.18.* *Matt.8.* *Matt.16.* *Matt.20.* *Marc.13.* *Luc.9.* *Similitudo.* *Luc.14.* *Similitudo.*

Psal.72. capite imponunt. Illud Psal.72. Ideo tenuit eos superbia: potest verti ex Hebræo: Ideo coronauit eos superbia. Et ita trãstulit Xãtes Pagninus. Cũ Esai.28. Esaias in superbos Iudæos inueheretur cap.28. Væ, inquit, coronæ sũpbiæ. Pro quo Septuaginta habent: Væ coronæ iniuriæ. Sunt namq; superbi & insolentes homines propensi ad iniuriam in alios inferẽdam. Deus ornat vnumquemq; suo- Psal.8. rum gloria & honore, iuxta illud psalm.8. Gloria & honore coronasti eum: mundus verò suos arrogantia & superbia. Nolunt illud perspicere, Eccl.10. quod ait Ecclesiasticus: Quid superbis terra & Genes.3. cinis? Nec illa Dei verba tertij capitis Genesis: Puluis es, & in puluerem reuerteris. Verba illa Gene.2. secundi capitis Genesis: Formauit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ: possunt verti ex Hebræo: formauit igitur dominus Deus hominem puluerẽ de terra. Et ita habet paraphrasis Chaldaica. Vbi vides hominem esse puluerem terræ: eámq; ob causam debere superbiam, elationem, & fastidium vitare. Id volens angelus docere Danielem, eum filium hominis hoc loco vocauit. Qua de re ea poteris videre, quæ in nostris in Ezechielem commentariis disseruimus, verba illa secundi capitis explanãtes: Fili hominis sta super pedes tuos.

Quoniam in tempore finis complebitur visio. Hoc est, quia explebitur hoc visum, quãdo finiti fuerint duo illi mille & trecẽti dies, quorum paulò antè facta fuit mentio. Potest hoc ita explanari. Complebitur hæc visio non statim, sed tempore longo quidem, nihilominus tamen finiendo. Expleto definito tempore finem habebit hæc sub Antiocho calamitas, cui succedet felicitas. Vnde quidam codices ad marginem habent: Ad tempus finis erit visionis. Potest etiã ita verti: Quoniam in temporis fine complebitur visio. Id est, durabit Antiochi tyrannis in Iudæos sex annis, & tribus mensibus, & viginti diebus: & in fine huius temporis cessabit calamitas, & succedet prosperitas. Quidam hoc referunt ad extremum iudicium in fine mundi: & per hunc tyrannum intelligunt Antichristum etiam in sensu literali. Non est inconueniens vnum eundémq; locum Iere.31. duos habere sensus literales. Illa Ieremiæ vaticinatio: Vox in excelso audita est: ploratus: & vlulatus: Rachel plorans filios suos; intelligitur de lachrymis & lamentis matronarũ. Iuda & Beniamin, cùm viderent filios suos duci in Chal- Matt.2. dæam: nihilominus tamen eam diuus Matthæus iuxta alterius intelligentiæ veritatem, ad interfectionem transtulit innocentium: & per Rachelem quæ sepulta est in agro Bethlehem, mulieres intelligit Bethlehemiticas interitum filiorum suorum infantium deplorantes. Et vterque sensus est verissimus & literalis. Id quod de Esai.53. Christo vaticinatus est Esaias cap.53. Verè lan- Mat.8. guores nostros ipse tulit: diuus Matthæus cap.8. ad corporum ægrotationes eorũ transfert; quos Christus sanabat; à quibus morbos depellebat: 1.Pet.2. Diuus autem Petrus cap.2. epistolæ suæ primæ, de peccatis nostris interpretatur. Et vterq; sensum literalẽ verè & mirabiliter expressit. Multa preterea huiusmodi in diuinis literis multos habent sensus, non solùm mysticos, sed etiam historicos, & literales.

Cúmque loqueretur ad me, collapsus sum pronus in terram. Et tetigit me, & statuit me in gradu meo: dixítque mihi: ego ostendam tibi, quæ futura sunt in nouissimo maledictionis: quoniam habet tempus finem suum. Aries quem vidisti F habere cornua, rex Medorum est atque Persarum Porro hircus caprarũ rex Græcorum est. Et cornu grande quod erat inter oculos eius, ipse est rex primus. Quòd autem fracto illo surrexerũt quatuor pro eo, quatuor reges de gẽte eius cõsurgent, sed non in fortitudine eius. Et post regnũ eorum cùm creuerint iniquitates, consurget rex impudens facie, & intelligens propositiones: & roborabitur fortitudo eius, sed nõ in viribus suis. Et suprà quàm G credi potest, vniuersa vastabit, & prosperabitur, & faciet. Et interficiet robustos, & populum sanctorum secundùm voluntatem suam: & dirigetur dolus in manu eius: & cor suum magnificabit & in copia rerum omnium occidet plurimos: & contra principem principũ consurget, & sine manu conteretur. Et visio vespere & mane quæ dicta est, vera est. Tu ergo visionẽ signa, quia post multos dies erit. Et ego Daniel langui & ægrotaui per dies. Cúmque surrexissem, faciebã opera regis: & stupebam ad visionẽ: & non erat, qui interpretaretur.

Cúmque loqueretur ad me. Id est, cum autẽ Gabriel mecum loqueretur, vt mihi visum explanaret, ego stupore veluti somno oppressus procidi in terram tanta visione perterritus. Huius ruinæ causa suprà explicata est. Eodem modo Ioannes cap.1. Apocalypsis: cùm vidissem, inquit, eũ, Apoc.1. cecidi ad pedes eius tanquam mortuus.

Et tetigit me. Nimirum angelus: Et statuit me in gradu meo: hoc est, posuit me in statione mea, quia in terra prostratus iacebam: erexítque me; & steti erectus in loco, ex quo cecideram. Voluit ei angelus stuporẽ leuare, & solatium præbere. Ita Ioannes primo Apocalypsis: Posuit dexteram Apoc.1. suam super me, dicens: Noli timere. Et Ezechiel Ezech.2. 2. Cecidi in faciem meam: & audiui vocem loquentis. Et dixit ad me: Fili hominis sta supra pedes tuos, & loquar tecum. Et ingressus est in me spiritus, postquam locutus est mihi: & statuit me supra pedes meos. Et Dauid psal. trigesimo-octauo. Eduxit me de lacu miseriæ, & de luto fecis, & statuit supra petram pedes meos: & direxit gressus meos. Et immisit in os meum canticum Psal.38. nouum, carmen Deo nostro. Ac si dicat: adiuuit me Deus, & erexit me de voragine, in qua iacebam, & collocauit me in loco trãquillo ac tuto: nouámque mihi suppeditauit materiam misericordiæ suæ celebrandæ. Vult in his locis diuina scriptura docere, opus esse ad susceptionem illustrationis diuinæ eleuatione mentis in Deum.

Oportet

Oporter in splendore admirabilem mysteriorum cælestium mētis aciem intendere,& animum in cælum tollere: vt possis excelsa ac splendida mysteria conspicere,& cœlestib. epulis pasci: vt ales animum ad æternitatem, res humanas, caducas, & in casu positas contemnas: ad diuinas autem, æternas & immortales aspires. Poterit quippe impius vaticinari, si Deus voluerit, & gratia gratum faciente destitutus ventura prædicere: sed ad altam tutamq; diuini numinis contemplationem, sublimemque raptum, quo animus diuino amore incēsus Deo ipso oblectatur, opus est gratiam habere, animum erigere, virtutumq; ornamentis excolere. Quando autē donum prophetiæ aliquibus datur propter eorum & aliorū vtilitatem,& propriam mentis illustrationem, illis solet dari, qui sunt gratia & charitate muniti. Sapientia enim Dei, vt est capiti 7. libri Sapientiæ mandatum, in animas sanctas se trāsfert, & amicos Dei ac prophetas constituit. *Sapien.7.*

Quæ futura sunt in nouissimò maledictionis. Id est, ego tibi ostendam, quæ ventura sunt in vltimo tempore tyrānidis Antiochi. Impium Antiochū appellat maledictionem in abstracto: ac si dicat: non solùm est maledictus, sed ipsa maledictio. Poteris per maledictionem cultum idoli intelligere: & ita tempus maledictionis est tēpus illud, quo idolum durauit in tēplo Hierosolymæ:& in tota ciuitate à gentibus violata & possessa cultus viguit idolorum. Vel accipitur hîc maledictio pro ira Dei: Theodotio enim habet: In extremis iræ. Idem vocabulum Hebręūm vtrunque significat, iram & maledictionem.

Quoniam habet tempus finem suum. Hoc est, nam præfiniti temporis finis erit: & in tempore quod finietur, hæc euenient. Post tenebras erit lux. Est enim aliquando Antiochus è vita migraturus. Nam vt ait Ecclesiasticus capite quartodecimo: Generatio carnis & sanguinis alia finitur, & alia nascitur. *Eccle.14.*

Aries quem vidisti. Hoc est Darius. Hæc suprà explanauimus. Sequitur: Ipse est rex primus. Hoc est, primarius & pręcipuus. Significat Alexandrū magnum: quo mortuo in Chaldæa surrexerunt quatuor duces eius, qui post illum regnarunt. Primo capite libri primi Machabæorum scriptū legimus, ipsum Alexandrum viuentem pueris suis regnum suum diuisisse. At illi se in fortitudine cum illo non adęquarunt. Ideo dicitur hoc loco: Sed non in fortitudine eius. *1.Mac.1.*

Consurget rex impudēs facie. Hoc est Antiochus Epiphanes. Pro impudente facie, potest verti: fortis facie, vel seuerus, aut immanis. Pro,& intelligens propositiones, potest verti: & intelligens ænigmata. Prouerbium erat, quo significabātur, qui ob ingenij acumen alios decipiebant:& calliditate, malitia, ac artificio fallendi pręditi erant. Sensus est: Consurget rex ita fortis facie, vt non erubescat, sed sit callidus,& astutus.

Sed non in viribus suis. Non ex ipso erit tanta fortitudo, sed ex diuina permissione. Voluit Deus per illum punire Iudęorum populum iusto iudicio suo: quemadmodum olim fecerat per Assyriorum regē: de quo ait apud Esaiā 10. Assur virga furoris mei, & baculus ipse est: in manu eius indignatio mea. Quidam hoc de viribus Antiochi referunt ad Alexandri comparationē, dicentes eas tenues esse, si cum Alexādri viribus comparentur. *Esai.10.*

Et prosperabitur,& faciet. Hoc est, prosperabitur in omnibus, quæ fecerit. Prospero mundi flatu vtetur: omnia illi erunt secūda:& faciet, quæ volet arbitrio suo. Ita euenit Antiocho: sed tandem miserè à vita migrauit,& pręceps ad pœnas æternas ruit. Idémque euenturum est Antichristo, cuius figuram gessit Antiochus. Et quia improborum felicitas, & secundus vitæ cursus videtur vim diuinæ iustitiæ redarguere, hortatur diuinus psaltes viros pios, ne eam ob causam grauiter commoueantur: quoniam res impiorum secundæ breues sunt & fugaces,& æterna illis pariunt supplicia. Ideo ait psal. 36. Noli æmulari in malignantibus, nec zelaueris facientes iniquitatem. Quoniam tanquam fœnum velociter arescent:& quemadmodum olera herbarum citò decident. Et paulò pòst: Noli æmulari in eo, qui prosperatur in via sua, in homine faciente iniustitias. Et reddit rationem: quia flagitiosi peribunt: hæreditas autem iustorum in æternum erit. *Psal.36.*

Et dirigetur dolus in manu eius. Hoc est,& fient fraudes & fallaciæ operatione eius. Ipsius opera plena erunt dolis & machinis. Accipitur manus pro operatione, vt Iosue 21. Dominus præcepit per manum Mosi. Et 22. Iuxta imperium domini in manu Mosi. Et psalmo 17. Secundum puritatem manuum mearum retribuit mihi. Esaiæ primo: Manus vestræ sanguine plenæ sunt. Actorum quinto: Per manus apostolorum fiebant signa & prodigia magna in plebe. Sed quoniam Antiochus fauebat machinis & dolis, potest hoc ita explanari. Et fient doli auxilio eius. Capitur enim manus pro auxilio & fauore, vt psalmo 36. Dominus supponit manum suam. Ac si dicat: Etsi iustus decidat, non collidetur: nā eum Deus auxilio suo iuuat, eiq; se inclinanti fert opem. Si inciderit in calamitatem, nō illi succūbet: quia Deus illum manu, hoc est fauore & præsidio suo sustentat. Et Ecclesiastici 13. Humiliare Deo,& expecta manus eius. Ac si dicat: Si te coram Deo demisse prostraueris, & humilitatem colueris, vnū si habeto, non tibi defuturum esse auxilium eius. Vel, dirigetur dolus in manu eius: hoc est in exercitu eius. Vt sit sensus: Non solùm ipse erit fallax & vafer, sed exercitus eius dolis vtetur. Accipi autem manum pro exercitu indicant verba illa capitis vigesimi Numerorū. Egressus est obuius cum infinita multitudine,& manu forti. Et verba illa primi Machabæorum capite vndecimo: Occurrit ei in manu valida. Et Actorum duodecimo: Misit rex Herodes manus, vt affligeret quosdam de ecclesia. Pro exercitu accipitur etiā à Cicerone in oratione pro Cecina aiente: Qui manum fecerit, copias parauerit. Sumitur quoq; manus pro promissione iureiurando confirmata: vt decimoquarto Genesis, vbi iurans Abraham: Leuo, inquit, manum meam ad dominum excelsum, quòd à filo tegminis vsque ad corrigiam caligæ non accipiam ex omnibus, quæ tua sunt. Ita Dauid psalm. 62. In nomine tuo leuabo manus meas. Qui autem periurio contaminantur, dexteram dicuntur habere mēdacem. De illis ait psalmographus. Quorum os locutum est vanitatem,

Iosu.21. *Iosu.22.* *Psal.17.* *Esai.1.* *Actor.5.* *Psal.36.* *Eccle.13.* *Num.20.* *1.Mac.11.* *Act.12.* *Gene.14.* *Psal.62.*

dextera eorũ dextera iniquitatis. Quæ verba possunt ita transferri ex Hebræo: Quorum os locutum est mendacium: dextera eorum dextera est mendax. Pro iniquitate enim est in Hebraico nomen Xacer, quod iniquitatem significat & mendacium, & mendax. Est igitur illorum verborum sensus. Eripe me domine ab hominibus perfidis, qui ex fallacijs & fraudibus constare videntur: quorum os loquitur mendacium, quorum iusiurandum mendax est, quorum animi sunt periurio contaminati. Eam ob causam potest hic Danielis locus ita explanari. Et dirigetur dolus in manu eius: hoc est, erit mendacium in eius iureiurando: nullam seruabit fidem in promissis, nullam iuratus veritatem in verbis. Extendere manus est orare, & preces ad Deũ fundere, vt apud
Esai.1. Esaiam capite primo: Cùm extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis: ait domi-
Exod.17. nus. Exodi decimoseptimo: Cùm leuaret Moses manus, vincebat Israel. Nam vt ait libro Officiorum tertio Ambrosius, Moses cùm taceret, clamabat, cùm otiosus staret, præliabatur: & de hostibus quos non contigerat, triumphabat. Et vt verbis vtar Chrysostomi sermone de Mose: fit Mose orante occulta pugna, sed manifesta victoria, vnus orat, vt multi seruentur. Ponere manus super os est tacere, vt capite Michææ septimo: Ponunt manus super os. Præterea manus significat potentiam, pactum, consilium, flagellum, & alia, quæ possunt huic loco accommodari. Sed ex omnibus his interpretationibus illa mihi magis placet, in qua manus accipitur pro operatione.
Esai.53. Vt enim in loco illo de Christo intellecto Esaiæ capite quinquagesimotertio: Voluntas domini in manu eius dirigetur: per manum intelligitur operatio: ita hoc Danielis de Antichristo: Et dirigetur dolus in manu eius. In operibus Christi fiebat Dei voluntas: in operibus autem Antichristi, dolus & mendacium. Antiochus enim, vt diximus, Antichristum adumbrabat. Potest verti locus hic: Et prosperabitur dolus in manu eius, Vide occulta sed iusta Dei iudicia, qui permittit aliquãdo, vt doli & fraudes impiorum illis prosperè succedant. At pœna illis æterna reseruatur.

Contra principem principum. Id est, cõtra Deum
Apoc.19. quem Ioannes capite decimonono Apocalypsis regem regum vocat, & dominum dominãtium. In templo enim eius idolum posuit Antiochus: & aduersus ipsum Deum protulit execrationes & maledicta. Vel ideo dicitur contra Deum consurgere, quia contra sanctos eius surrexit. Saulo enim Christianos affligenti dixit Christus, vt
Act.9. Actorum nono asserit diuus Lucas. Saule Saule cur me persequeris? Persecutiones seruis suis à Saulo illatas Christus sibi ipsi inferri testatur. Et
Apoc.13. Ioannes capite tertiodecimo Apocalypsis ait: Quorum nomina non sunt scripta in libro agni,
Gene.4. qui occisus est ab origine mundi. Tunc enim incœpit occidi non in se, sed in electis suis, quando pius iustúsque Abel pastor ouium occisus est per inuidiam: qui pastorem illum cœlestem adum-
Ioan.10. brauit, qui de se ait apud Ioannem: Ego sum pa-
Gene.12. stor bonus. Fuit persecutus in Abraham, vendi-
Gene.39. tus in Ioseph, exul in Mose, qui vt ait apostolus,
Exod.2. prætulit improperium Christi omni thesauro
Heb.11. Aegyptiorum. Scio tamen posse verba illa ita ordinari: Quorum nomina non sunt scripta ab origine mundi in libro vitæ agni, qui occisus est. Potest etiam locus ille de occisione Christi in beata diuinæ mentis præscientia intelligi. Nam cùm Deus crearet Adam, præuidit eius peccatum, & præordinauit Christi mortem pro totius mundi salute. Id intelligebant apostoli, cùm dicebant Actorum 4. Domine conuenerunt verè in ciuita- *Act.4.*
te ista aduersus sanctum puerum tuum Iesum, quem vnxisti, Herodes & Pontius Pilatus cũ gentibus & populus Israel facere, quæ manus tua, & consilium tuum decreuerunt fieri. Fuit etiã Christus occisus ab orbe condito in victimis, oblationibus, hostijs, sacrificijs, quæ Christum venturũ, mortemque subiturum adumbrabant: eúmque futurum esse verum illud sacrificiũ ostendebant, quod se in crucis ara pro nobis deuouit atq; constituit, vt mundi crimina deleret: & animos nostros expiaret.

Sine manu conteretur. Id est, percutietur sine humana opera: excedet à vita morte non vi allata. Fuit enim Antiochus percussus plaga insanabili, & intolerabili fœtore: Scaturiebant de corpore eius vermes: ac viuentes in dolore carnes eius effluebant. Eum qui paulò antè sydera cœli contingere arbitrabatur, nemo poterat propter fœtoris intolerantiã portare. Et ita peregrè in montibus, doloribus incredibilibus oppressus, miserabili obitu ex vita migrauit. Lege caput nonum libri secundi Machabæorum, vbi hæc inuenies
scripta. Quid ei attulit vtilitatis falsa mundi feli- *2.Mac.9.*
citas, siquidem tam infelici fine clausit suum diẽ?
Psal.1. vbi diuus psaltes virum iustum cum arbo- *Psal.1.*
re florente & fructuosa comparauit, contulit impios cum puluere à vento dissipato, dicens: Non sic impij, non sic: sed tanquã puluis, quẽ proijcit ventus à facie terræ. Vt enim puluis fragilis est,
& facilè euanescit: ita impius tametsi rebus vta- *Similia.*
tur secundis, & ad voluntatem fluentibus, imbecillus tamẽ est, & facilè consumitur. Et quemadmodum aer agitatus puluerem hâc atque illac proijcit & dissipat: sic effrenata cupiditas nefarios homines exagitat: & quocunque æstus flagitiorum impulerit, eo miseri præcipites ruunt. Qui modò ad mundi gloriam florescebãt, statim euertuntur: & quæ fuerant diu multóque labore quæsita, vna hora delẽtur. Qui eam nominis celebritatem existimabant comparasse, quam ipsa perpetuitas intueretur, æternam memoriam dedecoris posteritati relinquunt. Ac nonnulli non solùm amittunt vitam, verũ etiam nomen: obruitur cum illis eorum memoria, & obliuione hominum penitus extinguitur. Vidi impium su-
perexaltatum, inquit psalmographus, & eleuatũ *Psal.36.*
sicut cedros Libani: transiui, & ecce nõ erat, quęsiui eum, & non est inuentus locus eius. Et alibi. Increpasti gentes, & perijt impius: nomẽ eorum
delesti in ęternum, & in seculum seculi. Si volue- *Psal.9.*
rimus ad veritatem reuocare rationem, intuebimur viros pios ac iustos quamuis calamitatibus pressos, consequi tamen prosperos exitus, impios autem & sceleribus contaminatos, ex illustri & florente rerum statu in maximas ærumnas, & il-
las quidem perpetuas præcipitari. Vt nox non *Similia.*
extinguit stellas cœli: sic calamitas mentes iustorum in cœlo inhærentes nõ obscurat. Sed vt solis

splendor

splēdor syderum fulgorem aufert: ita rerum prosperarum claritas solet mentium nitorem opprimere & delere. Viri pietate & iustitia præstantes religionem alunt, in Dei bonitate & pulchritudine contemplanda: ac in calamitates acerbissimas adducti dum vndique premuntur, non opprimuntur: cadentes fortiores surgunt: in luctu & lachrymis gaudio & voluptate triumphant: in media morte versati viuunt, atque florescunt. Ex rebus illis quibus alij frigent, ipsi incenduntur: & ex illis admirabilis quædam erga diuinum numen in animis ipsorum exardescit amoris magnitudo. Et tandem in domicilio mentium beatarum gloriam sempiternam consequuntur. Cōtrà verò homines flagitiosi qui pascuntur maleficiis, in medio rerum prosperarum sunt ærumnosi: & inter voluptates à furiis exagitantur. Omnes eorum contentiones inanes & fallaces eos decipiunt: in medio spatio sæpe franguntur & corruunt: & antè in ipso cursu obruūtur, quàm portum conspicere potuerunt. Id intuens animo Ecclesiasticus cap. 40. Substantiæ, inquit, iustorum
Eccl. 40.
sicut fluuius siccabuntur: & sicut tonitruum magnum in pluuia personabūt. Comparat eos cum tonitruo magno, quod terret mūdum, sed statim consumitur. nā illi ex alto dignitatis gradu præ-
Similitudo. cipitati, ad exitium ruunt sempiternū. Quemadmodū mare instabile semper est, quòd motu instabilis lunæ moueatur: ita gloria eius qui est in fallaci mundi felicitate constitutus, inconstans semper est, quòd inconstantis mundi vicissitudine agitetur, & varietate. Luna nullam habet firmitudinem, mare nullam certitudinem, mūdus nullam constantiam, impius felix nullam in feli-
Psal. 36. citate perpetuitatem. Vnde psalmographus: Inimici domini, inquit, mox vt honorificati fuerint, & exaltati, deficientes quemadmodū fumus de-
Psal. 48. ficient. Verba illa eiusdem diuini psaltis: Homo cùm in honore esset, non intellexit: verti possunt ex Hebræo: Homo cùm in gloria esset, non permansit. Quibus verbis rerum secundarū affluentiæ instabilitas significatur. Ac etiam si toto vitę cursu mundi gloria permaneat cum homine impio, in morte certè eum derelinquet. Nam vt verbis vtar diuini citharœdi: Cùm interierit, non sumet omnia: nec descendet cū eo gloria eius. Quare illos ego duco felices & sapientes, licet ærumnis angantur, qui pietatem, cæterásq; colunt virtutes: quos honestas ipsa trahit ad verum decus: qui contēptis rebus humanis cœlestia bona consectantur. Illos verò ærumnosos censeo, etiamsi affluant diuitijs, & in ore hominum versentur cū gloria, qui animum turpi dedecore contaminãt: & virtutum ornamentis nudati in obscœnis voluptatibus, cæterísq; sceleribus versantur. Huiusmodi fuit Antiochus, quem dominus sine manu humana contriuit. Theodotio refert hoc ad aliorūm interitum, quos Antiochus occidebat ita enim transfert. Quasi oua manu ipsos conteret. At Latina nostra lectio vulgata multò rectior est, & literæ Hebraicæ conuenientior.

Et visio vespere & manè. Hoc est, cæterum vera est visio hæc, in qua facta fuit mentio de vespere & manè, & de numero illo dierum, qui fuit ab angelo definitus: habebit enim in tempore illo effectum suum.

Tu ergo visionem signa: Quare tu claude visum hoc, illúdq; tege sigillo, quia nō implebitur modò: sed post multum tempus. Quidam ita explicant: Tu ergo scribe visionē hanc. Sed verbum Hebræum significat claudere, & abscondere.

Ego Daniel langui. Id est, fracto animo fui: & flaccescens incidi in ægrotationem, qua dies aliquot laboraui. Potest verti: Ego Daniel destitutus sum viribus. Significat visionis magnitudinem, & acerbum mœrorem, quo ob calamitates quibus Iudæi erant afficiendi, angebatur. Noue- *Rom. 12.*
rat id, quod posteà dixit apostolus ad Romanos duodecimo: flendum esse cum flentibus, & gaudendum cum gaudētibus. Fortasse voluit Deus, vt Daniel ęgrotaret, essétque afflictionibus confectus, ne altitudine visionum, quas solus intelligebat, extolleretur. Paulus quippe dicebat capi- *1. Cor. 12.*
te duodecimo epistolæ secundæ ad Corinthios: Ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, qui me colaphizet. Per hunc autem stimulum carnis & angelum Satanæ intelligit Photius omnes apostoli afflictiones.

Cumque surrexissem, faciebam opera regis. Id est, cum conualescerē, & è morbo euaderem, in negotia regni incumbebam: regia negotia tractabā: *Sup. 2. & 6.*
Fuit quippe Daniel a rege electus ad regni negotia gerenda: vt suprà visum est capite secundo & sexto. Sed oritur dubitatio, de quo rege hoc intelligatur, de Balsasare rege Babyloniorum, an de Dario rege Medorum & persarum. De rege Babylonię videtur intelligi non posse: nam regio Elam, & ciuitas Susa vbi Daniel hæc vidit, sunt in Perside, vt paulò antè ostendimus: & erant regis Persarum, qui ad illas oras secum duxit Danielem, interfecto Balsasare: vt suprà visum est. Quare rex hic, cuius negotia Daniel gessit, videdetur fuisse Darius, non autem Balsasar, qui iam excesserat è vita. Sed huic explanationi obstat id quod ipse Daniel ait in principio huius capitis, nimirum aspexisse visionem hanc anno tertio regni Balsaris, priusquam Darius cepisset Babylonem. Quare existimo regem hunc fuisse Balsasarem, vt ipse Daniel in exordio visionis asserere videtur. Nec officit, & obsistit dicere Danielē fuisse tunc Susæ in regione Elemaide: quia etsi corpore erat in Babylonia, spiritu tamē erat in Perside, vbi ei videbatur esse, cùm ei apparuit hæc visio. Vel fortasse regnante Balsasare profectus est Daniel in Persidem ad negotium aliquod conficiendum, & munus obeundum: & cùm ibi esset in celebri ciuitate nomine Susa, ea vidit quę huic capiti mandauit Et postea conualescens Babylonem reuersus, regis Balsasaris negotia ministrabat: publicísque muneribus præpositus in o- *Matth. 22.*
pera reipublicæ incumbebat. Reddebat enim, *Luc. 21.*
quæ sunt Cæsaris Cęsari, quæ sunt Dei Deo. Hãc existimo esse germanam huius loci intelligentiã.

Et non erat qui interpretaretur. Id est, qui mihi singula exponeret: nam angelus nomina regum non mihi explanauerat. Vel non erat, qui visionē hanc publicè explicaret. Vel ego solus eam intelligebam, & interpretabar: nec erat alius, qui hoc facere posset.

OBSERVATIONES ex Hebræo in CAPUT VIII.

Quod est in Aelam regione. Pro regione est in Hebræo מדינה Medhinah: quod nomen significat prouinciam, vt Threnor. 1. Princeps prouinciarum facta est sub tributo. Significat etiam iudiciũ: vt cap. 5. Iudicum: Sedetis supra in iudicio. Potest verti: Sedetis supra locum quendã ita nominatũ: Aiunt enim Hebræi esse nomen cuiusdam viæ celebris. At ca. 15. Iosue est nomen propriũ cuiusdam vrbis. Hoc vocabulo vtitur Esaias capit. 10. pro quo interpres noster Latinus vertit iudicium, cùm ait: vt opprimerent in iudicio pauperes. Verti poterat: Vt opprimerent prouinciæ pauperes. Idem enim nomen & prouinciam significat, & iudicium. Hoc autem Danielis loco sine dubio pro prouincia accipitur, siue pro regione. Et quamuis in nonnullis codicibus sit: Quod est in Aelam ciuitate: puriores tamen habent: In Aelã regione. Nihilominus tamen Symmachus habet: In Aelam vrbe. Et tunc est ordo: Cùm essem in quodam castro regionis Susianæ, quod est prope ciuitatẽ Aelam: Sed Septuaginta nobiscum habẽt: In regione: & multò rectius. Et pro Aelam habent Aelemaidem, quod idem est.

Thre. 1.
Iudic. 5.
Iosue 15.
Esai. 10.

Et omnes bestiæ non poterant resistere ei. Theodotio habet: Et omnes bestiæ nõ stabant in conspectu eius. Quod in sensu idem est. Eodẽ ferè modo habet Pagninus, nimirum: Et omnes bestiæ non stabant coram ipso. Pro bestijs est in Hebræo hoc nomen חיה Chaiah, quod significat bestiam, ferã animal: vt cap. 37. Genesis: Fera pessima comedit eum. Id dixit Iacob videns vestem Ioseph filij sui sanguine cõspersam. Et rectè quidem. nam inuidia illum vendidit, & afflixit: ac nulla est fera immanior illa. Est etiam Chaiah verbum significãs viuere: vt Prouerbiorum 4. Custodi præcepta mea, & viues. Verba sunt ecclesiæ illam seruatoris nostri sententiam continentia apud Matthæũ 19. Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Zacharias 10. inducit Christum mittentem discipulos suos per diuersas ac distãtes orbis terrarum oras, euangelium nuntiaturos: ac dicẽtem: Seminabo eos in populis: & de longè recordabuntur mei: & viuent cum filijs suis. Loquitur de vita gratiæ, quam habituri erant, & re ipsa habuerunt apostoli cum his, quos per euangelium gignebant, & filios vocabant. Ita diuus Paulus in priore ad Corinthios: In Christo Iesu, inquit, per euangelium ego vos genui. Et quia verbum hoc significat viuere, ideo nomẽ quo hoc loco vtitur Daniel, præter numeratas significationes significat vitam, & animam, & exercitum militum viuentium. Illud psalm. 67. Increpa feras arundinis: potest verti. Increpa vitas arundini similes. Ac si dicat Dauid Increpa homines inconstantes in vita, qui instar arundinis hâc atque illac vento agitantur, & facilè mouentur. Vel increpa exercitus arundinis, hoc est fustes seu hastas portantes. Vt sit sensus: Disperde domine exercitus inimicorum nostrorum lanceis armatos. Vtitur etiam idem diuinus psaltes hoc nomine psalm. 73. pro quo interpres noster habet bestias: cum ait: Ne tradas bestijs animam confitentẽ tibi. Quæ verba possunt verti ex Hebræo: Ne tradas exercitibus, nimirum hostium nostrorum, animam confitentem tibi: vel animam turturis tuæ. Vbi per animam intelligitur vita. Sensus est: Ne tradas Domine in bello hoc vitas congregationis Israelis exercitibus hostium nostrorum. Cœtum gentis Israeliticæ vocat turturem ob innocentiam & imbecillitatem. Pro animali accipitur hoc nomen psal. 103. Animalia pusilla cum magnis. Quare illud Ezechielis primi, Spiritus vitæ erat in rotis: potest verti: Spiritus animalis erat in rotis. Vtitur etiam idem Ezechiel hoc eodem vocabulo, cùm ait eodem capite: Similitudo quatuor animaliũ. Quæ quatuor animalia iuxta Origenis sententiam, quam sequitur Gregorius Nazianzenus, sunt quatuor animæ rationis participis vires siue affectiones. homo enim est vis rationis, leo vis irascibilis, vitulus vis concupiscibilis, aquila conscientia reliquis imposita: quæ à diuo Paulo multis in locis spiritus appellatur. Aretas Cæsariẽsis Episcopus per hæc quatuor animalia quatuor illas excellentes virtutes ait significari, quæ Dei potẽtiam designant circa mundum ex quatuor elementis cõflatũ. Theodoretus quatuor spiritus quos Deus quatuor elementis præfecit, ex quibus constat vniuersitas. Polychronius quatuor spiritus quatuor mundi partibus Oriẽti, Occidenti, Meridiei, ac Septentrioni præpositos. Catina Syrus per leonem intelligit tribum Iuda, per vitulum tribum Leui, per hominem totum populũ Israeliticum, per aquilam diuinam vltionem, quæ ab eo meritas pœnas expetiuit. Lyranus per quatuor animalia quatuor ecclesias Patriarchales asserit designari, Hierosolymitanam, Antiochenã, Alexandrinam, Constantinopolitanam. Rabbi Dauid quatuor imperia, Babylonicum, Persicũ, Græcum, Romanum. Rabbi Salomon quatuor mentes beatas his quatuor imperijs præpositas. Iustinus martyr omnia illa quatuor animalia ad Nabuchodonosorem existimat esse referẽda: fuit enim bos, quia cum bestijs versans fœnum comedebat vt bos, vt ait Daniel capit. 4. Fuit leo, quia vt idem ait eodem loco iuxta Græcam editionẽ, capilli eius instar capillorũ leonis creuerunt. fuit aquila, quia vngues eius vnguibus aquilæ similes fuerunt. Fuit homo, quia ad se rediens fuit humanitate præditus, eoq; munere multis in rebus functus, cuius colendi causa eum Deus ad pristinam hominis figurã reuocauit. Voluit Deus hæc quatuor animalia varietatẽ Nabuchodonosoris significantia ostendere diuino vati Ezechieli, vt eum doceret populi Israelitici mutationes, qui ex libertatẽ ductus in Babylonicam seruitutem, in eandem erat libertatem restituendus. Id quod rotæ etiam significabant: per rotas enim rerum vicissitudines ac varietates designãtur. Hæ sũt doctorum virorum sentẽtiæ, cum quibus ego nullo modo sum comparandus. Quid autẽ ego existimẽ per animalia hæc designari, poteris in nostris in eundem Ezechielem commentarijs intueri.

Gene. 4.
Matth. 19.
Zach. 10.
1. Cor. 4.
Psal. 67.
Psal. 73.
Psal. 103.
Ezec. 1.
Ezec. 1.
Rom. 8.
Galat. 5.

Porrò hircus habebat cornu insigne. Pro insigni est in Hebræo: חזות Chazuth: à verbo Chazah, quod significat complicare, pacisci, & videre. Vnde Chozeh, idem est quod complicatio & pactũ: vt Esaiæ cap. 28. Cum inferno fecimus pactum. Verba sunt impiorum: qui pœnarum æternarum obliti,

Esai. 28.

obliti, sceleribúsq; nefarijs contaminati dicebāt: Non metuimus inferos, quia cum illis pactū pepigimus, ne nos reciperēt. Potest accipi infernus pro sepulchro: vt sit sensus: Ita viuimus, ac si non esset mors: quoniam pactionem ac fœdus sanciuimus cum sepulchro, ne nos vnquam coerceat. Insana profectò vox, & intoleranda temeritas. Cùm igitur verbū hoc Chazah significet implicare, & videre, potest verti locus hic Danielis: Porrò hircus habebat cornu implicatum, seu ramosum, instar scilicet cornu ceruini. Vel visibile: vt vertit Pagninus: hoc est magnū: Pro quo Latinus noster interpres rectè vertit insigne.

Efferatus est in eum. Theodotio nobiscū habet ἐξηγριώθη πρός ἀυτόν. Pro efferatus est, in Hebræo est verbum מרר Marar, quod significat exacerbare, vt psal. 106. Quia exacerbauerūt eloquia Dei. Psal.106.
Exod.12. Ab hoc verbo est merorim, pro quo noster interpres Exodi. 12. vertit lactucas agrestes. Est etiam vocabulum, pro quo Oseæ 12. transtulit amaritudines. Ita enim propheta inducit Deum loquentem: Ad iracundiam me prouocauit Ephrain in amaritudinibus suis. Sed quia verbū hoc Marar significat etiam extollere, potest verti locus ille: Ad iracundiam me prouocauit Ephrain excelsis suis. Hoc est idolis suis. Quidam vertunt: statuis suis, vel, titulis suis: quod idem ferè est: Illud etiā
Iere.31. Ieremiæ 31. Statue tibi speculam, pone tibi amaritudines: dirige cor tuum in viam rectam: verti potest: Pone tibi titulos seu signa excelsa: vt sit sē sus. Nota & obserua vias illas, quibus adductus fueris ad tyrannū: eásq; titulis seu lapidum aceruis aliísq; signis excelsis designa: vt cùm in patriā redieris: possis vias agnoscere, quibus iuisti. Et quoniā verbum hoc, vt diximus, significat extollere, vertit Pagninus locum hunc Danielis: Eleuatus est contra eum. Poterat etiam verti: Acerbus factus est contra illum. Vel ira concitatus in eum irruit, & impetum fecit.

Contra Meridiem, & contra Orientē, & contra fortitudinem. Pro contra fortitudinem est in Græco πρὸς τὴν δύσιν Hoc est ad Occidentē. In Hebraico est ואל הצבי Veel Hatseui. Pro quo Pagninus transtulit: Et ad terram desiderabilem. Vocabulum Hebræum, Tseui, significat gloriam, fortitudinem, decorem, desiderium, amorem pręcipuū, amœnum, iucundum, egregium. Eo vtitur Esa-
Esai.28. ias loquens de Messia capit. 28. pro quo Latinus noster interpres trāstulit gloriam, dicens: In die illa erit Dominus exercituum corona gloriæ. Quod Ionathas paraphrastes Chaldæus vertit: In tempore illo erit Messias Dominus exercituū in coronam lætitiæ. Vbi pro Domino est in Hebræo Iehouah, nomen Dei ineffabile, quod soli conuenit Deo: quod Ionathas attribuit. Messiæ,
Ezec.20. qui verus est Deus. Hoc nomine vtitur Ezechiel cap. 20. cùm ait: Quæ est egregia inter omnes terras. Inde terra promissionis eo nomine dicta est quod esset vberrima & fertilissima Hac ratione ductus Rabbi Leui Beníerson hunc Danielis locum explanās: Factum est, inquit, magnum cōtra Meridiem, hoc est cōtra regem Aegypti: & cōtra regem Aegypti: & contra Orientem, hoc est contra terram Persarum: & contra Tseui, hoc est con
Dani. 11. tra terram Israel. Hæc ille. Illud quoque Danielis cap. 11. Stabit in terra inclyta: potest verti: Stabit in terra desiderij, seu desiderabili, vel in terra gloriæ, aut decoris, aut præcipua: quibus nominibus terra sancta vocabatur.

Robur autem datum est ei contra iuge sacrificium. Pro robur est in Hebræo nomē צבא Tsaba, quod significat tempus statutum, & militiā: vt Iob 7. Iob 7.
Militia est vita hominis super terram. Quod potest etiam verti: Tempus præfixum est vita hominis super terram. Eodem modo id quod est apud Esaiam cap. 40. Cōpleta est militia eius: verti potest: Completum est tempus eius. Vbi aduertendum est in codicibus minimè correctis pro militia esse malitiam ob typographorū incuriam. At rectè quidem vita nostra appellatur militia: ipse enim Iob ait ca. 14. Omnibus diebus quibus nūc militò. Et diuus Paulus ca. 1. prioris ad Timotheū: Hoc præceptum, inquit, commendo tibi, vt milites in illis bonam militiam. Et cap. 2. posterioris ad eundem: Labora, inquit, sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans Deo implicat se negotijs secularibus, vt ei placeat, cui se probauit. Nam qui certat in agone, nō coronabitur, nisi legitimè certauerit. Et cap. 4. eiusdem epistolæ: Bonū certamen certaui. Ad Romanos, Corinthios, Ephesios, & Thessalonicēses instruit ad arma spiritualia sumenda. Significat etiam vocabulū hoc fortitudinē: vt apud Danielē 10. Et verbū verū, & fortitudo magna. Quod poterat transferri: Et verbum verum, & tempus magnū. Vt sit sensus: vera est hæc vaticinatio, sed non implebitur nisi post longo tempore. Vel, & verbum verum, & exercitus magnus. Subaudi, apparuit illi. Significat enim exercitum & virtutē: vt psal. 23. Dominus virtutum ipse est rex glorię. Pro quo quidam vertunt: Dominus exercituum ipse est rex glorię: Vbi pro exercitibus quidam angelos intelligunt, quidam astra cæli. Eodem modo psal. 32. Verbo Domini cæli firmati sunt: & spiritu oris eius omnis virtus eorū. Et psal. 102. Benedicite domino omnes virtutes eius. Hoc est, omnes angeli, vel omnia sydera, quæ instar exercituúm in globis cælestibus videntur. De his angelis, aut vt alij aiunt, de his syderibus ait Christus Deus noster apud Matthæum 24. & apud Lucam 21. Virtutes cœlorum mouebuntur. Sumi autem virtutes cœlorū pro stellis indicat locus ille decimi capitis Deuteronomij: Cúmq; reperti fuerint, qui adorent solē & lunā, & omnem militiam cœli. Et 4. Regum 17. Adorauerunt vniuersam militiā cœli. Pro eo enim accipiunt virtutes cœli, & militiā cœli. Vnde dominus Deus Tsabaoth apud Esaiā 6. idem est dominus Deus virtutum, seu exercituum. Hoc est dominus Deus angelorū, aut cœli & stellarum. Cùm igitur vocabulū hoc Tsaba, siue Saba, quo hoc loco vtitur Daniel, multa significet, non est mirum variè transferri. Noster interpres habet: Robur autem datum est ei. Alij, fortitudo data est ei. Pagninus: Et tempus dabitur. In nonnullis codicibus est ad marginē: Certum tempus datum est ei. Quidam totam hanc orationem ita vertunt. Exercitus autem traditus est cū perenni sacrificio per scelus. Poteris rectè ita vertere: Exercitus autem traditus est propter peccatum contra iuge sacrificiū. Ac si dicat: Traditus est impio Antiocho exercitus Iudæorum propter scelera, quæ in perenne sacrificium in-

Esai.40. Iob 14. 1.Tim.1. 2.Tim.1. 2.Tim.4. Rom.13. 2.Cor.10. Ephes.6. 1.Thes.5. Infr.10. Psal.23. Psal.32. Psal.102. Matt.24. Luc.21. Deut.10. 4.Reg.17. Esai.6.

temperanter admiserant.

Dies duo millia tercenti. Ita etiam habet versio Theodotionis. Particula duo aliquando præponitur, vt hîc, aliquando postponitur, vt capit. 10. Lucæ: Designauit dominus & alios septuaginta duos. At Erasmus Roterodamus asseueranter affirmat discipulos illos non fuisse nisi septuaginta tantùm: nec esse in Græcis exemplaribus particulam, duos, & in vulgata editione redundare. Quare versio eius habet: Post hęc autem designauit dominus & alios septuaginta: misitq; illos binos. Contendit autem cõfirmare hoc authoritate Hieronymi, Ambrosij, & Cyrilli, qui loquentes de illorum discipulorũ missione, aiunt Christum cõsignasse septuaginta, & misisse eos, nullam de duobus mentionem facientes. Tenuis profectò, atq; exilis probatio. Si Grecũ exemplar antiquissimum & grauissimum vidisset, quod in Vaticana seruatur bibliotheca, nõ tam audacter assereret particulam, duos, in Græcis nusquã reperiri. Nam Grecus ille codex habet: Designauit dominus & alios septuaginta duos: quemadmodum habent alij, quos Erasmus aut nõ vidit, aut non vidisse simulauit. Quod autẽ affert ex nonnullis magni nominis scriptoribus, nullius est momenti. Solẽt enim authores graues magnum numerum recẽsere, paruulum autem ei additum silentio præterire. Vnde effectum est, vt mentionem faciẽtes illorum discipulorum, quos Lucas ait fuisse septuaginta duos, breuitatis causa citent septuaginta. Id quod in primis veteris testamenti interpretibus aspicimus: qui cùm fuerint septuaginta duo, nimirũ sex selecti ex singulis duodecim tribubus: ab ijsdẽ tamen authoribus quos pro se citat Erasmus, & ab omnibus alijs tam veteribus, quam recentibus, sub titulo septuaginta allegantur. Fuisse autem trãslatores illos septuaginta duos, indicat Iosephus duodecimo Antiquitatum, Tertullianus in apologetico aduersus gentes, Epiphanius libr. 3. aduersus hæreses, Augustinus libr. 18. de ciuitate Dei, Philo Iudæus, Iustinus martyr, Eusebius Cæsariensis, & alij, sed præcipuè Aristeas illius temporis historicus, qui eorum non solùm numerum, sed etiam nomina literis mandauit. Quemadmodum igitur hi legis veteris interpretes fuerunt septuaginta duo, sed sub nomine septuaginta citãtur: ita discipuli illi quos dominus designauit, fuerunt septuaginta duo, sed à nonnullis, qui in eorum incidunt mentionem, septuaginta dicuntur. Eodem modo Romani centum illos & quinq; iudices, quos ex singulis triginta quinq; tribubus tres seligebãt, cẽtum viros appellabãt. Refutaui Erasmi rationes: nunc contrariam partem veram esse demonstrabo. Eusebius Emissenus Græcus author, antiquus & eruditus, locum illum Lucæ explanans: Beatus Lucas, inquit, euãgelista sic ait: Designauit dominus & alios discipulos septuagĩta duos. Et paulò pòst ait, duodecim apostolos in duodecim filijs Iacob fuisse adumbratos, & septuagĩta duos discipulos in septuaginta duobus viris quos Moses ex senioribus Israelis iubente Deo elegit. Clemens summus põtifex huius nominis primus, discipulus beati Petri apostoli, asserit etiam discipulos illos fuisse septuaginta duos, ca. 59. libr. 2. apostolicarum constitutionum. Huius sententiam sequitur venerabilis Beda, in quo diuinum sapientiæ lumen eluxit: qui libro in Lucã tertio eundem legit numerũ, eandemq; agnoscit lectionem. Quid dicam de diuino illo admirãdo Aurelio Augustino, qui admirabili ingenij acuminè præditus, omnibus disciplinis eruditus, innumera atq; præclara sapientiæ suæ monimenta reliquit, tanta eruditione & sapientia referta, vt verborum prope numerum sentẽtiarum numero consequatur. Hic non solùm legit nobiscum septuaginta duos, sed etiam ait hunc numerum collegio discipulorum illorum maximè conuenire. Libro enim euangelicarum quæstionum secundo ita ait: De septuaginta duobus discipulus: sicut viginti quatuor horis totus orbis peragitur, atq; à sole lustratur: ita mysterium illustrãdi orbis per euãgeliũ trinitatis in septuaginta duobus discipulis intimatur. Viginti quatuor enim ter in septuaginta duobus ponimus. Hæc ille. Sed dices Clementem & Augustinum non fuisse natione Græcos. Fateor fuisse alterum illorum Romanum, alterum Afrum: sed ambos sapientes & Latinos, ac sermonis Græci nõ ignaros. Et vterque legit septuaginta duos. Ac Clemens fuit coæuus Lucæ euangelistæ, cuius euangelium Gręcè scriptum, aiunt illum in Latinum sermonem conuertisse. Sed quoniã ad grecos authores confugis, nonne Eusebius Emissenus, quem tibi citaui, fuit Græcus? Nõne Epiphanius etiam Græcus fuit? Quis dubitat? Hic epiphanius vetustate & sapientia insignis, qui Gręcos suę ætatis grauitate dicẽdi superauit, in fine primæ partis aduersus hæreses, vbi de numero discipulorum, quos Christus misit euangelium concionaturos, sententiam suam literis mandauit hæc scripta reliquit. Misit autẽ & alios septuaginta duos ad prædicãdum. Et paulò pòst: Et reliquos septuaginta duos. Ac non multo pòst loquens de diuo Paulo: Quem, inquit, reperimus diuum Lucam de numero septuaginta duorum existentem sibi sociũ fecisse. Nõne aspicis quàm apertè & distinctè asserat fuisse discipulos illos septuaginta duos? Grȩcus erat, & Græcos codices legebat, & vera eorũ lectione instructus, hunc fuisse eorum numerum affirmauit. Intuere quàm valida ac grauida tibi citem testimonia, & perspice nostræ vulgatæ lectionis vetustatem. Electi sunt duodecim apostoli, vt prius duodecim tribus Israelis erudirent, & deinde omnes gentes: quibus episcopi succedunt. Posteà fuerunt septuaginta duo discipuli missi, qui nuntiarent veritatem septuaginta duabus linguis, in confusione turris Babilonicæ per orbem dispersis: quibus presbyteri maximè succedunt. Ac ne vagetur longius oratio mea, Hippolitus, cuius meminit Hieronimus in libro de viris illustribus, episcopus metropolis Abram, & Gelasius pontifex maximus testatur: vir Grȩcus, & in diuinis scripturis eruditus, qui floruit, imperij clauum tenente Alexandro Seuero anno domini 220. asserit apertissimè discipulos illos quos Lucas ait missos fuisse à domino, fuisse septuaginta duos: eósq; nominatim appellat in catalogo, quem edidit: vbi non solùm eorum numerum, sed etiam nomina retulit. Idem fecit post illum Dorotheus Tyri episcopus, qui sub Iuliano imperatore & anno domini 360. magnã nominis claritatem

Luc. 10.
Luc. 10.
Num. 11.

claritatem consecutus, ob Iesu Christi fidẽ martyrium sustinuit: atque eximiam honestámque vitam præclara gloriosaque morte consignauit. Hi duo illustres viri nomina omnium septuaginta duorum discipulorum in tabulas retulerunt: quas apud Georgium Ederum virum doctum in Oeconomiæ, seu partitionum theologicarum lib. 4. poteris videre. Quare nõ est, cur Erasmus, & alij velint Latinã nostram vulgatam editionem vt vitiosam, & hoc loco redundantem vituperare.

Et copia rerum omnium occidet plurimos. Pro copia rerum omnium est in Hebræo vnicum vocabulum, nimirum שלוה Xaluah, quod significat quietem. Et quia in animi quiete multa bona continentur, accipitur pro abundantia bonorum, & prosperitate. Et quia, qui diuitiis affluũt, solent in errores incidere, & obliuisci aliorum, accipitur pro errore, & temeritate, & obliuione. Et quia nimia quies parit otium, & ex otio oritur dolus, accipitur pro otio, & dolo. Et quia dolus auertit hominem à Deo, accipitur pro auer-
Prou. 8. sione: vt cap. Prou. 8. Auersio paruulorum interficiet eos. Potest verti: Otium paruulorum interficiet eos. Homines enim inertiæ desidiosissimæ dediti, qui in otio hebescunt & languent, quàuis sint ætate senes, pueri tamen sunt: quòd nihil efficiunt, quod post eorum mortem eos vixisse testetur. Eos interficit otium, quo diffluunt: remissio namque & animi relaxatio exitium illis, perpetuámque ignominiam pariunt. Potest transferri tota illa oratio. Error aut temeritas paruulorum illos occidet. Vel, prosperitas stultorum perdet eos. Solent enim insani homines rebus secundis perniciem sibi parare. Vel obliuio insi-
Eccl. 7. pientium euertet illos. Obliuiscuntur enim mortis, aliarumque rerum, quæ dicuntur nouissimę: de quibus ait Eccl. cap. 7. Memorare nouissima tua: & in æternum non peccabis. Cùm igitur Xaluah multa significet, variè explicatur. Interpres noster habet: In copia rerum omnium: & rectè quidẽ. Theodotio: δόλῳ διαφθερεῖ πολλούς: Hoc est dolo interficiet multos. Pagn. In dolo vastabit multos. Potest rectè verti: In pace occidet multos. Hoc est impetum faciet in multos nihil tale suspicantes, vtpote in pace & quiete degentes. Vel, in abundantia occidet plurimos. Hoc est, ipse Antiochus affluens potentia & diuitiarum copia exitium multis molietur. Vel, ipse multis diuitibus rerum prosperarum copia cumulatis, pestem ac perniciem machinabitur.

Argumentum capitis IX.

Implorat suppliciter Deum diuinus vates, vt Hebræos à Babylonica liberet seruitute, eorúmque res afflictas & propè iacentes recreet, atque sustentet. Sanctus erat vir hic, nullis mortiferis labibus imbutus, nullis rerum aduersarum ictibus fractus, & de gradu pietatis deiectus: & tamen se fatetur iniustum, & cum sceleratis recenset. Cùm autem pias ardentésque preces funderet ad dominum, apparuit ei angelus Gabriel, qui ei septuaginta hebdomadas ostendit: & prædixit tempus instaurationis Hierosolymæ, & Christi mortis, qui erat venturus, vt mortalibus viam muniret ad gloriam sempiternã consequendam.

CAPVT IX.

IN anno primo Darij filij Assueri, de semine Medorum, qui imperauit super regnum Chaldæorum, anno vno regni eius: ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo domini ad Ieremiam prophetam, vt comple- Ier. 25.
rentur desolationis Ierusalem septuagin Ier. 29.
ta anni. Et posui faciem meam ad dominum Deum meum rogare & deprecari in ieiuniis, sacco & cinere: & oraui dominum Deum meum: & confessus sum, 2. Esd. 1.
& dixi. Obsecro domine Deus magne & terribilis, custodiens pactum, & misericordiam diligentibus te, & custodientibus mandata tua. Peccauimus, iniquita- Bar. 1.
tem fecimus, impiè egimus: & recessimus, & declinauimus à mandatis tuis ac iudicijs. Non obediuimus seruis tuis prophetis, qui locuti sunt in nomine tuo: regibus nostris, principibus nostris, patribus nostris, omníque populo terræ. Tibi domine iustitia, nobis autem confusio faciei, sicut est hodie viro Iuda & habitatoribus Ierusalem, & omni Israel, ijs qui prope sunt, & ijs qui procul in vniuersis terris: ad quas eiecisti eos propter iniquitates eorũ, in quib. peccauerunt in te domine. Nobis confusio faciei, regibus nostris, principibus nostris, & patribus nostris, qui peccauerunt: tibi autẽ domino Deo nostro misericordia & propitiatio, quia recessimus à te, & non audiuimus vocẽ domini Dei nostri, vt ambularemus in lege eius, quã posuit nobis per seruos suos prophetas. Et omnis Israel præuaricati sunt legem tuam: & declinauerunt, ne audirent vocem tuam. Et stillauit super nos maledictio, & detestatio, quæ scri- Deut. 17.
pta est in libro Mosi serui Dei, quia peccauimus ei.

EXPLANATIO.

In anno primo Darij. Hic est Darius ille, vt diuus ait Hieronymus, qui cum Cyro euertit Babylonem, & triumphauit de Chaldæis, secumq; Danielem in Mediam ac Persidem duxit. Nõ est ille, cuius secundo anno, vt ex Aggæo & Za-
charia constat, instauratum est templum Hiero- Agg. 1.
solymæ: nec ille, quem Alexander magnus supe Zach. 2.
rauit. Sed est filius Assueri: non illius, de quo libro Esther cap. 1. loquitur scriptura, qui multò
pòst extetit: sed alterius, qui appellabatur alio Esth. 1.
nomine Astyagis, Hic Darius ducebat originẽ à Medis: & primus occiso rege Balsasare, redegit Chaldæam in ditionem suam, regnúmque Babyloniorum imperio Medorum ac Persarum subiecit.

Vno anno regni eius. Hoc est primo anno ab euersa Babylone. Solent enim Hebræi nomine vnius intelligere primum: vt Gen.1.cap. Factum est vespere & manè dies vnus. Id est, & ita transactus est primus dies naturalis. Vbi fit prius mētio vesperæ, quā manè, quia Hebræi diem à vespera incipiebant. Et cap. 16. euangelij authore Marco: Valde manè vna sabbatorum veniunt ad monumentum. Pro quo Lucas cap. 24. ait: Vna autem sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum. Ac si dicerent: Prima die hebdomadæ, quæ est dies prima post sabbatum. Hoc est ipsa die dominicæ resurrectionis. *Gen.1.*

Ego Daniel intellexi in libris. Hoc est diligenter, & attento animo consideraui in vaticinationibus Ieremiæ numerum annorum exilij Babylonici. Capite etiam superiore accipitur intelligere pro considerare, vbi Daniel ait: Et ego intelligebam. Vel intellexi in libris, hoc est animo ac intelligentia percepi numerum annorum vastitatis Hierosolymæ ex libris vaticinationum Ier. Cap. 25. & 29 prædixit Ieremias duraturam esse Babylonicam seruitutem annos septuaginta: illisque finitis & fluxis redituros esse Iudæos in patriam suam, & vrbē ac templum instauraturos. Et ita euenit: vt ex ca.1.lib.1. Esdræ, & ex cap. vltimo secundi Paralip. perspicuè liquet. Has vaticinationes ait hoc loco Daniel, se legisse, & intellexisse, Deúmque pro earum impletione orasse. Cùm Daniel legeret Ieremiam, & in has incideret vaticinationes de reditu Iudæorum, timēs ne peccata populi illam Dei promissionem impedirent, aut retardarent, se ad preces conuertit. Nam Dei promissiones clementia plenæ intelligendæ sunt, nisi impedimentū ab eo, cui fiunt, ponatur. Ipse enim Deus ait in hunc modum apud Ier.cap. 18. Subito loquar de gente & de regno, vt ædificem, & plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vocem meam, pœnitentiam agam super bono, quod locutus sum, vt facerem ei. Id intelligens diuus Hieronymus: Hæc res, inquit, non facit Danielem negligentē, sed magis prouocat ad rogandum: vt quod Deus promisit per suam clementiam, impleat per eorū preces: ne negligentia & superbia pariat offensam. Quæ verba sunt in sacros canones relata, de pœnitentia dist.1. Prædixerat. *Sup.8.* *1.Esdr.1. et Par. vlt.* *Ier.18.*

Et posui faciem meam ad dominum Deum. Hoc est, respexi in cœlum, vt Deum orarem & deprecarer. Vel, conuerti faciem meam versus Hierosolymam, vbi verus Deus olim colebatur. Ad locum illum respexi, vbi quondam fuerat templū Salomonium Deo dedicatum. Potest facies hoc loco accipi pro animi intentione: vt psal.26. Tibi dixit cor meum: exquisiuit te facies mea: faciem tuam domine requirā. Ac si dicat Dauid: Te domine obsecrauit cor meum: te intentio conscientiæ meæ quęsiuit: fauorem tuum semper implorabo. Vbi facies primo loco pro animi proposito sumitur, secundo verò pro fauore. In hac significationē accipitur psal.78. Ostende nobis domine faciē tuā, & salui erimus. Et cap. 7. Iob: Cur faciē tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuum? Sumitur aliquando facies Dei pro eius præsentia, iudicio, & præcepto: vt psal. 67. Sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei. Hoc est à præsentia Dei: vel iudicio eius: vel præcepto illius. His modis potest accipi cap.4. Gen. Egressusque Cain à facie domini, habitauit profugus in terra. At hoc Danielis loco ponere faciem, idem est quod oculis mentis & corporis aspicere: vt apud Ezech.6. Pone faciem tuam ad montes Israel. Vidimus enim suprà ca. 6. Danielem in cœnaculo suo fenestris apertis versus Hierosolymam Deū coluisse, & oculos tam animi quàm corporis ad templum sanctum leuasse. *Psal.26.* *Psal.78.* *Iob 7.* *Psal.67.* *Gen.4.* *Ezec.6.*

Rogare & deprecari in ieiuniis sacco, & cinere. Vt Deum rogarem & deprecarer ieiuniis & debilitatus, sacco indutus, cinere aspersus. Potest tota hæc oratio ita explanari: Conuerti faciem meā ad dominū Deum: ac ad preces fundendas me abstinētia, cilicio, & cinere præparaui. Hic enim erat Iudæorum mos, cùm acerbis calamitatibus angebantur. Colligis ex hoc loco, ieiunium, & cilicium, & animi abiectionem, ac veram humilitatem per cineris aspersionem designatam, esse excellentes ad orationem præparationes. Vt pulsator musicus prius lyræ temperat neruos, & pręparat ad musicum sonitum, ac postea pulsat, & suauem efficit concentum: sic qui pias ac ardentes preces ad dominum fundere voluerit, prius debet chordas animi pœnitentia præparare, & postea admirabilem obsecrationis harmoniam conficere. Vnde Ecclesiasticus cap. 18. Ante orationem, inquit, præpara animam tuam. Et psalmographus: Præparationem cordis mei audiuit auris tua. Præparatur autē cor pœnitentia, & humilitate, & ardente diuini ignis amore. Quēadmodū thuris odor non ascēdit sursum, nisi exeat ex acerra candētibus plena carbonibus: sic obsecratio vt feratur in sublime, egressura est ex animo amore Dei inflāmato. Ideo dicebat diuinus citharœdus psal. 140. Dirigatur domine oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Sed hæc oratio debet ex animo proficisci contrito & pœnitente: Est enim pœnitentia remedium salutare ad funestum flagitiorum telum ex cordibus expellendū. Vt ceruus saucius quærit dictamū herbam medicā, quæ illi sagittā foras eiiciat: sic peccator scelere percussus debet ad pœnitentiam cōfugere, quę ei iaculū in animo fixū extrà depellat. Quemadmodū ager cōsitus, vberes pulchrosq; ferens fructus est cōseptus dumibus ac spinis, ne cōmittatur direptioni: ita qui vult excellentibus virtutū fructibus abūdare, debet se asperitate victus, cultus, & tegumēti vallare atq; munire, ne à furibus animorum spolietur. Pœnitentia vt ait Tertullianus, & post eū Hieronymus, est secunda tabula post naufragium. Ac vt ait Augustinus in libro de pœnitentia, ad agendam pœnitentiā non sufficit mores in melius commutare, & à malefactis recedere, nisi & de his, quæ facta sunt, satisfacias Deo per pœnitentiæ dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis sacrificium cooperantibus eleemosynis. Apud Ezec. cap. decimooctauo ait ita Deus: Conuertimini, & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris. Et apud Ioelem secundo. Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, & fletu, & planctu. Scindite corda vestra, & non vestimen *Similitudo* *Eccle.18.* *Psal.9.* *Simile.* *Psal.140.* *Similitudo* *Similitudo* *Ezec.18.* *Ioel.2.*

Luc 13. menta vestra. Et apud Lucam 13. Nisi pœnitentiam
Mat.3. tiam habueritis, omnes similiter peribitis. Et diuus Ioannes Baptista: Pœnitentiam, inquit, agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. Et rursus: Facite fructus dignos pœnitentia. Quare
Luc 3. debemus delicias & illecebras contemnere, pœnitentiæ asperitatem diligere, & insignes scelerũ labes animo conceptas acerbissimis lachrymis delere. Et ita liberabimur mundo, & incolumes euademus. Nam vt canis non audet hericium
Similitudo. spinis vndique redimitum, & septum percutere: sic nec mundus eos lædit, quos videt spinis pœnitentiæ indutos ac munitos. Pœnitentia igitur præparati debemus pias ac flagrantes preces mittere in cœlum, & oculos extollere in montes cœlestes, vnde nobis veniat auxilium. Si hoc faciebat noster Daniel, qui animum à corporis cõtagione seuocarat, totúmque sese ad sanctorum imitationem contulerat: quantò magis in id incumbere debent, qui se vidẽt sceleribus saucios, & flagitijs imbutos: Quid potest illis esse ad vtilitatem accommodatius: Quid ad veram animi pulchritudinem consequendam præstantius, quàm esse salutari pœnitentia munitos, diuinóque præsidio septos? Eam ob causam aiebat diuinus ac regius vates: Laboraui in gemitu meo,
Psal.6. lauabo per singulas noctes lectum meũ, lachrymis meis stratum meum rigabo. Et diuus Petrus
Act.3. apostolus Actorum tertio: Pœnitemini, & conuertimini, vt deleantur peccata vestra. Et diuus Paulus in posteriore ad Cor. cap. 7, Nũc gaudeo,
2.Cor.7. non quia contristati estis: sed quia cõtristati estis ad pœnitentiam: quæ enim secundùm Deũ est tristitia, pœnitentiam in salutẽ stabilẽ operatur.

Confessus sum. Mea scilicet, & aliorum crimina. Assumit personam populi peccantis. Cùm vnus esset à populo, enumerat ex persona sua populi peccata. Vel confessus sum, id est Deo gratias egi, eumq; laudibus celebraui.

Deus magne, & terribilis. Nimirum aduersus eos, qui te contemnunt: Hæc eadem verba videre poteris in obsecratione Nehemiæ libr. 2. Esdr.
2.Esd.1. cap. 1. Explicans diuus Cyprianus hunc Danielis locum in tractatione de lapsis, sermone quinto ait: Daniel post fidei ac innocentiæ suæ multiplicem gratiam, post dignationem domini circa virtutes ac laudes suas sæpe repetitam, ieiunijs apud Deum promerere nititur: in sacco & cinere volutatur: exomologesin faciens, & dicens: Domine Deus magnus & metuendus.

Custodiens pactũ & misericordiam diligentibus te. Ex hoc loco colligit Hieronymus, non statim futurum esse omne id, quod Deus pollicetur: sed illis complere Deum suæ misericordiæ promissiones, qui eum amore prosequuntur. Quod intelligitur, quando Deus non absolute pollicetur. Huiusmodi homines Deus mirabiliter diligit,
Eccle.34. iuxta illud Ecclesiastici capite 34. Oculi Dei in diligentes se. Et paulò pòst: Protector potentiæ, firmamentum virtutis, &c.

Peccauimus. Statim in principio obsecrationis se peccatorem fatetur, iuxta Prou. illud Iustus
Prou.18. prior est accusator sui. Et illud Esaiæ: Narra, si
Esai.43. quid habes: vt iustificeris. Pro quo septuaginta
Similitudo. interpretes verterunt: Dic tu prius iniquitates tuas vt iustificeris. Quemadmodum medicus in via iacens non solet transeuntibus sana membra ostendere, sed saucia, & vulneribus confecta, vt eos moueat ad misericordiam: sic nos non sumus Deo virtutũ actiones ostensuri, sed peccata, & animam flagitijs percussam, vt eius moueamus pietatem. Nam vt diuus ait August. & citatur à Prospero Aquitanico in tractatione sententiarum: apud iudicẽ iustũ & misericordẽ qui se accusat, excusat. Id fecit Publicanus, qui ascendens in templũ oraturus, percutiens pectus suũ dicebat: Deus propitius esto mihi peccatori. Luc 8.
Contrà verò Pharisæus in oratione multùm sibi assumpsit, & arrogauit. Ex quo effectum est, vt Publicanus exiret inde iustificatus, Phariseus autem haud quaquàm. Sed vide quot verba Daniel hoc loco inculcet idem significantia: Peccauimus, inquit, iniquitatem fecimus, impiè egimus, & recessimus & declinauimus à mãdatis tuis ac iudiciis. Vbi iudicia & mandata pro eodem accipiuntur. Figura est schesis onomaton. Ea vtitur Psal.106.
Dauid psal. 106. cùm ait: Peccauimus cum patri Esa.1.
bus nostris, iniustè egimus, iniquitatem fecimus. Et Esaias cap. 1. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis.

Non obediuimus seruis tuis prophetis. Hi concionabantur, nuntiabant Dei verba: populum instruebant sermone & exemplo vitæ, & ad virtutem excitabãt. Et quia non solùm disserebant de virtute, sed in eius actiones incumbebant, serui Dei hoc loco meritò vocantur. Nam conciona- Simile.
tores qui bene docent, sed malè viuunt, similes sunt tabulæ ludi latrũculorum diuisæ in domos, alias candidas, alias nigras. Actiones quas docẽt, sunt domus candidæ, in quas verò incumbunt, nigræ. Eorum vita cum doctrina coniuncta est Simile.
pellis tigridis, maculis candidis tetrísque distincta. At eum debent imitari, de quo ait ca. 1. Actorum apostolorum diuus Luc. Cœpit Iesus facere Act.1.
& docere. Quippe vt ait diuus Paulus in priore ad Cor. cap. 4. Non in sermone est regnũ Dei, sed 1.Cor.4.
in virtute. At multi qui alios docent, ita se labibus contaminant, vt cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio. Quemadmodum tabula diuerso- Simile.
rij inuitat transeuntes ad hospitium peropportunũ, vt declinantes aeris iniurias se intus recipiãt, cùm illa perpetuò sit foris suspensa in aere, æstibus, pluuijs, & procellis obnoxia: sic multi alios hortantur ad virtutem, & gloriam rectè factorũ, cùm ipsi sint vitiis contaminati, omníque vera gloria destituti. Dauid prius petebat à Deo pro- Psal.118.
bitatem, quàm scientiam, cùm diceret: Bonitatem, & disciplinam, & scientiam doce me.

Tibi Domine iustitia, nobis autem confusio faciei. Hoc est, tu, Domine es iustus, & ipsa iustitia, nos autem erubescentes pœnas nostris sceleribus debitas persoluimus. Tibi tribuenda est iustitia, nobis autem iusta castigatio. Confusio faciei idem est quod pudor pœnæ, & ignominiæ: vt psal. 43.
Tota die verecundia mea contra me est: & con- Psal. 43.
fusio faciei meæ cooperuit me: Hæc Danielis verba poteris videre cap. 1. Baruch. Baruc.1.

Viro Iuda, & habitatoribus Ierusalem. Hoc est, tribui Iuda & Beniamin cũ Hebræis aliarum tribuũ, qui in vastitate Samariç per Assyrios confugerunt ad vrbem Hierosolymã. Et omni Israeli, id est decem tribubus, quę fuerunt in Assyriam transla

translatæ, vnde nunquam ad Samariam, vbi habitauerant, redierunt. Ierusalem est nomen Hebræum & significat pacis visionem. Ob eam causam Eucherius libro 2. in Genesim reprehendit Egesippum asserentem constare Ierusalem ex Græco & Latino idiomate. Samaria etiam nomen est Hebræum, quod ab Hebræis dicitur Sameron & Semron: & significat custodiam & adamantem. Est igitur sensus. Tã duabus tribubus, quàm decem est confusio: & omnibus denique Hebræis tam propinquis, quàm remotis. Decem tribus fuerunt euersæ per Assyrios, duæ verò per Babylonios: nam duo illa regna nimirum Assyrium & Babylonicum erant diuisa: sed posteà fuerunt coniuncta: & ex duobus vnum coagmentatum, quod Babylonicum appellatur.

Tibi autem Domino Deo nostro misericordia & propitiatio. Scilicet est. Paulò antè dixerat: Tibi Domine iustitia: nunc ait: Tibi Domine misericordia. Quem appellauit iustum, nunc appellat misericordem. De eo ait diuinus vates psal. 114. Misericors Dominus & iustus: & Deus noster miseretur. Vnde principes, & qui reipublicæ tenent gubernaculum, daturi operam sunt, vt iustitiam cum misericordia coniungant: iuxta illud Prou. cap. 21. Qui sequitur iustitiam & misericordiam, inueniet vitam, iustitiam, & gloriam. Quemadmodum ex duobus odoramentis musco & ambaro efficitur suauis pastillus: sic ex iustitia & misericordia conflatur admirabilis compositio & confectio.

Psal. 114. *Prou. 21.* *Similitudo.*

Quia recessimus à te. Id est, quia in te peccauimus: peccare enim est à Deo recedere. Hæc verba possunt etiam verti ex Hebræo: Quamuis recesserimus a te. Ac si dicat: Non est cur desperemus: nam etsi legem tuam violauimus, magna tamen est misericordia tua.

Et stillauit super nos maledictio & detestatio. Non totam in nos iram effudisti, quam sustinere non possemus: sed sensim nos puniuisti guttis & stillis furoris tui, vt correcti ad te conuerteremur. Vel ideò ait: stillauit, quia omnis pœna huius vitæ est veluti stilla ad mare cum æterna pœna cõparata. Et quia pœna quam nobis infligit Deus, vt conuertamur ad illum, ex eius misericordia & mansuetudine dimanat, est profectò dicendum, magnam esse Dei iram aduersum nos, cum nobis non irascitur. Id intelligebat Dauid, cùm dicebat 9. psal. Exacerbauit dominum peccator, secũdùm multitudinem iræ suæ nõ quæret. Quando Deus ad iram incitatus ab impio, eum non quærit, nec punit, sed relinquit; tunc multitudinem iræ suæ ostendit. Id voluit ille significare, cùm apud Ezech. cap. 16. has voces emisit: Requiescet indignatio mea in te & auferetur zelus meus à te, & quiescam, nec irascar amplius. Hoc est, summo hoc supplicio te afficiam, quòd te modò nõ castigabo, vt te æterno supplicio castigem. Quemadmodum qui in arcu sagittam tenet, quò magis ad se flectit funiculum, eò durius percutit: sic Deus quãtò longius differt flagella, tantò durius punit. Patientia eius est grauissima pœna, summáque animaduersio. Ideò dicebat Ier. cap. 15. Noli in patientia tua suscipere me. Ac si diceret: Noli me Domine vita priuare tempore humanæ prosperitatis, quando tu veluti mei oblitus me reliqueris, & à me castigationem auerteris. Vt agricola non percutit terram aratro, quã scit nullas esse ob sterilitatem fruges effusuram, sed quam scit esse frugiferam: sic Deus impios sæpè in hac vita sinit impunitate gaudere: pios autem calamitatibus premit & percutit, ex quibus vbertas frugum prouenit, & vera gloria effloresc it. Calamitas comparatur cum mari: iuxta illud psalmographi: Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me. Sed vt in mari inueniuntur pretiosæ margaritæ: sic in calamitate innumerabilia bona: illis præsertim, qui ad Deum toto animo confugiunt, quos nullæ possunt ærũnæ à virtute dimouere, & ab incœpto honestatis cursu retardare. Huiusmodi erat Daniel, qui ait: Et stillauit super nos maledictio & detestatio, quæ scripta est in libro Mosi. Hoc est in Deuter. cap. 27. & 28. vbi maledictiones suppliciorum & pœnarum in eos scriptæ sunt, qui legem Dei violarent: & benedictiones in eos, qui illam custodirent. Quæ posteà prolatæ sunt in monte Gazerim & Hebal. Pro, & detestatio, habent Septuaginta, & post eos Pagninus, & iusiurandum. Nã cùm iuramus, solemus dicere: Si ita non est, veniat super me intolerabilis calamitas. Ex quo effectum est, vt detestatio, & execratio, & calamitas pro eodem accipiantur.

Psal. 9. *Ezech. 16.* *Similitudo.* *Ier. 15.* *Similitudo.* *Similitudo.* *Psal. 68.* *Deut. 27. & 28.*

Et statuit sermones suos, quos locutus est super nos, & super principes nostros, qui iudicauerunt nos, vt superinduceret in nos magnum malum, quale nunquam fuit sub omni cælo, secundùm quod factũ est in Hierusalem. Sicut scriptum est in lege Mosi: omne malum hoc venit super nos: & non rogauimus faciem tuam Domine De⁹ noster, vt reuerteremur ab iniquitatibus nostris, & cogitaremus veritatem tuam. Et vigilauit dominus super malitiam: & adduxit eam super nos: iustus Dominus Deus noster in omnibus operibus suis, quæ fecit: non enim audiuimus vocem eius. Et nunc Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum de terra Aegypti in manu forti, & fecisti tibi nomen secundùm diem hanc, peccauimus, iniquitatẽ fecimus. Domine in omnem iustitiam tuam auertatur obsecro ira tua, & furor tuus à ciuitate tua Ierusalem, & à monte sancto tuo. Propter peccata enim nostra, & iniquitates patrum nostrorum Hierusalem & populus tuus opprobrium sunt omnibus per circuitum nostrum. Nunc ergo exaudi Deus noster orationem serui tui: & preces eius: & ostende faciem tuam super sanctuarium tuum, quod desertum est. Propter temet ipsum inclina Deus meus aurem tuam, & audi: aperi oculos tuos, & vide desolationem

C D *Bar. 2.* *Exod. 15.* E

nem nostram, & ciuitatem, super quam inuocatum est nomen tuum. Neque enim iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis. Exaudi Domine, placare domine, attende, & fac: ne moreris propter temetipsum Deus meus: quia nomen tuum inuocatum est super ciuitatem, & super populum tuum.

Et statuit sermones suos. Hoc est, & ostendit Moses reipsa veros esse sermones suos: & posse nobis mala illa minitari, esséque id, quod prædixit, venturum.

Magnum malum quale nunquam fuit. Hoc ait propter vrbis vastitatem, & Hebræorum cædē: & præcipuè propter templi Dei euersionem. Vel est hyperbole figura in diuinis literis vsitata.

Non rogauimus faciem tuam. Magna profectò durities, & intolerabilis stupor: in calamitatibus quibus ob scelera opprimimur, non confugere ad Deum, ab eo petentes vt peccata nostra, propter quæ affligimur, deleat, nósque ab ærumnis eripiat. Quemadmodum vulnere percussus, si quādo ei adhibetur remedium, non sentit ferrū chirurgi, & vulnus sine gemitu tractatur, mortis signum præ se fert: sic flagitiis corruptus si non sentit castigationem Dei, nec eius mouetur supplicio, in summo periculo versatur. Vnde Ier. cap. 5. Percussisti, inquit, eos, & non doluerunt: attriuisti eos, & renuerunt accipere disciplinam. Indurauerunt facies suas supra petram, & noluerunt reuerti. Et cap. 51. Curauimus Babylonē, & non est curata: derelinquamus eam. *Simile.* *Ier. 51.*

Et cogitaremus veritatem tuam. Id est, & consideraremus ac intelligeremus verissimas esse promissiones tuas. Vel per veritatem Dei intelligit diuinam legem, de qua ait Dauid psal. 118. Omnia mandata tua veritas. Vel, omnia Dei verba: quam ob causam dicitur Deus veritatis: vt psal. 30. Redemisti me domine Deus veritatis. Vnde ipse Deus à nobis veritatem requirit: vt eodem psal. Quoniam veritatem requirit dominus. Nā vita colentis veritatem est musica apta lyræ: mēdacium autem inter veritates est chorda inepta concentum labefactans inter temperatas & æquales. At multi ipsam veritatem aspernantur. Deus qui de se ait apud Ioannem cap. 14. Ego sum via, veritas, & vita: dicebat apud eundem capit. 8. Si veritatem dico, quare non creditis mihi? Imò eum audire nolebant eam ob causam, quia veritatem dicebat. Nam vt Terentius ait: Obsequium amicos, veritas odiū parit. Quibus verbis ostendit, quid fiat, non quod fieri debeat. Mirū quippe est, ex tam pulchra matre tā turpē filium oriri. Et quod mirabilius videtur, ipse filius cum mendacio copulatus vult abscondere matrem, eámque viuam sepelire: sed tempus eā in lucem profert. Ideo Aulus Gellius ait, dixisse quendam poetam esse veritatem temporis, omnia aperientis filiam. Et Pindarus: Tempus, inquit, certam veritatem prodit, quodque latet in obscuro, enarrat. Sed multò grauius hoc ait his verbis Christus Deus noster Matthæi decimo. Nihil opertum quod non reueletur, nihil occultum quod non sciatur. Triumphat veritas de tempore. Tanta est eius vis & præstantia, vt nō solùm Christiani, sed etiam gentes lumine naturali illustratæ eam summis laudibus extulerint. Pythagoras, vt refert Aelianus lib. duodecimo de varia historia, duas res longè pulcherrimas ait esse hominibus diuinitus datas, nimirum veritatem & beneficentiam, cum Deorum immortalium operibus comparandas. Nō discrepat ab eo Demosthenes, qui authore Maximo sermone octauo interrogatus quid Deo simile haberent homines? respondit: benignè facere, & veritatē diligere. Est enim veritas lux omnibus tenebris resistens. Vt cādela cùm emungitur, videtur extingui, sed non ita est: nam licet lumen eius inclinetur, posteà tamē clarius lucet, quàm antea: ita veritas, etsi ad tempus vi ac artificio videtur extingui, inuitis tamen illis apparet illustrior: & tunc clarius lucet, quàm si non fuisset impugnata. *Psal. 30.* *Similitudo.* *Ioan. 14.* *Matt. 10.* *Similitudo.*

Et vigilauit dominus super malitiam. Subaudi nostram. Tunc Deus dicitur super malitiam nostram vigilare, cùm nos statim corripit & mulctat. Tunc autem dicitur dormire super malitiā nostram, cùm nos impunitos relinquit. Vel vigilauit super malum pœnæ, vt illud adduceret super nos. Hoc est, festinauit vt hanc nobis infligeret calamitatem. Vigilare enim aliquando accipitur pro accelerare, vt ca. 1. Iere. Vigilabo ego super verbo meo, vt faciam illud. Et quadragesimoquarto ait Deus aduersus impios Iudæos, qui se contulerant in Aegyptum: Ego vigilabo super eos in malum. Hoc est, festinanter parabo illis calamitatem. Et 2. cap. Baruch: Vigilauit dominus in malis, & adduxit ea super nos. Quā ob causam hoc Danielis loco vertunt nonnulli: Et festinauit dominus super malitiam. *Ier. 1.* *Ier. 44.*

Et adduxit eam super nos. Subaudi malitiam nostram: nimirum vt eius pœnas lueremus.

Qui eduxisti populum tuum. Commemorat antiquum Dei beneficium, vt grati animi significatione misericordiam sibi conciliet ab ipso Deo, eúmque ad similem prouocet clementiam. Hæc historia narratur cap. 14. Exodi, & aliis in locis diuinarum literarum: quàm Hebræi ob illius magnitudinem & præstantiam crebris vsurpabant sermonibus. Inuenies hæc eadem ferè verba cap. 2. Baruch. *Exod. 14.* *Psal. 113.* *Sap. 18.* *Baruc. 2.*

Fecisti tibi nomen secundum diem hanc. Id est, celebratum est nomen tuum ad hanc vsque ætatē: fuit enim tam admirabile beneficium illud, vt nulla potuerit obliuione deleri. Vel secundùm diem hanc, id est, vt patet hac die. Vel quòd retines die hac. Tunc enim filij Israelis, quæ Deus pro illis fecerat in Aegypto, laudibus celebrabant. Accipitur nomen pro fama, vt cap. 6. Ios. Fuit dominus cum Iosue: & nomen eius diuulgatum est in omni terra. Et cap. 18. 1. Regum: Et celebre factum est nomen eius nimis. Et 22. Prouerbiorum: Melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ. Et Canticorum primo: Oleum effusum nomen tuum. Vbi oleum accipitur pro vnguento odore & suauitate condito. Quemadmodum enim pretiosum vnguētum reddit odorem, cùm spargitur: ita fama prædicatione propagatur. *Iosue. 6.* *1. Reg. 18.* *Prou. 22.* *Cant. 1.*

Domi

Domine in omnem iustitiam tuam auertatur obsecro ira tua. Ira in nobis non fit sine mutatione, at Deus est immutabilis, etiam cùm irascitur. Ipse enim ait apud Malachiam: Ego dominus & nõ mutor. Et Exodi cap. 3. Ego sum, qui sum. Hoc est, ego sum, qui nunquam mutor. Ita locum illum explanat Hilarius in secundi psalmi enarratione. Et additur statim: Sic dices filiis Israel: Qui est, me misit ad vos. Acsi dicat: Duxit vos ad Aegyptum quidam Ioseph mutabilis: reducat vos inde alter Ioseph immutabilis, Sed videndum est, quid significet iustitia hoc loco. Vt Latini nomine iustitiæ omnem virtutem vocant: ita Hebræi absolutam bonitatem. Ex quo efficitur, vt sensus huius loci sit: A te mirum in modum peto domine, vt iuxta bonitatem tuã auertas iram tuam à nobis. Vel accipitur hîc iustitia pro seueritate: sed tunc manet concisa hæc oratio: quæ hoc modo complebitur: Domine vt iustè punis flagitia, quòd sis iustus: sic etiam remoue à nobis iram tuam, quòd sis misericors. Vt iustus es, ita clemens esto. Tu es fons omnis bonitatis, à quo dimanat aqua iustitiæ & misericordiæ: sensimus vnam, sentiamus alteram. Potest locus hic aliam habere intelligentiam. Iustitia exigit misericordiam, quando eum postulat, qui iustè punitur: est enim iustum, vt ei tribuatur misericordia, qui eam lachrymis & lamentis, & pœnitente animo, & rationibus pietatem mouentibus implorat. Ac quoniam ô Deus sancte nos agnoscimus scelera nostra, & animo ob debitũ mœrorem fracto & deiecto, in naufragio nostro confugimus ad portum misericordiæ tuæ, in qua locamus spem nostrã, iustus iudicaberis, si in nos misericordiam contuleris. Promittis misericordiam eam toto pectore petentibus: promittere hanc misericordiam est misericordia, sed eã præstare est iustitia: exigit enim iustitia, vt præstes, quod promittis. Ergo iuxta hanc tuam iustitiam impartire nobis misericordiã eam suppliciter exposcentibus, & lamentabilibus vocibus ex intimo pectore productis postulantibus. Hunc existimo esse huius loci verum ac germanum sensum. Itaque iustitia hoc loco, si altè perpendas, accipitur pro misericordia. In hanc significationẽ accipitur psalm. 5. vbi ait Dauid: Domine deduc me in iustitia tua. Et psal. 30. & 70. In te domine speraui, non confundar in æternũ: in iustitia tua libera me. Et trigesimoquarto. Iudica me secundùm iustitiam tuam domine Deus meus. Non petit à Deo Dauid, vt eum iudicet secundùm seueritatem & iustitiam vltricem, sed secundùm misericordiam, quæ est effectus iustitiæ, quam ob causam iustitia appellatur. Nam ipse ait psal. 142. Exaudi me in tua iustitia: & non intres in iudicium cum seruo tuo: quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Si Deũ obsecrat, ne cum illo intret in iudicium, quia nullus coram eo iustificatur, quare ait: Exaudi me in tua iustitia? Et iudica me secundùm iustitiam tuam domine? Nisi quia his in locis iustitia accipitur pro misericordia. Est igitur sensus huius psal. 142. Pollicitus es domine opem laturum ijs, qui ad tuum sanctissimum numen confugissent: cùm autem ego opem tuam supplex implorẽ, sta promissis tuis: & vtere mecũ misericordia: & non intres in iudiciũ cum seruo tuo: nã si sine misericordia exercueris iustitiam, nulla mihi spes salutis ostenditur. Nemo enim corã te poterit causam suam tueri, si velis exigere omnia, quæ tibi optimo iure debentur. Precatur igitur Dauid Deum, vt eum iudicet secundùm iustitiam, non prout sumitur pro seueritate, sed pro clementia. Psal. 23. vbi nos habemus: Hic accipiet benedictionẽ à domino, & misericordiam à Deo salutari suo: pro misericordia est in Hebraico Tsedhacah, quod nomen significat iustitiam. Ideo transtulit Hieronymus: Accipiet benedictionem à domino: & iustitiã à Deo salutis suæ. Sed intelligentes Septuaginta, iustitiam illo loco accipi pro misericordia, transtulerunt eleimosynin, hoc est misericordiam: quorum translationem sequitur in psalmis interpres noster Latinus. In hanc significationem accipitur psal. 71. vbi Dauid filio suo Salomoni misericordiam à Deo & iustitiam precatur, cùm ait: Deus iudiciũ tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis: Vbi per iudicium intelligitur iustitia, & per iustitiam misericordia. Eodem modo psalmo octogesimo octauo. Iustitia & iudiciũ præparatio sedis tuæ. Et volens explicare quid intelligeret per iustitiã & iudicium, subdit statim: Misericordia & veritas præcedent faciem tuam. Aspicis iustitiam accipi pro misericordia, & iudicium pro veritate, hoc est pro iustitia. In hanc significationem existimo accipi capite vigesimooctauo Esaiæ: Iudicium in pondere, & iustitiam in mensura. Et capite vigesimosecundo Ieremiæ: Facite iudicium & iustitiam. Et capite tertio epistolæ ad Romanos: Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est. Quare hoc Danielis loco iustitia accipitur pro misericordia. Quam ob causam septuaginta interpretes transtulerunt: Domine in omni misericordia tua auertatur obsecro furor tuus, &c. Quod nostram confirmat explanationem.

Malac. 3. Exod. 3. Hilarius. Exod. 3. Psal. 5. Psal. 30. & 70. Psal. 34. Psal. 142. Psal. 23. Psal. 71. Psal. 88. Esa. 28. Ier. 22. Rom 3.

Et à monte sancto tuo. Id est, à templo sancto tuo. Vel à monte Sione in diuinis literis frequenter celebrato.

Ostende faciem tuam super sanctuarium tuum. Id est, illustra vultum tuum super templum tuum sanctum. Intuere illud benigno alacri vultu. Ostende erga illud fauorem tuum. Ita psal. 79. Ostende faciem tuam, & salui erimus. Quidam vertũt. Illustra faciẽ tuã super sanctuariũ tuũ: iuxta illud psal. 118. Faciẽ tuã illumina super seruum tuum. Illuminare faciẽ super aliquem, est illi fauorem ostendere: vt alibi ostendimus.

Psal. 79. Psal. 118.

Et ciuitatem super quam inuocatũ est nomen tuũ. Hoc est, intuere Hierosolymã, in qua colebaris: & nomen non falsorum Deorum, sed tuum inuocabatur. Vel quæ vocabatur nomine tuo, id est ciuitas veri Dei. Schema est in literis diuinis vsitatum: vt paulò pòst, hoc eodem capi. Et apud Esa. 63. Facti sumus quasi in principio, cùm non dominareris nostri, nec inuocaretur nomen tuũ super nos. Hoc est, cum non vocaremur tui, cùm nondum appellaremur populus Dei. Et capit. 2. Iacobi apostoli: Nónne ipsi blasphemant bonum nomen, quod inuocatum est super vos? Id est, quo vos vocamini. Acsi dicat: Nomen Christi quo vos appellamini, execrantur.

Esa. 63. Iaco. 2.

Attende & fac. Attendé precibus meis, & fac domine, quod precor: præbe mihi aures, & oranti fer opem.

F Cúmque adhuc loquerer, & orarem, & confiterer peccata mea, & peccata populi mei Israel, vt prosternerē preces meas in conspectu Dei mei pro monte sancto Dei mei: adhuc me loquente in oratione mea, ecce vir Gabriel quem videram in
Sup.8. visione à principio, citò volans tetigit me in tempore sacrificij vespertini. Et docuit me, & locutus est mihi: dixitque: Daniel nunc egressus sum, vt docerē te, & intelligeres. Ab exordio precum tuarum egressus est sermo: ego autem veni, vt indicarem tibi quia vir desideriorum es. Tu au-
Matth. 24. Ioan.1. tem animaduerte sermonem, & intellige visionem. Septuaginta hebdomades abbreuiatæ super populum tuum, & super vrbem sanctam tuam: & cōsumetur præuaricatio, & finem accipiet peccatū: & deleatur iniquitas: & adducatur iustitia sempiterna, & impleatur visio & prophetia, & vngatur sanctus sanctorum. Scito ergo, & animaduerte: ab exitu sermonis, vt iterum ædificetur Ierusalem, vsque ad Christum ducem hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duæ erunt. Et rursum ędificabitur platea, & muri in angustia temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus: & non erit eius populus, qui eum negaturus est. Et ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo: & finis erit vastitas: & post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada vna: & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium. Et erit
Mat.24. in tēplo abominatio desolationis. Et vsque ad consummationem & finem perseuerabit desolatio.

Cúmque adhuc loquerer. Sensus est: Nondū absolueram preces, cùm mihi Dei angelus apparuit, vt me doceret, & mœrore leuaret. Capite
Esai.65. Esaię 65. ait Deus: Antè quàm clamēt, ego exaudiam. Id est priusquā finem faciant orādi. Quod statim verbis his explicat apertioribus. Adhuc
Esai.58. illis loquētibus ego audiam. Et cap.58. ait idem Esaias: Inuocabis, & dominus exaudiet: clamabis, & dicet: Ecce adsum. Hoc de viris piis est in-
Matth. 7. telligendum, quib. ait Christus apud Matthęum
Luc.11. 7. & Lucam 11. Petite, & accipietis. Et psalm. 80.
Psal. 80. Dilata os tuum, & ego implebo illud. Et capite
Prou. 18. 18. Prouerbiorum: Qui me inuenerit, inueniet vitam, & hauriet salutem à domino. Quod potest verti ex Hebræo: Et educet voluntatem à domino. Hoc est, consequetur à Deo, quicquid petierit. Contrà verò de impiis obstinatis ait
Esai.1. Deus apud Esaiam capite 1. Cùm multiplicaueritis orationem, non exaudiam. Illi autem quorum peccata delentur vera animi contritione,
Similitudo. inter pios computantur. Vt enim mare reiicit foras cadauera, sic contritio flagitia. Vt ex mari *Similitudo.*
egrediuntur flumina aquarum: vt ait cap. 1. Ec- *Eccles.1.*
clesiastes: sic ex vehemente contritione flumina lachrymarum.

Ecce vir Gabriel. Angelum Dei virum appellat non à sexu, sed à virtute. Vel, ideo vir appellatur, quia in figura apparuit viri. Multi angeli in specie corporea virorum apparuerunt: quam ob causam viri appellantur. Sed sint ne angeli corporei, an omnino corporis expertes, grauis est inter viros sapientissimos controuersia. Diuus Augustinus libro 2. de Genesi ad literam capite decimoseptimo ait angelos tam bonos, quàm malos corporeos esse: quorum corpora subtilia quidem, in tertio eiusdem operis libro cap. 10. ait esse aerea. Eius ad literam hęc sunt verba. Etsi dæmones aerea sunt animalia quoniam corporum aereorum natura vigent, & propterea morte non dissoluūtur, quia prævalet in eis elementum, quod ad faciendum, quàm ad patiēdum est aptius. Et in libro de Ecclesiasticis dogmatibus cap.11. dicit, nihil incorporeum credendum esse nisi Deum solum, Et cap. 12. creaturam omnem corpoream esse ait: & angelos virtutesque omnes cœlestes corpora habere. Et 3. libro de trinitate tradit capite 1. angelos spirituale corpus habere: non cui subdantur sed quod subditum gerant. In explanatione in psal. 85. affirmat corpora beatorum futura esse post reditū ad vitam, qualia sunt corpora angelorum. Ac vt studeam breuitati, idem Augustinus psal. 145. & lib. 11. de ciuitate Dei cap. 23. & lib. 15. cap. 23. & ad Nibridiū epistola 115. asserit angelos esse corporis participes. In hac sententia fuit prius Origenes lib. 2. Periarchon capite 2. & aliis in locis: Philo in libro de opificio sex dierum: Lactantius Firmianus: Hilarius, Athanasius, Methodius, Magnus Basilius: & alij magni nominis autores: quorum sententiam sequūtur Ioannes Damascenus libr. 2. cap. 3. suæ theologiæ: & libro 3. aduersus Iconomastas: Ioannes Cassianus cap. 13. libri 7. collationum: Auicebron in libro fontis vitæ: & philosophi Platonici ferè omnes. Georgius Venetus tomo septimo cantici tertij harmoniæ suæ, ait omnes Academicos asserere saltē malos angelos esse corporeos. Præterea in synodo secunda Nicæna, actione quarta, productus & lectus est lib. beati Ioan. episcopi Thessalonicensis: cuius ad literam hæc sunt verba: De angelis & ar- *Ioannes.*
changelis, & eorum potestatibus, quibus & nostros animas adiungo, ipsa catholica ecclesia sic sentit esse quidem intelligibiles, sed non omnino corporis expertes & inuisibiles: verum tenui corpore præditos, & aereo siue igneo: vt scriptum est: Qui facit angelos suos spiritus, & mi- *Psal. 103.*
nistros suos ignem vrentem. Sic autem multos *Hebr.1.*
sanctorum patrū sensisse cognouimus: quorum est Basilius cognomento magnus: & beatus Athanasius, & Methodius: & qui stant ab illis. Solummodo autem Deus incorporeus & informabilis est. Intelligibiles autem creaturæ nequaquam ex toto sunt incorporeæ: & imitabiles pictura existunt. Quare etiam in loco existunt, & circunferētiam habent. Quanquam autem non sunt vt nos corporei, vtpote ex quatuor elementis, & crassa illa materia: nemo tamē vel angelos,

vel dæmones, vel animas dixerit incorporeas. Hactenus Ioannes Thessalonicensis: cuius sententiam synodus illa non improbauit: quin potius visa fuit approbare: etiam si non decreuerit esse de fide tenendam: Et nostra memoria cardinalis Caietanus in epistolam ad Ephesios cap. 2. dæmones ait esse spiritus. Hæc est magnorum authorum sententia, in qua constare videntur.
Dionys. Ab illis discrepat & dissentit Dionysius ille Areopagita, quem possumus iure optimo cœlestē ac diuinum theologum appellare. Hic cap. 1. cœlestis hierarchiæ angelos appellat non solùm incorporales & immateriales substātias, sed etiam deiformes simplicitates. Gregorius etiam Nyssenus in tractatione de oratione explicās verba illa: Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra: angelos asserit esse corporis expertes. In ea senten-
Chryso. tia est Chrysostomus homilia 22. in Genesim: & 17. atq; trigesima secunda in epistolam primam ad Corinthios: & in commentariis in caput sex-
Cyrillus. tum Esaię. Et Cyrillus in caput decimū euange-
Theod. lij Ioannis. Theodoretus in caput 12. Danielis,
Thom. & in caput primum Zachariæ. Thomas Aquinas in prima parte summæ theologicę: qui in principio quæstionis quinquagesimę sic ait: Primò cōsiderandum est de creatura purè spirituali, quæ in scriptura sacra angelus nominatur. Et primo articulo asserit angelos esse omnino incorporeos. Eius sententiam multi doctores tam scholastici, quàm qui diuinam explicāt scripturā, sequuntur. Eam confirmare videntur patres sacri
Innocen. consilij generalis Lateranensis sub Innocentio tertio pontifice maximo celebrati: qui statim in primo decreto verba hæc perpetuis monimentis consignarunt. Deus est vnum vniuersorum principium, creator omnium visibilium & inuisibilium, spiritualium & corporalium: qui sua omnipotente virtute simul ab initio temporis vtrāq; de nihilo condidit naturam, spiritualem & corporalem, angelicā videlicet & mundanā: ac dein de humanam quasi cōmunem, ex spiritu & corpore constitutam. Hactenus illi. At qui nolunt à contraria sententia dimoueri, verba hæc nō negant, sed interpretantur. Aiunt verum esse, angelos creaturas esse spirituales: atque si cum rebus concretis ex quatuor elementis cōparentur, incorporeas rectè appellari: quemadmodum tepidum cum calido collatum vocatur frigidum: & aer dicitur spiritus, & respectu corporum cōcretorū ac solidorū videtur incorporeus: & ita appellatur à nonnullis, qui tamen reipsa corporeus est. Hoc modo aiunt esse verba cōcilij intelligēda. Nihilominus nec animas, nec angelos aiūt esse omnino corporis expertes. Quomodo hoc intelligatur, nondū est ab ecclesia definitū. Si aūt à me quæras vtra harū partiū tenenda sit, ingenuè fateor me nescire. Ille hoc nouit, qui angelos ipsos creauit. Quid hac in re verū sit, Deus ipse viderit: q.d verisimilimū, magna quæstio est quā ego illis relinquo rationib. conquisitis disputandā, qui ingenij pollētes acumine, & vtriusq; philosophiæ diuinæ & humanæ eruditione exculti nomē suum æternitati cōmendarunt. Sed vtilius esse existimo huiusmodi quæstiones difficiles & abstrusas cum modestia & timore tractare, aut silentio præterire: quæ parum conducunt ad animarum vtilitatem & pietatem, quàm de illis audacter disserere, & aliquid temerè affirmare.

Quem videram in visione à principio. Quem aspexeram in visione superiore, præcedente capite descripta. Diuini vates intelligebant ob illuminationem Spiritus Sancti visiones illas à Deo esse. Atqui prophetæ non sunt, possunt aliquando falli: quia vt ait apostolus capite 11. posterioris ad Corinthios, Satanas transfigurat se in an- *2.Cor.11.*
gelum lucis. Vt autem verum numisma diuinæ reuelationis à falso denario illusionis diabolicæ secerni possit, quinque requiruntur, nimirum humilitas, patientia, veritas, prudentia, charitas: vt ait Ioannes de Gerson in tractatione de distin- *Gerson.*
ctione verarum visionum à falsis.

In tempore sacrificij vespertini. Quando solebat fieri sacrificium vespertinum. Appellabatur tempus illud tempus constitutum, nimirum ad offerenda holocausta. Ita illud intelligitur capitis vltimi libri secundi Regum: Immisitque dominus *2. Reg. vl.*
pestilentiam in Israel de mane vsque ad tempus cōstitutum: & mortui sunt ex populo à Dan vsque ad Bersabee septuaginta millia virorū. Minatus fuerat Deus missurum se pestē tribus diebus: sed tāta est eius misericordia, vt vno tantum die miserit eam, quæ solùm durauit à manè vsq; ad vesperam, seu vsque ad sacrificium vespertinum, quod loco illo tempus constitutum appellatur. Existimant nonnulli tempus constitutum loco illo esse totos illos tres dies, quibus Deus minatus est pestem: sed priorem explanationem rectiorem esse existimo.

Nunc egressus sum. Subaudi, à conspectu Dei: non vt ab eo discederem, qui vbique est, sed vt te docerem. Dicuntur angeli egredi quando ad homines mittuntur.

Ab exordio precum tuarū egressus est sermo. Id est, cum tu inciperes effundere preces, exiuit sermo Dei, & sententia rerum futurarum, quas ego veni nuntiatum tibi. Ac si dicat: Cùm tu orares Deum, ipse mihi præcepit, vt tibi quæ sequuntur, indicarem, quæ quidem futura sunt.

Quia vir desideriorum es. Id est, quia res magnas desideras quia ad Dei laudem & populi Israelitici cōsolationem desideras arcana & occulta mysteria intelligere: quia rerum expetendarum es magnopere cupidus, & feruente desiderio flagras. Vel quia desiderabilis es, dignus qui ameris, & desidereris. Nonnulli vertūt: Quia vir desiderabilium es. Hoc est, in quo sunt multa desiderabilia.

Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt. Hoc est, quadringenti & nonaginta anni constituti sunt, & præfiniti, & diuinitus præordinati atque præcisi. Duplex est hebdomada, vna dierū, quæ continet septē dies, vt constat ex cap. 23. Leuiti- *Leuit.23.*
ci, altera annorum, quæ continet septem annos, *Leuit.25.*
vt liquet ex capite 25. eiusdem Leuitici. Et nullo alio modo accipitur meo quidem iudicio in tota sacra scriptura, vt liquet intuenti. Cùm autem hoc Danielis loco hebdomada nullo modo possit accipi pro hebdomada dierum, qua septuaginta eiusmodi hebdomadæ nondū implent annum vnum cum dimidio: & in tam exiguo tempore non fuit ciuitas instaurata, & Christus occisus, & sacrificia antiquata: quæ omnia erant in

his

his septuaginta hebdomadis euentura, apertè ostenditur accipi pro hebdomada annorum. Et in hac sententia sunt etiam expositores Hebrei, vt ostendit Galatinus libr. 4. de arcanis catholicæ veritatis. Si autem rectè numeraueris, inuenies 490. annos: hanc enim summam constituunt sine dubio septuaginta hebdomadæ annorum. Vt autem hæ Danielis hebdomadæ perspicuè intelligantur, reuocanda est in memoriã Ieremiæ vaticinatio cap. 25. mandata: ibi enim prædixit diuinus ille vates duraturam esse Babylonicã Iudæorum seruitutem annis septuaginta, totidémque regnum Babylonium permansurum: illísq; expletis esse per Persas ac Medos delẽdum. Hæc autem Ieremię vaticinatio fuit anno 4. incœpto, vt ipse ait eodem cap. 25. regni Ioachim, quando Hierosolyma fuit à Nabuchodonosore Babyloniorum rege expugnata: tũc enim incœpit Hierosolymæ vastatio, & multi ex Iudæis fuerunt in Chaldæam abducti: eóque tempore incœpit captiuitas Babylonica, anno primo nimirum transacto Nabuchodonosoris, vt ibi ait Ieremias, & nos in commentariis in primum caput Danielis copiosè ostendimus. Ac quia quando Iudæi ingressi sunt babylonem, iã erat transactus annus vnus cũ dimidio regni Nabuchodonosoris, implendi erant septuaginta anni captiuitatis Babyloniæ anno secũdo post euersionẽ regni Babylonici. Septuaginta anni durationis regni Babylonij expleti sunt, quãdo Balsasar vltimus Babyloniorum rex fuit interfectus, & Darius imperium Chaldæorum in ditionem suam redegit: septuaginta autem anni seruitutis Babylonicæ expleti sunt anno secundo huius Darij, qui duos tãtum annos nondum completos post captam Babylonem vixit. Huic successit Cyrus, qui statim anno primo sui imperij soluit Hebræorum seruitutẽ, eósque liberos misit Hierosolymam. Ac ita impleta est Ieremiæ vaticinatio: vt literæ diuinæ cap. 1. lib. 1. Esdræ memoriæ prodiderunt. Igitur primus annus imperij Cyri regis Persarum ac Medorum erat septuagesimus seruitutis Babylonicæ. Ita quoque asserit Iosephus libr. 11. antiquitatum cap. 1. Cùm autem euersum esset Chaldæorum siue Babyloniorum regnũ à Dario Medorum rege auunculo Cyri, & iam Darius anno vno regnasset in Chaldæa, legit Daniel vaticinationes Ieremia, & intellexit imminere, ac appropinquare tempus liberationis Iudæorum, quæ futura erat anno venturo. Et ita euenit: nam illo sequẽte anno & rex Darius excessit è vita, & Iudæi fuerunt restituti per regem Cyrum, qui statim post Darium totius imperij clauũ obtinuit. Igitur primo anno Darij dũ Daniel pias ad Deũ preces emitteret, ab eo petens ne Hebræorum scelera eorum ereptionem, quæ iam imminebat, impedirent, aut retardarent, apparuit illi Gabriel angelus, qui ei nuntiauit implendam esse Ieremię vaticinationem de reditu ac restitutione Iudæorum tẽpore, quo Ieremias fore prædixerat, nimirum fluxis annis septuaginta, qui anno sequente explebantur. Cùm autem Deus solitus sit dare sæpenumero viris piis ac iustis plusquàm illi petunt ab eo, nuntiauit Daniel per angelum Gabrielem tempus non solùm liberationis à seruitute Babylonica per Cyrum regẽ terrestrem, sed etiã à seruitute peccati per Iesum Christum regem cœlestem: futurámque esse liberationem hanc ab illo die, quo ei angelus loquebatur, vsque ad septuaginta hebdomadas annorum: hoc est vsque ad annos 490. Et in vltima harum septuaginta hebdomadarum futuram esse mundi redemptionem per Christum. Ac si dicat angelus. Tu Daniel oras pro liberatione vnius populi expletis septuaginta annis: & Deus indicat tibi redemptionem omnis generis humani expletis septuaginta hebdomadis. Non tantùm futura est liberatio tui populi, quando Ieremias prędixit: sed totius vniuersi, quando ego prædico. Ieremiæ ostendit Deus septuaginta annos vsque ad ereptionem populi Israelitici ab exilio Babylonico per Cyrũ, qui à ceruicibus Hebræorum iugum seruile deiiciet, eosque in libertatem vindicabit: tibi autem ostendit septuaginta hebdomadas annorum vsque ad ereptionẽ totius mundi à seruitute peccati per verum Messiam, qui à dæmonum faucibus liberabit mortales, quibus aditum reserabit ad æternas cœlorum sedes, ad gloriam immortalem consequendam. Hæ septuaginta hebdomadæ incœperunt à prolatione angeli: hoc est à tempore illo, quo eas angelus Danieli nũciauit. Id ostendit ipse angelus: cùm ait: Scito ergo, & animaduerte: ab exitu sermonis, &c. Id est, à tempore, quo hic meus sermo exit à me. Et durarunt vsq; ad mortem Christi: & expletæ sunt anno tertio cum dimidio post Christi mortem: quo tempore fuit euangelium Hierosolymæ plenè nunciatum. Itaque durarunt annos quadringentos & nonaginta. Nam ab illa angeli pronunciatione vsque ad principium instaurationis templi, fluxerunt duo anni: & templum instauratum est annis quadraginta sex, iuxta illud Euangelij authore Ioanne cap. 2. Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc. Si autem eos simul iungas, efficies annos quadraginta octo: templum verò illud secundũ durauit annos quadringentos & octoginta & aliquot menses, vsque ad euersionem eius per Titum Vespasianum: qui omnes simul iuncti efficiunt summam annorum quingentorum & viginti octo cum dimidio: quibus si detrahantur triginta & octo cum dimidio, qui interfluxerunt inter finem vltimæ hebdomadę & exitium Hierosolymæ, manent quadringenti & nonaginta anni: quam summã cõstituunt septuaginta hebdomadæ annorum. Inter Christi mortẽ & euersionem templi fluxerunt anni quadraginta duo, vt ait Eusebius Cæsariensis: & liquet ex annalibus imperatorum Romanorũ: sed à fine vltimæ hebdomadæ vsque ad templi euersionem non præterierunt nisi triginta & octo cum dimidio: nam vltima hebdomada expleta fuit anno tertio cum dimidio post Christi mortẽ: Christus enim mortuus est in medio vltimæ hebdomadæ, vt hoc loco ait Daniel. Præter hanc annorum supputationem ponam alteram cum hac mirabiliter congruentem. A primo anno Darij quando hebdomadæ incœperũt, qui primus Babylonicum occupauit imperium, vsque ad vltimũ Darij, in quo euersum fuit imperium Persarum, fluxerunt anni 191. author est Methastenes Persa in libro de iudicio tẽporum. Et tunc incœpit imperium

Galati. *Ierem.25.* *Iere.25.* *Sup.1.* *Sup.5.* *1.Esd.1.* *Ioseph.* *Ioan.2.* *Euseb.* *Metasth.*

perium Græcorum, quando Alexander Magnus Darium vltimum ſuperauit, & Perſas, ac Medos in ditionem ſuam redegit. Durauit autem imperium Græcorum vſque ad mortem Pompeii, & principiũ Romani imperij ſub Iulio Cęſare primo Romanorum imperatore annos ducẽtos & viginti, vt ex vera conſtat hiſtoria, etiamſi nonnulli varient ſcriptores. Sed hæc eſt vera annorum ad calculum reuocatio. A principio autem imperij Romani vſque ad Chriſti mortem fluxerunt anni ſeptuaginta ſex, vt liquet ex annalibus Euſebij Cæſarienſis. A morte autem Chriſti, quæ fuit in medio vltimæ hæbdomadæ vſque ad finẽ eiuſdem vltimæ hebdomadæ, præterierunt tres anni cum nonnullis menſibus, quos hîc prætermitto. Numera omnes annos, inuenies quadringentos & nonaginta: qui ſummã efficiũt ſeptuaginta hebdomadarum annorum. Has ſeptuaginta hebdomadas diuidit angelus in tres partes, quarum prima continet ſeptem, altera ſexaginta duas, tertia vnam, quæ eſt vltima. Ratio autem huius diuiſionis eſt hæc. A tempore pronunciationis illorum verborum angeli vſque ad finem ſeptem hebdomadarum, quod tempus continet quadraginta noue annos, Iudæi erant reſtituendi, & tẽplum inſtaurandum, & mœnia ædificanda: quod ita euenit. In aliis hebdomadis ſexaginta duabus, erãt Iudęi variè curſum vitæ in Iudęa confecturi, modò rebus proſperis & ad voluntatem fluentibus, modò aduerſis & reflantibus. Id quod eodem contigit modo. In vltima autẽ hebdomada, quæ erat à Chriſti baptiſmo incœptura, erat idẽ Chriſtus tribus annis cũ dimidio concionaturus, illiſq; exactis ad cædem crucis à Iudæis vocandus, atq; acerbiſſimis cruciatibus interficiendus. Id quod effectum eſt, vt ipſe nobis morte ſua vitã tribueret, & ſanguine ſuo pro nobis fuſo ſcelera noſtra deleret, animóſq; noſtros expiaret. Mortuus eſt autem anno ætatis ſuæ trigeſimotertio, nimirum impleto anno 32. & inchoato alio. Hoc ait Ignatius in epiſtola ad Trallianos, & Epiphanius lib. 3. hæreſum, & eſt communis ſententia. Suſtinuit autem Chriſtus Deus noſter mortem in medio vltimæ hebdomadæ: nam illa continebat ſeptem annos: & inter baptiſmum Chriſti: & eius mortem tres anni cum ſex menſibus circiter interfluxerunt. Hanc vltimam hebdomodam ideo Daniel ſeparauit à cæteris, quia de ea erat multa dicturus, & in ea effecta ſunt admiranda myſteria redẽptionis humanæ per Dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum. Mortuo autem Chriſto, veteris legis ſacrificia ceſſarunt. Sed erat ſynagoga cum honore ſepelienda. Ac quia ſacrificia illa, quæ Chriſti figuram gerebãt, quieuerunt, cùm Chriſtus efflans animã dixit in cruce: Cõſummatum eſt, vt Hieronymus, Chryſoſtomus, & cæteri patres aſſeruerunt, ideo ait hoc loco angelus: In medio hebdomadæ deficiet hoſtia & ſacrificium. Sed quia impij Iudæi Chriſtum ſanctum, verum ſuum Meſſiã, qui eos liberatum venerat, ad interitum crudeliſſimum falſis criminibus vocarunt, & huic impietati peſtilentem contumaciam à furore & perfidia inductam adhibuerunt, fuerunt à Romanis victi, & acerbiſſimis calamitatibus oppreſſi. Machinati ſunt ſibi ipſis & corporum & animorum exitium: extincta eſt nominis eorũ claritas & amplitudo: fuit ſanctum ac celebre templum flammis expoſitum: & ipſi deniq; dignitatem ſuam penitus labefactarunt, vrbemq; florentiſſimam funditus euerterunt. At quia hęc vaſtitas nõ erat ad breue exiguumq; tempus duratura, ſed omnium ſeculorum memoria permanſura, ait angelus: Et vſque ad conſummationem & finem perſeuerabit doſolatio. Hanc arbitror eſſe germanã, ac veram harum hebdomadarum intelligẽtiam: quam in fine capitis dilucidabo. Nunc ad literæ ſeriem explanandam accedamus.

Eufeb. *Ignat.* *Epiph.* *Ioan. 19.* *Hieronym.* *Chryſoſt.*

Super populum tuum. Hoc eſt, ſuper populum Iudaicum, qui tuus eſt ſanguine, & affectu, pro quo preces emittis: ſed qui ob eius ſcelera nõ meretur dici populus Dei, ſed tuus. Ita Moſi dixit Deus, cùm filij Iſraelis vitulum coluiſſent: Vade deſcende: peccauit populus tuus. *Exod. 32.*

Super vrbem ſanctam tuam. Id eſt, ſuper Hieroſolymam, quam ſanctam exiſtimas. Vel in qua Deus tuus efficiet myſteria redemptionis humanę. Diuus Matthæus cap. quarto vocat Hieroſolymam ciuitatem ſanctam. *Matt. 4.*

Et cõſumetur præuaricatio, vt finem accipiat peccatum. Id eſt, vt finiatur flagitiũ, & deleatur peccatum meritis paſſionis Chriſti: de quo Ioannes Baptiſta apud Ioannem Euangeliſtã cap. 1. Ecce, inquit, Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Et Eſaias 53. Ipſe vulneratus eſt propter iniquitates noſtras: attritus eſt propter ſcelera noſtra. Et paulò pòſt: Poſuit dominus in eo iniquitatẽ omnium noſtrum. Et ipſe apud eundẽ Eſaiam 43. Ego ſum ipſe, qui deleo iniquitates tuas. Omnia peccata virtute meriti Chriſti quãtum eſt ex ſufficientia eius, dimittuntur in ſacramentis ab ipſo Chriſto inſtitutis: & per veram cõtritionem cum fide ipſius Chriſti. Ideò de illo ait cap. primo Apocalypſis Ioannes: Dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. Et diuus Petrus cap. 2. prioris epiſtolæ ſuæ: Peccata noſtra pertulit in corpore ſuo ſuper lignũ. Eſt igitur horum verborũ ſenſus. Non ſolùm ô Daniel Deus liberabit populum tuum ab exilio: ſed genus hominum à peccatis per Chriſtum filiũ ſuum vnigenam, verum Deum & verum hominẽ, quem mittet in mundum, vt eius deleat peccata: qui quatenus homo verſabitur inter homines, & ſubibit mortẽ: & quatenus Deus delebit hominũ peccata. Colligis ex hoc loco Chriſtum eſſe verum Deum: nemo enim delet iniquitates, niſi Deus, qui eſt ſalutis animarum noſtrarum præcipuus author: & eſſe verũ hominem, qui cum hominibus verſatus eſt. Eum vidit diuinus pſaltes mentis oculis cum hominibus verſantem, cùm inducit populum Iudaicum, non vniuerſum, ſed cœtum piorum ita loquẽtem pſal. 45. Dominus virtutum nobiſcũ: ſuſceptor noſter Deus Iacob. Et in fine verſus adiicitur Sela: quaſi dicat: ô rem admirabilem & præclarã videre Deum factum hominem. Vbi aduerte pro Domino eſſe in Hebraico Iehouah nomẽ Dei ineffabile, ꝙ ſoli Deo tribuitur. Ac ſi dicat: nobiſcum eſt, nobiſcũ viuit, & communicat verus Deus humanatus. Et quia myſterium hoc erat abſconditum, ponit in titulo eiuſdem pſalmi: Pro arcanis: nimirũ Chriſti. De eo ait ita Baruch cap. 5. Hic eſt Deus noſter,

Ioan. 1. *Eſai. 53.* *Eſai. 43.* *Apoc. 1.* *1. Pet. 2.* *Pſal. 45.* *Baruc.*

ster,& non æstimabitur alius aduersus eum. Hic adinuenit omnem viam disciplinæ: & tradidit illam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est,& cum hominibus conuersatus est. Hæc ille. De Christo prædixit Esaias cap.53. Ecce Deus noster veniet,& saluabit nos. Et 40. Ecce dominus Deus in fortitudine veniet. Et Michæas quinto, vbi locutus est de temporali natiuitate in oppido Bethlehemitico, loquitur de æterna dicens: Et egressus eius ab initio,à diebus æternitatis eius. Ideo dicebat Christus dominus apud Ioannem 8. Antequam Abraham fieret,ego sum. Alludit ad verba illa Exodi cap.3. quę dixit Mosi: Ego sum,qui sum. Et apud Ioannem 10. ait: Ego & pater vnum sumus. Non dixit, vnus, sed vnum, vt vnitatem naturę significaret: nec sum, sed sumus, vt distinctionem innueret personarũ. Ac idem pater in Christi baptismo & transfiguratione 3.& 7. Hic est, inquit, filius meus, in quo mihi bene complacui. Et diuus Petrus Matthæi 16. Tu es Christus filius Dei viui. Et diuus Paulus cap.9. epistolę ad Romanos: Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia benedictus Deus in secula. Et cap. secundo ad Philippenses: Qui cùm in forma Dei esset, non rapinã arbitratus est esse se æqualem Deo. Vbi Chrysostomus & catholici doctores formam interpretantur substantialem. Ac si dicat: Cùm Christus Iesus esset eiusdẽ cum Deo patre substãtiæ & naturæ, eique æqualis & consubstantialis, & ideo rerum omnium dominatum haberet: tamen seipsum abiecit, naturam accipiens humanam. Vbi aspicis, quàm apertè apostolus Christum appellet Deũ & hominem. Id quòd hoc capite ostendit Daniel. Cùm enim dixit, delenda esse peccata per Christum, indicauit eius diuinitatem: cùm verò posteà dixit eum esse occidendum, indicauit eius humanitatem. Deus enim mori non potest, quatenus Deus est. Verè tamẽ dicimus mortuum fuisse Deum, quia mortuus fuit Christus, qui est Deus & homo: mortuus autem est, non quatenus Deus, sed quatenus homo.

Ioan.8. *Exod.3.* *Matt.16.* *Rom.9.* *Philip.2.*

Et adducatur iustitia sempiterna. Id est,& adducatur per Christũ iustificatio, quæ in via incohatur,& in patria perficitur: quam ob causam vocatur æterna. Vel nominatur æterna respectu iustitiæ veteris legis, quæ his verbis repellitur, quia cùm esset in vmbris posita, erat per legẽ nouam abroganda. Iustitia enim accipitur pro iustificatione, vt capite secundo epistolæ ad Galatas: Si per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Ac si dicat apostolus: Si lex vetus sufficiebat ad iustificationem nostram, frustra mortuus est Christus: sed quia lex non sufficiebat, venit Christus,& pro nobis mortem sustinuit, vt nos iustificaret, & ad gloriam sempiternam perduceret. Eodem modo accipitur capite secundo epistolæ Iacobi apostoli: & reputatũ est illi ad iustitiam. Et capite primo Lucæ: vt seruiamus illi in sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris. Vel accipitur hoc Danielis loco iustitia pro iuris æquitate, quæ est habitus animi communi vtilitate conseruata, suam cuique tribuens dignitatem, puniens delicta, & præmio afficiens virtutes. Hæc appellatur in diuinis literis virga Aaronis, ventilabrum,& gladius ex vtraque parte acutus. Christus enim via iustitiæ genus hominum liberauit, luens pœnas scelerum eorum. Ideo ait ipse apud Ioannem: Nunc iudicium est mundi. Et psalmo 128. Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores. Et psal. quinquagesimo octauo: Quæ non rapui, tunc exoluebã. Et Esaias capite quinquagesimotertio. Verè dolores nostros ipse tulit, & languores nostros ipse portauit. Voluit diuinitus pater, vt filius eius pro nobis pateretur: & vt iustitiam suam indicaret, proprio filio suo non pepercit, vt verbis vtar apostoli. Hoc voluit idem apostolus significare cap. tertio epistolæ ad Romanos: cùm dixit: Quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum. Vel accipit Daniel iustitiam pro euangelio, quemadmodum accipitur capite quadragesimoquinto Esaiæ: Egredietur de ore meo iustitiæ verbum. Et capite decimo Oseæ: Cùm venerit docebit vos iustitiam. Et capite tertio secundę ad Corinthios: Si ministratio damnationis in gloria est, multò magis abundat ministeriũ iustitiæ in gloria. Vbi apostolus per damnationem intelligit legem veterem, quæ suos præuaricatores morte damnabat: per iustitiam verò legem nouam, quę est iustificationis administratrix. Fortasse per iustitiam sempiternam intelligit Daniel Christum Deum nostrum: de quo ait apostolus capite primo epistolæ prioris ad Corinthios: Qui factus est nobis sapientia,& iustitia, & sanctificatio, & redemptio. Hanc iustitiam quærere debemus iuxta illud Christi seruatoris nostri apud Matthęum sexto. Quęrite primò regnum Dei,& iustitiam eius. Intelligi autem hoc Danielis loco per iustitiam Christum asserit Rabbi Barachias in lib. de ordine mundi, Rabbi Moses Barnahaman,& Rabbi Ioseph.

Galat.2. *Iacob.2.* *Luc.1.* *Ioan.12.* *Psal.128.* *Psal.58.* *Esai.53.* *Esai.45.* *Ose.10.* *1.Cor.1.* *Matt.6.*

Et impleatur visio & prophetia. Et implebuntur vaticinationes de Christo. Visio & ꝓphetia pro eodem accipiuntur. Vnde idem Christus tempore mortis eius imminente: Ecce, inquit, ascendimus Hierosolymam, & consummabuntur omnia, quæ scripta sunt per prophetas de filio hominis. Et diuus Ioannes cap. 19. Sciens Iesus quia omnia consummata sunt, vt consummaretur scriptura, dixit: Sitio. Et paulò pòst: Cùm ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est. Apud Matthęum capite 11.& Luc.16. ait Christus: Omnes prophetæ & lex vsq; ad Ioannem prophetauerunt. Nimirum de Christo venturo. Ioannes autem non de venturo vaticinatus est, sed de præsenti, quem digito ostendit.

Luc.18. *Matth.11.* *Luc.16.* *Ioan.1.*

Et vngatur sanctus sanctorum. Hoc est Christus, qui secundùm assumptam humanitatem vnctus est oleo lætitiæ, & vberrimo fonte gratiæ copiosiùs omnibus sanctis illius consortibus & cohæredibus. Nã illis fuit vis Spiritus sancti per partes communicata: illum autem totum tota effusa largissimè repleuit. De hac vnctione ait psal. 44. diuinus vates: Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Quem locum diuus Paulus in epistola ad Hebræos de Christo interpretatur. Et ipse Christus apud Esaiam 61. ait: Spiritus Domini super me, eo quòd vnxerit

Psal.44. *Hebr.1.* *Psal.61.*

me. Ad quę loca alludit Petrus apostolus cap. 10.
Act. 10. Actorum, cùm ait: Iesum à Nazaret vnxit Deus Spiritu sancto & virtute. Eam ob causam appellatur Christus: nam Christus idem est quod vnctus: vncti autem erant reges & sacerdotes: Christus verò rex est, & sacerdos, & sanctus sanctorum, non solùm ob sanctitatis præstantiam, sed
Ioan. 1. etiam ob eius efficientiam. Ait enim Ioannes: De plenitudine eius omnes nos accepimus.

Ab exitu sermonis. Id est, ab egressu horum verborum meorum: ab hora pronuntiationis huius sermonis mei de ædificanda vtraq; Hierosolyma, nimirum terrena in Iudæa, & spirituali, quæ est ecclesia in toto orbe terrarũ. Qui sermo qui exit modò à me, exiuit à Deo mihi illum ostendente, vt ego illum tibi aperirem.

Vsque ad Christum ducem. Ducem etiam eum
Esai. 55. appellat Deus pater apud Esaiam cap. 55. Ecce testem populis dedi eum ducẽ & præceptorem
Mich. 5. gentibus. Et apud Michæam quinto: Et tu Bethlehem terra Iudah nequaquam minima ex principibus Iudah: ex te enim exibit dux, qui regat populum meum Israel. Ita hic locus citatur apud
Matth. 2. Matthæum capite secundo. Quod autem ait: Vsque ad Christum Ducem hebdomadæ septem, & hebdomadæ sexaginta duæ: refertur ad tempus illud, quo Christus se cœpit ducem populi declarare: quando in eius baptismo aperti
Matth. 3. sunt cœli, & vidit spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super se. Et ecce vox de cœlo dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Tunc repletæ sunt sexaginta nouem hebdomadæ, & incœpit septuagesima, & vltima.

Et rursum ædificabitur platea & muri. Subaudi Hierosolymæ: pro qua oras: nimirum in primis septem hebdomadis. Sed erit in angustia temporum: hoc est in calamitatibus & molestiis, qui-
1. Esd. 3. & 4. bus illo tempore ob vicinorum populorum impedimenta Iudæi afficientur. Id ita euenisse li-
2. Esd. 4. quet ex libris Esdræ multis in locis.

Et post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus. Subaudi, additis aliis septem, quæ omnes sexaginta nouem efficiunt. Igitur post hebdomadas sexaginta nouem, hoc est hebdomada septuagesima occidetur Christus, verus ac proprius Dei filius. Vnde Apostolus 8. ad Romanos: Qui
Rom. 8. proprio filio suo non pepercit, &c. Vbi Hilarius lib. 6. de trinitate ait, naturæ veritatem significanter expressit, vt qui superius filios plures per spiritum adoptionis demonstrarat, nunc vnigenitum Deum filium proprietatis ostenderet. Hic in medio vltimæ hebdomadæ fuit pro nobis occisus. Vide quàm apertè hic Daniel vaticinetur de morte Christi.

Et non erit eius populus, qui eum nagaturus est. Hoc est, & populus Iudaicus qui negaturus est Christum dominum, non erit eius amplius: non erit
Ioan. 19. deinceps populus Dei. Negarunt Iudæi Christum, quando apud Pilatum dixerunt: Tolle, tolle, crucifige eum. Et paulò pòst: Non habemus regem, nisi Cæsarem. Hoc autem non de omnibus intelligitur, sed de illis duntaxat, qui noluerunt ad Christum conuerti, qui impietati suæ pertinaciam adhibuerunt.

Et ciuitatem & sanctuarium dissipauit populus cum duce venturo. Id est, & exercitus Romanus cum duce suo Tito Vespasiano euertet Hierosolymã, & sanctũ Dei templũ. Locutus est de acerbissima Christi nece: nunc de eius loquitur vltione, quæ postea venit anno ab illa 42. Quidam vertunt: Populus ducis venturi: vt exitium templi tribuant exercitui Romano, non autem Tito, quem, aiunt illud seruare voluisse. Euersio Hierosolymę fuit post septuaginta hebdomadas: sed quoniã pœna illa ideo inflicta fuit Iudæis, quia Christum immanissimè vocarunt ad crucis interitum, meritò fuit addita huic vaticinationi.

Et finis eius vastitas. Et finis vrbis ac templi erit euersio per Romanum exercitum inducta. Sensus est. Et vltimo prælio euertetur ac vastabitur ciuitas, & templum delebitur, & incendio flagrabit.

Post finem belli statuta desolatio. Id est, finito bello Romanorum aduersus Iudæos erit desolatio à Deo statuta & præfinita. Erit ciuitas illa desolata ex Dei statuto. Quidã vertunt: Ad finem belli statuetur seditio. Ac si dicat: Prope finem obsidionis labefactabuntur vires Hierosolymæ propter seditiones, & bella interna ac ciuilia.

Cõfirmabit autem pactum multis hebdomada vna. Reuertitur ad id, vnde exierat oratio. Vltima, inquit, hebdomada confirmabit Christus legem euangelicam multis rebus, verbis, factis, & signis. Vel multis hominibus. Et rectè ait, multis, non omnibus, quia vt diuus ait Ioannes capite primo: In propria venit, & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit Ioan. 1.
eis potestatem filios Dei fieri. Christus quantum in se fuit, omnibus euangelium confirmauit: sed non omnes illi credere voluerunt. Euangelium in literis diuinis dicitur nouum testamentum, mensa, lux, benedictio, lex noua, dies, clypeus, virga virtutis, cornu salutis, spiritus, verbum domini, aqua, veritas, aqua sapientiæ salutaris, lux magna, dies virtutis, virtus Dei, fœdus & pactum. De hoc fœdere & pacto loquitur hoc loco Daniel. De eo dixerat Deus apud Ie- Iere. 31.
remiam trigesimoprimo. Ecce dies venient, dicit dominus, & feriam domui Israel, & domui Iuda fœdus nouum, non secundùm pactum, quod pepigi cum patribus vestris in die, qua apprehẽdi manum eorum, vt educerem eos de terra Aegypti. Et paulò pòst explicans, quod esset hoc pactum nouũ, quod se confirmaturum pollicebatur: Dabo, inquit, legem meam in visceribus eorum. Quem locum diuus Paulus in epistola ad Hebræos de euangelio, quod no- Heb. 8. 9. & 10.
uum appellat testamentum, interpretatur. Nouum testamentum derogauit vetus. Nam hæc testamentorum vis & natura, vt prius per posterius derogetur. Hoc nouum testamentum fuit morte Christi confirmatum: nam vt iura statuunt, & diuus asserit Paulus in epistola ad He- Heb. 9.
bræos, vbi testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Hanc existimo esse confirmationem, de qua præcipuè hoc loco loquitur Theod.
Daniel. Huic expositioni fauet versio Theodotionis ita habens: Et confirmabit testamentum multis hebdomada vna.

In medio hebdomadæ deficiet hostia & sacrificium.

Id

Id est, in medio vltimæ hebdomadæ mortuo Christo cessabunt omnia veteris legis sacrificia Nam cùm essent Christi figuræ atque vmbræ, erant in eius morte antiquanda & finienda. In
1.Cor.10. epistola priore ad Corinthios ait apostolus res illas in figura Iudæis contigisse. Et in epistola ad
Heb.10. Hebræos: Lex, inquit, vmbram habet futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum. Hoc est, non ipsam propriam lucem. Figura autem cessat adueniente veritate, & vmbra adueniente luce Esse autem euangelium veritatem, indicat illud
Ioan.1. Ioannis 1. Lex per Mosem data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Et illud apo-
Gala.3. stoli ad Galatas 3. Quis vos fascinauit non obe-
Esai.9. dire veritati? Est etiam lux, iuxta illud Esaiæ 9. Habitantibus in regione vmbræ mortis lux orta est eis. Et illud apostoli in epistola ad Romanos
Rom.13. 13. Induamur arma lucis. Diuinus psaltes vno & eodem versu euangelium vocat lucem & verita-
Psal.24. tem psalmo 24. Emitte lucem tuam, & verita-
Similitudo. tem tuam. Quemadmodum veniente & coruscante sole stellæ non apparent: ita adueniente Christo, mundúmque morte sua illustrante, sacrificia Mosaica euanuerunt. Durante lege vetere erant sacrificia Deo grata, quia bona futura adumbrabant, pietatem & religionem offerentium declarabant, & idolorum cultum excludebant. Sed non qua ratione erant carnalia, nec ex parte operis operati, vt theologi scholastici loquuntur. Erantq; tantùm vsque ad Messiam duratura, qui erat legem gratiæ laturus. At veniẽte lege noua erat vetus abroganda: ipse enim Deus
Ierem.31. ait in hunc modum apud Ieremiam capite trigesimo 1. Ecce dies venient, dicit dominus, & feriam domui Israel & domui Iuda fœdus nouum, non secundùm pactum, quod pepigi cum patribus vestris in die, qua apprehendi manum, vt educerem eos de terra Aegypti. Hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel: post dies illos, dicit dominus, dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam: & ero eis in Deum: & ipsi erunt mihi in populum. In hanc sententiam citat apostolus hunc locum
Hebr.8. ad Hebræos octauo, vbi pro fœdere & pacto legit, testamentum. Hoc promissum confirmauit
Bar.2. Deus apud Baruch cap.2. cùm dixit: & Statuam illis testamentum alterum sempiternum: vt sim illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et
Esai.55. per Esaiam cap.55. dixerat. Inclinate aurem vestram, & venite ad me, & viuet anima vestra, & feriam vobiscum pactum sempiternum. Hoc sempiternum pactum est sanctum Christi euangelium: quod non de monte Sinai exiuit, sed de
Esai.2. Sione. iuxta illud Esaiæ capite 2. De Sion exibit lex, & verbum domini de Hierusalem: vbi per legem & verbum domini euangelium significatur. Nonne intueris, quàm apertè loquatur de lege noua legis veteris abrogatrice? Apud Esaiã
Esai.1. primo ait ita Deus loquens cum Iudæis temporis euangelij: Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? Plenus sum. Holocausta arietũ, adipem pinguium, & sanguinem hircorum nolui: ne offeratis mihi hæc vltra. Et apud Amos
Amos 5. cap.5. Si obtuleritis holocaustomata & munera
Ierem.6. vestra, non suscipiam. Et per Ieremiam 6. Holocausta vestra non sunt accepta, & victimæ vestræ non placuerunt mihi. Et apud Dauidem psal.39. Psal.39.
conferens filius cum patre sermones has voces emittit: Sacrificium & oblationẽ noluisti: aures autẽ perfecisti mihi. Holocaustũ, & pro peccato non postulasti: tunc dixi: Ecce venio. In cap. libri scriptũ est de me, vt facerem voluntatẽ tuam. Intelligi hunc locũ de Christo cum Deo patre loquente asserit diuus Paulus cap.10. epistolæ ad Hebr.10.
Hebræos. Sed verba illa: Aures autem perfecisti mihi, possunt verti: Aures autẽ perforasti mihi: hoc est, voluisti, vt tibi parerem. Vel, corpus autẽ aptasti mihi: vt legit apostolus in epistola ad Hebræos. Hoc est, induisti me corpore: voluisti, vt essem homo, quò pro peccatoribus crucẽ subirẽ: & ita veteris legis sacrificia & hostiæ cessarent. Vaticinans Oseas de tẽpore legis nouæ, quando Ose.9.
iam essent abrogata Iudæorũ sacrificia: Non placebunt, inquit, domino sacrificia eorum. Aspicis ipsam legem veterẽ asseruisse fore, vt ipsa abrogaretur, & altera ferretur in æternũ duratura. Ipse sui ipsius cædẽ prædicebat, & literis explicabat instar Vriæ, qui secũ portabat literas necẽ suam 2.Reg.11.
continentes. Et quia lex vetus erat antiquanda, & noua ferẽda, dicebat apud Esaiã Deus cap.43. Esai.43.
Ne memineritis priorũ: & antiqua ne intueamini: ecce ego facio noua. Vnde diuus Paulus in epistola posteriore ad Corinthios cap.5. Vetera, 2.Cor.5.
inquit, transierunt: ecce facta sunt omnia noua. Vt peritus pictor volens imaginẽ quadã fingere Similitudo.
omnibus numeris absolutam, prius præparat tabulã, efficiens in ea lineas rudi quodã carbone, non quæ permaneant, sed quæ ad colorũ picturã solùm durent: imagine verò perfecta lineæ illæ euanescunt: ita sapientissimus Deus admirabilẽ legẽ gratiæ cõditurus, instituit prius veteris legis sacrificia & cerimonias tanquã lineas & vmbras, quæ vsq; ad viuorũ nitidorúmque colorũ picturã duntaxat perdurarent. At consummata noua lege, enuntiatóq; sancto Christi euangelio omnia illa vetera lineamẽta euanuerũt. In agno immolato adumbrabatur Iesu Christi seruatoris nostri mansuetudo: in tauro fortitudo: in vitulo abundãtia gratiæ cœlestis: in oue fructus patientiæ: in colũba simplicitas: in turture dilectio erga sponsam, quæ est ecclesia: in hirco, ariete, & hœdo nostrorũ peccatorũ impuritas, quorũ ipse erat pœnas daturus. Occidebantur & sacrificabantur animalia, quia Christus erat occidendus & sacrificandus. Deo in lege vetere effundebatur sanguis, & vt ait apostolus ad Hebræos: Sine Hebr.9.
sanguinis effusione non fit remissio. Et vt ipse ait Rom.10.
ad Romanos cap.10. Finis legis Christus est. Illa vetera sacrificia erant quædã lineamenta, quæ perfecta imagine in Christi morte, cum ipse dixit: Consummatũ est: & cessarunt, & enuntiato Ioan.19.
euangelio ad nihilum reciderunt. Et quia hoc fuit in medio vltimæ septuaginta hebdomadarũ, ait hoc loco angelus in medio hebdomadæ deficiet hostia & sacrificium.

Erit in templo abominatio desolationis. Id est, euertetur templum Hierosolymæ ab exercitu Romanorum. Exitium illud appellatur abominatio propter ignominiam sancto Dei templo illatam: & abominatio desolationis propter eiusdẽ tẽpli euersionẽ. Romani duce Tito Vespasiano filio Vespasiani Hierosolymã expugnarũt templum

templum Dei vastarunt, & Iudæos crudelissimè vexauerunt. Lege Iosephi historiam de bello Iudaico: qui hæc oculis vidit, verísque monimentis cõsignauit. Iudæi illi qui viso templo vastato permanebant Hierosolymæ, occidebantur immaniter, aut coniiciebantur in vincula: qui verò se fugæ mandabant, poterant quodammodo immanem illam vitare perniciem. Eam ob causam dicebat Christus Deus noster, vt aiũt euangelistæ: Cùm videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes: erit enim tribulatio magna. Et quoniã vastitas illa templi futura erat perpetua, ait angelus Danieli: Et vsque ad consummationem & finem perseuerabit desolatio. Nunquam enim posteà templũ illud instauratum est, vt anteà, nec instaurabitur. Ob eam causam illud Aggæus propheta cap. 2. vltimum appellat siue nouissimum, cùm ait: Magna erit gloria domus istius nouissimæ plusquam primę. Hoc ideo ait, quia Christus in illo posteriore tẽplo præsentatus est, docuit, & miracula edidit. Nam ædificiorum pulchritudine & magnificentia fuit à priore superatum. Sed dices fortasse: cur dedit Deus templum illud Iudæis, si illud erat illis euersurus? In promptu est responsio. Quia Deus multa largitur in vno tempore, quæ aufert in altero, similis prudenti pædagogo, qui aliud docet discipulum in pueritia, aliud in iuuentute. Quemadmodum peritus colonus aliud agit in agro tempore hyemis, aliud tẽpore veris, sed non própterea mutat rationem agriculturæ: sic Deus aliud fecit tẽpore legis veteris, aliud tempore nouæ; sed nec ob id est sui dissimilis. Tẽplũ illud ex lapidibus mortuis cõstructũ figura erat ecclesiæ ex lapidibus viuis conflatæ. Quam ob causam ait diuus Paulus priore ad Corinthios cap. 3. Templũ Dei sanctũ est, quod estis vos. Et in posteriore cap. 6. Vos estis templum Dei viui: Ecclesia autem cõstituta, & euangelio longè latéque propagato consumpta fuit figura, & templum in quo vetera immolabãtur sacrificia, funditus deletum. Nam quemadmodũ medicus intelligens perniciosam esse aquã frigidã ægroto, scyphum seu poculum ei infringit, ne amplius bibat: ita Deus videns exitiosa esse Iudæis post plenam euangelij prædicationem veteris legis sacrificia, templum illis euertit, ne amplius illa facerent. Vt fracto vase medicus ægrotum ab aquæ potione etiam inuitum deterret, & abducit: sic vastata Hierosolyma, & templo direptioni ac flammis commisso Deus populum Iudaicum vel inuitum ab antiquis victimis seiunxit, atque separauit. Mirum est profectò cõcedi Iudæis totum orbem terrarum ad habitandũ, vbi illis non licet facere sacrificia: solam autem Hierosolymã illis interdici, vbi illis licebat immolare. Magnũ quidem Dei iudicium, diuturnaque dignum obseruatione. Imperij Romani gubernaculum obtinente Iuliano, quem vocant apostatam, cõuenerunt infiniti propè Iudæi Hierosolymã multis ex regionibus, vt illam cum templo instaurarẽt. Imperator enim ille cùm à fide Christi defecisset, nihilque ei esset antiquius, quàm Christianam religionem labefactare, dedit Iudæis illis magnam & pecuniarũ, & artificum copiam, vt in Christi ludibrium & despectum antiquam vrbem renouarent. At Deus cõpressit nefarios illos conatus: nam cùm Iudæi cœpissent nudare fundamenta, multámque hausissent terram, magnus exiuit ignis, qui illos excussit, illorúmque impiam pertinaciam fregit. Quam ob rem destiterunt ab incœpto, ne omnes igne illo extinguerentur. Narrat hoc diuus Ioannes Chrysostomus oratione secunda aduersus Iudæos. Sed & Theodoretus libro vigesimo Ecclesiasticæ historiæ vbi hoc copiosè scribit, asserit præter hoc Iudæos comportasse gypsi & calcis multa modiorum millia, quæ irruens impetus vẽti repẽtè dispersit. Et ait conspectum fuisse in cœlo signũ crucis fulgidum: ipsorumque Iudæorum vestes fuisse crucibus non tamen fulgidis, sed coloris atri repletas. Scribit etiam historiam hanc Eusebius Cæsariensis lib. 10. Ecclesiasticæ historiæ capite vltimo: & multò copiosiùs Nicephorus Callistus tomo 10. cap. 32. & 33. vbi multa notatu dignissima literis mãdauit. Aspicis igitur nõ potuisse Iudæos Hierosolymã cum templo instaurare, post illatam à Romanis euersionem, quam hic Daniel abominationem desolationis appellauit. Nonnulli per abominationem desolationis intelligunt detestabilem veterum sacrificiorum oblationem, post planè enuntiatam euãgelij veritatem. Alij statuam Tiberij Cæsaris, quam Pilatus statuit in templo. Alij statuam Adriani imperatoris, quam ipse in templo iussit collocari. Alij impiam Antichristi doctrinam. Alij ipsum Antichristũ. Sed quia Christus Deus noster loquens de hac abominatione desolationis monet, vt qui eam viderint, fugiãt ad montes, ne in vrbe acerbissimis afficiantur vulneribus: existimo nomine eius significari templi oppugnationem, vel impium Romanorum exercitum templum inuadentem ad illud spoliandum & euertendum. Huic expositioni fauet litera Hebræa, quæ potest verti: Erit expansio abominationis desolationis: Hoc est extensio vexilli exercitus Romani. Potest quoque hic locus verti: Erit per alam abominatio euersionis. Hoc est delebitur templum per exercitum gentilium: ala enim aliquando accipitur pro exercitu. At rectissima est litera editionis vulgatæ habens: Erit in templo abominatio desolationis. Et ita habet versio Græca Theodotionis. Et ita Christus dominus hunc locum in euangelio citauit. Cap. duodecimo loquitur etiam Daniel de abominatione desolationis: de qua ibi Deo adiuuante disseremus.

Vsque ad consummationem & finem perseuerabit desolatio. Perseuerabit vastitas templi vsq; ad finem mundi. Nunquam Iudæis templum illud restituetur. Id voluit diuus Paulus significare, cùm dixit in epistola priore ad Thessalonicẽses: Peruenit ira Dei super illos vsque in finem. Habes huius capitis explanationem perspicuã meo quidem iudicio, & veram: ex qua colliges exactas esse ac finitas septuaginta hebdomadas, de quibus hic loquitur Daniel. Liquet ex hac Danielis vaticinatione Christũ Deum, verum Messiam iam venisse. Iudæósq; illum expectantes in errore intolerabili versari. Nã quocunq; modo has septuaginta hebdomadas assumpseris, & à quocun

[Marginalia: Ioseph. — Matt. 24. — Mar. 13. — Luc. 21. — Aggæ. 2. — Luc. 2. — Simile. — Similitudo. — 1. Cor. 3. — 2. Cor. 6. — Similitudo. — Chryso. — Theod. — Euseb. — Niceph. — Matt. 24. — Theod. — Matt. 24. — Infr. 12. — 1. Thes. 2.]

quocunque tempore eas incœperis, videbis clarius luce meridiana eas esse cõpletas: & ex consequente Dei filium à cœli fastigio ad terram descendisse, humanam naturam induisse, & in crucis ara animam efflasse, vt homines diuino lumine illustraret, & ad vitam immortalem perduceret. Sunt huius loci varię doctorum sententiæ, vbi scilicet faciendum sit harum hebdomadarum initium. *Afric.* Iulius Africanus qui floruit imperium tenente Marco Aurelio Antonino in quinto temporum volumine, vbi hanc vaticinationem de Iesu Christo Deo nostro interpretatur, à vicesimo Artaxerxis regis Persarum anno, ait has hebdomadas principium habuisse: cuius *Theodor.* sententiam sequitur Theodoretus in commen- *Euseb.* tariis in hunc locum. Eusebius Cæsariensis in octauo demonstrationis euangelicæ libro, ab anno primo Cyri regis Persarum. Eodem modo *Clem.* Clemens Alexandrinus. *Hyppol.* Hippolitus multò antè, nimirum quadragesimonono ante Cyrum. *Orig.* Origenes in decimo Stromatum volumine a primo anno Darij filij Assueri, à die quo angelus has hebdomadas Danieli nunciauit. In qua sententia *Tert.* multo copiosius & apertius est Tertullianus in *Lyran.* libro aduersus Iudæos. Nicolaus Lyranus duas habuit opiniones: nam prius existimauit has hebdomadas incœpisse anno vigesimo Artaxerxis: posteà verò multò antè, nimirũ anno quarto Sedechiæ circa finem. Hanc eius secundam opinionem sequitur Paulus Burgensis in additio- *Vatab.* nibus, Raymundus in Pogione, Franciscus Va- *Rabbi* tablus in annotationibus. Rabbi Salomon doctus inter Iudæos, ait has hebdomadas incœpisse ab euersione primi templi, & finẽ fecisse in euersione secundi. Hanc explanationem sumpsit ille ex libro illo Talmud, qui inscribitur Ceder holam: & ex libro, qui inscribitur Abodazara, vbi affirmatur. In hac sententia fuerunt multi Iu- *Fin.* dæorũ Rabbini, quos citat Finus Hadrianus in Flagello Iudæorum cap. quinto libri quinti. Verùm vbicunque has hebdomadas incipias, videbis eas tempore Christi impletas fuisse, aut circa eius tempus, nempe in euersione templi Hierosolymæ per Tytum Vespasianum anno quadragesimosecundo post Christi mortem: etiam iuxta Iudæorum sententiam. Quare omnis illis adimitur excusatio: ita enim cum illis hæc pugnat vaticinatio, vt nullo modo possint euadere. Sed nulla te teneat admiratio, quòd tantam videas in huius loci explanatione authorum varietatem in temporum supputatione. Nam cùm numerent tempora per regum ac principum vitas, quorum certus annorum numerus non possit ex diuina colligi scriptura, recurrunt ad annalium memoriam, & historias humanas: cùm autem illæ sint dispares, & varietate distinctæ: nam quædam plures annos numerant, quædam pauciores, & vnusquisque suum sequatur scriptorem, sunt etiam illi diuersi. Quidam aiunt Cyrum triginta annos vixisse: alij viginti duos: alij quatuor tantum. Quidam à primo anno Cyri vsq; ad vigesimum Artaxerxis centum & quindecim annos numerant: alij verò quadraginta & septem dunxtaxat, aut circiter ad calculum re- *Ioseph.* uocant. Hac ratione ductus Iosephus in libro contra Appionem. Scimus, inquit, in quot locis Hellicanus de genealogiis & temporibus ab Agesilao discrepet: & in quot Herodotum cor- *Agesil.* rigat Agesilaus. Ephorus Hellanicum in pluribus ostendit esse mendacem, & Ephorum Ti- *Timæus* mæus, Timæum posteri, Herodotũ cuncti. Hæc ille. Nec Latini historici, nec Græci, nec Hebraici omnino conueniunt & concordant in temporum numeratione, & ad calculum reuocatione. Illud est certissimum Iesum Christum Dominum nostrum se in crucis ara sacrificium constituisse in vltima harum septuaginta hebdomadarum, in medio hebdomadæ, fuisseque has hebdomadas finitas & expletas anno tertio cum dimidio circiter post eius mortẽ: quo tempore Apostoli euãgelium in Iudæa nunciarunt, in cuius confirmationem miracula multa ediderunt. Vnde exordium sumpserint, magna controuersia est. Sed inter omnes illi mihi magis placent, qui eas aiunt incœpisse ab eo die, quo eas angelus Danieli nunciauit. Id explicat ipse angelus, cùm ait: Ab exordio precum tuarum egressus est sermo: ego autem veni, vt indicarem tibi. Hic sermo à Deo egressus est, fundente Daniele preces ad illum, qui sermo erat de his septuaginta hebdomadis, quas ei angelus indicauit. Et paulò post ait idem angelus: Scito ergo, & animaduerte: ab exitu sermonis, vt iterũ ædificetur Hierusalẽ, &c. Hoc est à pronunciatione huius sermonis mei de septuaginta hebdomadis qui sermo exiuit paulò antè à Deo, & nunc exit à me: nam ipse mihi indicauit illum, vt ego tibi illum indicarem. Ab egressu, inquam, huius sermonis vsque ad generis hominum redemptionẽ per Christum erunt septuaginta hebdomadæ: quæ explebuntur anno circiter tertio cum dimidio post eius acerbam cædem: nam ipse in medio hebdomadæ immolabitur: eritq; perpetuum sacrificium: & tunc veteris legis sacrificia cessabunt. Hæc est vera, vt ego mihi statuo, huius loci explanatio, omnibus aliis literæ congruentior, instituto diuini vatis propior, & annorum numero accommodatior. Aliarum quædam multò plures continent annos, quædam multo pauciores: hæc autem medium amplectẽs veram sequitur annorum supputationẽ à magnis ac sapientibus viris approbatam, partim ex sanctis literis, partim ex historicis Græcis, Latinis, Persis, Hebræis verè depromptam. Supputationem autem supra digessi, verba illa explanans: Septuaginta hebdomades abbreuiatę sunt. Tãta est huius vaticinationis vis, vt illa conuictus ac constrictus Rabbi Samuel literarum diuinarum *Rabbi* peritus, in epistola quadam ad R. Isaac ingenuè fateatur, venisse Christum, iuxta has Danielis hebdomadas. In ea sententia existimo fuisse Iudæos illos, qui miserunt sacerdotes & leuitas interrogatum Ioannem, esset ne ipse Messias, vt ei *Ioan* 1. traderent regnum, si seipsum Christum fateretur. Nam præter hunc Danielis locum videbant impletum esse oraculũ patriarchæ illius Iacob, in quo diuinum quoddam fidei & vaticinationis lumen priscis illis temporibus mirabiliter eluxit. Cùm enim ad exitum vitæ vocaretur, has voces emisit: Non auferetur sceptrũ de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat, q mittẽdus est: & ipse erit expectatio gẽtium. Nã tẽpore Christi ademptus

ademptus est principatus à tribu Iuda: & nunquam posteà Iudæi habuerunt sceptrum, nec
Gene.49. dominatum, nec principem de genere Iuda: nec vnquam habebunt: quoniam adueniente regno æterno Christi Dei nostri, fuit regnũ illud temporale à Iudæis penitus ablatum. Herodes enim alienigena Antipatri Ascalonitæ, & matris Cyprides Abicæ filius, à Romanis suscepit Iudæorum principatũ, quo tẽpore natus est Christus, quem diuini vates prædixerant esse à cœlesti patre in mundum mittendum. Eam ob causam dixit Iacob: Donec veniat, qui mittendus est. De illo dicebat Moses cum Deo patre loquens cap.
Exod.4. 4. Exodi: Mitte, quem missurus es. Erat enim missurus verbum, quod erat à principio: de quo
Psal.106. ait diuinus psaltes psalmo 106. Misit verbũ suũ, & sanauit eos. Et Psalmo 147. Emittet verbum
Esai.16. suum, & liquefaciet ea. Esaias cap. 16. Emitte agnum Domine dominatorẽ terræ de petra de-
Esai.19. serti ad montem filiæ Sion. Et cap. 19. Mittet eis
Esai.48. saluatorem, qui liberet eos. Et cap. 48. inducit Christum ita loquentem: Dominus Deus misit
Amos 4. me. Et Amos cap. 4. ait: Ecce Dominus mittens eloquium suũ. Vbi septuaginta interpretes habent Christum suum. Vnde diuus Paulus in epi-
Galat.4. stola ad Galatas: Misit Deus, inquit, filium suum factum ex muliere, factũ sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret. Illud expectabant antiqui patres, eius aduentum cupiebant fideles, de eo vaticinabantur diuini vates, cuius sanguine erãt mundi maculæ abluendæ, & iniquitates expiandæ. At nonnulli Iudæi obstinati aiunt modò, per sceptrum non intelligi principem nec dominũ, sed calamitatem, qua illi vsq; ad Messiæ aduentum opprimuntur. Sed septuaginta interpretes qui fuerunt natione Iudæi, vtriusq; linguæ Græcæ & Hebraicæ periti, & diuina claritate illuminati, transtulerunt: Non deficiet princeps ex Iuda, & dux de femoribus eius. Et paraphrasis Chaldaica summæ apud Hebræos authoritatis, habet: Non auferetur habens principatum à domo Iuda, nec scriba à filiis filiorum eius. Tharghum etiã Hierosolymitanũ habet: Non deficiẽt reges de familia Iehudah. Quare nõ sunt recentes Iudæi audiendi cõtra tantam nubem testiũ: præsertim cum omnibus diuinã legem accuratè intuentibus sit exploratum & perspectũ, vocabulum sceptrũ dominũ ac principatũ, seu principem aut regẽ, atq; regiã dignitatẽ significare. Pro principatu accipitur in oratione Esther cap.
Esth.14. 14. libri eius mandata: Ne tradas domine sceptrũ tuum his, qui non sunt. Pro rege autẽ apud Iere-
Iere.51. miam cap. 51. cùm ait: Qui fecit omnia, ipse est, & sceptrum Israelis hæreditatis eius. Hoc est, Deus est, qui regnat in Israele, & ipse est rex eius. Nec obstat, quod aiunt cæci Iudæi, vocabulũ Xeuet pro quo Latinus interpres vertit sceptrũ, significare etiã virgam: & ex consequente flagellum & calamitatem, non autẽ regem. Nam capite Nu-
Num.24. merorum 24. vbi vulgata editio habet in vaticinatione Balaam: Orietur stella ex Iacob, & consurget virga de Israel: pro virga est in Hebræo idem nomẽ Xeuet: pro quo Onchelus paraphrastes Chaldaicus transtulit regem: ita enim habet: Cùm consurget rex de Iacob, & vngetur
Esai.11. Christus de Israel. Verba illa Esaiæ cap. vndecimo Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet: vertit in hunc modum Ionathas Chaldaicus: Egredietur rex de filiis Isai, & Christus de filiis filiorum eius. Vbi tam per virgam, quàm per florẽ interpretatus est regem Messiam: Ieremiã secutus, qui capite primo Deũ virgam vigilãtem appellauit. Porrò Pierius Valerianus sceptrũ ait esse regni hieroglyphicum. *Ierem.1.* Præterea si in oraculo Iacob acciperetur sceptrũ pro calamitate, sequeretur inde solùm à tribu Iudah esse illã auferendã, non autem ab aliis: & ad hoc venturum esse Messiam tantùm, vt solam vnam tribum molestiis leuet, & omnes alias in ærũnis relinquat, gentesq; omnes penitus contemnat. O cæcitatem intolerabilem, ô amentiã deplorandam: Quomodo ergo pater dixit filio suo psalmo secundo: Postula à me, & dabo tibi *Psal.2.* gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ? Et psalmo sexagesimosexto: In *Psal.66.* omnibus gentibus salutare tuum: Nonne diuinus ille vates Esaias qui animum suum ab impuritatis contagione seuocaret, & ad rerum diuinarum contemplationem contulerat, spiritu prophetico illuminatus inducit Deum patrem capite 49. ita cum Messia loquentem: Parum est, *Esai.49.* sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fœces Israel conuertendas: dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ? Aggæus quoq; propheta lumine vaticinandi di- *Aggæ.2.* uinitus illustratus capite secũdo has voces emisit: Veniet desideratus cunctis gentibus. Nonne vides Christum esse omnium tribuum ac gentiũ seruatorem & consolatorem? Si ille pro vna tantùm tribu erat venturus, quorsum dixit Iacob in eodem oraculo: Et ipse erit expectatio gentiũ? *Gene.49.* Pro quo alia translatio habet: Et ipse erit congregatio gentium. Sed non est mirum cæcos fallacésq; Iudæos huiusmodi interpretationes plenas dolis, & cauillationibus, & impietatibus excogitare: nam cum eorum ratio sit obscurata flagitiis, impedita obstinatione, & à diuina voluntate penitus auersa, quid aliud, quam huiusmodi monstra machinabitur? Alij Iudæi fatentur sceptrum hoc loco Genesis accipi pro principatu, *Gen.49.* sed nõ esse vaticinationem illam de Christo explanãdam: quoniam in Hebraico est: Donec veniat siloh, per quem non Christum, sed locum quendam interpretantur. Ac alias ineptias fingunt ridiculas & impias. Sed eorum error refellitur & refutatur paraphrasi Chaldaica, quam illi ex decreto Talmudico negare non possunt. Illa enim ita habet: Non auferetur habens principatum à domo Iuda, nec scriba à filiis filiorũ eius, donec veniat Messias, cuius est regnũ, & ei obedient populi. Nonne vides apertè per siloh intelligi Messiam? Non ait: Donec veniat locus: sed donec veniat Messias. Ita quoque Rabbi Salomoh, R. Moses Gerundẽsis, R. Moses Aegyptius, & R. Leui hunc locum interpretantur. Asserunt enim intelligi de Christo: quod poteris apud Paulum Burgensem in Scrutinio, & apud Marsilium Ficinũ in libro de religione Christiana videre. Rabbi etiã Cabadias, qui legẽ transtulit literis Arabicis, hunc locum de Messia interpretatur. Et eodem modo Rabbi Chimhi magni nominis inter Iudæos. Vocabulũ siloh quod est

in Hebręo, deducitur à verbo Salah, quod signi-
Psal.104. ficat mittere: vt psalmo 104. Misit ante eos virũ.
Ezec.2. Et cap. Ezechielis 2. Mitto ego te. Quã ob cau-
sam rectè Latinus noster interpres trãstulit: Qui
Ioan.9. mittendus est. Similiter apud Ioannẽ cap. 9. Va-
de, laua te in natatoria Siloe, quod interpretatur
missus. Siloh enim & Siloe ab eodẽ verbo salach,
quod mittere significat, deriuantur. Sed quoniã
sil significat filium, ait Pagninus in Thesauro si-
loh significare filium eius: posseq; verti: Donec
veniat filius eius: nimirũ Iuda. Dixerat enim: Nõ
auferetur sceptrum de Iuda. Et per filium Iuda
intelligit Christum, qui secundũ carnem de tri-
bu Iuda descendit. Sed in Bibliorũ versione ha-
bet: Donec veniat Messias. Potest nihilominꝰ si-
loh deduci à verbo salah, quod significat in pace
& quiete esse. Vnde siloh significat quietẽ, felici-
tatem, pacem, & pacificum: quæ omnia Christo
Esai.9. cõueniunt: quem Esaias 9. vocat principẽ pacis.
Ephe.2. De quo ait apostolus ad Ephesios cap. 2. Ipse est
pax nostra, qui fecit vtraque vnum. Hac ratione
ductus existimat Vatablus posse verti hunc lo-
cum: Donec veniat felicitas: vel author felicita-
tis. Sed ex his interpretationibus illa eminet in-
ter omnes, quam reddidit Latinus noster inter-
pres: Donec veniat, qui mittendus est. Hæc est
clarior, germanior, & excellentior, quæ apertè
ostendit, fore vt filius Dei verus Messias mitte-
retur à patre: eumque venisse tempore Herodis,
quando Iudæis ablatum est sceptrũ: à quo tem-
pore nullum posteà regem habuerunt de genere
Iuda, nullum ducem eiusdem tribus, qui eorum
rempublicam gubernaret. Hoc oraculum Iacob
& multa alia, quæ breuitatis causa silentio præ-
tereo, ostendunt perspicuè Iudæorum ignoran-
tiam & cęcitatem Messiam venturum sperantiũ.
cùm iam venerit, quem ipsi recipere noluerunt,
quin potiùs ad cædem crudelissimam nocarunt.
Quare sunt neglecti, & calamitosi: nec habent
templum, nec sacrificia, nec regem, nec sacerdo-
tes, nec prophetas, nec terram promissam: imò
nec spem: cum sint fluxæ & expletæ septuaginta
hebdomadæ: de quibus hoc loco loquitur Da-
niel, intra quas erat Christus venturus, & occi-
dendus. Non me fugit obstinatos Iudæos afferre
cauillationes ad deprauandum hoc caput Da-
nielis, sed ineptas, ac planè nullius momẽti: qui-
bus rectè respondet Petrus Galatinus lib. 4. ar-
canorũ catholicæ veritatis: & nonnulli alij, qui
nomen suum immortalitati commendarunt.

ANNOTATIONES ex Hebræo in

CAPVT IX.

Ego Daniel intellexi ex libris. Quidam pro intel-
lexi vertunt attentè consideraui. Verbum He-
braicum est בין Baian, quod vtrunq; significat &
intelligere, & cõsiderare, seu animaduertere. Pro
intelligere accipitur psalmo centesimo trigesi-
Psal.138. mooctauo. Intellexisti cogitationes meas de lon-
gè. Hoc est non solùm actiones meæ, sed etiã co-
gitationes tibi domine notæ sunt: nec solùm dũ
eas in corde verso, quin potiùs priusquam quic-
quam cogitem. Voluit his verbis diuinus psaltes
admirabilẽ Dei cognitionẽ significare. Sed quia
pro, cogitationes meas, est in Hebraico לרעי
Lerchi, cuius singulare est רע Reagh, quod præ-
ter cogitationem significat amorem & calami-
tatem, possunt verti verba illa: Intellexisti amo-
res meos à lõge. Ac si dicat: Tibi domine est co-
gnitus & perspectus amor, quo ego te multo ab
hinc tempore prosequor. Vel sic: Intellexisti af-
flictiones meas procul: id est priusquam me pre-
merent. Significat etiã verbum hoc erudire: pro
quo noster Latinus interpres vertit dare intelle-
ctum: vt psal. 118. Declaratio sermonum tuorum Psal.118.
illuminat, & intellectum dat paruulis. Vbi pro,
declaratio, vertit Hieronymus ostium. Possunt
verba illa ita ex Hebræo transferri: Ostium ver-
borum tuorum illuminat, & erudit humiles seu
simplices. Non enim tantùm interiora & secre-
tiora diuinæ scripturæ illuminant, sed etiã ipsa
ianua & primus aditus lucem præbet, & animos
non superborum, sed humilium solet illustrare.
Pro cõsiderare accipitur verbum hoc cap. Pro-
uerbiorum 7. Considera vecordem iuuenem. Et Prou.7.
cap. 37. Iob: Considera mirabilia Dei. Quam ob Iob.37.
causam non perperam hunc locum ita nonnulli
vertunt: Ego Daniel attentè cõsideraui in libris.

Numerum annorum. Pro, annorum, est in He-
bræo שנה Xanah, quod nomen significat muta-
tionem, & iterationẽ, & annum: quòd anni mu-
tentur, & solis cursus vt antea iteretur. Eo vtitur
psalmographus: cùm ait psalmo 89. Dies anno- Psal.89.
rum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autẽ
in potẽtibus octoginta anni: & amplius labor &
dolor. Nam quod restat post annos octoginta,
plenũ est morbis, & angoribus, & molestiis. Ni-
hil nobis ad dolorem & cruciantes ægritudines
potest acerbius accidere, quàm longa vita, &
tẽpore producta senectus. Possunt nihilominus
hæc verba ita ex Hebræo transferri. Dies anno-
rum nostrorũ quibus viuimus, sunt septuaginta
anni: aut ad summum octoginta anni, & præci-
puum eorum labor & dolor. Quid est enim præ-
cipua pars vitæ nostræ quàm laborum corporis,
& contentionum animi rota quædam viua, ac
mœrorum, acerbitatum, lachrymarum, crucia-
tuum, ærumnarum officina? Annus variè nume-
ratur iuxta diuersarum nationum consuetudinẽ.
Hoc autem Danielis loco, quemadmodum aliis
diuinæ scripturæ annus est duodecim mensium
spatium. Si autem scire volueris nomina mensiũ
apud Romanos, Aegyptios, Hebræos, Græcos,
Britanos, Cyprios, Chaldæos, Atheniẽses, Achi-
uos, Macedones, Bithynios & alias nationes, vi-
de Bedam presbyterum in libro de temporũ ra-
tione, & Ioãnem Nouiomagũ in scholiis in eun-
dem librum, & Theodorum Gazam, & Euche-
rium lib. 2. instructionum ad Salonium, & Liliũ
Gregorium in libro de annis & mensibus. Nec
audiẽdi sunt, qui aiunt annum in enumeratione
annorum antiquorum patrum accipi pro spatio
quatuor tantùm mensium: nam ex ipsis sacris li-
teris liquet, annos illos esse tunc, quemadmodũ
sunt modò, & nihil in re, aut parum differre. Ita-
que in sancta scriptura annus est spatium mensiũ
duodecim. Ita accipitur capite quinto Genesis, Gen.5.
vbi scriptùm est: Factum est omne tempus, quod
vixit Adam, anni nongenta triginta. Et capite 9. Gene.9.
Impleti

Impleti sunt omnes dies Noe nongentorũ quinquaginta annorum. Et aliis in locis. Quinetiam antiquissimi authores lõgissimam fuisse priscorum vitam memoriæ prodiderũt: qua in re cum diuinis literis concordarunt. Et nonnulli faciunt mentionem illius Noe, qui in eluuione terrarum arcã fabricauit. Hi sunt Berosus Chaldæus, Manethon Aegyptius, Mochus, Estius, Hecathæus, Hellanicus, Acusilaus, Nicolaus historicus, Ephorus. Quorum duo vltimi mentionẽ faciunt quorundam antiquorum, qui annos mille vixerunt. Qua de re vide Iosephum capite octauo libri primi antiquitatum Iudaicarum.

Vt ambularemus in lege ipsius. In translatione Theodotionis est: Vt ambularemus in legitimis eius. Quod idem est: lex enim Dei nomine legi-
Leui.12. timorum significatur: vt capite 12. Leuitici: Custodite legitima mea. Verba sunt Dei legis suæ obseruantiam commendatis. Et capite vigesimo eiusdem libri: Nolite ambulare in legitimis na-
Leui.20. tionum. Lex diuina appellatur in sancta scriptura testimonium, iudicium, eloquium Dei, iustitia, mandatum, præceptum, vita, lucerna, vinum, lac, lumen, pabulum, iugum, via salutis, verba Dei, statuta, & legitima. Nonnulli vertunt: Vt transigeremus vitam ex legibus ipsius: siue, vt viueremus secundùm legem ipsius. Nec perperam omnino: nam in Hebræo est verbũ ילך Ialac, quod significat ambulare, quemadmodũ Halac: in diuinis autem literis idem est sæpe ambulare ac viuere. Ita accipitur capite 26. Leuitici: Si in præceptis meis ambulaueritis, dabo vobis, &c.
Leui.26. Hoc est, si secũdùm præcepta mea vixeritis. Eo-
Psal.118. dem modo psalmo 118. Beati immaculati in via, qui ambulant in lege domini: Et Prouerbiorum
Prou.10. 10. Qui ambulat simpliciter, ambulat confiden-
Mich.6. ter. Et capite Michææ 6. ambulasti in voluntatibus eorum. Pro quo codices vitiosi habent: in voluptatibus. Sensus est: Et vitam ad eorũ consilia traduxisti: iuxta eorum vixisti voluntatem.
Rom.8. Vnde diuus Paulus cap. 8. epistolæ ad Romanos: Non secundùm carnem, inquit, ambulamus. Et
Rom.13. 13. eiusdẽ Sic vt in die honestè ambulemus. Hoc est, ita vt in tempore legis gratiæ honestè viua-
Gala.5. mus. Et capite 5. ad Galatas: Spiritu ambulate. Quasi dicat: Ita vitam degite, vt sitis spiritus: qui enim adhæret Deo, vt idẽ ait apostolus in prio-
1. Cor.6. re ad Corinthios, vnus spiritus est. Ambulare
Gene.17. coram Deo est dare operam virtuti, vt cap. 17. Genesis, vbi Deus dixit Abrahamo: Ambula coram me. Acsi diceret: Incumbe in studia grata
Esai.38. mihi. Vnde rex Ezechias cap. 38 apud Esaiam: Memẽto inquit, quæso, quomodo ambulauerim coram te in veritate. Hoc est, memor sis obsecro clementissime Deus, quemadmodũ cum labore ad veram laudem directum iter susceperim, & iustitiam ac pietatem sine simulatione coluerim. Veritatem opponit hypocrisi, & simulationi.

Ne audirent vocem tuam. Pagninus vertit: Vt nõ obtemperarent voci tuæ. Sed in idem recidit. Audire enim pro obedire sæpenumero vsurpatur. In Hebraico est verbum שמע Xumagh, quod significat audire, parere, cogitare. Quare potest etiam verti locus hic: Ne cogitarẽt legem tuam. Ac si dicat: Ne legem quidem tuam custodierũt nedum illis in mentem venit.

Et cogitaremus veritatem tuam. Versio Theodotionis habet: Et intelligemus in omni veritate. Pagnini autem: Ad intelligendum veritatem tuam. Pro, cogitaremus, est in Hebræo verbum שכל Sacal, quod significat cogitare, intelligere, considerare, prosperari, aspicere, commutare. In hanc vltimam significationem accipitur capite *Gene.48.* quadragesimo octauo Genesis: Extendẽs Iacob manum dexteram posuit super caput Ephrain minoris fratris, sinistram autem super caput Manassis, qui maior natu erat, commutans manus. Quod potest verti ex Hebræo: Intelligens, siue prudens manibus: sapienter enim manus imposuit. Hac ratione ductus vertit Onchelus paraphrastes Chaldæus: Docuit manus suas. Ita direxit illas, ac si essent consciæ rerum futurarum. Nam etsi Manasses erat maior natu, Iacob tamẽ intuebatur eum fore minorem benedictione & felicitate: quemadmodum posteà euentus probauit. At septuaginta interpretes nobiscum habent: ἐναλλάξας τὰς χεῖρας, hoc est, cõmutans manus. Pro aspicere accipitur cap. 3. Genesis, vbi *Genes.3.* de ligno scientiæ boni & mali scriptum est: Erat aspectu delectabile: Hoc est ad aspiciendum iucundum. Pro quo nonnulli vertunt. Erat ad intelligendum appetibile. Septuaginta verterunt: pulchrum ad intelligendum. Potest rectè verti: Desiderabile ad intuendũ. Rapiebat enim oculos intuentium ipsum. Sed rectissimè vertit interpres noster: Aspectu delectabile. Pro prosperari accipitur iuxta nonnullorum Hebræorum *1. Reg. 18.* sententiã capite decimo octauo libri primi Regum. Id enim quod nos habemus: In omnibus quoque viis Dauid prudenter agebat: vertunt illi: Omnibus quoque viis Dauid prosperabatur.

Occidetur Christus, & non erit eius populus, qui eũ negaturus est. Septuaginta habent: Destruetur vnctio: & iudiciũ nõ est in eo, hoc est euertetur sacerdotiũ Iudæorũ: & nõ erit in illo iudicialis potestas: finiẽtur sacerdotes legis veteris, qui vngebantur oleo: & neminem amplius iudicabunt: auferetur enim ab illis sceptrum, & principatus. Hoc ideo dictum est, quia duces qui post captiuitatem Babylonicam Hebræorum rempublicã gubernabant, erant sacerdotes de tribu Leui, & de tribu Iuda: hæ enim duæ familiæ erant matrimoniis coniunctæ: à quibus tẽporeChristi ablata est omnis potestas. Et iam nec vngebãtur nec summo fungebantur sacerdotio, nisi qui illud à gentilibus Iudææ gubernaculum obtinentibus emebãt. Donec vrbs fuit penitus euersa, & templum funditus deletũ: & Iudęi partim interfecti, partim capti, & acerbissimis calamitatibus affecti: & nunquam amplius sacerdotium, nec vmbram eius habuerunt. Venit enim excelsus æternúsq; sacerdos Christus Deus noster secundùm ordinem Melchisedech: & fuit Aaronicum sacerdotium abrogatum. De Christo enim cecinerat diuinus ac regius vates psalmo 109. Iurauit dominus, & non pœnitebit eum: tu es sacerdos *Psal.109.* in æternum secundùm ordinem Melchisedech. Quem locum diuus Paulus in epistola ad Hebræos de Christo interpretatur. Sacerdotium *Heb.5.& 7.* Aaronicum fuit sine iureiurando institutum, velut commutandum, & delendum: sacerdotium verò Christi cum iureiurando, vt hoc modo *Psal.109.* ostende

ostenderetur æternum fore. Iurauit dominus, inquit Dauid, & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in in æternum secundùm ordinem Melchisedech. Hæc est editionis Græcæ interpretatio vera & perspicua. Eam sequitur Augustinus in oratione cōtra Iudæos, Paganos, & Arrianos ca. 12. Et multi alij doctores. Sed si verbū verbo reddere volueris, vertes: Occidetur Christus: quemadmodum habet vulgata nostra editio. Et ita
Esai. 53. vertunt Hebræi. De eo prædixerat Esaias 53. Ipse vulneratus est propter infirmitates nostras, attritus est propter scelera nostra. Et paulò pòst: Sicut ouis ad occisionem ducetur: & quasi agnus corā
Thre. 4. tondente se obmutescet. Et Ieremias in quarta lamētatione: Spiritus oris nostri Christus dominus: captus est in peccatis nostris: cui diximus: in vmbra tua viuemus. Tanto amore nos prosecutus est, vt pro nobis sanguinem funderet, & mortem acerbissimā sustineret. Hac admirabili charitate nos voluit attrahere ad seipsum. Ipse enim
Ose. 11. ait apud Oseam ca. 11. In funiculis Adam trahā, eos in vinculis charitatis. Ac si dicat: Feræ solēt trahi funibus per vim: at ego attraham homines ad me operibus amore plenissimis. Pro, in funiculis Adam, habent Septuaginta: ἐν διαφθορᾷ ἀνθρώπου. Hoc est in morte hominis. Ac si dicat: Ego factus homo moriar pro hominibus. Quod poterat maius esse amoris signum, quàm pro nobis mortē subire? Voluit nos ad se trahere morte sua, quam tulit in cruce à terra eleuatus. Id dixit
Ioan. 12. ipse apud Ioannem cap. 12. Cùm exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. Quæ fortiora vincula nos ad seipsum trahendum poterant esse, qui suauiores funes, quàm mori pro nobis suspensum in patibulo, iniurijs affectum, & vulneribus sauciatum?

Finis eius vastitas. In Græco est ἐκκοπήσονται ὡς ἐν κατακλυσμῷ. Id est, succidentur sicut in eluuione. Isidorus Brixianus transtulit: Finis eius cum diluuio. Pagninus eandem retulit sententiam his verbis: Finis eius cum inundatione. Vt sit sensus: Populus Romanus in vltimo prælio inuadet Hierosolymā tanta vi, tam vehemēte conatu, vt eam capiat, euertat, & spoliet: & instar eluuionis omnia deleat, & obruat. Cōparat vltimum impetū belli, & extremā vrbis oppugnationē cū eluuione omnia vastante: & cum aquarū voragine vi facta, omnia obruente. Sed quia eluuio omnia vastat, rectè habet editio nostra vulgata: Finis eius vastitas.

Argumentum capitis X.

Narrat diuinus vates apparuisse sibi angelum lineis indutum vestibus, qui ei indicauit preces suas esse à domino exauditas, eique dimicationes angelorum nuntiauit. Describit tempus & locum huius visionis, quā duobus sequentibus capitibus absoluit. Mittebat Deus ad eum angelos, qui ei futura nuntiarēt, & perfugium ac solatium præberent: quia ille à cōplexu patriæ, & à seipso auulsus, profusis lachrymis colebat abstinentiam, vitæ gubernaculum Deo tradebat, illi dignitatem & salutem suam committebat, & cognitionis maximarum desiderio flagrabat.

CAPVT X.

ANno tertio regni Cyri regis Persarum verbum reuelatum est Danieli cognomento Baltassar: & verbum verū, & fortitudo magna. Intellexíque sermonem: intelligentia enim est opus in visione. In diebus illis ego Daniel lugebam trium hebdomadorum diebus: panem desiderabilem non commedi: & caro & vinum non introierunt in os meum: sed neque vnguento vnctus sum, donec complerentur trium hebdomadarum dies. Die autem vicesima & quarta mēsis primi eram iuxta fluuium magnum, qui est Tigris. Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce vir vnus vestitus lineis, & renes eius accincti auro abrizo: & corpus eius quasi Chrysolithus, & facies eius velut species fulguris: & oculi eius vt lampas ardens: & brachia eius, & quæ deorsum sunt vsque ad pedes, quasi species æris candentis: & vox sermonum eius vt vox multitudinis. Vidi autem ego Daniel solus visionem: porrò viri qui erant mecum, non viderunt: sed terror nimius irruit super eos: & fugerunt in absconditum. Ego autem relictus solus vidi visionem grandem hanc: & non remāsit in me fortitudo: sed & species mea immutata est in me: & emarcui, nec habui quicquam virium.

EXPLANATIO.

Anno tertio regni Cyri. Anno primo Darij regis Medorum vidit Dei angelum, qui ei ostendit septuaginta hebdomadarum mysterium. Mortuo Dario anno secundo regni sui tenuit clauum totius imperij Cyrus, qui statim primo anno sui principatus Hebræos in pristinā restituit dignitatem. Anno verò tertio eius reuelatum est Danieli verbum, de quo hic loquitur: hoc est sermo propheticus: vel veritas verbo nuntiata, quam hoc capite, & duobus sequentibus mandauit. Potest accipi verbum pro re, vt sit sensus. Indicata est ei res quædam ventura. Accipitur enim verbum pro quacunque re: vt cap. vigesimo libri 4. Regum: Non fuit verbum quod non monstrasset *4. Reg.* 20.
eis. Et cap. 7. Iudit. Faciemus hæc verba, quæ locuti estis. Potest etiam hoc Danielis loco verbū *Iudic.* 7.
accipi pro prophetia: quemadmodum accipitur cap. 9. Esaiæ: Verbum misit dominus in Iacob. *Esai.* 9.
Et 46. Ieremiæ: Verbum quod locutus est dominus ad Ieremiam. *Iere.* 46.

Cognomento Baltassar. Primum eius nomē fuit Daniel, quo in Iudæa appellabatur. Sed posteà fuit illi impositum in Chaldæa hoc nomen Baltassar: vt fuit cap. 1. perspectum. *Sup.* 1.

Et verbum verum. Id est, & res quàm vidit, verè futura est, & fortitudo magna: hoc est, magna vis erat in verbo illo. Vel accipitur fortitudo pro

exercitu: vt sit sensus: magnus exercitus angelorum apparuit illi: tametsi solus vnus locutus fuit ei.

Intelligētia enim est opus in visione. Hoc est, oportet hominis intellectionem perpurgari ad visionem oculis mentis perspiciēdam. Sumitur intelligentia pro intellectu expurgato. Vel ita: oportet diuinum vatē intelligere vaticinationem: vt
Gene. 41. propriè ac perfectè propheta dicatur. Eā ob cau-
Danie. 2. sam nec Pharao videns in somnio boues & spicas
Danie. 5. nec Nabuchodonosor videns statuam, nec Balsassar videns articulos manus in pariete scribentes verè prophetæ fuerunt: quia veram earum rerum intelligentiam non percipiebant. Quod est
Ioan. 11. etiam de Caipha dicendū: cùm dixit apud Ioannem 11. Expedit nobis, vt vnus moriatur homo pro populo: & non tota gens pereat. Nā etsi cùm esset pōtifex anni illius prophetauit, vt diuus ait Ioānes, non tamē verè ac propriè propheta fuit: quia verus sensus vaticinationis illum fugiebat. Tetigit Deus linguam eius, non autem cor. Prophetia est donum Dei, vt ait in epistola priore ad Cor. diuus Paulus cap. 12. & diuus Petrus in po-
1. Cor. 12. steriore sua cap. 1. Sed non propterea concludi-
2. Pet. 1. tur, vt qui est hoc munere præditus, sit in gratia gratum faciente constitutus. Docet enim diuus Paulus in priore ad Corin. cap. 13. prophetiā non
1. Cor. 13. habere necessariam cum charitate cōnexionem: cùm ait: Et si habuero omnem prophetiam, charitatem autem non habuero, nihil sum. Id ostendit Augustinus libr. 2. ad Simplicianū. Potest hoc
Matt. 7. deduci ex euangelio Matthæi ca. 7. vbi scriptum legimus, multos dicturos esse in illa die: Domine domine, nonne in nomine tuo prophetauimus: Quibus dicturus est Deus: Non noui vos: discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem. Balaam homo improbus vaticinatus est, vt proditū
Num. 22. est memoriæ cap. 22. Numerorum. De eo ait in epistola sua Iudas apostolus: Vę illis qui in errore Balaam mercede effusi sunt. Saul concitatus ira & inuidia, inflammatus furore, cùm quæreret innocentem Dauidem, cui perniciem machinabatur, totóq; ex ore illi crudelitas emicaret, vaticinatus est: idemque fecerunt serui eius, vt literæ
1. Reg. 19. diuinæ cap. decimonono primi Regum memoriæ prodiderunt. Aspicis igitur, posse improbos homines vaticinari. Nihilominus magnopere cōducit ad eximiam vaticinationis lucem comparādam, iustitiam & pietatem colere, mentis aciē perpurgatam extollere in cœlum, cogitationem à consuetudine abducere, & animum à sensibus reuocare. Sed etiāsi propheta esse possit sine charitate, non tamen sine vaticinationis cognitione. Nā vt hoc loco ait Daniel: Intelligentia est opus in visione: hoc est in prophetia. At non semper necesse est, vt quæ diuinus vates intuetur, primò
Sup. 7. & 8. intelligat. Nam Daniel noster aliqua vidit, quæ nō intellexit, nisi postquam ei fuerunt ab angelo explicata, vt ipse cap. 7. & 8. & hoc decimo fatetur.

In diebus illis ego Daniel lugebam trium hebdomadarum diebus. Hoc est, anno tertio Cyri ego Daniel me dedidi lacrimis, & lamentis tres hebdomadas dierum. Hoc dicit ad differentiam hebdomadarum annorum, de quibus capite superiore locutus est. Duplex est enim hebdommada, vna dierum, vt hic, altera annorū, vt ibi. Pro triū hebdomadarum diebus, poteris vertere ex Hebræo: tres hebdomadas dierum. Et ita habet versio Theodotionis. Sed eadem est sententia. Plorauit Daniel propter peccata sua, & populi: pręsertim propter illorum Hebræorum desidiam, qui in Chaldæa manebant: in quibus videbat memoriam sanctæ ciuitatis obliuione deletam. Multi enim in Babylonica regione nutriti, nolebant ad instaurādam Hierosolymam reuerti. Ipse autem Daniel manebat cum illis, vt eos instrueret, ne Dei legem repudiarent. Hāc esse causam lachrymarum Danielis tradit Theodoretus hoc loco: & Petrus Comestor in historia scholastica. Fortasse ideo lugēbat quia eo tempore nunciatū est in Chaldæa, Iudæos qui erant in Iudæa ob iniurias vicinorum populorum ab vrbis ac templi structura impediri. Eam ob causam Deum cū lachrymis precabatur, vt opē ferret Iudæis, eósq; mœrore leuaret, atque ad vrbem, sanctúmq; templum ædificandum erigeret. Probabile est, plorasse Danielem pręcipuè, vt Deus sibi res futuras apperiret: ipséq; se ad illas mentis oculis aspiciēdas præpararet. Nos eadem pœnitētia muniti ad Deum conuertamur: iuxta id quod ipse ait apud Ioelem cap. 2. Conuertimini ad me in toto corde Ioel. 2.
vestro, in ieiunio & fletu, & planctu. Tela lini Similitudo.
quamuis ex filis excellentibus confecta, dùm tamen est in textrina, est nigro quodam colore & impuro coinquinata: at extracta inde, & immersa in aquas interueniēte calore solis, redditur alba ac pulchra. Ita anima nostra ad imaginem Dei creata dum est in mundi textrina negotijs seculi irretita, est sceleribus contaminata: sed inde abducta, & lachrymis pœnitentiæ lota, interueniētibus radijs solis iustitiæ, candida efficitur, & eximia pulchritudine decoratur. Id intelligens Dauid lachrymis opertus dicebat psal. 50. Lauabis Psal. 50.
me, & super niuem dealbabor. Imitemur illum lachrymis, & Danielis pietatem intueamur, qui totas tres hebdomadas lachrymis & parsimonia victus consumpsit. Cum vellet impetrare à Deo res magnas, ad lachrymas & preces cōfugiebat. Ad illas confugit rex Ezechias in acerbis calami Esai. 38.
tatum angustijs constitutus, quibus eum Deus mirabiliter liberauit. Etenim dixit per Esaiam: 4. Re. 21.
Audiui orationem tuam, & lachrymas tuas. Idem 2. Par. 32.
fecit Tobias ærumnis cōfectus: de quo ita ait diuina scriptura: Tunc Tobias ingemuit, & cœpit Tob. 3.
orare cum lachrymis. Et fuit à Deo exauditus, & Tob. 7.
ereptus. Et Reguel: Non dubito, inquit, quòd Deus preces & lachrymas meas in conspectu suo Psal. 55.
admiserit. Et Dauid: Posuisti lachrymas meas in conspectu tuo. Magna est viris pijs cōsolatio scirē, esse lachrymas suas in conspectu Dei, eumque videre illos lugentes. Nō solùm Deus lachrymas videt, sed exaudit. Nulla sunt tormenta bellica, nulla tonitrua, quæ vehementiorem reddant sonitum, quàm piæ & ardentes lachrymæ. Ideo dixit Deus Ezechiæ apud Esaiam capit. 38. Audiui Esai. 38.
orationem tuā & lachrymas tuas. Non ait: & vidi lachrymas tuas: sed, & audiui lachrymas. Id intelligens Dauid alloquens Deum psalmo 38. Psal. 38.
aiebat: Auribus percipe lachrymas meas. Et psal. Psal. 6.
6. Exaudiuit Dominus vocem fletus mei. Eam Iudit. 8.
ob causam dicebat Iudith cap. 8. Indulgentiam Dei

Dei fusis lachrymis postulemus. Magna profectò siccitate laborat, qui ne vnam quidē lachrymam fundit. Vt terra arida ob aquæ penuriam producit dumos & serpentes: sic anima sine lachrymis vanitates & sordes. Quemadmodum agri nisi pluat, nullum ferent perfectum fructum sic homines nisi imbre rigentur lachrymarum, steriles reddentur. Tāta est in precibus vehemētium lachrymarum vis, vt penetrent in cælos, Deumq; cogere videantur. Vnde Hieronymus: Oratio Deum lenit: sed lachryma cogit: hæc vngit, illa pūgit. Et rursus: Vincit lachryma inuincibilem, ligat omnipotentem, inclinat virginis filium. Illud velim tibi persuadeas, ignem purgatorij vi lachrymarum, quas & peccati contritio, & amor virtutū effundit, extingui. At ignis charitatis nulla extinguitur lachrymarum aqua: est enim diuinus amor ignis, qui aquis nutritur & fouetur. In corde viri pij ad diuinum numē semper aspirantis est Aetna ardens, & Nilus fluens. Vbi fuerint lachrymæ, vt in libro de salutaribus documentis ait Augustinus, ibi spiritualis ignis accenditur, qui secreta mentis illuminat. Sed has lachrymas diluit Deus iuxta illud Apocalypsis cap. 21. Absterget Deus omnem lachrymam ab oculis sanctorum. Felices lachrymæ, vt verbis vtar Bernardi in tractatione de contēptione mūdi, quas benignæ manus conditoris abstergent: & beati oculi, qui talibus liquefieri elegerunt. Aquæ maris Rubri operuerunt Aegyptios: aquæ verò piarum lachrymarum obruunt peccata. Hę lachrymæ, vt diuus ait Basilius in libro de libero arbitrio, sunt epulæ animæ: iuxta illud psalmographi: Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte. Viri iusti & pij dolore affecti admirabilem in lachrymis percipiunt cōsolationem. Calamitates & ingrauescentem rerum aduersarum molem non possent aliquando ferre, sed mœrori & ærumnis succumberent, nisi animum ferè labentem lachrymis sustentarent. Suspiciūt in cælum oculis lachrymantibus, & pia deuotione aquarum abundantiam profundunt. Sicut post vehementes pluuias efficitur aer purus atq; tranquillus: ita post lachrymarum imbres, sequitur mentis serenitas atque securitas. Illæ fluunt de cælo, hæ autem ascendunt in cælum. Post illas profunditur terra fœcuditate post has profunduntur lugentes vero gaudio: iuxta illud diuini psaltis: Euntes ibant & flebant, mittentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos. Qnanta sit lachrymarum vtilitas, docet Cassiodorus in psalmos, cùm ait: Fletus est cibus animarum, corroboratio sensuum, absolutio peccatorū, refectio mentium, lauacrum culparum. Non immeritò Iob cùm existimaret se vocari ad exitū vitæ, has voces emisit ad Dominum cap. 10. Dimitte me, vt plangam paululum dolorem meum. Non petebat vitam ad risum, sed ad lachrymas: non ad vanam mūdi lætitiam, sed ad veram animi oblectationem: non ad pestilentes delicias & illecebras, sed ad salutarem pœnitentiam & pietatem. Eodem modo lachrymosus Ieremias capite 9. Quis, inquit, dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum? Ac si diceret: Vtinā caput meum conuerteretur in aquas, quæ per oculos meos tanquam per venas dimanarent. Nihil erat illi tunc antiquius, nihil magis in optatis, quàm habere in capite perennem aquarum abundantiam, & oculos in fontes lachrymarum conuersos. Nunquam ille hoc dixisset, nisi vtilitatem lachrymarum cognosceret. Vt arbor fert fructus: sic lachrymas deuotio. Vt fructus corpus reficiunt: ita lachrymæ animū consolatione permulcent. Vt in seminibus est spes frugum: sic in lachrymis spes verorum gaudiorū. Eam ob causam dicebat apud Matthæum 5. Christus Dominus: Beati qui lugent: quoniam ipsi consolabuntur. Felices lachrymæ, quæ admirabilem ferunt consolationē. Ad eas confugit Petrus, qui amarè fleuit, vbi dominum negauit: & Magdalena, cùm pedes Domini rigauit lachrymis, & tersis capillis: & alij infiniti: inter quos fuit Daniel, vt ipse hoc loco testatur.

Similia. *Hieron.* *Apoc. 21.* *Exod. 14.* *Psal. 14.* *Iob 10.* *Iere. 9.* *Similitudo.* *Similia.* *Matt. 5.* *Matt. 26.* *Luc. 7.*

Panem desiderabilem non comedi. Id est cibū suauem epulásq; delicatas illis diebus non edi. Nomine panis in sacris literis quicunque cibus sępe significatur, vt alibi ostendimus. Sed quia sequitur: Et caro & vinum non introierunt in os meū: videtur accipi panis hoc loco pro solo pane.

Mensis primi. Hoc est Martij, qui vocatur Nisan à Iudæis. Exeūtibus illis mense Martio ex Aegypto dixit Deus: Mensis hic vobis principiū mensium primus erit in mensibus anni. *Exod. 12.*

Iuxta fluuium magnum qui est Tigris. Hic est vnus ex quatuor fluminibus paradisi terrestris, vt capite Genesis secundo. Vocatur autem Tigris ob velocitatem cursus à tigride bestia mirabili celeritate currente, vt diuus ait Hieronymus. Plinius & Solinus aiunt appellari ita, quia eodem nomine Medi vocant sagittam. Dicitur Hebraicè Hidecel, hoc est acumen velocitatis. Iuxta hunc fluuium vidit Daniel sequens mysterium quemadmodum alterum cap. octauo iuxta fluuium Euleum: & Ezechiel aliud iuxta fluuium Chobar. Et Ioanni Baptistæ iuxta Iordanem aperti sunt cæli. Obserua quàm familiaria sunt flumina diuinis vatibus. *Genes. 2.* *Dani. 8.* *Ezech. 1.* *Matt. 3.*

Et leuaui oculos meos. Nimirum mentis & corporis: ac visione intellectuali & corporali hæc quæ sequuntur, aspexi.

Et ecce vir vnus. Hoc est, angelus in figura viri apparens. Symmachus vertit: quasi vir. Nō enim vir erat, sed similis viro. Theodoretus existimat esse angelum Gabrielem. Erat indutus lineis, ad angelicum candorem significandum. Erāt renes eius accincti auro obrizo, hoc est puro & excellente, igne perpurgato, per quod feruor charitatis intelligitur: Cinctura renum significat eum esse ad Dei mandata paratum. Quidam vertendū putant: Et renes eius accincti auri zona. Erat corpus eius quasi Chrysolythus, hoc est, erat eius color similis colori cœli fulgētibus stellis distincti, quo immortalitas designatur. Chrysolythus est lapis pretiosus, de quo copiosè disseruimus in primum caput Ezechielis in annotationibus ex Hebræo. Et facies eius velut species fulguris, hoc est splendida instar splendoris coruscantis. Ac si diceret: à facie eius splēdor eximius exibat: per quem excellentia glorię eius significatur. Oculi eius vt lampas ardens. Id est, clari & splendidi erant eius oculi, perspicacitatem cognitionis *Theodor.*

eius designantes. Per brachia significatur angeli fortitudo in actionibus: per pedes eius velocitas in motionibus: per vocem eius sonoram, quæ erat vt vox multitudinis, vis in doctrina, & veritatis explanatione. Eodem modo cap. 1. Apocalypsis scriptum est: Vox illius tanquã vox aquarum multarum. Describit hic Daniel angelum sibi apparentem, vt per corporis figuram eius explicet proprietates. *Apoc. 1.*

Terror nimius irruit super eos. Si angelum nõ viderunt, quomodo trepidarũt? Viderunt quidem angelum, sed non perceperunt, quid diceret: ideo dicuntur non vidisse visionem. Animalis namq; homo, vt ait Paulus in priore ad Corinthios, nõ percipit ea, quæ sunt spiritus Dei. Daniel autem angelum vidit, audiuit, & intellexit. Vel non viderunt angelum, sed audierũt iuxta se magnam illam vocem, quæ terruit illos. Hæc est sententia Hieronymi, Theodoreti, Dionysij Carthusiani, & Petri Comestoris in historia scholastica. Aiunt nonnulli simile quicquam in Pauli conuersione accidisse, vt narrat Actorum nono diuus Lucas. Nam Paulus vidit, & audiuit: qui autẽ eum comitabantur, audierunt vocem, sed neminem viderunt. At reipsa non audierunt vocem Dei, vt ipse Paulus testatur cap. 22. Actorũ, cùm ait: Qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt eius, qui loquebatur mecum. Quare id quod dictum est capite nono, eos audisse vocem, intelligendum est de voce Pauli, non autem Christi. *1. Cor. 2.* *Actor. 9.* *Acto. 22.*

Et non remansit in me fortitudo. Quia timuit valde. Cum terremur timore, currit sanguis & spiritus ad roborandum cor, vbi est fons timoris, & remanent alia membra trementia, cõcussa, & frigida propter defectum sanguinis & spirituũ. Eã ob causam sequitur: Sed & species mea immutata est in me. Nam ex timore oritur pallor, & manet facies exanguis.

Et audiui vocem sermonum eius, & audiens iacebam consternatus super faciem meam, & vultus meus hærebat terræ. Et ecce manus tetigit me, & erexit me super genua mea, & super articulos manuum mearũ. Et dixit ad me: Daniel vir desideriorum intellige verba, quæ ego loquor ad te: & sta in gradu tuo: nunc enim C sum missus ad te: cumq; dixisset mihi sermonem istum, steti tremens. Et ait ad me. Noli metuere Daniel, quia ex die primo quo posuisti cor tuum ad intelligendum, vt te affligeres in cõspectu Dei tui, exaudita sunt verba tua: & ego veni propter sermones tuos. Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti & vno diebus: & ecce Michael vnus de principibus primis, venit in adiutorium meum: & ego remansi ibi iuxta regẽ Persarum. Veni autẽ vt docerẽ te, quæ ventura sunt populo tuo in nouissimis diebus quoniã adhuc visio in dies.

Et audiui vocem sermonum eius. Hoc est, & animi & corporis auribus audiui vocem verborum angeli. Sed iacebam prostratus, quia ob timorem & imbecillitatem stare non poteram.

Et ecce manus tetigit me. Id est, & ecce angelus tetigit me manu, ad me consolatione mulcendum, & erigendum, & roborandum. Deus enim eos extollit, qui se abijciunt, eos deijcit, qui se extollũt. Vnde illud sanctissime virginis apud Luc. 1. cap. Deposuit potentes de sede & exaltauit humiles. *Luc. 1.*

Vir desideriorum. Id fuit capite præcedente explanatum. Sequitur: Et sta in gradu tuo. Hoc est, sta erectus facie versus cœlum, vt antea. Hic est enim hominis gradus. Cùm Deus cetera animalia abiecisset ad pastum, solum hominem erexit: & ad cœlum excitauit.

Ex die primo quo apposuisti animum tuum ad intelligendum. Id est, cùm primùm appulisti animum tuum ad intelligendas Dei visiones, & res futuras animo percipiendas. Ideo subdit. Vt te affligeres: quia vt diximus, probabile est, ideo eum pœnitentiam egisse, vt Deus ipsi futura patefaceret, ipseque se ad ea intelligenda muniret.

Ego veni propter sermones tuos. Hoc est, causa sermonum tuorum à Deo exauditorum ad te veni. Venturus eram statim, nisi mihi princeps Persarum restitisset, Ideo sequitur: Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti vno diebus. Occurrit tacitæ obiectioni. Poterat enim dicere Daniel: Si preces meæ fuerunt statim exauditæ, cur non illico venisti? Quia, inquit, fui præpeditus: nam retardauit me angelus præses regni Persici, qui merita populi sui diuersa offerebat Deo, ne Israeliticum populum abire permitteret. Perpende angeli benignitatem & modestiam, qui se excusat apud Danielem, quòd tanto tẽpore moram interposuisset. Dederat rex Cyrus facultatẽ Iudæis redeundi Hierosolymam: quorum multi redierant, multi manserãt in Perside & Chaldæa redire nolentes. Orauerat autẽ omnibus illis vno & viginti diebus Daniel, vt omnes reuerterẽtur, sanctumq; Dei tẽplum instaurarent: & vt sibi indicaret Deus, quid populo Iudaico & regno Persico, aliisq; regnis euenturum esset. Et statim fuit exauditus à Deo: sed quia non habebat de re hac oraculum, in precibus & lachrymis, & abstinentia totas tres hebdomadas perseuerauit. Donec ei apparuit Dei angelus, qui ei nuntiauit esse à Deo exauditum: foreq; vt totus Iudæorũ populus in Iudæam tandẽ rediret: & Persarum regnũ ad Macedoniam transferretur. Ad huius explanationis intelligentiam sciendum est, vnicuique nostrum esse vnum angelum custodem ac præsidem: iuxta illud euangelij Matthæi decimooctauo: Angeli eorum in cœlis semper vident faciem patris mei, qui in cœlis est. Et vnicuique regno præest vnus angelus custos, iuxta illud Deuteronomij cap. 32. Quãdo diuidebat altissimus gẽtes, quando separabat filios Adam constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel. Pro quo Septuaginta habent: Iuxta numerũ angelorum Dei. Hunc locum citant Hieronymus & Theodoretus ad probãdum hoc. Angelus autem præses regni ei bonũ desiderat, eiusq; princeps appellatur. Cùm verò Daniel Deum oraret, vt *Matt. 18.* *Deut. 32.*

vt Iudæi omnes Persidem & Babyloniam relinquerent, & Hierosolymam reuerterentur, & hic angelus eius preces Deo offerret, resistebat ei angelus custos regni Persici, quia videbat ex mansione filiorum Israelis in regno illo magnā vtilitatem esse Persas recepturos. Multi enim ex illis ob Hebræorum familiaritatē & doctrinam ad fidem vnius Dei, verumq; diuini numinis cultum conuertebantur. Quam ob causam obsecrabat Deum, vt in regno illo permaneret. Ac ita angelus vnus sanctus dicitur alteri angelo similiter *Gregor.* sancto resistere. In hunc modū diuus Gregorius hunc locum libr. 18. Moralium interpretatur. In angelis sanctis non est simpliciter contrarietas voluntatum: nam eorum voluntas diuinā sequitur voluntatem. Sed quando nesciunt futura, aliquando offerunt eorum, quibus præsunt, merita cōtraria. Et ita dicuntur alij alijs vicissim resistere: sed intellecta diuina volūtate summa est inter illos concordia & consensio. Imò nunquam est inter illos discordia, quemadmodū est inter homines: sed exprimit eorum controuersiam more nostro diuina scriptura. Sed dices. Quare permisit Deus, vt tanto tempore vnus angelus alteri resisteret? Ratio est, quia voluit illud Deus, vt sancto Danieli daretur occasio amplius orandi, & merendi.

Ecce Michael vnus de principibus primis. Id est vnus ex præcipuis angelis seu vnus archāgelorū. *Iudas.* Iudas apostolus eum in epistola sua canonica archāgelum appellat. Erat tunc princeps totius populi Iudaici, quemadmodum modò est totius ecclesiæ. Eam ob causam adiuuit hunc angelum Gabrielem, qui cum Daniele loquebatur, cui angelus Persarum resistebat: suumq; erga Danielem, cæterósque Iudæos fauorem declarauit.

Et ego remansi ibi. Nimirum coram Deo iuxta angelum præsidem Persarum: ideo non statim veni. Nunc autem tibi ostendā, quæ populo tuo Israelitico sunt euentura. Sed quod dicturus sum, non statim veniet: sed in tempus longum differetur: visio enim, hoc est, hæc vaticinatio in dies multos dilatabitur.

Cúmque loqueretur mihi huiusmodi verbis, deieci vultum meum ad terram, & tacui. Et ecce quasi similitudo filij hominis tetigit labia mea: & aperiēs os meum locutus sum, & dixi ad eū, qui stabat contra me: Domine mi in visione dissolutæ sunt cōpages meæ: & nihil in me reman-
C sit virium: Et quomodo poterit seruus domini mei loqui cum domino meo? Nihil enim in me remansit virium: sed & halitus meus intercluditur. Rursum ergo tetigit me quasi visio hominis, & confortauit me, & dixit: Noli timere vir desideriorum: pax tibi: confortare, & esto robustus. Cumq; loqueretur mecum, conualui, & dixi: Loquere domine mi, quia confortasti me. Et ait: Nunc scis, quare venerim ad te? Et nunc reuertar, & prælier aduersum principem Persarum. Cùm enim egrederer, apparuit princeps Græcorum veniēs. Veruntamen annuntiabo tibi, quod expressum est in scriptura veritatis. Et nemo est adiutor meus in omnibus his, nisi Michael princeps vester.

Cúmque loqueretur mihi. Verba sunt Danielis: cùm, inquit, me Dei angelus in hunc modum alloqueretur, ego quòd meam cognoscerem fragilitatem, & quòd non possem admirabilem eius splendorem sustinere, deieci oculos in terram, & obmutui.

Et ecce quasi similitudo filij hominis. Non erat homo, sed angelus in figura hominis. Hic erat idem angelus, qui cum eo loquebatur: quem, vt diximus, nonnulli arbitrantur esse Gabrielem, qui eum docuit visionem capiti octauo mandatam. De illo ait hic paulò pòst: Tetigit me quasi visio hominis. Hoc est angelus in figura humana. Et nunc tetigit labia mea. Eodem modo vnus ex seraphim labia tetigit Esaiæ: vt ipse cap. 6. testatur. *Esai. 6.*

In visione tua dissolutæ sunt compages meæ. Id est, tanta est excelsitas tua, tam admirabilis fulgor tuus, vt te viso soluta sint vincula membrorum meorum, ob sanguinis & spirituum defectum ad cor meum recurrentium. Quam ob causam nec vires retinui.

Quomodo poterit seruus domini mei loqui cum domino meo? Intuere Danielis humilitatem, modestiam, & animi abiectionem. Seruum se vocat, & angelum dominum: cùm cap. 19. Apocalypsis dicat angelus Ioanni: Conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium Iesu. Et *Apoc. 19.* 22. Cōseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum prophetarū, & eorū, qui seruant verba libri huius. *Apoc. 22.* At Daniel eum veneratur: & viso eo mansit viribus destitutus, & ait: Halitus meus intercluditur. Hoc est, spiritus meus vitalis nō egreditur: non enim possum ex contuitu tuo respirare.

Nunquid scis quare venerim ad te? Hæc interrogatio habet vim negationis. Sensus est: non planè nosti, quorsum ad te venerim. Sed ego tibi illud explicabo. Veni, vt tibi ostenderem exauditas esse à Deo preces tuas, quo ad Hebræorū reditum: & quid sit populo Persico euenturum: & quid in mundi fine futurum sit. Sed reuertar citò vt in conspectu Dei resistam angelo custodi ac pręsidi Persarum. Nihilominus priusquam abeā, tibi futura nuntiabo. Hoc facit duobus sequentibus capitibus.

Apparuit princeps Græcorum. Hoc est, angelus Græcorum præses & custos, qui iniurias in illos à Persis iactas Deo repræsentabat. Persæ enim prius irruerunt in Græcos, quos iniurijs lacesserunt: sed postea fuerunt ab illis superati tempore Alexandri magni, qui Darium vicit, & de Persis ac Medis triumphauit. Huius victoriæ fit mentio libr. 1. Machabæorum cap. 1. *1. Mac. 1.* Porrò meminit hoc loco Daniel principis Græcorum, quia capite sequente narraturus est Persarum & Græcorum dimicationem.

Veruntamen annuntiabo tibi, quod expressum est in scriptura veritatis. Id est, sed priusquam à te discedam, aperiam tibi, quid scriptum sit in libro præscientiæ Dei. Præscientiam Dei vocat scripturam veritatis. Hic est liber, in quo sunt diuina decreta qui nec fallit, nec fallitur: quam ob causam scri-

Psal.39. ptura veritatis appellatur. Et alibi dicitur liber: de quo nonnulli illud interpretantur psalmi 39.
Esai.34. Apoc. 3. In capite libri scriptum est de me. Et illud Esaiæ 34 Requirite deligenter in libro vitæ. Et illud Apocalypsis 3. Non delebo nomen eius de libro vitæ.

OBSSERVATIONES ex Hebræo in CAPVT X.

Et *fortitudo magna*. Pro, fortitudo, est in Hebræo צבא Tsaua, quod nomen fortitudinem significat & virtutem, vt psal. 67. Dominus dabit verbum euangelizātibus virtute multa. Hoc est, dominus dabit concionatoribus euāgelicis verba magnæ fortitudinis, quibus & miracula edāt, & in animos penetrent, eósq; ad Christum conuertant. Sed quia vocabulum hoc significat exercitum & tempus, possunt verti etiam ex Hebræo verba illa: Dominus dabit verbum magno exercitui euāgelizantium. Ac si dicat diuinus vates: erūt in ecclesia multi cōcionatores, erit magnus exercitus prædicatorum, quos Deus docebit. Nō enim ipsi erunt, qui loquentur, sed Spiritus sanctus loquetur per illos. Poterunt etiam in hunc modum verba illa transferri. Dominus dabit verbum euangelizantibus tempore multo. Existimant nonnulli his verbis prædici victoriā quandam, quā Dauid erat de hostibus reportaturus. Vt sit sensus: Dominus dabit verba laudatricibus exercitus magni: suppeditabit materiam carminum mulieribus, quæ solent victorias choris & hymnis celebrare. Id eas fecisse, cùm Dauid Goliam interfecit, literæ diuinæ in libro 1. Regū testantur. At quis non videt victoriam Dauidis, quàm aiunt his verbis prædictam fuisse. Christi victoriam de mundo per euangelicos concionatores adumbrasse? Cùm igitur vocabulū hoc virtutem significet, & exercitum, & tempus, potest verti locus hic Danielis: Et exercitus magnus, nimirum angelorum apparuit mihi. Vel, & tempus magnum. Ita vertunt Isidorus Brixianus, & Sanctes Pagninus. Ac si dicat diuinus vates: Verbum quod patefactum est illi, verum quidē est: sed longo pòst tempore implendum. Theodotio tamē nobiscum vertit: καὶ δύναμις μεγάλη Hoc est, & fortitudo magna. Nam nomen hoc dinamis, idem est quod fortitudo, vis, virtus, potentia. Dicitur etiam id, quod cum actu non sit, esse tamen potest: vt cum dicimus, semen in se exiguū quippiam esse, virtute verò magnam arborem. Eam ob causam hic locus hunc potest habere sensum: Ostensum est Danieli verbum, quod in se erat verum, hoc est vnum: nam vnum & verum conuertūtur. Sed quamuis in se erat vnū, virtute tamen multiplex erat: quia in hac visione, quæ vna est, multæ visiones continentur, quæ capite hoc, & duobus sequentibus explicantur.

Psal.67. Mar.10. Mar.13. 1.Reg.18

Ego Daniel lugebam. Pro lugere est in Hebraico אבל Abal, quod verbum significat lugere, vt hic, & cap. 10. Oseæ: Luxit super eum populus eius. Vnde Abel idem est quod luctus. Et ita vocatur locus, vbi supremi diei celebritas & exequiæ Iacobi fuerunt vehementi eiulatu frequētatæ. Vbi enim nos habemus cap. vltimo Genesis: Idcirco vocatum est nomen loci illius planctus Aegypti: est in Hebræo, Abel Aegypti. Fuit Iacob mortuus in Aegypto, sed extra Aegyptū ploratus. Ita nos in mūdo obscelera mortui, è mundo exeamus, vt ea affatim ploremus. Illud est aduertendum hoc nomen Abel non esse nomen filij Adam, ille autē Abel scribitur Hebraicè per he in principio, & significat vanitatem & nihil: hic autem Abel scribitur per Aleph, & significat luctum. Duos filios habuit Adam, Cain & Abel: Cain idem est quod possessio, Abel idem quod nihil: nam omnis mūdi possessio, omnis diuitiarum abundantia vanitas est & nihil. At Abel, de quo in præsenti loquimur, idem est quod luctus: à verbo Abal, quod est lugere. Significat etiam verbum hoc euertere & dissipare: vt Oseæ 4. Propter hoc lugebit terra. Pro quo alij vertendum ducunt: Propter hoc dissipabitur terra. Et Threnorum 2. Luxitque antemurale, & murus pariter dissipatus est. Gœuchelius in libro troporum & schematum ait idē esse apud Hebræos lugere quod ieiunare: & pro ieiunare accipi hoc Danielis loco. Polychronius etiam idem asserit, qui ait solitos esse Iudæos ieiunium luctum appellare. Accipi lugere pro ieiunare indicant verba illa Christi: Nunquid possunt filij sponsi lugere, quandiu cum illis est sponsus? nam sequitur: posteà ieiunabunt.

Ose.10. Genes.4. Ose.4. Thre.2. Matt.9.

Auro obrizo. Theodotio habet, auro Ophaz. In Hebræo pro obrizo est אופז Vphaz à verbo Pazaz, quod significat roborare. Vnde aurū Ophaz siue obrizum idem est quod aurum roboratum ac purum. Significat etiam verbum hoc deaurare & dissoluere. Quare illud Genesis 49. Dissoluta sunt vincula brachiorum manuum illius per manus potentis Iacob: Id est, vincula quibus ligatus fuit Ioseph, fuerūt soluta potentia Dei, qui est potēs dominus Iacobi: possunt etiā verti: Roborata sunt brachia, &c. Hoc est, fortia facta sunt opera eius. Alij vertunt: aurata sunt vincula brachiorum manuum eius. Nimirum quādo in Aegypto fuit ad insignem euectus dignitatem. Psal. 18. pro eo quod nos habemus: Iudicia domini vera iustificata in semetipsa: desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum: habet versio Hieronymi: Desiderabilia super aurum, & obrizum pretiosum multum. Et pagninus: Desiderabilia magis quàm aurum, & aurum multum. Ego existimo, vocabulū hoc Ophaz seu Vphaz quo hoc loco vtitur Daniel, nomen esse regionis aut ciuitatis, vbi est purum atque probatum aurum. Ex quo efficitur, vt pro eodē auro omnibus gradibus absoluto accipiatur. Adducor ad existimādum hoc loco quodam sanctæ scripturæ, ex quo hoc deduci videtur. Est autē locus Ieremiæ cap. 10. vbi scriptum est: Argentum inuolutum de Tharsis afferetur, & aurum de Ophaz. Pro quo nonnulli codices minus correcti habent de Ophir. Sed in Hebraico est, de Ophaz seu de Vphaz. Fortasse Ophaz est vrbs illa ditissima dicta Ophir, quæ corrupto vocabulo appellata fuit Sophir: & modò vocatur Sophala. Vnde ad nostram Lusitaniam solet aurum purum & excellens deferri. Ex ea aduehi solebat aurum ad Solomonē, vt literæ sacræ libr. 3. Regum, & secundo Paralipomenon memoriæ prodiderunt.

Gene.49. Psal.18. Iere.10. 3.Reg.10. 3.Reg.22. 2.Par.9.

Ego veni propter sermones tuos. Editio cui Hieronymus adiecit commentaria, habet: Ego ingressus sum ad verba tua. Ac si dicat: Vbi tu cœpisti lachrymis ac ieiuniis Dei implorare misericordiam, accepi ego occasionem ingrediendi in conspectum Dei, vt illum pro te orarem.

Ego remansi ibi, iuxta regem Persarum. Theodotio habet: Ipsum reliqui ibi cum principe regis Persarum. Ac si dicat angelus: Ad te equidem veni: sed reliqui in conspectu Dei archangelum Michaelem disputantem cum angelo custode regni Persarum. Et vtraque versio recta est. Nam pro remansi, est in Hebræo verbum יתר Iathar, quod vtrunq; significat & remanere, & relinquere. Ab eo deducitur Methar, quod nomen significat reliquias; & funes arcus, quod ibi maneant emissis sagittis. Eo vtitur Dauid psal. 20. cùm ait: *Psal. 20.* Quoniam pones eos dorsum: in reliquiis tuis præparabis vultum eorum. Ac si dicat: Tu Deus sancte pones impios ad partem: separabis eos à cœtu iustorum: & in reliquiis tuis, hoc est in pœnis æternis, quæ damnatis relinquuntur, facies eorum dispones. At Hieronimus ita totam hanc vertit orationem. Pones eos humerum: funes tuos firmabis contra facies eorum: cuius prior pars habet eundem sensum cum editione vulgata: posterior autem significat, ideo Deum separare improbos, vt aduersus eos funes ac neruos arcus sui firmet, vt eos sagittis cruciatuũ traiciat. Est igitur sensus. Tu domine homines sceleratos sepones in signum, & scopum, ad quos vltrices & iustas sagittas arcus tui immittas. His sagittis calamitates designantur. De illis ait Deus capite *Deut. 32.* Deut. 32. Congregabo super eos mala: & sagittas meas complebo in eis. Et Iob cap. 6. Sagittæ *Iob 6.* domini in me sunt. Et Dauid psal. 37. Quoniam *Psal. 37.* sagittæ tuæ infixæ sunt mihi: & confirmasti super me manum tuam. Vbi nomine sagittarum & manuum vulnera & percussiones significantur, quæ sagittis & manibus infliguntur.

Dissolutæ sunt compages meæ. Pro cõpages meæ, *Psal. 138* est in Hebraico צירי Tsirai, à verbo Tsur, quod significat formare vt psal. 138. Tu formasti me, & posuisti super me manum tuam. Id est, vt figulus fingere solet vas manu sua: ita tu me formasti verbo tuo. Fortasse verbis illis: posuisti super me manum tuam, alludit ad illum, qui manibus efficit *Iob 10.* caseum, iuxta illud Iob cap. 10. Sicut caseum me coagulasti. Inde deriuatur nomen Tsir, quod significat formationem, & iunctionem membrorum, siue compages: & hanc significationem secutus est, & rectè quidem Latinus noster interpres. Significat etiam cardinẽ ostij. Hac ratione ducti vertunt quidam: Conuersi sunt cardines mei. At multo clarius transtulit interpres noster. Ab hoc verbo deriuatur Tsur, quod nomen significat Deum, fortem, petram, & rupem, Vnde il- *Iob 18.* lud Iob 18. Nunquid propter te derelinquetur terra, & transferetur rupes de loco suo? potest hunc habere sensum: An propter te dicemus derelictam esse terrã, & translatum esse Deũ de gradu suo? Quasi dicat; non. Haudquaquam dicemus, Deum gratia tui nõ curare mortalia, & terrena penitus derelinquere, eúmq; qui immutabilis est, factum esse mutabilem. Hoc vocabulo vti- *Deut. 32.* tur Moses ca. 32. Deut. cùm ait: Recessit à Deo salutari suo. Pro quo alij transferunt: Recessit à petra salutis suæ. Hoc est à Deo, de quo ait apostol⁹ in priore ad Cor. Petra autem erat Christus. Alij *1. Cor. 10.* vertũt: Ingratus fuit rupi, quæ salus fuerat ipsius. Hoc est, populus Israeliticus in idoli cultu reliquit verum Deum, qui illum paulò ante in mari Rubro ab Aegyptijs mirabiliter liberauerat.

Argumentum capitis XI.

Prædicit angelus seriem regum Persarum, Alexandri magni fortitudinem, & gloriam, & prosperitatem, atque in ætate florente interitum: quo triste suis desiderium reliquit. Prænuntiat bella inter reges Aegypti & Syriæ eius successores, donec veniat ad Antiochum Epiphanem Syriæ regem, quem alij vocant illustrem, qui vmbrã gessit Antichristi. Hic euertit Hierosolymam, templũ sanctum diripuit, in populo Dei tyrannidem exercuit, se omnium scelerum maculis contaminauit.

CAPVT XI.

Ego autem à primo anno Darij Medi stabam, vt confortaretur, & roboraretur. Et nunc veritatem annuntiabo tibi. Ecce adhuc tres reges stabunt in Perside, & quartus ditabitur opib⁹ nimiis super omnes: & cum inualuerit diuitiis suis, concitabit omnes aduersus regnũ Græciæ. Surget verò rex fortis, & dominabitur potestate multa: & faciet, quod placuerit ei. Et cùm steterit, conteretur regnum eius, & diuidetur in quatuor ventos cœli: sed non in posteros eius, nec secundùm potẽtiam illius, qua dominatus est. Lacerabitur enim regnum eius etiam in externos, exceptis his. Et cõfortabitur rex austri: & de principibus eius præualebit super eũ. Et dominabitur ditione: multa enim dominatio eius. Et post finem annorum fœderabuntur: Filiaque regis austri veniet ad regem Aquilonis facere amicitiam, & non obtinebit fortitudinem brachij: nec stabit semen eius: & tradetur ipsa, & qui adduxerunt eã adolescentes eius, & qui confortabat eam in temporibus. Et stabit de germine radicum eius plantatio. Et ve- B niet cum exercitu, & ingredietur prouinciã regis aquilonis, & abutetur eis, & obtinebit. Insuper & Deos eorum, & sculptilia, vasa quoque pretiosa auri & argenti captiua ducet in Aegyptum. Ipse præualebit aduersum regẽ aquilonis, & intrabit in regnũ rex austri, & reuertetur ad terrã suam. Filii autem eius prouocabuntur & congregabunt multitudinem exercituũ plurimorum. Et veniet properans & inundans & reuertetur, & concitabitur, & congredietur cum robore eius. Et prouocat⁹ rex austri egredietur, & pugnabit aduer

adversum regem aquilonis, & preparabit multitudinem nimiam: & dabitur multitudo in manu eius, & capiet multitudinem: & exaltabitur cornu eius: & deijciet multa millia: sed non prævalebit.

EXPLANATIO.

Ego autem à primo anno Darij Medi. Diximus capite superiore desiderasse Danielē percipere animo, non solùm, quid populo Israelitico, sed etiā quid regno Persarum, aliisque regnis euenturū esset: quam ob causam vir desideriorum appellabatur. Erat enim gloriæ Dei cupidissimus, & summa auiditate cognitionis rerum magnarum flagrabat. Cùm autem se lachrymis, ieiuniis, & precibus dedisset, apparuit ei angelus nuntians se esse à Deo exauditum, eique promittens prædicere illi futura: id quod efficit hoc capite cum sequente. Huius igitur capitis cum præcedente & sequente est quædam series & continuatio, vt alia ex aliis nexa, & omnia inter se apta colligataque conflentur. Angelus qui in fine superioris capitis loquebatur, modò continuans sermonem ait se à primo anno Darij Medorum regis, qui primus imperium obtinuit Babylonium, operā dedisse, vt ipse Darius roboraretur, rebúsque poteretur secundis, quòd populum Israeliticum mitius tractaret, quàm Balsassar, cæterique Babyloniorum reges. Hoc est, quod ait: Stabam, vt confortaretur, & roboraretur. Vel oraui Deum, vt populus Israeliticus vigeret, & in pristinā dignitatem restitueretur. Sed quoniam vltima verba præcedentis capitis sunt hæc: Nemo est adiutor meus in omnibus his, nisi Michael princeps vester: & statim sequitur: Ego autem ab anno primo Darij Medi stabam, vt confortaretur, & roboraretur: potest hoc ita explanari, vt dicat angelus: Quemadmodum Michael me iuuit: ita ego eum iuui in transferendo imperio à Babyloniis ad Medos & Persas. Nam Deum obsecraui, vt ipse Michael confortaretur, & roboraretur. Cùm enim ille præsit populo Iudaico, optabat, vt Medi victoriā obtinerent: quò Iudæi lenius tractarentur. Ego autem steti ex parte eius, Deū etiam orās pro Medorum aduersus Babylonios victoria. Nonnulli aiunt hæc prima verba huius capitis esse Danielis, non angeli: & hæc narrante propheta statim angelum respondisse, solet enim diuina scriptura vti subita personarum mutatione. Sed hoc loco illud non videtur posse cohærcere: nam verba proximè præcedentia sunt angeli, quæ connectuntur cum his per coniunctionē copulantem: similiter & quæ consequuntur. Quare dicendum est, esse angeli verba, quæ cum præcedentibus & sequentibus copulantur.

Et nunc veritatem annunciabo tibi. Id est, & modo ego Gabriel tibi Danieli verè ostēdam, quid circa regnum Persarum ac Medorum, aliáque regna futurum sit. Aduerte. Deus veritas est, vt ipse apud Ioan. cap. 14. testatur: ac angelus nuncius est Dei: ergo nuncius veritatis. Quid igitur nuncius veritatis prolaturus est, nisi veritatem? Contrà verò de diabolo ait Christus apud Ioan. 8. In veritate non stetit, quia nōn est veritas in eo: cū loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater eius: nimirùm mēdacij. Primus qui mendacium protulit, fuit dæmon, qui dixit Heuæ: Nequaquam moriemini. Vt pestilens venenum occidit corpus: ita perniciosum mendacium deliberatum occidit animam. Ideo psalmographus cùm Deo loquens: Perdes, inquit, omnes, qui loquuntur mendacium. Et cap. 1. Sap. ait Sapiens: Os quod mentitur, occidit animam. Mendacium quod sceleris maculam inurit aliis, non solùm præsentes vulnerat, sed etiam absentes. Vt arcus non eos modò ferit, qui proximi sunt, sed qui longè: sic lingua fallax euomens virus acerbitatis suæ, non tantum inspectantes lacessit, sed etiam remotos ac disiunctos. Vnde Ier. cap. 9. Extenderunt, inquit, linguam suam quasi arcum mendacij, & nō veritatis. Quare qui alios falsis criminibus maculare contendunt, sunt graui quidem pœna digni. Nec non in reprehensionem incurrunt, qui orationis vanitatem adhibentes alios falsis laudibus efferunt, pestiferísque assentationibus decipiunt. Quemadmodum aqua præterfluens nullo certo colore distincta, refert subiecti soli colorem: sic adulator nulla veritatis firmitudine munitus pro re nata se aliorum accommodat ingenio atq; effectui. Ex quo efficitur, vt mendaciis plerunque pestilentibus vtatur. At tantus nobis debet esse amor veritatis, vt quicquid dixerimus, putemus iusiurandum. Eū imitemur, quē Ioan. ca. 1. vocat plenum gratię & veritatis: qui ait apud eundem Ioan. 8. Si veritatē dico, quare non creditis mihi? Intueamur sanctum angelum veritatis annunciatorem, vt ipse hoc loco testatur.

Ecce adhuc tres reges stabunt in Perside. Hæc visio apparuit Danieli anno tertio regis Cyri, vt in principio decimi capitis visum est. Quam ob causam hi reges sunt præter Cyrum numerandi. Mortuo Cyro regnauit Artaxerxes Assuerus, cui successit Darius Longimanus: post quem regnauit Darius Nothus. Ita asserit Metasthenes Persa in annalibus Persarum. Post illos tenuit clauū totius imperij, vt idem Metasthenes testatur, Artaxerxes Darius: de quo angelus hìc ait: Et quartus ditabitur opibus nimiis super omnes. Euseb. Cæsariensis in annalibus multò aliter numerat hos quatuor reges. Fortasse iidem sunt, sed variis nominibus appellati. Solebant enim antiqui diuersis vocari nominibus: quod sæpè inter scriptores magnam parit confusionem. Hieronymus & Theodor. Eusebium sequentes, hunc quartū regē vocant Xerxem, qui à Metasthene Artaxerxes vocatur. Herodotus lib. 6. ait Xerxē idem esse quod bellatorem, Artaxerxem verò magnum bellatorem. Dicuntur hoc loco reges Persidis, quia licet esset vnus Medorum & Persarum dominatus, Cyrus tamen transtulit ad Persas caput imperij, illúdque Persicum nominauit.

Et cùm inualuerit diuitiis suis. Id est, cùm abundauerit opibus: cùm diuitiarum affluentia locupletatus fuerit.

Concitabit omnes aduersus regnum Græciæ. Id est, omnia sua regna ad bellum Græciæ inferendum concitabit. Vide quàm periculosa sit opum, rerúmq; prosperarum abundantia: Nā cū rex hic vidit se diuitiis auctū, statim fuit inflatus superbia: & animum appulit ad impia bella Macedoni

Marginalia: Ioan. 14. — Ioan. 8. — Gen. 3. — Similitudo. — Psal. 5. — Sap. 1. — Similitudo. — Ier. 9. — Similitudo — Ioan. 1. — Ioan. 8. — Sup. 10.

doni

Similitudo. donibus inferenda. Vt venenati serpentes plus calido claróque verè nocēt, quàm frigido ac caligi-
Eccle.11. noso hyeme: ita principes magis solent diuitijs
Psal.61. lædere, quàm paupertate. Ideò ait Ecclesiasticus
Deut.17. capite.11. Si diues fueris, non eris immunis à delicto. Et psalmographus: Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. Capite decimoseptimo Deuter. ait ita Deus: Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus. Cumque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos: quibus verbis prohibet Deus regibus bella iniusta aliis inferre: solent enim excitari ad illa, si equis abundant atque diuitiis. Deus autem est pacis amantissimus: quem Esaias cap. nono principem pacis appellat: & hominem ad pacē
Gen.1. creauit. Ideò creatus est die sexto: senarius autē numerus apud Hebræos per literam Vau, quæ sic scribitur ו designatur: quæ litera coniunctionem significat & amorem. Cùm igitur homo ad amorem & concordiam crearetur, quando poterat congruentius creari, quàm die sexto, qui litera ea notatur, quæ congregationem, amorem, beneuolentiam, & charitatem significat? At hæc
Similitudo. pax sæpè ob diuitiarum abundantiā dissoluitur. Quemadmodum margaritæ in mari sunt blandæ, & conchilis coniunctæ, vt Plinius & Solinus aiunt, vnde vniones vocantur: sed extra aquam durescunt, & separantur: sic nonnulli in mari calamitatis & inopiæ positi, sunt lenes & benigni, & pacem & concordiam colentes: at inde abstracti, & in medio opum rerúmque prosperarum constituti, insolentes ac superbi sæpenumero redduntur, & ad acerba dissidia, crudeliáque bella incitantur. Non loquor de bellis iustis, sed de impiis, quæ geruntur ab illis, qui dæmonem habent patrem. Nam vt pacis & concordiæ amatores sunt filij Dei, iuxta illud seruatoris
Matt.5. nostri apud Matthæum 5. Beati pacifici, quoniā filij Dei vocabuntur: sic bellorum & discordiarum cupidi, possunt filij dæmonis appellari. Sed perpende: Cùm dico periculosas esse diuitias, sic velim existimes, me non diuitias damnare, sed intemperatum abusum. Impius affluens diuitiis,
Similia. est veluti furiosus & insanus cum gladio in manu: diues autem indoctus est ouis vellere aureo induta. Ita eum comparat Demosthenes, vt refert in exhortatione ad bonas artes Galenus.

Surget verò rex fortis. Hic fuit Alexander Magnus rex Macedoniæ, Philippi regis filius, qui multa sibi regna subiecit. Victis Illiricis ac Thracibus transiuit ad Persas, quos fortiter profligauit, & ditissimam Indiam Orientalem in ditionē suam redegit. Fuerat quondam Græcia à Persis deuicta: sed postea de illis triumphauit. Ac illa Græciæ libertas post Alexandrum magnum vsque ad longum tempus imperio & rerum gestarum gloria continuata permansit, donec de Græcis Romani triumpharunt. Etsi post hunc quartū Persarū regē alij reges Persidis fuerunt vsque ad Alexandrū, tamē angelus hoc loco illos omittit, quoniā hic quartus rex belligerauit cū Græcis, quibus dedit ansam bellū cōtra Persas inferēdi.

Faciet quod placuerit ei. Id est, aget pro arbitrio suo, quod voluerit: nemo ei poterit resistere: omnia illi fluent ad voluntatem.

Cùm steterit, conteretur regnum eius. Id est, cùm in iuuentute ad summam mundi gloriam floruerit, priuabitur vita, eiúsque dissipabitur imperium. Hinc colliges vanas ac fallaces mundi diuitias & prosperitates nec esse magni æstimandas, nec in numero bonorum ponēdas. Vidi impium superexaltatum, inquit diuinus psaltes, & eleuatum sicut cedros Libani: transiui, & ecce *Psal.36.*
non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eis. Coruus frangit nucem, vt eius comedat *Similitudo.*
nucleum: sed vt eam frangat extollit illam in sublime, quò in durum lapidem dimittat: sic mundus effert impios, & ad falsos euehit honores, vt inde eos cum maiore ignominia & dedecore deiiciat: extollit, vt deprimat, blanditur, vt fallat. *Similitudo.*
Et vt in æstate multæ generantur muscæ: sic in mūdi prosperitate multa vitia: præsertim superbia, insolentia, immanitas. His rebus aduersus viros pios illi gloriari solent, qui mundi potentia *Psal.51.*
extollūtur. Id sentiens Dauid: Quid, inquit psal. 51. gloriaris in malitia, qui potens es iniquitate? Pro quo vertit Hier. Quid gloriaris in malitia: potens misericordia Dei. Ac si dicat: Quid gloriaris, quod potens sit malitia tua, siquidē potentior est misericordia Dei? Etsi multū valet ad viros pios affligēdos, plus tamen valet diuina misericordia ad illos liberādos. Ac potēs ruet præceps, illi autē sursum efferentur. Stat enim sentētia illa: Deposuit potētes de sede, & exaltauit humiles. *Luc 1.*

In quatuor ventos cœli. Hoc est, in quatuor regna quatuor præcipuas mundi partes spectantia, Orientem, Occasum, Septentrionē, & Meridiē: à quibus venti flant primarij. Eā ob causam mūdi regna in quatuor ait ventos distributa, quia huius mundi potentia & gloria huc atque illuc quasi vento iactatur. Ac ipsi reges vt cæteri homines folia sunt à vento agitata. Vnde Iob cap. *Iob 7.13. & 21.*
7. Memento, inquit, mei domine, quia ventus est vita mea. Et 13. Contra folium quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam. Et 21. Erunt sicut paleæ ante faciem venti: & sicut fauilla, quam turbo dispergit. Quare eorum spes, qui mundo fidunt, inanis est & fallax, & in medio spatio sæpe obruitur, & perit. Id intelligens sapiens ait capite 5. Sap. Spes impij tanquam lanugo est, quæ *Sap.5.*
à vento tollitur, & tanquā spuma gracilis, quę à procella dispergitur: & tanquam fumus, qui à vento diffusus est. Id voluit Esaias significare, cū *Esai.19.*
dixit cap.19. Calamum & iuncum fluuiorum Aegypti marcescere. Aegyptus est mundus, cuius fluuij sunt eius diuitiæ, & potentia & gloria, & cætera huiusmodi ad mare mortis tendentia. Calamus foris viridis, intus vanus est, fallax spes mūdi: similiter & iūcus virescens, sed fragilis, nullū ferens fructum, præter vanam quandā oculorum oblectationē, & caducā viriditatem, quæ sensim extenuatur, aut subitò euanescit. Nā quoties magna quidē, sed inania nobis ipsis promisimus falsa spe adducti, quæ nec adepti sumus, ne vidimus quidem? Spem.n. nostrarū cogitationū cùm graues cōmuniū temporū, tū varij nostri casus fefellerunt. Quare spem nostrā non in mundo mutabili, sed in Deo, qui nunquam mutatur: qui de se ait apud Malac.3. Ego dominus, & non mutor, figamus atque locemus. Et vt verbis vtar diui Pauli cap. sexto ad Hebræos: Confugiamus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram

ram habeamus animæ tutam ac firmam, & incedentem vsque ad interiora velaminis. Hoc est, vsque ad secreta regni cœlorum. Eundem imitemur apostolum, qui capite decimo eiusdem epistolæ hæc verba scripta reliquit. Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabile, fidelis enim est, qui repromisit. Mundi enim prosperitates incertis ventis, varieque flantibus agitantur. Per ventorum alas summa celeritas significatur, vt psal. 17. Volauit super pennas ventorũ. Quibus verbis voluit diuinus psaltes summam Dei festinationem, & incomprehensibilem velocitatem, qua suis opitulatur, declarare, eiúsque vim vbique præsentem, & cuncta cœlo terráque perlustrantem. Accipitur etiam ventus pro vehemente tentatione, & calamitate: vt apud Matt. 7. Venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam. Vnde excitare ventos in aliquem apud Ciceronem, & alios elegantes scriptores est illum calamitatibus afficere, eiq; odiũ & inuidiam conflare, & perniciem moliri. Accipitur quoque ventus pro varietate, & inconstantia dogmatum vanorum hominum: vt cap. 4. epistolæ Pauli ad Ephesios: Non simus paruuli fluctuantes, & circunferamur omni vento doctrinæ. Abire in ventum est euanescere: quo schemate vtitur Ier. 5. Pro quo nos habemus. Prophetæ fuerunt in ventum locuti. Hoc est, peribunt & euanescent falsi prophetæ. Præterea ventus accipitur pro regione, vnde effluit aura: ex quo efficitur, vt per quatuor ventos quatuor mundi plagas intelligamus. Hoc schemate vtitur Zacharias cap. 2. vbi Deus ait: In quatuor ventos cœli dispersi vos. Et Marcus 13. Congregabit electos suos à quatuor ventis. Et Ioannes cap. 7. Apocalypsis: Vidi quatuor angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ. Quæ verba iuxta antiqui Victorini sententiam sunt ad Antichristi tempora referenda. Nã quatuor angeli quatuor angulis terræ stantes sunt dæmones satellites Antichristi, qui euangelij concionatoribus nitentur persuadere, vt taceant: ne homines vera salutarique doctrina instruantur. Non solùm tenere contendent euangelicos concionatores ex vno vento, hoc est, ex vna parte, sed ex omnibus: ne veluti venti suauiter flantes possint æstum ærumnarum temperare. Hoc verborum ornamento vtitur hoc loco Daniel.

Heb. 10. Psal. 17. Matt. 7. Ephe. 4. Ier. 5. Zach. 2. Marc. 13. Apoc. 7.

Sed non in posteros eius. Hoc est, diuidetur imperium Alexandri Magni, sed non inter filios eius. Nullus enim Alexandri filius regnum obtinuit. Ita hoc accidisse narrat Trogus Pompeius, Iustinus, Polybius, Antonius Sabellicus, & alij historici: qui Alexandri magni res gestas memoriæ mandarunt. In Syria & Babylonia successit ei Seleuchus, in Macedonia Aridæus Philippus, in Ponto & Asia minore Antigonus, in Aegypto Ptolemæus. Ita asserit hoc loco diuus Hieronymus. Nã etsi Antigonus mortuo Alexandro fuerit supremus tribunus castrorum creatus, authore Iustino lib. tertiodecimo: postea tamen Syriã & Babyloniã occupauit. Præter hos quatuor fuerunt alij nonnullis prouinciis præfecti, qui postea regna vsurparunt. Vide Iustinũ libro tertiodecimo, Iosephũ lib. antiquitatum duodecimo, Antonium Sabellicum lib. 6. Enneadis quartæ. Narrat Iustinus lib. 12. amicos Alexandri videntes eum ad exitum vitæ vocari, quæsisse ab illo, quem hæredem relinqueret imperij: eúmque respondisse, dignissimum. Id etiam narrat in prima parte historiarum diuus Antonius. Nihilominus tamen ipse cùm adhuc viueret, diuisit inter suos imperium: vt proditum est memoriæ 1. cap. lib. 1. Mach. Sed non inter filios suos: nam vt hoc loco diuus ait Hieronymus, Alexander magnus nullum habuit filium. Quod est intelligendum de filio, qui ei succederet. Genuit enim filium Herculem nomine, vt asserit Trogus, & post eum Iustinus. Sed quoniam in adolescentia migrauit à vita, & non adeptus fuit patris sui regnum, non dicitur eius filius. Ita intelligitur dictum Hieronymi, quem interpretor, non reprehendo, ne videar audere Athenis Mineruam violare. Quintus Curtius, Clytarchus, Polycritus, Onexycritus, Antigenes, Hystrus, & alij huiusmodi antiqui scriptores aiunt præter Herculem habuisse Alexandrum alterũ filium à Thalestra Amazonum regina. Sed Aristobolus, Hysingelus, Ptolemæus, Philo Thebanus, Hecatæus, Philippus Chalcidicus, Duris Samius, Plutarchus Cheronensis, hoc negant, fictámque fabulam esse testantur.

Nec secundùm potentiam illius. Id est, non erunt ei in potestate pares. Nullus enim eorum qui successerunt Alexandro, eius potentiam, magnificẽtiam, & gloriam consecutus est. Diuisum inter multos imperium amisit vires, & fuit ob dissensiones & bella debilitatum, & diminutũ, donec fuit omnino deletum.

Lacerabitur enim regnum eius etiam inter extraneos, exceptis his. Hoc est, distribuetur principatus Alexandri inter alios extraneos præter hos, qui fuerunt ab eo electi, & nominati, & hæredes constituti. Pro exceptis his, vertit Theodotio: Præter istos. Similiter Pagninus.

Et confortabitur rex Austri. Hoc est, post interitum Alexandri roborabitur Ptolemæus Lagi filius, rex Aegypti: & regnum suum amplificabit. Austrum vocat hoc loco Aegyptum, Syriam autem Aquilonem. Tametsi ca. 4. Canticorum Aquilo accipitur pro animi frigore ex peccato dimanante, Auster verò pro charitate: cùm ecclesia ait: Surge Aquilo, & veni Auster. Hoc est, fuge, & abi celeriter ô glacies animi, & propera tu feruor diuini amoris.

Et de principibus eius præualebit super eum. Id est, & vnus ex præcipuis posteris Ptolemæi filij Lagi eundem patrem suum potestate, dominatu, & amplitudine superabit. Huic expositioni fauet versio Theodotionis, cuius hæc sunt verba: Et vnus principum eius præualebit super eum. Hic fuit Ptolemæus Philadelphus, qui Aegyptũ illustrauit, & ad ingentem amplitudinem perduxit. Hic accersiuit septuaginta interpretes, qui sanctam scripturã ex lingua Hebraica in Græcã transtulerunt. Ita hoc Aristeas illius temporis historicus in libro ad Philocratem, Philo Iudæus in libro de vita Mosis, Iosephus libro duodecimo antiquitatũ, Epiphani⁹. Salaminæ episcopus in libro de ponderibus & mẽsuris, Iustinus martyr in admonitorio aduersus gentes, Euseb. Cæsarien

sariensis in libro octauo præparationis euangelicæ, Ireneus lib. 3. Hieronymus multis in locis, Rufinus, Philastrius, & alij memoriæ prodiderunt. Possunt etiam hæc angeli verba ita explanari. Et quidam de principib. eius, subaudi Alexandri, nempe Antiochus rex Syriæ præualebit super eum, subaudi, regem Aegypti. Sensus est, Antiochus rex Syriæ ac Babyloniæ vnus ex principibus Alexandri magno potietur imperio: & regem Aegypti superabit. Incipit indicare bella inter reges Syriæ & Aegypti: quòd Iudæa sita sit inter has duas prouincias quæ modò ab vna, modò ab altera opprimebatur. De Asia autem & Græcia non loquitur, quia regiones illæ Iudæis minime infestæ ac molestæ erant. Præcipuum enim Danielis desiderium erat scire, quæ populo suo Israelitico erant euentura. Vt autem possis caput hoc planius & distinctius intelligere, operæ pretium esse duxi nomina regum Aegypti & Syriæ sibi succedentium, quorum hic fit mentio, literis mandare. Mortuo Alexandro magno obtinuit Aegyptum Ptolemæus filius Lagi, cui successit Ptolemæus Philadelphus, post quē regnauit Ptolemæus Euergetes, post illum Ptolemęus Philopator qui ab alijs Philopater vocatur: cui successit Ptolemæus Epiphanes, post quem tenuit regni gubernaculum Ptolemæus Philometor. Reges Syriæ fuerūt hi, ordine seruato: Seleuchus, Antiochus Soter, Antiochus Theos, Seleuchus, Callinicus, quem alij Galericum vocant, Seleuchus Cæraunus, Antiochus magnus, Seleuchus Philopator. Antiochus Epiphanes, quem alij vocant illustrem, nam Epiphanes Græcè idē est Latinè quod illustris.

Et post finem annorum fœderabuntur. Hoc est, post multos annos Ptolemęus Philadelphus rex Aegypti, & Antiochus Theos rex Syriæ fœdere coniungentur. Nam post multa bella pacem tandem inter se placidissimam conciliarunt. Nā Beronica filia Ptolemæi regis Aegypti nupsit Antiocho regi Syriæ, fœdúsque fecit inter patrem & virum.

Et non obtinebit fortitudinem brachii, nec stabit semen eius. Hoc est, Beronica filia regis Aegypti non præualebit, nec filius eius ex Antiocho rege Syriæ adibit regni hæreditatem. Huius rei causa hæc fuit. Antiochus ille vocatus Theos habuerat alteram vxorem nomine Laodicem, quam repudiauerat: & filium quendam ex ea nomine Seleuchum Callinicū. Sed postea victus eius amore eam recepit, & in pristinam dignitatem restituit. At illa perpendens viri inconstantiam, eum occidit veneno, & Beronicæ, eiúsque filio, & famulis perniciem parauit. Eam ob causam filius huius impiæ Laodicis nomine Seleuchus Callinicus successit patri suo, & totius reipublicæ clauum tractauit. Hoc narrat Iustinus historicus libro 27. & Sabellicus septimo Enneadis quartæ, libro etiā nono. Ideo ait hoc loco angelus Danieli: Et tradetur ipsa: subauditur Beronica: hoc est, per insidias interficietur: & famuli, qui eam ad Syriam adduxerant: & qui confortabat eā in temporibus, hoc est vir eius, qui toto tēpore matrimonij perfugium ei & solatium præbebat.

Stabit de germine radicum eius plantatio. Hoc est, erit ex radice Ptolemæi Philadelphi filius vocatus Ptolemæus Euergetes, Beronicæ reginæ Syriæ per insidias interfectæ frater. Hic regnum Aegypti obtinuit post patrē, & paratis copijs insignē à se iniuriā propulsaturus ingressus est in Syriam, quā profligauit, eiúsq; regem Seleuchum, quem eius mater Laodice interfecto viro suo cōstituerat in regno, vicit, copias eius fudit, & prælijs secundis vtens victoriam admirabilem reportauit. Ac multæ ciuitates se illi vltrò tradiderunt. Narrat hoc Trogus Pompeius, & Sabellicus lib. 9. Enneadis quartæ. Historiam hanc tangit hoc loco Hier. & post eum Dionys. Carthusianus.

Ingredietur prouinciā regis Aquilonis. Hoc est, Syriam. Quidam legunt: Ingredietur in habitaculum regis Aquilonis. Quod idem est.

Abutetur eis. Id est, affliget eos: graues in illos iaciet iniurias. Acsi dicat: Ptolemæus Euergetes rex Aegypti vexabit Laodicem, & filium eius Seleuchum. Et obtinebit: Subaudi regnum inimici. Nam vniuersam ferè Syriam occupauit. Sed audiens esse in Aegypto intestinas dissensiones reuersus est illuc, portans secum idola auri & argenti, & vasa pretiosa, quibus Syriam spoliauit. Pro abutetur eis, & obtinebit: vertunt nonnulli: Faciet de illis, quod voluerit, & euadet victor. Rectè tamē vertit Latinus noster interpres: abutetur eis, pro affliget eos: in quam significationem accipitur verbum hoc cap. 18. Ier. Fiant corruentes in conspectu tuo: in tempore furoris tui abutere eis. *Ier. 18.*

Præualebit aduersus regem Aquilonis. Hoc est, vinces regem Syriæ. Diximus enim per Aquilonem intelligi Syriam, per Austrum verò Aegyptum. Sequitur: Et intrabit in regnum, subaudi suum, rex Austri, hoc est Aegypti,

Reuertetur in terram suam. Hoc est, in Aegyptum. Est superioris orationis explicatio.

Filij autem eius. Hoc est filij Seleuchi Callinici. Hic Seleuchus duos habuit filios, nimirū Seleuchum Ceraunum, & Antiochum magnum, qui mortuo Aegypti rege Ptolemæo Euergete, qui eorum parentes profligauerat, concitarunt populum aduersus Ptolemæum Philopatorē: quem Iustinus Philopatrum vocat: qui gubernabat Aegyptum, cum quo armis certare decreuerunt. Sed breui pòst tēpore Seleuchus Ceraunus fuit vita priuatus per insidias Nicanoris & Eupatoris. Antiochus vero authore Polybio lib. 5. obtinuit regnum Syriæ, bellúmq; intulit Aegyptijs, qui superiores euaserunt. Ipse autē se ignominiosæ dedit fugę, qua vitā quæsiuit. Hic Ptolemæus occidit patrem suum: quam ob causam fuit per ironiā Philopater, hoc est amator patris nuncupatus. Author est Iustinus lib. 28. Huius belli meminit Polybius lib. 4.

Et venit. Nimirum Antiochus magnus rex Siriæ. Properans & inundans, hoc est festinanter instar aquarum impetu & incursione fluentium: Eodem modo apud Esa. de rege Assyriorum scriptum est cap. 8. Ibit per Iudam inundans & transiens, vsque ad collum veniet. Ac si dicat: Effundet se Sennac. per Iudæā, & transiens obruet omnia præter Hierosolymā: quæ appellatur collū, quòd sit in loco excelso sita. Antiochus audito fratris interitu reuersus ex Chaldæa cæco furore incitatus cum rege Aegypti pugnauit. *Esa. 8.*

Et reuertetur, & concitabitur. Hoc est transibit ira concitatus. At fuit ignominiosè victus.

Dabitur multitudo in manu eius. Hoc est, exercitus Antiochi in potestatem Ptolemæi tradetur. Fuit prælium hoc iuxta Raphiam vrbem: vbi Antiochus toto amisso exercitu se contulit in fugam. Authores sunt Polybius lib. 5. Iustinus 30. Coccius Sabellicus 2. Enneadis quintæ.

Exaltabitur cornu eius. Extolletur & roborabitur fortitudo Ptolemæi: & deiiciet multa millia ex copiis Antiochi. Sed non prævalebit. Hoc est, sed non omnino præstabit: non penitus vincet: quia non poterit Antiochum interficere.

C Conuertetur enim rex Aquilonis, & præparabit multitudinem multo maiorē, quàm prius. Et in fine temporum annorúmque veniet properans cum exercitu magno, & opibus nimiis. In temporibus illis multi consurgent aduersus regē Au-
Esa. 19. stri. Filij quoque præuaricatorum populi tui extollentur, vt impleant visionem, & corruent. Et veniet rex Aquilonis, & comportabit aggerē, & capiet vrbes munitissimas & brachia Austri non substinebunt. Et consurgent electi eius ad resistendū: & non erit fortitudo. Et faciet veniens super eum iuxta placitum suum: & non erit, qui stet contra faciem eius. Et stabit in terra inclyta: & consumetur in manu eius: & ponet faciem suam, vt veniat ad tenendum vniuersum regnum eius, & recta faciet cum eo. Et filiam fœminarum dabit ei, vt euertat illud: & non stabit, nec illius erit: Et conuertet faciem suam ad insulas, & capiet multas: & cessare faciet principē opprbrij sui. Et opprobriū eius conuertetur in eum. Et conuertet faciē suam ad imperium terræ suæ: & impinget, & corruet, & non inuenietur. Et stabit in loco eius vilissimus, & indignus decore regio: & in paucis diebus conteretur, non in furore, nec in prælio. Et sta-
D bit in loco eius despectus, & non retribuetur ei honor regius. Et veniet clam, & obtinebit regnum in fraudulētia, & brachia pugnantis expugnabuntur à facie eius, & conterentur. Insuper & dux fœderis. Et post amicitias cum eo faciet dolum, & ascendet, & superabit in modico populo, & abundantes & vberes vrbes ingredietur. Et faciet, quæ non fecerunt patres eius, & patres eorum eius. Rapinas & prædam, & diuitias eorum dissipabit: & contra firmissimas cogitationes inibit: & hoc vsque ad tempus.

Conuertetur enim rex Aquilonis. Hoc est, rex Syriæ. Post victoriam Aegyptiorum migrauit è vita Ptolomæus Philopator: Post quem regnauit filius eius Ptolomæus Epiphanes. Porrò Antiochus magnus à Philopatore superatus, longo post tempore maiores copias quàm antea aduersus Ptolomæum Epiphanem parauit vlciscendi proprium dedecus causa, sanguinísque domestici pœnas expetendi. Græci insuper in eundem regem Aegypti impetū fecerunt. Id voluit angelus his verbis indicare: Multi consurgent aduersus regem Austri.

Filij quoque præuaricatorum populi tui. Hoc est, filij præuaricatores populi Iudaici. Verba sunt angeli ad Danielem, vt cætera huius capitis. Sensus est: Multi ex Iudæis violantes Dei legem, volentes in loco alio immolare præter Hierosolymam, se conferent in Aegyptum sacrificia Deo facturi. Id contigit tempore Oniæ summi sacerdotis, qui in Aegypto cum aliis Iudæis templū ædificauit, dicens se esse vaticinationem illam Esa. 19.
Esaiæ impleturū cap. 19. In die illa erit altare domini in medio terræ Aegypti, & titulus domini iuxta terminos eius. Iosephus oraculum illud impletum fuisse ait sub Onia. At illud est planè commentitium: nam illius factum reprehenditur, hoc autem laudatur. Erat enim in lege pro- Deut. 12. & 26.
hibitum cap. 12. & vigesimosexto Deuter. ne durante vetere lege altare diuino numini in Aegypto erigeretur. Non intelligitur vaticinatio illa de tempore Oniæ, sed de Christi aduentu, & tēpore euangelij. Est igitur sensus eius: Cùm filius Dei à cœli fastigio descenderit ad terram, humanamq; induerit naturam, mentes hominū in caligine versatas illustrabit. Tunc erunt ecclesiæ in medio Aegypti, & altaria Deo dicata, vbi ipse offeretur. Et ita effectum est: nam in regione illa Aegypti viguit quondam mirum in modum Christi fides. Et in terminis ipsius Aegypti fuit titulus domini, hoc est crux Christi tanquā illustre trophæū, atque diuinæ victoriæ clarissimū monumentum. Huius tituli fuit vmbra titulus Gen. 28.
ille, quē Iacob erexit, cùm iret in Mesopotamiā. Quare Onias & alij Hebræi superbia elati in ara fabricanda in errorem inciderunt. Ideo ait hic angelus: Extollentur, vt impleant visionem: & corruent: hoc est, longe fallentur opinione. Vel corruēt, subaudi, altaria, quę ibi sunt cōstructuri.

Et veniet rex Aquilonis, & comportabit aggerem. Describit victoriam, quam rex Syriæ de Aegyptiis reportauit. Cōportare aggerē est ferre coaceruationē terrę ad loca oppugnāda & euertēda.

Et brachia Austri non sustinebunt. Id est, & vires Aegypti eum ferre non poterunt. Et consurgent electi eius, hoc est duces & milites insignes Aegypti: sed regi Syriæ resistere non valebunt.

Stabit in terra inclyta. Subauditur Antiochus magnus, qui tanquam victor stabit in terra sancta: quæ dicitur inclyta ob templum, & diuinū cultum, & frugum vbertatem. Pro, in terra inclyta, poteris vertere ex Hebræo: in terra desiderij. Hoc est, in terra amœna & desiderabili. De ea ait Ezec. 20.
ita Deus apud Ezec. cap. 20. Vt deducerem eos de terra Aegypti in terrā fluentem lacte & melle quæ est egregia inter omnes terras?

Consumetur in manu eius. Id est, terra sancta affligetur Antiochi potestate: qui ponet faciem suā, hoc est propositum, & desiderium suum ad omne regnum Aegypti obtinendum.

Filiam fœminarum. Hoc est fœminā. Pleonasm' est: vt cùm dicimus. Sic ore locutus est: nā si filia erat, necesse est fœminā esse. Figura est, quę teste

Quin

Quintiliano fit, quoties verbis redundantibus
Cant. 1. oneratur oratio. Ea vtitur scriptura cap. 1. Canticorum: Osculetur me osculo oris sui: & multis aliis in locis. Vel filiam fœminarum, hoc est pulcherrima. Hæc filia Antiochi magni appellabatur Cleopatra: quam pater eius dedit vxorē Ptolemæo Epiphani, vt huius matrimonij occasione ingrederetur ipse in Aegyptū, & Ptolemæum per insidias interficeret. Sed fefellit eū spes, nam dolus eius fuit exploratus & cognitus. Et filia eius Cleopatra partibus viri fauit, potius quàm patris. Ideo ait: Nec illius erit: subaudi regnum
1. Reg. 18. Aegypti: vt ipse cogitauerat. Saul etiam promisit se daturum esse filiam suam Dauidi, vt huius rei occasione à Philistæis occideretur. Verba huius Antiochi erant dulcia, sed opera amara. Erat ille foris candida columba, intus verò vulpes vafra. Et vt dicitur in prouerbio: foris Cato, intus Nero.
Similitudo. Vt vrtica amœnum habet colorem herbescente viriditate intuentium oculos oblectantem, sed pungit & ferit: sic vafer callidus homo foris benignitatem, & affabilitatē, dulcémque ostendit oblectationem: intus verò reconditam habet malitiam, qua eos perstringit & lædit, quos mulcere
Similitudo. videbatur. Huiusmodi homines cum apibus comparantur, ferentibus in ore mel, sed aculeis pungentibus: blandiuntur lingua, sed percutiunt
Psal. 117. latenter. De illis dicebat Dauid psal. 117. Circundederunt me sicut apes: & exarserunt sicut ignis
Similitudo. in spinis. Vt scorpiones blandiuntur capite, cauda verò sauciant, & funestum vulnus infligunt: sic homines nefarij ex fraudibus cōpositi vtuntur blanditiis, & videntur innoxij, at post dorsum ferunt, vnde venenum fundant. Huiusmodi
Ezec. 2. illi erant, de quibus Deus dixit Ezechie. cap. 2. Cùm scorpionibus habitas.

Et conuertet faciam suam ad insulas. Subaudi expugnādas. Videns se Antiochus deceptum & ludificatum, omniq; spe obtinendi Aegyptum destitutum, conuertit se ad insulas maris Mediterranei oppugnandas. Conuertere faciem ad rem aliquam est dirigere ad illam propositum & voluntatem. Sumere verò faciem alicuius, est eius fauorē aucupari, personā accipere, & in gratiam
Psal. 81. eius iudiciū peruertere: vt psal. 81. Vsq; quo iudicatis iniquitatem, & faciē peccatorum sumitis?

Et cessare faciet principem opprobrij sui. Hoc est, & inferens Antiochus bellum insulis erit causa, vt quiescat rex Aegypti: qui fuerat præcipuus author opprobrij ipsius.

Opprobrium eius conuertetur in eum. Id est: dedecus quod in alios iacere volebat, in seipsum cōuertet. Fuit quippe eadem nota infamiæ inustus, quam aliis inurere contēdebat: iuxta illud psal-
Psal. 7. mographi: Incidit in foueam, quā fecit. Et iuxta
Esai. 33. id, quod ait Esaias 33. Væ qui prædaris, nōne ipse prædaberis? Nam multa ei molienti restitit Scipio Nasica cum fratre Publio Scipione Africano, qui Anibalem superauerat: eúmque vicerūt,
Iustinus. & fugarunt. Qua de re vide Iustinum lib. 31. Postea cùm belligeraret cum Elimæis, fuit iterum
2. Mac. 1. victus, & interfectus. Cap. 1. libr. 2. Machabæorum proditum est memoriæ fuisse Antiochū in templo Nanee occisum. Sed nōnulli existimant, non esse hunc, sed eius filium.

Et non inuenietur. Quia ipse & duces eius fuerunt interfecti, & in tot partes laniati & diuisi, vt nō possent postea cognosci. Et stabit in loco eius vilissimus, & indignus decore regio. Hoc est, & regnabit pro eo Seleuchus Philopator inglorius, nulla illustri laude celebratus.

Stabit in loco eius despectus. Mortuo Seleucho regnabit frater eius Antiochus Epiphanes, hoc est illustris. Antiochus magnus de quo verba fecimus, duos habuit filios, quorum maior vocabatur Seleuchus, minor Antiochus Epiphanes, qui traditus est Romanis obses, vt 1. cap. lib. 1.
Mac. scriptum est: Qua de re vide Ptolemæum 1. Mach. 1.
Euergetem libro 1. & Athenæum lib. 10. Hoc fa- Ptolem.
ctum est, ne pater eius frāgeret fidem, seq; à Ro- Athen.
manorum fœdere separaret. Mortuo Antiocho magno obtinuit regnū Seleuchus filius eius, homo omni honore destitutus. Eo autē mortuo regnauit Antiochus Epiphanes frater eius, qui hoc loco vocatur despectus, quia fuerat Romæ obses, erátq; omniū scelerū maculis notatissimus.
De eo fit mentio lib. 1. Mac. cap. 1. & lib. 2. ca. 9. 1. Mac. 1.
Fuit hic Antiochus typus Antichristi: sub eo fuit 2. Mac. 9.
legis Dei persecutio, crudelissimæ virorum piorū cædes, & incredibilis tyrānis: Eo regnāte fuerunt bella Machabæorum, qui sese Deo deuouerunt, & nomen suum æternitati commendarunt.

Et brachia pugnantis expugnabuntur à facie eius. Hoc est, vires Aegypti ab eo superabuntur, & infringētur. Insuper & dux fœderis, hoc est Ptolemæus Philometor rex Aegyptius, qui fœdus cupiet facere cū Antiocho auunculo suo, profligabitur. Hic Antiochus Epiphanes rex Syriæ erat frater Cleopatræ, quæ vt paulò antè diximus, nupsit Ptolemæo Epiphani Aegyptiorum regi: ex quo filium habuit nomine Ptolemæum Philometorem: quo regante post patrem suū affectauit eius regnum Antiochus Epiphanes. Hic cùm esset eius auunculus, finxit se amore motum erga illum, qui adolescens erat, velle Aegyptum gubernare, donec Ptolemæus ad ætatem perfectam perueniret. Et ita per summā fraudem & tyrānidem cepit nonnullas ciuitates, contendens totum sibi regnum vsurpare. At belligerarunt cum eo duces Aegypti: sed fuerunt ab eo superati.

Post amicitias. Nam inierūt fœdus, quod antiochus fregit, vtens fallaciis ac dolis: & ita sensim totum obtinuit regnum: in quo occupauit tyrānidē, & crudelissimū exercuit dominatum. Bellum intulit quiescentibus, vt eorum veteres illibatásque diuitias in profundum libidinum suarum gurgitē profunderet. Ideò dicitur rapinam, & prædam, & diuitias eorum dissipaturus. At postea omnes has opes, & quod maius est, animam amisit. Quid prodest homini, inquit Christus, si mundum vniuersum lucretur, animæ ve-
rò suæ detrimentum patiatur: Qui in altum ruit Matt. 16.
fluuium, in quo est firma quædam ac magna ar- Marc. 8.
bor, si fluctibus raptus eam reliquerit, & ad vm- Luc. 9.
bram eius confugerit, facilè obruetur: at si spre- Similitudo.
ta vmbra amplexus fuerit arborem, incolumis euadet. Ita qui in huius vitæ flumine volutatur, debet veras quærere diuitias, quæ per firmam virtutis arborem significātur, eásq; fortiter amplexari: & fallaces mundi diuitias similes vmbræ euanescenti contemnere, vt ab interitu & vndarum impetu liberetur, vitámque immortalem conse-

consequatur. De mundi enim opibus dictum est ca.5.Sap. Transierunt omnia illa sicut vmbra.

Contra firmissimas cogitationes inibit. Subaudi cōsiliū. Ac si dicat: Capiet Antiochus consilium aduersus firmissimas cogitationes sapientium Aegypti. Hoc narrat fusè Suetorius: quem in huius loci explanatione sequitur Porphyrius: à quibus in hac historia non discrepat Hieronymus: Potest hoc ita explanari. Contra munitissias vrbes inibit cogitationes: & de earum expugnatione cogitabit: eásque obtinebit. Et hoc vsque ad tempus, non semper: quia inde expelletur. Theodotio vertit: Super Aegyptum cogitabit cogitationes suas. Pagninus verò: Contra munitiones cogitabit cogitationes suas.

Et concitabitur fortitudo eius, & cor eius aduersum regem Austri in exercitu magno: & rex Austri prouocabitur ad bellum multis auxiliis, & fortibus nimis: & non stabunt: quia inibunt aduersus eum consilia. Et comedētes panē cum eo conterēt illum: exercitúsq; eius opprimetur: & cadēt interfecti plurimi. Duorū quoq; regum cor erit, vt malè faciāt: & ad mensam vnam mendacium loquētur: & non proficient: quia adhuc finis in aliud tempus. Et reuertetur in terram suā cum opibus multis: & cor eius aduersum testamētum sanctum: & faciet, & reuertetur in terram suam. Statuto tēpore reuertetur, & veniet ad Austrū: & nō erit priori simile nouissimū. Et venient super eum trieres, & Romani, & percutietur, & reuertetur: & indignabitur contra testamentum sanctuarij, & faciet. Reuerteturq;, & cogitabit aduersum eos, qui dereliquerunt testamentum sanctuarij. Et brachia ex eo stabunt: & pollvent sanctuarium fortitudinis: & auferetur iuge sacrificium: & dabunt abominationem in desolationem. Et impij in testamētum simulabunt fraudulēter: populus autem sciens Deū suum obtinebit, & faciet. Et docti in populo docebunt plurimos: & ruent in gladio, & in flamma, & in captiuitate, & in rapina dierū. Cúmq; corruerint, subleuabuntur auxilio paruulo: & applicabūtur eis plurimi fraudulenter. Et de eruditis ruent, vt conflentur, & eligantur, & dealbentur vsque ad tempus præfinitum: quia adhuc aliud tempus erit. Et faciet iuxta voluntatem suā rex, & eleuabitur, & magnificabitur aduersus omnē Deum: & aduersus Deū deorum loquetur magnifica, & dirigetur, donec compleatur iracundia: perpetrata quippe est definitio.

Et concitabitur fortitudo eius. Nimirum Antiochi Epiphanis regis Syriæ. Et cor eius aduersus regem Austri: hoc est, aduersus Ptolemæum regem Aegypti. Vires intendet aduersus illum.

Et rex Austri. Hoc est, Ptolemæus Philometor Aegyptiorum rex prouocabitur ad belligerendum cū Antiocho illustri, aduersus quē parabit ingentes copias. Sed non stabunt: id est, non obtinebunt victoriam: quia multi ex Aegyptiis decepti promissis ac dolis Antiochi repudiatis cōsiliis virorum bonorum à Ptolemęo rege suo defecerūt: & de ipsius pernicie cogitarunt. Ideò ait: Quia inibūt aduersus eum consilia: scilicet famuli. & familiares eius: de quibus ait statim: Et comedentes panem cum eo conterent illum. Eum enim proditores illi per insidias & summum scelus tradiderunt. Qua de re vide Comestorem in historia scholastica ca.12. historiæ Danielis. Comedere panē cum aliquo est illo familiariter vti: vt Iob cap.42. Comederunt cū eo panē in domo eius. Idē est capere cibum cū aliquo: vt psal.54. Tu verò homo vnanimis, dux meus, & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos. Queritur Dauid psalmo illo insidias sibi esse factas ab homine secū summa familiaritate cōiuncto. Absalon inuitauit ad conuiuiū Ammon fratrem suum, & ibi ei ferro vitam eripuit. Sed postea infelici & ętūnosa morte extremū vitę diem confecit. Eodem modo Zambrus regem suum Elam priuauit vita, sed postea seipsum coniecit in ignē, & flāmis miserè flagrauit. Idē accidit iis, qui regi suo Ptolemęo perniciē machinati sunt nā postea suæ impię mutationis pœnas luerunt. Quemadmodum arbores cum tempore mutant folia, & causa veris ac hyemis quædam amittūt, & alia sumunt: sic multi pro temporum vicissitudinibus ac varietatibus mutant voluntates atq; amicitias, alias repudiantes, alias contrahentes. Seruiunt tempori, non rationi, sine firmitudine sine constantia. At viri iusti cum palmis, quibus folium nūquam decidit, comparantur. Id intuēs animo Dauid canebat psal. 91. Iustus, vt palma florebit. Et psal.1. Erit tāquam lignum, qđ plantatum est secus decursus aquarū, quod fructum suum dabit in tempore suo: & folium eius non defluet. Qui iustitia & pietate præditus fuerit, virescet perpetuò, semper erit idem, nullos vnquam æstus formidabit.

Iob 42. Psal.54. 2.Reg.13. 2.Reg.18. 3.Reg.15. Similitudo. Psal.91. Psal.1.

Ad mensam vnam mendacium loquentur. Conciliabuntur inter se, sed insidias sibi vicissim parabunt, quia fictum sancient fœdus. Comedent simul, & in mensa alter alterum vltrò citróq; fallet. Nulla erit inter eos fida pax, nulla vera concordia: omnia erunt fucata, fraudibúsque plena. Vterque cogitabit de alterius exitio: sed neuter poterit alterum penitus delere: quia adhuc finis in aliud tempus: Hoc est, quia nondum venit tempus: quo alter alterum euertat.

Reuertetur in terram suam. Subauditur Antiochus Epiphanes, qui spoliorum Aegypti plenus in Syriam rediit.

Cor eius aduersum testamentum sanctum. Hoc est, contra Hierosolymam, vbi diuina lex, quæ sanctum Dei testamentum dicitur, seruabatur. Cogitabat de Hierosolymæ euersione. Pro, aduersum testamentum sanctum: vertunt nōnulli: Aduersus viros fœderis sancti. Hoc est cōtra Iudęos qui legem, quę est fœdus Dei populus, custodiebant,

bant. Testamentum est testatio mentis, & vltima ac suprema morientis voluntas: in quo hæredes instituuntur. Eam ob causam lex Dei dicitur testamentum, quia in ea explicat Deus voluntatem suam, eiusque seruatores æternæ vitæ facit

Psal.77. hæredes. Pro lege vetere accipitur psal. 77. Non custodierunt testamentum Dei, & in lege eius noluerunt ambulare. Vbi posterior oratio est

Psal.49. prioris expositio. Et psal. 49. Peccatori autẽ dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Quibus verbis damnat Deus simulatores virtutis: qui, vt

Tit.1. ait Apostolus cap. 1. ad Titum, Deũ verbis confitentur, factis negãt. Accipitur etiam testamen-

Psal.110. tum pro euangelio, & noua Dei lege psalm. 110. Memor erit in seculum testamenti sui. Et paulò pòst: Redemptionem misit populo suo, mandauit in æternum testamentum suum. De illo dixit

Baruch.2. Deus apud Baruch cap. 2. Statuam illis testamentum alterum. Et apud Ieremiam quadrage-

Iere.41. simoprimo iuxta versionem Septuaginta, quam

Heb.1. sequitur apostolus capite octauo ad Heb. Ecce dies venient, dicit dominus, & consummabo super domum Israel & super domum Iuda testamentum nouum. Et idem apostolus cap. 3. poste-

2.Cor.3. rioris ad Corinthios: Idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non literę, sed spiritus. Vbi per literam legem veterem significat, per spiritum euangelium. Ac quia testamentum morte testatoris confirmatur, fuit nouum testamentum

Matt.26. Christi morte confirmatum. Ideo tenens ipse

Marc.14. Christus manibus calicem sui sanguinis dixit discipulis suis. Hic est sanguis meus noui testamenti. Ac si diceret: Hic est verus sanguis meus, quo confirmatur nouum ac æternum testamentum. Et quia testamentum hoc nunquam irritabitur, nunquam delebitur: sed vigebit ac durabit memoria omnium seculorum, illudque ipsa æternitas intuebitur, meritò æternum appellatur. Hac ratione ductus Paulus apostolus capite

Heb.13. vltimo epistolæ ad Hebræos: Deus, inquit, pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium in sanguine testamenti æterni. De his duobus testamentis veteri ac nouo ait ita idem

Galat.4. apostolus cap. 4. epistolæ ad Galatas. Hæc sunt duo testamenta, vnum quidem in monte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar: Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, quæ nunc est Ierusalem, & seruit cum filiis suis. Illa autem quæ sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Quibus verbis apostolus sensu allegorico discrimen veteris ac noui testamenti

Gen.16. indicauit. Nam per Agar ancillam Abrahę significatur lex vetus in timore & seruitute: & per filium eius Ismaelem populus Iudaicus: Per Sa-

Gen.21. rah verò liberam lex noua in amore, & libertate

Exod.19. non carnis, sed spiritus, & per Isaac filium eius populus Christianus. Est autem mons Sina coniunctus cum Hierosolyma, non loco, sed similitudine: quia sicut in Sina lata est lex Mosaica, ita

Esai.2. Hierosolymæ lex euangelica. Ac vt Ismael fuit

Gen.25. spoliatus, & Isaac bonorum patris hęres institutus: Ita Iudæi in perfidia permanentes sunt fide, gratia, cæterisque veris bonis destituti, ærumnosi, inglorij, nulla laude celebrati. Eis dixit

Matt.21. Christus apud Matthæum 21. Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Christiani verò catholici hoc nomine digni filii sunt Dei: hęredes testamẽti eius: de quorum laudibus nulla ætas conticescet. De illis ait ita capite 2. epistolæ ad Ephesios diuus Paulus: Iam *Ephe. 2.*
non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei, superædificati super fundamentum apostolorum & prophetarũ ipso summo angulari lapide Iesu Christo. At tempore Machabæorũ, quando id quod hoc loco prædixit angelus, euenit, erant multi ex Hebræis in Iudæa, qui in virtutum actiones incumbebant, & sanctam Dei legem seruabãt. His intulit acerrimum bellum Antiochus Epiphanes, summis infinitæ cupiditatis & tyrannidis stimulis concitatus, vt literæ diuinæ in libr. Machabæorum *1. Mach. 1.*
memoriæ prodiderunt. Id voluit hîc prædicere *& 2.*
Dei angelus, cùm dixit: Et cor eius aduersum te- *2. Mach. 2.*
stamentum sanctum. *& 9.*

Et faciet. Subaudi multa ibi mala, quæ facere decreuerat. Et reuertetur in terram suam: hoc est in Syriam. Potest hoc ita verti: Et confecta re reuertetur ad terram suam. Ad intelligentiam rerum harum lege ca. 6. lib. 1. Machabæorum. *1. Mach. 6.*

Statuto tempore reuertetur. Bis ingressus est Antiochus Hierosolymã, vbi magna vsus est immanitate & tyrãnide: multoq; maiore in posteriore expugnatione, quàm in priore. De priore locutus est proximis verbis paulò antè: nunc verò loquitur de posteriore. Est aũt sensus: Post aliquot annos in tẽpore ad hoc cõstituto reuertetur Antiochus in Aegyptũ, sed non spoliabit eã, vt fecerat prius. Et vidẽs se spe deceptum, totum furorem conuertet in Iudæam: vbi multa efficiet mala.

Venient super eum trieres & Romani. Hoc est, naues Romanorũ. Trieris est genus nauis oblongę, quã alij à tribus remorum ordinibus triremem vocant. Potest verti: Venient super eum triremes Romanorũ. Cum Antiochus Alexandriam Aegypti obsideret, accesserunt illuc duo legati Romani, quorum vnus erat Marcus Publius, qui ab aliis Popilius appellatur. Hic inueniens illic Antiochum in littore, præcepit ei nomine senatus, vt ab Aegyptijs amicis Romanorum discederet. Cùm autem ille tempus deliberandi postularet, fecit legatus in arena orbem seu circulum baculo, quem tenebat manu: & circuens regem: Senatus, inquit præcipit, vt priusquàm ex hoc loco exeas, respondeas. Tunc ille perterritus: Si hoc, inquit, placet senatui, recedendũ est: & statim Aegyptum reliquit. Historiã hanc narrat Iustinus libro 34. & Sabellicus libro octauo Enneadis quintæ. Meminit eius Iosephus lib. 12. Antiquitatum. Titus etiam Liuius ait venisse à Ptolemæo legatos Romam auxilium à populo Romano imploraturos aduersus hunc Antiochum Epiphanem, à quo grauiter premebatur. Itaque ille destitit ab incœpto bello, destitutus expectatione, qua suos ad prædã excitarat. Non *Similitudo*
semper dux daturus est militibus certam spem victoriæ. Nam venator, vt similitudine vtar Xenophontis, si canes hortetur frequenter ea appellatione, qua solet vbi feram aspicit, primò alacriter parent: sed cùm eos sæpe fallit spes, postea nec quando venator videt feram, ad quam eos vocat, ei obediunt. Ita si quis crebras aliis com-

mouerit expectationes bonorum, quas non expleuerit, ne tum quidem poterit illis persuadere, quando eos in spem certissimam adduxerit. Quare nec dux, nec pontifex quacunq; leui occasione debent montes aureos promittere: nec velle, vt subiecti obscura spe, & cæca expectatione pendeant, & incerta passim pro certis habeant.

Et cogitabit aduersus eos, qui dereliquerunt testamentum sanctuarij. Hoc est, cogitabit de pernicie eorum Iudæorum, qui diuinam legem repudiarunt. Erant Hierosolymæ nonnulli viri iusti, sed multi flagitiosi: ex quibus nonnulli fuerunt patriæ proditores, qui contra diuinam legem incitarunt Antiochum aduersus Hierosolymá: quorum consilio ille venit, & eam ad exitium & vastitatem vocauit. Ac illis fregit fidem, quos vidit patriæ fidem fregisse.

Et brachia ex eo stabunt. Hoc est, & turres Hierosolymæ, quæ sunt veluti brachia, vbi sunt vires vrbis, stabunt pro eo: Poteris per brachia milites robustos intelligere.

Polluent tabernaculũ fortitudinis. Hoc est, inquinabunt templum Dei, in quo colitur Deus, qui est ipsa fortitudo. Ibi enim erectæ sunt aræ idolorum, & effecta sunt alia execranda: vt lib. 1. Machabæorum diuina testatur scriptura. Ideo sequitur: Dabunt abominationẽ in desolationem. Solent enim Iudæi idolum appellare abominationem. Ezechiel. cap. 15. inducit Deum ita loquentem: Pro eo quòd sanctum meum violasti in omnibus offensionibus tuis, & in cũctis abominationibus tuis. Vbi Theodoretus per abominationes idola interpretatur.

1. Mach. 1.

Ezech. 15.

Impij in testamentum. Nonnulli ex perfidis Iudæis simulantes se diuini cultus amore flagrare, populum Iudęorum decipient. Hoc fecit Alcimus, & Menelaus cum aliis: vt ca. 7. lib. 1. Machabæorum memoriæ proditum est.

1. Mach. 7.

Populus autem sciens Deum suum obtinebit, & faciet. Hoc est, cœtus fidelis Iudæorũ sciens & colens verum Deum consequetur fortitudinem, & viriliter aget. Hoc dicit propter Machabæos, & alios huiusmodi, qui fide muniti, & virtutũ constantia roborati cum hostibus fortiter pugnarunt: & propter Deum suum varios cruciatus æquo animo tulerunt. Lege Machabæorum libros, si hæc volueris perfectè intelligere.

1. Mach. 3.

Ruent in gladio. Id est, viri pij ac iusti interficientur ferro, exponentur incendio, coniicientur in vincula. Et in rapina dierum. Hoc est, & omnib. diuitiis spoliabuntur diebus multis. Lege 5. cap. lib. 2. Machabæorum.

2. Mac. 5.

Vt conflentur, & eligantur, & dealbentur. Hoc est, multis calamitatibus afficientur viri iusti, vt eorum fortitudo, & patientia, & cõstantia, cæterę que virtutes probentur. Conflabuntur flammis afflictionũ instar auri in fornace ignis, & puriores reddẽtur. Hoc accidit viris iustis, iuxta illud Iob cap. 23. Probabit me quasi aurum, quod per ignem transit. Et iuxta illud Sapientię cap. 3. Tanquam aurum in fornace probauit illos dominus: & quasi holocausti hostiam accepit eos. Vnde Ecclesiasticus 27. Vasa, inquit, figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Et Psalmographus: Probasti cor meum, & visitasti nocte: igne me examinasti. Et alibi: Probasti nos Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argẽtum. Et Deus apud Zachariam 13. Vrã eos, sicut vritur argẽtum: & probabo eos, sicut probatur aurũ: Et angelus hoc loco: Vt cõflentur, &c. Vide calamitatis vtilitatẽ. Quod fornax auro, & lima ferro, hoc efficit afflictio viro iusto. Aquarũ nomine significantur calamitates: vt psal. 68. Intrauerunt aquæ vsque ad animam meam. Et psal. 143. Libera me de aquis multis. Quibus verbis diuinus vates magnitudinẽ doloris, & vim calamitatum, quibus penè obrutus fuerat, eleganter describit. At aquæ ipsæ erant pro muro filiis Israelis ad dexterá & ad sinistram vt cap. 14. Exodi, & 5. Iudith scriptura sancta testatur. Calamitas quæ alios lædit, aliis est loco muri, ne lædantur. Obruebant aquæ Aegyptios, & protegebant Hebræos. Nam calamitates eos perdunt, qui reiiciunt tolerantiam, eos tuentur, qui eam amplectuntur. Hæ sunt aquę Gedeonis, vbi milites probati sunt: qui enim flexerunt genua, fuerunt repudiati: qui verò stãtes biberunt, fuerunt electi. Illi reiiciuntur, qui succumbunt calamitatibus: & animum amittunt: illi autem sunt veri milites Christiani à Deo approbati, qui erecto animo bibunt ærumnas vitæ, & fortitudine ac tolerantia muniuntur. Illis fauet Deus, quibus & afflictionem, & patientiam largitur. Cap. 3. Amos ait ita Deus: Tãtummodo vos cognoui ex omnibus congregationibus terræ: idcirco visitabo super vos iniquitates vestras. Cap. 6. lib. 2. Machabæorum sunt verba hæc: Nõ sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij indicium est. Et cap. 5. Iob: Beatus qui corripitur à Deo. Vnde cap. 3. Apocalypsis ait Deus: Quos amo, arguo, & castigo. Et apostolus 12. ad Hebræos: Quem diligit Deus castigat, flagellat autem omnem filium quem recipit. Ideo ait Dauid psalmo 29. Ira in indignatione eius, & vita in volũtate eius. Quæ verba possunt etiam ita verti: Momentum in indignatione eius, & vita in voluntate eius. Calamitas enim qua nos castigat, breuis est, & punctum solum durat: at beneuolentia qua nos prosequitur, perpetua est. Quare calamitas qua affligimur, non est in malis numeranda. Vt cauterium videtur vulnus, cùm sit vulneris remedium: ita calamitas videtur malum, cùm sit malorum medicina. Cõtrà verò nihil infelicius impiorũ felicitate, quæ videtur vita, cùm sit mors: videtur gloria, cùm sit ignominia: videtur denique bonum, cùm sit malum. Illa est porta æterni supplicij, ad quod impij relegantur. At afflictio cum patientia coniuncta, æquo animo tolerata est porta regni cœlorũ. De illa scriptum est psal. 117. Hæc porta domini, iusti intrabunt per eam. De se ipso ait apud Lucam Christus dominus. Oportuit Christũ pati, & ita intrare in gloriam suam. Et eius discipuli in Actis Apostolorum aiunt: Per multas tribulationes oportet non intrare in regnum cœlorum. Hæc est causa, quare Deus viros pios ac præcellentes, amplissimis virtutum ornamentis excultos, per varios casus plerunque, & per acerbas calamitatum angustias ad vitam solet ducere immortalem: hominibus autem teterrimis, scelerúmque labibus notatissi

Iob. 23. Sap. 3. Eccl. 27. Psal. 16. Psal. 65. Zach. 13. Psal. 68. Psal. 143. Exod. 14. Iudit. 5. Iudic. 7. Amos 3. 2. Mac. 6. Iob. 5. Apoc. 3. Heb. 12. Psal. 29. Similitudo Psal. 117. Luc. 24. Acto. 14.

notatiſſimis res ſecundas,& ad voluntaté fluentes, *Similitudo.* ad breue tempus concedit. Quemadmodum peritus colonus teneras arbores,& adhuc imbecillas rigat ac fouet, adultas autem ac firmas relinquit: ſic Deus infirmos fragileſq; homines rebus proſperis recreat & reficit: eos autem qui ſunt fortitudine & firmitate robuſti, permittit angi calamitatibus,& in gemitu ac ærumnis verſari. Eam ob cauſam ait Chriſtus dominus: Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur. *Matt. 5.* *Luc. 6.* Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. Filij Iſraelis in Aegypto premebantur lateribus faciundis: *Exod. 1.* lateres autem ex terra ſunt, re vili & abiecta. At cap. 24. Exodi ait Moſes, *Exod. 24.* ſeptuaginta de ſenioribus Iſraelis vidiſſe Deum ſuper opus lapidis ſapphirini: pro quo alij vertunt, opus lateris ſapphirini. Lateres qui cótempti pro nihilo putantur, ſunt ſapphiri pretioſi. Ita afflictiones, quibus viri iuſti premuntur, quas ſtulti homines ſordidas eſſe & abiectas exiſtimãt,& in malis numerandas, viri ſapientes eximias atq; pretioſas iudicant,& in numero bonorũ reponendas. Preſertim cum in oblectationes conuertantur. Ita enim ait Chriſtus Deus noſter apud Ioannem 16. *Ioan. 16.* Mundus gaudebit: vos verò contriſtabimini: ſed triſtitia veſtra conuertetur in gaudium. Eam ob cauſam illuſtres beatoſque poſſumus appellare Machabæos, cæteroſque Iſraelitas, de quib. hic loquitur angelus: qui pro Deo ſuo acerbiſſimas moleſtias alacri animo tulerũt, quib. puriores effecti nomen ſuum immortalitati commendarunt. Nihil enim magis códucit ad eximię virtutis gloriam illuſtrandam, quàm calamitas ipſa.

Vſque ad tempus præfinitum. Hoc eſt, in hac vita: quia altera eſt, vbi viri pietate atque iuſtitia pręſtantes requieſcunt.

Et faciet iuxta voluntatem ſuam rex. Subauditur Syriæ, qui faciet omnia pro libidine ſua. Hic Antiochus Epiphani⁹ incredibili ſuperbia inflatus, extolletur aduerſus Deum. De hoc Antiocho interpretatur Chryſoſto. hunc locum ſermone 2. aduerſus Iudæos. At Hieronymus explanat eũ de Antichriſto. Et vterq; rectè: recipit enim ambas has expoſitiones. Hieronym. ſequitur Proſper Aquitanicus libr. de promiſſionibus part. 4. cap. 9. de Antichriſto ait ita apoſtolus cap. 2. epiſtolæ 2. ad Theſſalonicenſes: *2. Theſſ. 2.* Filius perditionis, qui aduerſatur, & extollitur ſupra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita vt in templo Dei ſedeat, oſtendens ſe tanquam ſit Deus. Quę verba cum ſequentibus hoc loco cohærent.

Aduerſus Deum deorum loquetur magnifica. Hoc eſt, ſuperba, ferocia, & execranda loquetur aduerſus ſummum Deum. Vt dicimus Canticum canticorum,& regem regum,& alia huiuſmodi, vt eorum præſtantiam ſignificemus: ita dicimus Deum deorum, vt ſummum ac ſupremũ Deum oſtendamus. *Pſal. 49.* Vnde pſal. 49. Deus deorum dominus locutus eſt:& hoc loco: Deum deorum.

Et dirigetur, donec compleatur iracundia. Id eſt, & proſperè aget, rebúſq; ſecundis potietur, donec conſummetur Dei iracundia in populum,& in ipſum Antiochum. Nam populus fuit mirum in modum vexatus: & ipſe Antiochus mortuus eſt infeliciter, ſummis cruciatibus, acerbiſſimis doloribus, ignominioſis opprobriis affectus. De eius corpore ſcaturiebant vermes, tantúſque fœtor exibat, vt exercitus eũ ferre non poſſet. Mortuus eſt peregrè in montibus, omni ſolatio deſtitutus. Lege caput 9. lib. 2. Machabæorum, vbi omnia hæc & alia copioſè videbis. Capite etiam 6. lib. 1. Machabæorum narratur miſer eius interitus, *2. Mac. 9.* quem ipſe perſpiciens, cum iam mortem *1. Mac. 6.* viſceribus conceptam teneret, hæc verba emiſit: Reminiſcor malorum, quę feci in Ieruſalem, vnde abſtuli omnia ſpolia aurea, & argentea, quæ erant in ea. Et miſi auferre habitantes Iudæam ſine cauſa. Et ecce pereo triſtitia magna in terra aliena. Hæc ibi. Poteſt hoc ita explanari. Tanta crudelitate dirigetur & cócitabitur Antiochus, vt eius iracundia aſcendat ad ſummum: non poterit eius furor amplius procedere: erit eius ira in ſupremo faſtigio collocata.

Perpetrata quippe eſt definitio. Id eſt, definita namque eſt conſtitutio apud præſcientiam Dei. Ac ſi dicat: Ita fiet hoc: nam ſic decreuit Deus.

Et Deum patrum ſuorum non reputabit: & erit in concupiſcẽtiis fœminarum nec quemquam Deorum curabit, quia aduerſum vniuerſa conſurget. Deum autem Maozim in loco ſuo venerabitur: & Deum quem ignorauerunt patres eius, colet auro & argento, & lapide pretioſo, rebuſque pretioſis. G Et faciet, vt muniat Maozim cum Deo alieno, quem non cognouit: & multicabit gloriã, & dabit eis poteſtatem multis, & terram diuidet gratuitò. Et in tempore præfinito præliabitur aduerſus eum rex Auſtri: & quaſi tempeſtas veniet contra illum rex Aquilonis in curribus, & in equitibus, & in claſſe magna & ingredietur terras: & conteret, & pertranſiet. Et introibit in terram glorioſam: & multi corruẽt. Hæc autem ſola ſaluabuntur de manu eius Edom, & Moab, & princeps filiorum Ammon. Et mittet manum ſuam in terras, & terra Aegypti non effugiet: Et dominabitur theſaurorum auri, & argenti,& in omnibus pretioſis Aegypti, Per Lybiam quoque & Aethiopiam tranſibit. Et fama turbabit eum ab Oriente, & ab Aquilone. Et veniet in multitudine magna, vt conterat & interficiat plurimos. Et figet tabernaculum ſuũ Apadno inter duo maria ſuper montem inclytum & ſanctum: & veniet vſque ad ſummitatem eius: & nemo auxiliabitur ei.

Et Deum patrum ſuorũ non reputabit. Ab Antiocho trãſit ad Antichriſtũ, cuius ille vmbrã geſſit. Eſt enim mos ſanctæ ſcripturæ ab vno ad alterũ tranſire. Cùm Eſaias cap. 45. loqueretur de *Eſai. 45.* Cyro, quem Hebræorũ vocauerat liberatorem: ſtatim raptus ſpiritu confert ſermonem ad Chriſtũ mundi liberatorem: de quo multa dicit, quæ Cyro nullo modo poſſunt conuenire. Ita enim ait: Hęc

ait:Hæc dicit dominus regi meo Cyro. Et interpositis quibusdã ait:Non est absque te Deus:verè tu es Deus absconditus, Deus Israel saluator. Vbi aspicis Christũ verè esse Deum, sed absconditũ ob assumptæ humanitatis mysterium. Ideo eum Iudæi nõ cognoscebãt: erat enim diuinum numen in humanitate absconditum,& humano corpore opertum. Intueris igitur Esaiam de liberatore terreno ad diuinum trãsferre sermonem.

Psal.71. Eodem modo diuinus psalmographus psal. 71. vbi describit magnificentiam,iustitiam,& felicitatem regni Salomonis, multa inserit, quæ soli Christo Deo nostro conueniunt, cuius ille imaginem gerebat. Postquam enim dixit:Deus iudicium tuum regi da,& iustitiam tuam filio regis: vbi per regem & filium regis Salomon significatur subdidit: Permanebit cũ sole & ante lunam in generatione & generationẽ. Hoc est, durabit rex hic, quandiu sol & luna luce sua omnia lustrabunt. Erit rex sempiternus, cui nulla ætas est finem allatura: Et paulò pòst: Adorabũt eũ omnes reges terræ, omnes gentes seruient ei. Quæ verba nec Salomoni, nec cuiquam alij præter Deũ possunt vllo modo conuenire.

Esai.14. Esaias etiam cap.14.loquens de rege Babylonis ait: Quomodo cecidisti de cœlo Lucifer,qui mane oriebaris. De superbo Nabuchodonosore transfert sermonem ad superbum Luciferum, qui cecidit è cœlo.

Ezech.28. Similiter Ezec.cap.28.sub persona regis Tyri de eiusdem angeli loquitur occasu.

Ezec.38. Et idem cap.38.vaticinans de Gog & Magog multa dicit, quæ tantùm Antichristo, eiúsque sectatoribus cõueniunt, cùm per Gog principem Gotorum, & per Magog ipsos Gotos viri magni interpretentur. Goti enim,vt Paulus Orosius.Eutropius, Blondus,Leonardus Aretinus, & alij scriptores narrant,vastarunt Italiam,Galliam, Hispaniam, & magnã Africæ partẽ. Insuper Romã caput orbis, antiquitatũ monumẽtis ornatã,corporibus beatorum apostolorũ Petri & Pauli munitã, infinitis sanctorum venerandis reliquiis refertam, cuius episcopus est pontifex maximus, Iesu Christi vicarius, totius ecclesiæ caput & pastor, euerterunt,& multas alias celebres vrbes ad exitium & vastitatem vocarunt. Ita capite hoc, vbi angelus multa de Antiocho Epiphane impio Syriæ rege vaticinatus est,ad alium se confert tyrannum,nimirum ad Antichristum,de quo multa prædicit, quæ ei potius quàm Antiocho conuenire videntur. Et quia Antichristus futurus est ex genere Hebræorum, appellantur patres eius Abraham Isaac & Iacob,& viri alij illustres veteris testamenti,qui verum Deum coluerunt: quem ille despiciet, & pro nihilo putabit. Ideo ait:Et Deum patrum suorum non reputabit.

Et erit in concupiscentiis fœminarum. Id est venereis voluptatibus vtetur? Erit obscœnarum libidinum cupidissimus. Quidam vertunt. Et non erit in concupiscentiis fœminarum. Hoc est,simulabit castitatem,& animi candorẽ, vt facilius possit simulatione hac homines decipere. Ex Hebraico vtrunq; potest depromi:nã negatio quæ est in prima annuntiatione,potest extendi ad secundam:vt sit sensus: Deum patrum suorũ non curabit, & non erit in concupiscentiis fœminarum. Et ita negatio cadit super totã orationem. Potest tamen referri ad solam vnam partẽ: nam reipsa in Hebraico non est negatio nisi in prima parte:secunda autem legitur affirmatiuè: Et erit in concupiscentiis fœminarum. Ac ita transfert & multò rectius Latinus noster interpres.

Quia aduersum vniuersa cõsurget. Nullũ Deum colet,sed in omnes inuehetur,quia omnib. se prç feret:seq; pro deo coli iubebit. Id facturus est Antichristus,vt hoc loco ait Hieron.& post eũ Haymo,& Beda in Apocalypsim. Ac & verũ Deum, & falsos despiciet, præter Maozim,quem occultè habebit:cuius vi & potestate mirabilia ac prodigia edet. Hic Maozim est diabolus quidã hoc nomine vocatus:quem Antichristus occultè colet,cui se cõmittet & tradet. Etsi Antichristus daturus est operam enixè, vt ipse pro Deo colatur, hunc tamen dæmonẽ veneraturus est,& clã culturus. Maozim idem est quod præsidia,fortitudines,& arces. Eã ob causam venerabitur hũc dæmonẽ,vt eius auxilio gentes decipiat, & capiat, seq; Deum cõstituat. Hæc Antichristo cõgruere videntur,non autem Antiocho,qui deos gẽtium colebat: & idola patrum suorum venerabatur.

Et faciet,vt muniat Maozim cum Deo alieno. Id est, hoc faciet,vt muniat arces hoc Deo alieno:colet enim illũ in arcibus & locis munitis. Itaq; Maozim qui antè pro Deo accipiebatur, modò pro arcibus accipitur. Potest etiã hoc loco accipi pro Deo illo,vt sit sensus:Hoc faciet Antichristus,vt muniat se Deo Maozim: qui ideo vocatur alienus, quia nõ est verus Deus,sed dæmon:quẽ patres eius nõ coluerunt. Sequitur:Quem non cognouit. Hoc est,quẽ antea non nouerat. Quidam codices habent:Quem cognouit. Hoc est,quem familiariter cognoscet, & pro Deo approbabit.

Multiplicabit gloriã. Subaudi sibi:erit enim propriæ glorię cupidissimus. At Christus dominus ait apud Ioannẽ 8. Ego non quæro gloriã meam. *Ioan.8.* Vel multiplicabit gloriã aliis. Antichristus enim augebit gloriam,falsam quidem & inanem,illis, qui ipsum sectati fuerint,quibus multis in rebus dabit aduersus viros pios & iustos potestatem.

Et terram diuidet gratuitò. Et distribuet eis terrã gratis. Alij vertunt: Terram pretio distribuet. Hoc est loco pretij. Ac si dicat: Dabit sectatoribus suis opes & dignitates:& nonnullis loco pecuniarum dabit terras,prædia,& agros. Pro quo Theodotio apertè transtulit: Et terram diuidet in donis. Ac ita eadem manet sententia cum superiore,licet verba diuersa videantur. Antichristus promittit ac dat suis terrã: Christus autem Deus noster suis cœlum. Antichristus promittit vitam temporalem,Christus æternam. Vade,inquit Christus, vende omnia, quæ habes: & da *Matt.19.* pauperibus,& habebis thesaurũ in cœlo: & ve- *Luc.18.* ni,& sequere me. Et alibi:Beati pauperes spiritu, *Matt.5.* quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Et pau- *Matt.5.* lò pòst:Merces vestra copiosa est in cœlis. Et alibi:Sequuntur me:& ego vitam æternam do eis. *Ioan.10.*

Et in tempore præfinito. Seu constituto. Ac si dicat:& tandem. Quidam hoc intelligunt de Antiocho,& de quodam prælio regis Aegypti contra illũ. Alij verò de Antichristo, qui Aegyptum profligabit. Etsi possit intelligi de vtroq;, tamen præcipuè de Antichristo intelligitur, cuius, vt diximus, Antiochus vmbram gessit. Ita Hieronymus,

nymus,& doctores alij catholici interpretantur.

Et introibit in terram gloriosam. Ex Hebraico potest verti: Et inuadet in terram desiderij: hoc est desiderabilem & gloriosam. Intelligit Iudæã, quæ gloriosa dicitur ob amœnitatem & fertilitatem:& ob Dei templum & cultum,& diuinos vates: sed præcipuè propter redemptionis humanæ mysteria per Christum Deum nostrum. Et multi corruent, nimirum tempore Antiochi, quando non solùm multi homines, sed multæ regiones ab eo profligabuntur. At multò plures tempore Antichristi.

Hæ autem solæ saluabuntur de manu eius. Hæ autem regiones tantùm euadent ex Antiochi potestate: festinans enim aduersus Aegyptum has gentes non tanget, nimirum Idumæos, Moabitas,& magnates Ammonitarũ. Hi etiam ex Antichristi euadent immanitate: quia tunc illarum regionum incolæ erant verè Christiani, iustitia, pietate, fortitudine, cæterísque virtutibus muniti. Vel erunt tot flagitiis contaminati, tot sceleribus imbuti, vt nolit eos Antichristus attingere, quòd eos in ære dæmonis certissimos esse credat, eiúsque vinculis fortiter alligatos. Potest hoc ita etiam intelligi: Qui ad montes fugerint, cuiusmodi sunt deserta Moab, Idumææ, & Ammon,& valles contempserint, hoc est, qui mundi voluptates & illecebras reliquerint, & ad virtutum montes ascenderint, non cadet in retia Antichristi: sed ab eius fallaciis, blanditiis, & minis
Apoc.12. eripientur. Huic loco videtur conuenire, quod Ioannes capite Apocalypsis duodecimo de muliere scribit à facie draconis in solitudinem fugiente, vbi habebat locum paratum à Deo.

Plinius. *Per Libyam quoque & Aethiopiam transibit.* Has duas regiones sibi subiiciet. Libya, teste Plinio in prologo libri quinti, est Africa tertia pars orbis, continens Aethiopiam. Sed hoc loco accipi-
Plinius. tur pro Mareotica, parte illa Africæ, quæ teste Plinio cap.6. libri quinti est proxima Aegypto, ab Aethiopia distincta. Hieronymus duas etiam
Actor.2. Libyas ponit, vnam Cyrenaicam: de qua scriptũ est 2. Actorum cap. Et partes Libyæ, quæ est cir-
Ezec.30. & 39. ca Cyrenem:& alterã generalem. Huius Libyæ ab Aethiopia diuisæ meminit Ezechiel capite
Iere.46. trigesimo,& trigesimooctauo: Ieremias 46. Na-
Nahum.3. hum tertio. Vide Raphaelem Volaterranum libro geographiæ vndecimo. Aethiopia ab Indo flumine consurgit, in mari Oceano ad Occidentem finitur:& sub solis ardore iacet. Vide Ptole-
Esai.11. mæum libro quarto capite 7. & Plinium libro
Ezec. 29. & 30. quinto cap.8. Eius mentionem facit Esaias capite vndecimo. Ezechiel 29. & 30. Amos nono,
Amos 9. Nahum tertio, Sophonias secundo. Dicitur Hebraicè Cus, hoc est nigredo. Vnde Cusi idẽ est quod Aethiops, seu niger: quod vocabulum non solũ ad corpus, sed ad animũ refertur. Ille enim vocatur niger seu ater, qui est sceleribus imbutus,& pestilentibus moribus cõtaminatus. Vnde Horatius poeta: Hic niger est, hunc tu Romane
Psal.7. caueto. Hac ratione ductus Dauid vocat Saulẽ Cusi in psal.7. inscriptione, cùm ait: Psalmus Dauid, quem cantauit domino pro verbis Cusi filij Iemini. Vocat illum filium Iemini, quia in eius familia natus est:& Cusi propter eius odiũ, quo ipsum Dauidem prosequebatur. Cùm tyrannus ille inuidiam conflaret in Dauidem, quem innocentem ad crudelissimam cædem falsis criminibus vocabat, purgauit se Dauid psalmo illo, implorans diuinã iustitiam aduersus Saulis immanitatem. Nõ me fugit, Basilium Magnum: Ioan- *Theod.*
nem Chrysostomum, Theodoretum, Euthymiũ, Augustinum, Aurelium, Rufinum Aquileiẽsem, Augustinũ Eugubinum, Cassiodorũ, & Remigium referre hunc titulum ad Cusi Arachitem contra Absolonis & Achitophelis perfidiam: de *2.Reg.17.*
qua loquitur scriptura cap.17. lib.2. Regum. At ego alios sequor, qui illũ de Saule interpretãtur. Fuit enim Saul filius Iemini de tribu Beniamin, *1.Reg.9.*
vt ipse cap.9. lib.1. Regum testatur. Ille autẽ Cusi, qui Achitophelis cõsilium repudiauit, erat filius Arachitæ, non autẽ Iemini. Eam ob causam Felix Pratensis in hoc titulo pro filio Iemini vertit, stirps Bẽiamin. Solet enim diuina scriptura, eos qui à Beniamin ducunt originem, filios Iemini appellare. Deinde vir ille lib.1. Regum vocatur Chusai Hebraicè, hic autem Cus, non Chusai. Veram esse hãc de Saule explanationem indicat *Ionat.*
Ionathas paraphrastes Chaldaicus ita habens: pro interitu Saul filij Cis de tribu Beniamin. In ea sentẽtia sunt multi ex Hebræis: ex Latinis autem sunt diuus Hieronymus, Iacobus Christopolitanus episcopus, Raynerius Snoygoudanus, Franciscus Vatablus, Isidorus Brixianus, Antonius Flaminius, Matthias Bredembachius, Cor- *Iansen.*
nelius Iansenius,& alij: qui hanc septimi psalmi inscriptionem ad Saulem referendam arbitrantur. Hic appellatur Cusi, hoc est Aethiops, à Cus, quod nomen significat Aethiopiam, de qua hoc loco loquitur Daniel.

Et fama. Subaudi bellorũ: vel virorum virtute præstantium ei obedire nolentiũ, illum terrebit.

Figet tabernaculum suum Apadno inter duo maria. Apadno significat solium suum: nam apad idem est quod solium, no, idem est quod suum. Significat etiam Apadno palatium suum. Sensus est: Antichristus collocabit tabernaculum solij sui inter duo maria, nempe inter mare mortuum ad Orientem,& mare Mediterraneum ad Occidentem. Existimant nonnulli Apadno esse nomen proprium loci iuxta Nicopolim, quæ olim vocabatur Emaus: vbi aiunt Antichristum collocaturum esse tabernaculum suum.

Super montem inclytum & sanctum. In hoc monte figet Antichristus tabernaculum throni sui. Porphyrius existimat hunc montem esse in Per- *Porph.*
side, vbi idola colebãtur: in quo ait Antiochum è vita migrasse. Sed hoc planè falsum est: nã nec in Perside huiusmodi mõs est, nec cosmographi illum ibi ponunt: nec sanctus Dei angelus erat eum ob idolorum cultum inclytum ac sanctum vocaturus. Diuus Hieronymus & alij eximij scriptores per hunc montem, quo Antichristus ascensurus est, intelligunt mõtem Oliuetum seu oliuarum iuxta Hierosolymam. De eo id potest *Hieron.*
intelligi, quod ait Esaias vigesimoquinto: præcipitabit in monte isto faciẽ vinculi colligati su- *Esai.25.*
per omnes populos. Pro quo Aquila vertit: faciẽ tenebrarum super oẽs populos. Et Symmachus: *Aquila.*
faciẽ dominatoris, qui dominatur super omnes populos. Per hunc dominatorẽ intelligunt nonnulli Antichristũ, quẽ aiunt esse in monte Oli-

uero interficiendum. De illo ait in secunda ad
2.The.2. Thessalonicenses epistola diuus Paulus cap. 2.
Tunc reuelabitur ille iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui eum, cuius est aduentus secundùm operationẽ Satanæ in omni virtute, & signis, & prodigiis mendacibus. De eo supra
Sup.7. dictum fuit cap.7. Sine manu conteretur. Hic est impius ille, quẽ Christus Deus noster est inter-
Esai.11. fecturus: de quo ait ca.11. Esaias: Spiritu labiorũ suorum interficiet impium. Ascensurus est Antichristus in montem Oliuetũ, vt aiunt, & ibi est interficiendus, vt inde è vita infeliciter excedat, & ad inferos descendat, vnde Christus feliciter ascendit in cœlos: inde relegetur ad æternã pœnam, vnde Christus ascendit ad æternã gloriam. Eam ob causam appellat angelus hoc loco Oliuetum montem inclytum & sanctum, quia ex eo
Actor.1. ascẽdit Iesus Christus in cœlum, vt primo Actorum cap. memoriæ proditum est. Mons hic Oli-
Hieron. uarum est ad Oriẽtem Hierosolymæ, in quo vltima domini vestigia humi impressa tẽpore diui Hieronymi, vt ipse testatur in lib. de locis Hebraicis, monstrabantur. Cúmq; eadem terra cotidie à fidelibus hauriretur, nihilominus eadem sancta vestigia pristinam figuram omnino recipiebant. Erant in medio ecclesiæ, quæ ibi pulcherrima circulari forma ædificata est: in cuius fastigio erat patens apertúmque foramen, quod dicunt propter dominici corporis transitũ nunquam potuisse contegi, & in testudinem reduci: sed semper à terra vsque ad cœlum apertum per-
Hieron. mansisse. Hæc diuus testatur Hieronymus. Propter hæc mysteria, & alia, quæ in monte illo sunt edita, merito inclytus ac sanctus nuncupatur.

Et nemo auxiliabitur ei. Relinquetur à suis, & virtute diuina interficietur. Appellatur Antichristus in diuinis litteris percussor, contemptibilis, Gog, bestia, mercenarius, persecutor, iniquus, superbus, aduersarius, proditor, fur, pseudopropheta, immundus, impius, pastor stultus, idolum, abominatio desolationis, speculator cæcus, fraudulentus, inimicus, filius perditionis, homo peccati. Ei euenient, quæ diximus. Sed quia hæc, & alia huius capitis verba, quæ nos de Antiocho explanauimus, vt potuimus, aliam fortasse explanationem possunt recipere, & nos de multis, quæ futura sunt, incerti sumus, suum cuíque iudicium, & liberam eligendi atque interpretandi facultatem relinquimus: dummodo nemo quicquam bonis moribus, sanctæque Ecclesiæ Romanæ repugnãs interpretetur. Id enim quod diximus montem inclytum & sanctũ esse montem Oliuetum, nõ est perspicuum, nec omnino certum. Nam per illum fortasse intelligitur mons Sion, aut mons Caluariæ, aut mõs Moria, qui hos montes cõtinet & complectitur: aut aliquis alius. Est enim Moria mons ille magnus, vbi est Hierosolyma, in quo sunt multi montes, quorum quilibet proprio ac singulari nomine nuncupatur. In mõte hoc Moria situm fuit templum Salomonis, vt indicat scriptura cap.3. libri
2.Par.3. secundi Paralipomenon his verbis: Cœpit Salomon ædificare domum Domini in Hierusalem in monte Moria. In eo monte aiunt viri doctissimi vidisse Iacob scalam stantem super terram, tangentem cælos: & anteà Abraham auum eius
erexisse aram, vbi immolaret filium suum, pro Gene.28.
quo arietem immolauit. Nam vbi vulgata nostra Gene.22.
editio habet, dixisse Deum Abrahæ: Tolle filium tuum vnigenitum, quem diligis, Isaac, & vade in terram visionis: atque ibi offeres eum in holocaustum super vnum montium, quem monstrauero tibi: Pro in terram visionis, est in Hebraico, in terra Moria. Pro quo Septuaginta verterunt:
In terram excelsam. Et ita legit Origenes, & Origen.
Chrysostomus cum cæteris Græcis: & ex Lati- Chryso.
nis Hieronymus in tractatione traditionum Hebraicarum, Aquila pro terra Moria transtulit terram lucidam: Symmachus terram visionis: alij myrrham Domini. Omnia enim hæc vocabulo hoc Moria significantur. Ac quia templum erat in vrbe, vrbs autẽ in latere montis, & Abraham sacrificauit super montem, hoc est, in fastigio montis, eius autem fastigium est mons Caluariæ, aiunt magni viri fuisse in monte Caluariæ aram illam erectam, vbi aries fuit pro Isaac immolatus. Hæc erat veterum Hebræorum traditio, vt diuus refert Hieronymus in commentariis in euangelium Marci, capite quintodecimo.
Gene.28. Et ex consequente in eodem monte Caluariæ vidit Iacob scalam Deum cõtinentem, quæ crucem vbi Christus pependit, vt diuus ait Augu-
August. stinus, adumbrabat: quæ in terra fixa cœlũ aperiebat. Crux enim Christi est gloriosa scala, qua ascendimus ad gloriam immortalem, quæ nobis cœlum anteà clausum mirabiliter aperuit. Eam ob causam voluit Deus, vt scala illa in eodẽ loco appareret, vbi posteà crux ipsa, quæ per illam designabatur, figenda erat. Eodem modo decebat; vt in loco erigeretur altare, vbi Isaac, qui gerebat vmbram Christi, immolaretur: vbi posteà in crucis ara ipse Christus erat immolãdus.
Fuit enim in Golgoltha, hoc est in loco Caluariæ Matt.27.
crucifixus. Fuisse autem Christum designatum Marc.15.
per Isaac, indicat scriptura dicens, promisisse Luc.22.
Deum Abrahæ, vt in eius semine omnes gentes Gen.22.
benedicerentur. Quod diuus Paulus in epistola & 24.26.
ad Galatas de Christo interpretatur. Non in se- Eccl.44.
minib. inquit ille, quasi in multis, sed quasi in Actor.3.
vno: & semini tuo, qui est Christus. Et in episto- Galat.3.
la ad Hebræos loquens de Isaac: Vnde, inquit, Hebr.11.
eum in parabolam accepit: nimirum pater eius. Quid designabat Isaac ligatus in fastigio montis, nisi Christum crucifixum in monte Caluariæ: qui est mons visionis, vbi visus est Christus non solùm ab illis, qui aderant, sed etiam ab antiquis vatibus diuino lumine illustratis? Illic eum vidit Esaias saucium, percussum, cruciatibus confe-
ctum, cum has voces emisit: Non est species ei, Esai.53.
nec decor: videmus eum, & non erat aspectus. Quare meritò mons ille Moria, hoc est mons visionis appellatur. Eodem cap. vigesimosecundo Genesis vbi nos habemus: Vnde vsque hodie
dicitur: in monte dominus videbit: habent Se- Gen.22.
ptuaginta: Vt dicant: hodie in monte dominus visus est. Nec immeritò à Septuaginta terra Moria dicitur terra excelsa, quandoquidẽ in excelso iugo montis, hoc est in loco Caluariæ fuit Christus cruci affixus: & in mõte illo alta redemptionis humanæ mysteria per Christum dominum edita sunt. Iure etiam Aquila terrã illam vocat lucidam,

lucidam, siquidem ibi lux mundi apparuit, vt morte sua hominibus tribueret vitam, eorúmq; mentes quæ versabantur in caligine, cœlesti lumine illustraret. Lucida rectè vocatur terra illa, vbi immolatus est ille, qui ab apostolo appellatur splendor gloriæ: qui de se ait: Ego sum lux mundi: de quo ait Ioannes euangelista: Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In monte Lucido lux diuina radios admirabiles emisit: vt phœnix vnica flammis diuini amoris incẽsa è vita demigrauit. Ibi mortuus & sepultus est innocẽs agnus. Quare non sine mysterio mons ille Moria myrrha domini nuncupatur. Mediator Dei & hominum in cruce pendens inter cælum & terram nos patri reconciliauit. Tunc aiunt impletũ illud fuisse, quod citat apostolus capite quinto epistolæ ad Ephesios: Surge, qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Quod aiunt dictum fuisse Adæ primo nostro parenti, qui illic iacebat sepultus, vbi affixa fuit crux Christi, cuius sanguis per crucem descendens potuit ipsius Adæ caput attringere. Nam Origenes tractatione in Matthæum trigesimaquinta ait delatam ad se fuisse traditionem aientem fuisse corpus Adæ ibi sepultum, vbi crucifixus est Christus: vt iuxta Pauli sententiam: sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes viuificentur. Ideoq; locum illum appellatum esse montem Caluariæ, quòd ibi caput esset Adæ primi nostri parentis: vt qui dormierat, resurgeret per reditum ad vitã saluatoris, qui ibi è vita migrauit, & ad vitam rediit. Epiphanius libro primo aduersus hæreses hæc verba scripta reliquit: Mirari licèt dominum nostrum Iesum Christum in Golgoltha crucifixum esse, & non alibi, quàm vbi corpus Adam iacebat: illic enim sepultum est. Vnde meritò cognomen habuit Caluariæ, quod primi hominis Caluaria, & reliquiæ illic essent. Christus ergo in ænigmate salutem nostram ostẽdit: cùm ibi crucifixus sanguine suo reliquias primi hominis initio massæ humanæ respergere incœpit, vt ostenderet nobis respersionem sanguinis sui ad mundationem totius humanæ iniquitatis factã. Quare & hîc impletum fuit, quod dictum est: Surge, qui dormis, & resurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Hactenus ille. Hanc sententiam tenuit Athanasius in libro de passione domini: Cyprianus in sermone de resurrectione: Ambrosius li. 5. epistolarũ epistola decimanona: & in Lucam capite vigesimotertio: Theophylactus in caput Matthæi vigesimumseptimum, & in caput Marci quintumdecimum, & in caput Lucæ vigesimumtertium, & in caput Ioannis decimumnonum. Et Euthymius in caput Matthæi vigesimumseptimum. Hi authores cùm sint admirabili sapientia exculti, alios in sententiam suam adduxerunt. At Hieronymus in literis diuinis & humanis admirandus, etsi in epistola quam nomine Paulæ & Eustochij ad Marcellam scripsit, in eadem sit sententia, tamen in explanatione in Matthęum libro quarto, & in commentariis in epistolam ad Ephesios, ab ea discedit: quòd Adam sepultus fuerit in Hebron, vt ex capite decimoquarto Iosue perspicuè constare dicit. Eius sequitur sententiam Lyranus in eundem Matthæi locum: & Ioannes Arboreus libro primo Theosophiæ: & diuus Thomas in tertia parte quæstione quadragesimasexta. At fieri potuit, vt Adam sepeliretur in Hebron, & posteà ad montem Caluariæ transferretur: vt hæc compleretur vaticinatio: Surge Adam, qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus: aut vt alij legunt: & continget te Christus. Vt tactu sanguinis ipsius in cruce pendentis vitã reciperet primus homo: & figura illa Elisæi imaginem Christi gerentis compleretur, qui mortuus mortuum suscitauit. Et illud Ose. 13. Ero mors tua ô mors. Profectò Honorius in chronicis ait Adamum in vtroque loco diuersis temporibus sepultum fuisse. Præterea non constat apertè, Adam illum qui situs est in Hebron, fuisse primum nostrum parentem: nam Adam nomen est commune & appellatiuum, vt ait idẽ Hieronimus in commentariis in cap. Matthæi decimumsextum, & aliis in locis. Et potest esse sensus ibi in Hebron sepultum fuisse maximum quendam hominẽ, ex genere Enacim, qui erant gigantes, quem hominem Hebræi aiunt fuisse Arbem: quare locus ille appellabatur ciuitas arbe. Cùm autem in monte Golgolta hoc est Caluariæ Abraham arietem pro Isaac immolauerit, & Iacob scalam gloriosam viderit, & Christus verus Deus & verus homo mortuus fuerit, & in eo crux illa quæ est illustre trophæum, diuinæq; victoriæ monimentum, nostræque salutis certissimum præsidium, erecta fuerit: probabile est, eũ esse montem illum, quem hoc Danielis loco angelus inclytum & sanctum appellauit. Ad illud fortasse ascensurus est Antichristus, vt ibi è vita migret falsus Messias, vbi verus Christus dominus ac Deus noster è vita migrauit.

(Marginalia: Ioan. 1. Ioan. 8. Hebr. 1. 1. Tim. 2. Ephes. 5. 1. Cor. 15. Heron. Iosu. 14. 4. Reg. 13. Ose. 13. 1. Cor. 15. Gene. 22. Gene. 28.)

ANNOTATIONES ex Hebræo in CAPVT XI.

Filiáque regis Austri veniet ad regem Aquilonis. Pro filia est in Hebræo בת Bath, quod nomen significat filiam, congregationem, & oppidum metropoli subiectum. Pro cõgregatione accipitur psal. 136. Filia Babylonis misera, beatus qui retribuit tibi retributionem tuam, quã retribuisti nobis. Pro oppidis Threnorũ tertio: Oculus meus deprædatus est animam meam in cunctis filiabus vrbis meæ. Hæc dicebat Ieremias cùm terrę sanctæ euersionem per Babylonios videret, ipseq; in gemitu & querelis Hebræorum versaretur. Ac si diceret: Oculi mei affligunt animam meam videntes vastationem oppidorũ Iudææ, quæ erant Hierosolymæ subiecta. Oculi enim augent dolores, quia quæ cæteri audiũt, ipsi intueri coguntur. Pro in cunctis filiabus vrbis meæ, habet paraphrastes Chaldæus: Propter desolationem regionis populi mei, & deturpationẽ filiarum Hierusalem vrbis meæ. Cap. 1. libri Iudicum vbi nos habemus: Manasses quoq; non deleuit Bethsan & Chanat cũ viculis suis: pro viculis suis est in Hebræo: Cũ filiabus suis. Vbi vides nomen hoc, filia, vicũ & oppidũ significare. At hoc Danielis loco accipitur p Beronica filia regis Aegypti, q̃ fuit

(Marginalia: Psal. 136. Thren. 3. Iudic. 1.)

fuit cum rege Syriæ matrimonio coniuncta.

Facere amicitiam. Theodotio habet: Vt faciat fœdera. Quod idem ferè est. Pagninus habet: Vt faciat rectitudines. Pro amicitia est in Hebræo מֵישָׁרִים Mexarim, à verbo Iaxar, quod significat placere, rectum esse, rectũ facere, rectum dicere, dirigere. Pro dirigere accipitur versu illo psalmi 118. Propterea ad omnia mãdata tua dirigebar. Quæ verba possunt etiam ita verti: Eam ob causam omnia mandata tua recta esse dico. Vel recta esse defendo. Docebat enim, & tuebatur diuinus vates recta esse omnia Dei præcepta. Accipitur etiam verbũ hoc pro præcedere capite Prouerbiorum quarto: Et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos. Pro quo poteris etiam vertere: Et palpebræ seu pupillæ tuæ dirigant gressus tuos. Vel rectos ostendant gressus tuos. Ac si dicat sapiẽs: Nec ad res prosperas impiorũ respicias, nec aduersis iustorũ frangaris: sed recto itinere ingredere. Quod est nec ad rectã, nec ad sinistrã declinare, sed recta incedere via, mentis oculis diuino lumine illustratis ostensa. A verbo hoc est Iexarim: quod vocabulum rectos significat & iustos: vt psalmo septimo: Saluos facit rectos corde. Et psalmo 48. Dominabũtur eorũ iusti in matutino. Pro quo poteris vertere: Dominabuntur eorum recti orta luce. Vt sit sensus: In vita hac, vbi nox est, caligo, confusio, & perturbatio, peruersi homines dominatu sæpenumero premũt viros iustos: at in die iudicij vbi apparebit lux veritatis, iusti dominabũtur, impij autẽ in æternas pœnas proiicientur. Vnde vocabulum hoc, mexarim, quo hic vtitur Daniel, rectos significat: & rectitudines: quam significationẽ secutus est Pagninus. Sed quia rectitudines hæ, quas fœmina illa factura erat inter inimicos, quos erat cõciliatura, nihil aliud erant quã fœdera & amicitię, rectè Theodotio vertit; Vt faciat fœdera: & rectè atq; perspicuè Latinus noster interpres: Facere amicitiam. Significat quoq; vocabulum hoc æquitates. Eam ob causam in quibusdam codicibus pro facere amicitiam est ad marginem: Vt faciat æquitatem.

Psal. 118. *Prou. 4.* *Psal. 7.* *Psal. 48.*

Insuper & deos eorum, & sculptilia. Pagninus vertit: Et etiã deos deorũ cũ principibus eorũ. Pro, sculptilia, est in Hebraico: נסכיהם Nesacehẽ: hoc est sculptilia eorũ: seu principes eorũ. Deriuatur hoc nomẽ à verbo Nasac, quod significat cõflare: vnde illud significat conflatile, & sculptile, & idolũ. Quã significationẽ secutus est noster interpres. Similiter Theodotio, qui habet: μετὰ τῶν χωνευτῶν: hoc est, cũ cõflatilibus. Significat etiã verbũ hoc regnare facere, & principẽ cõstituere. Quã ob causam nomen hoc principẽ significat. Et hanc significationẽ expressit Pagninus. Deinde significat verbũ hoc ordiri vt cap. 30. Esaiæ: Vę filij desertores, dicit dominus: vt faceretis cõsiliũ, & non ex me: vt ordiremini telã, & non per spiritũ meũ. Cuius orationis vltima verba possunt ita ex Hebræo trãsferri, Vt cõstitueretis regẽ, & non secundùm spiritũ meum. Hoc dicit, quia volebãt ab impio Pharaone auxiliũ petere: eũq; sibi præferre, & principem constituere. Tu verò perpende hoc, & alta mente aduerte. Qui indignũ scelestúmq; principẽ aut pontificẽ eligunt, telas aranearum ordiuntur, quibus domũ inquinant, religionẽ maculant, rempublicam contaminant. Sed huiusmodi telæ atq; machinæ facilè frangũtur, & dissipantur. Præterea significat verbum hoc fundere, & libare: vt cap. 23. libri 2. Regum: & vndecimo libri primi Paralipomenon: Attulerũt ad Dauid aquã de cisterna Bethlehem, & ille noluit bibere, sed libauit eã domino. Vbi pro libare est verbũ hoc Nasac, de quo agimus. Quæ verba possunt in hunc modum transferri: Sed effudit eam domino: siue proiecit eã in terrã in honorem Dei. Fuit enim actio virtutis effusio illa aquę, qua Dauid appetitionẽ domuit: ac non propriã, sed Dei gloriã quæsiuit, nolens enim bibere, cùm maximè sitiret, quòd alij aquam ad bibendum non habenrent, sitim extinxit aliorum, quorum amorem erga seipsum auxit: eósque ad prælium pro Deo susceptum concitauit. Fuisse autẽ aquam illã à Dauide effusam asserit Augustinus in explanatione in epist. diui Ioan. cuius verba sunt in sacros canones relata distinctione quadragesima prima Deliciæ. Diuus Ambrosius in libro de Iacob & vita beata cap. 1. Eucherius in caput vigesimumtertium libri 2. Regum. Vatablus in annotationibus, Angelomus Monachus, & Galfridus. Aspicis igitur libare loco illo accipi pro effundere. Similiter capite Genesis 35. Libans super eum libamina, & effundẽs oleum. Quorum verborum hic est sensus: Erexit Iacob lapidem, & fudit super illum aquam, qua eum ablueret, & posteà vnxit illum oleo. Vel libare libamina & effundere oleum idem significant: estque posterius prioris explicatio. Sed dices: Nõne libare significat sacrificare? Verum est. Sed in rebus corporeis libare propriè pertinet ad res liquidas, vt sunt aqua, & vinum: sacrificare verò ad solidas, vt sunt caro, & panis. Sed quia res liquidæ cùm sacrificabantur, solebant fundi: ideo hoc loco libare aquam, est illam fundendo sacrificare. Præterea cùm rex Dauid aquam illam fuderit, ideo eã dicitur libasse & sacrificasse, quia fusio illa fuit sacrificium: omnis enim virtus sacrificium quoddã est: Vnde Dauid Psalmo quarto: Sacrificate, inquit, sacrificium iustitiæ. Vbi cultũ iustitiæ sacrificium vocat. Eodem modo Psalmo 50. affectionem animi, qui ob peccati agnitionẽ se dolore frangit, cruciat, & prosternit, appellat sacrificium, cùm ait: Sacrificiũ Deo spiritus contribulatus. Laudare Deum est sacrificare illi: iuxta illud Psalmi quadragesiminoni. Immola Deo sacrificium laudis. Et Psalm. 115. Tibi sacrificabo hostiã laudis. Et Oseas cap. decimoquarto: Reddamus vitulos labiorum nostrorũ. Hoc est precum ac diuinarum laudum sacrificia. Ecclesiasticus trigesimoquinto: Sacrificium, inquit, salutare est attendere mandatis, & discedere ab omni iniquitate. Et paulò pòst: Qui facit misericordiam, offert sacrificia. Illud est aduertendum, vbi nos habemus capite quarto Oseæ: Non libabunt domino vinum: pro libabunt, esse in Hebraico verbum nostrum Nasac. Eodem modo capite Exodi trigesimo, vbi nos habemus: Nec libabitis libamina. Quibus duobus locis Pagninus in Thesauro ait verbũ libare accipi pro fundere. Nã Hebræi, quando sacrificabant res solidas: ponebant eas in altari: quando verò aquam & res liquidas fundebant eas; vt ex eodem loco constare

Theod. 2. *Pagnin.* *Esai. 30.* *2. Reg. 23.* *1. Par. 11.* *August.* *Ambros.* *Eucher.* *Gen. 35.* *Psal. 4.* *Psal. 50.* *Psalm. 49.* *Psalm. 115.* *Oseæ. 14.* *Eccles. 50.* *Ose. 4.* *Exod. 30.*

ſtare videtur: & ex cap.7.lib.1. Regum,vbi hæc ſunt verba: Hauſerunt aquam, & effuderunt in conſpectu domini,& ieiunauerunt.Illa aquæ effuſio fuit ſacrificiũ,quod homines illi faciebant: ac ſi dicerent:vt hæc aqua effunditur, & euaneſ-
2.Reg.23. cit: ita domine dimittantur, & euaneſcant peccata noſtra. Fundens igitur Dauid aquam illam Bethlehemiticam ei oblatam obtulit Deo ſacrificium, exemplumq; aliis præbuit fortitudinis. Dixerat ille:O ſiquis mihi daret potum aquæ de ciſterna,quæ eſt in Bethlehem: & oblatam aquã reſpuit. At altè ſpectare ſi voles,magnũ hac in re myſteriũ intueberis.Ideo aquã illã nõ bibit,quia aqua quã ipſe cupiebat, cuius deſiderio tenebatur:erat Chriſtus verus Deus,& verus homo,qui erat ex virgine, virtutũ ciſterna, in ciuitate Bethlehẽ naſciturus,Aquam ortã in Bethlehẽ deſiderabat.Sitiebat aquã viuam,fontem æternum, qui non quæritur periculis alienis,ſed qui aliena aufert pericula: qui non polluit nec cõmaculat animos: ſed expiat: & abluit eos: de quo dixit
Ezec.36. Deus pater apud Ezechielem cap.36.Effundam ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis veſtris. Fontem illum diuinum ſitiebat, qui humanarum cupiditatum & illecebrarum ardorem reſtinguit: qui mentes perpurgat, & ad æternitatem alit,vt nectare cœleſti veſcantur:& poſt huius vitæ curſum in cœleſti patria diuina viſione oblectetur. Aſpicis igitur verbum Naſac ſignificare libare, fundere & conflare. Ex quo deriuatur cõflatile & ſcuptile: eamq; ob cauſam rectè vertiſſe Latinũ noſtrum interpretem: Inſuper & deos eorũ,& ſculptilia.

Et capiet multitudinem. Pagninus habet:Et eleuabitur multitudo. Pro capiet eſt in Hebraico verbum נשא Naſa, quod ſignificat capere & ſumere: quam ſignificationem ſecutus eſt Latinus noſter interpres. Et cum eo Theodotio, qui habet λήψεται: hoc eſt ſumet, ſiue capiet. Significat etiam efferre & eleuare: quam ſignificationem
Pagnin. expreſſit Pagninus. Vulgatus noſter interpres refert multitudinem hanc ad regis Aquilonis copias, quas rex Auſtri vicit & cepit. Pagninus autem ad regis Auſtri exercitum, qui ob partam victoriam,quæ ſolet inſolens eſſe & ſuperba,fuit elatus in ſublime. Rectius tamen tranſtulit interpres noſter Latinus, vt ex præcedentibus & conſequentibus apparet. Hoc verbo vtitur ſcri-
Gen.13. ptura pro capere Geneſis.13. Nõ poterat eos ca-
Exod.20. pere terra. Et Exodi 20. Non aſſumes nomen
4.Reg.25. domini Dei tui in vanũ.Et pro ſubleuare cap.25.
Pſal.140. lib.4.Regum: Subleuauit Euilmerodach caput Ioachin. Et pſal.140. Eleuatio manuum mearũ ſacrificium veſpertinum. Exiſtimo Dauidẽ pulſum patria, exulantem, ac egentem hunc pſalmum die quodam,inclinato iam ſole cõpoſuiſſe. Eam ob cauſam cùm non poſſet intereſſe ſacrificio,quod veſpere in templo fieri ſolebat, dedicauit Deo loco thuris & hoſtiarũ ſanctas preces.

Filij quoque præuaricatorum populi tui extollentur. Pro,præuaricatorũ,eſt in Hebraico פריצי Paritſe, quod nomen ſignificat latrones,& res duras. Eo
Pſal.16. vtitur Dauid pſal. 16. Ego cuſtodiui vias duras: quod poteſt verti: Ego cuſtodiui vias latronum. Hoc eſt, poſui præſidia in viis, quibus ſolebant latrones graſſari: ne ab illis viatores læderentur. Poteſt vocabulum,via, ad viuendi rationem referri: vt ſit ſenſus Ego obſeruaui, ac diligenter perpẽdi vitam prædonum,& eorum, qui maleficio paſcuntur: vt eos à vitiis deterrerem, & ad iuſtitiam pietatémq; colendam incitarem. Cæterùm vbi æditio noſtra vulgata habet hoc Danielis loco:Filij præuaricatorum,habet trãſlatio Theodotionis:υἱοὶ τῶν λοιμῶν:Hoc eſt filij peſtiũ, ſiue corruptionum. Ac ſi dicat: Filij peſtilentes, ac corruptores. Hoc eodem vocabulo vſi ſunt Septuaginta pſal.1.Nam vbi nos habemus:Et in *Pſal.1.* cathedra peſtilentiæ non ſedit:habent illi: Et in cathedra λοιμῶν: hoc eſt peſtium & contagionum non ſedit. Eum virum beatum prædicat diuinus vates, qui perditorum hominum familiaritatem declinat. Ita accipitur ſedere pſal. 25. *Pſal.25.* Non ſedi cum conſilio vanitatis, & cum iniqua agentibus non introibo. Odiui eccleſiam malignantium, & cum impiis non ſedebo.Vbi vides nefarios homines peſtes appellari. Corrumpunt enim eorum animos ac mores,cum quibus contrahunt cõnſuetudinem,in quorum familiaritate verſantur. Poteſt igitur hic Danielis locus verti:Filij quoque latronum. Vel filij quoq; duri. Vel filij etiam peſtilentes.Vel peſtes ipſæ.

Et venient ſuper eum trieres & Romani. Trieres ſunt naues triũ remorũ,quibus legati ſenatus Romani ad Aegyptũ vbi Antiochus erat,appulerũt. Pro,trieres & Romani, vertit Pagninus: Naues Chittim. Theodotio:Egredięctes Citij. Alij:Naues Cypriæ. Alij:Itali & Romani.In nõnullis codicibus pro,trieres & Romani, eſt ad marginẽ: Naues Cittim. In Hebraico eſt: ציים כתים Tſiim Cittim.Nomen Tſim ſeu Tſiim ſignificat naues: pro quibus hoc loco Latinus interpres noſter *Num.24.* vertit trieres.Eodẽ modo cap. Num. 24. Veniẽt in trieribus de Italia,ſuperabunt Aſſyrios,vaſtabúntq; Hebræos.Quibus verbis Balaã vaticinatus eſt de Hieroſolymæ per Romanos euerſione & vaſtitate.Paraphraſtes Chaldęus habet:Naues veniẽt à Romanis. Eandẽ ſententiã expreſſit paraphraſtes Hieroſolymitanus his verbis: Egredientur copiæ multæ ex prouincia Italiæ,vnã cũ multis legionibus Romanorũ.Verſio Septuaginta habet:Exibit de manu Italorũ.Vbi per Cittim intelligũt Italos.Rabbi Selomoh, & R. Abrahã, & R. Sahadiah per Cittim interpretãtur Romanos, qui Itali ſunt. Cùm autẽ vocabulũ Cittim quo illic vſus eſt Moſes,& hic vſus eſt Daniel,ſit idẽ,& illic pro Italia,ſeu Roma Italiæ vrbe accipiatur, pro eodẽ debet accipi hoc loco. Cittim fuit filius Iauã, vt liquet ex cap. Geneſis 10. & *Gene.10.* nepos Lapheth filij Noe. Hic aut alius eodẽ nomine appellatus,regnũ Italiæ quodã obtinuit,vt ait Iginus & Fabius Pictor:& fuit à Ianigenis Italus appellatus:vt ait li.5.Beroſus Chaldęus.Qua- *Ezec.27.* re meritò interpres Latinus cap. 27. Ezech. pro nomine hoc Cittim vertit,Italiã:& hoc Danielis loco vertit Romanos.Roma.n.in præcipua parte Italiæ ſita eſt.Appellata fuit quondã regio illa Oenotria teſte Dionyſio Halic. Saturnia teſte Trogo.Põpeio,Auſonia teſte Tito Liuio,Heſperia teſte Homero Mãtuano,Italia teſte Plinio Cittim teſte Hieronymo. Exiſtimãt nõnulli Cittim eſſe Cyprũ magnã ac fertilẽ inſulã in pelago Pãphylio in mari Mediterraneo. In ea fuit condita cele

ta celebris quædam vrbs nomine Cittim, patria *Laertius.* Zenonis: vnde ille Citticus apud Laertium li. 7. nuncupatur. Quæ vrbs Cittiũ ab insula Cittim *Marius.* teste Dominico Mario in quarto commentario Asię nominatur. Hac ratione ducti verterũt nonnulli hoc Danielis loco pro trieribus Cittim naues Cypri. Sed vt in explanatione perspicuè ostendimus, naues illæ fuerunt Romanorum, qui illis vecti Aegyptio regi afflicto & propè iacenti opem tulerũt: & superbi Antiochi qui virtutum ornamẽtis nudatus scelere pascebatur, ferociam ac machinas fregerunt, & propositum penitus labefactarunt.

Aduersus Deum deorum loquetur magnifica. Pro aduersus Deum deorũ, est in Hebræo על אל אלים Quæ verba possunt etiã ita verti: Contra Deum *Psal. 28.* Dei: nam particula el significat Deum eloim autem Deum etiam, atque deos. Vbi nos habemus psalmo vigesimooctauo: Afferte domino filij Dei: pro Deo est in Hebraico eloim. Aspicis igitur hunc Deum aduersus quem Antichristus loquetur, esse Deum Dei, siue Deum de Deo: hoc est Iesum Christum filium Dei vnigenã, ex patre *Theod.* natum ante omnia secula, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero. Theodotio tamen habet: ἐπὶ θὸν τῶν θεῶν. Hoc est, super Deum deorum. Et posteà addit: Et loquetur superba. Vt sit sensus: Extolletur super Deum, & super Deum supremũ, & loquetur superbè. Mea tamen versio vera est, & eximium explicat mysterium.

Argumentum capitis XII.

Vaticinatur diuinus vates de vltimo tempore Antichristi: de aduentu archangeli Michaelis ad viros pios tuendos: de reditu mortuorum ad vitam, de sapientium splendore: & de libro clauso, qui tempore vltimi iudicij aperietur. Inducit Daniel angelum sibi loquentem, quemadmodum fecerat capite superiore.

CAPVT XII.

IN tempore autem illo consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui, & veniet tẽpus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse cœperunt, vsque ad tempus illud. Et in tempore illo saluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit scriptus in libro. Et multi de his qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt, alij in vitam æternam, alij in opprobrium, vt videant semper. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splen- B dor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Tu autem Daniel claude sermones, & signa librum vsque ad tempus statutum. Plurimi pertransibunt, & multiplex erit scientia. Et vidi ego Daniel: & ecce quasi duo alij stabant, vnus hinc super ripam fluminis, & alius inde ex altera ripa fluminis. Et dixi viro, qui erat indutus lineis, qui stabat super aquas fluminis: Vsque quo finis horum mirabilium?

EXPLANATIO.

In tempore autem illo. Subauditur, Antichristi. Cõtinuat angelus sermones suos de Antichristi tyrannide. Tunc, inquit, consurget, & stabit archangelus Michael, vt tueatur electos.

Princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui. Hoc est Michael archangelus, & magnus inter spiritus cœlestes. Hic præfuit tunc Iudæorum synagogæ, nunc autem Christianorum ecclesiæ, quæ significabatur per illam. Ideò ait: Qui stat pro filiis populi tui: id est, qui fauet Hebræis, estque eorum patronus & custos. Theodotio habet: *Theod.* Præfectus filiis populi tui. Hunc mittet Deus ad viros iustos afflictos, diuinum auxilium implorantes, qui eorum patrocinium suscipiet: & de improbis victoriam consequetur. Antichristum cædes teterrimas spirantem, & viris piis ferrum flammamque minantem seque scelerum maculis in dies polluentem, iussu Dei interficiet. Hoc quidem est quod aiunt multi ex theologis, Antichristum esse interficiendum à Christo imperatiuè, & à Michaele executiuè. Mittetur autem ad electos calamitatibus pressos: quia Deus suos ad se clamantes, & tanquam ad arcem tutissimam confugientes non deserit: sed in periculo versatis fert opẽ, medetur ægris, succurrit laboratib⁹. Hoc expertus sentiebat Dauid, cùm psalmo nono has voces emisit: Factus est dominus refugiũ *Psal. 9.* pauperi: adiutor in opportunitatibus, in tribulatione. Vbi pro paupere poteris afflictum vertere. Et paulò pòst: Non est oblitus clamorem pauperum. Et psal. 31. Tu es refugium meum à *Psal. 31.* tribulatione, quæ circundedit me. Et psalmo 45. *Psal. 45.* Deus noster refugium & virtus, adiutor in tribulationibus, quæ inuenerunt nos nimis. Non patitur clemens pater, ac pius dominus, quos amore singulari prosequitur, in calamitatibus diu iacere: sed afflictis atque violenter oppressis in maioribus periculis opitulatur. Sed oportet *Similitudo.* non amittere spem, quin potius eam in Deo locare: nam vt lumen conseruatur in lucerna: sic in *Psal. 90.* spe desiderium nostrum. Eam ob causam Dauid psalm. 90. Quoniam, inquit, tu es domine spes mea, altissimum posuisti refugium tuũ. Et paulò pòst ait Deus: Quoniam in me sperauit, liberabo eũ. Illis succurrit Deus, qui spe muniti ad ipsum confugiunt: illis in acerbitatibus fortitudinem tribuit & solatium. Id intuens Ieremias cap. 16. *Iere. 16.* Domine, inquit, fortitudo mea, & robur meum, & refugium meum in die tribulationis. Et diuus Paulus cap. 1. epistolæ secundæ ad Corinthios: *2. Cor. 1.* Pater, inquit, misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. In ipsis cruciatibus & iniuriis spirituale solatium tribuit viris pietate præstantibus. Nulli rerum aduersarum ictus impediunt, quo minus suaui oblectatione potiantur. In gemitu

mitu versati gaudent mœrore: suamq; pietatem alunt in Dei bonitate & misericordia contemplanda: ex quo illis erga diuinum numen admirabilis quædã exardescit amoris magnitudo. Quare rectè sentire videntur, qui Deum amabiliorem esse in rebus aduersis, quàm in prosperis testantur. Vt apes ex amarothymo mel colligunt suaue: sic viri pij & sapientes ex acerbis doloribus dulcem excerpunt vtilitatem. Maiore consolatione refecit Deus Iacob in solitudine iram Esau fugientem, cum ei apparuit, & admirabilẽ ostendit scalam, quàm cùm quietus in domicilio patris sui rebus secundis potiretur. Eodem modo suauiore leuamine recreauit Mosem exulantem, in monte Horebo oues pascentem, quàm in Aegypto, Cùm honorificè tractaretur in aula regis Pharaonis, cuius filia eum sibi filium adoptauerat. Hæc & similia perpendentes viri constantes gaudent aliquando calamitatibus. Vt delphini tempestatibus exultant, & imminente procella lætitia gestiunt: sic illi cùm sint animo excelso & forti, & virtutibus exaggerato, mundi ærumnis oblectantur. Huiusmodi erat diuus Paulus, qui aiebat cap. 5. epistolæ ad Romanos: Gloriamur in tribulationibus. At hoc nõ docet carnis prudentia, sed diuina philosophia. Quemadmodum infans Moses expositus in carecto ripæ fluminis, vt est libro Exod. memoriç proditum nõ fuit obrutus vndis, sed propter fiscellam scirpeam bitumine litam, qua septus erat, indeliberatus: sic ex aquis calamitatum ille incolumis eripitur, qui est fiscella diuinæ philosophiæ munitus. Vt enim fiscella ex varijs scirpis, aut virgultis conficitur: ita vera sapientia ex multis bonarum doctrinarum præceptis colligitur & conflatur. Sed parum illa proderit, nisi sit bitumine diuini amoris roborata. Hæc non patitur mergi, sed fertur super fluctus vitæ huius: & impetu calamitatum exagitata, ad viridem tutamq; ripam appellitur, & ad portum cœlestis patriæ tandem perducitur. Ita eueniet viris illis iustis, ad quod Deus est Michaelem archangelum missurus.

Similitudo. *Gen. 28.* *Gen. 26.* *Exod. 3.* *Exod. 2.* *Similitudo.* *Rom. 5.* *Exod. 2.* *Similitudo.*

Et veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse cœperunt. Propter acerbissimas ærumnas, quibus tempore Antichristi homines angentur: quæ omnes alias à mundi exordio vsque ad tempus illud superabunt. Cohærent hæc cum verbis domini, qui interrogatus à discipulis quod signũ daret aduentus sui in fine mundi: Erit, inquit, tũc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsq; modò, nec fiet. Constat ex his verbis Danielis, intelligi locum hunc de tẽpore Antichristi, priusquam Christus ad vniuersale veniat iudicium: non autem de tempore Antiochi regis Syriæ: longeq; Porphyrium falli opinione, qui illũ de Iudçorum calamitatibus sub Antiocho interpretatur. Nam multò maiores fuerunt calamitates, in quas Iudæi tempore Nabuchodonosoris inciderunt, & lõgitudine & acerbitate: id quod alij dicunt, extensiuè, & intensiuè. Extensiuè, quia tempore Antiochi durarunt sex annis, vt constat ex ca. 8. tempore verò Nabuchodonosoris annis septuaginta: vt constat ex cap. 25. & 29. Ieremiæ: Intensiuè, quia rex Babylonis euertit ciuitatem, Dei templum spoliauit, & flammis exposuit, ac funditus deleuit: & magnam partẽ populi ferro, flamma, & omni immanitatis genere interfecit: & aliam coniecit in vincula: secumq; omnes fere nobiles ex Iudæis captiuos in Chaldæam abduxit. Ac nunquam fuit victus ab Hebræis: quod non potest dici de Antiocho, quem Machabæi, vt constat ex libris eorum, sæpenumero superarunt. At calamitas quæ erit tempore Antichristi erit omnium acerbissima. Et vt Christus dominus apud Matthæum: Nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur dies illi.

Matt. 24. *Sup. 8.* *Iere. 25. & 29.* *1. Mac. 4. & 5.* *Matt. 24.*

Et in tempore illo. Nimirũ interfecto Antichristo: saluabitur populus tuus, subauditur, pro quo Ad Deum preces emittis. At non omnis: sed illi duntaxat, qui fuerint prædestinati.

Omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro. Hunc librum appellat Theodoretus hoc loco cognitionem Dei. Augustinus libro vigesimo de ciuitate Dei, ait esse Dei notitiam, qua prędestinauit eos, quibus præsciuit sedaturum esse vitam ęternam. Alij dicunt hunc librum esse ordinẽ diuinæ dispositionis, & scientiam prædestinationis eorum, qui sunt ad æternam vitam præordinati. Alij aiũt esse conscriptionem electorum in mente diuina. De hoc libro id intelligitur, quod ait de impijs Psalmographus: Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur. Vbi illud, &, accipitur pro id est: ac si dicat, deleantur de libro vitæ: quod est cum iustis nõ scribi. Et diuus Paulus cap. 4. ad Philippẽses: Quorum nomina sunt in libro vitæ. Diuus Ioannes capite Apocalypsis tertio Deum ita inducit loquentem: Non delebo nomen eius de libro viæ: Et capite tertiodecimo. Quorum, inquit, non sunt scripta nomina in libro vitæ agni. Et vigesimoprimo loquens de cœlesti ciuitate: Nõ intrabit, inquit, in eam aliquid, quod inquinat, aut abominationem facit, & mẽdacium: nisi qui scripti sunt in libro vitæ agni. Et saluator noster discipulis suis apud Lucam decimo. Gaudete, quòd nomina vestra scripta sunt in cœlis. Huiusmodi homines æternas beatorum sedes consequentur. Nam vt diuus ait Paulus in epistola posteriore ad Timotheum: Firmum fundamentum Dei stat habens signaculum hoc, cognouit dominus qui sunt sui. Illud est obseruandum duplicem esse librum vitæ, alterum, in quo illi sunt scripti, qui secundùm æternæ prędestinationis propositum ad vitam æternam sunt electi, à quo nunquam delẽtur: alterum, in quo illi sunt scripti, qui sunt in gratia secundùm præsentem iustitiam: à quo delentur per mortiferum crimẽ. Eam ob causam aiunt graues quidam authores, librum vitæ apud Ezechielem cap. 2. dici scriptũ intus & foris: vt intus scripti sint prædestinati, qui nunquam delebuntur: foris illi, quos & deleri, & deletos iterum scribi, nihil prohibet. Ac de hac scriptura, quæ foris est, illud interpretantur, quod Deus dixit Mosi capit. Exodi 32. Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo. Cùm filij Israel conflassent vitulum, eumq; cõtempto veri Dei cultu venerati essent, orauit Moses dominum pro expianda tanti flagitij macula, verba hæc faciẽs: Domine dimitte eis hanc noxam: aut si non facis dele me de libro tuo, quem scripsisti. Quorum verborum variæ sunt explanationes. Origenes in commentarijs in caput nonum epistolæ

Psal. 68. *Phili. 4.* *Apoc. 3.* *Apoc. 13.* *Apoc. 21.* *Luc. 10.* *2. Tim. 2.* *Ezec. 2.* *Exod. 32.* *Exod. 32.* *Rom. 9.*

stolæ ad Romanos videtur significare Mosem cũ precabatur, vt deleretur de libro Dei, & Paulum cùm optabat anathema esse à Christo pro fratribus suis, locutos fuisse de morte corporis: non autem de morte æterna: desiderabant enim sanguinem suum fundere, vt populus vitam ęternam cõsequeretur. Ac post multa ait ita idẽ Origenes: Sicut ille qui inseparabilis est à patre per naturam, & immortalis in mortem venit, & ad inferos descendit: ita apostolus imitans magistrũ cũ separari à Christi charitate non posset, à Christo anathema fit pro fratribus suis, deuotione vtique, non prçuaricatione: hoc est deuouens vitam suam Deo. Diuus Hieronymus quæstione nona Ad Algasiam multò apertius ait Mosem & Paulum ex charitate erga Deum & populum noluisse deleri de libro vitæ perpetuò, sed in præsenti: non spiritu, sed carne. Et explanans primum Ionis caput, post multa ait: Nõ quòd ipse perire desideret, cui viuere Christus est, & mori lucrum. Sed magis vitam meretur, dum saluare cæteros vult. Euthymius Zigabenus in psalmum 68. & 139. ait tres esse libros, quorum vnus est vniuersalis continẽs omnes homines tam iustos, quàm impios: quem Dauid psal. 68. librum viuentium appellauit. De quo ait psal. 139. In libro tuo omnes scribentur. Alter continet solùm iustos, quos Deus approbat, iuxta illud psalmi primi: Nouit dominus viam iustorum. Tertius continet peccatores: de quo ait Daniel 7. Iudicium sedit: & libri aperti sunt. Moses autem de primo illo vniuersali dixit: Aut dimitte illis hoc peccatum, aut dele me de libro, quem scripsisti: hoc est, de libro vitæ corporis, vbi sunt scripti omnes viuentes. Nonnulli etiam alij aiunt fuisse Mosem & Paulum de vita duntaxat corporis locutos: quã volebant amittere, potius quàm populus vitã animi penitus amitteret: Itaq; nõ ęternã, sed ad tempus separationẽ à Deo, nõ per mortẽ animæ sed p mortẽ corporis pro fratribus cupiebãt. At diuus Ioãnes Chrysostomus libro de cõpũctione cordis, & libro tertio de prouidẽtia Dei, & homilia sextadecima, eorum frangit sententiam, & in cõtraria perseuerat. Qui fieri potest, inquit ille, vt Paulus optaret fieri à Christo anathema, hoc est separari ab illo per mortem carnis, cùm potius mors ipsa viros iustos ad cœtum beatorum qui cum Christo requiescunt, adiungat, & applicet, eiúsq; gloria faciat potiri? Vermiculorum est in luto latitantium ista suspicio. Vterq; enim tam Moses, quàm Paulus cùm hæc dicerent, non solùm cogitatione transcenderunt omnia vitæ prę sentis tormẽta, atq; mortem: sed etiam pro Deo quem ardẽtius quàm seipsos amabant, cœlos & angelos supergredientes omnia, quæ aciem oculorum fugiunt, contempserunt: atq; amore Deo quo flagrabant, ab ipsa Dei fruitione & ineffabili gloria decidere non tantùm obsecrarunt, sed quòd amplius est, cupierunt. Tãto eorum animi charitatis affectu flagrarunt, vt id quod amabilius præ cæteris erat, hoc est, Deo ipso frui, pro nihilo putarent, & cœlorum regno, atq; fruendi diuino numine voluptati, quã expectabant, laborum remuneratione cedere paterentur. Hoc erat eorum propositum, ne Deus ab ipsis summè dilectus irrideretur ab impijs, & maledictis atque execrationib. lacesseretur. possent enim impij dicere, Deum Hebræorũ nõ potuisse explere, quod ipsis fuerat pollicitus, eamq; ob causam populũ illum quẽ elegerat, destituisse. Hæc Chrysostomus. Vbi vides eum per librum vitæ de quo loquitur Moses, intelligere librum vitæ æternæ, in quo scripti sunt prædestinati. Magnus Basilius in libro regularum fusius disputatarum ait Mosem & Paulum ex magna dixisse charitate illud, non ignorantes nõ posse fieri, vt is alienaretur à Deo, qui ob charitatem eam, quam erga illũ haberet seruandi causa maximi omnium mandati, Dei fauorem abiecisset: seq; eam ob causam multò plura accepturum, quàm quæ dedisset. Augustinus quæstione 140. in librum Exodi inquit, Mosem ex ingente quadam diuinæ familiaritatis securitate, tali Deum ratiocinatione interpellasse: Aut dimitte eis hãc noxam, aut dele me de libro tuo. Sed non delebis me de libro tuo, in quo me indelebili charactere conscripsisti, dimitte igitur eis hanc noxam. Quod argumentationis genus vulgus dialecticorum deducere solet ex regula illa: A tota disiunctiua affirmatiua cum destructione vnius partis ad alterã eius partẽ, valet argumentũ. Veluti si dicamus: Necesse est animum aut esse mortalẽ: aut immortalẽ atq; mortalis nõ est, igitur immortalis. Hanc Augustini sententiã refert & sequitur Ioannes Arboreus libro vndecimo Theosophiæ: vbi asserit, Mosem non appetiuisse simpliciter pro dimittendo Israelitici populi flagitio deleri de libro vitæ. Bernardus sermone duodecimo in Cantica, putat Mosem non in hunc sensum postulasse deleri de libro vitæ, vt à gloria æterna separaretur, sed ex quodã paterno affectu, ne solus ipse sine populo suo scriptus esset in libro vitæ, solúsq; excluso populo vitam æternam consequeretur. Rupertus abbas libro tertio in Exodũ scribit Mosem his verbis cõuincere Deum, vt ignosceret populo. Si nõ dimittis eis hãc noxam, dele me de libro tuo. Quare; quia & ego homo peccator sum. Si ergo peccantibus peccata non dimittis, sed eos deles de libro vitæ, soliq; apud te permanent scripti iusti, consequẽs est, vt ego peccator de libro tuo delear. Sensus igitur est: Si non dimittis eis hanc noxam, dele me de libro vitæ, id est, consequens est, vt deleas me de libro vitæ. Hugo cardinalis in psal. 138. duos esse ait libros vitæ, vnũ præsentis iustitiæ & gratiæ, de quo Moses maluit deleri, quàm populum perdi: alterum æternæ prædestinationis: de quo non optauit deleri, sciens fieri non posse, vt quis ex illo deleatur. Thomas Caietanus in explanatione in Exodum hunc librum existimat esse ordinem diuinæ prouidentiæ circa illos, qui in hac vita futuri sunt principes. Est enim in diuina mẽte statutum, & tanquam in libro exaratum, qui futuri sunt rerum publicarum gubernatores. Ac cùm Deus dixisset Mosi: Dimitte me, vt irascatur furor meus contra populum, & deleam eos: te autem faciam in gentem magnam: intellexit Moses esse se scriptum in libro principatus: nam quamuis populus periret, ipse tamen erat princeps futurus. Eam ob causam petit à Deo, vt aut condonet populo peccatũ hoc, aut deleat ipsum de libro principatus. Non enim volebat aliam gerere rẽpublicam, si populus ille destrueretur.

Nicolaus

Psal. 68. *Psal. 139.* *Psal. 1.* *Dani. 7.* *Exod. 32.* *Exod. 32.*

Nicolaus Lyranus multò aliter hunc locum interpretatur. Quemadmodũ, inquit ille, seruator noster secundùm voluntatẽ partis sensitiuæ mortem reformidantis petijt à se transferri calicem passionis, quem voluntas rationalis ardentissimè appetebat: sic Moses secundùm desideriũ partis animæ inferioris petijt à Deo deleri de libro vitæ, quod tamen secundum portionem animę superiorem fieri nolebat, explicans hac precatione non quid ipsa mens Deo consentiens vellet, sed quid ipsa carnis volũtas carni suæ hoc est populo suo compatiens desideraret. Alphonsus Abulensis in Exodũ asserit hæc verba Mosis non esse intelligenda iuxta nudam significationem, sed secundùm hyperbolicum tropum: quo ardentissimum desiderium ostendere solemus, cùm dicimus: aut cõcede mihi hoc, aut moriar. Hoc schemate vsa est Rachel capi. Genesis trigesimo, cùm dixit viro suo: Aut da mihi liberos, aut moriar. Non quòd filios præferret vitæ, sed vt vehemens habendæ prolis desiderium aperiret. Rabbi Moses Gerundensis ait Mosem vix sui compotem, & penè extra se raptum plus hæc ex impetu charitatis qua flagrabat, quàm ex deliberatione rationis protulisse. R. Salomon Iarchi per librum illum intelligit pentateuchum: vt sit sensus: Dele me de libro legis, dele nomen meum de libro legis tuæ: nulla in eo fiat mentio mei, potius quàm pereat populus, quẽ ex Aegypto eduxisti. Optabat memoriam rerum à se gestarum potius perpetua obliuione deleri, quàm Israeliticum populum interire. Id & aliud abiectius fortasse significauit Paulus, cùm dixit cap. 9. epistolæ ad Romanos: Optabã enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis. Ac si diceret: Cuperẽ ego omni nominis amplitudine spoliari, & multis iniuriis ac morte affici, ne fratres mei interirent. Nã anathemata Græcis dicuntur homines ignominia notati, quos gentes Deorum cultrices ad vrbis lustrationem dijs manibus mactare solebant: si qua pestis, aut calamitas alia illas opprimeret. Huiusmodi hominum supplicio iniurijs & cruciatibus existimabant placari diuinum numen. Ad illa sacrificia alludens beatus apostolus ait. Vsque adeo me cruciat Iudæorum pernicies, quos admirabili prosequor amore, vt si scirem, sedandam esse Dei iram aduersus illos meis cõtumelijs, & cruciatibus, & cæde crudelissima, optarem anathema esse, vt ipsi salutem consequerentur. Quare nõ desiderabat separari à Christo quo ad gratiam, nec quo ad gloriam, sed quo ad corporis protectionẽ duntaxat. Hoc est, optabat cum Mose deleri de libro memoriæ, & de libro vitę corporis, dummodo alij seruarentur. At liber de quo hoc loco loquitur Daniel, est liber æternæ prædestinationis, in quo omnes illi scripti sunt, qui sunt vitam æternam consecuturi.

Matt.26. *Gen.30.* *Rom.9.*

Et multi de ijs qui dormiunt in terræ puluere. Hoc est, & omnes mortui resurgẽt. Dormire idem est aliquando quod mori. In hanc accipitur significationem cap. 31. Deuteronomij, vbi Deus dixit Mosi: Ecce tu dormies cum patribus tuis. Capite secundo libri tertij Regum scriptum est: Dormiuit Dauid cum patribus suis. Septimo Iob: Ecce nunc in puluere dormiam. Matthæi vigesimoseptimo. Multa corpora sanctorum qui dormierant, resurrexerunt. Ioannis vndecimo: Lazarus amicus noster dormit. Capite quarto epistolæ prioris ad Thessalonicenses: Nolo vos ignorare fratres de dormientibus: hoc est de mortuis. Particula multi, vt hoc loco ait Theodoretus, accipitur pro omnes. Eandem sententiã confirmauit Christus Deus noster apud Ioannem cap. 15. cùm dixit: Mortui audient vocẽ filij Dei. Et paulò pòst: Omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei: & procedent, qui bona fecerunt, resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Qui locus videtur esse huius explanatio. Certè ei similimus est, vt ait Augustinus libro 20. de ciuitate Dei, ca. 23. Aspicis particulã, multi, perinde valere atq; omnes. Eo schemate vtitur apostolus capi. 5. epistolæ ad Romanos, dicens: Si vnius delicto multi mortui sunt, multò magis gratia Dei & donum in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit. Vbi particula multi sumitur pro, omnes. Hanc constituit apostolus differentiam inter delictum Adæ & gratiam Christi: nã vt obseruauit Oecumenius, mors sumpto ab Adã initio, vt nos superaret, nostro est adiuta peccato: Christi autẽ gratia sine merito nostro in omnes peruenit. Quod autem ait: In plures abundauit: non est intelligẽdum, plures iustificari, quàm damnari: sed plus valuisse Christi gratiam ad seruandũ, quam peccatum Adæ ad occidẽdum: quia peccatum Adæ vitam abstulit: Christi autem gratia præter vitã redditam multis nos bonis & animæ, & corporis cumulauit. Eodem modo paulò pòst: Sicut enim per inobedientiã vnius hominis peccatores constituti sunt multi: hoc est omnes. Nam vt in eodẽ capite ait apostolus, Omnes in Adam peccauerunt. Fortasse ideo hoc Danielis loco, multi dicuntur, qui sunt ad vitam reuersuri, non omnes: quia infantes non baptizati non resurgent. Sunt quidem ad vitam reuocandi: sed non dicuntur propriè resurgere, quia nec ad gloriã, nec ad pœnam sensus sunt ad vitam redituri. Impij etiam dicuntur non resurgere, quia non resurgent ad vitam æternam, quæ est vera vita nominanda. Ita intelligitur illud primi psalmi: Ideo non resurgunt impij in iudicio: nec peccatores in concilio iustorum. Potest tamen illud ita intelligi: Non resurgent impij in iudicio vt adiungãtur ad cœtum beatorum: secernentur enim à iustis, iuxta illud seruatoris nostri apud Matthæum 25. Congregabuntur ante eum omnes gentes: & separabit eos ab inuicem. Potest quoque versiculo illo verbum resurgere accipi pro stare, & non resurre pro cadere. Cùm autem in iudicio cadere causa, sit litem amittere, & contra se sententiã audire, tota hæc oratio: Non resurgunt impij in iudicio, significabit esse impios sententiam suæ æternæ damnationis audituros: separati nanq; à cœtu beatorum in tenebras æternas relegabuntur. Illud est certissimum vniuersos mortuos esse ad vitam reuocandos, cùm dominus noster Iesus Christus venerit ad generale iudicium exercendum. Ita enim ait apostolus capi. quintodecimo prioris ad Corinthios: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. In mométo, in ictu oculi, in nouissima tuba. Canet enim tuba: & mortui resurgent incorrupti: & nos immutabimur.

Deut.31. *3.Reg.2.* *Iob.7.* *Matt.27.* *Ioan.11.* *1.Thes.4.* *Ioan.15.* *Rom.5.* *Rom.5.* *Rom.5.* *Psal.1.* *Matt.25.* *1.Cor.15.*

Iob 19. tabimur. De seipso ait Iob 19. In nouissimo die de terra surrecturus sum: & in carne mea videbo *Similitudo.* Deum saluatorem meum. Aiũt leonem filios natos mortuos rugitu & clamore excitare: ita Chri*Apoc. 5.* stus leo ille de tribu Iuda voce angeli clamantis: *Similitudo.* *Ephe. 2. & 4. & 5.* Surgite mortui, venite ad iudicium: omnes mortuos ad vitam reuocabit. Quò ingreditur caput, *Colos. 1.* possunt ingredi mẽbra: atqui Christus, quẽ apostolus vocat caput ecclesiæ cuius nos mẽbra sumus, ingressus est ad immortalitatem per resurrectionem, ergo nos ad eam introire valemus.

Euigilabunt. Hoc est, resurgẽt. Euigilare à morte est redire ad vitam. De hac resurrectione mor*Ezec. 27.* tuorum loquitur Ezechiel cap. 27. Ioannes cap. *Ioan. 11.* 11. sui euangelij. Et sunt de illa multa alia loca in sancta scriptura. Hunc Danielis locum explicat copiosè Ambrosius in libro de fide resurrectionis. Nõ solùm fideles, sed etiã Sarraceni & Turcę mortuorum resurrectionem profitentur. Hoc enim dogma docuit Mahumetus in lege sua: & multæ ex gentibus idolorum cultricibus spe reditus ad vitam tenebãtur. Id indicat epitaphium quoddam Romæ repertum, à Petro Apiano, & Bartholomæo Amãtio in codicem relatum, qui inscribitur, Inscriptiones sacrosanctæ vetustatis, cuius hæc sunt verba. Aurelio Balbo vita integerrimo, moribúsq; ornato, qui se quietioris perfectiorísq; vitæ desiderio ex negotijs ciuilibus, in quibus fuerat cum laude versatus, Iouis beneficio abduxit, hic in spe resurrectionis quiescenti locus publicè datus est.

Alij in opprobrium, vt videant semper. Subaudi, illud. Ac si dicat: Alij vigilabunt in opprobrium æternum: surgent ad ignominiam & pœnã, quã in æternum visuri sunt. Vnde ait Christus domi*Matt. 25.* nus apud Matthæum 25. Ibunt hi in supplicium *Ioan. 5.* æternum, iusti autem in vitam ęternam. Et apud Ioannem 5. Procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij.

Qui autem docti fuerint. Subaudi, in lege Dei, illamq; seruauerint, & docuerint. Sequitur. Fulgebunt quasi splendor firmamenti. Hoc est splẽdescent, veluti cœli nitor & claritas. Volens hoc alijs verbis exprimere ait: Et qui ad iustitiã erudiunt plurimos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Erudire alios ad iustitiam est illos instruere & excitare ad virtutem: omnes enim virtutes, vt ait Hieronymus, nomine iustitiæ continẽtur. In hanc significationem accipitur à Christo, cùm *Matt. 6.* ait apud Matthæum 6. Attẽdite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis. Vel erudire homines ad iustitiam est illos adducere ad Christum, de quo ait Apostolus pri*1. Cor. 1.* mo capite prioris ad Corinthios: Factus est no*Ose. 10.* bis sapientia & iustitia. Vel accipitur hoc Danielis loco iustitia pro euãgelio: vt apud Oseam 10. Cùm venerit, docebit vos iustitiam. Et apud apo*2. Cor. 11.* stolũ capite vndecimo epistolæ secundæ ad Corinth. Non est magnum, si ministri eius trãsfigurentur velut ministri iustitiæ. Vbi iustitia accipitur pro euangelio Christi, aut pro ipso Christo. *Sap. 3.* De iustis sapientibus scriptum est cap. 3. libri Sa*Matt. 13.* pientiæ: Fulgebunt iusti, & tanquam scintillæ in arundineto discurrent. Et cap. 13. Matth. iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. Sed non omnes æqualem mittent splendorẽ: nam vt Apostolus ait capite quintodecimo prioris ad Co*1. Cor. 15.* rinthios: alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. Exemplo corporum cœlestium quorum alia sunt alijs clariora, docet, in resurrectione futuros esse pro diuersis meritis diuersos splendores, & diuersa præmia iustorum. Tu autẽ perpende, quanti æstimanda sit sapientia, quam angelus hoc loco cum Daniele loquẽs cũ splendore firmamenti cõparauit. Verè sapien*Similitudo.* tes sunt veluti cœli fulgentibus astris distincti, virtutum ac sapientiæ ornamentis decorati. De illis ait diuinus psaltes: Cœli enarrant gloriam *Psal. 18.* Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamẽtum. Ac quemadmodum astra non sibi ipsis so*Similitudo.* lùm splendorem habent, sed illo mundum illustrant: ita verè sapientes non sibi solùm prosunt, sed alios instruũt, optimarum doctrinarum vias tradunt, & cæteros ad vitam æternam querendã præceptis salutaribus informant. Nam vt Ec*Eccle. 41.* clesiasticus ait, Sapientia abscondita & thesaurus inuisus, quæ vtilitas in vtrísque? Debent, qui docti sunt, cùm alijs scientiam communicare. Vt *Similitudo.* stomachus epulas recipit non sibi soli, sed vt eas alijs corporis partibus distribuat: sic vir doctus recipit scientiam, qua non tantùm sibi, sed alijs etiã prosit. Et vt stomachus qui in se retinet nu*Similitudo.* trimentum, quod non digerit, nec membris alijs impertitur, facilè corrumpitur & tabescit: sic vir peritus qui cum alijs non vult scientiam cõmunicare, sibi ipsi infert detrimentum. Ideo dicebat Christus Deus noster apud Matthæum capite 5. *Matt. 5.* Qui fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. Et 28. Docete omnes gentes. *Matt. 28.* Vt aues papulũ inuenientes pullis suis largiun*Similitudo.* tur: sic viri sapientia præstantes sunt eam in alios translaturi. Est enim animorum ingeniorúmque naturale quoddã quasi pabulum doctrina. Ideo ait diuinus psaltes de viro felici, qui in lege do*Psal. 1.* mini perpetuò meditatur: Erit tanquam lignum, *Similitudo.* quod plantatum est secus decursus aquarũ, quod fructum suum dabit in tempore suo. Quemadmodum enim arbor fœcunda & fructifera fructuum pulchrorum vbertate alijs vtilitatem affert: sic sapiens in alijs adiuuãdis occupatus omnia ad communem refert vtilitatem. Doctor ecclesiasticus, inquit Rabanus Magnentius in caput vigesimum quartum Ecclesiastici: scribendo & docendo non solum sibi laborat, sed alijs: sibi pro æterna mercede & quiete: alijs pro vera salute, & perpetua requie. Itaq; commune commodum ante oculos ponit. Huiusmodi hominẽ antiqui Deum appellabant: à quibus natum est illud laudatum, tritumq; vetustate prouerbium: ἄνθρωπος ἀνθρώπου δαιμόνιον. Hoc est homo homini Deus. Gentes enim Deorum cultrices nihil aliud eximabãt esse Deum, quam prodesse mortalibus. Ex quo effectum est, vt frugum & legum inuentores, & quicunq; ad vitæ commoditatem aliquid attulissent, dij vocarentur. Hac ratione ductus Strabo libr. 10. Rectè, inquit, dictum est, mortales tũc maximè Deos imitari, cùm in alios conferunt beneficia. Vnde Vergilius in Tityro ideo Cæsarẽ loco diuini numinis habebat, quia ab illo erat ingẽtibus immortalibúsq; beneficijs affectus. Quare poema condidit ita canens:

O Melibæe

O Melibœe Deus nobis hæc otia fecit.
Nanque erit ille mihi semper Deus, illius aram.
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.

Sed multò grauius id explicauit diuus Gregorius Naziazenus in oratione de cura pauperum, vbi hæc verba literis exarauit. Fias ærumnoso Deus misericordiam Dei imitando: nihil enim æquè diuinum habet homo ac beneficentiã. Sed inter res omnes quibus homo potest hominem iuuare, doctrina sapientiæ vna eminet, qua nihil potest esse ad veram animi pulchritudinem elegãtius, nihil ad vitæ vtilitatem accommodatius, nihil ad suauitatem iucundius, nihil ad pietatem colendam præstantius. Sancta quippe rusticitas, inquit in epistola ad Paulinum Hieronymus, solùm sibi prodest: & quãtùm ædificat ex vitæ merito ecclesiam Christi, tantùm nocet, si destruentibus non resistat. In literis diuinis per aquã designatur sapientia, iuxta illud Ecclesiastici: Aqua sapientię salutaris potabit illum. Quare rectè ille ait, qui hominem sine scientia confert cum stagno sine aqua. Oseas cap. 4. postquam vocibus queribundis & lamentabilibus dixit non esse scientiam Dei in terra, adiecit statim: Maledictũ & mendacium, & homicidium & furtũ & adulterium inundauerunt. Sapientiæ inopia atq; despicientia est infinitorum scelerum basis, & turpis deformitas. Cõtrà verò sapientia est maxima rũ virtutũ fundamentũ, & admirabilis pulchritudo. Qui ea sunt instructi, attrahũt ad se, & alliciũt animos, atq; oculos intuentiũ, Pythagoras, Plato, Appollonius, & alij magni nominis viri nouos populos adierunt, lõgè distantes oras peragrarunt: vt quos nominis celebritate duntaxat nouerãt, proprijs oculis aspicerẽt. At illi nõ sunt veram sapientiam assecuti: quoniam fide Christi carebant: quin potius tenebris cooperti in erroribus versabantur. Christus Deus noster est verus sapientiæ fons: & vt verbis vtar Eccles. Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis. Cùm autem gentes vanorum deorum cultrices, hoc Dei verbum ignorauerint, apertè concludes eas fontem sapientiæ non ex fide nouisse: & ex consequente non esse perfectam sapientiã consecutas. Vt stellæ, quamuis lucis aliquid afferant, noctem tamẽ non discutiunt: sed sol illam dispellit: sic externi philosophi rerũ cognitione doctrinaq; delectati tametsi nonnullis in rebus mortales aliquo modo illustrarunt, non tamen noctis tenebras ex eorum mentibus abstulerunt: solus Christus Deus noster sol iustitię noctem & caliginem deleuit, hominumq; animos vero splendore illuminauit. Id intelligens Paulus apostolus cap. 13. epistolæ ad Romanos: Nox, inquit, præcessit, dies autem appropinquauit. Nam cum viri magno ingenio præditi cõtemptis omnibus & publicis & priuatis actionibus se ad inquirendæ veritatis studium conferrent, non est passus Deus eos diutius oberrare. Aperuit eorum oculos aliquando, & errantibus vagisq; viam consequendæ immortalitatis ostendit. Misit filium suũ vnigenam, doctorem cœlestem, solem iustitiæ, fontem sapientiæ, cuius haustu atque potu possent mortales diuinam philosophiam comparare, ardoremq; rerum humanarum extinguere. Hęc est philosophia christiana, quæ medetur animis, inanes solicitudines detrahit, ab impijs cupiditatibus liberat, noxios timores expellit. Hæc est vitę mortalium dux, virtutũ indagatrix, expultrixq; vitiorum: quæ conscientiæ tranquilitatem largitur: & viam munit ad vitam immortalem comparandam. Hæc est excelsa illa philosophia, qua animi recreantur, & ad æternitatẽ aluntur. Quare eos felices statuò, qui virtutem amplectentes in diuinarum literarum studium toto poctore incumbunt: quò possint alta Dei mysteria sole ipso splendidiora mentis oculis intueri, alios instruere, & ad æternas mentium beatarum sedes aspirare. Non sat est ornari scientia, sed opus est iuxta illam vitæ cursum dirigere. Vt enim struthiocamelus pennas alásq; habet, sed non volat, nec sursum erigitur: sic homo doctus, sed sceleribus imbutus sciẽtiam habet, vt volet in cœlum, sed ipse à terra haudquaquam extollitur. De huiusmodi hominibus non loquitur hic Daniel, sed de his, quibus illud conuenit, quod Christus ait apud Matth. 5. Vos estis lux mundi: qui virtute præditi cum sapientia cõiuncta, rerum maximarũ splendore celebrati, admirabili candore splendebunt instar luminum cœlestium, quibus mundus illustratur.

Margin notes (left column): Eccle. 15. Similitudo. Ose. 4. Similitudo. Eccle. 1. Similitudo. Rom. 13.

Tu autem Daniel claude sermones. Hoc est, clausas habeto visiones has. Significat obscuritatis harum visionum magnitudinem: quæ tempore Antichristi, & vltimi iudicij aperientur.

Et signa librum. Subaudi, in quo hæc scripseris, quem teges sigillis difficultatum. Hæc verba & superiora idem significant. Vult angelus difficultatem harum rerum exaggerare. Et præcipit Danieli, ne illas adeò apertè scribat, vt ab omnibus intelligantur. Diuina quippe mysteria non sunt omnibus ostendenda & explananda. Eã ob causam Esaias capit. 29. Erit vobis, inquit, visio omnium sicut verba libri signati. Et Ioannes cap. 5. Apocalypsis: Vidi in dextera sedentis supra thronum librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem. Veram huius libri intelligentiam Christus aperit, qui habet clauem Dauid, vt idẽ ait Ioannes tertio Apocalypsis. Ac non omnibus omnia patefacit. Turbis in parabolis loquebatur discipulis verò seorsim omnia exponebat. Et apud Matthæum 7. Nolite, inquit, sanctum dare canibus, nec margaritas mittatis ante porcos: ne forte conculcent eas pedibus suis. Porrò veteres Aegiptij in foribus templorum dijs dedicatorum pingebant sphinges, significare volentes, diuina dogmata, sacraq; mysteria per ænigmatum nodos esse inuiolatè custodienda, & in arcanis duntaxat inter sapientes religionis cultores tractanda. Et quia Augustus Cæsar erat silentij rerum sacrarum amantissimus, ferebat sphingẽ in annulo, quo literas signabat, sculptã. Erat autẽ sphinx mõstrum quoddam, cuius caput & manus puellæ similitudinem, corpus canis, alæ auis, vox hominis referebant: vt antiqui poetæ fictis fabulis prodiderunt. Hæ sphinges, vt illi aiebant, homines prætereuntes difficilibus inextricabilibúsq; quæstionibus remorabantur. Quare abstrusa mysteria & ænigmata, & res difficiles & arcanas designabant. Vide Plinium libro 8. Diodorum Siculum 4. Pierium Valerianum primo & sexto de hieroglyphicis.

Margin notes (right column): Similitudo. Matt. 5. Esai. 29. Apoc. 5. Apoc. 3. Matt. 13. Mar 3. Luc. 8. Matt. 7.

Vsque ad tempus statutum. Hoc est, donec veniat ea, quæ tibi dico, & quæ scripseris, impleantur. Ac si dicat: Tege hos sermones vsque ad tempus illud, quando quæ tibi nuntio, futura sunt. Non ita apertè scribas has vaticinationes, vt eas quilibet intelligat. Vel vsq; ad tempus statutum: id est vsq; ad legem euangelicam, quando ea Christus quibus voluerit, patefaciet. Discipulis enim suis post reditum ad vitam aperuit scripturas, vt diuus ait Lucas capi. 24. Ad quod significandum velum têpli scissum est, cum Christus è vita migrauit. Et apostolis dixit apud Ioannem 15. Cùm venerit paracletus, quem ego mittam vobis à patre, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et cap. 16. Cùm autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Vel vsq; ad tempus statutum, id est, vsq; ad tempus vltimum: vsq; ad Antichristum, & secundum Christi aduentum. Huic expositioni fauet versio Theodotionis, quæ habet: Vsq; ad tempus consummationis. Et Pagnini: Vsq; ad tempus finis.

Luc 24. Mar. 15. Ioan. 15. Ioan. 16.

Ecce quasi duo. Subaudi, homines. Erant quippe angeli: sed quia in figura erant humana, quasi homines vocantur. Versio Theodotionis nô habet particulam quasi: quæ aliquando idem est quod reipsa. Ita accipitur apud Ioannem capi. 1. Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, plenum gratię & veritatis. Hi duo angeli erant præsides & custodes, alter Persarum, alter Græcorum, qui stabant iuxta fluuium Tigrim, vnus ex vna parte, alter ex altera. Perspicuum est ex cap. 10. fuisse Danieli visionem hanc ostensam iuxta fluuium Tigrim, quem alij Tigridem nominant: de quo ibi nonnulla diximus.

Ioan. 1. Sup. 10.

Et dixi viro. Hoc est, & ego dixi angelo Gabrieli, qui mihi in figura viri apparuit. Nonnulli codices habent: Et dixit: nimirû vnus ex illis duobus. Ac hæc videtur correctior litera.

Qui erat indutus lineis. Id est, qui erat veste linea amictus. Hæc vestis candida designabat angelicum nitorem, puramq; integritatê. Maria Magdalena, vt tradit diuus Ioannes cap. 20. prospexit in monumentum, & vidit duos angelos in albis sedentes, &c. Et cap. 1. Actorum ait diuus Lucas, in ascensu Christi ad cœlum astitisse iuxta discipulos duos viros in vestibus albis. Viginti quatuor seniores quos vidit in Apocalypsi diuus Ioânes super thronos sedentes, vestibus etiam albis induti erant: per quos significantur sancti omnes in cœlesti gloria constituti, qui secum vitæ innocentiam attulerunt. Dicuntur autem bis duodecim: quia duodecim fuerût filij Israelis, per quos omnes viri iusti veteris testamenti intelliguntur: & duodecim apostoli, per quos omnes viri sancti noui testamenti significâtur. In numero duodenario sunt ter quatuor, quia fides trinitatis sanctissimæ in quatuor mundi partibus nuntiata fuit. Quare viri fide formata pręstantes dicuntur duodecim: & omnes vtriusq; testamenti viginti quatuor; qui numerus conflatur ex sexies quatuor: sex referuntur ad opera: quia Deus sex diebus fecit mundum: quatuor verò ad euangelia. quorum fidem aut implicitam aut explicitam omnes sancti habuerût. Sine fide enim diuo Paulo assertore cap. 11. epistolæ ad Hebræos, impossibile est placere Deo.

Ioan. 20. Actor. 1. Apoc. 4. Gen. 35. & 42. Matt. 10. & 20. Luc 6. Gene. 1. Hebr. 11.

Qui stabat super aquas fluminis. Nimirum Tigridis. Alij duo angeli stabant in littore super ripâ, hic autem super aquas illius rapidissimi fluminis Babylonici, eas veluti pedibus conculcans. Significabat enim comprimêdum esse Persarum & Babyloniorum furorem, eorumque impetus coercendos. Aut populos illos tandê conculcandos. Nam aquarum nomine significantur populi: iuxta illud psalmographi: Vox domini super aquas. Et illud Apocalypsis: Aquæ quas vidisti, populi sunt, & gentes, & linguæ. Rectè quidem populus propter mutabilitatem, temeritatem, & inconstantiam animorum hac atque illac vagantium, & crebram tamquam tempestatum, sic sententiarum mutationê cùm aquis fluentibus atq; fluctuantibus comparatur. Fortasse ideo angelus Persarum & angelus Græcorum erant in littore: quia tunc Persæ & Græci in regionibus proprijs quiescebant: Gabriel autem Iudęorum fautor in medio aquarum: quia Hebræi aquis calamitatû angebantur. Est enim in diuinis literis vsitatum, aquarum nomine calamitates designari. Fortasse per hos tres angelos, qui apparuerunt Danieli, significatur sacrosancta trinitas, quæ etiam apparuit Abrahæ: quando ipse tres vidit, & vnum adorauit. Nam per duos angelos qui erant in littore, possumus intelligere personâ patris, & personam Spiritus sancti, quiescentes, per angelum autem in medio fluminis personam filij, qui solus erat in medio aquarum ac fluctuum: quia solùm persona filij carnem humanam assumpsit, solus filius vndas tormentorum transiuit factus homo, & fluctus dolorum ac cruciatuum sustinuit, vt nos ab æternis supplicijs liberaret.

Psal. 28. Apoc. 17. Gen. 18.

Vsque quo finis horum mirabilium. Id est, quando implebuntur mirabilia hæc, quæ mihi prædicis: Quandiu est Antichristi tyrannis duratura? Quidam interpretantur: Quando tandem erit finis tantæ persecutionis?

Et audiui virû, qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, cùm eleuasset dexteram & sinistram suam in cœlum & iurasset per viuêtem in æternum, quia in tempus & tempora, & dimidium temporis. Et cùm completa fuerit dispersio manus populi sancti, complebuntur vniuersa hæc. Et ego audiui, & non intellexi. Et dixi: Domine mi quid erit post hæc? Et ait: Vade Daniel, quia clausi sunt, signatique sermones vsque ad præfinitû tempus. Eligêtur, & dealbabûtur, & quasi ignis probabuntur multi. Et impiè agêt impij, nec intelligent omnes impij: porrò docti intelligent. Et à tempore cùm ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem: dies mille ducêti nonaginta. Beatus qui expectat, & peruenit vsque ad dies mille tercentos triginta quinque. Tu autem Daniel vade ad præfinitum: & requiesce: & stabis in sorte tua in finem dierum.

C D

Et audiui virum. Hoc est Gabrielem angelum in

in specie viri. Cur autem esset linea veste indutus & super aquas locatus, diximus paulò antè.

Cùm eleuasset dexteram & sinistram suam in cœlum. Tanquam scilicet iurans, Deúmque testem inuocans ad maiorem verborum suorum affirmationem. Solebant qui iurabant, manum extollere. Vnde ipse Deus cap. Deut. 32. Leuabo, inquit, ad cælum manum meam: & dicam: Viuo ego in æternum. Deus enim, vt D. ait Paulus in epistola ad Hebræos, quoniam neminem habet, per quem iuret, maiorem, iurat per semetipsum. Et angelus in Apocalypsi cap. 10. leuauit manum suam in cælum, & iurauit per viuentem in secula seculorum. Idem est per viuentem in secula seculorum, ac per viuentem in æternum. Hoc est, per Deum, qui solus est æternus per se, ac in sempiternum viuens, & ipsa vita. Ipse ait apud Ioan. 14. Ego sum via, veritas, & vita. De quo ait idem Ioannes 1. Et vita erat lux hominum. Est etiam lux angelorum: sed, quia non illis, sed hominibus scriptum est euãgelium, satis fuit dicere esse illum lucem hominum.

Deut. 32. Heb. 6. Apoc. 10. Ioan. 14. Ioan. 1.

In tempus, & tempora, & dimidium temporis. In tempus, hoc est, anno vno: & tempora, hoc est annis duobus: & dimidium temporis, hoc est dimidio anni. Ac si dicat: Durabit tyrannis Antichristi tribus annis cum dimidio: tandiu enim durauit Christi Dei nostri prædicatio. Hæc eadẽ verba scripta sunt suprà capite 7. vbi ea explanauimus.

Sup. 7.

Cùm completa fuerit dispersio manu populi sancti. Id est, cùm completè dispersa fuerit fortitudo fidelium, Cùm Antichristus robur multorũ Christianorum dissipauerit. Accipitur manus pro robore & fortitudine. Vel pro copiis & cœtu populi sancti: pro exercitu virorũ fide atque iustitia præstantium, qui ab Antichristo exagitati se conferent in fugam.

Ego audiui, & non intellexi. Omnia quæ dicta sunt, audiui: sed non omnia intellexi. Audierat diuersa regum bella, & multiplicem historiã, sed nomina non audierat singulorum. Etsi in vniuerso percepit animo veritatem, tamen in parte nonnulla non intellexit: quia nulla ex earum rerum cognitione cõmoditas proueniebat. Solet enim Deus ad cõmunem vtilitatẽ futura diuinis vatibus ostendere. Est quidẽ Daniel sine dubio propheta, dicente Christo domino in euangelio authore Matthæo: Cùm videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta. Propheta autem est videns, vt constat ex cap. 9. lib. 1. Reg. & 16. libri 2. Paral. & aliis ex locis diuinarum literarum: videns verò quæ prædicit, mentis oculis intuetur. Quare dicendum est, Danielem vaticinationes suas intellexisse: tametsi aliquid eum fugeret, cuius non erat ei tunc necessaria cognitio. Spiritus prophetiæ non semper mentes diuinorum vatum illustrat: nam vt Christus apud Ioannẽ cap. 3. Spiritus vbi vult, spirat. Hinc Elisæus: Dominus, inquit, celauit à me, & nõ indicauit mihi. Fieri quippe potest vt multa videant, & intelligant diuini vates generaliter, quorũ aliquid in parte non intelligant. Id quod hîc dici potest à Daniele.

Matt. 24. 1. Reg. 9. 2. Par. 16. Ioan. 3. 4. Reg. 4.

Vade Daniel. Hoc est, ne cures id: differ in aliud sermonem: non enim tibi modò sum aliud dictu rus. Ac si dicat: Nihil amplius modò à me quæras circa id, quod tibi prædixi. Volebat Daniel intelligere determinationem diei vltimi iudicij, & alia, quæ illi non conueniebant. Quam ob causam ei indicata nõ fuerunt. Discipulis etiam suis dixit Christus capite Actorum 1. Non est vestrũ nosse tempora vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate. Et Ecclesiasticus cap. 3. Altiora te, inquit, ne quæsieris; & fortiora te ne scrutatus fueris. Sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper: & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus: non est enim tibi necessarium, ea quæ abscondita sunt, videre oculis tuis. Hæc ille.

Act. 1. Eccle. 3.

Clausi sunt, signatiq́ sermones vsque ad præfinitũ tempus. Hoc est, non explicabuntur sermones hi nisi tempore à Deo constituto: tunc aperientur, & patefient. Eã ob causam non expedit tibi diẽ vniuersalis iudicij determinatè intelligere, nec alia huiusmodi, quæ tempore congruente aperientur.

Eligentur. Hoc est, diuinitus ostendentur electi patientiæ, & constantiæ, cæterarumq; virtutum ostensione. Et dealbabuntur: hoc est, expurgabuntur, & mundi atque lauti reddentur.

Et quasi ignis probabuntur multi. Id est, quasi aurum in igne: sic multi viri iusti in fornace calamitatum purum vitæ ostendent nitorem. Eodẽ modo capite superiore: Vt conflentur & eligantur, & dealbentur. Vbi ea poteris videre, quæ ibi literis mandauimus. Vt resina quædam non differt à thure colore nec figura: sed si coniiciatur in ignem, thus olet, resina verò fœtet: sic sceleratus simulator in rebus externis non differt à iusto: sed coniecti ambo in ignem calamitatũ, statim se patefaciunt: nam iustus mittit odorem tolerantiæ, impius verò fœtorẽ iracũdiæ. Vel ideo ait: Quasi ignis probabuntur: quia quemadmodum paruus ignis extinguitur vento, quo magnus augetur, & indies crescit: sic exilis virtus restinguitur calamitate & tentatione, qua ea quę est perfecta, omnibúsque numeris absoluta, redditur clarior, diuturnior, amplior, pulchrior, & præstantior. Et qui ea præditus est, coronam victoriæ adipiscitur. Id quidem est, quod ait in epistola sua Iacobus apostolus: Beatus vir qui suffert tentationem: quoniam cùm probatus fuerit, accipiet coronam vitæ. Vt balsamum in vas aquæ coniectum, si est paruum & præcellens, petit fundum, si autem impurum & contaminatũ, sursum fertur: sic homo aqua calamitatis & tentationis probatur: nam qui est vera virtute præditus, ad imum humilitatis & patientiæ se confert, qui autem est vitiis imbutus, ad iræ & furoris fastigium tendit. Aspicis igitur, vtilitatem viri iusti tentatione augeri, eáque illius gloriam illustrari.

Sup. 11. Similitudo. Similitudo. Iacob 1. Similitudo.

Impiè agent impij. Hoc est, fructus impiorum erunt impietates. qualis arbor, talis fructus. Ideo ait Ecclesiasticus cap. tertio: Peccator adiiciet ad peccandũm. Et Dauid capite vigesimoquarto libri primi Regum: In prouerbio antiquo dicitur: Ab impiis egreditur impietas. Et apostolus capite tertio epistolæ secundæ ad Timotheũ: Mali homines & seductores proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes. Et Ioannes in Apocalypsi 22. Qui nocet, noceat adhuc: & qui

qui in sordibus est, sordescat adhuc.

Nec intelligent omnes impij: porrò docti intelligent. Nullam habebunt impij intelligentiam sibi salutarem: pij verò ea prædití erunt. Homines sceleribus imbuti non ad salutem intelligent illa Dei mysteria, quæ intelligent viri iusti. Nam vt sapiẽs ait: In maleuolam animã nõ introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Et apostolus capite secundo prioris ad Corinthios: Animalis homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Cùm humana ratio sit obscurata flagitiis, impedita sceleribus, & à diuina voluntate auersa, non percipit cœlestem ac salutarem doctrinam. Quid spirituale scire potest, qui effrenatos carnis sequitur appetitus, qui est summis infinitæ cupiditatis stimulis concitatus? Qui fieri potest, vt qui nõ spiritu ducitur, sed carne, quæ sunt spiritualia rectè cognoscat? Eã ob causam ait apostolus. Non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Ac si dicat: Impius libidine ductus, & flagitiis contaminatus nõ potest animo comprehẽdere, quæ sunt Spiritus Dei, quoniam spiritualiter discutiuntur, & iudicantur. Vel vt diuus interpretatur Ambrosius, quia impius spiritualiter iudicatus est, & in reprobum sensum dãnatus. Quid sciũt, qui seipsos nesciũt, qui relicto & contempto itinere immortalitatis ad æternas mentium beatarum sedes directo, viam eligunt deterrimam, ad inferorum pœnas ducentem, qua ad æternã mortem gradiuntur? Stulti sunt huiusmodi homines, & vt inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimi. Possunt illi scientias habere, & quid facere debeant multis in rebus intelligere: Sed quid hoc illis prodest, si, quod intelligunt, haudquaquam efficiunt? Imò vt diuus ait Iacobus: Scienti bonum facere, & non facienti peccatũ est illi. Sunt sapientes ad fallaces mundi diuitias & inanem gloriam, & alia huiusmodi aucupandum: sed vt diuus asserit Paulus in priore ad Corint. Sapientia huius mundi stultitia est apud Deum. Hæc sapientia est nuda, à charitate separata: quam ob causam non est vera sapientia nominanda. Hęc est, quæ inflat, vt ait apostolus, qua homines tumescunt: de quibus ait psalmographus. Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Nam inanibus noxiisque cogitationibus occupãtur, nisi diuino lumine gratiæ illustrentur. Eam ob causam adiecit statim idẽ diuinus vates: Beatus homo, quẽ tu erudieris domine, & de lege tua docueris eũ. Vt aquila acumine visus superat alias aues, sed est illis crudelior & rapacior: ita sæpe quãtò homo maiore visus intellectionis acie pollet, & in mundi rebus est sapientor, tãtò est sceleratior & iniustior. Vt in Aegypto vbi innumeræ plantæ salubres nascuntur, innumeræ etiam venenatæ generantur: sic ingenium abundans documentis artiũ, abundat sæpenumero machinis flagitiorũ. Ac plerunque nihil ei prodest scientia, nisi ad infelicitatem suam intelligendam: nõ autem vt illi medeatur. In calamitate nihil ei remanet nisi intelligentia ad percipiendã pœnam & miseriam: non ad remedium adhibendum. Hæc dixit diabolus: Aperientur oculi vestri: & eritis sicut dij sciẽtes bonum & malum. Cùm verò comederunt, viderunt pœnam, eius autem remediũ nequaquã. Hinc Ecclesiast. 1. Qui addit scientiã, inquit, addit laborẽ. Vera sapientia affert tranquillitatẽ animis, quos quasi concordia quadã placat ac lenit, eósq; ad labores & dolores, rerúmq; aduersarum ictus fortiter ferendos inuitat. Hęc mittit mortales ad vberrimũ ipsius plenissimúmque fontem, cuius haustu atque potu conceptam visceribus sitim sedent ardorémque restiguãt. Quare illustriore nominis celebritate digni sunt verè sapientes, quàm insignes oratores: illi enim secũ dùm sapientiam cursum vitæ conficiunt, rectæq; viuendi doctrinam aperiũt, quod est longè præstantius, quàm eloquentia vti: ac benedicere ad paucos pertinet: bene autem viuere ad omnes. De hac sapientia ait Bernardus: Inuenisti sapientiam, si prioris vitæ peccata defleas, si huius seculi desideria paruipendas, si æternam beatitudinẽ toto pectore concupiscas. Qui huiusmodi sapientiam contempserint, non intelligent: qui autem illam coluerint, ea quæ dico, animo percipiẽt, & quantum expedit, intelligent: vt hic ait angelus Danieli.

A tempore cùm ablatum fuerit iuge sacrificium. Dixerat duraturum esse crudelẽ Antichristi dominatum tres annos cum dimidio: nunc explicat, quando incœpturus est: nimirum à tempore illo quo sanctissimum altaris sacrificium cessauerit in regionibus illis, vbi fuerit Antichristus. Nam cùm ille venerit, prohibebit sacrum celebrare. Et ita intermittetur sanctissimum eucharistiæ sacramentum, quod hoc loco iuge vocatur: quia vbique offertur in Oriente, Occidente, Septentrione, & Meridie. Et semper, quia quando nobis sol occidit, aliis oritur: & quando nobis est nox, illis est dies. Et ita semper in aliquibus oris ac regionibus dies illucescit. De hoc perenni sacramento ait ita Deus apud Malachiam cap. 1. In omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio mũda. Intelligi locũ illum de hoc admirabili eucharistiæ sacramento authores sunt Irenæus lib. 4. contra Valentinum, Iustinus martyr in dialogo cum Triphone, Cyprianus contra Iudæos, Eusebius Cæsariensis libro 1. euangelicæ demonstrationis, Hieronymus, & post illũ Theodoretus in Malachiam, Ioannes Damascenus libro quarto de fide orthodoxa. Vt eadem imago simul in multis relucet speculis: sic sanctum Eucharistiæ sacramentum simul in multis conficitur locis. Cùm natura possit efficere, vnam animæ essentiam in plurimis membris esse, in corde, capite, pedibus, & manibus: quomodo non poterit efficere Deus, vt corpus suum in pluribus sit locis? præsertim cùm ibi non sit localiter, sed sacramentaliter. Ac quemadmodum candelæ lumen tam multis sufficit, quàm vni: ita hostia consecrata quantum ex se est, tam vni prodest, si totam illam accipiat, quàm multis, si eam in particulas diuisam sumant. In qualibet enim particula totus Christus continetur. Magnum profectò mysterium, & admirabile redẽptionis humanæ sacramentũ. De eo cecinit diuinus psal. Memoriam fecit mirabilium suorum misericors & miserator dominus, escam dedit timentibus se. Dedit escam ad vitam, quia per escã intro

ierat

Marginalia: Sap. 1. — 1. Cor. 2. — Iacob 4. — 1. Cor. 3. — 1. Cor. 8. — Psal. 93. — Similitudo. — Similitudo. — Gen. 3. — Eccl. 1. — Mal. 1. — Similitudo. — Psal. 110.

ierat mors. Solet Deus iisdem rebus detrimenta nostra resarcire, quibus infringimur, & morbis nostris iisdem remediis mederi, quibus ægrotamus: vt quibus rebus perimus, iisdem restituamur. Destructus est mũdus aquis in proluuie terræ, recuperatus est aquis in baptismo, dicente domino apud Ioannem tertio: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Ioseph ob somnia fuit venditus, & abiectus, & afflictus: & ob somnia in libertatem restitutus, & ad eximiam gloriam euectus, admirabilíque gaudio cumulatus. Quædam mulier nimirum Heua fuit principium nostræ infelicitatis: quædam mulier nimirum Maria fuit principium nostræ beatitudinis. Heua fuit plena culpæ, Maria plena gratiæ: cui dixit angelus: Aue gratia plena. Per escam ingressa est mors, dicente Deo: De ligno scientiæ boni & mali ne comedas: in quocunque enim die comederis ex eo, morte morieris: per escam ingressa est vita, eodem Deo aiente: Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Et iterum: Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Et paulò pòst: Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus: qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Si quærimus epulas corporis, quarum rapimur auiditate, quãtò magis debemus animi quærere cibum, panem illum viuum, qui de cœlo descendit: Iudæi solebant efferre magnis laudibus legis veteris portenta & mirabilia: quorum nonnulli hoc faciebant, non vt ea laudarent, sed vt Christi miracula abiicerent. Hoc est enim mundi artificium, laudare quosdam, vt alios vituperet: extollit illos, vt deprimat istos: aufert è sepulchris mortuos, vt sepeliat viuos: vt hos contegat iniecta humo, alios extrahit ex monumentis. Hac causa ducti nonnulli ex Iudæis manna pleno ore laudabant, quo fuerat Israeliticus populus in solitudine nutritus, & sustentatus: de quo canit diuinus citharœdus: Panem cœli dedit eis: panem angelorum manducauit homo. Et alibi: Pane cœli saturauit eos. Sed quemadmodum lapides pretiosi, vt eorum vis & gradus agnoscantur, aliis gẽmis conferuntur: ita vt huius sancti eucharistiæ sacramenti præstantia cognosceretur, voluit illud Christus cum manna Iudæorum comparare. Ideo ait illis: Patres vestri mãducauerunt manna in deserto & mortui sunt: at panis quẽ ego dabo, est panis viuus de cœlo descendens, vt siquis ex ipso mãducauerit, nõ moriatur. Siquis mãducauerit ex hoc pane viuet in æternum. Ac si diceret: Mãna erat vmbra, ego sum substantia: manna erat figura, ego figuratus: manna non tribuebat gratiã dignè manducantibus, hoc autẽ sacramentũ gratiam in eos confert, qui illud digne susceperint: manna reficiebat solũ corpus, hoc autẽ sacramẽtum corpus & animã: mãna nõ tribuebat vitam æternã, hoc autẽ sacramẽtum tribuit. Videte, & animis diligẽter perspicite, quot sint inter hos duos panes discrimina, & quantæ inter hæc duo mirabilia differentiæ. Quid plura? Mãna erat pura creatura, in hoc autẽ eucharistiæ sacramento est totus Christus, verus Deus & verus homo, mũdi creator & redemptor. Nã panis virtute verborũ consecrationis cõuertitur supernaturaliter, & trãssubstãtiatur in verũ Christi corpus. Vbi autem est eius corpus, per quandam concomitantiã, ibi est eius anima, & eius diuinitas. Itaque in hostia illa consecrata totus Christus verè & realiter continetur. Id quod panis & vinum ante consecrationẽ erat, confecta consecratione verè est corpus & sanguis domini. Siquidem caro eius verè est cibus, & sanguis eius verè est potus. Non ait: Caro mea metaphoricè, aut parabolicè, aut allegoricè, aut figuratiuè: sed verè est cibus: qui verè cibus verè est Christus, verus Deus. Hoc intuens mentis oculis diuino lumine illustratis diuinus vates Esa. ait: Verè tu es Deus absconditus. Est enim in admirabili sacramento sub speciebus panis & vini absconditus, ne mortalium oculis cõspiciatur. Christus est sacerdos, iuxta id quod ait psalmographus: Tu es sacerdos in æternum secũdùm ordinem Melchisedech. Quem locum diuus paulus in epistola ad Hebræos de Christo interpretatur. Et quẽadmodum Melchisedech obtulit Deo panem & vinum, vt in libro Genesis proditum est memoriæ: ita Christus seipsum obtulit patri sub speciebus panis & vini. Quod autem Melchisedech panem illum & vinum obtulerit Deo, indicat id, quod sequitur: Erat enim sacerdos Dei altissimi vt Melchisedech administrabat regnũ: & sacerdotiũ: ita Christus est rex & sacerdos: vt rex nos gubernat, & tuetur: vt sacerdos aũt mysteriis maximarũ rerũ nos instruxit, & religionem, verúmque Dei cultum per vniuersas terrarum oras longè latéque propagauit: & scelera nostra admirabili sacrificio sui sanctissimi corporis, & pretiosissimi sanguinis expiauit: nobísque viam ad beatitudinem æternam muniuit. Fuit autẽ Melchisedech similis Christo rationibus aliis, quas numerat apostolus capite septimo epistolæ ad Hebræos. Fuisse sacrificium illud Melchisedech figuram sancti eucharistiæ sacramenti, authores sunt Eusebius Cæsariensis libro quinto euangelicæ demonstrationis, Cyprianus libro 2. epistola 3. Ambro. in commentariis in epistolam ad Hebræos, cap. 7. & libro 5. de sacramentis cap. 3. Hieronym. libro quæstionum in Genesim: & in capite 26. Matt. & fusius in epistola ad Euagrium, Augustinus libro 16. de ciuitate Dei, capite vigesimosecundo & libr. 18. capite 35. Et in psalmo trigesimotertio & 109. Theophilactus in caput 5. epistolæ Pauli apostoli ad Hebræos, Eustathius Antiochenus in Genesim, Remigius in psal. 109. Quid ad tot, tantáque sanctorum patrum testimonia respondebunt Caluinistæ, & alij hæretici nostri temporis, qui non solùm negant antiquas huius admirabilis sacramẽti figuras, sed etiam ipsum sacramentum, quod penitus delere conantur? Sunt Iudæi illi, qui dicebant: Quomodo potest hic nobis carnem suã dare ad manducandum? Dicunt enim se non videre illic Christi corpus. Sed vnde sequitur: Nõ videmus hic Christi corpus, ergo non est hic? Quæ est ista cõclusio? O ridiculi dialectici! ô leues homines in re tã graui! Nec vidẽt animã in homine: & tamen in illo anima est, Isaac nõ vidit Iacob, quãdo ipse Iacob ei attulit escã venationis, ab eoq; petiit benedictionẽ: caligauerãt enim oculi Isaac. Fefellit eũ tactus cũ sensibus aliis: existimauit

Marginalia (left column): Gen. 7. — Ioan. 3. — Gen. 37. — Gen. 41. — Gen. 3. — Luc 1. — Gen. 2. — Ioan. 6. — Exod. 16. — Psal. 77. — Psal. 104. — Similitudo. — Ioan. 6.

Marginalia (right column): Ioan. 6. — Esa. 45. — Psal. 109. — Heb. 5. & 7. — Gen. 14. — Heb. 7. — Ioan. 6. — Gen. 28.

mauit enim illum esse Esau: solùm auditus eum non fefellit: quam ob causam dixit: Vox quidé vox Iacob est. Quamuis vos decipiant sensus alij, tamen credite auditui. Nónne auditis vocem Christi dicentis: Hoc est corpus meum? Hæc vox quidem vox Christi est. Christus loquitur in cuãgelio: cur euangelio non creditis? Cur de verbis Christi dubitatis? Ipse Christus ait apud Lucã: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: Hoc facite in meam commemorationem. Ipse apertè ait, illud esse verum suum corpus: ipse clamat: Caro mea verè est cibus: & cibus qui reficit, qui recreat, qui instaurat, qui alit, qui gratiã confert, qui gloriam tribuit immortalem. Videte obsecro quàm altè nobis suã erga nos Christus Deus noster ostendat charitatem: quicquid à nobis assumpsit, totum pro nobis expendit, & nobis in cibũ porrigit. Qui in hac vita se nobis largitur, quid faciet in altera? Cur non dabimus ei nos ipsos, qui se totum nobis dat? qui abiés in cœlum nobiscum mansit in sacramento? Nõ potuit ferre eius amor, vt discederet à nobis, quin maneret nobiscum. Quæ res vnquam gesta est mirabilior? quæ amabilior: quæ illustrior? quæ denique accommodatior memoriæ hominum sempiternæ? Qui homines erunt tam inhumani, tam agrestes, tam ingrati, tam stupidi, qui non videant hanc Dei erga nos singularem beneficentiã, & admirabilẽ charitatẽ? Sed quemadmodum Abrahã tres vidit, sed vnũ adorauit: ita nos vidẽtes in hostia consecrata colorẽ, figurã, & magnitudinẽ, vnã solã rem illic adoramus, nimirum ipsum Christum Deum nostrum. Ac quamuis admirabile hoc sacramentum ab iniquis aliquando sacerdotibus ministretur, & ab hominibus improbis sumatur, ipsum tamen purum semper & incontaminatum perseuerat. Nam vt solis lux transiens per loca polluta nõ polluitur: sed splendida manet atq; pura: sic Christus tametsi ab hominibus iniquis tractatur, ipse tamen non inquinatur: sed purissimus atque sanctissimus manet, eos illustrans qui se ab impuritate seuocarunt. Ipse est cœlestis ac diuinus pellicanus, qui nos corpore suo sacratissimo & sanguine suo pretiosissimo sustẽtat atq; nutrit. Nã post cõsecrationẽ in hostia nõ manet panis, sed Christi corpus: & Christus ipse, qui est panis viuus, q de cœlo descendit. Hoc sacramentum est veteris legis sacramentis præstantius. De illo intelligitur id, quod Deus per Mosem promisit cap. Exod. 16. daturũ se vespere carnes, & mane panem. Vbi per vesperã obscurã intelligitur lex vetus, in qua Deus dedit carnes, hoc est sacrificia carnalia: per mane verò clarum lex noua, in qua dedit panẽ cœlestẽ, hoc est seipsum, in sancto eucharistiæ sacramẽto: vbi fit admirabilis trãsubstãtiatio. Si phœnix, vt Plin. & Lactan. & viri alij magni nominis aiunt, incensa moriẽs cõuertitur in cinerẽ, & cinis ille in alterã phœnicẽ, quæ de puluere reuiuiscit: cũ alia sit pulueris, alia auis materia, alia carnis, alia cineris: nónne poterit Deus facere, vt panis conuertatur, & transsubstantietur in verum suũ corpus? Nónne aqua conuertitur in crystallum, & in glaciem, & in gelu? Ex diuina scriptura scimus apertè virgam Mosis in serpentem conuersam fuisse: & aquas Aegypti in sanguinem mutatas.

Matt. 26. *Mar. 14.* *Luc 22.* *Luc 22.* *Ioan 6.* *Gen. 18.* *Similitudo.* *Similitudo.* *Ioan. 6.* *Exod. 16.* *Exod. 4.*

Lege librum Exodi, vbi hæc intueberis. In sancto Christi euangelio authore diuo Ioanne scriptum est, in nuptiis Chana Galilææ fuisse aquã in vinum mutatam Coralius ex ligno fit lapis: cùm diuersa sit ligni ac lapidis materia. Nónne herbæ quas comedimus, conuertuntur in carnẽ & sanguinem? Nónne homo ex herbis, & rebus alijs conficit vitrum alterius diuersæ naturæ: Miretur igitur sui miracula, & desinat Dei miracula negare. In Germania est fons, qui admirabilẽ efficit conuersionem: nam lignum in illum coniectum conuertitur in lapidem. Et asserit Albertus magnus se hoc expertum fuisse. Potest natura miranda quædam facere, & fragilis atque imbecillus homo opera admirabilia conficere: & summus ac potentissimus Deus nõ poterit? Quis hoc dicet, nisi fuerit à ratione relictus, & omni intelligentia penitus destitutus? Qui voluerit multa de veritate huius sacramenti cõspicere, legat diui Iacobi liturgiam: cuius meminit synodus sexta canone 32. Proclus episcopus Constantinopolitanus, Nicolaus episcopus Methonẽsis, Marcus Ephesinus. Legat epistolam diui Ignatij ad Romanos, diuum Clementem discipulum diui Petri apostoli epistola secunda, Septimium Tertullianum libro de resurrectione carnis, Dionysium Alexandrinum in epistola ad Fabianum episcopum Antiochenum, Arnobium in psalmũ quartum & in psalmum 110. Athanasium Alexãdrinum quæstione secunda de variis quæstionibus, Hilarium libro octauo de trinitate, Optatum episcopum Mileuitanum libro sexto contrà Donatistas, Basilium magnum in tractatione de baptismo, Ambrosium episcopum Mediolanensem in libro de his, qui initiantur mysterijs, & libro quarto de sacramentis, Ioannem Chrysostomum homilia 60. de his, qui sacra mysteria impurè sumunt: & homilia quadragesimaquarta & quadragesimaquinta in sanctum Ioannem, Augustinum Aurelium in psalmum 33. Cyrillum Alexandrinum libro 4. in Ioannem Hier. in epistola ad Damasum de filio prodigo, & epistola ad Hedibiam, Amphilochium, Onuphriũ, Palladium, & alios infinitos authores vetustate ac illustribus laudibus celebratos. Quid dicam de recentoribus hoc asserentibus, cùm sint innumerabiles? Id quod scriptum est psal. 2. Apprehẽdite disciplinam: potest trans ferri ex Hebræo: Adorate panem. Verbum enim Naxac non solùm apprehendere significat, sed etiam adorare, vt ait Hieronymus & osculari, vocabulum autem bar inter alia significat panem, vt ait Pagninus in Thesauro. Quis est hic panis, quẽ sumus adoraturi, nisi Christus Deus noster in hoc sacramento? De illo intelligitur illud Zach. 9. Quid pulchrum eius est nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines? vbi per electos & virgines Christiani significantur: per frumentum verò & vinum sacrosanctum eucharistiæ sacramẽtũ, in quo Christus sub speciebus panis & vini verè & realiter cõtinetur. Omnes scriptores ex omni memoria à tẽpore apostolorũ, qui fidẽ catholicã tenuerunt, & de sacramentis tractauerunt, huius sacrosancti sacramenti & sacrificij veritatem affirmarunt. Omnes non solum fatentur, sed etiam profitentur in hostia sacrata esse verũ Chri

Exod. 7. *Ioan. 2.* *Psal. 2.* *Zach. 9.*

Christi corpus, & totum Christum, & in calice consecrato esse verum Christi sanguinem,& totum Christum. Hæc fidei veritas fuit asserta & definita à multis summis pontificibus, quorum verba sunt in sacros canones relata de consecratione distinctione prima & secunda: fuit etiã asserta & definita in cõcilio Vercelensi, in concilio Turonensi,in duobus conciliis Romanis, quorũ alterum Nicolaus secundus,alterũ Gregor. septimus pontifices maximi conuocarunt.Ibi Berengarius hæreticus qui hoc sacramẽtũ negauit, fuit dãnatus publica sententia: quã postea Innocẽ. tertius in cõcilio Lateranensi magno cõfirmauit. Ac deinceps in Florentino & Tridẽtino cõciliis, & in multis aliis fuit huius veritatis fides apertè declarata & definita. Itaq; in hostia cõsecrata est verus Deus noster,spes nostra,consolatio nostra, refugium nostrũ: illic est panis vitæ, dulce ac diuinum mãna absconditũ,solatiũ nostri exilii, pignus nostræ gloriæ, fiducia nostræ beatitudinis. Qui dignè manducat, Deũ ipsum in se habet per gratiã: ille enim ait: Qui manducat meam carnem,& bibit meũ sanguinẽ,in me manet, & ego in illo: nimirũ per gratiã & charitatẽ.Quare qui dignè sumit, adhæret Deo admirabili vinculo amoris: qui autem adhæret Deo,vt ait apostolus, vnus spiritus est. Aduerte. Non ait Deus: In me manet, & ego transeo: sed & ego in illo maneo Mundus transit,vt verbis vtar diui Ioan.in 1. sua canonica,& concupiscentia eius. Et de rebus huius seculi scriptũ est in lib. Sap. Transierunt omnia illa sicut vmbra. At Deus manet in æternũ.Periit memoria eorum,cum sonitu, inquit psalmographus,& dominus in æternũ permanet: Diuinũ numen sempiternã habet vitam,res autẽ mũdi aut obruuntur repente, aut sensim euanescũt. Cõtẽnamus igitur ea, quæ fluxa sunt, & caduca: fallacia bona,mũdi ludibria pro nihilo putemus: Deũ aũt qui est vita sempiterna & summũ bonũ summa auiditate amore plenissima amplectamur.Eã ob causam viri pietate & iustitia præcellẽtes imitantur in terris vitã cœlitũ, quia manẽt in Christo,& in illis ipse. Ex quo efficitur, vt admirabiles victorias aduersus dæmonẽ,mundũ,& carnẽ quotidie cõsequãtur. Hoc salutare & sacrosanctũ sacramentũ & sacrificiũ nitetur Antichristus delere,quẽadmodum nunc eius membra hæretici nostri tẽporis nituntur. Et auferetur tunc iussu impij Antichristi aliquo temporis interuallo,vt ex hoc Danielis loco constare videtur.

Ioan.6. *1.Cor.6.* *1.Ioan.2.* *Sap.5.* *Psal.3.*

Et posita fuerit abominatio in desolationem. Id est, & antichristus desolator omnium bonorum se exposuerit,vt tanquam Deus colatur. Abominationem appellant Iudæi idolum, cui diuinus cultus exhibetur. Huiusmodi erit Antichristus:quẽ impij pro Deo venerabuntur. Vel accipitur abominatio pro ipsius Antichristi exercitu: qui templa sancta desolabit, & impia scelera admittet: Vel pro eius imagine: quam omnibus colendã exhibebit. Ego existimo per abominationem desolationis intelligi hoc loco cultum execrandũ vero Dei cultui contrarium. Capite nono locutus est Daniel de abominatione desolationis: quæ fortasse est eadem cum hac. Sed probabilius est illic locutum esse de abominatione, quæ fuit Hierosolymæ in eius euersione per exercitũ Romanorum hic verò de illa, quæ erit tẽpore Antichristi.Christus autẽ in euangelio ad vtrãque respexit, quia prior fuit posterioris figura: quando dixit: Cùm videritis abominationem desolationis,quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto: qui legit,intelligat.

Sup.9. *Mat.24.* *Marc.13.* *Luc 21.*

Dies mille ducenti nonaginta. Id est,erunt tres anni cũ mensibus sex, & nonnullis paucis diebus. Explicat id,quod paulò antè dixerat: In tempus, & tempora,& dimidium temporis.

Beatus qui expectat, & peruenit vsque ad dies mille tercentos triginta quinque. Addit superiori summæ quadraginta quinque dies,in quibus erit leuamen & refrigeratio electis.Sensus est: Felices erunt,qui post mortem Antichristi vixerint: quibus dabitur aliqua requies, & tempus aliquod, quo possint animæ salutẽ quærere, maculas scelerum pœnitentia delere,& ad Deum toto pectore aspirare. Qui Antichristo è vita sublato viui remanserint, si nõ fuerunt decepti,sed in fide & virtute constantes,accipient coronam vitæ: sin autem decepti paruerunt Antichristo, poterũt illo tempore pœnitentiã agere,à flagitiis reuocari, & ad Christum cõuerti.Sed nõ intelligas futurũ esse iudicium vniuersale proximè post illos 45. dies ab interitu Antichristi. Dabuntur illi quidẽ: sed nõ est perspicuũ, vtrũ post illos dentur alij: nec est omnino certũ, sint nec ne dies illi naturales. Et fortasse ponitur numerus definitus pro indefinito.

Tu autem Daniel vade ad præfinitum. Hoc est, tu verò morieris: & hæc non aspicies. Ponitur præsens imperatiui pro futuro indicatiui, vt Deu.32. vbi Deus dixit Mosi: Morere in mõte. Ire ad præfinitum, est,ire ad mortẽ omnibus cõstitutam. Nam, vt verbis vtar Apostoli in epistola ad Hebræos,Statutum est hominibus semel mori. Vnde mors appellatur via vniuersæ terræ. Volens Iosue cap.23. libri sui indicare se esse morti propinquũ: En ego,inquit,ingredior viã vniuersæ terræ hoc est mortẽ,quæ est omniũ hominum via. Eodẽ modo dixit Dauid cap. 2. libri 3. Reg. Porrò pro,vade ad præfinitum: vertit Pagnin. Vade ad finem. Quod nostræ fauet explanationi.

Deut.32. *Heb.9.* *Iosue 23.* *3.Reg.2.*

Et requiesces. Hoc est, huius mundi laboribus liberaberis: mors enim viris piis ac iustis est quies,& finis laborum. Qui eos interficiunt, auferunt ab illis labores. Ideò ait Sap. Stabunt iusti in magna constantia aduersus eos, qui se angustiauerunt,& qui abstulerunt labores eorum.

Sap.5.

Stabis in sorte tua in finem dierum. Hoc est, redibis ad vitam in fine mundi: resurges in tua propria carne in vniuersali resurrectione. Interim quiescet corpus tuum in tumulo,& anima in limbo,& postea in gloria cælesti. Sed ad vocem Dei, ad sonitum tubæ stabis iterum in sorte tua, & in gradu tuo: recipies tuum corpus, & resurges cum omnibus aliis in tempore postremo. Theodotio habet: Resurges in ordine tuo in cõsummatione dierum. Quibus verbis indicat vaticinationẽ hanc intelligendam esse de Antichristo,& de vniuersali reditu ad vitam omniũ mortuorum in fine mundi. Quare falsa est & commẽtitia Porphyrii interpretatio, qui totum hoc de Antiocho totum explicauit. Ac multa dicit,quæ nullo modo possunt sustineri. Sed calũnias eius

gra

grauiter & sapienter refutarunt Eusebius Cæsariensis, Apollinarius Laudicenus, Methodius, Hieronymus, Theodoretus: quorum laudes nō solùm Latinis & Græcis, sed penè omnium gentium literis & linguis omni posteritatis memoria celebrabuntur. Tu autem aduerte. Non dicit: Iacebis in sorte tua: sed stabis: nam viri iusti dicuntur stare, impij verò cadere & iacere. Habes hic locum apertum de resurrectione carnis, quæ in aue phœnice quodammodo adūbratur. Etsi Plinius, Horus, Ouidius, Solinus, in modo mortis phœnicis variant: tamen in eam deueniūt concordiam, vt phœnicem nouum ex corpore præmortui fieri haudquaquam inficientur. Vnde Tertull. Septimius in lib. de resurrectione carnis asseueranter affirmat esse hoc firmissimū ac plenissimum futuræ resurrectionis argumentum. Moritur enim, & resurgit eadem auis. Quare ipse concludit fieri non posse, vt homines intereāt omnino auibus Arabiæ de resurrectione securis. Id videtur significare diuinus vates psal. 91. nam vbi nos habemus: Iustus vt palma florebit: pro palma est in Græco φοίνιξ: quod nomen & arborem significat & auem, quā phœnicem vocant. Quam ob causam potest verti locus: Iustus vt phœnix florebit. Ac si dicat: resurget instar phœnicis auis. Etsi omnes tam pij quàm impij resurrecturi sunt: tamen solùm iusti dicuntur in resurrectione florere instar palmæ, & in pulchritudine admirabili resurgere instar auis phœnicis: quia erunt pulcherrimis ornamentis muniti, & bonorum omnium copia cumulati.

Psal. 91.

ANNOTATIONES ex Hebræo in CAPVT XII.

Consurget Michael. Pagninus habet: Stabit Michael. Alij vertūt: Rerum potietur Michael. Verbum Hebraicum est עמד Hamadg, quod omnes has admittit significationes. Significat etiam roborare & sustinere. Vnde illud Ezechiel. cap. 22. Nunquid sustinebit cor tuum: potest verti: Nunquid roborabitur cor tuum? Quare poterit etiā verti locus hic: Roborabitur Michael. Præterea significat verbum hoc cessare; vt 4. cap. libri quarti Reg. Stetitque oleum. Hoc est cessauit: siue desijt fluere. Cap. 30. Gen. vbi nos habemus: Sentiens Lia quòd parere desiisset: potest verti ex Hebræo: Sentiens Lia se cessasse à pariendo. Quod in sensu idem est. Vbi pro cessare est idem verbum, de quo agimus. In eam significationem accipitur cap. 10. Iosue: Steteruntq; sol & luna, donec vlcisceretur se gens de inimicis suis. Hoc est, à motu cessarunt. Ab hoc verbo deriuatur Hamud, quod significat columnam, quòd stet immobilis, & ædificium sustineat atque sustentet. Quare potest hic Danielis locus ita forsitan trāsferri: In tempore autem illo cessabit Michael princeps magnus: qui modo stat pro filijs populi tui. Ac si dicat: Tempore tyrannici dominatus Antichristi illustrissimus princeps Michael, qui nunc est præses Iudæorum, eos non adiuuabit: qui nunc eis fert opem, tunc ab ea, ita eorum sceleribus exigentibus, cessabit. Sed certior omnibus atque tutior est lectio editionis vulgatæ: cū qua etiam concordat Theodotionis translatio: quæ ita habet: ἀναστήσεται. Hoc est, consurget.

Ezec. 22.

4. Reg. 4.

Gen. 30.

Iosue 10.

Alii in opprobrium, vt videant semper. Theodotio habet: καὶ οὗτοι εἰς ὀνειδισμὸν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον. Hoc est, Et hi in opprobrium & dedecus in æternum. Xantes Pagninus vertit: Hi ad opprobria, & contemptum sempiternū. Isidorus Brixianus eodem fere modò: Alij in opprobria, & contemptum sempiternum. In nonnullis codicibus ad marginem est: Alij in opprobrium in abiectionē sempiternam. Quæ omnia in idem recidunt. In Hebraico est: להרפחואליה לדראין עולם veelleh laharaphoth ledhiron holam. Tota dificultas est in vocabulo Dhiron: nam quidam illud deducunt à Dhara, quod est vermis abiectus: quam ob causam significat abiectionem, contēptionem, & dedecus. Quam significationem secutus est Theodothio cum aliis. Alij deducunt illud à verbo Raah, quòd significat videre: & hanc significationē secuti sunt septuaginta interpretes, & post illos Latinus noster interpres. Eo verbo vtitur Dauid psal. 30. pro quo noster interpres habet, respicere: Quoniam respexisti humilitatē meam Hoc est, quoniā meā vidisti calamitatē. Et psal. 38. Protector noster aspice Deus. Vbi pro aspicere est hoc idem verbum. At vocabulū significans protectorem significat etiam clypeum. Quare potest verti locus ille: Clypee noster aspice Deus. Ac si dicat: Intuere nos ô Deus, qui es clypeus noster. Vel clypeum nostrum aspice Deus. Et ita per clypeum intelligitur rex, qui debet esse populi defensor & propugnator: sequitur enim: Et respice in faciem Christi tui: seu regis tui. Quæ oratio est prioris expositio. Quidā viri docti per clypeum hoc versu intelligunt domum sanctuarij, vbi arca domini erat ante tēpli Salomonis extructionem; quòd domus illa populū Israeliticū protegeret. Vt sit sensus: Etsi nos tuum fauorem ob impia nostra flagitia non meremur, tu tamen Deus ob clementiā tuā respice in tēplū nostrum, vbi tibi cultus diuinus exhibetur. Ceterùm aspicere seu videre nō solùm ad oculorum visum, sed ad sensum audiendi refertur; vt cap. Exod. 20. Cunctus autem populus videbat voces: hoc est audiebat. Refertur quoque ad alios sensus, & ad intellectionem. Præterea accipitur pro eligere, vt Matt. 4. cap. Vidit Iesus duos fratres, Simonē, qui vocatur Petrus, & Andream fratrem eius. Et capite Ioannis 1. Cùm esses sub ficu, vidi te. Id est, te sub vmbra legis positū elegi. Lex enim vetus, vt diuus ait Paulus in epistola ad Hebræos, vmbram habet futurorum bonorum. Videre mortē idem est quod mori: psal. 88. Quis est homo, qui viuet, & non videbit mortem? Et cap. Lucæ 2. Responsum acceperat à spiritu sancto, non visurū se mortem, nisi videret Christum Domini. Videre corruptionem idem est quod corrumpi; vt psal. 15. Nec dabis sanctū tuum videre corruptionem. Et Act. 2. & 13. similiter.

Psal. 30.

Psal. 38.

Exod. 20.

Matt. 4.

Ioan. 1.

Hebr. 10.

Psal. 88.

Luc 2.

Psal. 15.

Actor. 2. & 13.

Qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Theodotio habet: A iustis multis quasi stellæ in secula, & vltra. Comparauerat superioribus verbis viros sapientes qui alios instruunt excellenti doctrina, cū sole, quē splendorem firmamenti appellauerat: nūc autem viros

pios

pios ac iustos, sed simplices cōfert stellis. Vbi firmamentū pro cœlo & stellarum fixarū & errantium in cōmuni accipitur: vt cap. 1. Genesis: (*Gen. 1.*) Fiat firmamentum in medio aquarum. Ex quo colliges eam esse inter virum iustum doctum & indoctum differentiam, quæ est inter solem & stellam. Aspicis, quantum inter se distent docta iustitia, & iusta simplicitas. At editio vulgata quæ in explicāda Hebraica veritate inter omnes vna eminet, vtrunque refert ad eruditos.

Vsque quo finis horum mirabilium? Pro mirabiliū est in Hebræo: פלאות Pelaoth: à verbo פלא Pala, quod significat abscondere, separare, esse mirabile, difficile, absconditū, abstrusum. Cap. Prouer. (*Prou. 30.*) 30. vbi nos habemus: Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: pro difficilia, est in Hebraico vocabulum hoc. Quā ob causam potest oratio illa ita verti: Tria sunt abscōdita mihi: Vel mirabilia apud me. Eodem modo accipitur psal. (*Psal. 118.*) 118. Mirabilia testimonia tua. Vel difficilia intellectu. Vel absconditæ sunt leges tuæ. Illud Deuteronomij 17. (*Deut. 17.*) Si difficile & ambiguū apud te iudiciū esse prospexeris: verti potest: Si occultum tibi esse iudiciū perspexeris. Illud psal. 117. (*Psal. 117.*) A domino factū est istud: & est mirabile in oculis nostris: potest verti: Et est absconditum oculis nostris. Tā excelsum est enim mysterium redēptionis humanæ, vt aciē fugiat oculorū nostrorum: quare magis nitendū est fidei, quàm iudicio humano. Illud psal. 4. (*Psal. 4.*) Scitote, quoniam mirificauit dominus sanctum suum: pro quo Hieron. trāstulit: Cognoscite, quoniam mirabilem reddidit dominus sanctum suum: verti etiam potest: Scitote, quoniam separauit, vel segregauit dominus sanctum suum. Solet nanq; Deus viros sanctitate insignes à sceleratorum cœtu & familiaritate separare, & in solitudinem adducere. Vel ita: Scitote, ꝙ abscōderit Deus sanctum suum. Ideo viri iusti absconditi dicuntur. De illis ait idē diuinus vates psal. 30. (*Psal. 30.*) Abscondes eos in abscondito faciei tuæ à contradictione hominum. Illud etiam Esaiæ 29. (*Esai. 29.*) Ideo ecce ego addā, vt admirationem faciam populo huic miraculo grandi & stupendo: peribit enim sapientia à sapientibus: potest verti: Idcirco ego addam, vt abscondam à populo hoc magna & stupenda absconsione. Ideo sequitur: Peribit sapiētia, &c. Illud quod dixit angelus Manue capit. Iudicum 13. (*Iudic. 13.*) Cur quæris nomen meū, quod est mirabile? potest verti: quod est absconditum. Idem enim vocabulū vtrúmque significat. Vnde illud Esaiæ cap. 9. (*Esai. 9.*) Et vocabitur nomen eius, admirabilis, cōsiliarius, Deus, fortis: potest verti: Et vocabitur, nomē eius, abscōditus, &c. Ipse enim Esaias cap. 45. (*Esai. 45.*) ait. Vere tu es Deus absconditus. Est enim Christi diuinitas abscondita in eius humanitate. Eam ob causam ait Habacuc 3. (*Habac. 3.*) Ibi abscondita est fortitudo eius. Et Dauid in 9. psal. (*Psal. 9.*) inscriptione: Pro occultis filij. Hoc est, pro filio Dei occulto. Et diuus Paulus cap. 2. (*1. Cor. 2.*) epistolę prioris ad Corinthios: Loquimur Dei sapientiam in mysterio, quę abscondita est, quam prædestinauit Deus ante secula. Sapiētia Dei abscōdita in mysterio est Christus Iesus verus Deus in humanitate absconditus. De eo idem apostolus verba illa: Ignoto Deo: interpretatus est, quæ Athenis in ara quadā inuenit, vt diuus Lucas memoriæ prodidit cap. 17. Actorum. (*Acto. 17.*) Et cap. Apocalypsis 2. (*Apoc. 2.*) ait Deus pater: Vincenti dabo manna absconditū. Eam ob causam ipse Christus apud Mattheum 13. (*Matt. 13.*) se cum thesauro abscōdito comparauit. Præterea illud psalmi 138. (*Psal. 138.*) Mirabilis facta est scientia tua ex me: verti etiam potest: Abscondita facta est mihi scientia tua. Quare hic Danielis locus verti potest: Vsq; quo erit finis rerum harum absconditarum? Dixerat enim Angelus Danieli: Claude sermones, & signa librum vsque ad tempus statutum. Quibus verbis ostendebat absconditas esse, & occultas res illas, de quib. vaticinabatur. Daniel autem eum intrrrogat, quando earum finis futura sit.

Eligentur. In Hebræo est verbum ברר Barar, quod significat eligere, examinare, purgare, tergere, acuere, intelligere, polire. Ab hoc verbo est illud Esaiæ 49. (*Esa. 49.*) pro quo Latinus noster interpres vertit electam: Posuit me sicut sagittam electam. Quod potest verti: Posuit me sicut sagittam tersam: vel politam: vel acutam. Ita apud Ieremiam 51. (*Ier. 51.*) Acuite sagittas: verti potest: Eligite, vel polite, vel tergite sagittas. Illud Ecclesiastis (*Eccl. 9.*) cap. 9. Omnia hæc tractaui in corde meo, vt curiosè intelligerem: potest transferri: Vt totum hoc examinarem. Vel vt totum hoc eligerem.

Huc vsque Danielem in Hebræo volumine legimus. Quæ sequuntur vsque ad finem libri de Theodotionis editione translata sunt.

Argumentum capitis XIII.

Ioachim duxit vxorem Susannam vtraque pulchritudine & animi & corporis ornatam: in quam duo impudici senes libidine ducti inuaserūt, vt ea ad obscœnam voluptatem vterentur. At illa videns periculum, in quo versabatur, ingemuit, & exclamauit, decernens mortem potiùs subire, quàm se nefario scelere polluere, honestatisq; splendorem maculare. Quare eā senes falsò adulterij crimine ad cædem vocarant: & cùm essent iudices rei capitalis damnauerunt. Sed liberauit eam Daniel: eiúsque calumniatores conuictos iudicauit mulctandos esse morte: vt pernicies quam parauerant innocenti Susannæ, in eorum caput redundaret.

CAPVT XIII.

ET erat vir habitans in Babylone, & nomē eius Ioachim: & accepit vxorem nomine Susannam filiā Helciæ: pul- A
chram nimis, & timentem Deum. Parentes enim illius, cùm essent iusti, erudierunt filiam suam secundum legem Moysi. Erat autē Ioachim diues valde: & erat ei pomarium vicinum domui suæ: & ad ipsum confluebant Iudæi, eo quòd esset honorabilior omnium. Et constituti sunt duo senes iudices in illo anno: de quib. locutus est dominus: Quia egressa est iniquitas de Babylone à seniorib. iudicibus, qui videbantur regere populum. Isti frequen

quentabant domum Ioachim: & veniebant ad eos omnes, qui habebāt iudicia. Cùm autem populus reuertisset per meridiem, ingrediebatur Susanna, & deambulabat in pomario viri sui. Et videbant eam senes quotidie ingredientem & deambulantem: & exarserunt in concupiscentiā eius:& euerterunt sensum suum, & declinauerunt oculos suos, vt nō viderent cœlum, nec recordarentur iudicio-
B rum iustorum. Erant ergo ambo vulnerati amore eius: nec indicauerunt sibi vicissim dolorem suum: erubescebant enim indicare sibi concupiscentiam suam, volentes concumbere cum ea. Et obseruabant quotidie solicitius videre eam: dixitque alter ad alterum: Eamus domum, quia hora prandij est. Et egressi recesserunt à se. Cúmque reuertissent, venerunt in vnum: & sciscitantes ab inuicem causam, confessi sunt concupiscētiam suam: & tunc in communi statuerunt tempus, quando eam possent inuenire solam. Factum est autem, cùm obseruarent diem aptum, ingressa est aliquando, sicut heri & nudius tertius, cum duabus solis puellis, voluitq; lauari in pomario: ęstus quippe erat: & non erat ibi quisquam præter duos senes absconditos, & contemplantes eam. Dixit ergo puellis: Afferte mihi oleum & smegmata, & ostia pomarij clau-
C dite, vt lauer. Et fecerunt sicut præceperat: clauserúntque ostia pomarij, & egressæ sunt posticum, vt afferrent, quæ iusserat: nesciebántque senes intus esse absconditos.

EXPLANATIO.

Et erat vir. Hæc duo capita quæ sequũtur, non inueniuntur in Hebræo: sed versa sunt in Latinum sermonem ex editione Græca Theodotionis. Fuerunt quondam in Hebræo: vnde ea transtulit Theodotio: sed aiunt Iudæos posteà illa deleuisse, quod ex illis colligeretur, fuisse duos impios senes lapidibus obrutos, quos Ieremias fuisse igne combustos testatur. De illis enim id
Iere.29. intelligunt Ieremiæ capit.29. Ponat te dominus sicut Sedeciam & sicut Achab, quos frixit rex Babylonis in igne. At non constat hos duos senes impudicos fuisse Sedeciam & Achab, de quibus loquitur Ieremias. Ac etiamsi illi essent: nulla tamen discrepātia est inter hos duos locos Danielis & Ieremiæ: nam quicunque calamitosum patitur interitum, dicitur igne perire: & quælibet pœna grauis nomine ignis exprimitur. Psal.
Psal.65. 65. ait Dauid: Transiuimus per ignem & aquam.
Psal.20. Et psalm.20. Deuorabit eos ignis. Et Deus apud
Amos 1. prophetam Amos 1. cap. Mittam ignem in do-
Amos 2. mum Asael. Et 2. Mittā ignem in Moab. Et apud Ezechielem 30. Dabo ignem in Taphnis. Et paulò pòst: Dabo ignē in Aegypto. Et Mich.6. Adhuc ignis in domo impij. Quibus in locis ignis accipitur pro exitio & calamitate. Quare nō deberent Hebræi hæc duo capita tanquam commentitia delere. Historiæ in illis relatæ sunt veræ: & illis vtitur sancta ecclesia catholica. Nec deberet Hebræos mouere, hoc caput incipere à particula, & copulante, cum nullam habeat, vt ipsi aiunt, cum superioribus cohærentiam. Nam Ezechiel incipit ab eadem particula, dicens: Et factū est in 30. anno. Et Ionas similiter: Et factum est verbum domini ad Ionam. Est enim figura prolepsis, cùm quæ sequi debent, præponuntur: vt psalm.86. Fundamenta eius in montibus sanctis: diligit dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. Imò altè spectare si velint, ipsa particula, &, ostendit hæc duo capita fuisse vaticinationi Danielis ab ipso cōnexa. Potest particula, &, accipi pro quidam: vt sit sensus: Erat quidam vir, &c. Non sum inscius, esse nonnullos asserentes, nihil vnquā fuisse à Iudæis in sacris bibliis mutatum: atsi legissent eorum Thalmud, id profectò non assererent. Magni enim Iudæorum rabbini in eo libro fatentur, antiquos scribas, quos appellabant sophrim, nonnulla in diuinis literis mutasse: etiam si vera sententia maneret. Hi autem rabini sunt Rabbi Rahmon, Rabbi Semuel, Rabbi Iodā, Rabbi Hānina, Rabbi Simō, & alij. Qua de re vide ex recentibus Petrū Galatinum lib.1. de arcanis catholicæ veritatis ca.8. Ex antiquis verò vide Hieronymum li.2. epistolæ ad Galatas, & in commentariis in caput 5. Michææ, & Iustinum martyrē in Triphone, & in Origenem cap.23. Matthæi, & in caput.10. Ieremiæ. De his duobus capitibus vide ea, quæ diximus in procœmio ad lectorem. *Exec.30.* *Mich.6.* *Ezech.1.* *Ion.1.* *Psal.86.*

Habitans in Babylone. Babylō vrbs fuit in Chaldæa Babel quondam appellata, vbi turris excelsa extructa est, vt constat ex cap.11. Genesis, quæ in cœlum aduersus Deum ipsum ab hominibus relinquentibus orientem erigeretur. Eodem modo postquam multi nostra hac memoria ab orientē & vero fidei lumine recesserunt: aduersus Deū turrim impietatis suæ ędificarunt. Confinxerunt enim Lutherani impia contra Deum dogmata volentes superbè in sublime se extollere. Sed omnis eorum instructio est Babel, id est confusio non solùm linguarum, sed animorum, quia se à Deo separarūt: & fluctibus agitati succubuerūt. Nā Cain egressus à facie domini habitauit in terra Naid, vt habet translatio Septuaginta. Naid autem idem est quod fluctuatio: quicūque enim à Deo recedit, scelerum fluctibus quatitur, & mouetur, & nefariis perturbationibus succumbit. Huius ciuitatis Babylonis meminit Plinius lib.6. naturalis historiæ, Strabo lib.15. & 16. Herodotus libr. 1. Ptolemæus lib.5. De illa poteris videre, quæ suprà diximus in primi capitis explanatione. *Gen.11.* *Gen.4.* *Plin.* *Strab.* *Ptolem.*

Et nomen eius Ioachim. Quidam codices habent Ioacim: & rectius meo quidem iudicio: nam in Græco est cappa, non autem Chi. Hic Ioacim erat Hebræus, & fuit è Iudæa in Chaldæā cum aliis Iudæis adductus, & in seruitutem Babylonicam

nicam coniectus. Sed ibi diuitiis affluebat, & summum honoris gradum fuerat assecutus.

Pulchra nimis, & timens Deum. Hæc duo coniungit, nimirum corporis pulchritudinẽ & Dei timorem ꝙ rarò simul inueniãtur. Nam elegans corporis forma & eximia pulchritudo solẽt possidentes ad philautiam adducere: ex qua salutis animi negligentia dimanat. *Similitudo.* Vt enim tigris animal pulchrũ & velocissimum videns imaginem suam in speculo, adeo, vt aiunt, oblectatur pulchritudine sua, vt cursum relinquat, & capi à venatoribus patiatur: ita pulchritudine præditi eaq; nimis delectati à virtutum cursu sæpe desistunt, & ab amore sui, à blandis deliciis, à falsis voluptatibus, à superbia, & arrogantia, & vitiis aliis huiusmodi, veluti à pestilentibus venatoribus capi sæpenumero patiũtur. Est quippe pulchritudo donum naturæ: sed sceleratis aliquãdo cõcessum, ne à iustis immoderatè desideretur, & diligatur. Sed illis esse pòtest instrumentũ virtutis: & cũ sapientia copulari. *Sup. 1.* Ait enim Daniel cap. 1. præcepisse regem Babylonis, vt adducerentur ad se pueri, in quibus nulla esset macula, decori forma, & eruditi omni sapientia. Et quia Susana erat vtraq; pulchritudine prædita & corporis & animi, dicitur hoc loco pulchra nimis, & timens Deũ. Felix qui Deũ timet, eiusq; pręceptis oblectatur: cui nihil est obseruatione eius antiquius: *Psal. 111.* iuxta illud psal. 111. Beatus vir qui timet dominũ: in mãdatis eius volet nimis. Loquitur de timore casto, quo significatur pura sanctaq; religio, & *Psal. 24.* pietas erga Deũ. De eo scriptum est psal. 24. Firmamentũ est dominus timentibus eum. Et psal. *Psal. 30.* 30. Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam abscondisti timentibus te. Hoc est, quam dedisti timentibus te, in quorum animo *Mala. 4.* eam posuisti. Et psalmo 60. Dedisti hæreditatem timentibus nomen tuũ. Et Deus apud Malach. 4. Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ. Non solùm timor excellens, omnibus numeris absolutus affert vtilitatẽ: sed ille etiam, *Similitudo.* quem initialem vocant. Vt enim metus naufragij causa est, vt nauis nimis onusta onere leuetur, & periculosæ merces in mare proiiciantur: sic timor initialis efficit, vt homo superuacaneas mũdi diuitias, & turbulenta negotia deponat, & *Iob 31.* in vndas seculi proiiciat. Vnde Iob cap. 31. Sẽper enim, inquit, quasi tumentes super me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui. Quotuplex autem sit timor, suprà ostendimus: & quando bonus, quando verò malus dicatur.

Parentes enim illius cùm essent iusti erudierunt filiam suam. Hinc colliges officium esse bonorũ parentũ filios suos bonis morib. salutaribúsque Dei præceptis instituere: vt Origenes, & Hieron. hoc *Similitudo.* loco obseruarunt. Vt aquila solet pullos suos in nido positos ad directum solis splendorem dirigere, vt eius radios apertis ac firmis oculis respiciant: sic parentes debẽt filios suos statim in pueritia ad Christum solẽ iustitiæ dirigere, vt eũ colant, eum contẽplentur, & summa charitate prosequãtur. Ita fecit Tobias, qui vt in 1. cap. lib. eius scriptum est, filium suum Tobiam à iuuentute docuit timere Deum, & abstinere ab omni peccato. Parentes qui filiis suis habenas laxant, vt effrenatos sequãtur appetitus, magna digni sunt pœna: & filiorum scelera illis meritò tribuuntur. Lacedæmonij cùm duo fratres crudeli odio inter se dissiderent, patrem, vt ait Plutarchus, pœna mulctarunt, totum eorũ delictum illi imputantes. Huiusmodi parentibus illud psal. 105. potest accõmodari: Immolauerunt filios suos & filias suas dæmoniis. *Psal. 105.* Cùm cithara numeris suis ab soluta discrepantes dissidentésq; efficit concentus, non tam ipsa reprehenditur, quàm citharœdi manus minus apta ad eliciendos neruorũ sonos: *Similitudo.* sic cùm filius peruersorũ morum sonos fundit intemperanter & dissolutè, nõ tam illi, quàm patri est error ille tribuendus, quando pater eius flagitia dissimulat, & inulta relinquit. Et quia filij solent imitari patres dicitur in antiquo prouerbio: Est filius patris: quo vtitur Marcus Varro, vt ait Nonius Marcellus. Eo quidam Alexandrum magnum notauit, vt refert Philostratus in Aristide, quòd patris ambitionẽ imitaretur. Imò immoderata Alexandri dominandi cupiditas eius patri imputatur, qui in illam non animaduertit. Idem potest dici de pontifice erga subiectos. de domino erga seruos: de magistro erga discipulos. Hac ratione ducti pharisæi Christum reprehendebant, quòd discipulis suis permitteret ma- *Matt. 15.* nus non abluere ante ciborum sumptiones. Dicebant enim: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Non enim lauant manus suas, cùm manducant. Hac in re attingebant scopum, ꝙ referebant in magistrum discipulorum culpam, quam ipse videns non castigabat. Sed in hoc errabant, quòd illud esse errorem credebant. Nõ enim discipuli tenebantur ad quamcunque cibi sumptionem manus abluere: nec inceptæ illæ impiorum Iudæorum traditiones eos obligabant.

Erat ei pomarium vicinum domui suæ. Id est, habebat hortum, siue agrum cõsitum proximum domui suæ. In quibusdã codicibus est pomœrium: sed error est librarij aut typographi.

Ad ipsum confluebant Iudæi. Nimirũ qui fuerant à Iudæa Babyloniam abducti: erat enim apud illos in ampliore pretio, cæterísque honoratior.

Constituti sunt duo senes iudices in illo anno. Etsi Iudæi captiui erãt regis Babylonij, tamẽ constituebãt sibi iudices ex natione sua de tribu Iuda, illud ita rege permittẽte, & Deo ordinãte. Nunquã enim sceptrũ fuit ablatũ de tribu Iuda nisi in Christi aduẽtu, iuxta Iacobi vaticinationẽ ca. 49. Gene. mandatã. *Gene. 49.* Iudæi autẽ constituerunt anno illos duos senes, qui ipsorum rempublicã gubernarent: quia senectus comparat vsum atque experientiam multarum rerum, authoritatem, consilium, & nominis amplitudinem: & extinguit turpium cupiditatum ardorẽ. Apud Romanos ordo amplissimus & consilium publicum & grauissimum, quòd esset ex senibus, vocabatur senatus. Cap. 3. Exodi vbi nos habemus: Congre- *Exod. 3.* ga seniores Israel: Pro, seniores, habent Septuaginta γερουσίαν, hoc est, senatum. *Similitudo.* Vt palma in iuuentute non fert fructũ, sed postquam senescit, efficitur fructuosa: sic homo dũ iuuenis est, non solet maturum solidúmq; virtutum & sapientiæ fructum præbere: at in senectute, quę est maturitas ætatis, vberes pulchrósque fructus producit: Cap. 12. ait ita Iob: In antiquis, est sapientia, & in multo

Eccle.25. multo tempore prudentia. Et ecclesiasticus 25. Corona senum multa perditia, & gloria illorum timor Dei Cap.19.Leuitici ait Deus:Coram cano capite consurge, & honora personam senis. Sunt igitur senes honorandi,& in magistratibus & dignitatibus constituendi. Ait Xiphilinus in Augusto præcepisse eundem imperatorem cuidam magno magistratui,vt illis tantùm rempublicam gubernandam cōmitteret,qui rerum experientia pollerent. Plato dialogo 6. de legibus docet, neminem esse ad reipublicæ gubernaculum admittedūm, nisi sit annos natus quinquaginta ætatis.Est enim plerúmque temeritas ætatis florentis,prudentia verò senectutis.Eratosthenes adolescentiam & iuuentutem veri & æstati comparabat,senectutē hiemi: Autores sunt Stobeus & Fauorinus : licet aferat Aelianus lib.13. de varia historia Euripidem comparasse florentem ætatem cum vere,quando fructus & fruges in flore & herba sunt, senectutē autem cum autumno fœcundissimo, quādo vberes dulcésque fructus percipiūtur. Seneca in epistola quadam: Gaudeo inquit,quod senuerim,quòd vitia in me senuerint. Bion Borysthenites senectutem aiebat portum esse malorum teste Laertio : tametsi Maximus in sermonibus & Antonius in Melissa id attribuunt Soloni. Tunc respublicæ labefacta buntur,& penitus euertētur,cùm contemptis senibus sapientibus fuerint per adolescētes temerarios gubernatæ : cùm pueri senibus debitum honorem nō tribuerint. Volens Esaias præsentem tunc Hierosolymę confusionem,imminénsque exitium significare,satis esse putauit, dicere cap.3.tertio dixisse Deum : Dabo pueros principes eorum. Et paulò pòst:Tumultuabitur puer contra senem:& ignobilis contra nobilem. Eodem modo Ieremias Threnorum 4.Facies sacerdotum non erubuerunt:nec senum miserti sunt. Et quamuis hæc de corporis senectute intelligantur:ea tamen senectus quæ potissimum laudatur,est vita pura,integra,inuiolata, & virtutibus munita:etiam si non exeat terminos iuuentutis. Quod Deus dixit Mosi capi. 11. Numerorum : Congrega mihi septuaginta viros de senibus Israel,quos tu nosti,quòd senes populi sint: de senibus iuxta morum grauitatem, virtutem, & sapientiam intelligitur.Si enim corporis quęreretur senectus,à tot possent senes illi cognosci, à quot videri.Cùm autem Deus dicat : Quos tu nosti, quòd senes populi sint : indicat non tam corporis,quàm animi senectutem eligendam esse.Cap. 4. libri Sapientiæ scriptum est:Senectus venerabilis est non diuturna, nec annorum numero computata : cani enim sunt sensus hominis,& ætas senectutis vita immaculata. Salomon in ætate florescente Deum timuit, & dilexit, & sapientiam comparauit : ac in senectute & vitæ occasu contaminauit se pestilenti bus flagitiis:& vt verbis vtar diuinæ scripturæ:Deprauatum est cor eius per mulieres. Allia herbescentia caput habent candidum,sed caudam viridem. Eodem pacto hi duo senes de quibus hic loquitur Daniel,cani erant, sed impudici : qui videntes pulchram Susannā, eius obscœno exarserunt amore & incredibili cupiditate turpis voluptatis flagrauerunt. Ex quo effectum est,vt perniciem sibi,æternámq; infamiam pararent. Quemad modum pulchra varietas colorum pantheræ allicit ad se alia animalia,quæ ibi interficiuntur: sic pulchritudo Susannæ illos petulantes senes ad se attraxit qui terram nomini suo maculam inurentes exitium sibi machinati sunt,& perpetuam labem in familia tanti generis reliquerunt.

Leui.19.

Sto.

Fauor.

Esai.3.

Thre.4.

Num.11.

Sap.4.

3.Reg.3.& 4. & 5.

3.Reg.11.

Similitudo.

Similitudo.

Quia egressa est iniquitas de Babylone à senioribus. Hæc ait Daniel dicisse dominum : quia ipse Daniel ea dixit spiritu domini. Solent enim diuini vates verba sua Deo,à quo illa accipiunt,tribuere. Ita Esaias cap.1. Audite cœli, auribus percipe terra,quoniā dominus locutus est. Fortasse sunt hæc verba in aliquo propheta : sed ego ingenuè fateor,me illa nō inuenisse,saltem formaliter. Apud Ieremiam cap.23.sunt hæc verba: A prophetis Ierusalem egressa est pollutio super omnem terram. Et 29. Assumetur ex eis maledictio omni transmigrationi Iudæ, quæ est in Babylone, dicentium:Ponat te dominus sicut Sedeciam,& sicut Achab, quos frixit rex Babylonis in igne, pro eo quod fecerūt stultitiam in Israel, & mœchati sunt in vxores amicorum suorum : Dicit dominus. Etsi enim Daniel nullā in horum duorum senum interitu mentionem faciat regis Babylonis : tamen eius permissione interfecti sunt. Fortasse fuerūt hæc verba quæ hic dicit Daniel, scripta in aliquo eorum librorum, qui desiderantur. Nam ex capite Numerorum 21.fuisse quendam librum bellorum domini liquet,quem modò non habemus. Et ex capite trigesimo tertio libri secundi Paralipomenon constat fuisse librum Chozai, qui nunc nón extat. Decimo capite Iosue,& 1.cap. libri 2. Regum fit mentio libri iustorum. In fine libri primi Paralipomenon sunt verba hæc:Gesta autem Dauid regis priora & nouissima scripta sunt in libro Samuelis videntis,& in libro Nathā prophetæ, atque in volumine Gad videntis. Liber Samuelis est liber primus Regum : sed liber Nathan, & liber Gag desiderantur. Cùm autem multi ex libris antiquis iam non extent, probabile est, in aliquo eorum scripta fuisse verba hęc,quę hoc loco à Daniele citantur.

Esa. 1.

Iere. 23.

Nu.21.

2.Par.33.

Iosu. 10.

2.Reg.1.

1.Par.29.

Qui videbantur regere populū. Aduerte. Non ait: qui regebant populum : sed qui illum regere videbantur. Pręclarè quidem:nam impij principes & pontifices destruunt, & non gubernant : tametsi videantur gubernare. Ad huiusmodi pręsidem illud applicatur, quod ait Zacharias decimo:O pastor & idolum derelinquens gregē. Idolum oculos habet, sed non videt : os habet, sed non loquitur: pedes habet, sed non ambulat:ita nefarius præses videtur videre,loqui, ambulare: sed nihil minus. Vt lucerna non potest alias incendere,nisi ipsa incensa sit:sic nec qui præest, alios ad virtutem inflammare, nisi ipse ea sit præditus eiúsque amore inflammatus. Similiter nemo potest cæcum ducere, nisi videat. Nam vt Christus dominus ait:Si cæcus cæcū ducat, ambo in foueam cadunt. Vt norma qua laterū ęqualitatem fabri perpendunt, non potest alia ad rectam æqualitatem ducere,nisi ipsa sit æqualis:sic nec princeps famulorū vitam ad certam rationis regulam dirigere,nisi ipse sit rectus.

Zach.10.

Similia.

Matt.15.

Luc.6.

Similitudo.

Omnes qui habebant iudicia. Id est omnes Iudæi,

dæi, qui habebant controuersias & causas. In Græco est: πάντες οἱ κρινόμενοι. Hoc est, omnes litigantes. Ac ita habent nonnulli codices emendati ad marginem. Sed sensus est idem.

Cùm autem populus reuertisset per meridiem. Hoc est, cũ populus hora meridiana egressus esset ab aula Ioacim, vbi causæ & iudicia agebantur: & vnusquisq; se ad proprium conferret domiciliũ.

Ingrediebatur Susanna, & deambulabat in pomario viri sui. Exibat è domicilio suo, & ingrediebatur hortum clausum, vbi deambulabat. Tempus illud eligebat, quãdo domus erat hospitibus vacua: ne ab illis videretur: diligebat enim verecundiam & solitudinem. Eam ob causam non peragrabat plateas: ne exemplo Dinę experiretur detrimentum. Sed in horto suo abstruso deambulabat. Hinc colligit Origenes licere conuenienti tempore & loco deambulare ad corpus reficiendum & sustentandum. *Gene. 34.* *Origen.*

Et videbant eam senes. Nã aut ipsa eorũ aspectum non reformidabat ob eorum senectutem, & sanctitatis opinionem: aut ab illis aspici nesciebat.

Exarserunt. Hoc est, obscœno amore flagrarũt. Ideò ait Iob cap. 31. Ignis est vsque ad perditionem deuorans. Et Oseas 7. Omnes adulterantes quasi clibanus succensus à coquente. Hoc potest de de amore erga idola intelligi: sed est metaphora desumpta ab ardẽte erga mulieres amore, qui animum incendit, & intelligentiam atq; rationẽ obscurat. Id intelligens Ecclesiasticus ait cap. 9. Auerte faciem à muliere compta, & ne circumspicias speciem alienam. Propter speciem mulieris multi perierunt: & ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit. Et Dauid psal. 118. Auerte oculos meos, ne videant vanitatem: in via tua viuifica me. Deberent senes illi appetitibus deprauatis resistere, & cum hostibus animę fortiter præliari. Vult enim Deus, cælestis ille dux, vt sui milites vehementer pugnent, & strenuè congrediantur. Id significat diuinus vates, cùm ait psal. 59. Dedisti metuentibus te significationẽ, vt fugiãt à facie arcus. Quæ verba possunt ex Hebręo rectè transferri. Dedisti metuentibus te vexillum, vt vt triumpharent à facie arcus. Hoc est, voluisti, vt tui forti animo militarent aduersus proprias appetitiones corruptas, vt ita de sagittis arcuum, de funestis tentationibus, de seipsis triumpharent. Milites enim in prælio fortius pugnant videntes vexillum, quàm si illud non videant. Tu autem aduerte: litera quædam habet fugere, altera verò triumphare, & extolli: quia fugere seipsum triumphare est, & efferri. Vult Deus, vt à nobis ipsis fugiamus, quo de nobis victoriam reportemus. Hæc fuga est illustris victoria, gloriosus triumphus, & admirabile trophęũ. Debemus à nobis fugere ad Deum: at illi duo senes à Deo fugerunt ad seipsos, seque statim deprauatæ appetentiæ tradiderunt. *Iob 31.* *Ose. 7.* *Eccl. 9.* *Psal. 118.* *Psal. 59.*

Declinauerunt oculos suos ne viderent cælum. Iuxta illud psalmographi: Oculos suos statuerunt declinare in terram. Non cælum curarunt, sed terram: non spiritum, sed carnem. Permiserunt oculos animi sui obcæcari. Nec mirum: nam veteres amorem cæcum pingebant: quoniam non solùm ipse cæcus est, sed eos etiam plerunque efficit cæcos, quos amplectitur. Vnde Oseas 4. capit. Fornicatio, inquit, & vinum, & ebrietas auferunt cor. Et Homerus Mantuanus huiusmodi amorem vocat cæcum ignem, cùm ait: Vulnus alit venis, & cæco carpitur igne. *Psal. 16.* *Ose. 4.* *Virgil.*

Neque recordarentur iudiciorum iustorum. Quæ scilicet ipsi, vt iudices erant iustè laturi. Vel neque remiscerentur iustorum iudiciorum Dei. Nam impij eorum obliuiscuntur: iuxta illud diuini psaltis: Auferuntur iudicia tua à facie eius. *Psal. 9.*

Sicut heri & nudius tertius. Id est, pro more quotidiano: sicut solita fuerat tẽpore prętetito. Schema est in literis diuinis visitatissimum: vt Genesis 31. Deuteronomij 19. 1. Regum 19. secundo Regum 5. & multis aliis in locis. *Gene. 31.* *Deut. 19.* *1. Reg. 19.* *2. Reg. 5.*

Afferte mihi oleum & smegmata. Hoc oleũ erat liquor aliquis aromaticus, quo fœminę tunc vngere corpus solebant. Smegma erat etiam liquor ex aqua & hordeo ad corpus refrigerandum. Albertus Magnus ait smegmata vnguenta esse, quibus sudores restringuntur. Alij asserunt esse saponẽ, quo & vestes & corpora abluuntur: à verbo σμήχειν, quòd est abstergere, & perpurgare. *Albert.*

Cùm autem egressæ essent puellę, surrexerunt duo senes & accurrerunt ad eam, & dixerunt. Ecce ostia pomarij clausa sunt, & nemo nos videt: & nos in concupiscentia tua sumus. Quam ob causam assentire nobis, & commiscere nobiscum. Quod si nolueris, dicemus contra te testimonium, quòd fuerit tecum Iuuenis: & ob hanc causam emiseris puellas à te. Ingemuit Susãna, & ait: Angustiæ sunt mihi vndique: si enim hoc egero, mors mihi est. si autem non egero, non effugiam manus vestras. Sed melius est mihi absq; opere incidere in manus hominum, quàm peccare in conspectu Domini. Et exclamauit voce magna Susanna: exclamauerunt autem & senes aduersus eam. Et cucurrit vnus ad ostia pomarij, & aperuit. Cùm ergo audissent clamorem famuli domus in pomario, irruerunt per posticum, vt viderent, quid nã esset. Postquam autem senes locuti sunt, erubuerunt serui vehementer: quia nunquã dictus fuerat sermo huiuscemodi de Susanna. Et facta est dies crastina. Cumque D
venisset populus ad Ioacim virũ eius, venerunt & duo præsbyteri pleni iniqua cogitatione aduersus Susannam, vt interficerent eam. Et dixerunt coram populo: Mittite ad Susannam filiam Helciæ, vxorem Ioacim. Et statim miserunt. Et venit cum parentibus & filiis, & vniuersis cognatis suis. Porrò Susanna erat delicata nimis, & pulchra specie. At iniqui illi iusserunt, vt discooperiretur: erat enim cooperta: vt vel sic satiarentur decore eius. Flebant igitur sui, & omnes, qui nouerant eam. Consurgentes autem

duo presbyteri in medio populi posuerunt manus suas super caput eius. Quæ flens suspexit ad cælum: erat enim cor eius fiduciam habens in domino.

Cùm autem egressæ essent puellæ Hoc est,egressis puellis à pomario, accesserunt duo senes ad Susannam,quæ sola manebat.

*Si enim hoc egero,mors mihi est,*Id est,si assentiar vobis,mors mihi est à lege inflicta.Iubebat enim
Leui. 10. lex occidi adulteram cap.20.Leuitici:& 22.Deu
Deut. 22. teronomij.Vel sic:Si peccauero, & nefariũ adulterij facinus admisero, in mortem animæ incurro:incido in crimen mortiferum. Flagitiũ graue & funestum mors est:ideò enim appellatur peccatum mortale, quòd animam occidat.Id intel-
Sap. 16. ligens Sapiens ait: Homo per malitiam occidit
Matt. 8. animam suam. Et Christus dominus: Dimitte
Luc.9. mortuos sepelire mortuos suos. Quid est apud
Ezec.37. Ezechielẽ 37. campus plenus ossibus mortuorum,nisi mundus plenus peccatoribus? Id intelligens diuus Paulus ait cap.2. epistolæ ad Ephe-
Ephes.2. sios:Vos cõuiuificauit, cùm essetis mortui delictis & peccatis vestris. Id est,cum propter peccata vestra mortui essetis, & morte æterna digni.
1.Tim.5. Et in priore ad Timotheum 5.Vidua quæ in de-
Rom. 8. liciis est,viuens mortua est. Et cap. 8. ad Romanos: Si secundùm carnem vixeritis, moriemini.
Rom.14. Et 14. eiusdem impios appellat mortuos, iustos autem viuos,cùm ait:In hoc enim Christus mortuus est,& resurrexit, vt & viuorum & mortuorum dominetur.Hoc est, tam eorum qui sunt in gratia, quàm eorum, qui sunt pestilente scelere
Metho. maculati. Methodius tamen per viuos intelligit animos immortales, per mortuos autem corpora ad interitum tendentia. Et diuus Ioannes ait
Apoc.3. cap.3.Apocalypsis:Nomen habes,quòd viuas,& mortuus es. Hoc est,censeris viuus quo ad corpus,& mortuus es quo ad animã: quia nec Deũ
1.Ioan.3. diligis,nec proximum.Et cap.3. prioris epistolæ suæ: Nos scimus, inquit, quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres.Qui non diligit,manet in morte.Hęc ille:& sapienter quidem. Nam Deus est centrum, in quo lineæ sunt coniunctæ & simul congregatæ.
Similitudo. Vt enim in sphæra fieri non potest, vt linea in centro separetur à linea, nisi separetur à centro indiuisibili: ita haud quaquã potest fieri, vt nos à nobis per dissidium & discordiam separemur. quin à Deo disiungamur. Qui odio & inimicitia prosequitur proximum,à Deo est diuisus, & separatus: & ex consequente à vita: ipse enim ait
Ioan.11. apud Ioannem 11.Ego sum resurrectio & vita.Et
Ioan.14. 14.Ego sum via, veritas, & vita. Igitur qui non diligit, separatur à centro:separatus à centro separatur à Deo: separatus à Deo separatur à vita: separatus à vita manet in morte.Ergo qui nõ diligit,manet in morte.Hęc est illius loci diui Ioãnis philosophia, excelsa quidẽ & cælestis, quàm ipse paucis, sed plenissimis sapientiæ verbis nos docuit. Quemadmodum separata anima à corpore illud dicitur mortuum, ita separata gratia ab anima, ipsa anima mortua appellatur. Vnde Augustin.gratiam animã animę vocauit:& peccatum mortem.Hęc est mors,de qua ait Iacobus
Iacob.1. apostolus in epistola sua canonica: Peccatum cùm consummatum fuerit,generat mortẽ. Nam vt ait Ezechiel 18. Anima quæ peccauerit, ipsa Ezec.18.
morietur. De hac morte intelligitur illud secundi Regum 22.Præuenerunt me laquei mortis. Et 2. Reg.22.
Illud Tobiæ 12. Eleemosyna à morte liberat. Tob.12.
Hanc mortẽ machinatur nobis diabolus, qui venit,vt furetur,mactet,& perdat,vt verbis vtar D. Ioannis cap. 10. Christus autem, vt ipse eodem Ioan.10.
ait loco,venit,vt vitam habeant,& abundantiùs habeant. De hac vita ait D. Petrus cap. 3. prioris 1.Pet.3.
canonicæ suæ: Tanquam cohæredibus gratiæ vitæ.Et diuus Ioannes cap.etiã 3.prioris epistolę 1.Ioan.3.
suæ:Translati sumus de morte ad vitam.Quemadmodum vita animalium procedit à corde, & Similitudo.
vita arborum à radice: sic vita gratiæ à diuina misericordia. Eam ob causam ait psalmographus:Quærite Dominum,& viuet anima vestra. Psal.68.
Sed quoniam multi renuunt vitam hanc, quam Deus voluntate præcedẽte vult omnib. tribuere,manent sine gratia duri & obstinati. In venis Similitudo.
lapidũ inueniuntur aliquãdo imagines quædam & figuræ, licet imperfectæ animalium: nam intendens natura producere animal, cum non inueniat dispositionem, producit animalis figuram,non autem vitam: & manent lapides illi figuris ac imaginibus insigniti.Ita Deus etsi paratus est semper ad gratiam infundendam: vult enim, vt diuus ait Paulus, omnes homines sal- 1.Tim.2.
uos fieri: cùm tamẽ nos inueniat minimè dispositos,solet eam dimittere: ex quo efficitur, vt figuram habeamus viuorum, cùm tamen mortui simus:& per flagitiorum obstinationem in lapidum duritiem transeamus. Aspicis funestum peccatum mortem esse,de qua hoc Danielis loco loquitur Susanna.

Si autem non egero, non effugiam manus vestras. Id est, si vobis non assentiar, me ad cædem falso crimine vocabitis.

*Absque opere.*Hoc est,sine peccato. Sensus est: Potius volo mori,quàm Deum offendere, & me nefario flagitio polluere. Mortẽ corporis potiùs eligo propter Deũ,quã turpiter peccare. Magna profectò honestas & cõstantia,& gloriosa fœmina,digna,quæ nos docet exẽplo suo,vt eximiam mortem turpi vitę anteponamus. Nã vitæ curriculum breue est,cursus glorię sempiternus:corpus est caducũ,anima immortalis. Eã ob causam dicebat Christus dominus apud Matthęũ 10.No Matt.10.
lite timere eos,qui occidunt corpus, animã autem non possunt occidere:sed potius timete eũ, qui potest animã & corpus perdere in gehẽnam. His Dei nostri verbis incensi infiniti homines mortẽ contemnunt,& ad ipsius gloriam, veræq; honestatis præstantiã morte etiã proposita amore inflammati rapiuntur. Qui ita vitam propriam dilexerint, vt eam Christo præposuerint, amittent illam: qui autem parati extiterint ad illam propter Christum fundendam: vbi existimant vitæ iacturam facere, acquirunt illam:perdunt enim temporalem: & consequuntur æternam. Id voluit dominus Iesus his verbis signifi- Ioan.12.
care apud Ioan.12.Qui amat animã suam,perdet eam:& qui odit animã suam in hoc mũdo, in vitam æternam custodit eam. Quemadmodũ qui simile.
feudum habet ad tempus, nimirũ in vltima vita duntaxat,& desiderat illud in fatiosim,vt aiunt, habere

habere reddidit illud proprio domino, qui illud ei donat perpetuò: sic nos cũ vitã habeamus ad tempus, debemus illã Deo tribuere, vt illã æuo sempiterno possideamus. Vt vir prudens arculã incendio, aut naufragio potiùs exponit, quàm pretiosum monile, quod in ea continere solebat: dat enim operã, vt illud quòd maioris est pretij, potiùs seruet, quàm arculã; ita nos debemus corpus potius periculo cõmittere, quã animam; & summa ope niti, vt eã custodiamus, quòd multò sit illo pretiosior & præstantior. Huius fœminæ fortitudinem & honestatem imitemur, quæ vt Chrysostomus ait in homilia de Susanna, aspernabatur, quod audiebat, quia timebat eũ, quem nihil latebat.

Simile. *Chryso.*

Exclamauit voce magna Susanna. Vt scilicet se à senibus defenderet manus ei ac vim inferẽtibus, & stuprum inferri conãtibus Fortior fuit Susanna, quam Lucretia, quæ ne macularetur infamia, quam ei Tarquinius minabatur, cõsensit corpore maculari; sed posteà illatum stuprum morte luit voluntaria, vt Tit. ait Liu. lib. 1. ab vrbe condita. At Susanna nulla infamia territa adduci potuit, vt impudicis senibus sensum preberet, quin potius aduersus eos magnas & queribundas voces emisit.

Tit. Liu.

Exclamauerunt autem senes aduersus eam. Quasi scelus eius ferre nõ valentes; & vt eam prius accusarẽt. Eodẽ pacto fecerat impudica illa Aegyptia vxor Putifaris, quæ videns se à casto Ioseph cõtemptam, clamoribus & accusationibus omnia miscuit.

Gen. 39.

Et occurrit vnus. Subaudi, de duobus senibus: & aperuit ostium pomarij, tanquam per illud adulter fugisset.

Venerunt & duo presbyteri. Hoc est, duo senes, qui calumniã in Susannã adhibebant, cui falsum crimen obiectabãt. Qui antea vocabantur senes, modò vocãtur presbyteri. Presbyter enim idem est quòd senex, siue senior. Quam ob causam sacerdotes ob morũ grauitatem presbyteri dicuntur. Et credibile est illos duos senes fuisse sacerdotes; erant enim de tribu Iuda, quæ erat cum tribu Leui matrimoniis coniuncta. Ex Leui autem erant sacerdotes.

Venit cum parentibus & filiis, & vniuersis cognatis suis. Credibile est narrasse eam illis omnem veritatem, suam castitatem, & senum impudentiam. Quam ob causam eam comitabantur.

Erat enim cooperta. Honestatis causa. Vel ob ruborem, pudorem, luctum, & mœstitiam.

Posuerunt manus suas super caput eius. Veluti in testimonium veritatis accusationis proponẽdæ; vt crimen quòd eam admisisse dicebãt, in caput ipsius redũdaret. Cap. Leui. 24. scriptum est: ponant omnes, qui audierunt, manus suas super caput eius, & lapidet eum populus vniuersus. Vel ponere manus super caput alicuius est, eius infelicitatem significare.

Leu. 24.

Quæ flens suspexit in cœlum. Vt oculis corporis piarum lachrymarum plenis cœlũ corporeũ aspiceret: & mentis oculis Deum intueretur verũ iudicem, in quo solo spem figebat: cuius summa animi intentione auxilium implorabat. Et suum cõmittebat negotiũ, qui est cõscius veritatis. Idẽ faciebat Iob qui dicebat cap. 16. Ecce enim in cœlo testis meus, & conscius meus in excelsis. Hoc in acerbis calamitatibus est viris iustis singulare solatiũ, credere iustum Deũ omnia aspicere, & potentissimũ dominũ ac clementissimũ patrẽ ærumnas suorũ clarissimè intueri. Id consolabatur Susannam: eamq; incitabat, vt vim lachrymarũ profundens ad ipsum Deũ tanquã ad arcẽ tutissimã pectore toto confugeret. Idẽ sentiens Iosaphat periculis cinctus, & in calamitate versatus has voces emisit: Cum ignoremus, quid agere debeamus, hoc solùm habemus residui, vt oculos nostros dirigamus ad te. Solũ Deũ cogitabat, & inuocabat, & in illũ mentis aciem intendebat. In eadẽ sententia erat Dauid, cum aiebat psal. 24. Ad te domine leuaui animã meam: Deus meus in te cõfido, non erubescã. Et paulò pòst: Oculi mei semper ad dominũ, quoniã ipse euellet de laqueo pedes meos. Et psal. 120. Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxiliũ mihi. Et psal. 122. Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis. Quare nos in ærumnis versati oculos ad sancta cœli tẽpla sublatos habeamus, clementẽi Deũ precibus ardente pietate incẽsis obsecrantes, vt calamitates nostras placidis oculis intueatur, nos à periculis eripiat, & magnitudinẽ suæ erga nos misericordiæ ostẽdat. Sed etiã si non statim videamus liberationẽ nostrã, non tamen debemus cadere animo in acerbitatibus versati, & telis falsorũ testimoniorũ percussi. Nã vt arca fœderis trãsiuit per fluctus, atq; Iordanis aquas, afflictionum significatrices, ad dulcẽ promissionis terrã: ita nos per multos calamitatum fluctus ad suauẽ cœlorũ patriã perducẽdi sumus: si Deũ fuerimus summo amore prosecuti, & ad illũ proprio animo cõfugerimus. Non existimemus ipsum Deũ nos repellere, quin potius credamus eũ esse, qui tẽpore opportuno nobis feret opẽ: quoniã ipse nos ad seipsum inuitat, cùm ait apud Matt. 11. Venite ad me oẽs, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiã vos Tollite iugũ meũ sup vos, & inuenietis requiẽ animabus vestris. Requiẽ nobis præcipuè animi promittit, nõ corporis Ex quo efficitur, vt viri pietate ac virtute præstantes in medio calamitatũ sentiãt singularẽ animi consolationẽ. Tu verò perpende afflictionis vtilitatẽ, quæ ab intimo Susannæ pectore lachrymas eduxit. Nec solùm pios animos, sed dura pectora aliquando cõpungit. Vt petra percussa virga effudit aquarũ copiam: sic cor afflictione vulneratũ lachrymatũ abundantiam. Felix calamitas quæ nos mouet ad pias lachrymas, & ducit ad Deum. Nam vt diuus ait Gregorius, mala quæ nos hîc premũt, ad Deũ ire cõpellunt. Ac vt diuus ait Paulus in secunda ad Timotheũ: Si sustinebimur, cõregnabimus. Et ad Rom. Si cõpatimur, vt & glorificemur. Quare non debemus cadere animo, & amittere tolerantiã, cùm nos viderimus ærumnis, falsisq; testimoniis afflictos: quin potius ante oculos ponamus verba illa diui Pauli cap. 6. posterioris ad Corinthios: In omnibus exhibeamus nos metipsos sicut Dei ministros in multa patiẽtia, in tribulationibus: p arma iustitiæ à dextris & à sinistris, & p gloriã & ignobilitatẽ, per infamiã & bonã famam, vt seductores & veraces. Intelligamus esse afflictionem potionem salutarem à sapiente medico datam:

Iob. 16. *2. Par. 20.* *Psal. 24.* *Psal. 120.* *Psal. 122.* *Iosue 3.* *Matt. 11.* *Exod. 17.* *Num. 20.* *Gregor.* *2. Tim. 2.* *Rom. 8.* *2. Cor. 6.*

Simile. qua viri magnanimi nutriuntur, & recreatur. Vt *Simile.* profunda magni fluuij aqua maiores pisces generat quàm exigui fluminis parua: sic quanto maior est afflictio, tantò maiores alit animos & spiritus. Filij Israelis quātò magis opprimebantur ab Aegyptiis, *Exod.1.* tantò amplius crescebant. Vt *Simile.* pisces, sine aqua putrescunt, iuxta id quod ait Esaias cap. 50. *Esai.50.* sic homines sine calamitate. Non legimus Susannam vnquam tam ardētes preces emisisse ad Deum, nec tam vehemēter ad cœlum suspexisse, quàm cùm se vidit in calamitatū angustiis versatā. *Similitudo.* Vt columba videns se & retibus aucupum, & iaculis ac sagittis agitatam, nullum salutarius videt remedium, quàm altum petere, & in sublime volare: ita pia ac innocens Susanna vidēs se falsis duorum impudicorum senum testimoniis lacessitam, nullum vtilius alleuamentum & perfugium suis inuenit incommodis, quàm tendere in cœlum, & ad diuinum numen afflicto animo euolare.

Et dixerunt presbyteri: Cùm deambularemus in pomario soli, ingressa est hæc cum duabus puellis: & clausit ostia pomarij: & dimisit à se puellas. Venitq; ad eam adolescens, qui erat absconditus, & concubuit cum ea. Porrò nos cùm essemus in angulo pomarij videntes iniquitatem, cucurrimus ad eos: & vidimus eos pariter commisceri. Et illum quidē non quiuimus comprehendere, quia fortior nobis erat, & aperto ostio exiuit: hâc autem cùm apprehendissemus, interrogauimus, quis nam esset adolescens? & noluit indicare nobis. Huius rei testes sumus. Credidit eis multitudo quasi senibus, & iudicibus populi. Et cōdemnauerent eam ad mortem. Exclamauit autem voce magna Susanna, & dixit: Deus æterne, qui abcōditorū ex cognitor, qui nosti omnia, antequàm fiant, tu scis, quoniam falsum testimonium tulerunt contrà me: & ecce morior, cùm nihil horū fecerim, quæ isti malitiose composuerunt aduersùm me. Exaudiuit autem dominus vocem eius. Cúmque duceretur ad mortem, suscitauit dominus spiritū pueri iunioris, cuius nomen Daniel: & exclamauit voce magna: Mundus ego sum à sanguine huius. Et conuersus omnis populus ad eum dixit: Quis est hic sermo, quem tu locutus es? Qui cùm staret in medio eorū ait: Sic fatui filij Israel, non iudicātes, neq; quod verum est cognoscentes, condemnastis filiam Israel? Reuertimini ad iudicium, quia falsum testimonium locuti sunt aduersus eā. Reuersus est ergo populus cum festinatione: & dixerunt ei senes: Veni, & sede in medio nostrum, & indica nobis: quia tibi Deus dedit honorem senectutis. Et dixit ad eos Daniel: Saparate illos ab inuicem procul: & diiudicabo eos.

E

F

Et dixerunt presbyteri. Hoc est, duo senes impudici, iudices illius anni.

Ingressa est hæc. Particula, hæc, indicat contemptionem: Ac si dicerent: ista scelerata: quam nominare non audemus, quòd sit nomine indigna. *Matt.27.* Ita Iudei de Christo dixerūt: Non hunc, sed Barrabam. *Mar.15.* *Luc.23.* Et alibi: Hic autem vnde sit, nescimus. *Ioan.18.* Et alibi: Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram. *Ioan.9.* *Luc.23.*

Cùm essemus in angulo pomarij. Vt scilicet possemus causas & controuersias conferre, & occultè eas communicare.

Huius rei testes sumus. Estis quidē, sed mēdaces, falsum testimonium in fœminam innocētem dicentes. Iusta autē Susanna Deum habet testem, qui nec fallit, nec fallitur. Ipse ait apud Ierem. ca. 29. Ego sum iudex & testis. *Iere.29.* De illo ait Dauid psal. 88. Et testis in cœlo fidelis. *Psal.88.* Præter hunc testem habet Susanna conscientiā suam, quā oblectabatur. Nam vt ait apostolus 2. ad Corinthios cap. 1. *2.Cor.1.* Gloria nostra hæc est testimoniū cōscientiæ nostræ. Sed non est mirum audisse Susannam aduersus se falsum crimen, cùm de Christo Deo nostro sit dictum ca. 26. euangelij Matthæi: Audis quanta aduersum te testificantur? *Mat.26.* Testes requiruntur in iudicio, sed veri, graues, & integri. Cap. 20. Exodi ait Deus: Nō loqueris cōtra proximum tuum falsum testimoniū. *Exod.20.* Testis verus similis est vitro puro liquoris infusi colorem referenti: & splēdido speculo propriam rei imaginem repræsentanti. *Similia.* Capiti 23. Exodi sunt hæc verba mandata: *Exod.23.* Non suscipies vocem mendacij, nec iunges manum tuam, vt pro impio dicas falsum testimonium. Hoc est: Ne admittas rumorē falsum aduersus proximos tuos: nec adiuues impium hominem falso testimonio. Vel, nec paciscaris cum impio, vt sis testis iniquus. Dare enim alicui manum est ei opem ferre, aut cum illo pacisci. Vel iungere manus, illo loco idem est quod iurare. Prohibet Deus omne falsum testimoniū, illud præsertim, quod est iureiurando confirmatum. Solet Deus falsos testes graui supplicio afficere: iuxta illud capitis Prouerbiorum 19. Testis falsus non erit impunitus: & qui mēdacia loquitur, non effugiet. *Prou.19.* Et illud cap. 21. Testis mendax peribit. *Prou.21.* Et illud cap. 28. Ecclesiastici: Lingua testificans adducit mortem. *Eccl.28.* Id quod his duobus senibus contigisse testatur scriptura. Intolerabili laborat stultitia, qui existimat se mendaciis esse victoriam perpetuam consecuturum. In Prouerbiis ait ita sapiens cap. 10. Qui nititur mendaciis, pascit vētos, idem autem ipse sequitur aues volantes. *Prou.10.* Sed mendacia iocosa aut officiosa non tantum afferunt detrimenti, quantum perniciosa: cuiusmodi erant ea, quæ duo senes aduersus innocentem Susannam dicebant. Quare meritò fuit illis vita erepta. Vt membra quædam amputantur, si carent spiritu, & reliquas corporis contaminant partes: sic falsi testes in re graui sunt ab hominum sociatione tanquam à corpore humano segregādi. *Similitudo.* Medici enim membra putrefacta secant, ne alia membra labefacttent. Et qui rempublicam saluam esse volunt,

sunt, homines perditissimos ex vrbe depellunt, ne alios corrumpant.

Et condemnauerunt eam ad mortem. Approbantes sententiam à iudicibus latam aduersus eam.

Exclamauit autem voce magna. Cùm magnum esset periculum, magna voce Susanna ad dominum clamauit: & liberata est. Hũc locum explicans Ambrosius lib.3.officiorum ait:Dum honestati intendit, etiam vitam reseruauit: quæ si id, quod sibi videbatur ad vitã vtile, præoptauisset, non tantã reportasset gloriam. Imò etiã id quod non solùm inutile, sed etiam periculosum foret, fecisse,pœnam criminis forsitan non euasisset. *Ambro.*

Qui absconditorum es cognitor. Id est,qui omnia cognoscis, quamuis hominibus abscondita. Id ait in epistola ad Hebræos apostolus his verbis: Non est vlla creatura inuisibilis in cõspectu eius: omnia autẽ nuda & aperta sunt oculis eius.Deus incommutabilis & sempiternus omnia in luce propria, in se ipso tãquam in clarissimo speculo, omnium rerum similitudinem atq; ideam continente & repræsentante inuariabiliter cõspicit. Vnde Eccle. cap.23. Domino Deo, inquit, antè quàm crearentur,omnia sunt agnita,& post perfectum respicit omnia. Ideò sequitur in hac oratione Susannæ: Qui nostri omnia antè quàm fiant.Perpende obsecro,quemadmodum Susannæ deuotio calamitate & dolore augeatur. Vt ignis flatu pressus accrescit: sic virtus afflictione agitata propagatur. *Heb.4.* *Eccle.23.* *Similitudo.*

Suscitauit dominus spiritum pueri. Excitauit Deus gratiam, quam in Danielem contulerat, & in actum insolitum ac diuinũ fecit procedere. Spiritum in eo quiescentem,& propter ætatis imbecillitatem opera sua non ostendentem suscitauit Deus, vt admirabilem pueri sapientiam & virtutem, eximiam Susannæ honestatem & innocentiam, & effrenatam senum intemperantiam & calumniam declararet.

Mundus sum ego à sanguine huius. Hoc est, non assentior huic capitali sententiæ. Exclamo esse fœminam hanc innocentem,atque iniustè damnatam. Hæc verba procedebant à Spiritu Dei, quem habebat.At multò aliter fecit Pilatus, qui verbis dixit se innocentem à sanguine Christi, re autem ipsa illum ad mortem damnauit. Quid illi proderat manus lauare, cum de eius & Iudæorum manibus illud intelligatur Esaiæ: Manus vestræ sanguine plenæ sunt? Accipitur sanguis pro morte:vt Gen.4. Vox sanguinis fratris tui clamat ad me. Et quarti Reg.nono: Vlciscar sanguinem seruorum meorum. Accipitur etiam sanguis pro pecunia, qua emitur alimentum, quod vertitur in sanguinem. Ita illud Michææ intelligitur aduersus impios principes & magnates iudicium ob munera peruertẽtes, populumque tributis onerantes: Qui ædificatis Sion in sanguinibus. Hoc est, qui extruitis ædificia pecunia,quam pauperibus eripitis,qua illi erant alendi? Qui ornatis montẽ Sionem aulis magnificis,& in Hierosolymam in eo sitam ornamenta ædificiorũ congeritis, muneribus quæ à litigantibus accipitis, & tributis,quibus populum opprimitis, & oneratis. Eodem pacto Habacuch cap.2.Væ qui ædificat ciuitatem in sanguinibus. Fortasse hoc dixit propter cædes, quas impij iudices viris innocentibus moliebãtur. Ita intelligi potest illud Dauidis psal.50.Libera me de sanguinibus Deus Deus salutis meæ. Ita appellat nefariũ scelus,quod in morte Vriæ quẽ expulit è vita, cõmisit. Vel p sanguines quælibet peccata intelligũtur:vt apud Oseam 4.Sanguis sanguinẽ tetigit.Hoc est,scelera eorũ sunt cõtinua. Passim tamẽ sanguis accipitur pro morte:vt Gen.37. Et celauerimus sanguinẽ ipsius. Exodi 22.Si fur accepto vulnere mortuus fuerit, percussor nõ erit reus sanguinis Primo lib.Machabæorum cap.9. Vindicauerũt vindictã sanguinis fratri sui. Matt. 23. Non essemus socij eorũ in sanguine prophetarũ.Et 27.Sanguis eius super nos,& super filios nostros.Et hoc Danielis loco. Mundus ego sum à sanguine huius. *Matt.27.* *Esai.1.* *Gene.4.* *4.Reg.9.* *Mich.2.* *Habac.2.* *Psal.50.* *Ose.4.* *Gene.37.* *Exod.22.* *Matt.23.*

Quis est iste sermo,quem locutus es? Id est,quid sibi volũt hæc verba,quæ loqueris? Voluit Deus, vt homines illi Danielẽ loquẽtem attenderent, eũque quid de negotio illo sentiret,interrogarẽt.

Sic fatui filij Israel. Sensus est:Tã stulti estis ô filij Israelis,vt re nondũ liquidò cognita & explorata,ita præcipitaremini in Susannã, mulierẽ fama clarã,nobilitate insignẽ,honestate admirãdã, verè Israelis filiã imitatione virtutũ, vt citra disquisitionẽ illã ad mortẽ dãnaretis? Hinc colligimus in causa capitali magnã cautionẽ & maturitatẽ esse adhibẽdã,& grauissimo iudicio esse huiusmodi causam iudicandã.Ceterùm Daniel homines illos vocat fatuos nõ ira ductus, nec odio cõcitatus,sed amore veritatis cõmotus. Non vt eos iniuria afficeret,sed vt ipsi hac repræhẽsione verbis aspera,sed charitatis plena resipiscerẽt, & ad veritatẽ mẽtis oculos reuocarent.Eodẽ pacto diuus Paulus:O insensati Gala.quis vos fascinauit nõ obedire veritati? Et Christus Deus noster apud Luc.24. O stulti & tardi corde ad credẽdũ. Quẽadmodũ medici nõ indignãtur ægrotis, sed eorũ morbis aliquãdo asperis mẽdẽtur remediis: ita qui alios viderint incidere in errorẽ,nõ debẽt iracũdia ita stomachari,& illis irasci,vt velint eos contẽnere,eorũ æstimationẽ offendere, & maledictis violare:sed vitia corrigere:& verbis aliquãdo lenibus,aliquando duris,si opus fuerit,delinquẽtes ad virtutẽ traducere. Quare quẽadmodũ qui admonẽt amicè,audiẽdi sunt:ita qui inimicè insectantur,repellẽdi.Quod autem ait dominus: Qui dixerit fratri suo fatue, reus erit gehennæ ignis:intelligitur,quãdo hoc ex contẽptione, & ira & maleuolẽtia,& proposito lædẽdi procedit. Porro Daniel noluit illius erroris particeps esse: quin potius errantes feruore charitatis obiurgauit. Id docet apost. cap. 5. ad Ephes. cùm ait: Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum:magis autem redarguite. *Galat.3.* *Luc.24.* *Similitudo.* *Matt.5.* *Ephes.5.*

Et dixerunt ei senes. Nõ illi duo iniqui, qui Susannam ad capitis periculum vocauerãt: sed homines,qui aderant,senectute confecti, qui cæteros ætate & honore anteibant.

Quia tibi dedit Deus honorẽ senectutis. Id est,quãdoquidẽ tãtã tibi Deus dedit authoritatẽ,vt honor senibus ob ętatis vetustatẽ,grauitatẽ & virtutẽ debitus,tibi adolescẽti tribuatur. Ex modo Danielis intellexit populus, eũ esse diuinitus instructum, in eoque esse spiritum Dei excitatum.

Separate illos. Subaudi,iniquos duos senes.Hoc ideò

ideò fecit, ne inter se conferentes sermones nouum aliquod fingerent mendacium.

Cùm ergo diuisi essent alter ab altero, vocauit vnum de eis & dixit ad eum: Inueterate dierum malorum nunc venerūt peccata tua, quæ operabaris prius iudicans iudicia iniusta, innocentes opprimens,& dimittens noxios dicente domino: Innocētem & iustum non interficies. Nunc ergo si vidisti eam, dic sub qua arbore videris eos colloquentes sibi. Qui ait:Sub schino Dixit autē Daniel: Rectè mentitus es in caput tuū. Ecce enim angelus Dei accepta sentētia ab eo scindet te medium. Et amoto eo iussit venire alterum:& dixit ei:semen Chanaam, & nō Iuda, species decepit te, & concupiscentia subuertit cor tuum: sic faciebatis filiabus Israel: & illæ timentes loquebantur vobis: sed non filia Iuda sustinuit iniquitatem vestrā. Nunc ergo dic mihi sub qua arbore comprehenderis eos loquentes sibi. Qui ait:Sub prino. Dixit autem ei Daniel: Rectè mentitus es & tu in caput tuum:manet enim angelus domini, gladium habens, vt secet te medium, & interficiat vos. Exclamauit itaque omnis cœtus voce magna: & benedixerūt Deū, qui saluat sperantes in se. Et consurrexerunt aduersus duos presbyteros: conuicerat enim eos Daniel ex ore suo falsum dixisse testimonium fecerúntque eis, sicut male egerant aduersus proximam, vt facerent secundum legem Mosi:& interfecerunt eos: & saluatus est innoxius in illa die. Hecias autem & vxor eius laudauerunt Deum pro filia sua Susanna cum Ioacim marito eius, & cognatis omnibus: quia non esset inuenta in ea res turpis. Daniel autem factus est magnus in conspectu populi à die illa, & deinceps. Et rex Astyages appositus est ad patres suos, & suscepit Cyrus Perses regnū eius.

Exod.23. | G | Deut.19.

Cùm ergo diuisi essent alter ab altero, vocauit vnū. Totum hoc fuit corā plurimis è populo: à quibus posteà conuinceretur, si negaret, quod dixisset: & vt varietatem testimoniorum illorum senum audirent, impiam eorum calumniam intelligerent, & veritatem, ac Susannæ innocentiam viderent.

Inueterate dierum malorum. Hoc est, tu qui longam ætatem tuam in vitiis contriuisti. Dies mali apud diuum Paulum cap.5. epistolæ ad Ephesios sunt tempora inimica virtuti, in quibus multa scelera admittuntur. Mala sunt tempora non eorum natura, sed hominum malitia. Ita quidem ait: Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Tunc redimitur tempus, quando illud quod malè consumptum est, virtutum actionibus, rectéque factis resarcitur. Dicitur etiam dies malus tempus calamitatis & tentationis: vt capite sexto eiusdem epistolæ ad Ephesios: Vt possitis resistere in die malo. Hoc est tempore afflictionis. Licet diuus Hieronymus loco illo per diem malum, diem iudicij vniuersalis interpretetur Hoc autem Danielis loco idem est inueteratus dierum malorum ac flagitiis imbutus, & in maleficiis veterrimus. Hinc colliges esse falsos testes à iudice conscio obiurgandos.

Ephes.5. | Ephe.6. | Hieron.

Nunc venerunt peccata tua. Vsque ad tempus hoc, accesserunt vitia, quibus te antea contaminabas: sed modò pœnas lues. Permittit Deus delinquere homines vsque ad certam mensuram, vt ait Augustinus, quia impleta non amplius suffert eorum maleficia. Eo pacto intelligitur, vt testatur Chrysostomus, Genesis illud capite 15. Nondum completæ sunt iniquitates Amorrhæorum vsque ad præsens tempus. Ac si diceret: Hanc terram ablaturus sum ab Amorrhæis: sed permittam eorum scelera vsque ad certum tempus, quo eos expellam. Tunc enim cum scelera ad scelera addiderint, & completa fuerint, iustè eos ac grauiter multabo. Idem est, quod ait psalmographus: Appone iniquitatem super iniquitatem ipsorum, vt non intrent in iustitiam tuam. Exprimit locus ille, inquit Theodoretus, Deum nō prius vltorem esse, quam homo sit flagitiosus.

August. | Chryso. | Psal.68. | Theod.

Dicente domino innocentem & iustum nōn interficies. Capite Exodi 23. ait ita Deus: Insontem & iustum non occides. Et capite 19. Leuitici: Non facies calumniam proximo tuo: nec vi opprimes eum. Et 27. Deuteronomij: Maledictus qui clam percusserit proximum suum.

Exod.23. | Leui.19. | Deut.27.

Sub qua arbore vidisti eos. Nimirum Susannam & iuuenem scelus nefarium admittentes. Docet hic locus esse testes de circunstantiis interrogandos, vt veritas elucescat, & causæ cognitio dilucidè percipiatur. Diuus Ioannes Chrysostomus in Matthæum homilia 17. ita ait: Nō solùm respiciamus ad opera, sed ad tempus,& ad causam,& ad voluntatem: personarum quoque differentiam, & quantacúnque alia ipsis operibus acciderunt, diligentissimè iniquiramus. Non enim possumus ad veritatem aliter peruenire. Hactenus eorum verba: quæ sunt in sacros canones relata 23. quæstione 8. Occidit. Qua de re poteris videre extra de testibus. Cùm causa & digestis de furtis. Leg. Verùm.

Chryso.

Qui ait: Sub schino. Hoc est, sub lentisco. Ita hunc locum Albertus magnus interpretatur, & rectè quidem: nam lentiscus dicitur Græcè schinos, & Lusitane aroeyra. Arbor est satis nota in Hispania, Italia, & tota Europa: vtilis, vt ait Dioscorides,& experientia ostendit, ad perpurgandos dentes.

Albert. | Diosco.

Rectè mentitus es in caput tuum. Verè mendaciū dicis, quod in caput tuum redundabit.

Semen Chanaan,& nō Iuda. Etsi Iudæus es, tamē nō mereris dici filius Iuda, quia patrē illū virtutum ornamētis excultū non imitaris. Sed imitatione filius es Chanaan. Eius quis dicitur filius, cuius opera imitatur. Iudæis se filios Abrahę vocātibus dixit Christus apud Ioan.8. Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. Et paulò pòst: Vos

Ioan.8.

ex patre

ex patre diabolo est is. Et apud Matthæũ 12. eos vocat progeniem viperarum. Similiter Ioannes
Matt.3. apud eundem Matt.3. Hebręorũ populo se sceleribus cõtaminanti dicebat Deus apud Ezechie-
Ezec.16. lem cap. 16. Radix tua & generatio tua de terra Chanaam: pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. Harum nationũ vocat Iudæos filios, nõ naturæ, sed imitatione: quoniã earum flagitia, & impias superstitiones imitabantur. Contrà verò eos diuina scriptura vocat filios Dei, qui sequũtur illũ, qui in virtutum studia incũbunt, vitã ad certã rationis normã dirigentes, omniúmq; officiorum momenta diligenter ponderantes. Ideo
Ioan.1. ait diuus Ioannes: Quotquot aũt receperunt eũ, dedit eis potestatẽ filios Dei fieri. Et Christus do-
Matt.5. minus apud Matth. cap. 5. Beati pacifici, quoniã filij Dei vocabũtur. Et paulò pòst: Benefacite his qui oderunt vos, vt sitis filij patris vestri, qui in
Luc.6. cælis est. Et apud Luc. 6. Benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra
Rom.8. multa: & eritis filij altissimi. Diuus Paulus cap. 8. epistolæ ad Romanos: Quicũque, inquit, spiritu
1.Ioan.3. Dei agũtur, hi filij Dei sunt. Et Diuus Ioan. ca. 3. primæ suæ canonicæ: Videte qualẽ charitatẽ dedit nobis pater, vt filij Dei nominemur, & simus.
4.Reg.4. Vnde cap. 4. lib. 4. Regum illi dicuntur filij pro-
Ephes.5. phetarum, qui eos sequebãtur. Apostolus cap. 5. epistolæ ad Ephesios filios lucis appellat viros iustitia & honestate claros, cùm ait: vt filij lucis ambulate. Hoc est iustè, honestéq; viuite splendore virtutum illustrati. Vel filij lucis, hoc est fi-
Ioan.8. lij Dei, qui de se ait Ioãnis 8. Ego sum lux mũdi. In eadem epistola cap. 2. vocat filios irę homines peccato astrictos & contaminatos. Eramus, inquit ille, natura filij iræ: hoc est Dei, ira & vltione digni. Eodẽ pacto Hebræi vocant filios mor-
1.Reg.20. tis eos, qui sunt digni morte: vt cap. 20. lib. 1. Regum. Homines impij dicuntur filij Belial cap. 19. Iudicum, & 25. libri 1. Regum & aliis in locis: est enim Belial idẽ atq; sine iugo. Præterea dicuntur filij à genere, vt filij Israelis Israelitæ Exodi 1. Filij Heth Hethæi Genesis 23. Filij Ammon Ammo-
Iudic.10. nitæ Iudicum 10. Filij Iemini Beniaminitæ Iudicum 19. Filij Chanaan Chananæi: Filij Iuda Iudæi. Eam ob causam ait Daniel: Semẽ Chanaan, & non Iuda. Volens Sophonias significare sopitum esse populũ Iudaicum, dixit ca. 1. Conticuit omnis populus Chanaan. Sed quoniã Chanaan idem est quòd mercator, potest transferri locus ille: Cõticuit, vel succisus est populus mercator: vel populus mercatorum. Et ita interpretantur
Ose.12. nonnulli Oseæ illud cap. 12. Chanaan in manu eius statera dolosa: calumniam dilexit. Vt sit sensus: Populus Israeliticus concupiuit opprimere proximum suum per summam fraudem, instar mercatoris falsam habentis stateram. Cæterùm Chanaan fuit filius Cham, filij Noe, vt ex capite
Gene.9. nono & decimo Genesis liquet. Chanaan autem
Gene.10. genuit Sidonem, Hethæum, Iebusæum, Amorrhæum, Gergesæum, Heuęum, Aracęum, Sinæũ, Aradium, Samaræum, Hamathæum. Ac per hos disseminati sunt populi Chananæorum, vt cap.
Gene.10. 10. Genesis videre licet.

Species decepit te. Id est, Susannæ pulchritudo te fefellit, & iudicium tuum perturbauit. Deprauati homines, & parum prudentes ex aliena pulchritudine, ob quam erant Deum laudaturi, occasionem sumunt peccandi.

Sic faciebatis filiabus Israel. Hoc est, quemadmodum fecistis Susannæ, quam perterrere decreuistis, vt vestræ deprauatæ pareret libidini, sic erga alias fœminas Israelitas facere solebatis. Constat ex hoc loco, duos illos senes solitos fuisse obscœnis vti voluptatibus, ad quas mulieres Hebræas excitabant.

Illæ timentes loquebantur vobis. Hoc est, metu cõmotæ vobis obscœnè respondebant, & vestræ deprauationi obtemperabant. Ex hoc loco colligunt nonnulli, hos duos senes eos esse, de quibus ait Ieremias cap. 29. Fecerũt stultitiã in Israel: & *Iere.29.*
mœchati sunt in vxores amicorũ suorũ. Vel loquebãtur vobis: id est, cõmiscebantur vobiscum.

Sub prino. Albertus Magnus sequẽs D. Hiero- *Albert.*
nymum ait prinũ esse ilicem. Arbor est vmbro- *Hieron.*
sa, glandifera, latebras quærẽtibus apta. Diosco- *Diosco.*
rides numerat eam in ter formas seu species roboris. Appellatur Lusitanè Enzinheyra.

Surrexerunt aduersus duos presbyteros. Quia viderunt eorum discrepantiam: ex qua perspicuè colligebant eorum falsitatem.

Vt facerent secundum legem Mosi: Cap. 9. Deute- *Deut.9.*
ronomij scripsit Moses falsi testis pœnam dicẽs: Reddent ei, sicut fratri suo facere cogitauit.

Et interfecerunt eos. Lapidibus eos vulnerantes & obruentes. Nam eadem pœna mulctati sunt, qua Susannam afficere volebant. Adulteri autẽ lapidibus obruebantur. In lege enim cap. 22. Deuteronomij iubebãtur occidi. Et mulier quæ *Deut.22.*
in domo patris sui nefariũ congressum cum homine aliquo habuisset, si posteà nubebat, lapidibus obruebatur. Vnde Iudæi apud Ioannem 8. *Ioan.8.*
cùm mulierem in adulterio deprehensam adducerent ad Christum, dixerunt: In lege mandauit Moses huiusmodi lapidare.

Et saluatus est sanguis innoxius. Hoc est, & seruata est incolumis Susanna innocens fœmina. Homo integer neminem lædens dicitur sanguis innoxius: vt psalm. 93, Sanguinem innocentem cõdemnabunt. Illud est hoc loco aduertendum, *Psal.93.*
non sine mysterio fuisse Susannam à Daniele absolutam: nam Daniel idem est quod iudiciũ Dei: vt intelligamus multos esse iudicio hominum damnatos, qui sunt iudicio Dei absoluti. Contrà verò quos mundus absoluit, damnat Deus aliquando, qui videntur hominibus iusti, cùm sint corã Deo deprauati. Possumus ex hoc loco colligere quàm differens atque dispar sit iudicium diuinum ab humano, & quod falsa crimina quasi venenata tela in vitã innocentem virorum sapientia virtute & nobilitate præstantium ab improbis hominibus iaciantur. Est huius seculi macula quædam intolerabilis, virtuti inuidere, velle falsis testimoniis ipsum florem dignitatis infringere, & insignium virorum splendorem maculare. Sed tempus diuina permittente iustitia ostendit tandem veritatem. Susanna idem est quod lilium & rosa: iudices autem illi obscœni & corrupti spinæ erant. Igitur Susanna inter illos erat rosa inter spinas. Vt non est rosa sine spinis, ita nec vita sine doloribus, tentationibus, & calamitatib. Nam vt in tractatione de operibus sex dierum D. Ambrosius philosophatur, ideò *Ambro.*
spina

ſpina roſam ſepſit, vt humanæ vitæ ſpeculum oſtentaret, quæ quod eſſe potuit ſuauitatis, ſtimulis curarum compungit. Eſt enim ſuauitas vitæ ſepta ſolicitudinibus, vt mœſtitia aliqua ſit cum voluptate coniuncta. *Baſilius.* Ait Baſilius additos eſſe aculeos roſæ, vt intelligamus admittendam eſſe oblectationem recordatione flagitij. Cùm igitur roſa ſit ſpinis ſepta, quid miraris, ſi Suſanna, quæ roſam ſonat, fuerit periculis cincta, & in calamitatibus verſata?

Quia non eſſet inuenta in ea res turpis. Obſerua horum hominum virtutem. Non ideò præcipuè Deum laudibus efferebant, eíque gratias agebant, quòd eorum conſanguinea Suſanna liberata fuiſſet: ſed quòd iuſta & innocens eſſet. Eius continentia, ſingularis vitæ integritas & animi ratio perfecta magna illos afficiebant voluptate. Eſt enim innocentia multò melior, quàm vita *Similitudo.* corporis, multò illuſtrior & præſtantior. Vt obſcuratur & obfunditur luce ſolis lumẽ lucernæ: ſic æſtimatio vitæ corporis ſplendore virtutis vincitur & obſcuratur.

Et rex Aſtyages appoſitus eſt ad patres ſuos. Hoc eſt, mortuus eſt, & ſepultus cum maioribus ſuis. Apponi ad patres ſuos, & ad populum ſuum, locutiones ſunt in diuinis literis vſitatæ, pro ſepe- *Gen.35.* liri more maiorum: vt Geneſ. 35. Conſumptus ætate mortuus eſt, Subauditur Iſaac, & appoſi- *Gen.49.* tus eſt populo ſuo. Et cap. 49. Obiit Iacob, appoſitúſque eſt ad populum ſuum. Et Deuteronomij *Deut.32.* 32. Sicut mortuus eſt Aaron frater tuus in mon- *1.Mac.2.* te Hor: & appoſitus populis ſuis. Et primo Machabęorum capite ſecundo: Benedixit eos: & appoſitus eſt ad patres ſuos. Hic rex Aſtyages vo- *Sup.9.* catus eſt altero nomine Aſſuerus. Hic fuit pater Darij, & auus Cyri, pater matris eius. Vnde Darius erat auunculus Cyri frater matris eius. Ita *Hieron.* aſſerit Hieronymus cum multis aliis: & eſt in hiſtoria ſcholaſtica memoriæ proditum.

Et ſuſcepit Cyrus Perſes regnum eius. Aſtyages erat rex Mediæ & Perſidis, & mortuo illo obtinuit regnum Mediæ Darius eius filius, & regnũ Perſidis Cyrus eius nepos ex filia. Sed mortuo Dario Cyrus ſucceſſit illi, tenuítque clauum vtriuſque regni. Et quamuis regnũ Mediæ eſſet illuſtrius regno Perſidis, Cyrus tamen Perſidem regni caput cõſtituit. Senſus huius orationis eſt. Quando hæc facta ſunt Babyloniæ, vbi regnabat Nabuchodonoſor, regnabat in Media & Perſide Aſtyages, cui poſteà ſucceſſit Darius in Media, & Cyrus in Perſide. Poſtquàm autem Darius exceſſit è vita, conſecutus eſt totum regnum Cyrus, ad quem eius hæreditas pertinebat.

OBSERVATIONES ex Græco in CAPVT XIII.

Erat ei pomœrium vicinum domui ſuæ. In codicibus correctis pro, pomœrium, eſt pomarium. In *Theod.* verſione Græca Theodotionis, ex qua deſumptũ eſt caput hoc, eſt παράδεισος, paradiſus. Quod vocabulum hortum ſignificat, & pomarium: eſt enim pomariũ locus arboribus pomiferis conſitus: pomœrium autem quod Græcè dicitur πωμήριον, eſt locus tam extra, quàm intra murum, vrbem cingens: quem antiqui inauguratò conſecrabant, vbi nullum fieri ædificium ſinebant. Fuit igitur nòn Latini interpretis, ſed librariorum aut typographorũ vitio effectum, vt pomœrium hoc loco poneretur pro pomario, quod Græcè dicitur paradiſus. Ac ſi verbũ verbo reddere volueris, transferes ex Græco: Erat ei paradiſus proximus domui ſuæ. Hoc nomine παράδεισος paradiſus, pro horto conſito vtitur Pro- *Proclus.* clus: cuius hæc ſunt verba: Vbi Heſiodus Fortu- *Heſiod.* natarum inſularum meminit, innuit eſſe paradiſum, eum videlicet, qui apud poetas cãpus Elyſius appellatur. Fortaſſe per campum Elyſium paradiſum terrenum intelligebant, Moſaicis literis aliquantulum inſtructi. Vtitur etiam hoc nomine Xenophõ: & Philoſtratus in vita Apollonij. Sed & eo vtuntur ſeptuaginta interpretes, qui cap. 2. Geneſis habent: καὶ ἐφύτευσεν κύριος ὁ *Gene.2.* θεὸς παράδεισον ἐν ἐδὲν κατὰ ἀνατολάς. Hoc eſt, Et plantauit dominus Deus paradiſum in Eden ad orientem. Sed quoniam vocabulum Eden, quod eſt in Hebraico, non ſolùm eſt nomen loci, ſed voluptatem & delicias ſignificat: & eedem præter ſignificationem Orientis ſignificat principiũ, vertit Latinus noſter interpres: Plantauerat autem dominus Deus paradiſum voluptatis à principio. Pro quo paraphraſis Chaldaica Onch eli *Onchel.* habet: Et plãtauit dominus Deus hortum in loco voluptatis ab exordio. Et Symmachus: Plan- *Symm.* tauítque dominus Deus paradiſum florentem à primo: Subaudi tempore. Aquila etiã, & Theodotio non ad Orientem, ſed à principio transtulerunt. Eſſe Eden nomen loci indicat Moſes capite quarto Geneſis, cùm ait: Egreſſus Cain à fa- *Gen.4.* cie domini habitauit profugus in terra ad orientalem plagam Eden. Et Eſaias 37. vbi inducit *Eſai.37.* Rabſacẽ ita dicentem: Subuerterunt patres mei Gozam, & Haram, & Reſeph, & filios Eden. Vbi Eden pro ciuitate quadam accipitur, aut regione. Eodem pacto apud Ezechielem cap. 27. Et *Ezec.27.* hanc ſignificationem ſecuti ſunt Septuaginta. Significare autem nomen hoc voluptatem indicat Ezechiel trigeſimoprimo, cùm ait: Emulata *Ezec.31.* ſunt eum omnia ligna voluptatis, quæ erant in paradiſo Dei. Vbi pro voluptatis eſt in Hebraico Eden, deriuatum à verbo עדן Hadan, quod ſignificat delectare, voluptate ac deliciis afficere. Et hanc ſignificationem ſequutus eſt Latinus noſter interpres, & Symmachus, & alij. Locus il- *Symm.* le vbi fuit paradiſus terreſtris, appellatus eſt Eden, quod eſſet amœniſſimus, admirabilémq; afferret voluptatem. Quare tam illi qui pro Eden voluptatem, quàm qui locum voluptatis pleniſſimum interpretati ſunt, rectè quidem verterũt. Nec eſt etiam inter eos contrarietas, licet ſit diuerſitas, quòd alij dicant fuiſſe paradiſum illum à Deo plantatum ad orientem, alij à principio: nã vtrunque verum eſt. Reſpectu enim terræ promiſſionis fuit ad Orientem, & plantatus fuit à principio mundi, nimirum die tertio creationis, quando Deus dixit cap. 1. Geneſis: Germinet ter- *Geneſ.1.* ra herbam virentem, lignúmq; faciens fructum. Theodorus Mopſuheſtię ita de paradiſo terreſtri *Theod.* loquitur: Eden erat locus, in quo poſitus erat paradiſus, excelſus quidem ad ſolis ortum collocatus, atque ex vniuerſæ terræ partibus electus: in

quo

quo Deus hominem tanquam in honorifico domicilio collocauit. Idem ait pluribus verbis Ioãnes Damascenus. Seuerianus fuisse ait paradisum terrestrem ad Orientem consitum, vt ex ea parte qua lumina cœli initium ducunt nascendi, humanæ vitæ ratio atque institutio initium haberent. Non defuerunt, qui dicerent, nullum fuisse terrenum paradisum, Mosem autem mysticè fuisse locutum. Sed hi destruunt scripturas, & in errore intolerabili versantur. Ac meritò grauiter que fuerunt improbati, & cõuicti à Hieronymo, Augustino, Epiphanio, Theodoreto, Basilio, & ab aliis, qui diuinam scripturam rectè explanarunt. Cæterùm hæc vox paradisus in diuinis literis non tantùm accipitur pro paradiso terrestri, vt capite secundo & tertio Genesis, & capite Ezechielis trigesimoprimo, sed etiam accipitur pro loco beatorum in gloria cœlesti: vt cap. 12. epistolæ secundæ ad Corinthios: Scio hominẽ in Christo, siue in corpore, siue extra corpus nescio: Deus scit: raptum huiusmodi vsque ad tertium cœlum. Et scio huiusmodi hominem, quoniam raptus est in paradisum: & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Vbi per tertium cœlum intelligitur empyrium, vbi est sedes mẽtium beatarum, & æterna sanctorum domus: vbi qui se hic à scelerum contagione seuocarunt, Deo æterno æuo fruuntur. Locum illum vocat apostolus tertium cœlum, & paradisum. Nã primum cœlum est regio aeris vsque ad cœlum lunæ: secundum cælum est multitudo omnium globorum cœlestium, qui mirabili celeritate mo uentur: tertium est cœlum empyrium, & paradisus æternus: De hoc paradiso & tertio cœlo illud Apocalypsis intelligitur capite secundo: Vincẽti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei. Vbi per lignum vitæ intelligitur Christus, qui est sapientia patris, filius Dei vnigena: de quo scriptum est capite Prouerb. 3. Lignum vitę est ijs, qui apprehenderint eam. Fuit re ipsa in paradiso terrestri arbor vitæ, vt constat ex capit. 2. Genesis, quæ Christi figuram gerebat. Sed quemadmodum petra quæ percussa prebuit aquas, etsi Christum adumbrauit, dicente apostolo in priore ad Corinthios capit. 10. Petra autem erat Christus: verè tamẽ fuit petra: sic arbor vitæ etsi Christi vmbram gessit, non ideo dicendum est non extitisse. Sed loco illo Apocalypsis arbor vitæ nõ pro vmbra, sed pro substantia, hoc est pro Christo Deo nostro accipitur: & paradisus pro loco sedium beatarum. Præterea accipitur paradisus pro horto consito, vt Canticorum quarto: Emissionis tuæ paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus. Acsi Christus dicat ecclesiæ: Propagines tuæ, hoc est, ecclesiæ tuæ particulares sunt veluti pomariũ plenum malis punicis, aliisq; arboribus vberes fructus ferẽtibus. Ita enim ordinantur, vt ipsi Christo, & ecclesiæ vniuersali, eiusq; pastori summo pontifici obtẽperantes in vera fide permaneant. Sed dices: Quare hoc Canticorum loco fit mẽtio malorum punicorum? Ratio est, quia per malum punicum ordo significatur & cõstantia. Aperi illud, inuenies ipsum plenum granis pulcherrimis in capsulis suis miro ordine dispositis: nullum est alio maius nullum peruertit locum, nullum egreditur è serie. Est in hoc pomo admirabilis quædam continuatio seriésq; acinorum, vt alij ex alijs, & omnes inter se æquales, apti, & colligati videantur. Inter omnia poma nullum est tam pulchra serie à natura constructum, quàm malum punicum, quod alij pomum granatum vocant. Quam ob causam per illud intelligitur ordo. Deinde ex omnibus pomis nullum præter hoc habet coronam. est enim in fastigio coronatum, magno ita Deo ordinante artificio naturę. Cum autem qui perseuerant, & vincunt, donentur corona, iuxta illud apostoli cap. 2. epist. 2. ad Timoth. non coronabitur, nisi qui legitimè certauerit: per pomũ hoc intelligitur constantia vsque ad finem. Eam ob causam in fine vestis sacerdotalis, in extremis fimbrijs, vt capite Exodi 28. scriptum legimus, erant mala punica: quia vt verbis vtar seruatoris nostri: Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Hæc est causa, quare veteres Græci imaginem Victoriæ fingebant cum alis tenẽtem dextera pomum punicum, læua verò galeam: vt refert in hieroglyphicis Pierius Valerianus. Per alas significatur diligentia & celeritas, per galeã armatura, seu armorum munitio, per malum punicum ordo & constantia. Sed quia nomine alarum designatur aliquando instabilitas, abstulerunt Athenienses alas à Victoriæ simulachro, vt Pausanias, & Heliodorus Periergeta memoriæ prodiderunt. Cùm igitur malum punicum sit signum ordinis & constantiæ, meritò particulares ecclesiæ cum horto seu paradiso malis punicis referto comparantur. Aspicis igitur paradisum accipi aliquando pro quocunque horto consito, quemadmodum hoc Danielis loco, vbi Latinus noster interpres pro paradiso pomarium vertit.

Isti frequentabant domum Ioachim. Versio Complutensis Græco adiecta habet: Isti expectabant in domo Ioachim. Cùm enim essent iudices, solebant illic expectare litigatores, vt eorum causas audirent, & sententiam ferrent. Eam ob causam in aulam illam frequenter conueniebant. Quare etsi in verbis aliqua videtur esse discrepantia, in sensu tamen nulla est.

Quia nunquam fuerat dictus sermo huiusmodi de Susanna. Quidam vertunt: Quia nunquam huius modi fama de Susanna prodita fuerat. Pro sermo est in Græco λόγος, quod vocabulum authore Budæo significat sermonem, & famam, & verbum, & filium Dei, & rationem & sapientiam. Et Hieronymus in epistola ad Paulinum præter hæc ait significare causam vniuscuiusque rei, per quam sunt, quæ subsistunt. Primo capite Genesis vbi Moses mundi describit creationem, ait: Dixit Deus: Fiat lux. &c. Et psalmographus: Ipse dixit, & facta sunt. Dixit Deus ergo verbo suo, per quod omnia fecit. Quibus verbis æterni verbi generationem intelligimus. Id voluit Augustin. significare in libro de Genesi ad literã, cùm verba illa explanans ait, hoc ad naturã verbi, per qđ omnia facta sunt, pertinere. Cuius sententiam sequuntur Iunilius & Rupert. Abbas, cum multis aliis. Hoc est verbum, de quo ait Ioannes statim in principio euangelij sui: In principio erat verbum: & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum, Omnia per ipsum facta sunt. De illo scriptum est in

Marginalia: Gene. 2. Gene. 3. Ezec. 31. 2. Cor. 12. Apoc. 2. Prou. 3. Gene. 2. Exod. 17. Num. 20. Deut. 8. 1. Cor. 10. Cant. 4. 2. Tim. 2. Exod. 28. Matt. 15. Matt. 24. Gen. 1. Psal. 32. Ioan. 1. Sap. 9.

libro Sapientiæ cap.9.Domine misericordiæ qui fecisti omnia verbo tuo.Et cap.11.epistolæ Pauli ad Hebræos:Fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei.Verbum Dei filius Dei est:de quo ait Dauid psal.32. Verbo domini cœli firmati sunt. Et psal.106. De necessitatibus eorum liberauit eos:misit verbum suum, & sanauit eos. Videns nanque Deus homines calamitatibus oppressos, & in varijs erroribus versatos, non tulit eos auxilium cœleste requirentes diutius angi,& tenebris errorum cooperiri.Misit filium suum vnigenam,vt eos instrueret, & liberaret. Cùm homines sine Dei amore frigore durescerent,vidit diuinus vates spiritu vaticinationis fore, vt Deus pater mitteret filium suum,qui eorum corda leniret.Eam ob causam psal.147. Emittet, inquit, verbũ suum,& liquefaciet ea:flabit spiritus eius, & fluent aquæ. Hoc verbum est sapientia Dei,& fons sapientiæ:de quo ait Ecclesiasticus capit.1. Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis. Postquã Esaias cap.9.Christi natiuitatẽ descripsit,eumq; vocauit Deum & hominem, subdidit: Verbum misit dominus in Iacob,& cecidit in Israel. Ac si diceret:Hunc Dei filium,verbum patris, verum Messiam misit Deus ad Iudæos nomine Iacob & Israel significatos: qui illum contempserunt, & ad cædem crudelissimam vocarũt. De illo ait ita Ioannes capite decimono Apocalypsis:Vestitus erat veste aspersa sanguine, & vocabitur nomen eius verbum Dei.Et cap.1.suæ 1.epistolæ: Quod fuit ab initio,quod audiuimus,quod vidimus oculis nostris,quod perspeximus,& manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ.Ac si dicat: Verbum illud vitæ, per quod omnia viuentia vitam habent,per quod omnia facta sunt, quod erat ab initio, coæternum,& consubstãtiale patri,quod audiuimus,quod oculis nostris aspeximus,etiam manus nostræ tetigerunt: cùm post reditum ad vitã dixit nobis: Palpate & videte, quia spiritus carnem & ossa non habent. Dicitur autem filius Dei verbum, vt intelligamus æternam eius generationem spiritualem esse,simplicem,inuariabilem, manentem:non materialem, non carnalem,nõ admistam mutationi.Nam verbum propriè est interior mentis conceptus,& prolata intus notitia.In homine verbũ est accidens:at verbum Dei substantia est,& non alia nisi substantia Dei. Cùm igitur verbũ Dei sit à Deo productũ, propriè dicitur genitum esse: gignere enim est substantiam producere. Porrò cùm verbum sit genitum à Deo,filium esse Dei negare non possumus.Hoc Dei verbum est ratio perpetua,sapientia sempiterna, intellectus incomprehensibilis, veritas incommutabilis, verus Dei filius, verus Deus,verbum illud, per quod omnia facta sunt. Deus enim verbo omnia creauit. Id voluerunt significare antiqui in simulachro Dei Enephi,ex cuius ore egrediebatur ouum,hoc est,mũdus habens oui figuram:qui mũdus quoniam Dei verbo cõditus est,ex Dei ore exibat.Refert hoc Eusebius Cæsariensis libr.1. de præparatione euangelica:& Cœlius Augustinus in hieroglyphicis. Hoc verbo ait Trismegistus fuisse mundum constitutum. Idem aiunt Philo Platonicus in libro de agricultura, Aemilius Platonicus, & ante eũ Heraclitus: & Plato in Epimonide, cuius hæc sunt verba:Conficiunt circulum suum, & perficiunt mundum,quem ordinauit visibilem verbũ omnium diuinissimum. Idem dixit Zeno princeps Stoicorum:qui rerum naturæ dispositionẽ opificemq; vniuersitatis verbum atq; Deum nominauit. Qua de re vide Eusebium libro septimo & vndecimo de præparatione euangelica:Didymi Brachmanis epistolã à diuo Antonino in prima parte historiarum citatam: Lactantium Firmianum libro quarto contra gentes. Hamerum Nouesianum in primum caput Genesis multos ex antiquis philosophis citantem,qui asserebant summum Deum per verbum suum mundũ creauisse:& verbum hoc esse rerum omnium creatarum principium.Id quod ait Moses:In principio creauit Deus cœlum & terrã:potest verti ex Hebræo:Per principium. Hoc est,per verbũ,quod est filius Dei. Ita locum illũ interpretantur Tertullianus Septimius,Hilarius,Hieronymus.Augustinus,Ioannes Picus Mirandulanus, & Alcuinus. Aspicis igitur non solùm Christianos, sed etiã externos philosophos asseruisse Deum constituisse mundum verbo,quod est rerum principium: & ex diuinis literis constare verbum hoc esse Deũ. Sed hoc volo modò ostendere ex multis locis paraphrasis Chaldaicæ summæ apud Hebræos authoritatis, & aliarũ versionum,Psal. 7.vbi nos habemus: Dominus iudicabit populos: pro domino est in Hebræo Iehouah, quod nomen soli Deo cõuenit.Et Ionathas paraphrastes Chaldæus transtulit locum illum: Verbum domini iudicabit populos.Quibus verbis significat Christum esse verum Deum, qui est Iehouah & verbum Dei.Psal.109.Vbi nos habemus: Dixit dominus domino meo:sede à dextris meis habet paraphrasis Chaldaica:Dixit dominus verbo suo.Psal.137.quod nos habemus: Quoniam magnificasti super omne nomen sanctum tuum: vertit Hieronymus, & post illum Felix Pratensis: Quoniam magnificasti super omne nomen tuum eloquium tuum. Hoc est verbum tuum. Capi.8. Esaiæ vbi editio vulgata habet: Adiecit dominus loqui ad me: habet litera Chaldaica: Addidit verbum Domini loqui mecum.Et quadragesimooctauo pro eo quod vulgatus noster interpres vertit:Manus quoq; mea fundauit terram:trãstulit Thargum:Verbo meo fundaui terram. Capite 1.Oseæ habet editio vulgata: Saluabo eos in Domino Deo suo:& paraphrasis Chaldaica:Saluabo eos in verbo Domini Deo eorum. Ac si dicat Deus pater:Salutem feram eis per filium meum,qui est verbum meum,&Deus illorum. Vbi vides verbum Dei verum esse Deum. Huc accedit nomen Iehouah, quod est in Hebræo pro Domino. Cùm enim hîc Dominus sit Iehouah,hoc est verus Deus,atqui hic Dominus sit verbum Dei:rectè sequitur, hoc verbum Dei esse verum Deum. Sed etiamsi verbum accipiatur pro filio Dei,& multas alias habeat acceptiones, hoc tamen Danielis loco accipitur pro sermone,rumore,& fama,vt liquet intuenti.

Dic,sub qua arbore videris eos colloquentes Versio Latina adiecta literæ Græcæ habet: Dic sub qua arbore vidisti eos conuersantes ad inuicem. Pro,colloquẽtes,est in Græco:ὁμιλοῦντας ἀλλήλοις, Prior vox est à verbo ὁμιλέω quòd significat cõuersari,

Hebr.11. Psal.32. Psal.106. Psal.147. Eccl.1. Esai.9. Apoc.19. 1.Ioan.1. Luc 24. Cœlius. Zeno. Gene.1. Psal.7. Psal.109. Psal.137. Esai.8. Esai.48. Ose.1.

uersari, loqui, congredi, consuetudinem, & familiaritatem habere. Dicitur etiam apud Sophoclem de complexu venereo, quemadmodũ hoc loco ἀλλήλοις significat mutuò, inuicẽ, inter se, vltrò citroq;. Quare potest locus hic ita ex Græco conuerti: Dic sub qua arbore videris eos inter se cõgressos. Voluit diuinus vates rem turpem honestis verbis innuere. Eodem pacto paulò pòst: Et illæ timentes loquebantur vobis. Hoc est, vobiscum obscœna voluptate commiscebãtur. Sed pro duabus vocibus Grecis, nimirum loquentes mutuò, rectè vulgatus interpres vnam posuit, scilicet colloquentes, quæ idem valet ac duæ: vt breuitati simul, & honestati studeret. Cæterùm loqui ad cor alicuius est ei dulcia verba dicere, eumq́, blãditijs delinire: vt cap. 40. Esaiæ: Loquimini ad cor Ierusalem. Et Oseæ. 2. Ducam eam in solitudinẽ, & loquar ad cor eius. Loqui in me est locutio diuinorum vatũ: vt psal. 84. Audiam quid loquatur in me dominus Deus. Illud Habacuc secundi capitis: Contemplabor, vt videam, quid dicatur mihi: vertunt quidam: Speculabor, vt videam, quid in me loquatur. Id est quid me doceat Deus Cap. 1. ait Zach. Dixit ad me angelus domini, qui loquebatur in me.

Esai. 40. *Ose. 2.* *Psal. 84.* *Habac. 2.* *Zacha. 1.*

Argumentum capitis XIIII.

Proditur memoriæ historia Belis Babyloniorum idoli, cuius sacerdotes fallebant regem, ei persuadentes, vt singulis diebus idolo iuberet dari magnam ciborum copiam, quos ipsi occultè deuorabant. At eorũ dolo opera Danielis deprehenso fuerunt interfecti, idolum destructum, & draco vita priuatus. Eam ob causam Daniel omni sapientia & nobilitate præstans fuit in lacum leonum coniectus, sed inde mirabiliter liberatus: eiúsque hostes missi in eundem lacum statim fuerunt à leonibus dilaniati. Qui enim se scelerum ministros præbuerat, & Dei, hominumque iura violauerant, sibi inscij exitium parauerunt.

CAPVT XIIII.

A Erat autem Daniel cõuiua regis, & honoratus super omnes amicos eius. Erat quoque idolum apud Babylonios nomine Bel: & impendebãtur in eo per dies singulos similæ artabæ duodecim, & oues quadraginta, viníque amphoræ sex. Rex quoque colebat eum, & ibat per singulos dies adorare eum. Porrò Daniel adorabat Deum suum. Dixítque ei rex: Quare non adoras Bel? Qui respondens ait ei: Quia non colo idola manufacta, sed viuẽtem Deum, qui creauit cœlum & terram, & habet potestatem omnis carnis. Et dixit ad eum: Non videtur tibi esse Bel viuens Deus? An non vides, quanta comedat, & bibat quotidie? Et ait Daniel arri-
B dẽs: Ne erres rex: iste est enim intrinsecus luteus, & forinsecus æreus, neque comedit aliquando. Et iratus rex vocauit sacerdotes eius: & ait eis: Nisi dixeritis mihi, quis est, qui comedat impensas has, moriemini. Si autem ostenderitis, quoniam Bel comedat hæc, morietur Daniel, quia blasphemauit in Bel. Et dixit Daniel regi: Fiat iuxta verbum tuum. Erant autem sacerdotes Bel septuaginta, exceptis vxoribus & paruulis & filijs. Et venit rex cum Daniele in templum Belis. Et dixerunt sacerdotes Belis: Ecce nos egrediemur foras: & tu rex pone escas, & vinũ misce, & claude ostiũ, & signa annulo tuo: & cùm ingressus fueris manè, nisi inueneris omnia comesta à Bel, morte moriemur: vel Daniel qui mentitus est aduersum nos. C
Confidebant autẽ, quia fecerant sub mẽsa abscõditum introitum: & per illud ingrediebantur semper: & deuorabant ea.

EXPLANATIO.

Erat autem Daniel. In quibusdam codicibus incipit caput hoc ab hac vltima oratione capitis superioris: Et rex Astyages appositus est ad patres suos: & suscepit Cyrius Perses regnũ eius Ac tunc est sensus. Cùm Astyages, hoc est Darius filius Assueri rex Medorum excessisset è vita, fuissetq́; iuxta maiores suos sepultus, obtinuit regnum eius Cyrus rex Persarum: qui familiariter vtebatur Daniele: eumq́; præ cæteris amicis honore afficiebat. Itaque per Astyagem intelligitur Darius auunculus Cyri: appellabatur enim Darius & Astyages: quo mortuo tenuit gubernaculum totius imperij Medorum, Babyloniorum, & Persarum Cyrus, in cuius tempore ea contigerunt, quæ sunt huic vltimo Danielis capiti mandata. Ex quibus colliges, has duas historias nimirum Susannæ & Belis diuersis temporibus contigisse: nam historia Susannæ contigit regnãte in Babylonia Nabuchodonosore, & in Perside Astyage auo Cyri, quo tempore Daniel erat adolescens, vt ostensum est capite superiore, vbi scriptũ est: Suscitauit dominus spiritũ pueri iunioris, cuius nomen Daniel: hæc autem historia Belis accidit post Babylonis euersionem per Medos ac Persas, & post Darij excessum ex vita, tenente totius imperij clauum Cyro, cuius hoc loco fit mentio, cùm iam Daniel esset senectute confectus. Alij codices referunt hæc verba ad finem capitis superioris: & incipiunt hoc vltimum caput ab his verbis: Erat autem Daniel cõuiua regis: nimirum Cyri, de quo proximè locutus fuerat. Quidam per hunc Astyagem non intelligunt Darium, sed eius patrem, qui vocabatur etiam Assuerus, vt ex cap. nono liquet, & nos suprà retulimus prope finem capitis superioris. Sed hoc loco non fit Darij mentio sed Cyri, quia hic Cyrus magna in Iudæos contulit beneficia. Aiuntq́; nec Astyagem, nec Darium, nec Cyrum hunc regem esse, de quo hic scribitur. Erat autem Daniel *Sup. 9.*

niel conuiua regis: sed per hunc regem asserunt intelligi Nabuchodonosorem, qui regnabat in Chaldæa regnante in Media & Perside Astyage, cui post mortem Darij successit Cyrus. Prior tamen
Herod. explanatio videtur germanior. Herodotus Halicarnasseus in libro qui inscribitur Clio, narrat Astyagem regem filiã habuisse nomine Mandanam, quam nulli Medorũ qui ea dignus esset, statuit tradendam, sed Persæ cuidã nomine Cambysi, nulla illustri laude celebrato. Cùm autem vidisset per quietem ex filia enatam vitem, cuius palmite omnis Asia opacaretur, quòd esset patulis diffusa folijs, consilio ariolorum instructus decreuit filium illius filię suę nomine Cyrum vita priuare. Natus itaque infans datur occidẽdus Harpago viro grauissimo, qui timens parentes infantis eum tradidit cuidam regis pastori exponendum. At vxor pastoris videns infantem dilexit illum, & pro filio enutriuit: qui posteà fuit ab auo cognitus, & à Medis in regia dignitate constitutus. Ac tandem auo suo Astyagi intullit bellum, quem vicit, & totum sibi imperium vsurpa
Iustinus. uit. Hoc etiã narrat libro primo Iustinus, & Trogus Pompeius: & post illos Petrus Comestor in historia scholastica: qui ait Cyrum retinuisse sibi regnum Persarum, dimisisseq; Astyagi auo suo regnum Hircanorũ, & Dario filio Astyagis auunculo suo regnũ Medorũ hac lege, vt mortuis illis totum imperiũ ad ipsum Cyrum veniret. Quod factum esse testatur: idque his verbis significatũ esse: Rex Astyages appositus est ad patres suos, & suscepit Cyrus Perses regnum eius.

Conuiua regis. Hoc est, regi familiaris, qui in eius intima cõsuetudine versabatur. Pro conuiua est in Græco συμβιότης, hoc est, simul viuens: à verbo Symbioo, quod est simul viuo: pro quo Latinus interpres editionis vulgatę rectè trãstulit, cõuiua. Potest verti cõuictor, hoc est quotidianus cõuiua. Rectè antiqui accubationẽ expulã ẽ amicorum, quia vitæ cõiunctionem haberet, cõuiuium nominarunt. Itaque conuiua accipitur pro eo, qui inuitatus est ad conuiuium: & pro familiari & domestico. Priore modo accipitur cap.
2.Reg.19. 19. libri secundi Regum: Posuisti me seruum tuũ inter conuiuas mensæ tuæ: posteriore verò capi.
Prou.9. 9. Prouerbiorum: In profundis inferni conuiuæ
Eccle.9. eius. Et Ecclesiastici 9. Cum sapientibus & prudentibus tracta: viri iusti sint tibi conuiuæ. Hoc secundo modo accipitur hîc à Daniele.

Erat quippe idolum apud Babylonios nomine Bel. Diuus Hieronymus in explanatione in caput secundum Osæi ait Ninum Beli filium apud Assyrios Niniuem celebrem ciuitatem condidisse, & regem Zoroastrem forti certamine superasse: tantaq; vanitate elatum fuisse, vt patrem suum Belum in Deum referret, cui Babylonij diuinum cultum tribuerunt. Et hunc Belum esse Belem hunc, de quo hîc loquitur Daniel. Erat enim insigne Babyloniorum idolum, quod aliquando dicitur Bel, aliquando Beel, aliquando Baal: deducto nomine à Belo patre Nini. Hæc est Hiero-
August. nymi sententia. Hunc Belum ait Augustinus libro 18. de ciuitate Dei fuisse primum Assyriorum regem. Eius statuam coluerunt Assyrij, Babylonij, Sidonij, & aliæ nationes, & vocabant eam Beleum, & Bel, & Baal: & erat idolum præcipuũ apud gentes illas à fide alienatas. Posteà quodcunque idolum appellabatur Baal. Et nonnulla dicebantur Bel cum additamẽto: vt Belphegor, hoc est idolum hiatus: de quo fit mentio cap. 25. *Num.25.*
Numerorum. Et nono Oseæ. Et psalmo 105. Et *Ose.9.*
alijs in locis. Et Belzebub, hoc est idolum muscarum: *Psal.105.*
de quo fit mentio capite primo libri quarti *4.Reg.1.*
Regum. Et decimo ac duodecimo Matthæi. Et *Matt.10.*
alijs in locis. Berosus Chaldæus multò ante Hie *Matt.12.*
ronymum asseruit etiam Ninum ædificasse templum patri suo Belo, eique statuam fecisse. Idem ait Lactãtius Firmianus libro primo diuinarum institutionum: & Theophilus in libro de temporibus: & Thalus historicus à Lactantio citatus. Huius Belis meminit Esaias cap. 46. *Esai.46.*

Impendebantur in eo per dies singulos similæ artabæ duodecim. Hoc est, offerebantur quotidie huic idolo ad eius alimentum duodecim artabæ medullæ farinæ triticeæ. Artaba autem est mensura quædam continens 72. sextarios.

Rex quoque colebat eum. Subaudi, Deum Belũ. Cum scriptum sit cap. 14. Sapientiæ: Infandorum *Sap.14.*
idolorum cultura omnis mali causa est, & initiũ, & finis.

Daniel adorabat Deum suum. Hoc est, colebat verum Deum.

Sed viuentem Deum. Ad differentiam deorum mortuorum. Deus autem verus viuus est, & fons vitæ. Plantæ viuunt, sed non sentiunt: animalia rationis expertia viuunt, & sentiunt, sed non intelligunt: homines viuunt, sentiunt, & intelligunt: sed non habent vitam à se, sed à Deo, quandiu Deus vult. Nam vt Actorum septimo scriptũ *Actor.7.*
est: In Deo viuimus, mouemur, & sumus. Deus autem habet vitam à seipso, per se est viuus: & non solùm est viuus, sed est ipsa vita: non solùm est æternus, sed ipsa æternitas. Non solùm viuit, sed ipse est suum viuere, cùm sit actus purus & simplicissimus. Ipse est solus sua natura, & per se immortalis. Eam ob causam ait apostolus capite vltimo epistolæ prioris ad Timotheum: Qui *1.Tim.6.*
solus habet immortalitatem. Angeli & animæ rationis participes immortalitatẽ quidem habent: at nõ ex se, sed ex Deo. Præterea, vt diuus ait Augustinus libro tertio contra Maximinum Arrianorum episcopum, in omni mutabili natura nõnulla mors est ipsa mutatio. Atque per hoc solus Deus habet immortalitatem, qui nõ cuiusquam gratia, sed natura sua nec potest, nec potuit aliqua conuersione mutari: nec potuit: nec poterit aliqua mutatione peccare. Hactenus ille.

Qui creauit cælum & terram. Hic Deus, qui creauit cælum, & terram, est vnus in natura, trinus autẽ in personis. Id voluit Moses significare statim in principio Genesis, cùm dixit: In principio *Gene.1.*
creauit Deus cælum & terram: vbi pro Deo est in Hebraico Elohim in plurali ad ostendendam personarum distinctionem, & creauit in singulari, ad ostendendam naturæ vnitatem. Esse autem Elohim in plurali ostendit versus ille psalmi 95. *Psal.95.*
Omnes dij gentium dæmonia: vbi pro, dij, est in Hebræo Elohim. Creauit autem Deus mũdum, vt ex visibilibus ipsius inuisibilia cognosceremus, vt ait Paulus Apostolus capit. 1. epistolæ ad Romanos. Qua de re multa dicit Dionysius A- *Rom.1.*
reopagita in libro de diuinis nominibus cap. septimo,

ptimo,& Theodoretus in libro de dijs & Angelis, & Ammonius in præfatione in prædicaméta Aristotelis,& Theophilus libro primo ad Autolicum,& Hugo à sancto Victore in Didascalico, & nos in commentarijs in caput tertium huius diuini vatis. Vt enim qui nauem videt se optimè agitantem, & in portum recipientem, intelligit illic esse eius gubernatorem: sic qui huius mundi machinam eiúsq; ordinẽ intuetur, statim percipit animo esse vnum Deum, qui illam moderatur. Hunc igitur Deum trinum & vnum creatorem cæli & terræ,totius vniuersitatis gubernatorem colebat Daniel. Alludit hic ad verba illa: In principio creauit Deus cælum & terram: quorũ hic est sensus: In principio mundi fecit Deus ex nihilo cælum & terram. Vel in principio temporis: vel creationis Deus sine sui mutatione fecit cælum & terram. Ac si dicat Moses: Ne existimes mundum esse ab æterno: nam reipsa creatus fuit. Nam vt circulus etiamsi non videatur habuisse principium: habuit tamen: sic mundus tametsi visus sit nonnullis philosophis æternus esse, fuit tamen conditus à Deo,qui est vnus,& sempiternus. Ille enim qui est sine principio, principium omnibus dedit:& qui est potentissimus,admirabili celeritate cælum creauit & terram,& omnia quæ in illis continentur. Poteris per principium filium Dei intelligere, qui à Iudæis interrogatus quis esset, Ego, inquit, principium, qui loquor vobis: vt ait cap.8. Ioannes. Et ipse Dei filius cap. Prouerbiorum 8. ait: Dominus possedit me in initio viarum suorum. Vel,vt potest etiã verti: Dominus possedit me initium viarum suarum. Vbi ostendit se esse principium illud, de quo loquitur Moses.cùm ait: In principio creauit Deus celum & terram. Nonnulli per cælum loco illo intelligunt omnes globos cælestes, & per terram orbem hunc, in quo habitamus cum omnibus elementis & corporibus mistis per anticipationem seu occupationem. Itaque nomine cæli & terrę iuxta eorum sententiam vniuersus mundus visibilis significatur. Et posteà explicatur præcipuè,quid in qualibet die factum fuerit. Vt si quis ostendat alicui Romam in summa quadam:& dicat vrbem illam conditam fuisse à Romulo: & deinceps descendens ad singularia, dicat,tale ædificium conditum fuit ab illo tali die,& cætera. Hęc est magnorum virorum sententia,quæ nullum continet errorem. At ego existimo per cælum loco illo intelligi cælum empyrium, quod creatum fuit primo die: per terram autem illam materiam quandam incultam,ex qua Deus fecit cælum & terram, quæ quidem materia & moles fuit primò die creata. Cælum autem visibile fuit factum die secundo, & terra elementaris die tertio,vt diuina scriptura eodem primo capite Genesis testatur. Existimo Deum creasse ex nihilo cælum empyrium,& angelos, & animas rationales, & materiam primam, quam Moses appellat terram inanem & vacuam, cætera verò ex illa. Qui verò aiunt terram & mare & corpora cælestia condita fuisse ex nihilo, intelligendi sunt, in materia illa rudi & inculta, quæ fuit ex nihilo creata, in qua illa erant virtute & potentia. Et ita intelligitur caput primum concilij Lateranẽsis sub Eugenio tertio, vbi dicitur Deus vtramque de nihilo condidisse creaturam spiritualem & corporalem, angelicam videlicet, & mundanam. Nam esse orbem terrarum cõditum ex materia,indicat scriptura cap.11. Sapientiæ his verbis: Non impossibilis erat omnipotens manus tua,quæ creauit orbem terrarum ex materia inuisa. Qua de re copiosè disserui suprà verba illa capit.3. explanans: Benedicite aquæ omnes, quæ super cælos sunt.

Similitudo. *Genes.1.* *Similitudo.* *Ioan. 8.* *Prou. 8.* *Genes.1.* *Simile.* *Genes.1* *Sap.11.* *Sup.3.*

Habet potestatem omnis carnis. Id est, habet in omnes homines potestatem. Caro accipitur hîc pro homine. Eodem modo capite Genesis sexto. Omnis caro corruperat viã suam. Esaiæ 40. Omnis caro fœnum. Romanorum 2. Nõ iustificabitur ex operibus legis omnis caro. Et Ioannis 7. Clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te: sicut dedisti ei potestatem omnis carnis: hoc est,super omnes homines. *Gene.6.* *Esai.40.* *Rom.2.* *Ioan.7.*

Intrinsecus luteus,& forinsecus æreus. Erat enim simulachrum illud ex ære fuso super formam luteam. Capite superiore ostensus est Daniel libidinis destructor: in hoc autem idolorum euersor.

Vinum misce. Hoc est, infunde vinum in amphoras per ministros tuos. Vel misce illud aqua ad bibendum.

Signa annulo tuo. Solebant principes gemmam in annulo habere, quo sigillare solebant res abditas, quas clausas esse volebãt: vt suprà ostensum est cap.6. vbi de annuli antiquitate disseruimus.

Factum est igitur,postquã egressi sunt illi, & rex posuit cibos ante Bel, præcepit Daniel pueris suis, & attulerũt cinerem, & cribrauit per totum templum coram rege:& egressi clauserunt ostiũ, & signantes annulo regis abierunt Sacerdotes autem ingressi sunt nocte iuxta consuetudinem suam; & vxores, & filij eorum, & comederunt omnia,& biberunt. Surrexit autem rex primo diluculo, & Daniel cum eo. Et ait rex: Saluane sunt signacula Daniel? Qui respondit: Salua rex. Statímque cùm apperuisset ostium, intuitus rex mẽsam exclamauit voce magna: Magnus es Bel:& nõ est apud te dolus quisquam. Et risit Daniel:& tenuit regem,ne ingrederetur intrò,& dixit: Ecce pauimẽtum,animaduerte,cuius vestigia sint hęc. Et dixit rex: Video vestigia virorum: & mulierum,& infantium. Et iratus est rex. Tunc apprehendit rex sacerdotes,& vxores,& filios eorũ. Et ostenderunt ei abscõdita ostiola, per quæ ingrediebantur, & consumebant, quæ erant super mensam. Occidit ergo illos rex: & tradidit Bel in potestatem Danielis: qui subuertit eum, & templum eius. D

Factum est igitur. In Græco est,si verbum verbo reddere volueris: Et factum est, vt egressi sunt illi. Sed sensus idem est.

Et cribrauit per totum templum. Hoc est, per totum templi pauimentum: vt comedentium vestigia latere non possent.

Intuitus rex mensam. Subaudi, in qua positę fuerant epulæ idolo. Respexit in primis in mensam ciborum: quia ardenter desiderabat videre esse illos à Bele deuoratos: vbi autem affectio, ibi oculus est.

Magnus es Bel. Voluptate affectus has voces emisit: ac si diceret Magna est potentia & laus tua ô Bel, quòd tantam ciborum copiam comedisti. O stultitiam regis dignam irrisione. Videte in quo eius potentiam & honorem collocabat, in multis cibis deuorandis. Ideo eum pro Deo colebat, quia multa vorabat. Huiusmodi sunt, qui edacitatem epularum colunt: de quibus ait apostolus capit. 3. epistolæ ad Philip. Quorum Deus venter est. Huic loco potest illud accommodari, quod ait Ierem. capit. 49. Arrogantia tua decepit te: quod potest etiam verti ex Hebræo: Superstitio tua, vel idolum tuum decepit te. *Philip. 3.* *Iere. 49.*

Risit Daniel. Non ex leuitate, sed vt vanorum deorum cultum illuderet. Fortasse risit ob gaudium, quo affectus fuit videns pauimentum templi pedibus conculcatum: vt veritas in lucem prodiret, & ante omnium oculos poneretur. Aspicis ex hoc loco licitum esse aliquando ridere moderatè, cùm opus est. Vnde Ecclesiastes capipite tertio Tempus, inquit, flendi, & tempus ridendi. *Eccles. 3.*

Video vestigia virorum, & mulierum, & infantium. Vestigia puerorum à vestigijs virorum discrepabant in quantitate: mulierum autem in figura: quoniam illæ calceis diuersam formam habentibus vtebantur. Hæc vestigia potuit rex facilè videre propter cineres, quibus Daniel coram rege totum templi pauimentum operuerat. Cùm rex respexit ad mensam ciborum, statim deceptus exclamauit: Magnus es Bel: cùm autem oculos fixit in cinere, intellexit veritatem. Si te ad carnes, ad epulas, ad vinum, ad edacitatem & ebrietatem conuerteris, in magnos incides errores: at si ad cinerem, ad pœnitentiam, ad abstinētiam ciborum, & cognitionem tui te reuocaueris, resipisces, & mentis oculis illustratis veritatem intueberis. Si felicitatem collocaueris in crapula & ebrietate, coles idolum: eris ex illis, vt verbis vtar Apostoli in epistola ad Philippenses 3. quorum Deus venter est. Si verò imbecillitatem fragilitatémque tuam alta mente perpenderis, euertes idola, & mundi vanitatem despicies. Vide comessationis iacturam per mensam ciborum intellectæ, & humilitatis emolumētum per cinerem significatæ. Quid est respicere cinerem, nisi seipsum intueri, & propriam miseriam cognoscere? Cap. 18. Genesis ait Abraham: Loquar ad dominum meum, cùm sim puluis & cinis. Ca. 34. Iob scriptum legimus: Deficiet omnis caro simul: & homo in cinerem reuertetur. Et decimo Ecclesiastici: Quid superbis terra & cinis? Eam ob causam ait Ecclesia feria quarta cinerū: Memento homo, quia cinis es, & in cinerem reuerteris. Vngit nos cinere in capite, vbi est sedes memoriæ, vt memores simus mortis, & signat nos tau Ezechielis in fronte, hoc est memoria finis: tau enim est vltima litera in Hebraico alphabeto, quare designat finem & interitum. Et illa vngimur, cùm nobis ponitur in capite iuxta id quod in euangelio illius ferię canitur: Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum. Et Ezechielis documento intelligimus oportere nos in fronte esse vnctos tau: Christus docet, vt vngamus caput: sancta mater ecclesia vngit nos cinere in fronte & capite, innuens tau Ezechielis esse mortis memoriam, qua debemus vnctum atque signatum habere caput: vt nunquam nobis excidat ex animo finis recordatio. Cap. 4. Leuitici præcipiebat Deus efferendum esse vitulum extra castra in locum mundum, vbi cineres effundi solent. Sed dices: Si locus erat plenus cineribus, quomodo mundus appellatur? Quî fieri potest, vt perpurgatus sit, cùm in illum cineres conijcerentur? At altè spectare si voles, perspicies ideo locum illum esse abstersum, quia erat cineribus imbutus, sine quibus pollutus esset, & contaminatus. Hic vitulus est caro nostra, quę in ara cordis nostri igne diuini amoris immolāda est: in quo corde debet esse cinis, hoc est, nostræ imbecillitatis recordatio, & mortis repetita memoria, vt mundum sit, & ab omni scelerum contagione seuocatum. Eā ob causam debet esse extra castra, id est a turbulentis mundi negotijs separatum, & ab immoderatis perturbationis abductum. Nam memoria mortis est horologium vitæ illam excitans & ordinans ad munditiam, ad virtutes acquirēdas, & sordes vitandas. Ait enim Ecclesiasticus: Memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis. Vt pauo pulchritudine fulgentium plumarum eas extollit, & in orbem erigit: sed videns pedum suorum fœditatem, rotam caudæ deponit: sic nos superbia, rerumq́; nostrarum opinionibus inflati nobis ipsi immoderatè placemus, nostriq́; admirationi defixi insistimus: at si ad cinereos pedes, si ad finē respexerimus, rotam nostræ vanitatis deponemus. Vt aqua cineris absterget vestium maculas: ita mortis memoria & lixiuium lachrymarum animæ sordes & noxias solicitudines atque cupiditates. Vnde Hieronymus in epistola ad Cyprianum: Qui se, inquit, quotidie recordatur esse moriturum, contemnit præsentia, & ad futura festinat. Et vt cinis solet ignem custodire: sic memoria mortis Charitatē conseruare. Præterea ignis designat pœnitentiā, & scelerum confessionem: ex quo effectum est, vt qui flagitia sua cognoscerent, eamque ob causam angerentur dolore, solerent quondam se aspergere cinere, vt Deum pœnitentia placarent. Ideo ait Ieremias cap. 25. Aspergite vos cinere optimates, quia cōpleti sunt dies vestri. Et Threnorum 2. Conticuerunt senes filiæ Sion, cōsperserunt cinere capita sua. Capite quarto Iudith scriptum est: erat cinis super capita eorū. Et Matthæi vndecimo: Olim in cinere & cilicio pœnitentiam egissent. Respiciamus igitur ad cinerem, ad cognitionem nostri, ad pœnitentiam, ad humilitatem, ad humanam miseriam, ad mortem & finem: & ita vitabimus errorem, & scopum attingemus. At si à cinere auerterimus oculos, eósque in mensam epularum coniecerimus, in erroribus intolerandis versabimus. Eam ob causam Christiani ieiunia quadragesimalia meritò seruant, & alia certis tēporibus constituta: est enim

Philip. 3. *Gen. 18.* *Iob. 34.* *Eccle. 10.* *Matt. 6.* *Ezech. 9.* *Leuit. 4.* *Simile.* *Eccles. 7.* *Simile.* *Simile.* *Simile.* *Iere. 25.* *Thre. 2.* *Iudith. 4.* *Matt. 11.*

ieiuniũ humilitatis, castitatis,& aliarum virtutum fundamentum. Hoc intelligens diuinus ac regius vates psalmo 34. Humiliabam, inquit, in ieiunio animam meã. Edacitate redditur animus imbecillus, hebes, & obtusus: ieiunium verò eũ reddit fortiorem & acutiorem, eiq; præbet alas ad volandum in sublime. Id expertus Isidorus libro primo de summo bono: Gulæ saturitas, inquit, aciem mentis obtundit, ingeniumq́, euertere facit. At etsi hoc verum est, & in ecclesia à tempore apostolorum semper ieiunium fuit pręceptum & obseruatum. Aetius tamen & Iouinianus & alij huiusmodi hæretici diabolico furore concitati illud de medio auferre voluerunt: sed frustra laborauerunt. Horum hæresim & perfidiam multis iam ab hinc annis sepultam suscitarunt nostris temporibus Lutherus, Melanchthõ, Buccerus, Caluinus, & alij hæretici detestabiles sectam Epicuream sequentes, & felicitatem in corporis voluptate collocantes. Aiunt enim Deũ nunquam constituisse delectum ciborum: ideo nullo modo esse ieiunandum, nec à carnibus, cibísque alijs abstinendum. Nunquam illi hoc dicerent, nisi intolerabili cæcitate laborarent. Imò Deus statim in exordio mundi pręcepit homini, quem in agro arboribus consito mirum in modum amœno posuerat, ne ex fructu cuiusdã certæ arboris comederet: nam quo die ex eo comederet, moreretur. Nonne illud fuit cõstituere differentiam & delectum inter cibos? Illud fuit primum præceptum & sub pœna mortis promulgatum. Ex illo loco colligunt Augustinus contra Iulianum lib. 1. Ambrosius in libro de Elia & ieiunio, Chrysostomus homilia 1. in Genesim, Basilius in homilia de laudibus ieiunij, & alij magni nominis & celebritatis viri, & sapientia ac sanctitate venerandi patres, ieiunium esse de iure diuino. Fuit etiam alterum ieiunium cum ciborũ delectu ac discrimine à Deo constitutum, nimirum carnium abstinentia. Nam cap. primo Genesis dixit Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, & vniuersa ligna, quæ habent in semetipsis sementem generis sui, vt sint vobis in escam. Et cap. 3. Comedes herbas terræ: in sudore vultus tui visceris panè tuo. Quibus verbis liquet fuisse tunc carnes prohibitas vsque ad Noe post proluuiem terrarum: cui Deus dixit cap. 9. Genesis: Omne quod mouetur, & viuit, erit vobis in cibum: quasi olera virẽtia tradidi vobis omnia. Ac si diceret: Permitto vobis deinceps vti carnibus animalium, sicut ante eluuionem oleribus virentibus. Iam non herbas tantùm do vobis in cibum, sed animalia. Sed vide quid addat: Excepto quòd carnẽ cum sanguine non comedetis. Nonne aspicis etiã illo loco ciborum quorundam prohibitionem? Sed dices: Si ante eluuionem non comedebantur carnes, quorsum Habel oues alebat? Ait enim scriptura Genesis quarto fuisse illum ouium pastorem. Certè propter lanam & pelles: & vt posset Deo agnos immolare. Nonne aspicis ante legem esse ciborum delectum à Deo constitutum? Porrò in lege capite vndecimo Leuitici præcepit Deus populo, ne certorum animalium carnibus vesceretur. Et cap. 23. ait: Decimo die mensis huius septimi, dies expiationum erit celeberrimus, & vocabitur sanctus: affligetísque animas vestras in eo. Vbi affligere animas idem est quod ieiunare. Ita locum illum intelligunt non solùm catholici, sed etiam Iudæi, qui tali die ieiunant. Et paulò pòst addit: Omnis anima quæ afflicta non fuerit die hac, peribit de populis suis. Vbi aspicis, Deum sub pœna mortis ieiunium pręcepisse. Lege diuinas scripturas, & videbis Mosem & Eliam quadraginta diebus ieiunasse: fuisséque eorum ieiunium Deo gratissimum: & Iudæorũ edacitatem molestissimã: qui ob carnium & cæparum Aegypti desideriũ vellent illinc non exisse. Quid quæris? Priusquam Samson nasceretur, prænuntiauit parentibus eius Dei angelus eum non esse cibum aliquem contaminatum sumpturum. Nondum in lucẽ prodierat vir ille magnus, & iam Deus eius abstinentiã præceperat. Quorsum Christus Deus noster quadraginta diebus ieiunauit, nisi vt nobis exemplum ieiunandi pręberet: & vt ieiunio suo ieiunijs nostris meritum largiretur? Ipse enim ait: Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Christus ieiunauit: &, vult vt eum imitemur, & accipientes crucem nostram sequamur illum: cùm autem ieiunium sit crux, quis nõ videt dixisse Christum vt ieiunaremus? Diuus Paulus in priore ad Corinthios cap. quarto: Imitatores, inquit, mei estote, sicut & ego Christi. Similiter capite vndecimo eiusdem epistolæ. Et ca. 3. ad Philippenses. Et 5. ad Ephesios: Estote imitatores Christi. Et diuus Petrus in priore sua canonica capite secundo: Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exempla, vt sequamini vestigia eius. Et diuus Ioannes capite secundo prioris canonicæ suæ: Qui dicit se in Christo manere, debet, sicut ille ambulauit, ambulare. Vnde sententia illa dimanauit, quam diuus Gregorius & doctores alij literis mandarunt: Omnis Christi actio nostra est instructio. Sed diabolus ille qui Heuæ persuasit, vt ieiunium à pomis arboris prohibitæ frangeret: qui idẽ sed frustra conatus est Christo domino persuadere, facilè persuasit hæreticis, vt ieiunia non solùm contemnerent sed damnarent. Contrà verò catholici ea mirum in modum amplectuntur ad carnem domãdam, & intemperantiam fugiendam. Vt citharœdus dat operam, ne in cithara quid discrepet: sic nos debemus ita cursum vitæ conficere, ne à temperãntia discrepemus, & vitæ Christianæ musicam destruamus. Et multò magis, quòd maior & melior sit actionum, quàm sonorũ concentus. Cùm ad Christum accederent Ioannis Baptistæ discipuli dicentes: Quare nos & pharisæi ieiunamus frequenter, discipuli autem tui non ieiunant? Respondit illis Iesus. Nunquid possunt filij sponsi lugere, quandiu cum illis est sponsus? Venient autem dies, cum auferetur ab eis sponsus: & tũc ieiunabunt. Vbi lugere accipitur pro ieiunare, vt suprà ostẽdimus in annotationibus in caput 10. iuxta Polychronij sententiam aientis Iudęos solitos fuisse ieiunium luctum appellare. Prædixit Christus verbis illis futurum ieiunium, quod vt mandatum nouum suo tempore impleretur. Id quod factum est. Nam post Christi in cœlos ascensum apostoli ieiunabant: & tota ecclesia ieiunia amplectebatur: vt liquet ex diuo Luca capite decimo

Marginalia: *Psal.34.* *Gene.2.* *Genes.1.* *Genes.3.* *Genes.9.* *Gene.4.* *Leui.11.* *Leu.23.* *Exod.34.* *3.Reg.19.* *Exod.16.* *Num.11.* *Iudic.3.* *Matt.4.* *Luc.4.* *Matt.16.* *Luc.9.* *1.Cor.4.* *1.Cor.11.* *Philip.3.* *Ephes.5.* *1.Petr.2.* *1.Ioan.2.* *Genes.3.* *Matt.4.* *Luc.4.* *Similitudo.* *Matt.9.* *Luc.5.*

Act.13. decimotertio Actorum apostolicorum. Id perpendentes ipsi apostoli Spiritu sancto repleti ieiuniũ quadragesimę ex institutione Christi constituerunt: suoque decreto illud ecclesiæ seruare præceperunt: & præceptum hoc suis canonibus mandarunt. Sunt autem verba canonis hæc: Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut lector, aut cantor quadragesimam paschæ, aut quartam feriam, aut parasceue non ieiunauerit, deponitor: præterquàm si imbecillitate corporis impediatur. Si verò laicus sit, communione priuetur. Hic est vnus ex canonibus apostolorum, quos sancti patres approbant & sequuntur. Inter quos est Zepherinus, Ignatius, Victor, Leo, Athanasius, Anacletus, Innocentius, Eusebius: quos Gratianus & post illum doctores citarunt. Hi canones apostolorum fuerunt cõprobati in multis concilijs, nimirũ in Carthaginensi, Niceno, Cõstantinopolitano. Antiocheno, Calcedonẽsi. Reliquit eos nobis collectos beatus Clemens summus pontifex discipulus beati Petri apostoli: & scripti sunt in primo tomo conciliorum literis Græcis, & Latinis. Et Iustinianus imperator in nouellis suis constitutionibus eos verbis expressis tribuit apostolis. Præterea in cõstitutionibus apostolicis eodem beato Clemente authore, lib. 5. cap. 13. sunt hæc verba: Seruandum est à vobis ieiunium quadragesimæ, continens memoriam conuersationis, & legislationis domini. Nec solùm Christi apostoli hoc quadragesimale ieiuniũ alijs seruãdum præceperunt, sed ipsi illud obseruarunt: vt Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, Gregorius, Chrysostomus, & infiniti alij doctores testãtur: Fuisse autẽ semper in ecclesia Christi seruatum quadragenarium hoc ieiunium, asseueranter affirmant multa concilia, in quibus illud iterum atque iterum præcipitur: nimirum concilium Aurelianum canone 26. conciliũ Laudicense canone 50. consilium Cęsar augustanum canone 2. concilium Agatense canone 12. concilium Bracharense canone 9. concilium Toletanum octauum canone 9. consiliũ Gangrense canone 9. Et nostris temporibus concilium Coloniense, & concilium Tridentinum ieiunia & ciborum delectum comprobarunt. Quod autem aiunt nonnulli Telesphorum summum pontificem ieiunium quadragenarium nouè constituisse: est planè falsum & commentitium: non enim nouum ieiunium instituit, sed antiquum ab apostolis præceptum approbauit: & iterum obseruari præcepit. Id quod etiam alij summi pontifices fecerunt. Et quamuis ipsi hoc nouè præcepissent, facere quidem poterant. Nonne pontifices maximi vniuersales pastores & magistri poterant indicere ieiunium? Poterant profectò. Est ne ecclesia Christi debilior & fragilior quàm Iudaica: Non quidem. Poterat ecclesia Iudæorum indicere ieiunia, & Christianorum ecclesia non poterit? Valebat summus Hebræorum sacerdos ieiunia præcipere, & summus Christianorum sacerdos maximúsq; pontifex, vicarius Iesu Christi nõ valebit? Si rex Saul ieiunandum præcepit, dicens: 1. Reg. 14. Maledictus vir qui comederit panem vsque ad vesperam: & voluit proprium filium suum vita priuare, quòd pręcepto illi inscius non paruisset, vt primo Regum quartodecimo literæ diuinæ testantur: & Niniuitarum rex publico edicto ieiunium sanciuit, vt ait Ionas diuinus vates capi. tertio: quis dicere audet, non posse hoc facere Iesu Christi vicarium, diui Petri principis apostolorum successorem, summum pontificem, qui est caput totius ecclesiæ, qui in vniuersum orbem tenet principatum: qui est omnium Christianorum pater ac doctor, atque vniuersalis pastor & rector? At hæretici despiciunt summum pontificẽ, cui Deus tradidit claues regni cœlorum: despiciunt sanctos doctores, quos Christus appellauit lucem mundi, despiciunt venerandos patres in sacris ac vniuersalibus concilijs congregatos: quibus Christus ait: Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit. Quare hæretici qui eos aspernantur, se Christum etiam aspernari fateri coguntur. Sed aiunt se legere sacras scripturas, præsertim nouum testamẽtum, vbi aiunt nihil inuenire, quod eos excitet ad ieiuniũ. O cæci homines! nonne legitis ieiunium Ioãnis Baptistæ, de quo ait Matthæus capite tertio: Esca eius erat locustæ & mel syluestre? Nonne legitis apud Matthæum 4. similiter apud Lucam, Christum dominum quadraginta diebus ieiunasse? Nonne legitis apud Matthæum 17. & Marcum nono, & Lucam similiter nono dixisse Christum: hoc genus dæmonij non eijcitur nisi per orationem & ieiunium? Ipse Christus Deus noster apud Matthæum sexto ait: Tu autẽ cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua, ne videaris hominibus ieiunans, sed patri tuo, qui est in absconso: & pater tuus qui videt in absconso, reddet tibi. Hæc autem merces quam Deus reddit pro ieiunio, vita æterna est. Indicat verbis illis saluator noster ieiunij excellentiam, & meritum in verbo reddet. Actorum decimoquarto ait ita diuus Lucas: Cum constituissent illi per singulas ecclesias presbyteros, & orassent cum ieiunationibus, cõmendauerunt eos domino. Videte antiqua Christianorum ieiunia. Legite diuum Paulum in epistola secunda ad Corinthios capite sexto aientẽ: In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs. Et cap. 11. eiusdem pistolæ numerans afflictiones quas propter Christum ferebat, In labore, inquit, fui, & ærumna, in vigilijs multis, in fame, & siti, in ieiunijs multis. Nõne videtis diuũ Paulum sępenumero ieiunasse, nósq; ad ieiunandum hortatum fuisse? Origenes homilia decima in Leuiticum: Habemus, inquit, dies quadragesimæ ieiunijs consecratos. Hieron. aduersus Mõtanum: Nos quadragesimam secundum traditionem apostolorum ieiunamus. Maximus episcopus: Approbamus, inquit, quadragenarium numerum non esse ab hominibus constitutum, sed diuinitus consecratum: nec terrena cogitatione initiatum, sed cœlesti maiestate præceptum. Augustinus libro de salutaribus documentis ait ieiunium esse verum animi cibum. Chrysostomus in tractatione de pœnitentia homilia prima, ieiunium ait esse medicinam, quam anima infirma frequenter curatur. Dies me deficeret, si omnes vellem commemorare, qui ieiunium laudibus extulerunt. Sed hæretici quibus nihil est dulcius,

Margin notes: Clemens. — Ioan. 3. — Matt. 6. — Ioan. 2. — Matt. 5. — Luc 10. — Matt. 3. — Matt. 4. — Matt. 3. — Matt 17. — Mar. 9. — Luc. 9. — Matt. 6. — Act. 14. — 2. Cor. 6. — 2. Cor. 11.

dulcius, nihil antiquius, quàm carnis libertas, irrident ieiunia, séque in voraginem comessationis & ebrietatis ingurgitant. Effrenata epularũ cupiditate, cæcóq; furore libidinis concitati, dũ libertatem parare sibi nituntur, seruitutis miserrimæ vinculis alligantur. Vtinam resipiscant, séque ad meliorem frugẽ recipientes oculos amoueant à mẽsa ciborum, & ad cinerem conuertãt, quemadmodum regem Babyloniorum fecisse hoc loco videmus. Sed de ciborum abstinentia ea poteris videre, quæ suprà literis mandauimus verba illa 1. ca. explanantes: Proposuit autẽ Daniel in corde suo, ne pollueretur de mensa regis. *Sup. 1.*

Ostenderunt ei abscondita ostiola. In templo sub altari, vel alio in loco ad illud apto. Ac explorato & cognito sacerdotũ dolo interfecit illos rex per satellites suos.

Tradidit Bel in potestatem Danielis. Intelligens rex imaginem illam Belis nec intelligentiam habere, nec sensum, nec vitam, sed esse statuam quãdam, cui ceci homines tribuebant cultum latriȩ vero Deo debitum: falsúmque esse id, quod de eius comessatione dicebant sacerdotes. tradidit eam Danieli, qui illam fregit, & euertit tẽplum, vbi illa colebatur.

Et erat draco magnus in loco illo: & colebant eum Babylonij. Et dixit rex Danieli: Ecce nunc non potes dicere, quia iste non sit Deus viuens: adora ergo eũ.
E Dixitque Daniel regi: Dominum Deum meum adoro: quia ipse est Deus viuens: iste autem non est Deus viuens. Tu autẽ rex da mihi potestatem, & interficiã draconem absque gladio & fuste. Et ait rex: Do tibi. Tulit ergo Daniel picem, & adipem, & pilos, & coxit pariter: fecítque massas: & dedit in os draconis, & diruptus est draco. Et dixit Daniel: Ecce quẽ colebatis. Quod cùm audissent Babylonij, indignati sunt vehementer: & congregati aduersum regem dixerunt: Iudæus factus est rex: Bel destruxit, draconem interfecit, & sacerdotes occidit. Et dixerunt, cùm venissent ad regem: trade nobis Danielem: alioquin interficiemus
F te, & domum tuam. Vidit ergo rex quòd irruerent in eum vehementer & necessitate compulsus tradidit eis Danielem. Qui miserunt eum in lacum leonum: & erat ibi diebus sex. Porrò in lacu erant leones septem, & dabantur eis duo corpora quotidie: & duæ oues: & tũc nõ data sunt eis, vt deuorarent Danielem.

Et erat draco magnus. Alia narratur historia de dracone quodam, quem Babylonij vt Deum colebant, quem Daniel interfecit. Est autem draco serpens: qui ob multam ætatem in insolitam excreuit magnitudinem. Dicitur de dracone terreno, & de aquatili. De terreno illud intelligitur psalmographi: Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. *Psal. 90.* Quibus verbis significat nec venenatas & immanes feras, nec dæmones, eorúmque satellites his bestiis significatos de viris piis & constantibus, & in Deo fiduciam suam figentibus esse victoriam reportaturos. Pro pisce magno & vasto accipitur psal. 73. Contribulasti capita draconũ in aquis: tu confregisti capita draconis. *Psal. 73.* Vbi per vastos illos pisces intelligit diuinus vates Pharaonem, & magnates Aegyptios: quos Deus in mari Rubro submersit. Et quia dracones in prõptu habent venenum, quo noceant, meritò illorum nomine significantur homines flagitiosi ac nocentes. Ideo dicebat Iob cap. 30. Frater fui draconum, & socius struthionum. *Iob 30.* Per draconem intelligitur homo pestilens & immanis, per struthionem simulator & fallax habet enim auis hȩc alas, quibus volare videtur, sed non volat. Hoc Danielis loco draco erat bestia quædã terrestris in templo illi dicato seruata. Vel in quodam lacu, aut fluuio.

Et colebant eum Babylonij. Venerabantur illum Babylonij cultu latriæ. Magna profectò cæcitas colere ferã inutilem, horribilem, & venenatam. Iusto Dei iudicio obcæcatæ gentes à dæmonib' illudebantur. Cap. 15. Sapientiæ scriptum est: Animalia miserrima colunt. Et Esa. 2. Vt adorarent talpas & vespertiliones. Nec solùm animalia, sed eorum similitudines colebant, vt ait Eze. cap. 8. In epistola ad Romanos cap. 1. ait ita diuus Paulus: Mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrium, & quadrupedum, & serpentium. Et paulò pòst: Mutauerunt veritatem Dei in mendacio. Hoc est, in idolis, quæ in diuinis literis mendacium vocantur. Acsi dicat: Cõuerterunt cultum veri Dei in falsorum Deorum cultum. *Sap. 15. Esai. 2. Ezec. 8. Rom. 1.*

Absque gladio & fuste. Hoc est, sine vllis armis: sed Dei adiumento, & industria rationis. Cùm enim draco aperiret os, iniecit in illud offas ex pice pilis & adipe confectas, quibus eũ interfecit. Pice ac pilis conglutinatũ est guttur eius: & adiecit adipem, vt ob eius saporem & odorem appeteret draco massam illam.

Indignati sunt vehementer. Nimirum aduersus regem, & aduersus Danielem. Qua in re animũ ingratũ, cæcúmq; furorem ostenderunt. Deberent enim gaudio efferri, quòd essent à dracone liberati.

Iudæus factus est rex. Hoc est, rex noster repudiatis patriis legibus, secutus Danielem Iudæũ, accepit Iudæorũ religionem. Tribuebant illi crimini, quod erat laude dignissimum. Vel sic: Daniel Iudæus factus est: rex noster. Prior explanatio videtur literæ conuenientior.

Interficiemus te, & domum tuam. Hoc est, & te, & vniuersam prolem atque familiam tuam interimemus. Accipitur domus nõ pro aula, sed pro genere & familia: vt Exodi 1. Singuli cum domibus suis introierunt. Esaiȩ 5. Vinea domini exercituũ domus Israel est. Mat. 10. Pax huic domui. Accipitur domus pro synagoga Iudæorum ca. 3. epistolæ Pauli ad Hebræos aientis: Moses quidem fidelis erat in tota domo eius. Et pro ecclesia Christianorum eodem capite: Christus *Exod. 1. Esai. 5. Matt. 10. Heb. 3. Heb. 3.*

verò tanquam filius in domo sua: quæ domus sumus nos. Et cap. tertio prioris ad Timoth. Vt scias, quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est ecclesia Dei viui. Tu verò perpende effrenatã illorum Babyloniorum iram & perturbationem. Nullum crimen admiserat rex in cæde draconis. Sed demus eum legẽ diuinam, aut humanam violasse: in quam culpam inciderant domestici eius, vt eos vellet populus vita priuare, nisi rex ei traderet Danielem? Vt magna ac repentina proluuies quicquid inuenit, rapit & euertit nullo delectu: ita concitatus ac inspectatus furor in aliquẽ nõ solùm ipsum, sed omnia eius diripere & delere nullo facto discrimine conatur. Fera quidem indomita & immanis est ira populi concitati. Ideo dicebat Iacob: Maledictus furor eorum, quia pertinax: & indignatio eorum, quia dura. Et Salomon Prou. 27. Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor: & impetum concitati spiritus ferre quis poterit?

1. Tim. 3.

Similitudo.

Similitudo.

Gen. 49.

Prou. 27.

Qui miserunt eum in lacum leonum. Id est, qui Babylonij coniecerunt Danielem in foueam leonũ, vt ab illis dilaniaretur. Erat in vrbe domicilium. in quo alebantur leones, quò conijciebãtur, qui erant nefarijs sceleribus astricti & ob grauia crimina damnati. De illo locuti sumus capite 6. Bis fuit illuc proiectus Daniel: sed non legimus eum in his iniurijs & calamitatibus succensuisse hostibus suis, nec quæribundas voces emisisse, nec illos maledictis vulnerasse. Vt excellens aurum tactum & percussum non sonat, vile autem orichalcum statim edit sonitum: ita vir pius & iustus contumelijs & ærumnis affectus tacet, & æquo animo fert, quicquid euenit: impius autem irascitur, & execrationibus plenis stomachi & querelarum omnium aures obtundit. Ideo ait Salomon decimonono prouerbiorum: Doctrina viri per patientiam cognoscitur. Ac plerunque innocentes liberantur. Id sentiens idem Salomon ait capite Prouerbiorum 20 Ne dicas: reddã malum pro malo: expecta dominũ, & liberabit te. Et pater eius Psalmo nono Patientia pauperum nõ peribit in finem, Hoc est, afflictorum tolerantia. Quare nos in contumelijs & calamitatibus patientiam amplectamur, Audiamus diuum Paulũ ita in secunda ad Corint. capite sexto loquentẽ: In omnibus exhibeamus nos metipsos sicut Dei ministros in multa patientia. Et ad Hebræos capite duodecimo Per patiẽtiam curramus ad propositum nobis certamen aspicientes in authorẽ fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem. Si fuerimus ita perturbati, & victi ab illa, non erimus in potestate nostra: si autem dilexerimus patientiam, tenebimus nos ipsos: iuxta id quod ait apud Lucã Christus Deus noster: In patientia vestra possidebitis animas vestras.

supr. 6.

Simile.

Prou. 19.

Prou. 20.

Psal. 9.

2 Cor. 6.

Heb. 12.

Luc. 21.

Et erat ibi diebus sex. Vt si à leonibus non interficeretur, saltem fame periret. Hinc colliges missionem hanc in lacum leonum nõ esse eam, quæ fuit sub Dario cap. 6. mandata: nam tunc nõ fuit in fouea illa nisi nocte vna: nunc autem sex diebus.

supra. 6.

Et dabantur eis duo corpora quotidie. Nimirum hominum damnatorum. Fortasse hæc bina corpora erant animalium indifferenter, præter quę dabantur cibo binæ oues singulis diebus leonibus illis.

Erat autem Habacuc propheta in Iudæa, & ipse coxerat pulmentum, & intriuerat panes in alueolo: & ibat in campũ, vt ferret messoribus. Dixitque angelus Domini ad Habacuc: Fer prandium quod habes in Babylonem Danieli, qui est in lacu leonum. Et dixit Habacuc: Domine Babylonem non vidi, & lacum nescio. Et apprehendit eum angelus Domini in vertice eius & portauit eum capillo capitis sui. posuitque eum in Babylone super lacum in impetu spiritus sui: Et clamauit Habacuc dicens: Daniel serue Dei tolle prãdium, quod misit tibi Deus. Et ait Daniel: Recordatus es mei Deus: & nõ dereliquisti diligentes te. Surgensque Daniel comedit. Porrò angelus Domini restituit Habacuc cõfestim in loco suo. Venit ergo rex die septimo, vt lugeret Danielem: & venit ad lacum & introspexit. Et ecce Daniel sedens in medio leonum. Et exclamauit voce magna rex, dicens: Magnus es Domine Deus Danielis. Et extraxit eum de lacu leonum. Porrò illos qui perditionis eius causa fuerant, intromisit in lacum: & deuorati sunt in momẽto coram eo.

Ezech. 2.

G

Erat autem Habacuc. Hic fuit vnus ex duodecim prophetis: qui videns mentis oculis diuino lumine illustratis futuram euersionem Hierosolymæ, abscessit, vt Petrus ait Comestor in historia scolastica: fugitque ex ciuitate: ad quam postea rediit, cùm Iudæi fuissent in Chaldæam abducti: & Hierosolymæ pauperes tantùm remãsissent. Cùm autem Daniel in clausa leonum fouea detineretur, erat Habacuc Hierosolymæ, vbi habebat agrum, ad quem miserat messores. Cumq; ad illos ferret prandium, fuit repentè ab angelo Dei in lacum Babylonium per miraculum asportatus: vbi Danielem prandio messoribus parato sustentauit.

4. Re. 25.

Ier. 27.

Et coxerat pulmentum. Hoc est, pultem: est enim pulmentum puls: vel cibus instar pultis. Esca est ex farina confecta, additis interdum ouis, melle aut caseo.

Et intriuerat panes in alueolo. Id est, terendo immiserat panem in pultarium seu vasculum culinarium, vbi puls decocta fuerat. Vel accipitur alueolus hoc loco pro corbe, vbi cibus portabatur. Nam teste Varrone alueolus est cauata cortex, aut vasculum vimineũ, in quo quid propter concauitatem reponitur. Est etiam vasculum ligneum authore Columella lib. 8. cap. 5.

Dixitq; angelus domini ad Habacuc. Probabile est apparuisse hunc Dei angelũ diuino vati in figura humana. In diuinis literis angelus accipitur aliquando pro viro pio & iusto: vt ca. 11. epistolæ prioris ad Cor. Debet mulier velamen habere supra caput suum propter angelos. Hoc est,

Cor. 11.

est,propter homines, qui se à vitiis seuocarunt, & ad Christi imitationem contulerunt. Ita locũ illum interpretatur Clemens lib.2. hypotyposeô. Vel sacerdotes appellat angelos, iuxta illud Malachiæ 2. Labia sacerdotis custodient scientiam,& legem requirent ex ore eius: quia Angelus domini exercituum est. Omnes qui à Deo mittuntur, vt eius afferant mandata,angeli dicuntur. Vnde de diuo Ioanne Baptista,de quo ait Ioannes euangelista: Fuit homo missus à Deo,cui nomen erat Ioannes: ait Deus per Malach.3. Ecce ego mitto angelum meum. Ita locũ illum Christus Dominus apud euangelistas interpretatur Diuus Paulus in epistola secunda ad Cor.cap.12. per angelũ Satanæ vult significare omnes tentationes & afflictiones, quibus ipse afficiebatur, vt Photius ait: Satanas ille, qui beatum Iob Deo ita permittente multis & acerbis calamitatibus contendit opprimere, idem diuo Paulo facere curauit. Ac quia afflictiones illæ variæ & molestæ eius carnẽ affligebant,eas stimulum carnis appellat,dicens: Ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ qui me colaphizet. Hoc autem Danielis loco angelus pro spiritu accipitur angelico,qui admirabili virtute sua Deo ita volente secum vatem sanctum asportauit.

Mala.2. *Ioan.1.* *Matt.11.* *Marc.1.* *Luc 1.* *Iob 1.* *2. Cor. 12.*

Portauit eum capillo capitis sui. Manus angeli tenuit capillum Habacuc, sed virtus angelica totum illum tetigit, & admirabili ac rapidissimo motu in Chaldæam suauiter adduxit. Capillus non tulit corporis grauitatem, sed Dei potentia illud per angelum effecit. Sequitur. Posuitque eum in Babylone super lacum impetu spiritus sui. Id est, admirabili celeritate spiritualis potentiæ suæ.

Tolle prandium, quod misit tibi Deus. Non deserit piissimus dominus eos,qui ad ipsum toto animo aspirant,& clamant, & tanquam ad arcem tutissimam confugiunt. Qui populum Israeliticũ quadraginta annis pauit in solitudine pane cælesti,de quo ait diuinus psaltes: Pluit illis manna ad manducandum: panem cæli dedit eis,panem angelorum manducauit homo: qui Eliam aluit cibis per coruos delatis: cui posteà angelus panem & aquam ostendit: qui quinque millia hominum, præter fœminas & pueros in solitudine quinque panibus & duobus piscibus educauit: quomodo non posset iustum Danielem prandio messoribus parato sustentare? Sed dices: Si solus angelus poterat cibum illum portare, quid opus erat Habacuc? Voluit Deus,vt diuinus ille vates opus illud exequeretur misericordiæ, quo mereretur,& ingressum haberet ad cælum. Est enim misericordia ostium æternæ beatitudinis. De illa illud psal.117. intelligitur: Hæc porta domini,iusti intrabunt in eam. Nam relatis operibus misericordiæ apud Matt.25. docuit Christus esse pro illis æternam gloriam tribuendam. Id significatum fuit portis oraculi templi Salomonis, quæ erant ex lignis oliuarum.Templum erat imago Ecclesiæ Catholicæ: Oraculum autem & sanctum sanctorum imaginem gerebat cælestis beatitudinis,vt D.Paulus ca. 9. epistolę ad Hebręos testatur. Nõ poterat ad oraculum ingredi nisi per templum: nec ad cœlum nisi per Ecclesiam. Itaque oraculum illud est cælum, ad quod ingredimur portis oliuarum,hoc est operibus misericordiæ,quæ per oleum & oliuã significatur. Superfertur enim oleũ cæteris liquoribus,atque supernatat: & eodem pacto in operibus nostris debet misericordia superferri. Id voluit de diuina misericordia significare diuinus ac regius vates psal. 144.cũ cecinit: Miserationes eius super omnia opera eius.

Exod.16. *Deut.8.* *Psal.77.* *3.Reg.17.* *3. Reg. 19.* *Ioan.6.* *Psal.117.* *Matt.25.* *3.Reg.6.* *Psal.144.*

Extraxit eum de lacu leonum. Quia vidit eius innocentiam & sanctitatem: ex qua deuenit in quãdam Dei cognitionem: dixit enim: Magnus es Domine Deus Danielis. Nouerat namque ex Danielis documento Belis statuam non comedere, quin potius esse vita & sensu destitutã: & draconem non esse Deum æternum, sed feram mortalem. Propter hæc,& alia huiusmodi merita tenebatur rex Danielem honoribus afficere, & immortalibus beneficijs remunerare. Rex Dauid constituit ministrum quendam, qui ei reuocaret ad memoriam aliorum merita, vt ea præmio ac mercede compẽsaret. Et vocabatur minister hic à commentarijs,vt cap.8.lib.2. Regum scriptura sancta testatur. Idem fecit rex Assuerus, vt cõstat ex cap.6.libri Esther. Imperatores Romani habebãt huiusmodi ministrum, qui nuncupabatur magister memoriæ. Meminit eius Trebellius Pollio in historia Claudij Cæsaris. Alludit ad officiũ hoc Herodianus li. 4. Meminit illius Ammianus libro 14. & 27. & 29. Et nostra hac memoria VVolfgangus Lazius lib. 2. commentariorum reipublicæ Romanæ.

2.Reg.8. *Esth.6.*

Et deuorati sunt in momento coram eo. Hoc est velocissimè coram rege fuerunt à leonibus dilaniati & deuorati Deo ita disponente, vt perniciem quam optimo Danieli parauerant, in se ipsos redundare sentirent. Ac ita cœtus ille improborũ hominum infami morte clausit suum diem. Et illud psalmographi potest accõmodari: Lacum aperuit,& effodit eum, & incidit in foueam, quã fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius: & in verticem ipsius iniquitas eius descendet, vt ales dat pennas,quibus ornatur sagitta, qua ipsa traijcitur, sibíque inscia perniciem machinatur: sic nonnulli ea in alios struunt aliquando,quibus sibi nescij exitium moliuntur. Et vt dicitur in prouerbio: suo gladio iugulantur. Quemadmodum cornix rapit scorpium, vt illum interficiat, & edat, qui ei cauda infligit mortiferum vulnus: & illa volens occidere occiditur: sic multi intendẽtes alios lædere læduntur: & detrimentum quod aliis cupiebant afferre, in ipsos meritò retorquetur. Narrat Trebellius Pollio,Marium vnum ex septuaginta tyrannis, qui interficere multos volebant, fuisse gladio interfectum à quodam milite, qui in eum irruens, Hic est,inquit, gladius, quẽ tu fecisti. Nam Marius ille ante tyrannicum dominatum faber fuerat ferrarius, & gladios conflauerat. Ac fuit gladio, quem fecerat, occisus. In epistola quadam ait Ouidius: Remigiúmque dedi,quo me fugiturus abires: Heu patior telis vulnera facta meis. Huc pertinet, quod Liuius ait lib.secundo de secundo Bello Punico: Sentiebat Anibal suis se artibus peti. Et illud Luciani in Piscatoribus: Quę tela à nobis,vt fateris,sumpta, aduersus nos iaculatus es. Et illud quod apud

Psal.7. *Similitudo.* *Similitudo.*

pud Græcos ita peruulgatum est, vt Prouerbij locum obtineat: Αὐτὸς γὰρ εὗρε τὸ κακοῦ τὴν πηγήν. Hoc est: Ipse enim sibi reperit mali coagulum. Vel vt alij dicunt: Ipse inuenit fontem malorum. Ad quod alludit Aeschylus in Persis. Sed literæ diuinæ memoriæ prodiderunt lib. 1. Reg. Goliam hominem superbum & audacē proprio suo gladio in singulari certamine occisum fuisse à Dauide, quo ipsum Dauidem occidere conabatur. Absolon voluit auferre patri suo terram & vitam: & ipse amisit vtrámq; : periit enim suspēsus in aere, vbi & terra & vita priuatus est. Et Ecclesi. ait cap. 10. Qui dissipat sepem, mordebit eum coluber. Accidit enim aliquando, vt quis venenum bibat, quod alteri parauerat: & suo dolo & artificio pereat. Et qui gladio ferit, gladio peribit: quemadmodum Christus dixit apud Matt. cap. 26. Ac vt diuus ait Ioannes cap. 13. Apocalypsis: Qui in captiuitatem duxit, in captiuitatem vadet. Et vt infertur ex parabola vineæ agricolis locatæ, quam dominus Iesus attulit apud euangelistas: Deus malos malè perdet. Nam vt ait idem dominus apud Mat. 7. Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Id accidit illis, qui Danielē in leonū foueam proiecerunt: nā eo mirabiliter erepto fuerunt ipsi in illam proiecti. Et impletum est illud cap. 26. Prouerb. Qui fecit foueam, incidet in eam: & qui prouoluit lapidē, reuertetur ad eū. Quare ab iniuriis & maleficiis nos abstineamus, & beneficentiam ac benignitatem obseruemus. Demus operam, vt simus ea charitate muniti, quæ omnibus bonū desiderat: quæ in tēpestate tranquilla est, & splendet in tenebris: quæ pulsa loco manet tamen, atq; hæret in patria: quæ calamitatibus pressa eminet, & floret per se semper, nec alienis vnquam sordibus obsolescit.

1. Reg. 17. 2. Reg. 15. 2. Reg. 18. Eccle. 10. Matt. 26. Apoc. 13. Matt. 21. Marc. 12. Luc. 20. Matt. 7.

OBSERVATIONES ex Græco in

CAPVT XIIII.

Nisi dixeritis mihi. In translatione Græca Theodotionis est, ἐὰν μὴ εἴπητέ μοι: Si non dixeritis mihi. Vel, nisi mihi dixeritis. Particula nisi quæ variè dicitur Græcè, sumitur aliquando affirmatiuè, vt apud diuum Paulum cap. 6. epistolæ ad Hebræos: Nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te. Cap. 22. Genesis dixit Deus Abrahæ in immolatione filij: Quia fecisti hanc rem, & non pepercisti vnigenito filio tuo, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuū. Cùm autem apostolus citet locum illum in epistola ad Hebræos, vtitur particula nisi, vbi in Hebræa est mera affirmatio. Ex quo colliges eam esse illic affirmantis particulam. Nónnulli existimant, nisi, accipi aliquādo pro nec: vt apud Marcum cap. 6. Præcepit eis, ne quid tollerent nisi virgā tantùm: non peram, non panem, nō in zona æs. Vt sit sensus: Pręcepit Christus discipulis suis, nec quid ferret, nec virgā tantùm: seu ne virgam quidem: nō peram, & cætera. Mouentur ad interpretationem hanc verbis Matt. ca. 11. & Lucæ 9. agens enim ibi Matthæus de apostolorū missione, ait Christum Iesum hæc illis dixisse: Nolite possidere aurum, nec argentum, nec pecuniam in zonis vestris: non peram in via, nec duas tunicas, nec calceamenta, nec virgam. Diuus autem Lucas ait. Nihil tuleritis in via, nec virgam, nec peram, nec panem, nec pecuniam, nec duas tunicas habeatis. Cùm igitur Christus dominus apud Matthæum & Lucam prohibeat apostolis virgam, magna videbitur esse discrepantia inter illos & Marcum, qui ait esse illis virgam permissam: nisi particula, nisi, quæ Græce est εἰ μὴ, apud Marcum accipiant pro nec. Hæc est eorum opinio, non omnino contemnenda. Sunt enim verba illa ab euangelistis memoriæ prodita, & perpetuis monimentis consignata: quibus Christus Deus noster discipulos suos ad cæcam animorū dominatricem cupiditatem vitandam erudiuit. Cùm euangelica philosophia sit in paupertate, & honorum mundi despicientia, cæterísq; virtutibus constituta: voluit, vt hi, quos ad eam nuntiandam ac propagandam mittebat, eas opes & dignitates contemnerent, ad quas plerique mortalium auiditate inflammati rapiuntur. Eam ob causam non solū aurū & argentum, sed etiam virgam illis interdixit. Ego tamen existimo loco illo Marci particulam, nisi, non accipi pro nec, sed propriam retinere significationem. Et Græci nobiscum legunt, quemadmodum omnes ferè Latini, qui pro εἰ μὴ, nisi, seu præterquā, interpretantur. Ac tamen nullam esse credo inter euangelistas repugnantiam. Nam duplex est virga, vna, quæ virga tantùm est, qua vtuntur viatores sustētandi se causa: & hæc concessa est apostolis: de qua loquitur diuus Marcus. Altera est, quam afferunt, vt se à lædentibus defendant, aut eos offendant, quæ non solùm virga est, sed etiam telum, siue iaculum, siue claua: & hæc est illis prohibita: de qua Matthæus & Lucas loquuntur. Quòd verò dominus virgam illam pugnatricem vetet, videtur indicare id, quod dixit posteà apud Lucam cap. 22. Qui habet sacculum tollat: similiter & peram: & qui non habet vendat tunicam suam, & emāt gladium. Opponit, vt vides, habere gladium & non habere virgam à se olim prohibitā. Volens Marcus admonere, ne quod Matthæus literis mandauerat, perperam intelligeretur, testatur concessam esse apostolis virgam tantùm: hoc est virgam, quæ tantùm virga est, sustentationis causa delata: non autem, quæ pręter sustentationē offensionis aut defensionis causa portatur; quæ intus ferrum habet, aut aliquid huiusmodi, quo apta sit ad pugnam. Aspicis igitur diuum Marcum nō pugnare cum aliis euangelistis: quin potiùs esse eorum explanatorem. Esse autē duas virgas indicant Hebræi, qui vnā appellāt שבט Xebet, quæ fuit apostolis prohibita: quæ vt telū defertur: alterā appellant משען Mixhan, quę fuit illis cōcessa: qua lapsū corp⁹ nititur, & sustentantur. Ex quo efficitur, vt per Xebet intelligant mulctam, & calamitatem: per Mixhan verò oblectationem, & solatium. His duobus vocabulis vtitur versiculo vno diuinus ac regius vates psal. 23. cùm ait: Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Pro virga est in Hebraico Xebe, & pro baculo Mixhā: pro quo noster interpres solet virgam vertere: vt Iud. 6. Extendit angelus domini summitatē virgę. Voluit diuin⁹ psaltes his duabus virgis significare se nō solùm diuinis

Heb. 6. Mar. 6. Matt. 10. Luc 9. Matt. 11. Luc 9. Marc. 6. Luc 22. Psal. 23. Iud. 6.

nis beneficiis amoris plenissimis, sed etiã rerum
aduersarum ictibus à Deo sibi illatis delectari. Ac
si diceret: Virga iustitiæ tuæ Deus sancte me pec
cãtem corrigis, baculo misericordiæ tuæ me im-
becillum sustentas. Vtraq; certè res animo meo
iucunditatem affert & consolationem. De prima
virga, qua afflictio & seueritas significantur, ait
Psal.2. Dauid psal.2. Reges eos in virga ferrea. De secun
da, qua benignitas & mansuetudo intelliguntur,
Psal.17. ait idem psal.17. Præuenerunt me in die afflictio-
nis meæ: & factus est dominus virga mea: pro
quo editio vulgata habet: Et factus est dominus
protector meus. Quod in idem recidit. Et quẽad
modum per virgam ferreã intelligitur correctio
& seueritas: sic per virgam auream clementia &
benignitas. Hæc est virga aurea, qua rex Assuerus
Esth.5. tetigit Esther, vt cap.5. libri eius sacræ literæ me
moriæ prodiderũt. De his duabus virgis ait Deus
Zach.11. apud Zach.11. Sumpsi mihi duas virgas, vnam vo
caui decorem, & alterã funiculum. Hoc est, duas
regendi rationes, vnam in amore & clementia, al
teram in castigatione & seueritate constitutam.
Vbi pro virga nec est in Hebræo Xebet, nec Mix
han, sed מקל Maccel, vocabulum indifferens ad
vtramq; nempe ad virgam correctionis, & ad vir
gam sustentationis. Ac quoniam Xebet solet vir-
gam illã significare ferro munitam, qua loco teli
seu spiculi nõnulli vtuntur viatores, transtulit ꝑ
Reg.18. ea Latinus noster interpres lanceã lib. 2. Reg. c.
18. dicens: Tulit ergo Ioab tres lanceas in manu
sua, & infixit eas in corde Absolom. Vbi pro lan-
ceis est vocabulum hoc Xebet: quod virgam il-
lam significat, quæ nõ tãtùm virga est ad lassi cor
poris sustentationem, sed armorum genus. Et hęc
est, quã dominus noster Iesus Christus apostolis
prohibuit: libertatem illis cõcedẽs bacillum por
tandi ad corporis imbecillitatem tuendam atque
sustentandam. Aspicis igitur nullã esse inter euã-
gelistas repugnantiã, nullum dissidium: imò sin-
gularem concordiam, & admirabilem concentũ.
D. August. lib. 2. de cõsensu euangelistarum per
virgã apud Marcum ait intelligi potestatem ac-
cipiendi necessaria vitæ: per virgam verò apud
alios duos euangelistas ipsa necessaria: vt sit sen
sus: Ne portetis perã, ne virgam quidem hoc est,
nec res ad vitam necessarias: sed portate virgam,
hoc est, potestatem eas accipiendi: quia dignus
est mercenarius mercede sua. Diuus Hier. in cõ-
mentariis in Matt. cap.10. per virgam apud Matt.
Exod.4. & Lucam intelligit mundi præsidium, quod vt
superuacaneum prohibetur, cùm domini habea-
mus auxilium. Illam virgam ait esse à domino in
4.Re.18. terdictam, quæ vertitur in colubrum: & carnis
Esa.36. præsidio nititur: quæ cap.18. lib. 4. Reg. & 36.
Esa. baculus arundineus appellatur. Illam autem
ait esse cõcessam apud Marcum, quã corpus quo
dammodo sustentatur. Euthy. ait Matthæum &
Lucam narrare id, quod Christus prius præcepe
rat apostolis: Marcum verò id, quod posteà illis
propter longioris itineris laborem indulserit. Alij
confugiunt ad allegoriam à simplici ac vsitata in
terpretandi ratione ad arcanas intelligentias ser
monem traducentes, seq; ab aperto orationis ar-
Similitudo. gumento separantes. Alij aliter interpretantur.
Quemadmodum enim ex eodem auro diuersa
conflantur monilia: sic ex eodem loco sacræ scri
pturæ diuersæ aliquando intelligẽtiæ depromun
tur. Sed ea eligenda est, quæ est literæ congruen
tior, clarior, facilior, & scribentis instituto accõ-
modatior. Eam ob causam ad eam inueniendam,
recurrendum nobis est sæpenumero ad vocabu-
lorum Hebræorum & Græcorum originem: vt
inde sensum literalem aucupantes, possimus in
eo tanquã in speculo purissimo imaginem veri-
tatis intueri. Ex omnibus his explanationibus il
la meo ingenio magis placet, quæ explicat apud
Marcum concessam esse virgam sustentationis tã
tum: apud alios autem euangelistas interdictam
eã esse, quæ præter virgam est etiam telum. Exi-
stimo tamen rectas esse alias interpretationes à
nobis relatas grauissimorum authorum, nulloq;
modo esse contemnendas. Si scire volueris, quot
modis sumatur virga in literis diuinis, vide Dio-
nysium 15. de cælesti hierarchia, Tertullianum
aduersos Iudæos, Epiphan. lib. Ancorat, Chryso
stomum in psal. 43. Clementem Alexandrinum
1. Præd. 7. & 9. Cyrill. de incarnatione vnigeniti.

*Confidebant autem, quia fecerant sub mensa absco-
ditum introitum.* Versio Latina interlinearis ha-
bet: Ipsi autẽ despiciebant. In Græco est verbum
καταφρονέω, quod significat despicere, contemne
re, pro nihilo ducere. Eam ob causam existimant
nonnulli vitio librariorum effectum esse, vt pro
contemnebant scriptũ sit, confidebãt. Nã in qui-
busdam codicibus correctis pro confidebant est
ad marginem cõtemnebant. Sed quantum ad sen
sum attinet, parum est discriminis: nã vbi est ali-
cuius rei confidentia, ibi est eius contemptio.
Præterea non desunt, qui dicant verbum κατα-
φρονέω significare etiam confidere: nam ab eo de
ducitur nomen hoc καταφρόνημα, quod significat
confidentiam. Quare vtrunq; & confidebant, &
cõtemnebant verti potest. Accipitur aliquando
cõfidere & confidentia in malam partem, vt cap.
11. Prouerbiorum: Qui confidit in diuitiis suis, Prou.11.
corruet. Et 12. Qui cõfidit in cogitationibus suis, Prou.12.
impiè agit. Et ca.36. Esaiæ: Confidis super bacu Esa.36.
lum arundineũ. Ita vocat Aegypti auxilium, &
mundi spem. Eodẽ modo hoc loco sacerdotes Ba
bylonij dolis suis fidebãt. Accipitur aũt in bonã
partẽ: vt psal.124. Qui cõfidunt in domino, sicut Psal.124.
mons Sion, nõ cõmouebitur in æternũ. Acsi di-
cat: Qui in Deo spem suã & fiduciam figunt, simi
les mõti Sioni immobiles erũt, & in virtute per
seuerabunt. Ideo ait Christus apud Ioan. cap. 16. Ioan.16.
Confidite: ego vici mundum. Et Paulus Hebr. Heb.10.
10. Nolite amittere confidentiã. Qui animo sin-
cero fidit Deo, cui se suáq; omnia cõmittit, in eó-
que omnẽ spẽ & cogitationẽ locat, hic sine dubi
tatione se effert in sublime, & omnibus humanis
casibus superiorem facit.

Magnus es domine Deus Danielis. In editione
Theod. est: μέγας εἶ κύριε ὁ θεὸς τοῦ Δανιήλ. Vbi in
Hebræo est Iohouah, solent Septuaginta vertere
κύριος: vbi vero est Elohim, θεός: vt cap. 10. Deut. Deut.10.
dominus Deus vester ipse est deus deorum: pro
quo in Hebraico est: יהוה אלהיכם הוא אלהי האלהים
Septuaginta verò habent: κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν οὗτος
θεὸς τῶν θεῶν, Nomẽ Iehouah cõuenit soli Deo: &
significat illũ in sua natura, quatenus vnꝰ Deꝰ est
nomen autem Elohim est numeri pluralis, & de
signat distinctionẽ personarũ in Deo. His duobus
nomi

nominibus vtitur hoc loco Daniel: nã dominus est Iehouah, Deus verò Elohim: quibus duobus nominibus significat Deũ esse trinũ & vnum. Id voluit significare paraphrasis Chaldaica statim in principio Gen. Nã vbi nos habemus: In principio creauit Deus cœlum & terrã: pro Deo habet illa ייי Vnum nomẽ tribus literis æqualibus scriptũ. *Gen.1.* Id voluit diuinus ac regius vates innuere psa. 99. cũ dixit? *Psal. 99.* Scitote, quoniã dominus ipse est Deus: vbi pro domino est Iehouah in singulari, & pro Deo Elohim in plurali. Ac si diceret: Scitote, quoniã Deus qui est vnus in essentia, est trinus in personis. *Deut.4.* Et Moses ca. 4. Deut. Dominus ipse est Deus, & nõ est alius præter vnũ. Pro quo in Hebraico est: Iehouah ipse est Elohim: & non est alius præter eũ. Hoc sanctissimæ trinitatis mysterium indicat diuina scriptura multis in locis, quorũ nonnulla citãs explicabo. *Exod.20.* Ca. 20. Exo. ait Deus: Ego sum dominus Deus tuus fortis. Pro domino in Hebraico est Iehouah, pro Deo Elohim, pro forti El, quòd est nomẽ Dei, & significat Deũ sub ratione fortitudinis pro quo Septuaginta habent θεός, hoc est Deus. Ideo potest rectè verti ex Hebræo locus ille: Ego sum Deus, Deus tuus, Deus. Vbi tres personæ ostenduntur: sed secundæ tantùm additur particula, tuus: quia solũ persona filij nostram assumpsit humanitate. *Deut. 6.* Id voluit Moses innuere cap. 6. Deut. cũ dixit: Dominus Deus noster, Deus vnus est. Primũ nomẽ est Iehouah, secundũ Elohim, tertium Iehouah. Nomen Iehouah soli Deo attribuitur, Elohim autẽ Deo & homini. Ter Deum nominauit, vt trium personarum distinctionẽ ostẽderet: & vnum esse dixit propter naturæ vnitatẽ. Ac nõ Deo primo loco nominato, per quẽ pater intelligitur, nec Deo nominato tertio loco, per quẽ Spiritus sanctus designatur: sed solùm Deo, quẽ secundo loco nominauit, per quẽ filiũ secundã trinitatis personã intelligimus, addidit vocẽ hãc, noster: quoniã nec persona patris, nec persona Spiritus sancti, sed persona filij nostram assumpsit naturã: ipse enim Dei filius humanitatẽ nostrã sibi copulauit: quã ob causam noster appellatur. Hęc est causa, quare Moses ad secundã personam, hoc est, ad filiũ adiecit particulã, noster, quia mentis oculis diuino lumine illustratis vidit fore, vt christus esset noster ob naturæ nostræ assumptionẽ. Ex hoc loco Deut. depromit August. sanctissimę trinitatis mysteriũ, & diuinitatis vnitatẽ lib. 1. & 3. aduersus Maximinũ Arrianorũ episcopũ. Eum sequitur Anselmus Laudunẽsis glossæ interlinearis author. Ita etiã hunc locum explanat Grego. Nysse. in lib. de cognitio. Dei aduersus Iudæos, Idacius Clarus in libro contra Varimandum, & Theod. libro de curatione Græcarũ affectionum *Psal. 66.* secundo. Id intellexit Dauid, cũ cecinit psal. 66. Benedicat nos Deus Deus noster, benedicat nos Deus: & metuant eũ omnes fines terræ. Ter nominauit Deũ, vt pluralitatẽ personarũ ostenderet: & addens: Et metuant eũ oẽs fines terræ: vnitatẽ aperuit diuinæ naturæ. Non enim dixit. Et metuant eos: sed: Et metuant eũ oẽs fines terræ. Et solùm ad secundã personã addidit, noster: ad ostendẽdas duas in Christo naturas, nimirũ diuinã & humanã Nonne aspicis etiã in veteri testamento significatũ esse sacrosanctæ trinitatis mysteriũ? Idẽ diuinus psaltes ait psal. 6. Exaudiuit *Psal.6.* dominus vocẽ fletus mei: exaudiuit dominus deprecationẽ meã: dominus orationẽ meã suscepit. Vbi ter dominũ nominat. Eodẽ modo psal. 28. *Psal.28.* Afferte domino gloriã & honorẽ, afferte domino gloriã nomini eius: adorate dominũ in atrio sancto eius. Et psal. 32. Verbo domini cœli firmati sunt: *Psal.32.* & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Per dominum intelligitur pater, per verbũ filius, per spiritũ Spiritus sanctus. Et psal. 44. Vnxit te *Psal.44.* Deus De' tuus oleo lætitiæ. Hoc loco, vt D. Paulus in epist. ad Hebr. testatur, loquitur psalmographus *Heb.1.* cum Christo, quẽ Deum vocat, dicens: Sedes tua Deus in seculũ seculi. Et statim cùm ait: Vnxit te Deus Deus tuus: nam in priore parte Deus est in vocatiuo, & in altera in nominatiuo. Vbi vides Deũ vnxisse Deum oleo lætitiæ. D. aũt Petr. ca. 10. Act. apostolorum per oleum lætitiæ *Act.10.* interpretatur Spiritum sanctum. Cùm autẽ inter vngentẽ & vnctum, & oleum sit realis distinctio fatendum est esse distinctas personas in diuinis. Hunc locum citat Marsilius Florẽtinus in tractatione de religione Christiana, ad ostendẽdum sacrosanctę trinitatis mysterium. Ad idẽ eum affert Nicolaus Lyran. in tractatione, quã adiecit ad sacra biblia: & Iacobus Christopolitanus in libro *Psal.49.* cõtra Iudæos, Et psal. 49. ait idẽ diuinus citharœdus: Deus deorũ dominus locutus est. Pro quo in Hebr. est: El Elohim Iehouah. El est nomen Dei, similiter Elohim & Iehouah. Quæ verba ex Hebræo ita possunt verti: Deus Deus Deus locutus est. Ter nominauit Deum: sed nõ dixit: locuti sunt: sed locutus est in singulari. Hunc locum explicans Rabbi Simeõ veritate coactus fatetur nobiscum Deũ esse trinum & vnum. Mal. ca. 1. in *Mal.1.* ducit Deum ita loquentẽ: Si dominus ego sum, vbi est timor meus? Ac si dicat: Cur me non timetis, siquidẽ Deus vester sum? Vbi pro domino est in Hebraico: אדנים Adhonim in plurali: cuius singulare est Adhon. Quorsum Deus se Deos appellat, cum sit vnus tãtùm in natura & essentia, nisi ad ostendendã personarum pluralitatẽ? Esai. *Esa.48.* ca. 48. inducit filium Dei has voces emittentem: Dominus Deus misit me & spiritus eius. Dominus Deus est pater qui loquitur, est filius, spiritus eius est Spiritus sanctus. Et c. 61. Spiritus domini *Esa.61.* super me, eo quòd vnxerit me: Hoc est, spiritus qui à patre filióq; procedit, me vnxit oleo spiritualis lætitiæ. Atqui qui hoc dicit filius Dei est. Ita Athanasius interpretatur in libro de naturali cõmunione similis essentiæ. Apud Ose. c. 1. ipse De' *Ose.1.* pater quẽ nonnulli ex antiquis Hebræis vocãt coronã superiorẽ: Domui, inquit, Iuda miserebor, & saluabo eos in domino Deo suo. Pro quo paraphrasis Chaldaica habet: Et saluabo eos in verbo domini Deo eorũ. Hoc est, in filio, q est Deus: est enim Dei filius verbum patris, & verus Deus. c. 2. Agg. sunt hæc verba mãdata: Ego vobiscum *Agg.2.* sum, dicit Domin' exercituũ: Verbum qđ placui, vel vt nõnulli codices habẽt, quod pepigi vobiscum, cùm egrederemini de terra Aegypti: & spiritus meus erit in medio vestri. Explicãs Hier locũ hunc, Sacramẽtum, inquit, cernite trinitatis. Ego sum vobiscũ, & spiritus meus, & verbum, in quo posui testamẽtũ, cum egrederemini de Aegypto. Explicãs Amb. verba illa Gen. In principio creauit *Gen.1.*

uit

uit Deus cœlum & terrã. Et paulò pôst: Spiritus domini ferebatur super aquas: in tractatione de operibus sex dierũ per Deũ intelligit patrem, per principium filium, per spiritum domini Spiritũ sanctum. Idem ait Iunilius in Genesim, & Thomas in prima parte. quæst. 74. articulo 3. Præterea eodem capite ait Deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinẽ nostram. In verbo faciamus in plurali ostendit personarum distinctionem: ac dicens ad imaginem nostram in singulari, non ad imagines nostras, ostendit vnitatẽ naturæ. Ita Basilius hunc locum explanat in Hexameron: similiter Chrysostomus in Genesim, Theod. & Seuerianus ibidẽ: & Gregorius Nyssenus in libro, qui inscribitur: Selecta testimonia ex vetere testamento aduersus Iudæos. Tandem cap. 18. Genesis vbi Deus apparuit Abrahæ, qui tres videns vnum adorauit: ostenditur sacrosanctæ trinitatis mysterium. Ad cuius probationem locum illum afferunt Augustinus libro 2. de trinitate, Gregorius homilia 18. Ambrosius, Cyrillus, & Rupertus abbas. Hæc ex vetere testamento attulisse sufficiat. Sed ex philosophis externis pauca quædã citabo. Mercurius Aegyptius quẽ Trismegistum vocant, diuino numini personas esse tribuendas existimauit, cùm dixit: Monas genuit monadẽ, & in seipsum flectit amorẽ. Quibus verbis videtur per monadem patrem intelligere, qui genuit monadem, hoc est filium, & per amorem ab vtroque procedentem videtur Spiritum sanctum significare. Vbi tres ostendit personas: sed volens ostendere vnum solùm esse Deũ, illum appellat monadem, hoc est vnitatẽ. Fortasse collegit sententiam hanc ex libris diuinæ legis, quos aiunt legisse. Plato etiam in epistola ad Dionysium videtur sentire esse in diuinis trium personarum distinctionem. Eodem pacto Plotinus in libro trium substantiarum. Sed hæc sunt ita excelsa, vt nostram superẽt intelligentiam, vt ait cap. 1. libri de diuinis nominibus Dionysius Areopagita, quem possumus diuinum theologũ nuncupare. Sed vt similitudine vtar Ioannis Damasceni: quemadmodum solis radius & lux sic ad nos vsque perueniunt, vt nec à sole discedant, nec à mutua inter se coniunctione separentur: sic filius & Spiritus sanctus ad nos vsque descendunt, nostrámque salutem curant, vt nec à patre, nec à se vicissim disiungantur. Hac similitudine vtitur etiam Gregorius Nazianzenus in oratione ad Hieronẽ philosophum, qui de filio & Spiritu sancto loquens: Sunt quidem, inquit, ex Deo, quamuis post ipsum non sint, vt lux ex sole. Hactenus ille. In nouo testamento sunt per multa sanctissimæ trinitatis testimonia, quorum duo tãtùm citabo. Christus Deus noster capite vltimo euangelij authore Matthæo: Docete, inquit, omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & Spiritus sancti. Non dicit: in nominibus, sed in nomine in singulari, vt vnitatem naturæ designet: & statim trium personarum distinctionem indicat apertè, cùm ait: in nomine patris, & filij, & Spiritus sancti. Et diuus Ioannes euangelista cap. 5. epistolæ suæ 1. ait: Tres sunt, qui testimonium dant in cœlo, pater, verbum, & Spiritus sanctus: & hi tres vnum sunt. Iudæi in erroribus versati, & gentes idolorum cultrices tenebris copertæ hoc credere & fateri recusant: Nos autem credimus, & non solùm fatemur, sed etiam profitemur sanctissimam trinitatem, id est, patrem & filium & Spiritum sanctum, vnũ Deũ, vnius naturæ, vnius potestatis, omnium rerum tam earũ, quæ cadunt in conspectum, quàm quæ aciem oculorũ nostrorum fugiunt, creatorem: vnum dominum summum, optimũ, sempiternũ, cuius numine atq; prouidentia mundus regitur: qui totus vbiq; est per essentiã, præsentiã, & potẽtiam: nõ per partes diuisus, sed totus in omnibus locis, non localiter per contactũ quantitatis dimensiuæ, sed per contactum virtutis: qui sine sui mutatione cũcta mutabilia creauit. Ille est inmẽsum mare sapientiæ, pelagus infinitũ bonitatis, quo nihil beatius, nihil potentius, nihil melius, nihil præstantius, nihil bonis omnibus affluentius cogitari potest. Ille cursus astrorũ, & rerum vicissitudines ordinésq; conseruat. Cœlos, terras, maria, & omnia denique intuens continet: qui res creatas natura dissimiles, vi repugnantes, motu contrarias vna eadémque perpetua lege coerceret, & moderatur. Ille tuetur homines, quibus viam munit ad æternas cœlorum sedes consequendas: vbi illi qui hic iustitiam ac pietatem coluerunt, & animos à corporis contagione seuocarunt, æuo sempiterno Deo ipso fruuntur. Illi sit semper honor & gloria, qui in omni æternitate viuit & regnat, amen.

Matt. 28. *1. Ioan. 5.*

Hæc habui candidi lectores, quæ in diuinum Danielem dicerem tanti vatis magnificentiæ minimè respondentia. Sed vos qui catholici estis, pias pro me ad dominum ardentésq; preces emittite, vt mihi vltrà in explanatione sanctæ scripturæ progredi cupienti mentis oculos diuino lumine illustret, quo possim profunda diuinarũ literarum mysteria intueri, & cogitationes meas ad vtilem meorum studiorum fructum ferendũ literis mandare. Nihil enim mihi erit gratius, nihil antiquius, quàm prodesse viris fide ac pietate præstantibus, vt in virtute progrediantur: hæreticos autem ab errore reuocare, ne illis probentur opiniones illæ, quæ lucem eripiunt, & quasi noctem quandam rebus offundunt: sed vt ad salutarem veritatem reducti perfidiam detestentur, & ad sanctam matrem Ecclesiam Romanam Catholicam eximiæ pietatis, veræque religionis plenissimam conuertantur.

FINIS

FRATRIS

HECTORIS

PINTI LVSITANI HIERONYMIANI

SACRAE THEOLOGIAE DOCTORIS, ET IN ACADEMIA Conimbricensi Sanctæ scripturæ professoris,

OPERA OMNIA LATINA, QVAE ad hunc vsque diem in lucem peruenerunt. In tres tomos diuisa.

TOMVS TERTIVS.

LVGDVNI,

APVD BARTHOLOMÆVM HONORATVM.

AD INSIGNE VASIS AVREI.

M. D. LXXXIIII.

ILLVSTRISSIMO VIRO AC DOMINO GEORGIO

SYLVIO, ERVDITIONIS ORNAMENTIS exculto, omni nobilitate & virtute longè præstantissimo, Frater Hector Pintus Doctor Theologus salutem & æternam felicitatem.

VIROS excellenti ingenio præditos dicere solitos legimus, nobilißime vir, nunquam se minus otiosos esse, quàm cùm otiosi, nec minus solos, quàm cùm soli essent. Duæ res, quæ desidia & inertia solent animos inficere, illos ad præclara facta, & ad statuenda posteris illustria monimenta excitabant, otium, & solitudo. Quicquid poterant habere temporis, & relictis omnibus publicis & priuatis actionibus, in studio veritatis inquirendæ consumebant. Sed inter omnes illi eminent, qui virtutum præsidio muniti in diuinarum literarum studium incubuerunt, quò possent excelsa Dei mysteria sole ipso splendidiora mentis oculis intueri. Est enim scientia sacræ scripturæ cælestis illa Philosophia, qua animi recreantur, & ad æternitatem aluntur. Hæc est virtutum indagatrix, expultrixque vitiorum, quæ medetur animis, inanes solicitudines detrahit, impijs cupiditatibus liberat, vitæ tranquillitatem largitur. Quare vitæ cursus bene & ex præceptis eius confectus, est vniuersæ mundi prosperitati anteponendus. Id animo perspiciens diuinus ac regius vates, eum beatum ait, Psalm. 1. *qui in lege Domini meditatur die atque nocte. Nam vt idem alio loco* Psalm. 18. *testatur: Lex Domini est immaculata, conuertens animas: testimonium Domini fidele, sapientiam præstans paruulis. Ea est enim diuinæ legis præstantia, vt animos à praua consuetudine ad honestam viuendi rationem conuertat: & errantibus ac vagis hominibus viam ostendat ad gloriam immortalem consequendam. Hac ratione quondam ductus, etsi videbam ingenij mei tarditatem, decreui tamen omnem meam curam*

& operam in diuinas literas conferre: & sperabam, non esse intermittendam studiorum meorum continuationem & perpetuitatem. Sed spem hanc mearum cogitationum varij casus fefellerunt. Nam qui locus quietis & securitatis plenissimus fore videbatur, in eo permultæ curæ & molestiæ extiterunt, quæ me ab instituto meo retardarunt. Sed diuina ope effectum est, vt me ad pristina ac dulcia studia referrem. Illis deditus explanaui Danielem diuinum vatem, qui multis in locis prædixit fore, vt filius Dei ex cæli fastigio descendens humanam assumeret naturam, essetq́ verus Deus, & verus homo: sed Deus absconditus propter
Esai. 45. *assumptam humanitatem. Id intuens Esaias mentis oculis diuino lumine*
Esai. 9. *illustratis, has ad illum voces emisit: Verè tu es Deus absconditus. Et alibi de illo loquens: vocabitur, inquit, nomen eius: admirabilis, consiliarius, Deus, fortis. vbi pro admirabili est in Hebræo* פלא*, quod nomen vtrunque significat & absconditum, & admirabile. Quam ob causam graues authores aiunt, posse etiam verti locum illum: Vocabitur nomen*
Habac. 3. *eius, absconditus, &c. Ac Habacuc significans nomine fortitudinis diuinitatem: ibi, inquit, abscondita est fortitudo eius. Et Dauid in*
Psalm. 9. *Psalm. 9. inscriptione: Pro occultis filij. Hoc est, pro filio Dei abscondito. Id voluit D. Paulus in epistola priore ad Corinthios significare,*
1. Cor. 2. *cùm dixit: Loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est. Hæc Dei sapientia abscondita in mysterio est Dei filius, Christus Iesus, verus Deus, absconditus in humanitate. De illo idem Apostolus interpretatus est verba illa: ignoto Deo, quæ inuenit Athenis in ara quadã,*
Act. 17. *vt proditum est memoriæ a diuo Luca in Actis apostolorum. Deus ille est dulcissimus Iesus, de quo ait pater cælestis apud diuum Ioannem in*
Apoc. 2. *Apocal. Vincenti dabo manna absconditum. Eam ob causam ipse*
Matt. 13. *Christus Dominus apud Matthæum cum thesauro abscondito se comparauit, cùm dixit: Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito. Vbi*
Hieron. *iuxta diui Hieronymi sententiam per regnum cælorum Christus absconditus in carne significatur. Hoc eius mysterium, illiusq́ tempus & hebdomadas prædixit Daniel: sed verbis excelsis & difficilibus: ad quorum*
Solon. *intelligentiam magna cura opus est. At iuxta Solonis apophthegmata à*
Plato. *Platone in Cratylo, & in lib. 4. de rep. vsurpatum* δυσκολὰ τὰ καλά*: Hoc est, difficilia quæ pulchra. Multa tamen apertè dicit aduersus hæreticos, & Judæos à fide alienatos quæ illi nolũt intelligere: nam simul atquè editi in lucẽ & suscepti sunt, ita varijs imbuũtur erroribus & corruptelis, vt opinionũ peruersitatẽ & impia flagitia penè cũ lacte nutricis suxisse videantur. Horum perfidiam in his Commentarijs perspicuè redarguo, & conuinco. Cùm autem quærerem, cui eos dedicarem, tu statim vnus occurristi vir clarissime, qui veram sapiẽtiam, eximiámque virtutem cum generis*

nobili

nobilitate coniungis. Qui eleemosynis, benignitate, magnificẽtia, & cæterarum virtutum ornamẽtis consecutus es, tametsi ad id haudquaquam respexeris, summam nominis celebritatem & amplitudinem. Qui ad sedes æternas mentium beatarum, ad illam cælestem gloriam aspiras, vbi beati admirabilibus gaudijs affecti, bonorum omnium copia cumulãtur, & Deo æuo sempiterno fruuntur. Quare tibi debentur hæc scripta mea: præsertim cùm ea ediderim in hoc tuo insigni ordinis nostri monasterio D. Marci, à maioribus tuis illustrißimis constructo, & possessionibus vectigalibusq; amplificato: vbi sunt eorum sepulchra & elogia. In eo apparent paßim nobilißima & antiquißima Syluiorum insignia & stemmata, qui ab antiquo Syluio rege Latij inuictißimo, principio nobilitatis tuæ originem ducunt. Fateor verum decus consistere in rectè factis: nam vt diuus ait Hieronymus, nobilitas hominis apud Deum est clarum esse virtutibus: quemadmodum enim sol erigit vapores terrestres, eosq; extollit ad cælum: sic eximia vitæ integritas homines humili atque obscuro loco natos effert in sublime, euocans è tenebris in lucem ignobilem familiam. At generis nobilitas magnum secum affert splendorem: & non parum conducit ad animos ad res clarißimas & pulcherrimas excitandos. Et quoniã illa quanto est illustrior & præstãtior, tanto est humanior & benignior, spero fore, vt hoc nostrũ exiguũ munus, quod in tuo nomine apparet, hilari animo suscipias. Vale.

Hieron. Similitudo.

† 3 PRO

PROOEMIVM AD LECTOREM.

CVM ordinis nostri muneribus, in quibus ego meas curas & cogitationes figebam atque locabam, essem aliquando liberatus, retuli me, candide Lector, ad diuinæ philosophiæ studium, quod retentum animo, aliquantulum remissum, interuallo quodam intermissum reuocaui. At cùm Esaiam & Ezechielem explanauissem, dedi operam, vt Commentarios in Danielem literis mandarem, & in lucem proferrem, tibíque eius vitã & propositum, meúmque in eo explanando institutum aperirẽ. Diuinus hic vates Daniel fuit ex tribu Iuda, nobilissima familia natus, spiritu vaticinationis, & nominis amplitudine illustris, omnibúsque sapientiæ & virtutum ornamentis excultus. Fuit ineunte ætate à Iudæa Babylonem abductus, vbi obses, vocatus nomine mutato Baltassar epulas delicatas & exquisitas sibi oblatas respuit: abstinentiam coluit, & legem Dei sui mirabiliter seruauit. Non in rebus humanis spem posuit rerum suarũ: sed dedit operã, vt vera virtus ipsum traheret ad amplissimum decus, ne animum, in quo est veræ nobilitatis sedes aliquibus flagitijs deformaret. Eas opes quæsiuit, quas nec casus posset eripere, nec inuidia labefactare, nec vetustas vlla consumere: eas autem contẽpsit, quæ solent esse quietis expultrices, quæ nec certæ sunt, nec perennes, nec in rebus expetendis habendæ: ad quas plerique mortales auiditate inflammati rapiuntur. At etsi eas fugiebat, illæ tamen instar vmbræ eum fugientem sequebatur. Fuit enim ad excelsos dignitatum gradus euectus, & à regibus Babyloniorum & Persarum diuitiarum affluentia, & eximijs honoribus affectus, illustribúsque laudibus celebratus. Dedit ei Deus sapientiam, vt intelligeret somnia, & futura mentis oculis diuino lumine illustratis inspiceret. Vaticinatus est de euersione Babylonis, de reditu Hebræorum ex Babylonica seruitute, de quatuor imperijs, Babylonico, Persico, Græco, Romano: & de bellis exitiosis inter Assyrios & Ægyptios. Sed præcipuum eius institutum est prædicere redemptionis humanæ mysteria per Christum Deum nostrum. Vaticinatur de aduentu eius in mundum, de eius sacerdotio & regno sempiterno, & morte acerbissima: de veteris legis abrogatione, & euangelio per vniuersas terrarum oras longè latéque propagando: de Iudæorum obstinatione & perfidia, de Antichristo, de mortuorum reditu ad vitam, & de vltimo atque supremo iudicio. Et quia in Hebræorum codicibus non reperitur hymnus trium puerorum, nec historia Susannæ, nec Belis & draconis, existimarunt nonnulli, non esse hæc tria inter sacras & canonicas scripturas numeranda. *Theod.* At longè opinione falluntur. Theodotio enim hæc tria transtulit ex Hebræo aut Chaldæo, vt credibile est, quemadmodum alia. Et quamuis in libris Hebraicis qui modò extant, hæc tria non inueniantur, satis tamen est inueniri Græcè in translatione Theodotionis, & Latinè in nostra vulgata editione, il-

lísque

lísque semper vsam esse ecclesiam catholicam, fuisséque perpetuò à patribus recepta, & à viris illis comprobata, & literis illustrata, qui fidei, cæterarúmq; virtutum præstantia nomen suum immortalitati commendarunt, & fontes vtriúsque philosophiæ aperuerũt. Diuus Athanasius in Synopsi docet omnia hæc tria ab ipso Daniele scripta esse, & inter canonicas scripturas recepta. Origenes tractatione 31. in Matthæum testatur esse hæc in ecclesia à principio summa cum veneratione retenta. In eadem sententia est diuus Hieronymus in quadam aduersus Rufinum apologia. Diuus Augustinus historiam Susannæ exponit tractatione 36. in euangelium Ioannis: & sermone 242. tomi decimi. Diuus Ioannes Chrysostomus duabus homilijs trium puerorum hymnũ mirabiliter explanat. Diuus Ignatius martyr, qui fuit tempore Apostolorum, in epistola ad Magnæsianos, & diuus Cyrillus Alexandrinus laudant & tuentur historiam Susannæ: & Rufinus Aquileiensis libro secundo in Stridonensem, ait hymnũ trium puerorũ ab exordio nascẽtis ecclesiæ semper fuisse in cõuẽtibus fideliũ decãtatum. Eum approbat & recipit quartũ cõcilium Toletanũ, quem ait à tota catholica ecclesia celebrari. Et modò sanctũ conciliũ Tridentinum Danielem integrum cum omnibus suis partibus, vt in ecclesia catholica legi solet, & in vetere vulgata Latina editione habetur, pro sacro & canonico suscepit, & approbauit. Aduersus hunc Danielis librum scripsit impius Porphyrius: sed eius calumnijs Apollinaris, Eusebius Cæsariensis, & Methodius grauiter & sapienter responderunt. Itaque Diuinus noster vates Daniel, quæ eum Spiritus sanctus docuit, perpetuis monimentis consignauit. Ac qui in maxima celebritate, in oculis omnium quondam vixerat, fuit bis opera sceleratorum, quibus omnia redundabant, in foueam leonum crudeliter coniectus. Sed tam admirabili religione, & eximia sanctitate cursum vitæ conficiebat, vt crudeles illæ bestiæ eum tangere non auderent: sed illis liberatus incolumis euasit. Volens Deus tres summos viros in exemplum proponere, quorum vita quasi lumen quoddam splendidissimum eluxisset, apud Ezechielem cap. 14. Danielem nominauit, & Noe & Iob. Et Christus Deus noster eiusdem Danielis vaticinationẽ de abominatione desolationis in Euãgelio citauit. Aspicis huius diuini vatis præstantiam diuinissimis testimonijs, clarissimísque monimentis testatam. Quare nemo debet velle eius dignitatẽ labefactare, quin potius veritati obedire. Quemadmodum enim necesse est lancem in libra pondere imposito deprimi: sic animũ perspicuæ atque præponderanti cedere veritati. Excessit è vita Daniel in Babylonica regione, vbi honorificè sepultus est, cuius diu extitit monimentum omnibus notissimum. Omnia hæc sunt deprõpta ex eiusdem libro, & ex Epiphanio in eius vita: ac præter loca supra citata ex Hieronymo & Theodoreto in commentarijs in eundem prophetam, ex Origene in caput trigesimum primum Numerorũ, ex Augustino libro secundo de mirabilibus sacræ scripturæ, ex Gregorio libro primo Moralium, ex Chrysostomo homilia tertia de incomprehensibili Dei natura, ex Iosepho libro decimo Antiquitatum. Sed de diuini vatis vita, & interitu, & scriptis hactenus. Meum verò institutũ in eo explicãdo est, sensum in primis historicum & literalem exponere, & apertum orationis argumentum elucidare, vt possit lector veram sententiam, & prophetæ mentem intelligere, atque in purissimo fonte imaginem veritatis intueri. Sed aliquando

Athanas. Origen. Hieron. August. Chryso. Ignatius. Cyrill. Rufinus. Porphy. Apollin. Euseb. Method. Dan. 6. Dan. 14. Ezec. 14. Matt. 24 Marc. 13. Luc. 21. Similitudo. Epipha. Hieron. Theod. Origen. Gregor. Chryso. Iosephus.

quãdo dogmata ecclesiæ contra hæreticos ex eadem litera, aliísque diuinarum literarum locis deprompta ostendo:& conceptus, quos ipse sensus literalis parit,dilato,& diuinis humanísque scriptis amplifico,ad multa loca explicatu difficilia enarranda,& ad animos à vitijs abducendos, atque ad verũ decus excitandos. Sequor versionem communem ab ecclesia catholica approbatam, quæ nitore veritatis, grauitate, authoritate & magnificentia est omnibus alijs illustrior & præstantior, quamquam verborum elegantiam

Similitudo. haudquaquam affectet. Vt enim in nummo non spectatur pulchritudo imaginis,sed pondus ac materia:sic ad veritatem intelligendam non magni refert,quàm elegans sit oratio,sed quàm grauis & vtilis.

Altera similitudo. Quemadmodum draconites admirabilis gẽma,nec perpolitur,nec artem admittit, alioquin pulchra ac perlucida : sic diuina scriptura nec puerili verborum elegantia ornatur,nec humanæ rhetoricæ artificium admittit: alioquin sua maiestate,& proprio nitore concinna & præclara. Ad finem vniuscuiusque capitis adijcio ex Hebræo,Chaldæo,& Græco nonnullas obseruationes, quibus multi nodi difficiles expediuntur, & Hebraismi atque schemata sanctæ scripturæ explananturr. Quo in negotio opus mihi fuit multos ac varios scriptores non solùm Latinos, sed Græcos & Hebræos diligenter euoluere, eandem incudem die noctúque tundere, atque in locutionibus diuinarum literarum inuestigandis & perpendendis vehementer laborare.Habes,pie Lector, explicatam rationem meorum laborum,quos velim pro humanitate tua benignè suscipias.

Vale.

AVTHORES IN HIS COMMENTARIIS CITATI.

A

Augustinus,
Ambrosius,
Athanasius Alexandrinus,
Anacletus,
Arnobius,
Anselmus Cantuarienus,
Anselmus Laudunensis,
Antonius,
Anastasius Nicenus,
Alexander Papa,
Apollinarius,
Albertus Magnus,
Alanus,
Alanus Anglus,
Antonius Sabellicus,
Alfonsus Abulensis,
Aretas,
Antonius Marinarius,
Augustinus Eugubinus,
Aquila,
Ado historicus,
Aristeas,
Albinus,
Antonius Zantanus,
Aben Vaasia,
Aurelius Victor,
Angelomus Monachus,
Apuleius,
Athenæus,
Aristobolus,
Aristoteles,
Aulus Gellius,
Ælianus,
Auicebron,
Antonius Panormitanus,
Agesilaus,
Acusilaus,
Antigenes,
Amphilochius,
Antonius Flaminius,
Antonius in Melissa,
Alexander ab Alexandro,
Apollonius,
Appianus Alexandrinus,
Ausonius,
Æmilius Platonicus,
Alcuinus,
Ammonius,
Ammianus,
Æschilus,
Alfagranus,
Agapetus,
Anacharsis,
Aristides Christianus,
Aristoxenus,
Æneas Syluius,
Æneas Vicus,
Alexander Aphrodiseus,
Aratus,
Anaxarcus,
Ælius Spartianus,
Albricus Auicenna,
Algazeles,
Albumasar,
Alcinous Platonicus,
Architas Tarentinus,
Accatius,
Andreas Cæsariensis,
Alphonsus à Castro,
Aristophanes.

B

Basilius Magnus,
Beda,
Bernardus,
Baptista Mantuanus,
Berosus Chaldæus,
Baptista Fulgosus,
Blondus Flauius,
Budæus,
Bartholomæus Amantius,
Bion Boristenites,
Bartholomæus Camerarius,
Brusonius Contursinus,
Benedictus. ij. papa,
Bruno Amerbachius,
Boetius.

C

Cyrillus Alexandrinus,
Clemens papa,
Cyprianus,
Claudianus,
Ciccus Asculanus,
Cœlius Augustinus,
Cœlius Rodiginus,
Chrysippus,
Catina Syrus,
Chares,
Clitarchus,
Chrysostomus Dion,
Cassiodorus aurelius,
Cassiodorus historicus,
Cornelius Iansenius,
Columella,
Capella,
Chalcidius,
Cæsarius Arelatensis,
Critias.
Cuspianus,
Chilo Lacedæmonius,
Claudius Guliaudus,
Cheremon Stoicus,
Callimachus,
Concilia multa,
Contradus abbas,

D

Dionysius Areopagita,
Dionysius Carthusianus,
Dionysius Halicarnasseus,
Diodorus Tharsensis,
Dicæarchus,
Demetrius Bizantius,
Demetrius Phalereus,

Dion

Mar

Strabo,

F I N I S.

PROPHETIA
EZECHIELIS.

Argumentum primi capitis.

EXplicat diuinus vates, quo tempore atque loco ea viderit, quæ huic capiti mandauit: nomen suum, genus, & munus ostendit. Describit multis verbis explicatu difficillimis admirabilem visionem sibi ostensam quatuor animalium, rotarum viuentium, throni dei, & eius imaginis super throno: vt insinuet mittentis se authoritatem, suámque confirmet vaticinationem. Aperit diuinis quibusdam sententiarum luminibus vtramque in Christo Deo nostro naturam diuinam & humanam, eius regnum, sacerdotium, mortem acerbissimam, reditum ad vitam, & ascẽsum in cœlum: qui cùm esset totius vniuersi moderator & rector, formam serui suscepit, nostram induens mortalitatem, vt immortalitatis suæ nos participes efficeret, quò eo in cœlesti beatitudine æuo sempiterno frueremur. Prædicit iustorum charitatem, perpetuámque in recta viuendi ratione constantiam. Sed ita temperat hæc omnia, ne tunc rudis populus Deum esse corporeum existimaret: eámque ob causam ea verborum tegumentis cooperit quæ erant posteà ostendenda, & in euangelio apertè reuelanda.

CAPVT I.

ET factum est in tricesimo anno, in quarto, in quinta mẽsis, cùm essem in medio captiuorũ iuxta fluuium Chobar, aperti sunt cœli, & vidi visiones Dei: in quinta mensis, ipse est annus quintus transmigrationis regis Ioachin. Factum est verbum domini ad Ezechielem filium Buzi sacerdotem in terra Chaldæorum secus flumen Chobar: & facta est super eum ibi manus domini.

EXPLANATIO.

ET Factum est in tricesimo anno. Obtinente Iudeæ regnum iusto illo Iosia, qui singulari sapientia sanctisque institutionibus patriam illustrauit, & ad summam amplitudinem perduxit, inuentus est
4. Reg. in templo domini liber legis ab Helchia pontifice
21. maximo, vt Regum libro quarto diuinæ literæ memoriæ prodiderunt. Nam impius Manasses, qui antea regno præfuerat, vero dei cultu neglecto,
gentium idola, earúmque vanitates & superstitiones coluit, 4. Reg.
& cùm esset cœlesti oblectatione destitutus, 21.
& scelere atque maleficio pasceretur, viros iustos sapientia & pietate præstantes eius impietati acquiescere, atque subscribere nolentes, interfecit, & diuinam legem delere, penitúsque extinguere curauit. Quod intuens, vt aiunt, vir quidam virtutum præsidio septus, amore pietatis & religionis incẽsus librum diuinæ legis inuito impio rege, in quodam templi loco tuto & apto abscondit: qui posteà fuit tempore Iosiæ inuentus, qui dei cultum, quem eius maiores per summum scelus violauerant, instaurauit, populúmque suũ in vera religione mirabiliter instruxit. Post legem
inuentam vixit Iosias tredecim annos, cui succes- 4. Reg.
sit Ioachaz filius eius, & tres mẽses duntaxat præ- 23.
fuit regno, post quem regnauit Ioachin vndecim
annos, cui successit Ioachin, cognomine Iechonias 4. Reg.
qui cum tribus mensibus principatum tenuisset, 24.
fuit de dignitatis gradu deiectus, & captiuus ductus in Chaldæam cum nostro Ezechiele, aliísque multis, qui obsidioni resistere non valentes, se Babylonijs facilè tradiderunt. Pro Iechonia fuit Sedechias in regia dignitate constitutus, & vndecimo anno sui imperij fuit captus à Babyloniis, & oculis priuatus, vt talis esset eius facies, quale fue-
rat eius sceptrũ: & tota Hierosolyma fuit funditus 4. Reg.
euersa. Et hæc appellatur vltima captiuitas, cũ ea 24.
quæ fuit sub Iechonia potiùs trãsmigratio appelletur. Omnes hi reges dempto Iosia fuerunt impij scelerúmq; maculis notati: quocirca suã dignitatẽ labefactarunt, patriamq; suã penitus deleuerũt. Cùm autẽ Ezechiel esset iuxta fluuium quendam Babylonis nomine Chobar, inter captiuos Hebræos, anno quinto suæ captiuitatis, quam ipse regis Ioachin trãsmigrationẽ vocat, vidit ea, q̃ huic primo capiti mandauit, vt diuinarum vaticinationum veritas innotesceret, essétque perpetuis monimentis consignata. Eam ob causam asserit fuisse hoc anno tricesimo, nempe à libro legis reperto. Si enim ab eo tempore ad annum vsque quintum transmigrationis Iechoniæ annos numeraueris, inuenies triginta: tot enim inter legis inuentionẽ & hanc diuini nostri vatis visionem absque dubio
interfluxerunt. Lege quartũ Regum, & secundum 4. Reg.
Paralipomenon, si hæc volueris copiosius perspi- 2. Paral.
cere. Et ne me existimes hoc somniare, vide Chaldeam paraphrasin, cuius ad literã hęc sunt verba. Factum est tricesimo anno ab eo tẽpore, quo liber legis repertus est ab Helchia summo põtifice, anno decimo octauo Iosiæ. Illud est hoc loco aduertendũ nõ numerasse Ezechielem tẽpus nisi ab inuenta lege, vt ostenderet, non debere proprie tempus appellari ætatem illam, in qua diuina lex erat ob hominũ scelera penè extincta, & de medio sublata.

sublata. Eã ob causam libro primo Regũ scriptum legimus Saulem duos annos regnasse, cùm asserat in Actis diuus Paulus eũ ad quadragesimũ sui regni annum vitã perduxisse. Nam cùm solùm duobus primis annis iustitiã & religionem coluerit, tẽpore illo tantũ modò dicitur regnasse, quo diuinam legẽ seruauit, non autẽ illo, quo ea cõtempta ratio nihil valebat, iustitia iacebat, mos patrius occiderat. Imò nec tunc viuebat, sed mortuus meritò poterat appellari, peccatũ enim, cùm consummatũ fuerit, vt verbis vtar diui Iacobi Apostoli, generat mortẽ. Id intuens animo diuus Paulus in epistola ad Romanos aiebat: Si secundũ carnẽ vixeritis, moriemini: & diuus Ioannes in Apocalypsi: nomen habes, quòd viuas, & mortuus es. Discipulis suis dixit Christus Deus noster: Vos testimoniũ perhibebitis de me, quia ab initio mecũ estis. Ac si diceret: Eã ob causam integrũ erit & incorruptũ testimoniũ vestrum, quo & facta & miracula mea testificabimini, quia ea oculis aspexistis, & tanquã vobis perspecta & explorata narrabitis, cũ à principio vitæ vestræ mecũ familiariter fitis. Sed dices: Quid? Nónne Matthæus publicanus ætatẽ longiùs prouexerat, cũ relicto telonio secutus est Christũ? Nónne erat iam vita progressus? Nõ quidem: tunc enim cœpit viuere, cùm se cœpit à flagitiorũ contagio separare. Impiorũ quæ dicitur vita, mors est: illi vixisse verè dicuntur, qui à scelerũ vinculis euolauerunt, seque ad Christum conuerterunt, cuius amore mirabiliter flagrarunt. Id de latrone sancto dicendũ puto. Etsi enim sunt, qui asserant eũ vltima vitæ hora fuisse salutem animæ consecutũ, ego tamen arbitror, eũ prima vitæ suæ hora animã suam expiasse, cùm se ad fontem misericordiæ conuertit, cùm insignes maleficiorũ maculas animo conceptas acerbissimo contritionis fletu deleuit, & totam spem suam, totã cogitationem, totã denique mentem in Christo vulneribus traiecto fixit, atque locauit. Horã illam vitæ, quam alij vltimam appellant, existimo ego esse primam appellandam. Nõ enim antea vixerat, qui cupiditatis stimulis cõcitatus, alios illibatis diuitiis spoliabat. Imò nec talis ætas tempus dici merebatur: nam cùm tempus sit numerus, siue mensura motus cœli per prius & posterius, vt asserit Aristoteles libro quarto Physicorũ, & alij philosophi multis in locis testantur, quî fieri potest, vt cœli motionem attentè numerent, qui suarum motionum nec numerum habent, nec mensuram, nec ordinẽ: cùm neque vitam dirigant ad rationis mensuram, neque officiorũ momenta perpendant? Præterea quomodo cœlũ rectè mensurabunt, qui eo contẽpto solùm terram intuentur, & vt verbis vtar regij ac diuini vatis, oculos suos statuerunt declinare in terrã? Hac ratione ductus Ezechiel tempus ab inuenta lege numerat, dicens: Et factum est in tricesimo anno. Sed cur incipit à particula, &, copulatiua, quæ nisi aliquid præcedat, locũ nõ habet? Existimó, ideo hoc fecisse, quia voluit significare, quæ literis mandabat, priùs mentis oculis vidisse: est enim prophetia intellectus acie perspecta, & diuinitus inspirata: quã ob causam eam diuini vates visionem appellant, ipsique videntes appellantur, vt in nostris in Esaiam commentariis in primi capitis explanatione ostẽdimus. In prima epistola ad Corinthios ait in hũc modum diuus Paulus: Aliis per

1. Reg. 13. Acto. 13. Iac. 1. Rom. 8. Apoc. 3. Ioan. 15. Matt. 9. Mar. 2. Luc. 5. Luc. 23. Psal. 16. 1. Cor. 12

spiritum datur prophetia. Et de ea interpretantur nõnulli id, quod anteà dixerat Iob. Inspiratio omnipotentis dat intelligentiam. Et alibi: Et vidit oculus meus, & audiuit auris mea, & intellexi singula. Ideo quod prædixit, ait intellexisse, vt verè vaticinium esse ostendat: non est enim prophetia id, quod minimè intelligitur. Nec enim Pharaonis per somniũ visio ventura prænuntians debet propriè prophetia appellari, quoniam id quod viderat intellectu non perciebat: nec Caiphas, quãuis prophetauit, cùm esset põtifex anni illius, vt ait diuus Ioannes, propriè propheta fuit, quoniã verborum quæ protulit verus intellectus ipsum fugiebat. Et quoniam diuinus noster vates ea, quæ literis mandauit, viderat in spiritu, & comprehenderat intellectu, incipit à particula copulante, continuans ea, quæ scribit, ad intimam reuelationem, & ea, quæ foris protulit iis, quæ intus aspexerat, connectẽs, aut certè prolepsis est figura in sacris litteris non infrequens: cùm ea, quæ sequi debent, anteponuntur, vt primo capite Ionæ: Et factum est verbum domini ad Ionã, & psalmo octogesimo sexto: Fundamenta eius in mõtibus sanctis, diligit dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob.

In quarto, in quinta mensis. Hebraismus est, ac si dicat: quinta die mensis Iulij, qui est quartus in ordine mensium. Ita Ionathas Chaldæus hunc locũ explanat. Sunt qui per hunc quartum mensem intelligant Ianuarium, asserentes Orientis nationem solitam fuisse incipere annum ab Octobri post torcularia, & frugum collectionem. Et quamuis opinio hæc sit magnorũ virorum authoritate munita ego tamen existimo priorem esse tenendam, nõ solùm ob Ionathæ interpretationem, sed ob diuinarum litterarum authoritatem. Nam Exodi capite duodecimo loquens Moyses de mẽse Martio, quo Hebræi egressi sunt ex Aegypto, inducit Deum in hunc modum loquentem: Mensis hic vobis principium mensium primus erit in mẽsibus anni. Sed tunc oritur quæstio: quî fieri potest, vt Iulius appelletur mensis quartus à Martio, si est quintus in ordine? Huic dubitationi facilè respondebis, si mẽsium rationem iuxta Hebræorum consuetudinem perpenderis. Illi namque menses per lunas numerant: ex quo effectum est, vt apud eos mẽsis appelletur chodex, quæ dictio inuouationem significat, quòd eo luna innouetur, quo etiam nomine prima dies lunæ appellatur. Annus apud Hebræos semper incipit à nouilunio propinquiore æquinoctio vernali. Quando autem nouilunium præcedit æquinoctiũ, respondet primus mensis nostro Martio, quando autem sequitur, respondet Aprili. Sed plerunque primus mẽsis capit partem Martij, partem verò Aprilis: quocirca mensis quartus, aliquãdo respondet nostro Iunio, aliquando Iulio, aliquando vtrique. Est igitur perspicuum eos in errore versari, qui asserunt Octobrem, aut, vt alij dicunt, Septembrem esse anni principium, nisi dicant hoc fuisse ante Hebræorum egressum ex Aegypto. In qua sententia fuerunt Rabbi Dauid, & Elizer, existimantes fuisse mũdum in vno ex duobus iis mensibus creatum. At antiqui Romani annum à Martio incipiebant: authores sunt Marcus Varro, & Macrobius, & alij. Et Strabus asserit fuisse mundum à Deo mense Martio constitutum, & solem in suo principio primum arietis gradum tenuisse:

Iob 23. Iob 13. Genesis 41. Ioan. 11. Ioan. 1. Psa. 86. Exo. 12.

nuisse: qua in sententia fuerunt diuus Hieronymus trium linguarum clarissimus interpres, vitæque sanctimonia probatissimus, immortalis Ambrosius, magnus Basilius, gloriosus & inuictus Athanasius, qui fontes veræ philosophiæ aperuerunt, totúmque terrarum orbem splendore sapientiæ illustrarunt: illud enim in illis lumen mirabiliter eluxit, quod nulla posteritas extinguet, quod nulla vnquam obscurabit obliuio. Quare eorum sententiam arbitror esse tenendam & amplexandam, & ex consequenti dicendum, hunc quartum mensem, de quo hic loquitur diuinus vates, esse eum, qui ab Hebræis appellatur Thammuz, nostro Iunio, aut Iulio, aut vtrique simul plerunque respondens. Et quoniã mense Martio fuit mundus à Deo constitutus, pulchrum erat, vt eodem mense esset ab eodem reparatus. Ideo mense Martio in sacrato virginis vtero naturã humanam assumpsit, sibique copulauit: & eodem mense acerbissimã mortẽ tulit, se pro nobis in crucis ara hostiã deuouens atque cõstituens, vt hominibus errantibus ac vagis viam cõsequendæ immortalitatis aperiret, eorúmq; scelera suo sanguine expiaret. Diuus Athanasius libro de variis quæstionibus sacræ scripturæ ad Antiochum asserit fuisse Adamum creatum die vicesimoquinto Martij, quo sacratissimæ virginis Mariæ annuntiationem celebramus. Nomina mensium apud Iudæos iuxta Eucherij sententiam libro secundo instructionum ad Salonium capite septimo hæc sunt: Misan. Iar, siue Iiar, Siuam, Thammuz, Alo, Tisri, Mareson, Elul, Casleu, Tebeth, Sabath, Adar. Nisan respondet Martio, deinde alij recto ordine nostris etiam mensibus respondent.

Cùm essem in medio captiuorum. Non ait: cùm essem captiuus, sed in medio captiuorũ, vt insinuet se esse conscientiæ iudicio liberum, quamuis esset Nabuchodonosoris iudicio captiuus. At diuino consilio effectum fuit, vt in Chaldæam adduceretur, quo suis concionibus, consiliis, & vaticiniis Hebræos consolaretur & instrueret, & ad diuinã misericordiam implorandã excitaret. Duplex est captiuitas, altera animæ, altera corporis: sed ea pro priùs captiuitas appellatur, quæ animã ligat, quãdo homo in scelerũ vinculis retinetur. De ea ait in
Prouer. 5. Prouerbiis Salomon: Iniquitates suæ capiunt impiũ, & funibus peccatorum suorum cõstringitur. Et in libro Sapientiæ, quẽ Ireneus, Aegesippus, Lactantius, & omnis denique antiquorum chorus
Sap. 17. Salomoni tribuerũt, sunt hæc verba literis mandata: Iniqui vinculis tenebrarum & longæ noctis cõpediti, inclusi sub tectis, fugitiui perpetuæ prouidentiæ iacuerunt. Vbi vides hominẽ maleficiis coinquinatũ, esse in vincula cõiectum. Impius, & si regnet, seruus tamen est, non vnius hominis, sed quod peius est, tot dominorũ, quot sunt vitia, quibus obtemperat. Quid prodest homines sibi subiicere, si seipsum sceleribus subiicit? Hęc intuẽs Ezechiel, de impio loquẽs, Ille quidẽ, inquit, in ini-
Infr. 33. quitate sua captus est. Id voluit significare diuina scriptura dicẽs in libro Genesis: Aegyptios omnes
Gen. 47. captiuos fuisse, & in Pharaonis seruitutem redactos. Vnde Christus Deus noster apud Ioannem,
Ioan. 8. Qui facit, inquit, peccatũ, seruus est peccati: & di-
2. Timo. 2. uus Paulus in epistola secunda ad Timotheũ: Vt resipiscant à diaboli laqueis, à quo captiui tenẽtur ad ipsius voluntatẽ. Erãt Hebræi in Chaldæa vtraque captiuitate detenti. Si enim à captiuitate animæ essent liberi, nõ essent illuc adducti, & vinculis mandati. Si animæ hostes, hoc est mundũ, carnem, & dęmonẽ vicissent, de hostibus corporis victoriã reportarent. Sed quoniã se animæ hostibus sponte tradebãt, & Deo relicto à vitiis superari facilè patiebantur, fuerunt ignominiosè victi, & capti, & ideo meritò vocati infelices, quoniã se scelerũ ministros præbentes, Dei hominúmque iura violarunt, & patriã suam funditus euerterunt. Cõtrà verò Abrahamus, quoniã cùm in calamitates incideret, ad Deum tãquam ad arcem tutissimam confugiebat, à quo certissimã opem expectandam
Gen. 14. putabat, vernaculis suis potẽtes quatuor reges simul vicit eorumq; exercitum percussit, & fugauit. Tercenti milites Gedeonis Madianitarum, Amalechitarum, & Orientaliũ gentes immanitate bar-
Iud. 7. baras, multitudine innumerabiles, armis munitas omni copiarũ genere affluentes superarũt, quoniã afflictionũ aquis probati genua non curuauerunt, sed erecto atq; cõstãti animo rerũ humanarũ tolerantia munito in virtute permanserunt, hydrias suorũ corporũ pœnitentia frangentes, ignẽ diuini amoris in cordiũ lampadibus ostendẽtes, & tubas ardentiũ precationum ad cœlum eleuantes. Quid dicam de Dauide illustrissimo rege, qui ab impio Saule afflictus, multis inuidiæ telis expositus, infinitis calamitatibus oppressus, capite & opibus vndiq; oppugnatus, nulli ærumnarũ oneri succũbebat: sed diuino præsidio munitus canebat: Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Si cõsi-
Psal. 26. stant aduersum me castra, non timebit cor meũ, si exurgat aduersus me prælium, in hoc ego sperabo. Vide quẽadmodum nullus inimicorũ impetus extimescebat, sed omnẽ fiduciam suã in Deo constituebat, mundiq; præsidia & adiumenta absq; Deo inania existere, & pro nihilo ducẽda putabat. Cùm diaboli tentationibus oppugnaretur, aiebat: Pericula inferni inuenerunt me, seu, vt potest verti ex
Psalm. 114. Hebræo: Munitiones inferni apprehenderunt me. Tentationes vocat arma, & machinas, pilas sulphuris iaculentes, cæterasq; belli munitiones: Sed propriã imbecillitatem perspiciens, canebat: Nomen domini inuocaui: O domine libera animam
Psal. 17. meã, misericors dominus & iustus. Et alio in Psalmo: In te eripiar à tẽtatione, & in Deo meo trãsgrediar murũ. Acsi diceret: Auxilio tuo domine liberabor ab hostibus, delens eorũ copias: eorúmq; vrbes munitissimas expugnabo. Qui de animæ inimicis triumphat, de corporis inimicis etiã triumphauit. Ieremię dixit Deus: Ne timeas à facie eorũ
Iere. 1. quia tecũ ego sum, vt eruam te. Et Paulò pòst: Bellabunt aduersum te, & non præualebũt, quia ego tecũ sum, ait dominus, vt liberem te. Attende quid dicã: Non potest vinci ab homine, qui vitia sua vicerit. Nõ enim quis vincitur, nisi cùm ei ab aduersario id, quod summè amat, eripitur, qui ergo id solum summè amat, quod amãti eripi nõ potest, ille absque dubio inuictus est, & spiritu aliter liber, & ideo verè liber. Credo tamẽ multos viros iustos & pietate pręstãtes spiritualiter liberos esse, corporaliter captiuos, & in hominũ impiorũ carcerẽ coniectos. Ioseph omni sapientia & charitate pręstanti fuit in Aegypti vinculis retẽtus, vt in libro Ge-
Gen. 39. nesis litteræ diuinæ memoriæ prodiderũt. De quo dici-

dicitur in libro Sapientiæ: Descenditque cum illo
Sap. 10. in foueã,& in vinculis nõ dereliquit illũ. Ieremias
Iere. 10. fuit vinculis traditus in Iudea: Ezechiel ductus est
captiuus in Chaldæam: Ioãnes Baptista, quo inter
natos mulierũ nullus dicitur surrexisse iustior, nul
lus charitate feruentior, nullus sanctitate præstan-
Mat. 11. tior, fuit ab impio Herode in vincula coniectus. Et
Heb. 11. infiniti alij de quibus ait Apostolus in epistola ad
Hebræos. Alij verò ludibria & verbera experti, in
super & vincula & carceres lapidati sunt, secti sũt,
tẽtati sunt, in occisione gladij mortui sunt: circuie
runt in melotis, in pellibus caprinis, egẽtes, angu-
stiati, afflicti, quibus dignus nõ erat mundus. Per-
mittit aliquando Deus, vt sui incidant in ærumnas
& doloribus premantur, vt eorum patientia & cõ-
stantia sit aliis perspecta & explorata, & aliis de
causis, quas non opus esse existimo connumerare.
Simili-tudo Vt enim solers artifex margaritarius facilè patitur
Indicũ adamantẽ percuti, & granibus ictibus con-
tundi, quoniã scit maleum potiùs & incudem esse
vulnus accepturũ, quã adamas cõteratur, sic sapiẽ
tissimus ille artifex Deus viros virtutũ splendore
fulgẽtes charitatis præsidio munitos, & firmitudi-
ne atq; constantia septos in varias calamitates pa-
titur incidere, quoniã videt eos, quãuis grauibus
dolorum molestiarúmque ictibus feriãtur, esse ta-
Amos 7. men in charitate permãsuros. Vbi Amos propheta
habet iuxta vulgatã editionẽ: Ecce dominus stans
super murũ litum, & in manu eius trulla cæmẽta-
rij, habent septuaginta; Ecce dominus stans super
murũ adamãtinũ, & in manu eius adamas. Vbi di-
uus Hieronymus per adamantẽ in manu Dei virũ
iustũ, præsertim Apostolos interpretatur: nã vt in
libro Sapientiæ scriptũ legimus, iustorũ animæ in
Sap. 3. manu Dei sunt. Et Christus Deus noster apud Ioã-
Ioan. 10. nem de suis loquens, ait: Nõ rapiet eos quisquã de
manu mea. Esse autẽ viros iustos similes adamanti
Ezec. 3. ostẽdit Deus, dicens Ezechieli: Vt adamantẽ, & si-
licẽ dedi faciẽ tuã, ne timeas eos, vel vt potest verti
ex Hebreo: Vt adamantẽ duriorẽ silice reddidi frõ-
tem tuã, quã ob rem ne metuas eos. Intueris igitur
viros charitate insignes firmos adamantes esse, &
in Christi manu contineri; & ideo Deũ permitte-
re eos variis calamitatibus agitari, vt eorũ ampli-
tudinẽ illustret, cũ nihil magis cõducat ad eximiæ
virtutis gloriã magnificentius illustrandã, quàm
Simili-tudo calamitas ipsa. Vt ille qui filiũ habet integra vale-
tudine pollentẽ, & seruũ ægritudine laborãtẽ, du-
riùs & seueriùs tractat filiũ quàm seruũ, non quòd
magis diligat seruũ, sed quòd velit eũ incolumita-
ti restituere, quẽ scit graui morbo laborare, filium
autẽ quẽ amore incredibili prosequitur, reprehẽ-
dit, vexat, & exulcerat: sic deus interdũ filios, quos
diligit, affligit, permittens eos in gemitu & labore
versari, sceleratis autem indulget, vt prosperame
dia, mundi opes, & externas commoditates cõse-
quãtur, quò ab animi ægritudine liberentur. Hoc
Jer. 31. intelligens Ieremias, has voces emisit: Castigasti
me domine, & eruditus sum. Et diuus Paulus in
Heb. 12. epistola ad Hebræos: quem diligit dominus casti-
gat, flagellat autem omnem filium, quem recipit.
Rom. 5. Eam ob causam ad Romanos scribens: Gloriamur
Gala. 6. inquit, in tribulationibus: & ad Galatas: Mihi au-
tem absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu
Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, &
ego mundo. Vbi per crucẽ Christi afflictiones in-

telligit, in quibus ipse Apostolus propter Christũ
versabatur: nã omnes, vt ipse in epistola secunda
ad Thimotheum ait, qui piè volũt viuere in Chri- 2. Thi. 3.
sto persecutionẽ patiẽtur. Vbi vides persecutionẽ
nõ esse infelicitatẽ, imò Christus eos beatos vocat: Matt. 5.
qui persecutionẽ patiũtur propter virtutem. Qua-
re non est mirũ Ezechielẽ nostrũ, prophetam illu-
strẽ, & amplissimis virtutũ ornamẽtis decoratum
fuisse ab hostibus captũ, & in Chaldeã abductum.
Cæterùm illud est certissimũ Hebræorũ populum
fuisse ob eorũ scelera illuc asportatũ, quoniã Hie-
rosolymæ habitãs verum Deũ reliquerat, & frau-
des teterrimas cõceperat. Tu autẽ, qui Christiano
nomine gloriaris, etiãsi Hierosolymę in animi quie
te, in visione pacis commoreris, caue ne te flagitiis
cõtamines, Deumq; contenãs, nã duceris captiuus
in Babyloniã, quæ est mũdi cõfusio, & Nabucho-
donosori, hoc est, diabolo traditus teipsum perdes:
erit dignitas tua ablata, splẽdor extinctus, & in de-
decore & ignominia versaberis. At si pœnitẽtia du
ctus, ad dominũ fueris cõuersus, à regione Babylo
niæ Hierosolymã reuerteris, nõ dominabitur tibi
Nabuchodonosor, sed Iesus filius Iosedech, veniet
Esdras, & reducet te in patriã tuã, in gloriã cœle-
stẽ, in terrã promissam, ad quã ardẽter aspirabat di
uinus ille atq; regius vates, ita canẽs: Credo vide- Psal. 26.
re bona domini in terra viuentiũ. Illud est præte-
rea hoc loco aduertendũ, non dixisse Ezechielẽ se
esse cũ captiuis: sed in medio captiuorũ: omnis e-
nim præsul, & quicunq; est in dignitate cõstitutus
in medio suorũ esse debet, omnibus consulens, æ-
qualitatem seruans, populum ad summam pacem
perducens. Fieri nequaquam potest, vt pax existat,
vbi inæqualitas regnat. Christus Deus noster suis Ioan. 20.
aparens stetit in medio eorum, & dixit: Pax vobis.
Qui in medio est omnibus prouidens, iustitiã, quę Psal. 84.
in æqualitate cõsistit, amplectẽs, hic subditos suos Psal. 71.
in pace cõseruabit. Iustitia & pax inquit propheta,
osculatæ sunt. Et iterũ: Orietur in diebus eius iu-
stitia, abundãtia pacis. Aspicis igitur necessariã esse
iustitiã ad pacẽ cõseruandã. Imò ad hoc fuerũt re-
rũ publicarũ gubernatores constituti, vt seditioni-
bus & discordiis sedatis, possint homines vitã ad
tranquillitatẽ, & quietẽ traducere. Hoc non solùm
Christiani, sed etiã gentiũ philosophi intellexerũt.
Ex quo effectũ est, vt Mercuriũ, per quẽ principem
significabãt, caduceum manu tenentem depinge-
rẽt: est quidẽ caduceus virga quædã serpentibus se
inuicem osculantibus circũdata, & suprà aliis or-
nata, atq; extremo corona quadã redimita. Per vir-
gam intelligitur recta iustitia, de qua dicebat diui-
nus quidã vates: Virga directionis, virga regni tui Psal. 44.
Per serpentẽ significatur prudentia, iuxta illam Dei
nostri doctrinã: Estote prudẽtes sicut serpẽtes. Per Mat. 10.
osculum serpentium pax, de qua diuinus Paulus,
Salutate, inquit, in osculo sancto. Ideo princeps iu 1. Cor. 16.
stitiam colit, & exercet, & prudentia munitur, vt
respublica in pace & securitate vitã degat. Qui 2. Cor. 13.
autẽ ita rempublicam rexerit, alas habebit ad vo-
landũ in cœlũ, vbi æternã gloriæ coronã cõseque-
tur. Si hoc principes & præsules, & quicũq; rem-
publicã gubernandam suscipiunt, voluerint mẽtis
oculis perspicere & ad veritatẽ rationẽ reuocare,
erunt in medio cõstituti, omnibus æqualiter cõsu-
lentes, nostrumq; Ezechielẽ imitantes: non enim
dixit: cũ essem cũ captiuis, sed in medio captiuorũ.

sed penè lapsus sum ad materiæ longitudinem,& propè infinitatē,&currēte rota,instar figuli dū vrceū facere cogitabā, amphoram manus meæ finxerūt. Qui autē voluerit copiosè caducei rationē videre,legat Macrobium in Cœnis, Polybium libro quarto, Plinium libro 29. Cœlium Rhodiginum libro vndecimo antiquarum lectionum, Pierium Valerianum in suis Hieroglyphicis.

Iuxta fluuium Chobar. Existimant nonnulli esse Euphratem: alij contendūt esse proprium nomen cuiusdam fluuij Babylonis: abundat enim fluminibus regio illa:iuxta id, quod dicitur in psalmo: *Psa.136.* Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus,dū recordaremur tui Sion. Poterat etiā verti: Iuxta fluuiū magnū:id enim significat Chobar. Lege diuinas literas,&inuenies magna mysteria iuxta aquas ostendi. In libro Genesis,prima quę viuerēt,de aqua egressa sunt; dixit enim Deus: Producant aquę reptile animę viuentis,& volatile super terrā. Et Paulò pòst: Producat terra animam viuētem. Vbi vides prima viuētia fuisse de aquis egressa,quoniā futurum erat,vt aquis baptismi regeneraremur. Id volens significare Moyses ait: Terra erat inanis & vacua, & tenebræ erant super faciem abyssi,& spiritus Dei ferebatur super aquas. Rudis ille mundus necdū rutilante Sole, nec splendente Luna,nec micantibus astris incompositam materiam abyssi magnitudine opprimebat. At spiritus Dei instar aurigæ super aquas ferebatur, & nascētem mundum in baptismi figura generabat. Quid est homo sine baptismo, nisi terra vacua & inanis, & chaos opertum abysso, tenebrarumq; caligine? Hūc Dei spiritū appellat Hesiodus amorē, & illā incōpositā materiā Chaos, quā Moyses Hebraicè tohu & bohu appellauit, pro quo noster interpres vertit inanis & vacua,& septuaginta:inuisibilis & incomposita. Hinc effectum esse existimo, vt Empedocles duo principia cōstitueret litē &amicitiā, & Anaxagoras confusionem & mentem, & Stoici hylem & Deum. Id quod Moyses appellauit spiritum Dei,appellat Hesiodus amorem, Empedocles amicitiam, Anaxagoras mentem, Stoici Deum, Moles autem indigesta,terra inanis & vacua dicitur ab Hesiodo Chaos,ab Empedocle lis,ab Anaxagora confusio,ab Stoicis hyle. Et licet Theodoretus, & alij nonnulli existiment per spiritum Dei aërem intelligi,ego tamen Hieronymum secutus, Augustinū,Basilium, Ambrosium, Cyrillū, Iunilium, Eucheriū,& cœtum magnorum virorum & virtute &eruditione præstantiū in ea semper sententia fui:vt crederem voluisse Moysem hoc loco per spiritum domini ipsum spiritum sanctum significare, vt statim in mundi constitutione sanctissimæ Trinitatis mysterium elucesceret. Nec mirum si Christiani Deum appellent spiritum, cùm de eo dicat Gentilis poëta.

Gene. 1. Gene. 1. Gene. 1.

Spiritus intus alit, totámque infusa per artus,
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Et quoniā Deus erat hominem per baptismū regeneraturus, ideo in mūdi principio ferebatur super aquas. Plantatur paradisus in Edem, & quidā fons in quatuor flumina diuiditur. Contaminatur mundus,scelerumq; maculis conficitur,& absque aquarū diluuio nō purgatur. Quod baptismi sacramentū,vt asserit diuus Petrus,adumbrabat. In egressu de Aegypto statim apparet aquæ, in quibus obruuntur Aegyptij,& liberantur Hebręi:quoniā in baptismi sacramento peccata moriuntur, & delentur,& gratia atque virtutes conferūtur. Hoc intuēs diuus Paulus in epistola prima ad Corin. ait: Omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari. Id intelligebat regius vates,ita canens: Tu cōfirmasti in virtute tua mare,contribulasti capita draconum in aquis: tu cōfregisti capita draconis. Caput draconis est peccatū originale, quod cū aliis peccatis in baptismo deletur,in cuius typo fuit Pharao cum Aegyptiis omnibus suffocatus. Rebecca inuenitur ad puteū. Rachel propter aquas iuxta puteū à Iacob pacis osculo salutatur. De aqua baptismi prædixit Deus in hunc modū per Ezechielē nostrum: Effundam super vos aquā mundam,& mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. Et per Zachariam: In die illa erit fons patens domui Dauid: & habitantibus Hierusalem in ablutionē peccatoris & menstruatæ. Quod mentis oculis aspiciens Michæas propheta,deiq; misericordiā in baptismo contemplās,aiebat: Deponet iniquitates nostras, & proiiciet in profundū maris omnia peccata nostra. De vtero matris nascitur homo, & de baptismi aqua renascitur. Nicodemo dixit Christus: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sācto, nō potest introire in regnum Dei. Volens Nicodemum in rebus fidei instruere, incipit à baptismo tanquam à sacramentorū ostio & principio. Et quia ab aquis incœperat, in aquis vitam finiuit: latus enim eius percutitur lancea,& baptismi atq; martyrij pariter mysteria fundūtur. Dies me deficeret, si vellē omnes baptismi laudes recensere. Volens itaq; Deus diuino nostro vati Ezechieli ostēdere ecclesiæ cōstitutionē,iustorumq; fidem, & admirabilē in recta viuēdi ratione firmitudinem, collocauit illum iuxta fluuium Chobar,vt per aquas illas sacramētum baptismi significaret,quo scelera delentur, & animæ amplissimis gratiæ ornamentis decorātur.

Gene. 2. Gene. 6. 1.Pet.3. Exo.14. 1.Cor. 10. Psal.73. Gen.24. Gen.29. Inf. 36. Zac. 13. Mich.7. Ioan. 3. Ioan.19.

Aperti sunt cœli. Non diuisione corporea,sed apparentia,& fide credentis. Nā non solùm cœlos apertos nō videmus,sed nec ipsos cœlos aspicimus. Ob eā causam lætabatur diuinus atq; regius vates, quòd post mortem visurus esset cœlos, vbi varia spectacula esset habiturus; sic enim canebat: Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorū, lunam,& stellas,quæ tu fundasti. Acsi diceret: Ea, quæ in hac vita fluxa & mortali non video, in altera,quæ est æterna & immortalis videbo. Ita hūc locum Gregorius Naziāzenus in libris de theologia explanat. Nā cùm in gratia è corporum vinculis euolauerimus,statim, aut facta purgatione,gaudio perfusi in pulcherrimā & splendidissimam diuini numinis domum euolabimus: & tunc globos æthereos, sublimia manuū diuinarum monimenta,pulcherrima illa, atque fulgentissima astra fixa,stellasq; vagas & errātes, & splendidissimum solē,qui in earū medio quartum cœlū obtinet,velut princeps & moderator luminum reliquorum, tanta magnitudine,vt omnia suo splendore lustret & cōpleat, summa voluptate exultantes intuebimur. Quādiu enim in corpore versamur, à clara ac perfecta cognitione non solùm creatoris, sed etiā creaturarū lōgissimè distamus,earū veluti vmbras & imagines intuemur. At Ezechieli nostro aperti sunt cœli eo modo, quo D. Ioanni in Apocalypsi dicenti: *Apoc. 4.*

dicenti: Post hæc vidi: & ecce ostiũ apertũ in cœlo significat Apostolus loco illo illo apparere sibi in visione imaginaria ianuã in cœlo patefactã, vt summi Dei maiestas sub specie rerũ corporearũ sibi ostenderetur, ad innuendũ sibi desuper ea reuelari, quæ literis mandabat. Iuxta hunc modũ ait Ezechiel apertos sibi fuisse cœlos, & vidisse visiones Dei. Acsi diceret: Reuelata sunt mihi desuper hæc cœlestia ac diuina mysteria, quæ volo monimentis consignare. Et diuus Stephanus non timens pro
Act. 7. Christo vitã cum morte commutare, vt tali morte immortalitatem consequeretur, cùm raperetur ad suppliciũ, oculis in cœlũ erectis aiebat: Video cœlos apertos, & filiũ hominis stantẽ à dextris Dei. Eodẽ modo in Christi baptismo cœli leguntur a-
Mat. 3. perti. Illud est hoc loco aduertendum viros iustos dũtaxat apertos cœlos aspexisse. Dũ in hac vita sumus, possumus diuina gratia cœlũ nobis aperire, si verã dignitatẽ in virtute collocantes, omnẽ nostrã curã & cogitationem ad cõparandas animi diuitias contulerimus. Atsi deo relicto fuerimus flagitiis cooperti, & falsa voluptatis specie decepti in sceleribus volutati, cœlũ ipsum nobis claudemus. Quid erit in die iudicij: quãdo iusti gaudio cumulati cœlos viderint apertos, impij autẽ cœlos sibi clausos, inferos autẽ apertos conspexerint? Quos luctus percipient? quo dolore cõficientur? quibus ærumnis cruciabuntur? Tunc iustè damnati, & à cœtu sanctorum seclusi, in tenebras obscuras, æternásque miserias relegabuntur: quoniam dum hîc vitam degerent, scelerum furiis exagitati se à Deo separarunt, & quocunque eos cupiditatum æstus pellebat, eò infelices præcipites ruebant.

Et vidi visiones Dei. Hoc est, vidi deũ, quẽadmodũ ipse mihi se voluit ostendere: Vel vidi visiones à Deo mihi reuelatas. Acsi dicat: Non hominũ somnia narro, sed Dei veritates, visiones scribo nõ humanas, sed diuinas. Fortasse ideo has visiones dicit esse Dei, vt eas magnas esse & admirabiles significet: solet enim hebraismus, ea quę magna sunt, dei appellare: nã omnia eius opera ingẽtia sunt nostra autẽ parua. Hinc mõtes Dei, cedri, ciuitas Dei, cæteræq; huiusmodi locutiones in diuinis literis frequẽtes. Aduerte. Erat Ezechiel in Chaldæa, pulsus patria in regionẽ illã idolorũ cultricem, vbi mœstus in cõmunibus miseriis præcipuo quodã mœrore angebatur: sed quia ad diuinũ numen tanquã ad arcem tutissimã confugiebat, voluit eum Deus his visionibus mirabiliter reficere, solet enim eos, qui ad illũ aspirant, in medio calamitatũ recreare. Tres viros in Babylonis fornacem ab impio rege missos quod eius statuã colere noluissent, cõsolatus est Deus, eripiẽs eos à flãmis ipsos Babylonios cõburentibus. Cũ autẽ tres essent in mediũ ignis
Dani. 3. cõiecti, & vinculis astricti, dixit Nabuchodonosor: Ecce ego video quatuor viros solutos, ambulãtes in medio ignis, & nihil corruptionis in eis est, &
Dan. 13. species quarti similis filio Dei. Susanna etiã cũ esset morti addicta, & horã neci destinatã videret, non habẽs ad humanũ præsidiũ recursum, flens respexit ad cœlũ instar auis, quæ in terra ab aucupibus & canibus circũcincta nullũ habet refugiũ, nisi volet in altũ, seq; ferat in sublime. Et fuit à Deo refecta, & mirabiliter liberata. Ipse enim Deus ait per
Psa. 90 os Dauidis: Cũ ipso sum in tribulatione: eripiã eũ, glorificabo eũ. Nõ potest calamitas impedire, quò minùs viri pietate & charitate præstãtes suaui voluptate interdum potiãtur, eamq; alant in diuina misericordia contemplanda & imploranda.

Regis Ioachin. Appellatur à diuo Matthęo Iecho- Matt. 1.
nias, erat enim binomius.

Factum est verbum domini ad Ezechielem. Per verbum domini prophetia intelligitur, & diuina reuelatio, quæ & visio, & verbum eò appellatur, quòd diuini vates ea, quę ventura prædicunt, interioribus oculis videant, & mentis auribus audiãt.

Filium Buzi. Explicat genus suum. Buzi sonat contemptum, Ezechiel roboratum à Deo. Illum, quem mundus contemnit, Deus corroborat, & fauore prosequitur.

Sacerdotem. Explicat, quo munere fungebatur.

In terra Chaldæorum iuxta fluuium Chobar. Indicat locum visionis. Illud est hoc loco aduertendum posse homines pios magnisq; laudibus decoratos habitare inter nefarios ex omnium scelerum colluuione compositos. Cùm homines essent flagitiis contaminati, omnisque caro, vt verbis vtar diuinæ scripturæ, corrupisset viam suam, dixit dominus Gene. 7.
Noë: Te vidi iustum corã me in generatione hac. Aspicis inter impios virum pium habitasse. Iustus Iob in terra Hus inter iniustos commorabatur, de quibus ipse ait: Frater fui draconum: & socius stru- Iob. 1.
thionum. Ioseph inter Aegyptios, Tobias inter Niniuitas, & noster Ezechiel inter Chaldæos in Iob. 30.
medio Iudæorum, qui Deum reliquerant: & pa- Gen. 39.
triæ suæ splendorem maculauerãt. Quam ob cau- Tob. 1.
sam illi dicebat Deus: Increduli & subuersores tecum sunt, & cum scorpionibus habitas. Et multi Ezec. 2.
alij viri virtutibus insignes inter flagitiosos habitarunt, seque integros seruauerunt: eum enim vitæ cursum conficiebant, qui nõ in vitiorũ humanorum, sed in quadã diuinæ bonitatis imitatione consistebat, non auaritiæ stimulis obtemperabant, sed eas diuitias quærebãt, quæ animũ amplificant & diuitẽ faciunt, ex quibus sciebant posse verum decus redũdare. Hoc intelligens diuus Paulus dicebãt Philippensibus: Omnia facite sine murmu- Phili. 2.
rationibus & hæsitationibus, vt sitis sine querela, & simplices filij Dei, sine reprehensione in medio nationis prauæ & peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. Sed quãuis hoc ita se habeat, pręstat tamen habitare inter iustos. Oportet enim ad beatã vitam consequendam, eorũ fugere familiaritatẽ, qui nos possunt à recto Dei cultu, & honesta viuẽdi ratione separare. In libro Exodi loquẽs Deus cũ populo Israelitico præcipiebat Exo. 34.
illi vt se abstraheret à Philistinorũ familiaritate, dicẽs: Caue ne vnquã cum habitatoribus terrę illius iũgas amicitias, quę sint tibi in ruinã. In libro Nu- Nu. 16.
merorum aiebat Moyses: Recedite à tabernaculis hominũ impiorũ, & nolite tãgere, quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini in peccatis eorum. Eam ob Leu. 11.
causam prohibebat Deus immundorum animaliũ esum, vt refert Eusebius Pãphilus libro de præparatione euangelica octauo, mundorũ autẽ concedebat, vt homines à maleficiis deterreret, & ad virtutes hortaretur. Si mũda animalia tangẽda nõ erant, quî fieri potest, vt sceleratos homines, quorũ vitia sunt omnibus perspecta & explorata, nobiscũ coniunctos cõsuetudine, & vetustate amicitię absque ignominia teneamus? Hoc intuens psalmo- Psal. 1.
graphus, Beatus vir, inquit, qui non abiit in cõsilio impiorum,

impiorũ, & in via peccatorum non ſtetit, & in cathedra peſtilẽtiæ non ſedit. Quibus verbis indicat impiorum hominum conſilia eſſe magnopere declinanda, eorumq; deprauatos mores ad æternos cruciatus ducẽtes, quos viam peccatorum vocat, atque eorum congreſſus eſſe penitus fugiẽdos. Verbũ, ſedere, conſuetudinẽ & familiaritatẽ ſignificat: in qua ſignificatione eo vtitur alio in loco idẽ pſalmographus, dicens: Nõ ſedi cum cõcilio vanitatis, & cum iniqua gerentibus nõ introibo: odiui eccleſiã malignantium, & cum impiis nõ ſedebo. Et Eſaias, Egredimini. inquit, de Babylone, fugite à Caldæis. Ieremias itẽ: Recedite de medio Babylonis, & de terra Caldæorum egredimini. Eſdras in oratione, quam habuit apud Iudæos. Separamini à populis terræ, & ab vxoribus alienigenis. Lictores Saulis quærentes Dauidem, cùm ad diuinos vates accederent, vaticinari cœperunt. Venit impius Saul, & ipſe vaticinatus eſt. Vide quàm perniciosum ſit impiorum vti familiaritate, & quàm vtile inter bonos verſari. Id quodammodo intelligens Antiſthenes aiebat, abſurdum eſſe non repurgare à lolio triticum, hoc eſt, non remouere à republica homines vitiis implicatos, ne ſceleratorum ſocietate viri boni coinquinarentur. Ita locum illum interpretatur Plutarchus, aſſerens non minus detrimenti afferre bonis homines iniquos. quàm lolium tritico. Diuus ille Petrus Apoſtolus, qui admirabili erga Chriſtum charitate flagrabat, tunc cœpit frigere, cùm atrium Caiphæ ingreſſus, ſceleratorum hominum ſe impleuit colloquiis, illúmque negauit, quem paulò anteà Dei viuentis filium confeſſus fuerat. Sed cùm illum Chriſtus reſpexit, ipſeq; oculos coniecit in Chriſtum, pœnitentia ductus fleuit amarè, & maculam lachrymis deleuit. Vt luna ea parte clara & cõſpicua eſt, qua ſolẽ intuetur, ea verò obſcura & inanis, qua diuertit à ſole, ſic ille reſpiciens in Chriſtum ſolẽ iuſtitię fuit illuſtratus, cùm verò ab illo auerſus ſe cũ impiis cõiunxit, fuit metu obfuſcatus, & tenebris circunfuſus. Corrũpunt enim, vt verbis vtar Paulinis, bonos mores, colloquia praua: & vt eſt Eccleſiaſtici libro mãdatum, Qui tetigerit picem inquinabitur ab ea. Quare eos familiaritate deuinctos teneamus, quos intellexerimus, non ſolùm à ſcelere & flagitioſè abducere, ſed etiam animi agitationẽ caſtam inuiolatamq; conſeruare: ab eorum autẽ conſuetudine refugiamus, qui maleficiorum maculis notati, ſceleribus paſcuntur. Vt enim Hypanis fluuius aquarum puritate & dulcedine celebratus, poſtquam fontis Exampei amaras & turbulẽtas aquas in ſe recipit, & inficitur, & inutilis redditur, ſic multi magno & excellẽti ingenio viri, qui puris ac dulcibus virtutum aquis fluebãt, cùm ſe poſteà in hominum improborum familiaritatẽ immerſiſſent, fuerunt morũ amaritudine & impuritate infecti, & fraudes inexpiabiles cõcipientes, vitiis teterrimis ſe totos cõtaminarunt. Quẽadmodum in pomorum recõditorio corruptis nonnullis illud, qđ illis adhæſerit, etiã vitiabitur, ita in hominum ſocietate qui nefarios cõſuetudine habuerint implicatos, animi præſtantiã turpi dedecore plerũq; maculabunt, quãuis anteà fuiſſent egregia quadã gloria cumulati. Id intelligẽs diuus Paulus, ad Corinthios ſcribebat: Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quę enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate? aut quæ ſocietas luci ad tenebras? Et Chriſtus Deus noſter, Attẽdite à falſis prophetis, qui veniũt ad vos in veſtimentis ouiũ, intrinſecus autẽ ſunt lupi rapaces. Multi enim ſunt, vt verbis vtar Apoſtoli, ſpeciem pietatis habentes, virtutem autem eius abnegantes: horum & ſceleratorum omnium familiaritatem fugere debemus, etiam ſi fratres nominentur. Ideo aiebat ad Corinthios diuus Paulus: Si is, qui frater nominatur, eſt fornicator, aut auarus, aut idolis ſeruiens, aut maledicus, aut ebrioſus, aut rapax, cum eiuſmodi nec cibum ſumere. Hæc ille. Præuidebat enim facilem eſſe tranſitum à virtutibus ad vitia, niſi ipſæ virtutes eſſent conſiliis, exemplis, & conſuetudinibus bonorum virorum confirmatæ. Proditum eſt memoriæ à viris doctiſſimis ſtatuas Dædali, cùm eſſent magno artificio perfectæ, & eximia pulchritudine decoratæ, niſi tamen arctiſſimis vinculis conſtringerentur, ſolitas eſſe dilabi, & facilè per fugere. Meminit huius hiſtoriæ in Menone, & in Hippia maiore Plato vir admirabilis, non ſolùm intelligendi, ſed etiam dicendi grauiſſimus author, vt Socratis diſcipulum poſſis agnoſcere. Et Ariſtoteles libro politicorum primo, & primo de Anima capite. 3. refellens opinionem Democriti Philippum comicum ſequentis, iſtarum ſtatuarum ſeipſas mouentium mentionẽ facit. Eodem modo mores optimi virtutum ornamentis illuſtrati, niſi fuerint virorum ſapientia & charitate præſtantium conſiliis & familiaritatibus roborati, facilè fluent, & fugient, & penitus amittentur. Vincet voluptas rationem, & appetitus relicta obedientia modum tranſibit, & erit dignitas ablata, & ſplendor extinctus. Aſpicis igitur, quàm vtile ſit à bonorum virorum amicitia & conſuetudine non declinare, ab iniquorum verò familiaritate abduci. Quam ob cauſam homines impios à nobis reiiciamus ne ſermonibus ſuis impuris, moribuſque deprauatis tetram maculam nomini noſtro inurant, iuſtorum autem amicitia & conſociatione magnopere delectemur. Illud tamen velim exiſtimes, me non ita tutam eſſe bonorum ſocietatem credere, quin ſciam multos inter viros ſanctos cecidiſſe. Iudas in Apoſtolorum collegio Chriſti doctrina nutritus, ſeipſum teterrimis vitiis deformauit, & laqueo ſuſpendit, fuitq; ad ima tartara præcipitatus. Angelus cecidit de cœlo, & Adam in paradiſo peccauit. Solus Deus eſt firmus ac munitus locus, & domus refugij, vbi ſecuri poterimus habitare. Ideo canebat regius pſaltes: Eſto mihi in Deum protectorem, & in domum refugij, vt ſaluum me facias. Et paulò pòſt de iuſtis loquens: Abſcondes eos in abſcondito faciei tuæ à conturbatione hominum. Quibus verbis explicat, quàm tuti ſint, qui ad diuinum numen tanquam ad arcem munitiſſimam cõfugiunt, totóſque ſeſe diuinæ miſericordiæ committunt. Tales erant Apoſtoli qui aiebant. Ecce nos reliquimus omnia: & ſecuti ſumus te. Talis noſter Ezechiel, qui cùm eſſet in terra Chaldæorum inter homines ſceleribus coopertos, & vitiis obſtinatos, tamen ad Deum aſpirabat, & confugiebat, & in terra corpore exiſtens, in cœlo animo commorabatur.

Et facta eſt ſuper eũ ibi manus domini. Id eſt, dedit ei Deus ſpiritũ prophetiæ. Ita hunc locum Ionathas Chaldęus interpretatur. Eſt igitur huius inſcriptio-

Marginalia: Pſal. 25. — Eſa. 48. — Iere. 50. — 1. Eſdr. 10. — 1. Reg. 19. — Ma. 26. — Ioan. 18. — Simile — 1. Cor. 15. — Eccl. 13. — Simile — Simile — 2. Cor. 6. — Mat. 7. — 2. Tim. 3. — 1. Cor. 5. — Simile — Mat. 27. — Act. 1. — Luc. 10. — Gene. 3. — Pſal. 30. — Mat. 19.

nis sensus: trigesimo anno ab inuenta lege, quinta die mensis Iulij anno quinto primæ captiuitatis Babylonicæ, cùm ego Ezechiel sacerdos filius Buzi essem in Chaldæa inter Hebræos captiuos iuxta fluuium Chobar, accepi à Deo spiritũ vaticinandi, vidiq; mẽtis oculis, & interioribus auribus audiui ea, quæ iis literis mando, vt vigeant memoria omnium seculorum, sintque ab ipsa perpetuitate confirmata. Sed de inscriptione hactenus.

B Et vidi: & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone, & nubes magna, & ignis inuoluens, & splendor in circuitu eius: & de medio eius quasi species electri, id est, de medio ignis, & in medio eius similitudo quatuor animalium, & hic aspectus eorum, similitudo hominis in eis. Et quatuor facies vni, & quatuor pennæ vni. Et pedes eorum pedes recti, & planta pedis eorum, quasi planta pedis vituli, & scintillę quasi aspectus æris candentis. Et manus hominis sub pen-
C nis eorũ in quatuor partibus, & facies & pennas per quatuor partes habebant. Iunctęque erant pennæ eorum alterius ad alterum. Non reuertebantur, cùm incederent, sed vnumquodque ante faciem suam gradiebatur. Similitudo autem vultus eorum, facies hominis, & facies leonis à dextris ipsorum quatuor, facies autem bouis à sinistris ipsorum quatuor, & facies aquilæ desuper ipsorum quatuor. Et facies eorum, & pennæ eorum extentæ desuper, duæ pennæ singulorum iungebantur: & duæ tegebant corpora eorum, & vnumquodque eorum coram facie sua ambulabat, vbi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur, nec reuerte-
D bantur, cùm ambularent. Et similitudo animalium, & aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum.

Et vidi. Visione quadam imaginaria, & intellectuali.

Ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone. Hoc est, ecce ventus rapidus & tẽpestuosus flabat à Babylonia, quæ sita est ad Aquilonem respectu Hierosolymæ. Aquilo ventus est violentus, siccus, & frigidus, sic dictus à rapidissimo aquilæ volatu. In Ecclesiastico scriptum legimus: Tẽpestas Aquilonis, & congregatio spiritus. Et paulò pòst: Frigidus vẽtus Aquilo flauit, & gelauit crystallus ab aqua. Accipitur sępe in sacris literis pro Babylonia, vt apud Ieremiã: Ollam succẽsam ego video, & faciẽ eius à facie Aquilonis. Et dixit dñs ad me: Ab Aquilone pandetur omne malũ super omnes habitatores terræ. Per ollã succensam afflictionẽ significat: vel, vt Ionathas ait, regem Babylonis instar ollæ propter calorem in bullas resolutæ. Erat enim crudelitate incensus, & studio Hebræos euertendi inflammatus. Et alibi adducit ipse Propheta Deũ in hunc modum loquentem: Malum ego adduco ab aquilone. Quẽadmodũ per ollã igne succẽsam venientẽ ab Aquilone apud Ieremiã, ærũnarũ vis intelligitur, qua Babylonij Hebræos lacerabant, ita per ventũ, turbinem & procellã flantem à Babylonia apud nostrũ Ezechielẽ calamitas significatur, qua Hebræi premebãtur, quãdo in eos Babylonij irruebant, eósq; ad excidiũ & vastitatẽ vocabant.

[Margin: Eccl. 43. — Iere. 1. — Iere. 4.]

Et nubes magna. Aquarum nomine in literis diuinis calamitas aliquãdo significatur, iuxta id, quod dicitur psalmo: Intrauerunt aquæ vsq; ad animam meam. Nubes plenæ aquis sunt pericula minantia tẽpestates & dolores. Vnde Ioel Propheta tempus periculi & timoris vocat diem nubis, turbinis, caliginis, & tenebrarũ. Vult hoc loco Ezechiel, pericula, quæ Iudæis imminebãt, nomine magnæ nubis significare. Tu verò si tibi impendẽtia pericula cõspexeris, ad Deum confuge, ipse enim ait in libro Genesis se arcum suũ in nubibus in signum fœderis positurum. In nubibus nostrarũ molestiarum ostẽdit Deus arcum cœlestem, & irim suæ misericordię & propitiationis. Hic est arcus, quem diuus Ioannes in Apocalypsi in capite Christi se aspexisse testatur. Volebat enim significare Christum crucifixum nostrum esse propitiatorem. Fortasse ideo voluit Deus mysteria sua in caliginosa nube ostendere, vt significaret latere in visione hac arcanum aduẽtus Christi: quam etiam ob causam Deus legem suam dedit in caligine.

[Margin: Psal. 68. — Ioel. 2. — Gene. 9. — Apocal. 10.]

Et ignis inuoluens. Innuit vidisse fulmina ignifera & micãtia. Omnia hæc sunt plena timoris, & minarũ; quibus Deus voluit superbos Iudæos terrere. Quẽadmodum clara fulmina liquãt aurum, argentum, & æs, non cõbustis sacculis in quibus hæc recõduntur, ferrũ in capsula cerea cõterunt, ne cõfuso quidẽ signo ceræ, vt ait Plinius libro secũdo naturalis historiæ, dura deniq; frãgũt, mollia intacta relinquũt, sic vltio diuina impios homines, duros, & obstinatos euertit, summísq; calamitatibus interdum vlcerat, & infringit, pios autẽ, supplices, & abiectos cõseruat, eísq; animi trãquillitatẽ & securitatẽ impertit. Est enim diuinis literis contestatũ, Deũ superbis resistere, humilibus verò gratiã tribuere. Et vt fulmina pinnacula, & fastigia in acumẽ tendẽtia, pyramides in flãmæ formã desinẽtes, & altas atq; natura munitas rupes petunt, & deijciũt, sic acerbissimæ ærũnæ iusto Dei iudicio excitatæ eos feriunt & frangunt, qui inanẽ mundi gloriã, incertas opes, & in casu sitas adepti, in excelsa dignitate cõstituti, alios contẽnunt, & seipsos vanè ferunt in sublime. Huiusmodi erãt Iudæi, qui cùm de potentibus regibus diuino auxilio victoriã reportarent, terramq; promissam obtinerent, immemores horum Dei beneficiorum se superbia extulerũt, Dei fauorem contẽpserunt eiúsq; legem per summum scelus violarunt. Eã ob causam eis Deus fulgura ignifera minitatur, quibus illis prædicit Hierosolymæ incendium tẽpore Sedechiæ, eiúsq; miserabile excidium. Septuaginta pro igne inuoluente habent ignẽ fulgurantẽ. Poterat verti: Ignis inflammatus, aut, ignis sese reciprocans. Accipi ignẽ pro calamitate & dei indignatione indicat his verbis psalmographus: Transiuimus per ignem & aquam. Et alibi. Exardescet sicut ignis ira tua. Et Nahũ Propheta capite primo: Indignatio eius, nimirũ Dei, effusa est tanquã ignis. Vbi Aquila pro, effusa est, vertit: cõflata est, vt ostẽderet crescere diuinam

[Margin: Exo. 19. — Similitudo — Iacob. 4. — 1. Pet. 5. — Altera Similitudo — Psalm. 65. — Psal. 88. — Nahum 1.]

-uinam indignationem crescētibus flagitiis nostris: nos enim vitia vitiis cumulantes Dei iram in nos conflamus, quæ tempore suo instar ignis erumpentis terribili impetu infundatur. Quando se Deus ostendit Moysi in rubo ardente, cuius stipitem & excelsa ramorum cacumina ignis occupabat, voluit illi significare fore, vt ignis ille, qui ardebat, sed rubum non comburebat, AEgyptios horrendis calamitatibus vastaret, Israelitas autem mirabiliter eriperet. Id existimo significasse Deum igne illo cœlitus delapso, qui die Pentecostes super Apostolos linguarum ignitarum effigie mirabiliter descendit. Etsi enim linguarum ardentium similitudo eximiam Apostolis donari dicendi libertatem & copiam significaret, non possum tamen cogitare, quin ignis ille certissimā diuini numinis opem & præsentiam discipulos corroborantem innueret, & totam illam vrbem Hierosolymam esse miserabili incendio & excidio delendam ob eius incredulitatem, & impia facinora, quibus se in dies polluebat, significaret.

Exod. 3.

Act. 1.

Et splendor in circuitu eius. Respōdet tacitæ obiectioni. Poterat aliquis dicere: Si nubes erat densa, & tenebris circunfusa, quî fieri poterat, vt ea, quæ intus erant, aspicere valeres? Respondet Propheta, ideo sibi perspecta fuisse, quæ in nube erant quoniam erat ipsa nubes in circuitu illustrata. Vult indicare, fuisse sibi aperta Dei iudicia. Igitur per ventum & procellam aquilonarem, & nubem densam & fulgura intelliguntur ærumnæ, quibus diuinus vates videbat esse Iudæos à Babyloniis afficiendos, atque incendium templi, & totius vrbis vastatio, per splendorem autem clara diuini iudicij reuelatio facta Ezechieli. Poteris per splendorem in nube lucentem Dei misericordiam in eius ira micantem intelligere: nam in medio præconiorum suæ iustitiæ non obliuiscitur suæ misericordiæ. Id intelligens diuinus psaltes concinebat, Miserationes eius super omnia opera eius. vel, vt potest verti ex Hebræo: Misericordiæ eius in omnibus operibus eius. Vbi apertè indicat nullum esse Dei opus, etiam in quo se iratum ostendat, in quo non vtatur misericordia. Hoc sentiens Habacuc aiebat. Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis. Et Tobias: Cùm iratus fueris, misericordiam facies. Ieremias inducit deū in hunc modum loquentē: Ego sum Dominus, qui facio misericordiam & iudicium, & iustitiam. Ideo non est quòd fugias à Deo irato, nisi ad ipsum Deum misericordē: est enim, vt ait diuus Paulus pater misericordiarū & Deus totius cōsolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Non eum vocat patrem misericordiæ, sed misericordiarum, nec Deum alicuius, sed totius cōsolationis, vt eius pietatis immensitatem significet. Hic est cœlestis ille Samaritanus, qui, vt refert diuus Lucas, misericordia motus accessit ad eum, qui descenderat à Hierusalem in Iericho, & incidens in latrones fuerat ab illis vulneratus & spoliatus, cuius vulnera ille curauit. Samaritanus idem est quod custos, de quo ait psalmographus: Nisi dominus custodierit ciuitatem, frustrà vigilat, qui custodit eam. Ille generis humani vulnera suis vulneribus curauit in quod hostes animæ irruerant, illud virtutum ornamētis spoliantes, & grauissimis vulneribus saucium relinquētes. Hic est pater, qui misericordia motus, filiū ꝓdigum recepit. Hic est, qui ait. Misereor super turbam hanc. De quo ait Zacharias: Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. Qui non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, vt ait Apostolus in epistola ad Titum, sed secundum misericordiam suam saluos nos fecit. Hic deniq; est, qui in medio iræ ostēdit misericordiam: quemadmodū hoc loco apud Ezechielem, vbi indicans cædes & calamitates, quas erat Hebræis illaturus, aperit etiam pietatē suam, nubis splendorem orbiculatim ostendens: prosequitur enim amore creaturam suam, eamq; monitis & signis ad cognitionem sui, rectámque viuendi rationem reuocare contendit.

Psalm. 144.

Haba. 3.

Tob. 3.

Iere. 9.

2. Cor. 1.

Luc. 10.

Psal. 12.

Luc. 15.

Mar. 8.

Luc. 1.

Tit. 1.

Et de medio eius quasi species electri. Exibat de medio ignis color quidam aureus repræsentans electrum: Est aūt electrum genus quoddam bituminis profluens ex saxis, primò liquidum, posteà verò maris frigiditate cōdensatum, quod à Lusitanis appellatur *alambre*. Deus etsi sit vbique est tamen incōprehensibilis, incircunscriptibilis, & infinitus. Vnde dicebat Empedocles philosophus: Deus est sphæra incomprehensibilis, cuius centrum est vbique, circunferentia nusquam. Et alter Philosophus nomine. Secundus, Deum vocat celsitudinem inconceptibilem, inquisitionem incogitabilem. Nihilominus tamen ex rebus ab eo creatis eius bonitatem cognoscimus. Id voluit hoc loco diuinus vates significare: nam per electri speciem & aureum colorem Dei bonitas intelligitur: quæ cùm sit nobis inuisibilis, ex visibilium tamen contemplatione videtur, iuxta id, quod est à diuo Paulo literis consignatum: Inuisibilia ipsius à creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. Acsi diceret: Dei bonitas, & sapientia, & similia, intellecta ex ipsius effectis à mundi creatione conspiciuntur. Ex rerum enim creatarum consideratione, ad creatoris cognitionem tanquam à riuis ad fontē peruenire poterimus. Hinc effectum est, vt quidam eorum, qui quondam sapientes vocabātur, seculum hoc speculum rerum inuisibilium, quidam earum librum, alij verò vtrumque appellarent. Nam Trismegistus in tertio Pymandri has voces emisit: Tota mundi conspiratio, & rerum pulcherrimus ordo, contemplandi Deum suggerit materiam, est enim natura velut liber vnus diuinitate plenus, speculumque diuinorum. Id ostendit grauiter & sapienter diuus Athanasius in oratione, quam habuit aduersus idola. Magnus Basilius homilia vndecima in Examerum diuini opificij hæc verba scripta reliquit: Vniuersa hæc mundi moles perinde est ac liber literis exaratus palàm contestans atq; prædicās Dei gloriam, illiúsque augustissimam maiestatem arcanam alioquin & inuisibilem tibi intellectuali creaturæ copiosè annuntians. Diuus Augustinus in explanatione psalmi 34. Duo, inquit, sunt, quæ in Dei cognitionem adducunt, scriptura scilicet, & creatura. Et in explanatione Psalm. 26. Ipsæ species creaturarum voces sunt quædam creatorem laudantium. Cùm beatus Antonius eremita à cœtu hominum frequentiaque tanquam in portum se in solitudinem recepisset, interrogatus à quodam viro docto, quî fieri poterat, vt in eremo sine liberis vitam degeret, respondit, vt refert in historia ecclesiastica Nicephorus, librum suum

Rom. 1.

suum mundum esse,& rerum creatarum naturam, vbi quãdo erat opus, dei oracula legebat: ibi enim dei sapientiam, potentiam,& virtutem admirabatur. Terra odoratis floribus cooperta, pulchritudo opacarum atq; feracium plantarum, metalla, flumina, fontes scaturientes,& pecorum varietas,&, vt de cœlo loquamur, sol nitens subter mediam ferè regionẽ, luna quæ in infimo cœlo radiis solis incensa conuertitur, cęteráq; astra tã fixa quàm vagantia, quæ circulos suos conficiunt celeritate & cõstantia mirabili, omnia hæc quid aliud sunt quã diuinæ sapientiæ,& potentiæ, & bonitatis speculum nitẽs, & liber quidam literis aureis exaratus? Quis intuens cœlestẽ ambitum, & astrorum cursus, diuersos illos quidem, sed in diuersitate illa ordinem suum æqualiter seruantes, nõ secum ratiocinetur esse sapientissimum & potentissimum earum rerum conditorem & gubernatorem? Quis item aspiciens quatuor elementa inter se contraria esse ita coaptata, vt harmoniam quandam conficiant, calida, frigida, sicca,& humida, non statim cogitet, & animo percipiat summam harum rerum creatoris & moderatoris vim & potestatem? Non enim pugnantia ex ipsa natura in vnum coalescerent, nisi Deus, cui hæc obtemperant, infinita facultate & sapientia præstaret. Eos, qui Dei inuisibilia nolunt ex visibilibus agnoscere vocat diuina scriptura in libro Sapientiæ vanos, vbi ad literam hæc sunt verba. Vani sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei,& de his, quę videntur bona, non potuerunt intelligere eum, qui est. Et paulò pòst: A magnitudine speciei & creaturæ cognoscibiliter poterit creator horum videri. Et alio in loco eiusdem libri sunt hæc verba literis mandata. Hoc, quod continet omnia, scientiam habet vocis. Ac si diceret: Mundus continẽs vniuersa scit suo modo Deum laudibus extollere: omnes enim creaturæ, ad diuini numinis cognitionem ducũt, & de eius laudibus haudquaquam conticescunt. Vnde Esaias in illos inuehitur, qui creaturarum considerationem contemnunt, ita dicens: Væ qui opus Dei non respicitis, nec opera manuum eius consideratis. Eam ob causam rerum naturam Deus admirabiliter constituit, huiusque vniuersitatis machinam pulchrè construxit, vt qui suapte natura erat inuisibilis, posset ex operibus cognosci. Sæpe quidem ex operibus cognoscuntur artifices, etiam si oculis minimè perspiciantur. Id referunt de Phidia insigni statuario, quem imagines suæ ex commensione, symmetria, & partium inter se proportione etiam absentem, & vultu incognitum repræsentabant. Ita quoque, sed multò excellentius absque vlla comparatione ex mundi constitutione, ordine, pulchritudine,& consonantia est eius opifex & conditor intelligendus, tametsi intuitum nostrum subterfugiat, nec possit corporis oculis spectari. Quid est mundus nisi cõgruens vndecunque dispositio, & concẽtus inuisibilia Dei ostendẽs. Id quod nos habemus in Prouerbiis dictum à sapientia in mundi constitutione: Ludens in orbe terrarũ, potest verti ex Hebræo, Delicians in vniuersi consonantia. Est enim mundi machina musica quædam & admirabilis consonantia Deum ipsum suo modo prædicans & laudans. Id quod apertè cecinit Orpheus, asseruit Pythagoras, docuit Plato, & qui eum secuti

Sap. 13. *Sap. 1.* *Esai. 5.* *Prou. 8.*

sunt, Iamblicus, Chalcidius, Syrianus, & Proclus. Quemadmodum si è longinquo citharam audias ex multis variísque neruis compositam acutis, grauibus, & circunflexis, qui omnes pariter consonent,& distinctos interuallis sonos suos, melósque conficiant, intelligis planè vnum illic esse peritum pulsatorem, qui fidium voces ex arte musicæ ad harmoniæ concentum misceat,& ęquabiliter temperet, tametsi illum minimè intuearis: sic ex concordia,& consona mundi vbique dispositione, vbi nec inferiora contra superiora, neque infima aduersus sublimia eriguntur & insurgunt, sed omnia vnum ordinem admirabilem seruant, confestim ad vnum Deum animo recurris, omnia hæc sua virtute mouentem, diuinæque sapientiæ splendore illustrantem. Ille quidem rerum vniuersitatem, vt lyram tenens, copulat cœlestia cum aëreis, aërea cum terrenis, vniuersa cum singulis coaptans & coagmentans: & ita mundi concentum, ordinem, & harmoniam congruenter absoluit. Ipse est, qui omnia mouet, cùm ipse quidem immobilis perseueret. Eius nutu cœlum micantibus astris refulget, & circulorum suorum ordinem conseruat, ingens Oceanus terribilibus fluctibus crispatur & intumescit, sed intra legitimos fines motus suos coërcet & continet: terra variis stirpibus comata frondescit, diffunditq; herbescentem viriditatẽ, quæ nixa fibris stirpiũ sensim adolescit, & omnia tandem elementa inter se distantia cohærent, diuinamq; virtutem suo modo ostendunt. Tota mundi machina est veluti ciuitas quędam sui regis magnitudinem,& excellentiã declarant. Vt enim visa ciuitate ex multis variisq; hominibus cõstãte, magnatibus & plebeis, opibus affluẽtibus, & inopia laborantibus, adolescẽtia floridis,& senectute decrepitis, vbi omnes tametsi inter se diuersi, in magna concordia degãt, rectaq; disciplina contineantur, statim iudicas esse eius principẽ iustum, potentẽ,& sapientia præstantẽ, quanquam illum non videas: sic considerata mundi mole, eiúsque rerum inter se distantium cõcordia & serie, totiusque vniuersitatis coaptitudine, fieri non potest, quin aliquo modo cõcipias animo esse summum quendam harum rerum creatorẽ & conseruatorem. Nec solùm ex cognitione magni mundi, sed etiam parui, hoc est hominis, qui à philosophis microcosmus, id est, paruus mundus appellatur, in admirabilem Dei scientiam peruenimus. Vnde Dauid Deum alloquens canebat: Mirabilis facta est scientia tua ex me. Ac si diceret: Ex cognitione mei ascendi domine in admirabilem scientiam tui. Ideo Deus non solùm nos mittit ad aliarum creaturarum considerationem, vt quando ait: Considerate volatilia cœli,& lilia agri, sed ad considerationem nostri, cùm dicit: Præuaricatores redite ad cor, & cùm nos ad vineam, hoc est ad nos ipsos ire iubet, vt à cognitione nostræ fragilitatis ad cognitionem Dei virtutis ascẽdamus. Hanc Dei virtutem significat hoc loco scriptura per hanc speciem electri aureo colore fulgentis. Est etiam altera ratio, cur Dei bonitas electro comparetur. Vt electrũ paleas ad se attrahit à terra, secúmque vnit,& amplectitur, sic Dei virtus nos ad se allicit à rebus terrenis, nósque secum retinet & adunat. Quid essemus absq; diuinę bonitatis fauore nisi paleæ in terra iacẽtes? Adhæsit pauimẽto anima mea

Simile *Simile* *Psalm. 138.* *Matt. 6.* *Luc. 12.* *Esa. 46.* *Mat. 20.* *Simile* *Psalm. 118.*

mea, dicebat quidam acsi diceret: Palea eram adhærens pulueri, humi eram prostratus, scelere oppressus: at tu domine me attraxisti ad te, & vt preciosum succinum erexisti, & ad te ipsum eleuasti. Fit enim diuino auxilio, vt à terra eleuemur & ad cælum erigamur, Deoque adhærentes simus in
1. Cor. 6. ipsum transformati. Vnde diuus Paulus, Qui adhęret, inquit, Deo, vnus spiritus est. Et rursus: Nos ve
2. Cor. 3. rò reuelata facie gloriam domini speculantes, in eandē imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquā à domini spiritu. Et diuus Ioānes:
1. Ioan. 4. Deus charitas est, & qui manet in charitate, in Deo
Ioan. 15. manet, & Deus in eo. Id quod seruator noster apud eundem Ioannem prædixerat: Qui manet in me, & ego in eo. Amor vim habet vnitiuam, &, vt ait Dionysius, transfert amantem in amatum. Et Augustinus ait animam magis esse, vbi amat, quàm vbi animat: asseruit enim veritas ipsa ibi esse no-
Matt. 6. strum cor, vbi est thesaurus noster: ac si diceret animam nostram rei illi adhærere, quam singulari amore prosequitur, in eamq; transformari. Quam ob causam dei virtus est meritò cum succino comparata.

Et in medio eius. Subauditur, ignis: nam in medio nubis splendore illustratæ erat ignis inuolutus, sese reciprocans, in orbē ipsius nubis resplendens, ex quo exibat quasi species electri, & in medio huius ignis erat animalium similitudo. Quidam codices hab[illegible] Et in medio eorum: alij: Et in medio earum. Correctiores tamen habent: In medio eius, nimirum ignis.

Similitudo quatuor animalium. Non erant reuera quatuor animalia, sed res vna habens quatuor ani
Infr. 10. malium similitudinē. Capite decimo, vbi hæc visio iterum narratur, ait propheta hæc animalia esse cherubim, vt intelligamus hoc esse quippiā cœleste & diuinum, terminos nostri intellectus excedens. Quid autē sint cherubim, indicat his verbis. Flauius Iosephus capite 8. libri tertij Antiquitatum. Super tegmen arcæ fœderis erant figurationes duę, quas Hebræi cherubim appellant: sunt enim animalia volatilem habentia figuram, quæ à nullo hominū est inspecta: Hæc dixit Moyses se in Dei sede figurata conspexisse. At R. Cimhi in libro Radicum ait cherubim habuisse puerorū figuras, idémq; esse cherubim, ac quasi pueros. Et hāc ait fuisse Hebræorum veterum sententiā. Dionysius Areopagita in libro de celesti hierarchia nouem ordines angelorū enumerat in tres hierarchias, supremam, mediam, & infimam, distributorum suprema cōtinet seraphim, cherubim, & thronos: media dominationes, principatus, & potestates: infima virtutes, archangelos, & qui angeli proprio vocabulo, quod est alioquin omnibus cōmune, nominātur. Et capite septimo eiusdem libri ait, cherubim multitudinē aut infusionem scientiæ significare ex ipso enim sapientiæ fonte exhauriunt, & scientiæ fluēta refundunt. Itaque quod capite decimo Ezechiel vocat cherubim, ait hîc esse quatuor animalium similitudinē, quorū vnumquodque habebat etiam similitudinem quatuor animalium. Similitudo vultus eorū erat facies hominis, facies leonis, facies bouis, facies aquilę. Est hęc visio tot difficultatibus implicata, vt Hebræos ab eius explanatione deterruerit. Inter Latinos scriptores fuerūt, qui per hæc quatuor animalia quatuor intelligerēt elementa, ex quibus cōstant omnia ista, quatuor enim sunt nota illa principiorum genera, è quibus magni philosophi omnia oriri testātur. Quidā aiunt esse quatuor mūdi plagas, Orientē, Occidentem, Meridiē, & Septentrionem. Alij per hæc quatuor animalia quatuor illas virtutes intelligūt, quas theologi cardinales vocāt, quarū prima in perspicientia veri solertiaq; versatur, quā prudentiam appellarunt: secunda in tribuēdo cuiq; suū, hominúmq; societate conseruanda, quæ dicitur iustitia: tertia in animi celsitate fortiter pro æquitate pugnantis, cui nomē fortitudinis tribuerunt, quæ est in irascibili: quarta in modestia, animíq; perturbationum sedatione, & voluptatū repressione, in qua est vitæ ornatus, & rerū modus, quæ tēperantia vocatur, quæ est in concupiscibili. Diuus Hieronymus, qui lectione assidua, & meditatione diuturna pectus suum Christi fecerat bibliothecā, qui non solùm cum Latinis Gręca coniunxit, vt par esset in vtriusque orationis facultate, sed etiam Hebraicarum literarum arcana penetrauit, existimat hæc quatuor animalia quatuor esse euāgelistas cuius sententiam diuus ille Gregorius admirabili sapientia præditus, omnibusque virtutum ornamentis excultus, non solùm amplectitur, sed etiam multis verbis amplificat. Per hominem intelligunt Matthæum à Christi humanitate inci- Matt. 1.
pientē: per leonē Marcū, in quo vox leonis in ere- Mar. 1.
mo rugientis auditur: Vox clamantis in deserto, parate viam domini: per vitulum Lucam à Zacharia sacerdote sumentē initium: per aquilam Ioan- Luc. 1.
nem, qui altissimè volās de diuinitate mirabiliter disserit, In principio, inquiens, erat verbum, & ver- Ioan. 1.
bum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hæc est eorum sententia, quæ fuit ab omnibus ferè recepta & meritò quidem: est enim vera, & sublimis & tam sanctis atque sapientibus viris digna. Eam ego amplector, vt porē à magistris doctissimis assertam, qui præstantibus ingeniis in vita humana studia diuina coluerunt. Quatuor euāgelistæ sunt hæc quatuor cœlestia animalia. Sunt etiā quatuor Gene. 2.
flumina de paradiso voluptatis egredictia, vniuersum orbem terrarum rigantia, hæc egrediūtur ab vno fonte, hoc est, à Christo, de quo dicitur in Psal
mo: Apud te est fons vitæ: qui ait per Ieremiā: Me Psal. 35.
dereliquerūt fontē aquæ viuæ. De quo ait Zacha- Iere. 2.
rias: In die illa erit fons patēs domui Dauid, & ha- Zac. 13.
bitantibus Ierusalem in ablutionem peccatoris & menstruatæ. Ex hoc fonte manarunt quatuor illa flumina de quibus ait diuinus vates: Eleuauerunt Psal. 92.
flumina domine, eleuauerunt flumina vocē suam. Sunt etiā quatuor elementa mundum sustentantia, quorum supremum est diuus Ioannes, qui ob sapientię altitudinem diuiníque amoris feruorem, quo mirabiliter flagrauit, meritò cū altissimo igne comparatur. Præterea sunt quatuor illæ literæ nominis Dei ineffabilis tetragrāmaton, quia ipsi quatuor, nomen Dei mundo notum fecerunt euangelia scribentes, & sanctissimi numinis cognitionem per omnes terrarum oras propagantes. Nihilominus tamen potest locus hic aliam admittere interpretationem, quam ego pro viribus explanare contendam. Nam etsi tantam ingenij præstantiam consequi nō possum, voluntate tamen & auiditate proximè accedendi absque dubio incendor. Ego existimo, hunc, quem vidit Ezechiel, similitudinem

dinem quatuor animalium habentem, Christum esse seruatorem nostrũ, verum Deũ, & verum hominẽ, quem diuinus noster vates vidit esse venturũ, vt homines à vera Babylonis captiuitate, hoc est, a peccato liberaret, & ad verã dignitatem restitueret. Postquam propheta præmisit ventum turbinis flantem ab Aquilone, nubemq; magnam, & ignem inflammatum, per quæ omnia Babylonicã captiuitatẽ, omnesque calamitatum angustias illatas a Babyloniis significauit, ait se vidisse Christum venturum, vt homines ab iis ærumnis eriperet. Quis non videt Babylonicam illam Hebræorum captiuitatem sub Nabuchodonosore flagitiorum colluuionem & peccatorum seruitutem sub dæmone in mundi confusione significare, à qua nos Christus saluator noster eripuit? Eam ob causam eum redẽptorem appellamus. De illo loquẽs in epistola ad Ephesios diuus Paulus ait: In quo habemus redemptionem per sanguinem eius. Et in prima ad Corinthios: Christus factus est nobis sapientia, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio. Et diuus Petrus in prima sua canonica: Non corruptibilibus auro vel argento redẽpti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi igni immaculati Christi & incõtaminati. Nec solùm nos à peccati captiuitate redemit, sed etiã ab igne & nube, hoc est, à mundi afflictionibus liberat, si ad illum toto animo confugimus. Sed iam ostendendum esse arbitror, qua ratione Christus per hæc animalia significetur. Capite decimo, vbi Ezechiel hanc repetit visionem, ait: Et eleuata sunt cherubim, ipsum est animal, quod videram iuxta fluuium Chobar. Et paulò pòst: Ipsum est animal, quod vidi subter deum Israel iuxta fluuiũ Chobar. Vbi apertè indicat hæc quatuor animalia esse vnum animal. Id quod etiã hoc primo capite innuit, dicens; Quatuor facies vni. Habet Christus faciem hominis, quia verus est homo. Id cecinerat diuinus psaltes de terra Iudææ dicens: Homo natus est in ea, & ipse fundauit eam altissimus. Natus est in Iudæa filius dei, factus homo, vt homines filios dei efficeret: ideo è cœlo descendit in terram, vt homines è terra in cœlum perduceret. Id significabat scala illa, quam in somniis aspexit Iacob, cœlum & terram attingentem, quia futurum erat, vt per Christi incarnationem per scalam significatam terrena cum cœlestibus coniungerentur. Et quia Christus est verus homo, ideo se toties apud euangelistas filium hominis vocat. De illo loquens Dauid aiebat: Quid est homo, quòd memor es eius, aut filius hominis, quia visitas eum? Minuisti eum paulò minus ab angelis, gloria & honore coronasti eum. Quem locum diuus Paulus in epistola ad Hebræos de Christo interpretatur. Fieri non poterat, vt Deus pro nobis pateretur, nisi carnem induisset. Habet faciem leonis, quia est verus rex, mũdi victor: est enim leo animalium rex, fortis, & inuictus. Ait namque Christus in psalmo: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius. Quod est intelligendum quatenus ille homo est, sic enim pater tradidit illi regnum, nam quatenus Deus regnum semper obtinuit. Et alio in psalmo ait regius vates: Deus autẽ rex noster ante secula operatus est salutem in medio terræ. Et Esaias: Dominus rex noster ipse saluabit nos. Et Ioannes in Apocalypsi: Vicit leo de tribu Iuda. Habet faciem vituli, quia vitulus pro peccato offerebatur, & mactabatur, vt est in primo capite Leuitici literis consignatum. Et quia vitulus ille Christum adumbrabat, qui pro nobis spontè mortuus est, &, vt ait Esaias, Oblatus est, quia ipse voluit, interpretantur nonnulli id, quod ipse dei filius ait in psalmo: In capite libri scriptũ est de me, vt facerem voluntatem tuam, de principio Leuitici. Per librum sacrificiorum intelligunt Leuiticum, & per eius caput eius principium, vbi agitur de vitulo, hoc est de Christo, qui erat pro mundi peccato immolandus. Intelligi autem verba illa psalmographi de Christo testatur Apostolus Paulus in epistola ad Hebræos. Hic vitulus non solùm fuit sacrificium, sed etiam sacerdos seipsum in crucis ara immolãs, vt nos patri recõciliaret, & scelera nostra suo sanguine deleret. Hic est verus ille sacerdos, qui panem & vinum, hoc est suum corpus & sanguinem obtulit: iuxta id, quod est scriptum in psalmo; Tu es sacerdos in æternũ secundùm ordinem Melchisedech. Quem locum ad Hebræos scribens diuus Paulus, de Christo interpretatur. Quemadmodum Melchisedech non solùm regno, sed etiam sacerdotio fungebatur, sic dominus Iesus non solùm rex est, sed etiam pontifex. Ille enim hominibus verum dei cultum aperuit, eísque docuit religionem pietatis plenissimã, & per vniuersas terrarum oras longè latéque diffudit, eorũ scelera sacrificio deleuit sanguinísque sui preciosissimi effusione expiauit. Habet faciem aquilæ altissimè volantis, séque in sublimè ferentis, quia virtute sua ad cœlos ascendit. Id mentis oculis præuidens cecinit diuinus psaltes; Ascendit deus in iubilatione, & dominus in voce tubæ: vt declararet, cœlitûm gaudium, triumphum suo imperatori gratulantium, summísque laudibus prosequentium. Et in alio Psalmo: Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus. Quæ verba Apostolus in epistola ad Ephesios exponit de admirabili Christi ascensione. Et Michæas: Ascendet enim, inquit, pandens iter ante eos. Id viderunt propriis oculis Christi discipuli, vt refert diuus Lucas in actis Apostolorum. Et quia nemo per se, suaque virtute potest ascendere in cœlum, præter deum, iuxta id, quod ipse ait apud Ioannem: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, & per aquilam Christi in cœlum ascensus suapte virtute indicatur, dicimus per aquilam eius diuinitatem significari. Aspicis igitur hoc animal Christum esse, & per similitudinem quatuor animalium indicari eum esse verum hominem, & verum regem, & verum sacerdotem, & verum deum. Habebat vnumquodque animal quatuor facies, quia hic homo est etiam rex, sacerdos, & deus. Hic rex est homo, sacerdos, & deus. Hic sacerdos est homo, rex, & deus. Hic deus est homo, rex, & sacerdos. Mirabilis quippe visio, sed mirabilior eius adimpletio. Intelligi visionem hanc de deo indicat Ezechiel in fine capitis, dicens: Hæc visio similitudinis gloriæ domini. Quæ verba sunt in nonnullis codicibus in principio secundi capitis consignata. Hæc tam ampla Christi mysteria comprehendit paucis verbis diuus Matthæus statim in principio, & veluti frontispicio sui sacrati euangelij, ita dicens: Liber

[Margin notes: Ephe. 1. / 1. Cor. 1. / 1. Pet. 1. / Inf. 10. / Psal. 86. / Gen. 28. / Matt. 8. / Mar. 2. / Luc. 5. / Psal. 8. / Heb. 2. / Psal. 2. / Psal. 73. / Esa. 33. / Apoc. 5. / Leui. 1. / Esaias 53. / Psal. 39. / Heb. 10. / Gen. 14. / Psal. 109. / Heb. 7. / Gen. 14. / Psal. 46. / Psal. 67. / Ephe. 4. / Mich. 2. / Acto. 1. / Ioan. 3. / Matt. 1.]

Liber generationis Iesu Christi, filij Dauid, filij Abraham, in eo quod illum filium vocauit Dauidis & Abrahami eius humanitatem explicuit, & hæc est facies hominis, quam vidit Ezechiel. Christus idem est quod vnctus, vngebatur autem rex, & sacerdos, vt est in veteri testamento multis locis assertum, & perpetuis monimentis consignatum. Asserens igitur Matthæus redemptorem nostrum esse Christum, apertè innuit eum esse regem & sacerdotem. Et hæ sunt facies leonis & vituli Ezechieli in spiritu ostensæ. In eo autem quòd eum vocat Iesum, ostendit eum esse Deum: Iesus enim idem est quod saluator. Ideo dixit angelus Iosepho: Vocabis nomen eius Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Saluare à peccatis nemo potest, nisi Deus. Vnde apud Esaiam volens homini suam ostendere diuinitatem: Ego sum, inquit, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas. Et idem propheta homines alloquens ait: Deus ipse veniet, & saluabit vos. Et hæc est facies aquilæ ab Ezechiele perspectæ Christum ad cœlum suapte virtute ascendentem significantis. Intuere animo quàm paucis verbis noster euangelista magna illa, & illustria mysteria contineat, quæ fuerunt ab Ezechiele longa & difficili oratione significata. Hæc est meo iudicio vera & germana huius loci explanatio. Sed quia Matthæus tractat præcipuè de Christi humanitate, Marcus de eius regno, Lucas de eius sacerdotio, & Ioannes de eius diuinitate, ideo hæc visio meritò fuit illis à viris & sapientia & sanctimonia præstantibus applicata. Poteris per faciem hominis incarnationem Christi intelligere, per faciem vituli passionem, per faciem leonis resurrectionem, per faciem aquilæ ascensionem. Quæ omnia Dauid his verbis complexus est: Quid est homo quòd memor es eius, aut filius hominis, quia visitas eum? Minuisti eum paulò minùs ab angelis, gloria & honore coronasti eum, & constituisti eũ super opera manuum tuarum. In verbis, homo, & filius hominis, ostenditur incarnatio: in verbis, minuisti eum, passio: in verbis, gloria & honore, resurrectio: in verbis, constituisti eum super opera manuum tuarum, ascensio. Poteris etiam per faciem hominis Christi mansuetudinem & misericordiam intelligere, per faciem bouis, eius labores: per faciem leonis, eius iustitiam: per faciem aquilæ, eius sapientiam. Nos verò qui Christiano nomine gloriamur, nitamur has quatuor facies imitari, & diuinæ bonitatis effigiem in nostris moribus & factis adumbrare, omnésque nostras actiones ad Deum ipsum referre. Simus homines in ratione, humanitate, & mansuetudine: leones in fortitudine, iustitia, & rerum aduersarum tolerantia: boues in laboribus, in gubernatorum obsequio, & in vtilitate communi quærenda: aquilæ in diuinarum rerum cõtemplatione, in veritatis perspicientia, & in actionum, in quibus virtus consistit, celeritate. Ille verè potest homo appellari, qui eo munere fungitur, cuius colendi efficiendíque causa illum Deus sui sanctissimi numinis similem creauit, naturámque rationis participem illi impertiuit. Quemadmodum est ignis proprium flammã sursum emittere, & terræ in ima sede, cùm sit mundi centrum, conglobari, sic est in natura hominis insitum Deũ colere, eiúsque præcepta custodire. Id intelligens Salomon in fine eius libri, qui inscribitur Ecclesiastes, hæc verba scripta reliquit: Deum time, & mandata eius obserua: hoc est enim omnis homo. Ille potest meritò nomen leonis vsurpare, qui seipsum vincit, appetitum coercet, & aduersus animi hostes fortiter pugnat. Est enim fortitudo claua illa Herculi tributa, quem vetustas pro idea posuit virtutis, qua ipse monstra domuit, hoc est, tentationes vicit, & de vitiis triumphauit. Debet Christianus fortitudine muniri, eáque secum gloriari. Ethan idẽ est quod fortitudo, & hæc fuit tertia mansio filiorum Israelis ab Aegypto egredientium: magna est enim fortitudo Aegyptum hoc est mundum relinquere, & cum tẽtationibus pugnare. Intuere diuum Paulum fortiter præliantem & has voces emittentem: Sic pugno non quasi aerem verberans, sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo. Et rursus: Bonum certamen certaui, fidem seruaui, cursum consummaui. Ille dicetur bos, qui in Deo seruiendo, & in communem vtilitatem comparãdo omnem suam curam & cogitationem fixerit, & locauerit. In Christo Iesu inquit, Apostolus, ego laboro, certando secundum operationem eius. Et rursus: In omnibus labora: opus fac euangelistæ. Et ille præterea qui seipsum Deo offert in holocaustum. Qui enim Christi sunt, vt ait Apostolus, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis. Denique ille appellabitur aquila, qui in corpore humano vitam cœlestẽ fuerit imitatus, qui ad eum aspirauerit, & in eius contemplatione insistens, fuerit animo in cœlum sublatus & mundi dignitates, & voluptates, & opes contempserit, ad quas plerique mortales auiditate inflammati rapiuntur. Vide aquilam illam se in sublimè conferentẽ, & clamantem. Conuersatio nostra in cœlis est. Id cecinerat diuinus vates, & illustrissimus rex Dauid: Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Ierusalem. Hæc Hierosolyma, vbi Dauidis pedes, hoc est animi affectus erant, est ciuitas illa cœlestis, vbi sancti nullo dolore affecti, nulla deformitate maculati, sed mirabilibus ac fulgentibus ornamẽtis muniti, gloria cœlesti cumulantur. Omnes igitur homines qui sese student præstare cæteris animantibus, summa ope niti decet, vt horum quatuor animalium, quæ hîc vidit Ezechiel hominis, leonis, bouis, & aquilæ significationẽ in suo mores transferre conentur. Quod si fecerint, poterunt gloriari nomine Christiano: & tunc si illud sibi assumpserint, videbuntur id suo iure quodammodo vendicare.

Et similitudo hominis in eis. Id est, hæc quatuor animalia simul iuncta formam humanam habere videbantur: erat enim res vna, hoc est vnus Christus, qui vt verbis vtar Apostoli, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualẽ Deo: sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus & habitu inuentus vt homo. Volens Ezechiel significare fore, vt qui sine tempore erat, in tempore naturam assumeret: humanam hominis similitudinem in eo conspexisse testatur.

Et quatuor pennæ vni. Vnum quippiam erat quatuor habens facies, & ita erat vnum, vt quatuor essent, quorum singula quatuor alas habebant.

Margin notes: Exo. 29. Exo. 40. 1. Re. 10. 1. Re. 15. 4. Re. 11. Matt. 1. Esa. 43. Esa. 35. Psal. 8. Ecc. vlt. Num. 33. 1. Cor. 9. 2. Tim. 4. Colos. 1. 2 Tim. 4. Gal. 5. Phili. 3. Psalm. 121. Phili. 2.

Nomine alarum, quibus ascenditur ad alta, virtutes significantur. Est igitur sensus: Siue Christum consideres vt hominem, siue vt regem, siue vt pontificem, siue vt Deum, semper eum aliis, hoc est virtutibus plenum inuenies. Vel per alas eius verba intelliguntur, quæ ideo dicũtur quatuor, quia per quatuor mundi partes Ortũ & Occasum, Septentrionem & Austrum fuerunt diffusa, & per vniuersas terrarum nationes longè latéque propagata. Id mentis oculis multò anteà intuens Dauid, has protulit voces: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Quem locum diuus Paulus in epistola ad Romanos de sono euangelij, & concionibus virorum Apostolicorum interpretatur. Nec est mirum habere vnumquodque animal quatuor alas, cùm etiam habeat quatuor facies, sitque quatuor animalium similitudo. Numerus quaternarius perfectus est, & parium numerorum primus, nam binarius imperfectus est, quòd careat medio: omnis enim numerus perfectus principium habet, & medium, & finem. Præterea numerus binarius refert materiam & formam, vt ait Psellus in libello de arimethica, nullámque cum Deo habet similitudinem. Eam ob causam inter numeros pares quaternarius est, qui primum obtinet locum. Habet etiam quadratum in architectura principatum cùm omnes sapientes architecti illi semper primas sine controuersia tribuerint. Cùm autem Christus venerit ad ecclesiæ ædificium construendum, tam sumptuosum, vt sanguinem pro eo fuderit in pretium redemptionis humanæ, tantáque firmitudine roboratum, vt ipse dixerit apud Matthæum, ne portas quidem inferi ad illum euertendum vim vllam habituras, æquum erat, vt similitudinem haberet quatuor animalium, & essent quatuor facies, & quatuor alæ, omniáque illa quadraturam referrent, cui primæ in ædificiis referuntur. Cùm enim videret Deus falsorum Deorum cultus per orbem terræ inualuisse, hominésque relicta veritate ad colenda figmenta dæmonum fallaciis deceptos per tenebras inextricabiles vagari, ecclesiam constituit, ad quam traduceret gentes ab impia superstitione ad castissimum sui numinis cultum plenissimámque sanctitatis religionem. Ideo voluit quadrati similitudinem repræsentare. Diuus Ioannes in Apocalypsi narrat vidisse quatuor animalia: quam ob causam existimarunt nonnulli hanc Ezechielis visionem vnam esse cum illa, & eandem. Ego verò existimo multùm inter eas distare: nam Ioannis animalia plena sunt oculis antè & retrò, hîc autem in Ezechielis animalibus nulla fit mentio oculorum: illic vnumquodque animal habet sex alas, hîc quatuor: illic quodlibet animal vnam duntaxat faciem habet, hîc quatuor: illic denique per quatuor animalia quatuor euangelistæ propriè significantur, hîc per vnum animal quatuor animalium referens similitudinem Christus propriè intelligitur.

Psal. 18. Rom. 10. Mat. 16. Apoc. 4.

Et pedes eorum pedes recti. A parte totum intelligit: figura est synecdoche. Vult significare crura recta esse, promptáque ad pergendum quoquo versus: erant enim æquabiliter desinentia absque genibus & poplitibus, apta ad currendum, ad quamcunque partem. Sensus est. Vidi filium Dei venientem in mundum, cum magna cum celeritate à dæmonis tyrannide crepturum, totúmque orbẽ terrarum in magnis errorum tenebris iacentem breui tempore illustraturũ. Cùm volumus innuere esse aliquem velocem, & promptum ad currendum dicimus eum pedes agiles habere: ita volens propheta ostendere fore, vt Christus esset mundo opem celeriter laturus dixit eum rectos pedes habuisse. Cùm primum Christus natus est statim cœpit mundo perdito salutem afferre, vocans pastores Hebræos, & Magos Orientis, vt eos ad vitã perduceret beatam & immortalem. Hoc mentis oculis præuiderat Esaias, cùm illi pater cœlestis de filio suo loquens, quem erat in mundum missurus, dixit, Voca nomen eius: accelera, spolia detrahe, festina prædari. Hæc spolia erant homines, quos Christus de diaboli immanissimi hostis tyrãnide velociter eripuit. Nos verò Christum imitemur, & afflictis celeriter subueniamus. Quid enim tam proprium Christianorum, quid tam magnificum, quid tam regium quam opem ferre supplicibus, molestia leuare miseros, occidentíque reipublicæ opitulari? Habeamus igitur pedes rectos, & iuxta Esaiæ sententiam, rectas faciamus semitas Dei nostri. Audiamus diuum Paulum in epistola ad Hebreos dicentem: Soluta genua erigite, & rectos gressus facite pedibus vestris.

Esa. 8. Esa. 40. Heb. 12.

Planta pedis eorum, quasi planta pedis vituli. Pes bouis maturè incedit, & est diuisus & fortis. Huiusmodi debent esse pedes nostri. Non ita festinemus, vt considerationem & deliberationem contemnamus, sed iuxta id, quod iam tritum est vetustate prouerbium, festinemus lentè. Habenda est etiam diuisio & discretio in electione, & firmitudo in opere, vt ratio retineat appetitus, ne modum transeuntes, & consiliũ abiicientes, animum perturbent, eiúsque constantiam è sua sede & statu deiiciant.

Et scintillæ quasi aspectus æris candentis. Hoc est, Christi pedes erant fulgentes instar chalibis politissimi, & puri atque scintillantes. Pedes Apostolorum appellat Esaias pulchros, dicens: Quàm pulchri super montes pedes anunciantis & prædicantis pacem. Quem locum in epistola ad Romanos diuus Paulus de concionatoribus euangelicis exponit. At puros & scintillantes non appellat: solũ Christi pedibus hoc tribuitur. Imò de Apostolis ait Christus apud Ioannem: Qui lotus est, non indiget, nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus. Et Petro dixit: Nisi te lauerim, non habebis partem mecum. Ipse enim, vt verbis eiusdem diui Ioannis in Apocalypsi vtamur, lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Et qui lauacrum hoc renuerit æternam gloriam minimè consequetur. Pedes nostri affectus nostri sunt, quos lauare, & de quibus calciamenta ex mortuorũ animalium coriis confecta, hoc est, mortiferas labes soluere debemus: iuxta id, quod in Exodo dominus in flamma ignis de medio rubi Moysi præcipiebat, dicens: Ne appropies huc: solue calciamenta de pedibus tuis. Iustus erat Moyses, & tamen coria pecorum mortuorum è pedibus proiicere iubebatur. Amore Christi flagrabant Apostoli, propter quem omnia reliquerant, & nihilominus pedes non ita puros habebant quin tunc lotione indigerent. Multos esse fateor, qui nunc in corporibus humanis vitam cœlestem quodammodo imitantur,

Esa. 52. Rom. 10. Ioan. 13. Apoc. 1. Exo. 3.

tur, atque diuinæ bonitatis effigiem in vita sua repræsentare videntur, non tamen sunt tam insigni iustitia præditi, quin labantur aliquando: tanta est enim vis natiuæ labis & corruptelæ, vt non possimus toto vitæ tempore culpa saltem veniali vacare. Si dixerimus, inquit diuus Ioannes, 1.Ioa.1.
nos peccatum non habere, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Deus est ille, qui est ipsa sanctitas, cuius pedes vidit Ezechiel instar æris politissimi fulgentes, summóque splendore micantes. Illud est hoc loco aduertendum, hos pedes non ligni esse, nec lapidis, sed æris: est enim æs sonorum metallum. Vnde serpens ille, quem Moyses extulit in deserto, Christum in cruce pendentem adumbrans fuit æneus, quia futurum erat, vt crucis prædicatio per vniuersum orbem sonaret, iuxta id quod cecinerat regius vates: In Psal.18.
omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Nos etiam studeamus pedes æneos, hoc est affectiones sonantes habere, ex quibus exeant ardentes scintillæ, vt desideria nostra sonent verbo, & ardeant amore diuino, fundántque animi nostri pias atque frequentes ad dominum preces, flagréntque sancta rerum cœlestium cupiditate.

Manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus. Sensus est. Ad partem animalium ad Orientem sitam erant quatuor manus humanæ, ad eam, quæ erat ad Occidentem similiter quatuor, totidem ad partem Australẽ, totidem verò ad Septentrionalem. Itaque sub qualibet ala erat manus vna. Cùm autem alæ essent sedecim, totidem erant & manus. Habebant partes hæ respectum ad mundi situm, non ad facies animalium. Per alas virtutum habitus intellige, est enim virtus habitus animi iudicio susceptus, in mediocritate consistens, ex qua oritur vera illa gloria, quæ radices agit, atque etiam propagatur. Et quoniam virtutis laus omnis in actionę consistit, per manus opera intellige, sine quibus fides, vt ait diuus Iacobus, mortua est. Fides enim, quæ valet apud deũ ea est, vt ait diuus Paulus, quæ per charitatem Iaco.2.
operatur. Vnde ait diuus Iacobus: Estote factores Gal.5.
verbi, & non auditores tantùm, fallentes vosmetipsos. Vt enim qui incidit in fluuium, si nec Iaco.1.
brachia mouet, nec manus, nec crura, statim obruitur, & mortuus in profundum decidit, sin autem natat, eripitur, sic qui in sola fide nixus virtutis Simile
actiones reliquerit, in profundissimum barathri gurgitem mergetur: qui autem manus pedésque agitauerit, illísque remorum loco vsus fuerit: & fidei coniunxerit opera charitatis, hic incolumis exibit in terram, & portum æternæ securitatis obtinebit. Poteris per alas contemplationem intelligere, qua anima fertur in sublime, quãdo seipsam reuocat à corporis sensibus, & cogitationem à consuetudine abducit. Opus est homini consuetudo recedendi à sensibus exterioribus, & ani- Psa.54.
mam in seipso colligendi, vt seipsum cognoscat, & ad rerum diuinarum contemplationem perueniat. Hanc optabat regius vates, cùm has voces proferebat. Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo, & requiescam? Et meritò quidem, nam omnium actionum, quæ à virtute dimanant, nulla est præstantior contemplatione, nulla suauior, nulla diuturnior, & permanentior. Vt excusorium ferramentum feriens silicem excudit Simile
scintillas, sic pia rerum diuinarum meditatio elicit ex duro corde ignem diuini amoris. Id sentiens diuinus psaltes concinebat: Concaluit cor meum Psal.38.
intra me, & in meditatione mea exardescet ignis. Anima quæ fuerit virtutibus prædita rerúmque diuinarum contemplatione munita alas habebit celerrimas, meritóque vocabitur auis petens alta, Psa.123.
se à terræ laqueis eripiens. Huiusmodi erat Dauidis anima dicentis: Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium. Nos quibus volandi data est facultas, feramur in Deum, Phili.3.
& posteriora obliuiscẽtes, ad priora nos ipsos extendentes, atque ad cœlestia aspirantes, ad palmam supernę vocationis Dei in Christo Iesu tendamus. Fugiamus procul à falsis mundi voluptatibus, à pestiferi seculi æstibus, ne quod docti homines fictis historiis memoriæ prodiderunt, nimio solis calore cera resoluta Icareos volatus penna relabente destituat. Nam qui prudenter volant, ad tutum prouehuntur, qui verò iuuenilem lenitatem sequentes illicitis cupiditatibus obnoxiam, se per mundi æstus efferunt, pereunt absque dubio, & refluentibus pennis meritorũq; compage resoluta, perniciem sibi pariunt, & in profundum ignominiosè relabuntur. Auis illa cœlestis Christus Deus noster ita ad cœlum volauit, vt nos vmbra protegat alarum suarum. In illã omnem spem nostram conferre debemus, aientes cum Dauide: In vmbra alarum tuarum sperabo, Psal.56.
donec transeat iniquitas. Non enim solùm eius brachia, manus cruci affixæ fuerunt instar volantium alarum extensæ, sed eius etiam opera velut cœlestis vmbra mundi feruentis incendia temperarunt. Et quoniam ipse vtramque nos vitam docuit, & eam, quæ in contemplatione, & eam, quæ in actione consistit, ideo manus illi, & pennæ tribuuntur. Et quia vita contemplationi dedita vitæ negotiosæ antecellit, eam ob causam pennę locum obtinent superiorem, sub quibus manus hominis collocantur. Hæ manus erãt horum animalium, de quibus hîc agitur, sed appellantur manus hominum, quia habebant cum manibus humanis similitudinem: habere autem hæc animalia manus, indicat posteà Ezechiel capite decimo. Infr.10.

Et facies & pennas per quatuor partes habebant. Vnumquodque animal habebat quatuor facies, vnam antè, alteram retrò, tertiam dextrorsum, quartam sinistrorsum: & eodem modo tot alas. Explicat diuinus vates quomodo & facies & alæ essent sitæ & quo ordine collocatæ.

Iunctaque erant pennæ eorum alterius ad alterum. In Christo omnia, quæ diximus, nempe esse Deum & hominem, regem & sacerdotem, erant cohærentia & coniuncta. Poteris hoc de virtutibus interpretari, quæ omnes sibi mutuò cohærent.

Non reuertebantur, cùm incederent. Non respiciebant retrò, sed ibant perpetuo gressu, quò cœperant. Christus enim nunquam amisit cõstantiam. Ioã.17.
Apud Ioannem cum patre loquens. Opus, inquit consummaui, quod dedisti mihi, vt faciam. Tu verò ne de gradu firmitudinis deiiciaris, elige potiùs à loco dimoueri, quàm à virtute, & vitam potiùs amittere, quàm constantiam. Est enim constantia animi firmitudo in proposito perseuerans, in hoc à perseuerantia differens, quòd constantia sit

in proposito, perseuerantia in opere, quam philosophi appellant in ratione benè considerata stabilem & perpetuam permansionem: sed pro eodem sæpenumero accipiuntur. Vide quemadmodum diuus Paulus nos ad constantiam adhortetur. Ad Ephesios scribens, Ne simus, inquit, paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ. Ad Corinthios: Vnusquisque, sicut vocauit Deus, ita ambulet. Rursus: Sic currite, vt comprehendatis. Ad Timotheum: Bonum certamen certaui, fidem seruaui, cursum consummaui. Ad Hebræos. In disciplina perseuerate. Et Christus Deus noster apud Matheum: Qui perseuerauerit, inquit, vsque ad finem, hic saluus erit. Volés Deus eripere Lot à Sodomorum interitu & incendio, præcepit illi, vt ab impia ciuitate discederet, & non respiceret post tergum, sed in montem ascéderet. Sed respiciens eius vxor retrorsum, versa est in statuam salis. Hic mons est perfecta virtus omnibus numeris absoluta, quæ altitudine sua nubes transcendit, & cœlum attingit: efficit enim, vt homo in terra corpore constitutus sit in cœlo animo collocatus. Id sentiebat diuus Paulus, cum ad Philippenses scribens conuersationem suam in cœlis esse testaretur. Hunc excelsum virtutis móté vult Deus, vt relicto múdo ante occulos proponamus, ad eum ascendamus, & in eius ascensu constanter perseueremus: At si retrò respexerimus mundi vanitates & impietates iterum cupientes, erimus omnibus virtutum ornamentis spoliati, & in salis statuam conuersi. Hec statua permansit ad ecclesiæ vsque tempora: & Flauius Iosephus libro primo Antiquitatum asserit se illam vidisse. Sed cùm Deus statueret, vt hæc statua vigeret memoria tot seculouru eámque posteritas intueretur. quæres fortasse: cur eam non ex duro marmore, aut silice, aut ex aliqua alia dura & firma materia, sed ex sale esse voluerit. Responsio est in promptu. Voluit Deus, vt conscientias nostras sale illo códiremus eiúsque statuę causam memoria repentes, cuncta detestaremur flagitia, vt ita constantia muniti nullo modo respiceremus retrò, sed ad montis fastigium & summitatem festinaremus. Inter causas quibus Hebræi animi præstantiam turpi dedecore macularunt, hæc vna extitit, quòd cùm ex AEgypto egresi essent se in promissam terram per desertum corporis pedibus conferebant, animi autem affectus ad Aegyptum reuertebantur: panē cœlestem, quo eos Deus satiabat, contemnebant, ollas autem Aegyptias vehementer optabant. Nemo, vt ait apud Lucam ipsa veritas, mittens manum ad aratrum, & aspiciēs retrò, aptus est regno Dei. Hoc volens Deus significare apud nostrum Ezechielem, præcepit ne homines templum ingressi, eo ostio exirent, quo introierant, sed vltrò tenderent, ne terga verterent, Déumque relinquere viderentur. Iusti ibunt de virtute in virtutem, vt ait regius ac diuinus vates, & videbitur Deus Deorum in Sion. Et diuus Paulus: Quæ quidem retrò sunt obliuiscens, ad ea verò, quæ sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor ad brauium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. At sentienda est inconstantia, nostra, omníque lachrymarum copia deploranda. Vt enim delicata aurificis statera paruo quodam pondere meuetur, vt quolibet grano suprà posito deorsum tendat, sic nos quacunque re siue prospera siue aduersa perturbamur, & fundum petimus, & mutamus propositum, modò lætitia efferimur, modò dolore comprimimur: quos nunc toto ore laudamus, statim de cœlo deiicimus & maledictis lacessimus: quos modò amore prosequimur, illico ad exitium & vastitatem vocamus: nunc virtutem amplectimur, in eáque veram amplitudinem collocamus, sed confestim eam obiicimus, & contemnimus: obtemperat voluntas effrænato appetitui, corruit constantia, & verus splendor extinguitur. Quemadmodum chamæleon ad speciem rerum, quibus admouetur, mutat colorem, sic nos quacunque tentatione obiecta mutamus virtutis propositum, & quæcunque nefariæ cogitationes nos mouent, & quò volunt, impellunt; vt ita in scelere & ignominia volutemur. Et quemadmodum chamæleon colorem album non recipit, cùm cæteros recipiat, sic nos ad omnia facilè & frequenter præterquam ad animi candorem mutamur. At qui iustitiam coluerit, fuerítque constantia roboratus, etsi violentis rerum aduersarum ictibus concutiatur, tamen nec frangetur, nec vllis sceleratorum oppugnationibus debilitabitur. Cùm enim sit magnitudine consilij, tolerantia rerum humanarum, contemptione inanis gloriæ, firmitudine denique & constantia, vt mœnibus septus, quamuis oppugnetur, non tamen expugnabitur, nec retrò reuertetur, sed sequetur sancta animalia, de quibus hîc ait noster Ezechiel: Non reuertebantur, dum incederent.

Ephe. 4. 1. Cor. 7. 1. Cor. 9. 2. Ti. 4. Heb. 12. Mat. 10. Gene. 19. Phili. 3. Exo. 16. Luc. 9. Eze. 46. Psal. 83. Phili. 3. Simili-tudo. Simili.

Sed vnumquodque ante faciem suam gradiebatur. Hoc est, anteriora petebāt, & directè procedebant. Vnumquodque animal quocunque ibat, habebat ante se vultum vnum absque corporis sui conuersione, habebat nánque quatuor vultus versus quatuor partes appositas. Id volens propheta explicare, adiecit paulò pòst: Vnumquodque eorum coram facie sua ambulabat. Poteris hoc ita intelligere, vt gradi ante faciem suam, & coram facie sua ambulare, sit seipsum cognoscere. Hæc est magna sapientia, & sublimis philosophia cognoscere seipsum, esséque sibimet præsentem. Impij non solùm se non intelligunt, sed à seipsis absunt, & immenso ferè distant interuallo. Id intelligens Esaias aiebat: Reddite præuaricatores ad cor. Redeamus igitur ad nos ipsos, ponamus nos ante nos, & coram facie nostra gradiamur. Videamus, & opera nostra, & nos, & de nobis, ac si essemus alij, sententiam feramus. Hoc apophtegma, Cognosce teipsum, ait Plato fuisse quondam in foribus templi Delphici inscriptum, veluti dignum, quod Deo tribueretur. Sed est magnopere aduertendum, ne nostri cognitionem eripiat à nobis philautia, quæ solet mentis oculos occludere, intellectum tenebris cooperire. Quæ nunc ita viget, vt existimem de temporibus hisce nostris dixisse diuum Paulum: Instabunt tempora periculosa, & erunt homines seipsos amantes. Multi nánque se non coram se habent, sed retrò, quò fit vt sua nec aspicientes, nec curantes, aliena tantùm inquirant, & cùm aliorum

Esa. 46. 2. Tim. 3.

rum scelera acutissimè cernant, in suis prorsus cæcutiant: erga alios sunt lynces, erga seipsos talpæ. Consignatum est literis dixisse quendam philosophum singulos mortales binas habere manticas, siue peras viatorias, alteram ante pectus, alteram à tergo propendentem, sed in priorem aliena vitia conücere, in posteriorem sua. Vnde ortū est tritum illud vetustate prouerbium: Mantica à tergo. Ad quod alludens Persius ait: Vt nemo in sese tentat descendere, nemo: sed præcedenti spectatur mantica tergo. Vnde diuus Hieronymus: Illa, inquit, est vera inter amicos reprehensio, si nostra opera non videntes, aliorū iuxta Persium manticam cōsideramus. In quodam psalmo loquens Deus cum impio aliorum crimina execrante, suáque non vidente, Arguam te, inquit, & statuam cōtra faciem tuam. Acsi diceret: Ego tecum disceptabo, tua scelera tibi ostendam, & ponam te coram te, vt teipsum planè aspicias. Non se cognoscit, quiquid in se laudat, aut dissimulat, in aliis execratur, eósque suo nomine flagitiosos appellat. Hic contra Dei legem duobus vtitur ponderibus, altero sibi, altero aliis, dicente Deo in Leuitico: Statera iusta, & æqua sint pondera, iustus modius, æquúsque sextarius. Et Salomon in Prouerbiis: Pondus & pondus, mensura & mensura, vtrunque abominabile est apud Deum. Vnde hæc ponderum varietas nisi ex ignoratione nostri? Vt in semine causa est arborum & stirpium, sic flagitiorum nostrorum causa est ignoratio nostri. In Creta proditum est memoriæ, fuisse labyrinthum quendam à Dædalo factum, tot viarum ambagibus inflexum, tot cursibus & recursibus inextricabilē, tot difficultatibus impeditum, vt nemo in illum ingressus posset ad primum ostium reuerti: quo efficiebatur, vt omnes illuc introeuntes perirent. Theseum autem accepto fili glomere labyrinthum penetrasse, & incolumem regressum esse ope fili, quod manu tenebat, interfectóque Minotauro victorem rediisse. Hæc poetæ, qui omnia sibi licere arbitrabantur. Ego existimo hoc labyrintho significari mundum, & filo hoc cognitionem sui: quid enim mundi negotiis implicatius? quid superbiæ, auaritiæ, libidinis, & vanitatis laqueis inenodabilius? Ingressi mortales falsas & inexplicabiles huius seculi vias, irretiti eius fraudibus, negotiis, blanditiis, & voluptatibus, exitum ignorant huius labyrinthi, & existimantes irremeabiles esse errores, in quibus versantur, pereunt in mundo, tetras maculas sibi ipsis inurentes, & Christianæ dignitatis amplitudinem labefactantes. At qui secum asportat filum cognitionis sui ipsius, exit è seculo, & de occiso effrænato appetitu victoriam admirabilem reportat, quoniam seipsum cognoscens, & fragilitatem suam animo perspiciens non se extollit, & insolentem reddit, non vanitatibus fidit, non se vitiis contaminat, non in falsa gloria spem ponit rerum suarum, quin potius dat operam, vt ipsa virtus eum trahat ad verum decus. Eam ob causam institutum suum ad certam honestatis regulam dirigit, & officiorum omnium momenta perpendit. Qui huiusmodi vitæ cursum conficiunt, cum glomere lini, hoc est, cum sui cognitione inueniunt exitum, qui autem sine eo procedunt, perniciem sibi machinantur. Agnoscamus igitur nos ipsos, & expulsis erroribus, atque cupiditatum ardore restincto mundum contemnamus, & ad cœlum aspiremus. Non in præmiis humanis, sed in Deo nostro totam spei nostræ anchoram figamus, ad eum tendamus, & iuxta id quod ait Ezechiel, ante faciem nostram ambulemus.

Psal. 4.

Leui. 16

Prou. 20

Similitudo

Similitudo autem vultus eorum. Id est, quatuor animalia habebant sedecim facies, vnumquódque quatuor, nimirum in fronte faciem hominis, ad dexteram faciem Leonis, ad sinistram Vituli, à tergo Aquilæ, cæteris eminentiorem. Nam cum Christus videretur, id quod se prius hominibus obüciebat, erat eius humanitas, quam ob causam erat facies hominis in fronte. Erat facies Vituli ad sinistram, quia ob eius mortem per Vitulum significatam multi fuerunt pressi dolore: facies verò Leonis ad dextram, quia ob eius reditum ad vitam per Leonem intellectum multi fuerunt gaudio affecti: per dexteram enim prosperitatem intelligimus, quemadmodum per sinistram aduersitatem. At facies Aquilæ à tergo erat, sed altior & sublimior, quia in Christo diuinitas in facie Aquilæ ostensa, erat in humanitate abscondita, sed multò excelsior & illustrior, quam ob causam inter alias facies eminebat.

Et facies eorum. Hic debet esse punctum. Sensus est: Ita, quemadmodum dixi, erant facies dispositæ & collocatæ: & de iis hactenus.

Et pennæ eorum extentæ desuper. Hoc est tendebant in cœlum. Intuere quales debeant esse virtutes nostræ nimirum ad cœlum directæ non ad terram. Quæ sursum sunt, quærite, ait Apostolus, non quæ super terram. Hoc docebat Christus, quando oculos ad cœlum leuabat, quod non sine causa Euangelistæ commemorant. Oculus noster est intentio nostra, quæ debet in Deum conferri. Id significauit Salomon dicens: Sapientis oculi in capite eius. Caput nostrum Christus est, vt ait Apostolus, in quem debent conüci oculi nostri. De iniquis ait Psalmographus. Oculos suos statuerunt declinare in terram. Et Oseas: Victimas declinastis in profundum. Qui humana laude, inanique gloria ductus in virtutum actiones incumbit, eas amittit. Nulla est tinea, quæ ita vestem terat, ac inanis gloria virtutem. Sacrificante Abrahamo ait diuina scriptura descendisse volucres super cadauera, eúmque illas abegisse. Quid aliud est Abrahamum volucres abigere, quàm debere virum iustum laudes rerum gestarum fugere, hominúmque rumusculos declinare? Christus debet esse finis, quò mentem & propositum dirigamus: ille enim ait in Canticis: Pone me vt signaculum super cor tuum. Ac si diceret: Constitue me scopum in corde tuo, quò omnia tela tuarum cogitationum, verborum, & operum dirigantur. At qui sermonis hominum inanem celebritatem consequi desiderant, & in populi temeritate vitiorum plerunque laudatrice gloriam constituunt, hi non propter Christum, sed propter inanem gloriam virtutibus vtuntur, seu vt verius loquar scelera sua nefaria, & teterrimas fraudes fronte honestatis occultant, fictæque sanctimoniæ specie tegunt. Vt organorum pulsatores, nisi eis ventosos folles quis leuet nullum penitus sonitum efficient, sic vani homines, nisi laudibus efferantur, in virtutis actionem nullo modo incumbent. Quemadmodum nautæ qui ventorum cursu feruntur, existen

Colos. 3.
Mar. 7.
Ioan. 6.

Eccles. 2
Colos. 1.

Psal. 16.
Ose. 5.

Gene. 15

Cant. 8.

Similitudo

Similitudo

existentes in portu non soluunt absque venti prosperitate ad voluntatem flantis, & sæpe longi temporis interuallo expectant ventum, aliàs non nauigaturi, sic hypocritæ populi plausum quærunt, hominúmque rumusculos, & inanem fauorem aucupantur, alioquin nulli bono studio operam daturi. Hi non rectè facta, sed rectè factorum præmia sequuntur, Deúmque minimè intuentur. Hos nullo modo imitari debemus, dicente Christo apud Mathæum: Nolite fieri sicut hypocritæ tristes, exterminant enim facies suas, vt appareant hominibus ieiunantes: amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam. At regius vates aiebat: Prouidebã Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commouear. Acsi diceret. Deus mihi semper ante oculos obuersatur: nihil cogito, aut loquor, aut efficio, quin illud ad eũ dirigam, illúmque adesse cogitem. Et meritò quidem, nam ille mihi animi fortitudinem, & constãtiam tribuit, ne vlli ærumnarum oneri succumbã. In epistola prima ad Corinthios ait diuus Paulus: Siue manducatis, siue bibitis, siue quid aliud facitis, omnia in gloriam Dei facite. Vt nemus vmbriferum, prima fronte amœnum tanta oblectatione pascit oculos virẽtium plantarũ varietate & densitate, vt videatur voluptatis causa comparatum, cùm intus sit plenum serpentibus venenosis, lupis rapacibus, aliísque feris nociuis & immanibus, sic hypocrita, cùm foris sanctus appareat, omnibúsque virtutum ornamentis excultus oblectat oculos videntium: at intus latet superbia, auaritia, inuidia, cæteráque scelera indomitarum ferarum more in cordis sylua passim vagantia. Hypocrisis iuxta Chrysologi descriptionem est subtile malum, secretum virus, venenum latens, virtutum fucus, tinea sanctitatis. Et vt ego existimo illi sunt teterrimi iudicandi, qui cùm maximè fallunt, tum id agunt, vt virtute præditi esse videantur. Illud tamen velim tibi persuadeas me inanem gloriam vituperare, non eam quæ solida est, & virtutum consectatrix, quæ altis radicibus innititur, quæ est honestatis præmium, & virtutis splendor. Hæc gloria est inanis gloriæ contemptrix, ambitionis expultrix, non popularem auram affectat, non ambit præfecturas sed Dei gloria delectatur, ad quam absque dubio refertur. Qui viris magnanimis, sapientia atque virtute illustribus, qui se ad literarum studia excolenda, vel ad rempublicam pace aut bello administrandam contulêre, hanc veram solidámque gloriam prohibere voluerit, is mihi videbitur nautis præcipere, vt onerariam nauim vi remorum duntaxat impellant, & in mari nauigent absque velis & ventis. Præceptum quidem asperum & difficile. Possumus igitur veram gloriam ad Dei gloriam relatam appetere, ad quem pennas & alas nostras extendere & dirigere debemus.

Mat. 6. *Psal. 15.* *1. Cor. 10* *Similitudo* *Similitudo.*

Et duæ tegebant corpora eorum. Volabant, & corpora cooperiebant. Da operam vt voles virtutibus, sed teipsum tegas, ne opera tua ostentes. Laudabiliora sunt, quæ absque venditatione: & sine populo teste fiunt: nullum theatrum conscientia maius est. Vera gloria in virtute cõsistens radices agit, atque etiam propagatur: ficta omnia instar flosculorum decidunt, nec simulatum quicquam potest diu perpermanere. Qui pro rebus à se bene gestis, & beneficiorum collatione inanes appetit laudes, non se Deo offert, sed sua. Cain de fructibus terræ Deo munera offerebat, & Abel de primogenitis pecorum suorum. At respexit Deus ad Abel, & ad munera eius, ad Cain autem, & ad munera eius non respexit. Cur hoc? nisi quia Cain malè diuidebat, dabat enim Deo aliquid suum, sibi autem seipsum. Abel contrà priùs seipsum Deo offerebat, posteà sua: coram muneribus ibat in patina cor suum Deo oblatum, non illud sibi reseruabat, sed in holocaustum seipsum totum penitus Deo offerebat. Ideo non ait scriptura, respexisse Dominum ad munera Abel, & ad Abel, sed respexisse ad Abel, & posteà ad munera eius, priùs enim respicit animum, quàm opus, priùs nos, quàm nostra.

Gene. 4.

Vbi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur. Impetu spiritus ducuntur iusti, impetu autem carnis scelerati. Impetus spiritus animum excitat ad virtutẽs, impetus carnis ad vitia. Si Dei es, spiritum sequeris, si diaboli carnem. Considera quo impetu ducaris, & intelliges, cuius sis seruus. Si Deo seruieris, fuerísque eius amore inflammatus, gloriam consequeris æternã, sin autẽ te vitiis cõtaminaueris falsisq; voluptatibus dedideris, erit tibi iter seclusum à cõcilio cœlitũ, & in tenebras æternas relegaberis.

Aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium. Flãmam diuini amoris significat. Hic est ignis ille, in quo fuit immolatus agnus diuinus, qui morte sua nos immortalitatis fecit esse participes. In ara enim crucis sita in Caluariæ monte se pro nobis holocaustum constituit, vt nos patri reconciliaret. Ex monte illo, qui erat spelunca latronũ, fecit locum orationis, cùm illi, qui eum ad interitũ vocauerãt, ex loco orationis speluncã fecissent latronum. At ille vsque adeò homines dilexit, tanto erga illos amore flagrauit, vt nõ dubitauerit etiam pro iis, qui incensi odio eum occidere conabantur, crucẽ subire, & acerbissima supplicia tolerare, vt hominum genus è tenebris inextricabilibus ad veritatis splẽdorem adduceret, viámq; ostenderet ad gloriã immortalem consequendam. Intuere tantã vim amoris, & erga eum, qui te ita dilexit, diuina quadam charitate ita inflammare, vt sit aspectus tuus quasi ignis prunarum ardentiũ. Hic est ignis rubi, qui ardebat, & nõ cõburebatur. Hic est ignis, in quo Deus præcipiebat spicas sibi oblatas torreri: vult enim opera bona absq; fuco, ab aristis inanis gloriæ perpurgata, & virtutum grana solida & pura. Nõ vult opera frigida, & aristis humanarũ laudũ circũdata, sed amoris diuini igne succẽsa, & ad ipsum diuinũ numen relata. Hic est ignis, quẽ Deus in altari semper ardere præcipiebat, vt in ara cordis nostri omnia nostra desideria, omnẽq; voluntatẽ igne charitatis immolaremus. Diuinus hic amor currus est igneus, quo ascendit Elias in cœlum, qui nos etiã illuc asportabit. Et quoniam Christi Euangelium lex est amoris, ait diuina scriptura in libro Deuteronomij apparuisse eum de monte Pharan legem igneam dextra tenentem. Pharan idem est quod frugiferum, quo significatur Dei Ecclesia mons fertilis, mirabiles fructus producens. Et quoniam per dextram id quod magni facimus & amore prosequimur, intelligimus, dicitur Deus tenere Euangelium dextra, & non sinistra. Vnde filius, quem Iacob ex charissima Rachele genuit in senectute, fuit ab eo appellatus Beniamin, hoc est filius dextræ, quasi filius dilectus. Et quoniã lex erat ignea, eam ob

Mar. 11. *Luc. 19.* *Exod. 3.* *Leui. 2.* *Leui. 6.* *4. Re. 2.* *Deu. 33.* *Gen. 35.*

Act.2. ob causam apparuerunt Christi discipulis dispertitæ linguæ tanquam ignis,& repleti sunt Spiritu sancto. Cùm enim essent legem amoris annuntiaturi, oportebat esse amore repletos,& linguis cœlestibus munitos,vt charitatis igne flagrarent,& veritatem intrepidè proferrent. De hoc diuinæ charitatis igne ait Christus apud Lucam: Ignem veni mittere in terram,& quid volo nisi vt accendatur? Hæc terra cor nostrum est, terram amans & in terram conuersum. Et quemadmodum frigidum hoc & infimum elementum in media est mundi sede conglobatum,sic cor humanum est in medio corporis constitutum. Hoc cor vult Deus vt diuina concipiat,quæ illud amore incendant,& studio immortalitatis inflamment. Illud est hoc loco aduertendum comparari aspectus animalium prunis ardentibus, & lampadibus illuminantibus,quia in nobis priùs debet esse ardere,& posteà illuminare: debemus ardere charitate,& illuminare moribus & exemplo. De hoc ardore loquebantur duo illi discipuli euntes in castellum Emmaus,vbi Christus euanuit ex oculis eorum: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via,& aperiret nobis scripturas? Oportebat eos Ioan. 5. priùs ardere, & posteà illuminare. De Ioanne Baptista ait Christus apud Ioannem: Ille erat lucerna ardens & lucens. Sed quoniam hæc animalia vnum esse animal diximus, per quod Christum intelligimus,possumus per ignem & lampadarum splendorem eius diuinitatem explanare: ait enim diuus Paulus in epistola ad Hebræos Deum Heb.12. nostrum ignem esse consumentem: & in Deuteronomio alloquens Moyses Israeliticum populum Deut. 4. aiebat: Deus tuus ignis consumens est. Ad Hebræos de Christi diuinitate scribẽs ait Apostolus, Heb. 1. cum esse splendorem gloriæ,& figuram substantię eius: vbi per gloriam intelligit patrẽ veluti solem, per splendorẽ filiũ coæternũ patri,vt explicet esse Simile Deũ de Deo,lumen de lumine. Vt sol nunquã fuit absq; splẽdore,& cũ splẽdor procedat à sole,est tamẽ simul cũ eo,sic pater nunquã fuit sine filio, & cùm filius procedat à patre,est simul cum patre: in Trinitate enim nihil prius aut posterius,nihil maius aut minus,sed totæ tres personæ coæternę sibi sunt,& coæquales. Nõ me fugit posse etiã hoc animaliũ splẽdore significari sapiẽtiam,quam omnes Christũ sequẽtes diligere tenẽtur: monet enim Sa- Sap. 6. lomõ,vt diligamus lumen sapiẽtię Et Daniel, Qui docti,inquit,fuerint,fulgebunt quasi splendor firmamenti. Illud est hoc loco aduertendum, viros iustos,qui se ad Christi Iesus imitationem contulẽre,prunas esse ignis ardentis,& lampades radiãtes. Quo fit,vt quemadmodũ qui ignem attingit, incendatur,sic qui viris sapientia & charitate prę- Similia stãtibus,familiariter vtitur,Dei exardescat amore, & æternitatis incendatur studio. Et quemadmodũ prunæ lucem proximè emittũt,lãpades verò splendorem longiùs fundunt,sic qui & virtute & sapiẽtia sunt præditi,& charitate inflammati,nõ solùm propinquos sed etiam longè distantes illustrãt do- Simile ctrina, & vitæ sanctimonia, ne errorum caligine circunfundantur & in cæcarum tenebrarum obscuritate versentur. Quo nihil potest esse gloriosus, nihil excogitari præstantius. Huiusmodi fuerunt Hieronymus,Augustinus, Chrysostomus, & alij qui mundum illustrarunt, quorum sapiẽtię & virtutis monimenta ad immortalitatem, & religionem,& memoriam æternam celebrantur.

Hæc erat visio discurrens in medio animalium,splendor ignis & de igne fulgur egrediẽs. Et animalia ibant, & reuertebantur in similitudinem fulguris corruscantis. Cúmque aspicerem animalia, apparuit rota vna super terram iuxta animalia, habens quatuor facies. Et aspectus rotarum, & opus earum quasi visio maris: & vna similitudo ipsarum quatuor & aspectus earum & opera quasi sit rota in medio rotæ, Per quatuor partes earum euntes ibant, & non reuertebantur, cum ambularem. Statura quoque erat rotis, & altitudo, & horribilis aspectus: & totum corpus oculis plenum in circuitu ipsarum quatuor. Cúmque ambularent animalia, ambulabant pariter & rotæ iuxta ea: E & cùm eleuarentur animalia de terra eleuabantur simul & rotæ. Quocunque ibat spiritus, illuc eunte spiritu, & rotæ pariter eleuabantur, sequentes eum. Spiritus enim vitæ erat in rotis. Cum euntibus ibant,& cum stantibus stabant, & cum eleuatis à terra pariter eleuabantur & rotæ sequentes ea, quia spiritus vitæ erat in rotis.

Hæc erat visio discurrens. Hoc est, & de visione splendentis ignis,atque fulguris ex igne egredientis,quæ inter animalia discurrebant, hæc habui, quæ dicerem.

De igne fulgur egrediens. Significat ingentẽ Christi claritatem,& miraculorũ splendorem. Vel sic: Ex ignẽ amoris egrediebatur fulgur calamitatis. Ideo Christus suos affligit,quia eos amore prosequitur. Hac ratione ductus aiebat in epistola ad Hebræos diuus Paulus: Quem diligit dominus castigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit, Heb.12. Vt fulgur ferit terram,sed cœlum illustrat,sic afflictio propter Deum placatè & moderatè tolerata Similitudo corpus debilitat,& dolore frangit,mentem autem purificat, & clariorem reddit. Quemadmodum in probatica piscina per aquæ motionem & tribu Ioan. 5. lationem operabatur Deus sanitatem,ita per molestiarum exagitationem efficit tranquillitatem, per paupertatem diuitias, per mortem vitam,per dolorem gaudium. Hæc est causa, cur permittit Deus,vt viri iusti incidant sæpe in calamitates,& in communibus miseriis præcipuo quodam angantur dolore: fulgent enim iustorum dignitas & amplitudo calamitatibus ipsis,& sceleratorum hominum iniuria illustrantur.

Et animalia ibãt,& reuertebantur. Anteà dixerat: Nec reuertebantur, cùm ambularent: nunc ait: Et reuertebantur, Hæc, quæ inter se prima fronte repugnare videntur, magnoperè cohærent: nam prius significatur, vt diximus in opere incepto

firma constantia, hic autem post opus finitum obedientia. Igitur euntia non reuertebantur, donec munus suum perficerent, & functionem suam accuratè & perfectè exercerent; at absoluto opere reuertebantur ad aliam functionem obeundam parata. Reuersio instar fulguris coruscantis indicat cursus diligentiam & velocitatem. Vel sic: Reuertebantur, quia ad quamlibet partem ambulabant, & non reuertebantur, quia vultus non conuertebant: cùm enim vnumquodque animal quatuor facies haberet, absque earum conuersione mouebatur.

Apparuit rota vna super terram iuxta animalia habens quatuor facies. Hoc est, vidi quatuor rotas: nā vnūquodque animal habebat sub se rotā vnam. Esse quatuor rotas indicat illud, quod paulò pòst sequitur: Et vna similitudo ipsarū quatuor. Id quod capite vndecimo, vbi hæc eadē visio iterum narratur, apertè ostēditur. Sed hę rotę ita erant quatuor, vt esset vna, quia vna erat earum similitudo, & & ita erat vna, vt quatuor esse viderentur: id quod de animalibus anteà diximus. Inter Christianos etiam tanta debet esse concordia, tanta animorum coniunctio, vt vnū habeant animū, vnā & eandem voluntatē; iuxta id, quod de ecclesia primitiua ait in actis Apostolorum diuus Lucas: Multitudini credentium erat cor vnum, & anima vna. Hæ rotæ erant in loco minùs sublimi: nec enim erant intra terram, nec accedebant ad animalium altitudinem. Per has rotas Christū sequētes viri iusti significantur: & ideo quatuor sunt, quia in quatuor mūdi partibus iusti reperiuntur: cùm vera Dei cognitio sit per vniuersum terrarū orbē longè latéq; propagata. Quemadmodum rotę facilè currūt, ita iusti ad quamcunque virtutis actionē oblatā facilè mouentur. Et vt rota vna tātùm particula terram attingit, cæteris autē ab ea eleuatur, sic vir iustitia & pietate præstante solùm corpore habitat in terra, cùm & affectu, & desiderio feratur in sublimè, & in cœlo cogitatione cōmoretur. Vt enim in noctis serenitate transeuntes iuxta profundum fluuium vident inquieto pelago globosæ lunæ & micātium stellarū pulchras imagines, illa autē astra, etsi illic esse videantur, sunt tamen in cœlis collocata, sic viri sapientia præstantes, vitáque ad virtutis libellam dirigētes, licet in huius vitæ fluuio ad mortis mare tendente existere videātur, ipsi tamen spiritu & mente in cœlo sunt fixi atque locati, & vitam cœlestē imitantes ea contemnunt, quę flagitiosis eximia & præclara vidētur, ad quę plerique mortales impia auiditate inflāmati rapiūtur.

Act. 4.

Similia

Et aspectus rotarum, & opus earum quasi visio maris, & vna similitudo. Sensus est: Hæ rotæ, quod attinet ad colorem & opus earum, repræsentabāt mare, quòd verò attinet ad modum & dispositionē, ita erant similes, vt viderentur esse vna & eadem. Harum rotarum nomine verè Christiani significātur: & ideo vna est rota, quia vna est catholica ecclesia ex cunctis fidelibus in vnum pulcherrimum corpus à Spiritu sancto coagmentata, cuius corporis caput est Christus Iesus, qui sibi obedientes ad vitā perducet beatam & immortalem. In hac Romana & vniuersali ecclesia nō solū boni sunt, sed etiam mali: est enim similis sagenæ missæ in mare, ex omni genere piscium congreganti. Sed quia in hac vita non est gratia nisi in hac Christi ecclesia,

Similitudo

Eph. 4. & 5.

Colos. 1.

Mat. 13.

meritò sancta dicitur, & rotæ Christum sequenti cōparatur. Eā ob causam ait propheta eā similem esse mari, quia in eo fuit Pharao cum suis obrutus & submersus: Israelitæ autem mirabiliterer epti: in baptismo enim peccata delentur, & gratia atque virtutes cōferūtur. Erat in tēplo Salomonis mare quoddam fusile & æneum, vbi abluebātur, qui erant ad sacrarium ingressuri: ita in ecclesia est lauacrum, vbi peccatorum sordes & labes abluuntur, vt cœlum ingrediantur. Fortasse huic mari ęneo in colore & opere comparat diuinus vates rotam, quam viderat. Vel ecclesiam mari Oceano similē dicit, ob eius magnitudinem & propagationem. Exo. 14. 3. Re. 7.

Quasi sit rota in medio rotæ. Quatuor erant rotæ, sed ita implicatæ, vt sphæram quasi constituerent. Erat currus quatuor rotarum ita dispositarum, vt rota vna secaret alteram ad angulos circulares, & alia aliā eodem modo: quemadmodum cùm quatuor circuli ita sunt inserti vt sese intersecēt ad angulos rectos sphærales. Hæc animalia vocantur capite decimo cherubim: vnde in libro Ecclesiastici sunt hæc verba literis mandata. Ezechiel qui vidit conspectum glorię, quam ostendit ei in curru cherubim. Currus erat, & rota in modum crucis per medium rotæ, & ita implicatæ erāt rotæ, vt vnius rotæ similitudinem indicarent. Significat mutuam charitatē, quæ debet esse inter Christianos, qui ita debent esse spiritualibus vinculis coniuncti, vt crucem potiùs quàm voluptatem sequantur. Fuerunt nonnulli, qui per hunc currum rotarū ipsum cœlum intelligendum putarent, quòd rota siue sphæra ab ipsis appelletur. Vt autē hoc probarent. Platonem citarunt suæ explanationis testem, qui cœlum appellauit volucrem currū. Per animalia autem intellexerunt signa cœlestia in Zodiaco constituta, quę sunt aries, taurus, & cetera. quorum nomina mathematici finxerunt, At opinionem hanc irridet diuus Ambrosius in libro de Abraham patriarcha, & meritò quidem, quoniam non in veritate theologica, sed in opinione philosophica nititur. Nos per currum hunc vnumquemque virū iustitia & pietate insignem iuxta diuinarum litterarum morem interpretamur: nam libro quarto Regum Elias currus appellatur, similiter & Elisæus. In Psalmo etiam per currum Dei multiplicem quidam electos Dei interpretantur. Eccle. 49. 4. Re. 2. 4. Re. 13. Psal. 67.

Ibant, & non reuertebantur. Ostendit iustorum constantiam.

Statura quoque erat rotis. Id est habebant rotæ hæ magnitudinem, Poteris per staturam terga intelligere, id enim significat dictio hebraica. Sēsus est: Hæ rotæ tam ingentia habebant terga, tātámque altitudinem, vt horribiles aspiciētibus apparerēt. Viri nanque verè christiani, qui verā dignitatem collocāt in virtute, eáque, muniti nullo modo expugnantur, illis metum incutiunt, qui animam flagitiis deformantes, pestilentibus voluptatibus ducuntur. Poteris per rotarum terga intelligere in laboribus patientiam, rerúmque aduersarum tolerantiam, per altitudinem verò honorem, & veram nobilitatem in virtute consistentem.

Et totum corpu oculis plenum. Rotarum corpus erat totum oculorum multitudine ornatum. Si corpus fuerit plenum oculis, seruiet animo, sin autem cæcum fuerit, animum à virtute detorquebit, & veluti effrænatus equus præcipitabit

Trime

Trimegistus in septimo Pymandri hæc verba literis mandauit: Oportet vestem, quam circumfers, exuere, indumentum inscitiæ, prauitatis fundamentum, corruptionis vinculum, velamen opacum, viuam mortem, sensitiuum cadauer, sepulchrum circumuertibile, domesticum furem, qui dum blanditur, odit, dum odit, inuidet. Huiuscemodi est, quo circumtegeris vmbraculum inimicum. Hæc ille de cæco corpore, animo oculis priuato: quod si oculis redundat, instrumẽtum est, quo homo seruit numini sanctissimo. Nihil est in corpore pretiosius oculis, nihil præstãtius: quã ob causam locum obtinent altissimũ, ex quo plurima cõspiciẽtes, veluti diligẽtes speculatores suo munere funguntur. Esse rotas oculis circũquaque repletas, indicat debere nos prouidos esse & cautos propter varias hostium animæ insidias, & non solùm præterita in memoriã reuocare, & præsentia conspicere, sed in posterum quàm lõgissimè prouidere. Debemus itaque summo studio vigilare, ne in errore versemur, & diligẽter circũspicere, ne in carnis, mũdi, & dęmonis insidias incidamus. Sobrij estote, inquit in epistola prima diuus Petrus, & vigilate, quia aduersarius vester diabolus tanquã leo rugiens, circuit quærens, quẽ deuoret. Diuus Paulus in prima ad Corinthios: Nõ dormiamus sicut cæteri, sed vigilemus. Et apud Matthæũ Christus Deus noster: Vigilate, quia nescitis diem, nec horam. Christianum hominem comparat in Apologetico Gregorius Naziãzenus funãbulo. Vt illum qui per districtos in excelso funes incedit, oportet diligenter videre, & celeriter animo circũspicere, ne huc vel illuc declinet, interibit enim, si vel aliquãtulũ, quamuis exiguũ deuiauerit, sic nos oportet oculatos esse, & accuratè aspicere, vbi pedes figamus, ne in profundũ præcipitemur: si enim pedes affectionũ cum deliberato cõsensu in mortifero peccato posuerimus illud perpetrantes, statim à gratia excidemus, & in culpæ barathrum præcipites ruemus, & ita ob nostrã cæcitatẽ in prõptu erit nostrum exitium. Quare danda opera est, ne oculos amittamus: amittemus autẽ eos si nos falsis voluptatibus tradiderimus. Hoc fuit in Samsone adumbratum: non enim Palæsthini illius admirabilis viri oculos eruerunt, nisi postquam in Dalilæ sinu obdormiuit: sic non te inimici obcęcabũt, nisi fueris voluptate delinitus. Quid voluit allegoricè significare diuina scriptura asserens Nabuchodonosorem oculos Sedechiæ eruisse, eũque captiuum adduxisse in Chaldæam, nisi dæmonem eos obcęcare, & in mundi cõfusionem captiuos adducere, qui sese voluptatibus dedunt & in hominum societate violanda fraudes inexpiabiles cõcipiũt? Nam dominante libidine nullus est temperantiæ locus, nec in cupiditatis regno virtus potest consistere. Vbi autem virtus deest, ibi non ádest prudentia, vbi prudentia non est, ibi non est visus, sed misera mentis obcæcatio, vbi mentis obcæcatio, ibi certus interitus, & exitium luctuosum. Id intelligẽs diabolus conatur priuare nos oculis, quod significauit diuina scriptura sub nomine Naas, qui voluit oculos extrahere habitatorib' Iabes. Naas sonat serpentem, qui nobis oculos intellectus tenebris obruere contendit. Tanto nos odio prosequitur diabolus serpens antiquus, vt virtuti insidietur, quò possit eam statim in principio interficere. Quam ob causam multis oculis, multisque vigiliis opus est, vt eius insidias declinemus. Pharao in partu volebat filios Israëlis occidere, ne Dei populus propagaretur: diabolus vult bona opera statim interficere, ne crescant, & dilatentur. Hic est draco septem capitum, qui, vt ait in Apocalypsi diuus Ioannes, stetit ante mulierem, quæ erat paritura, vt cùm peperisset, filium eius deuoraret. At natus puer, fuit à Deo liberatus. Hęc mulier est anima Deo deuota, quę cùm bona cogitat, & facienda proponit, cõcipere dicitur, cùm verò fructum cogitationis bonæ in lucem edidit, atque in virtutis actionem incubuit, tunc peperit. Id intelligens Esaias, A facie tua, inquit, concepimus, & parturuimus, & peperimus spiritum salutis. Sed adest dæmon septem capitum, ad septem mortifera inuitans flagitia, qui desiderat fructum virtutis interficere. At si anima est oculis circunsepta, & dęmonis insidias cauere curat, eripitur honestatis fructus & gratus est Deo: sin autem se à dæmone patitur obcæcari, non solùm eius fructus, sed ipsa etiam amittitur. Eam ob causam studet diabolus nostræ mentis oculos tenebris circunfundere. Sed Christus Deus noster, vera illa lux, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, volens cæco à natiuitate mederi, eius oculos liniuit luto, & ad fontem Siloë misit lauandum. Vult Deus, vt ante oculos lutum scelerum nostrorum habeamus, vt flagitiorum nostrorum maculas cognoscentes, accedamus ad sacramentum confessionis, ad fontem Siloë, cuius aquæ, vt ait Esaias, currunt cum silentio, vt ibi absolutionem, lumenque gratię recipiamus. Vę illis, quorum intellectus est caligine coopertus, de quibus ait Apostolus in epistola ad Romanos obscuratum est insipiens cor eorum. Et ad Ephesios: Tenebris obscuratum habentes intellectum. Meritò antiqui illi, qui apud gentes sapientes habebantur, fictis fabulis scriptum reliquerunt, Gerionem Hispanorum regem tricorporem fuisse, & sex oculis ornatum, & Ianum vetustissimum Italiæ regẽ geminã faciẽ prætulisse, & oculis antè, & retrò præterita & futura considerasse. Hoc enim absque dubio ad prudentiam & solertiam, & vigilantiam referebant, quemadmodum etiã Argum pastorem totum oculis scatere fabulabantur. Et iuxta Mineruam draconem acutissimi visus pingebant, significantes opus esse summa solicitudine vigilare, ne sapientiam per Mineruam significatã amitteremus. Per Mineruam autem non carnis prudentiam, quam diuus Paulus mortem vocat, sed sapientiam cum honestate coniunctam intelligebant, quam ob causam asserebant eam esse virginem, & ex cerebro Iouis prognatam, ad innuendum non esse veram sapientiam carnis inuentum, sed ex inexhausto diuinæ sapientiæ fonte depromptam. Nos habemus Ezechielem diuinum vatem, cuius animum diuinus spiritus afflauit. qui rotas ait vidisse oculis plenas, vt nos ad perspiciẽtiam, & vigilãtiã, & diuinarũ humanarũque verúmque rerum contẽplationẽ excitaret: Eodẽ modo diuus Ioãnes in Apocalypsi ait quatuor vidisse, animalia oculis plena antè & retrò, & paulò pòst asserit esse int' oculata: nõ enim exteriora solùm, sed interiora etiã sũt nobis perspiciẽda & explorãda. Et vbi hæc omnia

1. Pet. 5.
1. Cor. 16.
Mat. 25.
Simile
Iudic. 16.
Iere. 39.
1. Re. 11.
Exod. 1.
Apo. 12.
Esa. 26.
Ioan. 1.
Ioan. 9.
Esai. 8.
Rom. 1.
Ephe. 4.
Roma. 8.
Apoc. 4.

omnia prouiderimus, iam mẽtis acie perpurgata, oculos ad cœlum eleuemus, & diuina mysteria sole fulgentiora intuentes, atque animum ad æternitatem alentes, in ipsius Dei contemplationem rapiamur, & reuelata facie gloriam domini speculãtes in eandem imaginem à claritate in claritatem, tanquam à domini spiritu transformemur. 2.Corin. 3.

Cum ambularent animalia, ambulabant pariter & rotæ iuxta ea. Rotæ viri iusti sunt qui diuinum animal, hoc est, Christum sequuntur. Eleuantur à terra humana contemnentes, & animum à cogitatione rerum fragilium & inanium abducentes, atque ad cœtum mentium beatarum aspirantes, Christũ sequuntur, vt eo in æterna beatitudine fruantur. Vide quemadmodũ Apostoli Christum secuti fuerint. Ecce nos, ait quidam ex illis loco omnium, reliquimus omnia, & secuti sumus te. Cùm Christus curreret, exultauit enim vt gigas ad currendã viã, necesse erat, vt currerent & discipuli: at nõ poterant ita expeditè currere, nisi essent exonerati: eã ob causam omnia pro eo reliquerunt, ne diuitiarũ pondere grauarentur. In Genesi, vbi communis editio habet: Erat Abrahã diues valde, habet versio Græca: βαρὺς σφόδρα, id est, grauis vehemẽter. Pondere Aegypti grauabatur: licet enim diuitiæ leues videantur, tamen quia Aegyptiæ sunt, viris sanctis graues sunt. Omnia igitur reliquerunt, vt nudi nudum sequerentur. Multi nunc sequerentur etiam Christum, nisi detinerentur proprio amore sui essétque eorum nauis remora philautiæ impedita. Refert Plinius libro nono & trigesimosecundo, & Aelianus libro duodecimo, & magni alij authores esse quendam pisciculum crustis tectum nomine remoram, qui etiam si ruant venti, & sæuiant procellæ, remoratur magnum nauigium, quod nullæ anchoræ, nulla vincula efficere potuerunt. Vt igitur remora naui ex passis velis nauiganti cursum impedit, sic philautia nos detinet & retardat, ne sequamur Christum nos ducentem ad portum æternæ securitatis. Hoc plorabat iis flebilibus vocibus Esaias, Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, filiis sceleratis, semini nequam, dereliquerunt dominum, blasphemauerunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. volens Absolon impius illustrissimi Dauidis filius Hierosolymam expugnare, & optimum patrem expoliare regno, bellum illi parauit. Et ait sancta scriptura, omnes toto corde secutos fuisse Absolonem. Absolon filius sceleratus est noster deprauatus appetitus, in nobis genitus: hic vult regnare, & lõgiùs euagari, nullóque modo à ratione retineri: qui relinquens obedientiã, bellũ aduersus Hierosolymam, hoc est aduersus animã constituit, & in certamen descendit. Et ferè omnes contẽpto vero rege, hoc est, deo relicto, Absolonẽ sequimur, omnibúsque virtutum ornamentis nudati, in maxima ignominia versamur, & clausis oculis imus ad mortem. Nonnulli apertè relinquũt Christum, alij malitiam dissimulantes virtutem fingunt, & quò magis Christum sequi videntur, eò maiore fuga ab illo alienantur. Vt struthiocamelus ingens auis pennas habet, sed non volat, nec fertur in sublime, sic multi pennis cæremoniarum ad cœlum extolli videntur, illi autem à terra non eleuantur. Non damno cæremonias, quas semper bonas, pulchras, & vtiles duxi, sed esse apud multos virtute destitutas, hoc quidem est, quod doleo. Miluus ales rapacissimus ascendit in altum, & volitans expandit alas, sed in illa altitudine constitutus, oculos habet fixos in terra, videns an possit pullum gallinaceum, aut aliquid simile vnguibus arripere: ascendit quidem, sed non aspicit cœlum, sed terram. Ita nonnullos videbis sanctimoniam fingentes, qui etsi contemplatione rerum altissimarum à terra tolli existimentur, nihil tamen nisi terram aspiciunt, vt possint gloriam humanam, aut reditus, aut dignitates, aut principum fauorẽ acquirere, & mundi opibus abundare. Hi à Deo fugiunt, & terga vertunt, quam ob causam à vero sole destituti, quem videbantur quærere, in cæcarũ tenebrarum caligine versantur. At qui Deum sequuntur, animum à terra longissimè efferunt, & ad cœlum aspirant, quam ob causam sunt diuinæ gratiæ splẽdore illustrati: ipse enim dominus ait apud Ioannem: Qui sequitur me non ambulat in tenebris sed habebit lumen vitæ. Ideo rotæ Christũ sequentes, erant oculorum luminibus ornatæ. Sed eum non sequemur, nisi nos ipsos reliquerimus: ait namque ipsa veritas apud Matthæum: Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Toties nos abnegamus, inquit diuus Hieronymus, quoties priora vitia calcantes desinimus esse quod fuimus, & incipimus esse, quod nõ fuimus: & iuxta id, quod ait Apostolus, deponentes nos secundũ pristinã conuersationem veterem hominẽ, qui corrũpitur secundũ desideria carnis, renouamur spiritu mentis nostræ. At nos Deo contempto, propriæ nostræ voluntatis imperium ducem constituimus. Quò imus? quò tendimus? quem sequimur? quid facimus? cur perniciem, quam nobis ipsis machinamur, non consideramus? Contemnamus terram, aspiremus ad cœlum, sequamur Christum Deum nostrum, & iuxta Apostoli doctrinam, in epistola ad Hebræos, Deponentes omne pondus, & circunstans nos peccatum, per patientiam, curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in authorem fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem confusione contempta. Et iuxta Ezechielis nostri visionem, veluti rotæ cœlestes Christum imitemur.

Mat.19. Psal.18. Gene.13. 2.Reg.5. Similitudo. Altera similitudo. Ioan.8. Mat.16. Ephe.4. Heb.12.

Spiritus enim vitæ erat in rotis. Id est mouebantur spiritu vitæ, quem habebant. Nõ ait trahi rotas ab impulsu extrinseco animalis, sed habere vitam & voluntatem, & moueri ab spiritu intrinseco viuificante. Iusti viuunt, & Deo adiuuante voluntariè operantur: sunt autem rotis similes, quia instar currus Christũ vehunt: ait enim diuus Paulus in prima ad Corinthios: Glorificate & portate Deum in corpore vestro. Poteris per spiritum vitæ spiritũ Christi intelligere, qui ait: Ego sum via, veritas, & vita: vt sit sensus: Rotæ sequebantur Deum, quia eius spiritu ducebantur. Et quoniam hæ rotæ erant viuentes, ait diuus Ambrosius libro tertio de virginibus, rotam in medio rotæ esse veluti vitam in medio vitæ, quod sanctorum sibi vita non dissonet, sed qualis fuerit superioris ætatis, talis sit & sequentis. Vel quòd in hac vita corporis vitæ vol uat ur vsus æternæ. Hæc ille. Tunc spiritus vitæ est in rota, cùm est vita in medio vitæ, & vt paulò anteà dixit, cùm est rota in medio rotæ, tunc est vita in vita, cùm est gratia in anima: vt enim

1.Cor.6. Ioã.14.

anima

anima ipsi corpori vitam tribuit, ita gratia animæ. Quod vitam corpori tribuit, est anima, quod animæ vitam tribuit, est gratia: quam ob causam ait diuus Augustinus gratiam esse animã animę, quod est esse rotam in medio rotæ, seu esse spiritum vitæ in rota.

F Et similitudo super capita animalium firmamenti, quasi aspectus crystalli horribilis, & extenti super capita eorum desuper. Sub firmamento autem pennæ eorum rectæ alterius ad alterum. Vnumquodque duabus alis velabat corpus suum, & alterum similiter velabatur. Et audiebam sonum alarum quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei, cùm ambularent, quasi sonus erat multitudinis vt sonus castrorũ. Cúmque starent, demittebantur pennæ eorum. Nam cùm fieret vox super firmamẽtũ, quod erat super caput eorum, stabãt, & summittebãt alas suas. Et super firmamẽtũ, quod erat imminens capiti eorũ, quasi aspectus lapidis saphiri similitudo throni: & super similitudinem throni similitudo quasi aspectus hominis desuper. Et vidi quasi speciem electri, velut aspectũ ignis intrinsecus eius per circuitum à lumbis eius, & desuper & à lumbis eius vsque deorsum vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu, velut aspectus arcus, cùm fuerit in nube in die pluuiæ. Hic erat aspectus splendoris per gyrum.

Et similitudo. Hoc est super capita animalium erat quædam similitudo cœli stellati, cuius color erat veluti aspectus crystalli admirabilis, & eximij splendoris. Firmamentum est cœlum octauũ micantibus astris distinctum, sub quo sunt septem orbes cœlestes septem astra errantia continentes. Crystallus est gemma candida, transparens, & perlucida ex qua confecta, & vehementi gelu cõtracta. Per crystallũ voluit Deus significare omnia in cœlo esse pura & splendida, atque esse cognitionem Dei perspicacem, cui nihil est occultum, nihil absconditum. Per hanc firmamenti similitudinem significat gratiæ plenitudinem in Christo, de cuius plenitudine, vt ait diuus Ioãnes, nos omnes accepimus. (*Ioan. 1.*) Cæterùm in literis diuinis nomine firmamenti non solùm octauum cœlum, sed cœlum, omnes octo globos cœlestes cõprehendens significatur. Cùm enim in Genesi scriptum legimus: Fecitque Deus firmamentum, &c. (*Gene. 1.*) per firmamentum, totum corpus cœleste multis orbibus constans intelligitur. Quod cœlum vt ait Theodoretus, quia ex fluxa aquarum natura cõstitit, & quæ priùs liquabilis esset natura, effecta est solidissima, eam ob causam appellatum est firmamentum. De eo ait diuinus vates: Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annũciat firmamentum. (*Psal. 18.*)

Pennæ eorum rectæ alterius ad alterum. Directæ erant eorum alæ, sibique mutuò cohęrebant, & altera alteri correspondebat. Pennas rectas habebimus, si mutuã inter nos habuerimus charitatem. Pennæ nostræ, inquit diuus Gregorius, iam rectæ non sunt, si ad vtilitatem nostram solummodò reflectuntur: sed tunc rectæ sunt, cùm ad vtilitatem proximi referimus, quòd habemus. Duæ alæ, quibus sumus volaturi, sunt intellectus & affectus. Quemadmodum auis non vna duntaxat ala volat, sed duabus, sic non nobis sat est bene intelligere, sed opus est diuino amore inflammari. (*Similitudo*) Seraphim etiam, quos vidit Esaias, duabus alis volabant. (*Esai. 6.*) Sed quærendum videtur, quomodo horũ animaliũ alæ extẽtæ sint, & erectæ, cùm dicat statim Ezechiel vnumquodque eorum corpus suum alis suis velasse? Huic obiectioni facillimè respõdebis dicens: vnumquodque animal quatuor alas habere, quarum duabus corpus tegit, cùm alias duas erectas sursum habeat ad rectitudinem & charitatem ostendendam. Sed cur se occultant hæc animalia. Nimirum vt nos doceant, vt in alios beneficia conferentes, & in virtutum actiones incumbentes, inanem gloriam vitemus.

Audiebam sonum alarum. Nimirum quando volatu mouebantur. Tegebant se, sed virtutes sonabant. Contemne gloriam, ait Chrysostomus, & eris gloriosus. Ideo Ezechias thesauros amisit, quia eos Babyloniis ostendit. (*Esa. 39. 4. Reg. 20.*) Si virtutes ostentaueris, eas absque dubio perdes, si populi ostentationem quæsieris, recepisti mercedem tuam. Poteris per hunc sonum sublimem euangelicã intelligere prædicationem, suauem ob bona promissa, terribilem ob comminationes.

Quasi sonum sublimi Dei. Id est quasi sonum magnum, nam Hebraismus, quæ magna sunt, Dei solet appellare, vt alibi ostendimus. Vel erat sonus, qualis Deo conueniebat, iuxta illud psalmographi: Vox domini in virtute vox domini in magnificentia. (*Psal. 28.*) Per sublimem Deum intelligit Christum, vt sit sensus: Virtutes & miracula magnum sonum emittebant, erant enim Christi per hoc animal significati. Vel sic: Voces Christi per Apostolos prolatæ magnopere sonabãt. Fuerat enim Dauidi prædictum: in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. (*Psal. 18.*)

Cúmque starent, demittebantur pennæ eorum. Alæ, quæ sursum erant erectæ ad volãdum demittebantur, quando à volatu cessabant. Aliquando enim Christus intermittebat conciones, & miracula, & opera visibilia. (*Exo. 28.*) Christus est verus Deus, oportebat enim, vt pontifex ille cœlestis, qui nos erat expiaturus, Deus esset: in cuius figuram pontifex veteris legis laminam ferebat in fronte, in qua erat scriptum Dei nomen. Sed quoniam Deus quatenus Deus mori non poterat, assumpsit humanam naturam, vt quatenus homo moreretur, & quatenus Deus crimina nostra deleret, & pro nobis satisfaceret. Et licet eius corpus carneum esset, & humanum, tamen quia erat diuinitati vnitum, effectus habebat diuinitatis. Magnes rapit ad se ferrum, deinde ferro illi à se rapto ita vim suam impertit, vt illud attrahat ad se alterum ferrum, & suspensum teneat: atque vt prius ferrum lapidi, sic alterum illi priori cohæret. Quod diuus Augustinus libro in vicesimo primo de Ciuitate Dei asserit

pro

propriis oculis vidisse. Vt igitur ferrum magneti vnitum habet magnetis effectum, ita Christi corpus à diuinitate assumptum, habebat effectus diuinitatis. Vnde ægrotatione laborantibus diuinitus medebatur, & mortuos ad vitam reuocabat. Tangens incredulus Thomas Christi latus fuit fide repletus, exclamans statim: Dominus meus, & Deus meus. Ioannes Damascenus vtitur hac similitudine. Vt ferrum ignitum calefacit, & vrit vt ignis, sic Christi humanitas à verbo assumpta habebat diuinitatis effectus, & miracula ingentia passim edebat, quibus diuinam suam potentiam declarabat. Et tunc alas erectas habere dicebatur, cùm verò cessabat à miraculis, alas demittebat.

Similitudo | Ioã. 20. | Similitudo

Cùm fieret vox super firmamentum. Cum Deus pater sedens in throno loqueretur, intermittebāt animalia sonitum alarum, vt audiretur Dei vox. Vel sic. Cùm Deus pater vellet, vt animalia sonarent, sonabant, cùm autem vellet vt tacerent, tacebant. Ad eius nutum stabāt & volabant animalia. Vox patris erat vox filij, vnaque erat vtriusque voluntas, vna substantia, vna diuinitas, æqualis gloria, coæterna maiestas. Ideo aiebat Christus. Sermonem, quem audistis, non est meus, sed eius, qui misit me, patris. Erat quidem filij, sed ita, vt esset patris, quasi diceret: Sermo meus non ex authoritate humana, sed diuina vim habet. Eodem modo alibi dicebat: Doctrina mea non est mea. Hoc est à meipso non loquor, aut ex proprio corde, sed ex voluntate patris. Et alibi: Non quæro voluntatem meam, sed eius, qui misit me. Et rursum: Descendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me. Quibus verbis Christus naturam suam diuinam non ostendit imbecillem, ipse enim est, per quem omnia facta sunt, sed diuinam suam voluntatem esse cum patris voluntate vnam & eadem. Nam, vt verbis vtar Cyrilli in quintum caput Ioannis, quoniam ex patris substantia filius est, ac omnes genitoris perfectiones naturaliter possidens, vnà cùm ipso identitate naturæ continetur. Ideo suorum operum virtutem irreprehensibiliter ac verè patri attribuit, non quia ipse minus possit hoc faciens, sed quia vni deitatis actioni vniuersa sunt accommodanda. Diuus Augustinus verba illa explanans: Non quæro voluntatem meam, sed eius qui misit me, ita ait: Sanctissimæ Trinitatis vna est voluntas, vna potestas, vna maiestas. Ideo amen ait filius: Non veni facere voluntatem meam, sed eius, qui misit me, quia Christus non est de se, sed de patre suo est, æqualis est patri, sed tamen hic de illo, non ille de isto. Quod autem habuit, vt homo appareret, de creatura assumpsit, quam ipsi formauit.

Ioã. 14. | Ioan. 7. | Ioan. 5. | Ioan. 6. | Ioan. 1. | Ioan. 5. | Thrã. 4.

Quasi aspectus saphiri similitudo throni. Id est, erat solij similitudo instar lapidis saphiri. Est autem saphirus splendida gemma, de qua agit Plinius libro trigesimo septimo, capite nono. Diuus Hieronymus explicans locum illum Threnorum Saphiro pulchriores, ait esse saphirum aerij coloris, cuius sententiam hîc sequitur diuus Gregorius. Vult Deus significare sui throni puritatem, pulchritudinem & splendorem. De hoc throno dictum est in Psalmo: Thronus eius sicut sol in conspectu meo. Soli comparatur, vt eius perpetuitas & claritas significetur. De illo ait in epistola ad Hebræos Apostolus. Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno.

Psal. 88. | Hebr. 4.

Similitudo quasi aspectus hominis. Erat super thronum similitudo Dei instar hominis, Cùm homo factus sit ad Dei imaginem & similitudinem, æquum erat, vt appareret eius similitudo quasi aspectus hominis. Non solùm secundum animam est hæc imago & similitudo, sed etiam in corpore habet homo quandam proprietatem hoc ipsum indicātem, est enim erecta statura in cœlum aspiciens. Cùm cæteros animantes natura abiecisset ad pastum, solùm hominem erexit, & ad cœlum tanquam ad proprię patriæ conspectum excitauit. Nec terra pulchra & admirabili plantarum, & fluuiorum varietate ornata, ima sede semper hęrēs, in quam feruntur omnia nutu suo pondera, nec Luna, quę in infimo cœlo radiis solis incensa cōuertitur, nec sol quartum obtinens globum ætherium, princeps & moderator luminum reliquorum, nec cætera astra micantia radiis, nec orbes ipsi cœlestes admirabili conuersione & celeritate concitati, sed solus homo tanquam creatura illis nobilior fuit ad Dei imaginem & similitudinem procreatus. Etsi enim Dei imago sit etiam in angelis secundum id, in quo primo consideratur ratio imaginis, quod est intellectualis natura, non tamē in eo est quo ad id, in quo altero modo cōsideratur: nā nō est angelus de angelo, vt Deus de Deo: id quod cōuenit homini. Præterea hominis anima est tota in toto eius corpore, & tota in qualibet eius parte, quemadmodum Deus se habet ad mundum: id quod spiritibus cœlestibus, & ab omni concretione mortali segregatis conuenire non potest. Cùm igitur Deus hominem excelsum creauisset, eíque vim memoriæ, intellectus, & voluntatis impertisset, illumque in hoc medio mundi globo tanquam dominum collocasset, voluit in eius similitudine apparere. Sunt etiam, qui dicant Deū sumpsisse hominis figuram, quando hominem creauit, ídque voluisse significare scripturam, cùm ait fuisse hominem ad Dei imaginem & similitudinem creatum. Diuus Athanasius in quæstionibus veteris testamenti ait in hunc modum: Præuidens Deus vnigeniti sui incarnationem, & humanæ naturæ assumptionem, cùm sic illum, qui verus erat Deus, fore verum hominem præcognosceret, atque vnam eándemque sibi adorationem offerendam intelligeret, ipsi vnigenito filio dixit: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Non cum angelis, nec cum aliis creaturis, sed cum filio suo sermonem hunc arbitror contulisse. Hanc sententiam iisdem ferè verbis sequitur Theodoretus. Hic Deus, quem hic vidit Ezechiel sedentem in throno, est cœlestis pater: hoc diuinum animal est filius, æqualis patri secundùm diuinitatem, minor patre secundùm humanitatem. Spiritus ille, de quo ait diuinus noster vates: Quocunque ibat spiritus, illuc euntes spiritu & rotæ pariter eleuabātur, est Spiritus sanctus à patre filióque procedens. Aspicis igitur tres personas sanctissimæ Trinitatis coæternas sibi & coæquales fuisse ab Ezechiele

Gene. 1. | Gene. 1.

chiele mentis oculis perspectas, & intellexisse, non tres deos esse, sed vnum, ait enim in principio se Dei visiones vidisse, & in principio secūdi capitis; Hæc, inquit, visio similitudinis gloriæ domini: vbi pro domino est in Hebraico Iehouah nomen tetragrammaton, quod soli Deo conuenire perspicuum est. Quibus in locis vnum Deum nominat, cū tres esse personas asserat, vt diuinæ essentiæ vnitatē, & personarum distinctionē, & sanctissimę denique Trinitatis mysterium significet. Quę omnia in libris veteris legis, & apud diuinos vates multis in locis continentur. Sed ideo Deus legem dedit in caligine, vt est in libro Exodi literis mandatum, quia in ea obscurè diuina mysteria continebantur: quæ etsi non omnibus erant explicitè nota, illis tamen perspecta erant, qui Deo adhærentes, eiúsque arcana contemplantes, se totos diuinæ voluntati committebant, quibus denique Deus ea reuelare volebat. Sed Iudæi ideo Trinitatis mysterium in libris suis contentum, diuinísque monimentis testatum non credunt, quia sunt & malitia & perfidia obstinati. Eam ob causam in sancto euangelio progenies & genimina viperarum appellantur. Nam vt viperæ matris suæ ventrem lacerant, & exedunt, vt egrediantur, sic Iudæi matrem suam antiquam legem lacerant, & prophetarum, ac doctorum suorum intellectum & verba tanquā ventrem & viscera corrumpunt, vt à fide egrediantur, & in perfidia confirmentur. Imò ipsos prophetas sapientia & charitate præstantes, diuina oracula proferētes ad excidium crudelissimum vocarunt.

Exo.25. *Matt.3. & 12. 23.* *Luc. 3.* *Similitudo*

Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis intrinsecus eius per circuitum. Totam hanc orationem ita vertes: Et vidi veluti figuram electri, in medio cuius figuræ videbatur splendor tanquam ignis ipsam in orbem ambientis. Per electrum diximus suprà Dei bonitatem significari, per ignem autem eius amorem. Voluit Deus significare diuino vati, se charitate incensum missurū esse in mundum filium suum, vt asperrimam diaboli tyrannidē euerteret, quò iusti viri, cùm ex corporum vinculis euolassent, non iam in latebras inferorum descenderent, sed gaudio perfusi, in sedem illā cœlestem, & splendidissimam domum peruolarent. Quid fuit hoc, nisi diuini ignis, summæque charitatis & bonitatis effectus? Sic Deus dilexit mundum, vt verbis vtar diui Ioannis, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Vides non ex operibus & meritis nostris, sed ex Dei voluntate prouenisse, vt ipse Dei filius humanitatem assumpsisset, quo mortalitate nostra indutus, suam nobis impertiret immortalitatem. In hoc, inquit diuus Ioannes, apparuit charitas Dei in nobis, quoniam filium suum vnigenitum misit Deus in mundum, vt viuamus per eum. In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum sed quoniā ipse prior dilexit nos. Et diuus Paulus in epistola ad Titum: Apparuit benignitas & humanitas saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundùm suam misericordiam saluos nos fecit. Habens vir quidam ampullam seu phialam plenam aqua odorifera & pretiosa, singulis amicis suis petentibus impertit ex illa parum quippiam, sed volens magna vti liberalitate, singularemq; amorem suum erga aliquem ostendere, totum ipsum vas infundit, totámq; illi aquam tribuit. Sic Deus contulit in Abrahamum aliósque amicos suos beneficia ex cœlo, at nobis dedit filium suum, infudit cœlum ipsum, & omnia bona nobis donauit: &, vt ait regius psaltes: inclinauit cœlos, & descendit. Et diuus Paulus in epistola ad Romanos: Qui pro nobis omnibus tradidit filium suum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Filius Dei inquit Chrysostomus, factus est filius hominis, vt filios hominis faceret filios Dei. Elegit autem paupertatem, vt nos ad diuinas opes quærendas & consequendas excitaret. Scitis, ait diuus Paulus, gratiā domini nostri Iesu Christi, qui propter vos egenus factus est, cùm esset diues, vt vos illius inopia diuites essetis. Tanta fuit eius inopia, vt eū natum virgo mater in præsepio reclinaret, vt ait diuus Lucas, quia non erat ei locus in diuersorio. Non erant illic peripetasmata picturata, & versicolori textura spectabilia, nō pretiosa tapetia, non aulæa nobilia, quibus in splendido apparatu magnatum parietes obtenduntur, quia non erat in præsepio, qui hæc aspiceret: nam oculi immaculatæ virginis Mariæ, & Ioseph iusti erant in puerum Iesum coniecti: non erat illic, qui aliud præter Iesum vellet intueri. Cū princeps aliquis vrbē quandam primò ingreditur, si est vestibus admirabilibus ex serico & auro confectis inductus, non ad se, sed ad pretiosa indumenta: quibus admirabilitatem facit, oculos hominum rapit. Volens autem Dei filius, vt ad eum oculos conuerteremus, non ad vestes, nec ad mundi opes, & magnificos apparatus, nudus ingressus est in mundum, nascens in loco humili & abiecto, positus inter paleas præsepij, vbi infantulus frigore tabescens vagiebat, qui erat cœli & terræ cōditor & moderator. Quid fuit hoc nisi magna vis amoris, & diuinæ bonitatis admirabilis effectus? O charitatem immensam, ô singularem Dei nostri misericordiam, ô summam ineffabilis pietatis abundantiam? Id volens Ezechiel significare, ait se in Dei throno electri speciē vidisse, & in medio eius ignis splendorem.

Ioan. 3. *1. Ioan. 4.* *Tit.3.* *Similitudo* *Psal.17.* *Rom. 8.* *2. Cor. 8.* *Luc.1.*

Et à lumbis eius vsque deorsum vidi quasi speciē ignis. Sensus est, vidi Deum quasi in hominis similitudine, & ab aspectu lumborum sursum tendentem vidi speciem electri, & speciem ignis, qui ignis erat intrinsecus in medio electri, quam ob causam nullum foris emittebat splendorem: totus splēdor erat intus. Hoc erat in parte superiore à lumbis vsque ad summum. At in parte inferiore nimirum à lumbis vsque deorsum splendebat ignis foris, & micabat in orbem. Vult significare Dei bonitatem, sapientiam, & charitatem, vt in ipso sunt, esse res nobis inuisibiles, & incomprehēsibiles, sed per suos effectus esse nobis vtcunque cognitas & exploratas. Quanquam enim animi nostri, quandiu in corporibus versantur, longè absunt à clara diuini numinis cognitione, quòd eorum acies sit caligine quadam circumfusa, Deus autem sit infinitus & immensus, possunt tamen & ex creatarum rerum consideratione ad ipsius creatoris cognitionem deuenire: considerantes enim elementorum proprietates, & qualitates, mirabili quadam discordia inter se consentientium, globos æthereos diuinarum manuum monimenta, candorem Solis & Lunæ, astra vaga, & fixa, cæterásque creaturas in suo genere mirabiles, hominum vtilitatibus seruien

seruientes, eum, qui eas produxit, animo intuemur,& incredibili quadam voluptate admiramur. Creaturæ quatenus creaturæ, omnes sunt bonæ,à Deo enim nihil malum: nihilominus tamen mala multa res creatas sæpenumero sequuntur, instar *Simile* rubiginis ęra sequentis. Sed quemadmodum ferramentorum opifex non induxit rubiginem,nec vituperatur,quòd eius opera contrahant ex humore nimio ferruginem, sic Deus opifex cœlestis non inducit peccatum, nec potest reprehendi, si eius creaturæ se maculent, scelerúmque rubigine con- *Gene.1.* taminent: ipse enim eas bonas constituit. Vidit Deus cuncta,quæ fecerat,inquit diuina scriptura, & erant valde bona. Libro quartodecimo de Ciui tate Dei ait ita diuus Augustinus: Bona sine malis esse possunt, mala autem sine bonis esse non possunt:quia naturę,in quibus sunt mala,in quantùm naturæ sunt, vtique bonæ sunt. Sunt enim à Deo, ad cuius cognitionem nos ducunt. Id intelligens *Psal.91.* diuinus psaltes concinebat: Quàm magnificata sunt opera tua domine,nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ. Vir insipiens non cognoscit, & stultus non intelligit hæc. Et quamuis Deus per suos effectus nobis bonitatem,& charitatem,& sapientiam suam ostendat, nulla tamen in re magis hoc elucet, quàm in generis humani redemptione, quando omnium rerum dominus & effector *Philip. 2.* Deus nostræ salutis causa formam serui suscepit, & post summos labores & acerbissimos cruciatus se pro nobis in ara crucis hostiam constituit, vitámque profudit, vt deuicta morte consequeremur vitam, paterétque nobis aditus ad concilium angelorum, & ad sedes mentium beatarum sempiternas. Cùm igitur Deus per effectus suos, & maximè per suum in mundum aduentum admirabilem, & mortem acerbissimam nobis charitatem suam erga nos aliaque inuisibilia ostenderet, quæ licet immensa sint, & incomprehensibilia, nobis tamen ex effectibus apparent, voluit se ostendere diuino nostro vati in parte superiore plenum igne non apparente foris,& in parte inferiore ex suis admirabilibus operibus apparente. Qua de re ea poteris videre,quæ copiosè suprà annotauimus, verba illa explanantes: Et de medio eius quasi species electri.

Velut aspectum arcus,cùm fuerit in nube. Hic arcus est iris, quæ apparet in aëre tempore pluuiæ, cùm solis radius cauæ nubi immissus,repulsa acie in solem refringitur: & propter inæqualitatem nubis exprimit eximiam illam arcus varietatem. Hic arcus cœlestis est signum misericordiæ, nam finito *Gene.9.* diluuio dixit Deus Noë, Arcum meum ponam in nubibus, & erit signum fœderis inter me & inter terram. Itaque iris in circuitu throni, in quo erat pater,qui erat missurus filium, significat diuinam misericordiam. Non enim erat venturus Dei filius in mundum, vt rigorem iustitiæ exerceret, sed vt benignitate & clementia vteretur. Ideo ait diuus *Ioan.3.* Ioannes: Non misit Deus filium suum in mundum,vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Erat autem hic arcus splendidus in circuitu ad ostendendum esse diuinam misericordiam per vniuersum orbem terrarum nuntiandam. Id quod ita effectum fuisse apertissimè cognoscimus. Christi namque discipuli, & alij viri Apostolici eius sanctissimũ nomen summamque erga nos charitatem per cũctas nationes fama celebrarunt,omnes gentiũ oras peragrantes, & Christianam religionem veritatis plenissimam docentes. Hunc arcum vidit etiam diuus Ioãnes, vt ipse in Apocalypsi testatur, vbi postquam dixit vidisse *Apoc.4.* Deum in throno sedentem,subdidit: Et iris erat in circuitu sedis similis visioni smaragdinæ. Smaragdus est insignis gemma eximiæ viriditatis. Eam ob causam est iris similis smaragdo, quia diuina misericordia vetustatẽ nostrã in nouitatem & pulchritudinem æternæ viriditatis reformabit. Et quemadmodum iris est diuersorum colorum varietate ornata, sic diuinæ misericordiæ multa sunt dona,& varia munera. Hunc arcũ vidit etiã diuus Ioannes in Christi capite nube humanitatis amicti, vt eum propitiatorem esse ostenderet. Propo- *Apo.10.* suit eum Deus, ait Paulus Apostolus, propitiato- *Rom.3.* rem per fidem in sanguine ipsius. Et diuus Ioan- *1.Ioã.2.* nes in sua prima epistola: Ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Et quoniam Deus viros virtute præditos,& pietate cõspicuos permittit aliquando in ærũnas incidere,eósq; magnis calamitatũ angustiis exercet, & per varios casus plerunq; ad vitã ducit beatã & immortalem,monet eos,ne in molestiis & tẽpestatibus cadant animo,sed in diuina misericordia totam spem collocẽt & cõstituant, sintque perpetua in recta viuendi ratione constantia muniti: ipse enim Deus eos non derelinquet, quin potiùs in medio nubis,in medio afflictionis arcum suæ propitiationis ostendet, & calamitatibus oppressos sua misericordia subleuabit. Per nubẽ significatur afflictio: eam ob causam appellat Ezechiel *Inf.30.* tempus calamitatis diem nubis,& Ioel, Propè est, *Ioel.2.* inquit,dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis. Et quemadmodum iris apparet in nube, sic diuina misericordia in calamitate. Eis Deus in maioribus procellis, impendentibus periculis succurrit,qui ad eum vera cum fiducia confugiunt,ab eo certissimam opem expectantes. Id volens significare diuinus noster vates ait vidisse iuxta Deum aspectum arcus,quemadmodum est in nube in die pluuiæ.

ANNOTATIONES ex Hebræo in Cap. I.

Facta est super eum ibi manus domini. Pro manu domini est in Hebræo יד יהוה iadh iehouah: pro quo septuaginta verterunt: χεὶς κυρίου hoc est manus domini: quos secutus est noster interpres: & rectè quidem,nam dictio iadh, Apud Hebræos manum significat,quemadmodum chir apud Gręcos. *Num. 11.* Capite 11. Numerorum, vbi communis versio habet: Numquid manus domini inualida est? Pro ma- *1.Para. 29.* nu,est dictio hæc iadh. Similiter capite 29. primi Paralipomenon: Cuncti filij regis Dauidis dederunt manum, & subiecti fuerunt Salomoni regi. Vbi dare manum,idem est,quod obedientiam promittere. Significat etiam hic Hebraismus pactũ ac fœdus confirmare, vt quarto Regum 10. Da mihi *4.Reg. 10.* manum tuam: qui dedit ei manum suam. Hoc eodem tropo vtitur diuus Paulus in epistola ad Ga- *Gala.2.* latas,dicens: Qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi & Barnabę societatis,&c. Nec apud Hebręos solùm,sed etiam apud Latinos mos fuit manus mutuò dare in signum fœderis seruãdi,

vt qui

vt qui mutuo ſeſe amore amplecterentur, dextras inuicē iungerēt:eſſetq; manuū coniunctio animorum coniunctionis apertiſſimū ſignū. Vnde Marcus Tullius in ſecunda Philippica dextram appellat teſtem fidei ſeu fœderis. Hanc excellentem conſuetudinem intuemur in eccleſia catholica obſeruari, vt quos animorum puritas, & caſta dilectio, & ſpontaneus conſenſus perpetuo matrimonij vinculo coniungere decernunt, hi dextras inuicē dent coram ſacerdote, perpetuam ſtabilis matrimonij ſocietatē & dignitatem corroborantes. Præterea dare manus apud Hebræos ſignificat aliquādo auxilium poſtulare, in quam ſignificationem accipitur à Ieremia aiente in quinta lamētatione: AEgypto dedimus manum. Acſi dicat: Ereximus manū noſtram AEgyptiis, vt nos iacentes & debilitatos ſubleuarent, atq; occidentibus opem ferrent. Cùm autem dare alicui manū ſit ab eo opem implorare, extendere deorſum ad aliquem manum, erit illi opitulari, & labenti ac inclinato præſidium ferre. Manus etiam apud Hebræos ſignificat conſilium, quam ob cauſam locus ille ſecundi Regum: Nunquid manus Ioab tecum eſt? poterat verti: Numquid conſilio Ioab agis hæc omnia? Vel: Nonne te Ioab in omnibus his conſilio inſtruxit? Significat præterea poteſtatem & præceptum, vt Num. 33. Egreſſi ſunt de AEgypto per turmas ſuas in manu Moyſi & Aaron, hoc eſt ſub Moyſi & Aaronis poteſtate, illis obtēperantes: vel eorum iuſſu & præcepto. Tandem ſignificat vaticinationem: ex quo effectum eſt, vt factam eſſe ſuper aliquem manum Dei, ſignificet eum eſſe dono prophetiæ erectum & roboratum. Hoc intelligēs Ionathas Chaldæus vertit hunc Ezechielis locum: Manſit ſuper eum ſpiritus prophetiæ. Et Pagninus: Erat ſuper eum ibi prophetia domini. Sunt qui aſſerant eam ob cauſam accipi manum pro vaticinatione, quia manus ſignificat poteſtatem, vaticinatio autem funditur à Deo cum fortitudine & potentia. Eodem idiomate vtitur etiam Ezechiel capit. 3. & 8. & 37.

Thre. 5.
2. Reg. 14.
Num. 33.
Infr. 3. 8. 37.

Et de medio eius quaſi ſpecies electri. Pro electro eſt in Hebraico: החשמל hachaxmal: pro quo ſeptuaginta verterunt, ἤλεκτρον quæ dictio abſque dubio ſuccinum ſignificat. Priſci exiſtimarunt electrum ſiue ſuccinum ſuccū eſſe ex arboribus profluentem, naſcique in inſulis Exoticis, vt Plinius refert. At exploratum eſt memoria noſtra, nihil aliud eſſe quàm quoddam bituminis genus ex ſaxis dimanans, primò liquidum, poſteà verò ob maris frigiditatem in duritiem conuerſum: ex quo fiunt globuli, quibus ſolemus preculas numerare. Eſt aureo colore decoratum, & nonnullis ægritudinibus vtile remedium. Naſcitur in inſula maris Germanici non procul à littore Prutenico: ex cuius inſulæ ſcopulis in maris aquas delabitur, ex quibus à quærentibus colligitur. Eſt etiam quoddam metalli genus electrum appellatum, quod ex auri & argenti commiſtione conficitur. Pagninus in Theſauro linguæ ſanctę ait dictionē hanc chaxmal eſſe nomen angeli, vel coloris ſimilis igni: at hîc in textu vertit: Color electri, ſequens & ſeptuaginta, & vulgarem editionem. Paraphraſtes Chaldaicus reliquit idem vocabulum chaxmal, fortaſſe, quia propriam eius ſignificationem animo percipere non potuit.

Et facies aquilæ deſuper ipſorum quatuor. Dictio, deſuper, nec eſt in Hebraico codice, nec in Græco apud ſeptuaginta. In editione vulgata inuenitur, ſed in multis codicibus notata obelo, quaſi vacans, aut addita aliunde. Poteſt accipi pro vltimo loco, vt ſit ſenſus: Primo loco erat facies hominis, ſecundo leonis, tertio bouis, vltimo autem aquilæ. Vel ob eam cauſam ponitur hîc particula, deſuper, coniuncta aquilæ, quia cùm tres primæ facies denotent humanitatem, regnum, & ſacerdotium, facies verò aquilæ diuinitatem, illi tantùm conuenit dictio hæc, quoniam diuinitas in infinitum ſuperat humanitatem. Secundùm humanitatem ait Chriſtus: Pater maior me eſt: ſecundùm diuinitatem: Ego & pater vnum ſumus. In verbo, ſumus, ſignificauit perſonarū diſtinctionem, in verbo, vnum, ſubſtantiæ vnitatem. Qui hoc referunt ad diuum Ioannem euangeliſtam, poſſunt dicere, dictionem hāc, deſuper, illi meritò conuenire, quoniam altiùs cæteris de Chriſti diuinitate locutus eſt: incipientem enim euangelium, & quæ viderat, mandare literis, vt eſſent perpetuis monimentis conſignata, eum diuinus ſpiritus procul à terra arripuit, & erexit, atque in altum ab omnium penè conſpectu abſtraxit. Ideo ait Ezechiel eum eſſe ſuper alia quatuor animalia conſtitutum. Sed oritur quęſtio, quî fieri poteſt, vt Ioannes ſit ſuper quatuor euangeliſtas, ſi ille eſt vnus ex ipſis quatuor? Si diceret ſcriptura eſſe aquilam ſuper tria animalia, nulla eſſet dubitatio: ſed cùm dicat eſſe ſuper quatuor, magnam ingerit difficultatem. At altè ſpectare ſi voles, & intellectus oculos ad veritatem erigere, videbis abſque dubio diuum Ioannem non ſolùm ſuper alios eſſe, ſed ſuper ſeipſum, non enim alios tantùm, ſed ſeipſum etiam ſuperauit: ea enim vidit, ea animo percepit, ea ſcripſit, quæ omnes humani ingenij terminos excedunt. Quam ob cauſam ſe ſuper ſeipſum altiùs erexit: & iuxta id, quod ait in Lamentis Ieremias, leuauit ſe ſuper ſe. Et ſi quatuor euangeliſtæ ſint quatuor elementa ſpiritualia mundum ſuſtentantia, diuus tamen Ioannes velut ignis ſurſum tendens altiorem obtinet locum. Hic eſt aquila cœleſtis obtinens inter omnes aues principatum, quæ nec ictu fulminis læditur, nec ſolis radium metuit, ſed eius fulgorem poteſt ſecura inconniuentibus oculis aſpicere. Hic eſt, qui ſuper pectus domini in cœna recubuit, cui reuelata ſunt arcana cœleſtia, qui de ipſo ſacro dominici pectoris fonte euangelij fluenta potauit. Hic eſt, quem Chriſtus ſummè diligebat, de quo dicitur in euangelio: Vidit Petrus diſcipulum illum, quem diligebat Ieſus. Explicans Chryſoſtomus locum illum euangelij: In finem dilexit eos: ita ait: Chriſtus nihil reliquit eorum, quæ illum, qui valde amat, oportet facere. Acſi diceret: Proſecutus eſt Chriſtus diſcipulos ſuos ſumma charitate: acceſſit amor vſque ad finem, vſque ad terminos amoris, dilexit eos. At cùm plus Ioannem diligeret quàm cæteros, videtur concludi Chriſti amorem erga illum finem tranſiſſe, noſtrumque intellectum ſuperaſſe. Iure igitur per aquilam ſignificatur, quæ erat deſuper ipſorum quatuor, quoniam rapiebatur in cœlum, in corpore humano vitam imitans angelicam, & ambroſia cœleſti altiſſimarum viſionum animum ad æternitatem alens, in admirabilem ſplendorem myſteriorum cœleſtium aquilinos

Ioā. 14.
Ioan. 8.
Thre. 3.
Ioan. 13.
Ioan. 12.
Ioan. 13.

nos oculos, mentísque aciem perpurgatam intendebat.

Et animalia ibant: & reuertebantur. Pro ibāt est in Hebræo רצוא ratso, à verbo רצה ratsah, quod significat ire, currere, velle, cōplacere, & perficere.
Psal. 48 re. Vnde illud psalmi: Si videbas furem, currebas cum eo, potest verti: Si videbas latronem, volebas esse cum illo, vel complacebat tibi, seu eo oblecta-
Psa. 48. ctabaris. Et illud: Hæc via illorum, scādalum ipsis, & posteà in ore suo complacebunt, potest ita transferri. Hoc est illorum institutum, obliuio est ipsis: & posteri eorum iuxta os suū, current. Acsi dicat: Impij pecudibus insipientibus comparantur. Huiusmodi est eorum modus viuendi, quia obliuiscātur finis. Et non solùm illi obsunt, quòd corrumpuntur, sed quòd alios corrumpunt, non solùm peccato nocent, sed etiam exemplo, nam posteri eorum iuxta eorum sermones current, viam flagitiorum, qua eorum maiores cucurrerant, eligentes. Vel sic: Nam eorum filij & nepotes, scelera, quæ parentes dictauerint, perficient. Illud etiam
Iob. 14. Iob: Donec optata veniat sicut mercenarij dies eius, ita pôtest Latinati reddi. Donec perficiāt sicut mercenarius diem suum. Sunt qui dicant dictionem hanc ratso, qua hîc vtitur Ezechiel, esse à verbo ruts, quod significat currere, & præuenire. Vnde illud psalmi: AEthiopia præueniet manus eius
Psal. 67. Deo, poterat verti in hunc modum: AEthiopes current ad expandēdas manus suas ad Deum. Solent enim, qui preces fundunt, manus ad cœlum erigere. Volebat significare diuinus vates fore, vt tempore Messiæ etiam AEthiopes agrestes & inculti currerent ad ecclesiam, Christum adoraturi. Id quod euenisse apertissimè cognoscimus. Ita hunc locum explanat Ionathas Chaldæus. At R. Dauid doctus inter Hebræos ita locum hunc interpretatur: Congregatio AEthiopiæ currere faciet manus suas cū muneribus Deo offerēdis. Acsi dicat: Tanta erit AEthiopum lætitia mysterium humanæ redemptionis agnoscentium, tam promptavoluntate se Deo deuouebunt, vt ad illum non solùm pedibus currāt, sed manibus, quibus munera Deo oblaturi asportabūt. Sed licèt nonnulli existimēt, verbum hoc, quo hoc loco vtitur Ezechiel esse ruts, doctiores tamē asserunt esse verbum ratsah, vt anteà diximus. Et quoniam verbum hoc, vt ostendimus, perficere significat, potest locus hic Ezechielis ita conuerti: Et animalia perficiebant, & reuertebantur. Acsi dicat: Ibant animalia constanter, nec reuertebantur nisi impleto opere: cùm autem munus suum perficerent, redibant ad functionem aliam obeundam. Considera meam hanc versionem, & fortasse nōn tibi displicebit.

Et aspectus rotarum, & opus earū, quasi visio maris. Pro mari est in Hebraico תרשיש traxix, pro quo septuaginta habent θαρσις tharsis. Sed tunc oritur quæstio, quid sit tharsis. Pagninus in thesauro ait esse lapidem pretiosum, cuius color declinat ad co-
Exo. 28. lorem hyacinthi. Capite 28. Exodi, vbi agitur de quatuor ordinibus lapidum pretiosorum, quibus erat ornandum rationale, in quarto ordine est hæc eadem dictio, pro qua loco illo septuaginta verterunt χρυσόλιθος & noster interpres chrysolithus. Est autem chrysolithus gēma aureo nitore translucens, dicta à chrysos Græcè, quæ dictio aurum significat, & lithos, lapis, quasi lapis aureus. R. Dauid in commentariis explicans hūc Ezechielis locum, ait etiam dictionem tharsis gemmam quandam significare. Aquila etiā capite decimo Danielis pro 10. Dan.
tharsi chrysolithum vertit, quem ibi secutus est 10.
noster interpres. Significat prætereà ciuitatē quandam, ex qua afferebantur Salomoni dentes elephātorum, paui, aurum, argentum, & aliæ diuitiæ, vt tertio Regum, & secundo paralipomenon literæ 3. Reg.
diuinæ contestantur. Hanc ciuitatem, vbi classis 10.
parabatur, ait Iosephus esse Tharsum Ciliciæ me- 2. Para.
tropolim, quem nonnulli sequuntur. Alij existi- 9.
mant eam esse, quæ hodie appellatur Suez, sita in littore maris Rubri, vbi classis Turcica etiam præparatur. Ophir autem, vnde hæc deducebantur ad illam ciuitatem, aiunt esse Sophalam, etiam si nonnulli Malacham esse contendant. Quæ duæ insignes ac celebres ciuitates fuerunt à Lusitanis fortiter expugnatæ, & hodiæ ab inuicto Lusitanorum rege possidentur. Diuus Hieronymus in libro de locis Hebraicis ait Carthaginem etiam appellatam fuisse Tharsim. Et capite. 23. Esaiæ, vbi nos Esai. 23.
habemus: Vlulate naues maris, pro mari est in Hebraico Tharsis, pro quo septuaginta verterunt Carthaginem. Capite quoque. 38. Ezechielis, vbi com- Sup. 38.
munis editio habet, Negociatores Tharsis, habent, septuaginta: mercatores Carthaginenses. Sed & Hieronymus & docti inter Hebræos existimant dictionem hanc Tharsis sæpenumero significare quē admodum illic apud Esaiam, & hîc apud Ezechielem, & multis aliis in locis. Et ita intelligunt nonnulli id, quod scriptum legimus in psalmo: In spi- Psal. 47
ritu vehemente conteres naues Tharsis. Acsi dicat: Impetu procellæ poteris tu omnia maris nauigia obruere, & dissipare. Et capite secundo Esaiæ, Esai. 2.
vbi communis versio habet: Et super omnes naues Tharsis, habent septuaginta: Et super omne nauigium maris. Cùm igitur vocabulum hoc æquiuocum sit, in eam significationem sumitur, quæ propriùs literæ conuenire videtur. Ex quo effectum est, vt pro visione Tharsis Ezechielis loco latinus interpres visionem maris interpretaretur. Sed capite decimo, vbi hæc eadem visio reperitur, est, ita: Species autem rotarum erant quasi visio la- Inf. 10.
pidis chrysolithi, vbi pro chrysolitho est in Hebraico hæc eadem dictio Tharsis. Quamobrem rectissimè poterat verti hic locus: Et aspectus rotarum & opus earum quasi visio chrysolithi: Nihilo minus tamen non est improbanda communis versio, quæ pro chrysolitho habet mare, cùm eadem dictio vtrumque significet: & mare solis radiis repercussum colorem chrysolithi repræsentet. Vnde si profundè intuearis, idem est colorē habere chrysolithi, & maris fulgentibus solis radiis percussi, cùm illud reuerberatus fulgor splendidum quodammodo reddit, quemadmodum hoc loco accipitur.

Et totum corpus oculis plenum. In Hebraico est: וגבתם מלאות עינים ve gabbotham meleoth enaim, Prima dictio est gab, quæ significat excelsum, dorsum, altitudinem, corpus. Quæ ferè omnia à prima significatione deducuntur, Ideo poterat verti. Et dorsa earum plena oculis. Et ita habent septuaginta: καὶ οἱ νῶτοι. hoc est & dorsa siue terga. Per rotas populum fidelium intelligimus, per eius dorsa, & partes excelsas, & eminentes, principes & præsules, qui super se pondera portare debent. Id gens

4. Reg. 2. intelligẽs Elisæus Eliam vocabat currum Israelis,
& aurigam eius. Auriga est, qui ducit, & viam ostẽ
dit, currus, verò, qui supra se pondera suscipit, illa
efficiens, quæ aliis præcipit facienda. Debet Chri-
stianus princeps & præsul aperire quid sit de san-
ctissimo numine sentiendũ: quæ sit vera sanctimo-
nia, quæ pura & pia religio, quid in vita sequen-
dum, quid fugiendum, iuxta ecclesiæ catholicæ
documenta, ne subditi in errorum tenebris ver-
sentur, sed ad virtutem excitentur, & ad labores
pro Christo subeundos moueantur. Hoc quidem
est aurigæ officium, & præsulis Christiani munus.
Sed non sat esse putandum est, quòd errantibus
viam indicarit, & recta suaserit, nisi ipse portauerit
pondera, quæ aliis portanda monuerit, & hoc qui-
dem est, currum esse pondera sustinentem. Inue-
nies præsulem, qui currus vocari potest, sed nõ au-
riga, aliũ qui nomine aurigæ gaudet, sed currus ap
pellari non valet, alium, qui nec currus nec aurigæ
nomẽ meretur, alium, qui vtroque dignus est. Hic
est dorsum populi: oculis plenum, omnibus consu
lens, omnia circunspiciens, semper immortalitatis
amore flagrans, cuius laudes dignæ sunt: quæ cele-
brentur omnium penè gentium literis, & linguis,
de quibus nulla vnquam ætas conticescat. Talis
est, qui Dei scientiam habet, & iuxta illam opera-
Sap. 9. tur. Hoc intuens Salomon aiebat: Mitte domi-
ne sapientiam de cœlis sanctis tuis, & à sede ma-
gnitudinis tuæ, vt mecum sit, & mecum laboret.
Nõ sat esse existimabat alios excitare ad laborem,
nisi ipse etiã laboraret. Non solùm habebat in opta
tis, vt sapiẽtia cum eo esset, sed vt cũ eo laboraret.
Hebræorum magnates in murorum instauratione
vna manu faciebant opus, altera tenebant gladiũ,
Nehe. 4. vt in libro Nehemiæ scriptũ legimus. Gladius acu
Ephe. 6. tus, vt ait in epistola ad Ephesios diuus Paulus, est
verbum Dei. Hic est gladius, quem de ore Christi
Apoc. 1. & 19. procedentem vidit in Apocalypsi diuus Ioannes.
Quid est principem altera manu tenere gladium,
altera in opus incumbere, nisi debere eum, qui in-
ter alios obtinet principatum, non solùm docere,
sed id, quod docet efficere? Hic est verè præsul, qui
& verbo & opere omnibus cõsulit, qui omnia pro
uidet, tanquã ex aliqua specula futura prospiciẽs.
Inf. 3. Hunc appellat Deus per Ezechielem speculato-
rem, qui cùm sit in loco eminentiore constitutus,
debet esse solicitudine affectus, & in illam curam
& cogitationem semper incumbere, quæ illi sum-
mam afferat dignitatem. Hoc suo modo comple-
ctens animo Latinus poeta, volénsque AEneam
suum laudibus efferre, ait illum semper secum ha-
buisse Achatem comitem indiuulsum. Dicitur au-
tem Achates à verbo Græco acheos, quod curam
significat, innuens debere principem in perpetua
cura versari, & dorsum esse, quod populi onera su-
stineat. Si hæc cura & solicitudo seculi principi-
bus conuenit, quantò magis pastori ecclesiastico,
qui debet animam suam ponere pro ouibus suis,
Ioã. 10. illumque imitari qui ait: Ego sum pastor bonus,
qui pro ouium salute sanguinem suum fundere
non dubitauit?

Spiritus enim vitæ erat in rotis. In Hebræo pro spi-
ritu vitæ est רוח החיה ruach hacha iah. Hoc est spi-
ritus animalis, seu, vt vertit noster interpres: Spiri-
tus vitæ, chaiah enim viuere significat: vnde dictio
hæc, qua hîc vtitur Ezechiel, & animal significat,
& vitam. Pro animali est in psal. 67. Animalia tua Psal. 67.
habitabũt in ea. pro vita in psal. 142. Humiliauit in Psalm. 142.
terra vitam meam. Sunt qui asserant hoc in loco
Ezechielis accipi pro animali. Et tũc est sensus: Spi
ritus huius animalis, hoc est Christi, erat in fideli-
bus nomine rotarũ significatis. Vnde colliges hoc
animal vnum esse, per quod Christum significari
suprà ostendimus, Huic interpretationi fauet Pa-
gninus vertens: Voluntas animalis erat in rotis.
Non dicit animalium, sed animalis, Christi myste-
ria repræsentantis. Beatus ille, qui propria volunta
te auulsa, in corde suo Dei inserit volũtatem, & ad
tantam peruenit perfectionem vt non solũ ab om-
ni scelere se abducat, sed etiã animi cogitationẽ in-
uiolatam conseruet, & ita Deum amplectatur, ita
illi adhęreat, ita eius amore inflammetur, ita men-
tem ipsam cum eo connectat & cõiungat, vt sit v-
nus spiritus cum eo, iuxta id, quod ait Apostolus:
Qui adhæret Deo, vnus spiritus est: nihilque aliud 1. Cor. 6.
velit, nihil aliud amet, quã quod deus vult, & quod
amat. Hæc est Christiana philosophia, hęc est bea-
titudo, quæ potest in hac vita comparari, quã gen-
tium philosophi ignorauerunt. Etsi enim se ad in-
quirendæ veritatis studium contulêre, & in quo
vera felicitas consistit intelligere concupiêre, ta-
men non id assecuti sunt quoniã non diuino auxi-
lio, sed proprio ingenio freti arcana diuina se posse
adipisci existimabant. Pythagoras cẽsebat esse ve-
ram beatitudinem in perfecta numerorum sciẽtia
constitutã, Anaxagoras in speculatione vitæ, Heri-
lus in sciẽtia, Antisthenes in alacritate, Hecathæus
in sufficientia, Timon in tranquillitate, Simonides
in sanitate, & pulchritudine, & diuitiarũ abũdan-
tia, Epicurus in voluptate, & alij aliis in rebus,
quas magnas esse, & magnopere expetendas arbi-
trabátur. At illa cõsistit in sanctissimi numinis imi-
tatione, in abnegatione propriæ voluntatis, & in
vera charitate. Ille eam cõsequitur, qui Christi a-
more incensus loco propriæ voluntatis diuinam
voluntatem constituit. Hic est sublimis illa rota, à
Deo non discedẽs, Christi volũtate ducta, de qua
ait Ezechiel. Voluntas animalis erat in rotis.

Quasi sonum sublimis Dei. Septuaginta habet. Qua
si vocem omnipotentis, cùm ambularent, ipsa vox
verbi, &c. Vbi pro voce Dei vocem verbi verte-
runt, innuentes hoc verbum Deum esse. Trisme-
gistus vetustissimus author in quarto Pymandri
ait vniuersum mundum fuisse verbo constitutum.
Et Plato in libro quem legibus suis additum Epi-
monidẽ inscripsit, vbi Ficinus ait eius latere the-
saurum, verbum appellat mundi opificem: legerat
enim apud Moysem dixisse Deum, & omnia facta
fuisse. Si dixit, ergo per verbũ. Adeo enim versatus Gene. 1.
fuit Plato in lege vetere, vt dicat Numenius Py-
thagoricus esse Platonẽ alterum ferè Moysem At-
ticè disserentem. Iustinus martyr & philosophus
asserit, omnia quæ Plato bene & sapiẽter dixit fuis
se à Dei lege desumpta: Id quod Eusebius & Am-
brosius contestantur. Eam ob causam non est mi-
rum fuisse mundi conditorem à Platone verbum
appellatum, quem hoc loco septuaginta interpre-
tes verbum vocarunt. in libro sapientiæ, in oratio- Sap. 9.
ne sapientis sunt hæc verba literis mandata: Qui
fecisti omnia verbo tuo. Hoc verbum filius Dei
est, de quo ait psalmographus: Verbo domini cœ- Psal. 23.
li firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eo-
rum.

rum. Vbi per cœlorum virtutē, eorum intelligitur ornatus, nimirum astrorū splendor & pulchritudo, quibus cœli vndiq; distincti & ornati iucūdum mortalibus spectaculum præbent. Hoc est verbū, de quo ait diuus Ioannes in suo euangelij principio. In principio erat verbum, & verbū erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil. In epistola Didymi Brachmanorum principis ad magnum Alexandrum, quam refert in prima parte historiali Antoninus, sunt hæc verba literis mandata: Verbum Deus est: hoc mundum creauit, hoc regit, ac alit omnia, hoc diligimus, ex hoc spiritum trahimus. *Ioan. 1.*

Argumentum Cap. II.

Ostendit diuinus vates vsum admirabilis visionis, quam superiori capiti mandauit. Mittitur à Deo ad Hebræos in Chaldæa ob eorum perfidiam & pertinaciam detentos, vt eos reprehendat, instruat, & ad virtutem cohortetur: ne velint Dei nomen maculare, sed dent operam, vt sint omnia eorum studia ad illud magnificè illustrandum destinata. Præcipit ei Deus, ne impios timeat quanquam eum vulnerent maledictis, in illúmque irruāt & impetum faciant, sed erecto & inuicto animo suo munere fungatur. Nihil est enim homini tutius, nihil ex omni parte munitius, nihil ad animæ securitatem consequendam & conseruandam præstantius, quam esse armis diuinis indutum cœlestíque præsidio septum.

CAPVT II.

HAEC visio similitudinis gloriæ domini. Et vidi, & cecidi in faciem meam. Et audiui vocem loquentis, & dixit ad me, Fili hominis sta supra pedes tuos, & loquar tecum. Et ingressus est in me spiritus, postquam locutus est mihi, & statuit me supra pedes meos. Et audiui loquentem ad me, & dicentem: Fili hominis mitto ego te ad filios Israel, ad gentes apostatrices, quæ recesserunt à me, patres eorum præuaricati sunt pactum meum vsque ad diem hanc.

EXPLANATIO.

Hæc visio similitudinis gloriæ domini. Hæc verba sunt in nonnullis codicibus in fine capitis superioris, similiter in versione septuaginta interpretum, & Pagnini, & nonnullorum aliorum. Estque eorum sensus: Huiusmodi est visio similitudinis gloriæ Dei, quæ mihi apparuit, quemadmodum dictum est, & de illa hactenus. Pro domino est in Hebraico יהוה nomen Dei ineffabile, quòd soli Deo conuenire non solùm catholici doctores, sed etiam Hebræorum Rabini testantur. Non ait Ezechiel vidisse Deum in sua essentia, sed eius gloriæ similitudinem: nam Dei visionem in sua natura habere in corpore mortali nequaquam possumus: Hæc enim firma Dei sententia: Non videbit me homo, & viuet. Acsi dicat: Nemo in vita mortali me vnquam videbit. In patria Deum videbimus in sua essentia, non autem in via. Videmus nunc ait Apostolus, per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum. Et diuus Ioannes in prima epistola sua de visione in gloria cœlesti loquens, Scimus, inquit, quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Si intellectus noster essentiam Dei videre nunquam posset, nunquam summam beatitudinem consequeretur. Est igitur fatendum beatos in gloria Dei essentiam intueri, in hac autem vita fragili & caduca id fieri non posse. Etsi enim sit diuinis literis consignatum Moysem & alios viros sanctitate & diuinæ vaticinationis spiritu præstantes Deum vidisse, illud est intelligendum fuisse imaginaria quadam visione factum, aut sub alia specie, qua sese Deus volebat illis ostendere. Si enim ipsam Dei substantiam puram aspexissent, nulla ex parte eam differentem intuerentur, quippe quæ simplex est & pura, non cōposita, nō describtibilis: non iacet, nō stat, non ambulat. Cùm autem illi Deum diuersis figuris viderint, apertè ostenditur, non eum in sua essentia & propria specie vidisse. Differens diuus Ioannes de differentia legis & gratiæ euangelicæ, eam ob causam præstantiorem ait esse gratiam, quòd eam Christus attulerit, qui cùm Deus sit, Deum semper intuetur: legem autem attulerit Moyses, qui Deum non viderat sicut nec alius quisquam, ait enim: Deum nemo vidit vnquam. Et diuus Paulus in epistola ad Timotheum, Deus, inquit, lucem inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest. Et in epistola ad Hebræos: Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, &c. Quibus verbis vult ostendere esse euangelium lege vetere præstantius, deberéque diligentius obseruari: quoniam lex Moysi data est per angelos, euangelium autem per Christum angelorum dominum: Si Deus locutus est Moysi, illique in sua essentia apparuit, aut fuit in rubo, aut posteà cùm illi legem daret in monte Sinai, sed nec fuit in rubo, nec posteà in monte, ergo nusquam. Non fuisse in rubo ostendit diuus Stephanus in concione, quam habuit apud Iudæos, ita inquiens: Apparuit Moysi in deserto montis Sina angelus in igne flammæ rubi. Non fuisse autē posteà in monte ostendit idem Stephanus eodem loco, vbi differens de legislatione ait: Hic est Moyses, qui fuit in ecclesia in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, & cum patribus nostris, qui accepit verba vitæ dare nobis. Hæc ille. Aspicis igitur nec in rubo, nec in mōte, & ex consequente nusquam fuisse Deum visum à Moyse in propria essentia, sed in angeli specie. Id confirmatur verbis illis, quæ illi dixit Deus, nimirum: Non poteris videre faciem meam. Motus his locis & aliis nonnullis asserit Athanasius aduersus Arrianos Deum non fuisse ab antiquis patribus visum nisi in assumptione creaturæ, secundùm diuinitatē verò esse penitus inuisibilem. In hac sententia est Tertullianus in opere aduersus Prateam, Chrysostomus in primum caput Ioannis: & homilia quarta de incōprehēsibili Dei natura, Gregorius lib. 17. Moralium, Damascenus libro primo suæ theologiæ, Ambro

Marginalia: *Exo. 33.* *1. Cor. 13.* *1. Ioa. 3.* *Exo. 24.* *Esai. 6.* *Ioan. 1.* *1. Tim. 6.* *Heb. 2.* *Exod. 3.* *Exo. 20.* *Actor. 7.* *Exo. 33.*

Ambrosius multis in locis, præsertim libro de incarnatione domini & in primum caput Lucæ tractans de angeli apparitione Zachariæ. Non tamē me fugit diuum Augustinum in libro de videndo Deū, & duodecimo super Genesim existimare Moysem & diuū Paulum vidisse Deū in essentia: tantā enim gratiam ait fuisse eos consecutos, vt etiam in hac vita vsque ad diuinæ substantię visionē eleuarentur. Hanc eius sententiam sequuntur nonnulli, illius autoritate commoti, quorum vnus est diuus Thomas Aquinas prima parte, & latiùs secunda secundæ, vbi de de raptu diui Pauli disseruit, qui cùm sit admirabili doctrina præcellens, & eximia sanctitate insignis, viros etiā grauissimos & doctissimos sua authoritate frangit & cōuincit, vt suæ sentētiæ acquiescāt. Quibus si obiicias loca diuinarū literarū à me citata, & sanctorū doctorum sententiā literis consignatam asserentium Deum à nullo fuisse vnquā in hac vita in sua essentia conspectum, respondent cū diuo Thoma, hoc esse intelligendum de visione per modum formæ immanentis, nam sic nemo Deum in propria specie vnquam vidit: at per modum passionis transeuntis eū vidit Moyses, & Paulus in sua propria essentia. Id quod & authoritatibus & rationibus confirmant. Vtra harum sententiarum vera sit, alij viderint, ego ingenuè fateor ignorare, quæ autē verisimillima, magna quæstio est. Duæ sunt opiniones validissimis rationibus roboratæ prima tamē magis meo quadrat intellectui. Vnum hoc assero nostrum Ezechielem nō Dei essentiam asserere se vidisse, sed eius gloriæ similitudinem.

Et vidi, & cecidi in faciem meam. Hoc est, postquā vidi hanc Dei glorię similitudinem, cecidi pronus in terram super faciem meam, tāto splendore perterritus tantaq; maiestate stupefactus. Eodem mo-
Gen.17. do Abraham considerata fragilitate sua viso domino cecidit pronus in faciem, Et Esaias, Corrui,
Esa. 21. inquit, cùm audirem, conturbatus sum, cùm viderem. Et Daniel: Vidi visionem grandē hanc, & nō
Daniel 10. remansit in me fortitudo. Et paulò pòst: Domine mi, in visione tua dissolutę sunt compages meæ, & nihil in me remāsit viriū. Si diuini vates tāto splēdore & amplitudine obruuntur visa Dei similitudine, quāta erit Dei in sua essentia maiestas? Illud est hoc lo co aduertendum non cecidisse hos sanctos retrorsum, sed in facies suas: impios verò retrò cecidisse: quoniam qui ante faciem ruunt, vident foueam, & facilè surgūt, qui autē retrorsum, haudquaquam. Vnde ait scriptura: Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius retrò. Per Dan iuxta Hierony-
Gen. 48 mi sententiam in libro de quæstionibus Hebraicis & Eusebium Emesenū intelligitur Sāson, qui fuit de tribu Dan. Hic vixit Philistæos, eorum equos eneruauit, & ascēsores eorū retrorsum deiecit, qui Christum adumbrauit, qui impios Iudæos à pertinacia sua desistere nolentes in terram retrorsum
1.Reg.4 prostrauit. Heli qui sceleratos filios suos, nō vt decebat, castigabat, eosque effrænatos, sibiq; præsidentes tanquam in gyrum rationis & doctrinæ nō ducebat, cecidit retrò, & fractis ceruicibus animā efflauit. Qui Christum Deum nostrum comprehendere & ligare volebant, auditis his Christi
Ioan.18. verbis: Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Vna Christi vox lenis & dulcis terribilem cohortem armis munitam percussit, perterruit, & prostrauit. Est etiam hoc loco consideranda Dei bonitas, qui eum, qui ob animi humilitatem ceciderat, erexit, inclinato opem tulit, eumque mirabiliter ad cœlestia mysteria intelligenda subleuauit.

Et audiui vocem loquentis. Deus erat, qui illi loquebatur: sed cùm ob tantam maiestatem, & tam eximium splendorem esset ferè attonitus, nō omnino intellexit, quis esset, qui loqueretur. Eam ob causam non ait audisse Deum loquentem, sed vocem cuiusdā loquentis. Cùm autem ad se reuerteretur, percepit animo deū esse, qui illi loquebatur.

Fili hominis. Filius hominis consuetudine Hebrææ linguæ significat verum hominem obnoxiū calamitatibus & doloribus. Eā ob causam se Christus filiū hominis sæpenumero appellabat, ostendens se, cùm esset Deus, infirmitates nostras suscepisse, vt mentibus nostris ægritudine vitiorum laborantibus mederetur. Hinc voces illæ: Quē dicūt homines esse filium hominis? Filius hominis non *Mat.16.*
habet, vt caput suum reclinet: & cæteræ huiusmo- *Matt.8.*
di, quæ passim in euangeliis reperiuntur. Esaias eū *Ioan.13.*
vocat virum dolorum: & paulò pòst ait. Verè lan- *Esai.53.*
guores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Cùm igitur filius hominis accipiatur pro re abiecta, voluit Deus tali nomine Ezechielē appellare, vt eum de fragilitate sua consideranda admoneret, ne ob illam diuinam visionem sibi ostēsam nimio gaudio efferretur. ¶ Tali fauore prosequitur Deus amicos suos, vt nō inflentur, quin potius seipsos abiiciant, & imbecillitatem suam cognoscant. Cōtrà verò principes terræ eos, quos diligūt, fauore suo sæpenumero superbos vsq; adeò efficiūt, vt eos etia atq; etiam ad maximos errores adducāt. Vidētes enim in se principū oculos cōiectos, omnes despiciūt, suæq; fragilitatis obliti, fimmisq; superbię stimulis cōcitati, omnia iura diuina atq; humana peruertūt. Reuelans igitur deus Ezechieli arcana sua eū vocauit hominē, ne elatione afficeretur. Quid est enim fragilius homine? quid imbecillius? quid calamitosius? Homo, inquit Iob, quasi flos egreditur & cōteritur: & fugit velut vm- *Iob. 14.*
bra: & nunquā in eodē statu permanet. Et regius vates: Homo sicut fœnū dies eius, tanquā flos agri sic efflorebit. Quoniā spiritus pertrāsibit in illo, & *Psa.102.*
nō subsistet, & non cognoscet amplius locū suū. Et Esaias: Omnis caro fœnū, & omnis gloria eius qua si flos agri. Qui modo vigebat, & admirabili pul- *Esa. 40.*
chritudine ornatus oculos videntiū oblectabat, dicto citiùs tabescit, & instar floris vento rapti decidit, & ad interitū vocatur. Nullum vitæ tēpus est aut metu liberum, aut calamitatibus vacuum, aut mœroribus solutum. Vitā ingredientes statim nos tradimus lamentis, & in signū futurarū ærumnarū exordium ducimus à ploratu. Homo, inquit Iob, natus de muliere, breui viuens tempore repletur *Iob. 14.*
multis miseriis. Cū Ionas sub vmbra hederæ, quæ *Ion.4.*
celerrimè creuerat, requiesceret, essetq; gaudio per fusus, venit vermis, & percussit hederā, & exaruit. Quā ob causam fuit Ionas tot curis confectus, tot doloribus implicatus, vt exitū vitæ optaret. Quæ est hedera hęc viriditate florēs, citò pullulascēs, & statim euanescens, nisi vitæ iucunditas, & cætera illa, quæ magnopere desideramus, in quibus voluptatem constituimus? Quæ adepta statim amittū-

tur. Venit vermis mortis aut mœroris, & omnia consumit. Quot homines vidimus, qui diuitias, honores, & dignitates expectantes, ad quas auiditate inflammati rapiebantur, eas fuerunt consecuti, sed in medio suæ lætitiæ omnia illa momento temporis euanuerunt, & ipsi ad summam mundi gloriam florescentes illico calamitatibus pressi, & in dedecore versati, aut statim consumpti sunt, aut vitam sibi acerbam esse putarunt. O falsam mortalium spem, ô variam volucrémque mūdi commutationē, ô cæcam nostram cupiditatem, ô præposteram gratulationem, quam citò vitā nostram, mundi opes, & honores ex fallaci voluptate ad verum luctum recidere intuemur! Omnia hæc instar imaginis cōsumūtur, & pereūt, &, vt Pindari vtar verbis, cum vmbræ somnio comparantur.

Sap. 5. In libro sapientiæ sunt hæc verba literis mandata: Transierunt omnia illa sicut vmbra, & tanquam nūtius percurrens, & tanquā nauis, quæ pertransit fluctuantē aquam, cuius cùm præterierit, nō est vestigiū inuenire, nec semitam carinæ illius in fluctibus. Hoc intuens diuus Ioannes in prima sua canonica, Nolite, inquit, diligere mundū, nec ea, quę in mundo sunt. Et paulò pòst, Transit mundus, & concupiscentia eius. Et diuus Paulus in prima ad Corinthios, Præterit figura huius mundi. Nō substantiā dicit, sed figuram huius mundi præterire. Si mūdus transit, si id, quod substantiam esse existimamus, figura est, cur vitam nostrā, spem, opes, & voluptates cogitamus permāsuras? Quid est, inquit diuus Iacobus, vita vestra? Vapor ad modicū parens. Aspice cui rei tam fragili vitā nostrā compararit. In sapientiæ libro scriptū est: Transibit vita nostra tanquā vestigium nubis, & sicut nebula dissoluetur. Videbis aliquando in aëre nubem hominis magni figuram habentem: quæ mox expanditur, & turres excelsas repræsentat: sed statim vēto rapta dissoluitur, & euanescit. Huiusmodi est spes nostra in mundo collocata. Ponit nobis mundus in imaginationis cōceptu futuros nos esse magnos homines, & nomē ac celebritatē consecuturos: promittit nobis mōtes aureos, & turres gloriæ & dignitatū, sed omnia hæc sunt arces in aëre fabricatę, & castella ex vento composita, in vanitate fundata, quæ celerrimè dissipātur. Ea plerosq; mortales falsis promissionibus oblectarunt, sed spem suarū cogitationū sæpenumerò fefellerunt. Vnde ecclesiasticus, Hoc inquit, secundū hoc visio somniorum. Ac si diceret: Diuitiæ, quæ appellantur, quæ reuera non sunt diuitiæ, sed diuitiarum imagines, & alia huiusmodi, quæ non sunt res solidæ & perpetuę, vt mūdus existimat, sed earum rerū vmbræ, & figurę, & simulacra, omnia denique quæ nō sunt hoc, sed id, quod videtur hoc, sunt absque dubio res quædam visæ in somniis, fallaces & inanes. Ideo exclamat Salomon: Vanitas vanitatū & omnia vanitas. Et pater eius in Psalmo. Vidi impiū superexaltatū, & eleuatū sicut cedros Libani, & transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & nō est inuentus locus eius. Oculi non vident se, at vidētes speculum seipsos intuentur: nos non consideramus fragilitatem nostrā, sed si speculum memoriæ mortis, & cognitionis nostri coram oculis posuerimus, illud aspicientes, nosipsos in illo aspiciemus. Hoc speculū nobis tribuit sancta mater ecclesia feria quarta cinerum, vt illud manu tenentes, & ante mentis oculos constituentes, nos puluerē cineremq; esse cognoscamus. Memento homo, inquit illa, quia cinis es, & in cinerē reuerteris. Ac si dicat: Cognosce teipsum, ne decipiaris, conspice te in hoc speculo veritatis. Vide quid sis, & quid futurus es, redige in memoriā te esse hominem & ex consequente puluerem & cinerem. O excellentē memoriā, ô veritatem amplexandam, ô speculū admirabile, & nunquam è manibus deponēdum. Priusquā esses homo, inquit Augustinus, terra eras & priusquam terra esses, nihil eras. Aspice tuam progeniem, tuam nobilitatem, & generis splendorem & amplitudinem. Quid igitur superbis terra & cinis? Philippus Lacedæmoniorum rex cùm in palæstra prostratus surgeret, videretque in puluere corporis vestigium, papè, inquit, vt minimam terræ partem natura sortiti orbem appetimus vniuersum? Author est Plutarchus in Apophtegmatū libro. Appelles, cui fuit pingendi palma reseruata, pinxit Alexandrum Magnum fulmen manu tenētem, vt ait Plinius libro. 35. vt ostenderet esse eius gloriam per totum orbem terrarum volitaturum, seculiq; principes & magnates territuram, sed instar fulminis subiti esse celeriter labefactandam, & penitus consumandam. Aristoteles apud Stobæum ita hominem definit. Homo est imbecillitatis exemplum, temporis spolium, fortunæ lusus, inconstantiæ imago. Et Herodotus, Homo inquit nihil omnino aliud est, quàm calamitas ipsa. Interrogatus à quodam rege quidam philosophus quid esset homo, respōdit, vt refert in tertia parte theologali diuus Antonius. Homo est mancipiū mortis, hospes loci, viator transiens. Interrogatus rursus quomodo se haberet, respondit, vt lucerna ad ventum, quę citò extinguitur, vt scintilla in mari, quæ citò ab vndis absorbetur, vt spuma gracilis, quæ citò à procella dispergitur, vt lanuguo, quæ subitò à vento rapitur. Diuus Augustinus de verbis domini Homo, inquit, vitreo vase fragilior est. Cùm homo sit fragilis, debilis, caducus, morbis variis oppressus, & incommodis propè infinitis agitatus, oportet imbecillitatē suam considerare, seq; hominem esse intelligere. At nos quocūque fauore efferimur, atque in rebus prosperis, & ad voluptatem fluentibus nostri confestim obliuiscimur: & ignorantes nostra, alia etiam ignoramus. Quī fieri potest, vt alia cognoscat, qui sui ipsius non habet cognitionem? Hanc nostri cognitionem appellat Deus collyrium, dicens in Apocalypsi Ioannis: Collyrio inunge oculos tuos, vt videas. Est autem collyrium medicamentum aduersus oculorum lyppitudinem. Qui suam miseriam intelligit visum, quem per superbiā amiserat, recuperat. Nec solū fideles, sed etiam Gentes fide destitutæ hoc animo perspiciunt. Ait Proclus Platonicus in libro suo de Anima, principium dialogorum Platonis, eiusque philosophiæ præcipuum institutum esse naturæ nostræ cognitionem. Et rectè quidem, nā hæc est prauitatis causa ignoratio sui. Eā ob causam Deus Ezechielem, cui arcana sua ostendebat, non filium viri, sed filium hominis vocat, filium Adæ, filium terræ, vt se esse intelligeret fragilem, fluxum, & calamitatibus ac mœroribus obnoxium. Ideo ait: Filij hominis, &c.

Sta super pedes tuos. Id est, surge. Sic Ieremiæ dixit Deus: Surge, descende in domum figuli, & ibi audies

Margin notes (left column): 1. Ioā. 2. — 1. Cor. 7. — Iaco. 4. — Sap. 2. — Simile — Eccl. 34. — Eccle. 1. — Psal. 36. — Similitudo
Margin notes (right column): Eccl. 10. — Apoc. 3. — Ier. 18.

Ion.1. audies verba mea. Et Ionæ: Surge, vade in Niniuē ciuitatem magnam, & prędica. Hoc in loco surgere & stare super pedes, non solùm ad corpus, sed ad mentem arbitror pertinere. Acsi dicat Deus: Erige Ezechiel non solùm corpus ad ambulandum, sed animam ad cœlestia mysteria intelligendum. Vigila, expergiscere, circunspice, ne iaceas in silentio & otio, nam qui alios est excitaturus, non debet ipse dormire. His tribus, nimirum Ezechieli, Ieremiæ, & Ionæ demandauit Deus curam concionandi, & omnibus illis iussit, vt irent, & alios quærerent. Qui sunt concionaturi, non solùm debent surgere, sed à se exire, & propriam relinquere voluntatem, & proximos adducere ad Christum. Id voluit significare diuina scriptura, cùm prodidit memoriæ dixisse Iosephum fratribus suis: Non videbitis faciem meam, nisi fratrem vestrum minimum adduxeritis vobiscum. Gen. 43 Debent igitur concionatores à peccato surgere, & alios erigere. Quî fieri potest, vt iacentes alios erigant, & in tenebris versati alios illuminent? Moyses locuturus cum Deo in monte Sinai stetit cum eo, dixerat námque illi Deus: Stabis mecum super verticem montis. Exo. 34 Qui iacet, non bene percipit animo diuinos sermones. Iacenti Danieli dixit Deus: Vir desideriorum intellige verba, quæ ego loquor ad te, & sta in gradu tuo. Dani. 10 Et regius psaltes, Eduxit me, inquit, de lacu miseriæ, & de luto fæcis, & statuit supra petram pedes meos, & direxit gressus meos: & immisit in os meum canticum nouum. Psal. 39. Intuere diuini vatis gradationem: primò ait fuisse eductum & ereptum à profunda peccati voragine, posteà stetisse, deinde ambulasse, & tandem Deum noua illum carmina docuisse, quibus alios ad virtutem excitaret: illíque nouam suppeditasse materiam diuinæ prouidentiæ & misericordiæ celebrandæ. Ephe. 6. State, inquit diuus Paulus, succincti lumbos vestros in veritate. Acto. 9. Eidē Paulo iacenti, & paulò antè minarum & cædis in discipulos domini aspiranti ait ipse dominus: Surge, & ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere. Iuxta Platonicorum sententiam duplex est arbor, altera rationis particeps, altera sensus expers. Sensus expers est plāta notæ significationis, arbor rationis compos, quam appellāt inuersam, homo est qui radices habet erectas ad cœlum, vnde illi venit alimentum. Quò fit, vt hominē definientes dicant esse arborem inuersam. Simili-tudo Vt enim planta radices agit propagatas per terram, vnde illi venit nutrimentum, sic homo, quoniam epulis cœlestibus pascitur, & diuina gratia nutritur, radices, hoc est, caput, mentem, cogitationem eleuat ad cœlum, habens ramos, hoc est, pedes in terra collocatos. Huiusmodi sunt, qui contemnunt humana, & aspirāt ad diuina. At homines impij, qui scelere & maleficio pascuntur, arbores sunt insensibiles, cœlestia non contemplantes, sed radices omnes in profundum terræ mittentes. Hi non sunt super pedes suos, sed sub pedibus, quoniam radices habent in terra defixas, ramos autem in aëre pendentes. Habent igitur se sub se, & cor pedibus cōculcant, & tandem præcipites in æternum exitium rapiuntur. At viri iusti stant super pedes suos, quia cùm terrā pedibus terant, animum habent in sublimi, cogitationem ab omni scelere abducentes, mentem à Heb 11. corporis sensibus abstrahentes, & Deum animo contemplantes. Hoc existimo esse super pedes stare: quemadmodum hi faciunt, qui patriam cœlestem, & beatas illas sedes, sanctorum domicilia desiderant longè eas aspicientes, & salutantes, & confitētes se esse peregrinos & hospites super terram. Vt enim auicula in cauea conclusa, quamuis Simili-tudo pretiosa sit cauea, siue ex cedro, siue ex ebore, siue ex auro confecta, exire tamen cupit, & ad patriam, ad locum suum euolare contendit, & præ desiderio egrediendi rostellum foras extra rete caueæ emittit, sic anima viri pij diuino amore incensi inclusa in corporis cauea, & si omnibus ad vitam humanam necessariis circunfluat, patriam tamen suam, hoc est cœlum ardenter appetit, & piis illuc eundi suspiriis & desideriis flebili gemitu sociatis inflammatur, vt finito hoc exilio, in sempiterno illo animarum beatarum domicilio requiescat, vbi Deo fruatur, & vitam beatissimam degat. Omnis Christianus & si opibus abundet, & tecta habeat magnifica, ebore & auri fulgentia, ad cœlum tamen aspirare debet, & ad patriam desiderio atque animo euolare, dicens cum Paulo: Cupio dissolui, & esse cum Chisto. Phili. 1. Qui autem huiusmodi est, stat super pedes suos. Sed quia pedes in literis diuinis pro affectionibus sæpe accipiuntur, fortasse stare super pedes erit affectus qui hominem huc atque illuc rapiunt, conculcare. Vult Deus, ne affectibus ducamur, quin potiùs in eos dominemur. Si eos liberos dimittimus, longiùs euagantur & tanquam exultantes siue cupiendo, siue fugiendo finem transeunt, & modum, à quibus non modò animi perturbantur, sed etiam corpora. Prætereà nihil est, quod magis intellectum tenebris circunfundat, quàm hæc, de qua loquimur, affectio deprauata. Ex quo efficitur vt si duo homines erga quendam tertium affecti sunt, vnus amore, alter odio, nunquam eius res gestas verè & purè narrent, nec de illis iustam sententiam ferant. Vt enim eandem rem diuersa specula variè præsentant, pro diuersitate formarum eorum, sic idem factum homines diuersi variè interpretantur pro varia animorum affectione. Simili-tudo Quod huic amplum & illustre, illi videtur vile & abiectū. Quod vnus laudat, alter vituperat, Quod hic asserit non posse esse maius, nec gloriosius, nec accommodatius hominum memoriæ sempiternæ, alter paruum, tetrum, & obliuione perpetua delendum censet. Hos affectus pedibus significatos, animum perturbantes, & è sua sede & statu deiicientes pręcipit Deus, vt conculcemus: quod nihil aliud est, quàm stare super pedes, vt appetitus obtemperet rationi, & homo mentis oculos reuocet ad veritatem, detque operam, vt ipsa virtus eum tradat ad veram dignitatem.

Et loquar tecum. Volens Deus loqui cum Ezechiele, priùs eum excitat, vt stet super pedes suos. Ita Samuelem in templo domini dormientem vocauit Deus, & erexit, & sic eum docuit. 1. Reg. 3.

Et ingressus est in me spiritus. Hoc est, vbi Deus mihi locutus est, ipse introiuit in me per splendorem sapientiæ, & gratiæ accretionē. Poteris per spiritū vires animi & corporis intelligere, vt sit sensus. Cū primùm me Deus allocutus est, recepi animum, & recuperaui vires: mansi & animo & corpore robustus

robustus, & diuino præsidio munitus.

Et statuit me supra pedes meos. Id est erexit me, dedit mihi spiritum subsistendi: nō surgerem, nisi ipse me eleuaret, & super pedes meipsum constitueret. Potest quis flagitiū capitale admittere, in scelere volutari, & in caligine iacere: at resurgere à peccato ad gratiam, ex suis viribus non potest. Ea possumus cogitare & moliri, quæ sint imbuta maleficio, inquinata vitio, scelere maculata & infecta: at peccatum euertere, à crimine solui, è vinculis emitti, & gratiam obtinere, nemo potest absque fauore diuino. Fieri non potest, vt impius absque Dei gratia veram iustificationē consequatur, Stat enim Dei sententia ab Osea diuino vate literis mādata: Perditio tua Israel, ex te tantummodo in me auxilium tuum. Vnde sponsa sponsum Christum alloquens, Trahe, inquit, me post te. Et psalmographus: Spiritus vadens, & non rediens. Et Ieremias: Conuerte nos domine ad te, & conuertemur. Et Paulus: Gratia Dei sum id quod sum. Et Christus Deus noster: Nemo venit ad patrem nisi per me. At homines sceleribus capitalibus maculati possunt se ad gratiā præparare virtutis actionibus, quę animum disponant ad Dei iustitiā recipiendam. Ideo dicebat Samuel: præparate corda vestra domino, & seruite ei soli, & eruet vos. Nā si actus nostri nullo modo essent causa ablutionis & sanctificationis nostræ, quorsum diceret Paulus: Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus perficiētes sanctificationē in timore Dei. Et Ioannes: Omnis, qui habet hanc spem, sanctificat se. Et Daniel; Peccata tua eleemosynis redime. Et Salomon in Prouerbiis: Per misericordiā & fidē purgātur peccata. Et iterū: Misericordia & veritate redimitur iniquitas? Et quorsum alia multa eiusmodi diuinis literis consignata? Est igitur certum, & de fide tenendum opera bona nostra in capitali peccato effecta: & si ex condigno gratiā non mereantur, nos tamen ad gratiam præparare, deumque ex misericordia sua nobis crimina omnia condonare, & in gratia constituere. Verùm & si ille pro omnibus mortuus est, non omnes tamen mortis eius beneficiū recipiunt, sed ij duntaxat, quibus meritū passionis eius communicatur: vt est in sancto cōcilio Tridentino sessione sexta de iustificatione decretum. Nam quemadmodū homines nisi ex semine Adæ propagati nascerentur, nō nascerentur iniusti, ita nisi in Christo renascerentur, nunquam iustificarentur. Iustificatio autē est peccatorum remissio, & sanctificatio, & renouatio interioris hominis per volontariam susceptionem gratiæ & donorum. Vnde homo ex iniusto fit iustus, & ex inimico fit amicus, vt sit hæres secundùm spem vitę æternæ, & ita in iustificatione cū remissione peccatorum accipit charitatem. Nec audiendus est impius Lutherus procella patriæ, turbo, ac tempestas pacis, asserens omnes homines quāuis pietate insignes, & iustitia præstantes, & erga Deum admirabili charitate ardente esse mortiferis criminibus implicatos, & funestis sceleribus imbutos. Vult ille Christi gratiam labefactare, eius gloriam obscurare, & omnem denique eius doctrinā funditus euertere. Si Christus maculas nostras nō deleret, si nos à criminibus non mundaret, si mundi peccata non tolleret, falsum esset Ioannis testimoniū dicentis: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Ego sum, inquit Deus apud Esaiā, ego sum, qui deleo iniquitates tuas. Et apud Ezechielem: effundā super vos aquā mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. Zacharias etiā perennem illum fontem prædixit, & laudibus mirificis extulit, qui erat in tempore humanæ redemptionis aperiendus ad omniū scelerum maculas abluendas. De quo ait in Apocalypsi diuus Ioannes: Dilexit nos Christus, lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Qua igitur fronte ô cæci heretici audetis asserere Christum Deum nostrum peccata nō delere, nec iis, quos gratia prosequitur, & amicitia cōprehendit? Vnum ex duobus fateri cogimini, aut Christum iis, quos in amicitiā recipit, peccata delere nō posse, aut nō velle. Si nō potest, non est omnipotens, & ex consequente nec Deus; si potest, & nō vult non est clemens nec iustus, qui eis, qui ad ipsum confugiunt, illique totos se dedunt, non vult peccata remittere. Aut igitur eū potestate & diuinitate priuatis aut clemētia & iustitia. Vtrumq; impium est, immane, sceleratum, & execrandū. Occęca hominū pectora, ô mētes cimmeriis, vt aiunt, tenebris tetriores. Tu es ô Christe Iesu verus Deus, qui eorū, qui ad te cōfugiunt, scelera funditus euertis, & flagitia nostra radicitus extrahis, & penitus excindis, qui sacramēta gratiam conferentia constituisti, inter quæ est confessio, pœnitentiæ sacramentum, per quod te excitante, lapsi tanquam per secundam post naufragium tabulam amissam gratiam recuperant. Tu es ille, qui nos subleuas à peccato, & super pedes nostros erigis & statuis.

Mitto ego te ad filios Israël. Cōcionaturus mittitur à Deo, & priusquā mittatur, gratia impletur. Eodē modo Esaias ad munus concionatoris obeundum priùs mundatur, & ita à Deo mittitur. Audiant hoc euangelici concionatores. Quo modo prædicabunt, inquit Apostolus, nisi mittantur? Ex quo colliges, ad ministerium verbi neminem nisi missum accedere debere. Cùm enim actus concionādi authoritatem muneris supponat, oportet verbi Dei concionatorem vel à Deo mitti, vel ab eius authoritatem gerente. Nec debet concionari sciēs se esse mortiferis labibus coinquinatum, sed priùs animum expiare, & sic ad concionem accedere. Rex Dauid priusquam diceret in psalmo: Docebo iniquos vias tuas, has voces emisit: Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis; Ne proiicias me à facie tua, & spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me. Vbi aspicis eum ter Dei spiritum postulasse, priusquam aliis viam æternæ salutis consequēdæ demonstraret. Absque gratia & Dei missione concionandi munus renuebat. Qui hoc nō curant, à Deo per Ieremiam his verbis reprehenduntur. Non mittebam eos, & ipsi currebant, non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Est quidem concionatoribus necessaria puritas mentis, & illa spiritus sancti vis, per quam animus splēdore gratiæ illuminatus, & charitatis ardore incēsus, & fortitudine ac constantia munitus populum imbuat doctrina sancta, erecto animo vitia reprehendat, ad virtutem adhortetur & auditores mittat ad ipsum sapiētiæ vberrimū fontem, cuius haustu ac potu cōceptā visceribus sitim sedēt, flammam-

Marginal references: Ose. 13. Cant. 1. Psal. 77. Tren. 5. 1. Cor. 5. Ioan. 14. 1. Reg. 7. 2. Cor. 7. 1. Ioā. 3. Daniel 4. Prou. 15. Prou. 16. Ioan. 1. Esa. 43. Eze. 36. Zac. 13. Apoc. 1. Esai. 6. Rom. 10. Psa. 50. Iere. 23.

mamque humanarum rerum restinguant.

Ad gentes Apostatrices. Hebræos in Chaldæa detentos vocat gentes apostatrices, quoniam à fide recesserant, & Dei iura violauerant. Relicto diuino cultu idola coluerunt, cùm in Iudæa habitarēt & posteà in Chaldæa etiam gentium superstitionibus adhæserunt, seq; immanitatibus cōtaminarunt. Ad huiusmodi homines impios & immanes mittit Deus diuinum suum vatem, quemadmodū Christus discipulos suos inter barbaros, crudeles, & incultos, quibus aiebat: Ecce ego mitto vos sicut agnos in medio luporum. *Mat.10.*

Et filij dura facie, & indomabili corde sunt, ad quos ego mitto te: & dices ad eos. Hæc dicit dominus Deus: si fortè vel ipsi audiant, & si fortè quiescant, quoniam domus exasperans est: & scient, quia propheta fuerit in medio eorum. Tu ergo fili hominis, ne timeas eos, nec sermones eorum metuas, quoniam increduli & subuersores sunt tecum: & cum scorpionibus habitas. Verba eorum ne timeas, & vultus eorum ne formides, quia domus exasperans est. Loqueris ergo verba mea ad eos, si forte audiant, & quiescant, quoniam irritatores sunt. Tu autem fili hominis, audi quæcunque loquor ad te: & noli esse exasperans, sicut domus exasperatrix est. Aperi os tuum, & comede quæcunque ego do tibi. Et vidi: & ecce manus missa ad me, in qua erat inuolutus liber: & expandit illum coram me, qui erat scriptus intus & foris: & scriptæ erant in eo lamentationes, & carmen, & væ.

D

Et filij dura facie, & indomabili corde sunt. Ad maiorem eorum perfidiam eos vocat deus filios seipsum optimum patrem relinquentes, & ad irā prouocantes. Eodem modo Esaias eos filios sceleratos, & semen nequam vocauit, ad impia eorū scelera apertiùs ostendenda. Vel filij his locis vocantur, nō ad Deū relati, sed ad impios eorum maiores qui in exitu ex Aegypto vitulum coluerunt pro Deo, & posteà gentium idola sepænumero adorarunt. Appellat eos Deus duros facie, quia absque rubore adhibebant flagitiis effrænatam contumaciam, à superbia & perfidia inductam, non ab animi fortitudine & constantia. Cor etiam habebant indomitum. Quare ait Deus: Et indomabili corde sunt. Nullo modo volebant ad Deū cōuerti, quin potiùs diuturnitate peccandi modestiam amiserāt & flagitiorum consuetudine callum iam obduxerant conscientiæ, & corda habebant dura & efferata, & ad omnia scelera propensa. Tales sunt hodie multi ex Christianis duri & obstinati, quibus id rectè accommodatur, quod ait Zacharias propheta: Cor suum posuerunt vt adamantem. De iis ait Ecclesiasticus: Cor duorū malè habebit in nouissimo. Aiunt magni authores nihil esse in rerum vniuersitate durius adamāte, præsertim Indico, qui inter omnes principatum tenet in firmitudine, duritie, & pretio. At ego existimo multò durius esse cor hominis: nam adamas sanguine hirci mollescit, & domatur: cor autē hominis deprauati, scelerum obstinatione induratum nec sanguine hirci mollescit & sedatur, nec sanguine illius agni immaculati, qui se pro nobis in crucis ara hostiam constituit, & sanguinem profudit, vt animos nostros perturbationum callo efferatos mitigaret, viamq; muniret ad vitam immortalem consequēdam. Hoc intuens diuus Bernardus exclamat: O duri & indurati filij Adam, quos non emollit tanta vis amoris. Per Esaiam ait ita Deus: Sciui, quia durus es tu: & neruus ferreus ceruix tua, & frons tua ærea. Et per Ieremiam: Indurauerūt facies suas supra petram, & noluerunt reuerti. Vtinam hoc de Iudæis tantùm diceretur, & nullis Christianis cōueniret. Sed ita sunt multi sceleribus imbuti, libidinibus dediti, perturbationū multitudine obruti, caligine circunfusi, & contumacia indurati, vt veluti penitus indomiti, & ferè insanibiles, sint lachrymarū abundātia deplorandi. Illis accōmodari potest, id quod dixerat Ieremias: Peccatum Iuda scriptū est stylo ferreo in vnguine adamantino super latitudinē cordis eorū. O infelices illos, ô deplorandos, ô miseros, si se intelligunt, miseriores si se intelligere nolunt, quorum peccata sunt literis indelebilibus in durissimo eorū corde conscripta! Narrat Plinius libro secundo esse fluuium quendā Lucaniæ nomine Silarum tam admirabilis naturę vt virgulta & folia in illum immersa lapidescant. Huius naturæ est etiam fons in Germania, in quē quicquid proiicitur, durescit in lapidem. Id quod Albertus Magnus asserit se experientia comprobasse. Nos sumus folia vento rapta in Silarum coniecta, & flagitiorum consuetudine in lapides conuersa, atque scelerum duritie obstinata. Cecidimus in frontem Germaniæ, vbi indurati sumus. Hanc mortalium duritiem & immanitatem videntes ij, qui à gentibus idolorum cultricibus docti habebantur, dixerunt hominum genus diluuio absumptum, fuisse ex saxis à Deucalione Pyrrhaq; proiectis instauratum. Nō quòd ita fuisse crederent, sed quòd eos reprehenderent, qui corde duro, ingenióque agresti immanitatem colunt, & duritie gloriantur. Eos etiam ex saxis natos prouerbialiter vocamus. Si Christus reprehendit discipulos suos, & vt ait diuus Marcus exprobrauit duritiam cordis eorū, cùm respectu nostri essent cera molliores, quid faciet nostræ duritiei? Quibus suppliciis nostram obstinationem castigabit? Quas pœnas illi nostrorū facinorū dabimus, qui vt equi effrenati, ferocitate exultātes impetu volūtario ad omnia flagitia absq; vllo cœlestis numinis metu incitamur? Sed vide diuinā misericordiā. Dicebat esse Iudæos impios & obstinatos, de quorum duritie loquitur diuina scriptura Exodi trigesimosecūdo, Deuteronomij trigesimoprimo, Actorum Apostolicorum septimo, & multis aliis in locis. Plenæ sunt diuinæ literæ querelis aduersus Iudæos, plena diuinorum vatū oracula, plenum denique vtrumque testamentum. Et tamen ad eos mittit Deus Ezechielem prophetam suum, vt eos ad virtutem cohortetur. Vult eos eripere, ne pereant, & in ima barathra in æternum præcipitentur. O singularem pietatem, ô immensam bonitatem, ô prædicandam clementiam

Esai.1. *Exo.32.* *Zach.7.* *Eccle.3.* *Dissimilitudo* *Esa.48.* *Iere.5.* *Iere.7.* *Similitudo* *Mar.16.* *Exo.32.* *Deu.31.* *Acto.7.*

tiam, ô infinitam Dei nostri misericordiam? Quid est hoc bone Deus? Quò attigit tua benignitas? Quis non admirabitur tuæ mansuetudinis immẽsitatẽ? Fateris esse Iudæos durâ facie & indomabili corde, vt potè qui te derelicto, gẽtium idola coluerint, & fraudes ex se inexpiabiles concipientes nulla pœnitentia moueantur, & nihilominus eorum salutem quæris, illósque ad pœnitentiam in-
Esa. 42. uitas. Præclare dixit Esais te eum esse, qui calamũ cassatum non conteris, & linum fumigans non ex-
Mat. 21. tinguis. Tã misericors est Deus, vt in medio præconum suæ iustitiæ, non obliuiscatur suæ misericordiæ, nósque puniat, non vt perdat, sed vt seruet
Simile. & eripiat. Sartor recidit, & sarcit, efficit, & destruit & omnia hæc vt vestem efficiat. Scindit in hac parte vt connectat in illa, integrum pannum lacerat, sed vt coniungat, & ex eo pulchrum conficiat indumentum. Ita se habet Deus erga nos: cùm nos calamitatibus lacerat, non est causa lacerandi, sed coniungendi: diuidit, vt congreget, secat, vt sarciat: recidit mundi voluptates, vt in animo nostro cœli gaudia connectat, euertit diuitias caducas, vt nos diuitiarum æternarum participes efficiat: secat nos, vt religet, & vinciat, ac vt ex nobis vtilem vestem patientiæ & tolerantiæ absoluat. Id
Esa. 28. intelligens Esaias ait: Vt faciat opus suum, alienũ opus eius, vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo. Opus Dei proprium appellat misereri, opus verò alienum ab eo ærumnis premere & affligere. Sed angit nos calamitatibus, vt ad se conuertat, & in nos beneficia misericorditer conferat. Id asserit his verbis Ieremias in lamentationibus suis: Quia si abiecit, & miserebitur secun-
Thre. 3. dùm multitudinem misericordiarum suarum: non
2. Cor. 1 enim humiliauit ex corde suo, & abiecit filios hominum. Et diuus Paulus: Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Quibus verbis ostendit, non esse consolationem, quæ à Deo non est. Nulla est verior miseria, quàm falsa lætitia.
Psa. 76. Ideo ait diuinus psaltes: Renuit consolari anima mea. Et subdit statim, Memor fui Dei, & delectatus sum. Vide quàm facile & promptum remediũ ad veram oblectationem inueniendam. Quid promptius memoria? Quid paratius? Memor, inquit, fui Dei, & delectatus sum. Omnem dolorem Dei recordatione leuabat: & repudiãs inanem seculi voluptatem ad memoriam Dei confugiebat tanquam ad singulare molestiarum remedium. O quàm facile remedij genus, quanta medicinæ velocitas. Si tã dulcis est memoria, quid erit presentia Quid erit frui eo, qui est pater misericordiarũ, & Deus totius cõsolationis? Quis desperabit de diuina misericordia, cùm Deũ habeat, qui est pater, & pater misericordiarum? Qui latronem in cruce ob flagitia propria pendẽtem saluum fecit, qui Mag-
Luc. 23. dalenã è mundi vanitatibus eripuit, & tanta gratia impleuit, vt in terra corpore cõstituta, vitã cœlestẽ
Luc. 7. imitaretur, qui publicanos liberauit, qui peccato-
Mat. 21. ribus facinorosis, scelerúmque maculis notatissi-
Luc. 5. mis gratiã tribuit, qui neminẽ eum pœnitẽti corde inuocantem contemnit, qui denique, vt verbis vtar Apostoli, vult omnes homines saluos fieri,
1. Ti. 2. quomodo nos derelinquet, si ad illum confugerimus, omnem nostram spem & fiduciam in eũ conferẽtes? Quî fieri potest, vt qui pro omnibus mortuus est, nos, pro quibus sanguinem fudit, penitus abiiciat, si ad illum fuerimus toto animo cõuersi? Scala illa, quã vidit Iacob altera parte terrã, altera *Gen. 28.*
cœlũ tangẽtẽ, quid est nisi via cœli: & gradus eius quid sunt, nisi virtutes, quibus tenditur ad vitam immortalem? Per eam vidit patriarcha quosdã ascendentes, quosdã verò descendentes. Qui se exi- *1. Cor.*
stimat stare, inquit Apostolus, videat, ne cadat. *10.*
Quemadmodũ fieri potest, vt qui sunt in virtutum fastigio collocati, decidant, & præcipitẽtur, sic fieri potest, vt qui sunt scelere contaminati, & in imo vitiorũ constituti, qui cœlo contempto terrã tantummodo amplexantur, resipiscant, in se conuersi pœnitentiã agant, & per scalæ gradus ad cœlũ tendant, vt in cœlestibus sedibus sint tandẽ collocati.
Adhærebat terræ rex Dauid, cùm in crimen adul- *Psalm. 118.*
terij & homicidij incidisset, & dicebat: Adhæsit
pauimento anima mea: & alibi: De profundis cla- *Psalm. 129.*
maui ad te domine: & scimus eum diuino adiutum
fauore scalã ascendisse, & cœlum penetrasse. Non *Gen. 21.*
est igitur, cur de diuina pietate desperemus. Cùm Ismael è domo patris egressus, cùm Agara mater sua erraret in solitudine, & præ siti animam ferè efflaret, extulit ploratum, qui fuit à domino exauditus. Iacebat ille sub quadam arbore, vbi eum Agara posuerat, ne eum moriẽtem oculis aspiceret. Sed ostendit illis Deus fontem aquæ, cuius potu sitim sedarunt, & seipsos refecerunt. Nos qui è domo patris egressi sumus, qui Deum optimum patrem reliquimus, & in mundi solitudine erramus, in peccatorum sylua impediti, in vitiorum deserto inuio & inaquoso versati, ne velimus peccatis nostris adhibere desperationem: sed labes nostras detestantes, & vim lachrymarum fundentes, accedamus ad arborem crucis, ad Christum crucifixũ ad arborem vitæ, vbi fontem misericordiæ plenissimum inueniemus, cuius salutari potu lethalem sitim, qua aridi animi nostri laborãt, extinguemus vt ardore inutilium cupiditatum sedato, in tranquillitate viuamus. Adeamus igitur cum fiducia, *Heb. 4.*
vt ait diuus Paulus, ad thronum gratię eius, vt misericordiã consequamur. Qui enim dura Hebręos in Babylonica captiuitate detentos non deseruit, qui ad illos misit diuinum suum vatem, ad gentes apostatrices & feritate barbaras, ad homines dura facie & indomabili corde, multò minùs nos, quorum scelera suo sanguine expiauit, derelinquet.

Et dices ad eos: hæc dicit dominus Deus. Hæc erat diuinorum vatum præfatio. Sensus est, ego te prophetam constituo: ito ad Hebræos, & incipe loqui illis more aliorum prophetarum. Dices enim te, non qua ratione homo es, ad eos verba facere, sed quatenus diuinus es vates: imò Deum esse, qui per te loquitur, qui nec fallere potest, nec falli. At *Psa. 115.*
omnis homo mẽdax, vt ait regius vates. Sed dicet aliquis fortasse: Si omnis homo est mendax, cùm Dauid homo esset, videtur concludi eum esse mẽdacem. Si mendax, ergo ei non est adhibenda fides, si ei fides adhibenda non est, non est hoc illi credendum, nimirum omnem hominem esse mẽdacem: ille enim est, qui ait: Omnis homo mẽdax. At non hoc dixit quatenus homo, sed quatenus Dei propheta, cuius ore Deus loquebatur. Ita enim ait: Ego dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. Hoc dixit in excessu, cùm esset spiritũ prophetiæ agitatus.

Si fortè

Si fortè vel ipsi audiant. Dictio hæc, fortè, non denotat in Deo ignorantiam, sed in nobis liberum arbitrium. Sic Deus Ieremiæ: Noli subtrahere verbum, si fortè audiant, & conuertantur. Et apud Matthæum. Fortè filium meum verebuntur. Iere. 26. Mat. 21.

Et si fortè quiescant. Hoc est, si fortasse nolint te audire. Acsi dicat Deus: Loqueris eis, siue te audiát siue non. Et si Deus certò sciat, multos esse, qui ei non sunt obtemperaturi, eos tamē vocat, ne posteà dicant non fuisse se monitos ab eo; & vt nos doceat debere nos conferre beneficia etiam in eos, qui ingrati videantur. Vt Sol nō desinit micare radiis, etiam si nubes velit eius lucem obscurare, sic nos non debemus à beneficiis desistere, etiam erga eos, qui nostrorum benefactorum splendorem maculare voluerunt. Vt enim nux & oliuæ notissimæ plantæ, etsi virgis cædantur, vberrimos tamen fructus producunt, sic nos etiam ob prǽclaras virtutis actiones obiurgati, maledictis læsi, & ingratitudine lacessiti, eas relinquere nolimus, quin potiùs in illas toto pectore incumbamus. Est quidem mortalium labes quædam & macula virtuti inuidere, velléque ipsum florem dignitatis labefactare. Possunt etiam verba hæc ita explanari, vt si fortè quiescant, sit idem, ac si fortè à vitiis desistant: impij enim quàm diu impij non quiescunt, sed vt ait Esaias, sunt quasi mare feruens, quod quiescere non potest. Nam perturbationibus commoti, fremunt instar Euripi, & cupiditatum motibus magnoperè concitantur. Viri autem pietate & charitate viuunt, & animi securitate & quiete, quæ illis afferunt cùm constantiam, tum etiam dignitatem. Simile Simile Esa. 57.

Dominus exasperans est. Id est, rebelles sunt, méq; prouocant ad iram.

Et scient, quia Propheta fuerit in medio eorum. Hoc est, tunc intelligent Deum misisse Prophetam, qui eos salutis admoneret. Et ita seruabuntur, qui inter eos pietatem coluerint, impij verò Deum accusare non poterunt.

Ne timeas eos. Ne taceas ob eorum metum, annuntia illis intrepidè scelera sua. Huiusmodi debet esse Euangelicus concionator. Etsi maledictis vulneretur, permaneat tamen in veritate nuntianda, & ita beatitudinem illam obtinebit, de qua Christus apud Matthæum: Beati estis, cùm maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malū aduersum vos, mentientes propter me. Discipulis suis dicebat Christus: Nolite timere pusillus grex. Et alibi, Non turbetur cor vestrum, nec formidet. Vt aqua quieta & tranquilla ostendit nobis eam intuentibus imaginem nostrā instar speculi: sed mota & perturbata nequaquam, sic cor nostrum, si placidum est & sedatum; repræsentat nobis figuram nostram, vt nos ipsos agnoscamus, id quod fieri, non potest, si est concitatione agitatum, & metu perterritum. Eam ob causam oportet, vt cor nostrum non perturbetur, nec formidet. Vt sera pensilis, cùm turbata est, non potest claue aperiri, quia non illi accurrit artificium ob intemperiem suam, sic cor nostrum, cùm est perturbatione concitatum, nulla vult exhortationis claue reserari, quia non obtemperat rationi appetitus: quo fit, vt cor impij ob artificij intemperiem non aperiatur Deo per Salomonem clamanti: Præbe fili mi cor tuum mihi, aperiatur autem dæmoni claue adulterina abutenti. Cor meum, dicebat quidam, conturbatum est in me. Et alibi: Dormiui conturbatus. Sed qui suam conturbationem dolebat, Deo volebat aperiri. Ille versatur in magno periculo, cuius cor perturbatione & formidine motum Deo clauditur, nolens veritatem nuntiare, & munere concionandi intemperanter abutens. Quid timet, qui secum Deum habet adiutorem? Dominus protector vitæ meæ, aiebat Rex Dauid, à quo trepidabo? Et alibi, Non timebo mala, quoniam tu mecum es. Et Salomon in Prouerbiis; Iustus quasi Leo confidens absque terrore erit. Et diuus Paulus in Epistola ad Romanos; Si Deus pro nobis, quis contra nos? Quid potest esse tutius nobis, quàm arma diuina induere, & animum habere Christi gratia roboratum? Quid fortius? quid munitius? quid inexpugnabilius? Si altè spectare voles, & ad veritatem mentis oculos reuocare: videbis apertè, nihil posse esse vel ad vitæ suauitatem iucundius, vel ad vtilitatem accommodatius, vel ad animi pulchritudinem elegantius, vel denique ad fortitudinem & firmitatem obtinendam & conseruandam præstantius. His armis indutos mittebat Christus discipulos suos, dicens illis: Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum. Acsi diceret: Mitto vos oues inter lupos, vt lupos in oues conuertatis. Oues estis, quarum lana alij induentur, quarum lacte, & caseis vescentur. Vos mansuetudine vestra eorum iram vincetis: vestra tollerantia eorum excandescentiam, vestra humilitate eorum superbiam, vestra mansuetudine eorum duritiem, vestra virtute eorum iniquitatem superabitis. Et tandem his armis de illis mirabiliter triumphabitis: ideò ne timeas eos. Matt. 5. Luc. 12. Ioan. 14 Simile Similitudo Pro. 23. Psal. 54. Psal. 56. Psal. 26. Psa. 22. Pro. 28. Rom. 8. Mat. 10. Luc. 10.

Quoniam increduli & subuersores sunt tecum. Hoc prædixit Deus Prophetæ, ne eum molestiæ imparatum inuenirent. Illis enim calamitas est grauis, quibus est repentina.

Cum Scorpionibus habitas. Scorpio animal est venenosum, quod placidè incedit, sed vulnerat cauda: non ferit facie, sed parte posteriore. Talis est ille qui etsi blandus videatur, occidere tamen desiderat, intus Nero, foris Cato. Vt Apis ore portat florem, sed retrò aculeo ferit, sic nonnulli blandè & suauiter loquuntur, vt eos verbis demulceát, quibus ob malitiam perniciem machinantur. De illis aiebat Regius vates: Circundederunt me sicut Apes, & exarserunt sicut ignis in spinis. Illud est hoc loco aduertendum comparari impios homines cum brutis & feris: nam hîc vocantur Scorpiones: apud Esaiam hericij, apud Matthæum, & apud Ioānem Lupi, apud Lucam Vulpes, apud Matthæum & Lucam progenies Viperarum. Vnde Psalmographus, Homo, inquit, cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Cæterùm Scorpiones possunt hîc accipi pro herbis quibusdam: est enim Scorpio siue Scorpius herba quędam semen habēs instar Scorpionis, de qua Plinius libro 22. Et quoniam hæ herbæ spinas habent, quibus calcantes feriunt, ideò cum illis Iudæi meritò comparantur. Pagninus vertit: Et cum tribulis habitas: est enim tribulus herba duris spinis plena. Vnde stimuli ferrei, & virgæ, quibus solebant quondā nocentes homines flagellari, tribuli vocātur, & Scorpiones. Ita intelligitur id, quod est libro 3. Regum Simile Psa. 117. Esa. 14. Mat. 10. Ioā. 10. Luc. 13. Matt. 3. Luc. 3. Psal. 49 3. Re. 12.

mandatum: Pater meus cecidit vos flagellis, ego autem cædam vos Scorpionibus. Illud est magnoperè aduertendum, dicere Deum Ezechieli, ne timeat Hebreos, ad quos eum mittebat, quoniã subuersores sunt, & Scorpiones, & cõtumaces. Ac si diceret: Si virtute ornati essent, si essent fide muniti, & charitate roborati, essent absque dubio timedi: at cùm sint omniũ scelerum maculis notati, cùm apud eos lex diuina nihil valeat, iudicia iaceant, vera religio occiderit, nolis eos timere. Plus potest vnus virtute munitus, quàm multi virtute nudati.

4. Reg. 6 Elisæus obsessus à Syris dixit puero suo innumerabiles hostium copias aspicienti, & metu laboranti, Noli timere, plures enim nobiscum sunt, quàm cũ illis. Et vidit puer exercitum angelorum Elisæo

1. Re. 18. opem ferentium. Et fuerunt Syri cæcitate percussi, & Regi Israëlis traditi in Samaria. Volebat impius Saul pium interficere Dauidem, & ait diuina scriptura in hunc modum libro primo Regũ. Timuit Saul Dauidẽ, eò quòd esset Dominus cum eo. Rex erat Saul magnis diuitiis affluens, multísque militum copiis stipatus, & tamen pauperem Dauidem, exulem, & derelictum, quòd esset virtute præditus metuebat. Magnas vires virtus habet: nõ enim aspicis quã debiles sint impij aduersus iustum, & quã formidabilis sit iustus aduersus impios? Sed dices: impius poterit detrahere de me, & notam ignominiæ mihi inurere, & mei nominis claritatem & amplitudinem suis maledictis deformare: cur igitur eũ non timebo: Quid ais? Nonne intelligis magnificum esse ab impiis reprehendi? Eorum de te detractio est vitæ tuæ approbatio. Tunc ostendes esse te iustitia insignem, si illis displiceas, qui Deo nõ pla-

Psal. 37. cent. Hoc intelligens Dauid aiebat: Qui retribuunt mala pro bonis detrahebant mihi, quoniam sequebar bonitatem. Antisthenes insignis Philosophus, cùm aliquando ab improbis & sceleratis efferretur laudibus, dixit, vt refert Diogenes Laertius, O me miserum, metuo ne in crimen aliquod inciderim. Et alibi dicenti cuidam, multi te laudant, Quid, inquit, mali feci: Sentiebat illustris Philosophus opinionem impiorum hominum solere esse laudatricem vitiorum, & virtutum obiurgatricem. Hoc intuebatur animo Seneca, modestia clarus, & philosophia admirandus, cùm diceret argumentum esse recti malis displicere. Et pater Latinæ eloquentiæ Cicero, ea, inquit, est profectò iucunda laus, quæ ab his proficiscitur, qui & ipsi in laude vixerunt. Cùm igitur facinorosi & sceleribus contaminati, nihil valeant apud Deum, non ita sunt metuendi, vt ob eorum timorem Dei veritatem celemus, nos qui concionandi munus suscepimus, quin potiùs opus est, vt munere nostro bene, liberè & intrepidè fungamur.

Aperi os tuum. Hoc est, dispone te ad intelligendum, & ego in te scientiam infundam. Quæ dixeris mea erunt: erit os tuum diuinis verbis abundans.

Psal. 8. Sic in Psalmo: Dilata os tuum, & implebo illud. Et

Psal. 118 alibi dicebat Dauid: Os meum aperui, & attraxi spiritum. Hebraismus est, quo ostendit diuinus Vates animum suum præ desiderio cœlestis sapientiæ anhelantem fuisse à Deo spiritu prophetiæ illustratum.

Et comede quæcunque ego do tibi. Ad hoc erat aperturus os suum, vt ea comederet, quæ Deus erat illi daturus. Volebat Deus, vt Ezechiel, quæ dicturus erat priùs comederet. Debet enim concionator ea quæ dicit, non solùm primoribus labiis attingere, sed comedere, & intus gustare, & diligenter perpẽdere, & memoria repetere. Si ille animi morbo, & sensus stupore suauitatem euangelicæ doctrinæ non sentit, nec eorum, quæ prædicat, gustum habet, quî fieri potest, vt alij rectè & ardenter, vt oportet, ad comedendum persuadeat? Colliges hinc diuinam doctrinam esse spiritus alimentum & escam. Nullus cibus est suauior sapientia cœlesti, nullæ epulæ dulciores. Hæc est ambrosia diuina animum alens ad æternitatem, qua incredibilis percipitur voluptas. Hac illustratus animus oculos ad cœlum tollit, Deum intuetur, & cœlestia mysteria astris fulgentiora contemplatur.

Inuolutus liber. Hoc est, papyrus quędam circumplicata, ex vtraque pagina scripta. Erat veluti libellus memorialis circunuolutus, habens vtranque partem literis exaratam: in quo continebantur scelera, quæ Iudæi admittebant, & pœnæ, quas erant pro illis daturi. Itaque erat prophetia calamitatum, quibus Iudæi propter eorum maleficia erant miserè opprimendi, erat ibi Hierosolymæ euersio, tẽpli combustio, Hebræorum captiuitas, & eorum incredibiles ærumnæ: quæ omnia Ezechiel erat illis nũtiaturus. Ideo fortasse libellus erat circunuolutus, quia prophetiam rerum futurarum cõtinebat: sunt enim futura contingẽtia hominibus occulta. Solus Deus ea cognoscit, & ij, quibus ille eá voluerit reuelare. Poteris per hunc librum sacram scripturã intelligere, quæ inuoluta est, & obscura multis in locis explicatu difficillimis. Sed expandit eã Deus coram Propheta: quia etsi sit circumplicata, eam tamen illis aperit Deus, quibus vult suorum mysteriorum scientiam cõmunicare, hoc est viris piis, animi submissione insignibus, & virtute præcellentibus. Diuina sapientia homines superbos & impuros non vult in sua sacraria admittere. Quo fit, vt qui animi impuritate & elatione infecti, & flagitiis contaminati ad diuinam scripturam explanandam arroganter & audacter accedunt, in hæreses sæpe incidant, & in erroribus pestilẽtibus versentur. Lutherus ait diuinas literas facillimas esse, & apertissimas, & eam ob causam non indigere magistro, ideo contemnendum esse diuum Hieronymũ, diuum Augustinum, & alios sanctos, diuinarũ literarum interpretes. Vt autẽ hoc probet, affert locum illum Psalmographi: Declaratio sermonũ tuorum illuminat, dicens, in Hebraico pro declaratione esse ostium siue portam: vt sit sensus: Diuina scriptura in ostio in introitu statim cùm in eam ingredi cœperis, mentem illustrat. Hæc est eius probatio. Psal. 118 Et non videt cæcus, & superbus homo id, quod in eodem psalmo statim sequitur: Et intellectum dat paruulis. Vult enim diuinus ac regius vates significare diuinam legem etiam in principio mentes illuminare eorum, qui ad eam humiliter accedunt, paruuli enim pro humilibus accipiuntur. Horum intellectum illustrant diuinæ literæ, non superborum, non arrogantium, non antiquos patres, & sanctos doctores contemnentium. Ostium diuinæ scripturæ eos illuminat, qui per illud ingrediuntur, ingrediuntur autẽ per illud paruuli, submissi, & humiles, qui se subiiciunt, & inclinant, non autẽ elati, insolentes, arrogãtes: hi enim cùm se nolint ad ostij introitum inclinare, retrorsum cadunt. Præterea

non

non sequitur: Non solùm qui sanctæ scripturæ intima arcana penetrant, sed etiam qui vel eius ostiũ ingrediuntur, lumine quodam illustrãtur, ergo tota scriptura est facilis & perspicua. Vnde hæc consecutio? Et quamuis sequeretur hoc, non tamen tibi intellectum daret ô Luthere, qui inaudita arrogantia omnes contemnis, &, acsi diuina oracula funderes, te solum audiendum prædicas. Audi diuinum psaltem ita canentem. *Psa.118.* Declaratio sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis. De iis ait Christus Deus noster apud Matthæũ: Confiteor tibi pater, Domine cœli & terræ, qui *Mat.11.* abscõdisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Horum ait esse regnum cœlo- *Mat.19.* rum. Nisi enim conuersi humiliemur & efficiamur vt paruuli, non intrabimus in regnum cœlorum. Aiunt perspectiui hominem in profundo & obscuro antro, siue in imo altissimi putei absq; aqua cõstitutum etiam in luce meridiana videre stellas in *Simile* cœlo, quas fieri non poterat, vt videret, si esset super antrum siue puteum collocatus. Sic qui se ob animi submissionem abiicit, & ad id humilitatis descendit, vt in profundo specu cognitionis sui ipsius sedeat, aspiciet meridie alta mysteria in cœlo sacræ paginæ instar micantium syderũ fulgentia, quæ nequaquam intueretur, si esset fastu & supercilio insignis, & superbia ac insolentia elatus. In *Prou.11.* prouerbiis ait ita Salomon: Vbi fuerit superbia, ibi erit contumelia, vbi autem est humilitas, ibi & sapientia. Vnde ait Chrysostomus: Inter sapientes sapientior est, qui humilior est: Didymum philosophum legimus hæc verba Alexandro Magno dixisse: Paratus est Deus ad dandum tibi sapiẽtiam, sed *Simile* non habes, vbi eam recipias, cùm sis superbia refertus. Quemadmodũ arboris ramus, quò est plenior, eò est grauior, quantò plures & vberiores fructus producit, tantò profundiùs se abiicit, sic qui sapiẽtior est, humilior est, quò quisque magis est sapientiæ fructibus onustus, eò magis se deorsum submittit & inclinat. At superbus instar inanis rami se erigit in sublime, non animæ vtilitatem quærens, sed vanitatem. Quam ob causam ad diuinam accedẽs scripturam interitum sibi ipsi machinatur: ea enim *Exod.19* est mons ille, quò si quis accedat in figura hominis vitam belluę gerens, lapidibus obruitur, vnde veram sapientiam poterat obtinere, si ad literas sanctas cum humilitate, & reuerentia, & diligenti animi præparatione accederet, inde exitium certũ refert, quoniã eas vult ingenio tumente penetrare. De huiusmodi hominibus ait Salomon in Prouer- *Prou.25* biis: Qui scrutator est maiestatis, opprimetur à gloria. Quemadmodum si quis vellet in splendidã solis Sphæram fixè aspicere, obcæcaretur, quia fra- *Simile* gilis oculorum acies non potest per se tantum splẽdorem sustinere, sic qui suo fretus ingenio tentauerit in admirabilem diuinorum arcanorũ claritatem mentis oculos coniicere, obruetur tãto splendore, & obcęcata mẽtis acie id, qđ volebat, nequaquam cõsequetur: quoniã summi Dei mysteria nõ possunt hominum ingenio superbia elato comprehendi, alioquin nihil inter Deũ hominémq; distaret, si arcana illius maiestatis æternæ literis diuinis cõsignata cogitatio assequeretur humana. Id signi- *Exo.40.* ficabant ea, quæ in sanctis sanctorum erant quodã *3.Reg.6. & 8.* tecta & velata. Fidens fortasse Paulus ingenio suo, volebat, priusquã Christi fidẽ reciperet, eius mysteria penetrare, sed ea non percipiens, in magno errore versabatur, cùm incensus odio Christianos affligeret, eósq;, quos ne voce quidẽ vulnerare deberet, ferro trucidare cupiebat. At circũfulsit eum lux de cœlo, qui cadens in terrã nihil videbat, etiã apertis oculis. Qua in re fuit eius dispositio signifi- *Act.9.* cata. Sed posteà cùm se abiiceret, cùm animi humilitatem amplecteretur, & deposita omnino animi elatione accederet ad Ananiam, visum recepit. Et in hac humilitate constitutus aiebat: Ego sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniã persecutus sum Ecclesiam *1.Cor.15* Dei. In Psalmo, vbi communis editio iuxta translationem septuaginta habet: Firmamentum est Do- *Psal.25.* minus timentibus eum, pro firmamento est in Hebraico sod, quæ dictio arcanum significat. Qua ratione ductus vertit diuus Hieronymus in hũc modum locum illum. Secretum domini timentibus eum. Quibus verbis promittit Deus, se hominibus pietate & humilitate conspicuis secreta & arcana aperturum, quæ sanctæ scripturæ monimentis cõtinentur. Hoc est magnum Dei beneficium in homines mansuetos, séq; submissè gerentes collatum quo nihil excellentius, nihil salutarius, nihil iucũdius excogitari potest. Ad huiusmodi homines respicit Deus, dicẽs apud Esaiam: Ad quem respiciã nisi ad pauperculum, & contritũ corde, & tremen- *Esai.66.* tem sermones meos? Vbi septuaginta habent: Super quem intuear nisi super humilẽ & quietum, & trementẽ sermones meos? Vnde beatissima virgo: Respexit, inquit, humilitatẽ ancillæ suæ. Cùm autẽ *Luc. 1.* tu ô Luthere & humilitatẽ & Dei timorem despicias, & damnes, quî fieri potest, vt tibi diuina scriptura intellectũ illustret? Tibi, tibiq; similibus implicata est, & liber inuolutus, quẽ Deus suis expãdit. Ait enim diuus Lucas Christum discipulis suis *Luc.24.* scripturas aperuisse. Ille est, qui iuxta diui Ioannis *Apoc.5.* sententiam habet clauẽ Dauidis, qui aperit, & nemo claudit, qui est dignus, qui aperiat librũ, quem Esaias assignatũ vocat, & Ezechiel librum inuolu- *Esai.29.* tum. De quo Christus apud Ioannem: Scrutamini, inquit, scripturas, quia illæ sunt, quæ testimonium *Ioan. 5.* perhibent de me. Quibus verbis innuit, nõ sat esse earũ superficiẽ intueri, & sensum historicũ ab aperto orationis argumẽto non recedentẽ intelligere, sed opus esse earũ etiã interiores sententias, & sublimes intellectus, atq; altas & profundas diuinarum rerũ cognitiones mentis acie perpurgata diligenter perspicere, summáq; cura inuestigare. Eam ob causam ait Ezechiel esse librum hunc scriptum intus & foris, quia vtrunq; habet sensum, & literalem & spiritualẽ, quem veteres in tres sensus diuiserunt, allegoricum, tropologicum, & anagogicũ. Lege totum vetus testamentum, vbique illud de Christo loquens inuenies. Christus est fructus virginis, quem Deus promisit esse dæmonis caput cõtriturum. Ipse est verus Melchisedech rex & sacerdos, qui panem obtulit, & vinum: idem ipse hostia *Gene.3.* qui & sacerdos. Ipse est verus Isaac, qui holocausto destinatus ligna super humerum portauit, ba- *Gen.14.* iulans crucem ad Caluariæ montem, de qua dixit Esaias: Principatus eius super humerum eius. Ipse *Gen.22.* est verus Ioseph, à fratribus venundatus, & posteà *Esai.9.* mundi saluator appellatus. Ipse est verus Samson *Gen.39.* ob amorem Dalilæ, hoc est ob ecclesiæ dilectio- *Gen.41.* nẽ iniuriis affectus, qui facta magna inimicorum *Iudi.16.*

strage occubuit. Ipse est verus Dauid superans Goliam ligno & quinque lapidibus, qui ligno crucis
1.Re.17. & quinque vulneribus mundum superauit. Ipse est Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis apud
Esai. 9. Esaiam. Ipse germen iustitię apud Ieremiā. Ipse est
Iere.23. pastor vnus & princeps apud Ezechielē. Ipse est la
& 34. pis abscissus, qui factus est mons magnus, & imple
Eze.34. uit vniuersam terram apud Danielem. Ipse est rex
Dani.2. Sionis, iustus, & saluator apud Zachariā. Ipse est do
Zach.9. minator Israël apud Michæam. Ipse est desideratus
Mich.5. cunctis gentibus, qui stante secundo tēplo ventu-
AEgæ.2. rus erat in mundum, & in templo illo Hierosolymæ prædicaturus, apud AEgæum. Ipse est doctor iustitiæ apud Ioelem, & sol iustitię apud Malachiā.
Ioel.2. Dies me deficeret, si vellem locos omnes diuina-
Mala.4. rum literarum recensere, qui de Christo Deo nostro loquũtur. Illud vnum assero totam veteris testamēti summam illius mysteria spirare. Id voluit
Psal.39. diuinus psaltes innuere, cùm ipsum Christum in hunc modũ loquentem inducit: In capite libri scriptũ est de me. Ac si diceret: Tota legis & diuinorũ oraculorum summa de me loquitur: in veteri testamento sunt mea mysteria literis ac perpetuis monimentis contestata. Possumus per hunc librum scriptum intus & foris conscientiam intelligere hominis maleficiis imbuti ex vtraque parte cōscriptam. Est enim veluti codex accepti & expensi. In quadam pagina sunt scripta, quæ nobis Deus impertiuit, nimirum anima, corpus, memoria, intellectus, voluntas, sensus, pulchritudo, ingeniũ, sciētia, opes, & dignitates, & omnia denique talenta, quæ nobis ad negotiandum tradidit: nam aliis dedit
Luc. 19. quinq; aliis duo, aliis vnum, vt ipse apud Matthæũ
Mat.25. apertissimè testatur. Et apud Lucam, Negotiami-
Luc. 19. ni, inquit, dum venio. Ex altera parte referimus in codicē peccata, errores, affectus, facinora, scelera, & sexcenta maleficia, quæ omnia in cōfessionis sacramento remittuntur, & de libro conscientiæ deleantur, ne pro illis pœnis æternis cruciemur. Constituit Deus in ecclesia sua diuinos quosdā quæstores, ad quos cum rationibus librorum conscientiæ confugeremus, illisq; errata ostenderemus, vt ipsi
Ioan.20 nos à peccatis omnibus absoluerēt. Illis enim dixit Deus: Accipite spiritum sanctũ: quorum remiseritis peccata, remittũtur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt. Sed si hos diuinos quæstores, hoc est sacerdotes reliquerimus, & pœnitentiæ sacramentum contempserimus, ad æterna supplicia damnabimur iuxta mortifera crimina in nostræ conscientiæ libris exarata. Hi sunt libri de quibus ait Da-
Dani.7. niel: Iudicium sedit: & libri aperti sunt. Ac si diceret: Vidi mentis oculis Christum mundum iudicaturum, coram quo libri conscientiarum, in quibus
Apo. 20. scripta sunt acta nostra, patebunt. Et diuus Ioannes in Apocalypsi, Vidi, inquit, mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu throni: & libri aperti sunt. Et alius liber apertus est, qui est vitæ: & iudicati sunt mortui ex iis, qui scripta erant in libris secundum opera ipsorum. In his libris non solùm actiones, & verba, sed etiam cogitationes scribun-
Rom. 2. tur. Et teste diuo Paulo, testimonium reddet illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium in die, cùm iudicabit Deus occulta hominum. Legamus hunc librum conscientiæ nostræ plenum peccatis, videamus crimina nostra, vt ea lachrymis deleamus, & ab illis in sacramento confessionis absoluamur. Si hoc facere neglexerimus, quid faciemus, cùm libri aperti fuerint, cùm vnicuique nostrum cœlestis ille iudex iustus & seuerus dixerit: Redde rationem villicationis tuæ? Quid illic Luc.16.
respondebunt superbi? quid auari? quid illi, qui turpibus voluptatibus ducuntur? quid illi qui virorum insignium pietate splendorem extinguere voluerunt? quid illi, qui homines innocentes ad excidium & interitum vocarunt? quid illi, qui bellum intulerunt quiescentibus, vt eorum veteres illibatásque diuitias in profundissimam vanitatum suarum voraginem profunderent? Quid denique illic respondebunt scelerati, qui Deo contempto huius seculi amore flagrarunt? Demus igitur operam vt liber conscientiæ nostræ in diuino conspectu bonorum operum plenus appareat: hoc enim erit gloriosum, & illustre & amplissimis laudibus decorandum. Et vbi librum conscientiæ perpolierimus, ad intelligenda misteria diuinæ scripturæ accedamus, & librũ illum, de quo ait Matthęus: Matt.5.
Liber generationis Iesu Christi, legamus, in quo, quid nos oporteat facere ad vitam æternam consequendam, inueniemus.

Et scripta erant in eo lamētationes, & carmen, & væ. Diximus in hunc librum inuolutum intelligi prophetiam calamitatum quibus Iudæi erant ob sua impia facinora conficiendi. AEquum enim erat, vt in ærumnas inciderent, luctus perciperent, summis doloribus angerentur, qui Deo contempto se vitiis cōtaminauerant, quibus obcæcati veluti domesticis flagitiis se inquinauerāt, & in lege diuina violanda fraudes impias cōceperāt. Ideò liber ille scriptus erat intus & foris, quia in vna pagina erāt scripta eorũ scelera, in altera eorũ supplicia. Eam ob causam scriptæ erant in eo lamentationes, elegiæ & planctus, quia declarabat, quibus pœnis essent miseri illi homines cruciandi. Hunc existimo esse germanum huius loci intellectum. Sin autem per hunc librum sacram intellexeris scripturam, poteris per lamenta, & lugubria carmina, & miserabiles gemitus, exponere comminationes, cruciatum, quibus damnati in inferno iustè torquentur: quorũ cruciatuũ memoria & cōminatione nos vult diuina scriptura terrere, & à vitiis abstrahere. Sin autem per hunc librum interpretari volueris peccatoris conscientiam, non est dubium, quin sit plena causis lamentationum, & materia continui ploratus & gemitus. Huic interpretationi fauet versio septuaginta interpretum, quæ habet: In eo scripta erāt, quæ antè, & quæ retrò, hoc est, ea, quæ palàm facimus, & ea, quæ occultè cōmittimus. Poteris per hunc librum concionem intelligere, quā Ezechiel erat apud Hebræos habiturus. Ideo in fine erant lachrymæ & lamenta. Debent enim cōcionatores sermones suos ploratu, querelis, suspiriis, & commiserationibus concludere. Ita conciones sua terminauit Ieremias: ita diuinus concionator Christus seruator noster intuens se concioni- Luc.19.
bus suis non conuertisse Hierosolymam, videns ciuitatem fleuit super illam. Deplorauit Dauid infelicem occasum filij sui Absolonis, qui fuerat ignominiosè interfectus, dicens: Fili mi Absolon, 2.Re.18.
Absolon fili mi, quis mihi daret, vt ego morerer pro te. Deplorauit cœlestis Dauid filium suũ populum Iudaicum, dicens: Si cognouisses & tu. Et pro eo,

Luc.19. eo, qui erat & animam & corpus amissurus, vim lachrymarū profudit. Moyses suffocauit precibus Exo.14. suis inimicos populi Dei in aquis mari rubri, Christus voluit peccata nostra suffocare in aquis lachry Hebr.5. marum suarum. Ideò non solùm super ciuitatem, sed in cruce pendens pro peccatis nostris cum lachrymis & clamore valido è vita migrauit.

ANNOTATIONES ex Hebræo in Cap. II.

Fili hominis. In Hebraico est: בן אדם ben Adam: hoc est filius Adami. Adam idem est quod homo: & licèt sit commune nomen, eo tamen vocatus est Gene.2. primus noster parens. Cùm enim rebus aliis nomina imponeret, sibi tamen imponere recusauit: Nā ad nomina rebus conuenientia imponenda oportet earum naturas intelligi: cùm autem Adam in statu innocentiæ haberet earum rerum cognitionem, quæ naturaliter poterant cognosci, facilè fuit nomina illis imponere: sibi autem nomen proprium non sumpsit, quia non ausus est dicere, habere sui ipsius cognitionem. Vnde intelliges, quàm sublimis philosophia sit seipsum cognoscere. Quemadmodum homo dicitur ab humo, ita Adam ab adamah, quæ dictio idem est quod humus siue terra. Ea vtitur diuina scriptura capite vicesi-Deu.21. moprimo Deuteronomij, pro qua noster interpres terram vertit; dicens: Quando inuentum fuerit in terra: ex quo effectum est, vt apud Hebræos filius Adam, seu filius hominis accipiatur pro homine abiecto & obscuro, quem Latini vocant filium terræ. Contrà verò virum clarum & nobilem, & in hominum celebritate versatum appellant Hebræi filium viri: appellatur autem vir איש, vt primo 1.Re.26. Regum capite 26. Nunquid non tu vir es? Acsi dicat: Nonne tu clarus es, & illustris? Et capite 15. Exo. 15. Exodi, quod nos habemus: Dominus quasi vir pugnator, potest verti ex Hebræo: Dominus vir belli; hoc est magnus & strenuus in bello. In Psal-Psal.48 mo, vbi communis editio habet: Quique terrigenę, & filij hominum, habet versio Complutensis ex Hebræo desumpta: Tam filij Adam, quàm filij viri; hoc est, tam abiecti homines, & obscuro loco nati, quàm nobiles, & celebritate generis illustres. Psal.61. Verba etiam illa psalmographi: Veruntamen vani filij hominum, mendaces filij hominum in stateris: possunt in hunc modum transferri: Tam homines ignobiles, & infimo loco orti, quàm magnates, & nobilis generis laude celebrati sunt vani & mendaces, quandiu non sunt diuini spiritus afflatu perfusi. Eam ob causam Deus Ezechielē vocat filium hominis, vt suam fragilitatem agnoscēs, nō se ob Dei familiaritatem & fauorē extollat, & insolentem efficiat. Qua in re monentur principes, vt quos diuitiis aut honoribus cumulauerint, ita eos gratia & fauore prosequantur, vt eos tamen coerceant, ne illos sinant efferri superbia, & alios contemnere, atque humanæ societatis iura violare.

Ingressus est in me spiritus, postquam locutus est mihi: & statuit me supra pedes meos. Septuaginta habent: Venit ad me spiritus, & assumpsit me, & eleuauit me, & statuit me super pedes meos. Aduerte: Deiecerat Deus Ezechielem, eum filium hominis appellans, sed ita eū deiecit, vt eleuaret. Contrà verò mūdus eleuat, vt deiiciat. Deus insignes pietate viros per varios plerunq; casus, magnasq; calamitatum procellas ad vitā ducit beatam & immortalē, eos à fastigio & amplitudine gloriæ mundi ad imā vsq; abiectionem deiiciens, vt eos inde ad æternā gloriam extollat. At mundus homines vitiis coinquinatos effert in sublime, vt illos inde ad æternas pœnas, quæ eorum scelera sequuntur, præcipitet. Qui sapiens est, rebus mundi secundis non fidit, nō tumet, non turgescit, sed semper eius animus superbia vacat. Quemadmodum volens, vt parua ignis flamma eleuetur, & in altum feratur, eā flabelli impetu, & veloci vētilatione deprimit, sic Deus Simile nos deprimit, vt extollat, & eiicit deorsum, vt erigat ad excelsum. Contrà vt luctator eum, qui secū in palæstra contendit, amplectens, fert in sublime, Simile vt eum inde prosternat in terram, sic mundus ideò nos extollit, vt præcipitet, vt ex vertice falsæ & fluxæ gloriæ ruamus ad profundum veræ & perpetuæ ignominiæ. Id intelligēs diuus martyr Cyprianus in epistola ad Donatum hæc verba scripta reliquit: Arridet, vt sæuiat, blanditur, vt fallat, illicit, vt occidat, extollit, vt deprimat: Fœnore quodam nocendi quàm fuerit amplior summa dignitatis & honorū, tam maior exigitur & vsura pœnarū. Vna igitur placida & fida tranquillitas, vna solida & firma, & perpetua securitas, si quis ab iis inquietantis seculi turbinibus extractus, salutaris portus statione fundatus, ad cœlum oculos tollit à terris, & ad domini munus admissus, ac Deo suo mente iā proximus, quicquid apud cæteros in rebus humanis sublime ac magnum videtur, intra suam conscientiam iacere gloriatur. Hæc ille.

Patres eorum præuaricati sunt pactum meum. In Hebraico est: Ipsi & patres eorum præuaricati sunt. Ita est in versione Pagnini, & ita habent septuaginta. Est etiam hęc particula, ipsi, in nonnullis bibliis correctis ad marginem adiecta.

Quoniam increduli & subuersores tecum sunt. Pro incredulis est in Hebræo: סרבים sarauim. pro quo Pagninus vertit rebelles. Septuaginta totam hanc orationem ita verterunt: Quia insanient, & cōgregabuntur contra te in circuitu. Pro incredulis, habent illi παροιστρήσουσι, hoc est, insanient: à verbo παροιστρεῖν quod est insanire. Intellexerunt sapiētes viri incredulos omnes, & impios furere, & insanos esse. Quæ maior potest esse insania, quàm velle pro fluxis voluptatibus gaudia amittere ęterna, & cœlum pro inferno cōmutare? Contrà verò quæ maior potest esse sapientia, quàm imperare cupiditatibus, refrænare libidines, contēnere voluptates, tenere iracundiam, coercere auaritiā, cæteras animi labes repellere, & tandem gloriam immortalem comparare? Cùm autem hæc impij non curent, Simile insani quidem sunt. Quemadmodum furiosi & dementes sibi ipsis manus iniiciunt, sic impij & sce-Eccl.21. lerati vulnera sibi infligūt insanabilia. Ideò ait Ecclesiasticus: Quasi rōphæa bis acuta omnis iniqui-Sap. 16. tas, plagę illius nō est sanitas Imò seipsos interficiūt nā vt est in libro Sapientiæ literis mandatū, homo per malitiā occidit animā suā. Quæ potest esse maior insania quàm ruere in interitum voluntarium. Iob. 5. Volens Iob impiorum ostendere ignorantiam, esseq; omnes illos etiā in rebus apertis sapientia destitutos ait: Per diem incurrent tenebras & quasi in nocte sic palpabunt in meridie. Cùm timor Dei

vt ait Dauid in psalmo, & filius eius in Prouerbiis, *Psa.110.* sit sapientiæ principium, *Prou.1.* homines autem sceleribus imbuti sint à timore domini alienati, apertè cõcluditur eos non solùm sapientia carere, sed ne eius quidem habere principium. Verba illa psalmographi: *Psal.74* Dixi iniquis nolite iniquè agere, verti possunt ex Hebræo: Dixi dementibus, nolite insanire, vel, vt ea transtulit Pagninus: Dixi insanis, ne insaniatis, Idem verbum & improbum significat & insanum, quoniam omnes improbi insani sunt. Eos in inferno cruciatos inducit liber Sapientiæ *Sap.5.* in hunc modum loquentes: Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam. Et paulò pòst: Pugnabit cum illo orbis terrarũ cõtra insensatos. Vbi aspicis apertissimè impios omnes insensatos appellari. Id intuens diuus Paulus in epistola ad *Rom.1.* Romanos ait: Euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Vnde rectè ait Augustinus peccata esse animarum tenebras: & Chrysostomus omnem malitiam appellat cæcam: & Gregorius mentem malignitate captam cæteris esse stultiorẽ asseueranter affirmat. Lactantius Firmianus, Omnis, inquit, sapiẽtia hominis in hoc vno est, vt Deũ cognoscat, & colat. Socrates idẽ inquit esse sapientiam & virtutẽ, intelligens esse veram sapientiam cum virtute copulatam. Et quoniá videbat mortales flagitiis contaminatos, asseruit nullam esse inter illos sapientiam. Eam ob causam fortasse veteres Socratici Mineruam, quam Deam scientiæ fingebant virginem esse dixerunt, vt veram scientiam à nullo homine esse cognitam significarent. Nam Gentes illæ ob infidelitatis cæcitatem veritatem non assequebantur. Nam cùm veram sapientiam nemo possit obtinere, nisi fuerit diuino lumine illustratus, illud autem absque fide nemo adipiscatur, apertè ostenditur, nullũ eorum qui sunt à fide alieni esse verum sapientem, quin potiùs stultum esse, densisque tenebris circunfusum. *Eccle.1.* Fons sapientiæ, inquit ecclesiasticus, verbum Dei in excelsis. Cùm autem Gentes absque fide nescierint verbum Dei, quis non videt eas ex fonte sapiẽtiæ non bibisse? Est igitur perspicuum septem illos, quos Græcia iactat se habuisse sapientes nomẽ hoc iniusto titulo possedisse. Alcinous in libro de doctrina Platonis ait philosophiam esse solutionẽ animæ à corpore, & conuersionem quandam ad ea, quæ vera sunt, atque diuina. Vbi vides philosophiam potiùs esse in virtute sitam, quàm in cognitione, & sapientes omnes, qui vera sapientia sunt præditi, esse ad Deum conuersos, improbos autem omnes amentes esse atque in caligine tenebrisque versatos. Id quodammodo intelligens Pseusippus Platonicus in libro definitionum, Philosophia est, inquit, desiderium sapientiæ, contemplatio veritatis: vt veritas est cura animæ iuxta rectam rationẽ. Et Philo Platonicus in libro de vita contemplatiua philosophiam ait auocare hominem à rebus caducis ad cœlestes, ita vt præ desiderio immortalis beatæque vitæ quasi iam hac mortali vita defunctus humana relinquat. *Inf. 28.* Illud est prætereà annotãdum pro subuersoribus esse in Hebraico; וסלונים vesallonim quæ dictio spinam etiam significat, vt apud eundem Ezechielem. 28. Et non erit vltra domui Israel spina dolorẽ inferens. Sunt enim improbi spinæ, quibus viri boni punguntur. Ideò vertit Pagninus: Et spinæ tecum sunt.

Argumentum Cap. III.

Dixit in fine capitis superioris fuisse ad se librum diuinitus missum & coram se apertum. Nunc ostendit fuisse intelligẽtiis illius veluti admirabilibus dapibus refectũ & recreatũ: & accepta à sanctissimo numine animi magnitudine & constantia, atque tolerantia rerum humanarum, missum fuisse ad Hebræos in Babylonica captiuitate detentos: & posteà à cœtu hominum frequentiáque tanquam in portum se in solitudinẽ recepisse, vbi Deum audiuit sibi loquentem, & futura nuntiantem.

CAPVT III.

ET dixit ad me: Fili hominis, quodcunq; inueneris comede, comede volumen istud, & vadens loquere ad filios Israel. Et aperui os meum, & cibauit me volumine illo, & dixit ad me. Fili hominis vẽter tuus comedet, & viscera tua complebuntur volumine isto, quod ego do tibi, Et comedi illud, & factum est in ore meo sicut mel dulce. Et dixit ad me, Fili hominis vade ad domum Israel, & loqueris verba mea ad eos. A

EXPLANATIO.

Et dixit ad me. Subauditur Deus, qui illi librum porrigebat.

Quodcunq; inueneris comede, comede volumen istud, Hoc est, intellige oĩa, quæ sunt in libro hoc cõscripta. Vnus erat liber, & tamen ait: Quodcunq; inueneris, comede: quia multa erãt in eo literis contestata. Da, inquit, operam, vt ea animo percipias, & memoria mandes, atq; illis mentẽ veluti cibis suauissimis pascas, & oblectes. Nullum est alimentum dulcius verbo Dei. Id intelligẽs diuinus psaltes canebat: Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua super mel ori meo? *Psa.118.* Et alibi: Iudicia Domini vera iustificata in semetipsa: desiderabilia super aurũ, & lapidem pretiosum multũ, & dulciora super mel & fauũ. *Psal.18.* Hic est fauus, qui ex ore leonis mortui exiuit, de quo dicitur in libro Iudicũ: Examen apũ in ore leonis erat ac fauus mellis. *Iud.14.* Et paulò pòst; De forti egressa est dulcedo: leo fortis Christus est, de quo ait in Apocalypsi diuus Ioannes: Vicit leo de tribu Iuda: *Apo. 5.* morte enim sua mortẽ superauit. De huius diuini leonis ore verba cœlestia fauis dulciora prodierunt. Nulla est esca suauior illis, nulla dulcior ambrosia, Verba Dei recreãt animos, inanes solicitudines pellunt, cupiditates sedãt, detrahũt noxios timores, mẽtes alunt ad æternitatẽ, & vitę trãquillitatẽ largiuntur. Nulla possessio, nulla vis auri & argenti, nulla marmorea tecta ebore & auro fulgẽtia, nullæ syluarũ amœnitates, nullæ suppellectiliũ deliciæ, nullæ epularũ delectationes sunt cũ voluptatibus diuinorũ verborum vllo modo cõferendæ. At hoc nõ intelligunt homines impij, qui scelere & maleficio pascuntur, & impuris mundi voluptatibus oblectantur. Nã vt sensus ob ægrotationẽ aliquam deprauatus, & corruptus dulcem fauum iudicat amarum, sic animus pestiferis opinionibus corruptus

corrũptus suauia Dei verba contemnit, & insuauia existimat. Vt sues rosas proiiciunt, & lutũ quærunt, perdices & bellaria respuunt, & glandibus agrestibus atque immunditiis auidissimè pascuntur: sic amentes homines verborum Dei gustũ non habent, & ad mundi opes incertas & in casu sitas aspirant, eiúsq; falsis voluptatibus, & pestilẽtibus illecebris deliniuntur. Diuinus noster vates pascitur verbo Dei, & sub figura libri comesti reficitur spiritu diuino, & dono prophetiæ, & posteà ex Dei iussu proficiscitur ad filios Israelis. Debet enim cõcionator verba Dei priùs intelligere, & gustare, & animo repetere, quàm ea referat, & auditoribus gustanda proponat. Illud est hoc loco aduertendum, non dixisse Deũ: Fili hominis comede aliquid ex hoc libro, sed quodcunque inueneris, comede: nihil est diuinis literis mandatum, quod non sit animis nostris vtilissimum. Quæcunque scripta sunt, inquit Apostolus, ad nostram doctrinã scripta sunt. Et alibi: Omnis scriptura diuinitus inspirata vtilis est ad docendum. In libris humanis possunt errores inueniri, etiam si eorum authores sint scientia exculti, & admirabili quadã doctrina preclari. Vt enim in agro fertili inter medicinales herbas oriũtur etiam aliquæ venenosæ, sic hominum ingenia inter salutaria monita producunt interdum humanos errores. Gentium philosophi etsi contemptis omnibus & publicis & priuatis actionibus se ad inquirendæ veritatis studium contulerunt, inanes tamen cogitationes suas, & innumeras penè vanitates literis mandarunt. Omnis enim homo, vt ait psalmographus, mendax est. Quid dicam de inutilibus poetarum figmentis? Mira canunt, sed non credenda poetæ. Si aliquid boni afferunt aliquando, illud mille cõspergunt mendaciis. At sacra scriptura tota est vera, tota legenda, tota inquirenda, tota deuoranda. Vt qui eruunt metalla, ne minima quidem frustula contemnunt, verùm si venam aliquam auream inueniunt, meatus omnes accuratè circunspiciunt, & terram simul eruunt cum auro, & diligenter obseruant, sic nos in sacra scriptura agere debemus. Nihil prætereamus, ne vnum quidem verbum diuinarum literarum contemnamus, imò multò auidius & diligentius huic thesauro inquirendo operam demus, & totum eruere conemur: non enim est ibi terra auro commista: totum est aurum purissimũ omnibus gradibus probatissimũ: imò, vt ait regius vates, super millia auri & argenti. In diuina scriptura, quoniã eius author Deus est, qui nec falli, nec fallere potest, quicquid scribitur, est veritas, quicquid docetur, virtus, quicquid promittitur post mortẽ est immortalitas, & felicitas æterna. Verbum Dei illuminat, & in viam dirigit cœlorum, ait enim diuinus psaltes: Lucerna pedibus meis verbũ tuum. Quam ob causam Dei amatores illud audire percupiunt. Vnde ait Christus Deus noster: Qui ex Deo est, verba Dei audit. Et apud Lucam: Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. O admirabiles reliquias, tam pretiosas, & in mundo tã parui æstimatas! Si magnifacimus vestes sanctorum, si vel frustula indumẽti eorum veneramur, & meritò quidem, quia eorum corpora tetigerunt, quantò pluris æstimare debemus Christi verba, quæ ab eius corde per eius os sanctissimum dimanarunt, eiúsque linguam & labia tetigerunt? Omnia sunt diuina, sanctitatis plena, mysteria cœlestia spirãtia. Moyses incepit librũ suum à generatione creaturarum, diuus verò Matthæus à generatione creatoris, dicens: Liber generationis Iesu Christi. Et licèt tota sacra scriptura vnus dicatur liber, est tamen in particulares libros distincta, inter quos illi sunt excellẽtiores, qui nouo testamento cõtinentur, quorum primus est euangelium Matthęi, quod ipse appellauit librum generationis Iesu Christi: Hoc est chronicũ Christi, hoc est eius testamentum. Quis filius non legit patris sui testamentũ? Quis est qui audire nolit vltimam patris voluntatem? Hoc nouum testamentum est diuinæ sapientię, & cœlestium diuitiarum thesaurus inexhaustus. In Genesi scriptũ est creasse Deum cœlum, stellas, & alias creaturas, in Euãgelio autem constituisse alteram nouam lucem, nimirum, ecclesiam, alios nouos cœlos, nimirum Apostolos, alios sacerdotes, alios põtifices, aliam legem, aliam vitã. Quod intuẽs Esaias inducit Christum in hunc modum loquentem: Ecce ego creo cœlos nouos, & terram nouam. In mundi creatione dedit Deus hominibus esse naturale, in mundi redemptione esse supernaturale, ibi esse naturæ humanæ, hic esse gratiæ, quæ est participatio naturæ diuinę. Sed vtrumque testamentum vnus liber est, vna sacra scriptura, vnum diuinorum arcanorũ reconditorium, vnus cœlestis cibus ex admirabilibus dapibus confectus. Ideo præcepit Deus Ezechieli, vt quicquid inueniret, comederet, totúmque librum deuoraret. Id quod Deus diuo etiam Ioanni præcepit, vt ipse in Apocalypsi testatur.

Aperui os meum. Hoc est, animum appuli ad diuinam scripturam intelligendam, méque ad librum deuorandum præparaui. Non ait, aperuit, sed, aperui, ad arbitrij libertatem ostendendam. Dicitur tamen Deus aperire os nostrum, quia est prima causa, omnes tã naturales, quàm volũtarias causas absque dubio mouens: & ab eo tanquam à fonte bonum omne procedit: quam ob causam ait diuus Iacobus Apostolus, omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum esse descendens à patre luminum. Ideo ait Psalmographus: Domine labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam: & Ecclesiasticus: In medio ecclesiæ aperuit os eius, & impleuit illum spiritu sapientiæ & intellectus.

Venter tuus comedet, & viscera tua implebuntur volumine isto. Id est, accipe, & serua verba mea, & donum prophetiæ. Non solùm hæc ore comedes, sed etiam in stomacho retinebis: nõ solùm verba mea intelliges, sed ea scrutaberis, in animo versabis, & in stomacho intellectus coquẽda & digerenda seruabis. Quemadmodum nihil prodest plantam inserere, si priusquã fructũ ferat turbine aut procella euellatur, sic parũ nobis vtilitatis afferet verbũ Dei auditum, & in animo insertum & plantatũ, si priusquam fructum producat, fuerit tentationis vento conuulsum. Beatus vir, inquit regius vates, cuius volũtas est in lege domini, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Non ait eum esse felicem, qui Dei verbum legerit, aut audierit, sed, qui illud in animo versauerit, & in stomacho intellectus concoxerit, illique studiosè obtemperauerit, in eiúsque meditatione dies ac noctes consumpserit. Eam ob causam ait Deus: Venter tuus comedet: pro quo Ionathas habet Anima

Marginalia: Similitudo; Roma. 15.; 2. Timo. 3.; Simile; Psa. 115.; Simile; Psa. 118.; Psa. 118.; Ioan. 8.; Luc. 11.; Gene. 1.; Matt. 1.; Genes. 1.; Esa. 57.; Apo. 10.; Iacob. 1.; Psal. 50.; Eccle. 15.; Simile; Psal. 1.

Anima tua saturabitur. Et adiecit statim: Et viscera tua complebuntur volumine isto: nam multi comedunt verbum Dei, sed vacui manēt: multi illud sumunt, quorum viscera, hoc est interiora animi non replentur, quia illius statim obliuiscuntur, aut illud non ad vtilitatem, sed ad curiositatem quærunt: nec ea obseruant, quæ obseruanda animo percipiunt. Id obiiciebat Deus ingratis Iudæis per Aggæum prophetam dicens: Seminastis multùm, & intulistis parum, comedistis, & nō estis saturati. Illi multùm comedunt, sed minimè reficiūtur, qui multa legunt, & audiūt, sed malè viuūt, se vsque adeò vitiis contaminantes, vt cum eorum vita mirabiliter pugnet studium.

Agga. 1.

Matt. 5.

Et commedi illud. Hoc est, videbar mihi imaginaria visione me ipsum librum comedere.

Vade ad domum Israel. Priùs comedit librū, & postea iussus est alios docere. Priùs se debet alimento spirituali reficere, qui alios reficiendos gerit. Qui fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. Sed dices: Si Ezechiel erat in medio captiuorum Hebræorum, vt fuit capite primo ostensum, quomodo nunc iubetur ad eos ire? Huius quæstionis facilis est responsio: nam licèt esset in Chaldæa cum captiuis Hebræis, ab illis tamen se abducebat, quia sceleratorum offendebatur aspectu, & quietem solitariam diligebat, vt se posset tranquillius dedere contemplationi, & ad Deum suum pias preces liberius profundere.

Ierē. 23.

Et loqueris verba mea. Non tua. Qui enim nō Dei verba, sed sua proferebant, iis verbis à Ieremia reprehēduntur. Nolite audire verba prophetarū, qui prophetant vobis, & decipiunt vos, visionem cordis sui loquuntur, non de ore domini.

Non enim ad populum profundi sermonis, & ignotæ linguæ, tu mitteris ad domū Israel, nec ad populos multos profundi sermonis & ignotæ linguę, quorū non possis audire sermones. Et si ad illos mittereris, ipsi audirēt te. Domus autem Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me. Omnis quippe domus Israel attrita fronte est, & duro corde. Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum, vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam. Ne timeas eos, nec metuas à facie eorum, quia domus exasperans est. Et dixit ad me: Fili hominis, omnes sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo, & auribus tuis audi, & vade, ingredere ad transmigrationem ad filios populi mei, & loqueris ad eos, & dices. Hæc dicit dominus Deus, si forte audiant, & quiescant. Et assumpsit me spiritus, & audiui post me vocem commotionis magnæ, benedicta gloria domini de loco suo, & vocem alarum animalium percutientium alteram ad alteram, & vocem rotarum sequentium animalia, & vocem commotionis magnæ. Spiritus quoque leuauit me, & assumpsit me, & abij amarus in indignatione spiritus mei. Manus enim domini erat mecum confortans me. Et veni ad trāsmigrationem ad aceruū nouarum frugum, ad eos, qui habitabant iuxta fluuium Chobar: & sedi, vbi illi sedebant, & mansi ibi septem diebus mœrens in medio eorum. Cùm autem pertransissent septem dies, factum est verbum domini ad me dicens. Fili hominis speculatorē dedi te domui Israel, & audies de ore meo verbum, & annunciabis ex me. Si dicente me ad impium morte morieris, non annuntiaueris ei, nec locutus fueris, vt auertatur à via sua impia, & viuat, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram.

Apo. 10. B C D Inf. 33.

Non enim ad populum profundi sermonis. Non te mitto, inquit Deus, ad viros eloquentes, non proficisceris ad Græcos, qui semper incredibili dicendi studio flagrauerunt, sed ad Hebræos, qui nulla vnquam fuēre illustri laude eloquentiæ celebrari.

Ad domum Israel. Non te mitto ad ignotos, sed ad fratres tuos, ad familiares tuos, ad filios Israelis, quos semper implicatos consuetudine habuisti.

Nolunt audire te, quia nolunt audire me. Qui euangelicas conciones contemnunt, & audire nolunt, Deum non audiunt, nec illi parere desiderant. His verbis consolatur Deus Ezechielem, ac si diceret: Ne mireris esse homines, qui te non audiant, cùm nec me velint audire. Samuelem similiter à Iudæis è principatu eiectum volens Deus mœrore leuare, ita allocutus est. Non te abiecerunt sed me; sicut dereliquerunt me, & seruierunt diis alienis, sic faciunt & tibi. Et apud Lucam discipulis suis ait: Qui vos audit, me audit, qui vos spernit, me spernit. Intuere & mentis oculis aspice infinitam Dei pietatem: & vt verbis vtar diui Pauli, diuitias bonitatis eius, & patientiæ & longanimitatis considera. Negligebatur à Iudæis eum audire nolentibus, & tamen eos expectabat, & ad pœnitentiam adducebat. Dicebat Ezechieli: Nolunt te audire, quia nec me audire volunt, & tamen eum ad illos mittebat. O summam Dei benignitatem, & immensam misericordiam. Contrà verò cogita, & memoria repete insolentiam nostram. Volumus vt omnes attentissimis animis, summáque cum benignitate nos audiant: sin autem nos contemni sentimus statim excandescimus, munus concionandi relinquimus, stomachamur, mœrore laceramur, & conficimur, virus acerbitatis in alios euomentes, eósque ad iracundiam prouocantes. Quemadmodum qui proceram cupressum sterilem & funestam arborem secare contendit, vt aliæ plantæ fructiferæ crescant, quæ ob eius noxiam vmbram comprimuntur, non desperat, tametsi eam nec primo ictu, nec secundo excidat, sed sensim percutit securi, donec eā proijciat in terrā, sic concionator etsi nullā suę cōcionis vtilitatem

1. Reg. 8. Luc. 10. Rom. 2. Simile

vtilitatem videat, non tamen adhibere debet in consilio suarum cogitationum desperationem: cōcionetur iterum, atque iterum, vt securi diuini verbi instrumento illo vitia secandi arborem infructuosam deprauatæ consuetudinis excidat, quo possint nouę virtutū plantę pullulare Non est hoc
Exo.14. loco silētio prętereunda Iudæorum durities, & ob
Exo.20. stinatio, Deum, qui eos à Pharaone mirabiliter eripuerat, qui eis legē suā tradiderat, qui eos ad summam dignitatem euexerat, audire nolebant: & Niniuitæ in quos hæc beneficia non contulerat, eius
Ion.3. prophetam Ionā receperunt, illi aures præbuerūt, eiúsque dictis obtēperarunt. De gentibus in com-
Psa.17. muni ait per Dauidem Deus: Populus, quem non cognoui, seruiuit mihi, auditu auris obediuit mihi. Et de Iudæis subdit statim: Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerūt à semitis suis. Ideo subdit hoc loco Deus: Omnis quippe domus Israel attrita fronte est, & duro corde. Eodem modo capite secundo, Filij eorum dura facie & indomabili corde.

Dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum. Hoc est, dedi tibi magnam fortitudinē & firmitudinem. Maior est constantia tua in bono, quàm eorum pertinacia in malo. De seipso aiebat Esaias: Posui faciem meam vt petram durissimam.

Vt adamantem. Adamas est pretiosissimus lapis, cuius duritia inenarrabilis est. Sunt autem adamātum quatuor genera, nēpe Indicus, Arabicus, Macedonicus, & Cyprius. Sed inter omnes Indicus tenet principatum, est enim indomabilis & durissimus victor ignis nunquā incalescens. Hic dissidet cū magnete lapide, tantaq; illi vis est, vt iuxta ma-
Similia gnetē positus ferrum ab eo abstrahi nō sinat, aut abstractū ad se rapiat. Eodem modo vir sapiētia & iustitia insignis, firmus est & constans victor ignis calamitatum, nulla flāmarum dolorū vi ita incalescens, vt comburatur, & constantiam amittat. Tantúmque est illi cum mundo dissidium, vt in mūdo collocatus non patiatur ab eo homines abduci & attrahi, sin autē mundus instar magnetis eos ad se rapiat, dat operam, vt cōsiliis, monitis, vita, & exēplo eos ad se adducat, & trahat ad verum decus. Et quemadmodū adamas venena facit irrita, & lymphationes, vanésque metus abigit & expellit, sic ille ostendit hominibus vitiorum venena, vt ea detestentur hortans illos vt inanes timores, vanásq; solicitudines depellant, & animi quietem & securitatem studeant adipisci. Hæc quę de adamātibus diximus, sunt ex Plinio deprompta libro 37. ca. 4. quem sequitur Gaudentius Merula libro 4. suorū memorabilium. Has ob qualitates & admirabilē fortitudinem cōparat Deus Ezechielem cum adamāte, quo nihil est firmius, nihil diuturnius, & per-
Psal. 118. manētius. Aspice, quàm admirabilis & firmus adamas erat regius ille vates, qui nullis dolorū, nullis calamitatum ictibus frangebatur, quin potiùs periculis expositus, ac flammam & ferrum vocatus, & in summum capitis discrimē arcessitus aiebat: Anima mea in manibus meis semper, & legem tuā non sum oblitus. Accipi animam pro vita est in literis diuinis frequentissimum. Afferre animam in manibus iuxta morem hebrææ linguæ est vitam omnibus periculis expositā habere: quod enim ma-
Iudic. 12. nu portamus, facilè amittimus. Hinc illud in libro Iudicum: Posui animam meam in manu mea. Quibus verbis explicat Iepte se fuisse in summo vitæ periculo constitutum: nam locum illum ita vertit Ionathas Chaldæus: In periculo fuit anima mea. Eodem modo Iob calamitatum fluctibus iactatus, & periculis vndique cinctus aiebat: Quare lacero carnes meas dentibus meis, & porto animam meam in manibus meis? Fundēs Ionathas filius Saulis preces ad patrem pro Daui-
de aiebat: Posuit animam suam in manu sua. Ac si 1.Re.19.
diceret: Propter te se mortis periculo exposuit, & in dimicationes terribiles obiecit. Hoc hebraismo vtitur etiam diuina scriptura libro primo Regū capite vicesimo octauo. Est igitur sēsus carminis Dauidis: Sum periculis expositus, & calamitatibus septus, & tamen legem tuam ô domine non sum oblitus. Semper tibi parebo, semper te amore cōplectar, legem tuam à memoria mea nulla vnquam delebit
obliuio, etiā si verser in gemitu, & luctu, & magno 1.Re.28.
vitæ discrimine. Quæ memoria, quæ vis ingenij, quæ magnitudo obseruantiæ tuis in me beneficiis respondere poterit? Quare nihil est, nec erit, quod me à voluntate tua possit vnquam auertere. Id de se, sibíque similibus asserebat diuinus ille Paulus dicēs in epistola ad Romanos: Quis nos separabit
à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fa- Rom. 8.
mes? an nuditas? an periculū? an persecutio? an gladius? Certus sum, quòd nec mors, nec vita, nec vlla creatura nos poterit separare à charitate Dei. Vide diuini Apostoli exaggerationem, orationis ornatū, & vehementē charitatis ardorem, & intuere cœlestis adamantis firmitudinē. Appellatur figura hęc à rhetoribus auxesis græcè, quàm Latini augmentum vocant. Eligit potiùs Apostolus charitatē per omnes labores & calamitates transeuntem, quàm
omnia mundi bona absq; charitate. Hunc feruen- Apoc.3.
tem amorem igne ærumnarum probatum appellat Deus in Apocalypsi Ioānis aurum ignitum: quo ille munitur, qui adamas meritò appellatur. Quomodo autem vir iustus appelletur adamas in manu Dei, ostendimus primo capite, verba illa explanantes. Cùm essem in medio captiuorum.

Et vt silicem. Tota hæc oratio ita verti potest: Sicut adamantem silice duriorem reddidi frontem tuam, ideo eos non timebis.

Omnes sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo. Non sat est sermones Dei audire, sed opus est illos in corde custodire, & iuxta illos operari. Colliges hinc cor nostrum librum esse, de quo capite secūdo disseruimus, verba illa explanantes: liber inuolutus. In Deuteronomio ait Deus per
Moysem: Erūt verba mea in corde tuo, narrabis ea Deut.6.
filiis tuis: erúntq; quasi signū in manu tua. Per manus opera intelligimus: eam ob causam per doctrinā Dei veluti gemmam in manu voluit Deus significare debere nos actiones nostras iuxta legē suam dirigere, ab eáque nullo modo discrepare. Id innuit Christus, quando apud Matthæum euangelicam
doctrinam cū margarita & lapide pretioso, qui in Mat.13.
manu gestatur, cōparauit. Præterea ponere aliquid vt signum in manū, est illud memoriæ mandare: cùm enim quis vult recordari alicuius rei, ligat pro
signo filum in manu. Ita illud Exodi intelligitur: Exo.13.
Erit quasi signum in manu tua, & quasi monimentum ante oculos tuos. Debet igitur verbum Dei esse in manibus nostris, vt illius nunquam obliuiscamur. Sed non erit in manu, nisi sit priùs in

in corde. Ideo priusquam Deus dicat: Erunt verba mea in manu tua, ait: Erunt in corde tuo. Qui voluerit non incidere in peccata, sermonem Dei in corde assumat, Id voluit iis verbis diuinus vates ostendere: In corde meo abscondi eloquia tua, *Esa. 118.* vt non peccem tibi. Tanto amore diuina verba prosequebatur, vt ea veluti pretiosissimum thesaurum, & excellentissima monilia in intima animi arcula recondita seruaret. Et Salomon in Prouerbiis de diuina doctrina loquens, Liga, inquit, eam *Prou. 6.* in corde tuo iugiter, & circunda gutturi tuo: *Exo. 16.* cùm ambulaueris, gradiatur tecum. Quemadmodum in arca testamenti erat diuina lex, & manna, vt litteræ diuinæ multis in locis memoriæ *Exo. 25.* prodiderunt, sic in anima, vbi verbum Dei custo- *2. Par. 5.* ditur, est etiam Christus per gratiam, manna illud *Hebr. 9.* absconditum & diuinum, de quo dixit Esaias: Verè tu es Deus absconditus. Et idem Christus apud *Esai. 45.* Ioannem: Ego sum panis viuus, qui de cœlo des- *Ioan. 6.* cendi. In anima hoc diuino cibo refecta est lex Dei scripta, non atramẽto, vt verbis vtar diui Pau- *2. Cor. 3.* li, sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Eos, qui legem Dei in animo habent expressam, ait diuus Pau- *Rom. 2.* lus, ostẽdere opus legis scriptum in cordibus suis. Hi Deo parent, eúmque amore amplectuntur. *Ioã. 14.* Vnde ait apud Ioannem ipsa veritas: Si quis dili- *Luc. 11.* git me, sermonem meum seruabit. Et apud Lucã: Beati, qui audiunt verbum Dei, & custodiunt il- *Rom. 2.* lud, Nam vt ait in epistola ad Romanos diuus Paulus: non auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. Et Iacobus Apostolus in canonica sua: Estote factores verbi, non auditores tantùm, fallentes vosmetipsos. Vt *Ioann. 1. Simile* ille, qui vult in hostes irruere, & impetum facere, aut se ab illis protegere, indiget gladio, quo manu apprehenso eos percutiat, vt possit de illis victoriam reportare, sic qui voluerit, de mundo, carne, & dæmone triumphare, hostibus animæ acerrimis, debet in manibus, hoc est in operibus verbum Dei gestare: Est enim verbum Dei gladius *Ephe. 6.* diuinus, de quo ait diuus Paulus in epistola ad E- *Apoc. 1.* phesios. Assumite gladiũ spiritus, quod est verbũ *& 19.* Dei, Et diuus Ioãnes in Apocalypsi ait de Christi *Genes. 48.* ore gladium processisse. Cùm Iacobus patriarcha ad exitum vitæ vocaretur, dixit Iosepho filio suo: Do tibi partem vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio & arcu meo. At nullibi in diuinis literis scriptũ legimus Iacobũ intulisse bellũ Amorrhæo, nec cũ eo pugnasse. Quis est igitur gladius hic districtus, quem aduersus illum vibrauit, & quo illũ percussit, nisi verbũ Dei? Amorrhæus, qui sonat rebellẽ, diabolus est, qui aduersus creatorẽ rebellauit. Hunc vicit Iacobus patriarcha insignis non modò domi clarus, sed foris etiã admirandus, qui moriens extrema verba ad laudẽ & memoriã diuinorum verborum reseruabat, & interruptis ac morientibus vocibus, quæ ventura erant tempore Messiæ, diuinitus prædicebat. Arma illa fortia, quibus dæmonem superauit non ferrea erant, sed spiritualia, hoc est, diuina verba in eius anima sculpta, & manibus, id est operibus vibrata. His armis munitus vicit hostem, de quo liberauit animam suam quam moriens filio suo Iosepho singulari quodam modo commendabat. His armis debemus indui, & hoc existimare nobile & illustre. Hæc debet esse nostra voluptas & gloria diuinam legem seruare: Id animo percipiens diuinus psaltes concinebat: Portio mea domine, dixi, *Psa. 118.* custodire legem tuam. Acsi diceret: Dixi, & mecũ statui, meas opes esse legem tuã custodire, ac totam meam hæreditatem, totum patrimonium, omnes denique diuitias meas in legis tuæ obseruatione consistere. Nihil mihi magis est in optatis, quàm verba tua custodire, & animo seruare, non eos sequens, qui religionis simulatione ea ore iactant, cùm ab illorum amore animũ habeãt abhorrentem. Eam ob causam præcepit hoc loco Deus *Exo. 34.* Ezechieli nostro, vt omnes sermones suos assumeret in corde suo.

Ad filios populi tui. Non mei. Eodem modo dixerat Moysi: Vade: populus tuus peccauit, quem eduxisti ex Aegypto.

Et assumpsit me spiritus. Id est, raptus sũ in spiritu.

Audiui post me vocem commotionis magnæ. Voluit Deus magna hac vocis commotione promissionem suam confirmare: promiserat enim Ezechieli daturum illi magnam animi fortitudinem & constantiam. Eodem modo volens Deus Apostolos suos implere gratia, eósque admirabili animi fortitudine, & inexpugnabili cõstantia munire, quemadmodũ illis promiserat, illud voce commotionis *Act. 2.* magnæ significauit. Factus est, inquit in actis diuus Lucas, repentè de cœlo sonus tanquam aduenientis spiritus vehementis, & repleuit totam domũ, vbi erant sedentes. Explicans autem Ezechiel, quæ esset hæc vox, ait: Benedicta gloria domini de loco suo. Acsi dicat: Hoc audiui, nimirũ: Benedicta gloria domini de loco suo. Hæc erat vox, quę sonabat. Et quoniam primo capite explicuimus, per hanc animalium visionem Christum significari, qui erat in mundum venturus, ideo illa apparẽte, vox auditur magnæ commotionis, significãs ad mirabilem esse Christi aduentum, magnamque habere vim & potestatem. Ideo ait hæc vox: Benedicta gloria domini de loco suo. Ac si dicat: Hic est filius Dei vnigenitus, hic est gloria patris, hic est benedictus, qui veniet in nomine domini de cælo, qui descendet de loco sancto suo. Filius sapiens, inquit Salomon, lætificat patrem. Quare non est *Prouer. 10.* mirum, filium vocari gloriam patris. Esaias enim eum gloriam domini appellat, nam cùm prædi- *Esa. 40.* xisset, eum assumpta humanitate se mundo visibilem præbiturum, has voces emisit, Reuelabitur gloria domini, & videbit omnis caro pariter, quòd os domini locutum est. Et Malachias, *Mala. 3.* Ecce, inquit, dominus egredietur de loco suo, & descendet: Locus autem eius, ex quo descẽdet, cœlũ est, vbi est eius sedes, iuxta id, quod ipse ait per Esaiã: Cœlũ sedes mea est. Et iuxta diui Ioãnis sen- *Esa. 66.* tentiam, locus Christi sinus est patris, quem locũ *Ioan. 1.* diuus Paulus in epistola prima ad Timotheum lũ- *1. Ti. 6.* cem inaccessibilem appellat. At filij Dei descensus non est intelligendus secundum motum localem, nam Deus vt Deus est, non mutatur, qui ait per *Mala. 3.* Malachiam: Ego dominus, & non mutor. Et *Iere. 23.* per Ieremiam: Cœlum & terram ego impleo. Sed *Phili. 2.* dicitur descendere, quia seipsum exinaniuit, formam serui accipiens, cùm esset Deus. Non igitur cœlum deseruit, sed humanam naturam assumpsit in vnitatem personæ. Poteris per hanc vocem dicentem: Benedicta gloria domini de loco suo canti

Luc. 2. canticum illud intelligere à diuo Luca relatum mentium beatarũ laudantium Deum in eius ortu, & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Fortasse per hanc vocem strepitus magni voluit Deus excidiũ Hierosolymæ Ezechieli significare: dicebat enim hæc vox: Benedicta gloria domini de loco suo, subauditur, mox discessura est. Acsi diceret propheta: Audiui magnam vocem dicentem discessuram esse gloriam domini è templo Hierosolymæ. Appellabatur templum locus domini, quia ibi erat propitiatorium, vbi Deus preces audiebat, & responsa dabat. Et hæc videtur huius loci germana explanatio, sequitur enim: Spiritus quoque leuauit & assumpsit me, & abij amarus in indignatione spiritus mei. Cur obsecro abiit amarus, cur dolore angebatur, cùm anteà gaudio perfunderetur, quãdo dulci cibo libri pascebatur, nisi quia ex illa voce intellexit, & animo percepit, esse Hierosolymam euertendam, & templum domini igne flagraturum? Intuebatur mentis oculis debitas esse & iustas pœnas illas, quas Iudæi ob eorum scelera erant persoluturi. Et licèt spiritus eius promptus esset, atque à diuina voluntate non discreparet, erat tamẽ caro infirma: & eam ob causam acie mentis aspiciens diuinus vates cõsanguineorum suorum excidium, templi incendium, & Hierosolymæ dulcis patriæ suæ vastitatem, conficiebatur curis in communi calamitate erat solicitus, & præcipuo quodam dolore angebatur, Id autem, quod ait, fuisse se à spiritu leuatum, & assumptum, non liquet, fuerit ne in corpore, an in spiritu extra corpus. Habacuc prophetam scimus fuisse ab angelo apprehensum, & in corpore è Iu-
Dan. 13. dęa in Chaldæam asportatum, vt Danielem in lacum leonum coniectum cibo reficeret. Et ita fieri potuit, vt Ezechielem etiam in corpore duceret Dei angelus, quò vellet. Sed probabilius est, fuisse non corpore leuatum, sed spiritu.

Manus domini erat mecum confortans me. Hoc est, diuina consolatio me reficiebat, & recreabat. Aduerte: Eos Deus consolatur, qui alienas calamitates, vt proprias sentiunt, eorumque dolore anguntur, & communem vtilitatem optant. De Simeone
Luc. 2. scriptum legimus apud Lucam: Homo iste iustus & timoratus, expectans consolationem Israel. Bene quidem iustus dicitur, quia non propriam, sed populi consolationem requirebat. Charitas, vt
1. Cor. 13. ait Apostolus, non quærit, quæ sua sunt. Et subdit statim euangelista: Et Spiritus sanctus erat in eo: quasi ostendens in illis Spiritum sanctum habitare, qui bonorum virorum oblectationem quærũt, commune commodum desiderant, & alienis miseriis cruciantur. Huiusmodi erat Simeon, quem Deus præsentia sua consolatus est: huiusmodi etiam erat Ezechiel, cui afflicto ob aliorum afflictiones diuina consolatio occurrebat.

Et veni ad transmigrationem. Id est, ad Hebræos, qui Hierosolyma migrauerant Babylonem. Fuerat priùs cum eis, sed posteà abscesserat, & nunc ad eos ex iussu Dei reuertebatur.

Ad acerũm nouarum frugum. Ad locum quendam sic appellatum. Vel ipsum populum Iudaicum aceruum vocat nouarum frugum, quia ex illo erat futuri populi seminarium. Fortassè erant Hebræi iuxta areas, vbi triturabatur frumentum & in aceruum conferebatur.

Et mansi ibi septem dies mœrens. Videns propheta Iudæorum scelera, & animi contumaciam & duritiem mœrore consumebatur, & nõ poterat lachrymas continere. Intuebatur enim, quos luctus essent ob id percepturi, & quibus calamitatibus opprimendi. Sed non vocat mysterio deplorasse Ezechielem septem diebus Hebræorũ ærumnas. Sep-
tem etiam diebus sederunt cùm Iobo eius amici, Iob. 2.
qui cùm eum calamitatibus affectum viderent, exclamantes plorauerũt: vt diuina scriptura testatur in libro Iobi. In Genesi quoque scriptũ legimus, Ia- Gen. 50.
cobum patriarcham in Aegypto è vita excessisse, & fuisse extra Aegyptum sepultum, fuisséque viros multos eius funus comitatos: de quibus ita ait scriptura: Venerunt ad arcam Atad, quæ sita est trans Iordanem, vbi celebrantes exequias planctu magno atque vehementi, impleuerunt septẽ dies. Et vocatum est nomen loci illius planctus Aegypti. Mirandum videtur, semper in mœrore & planctu septem dies consumi. Primus omnium numerus est ternarius. Vnitas enim non est numerus, sed numerorum procreatrix & fons: binarius verò non est propriè numerus, quia medium nõ habet, cùm asserat Aristoteles libro primo de cœlo capite primo, omnes numeros tribus esse rebus definitos, principio, medio, & fine. Et quoniã omnia, quæ constant materia & forma, sunt fluxa & mortalia, numerus autem binarius materiam referat & formam: dixit Psellus in libro suo de Arithmetica, eum nullam cum Deo habere similitudinem, eámque ob causam verè numerum non esse. Sed altera ratio est, nimirum quia diuidit ab vnitate. Hanc causam affert diuus Hieronymus libro primo aduersus Iouinianum, quare cùm scriptura in primo, & tertio, & quarto, & quinto die, expletis operibus singulorum dixerit: Vidit Deus, quia bonum est, in secundo die hoc omnino subtraxit. Hanc etiam rationem refert Iunilius episcopus Africanus in commentariis in Genesim. Primus igitur numerus est ternarius, principium habens, medium, & finem: mysteriorum plenissimus: sed impar est. At numerorum parium primus est quaternarius, per quem Pythagoras iurabat, & qui eius sectam sequebantur, vt refert Macrobius Aurelius in expositione in Somnium Scipionis: quoniã per quatuor eius vnitates quatuor litteras nominis Dei tetragrammaton intelligebant. Ait enim Hermippus philosophus Pythagoram à lege Moysaica plurima in suam philosophiam transtulisse. Id quod eleganter refert Picus Mirandulanus primo suo prologo in Genesim: Illa fortissimo vinculo colligantur, quibus interiecta medietas præstat vinculi firmitudinem, cùm verò medietas geminatur quæ extima sunt, indissolubiliter vinciuntur. Ternarius vnam habet medietatem, quaternarius duas, quibus Deus elementa deuinxit, vt est in Timæo Platonis literis consignatum. Terra & ignis elementa inter se repugnantia duobus mediis, nimirum aqua & aëre colligantur. Ex his duobus primis numeris ternario & quaternario componitur septenarius, quem numerum Cicero in sexto libro de republica ait esse ferè nodum omnium rerum. Et Macrobius adeò esse plenum & perfectum, vt nullus alius numerus sit tam varia maiestate fœcundus. Septimo die Gene. 1.
requieuit

Leui.25. requieuit Deus ab omni opere, quod patrauerat. Nu. 36. Iubileus septem hebdomadis constabat. Et septẽ Esai. 11. sunt dona spiritus sancti, de quibus Esaias capite Apoc. 5. disserit vndecimo: de quibus loquitur diuus Ioannes in Apocalypsi, cũ ait vidisse agnum stantẽ tanquã occisum habẽtem cornua septẽ, & oculos septem. Et subdit statim: Qui sunt septem spiritus Dei. Et hi sunt septem oculi super vnum lapidem, Zach. 3. de quibus loquitur Zacharias. Lege diuinas scripturas, & inuenies numerum septenarium esse Spiritui sancto familiarem. Præterea septem sunt vagantia astra: & Oceanus in suo incremento numerum septenarium obseruat: in fabrica concepti corporis in vtero matris Hippocrates in libro de natura pueri, & Straton Peripateticus, & Diocles, Caristius magnam vim habere numerum septenarium asseruerunt. Et quolibet septenario hominis complexio mutatur. Et tandem omnis ætas numero septenario transigitur, septem enim sunt dies hebdomadæ, quibus tempus cursum suum conficit celeritate mirabili. Eam ob causam per numerum septenarium tota vita, eiúsque perpetuitas intelligitur, rerumque omnium consummatio significatur. vnde Latinus poëta mathematicæ disciplinæ non expers consummatè & semper beatos exprimere volens, ait: O terque quaterque beati. Nos itaque Ezechielem nostrum imitantes ob nostram intemperantiam, omniúmq; sceleratorum in omni vitiorum genere effrenatam immanitatem septem diebus, hoc est toto vitæ spatio mœrentes vim lacrymarũ profundamus. Septem dies, hoc est, semper cum Iobo Iob. 2. in tolerantia & virtute sedeamus, vitæ miseriam contemplantes, & mortem Iacobi perpetuò extra Aegyptum deploremus. Mori in Aegypto, est crimen mortiferum admittere, sed mandare cadauer tumulo Aegypti, est in peccatis permanere, Gen. 50. in sceleribus volutari, & in vitiis tandem sepeliri. Scelestum est mori in Aegypto, sed multò scelestius, multò pestilentius, & immanius in Aegypto humari. Egrediamur igitur ab Aegypto, à mundi tenebris, à superbia, ab auaritia, & à cæteris flagitiis nomine Aegypti significatis, & mortem Aegypti, lethale crimen in mundo perpetratum extra mundum deploremus, illúdque septem diebus, hoc est, tota vita luctibus & lamentis Psa. 118. prosequamur. Exitus aquarum deducant cum Dauide oculi nostri: & cum Ieremia dicamus: Quis Iere. 9. dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum? Vtinam caput nostrum esset in perennem aquarum abundantiam conuersum, quæ per oculos tanquam per canales iugiter manarent, vt posset vita nostra planctus Aegypti meritò vocari. Tetras scelerum maculas acerbissimo fletu deleamus, & mœrore cor debilitemus quo-Psa. 50. niam animus fractus, ac propter flagitij conscientiam dolore deiectus, est sacrificium Deo gratissimum: & vt ait regius vates: sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor cõtritum & humiliatum Deus non despiciet. Non est hoc loco prætereũda ratio, cur in euangelio, quod tertia dominica post pascha canit ecclesia, verbum hoc, mo-Io. 16. dicum, septies inueniatur. Nam cùm tota vita, & quicquid videmus in ea, numero septenario significetur, meritò modicum septies nominatur, vt intelligamus parua esse omnia, quæ in terra videmus, magna autem ea, quæ in cœlo speramus. Ieremias terram ait nihil esse: & mathematici eam mũdi centrum ac punctum appellant. Si punctum in-Iere. 4. diuisibile est, si quantitatem nõ habet, licèt ad quãtitatem referatur, qui fieri potest, vt magna sint, quæ in re tam parua continentur? Quare modicum est, quicquid in terra est animus autem qui ea, quæ mortales magna iudicant, ad quæ auaritia exagitati aspirant, parua ducit, & pro nihilo putãt, se ad cœlestia extollit, hic magnus est, dignúsque, qui magnis laudibus celebratur.

Speculatorem dedi te domus Israel. Idem illi dixit ca. Inf. 33. 33. Speculatorem eum constituit, & scientiam illi tribuit, sed priùs eum mittit ad aceruum nouarum frugum, hoc est ad virtutes, & ad rerum præclarè gestarum fructus. In legis veteris victimis sacerdos sibi animalis pectus, & dextrum brachium sumebat, vt in pectore scientiam & bonã cogitationem, in brachijs verò opera significaret. Sed quoniam nõ opera impia & sinistra, sed recta & dextra debent esse in sacerdote cum scientia copulata, ideo non brachium sinistrum assumebat, sed dextrum: vt quòd piè & sapienter mente conceperat, exemplo vitæ probaret. Eratque brachium illud separatum, ad innuendum debere in sacerdote tantum esse virtutis fastigium, vt sint eius opera à cũctis hominibus separata, eorúmque operibus mul-Exo. 28. tò excellentiora. Eam ob causam in veste sacerdo-Leui. 8. tali super humerale copulabatur rationali, ne quid esset laxum aut dissolutum, sed hæc duo sibi inuicem cohærerent, ratio enim indiget operibus, quemadmodũ opera ratione, vt quod ratione percipitur, opere perficiatur. Superhumerale in humeris positum opera bona significabat, rationale verò in pectore rationem & scientiam, quam ob causam erant in illo hæ literæ: Doctrina & veritas. Sed priùs erat superhumerale, quàm rationale: nã Leu. 8. priùs debemus facere, quàm docere, ne doctrinæ authoritas impiis actibus euertatur. Imò priùs est bene operari, quã bene intelligere, iuxta id quod Psa. 118. ait psalmographus: A mandatis tuis intellexi. Aspicis igitur debere sacerdotem scientiam habere, & in virtutum actiones toto pectore incumbere. Specula locus est eminens & excelsus, vnde fiunt excubiæ ad vidẽdos hostes, & quot sint, & veniantne, an maneant? Qui autem ex specula prospectãt, speculatores dicuntur. Horum munus est acriter vigilare, suísque referre, aduentare inimicos, & alia huiusmodi. Et quoniam præsules & ecclesiastici pastores debent subditos monere, & in ouium salutem curas & cogitationes conferre, & diligenter vigilare, meritò speculatores appellãtur. Cùm autẽ speculatores sint in excelso loco collocati, debent etiam esse præsules non in imo peccatorum, sed in vertice virtutum, vt sint in excelsitate veræ Esa. 40. dignitatis constituti. Vnde ait Esaias: Super montem excelsum ascende, tu qui euangelizas Sion. Et diuus Gregorius, Quisquis, inquit, populi specula-Ioan. 21. tor ponitur, in sublimi debet stare per vitã, vt possit prodesse per prouidentiam. Non tradidit Deus primatũ Petro, nisi postquã mare & retia reliquit. Vis esse perfectus antistes, mare mũdi relinque, & retia suarum fraudum, quibus irretitus teneris. Simile. Quid est mundo similius quàm mare? Vt enim illud fluit, & refluit, & omnes eius fluctus in terram tandem dilabuntur, sic mundus non quiescit, hos extollit,

extollit, illos deprimit, sed omnes eius vanitates in sepulchro terminatur. Si mare est periculis expositum, quid periculosius mundo? Si mare est procellis agitatum, quas tēpestates subeunt, qui mundo seruiunt? Quibus odij, inuidiæ, laborum nimbis iactantur: Concitat eos superbiæ, cupiditatis, libidinis, & doloris procella, &, vt verbis vtar poëtæ, Velum aduersa furit, fluctusque ad sydera tollit. Si mare est amarum, quid amarius mūdo, quid insuauius, quid asperius? Mœrore conficit, calamitatibus opprimit, summis cruciatibus torquet. Et quemadmodum mare ostra, & conchylia, & torpedines, & algas proiicit in littus extra aquam, sed non multò pòst iterum hæc omnia sorbet, & proiicit in profundum, sic mundus nos modò expellit modò recipit: & quando in littore tranquillo arbitramur esse, & otium requiescendi, atque animū ad præclara studia referendi, nobis concessum esse existimamus, tum nos deceptos aspicimus, & rerum discriminibus plerumque, magnísque calamitatum angustiis concitatos: quoniam spem nostrarum cogitationū varij casus, falsæq; mūdi promissiones fefellerunt. Qui igitur præsulum munere rectè fungi desiderāt, mare fugiant, retia relinquant, & Christū sequantur. Priùs Deus dixit Petro. Veni post me, quàm pasce oues meas. Extraxit eum à mari, vocauit illum, & sic eum antistitem, & Apostolorū principem constituit, & in summo ecclesiæ principatu collocauit. Cùm magna esset frumenti penuria, & homines ob pluuiæ defectum incredibili fame laborarēt, extraxit Elias suis precationibus nubeculam ex mari, vestigium hominis repræsentantem, quæ operuit cælum, & in aquam resoluta mundum impleuit, & tanta viguit pluuia, vt fames cessaret. Elias Christum Deū nostrum adumbrauit, nō solùm rebus, sed etiam nomine. Elias Hebraicè idem est Latinè quod Deus dominus. Quis est hic verus Deus, & verus homo, omnium dominus, nisi Christus seruator noster? Ipse est verus & diuinus Elias, qui ex mari Galilęę Petrum eduxit, nubeculam illam hominis figurā repræsentantē, & animal quoddam rationis participes præ se ferentem. Non magnus aliquis homo erat, sed vilis, abiectus, piscator, rudis, indoctus, vt potiùs quasi vestigiū hominis, quàm homo appareret. Hunc Deus ex mari seuocauit, vt mūdum aridū pluuia adimpleret, & homines fame verbi Dei reficeret, & aquā cœlestis doctrinæ per orbem terrarū funderet, & per oras longè latéque distantes propagaret. Aquæ nomine doctrina significatur. Ideo Moyses, Concrescat, inquit in pluuiā doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum. Ecclesiasticus: Aqua sapientię salutaris potauit illum. Esaias: Omnes sitiētes venite ad aquas. Hæc est aqua, quā Ezechiel vidit de templi sacrario egredientem, & terrā irrigantem. Hanc nubeculam, hūc abiectum piscatorem abduxit Christus à mari, vt eum præsulem, & concionatorem, & speculatorem semper vigilantem constitueret. Ex omnibus animalibus curuas vngues habētibus solus leo videt, cùm primùm editur in lucem. Vnde effectum est, vt à Plutarcho animal solare appellaretur. Dormiens habet oculos apertos & claros: quam ob causam fuerunt multi, qui existimarunt leones nūquam dormire, vt refert Manethon Aegyptius in libro, quē Herodoto dicauit: quamquā me non fugiat, Aristotelem asserere omnia animalia dormire. Hac ratione ducti veteres sapientes per leonem præsulē & custodem significabant. Vnde inoleuit trita illa vetustate consuetudo, vt refert Pierius Valerianus vt in portis ædium sacrarum leonū simulacra statuerunt. Cuius consuetudinis Gaudentius Merula etiam meminit libro tertio suorum memorabiliū Pastorem illum egregium Iacobum patriarcham debēt ecclesiastici pastores imitari de seipso aientem: Die noctuq; æstu vrgebar & gelu: fugiebatq; somnus ab oculis meis. Sed & mortalium sapiētissimus Salomon in basibus, per quas præsules significantur, leones iussit sculpere, vt eorum innueret vigilantiam. Et Ieremias, Virgam, inquit, vigilantem ego video. Acsi diceret: Deum aspicio præsulis munus repræsentantem. Est enim verus præsul virga recta, æqualiter iustitiam exercēs, atque semper vigilans. Non me latet, pro vigilante posse verti ex Hebræo constantem, aut perseuerātem, vt referatur ad iustitiam, quæ est constans & perpetua voluntas ius suum vnicuique tribuendi: hoc est, animi habitus, quo munita voluntas habet in tribuendo vnicuique suum perpetuam constantiam. Verbum enim Xachad, quod est in Hebræo, & vigilare significat, & perseuerare. Et noster interpres primam significationem elegit, & meritò quidem, cùm sit præsulis proprium vigilare. Negligentes & impij antistites semper dormiūt sunt nuntij & cursores claudi, præcones muti, speculatores cæci, dediti somno & ventri, seipsos reficientes, & dignitatis præstantiam turpi dedecore maculantes; Nec solùm de Ecclesiasticis præsulibus, sed etiam de seculi principibus id intelligendum puto. Non enim existimare debent, sat esse, rempublicam gubernandam tradere prætoribus, iudicibus, consiliariis, senatoribus, illisque tanquā ministris totam iustitiam, regníque pondus committere, si ipsi principes totos sese deliciis dedunt. Oportet eos vigilare, & onus humeris etiam suis imponere, ne iustitia pereat, & regnum euertatur. Qui apud Gentes sapientum nomine gloriabantur, philosophiam suam fictis historiis tegētes memoriæ prodiderunt AEetam regem vellus aureū habuisse, quod draconi multorum oculorum seruandum præbuit. At Iason pulueribus à Medea assumptis draconem sopiuit, & obcæcauit, atque ita vellus illud aureū summi pretij arripuit. Quid est draco multorum oculorum, nisi senatus & relatio, vbi multi viri docti sunt congregati, quibus rex vellus aureum pretiosum, hoc est regni iustitiam seruandam tradit? Sed quemadmodum non proficit Aeetæ vellus illud, in quo eius vita cum recta regni gubernatione consistebat, draconi peruigili seruandum committere, cùm omnes illius oculi pulueribus clauderentur, si nec regi & principi iustitiam custodiendam & exercendam tradere senatoribus iustitiæ ministris, si eorum oculi muneribus sopiuntur & obcęcantur. Pulueres Iasonis magno incantamenti artificio confecti quid aliud sunt quā largitiones, quibus litē intendentes iudices corrumpunt, & veluti philtris irretiunt, & incantationibus ligant? Hæc sunt munera, quæ oculos claudunt eorum, qui aut sententiam ferunt, aut ad principē referunt. Et ita surripitur iustitia, & veritas venditur auro. Eā ob causam ait in libro Exodi Deus: Non accipies munera, quæ excæcant etiam

Simili-tudo *Mat. 4.* *Ioā. 21.* *3. Reg. 18.* *Deu. 32.* *Eccl. 15.* *Esai. 40.* *Inf. 47.* *Gen. 31.* *3. Reg. 7.* *Iere. 1.* *Exo. 23.*

Esai. 1. etiam prudentes. Et Esaias in catalogum scelerum gubernatorum retulit accipere munera. Et iterum, Væ, inquit, qui iustificatis impium pro muneribus, & iustitiam aufertis ab eo. Tu, quē Deus principem aut antistitem constituit, quem in eminēte specula collocauit, vigila, speculare, vide cui iustitiæ officia committas, curre vt nunties, & in concionibus tuis vocem tuam animo erecto, & virtutibus exaggerato extolle. Eos speculatores imitare, qui semper vigilarunt, animos à corporū contagio seuocarunt, atque totos sese ad Christi imitationem contulerunt.

Esai. 5.

Et nuntiabis ex me. Hoc est, meo nomine.

Morte morieris. Non solùm temporali, sed etiam æterna.

Non annuntiaueris ei. Explicatur pœna pastoris scelera populi illi non annuntiantis.

Sanguinem autem eius de manu tua requiram. Idest, tibi imputabitur eius pernicies. Tu mihi mortis illius pœnas dabis. Hoc hebraismo vtitur etiā capite 33. Requirere sanguinem in diuinis literis, est cædem alicuius vlcisci, vt apud psalmographum: Quoniam requirēs sanguinem eorum recordatus est. Acsi diceret: Iustus Deus noster nō est oblitus suorū, qui in gemitu & luctu versantur, quin potius acerrimè vltus est iniurias & cędes, quas illis scelerati homines intulerant. Libro secundo Regū sunt hæc verba literis mandata: Nonne quæram sanguinē eius de manu vestra? Acsi dicat: Vos absque dubio occidā. Esse reum sanguinis significat luere pœnas pro eius morte, qui fuerit occisus, vt constat ex capite. 22. Exodi, & 19. Deuteronomij. At sanguinem ipsius esse in capite eius, est eum sibi causam mortis esse, sibi ipsi interitum moliri, vt patet ex capite secundo Iosue. Sanguis in literis diuinis accipitur aliquando pro morte & calamitate, vt Genesis capite. 42. Etiam sanguis eius exquiritur, aliquando pro vita, vt primo Paralipomenon vndecimo: Absit, vt in conspectu Dei mei hoc faciam, & sanguinem istorum virorum bibā, aliquando pro peccatis, vt in psalmo: Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meæ. aliquando pro operibus carnis, vt apud Matthæum: Caro & sanguis non reuelauit tibi. Etiamsi caro & sanguis pro quolibet homine possint assumi, vt sit sensus: Nullus hominū, sed pater meus reuelauit tibi. Eodem modo intelligi potest id quod ait Apostolus in epistola ad Galatas: continuò non acquieui, carni & sanguini, nec veni Hierosolymam. Hoc est acceptum à Christo euāgelium cum nullo hominum tunc contuli, sed abij in Arabiam, vt Euangelium nuntiarem. Et hoc loco Ezechielis accipitur sanguis pro animæ damnatione, licèt etiā pro corporis cæde & pernicie possit intelligi. Intuere præsulis periculū, si tacuerit, & subditos in crimina incidere passus fuerit, subditi exitium sibi ipsis machinantur, sed horum delictorum ipse præsul rationem Deo reddet, & pœnas persoluet. Vnde Esaias: Væ mihi, quia tacui. Et Apostolus: Væ mihi, si non euāgelizauero. Esaiæ dicebat Deus: Annūtia populo meo scelera eorū. Et Paulus Timotheo episcopo, & discipulo suo: Prædica verbū, insta opportunè importunè, argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina. Præsulum verba nō debent esse blandientia, sed, vt ait Salomon, stimuli sunt, & quasi claui in altum defixi.

Infr. 33. Psal. 9. 2. Reg. 4. Exo. 22 Deu. 19. Iosue 2. Gen. 42 1. Para. 11. Psa. 50. Mat. 16. Gala. 1. Esa. 16. 1. Cor. 9. Esai. 58. 2. Tim. 4.

Si autem tu annuntiaueris impio, & ille non fuerit conuersus ab impietate sua, & à via sua impia, ipse quidem in impietate sua morietur: tu autem animam tuam liberasti. Sed & si conuersus iustus à iustitia sua fuerit, & fecerit iniquitatem, ponam offendiculum coram eo, ipse morietur, quia non annuntiasti ei, in peccato suo morietur, & non erunt in memoria iustitiæ eius, quas fecit: sanguinem verò eius de manu tua requiram. Si autem tu annuntiaueris iusto, vt non peccet iustus, & ille non peccauerit, viuens viuet, quia annuntiasti ei, & tu animam tuam liberasti.

Si autem tu annuntiaueris. Si tu disertè monueris impium, vt se abstrahat à vitiis, & virtutem amplectatur.

Ponam offendiculum coram eo. Sensus est. Non eū statim occidam, non illico eū in tenebras æternas relegabo, sed expectabo eum, vt se ad meliorē frugem recipiat: ponam offendiculum coram eo, ne per viā illam iniquitatis incedat. Sed quæres, quomodo ponat deus hoc offendiculū illi, qui cùm iustus esset, incidit in crimen lethale. Existimo hoc offendiculum acerbā esse quādam calamitatē, qua Deus virū iustum errare incipientem opprimit, vt conuertatur. Hoc offendiculo conuertit Dauidem dicentem: Conuersus sum in ærumna mea, dum configitur spina. Spinam vocat calamitatem eum pungentem & torquētem. Ita intelligitur id, quod Deus ait per Oseam prophetam: Sepiam viam tuā spinis, & sepiam eam maceria: & semitas suas non inueniet. Aspicis per offendiculum intelligi spinā, per spinam verò calamitatem. Huic expositioni fauet versio Theodotionis, qui hoc loco Ezechielis pro offendiculo tormētum seu cruciatum vertit. Solet Deus homines virtute ac pietate præcellentes, si aliquando crimen aliquod admittant, calamitatibus exercere, & expiare, & per magnas ærumnarū angustias à peccato auertere, & ad vitam perducere immortalem. Vidētes enim se doloribus vrgeri, conuertuntur ad Deum, ad quem contriti ardenter aspirant. Vnde ait regius vates de iusto loquens: Cùm ceciderit, non colligetur, quia dominus supponit manum suam. Acsi dicat: Vir pius contaminare animum flagitio potest, Deumque aliquando grauiter offendere, sed Deo fauente citò resipiscet, & pœnitentiam aget: atsi de peccatis desistere noluerit, in æternum peribit. Potest Deus hominem à iustitia discedentem, cùm scelus admittit, statim occidere, & in æternū barathrum præcipitare: sed tanta est eius misericordia, vt soleat eum ad pœnitētiam expectare, vt eum ad pristinam gratiam restituat.

Psal. 31. Ose. 2. Psa. 36.

Viuens viuet. Hebraismus est, acsi diceret. Vitā deget. Vel sic: Viuens per gratiam viuet per gloriam.

Et facta est super me manus domini, & dixit ad me: Surgens egredere in campum, & ibi loquar tecum. Et surgens egressus sum in campum: & ecce ibi gloria domini stabat, quasi

quasi gloria, quam vidi iuxta fluuium Chobar. (Sup. 1.) Et cecidi in faciem meam. Et ingressus est in me spiritus, & statuit me super pedes meos, & locutus est mihi, & dixit ad me, Ingredere, & includere in medio domus tuæ. Et tu fili hominis, ecce data sunt super te vincula, & ligabunt te in eis, & non egredieris in medio eorum. Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus, nec quasi vir obiurgans, quia domus exasperás est. Cum autem locutus fuero tibi, aperiam os tuum, & dices ad eos: Hæc dicit dominus Deus. Qui audit, audiat, & qui quiescit, quiescat, quia domus exasperans est.

Et facta est super me manus domini. Id est, accepi spiritum prophetandi. De hoc Hebraismo disseruimus primo capite.

Surgens egredere in campũ. Vt scilicet solitudini deditus possis expeditius diuinas percipere reuelationes. Ita per Oseã ait deus: Ducã eã in solitudinẽ, & loquar ad cor eius. (Ose. 2.) Vita solitaria, quę agitur in secessu, & procul ab hominũ frequentia est diuinæ philosophiæ conuenientior & accõmodatior, quã ea quæ in foro & hominũ cœtu & celebritate versatur. Despicit enim mundi vanitates, & ea quæ eximia & præclara plerisq; mortalibus videtur, stabili ratione contemnit, ad diuina verò ardenter aspirat. De eorum solitudine loquor qui se à seculi tumultibus segregarunt, totosq; sese diuinarum rerũ contemplationi dediderunt. Poteris hoc de Euangelica doctrina gentibus nuntianda intelligere. Postquam Deus præcepit Ezechieli, vt Iudæis loqueretur, visa eorum contumacia & perfidia eum iubet ingredi in campi latitudinem diuinam doctrinã propagaturũ. Quod in Ezechiele fuit adũbratum, scimus fuisse tempore apostolorũ adimpletum. Vnde voces illæ Pauli & Barnabæ ad Iudæos relatæ à Luca in Actis Apostolorum: (Acto. 13.) Vobis oportebat primùm loqui verbũ Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. Et de Hebræis loquens in epistola ad Romanos ait: (Rom. 11.) Illorum delicto salus est gẽtibus: Acsi diceret: Pertinacia & obstinatio Iudæorũ occasio fuerunt salutis Gentiliũ, quoniam Iudæis Euangeliũ reiicientibus assumpti sunt illi. Ideo dicebat deus per Esaiã: Dedi te in lucem gentiũ, vt sis salus mea vsq; ad extremum terræ. (Esa. 49.) Quæ verba diuus Paulus in actis sibi, aliisq; Apostolis dicta esse testatur. (Acto. 13.) Et per Oseã: Dicã nõ populo meo: populus meus es tu: & ipse dicet: Deus meus es tu. (Ose. 2.) Quẽ locũ diuus Paulus in epistola ad Romanos de gentiũ vocatione interpretatur. (Rom. 9.) Anteà celebris erat in Iudæa Deus, & inter filios Israelis illustris erat eius fama & amplitudo, &, vt verbis vtar psalmographi, notus in Iudæa Deus, & in Israel magnũ nomen eius. (Psal. 75.) At adueniente Christo, & per Apostolos suos fidem suam per vniuersas terrarum oras propagante, impletum est id, quod diuinus psaltes cecinerat: (Psal. 97.) Notũ fecit dominus salutare suum, in cõspectu gentium releuauit iustitiam suam. Et quod hîc significauit Deus pręcipiens Ezechieli, vt se à Iudæis concionem suam pro nihilo ducentibus seduceret, & ad campũ, hoc est ad gentium latitudinem se conferret.

Et cecidi in faciem meam. Omnia hæc explanata sunt primo capite.

Ingredere & includere in medio domus tuæ. Sensus est: Nunc non loqueris, omnia tempus habent: tẽpus tacendi, & tempus loquẽdi. (Eccl. 3.) Sed ingredere domũ tuã, & posteà tibi nũtiabo, quid sis locuturus, & quãdo. Intereà includere, & in domicilio tuo veluti obsessus detineberis, vt hoc signo exteriore significes esse Hierosolymam à Babyloniis obsidẽdam, & Iudæos intus includendos. Solebant diuini vates signis interdũ exterioribus ventura nuntiare, vt Esaias, qui nuditate sua significauit Aegyptiorũ & Aethiopum nuditatẽ & calamitatem. (Esai. 20.) Et Ieremias olla igne succensa Hierosolymæ euersionẽ, & templi Dei incendiũ & excidiũ. (Iere. 1.) Volens autẽ Deus hoc apertiùs ostendere, ait: Data sunt super te vincula, &c. Acsi diceret: Tui famuli, & quibus familiariter vteris: te funibus ligabũt, & in vincula coniicient, vt hoc facto ostendas esse Iudæos non solùm obsidendos, sed etiã captiuos vinculis mancipandos: Itaque his signis de Iudęorum ærumnis vaticinaberis, qui sub Sedechia habitant Hierosolymæ, vbi non cessant diuinam legem per summũ scelus violare. Fortasse eum ligabat Deus, ne se ad Iudæos conferret, non enim tunc postulabat tempus, vt apud illos haberet orationẽ, qui non erant ei aures præbituri, cùm essent exagitati scelerum furiis, summísque cupiditatis stimulis concitati.

Qui audit, audiat, & qui quiescit, quiescat. Sensus est: Audiant, qui voluerint qui autẽ audire recusauerint, non audiant. Eodem modo in Apocalypsi: (Apo. 22.) Qui in sordibus est, sordescat adhuc, & qui iustus est, iustificetur adhuc. Verba sunt dolorem pręse ferẽtia. Vos aiebat noster vates, qui adestis corporibus, adestote animis, erigite mentes, aurésque vestras, & me dicentẽ attendite. Vos autẽ, qui animum à scelerum contagio nõ seuocatis, qui tetras flagitiorum maculas delere non vultis, qui me audire contemnitis, me, quando ita vobis placuit, nõ audiatis. At vnũ sic habetote esse in inferno ęternas pœnas impiis reseruatas. His verbis, quibus bonus Ezechiel videtur nefarios Iudæos à sermonibus suis repellere, vult eos ad ipsos trahere, & ad audiendam veritatem adducere.

ANNOTATIONES ex Hebræo in Cap. III.

Comede volumen istud. Septuaginta interpretes pro volumine habẽt κεφαλίδα quæ dictio caput significat, & partem diuisam, au locum separatũ libri, quem vulgus capitulũ vocat. In Hebraico verò est מגלה megillah, quæ dictio propriè significat librũ reuolutũ, deriuatur enim à verbo galal, quod inter alia significat reuoluere. Vnde Prouerbiorum illud: (Pro. 16.) Reuela domino opera tua, potest etiam verti: Reuolue ad Deum opera tua. Acsi diceret: Opera tua duas habent facies, alterã simulatæ virtutis, alteram veræ iniquitatis, quarum primã hominibus ostendis, vt in luce & oculis hominũ iustus videaris, secundã verò tegis, vt flagitia tua honestatis tegumento cooperias, & existimas homines in te probitatis & virtutis splẽdorẽ intueri.

 Sed

Sed reuolue Deo actiones tuas, & earum faciem flagitiorũ maculis contaminatam ante eius oculos pone, eum vehementer orans & obsecrans, velit labes tuas teterrimas delere & expiare. *Similitudo* Vt enim mendicus mẽbra sana tegit, ea autẽ ostendit, quæ sunt saucia, & tabe confecta, & vulnere labefactata, vt eleemosynã obtineat, sic peccator nõ est virtutis actiones Deo ostensurus, sed vlcera animę, & mẽbra ægritudine vitiorum extabescentia, vt misericordiã consequatur. A verbo hoc galal descendit nomẽ galgal, quod cœlũ significat, quod semper reuoluatur, & in orbẽ moueatur, circulosque suos admirabili ordine conficiat. Significat etiam sphærã, quia volubilis est, & rotam eadẽ ratione. *Psal.76.* Eã ob causam illud psalmi: Vox tonitrui tui in rota, põtest etiã verti: vox tonitrui tui in cœlo. Quidam verterũt: Vox tonitrui tui in sphęra, per sphęram cœlũ intelligentes: quemadmodũ ibi per rotã cœlum etiam significari nonnulli arbitrantur. Alij per rotã currum Pharaonis intelligunt in mari rubro submersum. Alij de Apostolorũ concionibus per orbem terrarũ veluti in rota & circuitu discurrentiũ locum illum explanant. *Exo.14.* Ego existimo, Dauidẽ celebrare illic miraculũ subuersionis Aegyptiorũ in mari rubro, quãdo coeuntibus aquis, quę filiis Israelis transeuntibus locum dederunt, impij fuerunt obruti, cœlo eos terrente fragoribus nubium, erumpentibus fulminibus. Et quoniam solet diuina scriptura aërem appellare cœlum, dixit, auditã fuisse vocem & clamorem tonitrui in cœlo, hoc est in aëre. Cùm enim anteà dixisset: Vocẽ dederunt nubes, etenim sagittæ tuæ transeunt, intelligens per sagittas nimbos & grandines vehemẽtes, subdit statim: vox tonitrui tui in rota: vt non solùm mare fluctibus agitatũ, sed etiã aërem significaret procellis & tonitruis cõcussum. Narrat igitur diuinus vates facta Dei mirabilia, suæque misericordiæ & potentiæ clarissima monimenta, digna quæ ad æternã posteri temporis memoriã tabulis publicis mãdarentur. A verbo hoc galal deriuatur Galilęa, ad quã missus est Gabriel Angelus *Luc.1.* à Deo, vt virginẽ consolaretur, eique nuntiaret dei matrẽ eam esse futurã. In Galilęa etiam voluit post reditũ ad vitã suis discipulis apparere, vt euange- *Mat.28.* lica narrat historia. Vis, vt ad te Deus cœlestẽ mittat oblectationẽ, vis, vt tibi spiritualiter appareat, vis eum mẽtis oculis intueri placabilem, benignũ suauissimum, amabilissimum, da operam, vt habites in Galilæa. Galilæa reuolutionem significat: reuolue conscientiã, considera teipsum, versa in animo vitam tuã, muta actiones tuas, transi à vitiis ad virtutes, à dedecore flagitij ad amplitudinem honestatis, & eris Galilææ cultor, & deum animo cõtemplaberis, ad illum aspirabis & rapieris, & tales ac tantas voluptates percipies quales & quantas nullus mundi cultor non dicam percipere, sed ne cogitare quidem vnquam potuit.

Et aperui os meum. Septuaginta habent. Et aperuit os meũ nimirum Deus. Ostendunt bona quæ agimus, à Deo esse. Ipse enim, vt verbis vtar diui Pauli in epistola prima ad Corinthios, operatur omnia *1.Cor. 12.* in omnibus. Et in epistola ad Philippenses operari *Phili.2.* ait in nobis velle, & perficere. Non sumus nos, soli, qui rectè & præclarè operamur, sed nos cũ gratia diuina. Ideo ait Apostolus: Non ego, sed gratia *1.Cor. 15.* Dei mecum. Sumus igitur Dei cooperatores: & liberum arbitrium cooperatur gratiæ: & ita Deus in nobis bona opera operatur, vt nos etiam ea operemur. Hoc intuens diuus Ioannes in vltima epistola sua ait: Cooperatores sumus veritatis: hoc est *Ioan.3.* Dei, qui de seipso ait: Ego sum veritas. *Ioã.14.*

Ad filios populi mei. In Hebraico est: Ad filios populi tui. Et ita habent septuaginta interpretes, & ita vertit Pagninus, & multi alij. Et ita habet versio Complutensis, quam dicunt esse propriam diui Hieronymi: & versio cui idem adiecit commentaria. Et eodem modo habẽt ad marginem nonnulli codices correcti. Quare loco mei, scribendum est, tui. Fuit enim librariorum incuria, vt pro tui mei scriberent.

Percutientium alteram ad alteram. Pro percutiẽtium est in Hebræo משיקות maxxicoth, à verbo נשק naxac, quod significat osculari, vt Canticorũ *Cant.1.* primo: Osculetur me osculo oris sui. Vnde illud psalmi: Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur dominus. *Psal.2.* Potest etiam verti: Osculamini filium, ne quãdo irascatur. Dixerat anteà in eodem Psalmo cœlestis pater filium alloquẽs: Filius meus es tu: nunc diuinus vates nos hortatur, vt eundem Dei filium vnigenitum colamus, illi seruiamus, & obtemperemus. Osculũ enim manuum more Palæstinorum signum erat subiectionis, quemadmodum apud nos, qui principum manibus osculandis solemus nostram erga eos pietatem & obseruantiam testificari. Eas manus sumus osculaturi, quæ pro nobis clauis perforatæ cruci fuerunt affixæ, sauciæ, & vulneribus affectæ: quæ diuinum illum vatem Zachariam tenuerunt quasi stupidũ & admirantem, & has voces emittẽtem: Quæ sunt pla- *Zac.13.* gæ istæ in medio manuum tuarum? Eum Deum, qui se pro nobis in crucis ara hostiam constituit, debemus summa pietate venerari, illi nos in seruitutem libenter dicare, qui nos potest ad vitã perducere immortalem. Cùm igitur verbum hoc naxac osculari significet, erit horum verborum sensus: Audiui sonum alarum, quæ perinde se contingebant, ac si se ipsas oscularentur. Diximus in explanatione nomine alarum virtutes significari: quam ob causam non est mirum se inuicem osculari, cùm dicat propheta: Iustitia & pax osculatæ sunt. Hæ enim virtutes beneficio Christi coniun- *Psa.84.* ctæ sunt: ipse enim nos iustos reddidit ex iniustis, & patri reconciliauit: atque ita iustitia & pax inter se cohærere, seque mutuò osculari dicuntur.

Et mansi ibi septem diebus mœrens. Septuaginta habent: Et sedi ibi septẽ diebus conuersans. Pro mœrente verterunt conuersantẽ: Theodotio admirantem, quẽ sequitur Pagninus. In Hebraico est משמים maxmim, à verbo xamam quod significat disperdere, mœreri, admirari, obstupescere, tacere præ admiratione: quæ omnia huic loco poterunt conuenire. Aquila habet: Mansi ibi quiescens, & seorsum positus. Ac si esset corpore in medio captiuorum, sed animo ab illis separatus. Tales esse debẽt, qui inter nefarios homines degunt: ab eorum colloquio familiaritate debẽt se abducere, ne sermonibus impuris, moribusque deprauatis viri pietate præstantes tetrã maculam suo nomini inurant. Sed cũ apud eos corpore sint, animo tamẽ in cœlo cõ- *Psa.121.* morẽtur, dicentes cũ Dauide: Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Ierusalem, & cum diuo Paulo: *Phili.3.* Conuersatio nostra in cœlis est.

Argu-

Argumentum Cap. IIII.

Sub descriptione & figura ciuitatis obsessæ in latere, significatur Hierosolymæ obsidio & vastatio. Prædicit Ezechiel obsidendos & opprimendos esse Iudæos à Babyloniis, & Hierosolymam expugnãdam, & funditus euertendam.

CAPVT IIII.

ET tu fili hominis, sume tibi laterem, & pones eum coram te, & describes in eo ciuitatem Ierusalem. Et ordinabis aduersus eã obsidionem, & ædificabis munitiones, & cõportabis aggerem, & dabis contra eam castra, & pones arietes in gyro. Et tu sume tibi sartaginem ferream inter te & inter ciuitatem, & obfirmabis faciem tuam ad eam: & erit in obsidionem, & circundabis eam. Signum est domui Israel.

EXPLANATIO.

Et tu fili hominis. Hactenus præcepit Deus diuino vati, vt animo erecto & intrepido peccata populi redargueret: nũc eũ docet, quid acturus sit. Et ne extolleretur videns se esse vocatum à Deo, vocatur filius hominis, hoc est fragilis & abiectus. De quo hebraismo capite secundo disseruimus, & in explanatione, & in annotationibus ex Hebræo.

Sume tibi laterem. Solebant diuini vates, vt iam explicuimus, nõ solùm verbis, sed etiã factis & picturis ventura ostendere, & futura nuntiare. Eam ob causam præcipit hoc loco Deus Ezechieli, vt sumat laterem quendam, in quo pingat atque deliniet veluti in mappa mundi ciuitatem Hierosolymam à Babyloniis obsessam & oppugnatam, vt tali pictura aut graphide significaret, quemadmodum Babylonij erant Hierosolymam obsessuri, & oppugnaturi.

Pones eum coram te. Nimirum, vt expeditiùs & meliùs delineare, & effigiare possis, quę tibi describenda præcipio, illorum more, qui accuratè aliquid depingere conantur.

Et describes in eo ciuitatem Ierusalem. Considera Dei bonitatem & misericordiam, qui rebus visibilibus ostendit Iudæis velle patriam suam euertere vt metu perterriti resipiscãt, scelera relinquant, & animos expient pœnitentia, vt non pereant. Hîc habent geometræ locũ ad suæ artis dignitatẽ laudibus efferendã. Solent illi in lateribus lineas suas ducere, & figuras depingere: id quod Deus hoc in loco præcipit Ezechieli faciendum. Hoc videbis clariùs & copiosiùs apud eundem prophetam capite quadragesimo cum sequẽtibus, vbi agit de figura & mensura templi, & ciuitatis futuræ. In libro Iosue scriptum legimus, missos fuisse exploratores, qui terram describerent. Et apud Zachariã prophetam capite secundo multa etiam de mensuris tractantur: quæ omnia ad geometriam pertinent: est enim illa, ars quędam terrã aliúdue quippiam dimetiendi & delineandi. Sed considera qua in re præcipiebat Deus, vt magna illa & opulenta ciuitas describeretur, in paruo luto, in quodam latere. Vide quam fragile fundamentũ. Opes, & magistratus, regna, & imperia, & omnia denique, quæ magna mortalibus & præclara vidẽtur, parua sunt & fragilia, sita & delineata in puluere, & paruo quodã luto, in exiguo & vili latere. Si tota terra à mathematicis punctũ appellatur, quid erit paruũ terræ frustũ & modicũ lutũ? Seneca ait: Punctũ, & adhuc puncto minus est id, quod colimus. Plinius libro secũdo cap. 68. nõ aliud esse, inquit terrã vniuersam, quàm punctũ. Est enim in medio mũdi sita, ad vniuersi cœli cõplexũ puncti instar obtinens quod philosophi centrũ vocant. Sed quemadmodum admirabilem illam Babylonis turrem in paruo numismate depictã respectu parui tugurij iuxta illam coloribus repræsentati, incredibilis magnitudinis esse existimamus, quia arcis illius Babylonicæ similitudinẽ animo cõcipimus, illa autẽ pictura adeò est exigua, vt numulo quodam comprehẽdatur, sic ea, quæ in mundo ingentia & sublimia nobis videntur, adeò parua sunt, vt in terra, in puncto, in latere quodam luteo contineantur. Apparent autem magna, qui ea cum minimis cõferimus, & quia eorum magnitudinis imaginariũ conceptum apprehendimus, ea magna existimantes. Quî fieri potest, vt magna sint, quæ punctum capit? Quomodo nõ minimum erit, quod cũ puncto cõparatur? Imò Boetius libro secundo de philosophica consolatione terram ait esse punctum puncti. Hæc est sedes diuitiarum, pro hac dimicant mortales, hîc tumultuantur, hanc maximam & amplissimam & latissimam insipientes homines existimant, pro qua summis infinitæ cupiditatis stimulis concitati cœlum amittere non dubitant. Cùm igitur tota terra tam exigua sit, ne mirandũ ducas, vrbem Hierosolymam in paruo quodam latere fuisse ab Ezechiele ex Dei iussu depictam. Lateres conficiuntur ex luto, & aqua dissoluũtur: & ædificia ex illis constructa lateritia vocantur. Talia erant, quæ ab Hebræis in Aegypto ex Pharaonis decreto fiebant. Qui mundi cultores sunt, qui Pharaoni, hoc est diabolo parent, non ædificia conficiunt ex lapide & calce, non opera firma ędificant, perpetuitatem promittentia: sed fragilia & inconstantia, ex paleis & luto. Ex hac materia erat later hic, de quo hoc loco ait Deus: Sume tibi laterem, & describes in eo ciuitatem Ierusalem.

Infr. 40. Iosu. 18. Zac. 2. Simile Exod. 1. & 5.

Et ædificabis munitiones. Pinges etiam in latere turres ligneas, & propugnacula, quæ Babylonij extruent ad oppugnandam Hierosolymã. Munitiones sunt præparationes bellicæ, quibus duces castra sua muniũt aduersus hostes, siue propugnaculis ligneis, aut terriplenis, siue fossa, siue vallo, siue tormẽtis ignitos globos iaculantibus, siue quibuscunque aliis machinis & armis.

Et comportabis aggerem. Aggeres sunt coaceruationes terrę & lapidum, quibus valla fossæque implentur.

Dabis contra eam castra. Hoc est, depinges exercitus Chaldæos ciuitatem oppugnantes.

Et pones arietes in gyro. Arietes sunt machinæ quædam bellicæ, habentes capita durissima ferro tecta, quibus muri subruuntur, & lapidum iuncturæ dissoluuntur. Sic appellati, quòd instar animaliũ huius nominis retrocedant, vt possint vehemẽtiùs capitibus ferire.

Sume tibi sartaginem ferream. Satago est patella illa, in qua cibi friguntur, per quã hoc loco Iudęorum

rum fiducia significatur, similis sartagini ferreæ, & denigratæ. Ferrea erat, quia ex cordis duritie procedebat, denigrata, quia ex malitia eos ipsos inquinante oriebatur. Est igitur sensus: Non solùm describes militum copias ciuitatem oppugnãtes, sed etiam Iudæorum fiduciam euertentes. Tu autem pones faciem tuam: contra hanc fiduciam seu potiùs contumaciam, quæ erit veluti murus inter te & ciuitatem, diuidens te à cęteris Hebræis: non enim illorum perfidiæ & pertinaciæ assentiris, quin potius ab illis es diuisus, & animo separatus. Et hæc illorum pertinax fiducia erit obsessa & euersa, & funditus corruet. Poteris per hanc sartaginẽ inter prophetam & ciuitatem positam, iram Dei intelligere vrbem Hierosolymam euertere decernentis. Cum Iudæi se vitiis contaminassent, & se totos libidinibus dedissent quibus obcæcati iura diuina & humana violarent, & dolos teterrimos conciperent, decreuit Deus constanter euersurum esse eorũ ciuitatẽ, & eos in miseram captiuitatem adducturũ. Eam ob causam præcipit Ezechieli, vt inter se & ciuitatem describat murũ ferreũ, ne eius precationes obtineãt vrbis salutem, quoniam inter eum & vrbem opponebatur iusta Dei ira, quę instar muri ferrei effectum precum ipsius prohibebat. Tunc Dei ira est inflexibilis, cùm peccator est obstinatus & indomabilis. Orant quidem Deũ viri iusti, vt afflictis peccata condonet, eosq; à calamitatibus eripiat, sed ad Deum eorũ piæ precationes nõ dicũtur accedere, vt effectum obtineãt, quia afflicti illi nolunt scelera dimittere, seque ad dominum conuertere. Tunc ostendit nobis Deus iram suam, cùm preces iustorum nõ audit. Ita potest intelligi illud psalmographi: Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno. Verùtamen in diluuio aquarum multarũ ad eum non approximabũt. Acsi diceret: Pij homines veniam erratis postulabunt tempore precationibus apto, ne peccatores pœnas luant debitas & iustas. At in diluuio aquarum multarum, hoc est, in maximis ærumnis, vigente sæuissima calamitatum procella non approximabunt, non appropinquabũt deo iustorum preces, quoniam impij, pro quibus orãt, Deum ipsum offendere non desistunt. Ideo aiebat Esaias, iniquitates vestræ diuiserunt inter vos & Deum vestrum. Ponit Deus rupem altissimam inter se & peccatores aut nubem densissimam preces detinentẽ. Id intelligens Ieremias aiebat in Lamentationibus. Nos iniquè egimus & ad iracundiã prouocauimus, idcirco inexorabilis es: Operuisti in furore, & percussisti nos: occidisti, nec pepercisti. Opposuisti nubẽ, ne trãseat oratio. Id quod Ieremias appellat nubem preces impedientem, & Esaias rupẽ, appellat Ezechiel sartaginẽ ferream, & murum inter Deum & peccatores obstinatos.

Psal. 31. Esa. 59. Thren. 3

Et obfirmabis faciem tuam ad eam. Nimirum ciuitatem. Quasi dicat Deus: Dirige faciem tuam aduersus Hierosolymam vultu irato & truculento. Cõnumeratur Ezechiel cum hostibus Hebræorũ nõ quod hostis esset, sed quòd eos argueret, illisq; futuram perniciem, & vastitatem nũtiaret: veritas enim odium parit. Iudæorum reges diuinos illos vates veritatem sibi proferẽtes, quos ne voce quidem lædere deberent, ad excidium crudelissimum vocabãt. Poteris hoc ita intelligere vt obfirmaretur Ezechielis facies ad sartaginem ferream, cõtra quam describeretur obsidio. Et ita per sartaginem intelligitur Iudæorum pertinacia, & vana fiducia, vt anteà explicuimus.

3. Reg. 18. Nehe. 9. Matt. 9. Luc. 13.

Signum est domui Israel. Hoc est, Id erit certa significatio obsidionis & euersionis Iudæorum.

Hic est planus huius loci sensus, ab aperto literæ argumento non discedens, quẽ theologi literalem vocant, cui primas inter omnes sensus absque cõtrouersia tribuunt. Sed si verba hæc ad mores traducamus, ad eamque interpretandi rationẽ aperiamus aditum, quã moralem appellamus, intelligemus, Deũ hîc cum quocũque peccatore loqui, velleq; his verbis nostros turbulentos motus componere, & animos nostros ad æternæ gloriæ desideriũ excitare. Ita enim ait: Tu ô peccator, qui ob flagitia tua nõ Dei filius nominari mereris, sed filius hominis, sume tibi laterem, sume cor tuũ durum, & pone illud iuxta te, nam longè à te distat, describes in eo ciuitatem Hierosolymam cœlestẽ. In primis ostendit Deus peccatoris cor durum esse, terram recoctam, & laterem in lapidem ferè conuersum. Ideo aiebat in Deuteronomio: Non obdurabis cor tuum, nec contrahes manum. Et per os Dauidis: Nolite obdurare corda vestra. Et per Esaiã: Audite me duro corde. Hi nesciẽtes quid agant, æternam sibi perniciem moliuntur. Ideo ait in epistola ad Romanos diuus Paulus: Secundum duritiam tuã, & impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij. Deinde ostendit Deus cor impij peccatoris longè ab illo abesse. Vnde Dauid dicebat: Cor meum dereliquit me. Et in libro secundo Regũ cum Deo loquens aiebat. Inuenit seruus tuus cor suũ. Si illud inuenit, ergo antea nõ habuerat. Et Ieremias: Audi popule stulte, qui non habes cor. Et Daniel de tyranno quodã, quẽ rationis expertẽ vocat, loquens, ait: Cor eius datũ est ei: Vnde diuus Gregorius, Cor, inquit, nostrũ non habemus, cùm grauiter delinquimus. Et alibi: Nihil nobis vicinius est corde, & tamen sæpe euagatur. Nihil longius à nobis quàm nos. Mali, inquit Seneca, vbiq; sunt præterquã secũ. Et cùm longè à seipsis distent, à Deo etiã longè recedunt. Ideo ait per Esaiã Deus: Audite me, qui longè estis. Et Paulus in epistola ad Ephesios: Qui eratis longè, facti estis propè. Hinc effectum est, vt sceleratorũ habitatio dicatur terra longinqua. Id intelligẽs Ieremias aiebat: Vox clamoris filiæ populi mei de terra lõginqua. Et filius prodigus discedẽs à domo patris sui se in terrã contulit longinquã. Apud Marcũ volens Christus turbas pascere ait: Quidã ex eis de longè venerunt. Id interpretans Beda ait: Qui post magna peccata veniunt, de longinquo veniunt. Et regio illa longinqua terra mortuorum appellatur: cum iustorũ regio terra sit viuorum, vt in psalmo: Placebo domino in regione viuorum. Et: Credo videre bona domini in terra viuentiũ. Terram viuentium appellat Iudæam, quod in sola ea Deus verè coleretur. Aberat tunc Dauid à patria sua, Hierosolyma, à templo Dei, & exul metu Saulis solitudines peragrabat. Sed ingrauescẽte rerũ aduersarũ mole, nulli oneri succũbebat, quin potius diuinæ misericordiæ nitẽs sperabat fore, vt Hierosolymã introiret, sacrificiis deo solennibus interesset, & Dei solennitates in templo celebraret. Hæc erãt bona, quæ credebat se esse visurum in terra viuentium. Non tamen me fugit posse

Deu. 15. Psa. 94. Esa. 46. Rom. 2. Psal. 30. 2. Reg. 7 Iere. 5. Dani. 7. Esai. 33. Ephe. 2. Iere. 8. Luc. 15. Mar. 8. Psa. 114 Psal. 26.

git posse per terram viuentium cœlestem illam regionem significari, vbi beati sempiterno gaudio perfusi, Deum ipsum intuētur. Illi enim, qui è corporum vinculis euolarunt, & illic Deo fruentes requiescunt, verè viuunt, nostra namq; quæ dicitur vita, mors est. Veruntamen prior sensus videtur germanior, & literę accomodatior. Cum igitur regio iustorum appelletur terra viuentium, consequens est, vt impiorum regio terra mortuorum vocetur, de quibus ait Christus apud Matthæum: Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Id hac regione cum filio prodigo, qui substantiam suam dissipauerat, sunt impij pascentes sues, hoc est, appetitibus suis immundis nihil omnino denegātes, quò eos pertraxit effrenatum falsæ libertatis desiderium. Ad hanc regionem fugiunt à Deo peccatores. Adam admisso scelere fugit, & abscondit se à facie domini post esum funestarum epularum, ad quas eum Eua infeliciter inuitauerat. Cain percussо fratre egressus est à facie domini; & profugus, vel, vt potest verti ex Hebræo, fluctuans & instabilis habitauit in terra, &c. Ionas fugit à facie domini. Et, vt ait Salomon in prouerbiis, fugit impius nemine persequente. Quanquam peccatores in hac mortuorum regione constituti, deditи voluptatibus, & in omni vitiorū genere versati, Deum ore nominant aliquando tamen eorum animus ab eo longissimè distat: de quibus ait idem Deus per Esaiam prophetam: Cor eorum longè est à me. Sed quid mirum abesse cor impiorum à Deo, cum ille ab ipsis impiis longissimè absit? Vnde ait per Esaiā Deus Redite præuaricatores ad cor. Eam ob causam oportet illud quærere, & tenere, ne iterum fugam arripiat. Id voluit propheta Nahum innuere ita dicens: Intra in lutum, & calca subigens, tene laterem. Acsi diceret. Intra in cor tuum, conculca illud, protere, & comprime eius superbiā, illudque tene & apprehende, ne aufugiat, & in maximis versetur erroribus. Ideo præcipit hoc loco Deus peccatori, vt cor suum lateri durissimo simile sumat, iuxta seipsum ponat, & illud non sinat longiùs euagari: innuens longè distare à seipso. Et subdit statim: Et describes in eo ciuitatem Ierusalem. Acsi dicat: Describe in eo gaudia immortalia, & patriam cœlestem. Ne in corde tuo sculpas aut depingas mundi gloriam inanem illam & fluxam, quæ instar flosculi decidit, & perit: illud remanet, quod virtute & rectè factis fueris consecutus. Ne in animo tuo veluti in topographia & mappa mūdi Babylonem describas ciuitatem confusionis, quin potius imaginem mundi ex eo dele, quæ velis nolis fluit & præterit. Id intelligens regius vates cum domino sermonem conferens canebat: Velut somnium surgentium domine in ciuitate tua imaginē eorum ad nihilū rediges. Acsi diceret. Eua nescet vana mortalium felicitas, quā in fluxis mundi rebus cōstituunt, tanquā somnium hominis expergiscentis, quod cùm esset inane, eum tamē dormientē falsò delectabat. Tu domine in ciuitate tua. in gloria sempiterna imaginē mundi, quā insipientes homines in corde suo depingebant, ad nihilum esse redactam ostendes. Imaginem appellat mundi vanitatem, opes, dignitātes, generis splendorē, & nominis amplitudinem, quibus rebus vani mortales inflantur, quas inaniter sculptas in animo intuentur: cùm nihil aliud sint quàm vmbræ quædam, & imagines fallaces, de quibus dicitur in libro Sapientię: Transierunt omnia illa sicut vmbra. Deleamus igitur ex animo Babylonem, & describamus in eo ciuitatem Hierosolymā, visionem pacis, gloriam cœlestē, sedes beatarum mentium immortales, cantica illa dulcia Sionis, patriā promissionis, beatitudinem æternam, cuius voluptatē & splendorē nulla est tanta dicendi aut scribendi vis, tantaq; copia, quæ non dicā exornare, sed enarrare possit. Quis ea recēsere pro dignitate poterit, quę, vt verbis vtar diui Pauli, oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Ad ea rapiamur, & diuino amore inflāmati aspiremus: ea cogitemus, ea in animo versemus, ea desideremus, & in corde descripta ante oculos mētis dies atque noctes ponamus. Dicamus cū diuino ac regio vate: quemadmodum desiderat ceruus ad fōtes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Quemadmodum gnomō nauigatorius, quem vulgus acum nauticam appellat, semper polum ad arcticum intuetur, ad illumq; quomodocunq; eū constituas, semper cōuertitur, quod certè est mirabile in hoc instrumento, & in versoria hac, qua nautæ cursum ventorum cognoscunt, sic omnis homo semper ad Christum debet mentis oculos & affectus dirigere. Ille est noster polus arcticus, astrum illud boreale fixum & constans, quo gubernari debemus. Ille est spes & fiducia nostra, & omnis nostra firmitudo, quam sumus perpetuò aspecturi. Et quemadmodum gnomon nauigatorius siuè sit in arcula aurea inclusus, siue argentea, siue lignea, semper borealem respicit stellam, nunquam naturam suam amittens, sic Christanus siue diuitiis affluat, siue inopia laboret, siue institutum vitæ mediocre obtineat, semper debet Christum intueri, & ab hoc sancto mentis affectu nunquam desistere, ipse enim ait in Canticis. Pone me vt signaculum super cor tuū. Quasi dicat: Constitue me scopum in animo tuo, quo semper omnes tuarū cogitationum, verborum & actionū sagittæ dirigātur. Dele mundi scopum, & me colloca vt finem, ad quem tēdant proposita tua: in quo omnes tuæ curæ figantur, & collocentur. Vide quàm admirabilis gnomon, quā præcellens versoria erat illustrissimus rex ille Dauid, cùm diceret: Prouidebam dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi, ne commouear. Attende quemadmodum in Deum semper respiciebat. Considera cœlestem illam nauigandi acum, diuinum Paulum aientem: Curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in authorem fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem: recogitate eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus seipsum contradictionem. Respiciebat semper diuinus Apostolus in Christum Deum nostrum, & de illius sententia omnia vitæ cōsilia capiebat: omnē viuēdi rationē ad illius voluntatē dirigebat: in eo omnes curas & cogitationes firmiter collocabat. Nos igitur leuemus oculos ad Christum, &, vt verbis vtar diui Augustini, intueamur caput nostrū. Et vt flumina omnia tendunt in mare, quoniā exeūt ab illo, & vt ait Salomō in Ecclesiaste, ad loca, vnde exeūt flumina reuertūtur: sic nos ad Deū tēdamus, quoniā ab eo prodiuimus, & creati sumus: eum intueamur, eius gloriam contēplemur: sanctorū beatitudinem, cœtū beatorū aspiciamus, cœlestem

Marginalia (left column): Matt. 8. — Gene. 3. — Gen. 4. — Ion. 1. — Prou. 28. — Esai. 29. — Mat. 15. — Esa. 46. — Nahū. 3 — Psal. 72.

Marginalia (right column): Sap. 5. — 1. Cor. 2. — Psa. 41. — Simile — Cant. 8. — Psa. 15. — Heb. 12. — Simile — Eccle. 1.

stẽ amorem concipiamus, qui animos nostros incẽdat, & studio immortalitatis ac supernæ Hierosolymæ totos inflãmet. Dicamus cũ propheta: Conuertere anima mea in requiẽ tuam, quia dominus benefecit tibi: vel, vt potest conuerti ex Hebræo: quia dominus reddidit te tibi. Acsi diceret: Cùm tu ô anima mea corpori seruires, non erat mirum eius quæsisse voluptates: at modò quoniam tua es, quoniam dominus reddidit tibi, non alienam, sed propriã quære voluptatẽ, quære requiẽ tuam, non corporis, non carnis, non mundi: quære Deum, oblectare illo, ad eum cõfuge, in eo conquiesce, in eius amore & suauitate omnes molestias depone. Cogita æternam beatitudinẽ, eamq; in te ipso imprime, & sculpe. Hæc est spiritualis requies, hęc est oblectatio tua. Conuertere igitur ad eam, quoniam Dei beneficio reddita es tibi. Nos describamus hanc ciuitatem cœlestem in corde nostro, iuxta id, quod hîc ait Deus: Et describes in eo ciuitatem Ierusalem.

Psalm. 114.

Et ordinabis aduersus eam obsidionẽ, & ædificabis munitiones. Sed ne existimes posse te ad ciuitatem ęternã peruenire absq; labore, depinges hostes, describes dæmones te obsidione cingentes, tibi bellum inferentes, & interitum crudelissimum machinantes. Nuntiabis animæ terribiles pugnas esse aduersus eam paratas. Id intelligens Apostolus aiebat in epistola ad Ephesios: Induite vos armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli: quia non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum. Et diuus Petrus in sua prima canonica: Sobrij estote & vigilate, quia aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret. Sic velim tibi persuadeas te esse tẽtationibus oppugnandũ, cùm primùm ad cœlum aspiraueris, Deoq́ue seruire contenderis. Vnde ait Ecclesiasticus: Fili accedens ad seruitutẽ Dei, sta in iustitia, & in timore, & præpara animam tuam ad tentationẽ. Christus Deus noster statim post baptismum ductus est in desertum ab spiritu, vbi eum diabolus tentare voluit. Et per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei, vt dicebant Christi Apostoli, quemadmodũ refert in Actis diuus Lucas. Nunquam tam durè fuerunt à Pharaone filij Israelis oppressi, quàm cùm AEgyptum relinquere conarentur. Eodem modo tunc nos dęmon fortiùs tentat, cùm mundi dolos, vanitates, voluptates, & flagitia fugere decernimus. Cùm Christus eiiceret quoddã dæmoniũ ab homine ab eo possesso, exiit ab eo exclamãs, & multùm discerpens eũ: vt euangelica narrat historia. Cùm homo ille vellet à dæmone separari, tunc ab eo grauiùs premebatur. Et licet diabolus nos interdum non tentet, ne illi vnquam fidamus, tametsi videamur in tranquillitate vitam degere. Hoc intuens animo diuus Hieronymus ita ad Heliodorum scribebat: Erras frater, erras, si putas vnquam Christianum persecutionem non pati. Tunc maximè oppugnaris, si te oppugnari nescis. Tranquillitas hæc tempestas est. Hæc sanctus ille Iob, Militia, inquit, est vita hominis super terram. Vnde Paulus Apostolus, Arma, inquit, militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum. His armis muniti superamus dæmonum tentationes, & victoriæ coronam adipiscimur. Ita enim ait Iacobus Apostolus: Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cùm probatus fuerit, accipiet coronam vitæ. Hæc est corona illa, de qua dixerat diuinus vates: Posuisti domine super caput eius coronam de lapide pretioso. Eam vocat Paulus coronam vitæ, & Petrus immarcescibilem coronam gloriæ. Diuus martyr Cyprianus ita ait: Semel vincit, qui statim patitur, at qui manens semper in pœnis & tentationibus congreditur cum dolore, nec vincitur, quotidie coronatur. Hæc ille. Quoties dæmonis, aut mundi, aut carnis tentationes vincimus, toties à Deo corona victoriæ exornamur. Et quantò quis iustior, tantò grauiùs aliquando tentatur. Vt fragilis paries facilè ruit, & quacunque machina euertitur: sed fortissimus murus, seu arx munitissima & firmissima fortiter resistit, & opus est hostibus machinas bellicas adhibere, & mœnia illa validissimis tormentis, saxa, tela, globos ferreos, & plumbeos iaculantibus torquere, & fortiter concutere: Sic diabolus homines fragiles, parumq́ue in virtute constantes quacunque tentatione euertit: sed ad superandos viros iustitia & charitate munitos, & firmitudine ac constantia septos, variis vtitur artificiis, & fortissimis tentationibus. Quem non tentabit, si Christum verum Deum tentare constituit? Vnde Paulus Apostolus in epistola ait ad Hebræos: Non habemus pontificem, qui nõ possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Ne existimes eos esse à Deo derelictos, qui tentatione exercentur. Pater duos habẽs filios, alterũ virtutis studiosum, viribus corporis robustũ, & animi fortitudine præstãtẽ, alterum deprauatũ ingenio, deditũ deliciis, imbecillũ, & parui animi. Primum mittit ad bellũ, & periculis exponit, vt se laboribus exerceat, alteri indulget, secundas res facilè cõcedit, domi illum habet deliciis matris suæ delinitum. Sed ad extremũ qui fortiter pugnauit, præmium magnũ obtinuit, qui verò voluptatibus ducebatur, vacuus remãsit. Sic pater noster cœlestis homines fortes & cõstantes per varios casus interdum, & per acerbas calamitatum & tentationũ angustias ducit, & præliis aduersus animæ inimicos exercet, eósque per magnos labores in virtute roborat, atq; cõfirmat: hominibus autem fragilibus ab honestate abhorrentibus, fundamenta naturæ violantibus res prosperas permittit, & ad voluntatẽ fluẽtes. Sed ad extremùm, qui fortiter pugnarunt, æternam gloriã consequũtur, qui verò se illecebris, turpiq; otio dediderunt, & vtilitatem ab honestate separarunt, sunt ignominiosè consumpti, & in æternas miserias relegati. Vide deliciarum detrimentum, & ærumnarum vtilitatem. Vt frumentum in cellario, nisi pala & ventilabro versetur, & moueatur, gurgulione absumitur: & vestis in repositorio & apodyterio nisi concutiatur, & exerceatur, à tinea corroditur, sic homo, nisi fuerit tentationibus agitatus, & calamitatibus concussus, facilè corrumpetur, & labefactabitur. At iis rebus probatus redditur firmior, & fortiter pugnans coronam gloriæ adipiscetur. Non coronabitur, inquit diuus Paulus, nisi qui legitimè certauerit. Et alibi: Fidelis est Deus, qui non patietur vos tentari supra id, quod potestis, sed faciet etiam cùm tenta

Ephe. 6. *1. Pet. 5.* *Eccle. 2.* *Matt. 4.* *Act. 14.* *Exod. 5.* *Mar. 9.* *Iob 7.* *2. Cor. 10.* *Iaco. 1.* *Psa. 20.* *2. Timo. 4.* *1. Pet. 5.* *Simile* *Matt. 4.* *Heb. 4.* *Simile* *Similia* *2. Thi. 2.* *1. Cor. 10.*

tentatione prouentum ; vt possitis sustinere. Sed opus est vt nos diuinis armis muniamus: nam hostes nos variè oppugnant, & fortiter tentant; conficiunt aduersus nos excelsas turres vanitatis, vt inde nos expugnet. Et comportant aggeres, adducunt aduersus nos terræ diuitias, vt earum cupiditate & affluentia fossas impleant, & euangelicā auferant paupertatem, vt sic nos possint facile expugnare. Aggeres enim, vt diximus, sunt terræ coaceruationes, quibus fossæ adimplentur. Poteris etiam per aggeres terras cogitationes intelligere terram intuentes, cœlum autem minimè contemplantes, quæ veluti montes terræ cordis foueas adimplent. Et quoniam diabolus nos vndique cingit & circundat, ait Deus. Et pones arietes in gyro. Acsi diceret: Nuntia animæ esse à dæmone oppugnandam machinis superbiæ, aggeribus auaritiæ, & cæteris flagitiis, esseque obsessam, & ex omni parte circundatam. Et quia seculi milites in sinistro tantùm latere clypeum portant, & nos vndique oppugnamur, & oportet tegere vtrunque latus, ideo scuto diuino indigemus nos vn-
Psal.90. dique circundente. Scutum hoc Christus est, veritas ipsa, filius vnigenitus æterni patris, de quo ait diuinus vates: Scuto circundabit te veritas eius. Ipse nobis dat arma, quibus à dextris & à sinistris protegamur: de quibus ait Apostolus in
1.Cor.6. epistola prima ad Corinthios: Per arma iustitiæ à dextris & à sinistris. Poterat quidem Deus terram promissionis tradere absque armis filiis Is-
Iosu.11. raelis, sed voluit, vt eam armis acquirerent, & gentes immanitate barbaras, & copiis abundantes debellaret, permittens vt semper aliquæ huiusmodi gentes in terra illa manerent, aduersus quas Hebræi strenuè dimicarent. Eodem modo vult Deus, vt diuinis armis pugnantes vincamus tentationes, & in hoc bello spirituali nos ipsos exercentes, de animæ hostibus, dæmone, mundo, & carne victoriam admirabile reportemus. Hæc sunt ampla, hæc immortalia, hæc digna, quę fama celebrentur, monimentis annalium mandentur, & nulla vnquam obliuione deleantur. Et quoniam Ezechiel erat hæc nuntiaturus, præcipit illi Deus, vt sumat sibi sartaginem ferream, quæ sit illi instar muri, quo septus & munitus expugnari non possit. Hæc sartago erat ferrea & firma, & in ea cibi non sibi, sed aliis frigebantur, dum ipsa flamma ignis flagraret. Quid est hoc? nisi Charitas forti-
Cant.8. tudine pollens, de qua scriptum est in Canticis: Fortis vt mors dilectio. Hæc amoris flammis incensa omnibus prodesse cupit, aliisque præparans ci-
2. Cor. 12. bos ipsa comburitur. Vnde Apostolus, Quis inquit, infirmatur, & ego non infirmor? Quis scanda-
Similia lizatur, & ego non vror? Quemadmodum lucerna, vt aliis præbeat lumen, ipsa vritur, & consumitur, & sal vt cibis condimentum & saporem præstet, & ipse confringitur, & liquescit, sic verè Christianus, præsertim qui est in dignitate constitutus, vt in alios conferat beneficium, aut possit aliis prodesse, debet seipsum comburere, & confringere, & laborē quencunque subire. Sunt enim Christiani, præcipuè præsules & speculatores, cuiusmodi erat Ezechiel, lux mundi, & sal terræ: &
Matt.5. debent magnopere colere charitatem. Charitas
1. Cor. 13. autem, teste Apostolo, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt. Ideo postquam Deus dixit: Et ordinabis aduersus eam obsidionem, & ædificabis munitiones, &c. subdit: Et tu sume tibi sartaginem ferream. Sed de his hactenus.

Et tu dormies super latus tuum sinistrum, B
& pones iniquitates domus Israel super eo, numero dierum quibus dormies super illud: & assumes iniquitates eorum. Et ego dedi tibi annos iniquitatis eorum numero dierum tercentos & nonaginta dies, & portabis iniquitatem domus Israel. Et Num.
cum compleueris hæc, dormies super la- 14.
tus tuum dextrum secundò, & assumes iniquitatem domus Iuda quadraginta diebus, diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi. Et ad obsidionem Ierusalem conuertes faciem tuam, & brachium tuum erit extentum, & prophetabis aduersus eam. Ecce circundedi te vinculis, Reg.5.
& non te conuertes à latere tuo in latus 42.
aliud, donec compleas dies obsidionis tuæ. Et sume tibi frumentum, & hordeum, & fabam, & lentem, & milium, & viciam, & mittes ea in vas vnum, & facies C
tibi panes numero dierum, quibus dormies super latus tuum, tercentis & nonaginta diebus comedes illud.

Et tu dormies. Hierosolymæ obsidio per Babylonios durauit annum vnum, & sexaginta quinque dies, excepto tempore, quo Babylonij fuerunt occupationibus distracti ob AEgyptiorum exercitum. Nam aduentantibus AEgyptiis ad opem Iudæis ferendam ierunt Babylonij obuiam illis omissa Hierosolyma vt licet videre apud Ieremiam Iere.39.
capite trigesimo nono. Volens autem Deus nuntiare Iudæis per prophetam suum numerum dierum, quibus erat Hierosolyma obsidenda, ait prophetæ, vt dormiat super latus sinistrū tercentos & nonaginta dies, & super dextrum quadraginta, qui simul iuncti efficiunt numerū quadringentorū & triginta dierū. Samaria dedita fuit idololatriæ annis tercētis & nonaginta, & Hierosolyma quadraginta, vt diuus Hieronymus probat ex diuina scriptura, qui simul iuncti efficiunt annos quadringentos & triginta. Si autem pro annis sumas dies quēadmodū ait Deus, inuenies annum vnum, & duos mēses, & quinq; dies. Et tot diebus fuit Hierosolyma obsessa à Babyloniis. Cōsidera Dei iudicia. Tot diebus fuerūt Iudęi graui obsidione oppresi, quot annis idolis seruierant. Hoc vaticinatus fuit Ezechiel non solùm verbis, sed etiam factis, dormiens super latus sinistrum tercentos & nonaginta dies, & super dextrum quadraginta. Per latus sinistrum intelligitur Samaria, quę tempore Ieroboam vitu- 3. Reg. 12.
los aureos colere incœpit, quæ ideo dicitur sinistra, quia debilior & fragilior erat, & priùs fuit capta ab Assyriis, quàm Hierosolyma à Babyloniis, 4. Reg. 17. &
vt constat ex quarto Regum, & secundo Paralipo 18. et 25.
menō. Hierosolyma verò vt fortior, dextra appellatur. Par.36.
Samaria, & decem tribus, & Israel, & domus Israel idem sunt: quemadmodum Hierosolyma, &

Iuda

Iuda, & duæ tribus, nam Beniamin Iudæ adhærebat, pro eodem accipiuntur. Hic autem somnus non fuit realis tot integros dies, qui enim fieri poterat, vt Ezechiel super vnum latus trecentos & nonaginta dies continuò dormiret, & somno solutus super aliud latus quadraginta? Sed fuit hoc factum in visione quadam intellectuali & prophetica: videbatur enim illi tot dies dormire. Et visionem hanc mandauit literis, vt esset omnibus cognitum & perspectum, quot dies esset Hierosolyma obsidenda.

Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum. Hoc est, verti annos scelerum Iudæorum in dies, quibus tu dormies, & ipsi obsidione opprimentur, in eaque variis calamitatibus cruciabuntur. Et si decem tribus essent iam adductæ in Assyriam, tamen multi ex illis erant Hierosolymæ, ad quam metu hostium confugerant.

Et portabis iniquitatem domus Israel. Id est, tot dies dormies, quot dies Iudæi obsidebũtur, & quot annos idolorum cultui adhęserunt. Et quia Ezechiel dolebat, & grauiter ferebat Hebręorum scelera, & pœnas, quas pro illis luebant, atque pro illis ad dominũ preces & lachrymas fundere nõ cessabat, dicitur portare iniquitatem eorum. Officium erat sacerdotum & prophetarum in lege populi flagitia deplorare, eiúsq; pœnas portare, & pro eo quodã
Leuit.9. modo soluere: vt ex libris Leuitici, & Numerorum
Nu. 18. constare videtur. Vnde Ieremias: Quis dabit, in-
Iere. 9. quit, capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum, & plorabo die ac nocte interfectos fi-
Ose. 13. liæ populi mei! Et Oseas: Consolatio ablata est ab oculis meis, quia ipse inter fratres diuidet. Et Apo-
Act. 20. stolus in Actis: Per triennium nocte & die non cessaui cum lachrymis monens vnumquenque vestrum. Sed dices: Si propheta & sceleribus & ęrumnis Hebræorum affligebatur, cur tanto temporis spatio dormiebat, & requiescebat? Quia viri iusti & si ex vna parte & suis & aliorum calamitatibus premantur, & dolore lacerentur, tamen ex altera parte afficiuntur gaudio, quòd aspiciant gloriam Dei illustrari, & peccatores à maleficio deterreri, dum qui peccarunt, & pœnas suorum erratorum
Psa. 57. persoluunt, iuxta id quod ait Psalmographus: Lætabitur iustus, cùm viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris. Imò inter calamitates suas etiam minimè meritas voluptate afficiuntur, nihil propter Deum asperum, nihil durum, nihil intolerandum putant. Illis id accómo-
Deut. 33. datur, quòd ait in Deuteronomio diuina scriptura: Inundationes maris quasi lac sugent, & thesauros absconditos arenarum. Inundationes maris sunt mundi molestiæ, & afflictiones acerbæ & amaræ, quas viri pietate & charitate præstantes veluti suaue lac sugunt, inuenientes in illis dulces oblectationes. Et cùm ipsi sint arena fluctibus maris concussa, mundi calamitatibus agitata, in medio sui, in intimo corde inueniunt thesauros abscõditos, diuinas consolationes, quibus suauissimè
Acto. 5. etiam in ærumnis oblectantur. Vnde in Actis ait diuus Lucas: Ibant Apostoli gaudẽtes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam p ti. Et diuus Hieronymus in epistola ad Asellam, Gratias, inquit, ago Deo meo, quòd dignus sim, quem mundus oderit. Et in epistola ad Furiam, vbi ostendit quemadmodum eum scelerati maledictis lacesserent, ait, Addant, si volunt, Samaritanum, vt domini mei titulum recognoscam.

Et ad obsidionem Ierusalem conuerte faciem tuam. Id est, intuere vultu irato & truculento Hierosolymam, ciuitatẽ illam, quam in latere obsessam depinxeris. Solebant diuini vates, cùm ciuitatis alicujus euersionem prædicerent, aduersus eam faciem vertere.

Et brachium tuum erit extentum. Vt significes alacritatem, & extremam huius obsidionis executionem. Hebraismus est desumptus à luctatoribus, aut à gerentibus aliquid fortiter & strenuè, qui solent brachium nudare, & extendere.

Et prophetabis aduersus eam. Nuntiabis, & sermone, & actione esse Hierosolymam non solùm obsidendam, sed penitus vastandam.

Circundedi te vinculis. Id fuit in visione imaginaria.

Obsidionis tuæ. Id est, de qua vaticinaris.

Et tu sume tibi frumentum & hordeum. Significat imminere Hierosolymæ maximam famẽ, qua obsessi, vt in quarto libro Regum proditum est me- *4. Reg. vlt.*
moriæ, laborarunt. Tanta enim fuit, vt obsesi ex diuersis leguminibus nempe frumento, hordeo, fabis, lentibus, milio, & viciis panes paucos conficerent, quibus non ad saturitatem vterentur, sed modicè & vnciatim.

Cibus autem tuus, quo vesceris, erit in pondere viginti stateres in die: à tempore vsque ad tempus comedes illud. Et aquam in mensura bibes, sextam partem hin: à tempore vsque ad tempus bibes illud. Et quasi subcinericium hordeaceum comedes illud: & stercore, quod egreditur de homine, operies illud in oculis eorum. Et dixit dominus: Sic comedent filij Israel panem suum pollutum inter gentes, ad quas eiiciam eos. Et dixi, a, a, a, domine Deus, ecce anima mea non est polluta, & morticinum, & laceratum à bestiis non comedi ab infantia mea vsque nunc, & non est ingressa in os meum omnis caro immunda. Et dixit *Inf. 5. & 14. d.*
ad me: Ecce dedi tibi fimum boum pro stercoribus humanis: & facies panem tuum in eo. Et dixit ad me: Fili hominis, ecce ego conteram baculum panis in Ierusalem: & comedent panem illum in pondere, & in solicitudine, & aquam in mensura, & angustia bibent: vt deficientibus pane & aqua corruat vnusquisque ad fratrem suum, & contubescat in iniquitatibus suis.

Cibus autem tuus. Vult significare magnam famem tempore obsidionis, quoniam Iudæis obsessis præscribebatur vilis nutrimenti pondus, & certa mensura. Nemo in toto die comedere poterat nisi viginti panis stateres: viginti autẽ stateres cõtinẽt decẽ vncias iuxta diui Hieronymi sententiã. Itaq; in toto die naturali nemo edere poterat plus quam

quam panem vnum decem vnciarum, quò magis anima traheretur, quàm sustentaretur. Sunt qui asserant viginti stateres quinque solùm vncias continere: nam stater idem est quod siclus, siclus autem continet quartam partem vnciæ, viginti autem quartæ vnciarum quinque vncias efficiunt. Iosephus ait apud Hebræos siclum quatuor drachmas continere, Budæus existimat staterem esse numum valentem quatuordecim solidos. Et ita variant authores. Vtcunque sit, hac parua mensura & modico pondere intoleranda fames prædicitur.

Sextam partem hin. Hin erat genus mensuræ Hebrææ duos sextarios Italicos continentis, quos par unus vrceus capiebat. Non solùm in illa obsidione Hebræi fame magna, sed incredibili etiam siti laborarunt.

Operies illud. Hoc est, coques illud: & ita est in Hebraico. In nonnullis regionibus ob lignorum defectum concoquitur panis stercore boum desiccato. Et ita fieri posset de humano stercore, sed esset nimis horrēdum & abominabile. Volens Deus significare esse Iudæos in alienis prouinciis panē horridum immundumque manducaturos, præcipit Ezechieli, vt in humani fimi desiccati igne concoquat panem. A qua re abhorrens diuinus vates Deum obsecrat, ne illi hoc præcipiat, quod quidem impetrauit.

A a a. Totum hoc locum habet interiectionis admirantis, qua vsus est Ieremias cum Deo loquens capite primo. *Iere.1.*

Morticinum. Hoc est, ꝙ absque sanguinis effusione vitam amittit. Præceperat Deus Hebræis ne morticinum, & laceratū à bestia comederent: vt in Exodo, & Leuitico diuina scriptura cōmemorat. At existimabat ꝓpheta multò grauius sibi esse, & detestabilius pane sic abominabili vesci. *Exo.22. Leui. 17. Leu 22.*

Ecce ego conteram baculum panis in Ierusalē. Panem vocat baculum, quòd eo homines sustententur.

Corruat vnusquisque. Non valens se præ fame sustentare: sed ob admissa scelera luctu confectus, & inopia debilitatus, succumbet ægritudini & cadēs animo & corpore, excedet è vita. Hæc de Babylonica captiuitate interpretati sumus, hunc esse germanum ac historicum sensum existimantes. At Iudæi tēpore Titi & Vespasiani videntes Hierosolymā funditus euersam asseruerūt hos quadringētos & tringinta dies accepto anno pro die duraturum esse captiuitatē & ignominiā suā: illis autē peractis venturū esse Messiam suū, qui eos à potestate gentiū & Christianorū liberaret, mundi opibus & dignitatibus cumularet, & in pristinā libertatem & legis cæremonias restitueret. Sed quā vana & falsa fuerit hæc eorū interpretatio, nemo est, qui nō videat, cùm hodie post mille & quingentos ferè annos ab illa captiuitate nec tēplū habeāt, nec cæremonias, nec sacrificia, nec sacerdotē, nec regē, nec ciuitatē, sintq; exules, abiecti, calamitosi, ab omnibus nationibus contēpti, & in dedecore, & ignominia versati. Nihilominus tamē tāta adhuc cęcitate laborant, tā crassa caligine eorū intellectus obfunduntur, vt Messiā expectent terrenū illū quidē, qui in eos bona terræ conferat, vt possint corporis voluptatibus perfundi, humanisq; opibus redūdare. Terreni homines terrenū cupiunt Messiā. At verus Messias in eorū lege promissus Christus Deus noster non terræ sed cœli diuitias attulit, quæ sunt veræ diuitiæ, animos amplificantes, eósq; virtutibus, diuina gratia & donis cœlestibus adimplentes quibus gloriam sempiternam consequātur. Zacharias propheta de Messia loquens ait: Exulta, satis filia Sion, iubila filia Ierusalē, ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluator, ipse pauper, & ascendēs super asinā, &c. Id quod impletum est, cùm dominus Iesus introiuit Hierosolymā sedens super asellum, sternentibus hominibus vestimenta sua in via, & arborum ramos cædentibus, quibus viā tegebant: vt euangelica narrat historia. Cùm rex aliquis seculi vrbem celebrem cū regia pompa ingreditur, & magnificè excipitur, fertur sub pretioso peripetasmate, aut eleuato pallio ex serico & auro confecto ad aeris intēperiem euitandam, & summū apparatum ostendendum: Et ita sub hoc nobili tegumēto virgis eleuato incedit princeps, terram vidēs non autem cœlum: nec mirum, cùm rex sit terræ non cœli. At Christo Deo nostro, qui rex est cœlestis, qui de ipso ait: Regnū meū non est de hoc mūdo, non cœlū operiebant pallio aut peripetasmate, sed terram vestibus & ramis. Et vt verus Messias paupertatē diligendam ostēderet, non super equū sedens introiuit, sed iuxta Zachariæ prophetiam super asinam, & super pullum filium asinæ. In eius persona dixerat Dauid: Infirmata est in paupertate virtus mea. Et rursum: Pauper ego sum, & in laboribus à iuuentute mea. Vbi igitur sunt apparatus regij? vbi magnificentia munerū terræ? vbi phalerati equi? vbi magnificæ pōpæ? vbi militum copiæ? vbi temporalis regis ornamenta? Si Messias venturus esset mūdi diuitias daturus, diceret Zacharias: Ecce rex tuus venit tibi potens, diues, equo, aut curru triumphali vectus, & satellitum turba comitatus. At intelligens Messiam fore spiritualem, & cœlestem regem, & mundi opes contempturum, eum pauperem & saluatorem appellauit, omnésque eius apparatus descripsit. Eodē modo regius vates eū inopem fore prædixit, sed mundi scelera deleturum esse apertissimè ostendit. Ita enim ait: Et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eius. Dicens, ex omnibus iniquitatibus, declarauit fore Christum animorum redēptorē: iniquitates enim vincula sunt, quibus impij in dæmonis captiuitate detinentur. Hoc docuit idē Messias per Ieremiā ita loquēs: Propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorū nō recordabor amplius. Et per Esaiā: Deleui vt nubē peccata tua, & quasi nubeculam iniquitates tuas. Hic est Messias in Iudæorum lege promissus, non terrenus, non mūdi diuitiis affluēs, sed diuinus, & diuinas tribuens opes, paupertatē verò in hoc seculo & verbis & factis docens. Hoc intelligens diuus Paulus has voces emisit: Scitis gratiam domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cū esset diues, vt vos illius inopia diuites essetis. Eum Messiā expectabāt antiqui patres, eius aduentū cupiebant fideles, de eo vaticinabātur diuini vates, cuius sanguine erāt, mundi maculæ abluendæ, & iniquitates expiandæ, qui erat infinitā hominum multitudinem è tenebris erepturus, & fidei atq; gratiæ lumine illustraturus. Sed quoniā in eum credere Iudęi noluerunt, fuerunt à Romanis obsessi, & victi, & in miseram seruitutem redacti. Et de hac obsidione & euersione potest totum hoc caput explanari. Eā præuidens dominus lachrymis, prosecutus est, quando,

Zach.9. Matth. 21. Mar.11. Luc.18. Ioā. 12. Ioan.18. Psal.30. Psal.87. Psalm. 129. Iere. 31. Esa.44. 2.Cor.8

Iaco.19. quando, vt refert diuus Lucas, videns ciuitatē fleuit super illam, dicens: Si cognouisses & tu, &c. Per primos trecentos & nonaginta dies super latus sinistrum intelligitur tempus obsidionis, per quadraginta verò, quibus quadraginta anni significātur, intelligitur tempus, quod inter mortem Christi, & Hierosolymæ per Titum Vespasianum filium Vespasiani euersionem interfluxerunt. In ea obsidione tanta fuit fames, teste Iosepho libro 7. de bello Iudaico, vt nec cingulis, nec calciamentis abstinuerint, & coria scutis detracta manducauerint. Et, quod dictu quidem horrendum, auditu autem incredibile videtur, quædam mulier Eleazari filia proprium filium, suum fame coacta occidit, & comedit. Viæ vrbis plenæ erant mulieribus exanimatis, & infantibus ac senibus mortuis, & adolescentibus palpitantibus. Quidam præ fame penitus excedebant è vita, alij veluti mortuorum vmbræ inter defunctorum cadauera versabantur, & vbi eos mors occupabat, ibi cadebant. Captiuorum qui toto bello comprehensi sunt nonaginta & septem millium, inuentus est numerus mortuorum vero vndecies centum millia. Cùm enim pascha esset Iudæorum, & ex multis oppidis multi ad festum congregarentur, fuerunt subito bello circunfusi, & in ciuitatem veluti in carcerem coniecti. Hæc omnia Flauius Iosephus natione Hebræus, testis oculatus literis mandauit, vt essent perpetuis monimentis consignata. Eusebius in libro de temporibus breuiter sed egregie super hoc philosophatur. Oportuit, inquit ille, iisdem diebus paschæ eos in vrbe includi ad suam ipsorum cædem, quibus saluatorem cruci affixerunt. Aequum fuit, & iusto Dei iudicio effectum, vt illi eo tempore interirēt, quo immaculatum illum & cœlestem agnum ad interitum falsis criminibus vocarunt, & vulneribus confectum crudeliter occiderunt. Perspicuum est enim fuisse Christum die paschæ Iudæorum
Ioan.18. & 19. occisum. Et quoniam perfidi Iudæi nec cœlestem patrem, nec eius filium vnigenitum venerati sunt, imò nec cognouerunt, quia cognoscere noluerunt
Ioan.16. ob malitiæ suæ obcæcationem, dicente Christo discipulis suis; Hoc facient vobis, quia nō nouerūt patrem, nec me: ideo de illis Vespasianus pater & Titus filius triumpharūt: vt Paulus Orosius libro 7. suarum historiarum grauiter & sapienter annotauit. Eius enim ad literam hæc sunt verba: Pulchrum & ignotum anteà cunctis mortalibus, inter centum & viginti triumphos, qui à condita vrbe vsque ad id tēpus acti erant, hoc spectaculum fuit, patrē & filium vno triūphali curru vectos, gloriosissimam ab his, qui patrem & filium offenderunt, victoriā reportasse. Hæc ille, Nos autem, qui totum hoc caput de Hierosolymæ per Titum & Vespasianum obsidione & euersione etiam interpretamur, Deum vehementer obsecramus, vt nos à mundo, dæmone, & carne vndique obsessos eripiat, atq; de iis hostibus triumphantes, cœlestique splēdore fulgentes, ad vitā immortalem perducat.

ANNOTATIONES ex Hebræo in Cap. III.

Et pones arietes in gyro. Pro arietibus est in Hebraico כרים carim. Nomen כר significat agnum, arietem, principem, seu ducem. Vnde illud Esaiæ: Emitte agnum domine dominatorē terræ. Poterat *Esai.16.* etiā verti: Emitte ducem domine dominatorē terræ. Hic enim erat dux ille, de quo prædixerat Mi- *Micha.* chæas ad Bethlehem dirigens sermonem: Ex te *5.* enim exibit dux, qui regat populum meum Israel. Ideo R. Dauid hunc Ezechielis locū ita vertit: Et pones duces in circuitu. Vt ostenderet esse Hierosolymam à ducibus Chaldæorum obsidendam.

Et viciam. In Hebraico est in pluralī כסמים cussemin. Est quoddam leguminis genus dictū zea, siue spelta, vt ait R. Dauid. Speltæ autē duo sunt genera authore Dioscoride lib. 2. ca. 80. alterū simplex, alterū duplicis grani. Symmach⁹ & Aquila in prima editione habēt zeas. Sunt qui existiment esse legumē illud, qđ Lusitanè appellatur cruilha. Septuaginta habent: ὀλύραν, pro quo versio Cōplutensis desumpta ex Græco habet siliginem. Et Theodorus siliginem etiam vocat: tametsi alij auenam interpretentur. Vtcunque sit, genus est vilis leguminis, ex quo cum aliis præcipiebat Deus Ezechieli, vt panem vilem & cibarium conficeret.

Conteram baculum panis. Septuaginta pro baculo panis habent ἐστήριγμα ἄρτου pro quo Latinus interpres vertit, firmamentum panis. Symmachus & Theodotio, & Aquila in secunda versione habent Στερέωμα quòd idē ferè est. In Hebraico est מטה matth, quæ dictio virgam significat, vt Numer. 16. *Ezec.7.* Accipe ab eis virgas singulas. Et Ezech. 7. Floruit *Num.17* virga germinauit superbia. Sed quoniā dictio hæc significat etiā declinationē & iniustitiā, poterat illud verti: Floruit declinatio siue iniuria. ait R. Ionah qui hūc locū interpretatur. Et videtur pulchra eius expositio, nam sequitur: & germinauit superbia. Significat etiā robur, firmamentum, & sustētaculum, vt in psalmo: Omne firmamentū panis con *Psalm.* triuit. Acsi diceret: Fecit Deus vt deesset frumētū, *104.* quod est firmamentum humani corporis, vt omnes fame laborarent. Vtinā hæc panis egestas non opprimat etiam Christianos. Panis hic verbū Dei est, de quo potest illud psalmographi explicari: Et *Psalm.* panis cor hominis confirmat. Et id propter qđ la- *103.* mentabatur Ieremias. Paruuli petierūt panē, & nō *Thre.4.* fuit, qui frangeret eis. Acsi diceret: Infirmi & insipiētes, qui non valent intellectu comedere fortes & excelsas diuinarū literarum sentētias, & arcana atq; alta mysteria, petierunt à viris doctis, vt panem verbi Dei sibi frangerēt, & comminuerēt, sacram illis scripturā explanātes, & non erat, qui hoc facere vellet. Multis hodie posset hoc accōmodari, qui cū alios docere deberēt, dediti vētri & somno vitam silentio, turpiq; otio trāseunt, & debitos labores contēnentes, indebitis voluptatibus ducuntur, Eam ob causam multis in locis deest panis hic, ob cuius penuriā debilitati multi in interitū ruerūt: &, vt ait Esaias, nobiles interierūt fame, & mul *Esai. 5.* titudo siti exaruit. Et nō solùm multi panē euāgelicæ doctrinæ nō gustant, cū se euangelicos appellent, sed etiā sanctissimum eucharistię sacramentū, *Ioan. 6.* panem illum diuinum, panem viuum, qui de cœlo descendit, penitus negarunt, & fidem catholicam relinquentes Oecolampadij, & Caluini, & cæterarum huiusmodi pestium hæreticorum Capharnaitarum perfidiæ adhæserunt. Aiunt enim cum *Ioan. 6.* Capharnaitis: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Nos vero captiuemus

mus intellectum in obsequium Christi, qui dixit: Hoc est corpus meum, Et panis, quem ego dabo,
2.Cor.10 caro mea est pro mundi vita. Hæc Christus, hæc ip
Mat.26. sa veritas. Non potest mentiri veritas. Verbum domini manet in æternum. Vide quid dicat Ioannes
Ioan.6. Damascenus: Nō est figura panis & vini, corporis & sanguinis Christi, Absit hoc. Sed est ipsū corpus
Esa.40. domini deificatū, ipso domino dicēte: Hoc est corpus meū: nō figura corporis, sed corpus, nō figura sanguinis, sed sanguis. Hęc ille. Idē Cyprianus martyr indicat in sermone de cœna domini dicens: Panem angelorū sub sacramento mâducamus in terris, eundē sine sacramento manifestiùs edemus in cœlis. Explicās Augustinus illā psalmi inscriptionē:
Psal.33. Psalmus Dauid, cū mutaret vultū corā Abimelech & dimisit eum, & abiit, ac locum illū ex libris Regum iuxta editionem septuaginta interpretū per
1.Re.21. tractans: Ferebatur in manibus suis: Hoc verò fratres, inquit, quomodo possit fieri in homine, quis intelliget? Quis enim portatur in manibus suis? Manibus aliorū portari potest homo, suis manibus nemo portatur. Quomodo intelligatur in ipso Dauide secundum literam, non inuenimus: in Christo autem inuenimus. Ferebatur enim Christus in manibus suis, quando commendans ipsum corpus suum aiebat: Hoc est corpus meum: ferebat enim illud corpus in manibus suis: seipsum aitque fere-
Psa.71. bat Christus in manibus suis. Hæc Augustinus. In psalmo septuagesimoprimo, qui de Christi tempore non solùm iuxta Christianorum, sed etiam iuxta Hebræorum sententiam explanatur, sunt hæc verba literis mandata: Erit firmamentum in terra in summis montium. Vbi diuus Hieronymus pro firmamento vertit memorabile triticum. Et Reuclinus ait vocabulum hoc Hebraicum significare placentulā frumēti. Et R. Kimhi ait esse masā frumenti. In Hebraico est פסת בר pissath bar, hoc hoc est particula seu placenta frumēti, dictio enim
Psal.2. bar frumentum significat absque controuersia. Significat enim filium, & puritatem. Vnde id quod est in psalmo: Apprehendite disciplinam, verti potest: Apprehendite siue osculamini filium, siue puritatem. Acsi dicat: Amplectimini, & summè diligite Messiā, qui est filius Dei, & ipsa puritas. Potest etiam verti: Seruite frumēto, hoc est Christo, qui est panis vitæ. Vnde verba illa: Erit firmamentū in terra in summis montium, possunt rectè verti ex Hebræo: Erit placenta tritici in terra in capitibus mōtium. Tharghum habet. Erit panis cōfortans in terra. Paulus episcopus Burgensis citat quandā paraphrasim Chaldaicā, quæ ita habet: Erit placenta tritici in capitibus sacerdotū. Quæ interpretatio est absque dubio admirabilis: est enim sanctissimi sacramenti altaris diuina vaticinatio, in quo sub specie placentulæ tritici, sub specie panis, & massę triticeæ coctæ præsens nobis adest Christus, verus Deus, & verus homo. Rectè quidē iuxta Hieronymi versionem memorabile triticū hoc sacramentū appellatur, cùm sit panis viuus, & diuinum manna
Ioan.6. de quo ait Christus: Qui mâducat meam carnē, & bibit meū sanguinē, habet vitam æternam. Et verè ait Tharghū esse panem confortantem, cùm de illo
Phili.4. dicat diuinus Paulus: Omnia possum in eo, qui me confortat. Et verè ait paraphrastes Chaldæus, esse hanc diuinam placentulā in capitibus sacerdotum quoniā super eorū capita hostia consecrata eleuatur, vt populo in missæ sacrificio ostēdatur adorāda. Et R. Achilas transfert locū illū psalmographi in hunc modū: Erit panis substantialis in terra in capitibus mōtium, Et R. Ionathas Erit sacrificium panis in terra in capite montiū. Quę omnia diuino eucharistię sacramento accōmodantur. Hic est panis diuinus, hic est cibus cœlestis, hoc est pignus æternæ nostræ beatitudinis, & summæ felicitatis. Cùm Deus sit summè bonus, & eā ob causā summè cōmunicatiuus, & sui diffusiuus, decebat se nobis summè cōmunicare. Quę maior poterat esse cōmunicatio, quā post dicessum suum, post ascensum in cœlū manere nobiscū in sancto eucharistiæ sacramento? Non passus est eius amor, vt à nobis corporaliter discederet, quin nobiscū sacramētaliter maneret, vt eum videremus sub accidentibus, sub speciebus panis & vini, vt eum coleremus, & manducaremus, vt in ipso maneremus, & ipse in nobis. Ioan.6.
Ipse enim ait: Qui mâducat meā carnē & bibit meū sanguinē, in me manet, & ego in illo. Hunc diuinū cibum, hunc panē cœlestē reiecerūt nostri tēporis hæretici, siliquis porcorū seipsos pascentes, dolisq; dæmonum suā pestilentē sectam sustētantes. Christi charitatē immensam negarunt, eiúsque infinitæ pietatis splendorem maculare voluerunt. O rē indignam, ô scelus detestandum! Nihil vnquam sol vidit indignius. Quid dicā? Quò me vertā? Quę res vnquam gesta est maior, quā Christum nobis seipsum relinquere in sacramento? Quò vltrà poterat amor accedere? Quid diuinius, qd gloriosius, quid accōmodatius hominū memorię sempiternæ? Memoriā fecit mirabiliū suorum misericors & misera Psa.110.
tor dominus, escam dedit timentibus se. Et tamen hanc escā, hoc magnificentissimū beneficium, hoc amplissimum munus irrident Caluinistæ, & Bucceristæ, & Oecolampadistæ tenebris circunfusi, & in caligine obscurissima versati. Quēadmodū Nabuzardā princeps militię Nabuchodonosoris Hie 4.Re.25
rosolymam euertit, & tēpli vasa profanauit, sic nostri temporis hæresiarchæ principes militiæ diaboli ecclesiam Christi conantur euertere, & sacra tēpli vasa, hoc est sancta ecclesię sacramenta nō à Salomone, sed à Christo cōstituta penitus delere, aut saltē maculare. Nabuzardan sonat sermonem alieni domini, seu alieni iudicij. Tales sunt hæretici, quorum sermo non est Iesu Christi domini nostri, sed alieni domini, hoc est diaboli, quem Christus principem mundi appellauit. Hūc sequuntur perditi homines rectorē tenebrarum & dominū im- Ioā. 12.
piorū, quam ob causam non est mirū eorū iudiciū & 14.
alienum esse à veritate, ab ecclesia, & à Christo. Te precor clemētissime Deus, vt eorum animos splēdore veritatis illustres, ne tot homines ad imaginē tuam creati ex errorū tenebris, in quibus versantur, ad caliginem æternā præcipitentur. Aperi eorum oculos, incende amore tuo eorum voluntates ne in flāmas inextinguibiles æterni barathri proiiciantur. Proiicientur enim nisi tu eos illuminaueris, & ad fidem sanctæ ecclesiæ Romanæ perduxeris. Quoniam teipsum panem diuinum reliquerunt, & baculum panis, de quo hîc loquitur Ezechiel, repudiarunt.

Et contabescent in iniquitatibus suis. Pro iniquitatibus est in Hebræo, עונם auonam, quæ dictio iniquitatem significat, & pœnā. Vnde illud psalmo- Psal.68.
graphi: Apponе iniquitatem super iniquitatē eorū

ff verti

verti potest: Appone pœnã super iniquitatem eorum. Acsi dicat: Puni eos domine iuxta eorum flagitia. Quare poterat locus hic Ezechielis ita trãsferri: Et contabescent in suppliciis suis.

Argumentum cap. V.

Cum Hebræi diuina monita contemnerent, essétque eorum ratio obscura flagitiis, & voluntas constricta sceleribus, & animus à mente diuina penitus alienatus, voluit Deus eos vlcisci, vt tantorum maleficiorũ pœnas luerent. At tanta est eius misericordia, vt priùs illis pestem, & ferrum, & flammam minaretur, quò se ad illum conuerterent, eiúsque misericordiam implorarent. Eam ob causam præcepit Ezechieli, in quo tunc diuinum quoddam & fidei vaticinationis lumen elucebat, & charitatis flamma ostẽdebatur, vt illis Hierosolymæ euersionem prædiceret, & sub pilorum ænigmate eorum interitum, & exilium nuntiaret.

CAPVT V.

A ET tu fili hominis sume tibi gladium acutum, radentem pilos: & assumes eum, & duces per caput tuum, & per barbam tuam, & assumes tibi stateram ponderis, & diuides eos. Tertiam partem igne combures in medio ciuitatis iuxta completionẽ dierum obsidionis. Et assumes tertiam partem, & concides gladio in circuitu eius, tertiã verò aliã disperges in ventũ, & gladium nudabis post eos. Et sumes inde paruum numerum, & ligabis eos in summitate pallij tui. Et ex eis rursum tolles, & proiicies eos in medio ignis, & combures igne, & ex eis egredietur ignis in omnem domum Israel. Hæc dicit dominus Deus. Ista est Hierusalem, in medio gentium posui eam, & in circuitu eius terras. Et contempsit iudicia mea, vt plus esset impia quàm gentes, & præcepta mea vltra quàm
B terræ, quæ in circuitu eius sunt. Iudicia enim mea proiecerunt, & in præceptis meis non ambulauerunt. Idcirco hæc dicit dominus Deus. Quia superastis gentes, quæ in circuitu vestro sunt, & in præceptis meis non ambulastis & iudicia mea non fecistis, & iuxta iudicia gentium, quæ in circuitu vestro sunt non estis operati, ideò hæc dicit dominus Deus,

EXPLANATIO.

Et tu fili hominis. Totum hoc caput continet ænigma quoddam pilorum: quo vastatio Hierosolymę significatur. Gladius acutus siue rasorius, hoc est nouacula, est Dei voluntas & decretum: caput vrbis Hierosolyma, pili verò eius habitatores. Hi fuerunt in tres partes distributi: pars vna obiit fame & peste in obsidione, cum Chaldæi Hierosolymam cingentes, eam vndiq; oppugnarent: altera gladio hostium: tertia verò fuit per orbem terrarum dispersa, quæ dederat se fugæ ob Chaldæorum metum. Mortui fame & peste intelliguntur per capillos igne combustos, occisi ferro significantur per capillos concisos gladio, qui verò se in fugam contulerunt, per capillos in ventum dispersos ostenduntur. Est autẽ ænigma figura, cùm per occultam rerum similitudinem obscura sententia significatur, vt infrà capite 39. Dic omnia volucri, & vniuersis auibus, cunctísque bestiis agri, &c. Et primo capite Ioannis: Ecce securis ad radicem arboris posita est: Cur autem Ezechiel appelletur filius hominis ostendimus secundo capite. *Infr. 39.* *Ioan. 1.*

Et duces per caput tuum. Hoc est dabis operam, vt tonsoris manu per caput tuum ducatur.

Stateram ponderis. Hoc est, iustam & æquam, aptam ad ea ponderanda, quæ non populari quadam trutina, sed aurificis statera examinantur.

In medio ciuitatis. Nimirum in qua habitas. non intelligit Hierosolymam, qui a Ezechiel erat tunc temporis in Chaldæa, sed vrbem quandam, quam tempore illo incolebat. Vel intelligit vrbem illã, quam ex Dei iussu descripserat in latere, vt capite præcedente explicuimus, per quam Hierosolyma significabatur.

Igne combures. Famis ac pestis afflictionem cõparat cũ ardore ignis: inedia enim reddit homines nigros & squalidos, & pestis eos febre cõburit.

Et gladium nudabis post eos. Hoc est, significabis esse illis vitam ferro eripiendam. Multi ex Hæbręis Babylonios fugientes se in AEgyptum contulerunt. Sed Nabuchodonosor Babyloniorũ rex intrauit AEgyptũ, vbi eos partim occidit, partim in vincula coniecit, & captiuos in Chaldæam inde abduxit. Lege quartum Regum, & Ieremiam hæc omnia narrantem. *4. Re. vl.* *Iere. 42.*

Et sumes inde paruum numerum. Ex illa tertia parte pilorum, quos in ventum disperges sume exiguum numerum, quos in ora vestis tuæ ligabis, & ex illis coniicies aliquos in ignem, vbi incendio flagrent: ex quibus egredietur ignis Iudæorũ posteritatẽ comburens. Sensus est: Ex magna Iudæorum multitudine, qui ex AEgypto & Iudæa fuerint in Chaldæã abducti, pauci Hierosolymã reuertẽtur, veluti in pallio reseruati. Et ex iis nõnulli calamitatibus & ęrũnis prementur, ob quas aliqui se gentium regibus tradent eos ad Hierosolymæ vastitatem excitantes. Totum hoc impletũ fuisse diuina narrat historia. Nam fuisse Iudæos in Iudæam ex Chaldæa reuersos, & in ædificanda & instauranda Hierosolyma labores incredibiles subiuisse, & in libris Esdræ literis mandatũ. Præterea deseruisse nonnullos ex Iudæis patriam, & Antiocho tyranno aliísq; regibus adhęsisse, qui reges à perfidis & fugitiuis Iudæis concitati Israelis populum ad excidium & vastitatem vocabant, & odio incẽsi, superbiáq; inflati eum penitus delere conabantur, est in Machabæorum libris monimentis consignatum. Posteà verò tanta fuit inter Iudæorum magnates Hircanum & Alexandrũ dissensio, tanto odio mutuò ardebant, vt occasionem Pompeio præberent Iudæam expugnandi. Quæ omnia sunt à Iosepho in libris & de Antiquitate, & de Bello Iudaico apertis monimentis testata. Ex illis ergo egressus est calamitatũ ignis in omnem Israelem. At ego existimo dixisse hoc prophetã propter Pharisæos, qui ex illis Hebræis descendentes de Christo occidendo cogitarũt, & in eius cædem acriter vigilauerunt. Tãta fuit eorũ cæcitas, tantæ fraudes, tot flagitia, vt ei, quem ne *Esd. 1. & 2. libro.* *Mach. 1. & 2. lib.*

voce

voce quidem offendere deberet, interitum machinarentur. Homines ad oïa scelera paratissimi Christum seruatorem, quẽ colere deberent vt patrem, venerari vt dominũ, extimescere vt iudicem, sequi vt ducem, sitire vt fontẽ bonorum omniũ, eum cõtempserunt, summis cruciatibus affecerunt, & falsis criminibus in odium & cædẽ crudelissimã vocarunt. Quã ob causam Deus eos à perfidia & obstinatione recedere nolentes ærumnis terribilibus oppressit, ciuitatẽ Hierosolymã funditus deleuit, & eius agros penitus vastauit. In tantam ignis flãmam fuerunt Iudæi coniecti, in tot ærumnis versati, vt tã dura tormenta, tam asperã captiuitatẽ, tam insuetam ignominiam, tam inauditos cruciatus ferre nullatenus valerent. Hi igitur Pharisæi sunt illi, ex quibus egressus est calamitatis incendium, quo populus Iudaicus miserè flagrauit.

Luc. 14. & 18.

Hæc dicit dominus Deus. Reddit causam iræ Dei in populum Iudaicum.

In medio gentium posui eam. Erat enim Iudæa gentibus idolorum cultricibus circũdata. Vel dicitur Hierosolyma esse in medio gentium, hoc est in medio terræ: nam est in quarto climate terræ habitabilis, in septem climata diuisæ. Et hic idem propheta eam capite 38. vmbilicum terræ appellauit. Et psalmographus: Deus autem rex noster ante secula operatus est salutem in medio terræ, Ac si diceret; Dei filius vnigenitus à cœli fastigio ad terram descendens humanam induit formam, & in Iudæa natus est, ibi docuit, ibi fuit vulneribus affectus, ibi fuit mortuus, & sepultus, & redditus ad vitam, ibi deniq; operatus est ea humanæ redemptionis mysteria, quibus homines, qui in caligine versantur, diuino lumine lustraret, & à morte ad vitam perduceret. Et quoniam hæc omnium salus, hæc redẽptio fuit in Iudæa, quæ est in medio mundi sita: tãquam in theatro peracta spectantibus mortalibus, ait diuinus vates eam à Deo fuisse in terræ medio effectã. Terra Iudææ à parte orientis cingitur Asia, ab occidente Europa, & mari Mediterraneo, à meridie Africa, à Septentrione Scythia, Armenia, & cunctis Ponti nationibus. Et ita manet in medio terræ collocata. Qui enim pro mundo passus est, pulchrum fuit, vt in medio mundi pateretur. Sic Deus dilexit mundum, ait diuus Ioannes, vt filiũ suum vnigenitum daret, vt omnis, qui credit in eũ non pereat, sed habeat vitam æternam. Et quoniã Deus est veluti centrum, à quo deducuntur lineæ pulchritudinis circuli decebat vt in medio sphæræ terrenæ genus humanum redimeret.

Infr. 38. Psal. 73. Ioan. 3.

Quia superastis gentes. Subaudi flagitiis & sceleribus. Quasi dicat: quia multò estis peiores gentibus idolorum cultricibus, & legem meam contẽpsistis. Vel sic: Quia cùm ope mea de gentibus immanitate barbaris, numero infinitis, fortitudine pollentibus, bellicarum munitionum copia abundantibus victoriam reportaretis, tanta estis ingratitudine cõtaminati, tanto scelere cõstricti, vt meipsum contemneretis, & præcepta atque iudicia mea repudiaretis.

Iuxta iudicia gentium. Hoc est, infideliores estis ipsis infidelibus: nã gẽtes idolorũ superstitionibus deditæ deos suos venerantur, & amplectuntur, vos aũt me despexistis, & pro nihilo putastis, & cõmẽtitiorũ deorum vanitatẽ coluistis, vos ipsos perfidia maculantes, & in recto Dei cultu, puráq; religione perseuerare nolẽtes. Vel sic. Non eã viuendi rationẽ tenetis, quam etiam gentes lumine naturali illustratæ iudicãt esse tenendã: ipsæ enim monẽt ad vitã felicẽ pertinere, iustitiã colere, eorũ autem consuetudinẽ declinare, qui nõ solũ se maculis cõtaminant, sed alios cõtaminare, & ab honesta viuẽdi ratione conantur abducere. Vos autẽ neutrum horũ efficitis. Quare multò estis illis detestabiliores. Hunc esse existimo germanũ huius loci intellectũ. Poteris etiã per capillos superuacanea intelligere. Explicans diuus Augustinus psalmum 51. ait, capillis intelligi rerũ superfluitates, & quia sine sensu præciduntur, ideò qui animo Deo adhærẽt, ita habent hæc terrena tanquã capillos. Hæc ille. Qui pauperũ misẽrentur, illisq; subueniunt, mulierẽ illam euãgelicã imitãtur, quæ Christo pedes lachrymis abluit, & capillis tersit. Pedes Christi pauperes sunt, quos tunc capillis tergis, cùm quæ habes superflua in eorũ eleemosynis cõsumis. AEs frigidum & gelatũ in vase minutis foraminibus & fistulis pleno est integrũ, in vna tantũ residẽs parte, sin autẽ est igne liquefactũ, omnia implet foramina: sic diuitiarũ copia frigore auaritiæ gelata, est in arcula nemini vtilis, at si diuini amoris igne liquescit & funditur: fluit ad omnes inopũ partes, & indigẽtibus subueniẽs implet oïa paupertatũ foramina. Eodem modo cor humanũ absq; amore diuino frigidum & gelatum est: diuino autẽ amore incensum liquescit & funditur, omnibúsq; inopis desiderat subuenire. Vnde ait in Cãticis sponsa: Anima mea liquefacta est, vt dilectus locutus est. Et psalmographus: Factum est cor meũ tanquã cera liquescẽs. Et rursum: Emittet verbũ suũ, & liquefaciet ea, flabit spiritus eius, & fluẽt aquæ. Et qa homines nefarij, scelerũq; vinculis astricti cũ viris iustis & pietate præstãtibus lites intẽdũt, eósq; affligũt, & spoliãt & variis calamitatibus cõturbare nitũtur, nõ illis pietatẽ eripiũt, nõ animi fortitudinẽ, nõ vitutẽ nõ cõstantiã, nõ deniq; ea, quæ sunt verè bona, & immortalẽ pariunt memoriã, suntq; ad cõsequendã æternã beatitudinẽ necessaria, sed opes & magistratus, quæ oïa possunt superflua vocari, quæ gẽtium philosophi ludibria Fortunæ appellarũt, cum vita etiã hæc, vt ait Aurelius Augustinus, aliã vitã cogitantibus sit cum superfluis cõnumeranda, ideò impij cum nouaculis rasoriis capillos superfluos resecantibus cõparantur. Vnde aduersus Doegum hominẽ scelerũ maculis notatũ ait propheta: quasi nouacula acuta fecisti dolum. Qui in alios excitat procellas, seipsum in anima, alios autẽ non nisi in corpore lædit, imò seipsum tantũ lædit. Id intuens quidã philosophus, qui Græcorum philosophiã literis Latinis illustrauit, aduersus flagitiosũ hominẽ aiebat: Iactã & immissã à te nefariã in me iniuriã semper duxi, peruenisse ad me nunquã putaui. Hoc ideò dixit, quia sceleratus ille solũ illi capillos, hoc est superuacanea eripuerat. Si ab offenso petẽda est venia, à seipso eam petat, qui aliũ lædere existimauit, nã seipsum læsit, sibi absq; dubio intulit detrimentum. Sed ah miser, quos inter scopulos fragilem cimbam agis, qui aliis detrimẽtum moliris? Significant etiam capilli inanes cogitationes. Vt enim anima gignit cogitationes, ita caput capillos. Ideo ait Eucherius fuisse iussum à Deo librum Numerorum, vt Leuitæ pilos omnes suos abraderẽt. Et diuus Gregorius in moralibus,

Luc. 7. Similitudo. Cant. 5. Psal. 21. 147. Psa. 51. Num. 8.

Caput,inquit,tondere est cogitationes superfluas à mente resecare.Iacto igitur hoc fundaméto,dicimus per hos pilos,quos nobis hoc loco Deus nomine Ezechielis præcipit,vt ex capite præcidamus & ponderemus,superuacanea omnia tã in opibus quã in cogitationibus significari.Ea debemus abradere,& pōderare in iusta statera,& quã superflua nobis sint,quã varia,quã incerta,quã fluxa mẽtis oculis intueri. Hæc autẽ animo percipiẽtes ea debemus gladio & igne cõsumere,& maculas ob illa contractas lachrymis & pœnitentia delere,ea verò in pauperes distribuere,vt iustitiã perpetuò manẽtem cõsequamur.Ita enim ait diuinus ac regius vates:Dispersit:dedit pauperibus,iustitia eius manet in seculũ seculi. *Psal.111.* In libro 2.Regũ est literis cõsignatum Absalonẽ mulo ex prælio fugientem fuisse in quercu per capillos suspẽsum. *2.Re.18.* Capilli erãt eius deliciæ,& illi mortẽ eidem obtulerũt.Mulus,cui insederat,pertransiuit,& ille mansit suspensus: contra quẽ Ioas dux exercitus equũ concitauit, & in eius corde tres hastas infixit. Quid per Absalonis capillos nisi inania & superflua intelliguntur,quę vanis mortalibus perniciẽ parãt?Futilis res est homo, & imago quædã vana & adumbrata,& vt ait propheta:Vniuersa vanitas omnis homo viuẽs. *Psal.38.* Igitur homo est inanis,& mulus mundi gloria:transit gloria & remanet id,qđ est inane,nam mulus transit illo in aëre manente.Et,vt ait diuus Ioannes:Mundus transit,& cõcupiscentia eius. *1.Ioã.2.* Quærebat miser homo ille gloriã inanẽ,sed aufugit gloria,& remansit inane.Ioas,hoc est mundus, tribus hastis eius cor traiecit:nã quicquid est in mundo iuxta diui Ioannis sententiã,cõcupiscẽtia carnis est, & cõcupiscẽtia oculorũ & superbia vitæ. *1.Ioã.2.* Sed considera Dei iudicium:Volebat Absalon terrã acquirere cœlo cõtempto,& per summũ scelus regnũ terrenũ cõparare:at non solũ cœlũ amisit, sed terrã, quia in aëre mortuus est,capillis suspẽsus,nec cœlũ attingẽs nec terrã. Permittit aliquando Deus,vt qui cœlo spreto solũ ad terrã aspirãt,neutrũ cõsequãtur. Ideò ait Deus:Quærite primò regnũ Dei,& iustitiã eius,& omnia alia adiicientur vobis. *Matt.6.* Nos igitur capillos præcidẽtes,& superuacanea resecantes mundi vanitates contemnamus,& ad cœlestia aspiremus.

Ecce ego ad te,& ipse ego faciã in medio tui iudicia in oculis gentiũ, & faciam in te, quod nõ feci,& quibus similia vltrà nõ faciã propter omnes abominationes tuas. Ideo patres comedent filios in medio tui,& filij comedent patres suos.Et faciã in te iudicia, & ventilabo vniuersas reliquias tuas in omnẽ B vẽtũ.Idcirco viuo ego,dicit dominus Deus. Nisi pro eo,quòd sanctũ meũ violasti in omnibus offensionibus tuis,& in cũctis abominationibus tuis, ego quoquẽ cõfringã & nõ parcet oculus meus,& no miserebor. Tertia pars tui peste morietur,& fame consumetur in medio tui,& tertia pars tui in gladio cadet in circuitu tuo:tertiã verò partem tui in omnem ventum dispergam, & gladium euaginabo post eos.Et complebo furorem meum, & requiescere faciam indignationem meam in eis,& consolabor. Et scient quia ego dominus locutus sum in zelo meo cùm impleuero omnem indignationem meam in eis. Et dabo te in desertum,& in opprobriũ gentibus,quæ in circuitu tuo sunt, in conspectu omnis prætereuntis. D Et eris opprobrium, & blasphemia,exẽplum,& stupor in gentibus, quæ in circuitu tuo sunt,cùm fecero in te iudicia in furore,& in indignatione,& in increpationibus iræ, quæ ego dominus locutus sum,quando misero sagittas famis pessimas, quæ erunt mortiferæ,& quas mittam vt disperdam vos. *Sup.4.d & infr. 14.d.* Et famem cõgregabo super vos: & conteram in vobis baculum panis. Et immittam in vos famem,& bestias pessimas vsque ad internecionem.Et pestilentia & sanguis vastabunt per te: & gladium inducam super te.Ego dominus locutus sum.

Ecce ego ad te. Subaudi veniam iratus.

Et ipse ego faciam in medio tui iudicia. Id est sumam de te pœnas,debitas illas quidem & iustas.Dicens iudicia,ostẽdit sententiam fore iuxta veritatem,& iram non excedere pœnarum mensuram.

In oculis gentium. Id est,vidẽtibus cũctis gẽtibus.

Et faciam in te quod non feci. Hoc est, maiores vltiones de te sumam,quàm vsq; huc sumpserim de nationibus aliis.Maiores mihi pœnas dabis,quàm gentes infideles. Sed nunquid non exterminauit Deus Chananæos? Nonne submersit AEgyptios, Verum est: sed maior vltio est eiicere filiũ è domo paterna,quã aduenam, atqui populus Israeliticus erat filius, alij autem aduenæ. Ita enim in Exodo aiebat Deus. Filius meus primogenitus Israel. Et per Oseam:Ex AEgypto vocaui filiũ meum.Et per Esaiam:Filios enutriui,& exaltaui,ipsi autem spreuerunt me. *Exod.4. Ose.11. Esai.1.*

Et quibus similia vltrà non faciam. Sed nonne tempore Titi & Vespasiani asperioribus calamitatibus oppressi fuerunt?Fuerunt quidem, sed flagella illa non fuerunt similia,sed maiora: hoc autẽ loco non dicit Deus. Nõ faciam vobis vltrà maiora,sed similia. Poteris etiam respondere pœnã hanc quam hîc Deus minatur Iudęis,de illa intelligi,quam ipsi in obsidione & captiuitate per Titũ iure luerunt. De ea ait Christus apud Matthæũ: Erit enim tunc tribulatio magna,qualis nõ fuit ab initio mundi. *Mat.24* Aut certè intelligitur hoc de vtraque,nimirũ de Babylonica,& de Romana.Sed si de sola Babylonica intelligere volueris,nulla erit etiã contradictio, nam particula,vltrà,in diuinis litteris non semper designat à parte post perpetuitatem, sed interdum infinem aliquam temporis durationem.Libro quarto Regum scriptum inuenies:Et vltrà non venerũt latrunculi Syriæ in terram Israel. *4.Re.6.* Et tamen posteà venerunt,vt ex eodem capite apertissimè constat. Et in Genesi est literis mandatum apparuisse Deũ Iacobo de Mesopotamia reuerso: eique dixisse:Nõ vocaberis vltrà Iacob,sed Israel erit nomen tuum. *Gen.35.* Et tamen scimus eum posteà Iacobum fuisse appellatum.Et Esaias loquens de pace,quæ viguit in aduentu Messiæ tempore Octauiani Augusti,cùm Christus Deus noster à summo cœli vertice in terram *Esa.2.*

tam descendit, ait: Non leuabit gens cōtra gentē
Esai. 2. gladium, nec exercitabuntur vltrà ad prælium. Quod ita effectū est, nam aliquo tempore tanta vi guit pax, vt ostiū templi Iani Romæ clauderetur iussu Augusti, quod non nisi summa pace fiebat.
Simili-tudo Nam quemadmodum aduentante aquila auiū regina cæteræ aues alas submittūt, & in pace quiescunt, pugnare non audentes, sic adueniente è cœlo aquila illa diuina, Christo Deo nostro, rege regū, & domino dominantium, reges terrę quieuerunt, quoniam ille apparebat, qui est vera pax, de quo
Ephe. 2. ait Apostolus: Ipse est pax nostra, qui fecit vtraq;
Esai. 9. vnum. Quem Esaias principem pacis appellat, qui à cœli veniens fastigio terras lustrauit, mortalium animos turbulentis mentibus cōcitatos sedauit, & pacem illis spiritus mirabiliter tribuit. Fuisse autē tēplum Iani clausum ab Augusto Octauiano asserit Suetonius Tranquillus in eius vita, quod ab vrbe cōdita nunquam nisi semel, aut bis clausum fuisse asseuerat. Fuit autem templum illud à Numa Pōpilio conditum, vt apertum, in armis esse ciuitatē, clausum verò vigere pacē ostenderet, vt ait in libro 2. instauratæ Romæ Blondus Flauius. Aspicis igitur, particulam, vltra, non perpetuitatem semper, sed durationem quandam temporis aliquando significare.

Ideo patres comedent filios in medio tui, & filij, &c. Tanta fuit fames in obsidione Hierosolymæ per Chaldęos, vt patres filios comederent, filij autem patres. Hinc ait Ieremias in Threnis. Manus mu-
Thren. 4. lierum misericordium coxerunt filios suos, facti sunt cibus earum. Et iterum: Melius fuit occisis gladio quàm interfectis fame. Vide quartū Regū de Babyloniorum obsidione. Sin autē hoc de obsidione per Romanos duce Tito intelligere volueris, vide Iosephum libro 7. de bello Iudaico. Poteris tamē hoc ita intelligere, vt dicātur patres comedere filios, & ecōuerso, quādo vtriq; vtriusque cibum surripiebant. Qui meū mihi victū eripit, ita vt ego fame consumar, me dicitur occide-
Psal. 13. re: Ita dicitur in Psalmo: Nónne cognoscent omnes, qui operantur iniquitatem, qui deuorant plebem meam sicut escam panis? Illi dicuntur populum deuorare, qui eum afficiunt calamitatibus, ei eripiunt cibum, & substantiam eius inexplebili deuorant cupiditate. Ita intelligitur illud psalmi, Dum appropiant super me nocentes, vt edant car
Psal. 26. nes meas, Et illud de abscōditis tuis adimpletus est venter eorum. Absconditos appellat viros iustos: nam in Psalmo, vbi nos habemus: Cogitauerunt aduersus sanctos tuos, habet litera Hebræa:
Psal. 16. Cogitauerunt, seu consultauerunt aduersus abscōditos tuos. Et in alio. Abscondes eos in abscondi-
Psal. 82. to faciei tuæ. Vnde diuus Paulus, Et vita, inquit,
Colos. 3. vestra abscondita est cum Christo in Deo. Igitur horum verborum: De abscōditis tuis adimpletus est venter eorum: hic est sensus: Homines nefarij, qui libidinum facibus inflammantur: qui se hominum cruore satiant, qui aliis victum eripiunt, qui rapina & maleficio pascuntur, viros pios & iustos deuorant, eos spoliantes, eorúmq; diuitias in cupiditatum suarum gurgitem profundentes. Aspicis igitur, comedere aliquem esse eius bona diripere, sibíq; vendicare. Illud est hoc loco aduertendū Deum decora & honesta sibi tribuere, non autem ea, quæ se digna non sunt. Ideo non ait; Ego faciā, vt patres comedant filios, & filij patres. Sed illis hoc tribuit, dicens: Patres comedēt filios, &c. Quod autem decorum est, diuináq; maiestate non indignum, seipsum facere dicit. Sequitur enim: Et faciā in te iudicia, & ventilabo vniuersas reliquias tuas. Id in maledictis in Deuteronomio scriptis licet videre: vbi ita ait Deus: Glorificantes me glo- Deut. 20.
rificabo: qui autem me despiciunt, ad nihilū deducentur. Quibus verbis ostendit eū iis fauere, eósq; ad claritatem & amplitudinem adducere, qui eum laudibus efferunt, qui verò eum contemnunt, à seipsis euerti, & ad nihilum deduci.

Idcirco viuo ego. Quasi dicat: Quoniā ô popule Iudaice me grauiter offendisti, téq; scelerum maculis contaminasti, ideò quemadmodum verum est me viuere, sic verum est, quod dico nimirū esse te mihi pœnas grauissimas tuorum scelerum daturum.

Ego quoque confringam. Hoc est tuam gloriā delebo: admirabilem tuæ antiquæ dignitatis splendorem extinguam. Inimicis tuis te tradam, & ciuitatem tuam funditus euertam.

Et non miserebor. Hoc est, non desinam te affligere, hoc autem faciā, vt conuertaris, & ad me cōfugias. At hoc, nō misereri, qd est nisi misereri? Ideo Psal. 29.
aiebat diuinus psaltes: ira in indignatione eius, & Haba. 3.
vita in voluntate eius. Et Habacuch: Cum iratus fueris misericordię recordaberis. Vnde Apostolus 2. Cor. 1
Pater inquit, misericordiarū, & Deus totius cōsola Luc. 1.
tionis. Et beatissima Dei genitrix apud Lucam: Et misericordia eius à progenie in progenies timentibus eū. Sed quāuis Dei misericordia sit infinita, est tamen fatendū esse etiā infinitā iustitiam eius, ne cùm misericordię nitimur, iustitiā contemnamus. Qui ob aciem oculorum obtusam non bene respi Simili-
ciunt, vtuntur specillis, vt res illis maiores appa- tudo.
reant. Sunt autem specilla vitrei illi orbiculi, quos vt clarius cernamus, oculis admouemus. At transeuntes pontem lignum arctum, ponentes in naso specilla, existimant latiorem esse pontem, & figentes pedes in aëre cadunt in profundum gurgitem, vbi miserè obruuntur. Dei misericordia pons est, sine quo ab hac vita fluxa, ad eam, quæ est æterna, transire nō possumus. Sed si specillis nostræ superbiæ, & iactationis, & vanæ fiduciæ vsi fuerimus, tantū diuinæ misericordiæ tribuemus, vt nihil diuinæ iustitiæ relinquamus. Et ita scelera sceleribus addentes, & pedes in aërē cōferentes ruemus ignominiose, & in barathrum ęternæ damnationis miserè præcipitabimur. Debemus igitur in diuina misericordia niti, sed ita vt in diuinam etiam iustitiam intueamur.

Tertia pars tui. Edisserit Deus ænigma pilorum.

Et complebo furorem meum. Quid est hoc domine Deus? Nonne tu es ille, qui populum Israëliticum ab aliis nationibus tuebaris? qui eorū salutem tutissima custodia tegebas? Vbi sunt misericordię tuę antiquæ Domine sicut iurasti Dauid in veritate Psal. 88.
tua? Cur te domine mutasti? Nōne tu es ille, qui di Mala. 3.
xisti per Malachiam prophetam tuum: Ego dominus, & non mutor? Es quidem, & absque dubio immutabilis es. Tu enim qui hoc asseris es veritas ipsa: & veritas mentiri non potest. Nos sumus qui mutamur, & vento velociores sumus. Dicitur Deus nobis esse aliquando mutatus, quia ipsi nos muta- Simili-
mus. Quemadmodum columna modò tibi est tudo
dextra, modò sinistra, quia tu situm mutasti, cùm

illa sit imobilis,& semp vna, sic Deus modò est tibi benign⁹ modò iratus, qa tu à virtute te ad vitiũ cõtulisti, cũ ille sit semp idẽ immutabilis & sempiternus. Si in virtutũ actiones toto pectore incubueris, habebis diuinã columnam totum vniuersum sustentantem tibi dextram & propitiã, si verò virtuti nuntium remiseris, téque flagitiis cõtaminaueris, eam habebis sinistram & iratam. Aspicis igitur nos esse mutabiles, Deum verò immutabilem. Imò solus Deus immutabilis est, quæ autem fecit, quia ex nihilo sunt, mutabilia sunt. Et quanquam formæ inuariabiles sunt, quòd nõ possint esse subiectum varietatis, subiiciuntur tamen varietati, quatenus secundum eas subiectum variatur.

Requiescere faciam indignationem meam in eis. Id est permanebit in illis indignatio mea, donec iustas pœnas persoluant. Loquitur Deus more humano, vt eum intelligamus.

Et consolabor. Id est, vlciscar eorum flagitia, loquitur eorum more, qui dũ vltionem de hostibus sumunt oblectantur. Hoc Hebraismo vtitur Esaias inducens Deum in hunc modum loquentem: Heu cõsolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis. *Esa. 1.*

Quando misero sagittas famis pessimas. Hoc est, cũ fame incredibili laboraueritis, cùm ego messes deleuero. Hæ sagittæ famis sunt grandines, locustæ, erucæ, rubigines, & cæteræ plagæ, quibus fruges læduntur. Quemadmodum herus, cum ei famuli voluntatem gerunt, præcipit vetulæ cuidam rei familiaris dispensatrici, vt eis alimenta omnia necessaria largiatur: sin autem illi eum offendunt, & infideliter agunt, præcipit, vt illis alimenta adimantur: sic Deus, cuius est quicquid est, de quo ait diuinus psaltes: Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarum & vniuersi qui habitant in eo, si illi obtẽperamus, eúmq; summa, vt par est, colimus veneratione præcipit terræ eius antiquæ dispẽsatrici, vt nobis alimentorum tribuat abundantiam: sin autem eum contẽnimus, & aduersus illum admittere flagitia non dubitamus, præcipit terræ, vt nobis neget alimenta, nõ producat fruges, nos affli ctet acerbissimè, quo ad nos cõuersi ad ipsum cõfugiamus scelera nostra cõfitẽtes & dolẽtes, eiúsq; misericordiam implorãtes. Cùm aliquid volumus antiquum esse affirmare, dicimus esse vetustius terra: est enim terra antiqua illa villica, quæ domino disponente nobis necessaria ministrat. *Similitudo* *Psal.23.*

Et conteram in vobis baculum panis. De hoc Hebraismo disseruimus capite præcedente, & in explanatione, & in annotationibus ex Hebræo.

Et bestias pessimas. Quæ solent sequi terræ depopulationem. Vel per bestias gentes intelligit immanes & barbaras, ab omni veri Dei cultu abhorrentes. Ita intelligi potest psalmographi illud: Ne tradas bestiis animas confitentes tibi. Bestias appellat infideles homines, & propter ignorantiam, & propter immanitatem. Vnde paraphrasis Chaldaica in hunc modum versum illum vertit. Ne tradas populis similibus animalibus syluestribus animas eruditas in lege tua. Accipitur anima pro homine, vt Genesis cap. 46. Omnes animæ domus Iacob, quæ ingressæ sunt in AEgyptum, fuêre septuaginta. Et multis aliis in locis. Nec est mirum diuinas scripturas docere homines immanes & insipientes, & intemperantiæ stimulis agitatos, vocari feras & bruta, cùm etiam gentium philosophi illud etiam tradant. Reddẽs Socrates causam quare Circe, cùm Vlyssis socios in bruta animalia mutasset, ipsum Vlyssem mutare non potuerit, ait ideò hoc fuisse, quia illi erant incontinentes & intemperantes, ille verò continentia & temperantia præditus. Ita hoc refert Michael Volaterranus. Et quoniam Prometheus fuit scientia excultus, eámque homines suæ ætatis docuit, à quibus abstulit imperitiam & feritatem, finxerunt veteres poëtæ eum homines creasse, innuentes eos anteà non homines esse, sed feras, & belluas immanes. Ita figmentum hoc interpretatur Eusebius in libro de temporibus. *Psal.73.* *Gen.46*

Ego dominus locutus sum. Acsi dicat: Ne dubites, nam ego dominus, qui fallere non possum, hæc assero. Sciebat Deus ad id contumaciæ, & perfidiæ venisse Iudæos, vt nulla eos consilia à flagitiis abducerent, nulla monita eos ab incepto vitiorum cursu retardarent, eámque ob causam esse eos suorum scelerum pœnas daturos.

ANNOTATIONES ex Hebræo in Cap. V.

Et gladium nudabo post eos. In nõnullis codicibus est: Et gladium nudabis post eos. At in margine codicum correctiorum est, nudabo. Et ita est in Hebraico, & in Græco, & ita habet versio Cõplutensis, & Pagnini, & Brixiani. Gladium nudare post aliquem Hebraismus est in literis diuinis non infrequens: nam in hoc capite bis eo vtitur Ezechiel: ait enim paulò pòst: Et gladium euaginabo post eos: vbi pro nudare & euaginare vnum & idẽ verbum est in Hebraico, & in Leuitico cap. 26. Euaginabo post vos gladium. Significatur hoc idiomate indignatio alicuius irati aduersus aliquem, quem affligit minitãs illi cædẽ. In Hebraico est וחרב אריק vechereu aric. gladium nudabo. Verbum est ריק raiac quod significat euacuare & euaginare, euaginato enim gladio euacuatur vagina. Genesis illud cap. 37. Miseruntq; eum in cisternam veterem, potest etiã verti: Miserúntq; eum in cisternã vacuam. Ab hoc enim verbo deriuatur nomen rec, & in plurali recim, quod significat vacuũ. Et quia stulti vacui sunt intellectu, accipitur pro stultis. Vnde illud secundi Regum: Quasi si nudetur vnus de scurris, poterat transferri: Quasi si nudetur aliquis stultus: Et 2. Paralipomenon: Congregati sunt ad eum viri vanissimi: pro vanissimis est in Hebraico hoc nomen recim. Inde est raca, quod significat vilem hominem, futilem, & vacuum, vt apud Matthæũ: Qui dixerit fratri suo raca, reus erit concilio. Significat etiam verbum hoc effundere, vt Canticorum primo: Oleum effusum nomen tuum. Vbi nomen accipitur pro fama & claritate. Et quemadmodum effuso vnguento euacuatur vas, in quo reconditum erat: sic propagata nominis amplitudine à virtute dimanans, ostenditur animus, in quo virtus continetur, cuius splendor & odor est fama ipsa diffusa. Vbi vides bonam famam cum vnguento odorifero, cùm diffunditur, cõparari. Ea est vnguenti excellẽtis natura, vt cũ est in vase reclusum, parũ aut nihil redoleat, sed effusũ suauisimũ odorẽ procul emittat, & tota domus fragantia repleatur. Sic fama quò longiùs extẽditur & propagatur, eò suauio- *Leui.26* *Gen.37.* *2.Reg.6.* *2.Para. 13.* *Matt.5.* *Cant.1.*

suauiorem mittit odorem. Crescit enim in dies, & vt ait Latinus poeta: Mobilitate viget, viresq; acquirit eundo. Hæc est Pegasus, equus ille alatus, quem veteres poetæ & insignes philosophi ex sanguine Medusæ, quā Perseus interemit, natū esse fictis historiis memorię prodiderūt. Medusa illa mortalibus perniciosa turpe otium est, quod diuus Bernardus sentinam appellat omnium malorum: & recte quidē, nam vt ait Ecclesiasticus: multā malitiā docuit otiositas. Et ingeniosus poeta. Otia si tollas, periere cupidinis arcus. Cū rex Dauid deberet ad bellum procedere, domi otiosus remāsit: & in illo otio adulteriū & homicidiū cōmisit. Vide quā periculosū sit otiosum esse. Vnde ait dominus. Quid statis hîc tota die otiosi? Equus alatus fama est, & nominis celebritas & amplitudo, quę ex morte pestilentis otij, ex cæde illius detestandi mōstri nomine Medusæ significati absq; dubio nascitur. Interfice otium, & orietur fama. Ideo aiebat Euripides laborem esse patrē famę. & Hesiodus virtutē per labores incedere asserebat. Hęc est fama illa virtutis quæ splēdor & claritas, de qua ait in prouerbiis Salomō: Melius est nomē bonum, quā diuitiæ multę. Et Augustinus de doctrina Christiana: Sic doctor bonam eligat vitam, vt etiam bonam non negligat famā. Et Cassiodorus epistola 24. Laborē quippe nō refugit, qui virtutis gloriam cōcupiscit. Occide igitur turpe otiū, & nominis celebritatē consequeris, quæ instar effusi odoriferi vnguenti odorē longius emittat. Quemadmodū vt globus ferreus extēdatur, vt ex eo magna fiat lamina, aut bractea, oportet mitti in ignē, atque in incude malleo cōtundi, sic vt fama propagetur longius, necesse est, vt igne laboris confletur & molestiarum ictibus tūdatur. Et ita nomē cū oleo effuso meritò conferetur. Poterat etiam Canticorum illud transferri: Instar vnguēti euacuati fama tua: est enim illud effusum à verbo raiac, quod euaginare, & nudare, & euacuare significat. Eo vsus est hoc loco Ezechiel, dicens: Et gladium nudabo post eos.

Eccle. 38.
2. Re. 11.
Mat. 20.
Proue. 20.
Simile

Et contempsit iudicia mea, vt plus esset impia quàm gentes. Pro, & cōtempsit, est in Hebraico ותמר vattemer, à verbo מרה marach, quod significat rebellare, siue non obedire, vt 3. Reg. 13. Quia non obediētes fuisti ori domini. Pro quo Thargū habet. Quia rebellasti. Eā ob causā poterat locus hic Ezechielis conuerti: Rebellauit, vel non obediuit iudiciis meis. Significat etiā verbū hoc mutare: Vnde illud 4. Reg. Vidit dn̄s afflictionē afflictionis Israel amarā nimis, vertūt nōnulli viderat dominus afflictionē Israelis mutabilem valde, hoc est, quę in dies in peius mutabatur, & grauior euadebat. Eā ob causam Pagninus & alij nonnulli ita hunc Ezechielis locum vertunt: Cōmutauit iudicia mea in impietates, plusquam gētes. Symmachus habet: Cōmutauit iudicia mea in impietates, quas didicit à gentibus. Acsi diceret Deus: Populus Israeliticus leges meas sanctissimas pro vanissimis gentium ritibus commutauit, quos ritus non à me didicit, sed ab idolorum cultoribus. Pro cœlestibus terrena, pro futuris præsentia, pro æternis caduca, pro summis exigua, pro diuinis humana, pro vero Dei cultu dæmonū venerationem, atque denique pro bonis mala complexus est. Quare incidet in calamitates, & tantorū scelerum pœnas debitas persoluet.

3. Re. 13.
4. Reg. 14

Quia superastis gentes, quæ in circuitu vestro sunt. Pro superastis, est in Hebræo המנכם hamanacem, à verbo המן hamā, q̄ significat superare, & multiplicare. Poterat hoc ita verti: Quia multiplicaui vos prę gētibus, quæ in circuitu vestro sunt, ideo in præceptis meis nō ambulastis. Vt sit sēsus. Quia vos auxi & propagaui familias vestras, vobísq; diuitiarū affluentiam largitus sum, contra me calcistratis, & effranati atque præfidētes omnia pręcepta mea contempsistis. Iuxta id, quod est in Deuteronomio literis mādatum. Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit: incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deū factorē suū, & recessit à Deo salutari suo. Septuaginta ita totā hāc orationē vertērūt. ἀνθ᾽ ὧν ἡ ἀφορμὴ ὑμῶν ἐκ τῶν ἐθνῶν τῶν κύκλῳ ὑμῶν. Hoc est pro eo quod occasio vestra ex gētibus quę in circuitu vestro sunt. Acsi dicat Deus. Quoniā occasionem ad impietates perpetrādas sumpsistis ex gētibus, & flagitia multa admisistis, ideo mihi pœnas dabitis grauissimas. Symmachus habet: Quia multitudo vestra fuit ex gentibus, quæ in circuitu vestro sunt. Et ita etiā habet Pagninus. Vt sit sēsus: Ideo pœnas luetis, quia ad id impietatū venistis, vt non mereamini appellari populus ex fideli Israele descendens, sed multitudo ex gētibus idolorū cultricibus procedens. Eundem sensum potest habere versio Aquilæ ita hunc locum transferentis. Propterea quod numerati estis inter gentes, quę vos in orbem cingunt, & circundant. Et licet hæ interpretationes verbis differant, omnes tamen si aduertis, in sententia cohærent.

Deut. 32.

Sanctum meum violasti. Pagninus habet Sanctuariū meū violasti. Sumitur pro tēplo, vt in psalmo: Mittat tibi auxiliū de sancto, & de Siō tueatur te, Acsi dicat, Respiciat Deus, quibus fluctib⁹ iacteris in quib⁹ periculis verseris, quibus calamitatib⁹ periculis verseris, quibus calamitatibus premaris: & è sanctissimo templo suo, vbi est arca fœderis, ad te mittat auxiliū, & de Sione vbi est domus arcæ tibi ferat opem, vitāq; tuā tutissima custodia tueatur. Possumus per sanctū siue sanctuariū intelligere cœlū, iuxta id, q̄ paulò pòst subditur in eodē psalmo. Exaudiet illū de cœlo sācto suo. Videtur significare diuinus vates, se per sāctū, è quo Deus erat regē auditurus, illiq; opē laturus intelligere diuini numinis domicilium sempiternū, de quo ipse Deus ait per Esaiā: Cœlum sedes mea est. At significare nomē hoc micdax, quo hîc vtitur Ezechiel, templū, indicat eidem cap. 48. vbi ita scriptū est: Et erit sanctuarium in medio eius. Et Exo. 25. Et faciēt mihi sanctuarium. Illud aūt, quod habetur in psalmo: Mirabilis Deus in sāctis suis, vertūt quidā. Terribilis Deus in sanctuariis suis: Et per sanctuaria tēplū Dei, aut tabernaculū Moysi intelligunt in tres partes distributum, in porticum, tēplū externū, & oraculū seu adytum? Nos per sanctuaria viros sanctitate præstantes intelligimus, in quibus Deus inhabitat per gratiā: de quib⁹ ait Apostolus. Nescitis, quia tēplū Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Si quis aūt tēplū Dei violauerit, disperdet illū Deus. Templū enim Dei sanctum est, quod estis vos. Et iterum: Vos estis templū Dei viui. Cùm igitur nomine tēplorū siue sanctuariorū ædes sacræ, & viri fideles significētur, perspectū manet & exploratū id quod hic Deus ait per Ezechielem: Sanctum, siue sanctuarium, siue templū meum violasti, duos habere sensus: Vnus est: Ideo te ô popule Iudaice calamita

Psal. 59.
Psa. 66
Inf. 48
Exo. 25.
Psa. 67.
1. Cor. 3.
2. Cori. 6.

calamitatibus opprimã, quia templum sanctum meum Hierosolymæ, cultui meo dedicatum, vbi ego preces audiebam, & responsa dabam, violasti, in eóque gentium idola coluisti. Alter est: Eam ob causam te ô Hebræorum popule ad pestem, famem, excidium, & vastitatem vocabo, quia cùm esses fidelis, fidem abiecisti, me dereliquisti, & animum à corporis contagio non seuocasti. Vnusquisque vestrum mentem suam, in qua est veræ nobilitatis sedes ac domicilium flagitiis deformauit, Dei templum, hoc est, seipsum criminum maculis polluit, & maleficiorum vinculis astrinxit.

Argumentum Cap. VI.

Descripta superioribus capitibus dura Hierosolymæ obsidione, & vastitate quã diuinus vates fore mẽtis oculis aspexerat, nunc prædicit totius Iudææ euersionem esséque populum ob idolorum cultum grauiter puniendum, qui veri Dei religione contempta, ad falsos & commentitios gentium Deos confugerat. Vaticinatur tamen fore, vt nonnulli ex Iudæis conuertantur, & à Babylonica captiuitate liberentur.

CAPVT. VI.

A ET factus est sermo domini ad me dicens: Fili hominis pone faciem tuam ad montes Israel, & prophetabis ad eos: & dices. Montes Is-
Infr. 36. rael audite verbum domini Dei. Hæc dicit dominus Deus montibus, & collibus, rupibus, & vallibus, Ecce ego inducam super vos gladium & disperdam excelsa vestra, & demoliar aras vestras, & confringentur simulacra vestra. Et deiiciam interfectos vestros ante idola vestra. Et dabo cadauera filiorum Israel ante faciem simulacrorum vestrorũ: & dispergam ossa vestra circa aras vestras in omnibus habitationibus vestris. Vrbes desertæ erunt, & excelsa demoliẽtur, & dissipabũtur, & interibunt aræ vestræ, & confringentur, & cessabunt idola vestra, & conterentur delubra vestra, & delebuntur opera vestra, & cadet interfectus in medio vestri, & scietis, quia ego sum dominus.

EXPLANATIO.

Et factum est sermo domini ad me dicens. Hebraismus est in diuinis literis frequens, acsi dicat: Locutus est mihi dominus.

Pone faciem tuam ad montes Israel. Hoc est, intuere eos vultu irato, & firmo, estóque fortis & constans. Soliti erant diuini vates, cùm aduersus locũ aliquem mala ventura prædicerent, faciem ad illũ dirigere truculẽtã. Vaticinatur Ezechiel aduersus mõtes, & colles, rupes, & valles, quia his in locis e-
Exo. 14 rãt aræ idolorum collocatæ, quibus vero Deo reli-
Iosu. 11. cto Iudæi immolabant. Cùm deberent sanctissimũ
& 12. Dei nomẽ, qui eos à Pharaone mirabiliter eripue-
& 13. rat, & in terra promissionis collocarat, per cunctas nationes fama celebrare, & purum Dei cultum nõ solùm in Iudæa, sed in aliis etiam terrarum oris propagare, ipsi tamen summis infinitæ cupiditatis stimulis concitati, turpiúmque criminum facibus incensi, castissimam Dei religionem contempserunt nullum locum relinquentes, in quo idolis aras non erigerent, & dæmonibus immolarent. Aduersus hæc loca dirigit Ezechiel vaticinium suum, dicens esse super ea Babyloniorum gladium venturum, qui ea vastet, aras idolorum euertat, & eorum cultorum ante ipsas aras vitam expiat.

Montes Israel audite verbum domini. Quid ais diuine vates? Confer sermonem tuum cum hominibus, non autem cum montibus. Cur insensibilia alloqueris. Iudæos autẽ sensus participes relinquis? At altè spectare si velimus: videbimus, apertè Ezechielẽ ob Iudæorum duritiem, & perfidiã, & cõtumaciam, irarũ ad res insensibiles se merito cõtulisse, vt homines multò illis insensibiliores esse signi-
ficaret. Quærens alius propheta à mari quid esset, *Psal. 113.*
quod in exitu Israelitarum ex Aegypto fugisset, & à Iordane, cur fuisset retrorsum conuersus, inducit has creaturas in hunc modum respondentes: A facie domini mota est terra, à facie Dei Iacob. Qui cõuertit petrã in stagna aquarũ, & rupes in fontes aquarum. Acsi diceret. Quid mirum si nos Deo pareamus, cũ terra multò nobis crassior ei aures præbuerit, & mirabiliter obtẽperauerit. Nec solùm terra, sed etiam durissimę rupes fuerint ex eius iussu in fontes aquarum conuersæ? Figura est prosopopœia, cùm mutis rebus sermonem damus. Est enim prosopopœia personæ fictio, vt apud Esaiam:
Dixit Sion: Reliquit me dominus. Et in libro Iudi- *Esai. 48*
cũ: Iuerunt ligna, & vnxerunt super se regẽ. Et alio *Iud. 9.*
in Psalmo significare volens regius vates terrę obedientiam Deo. Commota est, inquit, & cõtremuit *Psal. 17.*
terra, & fundamenta montium conturbata sunt, & commota sunt, quoniam iratus est eis. Et in alio: Terra tremuit & quieuit, cùm exurgeret in iudi-
cium Deus. Quid quæris? Cùm Christus se in cru- *Psal. 75.*
cis ara hostiã pro nobis cõstitueret, & sanguinẽ profunderet, atque vulnerib' cõfossis expiraret, sol ob-
scuratus est, quasi creatoris cædẽ indignissimã pro- *Mat. 24.*
sequeretur luctu, & petræ scissæ sunt, quasi frangerentur mœrore: Iudæi autem lætitia efferebantur, eorúmque corda lapidibus duriora nulla contritione frangebantur. Res insensibiles videbantur suo modo sentire, sensus autem compotes non sentiebant. Imperante domino ventis sæuientibus, & mari exagitato procella, factáque trãquillitate magna, dicebant homines: Qualis est *Matt. 8.*
hic, quia mare & venti obediunt ei? Idem quærũt modò multi a nobis, quis sit hic, quem colimus,
Quis est? Est filius Dei vnigenitus, splẽdor gloriæ, *Hebr. 1.*
& figura substantiæ eius. Est verus Deus & verus *Luca. 2.*
homo. Est ille, qui natus est ex virgine inter paleas, & reclinatus in præsepio, quia nõ erat ei locus in diuersorio: qui pro nobis alapis percussus est, & flagellis sauciatus, qui tormenta crudelissima, & cruciatus acerbissimos nostrę salutis causa tolerã-
ter pertulit, qui tanquam ouis ad occisionem du- *Esai. 53.*
ctus est, & quasi agnus coram tondente se obmutuit, qui vniuersi hominum generis flagitia suo sanguine luit, qui tot acerbitates & dolores pro nobis perpessus est, quot nemo vnquã poterit verbis vllis explicare. Qui in sepulchro mortuus iacuit, vbi

vbi ab illis fuit sepultus, qui cum eo gaudia sua sepelierunt. O admirabile spectaculum! Quis viderat vnquam vitam in sepulchro iacentem? O admirandum sepulchrum! ô arca fœderis diuina, in qua fuit absconditus panis cœlestis? Cùm quondam arca domini capta à Philistæis ad templum Dagonis deferretur, cecidit in terram Dagonis simulacrum. Quæ est anima in qua non ruat simulachrũ falsę lætitiæ, & vanitatis idolum, quod peccator fabricatur in illa, si huius sancti sepulchri in eam memoria ingrediatur? Quis non statim contemnet impias mundi voluptates, videns Deum suum pro seipso mortuũ & sepultũ? Hic igitur est, quẽ adoramus, cui mare & vẽti obediũt, cui elemẽta seruiũt, cuius vocem res insensibiles suo modo audiũt, cuius pulchritudinẽ astra cœlestia admirãtur. In psalmo, vbi propheta res etiam inanimatas ad diuinas laudes cõcinendas & prædicãdas hortatur, innuẽs, eas Dei voluntati parere, ait: Præceptum posuit, & non præteribit. Insensibilia & inanimata præceptũ sibi à Deo positum custodiunt: solus homo est, qui illud renuit custodire. Solus homo est, qui Deũ audire nõ vult, qui eius præceptis, & diuinis monitis non acquiescit, littore surdior, lapide durior, terra crassior. Hoc intuẽs Esaias dolore affectus, diuinoque amore inflammatus, quasi nesciens quò se verteret, & apud quem haberet orationem, aiebat: Audite cœli, auribus percipe terra, quia dominus locutus est. Et noster Ezechiel: Montes Israel audite verbũ domini. Dolor animi, spiritualis libertas, prõpta virtus, excellens animi magnitudo diuinos vates hortabãtur, vt relictis hominibus aliquãdo cœlũ, & terrã, & mõtes Israelis, & res deniq; sensu audiendi carẽtes alloquerentur. Et si Ezechiel esset in Chaldæa, & cũ Hebręis in captiuitate detentis sermones cõferret, conuertebat se tamẽ interdũm ad res absentes, vtens ea figura, quæ grẹcè ἀποστροφὴ latinè conuersio appellatur, cũ sermonẽ à præsenti ad absentem transferimus. Poteris per hos montes, & colles, rupes, & valles homines in his locis habitantes intelligere: vt sit figura metonymia, cũ continens pro eo, quod continetur, vsurpamus: vt apud Esaiam: Vlulate naues maris, hoc est, qui in nauibus per mare cursum conficitis. Et apud Lucam: Hierusalem Hierusalem, quæ occidis prophetas, hoc est, ô Iudæi Hierosolymæ habitatores, qui cędem diuinis vatibus infertis. Fortasse per mõtes intelligit Ezechiel magnates, illustríque loco natos, per colles ciues, & homines ordinis equestris, per rupes milites, per valles homines obscuros & plebeios. Omnibus enim opus est verbũ Dei audire tã nobilitate aliqua insignibus, quàm infimo loco natis: vt sit metaphora, quàm Cicero translationem vocat. Poteris nomine montium & colliũ mundi sapientes intelligere, nomine verò rupium & vallium insipientes. Et si omnes has expositiones recipiat hic locus, tamẽ eam arbitror esse literę accõmodatiorẽ: quæ fuit primo loco explanata.

1. Reg. 5.

Psa. 148.

Esai. 1.

Esai. 23.

Luc. 13.

Et disperdam excelsa vestra. Loca, vbi idola erant collocata.

Et confringentur simulacra vestra. Id est, idola vestra. Vtinam Deus idola nostra cõfringat. Id, quod relicto Deo colimus, & in quo felicitatẽ cõstituimus idolũ nostrũ est. In Psalmo, vbi nos habemus Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, posteà accelerauerunt, pro infirmitatibus poteris vertere ex Hebræo idola: flagitia enim idola sunt & ęgritudines. Ambitio, libido, nimia pecuniæ cupiditas, superbia, & cætera eiusmodi scelera eorum sunt idola, qui in illis summum bonum collocarũt, & ęgritudines, quas philosophi appellãt animi cõtractiones aduersante ratione, in quas qui incidũt, grauiter ægrotãt & nõ facilè curãtur. Id, quod communis editio habet in psalmo: Trãsierunt in affectum cordis, potest verti ex hebræo: trãsierunt picturas cordis. Verbum enim maxccioth est in Hebraico, cogitationes significat, & picturas, siue imagines, siue idola. Sensus est: Habebant vani homines in corde imagines diuitiarum & voluptatum, & hæc erant eorũ idola & simulacra. Sed tot, tãtęque fuerũt eorũ prosperitates vt etiã supra spẽ omnia illis feliciter euenerint, bona enim mundi, quę illis obueniunt, superant picturas & imagines illas, quas in corde habebant sculptas: itaque transierunt vltrà, & superarunt cordis picturas & imagines, ex quibus est illa, de qua dicitur in eodem psalmo: Imaginem eorum ad nihilum rediges. Et licèt hoc significet simulacrum & idolum. Ezechiel tamen hoc loco accipit simulacra pro falsorum Deorum statuis & imaginibus.

Psal. 15.

Psal. 72.

Et deiiciam interfectos vestros ante idola vestra. Occidentur Hebræi, falsorum Deorũ cultores, & eorum cadauera ego prosternam corã altaribus idolorum. Erũt ossa eorũ insepulta, & carnes in vẽtribus auiũ & ferarum sepultæ, Itaque qui me relicto in idolis spem posuerint misere peribunt, & veluti arbores steriles excidẽtur, & in ignẽ æternum precipitabuntur. Hos cõparat Ieremias cum myrica in loco arido & inculto nata. Est enim myrica virgultum abiectum & sylųestre, quod nec fructu, nec vmbra affert vtilitatẽ, nec amœnitatis specie iucunditatem, nec radice medicinam, aut remedium aliquod salutare, ad nullum vsum reseruatũ, nisi ad secandum, & incendio consumendum.

Iere. 17.

Et disperdam ossa vestra circa aras vestras. Hoc ideo ait, quia tunc qui volebãt loca aliqua polluere, cadauera ibi, aut ossa quæcunque mortuorum ponebant. Ideo rex ille Iosias, in quo diuinus fidei splẽdor priscis illis temporibus mirabiliter eluxit, statuas idolorum confregit eorúmque aras impleuit ossibus mortuorum. Nos etiam demus operã, vt peccata, quę sunt idola nostra cõteramus, & in anima, quæ est ara idolorum, ponamus mortuorũ ossa, hoc est mortis memoriam, vt mortem cogitãtes, & iterum atque iterum animo repetentes, viuamus in tranquillitate, sedata omnium cupiditatum perturbatione. Vt enim apes, cùm inter se cõtendunt, & motu aliquo vehementi concitantur, iactu pulueris componuntur, ita nos, cùm exagitãmur turbulentis perturbationibus, memoria pulueris, in quem sumus conuertendi, & mortis recordatione placamur, appetitúsque longiùs euagantes, & obedientiam rationi debitam abiicientes retinemus, & comprimimus.

4. Reg. 23.

Simili-tudo

Vrbes desertæ erũt, & excelsa demolientur. Vrbes vestræ erũt à Babyloniis euersæ, & in solitudinẽ redactæ, & loca eminentia, vbi dęmonibus immolatis confringentur & desolabuntur. Aspice iusta Dei iudicia: Flagrabant Iudæi diuitiarum cupiditate, & mũdi gloria, in vanitate cõstituta, quas ob causas Deũ verum reliquerunt, & gentium idola adorarunt. At corãm ipsa idola & dæmonum simulacra

cra amiserunt diuitias,& nominis amplitudinem. Contrà verò qui propter Deum diuitias & nominis claritatem despiciunt, eas ipsas res, quas amittere, vt Deum non amitterent, nõ dubitabant, multò præstantiores absque dubio cõsequuntur. Moyses Pharaonis fauorem, Aegyptíque opes & fastum contempsit,& posteà fuit ipso Pharaone illustrior & potentior, nam Pharaoni parebāt homines, Moysi verò homines, maria, flumina, rupes,& aliæ creaturæ. Qui mundi gloriam ardēter quærit, ipsam nõ inuenit, qui verò eam contemnit, ipsam adipiscitur, gloriam enim contemnere est illā obtinere. Hac ratione ductus aiebat diuus Chrysostomus: Contemne diuitias,& eris diues, contēne gloriā,& eris gloriosus. Cùm olim pictor quidā in signis cùm pinxisset, velletq; illi iuxta os spumā depingere, nūquā potuit. Quocirca spōgiā, in qua tergebat penicilla, quā manu tenebat, iratus in picturam proiecit, vt refert Plutarchus, vt illā lineret,& macularet, & penitus euerteret. Sed multò aliter euenit, nā spongię variis imbutę coloribus cōtactu spumā, quā solers artis magister nequiuerat efficere, casu expressit. Vbi existimauit picturā dissipare eā perfecit. Sic si magno ingenij artificio mūdi gloriā comparare volueris, id efficere non poteris: nā inanē illā gloriam appetere,& inquirere ignominia est: sin autē huiusmodi gloriā spreueris inanē, & in temeritate multitudinis constitutam, in eám que proieceris contemptionis spongiā, veram profectò gloriā consequeris: illa enim falsæ gloriæ abiectio est veræ gloriæ cõsecutio. Vt arbor, quæ est altioribus defixa radicibus, excelsius fertur in sublime, sic homo, quò profundiùs per humilitatem abiicitur, eò magis ascendit,& sursum per virtutē eleuatur. Et quemadmodū arbor in vertice mōtis sita ventorū turbine cōquatitur, & facilè conuellitur, sic homo, quantò in maiori dignitate est constitutus, tantò maiori periculo est obnoxius. Vnde ait ingeniosus poeta: Sūma petit liuor, perflāt altissima venti: Sūma petūt dextra fulmina missa Iouis. Hæc est vna ex causis, ob quas in euangelio homo cum arbore cõparatur. Cùm igitur arbores simus, oportet, vt fragilitatis nostrę cōsideratione radices profundæ humilitatis longiùs mittamus,& in valle cognitionis nostræ miseriæ, in statu humili, sed virtutibus florente consiti simus, vt nulla nos procella cõuellat, nulla vanitas disperdat, nulla ambitio cõturbet, nulla auaritia cõtorqueat, nullū denique tēpus nos possit ab humilitate & animi abiectione,& mūdi cōtēptu,& ab honestatis laudibus ornamētis abducere. Tantò ædificiū erit firmius & validius, quantò eius fundamentum fuerit profundius iactum: cùm autem philosophiæ Christianæ fundamentum sit humilitas, quantò ea fuerit profundior, tantò religionis ædificium erit securius & permanentius. At cùm Hebræi non essent in humilitate, sed in vanitate & auaritia fundati, cùm vrbes celebres,& magnificas aulas habere cuperent, non ob Dei honorem, sed ob suam cupiditatem,& iactationem,& superbiam, eáque ob caussam excelsa cōstituerēt, vbi cōmētitiorum Deorū simulachra colerēt, omnia pariter amiserūt, nā eorū vrbes fuerunt ab hostibus penitus deletæ, & eorū excelsa deiecta,& solo æquata: & qui se in altitudinem superbiæ efferebant, in profunditatem ignominiæ ceciderunt. Manet enim firma domini sententia: Qui se exaltat, humiliabitur,& qui se humiliat, exaltabitur.

Exod. 1. Heb. 11. Exo. 7. Exo. 14. Exo. 17. Simile Simile Simile Matt. 7. Marc. Luc. 3. & 6. Luc. 14. & 18.

Et delebuntur opera vestra, Id est statuæ idolorum, quas manibus vestris artificiosè conficitis.

Et relinquā in vobis eos qui fugerint gladium, in gentibus, cùm dispersero vos in terris. Et recordabuntur mei liberati vestri in gentibus, ad quas captiui ducti sunt, quia contriui cor eorum fornicans,& recedens à me,& oculos eorum fornicantes post idola sua. Et displicebunt sibimet super malis quæ fecerant in vniuersis abominationibus illis,& scient, quia ego dominus non frustrà locutus sum, vt facerem eis malum hoc. Hæc dicit dominus Deus: percute manum tuam, & allide pedem tuum, & dic. Heu ad omnes abominationes malorum domus Israel, quia gladio, fame,& peste ruituri sunt. C

Et relinquam in vobis. Hoc est, non omnes interficiemini, sed ex vobis relinquam nonnullos, qui gladium euadant Babyloniorum. Hi ducentur captiui,& inter gentes & nationes barbaras vitā degent: & ibi ad me cōfugient, nullúmq; erit tēpus, quo apud eos meorū erga populū Israelis beneficiorū memoria moriatur. Hoc ideo ait Deus, quia sciebat fore, vt in illa Babylonica captiuitate nonnulli viri detinerentur, qui fide, gratia,& spiritu vaticinādi essent illustres, qui diuini numinis memoriā iustitiā misericordiā,& immensa beneficia colerent beneuolentia sempiterna. Quod ita euenit: nā aliqui non solū dū viuerent, fuerunt diuinò amore incensi,& immortalitatis studio inflammati, sed etiam post mortem monimenta diuinorum beneficiorum reliquerunt. Hi videntes Dei populum ob eius impia scelera captiuum,& ad maximas calamitatum angustias traductum,& sæuiente ærumnarum procella iactatum, nihílque aliud intuentem nisi grauia pericula mortem horribilem minitantia, eum ad diuinam misericordiam implorandam excitabant, séque Deo totos tradebant. Hi fuerunt Ezechiel, Daniel, Aggæus, Zorobabel, Iesus filius Iosedech, Esdras, Nehemia,& alij nōnulli, qui ad Deum confugientes tanquam ad portum tutissimum, omnem suæ spei anchoram in illo fixerunt atque locarunt. Nonnulli etiam ex perfidis Iudæis, qui se flagitiorum tetris maculis contaminauerant, Deúmque reliquerant, fuerunt in captiuitate conuersi, & Deum inter gentes idolorum cultrices laudibus extulerunt. Cæterùm hæc omnia erant figuræ futurorum bonorum. Cùm Iudæi essent vinculis auaritiæ constricti, & Hierosolymæ existentes colerent Babylonem, hoc est mundi confusionem diligerent, omníque vitiorum genere se polluerent, & coinquinauerent, venit Christus Deus noster à cœli fastigio, ad terrā descendens, vt mentes hominū, quæ in tenebris versabātur, diuino lumine lustraret à Babylonica seruitute ad spiritualē libertatē,& ad cœlestis Hierosolymę amplitudinē reuocaret,& à morte æterna ad vitā immortalē tādem perduceret. At eum Iudæi scelerum maculis notati contempserunt, & ad cædem crudelissimam innocentissimum

mum agnum vocarunt. Quare vtraque morte & tẽporali & æterna eos deuorante fuerunt miserè consumpti, & in pœnas æternas præcipitati. Fuerunt tamẽ ex illo populo ad Christum cõuersi Apostoli, & cæteri illi, qui fidẽ susceperũt. Hi sunt, de quibus
Esai.1. prædixerat iis verbis Esaias: Nisi dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrhæ similes essemus. Ita hunc
Rom. 9. locum diuus Paulus in epistola ad Romanos explanat. Paucos illos, qui ex magna illa Iudæorum multitudine Christi fidem amplexati sunt, appellat Esa
Esai.10. ias semen, volens agricolas imitari, qui cùm mes-
Rom.11. sium sterilitatem conqueruntur, aiunt, vix semen superfuisse. Hos appellat etiam reliquias idem propheta, dicens: Si fuerit populus tuus Israel quasi arena maris, reliquiæ conuertentur ex eo. Et diuus Paulus in epistola ad Romanos: Sic in hoc tempore reliquiæ secundùm electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Appellans Esaias reliquias Israelis eos, qui Christo adhæserunt, indicauit non esse Iudęorum populum in Christum crediturum, sed tantũ paucos ex eo. Id alio loco apertiùs explicãs inducit eundem Christum ita loquentem: Tota die expan-
Esai.65. di manus meas ad populum non credentem, sed
Iere.5. contradicentem mihi. Et Ieremias, Negauerunt, in
Amos.5. quit dominum, & dixerunt: non est ipse. Et Amos. Odio habuerunt corripientem, & perfectè loquentem abominati sunt. Vnde Dominus Iesus dirigẽs
Mat.23. ad Hierosolymã sermonẽ suũ aiebat: Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina cõgregat pullos suos sub alas suas, & noluisti. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Quibus verbis incredibilem Iudæorum ingratitudinem & impietatem ostendit, & eorum excidium prædicit. In
4.Re.2. sipientes & iniqui pueri irridebant Elisæum in mõtem ascendentem, sed venerunt duo vrsi, qui illos lacerauerunt. Iudæi amentes & impij Christũ ad montem Caluariæ ascendentem illudebant, sed venerunt duo crudeles vrsi Vespasianus & Titus, qui eos ad ferrum & flammam vocarunt, & immaniter occiderunt. Ex quibus qui viui relicti sunt, fuerunt in miseram seruitutem redacti: quorum postea nonnulli Christi fidem receperunt. Cũ igitur ex tanta Iudæorum multitudine pauci essent puram Christi religionem accepturi, ait hoc loco Deus per Exechielem se esse nonnullos relicturũ, qui eius memores essẽt, qui eius amore incẽsi euãgelium mũdo nũtiarẽt, & infideles ab impia & impura superstitione traducerent ad purissimũ diuini numinis cultum, plenissimmq; sanctitatis religionem. Ideo ait: Et relinquã in vobis, &c. Relinquã
Esai.10. ait, vt ad verbũ alludat Esaiæ, qui eos, quos dominus, reliquit, reliquias appellat, quas conuertẽdas prædixit. Sunt qui totum hoc intelligendum dicant de Babylonica illa captiuitate sub Nabuchodonosore, in qua aiunt fuisse nõnullos, qui Dei memores fuerunt, quos Deus liberauit à gladio Babyloniorum, vt per eos Dei notitia esset gentibus per
Tob. 13. specta. Ita enim dixerat Tobias: Cõfitemini domino filij Israel, & in conspectu gentiũ, laudate eum, quoniam ideo dispersit vos inter gentes, quæ igno
Dan. 4. & 5. rant eum, vt enarretis mirabilia eius, & faciatis eas scire, quia non est alius Deus omnipotens præter eum. Hoc impletum est in Daniele, cuius doctri-
Hest. 9. & 10. na Nabuchodonosor, & multi alij ad quãdam Dei cognitionẽ peruenẽre. Similiter in Hester, & Mardochæo, qui multos ad veri Dei fidem cõuerterũt, & in aliis nonnullis, qui inter gentes diuini numinis sanctitatem & iustitiam prædicauerunt. Hoc aiunt illi, & rectè quidem: sed in eo, quòd illud ad mysterium redemptionis nostrę per Christum nullatenus referendũ dicunt grauiter errant, & literarum diuinarũ studio indoctè abutuntur. Homines terreni nõ se extollũt è terra, & alis altæ cognitionis destituti, humi repunt, ad rerũ sublimiũ sapientiam haudquaquã volantes. Quis nõ videt omnia illa vmbras fuisse veritatis futurę, & vt verbis vtar Apostoli, omnia hæc illis in figura contigisse? Nam vt ait idem Apostolus. Lex vmbram habet futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerũ. Hoc est, 1.Corin. 10.
vmbram habet veri sacrificij, & redemptionis per Christum, non autem viuam rerum imaginem & Hebr.
expressam veritatem. Ita Chrysostomus hunc locũ 10.
explanat. Possumus tamen per imaginem rerum, imaginem gaudiorum cœlestiũ in gloria ęterna intelligere. Et ad hanc explanationem accedit Gregorius Naziãzenus. Vt sit sensus: Lex vetus vmbra tantùm erat, & obscura quidẽ mysteriorum Christi, & rerum in nouo testamẽto scriptarũ: at ipsum nouum testamentum, ipsa lex, & vita euangelica imago est cœlestium bonorum, quę nobis in vita hac repręsentantur: ad quæ sancti accedunt, ex hac vita decedentes: Cùm igitur teste Apostolo ea, quæ Hebræis contingebant, figuræ essent earum veritatem, quas in lege gratiæ conspicimus, quis est, qui non animo percipiat fuisse Babylonicam captiuitatem, à qua Iudæi fuerunt liberati per Cyrum, figuram captiuitatis peccati, à qua genus humanum fuit ereptum per Christum, & eos qui ex Hebræis Deum inter gentes nuntiabant, imaginẽ Apostolorũ gessisse, qui per orbẽ terrarũ Christi fidem prędicauerunt, nisi fuerit Iudęorũ opinionibus addictus, & à sanctorũ doctrina destitutus.

Quia contriui cor eorum, Id est, quia eis contritionem dedi, dura eorum corda confringens. Cor fornicans appellat, quod vero Dei cultu relicto cum idolis coniungitur, ea colens, & amore complectens. Oculos similiter fornicantes vocat, qui idola respiciebant, in ea aciem intendentes, atque erga ea amorem significantes. Sumi fornicationẽ in literis diuinis pro idolatria, nemo est in ipsis vel mediocriter versatus, qui nesciat.

Et displicebunt sibimet super malis, &c. Explicat quid sit id, quòd dixerat. Quia contriui cor eorum. De ratione contritionis est displicentia. Siue enim accipias contritionem prout est virtutis actus nuncupatus pœnitentia, siue prout est pars sacramenti pœnitentiæ habens ad alias partes relationem, semper est dolor voluntariè assumptus pro peccatis. Est autem duplex contritionis dolor, vnus intellectualis, qui est displicentia voluntatis, alter verò sensualis, qui producitur à primo. Sed horum dolorum, solus primus est de contritionis essentia.
Vt enim voluntatis complacentia requiritur, & Simile
sufficit ad peccatũ, sic voluntatis displicẽtia requiritur, & sufficit ad cõtritionẽ. Nã vnũquodque, vt ait Chrysostomus, per quascũque causas nascitur, per easdem dissoluitur. Et oportet vt peccatum summè displiceat, quò amor propriùs in Dei amorem conuertatur. Si in succensam fornacem ligna arida, & sarmenta incendio apta conieceris: resplendebit pura ignis flamma, sin autem

tem conieceris ligna viridia,& iuncos paluſtres,ardebunt quidem,ſed tota fornax erit fumo repleta, & denigrata ob caliginem è fumi dẽſitate productam. Sic cor noſtrum fornax eſt ſemper ardens, ſi illud cogitationibus amoris diuini nutriueris,ſplendebit flamma charitatis,ſi autem illud cogitationibus amoris tui foueris,totum fumabit, eritque cæca obſcuritate circunfuſum. Euanuerũt in cogitationib' ſuis,inquit diuus Paulus,& obſcuratũ eſt inſipens cor eorum. *Rom. 1.* Fons & origio omnium malorum,& centrum,vnde lineę flagitiorũ omniũ dimanant,eſt amor inordinatus ſui. In libro quartodecimo de ciuitate dei ait Auguſtin' in hũc ſui amorem priùs Adamũ incidiſſe,quã pomũ prohibitum comederet. Hi duo amores,vt ait Auguſtinus,duas ciuitates cõdiderũt,amor Dei Hieroſolymã,amor ſui Babylonem. Hic amor proprius eſt ille, de quo ait Chriſtus apud Ioannem: Qui amat animam ſuam, perdet eam. *Ioan.12.* Et diuus Paulus in epiſtola ſecũda ad Timotheum. *2.Timo. 3.* Erunt in nouiſſimis temporibus homines ſeipſos amantes,cupidi,elati,ſuperbi. Et ad Romanos: Debemus firmiores imbecillitates infirmiorum ſuſtinere, & non nobis placere. *Rom.15.* Et diuus Petrus in epiſtola ſua ſecunda eos,qui ſui amore ducuntur, iniquos appellat, audaces, ſibi placẽtes. *2.Pet.2.* Nulla eſt verior miſeria,quàm ſuã nõ cognoſcere miſeriam. Contrà verò pœnitentes ſibi diſplicent, dignóſque ſe eſſe grauiſſimis cruciatibus arbitrantur. Sed quò imperfectiores ſe eſſe exiſtimant, eò propriùs ad perfectionẽ accedunt, hæc nanque eſt magna perfectio ſuæ imperfectionis cognitio. Hi torquentur dolore ob admiſſa peccata, & repudiato nimio illo & inordinato ſui ipſius amore, ardenti Dei amore incenduntur. De iis ait hoc loco Deus per Ezechielem: Et diſplicebant ſibimet ſuper malis,quæ fecerant.&c.

Vt facerem eis malum hoc. Loquitur de malo pœnæ,non autem de malo culpæ, Ideo pro malo quidam calamitatem vertunt.

Percute manu tua,& allide pedem tuum. Qui ſunt irati & admirati,ſolent brachia mouere, & manibus aerem aut femur percutere,& pede terram cõplodere. His ſignis volebat Deus,vt Ezechiel oſtenderet Hebræis,quanta eſſet aduerſus eos ira commotus,& quàm grauia ſupplicia eſſet Deus de illis ſumpturus. Vt hoc viſo & conſiderato,ſcelerum, quorum tam graues pœnas eſſent daturi grauitatem & magnitudinem intelligerent. Prædicit igitur diuinus vates obſtinatorum excidium & vaſtitatem.

Et dic,Heu, ad omnes abominationes domus Iſrael. Hoc eſt,duces ſuſpiria, & verſaberis in gemitu & lamentis,& luctum percipies ob Iudæorum ſcelera,propter quæ ſunt grauiter puniendi,& vita priuandi. Si pro morte corporis aliorũ ploraturi ſumus,quid eſt pro morte animæ faciẽdũ? Si amicorũ exiliũ lachrymis proſequimur,quòd non ſint ad tempus patriã viſuri,quid ſumus pro illis facturi, qui ſunt à cœleſti patria ad æternũ exilium damnati: *Iere.22.* Nolite flere mortuum,inquit Ieremias, nec lugeatis ſuper eum fletu: plãgite eum,qui egreditur, quia non reuertetur vltrà: nec videbit terram natiuitatis ſuæ. Acſi dicat: Ne proſequamini lachrymis funera vulgi,ſed æternum regis veſtri exilium in Babyloniam. *Iob. 10.* Infernus eſt Babylonia, hoc eſt, confuſio,vbi nullus ordo,ſed ſempiternus horror inhabitat. Illi patria expulſi in æternũ exiliũ mittuntur,qui à cœtu ſanctorum ſeparati in pœnas æternas relegantur. Deploremus igitur ſcelera non ſolùm noſtra,ſed aliena: dicamus cum Dauide: Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia non cuſtodierunt legem tuam domine. *Pſa.118.* Et cum Ieremia. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum, & plorabo die ac nocte interfectos populi mei; *Iere. 9.* Fleamus ergo,& inſignes ſcelerũ maculas acerbiſſimo luctu deleamus. Diuus Ambroſius de obitu Valentini, Paſcunt,inquit,frequenter lachrymæ,& mentem alleuãt fletus. Id dixerat anteà regius vates: Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte. *Pſa. 41.* Et diuus Hieronymus in Eſaiã: Oratio Deum lenit,ſed lachryma cogit: hæc vngit, illa pungit. Diuus Ioannes Chryſoſtomus in Matthæum hac vtitur ſimilitudine: Vt poſt vehementes imbres aerpurus efficitur, ſic & poſt lachrymarum pluuias ſequitur mentis ſerenitas, & tranquillitas. *Similitudo.* Fletus eſt lauacrum ſcelerum, & refectio animarum. *Luc. 7.* Tota maris aqua non extinguit vnam prunam purgatorij, & lachrymæ eius prunas & flammas extingũt. Lachrymis obtinuit Magdalena criminum remiſſionem, & fratris mortui reditum ad vitam. Et Chriſtus videns ciuitatem fleuit ſuper eam. *Pſa.54.* Quare nos vidẽtes animæ noſtrę ciuitatem: ſceleribus inquinatã, de qua dixit regius vates: Vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate: die ac nocte circundabit eam ſuper muros eius iniquitas,& labor in medio eius, & iniuſtitia: fleamus ſuper illam, & dicentes Heu, ad omnes abominationes,vim lachrymarum fundamus.

Qui longè eſt peſte morietur,qui autem propè gladio corruet: & qui relictus fuerit, & obſeſſus,fame morietur. Et complebo indignationem meam in eis. D Et ſcietis, quia ego dominus, cùm fuerint interfecti veſtri in medio idolorum veſtrorum, in circuitu ararum veſtrarum: in omni colle excelſo,& in cunctis ſummitatibus montium, & ſubtus omne lignum nemoroſum, & ſubtus vniuerſam quercum frondoſam, locum, vbi accenderunt thura redolentia vniuerſis idolis ſuis. Et extendam manum, meam ſuper eos,& faciam terram eorum deſolatam, & deſtitutam à deſerio Deblatah in omnibus habitationibus eorum. Et ſcietis,quia ego dominus.

Qui lõgè eſt. Id eſt,qui lõgè ab hoſtib' abfuerit.

Et qui relictus fuerit. Subaudi, à peſte, & gladio.

Et complebo indignationem meam in eis. Hoc eſt,eos puniam,donec vltus fuero iniurias meas. Nõ deſinam eos opprimere,donec dent mihi pœnas omnium maleficiorum ſuorum.

Et ſcietis,quia ego dominus. Subaudi, per effectum iuſtitiæ meæ. Acſi dicat: Cùm de vobis ſumpſero pœnas iuſtas illas quidem,veſtriſque flagitiis debitas,tũc vobis erit perſpectũ & cognitũ,me eſſe Deũ omnipotentem, & iuſtũ,& omnia gubernãtem.

Cùm fuerint interfecti veſtri. Id eſt, cùm videritis multos ex vobis occiſos inter idola veſtra,circa eorum altaria.

Et subtus vniuersam quercum frondosam. Id est, sub omni quercu condensa: Solebant idolorum cultores, sub arboribus condensis & amœnis altaria simulachris idolorum constituere. Cæterùm pro quercu habet paraphrasis Chaldaica vlmum.

Et extendam manum meam super eos. Extendere manum super aliquem, est illum castigare. Hebraismus est in literis diuinis frequentissimus, de quo in nostris in Esaiam commentariis copiosè disseruimus.

A deserto Deblatah. Desertũ hoc teste diuo Hieronymo est in terra Emath, vbi Nabuchodonosor mansit, cùm eius exercitus oppugnaret Hierosolymam. Hic locus est terminus Iudææ ex vna parte. Est igitur sensus esse Deum vastaturum totam Iudæã per Chaldæos à principio vsque ad finẽ, à termino ad terminum. At libro 4. Regum appellatur hic locus Reblathah, etiam si in Græco sit Deblatha. Et Ieremias, Comprehẽderunt, inquit, Sedechiam in cãpo solitudinis Ierichontinę, & captum abduxerunt ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Reblatha, quæ est in terra Emath. Fortasse est idem nomen, sed nunc Reblatha appellatum, nunc Deblatha ob librariorum imperitiam, nam apud Hebræos magna est inter has duas literas, d, & r, similitudo. In Hebraico enim aliquando est דבלתה aliquando רבלתה Significat autem Reblathah multitudinem, seu multa. Sedechias Hierosolymã relinquens, fugiens à templo Dei Reblathah, fuit ibi à Nabuchodonosore oculis priuatus. Qui enim visionẽ pacis, & animi quietem, & securitatẽ contemnit, & vnitatem relinquens, multis se implicat rebus, & variis atque inextricabilibus mundi negotiis se inuoluit; obcæcatus à dæmone, & vitiis, atq; perturbationibus obcæcatus, corruptelarũ illecebris irretitus, atq; pestilẽtibus opinionibus inductus, illud vnum relinquit, quod est supremum ens super omnia entia, de quo est apud Lucã scriptum: Porrò vnum est necessarium. De eo ait ita Trimegistus in Pymandro. 4. Deus monas est, vnitas illa, quæ est principium omnem numerum continens, à nullo contenta. Et Psellus: Vnitas numerus cùm non sit, numerorum tamen procreatrix est, fons, radix, & causa multitudinis omnis: expressáque Dei imago, qui cùm rerum naturalium nulla sit, est tamen rerum naturalium effector. Parmenides Pytagoreus, cùm asseruit vnum esse id, quod est; Deum intellexit, si credimus Simplicio. Soli Deo veram entis appellationem cõcedebat, quoniam per se est, omniáq, alia per ipsum. Vbi nos legimus in Exodo: Ego sum, qui sum: est in Græco. ἐγώ εἰμι ὁ ὤν Hoc est, ego sum ens. Ab illa igitur vnitate, ab illo ente & vno, quod est necessarium, quod per se est, quod Deus est, nullo modo discedamus, ne in Reblathah, in multitudine, in distractione, varia mundi negotia & turbulenta dissidia statum animarum nostrarum conuellant, & lumen intellectuum extinguãt: vt mentis oculis priuati, in æterna caligine versemur. Quin potiùs voluptates mundi obliuiscentes, & Hierosolymæ habitantes, ad illum qui est verè vnus, animum tollamus, ad eum mentis aciem intendamus, in eo spem omnium nostrarum cogitationum collocemus.

4. Reg. 25. — Iere. 39. — Luc. 10. — Exod. 3.

ANNOTATIONES ex Hebræo in Cap. VI.

Hæc dicit dominus Deus montibus, & collibus, rupibus & vallibus. Pro rupibus est in Hebraico לאפקים laaphicim à verbo אפק quod significat vim sibi facere, vt Genes. 45. Non se poterat vltra cohibere Ioseph. Acsi diceret: Non poterat vltrà sibi vim facere Ioseph: adeò enim amor vicerat simulationem, vt non posset lachrymas continere, cũ se fratribus cognoscendum præberet. Nam, vt ait in libro de cõtritione cordis diuus Cyprianus, is amãtium mos est, vt amorem suum silentio tegere nequeant, A verbo hoc deriuatur אפיק aphic, quòd significat rem fortẽ: ex quo effectum est, vt significaret rupem, quemadmodum hoc loco. Significat etiam regem, quod fortitudine polleat & potestate, vt apud Iob, Baltheum regũ dissoluit. Hoc est, Deus potestatem fortium & principum aliquando confringit. Et quoniam aqua tempore nimborum & procellarum defluit cum impetu & vi, accipitur pro torrente, vt apud Iob: Fratres mei præterierunt me sicut torrens, qui raptim transit in cõuallibus, seu, vt potest verti ex Hebræo: Amici mei fefellerunt me, instar torrentis, qui raptim decurrit in conuallibus. Vt enim torrens hyeme impetu magno fertur, fluens vehementi aquarum abundantia, cùm aqua necessaria non est, sed æstate arescit, cùm aqua desideratur, ad quem viatores sitibundi accurrentes spe potus falluntur: sic fictus amicus multa tibi promittit tempore prosperitatis, cũ tibi omnia ad voluntatem fluunt: ac sequente aduersitate penitus arescit; & tu si ad illum in afflictione tua confugias, eris spe potus deceptus. Vt enim vmbra eum sequitur: qui solis radiis illustratur, sin autem sol lateat, pressus nubibus, statim aufugit vmbra, & penitus euanescit, sic fictus amicus eũ comitatur, qui opum aut gratiæ principum splendore illustratur, & nominis celebritatẽ cõsequitur: sin autem in calamitates inciderit, & fuerit diuitiis, & nobilitatis ornamentis spoliatus, eum cõfestim deserit, & pro nihilo putat. At verus amicus semper est idem. Vnde Salomõ in prouerbiis, Omne inquit tẽpore diligit, qui amicus est, & frater in angũstiis cõprobatur. Et Ecclesiasticus: Non cognoscetur in bonis amicus, & non abscondetur in malis inimicus. Et diuus Augustinus lib. 81. Questionum: Nihil sic probat amicum quemadmodum oneris amici supportatio. Et Isiodorus libro. 3. de summo bono: In prosperitate incerta est amicitia, nec sentitur vtrũ persona, an felicitas diligatur. Et Boetius libr. 3. de Consolatione: Quem felicitas amicum facit, infortunium facit inimicum. Vnde aiebat Aristoteles libro 7. Moralium Eudemiorum, tempus indicare quis sit, qui vero amore prosequatur. Et Periander, vt refert Diogenes Laertius: Aurum igne probamus, amicum autem in aduersitatibus discernimus. Et Ouidius libro 1. de Tristibus elegia octaua; Donec eris felix, multos numerabis amicos, Tempora si fuerint nubila, nullus erit. Vt hirundines verno tempore adsunt, sed adueniente frigore recedunt, ita adulatores amicorum personam induentes tranquillo vitæ tempore, in statu florẽte, in rebus prosperis, & ad voluntatem decurrentibus præsto sunt: sed si hyemem

Gen. 45. — Iob 14. — Iob 6. — Simile — Simile — Proue. 17. — Eccl. 12. — Simile

mem calamitatis viderint, omnes euolabunt. Ideo eos Iob cum torrentibus cõparauit: vbi pro torrẽtibus vsus est hoc nomine aphic. Cùm autẽ nomen hoc & rupẽ significet & torrentẽ, potest hic locus Ezechielis variè verti. Ex quo effectum est, vt & Latinus interpres & septuaginta transtulerint rupes, Pagninus verò & alij nonnulli torrentes: Poteris per torrentes quemadmodum per rupes viros intelligere fortitudine præstantes, & sibiipsis vim inferentes. Et ita etsi varient vocibus editiones, consentiunt tamen sententia.

Quoniam contriui cor eorum fornicans. Pro contriui est in Hebræo נשברתי nixbbarthi. Verbum est שבר, quod significat conterere, vt apud Esaiam. Esa. 14. Contriuit dominus baculum impiorum. R. Dauid hoc Ezechielis loco ait verbum hoc esse passiuum, quam ob causam illum ita vertit: Contritus sum, quod illorũ cor fornicans sit. Et Pagninus: Contriui me propter cor eorũ fornicans. Loquitur Deus more humano, ostendens se esse ob Iudæorum scelera affectum mœrore. Nihilominus tamen cõmunis versio recta est, & iure defendi potest. Significat etiam verbum hoc emere, vt Gene. 41. Gen. 41. Omnes prouinciæ veniebant in AEgyptum, vt emerẽt escas. Eam ob causam potest hic locus ita verti, & rectè meo quidẽ iudicio: Quoniam emi eorum cor à me recedens, similiter eorum oculos à me distractos, & auersos. Vt sit sensus: Eorum cor, quod se dæmonibus tradiderat, eorumq; oculos, qui vanitatibus seruiebãt, ego emi: eorum animos & oculos meos feci, cum antea essent mũdi dæmonis, & carnis. Homines ex impiis cupiditatibus veluti cõflati, sceleribus imbuti, nefariis illecebris voluptatibúsque deliniti nihil habent suum, nec cor, nec oculos, nec manus, nec pedes, cùm omnia hæc vanitatibus & impietatibus tradiderint, & animæ hostibus mãcipauerint. At viri iusti omnia hęc habent, imò omnia eorum sunt, dicente Apostolo: 1. Cor. 3. Omnia vestra sunt, vos autẽ Christi. Ideo sui sunt, quia Christi sunt. Hæc est spiritualis libertas, de qua ait Apostol⁹: Vbi spiritus domini, ibi libertas. 2. Cor. 3. Gala. 4. Qua libertate: vt alibi ait idẽ Apostolus, Christus nos liberauit. Ille nos emit, vt sui essemus, vt illi seruiẽtes regnaremus: seruire enim Deo regnare est: Ideo ait diuus Paulus: Empti enim estis pretio magno. 1. Cor. 6. Et diuus Ioannes in Apocalypsi de iustis loquẽs, Apo. 14. Hi, inquit, empti sũt ex hominibus, primitiæ deo & agno. 1. Pet. 1. Et diu⁹ Petrus in epistola sua prima: Nõ corruptibilibus auro & argẽto redẽpti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi & incontaminati. Cùm igitur hic Ezechielis locus de illis intelligatur, vt in explanatione ostẽdimus, qui se ad Christi fidẽ conuerterunt, illos autẽ Christus emerit, perspicuum est posse locũ hunc, ita vt diximus verti, cùm verbum hoc emere significet, & qui loquitur, Christus sit.

Et displicebunt sibimet propter mala, quæ fecerunt. Pro displicebunt est in Hebraico ונקטו venacottu, à verbo קוט cut, quod significat succidere, vt sit sensus: Succidentur à facie sua, hoc est pudore afficientur. Significat etiã verbũ hoc litigare & cõtendere: Qua ratione ductus R. Menachem vertit: Et litigabunt vnusquisque secum ob admissa scelera. Psa. 94. Vnde psalmi illud: Quadraginta annis proximus fui generationi huic, trãsferri potest: Quadraginta annis contendi & litigaui cum hoc Iudæorum populo in deserto. Ita habet Tharghum. Et in hanc sententiam vertit ex Hebræo diuus Hieronymus, dicẽs: Quadraginta annis displicuit mihi generatio illa. Ex hac verbi æquiuocatione orta est versionum varietas: nam septuaginta habent: Et plangent ante faciem suam. Pagninus: Et succidentur à facie eorum. Alij: Et secum pugnabunt. Quæ omnia cum versione communi coincidere videntur, quæ habet: Et displicebunt sibimet.

Percute manum tuam, & allide pedem tuum. In margine librorum correctiorũ est: Percute manu tua, & allide pede tuo. Pagninus vertit: Percute femur manu tua, & extende lutũ pede tuo. Pro allidere est in Hebraico verbum רקע racagh ꝙ significat firmare & extendere, vt apud Esaiã. 42. Firmans terram. Esa. 42. Vel, vt alij vertunt, extẽdens terrã. Et quoniam cùm ferrum extẽditur, percutitur, ideo verbum hoc significat percutere & allidere: & quoniã qui percutit pede lutũ illud extendit, vertit Pagninus: Et extẽde lutum pede tuo. Thargum habet, Conculca terram sub pede tuo. Vnde illud psalmographi: Psal. 17. Vt lutum platearum delebo eos: poterat verti: Vt lutum platearum cõculcabo eos, vel percutiam eos, vel extendam eos. Et quoniam cœlum est extensum & expansum, ideo raciagh cœlum significat, vt Gene. 1. Gene. 1. Fiat firmamentum in medio aquarum.

Vbi accederunt thura redolentia. Septuaginta habent: Vbi dederunt illic ὀσμὴν εὐωδίας, hoc est odorem suauitatis. Quidam vertunt ex Hebræo: Vbi obtulerunt odorem quietis. Odorem quietis appellat propheta gratum & suauẽ: nihil est enim quiete & tranquillitate iucundius, nihil gratius, nihil præstantius. Hanc animi quietẽ appellabat Democritus summam huius seculi felicitatẽ. Diuus Augustinus de ea loquens ait: In rebus creatis nihil gratiosius solet audiri, nihil delectabilius concupisci, nihil vtilius possideri. Qui tranquillitatem hãc obtinẽt, beatitudinẽ illã consequuntur, de qua ait Christus Deus noster: Beati pacifici, quoniam Matt. 5. ipsi filij Dei vocabuntur. Si Dei vocantur filij, qui pacis sunt amantissimi, erũt proculdubio à contrario sensu diaboli filij, qui animi fluctibus & perturbationibus concitati nullam habent quietem, nullam tranquillitatẽ: sed pacẽ confundunt, & cõuellunt. Imo ipsi cõfunduntur, & conuellũtur, & pereunt: omne enim quod est, tandiu est, quãdiu vnũ est, ens enim & vnum conuertuntur. Cùm autem homines inquieti dissidia & contentiones quærentes, & non solum cum aliis, sed etiã secum pũgnantes, se distrahant, & dissoluãt, & in varias partes fundant, & separent: perspicuum est eos vnitatem non habere, nec vnum esse, & ex consequenti non esse. Si nulla est domus tã stabilis, nulla ciuitas tam firma, quæ si concordia caruerit, non odiis ac dissidiis funditus euertatur, quî fieri potest, vt homo diuisus, contentiosus, ex cõtrariis diuersisq; inter se pugnantibus naturæ studiis, & discordiis quasi conflatus possit ita existere, vt vnum quippiam appelletur? & non potius ędificium euersum & ruptum dicatur? Id intuens Plato in libris de republica asseueranter affirmat nihil esse ciuitati perniciosius diuisione, nihil vtilius pace. Pacem amantes Deum pacis authorẽ amant, & non modò cum hominibus, & secum pacem habent, sed cum virtutibus

tutibus & probis moribus, cum bellum perpetuum inferant vitiis & impietatibus. Et ita eam animi quietem & securitatem possident, vnde vera dignitas efflorescit.

Argumentum Cap. VII.

Capite superiore descripserat bella à Chaldæis aduersus Hebræos concitanda, & Hierosolymam penitus euertendam. Nunc prædicit finem totius Iudææ citò venturum, huiúsque excidij & vastitatis causam designat.

CAPVT VII.

A ET factus est sermo domini ad me dicens: Et tu fili hominis, Hæc dicit dominus Deus terræ Israel, Finis venit, venit finis super quatuor plagas terræ. Nūc finis super te: & immittam furorem meum in te: & iudicabo te iuxta vias tuas, & ponam contra te omnes abominationes tuas. Et non parcet oculus meus super te, & non miserebor, sed vias tuas ponam super te, & abominationes tuæ in medio tui erunt: & scietis, quia ego
B dominus. Hæc dicit dominus Deus. Afflictio vna, afflictio ecce venit, finis venit, venit finis, euigilauit aduersum te: ecce venit. Venit contritio super te, qui habitas in terra: venit tempus, prope est dies occisionis, & non gloriæ montium. Nunc de propinquo effundam iram meam super te, & complebo furorem meum in te, & iudicabo te secundum vias tuas, & imponam tibi omnia scelera tua. Et non parcet oculus meus, nec miserebor, sed vias tuas imponam tibi, & abominationes tuæ in medio tui erunt: & scietis, quia ego sum dominus percutiens.

EXPLANATIO.

Et factus est sermo domini ad me. Explicatum est hoc idioma capite præcedente. Id autem, quod sequitur: Et tu fili hominis, capiti secundo.

Finē venit. Hoc est, iā interitus imminet, & vastitas totius regionis Israelitarum super omnes quatuor partes Iudææ: nam tota vastabitur ab oriente ad occidentem, ab aquilone ad meridiem. Hoc vaticiniū fuit litteris mandatū anno quinto principatus Sedechiæ ab Ezechiele in Babylonica captiuitate detento, & impletum fuit anno vndecimo eiusdem Sedechiæ, quando ipse fuit captus, & tota terra Iudææ euersa, & penitus vastata. Itaque inter vaticinium hoc & eius effectum sex tantùm anni interfluxerūt. Ideò ait imminere Dei vltionem, ne Iudæi, qui Hierosolymæ erant, hanc euersionem tempore nepotum suorum post longam posteritatem futuram esse existimarent. *4. Reg. vlt.*

Et iudicabo te iuxta vias tuas. Hoc est, non iniustè, sed meritò punieris. Pœnas tuis sceleribus debitas mihi dabis. Viæ peccatorum sunt turpes & flagitiosæ viuendi rationes, quæ ad inferorū tenebras & cruciatus æternos ducunt. Ideo nō hic ait Deus: Animaduertam in te iuxta vias meas sed iuxta vias tuas. Ita apud Oseā: Visitatio domini super Iacob iuxta vias eius, & iuxta adinuentiones eius reddet ei. Iudæorum flagitia, & vitiosam vitæ institutionē appellat vias & adinuentiones eorū. *Ose. 12.* Beatus vir, inquit psalmographus, qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit. *Psal. 1.* Et Salomon in prouerbiis: Via impiorum tenebrosa. *Prou. 4.* Vnde de Ioanne Baptista prædictum fuerat: Vox clamantis in deserto, parate viam domini, rectas facite semitas eius. *Esa. 40. Ioan. 1. Luc. 3.* Non ait: Parate viam vestram, sed viam domini.

Et ponam contra te abominationes tuas. Hoc est, ponam coram te scelera tua, vt ea mentis oculis aspicias. Particula contra, accipitur sæpe pro è regione, vt in psalmo: Et peccatum meū contra me est semper. *Psa. 50.* Hoc est peccatum meū assiduè video, semper corā me habeo, dies ac noctes mihi ante oculos versatur. Et Eccles. 6. Si humiliauerit se contra te. Et Matt. 27. Sedētes contra sepulchrū. *Eccle. 6. Mat. 27.* Nec solùm hoc est in literis diuinis, sed etiā humanis, vt apud Virgiliū: Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuêre coloni, Carthago, Italiam contra. Hoc est è regione Italiæ. Ait igitur Deus se esse positurum è regione Iudæorū, siue corā ipsis eorū impia facinora. Ita in Psalmo: Arguam te, & statuā contra faciē tuam. *Psa. 49.* Acsi diceret. Ostendā tibi flagitia tua, & statuam te coram te, vt ea valeas aspicere. Poteris etiā hæc Ezechielis verba ita intelligere. Ponā aduersum te hostes, qui te oppugnent, & ad excidium vocent. Hi autē hostes sunt flagitia tua, quæ tibi perniciem machinabuntur. Eodem modo calamitates in quibus respublica Christiana versatur, ob crudelia bella, quę Turci & Sarraceni nobis inferunt, peccatis nostris fouentur. Scelera nostra aduersus nos pugnant, & ob nostra delicta expetit à nobis pœnas Deus noster. Cessent flagitia nostra, & prælia, clades, & strages cessabunt. Vt ignis pyræ magnæ sedabitur, & tandem extinguetur, si ligna subtraxeris, sic Christianorum afflictio consumetur, si eorum peccata cessauerint. *Simile* Peccata nostra ligna sunt, quibus infidelium pyra aduersus nos fouetur, & in dies inflammatur. Hæc peccata nostra sunt hostes nostri, quos Deus statuit ante oculos nostros, vt eos intuentes detestemur, & ad ipsum dominum toto corde conuertamur.

Et non miserebor. Vt pius ac solers chirurgus volēs tabida ægroti vulnera incidere, putridasq́; carnes resecare, aut cauterio adurere, nō miseretur infirmi, vt eius magis misereatur, cùm morbum sectione vel vstione curare velit, sic Deus cœlestis ille medicus, & diuinus chirurgus percutit, vt sanet, secat, & vrit, vt curet: ferit quē diligit, & vt illi medeatur, castigat, vt ait Apostolus, omnē filiū, quem recipit. *Simile Heb. 12.* In libro Deuteronomij ait Deus: Ego occidam, & ego viuere faciā: percutiam, & ego sanabo. *Deu. 32.* Et per Amos prophetam loquens cum Israelitis, Tātummodo, inquit, vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ, ideo visitabo super vos omnes iniquitates vestras. *Amos 3.* Hoc est, vlciscar, & puniā omnia flagitia vestra. Visitare enim aliquando punire est iuxta illud psalmi: Si iustitias meas prophanauerint, & mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. *Psal. 88.* Misericordiā autem meā non dispergam ab eo, nec nocebo in veritate mea. Vel, vt potest verti ex Hebræo: nec fallā illi veritatem meam. Acsi dicat: Si se scelerum maculis contaminauerit, animaduertā in illū, at miserebor eius, & promissis stabo: dedi enim fidem, me esse illius misertură. Vbi vides

vides Dei flagellũ misericordiã esse. Quãtò filij Is- *Exod. 1.* raelis in AEgypto acerbioribus calamitatibus premebantur, tantò magis crescebant. Nec enim solùm sceleratos homines, sed iustos interdum Deus calamitatibus exercet, vt virtutem suam ostendãt. Si volueris vim & sapientiam gubernatoris nauis *Simile* intelligere, attende sæuientem pelagi furorem. Vt enim in mari fluctibus ingentibus exagitato ostẽditur nauicularij prudentia & animi fortitudo, sic vir pietate & religione insignis in mediis ærumnarum tẽpestatibus, cùm in mille discriminum vrgeatur procellis, tum suam patientiam, & animi altitudinem, & firmam in virtute constantiam declarat. *2. Reg. 16.* Dauid ærumnis afflictus, fugiens à facie Absalonis iactas in seipsum cõtumelias à seruo suo ęquo animo tulit, æterna nobis tolerantiæ monimenta relinquens: at obtenta victoria, inani quadam gloria elatus populũ iussit recensere, qua in re Deum offendit, quapropter fuit populus grauiter punitus. *2. Reg. 24.* Aspicis igitur calamitatis vtilitatẽ, & tum Deum misereri nostri, etiam cùm nobiscum nulla vti misericordia videatur. Vide, quæ capite quinto explicuimus, hæc eadem verba ibi sita explanantes. Et non miserebor, &c.

Vias tuas ponam super te. Quoniam leuia reputas peccata tua, ego ea ponam super te, vt eorum sentias pondus & grauitatem. Id fecerat Deus Dauidi dicenti. Quoniã iniquitates meæ supergressæ sunt *Psal. 37.* caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me. Vide quemadmodum sceleris admissi ponderc grauabatur. At videre licet multos hac nostra ætate ex omnium ferè flagitiorum colluuione natos, omniumq; turpiũ facinorum maculis inustos, qui ita securi viuunt, ita gestiunt, ita animi lætitia efferuntur, acsi Deum nunquã offenderint. Tanta mentis cæcitate laborant miseri, vt grauissima scelerum pondera, fœdissimas animæ labes non videant, nec quantum distent à puritate & præstantia Christianæ religionis considerent. Poteris etiã peccatũ pro peccati pœna intelligere, iuxta id qđ *Gen. 4.* est 4. Genesis capiti mandatum: Si malè egeris, statim in foribus peccatum tuum aderit. Acsi Deus diceret Caino: Si scelus amiseris, statim aderit punitio & pœna peccati: si te flagitio pollueris, pœnam illius iustã persolues. Horum igitur Dei verborum, quæ sunt hîc ab Ezechiele literis mandata, hic est sensus: Ponam super te ô popule Iudaice pœnas quas lues pro tuis impiis sceleribus. Accipi vias pro moribus suprà ostendimus.

Abominationes tuæ in medio tui erunt. Hoc est, affligam te pro meritis, & pœnam maleficiis tuis debitam persolues.

Afflictio vna, afflictio ecce venit. Calamitas singularis, qualis anteà non fuit, te opprimet & iam quidẽ propè est. Vel crebritatem calamitum se contin- *Simile* gentium vnam calamitatẽ appellat. Vt enim quotidianas febres adeò crebras vt finita vna altera cõfestim incipiat, ita vt se inuicem attingant, vnã febrem continuam dicimus, sic ærumnarum multitudinem, & frequentes procellarum perturbationes mœrore quotidiano lacerantes vnam miseriã appellamus. Huic expositioni fauet paraphrasis Chaldaica ita habens: Multa mala tibi aduenient: Vnde alij vertunt: Calamitas calamitatem excipit. Voluit Deus significare esse Iudæos omni miseriarum genere conficiendos, nihilque esse tam miserum, tam asperum, tam metuendum, quod illi non essent perpessuri.

Finis venit. Profert sępe eadem verba, eam replicans sententiam, vt populum sceleratum vrgeat ad pœnitẽtiam, eúmque veluti ab obliuionis somno dormientem excitet, & à sceleribus reuocet, & abducat. Solent enim qui dolore premuntur, verba, quibus calamitatem suam ostendunt, sæpenumero repetere. Battologia est, sed necessaria verborum redundantia.

Euigilabit aduersum te. Id est, excitabitur aduersum te finis tuus, acsi hucusque dormiret.

Venit contritio super te. Hoc est, calamitas te confringens, atque miserè comprimens iam imminet, iam tibi ferrum & flammam minitatur: iam securis ad radicem posita est.

Qui habitas in terra. Nimirum Israelis. Vel sic. Euerteris omnino tu, qui non cœlum colis, sed terrã, qui in terra, quæ est exilium, tanquã in propria & perpetua patria, mundi diuitias quæris, stimulis cupiditatis cõcitatus, & ad gloriam aspiras fluxam & inanẽ, atq; terris ignominię maculis deformatã. Huiusmodi hominibus minitatur æternam damnationem aquila volans, dicens apud sublimẽ aquilam volantem: Væ, væ, væ habitantibus in terra. *Apoc. 8.* At viri pietate præcellentes, studióque immortalitatis flagrantes in terra vt hospites & peregrini vitam degunt tanquã in diuersorio, non tanquam in domicilio, vt pote qui mortem expectent, & ita viuant, acsi essent propediè è vita excessuri. Id intelligens Dauid has voces emisit: vt literæ diuinę in libro 1. Paralipomenõ memoriæ prodiderunt: Pere- *1. Para. 29.* grini sumus coram te domine, & aduenę sicut omnes patres nostri. Dies nostri quasi vmbra super terram, & nulla est mora. Hanc sententiam repetit in psalmo dicens: Ne sileas quoniam aduena sum *Psal. 38.* ego apud te, & peregrinus sicut omnes patres mei. De quibus ita ait in epistola ad Hebræos diuus *Heb. 11.* Paulus: Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti non acceptis repromissionibus, sed à lõgè eas aspicientes & salutãtes, & cõfitẽtes, quia peregrini sunt & hospites super terram. Et in epistola 2. ad Corin- *2. Cor. 5.* thios ait idem Apostolus. Dum sumus in corpore, peregrinamur à domino. Reliquũ est vt ad Deũ aspiremus, & dicamus cũ diuo Paulo: Conuersatio *Phili. 3.* nostra in cœlis est, ne terræ habitatores dicamur.

Et non gloriæ montium. Hoc est venit tẽpus, quando ô Iudæa in montibus tuis nulla erit lætitia, nulla gloria. Qui in mõtibus fuerint, percipiẽt luctus, & in gemitu & lamentis versabuntur. Hoc ideo dicit, quia solebant Hebræi in montibus ludos exercere, & in honorẽ idolorum dies festos celebrare.

Et scietis quia ego sum dominus percutiens. Hoc est, tũc me esse deũ cognoscetis cũ iustitiã meã fueritis experti. Ita Hebræi à serpẽtibus ignitis lacerati deũ *Nu. 21.* cognouerunt, & diuinam misericordiam implorarunt. Et impius Manasses in vincula Babylonio- *2. Para. 33.* rum cõiectus, atq; calamitatibus vndiq; cinctus, ad dominũ confugit, scelera sua cognouit, & ardẽtes preces mittens in cœlum fuit à domino exauditus. Vnde scriptum est in libro Nehemiæ: In tribulationis tempore clamauerũt ad te domine, & tu de cœ- *Neh. 9.* lo exaudisti eos. Vt enim vua ad vinũ proferẽdum *Simile* ad torcular defertur, vt prælo comprimatur, ita homo ad calamitatem ducitur, vt mœrore pressus, & in ærumnis versatus, virtutis liquorum producat,

sitque

sitque ad veram dignitatem reuocatus. Calamitas plerunque temerarias cupiditates coercet, animũ ad Deum extollit,& in vera pietate corroborat,atque confirmat. Contrà rerum prosperitas & voluptas,& diuitiarum affluentia, & mundi honores & dignitates virtutum sępenumero vires illidunt, & alas ligant, ne possit anima ad cœlũ euolare. In virentibus enim & amœnis arboribus est aliquando mollis viscus,quo incautæ aues capiũtur. Hinc fit, vt viri sapientes calamitatibus glorientur. In Epistola ad Romanos ait Apostolus. Gloriamur in
Rom. 5. tribulationibus: & in prima ad Thessalonicenses:
1. The. 1. Vos imitatores nostri facti estis, & domini, accipientes verbum in tribulatione multa cum gaudio spiritus sancti.

Ecce dies, ecce venit: egressa est cõtritio, floruit virga, germinauit superbia. Iniquitas surrexit in virga impietatis: nõ ex eis, & non ex populo, nec ex sonitu eorum,& nõ erit requies in eis. Venit tempus, appropinquauit dies: qui emit, non lætetur, & qui vẽdit non
D lugeat, quia ira super omnẽ populum eius: quia qui vendit, ad id quod vendidit, nõ reuertetur,& adhuc in viuentibus vita eorum. Visio enim ad omnẽ multitudinem eius non regredietur, & vir iniquitate animæ suæ nõ confortabitur: Canite tuba, præparẽtur omnes: & nõ est, qui vadat ad prælium. Ira enim mea super vniuersum populũ eius. Gladius foris,& pestis,& fames intrinsecus: qui in agro est gladio morietur, & qui in ciuitate pestilentia & fame deuorabuntur. Et saluabuntur, qui fugerint ex eis, & erunt in montibus quasi columbæ conuallium: omnes trepidi, vnusquisque in iniquitate sua. Omnes manus dissoluẽtur, & omnia genua fluẽt aquis.
E Et accingent se ciliciis,& operiet eos formi-
Esai. 15. do,& in omni facie confusio, & in vniuersis
Iere. 48. capitibus eorum caluitium. Argentum eo-
Prouer. 11. rum foras proiicietur, & aurum eorũ in sterquilinium erit. Argentum eorum & aurum
Soph. 1. eorum non valebit liberare eos in die furo-
Eccl. 5. ris domini. Animam suam non saturabunt, & ventres eorum non implebuntur, quia scandalum iniquitatis eorum factum est.

Ecce dies. Hoc est, instat tempus finis & interitus tui.

Egressa est contritio. Hoc est calamitas. Eadem est sententia aliis verbis repetita.

Floruit virga. Hoc est, creuit, grandísque facta est virga, qua te sum flagellaturus. Minitatur Deus populo Iudaico acerbam calamitatem, & durum supplicium. Vel accipitur virga pro sceptro, vt sit sensus: Regnum Nabuchodonosoris est florens, pollet authoritate,& potentia, & ab ipso superaberis, & euerteris. Creuit & germinauit eius superbia, ideo aduersus te bella parabit,& tu eius potestati non poteris resistere. Nabuchodonosor cùm virgam suam florentem vidit, elatus est superbia, & omnia iura diuina & humana peruertit propter eum, quem sibi ipse acquisiuit, principatum.

Iniquitas surrexit in virga impietatis. Hoc est iniustitia Nabuchodonosoris apparebit in flagello impio, quo Iudæos verberabit. Pręteritum pro futuro. Capitur itaq; virga pro fuste, quo dominus seruos flagellat. Pro iniquitate vertunt quidam violentiam qua Nabuchodonosor homines opprimebat. Potest totum hoc ad Iudæos referri vt sit sensus. Iniquitas Iudæorum surrexit in virgam impiam Nabuchodonosoris. Acsi dicat: Hebræorum flagitia in causa fuerunt: vt contra eos immanis tyrannus impiè sæuiret. Eorum iniustia durum aduersus eos Babyloniorum flagellum excitauit. Solet diuina scriptura virgam pro flagello vsurpare, vt in prouerbiis: Qui parcet virgæ, odit filiũ suum. Prouer. 13.
Et rursum: Noli subtrahere à puero disciplinam, si enim percusseris eum virga, nõ morietur, tu virga Prouer. 23.
percuties eum,& animã eius de inferno liberabis. Vnde Paulus in prima ad Corinthios: Quid vultis, in virga veniã ad vos, an in charitate, & spiritu 1. Cor. 4.
mansuetudinis? Poterit etiam accipi virga pro sceptro regio, vt sit sensus: Magna creuit iniquitas in Babyloniorũ regno, nã eius tyrannus Nabuchodonosor populum Israeliticum immanissimè oppressit. Quã ob causam posteà regnum illud fuit à Medis & Persis captum, & Babylon eius metropolis funditus euersa. Id intuens Esaias, has voces emisit: Contriuit dominus baculum impiorũ, virgam Esa. 14.
dominantium cædentem populos in indignatione, plaga insanabili, subiicientem in furore gentes. Tyrannidem Nabuchodonosoris appellat baculũ impiorum, & virgam dominantium, qua impius rex populos crudeliter flagellabat & percutiebat, inferens illis vulnera incurabilia.

Non ex eis,& non ex populo. Id est, nullus ex Iudęis, siue sit generis claritate insignis, siue obscurus & infimo loco natus calamitatem poterit declinare. Pro populo vertunt nonnulli opulentiam: idem enim vocabulum, & multitudinem hominum, & multitudinem diuitiarum significat. Et ita erit sensus: Non solùm ipsi peribunt sed nec ex eorum diuitiis aliquid remanebit.

Nec ex sonitu eorum. Hoc est, non remanebit sonus eorum; ita exterminabuntur, vt nemo ibi remaneat, qui eorũ meminerit. Exaggerat Iudęorum cladem,& euersionem vrbis, & totius terræ vastitatem. Quidam vertunt: Nec ex eorum cœtu relinquetur, qui possit à misera captiuitate euadere. Hoc ideo ait, quia cùm ex eis quidã in AEgyptum fugissent, fuerunt ibi capti à Babyloniis, & incredibilibus tormentis affecti, quemadmodum fuerat illis à Ieremia prædictum. Vnde sequitur: Et Iere. 42.
non erit requies in eis. Hoc est, nullã in AEgypto quietẽ habebunt, nulla ibi afficientur lætitia. Quidam vertunt: Nõ erit luctus propter eos, vt sit sensus: Non solùm Babylonij non prementur dolore ob Iudæorum ærumnas, sed etiam in eos insultantes lætitia efferentur.

Venit tempus. Subaudi calamitatum vestrarum.

Qui emit, non lætetur,& qui vendit, non lugeat. Emptor non lætetur vanè, nam breui est rem emptam amissurus: venditor autem non defleat, nam breui erat penitus spoliandus.

Ad id, quod vendidit, non reuertetur, & adhuc in viuentibus vita eorum. Hoc est, qui possessionem ali-

quam vendiderunt, nunquam ad illam redibunt, etiam si tunc viui superessent. Alludit ad annum iubilei, in quo vnusquisque reducebatur ad possessiones, quas alienauerat, vt est in libro Leuitici literis mandatum. Cùm autem iubileus esset quinquagesimo anno, & Iudæi essent in Babylonyca captiuitate septuaginta annos detinendi, non poterant: etiam si tunc essent superstites, vti legis priuilegio. Præterea quomodo poterant ad ædificia reduci, si omnia erant penitus euertenda?

Leuit. 25.

Visio enim ad omnem multitudinem eius non regredietur. Hoc est, vaticinium hoc de euertenda Israelis multitudine non reuertetur vacuum: nam omnia hæc absque dubio euenient. Vel sic: Visio hæc prophetica super omnem opulentiam, hoc est, prædicens perdendas esse Iudæorum diuitias, non erit inanis: non erunt duntaxat verba, sed res sequentur. Vel sic: Oraculum hoc dirigitur ad Hebræorum cœtum, sed non regredietur à via sua nefaria: præcipit Deus populo Israelitico ne in flagitiorum via procedat, sed regrediatur, & resipiscat, & pœnitentiam agat, sed non regredietur, nec ab obstinatione sua desistet, quin potius impia eius contumacia longiùs propagabitur.

Et vir in iniquitate vitæ suæ non confortabitur. Nulli ex sceleratis Iudæis proderit malitia sua, vt eum possit à Babyloniis eripere: nemo ob iniquitatem suam gaudio efferetur.

Canite tuba, præparentur omnes: & non est qui vadat ad prælium. Iocus est cum amaritudine: & irrisio cum insultatione. Iubet Iudæos congregari ad dimicationem, & vanos eorum conatus irridet.

Esai. 8. Eodem modo Esaias: Congregamini populi, & vincimini. Appellatur à Rhetoribus figura hæc sarcasmus.

Foris. Id est, extra ciuitatem, intrinsecus, id est, in vrbe,

Omnes trepidi. Pauci illi, qui confugerint ad montes, erunt ibi instar trepidantium columbarum, quæ metu aucupum à conuallibus ad excelsa loca conuolauere. Potest verti: Omnes gementes, vt sit sensus: Erunt veluti columbæ gemitum habentes pro cantu.

Omnes manus dissoluentur. Trement, flaccescent, nullo modo pugnare valentes. Et omnia genua erũt nimio sudore in aquas resoluta ob incredibilem metum. Sunt qui hebraismum hunc ita explanandum asserant. Tanto timore afficientur Iudæi, vt manus eis tremore cõcutiantur, & vesicæ vrinã continere non valeant, quo efficietur, vt crura madescãt. Dissoluere manus est cadere animo, & præ timore & socordia nihil efficere: vt libro secundo

2. Para. 15. Paralipomenon: Vos ergo confortamini, & non

Soph. 3. dissoluãtur manus vestræ. Et apud Sophoniã: Noli timere Sion, non dissoluantur manus tuæ. Dominus Deus tuus in medio tui fortis. Et apud Esaiã:

Esai. 35. Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate. Et diuus Paulus in epist. ad Hebræos: Remissas manus & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris, Acsi dicat: Estote animo forti & constante. Dixerat paulò antea Apostolus, vt ad propositum currerent certamen, quod athletarum est & pugilum, qui validis manibus ad luctandum, & fortibus pedibus indigent ad currendum, nunc eandem seruans metaphoram, remissas animi manus, & solutos pedes, hoc est opera & affectus iubet erigere, & in cœlum leuare, vt propositum æternæ gloriæ præmium consequantur.

Heb. 12.

Et in omnibus capitibus erit caluitium. Hoc erat tũc mœroris signum, vt videre licet apud Esaiam 3. & Ieremiam 48. & Michæam 1. Esai. 3. Iere. 48. Mich. 1.

Argentum eorum. Volentes fugere abiicient à se aurum & argentum, vt possint se expeditiùs in fugam conferre. Non proderunt diuitiæ in die vltionis, vt ait Salomon, iustitia autem liberabit à morte. Et Ecclesiasticus: Non proderunt tibi diuitię in die vltionis & vindictæ. Prouer. 11. Eccle. 5.

Animam suam non saturabunt. Hoc est voluntatem suam nequaquam adimplebunt.

Quia scandalum iniquitatis eorum factum est. Hoc est, quia ceciderant ob iniquitatem suam. Acsi diceret: Talibus ob flagitia sua calamitatibus prementur, & castigabuntur.

Et ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, & imagines abominationum suarum, & simulacrorum fuerunt ex eo. Propter hoc dedi eis illud in immunditiam, & dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, & impiis terræ in prædam, & contaminabunt illud. Et auertam faciem meam ab eis, & violabunt arcanum meum, & introibunt in illud emissarij, & contaminabunt illud. Fac conclusionem, quoniam terra plena est iudicio sanguinum, & ciuitas plena iniquitate. Et adducam pessimos de gentibus, & possidebunt domus eorum. Et quiescere faciam superbiam potentium, & possidebunt sanctuaria eorum. Angustia superueniente requirent pacem, & non erit. Conturbatio super conturbationem veniet, & auditus super auditum, & quærent visionem de propheta, & lex peribit à sacerdote, & consilium à senioribus. Rex lugebit, & principes induentur mœrore, & manus populi terræ conturbabuntur. Secundum viam eorum faciã eis, & secundum iudicium eorũ iudicabo eos. Et sciet, quia ego dominus.

F

G

Et ornamentum monilium suorum. Sẽsus est, Ideo Hebræi aurum suum amittent, quia eo intemperanter abusi sunt, nam ex eo superuacanea monilia, & inania ornamenta ex collo pendentia ad iactationem & ostentationem confecerunt: & quod capitalius est, & detestabilius, ex auro, inquit de⁹, quod ego illis dederã, vt sibi consulerent, illudque pauperibus largirentur, & ita mihi honorificè seruirent, fabricati sunt idola, quæ me derelicto coluerunt. Dederat dominus diuitias Hebræis, vt in eorum honestum ornamentum redeundarent, illi autem in superbiã, gloriamq; inanem, & quod peius est in commentitiorum deorum simulacra eas turpiter cõuerterũt. Ea, quibus animas lucrari poterãt, in dæmonũ statuas consumpserũt, quo pristinam suã dignitatẽ turpi dedecore macularũt. Hoc faciũt nunc hæretici, qui eloquentiã, & sanctarum scripturarũ lectionem, quæ hominibus data sunt, vt in eorum cederent ornamentum & vtilitatem, sumunt ad materiam superbiæ & iactãtię, & perfidiæ &

diæ,& aliorum maleficiorum,atq; ex illis conflãt varia idolorum monstra,& dæmonum simulacra. Deprauãt literas diuinas,&ex illis hæresum pestilentium, peruersorumq; dogmatum portentosas imagines fabricantur.Itaque iisdem rebus numen sanctissimũ offendunt, quibus illud poterãt laudibus efferre,& Christianã religionem puritatis plenissimã illustrare.Tales fuerunt Lutherus,Buccerus,Munsterus,Zuinglius.Caluinus,& cæteri huiusmodi Epicurei,nouiq; milites Veneris,qui virginitatẽ,& pudicitiam,& continentiã irrident, ieiunia & abstinentiã pro nihilo putant, & id, quod etiã infideles in religione nostra Christiana miris laudibus extollebant,& admirabantur, ipsi volũt penitus conuellere,& se ab ecclesia sancta catholica separantes, castitatem quam publicè solenni voto Deo sanctè promiserant, impudicé repudiarunt,& sub titulo matrimonij se turpi voluptati,& perpetuo meretricio & sacrilegio tradiderũt. Quẽ admodum ignis lignorum strue accenditur, sic libidinis flamma gulæ vitio cõcitatur. Et non erubescunt miseri,sed,vt verbis vtar Esaiæ,Peccatum suũ sicut Sodoma prędicauerunt, nec abscõderũt. Ex amissione abstinentiæ adducti sunt in cõtinentiæ amissionem. His autem virtutibus spretis & repudiatis,fuit etiã spreta & repudiata fides,&, vt ait in epistola ad Romanos Apostolus, tradidit illos deus in reprobum sensum. Nam cæci & amẽtes sunt potestati libidinum traditi, vt qui honestatis pulchritudinem diligere noluerũt, in sordibus,& vitiorum luto volutentur,& in perfidia, & hęresum contumacia permaneant.Quemadmodũ ex nimia stomachi repletione & ciborum redundantia oritur obstructio illa, quam medici oppilationem vocant,ex qua producitur cõtinuus capitis dolor,& phrenesis ad insaniam producẽs, sic ex deprauata vitæ cupiditate, & morum corruptela, & gula, & voracitate oritur effrænata libido, ex qua producitur phrenetica illa hæreticorum insania,& in rebus fidei intellectus deprauatio.Qui cõscientiam contemnunt,ad fidei contemptum sæpenumero perducuntur.Id intelligens diuus Paulus ita in epistola prima ad Timotheum ait:Habẽs fidem,& bonam conscientiam, quam quidam repellentes circa fidem naufragauerunt. Sunt etiam multi,qui etsi non reliquerint fidem, relinquunt tamẽ charitatem.Hi sunt diuites illi,qui opes suas vanè consumunt, ex quibus vanitatis suæ gloriæ quę inanis idola conficiũt,quæ intueantur & colãt quibus deus hoc loco perniciem minatur. Hi ornamentum monilium suorum & opes suas posuerunt in superbiã ex illis idola conflantes,atq; vanitates suas colẽtes, pauonibus vaniores qui caudæ pennas gemmantes in rotam expandentes vario illo colorum fulgore, & oculorum pulchritudine gloriantur.Qui aurũ colit,in eoq; summã cõstituit felicitatem, idoli cultor appellatur. Vnde Ecclesiasticus:Lignum offensionis est aurum sacrificantiũ,væ illis,qui sectãtur illud. Vbi vides eos idolo sacrificare,qui auaritia & auri cupiditate ducũtur. Id intelligens Apostolus aiebat:Mortificate auaritiam,quæ est simulacrorum seruitus.Et hanc sententiam in alia epistola iterum refert. Auarus,inquit Augustinus,antequam lucretur pecuniam,seipsum perdit priusquam aliquid capiat,capitur.Et Chrysostomus Auaritia,inquit,est crudelis tyrannus.Diuitię sunt idola,quibus illud accommodari potest,quod dixit deus per Ieremiam:Seruietis diis diis alienis die ac nocte, qui non dabũt vobis requiem, Volentes antiqui philosophi carminibus auaritiam describere, finxerunt Tantalum apud inferos in medio aquarum siti cruciari,significantes esse auaritiam barathrum quoddam, vbi cupidi amore diuitiarum flagrantes,eas ardẽter appetunt,quibus abundant,& quò magis illis affluunt, eò vehementiore cupiditate torquentur.Etsi auarus sit auro onustûs,&diuitiarum plenior naue illa,quæ veniebat ad Salomonem exOphir,nunquã tamen satiabitur. Quò amplius thesaurus diuitis augetur,eò magis populi opes extenuantur,& exhauriuntur.Imperator Traianus thesaurum diuitum cum liene comparabat,authore Sexto Aurelio in vita Iuliani:Vt enim crescente liene reliqui artus tabescunt, sic crescente fisco tyranni debilitãtur diuitiæ subditorum,cùm eas illis diripiat,vt se locupletem faciat.Et quemadmodũ crescente liene,decrescunt alia membra, sic crescente auaritia deficiunt penitus virtutes,arescit benignitas,liberalitas,charitas,veritas, iustitia, & cæteræ huiusmodi excellentes qualitates.Nec solùm auari, sed etiã prodigi ob diuitiarum abundantiã incidunt sæpenumero in flagitia, quibus sibiipsis perniciẽ machinantur.Dat deus diuitias hominibus,dat illis ingenium,industriam,scientiam, & multa alia nomine talentorum significata,vt illi seruiant, vt sanctissimo numini bonorum omnium largitori ministeriũ summa cum veneratione exhibeant, & vt verbis vtar euangelicis,vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua: ipsi autem ea appetitui tradunt deprauato, vt ipse ad libitũ ea turpiter cõsumat.Considera euangelij verba:Tradidit illis bona sua.Diuitię,quas habes,dei sunt,&bona alia similiter.Quid habes,quod non acceperis? Domini est terra,& plenitudo eius,orbis terrarũ,& vniuersi,qui habitãt in eo.Tu seruus es,dispẽsator,& villicus.Quæ habes,dei sunt,bona sua sunt,quæ tradidit tibi,vt illi seruires, & æternã gloriã lucrareris.Tu autem dei bona ab eo tradita tibi,in obsequiũ carnis,dæmonis,& mũdi,cõtra ipsius domini volũtatẽ erogas & cõsumis.O proditionẽ nefariã, ô ingratitudinẽ deplorandã?Quot sunt qui diuitiis & bonis,ac dotibus naturalibus, & talentis à Deo acceptis exitiũ sibi nesciẽtes moliũtur? Ideo dicebat Ecclesiasticus: Multos perdidit aurũ & argentũ.EtChrysostomus.Nouerca virtutũ prosperitas. beatulis suis applaudit, vt noceat,& infelici successu,sic in via felices obsequitur, vt in fine perniciẽ operetur.Fluuij quãuis dulcissimi, cùm tamẽ mare ingrediuntur,sunt amarissimi:dũ cursum conficiunt,poterunt suauitate præstare, at in fine amarescunt.Sic mundi opes & prosperitates &si in vitæ cursu aliquos possessores suos oblectent, in fine tamen dũ mare mortis attingunt, quò omnia flumina tandem ingrediuntur,tristes,amaræ,& intolerabiles videntur.Sciunt enim diuites opes,&secundas res suas fuisse sæpe illis flagitiorũ causam. Beatus Augustinus sermone quodam, Diuitiarũ, inquit, morbus superbia est. Et de verbis domini; Aurum est materia laborum, periculum possidentium,eueruatio virtutum. Et Chrysostomus homilia septima de pœnitentia, Opes inquit, sunt schola malitiæ, Doctor ille cœlestis, Christus

gg 4 Deus

Marginalia (left column): Simile; Esai. 1.; Rom. 1.; 1.Tim.1; Eccl.31.; Colos.3.; Ephe.5.

Marginalia (right column): Iere.16.; 3. Reg.9; 2.Par.8; Simile; Mat.25; Mat.25.; 1.Cor.4; Psal.23.; Eccle.8.; Similitudo; Ser.24.

Matt. 5. Deus noster ita ait: Beati pauperes spiritu, quoniã ipsorum est regnum cœlorum. Et iterum: Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra. Et rursus: Matt. 6. Non potestis Deo seruire & Mamonæ. Et rursum: Nolite portare sacculum, nec peram. Verùm opes, Luc. 10. vt ait in Lucam diuus Ambrosius, vt impedimento sunt improbis, ita adiumenta virtutum sunt bonis. Nam viri iusti possident diuitias, & non possidentur ab illis: diuitiæ illis seruiunt, non illi diuitiis. Et, vt ait diuus Gregorius, omnia possumus relinquere etiã retinẽdo. Simile Vt aurum probatur lapide, ita homo auro: & vt ait apud Laertium Chilo Lacedæmonius, aurum nostri dat apertum documentũ. Ait Plutarchus in Apophthegmatũ opere dixisse eundem Chilonem, id quod lydius lapis est auro, esse aurum homini: lapis index affrictu prodit quale sit aurum, ipsum autem aurũ prodit qualis sit homo: iuxta illud: Magistratus virum ostendit. Nullus lydius est ita probans gradus virtutum aut vitiorum, ac aurum, & diuitiarũ abundantia. Hebrei propensi ad Aegyptiorum superstitiones statim ex Aegypto egressi, ex auro monilibus vitulum conflarunt in deserto, quem pro deo venerati sunt, & in terra promissionis sæpe in fabricandis idolis aurum consumpserunt. Exo. 32. Vnde orta est illa dei per Oseã aduersus illos querela. Ose. 2. Argentum multiplicaui & aurum, quę fecerunt Baal, Acsi diceret: Dedi Hebræis magnam auri & argẽti copiam, quam in conflatione idoli Baal perfidè consumpsere. Ose. 8. Et iterum apud eundem prophetã: Aurum suum & argentum suum fecerunt idola sibi. At viri pietate & religione præstantes in fabricandis templis diuino cultui dedicatis, in pauperibus alendis, in captiuis redimendis, & in aliis huiusmodi operibus piis & sanctis diuitias suas expendũt. 1. Esd. 2. Nobiles Israelitarum à Babylonica captiuitate redeuntes opes suas ad templum domini ædificandum obtulerunt. Tob. 1. & 2. Et Tobias alebat esurientes, & nudis vestimenta præbebat. Mat. 2. Et Magi Orientales apertis thesauris suis obtulerũt domino aurum, thus, & myrrham. Amedeus Sabaudius nepos ex parte patris Amedei ducis Sabaudiæ, & ex parte matris Iani Cypri regis ex Anna filia nepos à quibusdam oratoribus, qui cũ eo sermones conferebant, interrogatus haberet ne canes venaticos, ostendit eis mendicorum multitudinem simul discumbentium, vt refert libro tertio geographiæ Raphael Volaterranus. Atque hi sunt, inquit canes mei quos alo quotidie: quibus cœlestem gloriam me spero venaturum. Magnifica verò vox, & Christiano principe digna. Eleemosyna, inquit Augustinus, emundat peccata, & ipsa interpellat pro nobis ad dominũ. Et, vt ait Hieronymus, pars sacrilegij est rem pauperum nõ dare pauperibus. Id, quod inter pauperes distribuis, non amittis, nã vt Prou. 19 ait in prouerbiis Salomon, fœneratur domino, qui miseretur pauperis. Nos qui paupertatem & monasticam religionẽ professi sumus, eum sequamur Matt. 8. qui ait: Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos, filius autem virginis non habet, vbi caput suũ reclinet. Qui virtute præditi sunt, soli sunt diuites. Eas igitur opes quæramus, quas nec casus possit eripere, nec inuidia labefactare, nec vetustas vlla cõsumere. Mundi opes pro nihilo putemus, & ita veras opes cõparabimus. Nam, vt ait Chrysostomus, Si vis esse diues, contemne diuitias. Et Seneca, Breuissima, inquit ad diuitias per contemptũ diuitiarũ via est. Quid potest esse dimissius, quid abiectius, quàm amare diuitias? Contrà verò quid magnificentius, quid illustrius, quàm eas contemnere, si non habeas, si habeas inter pauperes distribuere, eásque propter Christum ad beneficentiam & liberalitatẽ cõferre? Hæc sunt magna & immortalia, digna profectò, quæ vigeant memoria omniũ seculorũ, quæ ipsa posteritas semper intueatur. Si Hebræi diuitias suas sanctè & prudẽter distribuissent, nõ essent ob illas grauiter puniti. At fuerũt à Babyloniis obsessi, & ad extremum capti, cæsi, & in seruitutẽ acerbissimam adducti, quia, vt hîc ait Deus per suũ diuinum vatem, ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, & imagines abominationum & idolorum fecerũt ex auro. Idola appellat imagines abominationum, est enim in diuinis literis vsitatum idolum abominationẽ appellari: vt 4. Regũ: Melchom abominationi filiorum Ammon. 4. Reg. 23. Erat enim Melchom idolum Ammonitarũ. Et secundo Paralipomenõ: Abstulit Iosias cunctas abominationes de vniuersis regionibus filiorũ Israel. 2. Para. 34. Hoc est omnes statuas idolorũ. Vnde illud apud euangelistas: Cùm videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto, Mar. 13. Mat. 24 vbi per abominationẽ intelligunt nonnulli statuam Adriani in dei templo collocatam: quam infideles adorabant.

Et violabunt arcanum meum. Babylonij Hierosolymam expugnantes violabũt locum templi absconditum & secretum, hoc est sancta sanctorum, quò nullus laicus ingreditur.

Et intrabunt in illud emissarij. Hoc est sagittarij, sanctum sanctorũ ingredientur, & contaminabunt. Vel emissarij, hoc est exploratores, qui ante exercitum mittuntur ad explorandum, vel ad lacessendũ ad prælium. Emissarij etiam dicuntur calumniatores ab amicis subornati. Asconius Pędianus ait eos esse, qui emittuntur, vt res furto opportunas explorẽt. Vnde Pagninus pro emissariis, vertit diruentes. Itaque sunt homines cõscientia scelerum profligati, absque pudore, latrocinia exercẽtes. Hi templũ dei violarũt: Deplorauit hoc Ieremias dicens in prima lamentatione: Thre. 1. Vidit Ierusalẽ gentes ingressas sanctuariũ suum, de quibus præceperas ne intrarent in ecclesiam tuã. Id dolorem augebat acerbissimum prophetæ sancto, videre templum sanctum contaminari, & in eo ab infidelibus Deo vero iniurias inferri, & contumelias intolerandas conflari. Nihil enim vir pius magis expetebat, nihil erat illi magis in optatis, quàm esse omnibus persuasum de bonitate, & potentia, & iustitia dei. Sed ingrauescente rerum aduersarum mole debilitabatur diuinus vates, & videns iniurias in Deũ iactas ab iis, qui eius numẽ irridebant, percipiebat luctus, remque indignissimam lamentabatur.

Fac conclusionem. Hoc est, annuntia summam calamitatum imminentium. Conclude, & in quadã summa, in epitome quadam prædic Iudæis omnia mala, quæ perpessuri sunt. Poteris per conclusionẽ catenam intelligere, vt sit sensus: Fac catenam quandam, quam ostendes Iudæis, vt hoc signo intelligant se esse in vincula coniiciendos. Accipitur conclusio pro catena seu carcere, & conclusus pro coniecto in vincula; vt apud Esaiam: Esa. 25. Vt educeres de cõclusione vinctum, Et primo Machabæorum:

1.Mac.5 bæorum: Conclusi sunt ab eo in turribus. Et pri-
1.Pet.3. ma epistola Petri: Hi, qui in carcere conclusi. Et aliis in locis, Hanc interpretationem sequuntur Pagninus & Brixianus, qui verterunt: Fac catenam.

Iudicio sanguinum. Id est, iudicio mortis. Aequū est, vt Iudæi, qui sanctorum vatum sanguinem fuderūt, sanguinem suum fundant, & crudeliter oc-
4.Reg. 12. cidantur. Est enim literis mandatum fuisse Iudæā plenam sanguine prophetarum, præsertim regnā-
4.Reg. 12. te Manasse.

Mat.23. *Superbiam potentium.* Hoc est, Sedechiæ, & magnatum Hierosolymæ.

Et possidebunt sanctuaria eorum. Id est, & Chaldæi possidebunt templum Hierosolymæ. Vtitur plurali, quia templum erat in tres partes diuisum, atrium, templum, & sancta sanctorum.

Auditus super auditū. Crebri rumores spargentur de aduentu Chaldæorum. Omnia erunt plena rumoribus, clamoribus, & calamitatibus.

Quærent visionem de propheta, & lex peribit à sacerdote, & consilium à senioribus. In summo periculo cōstituti confugient ad diuinos vates, quos sæpe cōtempserunt, vt ab eis quærant vaticinia: sed omnia
Ier.39. inuenient aduersus se. Lege caput. 39. Ieremiæ, vbi hoc apertè videbis. Confugiebant etiam Iudæi ad sacerdotes & seniores, at sacerdotes erant immemores legis, & seniores consilio destituti. Itaque nullam miseri Iudæi inueniebant consolationem. Opprimebātur, & dolori nequaquam resistere valebant. Nesciebant quò se verterent, vbi cōquiescerent, quē implorarent: neminem habebāt, cuius in sermone & consilio curas suas, doloresque deponerent: nā nec in prophetis, nec in sacerdotibus nec in senibus oblectationē aliquam inueniebant. Ea illos solatia deficiebāt, quæ cæteris, quorum sibi exempla proponebant, non defuerunt. Vide quàm periculosum sit, quàm malum, quàm calamitosum Deū relinquere, & in hominibus duntaxat fiduciam locare. Si hi vero corde confugerent ad Deum, si ad illum extollerent animum, & intēderent mentis aciem, si spem suam haberēt in eius clementia defixam, ille eos non destitueret, nec sineret in tot calamitatibus absque patientia versari. Illud est hoc loco aduertendū, pro insigni malo, & certo vastitatis argumento poni hîc ab Ezechiele esse sacerdotes legis oblitos, & senes absque consilio. At hodie multi sunt sacerdotes non solùm legis obliti, sed penitus ignorantes: & multi senes iuuenilibus leuitatibus dediti, & perditorū adolescentiū viis implicati. O rem indignam auditu, sed dignā ploratu. Peribit, inquit, lex à sacerdote, & consiliū à senioribus. Hebraismus est, quo v-
Ier.18. titur etiam Ieremias capite 18. dicens. Non peribit
Iere.49. lex à sacerdote, nec cōsilium à sapiente, nec sermo à propheta. Et capite 49. Periit cōsiliū à filiis, inutilis facta est sapientia eorū. Esaias capite 29. Peribit
Esai.29. sapientia à sapientibus. Amos 2. Peribit fuga à ve-
Amos 2. loce. Et psalmographus. Periit fuga à me, & nō est,
Psa.141 qui requirat animā meam. Acsi diceret: Preclusum est mihi refugium, non habeo quò confugiam, nec est, qui studeat eripere vitam meam. Itaque perire aliquid ab homine, idiomate linguæ Hebrææ est, esse hominem re illa destitutum. Tunc perire dicitur lex à sacerdote, cùm sacerdos caret legis scientia, & consilium à senioribus, cùm qui sunt ætate progressi, & maturitate senectutis prouecti, qui alios consilio instruere deberent, sunt ab omni prudentia & consilio alienati. Apex senectutis est consilium: & quemadmodum vani, & amentes senes, consilio destituti, contemnuntur, ita magnifiunt, & admiratione quadam afficiuntur, qui anteire cæteros consilio & sapientia putantur.

Rex lugebit. Intelligit Sedechiam.

Secundum viam eorum. Id est, iuxta id, quòd eorū scelera merentur. Hunc hebraismum explanauimus in principio capitis.

Secundum iudicium eorum iudicabo eos. Ita Christus apud Mathæum: Quo iudicio iudicaueritis, iudi- Mat.7.
cabimini. Et Iacobus Apostolus: Iudicium sine mi Iaco.2.
sericordia ei, qui non fecerit misericordiam. Non quòd ibi nulla sit dei misericordia, sed quòd in tali iudicio euidentiùs reluceat iustitia, quàm misericordia.

ANNOTATIONES ex Hebræo in Cap. VII.

Venit contritio super te. Pro contritione est in Hebræo צפירה tsephirah, à verbo צפר, quod significat surgere, & gyrare. Hic tsephirah coronā significat, quòd in altum surgat, & caput cingat, & circum voluat. Esa. 28. Erit dominus exercituū coro-
na gloriæ, & sertum exultationis. Pro serto est in Esa.28.
Hebraico hæc nostra dictio tsephirah, sertum autem idem est, quod corona. Eam ob causam poterat hic Ezechielis locus ita verti: Venit corona super te. Hoc est, Nabuchodonosor Babyloniorum rex, corona regia redimitus: venit contra te regnum Caldæa. Huic expositioni fauet paraphrasis chaldaica ita habens: Reuelatum est aduersus te regnum. In diuinis literis potestas appellatur regnum, sceptrum, virga, baculus, & clauis. Potest accipi corona pro obsidione: significat enim corona hominum circunstantium conuentum, vt apud Ciceronem pro Milone: Non enim corona vester consessus cinctus est, vt solebat. Erit igitur sensus: Tota eris ô Hierosolyma obsessa in orbem, & veluti corona quadam circundata: cinget te vndique Babylonicus exercitus. Pagninus habet: Venit sententia tibi: & ita nonnulli ex Hebræorum commentariis vertendum dicunt: vt sit sensus: Venit super te sententia dei, & non tardabit. Eris breui oppugnata, & iusto dei iudicio euersa. Septuaginta pro contritione habent πλοκὴ pro quo Latinus interpres vertit complicationem, & rectè quidem, vt sit sensus: Veniet tibi omnium malorum nexus & complicatio. Sed quoniam vocabulum hoc Græcum auulsionem etiam significat, poterat ex Græco etiam conuerti: Venit super te auulsio: Acsi diceret: Eris deleta, & radicitus auulsa. Textus, cui diuus Hieronymus adiecit comentaria, habet. Venit contractio super te. Et in nonnullis codicibus correctis editionis communis pro contritione est ad marginem contractio. Est autem contractio quidam doloris affectus, vt apud Marcum Tullium Tusculana quarta: Eodem in vitio est effusio animi in lætitia, quo in dolore contractio. At versio communis Complutensis habet cum

cum communi antiqua contritione, & rectissisime absque dubio: est enim hoc loco contritio afflictio magna, & intoleranda calamitatis angustia. Si diligenter perpẽdas, videbis omnes has versiones à me recitatas cum nostra communi coincidere: ea enim est aliis præstantior, & tutior. Quare illa est semper tenenda, & colenda, & meritò amplexanda.

Et non gloriæ montium. In Hebraico est ולא הד הרים velo hed harim. Difficultas est in dictione hed, quę celeusma significat, hoc est, clamorem nautarum, & calcantiũ vuas, aut aliorũ, cùm vno aliquid iubẽte omnes vniformiter respondent. Et tunc erit sensus: Propè est dies euersionis Hierosolymę, vbi erit summus clamor, nõ vt celeusma montiũ: non erit similis clamori calcantium vuas in mõtibus Hierosolymæ vinearũ plenis, sed multò maior & horribilior. Vel sic: In montibus non erit celeusma, nõ erit cantus lætitiæ, sed tristis & queribundus, qui terram & aerem implebit, & omnia occupabit.

Iere. 48 Eodem modo Ieremias Moabitarum excidium prædicens aiebat: Ablata est lætitia & exultatio de Carmelo, & de terra Moab; & vinum de torcularibus sustuli: nequaquã calcator vuæ solitum celeusma cantabit. De clamore Esebon vsque Eleale & Iasa dederunt vocem suam. Et quoniã cantus ille celeusma vocatus lætitiã & gloriã designabat, capitur etiã pro gloria. Vnde noster interpres vertit: Et non gloriæ montium. Et ita habet etiã trãslatio Theodotionis, quem sequitur R. Ionah doctus inter Hebræos. Quorũ verborũ sensum in explanatione ostendimus. Pagninus habet: Et non echo montium, vt sit sensus: Instat verus clamor, non autem fictus, qualis est, qui editur repercussu concaui loci, quando clamante aliquo inter montes reparabilis assonat vocis reciprocatio. Id volẽs Brixianus apertiùs significare, vertit: Et non voces montium.

Violabunt arcanũ meum. Septuaginta habẽt, visitationẽ meam: hoc est sancta sanctorum, vbi Deus suos visitabat, ibi eos exaudiens, illisq; respondẽs. Pagninus transfert: Violabunt adytum meum. In Hebraico est צפוני tsephuni, à verbo tsaphar, quod significat abscondere. Vt sit sensus: Violabunt locũ

Psal. 82. meum absconditum. In psalmo, vbi nos habemus: Cogitauerũt aduersus sanctos tuos, est in Hebraico, aduersus absconditos tuos, est enim ibi dictio tsephuneca, ab hoc verbo thsaphar. Et rectè profectò septuaginta interpretes sanctos verterũt. Sãcti enim dicũtur viri iusti, quos Deus abscõdit, & custodit, vt sub eius alis delitescant, & protegantur.

Psa. 26. Vnde alio in psalmo aiebat regius psaltes: Abscõdit me in tabernaculo suo in die malorum, protexit me in abscondito tabernaculi sui. Et illud eiusdem

Psal. 9. dem diuini vatis: Oculi eius in paupere respiciũt; potest etiam transferri, Oculi eius in paupere absconduntur. Est enim idem verbum in Hebræo. Oculi Dei accipiuntur pro gratia & diuino fauore. Et tunc est sensus: Fauet Deus humili seipsum abiicienti, & pro nihilo putãti: at hoc fauoris genus absconditũ est hominibus exteriora tantùm intuẽtibus. Imò aliquando viri pij à Deo negligi & derelinqui existimantur, cùm eos Deus maxima beneuolentia prosequatur. Sed homines stulti, veræque pietatis expertes eos solùm putant protegi à Deo, quos vident nominis celebritatem cõsequi, atque opibus, mundique honoribus abundare.

Angustia veniente. Aquila habet: Calamitas adest. Septuaginta: Propitiatio venit. Molestias & ærumnas vocat propitiationẽ. Miseretur deus eorũ, quos premit calamitatibus, illisq; se ostẽdit propitium. Contrà verò aduersus eos se maximè ostendit iratũ, quibus non irascitur. Ideo per hunc eundẽ prophetam volens ostendere esse se aduersus Hierosolymam magnopere iratum, ait: Auferetur zelus meus à te, & quiescam, nec irascar amplius. Aspice Infr. 16. afflictionis vtilitatẽ: Vt equi ferocitate exultantes Similitudo solent fræni duritia domari, ita effrenatę cupiditates & indomitæ appetitiones fręno calamitatis cohibẽtur, & tanquam in gyrũ rationis contrahũtur.

Argumentum Cap. VIII.

Describit quemadmodum sibi apparuerit Dei similitudo, eúmque spiritu adduxerit Hierosolymam, vbi Iudæorum flagitia conspexit, qui numine sanctißimo contempto & relicto, vana gentium idola colebant, atque in scelere & ignominia versabantur.

CAPVT VIII.

ET factum est in anno sexto, in sexto mense, in quinto mensis. Ego sedebam in domo mea, & senes Iuda sedebant coram me. Et cecidit super me ibi manus domini Dei. Et vidi, & ecce similitudo quasi aspectus ignis: ab aspectu lumborum eius & deorsum ignis, & à lumbis eius & sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri. Et emissa similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei: & eleuauit me spiritus inter Dan. 1. cœlum & terram. Et adduxit me in Ierusalẽ, in visione Dei iuxta ostium interius, quod respiciebat ad Aquilonem, vbi erat statutum idolum zeli ad prouocãdam æmulationem. Et ecce ibi gloria Dei Israel, secundum visionem quam videram in campo.

EXPLANATIO.

Et factum est. Dixerat superioribus capitibus propheta euertendam esse Hierosolymam ob eius scelera, nũc explicat particularem quandam huius euersionis causam, quæ erat idolorũ cultus. Ostendens autẽ quo tempore ea viderit quæ huic capiti mandauit, ait fuisse anno sexto, nimirũ à transmigratione Ioacim regis Iuda, mense sexto, qui erat Augustus, vt primo capite explicuimus: & die quinta mensis. Ex quo perspicuum est fuisse hanc Sup. 1. visionem anno integro cum duobus mẽsibus post eam, quæ fuit primo capiti mandata: nam illa fuit anno quinto transmigrationis, mẽse quarto, quinta die mensis, vt ibi licet videre: hæc autem anno sexto, mense sexto, die quinta mensis.

Sedebam in domo mea. Sedere accipitur aliquãdo pro principatum tenere, vt in Exodo: A primo- Exo. 11. genito Pharaonis, qui sedet in solio eius, vsque ad primogenitum ancillæ, quæ est ad molam. Hoc

Hoc est, à primogenito regis, qui inter alios erat præcipuus, & maiorem dignitatem & potentiam obtinebat. Aliquando idem est quod versari, & familiariter vti, vt in psalmo: Non sedi cum concilio vanitatis, & cum iniqua gerentibus non introibo: odiui ecclesiam malignãtium, & cum impiis non sedebo. Et ita intelligi potest id quod dicitur primo psalmo. Et in cathedra pestilentiæ nõ sedit. Acsi diceret: Et hominum pestilentium cõsuetudinem declinauit. At hoc loco Ezechielis sedere idem est, quod manere, & immorari, quemadmodum in Deuteronomio: Sedistis in Cades Barne multo tempore.

Psa. 25. *Deut. 1.*

Et senes Iuda sedebant coram me. Venerant enim, vt cum eo conferrent sermones eumque de statu Hierosolymæ interrogarent. Vel fortasse vt illi pararent insidias. Ezechiel fugiebat hominum frequentiam & consuetudinem, seque in solitudinẽ recipiebat: at nefarij homines eum ibi quærebant, vt illi, qui eis veritatem nuntiabat, perniciem molirentur.

Et cecidit super me ibi manus domini. Manus domini accipitur pro diuina consolatione & Dei auxilio, vt apud hunc eundem prophetã capite tertio: Manus domini erat mecũ confortans me: & apud Esaiam: In manu forti erudiuit me. Aliquando pro opere, vt in psalmo: Qui docet manus meas ad præliũ. Et in Ecclesiaste: Stultus complicat manus suas, & comedit carnes suas. Manus complicare est illas ad opera non extendere, sed turpi otio se tradere, carnes autem suas comedere est carnis operibus oblectari, & carnis prudentiam sequi, quã diuus Paulus montẽ appellat, quod aduersus Deum, qui vita est, feratur: nã subdit statim: Sapientia carnis inimica est deo, vel, vt potest etiã verti ex Græco inimicitia est aduersum Deum. Qui non vult operã dare virtuti, manus hoc est, opera claudit, & contrahit, & carnibus suis pascitur & oblectatur. Vbi vides manum capi pro opere. Ita capite primo Haggæi prophetæ: Factum est verbũ domini in manu Haggæi prophetæ: Hoc est locutus est dominus Haggæo, qui talia gessit opera, vt illũ Deus alloqueretur. Aliquando pro officio, vt in prouerbiis: Mors & vita in manibus linguæ. Aliquando pro potestate, vt apud Iosue: Et nunc ecce nos in manu tua. Aliquando pro flagello & percussione, vt apud Esaiam: Conuertam manum meam ad te. Et in psalmo: Inueniatur manus tua omnibus inimicis tuis: dexterã tua inueniat eos, qui te oderũt. Et Iob: Manus domini tetigit me. Aliquando pro spiritu prophetiæ, vt apud hunc eũdem Ezechielem: Fuit super me manus domini. Et hoc in loco: Et cecidit super me ibi manus domini. Hoc est fui diuino lumine illustratus, & raptus: & splẽdore interiore spiritus prophetici repletus. Eam ob causam Pagninus pro manu domini vertit spiritum prophetiæ. Qua de re ea poteris videre, quæ in prima annotatione primi capitis literis mandauimus, hunc Hebraismum explicantes.

Sup. 3. *Esa. 8.* *Psa. 143* *Eccl. 4.* *Rom. 8.* *Hagga. 1.* *Prou. 17* *Iosue 9.* *Esai. 1.* *Psal. 20.* *Iob. 19.* *Infr. 37.*

Et vidi. Nimirum visione imaginaria & intellectuali.

Et ecce similitudo quasi aspectus ignis. Hoc est apparuit mihi ignea quædam hominis similitudo, quæ splendebat instar ignis ardentis à parte inferiore: sed à lumbis ad partem superiorem fulgebat instar electri. Hæc hominis similitudo significabat Deũ fore hominem. Inferior pars significabat humanitatem, superior diuinitatem per electrum significatam à seipso habens splendorem. Sunt in Christo duæ naturæ, diuina & humana: & quia vnio verbi incarnati facta est in persona, non autem in natura, credimus & confitemur filium Dei vnigenitũ non esse in duas personas diuisum, sed vnũ & eundẽ esse dominum nostrum Iesum Christum, in quo duas naturas cognoscimus, vnam autem personã, vnam hypostasim, vnum suppositũ. Id, quod ait, diuus Cyrillus diuinã naturam esse incarnatam & diuus Gregorius Nazianzenus humanam naturã esse deificatam, ita intelligitur, vt ait diuus Ioãnes Damascenus, vt natura diuina dicatur incarnata, quia est vnita carni personaliter, non quòd sit in naturã carnis conuersa. Similiter & caro dicitur deificata non per conuersionem, sed per vnionem ad verbum saluis suis proprietatibus naturalibus, vt intelligatur caro deificata, quòd facta sit dei verbi caro, non quòd facta sit Deus. Cùm igitur in Christo sint duæ naturæ nempe diuina & humana secundũ humanam passus, & mortuus est, non autem secundũ diuinam: Deus enim quatenus Deus immortalis est, & impassibilis. Eã ob causam erat hæc similitudo in parte inferiore igne succensa, hoc est, in humanitate tormẽtis affecta. Queadmodũ superiore parte diuinitas intelligitur, sic inferiore humanitas significatur. Ignis autẽ dolor est & cruciatus, vt apud Iob: Deuorauit eum ignis, qui nõ succenditur: seu, vt potest verti ex Hebræo: Deuorauit eũ ignis nullis follibus excitatus. Acsi dicat: Ignis à quo comburetur, nõ erit fornacis fabri ferrarij, qui follibus ventilatur, sed fornacis molestiarũ & dolorũ, opprimetur enim calamitatibus incredibilibus. Et in psalmo. Igne me examinasti, & nõ est inuẽta in me iniquitas, Erat tunc Dauid, ab impio Saule acerbissimè vexatus, & maximis calamitatibus pressus. Et vt aurũ igne exploratur, ita ille igne doloris probatus fuit ærumnarũ facibus incensus. Et rursum: Transiuimus per ignem & aquam, & induxisti nos in refrigeriũ. Etsi Christus in inferiore parte, hoc est quatenus homo, esset vulneratus, & acerbissimis cruciatibus affectus, nõ tamẽ in superiore, hoc est, quatenus Deus, quia sic nec mori vnquam potuit, nec pati. Carbunculus gemma est igniti carbonis similitudinẽ referẽs eximio splendore refulgens, quæ, vt Plinius asserit ignem non sentit. Si gemmam hanc anulo plumbeo inclusam & vnitam in ignem coniicias, videbis plumbum liquefieri, & consumi, eam autẽ integram manere: ignis enim in plumbum agit, in carbunculum autem agere nõ potest. Ita Christus Deus noster in igne tormentorum cõstitutus passus & mortuus est vt homo, non vt Deus: ignis afflictionum & cruciatuum egit in plumbum humanitatis, gemma verò diuinitatis integra permansit. Eam ob causam rectè dicimus fuisse Christũ mortuum in infirmitate nostra, semper autem viuentẽ in virtute sua. Vt culpas nostras suo sanguine expiaret, exinaniuit semetipsum, vt verbis vtar diui Pauli, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuẽtus vt homo. Humiliauit semetipsum, factus obediens vsq; ad mortem, mortem autem crucis. At diuinitatis splẽdor eclypsim non patitur, fuit enim semper Christus æqualis patri secundũ diuinitatẽ. Aduerte. Non ait

Iob. 20. *Psa. 16.* *Psal. 65.* *Similitudo* *Phili. 2.*

hic pro-

hic propheta fuisse Christum igne combustũ, sed igne inflammatum. Ille enim dicitur igne calamitatum comburi, qui patientiam amittit: at qui iniurias & cruciatus patienter tulerit, qui rerum aduersarum molem, & acerbas ærumnarũ angustias æquo animo sustinuerit, qui fuerit animi magnitudine munitus, rerumque humanarum tolerantia septus, ardere dicitur, non autem comburi. Id significabat rubus ille, in quo deus erat, qui ardebat

Exo.3. sed non comburebatur: vir enim iustus, ab omni contagio impietatis seuocatus, cuius anima est dei sedes atq; domicilium, rubus est, in quo Deus est, quoniam flammis rerum aduersarum expositus & infinitis calamitatibus pressus, ardet quidem, sed non consumitur incendio, cùm nullæ eum possint calamitates de gradu dignitatis eiicere, nec à virtute abducere, nec ab incepto honestatis cursu retardare. Diuinus ille Paulus in medio flammarum

1.Cor. 4. constitutus aiebat: Maledicimur, & benedicimus, persecutiones patimur, & sustinemus, blasphemamur, & obsecramus. Et alibi: Quis nos poterit se-

Rom. 8. parare à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? &c. Acsi dicat: Nihil horum. Nullus est ignis, qui nos possit incendio comburere. Hæc est ratio cur dominus apparuit igne incensus, sed nõ combustus. Fortasse eam ob causam apparuit deus in figura ignis, vt suam agilitatem & puritatem ostenderet: voluit enim suam celeritatem, hoc est vim omnia penetrantem, & cuncta cœlo, terraque perlustrantem significare.

Vt visio electri. Hoc fuit primo capite explicatum, & in explanatione, & in annotatione.

Et emissa similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei. Hoc est, ignea illa hominis similitudo porrexit similitudinẽ quandam manus, qua me apprehẽdit per intortos & calamistratos crines, & eleuatus ab spiritu per aerẽ assumptus sum in tẽplũ Hierosolymę, nõ corpore, sed spiritu: fuit enim visio hæc imaginaria. Nomine manus opera significantur, vt paulò antè ostendimus. Aduerte. Spiritus diuinus eum eleuauit, quem manus apprehendebat: imo manus eum etiam eleuabat. Bona opera sunt, quæ nos apprehendunt, & rapiunt in cœlum, viamque muniunt ad gloriam immortalem cõsequendam. Eos Deus effert in sublime, qui virtute præditi sunt, qui in honestatis opera incumbẽtes, animos suos à corporis contagio abducentes, & cogitationes à populi temeritate seuocantes se totos ad Christi imitationem contulerũt. Da operam, vt virtus te apprehendat, & trahat ad verã dignitatem: manus enim, hoc est, bona opera in gratia facta, decorata sanguine Christi, ex quibus Christiana nobilitas redundat, & efflorescit, te ad cœlestẽ patriam, ad mentium beatarum sedes eleuabunt. Sequere Christũ, adhęre illi, eum amplectere, & amore prosequere singulari, & eris etiã viuus à terra eleuatus, & in cœlo mente & cogitatione constitutus. Et dices cum Apostolo: Conuer-

Phili.3. satio nostra in cœlis est. Itaque in terra existens, nõ eris terræ habitator, sed cœli, cuius omnia tibi contẽplanti præclara & mirabilia videbuntur. Et tũc si ad terrã oculos retuleris quibusdã redimitã & circundatam cingulis, parua tibi videbitur, & instar puncti respectu cœli: & intelliges planè esse humana omnia contemnẽda, cœlestia autem semper spectanda. Et mentis acie contemplaberis sedes illas æternas admirabili splendore fulgentes, vbi sancti requiescunt, ad quas illi ascendunt, qui sunt operibus præclaris insignes, in humilitate fundati charitate conspicui, diuinarum rerum cõtemplatione præstantes, qui effigiem quãdam diuinæ bonitatis in suis moribus & factis adumbrãt & præstantibus ingeniis in vita humana diuina studia sectantur. Hos suscipit virtutum nubes, & eleuat in cœlum. Cùm Christus Deus noster ascendit in cœlum, eleuatus est, &, vt ait diuus Lucas in Actis Apostolorum, nubes suscepit eum ab Acto. 1. oculis discipulorum. Vbiq; creatura suo creatori præstat obsequiũ: astra eum indicant nascentem, obnubunt patientem, recipiunt nubes ad cœlum abeuntem: Ascendit Christus non alieno adminiculo, sed propria virtute, nã, vt ait in homilia quadam diuus Gregorius, redemptor noster non curru, non angelis subleuatus legitur, quia qui fecerat omnia, super omnia virtute sua ferebatur. Et quãuis virtute sua eleuatus est, nubes tamen eum suscepit, quam aiunt fuisse lucidã, ab eximio splendore diuinæ maiestatis quasi procedẽtem. Nos faciamus splendentes nubes quæ nos erigant in cœlum, quæ exeant à nobis, à corde procedentes. Sint nubes bonorum operum, precationum, ieiuniorũ, eleemosynarum, & omnium denique virtutum. Hæ nubes sunt manus, quæ nos apprehendent, & in cœlum asportabunt.

In visione Dei. Hoc est, non corpore, sed spiritu in visione, quam mihi Deus reuelauit: hæc enim deo illustrante mentis oculis aspexi. Fortasse visionem hanc Dei esse dicit, vt eam magnam esse ostendat: solet enim diuina scriptura quæ magna sunt, Dei appellare.

Iuxta ostium interius. Nimirum templi Salomonis. Habebat enim templum illud tria atria. Primũ erat immundorum, habẽs tria ostia vnum ad Oriẽtem, alterum ad Meridiem, tertium ad aquilonem Secundum atrium erat mundorum, habens similiter alia tria ostia. Tertium erat sacerdotũ habens vnũ tantũm ingressum, nimirum ad orientem. Loquitur nunc Ezechiel de templo Salomonis, non autem de templo illo, de quo agit capite quadragesimo vsq; ad finẽ libri. In primo atrio prope ianuam aquilonarẽ erat altare quoddam, vbi erat statua Baal, de qua hic loquitur propheta dicẽns, esse ibi statutum idolum zeli. Appellatur autem idolum zeli, quia Iudæi ob eius cultum iram Dei cõtra se prouocabant. Eam ob causam subditur sta- Exo.20. tim: Ad prouocandam æmulationem, hoc est indignationem Dei aduersus eos. Est enim Deus zelotes: ita enim ait in Exodo: Ego sum dominus Exo.34. deus tuus, fortis, zelotes, visitans iniquitatem pa- Deu.32. trum in filios, &c. Et iterum, dominus zelotes nomen eius, Deus æmulator. Et in Deuteronomio: Ipsi me prouocauerunt in eo, qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis. Vbi Thargum habet: Et irasci fecerunt me propter idola sua. Pro Psal.77. vanitatibus interpretatur idola. Ita in Psalmo: In 3.Reg. 16. sculptilibus suis ad æmulationem eum prouocauerunt. Seruisse autem Hebræos Baal gentium 3.Reg. 18. dolo, illudque pro Deo coluisse, asserit diuina scriptura multis in locis. 4. Reg. 10.

Et ecce ibi gloria Dei Israel. Subaudi apparuit mihi. Gloria Dei patris est Christus, qui in tẽplo ap- Iere.32. paruit, ibi docuit, & miracula fecit. Ose.3.

Secundum

Secundum visionem, quam viderã in campo. De qua capite primo & tertio disseruimus.

C Et dixit ad me: Fili hominis leua oculos tuos ad viam Aquilonis. Et leuaui oculos meos ad viam Aquilonis. Et ecce ab Aquilone portæ altaris idolum zeli in ipso introitu. Et dixit ad me: Fili hominis putas ne, vides tu quid isti faciunt: abominationes magnas, quas domus Israel facit hic, vt procul recedã à sanctuario meo? Et adhuc conuersus videbis abominationes maiores: Et introduxit me ad ostium atrij, & vidi. Et ecce foramen vnum in pariete. Et dixit ad me, fili hominis fode parietem, & cum fodissem parietem, apparuit ostium vnum. Et dixit ad me ingredere, & vide abominationes pessimas, quas isti faciũt hic. Et ingressus vidi. Et ecce omnis similitudo reptiliũ & animalium abominatio, & vniuersa idola domus Israel depicta erãt in pariete in circuitu per totum. Et septuaginta viri de senioribus domus Israel, &
D Iezonias filius Sapham stabat in medio eorũ stantium ante picturas, & vnusquisque habebat thuribulum in manu sua, & vapor nebulæ de thure cõsurgebat: Et dixit ad me. Certè vides fili hominis, quæ seniores domus Israel faciũt in tenebris, vnusquisque in abscõdito cubilis sui. Dicunt enim, non videt dominus nos, dereliquit dominus terram.

Et dixit ad me. Ostendit Deus Ezechieli Iudæorum abominationes.

Portæ altaris. In atrio immundorum extruxerãt Iudæi altare Baal in porta septentrionali, quæ eam ob causam porta altaris dicebatur.

Idolum zeli. Hoc est, Baal. In diuinis literis idolũ appellatur fornicatio, mendaciũ, vanitas, abominatio, Baal. Est igitur Baal nomen vniuersale idolorũ, etiam si aliquando accipiatur pro idolo quodam singulari. Narrat diuus Hieronymus in cõmentariis in Oseam Ninum filium Beli in Asia regnasse, & Niniuem vrbem Assyriæ condidisse, fuisseq; tantam nominis celebritatem consecutum, vt patrem suum Belũ referret in deum. Ad id dementiæ perductus est, vt vellet filius Dei appellari. Hanc ciuitatem Niniuem appellat Ptolomæus Ninũ in Assyriæ descriptione, de qua vrbe loquitur Plinius libro 6. Strabo in principio libri 2. Et quoniam hic Belus ab stultis gentibus pro Deo colebatur, & ab Hebræis appellabatur Bel, seu Bal, ideo quodcunque idolum nomen hoc sortitũ est. Hæc fuerat anteà Berosi sentẽtia, qui hunc Ninum dixit regnum Babylonicum propagasse, & templum Belo patri erexisse, vnde dimanauit idololatriæ principiũ. Nec solùm Ninus statuã patri suo Belo erexit, sed etiã eius vxor Semiramis vastas statuas & magnitudine mirãdas erexit, vt refert libro 4. Diodorus Siculus.

Vt procul recedam à sanctuario meo. Per subtractionem gratiæ & fauoris: nam per essentiam, præsentiam, & potentiam vbique est Deus. Ita Christus Deus noster apud Ioãnẽ Apostolis loquẽs, ait, Surgite, eamus hinc. Acsi diceret: Recedamus ab ingrata Hierosolyma, à terrena ciuitate ab vrbe sanguinum, ad construendam ecclesiam, ad ædificandam ciuitatem spiritualem, & congregationem fidelium. Exeamus à templo hoc materiali Hierosolymæ ad verum Dei tẽplum cõstruendũ, in quo colatur Deus in spiritu & veritate. Egressus est igitur Christus ex Iudæorum templo, exiuit lux mundi, & cęco populo tenebras reliquit & noctem perpetuam. Et fuit impletum id, quod ipse dixerat Iudæis: Relinquetur vobis domus vestra deserta. *Ioan. 12.* *Mat. 23.*

Fili hominis fode parietem. Intus erãt animalia depicta, quæ illa parte introeuntibus erant proter parietem, qui se oculis offerebat, abscõdita. Præcipit igitur Deus prophetæ, vt perforet parietem, quò possit imagines idolorum intueri. Per parietẽ quæ intra domum fiebant occultantem, intelligitur hypocrisis prauas cordis intentiones abscõdens. Perfoditur autem paries, cùm hypocrita lacessitur iniuriis, & calamitatibus vrgetur, & malleo molestiarum percutitur: nam statim ostium aperitur, & apparent maledicta, ira, excandescentia, impatientia, intemperantia, & aliæ huiusmodi abominationes. Quemadmodum paries totus foris dealbatus non cognoscitur, sitne ex lapidibus, an ex luto constructus, nisi malleo concutiatur, sic homo bonis exterioribus, & pulchris cæremoniis foris ornatus non facilè iudicatur, sit necne tolerantia, charitate, cæterisq; virtutibus munitus, nisi fuerit malleo cõtumeliarũ, ærumnarũ, & tentationũ contusus. Vnde diuus Paulus cuidã, qui scelera nefaria volebat virtutis tegumento cooperire, dixit: Percutiet te Deus paries dealbate. Monetæ, quibus emitur cœlum, longè diuersæ sunt ab iis, quibus emitur terra. Intentio sancta est aurũ illarum, insignia autẽ sunt exteriora opera, veluti orare Deum, eleemosynas facere, frequentare tẽpla, & cætera huiusmodi. Hypocritæ cudunt monetas, sed adulterinas, sculpũt insignia scutorum aureorum in orichalco deaurato, effigiant insignia bonorum operum in orichalco deprauati propositi, & intẽtionis corruptæ. Nullus est hypocrita, qui non sit monetarius falsus: paries est dealbatus, tegens multa flagitia calce virtutum: perfora parietẽ, & apparebit reptilium similitudo. Diuus Gregorius libro 26. Moralium explicans hunc locum, ait ita: Parietem fodere, & asperis correptionibus duritiam cordis aperire. Et tũc apparet ostium, qa cùm cordis duritia asperis correptionibus aperitur, quasi quædam ianua ostenditur, ex qua omnia in eo qui corripitur, cogitationum interiora videantur. Hæc ille. *Simile* *Act. 23.* *Simile*

Apparuit ostium vnum. Hoc est, ex foramine factum est ostium quoddam.

Et ingressus vidi, & ecce omnis similitudo reptilium. Hæc abominatio ideò erat priore detestabilior, quia erat in loco interiore & sacratiore tẽpli: nam statua Baal erat in atrio primo, hæc autem idola in secundo, nimirum in atrio mundorum, vbi erant senes imaginibus reptiliũ in pariete depictis sacrificantes. Ad id amentiæ & cæcitatis deuenerant Hebræi, vt omnia gentiũ idola colerẽt, &, vt ait Esaias, talpas & vespertiliones adorarent. Quid erãt cæci homines nisi cęca animalia culturi? Per Amos prophetam ait illis in hunc modum Deus. Portastis tabernaculum Moloch, & imaginẽ idolorũ ve- *Esai. 2.* *Amos*

 strorum

strorũ, sydus Dei vestri Rèpham, figuras, quas fecistis vobis, adorare eas. Et in libro Sapientiæ ostendit Deus magnam hominũ in idolorũ cultura cæcitatem. Vnde in epistola ad Romanos ita ait Apostolus: Mutauerunt gloriã incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis incorruptibilis hominis, & volucrũ, & quadrupedũ, & serpentiũ. Atsi in cordis nostri domicilium fuerimus ingressi, eásdẽ abominationes mentis oculis aspiciemus. Penetremus cõscientias nostras, & in cubilibus earũ imagines idolorũ propè infinitas intuebimur. Ea enim, quę Deo cõtempto colimus, in quibus felicitatẽ constituimus, idola sunt, quibus sacrificamus. Quidã vanitatem colunt, quidã aurũ, qui dam voluptatẽ, quidã omnia hæc, & alia innumera. Qui viris bonis detrahunt, eorúmq; famam lacerare contendunt, inuenient canes latrantes, & mordẽtes. Qui se corporis illecebris dediderunt, earúmq; se quasi ministros præbuerunt, atque Dei, hominúmq; iura violarunt, inuenient sues iacentes in volutabro. Qui leuitate & iactatione ducũtur, & rumusculos aucupantur, inuenient pauones oblectantes seipsos pennarum in orbem constitutarum pulchritudine, & chamæleontes seipsos aëre pascentes. Qui crudelitate gloriantur, inuenient leones: qui pecuniæ sunt cupidi, & auaritiæ serui, inuenient rubetas, & talpas in terra defossas, non audentes se terra satiare: loquaces inuenient ranas, inuidi viperas, raptores lupos: & ita de cæteris. Vide hominũ miserias & ærumnas. Qui deberent non solùm se ab omni flagitio abducere, sed etiam omnem animi cogitationem integram castámque seruare se vitiis coinquinant, & contaminant, & turbulẽtis ac concitatis animi permotionibus agitantur, & violento quodam œstro impetu vitiorum rapiuntur, & nunquam satiantur. Vt mare quamuis in se incurrentium fluminum multitudinem excipiat, nunquam tamen redundat, sic flagitiosi homines nunquam vitiis satiantur, sed quorundam scelerũ stimulis ad alia detestabiliora excitantur: ita vt abyssus abyssum inuocet, quoniam vanis falsorum bonorũ simulacris delusi, vera & solida bona contemnunt, & pro nihilo ducũt: sceleribus autem & maleficiis se pascunt, licèt se illis præ desiderio satiare non possint. Hi si penetralia cordis sui intrauerint, omnem similitudinẽ reptiliũ intuebuntur.

Sap. 13. & 14. et 15.
Rom. 1.
Simili-tudo
Psal. 41.

Et septuaginta viri. Hi fuerunt constituti ad legẽ Dei docendum: & ipsi aduersus eam gentium idola colebant. Si hoc faciebant senes, quid facerent iuuenes? si in id impietatis incidebant, qui incumbebant in studium diuinarum literarum, quid existimas illos facturos fuisse, qui legem ignorabant? Moyses ex consortio sermonis Dei fuit in facie mirabiliter illustratus, & nunc etiam lumine admirabili illustrantur, qui Dei verba, eiúsq; legem studio intelligendi, benéque operandi legunt, & in eius meditatione dies atque noctes cõsumunt: vt animo percipiant Dei voluntatem, ad illam obseruandam, & quas pœnas flagitiosi luant, quæ præmia viri iusti consequantur. Sed hoc debet esse in monte cum Moyse, in virtutum altitudine, non in perfidiæ vitiorumque vallis profunditate. Hi senes Dei legem legebant, sed quia erant in ima terra, in scelerum valle constituti, nullam inde vtilitatem reportabant.

Exo. 34.

Et Iezonias. Hic eos excitabat ad simulacrorum cultum, erátque princeps impiorum. Ideo appellatur filius Saphan: Saphan enim iudicium sonat & damnationem. Non solùm peccabat, sed aliis ad peccandum persuadebat. Currus erat dęmonis quo multi vehebantur in infernum. Vide cæcorum hominum impietatem: in templo Dei non Deũ, sed dæmones colebãt. O cæcitatẽ deplorãdã

Et vnusquisque habebat thuribulum in manu sua. Nimirum ad sacrificandũ picturis quas colebant.

Dicunt enim: non videt Dominus nos. Ad id amentię & cæcitatis perducti sunt Iudæi illi, vt diuinam negarent prouidentiam. Audierant quidem, Deũ cœlum & terram, & reliqua omnia, quæ amplissimo cœli complexu coercentur, creauisse, omnia aspicere & gubernare, & non solùm hominum actus, sed etiam eorum cogitationes intelligere: & tamen tantis se vitiis contaminauerant, in tam tetra flagitia inciderant, tam obscuris scelerum tenebris intellectum operuerant, vt quæ de Deo à diuinis vatibus, aliísque viris virtute insignibus, sapientia conspicuis, & sanctimonia præstantibus audierant, & in scriptura diuina legerant, nõ curarent, quin potius ea penitus ex animo delerent. Versabantur in erroribus intolerabilibus, &, vt est in libro sapientiæ literis mandatum, excæcauit eos malitia eorum. Et, vt verbis vtar diui Pauli: obscuratum est insipiens cor eorum. Inde euenit, vt vitæ ratio & ordo peruerteretur, essént que illi omnia plena confusione. Id quidem est, quod ait regius vates: Nescierunt, nec intellexerunt, in tenebris ambulant, mouebuntur omnia fundamẽta terræ. Gentes absque fide, lumine naturali illustratæ asseruerunt Deum omnia videre. Ideò hieroglyphci volentes significare Deum, pingebant sceptrum rectũ & erectum, cum oculo supra omnia circunspiciente: innuentes, vt ait diuus Cyrillus libro aduersus Iulianum nono, Deum esse iustum & rectum, & omnia videntem, illiúsque nutu & potestate mundum gubernari. Per baculum rectum intelligebant regiam dignitatem, & rectam iustitiam, nullóque modo posse diuinam naturam labefactari: per oculum verò diuinam prouidentiam. Imò Deus appellatur Gręcè theos, à verbo theaome, qđ est videre, & spectare, quasi omnia perspiciens: quò fit, vt thea significet visionem. Homines à veri Dei cultu alienati hoc sciebant, Iudæi verò diuinæ legis lacte nutriti illud ignorabant. Aspice Iudæorum cæcitatẽ. Colebant idola vana & insensibilia, & existimabant hos falsos & commentitios deos omnia videre, Deum autem verum, mundi conditorem non videre. Quæ poterat maior insania excogitari? Hæc fuit falsa & impia stultorum illorum opinio, quos in hunc modum Iob inducit loquentes: Deus nostra non considerat, & circa cardines cœli perambulat: Hi aiebãt apud psalmographum: Quomodo scit Deus, & si est scientia in excelso? Homines nefarij, & errorum tenebris circunfusi, videntes viros iustos, & pietate Christiana præcellentes variis agitari casibus, aliquando, & in acerbis calamitatum angustiis versari, & magnis cruciatibus interdũ torqueri, contrà verò homines impuros, omniúmque scelerum maculis coinquinatos opibus circunfluere, dignitatibus extolli, rebus deniq; secũdis abũdare, negant etiã nunc prouidentiam diuinã: non intelligentes miseri homines esse aliam vitam, vbi

Sap. 2.
Rom. 1.
Psal. 81.
Iob. 22.
Psal. 41

iusti diuinis bonis cumulantur, impij autem torquentur, esséque sempiternas pœnas illas, quæ eorum scelera sequuntur.

Dereliquit dominus terram. Hoc est, non curat mortalia.

Et dixit ad me. Adhuc conuersus videbis abominationes maiores, quas isti faciunt. Et introduxit me per ostiũ portæ domus domini, quæ respiciebat ad Aquilonẽ. Et ecce ibi mulieres sedebant plangentes Adonidem. Et dixit ad me. Certè vidisti fili hominis. Adhuc cõuersus videbis abominationes maiores his. Et introduxit me in atrium domus domini interius. Et ecce in ostio tẽpli domini inter vestibulũ & altare quasi vigintiquinque viri dorsa habentes contra templum domini, & facies ad Orientem, & adorabant ad ortum solis. Et dixit ad me. Certè vidisti fili hominis. Nunquid leue est hoc domui Iuda, vt facerẽt abominationes istas, quas fecerũt hic, quia replentes terram iniquitate conuersi sunt ad irritandum me? Ecce applicant ramum ad nares suas. Ergo & ego faciam in furore, non parcet oculus meus, nec miserebor, & cùm clamauerint ad aures meas voce magna, non exaudiam eos.

Adhuc conuersus videbis abominationes maiores. Maiores dicuntur præcedentibus, quia erant in porta atrij sacerdotũ, quæ appellabatur porta domus domini: & quò interiùs fiebant, eò maiores vocabantur. Vel ideò maiores dicuntur, quia in præcedente abominatione homines stabant, hîc autem mulieres sedebant: per sessionẽ autẽ consuetudo intelligitur. Illud autẽ est absque dubio perspicuum in malis peiorem esse habitum, quã actum. Magnum malum etiam in paruis est cõsuetudo. Cùm Plato, vt narrat in eius vita Laertius, quendam increparet, ille autem parua ea esse assereret, quæ admittebat, dixit Plato: Nõ est res parua consuetudo. Vt enim qui febre laborat lẽta illa quidẽ, sed ethica & assidua, si fortè ob aliquam intẽperantiã incidit in febrem quandam acutã & perurgentẽ, facilè eam expellit, & quacunq; medicina curatur, manente tamen semper ethica febre: sic actus quidã vitiosus citò curatur, cõsuetudo autem peccandi difficillimè. Poteris per sessionem hanc turpe otiũ intelligere, fontem libidinis, & fomẽtum multorum malorum. Huic expositioni fauet id, quod sequitur. *Simile*

Et ecce ibi mulieres sedebant plangentes Adonidem. Adonis, vt aiunt, fuit filius Cinyrę Cypriorum regis, quem ob eximiam pulchritudinẽ Venus fuit incredibili amore prosecuta. Et cùm eum haberet in delitiis, fuit ille ab apro percussus, & interfectus, quã ob causam illa se dedit lachrymis & lamẽtis. Hãc fabulã tangit Theocritus, & Ouidius, & multi alij. Tanta autem fuit Hebrææ gẽtis stultitia, vt mulieres huius Adonidis Amasij Veneris statuam in templo constitutam colerẽt, eiúsque interitum in Veneris honorem lachrymis prosequerentur. Macrobius existimauit Adonidem esse Solem: at ferè omnes eum Veneris amicum esse fatentur. R. Salomon ait idolum hoc fuisse concauum: & quia artificio quodam videbatur plorare, ideò à mulieribus plorantibus colebatur. R. Moyses Aegyptius ait fuisse quendam maximum idolorum cultorem, qui cùm esset interfectus, triste sui desiderium reliquit. Et quoniam gentes à fide alienatæ existimabant idola cædem eius deplorasse, ideo eum plorantes venerabantur. Sed quoniam Ezechiel ait non eum homines, sed mulieres sedentes deplorasse, credibilius est loqui de Adonide Veneris Amasio.

Inter vestibulum & altare. De quo ait Ioel: Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes.

Dorsa habentes contra templum domini. Ideo hæc abominatio erat aliis pestilentior, quia erat in loco templi interiore: & quia qui eam perpetrabãt, Deũ penitus contẽnebant. In Deuteronomio prohibuerat Deus, ne Hebræi in Dei cultu gentes imitarentur, quæ deos suos colentes se cõuertebãt ad Orientẽ. At hi Iudæi terga vertebant ad altare, & ad solis ortũ respicientes idola colebant. Id plorabat Esaias, dicens: Dereliquerunt dominũ, blasphemauerunt sanctũ Israël, abalienati sunt retrorsum. Quatuor idolatriæ genera numerat hoc loco diuinus vates: primũ fuit statua Baal in introitu primi atrij templi: secundũ, cultus picturarum in pariete in atrio secundo: tertium, sessus mulierũ colẽtium Adonidem in atrio tertio: quartum, vultuum conuersio ad Orientem aduersus Dei altare in ipso tẽplo, in loco sacratiore & interiore. Prima abominatio est in desiderio flagitij adhuc re ipsa non commissi, ideò erat idolum in introitu, quoniam turpis cogitatio initium est sceleris: secunda est perpetratio delicti, tertia est peccandi consuetudo, quarta est defensio scelerum cum Dei cõtẽptu & obstinatione. Hæc vltima est abominatio maxima, & vltimus ferè gradus excidij. Tria genera flagitiorũ cõdonabit tibi Deus, si ad illum pœnitens cõfugeris: at quartum quoniã ad Deum nõ cõfugies, nequaquam, quoniã est impœnitentia, delicti cõplacentia, & obstinatio: quandiu enim tibi in scelere placueris, Deúmque neglexeris, quî fieri potest, vt remissionem consequaris? Eam ob causam ait Deus per Amos prophetã: Super tribus sceleribus Damasci: & super quatuor nõ conuertã eum. Ac si dicat: Prima tria scelera tibi remittã, quartum autem minimè. Augustinus ait: Qui creauit te sine te, non saluabit te sine te. Potest hic locus Amos prophetę ita exponi, vt per tria & quatuor flagitia septẽ intelligat, & per septẽ infinita, numerus enim septenarius apud Hebræos rerũ multitudinẽ significat, vt sit sensus: Si semel aut bis in flagitia incidisset, pepercissem illi: at quia peccãdi nullum facit finem, luet mihi pœnas omnium delictorum. Si fueris ad dominum conuersus, & cõfugeris ad sacramentalẽ cõfessionẽ, sanctúmq; hoc pœnitentiæ sacramentum fueris amplexatus, consequeris absque dubio remissionem: sin autẽ peccandi finem nullum feceris, nunquam gratiam consequeris: & decedens in finali impœnitentia, eris in æternos cruciatus præcipitatus.

Ioel.2. *Deut.12* *Esai. 1.* *Amos.1.*

Ad ortum solis. Solẽ cùm oriretur, colebant, verum autem iustitiæ solem pro nihilo putabant. Pharisæi ideo contemnebant solem iustitiæ, & splendorem gloriæ, quia nominis splendorem, &

falsam mundi gloriam & celebritatem cupiebant. Ambiebant opes, honores, magistratus, & vanitates, veram autem amplitudinem, quæ in virtute, diuiniq; numinis imitatione consistit, aspernabátur. Ideò illis dicebat Christus apud Ioannē: Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam, quæ à solo Deo est, non quæritis? Vbi vides huiusmodi gloriæ mundi, potentiæ & opum auiditatem afferre secum perniciem. Non solùm non satiat, & sitim extinguit, sed nocet, & secum detrimentum ducit, & mortem. Vt enim quæ non sunt apta nostræ naturæ, nullámque cum ea habent proportionem, veluti ignis & sulphur, & cætera huiusmodi manducata, non modò vtilitatem non afferunt, sed lædunt, & necant, sic falsæ mundi diuitiæ nimis optatæ, honorum pompa, & vana ostentatio, & reliqua illa, ad quæ multi decepti aspirant nimia flagrantes cupiditate, non solùm animam non alunt ad æternitatem, nec eius impia desideria mitigant, & sedant, sed etiam excidium illi sempiternum machinātur. Cibus illi conueniens virtus est, cuius est propriū, Deum summè diligere, illum optare, illi adhærere, nihil extimescere, vt ob timorem relinquatur virtus, omnia humana propter Christum contemnere, nihil quod homini accidere possit, intolerandum putare. Possunt quidem diuitiæ & honores possideri absque peccato, sed sitiens earum rerum cupiditas, & ambitio, quam diuus Paulus radicem omnium malorum vocat, absque peccato possideri non potest.

Ioan. 5. *Simili-tudo* *1. Tim. 6*

Applicant ramum ad nares suas. In idolorum venerationem & obseruantiam applicabant ramos statuis, & posteà eos osculabantur, & olfaciendos ad nares adiungebant. Vel sic: Non solùm peccant, sed peccatis oblectantur: idolatriæ fœtore seipsos reficiunt. Qui peccant, & peccasse gaudent, dicuntur herbam fœtidam ad nares applicare.

Non parcet oculus meus. Hæc explanata fuerunt capitibus præcedentibus.

ANNOTATIONES ex Hebræo in Cap. VIII.

Vbi erat statutum idolum zeli ad prouocandum æmulationē. In Hebraico est: Vbi erat sedes idoli הקנאה המקנה hacinach hamacne, hoc est, zeli zelare facientis. Pro quo paraphrasis Chaldaica habet: Vbi erat idolum zeli irasci facientis, hoc est Deum ad iracundiam prouocātis. Verbū est קנא cana, quod significat zelare, æmulari, inuidere, irasci. Vnde in Psalmo: Noli æmulari in malignantibus, nec zelaueris facientes iniquitatem. Vel, vt potest verti ex Hebræo: Ne succēseas ob improbos, nec inuideas impiorum prosperitati. Sequitur enim: Quoniam tāquam fœnum velociter arescent. Ac si dicat: Ne grauiter mouearis ob secundas impiorum res, eorúmque successus ad voluntatem fluentes, quoniā nullam habent firmitudinem, nullam perpetuitatem: quin potius fluxæ sunt eorum prosperitates, & instar flosculorum euanescent. Et alio in psalmo: Quia zelaui super iniquos pacem peccatorum videns. Vel, vt potest etiam ex Hebraico transferri: Quia vrebat me ira & æmulatio propter stultos cùm impiorum prosperitatem viderem. Ac si dicat: Fuit animus meus vehementer cōmotus, cùm aspicerem insanos opibus & dignitatibus florere, & adeò conturbatus, vt parum abfuerit, quin de recta sententia abducerer, & impiorum infelicitati inuiderem. Vbi aduerte, pro iniquis esse in Hebraico stultos: omnis enim improbus est ignorās. Vnde Apostolus optata mala & impia in epistola ad Ephesios desideria erroris appellat. Sed quid mirum, cùm infideles hoc etiam intellexerint: Aristoteles enim peruerti iudiciū iniquitate ait, omnē que iniquum stultum esse: & Cicero in oratione in Pisonem ita inquit: Sua quenque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate & mente deturbat. Cæterùm hunc Ezechielis locum septuaginta in hunc modum verterunt: Vbi erat statua possidentis. Voluerunt innuere hoc idolū esse Baal idem enim est Baal, quod possidens, siue habens, authore diuo Hieronymo in libro de nominibus Hebraicis. Sed attende: eum colebant, eius statuā adorabāt, qui eos possidebat: sunt enim impij mācipia diaboli, cùm ei seruiant, & obtēperent. Vnde diuus Paulus in epistola ad Romanos, An nescitis, inquit, quoniam cui exhibetis vos seruos, ad obediēdum, serui estis eius, cui obedistis? Et diuus Petrus in epistola sua secunda: A quo quis superatus est, huius seruus est. Et Christus Deus noster apud Ioannem: Qui facit peccatū, seruus est peccati. Diuus Augustinus ita ait: Bonus homo si seruit alicui domino tēporali, liber est: malus homo si regnet, seruus est, non vnius hominis, sed quod peius est, tot dominorum, quod vitiorum. Brachmanes, vt narrat historia transmarina, & refert Sāctus Antonius quarta parte theologali, verba hæc ad Alexandrum Magnum scripserunt: Tu hostes exteriores expolias, vt interiores nutrias, tu homines tuæ seruituti subiicis, & intus tuis appetitibus seruis. Magna profectò, sed laudabilis & philosophica audacia. Seruus præditus virtute, corpore tātùm captiuus est, rex autem vitiis deditus, captiuus est anima. Ex quo colliges multò maiorē esse principis seruitutem, quàm serui: quantò enim anima præstantior est corpore, tantò eius seruitus est detestabilior, & deterior. Loquens Seneca de viris iustis, qui erant in vincula coniecti, Errant, inquit, qui existimant seruitutem in totum hominē descendere, pars melior excepta est: corpora dicimus obnoxia, mens sui iuris est. Contrà verò domini impij verè sunt serui, qui peccato eos possidenti seruiunt.

Psal. 36. *Psal. 72* *Ephe. 4.* *Rom. 6.* *2. Pet. 2.* *Ioan. 8.*

Vnusquisque in abscondito cubilis sui. Potest verti ex Hebræo: Vnusquisq; in depictis cubilibus suis. Pagninus vertit: Vnusquisque in cubiculis picturæ suæ, quod in idem recidit. In Hebræo est: In abscondito משכיתו mascitho, à verbo sacah, quod significat depingere. Vnde Esaiæ illud capite 2. Super omne, quod visu pulchrum est, potest etiā verti: Super imagines, seu picturas desiderij. Vel, vt habet Targhum: Super aulas pulchritudinis, hoc est, super palatia pulchra, imaginibus depicta. Fortasse imagines desiderij sunt simulacra vana, quæ in corde nostro collocata tanquam idola colimus. De quibus dicitur in psalmo: Velut somnium surgētium domine, in ciuitate tua imaginem eorum ad nihilum rediges. Ac si diceret: Similis est impiorum prosperitas somnio expergiscentis inani & fallaci: Et tu domine in ciuitate tua ostendes esse

Esai. 2. *Psal. 72*

esse contemptibiles,& ad nihilum redactas vanas illas imagines,quas ipsi habēt in corde fixas, quas colunt,& venerantur, cùm nihil aliud sint quàm vmbræ,& nugæ,& inania simulacra. Cùm autem cubile excellentibus ornatum imaginibus & supellectilibus sit clausum & absconditum, rectè noster interpres transtulit: Vnusquisq; in abscondito cubilis sui.

Plangentes Adonidem. In Hebraico pro Adonide est תמוז tammu. Est autem tammu nomen mensis cuiusdam apud Hebræos. Et quoniā aiebant fuisse Adonidem Veneris amasium occisum hoc mēse, illi mensis nomen imposuerunt; & in eodem mense eius festū celebrabant. Sunt qui dicant esse brutum quoddā animal: alij principē quendā idololatrarū: alij aliter. At prima interpretatio est diui Hieronymi, aliorúmq; catholicorum interpretum. Quare eam arbitror tenendam esse. Mulieres amatoriis leuitatibus deditæ,& libidinis facibus inflāmatæ, mortē Adonidis dolebant: vt obsequio Venerem sibi haberent propitiā. Fortasse per mulieres non solùm fœminas intelligit, sed homines etiam effœminatos, traditos delitiis, totā felicitatē in voluptatibus corporis cōstituentes. Huiusmodi homines mulieres iure appellantur, qui Salmaci dant spolia sine sudore & sanguine. Hi sibiipsis interitum parant, quoniā animæ languenti nullā volunt adhibere medicinam: nec enim volunt corpus domare, nec effrenatos appetitus coërcere, sed voluptatibus defluentes ad excidium ducuntur. Quemadmodum cùm pars vna nō est remedij capax, remedium illud ad alterā applicamus, quam ob causam laborātes graui capitis dolore scindimus venam brachij, quia caput nō est capax phlebotomiæ,& venæ percussionis: sic vt medeamur animæ, oportet opprimere carnem. At Hebræi illi non castigabant corpora, quin potiùs se in dies in voluptates ingurgitabant,& Adonidē colebāt. *Simili-tudo*

Argumentum Cap. IX.

Dixerat Deus in fine superioris capitis esse se suppliciū sumpturum de Hebræis, quoniam in templo suo colebant idola,& diuinam negabant prouidentiam: eisque ferrum & flammam minitatus fuerat. Nunc explicat propheta terribilem harum minarum effectum. Describit ciuium Hierosolymæ cædes & vrbis vastitatem, in qua illi solum seruantur, qui sunt thau, hoc est vltima Hebraici alphabeti litera consignati.

CAPVT IX.

ET clamauit in auribus meis voce magna, dicens: Appropinquauerunt visitationes vrbis,& vnusquisque vas interfectionis habet in manu sua. Et ecce sex viri veniebant de via portæ superioris, quæ respicit ad Aquilonem,& vniuscuiusque vas interitus in manu eius, vir quoque vnus in medio eorum vestitus erat lineis,& atramentarium scriptoris ad renes eius. Et ingressi sunt,& steterunt iuxta altare æreum. Et gloria domini Israel assumpta est de cherub, quæ erat super eū ad limen domus & vocauit virum, qui indutus erat lineis, & atramētariū scriptoris habebat in lūbis suis: & dixit dominus ad eum: Transi per mediam ciuitatem in medio Hierusalē, & signa thau super frontes virorum gementium & dolentium super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius. *Exod.12* *Apoc.7.*

EXPLANATIO.

Et clamauit in auribus meis voce magna. Hoc est, me audiente, clamauit Deus non suppressa voce, sed magna, vt me veluti dormientē excitaret, magnámque esse visionem hanc ostenderet. Hæc Dei verba audiebat Ezechiel auribus interioribus: fiebant nánque hæc omnia repræsentatione quadam imaginaria intus exhibita, exteriorum sensuum vsu suspenso.

Appropinquauerunt visitationes vrbis. Id est propinquæ sunt calamitates Hierosolymæ. Solet diuina scriptura nomine visitationis cædes, strages, ærūnas, punitiones,& calamitates significare. Ita illud Esaiæ intelligitur: Quid facietis in die visitationis? *Esa.16.* Ieremias itidem Hierosolymæ euersionem & vastitatem significare volens eam appellat ciuitatem *Iere.6.* visitationis. Et paulò pòst: In tēpore, inquit, visitationis suæ corruent. Et alio in loco: Afferam super eos mala, annū visitationis eorū ait dominus. Acsi diceret. Eos opprimam calamitatibus & lacerabo dolore. Annū visitationis appellat tempus *Iere.23.* dolorum & molestiarum, quibus erat Iudæos oppressurus. Et Dauid ita Deum inducit loquētem: *Psal.88.* Si iustitias meas prophanauerint,& mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum,& in verberibus peccata eorum. Visitare in literis diuinis aliquando est implere promissum, *Gen.21.* vt in Genesi. Visitauit dominus Sarā, sicut promiserat. Hoc est, stetit promissis,& præstitit, quod fuerat pollicitus. Ita potest illud intelligi Zachariæ, *Luc.1.* Benedictus dominus Deus Israël, quia visitauit,& fecit redemptionem plebi suæ. Hoc est, quia impleuit promissum, redimens populum suum, quēadmodum fuerat per diuinos suos vates pollicitatus. Eodē modo id, quod Christus dixit, cū videret Hierosolymā & fleret super illam; eò quòd nō cognoueris tempus visitationis tuæ. Acsi diceret *Luc.19.* In acerbissimas incides calamitates, quia non cognoscis hoc esse tēpus, quod tibi promisit Deus, in quo erat filiū suū missurus, vt te à peccatorū vinculis eriperet & à dæmonum tyrānide liberaret. Id *Luc.1.* intelligēs virgo Dei genitrix canebat: Suscepit Israël puerū suum, recordatus est misericordiæ suæ. Hoc est, vt ostēderet memorē se esse promissionis suæ. Sicut locutus est ad patres nostros Abrahā & semini eius in secula. At hoc Ezechielis loco accipitur visitare pro punire,& ad interitū & vastitatē vocare. Poterat hic locus ita verti: Appropinquauerunt visitatores vrbis,& singuli portabant gladium, quo erant ciues eius occisuri. Erant enim hi viri ad sumendum de Iudæis supplicium destinati. Id intelligentes septuaginta interpretes verterunt: Appropinquauit vltio vrbis,&c.

Vnusquisq; vas interfectionis habet in manu sua. Vnusquisque tenebat manu gladium ad interficiendum populum. Vas interfectionis periphrasis est gladij. Est autē periphrasis figura authore Quinti. in lib. 8. cùm quod vno, aut certè paucioribus verbis dici poterat, pluribus explicatur: qua vtitur frequenter diuina scriptura. Vas accipitur pro quocunq; instrumento, & supellectile, & mulierū monilibus. Sumitur aliquando pro corpore humano, vt 1. Re-
1.Reg.21 gum: Fuerunt, inquit Dauid, vasa puerorū sancta, hoc est corpora impolluta, nullo mulierū cōtagio contaminata. In hanc significationem accipitur à
1.The.4 diuo Paulo in 1. ad Thessalonicenses aiente. Sciat vnusquisque vestrum vas suum possidere in sancti
2. Cor. 4. ficatione & honore. Et in 2. ad Corinth. Habemus thesaurum illum in vasis fictilibus. Sed & Marcus Tull. in prima Tusculana quęstione, Corp⁹, inquit, quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum. Accipitur etiam vas pro sacculo aut pera, siue mantica, vt apud hunc nostrum Ezechielē capite 12. Fac
Infr.12. tibi vasa transmigrationis, Esaias hostes, quibus
Esai.13. Deus improbos affligit, & occidit, appellat vasa furoris Dei. D. Paulus in epistola ad Romanos, homi-
Rom.9. nes sceleratos, ad infernum præscitos appellat vasa iræ, vasa autem misericordiæ homines misericorditer ad gloriā prædestinatos. Psalmographus, Confitebor, inquit, tibi in vasis psalmi, hoc est, in musicis instrumentis, Et alibi: Arcum suum teten-
Psal.70. dit, & parauit illum, & in eo parauit vasa mortis,
Psal. 7. hoc est sagittas ad occidendum directas, & mortifera tela. Ita hoc loco Ezechiel vasa interitus appellat arma offensiua, nimirum gladios aut secures, quibus hi sex viri erāt ad mortem nefariis Iudęis inferendam instructi atque parati. Pro vase interitus ait D. Hieronymus posuisse septuaginta interpretes securim: sed translatio græca, qua ego vtor, non habet securim, sed vasa exterminationis. Fortasse fuit librariorum inaduertētia in cōmentariis D. Hieronymi, qui pro alio translatore scripserunt septuaginta. At quicunq; illi fuerunt, qui securim interpretati sunt, rectè quidem fecerunt. Securis enim accipitur pro Dei ira, & iusta eius vltione: de qua ait Christus apud Matthæum: Iam securis ad
Matt.3. radicem arborum posita est: omnis enim arbor, quæ nō facit bonum fructum, excidetur, & in ignē mittetur. Non ait: iam secat, sed iam posita est ad arborem, vt significet esse in hac vita tempus huius iræ per pœnitētiā effugiendæ. Nec ait esse securim hanc admotam ad arboris ramos, vt maneat post mortem spes vlla pullulādi, sed ad radicem, vt funditus euellatur, & in ignem inextinguibilem pręcipitetur. Hac securi secti & occisi sunt impij illi Hebręi, de quibus hoc loco agit Ezechiel, qui Deo vero relicto inania gentiū idola, earúmq; portentosas superstitiones coluerunt, qui in perfidia sua decedentes, fuerunt vtraq; morte puniti, & præcipites in exitium absque termino à dęmonibus rapti. Tales sunt, qui fraudes inexpiabiles concipiunt, séque mortiferis labibus contaminant, quibus in lethalibus peccatis à vita migrantibus est deuium quoddam iter seclusum à concilio cœlitum, & ad damnatorum barathrum, tenebrásque profundas directum, vbi in æternum cruciantur.

Et ecce sex viri. Ministri Dei erant ad impios Iudæos interficiendos. Aiunt nonnulli esse Dei Angelos, & non esse inconueniens esse eos Dei vltores, & impiorum interfectores: nam Dei angelus
Exo. 12. transiens nocte quadam omnes AEgypti primo-
4.Re.19. genitos occidit. Et libro quarto Regum sunt hæc verba literis mandata: Factum est in illa nocte, venit angelus domini, & percussit in castris Assyriorum centum octogintaquinque millia. Est e-
Esa. 37. tiam hæc historia in libro Esaiæ, & in aliis locis
Tob.1. veteris testamenti perpetuis consignata monimen
Mach.7. tis. Fuerunt autem hi viri sex, quia tot futuri erant Chaldæorum principes, qui erant venturi Hierosolymam oppugnatum, quorum nomina explicat Ieremias capite trigesimonono. Et licet ibi plures esse videantur, vnum tamen sic habeto so-
Iere.39. lùm sex esse, sunt enim ibi nomina cum cognominibus. Vel ideò fortasse fuerunt sex, quia sexto die fabricationis mundi creati sunt homines, quorum illi scelera puniebant. Vel quia flagitiosi homines mundo sex diebus constituto intemperanter abutebantur. Vel sex mundi ætates per sex Dei ministros significantur. Atqui signatos eripuit, lineis vestitus, septimus erat, mundi creator & redemptor, humana carne opertus, qui toto septimo die, toto sabbatho requieuit in sepulchro mortuus pro nobis, vt nos à mortis faucibus eriperet, & ad cœlestem requiem die septimo significatam, ad æternum sabbatismum perduceret, vbi essemus summa gloria cumulati: quem sabbatis-
Heb. 4. mum ait diuus Paulus relinqui populo Dei, ad quem debemus aspirare, & ad ingrediendum in illam requiem festinare.

De via portæ superioris. Hæc erat porta septentrionalis atrij mundorum, quæ appellabatur superior respectu alterius portę septentrionalis atrij immundorum. Templum erat in monte situm: & hæc tria atria procedebant sursum aduersus templum: cùm autem hæc porta esset superior, perspicuum est secundam esse, aut tertiam, non erat tertia, quia tertium atrium vnam duntaxat habebat portam, vt anteà ostendimus, quæ erat ad Orientem, versus præcipuam templi portam, erat igitur secunda. Tria erant atria in templo Salomonis: primum immundorum, quod erat inferius, alterum mundorum, quod erat superius, tertium sacerdotum, quod erat supremum. Hoc vltimum vnum duntaxat habebat ingressum, aliorum verò vnumquodque tres, vnum ad Orientem, alterum ad Meridiem, tertium ad Septentrionem. Describit propheta diligenter hanc portam, vt ostendat venturos esse hostes ad euertendam vrbem, & templum ab Aquilone, hoc est, à Babylonia, quæ erat ad Aquilonarem partem respectu Hierosolymæ.

Vir quoque vnus in medio eorum vestitus erat lineis. Vestis linea candorem & puritatem significat. Hic est Christus Deus noster veste pontificis indutus: de quo illud psalmi intelligitur: Tu es sacerdos in
Psal.109 æternum secundum ordinem Melchisedech, vt
Hebr. 5. & 7. ait in epistola ad Hebræos diuus Paulus. Et in eadem epistola summū legis sacerdotem multis ver-
Hebr.9. bis asserit imaginem Christi gessisse. Septuaginta pro lineis habent poderem: est autem poderis vna ex octo vestibus pontificis, quæ latinè dicitur talaris. Et diuus Ioannes in Apocalypsi ait vidis-
Apoc. 1. se filium hominis, hoc est, Christū, vestitū podere. Induit enim filius Dei humanitatē nostram factus homo, vt homines filios Dei efficeret. Hæc Christi

sti caro vestis linea ob puritatem appellatur, nam etsi erat in similitudinem peccati, erat tamen absq; peccato. Misit Deus, inquit Apostolus filium suũ, in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit pecatum in carne. Hoc est, de tota massa, quę manauit ab Adam, Christus pro corpore suo construendo aliquid suscepit, ad peccati damnationem. Totam illam massam à primo homine procedentem appellat peccatum, quòd peccato sit obnoxia, & quòd peccati virus imbiberit. Ideo dixit: in similitudinem carnis peccati, vt verè carnem intelligas, non verè peccatricẽ, sed similẽ peccatrici absq; peccato, ita purã & sanctã, vt ea indutus, lineis vestitus dicatur. Diuus Cyrillus li. 5 aduersus Iulianum, Corpus, inquit, Christi nõ erat peccati corpus sed similitudo carnis peccati. Scio tamen Originem multò aliter hunc Apostoli locũ explanare: nam per peccatum intelligit hostiã pro peccato, vt sit sẽsus: Misit cœlestis pater in mundum filium suũ, vt humanitatem nostram assumeret: de peccato, hoc est, de Christio hostia pro peccato damnauit peccatũ, per holocaustũ carnis suæ, quam obtulit pro mundi peccato, damnauit illud. Hãc interpretationem sequitur Augustinus libro tertio contra duas epistolas Pelagianorum, & Primasius Vticensis eius discipulus in commẽtariis in epistolam ad Romanos, & alij. Et rectissimè quidem: nam in epistola secunda ad Corinthios videtur Apostolus eandem sentẽtiam iis verbis explicare: Eum, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei in illo: Euertit igitur Deus peccatum veteris Adæ Christo facto victima pro peccato in carne, ab Ezechiele ob cãdorem & sanctitatem lineo indumento comparata.

Rom. 8.

2. Cor. 5.

Et attramentarium scriptoris ad renes eius. Qui erat signaturus gementes & dolentes litera thau.

Ingressi sunt, & steterunt iuxta altare areum. Duo erant altaria, vnum tymiamatis aureum intus, alterum aheneum holocaustorum ante templum, in atrio sacerdotum.

Et gloria domini Israel assumpta est de cherub. In templo Dei erat arca fœderis, & propitiatorium, & duo cherubim vtrumque latus propitiatorij tegẽtes, & expassis alis oraculum celantes, quemadmodum fuerat in tabernaculo. Ex illo propitiatorio loquebatur Deus, & responsa dabat. Hinc dicitur in Psalmo: Qui sedes super cherubim. Sublata est gloria Dei à cherub, & apparuit in limine domus, vnde vocauit eũ, qui erat veste linea indutus. Recedens Deus à propitiatorio significauit fore, vt ab illo templo recederet: erat enim ecclesiæ catholicæ templum constructurus, vbi semper erit. Vnde ipse ait apud Matthæum: Ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationẽ seculi. Potest hoc etiã intelligi de visione illa, quæ apparuit Ezechieli in cãpo, vbi erat Deus super cherubim.

Exo. 25. 25. 37.

3. Reg. 8. Hebr. 9. Psa. 79.

Matt. 8.

Et signa thau super frontes virorum. In libro Exodi est literis contestatum transisse dominum, & omnes primogenitos percussisse, præter eos, qui erant sanguine agni signati. Diuus Lucas ait designasse dominus alios septuaginta duos, eósque binos ante faciem suam concionatum misisse. Diuus Ioannes in Apocalypsi ait Dei angelum seruis Dei in frontibus signũ impressisse, & eos, qui fuerunt vitam æternã adepti, fuisse signo notatos. Ex tribu Iuda erant duodecim mille signati, ex tribu Ruben duodecim mille signati, & ita de cæteris tribubus. Diuus Paulus Ephesios illos, qui erant veram religionem amplexati, & in Christiana dignitate constituti, hortari volens, ne animi præstantiam turpi dedecore macularent, in hunc modum alloquebatur: Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Acsi diceret: Ne admittatis scelera, quibus Spiritus sanctus instar hominis molestia affecti vos relinquat: reuocate ad memoriã esse vos in illo signatos in die baptismi. Et noster Ezechiel eos tantùm ait fuisse à morte seruatos, qui fuerũt litera thau à viro lineis induto consignati. Omnia hæc in idem recidunt, & vnam eãdemque rẽ meo quidem iudicio significãt. Agnus ille, cuius sanguine Israelitæ signabantur, vt vitam consequerẽtur, absque macula, & assus igne, cuius ossa nõ erãt cõfringẽda, vt literæ diuinæ in libro Exodi memorię prodiderunt, quid nisi Christum adũbrabat? Hoc voluit significare diuus Ioãnes, aquila illa cœlestis altissimorũ mysteriorum penetratrix, quando narrans nõ fuisse Christi crura in cruce fracta, subdit: hoc factum fuisse, vt adimpleretur scriptura dicẽs: Os non comminuetis ex eo. Hic est agnus ille immaculatus, de quo dixerat Esaias: Quasi agnus corã tondente se obmutescet. Qui ait per Ieremiam: Ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam. De quo aiebat Baptista apud euangelistam. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mũdi. Hic fuit igne amoris incensus, & acerbissimorũ cruciatuum flãmis assus, immolatus pro nobis in ara crucis, vt scelera nostra suo sanguine expiaret, nósque ad veram terram promissionis perduceret. Qui nõ fuerint eius sanguine insigniti, qui eius mortis nõ habuerint memoriam animis impressam, eã credẽtes, in eáque remedium nostrum collocantes, qui eius charactere, quem ipse nobis imprimit per baptismi sacramentum, qui character non est sicut in subiecto in animæ essentia, sed in eius potẽtia, non fuerint signati, vitã æternam nequaquam adipiscẽtur. Demus igitur operam, vt nõ solùm indelebili charactere sacramẽtali, sed etiã signo gratiæ simus consignati, si voluerimus, vt sit Deo gratum obsequium nostrum. Huiusmodi erant hi, quos seruator noster misit concionaturos, qui ideo erant septuaginta duo, qui erãt veluti sol mundum illustraturi: cùm autem sol viginti quatuor horis orbem suũ perficiat, illi autem fidem Trinitatis prædicarent, debebant esse ter viginti quatuor: numera ter viginti quatuor, inuenies septuaginta duos. Hos signauit dominus fidei signo, & spei, & charitatis. Et qui in gratia signati migrãt è vita mortali, vitã immortalem cõsequuntur. Hoc signũ habebant in anima impressũ omnes illi, quos vidit in gloria diuus Ioãnes pulcherrimis ornamentis magnificentissimè munitos. Id absq; dubio est, quod ait hoc loco Ezechiel, illos solùm fuisse seruatos ad vitam, qui erãt litera thau in frõtibus insigniti. Litera hęc thau est vltima Hebraici alphabeti, velut omega alphabeti Grę̨ci. Et quoniã ω est finis literarũ, solẽt Græci per hãc literã finem significare. Vnde ait in Apocalypsi Deus noster, Ego sum α, & ω, principiũ & finis. Et quemadmodum apud Græcos hac litera ω significatur finis, quia est finis eorũ alphabeti, ita quoque litera thau, apud Hebræos, quoniam eorum

Exo. 12. Luc. 10. Apo. 7.

Ephe. 4.

Exo. 12. Num. 9.

Ioan. 19. Esa. 53. Iere 11.

Ioan. 1.

Luc. 10.

Apoc. 7.

Apoc. 1.

eorũ alphabeti est etiã finis. Accedit ad hoc, quòd ipsa litera thau significat finem & consummationem, vt in libro de nominibus Hebraicis asserit diuus Hieronymus: omnes enim literæ Hebraicæ suas habẽt significationes. Cùm autẽ Christus sit finis iuxta locum quem modò citaui ex Apocalypsi, & iuxta id, quod ait diuus Paulus in Epistola ad Romanos: Finis legis Christus est, apertè cõcluditur eum esse, quo debemus esse consignati. Hoc ipsum ait ille in Cãticis Canticorum: Pone me vt signaculũ super cor tuũ. Acsi dicat: fige me in corde tuo tanquã scopũ, quò tendant omnia tela tuarum cogitationũ, verborũ, & operum. Hoc signum est illud Lamnasseach, quod Dauid præponit vt titulum multis in psalmis, pro quo septuaginta verterũt in finẽ inuẽtes fuisse psalmum illum cõpositum & cantatum in honore Christi, eiúsque gloriæ dedicatũ, qui Christus finis est, scopus, & signũ in corde nostro. Si enim cor nostrum fuerit hoc signo impressum, si fuerimus Christi sanguine decorati, si eius mortis memoria ex animo nostro non exciderit, si eius charitatem in animo habuerimus sculptam, si hac imagine, hoc signo, hac litera thau, si denique ipso Christo fuerimus insigniti, erimus in æterna beatitudine cõstituti. Quî fieri potest, vt vitam cõsequamur, nisi eo, qui est vera vita, simus cõsignati? Hæc sunt insignia, quibus gloriabatur diuus Paulus, dicens in epistola ad Galatas: Ego stigmata domini Iesu in corpore meo porto. Hic, qui nos signat Christus est, ita enim ait Apostolus in epistola secunda ad Corinthios: Qui vnxit nos, Deus est, & qui signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Signat autẽ nos nõ solùm charactere sacramentali, qui nunquã ex anima deletur, sed etiã gratia sua, quę deleri potest, & amitti per peccatum: est enim gratia in anima sicut quædam forma habens esse completum in ea, character autẽ vt quędã virtus instrumẽtalis à Christi sacerdotio deriuata: vt grauiter & sapienter asserit in tertia parte diuus Thomas, decus Aquini, & ordinis prædicatorum fulgentissima gemma. Signat igitur nos Christus sua gratia, sua charitate, seipso, vt nos eripiat ab æterna morte, & viam nobis muniat ad vitam immortalem consequendam. Ipse est signũ, quo debemus gloriari, etiã si videamus mortales impietatib' imbutos illi repugnare. Hoc enim, prędixit apud Lucã iust' ille Simeõ, cũ puerũ Iesum brachijs tenens, in quo spem omnem suam locauerat, has voces emisit: Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum, cui contradicetur. Signum est, quo debemus signari: sed cui à mundo contradicitur: ipse enim amat humilitatem, mundus superbiam, ipse benignitatem, mundus auaritiam, ipse honestatem, mundus incontinentiam, ipse charitatem, mundus inuidiam, ipse pacem mundus discordiam, ipse denique virtutem, mundus impietatem. Sed peribunt mundi amatores, ipse verò, cui illi cõtradicũt, permanebit. Ita enim ait Esaias: Erit dominus nominatus in signum æternum, quod non auferetur: Et signum ipsum æternum, cui contradicitur, ait in psalmo cum patre loquens: Eripies me de contradictionibus populi, constitues me in caput gentiũ. Diuus Cyprianus contra Demetrium tractatu primo signum hoc ad passionem & sanguinem Christi pertinere asseuerranter affirmat, illúmque duntaxat saluũ ac incolumen reseruari, qui fuerit Christi sanguine insignitus. Quod nostram corroborat expositionem. Hęc est interpretatio viri lineis induti, & signi thau, & securiũ in manibus sex virorũ, quã existimo esse verã & germanã. Nos autẽ studeamus, vt semper simus Christo, eiúsq; gratia signati, i psũmq; Christũ amplectamur, atque tã firmo proposito teneamus, vt eius amorem nihil à nobis auferat, eiúsq; memoriam ex animo nostro nulla vnquã deleat obliuio. Poteris per virum lineis siue podere vestitum intelligere sacerdotẽ, qui instrumentaliter absoluit: & sacramenta gratiã cõferentia ministrat. Qui etsi vita & exẽplo cãdori lini nõ respondeat non tamẽ eius sacrificiũ nocet aliis, sed illi: valet enim illius sacrificiũ ex opere operato, licèt nõ ex opere operãtis. Mali bona ministrantes se tantummodò lędũt. Vt enim fax accensa sibi detrimentum infert, aliis autem in tenebris lumen præfert, alios illustrat, sei psam verò vrit, & vnde aliis exhibet commodum, inde sibi præbet dispẽdium, sic sacerdos, qui fuerit vitiis coinquinatus, & lethalibus criminibus astrictus, sibi exitiũ machinabitur sacramenta ministrãs, alios autem illustrabit. Et quamuis in sancto missæ sacrificio, si eam in mortifero peccato celebrat iudicium sibi mãducat & bibit, impetrat tamẽ à Deo, quod pro offerentibus petit, similis procuratori captiuorum, cui eorum cõtemplatione pro quibus petit, largè datur elemosyna, cùm tamẽ ipsi pro se petẽti nihil daretur. Debet tamẽ sacerdos esse tanta virtute præditus, tanta charitate munitus, vt iudicẽt alij, quasi lumen aliquod cæteris extinctis eius sanctitatẽ elucere. Poteris prætereà per literam thau mortem intelligere: cùm enim thau finis sit alphabeti, & mors finis sit vitæ, poteris meritò per eam literam interitum significare. Erit igitur sensus, vt moriãtur, qui mortem nõ habent in memoria impressam, & viuant, qui cogitant, & memoria sæpenumero repetunt, se esse morituros. In mortẽ incidunt æternam, qui mortis tẽporalis obliti ita degunt, ita se labibus pestilentibus contaminant: acsi nunquã essent è vita excessuri. Id vult ecclesia significare, cum feria quarta cinerum nos signat cinere & puluere, dicens: Memẽto homo quia cinis es, & in cinerem reuerteris. Hic cinis est thau Ezechielis, hæc est memoria mortis, quæ nunquã nobis debet excidere ex mente. In illius diei euangelio ait Christus, vt caput vngamus, & ecclesia nobis illud cinere vngit, tanqua pretioso & odorifero vnguento. Sunt qui per literã thau intelligant crucem, asserentes literam hãc apud Hebræos crucem esse: sed longè falluntur opinione, nullã enim habet crucis figuram; ita enim scribitur ת. Nisi dicat mutatos esse literarum characteres apud Hebræos, & mansisse apud Samaritanos, nã diuus Hieronymus asserit sua ætate visos fuisse Samaritanos cruce quadam loco huius literæ, Sed iam tempore diui Hieronymi iidem erant characteres apud Hebreos, qui nunc sunt. Etsi locus hic omnes has recipiat interpretationes, tamen prima mihi videtur literæ accommodatior, & diuini vatis instituto conuenientior, & ob diuinarum authoritatũ consonantiam præstantior. Quare eam amplector, existimans non esse alias cum illa conferendas.

Super frontes virorum gementium & dolentium super cũctis abominationibus. Hi signantur thau, & seruantur

Marginal notes: Rom. 10. — Cant. 8. — Ioa. 14. — Gal. 6. — 2. Cor. 1. — Luc. 2. — Esa. 55. — Psal. 17. — Simile — Simile — 1. Corin. 11. — Matt. 6.

uantur ad vitam, qui mundi scelera aduersus Deū admissa deplorant, & ob ea mœrore afficiūtur. Væ illis, qui blasphemias in Deum videntes non solū eas prætereunt, sed quod capitalius est, gaudio afficiūtur. Samuel planxit Saulem, & querela voce, *1. Reg. 15. & 16* qua suum significabat dolorem, eius in Deum inobedientiam lamentabatur. Dauid aliorum scelera lachrymis prosequebatur, dicens: Exitus aquarum *Psa. 118.* deduxerunt oculi mei, quia non custodierūt *Iere. 9.* legem tuam domine. Ieremias perfusus lachrymis, & totus deditus lamētis aiebat: Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum, & plorabo die ac noctē interfectos filię populi mei. Diuus Paulus afflictionem suam ob Iudæorum cæcitatem, & in Deum impietatē & perfidiā *Rom. 9.* iis verbis in epistola ad Romanos ostendit: Tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo: *2. Cori. 5.* optabā enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis. Et in secunda ad Corinthios: Qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus grauati. *Luc. 19* Et Christus Deus noster videns ingratam ciuitatē, & flagitiis coopertam, quæ erat ob scelera perfidiamque euertenda, fleuit super illam. Si Christus lachrymas fudit, si iniuriis affectus, vulneribus traiectus, ad mortem acerbissimam falsis criminibus *Hebr. 5.* vocatus, cum clamore valido & lachrymis preces Deo patri pro nobis obtulit, vt ait Apostolus, cur nos non plorabimus? Cur delicias, voluptates, & falsam mundi gloriam quæremus? Pudeat mēbra, quibus caput suum exhibetur inglorium, sectari gloriam: pudeat ardenter concupiscere fallacem & fugacem corporis pulchritudinem, cùm eius Deus fuerit affixus cruci vsqueadeò vulneratus, *Esai. 53.* vt non esset ei species nec decor. de quo ait Esaias: Vidimus eum, & nō erat ei aspectus, & desiderauimus eū: despectū, & nouissimū virorū. Intueamur caput nostrum spinis circundatum, & non optabimus mēbra fieri delicata. Deploremus mūdi flagitia admissa aduersus Deum nostrum, vt super nos gementes & dolentes super cunctis abominationibus sit litera thau perpetuò sculpta. At nos contumelias in Deum iactas, & impia aduersus ipsum facinora prætermittimus, si autem ipsi vel solo verbo vulneremur, statim excādescimus, & stomachamur, & in eos, à quibus fuimus iniuria lacessiti, impetum facimus. O cæcam nostram vanitatem, ô vanam cæcitatem, ô superbiam intolerandā! Christus Deus noster iniurias suæ humanitati illatas toleranter ferebat, eas autem, quæ diuinitatem directè respiciebant, non prçteribat. Hinc effectum est, *Mat. 4.* vt primas duas diaboli tētationes à diuo Matthęo relatas æquo animo ferret, & dæmoni placatè responderet, tertiam verò, in qua diabolus cultum & obsequium diuinitati debitum sibi arrogare & assumere volebat non tulit, quin potiùs tentatori *Deut. 6.* durè respondit, dicens: Vade Satana: scriptū est enim: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Lege diuinas literas, & replica annalium memoriam, inquire sanctorū patrum historias, & inuenies passim viros pietate illustres, animi magnitudine præcellētes, & diuina charitate præstantes, *Similitudo* ob aliorū scelera, quibus Deus offendebatur, oculos suos conuertisse in viuarū lachrymarū fontes. Vt hydria aut ampulla liquore plena, si fuerit subitò reuoluta, liquorē fundit sic piū cor lachrymarū plenum, si dolore moueatur ob illatas Deo contumelias, statim veluti à summo ad imū reuoluitur, vimque lachrymarum profundit. Ob iniurias in Deum iactas diluuium ex oculis emittunt iusti, suas autem moderatè & placatè tolerandas ducunt. Hæc est vera humilitas, hæc est Christiana philosophia se demittere & abiicere, Deū autē summis laudibus efferre, & magnificentissimis honoribus pro viribus extollere. *Similitudo* Vt qui scaphā aut cymbam perticis per fluuium ducūt ob flatus prosperi defectum, currūt per eā à prora ad puppim deorsum, vt ascendāt sursum: reuertūtur retrò, vt vltrà progrediantur, sic nos si voluerimus ascendere sursum, descēdamus deorsum per cordis submissionem & humilitatem: regrediamur retrò per fragilitatis nostræ considerationē, vt in sublime progrediamur. *Luc. 14.* Nam, vt ait Christus Deus noster, Qui se exaltat, humiliabitur, qui se humiliat, exaltabitur. Nō ait: Qui corpus, aut vestes humiliat, sed qui se humiliat, qui cor suū, qui seipsum abiicit, & demittit. Debet enim humilitas esse vera, nō ficta, more eorū, qui animi fingūt submissionē, vt alios fallāt, & mundi gloriam aucupentur. *Similitudo* Quemadmodū feræ prædam inuasuræ se inclinant, vt fortiore conatu in eam irruant, & insiliant, sic superbi & flagitiosi homines vafri & callidi se aliquando demittūt, & supplices gerūt, vt hac virtutis simulatione simplices decipiāt, sibi dignitates acquirāt, aliis verò excidium machinentur. *Psal. 9.* Id voluit diuinus vates significare, cùm de superbo & impio loquēs dixit: Inclinabit se, & cadet, cū dominatus fuerit pauperū: vel, vt potest verti ex Hebræo: Inclinabit se, & supplex curabitur, vt fortius dominetur in pauperes. *Mat. 11.* Nos non ita, sed veram animi submissionē amplectamur, eūque imitemur, qui ait: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Detractiones in vitam nostrā immissas, ventos in nos excitatos, iniurias innocentię nostrę cōflatas, quibus improbi contendunt bonorū virorū splēdorē maculare, florémque Virtutis infringere, dimittamus, & facilè illis condonemus, iniuris verò Deo factis conemur resistere, eásque lachrymarū crebritate deplorare, vt simus insigniti thau, suspiria educentes, & nos ipsos dolore lacerātes super abominationib⁹ aduersus Deum perpetratis: quò mereamur vitam adipisci, vbi nullo dolore simus affecti, sed bonorū omnium copia cumulati. Diuus Augustinus libro secundo contra epistolam Parmeniani ita ait: Cū idem morbus plurimos occupauerit, nihil aliud bonis restat, quàm dolor & gemitus, vt per illud signū, quod Ezechieli sancto reuelabatur, illæsi euadere ab eorū vastatione mereātur. Quę verba sunt in sacros canones relata 23. quęst. 4. Nō potest esse.

Et illis dixit audiente me: Transite per ciuitatem sequētes eū, & percutite. Nō parcat oculus vester, neque misereamini. Senē, adolescentulū, & virginē, paruulū, & mulieres interficite vsque ad internecionē. Omnē autē, *C* *Sup. 7. a.* *Iud. 2. b.* super quē videritis Thau, nec occidatis: & à sanctuario meo incipite. Cœperūt ergo à viris senioribus qui erat ante faciem domus *Sup. 8. f.* Et dixit ad eos: Contaminate domū, & implete atria interfectis. Et egredimini. Et egressi sunt & percutiebant eos, qui erant in ciuitate.

Et

Et cæde cõpleta remansi ego, ruique super faciem meam, & clamans animo: Heu, heu, D heu, domine Deus: ergóne disperdes omnes reliquias Israel, effundẽs furorem tuũ super Hierusalẽ? Et dixit ad me: Iniquitas domus Israel & Iuda magna est nimis valde, & repleta est terra sanguinibus, & ciuitas repleta est auersione. Dixerũt enim: Dereliquit dominus terram, & dominus non videt. Igitur & meus non parcet oculus, neque miserebor. Viã eorũ super caput eorũ reddam. Et ecce vir, qui erat indutus lineis, qui habebat atramentarium in dorso suo, respondit verbum dicens: Feci, sicut præcepisti mihi.

Et illis dixit. Nimirum sex viris, qui vasa interitus manibus tenebant.

Audiente me. Pro quo paulò antè dixit: In auribus meis.

A sanctuario meo incipite. Hoc est, ab iis, qui in tẽplo meo idola colunt. Vel à sanctuario, hoc est, à sacerdotibus & leuitis. Grauiùs peccat sacerdos, si in crimen aliquod incidit ob exemplum, & muneris obligationem, quã laicus idẽ scelus admittẽs. Ideo diabolus voluit Christũ in tẽplum ducere, quia eũ Matt. 4 optabat ex pinnaculo præcipitare: maior enim est eorũ ruina, qui in tẽplo Dei sunt, hoc est, qui sacerdotio sunt aucti, quàm eorum, qui non sunt sacris initiati. Hanc Ezechielis sententiam profert aliis 1. Pet. 4 verbis in prima epistola sua beatus Petrus inquiẽs: Malach. 3. Tempus est, vt incipiat iudicium à domo Dei. Diuus Hieronymus explicans verba illa Malachiæ: Et purgabit filios Leui, ita ait: Tẽpus enim est, vt iudicium à domo Dei incipiat. Et alibi scribitur: A sanctis meis incipite. In filiis autem Leui omnẽ sacerdotalem intelligit dignitatem. Hæc ille. Quibus verbis per filios Leui, & per domum Dei, & per sanctuarium Dei sacerdotes intelligit. Habentur verba hæc 50. dist. cap. Et purgauit.

Cœperunt ergo à viris senioribus. Ideo excidiũ orsi sunt à senioribus, quia illi nõ solùm grauiter Deũ offendebant, quòd ipsi corrupti essent sed etiam quòd alios corrumperent, non tantùmodò peccato, sed etiam exemplo nocentes. Eã ob causam Deus pœnas ab illis ob execrabiliora delicta priùs expetiuit, quàm ab aliis.

Et dixit ad eos. Dixit Deus tenẽtib' manu secures.

Contaminate domum & implete atria interfectis. Id est, polluite templum sanguine idololatrarum, & templi atria implete corporibus mortuorum. Hęc sunt tria illa atria, de quibus disseruimus capite superiore.

Egredimini. Nimirum à templo. Vbi in templo, interfecerunt sceleratos idola colentes, præcepit illis Deus, vt egrederentur è templo, & in eos, qui erant in ciuitate irruerent, & impetum facerent. Quod ita effectum est.

Remansi ego. Fuit enim Ezechiel signatus thau, quia hominum scelera aspiciens dolebat, & vehementer angebatur.

Ruique super faciem meam. Præ animi dolore, tantæque cædis stupore. Cur ceciderit super faciem suam, non retrorsum, diximus suprà, verba illa capitis secũdi explanantes: Et cecidi super faciẽ meã.

Iniquitas domus Israel & Iudæ magna est nimis valde. Sensus est: Ideo Iudæos grauissime punio, inquit Deus, quia grauissima sunt eorum flagitia: debent enim pœnæ esse delictis proportionatæ: Ita enim ait Deus in Deuteron. Pro mensura peccati erit, & plagarũ modus. Et in libro Sapientiæ: Per quæ quis peccat, per hæc & torquetur. Et per Esaiã. Ponã iudiciũ in pondere & iustitiam in mensura. Vbi Deu. 25. vides falsum esse Socratis paradoxũ omnia peccata asserentis æqualia esse, si quidem esset peccare Sap. 11. tãquam transilire lineas. At perspicuũ est, grauius Esa. 28. esse patrem optimũ vita priuare, quàm seruũ pessimum. In seruo enim occidendo minus peccatur: in patris verò cæde detestabilius & capitalius, nã violatur is, qui procreauit, is, qui aluit, is, qui erudiuit, is, qui in dignitate constituit, is, qui ad honores & diuitias euexit. Eam ob causam pœna maior vni delicto debetur, quàm alteri. Asserebant tamen Stoici omnia crimina ęqualia esse, quia existimabant nullam esse vim, quæ homines magis à minoribus improbitatibus arceret, quàm si putarent, nullum esse in delictis discrimen.

Et repleta est terra sanguinibus. Sanguines in diuinis literis scelera significãt, iuxta illud psalmi: Libera me de sanguinibus Deus Deus salutis meæ. Hoc est, eripe me à peccatis commissis, quibus me Psa. 50. subieci, & da mihi gratiam, ne illis amplius subiiciar. Vide hominis improbi miseriam, qui se vltrò subiicit peccato. Nihil est in mundo nobilius homine ad Dei imaginem & similitudinem creato, nihil vilius peccato, quoniam nõ est ens, sed priuatio entis. Quæ igitur conuenientia est esse rem pretiosissimam rei omnium abiectissimę subiectã? Ideo aiebat Dauid: Libera me de peccatis Deus Gene. 1. Deus salutis meæ. Poteris per sanguines cædem intelligere, quam rex per nefarium scelus Vriæ parauit: vt sit sensus: Eripe me domine de flagitio, in quod impiè fateor incidisse, cùm Vriæ interitum machinatus sum: condona mihi huius cædis reatum. Vel sic: Libera me domine à pœna ob Vriæ mortem mihi debita. Vnde viri sanguinum illi vocantur, qui alios vocant ad interitum, de quibus ait psalmographus: Ne perdas cum impiis Deus animam meam, & cum viris sanguinum vitam meã. Homines humano sanguine cruẽti plerũque Psa. 25. crudeliter occidũtur. Habere manus sanguine plenas dicitur de homicidis, iuxta illud Esaię: Manus vestræ sanguine plenæ sunt, etiam si possit illud rectissimè de Christi sanguine intelligi, quem petierunt Iudæi dicentes: Sanguis eius super nos, & super Esai. 1. filios nostros. Potest igitur hic Ezechielis locus ita explanari. Repleta est terra peccatis. Vel repleta est Hierosolyma cædibus & homicidiis. Vel sic: Ma. 27. Repleta est Iudæa hominum immanium interitum innocentibus machinantium. Paraphrasis Chaldaica per sanguines intelligit homines dignos morte, quibus Deus etsi pro sua singulari lenitate diuturnam sæpenumerò concedat impunitatem, aliquãdo tamen iram suã ostendit ad iudicia exercenda, atque ad vim seueritatis suæ apertissimè declarandam. Existimo tamen per sanguines hoc loco homicidia significari, quibus plena erat Hierosolyma. Manasses enim sanguinẽ innoxium fudit, & vt verbis vtar diuinæ scripturæ, impleta est Hierusalem sanguine vsque ad os.

Sed

Sed quid cito locum vnum? Lege vetus testamen-
4. Reg. 21. tum, præsertim libros Regum & Paralipomenon, & inuenies passim viros pios & iustos fuisse ab impiis & flagitiosis per summum scelus crudeliter
Matth. 23. trucidatos. Id illis obiicebat Saluator noster dicēs apud Matthæum: Hierusalem Hierusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi
Act. 17. sunt. Et diuus Stephanus, vt refert in Actis Apostolorum diuus Lucas, in oratione, quā habuit apud Iudæos, ait: Quem prophetarum nō persecuti sunt patres vestri? Et occiderunt eos, qui prænuntiabāt de aduētu iusti. Et diuus Paulus in epistola ad He
Heb. 11. bręos: Lapidati sūt, secti sunt, tentati sunt, occisione gladij mortui sunt. Vt aquilarū pennæ aliarū a-
Simile uium pennas suo tactu corrumpunt, sic potētes & magnates Iudæorum crudelitate & impietate sua debiles & innocentes ad excidium vocabāt: & po
Simile tentia sua impiè abutebantur. Vt magna flumina, cùm extra alueum diffluunt, & propter impetuosam aquarum alluuiem & inundationem diffunduntur, vix possent agros implere, & vndis obruere, quin illis noceāt, & messes euertant, sic magnæ diuitiæ, potentiæ, & dignitates cùm crescunt impetu apud impios, & inundat, vix reipublicæ campos operiunt, quin eos ledāt, debiliū opes eradicēt. & innocentium sanguine fossas impleant, & secū quicquid inuenerint, rapiant: vnde procedunt cædes, clades, strages, & multorum calamitates & detrimenta. Sed illi præcipuè, qui talia inferunt aliis sibiipsis nocēt, & nesciētes interitum conflāt, quoniam cùm alios vulnerant in corpore, suam animam interficiunt. Ipsi ruunt in perniciem voluntariam, & sibi ipsis æternam mortem moliūtur, cùm alios opprimunt iniuriis, innocentes autē qui eas
Simile propter Deum toleranter ferunt, æternam gloriæ coronam adipiscuntur. Quemadmodum si quidā ira commotus, & excandescentia perturbatus volens alium occidere, in eum iaceret pretiosas gemmas & margaritas, & ingentis pretij monilia, nullum illi inferret detrimentum, qui pretiosa illa colligebat, sibíque obseruabat: ita tyranni volentes viros pietate & charitate præstātes lapidibus obruere, & ferro ac flamma vita priuare, eos calamitatibus & variis martyrij generibus premunt, quibus rebus illi gloriantur, & ditescunt, & tolerātia muniti, omnes cōtumelias, quas ęquo animo propter Deū ferunt, pretiosas & inæstimabiles diuitias esse rectè arbitrātur. Huiusmodi erant Christi martyres, qui cum raperentur ad supplicium, ita lęti progrediebantur, acsi ad excellentissimum variarum epularum conuiuium ducerentur.

Et ciuitas plena est euersione. Hoc est, defectione à Deo. Qui idola colunt, à Deo deficiūt séque amore creaturarū à creatoris amore auertunt: & ita se-
Prouer. 1. ipsos in anima occidūt. Vnde in prouerbiis ait Salomō: Auersio paruulorū interficiet eos. Paruulos vocat nefarios homines, qui adeò stulti sūt, vt propter res fluxas & fugaces velint amittere æternas & immortales, & Deum, qui vita est, relinquentes,
Ioan. 4. in mortem irruant æternā. Potest tamen locus ille ita conuerti in Latinum sermonem ex Hebręo: Otium ignauorum illos occidet, est enim turpe otium infinitorum malorum causa.

Dereliquit dominus terram. Hoc est mortalia non curat. Hoc dicebant infideles Iudæi, qui à Deo defecerant.

Viam eorum super caput eorum reddam. Id est dabūt mihi pænas suorū scelerū. Omnis eorum iniquitas & impia viuendi ratio in eorū caput redundabit. Iuxta eorum maleficia eos castigabo.

Et ecce vir, qui erat indutus lineis, &c. Hoc est, his gestis dixit Christus Deo patri: Mādatū tuū cōfeci, & opus absolui. Qui occiderāt alios, nō tale referūt, quia nūtiū erat mœroris. Christus securim manu nō tenebat, non enim venit in mūdū, vt occideret, sed vt vitam tribueret. Ego veni, inquit ille apud
Ioāne, vt vitā habeāt, & abūdātius habeāt. Et rursum: Nō veni, vt iudicē mūdum, sed vt saluificē mū Ioan. 10. Ioan. 12.
dū. Id, quod hic ait: Feci, sicut præcepisti mihi, ait etiā his verbis apud Ioannē: Ego te clarificaui super terrā: opus consūmaui, quod dedisti mihi, vt faciā. Ioan. 17.
Fuit enim, vt ait Apostolus, obediens vsque ad mortē, mortē autē crucis. Si Christus nō venerat, vt occideret, sed vt occideretur, vt eius sanguine Phili. 2.
nos vngeret, & signaret, & redimeret, non decebat portare gladium aut securim, sed atramentarium, quo nobis suum scriberet characterem, nósque in libro vitæ describeret. Ideo eo tempore voluit na- Luc. 2.
sci, quo describebatur vniuersus orbis, quia ille veniebat in carne, qui nos in æternitate describeret. Id docuerunt diuini vates, cùm Messiæ aduentum non in rigore & seueritate, sed in misericordia & veritate futurum esse prædixe- Psal. 88.
runt. Dauid diuino spiritu afflatus Dei filium vnigenitū in hunc modū alloquitur. Misericordia & veritas pręcedēt faciem tuā. Hāc sentētiā cōfirmat Deus pater, dicens in eodē psalmo: Veritas mea & misericordia mea cū ipso. Esaias itē, præparabitur, Esai. 16.
inquit, in misericordia soliū eius. Vnde Zacharias Luc. 1.
has voces emisit: Sicut locutus est per os sanctorū, qui à seculo sunt prophetarū eius. Salutē ex inimicis nostris, & de manu omniū, qui oderunt nos, ad faciendā misericordiā cum patribus nostris, & memorati testamēti sui sancti. Et virgo Dei genitrix: Et misericordia eius à progenie in progenies timē- Luc. 1.
tibus eum. Cæterùm hoc Ezechielis loco ostendit Deus iustitiam & misericordiam, iustitiam in occisis, misericordiam in reseruatis, iustitiam in securibus, misericordiam in signo thau.

ANNOTATIONES EX Hebræo in CAPVT IX.

Appropinquauerunt visitationes vrbis. Pro visitationibus est in Hebraico פקדות peccudoth, à verbo pacad, quòd significat visitare, vt in psalmo: Deus virtutum conuertere, respice de cœlo, & visita vineā Psa. 79.
istam. Significat etiā punire, vt Numer. 14. Qui visitas peccata patrum in filios. Significat quoque re Nu. 14.
cordari. Et ita vertunt nōnulli illud Zacharię: Visitauit dominus exercituum gregem suum. Pro Zacha. 10.
quo Thargū habet: Recordatus est dominus virtutum populi sui. Eodē modo interpretatur locū illū Geneseos, Visitauit dominus Saram, Significat Gen. 21.
prætereà scrutari, vt apud Iob: Quis poterit scrutari vias domini? Quasi dicat, nemo. Potest etiam Iob. 36.
verti: Quis super eum visitabit vias eius? Acsi dicat: Quis maior Deo eum corrigere potest? Significat demum præficere. Vnde pacid significat præpositum & præfectum, vt 4. Reg. 25. Qui erat præfectus super bellatores viros. Ideo peccudoth 4. Reg. 25.
significat vrbium præfecturas, & ipsos præfectos

fectos.Eā ob cauſam hic Ezechielis locus poterat trāsferri: Appropinquauerūt præfecti ciuitatis.Ita tranſtulit Pagninus.Pro quo paraphraſis Caldaica habet: Appropinquauerunt conſtituti ſuper ciuitatem. Hi impios trucidarunt, pios autem ſuperſtites reliquerunt.Tales debent eſſe iudices, & prætores, & cæteri iuſtitiæ miniſtri: verſatur enim iuſtitia in hominum ſocietate tuenda, tribuendoque ſuum cuique, & denique remuneratione & animaduerſione: quam ob cauſam legiſlatores præmia proponunt virtutibus, & ſupplicia vitiis. Hac ratione ductus Solon Athenienſium legiſlator rempublicam duabus rebus dixit contineri præmio, & pœna. Hæc eſt legum ſumma. Archidamus interroganti cuidam quinam eſſent Spartanæ ciuitatis præfecti,reſpondit: leges: ac legitimi magiſtratus. Ciconia ſerpentes dilacerat,& animalia venenata ex cauernis extrahit,& interficit,qua in re hieroglyphicum eſt iuſtitiæ, quæ in homines ſceleribus imbutos animaduertit, & eos, qui virus flagitiorum ſuorum in alios infundunt, grauiter punit. Habet etiam hæc ales proprietatem hanc, vt parentes ſenectute defectos viciſſim alat, & volandi poteſtate priuatos humeris ſuis geſtet: qua in re pietatis ſymbolū gerit. Vide de Ciconia Pliniū lib.10. ca.23.Iſidorū de natura auiū,& libro 12. etymologiarū ca.7. Crinitū lib.4.cap.13.Pierium Valerianum in hieroglyphicis. Quibus in [illegible]is huius alitis bellum aduerſus ſerpentes & venata reptilia,& pietatem erga parentes videbis. Eam ob cauſam ſolebant veteres ſapientes ſuper regum ſceptris imaginem ſculpere Ciconiæ,vt refert Suidas, innuentes debere principes, & qui reſpublicas gubernandas ſuſceperunt, iuſtitiam & miſericordiam colere, improbos punire,& in viros pietate,& virtute præditos beneficia conferre. At nunc multi iudices & rectores, & cæteri iuſtitiæ miniſtri, vt ea adipiſcantur, quæ cupiunt, iuſtitiam omnem peruertunt. Quid refert eſſe regem iuſtitia præſtantem, ſi eius famuli iuſtitiæ adminiſtratores ſunt auari, & iniuſti, & immenſæ cupiditatis ſtimulis concitati? Vt ſtatua Nabuchodono-
Simile ſoris, etſi caput haberet aureum ruit tamen, &
Dani.2. fuit penitus confracta,quia pedes habebat luteos, qui cùm fuerunt lapide tacti,totam machinam euerterunt: ſic iuſtitia cadit ſæpenumerò, quia etſi princeps, qui rectè caput appellatur, ſit iuſtus, & ex auro virtutis veluti conflatus, adminiſtratores tamen iuſtitiæ fictiles ſunt, terram, & lutum intuentes,& muneribus ac largitionibus mouentur,ob quarum cupiditatem vendunt ſententiam, & præcipitant iuſtitiam:& tacti lapide aliquo pretioſo,monili aureo, vaſibus auro fulgentibus,cælato auro, & argento, magna pecuniarum copia,aut aliis huiuſmodi muneribus omnia iura diuina atque humana peruertunt. Et quanuis hoc ita ſe habeat,credo tamen multos eſſe iuſtitiæ miniſtros rectos,& iuſtos, viam ad certam rationis normam dirigentes,momenta officiorum perpendentes, iuſtitiam vitiorum expultricem nulla in re violantes. Sed ego in illos inuehor duntaxat, qui veri iuris, germanæque iuſtitiæ ſolidam & expreſſam effigiem nullam tenent, vmbra tantùm vtuntur, quam vtinam ſequerentur: ſunt enim nonnulli non ſolùm à iuſtitia,ſed etiam à iuſtitiæ vmbra alienati. At hi, de quibus loco hoc agit Ezechiel,qui appropinquauerūt vt vbi præfecti, iuſtitiam ſimul cū miſericordia rectè exercuerunt.

Et vnuſquiſque vas interfectionis habet in manu ſua. Pro vaſe eſt in Hebraico כלי cele,quæ dictio præter ea,quæ diximus in explanatione arma etiā ſignificat: vt Geneſ.27.Sume arma tua. Et ca.59. Vaſa iniquitatis bellātia, Ideo poterat verti locus hic: Et
vnuſquiſque tenebat manu arma ad interficiendū: *Gen.27.*
ſiue interfectionis: pro quo eſt in Hebraico משחתו *Gen.59.*
maxchetho,à verbo xachah,quod ſignificat interficere, diſperdere,delere,& corrūpere. Id quod ait Oſeas, aut potiùs Deus per illum: Perditio tua Iſ-
rael,tātummodo in me auxilium tuū: poteſt verti *Oſe.13.*
ex Hebræo: Perdidit te ô Iſrael,& ſubauditur, vitulus: vt ſit ſenſus, Vitulus, quem coluiſti ô Iſrael, te euertit: ego ſum, qui tibi poſſum ferre opem, & mittere auxilium, non autem idola tua. Hunc locū ita tranſtulit paraphraſtes Chaldæus: vt dicat dominus: Quando tu ô popule Iſraelitice perdebas opera tua, dominabantur tibi gentes, quando verò reuertebaris ad legis obſeruantiam, ego tibi eram auxilio. Colens idola vincebaris, colens meipſum reportabas victoriam. Et vbi ait ſcriptura li-
bro quarto Regum abſtuliſſe Ioſiam idola, quæ e- *4. Reg.*
rant ad dexteram partem montis offenſionis, pro *23.*
offenſione eſt eadem dictio, quæ hoc loco apud Ezechielē. Et pro offenſione poterat verti, perditio, ſiue interfectio, ſeu deſtructio. Ita enim appellabatur mōs Oliueti ob idolatriā, quæ ibi exercebatur. Nam explicare volens Thargum, quis eſſet mons ille perditionis ſeu offenſionis, montē oliuarū tranſtulit, qui hominibus perniciem moliebatur, eorum animas perdens ob idolorum cultum. Ita etiam appellat Ieremias Babylonem, quæ erat ho-
minum contaminatrix, ob idolatriā,& varia vitio *Iere.51.*
rum genera, quibus ſe homines coinquinabāt. Nā capite 21. vbi diuinus vates inuehitur in Babylonem vaticinatus de eius excidio & euerſione, pro eo quod nos habemus: Ecce ego ad te mons peſtifer, eſt in Hebraico nomen hoc maxchith, quā ob cauſam poteſt etiam conuerti, Ecce ego aduerſus te mons perditionis, ſeu interfectionis, ſeu corruptionis. Quanquam Babylon erat in planicie ſita, teſte Strabone, libro primo, & Herodoto libro etiam primo, tamen vocatur mons perditionis ob ſcelerū magnitudinem: quàm ob cauſam eā interpres Latinus montem peſtiferum meritò appella-
uit. Et Eſaias eam montem vocauit caliginoſum. *Eſai.13.*
Et noſter Ezechiel gladios ſeu ſecures, quibus ſcelerati fuerunt interfecti, vaſa vocat interfectionis. Et paulò pòſt repetens eandem ſententiam ait: Et vniuſcuiuſque vas interitus in manu eius, vbi pro interitu non maxchith, vt anteà, ſed mappatſo poſuit. Eſt enim à verbo napats, quod ſignificat con-
terere, frangere, diſperdere, allidere, vt in pſalmo: *Pſa.136.*
Beatus qui tenebit,& allidet paruulos ſuos ad petram. Acſi dicat: Beatus ille erit ô ciuitas Babylon, qui filios tuos paruulos, qui infantes tuos crudeliter occiderit. Prædixit pſalmographus calamitatē, qua poſteà fuerunt Babylonij oppreſſi, cùm eos Cyrus euertit,& occidit,& in acerbiſſimos cruciatus adduxit, eorū filios à ſinibus & pectoribus matrū auulſos ad duros lapides comminuens, vt ad eos alliſi immaniter interficerentur.

Attramentarium ſcriptoris ad renes eius. Aquila eodem

dem ferè modo transtulit: ita enim habet: Atramētarium scribæ ad lumbos eius. Symmachus vertit: Tabulas scriptoris habet in renibus suis. Tabulis quondā pro libro vtebantur scribæ. Hic est liber, quē habet Christus, in quo sunt scripti viri ad gloriam prædestinati. Est enim ex vsu scripturarū perspicuum esse apud Deum librum quendam vitæ, de quo aiebat Moyses: Aut dimitte eis hanc noxā, aut dele me de libro, quem scripsisti. Et psalmographus, Deleantur de libro viuentiū, & cū iustis nō scribantur. Et Christus Deus noster: Gaudete, quòd nomina vestra scripta sunt in cœlis. Et de hoc libro intelligunt nōnulli id, quod Christus ait in psalmo: In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatē tuam. Et in Apocalypsi ait diuus Ioannes: Qui non est scriptus in libro vitæ, missus est in stagnū ignis. Est autem hic liber diuina præsentia. Vt in speculo apparent formæ sensibiles, sic in libro relucent veritates intelligibiles. Vnde diuina pręscientia, in qua relucēt omnes veritates, liber vocatur: in quo legerunt diuini vates, & Christi discipuli, quorum mentes Deus diuinæ scientię splendore illustrauit, & diuino amore mirabiliter incendit, vt in corporibus humanis vitam cœlestē imitantes futura prædicerent, & in suis moribus & actionibus diuinę bonitatis effigiem quodā modo adumbrarent. Apparet Christus cum libro, vbi suos scribebat: ideo iuxta Symmachi versionem librū portat, siue tabulas scriptoris, & iuxta nostrā editionem atramentarium ad renes. Pro quo septuaginta interpretes habent: Et zona saphiri super lumbos eius. Est autē saphirus lapis pretiosus coloris aerij, aureis punctis collucens: de quo agit Plinius lib. 37. Et hic lapis erat in ornamētis principis sacerdotū, vt in Exodo diuinæ literæ testantur, nimirū in rationali quadrato, in quo erāt duodecim lapides cū nominibus filiorū Israel. At zona summi sacerdotis legalis non erat saphirina sed erat cinctorium quoddā opere plumarij, siue baltheus, de quo in Exodo multa dicuntur. Hic baltheus erat in similitudinē pellis colubri, qua exuit senectutem, polymita arte distinctus, vt asserit diuus Hieronymus epistola ad Fabiolam de veste sacerdotali. At baltheus hic, quo erat Christus succinctus, saphirinus est, & longè pretiosissimus: vt ostenderetur multò esse præstantius Christi sacerdotiū legali illo & Aaronico: nā legis sacerdos offerebat vitulos, Christus autem obtulit seipsum, nobis corpus suū sacratissimum, & sanguinē pretiosissimum sub speciebus panis & vini relinquēs, & se in crucis ara pro nobis hostiam deuouens ac constituens. Fuit enim, vt dicitur in psalmo, sacerdos in æternū secundū ordinem Melchisedech. Significat quippe Melchisedech regē iustitię, qui rex erat Salē, quæ pacē sonat, iustitia enim & pax osculatæ sunt. Et erat sine patre & matre: quæ omnia Christo cōueniunt. Ipse enim est rex iustitię & pacis, sine matre secundū generationē diuinam ęternitatis, de qua dixit Esaias: Generationē eius quis enarrabit? sine patre verò secundū temporalem ex immaculata semper virgine Maria absq; virili operatione. Adumbrauit præterea Melchisedech Christum deum nostrū, quòd panē obtulit & vinū in signū sacramenti Eucharistiæ, quod Christus erat cōstituturus. Ideo nō zona opere plumarij cōtexta præcinctus apparet sacerdos noster secundum ordinē Melchisedech, sed zona saphirina pretiosa. Ea illū vidit indutū & præcinctū diuus Ioannes, dicēs in Apocalypsi: Vidi in medio septem candelabrorū similē filio hominis vestitū podere, & præcinctum māmillas zona aurea. Significat autē zona aurea dignitatē nō solū sacerdotalē, sed etiā regiā, de qua dixerat regius vates: Dominus regnauit decorē indutus est, indutus est dominus fortitudinē, & pręcinxit se. Et alibi: Ego autem cōstitutus sum rex ab eo super Sion montē sanctum eius. Aspicis igitur Christum regem esse & sacerdotem, indutum lineis, & saphirina zona præcinctum.

Margin notes, left column: Exo. 32. — Psa. 68. — Luc. 10. — Psa. 39. — Apo. 20. — Simile — Exo. 28. — Exo. 28. — Exo. 29. — Exo. 39. — Psa. 109. — Psa. 84. — Hebr. 7. — Esa. 53.

Margin notes, right column: Apo. 1. — Psa. 92. — Psal. 2.

Et gloria Dei Israel. Pro Deo est in Hebraico אלהי elohe in regimine. Dictio est elohim, quæ Deū significat, vt Genesis primo: In principio creauit Deus cœlū & terram: Elohim est in plurali, & ferè semper in eo numero inuenitur, vt trium personarum in diuinis designet distinctionem. Significat etiā angelos, vt in psalmo: Minuisti eum paulò minus ab angelis. Pro quo quidā verterunt: Minuisti eū paulò minus à Deo. Sed quorsum opus est recedere ab ea translatione, quā sequitur diuus Paulus Apostolus in epistola ad Hebręos, vbi hunc locum de Christo interpretatur, qui ratione humanæ naturę minoratus est ab angelis, quæ trāslatio est ecclesiæ authoritate cōfirmata? Imò Dauid Kimhi insignis inter Hebræos cōmentator sequitur versionē septuaginta interpretū, quam diuus Paulus citat, & exponit, & quam ecclesia comprobat & cōfirmat: testatur enim hic Rabbinus positū esse hoc loco elohim pro angelis. Eodē modo in alio psalmo: In conspectu angelorū psallā tibi. Præterea significat iudices: vnde id, quod est in libro Exodi: Quod si dixerit seruus: Diligo dominum meū, & vxorē, ac liberos, nō egrediar liber: offeret eū dominus diis, poterat verti: Offeret eū dominus iudicibus, & ita habet Chaldęa paraphrasis: nā pro diis in Hebraico est elohim. Eodem modo, id quod est capite sequēte: Diis non detrahes, trāsferri potest: Iudices non vulnerabis maledictis. Et rectè quidē in versione nostra pro iudicibus posuit Latinus interpres deos, quoniā debent iudices iustum deū in terris modo suo repræsentare: nam iustitia legis vtique finis est lex, iudicis opus, iudex imago quędam Dei est vniuersa gubernantis. Hanc autē imaginem consequitur iudex non Phidiæ, & Polycleti industria, sed iustitiæ exercitatione, quæ hominū vitæ apposita veluti fabrile læuigatorium, quod rectum est, non contingit, quod verò tumens, & nodosum, & superuacaneum est, recidit. Cùm igitur elohim significet Deum, quid mirum si iudicem Dei imaginem quandam repræsentantem significet? Sed cū in literis diuinis Deus multis nominibus vocetur, illud est aduertendū, elohim significare Deum iudicē, vt punit, & flagitiosos vlciscitur: deriuatur enim à verbo alah, quod maledicere: & execratoriè iurare, & vlcisci significat. Quam ob causam hoc loco Ezechiel inducens Deum aduersus Iudæos iratum, præcipientem viris vasa interitus manu tenentibus, vt per mediam Hierosolymam transirent, omnésque interficerent qui non essent litera thau signati, eum vocat elohim. Sed dices: Quî fieri potest, vt elohim Deum significet iudicem, & vindicem, cùm in mundi cōstitutione Moyses eum efferat sub nomine elohim ita enim ait, In principio creauit elohim cœlum & ter-

Margin notes: Gen. 1. — Psal. 8. — Hebr. 2. — Psa. 137. — Exo. 22. — Exo. 21. — Simile

& terram. Ibi enim creationis meminit scriptura, non vltionis. Huic obiectioni respondendum existimo, ideo Moysem Deum hoc nomine appellasse, vt Dei timorem & prouidentiam cum creatione conculcaret: acsi diceret: Res, quas videtis, ille produxit, qui non solùm rerum, sed etiam punitionum est author: qui potest malè gesta punire. Ille qui res omnes creauit, in eos grauiter animaduertet, qui illis fuerint intemperâter abusi. Ita nodum hunc soluit in suis commentariis in Genesim Hieronymus ab Oleastro, qui elapsis diebus obiit suum diem non sine multorum dolore. Fuit eius mors luctuosa suis, acerba patriæ, grauis viris doctis cum viderint è vita migrare virum sapientia, & eruditione, & Christiana pietate præstantem, & eximium quoddam ordinis prędicatorum ornamentum. Primum dei nomen est El, secundum Eloha, & Elohim, tertium Tsabbaoth, quartum Helion, quintum Aserihie, sextum Adonai, septimum Ia, octauum Iehouah, nonum Saddai. Habet etiam Deus multa alia nomina, de quibus vide Martinũ Cantapetrensem virum hac nostra ætate eruditissimum libri secundi capite secũdo suarũ hypotyposeon, quem librum edidit Salmanticæ, vbi sacrorum bibliorum tribus in linguis primarius est, ac perpetuus interpres.

Ciuitas repleta est auersione. Pro auersione est in Hebraico מוטה muttheh, à verbo נטה natah, quod significat auertere, declinare, & peruertere. Hac ratione adductus Pagninus transtulit: Ciuitas plena est peruerso iudicio.

Argumentum Cap. X.

Repetit visionem, quam primo capiti mandauit, animalium, rotarum viuentium, firmamenti super capita cherubim, & throni saphirini super firmamentum. Et in signũ euersionis Hierosolymæ ait se vidisse virum è medio rotarum & animalium prunas accipientem, quibus erat ciuitas comburenda.

CAPVT X.

A ET vidi, & ecce in firmamento, quod erat super caput cherubim, quasi lapis saphirus, & quasi species similitudinis solij apparuit super ea. Et dixit ad virum, qui indutus erat lineis, & ait. Ingredere in medio rotarum, quæ sunt subtus cherubim, & imple manum tuam prunis ignis, quæ sunt inter cherubim, & effunde super ciuitatẽ. Ingressúsque est in conspectu meo, cherubim autem stabant à dextris domus, cum ingrederetur vir, & nubes impleuit atrium interius. Et eleuata est gloria domini desuper cherubim ad limen domus, & repleta est domus nube. Et atrium repletum est splendore gloriæ domini, & sonitus alarum cherubim audiebatur vsque ad atrium exterius, quasi vox Dei omnipotentis loquentis.

EXPLANATIO.

Et vidi, & ecce in firmamento. Hæc visio fuit imaginaria: spiritu enim eã vidit, quæ sequũtur: nimirum thronum siue solium, quod videbatur cõstare lapide saphirino, quemadmodum in fine capitis asseuerat, & firmamẽto sub throno, & cætera, quæ in huius capitis discursu licet videre. Et licèt primo capite dictum fuerit esse firmamentum instar aspectus terribilis crystali, hîc autem dicatur firmamentum super caput cherubim, quasi lapis saphirus: facilè tamen hic nodus soluitur: nam hæc verba: quasi lapis saphirus, referuntur ad solium, non autem ad firmamentum. Quid autem per firmamentum, & solium, & saphirum, & animalia, & rotas intelligatur, ostendimus copiosè, nisi me fallit opinio, primo capite.

Quod erat super caput cherubim. Quæ primo capite appellat animalia, vocat hoc loco cherubim: vt ostendat animalia illa cœlestia esse, & mysteria per illa significata res omnes naturales superare. Sed quare hîc, non autẽ primo capite appellat ea cherubim? Ratio est, quia hic erat propheta diuino splẽdore plenius illustratus: & quantò propiùs ad visionem accedebat, tantò illi mirabilior videbatur. Quò enim homines magis illuminantur, eò illis Christi mysteria sublimiora videntur. Vt pretiosa monilia ex purissimo auro confecta, magno artificio subtiliter elaborata, quò propiùs accesseris ad illa, & attentiùs atq; clariùs aspexeris, politiora & præstãtiora iudicabis, ita tibi ad arcana diuina propiùs accedenti, eaq; splendidiore animi puritate, & clariore diuinæ gratiæ luce contẽplanti sublimiora in dies & illustriora videbũtur. Opus est quidẽ diuina reuelatione, nam absq; ea nihil proficies. Id intelligens regius vates canebat: Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Nã qui pestilentibus animi labibus cõtaminatus, vitiis cõstrictus, & sceleribus imbutus voluerit proprio fretus ingenio, solũ viribus suis diuina mysteria intueri, & in eorũ admirabilem splendorẽ mentis aciem dirigere, & altissima arcana percipere, & penetrare, operã perdet & industriam, & in erroribus intolerandis versabitur. Ideo aiebat Dauid: A mãdatis tuis intellexi: Acsi diceret: Postquã domine mandata tua seruaui, maximarũ rerum intelligentiam acquisiui. At qui voluerit propriis viribus fisus se altiùs erigere, & efferre, seipsum amittet. Vt enim accipiter tunc perditur, cùm fretus alis vult volare excelsiùs, & extolli in sublimiùs, sic vani homines tunc labuntur, cùm volunt solo humano ingenio alta dei mysteria percipere: acsi æternæ illius maiestatis cõsilia & dispositiones propriis sensibus, & humanis cogitationibus comprehenderentur. Ideo ait in epistola ad Romanos diuus Paulus: Noli altum sapere, sed time.

Simile *Psa. 118.* *Psa. 119.* *Simile* *Rom. 11.*

Et quasi species similitudinis solij. Sensus est: Et saphirus ille referebat similitudinem throni super firmamentum imminens cherubim. Ideo ait: Apparuit super ea: hoc est super firmamentum & cherubim.

Et dixit ad virum. Nimirum ille, qui sedebat in throno saphirino, per quẽ Deus pater intelligitur, vt primo capite explicuimus. Alloquitur igitur pater filium suũ vnigenitum, per virum indutum lineis significatum, vt ostendimus capite præcedẽte. Spe-

te. Species gloriæ domini, quæ primo capite apparuit Ezechieli in firmamento super capita animalium, fuit superiore capite translata de cherubim ad templi limen: nunc redit ad firmamentum, non multò pòst inde recessura. Cum autẽ esset in throno super firmamento, alloquitur virum lineis indutum.

Imple manum tuam prunis ignis. Nam dictum fuit capite primo: Aspectus animalium quasi carbonũ ignis ardentium. Et paulò pòst: Hæc erat visio discurrens in medio animalium: splendor ignis, & de igne fulgur egrediens.

Effunde super ciuitatem. Subaudi, Hierosolymã. Significauit Deus esse Hierosolymam incẽdio flagraturam, & ob eius scelera penitus delendã. Aduerte. Vir ille lineis indutus, & saphirina zona præcinctus, per quem Christus intelligitur, verus sacerdos, & verus iudex, qui capite præcedẽti signauit thau electos suos, vt erepti à morte vitã immortalem consequerentur, nunc mandatum accipit à patre perdendæ ciuitatis, quoniam qui primo aduentu venit ad vitam tribuendam, in secundo veniet ad iudicandũ, & impios ad ignem inextinguibilem damnandũ, vbi in æternum crucientur. De primo aduentu ait ipse Christus apud Ioannẽ: Nõ misit Deus filium suum in mundũ, vt iudicet mũdum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Et iterum Ego veni, vt vitam habeant, & abundantiùs habeant. Et apud Matthæũ: Discite quid est, misericordiam volo, non sacrificium. Id autem, quod ait idem Christus apud Ioannem: Ego in iudiciũ veni in mundũ: Et Nunc iudicium est mundi, intelligitur non de iudicio iniquorum, sed iniquitatũ: nõ de damnatione sceleratorũ, sed scelerum. De secũdo verò aduentu ait Esaias: Ecce dominus in igne veniet, & quasi turbo quadriga eius, reddere in indignatione furorẽ suũ, & increpationẽ suã in flãma ignis. Et psalmographus: Parauit in iudicio thronũ suum: ipse iudicabit orbẽ terræ in æquitate, iudicabit populos in iustitia. Et rursus: Cognoscetur dominus iudicia faciens; in operibus manuũ suarũ cõprehensus est peccator. Et diuus Paulus ad Timotheum scribens: Testificor coram Deo, & Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos. Et si primo aduentu venit in humilitate, tamen in secundo veniet in maiestate: ipse enim ait apud Matthæum, de die vltimi iudicij loquens: Plangẽt omnes tribus terræ, & videbunt filiũ hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multa, & maiestate. Et rursum: Cùm venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli eius cũ eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ad eũ omnes gentes. Et paulò pòst: Ibũt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Aspicis igitur nõ esse inconueniens eundem virũ lineis indutũ & vitã tribuere, & ad mortẽ damnare: si ad duos eius aduentus volueris reuocare rationẽ. Poteris etiã hæc duo de primo aduentu intelligere: nã Christo adhærentes vitã receperunt, eum autẽ subsannantes impegerunt in illum: quam ob causam fuerunt in æternas pœnas relegati. Id prædixerat his verbis Esaias, loquẽs de Messia: Erit vobis in sanctificationẽ: in lapidẽ autem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israel. Hoc etiam contestatus est apud Lucã pius ille senex Simeõ, cùm amplectens puerum Iesum, tenens eum brachiis, ore, & animo, dixit, Ecce hic positus est in ruinam, & resurrectionem multorum. Loquẽs diuus Paulus de Iudæis illis, qui Christum recipere noluerunt, alludit ad hunc Esaiæ locum, dicens: Offenderunt enim in lapidẽ offensionis Et dominus Iesus apud Matthæum: Beatus qui non fuerit scandalizatus in me. Dicitur autem Christus petra scandali occasionaliter, vt ita loquar, quoniam impij ex mera malitia sumebant ex sanctissimis Christi verbis & factis spiritualis ruinæ occasionẽ. Vt claros sanósque oculos habentes à solis splendore lumen recipiunt, à quo qui ægrotatione laborãt offenduntur, sic viri pietate præstãtes luce illa diuina, quæ ait: Ego sum lux mundi, illuminabantur, qua impij & flagitiosi in maiorem animi cæcitatem & ægritudinem incurrebant. Calx, & aggates lapis authore Plinio aqua incendũtur, qua omnia refrigerantur. Ita Christo Deo nostro, aqua illa cœlesti, de qua ait per Ezechielẽ Deus pater: Effũdam super vos aquam mundã, qua pij sitim rerum humanarũ extinguebant, & animarum refrigerationem cõparabant, impij Iudæi odio inflammabãtur. Ardebant in agnum innocentem eorum furiæ ipsique ira incensi, atque stimulis inuidiæ concitati illum ad excidium crudelissimum vocarunt, eiúsque splendorem penitus extinguere voluerũt. At hæc pernicies in eorum peccata redundauit, nã fuit eorum ciuitas euersa, & igne cõsumpta, & ipsi in perpetua ignominia volutati, & in inferno in æternum sepulti. Intueris igitur posse duo hæc, nimirum vitam & mortem de gratia & obstinatione in primo Christi aduentu explanari: vita significata fuit per signum thau, mors autem per ignẽ, de quo agitur hoc loco. Poteris nihilominus per hunc ignem charitatem intelligere: ignis enim, quem Christus misit in terram, amor est, quo hominũ corda incendere volebat. Hic est ignis ille, de quo ipse ait apud Lucã: Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accendatur? Vaticinatus fuit Ezechiel capite præcedente de salute electorum, quos Christus signauit, nunc vaticinatur de eorũ charitate, qua eos Christus incendit, vt possent in obsequio diuino permanere, & variis mũdi dæmonis, & carnis tẽtationibus fortiter ac firmiter obsistere. Vt olla dulci liquore plena, si vi ignis agitata ferbuerit, muscas abiget, & lõgiùs fugabit, sin autẽ friguerit, muscas recipiet, quæ in illã statim ingredientur, sic cor igne charitatis inflammatum tentationes superuolantes non admittit, quin potius propellit, & longiùs amouet: at si languidũ & remissum frigescit, est omnibus tẽtationibus patulum & apertũ, & fit muscarũ & malarum cogitationũ reconditoriũ & domicilium. Prætereà per ignem ira significatur, vt apud Ieremiã: Ignis succẽsus est in furore meo: Christus autẽ in corda electorum ignem, hoc est iram aduersus scelera mittit, & vult, vt contra illa pugnemus. Ipse enim ait apud Matthæum: Non veni pacẽ mittere, sed gladium. Quid est hoc? Nonne Christus Deus noster docuit pacẽ? Docuit quidẽ. Imò ad hoc venit in mundũ, vt pacẽ doceret, vt ait Gregorius, cuius verba sunt sacris canonibus mandata 33. quęst. 1. capit. Nisi bella. Adeò diligit Deus pacẽ, vt eam ob causam nec ad Cain, nec ad eius munera respexerit, quia cũ fratre non pacem, sed zeli discordiã habebat. Hãc rationẽ affert diuus Cyprianus, quæ est

Marginalia: Ioan. 3. · Ioan. 10. · Mat. 9. · Ioã. 12. · Esa. 66. · Psal. 9. · Psal. 8. · 2. Tim. 4. · Mat. 24 · Mat. 25. · Esa. 8. · Luc. 2. · Rom. 9. · Mat. 11. · Simile · Ioan. 9. · Simile · Inf. 36. · Luc. 12. · Simile · Iere. 15. · Mat. 10.

est in sacros canones relata distin.90.cap. Nec ad Cain. Christus est pax nostra, vt asserit in epistola ad Ephesios diuus Paulus, quē in secunda ad Corinthios deum pacis appellat. Qui igitur fieri potest, vt author pacis discordiā doceat? At altè spectare si voluerimus videbimus apertissimè absque discordia hac euangelicā pacem esse nō posse. Fieri nequaquā potest, vt qui pacem habet cum vitiis concordiam seruet cum virtutibus: distant enim hæc maximè, toto differūt diametro, & nullo modo cohęrent. Qui est sceleribus astrictus, mundoq; deditus, oportet, si vult consequi salutē, & adhęrere Deo, vt diuidatur à mundo, & conglutinatā cū flagitiis concordiam deponens, concitet aduersus ea discordiam, mundoq; inferat bellum, vt sit Christi amore inflammatus. Eam ob causam spiritus sanctus in Christi baptismo apparuit in specie colubæ, & super apostolos in specie ignis: columba pacē & mansuetudinē significat, ignis verò discordiā & iram. Pax cum Deo dicit discordiam cū mūdo. Id intelligens diuus Ioannes Apostolus ait in prima sua epistola: Si quis diligit mundum, nō est charitas patris in eo, quoniam omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum & superbia vitæ. Et diuus Iacobus: Nescitis quia amicitia huius mūdi inimica est deo Quicunque ergò voluerit amicus esse seculi huius inimicus dei constituitur. Si hirundines, vt ait Solinus, in domo minante ruinā non nidificant, imò fugiunt à malè materiatis ædificiis, quanto magis homines debent à mundo recedere, quē sciunt esse caducū, & ruinosum, & sibiipsis pericula molientem? Quid dico fugere? imò debēt illi bellū fortiter inferre. Hanc existimo esse vnā ex causis, quare ex Christi latere sanguis fluxerit, & aqua. Aqua gratiā designauit, gratia pax est & amor, & supernaturalis qualitas in animæ essentia, à Deo infusa, faciēs creaturam gratam creatori; sanguis autem bellum dicit, & discordiam: nam verus Christi sectator summa ope niti decet, vt cum Christo pacē habeat, cum mundo vero discordiam: cum Christo sit amore coniunctus, astrictus, & deuinctus, à mundo verò diuisus, auulsus, & separatus. Hanc mundi discordiam, hoc eius dissidiū voluit Deus hoc loco nomine ignis significare, quē hic ait Ezechiel à Christo in ciuitatem immissum, hoc est in electorum corda infusum.

Ephe. 2. 2. Cor. 13. Luc. 2. Act. 1. 1. Ioā. 2. Iaco. 4. Ioā. 19.

Egressusque est in conspectu meo. Hoc est, me vidente introiuit in medium rotarū. Hæc fiebant in visione imaginaria intellectuali per rerū similitudines menti Ezechielis repræsentatas: quarū significationes Deo intus illuminante intelligebat.

Et nubes impleuit atrium interius. Hæc nubes designabat dei præsentiam, nam ascendenti Moysi in montem Sinai dixit Deus: Veniam ad te in caligine nubis: & cùm nebula impleret templum dixit Salomon: Dominus dixit, vt habitaret in nebula: vt in tertio Regum, & secundo Paralipomenon literæ diuinæ memoriæ prodiderunt. In euangelio etiam scriptū legimus in Christi transfiguratione, & ascensione nubem apparuisse. Fortasse ideo per nubē dei præsentia designatur, vt intelligamus nullam mentis aciē esse tam acutam & perspicacem quæ illū possit intueri: nulla enim humana cogitatione potest eius natura cōprehendi. Quî fieri potest, vt in carne positi, in exilio hoc cōstituti, diuinam intueamur essentiam? Id significabant nubes, quæ montem Horebum, & Salomonis templum deo aduentante oppleuerūt. Ideo ait diuinus psaltes: Inclinauit cœlos, & descendit, & caligo sub pedibus eius. Et paulò pòst. Et posuit tenebras latibulum suum, in circuitu eius tabernaculum eius. Dei habitatio est lux inaccessibilis, vt asserit Apostolus: quā ob causam per lucem tabernaculū eius significatur iuxta Theodoreti, & Theodori Antiocheni sententiam. At huic tabernaculo circunfudit dominus nubē in mundū descensurus, vt ostenderet non posse carnis oculis eius essentiam videri.

Exo. 19. 3. Reg. 8 2. Par. 6 Mat 17. Marc. 9. Luc. 9. Acto. 1. Psal. 17. 1. Tim. 6

Et eleuata est gloria domini. Significauit Deus se esse locum illum relicturum per gratię subtractionem: & ex consequenti venturum esse excidiū illi; nam nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat, qui custodit eam. Psa. 126

Et sonitus alarum cherubim. Subaudi, qui[bus] volabant.

Quasi vox dei omnipotentis loquentis. Hoc est, quasi vox omnipotentis Dei, quando loquebatur in mōte Sinai. Vel sic: Erat sonus alarum, quibus volabant animalia, tam ingens, vt audiretur non solùm in templo, sed etiam vsq; ad atrium exterius, quod erat immundorū, & ita resonabat tanquam sonus magnificus atq; admirabilis, qualem esse decet vocem Dei omnipotentis, cum eam emittit: de qua præcinit diuinus psaltes: Vox domini in virtute, vox domini in magnificentia. Capite primo dixit etiam Ezechiel: Audiebam sonū alarum, quasi sonum aquarum multarum quasi sonum sublimis dei. Quæ verba ibi à nobis fuerunt explanata.

Exo. 19. Psa. 28. Sup. 1.

B Cúmque præcepisset viro, qui indutus erat lineis, dicens: Sume ignem de medio rotarum, quæ sunt inter cherubim: ingressus ille stetit iuxta rotam. Et extendit cherub manum de medio cherubim ad ignem qui erat inter cherubim, & sumpsit, & dedit in manus eius, qui indutus erat lineis: qui accipiēs egressus est. Et apparuit in cherub similitudo manus hominis subtus pennas eorum. Et vidi: & ecce quatuor rotæ iuxta cherubim, rota vna iuxta cherub vnum, & rota vna iuxta cherub alterum. Species autem rotarum, erat quasi visio lapidis chrysolithi, & aspectus earum similitudo vna quatuor: quasi sit rota in medio rotæ. Cúmque ambularent in quatuor partes gradiebantur: & non reuertebantur ambulantes: sed ad locum, ad quem ire declinabat, quæ prima erat, sequebantur C & cæteræ: nec reuertebantur. Et omne corpus earū, & colla, & manus, & pennæ, & circuli plena erāt oculis in circuitu quatuor rotarū. Et rotas istas vocauit volubiles audiente me. Quatuor autem facies habebat vnū. Facies vna facies cherub, & facies secunda facies hominis, & in tertio facies leonis, & in quarto facies aquilæ: & eleuata sunt cherubim.

Sup. 1.

Cúmque præcepisset viro. Repetitio est eius, quod dixerat suprà: Ingredere in medium rotarum. Figura

gura est Epimone in sancta scriptura non infrequens.

Et apparuit in herub manus hominis. Explicat versum superiorem: acsi dicat: Ne mireris extendisse cherub vnam manum ad ignem, illumque accepisse, nam cherubim non tantum habebant alas, sed etiam manus, quibus vnus ipsorũ ignem sumpsit, quem porrexit viro albis vestibus induto. Primo capite vocantur animalia, quæ hîc appellãtur cherubim, vt paulò antea diximus. Quid autẽ per manus significetur, fuit ibi explicatum.

Et ecce quatuor rotæ. Ex hoc loco colligitur planè rotas animalium primi capitis quatuor esse, nõ autem duas tantum, vt nonnulli existimarunt. Sed ita quatuor erant vt videretur vna, quia vna erat earum similitudo, & ita erat vna, vt quatuor esse viderẽtur. Eam ob causam ait hic paulò pòst Ezechiel: Et aspectus earum similitudo vna quatuor. Acsi diceret: Omnes quatuor habebant vnam & eandem similitudinem, erant enim simillimæ, & maximè concordes. Tales debent esse fideles per
Simile has rotas significati. Quemadmodum in horologio certo rotæ temperatæ, & debita proportione distinctæ circulos suos æquabiliter conficiunt, & mota vna aliæ similiter mouentur, & quiescente quiescunt, ita vt cùm multæ sint numero, sint vna tantum conformatione & cõsonantia, sic in Christiana republica omnibus debet esse eadem volũtas, & tanta concordia & animorum coniunctio virtute conciliata, vt cùm multi sint corpore, sint tamen vnus homo consensu, & vnanimitate. Ad
Luc.1. hoc venit Christus, vt verbis vtar Zachariæ, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Quam ob causam monet nos diuus Paulus in epistola ad E-
Ephe.4. phesios, vt simus soliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Et ad Romanos: Non est, inquit, regnum dei esca & potus, sed iustitia & pax. At nefarij homines discordiam seminant iuxta id, quod
Esa.48. est apud Esaiam: Non est pax impiis, dicit domi-
Prou.6. nus. Eos autem connumerat Salomon in Prouerbiis in catalogo inimicorum dei, dicens: Sex sunt, quę odit deus, & septimum detestatur anima eius. Explicans autem hoc septimum, quod est capitalius, inquit, eum, qui seminat inter fratres discordiam. Hi nunquam quiescunt, quin potius illis turbulenta dissidia statum animi cõuellunt. Nihil esse existimo homine discordiæ amatore dementius, nihil eo furiis odij cõcitato detestabilius. Ardent eius oculi, toto ex ore crudelitas emicat, portum quietis & securitatis non agnoscit, semper in procelloso mari versatur, fluctibus agitatus, scelere atque furore incensus, & in graui periculo constitutus. Quid potest esse discordia turbulentius? quid insuauius? quid execrabilius? Contrà verò quid potest esse pace suauius, & ad vitæ dulcedinem iucundius? quid ad vtilitatem accommodatius? quid ad veram animi pulchritudinem elegãtius? Hanc nobis Christus in testamento reliquit, dicens: Pacem meam do vobis, pacẽ relinquo vo-
Ioã. 14. bis. Quam ob causam hæreditatem domini non poterit adipisci, qui noluerit testamentum pacis
Simile obseruare. Quemadmodum humanus spiritus nunquam vegetat membra, nisi fuerint coagmẽtata, sic spiritus sanctus non viuificat ecclesiæ mẽbra, nisi fuerint pace coniuncta, qui enim non di-
I.Ioã.3. ligit, manet in morte. Diuus Augustinus de verbis domini in hunc modum pacem definit: Pax est serenitas mẽtis, tranquillitas animi, simplicitas cordis, vinculum amoris, consortium charitatis. Gregorius in pastorali, Qui seruare, inquit pacem nõ curat, fructum spiritus recusat. Cyprianus libro primo epistolarum: Concordia simul iuncta vinci non potest Cicero in Philippicis. Nomen pacis dulce est, & res ipsa salutaris. Et Silius Italicus libro secundo. Pax optima rerum, quas homini nouisse datum est, pax vna triumphis innumeris melior, pax custodire salutem, &c. Scilurus Scytha homo prudẽtia prædirus, & pacis studiosus cum vocaretur ad exitum vitæ, porrexit singulis filiis suis iaculorum fasciculum, vt ea confringerent: cum autem singuli recusassent, quod videretur fieri nõ posse: ipse iacula diuisit, & ita vnumquodque facilè confregit: filios admonens, vt amicitiam & concordiam conseruarent: nam si essent pace animíque consensu conglutinati & coniuncti, validi, & inuicti permanerent, sin autem dissidio & discordia separarentur: essent fragiles & imbecilli, & faciles expugnatu, & quilibet eos posset facillimo negotio cõfringere. Magnificum profectò apophthegma, & meritò à Plutarcho inter sententias relatum. Sed quid cito homines, cùm habeamus Dei doctrinam dicẽtis, Beati mites, quoniam ipsi pos- *Mat. 5.*
sidebunt terram. Beati pacifici, quoniam filij Dei *Mat.12.*
vocabuntur? Et alibi: Omne regnum in se diuisum *Luc.11.*
desolabitur. Et discipulos salutans aiebat: Pax vo- *Ioã. 20.*
bis. Hanc euangelicam pacem, hanc Christianam concordiam voluit Deus hac rotarum similitudine & concentu significare. Ostendimus enim copiosè capite primo esse iustos his rotis concordibus significatos.

Rota iuxta cherub vnum. Videtur perissologia, hoc est sermonis redundantia: sed non est nisi Hebraismus: acsi dicat: Singulæ rotæ erant iuxta singulos cherubim, quot illi erant, tot erant illæ.

Quasi visio lapidis chrysolithi. Primo capite dicitur: Quasi visio maris. In Hebraico est vnum & idem vocabulum, quod & mare significat, & lapidem chrysolithum. Qua de re disseruimus in explanatione, & fusè in annotationibus ex Hebræo in primum caput. Chrysolithus est gemma aureo colore refulgens, compositum nomen à dictione chrysos, quæ aurum significat, & lithos lapidem: quasi sit lapis aureus. Per lapidem firmitudo intelligitur per aurum charitas, de qua ait Deus in Apocalyp- *Apoc.3.*
si Ioannis: Suadeo tibi emere à me aurum ignitũ. Innuit diuina scriptura debere Christianos seruare firmam in charitate constantiam. Ideo fundamenta ciuitatis, quam vidit in Apocalypsi diuus *Apo.21.*
Ioannes, erant lapidibus pretiosis ornata, quorum fundamentorum septimus erat chrysolithus. Videtur enim gemma hæc scintillas ardenter emittere, quibus Christiani in ecclesia Christi debent ardere, & alios ad amorem dei & proximi inflammare. Et quoniam gemma hęc purificat intellectũ, meritò charitatem designat, quæ non solùm voluntatem accẽdit, sed intellectum illustrat, vt enim vitium mentem tenebris cooperit, ita charitas eã suo illuminat splendore. Poteris per hanc gemmam aurei coloris intelligere sapientiam, qua solùm præditi sunt fideles: nam de infidelibus ait Apostolus in epistola ad Romanos: Euanuerunt *Rom. 1.*
in co-

in cogitationibus suis,& obscuratum est insipiens cor eorum,dicentes enim se esse sapientes,stulti facti sunt. Et Socrates in Phedro Platonis animi sapientiam vocat aurum diuinum. Vt nauclerus absque claritate siue solis siue lunæ non potest capere portum terræ, ita homo lumine gratiæ destitutus non potest capere portum gloriæ, & existimans se anchoram iacere in locum tutum, eam iacit in scopulosum, vbi nulla superest spes salutis.

Simile

Quasi sit rota in medio rotæ. Hæc & sequentia fuerunt primo capite explanata.

Et rotas istas vocauit volubiles Id est, vocauit Deus ipsas volubiles rotas, & clamauit ad illas. Eadem dictio Hebraica & rotas significat, & volubiles. Ideo poterat verti locus hic: Et rotas, has vocauit, dicens: ô rotæ. Deus vocat rotas, & ipsæ eum sequuntur. Iusti à Deo vocati eum audiunt, illi adhærent, eum charitate amplexantur. Id significat, quod paulò pòst sequitur: nimirum rotas secutas esse cherubim. In scuto aureo monetali est virtute centussis argenteus,& obolus cupreus,& nobilius quàm in se: nam in se centussis est argentum,& obolus est cuprum, in nobiliore autem & pretiosiore moneta nempe scuto aureo sunt aurũ. Ita nos sumus in Deo nobiliore modo, quàm in nobis ipsis, nam in nobis sumus caro, in Deo autem spiritus. Qui adhæret Deo, inquit Apostolus,
1.Cor.6. vnus spiritus est. Ei autem adhæremus, cùm illum summè diligimus. Et præter hoc sumus etiam in
Acto.17. Deo, vt indicat diuus Paulus in Actis Apostolorum, dicens: In ipso viuimus, mouemur,& sumus. Bifariam verò in Deo sumus, vno modo quatenus diuina virtute continemur & conseruamur, altero quatenus ab eo cognoscimur, & vt in primo exemplari. Et hoc secundo modo multò nobiliùs sumus in Deo, quàm in nobis: nam vt grauiter & sapienter ostendit prima parte diuus Thomas, viuere Dei est eius intelligere: in Deo autẽ idem est intellectus,& quod intelligitur, & intelligere: ex quo efficitur, vt quicquid est in Deo, vt intellectum sit ipsum Dei viuere, vel eius vita, cùm autẽ nos simus in deo vt intellecti, apertè concluditur esse nos in ipso ipsam vitam diuinam,& ex consequenti esse in illo præstantiùs & illustriùs quàm in nobis, cùm in illo vt intellecti simus vita diuina & immortalis, in nobis autem vitam habeamus humanam & mortalem, quæ potiùs mors est, quã
Sup. 5. vita, cùm dicat diuina scriptura: Nos nati cõtinuò desiuimus esse. Cùm autem viuere sit desinere esse: desinere autem esse sit mori, planè ostenditur vitam nostram mortem esse. Ita intelligitur lo-
Gene 2. cus ille Genesis: In quocunque die comederis ex eo, morte morieris. Nam cùm Adam incidit in crimen, quando eum Eua ad lethales dapes inuitauit, statim mortuus est,& tota eius vita fuit mors quędã dilatata, quoniam statim mansit obnoxius morti quæ durauit simul cũ vita, quæ quoniam mortalis erat, mors potiùs quã vita à viris sapientibus appellatur. Diuus Augustinus.lib.13.de ciuitate Dei ita inquit: Homo in morte & in vita simul est in vita in qua viuit, donec tota detrahatur, in morte quia iam moritur, dũ vita detrahitur. Deum igitur audiamus, illi obtemperemus, eũ quæramus, illius amore inflammati simus, illi adhæreamus, simus cũ illo vnus spiritus, vt in illo simus multò meliùs quàm in nobis, multò illustriùs & præstantiùs.

Facies vna facies cherub. Hoc est, prima facies quę mihi directiùs apparuit, quæ se mihi prius obtulit oculis, fuit facies cherub, secunda fuit facies hominis, tertia leonis, quarta aquilæ. Primo capite dixit primã faciẽ fuisse hominis, quia illa apparuit tũc eius vultui directius. Sed oritur hinc quæstio, cur hæc facies dicatur hoc loco facies cherub, cùm capite primo dicatur facies bouis. Cherub est in numero singulari, cherubim vero plurali more Hebræorum. Huic dubitationi respondet diuus Hieronymus, ideo Ezechielem hoc dixisse, quia facies cherub est penitus similis faciei vituli, seu bouis, imò esse eandem & eam ob causam nullam esse dissonantiam inter hæc duo loca. At nonnulli aduersus hanc Hieronymi sententiam magnas excitant tragœdias, dicentes hoc esse falsum, quod probare contendunt authoritate Flauij Iosephi asserentis faciem cherub esse faciem auis nunquam ab hominibus visæ, cuius similitudinẽ deus ostendit Moysi in Horebo, vbi vidit exemplar omniũ, quæ erant in tabernaculo facienda, iuxta id, quod est in Exodo scriptum: Inspice,& fac secundũ exẽplar, quod tibi in monte monstratum est. Et non vident homines parum consideratè loquentes maioris esse authoritatis Hieronymum quàm Iosephum. Præterea multi Iudęorum hoc loco discrepant à Iosepho, nam R.Salomon ait cherub esse puerum elegantem, cuius sententiam sequitur hic Nicolaus Lyranus. Et explicans caput vicesimum quintum Exodi, ait R.Salomonem & alios doctores dixisse cherubim habuisse similitudinem puerorum vel iuuenum habentium alas: quem in hoc sequitur Paulus Burgensis in additione secunda ad postillam capitis vicesimi libri Exodi. Quibus fauet Pagninus, dicens in Thesauro doctores Hebræorum putasse cherub idem esse quod quasi puer. Sũt igitur de facie cherub tres opiniones, prima diui Hieronymi, altera Iosephi, tertia communis omnium fere scriptorum, & vnaquæque suas pro se habet rationes: quam ob causam ego nullam earũ audeo reprobare. At hoc loco sequens opinionem communẽ existimo imagines cherubim fuisse instar puerorũ alis & pulchritudine præditorũ: quẽadmodum eos videmus multis in locis depictos. Respondens autem obiectioni arbitror ideo vidisse Ezechielẽ primo capite faciem bouis siue vituli, quia illic vidit Christũ, qui se erat pro nobis in crucis ara oblaturus, vbi se sacrificium deuouit ac constituit: vitulus enim pro peccato mactabatur, & victimã designabat. vt copiosè primo capite explicuimus. At hic Christũ mentis oculis vidit post mortem, ideo non vituli faciem intuetur, sed cherub. Nam, vt verbis vtar diui Pauli in epistola ad Romanos, Christus resurgens ex mortuis iam nõ moritur, mors illi vltrà nõ dominabitur. Diximus enim per illa quatuor animalia, quæ hîc dicuntur cherubim, Christum significari. Et meritò apparet facies cherub pueri alati, vt ostendat diuina scriptura Deũ non senescere, sed esse sempiternum & immortalem. Id intelligentes antiqui philosophi aiebant Deum esse sphæram absque principio & fine, cuius centrum est vbique, circunferentia nusquam. Hinc effectum est, vt Apollinem, per quem Deum intelligebant, pingerent puerum impuberem, perpetuam illi adolescentiam ascribentes,

Exo.25.

Rom.6.

tes, AEsculapium verò eius filium, per quem res naturales à Deo creatas significabant, barbatum & senectute deficientem: vt significarent Deum esse immortalem, entia verò naturalia caduca. Apparuit etiam facies pueri alati: vt significaret Christi innocentiam, qui vt innocens agnus ad occisionẽ
Esa. 53. ductus est, &, vt verbis vtar Esaiæ, oblatus est, quia ipse voluit. Quam ob causam solet diuina scriptu-
Psa. 68. ra Christum appellare puerũ, vt in psalmo, quẽ &
Ioan. 2. diuus Ioannes capite secundo sui euangelij, & di-
Rom. 15. uus Paulus in epistolá ad Romanos de Christo loquente interpretantur: in hunc modum saluator noster tormentis vexatus patrem alloquitur: Ne auertas faciem tuam à puero tuo, quoniam tribu-
Esa. 49. lor, velociter exaudi me. Et Esaias inducit patrem ita cum Christo loquentem iuxta septuaginta trãslationem: Magnum tibi est, vt voceris puer meus, vt suscites tribus Iacob. Et de Christo intelligunt
Eccl. 4. Origenes & Victorin⁹ illud Salomonis in Ecclesiaste: Melior est puer pauper & sapiens rege sene & stulto. Per bouem significatur labor & laborans.
Deut. 25. Vnde id, quod ait Deus in Deuteronomio: Non alligabis os boui trituranti, Diuus Paulus de concionatoribus euangelicis in verbo & doctrina laborantibus in epistola prima ad Corinthios & in pri-
1. Cor. 9 ma ad Timotheum interpretatur. Id voluit signifi
1. Tim. 5. care Salomon, cũ in basibus templi boues sculpsit: in præsulibus enim pondus populi sustinentibus
3. Reg. 7. debet resplendere labor. Nec solùm literis diuinis, sed etiam humanis est veritas hæc contestata. Vnde AEgyptij volentes laborem significare, caput bouis pingebant, vt ait in suis hieroglyphicis Pierius Valerianus. Ex quo effectum est vt antiqui Romani bouis caput corollis redimitum facerẽt, corymbos & serta inde à cornibus suspendẽtes: cuiusmodi fascia molem AEliam, quæ hodie castellum sancti angeli vocatur, ambibat, vt frusta, quæ adhuc Romæ integra permanent, ostendũt. Huiusmodi fascia est nunc in choro cœnobij Bethlehemitici super arcubus molem chori sustentantibus ex parte exteriore, quæ templum respicit, vbi iacẽt Christianissimi & inuictissimi Lusitaniæ reges sepulti, qui monasterium hoc construxere magnificentessimum, & in toto terrarum orbe celeberrimum. Capitibus boum significantur labores, corollis verò, & corymbis fructus ex laboribus dimanantes. Cùm igitur per bouem mors & labor significentur, meritò in prima Ezechielis visione facies bouis ostenditur, quando diuinus vates Christum contemplabatur moriturum, & labores acerbissimos subiturum, nunc autem in secunda, quando eum respiciebat post reditum ad vitam, non facies apparet laborantis bouis, sed cherub volantis, & in cœlum ascendentis. Sed dices: Si quatuor hæc animalia in hoc capite appellantur cherubim, quomodo ait vnum ex illis esse cherub? Vult propheta significare omnia hæc quatuor animalia alata similitudinem quandam habere cum cherubim, & imaginem quandã eorum præ se ferre, sed vnumquodque eorum quatuor facies habere, nempe faciem cherub, & hominis, & leonis, & aquilæ. Et quia prima facies vniuscuiusque, quæ diuino vati se obiiciebat, erat facies cherub, eam ob causam omnia illa animalia appellantur cherubim, quia vnumquodq; faciem vnam habebat cherub. Et quamuis aliæ facies in aliquo essent similes cherubim, multò magis erat facies illa, quã capite primo faciem bouis appellauit, quæ illi propiùs accedenti, & clariùs contemplanti sublimior apparebat, & cherub faciẽ repræsentabat. Imò quò magis accedebat, & illustrabat, eò excellentiora hæc animalia illi videbantur. Et volens significare cœlestia esse & diuina, vocat ea cherubim, ne aliquis esse terrena existimaret.

In quarto facies aquilæ. Tã in primo capite quàm in decimo facies aquilæ vltima est, quoniam ea, vt primo capite ostendimus, Christi ascensio significatur, vltimum mysteriorum, quę per alata animalia significantur. Sed dicet aliquis fortasse: Quî fieri potuit, vt hęc aquila ascenderet, & filios suos, discipulos illos, quos tenerè diligebat, de quibus vnus ex illis ait: Cùm dilexisset suos, qui erant in mundo, in finẽ dilexit eos, Hierosolymæ relinque- Ioan. 13.
ret? Huic obiectioni respondet apud Ioannem ipse Ioã. 14.
Christus, dicens discipulis suis: Vado parare vobis locũ. Et paulò pòst: Expedit vobis, vt ego vadam: si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos. Ioan. 16.
Aquila quandiu pulli non sunt omnibus suis plumis cooperti, non eos sinit egredi è nido, & altè volare: sed postquam sunt pennis omnibus induti & ornati, ipsa eos proiicit è nido, vt se ferant in sublime. Ita Christus Deus noster aquila diuina habuit Similitudo
in nido discipulos suos post resurrectionẽ, donec in die Pentecostes eos spiritus sanctus gratia adimpleuit: tũc enim præcepit illis, vt mundũ peragrantes per varias terrarum oras euangelium longè lateque propagarent. Et quemadmodum aquila habens filios in nido inclusos, etsi volitet in altum, & aerem penetret excelsum, non tamen abducit Similitudo
oculos ab illis, & illi etiam clamitantes extẽtis collis eam intuentur: sic seruator noster ascendens in cœlum respiciebat in discipulos, qui ad illum aspirãtes, in eo quoque oculos suos figebant, nec eum ab intuitu separabant. Et licet ab eo corpore diuiderentur, animo tamen cũ sequebantur. Sed aquila diuina videns accipitrem contra nidum suũ venire, vt disperderet illum, descendit, aduersus accipitrem, eumque proiecit in terram, humique prostrauit. Hic accipiter erat Saulus, qui, vt verbis vtar scripturæ, spirans minarum & cædis in discipu- Act. 9.
los domini accessit ad principẽ sacerdotum, & petit ab eo epistolas in Damascum aduersus Christianos. Sed proiecit eum dominus Iesus in terram, eumq; ecclesiæ suæ, pullis nidi sui, quos ipse euertere volebat, dedit in cibũ, qui Paulus appellatus, 4. Reg. 2.
totam Dei ecclesiam doctrina sua reficit & recreat. Vide quomodo dominus nido suo consulebat. Vt Elias ascendens curru igneo, reliquit Elisæo disci- Esa. 52.
pulo suo pallium suum quo posset Iordanis aquas penetrare, ita Christus curru diuini amoris in cœlum ascendens, collegio discipulorum suorum reliquit vestem, qua possent mundi aquas, hoc est calamitates & labores superare. Hæc est vestis, de qua ait Esaias: Induere vestimentis glorię tuę Ierusalẽ. 1. Pet. 4.
Quę est hæc vestis nisi charitas? Hęc est, de qua ait Rom. 13.
diuus Petrus: Charitas operit multitudinẽ peccatorũ. Et diuus Paulus in epistola ad Romanos: Induimini dominum Iesum Christum. De qua denique ait Christus Apud Matthæum: Amice quo- Matth. 22.
modo huc intrasti non habens vestem nuptialem? Fuit Christi ascensio in monte Oliueti, vbi ait diuus Hieronymus in libro de locis Hebraicis

vltima domini vestigia humo impressa tunc demonstrari. Cúmque terra eadem quotidie à credentibus hauriretur, nihilominus tamen eadem sancta vestigia pristinum statum continuò recipere. Denique cum templum in illo loco, in cuius medio vestigia erant, rotundo schemate, & pulcherrimo opere conderetur, summum tamen fastigium propter dominici corporis meatum nullo modo potuit contegi & concamerari, sed in signum transitus eius à terra in cœlum mansit semper patulum & apertum. Hæc ille. Eo in loco apparuit discipulis suis dominus Iesus, & postquã locutus est eis, assumptus est in cœlum, & sedet à dextris Dei. Et vt ait in Actis diuus Lucas, videntibus illis eleuatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum: & ipsi in cœlum intuebantur. O separatio, ô desiderium, O Christe sancte, ô Deus, ô pater, ô domine, ô dulcedo & suauitas mea, quis mihi daret illic esse, vt te aspicere potuissem, & vltimo vale salutassem? Suspiro ad te domine, sed grauatus non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. Vtinam tecum ascenderem, vtinam mundum relinquerem, vtinam tibi adhærerem, vtinam te summè diligerem, vtinam te solum desiderarem, vtinam essem beatis flammis tui sanctissimi amoris incensus, & totus dulcissima memoria, & admirabili quodam desiderio tui penitus absorptus. Trahe me post te, in odorem vnguentorum tuorum curram, vt possim tibi in perpetuum adhærere. Tu es aquila diuina, cuius facies fuit Ezechieli ostensa: de qua ipse ait hoc loco: Et quarto facies aquilæ, &c.

Mar. 16. Acto. 1. Cant. 1.

Ipsum est animal, quod videram iuxta fluuium Chobar. Cúmque ambularent cherubim, ibant pariter & rotæ iuxta ea, & cùm eleuarent cherubim alas suas, vt exaltarentur de terra, non residebant rotæ, sed & ipsæ iuxtà erant. Stantibus illis stabant, & cum eleuatis eleuabantur: spiritus enim vitæ erat in eis. Egressa est gloria domini à limine templi, & stetit super cherubim. Et eleuantia D cherubim alas suas exaltata sunt à terra coram me: & illis egredientibus rotæ quoque subsecutæ sunt. Et stetit in introitu portæ domus domini Orientalis, & gloria Dei Israel erat super ea. Ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel iuxta fluuium Chobar: & intellexi, quia cherubim essent: Quatuor per quatuor: vultus vni, & quatuor alæ vni, & similitudo manus hominis sub alis eorum. Et similitudo vultuum eorum, ipsi vultus, quos videram iuxta fluuium Chobar & intuitus eorum, & impetus singulorum ante faciem suam ingredi.

Sup. 1.

Ipsum est animal. Hinc colliges quatuor illa animalia vnum esse animal, quo Christus significatur, vt primo capite copiosè ostendimus. Nec est inconueniens significari Christum, per animal hoc, quod habebat similitudinem quatuor cherubim, & per virum indutum veste sacerdotali, quoniam idem Christus significabatur per propitiatorium, quod erat in sanctis sanctorum: nam ipse est, ait diuus Ioannes, propitiatio pro peccatis nostris. Et significabatur per ostium, nam ipse ait: Ego sum ostium. Et significabatur per summum sacerdotem, qui per ostium ingrediebatur ad propitiatorium: vt asserit Apostolus in epistola ad Hebræos. Nam cùm in prius tabernaculum ingrederentur quotidie sacerdotes, vt sacrificiorum officia consummarent, in secundum tamen hoc est, in sanctum sanctorum, vbi erat propitiatio, solus pontifex semel in anno, & non sine sanguine introibat. Quod significabat fore, vt Christus assistens pontifex futurorum bonorum per amplius & perfectius tabernaculum non manu factum, hoc est cœlum, & vera sancta sanctorum, per proprium sanguinem æterna redemptione inuenta ingrederetur. Eodem modo apud diuum Ioannem, vbi Christus loquitur de ouili, & pastore, ait se esse ostium ouilis, & illius pastorem. Quare non est inconueniens hîc per duas res significari.

Exo. 25. Exo. 27. 1. Ioã. 2. Ioan. 10. Heb. 9. Exo. 30. Leu. 16. Ioan. 10.

Sed & illæ iuxta erant. Id est, Sed rotæ ipsæ prope cherubim erant.

Cum eleuatis eleuabantur. Cùm cherubim eleuarentur, eleuabantur etiam rotæ cum illis. Hoc est viri iusti, & charitate excellentes Christum sequuntur, & existentes corpore in terra, habent in cœlo animum affixum. Margaritæ lapilli illi candidi & splendentes: qui nascuntur in mari intra conchas marinas sunt in hoc admirabiles, quòd cùm in mari nascantur, & procreentur, nullam tamen habent cum eo similitudinem: mare est ceruleum, margaritæ verò candidæ: mare triste & horribile, illæ lætæ, & aspectu adeò pulchræ, vt oculos moueant, & ad se alliciant: mare amarum, illæ amabiles absque vlla amaritudine, Quin potius claritate & splendore cœlum quodammodo repræsentant: cuius rei causa est, quia ex cœlo influẽtias accipiunt. Huiusmodi sunt viri charitate insignes, & christiana religione præstantes, qui in mundo nati & educati nullam cũ eo habent similitudinem, nullam repræsentationem: animo sunt ab eo astracti, cogitatione diuisi, verbis differentes, operibus discrepãtes. Quin potius cœlum suo modo referunt, vnde illis influit gratia. In Apocalypsi narrat diuus Ioannes vidisse ciuitatem sanctam, descendentem de cœlo, cuius duodecim portæ erant duodecim margaritæ. Ciuitas hęc est ecclesia catholica: duodecim portæ sunt duodecim apostoli, per quos Deo adiuuante gẽtes ad ecclesiam introibant: quos ideo vocat margaritas, quia cùm fuissent in mundi mari procreati & nutriti, non ex mundo, sed ex cœlo esse videbantur. Hæ sunt portæ illæ Sionis, de quib⁹ ait regius psaltes, Diligit dominus portas Siõ super omnia tabernacula Iacob. Chariores enim sunt Deo portæ ecclesiæ quam fuerit vnquam vniuersa synagoga. Cũ autem eos miris laudibus diuus Ioannes extollat, quod essent portæ ecclesiæ militantis, quãtò maioribus laudibus efferenda est virgo illa Dei mater, quæ est porta ecclesiæ triumphantis? & non quælibet, sed felix cœli porta: ita enim in eius hymno canit ecclesia. Multò purior margarita cæteris sãctis, multò pretiosior, multò fulgentior, & præstantior. Vnde exclamat diuus Hilarius: O virgo benedicta super omnes fœminas, quæ angelos vincis puritate, sanctos superas pietate! Nos verò virginẽ hanc

Simili- tudo Apoc. 21 Psa. 86.

hanc sacratissimam quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? qua charitate amplexabimur? Nulla est tanta dicendi vis, tantaque copia, quæ possit eius merita non dicam exornare, sed ne narrare quidem. Si iusti in hac vita constituti rotæ sunt, quæ Christum sequuntur, quantò magis rota illa admirabilis Maria semper virgo Dei genitrix, quæ in terra collocata in cœlo versabatur?

Spiritus enim vitæ erat in rotis. Hoc est, spiritus Christi de seipso dicentis: Ego sum resurrectio & vita.
Ioan. 11. Alij vertunt: Voluntas animalis erat in eis. Sed eadem est sententia, nam per animal hoc cœleste Christus intelligitur.

Et stetit in introitu portæ. Nimirum cherub. Alij vertunt: Steterunt, vt intelligamus cherubim. Et ita habent Septuaginta: Steterunt in vestibus. Itaque cherubim steterunt in introitu portæ orientalis, quæ erat in atrio, vbi populus orabat ad occidétem: quam ob causam ostium erat ad orientem. Illud est aduertendum hæc animalia modò à diuino nostro vate appellari quatuor, modò vnum, nunc cherubim in plurali, nunc cherub in singulari: qua de re capite primo disseruimus, cùm per hoc animal Christum significari ostendimus.

Quod vidi subter Deum. Primo capite dixerat, super throno similitudinem esse quasi aspectus hominis, vbi per illum hominem nos diximus intelligi deum patrem: quòd hoc loco apertissimè ostéditur: illum enim, quem illic Ezechiel vocauerat hominem, hîc Deum vocat. Diuina scriptura seipsam interpretatur, locus vnus alterum explanat.

Et intellexi, quia cherubim essent. Primum videbantur illi animalia, sed propiùs intuens intellexit esse cherubim. Fortasse in hac visione priùs vidit vultum illum, quem capite primo appellarat faciem bouis, & hîc intellexit esse cherub, & existimauit alios vultus esse animalium: ideo dixit: Facies vna facies cherub, & facies secunda facies hominis, & in tertio facies leonis, & in quarto facies aquilæ. Sed cùm posteà attentiùs & propiùs vidisset alios vultus essetque maiori splendore illustratus, intellexit omnia illa esse quatuor cherubim, sed ita quatuor, vt vnus cherub dici posset, & ita vnus, vt quatuor essent. Et eam ob causam ait: Et intellexi, quia cherubim essent.

Quatuor per quatuor vultus vni. In codicibus correctis est: Quatuor vultus vni. In aliis verba hæc per quatuor, scripta sunt, sed notata obelo.

Et similitudo vultuum. Hoc est, licèt apparentia vultuum videretur mutata, vultus tamen erant iidem, quos videram iuxta fluuium Chobar. Quorum visionem primo capite narrauit.

ANNOTATIONES ex Hebræo in Cap. X.

Et dixit ad virum, qui indutus erat lineis. Pro lineis est in Hebraico בדים baddim. Nomé est בד quòd significat linum. Septuaginta verterunt: Et dixit ad virum, qui erat indutus stola. Et paulò pòst: Qui indutus erat stola sancta. Stolam sanctam vocant vestem sacerdotalem, de qua scriptum legimus li-
1. Mach. 10. bro primo Machabæorum: Stol. [s]ancta induit se Ionathas. Et Ecclesiasticus loquens de Aarone,
Ecc. 45. eiúsq; vestibus sacerdotalibus: ait induit eum dominus stolam gloriæ. Volunt significare septuaginta hunc virum esse Christum summum sacerdotem. Significat etiam dictio hæc baddim fortitudines: ideo poterat verti locus hic: Qui indutus erat fortitudine, vel fortitudinibus. Significat etiã ramos, & filios, quòd sint veluti rami arboris. Vnde id quod ait Oseas: Cœpit gladius in ciuitatibus eius, & consumet electos eius, poterat verti: Cœpit gladius in vrbibus eius, & interficiet filios eius, vel fortes eius. Est enim ibi idem nomen baddim, quod vestes lineas, fortitudines, fortes filios, & electos significat. Ose. 11.

Quæ sunt subtus cherubim. In margine codicum correctorum pro cherubim est cherub in singulari, & ita est in Hebræo. Nihilominus tamen septuaginta habent cherubim in plurali. Sed eadem est sententia, cùm idem significetur per cherub ac per cherubim, vt in explanatione ostensum fuit.

Quasi visio lapidis chrysolithi. Aquila habet eodẽ modo. Symmachus: Quasi visio lapidis hyacinthi. Hyacinthus cum aere mutatur, nam in sereno est perspicuus, in nubilo subobscurus. Tales esse debẽt doctores & concionatores, omnibus auditorũ moribus, ętatibus, & qualitatibus se attemperãtes. Diuus Paulus, qui in epistola prima ad Corinthios aiebat: Sapiẽtiã loquimur inter perfectos, eisdẽ Corinthiis imperfectis aiebat: Nõ potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: tanquam paruulis in Christo lac vobis potũ dedi, non escã: nondũ enim poteratis. Et iterum: Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos. Quemadmodum non omnibus ægrotantibus vna atq; eadem medicina adhibetur, sed variè pro morborum varietate, sic non omnibus auditoribus vna atque eadẽm conuenit doctrina: sed eorum varietati est oratio accommodanda. Vt diligens & peritus medicus priusquam adhibeat ægro medicamen, non solùm morbum eius, cui vult mederi, debet inquirere & cognoscere, sed mores, consuetudinem, & corporis naturam, & qualitates, sic sapiens & ingeniosus cõcionator, disertus, & cordatus præsul daturi sunt operam, vt ægritudines, mores, & ingenia subditorum animo percipiant, vt possint medicamina vnicuique apta opportunè adhibere. Sed de Symmachi versione hactenus. Septuaginta locum hunc ita transtulerunt: ὡς ὅρασις λίθου ἄνθρακος. Hoc est, quasi visio lapidis carbunculi. Carbunculus est gemma fulgentissima inter ardentes gemmas obtinens principatum, sic dictus, quòd vt ignitus carbo resplendeat, cuius nec nocte vincitur fulgor: lucet enim in tenebris, adeo vt flammas vibret ad oculos. Per hunc lapidem significatur gloria virtutum: quam ob causam Ecclesiasticus eum cum auro copulatum in auri ait cedere ornamentum: auro enim sapientia significatur, quæ virtutum splendore fit illustrior & præstantior. Et quemadmodum carbunculus in tenebris splendorem non admittit, ita virtute præditus in calamitatum nocte, inter medios calumniatores patientiam ostendit & tolerantiam, & veluti cæteris luminibus extinctis ipse micat radiis, cũ nihil magis conducat ad eximiæ virtutis gloriam excelsius extollendam, quã calamitas ipsa, qua viri sapientia insignes, virtute admirabiles, & vera nobilitate pręcellentes iniustè aliquando opprimuntur. Meritò igitur species rotarũ erat quasi visio carbũculi, splendidissimæ

Margin notes (right column): Simile; 1. Cor. 2; 1. Cor. 3; 1. Cor. 9; Simile; Simile; Eccl. 32; Simile

didissimæ gemmæ, quoniam his rotis, vt diximus, fideles significantur, qui debent virtutum claritate micare, cum infideles in cæcarum tenebrarum obscuritate & caligine versentur. Quam ob causam ait Paulus Apostolus: Eratis aliquando tenebræ:
Ephe.5. nunc autem lux in domino. De hyacintho & carbunculo vide Plinium lib.37. naturalis historiæ.

Et intuitus eorum, & impetus singulorum. Potest verti ex Hebræo: Et aspectus eorum, & ipsi singuli. Hoc est, non solùm eorum aspectus, sed eorum substãtia. Pagninus habet: Aspectus earum, & ipsæmet, vt totum hoc ad facies referatur.

Argumentum Cap. XI.

Absoluit visionem, quam inceperat capite octauo, eorum, qui Hierosolymæ remanserant euersionem prædicens. Aduersus eos præsertim vaticinatur, qui ciuitatem gubernantes, eam impiè seducebant. Nam Deo verò relicto suique prophetæ Ieremiæ vaticinio contempto, clauũ vrbis tenere, & gubernacula reipublicæ tractare in maximo cursu, & sæuißima procella posse arbitrabantur. Prædicit futuram captiuorum reductionem per Cyrum regem Persarum & Babyloniorum, adumbrans redemptionis humanæ mysterium per Christum Deum nostrum. Eos denique ait liberandos, qui sunt virtute præditi, & in vera dignitate constituti, eos verò euertendos, qui corporis voluptatibus ducuntur, & sceleribus oblectantur.

CAPVT XI.

A ET eleuauit me spiritus, & introduxit me ad portam domus domini orientalem, quæ respicit ad solis ortum. Et ecce in introitu portæ vigintiquinque viri. Et vidi in medio eorum Iezoniam filium Azur, & Pheltiã filium Banaiæ, principes populi. Dixitque ad me. Fili hominis, hi sunt viri, qui cogitant iniquitatem, & tractant consilium pessimum in vrbe ista, dicentes. Nonne dudum ædificatæ sunt: Hæc est lebes, nos autem carnes. Idcirco vaticinare de eis, vaticinare fili hominis. Et irruit in me spiritus Domini, & dixit ad me. Loquere. Hæc dicit dominus. Sic locuti estis domus Israel, & cogitationes cordis vestri ego noui. Plurimos occidistis in vrbe hac, & implestis vias eius interfectis.

EXPLANATIO.

Et eleuauit me spiritus. Nimirum angelicus. Acsi dicat: Fui eleuatus à quodam angelo, Vel per spiritum intelligit Spiritum sanctum: vel suum proprium spiritum: vt sit sensus: Ego non corpore, sed spiritu fui raptus, & cùm essem corpore in Chaldæa, fui spiritu leuatus Hierosolymam. Ex quo colliges fuisse hanc eleuationem spiritualem, & imaginariam, non autem corporalem. Sed aduerte. Qui spiritu reguntur, eleuantur ad aspicienda mysteria diuina, qui verò ducuntur carne, deprimuntur, & in semetipsis sepeliuntur; viui enim
Rom.8. mortui sunt. Ideo ait Apostolus: Si secundum carnem vixeritis, moriemini, si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Quicunque enim spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Septuaginta habent: Assumpsit me spiritus. Qui enim propter Deum à mundo eiicitur, ab ipso Deo assumitur.

Ad portam domus domini orientalem. Hoc est, ad portam atrij interioris templi Salomonis, quæ respicit ad Orientem. Spiritus nos ad ostium ducit orientale, hoc est ad Christum, qui ait apud Ioannem. Ego sum ostium, si quis per me introierit, saluabitur. Est autem ostium orientale, quia de illo ait Deus pater apud Zachariam prophetam: Ecce enim ego adducam seruum meum Orientem. Vnde alius Zacharias apud Lucam dixit: Visitauit nos Oriens ex alto, illuminare iis, qui in tenebris, & in vmbra mortis sedent. Non tamen inficior posse verti ex Hebræo locum illum prophetæ: Ecce ego breui adducturus sum seruum meum nomine germen. Idem enim vocabulum Hebraicum & Orientem significat, & germen: & est perspicuũ multis diuinarum literarum locis appellari Christum germen. Esaias eum capite quarto germen domini vocat; & Ieremias trigesimo tertio germen iustitiæ. Quibus locis Chaldæus paraphrastes vertit Messiam: Nihilominus tamen rectissimè vertit interpres noster, quemadmodum capite sexto Zachariæ: Ecce vir, Oriens nomen eius, & subter eum orietur, & ædificabit templum domino. Vbi septuaginta quemadmodum etiam capite tertio Orientem interpretantur. Eleuatus igitur Ezechiel ad portam orientalem, vbi diuini solis radiis illustratus est, ea mysteria mentis oculis aspexit, quæ huius capitis literis mandauit.

Ioan.10. *Zach.3.* *Luc.1.* *Esa.4.* *Iere.33.* *Zach.6.*

Iezoniam. Alij codices habent: Iechoniam. Hic non est ille, de quo locutus fuerat capite octauo: nam ille erat filius Saphan, hic autem Azur, nisi fortè pater eius binomius fuerit, dictus Saphan, & Azur, quemadmodum multi alij, quorum multis in locis meminit diuina scriptura.

Et Pheltiam. Hi duo erant præcipui, qui publicè populum à vera fide auertere conabantur. Eam ob causam hîc eorum nomina ponuntur: publici peccatores publicè nominantur; quod de occultis non fit.

Hi viri cogitant iniquitatem, & tractant consilium pessimum in vrbe ista. Pro iniquitate poterat verti ex Hebræo vanitas. Idem vocabulum & prauitatem significat, & vanitatem. Hi igitur hortabantur populum ad sumptuosa ædificia extruẽda, acsi nũquam esset ex vrbe migraturus: & cõsiliis suis vanis & perniciosis homines seducebant, & ad scelera perpetranda excitabant. Cor hominis est veluti prunarium, siue thuribulum Prunis refertum, paratũ ad recipiendum quicquid conieceris in illud. Et quemadmodum si in prunarium coniicias aromaticos pastillos, tota dom⁹ suaui replebitur odore & suffimento, sin autem immiseris sulphur, tota horribili odore contaminabitur, sic si in cor alicuius salutaria cõsilia immiseris, si hominem vtilibus instruxeris cõsiliis, illiq; fontẽ aperueris veritatis, efficies, vt ex eius corde odoris suauissimi fragrantia producatur: sin autem illum deprauatis cõsiliis contaminaueris, si impietates, odia, scelera, & cæteras huiusmodi pestes in eius consilium adhibueris, eris causa profectò intolerandi fœtoris, egredietur ex illius corde fœtidus fumus, qui non solùm ipsius cor, sed totã domum, totã rempublicã corrumpat *Simile.*

rumpat

rumpat. Aspicis, bona consilia esse odoratorios pastillos, mala aut sulphurea & fœtida suffimenta. Vide consiliorum differentiã, & attende, à quo illa suscipias. Hi duo homines, de quibus hoc loco agit Ezechiel, magnates erant, & docti, & in lectione legis domini versati, & nihilominus copiã aliis

Simile pestiferorũ consiliorũ faciebant. Vt ex myropolio, ex pharmacopolæ officina, vbi salutaria medicamẽta, & pretiosa vnguenta venduntur, exit aliquãdo toxicum & mortiferum venenum, sic ex hominibus scientia excultis pestiferũ interdum egredi-

Eccl. 6. tur consilium. Ideo ait Ecclesiasticus: Consiliarius

Eccl. 8. tibi sit vnus de mille. Et iterum: Cum extraneis

Eccl. 37. cõsilium non habeas: Hoc est ab hominibus à virtute alienis nõ capias consilium. Et rursum: A malo cõsiliario serua animam tuam. Ille te rectè cõsilio instruet, qui animam tuã fuerit amore prosecutus, eiúsque salutem optauerit. Vnde Gregorius libro 1. Registri: Nullus fidelior tibi ad consilium potest esse, quàm qui non tua, sed te diligit. Opus est consilio, sed intuere consiliarium. Consiliorum gubernaculum, inquit Cyprianus, est lex diuina. Domus, quę huiusmodi consiliis regitur, omnibus est instructior, & apparatior rebus, quàm ea, quæ temerè, & nullo consilio administratur.

Nonne dudum ædificatæ sunt domus? Vaticinatus fuerat Ieremias euertendos esse eos, qui Hierosolymæ remãserant, nolentes in Chaldæam migrare cum Iechonia & Ezechiele. Et ita euenit, nam pro

4. Reg. Iechonia fuit in regia dignitate constitutus Sede-

vlt. chias, qui anno 11. sui regni fuit captᵘ à Babyloniis, & fuit eius dignitas ablata, & tota Hierosolyma funditus euersa. At hoc non credentes Iudæi, qui Hierosolymę remanserant, insana ędificia substruebant, impio Iezoniæ, & Pheltiæ consilio adhærentes, qui Ieremię vaticinationem subsannantes aiebant: Non ne dudum post Ieremiæ oracula ædificatæ sunt domus? Ac si dicerent: Nullam debemus prophetiæ Ieremiæ fidem adhibere de ciuitate hac delenda, nam postquam ille hoc asseruit, non solùm ciuitas non fuit euersa, sed etiam aucta, quoniam perspicuum est nos ædificia construxisse.

Hæc est lebes, nos autem carnes. Hæc ciuitas est lebes, seu olla, nos autem inclusę carnes in illa. Et quemadmodum carnes conseruantur in olla vsq; ad earum perfectã decoctionem, sic Hierosolyma nos conseruabit vsque ad extremam senectutem. Hoc dicebãt illi, qui Dei prophetis fidẽ nullam ad

Iere. 1. hibebant. Fortasse alludebant ad verba Ieremiæ 1. capiti suæ prophetiæ mandata, vbi ille Hierosolymæ afflictionem sub metaphora ollæ incensæ à Babylonia prouenientis prædixerat: in qua olla Iudæi igne calamitatũ afflicti continerentur. Cùm igitur Ieremias Babylonem vocaret incensam ollam, quæ Iudæos affligeret, & concoqueret, aiebãt illi non ita esse, sed Hierosolymam esse ollam, in qua illi erant semper conseruandi. Ita potest intel-

Psal. 59. ligi locus ille Dauidis: Moab olla spei meæ. Hoc est, spes mea cõseruabitur in Moab. Nam ex Moab

Ruth. 4 fuit Ruth, ex qua processit Christus secundum car

Matt. 1. nem, vt non solùm ex veteri testamento, sed etiam ex euangelio constat.

Et irruit in me spiritus domini, & dixit ad me. Ex hoc loco cum multis aliis colligit Chrysostomus sanctissimæ Trinitatis mysterium tomo tertio, sermone de Trinitate. Si Deus dixit ergo per suum verbum: hoc illi dixit, cùm in eum irruit domini spiritus. Per Deum intelligit patrem, per verbum, filium, per spiritum domini, spiritum sanctum.

Cogitationes cordis vestri ego noui. Vnde 1. Regum 1. Reg.

ait Deus: Non iuxta intuitum hominis ego iudico. 16.

homo enim videt ea, quæ parent, dominus autem intuetur cor. Hinc Iob, Scio, inquit, domine, quia Iob 42.

omnia potes, & nulla te latet cogitatio. In 3. Regũ 3. Re. 8.

alloquitur iis verbis Salomon Deum: Tu nosti solus cor omniũ filiorum hominũ. Quæ verba sunt etiam 2. Paralipomenon literis consignata. Vnde 2. Para.

diuus Augustinus de definitionibus ecclesiastico- 6.

rum dogmatum, Internas, inquit, animi cogitationes diabolũ non videre certi sumus. Sed motu eas corporis ab illo, & affectionum indiciis colligi, experimento didicimus, Secreta autem cordis solus Deus nouit, cui dicitur: Tu solus nosti corda filiorum hominum. Hæc ille. Quemadmodum arundi- Simili-

nẽ manu tenentes, escáque hamatili in obscuro & tudo

turbulento pelago piscantes, etsi piscem non videant in escã irruisse, intelligũt tamẽ esse illum hamo absq; dubio captum, quòd corticula lineæ piscatoriæ bolis appellata, submergatur: sic dæmones piscatores subtilissimi, etsi cogitationes nostras in profundo cordis nostri gurgite non aspiciant, signis tamen exterioribus eas sæpenumerò cognoscunt: motu bolidis, & actione corporis, & verborũ modo eas explorant & intelligunt. Exire autẽ è corde cogitationes malas asserit apud Mat- Mat. 15.

thæũ Christus Deus noster. Et Salomon in Prouer Prou. 6.

biis inter mala Deo odibilia numerat cor machinãs cogitationes pessimas. Vnde colligitur nõ oẽs nostras malas cogitationes forinsecus aduenire, dæmonis instinctu excitatas, sed emergere aliquando ex motu arbitrij humani. At cũ eas diabolus cognoscit, statim accẽdere illas ad vitia conatur: intimis visceribus stimulos cõturbat, & cõmouet, ortum inflãmat, ardorẽ, & faces admouet tẽtationũ. Vt faber ferrarius prunas non efficit in officina, sed follibus ignis exuscitatoribus eas ascendit, sic Simili-

diabolus cogitationes malas in animo conceptas tudo

follibus tentationem sufflat, & inflãmat, & incendiũ cõflare nitens vitiis pabulũ subministrat. Cor nostrũ est ferraria officina, cogitationes malæ sunt prunæ, diabolus sufflator. Dolendum quidem est, & acerbè ferẽdum nutriri in anima cogitatus pestilẽtes, qui instar filiorum & viperæ eã miserè occidant, aut certè polluant & contaminẽt. Anima no- Simili-

stra est viridis smaragdus, gẽma translucida, exigui tudo

pretij in regione mortalium, sed in seipsa pretiosa, & immortalis: quam margaritarius ille cœlestis Deus noster summa sapiẽtia sua perpoliuit, & anulo plũbeo corporis nostri copulauit. Et quemadmodũ peritus margaritarius premitur dolore, aspiciẽs ꝓtiosos lapillos sua industria elaboratos, quos ipse magno ingenio & artificio excoluit, & perpoliuit, in manibus puerorũ, & hominum agrestium, qui cùm eos nec cognoscant, nec magnifaciant, illos cõtaminant, sic Deus cũ videt animas nostras quas ipse ad imaginem suã creauit, in potestate vanorũ & immundorũ cogitatuum eas coinquinantiũ & contemnẽtium, ægrè fert, & veluti id grauiter sentiens, exclamat: Vt quid cogitatis mala in cordibus vestris? Et hoc loco: Cogitationes cordis Matt. 9.

vestri ego noui. Et paulò pòst illis ferrũ minatur di-

cens

cens: Gladium metuistis, & gladium inducã super
Mar. 2. vos. Heli audiens scelera, quæ eius filij admitte-
1. Reg. 2. bant, leniter eos reprehendit, cùm æquum esset, vt eos durè castigaret. Quam ob causam illum ita allocutus est Deus: Magis honorasti filios tuos, quã me. Propterea ecce dies veniunt, & præcidam bra-
1. Reg. 4. chium tuũ, & brachium domus patris tui. Et paulò pòst narrat diuina scriptura, filios eius in prælio corruisse, ipsumque Heli cecidisse de sella retrorsum, & fractis ceruicibus animam efflasse. Filij nostri nostræ cogitationes sunt, quas debemus grauiter punire, si modum transeuntes, imperium rationis repudiauerint, Deumque offenderint: alioquin à Deo grauiter puniemur.

Plurimos occidistis. Nimirum iniustè, præsertim sub rege Manasse, qui se flagitiorũ ministrum constituit, & in vrbe peruertenda dolos pestilentes concepit: & iura diuina & humana per summum scelus violauit.

Propterea hæc dicit dominus Deus Israel. Interfecti vestri, quos posuistis in medio eius, hi sunt carnes, & hæc est lebes, & educam vos de medio eius. Gladium metuistis, & gladium inducam super vos, dicit dominus Deus. Et eiiciam vos de medio eius, daboque vos in manum hostium, & faciam in vobis iudicia. Gladio cadetis, in finibus Israel iudicabo vos, & scietis, quia ego dominus. Quia in præceptis meis non ambulastis, & iudicia mea non fecistis, sed iudicia gentium, quæ in circuitu vestro sunt, estis operati. Et factum est, cum prophetarem,
C Pheltias filius Banaiæ mortuus est. Et cecidi in faciem meam, clamans voce magna, & dixi, Heu, heu, heu, domine Deus, consummationem tu facis reliquiarum Israel? Et factum est verbum domini ad me dicens. Fili hominis fratres tui, viri propinqui tui, & omnis domus Israel, vniuersi, quibus dixerunt habitatores Hierusalem, longè recedite à domino, nobis data est terra in possessionem, propterea hæc dicit dominus Deus. Quia longè feci eos in gentibus, & quia dispersi eos in terris, ero eis in sanctificationem modicam in terris, ad quas venerunt. Propterea loquere, hæc dicit dominus Deus.

Interfecti vestri. Id est, ij, quos immaniter interfecistis.

Hi sunt carnes, & hæc est lebes. Dicitis, vos esse intra ollam securos & conseruatos instar carnium, sed longè fallimini opinione: eritis enim summis calamitatibus oppressi. Contrà verò innocentes, quos crudeliter occidistis, hi sunt carnes seruatæ, quoniam in gratia è vita migrauerunt: & Hierosolyma est lebes, vbi sepulti sunt: de huiusmodi decedentibus ait Psalmographus: Pretiosa in conspe-
Psa. 115. ctu domini mors sanctorum eius. Et diuus Ioannes
Apo. 14. in Apocalypsi: Beati mortui, qui in domino moriuntur. Vel sic. Hi, quos dolore laceraftis, & tandem sæuè occidistis, sunt carnes confractæ, hos concidistis tanquam carnes, quas solent secare, cùm eas volunt in lebetem conicere, vt coquantur. Eodem modo loquitur Michæas, cùm inuehi- Mich. 3.
tur in tyrannos, dicens: Ossa eorum confregerunt, & conciderunt sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ. Sunt igitur viri innocentes carnes à vobis laceratæ, & Hierosolyma est olla calamitatum, vbi eos compressistis. Prima tamen expositio mihi magis placet, propter id, quod sequitur, Educam vos de medio eius. Est enim sensus: Non est Hierosolyma olla, in qua vsque ad extremam senectutem conseruemini; nam ego vos abstraham ab illa, & tradam Babyloniis, qui vos in vincula coniiciant, & in Chaldæam captiuos abducant, vbi immensis calamitatibus occidamini, & trucidemini.

Gladium metuistis. Timuistis, ne à Babyloniis occideremini, ideo confugistis ad AEgyptum: sed nihil vobis proderit, occidemini nanque gladio Babyloniorum.

Faciam in vobis iudicia. Id est, sumam de vobis pœnas, debitas illas quidem, & iustas.

In finibus Israel iudicabo vos. Hoc est, in Reblata, quæ est in terra Emath. Ibi Nabuchodonosor occidit filios Sedechiæ regis Iudæorum coram eo, ei autem oculos eruit, eúmque in vincula coniecit,
vt licet videre apud Ieremiã capite nono, & quar- Iere. 9.
to libro Regum capite vltimo. 4. Reg.
Hæc non erit vobis in lebetem. Id est, non remane- vlt.
bitis Hierosolymæ vsque ad senectutem, vt existimatis, sed in alienam terram captiui ducemini.

Quia in præceptis meis non ambulastis. Hoc est, quia præcepta mea non custodistis. Hebraismus est, in
sacris literis frequens vt in psalmo: Beati immacu- Psa. 118.
lati in via, qui ambulant in lege domini. Tertio 3. Reg.
Regum: Ambulemus in decretis eius. Quarto Re- 9.
gum: Ambulauit in via regum Israel, Hoc est: ser- 4. Reg.
uauit rationem viuendi regum Israel. Ambulare in 16.
consilio sceleratorum, est eorum consilium sequi:
vt psalmo 1. Beatus vir, qui non abiit in consilio Psal. 1.
impiorum. Ambulare coram domino, est ita vitam degere, vt facta omnia ad Deũ dirigantur, illíq;
sint grata, vt Gen. 17. Dixit dominus ad Abraham: Gen. 17.
Ego dominus omnipotens: ambula corã me. Hoc est, da operam vt inculpatè viuas, & ad me tanquã ad scopum dirigas, quicquid egeris, dixeris, & cogitaueris. Ambulare aliquando idem est, quod vi-
uere: Vnde Apostolus in epistola Ad Romanos: In Rom. 6.
nouitate vitæ ambulemus. Et iterum: Non secun- Rom. 8.
dum carnẽ ambulamus, sed secundũ spiritũ. Et ad
Ephesios: Vt filij lucis ambulate. Nec est mirum Ephes. 5.
ambulare idem esse, quod vitam degere, quoniam tota hæc vita, via est, & deambulatio quædam ad alteram vitam. Si in præceptis Dei ambulauerimus, finita via in patriam ingrediemur æternam, si in operibus carnis, in pœnas semper duraturas.

Iuxta iudicia gentium. Id est, iuxta mores & constitutiones gentilium.

Et factum est, cum prophetarem, Pheltias, &c. Ezechiel erat corpore in Chaldæa, & raptus spiritu vidit ea, quæ fiebant Hierosolymæ, & quemadmodũ hic Pheltias diuino iudicio fuit vita priuatus. Quæ omnia Iudæis in Chaldæa cõmorantibus narrauit, vt in fine capitis fatetur. Et fuit exploratum & perspectũ eadẽ die, & hora, qua Ezechiel dixit,

excessi

excessisse è vita Pheltiam, collatis dictis prophetę cum dictis nunciorum, qui à Iudæa in Chaldæam veniebant.

Et cecidi in faciem meam. Nimirum affectu compatientis, & vt supplex Deum orarem, ne clades multiplicaretur.

Consummationem tu facis reliquiarum Israel. Hoc est, nunquid domine omnes qui supersunt ex Iudæis tua vltione consumes? Suspicabatur fortasse Ezechiel reliquias Israelis, quę videbantur superesse, esse ad interitum vocandas, & penitus delendas. Nam cùm Pheltias sonet salutem domini, existimauit forsitan videns eum mortuum fore, vt etiam liberati à domino tunc morerentur.

Fratres tui. Hucusq; vaticinatus fuit de excidio eorum, qui remanserant Hierosolymæ: nunc eorũ consolationem prædicit, qui Ieremiæ obtemperantes se Babyloniis tradiderant, & in Chaldæam migrauerãt. Solet Deus læta tristibus miscere, vt a-
Esai. 1. pud Esaiam capite primo: Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, &c. Desolabitur sicut in vastitate hostili: & derelinquetur filia Sion vt vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario. Et paulò pòst: Lauamini, mundi estote. Si fuerint peccata vestra, vt coccinum, quasi nix dealbabuntur, & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt. Si volueritis, & audieritis me, bona ter-
Amos 5. ræ comedetis. Eodem modo Amos capite quinto: Leuo super vos plãctum domus Israel. Cecidit, & nõ adiiciet vt resurgat virgo Israel. Et paulò pòst: Hæc dicit dominus Deus: Quærite me, & viuetis.

Fratres tui. In nonnullis codicibus non sunt verba hæc nisi semel: at in correctis bis posita sunt. Palilogia est figura satis frequẽs in diuinis literis, cùm
3. Reg. 13. repetitur idem verbum, vt tertio Regum: Altare altare hæc dicit dominus Deus. Et Christus Deus
Mat. 13. noster apud Matthæum: Hierusalem Hierusalem, quæ occidis prophetas. Hanc figuram vocant non nulli epizeuxim.

Quibus dixerunt habitatores Hierusalem. Existimãtes se esse felices, & possessuros esse quietè Hierosolymam.

Longè recedite à domino. Quasi indigni eius ciuitate. Reputabant eos esse à Deo deiectos, & derelictos, qui se tradiderant Babyloniis.

Ero eis in sanctificationem modicam. Hoc est, dabo eis diuinos vates, qui eos possint mœrore aliqua ex parte leuare, & ab idolorum cultu auertere. Et qui ob peccata abducti sunt à patria, ob pœnitentiam redibunt ad illam. Vel sic: Ero eis in sanctificationem, sanctos reddam illos, sed non omnes: nõ enim ero eis in sanctificationem magnam, vt omnes sancti sint, sed in sanctificationẽ paruã, vt pauci salui fiant. Illos saluos faciam quorum spem videro in me sitam, qui veram gloriam concupierint, eam autem contempserint, quæ incerta est, & caduca, posita non in virtute, sed in populi temeri-
Esa. 8. tate. Esse autem Christum quibusdam in sanctificationem, aliis autem in ruinam, asserit Esaias, dicẽs: Erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israel. Qua de re capite superiore disseruimus: verba illa explanantes: Effunde super ciuitatem.

Congregabo vos de populis & adunabo de terris, in quibus dispersi estis: dabóque vobis humum Israel, & ingredientur illuc. Et auferent omnes offensiones, cunctásque abominationes eius de illa. Et dabo eis cor vnum, & spiritum nouum tribuam in visceribus eorum. Et auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum, vt in D
præceptis meis ambulent, & iudicia mea Ierem.
custodiant, faciántque ea, & sint mihi in po- 23. f.
pulum, & ego sim eis in Deum. Quorum Inf. 36. f.
autem cor post offendicula & abominationes suas ambulat, horum viam in capite suo ponam, dicit dominus Deus. Et eleuauerunt cherubim alas suas, & rotæ cum eis, & gloria Dei Israel erat super ea. Et ascendit gloria domini de medio ciuitatis, stetítque super montem, qui est ad Orientem vrbis: & spiritus leuauit me, adduxítque in Chaldæam ad transmigrationem in visione, in spiritu Dei. Et sublata est à me visio, quam videram. Et locutus sum ad transmigrationem omnia verba domini, quæ ostenderat mihi.

Congregabo vos de populis. Suadet Deus Iudæis, qui in Chaldaica captiuitate detinebantur, vt quãuis in variis calamitatibus versentur, in eo tamen spem omnem suam fixam habeant atque locatã. Promittit enim illis se esse eos ad patriam reducturum. Quod factum fuisse tempore Cyri Persarum regis literæ diuinæ in libro Esdræ testificãtur. Nec solùm hoc loco, sed multis aliis Ezechiel, & alij di- 1. Esd. 1. & 2.
uini vates de hoc reditu Babylonicæ captiuitatis post annos suptuaginta vaticinati sunt. Sed quis nõ videt per hanc liberationem intelligi redẽptionem humanam per Christum verum saluatorem? Ipse genus hominũ in vincula dæmonis coniectũ in mundi captiuitate retẽtum, in carnis operibus tanquam in carcere, vinculis scelerum compeditum, sanguine suo liberauit, & ad spiritus libertatem, ad verum decus, ad summam amplitudinẽ illustrissimis virtutũ ornamentis decoratã perduxit. Seruitus Babylonica erat infidelitas, carcer peccati, & cõfusionis, mũdi captiuitas, vnde nos Christus abstraxit, & ad veram religionem, ad ecclesiam catholicam, ad verã Hierosolymã perduxit. Ipse est enim rex ille cœlestis, qui iuxta diuinorũ vatũ ora-
cula erat homines dispersos in vnã ecclesiã cõgre- Esa. 11.
gaturus. Audi Esaiam dicentem: Cõgregabit filios Israelis, & dispersos Iuda colliget à quatuor partibus terræ. Ieremias de hac congregatione vatici- Iere. 32.
nans inducit Christum ita loquentem: Congregabo eos de vniuersis terris, & reducam ad locum istum, vt habitent confidenter. Vnde Oseas, Cõgre- Ose. 1.
gabũtur, inquit, filij Israel, & filij Iuda pariter, & ponent sibi caput vnum. Et psalmographus: Aedifi-
cans Hierusalem dominus dipersiones Israelis con- Psa. 143
gregabit. Et idẽ Christus apud Ezechielem: Assumam de medio nationum filios Israel, ad quas abie- Inf. 36.
runt: & congregabo eos vndique: & erunt mihi populus. Et hoc loco: Congregabo vos de populis, & adunabo de terris, in quibus dispersi estis, dabóque vobis humum Israel. In omnibus his locis, & multis aliis promiserat Deus se esse congre-

gaturum homines ex omnibus mundi regionibus in vnam ecclesiam. Erant dispersi mortales, & per tenebras inextricabiles vagabantur. At non tulit Deus eos diutius errare, sed venit in mundum, induit humanã formam, & à cœli summitate descendẽs terras illustrauit, & hominum oculos aperuit, qui veluti Agar & Israel errabãt in solitudine, & aquæ veræ doctrinæ penuria laborabant, & ostẽdit illis fontẽ vitæ, vt erranti bus illis ac vagis viã conseq̃uedæ immortalitatis apperiret, eósque siti pereũtes reficeret, & cœlo exules, verisq; bonis prorsus expulsos, ac variis sectis diuisos in vna ecclesia catholica cõgregaret. Hæc ecclesia in diuinis literis appellatur Hierusalẽ: est enim ecclesia visio pacis, id nanque sonat Hierusalem. Hæc est mons Siõ, specula illa, ex qua Deum fide contemplamur. Hæc est domus Iacob, dæmonis supplantatrix, vitiorũque mundi, & carnis expultrix, quæ aduersus hostes animæ lucta contendit, vt veram animæ pacẽ conseruet. Hæc est templum Salomonis, vbi habitat dominus, viuis lapidibus, hoc est fidelibus charitate prẹstãtibus extructũ, qui cũ priùs essent toto terrarum orbe dispersi, varia idola & mõstra colentes, fuerunt sub vno Christo cõgregati in vna ecclesia, vna religione Christiana, vna fide, vno baptismo coniuncti. Christi saluatoris nostri prædicatio & cognitio sic omnium gentium oras peragrauit, vt repudiatis superstitionibus, & diis falsis ac cõmentitiis, homines etiam agrestes & inculti eũ huius vniuersitatis effectorem & moderatorẽ intelligerẽt, & pro eius fide & honore se morti deuouere non dubitarent. In ecclesia hac regnat Christus, cuius regnũ erit sempiternũ. De hoc Christi regno in ecclesia cecinit diuinus psaltes: Regnum tuũ regnum omnium seculorũ, & dominatio tua in omni generatione & generationem. Et Esaias: Multiplicabitur eius imperium, & pacis nõ erit finis. Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit, vt confirmet illud, & corroboret à modò, & vsque in sempiternũ. Daniel: Regnum eius regnũ sempiternum & potestas eius in generatione & generationẽ. Michęas: Regnabit super eos in monte Sion, ex hoc nũc, & vsq; in æternũ. Id explicuit Deus dicẽs per Gabrielẽ angelũ Mariæ semper virgini: Dabit illi dominus sedẽ Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in ęternum, & regni eius nõ erit finis. Domus Iacob est ecclesia, quæ semper durabit, de qua ait Christus: portæ inferi non præualebũt aduersus eam, in qua ipse Christus regnabit in æternum. Vnde colligitur, non conuenire Salomoni ea Dei patris promissio, quæ est libro secundo Regũ literis mãdata: Suscitabo semen tuũ post te, quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius: ipse ædificabit domum nomini meo, & stabiliam thronũ regni eius in sempiternum. Cùm thronus Salomonis defecerit, eiúsq; regnum esse desierit, quî fieri potest, vt regnum, quod à Deo, qui est ipsa veritas, asseritur, sẽpiternũ, illi possit cõuenire? Est igitur hęc Dei promissio ad verum Salomonẽ, ad Christum regẽ, pacis amantissimũ, cuius Salomon vmbram gerebat, referenda. Salomõ ex mortuis lapidibus templum instruxit, Christus ex viuis animis ecclesiam ædificauit. Dauid sanguinis fusor tẽplum ædificare non potuit, sed Salomon, hoc est, pacificus, idem enim sonat nomẽ Salomonis, quoniam rex pacificus erat venturus, qui non alieno suo sanguine, sed proprio erigeret ecclesiã, pacis adeò amans, vt ne quisquam periret, ipse per sanguinem suum nos eriperet à morte, mortem tolerãter ferẽs, vt nos immortalitate donaret: & vt vrbis vtar diui Pauli ad Colossenses, pacificãs per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in cœlis sunt. Quã ob causam ab Esaia fuit meritò princeps pacis vocatus: qui vt pacẽ doceret, ecclesiam constituit, in qua regnat in æternum: Vnica est ecclesia, militans & triumphans, militãs finietur quatenus militans, sed eius ciues in gratia decedentes, erunt in triumphantem translati, quæ nullum vnquam habebit finem, cuius rex Christus est, cuius habitatio semper est duratura, cuius ciues cantica Sionis perpetuò concinentes, ipsum regẽ in æternum laudabunt. Id intelligens diuinus psaltes præcinebat: Beati qui habitant in domo tua domine, in secula seculorum laudabunt te. Sed quoniã ad hanc triumphantem ecclesiam ascẽdere nemo potest, nisi sit ecclesiæ militantis membrum, instruxit Deus ecclesiam hanc catholicam, quæ est apud diuinos vates regnum Dauid, vera Hierosolyma, mons Sion, domus Iacob, populus Israelis. Quicũque enim veram Christi Dei nostri fidem habet, Israelita est, siue genus ducat à gentibus, siue ab Hebræis. Ideo voluit per se, & per Apostolos suos sanctissimum nomen suum per cũctas nationes fama celebrare, & castissimam, plenissimãque pietatis religionem longè lateque propagare, vt asperrimã diaboli tyrannidem funditus euerteret, & ecclesiã hanc constitueret, in qua fideles congregaret. Hoc quippe est, quod hîc ait per Ezechielem: Congregabo vos de populis, & adunabo de terris, in quibus dispersi estis, dabóque vobis humum Israel, hoc est Hierosolymam, qua ecclesia significatur.

Et auferent omnes offensiones. Id est, omnia scelera.

Cunctasque abominationes. Hoc est, omnia idolorum simulacra.

Et dabo eis cor vnum. Idem ait Deus infrà apud hunc prophetam capite 36. & apud Ieremiam trigesimo secundo. Id impletum fuisse in ecclesia primitiua asserit diuus Lucas, dicens in Actis Apostolorum: Multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna. Et non solùm tunc, sed nunc etiam in rebus de fide, & semper, fidelium cor fuit, & est vnum: vna est enim fides omniũ, vnus ecclesiæ in credendo consensus. Sed hæc Dei verba non tantũ de fidei cõsensu, sed de animorum congregatione & coniunctione intelligenda videntur, fuit enim summa inter Christianos pax & concordia: de qua dixerat regius vates, Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis. Et rursum: Factus est in pace locus eius. Huius Christianæ pietatis meminit Aggæus, qui cùm diceret: Veniet desideratus cunctis gentibus, adiecit ex Christi persona: Implebo domum istam gloria, & in loco isto dabo pacem. Nec hoc silentio præteriuit Esaias Christum in hunc modum faciens loquentem: Creaui fructum labiorum pacem, pacem ei, qui longè est, & qui propè. Vnde Malachias: Pactum vitæ & pacis fuit cum eo, & lex veritatis in ore eius. Sed pax hæc spiritualis est, quæ nos inter nos coniungit, & Deo connectit & conciliat. Denique est pax Dei, quæ exuperat omnem sensum, qua carent homines flagitiosi. Ait enim Esaias: Non est pax impiis, dicit dominus. Etsi enim impij sint aliquando

Marginalia: Genes. 21. — Psal. 144. — Esai. 9. — Danie. 3 — Mich. 3. — Luc. 1. — Mat. 16. — 2. Reg. 6. — Coloss. 1. — Esa. 9. — Psal. 83. — Infr. 36. — Iere. 32. — Acto. 4. — Psa. 71. — Psa. 75. — Agg. 2. — Esa. 57. — Mala. 2. — Phili. 4. — Esa. 57.

quãdo pac, cnoiuncti, ea tamẽ pax mũdi est, & vitio rũ interdũ propagatrix. Eã ob causã ait Christus: Pacem meã do vobis, pacem relinquo vobis: non
Ioan.14. quomodo mundus dat, ego do vobis. Mundi pax quærit propriam vtilitatem, & corporis oblectationem, pax verò Christi consistit in vera animorum concordia inter se, & inter se & Deum; cuius gloriam quærit. Hanc pacem, hanc reconciliationem inter Deum & hominem adduxit Christus Iesus, quam ob causam ait Apostolus in epistola
Coloss.1. ad Colossenses esse nos per ipsum reconciliatos:
Rom. 3. eumque in epistola ad Romanos propitiatorem appellat, dicens: Præposuit eum Deus propitiatorem
1.Ioã. 2. per fidẽ in sanguine ipsius. Et diuus Ioannes in prima sua epistola: ipse est propitiatio pro peccatis
1.Ioã.4. nostris. Et iterum: Misit Deus filium suum propitiationem pro peccatis nostris. Hoc fuerat in legis veteris tabernaculo adumbratum, vbi erat arca fœ
Exo.25. deris, super qua erat propitiatorium ex auro purissimo, quod duo cherubim tegebant alas expas-
26. 27. sas habentes, seque mutuò contemplantes. Super propitiatorium erat oraculum, ex quo dominus responsa dabat, séque propitium ostendebat. Arca illa ecclesiæ Christi gerebat imaginem, quæ erat tecta propitiatorio, quo Christus figurabatur, ecclesiam protegens & gubernans. Duo cherubim se mutuò respicientes sunt duo testamenta inter se admirabili concentu cohærentia, nulláque in re discrepantia. Id quod indicat nomenclatura, cherubim enim idem est quod plenitudo scientiæ. Respiciunt enim hi cherubim ad propitiatorium, quia vtrunque testamentum Christum intuetur, de illo loquitur, eum ostendit, ita vt vetus sit veluti vaticinium noui, nouum verò expositio veteris. Desuper erat oraculum, vnde Deus loquebatur, ostendens misericordiam suam, quoniam dominus noster Iesus Christus, propitiator noster Deum patrem nobis reddidit propitium & beneuolum, nósque illi reconciliauit, & in concordiam cum illo reduxit, qui ab illo ob impia scelera nostra eramus diuisi, & penitus alienati. Hãc pacem conquirere debemus, & amplecti, eáque summè oblectari. Si hominum pax à gentium philosophis veluti numen quoddam celebrabatur, quî fieri potest, vt Christianæ philosophiæ cultores Dei pacem sine scelere nefario contemnant? In monte Palatino fuit quondam Romæ templum Concordiæ dicatum, vt ait Blondus libro secundo de Roma instaurata, quod templum ait Suetonius fuisse à Tibero imperatore constructum: tametsi alij contendant fuisse à Liuia Germanici matre ædificatum. Et prope montem Palatinum, vbi quondam via, quæ sacra dicebatur, erat, fuit à Vespasiano imperatore instauratũ templum pacis, cuius ruinæ hodie apparent, facilè ostendentes magnificentissimum ædificij apparatum. Nullum enim fuit tunc in tota vrbe ædificiũ sumptuosius, nullum admirabili pretiosarum rerũ amplitudine prestãtius. De eo ait ita diuus Hieronymus in Ioelis prophetæ commentariis, Vespasianus & Titus Romæ templo pacis ædificato vasa templi Hierosolymitani, & vniuersa donaria in delubro illius constituerunt: quæ Græca & Romana narrat historia. Si igitur infideles pacem colebant, quantò magis nos eam colere debemus, qui legem pacis, qui pacis, preceptoris euangelium seruare gloriamur? Cùm Neptunus & Minerua de dignitate contenderent, & Neptunus, vt antiqui scriptores literis mãdarunt, allegaret se esse aquæ, rei vtilissimæ inuentorem, Minerua autem pro se adduceret, se oliuam fructiferam plantam inuenisse, cecidit causa Neptunus, fuitque pro Minerua sententia lata, quia oliua arbore fructuosa significabatur pax: quia nihil esse dicebant iucundius, nihil vtilius, nihil ad securitatem & tranquillitatem consequendam accommodatius. Voluerunt homines illi qui tunc sapientes dicebantur, hac fictione significare esse pacem vtilissimam, eámque ob causam auidissimè quærendam & conseruandam. Proclus Platonicus vnum vni esse dicebat: significans dandam esse operam, vt omnes vnum essemus Deo, qui erat vnus. Hæc sunt eius verba in libro de anima & angelo. per intellectum nostrum diuinum attingimus intellectum: sic & primum vnum, à quo omnibus inest vnio per vnum, per quod sanè nostrum vnum diuino maximè iungimur. Et paulò pòst: Diuini per vnitatem efficimur, quando omnem multitudinem fugientes, in ipsam vnitatem nostram confugimus, vnúmque efficimur, & conformiter agimus. Titus Liuius lib. 10. Deca. 3. Melior est, inquit, tutior pax: quàm sperata victoria. Et Salustius in Iugurtha: Concordia paruæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Si gentiles tot laudibus efferũt pacem, quid nos agere debemus, quibus Deus noster illam dedit? Ipse est enim, qui hoc loco ait apud Ezechielem: Et dabo eis cor vnum.

Et spiritum nouum tribuam in visceribus eorum. Hoc petebat regius vates, cùm diceret: Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innoua *Psal.50.*
in visceribus meis. Hæc spiritus nouitas seu renouatio est animi puritas, & vis illa, per quã nihil nisi rectum & sanctũ desideratur. Acquiritur autem instauratio hæc lachrymis & pœnitentia. Quemadmodum aquila, vt aiunt, renouatur aquis, ita anima lachrymarum abũdantia. Vt oliuæ vbi sunt perticis concussæ, & virgultis omnibus confractis *Simile.*
amittunt pulchram amœnitatem, nisi pullulauerint, & nouis surculis atque ramulis germinauerint, & denuò fronduerint, infructuosæ manent, sin autem syluescunt, & germina emittunt, spem tribuunt vberrimos fructus producẽdi, sic homines post peccatum, nisi instaurentur spoliantes veterẽ *Simile.*
hominem cum actibus suis, & induentes nouum, steriles iudicantur: sin autem spiritu nouo germinauerint, & per pœnitentiam floruerint, fuerintque in Christo renouati, pulcherrimos virtutum fructus ferent, & vberrimarum baccarum copia exornabuntur. Aspice oliuam illam post peccatum adulterij & homicidij per pœnitentiam virescentem, lætissimorúmque fructuum pulchritudine abundantem quomodo dicebat in psalmo: Ego sicut oliua fructifera in domo Dei. *Psal.51.*
Et Ecclesiasticus virum iustum comparat cum *Eccle.*
oliua pullulante. Hanc pullulationem & instau- *50.*
rationem promisit hoc loco Deus, dicens se esse fidelibus suis spiritum nouum tributurum.

Auferam cor lapideum. Id est, abducam ab illis cor durum, & dabo illis cor tenerum, vt veluti blanda cera impressionem meę doctrinæ facilè recipiant. Cordi lapideo ex diametro opponitur cor carneum, hoc est, pium, docile, & quod diuino

uino amore mollescat. Id voluit diuus Paulus in e-
2. Cor. 3. pistola secunda ad Corinthios significare, dicens: Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris, quę scitur, & legitur ab omnibus hominibus, manifestati, quòd epistola estis Christi, ministrata à nobis, & scripta non atramento, sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Appellat Apostolus Corinthios epistolam suam, quòd eos scriptos haberet indelebiliter in corde, & epistolam Christi, quod illi Christũ haberent in cordibus suis scriptum. Et ideo ait hanc Christi epistolam esse à seipso scriptam non atra-
Exo. 31. mento, sed spiritu Dei viui, vt significaret inter se
Exo. 34. ipsum & Moysem differentiam: Moyses enim tabu
Deu. 20. las lapideas adornauit, vt in illis lex vetus scriberetur, Paulus autem Corinthiorũ animos parauit non instrumẽto corporeo, sed spiritu Dei viui, quẽ ipso Deo largiente in illis sculpserat: non in tabulis lapideis duris, vt quondam lex sed in cordibus, mollibus, & ad recipiẽdam euangelicam doctrinã ab eo paratis. Sed heu, quot sunt hodie, qui cor habent lapideum rupibus multò durius! Horum cor est petra illa, de qua ait Christus: Aliud semen ceci-
Luc. 8. dit super petram, & natum aruit, quia nõ habebat humorem. Vide petrã illam, de qua ait diuina scriptura: Induratũ est cor Pharaonis. Talis est homo
Exo. 7. impius & obstinatus, de quo ait Iob: Cor eius indu-
Iob. 4. rabitur quasi lapis. Et Deus per Ioelem prophetã: Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiu-
Ioel. 2. nio, & fletu, & planctu. Scindite corda vestra, & nõ vestimenta vestra. Ac si dicat: Corda vestra volo, sed non indurata: volo corda mollia & contrita. Diuus Bernardus in libro de cõsideratione ita ait: Cor durum est, quod contritione non scinditur, precibus non flectitur, minis non cedit, flagellis ob-
Simile duratur. Vt lapis tendit ad centrum: ita corde induratus descendit ad infernum. Ita dicitur de obstina-
Exo. 15. tis Aegyptiis: Descenderunt in profundum quasi lapis. Corpora descenderunt in profundum maris, animæ in profundum infernorum. Ideo ait Eccle-
Eccle. 3. siasticus: Cor durum malè habebit in nouissimo. At de seipso ait Iob: Deus molliuit cor meum. Et
Iob. 23. diuina scriptura in libro Exodi, & Numerorum
Exo. 17. narrat fuisse à Moyse petrã percussam virga, & flu-
Nu. 20. xisse aquarum abundantiã. Ad quod alludit his verbis psalmographus: Percussit petrã, & fluxerunt a-
Psa. 77. quæ, & torrentes inundauerunt. Vtinam Deus virga crucis, & memoria passionis suæ percutiat cor meum lapideũ, cõterat durã cordis mei petram, vt fundãtur lachrymarum flumina, & conuertat pe-
Psa. 109. tram in stagna aquarum, & rupem in fontes aquarum. Diuus Augustinus libro de gratia & libero arbitrio ad Valentinum cap. 14. ita ait: Liberum
Psal. 94. hominis arbitrium pulsatur, vbi dicitur: Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Sed nisi posset Deus etiam duritiam cordis auferre, non diceret per prophetam: Auferam ab eis
2. Cor. 3. cor lapideum, & dabo eis cor carneum. Quod de nouo testamẽto fuisse prędictũ satis Apostolus ostendit, vbi ait: Epistola nostra vos estis scripta non atramento: sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Quod nõ ideo dictum putemus, vt carnaliter viuant, qui debent spiritualiter viuere: sed quia lapis sine sensu est, cui comparatum est cor durum, cui nisi carni sentienti cor intelligens debuit comparari. Hæc ille.

Quorum autem cor post offendicula. Hoc est, eos grauiter puniam, qui peccatis, quibus Deus grauiter offenditur, pascuntur, & idolorũ cultum relinquere nolunt. Ponere eorum viam in capite suo, est in eos iuxta scelera sua animaduertere. Sẽsus est: Eos, qui Ieremiæ prophetæ meæque voluntati obedientes se Babyloniis tradiderunt, & fuerunt in Chaldæam translati, consolabor, & in pristinam dignitatem restituam, eos autem, qui Hierosolymę mãserunt, qui falsis voluptatibus ducuntur, & in sceleribus versantur, acerbissimis opprimam calamitatibus. Illi mihi pœnas suis flagitiis debitas persoluent.

Et ascendit gloria domini de medio ciuitatis. Significauit subtractionem protectionis diuinæ. Id etiam significauit Christus dicens apud Ioannem: Surgi- Ioã. 14.
te, eamus hinc. Et apud Lucam. Relinquetur vo- Luc. 13.
bis domus vestra deserta. Narrat Iosephus fuisse in templo vocem angelorum auditam dicentium: Abeamus ab his sedibus. O ingrata ciuitas, quæ illum, qui in te contulit innumera beneficia, ad crudelissimum interitum vocasti! O ciuitas infelix, quam Deus meritò reliquit per gratię, suæque protectionis subtractionẽ! O impij & nefarij Iudęi, qui Messiam vestrum, quẽ expectabant antiqui patres, cuius aduentum optabant patriarchæ, de quo vaticinati sunt prophetæ, asserentes esse illum humanam formam induturum, eiúsque misericordia esse mundi maculas abluendas, acerbissimis cruciatibus affectum, scelere & inuidia incitati interfecistis! Qui erunt homines tam barbari, tam agrestes, tam inculti, qui vestram impiam crudelitatem & perfidiam non detestentur, qui Christi Dei nostri immẽsam pietatem, summam misericordiam non immortalitatis memoria prosequantur! Dereliquit vos, quia vos eum dereliquistis. Ideo ascendit gloria domini de medio ciuitatis.

Stetitque super montem. Chaldæus paraphrastes ait montem hunc esse Olíueti. Distat ab vrbe vno miliario, vt habetur Actorum Apostolicorum pri- Act. 1.
mo. Ex hoc monte ascendit Christus ad patrem, vt ex eodem capite colligitur. Eam ob causam existimo voluisse hoc loco Ezechielem ascensum Christi in cœlum significare.

Et spiritus leuauit me. Erat realiter in Chaldæa, sed spiritu fuit ductus Hierosolymam, vbi ea mentis oculis aspexit, quæ huic capiti mandauit. His autem gestis videbatur sibi imaginaria visione à Iudæa in Chaldæam reuerti ad Iudęos, quos hîc transmigrationem vocat.

Omnia verba. Id est, res omnes. Narrauit Iudæis omnia, quæ viderat spiritu, & eorum significationem. Accipi autem verbum pro re quacunq; præ- Esa. 39.
ter hunc locum ostendit Esaias capite 39. vbi volens significare ostendisse Ezechiam regem nunciis Babyloniæ omnia, quæ habebat, ait: Non fuit verbum, quod non ostenderet ei Ezechias in domo sua. Et in hanc significationem sumitur Deute- Deut. 8
ronomij capite 8. Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo, quod procedit ex ore Dei. Matt. 4.
Quem locum citauit Christus apud Matthæum Luc. 4.
& Lucam, significans quacunque re, qua Deus voluerit posse hominem sustentari. Id, quod dici- Psa. 111.
tur in Psalmo: Iucundus homo, qui miseretur, & commodat, disponit sermones suos in iudicio, potest

test verti ex Hebræo. Iucundus vir, qui confert in alios beneficia, & dat mutuò, & distribuit res suas recto iudicio. Pro sermonibus suis poteris transferre verba sua, & per verba sua substantiam, opes & omnes alias res suas intelligere: vt sit sensus eũ esse iucundum & beatum virum, qui propensus est ad homines iuuandos, qui de re sua familiari inopia laborantibus impartitur, sed iudicium adhibet in bonorum suorum distributione, omniaque rectè, atque prudenter ministrat.

ANNOTATIONES EX *Hebræo in cap. XI.*

Nonne dudum ædificatæ sunt domus? Septuaginta interpretes habent: Nonne nouiter ædificatæ sunt domus? Eadem est sententia, quam in explanatione exposuimus. Pagninus vertit: Non in propinquo est contritio, ædificemus domos. Brixianus eodem ferè modo: Non est propinqua vastatio, ædificemus domos. In Hebraico, non est contritio, nec vastatio. Ideo alij transferunt: Non est propè, ædificemus ædes. Quod in idem recidit. Horum versionum hic est sensus: Id quod dixit Ieremias esse citò vrbem hanc vastãdam, non est verum: nam non est propè eius euersio & vastatio: ideo non timeamus, quin potiùs construamus ædificia. In Hebraico est ita, לא בקרוב בנות בתים Lobecarob benoth battim. Quæ verba possunt ita verti: Non citò: ædificemus filios. Acsi dicerent impij homines? Nihil nos moueat vanum Ieremiæ vaticinium de vrbis euersione, sed voluptatibus ducamur, & filios generemus. Dictio benoth est à verbo banah, quod significat ædificare, & filios suscipere: Capite 16. Genesis, vbi vulgata editio habet: Si forte saltẽ ex ea suscipiam filios, est in Hebraico: Si fortasse saltem ex ea ædificer, Inde deriuatur ben, quę dictio filium significat, quod sit veluti ædificium parentum. Vnde benoni idem est, quod filius doloris mei, & beniamin filius dextræ, hoc est, filius dilectus: solebant enim antiqui nomine dextræ ea significare, quæ magnoperè diligebant, Ideo Iacob filium suum secundum, quem habuit ex Rachele, quam incredibili cóplectebatur amore, vocauit Beniamin, hoc est filium charissimum, quòd illum genuisset in senectute: quam ob causam eum admirabili amore prosequebatur. Cùm eum pareret Rachel summis oppressa doloribus, eum filium doloris sui appellauit interruptis ac morientibus vocibus, quibus prolatis, efflauit animam, & obitus sui triste viro suo charissimo desiderium reliquit. Pater autem pueri nomine mutato, ne cùm illud audiret, memoriam illius lachrymabilis mortis renouaret, & graui tã tristis recordationis dolore, etiã ipsa, quæ iam consenuisse videretur, recrudesceret, imposuit ei nomen Beniamin, vt amoré filij & matris se esse semper conseruaturum declararet. Significat præterea dictio hæc ben multa alia adiunctis substantiuis. Genes. 15. Filius domus meæ, id est vernaculus meus. Iob. 41. Filius arcus, id est sagitta. Thren. 3. Misit in renes meos filias pharetræ suæ. Hoc est sagittis me vulnerauit. Esai. 21. Filius areæ meæ, id est frumentum. Primo Regum 20. Filius mortis, id est dignus morte. Illud Psalmi 101. vbi nos iuxta

Genes. 16. Genes. 35. Genes. 15. Iob. 41. Tren. 3. Esai. 21. 1 Re. 20. Psal. 101.

translationem septuaginta habemus: Vt solueret filios interemptorum, potest verti ex Hebræo. Vt è vinculis eripiat filios mortis, hoc est homines morti addictos. Primo Regum 9. Filius vnius anni erat Saul. Id est innocens instar infantuli. Quibus verbis vult significare Saulis virtutem, & morum integritatem, priusquam fuisset in regia dignitate constitutus. At cùm ad principatum euectus est, scelera impia perpetrauit. Vbi vides quàm periculosa sit magna potentia, & opum abundantia. Exemplum sit etiam tibi Dauid, qui subditus inimico pepercit, & vitam tribuit, rex autem amicum per summum scelus interfecit.

Et cogitationes cordis vestri ego noui. Septuaginta habent; Cogitationes spiritus vestri ego scio. In Hebraico pro cogitationibus cordis vestri est: Vemaaloth ruacem, Hoc est, & ascensiones spiritus vestri, Verbum עלה alah ascendere significat, vt Genes. 19. Vidit ascendentem fauillam de terra. Ideo vertit Pagninus: Quæ ascendunt in spiritu vestro noui. Et quoniam cogitationes cordis ascendunt, meritò vertit interpres noster cogitationes. De huiusmodi ascẽsionibus in corde humano ait regius vates: Ascensiones in corde suo disposuit. Et Christus Deus noster apud Lucam: Qui turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? Eodem respicit, quod ait in prima epistola ad Corinthios diuus Paulus: Nec in cor hominis ascendit: Hoc idiomate vtitur Esaias cap. 65. Ieremias 13. Ezechiel 38. Ascendere autem super labiũ linguæ apud Hebræos est in fabulam traduci, quando in aliquem coniiciuntur opprobria. Hebraismus est, quo vtitur Ezechiel cap. 36. Significat etiam verbum hoc alah euanescere. In hanc significationem potest accipi id, quod est apud Zachariam: Et conseretur manus eius super manũ proximi sui, vt sit sensus: Si quis tempore illo petierit opem ab amico suo ad oppugandam Hierosolymam, frustrà id faciet: nihil vires humanæ aduersus diuinum consilium valebunt: nam si apprehenderit quispiam manum proximi sui euanescet manus eius in manu opem illi promittentis. Eam ob causam poterat etiam locus hic Ezechielis ita transferri. Ea quę euanescũt in cordibus vestris, sunt mihi satis perspecta. Impij enim, vt ait diuus Paulus in epistola ad Romanos, euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum.

1. Reg. 9. 1. Reg. 24. 1. Reg. 26. 2. Reg. 11. Genes. 19. Psal. 83. Luc. 24. 1. Cor. 2. Esa. 65. Ierem. 13. Inf. 38. Inf. 36. Zacha. 14. Rom. 1.

Ero eis in sanctificationem modicam, In Hebraico est. Ero eis, למקד׳ שמעט Lemicddax meat. Id est, in sanctificationem paruulam, Pagninus transtulit: In sanctuarium paruũ. In Thesauro verò ait nomen hoc meat significare paucitatem. Ideo potest verti: Ero eis in sanctuarium paucitatis, siue paucorũ, vt sit sensus, Eos paucos in Chaldæa audiam perinde atque in templo celebri Hierosolymę: ero illis pau cis loco templi, vbi populi celebritatem audire solebam: Nihilominus tamen communis translatio rectissima est, cuius sensum in explanatione ostendimus, & ita verterunt septuaginta dicentes: ὡς ἁγίασμα μικρόν.

Consummationem tu facis reliquiarum Israel. Pagninus eodem modo vertit, sed cum interrogatione. Et ita manet altera sententia: aliud est enim rem asserere, aliud interrogare. Aliquando enim eadem oratio quæ affirmat, si interrogatiuè proferatur, & admiratiuè negat. Verba illa Michææ: Et tu Bethlehem

thlehem Ephrata paruula es in principibus Iuda, longè diuersum sensum videntur prima facie habere apud Matthæum illa in hunc modum citantem: Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda. Apud Michæam asse- *Mich. 5.* runt Bethlehem paruulam esse in principibus Iu- *Mat. 2.* da, Apud Matthæum asseueranter ostendunt non esse paruulā. At si hæc verba legeris apud Micheā interrogatiuè, & admiratiuè, quemadmodum pro fectò legi debent, videbis nullam esse inter prophetam & euangelistam dissonantiam. Ita enim ait Michæas: Et tu Bethlehem Ephrata paruula es in principibus Iuda? Quasi dicat, non. Et afferēs negationis causam ait: Ex te enim egredietur, &c. Et id quidem est, quod ait Matthæus: Nequaquam minima es. Nec in eo discrepant, quod Micheas ait, Ephrata. Matthæus verò, terra Iuda, nam vtroque modo appellabatur Bethlehem. Præ tereà Ephrata significat fructiferam. Iuda verò con fessionem: at ex cōfessione producitur vberrimus fructus. Nihil est fructuosius confessione, siue eam accipias pro laudatione diuina, siue pro peccatorum confessione. Confiteri de peccatis, est nuntiare virtutes. Quid est sacramentalis culparum confessio, nisi sanctitatis præconium? Aspicis igitur nullam esse inter hos duos locos discrepantiam, quin potius vnum esse alterius expositionem.

Argumentum Cap. XII.

Parabola vasorum transmigrationis prædicit diuinus vates modum captiuitatis regis Sedechiæ, eorúmque qui illum sequebantur, quos sciebat esse Dei immemores, & sui oblitos, contrà verò in scelere vigilantes, & in rebus nefariis diligentes. Studebat hortari Iudæos variis argumentis, vt prophetarum oraculis fidem adhiberent, seque repudiatis idolis ad verum Deum conuerterent, in quo spem omnem suam co llocarent.

CAPVT. XII.

A ET factus est sermo domini ad me, dicēs: Fili hominis in medio domus exasperantis tu habitas, qui oculos habēt ad videndum, & non vident, & aures ad audiēdum, & non audiunt, quia domus exasperās est. Tu ergo fili hominis fac tibi vasa transmigrationis, & transmigrabis per diem coram eis. Transmigrabis autem de loco tuo ad locum alterum in conspectu eorum, si forte aspiciant, quia domus exasperans est. Et efferes foras vasa tua, quasi vasa transmigrationis per diem in
B conspectu eorum. Tu autem egredieris vespere coram eis, sicut egreditur migrans ante oculos eorum. Perfode tibi parietem, & egredieris per eum in conspectu eorum. In humeris portaberis, in caligine effereris. Faciē tuam velabis, & non videbis terrā, quia portentum dedi te domui Israel. Feci ergo sicut præceperat mihi dominus, Vasa mea protuli quasi vasa transmigrantis per diem, & vespere perfodi mihi parietem manu, & in caligine egressus sum, & in humeris portatus in conspectu eorum.

EXPLANATIO.

Et factus est sermo domini ad me. Parabola est rerū dissimilium similitudo, quā Cicero collationem vocat, quòd illa res inter se conferantur & comparentur. Est autem duplex, altera verborum, quando quibusdam dictis alia intelliguntur, altera factorum, quando per quædam facta alia significātur, quemadmodum in præsenti. Vtraque est diuina scriptura frequentissima. Non solùm Iudęi Hierosolymæ habitatores, sed etiam plerique eorum qui erant in Babylonica captiuitate detenti irridebant Ieremiæ consilium & vaticinationem. Instruxerat Ieremias suo consilio Iudæos, vt se traderent Babyloniis, & vaticinabatur in maiores ærumnas incursuros esse eos, qui Hierosolymę manebāt, quā qui in Chaldæam transmigrabant. Cùm antē trāsmigrati se captiuos aspicerent, eos autem, qui in patria remanserant, liberos, inuehebantur in Ieremiam, asserentes falsum esse eius vaticinium, eiúsque dignitatem maledictis violantes. Sed posteà experti sunt vera esse omnia, quæ Ieremias prædixerat. Eā ob causam voluit Deus, vt Ezechiel ostēderet Iudæis fore, vt rex Sedechias, & omnes, qui cum eo erant magnis cruciatibus afficerētur, & in Chaldęam ignominiosè ducerētur captiui, qui crudelem cædem euaderēt: nam rex erat oculis priuandus à Nabuchodonosore, & eius filij coram eo trucidandi, & omnes simul incredibilibus calamitatibus opprimendi. Ex quo efficiebatur, vt vero infallibilique Ieremiæ oraculo fides adhiberetur. Et ita omnia euenerunt, quemadmodum Ezechiel vaticinatus fuit, quæ in hac prophetica parabola continentur.

In medio domus exasperans tu habitas. Hoc est, in medio Hebræorum contumacium, Deum ad iracūdiam prouocantium. Quam ob causam ita in eos inuehitur Baruch propheta: In ira Dei ad iracundiam prouocastis dominum: traditi estis aduersariis, exacerbastis enim eum: qui fecit vos, Deū ęternum, Aduerte. Non ait, cum exasperantibus habitas, sed in medio domus exasperantis: vt ostendat diuina scriptura tantam esse Ezechielis virtutē, vt cæteris luminibus extinctis, ipse refulgeat, & in medio inquinatorum purus ipse permaneat. Inter nefarios honestatem seruare fortis animi magniq; ducendum est: eorum autem cōtumelias ita ferre, vt nihil à statu naturę discedas, nihil à dignitate sapietis, virtutis est insignis, admirabilisque constātiæ. Vt speculum quamuis mūdū & splendidū sit, cōtaminato tamen flatu circunstantium inficitur, sic vir quamuis honestate prçditus, virtutúmque splēdore conspicuus, impiorum tamen cōsuetudine & familiaritate cōtaminatur. Vnde ait Ecclesiasticus: Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea, & qui cōmunicauerit superbo, induet superbiā. Si contigerit, vt planeta alioquin beneuolus & salutaris aliis astris maleuolis & malè influentibus fuerit coniūctus, malā mittet influētiam: ita vir pius, si impios nimia

Bar. 4.

Similitudo

Eccl. 31.

Similitudo

nimia familiaritate cōprehenderit, impius efficietur. Vnusquisq; denique eorum mores, quibus familiariter vtitur, plerumq; imitatur: nisi eā habuerit animi firmitudinē, & virtutis constantiā, qua erat munitus Ezechiel: fuerítq; ea veluti muro fortissimo vndiq; septus. Ezechiel enim cū esset Hebræorum concionator, & præsul, quē illis Deus, vt suprà vidimus, speculatorem cōstituerat, meritò in eorum medio habitabat, etiā si sæpenumero se, vt anteà diximus, in solitudinem reciperet. Cùm quidam gymnosophista nomine Calanus viseret quōdam Magnum Alexandrum, attulit secum, vt narrat Ioannes Monachus, corium bouis durū admodum, & siccum, quod in terram proiecit: cùm autē super vnam eius extremitatem pedes poneret, erigebatur corium ex altera: & in omnibus extremis partibus similiter eueniebat: cùm autē se in medio illius collocaret, & pedes figeret, constitit corium, & ex omni parte quieuit. Voluit hac re insignis philosophus persuadere Alexandro, vt medium eligeret, si vellet regnum suum in trāquillitate seruare. Columna in medio domus sustinet eius pōdus, sin autem in alteram partem declinat, ruit totum ædificium. Cor hominis est in medio corporis, sol in medio astrorū errantiū, centrum in medio sphæræ, virtus in medio extremorum. Ideò Aristoteles lib. quarto Politicorum, Quātò magis, inquit, aliquid accedit ad medium, tantò melius est. Horatius ita ait: Est modus in reb^9, sunt certi deniq; fines, quos vltra citráq; nequit consistere rectum. Et Ouidius secundo Metamorphoseos: Medio tutissimus ibis. Sed quid cito authores humanos, cùm habeamus sacros? Diuus Bernardus libro secundo de cōsideratione, Medium, inquit, tene, si nō vis perdere modum. Et diuus Ioannes Chrysostomus homelia 12. in Acta Apostolorum: Mediocritate seclusa vbique malum est. Arbor vitæ fuit in medio paradisi. Christus in medio discipulorum. Stetit enim, vt ait diuus Ioannes, in medio, & dixit, pax vobis. Nascitur in medio animalium, inuenitur in medio doctorum, stat in medio discipulorum, moritur in medio latronum. Medius vestrum stetit, dicebat diuus Ioannes, quem vos nescitis. Quare Christum in medio inuenies docentem nos, vt medium teneamus. Quemadmodum motis elementis sola terra quiescit, quia est in medio mundi constituta, sic aliis perturbatione concitatis, nullàque firmitudine consistentibus tu firmus & cōstans permanebis, si medium tenueris, ab eóque non declinaueris. Ex extremis procedit peccatum, ex peccato instabilitas. Audi Ieremiam dicentē. Peccauit Hierusalem, proptereà instabilis facta est. De hac instabilitate dicebat Esaias: Quasi pilā mittet te De^9 in terrā latam & spatiosam. Et Dauid: Deus meus pone illos vt rotam, & sicut stipulam ante faciem venti. Vis non moueri, non fluctuari, non duci varietate, non agitari inconstantia? Amplectere medium, & nullatenus ab eo abstraharis: & ita ratio coercebit temeritatē, & eliges potiùs à vita, quàm à virtute dimoueri: dabísque operam, vt ipsa virtus te trahat ad veram dignitatem. Id efficiebat diuinus noster vates, qui vt medium doceret eligendum, non in domo Hebræorum, sed in medio domus dicitur esse constitutus. Et quamuis virtus sit habitus electiuus in mediocritate consistens, vt ait Aristoteles secundo Ethicorum, eiúsq; bonū consistat in adæquatione ad mensuram rationis, & ita in medio, hoc tamen non intelligitur de virtutibus theologicis, sed de moralibus & intellectualibus etiam, nam virtus intellectualis suam habet mensuram, & per conformitatem ad ipsam accipitur in ipsa medium. At cùm in omnibus, in quibus cōsistit virtus in medio, contingat peccare per excessum, sicut per defectum, circa Deum autē, qui est obiectum virtutis theologicæ, non contingat peccare per excessum, iuxta id, quod ait Ecclesiasticus, Benedicentes Deum exaltate illum, quantum potestis, maior enim est omni laude, perspicuum est virtutem theologicam in medio non consistere. Fieri non potest, vt homo tantum Deum diligat, quantum ipse diligi meretur, & tantum credat, & speret in ipsum, quantū debet. Ex quo apertè concluditur non posse hic excessum esse, sed tantò melius est harum virtutum bonum, quantò magis accedit ad summum. Ideo aiebat diuus Bernardus, amādi Dei modum esse amare eū sine modo. Quædam glossa de pœnitentia dist. 2. cap. Charitas est aqua, in verbo, sunt itáq; gradus, asserit in charitate non habere locum id quod dicitur de mediocritate virtutum, quia ei vnum solum vitium opponitur, scilicet odiū, suprà distinct. 1. Omnis, qui non diligit. Esse aptē mediū spectandū ostendunt multa iura, cap. Cùm tu. extra de testi. & 45. dist. Disciplina. & cap. Sunt nánq;. Et ff. de pœ. respiciendū. cū multis aliis. Qua de re ea poteris videre, quæ suprà annotauimus, verba illa primi capitis explanātes: Cum essem in medio captiuorum: Et illa: In terra Chaldæorum iuxta fluuium Chobar.

Qui oculos habent ad videndum, & non vident. Et si oculos habent corporis, mētis tamen oculis se ipsi priuarunt. Tales sunt omnes impij homines & sceleribus cōtaminati, qui in rebus fluxis, vanis & terris immersi, intellectum nō erigunt ad diuina cōsideranda. Et licèt hoc omni scelerato cōueniat, multò magis ei, qui est in insigni dignitate cōstitutus: in quem Zacharias propheta in hunc modū inuehitur: O pastor, & idolum. Idolum eum vocat, qui oculos habens non videt, & aures habens nō audit. Nam, vt ait idem propheta eodem capite: Oculus dexter eius tenebrescens obscuratur. Oculus capitur aliquando pro intentione, vt apud Salomonē in Ecclesiaste: Sapientis oculi in capite eius: intentio enim sapientum est in Christo capite nostro: intentio autem stultorum in terra, qui iuxta psalmographi sententiam, Oculos suos statuerunt declinare in terram. Vnde apud Matthæum ait Christus: Si oculus tuus fuerit simplex, totū corpus tuū lucidū erit. Et ita intelligitur id, qđ est apud Zachariam: Hæc est amphora egrediens: & dixit: hæc est oculus eorū. Amphora est mensura, & sumitur pro intētione impiorum, qui omnia non iuxta Dei iudicium, sed iuxta eorum cupiditatē & appetitum metiuntur: ideò subdit statim: sedere impietatē in amphora illa, vt impiā nefariorum hominum intentionē significet. Et volens apertè ostendere amphoram illam esse impiorum intentionem, asserit esse oculum eorum. Eam ob causam potest hic locus Ezechielis de intētione explanari, vt sit sensus: Flagitiosi Iudæi deprauatam habent intētionem, ideò habentes oculos carnis dicuntur cæci, quia qui intentionem habent corruptam, in tenebris versantur, Nam iuxta Dei nostri sententiam

Marginalia: Sup. 3. — Gene. 2. — Ioa. 20. — Luc. 2. — Ioā. 20. — Ioā. 19. — Ioan. 1. — Simile — Thren. 2 — Esa. 22. — Psal. 82. — Eccl. 43. — Sup. 1. — Zach. 11 — Eccl. 11. — Psal. 16. — Matt. 6. — Zach. 6

apud Matthæum: Si oculus tuus fuerit nequam, Matt. 6. totum corpus tuum tenebrosum erit. Cùm autem impia esset Iudæorum intentio, erát ipsi tenebris circunfusi, & videntes non videbant: dixerat enim Deus per Esaiam, Audite audientes, & nolite in- Esai. 6. telligere, & videte visionem, & nolite cognoscere. Excæca cor populi huius. Hoc est, annuntia esse ob eius impietates obcæcandum. Non enim Deus homines obcæcat, eruens illis oculos, aut rationem, sed non dando gratiam, qua illi sunt indigni, quia nec eam quærunt, nec petunt, sed cõtemnunt, & pro nihilo putant, & circunfundentes se tenebris, à via Dei se abducunt, iuxta id, quod ait Ephe. 4. in epistola ad Ephesios diuus Paulus, Alienati à via Dei per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis eorum. Cæci in rebus diuinis lynceos sæpe oculos habent in rebus humanis. Hi significantur per noctuam, vt ait D. Basilius, quæ cùm nocte videat, interdiu tamen cæcutit. Ideò Leui. 11. præcipiebat Deus, ne hanc auem quis in lege comederet, eos enim detestatur, qui cùm in rebus prophanis sint periti, in spiritualibus sunt penitus obcæcati. Non tamen me latet Hesychium Hierosolymitanum asserere per noctuam eos significari, qui cùm legem veterem se intelligere glorientur, quæ obscura est, euangelicam claritatem ferre non possunt.

Et aures ad audiendum, & non audiunt. Habentes aures corporis sunt auribus cordis ob sua scelera Luc. 8. priuati. De iis auribus spiritualibus aiebat Christus: Qui habet aures audiendi, audiat. Audire e- Gen. 42. nim hoc loco est intelligere. Vnde capite quadragesimosecundo Genesis, vbi nos habemus: Nesciebant enim, quod intelligeret Ioseph, est in Hebraico: Ignorabant enim, quòd audiret eos Ioseph. Itaque videre & audire hîc apud Ezechielem est per sensus in animum inducere, & sibi persuadere. Hoc autem dicit ob verbi Dei contemptum, nec enim Ieremiæ, nec ipsi Ezechieli credebãt captiui, quin potiùs in eos inuehebãtur, & inter se nõ cohærere asserebant. Iosephus libro decimo capite decimo ita inquit: Ezechiel apud Babylonem eo tempore quo Ieremias apud Hierosolymam vastationẽ templi prædicebat: idque vaticinium Hierosolymam trãsmisit. Sed his oraculis nõ credebat Sedechias, quia etsi hi duo vates in omnibus conuenirent, quòd ciuitas caperetur, & Sedechias captiuus adduceretur, in hoc tamen discrepare videbantur, quòd Ieremias assereret Sedechiam intraturum esse Babylonem, Ezechiel autem asseuerabat eum non esse Babylonem visurum. Quare cùm hic repugnantia dicere eos videret Sedechias, ne illa quidem vera putabat, in quibus cõsentiebant. Hæc ille. At postea experimẽto didicit iniustus rex verũ esse vtrũq; vaticinium, nã iuxta Ieremiæ oraculum ingressus captiuus Babylonem, & iuxta Ezechielis prophe- 4. Re. vl. tiã non eam vidit, quia fuit in Reblatha oculis priuatus à Nabuchodonosore, & intrans ciuitatem eam non vidit.

Quia domus exasperans est. Id est, quia populus est rebellis, & Deum prouocans ad irã. Notat Iudæorum pertinaciam, & obstinationem.

Fac tibi vasa transmigrationis. Hoc est, instrumenta apta viatoribus, qualia sunt baculus, pera, mantica viatoria, sacculi à collo ad ventrẽ lũbósq; pendentes. Et sume omnia iis necessaria qui aliò sunt trãsmigraturi. Posteà explicat hui⁹ parabolę sensũ.

Si fortè aspiciant. Subaudi, quæ facis, vt credant & pœnitentiam agant. Quoniam Iudæi verba prophetæ non curabant, præcipit ei Deus, vt sacculos viatorios accipiat, & transmigret de loco ad locũ, & parietem fodiat, vt admirati Iudęi hac rerũ nouitate, eum interrogẽt, quid hæc significent: & instruãtur factis, qui verbis instrui nolebãt. Videbatur extra propositũ se ad viã præparare illum, qui erat in captiuitate detentus, & parietẽ domus aperire, vt per illũ transiret, cùm ostiũ haberet apertũ. Sed faciebat hoc diuin⁹ vates, vt homines hac admirabili nouitate excitaret ad quærẽdũ, quid hoc esset. Cũ volumus homines mouere, vt aduertant, nósq; diligẽter attendant, aliquid agimus insuetũ & portentosũ, quò alij in nos oculos coniiciant & nouitatis cãm inquirant. Et ita id, quod fieri extra propositũ videbatur, est optimè propositum: vt eo homines aliàs obliti, ad Dei propositũ intelligendum animam intendant. Eodem ferè modo Christus Deus noster Hierosolymã proficiscens cũ admirabili hominum applausu & lætitia, canentibus aliis, & viã ramis sternentibus, in medio triumphi Mat. 21. cœpit plorare, & vim lachrymarũ profundere, vt Luc. 19. Iudæos ad causam tãti mœroris in festo tanti gaudij inquirendã exercitaret. Quò ploratus causam intelligentes, se à peccatis ad virtutes conferrent, & eas opes acquirerẽt, ex quibus intelligerẽt posse illustrem laudẽ efflorescere, verámq; dignitatẽ redundare. Offerebãt Deo vestes exteriores, & nõ corda interiora, ramos arborũ, non autẽ truncum & radicem, tradebant ei verba, non autẽ voluntatem. Ideò tã citò fuerunt de sententia deiecti: nam qui eum tunc filiũ Dauidis vocabant, posteà eum Ioan. 18. malefactorem appellarunt, & qui eum tunc miris laudibus extollebant, non multò pòst eum intolerandis opprobriis affecerunt: & lignis ramorum, quibus illi sternebant viam, eum posteà percutiebant & vulnerabant. Intuere hominum scelera, & mundi varietatem & commutationem.

Per diem. Id est, interdiu, vt planè & perspicuè videaris ab illis.

Sicut egreditur migrans. Hoc est, mœstus, & affectus dolore, instar eorum, qui in exiliũ ducuntur.

Perfode tibi parietem. Subaudi domus tuæ.

In humeris portabis. Nimirum sacculos, & sarcinulas. Alij codices habent: Portaberis: vt sit sensus: Tui te famuli in humeris suis asportabunt instar hominis defessi, magnóque dolore vexati.

In caligine efferetis. Id est, nocte. Interdiu te ad iter præparabis, sed migrabis aduentante nocte. Vel in caligine, hoc est, oculis clausis, & velato capite: sequitur enim: Faciem tuam velabis.

Portentum dedi te domui Israel. Hoc est, signum admirabile & stupendum captiuitatis & ærumnarum Sedechiæ, & eius sequacium. Hac ratione volo significare, quid illis accidet.

Feci ergo. Vide prophetæ obedientiam etiam in re, quæ portentosa & extra propositum videbatur.

Et factus est sermo domini manè ad me, C dicens, Fili hominis nunquid non dixerunt ad te domus Israel, domus exasperans: Quid tu facis: Dic ad eos: Hęc dicit dominus Deus Super ducem onus istud, qui est in Hierusalem

lem,& super omnem domum Israel, quæ est in medio eorum. Dic: Ego portentum vestrũ. Quomodo feci, sic fiet illis. In trasmigrationem & in captiuitatem ibunt, & dux, qui est
D in medio eorum, in humeris portabitur, in caligine egredietur. Parietem perfodient, vt educant eum, facies eius operietur, vt non videat oculo terram. Et extendam rete meum super eum, & capietur in sagena mea, & adducam eum in Babylonem, in terram Chaldæorum, & ipsam non videbit, ibique morietur, & omnes, qui circa eum sunt. Præsidia eius, & agmina eius dispergam in omnem vẽtum. Et gladium euaginabo post eos. Et scient, quia ego dominus, quando dispersero illos in gentibus, & disseminauero eos in terris. Et relinquam ex eis viros paucos à gladio, & fame, & pestilentia, vt enarrẽt omnia scelera eorum in gentibus, ad quas ingredientur. Et scient, quia ego dominus.

Et factus est sermo domini manè. Id est, & postridie locutus est mihi dominus.

Nunquid non dixerunt ad te. Ad hoc illud faciebat vt alios ad interrogandum, quid illud innueret, excitaret.

Dic ad eos: Hæc dicit Dominus. Id est, explica illis parabolam, doce eos, quid ego velim illis hoc vaticinio significare.

Super ducem onus istud. Vaticinium triste, nuntians futuram calamitatem, appellatur onus. Sic
Esai. 13. Esai. 15. Esaias: Onus Babylonis, onus Moab. Vbi septuaginta modò orasin, hoc est, visionem contra Babylonem, modò rhima hoc est, verbum contrà Moab. Hesychius ait tunc prophetiam appellari onus, cum dominus graue quippiam comminatur, plenum ponderis & laboris, quemadmodum hoc loco aduersus regem Sedechiam, & Iudæos eum sequentes. Est igitur sensus: Hæc prophetia grauem calamitatem denuntians, est aduersus Sedechiam ducem atque regem Hierosolymæ, & contra populum Israeliticum ibi commorantem.

Ego portentum vestrum. Ita illis dices: Ego sum figura & typus ærumnarum, quibus Iudæi miserè opprimentur. Iuxta id, quod feci, eueniet illis. Et ita factum fuit. Nam Ezechiel ostendit se mitti in exilium sumens vasa transmigrationis, & proficiscens mœstus, & dolore laceratus: significans Sedechiam, eiúsque sequentes migraturos esse ex Iudęa in Chaldæam: & in acerbum exilium & duram captiuitatem ducendos. Aperuit parietem, per quem fugeret, ostendens id Sedechiæ euenturũ: qui cùm esset misera Babyloniorum obsidione vndique septus, & incredibilibus calamitatibus exagitatus, fugit noctu ex ciuitate, non valens hostium viribus resistere, & perfodit parietem sui viridarij &
Iere. 39. 4. Reg. vlt. hortus, vt exiret loco abscondito, & via subterranea ne à Babyloniis videretur: vt est apud Ieremiã capite 39. quarto libro Regum capite vltimo. Et tamen captus est ab illis, & variis iniuriis affectus. Nam in cãpo solitudinis Ierichontinæ fuit ab exercitu Chaldæorum comprehẽsus, & ductus ad Regẽ Babylonis in Reblatha, quæ est in terra Emath, vbi Babylonius eius filios coram eo occidit, eúmque oculis priuauit, & compedibus vinxit, atque captiuum in Chaldęã adduxit: & omnes Hebręos partim ferro trucidauit, partim in vincula coniecit. Et fuit aula regis igne combusta, & tota vrbs direptione commissa incendio flagrauit.

In humeris portabitur. Quia mœstus & debilitatus non poterit se sustinere. Id vaticinatus fuit Ezechiel, quando se humeris famulorum fecit asportari. Ideò id, quòd paulò antè scriptum est in nonnullis codicibus: In humeris portaberis, rectius videtur, quàm id, quod alij codices habent: In humeris portabis.

In caligine egredietur. Id est, noctu, id quod Ezechiel significauit egrediens noctu.

Facies eius operietur, vt non videat oculo terram. In signum scilicet ignominiæ. Vel designatur excæcatio Sedechiæ.

Extendam rete meum super eum. Rete & sagenam appellat exercitum Chaldæorum. Concedente enim domino fuit Hierosolyma à Babyloniis expugnata, & penitus deleta. Iudæos illos tanquam pisces in profundo flagitiorum pelago voluit Deus capere sagena quadam, & in terrã Babyloniæ mittere, & pro sagena vsus est exercitu Chaldæorum.

Et ipsam non videbit. Indicat aperte Sedechiæ excæcationem. Ductus est Sedechias Babylonem, in qua erat, & ipsam non intuebatur. Babylonia regio est Asiæ maioris, sic dicta à Babylone vrbe amplissima, olim totius Chaldææ capite, & metropoli, à qua etiam magna Mesopotamia, Assyriæq; pars fuit Babylonia appellata, vt libro sexto asserit Plinius. Fuisse vrbem hanc Babylonem à Semiramide conditam ostendit Strabo, Iustinus, Solinus, & multi alij. Berosus verò ait Belum secundum Assyriorum regem fundamenta Babylonis iecisse, posteà Semiramidem auxisse eam, & ex oppido vrbem fecisse. Primũ huius vrbis nomen fuit Babel, hoc est confusio, à confusione linguarum, quæ in eo accidit loco, vt in libro Geneseos diuinæ literæ testantur. Huius confusionis meminit Gen. 11. Sybilla iis verbis. Cùm omnes mortales vna lingua vterentur, quidam ex iis altissimam turrim ædificarunt, cœlũ per eam cupientes scandere: Deus verò turbines mittens euertit turrim, & propriam ac diuersam vnicuique tribuit linguam. Vnde contigit vrbem quoque appellari Babylonem. Hęc refert Iosephus cap. 9. primi antiquitatum. Itaque vrbs appellatur Babylon, regio verò Babylonia. Ad hanc ciuitatem fuit ductus miser Sedechias Iudæorum rex, quam incolens non videbat. Eodem modo populus Iudaicus in Babylonica captiuitate constitutus, suam perfidiam, causam calamitatis suæ non videt, & legem veterem manu tenens non intelligit, quoniam velamẽ, quo operiebatur Exo. 34. Moyses, vt eius faciem non aspicerent Hebręi manet hodie illis in lectione veteris testamenti, & vt 2. Cor. 3. ait diuus Paulus, velamen positum est super cor Iudæorum. Cùm autem conuersi fuerint ad Christũ verum Deum, verum hominem, verum Messiam, auferetur velamen. Nunc cæci sunt, & in Babylonica suæ infidelitatis captiuitate detẽti, à qua nolũt miseri homines liberari, nec eũ recipere, q eos liberatum venit. Legem Moysi secũ portant, existimantes eam esse vitam illis tributuram, & non vident

vident insipientes homines, inde sibi ipsis mortem conflari, vnde vitam consequi arbitrantur. Eadem enim lex æternum illis minatur excidiũ, qui Christum recipere noluerint. Quemadmodum Vrias literas Dauidis secum portans, quibus rex duci exercitus præcipiebat, vt ipsi Vriæ cędẽ moliretur, existimans magnum aliquid literis afferre, in illis mortem sibi portauit: sic perfidi Iudæi secum literas Dei portant, quibus ipsi damnantur, & ad mortem sempiternam ducuntur. Lex & prophetæ, & omnis denique sancta scriptura, qua Iudæi gloriãtur, ostendunt venisse Messiam esséque Christum Saluatorem nostrum, quem ipsi Iudæi ob eorum inuidiam, & superbiam, & auaritiam, & alia nefaria scelera occiderunt. Id quod fuerat antè à diuinis vatibus prædictum: qui illis qui Christum recipere nolunt, æternum interitum minãtur. Illud est prætereà aduertendũ, & magnopere dolendũ, multos esse hodie non solũ ex Iudæis, sed etiã ex Christianis, qui in medio Babylonis collocati, eam nõ vident. Babylon mundus est, qui vt verbis vtar diui Ioãnis, totus est positus in maligno. Quid est superbia, auaritia, gula, incontinentia, quid denique mundus & cõgeries malorum, nisi Babylon, & detestanda cõfusio? Quot hodie in mundo versantur qui illũ nõ agnoscunt? Quot mundi cõfusione circonfusi, ipsam confusionẽ minimè intuentur? Mũdus est veluti calculorum ludus, vbi sunt varia latrunculorum genera. Et queadmodum hoc in ludo euenit sæpe, vt ipsi ludentes veluti oculis capti ob nimiam confusionẽ non videant, quomodo latrũculos mouere debeant, vt pro eis stet ludus, cùm illi, qui extra ludum sedent, ipsum foris considerãtes, id rectè perspiciãt: sic qui inextricabilibus mũdi negotiis implicantur, & sceleribus imbuuntur, cæcutiunt mentis acie tenebris cooperta, cùm illi qui animum à mundo separarunt, séque in solitariam quietẽ receperunt, mundi dolos, labores, calamitates, vanitates, & confusiones acutè intueantur. Vt aliquid videamus, oportet esse aliquod interuallum inter oculos & obiectum, sic vt intueamur mundum, necesse est, esse aliquam distantiam inter nos & illum. Cùm autem homines nefarij, flagitiis imbuti sint mundus ipse, quî fieri potest, vt mundum perspiciant, si inter eos & illum nullum est interuallum? Queadmodum oculus palpebras suas perspicere nõ valet, quia nullum est inter eum & illas medium interiectum, ita flagitiosi mundũ non vident, quia nulla distantia ab illo separãtur. Eam ob causam in medio Babylonis eam intueri non valent, quia ab illa fugere nullatenus volunt, sed obcęcati à Nabuchodonosore, à diabolo, à principe huius mundi, in tenebris versantur. De iis ait regius vates: Supercecidit ignis, & nõ viderunt solem. Hic ignis est amor sui inordinatus & corruptus, qui obfundit tenebras, quibus cooperit intellectum, si se homo ei totum tradit. Hic autem sol est ille, de quo est libro sapientiæ mandatum. Sol intelligentiæ non est ortus eis. Est igitur illius psalmi sensus: Homines seipsos nimio amore prosequentes in magnis erroribus versantur: non enim sunt sole sapientiæ illustrati, qui igne amoris proprij incenduntur. Cõparatur amor cum igne, quia vt ignis est primum quatuor elementorum: sic amor est prima quatuor passionum, & quemadmodum vehemens ignis in sinu celari non potest, vt verbis vtar Salomonis, sic nec vehemens amor potest abscondi. Hic est ignis, qui oues & pueros Iob incendio consumpsit: hoc est, qui innocentes cogitationes comburit, & pios affectus concremat, & deuorat. Si iusto Iob materialis ignis opes reuera absumpsit, quid mirum si peccatori ignis proprij amoris animi diuitias cõburat? Hic proprius amor, hæc blanda philautia est Dalila illa, quę Sansonem, hoc est quemlibet parum cordatum hominem tradit Philistæis, id est, appetitibus & desideriis, qui eum penitus oculis mentis priuent. Et quoniam ex hoc deprauato amore sui procedit nimia erga variã mundi negotia solicitudo, ait diuina scriptura fuisse Sedechiam obcæcatum in Reblatha, quæ sonat multitudinem. Qui enim Hierosolymam, qui pacis visionem, qui spiritus vnitatem dereliquerat, séque in Reblatha, in multitudinem, in mundi negotia, in varia flagitia contulerat, quid aliud quàm mentis & corporis cæcitatem sperabat? Proclus philosophus in libro de anima & Angelo has voces literis mandauit. Plato & Pythagoras iubent fugere multitudinem, vt veritatem simplicissimam consequamur, non solùm multitudinem exterioris populi, sed etiam interioris, quæ magis distrahit atque fallit. Hæc ille: quibus ostendit veterum philosophorum sententia debere nos non solùm hominum frequentiam, sed etiam inutilium cogitationum multitudinem vitare, si volumus summum bonum adipisci. Sed si relicta Hierosolyma nos in Reblatha contulerimus, erimus à Nabuchodonosore captiui, & obcæcati, & in vincula coniecti, & ingressi Babylonem eam nequaquam intuebimur. Dæmon nomine Nabuchodonosoris intellectus est etiam per Regem Ammonitarum, qui vocabatur Naas, rectè significatus. Voluit enim dextros oculos eruere viris Galaaditis. Hoc est dæmonis officium homines obcæcare, id quod efficit omni ei, qui se illi committit. O miserum illum qui se cæcum intelligens, non deponit cæcitatem, miseriorem qui non intelligit, & tam tetris flagitiis corruptus est: vt ipsam cæcitatem colat, & reputet acutissimum visum. Nescis, inquit in Apocalypsi diuus Ioannes, quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus? Dic igitur cum psalmista: Dereliquit me virtus mea, & lumen oculorum meorum, & ipsum non est mecum. Tu qui Hierosolymam colis, qui mentis acie diligenter perpolita oculos tollis ad cœlum diuináq; mysteria contemplaris, caue ne descendas in Reblatha, oculis captus Babyloniis tradaris. Nam si contempta vnitate fueris in varias turpésque cogitationes distractus, obtemperabit voluntas effrænato appetitui, corruet constantia, erit splendor honestatis extinctus, & denique in medio Babylonis constitutus eam haudquaquam intueberis.

Dispergam in omnem ventum. Id est, in omnes quatuor mundi plagas. Nam fugerunt multi ad diuersas partes, relictúmque Sedechiam reliquerunt: multi quorum se contulere in AEgyptum, vbi fuère à Babyloniis interfecti, qui AEgyptum expugnarunt. Ideò ait Deus: Et gladium euaginabo post eos. Noluerunt Iudæi Ieremiæ consilio acquiescere, illis suadenti, ne confugerent ad AEgyptios, vt ipse narrat capite quadragesimo tertio.

Vt enarrent omnia scelera eorum. Vt vidẽtes homines

[Margin notes: 2.Re.11. | 1.Ioã.5. | Similitudo | Simile | Simile | Psal.57. | Sap.5. | Simile | Simile | Prou.6. | Iob.1. | Iudi.16. | 1.Reg.11. | Apoc.3. | Psal.37. | Iere.43.]

nes eorum flagitia, prædicent iustitiam diuinam in eorum punitione.

Et scient, quia ego dominus. Hoc est, meam iustitiã & potentiam experimento cognoscent.

E Et factum est verbum domini ad me dicens: Fili hominis panem tuum in conturbatione comede, sed & aquam tuam in festinatione & mœrore bibe. Et dices ad populum terræ: Hæc dicit dominus Deus ad eos, qui habitant in Ierusalem in terra Israel. Panem suum in solicitudine comedent. & aquam suam in desolatione bibent: vt desoletur terra à multitudine sua, propter iniquitatẽ omniũ, qui habitant in ea. Et ciuitates
F quæ nunc habitabantur, desolatæ erunt, terráque deserta: & scietis quia ego dominus. Et factus est sermo domini ad me, dicẽs: Fili hominis quod est prouerbium istud in terra Israel dicentium. In longum differetur dies, & peribit omnis visio? Ideo dic ad eos, Hęc dicit dominus Deus: Quiescere faciam prouerbium istud, nec vulgò dicetur vltrà in Israel. Et loquere ad eos, quod appropinqua
G uerint dies, & sermo omnis visionis. Non enim erit vltrà omnis visio cassa, nec diuinatio ambigua in medio filiorum Israel, quia ego dominus loquar, & quodcũque locutus fuero verbum fiet. Non prolongabitur amplius, sed in diebus vestris domus exasperãs loquar verbum & faciam illud, dicit dominus Deus. Et factus est sermo domini ad me dicens: Fili hominis, ecce domus Israel dicẽtium, Visio quam hic videt in dies multos, & in tempora longa iste prophetat. Propterea dic ad eos. Hæc dicit dominus Deus. Nõ prolongabitur vltra omnis sermo meus. Verbum, quod locutus fuerit complebitur dicit dominus Deus.

Panem tuum in conturbatione comede. Ponit aliam parabolam, qua significat famis & sitis calamitatem, qua erant Iudæi Hierosolymæ habitantes opprimendi. Nam in graui obsidione constituti ob inopiam victus incredibili fame & siti laborarunt: & ob perpetuam fatigationem & laborem in defensione ciuitatis nec tẽpus, nec facultas illis dabatur comedendi. Hoc significauit Ezechiel comedens in conturbatione & tremore, & bibens festinãter. Docebat eos Deus schematibus, imaginibus, & portẽtis, vt nõ solùm auditu, sed etiam visu futuram suam recognoscerent calamitatem. Nõ solùm diuinorum vatũ dicta, sed etiã facta oracula erant.
Ose. 12. Id volens Deus significare ait per Oseam prophetam. In manibus prophetarũ assimilatus sum. Hoc
Gene. 2. est, in eorum operibus nomine manuum significatis. Adã dormiẽs fuit Christi imago in cruce dor-
1. Re. 17. mictis, ex cuius latere fuit Eua, hoc est ecclesia formata. Dauid Goliam baculo & quinq; lapidibus vincẽs adumbrauit Christum, qui baculo crucis & quinque vulneribus suis de dæmone triumphauit. Et Ionas tertio die egrediens de ventre ceti Christi reditum ad vitam futurum ostendit. Eam ob Ioan. 2.
causam paulò antè vocatus fuit Ezechiel portentum. Et apud Zachariam inducit Dei Angelus ita Zach. 3.
loquens magno sacerdoti: Audi tu, & amici tui, qui habitant corã te, quia viri portendentes sunt: vel, vt potest transferri ex Hebræo: quia viri portentorum sunt: id est viri, qui signis & factis suis ventura prænuntiant.

Vt desoletur terra à multitudine sua. Per multitudinem intelligit diuitias & opes vel hominum frequentiam.

Et ciuitates quæ nunc habitantur. Nimirum ab Hebræis in terra Iudææ.

Fili hominis quod est prouerbium istud? Prædictarũ calamitatum acceleratio prædicitur. Impij Iudæi asserebant nunquam, aut post tempora ferè infinita implendas esse Ieremiæ & Ezechielis vaticinationes. Et eas irridentes aiebant: In longum differentur dies & peribit omnis visio. Acsi dicerent: In mundi fine euenient, quæ à diuinis vatibus prædicuntur, aut omnino peribit eorum prophetia, quã ipsi visionem appellant. Traducebãt in prouerbiũ, & veluti in fabulam diuina oracula. Sed multò aliter ac putabant omnia illis euenêre.

In longum differentur dies. Hęc longitudo nõ refertur ad tempus, sed ad numerum, nõ vt longi Psal. 92
sint dies, sed multi. Ita in psalmo: Domum tuam decet sanctitudo domine in longitudine dierum.

Quiescere faciam prouerbiũ istud. Id est, breui eos calamitatibus opprimam, eorúmque ciuitatem. Et tunc intelligent falsum esse eorum prouerbium, veras autem esse diuinorum vatum prophetias.

Non enim erit vltrà eius visio cassa. Non erit prophetia vana: non frustrabitur effectu suo.

Non prolongabitur vltrà. Ostendit oraculum hoc cito effectum suum habiturum, iamq; imminere Hierosolymæ vastitatem.

ANNOTATIONES ex Hebræo in Cap. XII.

Fac tibi vasa transmigrationis. In Hebraico est: Fac tibi כלי גולה cele golah. Prima dictio significat vas, instrumentum, & supellectilia. Primo Regum capite 17. vbi nos habemus: Misit Dauid manũ suã 1. Re. 17.
in peram, est in Hebraico hoc nostrum vocabu- 1. Para. 16.
lum. Quam ob causam quidam vertunt. Misit Dauid manum suam ad vas. Primo Paralipomenon. 16. vbi nostra translatio habet: Et omnia musicorum organa, habet litera Hebræa: Et omnia cantorum instrumenta illud Esaie: In vasis papyri super Esa. 18.
aquas poterat verti: In nauigiis ex papyro. Asserit Plinius libro 13. solitos fuisse antiquos construere nauiculas ex papyro. Est autem papyrus arbuscula, in AEgypti palustribus nascens, in cuius foliis olim scribere solebant: vnde chartas nostras papyrum vocamus. In Genesi, vbi editio vulgata habet: Gen. 31.
Scrutatus es omnem supellectilem meam: est hoc idem vocabulum: vnde quidã vertunt: Contrectasti omnia vasa mea. Dictio altera est golah, quæ & transmigrationẽ significat, & captiuitatẽ: verbum enim

enim galah migrare significat, & captiuum duci. Eam ob causam septuaginta transtulerunt: Fac tibi vasa αἰχμαλωσίας, Hoc est captiuitatis: vt sit sensus; Sume quæcunq; vtẽsilia captiuis accõmodata.

In humeris portabis. Septuaginta habent: Super humerum portaberis. Et ita habet communis editio Complutensis: In humeris portaberis. Codices Latini variant, quidam habent actiuè, quidam passiuè. Vtrunque potest esse: sed sensui prophetæ magis conuenire videtur, portaberis, in signum, quòd Sedechias captiuus in humeris portaretur.

Panem suum in solitudine comedent. Codices Latini correctiores habent in solicitudine. Dictio Hebraica solicitudinem significat, & trepidationem.

Neque diuinatio ambigua. Pro ambigua est in Hebræo חלק chalac, à verbo חלק, quod significat blā-
Pro. 29. diri. Id, quod nos habemus capite 29. Prouerbiorum: Homo qui blandis fictisq; sermonibus loquitur amico suo, rete expandit gressibus eius: poterat ita ad verbum transferri ex Hebręo: Homo qui blanditur proximo suo, extendit rete gressibus eius. Quasi dicat: Officium adulatoris est dare operam, vt blanditiis suis homines capiat, & vinctos teneat. Vnde ait Chrysostomus: Quemadmodum oratoris finis est dictione persuadere, & medici medicina sanare, ita adulatoris finis est suauiloquio decipere. Et Seneca, Malum, inquit, hominem blādè loquẽtem agnosce tuum laqueum esse. Ab hoc verbo chalac est id, quod impij dicebant diuinis
Esai. 30. vatibus apud Esaiam: Loquimini nobis placentia. Acsi dicerent: Delinite nos illecebris, & verbis blādis, audituíque gratis: Nolumus veritatem audire, quæ nobis aspera videtur. Significat etiam verbũ hoc diuidere, & separare, quoniam qui blanditur homini, eúmq; decipit adulationibus, à seipso separat & diuidit, vt seipsũ nec videat nec cognoscat. Ipse à seipso separatus & alienatus quî fieri potest, vt seipsũ cognoscat? Eā ob causā Plato in Phædro adulatorem appellat feram humano generi pestilentem, similémque esse asserit impuro dæmoni animos incautos funestis epulis foventi: & sordibus noxiis coinquinanti. Et in Menexeno eũ cum pręstigiatore comparat & venefico. Est quidem adulator omni latrone deterior & capitalior, quoniam non solùm pecuniam, sed rationis iudicium
Leuit. 2. surripit & aufert. Eā ob causam prohibebat Deus in lege vetere offerri mel in sacrificiis, quia per illud dulcis adulatio significatur. Qui enim blandimentis & adulationum dulcedine perfunduntur, mysteriorum Dei dulcedinem nõ sentiunt. Quam ob rẽ pascha comedebatur cũ amaritudine, quòd sit austera districtio veritatis. Duo sunt genera persecutorum, inquit Augustinus, vituperantium & adulātium, sed plus persequitur lingua adulatoris, quàm manus persecutoris. D. Hieronymus, Nihil est, inquit, quod tam facilè corrumpat mentes hominum quā adulatio. Et rursum: Nos ad patriam festinantes mortiferos syrenarũ cantus surda aure transire debemus. Et rectè quidem, nulla est enim musica auribus dulcior & suauior quàm adulatio, sed nulla perniciosior & pestilentior. Id intelligẽs
Psa. 104 Dauid aiebat: Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me, oleũ autẽ peccatoris nõ impinguet caput meum. Explicans D. Gregorius verba hæc ait: Tunc oleum peccatoris caput alicuius impinguat, cùm demulcet mentem fauor adulantis, Quẽadmodum oleum flāmam ignis accendit, sic adulatio erroribus fomẽtũ administrat. Ne credas adulatori, quoniam sub amici suauissimi persona est acerrimus inimicus. Vt speculũ quicquid obiicitur, imitatur, & intuentium imagines repræsentat, sed viceversa, nā dextrum repræsentat sinistrũ, sinistrum verò dextrum, & respicientem Orientem versus refert ad Occidentem, sic adulator voce, & gestu te imitatur, si rides, cachinnatur, si ploras lachrymas fundit, si detrahis de aliquo, eundem ille vulnerat maledictis, si te laudas, mirificis seipsum laudibus effert. Versatili ingenio suo huc atq; illuc seipsum torquet & flectit. Cum tristibus agit seuerè, cum remissis iucundè, cum senibus grauiter, cum iuuentute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosis turpiter. Habet denique permulta magnæ non expressa signa amicitiæ, sed adumbrata. Sed omnia versat, & deludit, & trāsuersum agit, & retrorsum conuertit. Si Orientem intueris, te repræsentat, sed ad Occasum intuẽtem. Te pręsentem laudat, absentem irridet. Huic tali accommodari potest tritum illud vetustate prouerbium natum ex apologo Amiani: Ex eodem ore calidum & frigidum efflatur. Refert libro 2. Plinius fontem esse in Dodona, qui faces extinctas accendat, accēsas extinguat, sic adulator bilinguis modò laudibus extollit, modo iniuriis deprimit. Id intelligebat D. ille vates Esaias, cùm Deum ita loquentem inducebat: Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi te seducunt. Et iterum: Væ qui dicitis bonum malum, & malum, bonum. Et psalmographus: Qui loquuntur pacẽ cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. Et alibi: Laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & iniquus benedicitur. Vel, vt vertit paraphrastes Chaldæus, Iactatur impius super concupiscentia animæ suæ, & qui benedicit hominem raptorem, reiicit Deum. Et Salomon in Prouerbiis: Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula blandientis: Nam quem coràm prædicat, retrò vituperat. Vnde ait D. Paulus: Nec aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis. Hanc adulationem & fallaciam reprehẽdit his verbis in epistola sua D. Iacobus Apostolus: Ex ipso ore procedit benedictio & maledictio. Non oportet fratres mei ita fieri. Nunquid fons de eodem foramine emanat dulcem & amaram aquam? Hæc Apostolus Christi in adulationis vituperationem, quæ audientes seducit, eísque iudicium eripit. Ex quo effectum est, vt verbum Hebraicum chalac blandiri seu adulari significet, & diuidere, atque dubitare, est enim adulator diuisor, & dubius atque ambiguus, quoniam seipsum cum tempore mutat, ille autem qui adulationibus delinitur & capitur, à seipso est diuisus & alienatus. Id quod est apud Oseam: Diuisum est cor eorum, poterat verti: Delinitũ est cor eorũ: est enim ibi verbũ hoc chalac. Ex hac verbi æquiuocatione fluxit interpretum varietas in hoc Ezechielis loco: nam communis translator vertit: Nec diuinatio ambigua: Pagninus autem: Nec diuinatio blandientis. Alij: Nec diuinatio blāda. Poterat verti: Nec vaticiniũ adulatoriũ. Septuaginta habent: καὶ μαντευόμενος τὰ πρὸς χάριν. Hoc est, & diuinans q̃ ad gratiam: vt sit sensus: Nõ erit vltrà prophetia aliqua falsa, nec erit propheta, qui ea, qui ad hominum gratiam aucupandam faciunt, vaticinetur.

[Right margin: Simile; Similitudo; Simile; Esai. 3.; Esai. 5.; Psal. 27.; Psal. 9.; Pro. 27.; Gala. 2; Iac. 3.; Ose. 10.]

Argu-

Argumentum Cap. XIII.

Inuehitur in eos, qui verbis dulcibus seducebant populum, tantúmque sibi assumebant & arrogabant, vt se esse diuinos vates falsò & impudenter assererent, cum nullam à Deo haberent visionem, nullam reuelationem, nullum vaticinium: Quin potius verorum prophetarum oculis nullam esse adhibenbam fidem affirmabant. Arbitrabantur nihil esse præstantius, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, etiam cõtra diuina præcepta, mẽtes allicere, voluntates impellere quò vellent, vnde autem vellent deducere. Promittebat se opem laturos esse supplicibus, luctu leuaturos afflictos, & in pace perpetua esse homines in ciuitate retenturos. At omnia hæc vana erãt, & fallacia, & credentibus ea interitum machinantia: nam totam harum cogitationum spem acerbaßimæ calamitates fefellerunt.

CAPVT XIII.

A ET factus est sermo domini ad me, dicens: Fili hominis vaticinare ad prophetas Israel, qui prophetant, & dices prophetantibus de corde suo. Audite verbum domini. Hæc dicit dominus Deus. Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, & nihil vident. Quasi vulpes in deserto prophetæ tui Israel erant. Non ascendistis ex aduerso, nec opposuistis murum pro domo Israel, vt *Inf. 14.*
B staretis in prælio in die domini. Vident vana & diuinant mendacium, dicentes: Ait dominus, cum dominus non miserit eos, & perseuerauerunt confirmare sermonem. Nunquid non visionem cassam vidistis, & diuinationem mendacem locuti estis: Et dicitis: Ait dominus, cùm ego non sim locutus. Propterea hæc dicit dominus Deus.

EXPLANATIO.

Vaticinare ad prophetas Israel. Id est, argue & obiurga vaticinatione tua falsos prophetas, qui blandientes Israelitis læta illis, & grata nunciant, cùm à Deo spiritum non habeant vaticinandi. Prophetas falsos appellat prophetas, non quòd prophetæ sint, sed quod vulgò prophetæ vocarentur: quemadmodum in variis diuinarum literarum locis prophetæ Baal. Et diuus Paulus in epistola ad Titum, Epimenidem Cretensem poetam vocat prophetam, dicens: Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Non desunt tamen, qui prouerbium hoc referant ad Callimachum Cyreneũ. At verè & propriè prophetæ illi sunt, de quibus ait Apostolorum princeps in secunda epistola sua: Non voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. *Tit. 1.* *2. Pet. 1.*

Et dices prophetantibus de corde suo. Explicat de quibus prophetis loquebatur, nimirum de illis, qui nec diuina reuelatione nec inspiratione, sed propria cogitatione & voluntate ea vaticinantur, quæ desiderant, suáque somnia pro veris oraculis obtrudunt. De quibus ait Deus per Ieremiam: Nolite audire verba prophetarum, qui decipiunt vos, visionem cordis sui loquuntur, nõ de ore domini. *Iere. 23.*

Qui sequuntur spiritum suum. Non Dei. De rotis, per quas fideles significantur, dixerat primo capite in hunc modum Ezechiel: Cùm ambularent animalia, ambulabant pariter rotę iuxta ea. Quocunque ibat spiritus, rotæ pariter eleuabantur, sequentes eum: spiritus enim vitæ erat in rotis. Hæ rotæ spiritum vitæ, voluntatémque Christi sequebantur: ideo eleuabantur à terra, & ferebantur in sublime: hi autem, in quos inuehitur noster vates, non Dei spiritum sequebantur, sed proprium & fallacem: quam ob causam terræ adhærebant. Felices illi, quorum Christus dux est, qui sequuntur spiritum eius, qui ait: Ego sum resurrectio & vita. Spiritus tuus domine, inquit regius vates, deducet me in terram rectam. Et rursum: Deduc me domine in semitam rectam. Cupiebat Deum habere ductorem, vt omnes suas viuendi rationes ad normam diuinæ legis ipse Deus dirigeret, eumque ab omni scelere integrum, purumque cõseruaret, quo posset ad cœlestem patriam tandem peruenire. Id adumbrabat columna Dei, quæ populum ducebat, vt AEgyptum relinquens, posset ad veram promissionis terram penetrare. Quî enim fieri potest, vt absque Deo duce cœlum ingrediamur? Eam ob causam alloquens Moyses Deum aiebat: Si nõ tu ipse præcedas, ne educas nos de loco isto. Et Esaias iustos in hunc modum alloquitur: Præcedet vos dominus, & congregabit vos: Nos igitur non spiritum nostrum, sed Christum sequamur aientem: Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. *Sup. 1.* *Ioan. 11.* *Psalm. 142.* *Psa. 118.* *Exo. 13.* *Exo. 33.* *Esa. 53.* *Ioan. 8.*

Et nihil vident. Id est, nihil illis reuelat Deus: quod populo annuncient. Dici prophetiam visionem diximus capite primo. Vel nihil vident, hoc est, tenebris flagitiorum circunfundũtur. Quî fieri potest, vt spiritualiter videant, qui lucem diuinã amiserunt, de se dicentẽ: Ego sum lux mũdi?

Quasi vulpes in deserto. Appellat eos fallaces, omnia mendaciis ac fraudibus peruertentes. Vt vulpes insidiantur auibus domesticis, sic illi familiares suos decipere conabantur. Quidam vertunt: quasi vulpes in maceriis. Latent enim vulpes in vinearum maceriis, vt insperatò prodeuntes eas vastent. Eodem modo hypocritæ malitiam suam sub virtutis tegumento operiunt, vt cùm vires & tempus habuerint, incautis aliis inferant detrimentum. Vipera quamuis pestilens, dum tamen frigore torpet, tutè tractatur, non quòd desit venenum, sed quòd illud non possit exercere. Sic hypocritis perniciosis ad impia facinora sua executioni mandanda tempus deest aliquando & potestas, non voluntas, quæ in dies crescit. Ideo danda opera est, vt statim in principio capiantur, ne eorum flagitia in immensum augeantur. Id quippe est, quod ait spõsus in Canticis: Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas. Viro sapienti vita sua vinea sua est, plena vitibus virtutum, & botris bonarum actionum: vinea impij tota spinis syluescit. Pessima vulpes hypocrita est, & blãdus adulator. Dabit autem vir iustus operam vt illos Deo capiat monitis salutaribus, precibus feruentibus, beneficiis præstantibus, ne spirituales vineæ, cul- *Similia* *Similitudo* *Cant. 2.*

Similitudo tæ, & fructiferæ deuastentur. Vt pellis vulpis in pretio est, caro autem nihil valet, sic exteriora hypocritæ magni æstimantur, interiora autem nihili penduntur. Volens Carbo prudens homo Syllam crudelem & fallacem vocare, aiebat, vt refert Plutarchus, eum leonem esse & vulpem. Et Lysander addendam esse dicebat vulpinam pellem, si leonina non satis esset, hoc est addendam esse calliditatem & fraudem quando vires deessent. Itaque omnes veteres per vulpem intelligebant hominem vafrum, & versipellem, & dolos sub virtutum tegumento conflantem, & vt vno verbo comprehendam hypocritam. Vnde fluxit vetus prouerbium. Vulpes annosa haud capitur laqueo. Explicans diuus Cyrillus locum illum euangelij: Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos, filius autem hominis non habet, vbi caput suum reclinet. Quæ verba Deus dixit cuidam dicenti velle eum sequi. intelligit per vulpem hypocrisim, per auem iactantiam. Acsi diceret Christus: Cùm vulpes & volatilia in corde tuo habeant mansionem, quî fieri potest, vt in te Christus requiescat? non eum sequitur hypocrita, nec arrogans. Hypocrita est pomum foris pulchrum, intus verò corruptum, & totum labefactatum. Arrogans est populus arbor procera, quæ fertur in sublime, sed nullum fructum producit. Cùm Herodes vellet per summum scelus Christum occidere, & flagitium hoc virtutis specie occultaret, dixit Christus illis, qui hoc ad illum referebant: Ite, & dicite vulpi illi, &c. Et discipulis suis: Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus auté sunt lupi rapaces: à fructibus eorum cognoscetis eos. De iis ait Apostolus in epistola secunda ad Timotheum: Speciem pietatis habentes, virtutem autem eius abnegantes. Et in secunda ad Corinthios. Satanas transfigurat se in angelum lucis: non ergo est mirum, si ministri eius transfigurentur, velut ministri iustitiæ, quorum finis erit secundum opera eorum. Iob, Spes, inquit, hypocritæ peribit: non ei placebit vecordia sua, & sicut tela aranearũ fiducia eius. Et rursum: Gaudium hypocritæ ad instar puncti. Et psalmographus. Molliti sunt sermones eius super oleum, ipsi autem sunt iacula. Eam ob causam sunt magnoperè euitandi. Vnde aiebat Christus: Attendite à fermento pharisæorum, in quo est hypocrisis. Pythagoras non ob aliam causam aiebat, non esse ea gustanda, quibus nigra erat cauda, nisi vt nos doceret esse hypocritarum insidias declinandas. Etsi enim candorem & animi puritatem prima facie habere videantur, cauda tamen & finis terra est, & propositum deprauatum. Dulces sunt verbis, sed ita dediti vitiis, vt cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio. Infelices homines, furiis deprauatæ conscientiæ cruciati: induunt personam sanctorum, intus autem alunt alta mente dolos, quibus ipsi torquentur. At magna voluptas est æqualem ac parem verbis & cæremoniis vitam agere, atque ita viuere, vt omnis oratio moribus consonet, & exteriora cum interioribus cohæreant. Qui ita vitam degunt, cum ouibus possunt comparari, non autem cum vulpibus, quemadmodum hypocritæ, de quibus hîc ait noster Ezechiel. Quasi vulpes in desertis.

Marginalia (left column): Matt. 8. Luc. 9. Similia Luc. 13. Matt. 7. 2. Tim. 3. 2. Cor. 11. Iob 13. Iob 20. Psa. 54. Luc. 12.

Non ascendistis ex aduerso, nec opposuistis murum pro domo Israel. Non increpastis populum; noluistis eius sceleribus resistere, quibus Deus offendebatur: nec opposuistis vos tanquam murum Deo irato, ne populum vastaret: loquitur cum falsis prophetis munus verorum prophetarum non exercentibus. Est autem officium viri iusti, qui à Deo habet spiritum vaticinandi, eos, qui in errore versantur, arguere, & pro illis preces fundere ad dominum, præsertim si est eorum præsul, & in dignitate constitutus. Esaiæ dicebat Deus: Annuntia populo meo scelera eorum & domui Iacob peccata eorum. Et diuus Paulus Timotheo: Argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina. Quòd autem se debeat opponere pro muro iræ diuinæ, vt in se potiùs recipiat ictus, & ignea machinarum iacula, indicat Moyses, qui Deo iram suam aduersus rebellem populum ostendenti aiebat: Quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui. Et paulò pòst: Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti. Et diuus Paulus: Optabam ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis. Cùm Iudæi ob impia scelera sua incendio flagrarent in deserto, & ingratitudis suæ pœnas luerent, cucurrit Aaron ad mediam populi multitudinem, qui igne à Deo misso consumebatur, & obtulit thymiama, stansque inter mortuos & viuos precationes ardentes pro populo ad dominum fundebat. Et ita plaga cessauit. Posuit enim se pro muro, & iram domini detinuit, eumque lachrymis profusis placauit. Ad hanc historiam alludit his verbis liber Sapientiæ: Properans homo sine querela deprecatus est pro populis, præferens seruitutis suæ scutum orationem, & per incensum deprecationem allegans restitit iræ, interstetit, & amputauit impetum, & diuisit illam, quæ ad viuos viam ducebat. Feruentes preces dominum mouent, & quasi ligant. Vnde ille dicebat Moysi pro populo oranti: Dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos. Et Ieremię: Ne obsistas mihi. Hoc intelligens Esaias tristes illas & queribundas voces emittebat: Non est domine, qui inuocet nomen tuum, qui consurgat, & teneat te. Possunt etiam hæc Ezechielis verba referri non ad falsos prophetas, sed ad vrbis præfectos & gubernatores, qui falsa prophetantes non puniebant. Estque metaphora sumpta à re bellica: cùm enim hostes partem muri euertunt, oportet, vt ciuitatis custodes se ponant in muri rupturis, sintque loco muri obsessis. Et tunc est sensus: Pseudoprophetæ irruerunt in murum, impetum fecerum in vrbem, eius ambitum diruerunt, docentes falsa: vos autem, qui ad omnes eorum impetus authoritatem vestram veluti munitissimum murum opponere deberetis, tacuistis, illis resistere nolentes. Diuus Gregorius in Pastorali, secunda parte, cap. 4. ita ait: Ex aduerso quippe ascendere, est pro defensione gregis voce libera huiusmodi potestatibus contraire: & in die domini in prælio stare, est prauis decertantibus ex iustitiæ amore resistere. Pastoré enim recta timuisse dicere quid est aliud, quàm tacendo terga præbuisse? Qui nimirum si pro grege se obiicit, murum pro domo Israel hosti bus opponit. Hæc ille, quæ sunt in sacros canones relata 43. dist. capit. 1.

Marginalia (right column): Esa. 58. 2. Tim. 4. Exo. 32. Rom. 9. Nu. 16. Sap. 18. Exo. 32. Iere. 7. Esa. 64.

Vt staretis in prælio. Precibus dimicantes, & Dei iræ obsistentes. Vel non pugnastis contra pseudoprophetas.

In die

In die domini. Dies domini appellatur tempus illud, quo ille inimicos suos grauiter punit, ostendens iustitiam suam. Eam ob causam dies vltimi
Phili. 1. iudicij dies Christi à diuo Paulo in epistola ad Philippenses appellatur: quoniam impij in pœnas æternas relegabuntur. Vocatur etiam in diuinis literis vastitas, grando, turbo confringens, ventilabrum, aqua diluuij, flagellum inundans, & aliis eiusmodi nominibus.

Vident vana. Mutat personas more prophetico: nunc alloquebatur eos, modò loquitur de illis.

Ait dominus. Hic erat modus loquendi diuinorum vatum, quem falsi prophetæ sibi assumebant, & arrogabant.

Et perseuerauerunt confirmare sermonem. Hoc est, permanent in fraudibus suis, persuadentes populo vera esse, quæ dicunt.

Quia locuti estis vana, & vidistis mendacium, ideo ecce ego ad vos, ait dominus Deus: & erit manus mea super prophetas, qui vident vana, & diuinant mendacium. In consilio populi mei non erunt, & in scriptura domus Israel non scribentur, nec in terram Israel ingredientur, & scietis, quia ego dominus Deus. Eò quòd deceperint populum meum dicentes, pax, & non est pax. Et ipse ædificabat parietem, illi autem liniebant eum luto absque paleis. Dic ad eos, qui liniunt absque temperatura, quòd casurus sit. Erit enim hymber inundans, & dabo lapides per grandes desuper irruentes, & ventum procellæ dissipantem, siquidem
C ecce cecidit paries. Nunquid non dicetur vobis, vbi est litura, quam linistis? Propterea hæc dixit dominus Deus. Et erumpere faciam spiritum tempestatum in indignatione mea & hymber inundans in furore meo erit, & lapides grandes in ira in consummationem. Et destruam parietem, quem linistis absque temperamento, & adæquabo eum terræ, & reuelabitur fundamentum eius, & cadet, & consumetur in medio eius, & scietis, quia ego sum dominus. Et complebo indignationem meam in pariete, & in his, qui liniunt eum absque temperamento, dicamque vobis: Non est paries & non sunt, qui liniunt eum. Prophetæ Israel qui prophetant ad Ierusalem, & vident ei visionem pacis, & non est pax: ait dominus Deus.

Quia locuti estis vana, & vidistis mendacium. Hoc est, quia vos ô pseudoprophetæ seduxistis populum, & vaticinati estis mendacium.

Ideo ecce ego ad vos. Qui dixistis: Dominus loquitur nobis, modò me audietis vobis loquentem, sed longè diuerso modo. Id enim quod vobis dico, est esse vos mihi daturos pœnas flagitiorum vestrorum. Vel sic: Ecce ego ad vos, subauditur: venio, vt in vos animaduertam. Aposiopesis figura est, quam Latini reticentiam vocant: cum intra nos supprimimus ea, quæ dicturi videmur. Paraphrasis Chaldæa habet. Missurus sum iram meam aduersum vos.

Erit manus mea super prophetas, qui vident vana. Hoc est, grauiter castigabo falsos prophetas. Ponere manum super aliquem hebraismus est, quo punitio significatur, vt in psalmo: Eleuauit manum suam Psa. 150
super eos. Et apud Sophoniam: Extendet manum Sophon.
suam super Aquilonem, & perdet Assur. Qua de 2.
re alibi disserui. Ideo Pagninus vertit: Erit percussio mea super prophetas.

In concilio populi mei non erunt. Id est, delebuntur de cœtu populi Israelitici. Erunt interfecti, & luēt morte sua pœnas fraudum suarum. Vel, non erunt in cœtu beatorum: erit illis iter seclusum à concilio sanctorum.

In scriptura domus Israel non scribentur. Quando Iudæi rediêre à Babylonica captiuitate, fuereque in pristinam illam dignitatem restituti, quam animo retentam, longo interuallo intermissam reuocarunt, scripserunt nomina sua in catalogo quodam & familias, & progenies, vt posset vnusquisque maiorum suorum hæreditatem recuperare,
vt est in libro Esdræ literis mandatum. Voluerunt I. Esd. 2.
etiam omnia illa scribere, vt essent venturæ posteritati monimentis illis consignata. Et quoniam sciebat Ezechiel falsos illos prophetas esse à Babyloniis interficiendos, & non esse in patriam redituros, ideo ait non esse scribendos in libro Hebræorum. Vel sic: Non erunt, in libro iustorum:
de quo aiebat Moyses: Aut dimitte eis hanc no- Exo. 32.
xam, aut si non facis, dele me libro tuo, quem scripsisti. Hic est liber vitæ, de quo ait regius va-
tes: Deleantur de libro viuentium, & cum iustis Psa. 58.
nō scribantur. Et diuus Paulus in epistola ad Phi- Phili. 4.
lippenses: Cum Clemente, & cæteris adiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ. Et Chri-
stus Deus noster discipulis suis: Gaudete, quòd Luc. 10.
nomina vestra scripta sunt in cœlis. Qui Christum sequuntur, scripti sunt in cœlo, qui abstrahun-
tur ab illo in terra. Vnde ait Ieremias conferens Iere. 17.
cum Deo sermones suos: Recedentes à te domine in terra scribentur.

Nec in terram Israel ingredientur. Nimirum, post reditum à Chaldæa. Poteris per terram hanc intelligere cœlestem patriam, veram promissio-
nis terram. De qua ait regius vates. Credo vi- Psa. 26.
dere bona domini in terra viuentium. Et diuus Heb. 4.
Paulus: Festinemus ingredi in illam requiem. Matt. 5.
Et Christus apud Matthæum. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Hæc est cœlestis regio, mentium beatarum domicilium, quam illi incolunt, qui in gratia migrarunt ex hoc mundo, qui tum verè viuunt, cùm è corporum vinculis euolant, nostra enim, quæ dicitur vita, mors potiùs est. Hanc patriam appetebant antiqui patres, ad has cœlestes mansiones, & æternas illas sedes ardenter aspirabant viri iusti, de quibus ait diuus
Paulus in epistola ad Hebræos: A longè eas aspi- Heb. 11.
cientes, & salutantes, & confitentes peregrinos se esse & hospites super terram. Qui hoc dicunt, significant se patriam inquirere. Et si quidem illius meminissent, de qua exierant, habebant vtique tempus reuertendi: nunc autem meliorem appetunt, id est, cœlestem. Hæc diuinus Paulus: quibus significat veteres illos patriarchas fide, &

charitate præstantes spem habuisse post huius vitæ calamitates & labores migrandi aliquando in oras illas beatissima, vbi dulcissimas concordia, placidissima tranquillitas, & iucundissima voluptas vigent, vbi numen illud sanctissimum non guttam & stillam, sed admirabilem suauitatis abundantiam, & fluuios æternorum gaudiorum dulcissimos sanctis eo fruentibus ex vberrimo suę bonitatis fonte perfundit. Hoc perspiciens animo diuinus atque regius psaltes concinebat: Inebria-
Psa. 35. buntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos: quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.

Dicentes: pax, pax, & non est pax. Dicebant populo falsi prophetæ: Erit vobis pax: quia non venturi sunt Babylonij oppugnatum vos. Et licet veniant, nihil illis proderit. At multò aliter euenit. Ideo ait propheta: Et non est pax. Eodem modo apud
Iere. 6. Ieremiam. Pax, pax. Et non erat pax.

Et ipse ædificabat parietem. Populus ipse deceptus promissionibus pseudoprophetarum ædificabat muros & domos, acsi nulla ei ætas esset finem allatura. Fidebant Iudæi muro vrbis, loci natura, & hominum ingenio munitæ, Dei autem oracula contemnebant. Pseudo autem prophetæ liniebant cum luto absque paleis, hoc est, vanis & blandis verbis populo plaudebant, eum in errore suo confirmantes. Hunc locum explicans diuus Gregorius in Moralibus ait. Parietis quippe nomine peccati duritia designatur. AEdificare ergo parietem, est contra se quempiam obstacula peccati construere. Sed parietem liniunt, qui peccata perpetrantibus adulantur, vt quod illi peruersè agentes ædificant, ipsi adulantes quasi nitidum reddant. Hæc ille. Quæ sunt in sacros canones relata 46. distinctio. capite. Sunt nonnulli. Significari autem per parietem peccatum indicat id, quod ait
Esai. 59. Esaias: Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos & Deum vestrum. Acsi dicat: Congeries scelerum vestrorum est durus paries vos separans à Deo ve-
Esa. 38. stro. Hic est paries, ad quem Ezechias faciem suam conuertit, vim lachrymarum profundens. Considerans enim peccata sua lachrymas continere non
Iob 1. potuit. Hic est paries, qui super filios Iob simul cecidisse, eósque oppressisse legitur. Hic est paries,
Sup. 8. quem Ezechiel perforare iubetur, quem debemus mentis oculis intueri, & cogitatione penetrare, vt cognoscentes flagitia nostra, Deum ad iram prouocantia, ea lachrymis & lamentis deleamus. Hunc parietem ædificabant Hebræi non acquiescentes consilio Ieremiæ, sed scelera sceleribus accumulantes. Cùm autem pseudoprophetæ homines adulatores, & diuitiarum cupidi eos toto ore laudarent, meritò dicuntur hoc loco à propheta parietem luto linire. Lutum est deprauatum propositum totum terrenum, nequaquam cœlum aspiciens. Est igitur sensus: Populus incidebat in grauia flagitia, & eius falsi prophetæ ei blandiebantur, comprobantes eius impia facinora, eiúsque perfidiam laudibus mirificis extollentes: Qui ex luto construunt parietem, solent priùs ligna disponere, & plicare, & posteà lutum adhibere. Hæc lignorum ordinata congeries appellatur paries hoc loco. Et est sensus: Populus figebat & disponebat ligna, falsi autem prophetæ adhibebant lutum. Populus peccabat, illi autem peccata confirmabant, asserentes veram esse doctrinam suam, firmam, & stabilem. Volens autem Ezechiel ostendere eam esse vanam, fragilem, & fluxam, ait eos ædificare luto absque paleis: ruit enim statim paries lignorum & luti absque palearum mistura. Aspicis hîc flagitiorum ædificia terrena esse & lutea, atque nullæ perpetuitatis: cuiusmodi illa erat, quæ Hebræi in AEgypto sub Pharaone construebant. Poteris per linire parietem luto, intelligere, illum iam effectum luto complanare & incrustare. Sed eadem manet sententia. Theophylactus in Lucam cap. 3. Qui, inquit, ad gratiam loquuntur, & arguunt peccata populi tantùm in superficie, liniunt peccata populi veluti parietem quendam. Exod. 1. & 5.

Dic ad eos, qui liniunt absque temperatura. Id est, qui in ædificando non miscent luto paleas. Sensus est: Dic falsis prophetis, non esse eorum ædificium permansurum: nam breui venient Babylonij, qui eos calamitatibus incredibilibus lacerabunt, crudeliter occident, & totam Hierosolymam funditus euertent.

Erit enim imber. Calamitatem, qua erant opprimendi Iudæi ab exercitu Chaldæorum, comparat cum imbre, & grandine, & vento procelloso omnia conuellente.

Siquidem ecce cecidit paries. Quandoquidem casurus est paries, & murus est à Babyloniis euertendus, quem vos perpetuum fore affirmatis, nonne irridebimini? Tunc apparebit falsitas inanis vestræ vaticinationis, Tunc dicetur vobis: Vbi est pax, & securitas, quam nobis promittebatis falsi adulatores?

Et consumetur in medio eius. Subauditur populus.

In pariete, & in iis, qui liniunt eum absque temperamento. Hoc est, euertam ædificium, & ædificantes: diruam vrbem, & habitatores. Delebo populum, & magnates: perdam falsam doctrinam, & falsos magistros. Ostendam esse pseudoprophetas totos ex adulationibus & mendaciis conflatos.

Et tu fili hominis, pone faciem tuam contra filias populi tui, quæ prophetant de corde suo, & vaticinare super eas, & dic. Hæc dicit dominus Deus. Væ iis, qui consuunt puluillos sub omni cubitu manus, & faciunt ceruicalia sub capite vniuersæ ætatis ad capiendas animas. Et cùm caperent animas populi mei, viuificabant D animas eorum, & violabant me ad populum meum propter pugillum hordei, & fragmen panis: vt interficerent animas, quæ non moriuntur, & viuificarent animas, quæ non viuunt, mentientes populo meo, credenti mendaciis. Propter hoc dicit dominus Deus. Ecce ego ad puluillos vestros, quibus vos capitis animas volantes, & dirumpam eos de brachiis vestris, & dimittam animas, quas vos capitis animas ad volandum. Et dirumpam ceruicalia vestra, & liberabo populum meum de manu vestra; nec erunt vltrà in ma-
nibus

nibus vestris ad prædandum. Et scietis, quia ego dominus. Pro eo quòd mœrere fecistis cor iusti mendaciter, quem ego non contristaui, & confortastis manus impij, vt non reuerteretur à via sua mala, & viueret, propterea vana non videbitis: & diuinatione non diuinabitis amplius: & eruam populum meum de manu vestra. Et scietis, quia ego dominus.

Pone faciem tuam contra filias populi tui. Hoc est, vaticinare contra falsas prophetissas, quæ somnia sua, & meras nugas vaticinantur. Tanta fuit tunc temporis audacia, vt non solùm viri, sed etiam nefariæ fœminæ se à Deo spiritum prophetandi habere affirmarent. Vel fortasse viros ipsos effœminatos mulieres vocat. Ponere faciem contra aliquem apud diuinos vates aduersus eum venturas calamitates prædicere. Accipitur enim facies pro oculo, oculus pro visione, visio pro prophetia, vt
Infr. 20. hoc loco, & capite 20. Pone faciem tuam contra
& 21. viam austri. Et 21. Pone faciem tuam ad Ierusalem, & stilla ad sanctuaria, & propheta contra humum Israel. Capitur etiam facies pro terrore, ira,
Psal. 33. & vltione absque prophetia, vt in Psalmo: Vultus autem domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum. Loquitur more humano, nam homines irati solent vultu toruo & truculento inimicos suos aspicere. Et rursum: Sicut fluit
Psal. 67. cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie
Inf. 14. Dei. Et apud nostrum Ezechielem, Deus, Ponam, inquit, faciem meam super hominem illum, & faciam eum in exemplum, & prouerbium, & disperdam eum de medio populi mei. Accipitur quo-
Psal. 12. que facies pro fauore, vt in psalmo: Vsquequo
Psal. 79. auertis faciem tuam à me. Et iterum: Ostende nobis faciem tuam, & salui erimus. In hunc sensum
Psal. 4. interpretantur nonnulli locum illum psalmographi: Signatum est super nos lumen vultus tui domine, dedisti lætitiam in corde meo. Lumen vultus vocat faciem lucidam & lætam. Et est sensus: Fauore tuo domine, nos prosecutus es, respiciens nos vultu hilari instar amantis, dilectum suum suauiter intuentis. Hinc effectum est, vt respicere, & oculos figere in aliquem, significet eum prosequi
Gen. 4. beneuolentia & fauore. Ita intelligitur Geneseos illud; Respexit dominus ad Abel, & ad munera
Leu. 26. eius. Et Leuitici illud: Respiciam vos, & crescere vos faciam. Hoc intelligens regius vates cane-
Psal. 89. bat: Respice in me, & miserere mei. Et alibi: Ocu-
Psa. 10. li domini in pauperem respiciunt. Acsi diceret: Eum Deus amore complectitur, erga eum benignitatem suam ostendit, qui animi submissione seipsum abiicit & contemnit, nihil de se altum cogitans, nihil magnificum. Ita verba illa Dei apud
Esa. 66. Esaiam intelliguntur: Ad quem respiciam nisi ad pauperculum, & contritum spiritu. Vbi septuaginta pro pauperculo tapinon, hoc est humilem transtulerunt. Nec solùm in literis diuinis, sed etiam in humanis oculi significant fauorem, & beneficentiæ signum. Vnde Latinus poeta de suo Ioue loquens, ait: Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis. Et licèt respicere, figere lumina, ponere faciem, & aliæ huiusmodi locutiones multas habebant significationes, hoc tamē loco ponere faciem est ærumnas venturas vaticinari.

Væ qui consuunt puluillos sub omni cubito manus. Hoc est, Væ illis, qui componunt & coniungunt mollia ceruicalia plumis delicatis referta, eáque non solùm in lectis subiiciunt capitibus dormientium, nec solùm in sellis & scamnis, vt mollior sit sessio, sed etiam ea sub cubitis manuum ponunt, vt brachia molliùs, ac blandiùs quiescant. Translatio, cui diuus Hieronymus adiecit commentaria, habet: Væ illis, quæ consuunt puluillos: vt referatur ad falsas prophetissas. Sed parum refert, dicaturne de viris, an de fœminis, dummodò intelligatur esse aduersus adulantes. Illi consuunt puluillos sub omni cubito manus, & ponunt ceruicalia sub capite aliorum, qui eos adulationibus, illecebris, ficto amore, & sermonibus blandis seducunt, vt illis quicquid velint, persuadeant. Hunc locum iis verbis enarrat in Moralibus diuus Gregorius: Quisquis malè agentibus adulatur, puluillum sub cubito, vel ceruical sub capite iacentis ponit, vt qui corripi ex culpa debuerat, in ea fultus laudibus molliter quiescat.

Sub capite vniuersæ ætatis. Volebant enim omnes decipere, cuiuscunque essent ætatis, siue adolescentes, siue iuuenes, siue senes.

Ad capiendas animas. Id est, ad decipiendos homines dolis & fallaciis.

Viuificabant animas eorum. Id est, promittebant illis vitam, & perpetuam quietē. Vel sic. Cùm animas aliorum seducebant, tum animas suas viuere existimabant. Eorum vita erat aliorum vitam consumere. Huiusmodi sunt modò multi, qui vitam sibi acerbam ducunt, nisi aliis perniciem machinentur. Vt ignis faculæ cereæ tandiu viuit, quandiu ceram consumit, consumpta verò cera ille Simile
confestim extinguitur, sic tota maleficiorum pestilentiumque hominum vita, tota eorum voluptas in aliorum morte & calamitate consistit. Hæc est eorum lætitia aliorum mœror, hæc eorum salus aliorum pernicies. De illis ait in Prouerbiis Salomon: Lætantur, cùm male fecerint, & exultant in rebus pessimis. Sed væ illis, quoniam interitus, quem aliis moliuntur, in eorum caput redundabit. Qui ruina lætatur alterius, inquit Salomon, non erit impunitus. Trou. 1. Prou. 17.

Et violabant me. Hoc est, Persuadebant populo, me illis voluptatibus oblectari.

Propter pugillum hordei. Hoc est, ideo adulatores hominibus blandiuntur, vt ab illis aliquid accipiant. Qui falsis laudibus ducuntur, adulatores suos muneribus fouent, illi verò eos spoliant & diripiunt. Quemadmodum ligna ignem nutriunt, Simile
ignis autem ea incendio deuorat, sic adulati sustentant adulatorem, adulator autem eos absumit. Quando viri illi prisci, qui eruditione habebantur insignes fictis fabulis memoriæ prodiderunt, fuisse Actæonem à canibus suis, quos alebat, deuoratum, significare voluerunt, vt ait Phauorinus Philosophus, eum, qui laudum suarum illecebris, & adulationum blanditiis delinitur, ab illis deuorari & consumi, quos ipse sæpenumero educauit. Et non sentiunt miseri adulatores æternas esse pœnas, quæ eorum scelera sequuntur. Sed intuere ob quam paruam rem amittunt cœlestem gloriam, ob pugillum hordei, & fragmentum panis. Quid

est enim quicquid lucrari possunt, nisi paruum quippiam fluxum, & caducum, quod breui consumitur, eripitur, & euanescit? Vera virtus est illa, quæ nec consumi potest, nec direptioni exponi, nec vi tempestatum euelli, nec temporum commutatione labefactari: qua qui præditi sunt, soli verè diuites à sapientibus appellantur. Hanc contemnant insipientes homines, & æternam illam beatitudinē, quàm ea poterant adipisci, pro nihilo ducunt. Commutant & relinquunt cœlum pro terra, animam pro corpore, spiritum pro carne, Deum pro mundo, virtutem pro vitio. Nihil est illis magis in optatis, quàm consequi mundi diuitias & dignitates, & voluptatibus perfundi, eas inquirunt, illarum se ministros prębent, atque Dei hominumque iura violant & peruertunt. Et existimantes se esse magnum aliquid consequutos, per-
Simile dunt seipsos, & omnia pariter amittunt. Construit Architectus magnificum quoddam templum sumptuosum, industria elaboratum, magnoque artificio substructum. Et volens vltimam illi manum imponere, fastigium consummare, & superbam fornicem claue concludere, ruit totum ædificium, & euertitur tota machina, & artifex incredibili dolore obstupescit. Talis est mundi lætitia, quam longo tempore quæsiuisti: cùm enim existimas te esse rebus secundis & ad voluntatem fluentibus abundantem, nihilque tibi deesse ad perfectam prosperitatem præter vltimam clauem, ruit & labefactatur omnis illa lætitia, & cadit, atque euertitur totum ædificium falsæ mundi vo-
Prouer. 14. luptatis. Et, vt ait Salomon in prouerbiis, Extrema gaudij luctus occupat. Quam ob rē clamat in
Eccl. 1. Ecclesiaste idem sapiens: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Quæ maior vanitas esse potest, quàm pro pugillo hordei, pro re caduca velle amittere æternam felicitatem? Mundi opes & diuitias appellat Ezechiel pugillum hordei, & bucellam panis. Vide quàm paruis rebus ea comparet diuinus vates, quæ homines summa arbitrantur, ad quæ auiditate inflammati rapiuntur. Sed dicunt adulatores se non ob diuitias acquirendas, nec ob fauorem aucupandum blanditiis vti, sed vt amicitiam foueant, & conseruent. Videre errorem intolerandum. Nulla in amicitiis pestis maior est, quàm adulatio, delet enim veritatem, sine qua nomen amicitiæ valere non potest. Ego in ea sentētia sum, vt in amicitia comitas adsit, sed assentio procul amoueatur, est enim adiutrix vitiorum, expultrix virtutum, illis absque dubio perniciosa, qui ea vtuntur, & qui eam recipiunt, eaque delectantur. Eam ob causam dicebat quidam sapiens, melius esse in coruos, quàm in assentatores incidere, quoniam corui mortuos, adulatores verò viuos exedunt. Corui tantùm mortuos impetunt, adulatores etiam viuis insidiantur. Quare falsum est, quod aiunt se assentationibus vti ad amicitiæ confirmationem, cùm id efficiant ad gratiam eorum aucupandam, quibus blandiuntur, vt ab illis aliquid acquirant.

Vt interficerent animas, quæ non moriuntur. Id est, volebant occidere suis adulationibus & falsa doctrina aliorum animas, quæ suapte natura immortales sunt: propriis autē animabus suis mortuis per peccatum vitā tribuere tūc enim viuere existimabāt, cùm alios decipiebant. Apertè asserit esse animas immortales ex natura, sed mori per peccatū. Anima enim absq; gratia gratū faciēte dicitur mortua. Anima dat vitā corpori, gratia autē animæ, est enim gratia veluti anima animę. In libro de spiritu & anima ait diuus Augustinus: Vita animæ Deus est, mors animæ peccatū: anima nanq; quæ peccauerit, ipsa morietur: quæ autem iudicium fecerit & iustitiā, viuet, & non morietur. Ita immortalis est anima, vt mori possit, ita mortalis, vt mori non possit: immortalis per naturā, mortalis per peccatum. Hæc ille. Animæ immortalitatem asseruerunt non solùm fideles, sed etiam philosophi à fide alienati. Nam Pythagoras, vt ait diuus Augustinus libro 3. cōtra Academicos commotus Pherecidę Siry philosophi rationibus immortalem esse animam credidit. Quod posteà Socrates apertissimè docuit, & Plato multis argumentis confirmauit: quorū nonnulla sunt à Cicerone nostro literis Latinis illustrata, & in librum sextum de Republica, in Senectutem, in primam quęstionem Tusculanam grauiter & eleganter relata. Sed minimè mirandum est asseruisse Platonem animæ immortalitatē, cum fuerit vsque adeò in lege Moysi versatus, vt dicat Eusebius libro nono de præparatione euangelica bona eius dogmata fuisse à lege vetere desumpta. Quod approbat Aristobolus in primo ad Philometora. Et diuus Ambrosius libro de bono mortis accepisse ait Platonem hortos suos à Canticis Salomonis. Etsi Plato secutus fuerit in physicis Heraclitum, in moralibus Socratē, in mathematicis Theodorum Cyreneū, in methaphysicis Pythagoram, tamen illud est perspicuum, in diuinis nōnulla ex Dei lege deprompsisse. Quid autem senserit de animæ immortalitate Aristoteles, non est omnino perspicuum: nam Gregorius Nissenus, Plutarchus, & Alexander Aphrodisæus contendunt sensisse Aristotelem animam esse mortalem: contra vero diuus Thomas, Theophrastus Aristotelis discipulus, Hāmonius, Philoponus, Simplicius, Sophonius, Theodorus Metoclites, & alij propè infiniti, qui ex Aristotelis fontibus hortulos suos irrigarunt, asseueranter affirmant credidisse Aristotelem animæ immortalitatem. Quæ opinio cùm communior est, tum etiam credibilior. Demosthenes, cùm fugeret Antipatrum, vt refert Bessarion pro defensione Platonis, respondit Archię pollicenti sibi vitam verbis blandissimis si rediret: Absit, vt viuere turpiter malim, quàm honeste mori, postquam Xenocratem & Platonem audiui de animi immortalitate disserentes: Mercurius ille Trismegistus, hoc est ter maximus, ita enim eum vocarunt, quòd dicerent eum esse maximum regem, maximum sacerdotem, maximum philosophum, in primo dialogo Pymandri ex vniuersis terrenis animantibus solùm hominem ait duplicis esse naturæ, mortalis propter corpus, immortalis propter animam. Et paulò pòst de animo iusti viri disserens, ait, eum harmoniæ motione exutum ad cœlum ascendere, vbi vnà cum cœtu mentium beatarū laudat Deū, quo omnes illic fruuntur. In eadem sententia erāt prisci Romani, qui in funere imperatoris tabernaculum extruebant, à quo aquilam cum igne quodam mittebant ætherem petituram, quæ ab illis animam defuncti ad cœlos vehere credebatur, vt æternitatem beatitudinis consequeretur. Tradit hoc Herodianus, & refert Blondus libro 2. Ro-

mæ triomphantis. Et si veteres illi viam immortalitatis ignorabant ob fidei defectum, res tamen ipsa eos non fugiebat. Nã nisi multorum præceptis, multísque literis sibi ab ineũte ætate persuasissent esse aliam vitam, vbi iustorum animæ in æternum quiescentes summis gaudiis redundarent, pro qua obtinenda, erant omnia pericula pro nihilo putãda, nunquam se pro salute patriæ in tot ac tantas dimicationes, atque in nefariorum hominum tam terribiles impetus obiecissent. Est enim memoriç proditum, non solùm Romanos duces, sed vniuersos etiam exercitus ad non dubiam mortẽ cucurrisse. Nec est credendum eos hæc pro fama solùm fecisse, motos vana tãtum modò nominis celebritate, quæ de nullo vnquã perennis fuit, sed pro fama simul, & animæ immortalitate, quæ nec obruitur hominum interitu, nec obliuione posteritatis extinguitur. Hinc fluxit opinio Elysiorũ camporũ quos canit Vergilius lib. 6. Aeneidos, quos Homerus in extrema ponit Hispania, vbi Zephiri spirãt, & alij in insulis Fortunatis. Plato in Phædone in cœlo stellato regionẽ esse describit admirabili pulchritudine decoratam, eximiisque gaudiis affluẽtem, quã ait esse mentium beatarum domicilium, quæ ex hac vita sanctè migrarunt. Alij in cauo lunaris globi, vt Seruius refert, vbi purus est æther, nullis tempestatibus agitatus: quã ob causam Vergilius aeris cãpos appellat. Proclus in libro de anima & angelo apertè inquit iustorũ animas à corpore separatas in cœlo quiescere, improborũ autẽ in tartaro: Valerius Maximus capite de miraculis, & de somniis multa dicit, quibus approbat animç immortalitatẽ. Didymus ille, qui inter Brachmanes obtinuit principatum, in epistola quadam ad Alexandrum Magnũ ita ait: Non sumus huius mũdi incolæ, sed aduenæ: nec ita in orbem terrarum venimus, vt in eo libeat cõsistere, sed transire, properamus enim ad larem patriam. Seneca philosophus insignis in epistola quarta & quinta, & in libro de morte immatura, & multis aliis in locis: Macrobius in Somnium Scipionis, Galenus libro de spermate, Apuleius in libro de deo Socratis, & omnes denique philosophi sapiẽtia exculti, & insigni laude celebrati animæ immortalitatis se assertores vindices & patronos exhibuerunt. Et fuit hæc assertio omnium prudentium hominum assensu & authoritate confirmata. Nam cum in omni natione, religione, & ætate constet inter omnes homines doctos pariter & indoctos Deum esse iustissimum, apertè cõcluditur, cum nullum bonum relinquere irremuneratum, nullum malum impunitũ. Atqui hoc non est in hac vita, est igitur in alia. Videmus nanq; in hoc mundo magnos viros pietate conspicuos, virtutibus exaggeratos, sapientia admirabiles, iniuriis acerbissimis affici, incredibilibusque calamitatibus lacerari: cõtrà verò homines pestilentes, ab omni honestate relictos, summis infinitæ cupiditatis stimulis concitatos, rebus prosperis & ad voluntatẽ fluentibus abundare. Oportet igitur esse animam immortalẽ, vt in alia vita sit plena remuneratio & punitio. Præterea cum nõ inueniatur corruptio, nisi vbi cõtrarietas inuenitur, in anima autẽ intellectuali nulla sit cõtrarietas, cùm etiã contrariorũ eadẽ sit sciẽtia, necessariò colligitur animã intellectualẽ esse incorruptibilẽ, & ex consequente immortalẽ. Si anima in corpore colligata non ad corporis exiguitatẽ contrahitur, sed sæpe corpore in lecto iacente ipsa viribus suis excubat, corporisque transgreditur conditionem, cœlestia spectat, & immortalia cõtemplatur, quî fieri potest, vt eadẽ à corpore absoluta nõ habeat excellentiorem immortalitatis cognitionem? Si antea corpori colligata ab ipso veluti seiuncta extra illud vitã degebat, quanto magis cùm fuerit à corporis vinculis separata? Nihil omnino mortale potest immortalia intelligere, cùm autẽ anima intelligat immortalia, apertè cõcluditur eã nõ esse mortalẽ. Vt corpus mortale suis sẽsibus corruptibilia intuetur, ita anima immortalis æterna cogitat & contẽplatur. Eã ob causam Socratici philosophi duas esse vias asseruerũt animarum è corpore exeuntium. Nam qui se humanis vitiis contaminant, & se totos flagitiis dedunt, iis deuium quoddam iter est seclusum à cõcilio beatorũ. Qui autem se integros impollutosque seruant, quibus est minimia cũ corporibus contagio, his ad cœlũ, ad sanctorum domicilium facilè patet aditus. Qui enim rectè & honestè curriculum viuendi à natura datum conficiunt, gloriam sempiternam consequuntur. Hæc habui nunc, quæ dicerem de animç immortalitate ex philosophis deprompta aduersus eos, qui diuinas literas contemnũt, & sola humana philosophia ducũtur. In sacra scriptura sunt innumera testimonia, quorum tria tantum citabo. Propheta Daniel iis verbis hanc asseruit veritatẽ: *Dan. 12.* Qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt alij in vitam æternam, & alij in opprobrium, vt videant semper. Christus Deus noster, veritas illa sempiterna ait ita apud Matthæum. *Mat. 10.* Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Quibus verbis asserit corpus nostrũ mortale esse, animam verò immortalem. Et rursum de impiis & iustis ait: *Mat. 25.* Ibunt hi in supplcium æternũ, iusti autem in vitam eternam. Sanctorum doctorum authoritates adducere superuacaneum esse existimo, & laborem infinitum: pleni enim sunt eorum libri, plenæ sunt eorum voces hac veritate: plena est præsens consensio, & plena antiquorum vetustas. Multi sunt & propè infiniti Christiani doctores, qui veritatem hanc testantur, quos idcirco non nomino, ne mea oratio, si minus de aliquo dixero, ingrata, si satis de omnibus, infinita esse videatur, cum nullus sit, qui vnquam de hac veritate dubitauerit. Eam asseuerat hoc loco Ezechiel dicens: Vt interficerent animas, quæ non moriuntur.

Ecce ego ad puluillos vestros. Subaudi, missurus sum iram meam. Aposiopesis est. Acsi dicat: Ego perdã omnia instrumenta, quibus seducitis populũ, vos & adulationes ac fraudes vestras delebo.

Quibus vos capitis animas volantes. Comparat falsas prophetissas retibus aues capientibus, ipsas autem animas illis credentes passeribus volantibus, qui retibus capiuntur. Vel animas volantes, nimirũ à corporibus. vt sit sensus: Perdam assentationes & dolos, quibus capitis animas, quæ cum corpore nõ moriuntur, sed à corpore separatæ volant ad locum suorum meritorum. Vel sic. Quibus blãditiis capitis animas liberas, quæ poterant volare, ne à vobis caperentur. *Simile* Quemadmodum aues vt aucupum retia fugiant, in altum volant, sic homines vt tentationum vincula declinent, debent ad Deum

Simile confugere,& sublime se efferre. Et quemadmodũ
volatilia,quæ descendunt ad grana aucupum capienda,capiuntur,sic qui dæmonis,mundi, & carnis suggestionibus acquiescunt,in eorum vincula
Simile incidunt,vbi miserè occiduntur. Quemadmodum
triplex est vita,nempe naturæ,gratiæ, & gloriæ,sic triplex est mors,nimirũ naturæ, culpæ, & gehennæ. Volemus igitur animo ad Deum, ne in hostiũ laqueos coniiciamur, &,vt verbis vtar diui Bernardi,studeamus furari aliquando nosmetipsos,& à pessimis cogitationibus surripere vel ad horam.

Et dirumpam eos. Subaudi puluillos.

Pro eo quòd mœrere fecistis cor iusti mẽdaciter. Hoc est,quoniã multis prædixistis, quibus cor iusti affecistis dolore,asserentes dolos vestros esse diuina vaticinia,cùm ego noluerim premere mœrore viros iustos:& quoniã impios lætitia extulistis,cũ illis prospera & læta vaticinaremini, ex quo effectũ est,vt illi nõ relinquerẽt flagitia sua:propterea ego vos perdam,& acerbis calamitatibus afficiã. Et ita populũ meum à manu vestra liberabo. Cùm autẽ mihi dederitis pœnas scelerũ vestrorum, erit mea iustitia vobis perspecta,& me esse Deũ cognoscetis. Intuere quàm graui pœna sunt digni, qui iustos mœrore vrgent,nefarios autem afficiunt voluptate. Quid est enim crudelius,quid scelestius, quid detestabilius quàm dare operam, vt viri pij, & virtutibus exaggerati luctus percipiant, & in ęrumnis versentur,flagitiosi autem ex omniũ scelerum colluuione nati,lætitia gestiant, & gaudio perfundantur? Illud est aduertendum iniquos plerumq; prosperitate fieri deteriores,& in vitiositate confirmari, diuitias enim & potentiam comitatur superbia,superbia exit in tyrannidem, dũ fœnum migrat in cornua. Ideo ait hoc loco Deus: Confortastis manus impij, vt non reuerteretur à via sua mala,& viueret. Nam confirmati in sceleribus suis præcipitantur, & in sempiternum exitium rapiuntur.

Propterea vana non videbitis. Hoc est, non prædicetis posthac vanitates.

ANNOTATIONES ex Hebræo in Cap. XIII.

Non ascendistis ex aduerso. In Hebraico est: Non ascendistis בפרצות ba peratsoth,à verbo פרצ parats, siue pharats,quod significat diuidere, & euertere,
2.Reg.5. vt 2.Regum 5. Diuisit dominus inimicos meos coram me. Quod poterat etiã verti. Dissipauit seu euertit Deus inimicos meos coram me. Cùm Thamar geminos filios in vtero haberet, & in partu
Gen.38. priùs appareret manus eius,qui vocatus est Zara, & tamen Phares priùs natus esset, dixit illi obstetrix: Quare diuisa est propter te maceria? Acsi diceret: Cur diuisisti tibi secũdas? Cur rupisti membranam,qua operiebaris,vt prodires ante fratrem tuum? Membrana illa,qua infantulus in vtero matris coopertus est,quã Latinus interpres maceriã, appellauit,Hebraicè dicitur pheres,hoc est diuisio seu ruptura,quòd rupta illa prodire soleat infans. Thargũ ita hunc locũ vertit: Quã magna fortitudo fuit tibi,vt præualeres? Ideo infans ille vocatus est Phares,hoc est,diuidens,ab hoc verbo pharats. Vnde pharisæi hoc est diuisi,quia erãt ab aliis hominibus separati. Ideo poterat verti locus hic Ezechielis: Nõ ascendistis ex diuiso. Sed quoniam qui diuisi sunt & discordes aduersi sunt, ideo meritò Latinus interpres transtulit: Nõ ascendistis ex aduerso. Pagninus vertit: Non ascendistis in fracturas. Brixianus: Non ascendistis per interruptiones. Poterat verti: Non ascendistis per diuisiones. Et omnes hæ tres versiones in eandem recidunt sententiam. Vt dicat Deus: Falsi prophetæ veluti vulpes ruperunt maceriem, vt vineam meam deuastarent,vos autem vrbis gubernatores non posuistis vos in rupturis & diuisionibus parietis,ne vulpes in vineã introirent: sed omnia vastare permisistis. Septuaginta habent: ὀυκ ἔσησαν ἐν σερεώματι. Hoc est,non steterunt in firmamẽto. Acsi diceret: Non fuerunt constantes in virtute, non habuerũt stabilitatẽ,nec firmitatẽ. Huiusmodi sunt,qui non ædificarunt domum suam super petram,de qua ait
Apostolus: Petra autẽ erat Christus: sed super are- 1.Cor.
nam,& venerunt flumina,& flauerunt venti,& ce- 10.
cidit domus illa. At de viro iusto & constante ait dominus apud Matthæũ: Assimilatur viro sapien-
ti,qui ædificauit domum suã super petrã. Hic po- Mat. 7.
terit canere cũ Dauide: Statuit super petram pedes Psa.39.
meos,& direxit gressus meos. Propriũ autem constantiæ est ferre sapienter casus aduersos, retinere in rebus secundis temperantiã,& in asperis dignitatẽ,mortem propter Christũ contemnere, esse ad omnes dolores paratum, nullam ob causam à virtute dimoueri,nihil quod homini accidere possit intolerandum putare. Qui hac constãtia munitus migrauerit è vita gloriam immortalem consequetur: nam vt ait apud Matthæum Christus Deus
noster. Qui perseuerauerit vsque ad finem,hic sal- Mat.10.
uus erit.

Illi autem liniebant eum luto absque paleis. In Hebraico est: Ipsi autẽ liniebant eum luto תפל aphel. Dictio hæc significat insulsum,vt apud Iob 6. Nũ-
quid poterit comedi insulsum quod nõ est sale cõ- Iob 6.
ditum? Quasi dicat: Si homo comedere non potest rem insulsam,& insipidam,quî fieri potest, vt co-
medam dolorem,quo premor? In Threnis ait ita Thren.2
Ieremias: Prophetæ tui viderũt tibi falsa & stulta. Vbi in Hebraico pro stulta est dictio hæc taphel. Ideo poterat verti locus ille: Vates tui vaticinati sunt tibi falsa & insulsa. Poterat igitur locus hic Ezechielis ita verti: Illi autẽ liniebant eũ luto insulso,hoc est absq; firmitudine: pro quo paraphrasis Chaldaica habet,luto sine palea,& versio communis, luto absque paleis. Septuaginta interpres explicãtes quid per lutũ absq; paleis intelligeretur transtulerunt: Et isti liniunt eũ stultitia. Cæterùm versio,cui diuus Hieronymus adiecit commentaria,non habet liniebant sed linebant, & rectè meo quidem iudicio,nam verbum hoc significat complanare & linere. Linire significat vngere,mulcere & tenuiter fricare: linere verò incrustare & complanare,quod est eorum proprium,qui luto parietes cooperiunt.

Quibus vos capitis animas volantes. Pro volãtibus est in Hebraico לפורחות lephorchoth: quod verti potest: ad volandum. Verbum est parach, quod significat volare, & fluere,& germinare, vt in Nu-
meris: Inuenit germinasse virgam Aaron. Et apud Num.17
Oseam: Florebit sicut liliũ. Paraphrastes Chaldęus Ose.14.
vertit: Quibus vos venamini animas, vt pereant.

Tunc

Tunc enim animæ pereunt, cùm se per vanas & turpes cogitationes dispergunt, & latè diffundunt illis assentientes, & per aërem vanitatis volantes.

Argumentum Cap. XIIII.

Permittit aliquando deus, vt suorum verborum contemptores à pseudoprophetis decipiantur. Impij obstinati luent suorum scelerum iustas pœnas, tametsi iusti pro illis fundant ad dominum precationes. Consolatur Ezechiel eos, qui in Babylonica captiuitate detinentur.

CAPVT XIIII.

A ET venerunt ad me viri seniorũ Israel, & sederunt coram me. Et factus est sermo domini ad me dicens: Fili hominis, viri isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis, & scandalum iniquitatis suæ statuerunt cõtra faciem suam. Nunquid interrogatus respondebo eis? Propter hoc loquere eis, & dices ad eos: Hæc dicit dominus deus: Homo homo de domo Israel, qui posuerit immunditias suas in corde suo, & scandalum iniquitatis suæ statuerit cõtra faciẽ suã, & venerit ad prophetam, interrogans per eum me: ego dominus respondebo ei in multitudine immunditiarum suarum: vt capiatur domus Is-
B rael in corde suo, quo recesserunt à me in cunctis idolis suis. Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit dominus Deus: Conuertimini, & recedite ab idolis vestris, & ab vniuersis contaminationibus vestris auertite facies vestras. Quia homo homo de domo Israel, & de proselytis quicunque aduena fuerit in Israel, si alienatus fuerit à me, & posuerit idola sua in corde suo, & scandalum iniquitatis suæ statuerit contra faciem suam, & venerit ad prophetam, vt interroget per eũ me, ego dominus respondebo ei per me, & ponam faciem meam super hominem illum & faciam eum in exemplum, & in prouerbium, & disperdam eum de medio populi mei, & scietis quia ego dominus.

EXPLANATIO.

Et venerunt ad me. Quemadmodum pseudoprophetæ Hierosolymæ existentes deciperent eos, qui ibi remanserant à transmigratione Babylonica fuit superiore capite explicatum. Nunc eorum dolus & perfidia ostenditur, qui erant in Chaldæa, eorum præsertim, qui cæteros ætate antiebant. Narrat enim Ezechiel venisse ad eum nonnullos ex senibus eum interrogatũ multa grauia fortasse, & digna tanto viro: sed quoniam ea iniquo animo interrogabant, & prophetæ dignitatem deformare cupiebant, volentes eum capere in sermone, erant enim idolorum cultores, & scelerum maculis notati, ideo eos Deus grauiter per prophetam reprehendit, ostendens non esse illos dignos respõsione. Qui idolorum superstitioni adhærebant, dolis & fraudibus constabant, & flagitiis delectabantur, nullam habebant veram sapientiam: erant vera doctrina destituti, quia illi eam repellebant: & nec scire volebant: nec diuini vatis responsionem merebantur.

Viri seniorum Israel. Duabus rebus eorum scelera exaggerat, & quòd essent senes, & quòd essent Israelitę. Pari gradu scelestius est & indignius peccatum senis, quàm iuuenis: quoniam senex rerum experientia & sapientia præstat, & debet alios nõ solùm consilio instruere, sed etiã vita & exemplo. Incidens autem in flagitia non solùm obest, quòd corrrumpitur, sed quòd corrumpit: plusque aliquãdo exemplo quàm peccato nocet. Ideo ait Ecclesiasticus: Tres species odiuit anima mea, & aggrauor valde animæ illorum: pauperem superbum, diuitem mendacem, & senem fatuum & luxuriosum. Quare est eius crimen grauius, & nonnunquam periculosius, quemadmodum apparet in auaritia & cupiditate. Vt incendium periculosius est in veteribus ædificiis, quàm in nouis, sic flagitium plus nocet in senectute, quàm ætate efflorescente. Primum igitur, quod eorum peccatum aggrauabat, erat ætas, secundum genus: erant namque filij Israelis, quos Deus lege sua instruxerat, & ad terram promissionis adduxerat, & in summa amplitudine & dignitate collocauerat. Hoc intelligens Ionas propheta, interrogatus à nautis, quod scelus admisisset: Hebræus, inquit, ego sum, & dominum Deum cœli ego timeo. Non solùm peccatum, sed peccati circunstantiam confitetur. Eam ob causam ait hoc loco Ezechiel. Venerunt ad me viri seniorum Israel. Sed non ait, omnes seniores Israel, ne existimemus omnes eos in errore, & deorum commẽtitiorum superstitione versari, sed indefinitè, vt nonnullos intelligamus impios fuisse, non omnes.

Eccl. 25

Simile

Ion. 3.

Et sederunt coram me. Priùs quàm aliquid quærerent à diuino vate, sederunt, & sedentes causam aduentus sui silentio præterire videbãtur. At deus, qui eorum calliditatem, malitiam, & iniquas cogitationes intelligebat, eorum propositum Ezechieli reuelauit.

Posuerunt immunditias suas in cordibus suis. Hoc est, immundis cogitationibus, deprauatis propositis, & turpibus sceleribus corda sua macularunt. In animo suo firmiter statuerunt esse se idola culturos.

Scandalum iniquitatis suæ statuerunt contra faciem suam. Id est, iniquitatem suam, qua præbent aliis occasionem peccandi, decreuerunt habere semper ante oculos tãquam rem sibi charam & dilectã. Solẽt enim homines ea, quæ amore prosequũtur ante oculos ponere, vt ex illis capiant voluptatẽ. Quo fit, vt aspicere accipiatur aliquando pro oblectari, vt in Psalmo: Iniquitatẽ si aspexi in corde meo nõ exaudiet dominus. Hoc est, si ego in animo meo delector iniquitate, nõ exaudiet deus preces meas. Ita intelligitur Geneseos illud: Dixit deus Fiat lux: & facta est lux: & vidit deus lucẽ. Et paulò pòst: Vidit deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. Hebraismus est, quo frequẽter vtitur diuina scriptura: Vbi videre, idẽ est quod delectari. Vnde non

Psa. 65.

Gen. 1.

non videre, seu faciem auertere, est iratum se ostédere, vt apud Iob: Quare faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuum? Cæterùm pro scandalo habét septuaginta tormentum. Et ita est sensus: Ante oculos intellectus habent ruinam & tormentum, & ærumnarum angustias, in quas inciderát ob impia facinora sua, & nihilominus decreuerunt à flagitiis suis non recedere. Parati sunt ad omnia supplicia potiùs feréda, quá studeát pietati. Volút potiùs in calamitatibus versari, quá vero deo obedire. O impiá pertinaciá! ô deplorandú flagitiú! Potest accipi scandalú iniquitatis pro idolo, vt sit sensus: Corá oculis suis collocant idolum suú: vt illud summè venerentur. Id quod est flagitiorum causa scandalum iniquitatis appellatur.

Job 13.

Nunquid interrogatus respondebo eis. Hæc interrogatio vim habet negandi; acsi diceret deus: Etsi me interrogent, tamen nó respondebo eis: sed cognoscent esse me suarum malarum cogitationum perspectorem. Interrogant enim non voluntate sciédi nec animo se à sceleribus separandi, sed curiositate quadam inutili & vana commoti, & vt me tentét, & videant, possintne oracula meorum vatum obiurgare. Quemadmodú peritus mercator non ostédit merces suas iis, quos intelligit nó esse eas empturos, qui ad officinam veniunt, vel vt nimis curiosi, vel vt exploratores & proditores, non animo emendi, eos auté vocat, quos intelligit velle emere, ita deus nó ostendit alta mysteria sua iis, quos scit vanè ea & curiosè inquirere, vel animo deprauato inuestigare, vt ea proterant & cóculcent: eos verè vocat ad eorú intelligentiá eos instruit & docet, quos scit esse sibi, aliisq; profuturos. Hoc vide bis plerunque. Vnde Christus Deus noster apud Matthæú, Nolite, inquit, sanctú dare canibus, nec proiiciatis margaritas vestras ante porcos. Eá ob causam ligatus corá impio Herode desiderátę miraculú aliquod ab eo, de quo multa audierat, curiosis oculis aspicere, tacuit omnino, nolens illi ostium officinæ suorum mysteriorú & miraculorú reserare. Et Iudæi dicentibus, Volumus à te signú videre, respondit: Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signú Ionæ prophetæ: & coram discipulis suis & aliis viris piis miracula magna edebat, ea ipsa non petétibus. Petebant Iudæi signa, & posteà visis multis aiebát: Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? Sed aduerte. Non dicunt: Magister volumus cóuerti miraculis tuis, sed volumus ea videre. Exploratores erant: & curiosi indagatores, volentes Christum capere vel in verbis, vel in factis: ideo aiunt: Volumus à te signum videre. Sed insipiétes homines priùs deberent petere à Christo oculos, quibus viderent. Quî enim fieri poterat, vt viderét qui visu carebant? Cæci erant, & duces cæcorú: & vt est in libro Sapientiæ literis mándatum: Excæcauit eos malitia eorum. Erant talpis cæciores, & leberide inaniores. Vt enim pellis illa sicca, quam serpens exuit ad ętatem renouandam, effigiem habet oculorú, & membranam tenuissimam, qua oculi anguis prætegunturs, oculos tamen verè non habet, sic impij Iudæi oculos habere videbantur, cùm tamé cæci essent, & pelles inanes, & in hominum figura homines non essent. Christi miracula specula erát diuina: cùm auté Iudæi illi cæci essent, quomodo illa absque visu videre volebant? Et vt

Simile

Matt. 7.

Luc. 23.

Mat. 12.

Ioan. 11.

Mat. 15.

Sap. 2.

Simile

dicitur in prouerbio ab Stobæo ex Epicarmo recitato: Quid cæco cum speculo? Si speculum non videbant, quomodo se poterant in speculo videre? Ait euangelista, eos ad dominum accessisse, vt eius mysteria despicerent. Et dicebant: Hic vnde sit nescimus. Sed quoniam pedibus ad eum ibant, animo autem ab illo longè recedebant, quoniam fictè, vanè, curiosè, fraudulenter accesserunt, fuerunt à Deo grauiter obiurgati: & id quod petebát, non impetrarunt. In libro Sapientiæ sunt hæc verba monimentis consignata: Sentite de domino in bonitate, & in simplicitate cordis, quærite illum: quoniam inuenitur ab iis, qui non tentant illú, apparet auté his, qui fidem habent in illú. Et Esaias, Qué, inquit, docebit dominus scientiá, & qué intelligere faciet auditum? ablactatos à lacte, auulsos ab vberibus. Acsi dicat: Eos instruet Deus altissima doctrina sua, illis arcana cœlestia reserabit, qui spirituales fuerint, cibique solidi capaces. De illis qui solùm attingunt rudimenta & incunabula virtutis, ait in epistola ad Hebræos diuus Paulus: Facti estis, quibus lacte opus sit, non solido cibo. Nos verò Christú rectè quæramus, dú inueniri potest, &, vt ait diuus Paulus, accedamus ad eú cum vero corde, in plenitudine fidei. Ingrediuntur multi téplum verbum Dei à concionatore audituri: omnes illi præbent aures, sed non omnes vtilitatem capiunt, quia non omnes recto animo illuc accesserunt. Vt ex multis aurificis officinam introeuntibus hic emit catenam auream, ille anulum pretiosum, quidá accipit monile elaboratum industria, & emblemate pictú, alius vas elegans & pulchrú: sed quidá nigrum tantum carboné sumit ex pauimento, qué manu tractat, & atterit, & nihil aliud vult ex officina, quàm carboné illum, quo inquinatur, sic cú multi eant ad concioné, & vnusquisq; documentú aliquod animę suæ vtile, & conscientiæ aptum accipiat: non deest tamen, qui tetrú aliquid quærit, attédens diligenter vtrú concionator aliquid stultè, vel minus sapiéter dicat, aut verbis aliquibus barbaris vtatur, vt illud irrideat, cótemnat, & damnet. Et nó considerat miser homo, cùm vult atterere concionatorem, seipsum contaminare. Est quidé concio euangelica officina aurarij ditissima, excellentibus monilibus plenissima, diuinarú literarum, sacrorumque doctorum sententiis vberrima. Sed oportet sancto proposito accedere ad illá, animoq; pio, sciendi & proficiendi percupido. Qui ita ad dominú accedunt, ea discunt, quę ad animæ pertinét salutem. Eos Deus docet, & instruit, & reficit, & amore rerum diuinarú mirabiliter inflammat. Contrà verò eos dimittit, qui ab eo animo fugientes, eú corpore quærere vidétur, pleni dolo, imbuti sceleribus, contaminati flagitiis, & malitia obstinati. Tales erát hi, de quibus hoc loco agit Ezechiel, qui cum eum viserent, vt per eú interrogarent dominum, suamq; malitiam specie pietatis occultassent, non meruerunt responsioné. Quá ob causam ait deus Ezechieli: Nunquid interrogatus respondebo eis? quasi dicat: nequaquam.

Matt. 2.

Ioan. 9.

Sap. 1.

Esai. 21.

Heb. 5.

Heb. 10.

Simile

Homo homo de domo Israel. Id est, quilibet homo Israelita. Exaggerat eorum crimina, quoniam in ea incidissent, cùm essent non solùm homines, sed homines ex genere Israelis, ex populo dei, vbi erat fides & ratio, ipsi autem nec haberent fidem nec rationem.

Qui

Qui posuerit immunditias. Explicat vt suprà.

Ego dominus respondebo ei in multitudine immunditiarum suarum. Hoc est, respondebo ei, prout eius scelera merentur. Acsi dicat: Et non respondebo: quoniam flagitia sua non sunt digna responsione mea. Vel sic: Respondebo ei, sed ita obscurè, acsi nō respondissem. Vel sic: Respōdebo ei non ad interrogationem suam, sed suam increpans malitiā. Vel sic, & clariùs meo quidem iudicio: Ego ei respondebo, etiā si veniat plenus multitudine idololatriarum suarū. Huic expositioni fauet paraphrastes Chaldęus ita hunc locum vertens: Respondebo illi, licèt veniat ad me refertus idolorum cultu

Vt capiatur domus Israel in corde suo. Hoc est, vt decipiatur in cogitationibus suis. Sed particula, vt, nō accipitur causaliter, sed consecutiuè: deus enim nō est causa mali culpæ. Est quidem author mali pœ-
Amos 3. næ iuxta id, quod est apud prophetā Amos: Si erit
Esa. 45. malum in ciuitate, quod dominus non fecerit? Et
Mich. 1. apud Michæam: Descendit malū à domino in portam Hierusalē. Author autem peccati nequaquā. Ipse enim est, de quo ait Esaias: Iniquitatem non fecit, nec dolus fuit in ore eius, quā sententiam repetit diuus Petrus prima sua epistola canonica. Et
Esai. 53. apud Esaiam: Faciens pacem, & creans malum. Et
1. Pet. 2. vt ait liber Sapientiæ, Deus mortem non fecit, nec
Sap. 1. lætatur in perditione viuorum. Sed cùm Iudæi illi obstinati in erroribus & flagitiis versarentur, & Deus illis aut non responderet, aut obscurum responsum daret, hinc efficiebatur eos in erroribus suis permanere. Potest hoc ita explanari. Ita domui Israel respondebo, vt eā capiam in cogitationibus suis, vt videant apertè me eius dolos intelligere. Ostendam nefariis Hebræis nihil eos loqui aut agere, aut cum animo suo cogitare, quod ego non intelligam. Et hoc modo particula, vt, accipitur causaliter.

Cōuertimini, & recedite ab idolis vestris. Aspice dei clementiam & misericordiam. Eos, quos suæ legis contemptores videbat, qui eo relicto deos falsos & commentitios colebant, vocat, & hortatur, vt
Psa. 29. conuertantur. Intueris hîc quàm verum sit, quod de eo dixerat regius vates: Ira in indignatione eius, & vita in voluntate eius.

Auertite facies vestras. Hoc est, non solùm scelera non admittatis, sed ne ea quidem videre velitis.

Et de proselytis. Proselytus idē est quod aduētitius & peregrinus. Propriè autē in literis diuinis accipitur ꝓ eo, qui ex ethnicis ad Iudaismū veniebat.

Ego dominus respondebo ei per me. Respondebo ei operibus, vt eius flagitia merentur. Responsio erit eius punitio. Vel respondebo ei propter me, vt reuelem ei secretum suarum malarum cogitationū.

Et ponam faciem meam super hominem illum. Hoc est, eum castigabo. Dabit mihi pœnas suorum scelerum. Metaphora est sumpta à pugnantibus, cùm enim quidam eorum cadit, & alter eum opprimit & percutit, qui superior est dicitur ponere faciem suam super victum. Quid significet in literis diuinis, explicuimus copiosè capite præcedente.

Faciam eum in exemplum & in prouerbium. Hoc est, tam ærumnosus erit, tot calamitatibus opprimetur, vt traducatur in maledictionē, ita vt cùm aliquis inimico suo dira precatus fuerit, dicat: Deus tibi det ærumnas illius.

Et scietis, quia ego dominus. Calamitas vehit hominē ad cognitionē Dei: ita enim ait Esaias: Vexatio dat intellectū auditui. Ideo nos castigat dominus, vt eum cognoscamus, à vitiis abducamur, & à propria volūtate nostra separemur. Obsidēte Ioab Israelitarū duce vrbē Abelā, dabat exercitus operam, vt muros fortiter concuteret: quod ciues obsessi ęgrè ferebant: & vehementer soliciti in cōmunibus periculis summis doloribus angebantur. Et clamanti nomine ciuitatis cuidā prudenti mulieri, de oppugnatione illa conquestę respōdit Ioab se vrbē ideo oppugnare, quia intus receperat Sebā filiū Bochri magnū proditorem. Sed si eum ex vrbe proiicerent, dabat fidē esse eam statim relicturum, & obsidionē soluturū. Ciuitas hæc vnusquisque nostrū est, vbi debet ratio dominari, & sensus obedire. Sed si in hac republica habitat philautia, proprius amor nostri, traditor ille, cœlestis regis inimicus, obsidet nos deus, & opprimit doloribus ferit & concutit muros nostri corporis variis molestiis ęgrotationibus, & cruciatibus, & calamitatum machinis nos fortiter oppugnat. Omnia hæc efficit, vt amorem propriū deiiciamus, nos ad dei odiū & execrabilia vitia excitantē. Vult Deus, vt simus ab omni impuritatis cōtagio abstracti, & beata diuini sui amoris flamma incensi. Nō igitur nos affligit, vt perdat, sed vt nos à nobis ipsis eripiat, & ad seipsum conuertat. Duo amores cōdidere duas ciuitates, vt ait diuus Augustinus, amor dei Hierosolymam, id est visionem pacis, amor proprius Babylonē, hoc est confusionē mundi. Desiderat deus esse nos Hierosolymā, non Babylonem. Ideo nos affligit, vt à nobis amorem nostrum inordinatum in odiū Dei tendentem euellat, suumq; inserat & cōfirmet. Ait Strabo, & nonnulli alij authores, esse genus quoddā lapidis linei, quod in lanæ mollitiē contusum netur in vsum intimarum vestium: pannus huius lapidis seu lini si fortè inquinatur, mittitur in ignē & manens illæsus incendio mundatur. Sic qui ob inordinatū sui amorem vitiis polluuntur, igne calamitatum perpurgantur: non eos lædit aduersarum rerū flamma, quin potiùs detergit. Ita enim dicitur in libro Numerorum: Omne quod potest transire per flāmas, igne purgabitur. Eodē modo multi ærumnarum igne deterguntur. Et manētes iusti ideo aliquādo affligūtur, ne iterū in vitia labantur. Vt enim myrrha corpora incorrupta cōseruat, & preseruat à putredine, vt ait Plinius libro duodecimo, ita calamitas æquo animo tolerata multū prodest ad animas præseruandas à scelerū corruptione, & incontaminatè custodiendas. Confugiunt enim afflicti ad deū singulare refugiū suum, diuinam implorantes clementiam, & ad iucundam diuini numinis cogitationem recurrunt. Quanquā exules ęrumnosos, abiectos, expulsos ab hominū cœtu, & vastas atq; incultas solitudines peragrantes se videant, nō deponunt tamen ex mente memoriā Dei. Versatur illis ante oculos diuina bonitas & pietas: & eorū calamitas in suauissima cœlestiū rerum memoria cōquiescit. Premuntur, sed non opprimuntur: in luctu & mœrore triūphant gaudio: laborant paupertate, & possidēt omnia: quotidie resecantur, sed redundant & reflorescūt: affliguntur, sed recreantur. Quo fit, vt erga clementissimū numen admirabilis illis exardescat amoris & obseruātię magnitudo. intelligunt enim ideo in ærumnis versari, vt ad diuinū consolatorem

Esa. 28.
2. Reg. 20.
Simile
Num. 31.
Simile

rem tanquam ad arcem tutissimam confugiant,&
Tob.3. à peccatis auertãtur.Id intelligens Tobias aiebat,
Cùm iratus fueris domine, misericordiam facies,
& in tempore tribulationis peccata dimittis iis,
Iob.5. qui inuocãt te. Iob,Deus,inquit,vulnerat, & medetur,percutit,& manus eius sanabũt.Regius va-
Psal.31. tes:Tu es refugium meum in tribulatione,quę cir
Psal.33. cũdedit.Et iterum:Iuxta est dominus his, qui tribulato sunt corde,& humiles spiritu saluabit. Per
Ose.2. Oseam ait Deus:In tribulatione sua manè consurgent ad me.Ipse autem solet afflictis diuinam consolationě implorantibus opitulari. Ideo ait apud
Ioannem : Tristitia vestra cõuertetur in gaudium.
Ioan.16. Et diuus Paulus in epistola secunda ad Corin-
2.Cor.1. thios : Sicut socij passionum estis, sic eritis & cõ-
Act.14. solationis: Et in Actis apostolorũ : per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.Et
Apoc.7. diuus Ioãnes in Apocalypsi de sanctis in cœlo deo fruentibus: Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna. Vnde diuus Augustinus in Ioannem ait: Quòd te dominus permisit pati flagellũ corrigentis est,non pœna damnãtis. Et diuus Hieronymus in epistola ad Heliodorum.Quis non tribulari velit,qui se non maledici desideret, vt mereatur laudari Christi voce,& cœlesti copiosaq; mercede munerari?Hi,& cæteri viri sapientia & charitate prę-stãtes in mediis calamitatibus se homines esse recordabãtur ea lege natos,vt omnibus telis ærumnarũ esset obnoxia vita, nec esse recusandum quò minus ea, qua nati fuissent cõditione vitam degerent, euentisq; aliorum memoria repetendis nihil sibi noui accidisse cognoscebant. Leuat enim dolorem communis quasi legis,& humanæ cõditionis recordatio.Sed quod præclarius est,cum se aspiciebant propter Christum iniuriis affici,& calamitatibus vrgeri, tum se beatos esse arbitrabantur. Et non solùm viri sanctitate excellentes, sed multi qui se flagitiis dediderant, fuerunt afflictiòne curati, tanquam cœlesti quadam medicina. O diuinam bonitatem,ô summam clementiam,ô infinitam dei nostri misericordiam!Quis non admirabitur benignitatem tuam Deus sancte, qui ideo nos affligis,vt reficias,ideo nos premis, vt consoleris,ideo permittis, vt in varias calamitates incidamus,vt nostram miseriam cognoscamus, & iustitiam ac misericordiam tuam cõtemplemur. Ita enim hoc loco ait per Ezechielem:Ego vos tot ærumnis exagitabo,vt in prouerbium calamitosorũ traducamini,ita enim postulat iustitia mea, &merentur flagitia vestra. Sed hoc faciam, non vt vos euertam,nolo enim mortem peccatoris,sed vt me cognoscatis,quo ad meipsum conuertamini. Non igitur nos perdere vis,sed ad gloriam tuam perducere.

C Et propheta cùm errauerit, & locutus fuerit verbum,ego dominus decepi prophetam illum. Et extendam manum meam super illum, & delebo eum de medio populi mei Israel, & portabunt iniquitatem suam, Iuxta iniquitatem interrogantis, sic iniquitas prophetæ erit, non erret vltrà domus Israel à me, nec polluatur in vniuersis præuaricationibus suis,sed sit mihi in populum, & ego sim eis in deum,ait dominus exercituũ,

Et factus est sermo domini ad me, dicẽs: Fi- D
li hominis,terra cùm peccauerit mihi,vt prę uaricetur præuaricans, extendam manum meam super eam,& conteram virgam panis eius, & immittam in eam famem, & interficiam de ea hominem & iumẽtum. Et si fuerint tres viri isti in medio eius, Noe, Daniel, & Iob,ipsi iustitia sua liberabũt animas suas, ait dominus exercituum. Quod etsi bestias pessimas induxero super terram, vt vastem eam,& fuerit in via,eò quòd non sit pertrã-
siens propter bestias,tres viri isti si fuerint in E
ea,viuo ego dicit dominus deus,quia nec filios nec filias liberabunt, sed ipsi soli liberabuntur:terra autem desolabitur.

Et propheta cùm errauerit. Intelligitur de falso
propheta.Noléte rege Acab audire Michæam ve- *3.Reg.*
rum prophetam, sed acquiescente consilio & ex- *24.*
hortationi pseudoprophetarum dixit Michæas, se vidisse dominũ sedentem in solio, & spiritũ quendam erroris se obtulisse ad decipiendum regem & dixisse: Ero spiritus mendax in ore prophetarum regis.Qui pręualuit,falsos vates seducens.Permisit Deus, vt rex Acab deciperetur per suos vates, quoniam impius erat,& nefarius,&verorum prophetarum oracula contemnebat.Ex quo effectum
est,vt rex ipse in prælio occideretur,& sanguinem *3.Reg.*
eius canes lingerent.Magna dei ira ostenditur, cũ *22.*
ipse permittit,vt aut rex,aut populus non verã do
ctrinam,sed falsam amplectatur.In Prouerbiis ait *Prou.3.*
de Deo ita Salomon:Ipse deludet illusores,& mãsuetis dabit gratiam. Hoc est permittet, vt diuini verbi illusores illudantur.

Ego dominus decepi prophetam illum. Nonnulli moti hoc loco ab illis perperam intellecto asseruerũt Deum nonnunquam homines decipere, etsi non per se, ministerio tamẽ vel humano vel angelico. Ego verò firmiter assero Deum non esse deceptorẽ,quin potius eos deceptos esse, lõgeq; opinione falli,qui existimant Deũ fallere,aut falli.Quòd autem afferunt de Iacob,quẽ dicunt ex diũina reue-
latione patrem suum Isaac mẽdacio fefellisse, cùm *Gen.27.*
illi diceret se esse primogenitum suũ Esau,vt ab eo acciperet benedictionem,nihil pro illis facit.Nam etsi Iacob mendacium diceret,non tamen inde sequeretur Deũ esse mendacem.At nos dicimus Iacob non fuisse mentitum,quin potius eius dicta & facta Gentilium fidem adumbrasse,& futurę veritatis imaginẽ habuisse. Nã diuus Paulus in episto-
la ad Romanos volens ostendere exemplo Ismae- *Rom.9.*
lis & Isaac, Iacob & Esau fuisse præfiguratã abiectionẽ populi Iudaici,qui maior erat,Gentilici verò,qui minor erat assumptionẽ, ait duo esse genera filiorum Abrahæ. Non enim omnes,inquit ille, qui ex circũcisione sunt Israel,ij sunt Israelitæ,nec qui semẽ sunt Abrahę,omnes filij.Sed in Isaac vocabitur tibi semen,Id est,non qui filij carnis, hi fi-
lij Dei sunt,sed qui filij sunt promissionis,æstimã- *Gen.25.*
tur in semine.Et paulò pòst:Rebecca ex vno con- *Malach.*
cubitu habens Isaac patris nostri,&c.Acsi diceret, *1.*
Cùm cõcepisset ex Isaac, haberetq; in vtero Esau & Iacob,dictum est ei: quia maior seruiet minori. Quibus verbis Apostolus semen Abrahæ appellat popu-

populũ Gentiũ eúmque filium ait esse Isaac,& fratrem minorem respectu Esau,qui erat ipsi minori seruiturus. Quemadmodum igitur absque mendacio Gentium populus vera Christi fide munitus, & Iudæorum hæreditatem consecutus dicere potest:Ego sum semen Abrahę:ita & Iacob quoniam sciebat se ius habere ad sibi debitã primogeniturã,
Mala.1. in quam fuerat ex diuina volũtate substitutus,dicente Deo:Iacob dilexi:Esau autem odio habui, verè absq; dubio dixit: Ego sũ primogenitus tuus
Mat.11. Esau. Quid? Nõne Christus dixit, Ioannẽ Baptistã Eliam esse? Quis negat. Nõ quòd esset Elias natura,sed officio. Quare igitur Iacob quẽ Deus legerat,qui ex diuino proposito erat primogeniturã, patrísque benedictionem consecuturus, nõ potuit eodem modo se esse primogenitum absq; mendacio affirmare? Sed quoniam sunt,qui doctorum authoritate potiùs quàm rationibus moueãtur,citabo nonnullos,qui Iacob aiunt non fuisse mentitũ. Hi sunt Augustinus quæstione 74. super Genesim. Chrysostomus homilia sexta in epistolam ad Colossenses. Ambrosius libro secundo de Iacob & vita beata. Glossa Græca in caput 27. Genesis. Et ibi Lyranus. Innocentius de diuor.c. Gaudemus. Magister sententiarũ lib.3. Gratianus vigesimasecunda quęst.2.c. Quæritur. Diuus Thomas secunda secundæ. quæst.110. art.3. Alexander de Alis 3. parte, quæst.139. Gabriel 3. distinctio.38. quęst. vnica. cum aliis asserentibus Iacob non decepisse patrem suum, quinpotius verum dixisse. Nec obstat id,
Iob 12. quod aduersarij adducunt ex. Iob dicente:Qui immutat cor principum, & decipit eos, & errare
Esa.63. eos facit quasi ebrios. Et illud Esaiæ: Quare errare nos fecisti domine de viis tuis. Et illud Apostoli in
Rom. 1. epistola ad Romanos: Tradidit illos Deus in reprobũ sensum. Et hoc loco per Ezechielem: Ego dominus decepi prophetam illũ. Nam omnia hæc loca intelliguntur concedendo & permittẽdo, nõ autẽ efficiendo & operãdo. Nõ enim Deus aliquẽ decipit,sed iusto iudicio permittit, vt decipiatur.
Iac.1. In epistola sua ait diuus Iacobus:Deus intentator malorũ est:ipse autẽ neminẽ tentat,vbi de ea tẽtatione loquitur,quæ est ad peccatũ solicitatio. Et ta
Matt.6. men Christo docente Deum oramus, ne nos indu
Zacha. 13. cat in tentationem. Hinc verba illa Dei patris literis à Zacharia consignata: Percutiam pastorem ,&
Matth. 26. dispergẽtur oues gregis. Quæ Christus apud euangelistas de seipso percutiendo interpretatur. Non
Marc. 14. percussit pater filiũ suum,sed percuti permisit. Clemens Alexandrinus libro Strom.1. explanans Mat
Matth. 13. thæi illud:Ideo in parabolis loquor,&c. Non, dominus inquit,præbet ignorationem,hoc enim sentire est nefariũ,sed ipsam, quę inerat,propheticè arguit. Sic etiã homines tradit Deus in reprobum sen
Psal.80. sum,& passiones ignominiæ,nimirum permissiuè. Dimisit eos,inquit psalmographus,secũdum desideria cordis eorum:ibũt in adinuentionibus suis. Ita intelliguntur verba illa scripturæ: Indurauit Deus cor Pharaonis. Et, quẽ vult Deus, indurat.
Exo.10. Hoc est,iusto iudicio permittit,vt induretur,auxi
Rom.9. liũ alioquin nõ debitum subtrahẽdo. Ita patres veteres,ita doctores antiqui,ita viri sapientia & sanctimonia præstantes,ita omnis interpretũ chorus, ita omnes recẽtiores,ita in tota eorũ Theologorũ schola,qui quæstiones tractarunt,ita denique omnes catholici huiusmodi locutiones indurationis, cæcitatis,erroris,flagitiorum, quæ Dei actionem sonare videntur,interpretantur: solùm permissionem cognoscẽtes, Deum autem semper iustum & misericordem esse affirmãtes. Est ille quidem prima causa, quod Gentium philosophi etiam fatentur, & generali naturalíque concursu cum omnibus causis agentibus operatur: at causam esse mortalẽ erroris aut sceleris nullo modo admittimus. Quî fieri potest,vt à sole sempiterno oriatur cæcitas? à fonte sapientiæ dimanet error? à centro bonitatis deducatur linea flagitij? ab arbore vitę fructus mortis producatur? Quare id, quod hoc loco ait Deus, se prophetam decipere,intelligitur permissiuè,exigentibus illud populi peccatis. Tunc Deus dicitur aliquem decipere, cùm illi nõ dat scientiã, & veritatis cognitionem,quia nec ille eã meretur, nec ad eam adipiscendam animum disponit. Quemadmodum aër solis splendore illustratur, sed occidente sole manet tenebris coopertus, sic animus diuina sapientia claritate splendescit,sed cùm est à vera illa luce destitutus,caligine circunfunditur,& in cæcarum tenebrarũ obscuritate versatur. Simile.
Tales erant falsi prophetæ,de quibus hoc loco loquitur Deus,qui diuini solis absẽtia,in vmbra terræ collocati,nefariis sceleribus imbuti,non solùm erant errorum caligine cooperti,sed alios etiam eadem caligine cooperiebant. Cyrillus in Ioann.ca. 7. ita ait:Longè à veritate aberrant,qui nõ erubescunt Deum seductorem appellare,qui meritò audient: Væ qui dicitis bonum malum, & malum bonum:qui putatis tenebras lucem,& lucem tenebras. Seducebantur igitur falsi prophetæ,quia scelerati erant, & seducebatur flagitiosus populus, quia veros Dei prophetas contemnebat,falsos verò & impios amplectebatur.

Extendam manum meam super eum. Hoc est,illum puniam. Hebraismus est, de quo alibi disseruimus.

Portabunt iniquitatem suam. Tam fictè interrogans, quàm falsò respondens luent iustas suorum flagitiorum pœnas.

Et non erret vltra domus Israel à me. Subaudi recedendo & falsis vatibus adhærendo.

Terra cùm peccauerit. Ponit Deus differentiam inter punitionem terræ Gentilium, & terræ Iudæorum. Nam si vna ex quatuor calamitatibus hîc explicatis inferatur alicui ciuitati Gentium, eam penitus euertet, & ad vastitatem reducet absque vlla instauratione, vt euenit Sodomæ & Genes. 19.
Gomorrhæ. Sed etsi omnes hæ calamitates premant Hierosolymam, eamque euertant, aliqui tamen reseruabuntur ad futuram ciuitatis instaurationem. Hoc fuit Ezechielis vaticinium, & ita euenit: nam euersa Hierosolyma à Babyloniis fuerunt nonnulli ex Iudæis reseruati, qui posteà à 1. Esd.1. & 2.
Babylonica captiuitate redierunt cum Zorobabele nepote Iechoniæ,& Esdra & Nehemia,sub quibus fuit templum erectum,& vrbis mœnia in pristinam dignitatẽ restituta. Voluit hac vaticinatione Ezechiel reficere & consolari Hebræos in captiuitatem Babylonicam coniectos,eósque ex parte aliqua luctu leuare. Est autem metonymia figura,nam accipitur terra pro terræ habitatoribus,& continens pro eo,quod continetur: vt apud Esaiã: Esai. 1.
Audite cœli,auribus percipe terra. Et iterum: Vlulate naues Tharsis. Et apud Lucam. Hierusalem Esa.23. Luc.13.

Hierusalem,quæ occidis prophetas.

Et conteram virgam panis eius. Hebraismus est, Hoc est,auferam ab ea panem: castigabo eã fame. Sic apud Esaiam: Auferet à Hierusalem omne robur panis. Et apud nostrum Ezechielem: Conteram baculum panis in Hierusalem. Virga panis,robur panis,baculus panis,idem sunt. Appellatur ita panis,quia eo vires sustentantur.

Esai. 2. *Sup. 4.*

Interficiam de ea hominem & iumentum. Id est,nullum terrenum animãs viuum euadet,siue sit rationis particeps,siue expers. Poteris per hominem eũ intelligere,qui vtitur ratione,per iumentũ autẽ hominẽ immanẽ,sceleratum,insanũ, qui in hominis figura vitam bruti imitatur. Ita enim ait diuinus vates:Homo cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis:Quando Deus præcepit, ne iumentum ascenderet in montem Sinai,quid voluit significare,nisi diuinam scripturam esse montem excelsum,quò si quis accederet gerens in hominis figura vitam belluæ,nolens superbiam,cæterasque funestas animi labes relinquere,mortem sibi esse paraturum,vnde poterat vitam sibi comparare? Diuus Ioannes Baptista impios homines progeniem viperarum vocabat. Chaldæorum sententia fuit in hominis nefarij corde bestias habitare: appetitus enim effrænati,qui longiùs euagantur,& à ratione minimè retinentur, bestiæ vocantur. Hinc effluxit illud eorum apophthegma: Vas impij inhabitant bestiæ terræ. Vnde Aegyptij veteres per ceruum serpentes ex cauernis eruentem iudicem intelligebant impios homines castigantem. Id voluit Pythagoras significare,cũ dixit sceleratos homines migrare in bruta,hoc est effici belluas ob impios mores. Hinc orta est fabula Circes homines in varia animalia transformantis. Vnde Theocritus,Illi,inquit,quos virtus & sapiẽtia aspexerint, non poterunt Circeis poculis labefactari. Quando Aeschylus dixit non esse leonẽ in republica alẽdũ, quid per leonẽ nisi homines immanes & superbos, & raptores intellexit? Et quoniam sæpe in republica huiusmodi homines, & alij belluinis moribus imbuti alũtur,dixit Plato in republica sua nos habere domi diuersa genera brutorum. Aristoteles in Politicis hominem à lege & iustitia separatum esse ait pessimũ omniũ animaliũ. Diuus Ioãnes Chrysostomus in Matthæum de homine improbo loquẽs, ait:Quælibet bestia vnum habet & proprium malum:homo autem omnia. Quare iumentum hoc loco Ezechielis meritò appellatur, imò iumentum immanissimum.

Psal.48. *Exod. 19.* *Matt.3.*

Noe,Daniel,& Iob. Hos præcipuè nominat, quoniam fuerunt charitate feruentissimi,& pro aliis ardentissimas ad dominum preces fuderunt. Chrysostomus homilia 43.in Genesim ita ait:Vide minarum grauitatem,& quales iustos in medium adduxerit:quoniam & illi suis temporibus etiam aliis salutis causa fuerunt.

Nec filios suos,nec filias liberabunt. Si in sceleribus permanere decreuerint.

Quòd si & bestias pessimas. Quatuor plagis punit Deus terram peccatricem,fame,serpentibus, gladio, peste.

Eò quòd non sit pertransiens propter bestias. Quod nemo per eam transeat ob metum ferarum.

Vel si gladium induxero super terram illam,& dixero gladio:transi per terram,& interfecero de ea hominem & iumentum, & tres viri isti fuerint in medio eius, viuo ego, dicit dominus Deus, non liberabunt filios nec filias, sed ipsi soli liberabuntur. Si autem & pestilentiam immisero super terram illam, & effudero indignationem meam super eam in sanguine, vt auferam ex ea hominem & iumentum, & Noe, & Daniel, & Iob fuerint in medio eius, viuo ego, dicit dominus Deus, quia filium & filiam non liberabunt, sed ipsi iustitia sua liberabunt animas suas: quoniam hæc dicit dominus Deus. Quòd etsi quatuor iudicia mea pessima, gladium, & famem, ac bestias malas, & pestilentiam immisero in Hierusalem, vt interficiam de ea hominem & pecus, tamen relinquetur in ea saluatio educentium filios, & filias. Ecce ipsi egredientur ad vos, & videbitis viam eorum, & adinuentiones eorum: & consolabimini super malo,quod induxit in Hierusalem in omnibus,quæ importaui super eam. Et consolabuntur vos, cùm videritis viam eorum,& adinuentiones eorum, & cognoscetis,quòd non frustrà fecerim omnia, quæ feci in ea, ait dominus Deus.

F G

Vel si gladium induxero super terram illam. Subaudi, quæ in me grauiter peccauerit: Sensus est: Si adduxero hostes, qui gladiis suis interficiant huius terræ habitatores me suis maleficiis ad irã prouocãtes,& ibi fuerint Noe,Daniel,& Iob,viri charitate insignes,& sanctimonia clari, non poterunt aliis subuenire,etiam si filij sint sui. Seipsos tantùm liberabunt,aliis autem, si à peccatis desistere noluerint,opem nullam ferẽt,nec salutẽ impetrabũt.

Ipsi soli liberabuntur. Propter iustitiam suam.

In sanguine. Id est in vita,quæ est in sanguine, vt constat ex Leuitici capite 17. vt sit sensus:Si ostendero iram meam auferens eorum vitam. Vel sic:Si effudero furorem meum super habitatores illius terræ corrumpendo eorum sanguinẽ aere pestilente:nam corrupto sanguine,totum corpus corrumpitur.

Leui. 17.

Quatuor iudicia mea pessima. Id est,quatuor effectus vltionis meæ. Flagella,quibus homines castigat, appellat Deus pessima respectu pœnæ. Ideo calamitates & supplicia mala pœnę appellantur.

Tamen relinquetur in ea saluatio. Vastantibus quatuor plagis Hierosolymam relinquam in ea nonnullos homines ob misericordiam meam,qui è Iudæa abducant filios suos in Babyloniã,quò veniẽt captiui,vt vos qui hîc estis,eorum scelera & calamitates videntes intelligatis me esse iustũ,& gaudeatis quòd obtemperaueritis consilio Ieremiæ, vosque Babyloniis tradideritis, ne manẽtes Hierosolymæ in similibus ærumnis versaremini. Et tunc cognoscetis me non frustrà,nec immeritò, sed iusto iudicio afflixisse Hierosolymam.

Egredientur ad vos. Hoc est adducẽtur Babylonẽ.

Et

Et videbitis viam eorum. Id est, & cognoscetis eorum flagitia ex effectu calamitatum, quibus ego illos laceraui. Via flagitiosorũ hominum est vitiosus viuẽdi modus. Illa enim vita est hominibus nefariis & sceleri bꝰ imbutis via nõ solũ ad ærumnas temporales, sed etiã ad obscuras inferorũ tenebras, & exitium æternum. Hæc est turpis illa ratio vitæ, de qua aiebat diuinus psaltes: Beatus vir qui nõ abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit. Ille dicitur non stare in via flagitiosorũ, qui etsi incidat in aliquod peccatum, statim tamẽ surgit, & ad rectum vitæ cursum redit. Nihil est hic homini felicius, nihil bonis omnibus affluentius, quã nõ ingredi viam improborum, sed proximum est, in ea diu non consistere, sed summopere studere, vt ad viã iustorum, à qua fuerat digressus, quàm celerrimè reuertatur. Vnde ait D. Hieronymus: Nomen iusti nõ amittit, qui per pœnitẽtiã citò resurgit. Quemadmodũ in ludo pilæ, non solũ dicitur bona pila, & aptus globulus lusorius, cũ expeditè volat, & fertur altius per aërẽ, sed etiã si attingat pauimentũ cadens in terrã, dũmodo statim ob terræ reuerberationem saliat, ferens se in sublime, & reciprocetur: sic nõ solùm dicitur iustus qui nunquam cecidit in terram peccati, sed ille etiam, qui etsi aliquando cadat, confestim tamẽ resurgit. Per actũ criminis mortiferi amittit gratiã & iustitiã, nomẽ tamẽ iusti nõ amittit, si celerrimè ad gratiam redit. Cæterùm multi sunt, qui etsi resurgãt, non tamẽ statim. Cecidit Dauid, & ob crimina aduersus dominũ admissa in terrã ruit: & non resurgebat, donec Nathan vir singulari virtute præditus eum grauiter reprehenderet, asserens Deũ tam turpia scelera nequaquam impunita esse relicturum. Et deplorans Dauid maculas suorum scelerum, easque lachrymarũ fluuio delẽs, aiebat: Adhæsit pauimẽto anima mea. Acsi diceret: Cecidit pila mea, adhæsit terræ, non pullulabat per pœnitẽtiã, non se per contritionẽ in altũ ferebat. Nec est magnopere mirãdum: nã omne graue naturaliter tẽdit deorsum: nos autẽ terreni sumus. Vnde Iob aiebat: Memento domine, quòd sicut lutum feceris me. Sed dices: Ego cadam, sed statim resurgam. Ne decipiaris: vnum sic habeto multos hac fiducia grauia crimina admisisse, à quibus non surrexerunt, vt ipsi existimabant. Pilæ saltus minuuntur, & paulatim decrescunt, donec pila omnino quiescit in terra. Sic si peccaueris multoties, & toties per pœnitentiam surrexeris, amittes sensim feruorem virtutis, & posteà tepidiùs resurges, donec assuetus vitio omnino non resurgas, sed in terra iacens, scelere delectatus, nõ solùm eris à charitate, & iustitia, & Christiana pietate, & pura religione destitutus, sed quod detestabilius est, & omnis improbitatis caput, eos, qui hæc colunt, irridebis, & alio pestifero exemplo & deprauatis moribus, & pestilenti doctrina corrumpes. Huiusmodi fuerunt Hebræi illi, qui Hierosolymæ manserunt, præsertim magnates, qui & deprauati erant, & alios deprauabant. Hunc eorum detestabilem vitę cursum appellat hoc loco Ezechiel viã illorũ, & adinuentiones eorũ: scelera enim, quibus se contaminabant, non res erant diuinæ, sed inuentiones humanæ. Vnde ait Deus per psalmographum: Dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis. Magnum est profectò supplicium pati Deum, vt eo relicto cupiditatibus nostris pareamus, nostrísque inuentis, quibus nobis ipsis perniciem molimur, obtemperemus. Contrà verò magna Dei misericordia est, cùm punit scelera nostra. Quod intuens regius vates canebat. Deus tu propitius fuisti eis, & vlciscens in omnes adinuentiones eorum. Frequens est in literis diuinis hominum peccata adinuentiones humanas appellari, vt apud Esaiam: Adinuentiones eorum cõtra dominum. Et apud Oseam. Propter nequitiam adinuentionum suarum. Et aliis in locis.

[Margin notes: Psal. 1. | Simile | 2. Reg. 11. | 2. Reg. 12. | Psa. 118. | Iob. 10. | Psa. 80. | Psal. 98. | Esa. 3. | Ose. 9.]

Et consolabimini super malo, quod induxi in Hierusalem. Quoniã videbitis felices vos fuisse respectu eorum. Vel lætabimini, non eorum ærumnis insultantes, sed videntes gloriam Dei illustrari: illustratur enim impiorum punitione, quoniam multi dũ vidẽt improbos dare pœnas suorum scelerum. Dei iustitiam celebrant, & à maleficiis deterrentur. Vnde ait psalmista: Lætabitur iustus, cùm viderit vindictam: manus suas lauabit in sanguine peccatoris. Psa. 57.

Et cognoscetis, quòd non frustrà fecerim omnia, quæ feci in ea. Erit vobis mea iustitia perspecta & explorata: & cognoscentes meipsum ad me conuertimini, videbitis effectũ meæ iustitiæ, & potentiæ. Quemadmodum amara potio non dicitur inutilis, & spes frustrata, si sequitur sanitas, etiã si sumẽti acerbitatem attulerit, sic nec aspera calamitas, qua Deus nos exercet, appellatur inanis, & frustrà recepta, cùm sequitur inde animarum sanitas, vt cùm diuina iustitia ostenditur, multi corriguntur, multi etiam ob patientiam & tolerantiam illustrãtur. Nihil enim magis conducit ad eximię virtutis gloriam nobilitandam, quàm calamitas ipsa æquo animo propter Christum tolerata. [Margin: Simile]

ANNOTATIONES EX Hebræo in cap. XIIII.

Posuerunt immunditias suas in cordibus suis. Pro immunditiis suis est in Hebraico, גלוליהם gillulehem, à galal, quod significat reuoluere, & reuelare, vt psalmo 36. Reuela domino viam tuam. Vel, vt ex Hebraico transtulit diuus Hieronymus. Volue super dominum viam tuam. Hoc est, committe domino, & commenda illi institutum vitæ tuæ, & omnes tuas deliberationes & actiones: atque proiice super ipsum omnem tuã curam, solicitudinem, & ponderis subleuationem. Vel, vt transtulit Felix: Circunuolue secus dominum viam tuam. Id est, quicquid egeris, dixeris, & cogitaueris, non recedat à domino, & quocunque ambulaueris, sẽper permane cũ Deo, ne discedas abi pso, adhę re illi, & ita securus permanebis. Quãdiu enim circa eum circũuolueris viam tuam, in tuto eris. Quemadmodũ pulli securi sunt ab accipitre, quandiu circunuoluunt circa matrem viam suam, ab ea autem longiùs discedentes facilè capiuntur, sic qui à Deo non discedũt, sed circa ipsum ambulãt, ab eo custodiuntur ne à dæmone rapiantur, sin autẽ Deũ relinquunt, & ab eo se longiùs separant, incidunt in voracem illum accipitrem tartareũ, qui circuit quærens quem deuoret. Eandem sententiam habent verba illa Salomonis in Prouerbiis; Reuela domino opera tua. Est enim ibi idem verbum galal. Vnde galil significat reuolutionem, circulum,

[Margin notes: Psal. 36. | Simile | 1. Pet. 5. | Prouer. 16.]

 rotam,

rotam, & globulũ, quòd super terram voluatur. Et eodẽ modo galal, vt in psalmo: Deus meus pone illos vt rotã, id est, permittte vt instabiles sint, & agitati instar rotæ. Eodem tropo vtitur Ecclesiasticus stultorum inconstantiam notans: Præcordia fatui quasi rota carri, & quasi axis versatilis cogitatûs illius. Permittit enim Deus aliquando impios homines in circuitu instar globulorum ambulare, nullamque in deliberatione suarum impietatum habere firmitudinem, ne pios homines perdant. Ita intelligitur id, quod ait regius vates: In circuitu impij ambulant: secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum. Acsi dicat: Instabiles sunt immanes, & scelerati homines, non habent in suis deprauatis consiliis constantiam, quibus de euertendis viris iustis cogitabant: nam tu domine, quæ tua est altitudo, & potentia, & iustitia, & bonitas, seruas homines, qui cũ se filios Adam cognoscãt, fragilésque esse & caducos, totos sese tuæ tutelæ committunt. Hæbrei tamen aiunt ita posse versum hunc ex Hebraico transferri: In circuitu impij ambulant, cùm exaltati fuerint vilissimi filiorũ hominum. Et ita habet translatio diui Hieronymi ex Hebraico. Et tunc potest esse sensus: Impij insaniunt more eorum, qui in orbem lõgo temporis interuallo voluũtur, eamque ob causam afficiuntur insania, quia vident pios homines à Deo efferri in sublime, & honore ac fama extolli, quos ipsi vt vilissimos filiorum hominum contempserunt. Paraphrastes Chaldęus habet: Circum circa impius obambulat sicut sanguisuga, qui sugit sanguinem filiorum hominum. Et tunc ambulare in circuitu est circumire & obsidere, vt sit sensus: Impij circũueniunt, & vndique cingũt pios homines, cùm ipsi principatum & tyrannidem obtinuerint, qui inter filios hominum sunt perditissimi. Significat etiam hoc nomen galal excrementum & sordes, vt apud Sophoniam: Et corpora eorum, sicut sordes. Vnde effectum est, vt idola appellarentur sordes & immũditiæ. Qua ratione d. ctus vertit ita Pagninus hunc ezechielis locum: Ascendere fecerunt idola sua super cor suum. Et Brixianus. Posuerunt idola sua. Symmachus & Theodotio idola etiam verterunt. Nec est mirum, nã multis in locis diuinarum literarum immunditiæ pro idolis accipiũtur. Ita libro quarto Regũ: Manasses peccare fecit Iudam in immunditiis suis. Acsi diceret: Manasses fuit in causa, vt tribus Iuda coleret idola. Libro primo Machabæorũ capite 13. scriptũ legimus Hebræorum ducem Simonem expugnasse ciuitatem Gazam, & idola confregisse, eaque ex vrbe eiecisse. Et subdit statim scriptura, Et eiecta ab ea omni immunditia collocauit in ea viros, qui legem facerent. Aspicis igitur hoc loco Ezechielis immunditias accipi posse pro idolis. Sed quoniam iniquę cogitationes peccatorum, quibus se homines delectant, in quibus felicitatem constituunt, sunt quædam idola & simulachra in altaribus cordium constituta, ideo septuaginta interpretes pro immunditiis, pro quibus alij idola posuerũt, verterũt: τὰ διανοήματα αὐτῶν, hoc est, cogitationes suas, siue imaginationes suas.

Psal. 82. Eccle. 33. Psa. 11. Sophon. 1. 4. Reg. 21. 1. Mac. 13.

Conuertimini, & recedite ab idolis vestris. Septuaginta habent: Conuertimini, & recedite ab inuentionibus vestris. Idola vocant Iudęorum inuentiones, quoniam quotidie noua idola inueniebãt, quę adorarent. Pagninus vertit: Conuertimini, & conuerti facite alios ab idolis vestris.

Et ponam faciem meam super hominem illum. Panim apud Hebræos significat faciem: & quia ira apparet in facie, iram etiam significat. Eam ob causam R. Dauid in libro Radicum hunc locum ita vertit: Et dabo iram meam super hominem illum. Vnde illud Exodi: Non habebis Deos alienos corã me, potest verti ex Hebræo: Nõ habebis Deos alienos in iram meam. In Hebraico est: Non habebis Deos alienos על פני al panai, hoc est in faciem meã, vel in iram meam. Et tunc est sensus: Noli me idolis prouocare & concitare ad iram. Quemadmodum in Deuteronomio: Prouocauerũt eum in dis alienis, & in abominationibus ad iracundiam concitauerunt. Et paulò pòst: Ipsi me prouocauerunt in eo, qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis. Idolum appellatur in diuinis literis abominatio, immunditia, sordes, vanitas, fornicatio, adulterium, lignum frondosum, mendacium, truncus ligni, & aliis nominibus quæ frequenter in sacra scriptura reperiuntur. Exo. 20. Deut. 32.

Sed sit mihi in populum, & ego sim illis in Deum, Pro Deo est in Hebraico אלהים elohim, quæ dictio Deũ significat, vt in libro Genesis. Videntes filij Dei filias hominum quòd essent pulchræ, acceperunt sibi vxores ex omnibus, quas elegerãt. Pro filiis Dei, est in Hebraico filij elohim. Vnde orta fuit difficilis quæstio qui sint hi filij Dei, qui pulchras mulieres ardente amore fuerint prosecuti: qui ita Deum offenderunt, vt diceret: Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est. Lactantius Firmianus libro secundo de falsa religione capite 15. Existimat fuisse angelos, deceptus opinione aliquorum hominum parum in literis diuinis versatorum. Hanc opinionem confirmabat Iulianus apostata in libro, quem aduersus Christianos edidit, quam Cyrillus sapienter refutat libro nono contra eundem Iulianum. Reddens autem huius loci intelligentiam ait tempore Noe homines qui ex sanguine Enos suam ducebant progeniem, dilexisse mulieres pulchritudine ornatas, quæ erant ex genere Cain, quas duxerunt, vt totos sese dederent voluptatibus, quarum se ministros præbuerunt, & quibus se contaminauerunt: & ea ob scelera & multa alia Deum vitorũ vltorẽ immisisse diluuium. Theodoretus hunc enarrans locum ait, Filios Dei quidam angelos malè intellexerunt, nec enim caro sunt, nec terminus vitæ eorũ definitus est. Attẽtè ergo scriptura diuina legi debet: quę ait, ex Adam Seth, ex Seth Enos natum esse, deinde addit iuxta interpretationem Aquilę: Tunc cœptum est vocari in nomine domini: Id est, Enos primus ob insignem pietatem Dei appellatione dignus est habitus. Vnde ex illo nati, filij Dei dicti sunt. Filij etiam Seth dij dicti sunt, quod virtutem colerent, ea ratione, qua principes & iudices dij in psalmis & Moyse dicuntur. Qui quidẽ generi Cain à Deo maledicti nulla ratione se immiscuerũt per multos annos. Longo tamen post tempore pulchritudine mulierum ex stirpe Cain delectati sunt, & musicis instrumentis, quæ à Iubal è generatione Cain orto inuenta sunt: atque ita illis se immiscuerunt. Hæc Theodoretus. Intelligi autem per filios Dei homines & non angelos, indicat id, quod statim sequitur. Et dixit dominus Deus: Non permanebit spiritus Gene. 6. Gene. 6.

tus meus in homine in æternum, quia caro est. Priùs vocauit eos scriptura filios Dei, posteà homines & carnem. Spiritu Dei facti fuerant filij Dei: sed cùm se turpibus inquinassent voluptatibus, & humanis vitiis tradidissent, homines vocantur nomine naturæ, non gratiæ. Intelligi hoc autem de filiis Seth asserit diuus Augustinus lib. 15. de ciuitate Dei. Chrysostomus in explanatione sexti capitis Geneseos. Gennadius, Lyranus, & alij. Aquila pro filiis Dei, vertit filios Deorum, per deos viros iustos intelligẽs, qui erant ex genere Seth procreati. Cùm enim in genere Cain vigerent homicidia, stupra, veneficia, & cætera huiusmodi scelera, in genere tamen Seth vigebat pietas, honestas, religio, & summa Dei veneratio. Quare filij Cain filij hominum, filij verò Seth filij Dei vocabantur, & filij iustorum. Symmachus transtulit: Videntes filij potentum filias hominum. Vt hoc de magnatib⁹ tantùm intelligatur. Sed hæc non videtur germana expositio: nam hęc causa particularis est diluuij, quoad nobiles solùm & potentes: at litera ait omnem carnem viam suam corrupisse: nisi dicamus innuisse diuinam scripturam non esse mirum, esse populum deprauatum omniumque hominum cœtus sceleribus imbutos, cùm principes & magnates essent impiis facinoribus implicati, nefariisque flagitiis irretiti. Corruptis enim principibus, facilè reliqui corrumpuntur, in quos principum impuritas deriuatur. Huic explanationi astipulatur paraphrasis Chaldaica, quæ filios principum habet. Sunt igitur huius loci duæ pręcipuæ explanationes, vna vt per filios Dei viros iustos intelligamus, filios Seth, altera vt per eosdem principes, & potentes explanemus. Has duas sententias tangit Pagninus in thesauro in verbo banah: & in verbo alah ait elohim significare Deum, iudicem, & angelum. Vnde locus hic Ezechielis poterat ita verti: Sed sit mihi in populum. & ego sim illi vt princeps, siue vt iudex. Vt sit sensus: Quemadmodum populus obtemperat suo principi, sic domus Israel pareat mihi, & ego eam gubernabo, & tanquam iustus & clemens princeps eam protegam, & ad veram amplitudinem perducam. Nam si hoc facit rex terræ, qui iustitiam colit & pietatem, quantò magis cœlestis princeps, rex regum, & dominus dominantum? De hoc nomine elohim, quid significet, & quàm variè accipiatur, disseruimus suprà copiosè, nisi fallit opinio, in annotatione quadam, in caput nonum.

Argumentum Cap. XV.

In toto hoc opere visionum Ezechielis prædicitur variis similitudinibus euersio Hierosolymæ. Et in hoc capite comparatur hæc ciuitas viti aridæ & inutili, quæ nihil prodest, nisi ad comburendum, ad significandum vrbis incendium & excidium. Si Hebræi considerauissent, quæ esset hominum dignitas & amplitudo, eorum præsertim quos Deus signis & miraculis à magnis ac imminentibus periculis eripuit, intelligerent, quàm turpe esset relinquere Deum, diffluere voluptatibus, molliter atque iniustè viuere, quàmque honestum Deum summè diligere, continenter ac sobriè vitam degere, omnium officiorum momenta grauiter perpendere. Sed quoniam hoc nec intellexerunt, nec intelligere voluerunt, tradiderunt se vitiis, conceperunt fraudes teterrimas, & infinitis denique flagitiis se contaminarunt. Quam ob causam comparantur vitibus aridis, infructuosis, igne comburendis: quia futurum erat, vt essent à Babyloniis victi, & interfecti, & incendio traditi: & qui viui manerent, essent afflicti, in vincula coniecti, & ad ignominiam traducti.

CAPVT XV.

A ET factus est sermo domini ad me, dicens: Fili hominis quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis nemorũ, quæ sũt inter ligna syluarum? Nunquid tolletur de ea lignum, vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, vt dependeat in eo quodcunque vas? Ecce igni datum est in escam, vtránque partem eius consumpsit ignis, & medietas eius redacta in fauillã. Nunquid vtile erit ad opus? Etiam cùm esset integrum non erat aptum ad opus, quantò magis cùm illud ignis deuorauerit, & combusserit, nihil ex eo fiet operis? Propterea hęc dicit dominus deus: Quo modo lignum vitis inter ligna syluarũ, quod B dedi igni ad deuorandum, sic tradam habitatores Hierusalem, & ponam faciem meam in eos. De igne egredientur, & ignis consumet eos. Et scietis quia ego dominus cùm posuero faciem meã in eos, & dedero terram inuiam & desolatam, eò quòd pręuaricatores extiterint, dicit dominus Deus.

EXPLANATIO.

Et factus est sermo domini ad me. Hoc est, locutus est mihi dominus.

Quid fiet de ligno vitis? Quasi dicat nihil. Non prodest vitis sterilis, infœcunda & excisa. Hæc interrogatio vim habet negationis. Appellatam fuisse domum Israelis vineam domini, est omnibus incumbentibus in studium diuinarum litterarum satis perspectum & cognitum. Esaias ait: Vinea domini exercituum domus Israel est. Deus apud Ieremiã cum Hebræorum populo loquens. Ego, inquit, plantaui te vineam electam. Et psalmographus cũ illo: Vineam de Aegypto transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam. Gentes verò erant veluti steriles, & nemora arborum agrestium nullum religionis fructum producentium. Sed Iudæa, quæ vinea Dei electa appellabatur, quæ salutares vuas producere deberet, tulit labruscas, & conuersa est in vites infructuosas, quę cùm non ferrent fructum fuerunt in ignem coniectę, quoniam nulla ex illis proueniebat vtilitas. Aliæ plantæ etsi steriles sint, prosunt tamen ad trabes, ad naues, ad hastas, ad vasa, & ad plurima ædificiorum genera: at vitis infructifera ad nihil prodest, nisi ad ignem. Quemadmodũ inter omnes plantas nulla est iucundior vite frondosa & fructuosa, nulla gratior, nulla vtilior: ita si exarescat, nulla est tristior, nulla deformior nulla inutilior. Gẽtes idolorum cultrices etsi steriles erãt in rebus

Esa. 5. Ierem. 2. Psal. 9.

in reb⁹ fidei & religionis,& arbores infructiferæ,erãt tamẽ multarũ vtilitatum vsibus accõmodatæ: at Iudæi infructuosi, qui Deo vero relicto vanis gentium superstitionibus adhæserunt, & in republica violanda scelera inexpiabilia perpetrauerunt,ad nullum penitus vsum proderant,nisi ad ignem.Ideo fuerunt euersi à Chaldæis, & posteà à Romanis,& in vtraque vastatione incendio flagrarunt. Hanc eorum vastationem per Chaldæos hoc horribile vrbis incendium vaticinatur hoc loco Ezechiel sub figurâ vitis, quæ erat ab igne deuoranda.

Ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna syluarum. Hoc est, ex omnibus plantis infructuosis.Esse arborem inter ligna syluæ more linguæ Hebræę,est esse sterilem,& agrestem, nullâ que lætissimorum fructuum vtilitate exornatam.

Nunquid tolletur de ea lignum, vt fiat opus? Quasi dicat non. Sensus est,Ex omnibus lignis infœcundis nullum est inutilius vite infœcunda: nam ex ea non potest fieri opus aliquod.Non tolletur ex ea lignum aut materia,nec ad statuas,nec ad ædificia,nec ad vasa.Ne paxillus quidem fiet ex ea.Paxillus est clauus ligneus infixus parieti,in quo aliquid suspendatur.

Vtranque partem eius consumpsit ignis & medietas eius,&c. Vitis arida in ignem coniecta statim tota consumitur,nam & extremitates & medium & tota denique illa in fauillam redigitur.Hoc totum est Iudææ accommodandum, quæ duas extremitates habebat,& medium: vna extremitas erat ad Samariam,altera ex illa parte, vbi erant sita oppida Iudæorum,medium erat Hierosolyma. Significat propheta & Hierosolymam,& totam denique Iudæam esse deuastandam, & igne comburendam.

Ponam faciem meam in eos. Hoc est,iratus eos puniam.De hoc Hebraismo disseruimus capite superiore in explanatione, & in annotationibus.Vult Deus significare euulsurum se esse populũ Iudaicum tanquam arborem sterilem,eamque in ignem missurum.Exciduntur arbores inutiles ne terram frustrà occupent,vt de ficu infructuosa apud Lucam.Ostendit similitudo hæc animæ detrimentũ, quæ est excisa à Deo:nam cùm nullum edat virtutis fructum secatur,& in ignem æternum proiicitur variis cruciatibus torquenda.Intuere quid secũ detrimẽti afferat peccatũ:offendit Deũ & homines,& secum affert æterna tormenta.Sed tam turpe est,vt etsi Deum lateret & homines,tamen propter eius deformitatem esset vitandum. Debet enim nobis esse persuasum,si creatorem & creaturas celare possemus,nihil tamen auarè,nihil perniciosè,nihil impudicè,nihil iniustè esse faciendum. Cùm autẽ peccatum per se sit tetrũ & turpe,& pręter hoc offendat Deũ & homines, & pariat mortem sempiternam,quis non videt vitandum esse,& fugiendum,& penitus detestandum? *Luc. 13.*

De igne egredientur,& ignis consumet eos. Id est,ex vna calamitate incidẽt in aliam:nullus erit dolor, quo non premantur:nulla ex parte luctu leuabuntur,nec tam miserum erit quicquã, quin in eorum calamitosam vitam cadere videatur. Exibunt non nulli ex ciuitate obsessa, dabunt se fugæ vt vrbis tormenta euadant, sed incident in hostes, qui eos capient, & incredibilibus cruciatibus afficit. Hoc dicit propter Sedechiam regem eiúsque sectatores, qui fugientes ab vrbe,fuerunt capti à Babyloniis,& immanissimis cruciatib⁹ lacerati. Et propter Iohannam filium Careæ,& alios, qui post vrbis euersionem se in Aegyptum contulerunt, vbi fuerunt à Babyloniis crudeliter trucidati, & tẽpla Aegypti incendio consumpta. Lege Ieremiam,& quartum Regum,si hoc volueris copiosè intueri. *Ierẽ.43.* Potest etiã hoc ita explanari. De igne concupiscentiæ carnis exibunt per mortem,& ad ignem cruciatuum æternorum relegabuntur. Ignis præter communem acceptionem significat aliquando carnis concupiscentiam, vt in Prouerbiis: Nunquid potest homo abscondere ignem in sinu suo? Aliquãdo pœnam æternam,& ignem inferni, vt apud Esaiam: Ignis eorum non extinguetur. Et apud Matthæum: Discedite à me maledicti in ignem æternum. Accipitur prætereà pro charitate, vt apud Lucam. Ignem veni mittere in terram. Pro ipso Deo vt in Deuteronomio Deus vester ignis consumens est, Pro euangelio, vt apud Ieremiam: Dedi verba mea in ore tuo in ignem Pro calamitate, vt apud Malachiam ipse enim quasi ignis conflans, Pro angelis, vt apud psalmographum, & diuum Paulum: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammã ignis, Pro auaritia, vt apud Michæam: Adhuc ignis in domo impij. Pro iracũdia, vt in Psalmo: Supercecidit ignis,& non viderũt solem. Pro tẽtatione dęmonũ, vt apud Diuũ Paulũ: in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. Hoc autem loco Ezechielis pro calamitate meo quidem iudicio accipitur. Non est enim infrequens capi ignem pro dolore & molestia etiam apud authores humanos, vnde natum est tritum illud Prouerbium: Ignem igni ne addas. Et illud: Ignis non extinguitur igne, etiam si in hoc secundo prouerbio ignis possit accipi pro ira, vt sit sensus: ira non curatur ira, sed lenitate, excandescentia vincitur mansuetudine & tolerantia. *4. Reg. 25.* *Prou.6.* *Esa.66.* *Mat.25.* *Luc. 12.* *Deut.4.* *Ierẽ. 5.* *Mala.3.* *Psal. 10* *Hebr.1.* *Mich.6.* *Psa.57.* *Ephes. 6.*

Eò quòd præuaricatores extiterint. Quoniam legẽ meam violauerunt,& pro nihilo putarunt. Populus Israeliticus cùm Deo obtemperabat, cùm in illo diuinum quoddam fidei & religionis lumen mirabiliter elucebat, fuit magnam nominis celebritatem consecutus,& in ore hominum cum gloria & dignitate versatus. At postquam virtuti nuntium remisit,& diuina lege penitus repudiata & cõtempta idolorum Gentium cultui adhæsit, seque omni vitiorum genere contaminauit, fuit à Deo acerbissimis calamitatibus oppressus,& ab omnibus irrisus,& in fabulam traductus. Viderunt infelices illi Iudæi ciuitatem suã euersam, domos suas funditus deletas, templum suum incendij flammis consumptum, opes suas direptioni commissas, corpora sua cruciatibus infecta, filios suos, parentes, amicos,& propinquos passim interfectos, vias plenas sanguine,& in illis mõtes cadauerũ, viduas deplorãtes,& virgines ac matronas sparsis capillis ac rem lamentis, gemitibus, tristibusq; lachrymis ad implẽtes. Versabantur in gemitu patriæ suæ, & in afflictorum miserrimis querelis. Oculi augebãt dolorem, quia ea, quæ cæteri audiunt, intueri cogebãtur, nec auertere ab ærumnis, & cladib⁹,& incẽdiis, & lachrymis cogitationem sinebant. His miseriis lacerati, in vincula coniecti fuerunt, & in Chaldæam

dæam traducti,exceptis his,qui fugerunt in AEgy
ptum,vbi fuerunt gladio Babyloniorum traditi,
& immanissimè interfecti. Et qui in sua perfidia &
impietate migrarunt è vita, fuerunt in horribiles
tenebras relegati,& in inferno sepulti,vbi in æter
nũ cruciabũtur. Aspice peccati pœnã, & scelerum
Exod. 4. aduersus Deũ admissorũ terribilẽ effectũ. Deus ille
Exo. 14. qui se Iudęis pium ostẽderat,qui eos per mare ru-
Ose. 11. brũ mirabiliter euexerat,qui eos filios vocauerat,
Esai. 1. fuerátque summo fauore prosecutus,posteà se illis
iratum ostendit,& furorem suum in illis exercuit.
Sed dices: Nonne Deus est immutabilis? Est qui-
dem: ipse enim ait per diuinum suum vatem Ma-
Mala. 3. lachiam: Ego dominus, & non mutor. Sed cùm
Deus dicitur mutare voluntatem, vt quibus lenis
erat,verbi gratia,reddatur iratus, illi potiùs mu-
Simile tatur,quàm ipse,& eum quodammodo mutatum
in iis,quæ patiuntur,inueniunt. Quemadmodum
sol,qui sanis oculis gratus erat, ipsis morbo labo-
rantibus molestus efficitur,cùm ipse apud seipsum
maneat semper idem,qui fuit,sic Deus, qui beni-
gnis benignus ostendebatur, & misericordibus
misericors, ipsis in flagitia incidentibus: & im-
manitatis ęgritudine laborantibus iratus apparet,
cùm ipse sit idem Deus immutabilis, qui anteà e-
rat. Vides igitur talem se Deum gerere erga homi-
nes,quales sunt ipsi. Id intelligens regius vates aie
Psal. 17. bat. Retribuit mihi dominus secundum iustitiam
meam,& secundum puritatem manuum mearum
in conspectu oculorum eius. Cum sancto sanctus
eris,& cum peruerso peruerteris. Acsi diceret: Iu-
stus es domine,nam bonos beneficiis afficis, im-
probos verò dignis pœnis. Et licèt alij aliter hunc
psalmum interpretentur, tamen diuus Athana-
sius, & Theodoretus asserunt voluisse Dauidem
iis verbis significare,qualem quisque se ostenderit
talem aduersus eum se Deum ostendere. Quare in
illum,qui iustitiam coluerit & pietatem,conferet
Deus magna beneficia, in eum verò,qui iura diui-
na & humana peruerterit,seuerus ac acerbus exi-
stet, ita vt peruersus existimet Deum aduersus se
Simile peruersè agere,cùm tamen iustissimè agat. Vt spe-
culum,quicquid obiicias,refert, si te placidum &
benignum illi ostendis, placidum & benignum se
tibi ostendit,si verò iratus es,& exagitatus excan-
descentia,vultum speculi sentis similiter trucẽ, &
furore commotum,cùm tamẽ speculum sit vnum
atque idem, sic cùm Deus sit vnus semper idem,
immutabilis,& sempiternus,& vt dicitur in libro
Sap. 7. Sapientiæ,speculum sine macula, modò compara
tur agno mansueto,modò leoni terribili. De eo ait
Esai. 53 Esaias: Sicut ouis ad occisionem ductus est, & tan
quam agnus coram tondente se obmutescet. Et di
Ioan. 1. uus Ioannes Baptista: Ecce agnus Dei, ecce qui
tollit peccata mundi. Et ipse de seipso: Discite à
Mat. 11. me, quia mitis sum, & humilis corde. Vide eius
mansuetudinem. At de illo ait Esaias: Iratus est fu-
ror domini in populum suum. Et paulò pòst: Ru-
Esai. 5. gitus eius vt leonis. Et Amos: Leo rugiet,quis non
timebit? Et diuus Ioannes in Apocalypsi: Vicit
Amos. 3. leo de tribu Iuda. Esse Deum misericordem erga
Matt. 5. misericordes asserit ipse, dicens: Beati misericor-
des, quoniam misericordiam consequentur. De
Iacob. 2. immanibus autẽ asserit diuus Iacobus: Iudicium
sine misericordia illi,qui non facit misericordiam.
Nonne aspicis quam variè se Deus ostendat,nimi-
rum misericordibus misericordem,crudelibus se-
uerum. Apud Matthæum ait dominus dicturum Mat. 25
se esse bonis in vltimo iudicio: Venite benedicti
patris mei,possidete paratum vobis regnum à cõ-
stitutione mundi, esuriui enim, & dedistis mihi
manducare,&c. Impiis verò: Discedite à me male-
dicti in ignem æternum,qui paratus est diabolo,
& angelis eius, esuriui enim & non dedistis mihi
manducare,&c.

Eam ob causam Christus Deus noster se in euan- Ioã. 10.
gelio cum variis rebus comparauit, aliquando se Mat. 13.
pastorem vocat,aliquando agricolam, modò ho- Luc. 8.
minem,modò patremfamiliâs: nunc regem ponẽ- Mat. 25.
tem rationem cum seruis suis,præmio afficientem Luc. 14.
fideles,damnantem verò ingratos, nunc regẽ om-
nes ad nuptias & prandium inuitantem. Ita enim
ipse ait apud Matthæum: Simile factũ est regnum
cœlorum homini regi,qui fecit nuptias filio suo.
Rex hic ideò vocatur homo,vt eius benignitas,&
misericordia ostendatur: sed paulò pòst dicitur: Mat. 20
Rex autem cùm audisset,iratus est. Modò vocatur Mat. 21.
benignus,modò iratus, & quando ostenditur ira- Mat. 18.
tus, non dicitur homo rex, vt anteà, sed rex tan- Luc. 19.
tummodo. Præterea appellatur Christus in literis Mat. 22
diuinis admirabilis,germen,iustus, decorus, spe-
ciosus forma,Iesus,Messias,Saluator,salus,saluta-
re,petra,lapis angularis,consiliarius,fortis,sol,di-
lectus,dux,gygas,sponsus,oriens, princeps pacis,
pater futuri seculi,dominus, pontifex, medicus,
Emanuel,Aquila,mediator,fons aquæ viuæ, fru-
ctus terræ,panis vitæ,via,veritas,vita, lux, radix
Iesse,velox spoliator, & aliis nominibus se passim
offerentibus iis, qui sacras attentè scrutantur. In-
tueris igitur eundem esse Deum semper immuta-
bilem,qui populum Hebræorum ad magnam di-
gnitatem adduxit,& ad summam ignominiam ab
iecit. Idem est ille, qui eum in terra promissionis
collocauit,& qui eum in Babylonicam captiuita-
tem coniecit: quibus in rebus Deus & misericor-
diam suam ostendit & iustitiam, semper vnus atq;
idem. Qua de re ea poteris videre, quæ suprà dixi-
mus capite quinto, verba illa explanantes: Et com
plebo furorem meum.

ANNOTATIONES ex Hebræo in Cap. XV.

Vtranque partem eius consumpsit ignis, & medietas eius redacta est in fauillam. Pro vtraque parte ver-
tit Aquila, duo nouissima eius. Symmachus
duas summitates eius. Quem sequitur Pagninus.
Alij vertunt,duas extremitates. Quod in idem re
cidit. Vult significare propheta,Iudæam instar li-
gni tres partes habuisse,nimirum duo extrema,&
vnũ medium,quod erat Hierosolyma: quæ partes
omnes instar vitis aridę cõiectæ in ignẽ erãt simul
absumendæ. Septuaginta verò interpretes habẽt.
Annuam purgationẽ eius cõsumit ignis,& dimit-
tit in finem. Quorum verborũ hic est sensus: Quẽ-
admodum aurũ purgatur igne, ita populus Israë-
lis afflictione non breui & parui temporis,sed lõ-
ga & annua. Quæ afflictio ideo eos igne repurgat,
vt ad finem,hoc est,ad Deum mittat, qui est finis,
ad quem debent dirigi non solùm actus nostri,sed
mentis cogitationes. Ad hunc finem dirigebat re-

gius vates hymnos suos,quibus loco tituli pręponebat lamnatseach,pro quo septuaginta trāstulerunt εἰς τὸ τέλος,hoc est in finē.De eo ait diuus Pau-
Rom.10. lus in epistola ad Romanos: finis legis Christus est.Hebræi illi Deum offendere conabātur, Deus autē eos calamitatibus præmebat,vt scelus suum cognoscentes illud detestarentur, seque ad dominum conuerterent.

Quomodo lignum vitis inter ligna syluarum. Pro li-
Ose. 4. gno est in Hebraico: עץ ets, quod significat idolum, vt apud Oseam: Populus meus in ligno suo interrogauit.Hoc est,populus Israeliticus ab idolo oracula quæsiuit.Significat crucem,vt apud Iere-
Iere. 11. miam:Mittamus lignum in panem eius.Acsi dice-
Ioan. 6. rent Iudæi:Ponamus crucem in humeris eius,qui ait se esse panem vitæ.Accipitur pro incarnata Dei
Prou. 3. sapientia,vt in prouerbiis.Lignum vitæ iis,qui apprehenderint eam.Capitur pro arbore,vt in libro
Gen. 2. Genesis:Lignum vitæ in medio paradisi.Et in psal
Psal. 1. mo:Erit tanquam lignum,quod plantatum est secus decursus aquarum.Hoc est,erit vir iustus instar arboris fœcundæ satæ ad vberrimos fontes, rigatus sacræ doctrinæ fluminibus, & vberrimos virtutum fructus producens. Solent diuinæ literæ homines cum arboribus comparare, vt apud
Infr.17. Ezechielem:Ego dominus humilians lignum sublime,& extuli lignū humile.Et hoc loco,vbi per
Matt.7. ligna & Iudeos intelligit,& gentiles.Et apud Matthæum:Omnis arbor,quæ non facit fructum bo-
Simile num,excidetur,& in ignem mittetur.Quemadmodum surculus arboris fructiferæ, insitus in trunco & stipite arboris agrestis eam trahit ad naturam suam,vt iam alia folia,& alios fructus ferat,sic Christi doctrina insita in anima nostra sterili, eam mutat,& ad seipsam traducit & conuertit, vt iam alia verborum folia, alios virtutum fructus producamus. Sed necesse est vt ramos peccatorum nostrorum amputemus,quò in nobis Christus inseratur: & ita lætissimos fructus feremus. Arbor bona quatenus bona non potest malos fructus ferre,nec mala quatenus talis bonos. Nemo simul & turpibus voluptatibus oblectatur, & cœlestibus gaudis perfunditur:nemo simul est & rerum diuinarum contemplationi deditus,& carnis pruden-
Ioan. 15 tiæ intentus,non simul miscentur vera vanis,æterna caducis,spiritualia corporalibus, summa imis, vt pariter sapias, quæ sursum sunt, & quæ super terram, vt pariter feras fructum bonum & malum,vt pariter sis sterilis,& fœcundus. Si mūdum diligis infructuosus es,si Deum, fructuosus: ipse enim ait: Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Qui autem virtutis fructum nō tulerit, dabitur, vt hoc loco ait Ezechiel, igni ad deuorandum, vt non solùm igne calamitatum in hac vita,sed igne æternorum cruciatuum in altera torqueatur.

Argumentum Cap. XVI.

Enarraturus diuinus vates Iudæorum flagitia, primum Dei erga eos beneficia commemorat. Inuehitur in eorum ingratitudinem,perfidiam,& impiam superstitionem,qui Deo vero contempto, qui in eos summa contulerat beneficia,falsos ac commentitios Gentium deos coluerunt. Minitatur eis ferrum & flammam, vaticinans de iustis pœnis,quas erant daturi suorum scelerum, quæ indicat esse tam grauia, vt eorum comparatione impia Barbarorum infidelium facinora iustificentur. At in fine capitis aperit mysterium instaurationis humanæ per Christum Deum nostrum,qui à cœli fastigio delapsus, ad terram descendens,humanam induit formam, vt hominum animos,qui in caligine versabantur, diuino lumine lustraret.

CAPVT XVI.

ET factus est sermo domini ad me dicens. Fili hominis, notas fac Ierusalem abominationes suas, & dices. Hæc dicit dominus Deus Ierusalem.Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan:pater tuus Amorrhæus,& mater tua Cethæa. Et quando nata es,in die ortus tui non est præcisus vmbilicus tuus, & aqua non es lota in salutem, nec sale salita,nec inuoluta pannis. Non pepercit super te oculus, vt faceret tibi vnum de his, misertus tui: sed proiecta es super faciem terræ in abiectione animæ tuæ in die, qua nata es. Transiens autem per te vidi te conculcatam in sanguine tuo, & dixi tibi,cùm esses in sanguine tuo,viue.Dixi,inquam,tibi in sanguine tuo,viue. Multiplicatam quasi germen agri dedi te,& multiplicata es,& grādis effecta,& ingressa es,& peruenisti ad mundum muliebrem. Vbera tua intumuerunt,& pilus tuus germinauit, & eras nuda,& confusionis plena.Et transiui per te, & vidi te,& ecce tempus tuum tēpus amantium. Et expandi amictum meum super te, & operui ignominiam tuam. Et iuraui tibi, ingressus sum pactum tecum, ait dominus Deus,& facta es mihi. Et laui te aqua, & emundaui sanguinem tuum ex te: & vnxi te oleo,& vestiui te discoloribus, & calciaui te hyacintho,& cinxi te bysso, & indui te subti-
libus,& ornaui te ornamento.Et dedi armil- B
las in manibus tuis,& torquem circa collum tuum,& dedi inaurem super os tuum,& circulos auribus tuis,& coronam decoris in capite tuo.Et ornata es auro & argento, & vestita es bysso & polymito, & multis coloribus:Similam,& mel,& oleum comedisti, & decora facta es vehementer nimis.Et profecisti in regnum,& egressum est nomē tuum in gentes propter speciem tuam, quia perfecta eras in decore meo, quem posueram super te,dicit dominus Deus. Et habens fiduciam in pulchritudine tua fornicata es in nomine tuo,& exposuisti fornicationem tuam omni transeunti: vt eius fieres. Et sumens de vestimentis tuis fecisti tibi excelsa hinc inde consuta, & fornicata es super eis sicut non est factum,nec futurum est.

Notas

EXPLANATIO.

Notas fac Ierusalem abominationes suas. Hoc est, explica populo Israelitico, eique in memoriam reuoca flagitia sua. Eodē modo dicebat Deus Esaię: Annuntia populo meo scelera eorū, & domui Iacob peccata eorum. Per populum suum, & per domum Iacob apud Esaiam, & per Ierusalem hîc apud Ezechielem idem intelligit. Vbi aspicis munus esse concionatorum clamare, & populi scelera reprehendere. Ideò Christus eos comparat cū sale dicens: Vos estis sal terræ: Et Salomon in Ecclesiaste: Verba sapientiū sicut stimuli. Queadmodum in omni sacrificio ponebatur sal, vt est Leuiticis literis consignatum, ita in omni concione debet esse aliqua reprehēsio cū debita proportione. Id intelligens Chrysologus aiebat: Omnium ciborum sal est salubre condimentum, nisi desit mensura: alioquin si sine modo est, & ipse perit, & qđ sahe rit, perdidit: amara enim nimietas, qđ cōdiret mē sura. Sed sal non erit, qui ea reprehenderit vitia, quibus ipse est imbutus & inquinatus. Sal cōficitur ex aqua maris, sed quandiu est in mari, non est sal. Oportet egredi è mari, & penetrare terram, vt in fossis marinis existens radiis solis superuenientibus, & flatu aëris spirante, aqua illa cōdensetur, & in salem conuertatur. Mundus hic mare est: quādiu in mundo versamur, tumidis suæ superbiæ fluctibus traditi, æstibus suæ mutabilitatis accedentibus & recedentibus exagitati, amarissimis suorū scelerum vndis submersi, sal adhuc non sumus. Egressuri sumus è mundo, & terram, hoc est, nos ipsos penetraturi, nostrā imbecillitatē & miseriam cōsiderātes, & ita interueniēte radio solis iustitię, & spirāte diuina gratia, erimus fauore splēdoris diuini illustrati, & in salē admirabilē cōuersi. Et tuc in aliorum scelera inuehemur, moderatè tamē, vt par est, sed exclamantes, & aduersus crimina præsertim aperta vocē extollētes. Ita enim ait per Ioelem prophetā Deus: Canite tuba in Siō, vlulate in mōte sancto meo, cōturbentur oēs habitatores terræ. Et per Esaiā: Clama, ne cesses: quasi tuba exalta vocem tuam. Hoc vult diuina scriptura significare, cùm asserit præcepisse Deum Moysi, vt faceret duas tubas argenteas ductiles, quibus conuocaret multitudinē, cùm essent castra mouenda. Incitabatur enim populus illarum sonitu ad bellum, & ad festos etiam dies celebrandos, quibus Deo sacrificia offerebantur. Eodem modo concionator vocare debet peccatores ad amouenda castra sua à mūdo languentem labentémque populum ab errore deducere, & ad decus excitare, dicens cum Esaia. Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad dominum. Et cum Ioanne in Apocalypsi: Fugite populę meus de medio Babylonis, ne participes sitis delictorum eius. Acsi diceret. Amouete & separate vos à rebus mundi caducis & vanis, relinquite eius flagitia, & castra vestra per sanctam cogitationem, piúmque animi affectum in cœlo collocate. Debet enim euangelicus concionator auditores aduersus animæ hostes præparare, & exemplo suo incitare. Ita diuus Paulus in epistola ad Ephesios. Induite vos, inquit, armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli, quoniam non est nobis colluctatio aduersus mundi carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum. Et in epistola ad Romanos, Induamur arma lucis. Et in prima ad Corinthios: Ego sic pugno, non quasi aërem verberans. Et in secunda: Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum. Et in prima ad Timotheum: Hoc præceptum commendo tibi, vt milites in illis bonam militiam. Est enim, vt verbis vtar Iob, vita hominis militia super terram. Debet itaque prudens concionator auditores ad pugnam inuitare, & eorum etiam animos desiderio cœlestis patriæ incendere exemplo Christi, & sanctorum, qui bona illius miris laudibus extulerūt, de quibus ait Paulus in prima ad Corinthios: Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt ea, quæ præparauit Deus iis, qui diligunt illum. Et in epistola ad Hebræos: Festinemus ingredi in illam requiem. In primis tamen dabit operam concionator verbi Dei, vt vitia vituperet, & ex animis auditorum quantum potuerit, radicitus euellat. Quemadmodum prudens agricola priùs carduos, sentes, & venenosas atque syluescentes herbas ex agris extrahit, & radicitus euellit, & posteà illis semina mādat, sic sapiens doctor priùs vitia extirpare debet, & animos colere atque ex illis pro viribus scelera radicitus extrahere, vt illos præparet ad satus accipiendos, eáque seminet, quæ adulta, fructus vberrimos ferant. Et licèt virtus improbis hominibus videatur horrida & amara, cùm ipsa sit pulchra & suauis, nihil tamen est tam asperum & difficile, quod dicendo non fiat lene & facile, nihil tam obscurum & incultum, quod non splendescat oratione, & tanquam excolatur. Si hoc ita se habet in rebus incredibilibus, quantò magis in rebus certissimis, ipsius sempiternæ veritatis testimonio comprobatis? Excitent igitur concionatores populum ad virtutes, & notas ei faciant abominationes suas, quemadmodum hoc loco Deus Ezechieli illius temporis concionatori faciendum præcepit. Accipitur hîc Hierosolyma pro habitatoribus eius metonymicôs, vt apud Matthæum: Ierusalem Ierusalem, quæ occidis prophetas.

Radix tua & generatio tua de terra Chanaan. Id est, origo tua & patria tua est terra Chanaan: ex qua velut è radice prodiuisti. Nā in regione illa habitauit Abraham, ibi natus est filius eius Isaac, & nepos eius Iacob pater duodecim patriarcharum.

Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. Hoc est, tanta est iniquitas tua, vt videaris genita ex parentibus infidelibus, omniúmque scelerum colluuione contaminatis. Amorrhæi & Cethæi fuerūt immanitate Barbari, à veri Dei cultu penitus alienati, & incredilibus flagitiis polluti. Harum nationum vocat Deus filiam synagogam Iudęorum, non quòd ita esset per naturā, sed per imitationē. Eodē modo pharisæos appellat Christus genimina viperarum. Et gloriātibus illis se patrē habere Abraham dixit: Vos ex patre diabolo estis. Eū locū explicans Cyrillus, ait: Cōsuetudinis est sacræ scripturæ ex imitatione vel similitudine filios appellare, vt hic. Quia enim Iudæi imitati fuerant iniquitates Amorrhæorum, & Cethæorum, inde parētes eos

Marginalia: Esa. 58. — Matt. 5. — Eccl. 12. — Leuit. 2. — Simile — Ioel. 2. — Esai. 58. — Num. 10 — Esai. 55. — Apoc. 18 — Ephes. 6 — Rom. 13 — 1. Cor. 9. — 2. Cor. 10. — 1. Tim. 1. — Iob. 7. — 1. Cor. 2 — Hebr. 4. — Simile — Mat. 23. — Gen. 12. 17. 21. 25. 33. — Matt. 3. — Ioan. 8.

eos habuisse dicuntur, de quibus per scelerũ propaginem nascerentur, & cum quibus pro simili scelere dánarẽtur. Hæc ille. Vides igitur quemadmodum dominus Iudęorum gloriam inanẽ illam & inutilem confregit, qui se vanè iactabant ab Abrahamo omni sapientia & virtute præstanti genus suum ducere. Quid prodest riuulo fluere ex puro & salutari fonte, si ipse est spurcitia plenus, corruptus, & omni ex parte cõtaminatus? Eodem modo quid prodest filio nobilitas patris, & stẽma maiorum, si ipse est vitiis omnibus imbutus, & veneno flagitiorum infectus? Qui nõ est ob facta sua cognitus, qui ex operibus suis nulla est laude celebratus, quam claritatem & nominis amplitudinẽ putat adipisci, si aliorum res gestas, & præclaras virtutes sibi iactabundus arroget? Quemadmodũ AEsopicus graculus pulchris aliarum auium plumis indutus, pulchritudinem sibi vanè assumebat, sed exutus mãsit irrisus, & propria nigredine affectus, cùm quælibet auiũ suã ab eo pennã sustulisset, sic qui maiorum suorum rebus præclarè gestis gloriantur, aliorũ bonis sese venditant, & nobilitatem alienam sibi vsurpant, cùm nulla sint propria virtute muniti, exuunt ignominiosè in foro aliena indumenta. Et, vt verbis vtar Horatij, moueat cornicula risum, furtiuis nudata coloribus. Illustrius est propriis virtutibus & rebus gestis florere, quã maiorum opinione niti. Ex terra fertili producitur aliquando cicuta venenosa, & ex terra sterili nasci tur pretiosum aurũ. Qui maioribus suis honestate propria prælucent, vt si priùs noti non fuerint, ab illis accipiãt initiũ memoriæ suæ, sunt magnis laudibus efferendi: contrà verò qui vita turpiter acta magnas suis obfundunt tenebras, vt etiã si nobilitate floruerint, veniãt in obliuionẽ, sunt acriter vituperandi. Si filij Abrahæ estis, dicebat Christus, Iudęis stirpe sua gloriãtibus, opera Abrahæ facite. Erant quidẽ illi natura filij Abrahæ. sed imitatione filij Amorrhæi & Cethæi. Amorrhæi & Cethęi terrã illam Chanaan quõdam coluerant, & Iudæi eorum impietatem imitari voluerunt. Poteris per Chanaan mundum intelligere, Chanaan enim idẽ est quod cõmutatio, & mundus nunquam in eodẽ statu permanet: Amorrhæus, qui amarum sonat, diabolus est, cuius inuidia mors intrauit in orbẽ terrarum: qui imitatione pater dicitur impiorum. Huius domus est mundus, cuius ille princeps appellatur. Hæc est domus illa, de qua dicitur in psalmo: Obliuiscere populũ tuũ, & domum patris tui, Acsi dicat spõsus sponsæ suæ, hoc est Christus animæ sibi deuotę: Transfunde in me omnẽ amorem tuum, omniáq; illa deleat obliuio, quæ anteà vano prosequebaris affectu. Obliuiscere populũ impiorum, excidat tibi ex animo memoria mundi, qui est domus Amorrhæi, quõdam patris tui. Cethæa, quæ sonat confractam, affectio est corrupta, quæ hominem cõfringit, & intra seipsum variis appetitibus conscindit, ex qua perturbationes propè infinitæ dimanãt. Vt enim ex luna, vt ex philosophorũ sentẽtia cõstare videmus, procedũt maris æstus, & perpetui fluctus, & procellæ, sic ex deprauata affectione prodeunt animi cõmotiones, cõtentiones impiæ cupiditates, & turbidi inquietudinum fluctus. Hanc Cethæam improbi homines sequuntur, quam ob causam eius filij vocantur.

Simile · *Simile* · *Ioan. 8.* · *Iob. 14.* · *Sap. 4.* · *Ioã. 12. 14.* · *Psal. 44* · *Simile*

Non est præcisus vmbilicus tuus. Solẽt obstetrices præscindere vmbilicum infantulis nascẽtibus, eorum corpuscula repurgare à sanguine & sordibus aqua tepida, vt facilè eorũ membra cõponãtur: & cutem sale solidare, & pannis inuoluere. Cõparans autem Deus synagogam cum infantula nuper nata ait omnia hæc ei defuisse, sed ipsum eam vt infantulam expositã & eiectã, iacentem in terra suo sanguine inuolutam, & pedibus conculcatam eripuisse, & nutriuisse, & in magna dignitate collocasse. Iacebat populus Iudaicus in AEgypto abiectus & contemptus, & Deus eum inde mirabiliter eripuit, & sanctis legibus, atq; insignibus victoriis de infidelibus reportatis, aliisq; immortalibus beneficiis illustrauit, & ad summã amplitudinẽ perduxit. Cæterùm negatione excisionis vmbilici significat propheta populum illum non fuisse penitus ab idolorũ cultu separatũ, nã statim post transitum maris rubri coluit vitulum, & impiis Gentium superstitionibus sæpenumero adhæsit. Dicẽs nõ fuisse synagogam lotam aqua, significat eius duritiem quæ insignes flagitiorum maculas & sordes animo conceptas lachrymarum abundantia nõ delebat. Dicens non fuisse sale conditam, innuit fuisse multoties salutari sapientia destitutam, quia ipsa eam repellebat. Etsi enim aliqui essent ex Iudæis sapientia & charitate præstantes, frequens tamen populus sæpenumerò in errores incidebat. Dicens non fuisse indutam pãnis, indicat fuisse sæpe virtutum indumentis nudatam. Poteris per negationẽ præcisionis vmbilici Iudæorum incontinentiam intelligere, iuxta id, quod de fœmina dicitur in libro Iob: Virtus illius in vmbilico vẽtris eius. Per lotionem aquæ baptismum, quem Iudæi recipere noluerunt. Per vestem charitatem, de qua ait Esaias: Induere vestimentis gloriæ tuæ Ierusalem. Et diuus Paulus: Induimini dominum Iesum Christũ, Et diuus Ioannes in Apocalypsi: Mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius. Hic sol Christus est, sol iustitiæ, Deus noster.

Exo. 32. · *Iob. 40.* · *Esai. 52.* · *Rom. 13.* · *Apoc. 12*

Non pepercit super te oculus. Offenso à te Deo non inueniebatur, qui te oculo pietatis aspiceret, vt in te aliquod ex iis beneficijs conferret.

In abiectione animæ tuæ. Idest, in contemptu vitæ tuæ. Ac si dicat: Eras penitus spreta.

Transiens autem. Loquitur scriptura de Deo more hominis transeuntis; qui videns infantulam eiectam & expositã in via miseretur eius, cùm tamen Deus nõ moueatur de loco ad locũ: ipse enim ait: Ego dominus & nõ mutor. Fortasse alludit hoc loco Deus ad verba illa Exodi: Trãsibit enim dominus percutiẽs AEgyptios: cũq; viderit sanguinẽ in superliminari, & in vtroq; poste, trãscendet ostiũ domus. Sed aduerte. Si Deus tot beneficia cõfert transiens, quid faciet sedens? Vide quid dicat euãgelium: Cùm trãsiret inde Iesus, vidit hominẽ sedentem in telonio, Matthæum nomine, & ait illi: Sequere me. Trãsibat, & hominẽ oculis misericordiæ suæ aspiciens, eum vocauit.

Malac. 3 · *Exod. 12* · *Matt. 9.*

Vidi te. Subaudi oculis pietatis.

Viue. Non solùm loquitur de vita naturæ, sed etiam gratiæ.

Multiplicatam. Idest, auctam prole, opibus, & dignitatibus.

Ingressa es, & peruenisti ad mundum muliebrem. Id est, accessisti ad ætatem, qua solent puellæ nubiles ornari. Mundus muliebris est ornat⁹ fœminarũ veluti

rinti speculum, inaures, anuli, armillæ, gemmę, monilia. Sensus est: fuisti infantula eiecta, & pauperrima, sed meo beneficio creuisti, & peruenisti ad annos pubertatis, quando iam puellæ maturæ viro solent ornamentis muliebribus muniri. Et facta es nobilis, & versata es in omnium ore cum gloria & dignitate: & duxi te in sponsam. Et tu me relicto, à quo innumera acceperas beneficia, multa commisisti adulteria, adhærens idolorum cultui. Quot enim Deos coluisti, tot adulteria perpetrasti. Hac metaphora explicat Deus suam erga synagogā pietatem, eiúsque erga eum ingratitudinem. Symmachus habet: Peruenisti ad ornamentum mulierum. Pagninus: Ingressa es ad ornamentum ornamentorum.

Et eras nuda. Hoc ideò ait, vt intelligant Iudæi à Deo fuisse omnino bona, quæ habuerunt. Nudi erant, sed Deus eos induit virtutibus, & bonis spiritus, & corporis. Quid habes, inquit Paulus, quod non accepisti? *1. Cor. 7.*

Tempus tuum tempus amantium. Quando puellæ solent amatoriis leuitatibus deliniri. Veneras ad ætatem nuptiis aptam.

Expandi amictum meum super te. Hoc est, te nudam texi pallio meo.

Et iuraui tibi. Id est, iuraui meipsum esse te ducturum: & inij tecum fœdus.

Et laui te. Eras ô synagoga contaminata sanguine, hoc est, contaminata peccatis, & ego te ablui ab illis. Capi sanguinem pro peccato indicat Dauid, dicens: Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meæ. Ita appellat cædis & adulterij scelera detestabilia, quæ cōmiserat, cùm stuprū Bersabeę, eiúsq; viro mortē tulit. Aqua hæc, qua Deus lauit synagogam, est infusio Spiritus sancti. Ita enim ait Christus apud Ioanē: Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina aquæ viuæ de vētre eius fluent. Interpretās aūt euangelista, quid per hanc aquā significaretur, ait: Hoc aūt dixit de spiritu, quē accepturi erāt credētes in eū. Vel laui te aqua, hoc est, sciētia legis, dās tibi sacrā scripturā. Accipi aūt aquam pro legis sapiētia indicat Ecclesiasticus, dicens: Aqua sapientiæ salutaris potabit illū. Vel laui te aqua, id est, afflictione, in quā significationem accipitur à psalmographo dicente: Intrauerunt aquæ vsque ad animam meam. Et iterum: Libera me de aquis multis. *Psal. 50.* *Ioan. 5.* *Eccl. 15.* *Psal. 68.*

Vnxi te oleo. Subaudi gratiæ meæ. Oleum lætitię est diuina gratia, vt in psalmo. Vnxit te Deus, De' tuus oleo lætitiæ præ cōsortibus tuis. Quem locū diuus Paulus in epistola ad Hebræos de Christo interpretatur: qui secundum humanitatem habet participes, quorum ipse caput est, quibus gratiam impertit, quam prę omnibus habet opulētissimā. At secundum diuinitatē tales participes nō habet cùm Deus sit, & Deus vnus solus sit. Etsi in diuinis tres sunt personę, tamen vna est essentia, vna diuinitas, vna substātia. Vel sic: Cùm esses in AEgypto inter barbaros & immanes homines nutrita, eras etiā immanitate affecta, à qua ego te abduxi, vngēs te oleo pietatis & misericordiæ, vt esses mitis & lenis, essétq; humanitas tua omnibus perspecta & explorata. Oleū enim pro misericordia sępe accipitur: superfertur nanq; cęteris liquoribus, atque supernatat: ita misericordia supereminet Dei operibus, & plus cæteris in homine elucescit. Ita *Psa. 143.* *Psa. 44.* *Hebr. 1.*

intelligitur locus ille Psalmistæ: Et miserationes super omnia opera eius. Ideò dicebat idē propheta: Impinguasti in oleo caput meū. Vbi Didymus ait accipi caput pro mente. Et tunc est sensus: Tu domine animam meam oleo misericordiæ pinguem fecisti. Quemadmodum oleum lucē nutrit, & faciem exhilarat, sic misericordia lumen animi fouet, & alios reficit, & lætificat. Eam ob causam præcipiebat Deus, vt altare holocausti, & omnia vasa oleo cōsecrarentur: vult enim, vt omnia opera nostra misericordia condiantur. Reddens Christus causam apud Matthęū, cur iusti cœlestē gloriā cōsequantur, opera misericordiæ connumerat. Id voluit diuina scriptura significare, quando ait fecisse Salomonem in ingressu oraculi duo ostia de lignis oliuarum. Oraculum illud, & sanctū sanctorum figura erat cœlestis patriæ, vt asserit in epistola ad Hebræos diuus Paulus. Portæ autem, quibus ad illā ingredimur, opera misericordię sunt in charitate conflata: quæ ideò oliuarum dicūtur, quia per oleum & oliuā misericordia significatur. Quo oleo Deus hoc loco ait synagogam olim vnxisse. Quidā ita hunc locum interpretantur: Laui te aqua in baptismo, & mundaui te à sanguine peccatorū, & vnxi te oleo chrismatis. Tūc ornata fuisti auro gratiæ, & argento præclaræ famæ, & virtutū ornamentis ac monilibus decorata: quibus gloriā cōsequereris æternā. Hæc sunt beneficia, quę Christus Deus nŏster contulit in Hebræos, quæ nonnulli ex illis acceperunt, etiam si plerique ea contempserunt, & pro nihilo putarunt. *Psalm. 144.* *Psal. 22.* *Simile* *Exo. 40.* *Mat. 25.* *3. Re. 6.* *Hebr. 9.*

Vestiui te discoloribus. Id est, vestibus acu pictis. Ac si diceret: Ego te indui variis virtutū ornamētis. De ecclesia dicitur in psalmo: Omnis gloria eius filiæ regis ab intus, in fimbris aureis, circū amicta varietate: vbi per aurū & pretiosas ac varias vestes præclaræ, multæ, ac variæ virtutes significantur. Vel per hos varios pannorū colores intellige cortinas tabernaculi, quæ erāt pluribus coloribus ornatæ, & per partē totum tabernaculum, vt sit synecdoche figura, veluti quando ait scriptura diuina: Erant omnes animæ eorum, qui egressi sunt de fœmore Iacob, septuaginta, vbi capitur anima pro homine, pars pro toto. Et aliquando caro pro toto homine, vt Verbum caro factum est. Vult Deus significare dedisse synagogæ post cultum vituli conflatilis tabernaculum fœderis & reconciliationis. *Psal. 44.* *Exod. 1.* *Ioan. 1.* *Exo. 40.*

Et calciaui te hyacintho. Id est, dedi tibi calceamenta ex hyacintho pretioso. Quasi dicat: Calciaui te pace. De iis calceis ait diuus Paulus in epistola ad Ephesios: Et calciati pedes in præparatione euangelij pacis. Qui habet pacem calciatus est: sed pax hæc debet esse Dei, non mundi: pax cum virtute, non cum vitio. Ideò non ait: Calciaui te coriis animalium mortuorum, nam talia calciamenta pacem mundi, & amorem rerum caducarum significant, sed hyacintho pretioso cœlum quodammodò referente. De calceamentis mortuorum animalium dicebat Deus: Solue calciamentum de pedibus tuis. Hoc est, solue mortiferas cogitationes ab affectibus tuis: aufer à desideriis tuis, ab anima tua labes mortuorum pecorum, crimina mortem animæ inferentia. Per pedes, quibus corpus mouetur, intelliguntur affectus, quib' anima ambulat, & mouetur. Eā ob causam dicebat Christ' discipulis suis: Nolite portare calcea- *Ephes. 6.* *Exod. 2.*

calceamenta.Nō enim hoc solùm de pedibus corporis intelligitur, sed etiam de animæ affectibus. Prohibebat Deus illis animalium mortuorū,non autem hyacinthi calceamenta. Vel accipitur hîc
Luc. 10. calceamentum hyacinthi pro toto ornamento sacerdotis: erat námq; hyacinthus in veste sacerdota
Exod.28 li,vt patet ex libro Exodi.Et tunc est sensus:Dedi tibi vestes sacerdotales,& sacerdotes, qui pro populo funderēt ad me preces. Hyacinthus est gemma colorē habens amethysto nō absimilē,hoc est, rubeum.Capitur etiā pro flore quodam, quem appellant violam purpurei,seu sub obscuri coloris. Philo Platonicus ait per hyacinthum significari cœlum,seu cœlestia.Ideò potest esse sensus, vt dicat Deus,In pedibus tuis,in affectibus animæ tuę posui cœlestia, quæ cogitares, ad quæ aspirares, quorū amore incēdereris. Fortasse per calceamina hyacinthina intelligit calceos colore hyacinthino affectos.Sūt tamen nōnulli qui per hyacinthū hoc loco nec gēmam intelligant,nec florem,nec colorem,sed coriū taxi: est autem taxus animal quoddam syluestre,infestum aluearibus, cuius pellem aiunt esse ad calceos accommodatissimam: quod à Lusitanis appellatur texugo.

Cinxi te bysso. Hoc est,præcinxi renes tuos zona byssina.Quasi dicat dedi tibi castitatem. Iuxta il-
Luc. 12. lud:Sint lumbi vestri præcincti.

Indui te subtilibus. Dedi tibi acutissimum intellectum: Quidā per byssum & subtilia intelligūt ve
Exo. 28 stes pontificis, quæ erant ex bysso subtiliter confectæ: vt patet ex libro Exodi.

Dedi armillas in manibus tuis. Per armillas in manibus intelliguntur bona opera. Seruus Abrahæ
Gen.24 inueniens Rebeccam ad fontē, aquam haurientē, eámque tribuentem hominibus & camelis, dedit ei armillas brachiorum & inaures.Et hæc fuit spō
Luc. 1. sa Isaac filij domini sui.Missus est Gabriel angelus à Deo patre ad quærendā spōsam filij sui Isaac, & inuenit eā largientē aquas, hoc est gratiam impetrantē,eámq; inter homines &camelos hoc est inter iustos & peccatores diuidente. Inuenit prope fontē diuinæ bonitatis dispensatricē gratiæ,per a-
Esai.12. quam illā significatā de qua dixerat Esaias;Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris, de qua
Ioan.4. dicebat Christus:Aqua,quā ego dabo, fiet ei fons aquę salientis in vitam ęternam.Et in Apocalypsi: Ego sitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis. Hæc
Apoc.21. virgo sacratissima fuit sponsa & materChristi,veri illius Isaac,qui humeris tulit lignum, quo erat immolandus.Hæc est gratiæ impetratrix,cui debemus offerre brachialia & inaures:hoc est,opera & preces.

Gen.22 *Et torquem circa collum tuum.* Per torquem circa collum significatur abstinentia,per monile super os silentium,per circulos auriū preces, & auditus verbi Dei,per coronā decoram in capite victoria aduersus vitia,& præmiū virtutis. Sed omnia hæc
Esai. 3. amisit synagoga ob suorum scelerum magnitudinem: vt est apud Esaiam capite tertio.

Et ornata es auro & argento. Id est, charitate & eloquentia.Est enim charitas aurum illud,de quo
Apoc. 3. ait Deus apud Ioannem in Apocalypsi:Suadeo tibi emere à me aurū ignitum,probatum, vt locu-
1.Reg.2. ples fias.Eloquentia autē est nūmus ille argenteus Deo oblatus,de quo loquebatur Deus libro 1.Re
Num.10 gum:& tuba argentea ductilis, de qua agitur libro Numerorum decimo.

Vestita es bysso & polymito. Pro quo anteà dixerat: Cinxi te bysso,& indui te subtilibus. Vestis polymita est variis coloribus affecta. Dicitur polymita,id est multis liciis cōtexta.Tali veste indutus e- Gen.37.
rat Ioseph,vt in Genesi proditum est memoriæ.

Similam & mel. Simila est flos farinæ triticeæ. Hoc est,dedi tibi rerū omniū abundantiā,non solùm earum, quæ pertinent ad vestiū ornamentū, sed earum quæ pertinent ad victū, & delicatas epulas.Omnia tibi in terra promissionis affluenter suppeditaui.

Et profecisti in regnum. Fuisti in regnum constituta,habens reges ditissimos & potentissimos, Dauidem,Salomonem, & alios.

Et egressum est nomen tuum in gentibus. Id est,fama tua per omnes orbis oras vagabatur. In omni hominū cœtu celebrabatur.In omnibus regionibus versabatur nominis tui gloria & amplitudo.Nulla erat natio,quæ nō admiraretur pulchritudinē tuā, 4.Re. 10
quæ de tuis rebus conticesceret.Regina Saba venit è regno suo Hierosolymam visum celsitudinē & sapientiā Salomonis,vt est literis diuinis cōtestatum.Et de populo Israëlitico dixit diuina sapiē- Eccl.24
tia:Et radicaui in populo honorificato & in partes Dei mei hæreditas illius,& in plenitudine sanctorū detentio mea.Tāti æstimabatur Salomonis sapientia,vt eius epistolæ ad regem Tyri scriptiæ seruarentur à Tyriis etiam tempore Flauij Iosephi,vt ipse asserit libro primo aduersus Apionem Grammaticum.

Fornicata es in nomine tuo. Coluisti varia idola, exposita es omnibus idololatrię generibus,& hoc vitiositate tua,ex nomine tuo,nō autem ex nomine meo:tu ita voluisti,non autem ego. Vel ex nomine tuo,id est,propter famam tuā,qua gloriabaris.Fiducia tuæ pulchritudinis & celebritatis te extulit,& vt me relinqueres atq; cōmentitios Gētiū deos adorares,excitauit. Aspice,quā periculosa sit pulchritudo,& vana nominis celebritas,ac falsa mundi gloria.Loquor de corporis pulchritudine,qua multi efferūtur,sed vanitate decepti,ruunt Prou. 31
præcipites in exitium sempiternū. In prouerbiis ait Salomon:Fallax gratia, & vana est pulchritudo.Diuus Augustinus ita ait:Pulchritudo bonum Dei donum nostro abusu fit malum.Ouidius primo Fastorū:Fastus inest pulchris, sequitur superbia formā.Et alibi:Lis est cum forma magna pudicitiæ,Iuxta Socratis sententiā, pulchritudo est modici tēporis tyrānis.Et iuxta Theophrastū est tacita deceptio.Euripides in Helena, pulchritudo,inquit,res infelix est. Petrarcha lib. primo de remediis vtriusq; fortunæ,corporeā pulchritudinem appellat velum oculis,laqueum pedibus, viscū alis,vt nō facilè vera discernat, nec virtutē sequatur,nec in altū possit animo volare. Et paulò pòst eā ait esse hostē domesticum,raptorem quietis,materiam laboris,tormentum libidinis.Diuus Hieronymus amorē corporeæ pulchritudinis ait esse obliuionem rationis.Proclus Platonicus lib. de anima. Animæ,inquit,quæ ob peruersam educationem à superno munere decidunt, in simulacra pulchra incidentes,propter veræ pulchritudinis ignorantiam corporeas formas admirantur & depereunt. Et Satyricus ait; Rara adeò est concordia formæ atque pudicitiæ. Hæc corporea pulchri-

pulchritudo, & hic exterior ornatus pepererunt Hebræis vanitatem & superbiam, quibus tumidi & elati à deo suo defecerunt, & freti fama & nominis celebritate à vulgi opinione pendente, falsique honoris specie decepti, se penitus deformarũt, atque omnibus veræ nobilitatis ornamẽtis destituti, in summam ignominiam inciderunt.

Exposuisti fornicationem tuã omni transeunti. Fornicatio in diuinis literis accipitur sæpe pro recessione à deo, & idolorum cultu, vt apud Ieremiam: Tu fornicata es cum amatoribus multis. Et paulò pòst: Nũquid vidisti, quid fecerit auersatrix Israel? Abiit sibimet super omnẽ montem excelsum, & sub omni ligno frondoso, & fornicata est ibi. Hoc ideo ait, quia in mõtibus excelsis, & sub lignis frõdosis erant statuę idolorum collocatæ. Et psalmographus: Perdidisti omnes, qui fornicantur abs te. Igitur exponere fornicationem suam omni transeunti, est omnes falsos Deos admittere, omnia idola colere, nullam impiam superstitionem repudiare. Hoc fecerunt Iudæi, cum deus illis cultum idolorum frequenter prohibuisset: vt Exod. 20. Leuit. 19. Deuteronomio 4. Esai. 40. Iere. 2. & aliis in locis, quos numerarẽ, nisi innumerabiles essent. Fides efficit inter Deum & animam matrimoniũ, vt apud Oseam: Sponsabo te mihi in fide. Sed charitas illud consummat, iuxta id, quod ait diuus Paulus: Qui adhæret Deo, vnus spiritus est. Fides enim, qua gloriam æternam adipiscimur, ea est, quæ vt ait idem Apostolus, per charitatem operatur. Fides est castitas mentis, & auersio à fide adulterium.

Iere. 3. *Psal. 72.* Exo. 20. *Leu. 19.* *Deu. 4.* *Esa. 40.* *Ierem. 2* *Ose. 2.* 1. *Cor. 6.* *Gala. 5.*

Vt eius fieres. Id est, vt idolo illi seruires. Quidam vertunt: Cui erat desiderium tuum. Acsi diceret: Planè prostituisti te omnibus idolis, quorum desiderio flagrabas.

Fecisti tibi excelsa hinc inde consuta. Id est, lectos & cubilia, siue lupanaria ex multis pannis confecta. Septuaginta habent: Fecisti tibi idola consuta. Potest verti: Fecisti tibi altaria pannis variorum colorum ornata.

Et tulisti vasa decoris tui de auro meo & argento meo, quæ dedi tibi: & fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis. Et sumpsisti vestimenta tua multicoloria, & operuisti illas, & oleum meum, & thymiama meum posuisti coram eis, & panem meũ quem dedi tibi, similam, & oleũ, & mel, quibus enutriui te, posuisti in conspectu eorum C in odorem suauitatis. Et factum est ait dominus Deus, & tulisti filios tuos & filias tuas quas generasti mihi, & immolasti eis ad deuorandum. Nunquid parua est fornicatio tua? Immolasti filios meos, & dedisti illos consecrans eis. Et post omnes abominationes tuas & fornicationes non es recordata dierum adolescentiæ tuæ, quando eras nuda & confusione plena, cõculcata in sanguine tuo. Et accidit post omnem malitiam tuam, væ, væ tibi, ait dominus Deus, Et ędificasti tibi lupanar, & fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis. Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ, & abominabilem fecisti decorem tuum. Et diuisisti pedes tuos omni transeunti, & multiplicasti omnes fornicationes tuas. Et fornicata es cum filiis Aegypti vicinis tuis magnarum carnium, & multiplicasti fornicationem tuã ad irritandum me. Ecce ego extendam manum meam super te, & auferam iustificationem tuam. Et dabo te in animas odientium te filiarum Palæstinarum: quæ erubescunt in via tua scelerata. Et fornicata es in filiis Assyriorum, eò quòd necdum fueris expleta. D E postquam fornicata es, nec sic es satiata, & multiplicasti fornicationem tuam in terra Chanaam cũ Chaldæis, & nec sic satiata es. In quo mũdabo cor tuum, ait dominus deus cum facias omnia hæc opera mulieris meretricis & procacis.

Et tulisti vasa decoris tui. Hoc est vasa sacra cultui diuino dedicata. Vel inaures, armillas, catenulas, & alia pulchra monilia, quibus ornabaris.

Et fecisti tibi imagines masculinas. Permanet in metaphora meretricis, quæ cum viris alienis copulatur. Sensus est: Ex auro & argento, & monilibus, quę tibi impertiui, conflasti idola, quæ me relicto adorares. Eodem modo per Oseam prophetam dicebat Deus: Argentũ multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal. Sunt qui existiment has imagines masculinas fuisse idola Priapi, quæ multis in locis colebãtur. Vnde libro Regũ tertio scriptũ legimus Asam regem amouisse matrẽ suam, ne esset in sacris Priapi princeps. Hanc imaginem turpis idoli, & alias huiusmodi faciebãt Iudæi ex diuitiis, quas illis dominus suppeditabat. Tales sunt illi, qui opes suas vanè ac turpiter consumũt & quod ad Dei gloriam, suámque salutẽ domino concedente obtinuerant, in Dei vituperiũ, suámq; perniciem conuertunt. Qua de re ea poteris videre quæ suprà fusè diximus, verba illa septimi capitis explanantes: & Ornamentum monilium suorum. *Ose. 2.* *3. Reg. 15.*

Oleum meum, & thymiama meum posuisti coram eis. Obtulisti idolis ea, quæ mihi offerre debebas. In templo Dei offerebatur oleum ad nutriẽdum ignẽ lampadarum, & thymiama in altare incensi ad odorem emittendum. Et hæc offerebant Iudæi Gentium idolis. *Exo. 25* *Exo. 27* *Exo. 30.* *Leui. 16.*

Et immolasti eis ad deuorandum. Hoc est, immolasti idolis filios tuos, vt igne deuorarentur, & incẽdio combusti è vita migrarent. Vide Iudæorum stultitiam, qui filios proprios morti tradebant, vt placerent idolis. Id dixerat iis verbis regius vates: Immolauerunt filios suos, & filias suas dæmoniis, effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum, & filiarum suarum, quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaan. Et quamuis in honorem multorum idolorum filios trucidarũt, hoc præsertim faciebant in honorem Moloch, in cuius conspectu eos comburebant. Aiunt statuam Moloch fuisse æream, in cuius concauitate accendebatur ignis, qui exibat per eius foramina: & ponebatur puer in manibus statuæ, vbi cremabatur. Et *Psa. 105*

ne parentes pueri lamenta eius audirent, percutiebant sacerdotes tympana, quam ob causam locus ille appellabatur Tophet, hoc est tympanum. O insaniam detestabilem, ô crudelitatem inauditam, ô ingratitudinem erga Deum omni lachrymarum affluentia deplorandam!

Esai. 1. *Immolasti filios meos.* De quibus apud Esaiam ait: Filios enutriui, & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Septuaginta habent: Filios tuos.

Adolescentiæ tuæ. Quando eras in Aegypto plena opprobriis.

Et accidit post omnem malitiam tuã, væ, væ tibi. Hoc est, primum versata es in magna miseria, postea fuisti constituta in magna gloria: nunc autem accidit, vt propter malitiam tuam in pristinam incideres ignominiam. Vel sic: Duplex væ, duplex pœna tibi accidit propter scelera tua, nimirum temporalis & æterna. Vel altera ab Assyriis, altera à Chaldæis.

In cunctis plateis. Exaggerat Iudæorum idololatriam.

Fornicata es cum filiis Aegypti. Id est, nullum fuit idolum, quod non coleres. Hoc ait, quia nulla erat natio, quæ plura idola haberet, quàm Aegyptus.

Extendam manum meam super te. Hoc est, te castigabo,

Et auferam iustificationem tuam. Hoc est, auferam à te legem tuam: Accipi iustificationem pro diuina lege est in literis diuinis admodum frequens: vt

Psa. 104. in psalmo: Dedit eis regiones Gentium, & labores populorum possederunt, vt custodiant iustifica-

Psa. 118. tionem eius. Et rursum: Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ. Acsi diceret Cantiones meæ erant leges tuæ. Appellat Deus legem suam Iudæorum legem quia illis data fuerat: sed quoniam ea intemperanter abusi sunt, abstulit eam Deus ab

Mat. 21. illis. Ita dixerat illis Christus Deus noster: Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti

Gen. 3. fructus eius. In libro Genesis sunt hæc verba literis mãdata: Dilatet Deus Iapheth, & habitet in tabernaculis Sem. Ex Iapheth descendunt Gentiles, ex Sem Iudæi. Et quoniam Gentilitas multò maior futura erat, quã populus Iudaicus, voluit deus, vt per Iapheth significaretur, significat enim Iapheth latitudinem. His igitur verbis: Dilatet deus Iapheth, & habitet in tabernaculis Sem, innuebat scriptura fore, vt reiecto Israele, maneret scriptura & vera dei cognitio in Gẽtibus, & à Christianis vindicaretur. Ita hũc locum explanat Eucherius. Iudæi nunc non habent Dei legem, habent quidem literam legis, sed legem nequaquã. Nos verò, qui ex Gentilitate descendimus, legem veterem habemus, intelligentes ex ea cessasse eius ceremonias, & sacrificia & iudicia: habemus enim testamentũ nouum, quod quidem est spiritus literæ testamenti veteris. Iudæi habent solùm literam, quæ, vt ait diuus Paulus occidit, nos habemus spiritum, qui

2. Cor. 3. viuificat. Lex vetus erat figura & veluti vaticiniũ nouæ, noua autem spiritus & explanatio veteris. Vetus erat antiquanda, & antiquata est, noua verò

Gen. 16. ferenda & lata est. Misera Iudæorum synagoga est Agar errans in solitudine, vbi ei deest aqua gratiæ, & sapientiæ salutaris, eiecta à domo dei, à patria sua, sine sacerdotio, sine sacrificio, sine rege, sine tẽplo, mundum peragrans absq; via, quæ Christus est, dicens de seipso: Ego sum via. Sed non solùm Gentilibus, sed etiam Iudæis ad veram Christi fidem conuersis dedit Deus nouum testamentũ Itaque omnes fideles siue ex Gentibus, siue ex Iudæis, hoc est, omnes verè Christiani, qui meritò Israelitæ secundùm spiritum, & domus Israel & Iuda appellãtur, legem gratiæ habent à Deo, quã ipse illis per diuinos suos vates promiserat. Ieremias ea, quæ sequuntur, literis mandauit. Ecce dies venient, dicit dominus: & feriam domui Israel, & domui Iuda testamentum nouũ, non iuxta pactum, quod pepigi cum patribus eorũ in die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Aegypti, pactum quod irritum fecerũt, & ego dominatus sum eorum, dicit dominus. Sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel. Post dies illos dicit dominus, dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam: & ero eis in deum, & ipsi erunt mihi in populum. Hoc vaticinium confirmauit Deus per prophetam Baruc dicens: Statuam illis testamentum alterũ sempiternum, vt sim illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Vide quàm apertè promiserit Deus nouum testamentum. Et ne existimaret aliquis esse testamentum illud, quod Deus dederat Iudæis in monte Sinai, quando eos eripuit ab Aegypto, ait statim: Nõ iuxta pactum quod pepigi cum patribus vestris, quando eorum manum apprehẽdi: vt educerem eos de terra Aegypti. Illa enim lex data fuit in monte Sinai, lex autem noua erat ferenda in monte Sion. Ita enim prædixerat eximius ille vates Esaias, omni sapientia & nobilitate præstanti, cum de Christi aduentu, eiúsque cœlesti doctrina ita vaticinaretur: Docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius: quia de Sion exibit lex, & verbum domini de Ierusalem. Nónne vides testimoniũ luce meridiana splendidius. Illud confirmat Deus rursus per eundem prophetam, dicẽs Lex à me exibit, & iudicium meum in luce populorum requiescet. Planè constat non loqui Deum de lege vetere, quoniam iam lata erat, sed de noua, quæ erat ferenda. Quod confestim explicare volens, ait: Et iudicium meum in luce populorum requiescet, Satis est enim perspectum & cognitum legem Moysi in vno tantùm populo requieuisse, ab eoque solùm quo ad cerimonias, & iudicia, & sacrificia fuisse receptã. At Christi euangelium fuit per omnes mundi oras longè latéque propagatũ, & in hominum cordibus scriptum, & Christi sacramenta mundo nuntiata. Hęc sunt noua illa, de quibus aiebat Deus per eundem Esaiam: Ecce ego facio noua, & nunc orientur: vtique cognoscetis ea. Ponam in deserto viam, & in inuio flumina, & glorificabit me bestia agri, dracones, & struthiones. Quid per has feras nisi gentes barbaræ & incultæ significantur, quæ euangelium receperũt, & deum laudibus efferentes feritatem in mansuetudinem mutarunt? Acsi diceret Deus: Non solùm homines virtute morali præditi, & sciẽtia exculti, sed etiam agrestes & indomiti legem meã nouam recipient: & illi, quos nec ferrum, nec ignis, nec vlla humana potentia potuit frãgere & domare, qui veluti indomiti adamantes nulla armorum vi valebant mitescere & mansuescere, & fuerunt sanguine agni immaculati Christi Dei nostri domiti & mites, & fuit eorum barbaries compressa & duri-

Ioã. 14. Iere. 31. Baruc 2. Esai. 2. Esa. 51. Esa. 43.

ties fra-

ties fracta. Et quoniam noua lex nouum populum constituit, nouos mores, noua sacramenta, nouas
Esa.65. cærimonias, dixit Deus per Esaiam: Ecce ego creo cœlos nouos, & terram nouam, & non erunt in memoria priora. Noui cœli, & noua astra mundũ
Daniel 12. illustrantia sunt Apostoli, de quibus ait Daniel: Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad iustitiam erudiũt multos, qua-
Mat. 5. si stellæ in perpetuas æternitates. Quibus aiebat Christus: Vos estis lux mundi. Hi sunt Christi discipuli, & sancti doctores, & catholici viri sapientia insignes, & religione præstãtes. Terra noua nouus populus est, qui exuto vetere homine nouum induit, vt seruiat Deo non in vetustate literæ, sed in nouitate spiritus. Hinc frequentes voces illæ apud
Psal.32. 95. 97. 143. & 149. psalmographum: Cantate domino canticum nouum. Quid est cantare domino canticum nouum, nisi gratias illi agere, quòd per nouum Adamum dominum nostrum Iesum Christum instaurauit & reparauit nos, qui per peccatum veteris Adami
Ephe.4. perieramus? Accepto enim euangelio deposuimus secundum pristinam conuersationem hominem veterem, qui corrumpitur secundùm desideria erroris, & renouamur spiritu mentis, induentes nouum hominem qui secundum Deum creatus est
Exo.24. in iustitia & sanctitate veritatis. Et volens deus significare fore, vt vetus testamentum cessaret, nouum autem æternum esset, voluit vt vetus sanguine animalis mortui confirmaretur, nouum autem sanguine suo dum viueret, & cum discipulis suis
Mat.26. cœnaret. Dixit enim Christus in vltima illa cœna: Hic est enim sanguis meus noui testamenti. Acsi diceret: Hic est meus sanguis confirmatiuus nouæ
Zach.9. & æternæ legis. Id vaticinatus fuerat olim Zacharias has voces emittẽs, & cum Christo, quem spiritu prophetico venturum aspiciebat, conferens: Tu in sanguine testamenti emisisti vinctos. Quam
Heb.13. ob causam diuus Paulus in epistola ad Hebræos legem nouam appellat testamentum æternum. Nec caret mysterio, Deum, & diuinum suum vatem, & sanctum eius Apostolum meminisse illis in locis testamenti potiusquàm legis: nam cùm audimus testamentum nouum, abiicimus vetus: hæc est enim testamentorum lex, vt nouum dero-
Hebr.9. get antiquum: & morte confirmetur. Vbi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris: testamentum enim in mortuis confirmatum est, alioquin nondum valet, dum viuit, qui testatus est. Ideo Christus noui testamẽti mediator est, vt morte intercedente in redemptionem earum præuaricationũ, quæ erant sub priore testamento remissionem accipiant, qui vocati sunt ad æternã
Exo.24 hæreditatem. Ideo vetus testamentum confirmatũ fuit morte vituli Christum adumbrantis. Sed cùm res illæ veteres vmbræ essent & figuræ futurorum bonorum, opus erat, vt cessarent adueniente veritate. At nouum & æternum testamentum fuit ipsius Christi Dei nostri morte confirmatum. Ideo
Heb.10. ait diuus Paulus in epistola ad Hebræos: Nũc au-
Hebr.8. tem Iesus melius sortitus est ministerium, quantò melioris testamenti mediator est. Et rursus intercedente Christi morte ait acceptam esse remissionem veterum delictorum & omnium, qui vocati sunt, vt participes fiant æternæ hæreditatis. Meminit autem æternæ hæreditatis, vt ostendat in lege vetere solùm quò ad literam bona terræ fluxa & fragilia promissa esse, vt ex quarto & septimo capite Deuteronomij, & aliis ex locis cõstat apertis- Deu.47
simè, & in euangelio, in nouo testamento esse à Christo deo nostro bona cœlestia & æterna claris-
simè promissa: vt patet ex capite quinto Matthæi, Matt.5.
vbi Christus ait: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Et rursus: Gaudete & exultate, quoniã merces vestra copiosa est in cœlis. aspicis igitur cessasse iam, & finita esse legis veteris sacrificia, esseque penitus abrogata. Id quod ipsamet lex multis in locis palàm non solùm con-
fitetur, sed etiam profitetur. Esaias facit Deum in Esai.1.
hunc modum loquentem: Quò mihi multitudinẽ victimarum vestrarum? Plenus sum: holocaustum, arietem, & sanguinem hircorum nolui. Nónne intueris noluisse Deum sanguinem brutorum? Sanguis Christi erat ille, quo ipse erat reconciliandus
& æternum testamentum stabiliendum. Per Amos Amos 5.
diuinum vatem ait Deus. Si obtuleritis holocaustomata, & munera vestra, non suscipiam. Similiter
per Ieremiã. Holocaustomata vestra non sunt ac- Iere. 6.
cepta, & vectimæ vestræ non placent mihi. Et per Ose. 6.
Oseam: Misericordiam volui, & non sacrificium. Non respuebat Deus misericordiam, non pietatẽ, non opera charitatis, nec aiebat esse hæc abroganda: sed legis veteris sacrificia, quæ erant vmbræ noui testamenti, quæ adueniente Christo erant finienda, quemadmodum finiuntur vmbræ noctis adueniente sole, & post diuulgatum euangelium
futura erant execrabilia & pestilẽtia. Quemadmo- Simile
dum apparente luce disparet caligo, sic apparente Christo, & diuulgato euãgelio cessauit lex vetus.
Ipse enim Christus de se ait: Ego sum lux mundi: Ioan. 8.
Et de lege vetere ait Apostolus. Lex vmbram ha- Heb.10.
bet futurorum bonorum, Cessauerunt itaque legis antiquæ hostiæ, quia venit hostia illa, cuius alię figuræ erant: venit Christus verus Messias, qui sanguine suo mundi scelera deleuit, seque in ara crucis pro nobis sacrificium constituit, vt cœlestem patrem placaret, nobisque viam aperiret ad gloriã immortalem consequendam: At obstinati Iudæi eum contempserunt & qui eos liberatum venerat falsis criminibus ad mortem crudelissimam vocarunt. Quare fuit illis ciuitas sua euersa, direptioni commissa, atque incẽdio tradita, & templum fun-
ditus deletum, ad quod Aggæus propheta prædi- Agg. 2.
xerat venturum esse Messiam. Si Messias venturus erat ad templum illud, quemadmodum Deus per diuinum suum vatem promisit, & templũ est penitus deletum, apertè constat venisse Messiam ad illud, cùm extaret. Et tamen tanta est Iudæorum cæcitas, tanta contumacia, tanta obstinatio, vt adhuc Messiam venturum expectent, & legem Moysi mordicus retineant. Vident se ob perfidiam suã & impiam pertinaciam per terrarum orbem dispersos, vitam degentes ignominiosam & abiectam absque proprio rege, absque ciuitate, absque sacerdotio, absque sacrificio, absque propheta, absque cærimoniis, absque legis intellectu, quia Messiam suum non receperunt, nec recipere volunt, & adhuc cæci & flagitiosi homines Messiam expectant. Est illis ablata nominis amplitudo, extinctus splẽdor, deleta omnino antiqua gloria. Solùm illi, qui ex eis fuerunt Christum amplexati, in honore & hominũ celebritate versantur. Cæteri qui in perfidia permanent, sunt miseri, calamitosi, abiecti, scele-

leribus infinitis imbuti. Nulla est apud eos veritas, nulla iustitia, nulla fidelitas, nulla animi fortitudo, nulla denique virtus. Legem Moysi habent in membranis scriptam, sed ipsam penitus ignorant. Cùm ego Romæ ordinis nostri negotia gererem ex iussu primatis & aliorum patrum disputaui sæpe cum Iudæis, eosque lege sua conuici: sed nullus erat eorum, qui vellet ad fidem conuerti. In vno tantùm inueni signa quædam desiderandæ salutis, qui à me petiuit, vt locum quendam euangelij illi explicarem, & ostendit velle mecum cõmunicare, sed ob aliorum Iudæorum metum non audere. Omnium aliorum admirabar impudentiã ignorantiam, & cæcitatem: nam aut penitus nihil aut ferè nihil ex vetere sua lege intelligebant. Et conuicti à me authoritatibus suorum prophetarum ita manebãt obstinati vt anteà. Tanta est eorum pertinacia, vt quidã ex illis mihi diceret: Etsi luce meridiana clariùs mihi ostendas Christum esse Messiam, tamen non credam. Deplorabã eorum miseriam, dolebam eorum infelicitatem: & illi meipsum irridebant, & conuiciis, atque maledictis aliquãdo vulnerabant. Gloriantur cæci homines se legem dei habere, cùm reuera legem non habeant, sed solùm legis literam quoniam lex fuit ab illis ob eorum scelera ablata. Quod illis hoc loco Deus per Ezechielem prædixerat: Et auferã iustificationem tuam. Vbi septuaginta pro iustificationem, habent, legitima tua, hoc est legem tuã. Quod nostram corroborat sententiam. Accipi autem legitima pro lege, cõstat multis ex locis diuinarum literarum. Leui. 18. Iuxta morem regionis Chanaan, ad quam ego introducturus sum vos, non agetis, nec in legitimis eorum ambuletis. Et paulò pòst: Custodite legitima mea. Et 4. Reg. 17. Noluerunt seruire domino deo suo, & abiecerunt legitima eius. Lex in diuinis literis appellatur iustificatio, legitimum, testimonium, iudicium, mãdatum, via, vita, statutum, & aliis nominibus passim repertis.

Leui. 18 *4. Reg. 17.*

Et dabo te in animas odientium te filiarum Palæstinarum. Id est, permittam, vt hostes tui te in suam potestatem redigant. Filiæ Palæstinæ sunt oppida regionis illius, quemadmodum apud Esaiam, filiæ Moab. Et libro Iudicum, vbi nos habemus: Manasses quoque non deleuit Bethsan, & Chanath cum viculis suis, est in Hebraico, cum filiabus suis.

Esa. 16. *Iudic. 1.*

Eò quòd nec dum fueris expleta. Hoc est, ideo Assyriorum idola coluisti, quia nõdum eras cultu aliorum idolorum saturata. Vide caput sextumdecimum quarti Regum.

4. Reg. 16.

In quo mundabo cor tuũ? Intuere dei misericordiã Ita apud Oseam: Quid faciam tibi Ephraim, quid faciam tibi Iuda? Et apud Esaiam: Super quo percutiam vos vltrà?

Quia fabricasti lupanar tuum in capite omnis viæ, & excelsum tuum fecisti in omni platea. Nec facta es quasi meretrix fastidio augens pretium, sed quasi mulier adultera, quæ super virum suum inducit alienos. Omnibus meretricibus dantur mercedes, tu autem dedisti mercedem cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis, vt intrarent ad te vndique ad fornicandum tecum: factumque est in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, & post te non erit fornicatio. In eo enim quòd dedisti mercedes, & mercedes non accepisti, factum est in te contrarium. Propterea meretrix audi verbum domini: Hæc dicit dominus Deus: Quia effusum est æs tuum, & reuelata est ignominia tua in fornicationibus tuis super amatores tuos, & super idola abominationum tuarum in sanguine filiorum tuorum, quos dedisti eis: ecce ego congregabo omnes amatores tuos, quibus commista es, & omnes, quos dilexisti cum vniuersis, quos oderas. Et congregabo eos super te vndique, & nudabo ignominiam tuam coram eis. Et videbunt omnem turpitudinem tuã, & iudicabo te iudiciis adulterarum, & effundentium sanguinem, & dabo te in sanguinẽ furoris & zeli, & dabo te in manus eorum. Et destruent lupanar tuum, & demolientur prostibulum tuum, & denudabunt te vestimentis tuis, & auferent vasa decoris tui. Et derelinquent te nudam, plenámque ignominia, & adducent super te multitudinem. Et lapidabunt te lapidibus: & trucidabũt te gladiis suis: & comburent domos tuas igne, & facient in te iudicia in oculis mulierum plurimarum. Et desines fornicari, & mercedes vltrà non dabis. Et requiescet indignatiò mea in te, & auferetur zelus meus à te: & quiescam, nec irascar ampliùs, eò quòd non fueris recordata dierum adolescẽtiæ & prouocasti me in omnibus his. Quapropter & ego vias tuas in capite tuo dedi, ait dominus deus & nõ feci iuxta scelera tua in omnibus abominationibus tuis.

E

Quia fabricasti lupanar tuum in capite omnis viæ. Id est, quia ædificasti fornicem tuum ad initia omniũ viarum. Quasi dicat: Ideo te meretricem impudentem voco, quia vias Gentium quærebas, vt earum idololatrias exerceres. Non contenta fuisti idolis vnius nationis, sed multarum nationum simulacra desiderasti, & omnia illa relicto vero deo coluisti.

Fastidio augens pretium. Meretrix pretium respuit nisi fuerit magnum, tu verò cõtrà amatoribus tuis pretium pollicebaris. Alia scorta munera ab hominibus oblata solent contemnere, vt se haudquaquam digna, quò maiora ab illis accipiant, tu contrà facere soles, inuitas enim amasios, quibus munera largiaris, vt cum illis exerceas adulteria. Ostendit ardentissimum Iudæorum desiderium colendi impios Gentium ritus, & commentitios Deos.

Et post te non erit fornicatio. Subauditur talis, quæ cum hac tua possit comparari. Tanta est idololatria tua, vt aliæ respectu huius non debeant idololatriæ appellari.

Ecce

Ecce ego congregabo. Minatur ei pœnam.

Dabo te in sanguinem furoris & zeli. Hoc est, ego te interficiam, quemadmodum facere solent viri zelotypi, furore pleni, cum vxores suas in adulterio comprehensas inueniũt. Significat Deus euersurum se esse Iudæam ob eius idololatriam & impia scelera.

Vasa decoris tui. Hoc est, vasa tua pulchra, vt sunt monilia, & ornamenta pretiosa.

Adducent super te multitudinem. Hoc est, magnum exercitum, qui te oppugnet, & expugnet.

Et facient in te iudicia. Hoc est, afficient te acerbissimis calamitatibus in conspectu aliarum ciuitatum.

Et requiescet indignatio mea in te, & auferetur zelus meus à te. Hoc est, non te amplius castigabo, sed auertar à te. Recedet à te zelotypia mea, & singularis illa dilectio, qua te vt sponsam prosequebar. Nõ te amplius eo amore complectar, quo solitus erã: nec irascar tibi, vt anteà faciebam. Magna dei ira est non eam ostendere: tunc enim nobis maximè Simile iratus est, cùm nobis nõ irascitur. Vt medicus amaris potionibus & medicamentis eum curat, quem intelligit curabilem esse, eum verò, de cuius sanitate desperat, naturæ relinquit, nullam illi adhibẽs medicinam, sic deus dilectos suos amaris potionibus exercet, in quos vult conferre sanitatem, illis medetur, ducens eos plerunque per magnas calamitatum angustias ad vitam immortalem, eos verò, quos videt incurabiles & obstinatos, in manibus suorum desideriorum relinquit tãquam æternæ nocti propinquos. Ex quo efficitur, vt hi sæpenumero affluant mundi opibus & voluptatibus. Magnum profectò est & dolendum supplicium, quando nos Deus supplicio non coërcet: quando nos ob scelera nostra repudiat, quando in nos solita castigatione paterna non animaduertit. Loquitur Deus more hominis vxorem suam adulteram repudiantis, & iam non curantis. Ita se Deus habet ad impios, dum illos liberè & impunè peccare permittit, quasi ad se nõ pertineant, vt posteà acerbissimis cruciatibus in æternum torqueantur. Eam ob causam ait in Psalmo: Dimisi eos se- Psal.80.
cundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuẽ- Ose.4.
tionibus suis. Et apud Oseam: Non visitabo super filias vestras, cùm fuerint adulteratæ. Contrà Psa.88.
verò de electis ait per psalmographum: Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus pec- Apoc.3.
cata eorum. Et in Apocalypsi. Ego quos amo ar- Heb.12.
guo, & castigo. Vnde ait in epistola ad Hebræos diuus Paulus: Quem diligit dominus, castigat, flagellat autem omnem filium, quem recipit. Et paulò pòst: Quòd si extra disciplinam estis, ergo adulteri, & non filij estis. Nullo ferè maiore supplicio hîc afficit Deus illos, qui eum contemnunt, quàm si in eos non animaduertat, sed sinat eos suis obtemperare cupiditatibus, & quà eos vehat appetitus, libenter euagari, & voluptatibus blandissimis deliniri. Nam iis rebus, quibus vitam sibi adipisci putant, pestem, & perniciem sibi ipsis æternam machinantur, ídque tum maximè, cum sibi præclarè consulere videntur. Si affligi propter Deum in hac vita erat expetendum tempore veteris testamenti, quantò magis noui, postquam Deus ipse fuit propter nos iniuriis & calamitatibus affectus, Esa.53.
& vt ait Esaias: Dolores nostros tulit, & languores nostros ipse portauit? Quemadmodum censetur Simile illustre & gloriosum portare militem secum insignia & stemmata sui ducis, sic ad veram Christiani amplitudinem & claritatem conducit affici molestiis & calamitatibus. Hæc enim sunt Christi arma & insignia. Vnde diuinus ille Paulus, qui propter Galat.6 Christum erat molestiis cinctus, & tempestatibus vndique exagitatus, aiebat: Ego stigmata domini Iesu in corpore meo porto.

Eò quòd non fueris recordata dierum adolescentiæ tuæ. Hoc est, beneficiorum, quæ in te cõtuli in Aegypto, vnde te mirabiliter eduxi. Reprehendit Iudæorum ingratitudinem. Nihil est tam inhumanum tam incultum tam immane, quàm obliuisci beneficiorum acceptorum. Cùm gratia referri nõ potest, quanta debetur, habenda tamen est, quàm maxima haberi potest. In libro Ecclesiastici ait ita diuina scriptura: Nõ obliuiscaris amici tui in ani- Eccl.37.
mo tuo, & nõ immemor sis illius in operibus tuis. Iuxta Hesiodi sententiam debemus imitari terram fertilem, quæ plus multò affert, quàm accepit. Si hominis erga hominem execrabilis est ingratitudo, quid erit erga Deum?

Vias tuas in capite tuo dedi. Hoc est, pœna tuis sceleribus debita te puniui: flagitia tua in caput tuum redundarunt. Sed adhuc multò maiora supplicia merebaris. Id quidem est, quod statim ait: Et non feci iuxta scelera tua. Acsi dicat: Non te castigaui eo rigore, quo scelera tua puniri merebantur. Ex Hebræo poterat hoc ita verti: Et nõ fecisti cogitationem in omnibus abominationibus tuis, vt sit sensus: Exercui te calamitatibus, vt te corrigeres, sed tu ne cogitasti quidem de resipiscendo: nullum inisti consilium, nullã deliberationẽ derelinquendis vitiis. Nulla tormenta, nulla ærumnarum tela tuum versabant in deliberando animum, sed obstinata in peccandi proposito manebas. Noluisti tuum pessimum relinquere consilium, cùm optimus sit portus pereunti mutatio consilij.

Ecce omnis qui dicit vulgò prouerbium, in te assumet illud, dicens: Sicut mater, ita & filia eius. Filia matris tuæ es tu, quæ proiecit virum suum & filios suos: & soror sororum tuarum es tu, quæ proiecerunt viros suos, & filios suos. Mater vestra Cethæa, & pater vester Amorrhæus, & soror tua maior Samaria ipsa & filiæ eius, quæ habitant ad sinistram tuam. Soror autem tua minor te, quæ habitat à dextris tuis. Sodoma, & filiæ eius. Sed F
nec in viis earum ambulasti, nec secundum scelera earum fecisti. Pauxillum minus penè sceleratiora fecisti illis in omnibus viis tuis. Viuo ego, dicit dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa, & filiæ eius, sicut fecisti tu, & filiæ tuæ. Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius, & filiarum eius, & manum egeno & pauperi non porrigebant. Et eleuatæ sunt, & fecerunt abominationes coram me, & abstuli eas, sicut vidisti. Et Samaria dimidium peccato-

rum tuorum non peccauit, sed vicisti eas sceleribus tuis, & iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas operata es.

Ecce omnis qui dicit vulgo prouerbiũ. Id est, omnes qui prouerbiis delectantur, tibi prouerbiũ hoc accommodabũt: Qualis est mater, talis est filia. Mater tua est Cethæa, est terra Chanaam, quæ verum non coluit deum. Natio illa Chanaam idola colebat, quam ob causam fuit à terra sua ciecta, ita tu ô synagoga, quoniam verumdeum reliquisti, & Deos commentitios veneraris, teque omnibus idolorũ sordibus contaminas, eiicieris è Iudæa, & in dedecore atque ignominia versaberis. Imitata es patrẽ tuum Amorrhæum, & matrem tuam Cethæam, & insuper duas sorores tuas Samariam & Sodomam, detestabilibus sceleribus contaminatas. Quæ etsi absolutè impiæ fuerunt, tui tamen comparatione iustificãtur: vincis enim omnem impietatem. Appellat Samariam maiorem sororem Hierosolymæ, quia maior populus erat decem tribuum in Samaria habitantium, quàm Iudæ & Beniamin, quę duę tribus in Iudæa commorabantur: populus autem Sodomæ minor erat vtroque. Prouerbium hoc qualis est mater, talis est filia etiam hodie vulgo profertur: cui simile est illud: Qui nascitur ex gallina, scalpit.

Et filiæ eius. Hoc est, oppida ei subiecta. Diximus enim paulò antè per filias oppida intelligi. Solebãt Iudæi per matres significare vrbes metropoles & præcipuas, per filias verò oppida illis parentia.

Viuo ego, dicit dominus deus. Modus est iurandi aut asserendi deo in vetere testamento non infrequẽs, quemadmodum in nouo, amen amen dico vobis. Significabat Deus verbis illis se viuum esse, & nihil præter illum viuere. Sed dicet aliquis: Quid, nónne homines viuunt. Sed quid loquar de hominibus viuis, cum multi etiam ex mortuis viuere dicantur? Illi enim, qui dum hîc vitam degerent, præditi erãt virtute, & charitate muniti, post mortem absque dubio viuunt. Id asserit apud Marcum Christus Deus noster, qui Sadducæis aiebat: Non legistis in libro Moysi super rubum, quomodo dixerit illi Deus, inquiens: Ego sum Deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob. Non est deus mortuorum, sed viuorum. Et in Psalmo ait Dauid: Placebo domino in regione viuorum. Si ex hominibus quidã viuũt, quidam mortui sunt, quî fieri potest, vt solus Deus viuere dicatur? Huic obiectioni facilè respondebis, si dixeris homines inter se comparatos partim viuos esse, partim mortuos: atsi cum deo comparentur, viuere haud quaquam dicũtur: solus enim Deus propriè & absolutè viuit. Eodem modo multa inter se comparata dicuntur esse, cũ tamen dicat Deus: Ego sum, qui sum: & multa similiter dicuntur bona, cùm tamen dicat Deus: Solus Deus bonus est. Nam id verum est per se, & per naturam suam: per participationem verò dicitur homo bonus, arbor bona, seruus bonus, & cætera huiusmodi. Quemadmodum Deus est ipsum ens, ipsa bonitas, sic est ipsa vita, & fons, vnde rebus aliis vita dimanat. Id voluit significare regius psaltes, ita canens: Apud te est fons vitæ. Acsi diceret: Tu es domine fons vitæ quemadmodum alibi dicit: Apud dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio. Hebraismus est, quo significauit Deum esse fontem vitæ, ipsam misericordiam & redemptionem. Esse autem Deum fontem vitæ, & primum bonum, non solùm fideles, sed etiam Gẽtes à fide alienatæ dixerunt: nam Trismegistus in septimo dialogo has voces literis mandauit: Respicite iam ô mortales, & resipiscite, & ad fontem vitæ recurrite. Et Alcinous in libro de doctrina Platonis, Nostrum bonum, inquit, si quis Platonis libros accuratè & consideratè legerit, in ipsa primi boni contemplatione posuisse reperiet: quod quidem primum bonum & Deum, & primam mentẽ vocare licet. Hæc ille. Aspicis igitur Gentium philosophos asseruisse Deum esse primam vitam & primam bonitatem.

(Marc. 12. Exod. 3. Psa. 114 Exo. 3. Luc. 18. Psal. 35. Psalm. 129.)

Superbia. Narrans causas ob quas Sodoma in turpia scelera inciderit, incipit à superbia: nam vt ait Ecclesiasticus, initium omnis peccati est superbia. Hæc est in sphæra vitæ humanæ centrũ illud, vnde exeunt lineæ ad circunferẽtiam iniquitatis. Superbus nullã habet iustitiam, nullam æquitatẽ, nullã secum admittit virtutem: omnes despicit, super omnes vult seipsum collocare. Vt in area extollitur palea super granum, nõ quòd sit dignior, sed quòd sit leuior, & cùm sit vilior, altiorem tamen obtinet locũ, sic in hac vita superbus fertur super humilem, non ob meritum & veram virtũtem, sed ob vanitatem, & falsam de se opinionem: & cùm sit parui momenti se aliis anteponit, à quibus virtute, sapientia, & nobilitate superatur. Humilis verò se abiicit, non quòd sit minoris pretij, sed quòd sit maioris ponderis. Granum cùm sit pretiosius, quærit submissum locum, humilis cùm sit Deo gratior, gaudet inferiore gradu: superbus autem super omnia se extollit. Ex quo efficitur, vt iura omnia diuina & humana peruertat, propter eum, quem sibi fingit deberi principatum. Tobias ille iustus, qui omnes suæ ætatis & charitate & sapientia præibat, his verbis filio suo animi submissionem persuadere volebat: Superbiam nunquam in tuo sensu, aut in tuo verbo dominari permittas. Ecclesiasticus, Humilia, inquit, valde spiritum tuum, quoniam vindicta carnis impiis ignis & vermis. Et rursum: Odibilis coram Deo & hominibus est superbia. Quid habes, inquit Apostolus, quod non acceperis? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? Et Christus Deus noster. Omnis qui se exaltat, humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur. Vnde ait Augustinus: Vitanda nobis est superbia, quæ & angelos voluit decipere, quantò magis homines dissipare. Ambrosius, Superbia, inquit, ex angelis dæmonia fecit. Et Isidorus: Superbia sicut origo est omnium criminum, ita & ruina cunctarum virtutum. Volebant duo homines ingredi in magnificam quandam aulam per postem depressum, quorum quidam se deprimens & inclinans transiuit, & alter verò erectus magno impetu conans introire, læso capite cecidit retro. Hæc magnifica aula est domus cœlestis, sanctorum habitatio, cuius via arcta est, vt ait Christus Deus noster, cuius ostium vsqueadeò depressum est & constrictum, vt cum foramine acus illud Deus compararit. Qui se humiliat & abiicit, intrat in diuinis regis ampli-

(Eccl. 10. Simile Tob. 4. Eccle. 7. Ecc. 10. 1. Cor. 4 Luc. 14. Luc. 18. Simile Mar. 10 Luc. 18.)

amplissimas ædes:at qui superbia tumidus, & insolentia elatus se ipsum abiicere non vult, non valens ingredi ostiolum, cadit in terram, superbia eius eum retro eiiciente. Vnde ait Augustinus: Excelsa est patria: humilis est via. Id voluit significare magister ille humilitatis, cùm de se ait: Discite à
Mat. 11. me, quia mitis sum, & humilis corde: cùm aduocans paruulum, eumque collocans in medio discipulorum, dixit illis: Nisi conuersi fueritis, & efficia
Mat. 18. mini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum. Superbia, vt ait Augustinus quartodecimo de Ciuitate Dei, est peruersæ celsitudinis appetitus: & differt ab inani gloria, vt post diuum Thomam secunda secundæ ait Antonius secũdo tomo summę theologalis, quòd superbiæ materia est propria excellentia, inanis autem gloriæ est ipsius excellentiæ manifestatio. Et hæc est pestilens quædam animæ ægritudo. Sed vt vanũ est, inanes aucupari rumores, & vmbras gloriæ sectari, sic agrestis hominis est, & sibi ac reipublicæ crudelis iustam gloriam illam, quæ est splendor virtutis, qua alij ad virtutem excitantur, contemnere & maculare, honestum vitę bene actę fructum confringere, bonamque famam suam, à qua aliæ dependent, deformare. Sed ita consulendum est famæ, vt inanis gloria vitetur, & superbia penitus deiiciatur. Efficit autem superbia, vt homo sit à Deo, & à seipso, & à proximo diuisus, & in varia vitia dispersus & distractus. Id significauit sacratissima illa Dei geni-
Luc. 1. trix, cùm in admirabili cantico suo has voces emisit: Dispersit superbos mente cordis sui. Nos vitemus superbiã, & omnem animi insolentiam & elationem, ne animi pręstantiam turpi dedecore maculemus, & gloriam æternam penitus amittamus.

Saturitas panis. Quatuor vitia tribuuntur Sodomæ, nimirum superbia in appetitu propriæ excellentiæ, & inani de propriis viribus præsumptione: gula in vsu alimentorum, quam hoc loco propheta appellat panis saturitatẽ, nã panis nomine omnis cibus significatur: diuitiarũ affluẽtia in deliciis & vanitatibus distributarum, quam appellat abundantiam: & vacationẽ à bonis operibus, quam appellat otiũ. Ex quibus secutũ est vitium illud turpissimum ineffabile, quod Sodomitæ testãte scriptu-
Gen. 19. ra admittebant. Nã tradidit illos Deus in reprobũ sensum, in desideria cordis eorũ, vt verbis vtar A-
Rom. 1. postoli, in immunditiam, vt contumeliis afficerent corpora sua in semetipsis. Post superbiam numerat
Gen. 2. statim gulã, qua diabolus tentauit Euã, cum eã ad prohibitas & mortiferas epulas excitauit. Est quidẽ gula multorum vitiorũ mater. De Hebræis vi-
Exo. 32. tulum aureũ colentibus ait scriptura. Sedit populus mãducare & bibere, & surrexerunt ludere, vbi ludere capitur pro adorare idolum. Ita interpretan
Gen. 21. tur etiã nonnulli Genesis illud: Vidit Sara Ismaelem ludentẽ cum Isaac, hoc est adorantẽ idolum illudq; Isaac ostendentẽ, vt illud veneraretur. In li-
Deu. 31. bro Deuteronomij loquens Deus de Hebræis, ait, Cùm comederint, & saturati, crassiq; fuerint, auer-
Ose. 13. tentur ad Deos alienos. Et per Oseã: Saturati sunt, & eleuauerunt cor suum, & obliti sunt mei. Vnde
Luc. 6. ait Christus apud Lucam: Væ vobis, qui saturati
Simile estis, quia esurietis. Gula est lignorum strues, quibus inflãmatur libido. Eã ob causam ait in epistola ad Furiam diuus Hieronymus: Non Ethnæ ignes, non Vulcania tellus, non Vesuuius & Olympus tantis ardoribus æstuant, vt iuueniles medullæ vino plenæ, & dapibus inflammatæ. Colens rex Babylonis Belũ idolum, quod viuũ esse, & comedere *Dan. 13.* existimabat, cùm eius sacerdotes omnia, quę idolo apponerẽtur, comederẽt, & regem deciperẽt, iussit escas poni in altari idoli. Sed Daniel accipiens cinerẽ cribrauit per totum templum corã rege, qui ostio clauso & signato abiuit. Sacerdotes autẽ ingressi sunt nocte, & omnia comederunt. Surrexit autẽ rex primo diluculo, & Daniel cum illo, & aperiens ostiũ, respiciens ad altare carnium & epulatũ exclamauit: Magnus es Bele, existimauit enim idolum suũ omnia deuorasse. At Daniel subridens orauit regem: vt videret pauimentum, & pedum vestigia in cinere expressa. Cùm verò rex aspiceret ad cinerem pauimenti, statim ei fuerunt sacerdotum fraudes perspectæ & exploratæ. Dum locum carnium, & escarum intueretur, deceptus est, cùm verò cinerẽ contemplatus esset, intellexit veritatem. Si ad escas, ad gulã, ad ebrietatem respexerimus, si in his rebus voluptatẽ cõstituerimus, erimus absque dubio decepti, & idolum colemus, & in erroribus intolerãdis versabimur. At si cinerem, si puluerem, in quẽ sumus conuertendi, animo contẽplati fuerimus, reuocabimus ad veritatẽ rationem, & abstinẽtiæ studẽtes, nostramq; frigiditatẽ contemplantes, dabimus operam, vt carnem animo subiiciamus, eumq; nullis flagitiis deformemus. Ieiuniũ est cos vbi anima acuitur, & perpolitur. Quem *Similia* admodum auceps in escario tendit rete ad aues capiendas, sic dæmon, vt Euã caperet, in gula ei tetẽ- *Gene. 2.* dit tentationem: & in ea volebat etiã Christum irretire, cùm illi dixit. Si filius Dei es, dic vt lapides *Mat. 4.* hi panes fiant. Dæmon qui Euã decepit, qui filium Dei etiã decipere conabatur, qui multos ad gulam incitauit, his nostris temporibus persuasit Luthero, eiúsq; sectatoribus, vt ieiunia ab Apostolis instituta, & ab ipsis vsq; ad nostra tẽpora semper ab ecclesia catholica approbata & obseruata, contemnerent & eiicerent, & eorum loco colerent voracitatẽ, intemperantiam, & gulam. Diuus Hieronymus in epistola ad Lætam de institutione filiæ, & lib. 2. aduersus Iouinianum, & in Esaiam cap. 68. miris laudibus extollit ieiunium quadragesimale, & asserit esse ab Apostolis constitutum, Ieiunauit Christus quadraginta diebus & quadraginta noctibus: *Mat. 4.* & eam ob causam Apostoli quadragesimale ieiu- *Mat. 16* nium instituerunt. Dixit enim idẽ Dominus: Qui *Luc. 9.* vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Vnde Hieronymus ad Marcellam aduersus Montanum ait: Nos quadragesimam secundum traditionem Apostolorum ieiunamus. Id quod vniuersa tenet ecclesia, & semper tenuit, quod nec est in sacra scriptura constitutum, nec conciliis, nec decretis summorum pontificum, rectè ab Apostolis traditum esse creditur. Cùm enim consuetudinem videamus in tota ecclesia obseruatam, cuius origo est adeò antiqua, vt nullum demus concilium, ante quod iam non esset, nullum decretum patrum, quod ipsa nõ præcedat, nullum doctorem ecclesiasticum, ad quem possit referri, cũ ante ipsum fuerit, & ad Apostolorum vsq; tempora retro trahatur, est absq; dubio ab ipsis Apostolis profecta. Huiusmodi est cõsuetudo ieiunandi, quæ fuit ab Apostolis constituta. Huius mẽtionem facit Augustinus ad Casulanum

epistola 86. & ad Ianuarium epistola. 118. & 149. Ambrosius sermo.25.& 38. Chrysostomus ad populum Antiochenum homilia 3. & 16. Basilius in cócione de ieiunio,& in ea,quam habuit in ebriosos. Origenes homilia decima in Leuiticum. Irenæus apud Eusebium cap.24. libri quinti Ecclesiasticæ historiæ,& lib.1.cap.1.suorum operum. Thelesphorus papa vicinus temporibus Apostolorum in epistola ad vniuersos. Ignatius epistola quarta ad Philippenses. Theophilus Alexandrinus libro Paschali primo & tertio. Epiphanius hæresi 80. Leo papa in concione de Pentec. quæ incipit, Plenissimè. Sozomenus historiæ tripartitæ capite 10. Maximus episcopus,& multi alij,quos longum esset recensere. Habemus etiá canonem Apostolorum 68.probatum etiam à Trulla.synodo, canone 9.& 20.In concilio Niceno cap.5. expressa fit mentio ieiunij quadragesimę,tanquá rei in ecclesia cósuetissimæ. Et refertur caput illud 18.dist.cap.Habeatur. Concilium etiá Agatense, Aurelie̅se,& Laodicense ieiunij meminerût, illudq; laudibus extulerunt. Nullus est catholicus doctor,siue recés siue antiquus,qui ieiunij mentionem faciens, illud nó laudet,qui non dicat sanctam esse Dei legem de ieiunio. Solùm hæretici illud damnant & irrident, quibus nihil est magis in optatis, quàm se in epulas ingurgitare,& Epicureum dogma contra Christi doctrinam sequi, & Gentium cæcarum Bacchanalia restituere. In euágelio aiebat Christus Deus
Mat. 9. noster:Venient dies,cùm auferetur ab eis sponsus,
Luc 5. & tunc ieiunabunt.Illud opere impleuerunt Apo-
Act.13. stoli:nam vt ait in Actis diuus Lucas:ministrátibus
Act. 14. illis domino,& ieiunantibus,dixit illis spiritus sanctus:Segregate mihi,&c.Et rursus:Cùm constituissent illi super singulas ecclesias presbyteros,& orassent cum ieiunationibus, cómendauerunt eos do-
1. Cor. 6. mino.In epistola prima ad Corinthios ait ita diuus Paulus:In omnibus exhibeamus nos sicut Dei ministros in multa patientia, in laboribus,in vigiliis,
Mat. 6. in ieiuniis. Ipsemet Christus Deus noster ita ait: Tu cùm ieiunas,vnge caput tuum,& faciẽ tuam laua,ne videaris ab hominibus ieiunás,sed patri tuo, qui est in abscódito:& pater tuus, qui videt in abscondito,reddet tibi. Si pater cœlestis reddit mercedem ieiunanti, ergo ieiunium meritorium est. Christus ait ieiunium esse bonum & meritorium, diuus Paulus ait, vt exhibeamus nos dei ministros in ieiuniis, Apostoli ieiunauerunt, & legem de ieiunio obseruando tulerunt, concilia hoc asserunt, omnes sancti patres hoc affirmant, tota ecclesia catholica hoc præcipit & seruat:Lutherani illud execrátur. Cui credemus,Christo an Luthero? Apostolis,an hæreticis? Ecclesiæ Christi,an synagogæ diaboli? Christũ sequentibus, an Epicurum imitantibus? Miror absque dubio hęreticorum nostri temporis cæcitatem,impudentiá, & intemperantiam, qui vt se totos tradant comessationibus & ebrietatibus, conantur auferre ab ecclesia id, quod in ea non solùm catholici, sed etiam ethnici admirátur, & summis laudibus extollunt. Ieiunium enim & ciborũ abstinentiá etiam Gétes à fide alienatæ laudarunt. Liuius libro 35. ita ait:Prodigiorum causa libros Sibyllinos ex senatusconsulto decem viri cùm adiissent, renuntiarunt ieiunium institue̅dum Cereri esse. Et Ouidius in Fastis ait Numam Pompilium, quando orationem habuit pro frugibus, carnium esu abstinuisse. Seneca epistola 61. Ventri, inquit, obedientes brutorum animalium loco numeremus,non hominum. Est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos, in qua scriptum est his ferè verbis: Nullo modo placuit bis in die saturum fieri. Niniuitæ in calamitatibus constitu- Ion.3.
ti,ad ieiunium confugerunt, quo Dei iram aduersus seipsos placarunt. Contrà verò gula causa fuit excidij Sodomorum, vt asserit hoc loco Ezechiel.

Et abundantia. Subaudi diuitiarum. Quàm periculosa sit mundi opum affluentia, asserit Christus Luc. 6.
Deus noster,dicens:Vę vobis diuitibus,qui habetis hîc consolationem vestrá. Et diuus Paulus:Qui 1.Tim.6
diuites volunt fieri in hoc mundo,incidunt in tentationem,& in laqueum diaboli. Capite 39. asserit Iere.39.
Ieremias omnes Hebręos, qui opibus abundabát, ductos fuisse à Nabuchodonosore captiuos Babylonem,solùm autem pauperes Hierosolymæ mansisse. Hierosolyma idem est quod visio pacis, Babylon idem quod confusio. Illi sunt in mundi confusionem, in scelerum vincula à dæmone coniecti, qui Deo contempto amore diuitiarum ducantur, illi verò Hierosolymam colunt,in visione tranquilla,& solitaria quietè vitá degunt, qui propter deũ paupertatem amplexantur. Ea quæ sunt ad finem aliquem directa, debent habere cum illo aliquam similitudinem & proportionem: cùm autem nos simus ad æternam beatitudinem tanquam ad vltimum finem directi,in quo quiescit desiderium nostrum, oportet habere ad illam beatitudinem aliquam proportionem. Est autem hæc proportio seruare octo beatitudines à Christo in euangelio Matt.5.
explicatas, quarum prima est paupertas spiritus. Et in fine harum beatitudinum est æterna beatitudo:illa est vltima & fruitiua,hæ autem sunt dispositiuæ & præparatiuæ. Per has ambulauerunt sancti,qui fuerunt æternam felicitaté consecuti. Ibũt, Psa.81.
inquit diuinus psaltes, de virtute in virtutem,videbitur Deus Deorum in Sion. Si rex quidam domũ haberet clausam,plenam auro & gemmis, & mo- Simile
nilibus pretiosis, quæ omnia promitteret ei, qui eam aperiret:& duas tibi claues porrigeret, vnam auream ex resticula pendentem ex filis sericis & aureis confecta, sed quæ domum illam non aperiret: alteram verò ferream ferrugine labefactatam, ligatam vili funiculo,sed quæ domum aperiret, vt vtráuis eligeres, nóne melius & vtilius esset ferreá accipere,quàm aureá? Quis dubitat? Aurea pretiosior est;sed quid refert, cùm sit ad aperiendũ inutilior? Pascit oculos, sed non códucit ad aperiendos & cósequédos thesauros: ferrea verò abiectior est, sed præstantior. Hic rex Deus est, hæc domus est cælestis illa habitatio,vbi sunt thesauri inexhausti, gaudia æterna,& bona inenarrabilia,quæ non possunt ꝑ dignitate explicari;quę, vt verbis vtar Apo- 1.Cor.2
stoli,nec oculus vidit,nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit dominus diligentibus se. Hæc omnia promittit Deus illis, qui illuc ingressi fuerint. Clauis aurea est diuitiarum abundantia,cum auaritia coniuncta,quæ domum illam cœlestem, bonis plenissimam non aperit quin potius obscurum mundi domicilium sceleribus repletum freque̅ter patefacit: Clauis ferrea & vilis est paupertas spiritus,quæ aperit regnũ cœlorũ:ait enim Christus:Beati pauperes spiritu,quo- Mat.5.
niam ipsorum est regnum cœlorum. Eam ob causam

ſam nos clauem auream,& mũdi opes, quæ vtiles plerisq;,& præclarę videtur,propter Christũ contemnamus, & pro nihilo putemus:paupertatẽ verò,& ea,quæ abiecta & acerba videntur,quę multa & varia in hominum vita verſantur, placatè & moderatè feramus, & pio animo amplectamur. Quæramus eas opes,quæ animũ amplificãt,ex quibus vera dignitas redundat. De diuitibus delinitis
Iob 21. deliciis dicitur in libro Iob: Ducunt in bonis dies
Psal.16. ſuos,& in puncto ad infernũ deſcẽdunt. Et Dauid, Relinquent, inquit,alienis diuitias ſuas: & ſepulchra eorũ domus illorũ in æternum. Et Salomõ in
Prouer. 11. Prouerbiis:Nõ ꝓderunt diuitię in die vltionis:iustitia autem liberabit à morte.Et in libro Sapiẽtiæ.
Sap.5. Quid ꝓfuit nobis ſuperbia,& diuitiarum iactãtia quid cõtulit nobis? Tranſierunt omnia illa tanquã vmbra,& ſicut nuntius præcurrens.Ideo ait diuus
1.Tim.6 Paulus in epiſtola ad Timotheũ prima: Diuitibus huius ſeculi præcipe nõ ſublime ſapere,nec ſperare in incerto diuitiarum. Et Christus Deus noster
Matt.6. Apud Matthæũ:Nolite theſaurizare vobis theſau-
Mat.19. ros in terra.Et rurſum:Facilius eſt camelum per foramen acus introire, quàm diuitem intrare in regnũ cœlorũ. Camelus eſt reſtis ex filis cõtorta. Et
Simile quemadmodum huiuſmodi funis etſi per foramen acus introire nõ poſſit,ſi tamen in fila diuiditur,ingreditur,ſingulis per ſe filis ingredientibus, ſic diues etſi cũ diuitiis ligatus in regnũ cœlorũ introire non poſſit, ſi tamen diuitiarum ſuarum fila distribuit,hoc in pauperẽ,illud in viduã,hoc in ęgrotum illud in pupillum,hoc in peregrinum,illud in cõiectum in carcerẽ.Si ſubuenit miſero,ſi opitulatur inopi,ſi deniq; opes ſuas ob Christi amorem inter egenos distribuit, eáſq; piè & rectè diſpẽſat, regnum cælorum penetrabit.At ſi fuerit auaritia ductus,in infernum relegabitur,vbi in tormentis viuens in æternum morietur. Immo in hac vita iam mortuus eſt,& ſui ipſius ſepulchrum. Chryſoſtomus ait auari animum ſepulchrũ eſſe.Præcepit Io-
Ioſue 6. ſue ne aliquis ex Ierichо quicquam acciperet, & cum Achã regulam quandã auream caperet, fuit
Ioſue 7. iure interfectus, Imo propter eius auaritiam & cupiditatem amiſit Ioſue victoriã. Ioſue qui potuit
Ioſue 10 ſolem ſistere, ne procederet, auaritiam hominum non potuit ſistere, ne ſerperet,ad vocem eius stetit ſol,auaritia Acham non stetit. Stante ſole confecit Ioſue triumphum, auaritia procedente amiſit victoriam. Licet Christianis diuitias poſſidere, ſed
Simile nõ ab earum auaritia poſſideri.Muſca accedens ad patinam mellis, ſi ſe totam non immittit in illud, ſed ore tantum attingit & prælibat,atque neceſſarium ſumit,tutò abſcedit,& aliò aduolat, ſin autẽ ſe totã ingurgitat in mel,inuiſcatur in eo,& nõ valens volare, perit omnino. Sic homo ſi ex diuitiis eas tãtum ſumit,quibus indiget, vt poſſit ſeipſum honeſtè ſustentare, poteſt eripi, & volare ad cœlum,ſin autem cupiditatis & auaritiæ stimulis agitatus ſe totum in diuitias immergit, colligatur illis,& inuiſcatis animi alis perniciem ſibi machinatur.Plutarchus ait contẽptum diuitiarum eſſe philoſophiæ instrumentum.Et Seneca breuiſſimã ad diuitias viã eſſe per diuitiarũ contẽptionẽ. Si Gentium philoſophi paupertatẽ magnis laudibus efferunt,quid acturi ſunt Christiani,quorũ dux, quorum magiſter, quorum Deus paupertatem dilexit & docuit, naſcens inter paleas, & nudus in cruce moriens? Priuſquam Christus appareret in carne, poterat inopia mortalibus acerba & ignominioſa videri:at poſtquam totius vniuerſi imperator & rector induit paupertatem, & de ſe dixit: Vulpes fo-
ueas habent, & volucres cœli nidos, filius autem Matt.8. Luc. 9.
hominis non habet,vbi caput ſuũ reclinet,quis nõ videt eſſe paupertatem decoram,& honoratam, & Christianæ nobilitatis clariſſimum ſignum?

Otium ipſius. Quemadmodũ fax immota torpet, Simile
& paulatim extinguitur, mota autem & agitata restituit flãmam,ſic vita otioſa extinguit ſenſim virtutem,ſed labore excitata eã accẽdit. Ideo dicitur Iob 5.
in libro Iob:Homo naſcitur ad laborem. Et Eccle Eccl.33.
ſiaſtcus, Multam, inquit, malitiam docuit otioſitas.Eam ob cauſam ait diuus Paulus in epiſtola ſe- 2. Tim.
cunda ad Timotheum:Tu verò vigila,in omnibus 4.
labora. Et in prima ad Corinthios: Vnuſquiſque 1.Cor.3.
propriam mercedem accipiet ſecundum ſuum laborem. Aiunt iureconſulti hæreditatem acquiri cum ſuo onere, cùm autem verè Christiani ſint hæ
redes Dei,cohæredes autem Christi,vt ait Apoſto Rom. 8.
lus, oportet vt hanc ſublimem hæreditatem cum onere & labore conſequantur. Si nos dederimus ſomno & otio,erimus à dæmone decepti: nã cùm dormirent homines, vt verbis vtar euangelij, ve-
nit inimicus, & ſuperſeminauit zizania. Vnde Mat.13.
Christus otium damnat dicens: Quid statis hîc
tota die otioſi? Et paulò pòſt: Voca operarios ad Mat.20.
mercedem. Non otioſi ad mercedem vocantur, ſed qui laborauerunt.Vocantur à labore ad requiẽ, à paupertate ad diuitias, à calamitatibus ad voluptates ſempiternas. Itaque beati mortui,vt inquit
in Apocalypſi diuus Ioannes, qui in domino mo- Apo.14.
riuntur:amodò enim iam dicit ſpiritus, vt requie-
ſcant à laboribus ſuis. Cùm dormiret Tobias, ce- Tob.2.
cidit ſuper eius oculos immunditia ex nido hirundinum,quę illum obcæcauit: ita dormientibus nobis ſomno otij & ignauiæ, ex nido cordis exeunt cogitationes nefariæ,& pestilentes, quæ obcecant intellectum.

Et manum egeno & pauperi non porrigebant. Vidua
Eliſæi quandiu ex vaſe ſuo oleum infudit in vaſa 4. Reg. 4.
vacua, ſenſit creſcere oleum, cùm verò non infudit,stetit oleum,& fuit retentum, vt amplius non creſceret.Si vaſa vacua, hoc eſt pauperes oleo eleemoſynarum impleueris, augebuntur tibi diuitiæ, ſin autem ſistere eleemoſynam volueris,ceſſabit diuitiarum affluentia. Ait enim dominus apud Lu- Luc. 6.
cam.Date,& dabitur vobis. Et apud Matthæum: Mat.19.
Omnis qui reliquerit aliquid propter me, centuplũ accipiet,& vitã æternã poſſidebit. Nõnulli huius temporis Christiani non relinquunt opes pauperibus niſi in morte,quando illę eos relinquunt.
Sunt veluti pecora, que nõ manducantur niſi mor Simile
tua & cocta. Non poteſt ex illis pauper quicquam comedere,niſi eos concoquat prius mors.Dum viuunt, nullam tribuunt pauperibus eleemoſynam, ſed in testamento legata quædam relinquunt poſt mortẽ.At quantò tutius eſſet in vita manũ pauperi porrigere.Non dãno legata inopibus poſt mortẽ tribuenda, ſed illis eleemoſynas in vita antepono. Cõſidera homo vnde nomen ſumpſeris, ab humo vtique,quæ nihil eripit cuiquã, ſed multa largitur omnibus,& varios in vſum omnium animantium fructus ꝓducit,& ministrat. Vide quemadmodum Deus arguat hoc loco illarum gentium auaritiam,

& mag

Prouer. 14. & magnam erga pauperes immanitatem. In prouerbiis ait Salomon: Qui miseretur pauperis, beatus erit. O quanta beatitudo pro paruis magna recipere, pro fluxis æterna, pro morituris semper viuentia, & dominum denique habere debitorem! *Proue. 19.* Et iterum idem Salomon: Fœneratur domino, qui miseretur pauperis. Et rursus: *Prouer. 21.* Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, ipse clamabit, & non exaudietur. Et Ecclesiastic⁹: Aqua extinguit ignẽ, *Eccl. 3.* & eleemosyna resistit peccato. Diuus Paulus auaritiam appellat idolorum seruitutẽ, *Ephe. 5.* & auarum ait *Colos. 3.* non habere hæreditatem in regno Dei. Qui non diligit fratrem suum, quem videt, *I. Ioã. 4.* inquit diuus Ioannes, Deum, quem nõ videt, quomodo potest diligere? *Luc. 12.* Ideo ait dominus apud Lucam: Facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientẽ in cœlis. *Mat. 7.* Et apud Matthęum. In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Et, beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. *Matt. 5.* Anima auro auarè retento non solum liberatur, sed perit. Væ illis, qui cupiditatis & auaritiæ stimulis commoti, non modò indigentibus nõ subueniunt, sed eos spoliant, quoniam in dæmonum laqueis capti detinentur, vt inde in æternas pœnas proiiciantur. Auro parietes, auro laquearia, auro fulgent capita columnarum: & nudi atque esurientes ante fores pauperes Christi moriuntur. Longè *Psa. 90.* aliter faciebat misericors ille Dauid, qui aiebat. Liberauit me à laqueo venantium, & à verbo aspero. Sed videamus quisnam sit hic venator, à cuius laqueo anima Deo deuota se ereptam esse lætatur. *1. Tim. 6.* Explicet nobis hoc diuus Paulus Apostolus domini sanctissimus. Qui volunt, inquit ille, diuites fieri in hoc seculo, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli. Heu quam paucos inuenimus, qui ab hoc laqueo liberari velint, & ab hoc venatore se esse ereptos exultẽt. Quàm multi sunt, qui sibi videntur parum irretiti, qui se in dies in hoc dæmonis laqueo inuoluere & intricare contendunt, quibus nihil est magis cordi, quàm esse se in fallacium diuitiarum vincula perpetuò coniectos! Quid habent hi miseri, quid consequuntur, quid possident, si seipsos non possident? Habent velum oculis, viscum alis, laqueum pedibus. Illos ego felices voco, qui reliquerunt omnia, & sequuti sunt Christum, qui gaudio affecti, gratiásque *Psal. 90.* Deo agentes cõcinunt cum Dauide: Ipse liberauit *Simile* nos de laqueo venantium. Diuidebat quoddam flumen duo regna quod ob nimiam latitudinem põtem non habebat, & ob impetum fluctuum atque ingentes aquarum moles vi procellarum concitatas cymbam non admittebat. Itaque nullus erat per illud transitus: transibat illud sed nemo illò transibat. Volebant homines regnum ditissimum vltra illud penetrare, sed transire minime valebant. Venit quidam rex diuitiis affluens, & illic pulchrum sumptuosúmque pontem suis expensis fabricatus est, per quem omnes transirent, dum modò nũmum aliquẽ suis famulis soluerent, quos illic posuit ad pecuniam recipiendam: Hęc duo regna sunt cœlum & terra, regnum æternum, & regnum caducum hic mundus & alter. Ante aduentum Christi nullus erat trãsitus, nulla via à terra ad cœlum. Fluuius diuidens erat peccatum, iuxta id, *Esa. 59.* quod ait Esaias: Peccata vestra diuiserunt inter vos & Deum vestrum. Eam ob causam nemo in cœlum introibat. Quis est homo, qui viuet, inquit regius vates & non videbit mortem, & eruet animam suam de manu inferi? *Psa. 88.* Quasi dicat, nullus. Venit filius Dei immensus ille Deus de Deo, mundi conditor & conseruator, vt homines è tenebris inexplicabilibus ad veritatis splendorem adduceret, transitumque pararet, viamque muniret ad gloriam æternam, ad regnum immortale: & constituit firmum & magnificum pontem, qui iter præberet omnibus à terra ad cœlum transire cupientibus. Sed non sine magnis suis sumptibus & laboribus: nam propter eius structionem, & tanti operis fabricam fuit alapis percussus, & cruciatibus affectus. Illi enim, quibus pontem fabricabatur, eius capillos indignè auulserunt, eius corpus duris flagellis ciciderunt, & mansuetissimum illum, ac innocentissimum agnum iactis in illum infinitis contumeliis immaniter vulnerarunt. Ardebant in illum detestanda Iudæorum odia, qui diabolico furore incensi, & impiis inuidiæ stimulis cõcitati eũ, quem summè venerari deberent, in crucis patibulo tormentis terribilibus affectum, totum vulneribus sauciatum suspenderunt: vbi sanguine suo sacratissimo fuso migrauit è vita, vt nobis viã muniret ad vitã immortalem consequendam. Mortuus est, vt nos eius morte immortalitatem obtineremus. Aspicis igitur, quemadmodum pro ponte illo construendo & ædificando fuerit eius sanguis effusus & vita sublata. Huius pontis fundamentum est bonitas diuina, eius arcus & fornices sunt ex charitate, eius rostra versus fluctus exporrecta sunt ex firmitudine, & tota moles ædificiij appellatur põs misericordiæ. Qui noluerint aliquid dare huic domino, pontis conditori, nullum habebunt aditum per illum. Famuli pecuniam accipientes sunt pauperes, de quibus ait idem dominus: Quod vni ex *Mat. 25.* his minimis fecistis: mihi fecistis, oportet tamen eleemosynas cũ iudicio distribuere, iuxta id, quod *Psa. 111.* ait psalmographus: Iucũdus homo qui miseretur, & commodat, disponit sermones suos in iudicio. Per sermones intelliguntur res, verbum enim Hebraicum rem significat, & opes, & verbũ. Est igitur sensus: Vir ille bonus est, qui misericordiam colit, qui beneficus est & liberalis, & de substãtia sua, de rebus suis familiaribus impartitur egẽtibus, sed iudicium in distribuendo adhibet, omniaq; sapienter, & ordine recto ministrat. At qui nihil habent quod possint pauperibus tribuere, habeant saltem bonum desideriũ. Nam, vt ait diuus Augustinus, Coronat Deus intus bonitatem, vbi non inuenit facultatem. Si non habes pecuniã, nec victum, nec tegumentum, nec quicquam aliud, quo possis pauperi subuenire, da Deo animum, da gemitum, da desiderium, da suspirium, da cor, da teipsum. Cùm Dauid à patria sua, domoq́; paterna longius abesset, & fugiens à facie impij Saulis exul, & abiectus nemora deserta & inculta peragraret, seq; ad Palęstinos conferret, emittens ad dominũ has voces, canebat: In me sunt Deus vota tua, quæ reddã laudationes tibi. *Psal. 55.* Acsi diceret: Etsi ingratus tyrannus à me mea abstulit, nunquã tamẽ à me poterit auferre meipsum nec ab animo meo desideria seruiendi tibi: nunquam intermittam te venerari, laudes tuę dies ac noctes mihi in animo & in ore versabũtur: & desideria tui à corde meo non recedent. In me enim Deus sancte, sunt vota tua, desideria seruiẽdi

tibi,

tibi, teque laudibus extollendi, quæ reddam tibi. Quanquam omnia mihi desint, hęc tamen me nunquam deficient. Nos igitur ponte hoc transire volentes, eleemosynas pauperibus tribuamus, & cùm opes defuerint, bona saltem voluntas non desit: quia ædificium hoc est, pons misericordiæ, per quod nulli nisi misericordes transeunt ad regnum cœlorum. ne de nobis id, quod hoc loco Deus gentibus illis impiis obiicit, dicatur. Manum egeno & pauperi non porrigebant.

Sicut vidisti. Cùm tamen te eius exemplo non castigaueris. Quidam legēdum putant: Sicut vidi, vt sit sensus: Vt ea scelera vidi, volui ciuitates illas euertere. Sunt qui legant: Sicut decreui. Et tunc est sensus: Vrbes illas deleui, quemadmodum statui.

Iustificasti sorores tuas. Id est, ostendisti te esse multò illis flagitiorem. Tot scelera commisisti, vt Samaria & Sodoma tametsi impiissimæ comparatione tamen tui iustæ videantur. Ideo ait dominus: Tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij, quàm ciuitati illi. Fuit Iudæa iniustior, quàm Sodoma, quoniam habens maiorem Dei cognitionem, fraudes tetertimas concepit, & impia scelera commisit: & vt ait dominus: Ille seruus, qui cognouit voluntatem domini sui, & non se præparauit: & non fecit secundum voluntatem eius, vapulabit multis. Sed quod detestabilius & capitalius est dominum Deum suum interfecit, & sanguinem eius petiuit, dicens: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Id quod ei obiicit Deus per Esaiam, Manus vestræ sanguine plenæ sunt. Effudit ingrata Hierosolyma Christi sanguinem, eumque ad interitum crudelissimum vocauit.

Mat. 10. *Luc. 12.* *Mat. 27* *Esa. 1.*

Ergo & tu porta confusionem tuam, quæ vicisti sorores tuas peccatis tuis, sceleratiùs agens ab eis, iustificatæ sunt enim à te. Ergo & tu confundere, & porta ignominiam tuam, quæ iustificasti sorores tuas. Et conuertam restituens eas conuersione Sodomorum cum filiabus suis, & conuersione Samariæ & filiarum eius, & conuertam reuersionem tuam in medio earum, vt portes ignominiam tuam, & confundaris in omni-
G bus, quæ fecisti, consolans eas. Et soror tua Sodoma, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam, & tu & filiæ tuæ reuertimini ad antiquitatem vestram. Non fuit autem Sodoma, soror tua audita in ore tuo in die superbiæ tuæ, antequam reuelaretur malitia tua, sicut in hoc tempore in opprobrium filiarum Syriæ, & cunctarum in circuitu tuo filiarum Palæstinarum quæ ambiunt te per gyrum. Scelus tuum & ignominiam tuam tu portasti, ait dominus Deus: Quia hæc dicit dominus Deus. Et faciam tibi sicut despexisti iuramentum, vt irritum faceres pactum: & recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ: & suscitabo tibi pactum sempiternum. Et recordaberis viarum tuarum, & confunderis, cum receperis sorores tuas te maiores cum minoribus tuis: & dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo. Et suscitabo ego pactum meum tecum: & scies, quia ego dominus, vt recorderis, & confundaris, & non sit tibi vltrà aperire os præ confusione tua, cùm placatus tibi fuero in omnibus, quæ fecisti: ait dominus Deus.

Ergo & tu porta confusionem tuam. Id est, Quia tot sceleribus te implicasti, tolera ignominiam tuam.

Quæ vicisti sorores tuas peccatis tuis. Hoc est, quæ fuisti sceleratior quàm Sodoma & Samaria. Quidam legunt: Quæ iudicasti sorores tuas, vt sit sensus: Est tibi ignominia tua placatè ferēda, quoniam tu es ea, quę iudicasti Sodomam & Samariam fuisse meritò ob flagitia sua vastatas.

Iustificatæ sunt enim à te. Id est, si tecum conferantur, iustæ videbuntur.

Et conuertam restituens eas. Promittit Deus se conuersurum esse Gentiles & Iudæos per Christum: quod fecit: nam ecclesia catholica est fidelium congregatio tam ex Gentibus, quàm ex Iudæis, qui Christi fidem receperunt. Intuere magnam Dei misericordiam. Narrauit & Gentium & Iudæorum scelera, & cum videretur sequi: Ego eos mittam in infernum, vbi æternis cruciatibus torqueantur, ipse tamen ita concludit. Ego eos conuertam ad veram fidem, & in pristinam restituam dignitatem. Quis non admirabitur tam admirabilem Dei nostri clementiam? Vna concione diui Petri tria millia Iudæorum crediderunt. Et non solùm ex Iudæa & Samaria, sed ex omnibus mundi regionibus multi receperunt fidem, & fuit hoc Ezechielis oraculum tempore Christi & Apostolorum apertissimè completum. Sed ad literæ explanationem veniamus. Conuertam, inquit Deus, & restituam conuersionem Sodomæ cum oppidis suis, & conuersionem Samariæ similiter cum suis oppidis. Conuertam regiones Sodomorum & Samaritanorum, & te etiam ô Iudæa, quæ sita es in medio harum duarum regionum, conuertam. Et cùm fueris conuersa, feres ignominiam tuam, erubescens, & dolens, & pœnitētiam agēs, quòd Messiam tuum interfeceris, & scelera impia commiseris. Et consolaberis Samariam & Sodomam, & totam gentilitatem, quia ex te exibunt Apostoli, qui Christi nomen per omnes nationes fama celebrabunt, & euangelium, hoc est, bonum nuntium prædicabunt: ex quo efficietur, vt fidelium mentes sint gaudio affectæ, & diaboli tyrānis è medio tollatur. Sed dices: Quî fieri potuit, vt Iudæa Samaria ad antiquam dignitatem reuerterentur? Quæ fuit hæc dignitas antiqua? Respondeo in regionibus illis habitasse quondam Abraham, Isaac, & Iacob, & posteà Iosue, Dauidem, Iosiam, Esaiam, & multos alios viros fideles, in quibus diuina quædam charitatis flamma priscis illis temporibus mirabiliter eluxit. Fides, quam illi habuerunt de Christo eadem est cum ea, quam nos habemus, nisi quòd illi expectabāt Christū venturum, nos autem credimus eum venisse. Habuerunt igitur illi veram fidem, spem, & charitatem, virtutum aliarum abundantiam: quibus in rebus

Act. 2.

vera

vera dignitas consistit. Ad hanc dignitatem restituta est Iudæa & Samaria, cùm multi ex Iudæis & Samaritanis receperunt Christi fidem, & fuerunt virtutibus prædití, & charitate inflammati. Fuisse Samaritanos ad fidé conuersos, indicat diuus Ioannes capite quarto, & copiosiùs diuus Lucas capite octauo Actorum. Nam Apostoli cœperunt prædicare verbum Dei in Iudæa & Samaria, & in regionibus propinquioribus, quæ sunt Moabitarum, & Ammonitarum. Et quoniam Moab & Ammon fuerunt filij Loth, eiúsque filiarum, quæ natæ fuerunt Sodomæ, vt est libro Genesis mandatum: ideo per Sodomam intelligũtur Moabitæ & Ammonitæ, qui ad veram fidem, quã habuerat quondam iustus Loth eorum pater, redierunt. Poteris per Satmaritanos & Sodomæos intelligere peccatores indefinité: nam Iudæi quemcunque hominem nefarium vocabant Samaritanum. Vnde effectum est, vt cùm eorum odia in Christum Deum nostrum arderent, eum Samaritanum appellarent. Et Esaias capite primo impios Iudæorum magnates vocat principes Sodomorum, & plebeios sceleratos popolum Gomorrhæ. Est igitur sensus: Venient dies ô Iudæa, quibus non solùm tu, sed Gentes etiam sceleribus infinitis imbutæ fidem recipient, & iustitiam atque pietatem colent.

Ioan. 4. Act. 8. Gen. 13. Ioan. 8.

Vt portes ignominiam tuam. Particula, vt, accipipitur cõsecutiuè. Acsi dicat: Hinc efficietur, vt portes ignominiam tuam, & scelera tua cognoscas.

Consolans eas. Nam Apostoli eos, qui conuertebantur, reficiebãt. Vel loquitur de aliis nationibus more humano, acsi dicat: Priusquam conuertaris, ego te premam: & aliæ nationes gaudebunt videntes te dare pœnas scelerum tuorum: nã vt ait quidam: Solatium est miseris socios habere pœnarũ.

Non fuit autem Sodoma. Cùm tibi omnia essent prospera, & ad voluntatem fluentia, cũ pompis delectareris, essésque sceleribus coinquinata, oblita eras Sodomæ, eam contemnebas & pro nihilo putabas. Moabitas & Ammonitas, qui à Loth Sodomæ habitatores procedũt, aspernabaris. At tũc eos nominas & times, quoniã fuerunt mundo cognita & perspecta flagitia tua, pro quibus es à me afflicta, calamitatibus lacerata, & in miseriis constituta. Prosperitate insaniebat, aduersitate verò iudiciũ limauit, & aciẽ intellectus perpoliuit. Ideo aiebat Esaias: Sola vexatio intellectum dabit auditui.

Gen. 13. Gen. 19. Esa. 28.

Sicut hoc tempore in opprobrium filiarum Syriæ. Hoc est, omnes te contemnent, quemadmodum faciũt nunc oppida Syriæ, & oppida Palæstinæ, quæ te cingunt per gyrum. Hoc ideo ait, quia Iudæa sita est in medio Palæstinæ. Id quod nostra editio habet: Quæ te ambiunt per gyrum, potest verti ex Hebræo: Quę te diripiunt vndequaque.

Scelus tuum, & ignominiam tuam tu portasti. Hoc est, persoluisti pœnas flagitiorũ tuorum. Fuisti afflicta à Palæstinis ratione maleficiorum tuorum.

Et faciam tibi, sicut despexisti iuramentum. Animaduertam in te grauiter, & seuerè te puniam, vt scelera tua merentur: quoniam fregisti pactum, quod mecum inieras, & fidem, quam mihi dederas violasti. Quando Deus populum Israeliticum ex AEgypto liberauit, eique legem dedit in monte Sinai, dixit populus: Omnia, quæ locutus est dominus faciemus, & erimus obedientes: vt in libro Exodi literæ diuinæ memoriæ prodiderunt. Sed postea se à Deo separarunt, legemque suam penitus contempserunt. Vbi hoc dixit Deus, quo iustitiam suam ostẽdebat, voluit etiam misericordiam suam ostendere: quam ob causam dixit statim: Et recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ. Hoc est, implebo id, quod tibi promisi, quando te ex AEgypto reduxi, nimirum missurum ad te Messiam. Nam capite 18. Deuteronomij promisit cœlestis pater ore Moysis missurum se esse Christum, qui secundum humanitatem sumpturus esset carnem ex genere Abrahæ. Sed quoniam solent Iudæi vti sæpenumero futuris indicatiui pro subiunctiuis, potest totus hic locus ita explanari, vt dicat Deus: Ego tecum agerem, quemadmodum tu mecum egisti ô synagoga, quæ iuramentum, & fœdus mecum initum violasti, nisi aliud postularet meæ misericordiæ magnitudo. Sed ego ad te mittam filium meum, quemadmodum tibi promisi, qui te in errorum, & scelerum caligige versatam illustret, & ad æternam gloriam adipiscendam iter ostendat. Ibit lux ad cæcos, vita ad mortuos, via ad errantes, veritas ad falsitate deceptos, salus ad ægros, redemptio ad captiuos, iustitia ad iniustos, fortitudo ad fragiles, fons aquæ viuæ ad aridos, princeps pacis ad discordes, panis vitæ ad laborantes fame, Deus ad peccatores.

Exo. 24. Deu. 18.

Et suscitabo tibi pactum sempiternum. Hoc est, dabo tibi nouum testamentum, cui nulla ætas est finem allatura. Vetus cessauit quo ad cæremonias, & iudicia, & sacrificia, quia æternum non erat, sed ad tempus, nimirum vsque ad Messiam. Etsi decimo septimo capite Genesis, & 12. Exodi, & 20. Leuitici videatur dicere diuina scriptura cæremonias, & sacrificia, & victimas Iudæorum æternas fore, non tamen hoc ait: longo tempore duraturas dixit, non autem semper. Dictio adolam Hebraica, quæ æternum significat, aliquando etiam significat longi temporis durationem, non autem perpetuitatem & infinitatem. Deus enim qui fallere non potest, dixit Abrahamo: vt est in libro Genesis literis consignatum capit. 13. & 16. Dabo terram hanc semini tuo in sempiternum. Sed quis nõn videt sempiternum illic non tempus absque fine significare, cùm sit omnibus perspectum semen Abrahami terram illam promissionis amisisse, & nec eam possidere, nec multis retrò seculis in ea habitasse. Quemadmodum Deus dixit æternam fore terræ promissionis possessionem, ita dixit æternam fore circuncisionem, & Iudæorum sacrificia: Prætereà sacrificia illa etsi non maneant iuxta literę corticem, manent tamen iuxta spiritum, quoniam pro circuncisione carnis habet ecclesia circuncisionem spiritus, & baptismum: pro agno paschali habet Christum in sancto Eucharistiæ sacramento, pro terra promissionis regnum cœlorum. Quam ob causam pacta illa veteris testamenti possunt appellari æterna, quia licèt iuxta vmbram & literam deleta sint, manent tamen iuxta virtutem & spiritum, & ideo excellentiore modo, quo semper durabunt: nam nulla erit posteritas quæ afferat illis finem, quin potiùs vigebunt memoria omnium seculorum: quia veteris illius testamenti spiritus est ipsum nouum testamentum: legem enim veterem appellat Apostolus literam occidentem, nouum verò testamentum spiritum viuificantem. Hoc testamentum nouum appellat

Gen. 17. Exo. 12. Leu. 20. Gen. 13. & 17. 2. Cor. 3.

pellat hoc loco Deus per Ezechielem pactum sempiternum. Vbi septuaginta pro pacto sempiterno habent testamentum sempiternum Quod nostram sententiam confirmat. Et quoniam testamentum morte testatoris confirmatur, mortuus est Christus, vt eius morte nostra morerentur peccata, & nos à tenebris ad lucem transferremur. Id adumbratum fuit in agno paschali in
Exo.12. exitu Israelis ab Aegypto immolato. Mortuus est agnus vt morerentur primogenita Aegypti, & liberarentur Hebræi, mortuus est Christus, vt mundi scelera morerentur, & Christiani à tyrãnide Pharaonis, à potestate dæmonis, ab Aegypti caligine à mundi tenebris ad patriam promissionis, ad libertatem sempiternam, ad lucem cœlestem, ad gloriam immortalem ducerentur.

Cùm receperis sorores tuas. Subaudi Sodomam & Samariam. Has suscepit Apostolorum congregatio, cùm se ad Christi fidem conuerterunt.

Te maiores cum minoribus tuis. Nam ex regionibus, quæ conuertebantur, quædam erant maiores Iudæa, quædam minores.

Et dabo eas tibi in filias. Nationes, quæ fuerint ad fidem conuersæ, tuæ filiæ erunt. Hoc ideo ait, quia
Esa. 2. ecclesia incepit in Iudæa, &, vt prędixit Esaias: De Sion exiuit lex, & verbum domini de Hierusalem. Omnes autem, qui Apostolis adhærebant, erant filij ecclesiæ à Christo & Apostolis inchoatæ. Fuit igitur Hierosolyma, vt mater, aliæ verò regiones, vt filiæ.

Sed non ex pacto tuo. Id est, non ex merito tuo, quoniam pactum mecum initum violasti, sed ex misericordia mea, qui salutem tuam desidero, Septuaginta habent: Et non ex testamento tuo. Hoc est, non ex virtute veteris testamenti, sed noui: non virtute antiquæ legis, sed per meritum Christi. Vt sit sensus: Introibis in regnum cœlorum non ob victimas legis Moysi, sed ob fidem Christi, quæ per charitatem operetur: nam ostium paradisi non aperietur sanguine taurorum & arietum, sed sanguine Iesu Christi. Veniet tempus, quando sacrificia legis veteris cessabunt, & Messias erit verum sacrificium, qui morte sua vitam tibi tribuet immortalem.

Et suscitabo ego pactum meum tecum. Id est, dabo tibi nouum testamentum. Vel dabo tibi Messiam, quemadmodum tibi promisi.

Et non sit tibi vltrà aperire os. Id est, videns beneficia mea in te collocata, tuamque aduersus me ingratitudinem, nihil habebis, quo me possis obiurgare, & te defendere.

Cùm placatus tibi fuero. Per carnis assumptionem filij mei, per eius sanguinem, & per opera tua bona eius sanguine decorata.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XVI.

Proiecta es super faciem terræ. Septuaginta habent super faciem campi. Vt sit sensus: Proiecta es in viã latam & spatiosam, de qua ait saluator noster apud Matthæum: Lata porta & spatiosa via est,
Matt.7 quæ ducit ad perditionem, via, quæ ducit ad vitam, arcta est & angusta, quæ Christus est, qui de
Ioan. 14. se ait: Ego sum via veritas & vita. Ipse est ostium, qui de se ait: Ego sum ostium, per me si quis intro-
Ioan.10. ierit, ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet.

At via ducens ad æternam mortem latus est campus, in quo Cain occidit Abel, vbi hominibus im Gen. 4.
piis secũdæ res sæpenumerò cõcedũtur, iustis autẽ & pietate præstantibus denegantur. Hîc admittuntur homicidia, & impij insurgũt in viros pios, eósque premunt, maledictis lacerant, & factis affligũt. Est enim huius seculi labes cõtemnere virtutem, vel honestatis florẽ infringere. & veræ dignitatis splẽdorẽ & pulchritudinẽ maculare. Sed quemadmodum herinaceus marinus vt aiũt, & refert Basi Simile
lius homilia. 7. in Hexameron, cùm perturbationẽ ventorũ præsentit, præscius futuræ procellæ petrã subit, super qua tãquã super anchora seipsũ firmat & figit, ne fluctib⁹ trahatur & agitetur, sic vir iustus in mũdi mari cõstitutus, pręscius calamitatũ & dolorum, quibus viri iusti premuntur ab iniustis, qui bus ipse potest angi & vrgeri, ad petram illã cõfugiat, de qua ait Apostolus: Petra autẽ erat Christus, 1.Cor. 10.
eiq; adhærens liberabitur à mũdi tẽpestatibus, & quamuis à molestiarũ & tẽtationũ fluctibus cõcutiatur, firmus tamẽ, & cõstãs in virtute permanebit.

Tempus tuum tempus amantium. In Hebraico est: Tempus tuum tempus דודים dodihim, à singulari דוד dodh, quod significat amorẽ, & vber. Vnde id, quod habet in Cãticis editio vulgata: Meliora sunt vbera tua vino, verti potest: Meliores sunt amores Cant. 1.
tui vino, siue, amores tui vinum bonitate superãt. Significat etiam amantem, & dilectum, vt in Canticis: Quò abijt dilectus tuus, siue amans te? Hanc Cant. 5.
significationem secutus est communis interpres. Pagninus & Brixianus habent: Tempus amorum. Symmachus tẽpus dilectionis. Aquila in prima editione tempus vberum, in secunda tempus nuptiarum. Septuaginta tempus diuertẽtium, hoc est ab itinere declinantiũ. Tunc enim puellæ solent à via innocentiæ deflectere, & ad nuptias, seu amatorias leuitates aspirare. Vides igitur ea, quæ inter se distare videbãtur, in vnũ eũdẽque, sensum cõspirare.

Expandi amictum meum super te. Septuaginta habent: Expandi alas meas super te, iuxta illud: Quo Mat.22.
ties volui congregare filios tuos, Quemadmodum Luc. 13.
gallina congregat pullos suos sub alis, & noluisti. Matt. 23.
Per amictũ siue pallium intelligitur charitas: quæ est vestis nuptialis: de qua ait diuus Petrus: Charitas operit multitudinem peccatorum. 1.Pet.4.

Auferam iustificationem tuam. Pagninus habet: Diminuam statutum cibi tibi. Brixianus: Diminuam statutum cibum tibi. Quidam vertunt: Auferam à te demensum. Est autem demensum mensura, quæ seruis datur frumenti singulis mensibus. Alij existimant vertendum esse: Auferam à te annonam. Quæ omnia in idem recidunt. Ego existimo multò rectiorem esse versionem communem, cum qua aliæ nullo modo sunt conferendæ. Nã pro iustificatione tua, est in Hebraico חקך chuccec, à verbo חקק chacac, quod significat statuere, scribere, & leges condere, vt apud Esaiam: Væ qui condunt leges Esai.10.
iniquas. Illud libri Iudicum: Cor meum diligit Iudi. 5.
principes Israel, potest verti rectissimè: Cor meum diligit legislatores Israelis. Sed quoniam principes leges ferunt, eam ob causam vertit interpres noster, & meritò quidem, principes. Et Genesi. ca. 49. Gen.49.
Non auferetur sceptrum de tribu Iudah, nec dux de fœmore eius, donec veniat, qui mittẽdus est, pro duce est in Hebraico eadem dictio. Quam ob causam potest verti: Non auferetur sceptrum, & legislator

lator siue princeps, qui cōdat leges, &c. Ab hoc verbo chacac deriuatur nomē choc, quo vtitur hoc loco Ezechiel, quod nomen absque dubio legem significat, & statutum, & ius, & præceptum. Esai. ca. Esa. 5. 5. Mutuarunt ius. Psalmo 2. Prædicans præceptum Psal. 2. eius. Quibus in locis est idem nomen, pro quo editio vulgata habet iustificationem, hoc est, legem, quæ, vt in explanatione ostendimus, iustificatio in diuinis literis appellatur. Huic versioni fauet translatio septuaginta, ita habens: Et auferam νομίμασον hoc est iura tua, vel legitima tua, seu leges tuas. Quemadmodū autē Deus abstulerit à Iudæorū synagoga legē suā, ostēdim⁹ in explanatione.

Quia effusum est æs tuum. In Hebraico pro ære tuo est נחשתך nechuxttec. Significat hoc nomen serpētem, vt Num. 21. Fecit Moyses serpentem æneum. Num. 21. Significat etiam turpitudinem: quam ob causam Thargum vertit in hunc modum locum hūc. Discooperta est turpitudo tua. Acsi diceret: Reuelata sunt ô Iudæa scelera tua, & sunt maleficia tua perspecta & explorata. Hunc sensum explicans Pagnin⁹ vertit: Effusa est turpitudo tua. Brixianus: Effusa est impuritas tua. Significat præterea dictio hęc ęs. Esa. 48. Vnde Esaias. 48. Frons tua ærea. Et Ierem. 6. Ambulantes Ierem. 6. fraudulenter vt æs, & ferrum. Acsi diceret: Quemadmodum chalybs & ferrum copulantur & miscentur, vt fiat gladius ad occidēdum, sic hi omnes tam magnates, quàm obscuro loco nati aduersus te conspirarunt, vt te occiderent. Et quoniam æs accipitur pro pecunia, poterat verti hic locus Ezechielis: Quoniā effusa est pecunia tua. Obiecerat enim illi Deus tantam esse eius libidinem, vt opes suas amatoribus suis largiretur, & substantiam suam cum profusione distribueret. Hunc esse existimo germanum huius loci sensum, quem communis editio per ęris effusionem voluit explicare.

Et abundantia & otium ipsius. Pro abundantia, est in Hebraico שלות xaluat, à verbo שלה xalah, quod significat abundare, vt Thren. 1. Inimici eius locupletati sunt, hoc est, diuitiis sunt abūdantes & prosperi. Significat etiam quiescere, atque in pace & Thren. 1. tranquillitate vitam degere. Ideo poterat verti locus ille Threnorum: Hostes eius quieti sunt, vel, vt vertit R. Selomoh, in pace habitauerunt. Vt sit sensus: Hoc accedit ad miseriam Israelitici populi, quòd cùm ille bello sit pressus & afflictus, inimici eius in tranquillitate vitam agunt. Nomen Xalauah pacem, quietē, & tranquillitatem significat: & etiam abundantiam, & diuitiarum affluentiā. Vnde illud Psal. 29. psalmographi: Ego dixi in abundantia mea: non mouebor in æternum: Cùm essem in trāquillitate mea, dixi in animo meo non esse me dimouendum in æternū. Quibus verbis seipsum obiurgat Dauid, qui cùm videret regnum suum confirmatum, & vitam ageret quietam, existimauit fieri non posse, vt à pace illa & quiete dimoueretur. At posteà cùm Deus ab eo fauorem subtraheret, & faciem auerteret, vidit seipsum commotum & perturbatum: & tunc intellexit debere viros prudentes ita se gerere in rebus prosperis, vt aduersas 2. Re. 11. vicissim expectarent. Nā postquā regnū obtinuit, cùm omnia ei ex animi sentētia euenirent, incidit in grauia scelera, & fuit in tam acerbis calamitatibus versatus, vt non solùm extranei, sed etiā filius eius aduersus illum bella pararet. Ideo sequitur, Auertisti faciem tuam a me, & factus sum conturbatus. 2. Re. 17. Nonnulli ex Græcis interpretibus existimant, vt ait Euthymius, hæc regis Ezechiæ persona dici. Sed eadem manet sententia. Diuus Augustinus arbitratur hoc dictum esse sub Adami persona qui cùm in paradiso tranquillitate bonorumque copia afflueret, putauit fore, vt nulla vis eum posset de illo florenti rerum statu dimouere, sed cùm Deus auerteret paulisper oculos Gene. 2. suos: illico incredibilis facta fuit rerum commutatio. Gene. 3. Nam pomum prohibitum comedit: & fuit ab illa felicitate deiectus. Illud etiam psalmographi: Et abundantia in turribus tuis, poterat verti: Et Psal. 121. quies in ædibus tuis. Et illud Prouerbiorum: Prosperitas stultorum perdet eos, conuerti poterat: Prou. 1. Pax, siue quies insanorum euertet illos. Otium enim est sceleratis causa magnorum flagitiorum. Septuaginta verterunt hunc Ezechielis locum: Et in abundatiis affluebat ipsa deliciis. Pagninus: Et abundantia otij fuit ei. Potest verti: Quies otiosa fuit illi. At editio cōmunis non hæc connectit, sed separat, vt præter alias, has duas causas assignet euersionis illius gentis, nimirum opum abundantiam, & turpe otium: quod Seneca appellat sepulchrum hominis viui. De quo ait ingeniosus poeta: Otia si tollas, periere Cupidinis arcus: Contemptæque iacent, & sine luce faces. Et diuus Augustinus libro primo de Ciuitate Dei, Otio, inquit periit Roma deleta Carthagine. Et Chrysostomus in Genesim: Otium omnem malitiam docet. Cùm interrogaretur Cleomenes, vt narrat Plutarchus, cur Lacedæmonij cùm Argiuos sæpe vincerent, eos non delerent. Nolumus, inquit, vt habeamus, qui iuuenes nostros exerceant. Parabant sæpe Argiui bellum aduersus Lacedemonios, & erat bellum illud veluti cos, vbi iuuenes Lacedemonij acuebantur, & perpoliebantur, ne turpi otio difflucētes fortitudinem amitterent, seque vitiis coinquinarent.

Argumentum Cap. XVII.

Sub Parabola aquilarum, arboris, & vineæ hoc capite contenta narratur transmigratio regis Iechoniæ, & assumptio Sedechiæ in regnum. Hic Aegyptiorum amicitia & auxilio fretus defecit à Nabuchodonosore, eíque fidē frangens rebellauit. Quare fuit ab eo oppugnatus & captus, & in Chaldæam cum cæteris Hebræis cum magno dedecore adductus. Hanc Sedechiæ captiuitatem & miseriam, & Hierosolymæ euersionem prædicit nunc Ezechiel ad ostendendam diuinam iustitiam: sed in fine capitis Hebræos spe futuræ libertatis erigit & consolatur, ad ostendendam diuinam misericordiam. Est eius institutum Iudæorum vitia reprehendere, eósque ad virtutem excitare, ne se in tot vitia ingurgitarent. Et per captiuitatem Babylonicam ostendit peccati seruitutem, & per reductionem ab ea instaurationem per Christum, quem venturum esse mentis oculis intuebatur.

CAPVT XVII.

ET factum est verbum domini ad me, dicens Fili hominis propone ęnigma, & narra parabolam ad domum Israel, & dices.

Hæc

Hæc dicit dominus Deus. Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis, & varietate, venit ad Libanum, & tulit medullam cedri. Summitatem frondium eius euulsit, & transportauit eam in terram Chanaan, in vrbe negotiatorum posuit illam. Et tulit de semine terræ, & po-
B suit illud in terra pro semine, vt firmaret radicem super aquas multas: in superficie posuit illud. Cúmque germinasset, creuit in vineam latiorem, humili statura respicientibus ramis eius ad eam, & radices eius sub illa erant. Facta est ergo vinea, & fructificauit in palmites, & emisit propagines. Et facta est altera aquila grandis, magnis alis, multisque plumis, & ecce vinea ista quasi mittens radices suas ad eam, palmites suos extendit ad illam, vt irrigaret eam de areo-
C lis germinis sui. Quæ in terra bona super aquas multas plantata est, vt faciat frondes, & portet fructum, vt sit in vineam grandem. Dic. Hæc dicit dominus Deus: Ergóne prosperabitur?

EXPLANATIO.

Et factum est verbum domini ad me. Hoc est, dixit mihi dominus, vt proponerem ænigma filiis Israelis, illúdque eis explicarem. Est autem ænigma obscura allegoria, quæ non facilè intelligitur, nisi à proponente explicetur. Huiusmodi est illud Samsonis
Iudi.14. in libro Iudicum: De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo. Quibus verbis significabat se abstulisse mel de ore leonis, quem occiderat. Nam cùm post aliquos dies à cæde leonis eius cadauer inuiseret, inuenit in eius ore apum examen, & mellis fauum, quem sumpsit, & comedit. Huiusmodi ænigmata appellabant veteres scrupos authore Gellio libro duodecimo cap. 6. Quæ ænigmata cùm sint in literis diuinis frequẽtia, sunt
Sup.2. tamen apud nostrum Ezechielem frequentissima, vt capite 5. de gladio radente pilos, & hoc loco de duabus aquilis, & omnibus ferè capitibus.

Ad domum Israel. Hoc est, contra populum Israeliticum Hierosolymæ commorantem Vel narra parabolam hanc Israelitis, qui tecum sunt in Babylonica captiuitate. Vel accipitur domus Israel pro omnibus Hebræis in communi.

Aquila grandis. Hoc est, Nabuchodonosor rex Babylonis, qui ideo per magnam aquilam intelligitur, quia quemadmodum ea habet inter aues principatum, sic ille inter homines. Aquilæ nomine aliquando intelligitur diuinæ ascensionis volatus, & sublimis intelligentia, vt primo capite explicui-
Sup.1. mus, cùm de quatuor animalium significatione dissereremus. Aliquãdo congregatio concionatorum
Apoc.8. fidelium, vt in Apocalypsi: Vidi, & audiui vocem vnius aquilæ volantis per medium cœli, dicentis voce magna: væ, væ, væ habitantibus in terra. Ali-
Abd.1. quãdo diabolus, pater superbiæ, vt apud Abdiã: Si exaltatus fueris vt aquila, & si inter sidera posueris nidũ tuũ, inde detraham te, dicit dominus. Aliquã-

do res velocitate prædita, vt apud Ieremiam: Velo- *Thre.4.*
ciores fuerũt persecutores nostri aquilis cœli. Aliquando rex aliquis magnus & potens, vt apud Ieremiam de Assyriorũ rege ita aientẽ: Quasi aquila *Iere.48.*
volabit, & extẽdet alas suas ad Moab. Et de Nabu- *Ose.8.*
chodonosore ait Oseas: Quasi aquila super domum domini. Et Ezechiel hoc loco Aquila grãdis, &c.

Magnarum alarum. Id est, magnos habens exercitus, qui alarum nomine significantur, vt apud Esaiam: Erit extensio alarum eius implens latitudi- *Esai. 8.*
nem terræ, &c. Et apud Ieremiam: Extendet alas *Ierem. 49.*
suas ad Moab. Apud Latinos etiam ala dicta est equitum turma, quòd pedites tegat alarum vice. Et in acie ala dextra locatus, & sinistra, instar alarum auium.

Longo membrorum ductu. Rex dicitur caput, subditi membra. Vult significare populorum multitudinem, quæ erat Nabuchodonosori subiecta.

Plena plumis & varietate. Erat hic rex ditissimus & & potentissimus. Per pennas pictas, varietate colorum decoratas significat mundi opes, potentiam, & prosperarum rerum abundantiam. Cõsidera obsecro altè rem hanc, illamque tecum perpende, & memoria repete. Mundi gloria cum leuibus plumis, quæ vento circunferuntur, hoc loco comparatur, Quemadmodũ plumę aues ferũt in sublime, sic mundi diuitiæ & dignitates solent homines extollere & in vanitatis aerem eleuare. Quemadmo- *Similia.*
dum accipitres pennis freti volentes altiùs ascẽdere, & nubes penetrare, ob nimis excelsum volatũ amittuntur, sic qui prosperitatis plumis innixi elatione erigũtur, quò altiùs ascendunt, eò infeliciùs præcipitãtur. Hę sunt plumæ vanitatis, quas Deus in Leuitico præcipiebat euellere, & in locum cinerum proiicere. Locus cineris est memoria mortis, *Leui. 1.*
vbi ea, quæ mortales iudicant eximia, ad quæ cupiditate incẽsi rapiuntur, reuoluere debemus, cõsiderantes quàm breui omnia illa euanescant, & consumantur, & nos cum illis in cinerem conuertamur. Arbores in sylua cognoscuntur, quædam ob truncorum differentiam, quædam ob frondium, aut florum, aut fructuum proprietatem. Hoc quippe *Similitudo*
est, dum viuunt: sed traditæ igni, & in cinerem conuersæ cognosci nequeunt. Quî fieri potest, vt mistis cineribus proceram pinum, aut excelsam populum ab humili myrto, & paruo frutice possis vnquam discernere? Sic homines dum in mundi degunt sylua, cognoscuntur, quidam ob malorum stipitem, quidam ob verborũ folia, hic in flore pulchritudinis, ille in honestatis fructu, nõnulli in cortice rusticitatis, alij verò in lenitate mãsuetudinis. Sed cùm mors eos redigit in cinerẽ, & omnia miscet & cõfundit, quis poterit ex cineribus, ex terra, ex puluere illos cognoscere? Mistis cineribus quid interest inter excelsum principem, & infirmum colonum? In horum cinerũ memoriã proiicere debemus pulchras mundi plumas, ne inflati opinionibus temperãtiam amittamus, & in erroribus intolerandis versemur. Est enim perspicuum dominãte inani gloria temperantiæ locũ nõ esse, nec in vanitatis regno virtutem posse cõsistere. Falco, & ni- *Similitudo*
sus, & aliæ aues ex accipitrum genere dum viuũt, magni æstimãtur: nutriuntur magnis deliciis, & in manibus geruntur magnatum: sed cùm moriũtur, proiiciuntur in sterquilinium. Contrà verò perdices dum viuunt, affliguntur ab omnibus, quilibet

bet agricola in eas irruit,& impetũ facit: sed mortuæ afferuntur ad principis mensam, eique honorificè offerũtur. Ita multi qui in hac vita illustres & præclari censentur, rebúsque vtuntur secundis, illis ad voluntatem stantibus, migrantes è vita mittuntur in inferni sterquilinium in æternum cruciãdi: alij autem qui in vita variis torquentur calamitatibus,& ob præclaras virtutis actiones in hominum sceleratorum odia incurrunt,& à mundo cõtemnuntur, cùm excedunt è vita, ad mensam afferũtur principis cœlorum, vbi requiescunt, in gloria illa ęterna summo honore, summisque gaudiis abũdantes. Horum vitam censet mundus esse ornamẽtis omnibus spoliãdam, cùm eã deberet perpetuis monimẽtis ornare. Contrà verò eos celebrat sæpe numerò, plenisq; laudibus extollit, atque nominis amplitudine, claritateque illustrat, qui se in impia ingurgitant scelera, qui sunt nõ solùm ab honestate, sed etiã ab honestatis vestigio relicti. Hi sunt variis plumis honorũ mũdi inaniter ornati, quas breui amittũt: & ea, quę sunt diu, ac multo labore quęsita: vna eripit hora, & ipsi ad ęternas pœnas relegãtur. Ideo ait Ecclesiasticus: Substãtiæ iniustorũ sicut fluuius siccabuntur, & sicut tonitruum magnũ in pluuia personabunt. Et psalmographus: Homo vanitati similis factus est, dies eius sicut vmbra prętereunt. Moritur homo, & cum eo eius falsa gloria & prosperitas. Sed nec dum viueret vitam in tranquillitate traducebat: sed acerbis sæpe molestiis implicatus, in timore & dolore versabatur. Quemadmodũ fumus excelsa petit, sic calamitas eos potissimum inuadit, qui sunt in altiore gradu constituti. Quo fit, vt eos inde sæpenumerò in puncto tẽporis ignominiosè præcipitet. O inanem mundi famam comparatam hominum temeritate vitiorũ plerumque laudatrice! O impiorum gloriam fluxã, & tetris dedecoris maculis deformatam! Vbi est hic Nabuchodonosor, quem diuinus noster vates cum aquila magna, variisque plumis decorata cõparat hoc loco? Vbi est eius potẽtia, & diuitiarũ abundantia? Euanuerunt omnia illa, & vt est in libro Sapientię literis mandatum: Transierunt sicut vmbra, & tanquam nuntius præcurrens. Restat igitur, vt mundi gloriam inanem illam & fallacem contemnamus, siquidem aspicimus eam hoc loco cum leuibus pennis comparari.

Eccle. 40. Psalm. 143. Simile Sap. 5.

Venit ad Libanum. Hoc est, ad templum Salomonis, sic vocatum propter eminentiam & excelsitatem: vel quia erat ex lignis Libani cõstructum, vt patet ex tertio Regum. Et per templũ intellige Hierosolymã. Figura est synecdoche, vbi ponitur pars pro toto. Eodem modo Zacharias: Aperi Libane portas tuas. Vbi paraphrastes Chaldæus pro Libano vertit tẽplum, Vel intelligitur hoc loco Hierosolyma nomine Libani. Vt enim mons ille erat arborum densitate plenus, ita Hierosolyma hominum ac statuum varietate referta. Fortasse per Libanum intelligitur tota terra promissionis, in qua situs erat mons Libanus.

3. Reg. 5. 2. Para. 2. Zacha. 11.

Tulit medullam cedri. Asportauit secũ, quicquid erat pretiosum: vel statum nobilium: nã cũ inter arbores ędificiis aptas cedrus teneat principatum, sitque procera & odorifera, meritò eius nomine magnatum status significatur. Vel per medullam cedri intelligitur rex Iechonias, per summitates verò frondium nobiles præclaris orti natalibus. Sẽsus est: Venit Nabuchodonosor Hierosolymam, eam expugnauit, & secum in Chaldæam regem Iechoniã, & optimates ferè omnes adduxit. Cedrus est ciuitas eius, medulla est rex, summitates ramorum sunt magnates, trunci sunt plebeij. Quemadmodum ex arboris medulla progreditur vis qua rami reflorescunt, & fructus producunt, sic ex principe debet exire virtus, qua populus commotus & excitatus vberrimis bonorum operum fructibus exornetur.

Et transportauit eum in terra Chanaan. Hoc est, in Chaldæam. Chanaan significat negotiationem, & quoniam Chaldæi, præsertim Babylonij erant magni mercatores & negotiatores, appellatur eius terra mercatura & negotiatio. Est igitur hoc loco Chanaã nomen appellatiuũ, non autẽ proprium: nam propriè terra promissionis appellabatur terra Chanaan, vbi quondam Chananæi habitauerunt, ex qua fuerant per Hebræos eiecti. Id volens propheta indicare subdit: In vrbe negotiatorum posuit illam. Brixianus pro terra Chanaan habet terram negotiatorum: quod nostræ fauet sententiæ. Ita potest intelligi illud Oseæ: Chanaan, in manu eiũs statera dolosa. Solent enim nefarij mercãtores fallacibus stateris ponderare. Igitur ad terram mercatorum adduxit Nabuchodonosor Iechoniam, & alios Iudæos, qui eum secuti sunt, vt patet ex 4. Regum.

Ose. 12. 4. Reg. 24.

Et tulit de semine terræ. Loquitur nunc de Sedechia, quem Nabuchodonosor regem Iudęæ pro Iechonia cõstituit. Hic Sedechias erat de semine terræ, hoc est vnus ex iis, qui in terra illa Iudææ nati sunt. Appellabatur antea Nathanias, erat patruus regis Iechoniæ, de stirpe regũ Iudah. Hunc posuit Babylonius in terra pro semine Iechoniæ. Præfecit illum terræ Iudææ, vt maneret semen stirpis regiæ. Vel posuit illum in terra pro semine, vt cresceret. Ac si dicat Mãdauit illum terræ, vt semẽ, quod nasceretur, vt viriditas herbescens, nixa fibris stirpis sensim adolesceret, lætósque fructus produceret. Quidam vertunt: Posuit illum in terra seminis, hoc est fertili, & fœcunda: quibus fauet translatio septuaginta habens: Dedit illud in campo seminabili.

4. Reg. 24.

Vt firmaret radicem super aquas multas. Hoc est, vt satus esset prope flumina, & perennes fontes totã terram irrigantes. Quasi diceret: vt regnaret in terra frugifera & opulenta semper virẽs, nullos æstus reformidans. Vel sic: Vt regnaret super populos multos: nam nomine aquarum populi significantur iuxta illud Apocalypsis: Aquæ, quas vidisti, populi sunt.

Apo. 17.

In superficie posuit illud. Non eum alta regni radice firmauit. Præfecit eum Iudææ, sed ita ei vires fregit, vt supplex maneret, ne in magna potentia constitutus rebellaret.

Creuit in vineam latiorem humili statura. Regnum Iudææ fuerat quondam excelsa cedrus: at fuit regnum hoc euersum tempore Iechoniæ: & loco cedri floruit abiecta vitis. Nam tempore Sedechiæ nulla fuit ibi celebritas, nulla amplitudo. Creuit quidem vitis, & fuit latè propagata, sed humili statura, non creuit in altum, non se tulit in sublime: quin potiùs parebat Babyloniis Denique nõ erat alta cedrus, sed depressa vitis. At quãdiu obediuit Nabuchodonosori, tulit fructus, sed cũ ab ea defecit

fecit,& fidem frangens cōfugit ad Aegyptios,exaruit:& non solùm rex,sed populus fuit ad interitum & vastitatem vocatus.

Respicientibus ramis eius ad eam. Vitis erat regnū, palmites erant magnates,qui nō eleuabantur,quoniam respiciebāt ad aquilam,hoc est,ad regem Babylonis, cui obtemperabant.

Et radices eius sub illa erant. Hoc est,firmitudo regni Sedechię erat sub aquila,pendebat à Nabuchodonosore. Vel sic: Et rex Sedechias impius erat. Homo iustus est arbor inuersa,iacēs radices ad cœlum,vnde ad illum venit alimentum,& aqua gratiæ cœlestis. Hæc est aqua,de qua ait Deus in Apocalypsi: Ego sitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis. Hæc est animi esca,de qua ait Esaias: Venite & emite absque argēto,& absque vlla cōmutatione vinum & lac. Hoc alimētū de sursum venit à patre luminū:nā vt ait diuus Ioannes Baptista apud diuū Ioannem euangelistam,non potest homo accipere quicquam,nisi fuerit ei datum de cœlo. Alimentum animæ est illud:de quo ait dominus: Operamini cibum,qui non perit,sed qui permanet in vitam æternam,quem filius hominis dat vobis. Hoc alimento,his dapibus cœlestibus reficitur vir iustus: at impius radices iacit in terram,qui cœlo cōtempto ad terram tantummodo aspirat,& terram comedit:siquidē reb⁹ terrenis pascitur & delectatur. Nam cùm diabolus terram comedat cunctis diebus vitę suę,vt est literis diuinis libri Genesis mādatū,quid mirum si seruos suos iisdē pascat alimentis,quibus ipse pascitur. Itaque qui iustitiam colit & pietatem,radices habet super se,qui verò scelere & maleficio pascitur,sub se. Volens igitur diuinus vates flagitia Sedechiæ significare,ait eius radices sub ipso esse.

(margin: Apo.21. Esai.55. Iacob.1. Ioan. 3. Ioan. 6. Gene.3.)

Et facta est altera aquila grandis. Hic erat rex Aegypti,qui aquila etiam dicitur ob magnam potentiam,& diuitiarum abundantiam. Cùm autem ille esset hostis Babyloniorum, confugit ad illum Sedechias,totum se ad eius fidem & amicitiam conferēs:& fœdus cum Nabuchodonosore initum, & iureiurando confirmatum violauit,qua in re ius diuinum humanumque peruertit.

Et ecce vinea ista. Hoc est,rex Sedechias. Potest verti,vitis hæc.

Quasi mittens radices suas ad eam. Adhæsit regi Aegypti,qui aquila dicitur, sed cùm prima nullo modo comparanda. Ad eum misit legatos Sedechias petens ab eo auxilium aduersus Babylonios.

Vt irrigaret eam areolis germinis sui. Hoc est, vt rex Aegypti hanc vitem,nempe Sedechiam tueretur contra Nabuchodonosorem. Videtur alludere ad Nilum, qui irrigat Aegyptum immissus in agros per sulcos.

In terra bona. Hoc est,in terra promissionis fertili & ferace,manante lacte & melle. Poterat Sedechias regnum dilatare,opibus affluere, fructus vberrimos ferre, & quietè atque honorificè viuere: sed non illud scelera eius merebantur. Ipse perturbationes quærebat,& concitatis animi permotionibus agitabatur. Torquebatur effrænata cupiditate,& inani solicitudine:modò lætitia temerè exultabat,modò dolore animū demittebat. Huiusmodi sunt insipientes homines, qui cùm sint ipsa vanitas nesciunt pusillum illud temporis,quod ipsis datū est,placatè atque leniter traducere. Adeò desipiunt,in his rerum imaginibus & vmbris ita ambulant,tumultuantur,belligerantur,& studio fluxas mundi opes occupandi se conturbant,quasi eximia bona sint & immortalia. Id volens explicare regius vates canebat: In imagine pertransit homo,sed & frustrà cōturbatur: Thesaurizat,& ignorat,cui congregabit ea. Eodē modo rex Sedechias cùm posset quietè viuere,seipsum & totum regnū perturbauit. Permisit Deus ob eius aliorumque Iudæorum flagitia, vt à Babyloniis deficerent, eisque fidem violarent, vt expugnarentur, & miseri ac calamitosi adducerentur in Chaldæam vbi essent in accerbissimis calamitatibus versati.

(margin: Deut.6. Nu.14. Eccle.46. Psal.38.)

Dic. Verbum est Dei præcipientis Ezechieli, vt ea Iudæis dicat,quæ statim sequuntur.

Ergóne prosperabitur? Subauditur vinea hęc. Quasi dicat:non. Habent huiusmodi interrogationes vim negationum.

Nónne radices eius euellet? Quasi dicat euellet quidem. Sensus est: Prima aquila nimirum Nabuchodonosor delebit Sedechiam, euellet radices eius, hoc est,maiores eius euertet,& fructus eius distringet,hoc est,filios eius occidet, & omnes eius palmites,hoc est,omnes eius consanguineos & famulos labefactabit. Et hoc non in brachio grādi,hoc est,non cum magno exercitu,nec cum magna potentia. Lege 4. Reg.&.2. Paralipome.& Ieremiam, & videbis fuisse omnia hæc adimpleta.

(margin: 4. Re. 25. 2. Para. vlt. Iere.39.)

Nonne cùm tetigerit eum ventus vrens, siccabitur.& in areis germinis sui arescet? Et factum est verbum domini ad me, dicens: Dic ad domū exasperantem: Nescitis quid ista significent? Dic. Ecce venit rex Babylonis in Ierusalem & assumet regem, & principes eius,& adducet eos ad semetipsum in Babylonem. Et tollet de semine regni,feriétque cum eo fœdus, & ab eo accipiet iusiurandum,sed & fortes terræ tollet, vt sit regnum humile, & non eleuetur,sed custodiat pactum eius,& seruet illud. Qui recedens ab eo misit nuntios ad Aegyptū, vt daret sibi & equos,& populum multum. Nunquid prosperabitur vel consequetur salutem,qui facit hæc? Et qui dissoluit pactum,nunquid effugiet? Viuo ego,dicit dominus Deus,quoniam in loco regis,qui cōstituit eum regem,cuius fecit irritum iuramentum, & soluit pactum quod habebat cum eo, in medio Babylonis morietur. Et non in exercitu grandi,nec in populo multo faciet contra eum Pharao pręlium,in iactu aggeris,& in extructione vallorum, vt interficiat animas multas. Spreuerat enim iuramentum,vt solueret fœdus,& ecce dedit manum suam,& cùm omnia hæc fecerit,non effugiet

Nonne cùm tetigerit eam ventus vrens. Hoc est, exercitus Chaldæorum.

Dic ad domum exasperantem. Hoc est, ad populum Iudaicum rebellem, & me ad iram prouocantē.

Ecce venit rex Babylonis. Parabolæ explicatio.

Et assumet regem. Futura pro præteritis quemad modum aliquando præterita pro futuris ponuntur more prophetarum. Sensus est: Venit Nabuchodonosor Hierosolymam, & tulit eius regem Iechoniam, & magnates, & diuites: & trāstulit eos in terram suam.

Et tollet de semine regni. Id est, eleuauit Sedechiā, eúmque constituit regem, qui est ex progenie regia: & pepigit cum eo fœdus, vt scilicet ipse Sedechias regnaret, & tributum ei solueret singulis annis. Quod iuramento confirmauit.

Vt daret sibi equos, & populum multum. Hoc est, equites, & magnam peditum multitudinem aduersus Babylonios.

Nunquid prosperabitur? Quasi dicat, Qui violauit fœdus iuramento confirmatū non meretur prosperitatem. Fides est proximo seruanda: nā Iosue Gabaonitis promissam seruauit fidem, dicens: Iurauimus eis in nomine Dei Israel, & idcirco nō possumus eos contingere. Et Ecclesiasticus, Vir, inquit, bonus fidē facit cū proximo suo. Et hoc loco ostēdit Ezechiel seruandam esse fidem etiam inter hostes, & non considerandum cui, sed per quem iuraueris. Multò fidelior ille inuenitur, qui tibi propter nomē Dei tui credidit, & deceptus est, quā tu, qui violato iureiurādo hosti tuo, imò iā amico tuo insidias paraueris. Hominis est sceleratissimi amicitiam soluere iuramento confirmatā, eúque fallere, qui læsus nō esset, nisi credidisset. Diuus Ambrosius libro secūdo officiorū. Fides, inquit, est etiā perfidis præstāda. Et diuus Augustinus ad Bonifaciū: Fides quādo promittitur etiā hosti seruāda est. Et est hoc in sacros canones relatum 23. quæstio. 2. ca. Noli existimare. Sed intelligendum est, si hostis nobis fidem seruet, alioquin non, vt patet multis ex locis à glossa ibi in verbo, hosti, citatis. Nec mirandum est fidem à fidelibus cum hostibus seruari, cū etiam eam illis cōseruauerint infideles. Primo bello Punico Marcus Regulus Romanus captus à Pœnis, cùm esset Romam missus ad captiuos commutandos iurassetque se rediturum, rediit quidem nō commutatis captiuis. Etsi ab iis, qui eum vnicè diligebant, retineretur Romæ, maluit tamen redire, quam fidem hostibus datam fallere. Reuersus est Carthaginem ad exquisita supplicia, ad hostes crudelissimos, à quibus fuit incredibilibus cruciatibus affectus. At nemo illū eam ob causam ærumnosum, nemo infelicem vnquam putauit: nō enim magnitudo animi eius torquebatur ab hostibus, non grauitas, non virtus, non constantia. Amisit opes, & magistratus, & ea, quæ deceptis mortalibus eximia, & præclara videntur, virtutem autem non amisit. Quemadmodum fulmen quicquid inuenit in terra, ferit, præter laurū, vt ait Plinius libro 2. cap. 55. sic magna calamitas omnia potest auferre & euertere præter firmam virtutem. Est enim constans virtus pulchra laurus, semper virens, nullo igne è nubibus erumpente, nullo impetu tormentorum & ærumnarum exusta, aut labefactata. Ad hāc firmā virtutē nos hortatur Apostolus, dicēs in epistola prima ad Corinthios: Fratres mei dilecti stabiles estote, & immobiles, abūdātes in omni opere domini semper quo omnia fugiēdæ turpitudinis, adipiscendæque honestatis causa faciūt, in amore Christi fundati, non solū mœroris faces, sed mūdi fulmina cōtēnūt. Si Gētiū duces, & philosophi malebāt vitā potiùs, quàm fidē hominib⁹ datam amittere, cùm nullis perfectis virtutibus moralibus essent præditi ob theologalium defectum, vbi sunt Christiani fide Christi decorati, qui fidē frangunt, cùm multò magis debeāt eā hominibus datā conseruare, daréque operam, ne gradu constātiæ dimoueantur, atque ne quicquam excellentia atque præstātia Christianæ religionis veritate plenissimæ indignum committant? Si autem mundi ictibus nos vulneratos senserimus, & calamitatibus vndique pressos, nō frāgamur, nec animo cadamus, sed sit præstò regina ratio, quę ita animū corroboret atque confirmet, vt mori potiùs velimus, quàm fidem iuramento assertam violare. Fides aliquando accipitur pro spōsione, vt apud diuū Paulum prima ad Timotheum: Primam fidem irritā fecerunt. Aliquando pro cōscientia, vt in epistola ad Romanos: Omne, quod non est ex fide, peccatum est. Aliquando pro fide theologali, de qua ait Apostolus in epistola ad Hebræos: Sine fide impossibile est palcere Deo. Quæ aliquādo est informis, aliquādo formata. De informi ait Apostolus in prima ad Corinthios. Et si habuero omnem fidem, ita vt mōtes transferā, charitatem autem nō habuero, &c. De formata ait in epistola ad Galatas: In Christo Iesu, nec circuncisio aliquid valet, nec præputium, sed fides, quæ per charitatem operatur. De ea ait in epistola ad Romanos: Iustificati ex fide pacē habemus ad Deū. Nonnūquā fides idē est quod fidelitas, vt in Apocalypsi: Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. De hac fide ait Ecclesiasticus: Fidem posside cum amico in paupertate illius. Hoc modo accepta fides est dictorum cōuentorúmque constantia & veritas. Ita eā Marcus Tullius definit libro primo Officiorū, vbi ait eam quia fiat, quod dictum est, appellatam fidem. De illa modò disserimus, asserimúsque esse non solùm amicis sed inimicis etiam seruandam. Hanc veteres Romani tanti faciebant, vt eam tanquam numen aliquod sanctissimum colerent, eiusque imaginē in capitolio prope Iouē, quē inter vanitatē suorum Deorū venerabantur, collocarēt. Huius virtutis proprium esse dicebāt, nihil extimescere, omnia humana despicere, nihil quod homini accidere posset, intolerandum putare. Hanc fidem iure iurando confirmatā fregit Sedechias deficiēs à Nabuchodonosore: quā ob causam permisit Deus, vt esset incredibilibus ærumnis laceratus, & non solùm se, sed totum suum regnum penitus euerteret, quod fidem nec Deo, nec hominibus seruabat.

Nunquid effugiet? Subaudi pœnam. Quasi dicat, non. Vel loquitur de fuga, cui se mandare volebat Sedechias, quando fuit à Babyloniis captus, vt libro quarto Regum licet videre.

In loco regis. Hoc est, in terra Nabuchodonosoris.

Et non in exercitu grandi. Hoc est, Pharao rex Aegypti, qui promiserat Sedechiæ se esse paraturū cōtra Nabuchodonosorē exercitū magnum, eumque superaturū: non stabit promissis, nā paruū exercitū aduersus eum mittet: & nec iaciet aggerē, nec extruet vallorū fossas, vt multos ex Babyloniis interficiat. Misit quidem rex Aegypti aliquos, qui Sedechiæ opē ferrent, vt constat ex ca. 37. Ieremię, sed metu

Iosue. 9. Eccle. 29. Simile 1. Cor. 15. 1. Tim. 5. Roma. 14. Hebr. 11. 1. Cori. 13. Gala. 5. Rom. 5. Apoc. 2. Eccle. 22. 4. Reg. vlt. Iere. 37.

metu perterriti reuersi sunt in Aegyptum.

In iactu aggeris. Hoc est, iaciens aggerem. Est autem agger coaceruatio terræ & lapidum ad muros vrbis oppugnandos.

Vt interficiat animas multas. Hoc est multos homines. Capitur pars pro toto metonymicôs, vt multis in locis diuinarum literarum.

Et ecce dedit manum suam. Nimirum regi AEgypti. Acsi dicat: Sedechias se tradidit Pharaoni. Dare enim alicui manum est se ei cõmittere. Vel confirmauit iuramentum, quod fecerat Pharaoni: solebant veteres tactu manus fœdera cõfirmare. Nũc etiã eodem modo apud nõnullos fit, qui pactũ corroborare volentes, manus mutuò porrigunt more antiquorum. Vnde aiebat Pythagoras nõ esse vnicuique dexteram porrigendam. Acsi diceret non esse quempiam in fœdus amicitiæ temere recipiẽdum. Citat hoc symbolum Plutarchus in hanc sententiam in libro de multorum amicitia. Nunc solent Christiani tangere manu euangeliorũ librum cùm rem aliquam magni momenti volunt iureiurando confirmare.

Propterea hæc dicit dominus Deus. Viuo ego, quoniam iuramentum, quod spreuit, & & fœdus, quod præuaricatus est: ponam in caput eius. Et expandã super eum rete meũ, F & comprehendetur in sagena mea, & adducam eum in Babylonẽ, & iudicabo eum ibi in præuaricatione, qua despexit me. Et omnes profugi eius cum vniuerso agmine suo gladio cadent, residui autem in omnem ventum dispergentur. Et scietis, quia ego dominus locutus sum. Hæc dicit dominus Deus: Et sumam ego de medulla cedri sublimis & ponam de vertice ramorũ eius: tenerum distringã, & plãtabo super montẽ excelsum, & eminentem. In monte sublimi Israel plantabo illud, & erumpet in germen, & faciet fructum, & erit in cedrum magnam, & habitabunt sub ea omnes volucres, & vniuersum volatile sub vmbra frondium eius nidificabit. Et scient omnia ligna regionis, quia ego dominus humiliaui lignum sublime, & exaltaui lignum humile? & siccaui lignum viride, & frondere feci lignum aridum. Ego dominus locutus sum, & feci.

Sup. 12. D. *Infr. 32. A.*

Iuramentum quod spreuit. In Hebraico est iuramentum meum, quod violauit. Hoc est, iuramentum meo nomine initum, ictum inuocato nomine meo.

Ponam in caput eius. Hoc est, luet pœnas tanti flagitij, quoniam iuramentum meum violauit. Ponere in caput alicuius flagitium, est illum prout eius scelus meretur, castigare. Hebraismus est in diuinis literis frequens.

Expandam super eum rete meum. Hoc est, exercitum Chaldæorum. Hoc tropo vsus est capite 12. & 32.

In omnem ventum dispergentur. Hoc est, per omnes mundi partes: venti enim vndique perflant.

Et sumam ego de medulla cedri sublimis. Id est, sumã Messiam, qui secundum carnem erit ex semine Dauidis, & constituam eum regem in ecclesia catholica: & hic erit arbor magna & cedrus excelsa, & mũdi salus. Verba sunt Dei patris, quibus promisit missurum se esse ex cœlis filiũ suũ vnigenitũ, qui miseros mortales è Babylonica captiuitate, è diaboli tyrannide, è tenebris obscurissimis ad spiritus libertatem, ad purũ Dei cultũ, ad beatissimã regni sui claritatem traduceret. Ipse autẽ Christus se ad hoc excellẽtissimum munus exequẽdum venisse, verbis, factis, & miraculis ostẽdebat: & veram esse hanc Dei patris promissionẽ testificabatur. Id prædixerat idem Christus dicens ore Dauidis: Iustitiã tuam non abscõdi in corde meo: veritatem tuã, & salutare tuum dixi. Faciens ea, quæ pater per diuinos vates suos prædixerat, illũ in persoluẽdis promissis verũ esse demonstrabat. Hunc constituit pater regem secundum humanitatem, nam secundũ diuinitatem ęqualis est patri, & regnũ semper obtinuit. Est autem rex super ecclesiam per montem Sionis significatã iuxta id, quod ipse ait in psalmo: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicans præceptũ eius. Ad hoc enim venit in mundum, vt testimonium perhiberet veritati, vt est apud Ioannem, & quicunque ex veritate est, audit vocẽ eius. Diuus Hieronymus transfert: Annũtiabo præceptum dei, nã dictio, el, Hebraicè significat Deum: scripta cũ duobus punctis, cum tribus verò significat eum. Et paraphrasis Chaldaica habet: Recitabo Dei pactum. Inducit igitur psalmographus Chistũ Dei legem & pactum, & decretum narrantem & prædicantẽ, & seipsum verum esse regem promissum docentẽ. Sed quoniam per medullam cedri rex Iudææ intelligitur, sunt, qui dicant hoc loco hunc, quem Deus dixit sumpturum esse de semine regis, esse Zorobabelem, qui erat ex regia progenie, qui reduxit Iudæos à Chaldæa in Iudæam tẽpore regis Cyri: cum quibus non contendam, dummodo fateantur fuisse hac in re Zorobabelem Christi figuram, & prophetam ad humani generis redemptionem per Christũ respexisse, cuius imago fuit reductio illa ex Babylonica captiuitate. Nam Christus erat omnium prophetarum scopus quẽ non solùm Hebræorum liberatores, vt Iosue filius Nun, Gedeõ, Iosue filius Iosedech, Zorobabel, & alij, sed etiam legis Mosaicæ instituta & sacrificia adumbrabant. Hic est rex ille ex semine Dauidis secundũ humanitatem de stirpe regia, de medulla cedri sublimis, de quo hîc loquitur diuinus noster vates. Esse autem Christum ex progenie Dauidis secundum carnem asserit in epistola ad Romanos diuus Paulus, & diuus Matthęus initio sui euãgelij. Id promiserat Deus, & fuit oraculis diuinorũ vatum proditũ. In psalmo scriptum legimus: Iurauit Dominus Dauid veritatẽ, & non frustrabitur eum: De fructu vẽtris tui ponã super sedem tuam. Huc pertinet Dei promissio facta Dauidi iis verbis, secundo libro Regum explicata: Suscitabo semen tuum post te, & firmabo regnum eius: & stabiliã thronum regni eius in sempiternum. Quis nõ videt vaticinationẽ hanc non esse ad fluxũ Salomonis regnũ, sed ad æternũ Christi regnũ referendã qui futurus erat ex semine Dauidis, & in æternũ regnaturus? Id vaticinatus fuit Esaias, dicens: Egredietur virga de radice

Psal. 39. *Psal. 2.* *Ioan. 18.* *Rom. 1.* *Psalm. 131.* *4. Reg. 6.* *Esai. 11.*

dice Iesse, & flos de radice eius ascēdet, & requiescet super eum spiritus domini. Hæc virga est virgo Dei genitrix, hic Iesse, à quo virga hæc processit, est pater Dauidis: hic flos ex virgine natus, est Christus verus Deus, & verus homo, qui de se ait in Canticis: Ego flos campi, & lilium conuallium. Flos est nō horti, hoc est nō particularis, sed cāpi, flos cōmunis, saluator omnium. Hic est rex ille, de quo prędixerat psalmographus: Rex noster ante secula operatus est salutem in medio terrę. Et rursus Lætetur Israel in eo, qui fecit eū, & filiæ Sion exultent in rege suo. Et Esaias: Dominus Iudex noster, dominus legifer noster, dominus rex noster, ipse saluabit nos. Hic est rex de medulla cedri, qui homines à Nabuchodonosore, à diaboli potestate eripuit, & Hierosolymā, hoc est, ad ecclesiam duxit bonis excellentibus refertā, ad verum ac pium Dei cultum, ad Christianā religionē ad cōscientiæ trāquillitatem, vt eos inde ad cœlestem patriam, ad æternas mansiones, ad ecclesiam triumphantem tandē perduceret, vbi est eorum bonorum affluentia, quam nec aspectu oculorum cōprehendimus, nec auribus percipimus, nec vlla animi cogitatione complectimur.

Cant. 2. Psal. 73. Psa. 149. Esai. 33.

Tenerum distringam. Hoc est, de regia stirpe decerpā ramum tenerum: tollam Zorobabelem nepotem regis Iechoniæ, & plantabo illū in monte Sionis. Constituam Christum filium meum regem ecclesiæ catholicæ. Tenerum vocat Christum propter eius pietatem & misericordiam.

Et plantabo super montem excelsum. Hoc est, super ecclesiam nomine Sionis intellectam. Hæc est mōs ille, de quo ait Esaias: Erit in nouissimis diebus præparatus mons domus domini in vertice montium, & eleuabitur super omnes colles. Poteris per hunc montē excelsum, in quo plātata fuit hæc arbor sublimis, montē Caluariæ intelligere, vbi fuit arbor vitæ plantata. Hæc arbor est crux illa sacratissima in monte Caluariæ erecta, refugium nostrū & diuinæ victoriæ clarissimū monimentum. Cùm puer Ismael exul à domo patris in vasta & inculta erraret solitudine, & siti maxima cruciaretur, abiectus est ab Agara matre sua subter arborem quandam, vbi pias voces lachrymis sociatas ad cœlum emittens, fuit à domino exauditus, qui ei fontem ostendit, quo fuit mirabiliter refectus & recreatus. Tales sunt peccatores, qui patrē æternum Deum relinquentes, diuino fauore indigni syluas vitiorum peragrantes, laborant siti diuinæ consolationis, & nulla cœlestis gratiæ aqua recreantur. De iis ait diuinus vates. Errauerunt in solitudine, in inaquoso. Sed nemo adhibeat peccatis suis de diuina pietate desperationem. Eleuet oculos ad Christum crucifixum, fundat ad ipsum vim lachrymarum, confugiat ad arborem veræ crucis, & ibi inueniet vberrimum diuinæ consolationis fontem. Videbit Deum suum cruci affixum, cum aquis gratiæ inuitantem, & dicentem. Omnes sitientes venite ad aquas. Et iterum: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Et rursus: Ego sitienti dabo de fonte aquæ vitę gratis. Christi latus fons est mirabilis, vnde exiuit sanguis & aqua. Curramus ad crucem hanc in monte Caluariæ sitam, amplectamur eam, in qua fructus æternæ redemptionis pependit. Huius arboris folia sunt verba de eius laudibus prolata, quibus illud accommodari potest, quod ait Ezechiel: Folia eius ad medicinam, & diuus Ioannes in Apocalypsi: Folia eius ad sanitatem gentium. Flores eius sunt charitas, humilitas, patientia, obedientia, paupertas spiritus, & aliæ virtutes, quas, si eas in sūmo gradu, in altissima perfectione videre desideras, in cruce Christi omnibus numeris absolutas absque dubio reperies. Fructus eius est ipsemet Christus filius Dei, pomum pulchrum, è cœlis dimissum, de quo ipsemet ait: Qui manducat me, viuet propter me. Et in Leuitico scriptum legimus: Sumeris vobis fructus arboris pulcherrimæ. Est igitur crux sancta arbor nobilissima, omnium in omnibus pulcherrima, in foliis, in floribus, in fructu. Hæc nobis representat Christum crucifixum, qui est ipsa arbor vitæ, & sapientia patris, de qua ait in Prouerbiis Salomon: Lignum vitæ est iis, qui apprehenderint eam. De qua ait hoc loco cœlestis pater: Et plantabo super montem excelsum & eminentem.

Esai. 2. Genes. 2. Gene. 21. Psal. 106. Esai. 55. Ioan. 7. Apo. 21. Ioan. 19. Ezec. 47 Apoc. 22 Ioan. 6. Leui. 23 Prou. 3.

Et erit in cedrum magnam. Erit Christus sublimis & gloriosus. Vnde post eius reditum ad vitam ait: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Et diuus Paulus, propter quod, inquit, Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen. Vnde apud Danielem appellatur lapis præcisus de monte, hoc est, de virgine Maria virtutū altitudine præstante, sine manibus, hoc est sine opere humano, qui creuit in montem excelsum omnem terram adimplentem. Et Esaias inducit patrem ita cum filio loquentem: Dedi te in lucē gentium, vt sis salus mea, vsque ad vltimū terrę.

Mat. vlt. Philip. 2. Danie. 2. Esai. 49.

Et habitabunt sub ea omnes volucres. Sub Christo habitabunt fideles, qui quoniam alis fidei & charitatis altiùs volant, meritò volucres appellantur. Vide auem illam cœlestem aientem: Conuersatio nostra in cœlis est. Considera sublimem eius à terra ad cœlum volatum. Hæ sunt aues, quas Abrahā non diuisit, cū animalia cætera diuisisset, vaccā, caprā, & arietē. Impij his animalibus intellecti sunt à seipsis, & à Deo diuisi & separati: at viri iusti de se aiunt: Quis nos separabit à charitate Christi? Quî fieri potest, vt à Deo sint separati, qui quicquid efficiunt, ad eius gloriam dirigunt, sempérque ipsum Deum mentis oculis intuentur? Quēadmodum in medio sphæræ est centrum, à quo omnes lineæ deductæ tendunt ad circunferentiā sic vir iustus charitate & pietate prętās habet Deū pro circunferentia. Quicquid cogitat, loquitur, & agit, tendit ad Christum, qui eos circūdat: nam vt dicitur in psalmo: Dominus in circuitu populi sui. Et iterum circundabit te veritas eius, nō timebis à timore nocturno. Et rursum: Sperantem autem in domino misericordia circūdabit. Est enim Christus diuina circunferentia cingēs viros iustos & est arbor cœlestis vmbra sua protegens & circūdans omnes, qui ad ipsum confugiunt. Ideò subditur statim: Vniuersum volatile sub vmbra frondiū eius nidificabit. Hęc est vmbra illa, de qua dixerat regius vates: Sub vmbra alarū tuarū sperabo. Sub qua protecti viri iusti cōmorantur, iuxta illud eiusdē prophetæ. Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur.

Philip. 3. Gene. 15 Rom. 9. Simile Psa. 124 Psal. 90. Psal. 31. Psal. 50. Psal. 90.

Ego dominus humiliaui lignum sublime, & exaltaui lignum humile. Hoc est, Ego iustus Deus depressi Sedechiam, qui se extulerat, & extuli Zorababelē, qui se humiliauerat. Abieci diabolū superbum,

&

& extollam Christum humilem. Ipse Christus de *Mat. 11.* se ipso ait: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. De illo ait in epistola ad Philippenses diuus *Philip. 2* Paulus: Semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens. Et paulò pòst: Humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Sed vide quid sequatur. Propter quod Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum. Et omnis lingua confiteatur, quia dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Id prædixerat idem Dei filius iis verbis apud Esaiam: Mihi curuabitur *Esai. 45* omne genu, & iurabit omnis lingua, ergo in domini. Vel, vt alij vertũt, Et iurabit omnis lingua dũtaxat per dominũ. Quę verba diuus Paulus Christi *Rom. 14* esse indicat in epistola ad Romanos, sed ea ita trãsfert. Mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo: vel vt, verti potest, confitebitur me esse Deum. Intuere animo quẽadmodum cœlestis pater eum extulerit, qui se abiecerat & exinaniuerat. Cõtrà verò diabolum è cœlo in profundum barathrum deiecit, quia se extulerat. Hoc intelligens virgo Dei genitrix canebat: Deposuit po *Luc. 1.* tentes de sede, & exaltauit humiles. Et idem Deus Omnis qui se exaltat humiliabitur, & qui se humi *Luc. 14. & 18.* liat, exaltabitur. Et D. Iacobus in epistola sua: De' superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Et *Iacob. 4* paulò pòst: Humiliamini in cõspectu domini, & exaltabit vos. Et D. Petrus in prima sua canonica: *1. Pet. 5.* Humiliamini sub potente manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis. Et Abdias: Si exaltatus *Abdi. 1.* fueris vt aquila, & si inter sydera posueris nidum tuum, inde detraham te, dicit dominus. Et psalmo *Psal. 36.* graphus: Vidi impiũ superexaltatum, & eleuatũ sicut cedros Libani, & trãsiui, & ecce non erat: quęsiui eum, & nõ est inuẽtus locus eius. Superbi enim & elati etsi florere, rebúsq; secundis vti videantur, infelices tamẽ sunt, quoniã miseros exitus consequuntur, & ex illo illustri rerũ statu sæpenumero cadunt, & quod peius est, in pœnas æternas præci *Simile* pitantur. Quẽadmodũ hyeme frigore vigente, & æstate nimio calore omnia inflãmante rarò cadũt ingentia fulmina, vt ait Plinius libro 2. sed verè & autumno, quando aër est serenus & tranquillus, tunc maximè adurunt & feriunt, sic maximæ calamitates & acerbissimæ ærumnæ prosperitati insidiantur: nõ eos quærunt, qui frigore & æstu in humili statu laborant, sed illos repentino vulnerant impetu, eos deiiciunt, & incẽdio cõburunt, qui in trãquillo prosperitatis vere & autumno, superbia extolluntur, & inani mundi gloria insolescunt & in sublime vanitatis eleuantur. Nihil esse existimo in vita securius, nihil vtilius, nihil præstantius, nihil ad virtutem magnificentissimè illustrandã accommodatius, nihil denique tranquillitate aliísq; bonis affluentiùs, quã vera humilitas, & Christia- *Simile* na animi submissio. Hæc est gossipium, in quo cõseruatur virtutum moschus præstantissimum spirans odorem. In arte arithmetica est quædam notula appellata siphra, deriuata, vt mea fert opinio, *Simile* à verbo Hebraico saphar, quod significat numerare, vnde siphara Hebraicè numerũ significat. Hæc notula nihil valet, sed facit valere: coniuncta enim cum notula valente decem, efficit, vt valeat centũ: auget valorem, cum illum non habeat. Sic animi submissio, & suipsius abiectio, cùm ex se in hac vita apud homines nihil valeat, præstat tamen valorem. Iuxta est dominus, ait psalmographus, iis, qui tribulato sunt corde, & humiles spiritu saluabit: Et iterum: Excelsus dominus, & humilia respi *Psal. 33.* cit, & alta à longè cognoscit. Acsi diceret: Altissi- *Psa. 137* mus Deus humiles diligit, & eos qui se submissè gerunt, effert in sublime, elatos verò & superbos, mundi honores & dignitates sibi assumentes & arrogantes à longè videt, quasi res detestabiles, nolẽs eos è propinquo vt sibi charos intueri: quippe qui indigni sint, qui ab eo vt amici cognoscantur. Animi demissio est vas, vbi virtutes recõduntur, *Simile* vt ait D. Bernardus, humilitas cordis receptaculũ est gratiæ. Chrysostomus, Humilitas, inquit, est sacrificium maximũ. Et iterum, Humilitas est sublimioris philosophiæ mater. Humiles, vt ait D. Gregorius, dum se deiiciunt, ad Dei similitudinẽm ascendunt. Superbi contrà dum se extollunt, diabolum imitantur. At eos deiicit Deus & humiles extollit, quemadmodum hoc loco ait per Ezechielẽ.

Siccaui lignum viride. Hoc est, regem Sedechiam.

Frondescere feci lignum aridum. Hoc est, Iechoniam, qui etiam Ioachin appellabatur. Hoc ideò *4. Regũ. vlt.* ait, quia Nabuchodonosor soluit illum à carcere, & honorificè tractauit, Sedechiam verò infinitis calamitatibus affecit. Potest hoc referri ad populum Iudaicum, quem Deus lignum viride appellat, quia in eo fuit fides & vera religio: & ad populum Gentilicum, qui eam ob causam lignum aridum dicitur, quia erat à fide & religione penitus alienatus. At lignum virescens, arbor illa fructifera, nobilis illa quondam Iudæorum synagoga aruit omnino, & nullum fert verę virtutis fructum, arbor autem Gentilica, quæ fuerat arida, sterilis, & infœcunda est lætissimorum fructuum copia exornata: in ea viget Christi fides, spes, charitas, iustitia, sapientia, verus Dei cultus, & cæteræ virtutes, quibus ecclesia repleta, aquis gratiæ spiritus sancti rigata semper virebit, nullósque æstus reformidabit. Hoc prædixerat his verbis Esaias *Esai 54.* Lauda sterilis, seu vt alij vertunt, Lætare sterilis, quæ non paris, decanta laudem, & hinni, quæ non pariebas, quoniam multi filij desertæ, magis quàm eius, quæ habebat virum. Gentilitatem appellat sterilem, quæ nullos habuerat prophetas, nullos fideles, nullam charitatem: sed fidem Christi recipiens multò plures fructus edidit, quàm Iudæorum synagoga. Alludit diuinus vates ad Saram sterilem, ex qua productus est populus infinitate *Gene. 21* innumerabilis à Deo assumptus, cum filius Agaræ fuerit eiectus. Eam ob causam diuus Paulus locum hunc in Epistola ad Galatas sub nomine Saræ de *Gala. 4.* ecclesia, sub nomine verò Agaræ de Synagoga interpretatur. De ecclesia dixerat Esaias: Lætabitur deserta & inuia, exultabit solitudo. De synagoga *Esai. 35.* verò Ieremias: Infirmata est, quæ peperit sep- *Iere. 15.* tem defecit anima eius, occidit ei sol, cùm adhuc esset dies. Vbi per septem multi intelliguntur more Hebræorum. De hac quondam sterili hoc ora- *Psa. 112.* culum literis mandauit regius vates: Qui habitare facit sterilem in domo matrem filiorum lætantem. Acsi diceret: Deus est ille, qui misericordia sua efficiet, vt Gentilitas, quæ sterilitate laborat, habitet in domo Dei, in ecclesia catholica & facta fœcũda infinitate filiorũ oblectetur. Hæc

catholica ecclesia coaceruata est ex gentilibus, & ex Iudæis, quos sacra scriptura semen & reliquias appellat, quoniam licet multi ex Gentibus, pauci tamen ex Hebræis fidem receperūt. Cæteri Iudæi infideles sunt abiecti & reprobati, & eorum synagoga euanuit, & exaruit à Deo penitus alienata & gentilitas ab eo assumpta. De ea ait Deus per Oseā: Miserebor eius, quæ fuit absque misericordia: & dicam non populo meo: populus meus es tu: & ipse dicet: Deus meus es tu. Quem locum D. Paulus in epistola ad Romanos, & diuus Petrus in prima sua canonica de ecclesia ex Gentibus congregata interpretantur. Est igitur Gentilitas arbor anteà sterilis & arida, cui Deus hoc loco prædixit se esse frondes præbiturum, vt admirabiles virtutum fructus produceret, ex quibus vera dignitas efflorescceret & redundaret. Hanc existimo esse huius loci intelligentiam. Qui verò totum hoc ad reditum ex Babylonica captiuitate referendum putant, quando Hebræi sub Zorababele duce ad patriam, ex qua fuerant magna iactati procella expulsi se retulerunt, nullámque volunt de Christo nec à propheta, nec à seipsis fieri mentionem, in errore intollerabili meo quidem iudicio versantur. Scio enim nonnullos, qui cùm nomine Christiano glorientur, vsque adeò sese opinionibus Iudæorum addixerunt, & quasi consecrarunt, vt nihil doctum, nihil literale esse dicant, nisi quod ex turbulentis eorum riuulis hauriatur, cùm nihil Hæbræis sit magis in optatis, quàm literam peruertere, & verum sensum delere, & sanctam nostram religionem labefactare.

Esai. 2. Esai. 19. Rom. 11. Ose. 2. Rom. 9. 1. Pet. 2.

ANNOTATIONES ex Hebræo in Cap. XVII.

Plena plumis. Septuaginta habent πλήρης ὀνύχων. plena vnguium. Acsi dicerent. Hæc aquila erat rapacissima. Nabuchodonosoris tyrannidem significat, qui alienas diuitias rapiebat, & extranea regna vastabat. Huiusmodi sunt, qui belum inferunt quiescentibus, vt eorum veteres illibatásque opes in profundum suorum appetituum gurgitem profundant. Hi per aquilam, & haliætum, & cæteras alites curuungues in literis diuinis significantur: cùm Deus earum vsum prohibeat in Leuitico, & Deuteronomio. Hesychius his alitibus eos intelligendos existimat, qui cùm subtilia perscrutari videantur, parant aliis insidias inexplebili auaritia æstuantes. Pythagoræ præceptum fuit nō esse animalia curuarum vnguiū nutrienda. Volebat enim significare esse rapacitatē ex ciuitate penitus alienandam. Ita Tryphon, & post eum Valerianus symbolum hoc interpretantur.

Leui. 11. Deu. 14.

Et tulit medulam cedri. Pro medulla in Hebraco את צמרת et tsamaret. R. Dauid in libro radicum, & R. Selomoh in commentariis aiunt esse ramum altiorem omnibus in arbore. Vnde Pagninus vertit: Et tulit summitatem cedri: Et Brixianus: Et tulit supremum fastigium cedri. Septuaginta: Et tulit electa cedri. Rex est medulla, & ramus altior & eminentior, qui non solùm dignitate, sed virtute & sapientia debet alios superare. Et qui in sublimiore loco est constitutus debet esse in excelsiore virtutis gradu collocatus, vt non solùm vitā dirigat ad notionis normam, sed etiam subditis ad id faciendum exēplū præbeat. Ei enim, qui reipublicæ præfuturus sit, duo tenenda sunt, vnū, virtutē colere, alterum, totū corpus reipublicæ curare, & ad eius vtilitatem munus suum referre. Ad quod maximè conducit mores habere incorruptos, vt eos populus imitetur. Vt enim qualis erat color virgarū Iacob, talis erat color pecorum, quæ nascebantur ex ouibus in aspectu virgarum cōcipientibus, vt literæ diuinæ memoriæ prodiderunt, sic quales sunt regis ac præsulis actiones, tales solent subditi cogitationes concipere. Iacob est princeps, virgæ sunt eius opera, oues subditi, conceptus cogitationes. Vnde ait Ecclesiasticus: Qualis rector est ciuitatis tales & habitantes in ea. Quare deberēt principes leges, quas condunt obseruare, vt exēplo suo excitarent subditos ad earum obseruationem. Interrogatus Alcamenes cur à Messeniis oblata munera recusasset, quoniam si recepissem, inquit, cum legibus pacem habere non poteram. Magnifica verò vox, & tāto principe digna, quæ declarat esse legū authoritatē magno obuióq; lucro anteponēdā.

Gene. 30. Simile. Eccl. 10.

In vrbe negotiatorum posuit illam. Pro vrbe negotiatorum habent septuaginta ciuitatem muratā. Hoc est Babylonem, cuius murus fuit à veteribus inter mundi mirabilia connumeratus. Eam Iulius Solinus hoc modo describit. Chaldææ gētis caput Babylon est, à Semiramide condita, tam nobilis, vt propter eam & Assyrij & Mesopotamij in Babyloniæ nomen transierint. Vrbs est sexaginta millia passuum circuito patens, muris circundata, quorū altitudo ducentos pedes detinet, latitudo quinquaginta: in singulos pedes ternis digitis vltra quàm mensura nostra est altioribus. Hæc ille strabo lib. 16. ita enim describit: Babylon in cāpo iacet muri ambitum habet. 385. stadiorū, eius crassitudine pedum. 32. altitudinem inter turres cubitorum quinquagenum, turriū ipsarum sexagenum, viam super mœnibus tam latā, vt quadrigę occurrentes facilè pertransire possint. Vnde & hoc ex septem spectaculis orbis vnum dicitur. Hæc Strabo. Cùm igitur vrbs illa fuisset muris celeberrima, rerúmq; gestarum gloria florentissima, nomine vrbis muratæ per antonomasiā intelligitur. Verùm pro in vrbe negotiatorum est in hebraico: in vrbe רכלים roclim à verbo רכל racal, quod significat negotiari, & vendere: vt apud Ezechielem. 27. Cartaginēses negotiatores tui. Id, quod est in canticis: Quæ est ista, quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ, & thuris, & vniuersi pulueris pigmētarij, poterat verti ex Hebręo: Quę est hæc quæ ascēdit per desertum quasi columna fumi odorati ex aromatibus myrrhæ, & thuris, & omnis pulueris mercatoris. Nam pro pigmentario est in Hebraico rocel, quod propriè significat mercatorem & negotiatorem. Per quem ille hoc loco intelligitur, qui species vendit aromaticas, quæ cōtusæ in pulueres rediguntur. Significat locus ille efficere religionem Christi, vt homines bona verè Christianorum opera videntes admirentur, & glorificent patrem, qui in cœlis est. Per myrrham intelligitur continentia, per thus suauitas orationis, per pulueres aromaticos omnes virtutes. Et queadmodū hæc aromata in igne maximè effundunt odorem, sic vir iustus in igne calamitatis positus maximè virtutem ostendit, & fragrantia patientiæ

Infr. 27. Canti. 3. Simile.

tientiæ redolet. Sed quamuis in Hebraico sit: Et vniuersi pulueris mercatoris, rectè tamē interpres Latinus transtulit: Et vniuersi pulueris pigmentarij, vt explicaret qualis esset hic puluis. Ab hoc verbo racal deriuatur nomen racil, quod significat mercatorem, & detractorem, quòd soleant mercatores de aliorum mercibus detrahere, vt suas cum aliorum vendant iactura. Pro hoc nomine vertit interpres Latinus criminatorem & su-
Leui.19. surronem capit.19. Leuitici, dicens: Non eris criminator, nec susurro in populo. Pro quo vertunt nonnulli: Non incedas mercator in populo tuo. Nec ineptè: solent enim mercatores technis & dolis homines circunuenire, & mendaciis ac periu-
Prouer. 11. riis lucrum suum augere. Id quod est in Prouerbiis: Qui ambulat fraudulenter, reuelat arcana. transferunt nonnulli: Ambulat vt mercator, qui arcanum reuelat, & per mercatorē intelligunt delatorem & susurronem, & hominem veluti ex dolis conflatum.

In monte sublimi Israel plantabo illud. Septuaginta habent: Et suspendam illum in monte sublimi Israel. Hoc est, permittam, vt in cruce suspendatur in monte Caluariæ. Loquebatur cœlestis pater de filio suo Messia vēturo, & dixit se esse illum suspensurum in crucis patibulo. Multa dicuntur
Zach.13 concedendo non iubendo, vt apud Zachariā: Percute pastorem, & dispergentur oues. Verba sunt Dei patris, quibus ait se permittere, vt populus Iudaicus Christū interficeret. Quæ verba diuus Mat-
Mat.26. thæus per futurum vertit primæ personæ, dicens: Scriptum est enim: Percutiam pastorem, & disper-
Matt. 6. gentur oues gregis. Ita intelligitur id, quod est in oratione dominica: Et ne nos inducas in tentationem. Hoc est, ne permittas, vt inducamur in tentationem. Eodē modo pater dicitur filium in manus impiorum tradidisse, & illum in cruce suspendisse. Ait Damascenus libr.4. capit.14. morem esse diuinæ scripturæ permissionem Dei actionem eius vocare. Quemadmodum hoc loco ait pater se esse filium suum in crucis arbore suspensurum. in ea pependit Christus Deus noster, de quo fuerat in libro Deuteronomij perpetuis monimentis
Deut.28 consignatum: Erit vita tua pendens ante te. Acsi diceret: Christus qui est vita: pro te morietur, & erit coram te cruci affixus. Ipse de se ait: Ego sum re-
Ioan.11. surrectio & vita. Cuius figura fuit serpens æneus,
Num.21 quem Moyses extulit in deserto, de quo ait Christus apud Ioannem. Sicut Moyses exaltauit serpen-
Ioan. 3. tem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis vt omnis, qui credit in ipsū, nō pereat, sed habeat vitam æternam. Fuerunt in cruce duo ligna, vnum erectum, alterum transuersum, sed ambo coniuncta. Natura angelica lignum rectum est, natura verò humana transuersum. Qua in re voluit nobis Deus significare per Christi mortem & crucis mysterium homines esse similes angelis effectos in eo quòd in cœlo vtriq; Deo in æternū fruuntur. Fuit hæc crux, vt ait Origenes, virga illa Moysi, quæ vicit AEgyptū, mare aperuit, & de Pharaone triumphauit. Hæc fuit in mōte Caluariæ fixa, in qua pependit redemptor noster. Quam ob causam ait hîc Ezechiel iuxta septuaginta translationem. Et suspendam illum in monte sublimi Israël.

Argumentum Cap. XVIII.

Inducit diuinus vates Deum loquentem, & errorem quendam in quo Iudæi versabantur, execrantem: non enim agnoscebant culpam suam, quod est totius improbitatis caput & metropolis: quin potius aiebant se non ob sua, sed ob maiorum suorū flagitia calamitatibus premi, & alienorum scelerum pœnas iniustè dare. Explicat illis Deus ab vnoquoque esse pœnam proprij peccati persoluendam. Promittit salutem impio, si reliquerit impietatem, & ad diuinum numen confugerit, iusto verò exitium si contempta iustitia, inexpiabiles fraudes conceperit, séque impiorum facinorum maculis contaminauerit. Tandem hortatur peccatores ad pœnitentiam, ne præcipites in æternam exitium rapiantur.

CAPVT XVIII.

ET factus est sermo domini ad me A
dicens, Quid est, quòd inter vos parabolam vertitis in prouerbiū in terra Israel? dicentes: Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt. Viuo ego dicit dominus Iere.31. e.
Deus si erit vobis vltrà parabola hæc in prouerbium in Israel. Ecce omnes animæ meæ sunt, vt anima patris, ita & anima filij mea est. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Et vir si fuerit iustus, & fecerit iudicium & iustitiā, in montibus non comederit, & oculos suos non leuauerit ad idola domus Israel, & vxorem proximi sui non violauerit, & ad mulierem menstruatam non accesserit, & hominē B
non contristauerit, pignus debitori reddiderit, per vim nihil rapuerit, panem suum esurienti dederit, & nudum operuerit vestimen Esai.58. b.
to, ad vsuram non accommodauerit, & amplius non acceperit, ab iniquitate auerterit Mat.25. c.
manum suam, & iudicium verum fecerit inter virum & virum, & in præceptis meis ambulauerit, & iudicia mea custodierit, vt faciat veritatem, hic iustus est, vita viuet, ait dominus Deus. Quòd si genuerit filium latro- C
nem effundentem sanguinem, & fecerit vnum de istis, & hæc quidem omnia non facientem, sed in montibus comedentem, & vxorem proximi sui polluentem, egenum & pauperem contristantem rapiētem rapinas, pignus non reddentem, & ad idola leuantem oculos suos, abominationem faciētem, ad vsuram dantem, & ampliùs accipientem, nunquid viuet? Non viuet: Cùm vniuersa hæc detestanda fecerit morte morietur, sanguis eius in ipso erit.

Quid est quòd inter vos parabolam vertitis in prouerbium? Parabola est sermo obscur⁹, aliud verbis proferens, aliud sensu explicans, rerúmque genere dissimilium cōparatio. Prouerbium est sententia in

in omnium ore versans rebus tēporibúsq; accommodata. Oratio hæc: Patres comederunt vuā acerbam, & dentes filiorū obstupescunt, parabola est, qua significatur: filios scelerum maiorum suorum pœnas luere. Hanc parabolā ferebant in ore Iudęi vsq; eò frequēter, vt eam in prouerbiū cōuerterēt. Volebant enim Deum arguere: & in eius iustitiam inuehebantur, asserentes se esse iniustè punitos, cū nullas conscientiæ labes haberent in animo, nulla vulnera, nulla flagitia: sed propter patrū suorum scelera immeritò vexari. Si illi iusti fuissent, culpas
Prou.14 suas agnoscerēt: septies enim in die cadit iustus, vt
Prou. 18 ait Salomon in Prouerbiis. Et in eodē libro ait: Iu
Matt.21 stus prior est accusator sui. Inter alias causas, cur
Marc.11 Deus ficū nō ferentē fructum ariditate percussit,
Gen. 3. hanc assignat diuus Athanasius: quòd Adam post transgressionem acceperit folia ficus, quibus nuditatē suā obtexit. Cùm autem Christus destrueret transgressionis peccatum, illúdq; deleret, & in cruce cōfigeret, arefecit operculum peccati, hoc est folia ficus, quibus Adam tegebatur post peccatum. Tegebat Adā transgressionem suam, & Iudæi similiter scelera sua, & ea ad maiores suos referebant. Tanta erant mētis obscuritate cooperti, tot errorum tenebris circunfusi, vt minimè viderent impietates suas, sed eas reiicerēt in maiores suos deóque iniustitiæ tribuerēt, quòd eos in tot ærumnis versari permitteret. Ideò hoc iā trito prouerbio vtebantur, Patres comederunt vuam acerbam, &c. Hoc est, illi cōmiserūt scelera Deū ad irā prouocātia, pro quibus nos filij luimus pœnas. Hæc verba ita vertit paraphrastes Chaldæus. Patres peccauerunt, & filij vapulant. Reprehēdit igitur eos Deus, quia parabolā hanc vertebant in prouerbium, illis ostendens nō esse eos punitos ob maiorū suorum scelera, sed ob propria: nam à fide defecerant, & vana Gentium idola coluerant, & nullam veri iuris germanęque iustitiæ solidam & expressam effigiē tenebant, sed se in dies teterrimis vitiorum maculis coinquinabāt. Quā ob causam eos hortabatur, ne deinceps tam falso prouerbio vterentur, sed scirent nec filium puniri pro iniquitate patris, nec patrem pro iniquitate filij, sed vnumquenque pœnam sui peccati sustinere.

Si erit vobis vltrà parabola hæc in prouerbium. Aposiopesis est, figura à Latinis reticētia appellata, cū intra nos ea supprimimus, quę dicturi videbamur. Est igitur sensus: Si deinceps hoc vtemini prouerbio, ego in vos grauiter animaduertam. Sed quoniam particula, si, apud Hebræos habet sæpe vim negationis, potest hìc accipi pro non, acsi dicat: Non erit vobis vltrà hæc parabola frequens in ore, quoniam ego eius falsitatem ostendam. Per Ie-
Iere. 31. remiam similiter ait Deus: In diebus illis non dicetur vltrà: Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt: sed vnusquisque in iniquitate sua morietur. Omnis homo qui comederit vuam acerbam, obstupescent dentes eius.

Ecce omnes animæ meæ sunt. Subaudi per creationem: non enim sunt ex traduce, sed creando infunduntur, & infundendo creantur. Sensus est: Etsi patres generent filios, animas tamen eorum nō generant, ego enim eas creo. Eam ob causam nec pater torquebitur pro filio, nec filius pro patre: sed anima, quæ peccauerit, ipsa morietur morte peccati in via, & morte æterna in gehenna, nisi per pœnitentiam surrexerit. Peccatum mors est, & peccatis imbuti mortui dicuntur. In libro Sapientiæ ait diuina scriptura: Homo occidit per malitiam ani- Sap.6.
mam suam. Et diuus Paulus in epistola ad Ephesios: Cum essemus mortui peccatis: conuiuificauit Ephes.2.
nos Christus. Hoc est, cùm per peccata nos pariter vobiscum, qui idolorum cultores eratis, mortui essemus, tribuit nobis vitam cœlestis pater per Christum saluatorem nostrum. Et diuus Iacobus Iacob.1.
in epistola sua: Peccatum cùm consummatū fuerit, generat mortem. Æternus etiam in inferno cruciatus mors est: & qui in perpetuas illas tenebras seclusi à cœtu & concilio iustorum releganτur, mortui dicuntur. Eam ob causam ait psalmo- Psal. 1.
graphus: Non resurgunt impij in iudicio. Reuocabuntur quidem conuersi mortales ad vitam, cùm venerit Iesus Christus ad iudicium vltimum exercendum: ait enim Apostolus: Omnes quidem re- 2. Cor.
surgemus, sed non omnes immutabimur. Sed psal 15.
mographus non loquitur de corporum resurrectione ad vitam æternam, quæ est vera vita. Cùm autem resurgere sit ad vitam redire, vita autē damnatorum mors potiùs æterna sit, quàm vita, verè asseritur, eos non resurrecturos esse, quia non resurgent ad vitam, sed ad mortem æternam. Scio tamē verbum Hebraicum non solùm resurgere significare, sed consistere, & causam in iudicio obtinere, cuius cōtrarium est causa cadere, & litem amittere. Quam ob causam poterit esse sensus illius versus: Ideò non consistent impij in iudicio Dei, sed causa cadentes, æterno supplicio adiudicabuntur. Apoc.21.
De iis ait ita D. Ioannes in Apocalypsi: Erunt in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda. Aspicis igitur pręter mortem naturalē duas esse mortes, vnam animæ per mortiferum peccatū in hoc mundo, alteram æternā in inferno. De vtraque loquitur hoc loco Deus, cùm ait: Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur. Sed quoniam in diuinis literis frequenter anima accipitur pro homine, vt
Genes.14. Dixit rex Sedom Abrahæ: Da mihi ani- Gen.14.
mas, & supellectilem tu capito, vbi septuaginta habent τοὺς ἄνδρας, idest, viros. Et multis aliis in locis diuinæ scripturæ, ideò forsitā hoc loco anima pro homine accipitur. Et tunc erit sensus: Quicunque homo flagitium dignum morte commiserit, morte corporis multabitur: & in peccato illo lethali excedens è vita, erit in interitum sempiternum præcipitatus.

Et fecerit iudicium & iustitiam. Hoc est, iustè vixerit. Hebraismus est in literis diuinis nō infrequēs. Facere iudicium & iustitiam est id efficere, quod decet virum sapientia & iustitia præditum. Potest hoc loco accipi iudicium & iustitia pro gradu pœnitentiæ ad salutem, cùm homo seipsum accusat apud Deum, & cognoscens delicta sua, aduersus 1. Cor.
seipsum sententiam fert. Eam ob causam ait Apo- 11.
stolus: Si nosmetipsos iudicaremus, non vtique à domino diiudicaremur. Cùm nosmetipsos accusamus & damnamus, absoluimur à Deo, si eius bonitati fidentes, ad tutum diuinæ misericordiæ portum confugimus. Audi Dauidem scelus suum cognoscentem, & clamantem: Iniquitatem meam Psal.50.
ego cognosco, & peccatum meum contra me est semper. Hoc est assiduò mihi ante oculos mentis versatur. Vicissitudo fuit, inquit Chrysostomus, Deus dedit Dauidi Misericordiam, Dauid dedit

Deo confessionem: Acsi diceret: Scio domine non futurum esse impunitum flagitium meum, noui eius iustitiam, cuius imploro misericordiam. Sed ideo à te domine peto, ne scelus meum punias, quia ego illud punio: ideo precor vt ignoscas, quia ego cognosco: & quia te offendi, vim lachrymarum profundo.

In montibus non comederit. Id est, non fuerit idolorum cultor. Solebant, qui commentitios Deos venerabantur, in montibus eorum statuas collocare, ibique cibos illis oblatos comedere. Ad id dementiæ & impietatis venerunt Iudæi, vt vanos Gentium Deos colerent, eósque idola domus Israelis appellarent. Volens autem propheta explicare quid esset, in montibus non comedere, subdit: Et oculos suos non leuauerit ad idola domus Israel, ea scilicet adorando.

Et hominem non contristauerit. Hoc est, non læserit, eum vulnerãdo, aut maledictis & conuiciis lacessendo. Oportet, vt neminem tristitia afficiamus nisi ob vtilitatem aut suã, aut aliorum, ita ratione exigente. Eam ob causam ait in epistola secunda ad

2. Cor. 7 Corinthios diuus Paulus: Etsi contristaui vos in epistola, non me pœnitet. Gaudeo enim, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Et paulò post: Quæ secundum Deum tristitia est pœnitentiam in salutem stabilem operatur.

Eccl. 7. De hac tristitia ait Salomon: Cor sapientium vbi tristitia, cor stultorum vbi lætitia,

Pignus debitori reddiderit. Hoc ob eos fortasse dicit, qui cùm pro mutuata pecunia pignus maioris pretij recipiant, illud posteà negant. Vel vt hortetur diuites ad reddenda pignora, etiam si illis pecunia non reddatur, non cuicunque debitori, sed inopia laboranti, quemadmodum in Exodo est literis

Exo. 22 consignatum. Incidunt aliquando tempora, cùm quæ maximè videntur viro virtute prædito conuenire, commutantur, fiuntque contraria. Nam depositum furioso reddere, aut pignus debitori ditissimo omnia sua in turpium voluptatum gurgitem profundenti, contra officium erit.

Panem suum esurienti dederit, nudum operuerit ve-

Matt. 5. *stimento.* Commendat opera misericordiæ. Etenim beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam

Esai. 58. consequentur. Per Esaiam ait Deus: Frange esurienti panem tuum, & hîc dicit, vt panem tuum distribuas inter esuriẽtes, si volueris viuere. Quomodo vis, vt Deus te audiat, si tu eũ non putas audiẽdũ? Quo corde audes ab eo petere regnum, cui non vis bucellam panis porrigere? Quomodo tibi dabit vestem gloriæ immortalem, qui eius pauperi nudo, frigore tabescenti vnam ex vestibus superuacaneis corruptibilem dare recusas? Quid ad hoc respondebunt vani homines, qui diuitias suas in res inanes profundũt, & magnificis apparatibus inaniter delectantur? Canes & accipitres alũt, pauperes & inopes nec in extrema inopia curant: induunt parietes pretiosis aulæis, & Christi pauperes nuditate deficiunt: cooperiunt lapides, qui nihil sentiũt, & carnes proximorum nuditatem suam sentientium cooperire nolunt. In phaleris consumunt aurum, in collo ferunt torques, & in auribus inaures pendentes, & pretiosa monilia, quibus possent captiuos redimere, viduas indigẽtes alere, virgines pupillas dotare, & miseris inopibus subuenire. Sũt, qui conferant aliquando in aliquos opes suas illis non indigẽtes, non charitate & misericordia, sed vanitate & inani gloria ducti, & repẽtino quodam quasi vento impetu animi concitati. Sunt similes fluminibus aquas suas in mare mittentibus, Simile terras autem sitientes minimè rigantibus. At dominus ait, vt pauperi opitulentur, & nudum veste cooperiant. Quid ad hoc respondere poterunt auari, qui opes suas reconditas colunt, & veluti idola venerantur? Hi aurum tantùm respiciunt, fratrẽ non aspiciunt. Audiunt pauperis lamenta, sed nec eius lachrymæ eos ad misericordiam mouent, nec eius suspiriis eorum corda mollescunt. Aurum cupiũt, ad illud aspirant, illud est eis dormientibus insomnium, & vigilantibus desiderium. Libentiùs vidẽt aurum, quàm solem, illudq; splendidius & micantius omnibus astris iudicant & asserunt. Quæcunque intuentur, in aurũ verti ardentissimè cupiunt. Permanat morbus hic in venas, & inhęret in visceribus, & inueteratus nõ euellitur, sed mores indies corrumpit. Nihil est tam sanctum, quod insatiabilis diuitiarum cupiditas non contendat violare, nihil tam munitum, quod non oppugnet. Vnde Latinus poeta: Quid non mortalia pector cogis auri sacra fames? O insatiabilem auaritiam, ô impiam cupiditatem, ô amentiam deplorandam! Non intelligunt cęci homines nihil magis cõducere ad opes consequendas, quàm eas inter pauperes distribuere. Ait enim ipsa veritas: Omnis, qui aliquid reliquerit propter nomen meum, cẽtuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. Et Salomon in Pro- Mat. 19. uerbiis: Alij diuidunt propria, & ditiores fiunt, alij Prouer. 11. rapiunt nõ sua, & semper in egestate sunt. Et diuus Paulus in epistola ad Hebræos: Sint mores sine a- Heb. 13. uaritia, contenti præsentibus: ipse enim dixit: Non te deseram, nec derelinquam. Quemadmodum Simile frumentum in horreo reconditum non augetur, imò sæpe à curculione corroditur, & absumitur, in terram autem proiectum vberrimũ fert fructum, & proiicienti maximum lucrum parit, sic pecunia in arcula recondita sæpenumero direptioni committitur, aut quocunque alio modo consumitur: in pauperes autem collata, fructum centuplum producit, & summam in posterum producit vtilitatem. Vt putei & lacus aquarum viuentium sordibus obturati, & inquinati, si exhausti fuerint, Simile fluent vberiore & pulchriore aqua, dimissi verò & quieti corrumpuntur, & putent, sic opes distributæ, & in egenos translatæ crescunt, & opes edunt copiosas & salutares: nam accipientes reficiunt, dantium autem animos alunt ad æternitatem, reconditæ verò & quiescentes sunt penitus inutiles. Vide quid dicat regius vates: Beatus qui intelligit Psa. 40. super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum dominus, Misericordiam appellat ad beatam vitam certissimum aditum, & diem malam vocat tẽpus asperum & calamitosum, quod Deus viros non deserit misericordia præstantes. Et rursus: Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in se- Psa. 111. culum seculi. Audi Christum Deum nostrum ita apud Lucã dicentem: Facite vobis amicos de mãmona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant vos Luc. 16. in æterna tabernacula, Acsi dicat: Distribuite inter pauperes diuitias vestras, vt cum migraueritis è vita, recipiamini ob eleemosynas vestras in gloria sempiterna. Et laudauit dominus villicum iniquitatis, quòd prudenter fecisset, nam aliena pecunia

comparauit ſibi amicos, qui eum reciperent. Sed dices: Si villicus iniquus erat, ſi iniquè fecit, cur fuit à domino laudatus? Audi obſecro. *Simile* Vt in crudeli homicidio eleganter depicto artem pictoris miris laudibus efferſ, rem verò ipſam deteſtaris, ſic dominus induſtriam villici laudat, rem verò ipſam vituperat: iniquum enim erat domini ſubſtantiam ſibi traditam perdere, ſed induſtria fuit amicos, qui eum reciperent, eique poſtea cònſulerent, acquirere. Eodem modo qui pauperibus diuitias largiuntur, prudentes ſunt, quoniam comparant amicos, quorum precibus in æterna gloria recipiantur. Et licèt pauperes pro illis non fundant preces, ipſæ tamen eleemoſynæ pro illis dominum deprecantur, Et non ſunt villici iniquitatis, ſed miſericordiæ, nec villicum iniquitatis in eo imitantur, quòd ſubſtantiam à domino ſubripiebat, ſed in eo, quòd diuitiis amicos, qui in eum conferrent beneficia, comparabat. Qua de re ea poteris videre, quæ ſuprà annotauimus, capit. 16. verba illa explanantes: & manum egeno & pauperi non porrigebant.

Ad vſuram non commodauerit. Aſpicis in vniuerſum vſuram prohiberi. Nec obſtat conceſſiſſe *Deu.23. & 24.* Moyſen Hebræis commodare extraneis ad vſuram: nam illud fuit permiſſiuè ob eorum imperfectionẽ, quemadmodum vxores repudiare. *Mat.19. Deuter. 24.* Quærentibus enim illis à Chriſto, cur Moyſes mandarit dare libellum repudij: & vxores dimittere, reſpondit ipſe: Moyſes ad duritiam cordis veſtri permiſit vobis dimittere vxores veſtras. Idem exiſtimo de vſura dicendum. In deſcriptione viri iuſti ait diuinus pſaltes: *Pſa. 14.* Qui pecuniam ſuam non dedit ad vſuram. *Simile* Quemadmodum manus formatæ fuerunt, vt ſe mutuò iuuarent, ſimiliter, & pedes, quoniam membra ſunt corporis vnius, ſic nobis inuicem ſubuenire debemus, cùm eccleſia ſit corpus quoddam, cuius nos membra ſumus, vt ait Apòſtolus. *1. Cor. 12. Eph. 5.* Imò non ſolùm Chriſtiani, ſed omnes homines proximi ſunt, & huius vniuerſitatis membra. Et quemadmodum naturæ repugnaret pedes ſe mutuò impedire, ita rationi aduerſatur, homines ſeipſos inuicem lædere, & alterum alteri in *Gala.6.* neceſſitate non opitulari. Alter alterius onera portate, inquit Apoſtolus, & ſic adimplebitis legem Chriſti. Non longè aberat ab huius exhortationis intelligentia Chryſippus inſignis philoſophus, cùm aiebat, homines ad homines iuuandos fuiſſe editos in lucem. Natura ipſa vi rationis hominem conciliat homini, ingeneratq; amorem quendam inter ipſos. Et quamuis qui pecuniam accipit vſurariam exiſtimet magnum in ſe eſſe beneficium collatum, poſtea tamen detrimentum ſentit. *Simile* Vt percuſſus ab aſpide, vt aiunt, voluptate delinitus ſomnum capit, & in illa ſoporis ſuauitate quieſcit, donec vult animam exhalare, quoniam venenum latens per omnia membra diſcurrit, ſic qui accipit ſub vſura, pecunia oblectatur, ſed vſuræ venenum per omnes eius facultates diſcurrit, illúmque totum in debitum conuertit: & qui antea liber erat, poſteà in alienis ſummis verſatur. Ideo ait dominus: *Luc. 6.* Mutuum date, nihil inde ſperantes: & erit merces veſtra multa, & eritis filij altiſſimi. Vide quid dicat Ambroſius libro de bono mortis, & habetur 14. quæſt. 4. capitulo. Siquis. Siquis vſuram accipit, rapinam facit, vita non viuet. Alludit ad verba noſtri Ezechielis in hoc capite. Et Chryſoſtomus in Matthæum: Nihil vſuris turpius, nihil crudelius: alienas hic negotiatur miſerias, & lucrum ſuum alterius detrimentum facit. Similis eſt ei, qui aliquem manu ſuſcipiens, eum extollit, vt in naufragium impellat.

Iudicium verum fecerit inter virum & virum. Hoc pertinet ad iudices, & arbitros, qui debent iuſtam ferre ſcientiam.

Et iudicia mea cuſtodierit. Hoc eſt, leges meas ſeruauerit. Colligit in ſumma id, quod diſtribuerat in partes, & quod in vniuerſum quicunque tenetur facere, vt poſſit iurè vir iuſtus appellari.

Vita viuet. Hoc eſt, non morietur pro delicto patris, ſed vitam deget non ſolùm corpoream, ſed ſpiritualem, hìc per gratiam, poſtea per gloriam. Impij verò nullam vitam habent ſpiritualem, imò nec corpoream, cùm citò diſcedant è vita: & immatura ac cerba morte corripiantur. Ita enim ait pſalmographus: *Pſa 54.* Viri ſanguinum & doloſi non dimidiabunt dies ſuos. Et quamuis aliquando vſque ad ſenectutem perueniant, tamen parum viuunt, quoniam nihil efficiunt, quod eos vixiſſe teſtetur. Et ita ſemper eſt vera diuini vatis ſententia. At viri ſapientia & charitate præſtãtes, quibus nihil eſt iucundius virtute, nihil antiquius, diu viuunt, etiam ſi in adoleſcentia eos à vita migrare contingat. Nam puritas animæ, & integritas morum tempus maturum mortis affert. Eam ob cauſam non eſt dicendus parum vixiſſe, qui iuſtitiam coluit & pietatem, quoniam vinculis corporis ſolutus, ad æternam patriam volauit, & in ea virtutis ſtudia hìc incubuit, quæ ei eam famam pepererũt, quæ breuitatem vitæ memoria poſteritatis conſolatur, quæ efficit, vt abſens adſit, & mortuus viuat.

Rapientem rapinas. Hebraiſmus eſt, hoc eſt, aliena rapientem.

Ad idola leuantem oculos ſuos. Id eſt, idola venerantem.

Abominationem facientem. Antea dixerat: Ad mulierem menſtruatam accedere.

Cùm vniuerſa hæc deteſtanda fecerit. Id eſt, vnum aliquod ex iis. Capitur dictio vniuerſa, diſtributiuè, non collectiuè.

Sanguis eius in ipſo erit. Id eſt luet pœnas ſuorum ſcelerũ: illi imputabitur eius pernicies, quia grauiter peccauit. Ita aiebant Iudæi: Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros. *Mat.27.* Acſi dicerent: Si culpa eſt occidere Chriſtum, volumus, vt nos cum filiis noſtris huius culpæ pœnam perſoluamus. Hic eſt ſanguis, de quo illis dixerat Deus per Eſaiam: *Eſai.1.* Manus veſtræ ſanguine plenæ ſunt. Quemadmodum eſſe ſanguinem alicuius in illo, eſt ipſum ſui ſceleris pœnas dare, & pro delicto ſuo puniri, ſic requirere ſanguinem vnius de manu alterius, eſt ipſum luere pœnas pro eius morte, cuius ipſe cauſa fuit. Ita ait Deus apud noſtrum Ezechielem capitulo tertio: *Sup.3.* Sanguinem autem eius de manu tua requiram. Vbi de ſanguinis ſignificationibus latè diſſeruimus.

Quòd ſi genuerit filium, qui videns omnia peccata patris ſui, quæ fecit, timuerit, & non fecerit ſimile eis, ſuper montes non comederit, & oculos ſuos non leuauerit ad idola domus

D la domus Israel, & vxorem proximi sui non violauerit, & virum non contristauerit, pignus non retinuerit, & rapinam non rapuerit, panem suum esurienti dederit, & nudum operuerit vestimento, à pauperis iniuria auerterit manum suam, vsuram, & superabundantiam non acceperit, & iudicia mea fecerit, & in præceptis meis ambulauerit, hic non morietur in iniquitate patris sui, sed vita viuet. Pater eius quia calumniatus est, & vim fecit fratri, & malum operatus est in medio populi sui, ecce mortuus est in iniquitate sua. Et dicitis: Quare non portabit filius iniquitatem patris? Videlicet quia filius

Deuter. 24. c. 4. Reg. 14. b. 1. Para. 25. b. iudicium & iustitiam operatus est: omnia præcepta mea custodiuit, & fecit illa, viuet vita. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij: iustitia iusti super eum erit, impietas impij erit super

E eum. Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est & custodierit omnia præcepta mea, & fecerit iudicium & iustitiam, vita viuet, & non morietur: omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor in iustitia sua,

Psa. 29. a. Infr. 33. c. quam operatus est, viuet. Nunquid voluntatis meæ est mors impij, dicit dominus Deus, & non vt conuertatur à viis suis, & viuat?

Quod si genuerit filium. Hoc est, si impius genuerit filium, qui pietatem colat & iustitiam, qui scelera patris perpendens ea detestetur, non punietur pro peccatis patris sui, quem noluit imitari.

Super montes non comederit. Subaudi in honorem idolorum. Hæc fuerunt paulò antè explicata.

Et vim fecit fratri. Id est, per vim rem proximi rapuerit.

Ecce mortuus est in iniquitate sua. Id est, ratione flagitij sui, & non alieni.

Et dicitis. Id est, sin autem dixeritis.

Anima quæ peccauerit. Ionathas Chaldæus habet: Homo qui peccauerit.

Filius non portabit iniquitatem patris. Id est, vnusquisque iuxta opera sua præmio afficietur, aut pœna: nec filius punietur pro delicto patris, in quo non consensit, & cuius particeps non fuit: & eodem modo nec pater iustus pro flagitio filij iniusti.

Deut. 24. 4. Reg. 14. 2. Para. 25. Hæc sentententia est etiam à Moyse literis mandata cap. 24. Deuteronomij, & refertur lib. 4. Regum cap. 14. & 2. Paralipomenô cap. 25. Sed dices: Quid est hoc? Nónne Deus loquens populo Israelitico ait in lib. Exodi: Ego sum dominus Deus tuus, fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem, eorum qui ode-

Exo. 20. Exo. 34. runt me? Ait quidē. Et rursum in eodem libro ait Moyses: Dominator domine misericors & clemēs, patiens, & multæ misericordiæ, & verax, qui reddis iniquitatem patrum filiis, ac nepotibus in ter-

Iere. 32. tiam ac quartam progeniem. Ieremias etiam, Domine deus, inquit, qui facis misericordiam in millibus, & reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum eorum post eos fortissimè. Præterea lib. 2. Regum scriptum legimus fuisse pro peccato Dauidis eius populum percussum. Et in Genesi, mortuos fuisse infantes propter peccata Sodomorum. 2. Reg. 24. Gen. 14

Cùm igitur ex iis locis, aliisq; huiusmodi colligamus apertè filios pro patrum sceleribus, aliósque pro aliis puniri, quî fieri potest, vt verum sit id, qđ hîc ait Ezechiel, aut Deus per illum, neminem pro peccato alterius puniri? Quomodo possunt hæc cohærere? Quoniam in hanc incidimus quæstionem opus est, vt eam absoluamus. Pœna consideratur dupliciter, primo modo sub ratione medicinæ peccati. Pœna primo modo sumpta non debetur nisi peccato, quoniam per pœnam reparatur æqualitas iustitiæ; & hac pœna non punitur nisi peccator. Et de ea agit hoc loco Ezechiel, dicens, nec filium puniri pro peccato patris, nec patrē pro peccato filij. Pœna autem secundo modo sumpta prout est medicina, irrogatur aliquibus absq; propria culpa, sed non absque causa. Huiusmodi pœna non solùm conseruat virtutem, sed præseruat à vitio, illamque ęquo animo ferentibus mirabiliter prodest. Et de illa intelliguntur authoritates, quibus ostendebatur, alios aliquādo pro aliorum peccatis puniri. Sed ita affligūtur, vt pro peccatis aliorum non amittant bona spiritualia & æterna, sed corporalia & temporalia tantum. Et quoniam filij & serui secundum corpus sunt res & possessio patrum & dominorum, puniuntur aliquādo pro eorum peccatis: & ita ipsi patres & domini puniūtur in illis pœna, vt est pœna, ipsi autem filij & serui, vt est medicina, ne similibus sceleribus contaminentur. Et ita huiusmodi pœna cedit in bonum patiētium: aliquando enim calamitate se ad meliorē frugem recipiunt, aliquando è vita migrant, ne incidant in scelera. Vnde illi, qui propter Dauidis peccatum occisi sunt, si iusti erant, fuerunt erepti à mundi laboribus, & ærumnis, & à flagitiis, in quæ incidere poterant, præseruati. Similiter innocentibus Sodomæ vtilis fuit mors, ne viuentes se vitiis parentum coinquinarēt. Itaque concedimus alios aliquando pro aliorum peccatis puniri, sed non in spiritualibus, & æternis, nisi ipsi consentiant aliorum flagitiis, illorumque se participes efficiant. Tūc enim punit Deus patres in filiis & nepotibus vsq; ad tertiam & quartam generationem, & ita intelliguntur authoritates citatæ, quando filij parentum vitia imitantur. Ideo aiebat Christus Iudæis. Implete mensuram patrum vestrorum. Id innuūt verba Dei dicentis in Exodo; Visitās iniquitatem patrum in filios in tertiā & quartam generationē eorum, qui oderunt me. Vbi verba hæc, qui oderunt me, referuntur ad filios, qui patrū scelera imitantes Deum odio habuerunt. Quāquam me non fugit posse etiam ad patres ipsos referri. Sed quare filij innocentes puniuntur propter patrum scelera in corpore, non autem in anima? Ratio est in promptu: quia filij sunt res patrum, quo ad corpora, quæ genuerunt, nō autem quo ad animas, quas Deus creauit. Anima enim, vt suprà diximus, non est ex traduce, nec à patre generatur, sed à deo creatur & infunditur. Ideo ait hoc loco Deus: Anima, quę peccauerit, ipsa morietur. Et dixerat paulò antè. Ecce omnes animæ meæ sunt. Dicimus igitur posse filios puniri pro patrum peccatis, corporaliter, & temporaliter, prout ipsa pœna medicina est, non

2. Reg. 24. Gen. 14. Mat. 23. Exo. 20.

non autem spiritualiter & æternaliter, quia anima Dei est, non autem patris. Hinc effectum est, vt iura humana præcipiant animaduerti in filios eorum, qui crimen læsæ maiestatis commiserunt, & in filios hæreticorum etiam innocentes. Sed hi solùm multantur pœna pecuniæ & infamiæ, non autem mortis nec flagelli. Qua de re vide Alphonsum à Castro virum eruditissimum libro secundo de iusta hæreticorum punitione capite vndecimo, & Ioannem Arboreum omni sapientia excultum libro sexto suæ Theosophiæ capite nono.

Egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis. Non dicit ab aliquibus, sed ab omnibus peccatis, contritio nanque integra esse debet: non enim dimittitur vnum mortale sine alio.

Omnium iniquitatum eius, quas operatus est, ampliùs non recordabor. Id est, non eum puniam æternaliter. Punietur quidem in hac vita, & in altera etiam in purgatorio, nisi tanta hic fuerit contritio, tantus peccati dolor, vt pro eo satisfaciat in hac vita, ita vt non solùm culpa, sed etiã tota ei remittatur pœna, Perspicuũ est cõtritionẽ delere peccatum quo ad culpam, tãtumque esse posse, vt illud etiã deleat quo ad pœnam. Sed considera obsecro immensam Dei misericordiam: cõnumerauit impij flagitia: & videbatur inde sequi se esse illũ absque vlla remissione in æterna supplicia relegaturum. At tanta est eius pietas, vt dicat se esse omnia condonaturum, si egerit pœnitentiam, & diuina præcepta custodierit. Omnium, inquit, iniquitatum, in quas incidit, ampliùs non recordabor. O admirabilem clementiã, ô infinitam Dei nostri benignitatẽ! Ideo aiebat Esaias: Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad dominũ, & miserebitur eius: & ad Deum nostrum quoniam multus est ad ignoscendum. Vel vt potest verti ex Hebræo: quoniam multiplicat ad ignoscendum. Acsi dicat: Nõ solùm semel ignoscit, sed sæpissimè: Eodem modo Ieremias inducit Deum cũ Iudæorum synagoga in hunc modum loquentem: Tu fornicata es cum amatoribus multis, tamen reuertere ad me. Et iterum cùm dixisset se esse eradicaturum & deleturum impios, adiecit: Si pœnitentiam egerit gẽs illa à malo suo, quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitaueram, vt facerem ei. Intuere summam Dei clementiam. Ideo eum vocat Apostolus patrem misericordiarum, & Deũ totius cõsolationis. Cùm Saul Dauidi perniciem machinaretur, eúmque ad interitum crudelissimum vocaret, congregauit aduersus eum exercitum magnum, vt illum caperet in deserto. At ipse Dauid clam noctu ingressus est tentorium Saulis, quem arctior quàm solebat, somnus complexus erat. Cùm autem eum Dauid occidere posset, dimisit illum intactum, & abiit ferens secum eius scyphum & hastam. Et recedens inde clamauit voce magna, narrans quæ fecerat. Id audiens Saul iam somno solutus, fractus animo has voces emisit: Peccaui, nequaquam vltrà te lædam, quoniam cùm me posses vno ictu interficere, vitã meam seruasti, Id quod fecit pius ille Dauid, fuit primo Regum libro mandatum, illisque consignatum monimentis, quorum memoriam nulla obruet vetustas, nulla vnquam delebit obliuio. Dauid ille Christum adumbrauit pietati plenissimum. Saul autem impium peccatorem aduersus Deum exercitum impiorum cogitatuum & operum congregantem. Tunc peccator aduersus Deum parat exercitum, cùm impias deliberationes addit impiis deliberationibus: & flagitia adiicit flagitiis: in ipsa enim deliberatione facinus inest, etiam si ad id non peruenerit, dummodo voluntas plenè consentiat. Qui itaque in hæc impia scelera iterum, ac iterum incidit: omnibusque virtutum ornamentis nudatus in summa ignominia versatur: copias instruit aduersus Deum, illique inferre bellum conatur. Sed Christus illum euertere, & perdere, vnoque ictu & corpus & animam occidere valens, & in tenebras æternas emittere, illum expectat, & vocat ad pœnitentiam: non enim vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Aufert tamen ab illo scyphum, quo oblectabatur: hoc, est voluptates corporeas, vires & sanitatem corporis, & illecebras ac delicias: aufert etiam ab eo aliquando hastam, hoc est potentiam, & opes quibus rebus peccator corroborat impietatem suam, qua pugnat aduersus ipsum Deum. Affligit illum, & permittit, vt magnos percipiat luctus, & in variis calamitatibus versetur, quò cognoscat scelera sua, & Dei misericordiam, qui cùm ipsum posset perdere, seruauit, & ad diuinam pietatem, ad portum misericordiæ, ad arcem tutissimam diuinæ protectionis contritus confugiat. Ipse enim Deus eum benignus recipiet, qui ait hoc loco: Omnium iniquitatum eius, quas operatus est, amplius non recordabor, In sua iustitia, quam operatus est, viuet:

Nunquid voluntatis meæ est mors impiis? Quasi dicat: Non, confirmat Deus id, quod dixerat suam erga peccatores misericordiam ostendens. Hæc eadẽ sententia est infrà literis consignata ca. 33. Quid hic vides, quod nõ indicet Dei misericordiã, quod non clamet & prædicet eius pietatem? Non solùm dixit se esse peccatorum scelera obliturum, sed etiam causam reddidit, dicens se mortem non velle peccatoris, sed eius conuersionem & vitam. Si hoc intelligas morte culpæ perspicuum est, Deum eam non cupere: sin autem de pœna culpæ, vult eam diuina ita exigente iustitia, sed non directè, nec per se, sed iniquitate nostra supposita. Ideo scriptum est in libro Sapientiæ: Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione viuentium. Quæ verba sunt etiam libro Tobiæ mandata. Intueris Deum nullum hominis excidium per se & directè velle. Imò vult, vt verbis vtar diui Pauli, omnes homines saluos fieri, & ad agnitionẽ veritatis venire. Quæ sunt de voluntate antecedente intelligenda, non autem de consequente: quemadmodum multa alia quę in diuinis literis inueniuntur. Voluntas Dei consequens semper impletur, antecedens autem nõ semper. Id quod grauiter & sapiẽter docet diuus Thomas prima parte quæst. 19. articulo sexto. Vides enim hoc loco apud Ezechielem velle Deum vitã impiorum, quæ per conuersionem ad ipsum, veráque contritionem acquiritur: quod non semper adimpletur ob impiorum scelera & obstinationem, qui ad Deum nolunt conuerti. Premit eos calamitatibus aliquando cœlestis pater, non vt eos perdat

Esa. 55.
Iere. 3.
Iere. 18.
2. Cor. 1
1. Reg. 26.
Inf. 33.
Sap. 1.
Tob. 3.
1. Ti. 2.

dat, sed vt illos à flagitiis abducat: sed illi indurauerũt facies suas supra petrã, vt ait Ieremias, & noluerũt reuerti. Hic ostẽditur verũ esse id, quod de Deo cecinit diuinus psaltes: Ira in indignatione eius, & vita in voluntate eius. Ira iuxta Euthymij sententiam castigatio est, quæ est in excandescentia Dei: sed licet vt iustus puniat, tamen vt misericors vitã tribuere desiderat. Duo efficit, nimirum punire & misereri: vnum non est ex eius electione, sed propter nostra delicta, alterũ est ex eius natura & volũtate. Ex quo efficitur vt eius castigatio sit breuis, misericordia autẽ, qua nos prosequitur, duret omnẽ vitam. Id ostendit versus hic, si eum voluerimus profundius scrutari. Nam pro ira est in Hebraicò regagh, quod nomen significat momentum siue instans, hoc est breuissimum tẽpus. Quare potest in hunc modum verti ex Hebræo: Quoniam ad punctum temporis est indignatio eius, & vita in voluntate eius: seu vt habet translatio Complutensis: & vita in repropitiatione eius. Potest etiam trãsferri: Et vita in amore eius. Vt sit sẽsus: Et si in nos Deus grauiter aliquãdo animaduertat, momẽtanea tamẽ est hæc eius excandescentia: at amor, quo nos amplectitur, quo suæ erga nos charitatis fontem aperit, quo vult vitam nobis tribuere immortalem, semper durat. Id voluit ipse apud Esaiam significare, dicens: Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te.

Iere. 5. *Psa. 29.* *Esai. 54.*

Si autem auerterit se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes, quas operari solet impius, nunquid viuet? Omnes iustitiæ eius, quas fecerat, non recordabuntur. In præuaricatione qua præuaricatus est, & in peccato suo, quo peccauit, in ipsis morietur. Et dixisti: Nõ est æqua via domini. Audite ergo domus Israel. F Nunquid via mea non est æqua, & non magis viæ vestræ prauæ sunt? Cùm enim auerterit se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatem, morietur in eis: in iniustitia, quam operatus est, morietur. Et cùm auerterit se impius ab impietate sua, quam operatus est, & fecerit iudicium & iustitiam, ipse animam suam viuificabit. Considerans enim, & auertens se ab omnibus iniquitatibus suis, quas operatus est, vita viuet, & non morietur. Et dicunt filij Israel. G Non est æqua via domini. Nunquid viæ meæ non sunt æquæ domus Israel, & nõ magis viæ vestræ prauæ? Idcirco vnumquenque iuxta vias suas iudicabo domus Israel, ait dominus Deus. Conuertimini, & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, & non erit vobis in ruinam iniquitas. Proiicite à vobis omnes iniquitates vestras, in quibus præuaricati estis & facite vobis cor nouum & spiritum nouum. Et quare moriemini domus Israel. Quia nolo mortem morientis, dicit dominus Deus. Reuertimini, & viuite.

Infr. 33. d. *Matth. 3. a.* *Infra. 33. e.*

Si autem auerterit se. Iusto se à via recta auertenti mors prædicitur.

Omnes iustitiæ eius, quas fecerat, non recordabuntur. Subaudi ad consequendam beatitudinem immortalem. Sensus est: Si iustus peccatum lethale commiserit: cuius pœnitentiam non egerit, in ęternum peribit iam enim desinit esse iustus: & ob virtutes illas, in quas anteà incubuerat, vitam æternam nõ obtinebit. Bona opera in gratia facta gloriã æternam merentur, sed per crimen mortiferum mortificantur: ita enim loquũtur scholastici: verum per pœnitentiam & conuersionem ad Christum reuiuiscunt. Quod non conuenit operibus mortuis: nam hæc fieri non potest, vt fiant viua per pœnitentiam. Opera mortua sunt, quæ fiunt in crimine lethali, opera autem mortificata, quæ in gratia fiunt, sed per mortiferum flagitium mortificantur. Illud est aduertendum iustitias accipi hoc loco pro virtutum actionibus, vt apud Matthæum: Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis. Et apud diuum Paulum in epistola ad Hebręos: Operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones. Et multis aliis in locis. Vbi vides homines iustitiam facerę, & iustitiam operari. Et hoc loco ait Ezechiel: Omnes iustitiæ eius, quas fecerat, non recordabuntur. Et paulò antè dixit: In iustitia sua quam operatus est, viuet. Vbi sunt, qui asserunt hominem nihil facere, sed omnia à Deo necessariò venire; Quid ad hæc loca respondebit Lutherus, qui liberum tollit arbitrium, & homines facit stipites, habentes se merè passiuè, & nihil penitus efficiẽtes: Quid ad hoc respondere poterit Melanchthum, qui in annotatione in epistolam ad Romanos asserit Iudam in traditione sua nihil fecisse, sed Deum illam fuisse operatum: & æquè proprium esse Dei opus proditionem Iudæ, & vocationem Pauli? Latinus ille quidem, impius tamen, vt Lutheri discipulum possis agnoscere. Quid ex hæreticæ impietatis schola exire poterat nisi hæreticum & impium? Quid detestabilius quàm omnia flagitia, omnem malitiam ad fontem bonitatis referre, & impuritates ipsas purissimo Deo tribuere? Deus ait iustos facere iustitias, hæretici negant: Deus ait impios operari impietates, ipsi aiunt impios nihil efficere, sed solum Deum esse omnium impietatum authorem & effectorem. O impietatem detestandam! Quis non videt esse hæc eorum verba in Satanæ officina conflata? Quis non intelligit, pectora vnde illa exierint, esse à dæmone inimico Christi occupata? Nihil, inquiunt hæretici, est in nostra potestate, nihil facimus omnino, sed omnia fataliter eueniunt. Si hoc Lutheri dogma esset verum, nec iusti præmio afficerentur, nec impij pœna: & ita iniustus esset Deus, qui toto hoc capite asseuerat se punire impios pro sceleribus suis, iustos autẽ pro virtutibus suis præmio afficere: sceleratos homines pœnas luere suorũ flagitiorũ non solùm hîc ad tẽpus, sed etiam in inferno absq; fine, virtute autẽ pręditos & charitate præstantes non solùm in hac vita habere gratiam, sed etiam in altera ęternam beatitudinem, & tandem vnũquemq; iuxta opera sua iudicari. Cur hoc, nisi quia cũ in hominũ potestate, quibus Deus dedit liberum arbitriũ, sit eligere bonum aut malum, vitam, & mortem, illi qui virtuti student, & vitam ad normam honestatis dirigunt: & ad Deum ipsum confugiunt, digni sunt præmio

Matt. 6. *Hebr. 11.*

mio: qui autem se vitijs dedunt, & Deo relicto fraudes tetras concipiunt,& iura diuina atque humana peruertunt, digni sunt pœna? Ait enim diuus Paulus in epistola ad Romanos: Deus reddet vnicuique secundũ opera sua. Et Christus Deus noster apud Mattheum, Filius inquit, hominis venturus est in gloria patris sui cum angelis suis, & tunc reddet vnicuique secundum opera eius. Quid potest apertius dici? Sunt igitur opera, quæ facimus nostra, & nos ea operamur, & in manu nostra est illa operari ob arbitrij libertatem. Fatemur Deũ esse primam causam omnium rerum, nihilque sine ipso fieri posse, & ad omnem effectum naturalem generaliter influere, & ad bonas hominum operationes concurrere speciali quodam influxu, & ab eo esse omnem salutarem inspirationem. At nostræ potestatis est illi acquiescere. Asserimus quippe Dei tractum per gratiam præuenientem & cooperantem, sed acquiescere tractioni hoc est in arbitrij libertate: quod bonas Dei inspirationes acceptat, & concurrit actiuè ad merita, atq; gratiæ cooperatur. Vnde D. Ioannes in Apocalypsi inducit deũ in hũc modũ loquẽtẽ: Ecce sto ad ostiũ & pulso si quis audierit vocem meam, & aperuerit mihi ianuam, intrabo ad illum, & cœnabo cum eo, & ipse mecum. Nónne intueris Deum corda nostra pulsare, sed non necessariò cogere; quin potius electiones ipsas in nobis esse, supposito tamen diuino auxilio? Sunt innumera sacrarũ litterarũ testimonia nõ ancipitia, nõ dubia, nõ obscura, sed aperta, perspicua, & luce meridiana clariora, quę liberã esse humanæ voluntatis facultatem contestãtur, quorum pauca solummodo citabo. In Ecclesiastico sunt hæc verba litteris consignata: Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilij sui: adiecit mandata & præcepta. Si volueris mandata conseruare, conseruabunt te: & in perpetuam fidem placitam seruare. Apposuit tibi aquam & ignem, ad quod volueris porrigere manum tuam. Ante hominem vita & mors, bonũ & malum, quod placuerit ei, dabitur illi. Hæc ibi. In Deuteronomio alloquitur Deus populum his verbis: Considera quòd hodie posuerim in conspectu tuo vitam & bonum, & è contrario mortem & malum, vt diligas dominum Deum tuum, & ambules in viis eius, & custodias mandata illius & cęremonias atque iudicia & viuas, ac multiplicet te, benedicatque tibi in terra, ad quã ingredieris possidẽdã. Sin autẽ auersũ fuerit cor tuũ, & audire nolueris, atq; deceptus adoraueris Deos alienos, & seruieris: eis prædico tibi, quod pereas, & paruo tẽpore moreris in terra, ad quã Iordane trãsmisso ingredieris posidendam. Testes inuoco hodie cœlum & terram, quod proposuerim vobis vitam & mortem benedictionem & maledictionem. Elige ergo vitã, vt & tu viuas, & semen tuum. Hæc Dei verba essẽt prorsus superuacanea & ridicula, si nullum esset in homine liberum arbitrium. Imò omnia præcepta & consilia, quibus plena est diuina scriptura, essẽt inutilia, & stultè tradita, & mera figmenta. Si nulla esset in potestate nostra electio, quomodo diceret Ieremias: Et eligent magis mortẽ quã vitam omnes qui residui fuerint de hac cognotione pessima? Quî fieri posset, vt verum esset id, quod ait diuina scriptura libro secundo Regum fuisse datam Dauidi optionem vnam ex tribus plagis eligendi?

Rom. 2. *Ma. 16.* *Apoc. 3.* *Eccle. 15.* *Deut. 30.* *Iere. 5.* *2. Reg. 24.*

At quis non videt optionem sine libero arbitrio esse non posse? In libro Sapientiæ scriptum legimus: Ad quod quisque volebat, cõuertẽbatur. Ieremias ait: Ecce locuta es, & fecisti mala, & potuisti. Et Christus Deus noster apud Matthęum alloquens Hierosolymam, Quoties, inquit, volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alis, & noluisti. Nónne videtis Lutherani volente Deo hominem non vel le per liberum arbitrium? In epistola ad Philemonem ait ita diuus Paulus: Sine cõsilio tuo nihil volui facere, vti ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium. At Lutherus omnia necessariò fieri profitetur. Profectò tam apertè, tam dilucidè, tam simpliciter omnia hæc loca, quæ citaui ostẽdunt arbitrij libertatem, vt si ego vellem testimonia ex industria confingere, nulla apertiora excogitare valerẽ. Sed Martinus Lutherus voluit euertere non solùm sanctorum doctorum libros, & salutarem ecclesiæ catholicæ doctrinam, & ipsam diuinã scripturam, sed etiam legem naturę. Id nãque quod est sine cõtrouersia verum, omnium prudentium & eruditorũ hominũ authoritate probatũ, quod homines docti & indocti pariter affirmant, est absq; dubio iudicandum legem esse naturæ. Atqui nihil est maiore cõsensu omnium mortalium assertum, quàm esse in hominibus liberam arbitrij voluntatem, eamque ob causam legibus ac statutis indigere, quæ eos excitent præmio atquę pœna ad impietatem fugiendam, & virtutem amplexandã. Sunt enim leges vitiorum emendatrices, commendatricésque virtutum: ab eis enim viuendi doctrina ducitur. Docent domitas habere cupiditates, effrænatos coercere appetitus, tueri nostra, animum ab alienis & manus abstinere. Nulla natio est tã inculta, nulla gẽs tã barbara & fera, quæ etiã si ignoret qualis debeat esse lex, non tamen intelligat vtilem esse & hominum societatis cõseruationi accommodatam. Hoc illos docet lex illa, quæ est iustorum iniustorúmque distinctio ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur: quæ ideo supplicio improbos afficiunt, bonos autem tuentur, quia cùm in hominum potestate sit bona eligere, mala autem declinare cum auxilio diuino, flagitiosi pœnam, iusti autem prẽmium merentur. Flagitiosi enim legem violarunt, iusti autem eam custodierunt. Et Salomon ait in Prouerbiis. Qui custodit legẽ, beatus est. Quod nullo modo esset tolerandum, si omnia fataliter & necessariò euenissent. Sed nemo est, cui non sit perspectum & exploratum esse multa contigentia, vt Aristoteles in libro de interpretatione, capite de futuris contingentibus, & omni doctrina sua apertissimis rationibus ostendit, Pythagoræ, Socratis, Platonis, cæterorúmque nobilium philosophorum authoritatem secutus. Quare asserere nulla esse contingentia, nullum liberum arbitrium, sed omnia necessariò, & fatali necessitate venire, est non solùm theologiam, sed etiam philosophiam de medio tollere, & iura omnia naturalia, diuina, & humana conculcare. Sed dices: Nónne Lutherani hoc vident? Vident quidem, sed asserunt & tuentur contrarium, ne quis eorum vitia reprehẽdat, cùm dicant non esse in eorũ potestate illa euitare, sed omnia fato ineuitabili euenire. Vt autem pro-

Sap. 16. *Iere. 3.* *Mat. 23.* *Phile.* *Prouer. 29.*

se au

se authores aliquos citet, cõfugiũt ad poetas, quorum nõnulli vidẽtur omnia fato tribuere, quoniã, vt ipsi dicũt, fatum nominãt aliquãdo. O cæcitatẽ inauditã, ô amentiã deplorandã! O homines talpis obscuriores, densissimis tenebris circunfusos, qui humana philosophia subsannata, sanctorum patrũ eruditione contẽpta, ecclesiæ catholicæ doctrina relicta, omnium doctorum virorum cõsensu repudiato, diuinorũ vatũ oraculis spretis, sãctorũ Christi Apostolorũ, martyrũ, & confessorũ documentis pro nihilo habitis, vtroq; Dei testamẽto veteri & nouo reiecto, Christi præceptis & consiliis repulsis, poëtas amplectuntur, eorũ sapiẽtiam laudibus efferunt eamq; diuinę sapiẽtiæ anteponũt. Sed quoniam ad fatum confirmandũ recurrunt ad poëtas, volo illis ex ipsorum poëtarum libris ostẽdere falsa esse & cõmentitia ea, quæ de fato & ineuitabili necessitate dicũt. Homerus Græcorũ poëtarũ facilè princeps, qui non solùm suæ ętatis homines, sed etiã antiquitatis memoriã artificio poëtico, & philosophico superauit, libro primo Odysseæ Iouem, quẽ summũ esse Deũ cæcę Gẽtes existimabãt, inducit in hunc modũ loquẽtẽ: Quam temerè incusans mortales numina, nósque authores faciunt, si quid sensêre malorũ: cùm pręter fatũ his pariat mẽs stulta dolores. Vergilius etiã, qui Latinæ poesis fontes aperuit, eáque Latio sermone illustrauit, qui maiestate verborũ & grauitate sententiarũ alios poetas mea sententia facilè vicit, totam de fati sentẽtiam libro quarto Aeneidos hoc vno versiculo de Didonis interitu locutus comprehendit. Nam quia nec fato, merita nec morte peribat. Non poterant apertioribus verbis fati necessitatem tollere hi duo, qui inter poetas obtinẽt principatum. Clarissimè asserunt nullam esse fatalem necessitatẽ. Sed non me fugit esse hunc meum laborẽ in varias hominum reprehẽsiones incursurum, quòd in tam crasso hoc Lutheri errore refutando tempus consumpserim: cùm iam multi ex ipsius Lutheri familia hac in re defecerint à magistro, eiusque superbam insaniam damnarint. Reliquum est, vt intelligamus nos esse operum nostrorũ authores, & arbitrium nostrorum liberũ esse, & gratiæ cooperari, & bona opera facta in charitate meritoria esse vitæ æternæ: pro quibus reponitur iustis in cœlo iusta corona, iuxta id, quod ait diuus Paulus, postquam benefacta sua connumerauit: In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi dominus in illa die iustus iudex. Nõ ait: Quã dabit mihi, sed quam reddet mihi, reddere enim, est dare alicui id, quod meretur ille, eíque debetur: debetur autẽ iusto vita æterna ex iustitia fundata in diuina misericordia. At si iustus in scelus inciderit mortiferũ, amittit gratiam, & vt hoc loco ait Deus Ezechielis ore, omnium iustitiarum eius, quas fecerat, non erit recordatio. *Timo. 4.*

Animam suam viuificabit. Quæ anteà erat mortua quo ad vitã gratiæ per peccatũ: peccatũ enim cùm consummatum fuerit generat mortem, vt ait diuus Iacobus. Sẽsus est: Qui anteà mortuus erat per peccatum, resurget per pœnitentiam. Ait enim diuus Paulus: Serui estis eius, cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiã. Et paulò pòst: Stipendia peccati mors, gratia autem Dei vita ęterna in Christo Iesu domino nostro. Hoc est, sicut merito peccati tanquam stipẽdium redditur mors, ita merito iustitiæ tãquã stipendiũ vita æterna, vnde etiã multis diuinarũ literarũ locis merces appellatur. Sed quia hęc iustitia nostra, omniúmq; nostrarum virtutum congeries sine diuina gratia inefficax est, cũ diuina autem gratia meritoria est æternæ beatitudinis, ideo ait diuus Paulus vitã æternam dari ob gratiam Dei. Noluit Apostolus vt merita ipsa, quibus datur vita æterna, nostris viribus ascriberemus, cũ gratiæ Dei nitantur. Sed mortẽ appellat stipẽdium peccati, à qua liberamur per pœnitentiam resurgendo ad vitam gratiæ, in qua gratia existẽtes bona opera efficimus, quibus æternam consequimur felicitatem. *Iacob. 1.* *Rom. 6.* *Mat. 5. 20.* *Mar. 9.* *Luc. 6.*

Considerans enim. Nimirum se iustum Deũ, piúmque patrem offendisse: & considerans quis fuerit, & quis debuerit esse, & versans in animo Dei erga se pietatem, suámque in Deũ ingratitudinẽ. Si hęc, inquit, cogitauerit, & memoria sæpenumero repetierit, séque à vitiis suis abduxerit, vitam absque dubio habebit.

Et dicunt filij Israel. Verti potest: Sin autem dixerint filij Israelis.

Idcirco. Quia viæ meæ iustæ sunt.

Conuertimini. Subauditur: ad me. Sequitur: Et agite pœnitentiam. Hortatur peccatores ad pœnitẽtiam. Eodẽ modo Ioannes Baptista: Pœnitentiam agite: appropinquauit enim regnum cœlorum. Et rursus: Facite fructus dignos pœnitentia. *Matt. 3.* *Luc. 3.*

Facite vos cor nouum, & spiritum nouum. Hoc est, cor & spiritum per pœnitentiam & bona opera cũ Dei gratia renouate. Hoc ait, non quòd homo per se, ex suis viribus tantũmodo id facere queat: quoniam gratiæ infusio à solo Deo est: sed quòd se homo ad gratiã disponere possit per liberũ arbitriũ, & attritionem cum Dei auxilio. Et faciẽti quod in se est, Deus non denegat gratiam. Quid ad hęc Dei verba dicent Lutherani? Deus ait: faciamus nobis cor nouum, spiritum nouum: illi aiunt, nos nihil facere posse. Si nihil possumus efficere, cur nobis Deus præcipit, vt hoc faciamus? Deus nobis non præcipit impossibilia, alioquin iniustus esset & impius: id nobis præcipit, quod est in manu nostra cõstitutum: atqui præcipit, vt hoc faciamus, vt operemur, ergo possumus facere & operari. Falsũ est igitur, quod aiũt Lutherani nos nihil omnino efficere, nihil penitus operari posse. Illud est hoc loco aduertendũ spiritum, & cor nostrum gratia innouari. Ideo ait Apostolus in epistola ad Ephesios: Renouamini spiritu mentis vestræ: & induite nouũ hominem. Et ad Colossenses: Expoliantes veterẽ hominẽ cum actibus suis, & induentes nouũ, eũ qui renouatur in agnitionem Dei. Et ad Romanos: In nouitate vitæ ambulemus. Sed quoniam hæc innouatio fieri non potest absq; Deo, aiebat regius vates: Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis. *Ephe. 4.* *Colos. 3.* *Rom. 6.* *Psa. 51.*

Et quare moriemini domus Israel? Sensus est: Cur ô Iudæi datis operam, vt moriamini? Ea enim committitis, quæ vobis perniciem machinantur. Si fueritis in tartari tenebras relegati, & æterno interitu puniti, vos estis in causa: ego enim nolo mortem peccatoris, sed potius vt conuertatur & viuat. Exitium vestrum non prouenit à parte mei, qui sum clementia plenissimus, sed à parte vestri, qui estis scelerũ maculis notatissimi. Ego volo omnes homines saluos fieri, vos verã animi salutẽ repudiatis. *1. Tim. 2.*

ANNOTATIONES ex Hebræo in Cap. XVIII.

Oculos suos nō leuauerint ad idola domus Israel. Pro idolis est in Hebraico גלולי gillule. à verbo galal, quod significat voluere. vt Prouerb. 26. Qui voluit lapidem, reuertetur ad eum. Vnde galal significat reuolutionem, vel reuolutam rem. Hinc effectum est, vt immunditia à se voluendo hoc nomine appelletur. Eam ob causam Hebræi, qui erant instructi fide per contemptum Gentium idola gillulim, hoc est sordes & immunditias appellabant. Quare meritò communis interpres hoc in loco pro gillulim trastulit idola: quem sequitur Pagninus & alij. At septuaginta interpretes pro idolis transtulerunt ἐνθυμήματα, hoc est cogitatus, seu animi conceptus: Impiæ enim animi commētationes, & turpes illæ cogitationes, quibus homines relicto deo oblectantur, in quibus felicitatem constituunt, idola sunt & simulacra, quæ more colunt gentium, quæ infinitos ferè deos summè venerabantur. Ait Hesiodus, & refert Blondus libro primo Romæ triumphantis triginta deorum millia fuisse in terris ab hominibus culta. Vtinam nunc non tot nefaria commēta, tot impiæ cogitationes, tot scelera, tot vanitates colerētur. Vnus est
Esa. 45. Deus, quem adorare debemus: ipse enim ait: Ego Dominus, & non est alius amplius: extra me non
Deut. 6. est Deus. Et fidelis eius amicus: Dominus Deus noster, Deus vnus est. Est autē Deus immēsus, quam ob causam non potest ab homine verbis enarrari, aut sensibus æstimari, aut intellectu comprehendi. Plato in libris legum ait non esse quærendū quid omnino sit Deus, cùm nec carnis oculis videri possit, nec sermone explicari. Libro primo de natura Deorum ait Marcus Tullius quæsisse tyrannum quendam à Simonide quid esset Deus, Simonidem verò deliberandi sibi vnum diem postulasse. Cùm idem ex eo postridie quęreret, biduum petiit. Cùm sæpius duplicaret numerum dierum, requisiuit tyrannus cur ita faceret: cui ipse respondit: Quia quātò diutiùs considero, tantò mihi res videtur obscurior. Alij dicunt admiratum tyrannum, quòd philosophus in dies tēpus duplicaret, dixisse. Hoc est quippiam infinitum, & respondisse philosophū: Id ipsum est Deus. Diuus Hieronymus ita ait: Deum cùm audis, substātiam intellige sine initio, sine fine, simplicem, sine vlla admistione, inuisibilem, incorpoream, inæstimabilem. Diuus Augustinus, Deus, inquit, est in seipso sicut alpha & omega, in mundo sicut rector & author, in angelis sicut sapor & decor, in ecclesia sicut paterfamilias in domo, in anima sicut sponsus in thalamo, in iustis sicut adiutor & protector, in reprobis sicut pauor & horror. Et quamuis Deus sit incōprehensibilis, nulla tamen natio tam barbara est & inculta, quæ nesciat Deum esse. Quid enim potest esse tam perspicuum, cùm cœlum suspicimus, cœlestiaq; intuemur, quàm esse numē vnum immensum, à quo hæc regantur? Et tamen tanta fuit Iudæorum cæcitas, vt hunc Deum negarent. & ad vana Gentium idola confugerent.

Et iudicium verum fecerit. Quidam vertunt: Et iudicium ac veritatem fecerit. Facere veritatem tropus est Hebraicus significans candidè & bono animo operari, quemamodum ambulare in veritate. Apud Esaiam, & libro quarto Regum aiebat rex Ezechias: Obsecro domine, memento quomodo ambulauerim coram te in veritate. Ita hoc nostro capite dicitur paulò pòst: Et iudicia mea custodierit, vt faciat veritatē. Vbi septuaginta habent: Et leges meas custodierit, vt faciat eas. Quibus in locis veritas potiùs est ad voluntatē, quàm ad intellectum referēda. Duplex est veritas, vna in verbis, altera in factis: veritas in verbis est adæquatio verborum ad rem, veritas in factis est adæquatio operū ad verba. De hac secūda veritate, quando id quod docetur, efficitur, intelligitur hic locus. Vult enim Deus vt vita nostra respondeat doctrinæ, Qui alios salutari instruit doctrina cū seipsum ita vitiis contaminet, vt cum eius vita apertè pungnet oratio, est similis farrario, quo decutitur farina, quod pollinem &, similam extra emittit, & furfures sibi retinet: aliis florē, & medullam triticeæ farinæ porrigit, sibi autē assumit furfurea purgamenta. Eā ob causam præcipiebat Deus, vt in rationali sacerdotis essent hæc verba scripta: Doctrina & veritas. Ille enim verus est doctor, qui id efficit quod docet. Hoc quidē est in veritate docere. Id innuere volebant pharisæorū discipuli, cū adulantes Christo, vt eū caperent in sermone, dicebant ei: Scimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces. Vbi prima veritas ad verba, secunda ad vitam refertur. Esa. 38. 4. Reg. 20. Simile Exod. 28. Mat. 22.

Quòd si genuerit filium latronem. Pro latrone est in Hebraico פריצ parits, à verbo parats siue pharats, quod finificat diuidere: vnde deriuatur pharisæus. hoc est diuisus; vt secundo Regum quinto Diuisit dominus inimicos meos coram me, sicut diuiduntur aquæ. Significat etiam inundare, vt apud Oseam quarto capite: Maledictū, & mendacium, & homicidium, & furtū & adulterium inundauerūt. Acsi dicat: Capitalia flagitia cumulatim crescunt; & instar diluuij omnia adimplent: fuit quondam mundus aquis obrutus inundantibus, at nunc est vitiorum diluuio submersus. Poterat etiam ita verti locus ille: Dant homines operam maledicto, mendacio homicidio, furto, adulterio & diuidunt, vel vt vertit paraphrastes Chaldæus, rūpunt, nimirum sepem & custodiam diuinorum præceptorum, scelera multiplicantes. Ita hunc locum R. Dauid in commentariis interpretatur. Significat etiam verbum hoc euertere & vastare, vt apud Ecclesiastem: Tempus destruēdi, & tempus ædificandi. Hinc effectum est, vt nomen hoc parits latronem significaret ab euertendis domibus ita vocatus. Significat etiam præuaricatorē, vt apud Danielem: Filij quoque, præuaricatorum, populi tui extollētur. Illud psalmi: Ego custodiui vias duras, potest etiam verti: Ego custodiui vias latronum, seu præuaricatorum: est enim ibi hoc nomen parits. Acsi diceret regius vates: Nō solùm dedi operam, vt ipsa virtus me traheret ad verum decus, sed etiam intuens quemamodum se mortales sceleribus inquinarent, tanto tenebar desiderio obseruantiæ legum tuarum, vt nefariorum hominum vias custodirem, ne per eas ambularent. Eos à maleficio deterrebam, & ad præcepta tua domine colenda & obseruanda excitabam. Est igitur custodire vias, prohibere ne iis quis incedat. Eodem mod Genesis 3. Collocauit Deus ante paradisum voluptatis cherubim, & flammeum gladium, atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitæ. Hoc est, ad prohibendum, ne quis via 2. Re. 6. Osa. 4. Eccle. 3. Dan. 11. Psa. 16. Gene. 3.

illa ad arborem vitæ tendente ambularet. Aspicis igitur nomen hoc parits æquiuocum esse, ex cuius æquiuocatione fluxit hoc loco interpretū varietas. Nā editio vulgata habet: Quod si genuerit filiū latronem. Septuaginta habent filium pestilentem. Symmachus transgressorem. Alij grassatorem. Poteris etiam vertere diuidētem: hoc est discordiam seminantem. Verbum enim pharats, & vt diximus diuidere significat & separare.

Et fecerit vnum de istis. Pro vno, est in Hebraico אח ach, quæ dictio fratrem significat, vt in psalmo 48. Frater non redimet, redimet homo: Vt sit sensus: Si in die iudicij frater fratrem nō redimet, quî fieri potest, vt ibi homo hominem extraneum possit liberare? Ideo nonnulli hunc Ezechielis locum vertunt: Et fecerit fratrem, sed per fratrem vnum aliquid intelligitur: vnaquæque enim res respectu socij sui frater appellatur, aut soror. Vnde in Exodo capit. 26. vbi nos habemus: Cortinæ sibi iungētur mutuò, est in Hebraico. Vnaquæq; cum sorore sua iungetur. Ionathas Chaldæus habet. Et fecerit fratri aliquid ex istis.

Psa. 48. *Exod. 26.*

Argumentum Cap. XIX.

Arguit impietatem domus regiæ sub duplici metaphora, altera leænæ, altera vineæ. Ostendit filios iusti Iosiæ fuisse scelerum maculis notatos, & immanitatibus insignes: quam ob causam ait eos meritò fuisse in vincula coniectos, & ex alto regiæ dignitatis gradu præcipitatos. Nam Ioachaz fuit captus à Pharaone Nechao, ab eóque ductus in Aegyptum, pro quo fuit eius frater Ioachim vocatus anteà Eliachim in regia dignitate constitutus, qui à Babyloniis oppugnatus se tradidit illis, manens tamen in regno: sed cùm posteà rebellasset, incidit in acerbiores ærumnas. Nam Chaldæi eius hostes irruerunt in eum, omnibus diuitiarum ornamentis illum spoliauerūt, & grauibus calamitatibus saucium deformarunt. Et ita ex luctuosa vita ignominiosè migrauit. Huic successit Iechonias filius eius vocatus Ioachim, qui oppugnatus à Nabuchodonosore, eíque resistere non valens, se tradidit illi, fuitque in Chaldæam asportatus pro quo fuit reguo præpositus Sedechias vocatus anteà Matthatias, qui cùm fœdus Babyloniis violaret, fuit captus ab illis, & priuatus oculis, & in Chaldæam adductus, & in acerbissima calamitate versatus. Et in hūc modum fuit regibus Iuda dignitas ablata, & claritas extincta, & omnia denique regiæ amplitudinis ornamenta ceciderunt. Quæ omnia sunt libro quarto Regum scripta, & ad diuinam iustitiam ostendendam perpetuis monimentis consignata. Horum principum calamitates deplorat hoc capite Ezechiel, eorúmque infelicitatem à flagitiis productam lamentatur.

CAPVT XIX.

A ET tu assume plāctum super principes Israel, & dices: Quare mater tua leæna inter leones cubauit: in medio leunculorum enutriuit catulos suos? Et eduxit vnum de leunculis suis, leo factus est: & didicit capere prędam, hominémque comedere. Et audierunt de eo Gentes, & non absque vulneribus suis ceperunt eum, & adduxerunt eum in catenis in terram Aegypti. Quæ cùm vidisset, quoniam infirmata est, & periit expectatio eius, tulit vnum de leunculis suis, leonem constituit eum. Qui incedebat inter leones & factus est leo, & didicit prædam capere, & homines deuorare. Didicit viduas facere, & ciuitates eorum in desertum adducere: & desolata est terra, & plenitudo eius à voce rugitus illius. Et conuenerunt aduersus eum Gentes vndique de prouinciis, & expanderunt super eum rete suum: in vulneribus earum captus est. Et miserunt eum in caueam, in catenis adduxerunt eum ad regem Babylonis, miserúntque eum in carcerem, ne audiretur vox eius vltrà super montes Israel.

B C

EXPLANATIO.

Et tu assume planctum. Verba sunt Dei ad Ezechielem, quorum hic est sensus: Deplora captiuitatem & infelicitatem Ioachaz, & Ioachim, & omnium denique principum Israelis, qui cùm essent à Iosia progeniti rege illustrissimo singulari sapientia & iustitia exculto, se vitiis cōtaminarunt, & patris decus & splendorem extinxerunt. Ostende lamentis esse te ob eorum calamitates mœrore confectum.

Quare mater tua leæna? Iudęorum synagogam leænā vocat, quia viguerat fortitudine, floruerat regia dignitate, & alias hominum societates fide superauerat. De ea dixit sapiētia: In Sion firmata sum, & in ciuitate sanctificata similiter requieui, & in Hierusalem potestas mea. Et radicaui in populo honorificato, & in partes Dei mei hæreditas illius, & in plenitudine sanctorum detentio mea. Eam ob causam appellatur leæna: quia principes & magnates nutrierat fortitudine prę̄stantes, qui instar leonum absque metu non solùm Gentium regibus restiterāt, sed etiā de illis insignes victorias reportauerāt. Vocatur etiā leęna, quòd in medio leonum secura consisteret. Poteris per hanc matrem leænam intelligere Hierosolymam, vel domum regiam ob assignatas rationes. Fortasse domum regiam vocat leænam ob crudelitatem & rapacitatem. Et tūc erit sensus. Quare regia progenies inter leones accubuit? Hoc est, quare hominū crudeliū cōsilio acquieuit? Cur homines indomitos & truculētos, immanitate barbaros, & ferocia exultantes cum leonibus crudelibus comparatos in consilium adhibuit, & eorū impietatē piæ atque rectæ iustorū virorū sententiæ anteposuit? In medio horum leonum crudelitate ferorum enutriuit catulos suos, hoc est principes suos, filios Iosiæ, qui ad crudelitatem declinarunt, séque sceleribus teterrimis inquinauerunt. Enutriti inter homines crudeles quid nisi crudelitatē sequerētur? Vnde scriptū legimus in libro Iob: Consilium impiorum longè sit à me. Et in psalmo: Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum. Initium actionum nostrarum est consiliū, & danda opera est, ne iniquis consiliariis adhæreamus. Adam impium Heuæ consiliū secutus, Heua autem serpentis fallacis consilio acquiescens, sibi parauerunt interitum, & posteritatem suam in miserias

Eccle. 24. *Iob. 22.* *Psal. 1.*

ferias magnas adduxerunt. Primus impij consilij author fuit diabolus, qui nõ desinit de nostra pernicie cogitare: & quod per se nõ potest, per impios consiliarios agit tãquam per suos ministros. Quare est eorum familiaritas omnino euitanda, & sapientium consuetudo amplectenda. In Prouerbiis ait Salomon: Qui cum sapientibus graditur, sapiẽs erit: amicus stultorum similis efficietur. Et Ecclesiasticus: Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea: & qui communicauerit superbo, induet superbiã. Et diuus Paulus in epistola prima ad Corinthios: Modicum fermentum totam massam corrumpit. Quemadmodum chamæleon modò niger est, modò viridis, modò pallidus, modò cæruleus, sumit enim colorem rei, quam è proximo intuetur, & cuiuscunque rei obiectæ colorem refert, & repræsentat, sic princeps eorum plerumque ingenium & mores imitatur, quorũ vtitur consilio & familiaritate. Id intelligẽs illustrissimus ille rex Dauid in psalmo, vbi optimi principis officia describit, eiúsque virtutis expressam effigiem proponit, has voces emisit: Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabit. Non habitabit in medio domus meę qui facit superbiam: qui loquitur iniqua, non direxit in conspectu oculorum meorum. Acsi diceret: Diligenter perquiram, quinam sint, qui in hac terra, in hoc meo regno fidem colant & iustitiam, eorúmque instruar consilio, & vtar familiaritate. At superborum & nefariorum cõsuetudinem repudiabo, & penitus reiiciam. Non coniiciam oculos meos nisi in viros fide insignes, virtute præditos, sapientia excultos, vt eis familiariter vtar, eorúmque consilio acquiescam.

Prou.13 *Eccl.13.* *1.Cor.5* *Simile* *Psa.100*

Et eduxit vnum de leunculis suis. Hoc est, extulit Ioachaz filium Iosiæ eúmq; regem constituit: qui subditorum opes rapiebat, & in profundum appetituum suorum gurgitem profundebat, séq; eorũ sanguine satiabat. Vnde eius vitæ meritò notã immanitatis & rapacitatis inurebant.

Leo factus est. Id est, rex impius. Quidam ex Hebraico vertunt: Leunculus, quòd eius regnum debile fuerit.

Et didicit capere prædam. Arguit regis Ioachaz auaritiam & rapacitatem. Et volẽs etiam eius crudelitatem reprehẽdere, subdit: Hominémque comedere. Tropus est, quo vtuntur Hebræi volentes hominem crudelissimum significare. Fuit hic Ioachaz regno expulsus, & infinitis ærumnis oppressus: & non solùm se, sed regnum suũ euertit. Cùm in corpore humano cor nõ impertit membris spiritus vitales, sed arteriæ occluduntur, & sanguis venas relinquit, signum est mortis: aut homo ille excessit è vita, aut breui excedet. Ita cùm rex non præbet subditis suis influxum munerum suorum, & semitę atq; fistulæ, quibus solent fluere eleemosynæ, obstruuntur, & charitatis opus pauperes derelinquit, argumentum est interitus regni, regisq; exitij apertissimum signum. At principis clementia & charitate in subditos reflorescit regnum, & in ipsum principem tranquillitas & securitas redundant. Vnde ait Salomõ: Misericordia & veritas custodiunt regem, & roboratur clemẽtia thronus eius. Et rursum: Aufer impietatẽ de vultu regis, & firmabitur iustitia thronus eius. In libro Ester ait in hunc modũ Artaxerxes: Cùm plurimis gẽtibus imperarem, & vniuersum orbem meę ditioni subiugassem, volui nequaquam abuti potentiæ magnitudine, sed clemẽtia & lenitate gubernare subiectos. Diuus Hieronymus ita ait: sicut misericordia hominem sursum eleuat ad Deum, ita deorsum crudelitas in infernum deiicit. Si in priuato crudelitas est detestanda, quantò magis in principe, qui debet esse subditorum pastor? Loquens Ieremias de Iudææ regibus, dirigénsque ad Iudæam ipsam sermonem suum, ait: Omnes pastores tuos pascet ventus. Hoc est, vani sunt, & res inanes futilesque moliuntur. Cùm veluti pastores deberent pascere subditos, ipsi tãquam chamæleontes aëre pascuntur. Et per Esaiam loquens Deus de Cyro Persarum rege, ait: Qui dico Cyro: pastor meus es. Et iterum: Vbi est, qui eduxit eos de mari cum pastoribus suis? Pastores appellat Moysem, & Aaronem, & alios Iudæorum principes & magnates. De Assyriorum rege ait ita Michæas: Suscitabimus super eũ septem pastores. Ponitur numerus finitus pro indefinito. Voluit significare suscitãdos esse aduersus Assyriam principes Persarum & Medorũ. Vbi per pastores principes intelligũtur. Diuus Gregorius, Summus, inquit, locus bene regitur, cùm is, qui præest, vitiis potiùs quàm fratribus dominatur. Nomine Aegypti intelligitur mundus cũ omnibus vitiis: quam ob causam ait Origenes, voluisse diuinam scripturam significare, quando dixit in libro Genesis fuisse Iosephũ toti Aegypto dominatum victoriam cum de vitiis omnibus reportasse, falsas domuisse voluptates, & omnem impietatem vicisse. Id ait etiam Philo voluisse diuinas literas ostendere, cùm asserunt Iacobũ tenuisse manu plantas fratris sui Esau: planta enim pedis, quæ terram attingit, symbolum est vitiorum, quæ vir fortitudine & sapientia præstans debet coercere, ne ipsa dominentur in eum, sed ipse potiùs in illa. Debet qui gubernat, ratione gubernari, & cùm sit aliorum pastor, clementiam ac pietatem in primis amplecti. Et hoc non solùm fideles, sed ethnici etiam contestantur. Homerus regem Agamemnonem pastorem vocat. Aristoteles octauo Ethicorum ait regem se debere ad subbitos habere, quemadmodum se habet pastor ad oues. Agesilaus apud Plutarchum, Ille, inquit, rex tutus est, qui sic subditis imperat, vt filiis pater. Intueris igitur principes non solùm pastores esse debere, sed patris pios & clementes. Seneca libro de Clementia ait: Si dij placabiles & qui delicta potentium non statim fulminibus sequuntur, quantò æquius est hominem hominibus propositum miti animo exercere imperiũ? Et in epistola ad Neronẽ: Inexpugnabile monimentũ est amor ciuium. Quid pulchrius, quã viuere optãtibus cunctis? In nũmis imperatoris Antonij Pij sculptũ erat fulmẽ sedens in throno. Volebat clemẽs princeps, nomine & re pius ostendere se fulmen habere, hoc est, potestatẽ alios feriendi, sed nõ ea vti: nam sedebat in tranquillitate & quiete fulmen illud. Quemadmodũ inter omnes apes sola ea, quæ regit, aculeũ non habet, aut certè non eo vtitur, sic inter omnes homines nulli magis conuenit clementia, quàm principi. Quare oportet dare operã, vt hilaritatem & clementiã populo ostendat. Ideo ait Salomõ: In hilaritate vultus eius vita, & clementia eius quasi imber serotinus. Refrænet princeps animi impetum, cohibeat iracundiam, detestetur crudelitatẽ, cæteras

Simile *Prou.20* *Prou.25* *Est. 13.* *Iere.22.* *Esa.44.* *Esa.63.* *Mich.5.* *Gen.45.* *Gen.25.* *Simile* *Prou.16*

cæteras animi labes repellat: tũ incipiat aliis imperare, cùm immanitati, furori, & dedecori parere desierit. Cùm exigente iustitia aliquos interfecerit, fundat prius lachrymas ex oculis propriis, quã sanguinẽ ex corporibus alienis. Sed ita pietatem colat, vt iustitiam non derelinquat. Ita enim ait Deus
Sap. 1. in libro Sapientię: Diligite iustitiam, qui iudicatis
Prou. 29 terram. Et per Salomonem: Rex iustus erigit terram. Si clementiam & iustitiam coluissent principes Hebræorũ, regnum suũ non euerterent: at studuerunt diripere hominibus imbecillis vitam & opes, suorumq; maiorum gloriam, & nominis celebritatem & amplitudinem ex hominum memoria funditus delere. Dæmones acerrimos humani generis inimicos venerati sunt, illosq; numini sanctissimo prætulerunt. Inter omnes qui hunc infœlicem vitæ cursum confecerant, vnus eminebat Ioachaz, de quo ait hoc loco Ezechiel: Didicit capere prædam, hominémque comedere.

Et audierunt de eo gentes. Id est, fuit rumor crudelitatis eius per orbẽ dissipatus: percrebuit eius cupiditatis & auaritiæ fama.

Non absque vulneribus suis ceperunt eum. Expugnauerunt Aegyptij eius ciuitatem, eúmque captum in vincula coniecerunt, sed non absque sanguine suo: fuerunt enim nonnulli eorum vulneribus traiecti. Reportarunt quidem de rege Ioachaz victoriam, sed cruentam.

Quæ cùm vidisset. Subauditur leæna: per quam, vt diximus, Iudæorum synagoga, aut Hierosolyma, aut domus regia significatur.

Quoniam infirmata est, & periit expectatio eius. Hoc est, cùm vidit euanescere spem suam, esséq; regem suum abductum à Iudæa in Aegyptum absque spe redeũdi, tulit vnum de leunculis suis, hoc est Ioacim fratrem Ioachaz, eúmq; in regia dignitate cõ-
4. Reg. 23. stituit: Etsi enim eum Pharao regno præfecit, fuit tamen de Hierosolymæ consensu.

Qui incedebat inter leones. Id est, qui hominum crudelium consilium sequebatur, & fratris impietatem secutus impiorum familiaritate vsus est. Vt leo alia animalia dilacerat, sic rex impius & super-
Prou. 10 bus subditos. Ideo ait Salomõ in Prouerbiis: Ver-
Prou. 28. ba impiorum insidiantur sanguine. Et rursus: Regnantibus impiis ruinæ hominum. Nec solùm alij sed sibiipsis perniciem machinãtur: euanescit eorum potestas & amplitudo, perit eorum vita, & ip-
Psa. 36. si ad infernũ relegantur: Vidi impiũ superexaltatũ, & eleuatum sicut cedros Libani, & transiui, & ecce non erat, quæsiui eum, & nõ est inuentus locus eius. Expandit enim ramos potentiæ suæ, sed citò arescit & euanescit. Vbi nostra editio habet: & trã siui, est in Hebraico, & trãsiuit, siue præteriit & fluxit, vt referatur ad impium. Et ita per tertiam personam vertit paraphrastes Chaldæus. Et ita legit Dauid Kimhi. Et Chrysostomus in capite 3. epistolæ Pauli ad Colossenses homilia nona, vbi hũc locũ citat, legit καὶ παρῆλθε, Hoc est, præteriit. Diuus tamen Hieronymus, & Felix, & alij vertunt per primam personam cum nostra editione. Sed eadẽ manet sententia, infelicem impij interitum explanans. Huiusmodi fuit huius regis finis, qui leo dicebatur, & inter leones habitabat, hoc est inter magnates suos & cõsiliarios immanitatibus insignes. Vel ideo dicitur inter leones incessisse, quia duos reges immanitate barbaros Babyloniũ & Aegyptium amicitia comprehendebat, & obsequio tuebatur. Hic fuit etiam teterrimus, deditus vitiis, præsertim auaritiæ & crudelitati, & diuini numi- 4. Reg. 23.
nis contemptor.

Et didicit prædã capere. Idẽ dixerat de rege Ioachaz.

Didicit viduas facere. Viros earum interficiendo ob eius immanitatem & auaritiam.

A voce rugitus illius Hoc est, exterrita eius comminationibus, & ferocibus verbis. Indicat crudelitatem & impietatẽ regis Ioachim, comparans illum cũ leone rugiente. Eodẽ modo Salomon, Leo inquit rugiens, & vrsus esuriens princeps impius Prou. 7.
super populum pauperem. In numis Traiani imperatoris sculptũ erat leonis caput cum claua qua dam desuper, ad designãdum imperatorẽ esse leonem, sed debere obtemperare doctrinæ & rationi, quæ per clauam, qua Hercules monstra domabat, intelligitur. Nihil enim aliud volebant significare veteres scriptores, cùm aiebant robustum Herculem claua quadam monstra superare, quàm debere potentiam esse cum sapiẽtia coniunctam, & corporis vires animi rationi obedire, vt vitia per mõstra significata vincerentur. Erat igitur Ioachim leo, sed qui clauæ rationis minimè pareret.

Expanderunt super eum rete suũ. Hoc est, exercitũ quo illum obsederunt, & expugnarunt.

Et miserunt eum in caueam. Hoc est, in carcerem, vbi eum compedibus ligauerunt, & ita ligatum eum Chaldæi adduxerunt ad Nabuchodonosorem: sed mutato in via consilio eum reduxerunt Hierosolymam, ante cuius muros eum interfecerunt, quemadmodũ prædixerat Ieremias. Quidam Iere. 22.
existimant hunc fuisse Iechoniam vocatũ Ioachin filium Ioachin, alij Sedechiam, quem asserit diui- 4. Reg.
na scriptura fuisse in vincula coniectum, & igno- vlt.
miniosè in Chaldæã translatum. Nã Iechonias tradidit se Babyloniis, à quibus non fuit ita immaniter tractatus. At quoniã Ezechiel deplorat hoc capite calamitosum filiorum Iosiæ occasum, quorũ vnus fuit captus ab Aegyptiis, alter à Babyloniis, videtur rationi accommodatius, & literæ textus cõgruentius, vt hoc intelligatur de Ioachin fratre Ioachaz, qui fuit ã Babyloniis coram consiliariis suis ignominiosè interfectus: cuius cadauer fuit extra portas Hierosolymæ proiectum. Et quamuis hic dicat Ezechiel fuisse illum ad regem Babylonis adductum, non intelligit eum ibi mansisse. Iuit enim, sed ex via ligatus reuersus est Hierosolymã, in qua ex Nabuchodonosoris decreto fuit publicè occisus.

Miserúntque eũ in carcerem. Ionathas Chaldæus vertit: Posuerunt ei torquem ferreum, & compedes. Alij transferunt: Introduxerũt eũ in munitiones, hoc est, in castellũ quoddam munitum, vbi ligatus custodiretur.

Ne audiatur vox eius vltra super montes Israel. Id est, vt destituatur regno. Permanet in metaphora leonis, cuius rugitus in montibus auditur, donec interficiatur.

Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super aqua plãtata est: Fructus eius & frõdes eius creuerunt ex aquis multis, & factæ sunt ei virgæ solidæ in sceptra dominantium & exaltata est statura eius inter frondes. Et vidit altitudinem suam in multitudine palmitum

tum suorum. Et euulsa est ira in terrámque
proiecta, & ventus vrens siccauit fructum
eius, marcuerunt, & arefactæ virgæ roboris
eius. Ignis comedit eam. Et nunc transplan-
tata est in desertum in terra inuia & sitienti.
Et egressus est de virga ramorum eius, qui
fructum eius comedit, & non fuit in ea vir-
ga fortis, sceptrum dominantium. Planctus
est, & erit in planctum.

Mater tua quasi vinea. Hæc est altera metaphora;
in prima cõparabatur synagoga leænæ; in hac vi-
nea. Sensus est: Hierosolyma plantata est in terra
huberi & fœcũda instar vineæ fructiferæ, eratq; flo
rẽs & fertilis in sanguine tuo, hoc est, in regia pro-
genie. Plãtatã esse super aquã, significat esse in terra
Sup.17. irrigua & fœcunda, vt supra ostẽdimus cap. 17. vbi
Esa.32. dixerat Ezechiel: Vt firmaret radicẽ eius super a-
quas multas. Eodẽ modo Esaias, Beati, inquit, qui
seminatis super omnes aquas. Per sanguinẽ intel-
ligitur genus regiũ, vel sanguis Iudæorum, hoc est
Abrahã, Isaac, & Iacob, à quibus Iudæi geniti fue-
runt. Et quoniam his tribus patriarchis Deus pro-
misit terram Chanaan suis posteris possidendam,
ideo ait: Mater tua synagoga veluti admirabilis vi-
nea fuit in terra optima consita ob sanguinem tuũ
hoc est, ob merita maiorum tuorum virorum illu-
strium, fide & charitate præstantium: quibus tu ô
Iudæa vitiis tuis tenebras obfudisti.

Factæ sunt ei virgæ solidæ in sceptra dominantium.
Hoc est, habuit multos viros fortitudine insignes
de genere regio.

Et exaltata est statura eius inter frondes. Hoc est,
vinea hæc se extulit superbia. Quidam vertunt:
super ramum medium; qui altiorem locum tenet
in arbore. Sed eadem manet sententia.

Et vidit altitudinem suam. Id est, animo elato res-
pexit in dignitatem suam. Quare euulsa est magno
impetu & furore à Babyloniis ita diuina iustitia
1.Pet.5. permittente. Deus enim superbis resistit, humili-
Iaco.4. bus autem dat gratiã: vt & diuus Petrus, & diuus
Iacobus literis consignarunt. Conuersa est vitis il-
la nobilis in labruscam: extulit se aduersus Deum
suum nullum charitatis & humilitatis fructũ pro-
ducebat: ideo eã Deus per Babylonios euulsit: &
postea per Romanos: Igitur sub metaphora vineæ
euulsæ ostenditur calamitas synagogæ, quæ culpa
sua fuit penitus euersa.

Ventus vrens siccauit eam. Id est, exercitus Aegyp-
tiorum, Assyriorum, Babyloniorum, & postea Ro-
manorũ. Quidam vertendũ putant: Ventus orien-
talis arefecit eam, & tunc non potest intelligi de
Aegyptiis, quoniã sunt ad austrum respectu Iudææ
nec de Romanis, quoniã sunt ad occidentẽ, sed de
Babyloniis, qui etsi sint ad aquilonẽ, vergũt tamẽ
ad orientẽ. Poteris per ventũ vrentẽ, Iudæorũ ad-
uersus Deum ingratitudinem intelligere, quæ illis
perniciẽ machinata est, vt ait diuus Bernardus, in-
gratitudo est ventus vrens, siccans fontes pietatis
Simile & gratiæ fluenta. Cùm omne graue tendat deor-
sum, nubes tamẽ aqua plenæ & grauidæ ascendũt
sursum, quoniã sol eas effert à terra in subline, & at
trahit virtute sua; quæ in aëre eleuatæ congloban-
tur, & cõdensantur: & solis, cuius auxilio & attra-
ctione fuerunt eleuatæ sursum, claritatẽ abscõdũt.
At ipsis inuitis & dissipatis sol tenebrarum victor
micat suis radiis. Ita Hebræi cùm iacerent in silen-
tio apud Aegyptios, terræq; adhærerẽt, fuerũt à so-
le iustitiæ eleuati, & in insigni dignitate constituti,
sed posteà ipsius Dei, cuius beneficio fuerant no-
minis claritatẽ adepti, splendorẽ extinguere volue
runt. At cùm essent tetris nubibus similes, fuerunt
dissipati, & euanuerunt, Christi autẽ gloria eluxit,
eiusq; nominis splendor Iudæis inuitis totũ terra-
rum orbẽ illustrauit. Impios & ingratos appellat
diuus Petrus in epistola sua secunda, nebulas tur- 2.Pet.2
binibus exagitatas. Christus autem est sol ille sum
mus & sempiternus, de quo ait cœlestis pater per
prophetam Malachiam: Vobis timentibus nomẽ Malach.
meum orietur sol iustitiæ. Hic est, qui mundum il- 4.
luminat inuitis Iudæis, qui tenebris circũfusi, sunt
per vniuersas mũdi nationes dispersi. Ita enim est
libro sapientiæ mandatum: Ingrati spes tanquam Sap.16.
hyemalis glacies tabescet, & disperibit tãquã aqua
superuacanea. Id intelligens diuinus psaltes cane- Psa.102
bat: Benedic anima mea domino, & noli obliuisci
omnes retributiones eius. Sed Iudæi immemores
beneficiorũ dei, qui eos ad magnũ extulerat hono Eccl.1.
rẽ, eũ impiè contempserunt. Ipse enim ait per Esa-
iã: Filios enutriui, & exaltaui, ipsi autẽ spreuerunt
me: Quare fuerũt meritò oppressi, & vineæ euulsæ
& aridæ comparati, quam ventus vrens siccauit.

Ignis comedit eam. Ignis deuorauit & combussit
Hierosolymam. Nomine ignis intelligitur calami
tas, vt in Psalmo: Igne me examinasti, & nõ est in- Psa.16.
uenta in me iniquitas. De quo igne ait Apostolorũ
princeps: Vt probatio vestræ fidei multò pretio- 1.Pet.1.
sior auro quod per ignem probatur, inueniatur in
laudem, & gloriam, & honorẽ, in reuelatione Iesu
Christi. Et iterum regius vates: Probasti nos Deus, Psa.65.
igne nos examinasti sicut examinatur argẽtum. Et
paulò pòst: transiuimus per ignem & aquam. Vbi
ait diuus Hilarius, per hęc duo cõtrariarum qua-
litatum elementa omne suppliciorum genus qui-
bus in hoc mundo viri iusti premuntur significa-
ri. Quemadmodum aurum igne exploratur, sic Simile
Deus viros iustos aliquando rebus aduersis com-
buri permittit, atque ærumnarum facibus incen-
di. Hic est ignis, de quo aiebat Deus per Ieremiã: Iere.15.
Ignis succensus est in furore meo, & super vos ar-
debit. Et per Amos: Mittam ignem in domum Amos 1.
Azabel. Et per Nahum: Comedet te ignis. Et hic Nahũ.3.
per Ezechielem: Ignis comedit eam. Vel per ignẽ
intelligitur ira Babyloniorũ. Vel ignis, quo tem-
plum Salomonis flagrauit, & tota ferè ciuitas fuit
combusta. Poteris nomine ignis inuidiam intelli-
gere, quæ animum comburit. Appellat enim Chry
sostomus inuidiam ignem inextinguibilem. Et Isi-
dorus, Inuidia, inquit, cuncta bona deuorat ardo-
re pestifero. Inuidia pectus vrit, mẽtem affligit. Est
quidem inuidia meo iudicio inferni quędam ima-
go, quæ torquet absque vlla vtilitate & volupta-
te. Quemadmodum tinea non nascitur in cedro Simile
arbore nobili, odorifera, & perpetuò virente, cu-
ius ligna cariem non sentiunt, sic inuidia non gi-
gnitur in corde hominis sapientis, & virtute præ-
stantis, sed in animo hominis scelerati, qui aliorũ
bonis mœrore afficitur, tristior iis, qui in Tropho-
nii antrum descendebant, Zoilum inuidentia su-
perans, illis maxime inuidens, quos se relicto videt
euolare. Viri iusti, virtute vndique septi, & animi
fortitu-

fortitudine muniti hostes suos vincere possunt, at eorum inuidiam non possunt, est enim penitus indomita. Ea est ignis corda absumens incendio perpetuo, quo ardebant Iudæi, quoniã flamma ex alienis rebus secũdis exorta flagrabant, quam ob causam sibiipsis excidiũ parauerũt. Hoc enim morbo interficiuntur multi, qui quoniã ab aliis se superari arbitrantur, paruuli iure dicuntur. Hoc significant

Iob.5. verba illa Iob dicentis: paruulum occidit inuidia.

Prouer. 23. Vnde Salomon in Prouerbiis: Ne comedas cũ homine inuido, & ne desideres cibos eius. Et diuus Paulus in epistola ad Galatas: Non efficiamini ina

Gala.5. nis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidẽtes. Diuus Hieronymus in epistola ad Demetriadem, Oro te, inquit, quid ei delectationis præstat inuidia? Quem secretis quibusdam conscientiæ angulis liuor ipse discerpat, & alienam felicitatem eius tormentum facit. Hæc ille. Nefarius homo oblectatur suo malo, sed inuidus torquetur alieno bono. Ait Quintus Curtius libro Octauo de gestis Alexandri dixisse Alexandrum inuidos homines nihil aliud esse, quàm sui ipsorũ tormenta. Prosper in via regia inuidentiam cum igne etiam comparat, dicens: Inuidia cuncta virtutum culmina concremat, cuncta bona pestiferè deuorat. Hic est ignis, qui Iudæos deuorauit, quo eorum synagoga fuit combusta, quemadmodum ait hoc loco Ezechiel: Ignis comedit eã.

Et nunc transplantata est in desertum, in terra inuia & sitiente. Hoc est, in acerbissima calamitate, in terra Chaldæorum.

Et egressus est ignis de virga ramorum eius. Hæc virga fuit Sedechias, de quo exiit ignis, qui filios eius deuorauit. Nam propter scelera Sedechiæ fuerunt eius filij interfecti, vt est libro quarto Regum memoriæ proditum. Vel sic: De virga ramorum huius vineæ, hoc est de genere regio egressus est Is-

4. Reg. vlt. maël filius Nathaniæ, qui Godoliam, quem Nabuchodonosor præfecerat Iudæis, occidit, & fructum eius comedit, hoc est, filios eius interfecit, & omnes, qui cum eo erant, dolo percussit. Quæ omnia

Iere.41. Ieremias literis mandauit.

4. Reg. vlt. *Et non fuit in ea.* Nimirum vinea. Sensus est: Et deinceps non fuit in Iudæa vir aliquis animi fortitudine præstans, qui eam gubernaret: nam interfecto Godolia fugerunt Iudæi in Aegyptum, nolen-

Iere.43. tes Ieremiæ consilio acquiescere: vbi fuerunt à Babyloniis capti, & propè infinitis calamitatibus affecti.

Planctus est, & erit in planctum. Hoc est, plena sunt hæc mea verba lachrymis & lamentis. Nam quis est, qui audiens iusti Iosiæ regis illustrissimi & optimi filios tot percepisse luctus, in tam acerbas & varias calamitates incidisse, in tot ærumnarũ angustiis fuisse versatos, & tam crudeliter & ignominiose interfectos, qui possit lachrimas continere? Conuertantur igitur oculi nostri in fontes, & corda nostra vim lachrimarum profũdant. Hic est horũ verborũ sensus, quę ego existimo nõ fuisse à diuino vate absque lachrymis & suspiriis literis consignata.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XIX.

Non absque vulneribus ceperunt eum. Pagninus habet: Reti eorum captus est. Vt permaneat in metaphora sumpta à venatoribus, feras retibus capientibus. Eundem sensum refert Brixianus vertens: Et retibus suis ceperunt eum. Alij transferunt. Comprehensus est in fouea eorum. Eodem modo paulò pòst: In vulneribus earum captus est. Quibus in locis septuaginta habent ἐν τῇ διαφθορᾷ, Hoc est, in corruptione. Quod cum vulgata editione coincidere videtur. Et rectè quidem, nam in Hebraico est בשחתם bexachttam, à verbo xachath, quod significat corrumpere: vt Genesis. 6. Corrupta Gene.6.

est autem terra coram Deo. Vnde xachath corruptionẽ significat, & vulnus. Significat etiã hoc nomen foueam. Vnde id, quod est in psalmo: Et eripuit eos de interitionibus eorum, poterat verti: Et Psa.106.

eruit eos de foueis eorum, seu de sepulchris eorũ, seu de retibus eorum. Illud etiam Iobi: Eruẽs ani- Iob.31.

mam eius à corruptione, vertunt nonnulli: Prohibens animam eius à fouea. Quare omnes versiones citatas rectas esse existimo, cùm idem nomẽ omnes has significationes amplectatur, easque literas recipiat, sine vllo incommodo sententiæ.

Didicit viduas facere. Diximus in explanatione Ioachim immanitate & auaritia cõmotũ multos viros occidisse. Et quoniam eam ob causam eorũ vxores viduæ manebant, Ait Ezechiel eum didicisse viduas facere. In Hebraico est וידע אלמנותיו vaiedhagh almenothau. Prima dictio est ידע iadhagh, verbum actiuum, quod significat scire, cognoscere, conterere, accessum ad mulierem habere. Exod.1. Surrexit in terra rex nouus in Aegyptũ, Exod.1.

qui non cognoscebat Ioseph. Deuteronomij. 31. Deu.31.

Scio enim cogitationes eius. Genes.4. Adam verò Gene.4.

cognouit vxorem suam Heuam. Id quod est apud Esaiam: Scientem infirmitatẽ, poterat verti. Con- Esa.53.

tritum seu confractum infirmitate. Altera dictio est almenothau à singulari almanah, quæ significat viduam, vt Threno. 1. Facta est quasi vidua domina gentium. Significat etiam domum, vt apud Thre.1.

Esaiam 13. Vlulæ in ædibus eius, vel vt quidã vertunt: in magnificis domibus eius. Iacto hoc funda- Esa.13.

mẽto potest rectè locus hic Ezechielis ita cõuerti: Cognouit viduas eorũ. Vt sit sensus: Nõ solũ viros occidebat, sed cũ eorum vxoribus habebat cõgressum. Ita hunc locũ interpretatur R. Ioseph: quẽ sequitur Pagninus ita trãsferẽs: Et cognouit viduas eius. Vel sic: Et cõfregit siue diruit ædes eorũ: Acsi dicat: Non solùm homines ad excidiũ vocabat, sed magnificas eorum domos funditus euertebat. Ita hũc locum interpretatur paraphrastes Chaldæus: quẽ sequitur R. Ionah. At R. Dauid in libro radicũ cõtendit nomẽ hoc almanah hoc loco viduã significare: sed per viduas intelligit ciuitates desolatas: quemadmodum Ieremias prima sua lamentatione euersam à Babyloniis Hierosolymam deplorans, Thre.1.

ait: Facta est quasi vidua domina gentium. Nam vt ciuitas florens, hominũ illustrium cœtu referta, diuitiis rerumque necessariarum copia affluens cõparatur cum muliere nupta, ita ea quæ expugnata fuit & direptioni commissa, & funditus euersa, vidua meritò appellatur. Potest verti locus hic: Contriuit viduas eorum viros scilicet illarum interficiendo. Et hũc sensum secutus est cõmunis interpres. Septuaginta nõ tam verba, quàm sensum hoc loco curantes, transtulerunt. Et pascebatur audacia sua. Acsi diceret propheta: Nullum erat impiũ

facinus, quod non admitteret: non solùm in viros nobiles irruebat, & impetum faciebat, sed hac impia audacia oblectabatur.

Quasi vinea in sanguine tuo super aquam plantata. In explanatione per sanguinem exposuimus maiores, à quibus synagoga originem suam sumebat. Septuaginta habēt: Quasi vinea ὡς ἄνθος ῥοᾶς, hoc est, quasi flos maligranati. Vt sit sensus: Fuit hæc vinea pulchra, similisq; floribus purpureis maligranati. Tantus erat eius splendor, tanta pulchritudo, vt posset cum floribus pulcherrimis comparari. In Hebraico est: Quasi vinea בדמך bedhamac. Dictio est deriuata à verbo damah, quod significat similē esse, silere, & excidere, seu interficere. Illud
Psa.101. psalmi: Similis factus sum pelicano solitudinis, poterat etiam verti: Silui instar pelicani solitarij. Et
Psa.48. illud: Homo cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis, potest verti: Comparatus est brutis insipientibus, quæ exciduntur, siue interficiuntur. Vt sit sēsus: Homo ad imaginē Dei factus, & ab eo in excelsa dignitate constitutus, qui nisi in crimen incideret, esset immortalis, abiecit seipsū per peccatum, & cùm Deo parere, & cœlestia expectare deberet, pomum prohibitum comedit, quo mortem sibi parauit, & mansit mortalis, similis animalibus brutis, quę intereūt. Etsi enim anima immortalis est, corpus tamē perit & corrūpitur: Sunt qui dē homines ex terra, nō vt incolæ & habitatores, sed quasi spectatores & contēplatores rerum superarum, quarum considerationem nullis aliis animantibus conuenire intelligimus. Sed qui nolunt intueri hominis dignitatē & excellētiā, sed diffluūt belluinis voluptatibus, séque in vitia ingurgitāt, cùm belluis meritò comparantur. Et quoniā animalia excisa, & interfecta sanguinem fundunt, accipitur hoc nomen nostrū pro sanguine. Et hāc significationē secutus est noster interpres. Et quoniā sanguis auget fortitudinem & pulchritudinem, potest esse sēsus: Mater tua Hierosolima quasi vinea fœcunda in virore, & fortitudine, & elegantia tua, in terra feraci & irrigua plantata tulit olim vberrimos fructus. Sed quoniam nomen hoc significat
Genes.1. etiam similitudinem, vt Genes.1. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: vertit Pagninus: Tanquam fructificans vitis in similitudinem tui. Id est, vt te similem sibi gigneret. Ac si diceret diuinus vates: Maiores tui ô popule Iudaice, Abraham, Isaac, & Iacob, & nonnulli viri alij virtute præcellentes cōcupierunt te similē sibi efficere sed desideriū illud, & spē suarū cogitationū fraudes tuæ teterrimæ fefellerūt. Potest etiā verti, Mater tua quasi vinea in silētio tuo super aquā sata Hoc est, in quiete & trāquillitate tua fructus lætissimos quōdam producebat. Ab hoc verbo deriuatur nomē dumiiah, quod significat silentiū, & decorum, siue decentiam. Hac ratione ductus di-
Psal.64. uus Hieronymus locum illum Psalmographi: Te decet hymnus Deus in Sion, trāsfert ex Hebraico: Tibi silentiū laus Deus in Siō Vt sit sensus: Tacet laus, nā tam excelsa & illustria sunt opera tua domine Deus, vt nemo te possit pro dignitate laudibus efferre. Quę memoria, quę vis ingenij, quę magnitudo obseruantię tuis erga homines beneficiis respondere potest? Quę erit tā eximia orationis copia & facultas, quæ tam admirabilis dicendi amplitudo, quæ possit laudes tuas non dico ornare dicendo, sed ne strictim quidem attingere numerando? R. Dauid Kimhi transfert: Tibi expectatio hymni Deus in Sion. Hoc est, te expectat laus Deus in monte Sione. Existimat enim diuinum psaltem induxisse hîc Hebræos in Babylonica captiuitate detentos, in hunc modum loquentes, acsi dicerent: Nō possumus te domine in hoc exilio dignis laudibus celebrare: at cùm nos in pristinā dignitatem restitueris, cùm nos ad patriam nostram cuius desiderio tenemur, reuocaueris, tunc te mirificis laudibus efferemus in monte illo Sione, in tēplo sancto tuo, quod ad hoc delegisti & consecrasti. Ibi te expectat hymnus, ibi tibi crebras laudes concinemus. His consonant verba illa: Quomodo cātabimus canticum domini in terra aliena? Si oblitus fuero tui Ierusalem, obliuioni detur dextera mea. Nullo loco præterquā Hierosolymæ fas erat Psa.136. tunc ædificare tēplum, aut facere sacrificium. Sed locus ille ecclesiam Christi significabat, extra quā nec est fides, nec charitas, nec perfecta virtus, nec vera religio, nec honestas omnibus numeris absoluta. Poterat quidem versus hic ita rectissimè transferri: Te manet hymnus Deus in Sion. Hoc, est in ecclesia militante, sed multò trāquilliùs & suauiùs in ecclesia triumphante. Ideo sequitur: Beatus quē elegisti, & assumpsisti: habitabit in atriis tuis. Quasi dicat: Felix est ille quem tu domine selegisti ex innumerabili mortalium multitudine, & tibi filium adoptasti, & ad gloriam cœlestem perduxisti, ad atria tua sempiterna, vbi gloria cumulatus habitabit, téque in æternum fruetur.

Argumentum Cap. X X.

Obiicit Deus Hebræis in Babylonicam captiuitatem coniectis eorum ingratitudinem qui cùm memoriam diuinorum beneficiorum deberent colere obseruantia sempiterna, vt etiam post mortem tantæ pietatis monimenta in posteros propagata relinquerent, obliti sunt Dei, eóque contempto, falsos & commentitios Gentium Deos coluerunt. Quam ob causam ait Deus non esse se illis ad votum responsa daturum. At ob misericordiam suam promisit illis à captiuitate Babylonica liberationem, missurúmque filium suum vnigenitum, qui mortalium animos misera seruitute oppressos suo sanguine redimeret, & in Christiana dignitate constitueret.

CAPVT XX.

ET factum est in anno septimo, in quinto, in decima mensis, venerunt viri de senioribus Israel, vt A interrogarent dominum, & sederunt coram me. Et factus est sermo domini ad me, dicens: Fili hominis, loquere senioribus Israel: & dices ad eos: Hæc dicit dominus Deus: Nunquid ad interrogandum me vos venistis? Viuo ego, quia non respondebo vobis, ait dominus Deus. Si iudicas eos, si iudicas fili hominis? Abominationes patrum eorum ostende eis. Et dices ad eos: Hæc dicit dominus Deus: In die, qua elegi Israel, & leuaui manum meam pro stirpe

pe domus Iacob, & apparui eis in terra Aegypti,& leuaui manum meam pro eis dicens:Ego dominus Deus vester.In die illa leuaui manum meam pro eis,vt educerem eos de terra Aegypti, in terram, quam prouideram eis,fluentem lacte & melle, quæ est egregia inter omnes terras. Et dixit ad eos: Vnusquisque offensiones oculorum suorum abiiciat,& in idolis Aegypti nolite pollui:ego dominus Deus vester. Et irritauerũt me, noluerúntque me audire. Vnusquisque abominationes oculorũ suorũ non proiecit,nec idola Aegypti reliquerunt.Et dixit,vt effunderem indignationem meam super eos, &
B implerem iram meam in eis,in medio terræ Aegypti. Et feci propter nomen meum, vt non violaretur coram Gentibus, in quarum medio erant, & inter quas apparui eis, vt educerem eos de terra Aegypti. Eieci ergo eos de terra Aegypti,& eduxi eos in desertum, & dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ostendi eis,quæ faciens homo viuet in eis.Insuper & sabbata mea dedi eis, vt esset signum inter me & eos,& scirent,quia ego dominus sanctificans eos.Et irritauerunt me domus Israel in deserto, in præceptis
C meis non ambulauerunt,& iudicia mea proiecerunt,quæ faciens homo viuet in eis, & sabbata mea violauerunt vehementer. Dixi ergo, vt effunderem furorem meum super eos in deserto, & consumerem eos. Et feci propter nomen meum ne violaretur coram Gentibus, De quibus eieci eos in conspectu earum.

Leui. 18.a. Rom. 10.a. Exod. 19. b. Exod. 31. c. Deut. 5.b. Exod. 16.f.

EXPLANATIO.

Et factum est in anno septimo. Sensus est:euenit id, quod sum hoc capite narraturus anno septimo à transmigratione Iechoniæ,quinto mense,qui vocatur ab Hebræis Alo, decima die mensis. Iuxta numerum & computationem annorum apud Hebræos contigit hoc anno à mundi creatione 3343. sed iuxta computationem Eusebij Cesariensis in libro de temporibus, contigit anno à mundi constitutione.4067.Ait enim fuisse captiuitatẽ siue transmigrationem Iechoniæ anno mũdi 4600.hoc autem euenit anno septimo à transmigratione,regnante Romæ Tarquinio Prisco,olympiade,45.

Venerunt viri de senioribus Israel Id est, accesserunt ad me quidam ex magnatibus Iudæorum,qui cæteros ætate & authoritate anteibant:& in Chaldęa populum suum captiuum quodammodo gubernabant,vt per me Deum interrogarent.Solebant Hebręi à Deo per prophetas ea quęrere,de quibus dubitabãt.Saul quærens asinas pergit ad videntẽ,ita enim prophetam appellabant,Aegrotante filio Ieroboam, mittitur vxor eius in Silo ad Ahiã prophetam. Dauid etiam cùm diuinus esset vates Nathan diuinum quoque vatem interrogat, essétne templum domino erecturus. Cùm Gabaonitæ filiis Israelis fraudulenter loquerentur,ait diuina scriptura eos deceptos fuisse, & os domini non interrogasse, vbi per os domini intelligitur diuinus vates, per quem Deus loqui solebat, quem interrogare deberent. Cùm igitur mos esset Hebræorum à Deo per diuinos suos vates ea quærere, quæ versabant in deliberando eorum animos,afferebantque ancipitem curã cogitãdi, venerunt quidam ex senioribus interrogatum Deum per prophetam Ezechielem nonuulla, de quibus dubitabant. Sed quoniam iniquo animo veniebant,non Dei gloria ducti, sed iniquitate sua cõmoti,nõ meruerunt accipere respõsionẽ. Volebãt hi quidem diuinam habere scientiam,sed nolebant iuxta illam operari.Huiusmodi sunt multi, qui sunt scientia illustrati,sed factis suis obscuri:intelligunt temperandum esse ab omni maleficio,esseque mentem ipsam ab omni nefario cõtagio puram integramque seruandam, sed sceleribus nihilominus pascuntur,& omni vitiorum genere cõtaminantur.Vt sol mense Decembri etsi eos illuminet,qui Noruegiam regionem septẽtrionalem incolunt,non tamen illos calefacit,sic scientia multos,quos instruit quid sit faciendum, non continuò ad faciendum accendit:eos attingit ad sciendum,non ad operandum.Quemadmodum non ille dicitur diues.qui multas intelligit diuitias, sed quid possidet eas, sic nõ ille iustus est, qui scit de virtute disserere,eiúsque definitionem cognoscit, sed qui illa præditus,eam colit & exercet. Sciẽtia, vt ait Apostolus, inflat, charitas verò ædificat. Quod intelligitur de scientia,quæ est absque charitate.Omnes trahimur & ducimur ad scientię & cognitionis cupiditatem: sed danda opera est, vt sciẽtia sit cũ virtute copulata.Qui alios docet quid sit faciẽdũ,ipse verò in rectè facta illa,ad quæ alios hortatur,non incumbit, qui aliis suadet vitia sua videre,vt ea declinent,ipse autem seipsum non cognoscit, similis est claro ac perspicuo speculo, quod aliis maculas suas ostendit,ipsum autem seipsum nõ videt.Vt enim speculũ imagines obiectas illud intuentibus repræsentat,vt se præclare possint colere & ornare, cùm illud seipsum minimè perspiciat,sic eloquens,sed deditus vitiis concionator,verum virtutum cultum & ornatum auditores docet,cùm seipsum non doceat,nec curet.In huiusmodi magistros inuehitur his verbis in epistola ad Romanos diuus Paulus:Qui alium doces, teipsum non doces:qui prædicas non furandum, furaris:qui dicis non mœchandum,męcharis.Marcus Tullius in Verrem has voces emisit.Non modò accusator sed ne obiurgator quidem ferendus est is,qui quod in altero vitium reprehendit,in eo ipse deprehẽditur.Et in Sallustium:Omni vitio debet carere,qui in alterũ paratus est dicere.Eos qui recta dicerent, nec facerent comparabat Diogenes apud Laertium cum cithara,quę cùm suauem concentum efficiat,quò alios oblectet, ipsa tamen seipsam nec audit nec sentit.Imò plerũque etsi delectet,parum tamen aut nihil prodest. Nam vt ait in Moralibus diuus Gregorius:loquendi authoritas perditur,quando vox operibus nõ iuuatur. Et iterum: Tunc est sermo viuus & efficax, cùm est prædicantis pura sanctitas, & virtus perfecta. Si scientia est cum virtute coniuncta, admirabiles habet effectus, & hæc est scientia, quam summopere

1.Re. 9. 3. Reg. 14. 2.Re. 7. Iosue.9. Simile Simile 1. Cor. 8. Simile Rom. 2. Simile

mopere oportet comparare, Nam velle scire, tantum vt scias, curiositas est, velle scire, vt sciaris, vanitas est, velle scire, vt opes, aut honores acquiras, turpis quęstus est, velle autem scire, vt ardentiùs diuino amore inflammeris, & alios excites ad eiusdem amoris flammā, virtus est. Sed quoniam hi seniores Hebræorum, de quibus hoc loco agit Ezechiel, Dei scientiam habere volebāt, sed quod illa docet, repudiabant: non enim ad eā virtute, nec prudentia, nec charitate incitabātur, sed curiositate, vanitate, & proposito iniquo absque timore domini, ideo eam non comparatunt, *Psa.110.* nam vt ait diuinus ac regius vates: Initium sapientiæ timor domini. *Prou.1.* Id quod posteà filius eius in Prouerbiis prædixit.

Viuo ego. Ita solebat Deus loqui apud diuinos vates, cùm volebat rem aliquam confirmare.

Quia non respondebo vobis. Subauditur ad votum vestrum. Vel, nullum vobis dabo responsum ob ingratitudinem vestram: video enim propositum vestrum iniquitate plenum. Septuaginta habent: Si respondero vobis. Vt sit oratio imperfecta, ostendens Dei irā. Est enim aposiopesis figura, quā alij reticentiā appellant, cùm intra nos ob iram superuenientē ea supprimimus, quę dicturi videbamur.

Si iudicas eos, iudicas fili hominis, abominationes patrum eorum ostende eis. Hoc est, siquidem ô fili hominis, Hebræos iudicas iudicio discretionis, often de eis quomodo viuere debeant. Cùm ego te eorū speculatorem constituerim, ne illis blandiaris, sed erecto animo annuntia eis scelera maiorū suorum, quos ipsi imitantur: vt eorū supplicia metuāt, quorum flagitia sequuntur, *Esa.53.* Itaque particula, si, hoc loco accipitur, pro siquidem, vel quia, vt apud Esaiā: Si posuerit pro peccato animā suam, videbit semen longæuum. Acsi diceret: Siquidem Christus positurus est vitam suam, se in crucis ara pro mundi sceleribus hostiam constituens, videbit Christianorum multitudinem sanguine suo genitorū, & veram religionem longè latéque propagatam. Apud authores Latinos etiam si, pro siquidem sæpe inuenitur, vt apud Vergilium Georgicorum primo: Vestro si numine tellus Chaoniam pingui glandem mutauit arista. Poterunt hæc Dei verba ita verti ex Hebræo: Cur iudicas eos? Cur iudicas fili hominis? Et tunc erit sensus: Ne iudices eos penitus periisse, quin potius da operā, vt eos reuoces ad pœnitentiam, reducens illis in memoriam flagitia parentum, quibus ipsi sunt etiam irretiti. Septuaginta habēt: Si vltus eos fuero vltione fili hominis. Et tunc est sensus: Si ego in eos grauiter animaduertero ô fili hominis, ostēde tu eis causam, vt sciant me esse iustum, eos autem meritò suorum scelerum pœnas persoluere.

In die qua elegi Israel. Id est, quando elegi Israelitas *Exo.3.* in populum meum, misique ad eos Moysen, qui eos educeret ex Aegypto.

Et leuaui manum meam pro stirpe domus Iacob. Hoc est, cùm propter Hebræos percussi Aegyptios. Manum leuare, est vehementer percutere: quoniam qui flagellat, quantò plus erigit manum, tantò grauiùs ferit. Ideo vidēs se Dauid à Deo grauiter percussum aiebat: Die ac nocte grauata est su*Psal.31.* per me manus tua. Est etiam manum leuare pro*Num. 4.* mittere, vt in libro Numerorum, Non intrabitis, inquit Deus, terram, super quam leuaui manum meam. Sunt qui dicant leuare manum esse ostēdere vires & potentiam ad aliquem protegēdum, & gestibus ac signis animum ad id promptum significare. Quę omnia huic loco conueniunt. Nā Deus in exitu Israelitarum ex Aegypto promisit eis terram Chanaan, & in eorum protectione potentiam suam ostendit.

Et apparui eis in terra Aegypti. Septuaginta habent: Et cognitus sum illis in terra Aegypti.

Quæ est egregia inter omnes terras. Fuit terra promissionis quondam fertilissima, ideo appellabatur fluens lacte & melle: hoc est, bonis omnibus abundans. Diuus Hieronymus asserit nunquā totā terrā promissionis possessā fuisse ab Hebræis, quoniam ipsi ob eorum flagitia eam non meruerunt: quin potius semper in ea habitasse Gentes barbaras & incultas, quas Iudæi ex illa nunquam eiecerunt. Sed etsi terra illa esset amœna & fœcūda, existimo tamen ideo eam inter omnes terras egregiā appellari, quia futurum erat, vt in illa Christus secundum carnem nasceretur. Sed postquā ipse in ea fuit occisus, facta est sterilis, & infructifera: & est vastata, & inutilis. Id vaticinatus fuerat Esaias di- *Esai.1.* cens: Desolabitur sicut in vastitate hostili, & derelinquetur filia Sion vt vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario, & sicut ciuitas, quę vastatur.

Vnusquisque offensiones oculorum suorū abiiciat. Hoc est idola repudiet. Quod statim explicat, dicens: Et in idolis Aegypti nolite pollui. Pro offensionibus vertunt nonnulli abominationes: ita enim solent idola in diuinis literis appellari. vt Exod. 8. *Exod.8.* Abominationes Aegyptiorum immolabimus domino Deo nostro: Et quarto Regū vigesimotertio. Mel- *4. Reg. 23.* chon abominatio filiorum Ammon. Et secundo Paralipomenon. 34. Abstulit Iosias cunctas abominationes. Hoc est, omnia idola. Poteris per oculo- *2. Para. 34.* rum offensiones ea intelligere, quibus homines ad turpia desideria excitantur. Qui sunt ex Aegypto, ex mundi seruitute, ex Pharaonis, hoc est dæmonis potestate egressi, qui mundi voluptates & vanitates reliquerunt, dent operam, vt ea penitus abiiciant, quibus oculi offenduntur. Dicant cum Da- *Psa.118.* uide: Auerte oculos meos, ne videant vanitatem, in via tua viuifica me. Ea relinquant, quibus mundi amatores oblectantur, ne, vt verbis vtar Iere- *Iere. 9.* miæ, ascendat mors per fenestras eorum.

Et dixi, vt effunderem indignationem meam. Dixi mecum, & statui, me esse in illos grauiter animad- *Exod.1.* uersurum. Et ita factū fuit: nā eos per Pharaonem castigauit, qui eorū filios interficiebat, eósque ope- *Exod.5.* ribus luti & palearum vexabat. Asserunt nonnulli voluisse Deum multos ex Hebræis post visionem signorum in plagis Aegypti interficere, quoniam Moysi parere nolebant. Et hoc voluisse hoc loco Ezechielem significare. Nam quartodecimo capite Exodi scriptum legimus, eos etiam visis Dei *Exo.14.* miraculis verbis Moysi repugnasse. Erant in Aegypto multi ex Hebræis, qui idola colebant, séque labibus Aegyptiæ contaminabant: etiam si ibi essent multi fide insignes, & charitate præstantes. Sed noluit Deus cædem illam iniquis inferre, ne dicerent Aegyptij eum non posse populum suum eripere, & incolumen reducere. Ideo subdit: Et feci propter nomen meū, vt nō violaretur corā Gentibus. Acsi diceret: Sed benignè eos tractaui: & mirabiliter

ter eripui, ne nomen meum blasphemaretur inter Gentes, quin potius esset in omnibus terrarum oris illustri laude celebratum. Exod.4. Ea signa & mirabilia edidi in Aegypto, & transitu maris rubri, quæ nulla esset obscuratura obliuio, de quibus nulla vnquam ætas conticesceret.

Inter quas apparui eis. Innotui illis per signa diuinitatem meam ostendentia.

Et dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ostendi eis. Per præcepta hoc loco moralia, & cæremonialia intelliguntur, per iudicia verò iudicialia.

Quæ faciens homo viuet in eis. Hoc est, legem illis tuli, quæ mortem minaretur eam violantibus, vitā autem polliceretur eam custodientibus. Ideo hoc ait, quia iudicialia legis Moysi multa flagitia morte multabant, eos autem qui legem seruabant, viuere sinebant. At Ionathas Chaldæus hoc intelligit de vita æterna: & rectè quidē meo iudicio, si hoc de illis intelligas, qui fidem venturi Christi habebant, & propter Deum legem ipsam seruabant: nā Mat.19. apud Matthæum ait Christus Deus noster: Si vis ad vitā ingredi serua mādata. Vbi absq; dubio de vita loquitur æterna; nam præcesserat hæc quæstio adolescētis: Magister bone, quid faciendo vitā æternā possidebo. Et apud Lucā cū legisperitus Dei præcepta recitaret, respondit Christus: Hoc fac, & viues. Luc.10. Ante aduentum Christi nemo in regnum cœlorum introibat: erat enim clausum: at Christi sanguis illud aperuit: quam ob causam eum diuus Hieronymus vocat clauem paradisi. Qui tamen Dei legem obseruabant, in fide Christi venturi saluabantur, & migrantes in gratia descendebāt, ad limbum, aut ad purgatorium, vbi Christum expectabant, qui eos ad æternam vitam perduceret. Sed dices: Ergo opera legis veteris iustificabant. Gala.2. Minime, ait enim Apostolus in epistola ad Galatas: Ex operibus legis non iustificatur omnis caro. Et paulò pòst: Si enim per legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est. Et rursus: Si data esset lex, Gala.3. quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia. Sed Rom.3. conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Et in epistola ad Romanos: Ex operibus legis non iustificatur omnis caro corā illo: Vbi appellatione carnis homines intelligit secundum vires naturæ auxilio diuini spiritus destitutos, qui etsi toto pectore & naturæ conatu contendant opera legis efficere nequeunt absque fide præuia, diuinique numinis auxilio veram obtinere iustitiam: per opera verò legis existimo intelligere diuum Paulum non solùm cæremonialia, sed etiam moralia, ipsumque decalogum, cuius opera per se non iustificabant. Nam explicans de qua lege loqueretur, subdit: Per legem enim cognitio peccati. Atqui illud est planè perspicuum, legem per quam nobis innotescit peccatum esse decalogum, quæ est norma quædā morum, ad quam debemus vitam dirigere. De qua ait Rom.7. capite septimo eiusdem epistolæ. Concupiscentiam nesciebam, nisi mihi lex diceret: Non concupisces. Quod quidem est in decalogo literis mandatum. Exo.20. Vnde diuus Augustinus asseueranter affirmat, Deu.5. non solùm literam cæremoniarum, sed opera & 7. decalogi per se occidere: quòd peccatum ostenderent, vnde noster excitatur appetitus, per se autem remedium non præstarent. Nulla est lex, cuius operibus nos ex viribus naturæ nostræ iustificemur, nisi præuia fide, & diuino auxilio adiuti. Qui autem diuina gratia fuerit iustitiam consecutus, Deoque, qui est æterna iustitia reconciliatus, poterit verè implere legem, & opera illa in gratia facta vitam æternam merentur. Hæc Mat.19. sunt opera, de quibus aiebat Christus: Si vis ad vi- Rom.2. tam ingredi, serua mandata. Et diuus Paulus: Non auditores legis iusti sunt apud Deum; sed factores legis iustificabuntur. Et iterum: Circuncisio nihil 1. Cor. 7. est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorū Dei. Sed si hæc legis opera sint absque fide, Heb.11. nullo modo iustificant apud Deum: sine fide enim impossibile est placere Deo. Hebr.7. Ideo ait Apostolus, ex operibus legis non iustificari omnem carnem. Et alibi, Lex, inquit, nihil ad perfectum adducit. Simile Quemadmodum lanista sciomachiæ ludo præfectus docet percutere inimicos, eorúmque ictus declinare, sed nec præbet animum nec vires, sic lex vetus docebat quemadmodum homines essent cum animi hostibus, nempe mundo, dæmone, & carne pugnaturi, ac nec gratiam conferebat, nec vitam æternam. Per legē inquit Apostolus, cognitio peccati: sed iustitia Dei per fidem Iesu Christi. Iustifica- Rom.5. mur enim gratis per gratiam Dei, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu. Hoc est certum, à Christi passione, quæ est causa humanæ iustificationis, deriuari virtutem iustificatiuam ad sacramenta nouæ legis, non autem ad veteris legis sacramēta. Iustificabantur tamen per fidem passionis Christi antiqui patres, sicut & nos. Erant enim sacramēta illa vetera quæda illius fidei protestationes, quatenus acerbos Christi cruciatus, eiusque mortē innocentissimam significabant: erantque solùm signū fidei iustificantis. Id intuēs Apostolus ait in epistola ad Romanos Abraham recepisse signū cir- Rom.4. cuncisionis, signaculum iustitiæ fidei. Conferebatur quidem in circuncisione gratia, quatenus erat signum passionis Christi futuræ, sed non ex opere operato. Vnde rectè dicimus opera legis veteris ex propria vi sua gratiam nō contulisse. Nihilominus tamen legem illam obseruanti, si faciebat, quod in se erat, Deus vitam gratiæ largiebatur. At lex ipsa per se eius præcepta coram hominibus custodientibus vitam tantummodò corporis pollicebatur. His rationibus adductus existimo Ezechielem hoc loco de vtraque vita & corporis & animæ locutum fuisse, cùm dixit: Quæ faciens homo, viuet in eis.

Insuper & sabbata mea dedi eis. Præcepi illis, vt sabbata sanctificarent, & laboribus seruilibus abstinerent, quò possent totos sese mihi dedere, & mysteria mea in animo versare: essetque signum inter me & eos, hoc est mutui amoris significatio eorum erga me, quod mihi adhærerent, ostenderentque cæteris populis esse meæ legis cultores: meique erga eos, quòd illos voluerim requiescere, & vitam æternam adipisci. Præcepit etiā Deus, vt sabbatū obseruaretur, in quo ipse requieuerat in mundi creatione post opera sex dierum: vt esset omnibus perspectum & cognitum non fuisse mundum sempiter- Gene.1. num absque principio, sed ab eo creatum. Creauit Deus mundum, & die septimo requieuit; ideo dies illa obseruabatur. At contaminatis hominibus, & morum corruptela deprauatis mortalibus, fecit Deus alterum quodammodo mundum & cum multis

multis diebus laboraret,& pro nobis mortẽ crudelissimam pateretur,requieuit die dominica, resurgens à mortuis,vt nos à morte liberaret : & vt verbis vtar diui Pauli:traditus est propter delicta nostra,& resurrexit propter iustificationẽ nostrã, Eam ob causam decreuit ecclesia, vt pro sabbato dies dominica obseruaretur. Nam queadmodum in lege vetere ideo dies septima obseruabatur, quia in ea requieuit Deus ab omni opere, quod patrarat,sic in lege noua obseruatur dies octauus, quia in eo Christus quieuit patratis humanæ redẽptionis operibus.Sed dices: Si sabbati obseruãtia est diuinum præceptum morale, quî fieri potuit, vt mutaretur?Nã etsi cæremonialia ablata fuerint, moralia tamen auferri non poterãt. Huic obiectioni facilè respondetur:In sabbati sanctificatione erat quippiã morale,quippiam verò cære moniale: morale est obseruari diem vnum in hebdomada, & hoc non abstulit ecclesia:esse autem hũc diem, vel illũ,hoc erat cæremoniale:& hoc meritò mutauit,quia mutare poterat:imò mutare debebat ob resurrectionis mysterium. Et nonnulli psalmi inscribuntur: Pro octaua:per quamdiuus Hieronymus diem resurrectionis intelligit. Et ipsa lex vetus innuebat Iudæorum sabbata esse abroganda, solumque vsque ad Christum duratura. Oseas diuinus vates Deũ in hũc modũ inducit loquentẽ: Cessare faciã omne gaudium eius,solẽnitatẽ eius, neomeniam eius,sab batum eius,omnia festa tẽpora eius. Vide quàm apertè ipsorum Iudæorum propheta,cuius ore ipsi Deũ loqui testabãtur, eorum sabbata & festiuitates abrogandas esse prædixerit. Per Amos prophetam ait hoc modo Deus. Odi.& proieci festiuitates vestras,& non capiã odorẽ cœtuum vestrorum.Non solùm dixit esse Iudæorum solennitates cessaturas,sed etiam sibi molestas esse. Eodem modo per Esaiam Neomeniã, & sabbatũ, & festiuitates alias non ferã.Iniqui sunt cœtus vestri.Calẽdas vestras & solẽnitates vestras odiuit anima mea:facta sunt mihi molesta. Non quòd tũc festa impia essent,sed quòd Iudæi essent impij: Erant illa quidem lege durãte bona,sed adueniente euangelio cessatura.Et intuens idẽ propheta mentis oculis venturum esse Christum.qui alterũ quodammodo mundum cõstitueret,qui nouos cœlos, hoc est nouos Apostolos, qui enarrarent gloriam Dei,efficeret & nouum populum,qui cantaret domino canticum nouum, illique non vmbris & figuris,sed spiritu veritate seruiret,has voces emisit: Sicut cœli noui,& terra noua, stabit semen vestrũ coram me:& erit mensis ex mẽse, & sabbatum ex sabbato,& veniet omnis caro,vt adoret corã facie mea.Nõne intueris,quã apertè prædixerit esse noua festa instituẽda in lege gratiæ, nouósq; dies diuino cultui dedicandos?Erãt festa illa vetera vmbræ quædam futurorũ,quæ erant adueniente sole discessura.Eam ob causam ait diuus Paulus in epistola ad Colossenses: Nemo vos iudicet in cibo, aut potu aut in parte diei festi,aut neomeniæ, aut sabbatorũ,quæ sunt vmbra futurorũ.Vult significare Apostolus festa legis Mosaicæ eiusq; cæremonias & sacrificia iam cessasse:quoniam adumbrauerant venturum Christum,qui iam venerat. Et quoniam vmbra erant,Christus autem erat eorũ substantia & veritas,& ipse Messias, quem illa omnia figurabant, oportebat adueniente sole abscedere vmbram, & adueniente veritate abscedere figurã. Agnus paschalis immolatus significat Christũ pro nobis in crucis ara immolandũ:arca fœderis ecclesiam:duo cherubim super ea duo testamenta: propiciatorium Christum,qui nos erat patri recõciliaturus.Isaac fascem lignorum humeris impositum ferens,quibus erat immolandus adumbrauerat Christũ,qui erat crucem humeris baiulaturus, in qua se hostiã pro mundi peccato constitueret, vt sanguine suo animas nostras expiaret, & scelerum nostrorum pœnas persolueret.Serpens æneus, quem Moyses extulit in deserto,in quem sauciati oculos coniiciebant,vt à vulneribus curarẽtur, Christum crucifixum designabat,in quem suspicimus,vt à peccati vulneribus sanemur,nam in eius cruce est remedium animæ nostræ. Ionas qui tertia die egressus est de ventre ceti imaginem gesserat reditus Christi ad vitam. Manna sanctum Eucharistiæ sacramentum figurauit. Elias ascendens in cœlum, Christi ascensum gloriosum præostenderat, de quo præcinerat regius vates? Ascendit Deus in iubilatione,& dominus in voce tubæ. Et Michæas:Ascendet pandens iter ante eos. Neomeniæ,quæ erant festa innouationis lunæ,imaginem gerebant eius innouationis,quæ erat in animis faciendã tempore gratiæ,quando Deus erat in spiritu & ver tate colendus.Sabbatum Christi requiẽ in die resurrectionis adumbrabat.Omnia denique Iudæorum festa in lege constituta fuerunt nostrorum festorum vmbræ & figuræ.Sed dices: Nõnne in lege vetere tenebantur Iudæi sabbatum obseruare?Tenebantur quidẽ,vt patet ex lege: nã Deus elegit populum illum,in quo se ostẽderet mundo, & cui legem suam traderet, ex quo filius suus vnigenitus carnem sumeret,& in quo de illo nato testimonia extarent:quemadmodum ostendit Apostolus in epistola ad Romanos.Et constituẽs Deus hanc politiam & corporale regnũ vsque ad Christi aduentum,volensque Hebræos ab aliis populis discernere & separare, tribuit illis certos ritus & cæremonias, & dies festos,& alia,quæ voluit, vt durante lege illa vsque ad Messiæ aduentum seruarentur ab illis,essentque signa fœderis inter Deum & illos.Sed in aduentu Christi altera lex ferretur, quæ prædicaretur in omnibus terrarum oris,& repudiata synagoga,atque ecclesia cõstituta omnia veteris legis sacrificia,ceremoniæ,& iudicialia cessarent,& sabbatum quod erat datum in signum,in diem dominicam mutaretur.Irenæus lib.4.capi. 30.hunc Ezechielis locum enarrans ita ait : In signo data sunt hæc, non autem sine argumento & otiosa,tanquam quæ à sapiente artifice darentur. Sabbata autem perseuerantiam totius diei erga Deum deseruitionis edocebant. Aestimati enim sumus,ait Apostolus Paulus, tota die vt oues occisionis,scilicet & consecrati,& ministrantes omni tẽpore fidei nostræ,& perseuerãtes ei,& abstinentes ab omni auaritia Et paulò pòst.Manifestatur autem & tanquam de ea, quæ facta sunt, requietio Dei.Hæc ille.

Et irritauerunt me. Id est, prouocauerũt me ad irã.Nonnulli vertunt:Rebellauerunt in me domus Israel in deserto. Nam ibi vitulũ cõflauerunt,& adorauerunt:& innumera fecerunt, quibus Dei legã violarũt.Vnde aiebat Deus ore psalmistæ:Quadraginta annis proximus fui, vel vt potest verti

ex

Rom.4. Gene.1. Ose. 2. Amos.5. Esai. 1. Psal.18. Psa.95. Psa.97. Esa.66. Colo.2.

Exo.12. Ioã.19. Exo.25. Genes. 22. Mat.27. Ioan.18. Num. 21. Ioan.3. Ioan.3. Mat.12. Exo.16. Nu. 11. Ioan.6. 4.Re.2. Psa.46. Mich.2. Deut.5. Exo.20. Rom.3. & 9. Rom.4. Psa.43. Exo.32. Psa.94.

ex Hebræo, offensus fui generationi huic, vel cum tædio pertuli generationem hanc, & dixi: Semper hi errant corde.

Et sabbata mea violauerunt vehementer. Nam statim ea fregerunt, vt patet ex libro Exodi ca. 16. & posteà sæpissime. Exo. 16.

Dixi ergo, vt effunderem furorem meum super eos. Dixi, & mecum statui me esse eos grauiter punituros. Eodem tropo vsus fuit paulò antè. Dixi, vt effunderem indignationem meam.

Ne violaretur coram Gentibus. Id est, ne nomen meum malè audiret apud Gentes, quibus spectantibus Israelitas eripui ab earum potestate.

Ego igitur leuaui manum meam super eos in deserto, ne inducerem eos in terram quã dedi eis, fluentem lacte & melle præcipuam terrarum omnium, quia iudicia mea proiecerunt, & in præceptis meis non ambulauerunt, & sabbata mea violauerunt. Post idola C enim cor eorum gradiebatur. Et pepercit oculus meus super eos, vt non interficerem eos, nec consumpsi eos in deserto. Dixi autẽ ad filios eorum in solitudine, in præceptis patrum vestrorum nolite incedere, nec iudicia eorum custodiatis, nec in idolis eorum polluamini. Ego dominus Deus vester, Et exacerbauerunt me filij, & in præceptis meis non ambulauerunt, & iudicia mea non custodierunt vt facerent ea, quæ cùm fecerit homo, viuet in eis: & sabbata mea violauerũt. Et cõminatus sum, vt effũderem furorẽ meum super eos, & implerem iram meam in eis in deserto. Auerti autẽ manũ meã, & feci propter nomen meũ, vt non violaretur coram Gentibus, de quibus eieci eos in oculis earum. Iterum leuaui manum meam in eos in solitudine, vt dispergerem illos in nationes & ventilarem in terras, eò quòd iudicia mea nõ fecissẽt, & præcepta mea reprobassent, & sabbata mea violassent, & post idola patrum D suorum fuissent oculi eorũ. Ergo & ego dedi eis præcepta nõ bona, & iudicia, in quibus nõ viuent, & pollui eos in muneribus suis, cum offerrent omne, quod aperit vuluam, propter delicta sua, & scient, quia ego dominus. Quamobrem loquere ad domum Israel fili hominis, & dices ad eos. Hæc dicit dominus Deus: Adhuc & in hoc blasphemauerũt me patres vestri, cùm spreuissent me contemnentes, & induxissem eos in terram, super quam leuaui manum meam, vt darem eis

Leuaui manum meam super eos in deserto. Hoc est, grauiter eos puniui. Etsi non omnes eos interfeci, tamen variis calamitatibus laceraui. Postulabat iustitia, vt eos occiderem in deserto, ne terram promissionis ingrederentur, sed præualuit misericordia mea. Leuare manum hoc loco, est castigare & ferire. Vel est promittere: solemus enim, cùm aliquid promittimus, erigere manum. Vel est mortem alicui vel vulnera minitari. Et tunc est sensus: Minitatus sum Hebræis ferrum & flammam, & varias ærumnas, nisi relicto idolorum cultu, & repudiatis sceleribus suis ad me ipsum conuerterentur. Hoc tropo vsus est Ezechiel paulò antè.

Post idola enim cor eorum gradiebatur. Id est, idola colebant. Ire cor, vel cor gradi post aliquam rem, est illam desiderare, colere, & diligere. Cor enim accipitur pro anima, vt apud Ieremiam: Lauaà malitia cor tuum. Aliquando pro opinione. In Genesi cap. 31. Vbi nos habemus. Noluitque Iacob confiteri socero suo, quòd fugeret, habet litera Hebraica: Iacob verò furatus est cor Labam Syri, quod non indicaret ei, quòd fugeret. Opinabatur Labam esse Iacob cum pecudibus suis, & ipse fugerat. Accipitur aliquando pro iudicio & intellectu, vt apud psalmographum: Cor meum dereliquit me, & apud diuum Paulum. Obscuratum est insipiens cor eorum. Et quoniam intellectus debet esse cum virtute copulatus, & scientia cum bonis operibus coniuncta, ait Ecclesiastes: Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius. Quasi dicat: Qui verè sapiens est, habet scientiam cordis significatione dèsignatam in manu, hoc est in opere, & non in manu sinistra, sed in dextra, non in operibus iniquis, sed præclaris: insipiens verò econtrariò. Aliquando sumitur pro medio, vt apud Ezechielem. O Tyre tu dixisti: Perfecti decoris ego sum, & in corde maris sita. Id est, in medio maris. Ita intelligitur illud psalmographi: Non timebimus, dum turbabitur terra, & trãsferentur mõtes in cor maris. Et illud saluatoris nostri: Sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus hoc est, in fossa, & sepulchro, in medio terræ. Accipitur aliquando cor pro voluntate, vt psalmo 56. Paratum cor meum Deus. Et apud Ecclesiasticum: Cor ingrediens duas vias non habebit successus. Hoc est voluntas propensa ad vitia, eáque amplectens, sed virtutem fingens, & tegens scelera honestatis specie, ambulans coram Deo per viam flagitiorum, & coram hominibus per viam virtutum, infelicem habebit successum. Itaq; ire cor post virtutem, est eam diligere, & in eius actiones incumbere; contrà verò tunc cor dicitur ire post vitia, cùm ad illa voluntas est propensa, eáque cupit, & amplectitur, & ipsis oblectatur. Eodẽ modo accipitur hoc loco gradi cor post idola.

Iere. 4. Genes. 31. Psa. 39. Rom. 1. Eccle. 10. Inf. 27. Psal. 4. Mat. 12. Psa 56. Eccle 3. Prouer. 15.

Vt non interficerem eos. Nimirum filios cum patribus. Occideram patres, sed filios reliqui superstites, quibus dixi, ne parentum scelera sequerentur. Sed nec filij me audire voluerunt.

In præceptis patrum vestrorum nolite incedere. Seruate præcepta mea, patribus autem vestris vobis, vt à me deficeritis suadentibus, atque ad impia facinora vos ipso excitantibus nolite parêre. Ne eorum imitemini flagitia, quorum vidistis tormenta. Docet hic locus satis apertè non teneri filios parentibus obedire in illicitis: imò debere impia eorum præcepta repudiare. In Prouerbiis ait Salomon: Mens iusti meditabitur obedientiam, Sed hoc intelligitur, nisi id, quod præcipitur, Dei legi repugnet.

Auerti autem manum meam Destiti à punitione.

Nolui eos penitus delere, cum possem.

Iterum leuaui manum meam. Interpretare, vt paulò antè.

Post idola patrum suorum fuissent oculi eorum. Id est obseruarent parentum suorum idola: eorumque simulacra venerarentur.

Dedi eis præcepta nō bona. Si Dei præcepta bona nō sunt, quomodo ait diuus Paulus in epistola ad Romanos: Lex quidem sancta, & mādatum sanctum, & iustum, & bonum. Et Dauid Lex domini immaculata, cōuertens animas? Huic obiectioni respondent nonnulli, ideo legis veteris mandata mala dici, quod bona respectu meliorū quasi bona nō sint. Bona sunt illa, sed respectu legis gratiæ non bona appellantur. Nam sicut grauiùs delinquēti Iudææ, quàm Sodoma & Samaria dicitur apud nostrum Ezechielem: Iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, ita excellentioribus noui testamenti præceptis subsequentibus præcepta bona, quæ rudi populo data sunt, non bona esse dicuntur. Vel sic: Etsi bona essent veteris legis præcepta, Iudæis tamen qui ea violabant, bona non erant, quoniam grauiùs puniebantur. Cùm enim per legem peccata intelligerent per legem enim cognitio peccati, & per eam eis Deus præciperet, vt iustitiam colerēt & charitatem, ipsi autem se vitiis polluerent, grauiùs peccabant, iis qui legem non habebant. Vnde dicitur apud Lucam: Seruus qui cognouit voluntatem domini sui, & non se præparauit, & non fecit secundum voluntatem eius vapulabit multis. Poteris hoc intelligere de præceptis cæremonialibus, quæ ideo dicuntur nō bona, quia gratiam non conferebant, nec erant duratura nisi ad tempus. Hanc explanationem tangit diuus Hieronymus, & Dionysius. Eam tenet diuus Thomas in prima secundæ, & Dominicus Soto in commentariis in epistolam Pauli ad Romanos, explicans locum illum capitis septimi. Itaque lex quidē sancta, & mādatum sanctum: intelligi autem locu hūc Ezechielis non de moralibus præceptis, sed de cæremonialibus, indicat id, quod subditur statim: Et iudicia, in quibus non viuent. Vnde colligitur, loqui prophetā de cæremonialibus, & iudicialibus, quæ erant cessatura, non autem de moralibus, quę nunquam erant delenda. Vel sic: Quoniam præcepta mea, inquit Deus, seruare noluerunt, permisi, vt essent subiecti Gētibus idolorum cultricibus, quæ illis præcepta non bona, leges asperas, & tributa intoleranda imponerent. Hinc effectum est, ex eorum flagitiis, vt impiis Gentium ritibus obtē perarent, & primogenita sua dæmonibus offerrēt. Id quod illis diuinus psaltes obiiciebat Psal. 105. Id accidit Græcis, qui cùm essent Christiani, sed Christi legem peruerterent, seque vitiis contaminarent, fuerunt à Turcis infidelibus capti, qui eos opprimunt tributis illisque leges acerbissimas ferunt. Nam filius primogenitus Christiani traditur Turcis, & nutritus ab illis fit Christianorum acerrimus hostis.

Rom. 7.
Psa. 118.
Sup. 16.
Rom. 3.
Luc 12.
Psa. 105.

In quibus non viuent. Nam iudicialia ob multa flagitia mortem inferri iubebant. Vel loquitur de vita gratiæ & gloriæ, eo modo quo paulò antè diximus. Poterit hoc ita explanari: Permisi, vt Iudæi ob impietatem suam Gentium iudiciis subiicerentur in quibus nullam inuenirent tranquillitatem, nullam quietem, nullam vitam.

Pollui eos in muneribus suis. Hoc est, permisi, vt polluerentur in muneribus oblatis idolis, quæ mihi offerri deberent. Cùm Deus alicui gratiam non tribuit, sed eū in manu relinquit desideriorū suorū, dicitur illum indurare, aut sceleribus polluere: non quod illum aut induret, aut polluat, sed quòd illi gratiam non impertiat, quam nec ille meretur, nec efficaciter petit. Ita intelligitur id, quod est diuinis literis mandatum: Indurauit Deus cor Pharaonis. Vel ita: Pollui eos, hoc est, ostendi esse pollutos in oblationibus suis. Offerebant enim filios suos primogenitos dæmoniis more Gētium agrestium & incultarum, quæ eos, quos ardentiore amore prosequebantur, in honorem suorum idolorum & vanorum simulacrorum comburebant. Exo. 10. & 14.

Omne quod aperit vuluam. Hoc est, omne primogenitum.

Super quam leuaui manum meam vt darem eis. Hoc est, quam promiseram me esse illis daturum. De hoc Hebraismo disseruimus paulò antè.

Viderunt omnem collem excelsum, & omne lignum nemorosum, & immolauerunt ibi victimas suas, & dederunt ibi irritationem oblationis suæ, & posuerunt ibi odorem suauitatis suæ, & libabunt libationes suas: Et dixi ad eos: Quid est excelsum, ad quod vos ingredimini? Et vocatum est nomen eius excelsum vsque ad hanc diem. Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit dominus Deus, Certè in via patrum vestrorum vos polluimini, & post offendicula eorum vos fornicamini. Et in oblatione donorum vestrorum cum traducitis filios vestros per ignem, vos polluimini in omnibus idolis vestris vsque hodie, & ego respōdebo vobis domus Israel? Viuo ego dicit dominus Deus, quia non respondebo vobis, nec cogitatio mentis vestræ fiet, dicentium: Erimus sicut Gentes, & sicut cognationes terræ, vt colamus ligna & lapides. Viuo ego dicit dominus Deus, quoniam in manu forti, & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super vos. Et educam vos de populis, & congregabo vos de terris, in quibus dispersi estis. In manu valida, & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super vos, & adducam vos in desertum populorum: & iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem. Sicut iudicio contendi aduersus patres vestros in deserto terræ Aegypti, iudicabo vos, dicit dominus. Et subiiciam vos sceptro meo, & inducam vos in vinculis fœderis. Et eligam de vobis transgressores & impios, & de terra incolatus eorum educā eos, & terram Israel non egredientur: & scietis quia ego dominus. Et vos domus Israel hæc dicit dominus Deus: Singuli post idola vestra ambulate, & seruite eis. F

Vide

Viderunt omnem collem excelsum. Id est, loca sublimia,& arboribus consita,ad exercendam idololatriam apta elegerunt, Quasi dicat Deus: Tanta fuit Hebræorum ingratitudo, vt cùm ego eos intromitterem in promissionis terram, statim me contemnerent,& loca quærerent,vbi idola collocarent.

Et dederunt ibi irritationem oblationis suæ. Id est,obtulerunt ibi idolis sacrificia,quibus me ad iram irritauerunt.

Posuerunt ibi odorem suauitatis suæ. Hoc est,thura & thymiamata, & alias odoriferas confectiones dæmoniis obtulerunt.

Quid est excelsum,ad quod vos ingredimini? Præceperat Deus Hebræis,vt in templo ei sacrificarent:illi autem Gentium superstitioni adhærentes, altaria constituebant idolis extra templum in locis excelsis.Soliti enim erant idolorum cultores in locis eminentibus aras erigere, vbi simulacra collocabant,Posteà effecit vsus,vt omnis locus etiam si infimus esset,vbi dæmonibus sacrificia offerebātur, excelsus vocaretur.Nec solùm loca sacrificiorum, sed ipsa etiam dæmoniorum sacrificia excelsa vocabantur.Est igitur sensus:Quid facitis?Quid est excelsum,quò conuenitis?Nónne hic est locus idolorum,quæ ego vobis prohibui?In libro Deuteronomij allocutus est Deus in hunc modum Hebræos:Quando transieritis Iordanem intrātes terram Chanaan,disperdite cunctos habitatores terræ illius:confringite titulos,& statuas comminuite,atque omnia excelsa vastate. Illi autem ea contra hoc Dei præceptū in dies erigebant. De Ieroboam,qui fecit vitulos aureos, ait scriptura:Fecit phana in excelsis.De iis excelsis fit mentio libro Regum tertio capite,15.& 22.& 4.Reg.12. & multis in locis diuinarum literarum.

Deu.33. | 3.Reg. 12. | 3. Reg. 15. &. 22. | 4. Reg. 12.

Et post offendicula eorum vos fornicamini. Id est,post eorum idololatriam vos etiam idola colitis. Accipi fornicationem pro idolorum cultu est in diuinis literis frequentissimum. Pro offendiculis vertunt quidam abominationes,alij idola.

Cùm traducitis filios vestros per ignem. Solebāt barbari & impij homines filios suos igne comburere, vt idola sua placarent. Ita asserit diuina scriptura lib.4.Reg.ca. 17. Vnde impius Manasses impiarū Gentium morem secutus,filium suum per ignem traduxit,vt constat ex eodem libro. Et de Achaz ait ita sancta scriptura libro secundo Paralipomenon:Lustrauit filios suos in igne iuxta ritum Gentium.Nonnulli filios penitus comburebant, quidam verò eos per ignem tantummodo transmittebant,existimantes omnia flagitia igne illo purgari.Chaldæi existimabant ignem materialem Deū esse, ideo illum summè venerabantur,& pro Deo colebant:quamobrem per illum currentes transibant,vt manerent ab omnibus animi labibus perpurgati. Vnde Heraclitus & Empedocles ignem intelligibilem Deum esse statuerunt. Poterit igitur locus hic vtroque modo explanari, & de traductione filiorum per ignem eos necantem,quando penitus incendio flagrabant & de transmissione per ignem,vt lustrarentur,& mundarentur. Vide deplorādam hominū superstitionē & cęcitatē.

4. Reg. 17. | 4. Reg. 21. | 2. Par. 28.

Et ego respondebo vobis domus Israel? Quasi dicat: non.Venerant magnates Hebræorum ad Ezechielem, vt per illum Deū interrogarent,quibus Deus ostendit non esse eos dignos responsione sua, quoniam Gentium idola colebant.Intuere Iudæorum pertinaciam.Fuerunt eiecti è patria sua,quòd fuissent idolorum cultores, & in Babylonica captiuitate ob idololatriam constituti, idola etiam colebant.Meritò de illis aiebat Ieremias: Indurauerūt facies suas super petram & noluerunt reuerti. Iere. 5.

Regnabo super vos. Promittit Deus Iudæis reditū è captiuitate Babylonica ob misericordiam suam, cùm ipsi illum ad iram prouocarēt. Verū est enim id,quod dixit Ionas propheta:Scio enim quia tu Deus clemens,& misericors es,patiens, & multæ miserationis,& ignoscens super malitiam. Ait igitur Deus: Non vos penitus derelinquam,sed eripiam vos,etiam si de hoc non cogitetis. Multi ex Iudæis illis in captiuitate detētis quærebāt à Deo responsa per Ezechielem, vt si Deus illis ad votū responderet,illisque mūdi opes & voluptates promitteret,eum colerent,eiúsque fidem protestarentur.Sin autē aliter responderet,se statim ab eo penitus alienarent,& deficerent,atq; omnes Gentiū ritus & superstitiones omnino amplecterentur. At Deus nec illis ad votum respondet, nec permittit vt penitus extinguantur. Vide Iudæorum aduersus Deū impietatē,& Dei erga eos misericordiam.

Ion. 4.

Educam vos de populis. Nimirum Babyloniis, inter quos captiui detinemini.Non sinam vos esse in perpetua captiuitate.Permisi,vt vos Babylonij expugnarent,& in vincula conijcermini, non vt vos omnino perderent, sed vt pœnitentiam agētes ad me ipsum cōuertimini. Hinc disces,quàm salutaris sit calamitas illis,qui eā tolerāter ferūt.Prodest quidem non solùm illis qui vitiis contaminantur, sed illis etiam,qui virtutibus muniūtur. Pater qui filio,quem singulari prosequitur amore, thoracē sericum dedit sub tunica induendum, permittit, vt præcidatur aliquibus in locis exterius indumētum,vt interius sericum foris appareat.Ita pater ille misericordiarum, & Deus totius consolationis eum,quem diligit, vulnerari ab impiis permittit aliquādo,& calamitatibus feriri,vt sericus ille patientiæ thorax,quo eum intus induerat, foris ostēdatur. Eam ob causam ait in epistola ad Hebræos diuus Paulus: Quem diligit dominus castigat,flagellat autem omnē filium,quē recipit. Et in Apocalypsi diui Ioānis ait ipse Deus;Ego quos amo arguo & castigo.Et apud Matthęū:Beati qui persecutionem patiūtur propter iustitiā. Beata patientia, quæ,vt verbis vtar diui Pauli, probationem operatur,probatio spem,spes autē nō cōfundit.Induite vos,inquit idem Apostolus in epistola ad Colossenses,sicut electi Dei patientiam.Et ad Hebræos: Per patientiam curramus ad propositū nobis certamen,aspicientes in authorem fidei, & consummatorem Iesum,qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem confusione contēpta. Oportet enim nos in calamitatibus cōstitutos ad dominū confugere,eumque precari,vt ope sua tāquam splēdidissimi solis fulgore dissipet noctem ærumnarū nostrarum,ne crescentibus malorum tenebris arctissimo peccatorū somno cōsopiamur,nec obdormiamus in morte,ne dicat inimicus noster: præualui aduersus eos. Si enim Deum fuerimus toto corde amplexati, erimus absque dubio tutissimi. Etsi flagitiosi homines, impietate barbari, & immanitate feri pios homines affligant seque efferant

Simile. | 2.Cor. 1. | Heb.12. | Apoc. 3. | Matt.5. | Rom. 5. | Colos.3. | Heb.12. | Psa.12.

efferant insolenter, quòd potentia ad perniciem virorum iustorum tolerantia insignium abutantur, tamen boni præualebunt, & ad gloriam æternam perducentur. Nam vt ait regius vates, patiẽtia pauperum non peribit in finẽ. Etsi enim ad tẽpus sinat eos Deus afflictionibus angi ad virtutis perfectionem, & maiorem vitæ futuræ gloriam: tempore tamen illis opportuno eos ex omnibus molestiarum ictibus ac procellis eripit, & consortes efficit regni sui in gloria sempiterna. Id volens significare in eodem Psalmo diuinus vates, subdit paulò pòst: Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor. Impij autem, qui Dei cultores calamitatibus premunt, pœnas luent suæ immanitati debitas, & ad cæcas inferorum tenebras tandẽ detrudentur. Nec solùm post mortem, sed in hac etiã vita exercet Deus aliquãdo in impios iudiciũ suũ, illos coercendo & flagellãdo, vt intelligant se esse mortales & caducos, & calamitatibus obnoxios, resque mundi prosperas & florentes nullam habere firmitudinẽ, nullam perpetuitatẽ: esseque illos infelices, qui in illis spem suam locant & figunt, illos autem felices qui per varios casus plerumque, & magnas calamitatum angustias patientia induti, rerumque humanarum tolerantia muniti ad vitam immortalem perducuntur. Qui possident animas suas, consequetur immortalitatem, atqui qui sũt patiẽtia induti, eas possident, dicente Christo: In patientia vestra possidebitis animas vestras illi igitur immortalitatem adipiscentur. Hoc intelligẽs diuus Iacobus Apostolus ait in epistola sua: Patientes estote & vos, & confirmate corda vestra. Et diuus Gregorius: Nos sine ferro & flãma martyres esse possumus, si patientiam in animo verè custodierimus. Postquam Deus minatus est Hebræis ærumnas & tempestates, vt flagitia sua intelligerent, & lachrymis delerent, excitat eos ad patientiam, ne calamitatibus adhibeant desperationem, sed eas æquo animo ferant, nam illis promittit se esse eos ab illa captiuitate erepturum, in quã illos coniecerat, non vt perderet, sed vt ad sui cognitionem adduceret. Nos autem qui Christiano nomine gloriamur, eo animo esse oportet, quem veritas & ratio præscribit, vt nihil præter culpam & peccatum homini accidere posse arbitremur, quod sit horribile aut pertimescendum: omnia alia humana placatè & moderatè feramus. Cùm nos abiectos, afflictos, calamitatum fluctibus vehementer agitatos viderimus, euenta sanctorum memoria repetamus, nihilque nobis noui accidisse cogitemus. Adsit nobis princeps fortitudo, quę nobis animum eriget, & aduersa obruet memoria virorum illustrium, qui variis fuerunt ærumnarum procellis concussi: leuat enim molestiam cõmunis quasi legis, & humanę conditionis recordatio. Sed nullum est salutarius remediũ, nulla promptior & efficacior medicina, quàm cõfugere ad Christum Deũ nostrum, tanquam ad arcem tutissimam qui ait: Clamauit ad me, & exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum. Ipse est pater misericordiarum, vt verbis vtar Apostoli, & Deus totius consolationis qui cõsolatur nos in omni tribulatione nostra.

Psal. 9. *Luc. 21.* *Iac. 5.* *Psal. 90.* *1. Cori. 1.*

In furore effuso. Hoc est, effundens furorem cogã vos flagellis ad obsequium meum, Id intelligens Oseas propheta inducit Iudæorum populum hoc modo loquentem. Vadam, & reuertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc magis quàm nunc. Loquitur synagoga more adulteræ se ad virum conuertentis, quæ cum Gentium diis fuerat fornicata. *Ose. 2.*

Adducam vos in desertum populorum. Hoc est, reducam vos à Chaldæa in Iudæam per desertum, quod est inter Babylonios & Hierosolymitanos.

Et iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem. Idest, disceptabo vobiscum signis apertissimis, arguens vos remotis arbitris, & ostendens me non vos ex odio afflixisse, sed ex amore, vt vos ad pietatem & religionem reducerem.

Inducam vos in vinculis fœderis. Vt scilicet his vinculis ligati, ab amore meo non recedatis. Vincula fœderis sunt amoris ligamina, quibus Deus nos vult vincere, & in suauissimum diuini amoris carcerem coniicere, in iisque dulcissimis vinculis retinere. De iis ait ipse per Oseam: In funiculis Adam traham eos in vinculis charitatis. Hoc est, ligaminibus blãdis, quibus nõ tauri & leones, sed homines trahuntur, clementer & suauiter te traham ad meipsum. *Ose. 2.*

De terra incolatus. Id est, Babylonica.

Singuli post idola sua ambulate. Id est, colat vnusquisque idola sua, illisque seruiat. Ironia est.

Quòd si & in hoc non audieritis me, & nomen sanctum meum pollueritis vltrà in muneribus vestris, & in idolis vestris, in monte sancto meo, in monte excelso Israel, ait dominus Deus, ibi seruiet mihi omnis domus Israel, omnes inquam, in terra, in qua placebunt mihi. Et ibi quæram primitias vestras, & initium decimarum vestrarum in omnibus sanctificationibus vestris. In odorem suauitatis suscipiam vos, cùm eduxero vos de populis: & congregauero vos de terris, in quas dispersi estis, & sanctificabor in vobis in oculis nationum. Et scietis quia ego dominus, cùm induxero vos ad terram Israel in terram, pro qua leuaui manum meam, vt darem eam patribus vestris. Et recordabimini ibi viarum vestrarum & omnium scelerum vestrorum, quibus polluti estis in eis, & displicebitis vobis in conspectu vestro in omnibus malitiis vestris, quas fecistis, & scietis quia ego dominus, cùm benefecero vobis propter nomen meum, & non secundum vias vestras malas nec secundum scelera vestra pessima domus Israel, ait dominus Deus. Et factus est sermo domini ad me dicens: Fili hominis pone faciem tuam contra viam Austri, & stilla ad Aphricum, & propheta ad saltum agri meridiani, & dices saltui meridiano: Audi verbum domini: Hæc dicit dominus Deus. Ecce ego succendam in te ignem, & comburam in te omne lignum viride, & omne lignum aridum. G

Non

Non extinguetur flamma succensionis : & comburetur in ea omnis facies ab Austro vsque ad Aquilonē :& videbit vniuersa caro,
Su.4.a. quia ego dominus succendi eam,nec extinguetur Et dixi: A,a,a,domine Deus, ipsi dicunt de me:Nunquid non per parabolas loquitur iste?

Quod si & in hoc non audieritis me. Si in Chaldæa me nō colueritis,faciā,vt in terra promissionis me colat omnis Israel.Per montem sanctum intelligit Sionem:per quem mons spiritualis, hoc est,ecclesia catholica significatur.Est igitur sensus : Quoniam mihi ô Iudæi parcere non vultis, quin potiùs nomen meū violare contenditis , efficiam, vt colar à Gentibus in ecclesia mea, vbi tota domus Israel,hoc est,omnis fidelium concio me adorabit. Perspicuum est diuinas literas intuētibus per mōtem Sionem esse ecclesiam intellectā. Ita illud Mi-
Mich.3. chææ intelligitur:Regnabit super eos in mōte san-
Esa.33. cto suo,ex hoc nunc & vsque in seculum: Et Esaiæ illud:Respice Sion solennitatem ciuitatis nostræ: oculi tui videbunt Ierusalem habitationem opu-
Psa.131. lentam. Et illud psalmographi: Elegit dominus Sion,elegit eam in habitationem sibi.

In odorem suauitatis suscipiam vos. Id est, ero vobis propitius. Prosequar vos amore & fauore.

Sanctificabor in vobis in oculis nationum. Hoc est, sanctum me dicent Gentes,cùm meo sanguine mūdum à peccati captiuitate liberauero: erit nomen meum per cunctas orbis terrarum horas laude celebratum,eiúsque cognitio ita omnes vniuersitatis fines peragrabit,vt repudiatis falsis & cōmentitiis diis nō solū homines docti & pollitici,sed agrestes & inculti me cœli ac terræ effectorem & moderatorē,mūdique redēptorē esse nō modò fateantur,sed profiteantur.Id præuiderat regius vates ita
Psal. 8. canēs:Domine dominus noster quàm admirabile est nomen tuū in vniuersa terra: quoniam eleuata est magnificentia tua super cœlos.Ex ore infantiū & lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos,vt destruas inimicum & vltorem.Infantes appellat homines simplices & rudes, quales fuerunt Apostoli,per quos Deus salutarem potentiam suā mundo ostendit,cùm per illos nomen suum anteà solùm in Iudæa notum per cunctas nationes fama
Psal.16. celebrauit. Hi sunt cœli gloriam Dei enarrantes, de quibus ait idem propheta.In omnem terram exiuit sonus eorum,& in fines orbis terræ verba eo-
Roma. 10. rum.Quem locum diuus Paulus in epistola ad Romanos de Christi Apostolis interpretatur. Possumus & verissimè per infantes & lactentes eos intelligere,quos diuinus ac regius vates præuidit in spiritu in ciuitate, & tēplo Hierosolymæ clamātes in introitu Christi,& dicētes:Hosanna filio Da-
Mat.11. uid.Narrat enim Matthæus indignatos fuisse principes sacerdotū,& scribas,quod infantes Christum mirificis laudibus extolleret,Cristum autē illis dixisse:Nunquam legistis, quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem?Sed illud est loco illo aduertendum in primo versiculo,vbi nos habemus,Domine,esse in Hebraico Iehouah, nomen Dei tetragrammaton, soli Deo tributum,vbi autē habemus:dominus noster,esse in Hebraico adhon, quod homini tribuitur.Quibus verbis voluit diuinus psaltes Christi diuinitatem & humanitatē significare. Ideo primo loco eum appellat Deum, secundo autem dominum nostrum,quia secundum humanitatem noster est, ex carne nostra humana,quam sibi copulauit. Et licèt ratione potentiæ suæ,quæ immensa est,& infinita, dominus sit omnium,tamen quia naturam nostram assumpsit,peculiari quadā ratione dominus noster appellatur,& sanctus in oculis omniū nationū dicitur.

Pro qua leuaui manum meam. Hoc est,quam patribus vestris promisi.

Viarum vestrarum. Hoc est,vestrorum morum.Ionathas Chaldæus vertit:Operum vestrorum. Via peccatoris appellatur modus ille viuendi vitiosus viam muniens ad æternos cruciatus. De ea ait psal- Psal. 1.
mographus:Beatus vir,qui non abiit in consilio impiorum,& in via peccatorum non stetit.

Displicebitis vobis. Recordabimini scelerum vevestrorum , eorumque pœnitebit vos , habebitis dolorem , & displicentiam ob peccata vestra : agetis flagitiorum vestrorum pœniten- Iere.18.
tiam. Vbique Deus pœnitentiam commenmendat.Apud Ieremiam: Si pœnitentiam egerit gens illa à malo , quod locutus sum aduersus eam , agam,& ego pœnitentiam super malo,quod cogitaui,vt facerem ei.Et per Ezechielem: Si im- Sup.18.
pius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis,quæ operatus est,& custodierit omnia præcepta mea,& fecerit iudicium & iustitiā, vita viuet, & non morietur:omnium iniquitatum eius , quas Matt.3.
operatus est, non recordabor. Cœpit Ioannes Baptista prædicare,& fuit eius thema : Pœnitentiam Marc.1.
agite.Eodē modo cœpit Christus dicēs:Pœnitemini,& credite euangelio.Et rursus:Non veni vocare iustos,sed peccatores ad pœnitentiā.Et in Actis Luc.5.
Apostolorum refert Lucas dixisse diuum Petrum: Acto. 3.
Pœnitemini,& conuertimini,vt deleantur pecca- 2.Cor.7.
ta vestra. In epistola secunda ad Corinthios ait diuus Paulus:Nunc gaudeo, non quia contristati estis,sed quia contristati estis ad pœnitentiam , quę enim secundum Deū est tristitia, pœnitentiam in salutem stabilem operatur.Quid ad hanc nubē authoritatum respondebunt hæretici nostri temporis,qui pœnitentiā negant?Aiunt enim nihil aliud esse pœnitētiam,quàm colere virtutē,nihilque habere cū lachrymis,displicentia,dolore,& tristitia. 2. Cori. 7.
Si pœnitentia nihil habet cū tristitia,quorsū ait Apostolus : Gaudeo quia contristati estis ad pœnitentiam , quæ enim secundum Deum est tristitia , pœnitentiam in salutem stabilem operatur? Nónne hîc confunditur hæreticorum insania ? Aiunt bonam esse peccatoris conuersionem ad Deū, sed nec lachrymas requiri,nec dolorum,nec displi- Ioel. 2.
centiam criminum.Quorsum igitur ait Deus per diuinum suum vatem Ioelem : Conuertimini ad me in toto corde vestro , in ieiunio , & fletu , & Psa.50.
planctu:& scindite corda vestra,& nō vestimēta vestra ? Quorsum caneret regius vates : Sacrificium Deo spiritus contribulatus , cor contritum, & humiliatū Deus non despicies?Et pœnitentiam Psal.6.
suam explicans ait:Laboraui in gemitu meo,lauabo per singulas noctes lectum meum , lachrymis meis stratum meum rigabo.Nónne intueris quàm acerbum animi dolorem & cruciatum significet , quo ob Dei legem violatam , & turpitudinem

pitudinem sceleris admissi torquebatur? Versabatur in perpetuo luctu, & noctes inter flebiles gemitus & amara suspiria consumebat, lectulumque suum perpetuo lachrymarum fluuio lauabat. Gloriosus martyr Cyprianus sermone quinto de lapsis ita ait: Agite pœnitentiam plenam doloris, acclamãtis animi probate mœstitiam. Vir hic, qui fuit omni præditus honestate & sanctimonia, qui pectus suum fecerat armarium diuinarum literarum, qui fuit omnibus virtutum, bonarumque artium ornamentis excultus, qui fuit pro Christi fide interfectus, & animo firmo & recto, oculisque in cœlum eleuatis emisit animam, quæ angelis sociata diuinas laudes vndique concinentibus in cœlum gloriosè euolauit, asserit pœnitentiam plenam doloris esse debere, cum aliis sanctis, cum diuo Paulo, cum Christo, cum omni sacra scriptura: Lutherus negat, homo libidinũ seruus, seditiosus, impius, insatiabili voracitati & ebrietati deditus, qui ob nimiã stomachi repletionẽ noctu mortuus est, morte subita correptus, cũ nocte illa recta corporis valetudine cœnaret, & cubitum iret. Vtri credemus sancto Christi martyri, an impio Heretico? ei qui pro Christi fide mortem subiuit, an illi, qui à Christi fide defecit, & apostatauit? Ephrem ille, quem diuus Hieronymus in catalogo de viris illustribus asserit tantam nominis celebritatem fuisse cõsecutum, vt eius scripta publicè in ecclesiis recitarentur, duos libros, & sermonẽ vnũ scripsit de pœnitentia, vbi peccatores ad lachrymas & dolorem mirum in modum hortatur. Gregorius Nazianzenus in sermone de sanctis luminibus pœnitentiam vocat baptismũ lachrymarũ, & Ioannes Damascenus libro .4. suæ Theologiæ baptismum laboriosum. Ioannes Chrysostomus homilia 22. ad populum Antiochenum. Si magnus, inquit, est lapsus tuus, maior sit torrens tuarum lachrimarum. Eusebius Emisenus homili. 5. Multo opus est fletu, multo gemitu, multo dolore cordis ad sanandos ipsius cordis dolores. Tota insistendũ est spiritus contritione, vt vetusta mala tanquam sagittæ de conscientia euellantur. Dies me deficeret, si vellem antiquorum patrũ authoritates, quibus peccatores magnopere hortantur ad pœnitentiam recensere. Quid quæris? Ipsa naturæ lex nos docet scelerum pœnitere. Etsi enim pœnitentia, vt est nouæ legis sacramentum, fuit à Christo instituta, non à lege naturæ præcepta tamen vt est virtus, aut virtutis actus, res est, ad quam tenemur lege naturæ. Et ethnici secum anguntur dolore, ob memoriam suorum flagitiorum, ducti ipsa lege naturæ. Ouidius de Ponto ita ait. Pœnitet ô si quid miserorum creditur vlli, Pœnitet, & facto torqueor ipse meo, Cumque sit exilium, magis est mihi pœna dolori: Estque pati pœnam, quàm meruisse minus. Et Iuuenalis: Euasisse putas, quos diri conscia facti Mens habet attonitos, & surdo verbere cædit. Hinc orta est apud Gentium poetas furiarum opinio: de quibus Virgilius tertio Aeneidos: Et sceleris furiis agitatus Orestes. Nihil aliud furiarum nomine ab illis significatur, quàm animus sibi malè conscius, & quibusdam quasi stimulis conscientiæ scelerum exagitatus. Vnde Marcus Tullius in oratione pro Roscio Amerino, Sua, inquit, quemque fraus, & suus terror maximè vexat: suumque quenque scelus exagitat. Macrobrius ex Paulino asserit morem esse apud Gentes, vt qui sacra facturus esset se in primis reum esse fateretur, acsi assereret se suorũ maleficiorum pœnitere. Refert hoc Blondus libro primo Romæ triumphantis. Quid plura? Natura ipsa nos docet impiorum facinorum pœnitentiam. Et volunt voluptarij homines defendere debere peccatorem nullam agere pœnitentiam, nullam crucẽ tollere, quin potiùs delicijs affluere. Huiusmodi est Lutherus, & eius sectatorum multitudo, qui se vocant euãgelicos, cùm nihil illis sit magis in optatis, quàm euãgelium de medio tollere, & sectam Epicuri instaurare. Si nemo debet crucem suam baiulare, quomodo ait Christus. Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me? Quomodo laudat euangelium lachrymas Magdalenæ, quibus rigauit pedes Iesu: & fletũ Petri, qui egressus foras fleuit amarè? Quomodo ait Ecclesiasticus: Si pœnitentiam non egerimus, incidemus in manus Dei? Quomodo ait Christus: Gaudium erit in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia? Si tota vita est in deliciis & voluptatibus consumenda, quorsum ait ipsa veritas: Intrate per angustam portam, quia lata porta & spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt, qui intrant per eam? Quorsum ait diuus Ioãnes in Apocalypsi: Memor esto, vnde excideris, & age pœnitentiam? Quorsum Euangelistæ pœnitentiam laudant, eiúsque præconia extollunt? Quorsum Christus nos ad pœnitentiam exhortatur? Hoc docet sanctum Christi euangelium, secta autem Lutheri contrarium affirmat. Et audent Lutherani se euangelicos appellare, cùm ex diametro euãgelio repugnent. Nisi se eò euangelicos vocent, quòd euangelium euertere, & penitus delere contendant, quemadmodum vocatus est Scipio Aphricanus, qui Aphricam euertit, & Numantinus qui Numantiam celebrem Hispaniæ vrbem debellauit. Vt enim quondam Romanorum duces cognomina ab vrbibus quas expugnabãt & vastabant, sumebant, sic Lutherani ab euangelio, quod oppugnant, & euertere conantur, cognomẽ sibi assumpserunt, & arrogarunt. Appellãt se ecclesiæ reformatores, instauratores puritatis, & fideliũ magistros, cùm nihil illis sit antiquius, nihil magis cordi, quàm ecclesiam deformare, mores corruptissimos introducere, & Christi fidem penitus euertere. Negant pœnitentiam, quam tota ecclesia catholica à principio Apostolorum vsque ad nostram ætatem semper prędicauit, & magnificis laudibus extulit, quam ipse cœlestis doctor Christus Deus noster docuit, & ad quam omnes viri sapientia & sanctitate præstantes eos, qui in crimina inciderunt, semper excitarunt. Nos verò pœnitentiam amplectamur, & vt hîc ait Deus per Ezechielem, de peccatis nostris nobis ipsis displiceamus. Vel, vt potest verti ex Hebræo, nos ipsos intra nos dolore succidamus & conteramus.

Mat. 10.
Mat. 16.
Luc. 9.
Luc. 7.
Mat. 26.
Eccle. 2.
Luc. 15.
Matt. 7.
Apoc. 2.
Marc. 1.

Pone faciem tuam contra viã Austri. Hoc est, respice in Iudæam, coniice oculos in Hierosolymam, quæ respectu Babylonis sita est ad meridiem: & vaticinare intrepidè aduersus eam.

Et stilla ad Aphricum. Hoc est, loquere aduersus plagam meridionalem. Stillare siue pluere idẽ est quod

Deu.32. quod doctrinam proferre: & pluuia idem est quod doctrina. Vt in Deuteronomio: Concrescat in pluuiam doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum: quasi imber super herbã, & quasi stillæ super gramina. Eodem modo in libro Iob: Super illos stillabat eloquium meum. Vnde apud Esaiam ait deus: Nubibus mandabo, ne pluant super eum imbrem. Hoc est, viris apostolicis prohibebo, ne velint dare sanctum canibus, & sublimem doctrinam veluti pretiosas margaritas ne mittant ante porcos. Vnde regius psaltes de diuina sapientia loquens canebat: Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram. Acsi diceret: Similis erit pluuiæ roranti, irriganti terram sitientem, & in mortales beneficia conferenti.

Iob 29. Esai.5. Mat.7. Psalm. 71.

Et propheta ad saltum agri meridiani. Hoc est, vaticinare aduersus Hierosolymam. Ponere faciem cõtra viã Austri, stillare ad Aphricum, & prophetare ad saltum meridianum idem est, etiam si diuersis verbis proferatur. Appellatur Hierosolyma saltus agri meridiani, quia erat ad meridiem respectu Babylonis, vbi erat Ezechiel, cùm hæc literis mãdabat. Volens Ieremias significare excidiũ euẽturũ Hierosolymæ à Babylonia, dixit vidisse ollam succẽsam à facie Aquilonis, significãs per Aquilonem Babyloniam respectu Hierosolymæ: est enim Aquilo vetus flans à septẽtrione. Appellatur Hierosolyma saltus, quia quemadmodum in nemore & saltu feræ vagantur, ita in ea feri & immanes homines habitabant. Et vt in saltu varia sunt plãtarum genera, quædam sunt fructiferæ, quædam steriles, & inutiles, ita Hierosolymæ diuersi homines, quidam iusti, quidam impij morabantur. Ideo solebant diuini vates eam cum saltu & sylua comparare. Esaias: Succendetur in densitate saltus. Ieremias: Succendam ignem in saltu eius, & deuorabit omnia in circuitu eius. Zacharias: Succisus est saltus munitus. Fortasse per saltum intelligitur mons Libanus, & per Libanum templum Salomonis, quòd esset ex lignis Libani constructum. Vtcunque sit vaticinatio est aduersus Hierosolymam, qua diuinus vates eam incendio flagraturam esse prædicit: id quod anteà Ieremias vaticinatus fuerat.

Ierem.1. Esa.9. Iere.21. Zach.11. Ierem.1.

Omne lignum viride, & omne lignum aridum. Hoc est, tam nobiles, quàm plebeios. Acsi dicat: Erit tota ciuitas incendio tradita, & consumpta. Poteris per lignum viride bonos intelligere, per aridũ verò improbos. Sed cur Deus occidit iustos cum iniustis? Nimirum ne iusti in flagitia cadant, & fiãt iniusti iniustorum facta imitãtes: quemadmodum libro Sapientiæ est literis mandatum, ita dicentis: Placens Deo factus est dilectus, & viuẽs inter peccatores translatus est: raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius: aut ne fictio deciperet animã illius. Cùm impij viros iustos interficiunt, non illis auferũt quietem, sed laborem, iuxta illud eiusdem libri Sapientiæ: Stabunt iusti in magna constantia aduersus eos, qui se angustiauerunt, & qui abstulerunt labores illorum. Exeunt enim viri pij & iusti ex calamitatibus, & euolant in æternam beatitudinem, vbi magnis gaudiis cumulati in suauissima pulcherrimi numinis visione conquiescunt. Ideo aliquando iusti simul cum iniustis moriuntur. Aut ideo eos Deus aufert ex vita, ne imminentibus calamitatibus, & summis ærumnis opprimantur. Hi enim casus sequuntur interdum, vt non erepta viris charitate præstantibus à Deo vita, sed donata mors esse videatur. Non enim corporeis oculis intuentur cædes suorum crudelissimas, & ignominias acerbissimas, & in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipsi florentissima multùm aliis dignitate, nominisque amplitudine præstarẽt. Christus Deus noster apud Lucã se comparat cum ligno viridi, Iudæos autem cum arido: ita enim inquit: Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? Acsi diceret: Si me innocentem ita affligunt, quas pœnas dabũt Iudæi suorum flagitiorum, apti ad incendium.

Sap.4. Sap.5. Luc.23.

Non extinguetur flamma succensionis. Alij legunt: successionis, vt sit sensus: Flamma succedens flammæ non extinguetur. Acsi dicat Deus: Ego te crebris calamitatibus castigabo.

Et comburetur in ea omnis facies ab Austro vsque ad Aquilonem. Hoc est, tota vrbs cõburetur ab extremo ad extremum.

Et videbit vniuersa caro. Idest, omnis homo. Solet enim diuina scriptura per omnem carnem omnes homines intelligere. Ita intelligitur illud Genesis. Omnis caro corruperat viam suam. Et illud psalmographi: Ad te omnis caro veniet. Et illud Esaiæ: Omnis caro fœnum. Et illud Lucæ: Et videbit omnis caro salutare Dei. Et illud Apostoli: Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.

Gene.6. Psalm.64. Esa.40. Luc.3. Rom.3. Gala.2.

Nunquid non per parabolas loquitur iste? Dolet Ezechiel, quòd eum Iudæi non intelligerent. Imò nec eum intelligere vellent: dicebant enim eum vti metaphoris obscuris. Eam ob causam verbis apertis prædicit illis sequente capite Hierosolymæ vastitatem & euersionem.

ANNOTATIONES ex Hebræo in Cap. XX.

In die, qua elegi Israel, & leuaui manum meam pro stirpe domus Iacob. Quid sit manum leuare diximus in explanatione. Septuaginta habent: Ex qua die elegi domum Israel, & notus factus sum semini domus Iacob. Non verbum ad verbum transtulerunt, sed sensum verborum verbis aliis expresserunt. Tunc enim Deus notus factus est semini domus Iacob, cùm pro illo manũ super Aegyptios leuauit, eos plagis percutiendo, & mirabilia perpetrando. Leuare enim manum contra aliquem est illum percutere, iuxta id, quod dicebat Ioab, cùm quæreret Sebam filium Bochri ad occidendum illum: Leuauit manum suam contra regem Dauid. In Hebraico pro leuare est verbũ נשא nasa, quod significat leuare, siue extollere, vt 4. Regum cap. 25. Subleuauit Euilmerodach rex Babylonis caput Ioachin regis Iuda. Hoc est, cum prosecutus est fauore: honorauit illum, & euexit ad amplitudinem. Id quod nos habemus in Threnis: Facies sacerdotum non erubuerunt, verti potest: Facies sacerdotum non leuauerunt, est enim ibi verbum hoc nasa. Leuare caput, vel faciem alicuius Hebræorum more, est illum honorare. Significat etiã verbum hoc ferre, vt apud Esaiam: Verè languores nostros ipse tulit. Significat etiam parcere, & remittere, vt in psalmo: Beati quorum remissæ sunt iniquitates. Et quia qui alicui parcit, offensionis

2.Reg.20. 4.Reg.25. Thren.4. Esa.53. Psal.31.

eius obliuiscitur, accipitur pro obliuisci, vt Genesi.50. Obsecro, vt obliuiscaris sceleris fratrum tuorum. Quod poterat verti: Cōdona quæso fratribus tuis iniquitatem eorū. Hoc est, parce illis. Vbi nos habemus apud Oseam 1. Nō addam vltrà misereri domus Israel, sed obliuione obliuiscar eorū, pro obliuiscar, est in Hebraico hoc nostrum verbum. Ideo poterat verti locus ille: Nō miserebor vltrà domus Israelis, quin potius in vniuersum tollam eos. Hoc est, auferam eos à facie mea. Significauit his verbis diuinus vates nūquam regnum decem tribuum instaurandum: nam Israelitæ illi, qui fuerunt in Assyriam ducti, nūquam posteà redierunt, aut certè paucissimi. At Thargum ita vertit locum illum. Si conuersi fuerint, remittendo remittam eis. Quasi dicat Deus. Ipsi ob eorum impietates & nefaria scelera captiui ducti fuerunt ab Assyriis, sed tāta est misericordia mea, vt illis parcam, eis flagitia condonem, si egerint pœnitētiam. Potest etiam verti locus ille. Sed eleuando eleuabo super eos, subaudi inimicum. Et ita interpretatur R. Dauid in commentariis. Vt sit sensus. Auferam misericordiam meam antiquam à decem tribubus, & eleuabo super eos regem Assyrium, qui eos incredibilibus calamitatibus premat. Illud etiam psalmographi: Signatum est super nos lumē vultus tui domine: potest verti ex Hebræo: Eleuatum est super nos, vel eleua super nos lumen vultus tui domine. Lumen vultus Dei, quo illuminamur, fides est: quę eleuata est vt vexillum erectum, sub quo debemus militare. Si enim signum hoc charitatę ornatum secuti fuerimus, non destituemur necessario ad militiam commeatu, sed diuino præsidio adiuti, de animæ hostibus admirabiles victorias reportabimus. Deriuatur enim verbū hoc nasa à nomine nes, quod significat vexillum militare. Ideo Septuaginta transtulerunt: Signatum est super nos, &c. ad signum siue vexillum alludētes. Significat denique verbum hoc portare, vt 3. Regum secūdo: Quia portasti arcam domini. Ex omnibus his significationibus elegit noster interpres eam, quæ est proprior huic loco, dicens: Et leuaui manum meam pro stirpe domus Iacob. Nihilominus tamen poterat ita verti locus hic: Et peperci manui meæ pro familia domus Iacob. Quasi dicat Deus: Cùm decreui me non esse Hebræos castigaturum, vt eorum peccata postulabant. Vel sic: Et portaui in manu mea stirpem domus Iacob. Hoc est, cùm elegi Israelitas in populum meum, eosque vt puerulos instar nutricis in manibus meis portaui, educēs eos mirabiliter ex Aegypto, & in terram promissionis adducens.

Genes. 50. — Ose. 1. — Psal. 4. — 3. Reg. 2.

In terram quam prouideram eis. Septuaginta habent: In terram, quam præparaui eis. Pro prouideram est in Hebraico: תרתי tartti. Verbum est tur, quod significat explorare: vt Num. 14. Explorastis terram. Ideo poterat verti locus hic: In terram, quā explorauerā eis, Vel disposueram eis. Ab hoc verbo deriuatur תורה thorah, quæ dictio dispositionē significat. Vnde lex appellatur thorah, quòd sit verborum Dei dispositio & forma: vel per quam Dei voluntas sit nobis explorata & perspecta. Sunt tamen, qui dicant thorah deriuari à verbo ירה iarah, quod significat docere, quod nos doceat viam rectam.

Num. 14.

Quæ est egregia inter omnes terras. Pro egregia est in Hebraico צבי tseui, à verbo צבה tsauah, quod significat tumescere: vnde tseui significat gloriā, pulchritudinem, desiderium, amorem. Esai. 13. Erit Babylon illa gloriosa in regnis. Vel vt potest verti ex Hebræo. Gloria regnorum. Ideo poterat hic Ezechielis locus transferri. Quæ est gloria omnium terrarum. Illud etiam Danielis: Stabit in terra inclyta, vertunt nōnulli: Stabit in terra desiderij, hoc est desiderabili. Hinc effectum est, vt id, quod hîc ait Ezechiel, variè ab interpretibus verteretur. Nā septuaginta habent: κηρίον ἐστὶ παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν Hoc est, fauus est vltrà omnem terram. Quasi dicat terra est dulcis & fertilis. Aquila in prima editione pro egregia siue fauo vertit firmamentū. Theodotio fortitudinē. Symmachus religionem: quòd in ea esset templum, & vigeret fides, & diuinus cultus. Pagninus habet: Desiderabilis est omnibus terris. Quæ omnia in ornamentum cedunt terræ promissionis, & in idem ferè coincidunt.

Esa. 13. — Dan. 11.

Vt non violaretur. In Hebraico est: לבלתי החל lebiltti chechel. Verbum est chalal, quod significat occidere, violare, incipere. Illud psalmi: Et dixi: Nunc cœpi: hæc mutatio dextrę excelsi, potest verti: Et dixi nunc occisus sum: sed memini annorum dexteræ excelsi, Vt sit sensus: Tam acerbis ærūnis præmebar, vt cogitationibus de salute mea desperationem penè adhiberē. Dixi enim apud me: Perij. Sed in tot calamitatum angustiis hæc mihi occurrebat consolatio, memoria antiquæ Dei pietatis, nam diuinæ misericordiæ, & antiqua Dei clementiæ recordatione sustentabar. Confugiebā ad memoriam annorum antiquorum, intuebar mentis oculis diuinæ pietatis clarissima monumenta, cum dextera excelsi eos, qui ad ipsum confugerāt, ex terribilibus procellis eripuerat, & ad vitæ tranquillitatem reuocauerat. Significare verbum hoc occidere indicat Ieremię locus capite 14. Ecce occisi gladio. Significare verò incipere ostēdit locus Deuteronomij cap. 3. Tu cœpisti ostendere seruo tuo magnitudinem tuam. Et Genes. 4. Iste cœpit inuocare nomen domini. Nimirū Enos. Tūc enim instauratus est Dei cultus, cœpitque Deus passim coli, & inuocari. Caietanus explicans locum illum ait, fuisse iam Deum inuocatū ab Abelo & Caino, cùm illi munera offerrent: sed non fuisse inuocatū Iehouah, nomen Dei quatuor literarum: voluisse autem Moysem initium vocationis in hoc nomine explicare. Tribuebāt enim Hebræi huius nominis inuocationi admirabiles virtutes. Sed quoniā verbum hoc non solùm significat incipere, sed violare, & contaminare, ideo R. Dauid in libro radicū exponit: Tunc violatum, aut prophanatum est nomen domini. Nam tempore Enos coluerunt homines idola, illis nomen domini tribuentes. Eusebius Emisenus legit: Hic sperauit inuocari nomen domini, hoc est dici Deus. Non quòd eum Deum esse existimarent, qui illum nomine Dei vocabant, sed ob eximias eius virtutes nomen elohim illi tribuebant. Vnde effectum est, vt qui ex eo descenderēt, filij Dei vocarētur, vt ex capite 6. Genesis constare videtur. Qua de re in annotatione quadam ad caput 14. suprà disseruimus. Chaldaica paraphrasis habet: Tunc cœperunt hominum filij orare in nomine domini.

Psa. 76. — Iere. 14. — Deut. 3. — Genes. 4. — Gen. 4. — Gene. 6.

Post idola enim eorum gradiebatur. Septuaginta habent: Post cogitationes cordium suorum ambulabat, Impias cogitationes, quibus homines oblectantur,

ctantur,idola vocauerunt.

Iudicabor vobiscum. Thargum habet. Vlciscar de vobis. Et paulò pòst, vbi nos habemus: Iudicio cōtendi aduersus patres vestros, habet Thargum: Vltionem sumpsi de patribus vestris.

Argumentum Cap. XXI.

Vaticinatur de clade & excidio Hierosolymæ, & in communibus calamitatibus præcipuo quodam dolore conficitur. Videbat enim improbos Babylonios opibus & potentia florentes esse templum illud euersuros ob Iudæorū scelera, in quo solitæ erant diuinæ laudes celebrari. Prædicit lamentabilem regis Sedechiæ occasum, & Ammonitarum euersionem.

CAPVT XXI.

A ET factus est sermo domini ad me dicens. Fili hominis pone faciem tuam ad Hierusalem, & stilla ad sanctuaria, & propheta cōtra humum Israel, & dices terræ Israel. Hæc dicit dominus Deus. Ecce ego ad te, & eiiciā gladium meum de vagina sua, & occidam in te iustum & impium. Pro eo autem quòd occidi in te iustum & impium, idcirco egredietur gladius meus de vagina sua ad omnem carnem ab Austro vsque ad Aquilonem, vt sciat omnis caro, quia ego dominus eduxi gladium meum de vagina sua irreuocabilē.
B Et tu fili hominis ingemisce in contritione lumborum, & in amaritudinibus ingemisce coram eis. Cúmque dixerint ad te. Quare tu gemis? dices: Pro auditu, quia venit, & tabescet omne cor, & dissoluentur vniuersæ manus, & infirmabitur omnis spiritus, & per cūcta genua fluent aquæ. Ecce venit, & fiet, ait dominus Deus. Et factus est sermo domini ad me, dicēs: Fili hominis propheta, & dices. Hæc dicit dominus Deus, Loquere. Gladius gladius exacutus est, & limatus. Vt cædat victimas: exacutus est, vt splendeat: limatus est.
C Qui moues sceptrum filij mei, & succidisti omne lignum. Et dedi eum ad leuigandum, vt teneatur manu. Iste exacutus est gladius, & iste limatus est, vt sit in manu interficiētis. Clama, & vlula fili hominis, quia hic factus est in populo meo, hic in cunctis ducibus Israel, qui fugerant, gladio traditi sunt cū populo meo. Idcirco plaude super fœmur, quia probatus est, & hoc cùm sceptrum subuerterit, & non erit, dicit dominus Deus. Tu ergo fili hominis propheta, & percute manu ad manum, & duplicetur gladius, ac triplicetur gladius interfectorum.

EXPLANATIO.

Fili hominis pone faciem tuam ad Hierusalem. In fine capitis superioris questus fuerat Ezechiel de Iudæorum hebetudine, quòd eius vaticinia non intelligerent: dicebant enim velle se audire sententias apertas, non autem parabolas obscuras, quas non poterant animo percipere. Eam ob causam explicat nunc clariùs, quæ dixerat obscurè. Pro eo quod dixerat: Pone faciem tuam contra viam Austri, ait nūc: Pone faciem tuam ad Hierusalem. Est enim Hierosolyma ad Austrum siue meridiem respectu Babylonis, vbi tum erat Ezechiel, cùm hæc literis mandabat. Pro eo quod dixerat: Stilla ad aphricum, ait nunc: Stilla ad sanctuaria, hoc est, ad templum Hierosolymæ. Pro eo quod dixerat: Propheta ad saltum agri meridiani, ait nunc: Propheta contra humum Israel. Ac si dicat Deus: Ne dicāt Iudæi esse oracula tua intellectu difficillima, & percipi animo non posse, prædic illis apertè eorum miserabilem interitū, & acerbas calamitates. Quid sit stillare, diximus capite præcedente. Templum Salomonis appellat sanctuaria numero multitudinis, quòd esset in tres partes diuisum, in atriū, domum, & sancta sanctorum, vt constat ex 3. Regum cap. 6. Vel ideo de templi euersione loquens illud pluraliter nominauit, vt significaret esse bis euertendum, prius per Babylonios, posteà per Romanos. Septuaginta habent: Vaticinare fili hominis, & obfirma faciem tuam contra Hierusalē, & aspice ad sancta eorum. 3. Reg. 6.

Ecce ego ad te. Hoc est, contra te.

Eijciam gladium meum de vagina sua. Hoc est, educam exercitum Babyloniorum de Chaldæa, qui te interficiat. Acsi dicat: Chaldæi me volente te ô Hierosolyma ad excidium & vastitatem vocabūt. Exercitus sceleratorum est gladius, quo Deus occidit populum suum, qnando deficit ab eo, séque sceleribus contaminat. Hunc gladium appellauerat capite superiore flammam, quæ erat saltū, hoc est Hierosolymam combustura. Apud Esaiam Sénacheribus Assyriorum rex, qui Samariam euertit virga furoris Dei appellatur. Et id, quod ait psalmographus: Eripe animam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis manus tuæ, vertit diuus Hieronymus ex Hebræo: Salua animam meam ab impio, qui est gladius tuus, à viris manus tuæ. Vel vt alij vertunt, à viris, qui sunt manus tua. Intuemur enim sæpenumero Deum loco armorum vti hominibus flagitiosis ad improborum facinora castiganda, & iustorum virtutem exercendam. Et nō solùm impios homines appellat gladium Dei, sed manum: illis enim vtitur Deus ad maleficia impiorum punienda, & ad piorum tolerantiam declarandam. Nec solùm qui alios calamitate premit, & lacerat, sed etiam ipsa calamitas manus Dei appellatur. Ideo ait Iob: Manus domini tetigit me. Et iterum: Manum tuam longè fac à me. Et Esaias: Iratus est furor domini in populo suo, & extendit manum suam super eum. Poteris per gladium Dei eius iram intelligere, iuxta illud psalmographi; Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrauit, arcum suum tetendit, & parauit illum. Quibus verbis immanem Saulem per summam ignominiam prædicit interiturum, & diuinæ vltionis pœnam subiturum, nisi eum scelerum suorum pœniteret. Esai. 10. Psal. 16. Iob 19. Iob 13. Esa. 6. Psal. 7.

Et occidam in te iustum & impium. Pro quo dixerat capite superiore: Comburam in te omne lignū viride, & omne lignum aridum. Cur autem Deus iustos pariter cum iniustis puniat aliquando, ibi osten

ostendimus. Poteris etiam per iustum eum intelligere, qui cùm sit sceleribus imbutus, sibimet iustus videtur, nomenque iusti sibi insolenter arrogat. Hoc intelligentes septuaginta pro iusto & impio verterunt iniquum & iniustum. Vt lanx libræ quantò leuior est, tantò ampliùs sursum ascendit, sic quantò homo vanior est, & inutilior, & iniustior, tantò sublimiùs se extollit: & cùm sit impius, iustitiam sibi iactabundus assumit, & iusti nomen impudenter vsurpat. Contrà verò quemadmodum bilancis pars plenior & grauior se deprimit deorsum, sic vir virtute clarus, & honestate insignis, se abiicit & inclinat: & quantò est apud alios virtutibus onustior, tantò apud seipsum iudicatur imperfectior. Hæc est enim magna perfectio, suæ imperfectionis cognitio. Sed etsi se demittat, illum tamen Deus erigit, efficiens, vt eius fama perpetuò vigeat. Nam vt ait psalmographus: In memoria æterna erit iustus. Et Salomon in Prouerbiis: Memoria iusti cum laudibus, & nomen impiorum putrescit. Eos Deus effert, qui ob animi submissionẽ se deprimũt, eos deprimit, qui se elatione vanè efferunt in sublime. Huc pertinet responsio Chilonis Lacedemonij, qui interrogatus quid ageret Iupiter, Excelsa, inquit deprimit, depressa extollit.

Simile *Psal. 111.* *Pro. 10.*

Pro eo autem quòd occidi in te. Sensus est: Quoniã te ô Hierosolyma occidi, ideo occisurus sum omnes gentes ab Austro ad Aquilonem, hoc est, à te vsque ad Chaldæam. Nam hæ gentes fuerunt ęrũnis tuis delectatæ: quam ob causam eas opprimam ærumnis: & procella, quam tibi optabant, in eorũ caput redundabit. Gaudent quidem viri iusti, immortaléśque gratias agunt numini sanctissimo, cũ vident flagitiosos homines puniri, suorumque maleficiorum iustas pœnas persoluere, iuxta id, quod ait regius vates: Lætabitur iustus, cùm viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris. Abluere manus in sanguine peccatoris, est ingenti affici lætitia. Et alio in psalmo: Lætentur, & exultent gentes, quoniam iudicas populos in æquitate, & gentes in terra dirigis. Postulat enim æquitas, vt nefarij pœnis afficiantur. At non licet illorũ calamitatibus insultare, nec in eos iacere contumelias, nam vt ait Salomon in Prouerbiis: Qui ruina lætatur alterius, non erit impunitus: imò dolẽdum est, & acerbè ferendum illos in tam acerbas ęrumnas incidisse, & tam graui pœna fuisse mulctatos. Sed debemus affici voluptate aspicientes immanes homines, scelerumque maculis notatos dignas suis flagitiis pœnas luere, non aliam ob causam, nisi quia iusta punitione Dei gloria illustratur, & hominum societas securitate & quiete conseruatur, & tam virtute præditi, quàm labibus contaminati repetita iustitiæ memoria, à maleficiis deterrentur. Nihil enim ferè est, quod magis hominum animos excitet ad diuinam religionem colendam, & ad sanctissimum numen laudibus celebrãdum, quàm diuinæ iustitiæ in homines sceleratos executio. Tũc Deum summis efferunt præconiis, cùm ille insigni aliquo supplicio flagitia impiorũ coercet, & diuinæ vltionis illustria documenta constituit. Eam ob causam petebat à Deo Dauid, vt in impios animaduerteret, dicens: Exurge domine in ira tua, & exaltare in finibus inimicorum tuorum. Et exurge domine Deus in præcepto, quod mandasti, & synagoga populorum circundabit te. Acsi diceret: Declara domine vim seueritatis tuæ, opprime impios calamitate: fac vt pœnas luãt suorum scelerum, quemadmodum gubernatoribus vrbium faciendum præcepisti: nam si vltionem iustitiæ tuæ in nefarios ostenderis, congregatio populorum te summis laudibus efferet, & hymnis perpetuis celebrabit. Sed illud est hoc loco aduertendum. Si Deus eos grauiter punit, qui aliorum calamitatibus insultant, etiam si earum non sint authores & conflatores, quantò grauius in illos animaduerteret, qui viros iustos affligunt, oppugnant, & ad capitis periculum vocant? Sunt enim, qui tum maximè lætantur, cùm maiora detrimenta viris virtute præditis, & sapientia præstantibus inferunt, & cùm illis desint vires, consiliis suis ad aliorum interitum vtũtur, & impiis exhortationibus viris claris & honestate perspicuis perniciẽ machinantur. Aman, vt in libro Esther proditum est memoriæ, suspensus est in patibulo, quod Mardochæo virtutis ornamentis exculto parauerat. Et quemadmodum Perillus Atheniensis faber, qui vt Phalaridi tyranno gratus esset, taurum illi æneum donauit, vbi inclusi homines nouo tormento cruciarentur, suo periit inuento, vt ait Plinius libro 34. & refert Sabellicus libr. 10. exemplorum: nam iussu impij tyranni machina illa inclusus, quam fabrefecerat, vt immanissimi Phalaridis aures delectaret humanis lamentis & cruciatibus, ipse primus pœnam illam expertus est, & tam elaboratũ opus suj ipsius imbuit supplicio: sic immane consilium, in authorum caput aliquando redundat. Et vt ait diuinus psaltes: Laqueum aperuit: & effodit eum, & incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet.

Psal. 57. *Psalm. 66.* *Prouer. 17.* *Psal. 7.* *Esther 7.* *Simile.* *Psal. 7.*

Irreuocabilem. Id est, qui à nullo homine possit impediri.

Et tu fili hominis ingemisce in contritione lumborũ. Verba sunt Dei ad Ezechielem, quorũ hic est sensus. Tu intuens animo eorum corpora confracta & concisa educ de intimo pectore tuo gemitus & lamenta: & eorum crudelissimum exitium deplora. Itaque per lumborum contritionem intelligitur cadauerum confractio, & corporum sauciatorum in partes diuisio. Vel contritio lumborum ipsius Ezechielis, vt sit sensus: Ingemisce magno dolore per lumborum tuorum confractionem designato. Erat tunc Ezechiel in Chaldęa, & iubetur coram Iudæis ingemiscere, & futurum interitum Hebræorum Hierosolymæ habitantium lamentari, qui de hoc non cogitabant, quin potiùs lætitia gestiebant. Fuit hoc ita effectum fortasse, vt ipsi Iudæi ab eo quærerent, quam ob causam lachrymas illas profunderet, vt cognita pernicie sua ob admissa flagitia, ad Deum tanquam ad arcem munitissimam confugerent. Eodem modo Christus Deus noster in medio triũphi concinentibus aliis, eiusque aduentum mirificis laudibus celebrantibus, videns ciuitatem illam ingratam, quæ illum erat occisura, sciens esse eam ob immane illud flagitium penitus euertendam, vim lachrymarum profudit, vt Iudæi eius pietatem videntes, lachrymarum causam interrogarent, & sceleribus suis nuntium remitterent.

Luc. 19.

Pro auditu. Hoc est, pro rumore aduẽtantis exercitus Babylonici: vt suprà capite septimo: Conturbatio

Sup. 7.

batio super conturbationem: veniet auditus super auditum. Vnde septuaginta pro auditu nuntium verterunt. Vel accipitur auditus pro prophetia, quam diuini vates audiunt ex Deo: ex quo efficitur, vt sermo, & verbum domini appelletur: quemadmodum in principio huius capitis: Et factus est sermo domini ad me. Prophetia in diuinis literis appellatur visio, verbum, sermo, auditus, onus, oraculum, vaticinatio.

Et tabescet omne cor. Hoc est, & animo cadent Iudæi videntes Babyloniorum exercitum. Manus præ nimio metu palpitabunt tremore, & arma tenere non poterunt: & fortitudo in stuporem conuertetur. Metus procedit ex corde: cùm autem sanguis sit carnis amicus, & succurrat membris deliquium patientibus, subuenit cordi metu deficiēti, & ita alias corporis partes derelinquit: quo fit, vt sanguine destitutæ pallidæ maneant & trementes.

Per cuncta genua fluent aquæ. Solet enim ob nimium timorem vesica dissolui ita vt vrina per genua fluat. Vel ita: Omnia genua tremēt instar aquarum agitatarum. Hoc tropo vsus est etiam suprà cap. 7. *Sup. 7.*

Ecce venit. Nimirum quod dico.

Et limatus. Hoc est, tersus & expolitus, vt splendore suo terreat hostes.

Qui moues sceptrum filij mei. Alloquitur Deus Nabuchodonosorem, dicens: tu qui conturbas regnū populi Israelitici, es gladius acutus, vt interficias omne lignum, tam viride quàm aridum. Non parces plebeiis, nec nobilibus, sed totam Hierosolymam euertes, & incredibilem ei cladem inferes ciuium suorum. Sceptrum filij sui appellat Deus regnum populi Israelitici. Vbi aspicis populum Israelis vocari à Deo filium suum. Eodem modo in Exodo scriptum legimus: Hæc dicit dominus: Filius meus primogenitus Israel. Et per Oseam: Ex Aegypto vocaui filium meum. Et per Esaiam: Filios enutriui & exaltaui. Conturbabat autem rex Babylonis sceptrum siue regnum Iudaicum, bellū illi inferendo: & sceptrum à Iudæa in Chaldæam transmutando. In Chaldæa enim non fuit sceptrū ablatum de tribu Iuda: nam ibi per gubernatores quosdam eiusdem tribus regebantur Hebræi. Nō fuit sceptrum ablatum nisi tempore Messiæ, iuxta id quod prædixerat Iacob: Non auferetur sceptrū de Iuda, & dux de fœmore eius: donec veniat, qui mittendus est. Pro quo paraphrastes Chaldæus habet: Donec veniat Messias. Quem locum copiose explicuimus in nostris commentariis in Esaiam in annotatione ex Hebraico in caput vltimum: vbi Iudæorum & catholicorum explanationes latè recensuimus. Etsi in Sedechia regnum Hebræorum finem habuit quatenus ad vnctionem & successionem illam antiquam, semper tamen vsq; ad Christi aduentum fuit in Iuda quidam principatus, & sceptrum atque dominium. Poteris hæc verba ad Ezechielem referre: vt ille Nabuchodonosorem alloquatur. Tu qui amouisti sceptrum Iechoniæ regis, omnes Iudæos, qui Hierosolymæ manserunt, interficies. Vocat Iechoniam filium suum, quod eius præcepto paruisset, tradens se Chaldæis. Solent nanque magistri eos, quos docēt filios vocare. Quidam per sceptrum intelligūt tribum, & per filium Dei Christum Deum nostrum, ac si dicat Deus: Tu ô rex Babylonis ducis in Chaldæam tribum Iuda, quæ est tribus filij mei, ex qua ille sumpturus est carnem. Est enim perspicuum Christum secundum carnem esse de tribu Iuda, vt ait diuus Matthæus primo capite sui euangelij & diuus Lucas capite 3. in catalogo maiorum eius, & diuus Paulus in epistola ad Hebræos.

(Margin: *Exod. 4. Ose. 11. Esai. 1. Genes. 49. Mat. 1. Luc. 3. Heb. 7.*)

Dedi eum ad leuigandum. Ne pondere premat manum, sed commodiùs teneatur. Vel ad complanandum & perpoliendum, vt meliùs occidat. Vt Nabuchodonosor & eius milites aptiùs eo vtātur ad cladem Iudæorum.

Clama & vlula fili hominis, quia hic factus est in populo meo. Hoc est, imminentes ærumnas ô Ezechiel lamentatione testare, non tantùm quia interficiēdi sunt Iudæi, sed præcipuè quia gladius, quo sunt interficiendi, ab ipsis cōflatus est. Ipsi fabricati sunt arma, quibus sunt crudeliter occidendi. Quæ sunt arma hæc, nisi scelera, quæ commiserunt? Qui flagitia perpetrant, quid aliud efficiunt, quàm arma, quibus sibi perniciem machinantur? Quemadmodum Goliat Philistæus fuit suo proprio gladio iugulatus, eiusque caput proprio ferro præcisum in vrbem fuit allatum, sic nefarij homines suis maleficiis animas suas occidunt, iuxta id quod est in libro Sapientiæ literis mandatum: Homo per malitiam occidit animam suam. Et non solùm perditi homines animæ perniciē machinantur, sed etiā sæpenumero corpori. Quando infideles homines vrbes nostras expugnant, & de nobis victoriam reportant, nos illis arma porrigimus: flagitiis enim nostris nos oppugnant, & vincunt. Nec solùm actiones impiæ nefariorum hominum, sed etiā eorum sensus & membra arma sunt, quibus seipsos traiiciunt, & crudeliter vulnerant, & occidunt. Id intelligens diuus Paulus ait in epistola ad Romanos: Non exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos Deo tanquā ex mortuis viuētes, & membra vestra arma iustitiæ Deo. Acsi dicat: Nolite membris vestris intemperanter abuti, nolite ex illis arma conflare flagitij ad peccati executionem, cùm ea vobis Deus tribuerit, vt sint arma virtutum, quibus aduersus animę hostes pugnetis, sed illi seruite tanquam à morte culpę ad vitam gratiæ suscitati, exhibentes membra vestra arma iustitiæ, actiones per illa virtutum exercentes. Homo vitiis imbutus, & à virtute separatus vtitur membris suis tanquam gladiis & hastis, quibus animam suam transfigit, sin autem vitia detestatur, & ad Christum confugit, gladios in vomeres conuertit, quibus sui ipsius agrum euangelica colit doctrina, & hastas in falces, quibus vberrimas virtutum fruges metit. Et hoc est, quod in Christi aduentu Esaias fore prædixerat, cū has voces emisit. Et conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces. Vt enim ager quanuis fertilis, sine cultura tamen fructuosus esse non potest, sic sine Christiana doctrina animus. Id autem quod est vomer apud iustum, est gladius apud impium. Sed aduerte, Non, ait Deus: Quia hic factus est in populo Iudaico, sed in populo meo: acsi dicat: non haberes tantam plorandi causam, si gladius hic cōflatus esset in populo extraneo, at cùm sit in populo meo conflatus, æquissimum est lachrymarum copiam profundas, & perniciem hanc lamentis prosequaris.

(Margin: *1. Reg. 17. Sap. 16. Rom. 6. Esa. 2. Simile*)

Qui fugerant, gladio traditi sunt. Eos intelligit, qui relicta Hierosolyma se fugæ mandarunt, & contépto Ieremiæ consilio in Aegyptum contulerunt: vbi fuerunt à Babyloniis interfecti. Non desunt, qui hoc intelligant de nonnullis, qui ex oppidis immunitis Hierosolymam confugerunt tanquam ad tutum asylum in aduentu Babyloniorum, vbi fuerunt cum ciuibus gladio hostium immaniter occisi.

Plaude super fœmur. Hoc est, ostende signum doloris, pulsans manu fœmur more hominum, qui ingenti cruciatu torquentur. Hoc Hebraismo vti- Iere. 31. tur Ieremias cap. 31.

Quia probatus est. Nimirum à me gladius Babylonicus. Castigabat Deus Hierosolymam per Babylonios: ideo ait esse sibi gratam Iudæorum cędē. Sed quoniam Babilonij diuinæ iustitiæ ministri iniquo animo iram suam in populum Iudaicum exercebant, fuerunt à Deo grauiter puniti, & celebris eorum ciuitas à Medis & Persis funditus euersa. Ideo ait Ezechiel: Et hoc cùm sceptrum subuerterit, & non erit. Acsi dicat: Potentia Babyloniorum est mihi grata, quatenus euertit sceptrum Iudæorum, eos affligendo, & in vincula coniiciédo, & morte multando: sed non erit: nam finietur hæc Babyloniorum potentia, peribit eorum gladius, delebitur eorum metropolis, & ampliùs non erit. Babylon enim ciuitas illa florentissima inter septem orbis spectacula numerata, fuit à Medis & Persis funditus euersa, quemadmodum prædixe- Esa. 13. rat Esaias, & alij diuini vates: & Babyloniorum & 14. regnum fuit labefactatum, & penitus conuulsum: Nam Babylon Aegypti, de qua loquitur Strabo libro 17. fuit à Babyloniis quibusdam condita, qui finibus patriæ expulsi sedem ibi delegerunt, & nomine Babylonis euersæ eam appellarunt, quæ hodie Cayro vocatur. Sed hæc est in Aegypto, illa autem antiqua, in qua Iudæi captiui detinebantur, erat in Chaldæa ad Euphratem fluuium sita, de qua ait hoc loco Ezechiel: Et non erit. Babylonis Aegyptiæ meminit Stephanus & Ptolemæus, & post eos Cęlius libro quinto lectionum antiquarū. Potest hoc referri ad populum Israeliticum: & tūc erit sensus: Hic populus probatus est calamitati- Simile bus. Quemadmodum aurum igne perspicitur, sic ego illum rebus aduersis explorabo, & tunc maximè cùm sceptrum suum labefactatum fuerit mortuo rege Sedechia. Nam etsi illis maneat sceptrum & quidam principatus in tribu Iuda, non tamen illis manebit regia illa dignitas, & sacra vnctio, quæ ante Babylonicā captiuitatem in Iudæa floruerat. Premetur igitur calamitate sceleratus populus, & non erit, hoc est, & ita non erit impius. Pro. 12. Ita intelligitur Prouerbiorum illud: Verte impios, & non erunt. Hoc est, conuerte domine impios, & non erunt ampliùs impij, sed iusti. Non erunt quales fuerint, sed quales esse debent: peribunt nō quo ad substantiam, sed quo ad flagitia non amittēdo vitam, sed impietatem. Eodem modo regius vates Christum venturum alloquens acsi eum iam ve- Psal. 9. nisse mentis oculis perspiceret, canebat: Increpasti gentes, & periit impius: nomen eorum delesti in æternum, & in seculum seculi, Id prædixerat in li- Num. 24. bro Numerorum iis verbis Balaam, Orietur stella ex Iacob, & consurget virga de Israel, & percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth. Acsi diceret: Veniet Christus, & percutiet dæmones, & peribūt peccatores. Per duces siue principes Moab diabolos intelligit, quos diuus Paulus principes Ephes. 6. appellat, & potestates, harumque tenebrarum rectores. Hos percussit Iesus Christus verus Deus: de illis gloriosè triumphans. Per filios Seth homines significantur impuri, & flagitiis contaminati, quos cùm Christus ad se conuerteret, deleuit, non ab illis salutem auferendo, sed peccatum. Intelligi autem hunc locum de Christo apertè indicat paraphrasis Chaldaica, ita habens. Consurget rex de domo Iacob, & vngetur Christus de domo Israelis, & occidet principes Moab, & dominabitur super omnes filios hominum. Vbi vides vastationē illam & interitum filiorum Seth esse flagitiorum cædem non personarum: esséque seruitutem Deo debitam, quæ est vera spiritus libertas, magnáque claritas & amplitudo: seruire enim Deo regnare est. Quare verba hæc: Et non erit, ad populum Israeliticum referuntur, quem Deus calamitatibus exercuit, vt non esset impius, sed periret, non quo ad vitam, sed quo ad perfidiam, & contumaciam, & idolorum cultum. Nam postquam è Babylonica seruitute reuersus est in Iudæam, nō coluit idola, imò templum Dei instaurauit, vbi eum veneraretur.

Percute manu ad manum. Id est, manuum percussione ingentem ostende dolorem & calamitatem.

Et duplicetur gladius atque triplicetur. Hoc est, annuntia magnam fore cladem interficiendorū. Fortasse ideo dixit triplicandum Babyloniorum gladium, quia Babylonij ter Hierosolymam expugnarunt, & stragem Iudæis intulerunt, nimirum sub 4. Reg. rege Ioacim, & sub rege Iechonia, & sub rege Se- 24. & dechia, vt literæ diuinæ memoriæ prodiderunt. 25.

Hic est gladius occisionis magnæ, qui ob- D stupescere eos facit, & corde tabescere, & multiplicat ruinas. In omnibus portis eorum dedi conturbationem gladij acuti & limati ad fulgendum, amicti ad cædem. Exacuere, vade ad dexteram, siue ad sinistram, quocūque faciei tuæ est appetitus. Quin & ego plaudam manu ad manum, & implebo indignationem meam. Ego dominus locutus sum. Et factus est sermo domini ad me, dicens: Et tu fili hominis pone tibi duas vias, vt veniat gladius regis Babylonis, de terra vna egredientur ambo. Et manu capiet coniecturam, in capite viæ ciuitatis coniiciet. Viam ponēs, vt veniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon, & ad Iudam in Hierusalē E munitissimam. Stetit enim rex Babylonis in biuio in capite duarum viarum, diuinationē quærens, commiscens sagittas. Interrogauit idola, exta consuluit. Ad dexteram eius facta est diuinatio super Hierusalem, vt ponat arietes, vt aperiat os in cæde, eleuet vocem in vlulatu, vt ponat arietes contra portas, vt comportet aggerem, vt ędificet munitiones. Eritque quasi consulens frustrà oraculum in oculis eorum, & sabbatorū otiū imitās. Ipse

F autẽ recordabitur iniquitatis ad capiẽdum. Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod recordati estis iniquitatis vestræ, & reuelastis præuaricationes vestras, & apparuerunt peccata vestra, in omnibus cogitationibus vestris: pro eo, inquam, quod recordati estis, manu capiemini.

Hic est gladius occisionis magna. Id est, quo occidẽdi sunt principes & magnates Iudæorum.

In omnibus portis eorum dedi conturbationem gladij. Nulla erat porta, in qua non iacerent occisi aliqui. Ionathas Chaldæus habet: in omnibus portis eorum erant cædes gladij. Quod nostram explicat interpretationem.

Amicti ad cædem. Hoc est, præparati ad occidendum. Ille gladius dicitur amictus ad cædum, qui est capulo insertus.

Exacuere. Verba sunt Dei ad Babyloniorum gladium: acsi diceret: Tu ô gladie esto semper acutus ad occidendos Iudæos, qui me suis flagitiis offenderunt. Interfice ad dextram siue ad sinistram, quemadmodum volueris.

Quin & ego plaudam manu ad manum. Tu ô Babyloniorum exercitus ingredere audacter, quò volueris, nam me habebis fautorem contra populum Iudaicum, à quo sum grauiter offensus. Plaudere manu ad manum hoc loco, est signis exterioribus alicui fauere, & congratulari, & signum lætitiæ ostendere. Vnde verbum, plaudite, in fine comœdiarum dicebatur. Non desunt tamen, qui dicant plaudere manu ad manũ, hoc loco idem esse quod manũ ad manũ percutere, qua locutione vsus est paulò antè propheta volens manuum percussione acerbũ dolorem significare. Et tũc est sensus: Tu ô Ezechiel, inquit Deus, deplora populi Israelitici vastitatem & excidium, ostẽde te esse dolore compressum, & ego etiam tecum dolorem ostendam, & perniciem Iudæorum lugebo. Dicitur autem Deus plorare, & præ dolore ingemiscere, quando viros charitate præstantes sibique amore vnitos plorare, & ingemiscere permittit. Id quod illi patiũtur, ipse etiam dicitur pati. Eodem modo Saulo Christianos tormentis persequenti dixit Christus Deus noster: Saule Saule quid me persequeris? At prior expositio videtur aptior, & literæ congruentior, & tropo loquẽdique modo diuinæ scripturæ accommodatior. Est enim perspicuum plaudere manu, sibi manibus lætitiam, & plausum, & risum significare: vt in psalmo: Omnes Gentes plaudite manibus, iubilatæ Deo in voce exultationis. Et in alio: Flumina plaudent manu, simul montes exultabunt à conspectu Domini, quoniam venit iudicare terram. Quibus in locis regius ac diuinus vates, nõ solùm omnes nationes, sed fluuios, & montes, & res alias sensu carentes hortatur ad plausum & lætitiam ob Christi in mundum aduentum, ob victoriam eius de dæmone reportatam, & ob veri Dei cultum toto terrarum orbe diffusum. Eodem modo Esaias ecclesiæ gaudium ob idolorum superstitionem euulsam, & puram Christi religionem per cunctas mundi oras propagatam his verbis prædixit: Montes & colles cantabunt coram vobis laudem, & omnia ligna regionis plaudent manu. Vbi per montes, & colles, & ligna poteris Christianos diuersi generis intelligere, qui manũũ plausu erant in Christi aduentu gaudium ostensuri. Volens Ieremias summam populi Israelitici calamitatem in euersione Hierosolymæ significare ait: Plauserunt super te manibus transeuntes per viam, sibilauerunt, & mouerunt capita sua. Acsi diceret: Cæteræ nationes, quæ fuerunt ærumnis exagitatæ, habuerunt quò confugerent, vbi cõquiescerent, & tandem inueniebant aliquem, in cuius sermone & suauitate partem curarum suarum deponere potuissent: at Hebræi nullum habuerunt consolatorem. Nam gentes, quæ præteribant, illos irridebant, gestientes lætitia de eorum calamitatibus, & manuum plausu gaudium significantes. Quibus ex locis, & aliis, quos breuitatis causa relinquo, intelliges plane, plaudere manu ad manum, hoc loco actionem significare lætitia exultantis.

Sup. eo. Act. 9. Psal. 46. Psal. 97. Esa. 55. Thren. 2

Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Et tu fili hominis. Repetit euersionem Hierosolymæ sub rege Sedechia, de qua modò vaticinatus fuerat. Ad cuius intellectum sciendum est regem Babylonis exiuisse ex vrbe cum exercitu suo, & stetisse in quodam biuio. Via qua fuerat egressus, in duas se diuidebat, quarum altera ducebat in Iudæam, altera verò in Ammonitarum regionem. Et quoniam Chaldæi dediti erant superstitionibus, iecit sortes, per quam iret. Decreuerat quidem Iudæos euertere, & Ammonitas successiuè, & volebat videre, vtra via esset sibi priùs eligenda pro victoria futura, an ea, quæ Hierosolymam tẽdebat, an quæ in Ammonitas. Et quia cecidit sors & diuinatio super viam ducentem in Iudæam, ideo priùs Nabuchodonosor aduersus eam exercitum direxit. Sed priusquam hoc euenisset, fuit ab Ezechiele prædictum, & literis mandatum.

Pone tibi duas vias. Exeuntes ab eodem loco

Et manu capiet coniecturam. Nimirum qua illarum deberet ire.

In capite viæ ciuitatis coniiciet. Explicatio est superioris. Sensus est: Ponet se in principio viarum, vbi illæ propè Babylonem coeunt; ibique coniectura consequetur, vtram sit electurus.

Vt veniat gladius. Id est, vtrum veniat priùs exercitus Babylonicus Rabbath, an Hierosolymam. Rabbath est metropolis Ammonitarum. Existimant nonnulli eam esse quæ posteà fuit Philadelphia appellata.

Commiscens sagittas. Miscuit in pharetra sagittas, quarum vna habebat nomen Hierosolymæ, altera Rabbath, & indifferẽter erat vna extrahenda: si extraheretur ea, quæ habebat nomen Hierosolymæ, erat priùs exercitus ad vrbem illam ducendus, sin autẽ ea, in qua erat Rabbath similiter erat Rabbath priùs oppugnanda. Sunt qui dicant, sagittas fuisse in aerem coniectas, vt aspicerent, in quam partem caderent, vtrum versus Hierosolymam, an versus Rabbath, & cecidisse versus Hierosolymam. Præter hoc erant apud Gentes duo genera diuinandi, alterum ex idolorum responsis, aliud ex extorum inspectione. Intuentes enim harioli viscera animalis immolati futura prædicebant, sed sæpenumero fallebãtur, & fallebant. Harũ superstitionũ nullã reliquit Nabuchodonosor. Ideo ait Ezechiel: Interrogauit idola, exta cõsuluit. Omnia hæc tria diui-

nandi genera in hoc conuenerunt, vt exercitus viam Hierosolymæ, quæ erat ad dexteram, sequeretur. Et ita factum est, suadentibus hoc ipsum hariolis & Magis. Hi harioli & haruspices erant in lege prohibiti Leuitic. 20. & Deuterom. 18. & apud Ieremiam 27. Imò morte multabantur. Leuitico 20. 1. Reg. 28.

Leui. 20. Deu. 18. Ier. 27. Leu. 20. 1. Re. 28.

Et ponat arietes. Decreuerunt, vt rex arietibus muros Hierosolymæ concuteret. Est autem aries machina bellica, qua ædificia concutiuntur.

Vt aperiat os in cæde. Id est, vt milites ad cædem Iudæorum hortetur. Vel vt voce furibunda hostes terreat. Quod statim explicat, dicens: Vt eleuet vocem in vlulatu.

Eritque quasi consulens frustrà oraculum in oculis eorum. Hoc est, Iudęi muris vrbis suæ fidentes contemnent Nabuchodonosorem, dicentes eum frustrà suas diuinationes consuluisse: nec plus effecturum esse quàm qui maximè quiescit, & in summo est otio. Et id quidem est, quod ait: Et sabbatorum otium imitans. Erat enim in sabbato magna quies. Vel sic: Hæc diuinatio videbitur Iudæis ridicula, & ipse rex sortes mittens videbitur illis ludere, & per iocum & otium sabbatorum illa facere.

Exo. 16. & 20. Deut. 5. Iere. 7.

Ipse autem recordabitur iniquitatis ad capiendum. Id est, ipse Nabuchodonosor memor violatæ fidei à Sedechia decernet se esse Hierosolymam expugnaturum. Sedechias fregit fœdus inter seipsum & Nabuchodonosorem iureiurando confirmatum. Quam ob causam sperabat Babylonius se esse de illo triumphaturum, quoniam Deus non erat ei laturus opem, qui iura diuina & humana peruertisset. Hinc apud Ieremiam princeps militiæ regis Babylonis dixisse legitur ipsi Ieremiæ: Dominus Deus tuus locutus est malum hoc super locũ istum: & adduxit, & fecit dominus, sicut locutus est, quia peccastis domino, & non audistis vocem eius.

4. Reg. 24. Sup. 16. 17. Iere. 50.

Pro eo quòd recordati estis iniquitatis vestræ. Hoc est, quoniam iniquitate vestra gloriamini. Vel sic: Quoniam ea scelera admisistis, quibus perpetuam iniquitatis memoriam relinquetis, & in posteritatem propagabitis.

Tu autem prophane, impie dux Israel, cuius venit dies in tempore iniquitatis præfinita. Hęc dicit Dominus Deus. Aufer cidarim, tolle coronam. Nónne hæc est, quę humilem subleuauit, & sublimem humiliauit? Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam. Et hoc non factum est, donec venerit, cuius est iudicium: & tradam ei. Et tu fili hominis propheta, & dic: Hæc dicit Dominus Deus ad filios Ammon, & ad opprobrium eorum, & dices: Mucro, mucro euagina te ad occidendum: lima te, vt interficias, & fulgeas: cùm tibi viderentur vana, & diuinarentur mendacia, vt daretis super colla vulneratorum & impiorum, quorum veniet dies in tempore iniquitatis præfinita. Reuertere ad vaginam tuam, in loco, in quo creatus es. In terra natiuitatis tuæ iudicabo te, & effundam super te indignationem meam. In igne furoris mei sufflabo in te, dabóque te in manus hominum insipientium, & fabricantium interitum. Igni eris cibus: sanguis tuus erit in medio terræ, obliuioni traderis, quia ego dominus locutus sum.

Tu autem prophane. Fœdifragum Sedechiam alloquitur, eiusque deiectionem prænuntiat: cuius pernicies imminebat, & tempus excidij eius præfinitum aduentabat.

Aufer cidarim, tolle coronam. Prædicit expoliandũ esse Sedechiam regem eius diademate. Potest verti, auferam cidarim, &c. Acsi dicat Deus: Ego te priuabo regno & principatu. Sunt qui dicant Sedechiam non solùm regno præfuisse, sed etiam sacerdotium vsurpasse: eamque ob causam prædixisse Ezechielem esse ab illo cidarim, & coronam auferendam, nam cidaris pertinebat ad pontificem, corona verò ad regem. In Exodo, vbi agitur de ornatu sacerdotis, præcipiebat Deus, vt cidaris fieret Aaroni. Et in Leuitico scriptum legimus texisse Moysem caput pontificis cidari, super quam versus frontem posuit laminam auream consecratam. Erat autem cidaris vitta, qua sacerdotis caput erat redimitum, & circumuolutum. Accipitur tamen aliquando pro capitis tegumento, quo reges præsertim Persarum peculiariter vtebantur. Quintus Curtius libro tertio suæ historiæ cidarim regum capitis in signe vocauit.

Exod. 28. Leuit. 8.

Nónne hæc est, quæ humilem subleuauit? Sensus est: Hæc est corona regum Iuda, hæc est Sedechiæ potestas, quæ nihil effecit iustè, nam eos, quos deberet abiicere, extulit, eos autẽ, quos deberet extollere, abiecit. Accipitur hoc loco humilis pro homine infimo, virtute destituto, sublimis autem pro viro animi celsitudine excellenti, & virtute ac sapientia præstanti. Ideo Sedechias fuit regno priuatus, & patriæ finibus expulsus, quia iustitiam non seruauit. Est quidem iustitia habitus animi cõmuni vtilitate seruata, suam cuiq; tribuẽs aut pœnam aut dignitatem. De illa ait Deus in libro Sapientię: Diligite iustitiam, qui iudicatis terram. Nam si rectores iustitiam contemnunt, labefactatur omnis status reipublicæ, quoniam, vt ait Ecclesiasticus, Qualis est rector ciuitatis, tales habitantes in ea. Quemadmodũ mare prę sertim mediterraneũ aërẽ imitatur, vt si aër est tranquillus, viget maris tranquillitas, si procellosus, est etiã mare procellis exagitatũ, sic populus regẽ plerumq; sequitur: si princeps est iustus, colunt subditi iustitiam, si verò est sceleribus coopertus, ipsi scelera amplectũtur. Meritò igitur fuit à viris sapientibus obseruatum, literis & memoriæ proditum esse populum principis vmbram. Quam ob causam rex teterrimus scelerumq; maculis notatissimus plus aliquando exẽplo nocet, quàm peccato, ꝙ permulti eius imitatores existãt. Videmus enim, quæcunq; mutatio morum in principibus extiterit, eandem in populo secutã. Non enim solùm virtutes aut vitia concipiũt ipsi principes, sed ea quæ cõcipiunt, in ipsam ciuitatem infundunt. Vt riuulus fontis sequitur naturam sic populus principis ingenium. Turbato fonte turbatur riuulus, turbato rege turbatur populus. Id intellexit diuus Matthæus, cum dixit: Turbatus est rex Herodes, & tota Hierosolyma cum illo regnante regnabat impietas, leges nihil valebant,

Sap. 1. Eccl. 10. Simile Simile Matt. 2.

bant: iudicia iacebant, mors patrius occiderat: nulla vigebat tranquillitas, nulla pax, quæ est finis humanæ gubernationis: ad hoc enim gubernator eligitur, vt in pace viuatur. Id intelligens Esaias ait: *Esa. 32.* Erit opus iustitiæ pax. Et regius vates: Iustitia & *Psa. 84.* pax osculatæ sunt. Et rursus: Orietur in diebus eius *Psal. 71.* iustitia & abundantia pacis. Quemadmodum cor- *Simile* rupta penitus arboris radice nō possunt rami pullulascere, & lætos fructus suo tempore ferre, sic violata iustitia fieri nō potest, vt floreat pax, & fru- *Simile* ctus vberes producat. Vt cùm aliqua diuersa, quæ sub vna virtute continentur, non disponuntur in proportione cuicunque parti debita, totus ordo labefactatur: vt licet in harmonia lyrica videre, vbi nerui nisi à manu pulsatoris æquali proportione tangantur, sonum reddunt dissonum & confusum dissipato musico concentu, sic in humana societate, vbi varia est hominum vita, varij mores, varia merita, diuersæ virtutes, distantia flagitia, nisi præmia & pœnæ æquali proportione distribuantur, magna in republica oritur dissonantia, & totus politiæ ordo labefactatur, & corrumpitur. Vt sonus sit dulcis & temperatus, oportet vt interuallis coniunctus imparibus, sed tamen pro rata proportione distinctis impulsu ipsius principis & gubernatoris efficiatur, qui nobiles & illustri laude celebratos cum obscuris & plebejis, sapientia & virtute præstantes cum insipientibus, & scelerum maculis notatis temperans, tribuens vnicuique quod meretur, admirabilem efficit concētum. Hoc contemnebat Sedechias: quin potiùs viros illustres, quos ipsa virtus trahebat ad verum decus, despiciebat eos autem, qui se voluptatum ministros præbuerant, atque Dei, hominumque iura violauerant, fauore prosequebatur. Itaque iustitiam, quæ est in principe fundamentum perpetuæ commendationis & famæ, cui inest maximus virtutis splendor, peruertebat.

Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam. Subaudi coronam, Quasi dicat Deus: Deponam regiam coronam à Sedechia ob eius triplicem iniquitatem, nam iniquè egit aduersus me, & aduersus populum suum, & aduersus Babyloniorum regem, violans illi fœdus iureiurando confirmatum. Quam ob causam eum penitus euertam.

Et hoc non factum est. Id est, sed hoc non faciam, nisi cùm ex Babylonia venerit Nabuchodonosor, qui aduersus ipsum Sedechiam sententiam feret, vt filij eius luce communi priuentur, & ipse oculis orbetur, & per summum dedecus in Chaldæam adducatur: & ipse Nabuchodonosori tradā eum. *4 Reg. vlt.* Quæ omnia ita euenerūt, vt liber quartus Regum capite vltimo testatur. Poteris hoc ita interpretari. Ego, ait Deus, auferam sceptrum & coronā à populo Iudaico, vt nullum penitus habeat proprium regem, sed hoc non erit nisi tempore Messiæ, cuius est iudicium, & illi regnum tradam, eritque verus rex, cuius regni non erit finis. Verba sunt Dei patris, à quo Christus quatenus homo fuit rex in ecclesia constitutus. Id prædixerat regius vates, inducens in psalmo in hunc modum ipsum Christum loquentem: Ego autem constitutus sum rex ab eo super montem sanctū eius. Vbi per Sionem montem sanctum ecclesia significatur, quemadmodum multis aliis in locis diuinarum literarum. Intelligi autem psalmum hunc de Christo, non de Dauide indicat diuus Lucas Actorum quarto: & diuus *Act. 4.* Paulus apud eundem Act. 13. & in epistola ad He- *Act. 13.* bræos capite primo, & quinto, & diuus Ioannes in *Heb 1. 5.* Apocalypsi capite. 2. Et licèt hi sancti id silentio *Apoc. 2.* præterirent, veritas tamen ipsa per se loqueretur. Nam quî fieri potest, vt verba ipsa, quæ statim sequuntur, possint ad Dauidem referri: Dominus dixit ad me: filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Quando dixit Deus Dauidi: Ego hodie genui te? Quando dedit ei in hæreditatem Gentes, & omnes terrarum oras in possessionem: Nunquam quidem. Christus Deus noster est ille, cui Gentes obediunt: de quo *Gen. 49.* dixerat Iacob: Ipse erit expectatio Gentium. Et *Gen. 22.* Deus Abrahamo: Benedicentur in semine tuo omnes Gentes. Per quod semen Apostolus in epi- *Gala. 3.* stola ad Galatas Christum ait significari. Sin autem verba hæc ad Isaac referre volueris, ostende quo modo Gentes fuerint per Isaac benedictæ. Cùm autem admirabilem hanc Dei promissionem in Isaac impletam esse haud quaquam possis ostendere, fatere fuisse Gentes in Christo, cuius typus fuit Isaac, illustratas & benedictas. Reliquerunt enim vanas suorum rituum superstitiones, & pestilētem commētitiorum Deorum cultum. Qui in errorum tenebris versabantur, fuerunt diuino splendore illustrati, & Christianam religionem veritatis ac puritatis plenissimam amplexati, fuerunt in diuina gratia constituti, vt vitam immortalem obtinerent, & ipso Deo in æterna beatitudine fruerentur. Non est passus Deus eos diutiùs oberrare, & tenebris inextricabilibus cooperiri. Aperuit eorum oculos aliquando, & mortalibus errantibus viam immortalitatis ostendit. Hæc fuit per Christum Gentium benedictio. Id prædixit Esaias, cùm *Esa. 49.* Deum patrem inducit cum Christo ita loquētem: Dedi te in lucem Gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. Et rursus: Ecce testem populis meis dedi te, ducem ac præceptorem Gētibus: Ec- *Esai. 55.* ce Gentes, quas nesciebas, vocabis & Gentes, quæ non cognouerunt te, ad te current. Et rursum: Ambulabunt Gentes in lumine tuo, & reges in splen- *Esa. 60.* dore ortus tui. Leua in circuitu oculos tuos, & vide: omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. Filij tui de longè venient, & filiæ tuæ de latere surgent. Tunc videbis & afflues, & mirabitur & dilatabitur cor tuum, quando conuersa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo Gentium venerit tibi. Ieremias in *Iere. 16.* hunc modum alloquitur Christum: Ad te Gentes venient ab extremis terræ, & dicent: Verè mendacium possederunt patres nostri, vanitatem, quæ non profuit eis. Id intelligens iustus ille, ac venerabilis senex Simeon, cùm dulcissimum puerum Iesum amplecteretur, voce cignea cecinit: Nunc *Luc. 2.* dimittis seruum tuum domine secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum: lumen ad reuelationem Gentium, & gloriam plebis tuæ Israel. Vbi vides esse Christum lumen ad reuelationem Gentium. Hic est ille, qui *Psal. 2.* fuit à Deo patre constitutus rex super Sionē montem sanctum eius. Cui pater dedit omnem potestatem, & cuius est iudicium, vt hoc loco ait Ezechiel. Id vaticinatus fuerat diuinus psal- *Psal. 71.* tes, dicens: Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam

iustitiam tuam filio regis. Intelligi autem verba hæc de Christo, non autem de Dauide, aut Salomone, indicant ea, quæ sequuntur: Et permanebit cum sole, & ante lunam in generatione & generationem. Acsi dicerent: Hic rex, de quo agitur hoc loco, tandiu permanebit in regno suo, tandiu eius sanctissimũ numen mortales venerabuntur, quandiu sol astrorum princeps mundum lustrauerit, lunaque radiis solis incensa circulos suos confecerit. Nunquam regnum eius finietur, sed erit absq; dubio perpetuum, quod ipsa æternitas semper intuebitur. Id quod indicat Daniel capit. 7. & Michæas. 4. & angelus sacratissimæ virgini dicens: Regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Quî fieri potest, vt possint verba hæc ad Salomonem aut purum aliquem hominem referri? & multa alia: quæ sunt in eodem psalmo, quẽadmodum sunt illa: Et dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum. Hoc est, ab oceano orientis vsque ad oceanum occidentis. Et illa: Adorabunt eum omnes reges, omnes Gentes seruient ei. Et alia nonnulla quæ ibi sunt literis mandata. Est igitur perspicuum regem hunc, quem diuinus psaltes prædixit iudicium & iustitiam à patre accepturum, vt mundum iudicaret, Christum esse, qui ait apud Ioãnem: Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Et apud Matthæum: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. De illo dixit cœlestis pater hoc loco apud Ezechielem, non auferendam esse coronam à populo Iudaico, donec veniret Messias, cuius est iudicium, cui erat regnum traditurus. Similis huic fuit vaticinatio illa Iacob dicentis: Non auferetur sceptrũ de Iuda & dux de fœmore eius, donec veniat, qui mittendus est, & ipse erit expectatio Gentium. Quæ verba interpretatio Chaldaica typis mandata iussu Leonis decimi põtificis maximi ita vertit: Non auferetur habens principatum à domo Iuda, nec scriba à filiis filiorum eius, donec veniat Messias, cuius est regnum, & ei obedient populi. Vbi vides per eum, qui mittẽdus erat, intelligi Christum, quem Deus pater erat iuxta humanitatem regem constiturus.

Dan. 7. Mich. 4. Luc. 1. Psal. 71. Ioann. 5. Mat. 28. Gen. 49.

Ad filios Ammon, & ad opprobrium eorum. Id est, ad Ammonitas in opprobriis versatos, fuerunt enim ignominiosè victi & oppressi à Babyloniis: fuerunt eorum mœnia euersa, ipsique ferro ac flamma consumpti. Vel ad opprobrium, quo affecerunt Hebræos videntes eos ærumnis laceratos, summóque mœrore confectos.

Mucro mucro euagina te ad occidendum. Prædicit Ammonitarum interitum & excidium. Chaldæi euerterunt Iudæos, & posteà Ammonitas.

Cùm tibi viderentur vana. Hoc est, cùm tui vates tibi vana annuntiarent. Ea, quæ Dei prophetæ prædicebant, mentis oculis intuebantur: quam ob causam appellabantur videntes, & prophetia visio vocabatur. Vt visio Esaiæ filij Amos. Et liber visionis Nahum. At falsus propheta dicebatur videns vana, eiusque vaticinium visio mendax. De huiusmodi vatibus ait Deus per Ieremiã: Non sum locutus eis visionem mendacem, & diuinatione m fraudulentam, & seductionem cordis sui prophetant. Et per Oseã: Loquuntur verba visionis inutilis. Et per Ezechielem: Vident vana, & diuinant mendaciũ. Et hoc loco: Cùm tibi viderentur vana,

1. Reg. 9. Esa. 1. Nahũ. 1. Iere. 14. Ose. 10. Sup. 13.

Vt daretis super colla vulneratorum impiorum. Falsi vates Ammonitarum prædixerãt illis non esse eos à Babyloniis superandos. Quam ob causam Ammonitæ cùm se ad bellum non pararent, capti fuerunt, & interfecti. Hoc vult hoc loco Ezechiel significare, acsi diceret: Falsi vestri prophetæ ô Ammonitæ vaticinati sunt vobis falsa: ex quo effectum est, vt daretis colla & ceruices gladio impiorum vulnerantium, & ab immanibus Babyloniis occideremini. Sed quoniam hoc nondum euenerat, sed erat euenturum, subdit Ezechiel: *Quorum veniet dies in tẽpore iniquitatis præfinita.* Hoc est, Interficiemini vos ô Ammonitæ, sed erit, cùm tempus, quod est à Deo præfinitum ad excidium vestrum, venerit.

Reuertere ad vaginam tuam in locum, in quo creatus es. Tu ô gladie Babyloniorum, postquã & Iudæos, & Ammonitas interfeceris, redibis ad vaginã tuã, ad locum tuum: reuerteris ad Babyloniam, vnde exiuisti. Ibi te iudicabo, effundẽs super te furorem meum. Et ita factum est: nam cùm Babylonij superbia commoti, & cupiditatis stimulis exagitati Hebræos & Ammonitas immaniter occidissent, æquum erat, vt ipsi etiam crudeliter occiderentur. Ideo permisit Deus: vt essent à Persis & Medis superati, & incredibilibus calamitatibus affecti, & immaniter occisi, & eorum reliquiæ omniũ rerum egestate atque exilio perpetuo multarẽtur. De hac Babyloniorum euersione vaticinatus fuerat psalmographus, sed copiosiùs Esaias & Ieremias, & hoc loco Ezechiel. Huius euersionis historiã mandauit literis Herodotus Halicarnasæus libro primo, & Flauius Iosephus Antiquitatum decimo, & multi alij authores. Vide Dei arcana & iudicia, mũdique vicissitudines & varietates. Iudæi & Ammonitæ fuerunt per Babylonios superati, Babylonij per Medos & Persas, hi per Alexandrum, Alexander verò cùm magnam nominis celebritatem consequeretur, & ad summum imperium per omnes honoris gradus efferretur, eamque obtineret potentiam, quam decepti mortales existimarẽt esse omnium seculorum memoria duraturam, ruit ad interitum voluntarium. Asserunt enim nonnulli fuisse eum tanto dolore compressum, vt se ferro traiiceret, & vita priuaret. Scio tamen Solinum capite quartodecimo dicere eum, qui alios superauerat, fuisse à vino superatum, & apud Babylonem morbo vinolentiæ extinctum; alios verò asserere eum fuisse ab Antipatro veneno infectũ, & statim acerbo dolore consumptum, etiam si eius custodes causam morbi intemperiem ebrietatis fuisse disseminarẽt. Hanc opinionẽ cum aliis multis refert in eius vita Plutarchus. Itaque ille fuit victus, & miserè consumptus, & eius regna diuisa, & ciuitates seiunctę, quæ dum imperare singulæ cuperent, imperiũ omnes amiserunt. Hæ sunt humanarũ rerum cõmutationes. Cùm igitur hæc ita se habeant, non debemus falsæ hominum potentiæ, mũdique opibus incertis, & in varietate sitis confidere, sed ad Christum Deum nostrum confugere, & omnem nostram spem & cogitationem in eius infinita misericordia collocare. Mundi prosperitas est serenitas hyemis, tranquillitas maris, stabilitas lunæ. Quemadmodũ hæc vacillant, & statim mutantur, ita opum, humanarumque rerum status nullam habet firmitatem, nullam perpetuitatem, nullam con

Psalm. 136. Esa. 13. 14. 21. Iere. 50. 51. similia

Sap.5. constantiam. Et, vt ait Sapientia: Transeunt omnia illa sicut vmbra, & tanquam nuntius præcurrens.
Iob 13. Et Iob: Homo fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet. Fit enim aliquādo, vt cùm existimas te esse magnas diuitias & dignitates adeptū, & in honoris fastigio esse cōstitutum, spolieris in instanti omnibus tuis ornamentis, & ex illa sublimi mundi gloria præcipiteris. Nam ex eo loco, quem quietis & securitatis plenissimum esse existimabas, maximę interdum calamitates, & tur-
Simile bulentissimæ procellæ subitò oriuntur. Quemadmodum in ora Dalmatiæ specus est vasto in præceps hiatu, ex quo, si in illum leue pondus deiicias quanuis die tranquillo, magna protinus, vt ait Plinius, oritur tēpestas, sic in vita humana cùm tranquillitas vigere videatur, ex leui quadam causa incredibiles molestiarum turbines, omnia turbātes repente excitantur. Eripiuntur voluptates, aufertur dignitas, deletur honor, omnes denique mundi opes & ornamenta in temporis puncto amittūtur.
Luc.4. Eam ob causam narrat diuus Lucas ostendisse diabolum Saluatori nostro omnia regna mūdi in momento temporis, vt mentis oculis intueremur esse mūdi diuitias & voluptates caducas, & in momēto fluere, & euanescere, illud autē remanere, quod simus solida virtute, rectéque factis cōsecuti. Considera queādmodum obscurata sit Babyloniorum gloria & potentia, & quàm citò omnia illa ex lætitia & voluptate in lachrymas & mœrorem reciderint. Id volens ostendere diuinus noster vates prædicit hoc loco luctuosum florentissimæ Babylonis excidium, eiúsque incredibilem vastitatem.

In igne furoris mei. Hoc est, in magna mea ira.

Dabo te in manus hominum insipientium, & fabricantium interitum. Id est, tradam te Persis & Medis idolorum cultoribus, qui tibi perniciem machinabuntur.

Igni eris cibus. Hoc est, igne consumeris, incendio flagrabis.

Sanguis tuus erit in medio terræ. Id est, effundetur per terram. Vel erit absconditus intra terram. Acsi diceret: Nemo vlciscetur mortem tuam: non erit, qui de interitu tuo sumat vltionem. Quemadmodum mater cùm vult, vt viri sui interfecti cædem filius vlciscatur, ei patris sanguinē, eiusque vestes cruore contaminatas ostendit, sic cùm viri occisi vltionem non vult, sanguinem abscondit. Eam ob causam sanguinis occultatio impunitatem significat, nullámque esse culpæ memoriam. Ita intelligūt nōnulli id, quod ait Iob. Terra ne operias san-
Iob 16. guinē meum. Existimo tamen voluisse Iob iis verbis significare esse sibi in optatis notā omnibus esse calamitatem suam, neminemque latere suum casum.

Obliuioni traderis. Id est, erit iniuria tua impunita. Non erit, qui cogitet calamitatē tuam, qui memoria repetat contumeliam in te iactam, vt eius pœnas velit ab aliquibus expetere. Vel sic: Eris penitus euersa: non eris ampliùs audita, nec laude vlla celebraberis. Id prædixerat iis verbis Deus per
Esa.14. Esaiam: Perdam Babylonis nomen. Et meri-
Pro.10. tò quidem, nam, vt ait Salomon in Prouerbiis, Memoria iusti cum laudibus, nomen autem impiorum putrescet.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXI.

Qui moues sceptrum filij mei, succidisti omne lignum. Quid his verbis propheta significare voluerit, ostendimus in explanatione. Septuaginta habēt: Iugula, contemne, repelle omne lignum. Vt alloquatur Deus gladium Babylonis, quo velit Iudæorum scelera punire, quòd nec diuini numinis amore, nec metu voluerint se à maleficiis cōtinere. Pagninus totam hanc orationem ita vertit: Quomodo gaudebimus de hoc gladio tribum filiorum Israel abiiciente, & omne lignum? Acsi diceret propheta: Quî fieri potest ô magne Deus, vt gaudeam, cùm tu filios meos reprobaueris, excidendo eos, acsi essent ligna? Sunt qui hoc ita explanēt: Præcipis mihi domine, vt annuntiem populo Iudæorum paratum esse gladiū, qui eos terreat, & interficiat: quo nuntio ego acerbo dolore conficior, cùm videam esse in manu Babyloniorum ferrum ad occidēdum non solùm sceptrum filij mei, hoc est tribum Iuda, sed ligna, hoc est, multos ex aliis tribubus. Appellat propheta tribum Iuda sceptrum filij sui, quòd soleant magistri discipulos appellare filios. Certè in Hebraico hæc oratio est satis obscura, breuis, & concisa, veluti prolata animo dolore vlcerato.

Hic est gladius occisionis magnæ, qui obstupescere eos facit. Pro, qui obstupescere eos facit, est in Hebraico: החד הרח להם hachod hereth lehē. Prima dictio deriuatur à nomine chedher, quod significat conclaue & cubiculum, siue locum interiorem & absconditum: vt in Cāticis: Introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meę. Cant.3.
Iob capite nono de Deo loquens, ait: Qui facit ar- Iob 9.
cturū, & oriona, & hyadas, & interiora Austri. Per arcturum intelligit constellationem vrsæ maioris circa polum arcticum, per oriona alteram in cancro, siue vt aliis placet, in tauro & geminis, per hyadas aliam in fronte tauri septem stellarum: per interiora austri intelligit sidera circa polum antarcticum, quod etiam polum meridianum, & austri seu australe appellatur. Et quoniam nec polum antarcticum, nec astra ei proxima à nobis videntur, qui sumus in opposito hemisphærio, quemadmodum etiam erat Iob, eam ob causam rectè interiora siue Iob 37.
abscondita austri appellantur. Imo ipse auster siue meridies Hebraicè dicitur chedher, hoc est abscōditus, siue occultus. Id quod est apud Iob: Ab interioribus egredietur tempestas: & ab arcturo frigus, poterat verti: ab Austro egredietur procella, & ab Aquilone frigus. Pro interioribus est in Hebraico hoc nomen chedher, solet enim Auster seu meridies procellas excitare: & quia polus antarcticus siue meridianus, siue australis est nobis occultus, appellatur chedher. Qua ratione ductus Pagninus vertit locum illum: A meridie veniet turbo. Ab hoc nomine chedher venit verbum chadhar quod significat penetrare & latere, siue occultum & absconditum esse, & terrere, seu obstupefacere. Solent enim ea, quæ sunt in locis obscuris, timorem iniicere. Ex hac verbi æquiuocatione fluxit interpretum in hoc Ezechielis loco varietas. Quidam vertunt: Hic est gladius cædis magnæ penetrans eos. Alij: Hic est gladius occisionis magnæ, qui ver

qui versabitur in cubiculis illis. Hoc est, qui Iudæos latitantes occidet. Alij: Qui hactenus delituit in cubilibus. Hoc est, hic est gladius Iudæis occidendis incognitus. Pagninus: Qui percutit eos in cubiculis. Brixianus: Penetrās ad interiora eorum. Acsi diceret: Hic est gladius, qui Hebræorū viscera traiiciet. R. Dauid in libro radicum: Qui insidiatur in cubiculi. In commentariis verò exponit: Hic est gladius magnæ stragis, qui percutiet Iudæos in penetralibus domorum ipsorum. Thargum habet: qui terret, vel obstupefacit eos. Diximus enim verbum hoc & terrere, & facere obstupescere significare. Hanc significationem secutus est interpres vulgatæ editionis: & rectè quidem: explicuit enim latinè verbi proprietatem apertè & distinctè, & secutus est paraphrasim Chaldaicam, & septuaginta interpretes, qui ita verterūt κὴ ἐκςήσους αὐτοὺς Hoc est, & obstupescere facies eos. Quare est communis versio hoc loco amplexanda, & simpliciter & absolutè omnibus aliis anteponenda.

Exacuere. In Hebraico est: התאחדי hithachadi, Hoc est, vnicum fac te ipsum. Nomen echadh si
Gen.22. gnificat vnum, vt in Genesi; Offeres eum in holo-
Zac.11. caustum super vnum montium. Et apud Zachariam: Vnam vocaui decorem, alteram vocaui fu-
Esa.65. niculū. Id quod est apud Esaiam: Lupus & agnus pascentur simul, est in Hebraico: Lupus & agnus pascentur vt vnus. Hinc verbum est hithpahal, quod significat vnicum. Vnde Pagninus vertit: Solus esto in aliquo loco. Septuaginta tamen vertunt: Exacuere. Quos secutus est noster interpres; & rectissimè absque dubio: nam quandiu gladius intra thecam est, simul est cum vagina, cùm autem est à vagina eductus & exacutus, vnicus dicitur, & ad interficiendum paratus. Id explicare volens noster interpres, studens & claritati & breuitati, dixit: Exacuere, vade ad dextram siue ad sinistram.

Commiscens sagittas. In Hebraico est. קלקל בחצים cilcal bachitsim, à verbo calal, quod significat le-
Iob.7. uem & velocem esse, vt apud Iob: Dies mei velociùs transierūt, quàm à texente tela succiditur. Vel vt potest verti ex Hebræo: Dies mei fuerunt velociores radio textoris. Est quidem radius textoris
Iona.1. instrumentum, quo subtegmen stamini inseritur: appellatur Lusitanè *lançadeira.* Et Ionas, Miserunt, inquit, vasa, quæ erant in naui, vt alleuia-
Esai.9. retur. Hoc est, vt nauis maneret leuior & velocior, & ad nauigandum aptior. Ita apud Esaiam: Alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephtalim. Hoc factum fuit, quando Theglath Phalasar abduxit duas tribus Zabulon & Nephtalim à Samaria in Assyriam. Comparat Esaias Samariam naui mercibus onustæ, quæ cùm ob nimium pondus naufragium minetur, alleuiatur coniectis mercibus in mare. Assyria est mare, quò fuerunt filij Zabulonis & Nephtalini ob nimium peccatorum eorū pondus coniecti, vt terra Samariæ velox esset, & ad nauigandum apta, eiusque habitatores possent tranquilla mente consistere. Significat etiam verbum hoc tergere, & polire, & cādidum reddere, vt apud
Sup.1. Ezechielem. 1. Quasi aspectus æris candentis. Vel vt potest etiam verti: Quasi aspectus chalybis politi, siue tersi, siue candidi. Eam ob causam vertit Pagninus: Tersit sagittas. Alij, vt perpoliat sagittas. Solebant enim veteres illi idolorum cultores ferrum sagittarum perpolire, & splendidum reddere, vt in eo harioli & diuinatores viderent futura, quemadmodum in speculo dæmonis artificio faciebant: Significat præterea verbum hoc proiicere, & miscere res aliquas ad proiiciendum. Quam ob causam R. Ioseph hunc locum ita transtulit: Iecit sagittas, ac volare fecit in aere, vt videret, in quam partem caderent: Thargum quoque vertit: Iecit sagittas. Et noster interpres: Commiscens sagittas, nimirum ad eas in aerem proiiciendum.

Nónne hæc est, quæ humilem subleuauit, & sublimem humiliauit. Septuaginta habēt: οὐ τοιαῦται ἔςαι Hoc est, ipsa non erit similis aut talis. Et posteà sequitur: Humiliasti excelsum, & subleuasti humilem. Quorum verborum hic est sensus: Hæc tua corona, ô Sedechia, hæc tua potestas longè diuersa est à Messiæ corona. Ille nanque æquitate vtetur, tu autem iniquitate: nam improbos solida & expressa bona contemnentes muneribus afficis, sed caducis illis, & celeriter interituris, viros autem virtute præditos, iustitia & pietate præstantes facibus calamitatum incendis, & ad interitum & vastitatem vocas. Deus autem contrà viris charitate munitis amplissima præmia pro virtute & charitate persoluit, in eos autem, quos morum corruptela à recta viuendi ratione abducit: seuerus & vltor existit. Pagninus vertit: Hæc, quæ modò est, non erit: humilem subleuabo, & superbum humiliabo, Acsi dicat Deus: Hæc corona, qua nunc vteris ô Sedechia, non erit amplius tua: nam humilem Iechoniam, qui Ezechielis consilio instructus se tradidit Babyloniis, honoribus afficiam, te autem, qui superbia elatus me ipsum contemnis, deprimam, & ex sublimi regiæ dignitatis gradu præcipitabo. 4.Reg.
Quæ omnia ita euenisse, est in quarto libro Regum 1.
memoriæ proditum. Deus enim, vt verbis vtar virginis sacratissimæ, deposuit potentes de sede, & Luc.1.
exaltauit humiles. Et vt aiūt Apostoli, superbis resistit, humilibus autem dat gratiā. De eo ait Esaias: Iac.4.
Humiliabit gloriam eius. Vel, vt potest verti ex 1.Pet.5.
Hebræo: Deprimet & eiiciet superbiam elati. Et Esai.25.
ipse deus apud Ezechielem cap. 17. Ego dominus, Sup.17.
inquit, humiliaui lignum sublime, & exaltaui li- Psal.17.
gnum humile. Et psalmographus: Quoniam tu populum humilem saluum facies, & oculos superborum humiliabis. Solet enim deus viros pios, animi humilitate & demissione insignes, quando magis afflicti & iacentes videntur, extollere, eos autem, qui se ob superbiam efferunt in sublime, deprimere, aut præcipitare. Eos, qui se demittunt, ad altum dignitatis gradum erigit deus, eos verò, qui opinionibus inflati, sibique præfidentes animos in excelsum sustulerūt, præcipites ad ima deturbat.

Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem. Pro iniquitate est in Hebraico עוה auach, quæ dictio iniquitatem significat & euersionem. Primam significationem secutus est noster interpres cum septuaginta: secundam Pagninus cum nonnullis aliis. Sunt qui vertant diminutionem, vt sit sensus: Ego inquit deus, diminuam regiam Hebræorum dignitatem vsque ad aduentum Messiæ, qui erit quatenus homo in regia, summáque dignitate constitutus, rerúmque maximarum gloria prestantissimus.

Argumentum Cap. XXII.

Deplorat Hebræorum perniciem, qui virtutum præsidio nudati, quas penitus abiecerant, tetra committebant flagitia,

flagitia, quorum exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate muniebant. Vituperat impiam falsorum vatum, sceleratorúmque sacerdotum doctrinam, & inexplebilem auaritiã, qui opibus circunfluentes ea maximè cupiebant, quibus abundabant, quoniam non eorum satiebatur cupiditatis sitis. Inuehitur in principum tyrannidem, quorum fidei & potestati omnium ciuium salus, vita, libertas, diuitiæ, foci, & domicilia erant credita ac commissa, quibus illi intemperanter abutebantur, Hierosolymam vastantes, omnéque Israeliticæ nobilitatis patrimonium diripientes.

CAPVT XXII.

A ET factum est verbum domini ad me dicens. Et tu fili hominis nõne iudicas ciuitatem sanguinum & ostendis ei omnes abominationes suas? Et dices, Hæc dicit dominus Deus Ciuitas effundẽs sanguinem in medio sui, vt veniat tẽpus eius, & quæ fecit idola contra semetipsam, vt pollueretur. In sanguine tuo, qui à te effusus est, deliquisti, & in idolis tuis, quæ fecisti, polluta es. Et appropinquare fecisti dies tuos, & adduxisti tempus annorum tuorum. Propterea dedi te opprobriũ Gẽtibus, & irrisionem vniuersis
B terris, quæ iuxta sunt, & quæ ꝓcul à te. Triũphabunt de te, sordida, nobilis, grandis interitu. Ecce principes Israel singuli in brachio suo fuerunt in te, ad effundendum sanguinem, patrem & matrem contumeliis affecerunt in te. Aduenam calumniati sunt in medio tui, pupillum, & viduam contristauerunt apud te. Sanctuaria mea spreuistis, & sabbata mea polluistis. Viri detractores fuerunt in te ad effundendũ sanguinem, & super montes commederunt in te, scelus operati sunt in medio tui. Verecundiora patris discooperuerunt in te, immunditiam menstruatæ humiliauerũt in te. Et vnusquisque in vxorem *Iere.5.* proximi sui operatus est abominationem, & socer nurum suã polluit nefariè, frater sororem suam filiã patris sui oppressit in te. Mu-
C nera effuderunt apud te ad effundendũ sanguinem: vsuram & super abũdantiam accepisti, & auarè proximos tuos calumniabaris, méique oblita es, dicit dominus Deus.

EXPLANATIO.

Et tu fili hominis nónne iudicas, nónne iudicas ciuitatem sanguinum? Repetit sæpè Ezechiel Iudæorum scelera, ne aliquis existimaret eorum Deum aut crudelem esse in eorum suppliciis, aut nõ potuisse eos ab hostium manu liberare. Nihil in eorum ore nisi fraus inueniebatur, nihil in eorum manibus nisi rapina, nihil in eorũ corde nisi effrænatæ cupiditates, & impiæ cogitationes. Nihil erat tam terrũm, tam nefarium, tam aspernandum, quod non admitterent. Sitiebant ob impiam crudelitatem humanum sanguinem, violabant Dei, hominumque leges, & ad id amentiæ & perfidiæ progressi sunt, vt diuino numine contempto vana colerent simulacra, & idola prope infinita. Quam ob causam expulit eos Deus de ciuitate sua: tradidit illos Babyloniis, summisque calamitatibus oppressit, vt eos ad virtutem reduceret, & ad seipsum conuerteret, & vt eius iustitiæ & seueritatis apud cunctos mortales immortalia monimenta permanerent. Et quoniam Deus diuinũ nostrum vatem Ezechielem populo illi præfecerat, & speculatorem constituerat, vt ipse Deus ei capite tertio dixerat: Speculatorẽ dedi te domui Israel, ideo *Sup.3.* cum nunc alloquitur, vt ciuitatem crudelem, humanũque sanguinem passim effundentem iudicet & reprehẽdat, proponẽs Hebræis ante oculos impia eorum flagitia. Ait igitur Deus: Nõne tu Ezechiel iudicas Hierosolymam immanẽ ciuitatem? Quasi dicat: iudicas profectò. Accipitur hoc loco iudicare prò instruere, concionari, viam veritatis appetire, vocibus & scriptis docere, reuocare à vitiis, cohortari ad virtutem, vituperare homines flagitiis cõtaminatos, excitare iacẽtes, laudare virtute præstantes. Hoc est speculatoris officiũ, quod tam ardenter exercere debet, vt nõ solùm alios incendat, sed ipse sit diuino quodam amore inflammatus. Vt enim faciliùs gẽmis insculpes, quæ voles, si terebra ferueat, sic magis mouebit concionator, si exarserit, & diuini numinis charitate flagrauerit Hoc est præsulis munus non languescere, non tacere, sed clamare, & subditis consulere. Id volens Deus significare dicebat Esaiæ: Pone speculatorem, & quodcunque viderit, annuntiet: per *Esai.21.* quem speculatorem ipse Esaias intelligitur: qui de ecclesiæ catholicæ felicitate vaticinãs, aiebat: Vox *Esai.52.* speculatorum tuorum: Subaudi audietur. Et subdit statim: Leuauerunt vocem, simul laudabunt. Nam si præsules & primates populi flagitia silentio præterierint, pœnas mortis eius ipsi persoluent quemadmodum Deus capite tertio dixit Ezechieli. Huiusmodi præsides vocat Esaias canes mutos *Sup.3.* non valẽtes latrare. Eam ob causam diuus Paulus *Esai.56.* in epistola prima ad Timotheum: vbi episcopum *1.Timo.3.* & præsulem describit, ait eum debere esse doctorem. Et quoniam ipse Timotheus episcopus erat *2.Tim.4.* ita illum in epistola secunda cohortatur. Prædica verbum, insta opportunè importunè: argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina. Verùm Hierosolimam appellat hoc loco Deus ciuitatem sanguinum, quoniam multa in ea homicidia committebantur, & innocentium sanguis fundebatur. *Esai.1.* Id obiiciebat Deus Hebræis per Esaiam his verbis: Manus vestræ sanguine plenæ sunt. Est igitur *Psalm.50.* sanguis cædes insontium. Ideo regius vates, Libera me, inquit, de sanguinibus Deus Deus salutis meæ. Sanguines appellat crudelitatem, & scelus illud, quod in cæde Vriæ commiserat, decernens, vt ille immaniter trucidaretur. Igitur ciuitas sanguinum ea respublica est, in qua potentes trucidãt infimos, vt suæ superbiæ & crudelitati satisfaciãt, & alienas diuitias diripiant. Quæ respublica mortua potius appellari debet, quàm viua. Vt enim *Simile* corpus absque anima mortuum dicitur, quòd nec neruis, nec membris vtatur, sic ciuitas absque lege quod nec iustitiam exerceat, nec virtutem, quæ sunt hominum societatis vincula, & præcipuæ

Inf. 23. reipublicæ partes. Capite 24. appellat etiam Deus Hierosolimam ciuitatem sanguinum. Hoc tropo Nahū. 3. Nahum propheta capite tertio vtitur in Niniuem, Habac. 2. & Habachuc in principes immanes.

Ciuitas effundens sanguinem in medio sui. Id est, hæc est ciuitas, quæ publicè interficit innocentes.

Vt veniat tempus eius. Subaudi euersionis. Particula, vt, non est hoc loco causalis, sed consecutiua: est enim sensus: Hæc ciuitas est homicidiorũ perpetratrix: ex quo efficietur, vt citò veniat eius vastitas & euersio. Deus eam breui funditus euertet & vim ac furorem hominum immanium, qui aliorũ vitã ferro atque insidiis appetunt, infringet. Non igitur ideo Iudæi scelera admiserunt, vt punirentur, quin potiùs ideo puniti sunt, quia se sceleribus contaminarunt.

Et appropinquare fecisti dies tuos. Id est, immanitate & sceleribus tuis fecisti, vt acceleraret finis dierũ tuorũ. Ob tua flagitia festinauit tempus tuæ Psal. 54. luctuosę euersionis: Id ait etiã iis verbis regius vates: Viri sanguinũ & dolosi nõ dimiabũt dies suos. Excedũt enim è vita morte plerumq; immatura.

Et adduxisti tempus annorum tuorum. Repetitio est superioris.

Sordida, nobilis, grandis interitu. Sordida vitiorũ maculis: nobilis ob templi magnificẽtiam & amplitudinem, & antiquorum regum diuinorúmque vatum celebritatem, grandis interitu, cui paratum imminet magnũ exitiũ, & luctuosissima calamitas. Vel sic: Sordida nobilis, hoc est, quæ anteà nobilis eras, & in omnium ore versabaris, in qua vera Dei religio florescebat, & virtus redũdabat, modò iaces in obscuro, vitiorũ labibus cooperta. Fuit tibi ob tetra facinora tua honor ablatus, gloria obscurata, claritas extincta: quã ob causam magnus tibi imminet interitus. Vel accipitur nobilis pro insigni sceleribus: quẽadmodum apud Matthæum: Matt. 27. Habebat autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barrabas. Nomen hoc nobilis, vsurpatur à Latinis authoribus eloquentia præcellẽtibus pro insigni in quacũque re etiã mala. Cicero in oratione quarta in Verrẽ, in qua eius tetra ac nefaria facinora commemorat, Accipite, inquit, nunc aliud eius facinus nobile. Et Titus Liuius: Nobilis ille clade Romana locus. Potest hic locus verti ex Hebræo: Sordibus nobilis, vel, flagitiis insignis.

Ecce principes Israel singuli in brachio suo. Id est, vnusquisque ex principibus tuis pro virili homicidia faciebat: periculũ capitis innocentibus afferebat: & odium vsque ad sanguinem excitabat. Eodem modo Esaias Hierosolyman alloquebatur: Esai. 1. Principes tui infideles, socij furum.

Patrem & matrem. Exponit eorum crimina sigillatim.

Sanctuaria mea spreuistis. Id est, templum meũ violastis, in eo idola collocantes.

Viri detractores. Homines impij, qui alios maledictis vulnerabant, in odium & inuidiam arcessebant, vt eorum sanguinem profunderent. Ita de Ieremia dicebant: Iudicium mortis est viro huic. Ierem. 26. Aliquãdo grauius offendunt animos auditorum, qui aliena flagitia apertè narrant, quàm qui committũt. Et sæpenumero accidit, vt qui alios maledicẽtia lacessunt, ipsi grauioribus madeant vitiis. Prouer. 4. In Prouerbiis ait Salomõ: Remoue à te os prauũ, & detrahẽtia labia sint procul à te. Et diuus Paulus in epistola ad Romanos, detractores Deo odibiles, Rom. 1. & in prima ad Corinthios: Nec maledici, nec rapaces regnum Dei possidebunt. 1. Cor. 6.

Super montes comederunt. Quando idolis immolabant. Comedere in montibus Hebraismus est significans idolorum cultum: quo vsus est etiam Ezechiel capite 18. Sup. 18.

Scelus operati sunt in medio tui. Hoc est, Quid plura? Omne flagitiorum genus publicè admiserunt.

Verecundiora patris discooperuerunt in te. Hebraismus est significans filiorum cum nouercis suis incestum. Id quod in Leuitico Deus iis verbis prohibuit: Leui. 18 Turpitudinem vxoris patris tui non discooperies.

Meiq; oblita es. Hoc est, in hæc flagitia incidisti ô Hierosolyma, quia mei oblita es. Aspice quæ mala ex obliuione Dei procedant.

Ecce complosi manus meas super auaritiam tuam, quam fecisti, & super sanguinẽ, qui effusus est in medio tui. Nunquid sustinebit cor tuum, aut præualebunt manus tuæ in diebus, quos ego faciam tibi? Ego dominus locutus sum, & faciam. Et dispergam te in nationes, & ventilabo te in terras, & deficere faciam immunditiam tuam à te: & possidebo te in conspectu Gentiũ: & scies, quia D ego dominus. Et factum est verbum domini ad me, dicens, fili hominis versa est mihi domus Israel in scoriam: omnes isti æs, & stannum, & ferrum, & plumbum in medio fornacis, scoria argẽti facti sunt. Proptereà hæc dicit dominus Deus: Eò quòd versi estis omnes in scoriã, proptereà ecce ego congregabo vos in medio Ierusalẽ congregatione argenti, & æris, & stanni, & ferri, & plumbi in medio fornacis: vt succendã in ea ignem ad E conflandum. Sic cõgregabo in furore meo, & in ira mea, & requiescam. Et cõflabo vos: & congregabo vos: & succendã vos in igne furoris mei: & cõflabimini in medio eius. Vt conflatur argentum in medio fornacis, sic eritis in medio eius. Et scietis quia ego dominus, cùm effuderim indignationem meam super vos.

Ecce complosi manus meas super auaritiam tuam. Loquitur Deus more humano, vt eum intelligamus, Sensus est: Ego instar hominis dolore affecti ob auaritiam tuam ô Iudæorum synagoga, & ob alia scelera tua percussi, & coniunxi manus. Cùm Balaac rex Moab esset mœrore pressus ob verba Nume. 24. Balaã, ait diuina scriptura, eum complosis manibus fuisse aduersus Balaam locutũ. Vel ita: Complosi manus meas super auaritiam tuam, hoc est, puniui te ob auaritiæ scelus. Disposui manus meas ad vltionem auaritiæ tuæ.

Nunquid sustinebit cor tuum? Nimirum supplicium, quo sum te affecturus. Quasi dicat: nõ tanta erunt flagella, quibus te feriam, vt non possis ea sustinere.

Et possidebo te in conspectu gentium. Hoc est, non tu ô Iudæorum synagoga me possidebis: non ergo vt an-

vt anteà hæreditas tua: quin potiùs scient Gentes te esse à me possessam, captiuam, & afflictã ob tetra facinora tua. Potest hoc in bonã accipi partẽ, vt sit sensus: Postquam te in Chaldæam dispersero, calamitatibus vlcerauero, & igne ærumnarum poliero, reducam te in patriam tuam, reuerteris Hierosolymam, vbi mea eris, vt anteà: ibi te possidebo in Gentium conspectu. Tanta est clementia mea, vt hæ procellæ tibi in tranquillitatem vertantur, & placata ira mea meam experiaris misericordiam. Te affligo, vt abluaris ab immũditia tua, vt sis hereditas mea, & in pristinam dignitatẽ restituaris. Eodem modo apud Esaiã ait Deus: Hæreditas mea Israel, Acsi diceret: Auertam à te faciẽ meam ob scelera tua ô Israelitice popule: sed cùm ad me cõuersus fueris, oculos meos placatus ad te conuertam: non enim me peccantium interitus & pernicies, sed adhibita correctione & pœnitentia, conuersio & vita delectat. Non enim volo mortem impij, sed vt conuertatur, & viuat.

Esai. 19.

Sup. 18.

Versa est mihi domus Israel in scoriam. Ex puro argento conuersa est in immundam scoriam, eius fides conuersa est in perfidiã, eius prudentia in demẽtiam, eius fortitudo in timorem, eius iustitia in iniquitatem, eius temperantia & perturbationum sedatio in turbulẽtam appetituum immoderationem: appetitus tui longiùs euagantur effrænati & indomiti, siue cupiendo, siue fugiendo, nullo modo à ratione retinẽtur. Cùm fuisses populus meus electus, defecisti à me & innumeris te vitiis cõtaminasti. Id dixerat ei Deus his verbis per Esaiam: Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij. Iustitia habitauit in ea, nunc autem homicidæ: argẽtum tuum versum est in scoriã, vinũ tuũ mistum est aqua. Et rursus idem Esaias: Plantauit vineam electam: & expectauit, vt faceret vuas, & fecit labruscas.

Esai. 1.

Esai. 5.

Omnes isti æs, & stannum, & ferrum, & plumbum in medio fornacis. Aes propriè species est metalli rubro colore, similitudinẽ quandã habẽtis auri cũ aurum non sit. Stannum etiam argẽtum imitatur, cùm nihil minus sit quàm argentũ. Tunc teterriores sunt, cùm se candidiores ostẽdere nituntur. Totius enim improbitatis nulla perniciosior est quàm eorum, qui cùm maximè fallunt, tum id agunt, vt viri virtute præditi esse videantur. Et quãuis cùm laudantur ab hominibus, exultent, eorum tamen voluptas fluit statim, & euanescit. Id intelligens Sophar dicebat apud Iob: Laus impiorum breuis est, & gaudiũ hypocritæ instar puncti. Et Salomon in Ecclesiastice: Vidi impios sepultos, qui etiam cùm adhuc viuerent, in loco sancto erãt, & laudabantur in ciuitate quasi iustorũ operũ. Sed & hoc vanitas est. Et Christus Deus noster apud Matthæum, Cùm ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Et rursus: Attẽdite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autẽ sunt lupi rapaces. De his ait Apostolus in epistola secunda ad Timotheũ: Speciẽ pietatis habẽtes, virtutẽ autẽ eius abnegãtes. Quemadmodum qui ficto boue perdices aucupatur, non est ille bos sed sub specie illius simplicis animalis auibus illis insidiatur, vt eas capiat, & occidat, sic qui ficta virtute flagitia tegit, gloriã quærẽs humanã, nõ est ille iustus, sed sub specie iustitiæ aliis perniciẽ machinatur, vt eorũ diuitias possideat & nominis celebritatem cõsequatur. Et quãuis ex hypocritis nõnulli opes suas relinquãt eas in pauperes cõferendo, hoc tamen efficiunt, vt alias multò ampliores obtineãt. Vt enim falco accipitrum velocissimus arripere cupiens ardeã auẽ altè volãtem, de qua ait Latinus poeta: Atque altã supra volat ardea nubẽ, non statim cùm primùm eam videt, ad eam recto tendit volatu, sed potiùs primo cursu & anfractu videtur eam relinquere, & contẽnere & ab ea fugere, & separari, at secundo volatu aut tertio ad eam admirabili tendit impetu, & incredibili velocitate, vt illam vnguibus rapiat in aeris altitudine, sic hypocritæ primo anfractu vidẽtur aliquando mũdi opes & dignitates relinquere & aspernari, sed hoc fingunt, vt eas altiores aucupentur, cum illustriore nominis amplitudine & celsitate: secundo enim aut tertio volatu mira celeritate & industria eas arripere conantur. Nihil est illis magis cordi, nihil magis in optatis, quàm ea cõsequi, quæ despicere videntur: Id quod in nonnullis conspeximus, qui ad ea, quæ contemnere, & pro nihilo putare fingebant, cupiditate incitati rapiebantur. Sed quoniam ea cùm flagitiosi essent, cõsequi non possent flagitia sua charitatis colore ornabãt, & æs vanitatis & malitiæ auro charitatis & virtutis cooperiebant. Est enim charitas aurũ ignitũ, de quo ait Deus in Ioannis Apocalipsi: Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum. Hypocrita est falsum numisma æneum, sed deauratum, virtutẽ fingens, cùm sit vitio imbutus. Omnis homo numisma est, in quo est imago Dei. Sed, vt ait diuus Hieronymus, etsi ad imaginem & similitudinem Dei cõditi simus, ex vitio tamen nostro personas nobis plurimas induimus. Adami peccatum, vt ait Epiphanius, imaginem Dei non perdidit, sed cõtaminauit. Tetri & nefarij homines Dei imaginem sceleribus suis quãtum in se est, polluunt & contaminãt. Et, vt ait in Lamentis suis Ieremias: denigrata est super carbones facies eorũ. Nihilominus tamẽ numus Dei sunt, eius imagine insigniti. Quare reddendi sunt Deo, quemadmodum numus Cæsaris Cæsari. Quærit Christus numũ suum, quærit Cæsar suum. Ille enim ait: Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari, quæ sunt Dei, Deo. At vult, vt numus suus sit ex auro aut argento, nõ autem ex ære & stãno. Cupit virtutem solidam & expressam, non fictã & adulterinã: eos diligit, qui pietatem & iustitiã diligunt & colunt, nõ qui harum rerum vmbris solùm vtuntur. Hi sunt, de quibus ait scriptura. Væ duplici corde, & labiis scelestis, & manibus malefacientibus; & peccatori terrã ingredieti duabus viis. Duab⁹ viis terrã ingreditur hypocrita, cùm aliud recõdit in animo, aliud factis ostẽdit: aliud eloquitur, aliud agit. De eo dicitur in Deuteronomio: Non indueris vestimento, quod ex lana linoque contextum est. Acsi dicat: quod subtilitatem malitiæ ligno designatæ cooperit, & simplicitatem innocentiæ lana significatæ exterius fingit. Quemadmodum fecit Herodes, qui Magis Orientalibus deuotionem in Christum exterius demonstrabat, sed gladium acuens, nefariam cordis immanitatem colore virtutis depingebat. Huiusmodi erant Hierosolymæ habitatores regnante Sedechia, qui Dei lege gloriabantur, sed eam seruare nolebant. Vera virtus est æqualem ac parem verbis vitam agere, atque ita viuere, vt verba consonent factis.

Similia

Iob. 20.

Eccle. 8.

Matt. 6.

Matt. 7.

2. Timo. 3.

Similitudo

Similitudo

Apoca. 3.

Thren. 4.

Mat. 22

Eccle. 2.

Deut. 22.

Matt. 2.

Sunt, qui cùm iustitiam oppugnent, verbis consequi volunt, vt iusti esse videantur. Vt C. Gracchus cùm largitiones maximas fecisset, & effudisset ærarium, verbis defendebat ærarium. Eodem modo Hebræi illi vocibus protegebant virtutem, factis verò eam de medio tollere nitebãtur. Eos hoc loco Deus non aurum argentum, sed æs & stannũ appellat. Vocat eos etiam ferrum ob cordis duritiem & cotumaciam, & ob nimiam scelerum ferruginem: plumbum ob effrænatã libidinem, quoniam metallum hoc ad ignis colorem confestim liquescit: & ob graue peccatorum pondus. Nam Zacharias peccatum talentum plumbi appellabat ob eius onus grauissimum. Vnde psalmographus, Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue, grauatæ sunt super me. Ac si diceret: Tanta vi, tam graui onere flagitiorum opprimor, vt humeros tanto põderi pares non habeam: sed animus fractus & debilitatus penitus succumbet, nisi diuina misericordia adiuuetur. Vnde Esaias Iudæorum populum appellat grauem iniquitate. Cum his metallis cõparat Deus Hebræos Hierosolymæ habitantes, & vt eorum scelera exaggeret, ait eos non solùm esse hæc vilia metalla, sed etiam scoriã argenti quæ est spurcitia illa, quæ ex metallo inter coquendum veluti spuma quædam egreditur, nulli vsui seruiens, nullam penitus, habens vtilitatem. Erant Hebræi illi nefarij, & scelerum maculis insignes, misit eos Deus in calamitatis fornacem, vt expurgarentur: sed illi peiores euaserunt. Erant vilia metalla, & remanserunt inutilissimæ scoriæ. Eam ob causam ait Deus: Omnes isti æs, stãnum, & ferrum, & plũbum in medio fornacis, scoria argenti facti sunt. Hac dicendi exornatione vtitur Deus per Esaiam dicens: Excoquam ad purum scoriam tuam. Et per Malachiam: Ipse erit quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum: & sedebit conflans, & emundãs argentũ, &c. Deus est, vt ait diuina scriptura, ignis cõsumens, afflictio autem est fornax. Mittit Deus homines aliquando in calamitatis fornacem, vt eos mundus exploret, & cognoscat, sintne aurum, an æs, an stannũ, sed nihil interdũ inuenit nisi scoriam sordes & immunditias metalli. Id volens significare Ezechiel, ait: Et scoria argenti facti sunt. Acsi diceret: Et inuenit Deus eos nihil esse præter vilem scoriam, & inutilem metallorum spumam.

Zach. 5. Psa. 37. Esa. 1. Esai. 1. Malac. 3. Deut. 4. Hebr. 12.

Propterea ego congregabo vos in medio Ierusalem cõgregatione argenti, &c. Hoc est, quemadmodũ solẽt cõgregari argentum, & æs, & cætera metalla, vt in ignis fornacem mittãtur, & ibi probentur, sic ego vos in hac ciuitate explorabo. Erit Hierosolyma fornax afflictionũ, vbi eritis congregati, & obsessi à Babyloniis & infinitis ærumnis oppressi. Sufflabo flãmas calamitatum, affligã vos fame, siti, peste, clade, & aliis molestiis acerbissimis. Et quoniã cum sceleratis afflicti etiam fuerunt nõnulli iusti vt fuit capite superiore ostensum, ideo ait: Cõgregatione argẽti, nã viri pii argẽti nomine significãtur. Accipitur aliquando argentum pro diuina lege, vt in psalmo: Eloquia domini eloquia casta, argentum igne examinatum: aliquando pro viro virtute prędito & eloquente, vt in Prouerbiis: Argentum electum lingua iusti. Hoc autem loco accipitur pro viro candido & innocente.

Sup. 21. Psalm. 11. Proue. 10.

Et requiescam. Instar hominis irati, qui postquã seruũ iniquũ flagellat, requiescit. Loquitur. Deus more humano. Quidã vertunt: Et relinquã vos in fornace. Quasi dicat Deus: Permittã, vt diu duret calamitas vestra.

Et conflabimini in medio eius. Hoc est, in medio Hierosolymæ liquefietis. Comparat Hierosolymam cum fornace ardente.

Et factum est verbum domini ad me, dicens: Fili hominis dic ei: Tu es terra immũda, & non compluta in die furoris. Coniuratio prophetarum in medio eius sicut leo rugiens rapiẽsque prædam, animas deuorauerunt, opes & pretium acceperũt: viduas eius multiplicauerunt in medio illius, Sacerdotes eius cõtempserunt legem meam, & polluerunt sanctuaria mea, inter sanctum & prophanum non habuerunt distantiam, & inter pollutum & mundum non intellexerunt. Et à sabbatis meis auerterunt oculos suos, & coinquinabar in medio eorũ Principes eius in medio illius quasi lupi rapientes prædam, ad effundendum sanguinem, & ad perdendas animas, & auarè sectanda lucra. Prophetæ autem eius liniebant eos absque temperamento, videntes vana, & diuinãtes eis mẽdaciũ, dicentes: Hæc dicit dominus Deus, cũ dominus nõ sit, locutus. Populi terræ calumniabãtur calũmniã, & rapiebãt violẽter: egenũ, & pauperẽ affligebant, & aduenã opprimebant calumnia absque iudicio. Et quæsiui de eis virum, qui interponeret sepem, & staret oppositus contra me pro terra, ne dissiparem eam, & non inueni. Et effudi super eos indignationem meam, & in igne iræ meę consumpsi eos, viam eorum in caput eorum reddidi: ait dominus Deus.

Mich. 3. d. Sopho. 3. d. G

Fili hominis dic ei. Nimirum Hyerosolymæ.

Et non compluta. Hoc est, non irrigata pluuia tempore opportuno, quia flagitiis tuis dominum ad iracundiam prouocasti. Quemadmodum terra nõ cõpluta infrugifera est & infœcunda, ita Hierosolyma absque pluuia diuinæ gratiæ arida erat & sterilis. Poteris per hãc siccitatẽ defectum diuinæ doctrinæ intelligere: pluuia enim doctrinã significat. Ita intelligitur illud Esaiæ: Nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem. Vbi per nubes significantur diuini vates & Christi Apostoli, de quibus rursum ait Esaias. Qui sunt hi, vt qui nubes volãt? Vnde Moyses instar nubis terram irrigãtis aiebat: Crescat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquiũ meum. Et Ecclesiasticus cum Deo loquens has voces emittit: Aqua sapientiæ salutaris potabis eos.

Esai. 5. Esai. 60. Deut. 32. Eccle. 1.

Coniuratio prophetarum. Scilicet falsorum. Septuaginta habent: Cuius duces in medio eius quasi leones rugientes. Vt sit sensus: Hierosolymæ magnates sunt immanes & raptores. Pseudoprophetæ, & qui apud Hierosolimitanos potentia valebant, aduersus veros prophetas coniurarunt. Excitarunt

tarunt aduersus eos populum, illisque perniciem machinantes eorum opes rapiebant. Non vitupero rei familiaris amplificationem nemini nocentem, sed illud assero, non ferre naturā, vt aliorum spoliis nostras facultates & diuitias augeamus.

Animas deuorauerunt. Accipitur anima pro vita. Quasi dicat vitam illis ferro eripiebant. Sin autem accipiatur pro anima, tunc est sensus: Pseudoprophetæ animas populi perdebant, eum ad necem diuinorum vatum incitantes.

Inter sanctum & prophanum non habuerunt distantiam. Hoc est, inter Dei templum & alias ædes nullam fecerunt differētiam. Ita idolis in templo im-
Leui. 11 molabant quemadmodum in locis prophanis. Ni-
Leu. 20. hil interesse putabant inter animalia munda & im
Deu. 14 munda, contra id quod Deus illis præceperat Poteris per pollutum & mundum vitium & virtutem intelligere.

A sabbatis meis auerterunt oculos. Nolentes sabbati fractionem videre: non corripiebāt eos, qui sabbata violabant. Arguit sacerdotum impietatem, qui ad humana aspirantes, diuina non curabant:
Iere. 2. de quibus ait Deus per Ieremiam: Sacerdotes nō dixerunt: vbi est dominus? & tenentes legem nescierunt me. Vel auertere oculos à sabbatis, capitur pro diuini cultus contemptione.

Simile *Principes eius.* Nempe Hierosolymæ. Vt ex salutari medicina nihil proficiscitur, nisi quod ad corporis sanitatem & vtilitatem pertinet, quoniam eius causa est instituta, sic à legibus, quas tulerit princeps, nihil debet exire, nisi quod ad reipublicæ cōmodum spectet, quoniā illius causa fuerunt institutæ. Narrat Iudæorum principum legislatorū flagitia, qui leges iniquas ferebāt, & populum spoliabant, iniustè ferententes sententiam, & aliorum incommodo suum cōmodum amplificantes: si cōmodum dici potest, quod aliorum augetur iniuria. Eodem modo inuehitur in principes iniustos Mi-
Mich. 3. chæas capite tertio: & Sophonias eodē capite. Etsi
Soph. 3. eos temeraria populi multitudo iudicat beatos, qui præstant valetudine, viribus, forma, qui possident diuitias, honores, imperia, opes, gloriam, tamen si fuerunt hi, qui hæc habent, improbi, iniusti, vitiis cooperti, hi erunt profectò non solùm infelices sed infelicissimi, nō solùm miseri, sed miserrimi. Huiusmodi erāt hi, quos hoc loco arguit propheta.

Et auarè sectando lucra. Arguit auaritiam, quam
Ephe. 5. diuus Paulus appellat idolorum seruitutē, & om
Coloss. 3. nium malorum radicem. Ex illa enim tanquam ex stirpe cæteræ flagitiorum pestes oriuntur, quę cor-
1. Timo. 6. dis occupant terrā, & admirabilia illa virtutum semina nostris ingeniis innata adolescere non sinūt.
Eccle. 31. Beatus vir, inquit Ecclesiasticus, qui post aurum nō abiit, nec sperauit in pecunia & thesauris. Omnia animantia manus habentia illis terram attingunt præter hominem, qui manus à terra habet eleuatas. Cùm enim bruta creata nō sint ad possidendum
Simile cœlum, sed terrā, decet eā manibus terere & attingere: at homo ad Dei imaginem & similitudinem creatus ad cœlestem beatitudinē possidendam, nō terit manibus terram, sed pedibus eam cōculcat. Voluit Deus vt ipsa nostra compositio nos moneret, vt vellemus contemnere terram, & ad cœlū semper aspirare. Eam ob causam cùm cæteros animantes natura abiecisset ad pastum, solum hominem erexit, eius manus abduxit à terra, & oculos ad cœli conspectum quasi ad proprium domicilium excitauit. Si considerare velimus quæ sit in natura hominis excellentia & dignitas, quid differat à cæteris animantibus, & ad quid fuerit creatus, intelligemus quàm turpe sit duci auaritia, diuitias ardētius quàm cætera omnia cupere, & pro rebus fluxis velle amittere æternas: Quemadmo Simile
dum aquila fertur in sublime, ad terram autem nō descendit nisi ad necessarium victum quærēdum, capta autem præda statim volat nec in ima terra detinetur: sic nos debemus in cœlo animo versari & deposita superuacanea rerum humanarum solicitudine, Deum mentis oculis contēplari, & quieta ac tranquilla mente consistere. Ad terram non debemus descendere, nisi vt ea, quæ sunt vitæ necessaria accipiamus: quibus obtentis, debemus ad ipsum Deum cogitatione volare, & animo cōfugere. Ad id nos hortatur diuus Paulus iis verbis in epistola prima ad Timotheum: Habentes alimēta, & quibus tegamur, iis cōtenti simus: nam qui vo- 1. Tim.
lunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in la- 6.
queum diaboli. Salomon ille, qui antiquitatis mememoriam sapientia superauit, fundens ad Deum precationes suas, has voces emisit: Tribue tantùm victui meo necessaria, ne forte satiatus illiciar ad Prou.
negandum: Et rursus: Melius est parum cum timo 30.
re domini, quàm thesauri magni & insatiabiles. Id Prou.
quod his verbis dixerat eius pater; Melius est mo- 15.
dicum iusto, super diuitias peccatorū multas. Eam Psal. 36
ob causam dixit Ecclesiasticus: Noli anxius esse in diuitiis iniustis: non enim proderunt tibi in die ob Eccle. 5.
ductionis & vindictæ. Paupertas, vt ait Chrysostomus in epistola ad Hebræos, est manuductrix in viam, quæ ducit ad cœlum. Et diuus Augustinus in psalmum 76. Omnis inquit, philosophiæ magistra nobis est inopia. Sed quid mirandū, cùm Gentium philosophi idipsum cōtestentur? Plutarchus, Contemptus, inquit diuitiarum est instrumentum philosophiæ, Bias: Quis diues? qui nihil cupit. Quis pauper? auarus. Seneca: Breuissima ad diuitias per contēptum diuitiarū via est. Crates ille Thebanus, qui opibus affluebat, cùm se Athenas ad philosophandū tanquā ad bonarū artium mercaturam cōferret, magnum dicitur auri pōdus in mare coniecisse, quoniam non putauit se posse simul & virtutes & diuitias possidere, & cùm illud in altum gurgitē profunderet, dixisse aiunt: Abite pessum malæ cupiditates, ego vos mergam, ne ipse mergar à vobis: Melius fecisset, si diuitias illas propter Deum inter pauperes distribueret; nec ego in eo laudo perdere illas, sed eas aspernari. Felices illi, qui paucis contenti, opes suas propter Christum inopibus largiuntur, & ad eas opes aspirant, ex quibus credunt posse verū decus reflorescere, veramque dignitatem redundare: qui possunt dicere cum Apostolis: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Horum animi cùm è vinculis corporum euolauerint, nō ad æterna supplicia, & cæcas inferorum Matt.
tenebras relegabūtur, sed gaudio exultantes, sedes 19.
illas cœlestes, & splendissimam domum consequentur, vbi pulcherrimam diuini numinis, cæterarumque rerum scientiam obtinebūt diuitiis nūquam interituris redundabunt, & Deo ipso æuo sempiterno fruentur. Auari homines contrà cupiditatis stimulis concitati, dabunt suorum flagitiorum pœnas: & qui posthabita animi cura, & diuinarum

narum rerũ contemplatione omnes cogitationes suas conferunt ad fallaces diuitias conquirendas, totóque studio in eam curam incumbunt, vt vitā aliis & opes per summum scelus eripiant, in æternum torquebuntur. Et vt ait diuinus psaltes: Relinquent alienis diuitias suas, & sepulchra eorum domus illorum in æternum. Loca inferni, vbi impiorum animæ sunt sepultæ, vocat domum illorũ in æternum. Erit illis seclusum iter à concilio cœlitum, excludentur à cœtu mentium beatarum, & æternis pœnis in inferno cruciabũtur. Huiusmodi homines obiurgat hoc loco Ezechiel, eos præsertī qui inter cæteros principatum obtinebāt, qui cùm deberent in alios cōferre beneficia, lucra auarè sectabantur. Nullũ est vitium tetrius auaritia & insatiabili cupiditate, præsertim in iis, qui rempublicam gubernandam susceperunt: habere enim quæstui rempublicam non solùm non est laudabile, sed etiam crudele & nefarium. *Psa.48.*

Prophetæ autem eius liniebant eos absque temperamento. Hoc est, falsi prophetæ decipiebant magnates Hierosolymæ sua falsa doctrina. Methaphora est sumpta ab iis, qui parietes cōplanant luto absq; firmitate. Cùm enim parietes pulchri videātur, excidit lutum, & remanent deformati. Eodem modo pseudoprophetæ, res prosperas promittentes fallebant magnates, & in erroribus suis confirmabant, sed statim fraus eorum apparebat. Pro absq; temperamento, verti potest, luto insulso, seu luto absque firmitate. Hac dicendi exornatione vsus est etiam suprà Ezechiel capite 13. *Sup.13.*

Populi terræ calumniabantur calumniam. Hoc est, scelerati erant pleni fraudibus & dolis. Non erat in Iudæa iustitia in principibus, nec virtus in populo. Iam innocentię, probitati, rectis studiis nihil erat loci. Populus imitabatur regē. Et vt ait Ecclesiasticus: qualis est rector ciuitatis, tales habitantes in ea. Inter populi flagitia priùs numerat calumniam, quæ est vexatio alicuius in litibus præcipuè per fraudem & subdolam ac subtilem rationem, aut rei alicuius malitiosa interpretatio ad aliquem decipiendum. Cùm Theatridas gladium cote acueret, interrogatus à quodā essetne acutus, acutior, inquit, calumnia. Author est Plutarchus in primo apophthegmatũ libro. In Leuitico sunt hæc Dei verba: Non facias calumniam proximo tuo. Et quoniam impij virtutis splendorē extinguere, & iustorum pulchritudinem deformare cupiũt, aiebat Dauid: Feci iudicium & iustitiam non tradas me calumniantibus me. Et Ioannes Baptista: Neminem concutiatis, nec calumniam faciatis. *Eccle.10* *Leu.19.* *Psa.118* *Luc.3.*

Quæsiui de eis virum, qui interponeret sepem. Id est, quæsiui aliquos, qui se ponerent pro sepe, ne ego totum agrum vastarem, sed non erat, qui instauraret interruptionem, & posset ingressum seueritatis meæ cohibere. Acsi diceret: Quæsiui, qui me precibus suis placaret, ne euerterem Hierosolymam, & non inueni. Vide Dei misericordiam: Exigebat diuina iustitia, vt Hierosolyma esset ob scelera sua deleta: & ille quærebat aliquem, qui eum pro eius salute obsecraret. Illud est hoc loco aduertendum, virum iustum pro aliquo orantem, & feruentes preces ad Deum fundentem sepem esse & murum illius. Moysi pro populo orāti dixit Deus: Dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos. In libro Genesis scriptum legimus apparuisse dominum Iacobo, cùm remansisset solus, & à familiæ frequentia se in solitudinem recepisset, & cùm eo fuisse luctatum. Ex quo certamine effectum est, vt neruus fœmoris Iacobis emarcesceret, & ipse dominus ei benediceret. Quid aliud lucta hæc Iacobi cùm Deo significat, quàm vehementem orantis feruorem, & piarum precationum vim, & admirabilem effectum. Duo brachia luctantis sunt fletus & deuotio. Ideo ait Oseas hunc Iacobum & fleuisse & rogasse. Superauit autem Deum, quia vsque mane orauit, & in precationibus permansit: In hac contentione exaruit fęmoris neruus, quia vi & feruore orationis extinguitur carnis appetitus, aut saltem sedatur, & acquiritur benedictio, hoc est, diuina quædam consolatio. Sed hoc loco occurrit difficilis quædam quæstio. Quomodo non inuenit Deus virum iustum, qui oraret pro Hierosolyma, si in ea erat Ieremias, & Baruch, & viri alij virtute insignes, qui pro populo pias & ardentes ad dominum preces fundentes, dies ac noctes inter mœstos gemitus, & amara suspiria consumebant? Et suprà dixerat Deus cap. 21. se esse in clade Hierosolymæ interfecturum iustum & impium. Huic obiectioni respondet Nicolaus Lyranus hoc loco numerum singularem accipi pro plurali. Quæsiui de eis virum pro quæsiui viros in numero sufficiente, propter quos parcerem ciuitati. Nam cùm Abraham quæreret à domino vtrum parceret Sodomæ pro decem iustis, non ausus est quærere amplius de numero minore, Eam ob causam subditur hoc loco: Et non inueni: subaudi viros in numero sufficiente. Erant enim Hierosolymæ flagitia multa, quemadmodum dixerat propheta in principio huius capitis: & fusè scriptum est quarto Regum, & secundo Paralipomenon. Hæc est responsio huius doctoris sapientis quidem, qui in diuinis literis explanandis & si non fuerit verborum elegantia perpolitus, in eam tamē curā toto pectore incubuit, vt verum scripturæ intellectum explicaret. Paulus tamen Burgensis homo etiam doctus hac solutione minimè contentus aliā quærit, Ait enim hoc reuera de viro tātùm vno intelligi, vt litera sonare videtur. Et quāuis tunc essent Hierosolymæ nonnulli viri iusti, qui deũ orarent pro populo, nullum tamē ex illis tanti meriti fuisse, vt per eius precationes Deus iratus placaretur. Alij, quibus hoc loco Burgensis nō arridet, quòd videatur eximiæ Ieremiæ sanctitati derogare, cuius merita sunt in litteris diuinis perpetuis consignata monimētis, aiũt Deũ iustos aliquos in ciuitate inuenisse, insignes illos quidē, virtutibus & meritis præstātes, sed nullũ, qui se poneret sepem pro ea, quoniam erat ciuitas illa definitiua Dei sententia delenda. Non igitur hoc loco defectũ aiũt fuisse virtutum aut meritorum intercedentiũ. sed eam ob causam neminē se murum constituisse ad ciuitatem protegendam, quoniā ob eius impia facinora decreuerat Deus esse illam euersurum sententia irrefragabili & definitiua. Eam ob causam allocutus est Deus iis verbis prophetā Ieremiā: Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis laudem & orationem, nō obsistas mihi, quia non exaudiam te. Hæc verba mandauit Ieremias capiti septimo, & vndecimo, & quartodecimo. Capite autem quintodecimo ita facit Deum loquentem: Si steterint Moyses & Samuel coram me non

Exo.32. *Genes. 31.* *Ose.12.* *Supr.21* *Gen.18.* *4.Reg.* *2.Para.* *Iere. 7.* *Iere. 11. & 14.* *Iere.15.*

non est anima mea ad populum istum. Et apud nostrum Ezechielem dixit euersurum esse vrbem, etiam si Noe, Daniel, & Iob pro illa intercederent. Sup. 14. Vaticinia comminatoria non semper adimplentur, quando non sunt difinitiua, vt patet in Niniuitis apud Ionam, & in morte Ezechiæ apud Esaiã, Ioan. 13. Esai. 38. & libro quarto Regum. At quia hæc Dei sententia 4. Re. 20. hoc vaticinio explicata de delenda Hierosolyma 2. Para. 32. non erat comminatoria tantùm, sed diffinitiua, ideo nullus inuentus est, qui eam protegeret. Harũ opinionum nullam audeo reiicere: omnes enim mihi placent. Quæ verior sit, docti viderint: mihi quidem vltima verisimilior videtur.

Et effudi. Pro effundam: præteritum pro futuro more prophetarum. Sensus est: Eos ob scelera sua grauiter puniam.

Viam eorum in caput eorum reddidi. Hoc est, vnumquenque affligam iuxta criminis eius magnitudinem. Pro qualitate & quantitate scelerum luet vnusquisque pœnas. Homines immanitate barbari, humano sanguine cruéti, ingurgitati in flagitia, non solùm occidentur corpore, sed seclusi à concilio cœlitum sempiternis cruciatibus afficiẽtur. Vel ita: Pernicies, quã aliis machinabãtur, in eorũ caput redundabit. Fortasse accipitur caput pro rege: & tunc erit sensus: Sedechias mihi pœnas persoluet non solùm suorum, sed etiam populi criminum. Eorum enim scelerum, quę subditi exemplo impij regis cõmittunt, ipse rex, qui fuit eorũ causa, Psa. 18. reddet rationẽ. Eã ob causã aiebat Dauid: Ab alienis parce seruo tuo. Hoc est, à peccatis aliorũ, quæ meo malo exemplo fuerũt perpetrata. Pro alienis est in Hebraico zedhim, quæ dictio superbum & superbiã significat. Quare hic potest esse huius loci sensus: A te domine mirandum in modum peto, vt qui mihi tolerantiam ad calamitates æquo animo tolerandas dedisti, animi etiam submissionem & humilitatem præstes, vt me à detestabili & intoleranda superbia eripias: nulla est enim capitalior pestis importunitate & superbia, nulla perniciosior, nulla detestabilior & immanior. Verùm quia dictio Hebraica alienum etiam significat, meritò septuaginta interpretes trãstulerũt: Et ab alienis parce seruo tuo. Quoniam qui exemplo suo alios excitat ad peccandum, eorum sanguinem persoluit. Eodẽ modo apud Ezechielẽ ait Deus præsuli Sup. 3. scelera subditi nõ curãti: Sãguinẽ eius de manu tua requiram. De Hebraismo ibi fusè disseruimus.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXII.

Viri detractores fuerunt in te. Septuaginta habent ἄνδρες λησαὶ, Hoc est, viri latrones. Qui enim de aliorũ vita detrahunt, eorum famam diripiunt, & latrones multò pestilentiores iis, qui diuitias rapiunt: quò enim fama nobilior est opibus & diuitiis, tantò perniciosiores sunt latrones famę, quã pecuniæ. Nihil est velociùs maledicto, & detractione nihil faciliùs emittitur, nihil latiùs dissipatur: Nulla res est, quæ faciliùs direptioni cõmittatur, quę breuiùs amittatur, quàm gloria, qua detractor spoliat possidentẽ. Quod de falsa mundi gloria intelligendũ puto, quæ est temeraria, & inanissimis splendoris insigni bus colecta & à sapientibus omnibus repudiata. Vera enim gloria solida est & expressa, non adũbrata: ea est verus virtutis splendor, benefactorũ comes, consentiens laus bonorũ, incorrupta vox bene iudicantiũ de excellenti virtute, quæ radices agit ac lõgiùs propagatur. In Hebraico pro detractoribus est רכיל racil, quæ dictio detractatorẽ significat, & mercatorẽ, & deceptorẽ. Vnde id quod est apud Ieremiã: Ambulãtes fraudulẽter, vt æs & ferrũ, poterat verti. Ambulãtes in de Iere. 6. tractione, aut in fraudibus, similes sũt æri & ferro: Hoc est impudẽtes sunt, frontẽ habẽtes Chalybeã & ferreã. Id etiam, quod ait Ezechiel c. 17. In vrbe Sup. 17. negotiatorũ posuit illã, verti poterat: In ciuitate latronum, vel detractorum. Qua de re ea poteris videre, quæ ibi annotauimus.

Et possidebo te. In Hebraico est ונחלת בך venichalt bac. Verbum est nachal, quod significat hæreditare, accipere, possidere: vt apud Zachariã: Et pos Zacha. 2. sidebit dominus Iudam partẽ suam. Et apud psalmographũ: Surge Deus iudica terram, quoniam tu Psal. 18. hæreditabis in omnibus gentibus. Acsi diceret: Obsecro te domine Deus, vt ex alto cœli fastigio descendas, & regendi negotium suscipias: intueor enim mentis oculis esse ad te gentes omnes peruẽturas, quæ priùs erãt ob dæmonis tyrãnidẽ oppressæ: tu eas possidebis, & erunt hæreditas tua. Hãc significationẽ secuti septuaginta interpretes transtulerũt: καὶ κατακληρονομήσω, Hoc est & hæreditate possidebo. Quam etiam significationẽ secutus est cõmunis interpres. Pagninus vertit: Et eris capiens hæreditatem in te. Et in Thesauro ait R. Dauid em in libro radicũ huuc locum ita etiã vertere: vbi ait hũc esse sensũ illi⁹: Olim ô synagoga, inquit Deus, fuisti hæreditas mea, & populus meus: at cũ te sceleribus contaminaueris, non eris hæreditas mea, sed tua: non eris in me, sed in te. Sed quoniam radix huius verbi potest esse chalal, quod significat polluere, & prophanare, sunt, qui hũc locũ ita vertãt: Et pollueris, vel prophanaberis in te inter Gẽtes. Hoc verbo vsus est psalmographus in loco illo: Prophanasti in terra sanctuarium eius. Vel vt potest verti ex Hebræo: Polluisti in terra diadema Psa. 88. eius. Acsi diceret: Regnum Dauidis, eiusque dignitatem penitus contempsisti. Voluit igitur significare Ezechiel fore, vt Iudæi in Babylonica captiuitate detenti se impiis Gentium ritibus, vanisque superstitionibus coinquinarent. Thargum habet: Et sanctificabor in te. Vt sit sensus: Reuerteris ô popule Iudaice ex captiuitate Babylonica, & meipsum coles in Iudæa, vbi ego ero in te sanctificatus. Hæc interpretatio etsi verbis differat à vulgata editione, in sensu tamen coincidit cum illa.

Versa est mihi domus Israel in scoriam. Pro scoria est in Hebraico סוג siug, quæ dictio absque dubio scoriam significat, vt apud Esaiam 1. Excoquam ad Esai. 1. purum scoriam tuam. Id quod est in psalmo: Præuaricantes reputaui omnes peccatores terræ, verti potest ex Hebræo: Scoriam reputasti omnes pec Psalm. 108. catores terræ. Septuaginta tamen in hunc Ezechielis locum transtulerunt: Facta est mihi domus Israel commista, seu in commistionem. Vt sit sensus: Populus Israeliticus est nunc quædam metallorũ mistura, nõ est purum argentum, sed cum stanno: & plũ bo, & ferro mistum: at ego eũ igne afflictionis purgabo, vt post captiuitatem remaneat argentum purum absque vlla idolorum cultus mistione. Hinc poteris colligere quàm vtilis sit calamitas. Hoc intelligens regius vates canebat: Psal. 25.

Psal. 25. Proba me domine, & tẽta me: vre renes meos, & cor meũ. Vbi pro tentare, est in Hebraico tsarphah, quod verbum explorare significat, more eorum qui igne experiuntur aurum & argentum, sitne purum ab scoria. Per renes voluptates significat, quòd libidinum sedes in renibus esse perhibeatur, per cor occultas cogitationes, quòd earum officina & receptaculum cor sit. Quasi dicat: Scrutare domine, experire quis sim: explora igne non solùm opera mea, sed animi cogitationes & consilia. Fac periculum innocentiæ meæ: nam quemadmodum aurum & argentum igne perspiciuntur, sic in ærumnarum fornace corporis opera, & intimæ animi affectiones explorantur. Hoc aiebat pius Dauid non temeraria audacia: sed cùm falsis criminibus vocaretur ad interitum, quòd necem Sauli regi moliretur, dominũ appellabat, qui esset suæ causæ disceptator, cui erat cõpertũ eũ nunquã violasse Saulem, quin potiùs hac in re animũ semper ab omni flagitio & scelere alienum habuisse. Id quod posteà fuit omnibus cognitum & exploratum per id quod in spelunca Engaddi factum legimus, & in deserto, vbi hastam & scyphum Sauli dormienti eripuit: & per rerum aduersarum tolerantiam, & in virtute firmitudinem.

Simile

1. Reg. 24.

1. Re. 26.

Sacerdotes eius contempserunt legem meam. In Hebraico pro contempserunt est חמסו chamesu, à verbo חמס hamas, quòd significat contemnere, & rapere, & lædere. Vnde illud Prouerbiorum: Qui in me peccauerit, lædet animam suam, potest etiam verti: Qui in me peccauerit, expoliabit animam suã. Nã anima flagitium mortiferum committens manet bonis gratiæ, quæ verè sunt bona, spoliata. Eam ob causam poterat etiam locus hic Ezechielis ita verti: Sacerdotes eius subripuerunt legem meam. Acsi dicat Deus: Nefarij Hierosolymæ sacerdotes legem meam populo nuntiare & explanare noluerunt. Qui eã tenebãtur populo exponere, illã nõ exponebãt, eã dicebantur populo furari Vtinã hoc præsules illi ecclesiastici cõsiderarẽt, & iterum ac iterum memoria repeterent, vt furta sua viderent, & destarentur; qui cùm Dei verbum subditis nuntiare teneantur, populumque diuina instruere doctrina, nec per se hoc, nec per alios efficiunt; quin potiùs dediti ventri, & somno in perpetua ignominia versantur Nõ loquor de illis, qui sunt virtute & sapiẽtia præditi, qui populum vita, doctrina, & pietate ad diuinum amorem, Christique euangelij obseruantiam excitare contendunt, quorum multos scio esse in ecclesia catholica. Illos solùm duco obiurgandos, qui turpi otio diffluunt, tetras sibi maculas inurunt, & populi sibi crediti salutem contemnunt; Non damno vacationem à laboribus aliquando, & honestam requiem. Vt enim aues aspicimus cum labore & industria nidos cõstruere, easdem autẽ post fatigationem leuandi laboris sui causa passim ac liberè solutas opere volitare, sic animi nostri magnis curis & laboribus defessi desiderant interdum quiescere, & veluti laboribus vacui volitare, & honesto ac pio otio vti. Illud est otium detestãdũ quod alit delicias & flagitia; & labor ille amplectẽdus, qui famam parit immortalẽ, qui ob Christi gloriã sumitur, quo ea conficiuntur, quæ vigent memoria omnium seculorum. Si quid feceris honestum cum labore, labor abit, honestum manet: si quid turpe cum voluptate, turpitudo manet, voluptas abit. In libro Genesis scriptum legimus: Tulit dominus Deus hominẽ, & posuit eum in paradiso voluptatis, vt operaretur, & custodiret illum. Et Salomõ in Prouerbiis egestatem, inquit, operata est manus remissa, manus autem fortium diuitias parat. Vnde diuus Paulus in prima ad Corinthios, Laboramus, inquit, operantes manibus nostris. Et in prima ad Thessalonicenses: Memores enim facti estis fratres laboris nostri, & fatigationis, nocte ac die operantes. Et in secunda ad Corinthios: Instantia mea quotidiana, & solicitudo omnium ecclesiarũ. Vtinã hãc diuini præsulis Pauli solicitudinem præsules nostri temporis aspicerent. Qui docet, inquit ille in epistola ad Romanos, in doctrina, qui præest, in solicitudine. Et paulò pòst: Solicitudine non pigri, spiritu feruentes, domino seruientes. Et in prima ad Thessalonicẽses: Fiduciam habuimus in Deo nostro loqui ad vos euangelium Dei in multa solicitudine. Et quoniam hanc in annuntianda Dei lege solicitudinem contemnebant sacerdotes & antistites Iudæorum, ait hîc Deus per Ezechielem, eos legem suam furatos esse, aut, vt vertit communis interpres, contempsisse.

Prou. 8.

Simile

Gene. 1.

Proue. 10.

1. Cori. 4.

1. Tessa. 2.

2. Cor. 1.

Rom. 12.

1. Tes. 2.

Argumentum Cap. XXIII.

Inuehitur in Hierosolymam & Samariam sub nomine Oholæ & Oholibæ incontinentium sororum, quæ neglecto pio dei cultu, repudiata vera religione adhæserint vanæ Gentium superstitioni, & falsos ac commentitios Deos coluerint. Ostendit impudentiorem esse Hierosolymæ impietatem & perfidiam, quàm Samariæ. Deplorat nefariam Iudæorum viuendi rationem, lamentatur eorum perniciem sibi ob scelera sua conflatam, & de eorum luctuosissima euersione per Chaldæos vaticinatur.

CAPVT XXIII.

ET factus est sermo domini ad me, dicens, fili hominis duæ mulieres filiæ matris vnius fuerunt, & fornicatæ sunt in Aegypto, in adolescentia sua fornicatæ sunt. Ibi subacta sunt vbera earum, & fractæ sunt mammæ pubertatis earum, nomina autem earum Ohola maior, & Oholiba soror eius minor, Et habui eas, & pepererunt filios & filias. Porrò earum nomina Samaria Ohola, & Ierusalem Oholiba. Fornicata est igitur super me Ohola, & insaniuit in amatores suos, in Assyrios propinquantes, vestitos hyacintho: principes & magistratus, iuuenes cupidinis vniuersos, equites, ascensores equorum, & dedit fornicationes suas super eos, electos filios Assyriorum vniuersos, & in omnibus, in quos insaniuit, & in immunditiis eorũ polluta est, Insuper & fornicationes suas, quas habuerat in Aegypto, non reliquit. Nã & illi dormierunt cum ea in adolescentia sua, & illi confregerunt vbera pubertatis eius, & effuderunt fornicationem

A

B

B nem suam super eam. Propterea tradidi eā in manus amatorum suorum,& in manus filiorum Assur,super quorum insaniuit libidine. Ipsi discooperuerunt ignominiam eius,filios,& filias eius tulerunt, & ipsam occiderunt gladio. Et factæ sūt famosæ mulieres,& iudicia perpetrarunt in ea. Quod cùm vidisset soror eius Oholiba,plusquam illa insaniuit libidine, & fornicationem suam super fornicationem sororis suæ ad filios Assyriorum præbuit impudenter, ducibus & magistratibus ad se venientibus indutis veste varia,equitibus qui vectabantur equis, & adolescentibus forma cunctis egregia. Et vidi, quòd polluta esset via vna ambarum, & auxit fornicationes suas. Cúmque vidisset viros depictos in pariete, imagines Chaldæorum expressas coloribus, & accinctos balteis renes, & thyaras tinctas in capitibus eorum, formam ducum omnium, similitudinem filiorum Babylonis, terræque Chaldæorum, in qua orti sunt, insaniuit super eos concupiscentia oculorum suorum, & misit nuntios ad eam in Chaldæam. Cúmque venissent ad eam filij Babylonis ad cubile mammarum, polluerūt eam in stupris suis,& polluta est ab eis, & saturata est anima eius ab illis. Denudauit quoque fornicationes suas,& discooperuit ignominiam suam. Et recessit anima mea ab ea, sicut recesserat anima mea à sorore eius.

Sup.16.

EXPLANATIO.

Duæ mulieres filiæ matris vnius Hoc est, Hierosolyma & Samaria,quæ fuerūt ab vna matre Sarach progenitæ. Populus Hebræorum mortuo Salomone fuit in duas partes diuisus:tribus Iuda & Beniamin obedierunt Roboā filio Salomonis, aliæ autem tribus secutæ sunt Ieroboam. Et cùm tempore Saulis,& Dauidis,& Salomonis vnum esset regnū,tēpore tamen Roboam propter verborum eius duritiē decē tribus se ab eo segregarūt,& adhęserūt Ieroboam,vt litteræ diuinæ libro tertio Regum memorię prodiderūt. Et deinceps fuerūt duo regna diuisa,vnū erat duarū tribuum, quod appellatur regnum Iuda,regnum Ierusalem, & duæ tribus,alterum erat decem tribuum,& appellabatur regnum Samariæ,siue Israel,siue Ephraim,siue decem tribus. Samaria cùm primùm se tradidit Ieroboam,defecit à fide,& posteà Hierosolyma:& ita Iudæorum populus varia Gentium simulacra colebat,exceptis quibusdā viris pietate prestātibus, in quibus diuinū quoddā fidei lumen cęteris extinctis infelicibus illis tēporibus mirabiliter eluxit. Hos nullæ tētationes potuerunt à virtute abducere,nec à fide remouere,nec ab honestatis cursu retardare. Hoc clariùs elucebat Hierosolymæ, propter Dei tēplū diuino cultui dedicatū. Et quoniā obtinēte Saule Iudęorū regnum, illud vnum erat, quāuis se posteà diuisit in duo, ideo ait hoc loco diuinus vates duas has mulieres,hoc est, duo hæc regna nēpe Samariæ & Iuda fuisse vnius matris filias & sorores:præsertim cùm omnes Iudæi fuissēt ab vna matre, hoc est,à Sarach vxore Abrahami progeniti. Eā ob causā Iudæos alloquēs Esaias,aiebat:Attēdite ad petrā,vnde excisi estis:& ad cauernā laci,de qua præcisi estis. Attendite ad Abraham patrem vestrum,& ad Saram,quæ peperit vos. Sed quoniā suprà Ezechiel capite 16. Hierosolymam per contemptum filiam appellauerat Cethæç,quę fuerat idolorum cultrix, ideo fortasse hoc loco Hierosolymam & Samariam filias huius matris appellat,hoc est,simulacrorum cultrices,quę impiæ matris flagitia imitabantur. Cùm Iudęi gloriarentur se esse filios Abraham, viri eximij,sapiētia & charitate præstantis, cuius virtutes imitari nolebant, vocat eos Deus filios Cethęæ,cuius impias superstitiones sequebātur. Ostēdit illis Deus, veram nobilitatem non consistere in maiorū celebritate,sed in propria virtute,à qua illi erāt relicti. Vir nobilis,virtutum ornamentis decoratus est veluti cœlum serenum,pulchrum syderum varietata distinctum. Et quemadmodū densæ tetræque nubes splendida obscurant sydera,sic posteri degeneres,& scelerum labibus cōtaminati maiorū splēdorē, eorumque insignium virtutum claritatem extinguūt,suorumque vitiorum tenebras illis obfundunt:vt etiam si fuerint nobiles, certè veniant in obliuionem. Satius est propriis rebus gestis florere,quàm maiorum opinione niti. Nō debent nobilium hi filij appellari qui in perpetua versantur ignominia,sed nefariorum,quorū viuendi rationē imitari cōtendunt. Vnusquisq; eius dicitur filius, cuius sequitur opera. Eā ob causā Christus Deus noster impios Iudæos apud Ioannem filios diaboli appellat. Et idcō Ioānes de Christianis ait:Quotquot autem eum receperunt,dedit eis potestatē filios Dei fieri. Et hoc loco Ezechiel idolorū cultores filios impiæ Cethęæ meritò vocauit:in Christo enim Iesus,vt ait diuus Paulus,nec circuncisio aliquid valet,nec præputiū,sed noua creatura. Significat Apostolus veram apud Deum nobilitatem esse animæ renouationem per fidem charitate formatā,quæ nō in stemmatibus maiorum,& generis amplitudine consistit,sed in nouitate vitæ,& in diuini numinis imitatione. Nos qui ex Gentibus originem ducimus,potiùs filij Abrahæ sumus,cùm illius fidem referamus,quā ij,qui se ortos ab illo putant,nec tamen domestico exemplo à scelere & impietate reuocātur. Cùm enim in diuina cognitione omnia sint à sensu corporis ad mentis dignitatem cōferenda,non multùm refert,cuius sanguine procreemur,sed cuius vestigiis ingressi vitam instituamus. Ita hoc explanat Hieronymus Osorius episcopus Algarbiorum dignissimus in libro quem cōposuit de nobilitate Christiana,vbi dulci & admirabili eloquentia sua,veluti suaui quadam Orphei cithara veram Euridicem, hoc est,pulcherrimam philosophiam ab obscuris tenebris tanquam ab inferis reuocauit.

3.Re.12. *Esai.51.* *Sup.16.* *Simile* *Ioan.8.* *Ioan.1.* *Gala.1.*

Et fornicatæ sunt in Aegypto. Hoc est, idolorum cultui se tradiderunt,cùm essent in Aegypto. Perspicuum est in literis diuinis nomine fornicationis idololatriā significari,vt sæpe ostendimus:animus enim à vero Deo per illā separatur,&ad falsos deos conuer

conuertitur. Hic habes locum apertè ostendentẽ fuisse multos ex Iudæis in Aegypto idolorum cultores. Non enim eis de Aegypto egredientibus lex idolorum cultũ prohiberet, nisi ibi fuissent Gẽ
Exo.20. tium superstitiones imitati. In Exodo dixit illis Deus: Nõ facietis Deos argẽteos, nec Deos aureos
Exo.23. facietis vobis. Et iterũ: Non adorabis Deos eorũ,
Leui.19. nec coles eos, nec facies opera eorum. Et in Leuitico: Nolite conuerti ad idola, nec Deos cõflatiles faciatis vobis. Ego dominus Deus vester. Eodẽ mo-
Deut.9. do in Deuteronomio: Et multis aliis in locis.

Ohola maior, & Oholiba soror eius minor. Samariã vocat maiorem nõ natiuitate, sed populi multitudine: cõprehẽdebat enim decẽ trib⁹, Hierosolyma verò duas. Samaria erat ciuitas quædã metropolis, à qua totum regnũ Samaria etiã vocabatur; quẽad modũ Hierosolyma metropolis erat regni Iuda. Samariã appellat Deus Oholam, hoc est tabernaculum eius. Acsi dicat: Non est tabernaculum meũ, sed suum, quoniam templo meo relicto decem tribus coluerunt vitulos aureos, & templum Baal
3. Reg. 12. ædificarunt. Hierosolymam verò appellat Oholibam, hoc est tabernaculum meum in ea: quoniam
4. Reg. 10. ibi erat templum diuino cultui dedicatum. At vtrumque regnum Deo vero contempto Deos commentitios venerabatur.

Habui eas, & pepererunt filios & filias. Hoc est, mihi quondam obtemperarunt, & varios virtutum fructus produxerunt.

Insaniuit in amatores suos, in Assyrios propinquantes. Hoc est, Samaria deperiit Assyrios sibi propinquos, nõ tam loco, quàm moribus, & turpi viuendi ratione; eorũque superstitiones impatiẽter ada-
4. Reg. 15. mauit. Manahem rex Samariæ periuit à rege assyriorũ, vt illũ in regno cõfirmaret: quã ob causã ma-
4. Reg. 17. gnum illi tributum soluebat. Et contra Dei præceptum Iudæi inito fœdere cum Gẽtibus omnia eorum idola coluerunt. Et, vt ait psalmographus, cõ
Psa.105. misti sunt inter Gentes, & didicerunt opera eorũ, & seruierunt sculptilibus eorum, & factum est il-
Simile lis in scandalũ. Queadmodum dulcis Iordanis fluuius cùm in Asphaltiten insalubrem Palæstinæ lacum ingreditur, redditur insuauis, & virtutẽ amittit, sic qui est cũ sceleratis amicitia cõiũctus, & familiaritate copulatus, flagitiosus efficitur plerũq;, eorumque vitiis contaminatur, etiã si anteà in vir
Eccle.7. tutẽ incubuisset. Meritò igitur dicebat Ecclesiasticus: Discede ab iniquo, & deficient mala abs te. Et
1. Cor. 5. Apostolus in prima ad Corinthios, & in ea, quæ
Gal. 5. scripsit ad Galatas: Modicum fermẽtum totã massam corrumpit. Nõ satis habuerunt Iudęi omnia scelera moliri, quibus humanam læderent societatem, nisi etiam summi Dei religionem polluerent, & verum Dei cultum penitus violarent.

Iuuenes cupidinis. Hoc est, ad libidinẽ prouocãtes.

Fornicationes, quas habuerunt in Aegypto non reliquit. Colebant Iudæi in Aegypto lapides & serpẽtes, & idola propè infinita, quorum cultum in terra promissionis etiam obseruabant. Ideo sequitur; Nam & illi dormierunt cum ea in adoiescẽtia sua. Hoc est, ipsi Aegyptij suis idololatriis Iudæorum nationẽ corruperũt in adolescẽtia sua. Appellat Ezechiel adolescentiã synagogæ tempus illud, quo fuit in Aegypto sub Pharaone. Poterit hoc ita explanari: Iudæorum synagoga in Aegypto non solùm Aegyptiorum, sed assyriorum coluit idola: nã illi, nimirum Assyrij non solùm nunc eam contaminant, sed etiam in Aegypto eam suis superstitionibus corruperunt.

Ipsam occiderunt gladio. Quando Assyrij Samariam penitus euerterunt. 4. Reg.

Et factæ sunt famosæ mulieres. Hoc est, insignes flagitiis. Versabatur in dedecore & ignominia. Acci 17.
pitur nomen hoc, famosũ, in malam partẽ, vt apud Plautum; Qui etiam me miserum famosum fecit flagitiis suis.

Iudicia perpetrarunt in ea. Assyrij tanquam diuinæ iustitiæ ministri eam variis, acerbisq; calamitatibus oppresserunt.

Quod cùm vidisset soror eius Oholiba. Cùm Hierosolyma vidisset fuisse Samariã ob eius idololatriã meritò euersã, nõ solùm se non recepit ad meliorẽ frugẽ, quin potiùs se in detestabiliora vitia ingurgitauit. Et facta est peior quàm Samaria. Vnde Ie- Iere. 3.
remias: Iustificauit, inquit, animam suam auersatrix Israel comparatione præuaricatricis Iudæ. Vi 4. Re.
de 4. Regum 16. & 21. 16. & 21.

Cùm vidisset viros depictos in pariete. Solent enim multi bella, & insignia virorum illustrium facta, imò etiã ipsos illustres viros depingere in tabulis, auleis, & ædium parietibus. Narrat Vergilius primo Aeneidos Troianos, cùm appellerent Carthaginem, se suasque ærumnas, & varios casus, & Græcorum victorias vidisse in parietibus depictas.

Et saturata est anima eius ab illis. Hierosolyma cùm priùs Babylonios vnicè dilexisset, posteà fuit ab illorum amicitia disiuncta: & omnem fœderis memoriam perpetua discordia delendam censuit. Hinc colliges inter impios & flagitiosos homines amicitiam esse diu non posse: cùm enim eam vtilitas aut voluptas inter eos cõglutinet, ea commutata illam dissoluit. Vt flos solstitialis herbæ illius, quam ephemeram appellant, quo die oritur marcescit, & euanescit, & vrente sole penitus consumitur, ita multorum amicitia fluxa est, & adueniente quacunque molestia statim arescit, & omnino amittitur. Id quod Aristoteles etiam de ephemero animalculo prope Hypanim fluuiũ narrat: cuius vita spatium non excedit vnius diei. Quem- Simile
admodum columbæ in domum dealbatam se vltrò conferunt, & candida tecta frequentant, tetra autẽ domicilia contẽnũt, sic infidi amici eorũ amicitiam conciliant, quorũ opibus rebusq; prosperis iuuentur, inopes & abiectos pro nihilo ducũt. Sed cũ molestia aliqua eorum fallit opinionẽ, amicitiã etiam diuitum confestim abscindunt. De amico fideli ait Salomon in Prouerbiis: Omni tempore di Prou.
ligit, qui amicus est, & frater in angustiis compro- 17.
batur. De infidis autẽ ait: Diuitiæ addunt amicos plurimos, à paupere autem & hi, quos habuit, separantur. Est igitur perspicuum inter sceleratos non Prou.
permanere diu amicitiam. Sed quid dico? Imò nul 19.
lo modo inter nefarios homines amicitia potest vnquã esse: si de vera amicitia loquamur. Nã virtus amicitiam gignit & continet: quam sine virtute, qua conglutinatur, nullo pacto posse esse existimo. Ea est diuinarum humanarumque rerum cũ beneuolentia & charitate consensio. Hanc viri sapientes in expetendis ducunt, asserentes nullam vim auri & argenti esse pluris æstimandam. Ideo ait ecclesiasticus: Beatus qui inuenit amicũ verũ.

Et

Et recessit anima mea ab ea. Verba sunt Dei dicētis se à Hierosolyma recessisse, vt iam à Samaria recesserat. Prius euersa fuit Samaria ab Assyriis, & postea Hierosolyma à Babyloniis. Et quoniam hoc fuit ob Iudæorum scelera, ait Deus recessisse animam eius à ciuitate illa ingrata. Eodem modo per *Iere.15.* Ieremiam, Non est, inquit, anima mea ad populum istum. Acsi diceret: Quoniam Iudæi recesserunt à me, & diis falsis adhæserunt, recessit ab illis dilectio mea.

Multiplicauit enim fornicationes suas, recordās dies adolescētiæ suæ, quibus fornicata est in terra Aegypti: & insaniuit libidine super concubitum eorum, quorum carnes sunt vt carnes asinorum & sicut fluxus equorum fluxus eorum. Et visitasti scelus adolescentiæ tuæ, quando subacta sunt in Aegypto vbera tua, & confractæ sunt mammæ pubertatis tuę. Propterea Oholiba, hęc dicit dominus Deus: Ecce ego suscitabo D omnes amatores tuos contra te, de quibus saturata est anima tua, & congregabo eos aduersum te in circuitu, filios Babylonis, & vniuersos Chaldęos, nobiles, tyrannósque, & principes omnes, filios Assyriorum, iuuenes forma egregia, duces & magistratus vniuersos, principes principum, & nominatos ascensores equorum. Et venient super te instructi curru, & rota, & multitudo populorum lorica, & clypeo, & galea armabuntur contra te vndique: & dabo coram eis iudicium: & iudicabunt te iudiciis suis, & ponam zelum meum in te, quem exercent tecum in furore: nasum tuum, & aures tuas pręcident, & quæ remanserint, gladio concident. Ipsi filios tuos & filias tuas capient, & nouissimum tuum deuorabitur igne. Et denudabunt te vestimentis tuis, & tollent vasa gloriæ tuæ. Et requiescere faciam scelus tuum de te, & fornicationem tuam de terra Aegypti: nec leuabis oculos tuos ad eos, & Aegypti non recordaberis ampliùs. Quia hæc dicit dominus Deus: Ecce ego tradam te in manus eorum, quos odisti, in manus, de quibus satiata est anima tua, & agent tecum in odio, & tollent omnes labores tuos, & dimittent te nudam & ignominia plenam: & reuelabitur ignominia fornicationum tuarum, scelus tuum, & fornicatio E nes tuæ. Fecerunt hęc tibi, quia fornicata es post Gentes, inter quas polluta es in idolis earum. In via sororis tuæ ambulasti: & dabo calicem eius in manu tua. Hæc dicit dominus Deus: Calicem sororis tuæ bibes profūdum & latum: eris in derisum & in subsannationem, quæ est capacissima. Ebrietate & dolore repleberis: calice mœroris & tristitiæ, calice sororis tuæ Samariæ. Et bibes illum, & epotabis vsque ad fæces, & fragmenta eius deuorabis, & vbera tua lacerabis, quia ego locutus sum, ait dominus Deus. Propterea hæc dicit dominus Deus. Quia oblita es mei, & proiecisti me post corpus tuum, tu quoque porta scelus tuūm, & fornicationes tuas.

Multiplicauit enim fornicationes suas, recordans dies adolescentiæ suæ. Id est, auxit idolatrias suas, memor temporis adolescentiæ suæ quando in Aegypto infinita idola colebat. Itaque dictio, recordans, refertur ad regnum Iuda. Potest ad Deum referri, vt sit sensus: Cum populus Hierosolymæ in dies se ingurgitaret in vitia, & impia coleret idola: eáque quotidie multiplicaret, meminit Deus eius temporis quo populus ille in Aegypto vana simulacra adorabat. Deus videtur obliuisci flagitiorum nostrorum cùm ea non punit: cùm autem nos calamitatibus exercet, videtur meminisse.

Insaniuit libidine. Id est, adamauit Aegyptios omni superstitionū generi deditos. Vult significare AEgyptiorum idololatriam summam fuisse, eiúsque insatiabile Iudæorum desiderium, sub libidinosorum persona.

Ecce ego suscitabo omnes amatores tuos contra te. Prædicit Hierosolimæ euersionem per Chaldeos, quos ipsa fuerat amore prosecuta, & quorum superstitiones elegerat. Hierosolima posthabito Dei amore dilexit Babylonios, à quibus postea fuit distracta & seiuncta, & tandem deuicta, & penitus deleta. Aequum est, vt ea quæ Deo relicto summè diligimus, perniciem nobis moliātur. Vide quid inter se differant amor Dei, & amor mundi de quo ait diuus Iacobus Apostolus: amicitia huius *Iaco.4.* mundi inimica est Deo: quicunque voluerit esse amicus seculi huius, inimicus Dei constituitur. Amor Dei confert in nos vitam, amor mūdi mortem. Ideo dicebat Deus in Deuteronomio: Elige *Deu.30.* vitam, vt & tu viuas, & semen tuum, & diligas dominum Deum tuum, vtque obedias voci illius, & illi adhæreas: ipse enim est vita tua, qui Deum toto animo diligunt, eumque summo amore prosequū tur, immortalem vitæ coronam obtinebunt, de *Iaco. 1.* qua ait Apostolus Iacobus: Accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se. Qui verò mundum Deo pro nihilo habito amplectūtur, *1. Ioan. 2.* in æternas pœnas mittentur. Ideo ait diuus Ioannes: Nolite diligere mundum, nec ea, quæ in mundo sunt: si quis diligit mundum, non est charitas patris in eo. Et diuus Paulus: Scimus quoniam diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum. *Rom.8.* In Deuteronomio dicebat Deus: Diliges dominū *Deut.6.* Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua. Et in euangelio ait Christus hoc esse maximum & primum mandatū. *Matt. 22.* Cur eum non amabimus, qui nos amat, qui de seipso ait: Ego diligētes me diligo: & qui mane vigilāt ad me, inuenient me. Et rursum. In charitate per *Mat.12.* *Luc.10.* *Prou.8.* petua dilexi te, ideo attraxi te miserās. De quo ait *Iere. 31.* diuus Ioannes: Dilexit nos, & lauit nos à peccatis *Apoc. 1.* nostris in sanguine suo? Eum debemus diligere non ex parte cordis, sed ex toto corde, ipse enim ait: Præbe mihi fili mi, cor tuum. Totum

cor

cor nostrum postulat à nobis. Non vult vt cum eius amore mundi amorem copulemus: amor enim euertit amorem, corporalis spiritualem, terrenus cœlestem. Filij Aaronis, quoniam in thuribus ignem alienum posuerunt, fuerunt igne combusti. Ignis alienus in thuribulo est amor mundi in corde. Si aues quærunt aërem, pisces aquam, ignis terræ ignem elementarem, cuius locus est spacium inter conuexum aëris & concauum lunæ, si omnia denique quęrunt suum locum & centrum, & illuc tendunt, quare nos non quęremus Deum, qui est quies nostra, nostrũ cẽtrũ, & summũ bonũ? Si flumina magno impetu tendunt in mare, quia, vt ait Salomon, exeunt è mari, cur nos non amabimus, non aspirabimus, non tendemus omni conatu amoris in Deum, in illud immensum mare bonitatis diuinæ, vnde procedimus: ipse enim nos creauit ad imaginem & similitudinem suam? Si te tenemur pręcepta Dei seruare, quantò magis hoc, quod est maximum & primum, quod est præceptũ charitatis, quæ tenet inter omnes virtutes principatum, cuius obiectum est Deus, omnium obiectorum excellentissimum? Vt ad cursum equus, ad arãdum bos, ad indagandum canis, sic, imò multò magis ad amandum Deum natus est homo. Est enim Deus excellens illud præstantissimæ bonitatis numen, summum, & sempiternum, perennis vitæ fons, vniuersi cõditor & opifex, qui cùm sapientiæ suæ opes hominibus communicare decreuisset, eos creauit immortali anima illustratos, vt eum ipsum diligerent, eum contemplarentur, eius amore flagrarent, quò vita beatissima æuo sempiterno fruerentur. Hic igitur est ad æternam beatitudinem certissimus aditus, si Deũ ardenter amauerimus, si id effecerimus, cuius causa nos Deus sui sanctissimi numinis similes creauit, & naturam rationis participem impertiuit. At si eo contempto Babylonem vnicè dilexerimus, si mundi amore incensi ad inania & caduca aspirauerimus, ea ipsa, in quibus quietem & vitam inueniri putabimus: perturbationem nobis & interitum conflabunt. Quemadmodum Dei amor sedat effrænatas appetitiones, eásque coërcet, & efficit, vt obtemperent rationi, conseruátque recta animi iudicia, ita hic aduersarius mundi amor, omnem animi statum exagitat, incendit, & perturbat. Et mundus ipse amatores suos dilacerat, exulcerat, affligit. Intuere Iudęos illos Hierosolymæ habitatores, eorumque statum alta mente repete, & id, quod dico, in illis expletum apertissimè cognosces. Arserũt amore erga Babylonios, & cõtra Dei præceptum impias eorum superstitiones susceperunt: dilexerunt eorum diuitias, contulerunt se ad eorum amicitiam: & ipsi Babylonij eos vndique oppugnarunt, & ad interitum crudelissimum vocauerunt. Ideo alloquens hoc loco Deus Iudæorum populum ait: Ecce ego suscitabo omnes amatores tuos contra te.

Prou. 14. Leui. 10. Simile. Eccle. 1. Gene. 1.

Et dabo coram eis iudicium. Id est, permittam eis potestatem te suis legibus iudicandi, faciam eos ministros iustitiæ meæ.

Et iudicabunt te iudicijs suis. Explanatio est superioris.

Et ponam zelum meum in te, quem exercent tecum furore. Hoc est, ostendam contra te iram meã, quã Chaldæi exercebunt, te grauiter punientes. Accipitur zelus aliquando pro amore, vt in libro Numerorum: Zelo meo commotus est. Et tertio libro Regum dicebat Elias. Zelo zelatus sum pro domino. Quasi diceret: Ardente amore erga Deum flagro: crucior ob Dei amorem, quod videam multos ab eo deficere. Eodem modo Christus apud psalmographũ: Zelus domus tuæ comedit me. Id enim expletum in Christo fuisse diuus Ioannes testatur: Aliquando vero accipitur zelus pro ira & furore, vt apud Esaiam: Sicut vir præliator suscitabit zelum. Et apud Sophoniam: In igne enim zeli deuorabitur omnis terra. Et apud diuum Paulum: Cùm sit inter vos zelus & contentio, nónne carnales estis? Et hoc loco apud Ezechielem.

Nume. 25. 3. Re. 19. Psa. 64. Ioan. 2. Esa. 41. Sopho. 1. 1. Cor. 3.

Nasum tuum, & aures tuas præcident. Deformabũt te & membra tua mutilabunt. Poteris per nasum, qui eminet in facie, & medium obtinet locũ, regem intelligere: per aures verò, quibus discitur scientia, sacerdotes, de quibus ait Aggæus propheta: Interroga sacerdotes legem. Et Malachias: Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius. Et noster Ezechiel: Non peribit lex à sacerdote.

Agg. 2. Mala. 2. Sup. 7.

Et nouissimum tuum deuorabitur igne. Id est, & templum tuum, quod euersis aliis ædificiis integrum remanebit, tandem ruet, & incendio flagrabit.

Et tollent vasa gloriæ tuæ. Hoc est, vasa templi. Vel loquitur de monilibus, & vestibus pretiosis Iudæorum.

Et requiescere faciam scelus tuum de te. Tam acerbis calamitatibus te opprimam, vt nulla tibi idola colendi detur facultas. Ideo te ærumnis lacerabo, vt impios Gentium ritus detesteris, & ad me ipsum conuertaris. Vide afflictionis vtilitatem. Ideo aiebat regius ac diuinus vates: Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum domine. Acsi diceret: Permitte domine eos in ærumnas incidere, & percipere luctus: afflige eos, & preme dolore, vt potentiam tuam sentientes diuinum numen tuum venerentur, noménque tuum quærant, vt illud perpetua memoria, & obseruantia colant.

Psa. 82.

De terra Aegypti. Id est, quam didicisti in Aegypti.

In via sororis tuæ ambulasti. Id est, secuta es ô Hierosolyma flagitia Samariæ: turpem eius viuendi rationem amplexata es.

Dabo calicem eius in manu tua. Hoc est, eius calamitates subibis, cuius flagitia imitata es. Puniam te eadem pœna, qua puniui Samariam, quæ eam imitata in eadem vitia te ingurgitasti. Versabimini ô Hierosolymę cultores in eadem calamitate cum decem tribubus. Illæ fuerunt captæ, vos etiam capiemini, sed decem tribus ab Assyriis, vos à Babylonijs: Bibere calicem est calamitatem sustinere: perspicuum est enim in literis diuinis nómine calicis afflictionem significari. Ita in psalmo: Pluet super peccatores laqueos ignis, & sulphur, & spiritus procellarum. Et subdit: Pars calicis eorũ. Acsi dicat: Hæc erit eorum calamitas: hæc erit portio, quæ in eos confere tur. Metaphora est sumpta à vetere conuiuiorum consuetudine, vbi præses symposij cuique suam portionem vini in calice impartiebat. Sed aduerte obsecro, & impiorum supplicia alta mente perpende. Dicens: pluet, significat pœna

Psa. 10.

pœnarum multitudinem. Dicens: laqueos, ostendit nullam esse spem declinandi supplicia, quæ à Deo exhibentur: contra Deum enim non est spes. Nominans ignem, sulphur, & ventum procellarũ, terribilem suppliciorum magnitudinem, & acerbitatem declarat. Et in alio psalmo: Calix, inquit, in manu domini, vini meri plenus misto. Et inclinabit ex hoc in illud: veruntamen fæx eius non est exinanita: bibent omnes peccatores terræ. Ac si dicat: Habet Deus in manu sua iustæ vltionis dispensationem, quam improbis propinat. Vinum huius calicis ira Dei est: quod vinum dicitur merũ absq; mistione aquæ: & nihilominus dicitur mistũ, hoc est turbulentum & fæcis plenum, ad atrocitatem & amaritudinem pœnarum significandam. Ex hoc calice potũ propinat Deus omnibus impiis, quos simul damnat iudicio: ideo calicem hunc ex impio inclinat in impium: sed fæx eius semper durat, cùm ex eo bibant omnes peccatores. Volens Esaias acerbissimas Israelitici populi calamitates exprimere ait: Cõsurge Hierusalẽ, quæ bibisti de manu domini calicem iræ eius: vsque ad fundum calicis soporis bibisti, & potasti vsque ad fæces. Primoribus labiis, hunc calicem gustare est pœnam leuem suscipere: illum autem vsque ad fundum, & fæces potare, est pœnas luere grauissimas, summísq; doloribus cruciari. Ieremias inducit Deum sibi in hunc modum loquentem: Sume calicem vini furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cunctis Gentibus, ad quas ego mittam te. Et in Threnis alloquens Idumæam, Ad te quoque, inquit, perueniet calix. Diuus Ioannes in Apocalysi de pœnis loquens quas nefarius luet, has voces emisit: Hic bibet de vino iræ Dei, quod mistum est mero, in calice iræ ipsius. Vinũ furoris domini merum appellat, hoc est, forte absque aqua, & mistum hoc est, fæculentum, & turbulentũ, tropum immitans psalmographi. Ex hoc calamitatum calice bibunt non solùm impij, sed iusti, quos Deus per varias ærumnarum: angustias ad vitã ducit immortalem. Sed quid dico? Imò ille, qui est ipsa iustitia, ipsa bonitas, ipse Christus Deus noster afflictionis calicem bibit, vt doloribus suis animos nostros expiaret. Quam ob causam ait diuus Bernardus: Super omnia reddit te amabilem mihi domine Iesu calix, quem bibisti. Hic est calix, de quo ipse dixit diuo Petro: Calicem, quem dedit mihi pater, non vis, vt bibam illum? Et Iacobo ac Ioanni primatum affectantibus: Potestis bibere calicẽ, quem ego bibiturus sum? Hic est calix boni Ioseph inuentus in sacco Beniamin, quem Ioseph incredibili complectebatur amore: quoniam illis, quos bonus Iesus diligit, suum afflictionis calicem propinat. Quemadmodum magni pisces non in fluuiis dulcibus nutriuntur, sed in aquis maris, sic magni viri, excellenti virtute præditi, non falsis mundi voluptatibus oblectantur, sed amaris calamitatibus, quas propter Deum toleranter ferunt, nutriũtur. Et veluti est gloriosum & illustre militi, arma & stemmata sui principis portare, sic nihil est homini præstantius, nihil illustrius, nihil perpetuæ hominum memoriæ accommodatius, quàm esse Christi armis indutum, hoc est, calamitatibus affectum, & tolerantia munitũ. Audi strenuum illũ ac diuinum militem Paulum aientẽ: Ego stigmata Iesu Christi in corpore meo porto. Imò omnes, vt verbis vtar eiusdẽ Apostoli, qui piè volunt viuere in Christo Iesu, persecutiones patiẽtur. Si eas passus est Christus, quid mirum si illas eius membra patiãtur? Has calamitates, & mortẽ ipsam propter Deum æquo animo toleratam appellat diuina scriptura calicẽ. Hic est calix, ad quem recipiendũ ob Dei gloriam paratus erat regius vates, cùm ita canebat: Calicẽ salutaris accipiã, & nomen domini inuocabo. Explicãs autem quis esset hic calix, subdit: Pretiosa in conspectu domini mors sanctorum eius. Habet Christus calicẽ suum, habet etiã mundus suum: Christi calix potionem habet amaram, sed salubrem, mundi verò contrà aureus est foris, & intus voluptatis plenus, sed pestilens & mortifer, potionẽ habet sensibus dulcẽ, sed animę lethalem. Quemadmodũ medicus amara quædã & insuauia ægrotis propinat, vt noxius corporis humor expellatur, sic Deus medicus cœlestis, volens sceleribus nostris mederi, porrigit nobis calamitatis & molestiæ calicem, vt ablatis sceleribus instauremur, & ad pristinam salutem restituamur. At mundi calix pulcher apparet, sed plenus est veneno: oblectat oculos & gustum, sed perniciem animis infert, & interitum sempiternum. Id voluit diuus Ioannes in Apocalypsi significare, cum literis mandauit se mulierem quandam vidisse nomine Babylonem, per quam mundo intelligebat, auro ornatam & margaritis, habentem poculum aureũ in manu sua plenum abominatione & immũditia. Hunc calicem detestemur, non nos decipiat exteriore auro, & gustus suauitate, quoniã intus mors est, ducens ad excidium sempiternum. Calicẽ domini lęti accipiamus, pœnas iustas, nostris flagitiis debitas ęquo animo luamus, quibus scelera nostra expiemus. Hunc calamitatum & molestiarũ calicem propinauit Deus Hierosolymæ, vt eam à maleficiis abduceret, & ad seipsum conuerteret, dicẽs hoc loco: Dabo calicem eius in manu tua. Sed cõsidera summam Dei misericordiã, qui volens Hierosolymam punire, priùs ei futuram annuntiauit calamitatem, vt præmeditatio futurorum malorũ leniret eorum aduentum, sunt enim omnia repentina grauiora, & prouisio ac præparatio molestias extenuant & diluunt: subita maris procella plus terret nauigantes, quàm anteà prouisa: & repentinus hostium aduentus magis sæpenumerò perturbat quàm expectatus: & omnia denique mala improuisa acerbiora videntur.

Calicem sororis tuæ bibes profundum & latum. Magnitudinem pœnæ significat intensiuè, & extensiuè. Sequitur: Et eris in derisum & in subsannationem, quæ est capacissima. Hoc est, incides in maximam contemptionẽ opprobriorum omniũ capacissimam. Potest dictio, capacissima ad pateram siue calicem referri. Quã ob causam vertit Pagninus: Magnus, vt multùm capiat vini. Potest ita verti locus hic: Eris in derisum & contemptũ, quòd hic calix multæ sit capacitatis.

Et potabis vsque ad fæces. Innuit acerbissimam calamitatem. Et quemadmodum qui totum vinum bibit, videtur quodammodo vas ipsum deglutire, sic tu totam sustinens calamitatẽ, videberis ipsam deuorare. Id indicans ait: Et fragmenta eius, siue testas eius deuorabis. Hoc est, eris summè afflicta.

Proiecisti me post corpus tuum. Hoc est, auertisti à me faciem tuam, & me ipsum fugiens ad mũdum

tt confu-

Marginalia (left column): Psal.74 — Esai.51. — Iere.15. — Thren. 4. — Apoca. 14. — Ioan.18. — Mat.20. — Genes. 44. — Simile — Galat. 6.

Marginalia (right column): 2.Timo. 3. — Psalm. 115. — Simile — Apo.17.

confugisti. Verba sunt Dei aduersus Hierosolymã. Iere.2. Eodem modo apud Ieremiam: Elongauerunt se à me patres vestri,& ambulauerunt post vanitatẽ, & vani facti sunt. Et paulò pòst: Duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ viuæ,& foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, Iere.32. quæ non valent aquas continere. Et rursum: Verterunt ad me terga,& non facies. Esai.1. Id lamentabatur Esaias has flebiles voces emittens: Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis: dereliquerunt dominum, blasphemauerunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. Et quoniam Iudæi Deũ suum eiecerunt, ideo Osea.9. eos eiecit Deus per Oseam prophetã: Propter malitiam adinuentionum eorum de domo mea eiiciam eos: non addam vt diligam illos.

Tu quoque porta scelus tuum. Hoc est, tu etiã Hierosolyma persolues pœnas tuis flagitiis debitas. Mich.7. Cum hoc cohæret id, quod est apud Michæã prophetam: Iram domini portabo, quia peccaui ei.

Et ait dominus ad me, dicens. Fili hominis nunquid iudicas Oholam,& Oholibam, & annuntias eis scelera earum? Quia adulteratæ sunt,& sanguis in manibus earum:& cum idolis suis fornicatæ sunt. Insuper & filios suos, quos genuerunt mihi, obtulerunt eis ad deuorandum. Sed & hoc fecerũt mihi: polluerunt sanctuarium meum in die illa, & sabbata mea prophanauerunt. Cúmque immolarent filios suos idolis suis, & ingrederentur sanctuarium meum in die illa, vt polluerent illud: etiam hæc fecerunt in medio domus meæ. Miserunt ad viros venientes de longè, ad quos nuntium miserant itaque ecce venerunt: quibus te lauisti, & circũlinisti stibio oculos tuos:& ornata es mundo muliebri. Sedisti in lecto pulcherrimo:& mensa ornata est ante thymiama meum, & vnguentum meum posuisti super eũ. Et vox multitudinis exultantis erat in ea,& in viris, qui de multitudine hominum adducebãtur & veniebant de deserto, posuerunt armillas in manibus eorum, & coronas speciosas in G capitibus eorum. Et dixi ei, quæ attrita est in adulteriis. Nunc fornicabitur in fornicatione sua etiam hæc. Et ingressi sunt ad eam quasi ad mulierem meretricem, sic ingrediebantur ad Oholam & ad Oholibam mulieres nefarias. Viri ergo iusti sunt: hi iudicabũt eas iudicio adulterarum & iudicio effundẽtium sanguinem: quia adulteræ sunt, & sanguis in manibus earũ:& cum idolis suis fornicatæ sunt. Hæc enim dicit dominus Deus: Adduc ad eas multitudinem & trade eas in tumultum,& in rapinam:& lapidentur lapidibus populorum & cõfodiantur gladiis eorum, filios & filias earum interficient & domos earum igne succendent. Et auferã scelus de terra,& dicent omnes mulieres, ne faciant secundum scelus earum. Et dabũt scelus vestrum super vos:& peccata idolorum vestrorum portabitis,& scietis, quia ego dominus Deus.

Nunquid iudicas Oholam & Oholibam? Quasi dicat iudicas: tu debes iudicium suorum scelerum illis nuntiare. Vel sic: Nónne absque singulari iussu nũtiabis Iudæis esse ob scelera sua iustè affligendos? Non proferes eorum interitus iudicium, nisi ego tibi hoc præcipiam?

Sanguis in manibus earum. Hoc est, innocentes interficiunt. Sic apud Esaiam: Manus vestræ sangui- Esai.1. ne plenæ sunt. Vel loquitur de sanguine animaliũ, quæ Iudæi idolis immolabant: non enim solùm bruta, sed filios etiam suos in idolorum honorem interdum trucidabant. Ita enim ait psalmographus: Psalm. 105. Immolauerunt filios suos,& filias suas dæmoniis:& effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum & filiarum suarum, quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaam. Solebant Gentes sanguine humano aras imbuere, nec solùm eæ, quæ erant barbaræ & incultæ, sed illæ etiam, quæ erãt literis & doctrina perpolitæ. Nam Græci ferè omnes, priusquam bellum hostibus inferrent hominum cæde templa funestabant, & Romani interdum, etiam si minus frequenter, diis suis homines immolabant, quibus diuinum numen placari credebant. Quid dicam de natione Scythica ab omni humanitatis cultu relicta, & de aliis huiusmodi nationibus ab omni doctrinæ cultu abhorrentibus, quæ nulla crudelitate satiabantur? Dæmonũ enim impulsu exagitatæ Gentes illæ filios suos, quos singulari amore prosequebantur, in magnis ærumnis suis iugulabant. Hanc nefariam & funestã consuetudinem secuti sunt Iudæi, quam ob causam eis obiicit diuinus vates sanguinem, in quo impii homines versabantur. Qua de re alibi locuti sumus.

Polluerunt sanctuarium meum. Id est, contaminauerunt templum meum, in eo idola collocantes. Hoc factum fuit præcipuè tempore Achaz, & 4.Reg. 16.& 21. Manasses.

Miserunt ad viros venientes de longè. Describit superstitionem & idolorum cultum Samariæ & Hierosolymæ sub nomine harum duarum mulierum, tanta libidine ardentium, vt non solùm homines præsentes ad libidinem excitarent, sed absentes quærerent,& ad eos etiam longè distantes nũtios mitterent, vt ad eas ingrederentur. In quorum aduentum se abluunt,& ornant, & oculos stibio fucant,& lectum pulcherrimum parant. Denique nihil omittunt, quo possint homines ad se turpiter allicere. Exaggerat diuinus vates Iudæorum idololatriam.

Thymiama meum. Præcipiebat Deus in libro Exo- Exod.30. di vt ipsi soli offerretur thymiama, at Iudæi illud idolis offerebant. Verba Dei sunt hæc: Sanctum sanctorum erit vobis thymiama. Talem compositionem non faciatis in vsus vestros, quia sanctum est domino. Erat autem Thymiama compositio quædam odorifera, quæ in ignem coniecta suffitũ & vaporationem efficiebat suauissimi odoris.

Et vox multitudinis exultantis erat in ea. Describit hominum multitudinem, qui congregabantur ad laudes idolorum concinendas.

Viri ergo iusti sunt: hi iudicabunt eas iudicio adulterarum.

rarum. Hierosolymam & Samariam comparat cũ duabus mulieribus nuptis, viros contemnẽtibus, & infinitis se propè adulteriis contaminantibus. Et quoniam fuerunt grauiter punitæ earum more, quæ adulteria & homicidia perpetrarunt, ideo ait viros earũ iustos esse, qui eas grauissimis pœnis multarunt. Nominat propheta viros numero multitudinis, quoniam duarum mulierum fecerat mentionem, sed vnus reuera erat earum vir, nimirum Deus, qui cùm eas anteà ardenter amaret, & incredibilibus beneficiis afficeret, posteà tamẽ eas magnis calamitatibus oppressit, & Assyriis ac Babyloniis capiendas & iugulandas tradidit ob earum superstitiones, & idololatrias, & cætera flagitia, quibus pascebantur. Nec mirandum est, si Deũ
1. Ioan. 5. quem Ezechiel vnum esse sciebat, numero plurali, appellauerit, quoniam eum esse credebat trinũ in personis. Tres sunt, inquit diuus Ioannes, qui testimonium dant in cœlo: pater, verbum, & Spi-
Psal.49 ritus sanctus: & hi tres vnum sunt. In psalmo 49. vbi nos habemus: Deus deorum dominus locutus est, est in Hebraico: el elohim iehouah diber. Quæ verba ita possunt rectissimè verti: Deus, Deus, Deus, locutus est. Dicens ter, Deus, ostendit trium personarum distinctionem, sed vt essentiæ vnitatem significaret, dixit: locutus est, non autem locuti sunt. Diuus Antoninus quarta parte theologali titulo decimo asserit fuisse à Mercurio Trismegisto homine Ethnico hæc verba literis mandata. Monas genuit monadem, & in seipso reflectit ardorẽ. Hoc est, vnus genuit vnum, pater ingenitus genuit filium vnigenitum: & Spiritus sanctus procedit ab vtroque. Ardor reflexus siue amor ille à patre & filio procedens est absq; dubio Spiritus sanctus. Fieri potuit, vt Ethnicus ille verba illa nõ in-
Exod.7. Exod.8. telligeret, quoniam Aegypti sapientes postquam virgæ suæ fuerunt à virga Moysi deuoratæ in tertio signo defecerunt, hoc est, Gentium philosophi admirabile Trinitatis sanctissimæ mysteriũ ignorarunt: quemadmodum multis verbis asserit libro primo magister Sententiarum. Nihilominus tamẽ id, quod Trismegistus dixit, Deo ita disponente,
Num. 22. qui asinæ Balaam dedit loquelam, admirabile Trinitatis arcanum continere videtur. Persona significat in diuinis relationem vt rem subsistentem in natura diuina, cùm autem in diuinis sint plures relationes reales, apertè concluditur plures esse res subsistentes in diuina natura: & hoc est, esse plures personas in diuinis. Id intelligens Ezechiel, Deũ hoc loco numero multitudinis expressit, dicens: Viri, &c.

Adduc ad eas multitudinem. Hoc est, vaticinare me aduersus eam magnum Chaldæorum exercitum esse adducturum, qui eas oppugnet, & funditus euertat. Sed dices: Quomodo Deus per exercitum Chaldæorum erat euersurus decem tribus, siue Samariam per Oholam significatam, si eam iã per Assyrios euerterat? Huic obiectioni respondẽdum est, multos ex decem tribubus se fugæ mandasse in vastatione Samariæ, seque Hierosolymam contulisse. Est enim perspicuum multos confugisse ad regem Iuda, fuisseque in Iudæa seruatos. Et ita ex omnibus tribubus fuerunt Hebræi in Babyloniã adducti, & inde in Iudæam reuocati, etiam si plu-
Luc.2. res fuerint ex tribu Iuda & Beniamin. Vnde legimus in euangelio fuisse Hierosolymæ Annam prophetissam filiam Phanuel de tribu Aser, cum virgo Dei genitrix puerum Iesum illuc ferret, vt sisteret eum domino.

Et trades eam in tumultum & rapinam. Hoc est, vaticinaberis esse Hierosolymam magno cum tumultu vastandam, & direptioni committendam.

Et discent omnes mulieres. Et aliæ nationes vidẽtes Hierosolymam ob flagitia sua deletam, discent in virtutem incumbere, eiusque scelera non imitari.

Et dabunt scelus vestrum super vos. Hoc est, videntes cæteræ nationes ærumnas vestras, eas vestris maleficiis imputabunt: vos autem luetis eorũ pœnas. Alloquitur diuinus vates Iudæos, quorum luctuosissimam calamitatem lamentabatur.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXIII.

Iuuenes cupidinis. In Hebraico est: Iuuenes חמד chemedh: quod nomen significat desiderium. Eam ob causam vertit Pagninus: Iuuenes desiderabiles. Deriuatur à verbo חמד chamadh, quod significat desiderare, vt in Canticis: Sub vmbra illius, quem Cantic. 2.
desideraueram, sedi. Illud Genesis: Vestibus Esau valde bonis, quas apud se habebat domi, induit eũ. Genes. 27.
potest etiam ita verti: Vestibus desiderabilibus Esau, &c. nam in Hebraico est החמדת hachamudhoth, ab hoc verbo chamadh, pro quo noster interpres vertit valde bonas, & rectè quidem: nam vestes illæ dicuntur desiderabiles, quæ valde bonę & prætiosæ sunt. Illud etiam Danielis: Vir desiderorum es, poterat verti: Vir desiderabilis es. Hoc Daniel. 9.
est bonus, & Deo gratus. Pro quo quidam vertũt: Rerum expetendarum cupidus es. Et quoniam Ezechiel hoc loco elegantem Assyriorum ornatum & decorem describit, quos Ohola & Oholiba ardenter amabant, poteris vertere: Iuuenes elegãtes, seu pulchritudine ornati. Solet enim apta membrorum compositio oculos mouere & oblectare. Septuaginta habent: Iuuenes ἐπιλέκτους hoc est selectos. Id enim dicitur selectum, quod est cum iudicio inter alia electum: quemadmodum Romani iudices selectos eos appellabãt, qui erant cum delectu & magna deliberatione ex ordine equestri electi, & in honore constituti. Vnde Cicero pro Cluentio, Iurati, inquit, debent optimum quemq; in selectos iudices referre.

In immunditiis eorum polluta est. Pagninus habet: In cunctis idolis eorum polluit se. Dictio Hebraica gillulim & sordes significat & idola. Septuaginta autem explicantes quid per hæc idola, & per has immunditias significaretur, transtulerunt: In omnibus desideriis suis polluta est.

Indutis veste varia. Pro veste varia est in Hebraico dictio vna nimirum מכלול micelol, quæ significat vniuersitatem, perfectionem, & venustatem, & pulchritudinem. Sensus est: Erãt quidem induti omni genere pulchrarum vestium. Ita vertit hunc locum Pagninus. Potest verti: Indutis venustate & decore. Septuaginta habent: Induti speciosis. Illud Psalmi: Ex Sion species decoris eius, Deus mani- Psalm. 49.
festè veniet, potest ita transferri: Ex Sione vniuersitate decoris eius Deus resplendebit. Vt sit sensus: Deus ex terra Sionis, in qua est vniuersus decor, vbi reconditur omnis aliarum regionum pulchritudo,

tudo, lucem suam emittet, quæ vniuersas orbis terrarum oras illustrabit. Id quod ita euenisse est omnibus cognitum & perspectum. Nam Christus Deus noster ex Sione discipulos suos ad omnes mundi prouincias concionaturos misit, qui mortalium animos veritatis splendore illuminarunt. Misit Deus ex Sione lucem fidei, & splendidissimã suæ sapientiæ claritatem. Ex illo enim loco egressa Esai.2. est euangelij prædicatio, & vt dixit Esaias: De Siõ exibit lex, & verbum domini de Hierusalem. Vocat psalmographus Sionem vniuersitatem decoris seu perfectionem pulchritudinis, quia mẽtis oculis intuebatur fore, vt in ea regione crux resplenderet, euangelium inciperet, nouę legis sacramenta constituerentur, & alia multa à Christo pręclarè gesta micarent. Illic edita sunt signa & miracula: illic fuit Christi prædicatio, mors, reditus ad vitam, ascensus in cœlum: illic inceperunt procemia & initia nostræ salutis, & nuntiata fuerunt arcana diuina, & alta redemptionis humanæ mysteria.

Saturata est anima eius ab illis. Septuaginta habẽt: Recessit anima eius ab illis. Quos sequuntur Pagninus, Brixianus, & alij. Sed eadem est sententia. Qui enim amicitiam dissuit, & deponit, & ab eo, quem amore comprehendebat, animum distrahit, dicitur esse satur, & fastidio plenus.

Et visitasti scelus adolescentiæ tuæ. Pro visitasti est in Hebraico: ותפקדי vatiphcedhi, à verbo פקד pacadh, quod significat visitare. Et hanc significationem secutus est communis interpres: & ante eum septuaginta, vt sit sensus: Iterum rediisti ad scelera, quæ commiseras in Aegypto, cùm adhuc esses in tenera ætate. Ad ea te flagitia retulisti, quæ longo temporis interuallo intermissa reuocasti, in Genes. 50. Genesi capite quinquagesimo, vbi nos habemus: Post mortem meam Deus visitabit vos, est verbum hoc Exod.3. pacadh: & capite tertio Exodi, vbi nos habemus: Visitans visitaui vos. Et multis aliis locis, vbi hãc retinet significationem. Significat etiam verbum hoc præter alia recordari, & respicere. Eã ob causam Pagninus ita hunc tranfert locum: Et recordata es fœditatis adolescentiæ tuæ. Ideo locus ille Genesis paulò antè citatus ita poterat conuerti. Postquam excessero è vita, Deus recordabitur vestri. Et illud Exodi: Respiciens respiciam vos. Id Zach. 10. quod est apud Zachariam: Visitauit dominus exercituum gregem suum, vertit R. Dauid: Recordatus est dominus exercituum. Et eodem modo para- Psal.97 phrastes Chaldæus. Vnde illud psalmi: Visita vineam istam, potest verti: Recordare vineã hanc. Populum Israeliticum comparat cum vinea. Qua Esa.5. similitudine vtitur etiam Esaias capite quinto: & Mat.21. Christus in euãgelio: Similiter illud psalmi: Quid Marc. 12. est homo, quod memor es eius, aut filius hominis, quia visitas eum? potest in hunc modum trãsferri: Luc.20. Quid est homo, quòd memor sis eius, aut filius ho- Psal.8. minis, quòd illũ intuearis? Acsi dicat diuinus vates; Consideranti mihi domine, & incredibilem tuam erga nos beneficentiam memoria repetenti illud mirabile in primis videtur, quòd hominem memoria teneas, & in illũ oculos tui fauoris conicias. Cùm enim sis omnium rerum dominus & effector, libertatis nostræ causa suscepturus es formam serui, & vt nobis immortalitatem largiaris, nostram mortalitatem es induturus. Quare tanti beneficij admirabilitate stupefactus exclamo: Quid est homo, quòd eius à te nõ excidat memoria aut filius hominis, quòd eum tam admirabili benignitate prosequaris?

Argumentum capitis XXIIII.

Nomine ollæ liquefactæ significatur Hierosolymæ incendium. Explicatur parabola de vxore Ezechielis, quæ excesserat è vita. Ostenduntur Iudæorum scelera propter quæ pœnas debitas persoluerunt.

CAPVT XXIIII.

A Et factum est verbum domini ad me, in anno nono, in mense decimo, decima die mensis, dicẽs, Fili hominis scribe tibi nomen diei huius, in qua confirmatus est rex Babylonis aduersus Hierusalẽ hodie. Et dices per prouerbium ad domum irritatricem parabolã: & loqueris ad eos: Hæc dicit dominus Deus. Pone ollam, pone inquam, & mitte in eam aquam: congere frusta eius in eam omnem partem bonam, & fœmur, & armum, electa, B & ossibus plena. Pinguissimum pecus assume: compone quoque strues ossium sub ea, efferbuit coctio eius, & discocta sunt ossa illius in medio eius. Propterea hæc dicit dominus Deus. Vę ciuitati sanguinum, ollę cuius rubigo in ea est: & rubigo eius non exiuit de ea: per partes & per partes suas eiice eam: nõ cecidit super eam sors: sanguis enim eius in medio eius est, super limpidissimam petrã effudit illum: nõ effudit illum super terram, vt possit operiri puluere. Vt superinducerem indignationem meam, & vindicta vlciscerer, dedi sanguinem eius super petram limpidissimam, ne operiretur. Propterea hæc dicit C dominus Deus. Væ ciuitati sanguinũ, cuius Nahũ 3. c. ego grandem faciam pyram. Congere ossa, Habac. 2. c. quæ igne succendam, consumentur carnes, & coquetur vniuersa compositio, & ossa tabescent.

EXPLANATIO.

Et factum est verbum domini ad me in anno nono. Quando Ezechiel hæc literis mandauit, erat in Babylonia cum Iudæis, qui cum Iechonia illuc trãsmigrauerant. Cùm autem Sedechias defecisset à Nabuchodonosore, qui eum in regia dignitate cõstituerat, parauit ipse Nabuchodonosor exercitũ aduersus illum: & obsedit Hierosolymam, eamque euertit, & incendio consumpsit. Hoc Hierosolymæ excidium ostendit nunc Ezechiel sub ollę liquefactæ metaphora. Et describit ac designat diẽ, quo Hierosolyma obsessa fuit, cùm ipse tunc in Chaldæa habitaret: vt Iudæi, qui cum eo erant, & alij intelligerent eum esse verum prophetam, qui in Chaldæa existens ea, quæ Hierosolymę fiebant, mentis oculis intuebatur. Diuini vates nõ solùm de futuris vaticinantur, sed etiã de pręteritis, quẽadmodum Moyses, qui mundi constitutionem de- Gene.1. scripsit. Et de præsentibus, quemadmodum hoc

loco

loco Ezechiel, qui ea, quæ alio loco longo interuallo distante fiebant, apertè ostendebat, & diem designabat, dicens: Scitote hodie obsessam esse Hierosolymam. At propriè vaticinatio est futurorum prædictio.

In anno nono. Subaudi, transmigrationis Iechoniæ, qui alio nomine appellabatur Ioachin, qui fuit annus etiam nonus regni Sedechiæ eius successoris. Narrat diuina scriptura lib. 4. Regum, & capite trigesimo nono Ieremiæ fuisse Hierosolymam obsessam à Babyloniis anno nono regis Sedechiæ, mense decimo, qui fuit nonus à transmigratione, vt ait hoc loco Ezechiel, & durasse obsidionem vsque ad annum vndecimum, quo ciuitas fuit funditus deleta. *4. Reg. vlt. Iere. 39.*

Scribe tibi nomen diei huius. Vt hæc tua enuntiatio sit perpetuis monimentis consignata. Non solùm Ezechiel diē obsidionis designauit, sed quotus esset, literis ac memoriæ prodidit.

In qua confirmatus est rex Babylonis. Hoc est, quo die se Nabuchodonosor aduersus Hierosolymam roborauit, eamque cœpit obsidere. Pagninus habet: In qua appropinquauit rex Babel aduersus Hierusalem, ipsomet die.

Ad domum irritatricem. Hoc est, ad Iudæorum populum, qui ob scelera sua misericordem Deum ad iram prouocauit.

Pone ollam. Nimirum, vt poni solet ad ignem, vt in ea carnes excoquantur. Appellatur Hierosolyma olla, quia in eam conuenerunt Iudæi omnes, qui erant per Iudæam dispersi, vt in ea se possent à Babyloniis protegere. Vel quia in illa Deo ita disponente fuerunt calamitatum igne instar carniū concocti, & diluti.

Emitte in eam aquam. Per hanc aquam, quā Ezechiel fudit in ollam illam, intelligebatur Babyloniorum exercitus, qui Hierosolymam obsidebat. Prędicens Esaias aduentum Assyriorum in Iudęā, qui eam præter Hierosolymam vastarunt, has voces emisit: Dominus adducet super eos aquas fluminis, fortes, & multas. Explicans autē quid aquarum nomine intelligeret, ait: Regem Assyriorum, &c. Vbi aspicis per aquas intelligi populos, iuxta id, quod ait in Apocalypsi diuus Ioannes: Aquæ, quas vidisti, populi sunt: & ex consequenti hanc aquam, de qua hîc loquitur propheta, esse Babyloniorum populum Hierosolymæ bellum inferentē. Poteris nomine aquæ calamitatem, & pericula, & res aduersas intelligere: id enim sæpe in literis diuinis per aquas significatur. Id volens innuere regius vates aiebat: Misit de summo, & accepit me & assumpsit me de aquis multis. Acsi diceret: Cùm ego essem maximè afflictus, vndique oppugnatus, & in summum capitis periculum falsis criminibus adductus, misit Deus manum suam de cęlo, & ex profundis ærumnarū gurgitibus, quæ me propè obruerant, extraxit. Et alio in psalmo: Saluum me fac Deus, quoniam intrauerūt aquæ vsque ad animam meam. Et paulò pòst: Libera me ab his, qui oderunt me, & de profundis aquarū. Non me demergat tempestas aquæ, nec absorbeat me profundum. Et in alio: Cum irasceretur furor eorum nimis, forsitan aqua absorbuisset nos. Torrentē pertransiuit anima nostra, forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilē. Hæ sunt aquæ, de quibus in Canticis: Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem. His aquis fuerunt Gedeonis milites explorati. Et quoniam has calamitatum & tentationum aquas non possumus absque diuino auxilio firmiter transire, & securè penetrare, ait diuina scriptura Iacobū patriarchā Iordanis aquas baculo transisse, cùm molestiis angeretur, per quē baculum crux Christi significatur, in quo innixi poterimus ab afflictionum pelago liberari. Hic est baculus ille, quo amaræ aquæ Mara sunt in dulcedinē conuersæ. Elisæus absque pallio Eliæ Iordanis aquas non transiuit: quia absque Christi fauore nemo potestà tentationū & molestiarum fluctibus eripi, & profundas ac inundantes calamitatū aquas cōstanter penetrare. Id intelligens Ieremias, aiebat in suis lamentis: Inundauerunt aquæ super caput meum: Dixi, perij: inuocaui nomen tuū domine de lacis nouissimis, vocē meā audisti. Lacus nouissimos appellat altissimos dolorum gurgites, quibus erat penitus obruēdus, nisi eum dominus liberaret. Has aquas significauit hoc loco Ezechiel esse in ollam Hierosolymæ mittendas. Hanc ollam collocauit Ezechiel inter ossa, quæ erant loco lignorum: fecitque ea, quæ sunt huic capiti mandata, vt per ea Hierosolymæ obsidionem & calamitatem, & luctuosum deniq; excidium significaret. *Esai 8. Apoc. 17. Psal. 17. Psalm. 68. Psalm. 123. Cant. 8. Iudi. 7. Gen. 32. Exod. 15. 4. Reg. 2. Thren. 3.*

Congere frusta eius in eam. Hoc est, mitte Iudæorum partes & frequentiam in illam. Maiora frusta erant Iudæi nobiles, illustri aliqua laude celebrati, minora verò erant ij, qui in silentio iacebāt, obscuro loco nati, in nulla dignitate constituti. Carnes positæ in olla erant indifferenter Iudæi, vrbis mœnibus septi, vndique oppugnati.

Omnem partem bonam, fœmur, & armum. Per fœmur, quod dicitur à ferendo, quòd fœmora totum corpus ferant, & præcipuè sustineant, intelligitur rex, qui debet totius regni corpus & pondus sustinere. Quam ob causam appellatur græcè Basileus: basis sedes & fundamentū est, laos populus: quasi rex populum sustentet: quantò enim sublimiùs rex iustus & clemens collocatus est, tantò ampliùs laborum pondere grauatur. Illud psalmi, quod nos iuxta septuaginta translationem habemus: Quoniam quæ tu perfecisti, destruxerunt: potest verti ex Hebræo: Quoniam fundamenta euerterūt. Vbi per fundamenta pij principes, & iustitia præstātes intelliguntur. Quanquā R. Selomoh doctus inter Iudæos intelligat sacerdotes Deo seruientes, quos ait esse mundi fundamenta, pondus omne sustinētia. Nec mirandum accidat alicui esse reges fœmora, & bases, ac fundamenta appellatos, cùm eos diuina scriptura clypeos appellet, quòd in se ictus pro subditorum salute recipiant, eorumq; virtuti & tutelæ sit regnum commendatum. Deplorans Dauid luctuosum Hebræorum interitum in montibus Gelboe, has lamentabiles voces emisit: Ibi abiectus est clypeus fortiū: intelligens per clypeū regem Saulem. Id quod est apud Oseam: Dilexerunt afferre ignominiam protectores eius: potest verti ex Hebræo: Dilexerunt inferre aliis ignominiā clypei eius. Vt sit sensus: Principes Israelis, qui scuta sunt populi, non solùm illum non tuebātur, sed etiam opprobriis afficiebant. Nomē enim magen, quod est in Hebraico, clypeum significat, vt in libro Iudicum: Clypeus & hasta si apparuerunt in quadraginta millibus Israel. Illud etiam psalmi: Quoniam dij fortes terrę vehementer eleuati sunt: *Psal. 10. 2. Reg. 1. Ose. 4. Iud. 5. Psalm. 46.*

transferri poteſt: Quoniam principes, qui ſunt clypei terræ, vehementer erecti ſunt. Vel, vt vertit diuus Hieronymus, Dij ſcuta terræ vehementer eleuati ſunt. Quibus verbis ſignificat diuus ac regius vates fore, vt principes & reges eſſent veram dignitatem & amplitudinem conſecuturi, quoniam erāt in Chriſto cōgregandi, qui eſt verus ille Deus
Ioan.8. quē coluit Abraham: qui exultauit, vt videret diē eius: vidit, & gauiſus eſt. Aſpicis igitur reges clypeos appellari: quibus illud poteſt accommodari,
1.Mach. 6. quod eſt primo Machabæorum libro mandatum: Refulſit ſol in clypeos aureos, & reſplenduerunt montes ab eis. Debet enim virtutum ſplendor in magnatibus micare, vt vita, doctrina, & exemplo mōtes terræ illuſtrent, hoc eſt ſubditos terrā colentes excitent ad cœleſtia contemplanda, & ad deſideriū æternas beatorū ſedes poſſidendi. Rex igitur, qui baſis populi, & fundamentum, & ſcutū vocatur, per fœmur hoc loco intelligitur. Per armum autem, hoc eſt, per humerum, intelliguntur nobiles & magnates. Per electa oſſibus plena, viri fortes & robuſti. Per pecus pinguiſſimum diuites, & opibus affluentes, Omnes hi erant in olla, hoc eſt in vrbe concludendi, & calamitatum igne diluendi, atque ſummo dolore lacerandi.

Compone quoque ſtrues oſsium ſub ea. Hoc eſt, loco lignorum pones ſub olla magnam oſſium multitudinē, quæ incenſa efficient, vt carnes intra ollā cōcoquantur. Per hęc oſſa intelliguntur cædes innocentum, quos immanes Iudęi cruciatibus affectos ad interitū vocauerant. Quod fuit in cauſa, vt Hieroſolyma nomine ollæ ſignificata, ærumnarū igne torqueretur. Fortaſſe per hæc oſſa incenſa, quæ nō facilè ab igne conſumuntur, voluit propheta ſigni
4.Reg. vlt. ficare eſſe obſidionē Hieroſolymæ longo tēpore duraturam. Permanſit enim ab anno nono vſq; ad vndecimū principatus. Sedechiæ. Sunt qui exiſtiment hæc oſſa non eſſe extra ollam ſtruenda lignorū loco, ſed intra ollā: vt ſit ſenſus: Pones in fundo ollæ oſſa, & partes duriores, quæ alias ſuſtētēt. Ac ſi diceret Deus: Ita erūt diſpoſiti habitatores Hieroſolymæ, vt fortiores ſint fragilibus fulcimentū.

Et efferbuit coctio eius. Præteritum pro futuro. Sēſus eſt: Efferueſcat olla vehemēter, & ebulliat: tam concitata ſit coctio vt non ſolùm carnes, ſed etiam dura oſſa concoquantur. Tantus enim erit calamitatis ignis, vt non ſolùm debiles & imbecilli, ſed fortes & robuſti ſint acerbiſſimis doloribus preſſi, ſummíſque ærumnis exagitati: quam ob cauſam efferuentes extra olla exibunt. Nam multi fracto muro ſe in fugam contulerunt: vt eſt quarto libro
4.Reg. vlt. Regum memoriæ proditum: ſed fuerunt capti à Babyloniis variíſque pœnis cruciati. Ieremias etiā
Iere.1. per ollam ſuccenſam ſignificauit ſuccendendam eſſe Hieroſolymam, & igne per Babylonios comburendam. Quam ob cauſam ait ſe faciem illius ollæ bullientis à facie Aquilonis vidiſſe.

Væ ciuitati ſanguinum. Explicat quodámodo parabolam. Olla eſt Hieroſolyma, aqua Babyloniorum obſidio, ignis calamitas, carnes & oſſa intra ollam Iudæi tam nobiles, quàm obſcuro loco nati, oſſa incenſa cædes innocentū, ob quas Hieroſolyma, hoc loco ciuitas ſanguinum vocatur: Eam ob
Mat.23. cauſam illā alloquens Chriſtus aiebat: Hieruſalem
Luc.13. Hieruſalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos,
Mat.21. qui ad te miſſi ſunt. Hoc ſignificauit etiā in parabola de vinea agricolis locata, qui ſeruos domini occiderunt, variſque modis vulnerauerunt. Solēt diuini vates vrbes, in quibus cædes innocentibus inferuntur, ſanguinum ciuitates appellare: vt hoc loco Ezechiel, & paulò pòſt hoc eodem capite: & Nabū 3. Nahum cap.3. & Habacuch.2. Habac. 2.

Cuius rubigo in ea eſt, & rubigo eius non exiuit de ea. Hæc olla ęnea plena eſt rubigine: nam nec aqua nec ignis eam purgarunt. Significat Hieroſolymæ malitiā & obſtinationē, in qua etiā afflicta permāſit. Ille dicitur rubigine affectus, qui eſt peccato cōtaminatus. Quemadmodū gladius rubigine inquinatus abluitur cinere & oleo, ſic anima ſordibus Simile peccatorum polluta mundatur cinere, hoc eſt memoria mortis, & pœnitentia, atq; oleo miſericordiæ & eleemoſynarum. Et ita remanet anima perpolita, & ſplendida. Quemadmodū ſunt nonnulli, Simile qui cùm primum vident gladium rubigine aliqua affectum, illum ſtatim exacuunt & perpoliunt, alij ſemel in anno, alij nūquam, niſi ſint in extrema neceſſitate conſtituti, & tunc accidit ſæpe, vt nō poſſint gladium è vagina educere, ex quo efficitur, vt enſis cum vagina in ſterquiliniū mittatur, ſic ſunt nonnulli, qui cùm animam intelligunt eſſe crimine aliquo contaminatam, confeſtim ſe conferunt ad expolitorem, vt eam excolant & perpurgēt, hoc eſt ad confeſſarium, ad ſanctum pœnitentiæ ſacramentum, vbi anima expietur & perpoliatur. Præclarè illi quidem, qui ilico ad confeſſionis lauacrū confugiunt. Alij ſemel in anno minus pij, Chriſtiani tamen. Alij nunquam, niſi fortè cùm iam habēt mortem viſceribus conceptam, tunc enim magis metu commoti quàm Chriſtiana pietate confeſſionem petunt, ſed accidit plerunque vt non poſsint de peccatis confiteri: tanta enim rubigine contaminatus eſt gladius, tantis ſordibus inquinata eſt anima, vt non poſsit educi è vagina, & oſtendi ſacerdoti: & ita abſque contritione, abſque cōfeſsione, abſque ſatisfactione, abſque eccleſiæ ſanctæ ſacramentis diſcedit è vita, & in ſterquiliniū pœnarum æternarum proiicitur, quoniam migrat ſceleribus polluta, à quibus ſe non abluit. Lauamini, inquit Eſaias, mundi eſtote: auferte malū cogitatio- Eſa.1. num veſtrarū. Et diuus Paulus in epiſtola ad Ephe Ephe.4. ſios: Renouamini ſpiritu mentis veſtræ. Et in ſe- 2.Cor. cunda ad Corinthios: Mundemus nos ab omni in- 7. quinamento carnis & ſpiritus.

Per partes & per partes ſuas eiice eam. Id eſt, oſtende eſſe carniū partes, quæ ſunt in olla, extra eā eiiciendas abſq; diſcrimine. Hoc eſt, annuntia occidendos eſſe habitatores Hieroſolymæ, & extra muros ſine delectu proiiciendos: nō enim cadet ſuper eorum cadauera ſors: ſed abſq; ordine & conſideratione dignitatis eiicientur extra vrbem. Hoc ideo ait, quia in obſidione illa factæ ſunt magnæ cædes & immanitates à Babyloniis: & intra vrbē ex Hebræis multi perierunt fame, multi peſte, multi gladio: & eorum cadauera ob nimium fœtorem extra vrbem per muros proiiciebantur.

Sanguis enim eius in medio eius eſt. Senſus eſt. His calamitatibus opprimitur Hieroſolyma, quia plena eſt ſanguine prophetarum, & aliorum virorum pietate præſtantiū, quos ad interitū publicè vocauit. Ideo ſubdit: Super limpidiſsimā petrā effudit illū. Acſi diceret: Nō effudit ſanguinē in locū occultū, ſed ſuper lapidē purū & lucētē, vt ab omnibus

videretur.

videretur. Explicat publicã Iudæorũ immanitatẽ.

Dedi ſanguinem eius. Quoniam ipſa publicè aliorum ſanguinem fundebat, ideo ego permittam, vt Babylonij eius ſanguinem publicè etiam fundant.
Exod. 1. Aegiptij obruebant filios Hebræorum aquis flu-
Exod. 7 minis: & poſteà aquæ illæ verſæ ſunt in ſanguinem:
Exod. 14. & bibebant Aegyptij ſanguinem, qui videbatur eſſe eorum infantium innocentum, quos illi in flu-
Sap. 18. mine ſuffocauerant. Sed quid dico? Imò iidem Aegyptij fuerunt maris rubri aquis obruti, & in profundum demerſi. Aquis peccarunt, aquis pœnas ſuorum ſcelerum luerunt.

Cuius ego grandem faciam pyram. Hoc eſt, quam ego magno incendio conſumam. Et eius habitatores concoquentur. Indicat acerbiſſimas Iudæorum ærumnas.

Oſſa tabeſcent. Viri fortitudine pollentes labefactabuntur, & timore hoſtium penitus tabeſcent. Babylonij feri & immanes furore incitati ad Hebræorum cædem rapiebantur.

Pone quoque eam ſuper prunas vacuam, vt incaleſcat, & liquefiat æs eius, & confletur in medio eius inquinamentum eius, & conſumatur rubigo eius. Multo labore ſudatum eſt: & non exiuit de ea nimia rubigo
D eius, nec per ignem. Immunditia tua execrabilis, quia mundare te volui, & non es mundata à ſordibus tuis. Sed nec mundaberis prius, donec quieſcere faciam indignationem meam in te. Ego Dominus locutus ſum. Veniet, & faciam, non tranſeam, nec parcam, nec placabor. Iuxta vias tuas, & iuxta adinuentiones tuas iudicabo te, dicit Dominus. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis ecce ego tollo à te deſiderabile oculorum tuorum in plaga, & non planges nec plorabis, nec fluent lachrymæ tuæ: Ingemiſce tacens, mortuorum luctum non facies. Co-
E rona tua circumligata ſit tibi, & calciamenta tua erunt in pedibus tuis, nec amictu ora velabis, nec cibos lugentium comedes. Locutus ſum ergo ad populum manè, & mortua eſt vxor mea veſperi. Feciqué manè ſicut præceperat mihi. Et dixit ad me populus. Quare non indicas nobis, quid iſta ſignificent, quæ tu facis? Et dixi ad eos: ſermo Domini factus eſt ad me, dicens: Loquere Domui Iſrael: Hæc dicit dominus Deus.

Pone quoque eam ſuper prunas vacuam. Id eſt, dices eam eſſe ponendam vacuam ſuper prunas, vt ab igne abſumatur. Explicat Hieroſolymæ incendium. Non modò carnes & oſſa intra ollam lacerabuntur, ſed etiam ipſa mœnia incendio flagrabunt. Voluit Deus vti potentia ſua, & oſtendere vim ſeueritatis & iuſtitiæ contra magnitudinem ſcelerum Iudæorum.

Et conſletur in medio eius inquinamentum eius. Hoc eſt, & malitia eius erit in ea. Acſi dicat: In flagitiis ſuis peribit.

Multo labore ſudatum eſt. Loquitur Deus more humano, acſi diceret: Dedi operam, vt mundaretur Hieroſolyma: ſed ipſa noluit mundari. Eodem mo- Eſai. 1.
do apud Eſaiam, Laboraui, inquit, ſuſtinês. Et rur- Eſai. 49
ſum: In vacuum laboraui ſine cauſa, & vanè forti- Iere. 15.
tudinem meam conſumpſi. Et apud Ieremiam: Laboraui rogans & diſperdam eos ventilabro in portis terræ. Vbi per portas terræ intelliguntur fines, & egreſſus atque limites terræ ſanctæ, vt ſit ſenſus: Laboraui, rogãs eos, vt relictis flagitiis ad me confugerent: ſed quia mihi parêre noluerunt, mittam eos in exilium extra terram promiſſionis. Poteris hoc de diuinis vatibus intelligere, vt ſit ſenſus: Toto pectore in ſtudium hoc incubuêre diuini vates, vt Hieroſolymam à vitiis abducerent, & ad virtutem impellerent: ſed oleum & operam perdiderũt. Lege totum Ieremiam, & videbis eius conciones nihil Iudæis profuiſſe, quia nequitia & obſtinatione indurati prophetam contemnebant, cuius labores fruſtrà ſuſceptos, pios illos quidem, & ſanctos, vitio tribuebant, eumque ad odium, & interitum falſis criminibus vocabant. Nemo eos cohortabatur ad virtutem ardentiùs, nemo eorum flagitia vituperabat aſperiùs, nemo viros virtute præſtantes laudabat ornatiùs, nemo in vanas nefariorum hominum ſuperſtitiones inuehebatur vehementiùs. Et pro iis laboribus in eum procellas excitabant. Quid dicam de diuino illo Eſaia, tanta eloquentia exculto, vt non ſolùm homines ſuæ ætatis, ſed antiquitatis memoriam vi admirabili dicendi ſuperauerit? Hic pro rectè factis, & conſtantibus diuinarum ſuarum concionum laboribus fuit à Iudæis neglectus, & ad interitum luctuoſiſſimum reſeruatus. Audi diuum Paulum in epiſtola ad Hebræos Heb. 11.
ita de viris iuſtis aientem: Alij ludibria & verbera experti, inſuper & vincula, & carceres: lapidati ſunt, ſecti ſunt, tẽtati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt. Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus. Multi damnantur mundi iudicio, quos Dei iudicium laudabiles oſtendit. Suſanna à laſciuis ſenibus accuſata, damnata mundi iudicio,
fuit per Danielem erepta, Daniel enim ſonat iudi- Dani.
cium Dei. Multi mundi iudicio damnãtur, qui Dei iudicio abſoluuntur. Sed quamuis impiorum gladius viris iuſtitiam & pietatem colentibus vitam eripuerit, eorum tamen laudes nulla vnquam ob-
ſcurabit obliuio: quin potiùs vigebunt memoria Similitudo
omnium ſeculorum. Cœlum primum mobile appellatum vehementi ſuo impulſu & incitata conuerſione alios globos ætherios coërcet, & rapit, atque efficit, vt ab Oriente ad occidẽtem violenter, & per accidens moueantur. Nihilominus tamen hi inferiores cœli inuito primo mobili mouentur ſuapte natura proprio motu ab Occidente ad orientem: ſic quanuis tempus ſuo diſcurſu omnia, quæ poſſunt labefactari, conſumat, ea rapiens, & ad occaſum adducens, tamen velit nolit rectè facta & admirabiles virtutes ſemper habent ſuum curſum & motum in ſphæra famæ immortalis, quæ veluti cœlum variis ſyderibus ornatum, pulchriſque luminibus diſtinctum de tempore ipſo triumphat, quoniam illam ipſa perpetuitas ſemper intuetur. Nec ſolùm viri iuſti, qui ſeſe à contagione corporis integros caſtoſque ſeruarunt,

 totoſque

totósque sese diuini numinis venerationi dediderunt, in hominum cœtu in hac vita celebrantur, sed etiam, quod illustrius est, in cœlum peruolant, vbi requiescunt, in beatissimis ac splendidissimis sanctorum sedibus, nullo dolore affecti, nulla deformitate maculati, sed rerum superarum contemplatione fruentes, & gloria immortali redundantes. Et tamen hi sunt, qui dum in hoc mundo vitam agerent, non poterant nefarios homines à vitiis deterrere. Scribens diuus Paulus ad Galatas,
Gala.4. aiebat illis: Timeo vos, ne fortè sine causa laborauerim in vobis. Et Timotheo: In hoc enim laboramus, & maledicimur. 1.Tim.4 Potest etiam locus hic ita explanari. Multo labore sudauit Hierosolyma. Hoc est, multis se flagitiis contaminauit. Nullus labor maior est impietate. Eos, qui animum à corporis contagio non seuocantes fuerunt summis cupiditatis stimulis concitati, & infinitis flagitiis cooperti, inducit liber Sapientiæ in hunc modum loquentes. Sap.5. Lassati sumus in via iniquitatis: & perditionis, ambulauimus vias difficiles. Alloquens Esa.47. Esaias nefariam Babylonem sceleribus imbutam, ait: Sta cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laborasti ab adolescentia tua. Et Iere- Ier.9. mias de Hebreis illis, qui erant scelerum nota inusti, & in facinoribus impiis versati, aiebat: Vt iniquè agerent, laborauerunt. Et regius vates verba faciens de anima flagitiosi hominis, quam ci- Psa.54. uitatem nequitia & controuersia plenam vocat, Iniquitas, inquit, & labor in medio eius, & iniustitia. Qui se vitiis dedunt, & tetras fraudes concipiunt, non possunt vitam tranquillè leniterque traducere: quin potiùs turbulentis animi permotionibus exagitati, semper inani solicitudine, aut effrænata cupiditate cruciantur. Et licet videantur foris lætitia gestientes, intus tamen dolore torquentur: nam aut odio & inuidia ad vltionem, aut violento auaritiæ impetu ad diuitias, aut incitata aduersus rationem libidine ad pestiferas voluptates rapiuntur. Ex quibus omnibus gignuntur pœnæ illæ interiores, quas poëtæ & philosophi furias vocabant. Hinc voces Didonis apud Vergilium Aeneidos quarto: Heu furiis incensa feror. Et multa apud Euripidem in Oreste. Id intelligens diuus Hieronymus, Quot, inquit, sunt vitia, tot sunt animi tormenta. Et diuus Ambrosius: Impius ipse sibi pœna est, iustus gloria. Et diuus Bernardus: Nihil est in hac vita laboriosius, quàm desideriis terrenis æstuare, & nihil quietius, quàm seculi huius nihil appetere. Hæc viri hi & sanctitate & sapientia insignes. Sua quemque fraus, suus terror, suum scelus vexat, & exagitat; suæ conscientiæ & pestilentes cogitatus, eos qui aliquid impiè commiserunt, veluti ardentes tædę vrunt, terrent, & excruciant. Hæ sunt canes illæ latrantes, de quibus ait Latinus poëta sexto Aeneidos: Visæque canes vlulare per vmbram. Quid acerbius, quid plenius dolore & labore, quàm memoria peccati? Contrà verò quid potest esse vel ad vitæ suauitatem dulcius, vel ad animi tranquillitatem comparandam accommodatius, quàm colere virtutem, amplecti Deum, suauissimo eius amore inflammari? Nec solùm scelera, priusquam dimittantur, sed etiam postquam sunt per pœnitentiam dimissa, & acerbo fletu deleta, pœnam in animo relinquunt. Vt Simile enim abstracto à corpore telo non statim sanatur vulnus, sic remisso peccato non statim necesse est remitti pœnam peccati. Remittitur tamen in purgatorio: & tanta ac talis potest esse pœnitentia, vt Simile etiam in hac vita remittatur. Quemadmodum non est idem abstrahere telum, & vulneri mederi, sic non est idem condonare peccatum, & pœnam illi debitam remittere. Duplex est pœna, prima debita culpæ, altera verò, qua homines afficiuntur, dum se peccasse recordantur. Et vtraque potest post peccatum in animo remanere. Cùm igitur vita scelerati sit laborum plenissima, & non solùm ipsa culpa sit labor, sed etiam nutrix laboris, rectè dixit hoc loco Ezechiel, Hierosolymam, quæ se vitiis contaminauerat, multo labore sudasse. Possunt itaque verba hæc referri ad Deum, & ad Hierosolymam: si ea referas ad Deum, significant, illum laborasse in Iudæorum salute, si ad Hierosolymam, significant eam in vitiis suis exercendis laborem subiuisse, & peccando laborasse.

Mundare te volui, & non es mundata. Verba sunt Dei ad ingratam & fœdifragam Hierosolymam. Mat.23. Eodē modo Christus in euangelio: Hierusalē Hie- Luc.13. rusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodū gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti. Sed dicet aliquis: Si Deus volebat Hierosolymam expiare, quomodo illud non fecit? Quomodo non impleta est voluntas eius: cùm ipse dicat apud Esaiam: Consilium meum stabit, Esai.46 & omnis voluntas mea fiet. Et dicat per psalmographum: Psal.113 Omnia, quæcunque voluit, fecit Deus? Huic obiectioni facile respondebis, si dixeris, voluntatē Dei, quæ in ipso est, quæ est ipsemet volens, semper habere effectum suum: non autem eam voluntatem, quæ voluntas signi appellatur. Fieri quidem potest, vt aliquid fiat extra ordinem alicuius causæ particularis agentis, non autem extra ordinem causæ vniuersalis, sub qua omnes causæ particulares comprehenduntur: nam si accidat, vt causa aliqua particularis effectum suum non obtineat, hoc erit ob alicuius causæ particularis impedimentum, quæ sub ordine causæ vniuersalis necessariò contineatur. Cùm autem voluntas Dei sit causa vniuersalis omnium rerum, fieri non potest, vt suum effectum non consequatur. Eam ob causam id, quod recedere videtur à diuina voluntate iuxta quēdam ordinem relabitur in ipsam iuxta alterum: quemadmodum qui tetra facinora committit, seque à Deo abducit & separat, & si secundum ordinem gratiæ recedit à voluntate diuina, tamen secundum ordinem iustitiæ incidit in eam, cùm pœnas luit suis sceleribus debitas & iustas. Volebat Deus mundare Hierosolymam à delictis suis, imò vt verbis vtar Apostoli, vult omnes homines saluos fieri, sed hoc, vt ait Damascenus, 1.Tim.2 intelligitur de voluntate antecedente, non autem de voluntate consequente. Quicunque iustus iudex vult omnem hominem viuere voluntate antecedente: sed voluntate consequente vult, vt homicida vita priuetur. Eodem modo vult Deus antecedenter, vt omnes gloriam immortalem consequantur, at consequenter vult, illud diuina iustitia exigente, quosdam in cæcas tenebras relegari, vbi ob nefaria facinora sua in æternum crucietur. Volebat voluntate antecedente mundare & conseruare Hierosolymam, sed quia illa noluit, voluit voluntate

voluntate consequente eam vastare & euertere: Et hæc voluntas eius impleta est, quæ est propriè voluntas. Nam voluntas antecedens non est simpliciter voluntas, sed secundum quid: & vt verbis vtar scholasticis, potiùs dicitur velleitas, quàm simpliciter voluntas. Ex quibus concluditur, omne id, quod Deus simpliciter vult fieri, etiam si id, quod antecedenter vult, aliquando non fiat. Hæc Dei voluntas, quæ propriè voluntas est, appellatur voluntas beneplaciti, & voluntas consequens, altera verò voluntas signi, & voluntas antecedens.

Veni, & faciam. In libris nonnullis est, Venit: vt subaudiatur calamitas tua. Et subditur: Non transeam. Hoc est, non deiiciar à sententia mea: sed implebo, quod dico. Verba sunt Dei promittentis se esse Hierosolymam euersurum.

Ecce ego tollo à te desiderabile oculorum tuorum in plaga. Hæc est altera metaphora: cuius hîc est sensus: Ecce ego auferam à te vxorem tuam charissimam interitu repentino, & tamen non plorabis. Solent homines oculos in rem dilectam coniicere: & Ezechiel, vt par erat, vxorem suam magno prosequebatur amore. Viri, inquit Apostolus in epistola ad Ephesios: diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit ecclesiam. Et in epistola ad Colossenses: Diligite vxores vestras, & nolite amari esse ad illas. Et tamen præcepit illi Deus, ne mortem vxoris suæ, quam ardenter in Deo amabat, lachrymis & lamentis prosequeretur. Quemadmodum sanies vlceris intus latitans ægrotum magnopere angit, & exagitat: sin autē exeat, & erumpat, mitigatur dolor, sic mœror in corde inclusus vehementer affligit, sed si per lachrymas & suspiria fundatur, animum placat & lenit. Quo fit: vt illi mirum in modum crucientur, quibus sit erepta flendi & suspirandi facultas. Excessit è vita charissima Ezechielis vxor, & fuit ei mors hæc grauis & acerba: & insuper augebat illi dolorem non posse suum dolorem deplorare. Est in corde fons doloris, cuius aquæ nisi fluant per oculos obruunt cor ipsum, & cogitationem à languoribus auertere non sinunt. Vt magnus frequensque fumus ex nigro igne exhalans nisi habeat luculentum caminum, aut apertam ianuam, qua egrediatur foras, totam domum denigrat, sic mœror ex igne calamitatum procedens, in cordis domo inclusus eam afficit nigredine, & atrabile corrumpit, nisi per os & oculos erumpat, & fiat suspiriorum exhalatio, quæ ab imo pectore egrediatur. Non laudo muliebrem eiulatum, non gemitus lamentabiles, abiectos, & seruiles: turpe enim viro est muliebriter lamentari, dolore omnino debilitari, & frangi: at deplorare mortuos, eos præsertim, quos in vita charissimos habueras, idque moderatè & honestè, non solùm non vitupero, sed pium esse & laudabile existimo. Oportet tamen non ita opprimi dolore, vt temperantia amittatur: sed quod allatura est ipsa diuturnitas, quæ sensim progrediens dolorem extenuat & diluit, id nos præripere debemus consilio, nec expectare temporis medicinam, quam consequi ratione valemus. Notum est illud Anaxagoræ, quem ferunt nuntiata filij morte dixisse: Sciebam me genuisse mortalem. Et illud Lacænæ illius clarissimæ, quæ cùm filium, quē vnicè amabat, in prælio interfectum audisset, Idcirco, inquit, genueram, vt esset, qui pro patria non dubitaret mortem subire. Illud tamē velim tibi persuadeas, nūquam mihi gratam fuisse illam Stoicorum opinionem Sapientem nunquam moueri: nec misericordia, nec dolore, nec ira concitari. Nam commotiones animi ratione, & consilio, & prudentia oportet moderari, non autem radicitus euellere. Illud enim præclarum est, & in potestate nostra cum diuino fauore situm, hoc autem fieri nec potest, nec si fieri potuisset, expetendum esset, & in bonis connumerandum. Quemadmodum in mari non ea optatur tranquillitas, quæ est omnis venti expers omnino, sed illa potiùs in qua perflat aura, qua fluctus mouentur, & nauis prospero cursu impellitur, sic in animo non eam debemus cupere quietem, quæ sit languida, & ab omni sensu abhorrens, sed temperatam commotionem, qua animus in vasto mundi gurgite ad æternæ gloriæ portum tendat, & felicem vitæ cursum conficiat. Illa est eximia ac præclara virtus, quæ procedit ab animo commoto amore Christi, & studio æternæ beatitudinis consequendæ incitato. Quare non sunt audiendi, qui omnem animi commotionem penitus euellendam dicunt, qui asserunt neminem debere mortem alicuius deplorare. Quanquam enim Ezechiel necem vxoris suæ nullis lachrymis prosecutus est, hoc fuit particulari quadam ratione, quæ raro inuenitur: communiter autem laudabile est pro iis, qui excedunt è vita, lachrymas fundere, & signa mœroris ostendere. In libro Ecclesiastici ait ita diuina scriptura: Mortuum lamenteris, quòd sit luce priuatus. Et rursus: Fili in mortuum produc lachrymas: & quasi dira passus, incipe plorare. Cùm Maria Magdalena mortem Lazari fratris eius deploraret, & alij cum ea lachrymas etiam funderent, tantùm abfuit, vt Christus hoc reprehenderet, vt potius ipse defleret: Ita enim ait diuus Ioannes: Et lachrymatus est Iesus: Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum.

Ephes. 5. Coloss. 3. Simile. Simile. Simile. Eccl. 22. Eccl. 38. Ioan. 11.

Corona tua circunligata sit tibi. Hoc est, contine intus dolorem tuum: non illum signis exterioribus ostendas. Solebant olim, qui rem aliquam sibi charam amittebant, non solùm lachrymas fundere, sed etiam capita pileis & coronis nudare. Quod erat doloris apertissimum signum. Id quod prohibet hoc loco Deus Ezechieli: Pro corona vertunt nonnulli tiaram, quæ erat capitis ornamentum, quo sacerdotes vtebantur. Erat enim Ezechiel sacerdos. Ieremias deplorans miserum Iudæorum excidium, aiebat: Versus est in luctum chorus noster, cecidit corona de capite nostro. Poteris per coronam comam intelligere: nam antiqui in signum doloris capillos tondebant. Vnde Iob cum opes & filios amisisset, scidit vestimenta sua, & tonso capite corruens in terram adorauit. Volens Ieremias summum Moabitarum mœrorem explicare, ait: Omne caput caluitium, & omnis barba rasa erit. Et per Amos prophetam annuntiat Deus iis verbis Iudæis suam luctuosam calamitatē: Conuertā festiuitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum, & inducam super omne dorsum vestrum saccum, & super omne caput caluitium. Huic expositioni fauet translatio septuaginta, qui pro corona habent crines. Et paulò pòst, vbi nos habemus: Coronas habebitis

Thren. 5. Iob 2. Ier. 48. Amos 8.

bitis in capitibus vestris, habent illi: Comæ vestræ super capita vestra.

Calciamenta tua erunt in pedibus tuis. Hoc est, non ambulabis nudis pedibus more lugentium & afflictorum. Qui quondã cùm angorem suũ ostendere volebant, pedes nudabant. Dauid in magna calamitate versatus, cùm fugeret Absalonẽ, ascendit cliuum oliuarum scandens, & flens, nudis pedibus incedens. Volens Deus vt Esaias ostenderet imminentem Iudæis calamitatem, dixit illi: Calciamenta tua tolle de pedibus tuis. Soliti etiam erant mœsti homines die funeris caput velare pannis tetris, & nõ comedere nisi cibos missos ab aliis, qui appellabantur cibi lugentium. Hoc etiam Ezechieli prohibet Deus, dicens: Nec amictu ora velabis, nec cibos lugentium comedes. Sed cur Deus præcipiebat ei, vt in die funeris vxoris suæ, quam ardente complectebatur amore, nec ploraret, nec signa aliqua mœroris ostenderet? Nimirum vt Iudæi huius rei tam insolitæ admirabilitate stupidi, ab eo causam quærerent tam portentosæ & insuetæ nouitatis, & ita intelligerent summam sibi imminere calamitatem.

2.Reg. 15.

Esai. 20

Locutus sum ergo ad populum mane. Id est, manè prædixi populo vxorem meam esse illo die à vita migraturam, & ita euenit: nam vespere eiusdem diei mortua est.

F Ecce ego polluam sanctuarium meum, superbiã imperij vestri, & desiderabile oculorum vestrorum, & super quo pauet anima vestra, & filij vestri, & filiæ vestræ, quas reliquistis, gladio cadent. Et facietis, sicut feci: ora amictu non velabitis, & cibos lugẽtium non comedetis: coronas habebitis in capitibus vestris, & calceamẽta in pedibus, & non plangetis, nec flebitis, sed tabescetis in iniquitatibus vestris, & vnusquisque gemet ad fratrem suum, eritque Ezechiel vobis in G portentum. Iuxta omnia quæ fecit facietis, cùm venerit istud: & scietis, quia ego Dominus Deus. Et tu fili hominis ecce in die, qua tollam ab eis fortitudinẽ eorum, & gaudium dignitatis, & desiderium oculorũ eorum, super quo requiescunt animæ eorum, filios & filias eorum, in die illa cùm venerit fugiens ad te, vt annũtiet tibi: in die inquam illa aperietur os tuum cum eo, qui fugit, & loqueris, & non silebis vltrà, erisque eis in portentum, & scietis quia ego Dominus.

Ecce polluam sanctuarium meum. Explicat parabolam, cuius hic est sensus: Quærentibus Iudæis, inquit diuinus vates, cur ego contra omnium morem hæc facerem, ita respondi. Quemadmodum Deus abstulit à me vxorem meam, quam singulari amore prosequebar, ita auferet à vobis templum Hierosolymæ, & filios ac fratres, & cæteros quos ibi reliquistis, quibus estis admirabili amicitia deuincti. Et cùm inter Babylonios habitetis, non audebitis deplorare calamitatem vestram, & Hierosolymæ euersionem, ne videamini ob Babyloniorum victoriam comprimi dolore, eorúmque triumphum prosequi lamentis. Si enim vos intellexerint dolore angi ob eorum gaudium, torquebunt vos, & ad excidium crudelissimum vocabũt. Præterea tantus erit dolor vester, cùm audieritis cladem & stragem amicorum & consanguineorum vestrorum, & patriæ vestræ vastitatem & incendium, vt veluti stupidi & admirantes ob summam vestram miseriam & calamitatem nec flere possitis, nec ordinem ac consuetudinem mœstorũ seruare, cùm dolor vester aliorũ superet dolorem, & ea vos solatia deficiant, quæ cæteris, qui poterãt lugere, in ærumnis suis non defuerunt. Verum illud est hoc loco aduertendum per sanctuarium intelligi templum Salomonis, de quo Deus ait: Ecce ego polluam sanctuarium meum. Hoc est, pollui permittam, sinam enim Babylonios illud contaminare & euertere.

Superbiam imperij vestri. Hoc est, templum, quo superbè & arroganter gloriamini. Tanta erat Iudæorum insolentia, vt non modò rebus humanis, sed etiam diuinis intemperanter abuterentur, non ad Dei cultum, sed ad eorum superbiam. Eam ob causam fuerunt victi, abiecti, & calamitosi ita Deo permittente, qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam, vt eius Apostoli testantur. Et, vt ait psalmographus: Quoniam tu populum humilem saluum facies, & oculos superborum humiliabis. Solet enim Deus homines humiles submissè de se sentientes, extollere, insolẽtiam autem superborum sese efferentium deprimere. Nam vt ait Ecclesiasticus: Odibilis coram Deo & hominibus est superbus. Et paulò pòst: Initium omnis peccati est superbia. Et Iob de diabolo loquẽs, ait: Ipse est rex super omnes filios superbiæ. Egressi latrunculi quidam de Syria captiuam duxerunt puellã Israeliticam, quam Naaman Syriæ principi tradiderunt. Syria cuius Naaman princeps erat, sonat elationem & superbiam, cuius dæmon princeps est, qui dixit: Ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo. Naaman idem est quod pulcher, siue præparans motum. Talis fuit Lucifer, admirabili pulchritudine decoratus, sed præparans motũ sibi à cœli fastigio ad inferni profunditatẽ, imò ipse est, qui in hominum cordibus motus superbiæ, & perturbationes arrogãtiæ præparat. Latrones sunt appetitus nostri, qui puellam hoc est, animam nostram principi Syriæ tradunt, cùm superbia elati omnem nobis excellentiã sumimus & arrogamus, & in domicilio & arce insolentiæ collocati omnia contemnimus, nobisque inferiora ducimus: atque ipso Dei templo vanè & superbè gloriamur. Tanta est mortalium superbia, vt etiam opera alioquin bona deprauet, cùm illis iactantiam, & populi rumusculos quærant, eaque ob vanitatem efficiant. Quemadmodum Athenienses, vt illis obiecit Anacharsis philosophus, non habebant numos, nisi vt eos numerarent, sic multi non aliam ob causam in virtutum actiones incumbunt, nisi vt eas arroganter prædicent, & mundi gloriam aucupentur. Fumus initio ingens & densus, sursum ascendens facilè dissipatur & amittitur: sic gloria superborum sensim obscuratur, & penitus euanescit. Id fatebantur impij pœnis æternis cruciati, quos liber Sapientiæ ita facit loquentes: Quid nobis profuit superbia, & diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa sicut vmbra,

Iacob. 4
1. Pet. 5.
Psal. 17.
Eccl. 10.
Iob. 41.
4. Reg. 5
Esai. 14
Simile
Simile
Sap. 5.

vmbra, & tanquam nuntius præcurrens. Nos igitur cœlestia expectemus, humana fluxa & fragilia contemnamus: si enim voluerimus altè considerare, & æternam beatitudinem contueri, nec nos dabimus sermonibus vulgi, nec vanos hominum rumusculos aucupabimur, nec in præmiis humanis locabimus spem rerum nostrarum, sed ad Deum ipsum aspirabimus, qui semper est, quē nulla conficit, & consumit vetustas, de quo ait Dauid: Tu autem permanebis, & omnes vt vestimentum veterascent: Et velut amictum mutabis eos & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Eam ob causam dicebat Dominus Moysi, Ego sum, qui sum, Sic dices filiis Israel: Qui est, me misit ad vos. Hoc est, qui semper fuit, qui est, qui semper erit, cuius sempiternitas nullis finibus comprehenditur, ille me misit ad vos. Si nos humana mouent, quorum nulla est tanta vis, quæ tempore non debilitetur, & penitus consumatur, si id quod non est stabile in vita, sed subitò frangitur, & perit, aut saltem sensim deflorescit, & vetustate extinguitur, nos excitat ad labores magnos subeundos, cur nos ad eos, imò ad multò maiores non mouebit, non excitabit ille, qui semper est, quem ipsa æternitas semper intuebitur, qui seipsum summo amore prosequentibus præmia largitur immortalia, eosque in cœlesti beatitudine collocat & cōstituit, vbi eo in æternum fruantur? Relinquamus igitur ea, quæ sunt caduca & mortalia, & studio immortalitatis inflammati, Deum ipsum, sempiternam illam pulchritudinem contemplemur, & amore ardentissimo amplectamur, ne Iudæos imitantes, coniiciamur in vincula Babyloniorum, qui lapidibus templi gloriantes, & in rebus etiam spiritualibus vanam mūdi gloriam quærentes, Deum verum repudiarunt, & gloriam imperij sui amiserunt.

Psal. 101. Hebr. 1. Exod. 3.

Desiderabile oculorum vestrorum. Hoc est, quod magnoperè diligitis. Idem repetit sequētibus verbis, dicens: Et super quo pauet anima vestra. Solent enim amantes timere, ne rei amatæ aliqua veniat calamitas.

Quas reliquistis. Nempe in Iudæa, cùm vos contulistis in Chaldæam.

Ora amictu non velabitis. Hæc suprà explicuimus.

Eritque Ezechiel vobis in portentum. Hoc est, in signum calamitatis, qua opprimemini: nam vt ille vxoris suæ interitum non deplorauit, sic vos nec amicorum cædem, nec patriæ euersionem flere poteritis, sed afflicti & ærūnosi in doloribus acerbissimis versabimini.

Fortitudinem eorum. Templum, quod paulò antè appellauerat sanctuarium, & gloriam imperij Iudæorum, & desiderabile oculorum, super quo pauebant, appellat modò fortitudinem Hebræorum, & gaudium dignitatis suæ, & desiderium oculorum, & requiem animarum.

Cùm venerit fugiens ad te. Id est, cùm aliquis, qui euaserit, fugerit, & venerit ad te, vt tibi Hierosolymæ narret euersionem. Potest totum hoc referri ad tempus Titi Vespasiani, qui Hierosolymam vastauit, & funditus euertit: quoniam Iudæi Christum Deum nostrum, qui eos liberatum venerat, immaniter occiderunt. Eam ob causam ait hoc loco Ezechiel: Væ ciuitati sanguinum. Hic sanguis est cædes agni innocentissimi, de quo sanguine aiebat Esaias alloquens Iudæos: Manus vestræ sanguine plenæ sunt. Ipsi enim dixerunt: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Et quoniam Christus est petra illa, de qua ait Apostolus: Petra autem erat Christus, ait hoc loco propheta fuisse hunc sanguinem super limpidissimam petram effusum, hoc est, super Christum innocentissimum & purissimum, qui plenus & aspersus sanguine suorum vulnerum nostra vulnera sanauit. Hic est filius hominis: cuius vxor, hoc est, synagoga mortua est vesperi, hoc est in fine tēporis: nam à Christo ad mundi finem vltima ætas est. Hi sunt vltimi illi dies, de quibus vaticinatus fuerat Iacob, cùm iam mortem in visceribus conceptam teneret, dicens filiis suis: Congregamini, vt annuntiem, quæ ventura sunt vobis in diebus nouissimis. Et Esaias: Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium. Et quemadmodum Ezechiel Iudæis prædixit euersionem Hierosolymæ per Babylonios, ita eis Christus prædixit vastitatem & incendium eius per Romanos. Quod ita absque dubio euenit.

Esai. 1. Matt. 27. 1. Cor. 10. Gen. 49. Esai. 2. Luc. 19.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXIIII.

Compone quoque strues ossium sub ea. Pro componere strues est in Hebraico vnum tantum verbum, nimirum, דור dur, quod significat struere ligna ad pyram, aut incendere rogum: vnde medhurah significat pyram, vt paulò pòst: Grandem faciam pyram. Vel, vt potest etiam verti, crebrescere faciam combustionem. Et quoniam vita consumitur instar pyræ, ponitur hoc nomen dur pro tempore vitæ. Vnde verba illa Ezechiæ apud Esaiam: Generatio mea ablata est. Possunt verti: Tempus vitæ meæ ablatum est. Vel peregrinatio mea finita est. Septuaginta hunc Ezechielis locum ita trāsferunt: Succende ossa sub eis. Pagninus: Incende ossa sub ea.

Esai. 38.

Super limpidißimam petram. Pro limpidissima est in Hebraico צחיח tsechiach: quod nomen significat locum eleuatum & eminentem in petra. Eam ob causam vertit Pagninus super eminentem petram, Septuaginta habent: ἐπὶ λεωπετρίαν. Hoc est super lenissimam petram. Thargum habet: Super lenitatem petræ nudæ. Acsi dicat: Super petram puram, in qua nullus sit puluis. Potest verti: Super petram aridam, vbi emineat, & non possit occultari. Significat enim dictio hæc locum aridum: pro quo septuaginta alibi transtulerunt sepulchrum: Vnde illud psalmi: Similiter eos qui exasperant, qui habitant in sepulchris, potest transferri: Similiter rebelles, qui habitant in locis aridis. Quem locum diuus Hieronymus ita transtulit ex Hebræo: Increduli autem habitauerunt in siccitatibus. Vt sit sensus: Viros iustitia munitos, & virtutum præsidio septos abducit Deus à locis incultis & agrestibus ad terras fertiles & amœnas, nefarij autem & Dei contemptores loca incolunt sterilia & arida. Et licèt ij, qui ad id flagitij & furoris perducuntur, vt quicquid imperet effrænatus appetitus, quicquid suadeat insatiabilis intemperantia, expetendum ducant, in florentibus ciuitatibus, atque in summa rerum omnium affluentia vitam ad extremam senectutem perducant, verum est

Psal. 67.

tamen,

tamen, eos vastas & incultas terras habitare, quoniam etiam in hominum cœtu soli sunt. Quomodo non erunt soli, qui absque temperantia sunt sine charitate, ab omni virtute penitus derelicti? Quémadmodum viri pij, honestate & charitate præstantes, quocunque loco vitam degant, in cœlo commorantur, iuxta id quod aiebat Apostolus: Conuersatio nostra in cœlis est, sic impij vitiis contaminati vbique miseri sunt, & tanquam relegati in sterilem solitudinem, vitam degunt aridam & infructiferam. Omnes enim scelerati, & flagitiis dediti, quos leges exilio affici volunt, exules sunt, etiam si solum non mutarunt. *Phili.3.*

Multo labore sudatum est. Septuaginta habét. Humiliabitur, siue affligetur rubigo eius. Vt sit sensus: Contundetur Hierosolyma ob eius nequitiam. Solet enim Deus improbos coercere & affligere: ne ob diuturnarũ impunitatem tetriora scelera admittant. Pagninus habet: Mendacia faciendo laborare fecit seipsam. Vt sit sensus: Dedit Hierosolyma operam mendaciis. Et ita R. Dauid hunc locum interpretatur. Dictio hæc auen, Hebraica mendacium significat, & nihil, & iniquitatem, & afflictionem. Nihil est enim, quod magis animum affligat, quàm consciétia malefactorum. Pro labore accipitur à psalmographo dicente: Si autem in potentatibus octoginta anni, & ampliùs eorum labor & dolor. Acsi dicat: Anni vitæ nostræ ad summum sunt octoginta in viris robustis, post quos quicquid est, labor est & molestia. Vel, vt alij interpretantur. Tota vita nostra non excedit spatium octoginta annorum, quorum præcipuum plenum est laboris & calamitatis. Quid est enim vita humana, nisi quædam rota viuens laborum? Alij verba illa. Ampliùs eorum labor & dolor, ita exponũt Fortitudo eorum est nihil. Dictio significans amplius, significat etiam præcipuũ, & fortitudinem, & dictio significans laborem significat etiam nihil. Id quod fortius, & præcipuum, & magnificentius apparet in vita vanitas est, & nihil, non vita solida, sed vitæ quædam vmbra & imago. Ideo aiebat idem diuinus vates: Vniuersa vanitas omnis homo viuens: veruntamen in imagine pertransit homo, sed & frustrà conturbatur. Non solùm hominem appellat vanum, sed ipsam vanitatem; nec ait eum in substantia pertransire, sed in imagine, per quam intelligit inanem quandam vmbram rerum. Et alibi: Dies mei sicut vmbra declinauerunt, & ego sicut fœnum arui. Pro iniquitate accipitur nomen hoc ab Habacuc prohpeta, cùm ait: Pro iniquitate vidi tentoria Aethiopiæ. Acsi dicat: Aspicio mentis oculis fore, vt propter iniquitatem tentoria inferni conturbentur, cùm Christus humanum genus morte sua ex mortis faucibus liberauerit, Non desunt tamen qui loco illo pro iniquitate vertant, nihilum, vt sit sensus: Quemadmodum Aethiopiæ tentoria Gedeonis fuerunt irrita & euersa, sic mentis oculis intueor futurum esse tempore Messiæ, cœlestis Gedeonis; morte enim sua cœtus Gentium idolorum cultricium dissipabuntur, & in nihilum redigentur. Ab hoc nomine deriuatur dictio teunah, qua vtitur hoc loco Ezechiel, quæ significat laboré, & mendacium: primam significationem secutus est noster interpres, secundam Pagninus. *Psal.89.* *Psal.38.* *Psal.101* *Haba.3.*

Veni, & faciam. Veni visum scelera hominum & faciam, quod illis minitatus sum. Verba sunt Dei more humano loquentis. Eodem modo cùm diuina scriptura impiam eorum temeritatem narraret, qui Babylonis turrim ædificabant, ait: Descendit autem Dominus, vt videret ciuitatem & turrim, quam ædificabant filij Adam. Docet nos Deus, ne temerè solo rumore fratres damnemus, nisi priùs certi reddamur. Ideo ait capite decimooctauo Genesis: Descendam, & videbo: vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerint. At in nonnullis codicibus est, Venit, in tertia persona, vt sit sensus: Venit Hierosolymæ calamitas: seu venit, quod Deus decreuit. Septuaginta habent. Veniet, de futuro. Et subditur: Et faciam. Quasi dicat Deus: Veniet excidium Hierosolymæ, quemadmodum dixi, & faciam, quod promitto. Pagninus habet: Venit: quod decreuit, nimirum Deus. *Gen. 11.* *Gen.18.*

Super quo pauet anima vestra. Septuaginta transtulerunt: Quibus parcunt animæ vestræ. Hoc est, quibus nimium indulgetis. Pagninus habet Indulgentiam animæ vestræ. Quod idem est. Accipitur enim indulgentia pro molli permissione opposita seueritati, quæ indulgentia neruos allidit virtutis, & nimium ostendit amorem.

Super quo requiescunt animæ eorum. Pro super quo requiescunt est in Hebraico solùm vna dictio, nimirum משא massa, quę significat requiẽ, eleuationem, prophetiam, pondus, siue onus Esai.13. Onus Babylonis, Hoc est vaticinium nuntians futuram Babylonis calamitatẽ. Septuaginta verterunt: Elationẽ animæ eorum: quos secutus est Pagninus, & alij. Significat Ezechiel templũ, quod Iudæi diligebãt, & quo magnopere oblectabãtur. Solent enim homines, ad rem, quam amore complectũtur, animum extollere, in eamque mentis oculos coniicere, atque in illa conquiescere. Verbum est נשא nasa, quod significat extollere, recipere, condonare. Vtitur eo diuina scriptura capite quarto Genesis pro recipere: Cùm enim Cain iratus esset, & vultus eius concidisset, dixit ei Deus: Nónne si bene egeris, recipies? Subaudi mercedem à Deo. Potest tamen locus ille ita verti: Nónne si bene egeris, condonabit tibi Deus peccatum tuum? Vel sic: Nónne si bene egeris, attolles vultum? Tharghum habet: Nónne si benefeceris, remittentur tibi opera tua? sin autem non benefeceris, ad diem iudicij peccatum tuum reseruatur. Sunt, qui ita vertant: Nónne si bene egeris, exaltatio seu gloria erit tibi? Acsi dicat: Fers animo iniquo esse te à fratre tuo superatum, quòd ego eum maiore fauore prosequar, quàm te: sed si in virtutum studium incubueris, eris ad honorem euectus, vt ille, eris à me eodem fauore affectus, & in eadem gloria constitutus. Significat etiam verbum hoc quiescere, & nomen ab eo deriuatum quietem: Et hanc significationem secutus est noster interpres. *Esai.13.* *Gen.4.*

Argumentum Cap. XXV.

Vaticinatur de futura Ammonitarum, Moabitarum, Idumæorum, & Palæstinorum vastitate & euersione, qui cum opibus & potentia florerent, & diuturnam scelerum suorum impunitatem obtinerent, se lætitia extulerunt, videntes decem tribus è Samaria in Assyriam adductas, & in miseram captiuitatem coniectas, & duas tribus tempore Iechoniæ partim Hierosolymæ afflictas, partim

partim in Babiloniam translatas. Et postea Hebræorum calamitatibus insultarunt, intuentes Hierosolymam à Babyloniis expugnatam, & templum contaminatum tempore Sedechiæ, quando vrbs fuit direptioni commissa, & penitus deleta, & tẽplum incendio flagrauit, & Hebræi fuerunt partim immaniter occisi, partim in miseram captiuitatem abstracti, & summis doloribus oppressi.

CAPVT. XXV.

A ET factus est sermo domini ad me dicens, fili hominis, pone faciem tuã contra filios Ammon, & prophetabis de eis, & dices filiis Ammõ, Audite verbũ domini Dei. Hæc dicit dominus Deus, Pro eo quòd dixisti, euge euge super sanctuarium meum, quia pollutum est, & super terram Israel, quoniam desolata est, & super domũ Iuda, quoniam ducti sunt in captiuitatem, idcirco ego tradam te filiis orientalibus in hæreditatem & collocabunt caulas suas in te, & ponẽt in te tentoria tua.
B Ipsi comedent fruges tuas, & ipsi bibent lac tuum. Dabóque Rabba in habitaculum camelorum, & filios Amon in cubile pecorum, & scietis, quia ego dominus, quia hæc dicit dominus Deus. Pro eo quòd plausisti manu, & percussisti pede, & gauisa es ex toto affectu super terram Israel, idcirco ecce ego extẽdam manum meam super te, & tradam te in direptionem Gentium, & interficiam te de populis, & perdam de terris, & cõ-
C teram, & scietis, quia ego dominus. Hæc dicit dominus Deus; Pro eo quod dixerunt Moab & Seir, ecce sicut omnes Gentes domus Iuda, idcirco ecce ego aperiam humerum Moab de ciuitatibus, de ciuitatibus inquam eius, & de finibus eius inclytas terræ. Bethlesimoth, & Beelmeon, & Cariathaim filiis Orientis cum filiis Amon.

EXPLANATIO.

Pone faciem tuam contra filios Ammon. A secundo capite vsque ad hunc locum vaticinatus est Ezechiel contra Hebræos, pauca inserens de Gẽtibus: nunc aduersus eas suam dirigit vaticinationem: in primis contra Ammonitas, qui cùm deberent dolore affici ob Israelitarum ærumnas, qui afflicti & oppressi, atque auxilio humano destituti in luctu & mœrore iacebãt, eósque aliqua saltẽ ex parte angore & molestia leuare deberent, quòd descenderẽt ab Ammone filio Loth cõsanguineo Abrahã,
Gen.19 à quo Iudæi genus suum ducebant, eorum calami-
Gen.12. tatibus insultabant. Non solùm non opitulabantur illis, sed ob eorum excidium efferebãtur lætitia: Eam ob causam permisit Deus, vt ipsi in ærumnas acerbissimas inciderent, & in eisdem calamitatibus versarentur. Non enim debemus aliorum aduersitate lætari. Volens Iob innocentiam suã o-
Iob.31. stendere, non vt virtutes suas prædicaret, aut iustitiã iactaret, sed vt qui eũ obiurgabant, in quo accusabatur, culpa vacare cognoscerent, aiebat: Si gauisus sum ad ruinam eius, qui me oderat, & exultaui, quòd venisset in eum malum. Vbi particula, si, ponitur pro nõ, vt in psalmo: Quibus iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam. Hoc est, iura- Psal.94
ui, impios Hebræos non esse terram promissionis ingressuros, quam ipsorum quieti destinaueram. Et multis aliis in locis, vbi huic particulæ, si, vis inest negandi. Cùm immanis Saul ne verbo quidẽ violatus, à Dauide animum alienasset, illumque ad 2.Reg.
crudelissimum excidium vocauisset, tãtum abfuit, 24.
vt pius Dauid iniurias grauissimas vlcisceretur, vt 1.Reg.
cùm illi bis eius occidendi facultas accidisset, no- 26.
luerit eum tangere, quin potiùs eius vitã seruauit, & propriæ suæ præposuit. Et posteà audito tristi cædis Saulis nũtio clementissimus ille, & illustrissimus rex Dauid non solùm eius calamitati & excidio non insultauit, sed etiã dolore confectus vim 2.Reg.1
lacrymarum profudit. In Prouerbiis ait ita Salomõ: Qui in ruina alterius lætatur, nõ erit impuni- Proue.
tus. Et rursum: Cùm ceciderit inimicus tuus, ne 17.
gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuũ. Et Ec- Proue.
clesiasticus. Non desis plorantibus in cõsolatione, 24.
& cum lugentibus ambula. Et iterum: Laqueo pe- Ecl.7.
ribunt, qui oblectantur casu iustorũ: dolor autem cõsumet eos, antequam moriantur. Et diuus Paulus in epistola ad Romanos. Benedicite persequẽ- Eccle.
tibus vos: benedicite, & nolite maledicere: gaude- 27.
te cum gaudentibus, flete cum flentibus. Sed quo- Roma.
niam Ammonitæ huic doctrinæ repugnãtes Deũ 12.
grauiter offenderũt, præcepit hoc loco dominus Ezechieli, vt cõtra eos poneret faciẽ suã: acsi diceret: Dirige aduersus Ammonitas vultum tuũ minacẽ, & vaticinare cõtra eos. Vocat eos filios Ammon, quemadmodum Vlysipponẽses appellamus filios Vlysipponis, siue Vlysseæ: ita enim Strabo libro tertio hãc celebrem ciuitatem vocat. Et Lusitanos vocamus filios Lusitaniæ. Amnon fuit quondam ciuitas Arabiæ, quæ posteà, vt ait diuus Hieronymus in libro de nominibus Hebraicis, appellata fuit Philadelphia. Ab hac ciuitate denominata est tota illa prouincia Ammon: de qua hîc agit Ezechiel, cuius etiam suprà meminit capite vigesimoprimo. Aduersus eam vaticinatus est etiam Ieremias capite quadragesimonono multis verbis. Ierem.
Et Amos capite primo in hũc modũ inducit Deũ 49.
loquentẽ. Super tribus sceleribus filiorũ Ammon, Amos.1
& super quatuor non conuertã eum. Acsi diceret: Ammonitæ luent pœnas suorũ scelerũ: euertã eos, quoniã nullũ peccãdi finẽ faciunt. Per tria & quatuor intelligit numerũ septenarium, qui apud Hebræos infinitam multitudinẽ significat. Vt sit sensus: Si semel, aut bis inciderent in flagitia & iterum ac iterũ se polluerent vitiis, & agerent pœnitentiã, ego illis omnia maleficia cõdonarem. Sed quoniã eorum delicta nullum habent terminũ, nec solùm ipsi nullam agũt pœnitentiam, sed flagitia cumulant, & in dies augent, sum ego de omnibus illis vltionem sumpturus.

Euge euge. Interiectiones sunt exultatiũ & plaudentium, quibus Ammonitæ Iudæorum calamitati insultabant, videntes eorum templum à Babiloniis cõtaminatum, quod hîc quemadmodũ aliis in locis appellatur sanctuarium. Contaminarunt illud Gentes ingressu suo, & eius vasa rapientes, & illud postremò penitus vastantes.

Et super terram Israel. Hoc est super decē tribus. alias autem duas appellat domū Iuda. Ammonitæ torquebantur inuidia, videntes res Iudæorum secundas & florentes. Et rectè illis cōgruebat nomē Ammō, quod præter alias significationes sonat populū mœroris: erant enim mœrore affecti ob aliorum felicitatem. Et videntes eos posteà magnos luctus percipere, & in miseriis incredibilibus versari, lætitia gestiebant. Magnum est profectò inuidorū malum, qui alienis malis insultāt, alienis autē bonis cruciantur. Magna est eorum infelicitas & miseria, qui aliorum infelicitate & miseria perfunduntur gaudio, felicitate verò & prosperitate infeliciter & aduersè torquentur. Inuidus est sepulchrū suiipsius, ipse est suus hostis & carnifex. Sed
Iob.5. quid dico? Est suiipsius infernus. De eo ait Iob:
Prou. 14. Paruulū occidit inuidia. Et Salomō in Prouerbiis: Putredo ossium est inuidia. Quemadmodum rubi-
Simile go ferrum, sic inuidia inuidum consumit. Torquētur inuidi felicitate superioris, quoniam illi nō æquantur: inferioris, ne sibi æquetur: paris, quia sibi
Simile æquatur. Diuus Basilius, & post eum Diuus Bernardus comparant inuidum cum vipera: vt enim
Simile illa concipit prolem, quæ, vt aiūt, abrupto matris vētre nascitur ipsam matrē occidēs, sic inuidus eā cōcipit inuidiam, quæ eum ipsum corrodit & lacerat, illique interitū machinatur. Inuidia est imago
Genes.3 inferni, dānum absque vllo cōmodo. Huius stimulis concitatus Cain occidit iustum Abelū fratrem suum. Et filij Iacobi innocentē Iosephū, suum etiā fratrē inuidentia exagitati vendiderūt. Et per-
Genes. 33. turbatus Saul fideli Dauidi vitam ferro eripere cupiebat, eum ad periculū capitis arcessens, qui vt eum ab hostibus liberaret mortis periculū in sin-
1.Reg. 18. gulari certamine non timuit, quin potiùs pro eius salute se in asperam dimicationē, & fortissimi Go-
1 Reg. 17. liæ, vasta proceritate terribilis impetū obiecit. Et, vt est in libro Sapientiæ literis mandatum, Inuidia
Sup. 2. Diaboli mors intrauit in orbē terrarum. Quid plura? Pharisæorum inuidia Christū Deum nostrū ad interitū crudelissimum falsis criminibus vocauit.
Matt. 27. Id quod etiam impius Pilatus intellexit, vt euāgelica cōtestatur historia. Est enim huius seculi labes
Marc.15 quædam & macula virtuti inuidere, velléque ipsum florē decoris labefactare, & honestatis splēdorem extinguere. Si volueris legere historias, & annalium replicare memoriam, videbis apertissimè nullum fuisse hominē ingenio excellenti, doctrina exquisita, fortitudine admirabili, animi magnitudine illustri, virtute præstante, qui nō fuerit ab inuidis oppugnatus, & eorū telis sæpenumero percussus. Hoc intelligens Pittacus philosophus aiebat, vt refert Stobæus, Tandiu mihi videbor felix,
Simile quandiu inuidiosus fuero. Quēadmodum iter facientes per solem necessariò comitatur vmbra, sic incedētibus per gloriam comes est inuidia. Nulla, inquit Valerius Maximus, tā modesta felicitas est, quæ inuidiæ dētes vitare possit. Vnde cùm quidā virum doctum interrogaret, quomodo inuidos nō haberet, si nihil, inquit ille, ex magnis reb⁹ habueris, aut nihil feliciter gesseris. Virtutis socia est inuidia, & viros præcellētes plerunque insectatur, sola miseria nō admittit inuidiam. Omnis inuidus etsi aliis in rebus sit inuidioso superior, in hoc ta-
Simile men quod inuidet, inferior est. Vt enim planeta inferior superiorem obscurat eclipsi, non autē cōtrà sic qui minus sapientia, & fortitudine, & virtute valent, digniorum decus nituntur maculare, eorūque splendorem extinguere. Ideo Iob, eum qui in- *Iob.5.*
uidentia discrutiatur, paruulum appellat. Inuidus tam inutilis est ciuitati, quàm lolium tritico, ignauus bello. Inter omnes labores, quos vetustas tribuit Herculi, nullus fuit maior illo, quem subiuit aduersus hydram. Erat hydra, vt antiqui scriptores fictis fabulis memoriæ prodiderunt, serpens multorum capitum in Lerna palude viuens, qui ob id inuictus dicebatur, quia pro vno capite exciso multa ei capita continuò renascebantur. Per Herculem ideam virtutis intelligebant. Quā ob causam aiebant eum magnos subiuisse labores, & terribilibus certaminibus obiectum fuisse, quia virtus magnas habet in hac vita ab impiis aduersus seipsam cōtradictiones: acumulant nánque omnes impij contra eam suarum detractionum aceruos, & in illam inuehuntur. Sed præcipua aduersus virtutem contradictio est inuidia per hydram significata, quæ ideo fingitur palustris, & è cœno sordido pullulare, quòd non nisi in abiecto & polluto animo reperiatur. Non in terra fertili & feraci, sed in paludibus, & aquis stagnantibus: hoc est, nō in cordibus nobilibus, & fructuosis nutritur, sed in sordidis, impuris, vitiorumq; luto infectis. Et quoniam inuidus, si eum in vno cōuincas, & rebus addicas necessariis, iterum inuidet, & ex victoria, quā de illo reportasti, alia atque alia illi oritur inuidia, dixerunt veteres parum prodesse capita hydræ secare, cùm ei alia confestim orirentur. Eam ob causam asserebant, Herculē in nullo monstro domando magis laborasse, quàm in hoc. Qui in virtutum studium toto pectore incumbunt, non debēt cadere animo, cùm se viderint inuidorum pondere premi: premantur, sed non opprimantur: non cedant oneri: sed surgant aduersus illud instar palmę, cui Plutarchus in octauo Symposiacorum, & Aristoteles in octauo Problematum, & Gellius in tertio Noctium Atticarum, eam vim & naturam tribuunt, vt oneribus impositis renitatur. Si Christus verus ille Deus noster contradictionem sustinuit, & vt de illo dixit iustus Simeon, positus est in ruinam & resurrectionem multorum, & in signū, cui *Luc.2.*
cōtradicetur: quid mirum, eos, qui illi adhærent, à mundo contradictiones subire? Sed debent recogitare, vt ait in epistola ad Hebræos diuus Paulus, eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus *Heb.12.*
seipsum contradictionem: & iustorum calamitates ab impiorum inuidia ortas additum aliquando ad gloriam & nominis celebritatem aperuisse. Nisi fuisset inuidia filiorum Iacob, non obtinerent Ioseph Aegypti principatum. Inuidia fuit bestia illa, & hydra palustris, de qua aiebat Iacob: Fera pessima deuorauit eum. Sed quæ illi perniciem machi- *Gen.37.*
nabatur, eiusque lucem extinguere volebat, in causa fuit, vt ipse consequeretur nominis claritatem & amplitudinem, essetque in omnium ore cum illustri laude versatus, & in magna dignitate constitutus. Cùm autem posteà eius fratres calamitatibus premerētur, aiebant inter se: Meritò hęc patimur, quia peccauimus in fratrē nostrum. Philo *Gen.42.*
Platonicus in libro qui inscribitur πολιτικὸς βιός, ait, id quod Gentium literæ sub Herculis ænigmate signficarunt, fuisse re vera in Iosepho adimpletū, & hydram illam in Lerna fuisse fratrum inuiden-

tiam

tiam.Per Iosephum etiam qui rectè factis aduersus seipsum incitauit æmulationem,eos intelligendos censet,qui rerum publicarum tractant guberbernacula,& in præclara virtutum facinora incũbunt, per fratres verò Iosephi existimat inuidos omnes significari.Huiusmodi fuerunt Ammonitę, qui quoniam in Hebræos peccauerunt,eorum pristinæ felicitati inuidentes & posteà eorum ærumnis insultantes,fuerunt calamitatibus oppressi, & incredibilibus doloribus lacerati.

Tradam te filiis orientalibus in hæreditatem. Hoc est,Persis & Medis,qui sunt ad Orientem respectu terræ Ammonitarum. Sunt,qui per filios Orientis intelligant Chaldæos. Quod potest cum prima opinione cohærere: nam Persæ & Medi euersa Babylone in Chaldæa habitarunt. Ego existimo hos
Sup.21. filios Orientis fuisse milites Nabuchodonosoris, qui Ammonitas superarũt, vt suprà explicuimus, capite vigesimoprimo. Etsi Iudæi fuerunt ob scelera sua in captiuitatem adducti, erant tamen inter eos nonnulli,in quibus lumen fidei elucescebat iustitia insignes,& in omni virtutum genere admirabiles. Quare impium fuit gaudere Ammonitas eorum calamitatibus. Et quamuis omnes illi Hebræi impij essent,non tamen Ammonitæ eos deberent odio habere,sed scelera eorum:nec eorum ærumnis lætari ob inuidiam & maleuolentiam, sed ob iustitiam,& Dei gloriam.Sed quoniam iniquo animo illis insultabant,fuerunt immanibus Babyloniis traditi, & in cæcas inferorum tenebras detrusi,indigni luce, quoniam lucis largitorem aspernabantur.

Et collocabunt caulas suas in te. Hoc est, pecorum habitacula.

Dabóque Rabbath in habitaculum camelorum. Id est, ita vastabo regionem Ammonitarum,vt vbi erant vrbes insignes, sint foueæ & pascua iumentorum.
Esa.34. Eodem modo Esaias de regione alia deuastanda dicebat:Erit cubile draconum, & pascua struthionum. Rabbath ciuitas fuit Ammonitarum, & vt ait diuus Hieronymus,totius regni metropolis.

Et scietis quia ego dominus, Nimirum cùm iustitiã meam senseritis. Tãta est Dei misericordia, vt etiam ad hostes nominis sui respiciat:non tantùm Deus est vnius nationis,sed omnium.Ideo non solùm eorum,qui ipsum colunt,curam gerit,sed impiorum etiam,qui ab eo animum habent penitus alienatum. Eos punit, vt intelligant eum esse Deum, & ad illum conuertantur: eos coercet, vt cognoscentes diuinam iustitiam & potentiam se non efferant in sublime,sed timeant,& diuitiis,rebusque prosperis, & ad voluntatem fluentibus non abutantur ad excidium miserorum, sed intelligant aliquando, & animo perspiciant esse se mortales & caducos, ea lege natos, vt florentes
Pro.19. eorum res possint marcescere,& in luctum ac mœrorem mutari. In Prouerbiis ait Salomon: Pestilente flagello stultus sapientior erit:si autem corripueris sapientem,intelliget sapientiam.

Extendam manum meam super te. Hoc est,puinam te:Hebraismus est,de quo alibi disseruimus.

Moab & Seir. Vaticinatur aduersus Moabitas,& Idumæos.Moab est vrbs Arabiæ quæ tẽpore diui Hieronymi,vt ipse testatur, vocabatur Areopolis: dicta Moab ab vno ex filiis Loth appellato Moab,
Gen.19. hoc est,à patre:filia enim Loth cum habuit à patre suo. Quod iis verbis literæ diuinæ memoriæ prodiderũt. Conceperũt duæ filiæ Loth de patre suo: peperitq; maior filiũ,& vocauit nomẽ eius Moab: Gen.36.
ipse est pater Moabitarũ vsque in præsentẽ diem. Minor quoque peperit filium, & vocaui nomen eius Ammon,&c. Ab vrbe Moab appellata est tota illa regio hoc nomine. Seir mons est in terra Edon in qua habitauit Esau in regione Gabalena: quæ,quia Esau pilosus erat,appellata est Seir, hoc Esai.21.
est pilosus. Meminit Esaias montis Seir in visione Mala.1.
Idumææ:& Malachias capite primo,& noster Eze Infr.35.
chiel capite trigesimoquinto.

Ecce sicut omnes Gentes domus Iuda. Id est,derelictus est populus Israeliticus, sicut populi idolorum cultores. Gloriari solebat populus Iudaicus esse se populum Dei, & sibi ipsi tantùm notum esse dominum,iuxta illud psalmographi:Notus in Psal.75.
Iudæa Deus,& in Israel magnum nomen eius.Sed vidẽtes Moabitæ eum esse calamitatibus pressum, & in seruitutem adductum, illum irridebant, existimantes fortasse Deum nulla tangi cura rerum humanarum, nullum iustorum iniustorumque habere delectum. Hac opinione erant imbuti nõnulli,qua nulla est deterior pestis,nulla capitalior, delet enim fundamentum religionis,omniaque iura diuina & humana peruertit.

Ecce ego aperiam humerum Moab de ciuitatibus. Hoc est,apperiam muros & arces munitas ciuitatum Moab,vt in eas ingrediantur hostes eásque capiant,& direptioni committant.Humerum appellat quemcunque locum fortem & munitum. Vel sic: Ego puniam vrbes Moab, nam aperire humeros alicuius est eum flagellis grauiter vulnerare. Vel sic: Ego infringam omne robur vrbiũ Moab, Verba illa Dei apud Esaiam: Dorsa regum vertam, ita possunt verti: Humeros regum aperiam. Esa.45.
Hoc est, reddam reges imbecillos, & auferam ab illis vires & fortitudinem. Quæ verba septuaginta in hunc modum transtulerunt. Fortitudinem regum confringam: Hunc autem Ezechielis locum ita verterunt. Ecce ego dissoluam humerum Moab. Hoc est,omne robur eius labefactabo, & confringam.

Bethiesimoth, & Beelmon, & Carithaim. Ciuitates erant Moab insignes, quibus Deus euersionem minatur.

Filij Orientis cum filiis Ammon. Constructio pendet à superioribus. Dixerat se esse aperturum muros ciuitatum Moab, nunc eos explicat quibus erat illos aperturus,vt per illos introirent,& vrbes expugnarent. Hi erant filij Orientis, qui ingressi sunt ciuitates Moabitarum cum filiis Ammon. Nam postquã milites Nabuchodonosoris, qui per filios Orientis intelliguntur,victoriam reportarũt de Ammonitis,nonnullos ex ipsis captiuis secum duxerut ad Moabitas expugnandos.Vel cum filiis Ammon, hoc est, quemadmodum dixi tradendos esse filios Ammon. Potest totum hoc ita verti ex Hebraico:Idcirco ecce ego aperiam muros ciuitatum Moab, ciuitatum inquam,quæ sunt in finibus,seu limitibus eius inclytæ, & nobiliores: quę sunt Bethiesimoth,& Beelmeon,& Cariathaim:& tradam eas filiis Orientis euntibus contra Moab, & contra filios Ammon.

Et dabo eam in hæreditatem, vt non sit

vltrà memoria filiorum Ammon in Gentibus. Et in Moab faciam iudicia, & scient, quia ego dominus. Hæc dicit dominus Deus, Pro eo quòd fecit Idumæa vltionem, vt se vindicaret de filiis Iuda, peccauítque delinquens, & vindictam expetiuit de eis, idcirco hæc dicit dominus Deus, Extendam manum meã super Idumæam, & auferam de ea hominem & iumentum, & faciam eam desertam ab Austro, & qui sunt in Dedam, gladio cadent. Et dabo vltionem meam super Idumæam per manum populi mei Israel, & facient in Edom iuxta iram meam & furorem meum: & scient vindictam meam, dicit dominus D Deus: Pro eo quòd fecerunt Palæstini vindictam, & vlti se sunt toto animo, interficientes & implentes inimicitias veteres, propterea hæc dicit dominus Deus: Ecce ego extendam manum meam super Palæstinos, & interficiam interfectores, & perdam reliquias maritimæ regionis: faciamque in eis vltiones magnas: arguens in furore. Et scient, quia ego dominus, cum dedero vindictam meam super eos.

Et dabo eam. Subaudi Ammon ciuitatem, seu regionem. Totam illam regionem dedit Deus Babyloniis.

Vt non sit vltrà memoria filiorum Ammon in Gentibus. Hoc est, vt nulla sint inter gentes illustri laude celebrati: Euanescet & obscurabitur eorum Psal.36 memoria. Vidi impium superexaltatum, ait diuinus psaltes, & eleuatum sicut cedros Libani, & Prou. 10. transiui, & ecce non erat, quæsiui eum, & non est inuentus locus eius. Et Salomon in Prouerbiis: Memoria iusti cum laudibus, & nomẽ impiorum putrescet. Scelerati homines, qui maleficiis pascũtur, etsi exitus prosperos aliquando, & nominis celebritatem consequantur, non diu tamen permanent in illo florente rerum statu. Qui illos laudibus efferebant, posteà de illis penitus conticescunt. Nam illi gloriam illam falsam, positam non in virtute, sed in populi temeritate amittunt in vita, aut saltem póst vitam, quando in æternas miserias præcipitantur. Non est igitur in falsa mundi Esai.40 gloria nitendum: quoniam, vt ait Esaias, Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri. Et Eccl.14. Ecclesiasticus: Omnis caro, inquit, sicut fœnum veterascet, & sicut folium fructificans in arbore viridi, alia generantur, & alia deiiciuntur. Loquens Psa.48. Dauid de impio potente, & mundi fama celebrato, ait: Cùm interierit, non sumet omnia, nec descendet cum eo gloria eius. Quod ait non sumet omnia, Hebraismus est pro quo nos dicimus: ni- Eccl.10. hil sumet. Et Ecclesiasticus: Memoriam super bonum perdidit Deus: & reliquit memoriam humi- Esa.16. lium. Ideo aiebat Esaias: Auferetur gloria Moab. Esa.21. Et rursus: Auferetur gloria Cedar. Et posteà indu- Esa.45 cit Deũ iis verbis loquentem: Ego gloriosos terræ humiliabo. Similiter Oseas ita aduersus impios Iudæos Deũ hæc verba dixisse testatur: Gloriã eorũ in ignominiam commutabo. Oportet nos Dei Ose. 4. gloriam quærere, &, vt admonet Apostolus, 1.Cori. omnia in gloriam eius facere, vt gloriam immor- 10. talem comparemus. Nam mundi gloria fluxa est, & caduca, quoniam obruitur hominum interitu, & obliuione posteritatis extinguitur. Audi diuinũ Gala.5. Paulũ aientẽ: Nõ efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicẽ prouocãtes, inuicẽ inuidẽtes. Si gloriã cupis, inquit Chrysostomus, gloriã despice: & omnibus eris gloriosior. Et Hieronymus: Si verè laudabilis esse cupis, laudes hominum non requiras. Falsa gloria est veræ pœnæ procreatrix: & quanuis te dilatet, & magnum oculis populi efficiat, in summo te tamen periculo constituit. Quemadmodum Simile sagittarius scopum magnum facilè attingit, à paruo autem aberrat, sic Diabolus eum, qui se inani mundi gloria amplificat, ictu sagittarum suarum facilè percutit, submissum autem & abiectum nõ itẽ. Omnis inanis gloriæ cupidus insipiẽs est, quoniam apud dęmonem inflatur, vt eius transfigatur telo & sagitta, Ideo ait in prouerbiis Salomõ: Nescit, quòd ad vincula stultus trahatur, donec transfigat sagitta iecur eius. Vera gloria in virtute consi- Prou.7 stit, quæ radices agit, ac longiùs propagatur: vana omnia celeriter decidunt, nec inane quicquam potest esse perpetuũ. Ammonitæ & Moabitæ in omnium ore quondam cum gloria versabantur, sed ita ab illa deciderunt, vt non esset eorum memoria in gentibus, vt ait hoc loco Ezechiel. Sed dices: Nónne Ieremias postquam de Ammonitarum e- Ierem. uersione vaticinatus est, subdidit: Post hæc reuer- 49. ti faciam fugientes & captiuos filiorum Ammon, ait dominus? Subdit quidem: Imo post Moabita- Ierem. rum excidium prædixit, adiunxit: Et conuertam 48. captiuitatem Moab in nouissimis diebus, ait dominus. Sed hæc non repugnant huic Ezechielis vaticinio: nam Ezechiel loquitur de vana mundi prosperitate & amplitudine, in temeraria vulgi opinione constituta, quam Ammonitę & Moabitæ amiserunt, quæ vsque adeò euanuit, vt posteà longo temporis spatio nulla esset eius memoria: Ieremias autem loquitur de vera nobilitate, in virtute collocata, quã erant in tempore gratiæ per Christi fidem consecuturi. Multi enim ex regionibus illis per Apostolorum prędicationem fuerunt ad Christi fidem conuersi & repudiatis idolis ad numen sanctissimum confugerunt. Ideo dixit Ieremias illud implendum esse in nouissimis diebus. Solent nanque diuinæ literæ tempus Messiæ nouissimos dies appellare. Ita patriarcha Iacob, quo nemo tunc erat sanctior, nemo sapientia illustrior, nemo charitate feruentior, cùm ad exitum vitæ vocaretur, conuocatis filiis suis has voces Gen.49 emisit congregamini, vt annuntiem quæ ventura sunt vobis in diebus nouissimis. Et tunc mysteria Christi venturi illis altè prædixit. Hi sunt dies, quos Apostolus in epistola prima ad Corinthios 1.Cori. fines seculorum vocauit: & in epistola ad Galatas 10. temporis plenitudinem. Gal.4.

In Moab faciam iudicia. Id est, eos grauiter castigabo. Septuaginta habent: In Moab faciam vltionem.

Pro eo quòd fecit Idumæa vltionem, Idumæa appellatur etiam Edom, sumpto nomine ab Esau illius Gen.25. regionis habitatore, qui vocabatur Edom, hoc est Gen.27 rufus, & terrenus. Et quoniam Iacob obtinuit primoge-

mogenituram & benedictionem paternam, quam fratri suo Esau maiori natu subripuit, fuit vexatus ab illo. Similiter Idumæi posteri Esau Israelitas à Iacob originem ducentes odio prosequebantur. Et in vltionem primogenituræ & benedictionis insultarunt Hebræorum calamitatibus, eósque op-
Deut. 32. pugnarunt, & opprobriis affecerunt. Quā ob causam euertit Deus Idumæos: nam ipse ait: Mihi vin-
Eze. 9. dictam & ego retribuam. Quem locum affert di-
Rom. 2. uus Paulus in epistola ad Romanos, dicens, Non vosmetipsos defendentes, sed date locum iræ: scriptum est enim: Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit dominus. Vbi participium, defendentes, non accipitur pro se protegere, vimque vi repellere, & bona sua tutari, id enim cuique licet, dummodò bono fiat animo. Nam ipse Apostolus dedit operam, vt se à Iudæorū coniuratione per milites tri-
Acto. 23 buni tueretur. Vult enim natura esse conseruatrix sui, estque omni animantium generi à natura tributum, vt se, vitam, corpúsque tueantur, declinétque ea, quæ eis nocitura videntur. Estque lex hæc non solùm scripta, sed nata, quam non solùm didicimus, accepimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non modò docti, sed facti, non solùm instituti, sed imbuti sumus: vt si vita nostra in hostium incidat insidias, si vim nobis inimici inferāt, si nos ad excidium vocauerint, liceat nobis defendere nos ipsos cum moderamine inculpatæ tutelæ Quis nō videt honestam esse rationem expediendæ salutis? Potest accidere aliquando, vt laudabilius sit seipsum non
Matt. 5. protegere, iuxta id, quod dixit dominus: Si quis te percusserit in vna maxilla, præbe ei & alteram, & id quod ait Apostolus in prima ad Corinthios:
1. Cor. 6 Quare non magis iniuriam accipitis, quare nō magis fraudem patimini? Verum id, quod ait Christus de maxilla altera præbenda est animi præparatione præcipuè obseruandum, vt cùm opus fuerit, non solùm maxillam, sed corpus & vitam pro Dei fide & honore iniuriis, & opprobriis, & vulneribus, & gladiis, & flammis offeramus. Sed communiter vnicuique se protegendi datur facultas. Quare defendere loco illo apud diuum Paulum non significat protegere, sed vlcisci. Id quod ostenditur ex sequentibus: subditur enim: sed date locum iræ: scriptum est enim: Mihi vindictam, & ego retribuam. Vbi vides vindictam esse prohibitam, non autem defensionem. Solent tamen literæ diuinæ verbum defendere pro vindi-
Iudi. 1. care & vlcisci aliquando vsurpare, vt in libro Iudith, vbi scriptum legimus iurasse Nabuchodonosorem se esse defensurum de regionibus his, à quibus nuntij sui fuerant cum dedecore repulsi. Et loco illo apud Apostolum modò citato. Nec existimes prohibitam esse omnem vltionem, sed eam, quæ propria fit potestate, potest enim quis iure per publicam potestatē aduersarium punire, vt iustitia exerceatur, & hominum societas conseruetur: dūmodo absit ira, & spiritus non iustitiæ, sed vltionis. Ideo ait: Sed date locum iræ. Hoc est deponite iram, cum qua nihil rectè, nihil consideratè fieri potest. Vel date locum iræ inferentis iniuriam. Vel relinquite locum iræ Dei, ipse enim vltionem sumet, qui ait: Mihi vindictā & ego retribuam. Sed quoniam Idumæi seipsos cum Babyloniis ad Iudæorum euersionem & excidiū coniunxerunt, & propria authoritate eos vlti sunt, in eosque ventos excitarunt, nulla iustitia moti, sed odij & inuidiæ stimulis concitati, quoniam quæ vitia in aliis reprehendebāt, in iis ipsis deprehendebantur, meritò fuerunt puniri, & ab iisdem Iudæis superati, & in summam ignominiam adducti. Per quæ enim quis peccat, vt dici- Sapi 11.
tur in libro Sapientiæ per hæc & torquetur.

Extendam manum meam in Idumæam. Hoc est, animaduertam grauiter in illam. Extendere Deum manum in aliquem est in eo facere iudicium: qua dicendi exornatione vsus est paulò antè cùm dixit: In Moab faciam iudicia.

Ab Austro, & qui sunt in Dedam gladio cadent. In Hebraico pro Austro est Theman, quę dictio Austrum significat. Est etiam nomen cuiusdam ciuitatis, Latinè Auster appellatæ. Igitur Auster & Dedam nomina sunt vrbium insigniū Idumeæ. Sunt, qui dicant non esse vrbes, sed loca quædam ita vocata. Diuus Hieronymus ita ait, Theman regio est principum Edom in terra Gebalitica à Theman filio Eliphaz, filj Esau sortita vocabulū. Sed & vsque hodie est villa nomine Theman distans ab vrbe Petra quinque milibus, vbi Romanorum militum præsidiū sedet. Hæc ille in libro de locis Hebraicis. In libro autem de nominibus Hebraicis ait Theman sonare Austrum.

Et dabo vltionem meam. Id est sumam vltionem de Idumæis per manus Hebræorum. Solet enim deus aliquādo homines per homines punire. Vnde impium & immanem Assyriorum regem vocat virgam furoris sui, quoniam eo sceleratos ca- Esai. 10.
stigabat. Vbi autē scripta sit victoria hæc, quam Iudæorum populus obtinuit de Idumęis non inuenio in sacra scriptura, nisi sit ea, de qua agitur libro primo Machabæorum capite quinto. 1. Mach. 5.

Pro eo quòd fecerunt Palestini vindictam. Prædicit Palæstinorum excidium. Philistım fuit quædā ciuitas celebris, quæ posteà amisso nomine tempore diui Hieronymi, vt ipse testatur, vocabatur Ascalon, à qua tota regio denominata est Philistæa & Palęstina, eiusque habitatores Palæstini, & Philistiim & Philistini: de quorum excidio vaticinatur hoc loco Ezechiel, quod eo passi sunt, quòd de filiis Israelis vltionem sumpserāt. Hi fuerunt antiqui Iudæorum hostes, qui cùm vidissent Babyloniorum exercitum aduersus Hierosolymam adhæserunt illis, vt omnes simul Iudæos oppugnarent, & acerbis calamitatibus opprimerent.

Et perdam reliquias maritimæ regionis. Id est, Palæstinæ, quæ sita est ad mare mediterraneum. Vaticinans Sophonias de Palæstinorū excidio ait: Væ Sophon. 2.
qui habitatis funiculū maris, gens perditorum. Verbum domini super vos Chanaan terra Philistinorum. Quasi dicat: Væ vobis, qui habitatis in ora maritima terræ sanctæ, hoc est, in Palæstina. Væ vobis qui estis gens vastatrix & perdita: latum est contra vos verbum domini Chanæi quo indicat statuisse perdere vos, & totā terram Chanaan euertere & deuastare. Vbi nos habemus: gēs perditorum, potest verti ex Hebræo gens Cærethæorum, ita enim appellabantur Palæstini.

Et scient quia ego dominus. Per experientiam diuinæ iustitiæ.

Cùm dedero vindictam meam super vos. Id est, cùm vos puniero: cùm mihi dederitis pœnas scelerum vestro-

vestrorum. Tunc enim apparet gloria Dei, cùm de impiis sumit vltionem. Eodem modo loquens Esaias de sceleratorum Iudęorum excidio, ait: Esa. 2. Exaltabitur autem dominus solus in illa die. Et rursum: Esa. 3. exaltabitur dominus exercituũ in iudicio, & Deus Psal. 9. sanctus sanctificabitur in iustitia. Et psalmographus: Cognoscetur dominus iudicia faciens: in operibus manuum suarum comprehensus est peccator. Pro cognosetur, est in Græco, & in Hebraico cognoscitur, sed parum refert, dummodò intelligas falsam esse & impiam eorum opinionem, qui somniantes aiunt, Deum non curare res humanas, sed sinere mundum temerè ferri, impios impunè grassari, innocentes affligi, & opprimi, nullamque esse Dei prouidentiam, nullum iudicium, cùm appareat sapienter intuentibus Deum mundi esse opificem & gubernatorem, & iustitiam ac potentiam suam in sceleratorum hominum castigatione ostendere: tunc enim cognoscitur, cùm iudicia facit. Tunc eum gentes miris laudibus efferunt, cùm impios superbos deiectos vident, & publicorum maleficiorum suorum iustas pœnas persoluere. Solẽt tum homines Deum iustum esse experimento cognoscere, cùm eum vident confringẽtem vires & opes improborũ ferocitate exultantium, eosque calamitatibus insignibus opprimentem. Nihil est, quod vulgi animos magis excitet ad diuinam religionem colendam, quàm vltio diuina, vbi Deus iustitiæ suæ manifesta documenta constituit, bonos eripiens, iniquos autem delens. Psal. 7. Ideo ait Dauid: Exurge domine in ira tua, & exaltare in finibus inimicorum meorum. Exurge domine Deus meus in præcepto quod mandasti, & synagoga populorum circundabit te. Acsi diceret: Ostende domine iustitiam tuam, ne me sinas tandiu impiorum hominum calamitatibus exerceri, & vndique oppugnari: extolle teipsum in ira contra hostes meos immanes. Tu iuste Deus mundi gubernator, & rector fac quod rerum publicarum gubernatoribus faciendum præcepisti: vlciscere impios bellum & interitum innocentibus publicè inferentes: & ita populorum cœtus te toto ore laudabit, cùm aperta tuæ seueritatis monimenta conspexerit.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXV.

Ecce ego tradam te filiis orientalibus. Pro orientalibus est in Hebraico קדם cedem quæ dictio significat orientem: & quoniam Oriens appellatur mũdi principium, accipitur pro principio: & quoniam principiũ rei est antiquius medio, & fine, accipitur etiam pro antiquitate. Gen. 2. Capite secundo Genesis vbi nos habemus: Plantauerat autem dominus Deus paradisum voluptatis à principio, est in Hebraico plãtauerat autẽ dominus Deus paradisum בעדן מקדם behedem micedem. Dictio hedẽ significat voluptatẽ, & delicias: pro quo Symmachus transtulit paradisum florentem. Cedẽ est dictio, de qua agimus, pro qua Aquila transtulit ἀπὸ ἀρχῆς, Hoc est, à principio: Symmachus verò ἐκ πρώτης, quòd idẽ ferè est. Eodẽ modo paraphrasis Chaldaica: Plantauit dominus Deus hortũ in loco voluptatis ab exordio. Hos omnes secutus est noster interpres, & rectè quidẽ. At septuaginta vertẽrũt κατὰ ἀνατολάς, hoc est ad oriẽtẽ: Ita enim habẽt: Et plãtauit dominus Deus paradisum in Edẽ ad orientem. Quos præter authores Græcos secutus est diuus Ambrosius in libro de paradiso, cuius ad literam hæc sunt verba: Legimus in Genesi à Deo paradisum esse plantatũ secũdum orientẽ. Et diuus Hieronymus in quæstionibus in Genesim: Et plãtauit dominus Deus paradisum in Edem contra Orientem. Eodem modo legit diuus Augustinus octauo de Genesi ad literam. Qui legunt plantatum fuisse paradisum voluptatis à principio, non ita intelligunt à principio, vt eum plantatum fuisse credant ante cœlum & terram, sed à principio, hoc est, à tempore creationis mundi, quando Deo iubente terra herbam lignaque germinauit. Ita Rupertus abbas, & Hugo de sancto Victore locum illum interpretantur. Eodem modo apud Ioannem, vbi dominus de Diabolo loquens ait: ille Ioan. 8. homicida erat ab initio, hoc est, à sexto die, in quo homo per peccatum incidit in mortem, quam illi Diabolus machinatus fuit. Aspicis igitur nomen hoc cedem Orientem significare & principium. Capite vigesimonono Genesis, vbi nos ha- Gen. 29 bemus: Profectus ergo Iacob venit in terram Orientalem: pro Orientali, est in Hebraico dictio hæc cedem: pro qua etiam septuaginta transtulerunt orientẽ: & similiter paraphrastes Chaldæus. In Hebraico ita est si verbum verbo reddere volueris: Et erexit Iacob pedes suos, & abiit in terram filiorum Orientis. Vbi per filios Orientis gẽtes illæ significantur, quæ vltra Euphratem habitabant, & Mesopotamiam incolebant, quæ respectu Iudææ erant ad Orientem. Accipitur nomen hoc cedem pro re antiqua capite trigesimotertio Deu. 33. Deuteronomij, vbi ita scriptum est: De pomis fructuum solis ac lunæ, de vertice antiquorum montium. Vel vt potest ex Hebraico verti ad literã: de vertice mõtium antiquitatis. Quorum verborum hic est sensus: Sic terra Ioseph benedicta à Deo, plena excellentibus fructibus, qui solent produci & maturescere beneficio caloris solis, & influentiæ lunæ, & fructibus prouenientibus in cacuminibus montium antiquorum, vel mõtium Orientalium, seu respicientium ad Orientem, vel montium qui fuerunt à principio mũdi. Ab hoc nomine cedem deriuatur nomen cidmath, quod significat princi- Gen. 2 pium, Orientem, antè, contra. Capite secundo Genesi vbi nos habemus: Nomen fluminis tertij Tigris: ipse vadit contra Assyrios. Pro contra, est in Hebraico cidmath: Eã ob causam paraphrasis Chaldaica habet: Ipse fluit ad orientem Assyriæ. Et reuera hic fluuius vt ait Strabo, fertur in partem Assyriæ, quæ spectat ad Orientem. Noster autem interpres transtulit: Contra Assyrios: secutus septuaginta, qui eodem modo vertunt: & rectè quidem, quoniam perspicuum est dictionem hanc id etiam, vt diximus significare. Appellatur autem fluuius hic Tigris, vt ait diuus Hieronymus de locis Hebraicis instar bestiæ hoc nomine appellatæ admirabili pernicitate currẽtis: qui fluuius vt asserit Iosephus, post multos circuitus influit in mare rubrum. Et quoniam dictio cedem, qua hoc loco vtitur Ezechiel significat, vt dictum est, antiquitatem, poterat hic locus ita verti: Ecce ego tradam te filiis antiquitatis, vel filiis antiquorum. Hoc est, Chaldæis: nam ab illis ducebant Idumæi ge- Gen. 16 nus

Genes. 25. Genes. 21. Gen. 11. nus,& originẽ suã:Idumæi enim descẽdebãt ab Esau,Esau ab Isaac,Isaac ab Abrahã,Abrahã,verò à Chaldæis.Ergo à primo ad vltimum antiquitatem suam ducebat à veteribus Chaldæis qui hoc loco antiqui appellantur. Filij autem antiquorum erant recentiores Chaldæi, à veteribus Chaldæis principium familiæ suæ asserentes, qui quidem veteres Chaldæi fuerunt maiores & antiqui Idumæorum. Septuaginta interpretes noluerunt dictionem mutare, sed eandem intactam relinquentes verterunt: Ecce ego tradam vos filiis Cedem.

Ecce ego extendam manum meam super Palæstinos, & interficiam interfectores. Pro interfectoribus est in Hebraico כרתים Cerethim, à verbo carath, quod significat præcidere,vastare,perdere,interficere.Vt apud Ezechielem decimosexto: Non est præcisus vmbilicus tuus. Vnde Cerethim significat vastatores,præcisores,& interfectores. Et hãc vltimã significationẽ secutus est noster interpres. (Sup. 16.) R.Dauid in libro radicum ait Cerethim siue Cerethæos esse familiam quandam,& nomen gentilitatis,ac magni generis apud Palæstinos: posseque hunc locum ita verti:Castigabo Palæstinos, & occidam Cerethæos, qui sunt apud eos nobiles, & magnæ atque illustris gentilitatis & familiæ. Vbi communis versio apud Sophoniam habet: Vę qui habitatis funiculum maris,gẽs perditorum:habet litera Hebraica: Væ qui habitatis ad tractũ maris, gens Cerethæorum. Quidam existimant Cerethæos idem esse quod sagittarios:nam secũdo Regum octauo,vbi communis versio habet:Banaias autẽ filius Ioiadæ erat super Cerethi,& Phelethi: (Sopho. 2. 2. Re. 8.) habet paraphrasis Chaldaica: erat super sagittarios,& fundibularios.Sunt, qui arbitrentur fuisse duas nobiles familias & cognationes,quæ ab aula Dauidis nunquam recedebant. Diuus Hieronymus duas asserit fuisse legiones, quarum vna ideo Cerethæorum vocabatur,quòd homines interficeret & iugularet. Aquila,Symmachus,& Theodotio pro Cerethim siue Cerethæis vertunt interfectores.Pagninus nomen ipsum non mutat: ita enim hunc Ezechielis locum vertit: Succidere faciam Cerethæos.At septuaginta pro Cerethęis habent Cretenses.Ita enim transtulerunt:Et disperdam Cretenses.Locum etiã Sophoniæ paulò antè citatum ita verterunt: Væ qui habitatis funiculũ maris aduenæ Cretensium. (Soph. 2.) Hi Cretenses sunt hi, de quibus ait Epimenides,Cretenses semper mendaces,malæ bestiæ,ventres pigri.Quem locum citat diuus Paulus in epistola ad Titum. (Titũ 1.) Etiam si nõ desint,qui testimonium hoc ad Callimachum Cyrenęum referant,apud quem initium huius carminis inuenitur. Erant Crentenses vafri & fallaces. Vnde ortum est tritum vetustate prouerbium: Cretiza cum Cretensi.Quo vsus est Plutarchus in vita Lysandri,& in vita Pauli Aemilij.Creta est insula in mari mediteraneo, quæ hodie appellatur Candia celebris centum vrbium fama, quarum præcipua fuit Gnossus,Minois regia, & Strabonis cosmographi patria.Fortasse fuit apud Palestinos ciuitas aliqua vel regio appellata Creta cuius habitatores appellarentur Cretenses, de quibus iuxta editionẽ septuaginta loquitur hoc loco Ezechiel:quemadmodum apud Scythas teste Valerio Flacco oppidum est appellatum Creta.Sed in diuinis literis huiusmodi vrbis mentionem factam non inuenio,nec talium Cretensium: nisi fortasse sint illi, de quibus ait in Actis diuus Lucas: Iudæi quoque,& proselyti,Cretes,& Arabes,audiuimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei. (Acto. 2.) Sed credibilius est Cretes illos esse insulæ Cretę habitatores,qui tempore Apostolorum negotia Hierosolymæ gerebant.

Argumentum Cap. XXVI.

Tyrum nobilem Phœniciæ ciuitatem, totius regni metropolim euertendam prædicit, quòd in Hierosolymam deletam insultauerit,& in Iudæos calamitosos ærumnis acerbissimis oppressos insolentes contumelias iecerit.

CAPVT XXVI.

Et factum est in vndecimo anno prima mensis,factus est sermo domini ad me dicens: Fili hominis pro eo quòd dixit Tyrus de Ierusalem:Euge,confractæ sunt portæ populorum: conuersa est ad me, Implebor, deserta est: propterea hæc dicit dominus Deus:Ecce ego super te Tyre, & ascendere faciam ad te gentes multas,sicut ascendit mare fluctuans.Et dissipabunt muros Tyri,& destruent turres eius. Et radam puluerem eius de ea,& dabo eam in limpidissimam petram: siccatio sagenarum erit in medio maris, quia ego locutus sum, ait dominus Deus,& erit in direptionem Gentibus. A

Filiæ quoque eius,quæ sunt in agro, gladio interficientur,& scient,quia ego dominus:quoniam hæc dicit dominus Deus: Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor regem babylonis ab Aquilone, regẽ regum cum equis & curribus,& equitibus, & cœtu,populóque magno:Filias tuas,quæ sunt in agro,gladio interficiet,& circundabit te munitionibus, & comportabit aggerem in gyro:& eleuabit contra te clypeum, & vineas & arietes temperabit in muros tuos,& turres tuas destruet in armatura sua. Inundatione equorum eius operiet te puluis eorum,à sonitu equitum & rotarum, & curruum mouebũtur muri tui. Cùm ingressus fuerit portas tuas quasi introitum vrbis dissipatæ,vngulis equorum suorum conculcabit omnes plateas tuas, B

populum tuum gladio cædet,& statuæ tuæ nobiles in terrã corruent. Vastabunt opes tuas,diripient negotiationes tuas, & destruent muros tuos. & domos tuas præclaras subuertent,& lapides tuos,& ligna tua, & puluerem tuum in medio ponent.Et quiescere faciam multitudinem canticorum tuorum,& sonitus cithararum tuarum non audietur ampliùs. C (Iere. 7.)

EXPLANATIO.

Et factum est in vndecimo anno. Subaudi transmigrationis Iechoniæ, quo anno captus est Sedechias, vt vltimo capite quarti libri Regum diuinæ literæ memoriæ prodiderunt. In fine capitis superioris vaticinatus est Ezechiel aduersus Palæstinos: & quia Palæstinæ succedit Phœnicia, cuius metropolis & emporium erat Tyrus, aduersus eã dirigit nunc vaticiniũ suum. Vocata fuit quondã hæc vrbs Sarra, vt refert Aulus Gellius libro quartodecimo noctium Atticarum. Meminit eius Plinius libro quinto, capite decimonono iis verbis: Tyrus quondam insula præ alto mari septingentis passibus diuisa, nũc verò Alexandri oppugnantis operibus continẽs. Huius vrbis fuit Colonia Carthago illa insignis Romani imperij æmula, terrarum orbis auidissima, vt ait idem Plinius, & Iosephus contra Apionem, & ostendit iis verbis Virgilius: vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni: Carthago, Italiam contra, &c. fuisse Tyrum ab Alexandro Magno expugnatã asserit Iosephus libro Antiquitatum vndecimo, Nicolaus Damascenus, & Pomponius Mela libro primo de situ orbis, capite duodecimo: vbi ait fuisse illam quondam insulam in corde maris sitam, sed ab Alexandro propter expugnationem multis breui comportatis aggeribus & in fretũ iactis factã fuisse terrã continentem: quod Plinius anteà dixerat, & Diodorus in vita Alexandri, vbi eã appellat dominã maris, & orbis emporium. Iosephus libro primo contra Apionem asserit seruatas fuisse etiam suo tempore apud Tyrios epistolas multas Salomonis regis ad Hiramum Tyriorũ regẽ, & Hirami ad Salomonẽ. Fuisse enim hos duos reges amicitia coniunctos literæ diuinæ libro tertio Regũ testantur. Berosus Chaldeus ait vrbem hanc à quodam, qui Tyrus vocabatur, conditam fuisse anno post diluuium 189. Iosephus ait constructam fuisse ante templum Salomonis anno 240. Iustinus libro decimooctauo refert fuisse conditã à Sidoniis. Fuit hæc vrbs à Mauris exusta, à Dominico Veneto capta, & à Soldano anno à virginis partu 1290. incendio tradita, & funditus euersa. Huius ciuitatis meminit diuina scriptura libro Iosue, capite decimonono, dicens, Reuertitur in Horma vsque ad ciuitatem munitissimam Tyrum. Et libro tertio Regum capite quinto. Et apud Esaiam capite 23. vbi eius euersio prædicitur. Et apud Ieremiam 47. Et apud Amos 1. & multis aliis in locis.

4. Reg. vlt. — *3. Re. 5.* — *Iosu. 19.* — *3. Re. 5. Esa. 23. Ierem. 47. Amos. 1.*

Pro eo quod dixerit Tyrus de Ierusalem: euge. Idest, quia Tyrij videntes Hierosolymam euersam, illi verbis insolentibus insultarunt, lætitia gestientes ob eius vastitatem.

Confractæ sunt portæ populorum. Id est, euersa est vrbs, quæ erat porta omnia gentium. Periphrasis est Hierosolymæ, quæ ideo porta populorum dicebatur, quia ex omnibus terrarum oris multi ad eam conueniebant. Id indicat diuus Lucas Actorum secundo, vbi ait fuisse ibi tempore Apostolorũ Parthos, & Medos, & Elamitas, Mesopotamios, & Cappadoces, & qui incolebant Pontum & Asiã, Phrygiam, & Pamphiliam, Aegyptios, Lybios, Romanos, Cretes, & Arabes. Iosephus libro septimo de bello Iudaico ait in euersione Hierosolymæ fuisse numerum captiuorum nonaginta & septẽ millia, mortuorum verò vndecies centum millia, quorum multi Gentiles erant. Poteris per portas fortitudinem & robur intelligere, vt sit sensus: Euersa est vrbs, cuius fortitudinem homines admirabãtur. Apud veteres enim in portis vrbium agitabantur iudicia quã ob causam ait sancta scriptura in libro Deuteronomij: Deferent signa virginitatis eius ad seniores vrbis, qui in porta sunt. Et in psalmo: Non confundetur, cùm loquetur inimicis suis in porta. Acsi dicat: Non timebit vir iustus, cùm ei aduersarij intenderint litem, nulla afficietur ignominia: cùm responderit accusatoribus suis in iudicio, quod fieri solet in vrbis porta. Ibi erant iudices & satellites, & arma, & tormenta bellica. Vnde dixit Deus Abrahamo: Possidebit semen tuum portas inimicorum suorum. Volens Ieremias significare nullum esse Hierosolymæ robur, nullam fortitudinem, dixit: Luxit Iudæa, & portæ eius corruerunt. Ex quo effectum est, vt portæ pro fortitudine & potentia accipiantur. In hanc significationem accipiuntur apud Matthæũ, cùm Christus dixit: Tu es Petrus, & super hanc Petram ædificabo ecclesiam meam: & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Fortitudo inferi, eius potentia, vires, & arma sunt tentationes dæmonum, immanitates tyrannorum, hæreticorum perfidiæ, & impiorum hominum fraudes & scelera: quæ omnia non poterunt Dei ecclesiam delere. Hoc enim Dei templum vigebit memoria omnium seculorum; nullo poterit incendio amitti, nulla vi tempestatum obrui: nullis dæmonum machinis expugnari. Hæc est enim arca Noe, quæ nullis potuit diluuij fluctibus submergi. Hæc est vera illa specula, de qua ait diuinus psaltes: Diligit dominus portas Siõ, super omnia tabernacula Iacob. Hæc est turris illa Dauidis, quæ ædificata est cum propugnaculis, vt dicitur in Canticis, ex qua mille clypei pendent, & omnis fortium armatura. Hæc est domus illa Dei, vt ait Apostolus, columna & firmamentum veritatis, quam diuus Ioannes in Apocalypsi appellat tabernaculum Dei cũ hominibus. Hæc est vera Hierosolyma inexpugnabilis, nõ terrena illa, quæ fuit in cineres conuersa, sed cœlestis, quam ipsa perpetuitas semper intuebitur: quam diuus Ioannes vidit descendentem de cœlo, à Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo, admirabilibus ac pulcherrimis ornamẽtis magnificẽtissimè decora tã, & Deo ipso munitã. De ea ait Esaias Vrbs fortitudinis nostræ Sion, saluator ponetur in ea, murus & antemurale. Et ipse saluator ait apud Zachariam prophetam: Ego ero eis murus ignis in circuitu, & in gloria ero in medio eius. Hæc est aduersus quam inferorum portæ nunquam poterunt præualere.

Acto. 2. — *Deute. 22.* — *Psalm. 126.* — *Genes. 22.* — *Iere. 14.* — *Mat. 16.* — *Gene. 6.* — *Psa. 86.* — *Can. 4.* — *2. Tim. 3.* — *Apo. 21.* — *Apo. 21.* — *Esa. 26.* — *Zacha. 2.*

Conuersa est ad me, implebor: deserta est. Verba sunt Tyri dicẽtis: Conuersa est ad me Hierosolyma, tota eius opulentia & negotiatio ad me transibit. Ideo ea euersa ero ego in magna dignitate constituta: implebor diuitiis & deliciis, abũdabo mercibus: eius euacuatio erit mea impletio, eius vastitas erit mea celebritas, eius ignominia redundabit in meam gloriam. Illa deserta est, ideo ego ero frequentiore mercatorum multitudine referta. Intuere mundi conditionẽ & qualitatẽ: nõ ornat hos, quin spoliet illos: si quendã cumulat diuitiis, aliũ

premit

premit inopia,nō poteſt impleri hic, quin euacuetur ille,nec vnus affluere diuitiis,quin alius opum ſuarum naufragium faciat. Quemadmodum fieri non poteſt,vt ſol hemiſphærium noſtrum cōpleat ſplendore,quin alteri hemiſphærio tenebras obfūdat,quo fit,vt cùm nobis dies eſt,illis ſit nox,qui è regione nobis,è contraria parte terræ ſtant contra noſtra veſtigia,quos antipodas vocamus: & è contrariò:ſic non his effulget dies proſperarum rerū, quin alios atra calamitatum nox tenebris obſcuret:quo fit,vt cùm quidam lucrantur, alij amittāt, cùm quidam lætitia efferuntur,alij mœrore comprimantur. Vt in hauſtrorum rota non poſſunt quidam modioli impleri,quin alij euacuentur, ita in huius mundi varietate ſi quidam opes & dignitates conſequuntur,alij eas amiſerunt, & ſine miſeria horum non poſſunt illi mundi amplitudinē comparare:ſine tenebris vnius nō poteſt alter ſplēdorem adipiſci.Ideo monet Salomon in Eccleſiaſte,vt creatoris meminerimus,antequam tenebreſcat ſol & lumen, hoc eſt,dum fluunt ſecundæ res, dum micat claritas proſperitatis, priuſquam veniat atra & triſtis rerū aduerſarum caligo. Nemo confidat ſemper ſibi illud ſtabile & firmū permanſurum,quod in aliis fluxum & fragile intuetur. O vanam mundi gloriam,incertam & fallacem,& tetris ignominiæ maculis deformatam, ad quam ſine alterius ruina nemo aſcendit! Nos igitur ad eas opes & dignitates aſpiremus, quas abſque aliorū detrimēto cōparare poſſimus,quas nec caſus eripit,nec inuidia labefactat,nec vetuſtas vlla conſumit. Hæ à viro iuſto poſſidentur,de quo ait diuinus vates:Gloria & diuitiæ in domo eius,& iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi.Et alibi: Spera in Deo,& fac bonitatē,& inhabita terrā,& paſceris diuitiis eius.Acſi dicat:Si pietatē & virtutē colueris,velim tibi perſuadeas eſſe te vitā placidè & trāquillè traducturum,& magnis diuitiis abundaturum,non illis quę tranſeunt,& fluunt,& tanquam floſculi decidunt,ſed quæ permanent, & animum verè diuitem faciunt,ex quibus vera nobilitas refloreſcit.His carebant Tyrij,& eam ob cauſam Iudæorum mœſtitia lætabātur, vt humanas diuitias augerent,& portum ſuum variis mercibus amplificarent.

Simile

Simile

Eccl. 12.

Pſa.111.

Pſal.38.

Ecce ego ſuper te Tyre. Subaudi veniam,vt te euertam. Poteſt verti:Ecce ego contra te. Quaſi dicat Deus:Quoniam tu aliorum euerſione delectaris, ego te euertam.Conſidera quàm nefarium ſit aliena pernicie delectari.Qua de re diſſeruimus initio capitis ſuperioris.

Sicut aſcendit mare fluctuans. Id eſt, quemadmodum procelloſum mare extollit in aerem fluctus ſuos turbulentos & innumerabiles,ſic ego efficiā, vt Babylonia aduerſus te mittat milites immanitate barbaros,& numero infinitos.Comparat Babyloniā cū mari ſæuo atque tēpeſtuoſo, milites verò eius cū fluctibus innumeris,vi ventorū cōcitatis.

Et diſſipabunt muros Tyri, & deſtruent turres eius. Euerterunt enim Babylonij mœnia omnia vrbis. Poteris per muros & turres magnates intelligere & ſuperbos,quemadmodum apud Eſaiam. Super omnem turrim excelſam, & ſuper omnem murū munitum.Explicans autem ſeipſum ait.Super omnem ſuperbū & excelſum.Ita poteſt Illud Ieremię in Lamentationibus explicari:Cogitauit dominus diſſipare murum filiæ Sion.Et id, quod ſequitur: Luxit antemurale, & murus pariter diſſipatus eſt. Vel vt poteſt etiam verti ex Hebræo: Luxerunt propugnacula,& muri pariter euerſi ſunt.

Eſai. 2.

Thre. 2.

Et dabo eam in limpidiſſimam petram. Hoc eſt, non manebit in ea lapis ſuper lapidem:Ita eius ędificia delebo,vt ſolùm remaneat rupes,vbi vrbs ſita eſt, & nullum appareat priſtinæ ciuitatis veſtigium.

Siccatio ſagenarum erit in medio maris. Vbi nunc eſt Tyrus ciuitas frequentiſſima & florentiſſima, erit locus deſertus,vbi piſcatores retia expandant. Nonnulli codices ad marginem pro ſiccatione habent expanſionem.

Filiæ quoque eius,quæ ſunt in agro. Hoc eſt eius oppida,quæ ſunt in continente.Vrbs præcipua dicitur mater,villę verò & oppida filiæ, vt primo capite Iudicū:Manaſſes quoq; nō deleuit Bethſan,& Canath cum viculis ſuis:vbi pro viculis eſt in Hebraico cū filiabus ſuis.Vbi Eſaias ait:Sic erūt filiæ Moab in trāſcenſu Arnō,per filias Moab intelligit oppida & vicos. Eodem modo Ieremias: Oculus meus deprædatus eſt animā meā in cūctis filiabus: vrbis meæ.Quaſi dicat:Oculi mei dolore affecerūt animam meā in omnibus oppidis regni Iuda euerſis & deuaſtatis:fleui amarè ob oppidorum Hieroſolymæ excidium. Quæ verba ita vertit paraphraſtes Chaldæus:Fletus oculi mei aſcendit, vt noceat animæ meæ propter deſolationem regionis populi mei, & propter euerſionem filiarum Hieruſalem vrbis meæ. Ezechiel etiam capit. 16. Dabo te in animas odientium te filiarum Palæſtinarum: ſeu filiarum Palæſtinæ. Vbi vides filias oppida eſſe, & villas, & vicos, reſpectu ciuitatis metropolis. Accipitur etiam filia pro ipſa metropoli,ſi eam ad totam contuleris regionem,cuius ipſa metropolis pars eſt. Hinc efficitur vt Hieroſolyma appelletur filia Hieruſalem,vt apud Ieremiam: Mouerunt capita ſua ſuper filiam Hieruſalem.Et apud Sophoniam: Lætare & exulta in omni corde filia Hieruſalem. Et apud Zachariam:Exulta ſatis filia Siō, iubila filia Hieruſalem.Et apud pſalmographum.Filia Babylonis miſera. Et alibi: Et filiæ Tyri in muneribus vultū tuū deprecabūtur omnes diuites plebis. Vbi in Hebraico eſt filia Tyri,ſimiliter in Græca tranſlatione. Voluit enim diuinus vates ſignificare fore,vt Tyrus idolorū cultrix,dona offerret Chriſto, & tēpla conderet diuino cultui dedicata,cùm ſe ad Chriſti fidē Apoſtolorū prædicatione cōuerteret. Accipitur etiam filia pro tribu:vt apud Lucā:Fuit in diebus Herodis regis Iudææ ſacerdos quidā nomine Zachrias de vice Abiæ:& vxor illius de filiabus Aaron: hoc eſt,de tribu ſacerdotali. Hoc tamen loco apud Ezechielem accipitur filia pro oppidulo & vico.

Iudi. 1.

Eſa.16.

Thre. 3.

Sup.16.

Thre.2.

Sopho. 3.

Zach.9.

Pſa.136.

Pſr. 40.

Luc. 1.

Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonoſor. Dixerat miſſurum Gentes aduerſus Tyrum: modò explicat,quæ eſſent Gentes illæ.

Et comportabit aggerem in gyro. Id eſt,circundabit vndique vallo,& coaceruatione lapidum & terræ. Id enim ſignificat agger.

Et vineas & arietes temperabit in muros tuos. Hoc eſt,collocabit è regione ad muros tuos machinas bellicas, quibus te concutiat. Vinea eſt bellicum inſtrumentum, ex lignis compactum, crudis ac fortibus coriis exteriùs contectum. Aries tormentum

mentum est instar capitis arietis, quo hostes solent muros diruere.

Statuæ tuæ nobiles in terram corruent. Hoc est, idola tua aurea & argentea decident in terram. Poteris per has statuas trophæa intelligere, & monimẽtaà victoribus erecta in signum victoriæ. Vnde Pōpeius deuictis Hispaniis, vt narrat Sallustius, trophæa in iugis Pyrenæi montis collocauit. Et Romæ solebant veteres trophæorum loco fornices siue arcus triumphales construere, quorum nonulli nunc extant, vt est arcus Constantini imperatoris in radicibus montis Palatini versus amphiteatrū, quod nunc appellatur Collosseum, erectus ob victoriam de Maxentio reportatam. Et arcus Seueri in radicibus Capitolij versus Aquilonem & Zephyrum: & arcus Vespasiani in via sacra, ob deuictam Hierosolymam extructus. Et arcus Domitiani ad sanctum Syluestrum, qui vulgò dicitur arcus Portugalliæ. Quos ego vidi Romæ, cùm ibi ordinis nostri negotia gererem. Cùm Saul mirabilem de Amalechitis victoriā reportaret, ait diuina scriptura libro primo Regum eum sibi fornicem triūphalem erexisse, etiam si aliqui interpretentur eū trophæum in loco victoriæ collocasse. Sunt, qui per has nobiles statuas, excelsas turres intelligant, & munita propugnacula. Alij aiunt esse imagines virorum illustrium. Solebant enim antiqui simulacra ex lapide, aut ære, aut aliqua alia materia illis decernere, & in loco cōspicuo collocare, qui facto aliquo insigni rempublicā illustrabāt, vt nulla de illis obmutesceret vetustas, & vt aliis adderent stimulum ad virtutum labores. Quemadmodum vt globus ferreus expādatur, vt ex eo fiat extēsa lamina, oportet illū in ignis fornacem mittere, & in dura incude posteà cōtūdere, & recudere, sic non potest fama extendi & propagari, nisi sit in honestorū laborum ignem coniecta, & calamitatum ictibus percussa. Etsi enim veteres illi cognoscerēt satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructū esse, tamē mortalibus immortalitatem illam non existimabant esse contemnendam. Sed quoniam multi ad id idololatriæ perducti sunt, vt statuas colerent, illis summum honorem, & latriam venerationem soli Deo debitam tribuentes, prohibuit Deus, ne simulacra erigerent, ne idola venerarentur. Ait enim diuus Paulus eos mutasse gloriā incorruptibilis Dei in similitudinē imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedū, & serpētium. Non tamen prohibuit Deus imagines sanctorum. Imò pium est & laudabile eas venerari: eas autem confringere, detestari, & delere impium est, & hæreticum & diabolicum. Qua de re copiosè disserui mus in nostris in Esaiam commentariis, verba illa capitis sexagesimiquinti explanantes. Qui ponitis Fortunæ mensam.

1.Re.15.

imile

Exo.34. Nū. 33. Deu.7. Rom.1.

Et quiescere faciam multitudinem canticorum tuorum. Eodem modo Esaias euersionem prædicens Moabitarum, ait: Auferetur letitia & exultatio de Carmelo, & in vineis non exultabit, nec iubilabit. Et Ieremias Deum in hunc modum inducit loquentem. Quiescere faciam de vrbibus Iuda, & de plateis Hierusalē vocē gaudij, & vocē lætitiæ.

Esa.16. Iere.7.

Et dabo te in limpidissimam petram: siccatio sagenarū eris: neç ædificaberis vltrà, quia ego dominus locutus sum, dicit dominus Deus de Tyro: Nunquid non à sonitu ruinæ tuæ, & gemitu interfectorū tuorum, cum occisi fuerint, in medio tui commouebuntur insulæ, & descendent de sedibus suis omnes principes maris, & auferent exuuias suas, & vestimenta sua varia abiicient, & induentur stupore? In terra sedebunt, & attoniti super repentino casu suo admirabuntur, & assumentes super te lamentum, dicent tibi: Quomodo peristi, D qui habitas in mari vrbs inclyta, quæ fuisti fortis in mari cum habitatoribus tuis, quos formidabant vniuersi? Nunc stupebunt naues in die pauoris tui, & turbabuntur insulæ in mari, eò quòd nullus egrediatur ex te: quia hæc dicit dominus Deus: Cùm dedero te vrbem desolatam, sicut ciuitates, quæ non habitantur, & adduxero super te abyssū, & operuerint te aquæ multæ, & detraxero te cum his, qui descendunt in lacum ad populum sempiternum, & collocauero in terra nouissima sicut solitudines veteres cum his, qui deducuntur in lacum: vt non habiteris. Porrò cùm dedero gloriam in terra viuentium, in nihilum redigam te, & non eris: & requisita non inuenieris vltrà in sempiternum, dicit dominus Deus.

Et dabo te in limpidissimam petram. Explica vt suprà paulò antè.

Nec ædificaberis vltrà. Esaias capite vigesimosecūdo, vbi de Tyri vastatione & excidio vaticinatur, ita ait: In obliuione eris ô Tyre septuaginta annis, sicut dies regis vnius. Post septuaginta autem annos erit Tyro quasi canticum meretricis. Acsi dicat: Septuaginta annis eris euersa ô Tyre, tot enim annos durabit captiuitas Babylonica, in qua erunt filij Israelis detenti, quorū calamitatibus tu insultasti. Sed finito hoc tēpore instauraberis: dabisq; operam, vt ad te negotiatores allicias, quemadmodum solet meretrix canticis suis ad se amatores excitare. Cùm autē Ezechiel dicat hoc loco non esse Tirū vltrà ædificandā, non videntur prima frōte hæc duo vaticinia cohærere. Præterea quî fieri potest, vt verum sit id, quod hîc ait Ezechiel, nō esse Tyrum vltrà instaurandam, cùm constet eā post euersionem à Nabuchodonosore sibi illatā instauratam fuisse, & ab Alexandro Magno iterum deletam, & posteà ad pristinam dignitatem restitutam? Nam quo tempore Christus Deus noster humanā formam induit, & terras lustrauit, ac cum hominibus vixit, extabat Tyrus, vt ex multis locis euangelij constat. Ait enim Matthæus: Egressus inde Iesus successit in partes Tyri & Sidonis. Et Marcus: Qui circa Tyrum & Sidonem audientes quæ faciebat, veniebant ad eum. Huic obiectioni respondendum est, particulam vltrà, non significare hoc loco in æternum, sed longum tempus, quēadmodū multis aliis in locis, vt in explanatione quinti capitis suprà ostendimus. Dicens Ezechiel non esse Tyrum vltrà ædificādam, intelligit hoc esse spatio

Esa.23. Mat.15. Marc.3.

septua

septuaginta annorum. Et ita nō dissentit ab Esaia, imò vtriusque oracula maximè cohærent. Poteris etiam dicere fuisse instauratam post septuaginta annos iuxta Esaię vaticinationem, sed non eodem loco, nec eadem structura & magnificentia iuxta Ezechielis oraculum. Fuerat priùs in mari sita, postea in terra firma coniectis in mare innumeris aggeribus, priùs excelsis muris, fortibus propugnaculis, munitis arcibus, pulchris mœnibus constructa, posteà abiecto muro septa, & humilibus ædificiis instaurata.

Commouebuntur insulæ. Id est, qui insulas incolunt tuam euersionē audientes terrebuntur. Metonymia est, ponitur enim locus pro locato.

Omnes principes maris. Hoc est, omnes insularum dominatores. Vel omnes duces classium in alto nauigantes.

Auferent exuuias suas, & vestimenta sua varia abiicient. Describit admirationem & stuporem, quo illi tenerentur, qui euersionem Tyri audirent: & multò magis qui eam viderent, nam oculi augent dolorem quia ea, quæ cæteri audiunt, aspicere coguntur, nec sinunt cogitationem ab ærumnis separare. Exuuiæ sunt vestes, etiā si pro spoliis hosti detractis propriè sumantur. Vestiméta varia sunt ex multis liciis cōfecta, variisque coloribus distincta, quæ polymitæ vestes appellantur: qualis erat, qua induebatur Ioseph. Huiusmodi erat velū taberna- *Genes. 37.* culi, & superhumerale sacerdotis, & rationale, & *Exo. 35.* vestis ea, qua induta erat Hierosolyma, iuxta id quod suprà dixit Ezechiel cap. sextodecimo. Sciē- *Exo. 28.* tes igitur principes maris excidiū Tyri, ornaméta *Exo. 39.* sua abiiciebant: & admirati ac stupidi reddebātur. *Sup. 16.* Id solent diuini vates literis mandare, cū volunt magnam alicuius ciuitatis vastitatem significare. *Esa. 26.* Ita Esaias prædicens Babyloniis ruinā has voces cōsignauit monimentis: Corrui, cùm audirē, conturbatus sum, cùm viderē, emarcuit cor meū: tene- *Nahū. 3.* bræ obstupefecerunt me. Et Nahum de euersione Niniuæ, Omnis, inquit, qui viderit te, resiliet à te, & dicet: Vastata est Niniue. Quis commouebit super te caput, &c. Verùm pro exuuiis, habent septuaginta interpretes coronas.

Attoniti super repentino casu tuo admirabuntur. Solent enim repentina videri grauiora: non est enim dubium, quin omnia quæ mala existimentur, sint improuisa acerbiora. Eā ob causam sapienter cogitant, qui tēporibus secundis casus aduersos reformidant: oportet enim, cū res ad voluntatē fluunt, meditari, quo pacto aduersarum rerum moles declinetur, aut feratur. In humanis historiis scriptū legimus imperatorem Adrianum anulum gestasse, quem aiebat fuisse Drusij Germanici, in quo erant hæ literæ sculptæ. Illis grauius est Fortuna, quibus est repentina. Augustinus de singularitate clericorum, Vbicunque, inquit, fuerit prouidétia, frustrātur vniuersa contraria: vbi autē prouidétia negligitur, omnia contraria dominātur. Et Gregorius in homilia: Minus iacula feriunt, quæ præuidētur, & tolerabiliùs mundi mala suscipimus, si contra hæc per prouidétiæ clypeū munimur. Et Seneca in Prouerbiis: Grauiùs nocet, quodcunq; inexpertum accidit: melius est præcauere, quàm cauere. Et Scipio Maior dicere solebat turpe verbum esse: Non putaram. Ideo oportet consilio vti, quod est veluti oculus futurorum: Nam vt ait Salomon in Prouerbiis: Astutus omnia agit cū consilio. Et *Prou. 13.* Ecclesiasticus: Fili, inquit, sine cōsilio nihil facias, *Eccle. 23.* & post factum non pœnitebis. Et Moyses: Vtinam saperent, & intelligerent, & nouissima præuiderēt. *Deu. 32.*

Non stupebunt naues. Hoc est, nauigantes. Metonymia est.

Eò quòd nullus egrediatur ex te. Hoc est, quòd nullus mercator exeat ex portu tuo. Quidam vertunt: Terrebūtur insulæ, quæ sunt in mari ab exitu tuo, hoc est, ob exilium tuum, quod ciues tui captiui ducuntur.

Et adduxero super te abyssum. Hoc est, aquarū multitudinem, quæ te obruant, & penitus operiant. Erat Tyrus insula: quam ob causam ait Deus adducturum se esse super eam abyssum aquarum: solent enim aliquando oppida maritima insularum fluctuū maris inundatione subuerti. Sed per has aquas intelligit diuinus vates afflictiones: & nominās abyssū innuit summā calamitatū magnitudinē. Volens regius vates describere rerum aduersarum *Psal. 39.* angustias, & vim ærumnarū, atq; calamitatū multitudinem, quibus penè fuerat demersus. Exaudiuit inquit, preces meas, & eduxit me de lacu miseriæ, & de luto fæcis. vbi pro lacu miseriæ, potest verti ex Hebręo, cisternę strepitus. Quasi dicat: Cum essem periculis cinctus, eripuit me Deus de cisterna calamitatum, in quā turbulentæ & impetuosæ molestiarū aquæ vndiq; irruebāt, & cum ingenti strepitu decidebāt, ac præ nimia agitatione resonabant. Cùm autē aquarū nomine intelligātur ærumnæ, dolores, & cruciatus, par est, vt per abyssum summa calamitatū magnitudo significetur: abyssus enim aquā significat profundissimā. Id quod est in libro Genesis scriptum: Tenebræ erant super *Gene. 1.* faciem abyssi, significat esse aquarum vim & profunditatem tenebris coopertam. Et de Aegyptiis in mari rubro mirabiliter obrutis ait diuina scriptura in Exodo: Abyssi operuerūt eos, descéderūt in *Exo. 15.* profūdum quasi lapis. Est igitur abyssus aduersitas acerbissima, periculis plenissima, & ferè intolerāda. In hanc significationem accipitur à regio vate *Psa. 14.* in psalmo dicente: Abyssus Abyssum inuocat in voce cataractarum tuarum. Hoc est calamitas magna alteram secundam ducit non minus ingentem calamitatem, in voce nubium pluuiam vehementem effundentium. Vna afflictio alteram secum trahit, te domine pluente super me calamitates: finis vnius est principium alterius. Infinita imbrium copia, & ingens aquarum procella me ferè obruūt & submergunt. Et subdit statim. Omnia excelsa tua, & fluctus tui super me trāsierunt. Acsi dicat: Eheu quare me tot premis ærumnis, refugium meum, & singularis spes mea? nam excelsa tua, hoc est tonitrua, & fulmina, & grandines, quæ te disponente in aere fiunt, & fluctus aquarum in terræ fluuiis agitatarum, omnia deniq; aspera & aduersa, plena molestiarum & dolorum ita decidunt super me, vt nulla detur à miseriis intermissio. Quod ait: in voce cataractarum tuarum, potest transferri ad imitationem vocis cataractarum tuarum. Sunt autem cataractæ ianuæ pensiles, & vasa pensilia, vbi aquæ sisti solent, & vnde demittuntur pro hominum arbitrio. Imò ipsæ aquæ ex alto cum impetu defluentes, & nubes in aquas resolutæ, & ipsæ etiam pluuiæ ex nubibus vehementer decidentes cataractæ appellantur

pellantur, atque in hanc significationem hoc loco accipiuntur, vt horribiles calamitates significent. Sed quoniam in his ærumnis confugiebat ad diuinum numē, & in eius suauissima memoria conquiescebat, fuit ab illis ereptus, vt ipse iis verbis in alio psalmo testatur: Quantas ostendisti mihi domine tribulationes multas & malas, & conuersus viuificasti me, & de abyssis terræ iterum reduxisti me. Vbi etiam per abyssos calamitatum profunditas & immensitas significantur. *Psa.70.*

Et detraxero te cum his, qui descendunt in lacum ad populum sempiternum. Hoc est, cùm te interfecero. Potest verti: Tunc detraham te cum descendentibus, &c. Sensus est: Cùm te vastauero, & abysso calamitatū oppressero, tunc te deponā cū his, qui descēdūt in sepulchrū ad eos, qui ante multa secula à vita migrarunt. Accipi lacum pro fouea & sepulchro indicat locus ille psalmographi: Deus meus ne sileas à me, ne quando taceas à me: & assimilabor descendentibus in lacum. Hoc est, ne ad precationes meas obsurdescas Deus meus: præbe mihi aures misericordiæ tuæ, ne si mihi opem non tuleris, similis sim illis, qui demittuntur in sepulchrū. Et illud: Aestimatus sum cum descendentibus in lacum: factus sum sicut homo sine adiutorio inter mortuos liber. Vel accipitur hîc ab Ezechiele lacus pro inferno: in quam significationem accipitur in loco illo Esaiæ: Veruntamen ad infernum detraheris, ad profundum laci. Et à Zacharia: Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua. Christum alloquitur, qui sanguine suo mundum redemit, & patres detraxit è limbo, quem vocat carcerem siue lacum sine aqua. Noster etiam Ezechiel trigesimoprimo infernum his verbis lacum appellat: Traditi sunt in mortem ad terram vltimā in medio filiorum hominum ad eos, qui descendunt in lacum. Populum sempiternum vocat Ezechiel eos, qui in cæcas inferorum tenebras relegantur, vbi in æternum torquentur. Ibi cruciantur omnes, qui absque gratia decedunt è vita, etiam si dum viuerent, in virtutum nonnullarum actiones incumberent. Nulla enim virtus absque charitate perfecta est. Quemadmodum sol lunam illuminat & stellas, sic charitas illustrat, & perficit virtutes. Audi Paulū Apostolum dicentem: Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum, ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Hæc autem charitas sine gratia esse non potest, gratia autem cum peccato mortifero nunquam est. Quicunque ergo est funesto delicto contaminatus, est charitate & gratia alienatus, & vinculo diaboli astrictus: & migrans hoc modo è vita, in mortem æternam, & pœnas semper duraturas relegatur, & in lacum inferorum proiicitur. *Psa.27.* *Psa.87.* *Esai.14.* *Zach.9.* *Inf. 31.* *Simile* *1. Cori. 13.*

Et collocauero te in terra nouissima. Hoc est, in inferno. Est enim infernus locus pœnarum impiorum in medio terræ, ideo eum hîc vocat terram nouissimam: & capite trigesimoprimo terram vltimam, quod est idem. Vide periphrases inferni. Præterea appellatur in literis diuinis gehenna, terra obliuionis, vmbra mortis, abyssus, puteus, interitus, lacus mortis. Quidam pro terra nouissima vertunt inferiorem terræ: at ex Hebraico rectius verti potest: in inferioribus terræ. Quemadmodum in psalmo: Ipsi verò in vanum quæsierūt animam meam introibunt in inferiora terræ. Acsi dicat diuinus vates: Hostes mei frustrà conati sunt eripere mihi vitam, nequicquam machinati sunt mihi perniciē, quoniam tu domine protexisti me: ipsi autem ad inferos detrudentur. In Hebraico pro in vanum est lesoah, quod potest rectè verti: in excidium: vt sit sensus. Inimici mei ad excidium quæsierunt vitam meam, sed ego ereptus sum, ipsi autem æternos suorum scelerum cruciatus in inferno persoluent. *Inf. 31.* *Psal.62.*

Sicut solitudines veteres. Descendes ad inferos: & locus, vbi nūc sita est vrbs, erit diu desertus instar solitudinum antiquarum. Eodē modo dixit Deus per Ieremiam, loquens de Iudæis, qui erāt in Chaldæam captiui ducendi: Ponam eos in stuporem & in sibilum, & in solitudines sempiternas. Sempiternas vocat eas vastitates, quæ durauerunt spatio annorum septuaginta. Nam tot annis durauit captiuitas Babylonica. quibus elapsis reuersi sunt Iudęi in terram suam, quę erat in solitudinem redacta. *Iere.25.*

Porrò cùm dedero gloriam in terra viuentium. Hoc est, cùm per vltionem, quam sumpsero de te, ostendero gloriam meam in mundo. Acsi dicat Deus: Ego te ô Tyre ciuitas opulenta euertam ob superbiam & immanitatem tuam, & ob cætera flagitia, quibus es contaminata: & in hoc apparebit iustitia mea, & gloria mea, cùm ostendero me esse iustum & potentem. Ostendere autem Deum gloriā suam in hominum sceleratorum punitione ostendimus copiosè in fine capitis vicesimiquinti. Hunc medium mundi globum appellat propheta terrā viuētium, ad differentiam inferni, qui vocatur terra mortuorum & obliuionis: vt in psalmo: Nunquid cognoscētur in tenebris mirabilia tua, & iustitia tua in terra obliuionis? Appellari autem hanc terram, in qua viuimus, terram viuentium, indicat locus ille psalmographi: Propterea Deus distruet te in finem: euellet te, & emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viuentium. Quæ verba ita possunt ex Hebraico in Latinum conuerti. Deus etiam perdet te in æternum, consternabit te, & euellet te de domicilio tuo, & generationem tuā de terra viuentium, vt nulla tibi in vita posteritas relinquatur. Acsi dicat: Non solùm tu, sed domus tua, & posteri tui, omnes peribitis. Vbi vides terram viuentium esse terram hanc, in qua vitam degimus. In eādem significationem accipitur ab eodē propheta in versiculo illo: Credo videre bona domini in terra viuētiū: cuius hic est sensus: Et si me video periculis expositū, & ab inimicis meis vndique oppugnatum, qui me ad cædem crudelissimam vocant, & hanc lucem mihi eripere conantur, tamen credo esse me visurum in hoc mundo ea bona, quæ mihi promisit Deus, nimirum regnum securum, vitam tranquillam, & cęterorum bonorum abundantiam. Esaias etiam volens Christi Iesu mortem significare, ait: Abscissus est de terra viuētiū. Quare nō est dubiū, quin terra viuentium mundū hunc significet. Sunt, qui hunc Ezechielis locum ita interpretentur. Ego te ô Tyre delebo, cùm affecero gloria Hierosolymam, eāque finita captiuitate Babylonica instaurauero, & ad pristinam dignitatem restituero. Dixerat Deus euersurum se esse Tyrum: Sed quoniam poterat quis interrogare, quando futura esset euersio hæc, respon *Psal.87* *Psal. 51.* *Psa.26.* *Esa. 53.*

respondit tunc fore, cum Hierosolyma amissam gloriam recuperasset. Tunc enim aiunt euersam fuisse Tyrum, cùm Iudæi reuersi sunt ex Babylonica captiuitate in patriam suam. Et hoc modo accipitur terra viuentium pro sola Iudæa, in qua tantũ erat verus cultus,& sacrificia Deo verò oblata:ibi erat fides & religio,& vera vita:quare terra viuentium vocabatur. Illi enim viuere dicuntur, qui fide,quæ per charitatẽ operatur, muniti, Deo seruiunt,eumq; summè venerantur. Illi verò mortui sunt,qui sceleribus imbuti, maleficiis pascuntur,& omnes,qui sunt à fide alienati. Nõ enim viuunt,qui Deo grati non sunt:at qui sine fide,vt ait Apostolus,impossibile est placere Deo.Eorũ enim quæ dicitur vita, mors est. Hæc terra viuentiũ est illa, de qua ait regius psaltes: Placebo domino in regione viuorum. Appellabatur igitur Iudæa terra viuentium,& terra sancta,quia solùm fideles viuunt,& ibi fides erat. Vel quia viri iusti, qui ibi è vita migrauerant,resurrexerunt cum Christo. Ita enim ait diuus Matthæus:Monumẽta aperta sunt: & multa corpora sanctorum, qui dormierant,surrexerunt.Et exeuntes de monumentis post resurrectionem eius venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis. Fortasse id intuentes mentis oculis spiritu prophetico illustratis Iacob & Ioseph,illustres patriarchæ, qui in Aegypto excesserunt è vita,dederunt operam,dum viuerent,vt eorum ossa ad terram promissionis afferrentur, vt ibi sepulti cum Christo ad vitam redirent. Sed tunc insurgit difficilis quædam quæstio.Si Tyrus euersa est, cùm Hierosolyma fuit per Iudæos à Chaldæa in Iudæam reuersos instaurata, quomodo verum erit id, quod hîc dixit Ezechiel eam euertẽdam esse per Nabuchodonosorem, si iam Nabuchodonosor erat mortuus, eiusque memoria extincta?Nã vt literæ diuinæ testantur,Persæ & Medi Babylonẽ expugnauerunt,& vastauerunt,eiusque regem vita priuarunt. Et tunc Cyrus rex persarum Iudæos liberauit,& in patriã misit, vt Hierosolymam instaurarent,& ad antiquam magnificentiam restituerent. Huic obiectioni respondebis facilè, si per Nabuchodonosorẽ intelligas Cyrum,qui rex fuit totius Babyloniæ: qui & Iudęos liberauit,& Tyrios deuicit. Nec est inconueniẽs, Cyrum vocari Nabuchodonosorem:nam consuetudo est scripturarum reges omnes Babylonios Nabuchodonosores appellare. Eodẽ modo reges Palæstinæ quondam Abimelech appellabantur,vt asserit Lyppomanus vir omni sapientia & virtute præstanti in Catena sua in Genesim, explicans locum illũ capitis vicesimiprimi:Abiit Isaac ad Abimelech regem Palæstinorum. Abimelech, inquit ille,non personæ nomen est, sed regiæ dignitatis nomenclatura apud Palæstinos: est enim Abimelech idem quod pater meus rex. Huiusmodi enim debent esse,qui populis præficiuntur,patres,&reges. Eodem modo reges Aegypti dicti sunt Pharaones,& posteà Ptolomæi,& reges Persarum Arsacidæ, & Atheniensium Cecropidæ, & Romani imperatores Augusti,& Cæsares. Sed quoniã non inuenimus in historiis Cyrum euertisse Tyrum, cùm Iudæos misit in patriam suam: & multi scriptores magni & graues asserunt fuisse Tyrũ ab Alexandro Magno deletam, per Nabuchodonosorem intelligũt Alexandrũ,Nabuchodonosor rex Chaldæorũ capta Hierosolyma templum incẽdit:quod vt ait Eusebius de temporibus,& Clemens in primo stromate ab initio ædificationis suæ manserat annis 442. Mortuo Nabuchodonosore obtinuit imperium Euilmerodach, cui successit frater eius Balthasar, qui vidit scripturam in pariete mirabiliter ostensam,quam Daniel interpretatus est,significans imperiũ Chaldæorum esse ad Persas & Medos trãsferendũ. Et eadem nocte mortuus est Balthasar:& Babylõ capta fuit. Et regnauerũt in Chaldæa Cyrus rex Persarum, & auunculus eius Darius rex Medorum: sed posteà totum imperiũ fuit ad Cyrum redactum. Hic Hebræorum captiuitate soluta eos misit honorificè in Iudæã:& fuit primus rex Persarum,Medorum, & Chaldæorũ. Post eum consecuti sunt principatum duo fratres, qui Magi appellabantur:quibus succesit Darius:post quẽ regnauerunt Xerxes, Artabanus, Artaxerxes, Xerxes secundus, Sogdianus, Darius cognomẽto Nothus, Artaxerxes secundus, Artaxerxes tertius, Arses, Darius Arsani filius, in quo fuit imperium Chaldæorum & Persarum euersum: fuit enim victus ab Alexandro, qui Dario interfecto Babyloniam obtinuit,& Tyrum expugnauit,& euertit:& de illa euersione loquitur hoc loco Ezechiel. Vide chronica Eusebij de temporibus, vbi hæc copiosiùs inuenies. Cùm igitur à Cyro,à quo fuerũt Hebræi in pristinam dignitatẽ restituti,& gloria Hierosolymæ instaurata vsque ad Alexandrum Magnũ,qui Tyrum deleuit, quatuordecim reges regno Chaldææ præfuerint,& inter Nabuchodonosorẽ & Alexãdrum, tot anni interfluxerint,in quibus Tyrus non fuit deleta,nisi tempore Alexãdri, videtur concludi hũc Nabuchodonosorẽ, de quo hic loquitur Ezechiel, Tyri euersorẽ esse Alexandrum Magnum, qui Dario interfecto imperiũ totius Chaldææ fuit magnificentissimè adeptus,qui more aliorum Babyloniæ regum fuit etiã Nabuchodonosor ab Ezechiele hoc capite meritò appellatus. Prætereà omnibus illis veteres tribuebãt nomen Nabuchodonosoris, qui per insolentiam & immanitatẽ viribus imperij abutebantur. Talis fuit Alexander Magnus,qui fratribus suis,& vxori patris sui, & Amintæ consanguineo suo cædem immaniter intulit. Insuper amicum suum Parmenidem,& Philiotam, & venerandum senem Clitũ patri suo multis de causis amicissimum, & condiscipulum suum Calisthenem,& Attalum, Eurilochum,Pausaniam,multósq; alios Macedonię principes,& viros sapientes,animíq; magnitudine pręstantes crudeliter occidit:& quos ne verbo quidẽ violare deberet, ferro vita priuauit: quia ei veluti Deo diuinum cultum tribuere noluerunt. Quam ob causam eũ Paulus Orosius magnum miseriarũ gurgitem vocat,& totius Oriẽtis atrocissimũ turbinem. Et eadem ratione Ezechiel eum hoc capite Nabuchodonosorẽ appellauit. Sed dices: Quî fieri potest,vt de euersione Tyri per Alexandrũ loquatur hic Ezechiel,cùm dixerit,hoc futurum esse, cũ Deus daret gloriam Iudææ? Quæ fuit gloria hæc? Respondendum existimo hanc Hierosolymæ gloriã fuisse,cùm idem Alexander,qui vt libro primo Machabæorum scriptum legimus, obtinuit omnium munitiones, & interfecit reges terræ, & obtinuit regiones Gentium,& Tyrannos, capta Tyro ingressus est Hierosolymam, vbi Deo victimas

Gal.5. Heb.11. Psalm. 114. Mat.27. Gen.49. Gen.50. Dan.5. 1.Esdr. 1. Gen.21. Dan.5. 1.Mach. 1. 1.Mach. 1.

immolauit,& templi pontificem summis honoribus prosecutus est, & Iudæorũ religionem coluit, & alia fecit in ornamentum & gloriam Hierosolymæ cedentia: quæ Iosephus libro Antiquitatum vndecimo capite octauo multis verbis descripsit, & tanquam verissima perpetuis monimentis consignauit: quorum meminit Eusebius in Chronico de temporibus, Asserunt nihilominus graues authores fuisse Tyrũ bis euersam, semel à Nabuchodonosore, & iterum ab Alexandro. Verũ tota hæc euersio, de qua hoc loco agit diuinus noster vates, potest ad vitia referri, acsi dicat Deus: Ego te delebo ô Tyre, non quo ad substantiam, sed quò ad flagitia, & idolorum cultũ: desines esse, nõ quò ad mœnia, sed quò ad peccata. Peribis, nõ quò ad personas, sed quò ad impietates. Ita intelligitur locus
Psal. 9. ille psalmographi: Increpasti gentes, & periit impius, nomen eorum delesti in æternũ, & in seculũ seculi. Increpauit Deus Tyrios idolorum cultores per Apostolos suos: & relicta vana idolorum superstitione fidem receperunt: & animorũ pulchritudinem, quam flagitiis deformauerant, fidei, cæterarúmque virtutum ornamentis instaurarunt. Eã ob causam loquẽs hoc capite Deus de hac scelerum euersione, dixit eam futuram esse, cùm ipse in terra viuentium gloriam suam ostenderet: hoc est, cùm ad terras ex cœli fastigio filium suum mitteret, quem diuus Paulus splendorẽ gloriæ in epi-
Hebr. 1. stola ad Hebræos appellauit. Et hoc est, quod ait: Cùm dedero gloriam meam in terra viuentium.

In nihilum redigam te, & non eris. Potest hoc referri ad ædificiorum euersionem, vt sit sensus: Delebo te ô Tyre, & longo tempore non habitaberis. Sequitur: Et requisita non inuenieris. Ita dicitur in
Psalm. 36. psalmo: Vidi impium superexaltatum, & eleuatũ sicut cedros Libani: transiuit, & ecce nõ erat: quęsiui eum, & non est inuentus locus eius. Et in Apo-
Apoc. 18 calypsi: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltrà iam non inuenietur. Vel, non eris quò ad flagitia, & idolorum cultum, vt paulò antè dicebam. Id autem quod sequitur. Vltrà in sempiternum: non æternitatem significat, sed longi temporis spatium, nimirum septuaginta annorũ, iux-
Esai. 23. ta Esaiæ vaticinium. Dictio Hebræa, pro qua noster interpres vertit in sempiternum, significat tẽporis continuitatem vsque ad terminum præscriptum rei, de qua agitur. Vnde si attribuatur Deo, qui nullum habet præscriptum terminum, quoniã ipse est sua vita, & suum esse, & semper fuit, est, & erit, significat veram sempiternitatem. Sed si attribuatur temporis spatio, significat totum ætatis interuallum vsque ad rei, de qua agitur, pręscriptum finem. Sin autem attribuatur homini viuẽti, signi-
Iere. 10. ficat eius vitæ curriculum. De Deo ait Ieremias:
Dani. 4. Ipse est Deus viuens, & rex sempiternus. Et Da-
Rom. 1. niel: Potestas eius potestas sempiterna. Et diuus Paulus: Sempiterna quoque eius virtus. De ætate ad spatium præfinitum intelligitur id, quod Deus
Exod. 12 dixit filiis Israel de festo paschali: Habebitis hanc diem in monumentum, & celebrabitis eam solennem domino in generationibus vestris cultu sempiterno. Hoc est, vsque ad Messiam, quousque durabant veteris legis sacrificia, & ceremoniæ. Eodẽ
Exod. 31 modo de sabbato: Custodiant filij Israel sabbatum
Num. 28. & celebrent illud in generationibus suis: pactũ est sempiternum inter me & filios Israel. Similiter illud Numerorum: Hæc sunt sacrificia, quæ offerre debetis: agnos anniculos immaculatos duos quotidie in holocaustum sempiternum. Tres sunt ętates, in quas Hebræi mundum diuidebant, prima à principio mundi vsque ad exitum filiorum Israelis de Aegypto, & legẽ Moysi: altera à lege ad Christũ: tertia à Christo vsque ad finem seculi. Et quoniam sacrificia, & cæremonię, & iudicia, quę Deus illis constituit, duratura erant tota illa ætate secũda vsque ad Messiam, ideo æterna vocabantur. Significari vero æternum & sempiternum vitæ humanæ spatiũ indicant verba illa Achis regis Get:
Erit mihi Dauid seruus sempiternus. Hoc est, quãdiu vixero. Ita intelligunt nonnulli versiculũ illũ *1. Reg. 26.* regij vatis: Quoniam dixisti: In æternum misericordia ædificabitur. Vt sit sensus: Tu domine promisisti Dauidi esse misericordiam tuam cum illo *Psal. 81.* duraturam, quandiu ipse viueret: hoc est, te illi vsque ad mortẽ regnum Israeliticum, potentiam, diuitias, & opes daturum. Et quoniam Esaias prędixerat duraturã esse Tyri vastitatem spatio annorũ *Esai. 23.* septuaginta, quod est vitæ humanæ curriculũ: iuxta illud psalmi: Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni: & toto illo spatio desertam esse *Psal. 89.* vrbem illam, & non inueniendam, ideo ait hoc loco Ezechiel. Et requisita non inuenieris vltrà in ęternum. Hoc est annis septuaginta, siue toto vitæ spatio vnius hominis, quod idem est. Eodẽ modo vaticinans Ieremias de captiuitate Iudæorum in *Iere. 25.* Chaldæa, vbi fuerunt septuaginta annis detenti, inducit Deum ita loquentem: Interficiam eos, & ponam eos in stuporem, & in sibilum, & in solitudines sempiternas. Sempiternas eas vocat, quę annos septuaginta durarunt.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXVI.

Confractæ sunt portæ populorum. Septuaginta habent: Contritæ sunt: perierunt Gentes. Iudæos vocat Gentes, quod Gẽtium idola colerent, eorumque ritibus & superstitionibus adhærerent. Ad id amentię & perfidiæ deuenerunt Iudęi, vt Deo suo, vero vniuersi conditore relicto, falsos & vanos Gẽtium Deos adorarent. Eodẽ modo Esaias: Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis, dereliquerunt dominum, blasphemauerunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. *Esai. 1.*

Implebor, deserta est. Septuaginta verterunt: Quæ fuit plena, deserta est. Poterat hoc ita trãsferri: Quę fuit excisa, euersa est. Pro implebor, est in Hebraico אמלאה immaleah. Verbum est מלא male, quod significat implere, excidere, & perire. Pro implere accipitur etiam à Iob aiente: Nunquid sapiens respondebit, quasi in ventum loquens, & implebit *Iob 15.* ardore stomachum suum? Acsi dicat. Loquetúrne sapiens verba inania, & vento similia? Stomachabitúrne & implebit se furore? Quasi dicat: nõ. Pro ardore seu furore potest verti ex Hebraico Eurus. Paraphrasis Chaldæa habet: Et replebit tanquam vento Orientali ventrem suum? Per ventrem siue stomachum intelligit animum, per ventum Oriẽtalem vanas opiniones. R. Moyseh ita vertit hunc locum: Nunquid sapiens respondebit sociis suis verba ventosa, & eius cogitationes erunt ventus & vanitas?

vanitas? Et paulò pòst in eodem capite: Antequam dies eius compleantur, peribit. Pro peribit, est in Hebraico idem verbum. Loquitur de homine sceleribus imbuto, quem ait morte immatura excedere è vita. Id quod dixit regius vates: *Psalm. 54.* Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos. Mors immatura viro iusto nunquam accidit: nam integritas vitæ ipsam adolescentiam in senectuté conuertit. Nec dicẽdus est aliquis parum vixisse, si vitam ad certam rationis normam direxit, & officiorum mométa perpẽdit. Poterat versus ille Iob ita verti ex Hebraico: Ante diem suum succidetur. Thargum vertit. In die non suo implebitur sepulchrum eius. R. Abraham Perusol: In non die suo complebit impius diem suum: & implebit sepulchrũ suum. Illic iacent à vermibus deuorati qui in hac vita homines deuorabant: illic conuertuntur in terram, qui in hoc mundo terram cupiebant, & *Simile* terræ pompis & diuitiis abundabant. Vox quàdiu profertur, quia multa ad eius articulationem concurrunt, vt dentes, lingua, guttur, palatum, labia, videtur quippiam magnũ, existẽs, solidum, & admirabile: ait in domo testudine concamerata, vbi nihil præter sonum quendã percipitur, statim iudicas id, quod magnum videbatur, nihil esse præter aerem quendam percussum, & inané tonũ. Eodem modo principes & magnates quandiu vitam degunt, quoniam multa conueniunt quæ eos augere & amplificare videntur, vt opes, potentia, dignitates, mundi gloria, & celebris nominis amplitudo, videntur magni, stabiles, & permanentes: at positi in sepulchro, in domicilio illo concauo, & veritatem ostendente, confestim cognoscis, & animo cõprehendis eos, qui illustres videbantur, puluere esse fœtidum, & parum quippiam venti. Vbi est inanis eorum gloria? vbi eorum pulchritudo? *Sap. 5.* vbi eorum pompa? Transierunt omnia illa sicut vmbra, & tanquam nuntius præcurrens. Nihil in vita semper floret: nemo est, quanuis sit adolescẽs, cui sit exploratum se ad vesperum esse victurum. Sed quanuis in terram conuertamur, & naturalia corpora eò abeant, vnde orta sunt, tamen ea manent, quæ rectè factis obtinentur. Moriuntur viri iusti, sed non moritur eorum virtus, quoniam nec obliuione eorum, qui sunt, nec reticentia posterorum potest esse sepulta. Breuis est vita & mortalis, sed gloria, quæ vita bene acta comparatur, magna & sempiterna. Exiguum nobis vitæ curriculum Deus dedit, immensum gloriæ, cuius spe mortales ad immortalitatem excitantur. At homines nefarij, in lethali crimine migrantes in die non suo implent sepulchrum suum cadaueribus, & eorum animæ descendunt ad inferos, æternis cruciatibus torquendæ.

Et dabo eam in limpidißimam petram. Pagninus habet. Et ponam eam, vt est summitas petræ. Brixianus dabo eam in eminentem petram. Paraphrasis Chaldaica: Dabo eã super lenitatem petræ nudæ. Quæ omnia in idem recidunt. Vult diuinus vates significare Tyri euersionem. Acsi dicat: Publicè punietur ciuitas hæc: non sub tecto occulto, sed super lapidem lenem & eminentem, vt ab omnibus videatur. Hac dicendi exornatione vsus est etiam capite vicesimoquarto. Lapis accipitur aliquando *Sup. 24.* pro eo, quod est totum, quod lapis sit corpus vnũ iuxta sententiã R. Kimhi. Vnde effectum est, vt id quod habet communis editio quadragesimonono *Genes. 49.* capite Genesis: Inde pastor egressus est, lapis Israel vertant nonnulli: Inde pastor est lapidis Israelis. Quasi dicat Iacob. Filius meus Ioseph diues, & pulcher, variis calamitatibus fuit pressus à fratribus, & domina sua, sed ex omnibus illis eum eripuit Deus Iacob: obtinuit enim magnum in Aegypto principatũ, & ipse pauit totũ Israelem: pastor fuit totius lapidis, hoc est, totius corporis, seu omnis congregationis Israelis. Potest tamen locus ille ita explicari. Etsi Ioseph fuit multis ac acerbis ærumnis expositus, semper tamen stabilis ac firmus permansit: nullæ eum tentationes potuerunt de gradu constantiæ deiicere. Quin potiùs ex voluntate Dei Iacob fuit pastor & princeps totius Aegypti, ille qui semper fuit lapis immobilis Israelis, qui fuit firmamentum sustentans Israelitas, cuius firmitas & fortitudo lapidi firmo & valido comparantur. Sed quoniam præcedunt verba hæc. Et dissoluta sunt vincula brachiorũ & manuum Ioseph per manus potentis Iacob, hoc est, per manus Dei Iacob, qui potẽs est, & subditur statim, inde pastor egressus est lapis Israel, possunt hæc verba ad Deũ, de quo loquitur, referri: vt sit sensus: Multa perpessus est Ioseph, sed protexit eum Deus Iacob, ex quo Iacob egredietur secundum carnem Messias, qui erit pastor, & lapis Israelis, qui Israelitas nõ solùm pascet, sed firmiter sustentabit, qui verè credentes & fideles doctrina, gratia, & virtutum dapibus oblectabit, & firmiter tuebitur. Ipse est lapis ille, de quo dixerat cœlestis pater apud Esaiã: Ecce *Esa. 28.* ego mittã in fundamentis Sion lapidẽ, lapidẽ probatum, angularẽ pretiosum. De eo prædixerat Dauid: *Psalm. 117.* Lapidẽ, quẽ reprobauerunt ædificãtes, hic factus est in caput anguli. Quem locũ diuus Paulus in epistola ad Romanos, & D. Petrus in prima sua *Rom. 10.* epistola de Christo exponũt: imò ipse Christus de *1. Pet. 2.* seipso apud Matthæum interpretatur. Accipitur *Mat. 21.* etiã lapis pro põdere. Ideo cap. 25. Deuteronomij *Deut. 25* pro eo quòd est in Hebraico: Nõ habebis in sacculo diuersos lapides, vertit cõmunis interpres: Non habebis in sacculo diuersa pondera. Illud etiã Michææ: *Michæ. 6.* Nunquid iustificabo stateram impiã, & sacelli lapides doli? vertit ille & rectè quidem: Nunquid iustificabo stateram impiam, & sacelli põdera dolosa? Accipitur etiam lapis pro re pertinaci & *Sup. 11.* obstinata: vnde cor lapideum apud Ezechielẽ capite vndecimo significat animum impium & induratum. Hic autem petra limpidissima capitur pro publica punitione: idem enim est, dabo eam in petram limpidissimam, ac publicè eam euertam.

Et statuæ tuæ nobiles in terram corruent. Pro statuis est in Hebraico: מצבות matseuoth, à verbo יצב iatsau, quod significat stare, statuere, erigere: vt cap. 29. Genesis: *Gen. 29.* Vidit scalam stantem super terrã, siue erectam. Illud quarti Regum: *4. Reg. 17.* Fecerunt sibi statuas: poterat verti: Erexerunt sibi statuas. Vbi Ieremias *Iere. 31.* habet: Statue tibi speculam, pone tibi amaritudines, pro statue, est in Hebraico hoc nostrum verbũ. Estque horum verborum sensus. Erige speculam ô Israelitice popule, pone te in excelso quodã loco, vnde vias omnes circunspicias, & videbis te non virtutũ sed vitiorũ vias percurrisse: aspicies infinita scelera tua, intueberis vias, quibus ambulasti, impias, & ad infernũ ducentes. Et cùm hoc perspexeris, pone tibi amaritudines in animo tuo, do-

le flagitia tua, & dolore confectus ob tuas impietates, age pœnitentiam, & ad viam veritatis conuertere. Pro specula est in Hebraico tsiunim, pro quo quidam vertunt titulos, alij signa, alij aceruos lapidũ. Pro amaritudinibus est in Hebraico: tamrurim, pro quo nonnulli vertunt lapides erectos, seu titulos. Quibus verbis aiunt Deum velle populum Iudæorum in captiuitatem Babylonicam euntem cõsolari, acsi diceret: Vias has, quibus iter facis ductus in Chaldæam, signa titulis, & altis lapidum aceruis, vt cùm in patriam tuam redieris, possis vias, quibus trãsiuisti, facilè cognoscere: reuerteris enim Hierosolymã, & in dulcem patriam tuam longo interuallo intermissam reuocaberis. Nec est inconueniens, dictionem pro qua noster interpres posuit amaritudines, titulos erectos significare, nã deriuatur à verbo marar, quod & amarũ

Ose. 12. esse, & erigere significat. Vnde illud Oseæ: ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis, hoc est, in suis sceleribus, quibus conscientia amarescit & torquetur: potest verti ex Hebræo: Ad iram me prouocauit Ephraim in titulis, & statuis suis. Quasi dicat Deus, Volebam ob pietatem meã decem tribus magnis honoribus afficere, illísque libertatem ac quietem largiri: at ipse me derelicto statuas ac simulacra coluerũt, quibus me ad iram prouocarunt. A verbo hoc יצב deriuatur dictio מצבה quæ statuam significat, & titulum erectum in rei alicuius insignis memoriã, & per-

4. Reg. 18. mansurum monimentũ, vt quarto Regũ: Ipse dissipauit excelsa, contriuit statuas: & capite trigesimo

Gen. 35. quinto Genesis: Hic est titulus monimẽti Rachel.

1. Reg. 13. Significat etiam stationem, vt primo Regũ: Egressa est autem statio Philistiim. Est autem statio locus, in quo milites consederunt, qui præsidium dicitur, & capitur pro ipsis militibus cum suo præfecto præsidentibus vniuerso exercitui, vel custodiæ arcis, seu oppidi, seu principis. Quam ob causam stationes significãt antesignanos, & præcipuos milites castra custodientes. Ideo poterat verti locus hic Ezechielis: Et duces tui nobiles, seu præcipui tui milites corruent in terram. Pro quo septuaginta transtulerunt: καὶ τὴν ὑπόστασιν τῆς ἰσχύος σου ἐπὶ τὴν γῆν κατάξει. Hoc est, Et substantiam fortitudinis tuæ in terram deducet. Quasi dicat Deus. Euerteris ô Tyre ciuitas celeberrima, & exercitus hostium tuorum prosternet in terram robustiores & fortiores milites tuos, qui sunt tota substantia fortitudinis tuæ.

Argumentum capitis XXVII.

Idem est argumentum huius capitis & superioris, nimirum euersio Tyri. Sed additur altera causa, quæ est superbia ex nimia opum, rerúmque prosperarum affluẽtia prouueniens. Est hoc caput ita apertum & clarum, vt nulla ferè indigeat explanatione, nisi in aliquorum nominum significationibus.

CAPVT XXVII.

A ET factum est verbũ domini ad me, dicens: Tu ergo fili hominis assume super Tyrum lamẽtum, & dices Tyro, quæ habitat in introitu maris, negotiationi populorum ad insulas multas: Hęc dicit dominus Deus: O Tyre, tu dixisti: Perfecti decoris ego sum & in corde maris sita. Finitimi tui qui te ædificauerunt, impleuerunt decorem tuum, abietibus de Sanir extruxerunt te cum omnibus tabulatis maris. Cedrum de Lybano tulerunt, vt facerent tibi malum: quercus de Basan dolauerunt in remos tuos: trãstra tua fecerunt tibi ex ebore Indico, & prætoriola de Insulis Italiæ. Byssus varia de Aegy B

pto texta est tibi in velum, vt poneretur in malo, hyacinthus & purpura de insulis Elisa facta sunt operimẽtum tuum. Habitatores Sidonis & Aradij fuerunt remiges tui: sapientes tui Tyre facti sunt gubernatores tui, senes Byblij, & prudentes eius præbuerunt nautas ad ministerium variæ supellectilis tuæ. Omnes naues maris & nautæ earum fuerunt in populo negotiationis tuæ: Persæ, & Lydi, & Libyes erant in exercitu tuo viri bellatores tui: clypeum & galeam suspenderunt in te pro ornatu tuo. Filij Aradij cum exercitu suo super muros tuos in circuitu, sed & Pygmæi, qui erant in turribus tuis, pharetras suas suspenderunt in muris tuis per gyrum. Ipsi compleuerunt pulchritudinem tuam. Carthaginenses negotiatores tui. A multitudine cunctarum diui C

tiarum, argento, ferro, stanno, plũbóque repleuerũt nundinas tuas. Græcia, & Thubal, & Mosoch ipsi institores tui: Mãcipia, & vasa ærea adduxerunt populo tuo de domo Thogorma: equos, & equites, & mulos adduxerunt ad forum tuum. Filij Dedam negotiatores tui. Insulæ multę negotiatio manus tuæ. Dentes eburneos & hebeninos cõmutauerunt in pretio tuo. Syrus negotiator tuus. Propter multitudinem operum tuorũ guttam, & purpuram, & scutula, & byssum, & sericũ, & chodchod posuerunt in mercatu tuo. Iuda & terra Israel, ipsi institores tui: in frumento primo, balsamũ, & mel, & oleum, & resinam proposuerunt in nundinis tuis.

EXPLANATIO.

Tu ergo fili hominis assume super Tyrum lamentum. Præcipit Deus Ezechieli, vt Tyrum euertendam lamentetur. Vt est cœli proprium in orbẽ moueri, & ignis sursum ascendere, & terræ in ima sede veluti mundi centro conglobari, ita est in animo hominis insitũ misereri afflictorũ, eorumque calamitates deplorare, aut saltẽ dolere. Fera appellari potest & nõ homo, qui hominũ ærumnis nõ mouetur. Agreste est & immane non tangi mœrore eos, qui in aliorum gemitu, & ruina, & flebilibus querelis versantur. Etsi Israelitæ fuerant à filiis Benia- Iud. 11.

min grauiter offensi, tamen videntes eorũ cladem, & luctuosum excidiũ, omnes lamentabilibus vocibus plorauerunt. Audiens Dauid cædem Saulis 2. Reg. 1.

hostis sui acerrimi, & cladẽ populi Iudaici planxit amarè,

amarè, & lachrymarum affluentiã profudit. Hoc excidiũ intuens mentis oculis Samuel lamẽtis illud prosequebatur, vt ait iis verbis diuina scriptura: Lugebat Samuel Saulem, quoniam dominum pœnitebat, quòd constituisset eum regẽ super Israel. Prædicens Esaias Moabitarũ excidiũ has voces plenas doloris emisit: Super hoc plorabo in fletu Iazer. Et paulò pòst: Super hoc venter meus ad Moab quasi cithara sonabit. Et Babylonis euersionẽ his verbis deplorauit: Repleti sunt lumbi mei dolore: angustia possedit me, sicut angustia parturientis. Et Ieremias: Cor meũ ad Moab quasi tibia resonabit. Et alio in loco, Quis, inquit, dabit capiti meo aquã, & oculis meis fontẽ lachrymarum, & plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei? Eius lachrymarũ abundantiã ostendunt tristes illę lamentationes, quas sedens, & amaro animo suspirans cõposuit, ac mœstissimus literis mandauit. Et Christus Deus noster vidẽs euertendã ciuitatem fleuit super illã. Eodẽ modo Ezechiel intuens animo futurã Tyri vastitatẽ, eã hoc capite lamẽtatur inquiens esse sibi à Deo iussum sumere lamentum super illã. Sed vt planctus tristior appareat, describit huius ciuitatis nobilitatem, opulentiã, diuitias & celebritatẽ ex situ, & mœnium pulchritudine & magnificentia, & magnatũ frequentia, & mercatorũ varietate. Fuit enim hæc vrbs florentissima, vt capite superiore ostendimus, & celebre totius orbis emporiũ. Sed quoniã pro hac prosperitate cuius memoriã Tyrij beneuolẽtia & pietate perpetua colere tenebãtur, Deo nullo modo gratias agebant, quin potius immemores, & ingrati, & impij extiterunt, fuerunt meritò vi calamitatũ oppressi & victi, & partim captiui, partim ferro trucidati: & ciuitas prostrata, ac diruta, & funditus euersa. Eam etiam ob causam connumerat diuinus vates eorum opes, rerumq́ue secundarum abundantiã, vt eorum appareat ingratitudo, & in eorum pœnis diuina iustitia ostendatur.

(Marginal references: 1. Reg. 15; Esa. 16; Esa. 21; Iere. 48; Iere. 9; Luc. 19)

Quæ habitat in introitu maris. Id est, quæ est insula iuxta ostia maris. Erat Tyrus cincta mari, sed littori propinqua.

Negotiationi populorum. Negotiationẽ populorũ eã vocat, quia ad eã vndiq; mercatores cõcurrebãt.

O Tyre, tu dixisti. Scilicet te iactando, & diuitias tuas tibi arroganter tribuendo. Crimen est bona sua non Deo attribuere, sed sibi.

In corde maris sita. Hoc est, intra mare. Ita intelligitur versiculus ille psalmographi: Non timebimus, dum turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris. Quasi dicat: Nos diuino pręsidio freti, vitã in animi securitate & tranquillitate degemus, etiamsi terra terribilibus motibus tremat, & concutiatur, & montes intra mare proiiciat. Magnus Basilius hæc verba dicta existimat sub omniũ illorum persona, qui fiducia roborati, & vinculis charitatis astricti Deo adhærent, propter quem nihil timent, nihil intolerandum ducunt. At diuus Augustinus per terram intelligit Iudæã, quæ Christi prædicatione perturbata est, ac tandem adeò commota, vt montes, hoc est Apostoli transferrẽtur inde in cor maris, hoc est, in corda gentilitatis, quæ cũ mari magno comparatur. Et licèt hæc Augustini expositio pia sit, vera, & præclara, illa tamẽ Basilij promitur magis ex litera, quæ per cor maris profundum maris intelligit. Ita illud intelligitur euangelij: Sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Vbi cor terræ significat intra terram, hoc est, foueam & sepulchrũ. Cor etiam accipitur aliquando pro opinione: vnde furari cor alicuius, est aliquid efficere eo inscio, idq́ue non opinante. Hebraismus est, quo vtitur diuina scriptura capite trigesimoprimo Genesis, dicens; Iacob furatus est cor Laban Syri, quod fugam suam ei non indicasset. Pro quo noster interpres transtulit: & rectè quidem: Noluítque Iacob confiteri socero suo, quod fugeret.

(Marginal references: Psalm. 45; Mat. 12; Genes. 31)

Abietibus de Sanir extruxerunt te. Loquitur cum Tyro, quasi cum naui in medio maris. Sanir mons est abietũ proceritate insigniũ plenus, qui authore diuo Hieronymo appellatur etiam Samor: vnde afferebantur ligna abietina ad construendas naues Tyri cum omnibus suis transtris & tabulatis.

Vt facerent tibi malum. Id est, nauis arborem, vbi vela expanduntur. Ex Libano monte Phœniciæ deducebantur ligna cedrina ad nauium malos. In hac Phœniciæ regione sunt Tyrus & Sidon vrbes, & Carmelus & Libanus montes.

Quercus de Basan. Basan est regio trans Iordanẽ, vnde quercus proceritate insignes deducebantur Tyrum ad remos conficiendos. De iis loquitur Esaias capite secundò. Transtra sunt remigum sedilia in nauibus. Prætoriola verò sunt cellaria nauiũ, & reconditoria, vbi victualia seruantur.

(Marginal reference: Esai 2.)

De insulis Italiæ. Quæ sunt Sicilia, & Corsica, & aliæ, ex quibus ligna pulchra deferebantur ad vrbem Tyriorum, ad prætoriola nauium construenda, & ad naues ipsas ornandas.

De insulis Elisa. Elisa fuit filius Iauan, qui cũ aliis fratribus suis insulas coluit, vt in libro Genesis memoriæ proditum est. Ab hoc Elisa denominatæ sunt nonnullæ insulæ, quæ sunt hæ, de quibus hîc loquitur Ezechiel. Ionathas Chaldæus per Elisam intelligit Italiam. Alij insulas maris Ionij.

(Marginal reference: Gen. 10.)

Habitatores Sidonis & Aradij. Sidõ vrbs est Phœniciæ, cuius paulò antè meminimus, Chananæorum terminus. Aradius est insula in mari Phœnicio, cuius meminit Plinius libro 5. capite trigesimo, & Strabo libro sextodecimo.

Sapientes tui Tyre facti sunt gubernatores tui. Effert laudibus Tyrum, quod viros eligeret sapientes, à quibus gubernaretur. Verè sapientes nihil admirantur, cùm accidit, nihil priusquam accidat, non euenire posse arbitrantur. Non pendent ex insipiẽtium sermone, nec extrinsecas ab imperita & temeraria multitudine aut bene aut malè viuendi suspensas habent rationes; sed incumbunt in virtutum actiones, & quicquid homini accidere possit, præmeditantur, & priusquam calamitas adueniat, eam declinant, aut saltem toleranter & moderatè ferunt. Eam ob causam sunt eligendi sapiẽtes ad rempublicam gubernandam, qui eam conseruent, qui intercludant omnes seditionum vias, qui si eam viderint labefactari, valeant opem ferre patriæ, succurrere communi omnium saluti, occidenti reipublicæ opitulari. Ei, cui respublica committitur, necessaria est sapientia, qua regat populũ leges ferat, puniat sceleratos, fauore prosequatur viros virtute pręditos, reuocet à vitiis, cohortetur ad virtutes. Tum ait Plato posse ciuitates appellari felices, cùm aut philosophi regnant, aut reges philosophantur. Volens Moyses gubernatores populi

puli constituere, in hunc modum fuit Hebræos
Deut. 1. allocutus: Date è vobis viros sapientes, & gnaros,
quorum conuersatio sit probata in tribubus ve-
stris, & ponam eos vobis principes. Sapiens Moy-
ses sapientiā in principibus populi in primis opta
bat. Debet enim, qui alios regit, eos sapientia an-
3. Reg. 3. teire. Hoc intelligens Salomō non diuitias à Deo
postulauit, sed sapientiam. Id illi optauerat eius sa-
piens pater, cùm ad Deum has preces emisit: Deus
Psal. 71 iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio re-
Psal. 2. gis. Et in alio psalmo: Erudimini, qui iudicatis ter
Osea. 4. ram. Per Oseam ait Deus: Quoniam tu scientiam
repulisti, repellā ego te. Cùm Salomon non solùm
homines suæ ætatis, sed antiquitatis etiam memo-
Sap. 6. riam sapientia superaret, aiebat in libro illo Sapiē-
tiæ, quem viri & sanctitate & eruditione præstātes
illi tribuerunt: Si delectamini sedibus & sceptris ô
reges populi, diligite sapientiam, vt in perpetuum
regnetis. Diligite lumen sapientiæ omnes, qui pre
estis populis. Et paulò pòst: Rex sapiens stabilimē-
Eccle. tum populi est. Et Ecclesiasticus: Rex, inquit, insi-
10. piens perdet populum suum. Eam ob causam di-
Ierem. cebat Deus per Ieremiam: Introducā vos in Sion,
3. & dabo vobis pastores, secundum cor meū, & pa-
scent vos sciētia & doctrina. Intuere animo, quàm
necessaria sit sapientia rempublicam gubernanti-
bus, cùm asserat ipse Deus, eos sibi placere, qui po
Similia pulum scientia & doctrina pascunt. Gubernator
reipublicæ absque scientia est nauis absque clauo,
& auis absque pennis. Gubernandi dignitas magi-
stratus appellatur à magistro, vt ait Varro, quoniā
qui aliis præest, eorū vitæ debet esse magister. Vn-
Ephes. de diuus Paulus in epistola ad Ephesios, Deus, in-
4. quit, dedit quosdam Apostolos, quosdam autem
prophetas, alios verò euangelistas, alios autem pa-
stores & doctores. Pastores & doctores simul co-
pulat & connectit: Non ait: alios pastores, alios do
ctores, sed alios pastores & doctores, significās de-
bere illos preditos esse doctrina, qui rempublicam
1. Tim. gubernandam susceperūt. Id quod in epistola pri-
3. ma ad Timotheum, & in epistola ad Titum in epi
Tit. 1. scopi descriptione apertissimè ostendit. Apud Plu-
tarchum ait ita Antisthenes: Non solùm sapientia
præstare eum par est, qui antecedit alios imperio,
sed religione etiam & pietate. Et Vegetius de arte
militari, Nullus, inquit, est, quem oporteat vel plu-
ra, vel meliora scire, quàm principem, cuius doctri
na debet omnibus prodesse subiectis. Prometheus
fuit sapientia præstanti: promithias enim idem est
quod prudentia. Ideo fictis historiis dixerunt poe-
tæ hunc fuisse hominum creatorem, quòd cùm sa-
piens esset, hominum feritatem & imperitiam ad
humanitatem & sciētiam traduxerit: vt asserit Eu-
sebius de temporibus. Non eos vocabāt homines,
qui inculti, indocti, ab omni eruditione alienati vi
tam degebant. Eum verò qui eos vagos & errātes
ratione quadam compulit in vnum locum, docuit
instruxit, & mites reddidit, hominum conditorem
appellauere. Vide quantum principi erudito tri-
buerint. Sed debet princeps cum viris sapiētibus
communicare, & sermones cōferre, ac philosophis
doctrina præstantibus familiariter vti, vt sciētiam
consequatur. Hinc natum est vetus illud Prouer-
bium: Commercio sapientium rex sapit: quod Ze-
nodotus refert ex Aiace Locrensi: & Plato tribuit
Euripidi. Si princeps fuerit sapientia munitus, nō

solùm dum vixerit, populum in trāquillitate & iu-
stitia gubernabit, sed etiam post eius mortem du-
rabit aliquo tempore eius regendi ratio, & guber-
nandi institutio. Vt enim sol post occasum suum Simile
non statim lucem penitus abscondit, quin potiùs
claritatem quandā relinquit, quæ aduentante no-
cte sensim euanescit, donec tetra caligine penitus
obscuratur, sic princeps sapientia ornatus, & vir-
tutum presidio septus, etiam postquā excedit è vi-
ta, relinquit pacem & iustitiam, & admirabilē illā
gubernandi rationem, quæ aliquādiu durat, donec
sensim labefactatur, & adueniente alterius princi-
pis tyrānide penitus consumitur. Queadmodum
triremis non solū mouetur, dū à remigibus vi bra- Simile
chiorū exagitatur, sed etiā quiescētibus illis ea cur
rit, & vi prioris impetus aquas scindit & sulcat, sic
respublica nō modò eo rege viuente, qui eā sapiē-
tia & iustitia illustrauit, & vi suæ virtutis ad sum-
mam amplitudinē perduxit, rectè gubernatur, sed
vbi ille migrat è vita, formam illam preclaram ad-
ministrandi aliquo temporis spatio conseruat. Nō
aliam ob causam veteres mathematici eruditione
insignes, dixerunt Iouē & Saturnū esse in cœlo cō-
iunctos, nullo eos sydere diuidente, nisi vt signifi-
carent non debere potentiā à sapiētia separari: per
Iouem enim potentiā, per Saturnum verò sapien-
tiam intelligebāt. Illa respublica poterit dici bea-
ta, quam viri sapientia præstantes administrādam
suscipiunt. Talis esset Tyria illa, quam hoc loco ait
diuinus vates fuisse à sapientibus gubernatam, nisi
eorū sapientia humana fuisset, & cum malitia con-
iuncta: de qua ait Apostolus: Sapientia carnis ini- Roma. 8.
mica est Deo. Vera sapientia cœlestis est, & cū vir-
tute copulata, & vt verbis vtar Lactantij Firmiani
libro primo de diuinis institutionibus, Omnis sa-
pientia hominis in hoc vno cōsistit, vt Deū cogno-
scat, & colat. Cùm autē Tyri sapientes à veri Dei
cultu deuiarēt, & sceleribus imbuti, in idololatriis
& erroribus intolerandis versarentur, perspicuum
est eorum sapientiam fuisse potiùs ignorantiā. De
huiusmodi sapientibus dicitur in libro Iob: Appre Iob 5.
hendit Deus sapientes in astutia eorū, & consilium
prauorū dissipat. Et Esaias, Sapientes, inquit, con- Esa. 9.
siliarij Pharaonis dederunt consilium insipiens. Rom. 8.
Prudētia carnis, inquit Apostolus, mors est. Et ali- 1. Cor. 1.
bi: Scriptum, inquit, est enim: Perdā sapientiam sa-
pientium, & prudentiam prudentium reprobabo.
Et rursus: Sapientia huius mundi stultitia est apud 1. Cor.
Deum. Non est vera sapientia ea, quæ est à fide, spe, 3.
& charitate separata. Vnde Gentes illæ, quæ fide
carebant, non fuerunt veram sapientiam consecu-
tæ: ipsi enim philosophi confusionē suam aspicien
tes id aliquando veritate coacti fatebantur. Nam
Socrates, cui Apollinis oraculum primas sapiētiæ
tribuit: in Apologia planè asseruit esse mortales ve
ra sapiētia destitutos, & se nihil scire nisi id ipsum.
Et iudicatus fuit cæteris præstare, quòd illi, quæ
nescirent, se scire putarent, ille se nihil scire, id vnū
sciret. Id quod etiam asseruit posteà Carneades.
Hinc fluxit Academicorum secta, qui nihil omni-
no asserebant: quoniam nullam esse sapientiā exi-
stimabant. Hoc significare volentes antiqui dixe-
runt Mineruam, quam sapientiæ deā finxerūt, vir-
ginem fuisse, à nullo homine tactam, vt à nullo co-
gnitam esse veram sapientiam ostenderent. Quod
ita reuera erat in iis, qui erāt à fide alienati. Demo-
critus

critus & Empedocles, & alij veteres philosophi aiebant nihil verè percipi, nihil sciri, angustos esse sensus, imbecillos animos, breuia curricula vitæ, in profundo veritatem esse demersam, opinionibus omnia teneri, nihil solidæ veritati relinqui, omnia denique tenebris circunfusa esse dixerunt. Arcesilas, qui altero nomine Arcesilaus appellatur: negabat esse quicquam, quod sciri posset, ne illud quidem ipsum, quod Socrates sibi reliquisset. Lælius apud Ciceronem asseruit à nemine fuisse possessam sapientiam, quam Stoici interpretantur. Vide quibus tenebris cooperiebantur homines illi miseri, qui veri Dei fide carebant. Christus est sa- *Eccl.1.* pientiæ fons, & vt verbis vtar Ecclesiastici: fons sapientiæ verbum Dei in excelsis. Cùm autem Gentiles hoc Dei verbum ignorauerint, apertè concluditur eos fontem sapientiæ non cognouisse, & ex consequenti non esse veram sapientiam consecutos. Et quoniam eam mortales inquirebant, non est passus Deus eos diutiùs oberrare, aperuit eorum oculos aliquando, & errantibus ac vagis viam adipiscēdæ immortalitatis aperuit. Misit filium suum vnigenitum, doctorem cœlestem, ducem virtutis, fontem sapientiæ, cuius haustu ac potu possent homines diuinam philosophiam comparare, conceptam visceribus sitim sedare, ardoremq; rerum humanarum restinguere. Illi sunt vera instructi sapientia, qui huic diuino parent præceptori, qui Christi Dei nostri doctrinam sequūtur, eumq́; pro viribus cum eius gratia imitantur. Christiana philosophia medetur animis, vanas solicitudines detrahit, impiis cupiditatibus liberat, noxios timores expellit. Hæc est vitæ mortalium dux, virtutis indagatrix, expultrixq; vitiorum, quæ conscientiæ tranquillitatem largitur, & mortis terrorem docet auferendum, & viam ostendit ad beatitudinē sempiternam comparandam. O mortalium philosophia magistra, ô vera animorum cultura, quid sine *Hebr.1.* te esse potuissemus? Christe sancte, splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, tu nobis hanc cœlestem tradidisti doctrinam, tu nos ad veram sapientiam inuitasti, tu vt nobis vitam tribueres, mortē subire non dubitasti, sed te in crucis ara pro nobis hostiam cōstituisti. Quare nulla erit memoria, nulla vis ingenij, nulla magnitudo obseruantiæ, quæ tot tantisq; beneficiis possit vnquā respōdere.

Persæ, & Lydij, & Lybies. Persia regio est orientalis, deliciis abundans, quam Ptolemæus lib. 5. describit. Lydia regio est Asiæ minoris Crœso rege notissima, Phrygiæ vicina. Lybia est tertia pars orbis, quam Africam vocamus. Ex omnibus his oris conueniebant Tyrum milites strenui, qui eam defenderent, & aduersus eius hostes pugnarent.

Pygmæi. Hi erant homines paruæ staturæ, qui vt Plinius ait lib. 7. cap. 2. ternos dodrātes nō excedebant. Aristoteles ait eos in cauernis habitare. Verū pro Pygmæis verterūt septuaginta, custodes, Symmachus, Medos: Aquila tamen trāstulit Pygmæos.

Carthaginenses negotiatores. Carthago fuit vrbs Africæ celeberrima, à Didone condita, à Scipione Aemiliano penitus euersa.

Græcia, & Thubal, & Mosoch. Græcia Europæ regio est, omnium bonarum artium quondam mercatura, & Musarum domicilium: nunc impiis Turcis subiecta. Thubal est Hispania, Mosoch Cappadocia, cuius metropolis appellabatur Mazaca: quę posteà ab Augusto Cæsare fuit vocata Cæsaria. Insulæ & regiones post diluuium obtinuerunt nomina à conditoribus & primis occupatoribus, vt in libro Genesis scriptum legimus. Noe habuit *Gen.10.* tres filios, Sem, Chan, & Iaphet. Iaphet habuit se- *Gen.6.* ptem filios, vrbium principes & conditores, Go- *Gen.10.* mer, Magog, Madai, Iauan, Thubal, Mosoch, Thiram. Iauā coluit Ioniam & Græciam, Thubal Hispaniam, Mosoch Cappadociam: de quibus regionibus hîc loquitur Ezechiel. Gomer habuit quendam filium nomine Thogormam. Iauan genuit Elisam, Tharsim, Cittim, & Dodanim. Gomer occupauit Galathas, Thogorma Phryges & Troianos, Elisa Aelios siue Italiam, Tharsis Ciliciā, Cittim, Cyprios, Dodanim Rhodios. Filij Cham fuerunt Chus, Mesraim, Phut, Chanaam. Chus constituit Aethiopiam, Mesraim Aegyptum, Phut Africam, & Lybiam, Chanaan populum Chananæorū. Chus habuit filium nomine Saba, vnde Sabæi: & alterum nomine Regma, vnde Regmæi populi in Arabia. Hic Regma habuit filium nomine Dadan, qui constituit veteres Idumæos, priusquā Idumæi appellarentur. Chanaan genuit Sidonem, qui condidit vrbem eo nomine appellatam: & Aradium, qui Aradum insulam coluit, & Hethęum, & Iebusæum, & Amorrhæum, & alios, qui populum Chananæorum deseminarūt. Sem habuit filios: Aelam, vnde Aelamitæ, & Persæ: Assur, vnde Assyrij, Lud, vnde Lydij: Aran, vnde Aramæi. Aspicis igitur per Thubal Hispanorum constitutorem Hispaniam significari. Hic Thubal, vt ait Berosus libro quinto deflorationis Chaldaicæ floruit tempore Nini filij Beli, & Celtiberos, qui nunc Hispani vocantur, legibus instruxit. D. Hieronymus & Eusebius aiunt eum fuisse primum Hispanorū regem. Quod etiā ex Hebræis concedit Iosephus, quemadmodum ex Chaldæis Berosus. Prima vrbs Hispaniæ, vt aiunt, appellata est Thubal ab ipso conditore nomine desumpto, quā viri docti eam dicunt esse, quæ nunc Setubal appellatur, in hac nostra Lusitania sita, ad Occidentem in littore pulcherrimo maris Oceani, circundata muro admirabili, toto iaspideo. Omnes eius lapides sunt pretiosi, & magna pars tēplorum & ædium est ex iaspidibus constructa. Prope Setubalum est magna quædā ciuitas euersa, & solo adęquata in pulchro illo & spatioso littore, quam incolæ Troiam appellant, vbi hodie multa antiquitatis signa conspiciuntur. Illuc ego me contuli appetitu has ciuitates videndi, de quibus memoranda nonnulla audieram, quæ ibi oculis aspexi. Sed licèt viri magni contendant, ciuitatem Thubalum à Thubal cōditam esse hanc, de qua loquor, in nostra Lusitania sitam, non tamen me fugit esse nonnullos, qui testimonio quodam Pomponij Melæ perperam mea quidem sententia intellecto, eam in Bætica sitam esse contendant. Est autem Bætica pars quædam Hispaniæ in tres partes distributæ, Tarraconam, Lusitaniam, & Bæticam.

De domo Thogorma. Hoc est, de Phrygia quæ fuit posteà à Troo rege vocata Troia. Vel à Thogorma Troia dicta fuit, & Teucria quæ hodie appellatur Turcia: nam Iudæi nostri temporis pro Turcia Thogormam dicunt. Diximus paulò antè Thogormam fuisse filium Gomer, & Phryges, ac Teucros constituisse.

Filij Dedan. Id est Idumæi. Pro Dedan scribunt nonnulli

nonnulli Dadan, sed idem est. Diximus suprà fuisse Dadan filium Regmæ, & Idumæam coluisse. Hic condidit vrbem quandam in Idumæa, quam à nomine suo Dedan appellauit, cuius suprà meminit Ezechiel capit. 25.

Hebeninos. Hebenus est arbor in India & Aethiopia nascens, quæ, vt ait Plinius libro duodecimo, capi. 4. durescit in lapidem.

Guttam. Lachryma est ab arbore quadam fluens in Libya, quæ destillans decidit in subiectam arenam, vbi in grumos instar thuris cõcrescit. Est odorifera, & appellatur etiam ammoniacum, siue ammonica. De ea dicitur in psalmo: Myrrha, & gutta, & casia à vestimentis tuis. Vbi Basilius ait guttam esse speciem myrrhæ tenuissimam: ex hoc enim aromate contuso omne quod exit liquidum in guttam separatur, reliquum, quod restat crassius appellatur myrrha. Dioscorides asserit eã esse eximiam guttam, magnique pretij, quæ ex myrrhæ flore exprimitur. Eius meminit Ecclesiasticus, dicens: Quasi myrrha electa dedi suauitatem odoris: & quasi storax, & galbanus, & vngula, & gutta.

Psal. 44

Eccl. 24

Scutulata, & byssum. Scutulata sunt vestes habentes quosdam orbes, quasi scutulis distinctos, quales habet sericum Damascenum. Sunt qui existiment esse indumenta variis coloribus depicta. Byssus genus est lini tenuissimi, ex quo delicatissimæ fiunt vestes. Sunt qui duas has dictiones ita coniungant: polymitambyssum.

Chodchod. Dictio est Hebraica quam interpretes ferè omnes ita reliquerunt, vt erat in Hebræo: Aiũt nonnulli ex Hebræis significare pretiosas merces, alij existimant esse carbunculum pretiosum lapidem: alij margaritam: quos secutus Pagninus vertit, vniones.

D Damascenus negotiator tuus in multitudine operum tuorum in multitudine diuersarum opum, in vino pingui, in lanis coloris optimi, Dan, & Græcia, & Mozel in nundinis tuis, proposuerunt ferrum fabrefactum, stacten, & calamum, in negotiatione tua. Dedan institores tui in tapetibus ad sedendum. Arabia, & vniuersi principes Cedar ipsi negotiatores manus tuæ, cum agnis, & arietibus, & hœdis venerunt ad te negotiatores tui. Venditores Saba, & Rema ipsi negotiatores tui, cum vniuersis primis aromatibus, & lapide pretioso & auro, quod proposuerunt in mercatu tuo, Aram, & Channe, & Eden negotiatores tui. Saba, Assur, & Chelmach venditores tui, ipsi negotiatores tui, multipharium inuolucris Hyacinthi, & polymitorum, gazarúmque pretiosarum, quæ obuolutæ & astrictæ erant funibus: cedros quoque habebant in negotiationibus tuis. Naues maris, principes tui in negotiatione tua: & repleta es, & glorificata nimis in corde maris. In aquis maris adduxerunt te remiges tui, ventus Auster contriuit te. In corde maris diuitiæ tuæ, & thesauri tui, & multiplex instrumẽtum tuum. Nautę tui, & gubernatores tui, qui tenebant supellectilem tuam, & populo tuo præerant, viri quoque bellatores tui, qui erant in te cum vniuersa multitudine tua, quæ est in medio tui, cadent in corde maris, in die ruinæ tuæ.

E

Damascenus negotiator tuus in multitudine operum tuorum. Hoc est, Damascenus negotiatur tecum propter copiam rerum miro artificio effectarum, quæ inter alia præclara videntur. Damascus est ciuitas florentissima, caput Syriæ: & regio ipsa, quæ totam illam Syriæ partem complectitur, quæ adiacet monti Libano, Damascene appellatur. Autores sunt Pomponius Mela libro 1. & Strabo libro 16.

In vino pingui. Hoc est, excellenti. Solet diuina scriptura res optimas pingues appellare. Ita in libro Genesis, capite 27. dicebat Isaac filio: Det tibi Deus de rore cœli, & de pinguedine terræ. Præposuit cœlum terræ, nam per rorem cœli intellexit bona animi, per pinguedinem terræ ea, quæ in terra electa sunt & optima ad corpus pertinentia. Capite etiam Genesis 45. vbi nos habemus: Vt comedatis medullam terræ, habet litera Hebraica: Vt comedatis pinguedinem terræ. Et capite 49. eiusdem libri, id quod habet editio vulgata: Aser pinguis panis ejus, potest verti ex Hebræo: Ex Aser pingui terra panis eius, Quasi dicat. Abundabit Aser omnibus ad vitam necessariis, nam terra eius erit electa & frugifera, & frumentum huberrimum producet. Sacrificiũ pingue appellatur illud, quod est electum & Deo gratum, vt in psalmo: Memor sit omnis sacrificij tui, & holocaustum tuum pingue fiat. Acsi dicat: Gratum sit Deo munus tuum, & holocaustum tuum sit optimum. Quidam vertendum ducunt: Et holocaustum tuum pingue faciat, nimirum Deus: seu pingue æstimet. Alij vertunt. Et holocaustum tuum in cinerem conuertat. Vt sit sensus: Immittat Deus ignem de cœlo, qui holocaustum tuum deuoret & absumat: atque ita illud gratum sibi esse ostendat. Eodem modo testatus est Deus gratam sibi esse primam illam Aaronis oblationem, cuius meminit scriptura nono capite Leuitici: & sacrificium Eliæ, cuius meminit capite decimoseptimo libri Regum tertij.

Gen. 27.

Gen. 45.

Gen. 49.

Psal. 19.

Leu. 9.

3. Reg. 17.

Dan, & Græcia, & Mozel. Dan locus est, in quo habitauit tribus Dan. Fuit Dan filius Iacob, à quo & tribus, & locus nomen acceperunt. Græcia & Mozel regiones sunt, quarum habitatores ad nundinas Tyri conueniebant.

Gen. 3.

Arabia. Regio est inter Iudæam, & Aegyptum. Iuxta Plinium triplex est Arabia, vna felix, altera Petræa, tertia deserta.

Cedar. Regio est Agarenorum, aduersus quam vaticinatus est Ieremias. Fuit autem Cedar filius Ismaelis, à quo prouincia nomen accepit.

Ier. 49.

Gen. 25.

Ipsi negotiatores manus tuæ. Idest, tecum negotiantur manibus mutuò datis.

Venditores Saba. In hac regione regnauit regina Saba, quæ venit visum Salomonem, De ea dicitur in psalmo: Reges Arabum & Saba dona adducent. Pro quo alij vertunt. Reges Arabiæ felicis, & reges Aethiopiæ munera honoraria offerent. Quod Tertulianus libro vno aduersus Iudæos de Magis orientalibus exponit, qui Christo aurum, thus, & myrrham obtulerunt, Et, vt ait diuus Augustinus libro

3. Reg. 3.

Mat. 12.

Psal. 17.

Matt. 2.

libro quarto de symbolo ad Catechumenos, non solùm hæc, verumetiam animas suas obtulerunt Domino.

Chelmach. Paraphastes Chaldæus existimat esse Mediam. Est autem Media regio Asiæ terminata à Septentrione mari Hyrcano, à meridie Perside.

Multiphariam, inuolucris hyacinthi & polymitorum, gazarumq; pretiosarum. Totum hoc potest ita verti: In multis generibus rerum, in palliis hyacinthinis, & polymitis, in scriniis vestium pretiosarum.

In aquis multis adduxerunt te. Hoc est, ad multas te adduxerunt calamitates. Significari calamitates aquarum nomine ostendimus capite 24. & 26.

Ventus Auster contriuit te. Hoc est, exercitus Babylonicus: Babylonia enim est ad Orientem respectu Tyri.

F A sonitu clamoris gubernatorum tuorum conturbabuntur classes, & descendent de nauibus suis omnes, qui tenebant remum. Nautæ, & vniuersi gubernatores maris in terra stabunt, & eiulabunt super te voce magna, & clamabunt amarè. Et superiacient puluerem capitibus suis, & cinere conspergetur, & radent super te caluitium: & accingentur ciliciis. Et plorabunt te in amaritudine animæ ploratu amarissimo, & assument super te carmen lugubre & plangent te. Quæ est vt Tyrus, quæ obmutuit in medio maris? Quæ in exitu negotiationum tuarum de mari implesti populos, multos in multitudine diuitiarum tuarum & populo-
G rum tuorum ditasti reges terræ. Nunc contrita es à mari: in profundis aquarum opes tuæ, & omnis multitudo tua, quæ erat in medio tui, ceciderunt. Vniuersi habitatores insularum obstupuerunt super te, & reges earum omnes tempestate perculsi mutauerunt vultus. Negotiatores populorum sibilauerunt super te. Ad nihilum deducta es: & non eris vsque in perpetuum.

Conturbabuntur classes. Hoc est, tantus erit nautarum clamor, vt classes omnes maris conturbentur. Verti potest ex Hebræo: Conturbabuntur suburbia. Tyrus erat insula prope littus, in littore autem erant ædes suburbanæ Tyri, quæ ob horribilem nautarum clamorem turbabantur.

Superiacient puluerem capitibus suis. Hoc erat quondam signum doloris & luctus. Cùm capta esset ar-
1.Reg.4 ca fœderis à Philistæis, ait diuina scriptura: Currens autem vir de Beniamin ex acie venit in Silo in die
2.Reg.1 illa, scissa veste, & conspersus puluere caput. Eodem modo interfecto Saule in prælio, apparuit homo veniens de castris Saulis veste conscissa, & puluere conspersus caput. Id etiam, quod sequitur: Et cinere conspergentur, idem significat. Sedere in cinere signum erat planctus & miseriæ. Ideo
Esai.47 dicebat Esaias. Sede in puluere virgo filia Babylõ. Quasi diceret: Indica clarissima doloris signa ciuitas Babylon, quia funditus euerteris. Et Niniue
Ion.3. rex audita Ionæ prophetæ concione indutus est sacco, & sedit in cinere.

Radent super te caluitium. Hoc erat quoque signũ luctus, & mœroris, vt alibi ostendimus: quẽadmodum etiam accingi ciliciis, seu saccis.

Quæ est vt Tyrus, quæ obmutuit in medio maris? Hoc est, quænam ciuitas fuit vnquam similis Tyro, quę præ timore obmutuit, cùm esset in medio maris? Potest verti: quæ succisa est, seu euersa est in medio mari. Vt sit sensus. Nulla vrbs fuit vnquam similis Tyro, quæ cùm inexpugnabilis esset in medio maris, fuit tamen expugnata.

Et non eris vltrà in perpetuum. Hoc est, annis septuaginta, vt prædixerat Esaias. Qua de re in fine Esai.23.
capitis superioris disseruimus.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXVII.

De insulis Italiæ. In Hebraico est: De insulis כתים Cittiim. Paraphrastes Chaldæus habet: De insulis Apuliæ. Quod cum lectione communi maximè cohæret: est enim Apulia Italiæ regio mari Adriatico contermina inter Dauniam & Calabriam in regno Neapolis. Insulæ Italiæ sunt Sicilia, Corsica, & aliæ huiusmodi, sitæ in mari Mediterraneo, littoribus Italiæ propinquæ. Septuaginta habent. ἀπὸ νήσων τῶν χεττιείμ. Hoc est, de insulis Chettiim. Pagninus: De insulis Chettiim. Pagninus: De insulis Cittim. Sunt qui existimet Cittiim esse numeri pluralis: & significare eos, qui incolunt insulas maris Ionici & Græci. R. Dauid Kimhi asserit esse in numero singulari, etiam si formam habeat pluralem. Ex literis diuinis constat Cittim fuisse filium Iauan, Iauan autem fuisse filium Iapheth: Iapheth autem filium Noe. Habuit hic Iauan qua- Gen.10.
tuor filios, quorum hæc sunt nomina: Elisa, Tharsis, Cittim, & Dodanim: vt in libro Genesis literæ Gen.10.
diuinæ memoriæ prodiderunt: Et ab iis, vt ibi asserit diuina scriptura, diuisæ sunt insulæ gentium in regionibus suis. Et quoniam ex his insulis quædam est Cyprus, existimant nonnulli eam esse Cittiim. Quam ob causam per has insulas, de quibus hîc loquitur Ezechiel intelligũt Cyprum, & nonnullas paruas insulas illi subiectas. Huc accedit esse in Cypro vrbem quandam celebrem nomine Cittium, patriam Zenonis philosophi, cuius meminit Laertius in eius vita: quam ob causam Zeno Citieus appellabatur. Hæ sunt coniecturæ, quibus inducti nonnulli possunt existimare Cittim esse Cyprum insulam nobilem in Carpathio mari sitam inter Syriam & Ciliciam: hodie Venetiis subiectam. At rectiùs est meo quidem iudicio, vt per Citiim Italia intelligatur: nam capite vicesimoquarto Numerorum est hoc idem nomen Citiim, Numer.
per quod absque dubio Italia intelligitur: & eam 24.
ob causam Latinus interpres pro illo Italiam vertit, dicens: Venient in trieribus de Italia, superabunt Assyrios, vastabuntque Hebræos. Verba sunt Balaam, qui vbi vaticinatus fuit de Christi aduentu in mundum, vidit mentis oculis eum esse à Iudæis crucifigendum, & eam ob causam Iudæos à Romanis vastandos tempore Vespasiani, & venturum esse exercitum ab Italia, qui de Assyriis victoriam reportaret, & Hierosolymam funditus euerteret. Et quoniam exercitus Romanorum vectus fuit nauibus vsque ad portum Iudææ, dixit Balaam: Venient in trieribus de Italia. Sunt enim trieres naues oblongæ, quas Latini à tribus remorum

rum ordinibus trieres vocarunt. Vbi septuaginta habent: Et exibit de manu Italorum, & affligent Assur,& affligent Hebræos.Paraphrasis Chaldaica Oncelli ita hunc locum vertit: Et naues venient à Romanis. Tharghum Hierosolymitanum vertit: Egredientur copiæ multæ ex prouincia Italiæ vnà cum multis legionibus Romanorum. Est etiam
Dan.11. dictio hæc Citiim apud Danielem capite vndecimo, pro quo etiã noster interpres Romanos transtulit,dicens:Et venient super eum trieres, & Romani.Quem locum R. Abraham in commentariis de Romanis etiam interpretatur. Inuenitur quoque
Iere.2. dictio hæc apud Ieremiam capite secundo dicentem:Transite ad insulas Cettim:vbi in Hebraico est Citiim, non Cettim. Eodem modo apud
Esai.23. Esaiam capite 23. De terra Cittiim reuelatum est eis, & paulò pòst:In Cittiim cõsurgens trans freta. Quibus in locis per Cittiim intelligitur Italia. Quare rectè hoc loco transtulit noster interpres: De insulis Italiæ Berosus Chaldæus libro quinto deflorationis Chaldaicæ asserit Cittim regnasse apud Ianigenas, à quibus fuit Italus vocatus, Ianigenæ verò appellabantur hi, qui Italiam colebãt à Iano antiquissimo rege denominati:à quo nomẽ desumpsit Ianiculus mons trans Tyberim prope Romam & antiquum oppidum in eo ab eodẽ Iano conditum,Ianiculum vocatum.Hic Italus Cittim authore Fabio Pictore in libro de Aureo seculo regionem illam Italiam vocauit. Et ab eo fuit etiam vocata Cittim, cum anteà Oenotria à Iano vocaretur:quem enim Aramæi Ianum dicunt, vocant Græci Oenotrium. Duo igitur fuerunt Cittiim, vnus filius Iauan, qui insulam Cyprum coluit, qui fuit Nepos Iapheth filij Noe,alter posteà appellatus Italus, qui in Italia obtinuit principatum, à quo regio illa denominata fuit Cittim de qua loquitur hoc capite noster Ezechiel. Scribitur autem Cittim cum litera, i, non autem cum litera,e,nam Cethim, quæ per,e, scribitur, vrbs est Macedoniæ,cuius meminit scriptura capite primo
1.Mach. 1. libri primi Machabæorum.

*Senes Biblij.*Biblina est Thraciæ regio vino excellenti quondam insignis. Huius regionis senes & viri prudentes, terræ administratores præbuerunt nautas ad ministerium nauium Tyri.Vel loquitur de Byblo vrbe Phœniciæ, quæ, vt ait Strabo 16. libro,sita est in excelso quodam loco non procul à mari.Est etiam quædam parua insula maris Mediterranei vocata Byblis: cuius meminit Plinius libro quarto, capite duodecimo. Quidam vertunt: Senes Gebal:est enim Gebal regio quædam Palæstinæ authore Stephano:In Hebraico est:Et senes גבל à verbo גבל gaual, quod significat terminare.
Exod.28 Vnde illud Exodi: Facies in rationali catenas sibi inuicem cohærentes ex auro purissimo:potest verti:Facies in rationali catenas termini opere tortili ex auro purissimo. Catenas termini seu terminales vocat,quia erant in fine & termino pectoralis. Alij dicũt eas appellari catenas termini,quia erant paruæ,& terminatæ magnitudinis. Ab hoc verbo deriuatur gebelim,quæ dictio significat dolatores lapidum ad terminum & mensuram, dicti à gebul, hoc est,à termino, quòd terminum mensuræ lapidibus imponant.Ita intelligunt nonnulli id, quod
3.Reg.5. est in tertio libro Regum capite quinto:Porrò giblij præparauerunt ligna & lapides ad ædificãdam domũ. Hoc est latomi periti & fabri solertes præparauerunt lapides & ligna ad construẽdum templum Salomonis, Et hunc Ezechielis locum ita vertendum ducunt:Senes & latomi prudentes instaurauerunt in te ruinas tuas. Existimo tamen & in tertio Regum, & hîc apud Ezechielem Giblios accipi pro hominibus Gebal,qui erant optimi artifices, & in nauibus efficiendis, ac ædibus fabricandis principatum tenebant.

Dentes eburneos & hebeninos. Pro hebeninis est in Hebraico הובנים hoobenim.Existimant nonnulli esse genus ligni, de quo locuti sumus in explanatione.R.Abraham ait esse bestias quasdam,ex quarum cornibus fiebant opera elaborata & subtilia. Alij arbitrantur esse pauones, inter quos est Ionathas Chaldæus,& Pagninus Lucensis.Diuus Hieronymus,ait esse ligna nigra pretiosa.

Gutta. In Hebraico est: נפך nophec. Pagninus vertit carbunculum, Est autem carbunculus lapis pretiosus,splendidus. In Exodo præcepit Deus, vt Exod.28 in rationali sacerdotis essent quatuor ordines gemmarum, in quorum primo esset sardius, topazius, smaragdus,in secũdo nophec,saphirus,iaspis. Vbi pro nophec posuit noster interpres carbunculum. Et ita transtulerunt septuaginta, & paraphrastes Chaldæus, Quare hoc loco pro gutta poterat trãsferri,carbunculus, Et nonnulli codices habent ad marginem gemmam pro gutta.Dictio hæc absque dubio,vtrunque significat, & gutta, & gemmam. Quare rectè vertit interpres noster. Quid autem sit gutta,diximus in explanatione,

*Græcia & Mozel.*Pro Mozel est in Hebraico. מאוזל meuzal,à verbo אזל azal, quod significat abire, & transire,& proficisci. Capite nono libri primi Regum,vbi editio vulgata habet:Panis defecit in cistariis nostris, pro defecit,est in Hebraico verbum hoc azal, Ideo poterat locus ille ita verti; Panis 1.Reg.9. abiit è vasis nostris: Acsi diceret: Panem iam non habemus. Capite 32. Deuteronomij pro azal vertit noster interpres infirmari,dicens:Videbit quod Deu.32. infirmata sit manus, & clausi quoque defecerunt residuique consumpti sunt. Quæ verba poterant in hunc modum in Latinũ conuerti:Videbit abiisse fortitudinẽ, & nullos esse clausos neminemque relictum esse, qui non sit in captiuitatem ductus. Per manum intelligitur fortitudo & robur, per clausos ij, qui erant in arcibus conclusi, per relictos hi,qui à pugna euaserũt.Est igitur sensus postquam Deus oppresserit populum,illumque hostibus tradiderit, miserebitur eius, cùm eũ aspexerit fortitudine destitutum, & eius arces expugnatas, & vacuas habitatoribus,& eos,qui superstites euaserint,esse in vincula coniectos. Libro primo Regum, vbi communis versio habet, Sedebis iuxta 1.Reg.10 lapidem, cui nomen est Ezel, existimant nonnulli dictionem Ezel esse ab hoc verbo azal, esseque illorum verborum sensum: Sedebis prope lapidem transeuntis,hoc est,qui indicat viam trãseuntibus. Quidam vertunt:Moraberis iuxta lapidem viæ,indicem itineris,quod idem est.Cùm igitur verbum hoc azal abire significet & transire: potest hic locus Ezechielis ita verti:Græcia abiẽs, siue inquieta, siue vagabunda. Erant enim Græci negotiatores diuitiarum cupidi,quam ob causam huc atque illuc gradiebantur. Symmachus transtulit Græcia deferens,vt subintelligas merces ad nundinas.

Argumen

Argumentum capitis XXVIII.

Vaticinatur aduersus principem Tyri, qui cùm in domicilio superbiæ, & in sede insolétiæ collocatus omnia eximia sibi attribueret, & arrogaret, incidit in summam abiectionem & calamitatem, & ciuitatem suam funditus euertit. Inuitatur diuinus vates ad eius miserias deplorandas. Et posteà Sidonis euersionem prædicit. Multa tamen dicit sub nomine regis Tyri, quæ ad literam de diabolo, eiusq; superbia & casu intelliguntur.

CAPVT XXVIII.

A ET factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis dic principi Tyri: Hęc dicit Dominus Deus: Eò quod eleuatum est cor tuum, & dixisti: Deus ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde maris cùm sis homo, & non Deus: & dedisti cor tuum quasi cor Dei. Ecce sapientior es tu Daniele: omne secretum non est absconditum à te. In sapientia & prudentia tua fecisti tibi fortitudinem, & acquisisti aurum & argentum in thesauris tuis, in multitudine sapiētiæ tuæ, & in negotiatione tua multiplicasti tibi fortitudinem, & eleuatum est cor tuum in robore tuo. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Eò quòd eleuatum est cor tuum, quasi cor Dei, idcirco ecce ego adducam super te alienos, robustissimos gentium: & nudabunt gladios suos super pulchritudine sapientiæ tuæ, & polluent decorem tuum: Interficient, & detrahent te, & morieris interitu occisorum in corde maris. Nūquid
B dicens loqueris: Deus ego sum coram interficiētibus te, cùm sis homo, & non Deus, in manu occidentium te? Morte incircuncisorum morieris, in manu alienorum, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis leua planctum super regē Tyri, & dices ei: Hæc dicit Dominus Deus: Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, perfectus decore, in deliciis paradisi Dei fuisti. Omnis lapis pretiosus operimentum tuū, sardius, topazius, & iaspis, chrysolithus, & onyx, & beryllus, sapphyrus, & carbunculus, & smaragdus. Aurum opus decoris tui, & foramina tua in die, qua conditus es, præparata sunt. Tu cherub extentus, & protegens, & posui te in mōte sancto Dei. In medio lapidum ignitorum ambulasti, perfectus in viis tuis, à die conditionis tuæ donec inuenta est iniquitas in te. In multitudine negotiationis tuæ repleta sunt interiora tua iniquitate, & peccasti, & eieci te de monte Dei, & perdidi te ô cherub, protegens de medio lapidum ignitorum.

EXPLANATIO.

Eo quòd eleuatum est cor tuum. Regis Tyrij superbiam arguit, qui tanta se extulit insolentia, vt Deū seipsum vocaret. Detestabilis est homo superbus, & vt ait Ecclesiasticus: Odibilis coram Deo & hominibus est superbia. Eam ob causam illam Deus opprimit: & vt ait diuus Iacobus Apostolus: Superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam. Ideo ait Ecclesiasticus: Humilia valde spiritum tuum, quoniam vindicta carnis impij ignis & vermis. Et rursus: Quid superbit terra & cinis? Et Iob: Quid te eleuat cor tuum, & quasi magna cogitans attonitos habet oculos? Cùm Alexander Magnus ad id superbiæ deuenisset, vt solus vellet esse totius orbis imperator, & Dario dimidium regni sui offerenti responderet, nec terram duos soles, nec Asiam duos reges ferre posse, decreuit vt illum omnes Deum appellarent. At ostendit ei Deus fragilitatem suam: nam cùm in prælio vulnus sagittæ acciperet in crure, multis occurrentibus, qui ei diuinitatem tribuebāt, dixit: Vos vocatis me Deum, impatibilem, & immortalem, at hic sanguis ostendit me esse hominem, fragilem, & caducum. Id euenit principi Tyrio, qui cùm se efferret in sublime, summamque sibi potestatem vsurparet, tum cognouit se esse hominem cùm fuit vulneratus, & variis calamitatibus oppressus. Cecidit animo, amisit vires, ruit præceps in ignominiam, & fuit desperatione penitus labefactatus. Vt ostrea & cōchylia cum luna crescunt pariter, & decrescunt, sic insipientes homines, qui à mundi pendent opinione nunc se superbia extollunt, nunc penitus imbecillitate debilitantur, cum inopinato accidentium rerum euentu seipsos mutantes. Nunc turgescunt, & intumescunt, seque magnos iactant: nunc animo fracti quacunque calamitate se abiiciunt, & turpiter deprimunt, & paruos ostendunt. At viri sapientes semper iidem sunt: & cōtra omnes mundi ictus muniti nihil intolerandum putant, nihil à quo culpa absit, in malis numerandum ducunt. Eā, quæ habent speciem gloriæ, collecta, ex inanissimis splendoris insignibus contemnunt, breuia, fugacia, caduca existimant: verum decus in virtute, & diuini numinis imitatione collocant & constituunt. At cùm Tyri princeps à vana & temeraria diuitiarum fiducia penderet, & in mūdi potentia beatitudinē collocaret, ea mutata mutatus est, rempublicam suam funditus euertit, & ipse lāguit animo, & cum mundi gloria vires & fortitudinem amisit. Vide eius superbiæ finem, & ad quam miserum casum eum adduxerit eius arrogantia. Humilitas homines sanctis angelis quodammodo efficit similes, superbia angelos in dæmones conuertit. Superbia turrem contra Deum erexit: sed illam euertit ille, eaque ædificantium linguas confudit. Hæc obruit Pharaonem in mari rubro, prostrauit Goliam, suspendit Aman, interfecit Sennacherībum, euertit Antiochum, Nabuchodonosorē eiecit è regno, vt fœnū comederet, & cum bestiis habitaret. Hęc denique regem Tyri ex alto dignitatis fastigio in profundū ignominiæ barathrum præcipitauit. Non rueret fortasse Tyrus, si regē haberet prudentia munitum, humilitate præditum, iustitia orna

Eccl. 10. Iaco. 4. Eccl. 7. Eccl. 10. Iob. 15. Simile Gen. 11. Exod. 14. 1. Re. 17. Ester. 7. 1. Mac. 6 Dan. 4.

ornatum, cæterisque virtutibus tanquam mœnibus septum, quas subditi aspicerent, & imitarentur. Quales enim in republica principes sunt, tales solent esse & ciues. Vt anima in corpore omnibus membris motum tribuit & vitam, sic optimi regis prouidentia omnibus regni sui partibus adest, excitans ad virtutem totam rempublicam, eamque tanquam præsens iustè gubernans. Duabus rebus dicebat Solon contineri rempublicam præmio & pœna. Vt oportet viros virtute præstantes præmiis afficere, ita flagitiosos pœna multare. Vt medici membrum putrefactum sæpenumero incidunt, ne alia membra corrumpat, & labefactet: sic oportet, si rempublicam saluam esse volumus, homines pestilentes ex illa extirpare, ne corrupti integris, violati castis, impij iustis labem infringant. Sed nulla debet esse in principe temeraria festinatio, nulla inconsiderata celeritas, sed maturitas & prudentia. Vt enim Saturnus, qui ex astris errantibus summum obtinet locum, quamuis motu violento & rapto celerrimè circumagatur, motu tamen proprio & secundum naturam tardissimè mouetur, sic princeps, & quicunque est in excelsa dignitate constitutus, quamuis cura & cogitatione debet omnia diligentissimè percurrere, vt possit omnibus consulere & prouidere, debet tamen à præcipitatione longissimè abesse, & cum prudētia magna & deliberatione gubernare. Hoc significare volentes veteres philosophi bouem pingebant humano vultu præditum cum delphino super caput, per delphinum velocitatem, per bouem tarditatem significantes. In omnibus enim rebus consilium priùs cum deliberatione, deinde factum cum celeritate, posteà felices euentus spectantur. Sed regnante superbia hæc omnia excluduntur, non enim admittit consilium, non regitur ratione, expellit æquitatem. Quare in rebus secundis & ad voluntatem nostram fluentibus superbia magnopere cum omni insolentia & arrogantia fugienda est. Si hoc considerare & imitari vellet Tyrius princeps, non se efferret in excelsum aërem, vnde miserè in calamitatum mare decideret. Id quod Icaro euenisse veteres fictis fabulis memoriæ prodiderunt. Vnde ingeniosus poeta canit: Dum petit infirmis nimium sublimia pennis, Icarus Icareas nomine fecit aquas. Cum Phaethon patri suo in regno successisset, illudque ob superbiam & temeritatem perderet, finxerunt antiqui esse eum filium Solis, cui pater currum tradidisset, vt eius cursum cōficeret, eumque cùm excessisset viam solis ruisse, totumque orbem incendio vastasse. Id accidit regi Tyri, qui ob insipientiam suam regnum à maioribus suis partum & cōseruatum, funditus euertit. Verum est id quod ait Ecclesiasticus: Rex insipiens perdet populum suum, & ciuitates habitabuntur per sensum prudentium. Et paulò pòst: Sedes ducum superborum destruet Deus, & sedere faciet mites pro eis. Et Esaias, Dissipatione, inquit, dissipabitur terra, & direptione prædabitur, quia transgressi sunt reges, mutauerunt ius, dissipauerunt fœdus sempiternum.

Simile — *Simile* — *Simile* — *Eccl. 10.* — *Esai. 24*

Et dixisti: Deus ego sum. Non poterat maior superbia & impudentia excogitari. Hoc vel secum cogitauit, vel ore protulit. Duo sunt, quæ Deus sibi retinet, vltio & gloria: de primo ait Deus in libro Deuteronomij: Mea est vltio, & ego retribuam eis in tempore. Et Ecclesiasticus: Qui vindicare vult, à Domino inueniet vindictam. Et diuus Paulus in epistola ad Romanos: Date locum iræ: scriptum est enim: Mihi vindictam, & ego retribuam d cit Dominus. Eam ob causam Dominus Deus vltionum appellatur. De secūdo autem ait Deus per Esaiam: Gloriam meam alteri non dabo. Et Dauid primo Paralipomenon: Tua est Domine magnificentia, & potentia, & gloria. Quam ob causam eum in psalmo regem gloriæ vocauit, cùm angelos Christum in ascensu in cœlum comitantes in hunc modum facit loquentes. Attollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Vel, vt potest verti ex Hebræo: Attollite portæ capita vestra, & tollamini portæ, quæ ab æterno fuistis clausæ, & ingredietur rex gloriæ. Vt sit prosopopœia, figura in literis diuinis non infrequens. Qui igitur vltionem à contumeliis in se iactis sumere vult, & gloriam sibi de diuitiis, pulchritudine, scientia, & rebus gestis vendicare, hic Dei officium vsurpat, & Deum seipsum appellat. Talis fuit princeps, de quo hîc loquitur Ezechiel. Fortasse ob nimiam superbiam volebat, vt sibi diuinus cultus exhiberetur: quemadmodum Nabuchodonosor apud Danielem præcepit, vt omnes statuam eius adorarent. Narrat Suetonius Tranquillus Iulium Cæsarem fuisse ad id arrogantiæ perductum, vt ampliores honores humano fastigio decerni sibi pateretur, nimirum templa, aras, simulacra iuxta Deos & è suo nomine mensis appellationem. Fuerunt etiam multi alij ex Romanis imperatoribus, qui diuinitatem sibi per summam insolentiam tribui voluerunt. Populus verò eos Deos appellabat, & summis honoribus venerabatur. Sed quid mirum, cùm Iouem, Saturnum eius patrem, Martem, Venerem, Iunonem, Bacchum, & alios huiusmodi maxima veneratione coluerint, diuina esse numina asserentes, quorum acta eos non solùm mortales fuisse indicant, sed mortalium omnium teterrimos, & cūctorum scelerum maculis notatissimos? Illi ipsi hoc fatentur, qui eos Deos prædicauerunt, & eorum res gestas monimentis mandarunt. Iupiter rapuit Ganymedem, corrupit Iunonem sororem suam, quam & vxorem habuit, & sororem: in Lædam, Alcmænam, Dianam, Maiam, Danaem, Anthiopam stupra, & scelera portentosa patrauit. Nulla erat turpis voluptas, cui non succumberet. Insuper patrem suum vulnerauit, & ea admisit flagitia, quæ nullæ humanæ leges impunita reliquerunt. Quis erit tam agrestis, & incultus, & ab omni intellectu alienatus, qui hæc audiens non ipsum vituperet, & morte multandum censeat? Et tamen tanta fuit hominum cæcitas, tanta insania, vt eum, quem funestam terræ pestem, & vitiorum voraginem esse crederent, pro summo Deo adorarent. Fatebantur Martis cum Venere adulterium, & Vulcani contra vtrunque insidias, & alios Deos fuisse à Vulcano ad stupri spectaculum vocatos, qui etiam scelere & maleficio pascebantur, & nihilominus tantis tenebris erant miseri homines circunfusi, vt quos ea committere crederent, quæ erant pestilentia & execranda, & suis legibus prohibita, & perpetuam ignominiam secum ferentia, illos esse Deos immortales censerent, ad eorum aras supplices accederent, eosque numina sanctissima vocarent. Et non solùm homines pro diis coluerunt,

Deu. 32. — *Ecc. 28.* — *Rom. 12* — *Psal. 93.* — *Esai. 41 & 48.* — *1. Para. 29.* — *Psal. 23.* — *Dan. 3.*

luerunt,sed,vt ait diuus Paulus in epistola ad Ro-
Rom. 1. manos, mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum,& quadrupedum, & serpentium. Et paulò pòst,ait:Tradidit illos Deus in reprobũ sensum. Pro quo vertunt nonnulli in improbã mentem,aientes rectiorem esse hanc suam versionem.
Gala. 5. Sed mihi magis placet translatio nostra. Mens enim,quæ dicitur spiritus,cõcupiscit aduersus carnem:& quamuis caro prævaleat praua adiuta cõsuetudine,non videtur tamen spiritus ipse, qui est in homine quippiam supremum,fieri posse reprobus,cùm semper aspiret ad bona, & mala detestetur.Sensus tamen reprobus dici potest, per quem intelligitur intellectus, vt diuus Bernardus in sermone de intellectu & affectu ait.Ita accipitur in
Sapi 9. loco illo Sapientiæ:Deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Nec improbus sensus, sed reprobus illic dicitur ab Apostolo:nã etsi quã diu quis in crimine lethali Dei permissione permaneat,sensum habeat improbum, quemadmo-
Luc. 22. dum diuus Petrus in trina negatione,non tamẽ statim necessarium est reprobum habere sensum,vel in sensum reprobum tradi: quod non nisi obfirmatis in malitia sua,& in sceleribus obstinatis cõuenire videtur. Grauius enim est tradi in sensum reprobum,quàm in sensum improbum.Quare nõ illis assentior,qui vulgatam editionem ab ecclesiã approbatam reprehendũt. Non damno versiones, ex quibus fructus vberrimus colligitur, sed omnibus illis eam anteponendam duco, quæ communis est, qua vtitur Romana ecclesia,quæ est in cõciliis vniuersalibus approbata. Huiusmodi est ea, quæ habet: Tradidit illos Deus in reprobum sensum.Nónne reprobum habebãt intellectũ,qui execrandarum impietatum authores tanquam sanctitate plenissimos colebant, & in Deos referendos putabant? Nónne reproba erat in illis vis rationalis secundum inferiorem sui portionem, cùm se affectu corrupto, firmo cum carne fœdere coniũgens, bruta animalia, & res insensibiles Deos esse iudicabat? Ait diuus Athanasius in oratione,quã habuit aduersus idola,non apud omnes eosdem existimari Deos,sed quot essent gentes, totidẽ Deorum genera confingi.Nam crocodilus apud quosdam, vt Deus colebatur, apud alios habebatur abominationi. Leo apud nonnullos habebatur loco Dei in summa veneratione, apud alios vt bel-
Simile lua immanissima necabatur Vt iĳ, qui Solẽ ob lippitudinem auersantur, oculos aperire non audentes delectantur locis vmbrosis & obscuris,& cùm solem non videant,circũferuntur per multa inuia, sic qui verum Deum contemnunt ob animi caliginem,tenebris errorum reficiuntur,& verã illam ac diuinam lucem non considerantes, per multas opiniones falsas Deorum incedunt. Hæc & multa alia pulchra, & lectu dignissima Athanasius Alelexandrinus.Sed si insanum gentiliorum Deorum cultum, & deplorandam deceptorum hominum cæcitatem copiosè videre volueris, lege Blõdum libro primo de Roma triumphante:vbi præter alia refert solitos fuisse duces in prælio effigies animalium in galeis sculptas ferre, & ea animalia, quorum imagines gestassent,parta victoria in Deos referre & adorare. Et ait, dixisse Hesiodum poetam, fuisse suo tempore in terris triginta Deorum millia,præter ea quæ post eà culta fuerunt.Nam ligna & lapides,& æra, & infinitas res alias pro diis venerabatur. Sed illi erant omni superbia & insolẽtia elati qui dum viuerent in terris,se Deos faciebant, sibique diuinum cultum arrogabant, cuiusmodi fuit rex Tyri,cui hoc loco ait Ezechiel:Et dixisti: Deus ego sum.

In cathedra Dei sedi in corde maris. Hoc est, quem admodum Deus inhabitat lucẽ inaccessibilem & securam, ita ego locum tutum possideo: ille in loco cœlesti,ego in vrbe sublimi.Nemo potest ad ciuitatem meam me inuito accedere, cùm sit intra mare sita,& vndique munita, tuta, & inexpugnabilis. Cor maris medium maris, seu intra mare significat,vt ostendimus superiore capite.

Cùm sis homo. Hoc est,fragilis,imbecillus,caducus, miseriis,laboribus,& calamitatib⁹ obnoxius. Hoc explicuit Iob planè his verbis: Homo natus de muliere, breui viuens tempore,repletur multis miseriis,qui quasi flos egreditur, & conteritur, & fugit velut vmbra, & nunquam in eodẽ statu permanet. Vide quàm breuiter & apertè hominẽ describat,omnemq́ue eius imbecillitatẽ, & vitæ breuitatem complectatur.Et alibi:Memento domine, quòd sicut lutum feceris me,& in puluerem reduces me. Et psalmographus,Homo,inquit,vanitati similis factus est. Et rursus: Dies mei sicut vmbra declinauerunt, & ego sicut fœnum arui. Et Salomon in Ecclesiaste: Cuncti dies hominis doloribus & ærumnis pleni sunt,nec per noctem mente requiescit:& hoc nónne vanitas est?Cùm quidam Philosophus interrogaretur,quid esset hominis vita,mouit se subitò in orbem,& statim disparuit, significans esse breuissimum circulum, non quietũ sed perturbatum,& laboribus plenũ. Volens Ioãnes Damascenus hoc idem ostendere:hac vtitur similitudine ab Antonino in primam partem theologalem relata. Fugiens quidam à facie rhinocerotis sæuissimi animalis,ne ab illo deuoraretur, incidit in quoddam profundum barathrum:& ruens, arbusculam quandam manibus apprehendit,& in basi lubrica & instabili pedes affixit.Respiciẽs verò vidit duos vermes,vnum album,alterum nigrũ, radicem fruticis, quem apprehenderat, continuò corrodentes, & propè resecantes. In imo autem barathri vidit draconem terribilem,spirantem ignem,apertis faucibus ipsum deglutire cupientem. Cùm autem oculos extolleret,exiguúmque mellis in fruticis ramis aspiceret, oblitus periculorũ,quibus erat vndique cinctus,totum se voluptati dedit,mel illud exiguum suauissimè gustans.Rhinoceros est mors, quę hominem sequitur, & apprehendere cupit,vorago est mundus malorum multitudine plenus,qui,vt ait diuus Ioannes, totus in maligno positus est: arbuscula est vniuscuiusque vita, quæ per dies & noctes tanquam per vermes albos & nigros corroditur,& consumitur:basis lubrica est corpus fragile & caducum:draco terribilis est infernus omnes deuorare desiderans:dulcedo,ramusculi melliti est fallax mũdi voluptas, qua deliniti mortales seducuntur, ne pericula, quibus sunt expositi,intueantur.Et ita cùm voluptas vincat rationem,blandæq́ue deliciæ,quę celeriter deflorescunt & consumuntur, homines teneant impeditos, illique seipsos libentissimè tradant pestiferis mundi oblectationibus & illecebris,nõ vidẽt se esse

Marginalia (right column): Iob. 13. — Iob. 10. — Psa. 141 — Psa. 101 — Eccl. 2. — Ioan. 5. — 1. Ioa. 5.

se esse è vita excessuros. Et hoc modo consumpta arbusculæ radice, corrupta, & euersa base terrena in voraginem præcipitantur, & à leonis faucibus absorbentur. Si volueris planè hominis miseriam & fragilitatem intueri, lege ea, quæ literis mandauimus, verba illa secundi capitis huius diuini vatis explanantes: Fili hominis sta supra pedes tuos, & commentaria nostra in quadragesimum caput Esaiæ, vbi verba illa explicuimus: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri.

Et dedisti cor tuum, quasi cor Dei. Hoc est, existimasti diuinum esse cor tuum, eique diuinam tribuisti sapientiam.

Ecce sapientior es tu Daniele. Ironia est. Eodẽ modo postquam Adam funestas epulas comedit, ad quas eum Heua inuitauit, dixit Deus: Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est sciens bonum & malum. Cùm quondam tractabatur de eximia sapientia, afferebatur in mediũ Daniel quasi loco prouerbij: fuit enim admirabili sapientia præditus, vt ex eius libro apertissimè constat. Potest hoc legi per interrogationem. Gen. 3.

In sapientia. Quæ erat apud Deum stultitia, quoniã erat à virtute seiuncta. Initium enim sapientiæ timor domini. Sapientes huius seculi insipientes sunt: de illis ait Esaias: Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes. Et Ieremias: Sapientes sunt, vt faciant mala, bene autem facere nescierunt. Et diuus Paulus in epistola ad Romanos: Prudentia carnis mors est, prudentia autem spiritus vita & pax. Quoniam sapientia carnis inimica est Deo, legi enim Dei nõ est subiecta. Vel vt potest verti ex Græco: inimicitia est Deo. Et ita vertit Erasmus. Sed Origenes legit inimica est Deo, quẽadmodum est in editione vulgata. Eodem modo Theophylactus. Et ex Latinis Hieronymus & Augustinus. Quare est versio nostra cõmunis hoc in loco, imò in omnibus translationibus aliis præferenda, cùm sit à cœtu omnium doctorum recepta, & ab ecclesia cõprobata, & omnibus aliis grauior, conuenientior, & præstantior. 1. Cor. 3 Psa. 101 Esai. 5. Rom. 8.

Fecisti tibi fortitudinem. Hoc est, parasti milites fortitudine præstantes. Vel construxisti mœnia, & arces munitissimas, & fortissimas. Quidam vertũt: Parasti tibi diuitias. Mundus enim fortitudinem in opibus constituit.

Adducam super te alienos robustissimos gentium. Hoc est, Chaldeos, qui cæteris hominibus præstant robore & fortitudine.

Nudabunt gladios super pulchritudinem sapientiæ tuæ. Hoc est, super Tyrum ciuitatem tuam, quam sapientia tua pulchram fecisti, & variis mœnibus & ornamentis decorasti. Vel super te, qui sapientem te esse arbitraris. Ac si dicat: Perdent tuam pulchram sapientiam.

Et morieris in interitu occisorum in corde maris. Hoc est, morieris vulneribus confossus in vrbe tua, quę est in medio maris sita, quam tu inexpugnabilem putabas, & in qua fiduciam tuam figebas. Vel sic: Vbi fueris hostium gladiis traiectus, proiicieris in cor maris, vbi sepelieris. Mare erit frigidum & inquietũ sepulchrũ tuũ, vbi à piscibus deuoraberis, in quorum vẽtre erit cadauer tuum miserè sepultum. Vide obsecro superbi regis infelicissimum finem: & alta mente considera, in quam miserã calamitatem fuerit eius insolens potentia conuersa. Vidit vrbem suam euersam, opes suas direptioni commissas, & seipsum inimicorũ telis traiectum, qui eum in profundũ maris gurgitem proiecerũt. Quid illi profuit potentia, quid sapientia, quid opum abundantia? Meritò dixit Salomon: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Et rursum: Risum reputaui errorẽ, & gaudio dixi: Quid frustrà deciperis? Moriuntur potentes, & aiunt in inferno: Quid nobis profuit superbia, & diuitiarum iactantia, quid contulit nobis? Transierunt omnia illa sicut vmbra, & tanquam nuntius præcurrens. Extulit se princeps Tyri in superbiam, sed eum dedit Deus pastũ piscibus. Eodẽ modo de Pharaone ait diuinus psaltes cum Deo loquens: Tu confregisti capita draconis, dedisti eum escã populis Aethiopum. Et in alio psalmo: Deiecisti eos, dum alleuarentur. Quomodo facti sunt in desolationẽ? subitò defecerunt, perierunt propter iniquitatem suã. Et si impij valuerint potentia, omniũq; affluẽtibus rerũ copiis floruerint, tamen eorũ exitus infelix fuit, fluxit eorũ prosperitas, euanuit eorũ memoria, obscurata est eorũ claritas & nominis amplitudo & ipsi fuerunt tandem in æternas pœnas præcipitati. Hanc eorum miseriam expressit Esaias, alloquens iis verbis Nabuchodonosorem: Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadauer tuum, subter te sternetur tinea, & operimentum tuũ erunt vermes. Quomodo cecidisti de cœlo Lucifer, qui manè oriebaris? Corruisti in terrã, qui vulnerabas gentes, &c. Cõfert diuinus vates regem Babylonis cũ Lucifero, qui ob superbiam suam de dignitate, in qua fuerat constitutus, decidit in infernum. Eccle. 1. Eccl. 2. Sapi. 5. Psa. 73. Psa. 72. Esa. 14.

Nunquid dicens loqueris: Deus ego sum coram interficientibus te? Quasi dicat: non. Tunc te esse hominẽ fateberis, cùm te summis ærũnis pressum videris.

Morte incircuncisorum morieris. Hoc est, mors tua erit infelicissima, non solùm tẽporalis, sed æterna. Morieris, quemadmodum mori solent homines sceleribus imbuti, qui fide carent, & à veri Dei cultu sunt omnino alienati. Incircũcisos appellat Gentiles qui nec corpore, nec animo circũcidebantur. Incircuncisi etiam appellabantur Iudæi illi, qui etsi erant corporis circuncisione à Gẽtibus distincti, cor tamen non circuncidebant, nec malas cogitationes, & impia facinora resecabant. In Deuteronomio sunt hæc Dei verba literis mãdata: Circuncidite præputium cordis vestri. Et apud Esaiã: Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Et apud Ieremiam: Vsquequo morabuntur in te cogitationes noxiæ? Vnde diuus Stephanus in oratione, quam habuit apud Iudæos, Dura, inquit, ceruice, & incircũcisi cordibus & auribus, vos semper spiritui sancto restitistis. In libro Deuteronomij sunt hæc verba literis cõsignata: Si mulierem pulchram post bellũ victis hostibus captã voluerit, qui eam ceperit, habere vxorem, introducet in domum suam: quæ radet cæsariem, & circũcidet vngues, & deponet vestem, in qua capta est, & flebit patrem & matrẽ mense vno: & sic erit illi vxor. Mulier hæc anima nostra est, pulchra Dei imagine decorata, quam victo mundo, & tenebrarum principe eiecto foras Christus cepit in prælio passionis suæ: Hæc si Christo cupit desponsari, in eius domum, hoc est ecclesiam, debet per fidem introduci. Deinde pilos superuacanearum & inutilium cogitationum est diligẽter abrasura, & vngues Deu. 10 Esa. 1. Iere. 4 Acto. 7 Deu. 21

gues, hoc est prauarum actionum sordes circũcisu
ra. Sed opportet deponere vestem, hoc est veterẽ
peccãdi consuetudinem relinquere, iuxta id, quod
Ephe.4. ait diuus Paulus: Deponite vos secundum pristi-
nam conuersationem hominem veterem, qui cor-
rumpitur secundum desideria erroris. Renouami-
ni autem spiritu mentis vestræ, & induite nouum
hominem, qui secundum Deum creatus est in iu-
stitia & sanctitate veritatis. Demum ob patris &
matris separationẽ, quòd se à Dei, & ecclesiæ præ-
ceptis aliquando separauerit, vim lachrymarũ pro
fundat. Anima hoc modo circuncisa erit per cha-
ritatem Christo copulata. Ipse etiam Christus vo-
luit octauo die circuncidi, quia nos erat suo san-
Luc.2. guine redempturus. Insignis mercator nũdinis ma
Simile gnis cùm ab alio etiã noto mercatore merces emit,
non statim pretium omne persoluit: sed relicto si-
gno, soluta parte aliqua pretij, cùm posteà fiũt nun
dinæ, reliquum persoluit. Hic mundus est empo-
rium, ad quod venit ex cœli fastigio filius Dei cœ-
lestis ille mercator, vt animas nostras emeret suo
sanguine: Octauo die partem eius dispersit in no-
stræ redemptionis signum, & pretium, sed posteà
in crucis nũdinis totum ipsum profudit, & in pre-
tium emptionis nostræ persoluit. Ideo ait diuus
1.Cor.6. Paulus in epistola prima ad Corinthios: Empti e-
nim estis pretio magno. Et diuus Petrus in prima
1.Pet.1. sua canonica: Non corruptibilibus auro & argen-
to redempti estis de vana vestra conuersatione pa-
ternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni
immaculati Christi, & incõtaminati. Hic est agnus
Iere.11. ille, qui dixerat per Ieremiam: Ego quasi agnus
Simile mansuetus, qui portatur ad victima. Solent ali-
quando periti medici, cùm ægrotus totius corpo-
ris torpedine laborat, capitis venam scindere, vt
Colos.1. sanguinis effusio possit corpus morbo illo leuare.
Christus est caput nostrum, vt ait diuus Paulus,
nos autem membra: scinditur vena capitis, vt to-
tum corpus sanetur, patitur Christus, vt genus hu
manum redimatur. Cùm venit plenitudo tempo-
Gala.4. ris, ait Apostolus, misit Deus filium suum factum
ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege e-
rant, redimeret. Mortuo autem Christo, mortua
est corporalis illa circuncisio, & euangelio pro-
mulgato non, solùm mortua est, sed mortifera: nã,
Gala.5. vt ait diuus Paulus in epistola ad Galatas: Si cir-
cuncidamini, Christus vobis nihil prodest. Reli-
ctum est nobis id, quod illa adumbrabat nimirum
baptismus, & vera cordis superfluitatum resectio.
Iere.4. Id præuidens Ieremias, has voces emisit: Nouate
vobis nouale, & nolite serere super spinas: circun-
cidimini domino, & auferte præputia cordiũ ve-
Ier.19. strorum. Et rursum: Ecce dies venient, dicit domi-
nus, & visitabo super omnem qui circũcisum ha-
bet præputium: Aspicis igitur circuncisionem
Deo gratam spiritualem esse, rerumque inutilium
& pestilentium amputationem. Fuit circuncisio
corporalis necessaria ad salutem ante aduentum
Christi, at nunc pestilens est, sed nihilominus ab
impiis & pertinacibus Iudæis obseruata, qui incir
cuncisi appellantur, quòd non resecent flagitia,
impietatem, & perfidiam.

Leua planctum super regem Tyri. Inuitatur pro-
pheta ad regis Tyri mortem lugendam, eiusque lu
ctuosam perniciem deplorandam. Pium est mor-
Gen.23. tuos deplorare. Nam diuina ostendit historia ve-
nisse Abraham in ciuitatem Arbeæ, vt vxorem
suam Saram, quam singulari amore fuerat prose- Gen.37.
cutus, mortuam lugeret. Isaac matrem suam fleuit
& Iacob scissis vestibus luxit Ioseph filium suum, Gen.50.
quem è vita migrasse arbitrabatur. Ipse autem Io-
seph, cùm cognouit patrem suum Iacob clausisse
suum diem, flens & deosculans eum prorupit in
lachrymas, pro quo factus fuit planctus septua-
ginta diebus. Filij Iraelis videntes Aaronem ex- Nu.20.
cessisse è vita, eum deplorarunt triginta diebus, &
totidem Moysem in Campestribus Moab. Dauid Deu.34.
ille, quo nemo tunc sapientior, nemo charitate illu
strior, nemo pietate præstantior, non solùm mor-
tem Ionathæ, quem singulari comprehenderat a-
more, sed Saulis, qui eum afflixerat, & ad excidium 2.Re.1.
vocauerat, fuit lachrymis & lamentis prosecutus:
& filium suum Absalonem acerbissimo luctu de- Ioan.11.
fleuit. Martha etiam & Maria Magdalena sorores
Lazari, eius mortem deplorarũt. Et in Actis Apo-
stolorum: Euangelio coruscante fecerunt fratres Acto.8.
Stephano protomartyri planctum magnum. Et
Ecclesiasticus ait: Supra mortuum plora, defecit Eccl.22.
enim lux eius. Sed quia oportet calamitates tole-
ranter ferre, nihilque quod accidere possit, intole-
randum putare, monet statim, ne nimis & absque
temperantia lugeamus, dicens: Modicum plora
super mortuum, quoniã requieuit. Memoriæ pro-
ditum est diuum Ambrosium lachrymas contine-
re non posse, cùm alicuius iusti viri mortem audie-
bat, tum quòd præcesserat ad præmium, tum quòd
ablata esset à fidelibus talis colũna. Nec repugnat
hoc verbis illis diui Pauli in prima ad Thessaloni- 1.The.4.
censes epistola: Non contristemini de dormien-
tibus, sicut cæteri, qui spem nõ habent: nam Apo-
stolus eos reprehendit, qui desperatione futuræ
resurrectionis eos, qui è vita migrabant, intem-
peranter lugebant. Non prohibet amicorum obi-
tum deplorare, moderatè, & affectu pietatis, & hu
manitatis intuitu, sed desperationem, & intem-
perantiam reprehendit. Nos qui reditum ad vi-
tam, & animæ immortalitatem credimus, debe-
mus absorbere dolores, quibus pro amicorum in-
teritu angimur, nè videamur argumentum infide-
litatis præbere in nimia lachrymarum effusione.
In epistola ad Paulam super obitu Blesillæ ait ita
diuus Hieronymus: Ignoscimus matris lachrymis,
sed modum requirimus in dolore. Si parentem co
gito, non reprehendo, quòd plangis, si Christia-
nam & monacham, istis nominibus mater exclu-
ditur. Recens vulnus est, & tactus iste quò blan-
dior, nõ tam curat, quàm exasperat: attamen quod
tempore mitigandum est, cur ratione non vinci-
tur? Hæc ille. Illud est hoc loco aduertendum di- Deu.34
xisse scripturam factum fuisse plãctum super Moy-
se, non autem super Iosue eius successore. Nam in
Moyse hoc est, in lege vetere per Moysem signifi-
cata omnes ad inferos descendebant: in Iosue ve-
rò, hoc est, in euangelio per illum designato, cùm
fuit apertus paradisus, non describitur planctus,
quia iustorum animæ ad cœlestem beatitudinem
cœtu Angelorum comitante ingrediuntur. Meritò
flebant antiqui, quia nondum de cœli fastigio ve-
nerat Dei filius, qui fontem illum lachrymarum
sua resurrectione siccaret: meritò lamentabantur,
quia adhuc cœlum clausum erat, & inferorũ por-
tæ patebant. At modò nos qui fide instructi, sancto

yy 2 rum

rum animas scimus ad cœlum euolare, eorũ mortem moderatè lugeamus, & quod allatura est ipsa diuturnitas, quæ summos luctus vetustate delet, id nos præripere consilio, & prudentia debemus.

Tu signaculum similitudinis. Eius dotes commemorat, & laudibus extollit, vt miserior appareat eius calamitas: nihil est enim infelicius, quàm fuisse felicem. Horum verborum hic est sensus: Tu eras perfecta imago, quam alij imitari deberent: tu eras omnibus numeris absolutum exemplar. Poterat hoc ita verti ex Hebraico: Tu eras sigillum figuræ. Et quoniam qui sigillum imprimit epistolę, eam perficit & absoluit, accipitur sigillum pro re perfecta in quam debemus oculos conijcere, vt similem alteram faciamus. Quare poterat locus hic ita verti: Tu eras perfecta figura, aut consummata imago ad imitandum proposita. Vel potest hoc ita intelligi: Et si omnes homines sint ad Dei imaginem & similitudinem creati, tamen in te hoc expressiùs apparebat. Loquitur ad literam de rege Tyri, sed ita, vt etiam de primo Angelo, qui superbia elatus à Deo recessit, & fuit in æternum præcipitatus, loquatur. Eodem modo Esaias sub specie Nabuchodonosoris loquitur de Luciferi casu. Id intuens Cyrillus in Ioannē lib. 6. cap. 6. ait: Quid boni non habuit Lucifer, si signaculum Dei similitudinis fuit? Propheta sub typo & nomine regis Tyri, qui membrum erat Diaboli, de Diabolo dicit: Tu signaculum, &c. Hæc ille. Loquuntur aliquando diuini vates permistim de diabolo & reprobis, quoniam eius sunt membra. Diuus Gregorius in Moralibus, & habetur de pœniten. distinct. 2. principium exponit totum hoc de primo Angelo, quem vocat Beemoth, Luciferum, & cherub, dicens: Licet homo ad similitudinē Dei creatus sit, Angelo tamen quasi maius aliquid tribuēs, non eum ad similitudinem Dei conditum, sed ipsum signaculum similitudinis Dei dicit, vt quò subtilior est natura, eò in illo similitudo Dei credatur expressa.

Gen. 1. — Esa. 14.

In deliciis paradisi Dei tu fuisti Hoc est, in magna rerum prosperarum abundantia. Omnia tibi ad voluntatem fluebant. Describit regis Tyri prosperitatem, & deliciarum affluentiam, qui in aula gēmis coruscante habitauerat, & margaritis auro inclusis vestes suas adornauerat. Vtitur propheta hyperbolica locutione, & ferè tragica, ad deliciarum & opum regis Tyri explicandam. Eodem modo loquitur diuina scriptura in libro Genesis, cùm ait regionem circa Iordanem irrigari instar paradisi Dei. Vel sic: In deliciis paradisi Dei tu fuisti, hoc est, in ciuitate Tyria quam tu paradisum Dei esse putabas, habitasti tu, qui te Deum esse credebas. Asserebas te esse Deum, & ciuitatem tuam esse paradisum tuum. Totum hoc refertur etiā ad primum Angelum, qui in deliciis cœli fuit, ex quo ob superbiam suam præceps ruit in infernū. Sed quoniam propheta mentionem facit paradisi Dei, videtur regis Tyri prosperitatem sub persona Adam significare, qui fuit in paradiso Dei omnibus bonis affluens, ex quo ob peccatum eiectus est. Adam etsi non fuit natus in paradiso, in eo tamen habitauit, quoniam fuit illuc à Deo translatus, Tertulianus libro secundo aduersus Marcionem ita ait: Nemo hominum in paradiso Dei natus est, ne ipse quidem Adam, translatus potiùs illuc. Augustinus sermone 16. in natali domini Primus, inquit, homo, quo cadente omnes cecidimus, cuius ruina est mortalitas nostra, non est natus, sed factus, patre nullo, nulla matre, sed Deo operante. Hæc est hominis prima conditio, Adam de terra: secunda hominis conditio est, cum Deus creauit fœminam de latere viri: tertia, qua natus est homo ex viro & fœmina: quarta conditio est Dei & hominis, qua natus est Christus de fœmina sine viro. Non esse autem creatum in paradiso, sed illuc translatum, indicant hæc verba secundi capitis Geneseos: Tulit ergo dominus Deus hominē, & posuit eum in paradisum voluptatis, vt operaretur, & custodiret illū. Gen. 2.

Gen. 13.

Omnis lapis pretiosus operimentum tuum. Hoc est, eras lapidibus pretiosis ornatus. Et statim ponit nouem gemmarū species, quoniam nouem sunt chori angelorum quibus ille primus & supremus apostata fertur ornatus, quoniā erat splendidior illis, & quodāmodo superior. Angeli vt simul facti sunt lux facti sunt, vt ait diuus Augustinus libro 11. de ciuitate Dei. Et æqualis felicitatis omnes ab initio creati sunt, iuxta eiusdē Augustini in eodem libro sententiam, licet alij aliis ingenij acumine & subtilitate præcellerent, vt è Dionisij sententia constare videtur. Distinguit etiam hierarchias angelorū, & in qualibet tres ordines distinguuntur secundū diuersos actus & officia. Lucifer autē eminens inter alios & illis veluti lapidibus pretiosis indutus appetiuit æqualitatē cū Deo dicens: Ero similis altissimo. Fuit peccatum superbiæ suæ in hoc, quòd ad consequendam supernaturalē beatitudinē suā, quæ in plena Dei visione consistit non, se erexit in Deū tanquam in vltimā perfectionē, ex eius gratia desiderans cum aliis sanctis: sed eam consequi voluit virtute suæ naturæ: non sine Deo in natura operante, sed sine Deo gratiam conferente. Et quia habere vltimam beatitudinem virtute suæ naturæ omnino absque gratia alicuius superioris est propriū Dei, apertè ostenditur, quò ad hoc cōcupiuisse angelum Dei æqualitatē. Quo fit, vt quò ad hoc appeteret Deo non subiici, vt scilicet, eius gratia supra suæ naturæ virtutem indigeret. Esai. 14.

Et foramina tua. Hoc est, ianuæ tuæ, vel vestium incisiones, quæ gemmis iungebantur. Vel per foramina intelligit fossas auri, in quibus gemmæ includebantur. Sensus est: Cum natus es, statim tibi fuerūt omnia præparata, quæ ad regium ornatum & summan potentiam pertinere videbantur. Septuaginta habent: Auro replesti thesauros tuos, & horrea tua in te. Quidam verterunt: Aurum opus tympanorum tuorum, ac fistularum tuarum est in te. Per foramina fistulas intelligunt.

Tu cherub extentus, & protegens. Alludit ad cherubim, qui erant in templi sanctuario expandentes alas, & arcam testamenti tegentes Sensus est: Quēadmodum cherub alas extendebat, & arcam tutabatur, sic tu dilatabas potentiam tuam, propagabas lōgè nomen tuum, illius claritatem per multas regiones celebrando, & vrbem tuam ab hostium impetu defendēdo. Alis tuæ potētiæ, & tuorū exercituum populum tuum fortiter protegebas. Comparat diuinus vates regem cum cherub arcam Dei tegente: nam iustus rex debet ecclesiam Dei suis alis protegere. At quemadmodum angelus apostata creatus ad protegendum subuertit inferiores, sic impius rex constitutus ad ecclesiæ defensionē, 3. Re. 6.

eam

eam opprimere conatur. Comparatur autē rex Tyri hoc loco cum cherub, nō cum seraph, quia cherub significat plenitudinem scientiæ, quæ inflat aliquando, seraph autem significat feruorem charitatis, quæ ædificat. Ita Diabolus ob scientiā appellatur dęmō, dæmo enim græcè idem est quod scio, Plato in Cratilo ait dæmones ita à rerum prudentia dici: quē sequitur Capella, & Lactātius Firmianus libro secundo diuinarum institutionum, & Chalcidius in Timæum Platonis, & diuus Augustinus libro nono de ciuitate Dei, vbi ait dæmonibus esse scientiam sine charitate, ideo esse inflatos
1.Cor.8. & superbos. Id enim, quod ait diuus Paulus, Sciētia inflat, interpretatur ille, quando est à charitate seiuncta, nam cum charitate ædificat, & fructus mirabiles producit.

Et posui te in monte sancto Dei. Vt cherub erat in templo in monte Sione, ita tu in insula Tyri, vbi te posui, & regem constitui. Quoniam Hyram rex Tyri fuit Salomoni multis de causis amicissimus, misitque ad eum ligna cedrina & abiegna ad tem-
3.Re.5. pli constructionem, vt in libro Regum tertio scritum legimus, & conferebat se Hierosolymam, vbi pacificè & honorificè recipiebatur, ideo putant nonnulli Deum ei hoc dixisse: Et posui te in monte sancto Dei. Sed hoc videtur longè petitum: rex enim hic, de quo agitur hoc loco, fuit multò pòst Hyram. Poteris per montem sanctum Dei cœlum intelligere, & cœlestem Hierosolymam, vbi Deus posuit angelum Luciferum: nam hoc, vt paulò antè ostendimus, de illo etiam sub specie Tyri intelligitur. Hic est mons ille, de quo dicitur in psalmo:
Psa.23. Quis ascendet in montem domini, aut quis stabit
Psa.14. in loco sancto eius? Et rursus: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?

In medio lapidum ignitorum ambulasti. Id est, gemmis fulgentibus ornatus incedebas. Fortasse aula regia erat lapidibus pretiosis aliquibus in locis structuræ decorata. Sunt, qui per lapides ignitos non quascūq; gemmas intelligant, sed solùm carbūculos instar luminis micantes. Et in hac sententia est Ionathas Chaldæus. Alij per gemmas viros intelligūt ingenio excellenti, & doctrina exquisita, inter quos versabatur rex Tyrius. Alij existimāt esse lapides pretiosos templi Hierosolymæ, nā paulò antè regem cum tēpli cherub comparauit. Sūt, qui
3.Re.6. existiment hos lapides non esse gemmas, sed com-
2.Pa.3. munes lapides templi, qui quoniam erant deaurati, igniti appellantur: ait enim scriptura nihil fuisse in tēplo, quod nō tegeretur auro. Sed quoniam totū hoc de Lucifero etiā intelligitur, poteris per lapides ignitos angelos intelligere, qui non solùm
Psa.103 igniti, sed ignis appellantur: iuxta id, quod ait psal-
Hebr.1. mographus, & refert in epistola ad Hebræos diuus Paulus: Qui facis angelos tuos spritus, & ministros tuos ignem vrētem. Non solùm angeli boni splendidi sunt, sed etiā in angelis malis post lapsum dona naturæ splendida māserunt, vt ait diuus Dionysius capite quarto de diuinis nominibus.

Peccasti, & eieci te de monte sancto Dei. Si angelus
Gen.3. peccauit in cœlo, & Adam in paradiso, quis locus erit tutus in terra? Et si multi angeli peccarunt, tamen cum Lucifero præcipuè loquitur Deus, quia ipse fuit supremus inter omnes, ita enim ait diuus Gregorius in homilia de centum ouibus: Primus angelus, qui peccauit, dum cunctis agminibus angelorum prælatus eorum claritatem transcēderet, ex eorū cōparatione clarior fuit. Et prætereà eius peccatum fuit aliis causa peccandi, nō cogens eos, sed quadam quasi exhortatione inducens. Eam ob causam ait diuus Ioannes in Apocalypsi, draconem Apoc.12
traxisse secum tertiam partem stellarum.

Et eleuatum est cor tuum in decore tuo. Perdidisti sapientiam tuam in decore tuo, in terram proieci te, ante faciem Regum dedi te, vt cernerent te. In multitudine iniquitatum tuarum, & iniquitate negotiationis tuæ polluisti sanctificationem tuā. Producā ergo ignē de medio tui, qui comedat te, & dabo te in cinerē super terrā in comspectu omnium vidētium te. Omnes qui viderint te in gentibus, obstupescent super te. Nihil factus es, & non eris in perpetuum Et factus est sermo domini ad me, dicens: Fili hominis pone faciem tuam contra Sidonem, & prophetabis de ea, & dices: Hæc dicit dominus Deus: Ecce ego ad te Sidō, & gloriabor in medio tui. Et scient quia ego dominus, cū fecero in ea iudicia, & sanctificatus fuero in ea. Et immittā ei pestilētiam & sanguinem in plateis eius: & corruent interfecti in medio eius gladio per circuitū, & scient, quia ego dominus. Et non erit vltrà domui Israel offendiculum amaritudinis, & spina dolorem inferens vndique per circuitū eorum, qui aduersantur eis, & scient, quia ego dominus Deus. Hæc dicit dominus Deus. Quando congregauero domū Israel de populis, in quibus dispersi sunt, sanctificabor in eis coram gentibus: & habitabunt in terra sua, quam dedi seruo meo Iacob, & habitabunt in ea securi. Et ædificabūt domos, & plantabunt vineas, & habitabunt confidenter, cum fecero iudicia in omnibus, qui aduersantur eis per circuitum, & scient, quia ego dominus Deus eorum.

Perdidisti sapientiam tuam in decore tuo. Hoc est, elatus ob pulchritudinē tuā intumuisti superbia, quæ tibi intellectum obscūrauit, & ignorantię tenebris circūfudit. Aspicis hìc omnes superbos insipientes esse. Nam vt ait diuus Paulus: Obscuratum est insipiens cor eorū: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Vbi nomine cordis animus intelligitur, qua parte carneus factus, subsidet iis rebus, Rom.1.
quæ sensu percipiuntur: qui ideo obscuratus est, quia illi se à vero sole auertentes, tenebras ipsas quæsierūt. Superbia enim inflati eam sibi gloriam arrogauerūt, quā Deo tribuere deberēt. Vnde effectū est, vt quilibet sectam inuenire & tueri conaretur, vt nominis sibi celebritatē cōpararet. Sed quò se ad altiorē sapientiam peruenisse existimabāt, eò densioribus tenebris offundebantur, Eos alloquēs Esaias aiebat: Væ qui sapiētes estis in oculis vestris. Quēadmodum Narcissus tribuēs sibi eximiā pulchritudinis pręstantiā, vt est fictis historiis proditū Esa.5.
memo-

memoriæ vidésq; seipsum in fonte quodã,tã ardenti amore imaginis suæ cõspectæ captus est,vt cõtabesceret,& in vanũ florẽ cõuerteretur, sic vani philosophi excellentẽ sibi scientiã arrogantes,videntes se in speculo vanitatis,tã incredibili sui amore flagrarũt,vt penitus euanescerẽt. Noluerũt oculos in Deũ coniicere,sed terrã deorsum intueri voluerũt, nõ quæsierũt fontẽ vitæ & sapientiæ,qui Deus est,sed fontẽ mortis & ignorãtiæ,& originẽ omnis peccati,quæ est superbia, vnde effectũ est, vt quasi humana effigie destituti abirẽt in vanitatem,& vt ait Apostolus: Euanuerunt in cogitationibus suis. Rom.1.

In terram proieci te. Hoc est, penitus te abieci,& decus tuũ in ignominiã commutaui. Ita Ieremias in secunda lamentatione, Proiecit de cœlo in terram inclitam Israel.vel,vt potest verti ex Hebræo gloriam Israelis. Apud Ciceronem detrahere aliquem de cœlo est obscurare eius splendorem, & extinguere eius famam. Thre.2.

Polluisti sanctificationem tuam. Id est,contaminasti virtutem tuam. Sunt, qui per sanctificationem intelligãt templũ Salomonis, cui aiũt hoc loco aulam regis Tyri in structuræ magnificentia,auro,& ornamentis comparari. Vel sic:Maculasti tu ô Lucifer sanctitatem tuam.Omnes enim angeli in gratia creati sunt,quam ob superbiã multi amiserunt.

Produc am enim ignem de medio tui,qui comedat te. Alloquitur vrbem, cui sui ciues excidium machinati sunt.Labefactata æquitate,humanę societatis conciliatrice, amittitur pax,& succedit discordia, malorum multorum inuentrix, & tranquillitatis expultrix,& totius reipublicæ pernicies. Hoc fuit à Tyriis satis perspectũ & exploratum. Nam cùm essent inter se discordes,& in varias sententias distracti,& odio incensi,inuicem sibi perniciem machinabantur.Hinc euenit,vt nõnulli ex illis ad Babylonios confugerent, eósque ad euertendã Tyrũ excitarẽt. Hoc odium appellat Ezechiel ignem de Tyria republica productum, qui eam combussit.Vel ad literam loquitur de igne,quo Tyrus flagrauit: fuit enim fortasse incendio absumpta & combusta.

Dabo te in cinerem super terram. Non solũ igne flagrabis,vt maneas carbo,sed tota in cinerẽ redigeris

Pone faciem tuam contra Sidonem. Hoc est,vaticinare aduersus eam. Est Sidon vrbs Phœniciæ,cuius ciues, vt aiunt, Tyrum condiderunt. Est igitur Tyrus colonia Sidonis,quemamodum Carthago colonia Tyri. Iosephus ait dictam esse Sidonem à Sichem filio Canahan, & ab Hebræis Sichem appellatam fuisse. Eustathius tamen à Side Beli filia dictam putat Sidonem.

Glorificabor in medio tui. Hoc est,in euersione tui victor gloriosus apparebo.Tot vitiis est cõtaminata,vt homines me laudibus efferant, & potentiam meam pleno ore celebrẽt, cum te per Babylonios deleuero.

Et non erit vltrà domui Israel offendiculũ amaritudinis. Postquam euersa fuerit Sidon, manebunt Hebræi liberi à calamitatibus, quibus à Sidoniis opprimebantur.Erant Sidonij acerrimi Hebræorum hostes,& in illos sæpe ventos excitabant. Pomponius Mela libro primo, capite duodecimo vocat Sidonem opulentam, & maximam vrbium maritimarum.

Quando congregabo domum Israel. His verbis promisit Deus congregaturũ se esse Israelitas in Babilonica captiuitate detentos,eosq; in patriam suam reducturũ. Quod ita euenit, cùm Cyrus facultatẽ illis dedit redeũdi in terrã promissionis,& Hierosolymam instaurandi.Sed hæc requies,quã Deus hîc promittit Israelitis,potius est spiritualis,quàm corporalis. Hierosolyma est ecclesia, Babylon mũdus idolorum plenus,à quo Christus eos,qui eum credere voluerunt, abduxit, & in ecclesia collocauit, vbi possent in animi quiete & securitate viuere restincto pestilentium cupiditatum ardore. Verè Israelitæ sunt veri Christiani,tranquilli & quieti. Ad hãc tranquillitatem nos vocat & inuitat Christus Deus noster apud Matthæũ dicens: Venite ad me omnes, qui laboratis,& onerati estis, & ego reficiã vos:& inuenietis requiẽ animabus vestris. aduerte,non ait: & inuenietis requiẽ corporibus vestris sed animabus. Non nos Deus ad carnis delicias inuitat,sed ad animi tranquillitatẽ,quæ non in regione mortis,non in falsis voluptatibus,non in pestilentibus flagitiis,sed in mũdi contemptione, in vera virtute,& in Christi imitatione consistit. Hoc intelligens diuus Augustinus in libro confessionum deceptos mortales in mũdi peccatis requiem quærẽtes iis verbis alloquitur: Nõ est requies,vbi quæritis eam;quærite,quod quæritis:sed ibi non est,vbi quæritis. Vitã beatã quæritis in regione mortis: non est illic:quomodo enim beata vita,vbi nec vita? Hæc ille. Vocat Christus omnes laborantes sub sarcina peccatorum: nihil enim grauius peccato. Vnde Zacharias propheta,Ecce, inquit, talentum plumbi portabunt, & ecce mulier vna sedens in medio amphoræ:& dixit:hæc est impietas. Et Dauid:iniquitates meæ supergressę sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me. Et paulò pòst: Miser factus sum,& curuatus sum vsq; in finẽ. Cognoscẽs peccator põdus suorũ scelerũ ita frãgitur & debilitatur,vt tãto oneri penitus succũbat, nisi ad diuinã cõfugiat misericordiã, & ad Christũ accedat,qui omnes ad requiẽ inuitat animarũ. Sed qui in maxima sui ignoratione versantur, & errorũ tenebris circunfunduntur,nec grauitatem maleficiorum sentiunt, nec quãtum absint à Christianæ philosophiæ præstantia cognoscũt. Ideo Christum non quærunt,portum diuinæ pietatis despiciunt, fontem suauitatis contemnunt,& amaros riuulos consectantur. Quid aliud est mundus,quàm onus laborum & calamitatũ? Onus Babylonis, ait Esaias, onus Aegypti. Solus Deus est,qui à laboribus liberat,& veram tribuit quietẽ. Hoc intelligẽs Dauid canebat: Iacta super dominũ curã tuam & ipse te enutriet. Vel,vt potest verti ex Hebræo: Iacta super dominũ põdus tuum,& ipse te subleuabit: Et diuus Petrus, Omnem,inquit,solicitudinẽ vestram proiiciẽtes in Deum,quoniam ipsi est cura de vobis. Et Diuus Paulus: Dominus propè est, nihil soliciti sitis. Acsi dicat: Reiicite in illum omnia vestra pondera, qui ait: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Cum omnibus vestris solicitudinibus, curis, oneribus, calamitatibus, & tentationibus, confugite ad Christum vos ipsos vocantem,eaq; omnia,quæ grauia existimatis, in sinum diuinæ misericordiæ reiicite. Ipse vos molestiis leuabit, & tranquillitatem tribuet, vt nulla vos procellarum vis possit de spe abducere, nec de gradu firmitudinis vnquam

1.Esd.1. Mat.11. Zac.5. Psal.37. Esa.13. Esa.19. Psal.34 1.Pet.5. Phil.4. Mat.11.

quam depellere.
Cùm fecero iudicia. Hoc est, cùm castigauero. He-
braismus est & frequens in literis diuinis.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXVIII.

In cathedra Dei sedi. In Hebraico est מושב
אלהים ישבתי moxau elohim iaxautti. Verbũ iaxau
significat sedere, & habitare, vnde moxau significat
cathedrã & habitationẽ. Elohim significat Deũ, &
fortẽ, & principes. Ideo potest totum hoc ita verti.
Habitaui in habitatione forti. Hoc est, in insula sita
in medio maris vndique munita, & arcib⁹ ac propu
Psa. 1. gnaculis cincta. Similiter illud: Et in cathedra pesti
lentiæ nõ sedit: potest ita transferri: In habitatione
pestilẽriũ nõ habitauit. In hanc significationẽ acci-
pit à psalmographo, vbi in hũc modũ inducit Deũ
Psa.131. loquentẽ: Hæc requies mea in seculũ seculi, hic ha
bitabo, quoniã elegi eã. Quib⁹ verbis voluit Deus
significare se esse in ecclesia catholica perpetuũ do
micilium collocaturum. Dixerat anteà: Elegit Do
minus Siõ, elegit eã in habitationẽ sibi. Et ne ali-
quis existimaret per Sionẽ intelligi Hierosolymã
illam terrenam, quãscimus fuisse posteà euersam,
& in cineres redactam, subdit statim Dei verba,
quibus significat esse hoc de Sione perpetua, hoc
est, de ecclesia catholica intelligendum, quæ est
semper duratura. Ciuitatẽ illã mentis oculis intue
batur diuinus vates, quam diuus Ioannes in Apo-
calypsi ait se vidisse de cœlo descẽdentem. Aspicis
Apo.21. igitur verbum hoc iaxau non solùm significare se
dere, sed etiam habitare. Hanc significationem se-
cuti septuaginta verterunt: κατοικίαν θεοῦ κατῴκησα.
Hoc est, habitationem Dei habitaui.

Tu signaculum similitudinis. In Hebraico est: אתה
חותם תכנית attah cothẽ thacenit. Dictio thacenith,
siue vt alij habent thocnith, significat summã, aut
numerum aliorum numerorum: deriuatur enim
à verbo tacan, quod significat numerare, & ponde
prou. 21. rare, & appendere. Vt in Prouerbiis: Appendit au-
tem corda dominus. Acsi dicat: Ille qui ponderat
& expendit hominum corda Deus est. Vel qui nu
1.Re. 2. merat hominum cogitationes. Vnde verba illa
cantici Annæ libro primo Regum mandata: Deus
scientiarum dominus est, & ipsi præparantur co-
gitationes: ita possunt verti: Deus scientiarum
dominus est, ab ipso numerantur cogitationes.
Vel, ab ipso ponderantur hominum opera & stu-
dia. Sed quoniam particula, lo, significat ipsum, &
est etiam negatiua, significans nõ, ideo possunt ita
verti verba illa: Non sunt numerata operata eius:
Acsi dicat: Tot sunt magnifica opera Dei, vt nullo
modo possint præ multitudine numerari. Eam ob
causã poterat hic locus Ezechielis ita verti: Tu es
signaculũ summæ: seu numeri perfecti. Hoc est, tu
perficis totam summam, tu es totum sigillũ. R. Da-
uid in commentariis ita hunc locum interpreta-
tur. Tu es plenus sapientia: tu es sigillum summæ
& numeri omnium scientiarum, gloriæ, & opum.
Ionathas Chaldæus. Tu es similis monetæ figura
tæ, quæ directa est in sapientia, & perfecta in pul-
chritudine sua, Pagninus vertit: Tu sigillas sum-
Can. 8. mam. Septuaginta: Tu es signaculũ similitudinis.
Ab hoc verbo est cothã pro signaculo, vt in Canti
cis: Pone me vt signaculũ super cor tuũ, vt signacu
lũ super brachiũ tuũ. Quibus verbis sponsus amo
rem erga sponsam singularem significat: acsi dice-
ret: Nec me separes à corde tuo, nec à manibus
tuis. Quemadmodũ anulus, quo literæ sigillantur,
non remouetur à manu sigillantis, sic nec tu me se-
pares à te. Quicquid cogitaueris corde, & feceris
manibus sit in me ipsum directũ. Ideo ait spõsæ, vt
eũ in manu portet loco annuli sigilli, quia solet scri
pturã rẽ dilectã nomine annuli in manu significare.
Apud Ieremiam ait Deus: Si fuerit Iechonias filius Iere.22.
Ioacim regis Iuda annulus in manu dextera mea,
inde euellam eũ. Quasi dicat: Etsi mihi Iechonias
antè fuerit dilectissimus, etsi eum fuerim admirabi
li amore prosecutus, & tanquam annulum signato
rium pretiosissimum in manu mea dextera gesta-
uero, tamen si in mortifera scelera inciderit, si frau
des teterrimas commiserit, illum proiiciam, & in
Chaldæam traducam.

Omnis lapis pretiosus operimentum tuum. Septua-
ginta habent: Omni lapide pretioso indutus es
Quod in idẽ recidit. In Hebraico est: Omnis lapis
pretiosus מסכתך mesucatheca: à verbo masac, quod
significat miscere, vt in psalmo: Potum meũ cũ fle
tu miscebam. Ideo poterat hic locus ita verti: Om- Psalm.
nis lapis pretiosus mistio tua. Vel omni lapide pre 101.
tioso mistus es. Potest esse à verbo suc, quod signifi
cat sepire, & circundare. Et tunc erit sensus: Se-
ptus eras, & redimitus lapidibus pretiosis. Brixia-
nus habet: Omnis lapis pretiosus tabernaculum
tuum. Alij: Lapis pretiosus vmbraculum tuum.

Tu cherub extentus, & protegens In Hebraico est:
את כרוב ממשח הסוכך at cerub mimxach hasocec. Di
ctio cerub deriuatur à carab, & significat figuram:
& cherub, qui erat in sacrario humanam habebat
effigiem: ob cuius magnitudinẽ & dignitatem rex
appellabatur cherub. Ita ait R. Dauid in libro radi
cum. Eam ob causam hoc in loco per cherub ex-
tentum regem magnũ interpretatur. Dictio mim-
xach, pro qua noster interpres vertit, extentus, deri
uatur à verbo maxach, quod significat vngere: vt 1.Re.15.
in libro primo Regum: Me misit dominus, vt vnge Esai.21.
rem te in regem. Id quod est apud Esaiam capit. 21.
Surgite principes, arripite clypeum: poterat verti:
Surgite principes, vngite clypeũ. Acsi dicat: Actum
est de vita Baltassaris regis: eã ob causam vos ma-
gnates regem constituite, qui sit populi clypeus.
Diximus alibi in literis diuinis regem clypeũ ap-
pellari. Sunt qui existiment vngere clypeum esse
illo loco scuta oleo lenire, ne illa penetrent ho-
stium gladij. Et ita explanant verba illa Dauidis se
cundo libro Regum mandata. Ibi abiectus est cly 1.Reg.1.
peus fortium, clypeus Saul, quasi non esset vnctus
oleo. Solebant enim veteres præsertim nobiles par
mas & scuta inungere, vt inimicorum ictibus fa-
cilius resisterent. Quanquam per clypeum pos-
sit illo loco intelligi Saul, vt sit sensus: Illic occi
sus est Saul, clypeus & defensor populi, ac si non es
set vnctus oleo, quo reges Israelis vngebatur. A
verbo hoc maxach deriuatur mexiach, qui Græ-
cè dicitur Christus, Latinè verò vnctus: vt in
psalmo: Aduersus dominũ, & aduersus Christum
eius. In Hebraico est aduersus dominũ, & aduersus
Messiã eius. Eã ob causam poterat hic Ezechielis
locus ita verti: Tu cherub vnctus siue rex. Rex e-
nim vnctus vocabatur, quòd esset oleo vnctionis Psal. 2.
delibutus, & quoniam vnctus idem est quod
Christus: ideo rex appellabatur Christus. Hinc

1.Reg. 24. effectum est, vt Dauid Regem Saulem Christum vocaret, dicens: Non faciam hanc rem domino
Psalm. 104. meo Christo domini hoc est, Sauli, qui fuit vnctus à domino. Et in psalmo: Nolite tangere Christos meos, hoc est reges siue sacerdotes qui etiã vngebantur. Septuaginta interpretes ita hunc Ezechielis locum verterunt: Præparatus est cum cherub vnctus oleo. Thargum habet: Tu rex vnctus ad regnum. Pagninus: Tu cherub magnus tegens. Poterat rectissimè verti. Tu cherub vnctus vnguēto pretioso. Dictio enim socec, pro qua communis editio
Danie. 10. habet: protegens, potest esse à verbo suc, quod etiam vngere significat: vt apud Danielem: Nec vnguento vnctus sum. Hæc est opinio R. Ionah asserentis dictionem socec vnguentum optimum significare.

Polluisti sanctificationem tuam. In Hebraico est: Polluisti מקדשיך mixdaxeca, à verbo קדש cadhax,
Exo. 29. quod significat sãctificare, vt in Exodo 29. Omnis, qui tetigerit altare, sanctificabitur. Significat etiã præparare. Vnde id, quod est apud Michæã: Si quis
Mich. 3. non dederit in ore ipsorum quippiam, sanctificant super eum prælium, potest verti: Si quis illis nō dederit, quod petunt, præparant prælium aduersus illum. Non dare in ore alicuius Hebraismus est, vbi os accipitur pro verbo & petitione: & significat totum hoc, negare alicui quod petit. Potest nihilominus verbum cadhax accipi illic pro sanctificare, & rectè quidem. Nam ille dicitur sanctificare prælium contra aliquem, qui asserit iustum esse prælium illud, sanctumque esse bellum impiis hostibus inferre. Illud etiam, quod est primo capite
Iob. 1. Iob: Mittebat ad filios suos Iob, & sanctificabat illos: poterat verti: Mittebat Iob nuntium ad filios suos, & præparabat eos: nimirum ad sanctitatem. Vel sanctificabat eos, hoc est suadebat illis abstinentiam & cæteras virtutes. Hinc codhax san-
Psal. 19. ctitatem significat, & sanctificationem. Ita appellabatur locus, vbi erat arca domini, vt in psalmo: Mittat tibi auxilium de sancto, Hoc est de loco arcæ testamenti. Vbi Ionathas habet: de domo san-
Psal. 3. ctuarij tui. Et in alio psalmo. Voce mea ad dominum clamaui, & exaudiuit me de monte sancto suo. Vel de monte sanctitatis suæ. Hoc est, de monte Sione, vbi erat propitiatorium super arcam fœderis, è quò Deus promiserat, exauditurum se esse illos, qui preces ad illum ardentes funderent. Asserit iis verbis Dauid in grauissimis calamitatibus suis ad sanctum Dei templum erexisse supplices manus, Deumque ei attentas aures ad preces suas adhibuisse, eumque à periculis, quibus vndique erat expositus, liberasse. Vel per montem sanctum Dei intelligit cœlum, quo oculos dirige-
Psalm. 122. bat, ad Deum ipsum aspirans: quemadmodum alibi dicebat: Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis, Ab hoc verbo deriuatur nomen hoc micdax, quod significat sanctuarium, vel aulã regiam.
Amos. 7. Apud Amos prophetam sunt hæc Dei verba literis mãdata: In Bethel nō adiicias vltrà, vt prophetes, quia sanctificatio regis est, & domus regni. Vbi pro sanctificatione poterat verti sanctuarium regis. Ita appellabatur mōs Bethel, quia illic erat vitulus aureus, quem impius rex Israel pro Deo adorabat. Quidam pro sanctificatione siue sanctuario regis aulam regis verterūt: existimantes esse illic situm regis Israelis palatiū. Eodem modo hunc locum Ezechielis interpretãtur. Vbi enim nos habemus: Polluisti sanctificationem tuam: habent illi: Polluisti palatium tuum.

Argumentum Cap. XXIX.

Prædicit Pharaonis calamitatem, & Aegypti per Babylonios euersionem. Inducit Deum pollicentem se post annos quadraginta esse Aegyptum restituturum.

CAPVT XXIX.

IN anno decimo, decimo mēse, A
duodecima die mensis, factum est verbum domini ad me, dicens: Fili hominis pone faciē tuã contra Pharaonem regem Aegypti, & prophetabis de eo: & de Aegypto vniuersa loquere, & dices: Hæc dicit dominus Deus: Ecce ego ad te Pharao rex Aegypti, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum: & dicis: Meus est fluuius, & ego feci memetipsum: Et ponam frænum in maxillis tuis: & conglutinabo pisces fluminum tuorum squamis tuis. Et extraham te de medio fluminum tuorum: & vniuersi pisces tui squamuis tuis adherebunt. Et proiiciam te in desertum, & omnes pisces fluminis tui. Super faciem terræ cades: non colligeris, nec congregaberis. Bestiis terræ, & volatilibus cœli dedi te ad deuorandum, & scient omnes habitatores Aegypti, quia ego dominus. Pro eo quod fuisti baculus arundineus B
domui Israel, quando apprehenderunt te manu, & confractus es, & lacerasti omnem humerum eorum, & innitentibus eis super te comminutus es, & dissoluisti omnes renes eorum, propterea hæc dicit dominus Deus: Ecce ego adducam super te gladium meum, & interficiam de te hominem & iumentum. Et erit terra Aegypti in desertum, & in solitudinem: & scient quia ego dominus. Pro eo quòd dixeris: Fluuius meus est, & ego feci eum: idcirco ecce ego ad te, & & ad flumina tua: Dabóque terram Aegypti in solitudinem gladio dissipatam, à turre Syenes vsque ad terminos Aethiopiæ. Non pertransibit eam pes hominis, nec pes iumenti gradietur in ea: & non habitabitur quadraginta annis. Dabóque terram Aegypti desertam in medio terrarum desertarũ, & ciuitates eius in medio vrbium subuersarũ: & erunt desolatæ quadraginta annis.

EXPLANATIO.

In anno decimo. Subaudi transmigrationis Iechoniæ, & principatus Sedechiæ: tunc enim fuit Sedechias in regia dignitate constitutus, cùm Iechonia fuit in Chaldæam translatus. Sed occurrit quædam dubitatio. Quî fieri potest, vt hæc visio facta fuerit anno decimo, cùm visio, quæ præcessit, tribus præcedētibus capitibus cōtēta, facta fuerit an- 4.Re. 3.
no

no vndecimo, vt ex principio capitis vicesimi sexti apertissimè constat? præsertim cùm hæc visio illius
Sup.26. meminerit, vt perspicuum est caput hoc legenti. Huic quęstioni respondēdū puto diuinas visiones fuisse à prophetis in libris suis nō sẽper dispositas iuxta ordinẽ temporis, sed aliquando secundū regionum connexionẽ. Priùs vidit Ezechiel visionẽ hanc Aegyptiæ calamitatis, quã eã, quę tribus pręcedentibus capitibus mandata fuit, euersionis Tyriorum, sed ideo priùs consignauit monimentis prophetiam aduersus Tyrum & Sidonem, quam aduersus Aegyptum, quia hæ duæ vrbes Tyrus & Sidō propinquiores sunt Hierosolymæ, quàm Aegyptus, & acerbiores iniurias iecerant in Iudæos. Est enim diuini nostri vatis propositum hoc libro onera gentium vaticinari, à quibus Iudæi fuerant afflicti, & calamitatibus oppressi. Præterea etsi priùs diuinus vates mentis oculis aspexerit Aegypti calamitatem & euersionẽ, tamen priùs erat Tyrus euertenda: quod hoc caput intuenti erit satis perspectum, cùm Babylonij fuerint in Aegypti vastatione pro Tyri labore remunerati. Quare post onus Tyri agitur de Aegypti excidio & vastitate.

Duodecimo mense. Qui ab Hebræis appellatur Adar, à Latinis autem Februarius: nam primus mensis, qui ab Hebræis vocatur Nisan, est Martius apud Latinos.

Duodecima die mensis. Quidã codices habent: Vna die mensis. Hoc est, prima die mensis. Ita in libro Genesis. Factum est vespere & mane dies vnus, hoc est primus. Et apud Marcum: Valde mane vna sabbatorum veniunt ad monimentum. Et apud Lucam: Vna autem sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum. Hoc est, prima die post sabbatum. Vna sabbati periphrasis est dominicæ. (Gene. 1. Mar. 16. Luc. 24.)

Pone faciem tuam contra Pharaonem. Hoc est, vaticinare contra regem Aegypti. Omnes Aegypti reges Pharaones vocabantur.

Ecce ego ad te. Hoc est, ecce ego contra te veniam.

Draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum. Draco aquatilis vocatur rex Aegypti in medio fluminis, veluti cete magnum in medio maris. Nam Aegyptus Nilo fluuio magno rigatur: & cùm fit aquarum inundatio, tota terra campestris ita tegitur aquis, vt mare videatur. Ad hoc alludens propheta vocat Phaaronẽ draconẽ magnū fluminū, & ipsum Nilum flumina, quoniam septẽ ostiis mare mediterraneū ingreditur. Authores sunt Plinius libro decimo. Solinus capite quadragesimoquinto, Pomponius Mela libro primo capite nono. Dauid etiã Pharaonem draconẽ vocat ita canens: Tu confregisti capita draconis, dedisti eum escam populis Aethiopum. Quibus verbis miraculum maris Rubri, & Pharaonis excidium commemorat. Ad quod alludens Esaias ita dominum alloquitur, Nunquid non tu percussisti superbum, vulnerasti draconem? Nunquid tu non siccasti mare? Draco hic appellatur leuiathã, de quo ait Esaias: In die illa visitabit dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti super leuiatham serpentem veterem. Per hunc draconem Aegypti regem, poteris diabolum intelligere, quem Christus principem huius mundi appellauit. Cùm Aegyptus tenebras significet, impij autem sint tenebræ, iuxta id, quod ait diuus Paulus: Eratis Aliquando tenebrę, apertè cōcludi- (Psa. 73. Exo. 14. Esai. 51. Esa. 27. Ioan. 12. 14. 16.)

tur, principẽ Aegypti esse principem impiorum. Cùm autem diabolus sit Aegypti princeps, planè ostẽditur, eum habere super impios principatum. Eam ob causam dæmones appellat diuus Paulus, rectores tenebrarum, hoc est, principes impiorum: quos anteà tenebras esse asseuerat. Id voluit Christus significare, cùm dæmonem principem mundi vocauit: nomine enim mūdi impij significãtur: vt apud Ioãnem: Mundus eum non cognouit. Et rursus: Vos non estis de hoc mundo, sed ego elegi vos de mundo. Hic mundi princeps est draco ille fluuiatilis, qui in aquis versatur turbulentis & cœnosis: à quibus, Ieremias his verbis homini suadet, vt separet seipsum: Quid tibi vis in via Aegypti, vt bibas aquã turbidam. Contrà verò Christi aqua mūda est & salubris, de qua ipse ait apud Ezechielem: Effundam super vos aquam mundam, & mūdabimini. Et apud Ioannem: Aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam ęternam. Ad huius aquæ affluentiã nos inuitat per Esaiam ipse dominus dicens: Omnes sitientes venite ad aquas. (Ephe. 4. Ephe. 6. Ioan. 12. Ioan. 1. Ioan. 15. Iere. 2. Inf. 36. Ioan. 4. Esa. 55.)

Meus est fluuius, & ego feci memetipsum. Vide intolerabilem Pharaonis superbiam qui non solùm ait se esse dominum Nili, sed esse sui ipsius factorem. Imitabatur regis Tyri superbiam, qui se Deum vocabat, vt superiore capite ostensum fuit. Vel significat se ob prudentiam suam esse in summa dignitate constitutū. Omnia sibi tribuit, nihil autẽ Deo, cum dicat diuus Paulus: Quid habes quod nō acceperis: sin autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? Poteris per fluuium totam Aegypti planiciem Nilo irrigatam intelligere. Id autẽ, quod ait: Ego feci memetipsum, potest ita verti: Ego feci eum mihimetipsi. Nam paulò pòst subditur: Pro eo quòd dixeris: Fluuius meus est, & ego feci eum. (Sup. 28. 1. Cor. 4.)

Et ponam frænum in maxillis tuis. Te hominem effrænatum, tibique præsidentem coercebo, vt miseriam tuam, rerumque humanarū varietatẽ cognoscas. Vt equus coercetur fræno, ita tu eris constrictus calamitate, & in gyrum rationis ductus. Potest verti: Ponã hamum in ore tuo, vt te capiã, & extraham è regno tuo, & premam accerbissimis ærumnis. Eodem modo apud Esaiã dixit Deus Assyriorum regi: Ponam circulum in naribus tuis, & frænum in labiis tuis. (Esa. 37.)

Et conglutinabo pisces. Non modò te magna opprimam calamitate, sed omnes alios teipsum imitantes. Quemadmodum extracto è fluuio magno aliquo pisce, extrahuntur simul cum eo alij minores ei adhærentes, sic Aegyptij tibi amore & imitatione deuincti, simul tecum euertentur: efficiam enim, vt impij tecū agglutinẽtur, quò vnà tecū deleãtur. Et ita factū est: nã rex, & eum sequẽtes fuerunt à Babyloniis immaniter occisi. Aspicis hoc loco homines esse pisces in aquis mundi versatos. Quid est mundus nisi mare tẽtationū fluctibus exagitatū, procellis molestiarū concitatū, ventis vanitatum concussum? Quis Euripus, quæ Syrtes, quæ Charybdis, quod promōtoriū bonæ spei tot, tantosq; fluctus habet, & tã varios ac procellosos motus quã mundus? Quis gurges tã vastus, quod fretū tam angustum, tot turbinibus concutitur, tot ventis commouetur, tam furentibus tempestatibus, tam densis nimbis, tam sæuis procellis horribili cum fragore coortis concitatur? In hoc mari sunt (Simile)

duo

duo præcipui piscatores, vnus est Christus seruator noster, alter dæmō immanissimus hostis. Christus piscatur homines, non vt illis mortē tribuat,
Simile sed vitam, diabolus contrà. Quēadmodū pisces inuicem lacerantur, & quidā alios deglutiunt, sic homines lites sibi inuicē intendunt, & alij alios euertunt, & eorum sanguine satiantur. Aqua huius maris amara est: quo magis ex illa biberis, eò maiore siti cruciaberis. Huiusmodi sunt mūdi opes, tecta magnifica, magistratus, & eæ, quibus decepti mortales astrigūtur, pestiferę voluptates: quę omnia viri sapientes nunquam in rebus magnopere expetendis esse duxerunt: quippe cùm aspicerent, homines his abūdantes ea tamē maximè desiderare, quibus circunflueret, & tū ardētiùs sitim cupiditatis augeri, cū plus se in amaras huius seculi aquas ingurgitarēt. At Christi aqua sitim extinguit, & cupiditatū ardorē sedat: ipse enim ait: Omnis, qui bi-
Ioan. 4. bit ex aqua mundi, sitiet iterū, qui autē biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternū. Christus homines piscatur, vt extractis illis ex aqua maris suauissimam gratiæ aquam impertiat. Sed Christus piscatur arūdine hamatili, & paucos extrahit, dæmon autem impius piscator retibus & sagenis piscium extrahit multitudinem, qui se illi sponte tradunt, ab eóq; capi patiūtur. O insaniam insignē, & deplorādā hominū cęcitatē! Piscatur Christus,
Matt. 4. vt conferat gratiam, & vitam tribuat æternam, & pisces eum fugiunt: piscatur diabolus, vt occidat, & ad æternos cruciatus perducat, & pisces ad eum confugiunt. Ambulans diabolus iuxta mare seculi infinitam piscium multitudinem venabatur, Iesus autē ambulans iuxta mare Galilæę vidit duos fratres Simonē, qui vocabatur Petrus, & Andreā fratrem eius: & procedens vidit alios duos, Iacobū Zebedæi, & Ioannem fratrē eius. Qui omnes quatuor relictis retibus eum fuerunt secuti. Quatuor piscatus est bonus Iesus, cùm impius dæmon infinitos piscaretur. Piscatur enim diabolus hamo, & plures prehendit, quàm Christus: & causa est, quia eius esca dulcior est humano appetitui, & gratior deprauatæ hominū volūtati. Esca diaboli est falsa voluptas, opum abundantia, inanis mundi gloria, diuitiæ, magistratus, potentia, vanitas, & insatiabilis dominandi cupiditas. His escis decepti pisces non sentiūt hamū nisi postquā sunt diabolo traditi, & in eius vincula miserè cōiecti. Grauissimus ille Plato, quē Panætius sapiētissimū, & Homerū philosophorum vocabat, escam malorū appellat voluptatē, quod ea videlicet homines capiātur, vt hamo pisces. Et Architas Tarentinus asserebat, vt refert in Senectutis libro Marcus Tullius, libidine dominante tēperantiæ nullū omnino locū esse, nec in voluptatis regno virtutē posse cōsistere. At Christus Deus noster cœlestis ille piscator, qui vult animas nostras in beatitudinem traducere ad cœlestem immortalitatem obtinendam piscatur aspera esca, & corrupto appetitui insuaui, nimirum ieiunio, precū crebritate, vigiliis, honestis laboribus, mundi despiciētia, paupertate spiritus, piis lachrymis, ardentibus suspiriis, humilitate & submissione cordis, mansuetudine, pace, patientia, iustitia, rerū humanarū tolerata, aliisque huiusmodi rebus, quæ etsi amore diuino incē sis suaues sunt, volūtati tamen carnis amicæ difficiles, & deprauato gustui amaræ videntur. Diuus Bernardus comparat monasteria stagnis aut viuariis, in quæ Deus con- *Simile*
iicit pisces, quos extrahit ex mūdi mari, vt ibi eos in trāquillitate animi custodiat, gratia sua nutriat ad gloriā. Diabolus in iactu retis hoc vtitur artificio: quærit aquæ venam, qua vnusquisque currit: non enim omnes eodem modo aggreditur. Hunc diuitiis tentat, illum voluptatibus, hunc superbia, illum inuidentia, prout conspicit vniuscuiusq; propensionē & affectū. Os retis latissimū est, & introitus apertissimus, sed exitus difficilis, instar nassæ, quo cùm ingressus fuerit piscis, exire absq; magno labore non potest. Quemadmodum piscator, cùm
magnum aliquem piscem capit non statim violen- *Simile*
ter astringit, sed extendit filum piscatoriū, donec piscis deuoret penitus hamum, sibiq; machinetur perniciē, ne si confestim nimis coerceat, scindatur filū & seta, & ita piscis aufugiat: sic diabolus cùm peccatorem hamo suo deuinctum tenet, mortifero scelere constrictum, & illecebris voluptatum alligatum, non illum statim opprimit, & exasperat, ne vehementer à dæmone irritatus & concitatus vincula abrumpat, & euadat. Mulcet illū, eumq; permittit in aliquas virtutum actiones incumbere, vt paulatim homo flagitij irretitus, ipse sibimet exitiū pariat. Extēdit itaq; dæmō setā seu filū piscatorium, non vt peccatorē dimittat, sed vt securiùs teneat. Herodi hamo suo apprehenso permittebat,
vt Ioannem Babptistā audiret, eiúsq; consilio non *Luc. 6.*
nulla facta ad iustitiæ normam dirigeret, donec illum penitus horribilibus maleficiis occisum in nassam ęternorum cruciatuum coniecit. Præsules & concionatores, & omnes denique piscatores animarum cùm aliquem extraxerint è mūdi flagitiis, non debent illum illico constringere, vt vno die perfectus euadat: abscindet enim filum, & aufugiet, tam subita territus difficultates sed arundinem mediocriter extendentes, & hamatilem setā prudenter aliquando laxātes apprehendant animas esca diuini amoris easque ad littus ecclesiasticæ doctrinæ diuino fauore adducant; piscantes cautè & sapienter, hamum difficultatis humanitate tegentes, ne homines in pricipio perterriti, & desperatione debilitati, experiri virtutis fastigium nolint, quod se assequi posse diffidant: & ad solita scelera reuertantur, sed assuescant ascendere paulatim, donec ad euangelicæ perfectionis verticem perueniant. Nihil est simul & inuentum & perfectum: nihil se vniuersum profundit, nihil totum euolat repentè, sed omnia, quæ fiunt, paruis exordiis natura ipsa prætexit. Efficere Deus potest, vt aliquid fit repentè omni ex parte perfectū, non tollo diuinam potentiam, sed de iis rebus loquor, quæ ferè semper accidūt. Sed aduertant ecclesiastici præsules & concionatores se non esse honorū, redditúum, opum piscatores, sed hominum animas quærere debent, non mundi diuitias.
Id docuit Christus dicens Petro: Faciam vos fieri *Mat. 4.*
piscatores hominum. Hominum ait, nō redditiū. Ea potiùs curare debent, quæ pertinent ad spiritū, quàm quæ ad corpus. Tales fuerunt hi duo Apostoli Petrus & Andreas, quos Christus elegit, vt per eos multos alios piscaretur. Sed dices: Cur homines elegit tam obscuro loco natos? Huic obiectioni ita respōdet diuus Augustinus: Si rex electus esset, diceret: Dignitas mea electa est? Si diuites, diuitiæ meę electæ sunt: Si imperator, potestas si
orator

orator, eloquentia: si philosophus, sapientia. Pauperibus dictum est: Venite post me. Quia enim vacui erant, multum erat in illis implendum. Ad hanc veritatem defendendam surrexerat diuus Paulus,
1. Cor. 1 ita in epistola prima ad Corinthios dicẽs: Quę stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia: ignobilia, & contemptibilia, & ea, quæ non sunt, vt ea, quæ sunt, destrueret. Inter omnia, in quibus diuina sapientia illustriùs resplenduit, vnũ fuit, Apostolorũ vocatio, vt per illos mũdum expugnaret. Non arma quæsiuit, nõ machinas sulphureas, non munitiones, non bellica instrumẽta, non corporis vires, non opes, non potentiã, nõ generis nobilitatẽ & amplitudinem: sed paucos piscatores, eósq; inermes, inopes, obscuro loco
Mat. 10. natos, absq; nominis splẽdore & claritate. Eos misit,
Luc. 10. dicẽs illis: Mitto vos sicut agnos inter lupos. Illi au
Simile tẽ Deo fauente lupos in oues cõuerterunt. Quẽadmodũ ex multis trãseũtibus, magnósq; lapides impolitos prope viã videntibus, solùs statuarius & solers ædificandi magister lapides cõtẽplatur, & animo perspicit posse ex illis admirabiles confici colũnas, & cupit statim artem suam exercere, & columnarum industria elaboratarum structura suum ostendere artificium, sic ex multis iuxta mare Galilææ ambulantibus solus ille cœlestis statuarius, & admirabilis architectus Christus Deus noster,
Sap. 7. quẽ diuina scriptura libro Sapiẽtiæ omniũ artificẽ
Heb. 11. vocat, & diuus Paulus in epistola ad Hebræos ciuitatis cœlestis artificem & conditorem, duos illos impolitos lapides Simonẽ & Andreã intuitus, admirabiles ex illis ecclesiæ columnas cõficiendas intellexit. Quid est hoc domine, nónne hi lapides iacent impoliti? Nõne sunt pauperes piscatores? Verùm est, inquit Christus, sed ego, qui non solùm exteriora, sed interiora cognosco, in illis ea video me esse facturum, quæ alij videre non possunt. Et cupiens statim cœlestis ille architectus, qui è fastigio cœli constructum ecclesiam venit in illis artẽ suã
Mat. 4. exercere diuinam, vocauit eos dicens. Venite post me, faciam vos fieri piscatores hominum: qui relictis omnibus eum fuerunt secuti, & pisces multos piscati. Aspicis igitur homines pisces esse, & regem piscem magnum: qui si flagitiosus est, & scelerum maculis inquinatus, multos secum contaminat: qui ei adhærentes, illiusque nequitiam imitantes cum eo simul euertuntur, & parem sibi perniciem machinantur. Hoc illis Deus his verbis hoc loco minatur: Conglutinabo pisces fluminum tuorum squamis tuis, &c.

Et proiiciam te in desertum. Alludit ad piscium capturam, qui cùm extrahuntur è mari, proiiciũtur in terram, vbi moriuntur. Fortasse fuit prelium in deserto aliquo, vbi Pharao occubuit. Ex Hebræo verti potest: Deseram te in deserto.

Non colligeris, nec congregaberis. Hoc est, non sepelieris: insepultum iacebit cadauer tuum, donec illud feræ & volucres deuorent. Hebraismus est in diuinis literis non infrequens accipi, colligi, & cõgregari pro sepeliri. Capite trigesimoprimo Nu
Nu. 31. merorum sunt hæc verba literis mandata: Collige
4. Reg. 22. ris ad populum tuum. Et capite 22. Libri quarti Regum: Colligam te ad patres tuos, & colligeris ad sepulchrum tuum in pace. Hoc est sepeliam te cum maioribus tuis, & deferent te in sepulchrum tuum. Hoc tropo vsus est Esaias, dicens: Vi Esa. 57.
ri misericordiæ colliguntur. Hoc est, viri pietate præstanti humo mandantur.

Bestiis terræ. Hoc est, brutis animalibus. Vel per bestias terræ intelligit Babylonios, crudeles, immanitate barbaros, ipsas feras feritate superantes. Ita Psa. 73.
intelligitur locus ille psalmographi: Ne tradas bestiis animam confitentem tibi. Pro quo Chaldæa paraphrasis habet: Ne tradas populis similibus animalibus syluestribus animas discentium legem tuam. Vbi per bestiás hostes intelligit, nimirum Palæstinos, aut Babylonios, qui Hebræis vim inferebant. Felix vertit: Ne des feris animam turturis tuæ. Hoc est, ne tradas hostibus populum tuum, qui pro canticis vtitur gemitibus, & teipsum assidua meditatione contemplatur. Hoc est enim turturis officium, gemere & meditari. Per aues etiam homines superbi intelliguntur, qui inflati opinionibus, in magnis erroribus versantur. Hi sunt, de quibus ait Christus: Vulpes foueas habent & volucres cœli nidos, fi- Mat. 4.
lius autem hominis non habet, vbi caput suum re Luc. 9.
clinet. Cyrillus per vulpes & aues dæmones intelligit: vt sit sensus: Cùm vulpes & volucres, hoc est, cùm demones mansionem in te habeant, qualiter Christus in te requiescet? Quidam per aues in aerem se efferentes elatos & iactabundos homines intelligunt, per vulpes verò hypocritas.

Pro eo quòd fuisti baculus arundineus domui Israel. Id est, quoniam tibi fidentes Israelitæ, & innixi in promissione tua fuerunt decepti, & spem suarum cogitationũ grauissimę calamitates fefellerũt. Promiserat Pharao se Hebræis aduersus Chaldæos opem laturum, sed nõ stetit promissis. Baculus fuit in promissione, sed arũdineus in solutione: quam ob causam fuerunt Iudæi miserè occisi. Hoc permisit Deus, quia illi Deo ipso relicto & cõtempto ad Aegyptios confugerunt. Auxilium mundi absque Deo baculus est, non ligneus & firmus, sed arundineus & fragilis, Cùm autem facilè confringatur, si ei fueris innixus, vulneraberis, & corrues. Id intelligens ait Ieremias: Maledictus homo, qui cõ Iere. 17.
fidit in homine, & ponit carnem brachium suum, & à domino recedit cor eius. Acsi diceret: Maledictus homo qui vero Deo relicto ad mundi præsidium confugit, quod est vanum & fallax, & denique baculus arundinis. Hic est baculus, de quo di Mat. 10.
cebat Christus: Nolite portare virgam. Acsi diceret: Nolite mundo fidere, sed omnem vestram fiduciam & spem in me figite ac locate. Ad id hortabatur Esaias, dicens: Speret in nomine domini, Esa. 50.
& innitatur super Deum suum. Vt baculus arundineus est vacuus, sic mundi fiducia est inanis, Simile
Ideo præcipiebat Deus populo Israelitico per E- Esa. 31.
saiam, ne ad Aegyptum confugeret, eiusque illuc confugientis iis verbis denunciat excidium: Væ qui descendunt in Aegyptum ad auxilium. Et rur
sus apud eundem Esaiam aiebat Rabsaces: Ecce Esa. 36.
confidis super baculum arundineum confractum istum, super Aegyptum: cui si innixus fuerit homo, intrabit in manum eius, & perforabit eam. Non solùm Aegyptij non tulerunt opem Iudæis, sed ipsis detrimentum intulerunt. Tale est huma- Exod. 7.
num auxilium, ad quod mortales spreto Deo con Exo. 14.
fugiũt. Nos verò virgæ diuinæ innitamur, quæ vir Psa. 22.
gas Aegyptiorũ deuorauit; & mare rubrũ diuisit: de qua

qua dicitur in psalmo: Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Vbi per virgam & baculũ diuina protectio intelligitur. Euthymius tamen grauis psalmorum interpres per virgam correctionem intelligit, per baculum verò sustentationem.

Lacerasti omnem humerum eorum. Hoc est, fregisti eorum vires. Idem statim repetit, cùm ait, dissoluisti omnes renes eorum. Humeri pro viribus accipiuntur, quemadmodùm & renes. Videntes Iudæi Aegyptios victos à Chaldæis, fuerunt perterriti, & timore confracti.

Exo. 18. *Ecce ego adducam super te gladium.* Cladem Aegyptiorum prædicit. Gladius in literis diuinis accipitur aliquando pro potestate, vt in Exodo dicebat Moyses: Eruit me de gladio Pharaonis. Pro quo septuaginta habẽt: De manu Pharaonis. Accipitur etiam pro hostili indignatione, & cæde ab inimicis illata. vt apud Esaiam: Quòd si nolueritis, & me ad iracundiam prouocaueritis, gladius deuorabit vos. Aliquando pro acerbissimi doloris magnitudine, vt apud Lucam: Tuam ipsius animam pertransibit gladius. Aliquando pro verbo Dei: vt apud diuum Paulum in epistola ad Ephesios: Sumẽtes gladium spiritus, quod est verbum Dei. Hic est gladius acutus, quem diuus Ioannes in Apocalypsi aspexit exire de ore Christi Dei nostri. De eo intelligitur id, quod ait sponsus in Canticis: En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi. Lectus est pax ecclesiæ. Salomon, qui sonat pacificũ, est Christus pax nostra, qui fecit vtraque vnum, nósque patri reconciliauit, fortes, qui pacem custodiunt, sunt verè concionatores, qui sunt ex fortissimis Israelis, hoc est, qui inter fideles præstant animi fortitudine, qui dicuntur sexaginta, hoc est multi, numero definito pro indefinito, gladius est verbum Dei, bellũ est perpetuum certamẽ inter nos & hostes animarum, iuxta id quod ait Iob: Militia est vita hominis super terram. Vnde aiebat diuus Paulus in epistola prima ad Timotheum: Hoc præceptum commendo tibi, vt milites in illis bonam militiam. Ad bellum hoc indigemus verbo Dei, quod est gladius ille, de quo Christus aiebat: Non veni mittere pacem, sed gladium. Hoc autem loco apud Ezechielem accipitur gladius pro clade, quàm Babylonij erant Aegyptiis illaturi.

(Margin: Esai. 1. Luc. 2. Ephe. 6. Apoc. 1. Can. 3. Ephe. 2. Iob. 7. 1. Tim. 1.)

Fluuius meus est. Nilum intelligit, vt diximus paulò antè.

A turre Syenes vsque ad terminos Aethiopiæ. Hoc est, ab vno termino vsque ad alterum: à principio Aegypti vsque ad finem. Acsi dicat: Totam terram Aegypti vastabo. Syene est vrbs in confinibus Aegypti. Hæc sunt verba Solini capite 45. Ditionis Aegyptiæ esse incipit à Syene, in qua fines Aethiopum. Pomponius Mela connumerat Syenen inter præcipuas Aegypti ciuitates. Plinius libro secundo ait eam esse supra Alexandriam quinque millibus stadiorum.

(Margin: Mat. 10.)

Erunt desolata. Ex Hebraico verti potest: Erunt ipsa desolatio.

Et dispergam Aegyptios in nationes, & ventilabo eos in terras. Quia hæc dicit dominus Deus, post finem quadraginta annorum congregabo Aegyptum de populis, in quibus dispersi fuerant, & reducam captiuitatem Aegypti, & collocabo eos in terra Phathures, in terram natiuitatis suæ, in terra, de qua sumpti sunt, & erunt ibi in regnũ humile: Et inter cætera regna erit humillima, & non eleuabitur vltrà super nationes, imminuam eos, ne imperent gentibus. Nec erunt vltrà domui Israel in confidentia, docentes iniquitatem, vt fugiant, & sequantur eos: & scient, quia ego dominus Deus. D
Et factum est in vicesimo & septimo anno, in primo, in vna mensis, factum est verbum domini ad me, dicens: Fili hominis, Nabuchodonosor, rex Babylonis seruire fecit exercitum suum seruitute magna aduersus Tyrum. Omne caput decaluatum, & omnis humerus depilatus est, & merces non est reddita ei nec exercitui eius de Tyro, pro seruitute, qua seruiuit mihi aduersus eam. Propterea hæc dicit dominus Deus: Ecce ego dabo Nabuchodonosor regem Babylonis in terra Aegypti, & accipiet multitudinem eius, & deprædabitur manubias eius, & diripiet spolia eius, & erit merces exercitui illius. Et operi, pro quo seruiuit aduersus eam, dedi ei terram Aegypti, pro eo quòd laborauerũt mihi, ait dominus Deus. In die illo pullulabit cornu domui Israel, & tibi dabo apertum os in medio eorum, & scient, quia ego dominus.

Et disperdam Aegyptios in nationes. Ad quas captiui ducentur. Sequitur: Et ventilabo eos in terras. Metaphora est sumpta à paleis, quæ in area, cùm granum trituratur, à vento in diuersas partes proijciuntur. Vbi aspicis homines impios & vanos cũ paleis comparari. De illis aiebat Baptista: Ventilabrum in manu domini, & permũdabit areã suam: & congregabit triticum suum in horreum, paleas autem comburet igne inextinguibili. Mat. 3. Luc. 3.

Et collocabo eos in terra Phatures. Phatures est in Aegypto. Aiunt nonnulli esse Aegypti metropolim. Diuus Hieronymus libro de locis Hebraicis ait regionem esse, in qua profugi Iudæi habitauerunt.

Et erunt ibi in regnum humile. Restituentur quidem in patriam, sed non in pristinam pompam & potentiam.

Et factum est in vigesimoseptimo anno. Subaudi, à Tyri euersione, de qua Ezechiel superioribus tribus capitibus vaticinatus est. Annectitur hæc visio superiori, quia in vtraque de eadem agitur re. Sunt, qui existiment hos annos computari à Iechoniæ transmigratione. Sed tunc insurgit hæc dubitatio. Anno vndecimo transmigrationis euersa est Hierosolyma, vt ex quarto libro Regum, & ex Ieremia apertissimè constat. Et fuerunt Iudæi in vincula coniecti, & in Chaldæam translati, exceptis paucis, qui Hierosolymæ manserunt, quibus Nabuchodo

(Margin: Sup. 26. 26. & 27. 4. Reg. vlt. Iere. 39. & 52.)

chodo

chodonosor Godoliam præfecit. Septimo autem mense irruerunt Iudæi in Godoliam, quo occiso ad Aegyptum confugerunt. Quod scientes Babylonij parauerunt aduersus Aegyptum bellum, & totam eius terram deuastarunt multò ante annum vicesimumseptimum, quo factum fuit Ezechieli hoc verbũ domini, de quo agit in præsentia. Cùm igitur ante annum vicesimumseptimum à prima transmigratione euersa fuerit Aegyptus, nõ videtur fieri potuisse, vt anno vicesimoseptimo fuerit Ezechiel de euersione illa vaticinatus. At altè spectare si voluerimus, videbimus apertè fuisse hanc Aegypti vastationem ante annum vicesimũseptimum factam, sed Ezechielem hoc loco nõ illã vaticinari, sed solùm causam reddere, cur Deus Aegyptum tradiderit Babyloniis, quia videlicet in euersione Tyri laborarunt, & loco mercedis laborum suorum Aegyptum receperunt. Anno decimo fuit reuelata diuino vati clades & vastatio Aegypti, vt in principio capitis ostendimus. Hoc autem loco multò post cladem & excidium non prædicit factum, sed narrat facti rationem. Ex quo fit, vt tres causæ huius euersionis assignentur: prima Aegyptiorum superbia & insolentia, altera eorum fraus & perfidia, quia suaserant Iudæis, vt relicto Deo ad ipsos confugerent, qui eos erant protecturi, quod minimè fecerunt: tertia, quia Deus volebat tradere Babyloniis Aegyptum, & præmium ob acceptũ laborem in oppugnatione Tyri in illos conferre. Sunt tamen qui asserant hanc Aegypti euersionẽ, de qua hîc agitur, non esse eam, quæ facta fuit post cædem Godoliæ, sed aliam multò post illam.

Seruire fecit exercitum suum seruitute magna. Nimirum in oppugnatione Tyri: qua in re mihi seruierunt: vbi milites pr̨ frequenti galearum armatura calui reddebantur, cùm diu noctúq; capita haberent galeis cooperta: & humeri eorũ essent detriti præ crebra ponderum & sarcinarum magnitudine: baiulabant enim aggeres, & machinas bellicas ad muros cõcutiendos. Et cùm ministri mei essent, inquit Deus, ego enim eos misi, non fuerũt præmio affecti. Aiunt nõnulli ideo Babylonios in illa Tyri expugnatione spolia non inuenisse, quia Tyrij de salute desperantes omnes diuitias suas partim in mare proiecerunt, partim igni tradiderunt: & ij qui se potuerunt in fugam conferre, eas secum asportarunt. Eam ob causam Deus dedit terram Aegypti spoliandam Babyloniis. Ex quo infertur eos, qui sunt mortiferis criminibus implicati, aliquid temporale mereri pro aliquibus virtutum actionibus, in quas aliquando incumbunt: sed hoc non ex condigno, vt ego mihi statuo, sed ex congruo, vt verbis vtar scholasticis. Hinc colligitur non omnem actionem infidelis peccatũ esse: potest enim infidelis bonum opus facere in genere moris, seu bonum morale, quemadmodũ si parentes honore prosequatur, si inopibus subueniat, si innocentum causam suscipiat. Quibus in rebus, & aliis huiusmodi non peccat: infidelitas enim, & quodcunque lethale flagitium etsi vitam auferant gratiæ, non tamen tollunt bonum naturæ, & morale, ad quod se extendit naturalis potentia. Deus, inquit Ecclesiasticus, ab initio constituit hominẽ, & reliquit illũ in manu consilij sui. Et paulò pòst: Ante hominem vita & mors, bonum & malum, quod placuerit ei, dabitur illi. At si infidelis bonũ, quod facit, referat ad finẽ perfidiæ suæ, incidit absque dubio in peccatum: nam actio recipit speciem à termino ad quẽ: & boni moralis vel mali ratio ab agentis intentione: cùm autem agentis propositum sit deprauatum, deprauatur etiam ipsa virtutis actio. Illud velim sic existimes me de virtute loqui imperfecta, cùm infidelium virtutis mẽtionẽ facio: virtus enim vera, & perfecta, & Deo grata absque fide esse non potest, dicẽte Apostolo: Sine fide impossibile est placere Deo. Imò vera & perfecta virtus absque charitate esse non potest: tunc enim habet absolutũ omnibus numeris nomen, cùm operatur bonum in ordine ad vltimum finem supernaturalem, ad quem perficit & ordinat hominem simpliciter: quod absque charitate fieri non potest. Vnde diuus Augustinus virtutẽ ait esse ordinẽ amoris: quia vera virtute præditus Deũ summo amore prosequitur, proximum autẽ sicut seipsum diligit. At qui non diligit, vt ait diuus Ioãnes, manet in morte: cùm autem veris & perfectis virtutibus vita spiritualis perficiatur, apertè concluditur sine charitatis dilectione esse illas nõ posse. Non est tamen negandum, posse homines, non solùm fideles mortifero scelere astrictos, sed etiam infideles esse aliquibus moralibus virtutibus ornatos, & aliquid efficere, quod peccatum non sit. Nec huic sententiæ repugnat id, quod ait in epistola ad Romanos diuus Paulus: Omne, quod non est ex fide: peccatum est. Nam verba illa hunc habent sensum: Omne id, quod est contra conscientiam: peccatum est. Agebat Apostolus de ciborum sumptione, & ait, eum, qui comedit id, quod impurum & prohibitum esse existimat, peccare, quoniã contra persuasionẽ & conscientiam facit: id enim quod fit non ex fide, hoc est repugnante cõscientia, peccatum est. Hic est germanus huius loci intellectus. Hæc est sententia diui Augustini libro tertio Hypognostici contra Pelagianos: & libro de spiritu & litera capite 28. & aliis in locis. Fuit hæc sententia decreto sanctæ Tridentinæ synodi sessione sexta confirmata, canone septimo, cuius ad literã h̨c sunt verba: Si quis dixerit opera omnia, quæ ante iustificationem fiunt, quacunque ratione facta sint verè esse peccata, vel odium Dei mereri, aut quãtò vehementiùs quis nititur se disponere ad gratiam, tantò eũ grauius peccare, anathema sit. Quare de hoc non est amplius dubitandum. Id autem quod ait Apostolus in epistola ad Titum. Inquinatis & infidelibus nihil est mundum: intelligitur de iis, quæ agunt ex sua infidelitate, maláque intẽtione. Sin autem ea, quæ ex genere suo bona sunt, faciant solo fine à natura eis præscripto, sunt absq; dubio moraliter bona. Et à fortiori, si ea dirigãt ad Deum. Eam ob causam Deus, cùm nullum bonũ relinquat irremuneratum, ea bona opera munere aliquo compensat, vt constat ex hoc Ezechielis loco, vbi Deus ait tradidisse Aegyptum loco mercedis his, qui in euersione Tyri ei seruierant.

Ecce ego dabo Nabuchodonosor regem Babylonis. Asserunt nonnulli hunc Babylonis regem, qui Aegyptum expugnauit, fuisse Cambysem filium Cyri. Asserit enim Herodotus hunc Cambysem totam Aegyptum ad excidium & vastitatem vocasse, & omnia eius simulacra deleuisse. Nec est inconueniens appellari hoc loco Nabuchodonosorem, nã vt alibi diximus, hæc erat omnium Babylonis regum

Eccl. 15. Heb. 11. 1. Ioan. 3. Rom. 4. Tit. 1.

gum nomenclatura.

Et accipiet multitudinem eius. Hoc est, accipiet sibi promiscuam plebem in seruitutem suam. Omnes erunt serui eius.

Et operi pro quo seruiuit aduersus eam, dedi ei terrã Aegypti. Hoc est, pro opere, quo mihi ministrauit aduersus Tyrum, dedi ei loco præmij terram Aegypti.

In die illa pullulabit cornu domui Israel. Hoc est, cùm hæc euenerint, faciam, vt reflorescat regnum *1. Esdr. 1.* Israelis, & robur eius pullulescat: quia illum rex Cyrus instaurabit, & in pristinam dignitatem restituet, & in illo florenti rerum statu vigebit, cùm Cambyses rex Cyri Aegyptum vastauerit. Sũt qui hoc ad tempus illud referant, quo Iechonias in Babylonica captiuitate constitutus fuit à rege Babylonis magnis honoribus affectus, & in throno regio collocatus, vt diuina historia libro quarto Regum testatur. *4. Reg. vlt.* Accipi autem cornu pro potentia, & robore, & regno, colligitur ex primo capite Zachariæ prophetæ, vbi agens de regnis, à quibus Hierosolyma afflicta fuit, ait: *Zach. 1.* Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua. Et paulò pòst: Hęc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam, & Israel, & Hierusalem. *Dan. 7.* Et decem cornua regnatura Daniel propheta capite 7. se vidisse testatur. Vnde illud *Luc. 1.* Zachariæ apud Lucam: Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui. Vbi per cornu regnũ & potentia, & robur, & propugnaculum inexpugnabile intelligitur. Sed hæc Ezechielis verba ad Christi regnum referuntur. Expugnata Aegypto, euersa mundi idololatria, pullulabit, inquit, fortitudo credentium, qui sunt Israelitæ secundum spiritum: & Christi regnum fide, spe, & charitate, doctrina, miraculis, & virtutibus florebit. *Rom. 9.* Hanc existimo esse veram huius loci intelligẽtiã. Erat enim *Simile* Christus omnium diuinorũ vatum scopus. Et quẽadmodum qui sunt in densas tenebras cõiecti, ibique diu detenti, non possunt subitam solis lucem intueri, sed oportet in sublucido aere eos priùs versari, alioquin erunt repentino obcæcati splẽdore, sic mortales scelerum maculis contaminati, errorum caligine cooperti, & in ignorantiæ tenebris sepulti, non possent in splendidissimam illã claritatem Christum Deũ nostrum fidei oculos repentè cõiicere, nisi priùs diuinorũ vatum oracula veluti stellulæ quædam emicuissent, & aerem modo suo illustrassent. *Mala. 4.* Christus sol est, de quo ait per Malachiam Deus pater: Vobis timentibus nomẽ meũ orietur sol iustitiæ. Ipse est lux illa, de qua ait diuus *Ioan. 1.* Ioannes: Ille erat lux vera, quæ illuminat omnem *Ioan. 8.* hominem venientem in hũc mundum. De qua ait ipsemet Deus: Ego sum lux mundi. Eum appellat *Hebr. 1.* diuus Paulus splendorem gloriæ, & figuram substantiæ eius. Fuerunt itaque prophetæ sapientiã præstantes, & vaticiniis suis aliquid lucis afferentes, quo homines erroribus obrutos, & in antiqua ignoratione versatos, ad veram salutis claritatem intuendam prępararẽt. Vt igitur sol præmittit luciferum, & stellas alias ad diem prænuntiandam, sic Christus patriarchas & prophetas præmisit ad suum futurum aduentum in mundum ostendendum. Lege vtrunque testamẽtum, & videbis apertè nouum testamentum fuisse in vetere inclusum. Id intelligens diuus Augustinus in libro de catechizandis rudibus ait nihil aliud esse vetus testamentum, quàm occultationem noui, & nouum nihil aliud, quàm reserationem veteris. Et explanans primum Ioannis caput asserit euangelium esse veritatem, quæ latebat in lege veteris testamẽti: lex enim, vt ait diuus Ioannes, per Moysem data est, *Ioan. 1.* sed gratia & veritas illius legis per Christũ in euangelio facta est. Origenes in Matthæũ ait testamentum vetus sepulchrum fuisse, in quo erat clausum euangelium, & velum quoddam, quo operiebatur euangelica veritas: sed in Christi morte velum tẽpli scissum fuisse, & aperta monumẽta, & tũc fuisse reseratam veritatem euangelicam, quæ ibi recondita latebat. *Mat. 27.* Ideo dicebat Christus Iudæis: Scrutamini scripturas, quia ipsæ sunt, quæ testimonium perhibent de me. *Ioan. 5.* Et diuus Lucas, Incipiẽs, inquit, Iesus à Moyse, & prophetis interpretabatur illis omnia, quæ de ipso erant scripta. *Luc. 24.* Hoc dico, vt ostẽdam prophetarum vaticinia esse de Christo intelligenda, & ex consequenti eos in erroribus intolerabilibus versari, qui vsque adeo sese opinionibus Iudæorum addixerunt, vt nihil, aut certè parũ ad Christum referant, nihil doctum, nihil literale, nihil denique approbandũ ducunt, nisi quod ex turbidis Hebræorum fontibus hauserint. Testimonia de Christo apertissima, nostræque redemptionis mysteria altissima continẽtia trahunt violenter ad res gestas Iudæorum, eaque de illis dũtaxat interpretantur. Ego non solùm fateor, sed etiam profiteor, nunquam mihi horum hominum iudicium fuisse probatum: quin potius illud iudico detestabile, à Christiani professione alienum, & veræ religioni veritatis ac pietatis plenissimæ contrariũ.

Et tibi dabo apertum os in medio eorum. Hoc est, dabo tibi loquendi libertatem. Vel sic, & melius meo quidem iudicio: Tunc faciam, vt vaticinium tuum sit apertum inter verè Israelitas. Tunc intelligent completa fuisse oracula tua, & scient me esse Deũ, de quo tu fuisti mirabiliter vaticinatus.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXIX.

Draco magne. In Hebraico est: התנים הגדול hatanim hagadhol. Nomen tanim draconem significat & magnis piscibus commune est, cuiusmodi sunt balænæ, orcæ, thynni, & similes, qui omnes nomine ceti intelliguntur. Vnde noster interpres apud Esaiam pro tanim cetum vertit, dicens: Et occidet cetum, qui in mari est. *Esa. 27.* Vbi Franciscus Forerius vir hac nostra ætate eruditissimus, & concionator regius eximius pro ceto vertit draconem, per quem in commentariis diabolum intelligit & antichristum, per dracone verò animal intelligit marinũ, non terrenum. Quare hoc Ezechielis loco per draconem piscis magnus intelligitur: pro quo Pagninus vertit cetum, & alij nonnulli. Accipitur etiam hoc nomen tanim pro dracone terreno, vt capite 32. Deuteronomij. Fel draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile. *Deut. 32.* Vel vt potest verti ex Hebræo: Toxicum serpentium est vinũ eorum, & virus aspidum citò necans. Quasi dicat: Homines impij, & idolorum cultores vites sunt pestiferæ, producentes pro vino venenum, nefaria sunt eorum opera, & impij eorum cogitatus. Pro hoc nomine tanim vertit etiã noster interpres lamias *Thren. 4.* apud Ieremiam, Threnorum quarto: Sed & lamię

nudauerunt

nudauerunt mammam. Sunt autē lamiæ feræ quędam in intima Africa, muliebri facie, vt ait Dion Chrysostomus, & huberibus pulchris, quæ homines alliciunt in fraudem, captósque deuorant. Vnde pro veneficis illis accipiuntur, quæ sitiunt sanguinem infantium, de quibus copiosè dissérit Cœlius Rhodiginus. Est igitur Ieremię sensus: Immanes feræ catulos suos alunt, sola Hierosolyma filios suos penitus relinquit.

Et dissoluisti omnes renes eorum. In explanatione diximus dissoluere renes, hoc loco esse vires infringere. At Pagninus vertit: Et stare facies eis omnes renes. Quorum verborū hic est sensus: Tu quidem confringeris, es enim baculus arundineus: & ita in causa eris, vt stent recti renes eorum. Quādo in te innitebantur, curui erant, sed remoto sustentaculo stabunt recti. Huic interpretationi fauet paraphrasis Chaldaica ita habēs: Stare facies eos super lumbos suos, vt vltrà tibi non nitantur. Quidā codices ad marginem pro dissoluisti habēt firmabis. Quod cum Pagnini & Ionathæ Chaldæi trāslatione cohæret. Harum versionum varietas pēdet ab Hebraico, vbi pro dissoluisti est העמדת hamadhtta: quod potest esse à verbo amadh, quod significat stare, & statuere, vt in psalmo: Stantes erāt pedes nostri in atriis tuis Hierusalem. (Psalm. 121.) Vnde ammudh significat fulcimentum & columnā, vt cap. 13. Exodi, Columna nubis. (Exod. 13.) Hanc opinionem secutus est paraphrastes Chaldæus & Pagninus, & alij. Potest etiam esse à verbo maadh, quod significat dissoluere, & incuruare, vt in psalmo; (Psal. 68) Obscurētur oculi eorum, ne videant & dorsum eorum semper incurua: vel dissolue: hoc est, adime eis domine iudicium, & vires nocendi: labefacta peruersa eorum consilia: dissolue eorum dorsum, atque robur illis confringe, ne innocentes calamitatibus opprimāt eisq; vim inferant, & per summum scelus ad excidium vocent. Deum obsecrat diuinus vates, vt impiorum intellectum tenebris circunfundat: non quòd scientia ex se mala sit, sed quòd flagitiosi & impij eam non habeant, nisi vt illa ad aliorum perniciem intemperanter abutantur. Non detrahit de sapientibus, non in eos inuehitur diuinus psaltes, qui scientiam cum virtute coniungunt, sed sceleratorum astutiam aliis perniciem machinantē detestatur. Non eorum habebat ingenium: qui viris verè sapientibus notam ignorantiæ inurunt: qui nō existimant se efferre posse sursum, nisi alios deiiciant deorsum. Quàm ob causam obliti Christiani decori viros catholicos & doctos maledictis incessunt, reprehendunt, & maculant, volentes eorum famam extinguere, corúmque nominis splendorē tenebris commentitiis obfuscare. (Simile) Vt qui stadium currit, eniti & contendere debet pro viribus, vt superior euadat, supplantare autem concertatorem, aut manu depellere non debet, sic in studio literarum debemus toto pectore incumbere, summaq; ope niti, vt palmam consequamur: at eos reprehēdere, in eos inuehi, eos obiurgationibus insectari, qui nobiscum certant, & literis strenuè operā nauant, inurbanum esse & nefarium semper duxi. Poteris hæc psalmographi verba ita rectissimè meo quidem iudicio exponere, vt non sint precationes, sed vaticinia: quasi dicat: Obscurabuntur oculi eorum ne videāt, & dorsum eorum semper incuruabitur. Hoc est, Auferetur illis verus intellectus sacræ scripturæ: erunt Iudæi tenebris circunfusi, nō intelligent cœlestia diuinarum literarum mysteria malitia obcæcati: & ita manentes sub iugo seruitutis, & libertatem spiritus non recipientes, portabunt onera legis, quo fiet, vt eorum dorsum semper incuruetur pondus sustinentes legis veteris sacrificiorum, & cæremoniarum, à quibus liberi essent, si Christum recipere voluissent. Vbi vides verbum maadh incuruare & dissoluere significare. Et hanc deducendi rationem secutus est & rectē quidem noster interpres, vertens: Et dissoluisti omnes renes eorum.

Nec erunt vltrà domui Israel in confidentia docentes iniquitatem. Hoc est, Non fident posthac Israelitæ Aegyptiis docentibus iniquitatem: Solebāt enim Aegyptij docere Hebræos impium idolorum cultum. Vbi nos habemus docentes, est in Hebraico: מזכיר mazccir, à verbo zachar, quod significat recordari, reminisci, memorare, mentionem facere, adolere, suffire, odorari. Vt in psalmo: Recordatus est, quoniam puluis sumus. (Psalm. 102.) Et in alio psalmo: Memor sit omnis sacrificij tui. Vel olfaciat sacrificiū tuum. (Psalm. 19.) Solebant enim Hebræi thus incendere in sacrificiis, vt constat ex capite secundo Leuitici. (Leui. 2.) Significat iis verbis populus, qui pro rege suo Dauide ad bellum difficile proficiscente preces fundebat, se cupere, vt eius sacrificium esset Deo gratissimum. Verba illa pincernarū magistri capiti quadragesimo primo Genesis mandata: Cōfiteor peccatū meum, possunt ita verti: Commemoro peccatum meum, vel recordor peccati mei: est enim ibi verbum hoc zachar. (Genes. 41.) Ab hoc verbo deriuatur mazccir, pro quo noster interpres vertit à cōmentariis, dicens cap. 8. lib. secundi Regum: Porrò Iosaphat filius Ahilud erat à commentariis. (2. Reg. 8.) Hoc est, qui res gestas memorabiles mādabat literis, vt posteritatis memoria vigerent. Vel qui negotia gerenda cōmemorabat. Aiunt nonnulli regē Dauidē constituisse ministrum quendam, qui ei ad memoriā reduceret eos, qui pro illo aliquid fecerant insigne, vt rex illud munere & præmio compēsaret. Intuere admirabilem regis iustitiam & æquitatē, qui hominem iustum mercede conducebat, vt sibi subditorum suorum præclara facinora in memoriam reuocaret, vt illa digno præmio remuneraret & alios studio eorundem benefactorum incenderet. Cùm rex Assuerus noctem quandam duxisset insomnem, iussit sibi afferri historias & annales, (Ester. 1.) & cùm coram eo legerentur, inuenit illic se beneficiū quoddam accepisse à Mardochæo, & statim illud remunerauit. Qui igitur principi suadet, vt suorum benefacta dignis præmiis recompenset, eique illos in memoriam redigit, qui pro eo labores subierūt, & in dimicationes & pericula pro republica se cōiicere non dubitarunt, à commētariis vocatur deducto nomine à verbo zachar, quod commemorare, & in memoriā reducere significat. Quare potest locus hic Ezechielis ita verti. Non erunt deinceps domui Israel in confidentiam, ei in memoriam redigentes iniquitatem. Vel ita: Non erunt post hac domui Israel in confidentiam reducentem iniquitatem in memoriam. Hoc est, in confidentiam, quę sit causa, vt Deus memor sit illorum scelerum. Hebræi cùm deficiebant à Deo, freti Aegyptiorū promissis ad eos confugerent, à Deo puniebantur. Et eā ob causam tunc dicebantur venire in mentem

Deo, quoniam eorum scelera reminiscebatur, vt de illis pœnas debitas sumeret, qui eo relicto in humano auxilio spem omnẽ suã figebant ac locabant.

Argumentum capitis XXX.

Inuitat diuinus vates homines ad lachrymas & lamenta ob Aegyptiorum calamitatem, eorúmque vrbium per Chaldæos luctuosißimam euersionem, de qua fuerat capite superiore vaticinatus.

CAPVT XXX.

A ET factũ est verbum domini ad me, dicens Fili hominis propheta, & dic: Hæc dicit dominus Deus: Vlulate, væ, væ diei, quia iuxta est dies, & appropinquabit dies domini, dies nobis tempus gentium erit. Et veniet gladius in Aegyptum, & erit pauor in Aethiopia, cũ ceciderint vulnerati in Aegypto, & ablata fuerit multitudo illius, & destructa fundamẽta eius. Aethiopia, & Libya, & Lydi, & omne reliquum vulgus, & Chub, & filij terræ fœderis cum eis gladio

B cadent. Hæc dicit dominus Deus: Et corruent fulcientes Aegyptum, & destruetur superbia imperij eius, à turre Syenes gladio cadent in ea, ait dominus Deus exercituũ: & dissipabuntur in medio terrarum desolatarum & vrbes eius in medio ciuitatum desertarum erunt. Et scient quia ego dominus, cum dedero ignem in Aegypto, & attriti fuerint omnes auxiliatores eius. In die illa egredientur nuntij à facie mea in trieribus ad conterendam Aethiopiæ confidẽtiã, & erit pauor in eis in die Aegypti: quia

C absque dubio veniet. Hæc dicit dominus Deus, Et cessare faciam multitudinem Aegypti in manu Nabuchodonosor regis Babylonis. Ipsi, & populus eius cum eo fortissimi gentium adducentur ad disperdendam terram, & euaginabunt gladios suos super Aegyptum & implebunt terram interfectis: & faciam alueos fluminum aridos, & tradã terram in manus pessimorum: & dissipabo terram & plenitudinem eius in manus alienorum. Ego dominus locutus sum. Hæc dicit dominus Deus: Et disperdã simulacra, & cessare faciam idola de Memphis & dux de terra Aegypti non erit amplius: & dabo

Zach. 13.d

D terrorem in terra Aegypti. Et disperdã terram Phathures, & dabo ignem in Taphnis, & faciam iudicia mea in Alexandria: & effundam indignationem meam super Pelusium robur Aegypti: & interficiam multitudinẽ Alexandriæ: & dabo ignẽ in Aegypto.

EXPLANATIO.

Et factum est. Superiore capite prædixit Aegypti vastationem: nunc eam deplorat, tempus illud calamitosum vocans, & infelicem diem, quo Aegyptus erat euertenda.

Vlulate. Nempe vos ô Aegyptij, & cæteri, quorũ calamitatem prænuntio. Hoc ideo illis dicebat, vt ærumnarum suarum timore perterriti à sceleribus desisterent, & intimis suspiriis, flebilibúsq; lamentis dediti ad diuinum numen tanquam ad arcem munitissimam confugerent. Ita fecerunt Niniuitæ, & fuerunt ab euersione, quam Ionas propheta illis prædicebat, liberati. Solet namque Deus homines afflictos, seipsum vocãtes in lachrymis & squalore iacentes, placidis oculis intueri: est enim, vt verbis vtar Apostoli, pater misericordiarũ, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Nisi Ionas liberè & intrepidè concionatus fuisset, illísque ob flagitia sua excidiũ nuntiasset, non essent à vitiis suis ad pœnitentiam conuersi. Huiusmodi debet esse euangelicus concionator, Esaiæ, Ieremiæ, Ezechielis, Ionæ, Ioannis Baptistæ, & Apostolorum imitator, quos diuinus amor, libertas spiritus, excellens promptáque virtus excitabant, vt pro veritate nuntianda nec exilium, nec cruciatus, nec mortem ipsam timerẽt nihílque, quod ipsis propter Deum accidere posset, intolerandum putarent. Quemadmodum Alexander Magnus prohibuit, ne quis illum pingeret præter vnum Apellem, cui in arte pictoria antiquorum ætas primas absque controuersia tribuit, sic non decet Christum Deum nostrum à quolibet concionatore timido, indocto, adulatore prædicari, sed à viris animi fortitudine præstantibus, & sapientia ac virtute excellentibus, qui possint labentem & iacẽtem populum ad decus erigere, ab errore deducere, omnes in rerum cœlestium amorẽ incendere, de arcanis redemptionis nostræ grauiter disserere, & quemcunque in animis hominum motum res & causa postulet, vel excitare, vel sedare: qui denique iuxta diui Pauli doctrinam possint rectè arguere, obsecrare, increpare in omni patiẽtia & doctrina. Diuus Ambrosius in sermone de ieiunio, & habetur dist. 35. sexta die, ita ait: Qui Christum annuntiat, ab omni vitiorum incentiuo præstare se debet alienum. Et diuus Gregorius in homilia quadam: Cuius, inquit, vita despicitur, restat, vt eius prædicatio contemnatur.

Ion.3.

2.Cor.1

Simile

1.Tim. 4.

Quia iuxta est dies. Id est, quia iam imminet tempus acerbissimæ vestræ calamitatis. Hoc tempus appellat diẽ domini, hoc est diuinæ vltionis, quoniam tunc Aegyptij Deo suorum flagitiorum pœnas dederunt.

Dies nubis. Hoc est, tempus triste & nubilosum, plenum mœrore & molestia. Idem significare volens, ait capit. 32. Solem nube tegam, & luna non dabit lumen suum. Et Ioel: Quia venit dies domini, quia prope est dies tenebrarũ, & caliginis: dies nubis & turbinis. Fortasse per nubẽ intelligit hoc loco Ezechiel Babyloniorum exercitum, vt ostendat, subitam procellam, quam mẽtis oculis intuebatur esse Aegyptios oppressuram & obruturam. Vt enim ex nube oritur aliquando repẽtina & sæua tempestas, sic ex Babyloniorum exercitu erat Aegyptiis prouentura subita & horribilis vastatio. Eã ob causam Esaias Assyriorum exercitum nubẽ leuẽ appellat, nubem ob nimbos & procellas, leuẽ ob velocitatẽ & agilitatẽ: tã celeriter enim, & cõcitato impetu ad Aegypti cladẽ & excidiũ properabant

Infr.32. Ioel 2.

Simile

Esa.19.

rabant Aſſyrij,vt potiùs volare, quã ambulare viderentur. Erant Aegyptij læti,in voluptatibus verſati,& repentè fuerũt afflicti,& partim capti, partim occiſi. Intuere mundi varietatem & viciſſitudinem: poſt lætitiam & voluptatem ſequitur mœ-
Prouer. 14. ror,& calamitas:&,vt ait Salomon in Prouerbiis, extrema gaudij luctus occupat. Si cœli aſtra nonnullam aliquando recipiunt mutationem,nam ſol & luna,& planetæ patiuntur eclipſim,nónne ſumma erit dementia, terrena ſtabilia & fixa ducere? Verum eſt id,quod ait poeta quidam: Sola manet virtus,labuntur cætera quæque. Et Seneca: Momento mare euertitur, & eodem die vbi luſerunt nauigia,ſorbentur.

Tempus gentium erit. Hoc eſt,tempus Babyloniorum,qui tunc de Aegyptiis vltionem & ſuppliciũ ſument. Poteris per Gentes Aegyptios intelligere,vt ſit ſenſus: Tempus calamitatis Aegyptiorum erit. Huic expoſitioni fauet paraphraſis Chaldaica ita habens: Tempus erit,quo affligentur Gentes.

Veniet gladius in Aegyptum. Hoc eſt,inferetur cædes Aegyptiis ab exercitu Chaldæorum. Et timebunt Aethiopes videntes Aegyptios tẽpeſtate calamitatum iactatos,huc ac illuc impulſos, partim occiſos, partim in vincula cõiectos: & munitas ac celebres eorum vrbes incendio commiſſas, & penitus conſumptas. Erant enim Aegyptij & Aethiopes vicini & fœderati.

Et deſtructa fundamenta eius. Hoc eſt,munita militum caſtra. Poteris per fundamenta vrbes intelligere: vel principes & magnates,quibus populi ſuſtentantur: vnde rex Græcè dicitur baſileus,hoc eſt baſis & fundamentum populi. Vel per fundamẽta intelligit leges in quibus nititur omnis ciuitatum
Pſalm. 20. ſalus. Id quod dicitur in pſalmo. Quoniã quæ perfeciſti. deſtruxerunt: vertunt nonnulli ex Hebræo: Quoniam fundamenta deſtruxerunt, vel diſſipata ſunt. Vbi pro fundamentis intelligunt leges, iuxta Symmachi tranſlationem,qui ita hunc locum vertit: Quoniam leges diſſipatæ ſunt. Quem ſequitur diuus Hieronymus in verſione iuxta Hebraicam veritatem.

Aethiopia,& Libya,& Lydi. Aethiopia eſt pars Africæ Aegypto finitima,torridæ zonæ ſubiecta. Libya eſt altera pars Africæ, vbi habitaſſe aiunt Lybiam filiã Epaphi. Lydia prouincia eſt Aſiæ,Phrygiæ vicina. Sed hi Lydi,de quibus hîc agitur, non ſunt ex Lydia, ſed ex Lyda vrbe Paleſtinæ Aegypto finitima. Chub eſt ciuitas Arabię. Sũt qui exiſtiment eſſe ipſam Arabiam, inter quos eſt Symmachus,qui pro Chub Arabiam vertit. Fortaſſe hi Chubi ſunt hi,quos Ptolemæus Cobios vocat.

Et filij terræ fœderis. Id eſt, omnes illarum regionum cultores,quæ cum Aegypto fœdus ferire voluerunt. Sunt, qui per terram fœderis intelligant Iudæam,quæ fecerat cum Deo fœdus, & per eius filios Iudæos,qui in legiſlatione fuerunt cũ domino fœderati. Fortaſſe ideo terra promiſſionis terra fœderis vocatur, quia fuit à Deo promiſſa Abrahamo,& ſemini eius in fœdere, quod iniit cũ eo:
Gen. 15. cuius meminit ſcriptura Geneſis capite quinto decimo. Hoc ideò ait quia Iudæi, qui poſt cædẽ Godoliæ ſe in Aegyptum contulerũt,fuerunt à Chaldæis partim interfecti,partim vinculis ligati.

Et corruent fulcientes Aegyptum. Hoc eſt,peribũt qui opem tulerint Aegyptiis. Sed dices: Nõne erãt laudibus efferendi,qui Aegyptiis,quibus erãt fœdere coniuncti, opem tulerunt? Quis negabit debere homines opitulari miſeris,& calamitoſis, eorúmq; ærumnas dolere? Iob enim ita ait: Auris audiẽs beatificabat me, & oculus videns teſtimoniũ *Iob 19.* reddebat mihi, eò quòd liberaſſem pauperem vociferantem,& pupillum, cui non eſſet adiutor. Et paulò pòſt: Oculus fui cæco, pes fui claudo, &c. Audiens Nehemias miſerabilem Hieroſolymę ſtatum fleuit diebus multis,& tandem conſilium adhibuit, & auxiliũ opportunum. Et Eſaias aiebat: *2.Eſd.2* *Eſa.22.* Recedite,amarè flebo: nolite incumbere: vt conſolemini me ſuper vaſtitate filię populi mei. Et A- *Rom.12.* poſtolus ſuadet flere cum flentibus & gaudere cũ gaudentibus. Tunc enim innoteſcit membrorũ in corpore vno colligantia,cùm vnius affectione reliqua alia afficiuntur,vt rerum proſperarũ affluentia amici vnà cum illo afficiamur gaudio, eiúſque rerum aduerſarum molem ſimul doleamus. Amicus enim,vt philoſophorum ſententia conſtare videtur,eſt alter idem: & amicitia eſt diuinarum humanarumq; rerum cum beneuolentia & charitate ſumma conſenſio. Hanc aſſerebant antiqui ſapientes eſſe rebus humanis anteponendam, nihílque eſſe tam naturæ aptum,tam conſentaneum ad res vel ſecundas vel aduerſas,nihil eſſe amabilius, nihil copulatius morum ſimilitudine bonorũ. In quibus enim ſunt eadem ſtudia,eædem volũtates, in his efficitur, vt æquè quis altero ac ſeipſo delectetur. Sed cùm in amicitia fuerint aliqua poſtulata,quæ honeſta non ſint,oportet ipſi amicitiæ fidẽ & religionem præferre. Nõ enim lætitia efferri debemus,quotieſcunq; amicus lætitia geſtit,nec quocunque mœrore ſuo angi dolore, ſed iuxta chari- *1.Cori. 13.* tatis præſcriptum, quæ non gaudet ſuper iniquitate, congaudet autem veritati. Si enim amici lætitia afficiuntur ob ſcelus aliquod perpetratum, & iuxta id,quod ait Solomon in Prouerbiis,lætãtur, cùm male fecerint, potiùs dolendum nobis eſt eo- *Prouer. 2.* rum impiũ gaudium & ęgrè ferenda eorũ miſeria, quàm lætitia oſtendenda ob impia facinora. Verũ eorum felicitati ſine Dei offenſione debemus cõgratulari,eorumq; calamitatibus ſubuenire. Quid plura? Hic noſter Ezechiel in hoc capite homines ad ærumnas Aegypti deplorandas inuitat. Quare non æquum videbatur,vt qui Aegyptiis oppreſſis opitulabantur, ob id ipſum corruerent. Sed Deus potiùs reſpicit ad animũ,quã ad opus, Cùm Cain *Gen.4.* Deo de fructibus terræ munera offerret, & Abel de gregibus ſuis, ait diuina ſcriptura reſpexiſſe Deum ad Abel & ad munera eius, ad Cain autem & ad munera eius non reſpexiſſe. Abel ſeipſum, & ſua Deo offerebat: priùs cor ſuum, quàm munera prębebat: ideo ait diuina ſcriptura Deum reſpexiſſe ad Abel,& ad munera eius, priùs reſpexit ad illum,quàm ad munera,potiùs vult animum, quàm opus etiam ſi velit vtrunque. Ad munera Cain nõ reſpexit,quia malè diuidebat dãs Deo aliquid ſuũ, ſibi autem ſeipſum. Deo offerebat fruges, ſed cor ſuum ſibi ipſi reſeruabat: cùm dicat Deus: Fili prębe mihi cor tuum. Opitulari Aegyptiis calamitate oppreſſis ex ſe bonum opus videbatur,ſed illud *Prou. 23.* deprauabant hi,qui illis opem ferebant, cùm non Dei honorem,nec bonũ commune, ſed propriam quærerent vtilitatem,& Babyloniorũ perniciẽ, & animo deprauato & obſtinato vellent Dei volun-

 tati

tati resistere. Fieri potest, vt duo homines in idem opus tam diuerso animo incũbant, vt vnus Deo sit gratus, alter eũ ad iracũdiam prouocet. Corã Pharaone ediderunt mirabilia Moyses & Aaron, qua in re fuerunt Deo grati, & malefici Aegyptiorum, qua in re fuerunt Deo inuisi. Chore & Aarõ thus in thuribulis Deo obtulerunt: sed non ęqualis fuit eorũ acceptio apud Deũ: nam Aaron Deum placauit, Chore autẽ eũ offendit & lacessiuit. Grata erat durante lege veteri festorum obseruatio: & tamen impiis Iudæis dicebat per Esaiam dominus: Calẽdas vestras & solennitates vestras odiuit anima mea. Vnde dominus oblationẽ viduæ duo minuta offerentis diuitũ muneribus antéposuit: obtulit enim quicquid habebat, & quod præstãtius est obtulit seipsam. Qui autẽ munera offerebãt Deo, seipsos autẽ mũdo, non Dei honorẽ, & pietatem, sed inanẽ mundi gloriã & populi rumusculos quærẽtes, tantũ m aberant à gloriæ merito, vt æternã pœnã mererentur. Huiusmodi fortasse erant, qui Aegypto auxiliũ dederunt. Hoc innuẽs Ezechiel, ait: Fulciẽtes Aegyptũ: acsi dicat: Qui tenebras fulciũt qui scelera sustẽtãt, qui mundi flagitia defendũt, ęternã sibi perniciẽ machinãtur. Christus Aegyptũ hoc est mundũ vicit, eiusq; impietatẽ euertit: flagitiosi autẽ mundi scelera & vanitates renouant & fulciũt: & ciuitatẽ Iericho, quã Iosue deleuerat hoc est mũdi nequitiã, quæ Iesu Christi prædicatione corruerat, instaurãt, cũ sit libro Iosue mãdatũ: maledictũ esse qui suscitauerit & instaurauerit Iericho.

Exod. 7. *Num. 16.* *Exo. 20. 31.* *Esai. 1.* *Luc. 12.* *Ioan. 16.* *Iosue. 6.*

Et destruetur superbia imperij eius. Hoc est, peribunt Aegypti opes, peribit eius rex: & omnis eius imperij gloria & superbia subitò euanescet. In libro Sapientiæ inducuntur dãnati has voces in inferno mittentes: Quid nobis profuit superbia, & diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa sicut vmbra, & tanquã nũtius pręcurrens. Cur igitur tantopere desideratur, quod tam facilè amittitur? Etsi opũ affluentia perpetuò duraret, deberemus tamen eas ratione stabili firmáq; contemnere, & in expetendis nõ connumerare. Quemadmodũ luna non patitur eclipsim, nisi cũ plena est, sic homo tum maximè solet obscurari, cùm plenus diuitiis est, & mundi opibus abundat. Et quẽadmodum luna cùm plena est, longius distat à sole, sic multi ex iis, qui mundi opibus circunfluunt, solent se à Deo longissimè separare. Et quanquã in illis virtutes aliquæ apparere videantur, obruuntur tamen solicitudinibus, & diuitiarũ curis opprimuntur. Eá ob causam saluator noster diuitias cum spinis cõparauit: explicãs enim, quid per spinas illas intelligeretur, in quas cecidit semẽ quod suffocatum ab illis fructum nõ tulit, dixit esse mundi diuitias, quæ licet colore oblectẽt, opere tamen pungunt. De iis ait Esaias. Orientur in diebus eius spinæ, & vrticę. Et diuus Augustinus, Diuitias, inquit, inuenisti, requiem perdidisti. Vnde Crates ille Thebanus philosophus insignis nummorũ sacculum in mare proiecit, existimans fieri non posse, vt simul & corporis diuitias possideret, & animi quietem: auferunt enim plerunque animi securitatẽ, in qua nonnulli ex philosophis beatitudinem cõstituerunt. Sunt tamen multi, qui eã ob causam aiunt, se mundi opes ardenter cupere, vt in vita obtineant amplitudinem, & inter homines nominis celebritatẽ: in eos enim aiũt esse omnium oculos cõiectos, qui diuites existimãtur. Sed causa hæc vana est, & inanis, & omni homine, pręsertim Christiano indigna: non enim veram amplitudinem diuitiæ pariunt, sed virtutes. Qui virtutibus est ornatus, etsi pauper sit, est tamen in honore constitutus. Vt enim gemmæ, quanuis abiiciãtur in lutum, fulgorem tamen & proprietatem nõ amittunt, sic viri honestate præditi, quanuis iaceãt in silentio, & à mundo cõtemnãtur, nõ tamẽ splendorem, & verum decus in diuini numinis imitatione consistens, amiserũt. Qui virtute muniũtur, sunt magni, quanuis eos mundus paruos existimet: qui verò vitiis cõtaminantur, sunt infimi, etiam si eos mundus in honorum vertice constituat. Nihil altius est, nihil sublimius virtute: nihil depressius, nihil inferius vitio. Vbicunque est iustus, ibi est magnus, vbicunque impius, ibi exiguus. Vt exigua statua etiã si sit in excelso monte collocata, pusilla tamen est, colossus autem in ima valle magnitudinem suam non amittit, sic homo nefarius & sceleribus imbutus in sublimi mundi honore, rerumq; prosperarum abundantia, pusillus est: contrà verò vir sapientia & pietate præstanti in sua inopia & abiectione est absque dubio magnus.

Sapien. 5. *Simile* *Simile* *Matth. 13.* *Marc. 4.* *Luc. 8.* *Esa. 34.* *Simile* *Simile*

A turre Syenes. Capite superiore de turre hac disseruimus.

In medio ciuitatum desertarum Hoc est, vrbes eius erunt de numero regionum vastatarum.

Et scient quia ego dominus. Pharao in rebus prosperis & ad voluntatem fluentibus aiebat, vt in Exodo narrat diuina historia: Quis est dominus? Nescio dominũ. Deum non cognoscebat, à quo omnia facta sunt, qui est totius orbis moderator & rector. At posteà calamitatibus pressus Moysem & Aaronẽ rogabat, vt pro eo ad Deũ funderent precationes. Mundi prosperitas & vitæ turpitudo eũ ad id dementiæ perducebant, vt Deum ipsum negaret, & creatorem suum non cognosceret. Quæ poterat maior excogitari stultitia? De huiusmodi ignorãtibus ait diuinus psaltes: Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. Et licet Chrysostomus hoc de Saule dictũ esse existimet, quod relicto Deo consuluerit Pythonissam: & Arnobius de illis hoc intelligendum putet, qui Christum ob carnis humilitatem, & formam serui, cõtempserunt, & Deũ esse negarunt, existimo tamen diuinum vatẽ in genere hoc dixisse de omnibus his, qui vitiositate deprauati, & stultitia ducti diuinã prouidentiã negarunt. Pro insipiẽte est in Hebraico Nabal, quod nomen significat nõ quemcunq; insipientem, sed stultum malitiosum. Hic in cordis penetralibus statuit non esse Deum, qui mortalia curaret. Huius pestilẽtis opinionis omnia iura diuina & humana peruertentis originem esse existimo opum affluentiã & morum corruptelam. Nam qui inflantur ob diuitiarum possessionem, qui pascũtur furiis, qui inflãmantur libidinum facibus, qui torquentur inuidia, qui ob diuitias, & potentiã, & spem impunitatis alia huiusmodi scelera concipiunt, quibus se coinquinant & contaminant, hi ad id deueniunt insaniæ, vt sit ex eorum animis Dei cognitio & memoria deleta, & penitus euulsa. Sed cùm calamitatum opprimuntur angustiis, cõuertuntur ad Deũ aliquando, eum in tormentis cognoscentes, quem in deliciis negauerunt, Ideo canebat diuinus psaltes: Imple facies eorum ignominia, & quærent

Exod. 5. *Exod. 8. & 9. & 10.* *Psal. 13.* *1. Reg. 28.* *Psalm. 82.*

nomen

Esa.26. nomen tuum Domine. Et Esaias, Cùm feceris, inquit, iudicia tua in terra, iustitiam discent habitatores orbis. Et paulò pòst: Domine in angustia quæsierunt te. Aspice, quàm vtilis sit afflictio, quæ te excitat ad cognoscendum & quærendum Deum, quem in prosperitate nec quærebas, nec cognoscebas: quin potius in erroribus intolerabilibus versabaris. Nec solùm impiis hominibus vtilitatem affert calamitas, sed etiam piis. Ait enim
Ioan.16 Christus Iesus discipulis suis apud Ioannem: Tristitia vestra cõuertetur in gaudium. Et diuus Paulus in epistola ad Romanos: Gloriamur in tribula-
Rom. 5. tionibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem, spes autem non confundit. Intuere horum verborũ emphasim: non satis esse existimauit dicere se calamitates æquo animo tolerare, & placatè, ac moderatè ferre, sed quod præstantius est, se illis gloriari. Docebant antiqui philosophi & Gentium sapientes esse ærumnas toleranter ferẽdas, & quicquid mortalibus accidisset, non esse intolerabile putandum, & casus non solùm aduersos, sed funditus euersos, quos nullo modo vitare possent, esse fortiter & sapienter subeundos: at calamitatibus propter Deum gloriari, & ærumnarum procellis oblectari, & gaudio perfundi, hoc fuerat mortali-
Matt.5. bus inauditum, priusquã Deus diceret: Beati pauperes: beati, qui lugent: beati, qui persecutionem patiuntur. Nonne gloriosum est, & illustre tollere crucem, & sequi Christum ducem & magistrum, colaphis cæsum, sputis conspersum, flagellis verberatum, hasta percussum, & vulneribus immaniter saucium, in cruce pendentem, & pro persecutoribus exorantem? Eam ob causam gloriabatur Apostolus afflictionibus, sciens afflictionem operari patientiam, patientiam probationem, probationem spem, spem autem non confundere. Gradatio est figura oratoribus non infrequens, quæ Græ-
Iaco. 1. cè climax, Latinè verò scala poterat appellari: Hãc diui Pauli sententiam explicat his verbis diuus Iacobus: Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis, scientes quod probatio fidei vestræ patientiam operatur, patientia autem opus perfectum habeat. Et paulò pòst: Beatus vir, qui suffert tẽtationem, quoniam cùm probatus fuerit, accipiet coronam vitæ quam repromisit Deus diligentibus se.

Cùm dedero ignem in Aegypto. Hoc est, cùm Aegyptum igne combussero. In hac Aegyptiorum vastatione eorum vrbes incendio flagrarunt. Vel accipitur ignis pro calamitate in communi.

Egredientur nuntij à facie mea. Hoc est, exibunt Chaldæi à finibus suis Aethiopiam oppugnaturi, quos ego mittam, ait Dominus. Ibunt autem vecti nauibus ad vastandos Aethiopes, qui in otio degẽt.

Erit pauor eis in die Aegypti. Id est, ita terrebuntur, quẽadmodũ Aegyptij tẽpore sui excidij terrebãtur. Vel erit pauor Aegyptiis in die suarũ calamitatũ.

Quia absque dubio veniet. Subauditur, Aethiopiæ vastatio.

Et cessare faciam multitudinem Aegypti in manu Nabuchodonosor. Hoc est, Aegyptus quæ populis & vrbibus frequens est, amittet frequentiam & celebritatem, quoniam Nabuchodonosor omnia vastabit & perdet.

Et faciam alueos fluminum aridos. Tanta erit militum multitudo, vt bibãt omnes aquas fluuiorum. Vel tanta fuerunt Aegyptiorum scelera, vt iratus Deus Nili alueos siccaret, quo possent Babylonij transire & terram omnem penetrare. Facile erat Deo siccare fluuios Aegypti: de illo ait diuinus psaltes: Tu siccasti fluuios Ethan: hoc est, fluuios Psal.73 fortes & rapidos, qualis erat Iordanis, quẽ Deus in trãsitu Hebræorũ siccũ fecit: Ethã enim fortitudinẽ significat. Eã ob causam vertit diuus Hieronymus ex Hebræo: Tu exiccasti flumina fortia. Chaldæus paraphrastes per hæc flumina fortia intelligit Arnũ & Iordanẽ. Symmachus vertit: Fluuios antiquos, hoc est celebres: alij vehementes & rapidos.

Disperdam simulacra, & cessare faciã idola de Memphis. Euersa Aegypto euertentur eius simulacra & idola. Memphis fuit vrbs pyramidibus celebris, & philosophis insignis, qui Memphitici vates appellabantur: fuit totius Aegypti metropolis, plena superstitionibus, & omnium vanitatum domiciliũ. Existimant nonnulli eam esse, quæ hodie vocatur Dammiata: alij contendunt vocari nunc ô Cayro: alij Messer. Verum nomine Aegypti hoc loco mũdus intelligitur, à quo Christus Deus noster abstulit idolorum cultum. Loquens diuinus vates Zacharias de Messiæ aduentu eum facit in hunc Zac.13. modum loquentem. Disperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltrà. Esaias: Ele- Esai. 2. uabitur, inquit, Dominus solus in die illa, & idola penitus conterentur. Et paulò pòst: In die illa proiiciet homo idola argenti sui, & simulacra auri sui. Et rursus: In die illa inclinabitur homo ad factorem suum, & oculi eius ad sanctum Israel respiciẽt, & non inclinabitur ad altaria, quæ fecerunt manus eius, & quæ operati sunt digiti eius, non respicient lucos & delubra. Michæas facit Deũ in hunc Mich.5. modum loquentem, Perire faciam sculptilia tua, & statuas tuas de medio tui: & non adorabis vltrà opera manuum tuarum. Quis non videt cessasse ob euangelicam prædicationem Gentium honores olim Ioui, & Saturno, cęterisque diis commentitiis & falsis exhibitos, & vanè consecratos? Vbi est cultus Iunonis, & Dianæ, & Mercurij, & Martis, cæterorumque portentorum veneratio? Periit vt prædixerat psalmographus, memoria eorum Psal.9. cum sonitu, & Dominus in æternum permanet. Nomen Iesu vanas superstitiones deleuit: est enim nomen super omne nomen, vt verbis vtar Apostoli, Phil. 2. in quo flectitur omne genu cœlestium, terrestriũ, & infernorum. Id prædixerat his verbis Dominus per Esaiã: Mihi curuabitur omne genu. Noster etiã Esai.45 Ezechiel Deum inducit has voces emittentem: Sup.6. Ecce ego inducam super vos gladium, & disperdã excelsa vestra, & demoliar aras vestras: & confringentur simulacra vestra. Et paulò pòst: Cessabunt idola vestra, & conterentur delubra vestra. Sed hic gladius spiritualis est, de quo dixerat Esaias: Cadet Esai.31 Assur in gladio non viri: & gladius non hominis vorabit eum. Gladius hic, quo Christus de mundo victoriam reportauit, verbum Dei est, cuius meminit diuinus psaltes, dicens: Accingere gla- Psal.44. gio tuo super fœmur tuum potentissime. Et diuus Ephe.6 Paulus in epistola ad Ephesios: Assumite gladium spiritus, quod est verbũ Dei. Hoc gladio ita Christus superauit Aegyptum, hoc est mundum, vt non solùm homines obscuri, & humili loco nati, sed magnates illustri laude celebrati, & reges illu-

ſtres, potentia valentes repudiatis idolis ipſius iugo colla ſubmiſerint. Id vaticinatus fuerat quondam his verbis Eſaias: Reges videbunt, & conſurgent principes, & adorabunt propter Dominum. *Eſai.49*
Et rurſum: Ambulabunt Gentes in lumine tuo, & reges in ſplẽdore ortus tui. Et quoniam per Memphiticam vrbem, quæ erat olim doctrinarum mercatura, ſeu potiùs inſipientiæ Academia, mundi ſcientia intelligitur, quam Apoſtolus ait eſſe ſtultitiam apud Deum, ait hoc loco Deus per Ezechielem eſſe ſe de Memphis idola deleturum. Hoc prędixerat in hunc modum Eſaias: Peribit ſapientia à ſapientibus, & intellectus prudentium abſcondetur. Et rurſus: Conuertens ſapientes retrorſum, & ſcientiam eorum ſtultam faciens. Vnde diuus Paulus in epiſtola prima ad Corinthios, Scriptum eſt enim, inquit; Perdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam, prudentium reprobabo. Vbi ſapiens, vbi ſcriba, vbi inquiſitor huius ſeculi? Nonne ſtultam fecit Deus ſapientiam huius mundi? Aſpicis igitur hoc Ezechielis vaticinium eſſe nunc completum, eſſeque de idolorum cultus per euangelicam prædicationem ceſſatione intelligendum, & de Gentium ad Chriſti fidem vocatione, iuxta id quod prædixerat Eſaias ex perſona patris ad filiũ: Dedi te in lucem Gentium, vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terræ. Ieremias etiam ita Chriſtum alloquitur: Ad te Gentes venient ab extremis terræ: & dicent: Verè mendacium poſſederunt patres noſtri, vanitatem, quæ non profuit eis. Hoc fuerat Abrahamo à cœleſti patre his verbis promiſſum: Benedicentur in ſemine tuo omnes Gentes. Quæ verba ita explanat in epiſtola ad Galatas Apoſtolus: Nõ dicit: in ſeminibus, quaſi in multis, ſed quaſi in vno: & ſemini tuo, qui eſt Chriſtus. Hoc intelligens Iacob ipſius Abrahami nepos ex filio, de Chriſto loquens dixit: Ipſe erit expectatio Gẽtium. Vnde Simeon ille virtute & pietate præſtãti puerum Ieſum brachiis tenens ipſum lumen ad reuelationem Gentium vocauit. Illum, quem habebat in corde, & in ore, manibus amplexabatur, inſinuãs tenendum eſſe Chriſtum non ſolùm cogitationibus, & verbis, ſed etiam operibus & factis: eumq; eſſe gentium ſalutem, qui iuxta id, quod hoc loco prædixit Ezechiel, euertit ſimulacrorum cultum, & ceſſare fecit idola de Memphis, cùm perdidit falſam, inanemque mundi ſapientiam, & eorum, quos decepti mortales vocabant prudentes, qui inflati falſis opinionibus in erroribus verſabantur intolerandis, prudentiam reprobauit.

Eſai.60 *1.Cor.3* *Eſai.9.* *Eſa.44* *1.Cor.1.* *Eſa.49* *Ier.16.* *Gen.22* *Gala.3.* *Gen.49* *Luc.2.* *1.Cor.1.*

Et dux de terra Aegypti non erit amplius. Id eſt, per longum tempus. Non amplius, & non vltrà, lõgum temporis ſpatium ſignificant aliquando, non autẽ æternitatem. Qua de re capite 26. diſſeruimus. *Sup.26.*

Diſperdam terram Phathures. Phathures regio eſt Aegypti, vt capite ſuperiore diximus. Taphnis ſiue Tanis, & Alexandria ciuitates ſunt Aegypti. A Tani accepit nomen quoddam Nili oſtium, quòd Tanicum vocatur. Aiunt in hac ciuitate Moyſem miracula ſua edidiſſe. Alexandria fuit ab Alexãdro Macedone condita, & ob fertilitatem & commoditatem eſt totius Aegypti emporium. Dare ignem in Taphnis, eſt ciuitatem illam incendio comburere, facere verò iudicia in Alexandria, eſt in illam grauiter animaduertere. Quando hæc vaticinabatur Ezechiel, nondum erat Alexandria condita ab Alexandro: ſed dixit hoc per anticipationem. Ita Vergilius: Italiam fato profugus, Lauináque venit, littora, &c. Quando Aenas acceſſit ad Latium, nõdum littora illa appellabantur Lauina: ſed poſteà eo nomine dicta ſunt à Lauinio, vrbe condita ab Aenea à nomine Lauiniæ vxoris ita appellata. Erat in Aegypto quædam parua vrbs, appellata No, quam poſteà Alexander auxit: ampliſſimis muris cinxit, & nobiliſſimis mœnibus decorauit, & Alexandriam vocari iuſſit. De hac vrbe loquitur hoc loco Ezechiel: & eam ob cauſam textus Hebraicus non habet Alexandriam, ſed No, ita enim vocabatur tunc, quæ poſteà fuit Alexandria vocata. Huius ciuitatis meminit Ieremias cap.46. & Nahum tertio. *Ier.46.* *Nahu.3*

Effundam indignationem meam ſuper Peluſium, robur, Aegypti. Hoc eſt, euertã Peluſium, fortiſſimam Aegyptiarum ciuitatem. Peluſium vrbs eſt Aegypti, à qua vnum ex Nili oſtiis nomen accepit. Dicitur hæc ciuitas robur Aegypti, quia erat munitiſſima, & portũ habebat amplũ tutumque, quam ob cauſam erat opibus & mercibus florentiſsima.

Quaſi parturiens dolebit Peluſium, & Alexãdria erit diſſipata, & in Memphis anguſtiæ quotidianæ. Iuuenes Heliopoleos, & Bubaſti gladio cadent: & ipſæ captiuæ ducentur. Et in Taphnis nigreſcet dies; cùm contriuero ibi ſceptra Aegypti, & defecerit in ea ſuperbia potentiæ eius, ipſam nubes operiet, filię autem eius in captiuitatem ducentur. Et iudicia faciam in Aegypto, & ſcient, quia ego Dominus. Et factum eſt in vndecimo anno, in primo menſe, in ſeptima menſis, factum eſt verbum Domini ad me dicens, Fili hominis, brachium Pharaonis regis Aegypti confregi, & ecce non eſt obuolutum, vt reſtitueretur ei ſanitas, vt ligaretur pannis, & faſciretur linteolis, & recepto robore poſſit tenere gladium. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad Pharaonem regem Aegypti, & comminuã eius brachium forte, ſed cõfractum, & deiiciam gladium de manu eius. Et diſpergam Aegyptum in Gentibus, & ventilabo eos in terris. Et confortabo brachia regis Babylonis, dabóque gladium meum in manu eius. Et confringam brachium Pharaonis, & gemẽt gemitibus interfecti corã facie eius, & confortabo brachia regis Babylonis, & brachia Pharaonis concident. Et ſcient, quia ego Dominus, cùm dedero gladium meum in manum regis Babylonis, & extenderit eum ſuper terram Aegypti, & diſpergam Aegyptum in nationes, & vẽtilabo illos in terras, & ſcient, quia ego Dominus.

E F

Quaſi parturiens dolebit Peluſium. Hoc eſt, ingentibus doloribus premetur, quales ſolent eſſe mulieris parturiẽtis. Ex Hebraico poterat hoc ita verti: Dolendo dolebit Sin. Peluſium enim appellabatur olim Sin.

Iuuenes

Iuuenes Heliopoleos & Bubasti. Heliopolis ciuitas erat Aegypti: idem est Heliopolis ac ciuitas solis: *Esai.19.* de ea ait Esaias: Ciuitas solis vocabitur vna. Huius ciuitatis erat sacerdos Putiphar socer Ioseph, vt *Gen.41.* libro Genesis literæ diuinæ memoriæ prodiderũt. Bubastus fuit etiam Aegypti vrbs, vocata quondã Phibeseth.

Nigrescet dies. Hoc est, non erit lux lætitiæ, sed nox & luctus mœroris. Omnia erunt dolorum tenebris circunfusa.

Ipsam nubes operiet. Idẽ est diuersis verbis. Quasi dicat: Erit summo mœrore compressa: nullus apparebit solis splendor, qui tam atram calamitatum *Simile* noctem dispellat. Vt nubes obscurat aerem, & solem tegit, sic calamitas animum obnubilat, & gaudium tollit. Et non solùm ipsa Taphnis vastabitur, sed eius filiæ in captiuitatem ducentur: hoc est eius oppida & villæ euertẽtur, & habitatores in regiones hostium relegabuntur. Diximus alibi per vrbis filias oppida illi subiecta, villas, & vicos significari.

Et factum est in vndecimo anno. Subaudi, transmigrationis Iechoniȩ, quo tempore fuit captus Sede- *4. Reg. vlt.* chias, vt librorum Regum diuina narrat historia.

Brachiũ Pharaonis regis Aegypti confregi. Præteritum pro futuro more prophetarum. Sensus est: Ego conteram vires Pharaonis, & ita eum calamitatibus opprimam, eiúsque fortitudinem & superbiam confringam, vt nunquam se possit ad pristinam dignitatem restituere: vsque adeò eum deiiciam, vt non possit amplius statum suum instaurare. Metaphora est sumpta à chirurgia: nam cùm brachium percussum non ligatur pannis aut fasciis, non po- *Esai. 1.* test sanitatem recuperare. Ita Esaias de animorum ægritudine, & scelerum Iudæorum vulneribus loquens, quæ volebat incurabilia esse ostendere, aiebat: Vulnus, & liuor, & plaga tumens, non est circumligata, nec curata medicamine, nec fota oleo. Fortasse loquitur hîc Ezechiel de calamitate, qua Aegyptij fuerant oppressi quarto anno regis Ioachin, quando Pharao Necao cæsus est à Chaldæis, à quo vulnere curatus posteà non fuit. Significari autem vires, & superbiam nomine brachij, indicat *Psal. 9.* locus ille psalmographi: Contere brachium peccatoris & maligni: quæretur peccatum illius, & non inuenietur. Acsi diceret: Infringe Domine vires & superbiam flagitiosi, scelerum maculis notati: constitue quȩstionem de maleficiis eius, & ille non apparebit: sed in tenebras æternas relegabitur. Vel ita: Quære Domine peccatum impij, ad illud puniendum, & non inuenietur, qui sit impius: perterriti enim nefarij homines vltione & pœnis aliorũ resipiscent, & flagitiis relictis ad te ipsum conuertentur. Vel ita: Tanta est vis iudicij tui, vt si quæratur impius ad reddendam suorum peccatorum rationem, exterritus euanescat præ timore, haud secus atque tenebræ ad lucis ingressum, aut puluisculus à facie procellæ: & ita contereretur brachium peccatoris & maligni. Illis conterit Deus aliquando brachia & vires, qui opibus, & gloria inani tumescunt, & superbia inflantur: præsertim si ad illam potentiam & amplitudinem ex infimo loco venerunt. Multi enim nulla commendatione maiorum, sed ficta beneuolentia & virtute, ad verticem dignitatum extolluntur: qui cùm in vita priuata affabilitatem, comitatem, & animi submissionem animorum conciliatricem prȩ se ferrent, adepto tamen magistratu insolentiam, austeritatem, & superbiam voluptatum irritatricem apertissimè ostendunt. Huiusmodi homines significabant antiqui per crocodilum & ouum: est enim crocodilus incredibilis magnitudinis animal ex ouo quodam paruo productum, soli Aegypto, & iis regionibus, quæ Nilo alluuntur, cognitum, & hac in re admirabile, quòd nullum est animal, quod à tam exiguo principio in tantam excrescat magnitudinem. Vt Bucephalus Alexandri Magni equus, cùm *Simile* esset phaleris & ornamentis destitutus, equisonem in tergum admittebat, instratus verò regio ornatu neminem præter vnum Alexandrum recipiebat in sedem, autore Plinio libro octauo: sic multi inopia laborantes, & in abiecto statu iacentes, quenuis ferunt, beneuolentiam ac obseruantiam erga omnes fingunt, grauitatem, & singularem mãsuetudinem vnicuique ostendunt: intus Nerones, foris Catones. Multis simulationum inuolucris tegunt iram, odium, malitiam, & impietatem. At diuites facti, & in mundi honoribus constituti, omnes præter vnum illum despiciunt, cui sunt subiecti lege principatus. Tunc detegunt occultam voluntatem, & multiplicem naturam, & superbiam ac immanitatem, quam specie submissionis operuerant, apertissimè demonstrãt. Hos ita superbia inflatos, omníque maleficiorum genere instructos & imbutos, solet Deus opprimere sæpenumero: eos autem, qui eum colunt, & vera animi submissione, pietate, tolerantia, & cæteris virtutibus tanquam mœnibus muniuntur, extollit in sublime, etiam si apud homines abiecti & contempti videantur. Hi verũ obtinent honorem, & admirabile decus, non qui generis amplitudine, opibus, & magistratibus florentes Deum relinquunt, sed qui iustitia præstantes sese ab omni vitiorum labe puros ac integros seruauerunt, & humana ac caduca contemnentes ad cœlestia ac immortalia aspirarunt. De impiis, superbia elatis ait diuinus psaltes: Deiecisti eos, *Psal.72.* dum alleuarentur. Quomodo facti sunt in desolationem, subitò defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam. Velut somnium surgentium Domine in ciuitate tua imaginẽ ipsorum ad nihilum *Psal.91.* rediges. De piis autem & iustis canit: Iustus vt palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur. *Psal.111.* Et rursus: In memoria æterna erit iustus, ab auditione mala non timebit.

Ecce ego ad Pharaonem. Subaudi, veniam, vt eum puniam. Aposiopesis est, quæ à Cicerone dicitur reticentia. Quidam vertunt: Ecce ego contra Pharaonem.

Et deijciam gladium de manu eius. Idest, vincetur, & corruet in terram. Solent victores in singulari certamine, postquam aduersarios superant, & in terram proiiciunt, gladium de manu eorum deiicere.

Dabóque gladium meum in manum eius. Id est, dabo regi Babylonis robur, arma, & exercitus vt expugnet Aegyptum. Per eum tanquam iustitiæ meæ ministrum feriam Aegyptios.

Et gement gemitibus interfecti coram facie eius. Hoc est, clamabunt Aegyptij confossi vulneribus, more interfectorũ, qui eiulant coram hoste gladiis eiecti.

Et extenderit eum super terram Aegypti. Idest, cùm rex Babylonis cædem Aegyptiis intulerit, totamque Aegypti regionem vastauerit. Extendere gladium super aliquem est illum occidere.

ANNOTA

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXX.

Et filij terræ fœderis. Septuaginta habent: ex filiis testamenti mei. Quare Hebræi appellentur filij terræ fœderis, diximus in explanatione. Appellabantur etiam filij testamenti Dei: quia vetus testamentum vsque ad Christi aduentum acceperant obseruandum. Hæc est testamentorum natura, vt primum per secundum derogetur: est enim testamentum vltimæ voluntatis testimonium. Cùm autem euangelium sit nouum & secundum testamentum, quod Deus per diuinum suum vatem Ieremiam promiserat, apertè concluditur, primum ruptum & irritum esse, & abrogatum. Hæc sunt (Iere. 31.) verba Ieremiæ: Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israel, & domui Iuda testamẽtum nouum, non iuxta pactum, quod pepigi cum patribus vestris, &c Hanc promissionem confirmauit (Bar. 2.) Deus iis verbis apud Baruc: Statuam illis testamẽ(Exod. 24.)tum alterum sempiternum. Testamentum quippe vetus fuit sanguine vituli roboratum, nouum ve(Heb. 9.)rò sanguine Iesu Christi, Dei nostri. Vide vtriusq; differentiam. De hoc sanguine fuerat quõdam va(Zach. 9)ticinatus Zacharias, dirigens ita ad Christum sermones suos: Tu quoque in sanguine testamenti (Mat. 26) emisisti vinctos. De quo sanguine ait idem Christus: Hic est sanguis meus noui & æterni testamenti, qui pro multis effundetur. Cùm igitur nouum audimus testamentum, intelligere debemus cessasse vetus. Eam ob causam Apostolus in epistola ad (Hebr. 8.) Hebræos de Christo loquens has voces emisit: Hunc autem melius sortitus est ministeriũ, quantò & melioris testamenti mediator est. Et rursus: Vbi (Heb. 9.) testamentũ est, mors necesse est intercedat testatoris, testamẽtũ enim in mortuis cõfirmatũ est. Vnde nouum testamentum fuit morte Christi confirmatum. Ex quo sequitur non esse nunc Iudæos filios testamenti Dei, quòd testamentum illud primum, quod ipsi quò ad cæremonias, iudicia, & sacrificia obseruant, fuit per secundum abrogatum. Illi nũc filij testamenti Dei appellantur, qui Christi fidem (Ioan. 1.) amplectuntur: de quibus ait diuus Ioannes: Quotquot autem eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis, qui credunt in nomine eius.

Egredientur nuntij à facie mea. Pro nuntiis est in Hebraico: מלאכים malacim, quæ dictio nuntios si(Iob. 1.)gnificat, & angelos. Iob. 1. Nuntius venit ad Iob. Et (Gen. 16.) Genesis 16. Cùmque inuenisset eam angelus Do(Psalm. 103.)mini. Et psalmo 103. Qui facit angelos suos spiritus. Eodem vocabulo vsus est Nahum, dicẽs: Non (Nahũ 2) audietur vltrà vox nuntiorum tuorum. Vaticinabatur Assyriorum euersionem, qui cùm essent superbi, & opibus ac potentia florerent, volebant aliorum ciuitates sibi subiicere, & solebant eas priùs nuntiis & præconibus terrere, vt illas minis ad ditionem suam inuitarent. Aspicis igitur dictione hac & nuntium significari, & angelum: angeli enim nuntij Dei sunt, & vt verbis vtar Apostoli in (Hebr. 1.) epistola ad Hebræos. Omnes sunt administratorij spiritus, ad ministerium missi. Sed quoniam diuini vates à Deo mittuntur, malacim etiam appellantur. Vnde cùm populus Israeliticus peteret à rege (Num. 26.) Edom, vt liceret illis per terram suam transire: inter alia hæc ad illum retulerunt: Nosti, quomodo in Aegypto clamauerimus ad Dominum, & exaudierit nos, miseritque angelum, qui educeret nos de Aegypto. Per angelum intelligebant Moysem, quem Deus misit, vt eos educeret, eisque futura prædiceret. Ideo loco illo pro angelo potest verti propheta, seu nuntius. Eodem modo secundi Paralipomenon capite trigesimosexto loquens diui(2. Par. 36.)na scriptura de Iudæorum perfidia & contumacia, ait: Illi subsannauerunt nuntios Dei. Vbi per Dei nuntios prophetæ absque dubio intelliguntur. Ab hoc nomine melacim deriuatur melacah, quod significat opus: ad hoc enim nuntij mittebantur, vt opus aliquod efficerent. In hanc significationem accipitur capite 16. Leuitici. Omne opus non facietis. (Leu. 16.) Pro hoc nomine vertunt nõnulli opus apud Ieremiam capite septimo: vbi volens propheta magnum idololatriæ studium indicare, quo populus Iudaicus tenebatur, ait: Filij colligunt ligna, & (Iere. 7.) patres succendunt ignem, & mulieres conspergunt adipem, vt faciant placentas opere cœli, vt libent Diis alienis. Vbi pro opere est hoc nomen in Hebraico. Placentas opere cœli appellat panes latos & rotundos ex farre & melle, cum stellulis quibusdam depictis. Solebant enim Gentes falsis diis offerre dulciaria quædam, & liba tenuia & lata crustarum seu laganorum imaginem referentia stellulis sigillata. Ideo huiusmodi placentas ait esse opere cœli, hoc est rotundas & stellatas. Sunt tamen, qui existiment hoc nomen malach hoc loco deriuari à verbo malac, quod significat regnare, & significare reginam: quam ob causam vertunt: Vt faciant placentas reginæ cœli, hoc est lunæ, quam Gentes cœli reginam esse existimabãt. Et ita transtulit noster interpres. Tharghum vertit: Vt faciãt genera libi stellæ cœli. Septuaginta habent: Vt faciãt placentas τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, hoc est, militiæ cœli. Vbi per cœli militiam seu exercitum omnia astra intelliguntur, quæ insipientes homines vt diuina quædam numina colebant. Etsi omnes has versiones recipiat locus ille, ea tamen rectior videtur, quæ communior est, quæ est editionis vulgatæ. Cùm autem malacim angelos, & nuntios, & prophetas significet, hoc Ezechielis loco pro nuntiis accipitur: quos Deus dixit à facie sua egressuros: ita enim ait: Egredietur nuntij à facie mea. Sed videndum est, quid sit in literis diuinis egredi, seu ire, aut fugere à facie Dei. Cùm Deus Ionæ præciperet, vt se Niniuem conferret ad concionandum, (Ion. 1.) & Niniuitarum excidium prædicandum, ait diuina scriptura surrexisse Ionã, vt fugeret à facie Domini in Tharsis. Existimant nõnulli fugere Ionam à facie Domini esse tendere velle in locum aliquem, vbi Deum non videret, vbi eius præsentiam declinaret. Facies Dei idẽ est quod eius præsentia: est autem Deus vbique per essentiam, potentiam, & præsentiam: vt causa in effectibus eius bonitatem participantibus. Ideo Deus apud Esaiam, Cœ(Esai. 66)lum, inquit, sedes mea est, & terra scabellum pedum meorum. Et apud Ieremiam: Cœlum & ter(Iere. 23)ram ego impleo. Ab hac Dei præsentia nemo fugere potest, teste Dauide aiente: Quò ibo à spiritu (Psalm. 138.) tuo, & quò à facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, tu illic es, si descendero in infernum, ades. Est autem altera præsentiæ ratio, quæ dicitur spiritualis: quam solùm sentiunt viri pietate & virtute præstãtes. Hoc modo dicitur Deus illic præsens esse, vbi cognoscitur & colitur. Et quia in sola Iudæa tunc cognoscebatur & colebatur Deus, iuxta illud (Psal. 75) psalmographi: Notus in Iudæa Deus, & in Israel magnum

magnum nomen eius: ideo per Dei præsentiā terra sancta intelligitur, à qua Ionas fugere volebat, ne apud Niniuitas cōcionaretur. Existimabat esse Niniuitas ad eius concionē conuertēdos, & ideo non esse eorum ciuitatem delendā, quam ipse delēdam prædixisset, eamque ob causam arguendum esse mendacio. Vel existimabat esse Israelitas eiiciendos à Deo, qui ad prophetarum prædicationem conuerti nolebant. Ideo mandabat se fugæ, existimās Deum ei, si extra Iudæam esset, prouinciam illam Niniuitarum non demandaturum: potiùs enim Hebręorum, quàm Niniuitarum salutem cupiebat. Potest tamen locus hic multò aliter explanari. Fugere Ionam à facie domini idem est quod properare ad Niniuitas ob præceptum Domini, & fugere à Iudæa in celebrem illam ciuitatem, ad quam mittebatur à Domino. Nam queadmodum hîc apud Ezechielem egredi nuntios à facie Dei est properare Chaldæos ab Aegypto ad Aethiopiam, quò mittebantur à Deo, vt ex eius præcepto eam vastarent, ita fugere Ionam à facie Dei est celeriter tendere Niniuem, quò mittebatur à Deo, vt ex eius præcepto eam ad pœnitentiam excitaret. Sed quoniam nihil ei erat magis in optatis, quàm Hebræorum salus, & existimabat eos esse ad excidium, & vastitatem vocādos, si Niniuitæ ad Deum conuerterentur, dabat operam, vt velociter iret, Deique præceptum citò adimpleret, ne interim si moram faceret, Deus signū aliquod & miraculum ostenderet, quo moti Niniuitæ ei fidem adhiberent, seque à vitiis separarent: quod esset causa excidij Iudæorum. Ideo se mari commisit, vt breuiùs munus sibi demandatum perficeret. At misericors
Ion.2. Deus, qui eius nouerat propositum, dedit ei signū in mari: nam nautæ illi, qui eum in mare proiecerant, & à ceto deuorari conspexerant, cùm se conferrent Niniuem, ibi eum superstitem agnouerunt, & populo rem mirabiliter gestam nuntiarunt. Ex quo effectum est, vt miraculi fama percrebrescente, & ad regem volitante, omnes illum audirent, eique tanquam à Deo misso obtemperarent. Id quod Ionas efficere nitebatur, ne ei Niniuitæ fidem adhiberent, vertit Deus in contrarium. Verū enim
Pro.21. est id, quod ait Salomon in Prouerbiis: Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominū. Fugiebat à facie Domini, hoc est, dabat operam vt breui munus suum obiret, & ideo mare traiiciebat, ne Deus in terra ederet aliquod miraculum, ast Deus in mari edidit illud: & nauigatio, quam ipse elegit, ne Niniuitæ ei fidem adhiberent, in causa fuit, vt ei aures attentè præberent, & summam fidem tribuerent. Eodem modo
Gen.41. explanari possunt verba illa Genesis: Egressus Cain a facie Domini habitauit profugus in terra. Dixerat ei paulò antè Deus: Vagus & profugus eris super terram: & paucis interpositis sequitur. Egressus Cain facie Domini, hoc est, missus à Domino, vt breui eius adimpleret præceptum, in terra profugus habitauit. Fortasse ideo dicitur Cain egressus à facie Domini, quia Deus cum eo loquebatur in figura humana. Quia à diuinitate, quæ vbique est, nullus potest egredi, egressus est Cain à facie similitudinis, vel creaturæ, in qua Deus illi loquebatur. Et eodem modo possumus dicerere de Iona.

Cessare faciam idola de Memphis. Septuaginta habent: Cessare faciam magnates de Memphis. Eos, qui opibus & potentia florentes honores soli Deo debitos sibi assumunt & attribuunt, idola vocauere. Pro idolis est in Hebraico אלילים elilim, ab elil, quod nomen significat vanum, inutile, nihil, & idolum. Vt capite 26. Leuitici: Non facietis vobis idola. Idolum enim vanitas est, imò nihil. Vnde ait diuus Paulus in epistola prima ad Corinthios: Scimus, quia nihil est idolum in mundo. Hoc est, nec Deus est, nec diuinitatem habet, nec animam, nec aliquam potentiam. Hoc intelligens Esaias aiebat: Confundantur confusione, qui cōfidunt in sculptili, qui dicunt conflatili: Vos dij nostri.

Leu.26. 1.Cor.8. Esai.42

Argumentum capitis XXXI.

Comparat felicitatem regis Aegypti cum felicitate Assyriorum regis, & similem vtriusq; calamitatem & interitum prædicit. Explicat admirabili verborum maiestate & amplitudine, stylo ferè tragico regis Assyriorum opes, potentiam, & celebritatem, vt eius lamentabile excidium calamitosius appareat. Quò enim excelsius est, & magnificentius ædificium, eò maior est, & insignior eius ruina. Ostendit quanti æstimanda sit virtus, quæ nec eripi potest, nec naufragio amittitur, nec incendio absumitur, nec vi procellarum euellitur, nec vlla temporum varietate labefactatur, qua qui præditi sunt, soli possunt meritò diuites appellari. Mundi potentia obruitur fluctibus rerum aduersarum, diuitiarum fama extinguitur posteritatis obliuione, vires corporis vincuntur ferro, & debilitatur ætate, vrbes mœnibus fortißimis septæ expugnantur ab hostibus, sapientis animus mundi contemptione, rerum humanarum tolerantia, virtutum denique muro cinctus potest diuina gratia tanta firmitudine consistere, vt quanuis oppugnetur, non tamen expugnetur, nec vincatur.

CAPVT XXXI.

ET factum est in anno vndecimo: tertio mense, vna mensis, factum est verbum Domini ad me, dicēs: Fili hominis dic Pharaoni regi Aegypti, & populo eius. Cui similis factus es in magnitudine tua? Ecce Assur quasi cedrus in Libano, pulcher ramis, & frondibus nemorosus, excelsusque altitudine: & inter condensas frondes eleuatum est cacumen eius: Aquæ nutrierūt illum, abyssus exaltauit illum: flumina eius manabant in circuitu radicum eius, & riuos suos misit ad vniuersa ligna regionis. Propterea eleuata est altitudo eius super omnia ligna regionis, & multiplicata sunt arbusta eius, & eleuati sunt rami eius præ aquis multis. Cúmque extēdisset vmbram suam, in ramis eius fecerunt nidos omnia volatilia cœli: & sub frondibus eius genuerunt omnes bestię saltuum, & sub vmbraculo illius habitabat cętus Gentium plurimarum. Erátque pulcherrimus in magnitudine sua, & in dilatatione arbustorum suorum, erat enim radix illius iuxta aquas multas. Cedri non A

non fuerũt altiores illo in paradiso Dei, abietes non adæquauerunt summitatem eius: & platani non fuerũt æquæ frondibus illius. Omne lignum paradisi Dei non est assimilatum illi & pulchritudini eius. Quoniam speciosum feci eum, & multis condensisque frondibus. & æmulata sunt eum omnia ligna voluptatis, quæ erant in paradiso Dei.

EXPLANATIO.

Et factum est in anno vndecimo. Nimirum à trãsmigratione Iechoniæ: tertio mense, qui ab Hebræis appellatur Siuam respondens nostro Maio. Qua de re ea poteris videre, quæ de mensium ratione primo capite explicuimus. Dicitur autem Maius à maioribus authore Macrobio, quorum consilio respublica gerebatur, quemadmodum Iunius à iunioribus, qui rempublicam armis defendebant.

Dic Pharaoni regi Aegypti. Nuntia Aegyptiorum regi, quomodo rex Assyriorum à sua gloria ceciderit, cùm esset illo potentior & excelsior: Eos coniunge in vaticinatione, siquidem sunt in tormento coniungendi. Et quoniam eadem est causa calamitatis amborum, nempe superbia & iactantia, idem erit interitus vtriusque: par culpa pari

4. Reg. 19. pœna punitur. Aiunt hunc regem Assyriorum fuisse Sennacheribum, cuius exercitus fuit mirabiliter

Tob. 1. occisus, cùm Dei angelus in castris Assyriorum

Eccl. 41 centum octoginta quinque millia virorum nocte vna interfecit: & ipsi regi fuit à propriis filiis vita

1 Mach. 7. ferro erepta, vt literæ diuinæ contestantur. Alij existimant non esse Sennacheribum, sed alium, qui

Esai. 37 fuit à rege Babylonis in prælio superatus, & miserè occisus. Imperium Assyriorum fuerat separatum ab imperio Babyloniorum: sed fuit posteà coniunctum, & appellatum imperium Babylonicum.

Cui similis factus es in magnitudine tua? Sensus est: Tu ais esse te in celsitudine, & potentia & celebritate similem Assyriorum regi: at longè falleris opinione: ille enim omnibus his rebus te superauit: fuit enim te ipso potentior, ditior, & illustrior. Sed esto: sis illi similis & æqualis. Nonne omnes eius voluptates & deliciæ in luctum & lachrymas reciderunt? Si ille fuit omnibus mundi ornamentis spoliatus & à propiis filiis immaniter occisus, & eorum gladiis impiè traiectus, & ad ima tartara immissus: quomodo poteris tu euadere, & eandem calamitatem fugere? Erit tibi potentia tua ablata, nominis claritas extincta, ad ferrum ac flammam vocaberis, eris immaniter occisus, & in cæcas & æternas tenebras tandem relegatus.

Ecce Assur quasi cedrus in Libano. Ostendit felicitatem regis Assyriorum, eumque comparat cum cedro altissima montis Libani. Est enim diuinæ scripturæ mos hominem potentem, florentem opibus, & diuitiis, & mundi gloria cum cedro Libani

Psal. 36. comparare. Ita in psalmo: Vidi imdium superexaltatum, & eleuatum sicut cedros Libani, & transiui, & ecce non erat. Etsi enim viri pij & iusti grauiter premantur, impiis autem & nefariis omnia videãtur fluere ad voluntatem, tamen viri virtute præditi exitus prosperos consequuntur: illi verò qui sunt flagitiis contaminati ex illustri & florente rerum statu in æternos cruciatus relegantur. Voce vna Dei cadunt impij iuxta id, quod ait psalmographus: Vox Domini confringentis cedros, & Psal. 28. confringet Dominus cedros Libani: & comminuet eas tanquam vitulum Libani. Vbi per cedros Libani potẽtes & superbi huius mundi principes intelliguntur, qui fulmine Dei verbi percussi corruunt, & euanescunt instar vituli illius, quem ab Hebræis in Horeb fabricatum comminuit ac dissipauit Deus per Moysem. Quam ob causam verba Exod. 32. huius carminis ita connectuntur. Et comminuet eas arbores Libani, tanquam vitulum, qui fuit in puluerem redactus, vel, vt legit Euthymius: Et comminuet eas tanquam vitulum Libanum. Vt sit sensus. Quemadmodum Deus confregit vitulum ab Hebræis conflatum in Horeb, sic has cedros comminuet. Deinde posito puncto, legitur per se dictio, Libanum: Quasi dicat: Non solũ con- Esai. 2. fringet & comminuet arbores Libani, sed ipsum Libanum totum. Esaias etiam, Dies, inquit, Domini super omnes cedros Libani sublimes & erectas. Hoc est, super principes & magnates. Et quoniam inter plantas nulla erat, quæ se in altitudine cedro Libani adæquaret, volens significare diuina scriptura disseruisse Salomonem de plantarũ omnium natura ab altissima arbore vsque ad infimam 3. Reg. 4 herbam, ait: Disputauit super lignis à cedro, quæ est in Libano, vsque ad hyssopum, quæ egredietur de pariete. Quemadmodum cedrus Libani omnes alias arbores superabat magnitudine, ita rex Assyriorum gloria, & diuitiis, & potentia omnes alios anteibat.

Pulcher ramis. Hoc est, filiis ornatus, ab eo tanquam à radice productis.

Frondibus nemerosus. Hoc est, sylua & frondium multitudine faciens vmbram. Quasi dicat: multis principibus & magnatibus stipatus. Quemadmodum arbor ramorum magnitudine extensa locum occupat latum, ita rex Assyriæ diuersas prouincias & regiones obtinebat, & potentiam suam per orbem terrarum propagabat.

Aqua nutrierunt illum, & abyssus exaltauit illum. Abyssus est aquarum altitudo & profunditas. Per aquas & abyssum intelligit diuitias & potentiam. Hę sunt aquę, quibus Assur irrigatus creuit, & mirum in modum dilatatus est. Hæ duæ res eum extulerũt, & ex sublimitate in imam profunditatem præcipitarunt, nimirum opum abundantia & potentia. Solent enim hæc duo intellectum tenebris circunfundere, & errorum ac vitiorum caligne operire. Eam ob causam appellauit ea Ezechiel hoc loco aquas & abyssum, ad abyssum illam alludens, de qua in Genesi scriptum legimus: Tenebrę Gen. 1. erant super faciem abyssi. Acsi diceret: Tenebræ tegebant immensam aquarum profunditatem. Per tenebras re vera lucis priuatio & absentia intelligitur: non dæmonum multitudo, vt quidam ineptè dixerunt: in quos diuus Basilius, & diuus Ambrosius in illius loci explanatione grauiter inuehitur. Nihilominus tamen in sensu allegorico, cùm scripturæ verba ad spirituales & arcanas sententias traducuntur, nomine abyssi magna mundi potentia intelligitur, quam sæpe superbia sequitur, qua intellectus obscuratur. Hinc effectũ est, vt locus quidã Persephones, siue Proserpinæ, in quo summa vis

ma vis auri erat multis seculis congesta, abyssus, vt ait Suidas, vocaretur. Sed quid profuit Assyrio diuitiarum abyssus, si quidem eas amisit, & ex abysso diuitiarum ad abyssum miseriarũ peruenit? Nõne aspicimus quotidie multos, qui ex summa opulentia ad summã descendunt inopiam? Hoc intuẽs ingeniosus poeta cecinit: Irus erit subitò, qui modò Crœsus erat. Fuit Crœsus Lydorum rex ditissimus, Irus autem mendicus quidam apud Ithacenses, cuius meminit Homerus in Odyssea. Poteris per abyssum illam aquarum multitudinem tenebris coopertam in sensu mystico Gentium multitudinem intelligere. Ita enim ait diuus Ioannes in [Apoc.17] Apocalypsi: Aquæ, quas vidisti populi sunt, & gentes, & linguæ. Sed hæ aquæ tenebris erant circun- [Gene.1.] fusæ absentia solis. Secundo die fecit Deus firmamentum, & diuisit aquas ab aquis: tertio die segregauit aquas ab arida: quarto fecit solẽ & astra. Sed adhuc aquæ non proferebãt pisces. Quinto autem die cùm iam sol appareret, aquæ fructũ produxerunt. Priusquam sol ille sempiternus in carne appa- [Mal.4.] reret, de quo ait per Malachiam pater cœlestis: Vobis timentibus nomen meum orietur sol iustitiæ. Gentes non ferebant charitatis fructum. Ante aduentum Christi Gentes absque fide opinionibus inflatæ in erroribus intolerandis versabãtur. Et vt [Hebr.11] ait diuus Paulus in epistola ad Hæbreos: Sine fide impossibile est placere Deo. Aquæ erant, sed absque piscibus, Gentes erant, sed absque fide, nullum charitatis fructum ferentes. Terra ante solis apparitionem protulerat plantas, sed non peccora, aqua nihil. Terra Iudææ, populus Iudaicus fructum protulerat, sed non omnino [Heb.7.] perfectum: quia lex authore diuo Paulo, nihil ad perfectum adduxit. Habebãt nõnulli ex Hæbræis fidem, & veram colebant pietatem, sed è vita migrantes cœlum ingredi non poterant, donec sol [Ioan.8.] ille eluxit, qui de se ait: Ego sum lux mũdi. Qui est [Ioan.14] via, veritas, & vita: cuius sanguis fuit clauis paradisi: qui morte sua viam nobis muniuit ad vitam immortalem consequendam. Ergo ante sempiterni solis apparitionem terra, hoc est Iudæa fructum aliquem producebat, sed minus perfectum, aqua [Gene.1.] verò, hoc est, Gentilitas nullum. At post Christi aduentũ & terra & aqua admirabiles fructus, omnibus numeris absolutos protulerunt. Secũdo creationis die factum fuit cœlum, sed nondum apparebat sol: ideo in die secundo non ait scriptura: Vidit Deus, quòd esset bonum. Quarto die apparuit sol, quia quaternarius est primus numerus par, & perfectus: nam binarius propriè non est numerus, cùm careat medio, vt alibi ostẽdimus. Itaque dies quartus est optata illa temporis plenitudo, de qua [Gala.4.] ait Apostolus in epistola ad Galatas: Cùm venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. Cœlum secundo die sine sole, luna, & syderibus, est lex obscura, de qua dixerat diuinus [Psa.17.] vates. Tenebrosa aqua in nubibus aeris. Nubes sunt prophetæ, & veteris testamẽti scriptores, qui ob sententiarum obscuritatem dicuntur pleni a- [Esa.60] qua tenebrosa. Hi sunt illi, de quibus ait Esaias: Qui sunt hi, qui vt nubes volant? Venit dies quartus, venit tẽporis plenitudo, & apparuit sol Christus Deus noster, qui legem explicuit, & illustrauit: apparuit luna, hoc est ecclesia, & stellæ, hoc est Apostoli, quibus dixit dominus. Vos estis lux mun- [Matt.5.] di. De quibus dixerat Daniel: Qui ad iustitiam eru [Dan.12.] diunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Et quemadmodum sol non dissoluit cœlũ, sed [Simile] perficit, sic Christus non venit solutum legem [Matt.5.] sed impletum. Hic dies quartus est ille, de quo [Psa.117] ait diuinus psaltes: Hæc dies quam fecit do- [Ioan.8.] minus, exultemus, & letemur in ea. Et de quo ait Christus: Abraham exultauit, vt videret diem meum, vidit, & gauisus est. Hoc die, fuit, impia dæmonis tyrannis euersa, mors extincta, via ad immortalitatem munita, & vera religio pietatis plenissima per omnes terrarum oras propagata. Apparuit sol, apparuit benignitas & humanitas saluatoris nostri Dei: & aquæ tulerunt pisces, hoc [Tit.3.] est, Gentes fructus virtutum huberrimos produxerunt. Tenebræ, quæ erant super faciem abyssi aduentu solis disparuerunt, quia cęcitas Gẽtium & idolorum cultus, & impiæ mortalium superstitiones prædicatione Christi, & Apostolorum cessarunt. Aquæ & aquarum abyssi, hoc est Gentes & populi relictis nefariis falsorum Deorum vanitatibus amplexati sunt veram Christi fidem, & calore solis incensi, hoc est, diuino Christi amore inflãmati, pro iniquitate & impietate iustitiã & pietatẽ coluerunt. Aspicis igitur nomine aquarum popupulos intelligi, quibus erat Assyriorum rex nutritus, & irrigatus, vt ait hoc loco Ezechiel.

Flumina eius manabant. Hoc est, fluuij eius abyssi fluebant circa radices. Vult significare, tantam fuisse diuitiarum affluentiam regis Assyrij, tantam opum abundantiam & abyssum, vt ex ea fluerent ad subditos diuitiæ: & aliæ arbores vbertate aquarum huius cedri irrigarentur. Regis opulentia subditos fouebat, qui erant vsque adeò diuites & potentes, vt diceret Rabsaces quarto libro Regum, [4.Re.18] totam Hierosolymam non posse resistere vni ex minimis satrapis Assyriorum regis.

Multiplicata sunt arbusta eius, & eleuati sunt rami eius. Hoc est filij & nepotes eius.

In ramis eius fecerunt nidos omnia volatilia cœli. Hoc est, principes & magnates ei adhæserunt pendentes ab illo, seque illi subiicientes. Et omnes bestiæ saltuum, hoc est, homines agrestes & immanes, brutis comparati ei obtemperarunt: domuit enim gentes incultas & immanitate barbaras, & copiis abundantes, quæ ei tributum soluebant.

Cedri non fuerunt altiores illo in paradiso Dei. Hyperbole est, figura à Cicerone vocata superlatio, ab aliis excessus, cum sententia aliqua fidem excedit augendæ rei gratia: vt cùm dicimus esse aliquid niue candidius: Huiusmodi videtur esse id quod ait Christus: Facilius est came- [Mat.19] lum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cœlorum. Et illud: Non cognos- [Mat.6] cat dextera tua, quid faciat sinistra tua. Acsi dicat: Tantùm absit, vt aliis ostentes eleemosynam quam feceris, vt ne tu quidem illud scias, quod facis. Exaggerat verbis, quàm fugienda sit in benefactis ostentatio, & gloria inanis. Volẽtes exploratores à Moyse missi magnitudinem vrbium terræ promissionis significare, & earum murorum altitudinẽ, dixerunt: Vrbes sunt magnæ, & ad cœlũ vsque munitæ. Hyperbolicè quidem queadmo- [Deut.1.] dum hoc loco Ezechiel, qui volens significare nul-

lum fuisse regem similem Assyrio, qui tot diuitiis, tantáque potentia floreret, ait nec in Dei paradiso fuisse cedros altiores Assyriorum rege. Poteris per paradisum Dei magnum aliquem pomariũ, amœnum, arborumque proceritate insignem intelligere. Solet enim diuina scriptura ea, quæ magna sunt Dei appellare, vt cùm dicit cedros Dei, mõtes Dei *Psal.79* visiones Dei, &c. Paradisus idem est quod hortus. *Psal.35.* Vnde locũ hunc ita vertit Pagninus: Cedri nõ ab- *Sup.1.* sconderunt eam in horto Dei. Hoc est non eam ramis cooperuerunt, quia illa erat excelsior illis in illo magno horto.

Abietes. Nec excelsæ abietes, nec sublimes platani, nullæ denique plantæ ad huius cedri altitudinẽ ascenderunt, nulli principes quãuis diuites & potẽtes se Assyriorum regi adæquarunt. Abies arbor est altissima rectissimáque, cuius pars inferior sapinus vocatur, superior verò susterna authore Plinio libro sextodecimo. Accipitur aliquãdo in diuinis literis pro magnatibus, & hominibus potẽtia, & rerum prosperarũ abundantia florẽtibus: vt apud *Esai.14.* Esaiam: Abietes quoque lætatæ sunt super te. Quibus verbis significat lætitiam, qua efferebantur optimates interitu Nabuchodonosoris. Et apud *Zach.11* Zachariam: Vlula abies, quia cecidit cedrus. Acsi diceret: Lamentamini, & vim lachrymarum profundite magistratus Hierosolymæ, quia ruit dignitas regia, & princeps vester ex eminente dignitatis gradu pręcipitatus est. Et hoc loco apud nostrũ Ezechielem: Abietes non adæquarunt summitatẽ eius. Platanus etiam est opaca, latè diffundens ra- *Eccl.24* mos, vmbræ solùm causa expetita. Gaudet maximè aquarum decursibus: quam ob causam Ecclesiasticus inducit sapientiam in hũc modum loquẽtem: Quasi platanus exaltata sum iuxta aquas.

Omne lignum paradisi Dei non est assimilatum illi. Hoc est, nulla arbor in magno aliquo pomario inueniri potuit, quæ posset cum rege Assyriorum in pulchritudine comparari. Pagninus vertit: Omnis arbor in horto Dei non fuit similis ei in pulchritudine sua. Vbi per hortum Dei magnũ aliquod intelligit viridarium. Diuus Gregorius libro 32. Moralium per hunc regem Assyrium intelligit Angelum apostatam, reliquis angelis eminentiorem, & per cedros, abietes, & platanos virtutum cælestiũ agmina in summæ lætitiæ viriditate plantata, quæ quanuis excelsa sint condita, Lucifero tamen nec prælata sunt nec æquata: Hic speciosus factus in multis condensisque frõdibus esse dicitur, quia pręlatum cæteris legionibus tanta illum species pulchriorem reddidit, quãta & supposita angelorum multitudo decorauit. Ista arbor in paradiso Dei tot quasi condensas frondes habuit, quot sub se positas supernorum spirituum legiones attẽdit. Hæc ille grauiter quidẽ & sapienter, qui sub specie Assyriorum principis diabolum intelligendum ducit. Nos verò explanationem de rege Assyrio prosequamur.

Aemulata sunt eum omnia ligna voluptatis. Id est, omnes reges & principes ei inuidebant: sequitur enim inuidia eũ, qui aut diuitiis, aut ingenio, aut rectè factis, aut gloria alios superat. Cain per inui- *Gen.4.* diã occidit Abel, quia eius opera iusta erãt, & Deo grata: & de iis qui sequuntur Cain ait Iudas in epi- *Iud.* stola sua: Væ illis, qui in viam Cain abierunt. Quẽ- *Simile* admodum vmbra sequitur corpus, sic inuidia virtutem. O tetram pestem, & deplorandã hominum maculam qui de monumentis pulcherrimorum facinorum detrahunt, volentes obliuione sempiterna pulchram eorum memoriam delere, qui falsis voluptatibus spretis in excellentiũ virtutũ actiones toto pectore incũbunt, nullisque laboribus perterriti ad res magnas, & magnopere expetendas aspirant. Eorum vitam dicunt inuidi esse spoliandã ornamentis, quorum etiam mortem deberent perpetuis monimentis ornare. Id intuens Iosephus in libro de bello Iudaico hanc sententiam literis mandauit. Fieri nullo modo potest, vt in rectè factis effugias inuidiã. Quis enim vmbram effugiat inuidiæ nisi pariter & virtutem effugerit? Grauiter ille quidem & eleganter. Cohærẽt enim gloria & inuidia, atque rem omniũ pulcherrimam res turpissima comitatur. Sin autem dederis operã vt virtutis magnitudine opprimas inuidẽtiam, nunc eam videbis acriùs inuehi, & contentiosius intumescere. Quemadmodum ignis alta petit, sic liuor *Simile* in altum insurgit, & excelsam virtutis gloriam superare contendit. Etsi fortes & sapientes viri nõ tã præmia sequi soleant rectè factorum, quàm ipsa rectè facta, & gloriæ inanis rumusculos cõtemnant, tamen mortalibus immortalitatem non esse existimant contemnendam. Hãc inuidus vult labefactare, & per summum scelus penitus illis auferre, omnia in eos maledicta conferendo, & ventos excitando: similis Diabolo, qui hominis gloriæ inuidens, ei voluit perniciem machinari. Ideo ait diuina scri- *Sap.2.* ptura in libro Sapientiæ: Inuidia Diaboli mors intrauit in orbem terrarum. Vsque adeo pestilens est inuidiæ vitium, vt hortetur Salomon in Prouer- *Prouer.* bis, ne quis comedat cum homine inuido. Et in li- *23.* bro Sapientiæ: Nec cum inuidia, inquit, tabescẽte *Sap.6.* iter habebo, quoniam talis homo nõ erit particeps sapientiæ. Et diuus Paulus in epistola ad Galatas: *Gal.5.* Nõ efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes. Quemadmodum *Simile* ciconia vescitur serpentibus venenatis, sic inuidus pascitur aliorum detrimentis. Vt noctua caligine *Simile* oblectatur, lucem autem odit, sic inuidus aliena lætatur calamitate, luce autem bonorum operum, & splendore rectè factorum. O infelicem miserorum hominum conditionem. Vt ferrum nutrit fer- *Simile* ruginem, quæ ipsum corrumpit, sic inuidus concipit inuidiam, quæ ipsum consumit. Inuidus aliorum errata cõsiderat, imò inquirit, vt ea narret & vituperet; rectè verò facta aliorum silentio prætererit, nec ea vult aspicere, nec in lucem proferre, nisi vt detrahat de illis. Huc potest referri id, quod ait Aulus Gellius libro nono Noctium Atticarum, capite quarto, esse apud Albanos homines, qui nocte melius quàm die viderent. Aiebat Apollonius Tyaneus, vt refert Raphael Volaterranus, sapiẽti maius periculũ imminere ab inuido, quàm vel nauiganti à tempestate, vel prælianti ab hostibus. Gubernator prudens potest è maris procellis tutus euadere: dux strenuus potest hostium fortitudinem vincere: at maleuolorum inuidiã nequa- *Simile* quã possunt superare. Vt in Græcis artificibus aiũt eos aulædos esse, qui citharœdi fieri nõ potuerint, sic multos aspicimus, qui cùm nec ad scientiæ, nec ad fortitudinis, nec ad honestatis excellẽtem gloriam possint peruenire, cùm se tetris vitiorum maculis contaminent, fiunt detractores alienarũ laudum.

dum, hoc est eorum munus, virorum memorabilium splendorem obfuscare. Infimum profectò officium, imò detestabile maleficium. Polypus piscis est, qui non solùm pisces alios deuorat, sed etiã propria brachia aliquando corrodit & comedit. Ita asserunt Aegiptij, quos sequitur Plutarchus, Aelianus, & Alceus, qui ait: Ipsum me comedo, vt polypus. Quem versum citat Athenæus, & refert Pierius Valerianus in libro de antiquis characteribus: etiam si me non fugiat Aristotelem & Pliniũ multò aliter sentire. Quis est, qui & alios & seipsum lacerat, nisi inuidus, qui rectè aliorum facta reprehendit, & seipsum inuidia corrodit? Quot sunt aliorum laudes, tot sunt eius supplicia. Sed quid dico seipsum corrodere? imò seipsum occidit: ita
Iob. 5. enim ait Iob: Paruulum occidit inuidia. Huiusmodi erant magnates illi & principes, qui regis Assyrij diuitiis, celebritate, & potentia torquebantur. Hos ait hoc loco Ezechiel fuisse veluti arbores in paradiso Dei insitas & collocatas, hoc est floruisse diuitiis & dignitatibus, fuisseque in magnis mundi honoribus constitutos: & nihilominus Assyriorum regi inuidisse, eúmque fuisse æmulatos.

D Propterea hæc dicit dominus Deus: Pro eo quòd sublimitas est in altitudine, & dedit summitatem suam virentem ac cõdensam, & eleuatum est cor eius in altitudine sua, tradidi eum in manibus fortissimi Gentium: Faciens faciet ei iuxta impietatẽ eius. Et eieci eum: succident eum alieni, & crudelissimi nationum. Et proiiciẽt eum super montes, & in cunctis conuallibus corruent rami eius. Et confrigentur arbusta eius in vniuersis rupibus terræ, & recedent de vmbraculo eius omnes populi terræ, & relinquent eum. In ruina eius habitauerunt omnia volitia cœli, & in ramis eius fuerunt vniuersæ bestiæ regionis. Quam ob rem nõ eleuabuntur in altitudine sua omnia ligna aquarum, nec ponent sublimitatem suam inter nemorosa ac frondosa, nec stabunt in sublimitate sua omnia, quæ irrigantur aquis, quia omnes traditi sunt in mortem ad terram vltimam, in medio filiorum hominum, ad eos, qui descendunt in lacum.

Et dedit summitatem suam virentem ac condensam. Id est, quia superbia motus se extulit in sublime, & posuit fastigium suum condensum, & stipatum multitudine principum & magnatum.

Tradidi eum in manibus fortissimi Gentium. Hoc est, Nabuchodonosori regi Chaldæorum. Quoniam se superbia extulit, deieci ego illum ait dominus: Vt potentiam Pharaonis cum Assyriorum celsitudine cõtulit, ita simile eius excidium esse dicit. Aspiciant reges & principes ad exemplum hoc, & supplices se rationi subiiciãt, ne à Deo deiiciãtur. Illud est hoc loco aduertendum quondam diuersum fuisse imperium Chaldæorũ ab imperio Assyriorum, vt anteà diximus. Metropolis Chaldæorũ
4.Re.18 erat Babylon, metropolis verò Assyriorum Niniue. Decem tribus captæ fuerũt ab Assyriis, duæ ve-
4.Re.25 rò, nempe Iuda & Beniamin à Chaldæis. Sed incẽso odio inter hæc duo imperia bellũ sibi inuicem intulerunt, in quo victi fuerunt Assyrij: & fuit eorum imperium extinctum, & tota eorũ terra Chaldæis subiecta, & res gestæ Chaldæorum laudibus Assyriorum obscuritatem attulerunt. Hinc factum est, vt assyrij & Mesopotamij in Babyloniæ nomẽ, vt ait Iulius Solinus transierint. Babylon est vrbs præcipua Chaldææ, Babylonia verò tota regio à metropoli regni denominata.

Et faciens faciet ei. Nimirum quidquid voluerit. Hæc verborum geminatio est Hebræis familiaris & diuinis literis frequens.

Iuxta impietatem eius eieci eum. Ita dixit Deus regi Tyrio, Peccasti, & eieci te de monte, vt capite Sup.28.
28. licet videre.

Et succident eum alieni, & crudelissimi nationum. Hoc est Babylonij immanitate insignes. Dicens euenisse euersionem Assyrio ob eius immanitatem, hortatur Babilonium ad misericordiam.

Recedent de vmbraculo eius omnes populi terræ. Subaudi, quibus imperabat. Populi ei subiecti vidẽtes eum victum se ab illo separabunt, eum cõtemnent & relinquent. Considera mundi varietatem.

In ruina eius habitauerunt omnia volatilia cæli Hoc est, mortuo rege magnates Chaldæorum possederũt Assyriam. Vel sic: Super trunco huius arboris, postquam cecidit, & confracta fuit, sederunt volucres: id est, super regem Assyriorum occisum, & humi prostratum se constituerunt magnates volatilium nomine significati, & super eius ramis se posuerunt plebeij, & agrestes homines, infimo loco nati, nomine bestiarũ intellecti. In eum, quẽ dũ viueret, & floreret, summis laudibus celebrabãt, post ærumnas & luctuosum obitum contumelias iaciebant. Eum occisum cõculcabant, & aspernabãtur, ad quem anteà accedere non audebãt. Intuere obsecro rerũ humanarũ incõstantiam & vicissitudinem. Vel sic: Post huius arboris ruinam, post regis Assyrij, eiusque exercitus interitũ conuenerunt aues & feræ, vt eorum cadauera deuorarẽt. Hic fuit tam excelsi principis exitus: Hic fuit miserabilis eius finis: fuit interfectus ab hostibus, eiúsque cadauer insepultum in campo iacuit, vbi fuit à volucribus, & bestiis syluarũ deuoratũ. Præclare quidẽ diuus Ioannes Apostolus: Nolite, inquit diligere 1.Ioa.2.
mundum, nec ea, quæ in mũdo sunt. Et paulò pòst: Mundus transit, & cõcupiscentia eius: qui autem facit voluntatem Dei manet in æternum. Cùm Sisara princeps exercitus regis Iabin fatigatus è prælio se in fugam conferret, ingressus est in tentorium Iud.4.
Ioelis vxoris Cinæi, quæ eum vocauerat, vt ad seipsam cõfugeret. Hæc illum suscepit benignè, & blãditiis delinitum lacte pauit, & pallio cooperuit. Quem fessum de via, & quòd ad multum diem laborasset arctus somnus complexus est. Illa verò eum dormientem interfecit. Hæc Iael mundi tenet imaginem, qui nos ad voluptates, & opes, & potentiam inuitat, vt perniciem nobis & excidiũ machinetur. Magnus ille princeps Sisara, qui in oculis gentium versabatur, in quem omnes con Exo.14.
iiciebant oculos, fuit à fragili quadã muliere interfectus. Magnus ille Pharao, qui potentia sua terrarum orbẽ perterrebat, fuit cum curribus, & equitibus, & innumerabili exercitu in mari rubro mirabiliter submersus. Rex Saul ad tantam peruenit calamitatem, vt amitteret exercitum, & ipse dolo- 1.Re.31.

re compressus rueret ad interitum voluntariũ. Absalon, qui patris sui regnum affectauerat, & copias innumerabiles parauerat, periit miserè ex arbore suspensus. Et vt humanas attingam historias, Achæus rex Lidiæ in factione populari suspẽsus est ignominiosè, & ita viam finiuit. Polycrates Samiorum rex, cùm tota vita fuisset ditissimus, & rerum prosperarũ ac ad voluntatẽ fluentiũ perpetuũ sensisset decursum, fuit ad extremũ ab hoste cõprehẽsus: & in furcã erectus docuit cũ Solone nihil in mundo ex omni parte beatum. Valẽs Imperator frater Valẽtiniani prælio superatus à Gothis in tugurio, quo spe salutis cõfugerat, ab eisdem cõbustus est. Dies me deficeret, si vellem ærumnas & tristes casus principum, aliorumque clarorum virorum narrare, qui cùm essent summos honores consecuti, existimantes se firma & illustria claritatis fundamẽta iecisse, & perpetuam posteritatis memoriã comparasse, ruerunt ad imam ignominiam, fuerunt ad summũ dedecus præcipites deuoluti, & eos penitus ex hominũ memoria perpetua deleuit obliuio. Non est igitur cur mundo fidamus, nõ est cur in eo spem nostram collocemus. Qui vtuntur hoc mundo, inquit Apostolus, tanquam non vtantur, præterit enim figura huius mundi.

2.Re.18

1.Cor.6.

Quam ob rẽ non eleuabuntur in altitudine sua. Hoc est, eã ob causam Assyrij magnis plantis iuxta fluuios aquarum comparati non restituentur in pristinam potentiam & dignitatem: sed morientur, & ad infernum relegabuntur. Non eos opes suæ poterunt eripere, nec potentia & amplitudo à morte liberare.

Psal.62 *Ad terram vltimam.* Hoc est, ad infernum, qui est in imo terræ. Ideo dicitur in psalmo: Introibunt in inferiora terræ. Volens autem Ezechiel hoc explicare, subdit: Ad eos qui descendunt in lacum. De hoc lacu ait diuinus psaltes: Non auertas faciem tuam à me, & similis ero descendentibus in lacum.

Psa.142

Sup.26. Eodẽ modo dixit de rege Tyri diuinus noster vates, aut potiùs Deus per illum: Cùm detraxero te cum his, qui descendunt in lacum ad populũ sempiternum, & collocauero te in terra nouissima. Id quod illic appellauit terram nouissimam, appellat hic terram vltimam, & paulò pòst, terram infimã. Et Esaias infernum, & profundũ laci. Pro terra vltima vertit hoc loco Pagninus, terram inferiorem, quod est idem.

Esa.14.

Hæc dicit dominus Deus: In die quando descẽdit ad inferos, induxi luctum, operui eum abysso, & prohibui flumina eius, & coercui aquas multas. Contristatus est super eum Libanus, & omnia ligna agri concussa sunt. A sonitu ruinæ eius commoui gentes, cùm deducerem eum ad infernum cum iis, qui descendebant in lacum. Et consolata sunt in terra infima omnia ligna voluptatis egregia ac præclara in Libano vniuersa quę irrigabantur aquis. Nam & ipsi cum eo descẽdent ad infernum ad interfectos gladio, & brachium vniuscuiusque sedebit sub vmbraculo eius in medio nationum eius. Cui assimilatus es ô inclite atque sublimis inter ligna voluptatis? Ecce deductus es cum lignis voluptatis ad terram vltimam. In medio incircuncisorum dormies, cum eis, qui interfecti sunt gladio. Ipse est Pharao, & omnis multitudo eius, dicit dominus Deus.

Induxi luctum. Ob mortem regis Assyriorum induxi amicis eius lachrymas & mœrorem. Pro induxi, vertunt nõnulli, indixi, sed eadem manet sententia. Diuus tamen Hieronymus & in textu, & in commentariis legit, induxi.

Operui eum abysso. Hoc est, multitudine pœnarũ fecit vt eum abyssus inferni absorberet. Vel operui eum diuitiarum affluentia per abyssum significata: vt sit sensus: Quãuis opertus esset diuitiis, tamẽ ad infernũ descendit, sequitur enim statim: Et prohibuit flumina eius. Ac si diceret: Rigaui eum abysso diuitiarum: sed posteà prohibui, ne eum flumina rigarent, ne eum opes comitarẽtur. Omni opulentia priuaui illum. Diximus anteà per aquas & abyssum opes & potentiam significari: quas rex se cum non asportauit. Ait enim psalmographus: Cũ interierit, non sumet omnia, nec descendet cum eo gloria eius. Psa.48.

Contristatus est super eum Libanus. Hoc est, mons ille feracissimus, vbi plantata fuerat hæc arbor excelsa, hæc cedrus sublimis, affectus est mœrore ob eius excisionem & ruinam. Sensus est: Assyria fuit dolore pressa ob sui regis excidium. Quidam codices habent: Contritus est super eum Libanus: Hoc est, dolore confractus est: sed sensus idem est.

Et omnia ligna agri concussa sunt. Hoc est, omnes populi videntes luctuosum Assyrij occasum fuerunt timore perterriti. Poteris per Libanum arbores montis illius intelligere, & per eas principes & magnates, per arbores verò agri homines plebeios nulla illustri laude celebratos. Assyrij enim exceptis paucis nonnullis ob cædem sui regis communi dolore angebantur. Sup.26.

A sonitu ruinæ eius commoui gentes. Eodem modo dictum est de Tyri rege: A sonitu ruinæ tuæ, & gemitu interfectorum tuorum, cùm occisi fuerint, commouebuntur insulæ.

Et consolata sunt in terra infima omnia ligna voluptatis egregia. Id est, magnates illi, qui in hoc mũdo fuerant veluti arbores Libani proceritate insignes, qui deliciis afflũetes, voluptatibus deliniti, gloria cæteris præstantes, fuerant ab Assyrio rege afflicti, & tandẽ ob eorũ scelera in ima tartara præcipitati, cùm ibi vidissent regem, à quo in vita fuerant oppressi, lætati sunt: nam solatium est miseris, vt quidam ait, socios habere pœnarum, præsertim eos, à quibus fuerant dolore affecti, & insigni aliqua calamitate vexati. Eodem modo Esaias capite quartodecimo, vbi Nabuchodonosoris ad infernũ descensum describit eos, qui in inferno torquebãtur, quos ille vulnerauerat, facit in hunc modum loquentes & de eius excidio exultantes: Et tu vulneratus es, sicut & nos: nostri similis effectus es. Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadauer tuum: subter te sternetur tinea, & operimentũ tuum erunt vermes. Illud est hoc loco aduertẽdum in inferno nullam esse lætitiam, nec hos principes simpliciter ob Chaldæorum & Assyriorum regum excidium fuisse lætatos: sed habuerunt se ad modum eorum, qui gaudio aliquo afficiuntur. Esa.14.

Vel

Vel ideo ait propheta eos oblectatos fuisse, quia respectu cruciatuum regis eorum pœna exigua vi
Esa.66. debatur. At illi semper cruciantur. Ita enim ait Esa
Mar. 9. ias: Vermis eorũ nõ morietur: & ignis eorũ nõ ex tinguetur. Et apud diuum Marcum ait Christus: Bonũ tibi est debilẽ introire in vitam, quàm duas manus habentem ire in gehennam, in ignem in ex tinguibilem: vbi vermis eorum non moritur, & i-
Iob. 24. gnis non extinguitur. Iob pœnas damnatorũ describens. Ad nimium calorem, inquit, transeat ab a quis niuium, & vsque ad infernos peccatum illius.
Psa.48. Id intuens animo diuinus psaltes, describens mise rabilem impiorum exitum canebat: Sicut oues in inferno positi sunt, mors depascet eos: & dominabuntur eorum iusti in matutino: & auxilium eorũ veterascet in inferno à gloria eorum. Vbi impios in inferno cruciatos cum ouibus comparat, nõ ad animi mansuetudinem, & vitæ innocẽtiam, quam non habuerunt, sed ad ignauam eorum imbecillilitatem significandam, qua nec effugere nec depellere supplicia vnquam potuerunt. Pastor qui tales pascit oues, crudelissimus est, nempe mors æterna,
Esa.30. & supplicium, quod nũquam finietur. Esaias cap. 30. infernum, & damnatorum pœnas multis verbis describit.

Nam ipsi cum eo descendent ad infernum. Codices correcti habent, descenderunt, sensus est: Qui in inferno erant, gauisi sunt, quòd omnes illuc descenderant, non solùm ipsi, sed rex etiamsi temporibus diuersis.

Et brachium vniuscuiusque sedebit sub vmbraculo eius. Id est, vnusquisque principum illorum in medio nationum, quæ erant in inferno requiescet sub pœna regis Assyrij, quasi sub vmbraculo quodam. Videntes enim eius tormenta quodammodo exultabunt, quod eorum minora sint. Metaphora est sumpta ab iis, qui defessi de via, & solis feruore fatigati accedentes ad opacam arborẽ, sub eius vm bra requiescunt. Quidã ita vertunt: Sed & ipsi descenderunt cum eo ad infernos, ad interfectos gladio, qui sub vmbra brachij eius sederunt in medio gentium. Dilucidè profectò & distinctè.

Cui assimilatus es ò inclyte. Apostrophe est ad Pharaonem. In principio capitis direxit diuinus vates verba sua ad Pharaonem regem Aegypti, qui se similem in opibus, & potentia, & nominis celebritate regi Assyriorum faciebat: etiam si multò esset inferior illo, vt fuit ex capitis processu perspectum & exploratum. Sed etsi Aegyptius se vellet Assyrio compare, non deberet tamen sibi perpetuitatem promittere, cùm luctuosissimum Assyrij exitũ conspiceret. Narrata igitur florente Assyriorũ regis fœlicitate & miserabili excidio, vt vnde digressa fuerat, rediret oratio, reuertitur ad Pharaonem, dicens: Cui te similem fecisti ô rex illustris? Quæ est hæc tua verborum iactatio? Quid inflaris, & intumescis? Tu certè calamitosum habebis exitum, & cum rege Assyriorum ad infernum descendes, vbi in æternum cruciaberis. Et cui te similem in vita fecisti, similis eris in morte. Ne existimes fieri nõ posse, vt calamitati succũbas, acsi esses immortalis, semper fœlix: nam eris absq; dubio ærumnis oppressus, nihilq; erit tam miserum, & calamitosum, quod in te cadere non videatur: & postremò ad cæcas inferorum tenebras, & æternas tartarorum pœnas relegaberis.

Et ecce deductus es cum lignis voluptatis ad terrã vltimam. Id est, tu cum aliis principibus, qui tibi similes, mundi voluptatibus ducebantur, æternis in inferno cruciatibus torqueberis. Ita ait diuus Ioannes in Apocalipsi: Quantùm glorificauit se, & Apo.18
in deliciis fuit, tantùm date illi tormentum & luctum. Vide loci damnatorum epitheta. Hoc capite appellatur terra vltima, inferus, abyssus, terra infima, lacus, infernus. Aliis autem locis appellatur fouea, gehenna, terra obliuionis, puteus interitus.

In medio incircuncisorum. Hoc est, inter infideles, qui enim circuncisi erant, & in gratia migrabant, ad limbum patrum descendebant, non ad locum impiorum. Durante lege vetere solùm circuncisi fideles vocabantur: at vera cordis circuncisio à veris Christianis obseruatur. De ea dixerat Deus: Cir Deu.10.
cũcidite præputium cordis vestri. Qua de re ea poteris videre, quæ suprà diximus capite 28. verba Sup.28.
illa explanantes. Morte incircuncisorum morieris.

Ipse est Pharao, & omnis multitudo eius. Hoc est, hic est finis Pharaonis, hic est tristis & ærumnosus exitus illius, & multitudinis ac fastus eius, in hac miseria clausit suum diem ille, qui opibus, & mun di gloria, magnos principes superabat. In hoc con uersa est eius superbia & arrogantia, & diuitiarum opulentia. Ita obscuratus est eius splendor, ita extincta est eius claritas, ita labefactata est eius ampli tudo. Considera quæso mundi inconstantiam: In hoc solùm est constans, quòd nullam habet constantiam: eius ordo est non seruare ordinem, eius firmitudo nullam habere firmitudinem: Eius opes & potentiam appellat meritò Esaias puluerem te Esa. 29.
nuem, fauillam pertranseuntem, somnium visionis Sap.5.
nocturnæ. Et libro sapientiæ vmbram, nuntiũ per currentem, nauem fluctuosas aquas velociter permeantem, cuius vestigium, cùm præterierit, inuenire non potest, & auem aere peruolantem, cuius itineris ne signum quidem videtur, & sagittam emissam, cuius transitus non apparet. Id intuens cecinit diuinus psaltes: Beatus vir, cuius est nomen Psal.39
domini spes eius, & non respexit in vanitates & insanias falsas. Inanẽ mũdi gloriam, fallacẽ eius spẽ, & incertas diuitias appellauit vanitates & insanias & nõ quascunque, sed insanias falsas. Voluit illustrissimus rex, & sapientissimus propheta suadere mortalibus esse immortalitatem quærendã, & ad Deũ summa cum fiducia confugiendum, fallacem verò mundi felicitatẽ non esse in bonis cõmemorandã, cùm vana sit, & insana, & mẽdax, & ab iis sæpe possideatur, qui sibi temerè præfidunt, & scelerũ maculis contaminãtur, & cogitationes suas in res inanes abiiciunt, quæ eos sæpenumero fefellerunt. Id intuens Ecclesiasticus dixit: Substantiæ impiorum sicut fluuius siccabuntur, & sicut tonitruum ma- Eccl.40
gnum in pluuia personabunt. In humanis historiis scriptum legimus fuisse tempore Octauiani Augusti quendam insignem pictorem, qui tabulam manu sua depictam, & singulari industria elaboratam obtulit imperatori, in qua erant omnes illi principes depicti, qui illustri laude celebrati nomẽ suũ immortalitati commendauerant, quorum res gestæ fuerant annalium monimentis consignatæ, & posteritati propagatæ: inter quos in loco eminentiore erat idem Octauianus Imperator, tanquam eorum princeps, collocatus. In parte verò inferiore ta-

ræ tabulæ erant omnes tyranni immanitate notati, & scelerum maculis imbuti, quorũ princeps erat Phalaris impius Siciliæ rex, tyrãnorum quondam altricis. Cùm autem Augustus oculos in tabulam sibi dedicatam, coniecisset, miris laudibus extulit eius picturam, nõ autem inuentionem. Dixit enim non esse æquũ, vt Phalaris illic poneretur, tanquã tyrannorũ princeps, cùm sapientes viros prosecutus fuisset fauore & amore, insipientes verò minimè. Pręterea nõ decere seipsum imperatorẽ adhuc viuẽtem principem constitui mortuorum, qui ob res præclarè gestas eam memoriam reliquissent, de qua nulla ætas conticesceret: nam durante vita nullus erat homo, quanuis in excelso dignitatis gradu constitutus, qui non posset & à sublimi mũdi gloria, & ab insigni virtute præcipitari. Eam ob causam Solon Salaminius Atheniensiũ legislator Crœso Lydorum regi ditissimo ingentes ei opes ostẽtanti intrepidè dixit neminẽ esse felicem, dum viueret, cùm temporum varietati subiaceret: & tum denique iudicari, beatúsne quis fuerit, cùm extremum vitæ diem morte confecisset. Cuius sentẽtiæ Crœsus quanquã tunc fuit irrisor, posteà tamẽ meminit, cùm captus à Cyro ad vitæ exitum vocaretur. Authores sunt huius historiæ Herodotus libro primo, & Plutarchus in vita Solonis, & alij. Hanc Solonis sententiam confirmauit Darius Persarum rex, qui Alexãdrum Macedonem cõtemnens bello eum aggressus est, de quo Alexander exiguis copiis victoriam reportauit. Ditissimus fuit Darius, & fastu ac potẽtia mortales omnes superabat: sed in tantam incidit calamitatem & inopiam, & ignominiam, vt amitteret regnum, & opes, & videret exercitum suum profligatum, vxorẽ & filias suas captiuas, & eos, quos amore prosequebatur, interfectos. Et cùm esset vulneribus traiectus, & mortẽ in visceribus haberet conceptam, petiit à Polystrato poculum aquæ, quam cùm sitiẽs obbibisset, Ad id, inquit, ærumnarum perueni, vt tibi beneficium hoc, quod in me cõtulisti, nullo possim præmio recompensare. Quibus dictis efflauit animam, significans interruptis ac morientibus vocibus in quam infimam miseriam ex alto dignitatis gradu incidisset. Author est Ioannes Monachus post Quintum Curtium in vita Alexandri. Multos silentio prætereo, qui cùm ingentibus opibus, & magna potentia floruissent, in grauissimas ærumnas ad extremũ inciderunt. Sed dices fortasse: Cur permittit Deus, vt impij tyranni aliquando diuitiis circunfluant? Huic obiectioni respondit quõdam Dionysius tyrannus in hunc modũ, vt refert Eusebius libro de præparatione euangelica octauo. Vt animalibus, quæ saginantur, solet copia cibi & potus offerri, non ad aliud quàm ad eorum perniciem, vt occidantur, & comedãtur, sic mundus eos reficit & recreat aliquando, qui sunt intolerandis vitiorum labibus contaminati, vt eos interficiat, & deuoret. *Simile*

Simile Vt arborum rami nimia vbertate, & fructuum põdere frangũtur, sic multis immoderata diuitiarum affluentia & prosperitas perniciem machinatur. Et quemadmodum ab excelso potentiæ loco, à mundi gloriæ fastigio multi præcipites ad extremã ruerunt ignominiam, ita à virtutum vertice ad infima & execranda flagitia. Id voluit diuina scriptura in illa altissima scala significare, quam vidit Iacob, per quam quidam ascendebant, quidam verò *Gen.28.* descendebant. Cecidit ex scala ille, qui aiebat: Adhæsit pauimento anima mea. *Psa.118* Qui anteà erat in cacumine constitutus, ruit in terram, vbi prostratus pauimento adhærebat. Ideo ait diuus Paulus: Qui stat, videat, ne cadat. *1. Cor. 10.* Hoc homini illi euenit, qui descendebat à Hierusalem in Ieri cho, & incidens in latrones, fuit omnibus virtutum ornamẽtis spoliatus. *Luc.10.* Qui à virtute, à gratia, ab animi securitate & quiete, à visione pacis, qui denique à Hierosolyma in peccatum mortiferum, in mundi scelera, in pestilentia flagitia, qui denique in Iericho descendit & ab scalæ fastigio ad pauimentum cecidit in latrones incidit immanissimos, in impios cogitatus, in dæmonem, carnem, & mundum, crudelissimos animorum inimicos, qui in illum irruerunt, omnibusque virtutum diuitiis spoliauerunt, grauissimisque vulneribus saucium deformarunt: Vt autem intelligeremus peccatum summè Deo displicere, noluit Christus hominem illum nominare: *Luc.10.* tantùm ait: Homo quidam descendebat de Hierusalem in Iericho. *Luc.16.* Eodem modo cùm christus historiam narraret de iusto mẽdico & diuite epulone, dixit mendicum appellari Lazarum, nomen autem diuitis impij noluit exprimere: nominari nõn meretur, qui se vitiis contaminat. Discipulis suis dixit Christus: Nomina vestra scripta sunt in cœlis. Et diuus Paulus in epistola ad Philippenses, vbi adiutorium suorum meminit, subdit: Quorum nomina sunt in libro vitæ. *Luc.10.* *Phil. 4.* De impiis verò ait psalmographus: Deleantur de libro viuẽtium, & cum iustis non scribantur. *Psa.68.* Idem videtur esse & iustorum & viuentium liber: qui non scribuntur cum iustis, etiam cum viuis non scribentur: iustus enim ex fide viuit. *Hab. 2.* Diuus tamẽ Hilarius existimat in libro viuentium eos esse, qui omnia legis præscripta seruabant absque Christi cognitione, iuxta id quod *Rom. 1.* ait Apostolus in epistola ad Galatas: Quia qui fecerit ea, viuet in illis, *Gala.3.* in libro autem iustorum eos scriptos esse quibus iustitia Christus factus est. Itaque in libro viuẽtium scriptum esse, est iuxta eius sententiam, prædestinatum esse ad vitam, esse autem in libro iustorum scriptum, est esse iam per Christum iustificatum. Et vt hic homo, qui descendit à Hierusalem in Iericho, quem Deus ob eius flagitium noluit nominare, ruit ad dedecus & miseriam, ita magni principes à mundi gloria ad infamiam interdum descendunt, & amissis opibus & honoribus ad cæcas illas & æternas tenebras relegãtur, vbi perpetuis cruciatibus torquentur. Huiusmodi fuit rex Assur, & rex Aegyptius, vt hoc loco diuinus noster vates testatur. Hic est verus, & germanus meo quidem iudicio huius capitis sensus. Poteris nihilominus per regem Assyrium Luciferum intelligere principem apostatarum angelorum, qui superbia elatus è cœlo cecidit in infernum, per regem verò Aegypti antichristum. Et tunc est sensus: Si Lucifer cecidit è cœlo in infernum, cùm esset angelus Dei, quomodo tu ô antichriste non corrues, cùm sis homo, si quidem es incredibili superbia elatus.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXXI.

Frondibus nemerosus. Septuaginta habent: Densus in vmbra. Pagninus: Ramis densis inumbrans.

brans. Quæ omnia in idem recidunt: In Hebraico
est חרש מצל chorex metsal. Nomen chorex proprie
Esa.17. ramum significat, & aratrum. Vbi Esaias ait: In die
illa erunt ciuitates fortitudinis eius derelictæ sicut
aratra. Pro aratris verti potest, sicut rami. Vt sit
sensus: Quemadmodum Euæi, & Amorrhæi ve-
nientibus ex Aegypto Hebræis relinquebant in
sylua ramos & ligna, quæ cædebant, seque fugæ
mādabant sic ô Samaria aduenientibus Assyriis ci
uitates tuas munitas relinques. Vertit autem inter
pres Latinus aratra, quoniam deriuatur dictio hæc
Psa.128. à verbo חרש charax, quod significat arare & fabrica
re, vt in psalmo: Supra dorsum meum fabricauerūt
peccatores, prolōgauerunt iniquitatē suā. Quæ ver
ba in hunc modum vertit ex Hebræo diuus Hiero
nymus: Super ceruicem meā arabant arantes, pro-
longauerūt sulcum suum. Et Felix: Supra dorsum
meum arauerunt arantes, protraxerunt sulcum
suum. Vult significare imposuisse sceleratos homi
Mat.11. nes eius dorso grauissimum pondus, & acerbissi-
mas in illum contumelias iecisse, quibus eum do-
minus leuauerat. Ipse enim ait: Venite ad me om-
nes, qui laboratis, & onerati estis & ego reficiam
vos. Significare autē verbū hoc arare indicat aper-
Ose.10. tè locus ille Oseę: Arastis impietatē, iniquitatē mes
suistis. Significat etiā silere, & obsurdescere, vt in
psalmo: Deus meus ne sileas à me. Vel, vt potest
verti: Ne obsurdescas mihi. Prophetica loquēdi for
Psa.27. ma & consuetudine tunc Deus dicitur respondere
fundenti precationes, cùm eū exaudit, eiq; postula
ta concedit: tunc autē dicitur silere, cùm non exau
dit, & orantis voluntati resistit, aut ei petita non
Psa.32. largitur. Loqui Deū idem est quod facere: Ipse di-
xit, & facta sunt: tacere autem & silere est nō face-
re. Videbatur Deus Dauidi silere, cùm permitte-
bat affligi, & variis calamitatibus torqueri, & exa
gitari Ideo has piàs & ardētes voces ad dominum
Psa.148. fundebat: Ad te domine clamabo: Deus meus ne si
leas à me, ne assimiliter descendentibus in laçum.
Clamabo dixit Hebræorum more, pro, clamo iugi
ter, Significat prætereà verbum hoc cogitare, &
machinari: Ideo Prouerbiorum illud. Errāt qui o-
Prou. 14. perantur malum: vertit Pagninus: Errant cogitan-
tes malum. Potest verti: Frustrabuntur, qui malum
machinantur. Ab hoc verbo deriuatur nomē cha-
rax, quod significat artificem ab excogitādo, quòd
solers & ingeniosus artifex nihil faciat absq; cogi-
tatione, & deliberatione, & consilio. Vel à tacendo
quòd alios faciat silere, & attonitos reddat atque
stupefactos. Eam ob causam erat Patauij statua Ti
ti Liuij super fores prætorij claudēs os digitis suis.
voluerut imaginis illius opifices significare, tantā
fuisse Liuij eloquentiam, vt alios redderet stupi-
dos & admirantes, eisq; indiceret silentium. Pro-
priè tamen nomen hoc significat fabrum lignariū:
locus autem arborum & lignorum, ex quibus ille
efficit opera sua, dicitur chorxah. Vnde chorex si-
gnificat arboris ramum, & ipsius rami frondes: &
hanc significationem secutus est noster interpres,
dicens: Frondibus nemorosus.

Riuos suos emisit ad vniuersa ligna regionis. Pagni-
nus habet: Ad vniuersa ligna agri. Dictio Hebræa
& regionem significat & cāpum. Sensus est: Vora-
go illa opum nutriebat subditos, in omni Aegypti
regione habitantes.

Operui eum abysso. In Hebraiço est: האבלתי heo
uoltti. Verbum est aual, quod significat operire, &
lugere. Eam ob causam verterunt septuaginta in-
terpretes: Luxit eum abyssus. Diximus in explana
tione nomine aquarum significari populos, & ex
consequente nomine abyssi multitudinem popu-
lorum. Est igitur sensus iuxta translationem sep-
tuaginta: Multitudo & celebritas gentium, & po-
pulorum regi Assyrio subiectorum, & omnes deni
que qui eū viuum laudibus efferebant, mortuū de
plorauerunt. Quidā vertūt: Operui super eū abys-
sum. Vt sit sensus: Pro eius nece operui luctu om-
nem populum suū. Huic interpretationi fauet Pa-
gninus, qui transtulit. Operire feci super eum vo-
raginem sacco. Solebat qnondam populus pro o-
bitu regis se saccis induere. Per voraginem aquarū
profunditatem intelligit, hoc est, innumerabilem
hominū multitudinē, qui fuerūt ob luctuosū sui
regis interitū saccis induti. Si hi pro corporis mor Iacob.1.
te lachrymas fundebāt, & saccis induti iacebāt in
squalore, nónne debemus pro animarum mor-
te nos multò acerbiùs affligere? Peccatū, cū cōsum
matū fuerit, generat mortem. Sin autē homo mor
tuus per peccatū nō resurgit per gratiā, sed in letha
li migrat flagitio, moritur in æternū. Quæ est cau-
sa huius mortis? Peccatum. Ita dicitur in libro Sa-
pientiæ: Homo per malitiam occidit animam ani- Sap.16.
mam suam. Et Ezechiel, Anima, inquit, quæ pec Sup.18.
cauerit, ipsa morietur. Sed mors hæc, dum homo
viuit, mori potest, & per Christi gratiā deleri. Ait
enim Christus: Venit hora, & nunc est quādo mor Ioan.5.
tui audient vocem filij Dei, & qui audierint, vi-
uent. Et diuus Paulus in epistola ad Romanos: Sti Rom.6.
pendia peccati mors, gratia autem Dei vita ęterna
in Christo Iesu domino nostro. At mors inferni æ-
terna penitus est, à qua nemo eorū, qui illic iacēt, li
beratur. De illa ait diuus Ioānes in Apocalypsi: In
fernus & mors missi sunt in stagnū ignis: hæc est Apo.20.
mors secunda, Cū autē ignis ille sit æternus, vt ait
Christus Deus noster: æterna est etiā illorū mors,
qui eo cruciantur. Ideo ait idē dominus: Ibunt im Mat.25.
pij in supplicium æternum, iusti autē in vitam æ- Marc.9.
ternā. Quam ob causam canit ecclesia: In inferno
nulla est redemptio. Nec solum Christiani, sed nō Mat.25.
nulli ex ethnicis hoc asseruerunt, quorum vnus
fuit Vergilius, qui postquam in sexto Aeneidos
dixit facilē esse descēsum ad infernum, subdit: Sed
reuocare gradum superásq; euadere ad auras, hoc
opus, hic labor est. Plutharcus in libro de his, qui
seriùs à Deo puniuntur, quendam asserētē inducit,
homines teterrimos, scelerumq; maculis notatissi
mos post mortem in obscurum quendam, & qui re
serati nequeat locum intrudi. Socrates apud Xeno
cratem ait impij animam in occultū sub terræ lo-
cum migrare, & regionem illam æneis catenis vn-
diq; vinciri. Mercurius Trismegistus multis etiā ver
bis æternam mortē in inferno describit. In hac sen
tentia fuit Orpheus Iāblicus, Plotinus, & ante hos
duos admirabilis ille Plato, quē Aurelius Augusti
nus Christianæ veritati facit propinquiorē. Mercu
rij, & Platonis verba refert Cœlius Rhodiginus lib.
6. lectionū antiquarum. Et quamuis ethnici & fide
& charitate carerent, seq; in scelera nefanda ingur
gitarēt, multa tamē dixerunt vera & vtilia, quibus
perpetuā sibi famā cōpararunt. Vt ex vili terra pre Simile
tiosum aurū aliquando producitur, sic permittēte
Deo ex infideli homine bona aliquando procedit

doctrina. Et vt aurũ eligitur,& terra relinquitur: sic nos ab iniquis doctrinam salutarem accipere debemus,si eam protulerint,deprauatos autem eorum mores detestari:nec ob eorum infidelitatem debemus elegantes eorum libros contemnere, & penitus repudiare, dummodò non sint prohibiti, quin potiùs moderatè & cautè legere interdum, si opus sit. Vt si vigente solis æstu iter fecerimus, e-
Simile tiam si aliam ob causam illud faciamus, fiet natura tamen,vt coloremur,sic si eorum libros attentè legerimus,qui eloquentia & philosophia præstiterunt, etiam si non eam ob causam, sentiemus tamen orationem nostram eorum elegantia quasi colorari.

Argumentum Capitis XXXII.

Capite superiore ostendit multis verbis regis assyriorum opes,potentiam,celebritatem, quæ omnia ad extremum miser ille princeps amisit,nam omni humano præsidio nudatus,fuit summis calamitatibus oppressus, immaniter occisus,& ruit præceps ad exitium sempiternum. Et in fine capitis prædixit fore,vt similibus ærumnis rex Aegypti vrgeretur. Nunc eius deiectionem & miseriam verbis persequitur,& flebilibus vocibus lamentatur. Sed priùs eius felicitatem describit, vt infelicitatis exaggeret magnitudinem, nulla est enim maior molestia,quàm ea quæ est cum præteritæ voluptatis recordatione sociata. Nihil magis calamitosum est, quàm fuisse felicem,graue est magnum aliquid amittere,quod vehementer diligebas,sed facilis esset hæc iactura, nisi esset rei amissæ recordatio.

CAPVT XXXII.

A ET factum est duodecimo anno, in mense duodecimo,in vna mẽsis: Factum est verbum domini ad me dicens:Fili hominis assume lamentum super Pharaonẽ regem Aegypti:& dices ad eum:leoni gentium assimilatus es, & draconi,qui est in mari. Et ventilabas cornu in fluminibus tuis,& conturbabas aquas pedibus tuis, & conculcabas flu-
Sup.12. mina earum. Propterea hæc dicit dominus
d.& Deus: Expandam super te rete meũ in mul
17.f. titudine populorum multorum & extrahã te in sagena mea,& proiiciam te in terram. Super faciem agri abiiciam te, & habitare faciam super te omnia volatilia cœli, & saturabo de te bestias vniuersæ terræ. Et dabo
B carnes tuas super montes,& implebo colles
Esa.13. tuos sanie tua. Et irrigabo terram fœtore
b. sanguinis tui super montes, & valles im-
Ioel.3.c, plebuntur ex te. Et operiam,cùm extinctus
Matth. fueris, cœlos, & nigrescere faciam stellas
24.c. eius:solem nube tegam, & luna non dabit lumen suum; Omnia luminaria cœli mœrere faciam super te, & dabo tenebras super terram tuam, dicit dominus Deus. Cùm ceciderint vulnerati in medio terræ, ait dominus Deus. Et irritabo cor populorum multorum, cùm induxero contritionem tuam in gentibus, super terras quas nescis, & stupescere faciam super te populos multos. Et reges eorum horrore nimio formidabunt super te propter vniuersas iniquitates, quas operatus es, cùm volare cœperit gladius meus super facies eorum, & obtupescent repentè singuli pro anima sua in die ruinæ tuæ: quia hæc dicit dominus Deus: Gladius regis Babylonis veniet tibi:in gladiis fortium deiiciam multitudinem tuam. Inexpugnabiles omnes gentes hæ. Et vastabunt superbiam Aegypti, & dissipabitur multitudo eius. Et perdam omnia iumenta eius,quæ erant super aquas plurimas, & nõ conturbabit eas pes hominis vltrà, nec vngula iumentorum turbabit eas.

EXPLANATIO.

Et factum est duodecimo anno. Subaudi à trãsmigratione Iechoniæ,mense duodecimo,qui ab Hebræis appellatur Adar, nostro Februario respondens: Diximus enim primo capite primũ apud Iudæos mẽsem appellari Nisan, qui est Martius apud nos, Vna mensis,hoc est prima die Februarij, Iuxta Hebreorũ cõputationẽ fuit hoc anno à mũdi creatione 3348. anno autẽ ante aduentũ Christi. 614. sed iuxta computationẽ Eusebij Cæsariensis in libro de temporibus fuit anno à mundi constitutione 4612. Asserit enim contigisse Iechoniæ transmigrationem anno mũdi 4600. hoc autem contigit anno duodecimo à transmigratione, obtinente Romæ regnum Tarquinio Prisco,olympiade 45.

Assume lamentum super Pharaonem. Quoniam fuit à summa mundi gloria ad summam miseriam præcipitatus. Hortatur nos Deus ad misericordiam, quæ est iuxta Damasceni sententiam tristitia in malis alienis. De illa ait Christus: Beati misericor- Mat. 5.
des, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Et rursus: Euntes discite, quid est: misericordiam Mat. 9.
volo,non sacrificium.

Leoni gentium assimilatus es,& draconi, qui est in mari. Vt leo inter terrena bruta obtinet principatũ in fortitudine,& crudelitate,& draco siue cetus inter aquatilia in magnitudine & potentia,sic tu gẽtes omnes superas potẽtia,immanitate,& nominis amplitudine. Leo,vt ait Salomõ in Prouerbiis est Prou.
fortissimus bestiarũ. Eã ob causam solet scriptura 30.
tyrãnos leones appellare. Loquẽs Dauid de tyrãnide Saulis,eumq; sequentiũ,qui eum ipsum ad cædem cupidissimè quærebant,ait: Susceperunt me Psal.16.
sicut leo paratus ad prædam, & sicut catulus leonis habitans in abditis. Et rursus: salua me ab ore, & à cornibus vnicornium humilitatem Psa.21.
meam. Vbi leones & vnicornes appellantur homines potentes & feri, & immanitate barbari: Psalmo 33. vbi editio vulgata habet: Diuites eguerunt, Psal.33.
& esurierunt: habet translatio diui Hieronymi ex Hebraico: Leones indiguerũt,& esurierũt. Ita appellat

pellat tyrannos & potentes, qui solent infirmiores opprimere. Eodem modo Esaias: Vitulus inquit, & leo, & ouis simul morabuntur. Quibus verbis nihil aliud voluit diuinus vates significare, quàm gentium indomitarum & immanium à tauris & leonibus non differentium ad pios & mites mores eorum, qui mansuetudine & pietate cũ ouibus cõferuntur, futurã cõuersionẽ. Loquebatur de admirabili Christi in mũdum aduentu & de Gentiũ ad fidẽ vocatione, & tũc more prophetico eas, quę feræ erant propter mores ferinos prædixit relicta feritate esse ad religionem pietatis plenissimã conuertendas. Ita hunc locum interpretatur verè quidem & sapienter Eusebius Cæsariensis libro secũdo de demonstratione euangelica, capite 41. & libro tertio, capite 2. Ieremias etiam volẽs Hebręorum excidium per crudelem Nabuchodonosorem narrare, ait: Percussit eos leo de sylua. Aspicis igitur nomine leonis significare hominem potentem & immanẽ. Sed volentes antiqui significare debere potentiam cedere sapientiæ, leonem pingebant caput noctuæ inclinantem, per noctuam Mineruę dicatam sapientiam significãtes, cui leo, hoc est, humana potentia se subiicere debet. Poteris per leonẽ rapacitatẽ intelligere, quæ est è republica proiicienda & expellenda. Id significabat Pythagoricũ illud pręceptum, animalia curuunguia non esse nutriẽda. Id intelligit Aeschilus, cũ leonis catulũ asseruit non esse in republica nutriendum, sed ex ea separandum. Intelligi autem per cetũ siue draconẽ maris mundi principes & tyrannos. indicat locus ille Esaiæ: In die illa occidet dominus cetũ, qui in mari est. Et rursus de Pharaonis interitu in mari rubro ait: Nunquid non tu domine percussisti superbum, vulnerasti draconem? Nunquid non tu siccasti mare? Et psalmographus: Tu confregisti capita draconis. Et noster Ezechiel ca. 29. eundem Pharaonem, de quo loquitur in præsenti, draconẽ magnum vocauit. Quemadmodũ draco aquatilis siue cetus alios deuorat pisces, sic Pharao homines minus potẽtes trucidabat, & eorum veteres, illibatasque opes in profundissimum libidinum suarum gurgitem profundebat. Fortasse ideo Pharao comparatur cũ leone terreno, & dracone marino, quia dominum terræ, & maris se esse existimabat. Vel quia Aegypti regione dominabatur, quæ non solùm magnam obtinet terræ planitiem, sed propter maximam Nili inundationem est aliquãdo ferè tota aquarum plenissima. Et quoniam hæc Aegypti inundatio incipit singulis annis mense Iulio, intrãte sole leonis signum, tunc enim incipit crescere Nilus & aquarum inundatio totam operire terram, ideo per caput leonis significabant quondam Aegyptij aquarum multitudinem.

Et ventilabas cornu in fluminibus tuis. Hoc est, in Aegypto aquis Nili redundante tuam fortitudinẽ & potentiam ostendebas. Ventilare cornua est superbiam, & potentiam, & ferociam ostendere, & diuitias iactare. Metaphora à tauris desumpta. Potest dictio hæc cornu, in ablatiuo esse, vt sit sensus: Tu cornu tuo, hoc est, potẽtia tua alios vulnerabas, & longè proiiciebas. Ita intelligitur illud psalmographi: In te inimicos nostros vẽtilabimus cornu. Hoc est, si tu domine tuleris nobis opẽ, hostes nostros superabimus, & à nobis longè propellemus. Vẽtilabat Pharao superbia sua imbecilliores homines, nõ cõsiderans se esse mortalẽ, nec aduertẽs esse Deum summũ iudicem, cui erat suorũ factorum rationem redditurus. Nõ existimabat se esse moriturum, nec versabat in deliberando animũ, sed quicquid illi veniebat in mentem, deprauato appetitui gratum, absq; deliberatione faciebat. A prima cõgitatione ad opus nulla erat distãtia, quoniã nulla intererat ratio, nulla deliberatio, nullũ consilium: pro ratione succedebat voluntas, pro deliberatione voluptas. Non intuebatur deliberandum esse diu, quicquid statuendum sit semel. Vita nostra scala quædam est in excelso loco constituta, cuius primus gradus cogitatio est, vltimus verò opus: in medio autem sunt multi alij gradus cõsiderationis & deliberationis. Vt autẽ homo facilè caderet, si vellet à primo ad vltimum absq; mediis peruenire: sic qui primam cogitationem statim exequitur absq; deliberatione, quæ affert vtilem curam cogitandi, nec considerat, offendat necne Deum, aut proximum, nec aspicit rerum humanarum exitum, & mundi varietatẽ, facilè ruit, & præceps in exitium cadit. Oportet deliberationum gradus priùs attingere, & per eos firmiter incedere, vt in vltimo & altissimo gradu tranquilli maneamus. At superbus hic Aegypti princeps ob considerationis defectum ruit in interitum miserabilem, quem nunc noster Ezechiel flebilibus vocibus deplorat.

Et conturbabas aquas. Hoc est, populos: diximus capite superiore nomine aquarum populos significari iuxta illud Apocalypsis: Aquæ, quas vidisti, populi sunt, & gentes, & linguæ. Vel per aquarum cõturbationem intelligitur turbulenta gubernandi ratio. Princeps debet populum pascere pabulo pingui, & aquis claris & salutaribus. Aqua lucida & pura est vitæ modestia & tranquillitas, & pia ac catholica doctrina, iuxta illud Ecclesiastici: Aqua sapientiæ salutaris potabit illum. Hæc est illa recreatrix aqua, de qua ait regius vates: Super aquam refectionis educauit me. At Pharao rex Aegypti omnia miscebat & conturbabat, erat enim impius, & immanis, & discordiæ amãtissimus. Poteris nomine clararum aquarum viros pios, virtute pręditos, & sapiẽtia præstantes intelligere, quos nefarius homo cõturbare contendit, opprimere, & lõgiùs propellere, ne eius scelera apertè videatur. Camelus, vt author est Plinius lib. 8. cap. 18. accedens ad puras & claras aquas, priùs eas conturbat, quàm bibat. Nã si tranquillę & lucidæ extiterint, terretur camelus, videns in illis suam deformitatem & fœditatem. Aquæ lucidæ & quietę speculum sunt, in quo resplendent prospicientium vultus. Eodem modo viri iusti & sapiẽtes aquę sunt perspicuę, in quibus veluti in claro speculo apparet nõ solùm virtutum imagines, & earum claritas & pulchritudo, sed fœdæ sceleratorum labes, & maculæ teterrimæ. Ideo impij homines & sceleribus imbuti viros honestate cõspicuos, & doctrina excellentes affligere contendunt, in eósque contumelias iaciunt, & ventos excitant, vt eos perturbent, & ea conspectu suo longè proiiciant, ne coram illis impia eorum flagitia apertè conspiciantur. Efferunt se homines flagitiosi insolenter, & potentia sua ad aliorum perniciem abutuntur. Est memoriæ proditum pictorem quendam, qui malè pinxerat gallos gallinaceos, iussisse famulo, vt veros gallinaceos longè propelleret à tabula, ne facta

Marginalia: Esa. 11. | Iere. 2. | Esai. 27. | Esa. 51. | Psa. 73. | Sup. 29. | Psa. 43. | Simile | Apo. 17. | Eccl 15. | Psa. 22. | Simile | Simile

sua comparatione eius deprehenderetur ignauia. Sic qui specie honestatis flagitia cooperit, qui virtutis imaginem malè depingit: viros virtutibus insignes procul abigere conatur, ne ex illorum collatione eius fictæ virtutes apertè cognoscantur. Ex quo efficitur, vt homines impij vitam iustis conétur eripere, & eorum nomen ex hominum memoria funditus delere. Hæc est causa cur nefarij Iudęi Christum Deum nostrum eos à maleficiis & sceleribus deterrentem, & ad virtutem & sincerum diuini numinis cultum adhortantem iniuriis accerbissimis prosequerentur, nec ab impio illo furore desisterent, donec eũ maximis cruciatibus affectũ, & grauissimis vulneribus cõfossũ immanissimè interfecerũt. *Simile* Vt cãtharides venenosi vermiculi inter triticum vberrimum & lætissimum nascuntur, & inter rosas odoriferas, & maximè florentes, sic impiorũ inuidia in præclaris aliorum virtutibus versatur, res pulcherrimè gestas illustrium virorũ cogitat, eos comitatur, qui virtute & sapientia aliis præstant, ex quibus vera gloria effloręscit, & redũdat. Hinc procedit detractio & maledictum: est enim inuidus vsque adeo corruptus, vt quò clariora sint iustorum facinora, eò magis ea detestetur. *Esa. 5.* Illi accõmodantur verba illa Esaiæ: Væ qui dicitis bonũ malũ, & malum bonũ, ponentes tenebras lucẽ, & lucem tenebras, ponentes amarũ in dulce, & dulce in amarum. Hanc inuidiæ corruptionem innuit iis verbis Salomon in prouerbiis: *Prou. 14.* Putredo ossium est inuidia. *Simile* Vt vestis putrefacta nõ recipit ablutionem, sic anima corruptione inuidentiæ putrida non facilè abluitur. Quin potius quò ampliùs crescit aliorum gloria, eò magis ipsa corrũpitur, & deprauatur. Nec solùm inferiores superioribus inuident, sed qui in excelsiore loco sunt cõstituti, subditorum virtute aliquando cruciantur: quo fit, vt eos affligant, & conturbent, quemadmodum faciebat Pharao. Cui dicit Ezechiel: Qui conturbas aquas.

Et conculcabas flumina earum. Non solùm quascũque aquas pedibus conculcabas, & conturbabas, sed aquarum flumina. Quidam codices habent: Flumina eorum, hoc est, aliorum agros aquis affluentes. Fortasse hoc ait propter Pharaonici exercitus magnitudinem, qui omnes Aegypti aquas poterat transiens conculcare.

Expandam super te rete meum. Ego, ait Deus, te capiam, & occidam. Metaphora est sumpta à piscatoribus retia in mare proiicientibus ad pisces capiendos & necandos. Rete suum appellat Deus regem Babylonis, quo ministro homines superbos & impios euertebat. *Sap. 12. & 17.* Hac dicendi exornatione vsus est suprà Ezechiel capite duodecimo, & decimoseptimo aduersus Sedechiam vaticinans.

Super faciem agri abiiciam te. Id est, postquam fueris interfectus, proiiciam cadauer tuum in terram, vbi erit auibus expositum, & bestiis.

Montes & valles implebuntur ex te. Hoc est, cadaueribus exercitus tui. Tu morieris, & copiæ tuę tecum euertentur.

Et operiam, cum extinctus fueris, cœlos, & nigrescere faciam stellas. Hoc est, erit tẽpus illud ærumnosum, doloribus & calamitatibus plenissimũ. Nulla erit quies nulla securitas, nulla oblectatio, sed terror, clades, & turbulẽtissima tẽpestas. Audientur suspiria, gemitus, eiulatus, flebiles querelæ, & omnia mortem intentabunt. Tanta erit mœstitia & miseria vestra, vt omnia vobis obscura videatur. Ne sol, nec reliqua astra vobis videbuntur fulgere, sed obscura esse absque vlla claritate. Nox calamitatũ vestrarum omnem solis candorem dissipabit. Solet diuina scriptura magnum timorem, & acerbas ærumnas solis, & lunæ & cæterorum sydęrum obscuritate significare. *Esa. 13.* Volẽs Esaias triste Babylonio rum excidium describere, ait: Stellæ cœli, & splendor earum non expandent lumẽ suum: obtenebratus est sol in ortu suo, & luna nõ splẽdebit in lumine suo. *Esa. 50.* Et Iudæorum excidium prædicens, ita Deũ loquentem facit: Induam cœlos tenebris, & saccum ponam operimentum eorum. Eodem modo Ioel: *Ioel. 2.* Sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum. *Inf. 34.* Et noster Ezechiel cap. 34. tempus ærumnis plenum vocat diem nubis & caliginis. *Mat. 24.* Christus Deus noster in euãgelio: Sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cœlo. *Mar. 13. Luc. 21.* Latini etiam per tempora nubibus operta calamitatem significant. Vnde ingeniosus poëta primo de tristibus: Tẽpora si fuerint nubila, solus eris. Verũ sunt, qui hæc diuinarũ literarũ loca de signis intelligant diem iudicij pręcedẽtibus, cùm Deus venturus est iudicatum viuos & mortuos. Sol autẽ, & luna, & stellæ contra naturã suam obscurabuntur, vt ostendant esse alienum à clemẽtissimo Deo ostendere rigorem in districtissimo illo vltimo iudicio. Ostendent igitur cœli mœrorem, quia Deus ille qui semper pius est & misericors, cuius proprium est misereri, tũc durè castigabit reprobos, & ad supplicia æterna absq; vlla remissione relegabit, eo iustitię rigore vtẽs, qui à blãda & suaui clementia sua, & ab antiqua pietate videbitur alienus. *1. Tim. 2.* Ille enim est, qui vult omnes homines saluos fieri qui est pater misericordiarũ, & *2. Cor. 1.* Deus totius consolationis. Sed tũc seueritatẽ iustitię exercebit, & districtè iudicabit: Qui signa hæc ad mysticã intelligentiã traducũt, per solẽ intelligũt principes ecclesiasticos, per lunã seculares, per stellas monachos, qui in religione tanquã in cœlo fixi alios debent virtutum splendore illustrare: qui tales esse debent, vt possint dicere cum Apostolo: *Phili. 3.* Conuersatio nostra in cœlis est. At tunc obscuratur, & luna non splẽdet claritate, cùm principes & præsules, contempta iustitia & æquitate, & posthabita religione, affectibus gubernãtur, & gubernãt, & iniquitate concitati falsis voluptatibus ducuntur. Stellæ de cœlo cadentes sunt monachi illi, qui solitariam quietem, & monasticam tranquillitatẽ relinquunt, & ad mundũ reuertuntur. *Simile* Vt enim pisces nõnulli marini aquã fluuiorũ dulcẽ fugiunt, amara autẽ, & maris salsedine delectãtur, sic nõnulli tranquillam religionis obseruantiã despiciũt, & turbulẽtas mundi tẽpestates eligunt, dulcedinẽ vitæ contemplatiuæ fastidiunt, & ad amaras mundi perturbationes decepti homines rapiũtur. *Simile* Sed qui solitudinem & quietem colunt, & eorum, qui ad mundum redierunt, scient pericula, flagitia & calamitates, illis similes sunt, qui ex terra aliorum naufragium intuentur.

Nigrescere faciam stellas. Hoc nunquam fuit, si vt litera sonare videtur, intellexeris: sed voluit significare fore, vt omnia Aegyptiis tristia & obscura apparerent, etiam astra splendidissima.

Dabo tenebras super terram tuam. Obscurato sole

le obscuratur etiam terra. Sic vitioso rege, & flagitiorum labibus corrupto, populus quoque sceleribus contaminatur.

Et irritabo cor populorum multorum. Subaudi, contra te: cùm te afflictum captiuum duxero ad gentes tibi penitus ignotas. Vel sic: Cōcitabo aduersus populos multos, cùm calamitatem tuam perspectam fecero nationibus illis, ad quas tui post cladem tuam confugerint.

Cùm volare cœperit gladius meus super facies eorum. Hoc est, cùm gladius iræ meæ vibrare, & coruscare cœperit ante facies eorum. Poteris per gladium Dei Nabuchodonosorē intelligere, quo Deus impios occidebat. Eodem modo apud Esaiam apellat Deus regem Assyriū virgam furoris sui. Impius Tamorlanus, qui attritis Turcis eorum imperatorem catenis vinctum, currui, quo vehebatur, adiūxerat, qui Armenos, Persas, Aegyptios, Damascenos superauerat, & infinitam hominum multitudinem immaniter interfecerat, dixit se esse flagellū Dei: & vt ait Palmerius Florentinus, quocūq; eius trāscenderat nomē, sola fama, quasi fuisset missus à Deo peccatorum vltor, terribilis imminebat. Sabellicus libro octauo exemplorum refert, eū roganti cuidam, cur nullis precibus flecteretur, toruo ac excandescenti aspectu respōdisse: An tu me hominē putas, & nō potiùs Dei irā ad hominū perniciem in terris agentem? Idē aiunt dixisse Lupo episcopo Cretensi Hunnorum regem crudelissimum. De huiusmodi hominibus dixit Salomon in Prouerbiis: Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor: & impetum concitati spiritus ferre quis poterit?

Esa. 10.

Prou. 27.

Et dissipabitur multitudo eius. Nam Aegyptij partim fuerunt occisi, partim capti, & in diuersas partes dispersi.

Quæ erant super aquas plurimas. Id est, super agris aquarum abundantibus.

Et non conturbabit eas pes hominis vltrà. Id est, tanta erit Aegypti solitudo propter hominū excidium, & iumentorum interitum, vt multo tempore nec hominis, nec iumenti pedibus aquæ eius conturbentur. Vastationem Aegypti à rege Babylonis venturam his verbis prædicit.

Tunc purissimas reddam aquas eorum, & flumina eorum quasi oleum adducam: ait Dominus Deus: cùm dedero terram Aegypti desolatam, deseretur autē terra à plenitudine sua, quando percussero omnes habitatores eius, & scient, quia ego dominus. Planctus est, & plangent eum, plangent eū filiæ Gentium, super Aegyptum, & super multitudinem eius plangent eum, ait domi-
D nus Deus. Et factum est in duodecimo anno, in quintadecima mensis, factum est verbum domini ad me, dicens: Fili hominis cane carmē lugubre super multitudinem Aegypti, & detrahe eā ipsam & filias Gentium robustarum ad terram vltimam, cum his qui descendūt in lacum. Quò pulchrior es, descēde, & dormi cum incircuncisis. In medio interfectorum gladio cadent. Gladius datus est: & attraxerunt eam, & omnes populos eius. Loquentur ei potentissimi robustorum de medio inferni, qui cùm auxiliatoribus eius descenderunt, & dormierunt incircuncisi, interfectíque gladio. Ibi Assur, & omnis multitudo eius in circuitu illius sepulchra eorum: omnes interfecti, & qui ceciderunt gladio, quorum data sunt sepulchra in nouissimis laci. Et facta est multitu- E
do eius per gyrum sepulchri eius, vniuersi interfecti cadētésque gladio, qui dederant quondam formidinem suam in terra viuentium. Ibi Aelam, & omnis multitudo eius per gyrum sepulchri sui: omnes hi interfecti, ruentésque gladio, qui descenderunt in circumcisi ad terram vltimam, qui posuerunt terrorem suum in terra viuentium, & portauerunt ignominiam suam cùm his qui descenderunt in lacum. In medio interfectorum posuerunt cubile eius in vniuersis populis eius, in circuitu eius sepulchrum illius. Omnes hi incircūcisi, interfectíque gla- F
dio, dederunt enim terrorem suum in terra viuentium, & portauerunt ignominiam suā cum his, qui descendunt in lacum, in medio interfectorum positi sunt.

Tunc purissimas reddam aquas. Alij vertunt: Tunc profundas reddam aquas eorum sed eadem manet sententia, solent enim aquę altæ limpidæ esse, & tranquillæ.

Et deseretur terra à plenitudine sua. Id est, cùm terra Aegypti fuerit hominibus, & iumentis destituta.

Planctus est. Hoc est, hæc est lamentatio, cuius supra memini, ad quam me dominus inuitauit. Eodem modo apud Esaiam: Vocauit dominus Deus exercituum in die illa ad fletum, & ad plāctum. Et Amos, Ego inquit, leuo super vos planctum. Supra etiam dixerat Deus Ezechieli cap. 19. Assume planctum super principes Israel. Et cap. 28. Leuā planctum super regem Tyri.

Esa. 22. Amo. 5. Sup. 19. Sup. 28. Sup. 31.

Et factum est in duodecimo anno. Eodem anno & eodem mense facta est hæc visio cum superiore, sed non eodem die: præcedens enim facta fuit prima die mensis, hæc die quintadecima: precedens nouilunio, hæc plenilunio. Lamentatur Ezechiel descensum Aegyptiorum ad infernum.

Et detrahe eam ipsam, & filias gentium robustarum. Hoc est, vaticinare non solùm Aegyptiorum multitudinem, sed filias gentium, hoc est, ciuitates aliarum regionum Aegypto vicinarum esse ad inferos proiiciendas, atque in tenebrosum pœnarum lacum relegandas. Infernūm vocat terram vltimam, & lacum. Qua de re præcedente cap. disseruimus.

Quo pulchrior es descende. Pro descendes: imperatiuus pro indicatiui futuro, more scripturæ. Alloquitur Pharaonem, acsi dicat: Quantò es aliis affluentior deliciis & opibus, tantò duriùs in inferno torqueberis. Quò quis blādiùs carnem nutrit, eamque blandiùs reficit illecebris, & corporis pulchritudinem animæ pulchritudini anteponit: quò est potētior, & turpibus voluptatibus inquinatior eò

eò acerbioribus cruciatibus punitur iuxta illud
Sap. 6. Sapientiæ: Iudicium durissimum in his, qui præsunt, fiet. Exiguo enim conceditur misericordia, potentes autem potenter tormenta patientur. Et
Apo. 18. iuxta illud Apocalypsis: Quantùm glorificauit se, & in deliciis fuit tantùm date illi tormentum & luctum. Est enim coërcenda caro, & abstinentia domanda, atque iuxta Pauli Apostoli sententiam,
Gal. 5. cùm vitiis & concupiscentiis crucifigenda. Vt e-
Simile nim equo ferocienti, & sessorij minimè obtemperanti pabulum subducitur, & pro hordeo tribuitur ei palea, sic carni nostrę spiritui aduersatrici, & ob dapes, & delicias, & epularum varietates ratione rebellatrici subducenda est escarum copia, & cibus sobrius suppeditandus: vt sedata & castigata anima sessori suo libenter obediat. Audi diuum
1. Cor. 9. Paulum dicentem: Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne cùm aliis prædicauerim, ipse reprobus efficiar. Domato corpore, & in seruitutem redacto liberiùs insurgit spiritus ad obsequiū Dei, ad diuina mysteria contemplanda. Nam, vt ait idem Apostolus: Licet is, qui foris est noster
1. Cor. 4. homo corrumpatur, tamen is, qui intus est renoua
Simile tur de die in diem. Vt inimici in obsidione se dedunt hostibus, si illis alimenta auferantur, ita caro & sensualitas hostes animæ ablatis epulis se tradāt ipsi animæ, & ieiunio inutilia desideria coërcentur. His causis adducta sancta mater ecclesia
Mat. 4. Romana catholica, ieiunia instituit à tempore A-
Luc. 4. postolorum nō sine exemplo Iesu Christi seruato-
Marc. 1 ris nostri, qui in deserto quadraginta diebus ieiu-
Mat. 16. nauit. Cùm autem ipse dicat: Si quis vult venire
Marc. 8. post me abneget semetipsum, & tollat crucē suam,
Luc. 2. & sequatur me, oportet nos ieiunare, vt illum sequamur: Si commortui sumus, inquit Apostolus
2. Tim. 2. in secunda ad Timotheum: conuiuemus: si sustinebimus, conregnabimus. Et in secunda ad Corinthios: Sicut socij passionū estis, sic eritis & cōsola-
2. Cor. 1. tionis. Et ad Romanos: Si filij, & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autē Christi: si tamē com
Rom. 8. patimur, vt & conglorificemur. Nónne aspicis apertè opus esse compati cum Christo, vt cùm illo glorificemur: Id intelligens diuus Ioannes Chrisostomus ait: Si vis regnare cum Christo, patiaris cum Christo. Nostra in hac vita beatitudo in Christi imitatione consistit. Sed cū imitamur eos, qui Christum imitati sunt, Christū ipsum imitamur. Eam ob causam aiebat diuus Paulus in prima ad
1. Cor. 11. Corinthios: Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Sed diabolus, qui Christum tentauit, vt
Mat. 4. frangeret ieiunium, & comederet, videns nihil aduersus Christum profecisse, se ad eius membra cōuertit, Christianis suadens, vt ieiunio repudiato, epulis se dedant, & corporis voluptatibus. Et his suggestionibus & insidiis magnam hominum multitudinem hac nostra ætate decepit, & omnino superauit, qui contempto ieiunio, defecerunt à fide, seque ad Lutheranos contulerunt, qui à diabolo possessi ieiunia irrident, alimentorum abstinentiā subsannant, seseque totos in turpres voluptates ingurgitant. Tandem sequuntur magistrum suum Lutherum, hominem deditum ventri, libidinum facibus incensum, qui nocte quadam ob nimiam comessationem & ebrietatem fuit morte subita correptus, & à dæmone subfocatus. Hic est præceptor, quem hæretici nostri temporis sequūtur: qualis magister, tales discipuli. Et cùm sint ab ecclesia catholica separati, & Satanæ synagogæ addicti, & lumine gratiæ destituti, se vocant euangelicos, & Christi sectatores: cùm tota eorum perfidia in hoc potissimum consistat, nempe in euertendo & conculcando Christi euangelio, & ipsius eiúsque Apostolorum imitatione delenda. Vnde ieiunium vituperant, quod Christus obseruauit, & miris laudibus extulit. Tanta est ieiunij vis, vt interrogantibus discipulis quare non potuissent dæmonium quoddam eiicere responderit Iesus vt asserit in euangelio diuus Marcus: Hoc genus in Mar. 9.
nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio. Sed quoniā ieiuniū eiicit dæmonium, præcipit ipsum dæmonium Lutheranis ieiunium penitus repudiare. Nec solùm Christus ieiunauit, & ieiunium laudauit, sed etiam voluit eius modum docere, ne res Mat. 6.
tam eximia ob inanem gloriam amitteretur. Eam ob causam ait: Cùm ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Nihilominus tamen audēt hæretici ieiunium irridere, & repudiare. Nónne illud est euangelium Christi velle delere, eiúsque doctrinam extinguere? Quis non videt? Et tamen tanta est eorum insania, tam intolerabilis insolentia, tā detestanda superbia, tam impudens obstinatio, vt se euangelij vindices esse, & ecclesiæ catholicæ instauratores iactent, & Christi ac Apostolorum imitatores appellent. O inaudita dementia, ô cæcitas deploranda! per diuinum vatem Ioelem ita ait Ioel. 1.
Deus: Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, & fletu, & planctu. In libro Tobiæ sunt Tob. 12.
hæc verba literis consignata: Bona est oratio cum ieiunio, & eleemosyna, magis quàm thesauros auri recondere. In libro Iudith: Scitote quoniam e- Iudi. 4.
xaudiet dominus preces vestras, si manentes permanseritis in ieiuniis. Diuinus psaltes cecinit: Ge- Psa. 108.
nua mea infirmata sunt à ieiunio, & caro mea immutata est propter oleum. Et alibi: Humiliabam Psa. 34.
in ieiunio, animam meam. Et iterum: Operui in Psa. 34.
ieiunio animam meam. Esdras libro primo: Prædi Psa. 68.
caui ieiunium iuxta fluuium Ahaua, vt affligere 1. Esd. 8.
mur coram domino Deo nostro. Moyses ieiunauit Deu. 19.
quadraginta dies, similiter & Elias: quam ob cau- 3. Re. 16.
sam ait diuus Hieronymus eos apparuisse in mon- Mar. 9.
te cum Christo transfigurato, qui quadraginta Mat. 17.
dies ieiunauerat. Ideo aiebat diuus Paulus Aposto 1. Cor. 6.
lus in epistola prima ad Corinthios: In omnibus exhibeamus nos metipsos sicut Dei ministros, in vigiliis, in ieiuniis. Quid poterunt ad tantam nubem testimoniorū diuinorum hæretici respondere? Quid contra hæc poterunt dicere illi, qui nomen Christianū pro Lutheranico mutarunt? qui Christum pro Luthero reliquerunt? Abstulerunt ieiunium, deleuerunt abstinentiam, tradiderunt sese totos epulis, & potibus, & voluptatibus, prædicant libertatem carnalem, spiritus libertati inimicam, & audent se Christi cultores, veri Christianismi reformatores appellare. O cultores Bacchi, ô sectæ Epicureæ instauratores! Creuistis libertate ipsa Mahumetica liberiore accedēte, & vultis arcem sanctæ ecclesiæ Romanę munitissimam & tutissimam expugnare, & Iesu Christi, ac sanctorum patrum doctrinam penitus delere: sed illud nunquam poteritis efficere: est enim sancta & vniuersalis Romana ecclesia turris illa Dauidis, ex qua mille pendent clypei, & omnis fortiū

armatura:

Cant.4. armatura: de qua ait Deus noster: Et portę inferi non præualebunt aduersus eam. Inferi portę sunt
Mat.16. impiæ hæreses vestræ, quæ etsi ecclesiã oppugnét, eam tamen nunquam expugnabunt: imò Christiani inuicti semper in vera fide permanebunt. Stat
Mat.28. enim firma Dei promissio illis facta: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Doleo Lutherani, & ægrè fero vestram ruinam, & ob excidium vestrum vim lachrymarum profundo: qui ex veritate in errorem excidistis, ex ecclesia in Lutheranismum, ex fide in perfidiam, ex excelso illustris gloriæ gradu fuistis in summam ignominiam præcipitati, ex qua estis in æternos inferni cruciatùs relegandi, nisi vos ad fidem conuerteritis, & ad sanctam, ac piam matrem ecclesiam confugeritis, quæ vos visceribus misericordiæ recipiet, si ad eam volueritis supplices accedere. Sed dicetis fortasse esse in sancta scriptura locum aliquem, qui faciat aduersus ieiunium: qua in re apertissimè fallimini. Nullus est in diuinis literis talis locus, nisi vos illum fingatis, aut deprauetis: sensus autem, qué depromitis ex illo, falsus est, & impius, & toti scripturæ sanctæ repugnãs. Quare non est, cur talem sensum summis laudibus efferatis, & aureum vocetis. Vt aurum extra templũ
Simile
Mat.23. non erat sanctificatum, nam templum non sanctificabat aurũ, quod extra ipsum erat, sed quod erat in ipso, sic sensus extra diuinam scripturam, licèt quibusdam admirabilis videatur, sanctus tamen non est, nam sancta scriptura non approbat sensum ipsi repugnãtem, qui extra illam est, sed qui in ipsa est, & cum illa cohæret, non approbat sensum falsum, impium, hæreticum, qualis vester est: sed verum, pium, catholicum, cuiusmodi est ille, qué tenet sancta mater ecclesia Romana, quæ abstinentiam à cibis, & vitiis laudat, & asserit tantò vnumquemq; maiorem pœnam mereri, quantò magis fuerit deditus ventri, & turpibus deliciis & illecebris. Quò enim quis maiorem studio corporis pulchritudinem affectauerit, contemptis ornamentis animi, eò ad acerbiora tormenta descendet, quemadmodum hoc loco ait Ezechiel. Sed de ieiunio ea poteris videre, quæ cap. 16. diximus verba illa explanantes: Saturitas panis, & abundantia.

Et dormi cum incircuncisis. Hoc est, cum sceleratis, qui corde sunt incircuncisi, dormies: iacebis inter eos, qui fuerunt gladio interfecti tu, & Aegyptij tecum.

Gladius datus est. Subaudi, à Deo regi Babylonis: ei enim dedit Deus facultatem Aegyptios interficiendi.

Attraxerunt eam. Subaudi, Aegyptum. Sẽsus est: Babylonij Aegyptios ad mortem adduxerunt.

Ibi Assur, & omnis multitudo eius. Hoc est, in inferno est rex Assyrius, & ij, qui cum eo occisi fuerunt. Capite superiore diximus fuisse hunc Assyrium à rege Babylonis victum, & interfectum ante Pharaonis euersionem, & magnam cum eo Assyriorũ multitudinem. Hos omnes, nempe regem, & eos, qui eius impietatem secuti sunt, ait hoc loco Ezechiel fuisse in nouissimis laci, hoc est in inferno sepultos. Hac dicendi exornatione vsus est diuus
Luc.16. Lucas, dicens. Mortuus est diues, & sepultus est in inferno.

In terra viuentium. Hoc est, in hoc mundi globo. Terra viuentium est orbis terrarum, cui opponitur terra mortuorum, quæ est infernus. Vel per terram viuentium intelligit Iudæã, in qua iusti erant, qui viui dicuntur. Impiorũ quæ dicitur vita, mors est. Omnis illa terra, vbi viget verus Dei cultus, spes, fides, charitas, est terra viuentium: atqui in Iudæa hæc omnia vigebant, ea igitur erat viuentium terra. In Iudæa erat illustre nomẽ domini, & vt ait regius ac diuinus vates: Notus in Iudæa Deus, & in Psal.75.
Israel magnum nomen eius. Fuisse autem Iudęam perterritam à Syriorum rege indicat diuina scriptura quarto Regum, & secundo Paralipomenon, 4.Reg. 18.& 19.
& cap. 36. & 37. Esaię. Hęc est terra illa, de qua aiebat diuinus psaltes: Credo videre bona domini in 2.Par. 32.
terra viuentium. Erat tunc Dauid exul à Iudæa, à Esai.36.
Saule vndique oppugnatus, & periculis incredibilibus cinctus: sed sperabat fore, vt post longũ exilium, & graues calamitates Hierosolymam rediret, vbi templum, & diuinum cultum, & arcam domini conspiceret. Euthymius tamen cum aliis nõnullis in illius versiculi explanatione per terrã viuentium huuc mundum intelligunt, vt dicat Dauid: Cecidissem animo, nisi credidissem fore, vt in hac vita regno meo potirer mihi diuinitus promisso, & bonis illis, quæ mihi dominus pollicitus est viuenti. Vel per bona domini intellige Christũ, quem Dauid sperabat visurum in terra viuentium hoc est, in ecclesia Dei: ipse enim vt par est credere, cũ Christo resurrexit, eumq; vidit, & lętatus est in die illo resurrectionis, de quo die ipse cecinerat: Hæc est dies quã fecit dominus, exultemus, & læ- Psalm.
temur in ea. De qua dixit Christus: Abrahã exulta- 117.
nit, vt videret diem meum, vidit, & gauisus est. A- Ioan.8.
braham enim fuit vnus ex illis, vt credibile est, qui cum Christo ad vitam redierunt, de quibus ait diuus Matthæus: Multa corpora sanctorum, qui dor- Mat.27.
mierant, surrexerunt: & exeuntes de monumentis post resurręctionem eius venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis.

Ibi Aelam. Hoc est rex Aelamitarum, qui gladio interfecti ad inferos descenderunt. Diuus Hieronymus hoc loco ait Aelamitas esse Persas. In libro autem de locis Hebraicis ait Aelamitas sic vocatos fuisse ab Aelam filio Sem. Iosephi Flauij libro antiquitatũ primo, capite 14. hæc sunt verba: Sem verò tertio Noe filio quinque fuerunt nati: Aelam siquidem Aelamitas, qui Persarum fuit princeps, dereliquit, &c. Plinius lib. 6. capite 28. meminit Aelamitarum. Quid plura? Ieremias propheta ho- Iere.49
rum Aelamitarum facit mentionem capite 49. vbi eorum euersionem prædicit. Hi sunt Aelamitæ, de quibus ait in Actis diuus Lucas: Parthi, & Medi, & Act.2.
Aelamitæ. Ait igitur nunc Ezechiel, Aelamitas in inferno iisdem pœnis torqueri cũ rege Assur. Nam omnes hi fuerunt in infernum relegati, quem hoc loco appellat terram vltimam, & lacum. Qua de re suprà disseruimus.

Et portauerunt ignominiam suam. Id est, secũ asportarunt opera sua ignominiæ plena. Ait enim diuus Ioannes in Apocalypsi: Opera enim illorũ sequun- Apoca.
tur illos. Vel portauerunt ignominiam suã secum 14.
cum his, qui descenderunt in lacum, hoc est, hi & alij qui ad æternos cruciatus descenderunt, nõ solùm hìc dum viuerent, erant ignominia affecti, sed in æternum erunt ignominiosi.

Posuerunt cubile eius in vniuersis populis eius. Hoc est, dæmones posuerunt infernale habitaculũ. Aelã

regis Aelamitarum inter vniuersos populos, qui dum viuerent, paruerant ei. In circuitu eius erant sepulchra populi sui.

Ibi Mosoch, & Thubal, & omnis multitudo eius: in circuitu eius sepulchra illius: omnes hi incircuncisi, interfectique, & cadentes gladio; quia dederunt formidinem suam in terra viuentium. Et non dormient cum fortibus, cadentibúsque & incircuncisis, qui descenderunt ad infernum cum armis suis, & posuerunt gladios suos sub capitibus suis: & fuerunt iniquitates eorũ in ossibus eorum, quia terror fortium facti sunt in terra viuentium. Et tu ergo in medio incircuncisorum contereris, & dormies cum G interfectis gladio. Ibi Idumæa, & reges eius, & omnes duces eius, qui dati sunt cum exercitu suo cum interfectis gladio, & qui cum incircuncisis dormierunt, & cum his, qui descenderunt in lacum. Ibi principes Aquilonis omnes, & vniuersi venatores, qui deducti sunt cũ interfectis, pauentes, & in sua fortitudine confusi, quia dormierunt incircuncisi cum interfectis gladio, & portauerunt confusionem suam cum his, qui descẽdunt in lacum. Vidit eos Pharao, & consolatus est super vniuersa multitudine sua, quæ interfecta est gladio, Pharao, & omnis exercitus eius, ait dominus Deus. Quia dedit terrorem suum in terra viuentium, & dormiuit in medio incircuncisorum cum interfectis gladio, Pharao, & omnis multitudo eius, ait dominus Deus.

Ibi Mosoch, & Thubal. Mosoch est Cappadocia, Thubal est Hispania. Sunt qui per Thubal intelligant Italiam, quoniã apud Esaiam capite vltimo, (*Esa. 66.*) in loco illo: Tenentes sagittam in Italiam, pro Italia est in Hebraico Thubal, pro quo septuaginta habent Thobel. Paulus Burgensis explicans hunc Ezechielis locum ait per Thubal Hispaniam significari. Lyranus per Thubal intelligit Iberiã: quod in idem recidit: Iberia enim est Hispania. Sed quoniam duplex est Iberia, vna orientalis, altera occidentalis, orientalis est iuxta Pontum inter Cholchida & Armeniam, occidentalis est Hispania, non deest, qui asserat hoc loco Thubal Iberiam orientalem significare. Fuit Thubal nepos Noe ex filio Iaphet, vt ait Hieronymus & Eusebius, qui condidit Hispaniam anno à diluuio centesimo quadragesimo, ante Troiam conditã annis septem & triginta super sexcentos, & ante annum Christianæ salutis annis quatuor & septuaginta supra cẽtum & duo millia, vt videre licet apud Eusebiũ, & Berosum. De his duobus nominibus Mosoch & Thubal disseruimus capite 27. (*Sup. 27.*)

Et non dormient cum fortibus. Id est, non sepelientur cum incircuncisorum magnatibus, qui morte naturali non violenta excesserũt è vita, qui vt strenui equites honorificè fuerunt sepulti cum mũdi pompa & gloria. Sed potiùs interficientur gladio, & iacebunt in campis insepulti, feris, & volucribus expositi: & eorum ossa in vltionem, & supplicium suorum scelerũ confringentur. Hoc ideo ait, quia solebant tunc, qui fuerant inuicti, cum armis sepeliri, quibus anteà induti pugnauerant, vt ostenderent nunquam se arma amisisse in bello. Sed quoniam erant sceleribus contaminati, ad infernũ descendebant. Non solùm dum viuerent, iniqui erãt, sed post mortem in eorum ossibus videbatur quodammodo eorum nequitia inhærere. Id fortasse significant verba hæc: Et fuerunt iniquitates eorum in ossibus eorũ. Sunt nonnulli, qui proponunt flagitia in æternum committere, & quanuis moriantur, non tamen moritur impium eorum desideriũ. Contrà verò viri iusti parati sunt ad virtutũ actiones in æternum: & licèt eis vita desit, non deest tamen prompta voluntas. Eam ob causam dicebat regius vates: Inclinaui cor meum ad faciendas iustificationes tuas in æternum propter retributionem. (*Psalm. 118.*) Vel vt potest verti ex Hebræo: propter finẽ, vt sit sensus: Ego considerans finem rerum, paraui domine cor meum, ad seruãdas leges tuas in æternum. Non tamen me fugit posse literam illam ita disponi: Inclinaui cor meum ad faciendas iustificationes tuas propter retributionem æternã. Est autem retributio æterna ipse Deus, quo beati in cœlo fruuntur, qui eius præcepta in hac vita fideliter seruarunt. Poteris per arma, cum quibus ait Ezechiel impios ad infernum descendere, eorum mẽbra intelligere, de quibus ait Apostolus in epistola ad Romanos: Nõ exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viuẽtes, & membra vestra arma iustitiæ Deo. (*Rom. 6.*) Quémadmodum iustorum membra arma sunt, quibus ipsi aduersus hostes animæ pugnãt, ita impiorum membra arma sunt, quibus & alios vulnerãt, & traiiciũt, & animã suã occidunt. Filij hominũ inquit regius vates, dẽtes eorũ arma & sagittæ, & lingua eorũ gladius acutus. (*Psal. 56.*) Vnde diuus Gregorius in Moralibus libro nono, cap. 46. Arma, inquit peccantiũ sunt mẽbra eorũ, quibus peruersa, quæ concipiunt, desideria exequuntur.

Et tu ergo. Subauditur, Pharao. Alloquitur regẽ Aegypti, quem dicit esse cõfringendum inter impios, & sepeliendum in inferno cum his, quibus vita fuit ferro erepta.

Ibi Idumæa. Hoc est in inferno erunt Idumæi. Esau filius Isaac appellatus fuit Edom, à quo regio, quam coluit, appellata fuit Idumæa. (*Gen. 25.*)

Ibi principes Aquilonis. Hoc est, Babylonis. Erat enim Babylon ad Aquilonem respectu Hierosolymæ: quamobrem solẽt eam diuini vates per Aquilonem significare; vt Ieremias capite primo, & Ezechiel capite etiam primo, quemadmodum ibi explicuimus, verba illa explanantes: Ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone. (*Iere. 1. Sup. 1.*)

Et vniuersi venatores. Hoc est, omnes tyrãni. Venatores enim oppressores sunt animalium, eorúmque deceptores, & occisores. Loquens diuina scriptura de Nemrod, ait: Ipse cœpit esse potẽs in terra: & erat robustus venator coram domino. (*Gen. 10.*) Ac si diceret. Nemrod primus omnium affectauit tyrannidem, & cœpit dominari genti suæ, fuitq; tyrannus omnibus potẽtior, qui erãt sub cœlo. Id quod dicitur, coram domino, hebraismus est, acsi diceret sub cœlo, seu sub sole. In Hebraico est, in facie domini.

mini. Quæ verba hunc possunt habere intellectũ. Erat fortis oppressor contempto conspectu Dei. Quasi diceret: Non timebat Deum eius scelera videntem. Exaggerare volens scriptura tyrannidem & flagitia Nemrod, ait ea fecisse in facie Dei. Vel in facie Dei, hoc est, simulans se esse Dei cultorem & Deum ante oculos habere. Vt enim subditi eum ferre possent, suadebat illis se esse à Deo missum, & ex eius decreto principatum obtinere: exercebat tyrannidem, & populum opprimebat, fingens virtutẽ, & tegens sub ea innumera maleficia. Non tamen me latet diuum Augustinum libro sextodecimo de ciuitate Dei pro coram domino legere, contra dominum: cuius ad literã hęc sunt verba: Tutã, veramq; in cælo viam molitur humilitas, sursum leuans cor ad dominum, non contra dominum, sicut dictus est gigas: Iste venator contra dominum. Hoc deprompsit Augustinus ex trãslatione septuaginta, quæ habet: Hic cœpit esse gigas super terrã, iste erat gigas venator contra dominum. In Gręco enim pro contra dominum est ἐναντὶ κυρίου. Et paulò pòst ἐνάντιον κυρίου, Dictio enantiõ significat cõtra, & coram. Vnde enantios significat cõtrarium. Quare vtroque modo potest ex Græco in Latinũ transferri. Sed rectiùs est meo quidem iudicio vt transferatur coram domino, siue in conspectu domini, nam dictio enanti propriè significat, in conspectu. Diuus Hieronymus ait venatorem in literis diuinis nunquam accipi in bonam partem. Is-
Gen.21. mael & Esau venatores fuerũt: quorum vnus prosecutus est odio fratrem suum Isaac, alter fratrem suum Iacob. Volens diuinus vates significare fuis-
Gala.4. se diuino fauore à periculis illis ereptum, quæ in
Gen.27. illum nefarij ac potentes homines machinati fue-
Psal.90. rant, ait: Liberauit me de laqueo venantiũ. Et rursum: Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium. Hostiũ impiorũ insidias laqueos venãtium vocat. Talis erat Nemrod, qui venatór appellatur, quòd esset hominum oppressor, & extinctor, aut quòd esset animarum deceptor.

Vidit eos Pharao, & consolatus est. Aspiciet Pharao aliorum miserias, & communis calamitas leuabit ei quodammodo dolorem. Leuis est consolatio ex aliorum molestiis, sed efficit aliquo modo aliorum perpessio, vt ea, quæ nobis accidunt, minora videãtur. Aestimabat Pharao in inferno tormẽta sua leuiora, cum multis communicata. Impij in imo tartaro nullam habent consolationem, sed dicuntur, quodammodo lætari, cùm alios vident similibus, aut grauioribus pœnis torqueri. Qua de re ea poteris videre, quæ diximus capite præcedente. Verùm præterita hæc, quibus vtitur propheta hoc loco, pro futuris accipiuntur more prophetarũ, non dum enim mortuus fuerat Pharao, de quo loquitur in præsenti.

Quia dedit terrorem suum in terra viuentium. Id est, quia Pharao potentia sua mortales invita hac perterruit. Quidam codices correcti habent ad marginem. Quia dedi terrorẽ meũ. Quasi dicat Deus: Fiet hoc, quia ego tempore suo homines terrebo.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXXII.

Ventilabas cornu in fluminibus tuis. Eodem modo habent septuaginta interpretes. Ex Hebraico potest rectè transferri. Educebas per flumina tua, subaudi, aquas. Pagninus vertit: Educebas flumina tua, Alij: Lasciuisti in fluminibus tuis. Quæ omnia in idem coincidunt.

Et implebo colles tuos sanie tua. In Hebraico est. ומלאתי הגאיות רמותך Vmillethi hageaioth ramutheca. Dictio ramutheca potest esse à verbo רום rum, quod significat extollere, vt apud Esaiam: Super Esa.14.
astra Dei exaltabo solium meum. Inde dictio rum significat altitudinem, vt apud eundem prophetã: Esai.2.
Humiliabitur altitudo virorum. Hoc est, magnatũ superbia deiicietur. Et apud Habacuc: Altitudo Haba.3.
manus suas leuauit. Id est, seculi potẽtia in primordiis nascentis ecclesiæ manus suas ô domine aduersus discipulos tuos leuabit, eosq; variis molestiis afficiet. Quidam hoc referentes ad transitum Iudæorũ per Iordanẽ aiunt voluisse hoc loco prophetam significare, fluuij illius altitudinem manus suas ex parte superiore extulisse hoc est, aquas suas in tumulum eleuasse. Sed rectior est prior expositio, & diuini vatis proposito congruentior. Cùm igitur verbum hoc significet leuare, & efferre in sublime, cõsequens est, vt dictio ab eo deriuata altitudinem significet & celsitatẽ. Quare potest hic Ezechielis locus ita verti: Et implebo colles tuos altitudine tua, hoc est, aceruo militum tuorum, vt capiatur altitudo pro cumulo cadauerum. Pro collibus poteris etiam vertere valles, colles enim respectu montium valles quodammodo appellãtur. Vnde Pagninus habet: Implebo valles celsitudine tua. Poteris per Pharaonis celsitudinem & altitudinem duces & magnates Aegyptiorum intelligere, quibus ipse gloriabatur. Hæc erat eius sublimitas & altitudo subditos habere illustri loco natos, fortitudine ac potentia insignes. At omnes hi in prælio ceciderunt, & fuerunt valles & colles eorũ cadaueribus pleni. Potest deduci dictio hæc à verbo ramah, quod significat proiicere. Vnde quidam vertunt: Implebo valles proiectionibus tuis, hoc est militibus tuis in terram proiectis. R. Dauid in commentariis legit: Implebo valles cadaueribus tuis. Tharghum: Implebo valles cadaueribus exercituum tuorum. Potest rectissimè deduci à nomine rimmah, quod significat vermem & saniẽ: quã significationem secutus est noster interpres. Est enim sanies sanguis corruptus. Vnde septuaginta transtulerunt. Replebo valles τοῦ αἵματος σοῦ. Hoc est, sanguine tuo.

Et irrigabo terram fœtore sanguinis tui super mõtes. Pro fœtore est in Hebraico צפתך saphatheca, à verbo צוף, quod significat natare, & inundare. vt apud Ieremiam. Inundauerunt, siue natauerũt aquæ super caput meum. Quibus verbis summam cala- Threno.
mitatem, qua premebatur, significat. Vnde pote- 3.
rat locus hic verti: Irrigabo terram natantem siue inundantem sanguine tuo super montes. Vt sit sensus: Terra tua Aegyptia, quæ aquis inundat, nunc inundabit sanguine exercitus tui, ex quo tanta occidetur multitudo, vt interfectorum sanguis montes excedat. Hyperbole est, à Cicerone appellata superlatio, qua vult ingentem Aegyptiorum cladem significare. Hac ratione ductus vertit Pagninus: Irrigare faciam terram inundantem tuam sanguine tuo vsque ad montes. Potest dictio hæc deduci à verbo tsaphah, quod significat speculari, & prospicere. Eam ob causam R. Dauid ita hunc locum inter-

interpretatur: Irrigari faciam terram speculationis tuæ sanguine tuo. Acsi diceret Deus: Non solùm profundas valles, sed loca etiã excelsa, ex quibus tu longè distantia prospiciebas, sanguine tui exercitus rigabo. Significare autem verbum hoc speculari indicat Ezechiel Deũ ita inducens loquentem: Speculatorem dedi te. Sophim autem speculatores significat, & homines contemplationi, & philosophiæ deditos. Ideo verba illa primi Regũ: Fuit vir vnus de Ramathaim Sophim, possunt rectè verti: Fuit vir quidam ab altera Ramatha, nempe ab ea, quæ est speculatorum. Duo erant oppida vocata Ramatha, in quorum altero habitabant diuini vates, & viri cœlesti philosophiæ dediti, qui Sophim, hoc est, speculatores dicebantur, vbi Elcana cõmorabatur. Ramathaim est in plurali: hoc est ex vna illarum ciuitatum, quarum vtraque dicebatur Ramatha. Tharghum habet: De Ramatha de discipulis prophetarum. Vt sit sensus: Erat Elcana ab oppido Ramatha, & erat ex discipulis prophetarum, qui vocantur Sophim. Significat etiam verbum hoc operire: & quia immunditia solet tegi, accipitur pro immunditia, & stercore, & fœtore. Hac ratione ductus vertit, & rectè quidẽ noster interpres: Et irrigabo terram fœtore sanguinis tui. Pro quo septuaginta verterunt: Et irrigabitur terra stercoribus tuis.

Sup. 3.

1. Reg. 1.

Cùm volare cœperit gladius meus super facies eorum. Pro, cũ volare cœperit, est in Hebraico: בעפפי Verbum עוף est vph, quòd significat volare, vt apud Esaiam: Et volabũt in humeros Philistiim per mare. Acsi dicat: Et Christi discipuli pleni spiritu sancto celeriter se cõferent in Palæstinam, Syriã, Idumęam, & alias orbis terrarum oras, in quibus sanctũ Iesu Christi nomen fama celebrabunt eiúsque sacrum euangelium docebunt. Significat etiã illustrare, & coruscare. Quamobrem vertit Pagninus: Cũ coruscare fecero gladiũ meũ super facies eorũ.

Esa. 11.

Et non conturbabit eas pes hominis vltrà. Pro vltrà est in Hebraico עוד quæ dictio hoc loco, & multis aliis longum temporis spatium significat, non autem ęternitatem. Qua de re capite 26. disseruimus. Est dictio hæc deriuata à verbo עוד auadh, quòd significat expoliare. Vnde verba illa psalmographi: Funes peccatorum circumplexi sunt me, possunt verti ex Hebræo, Funes impiorum expoliauerunt me. Per funes impiorum cateruas intelligit hominum immanium, qui scelere & maleficio pascebãtur, qui eum omnibus mũdi opibus expoliauerãt, eum cogentes vt domo propria relicta se in solitudinem conferret. Thargum habet: Cœtus nefariorum congregati sunt aduersus me. Sunt, qui versum illum in hunc modum explanẽt: Dolores, quibus me flagitiosi homines vrgẽt, insidias mihi parantes, & perniciem molientes, mihi tranquilitatem eripuerunt.

Sup. 26.

Psalm. 118.

Quò pulchrior es. Potest verti ex Hebræo: Quo magis es deditus deliciis. Verbum est naam, quod significat pulchrum esse, & illecebris ac voluptatibus delinitum. Vnde versus ille psalmographi: Et non communicabo cum electis eorum: potest ita verti: Et non comedam de voluptatibus eorũ. Acsi diceret diuinus psaltes: Velim nunquam delectari his deliciis, quibus impij homines pascuntur. Vtinam animus meus nulla pestifera voluptate deliniatur, sed ea firmo proposito repudiem, & cõtemnam, ad quæ scelerati homines nefaria auiditate incensi rapiuntur.

Psalm. 140.

Et dormi cum incircuncisis. Pro & dormi est in Hebraico: והשכבה à verbo xacab, quod significat dormire, vt apud Iob 7. Ecce nunc in puluere dormiã, & si manè me quæsieris, non subsistam. Hoc est, ecce mox in terra dormiam, nam breui moriturus sum: si autem me posteà quæsieris, vt in me in hoc mundo aliquod conferas beneficium, non me inuenies, cùm citò sim à vita migraturus. Significat coæquare, prosternere, & deiicere: vt secũdo Reg. 8. Percussus est Moab, & mensus est eos funiculo, coadæquans terræ. Hoc est, Subiugauit Dauid Moabitas, & veluti ad funiculum, & certam mensuram eos exegit, quos voluit interficere, eósque mortuos in terram prostrauit, & deiecit. Tharghũ habet: Percussit Moabitas, & mensus est eos forte, proiiciendo eos in terram. Et quoniam verbũ hoc significat proiicere, nomen mixcab ab eo deductũ significat vas, ex quo proiicitur aqua ad manus abluendas, quod gutturniũ appellatur: significat etiã stratum, seu lectum. Vnde id, quod est capite decimoseptimo libri secundi Regum: Obtulerunt ei stratoria & tapetia, potest verti: Obtulerunt ei lectos & tapetia. Vel, vt alij volunt, gutturnia & crateres. Nomen enim, quo ibi vtitur scriptura: nẽpe mixcab, stratorium, significat, & lectum, & gutturnium: ab sternendo, & proiiciendo. Ideo poterat hic Ezechielis locus ita verti: Et proiicieris cum incircuncisis.

Iob 7.

2. Reg. 8.

2. Reg. 17.

Gladius datus est. Potest verti ex Hebræo: Gladio data est: Vt sit sensus: Aegypti regio tradita est gladio Babyloniorum. Ita transtulit Pagninus cum multis aliis.

Ibi Mosoch, & Thubal. Symmachus & Theodotio habent: Ibi cubile eorum. Hoc est, infernus est impiorum cubile. Mósoch sonat insaniam, Thubal vniuersam, vt ait hoc loco diuus Hieronymus. Vniuersa insania habet in inferno domicilium suum. Omnes, qui ad infernum relegantur, insani sunt, & viros pietate & sapientia præstantes stultos esse arbitrãtur. Impios in inferno cruciatos inducit liber Sapientiæ in hunc modum loquentes: Nos insensati vitam illorũ æstimabamus insaniam. Et paulò pòst, Pugnabit, inquit, orbis terrarum contra insensatos. Vbi vides omnes impios insãnire. Hæc fuit sententia Socratica, longéque verissima, improbos omnes non solùm stultos esse, sed dementes & insanos. Eam ob causam sapientiam à virtute non separabat: quæ autem esset à virtute seiuncta, eam ignorantiam esse asserebat. Non discrepabat à sententia hac diuus Augustinus, cùm veram philosophiam esse diceret Deum summo amore complecti. Et si quis sit in illustri mundi gloria, & sublimi dignitate constitutus, tamen si est vitiis imbutus & contaminatus, abiectus est, & insanus: imò quò altiorem obtinet dignitatem, eò maiore causa irridetur, si est flagitiis coopertus. Vt citharœdus prodiẽs ornatus, pretiosa veste indutus, variis coloribus intexta, citharam ferens politissimã, auro & ebore distinctam, ipse præterea forma sit præditus eleganti, & apposita ad decorem, & his rebus magnam populo expectationem cõmoueat, si subitò indicto silentio citharam absurdissimè pulset, & vocem emittat raucam, agrestem, & acerbã cũ turpissima corporis actione, quò pretiosiùs ornatus

Sap. 5.

Simile

natus sit,& auidiùs expectatus,eò magis derisus,& despectus deiicietur:sic quantò quis in sublimiore dignitate fuerit collocatus, & amplioribus bonis & mundi,& naturæ prędítus,eò vehementiùs erit derisus & contemptus,si pulchram reipublicæ citharam insipiëter attigerit,& flagitia anteà occulta palam ostenderit.Quò magis cæteris rebus erat celebris & expectatus,eò maiore ratione subsannabitur,& indignior censebitur.

Argumentum capitis XXXIII.

Hortatur populum, vt diuinorum vatum oraculis fidem habeat,ostendens obiter,quid sit & præsulis officiū, & subditi. Dat operam, vt hominum voluntates à vitiis abducat,& ad virtutem impellat. Eos, qui animo cecide rant,& in consilium suarum cogitationum desperationē adhibuerant,erigit,& spe diuinæ misericordiæ corroborat atque confirmat: ne desperatione oppressi,id experiri nolint,quod se assequi posse diffidant,sed ad Deū confugiant clementissimum patrem, animumq; transferant ad ea,quibus secundæ res ornantur, aduersæ adiuuatur. Narrat luctuosum Hierosolymæ excidium, quòd anteà prædixerat multis verbis flebilibus: & postremò impios suarum vaticinationum irrisores obiurgat.

CAPVT XXXIII.

A ET factum est verbū domini ad me,dicens: Fili hominis,loquere ad filios populi tui, & dices ad eos:Terra,cum induxero super eam gladiū, & tulerit populus terræ virum vnum de nouissimis suis, & constituerit eum super se speculatorem, & ille viderit gladium venientem super terram, & cecinerit buccina,& annuntiauerit populo,audiens autem quisquis ille est, sonitum buccinæ, & non obseruauerit, veneritque gladius,& tulerit eum,sanguis ipsius super caput eius erit. Sonum buccinæ audiuit,& nō se obseruauit: sanguis eius in ipso erit. Sin autem se custodierit, animā suam saluabit.
B Quòd si speculator viderit gladium veniētem,& non insonuerit buccina, & populus se non custodierit,veneritque gladius, & tu *Sup.3.d.* lerit de eis animam, ille quidē in iniquitate sua captus est, sanguinem autē eius de manu speculatoris requiram. Et tu fili hominis *Sup. 2.d* speculatorem dedi te domui Israel. Audiēs ergo ex ore meo sermonem, annuntiabis eis ex me. Si me dicente ad impium. Impie morte morieris,non fueris locutus,vt se custodiat impius à via sua, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autē eius de manu tua requiram. Si autem annuntiāte te ad impium, vt à viis suis conuertatur, non fuerit conuersus à via sua,ipse in iniqui
C tate sua morietur, porrò tu animam tuam liberasti. Tu ergo fili hominis dic ad domū Israel. Sic locuti estis dicentes:Iniquitates nostræ & peccata nostra super nos sunt, & in ipsis nos tabescimus, quomodo ergo viuere poterimus? Dic ad eos, viuo ego dicit dominus Deus. Nolo mortem impij, sed vt *Sup.18. g.* conuertatur impius à via sua,& viuat. Conuertimini à viis vestris pessimis,& quare moriemini domus Israel? Tu itaque fili hominis dic ad filios populi tui, Iustitia iusti non liberabit eum, in quacunque die peccauerit,& impietas impij non nocebit ei,in quacunque die conuersus fuerit ab impietate sua. Et iustus non poterit viuere in iustitia sua, in quacunque die peccauerit. Etiam si dixero iusto,quòd vita viuet, & confisus in iustitia sua fecerit iniquitatem,omnes iustitiæ eius obliuioni tradentur, & in iniquitate sua,quam operatus est,in ipsa morietur.

EXPLANATIO.

Fili hominis,loquere ad filios populi tui. Hoc est, ad Hebræos. A primo capite vsque ad finem vicesimiquarti locutus est Ezechiel de Iudæis: à capite vicesimoquinto vsque ad finem tricesimi secundi de variis Gentium nationibus. Nunc ad Hebræos, vnde digressa fuerat oratio,reuertitur. Idem est,loquere ad filios populi tui,ac ad populum tuū. Aduerte:Non ait Deus:Loquere ad populum meum, quoniam ei non seruiebat. Non erat dignus, qui populus Dei vocaretur, qui Deo parere nolebat. Eodem modo dixit Deus Moysi in monte Sinai, *Exod. 32.* cum filij Israelis vitulum aureum coluissent: Vade,descende,peccauit populus tuus, quem eduxisti de terra Aegypti. Non dixit populus meus,sed, tuus. Vel ideo ait Ezechieli:Loquere ad filios populi tui,vt intelligant præsules se esse patres populi, quibus conuenit eum à vitiis reuocare, ad virtutē excitare,atque fontem illi veræ philosophiæ aperire. Ideo ait diuus Bernardus: Solicitudo officiū prælati est,non celsitudo. De Eliachim, quem cōstituit dominus loco Sobnæ præpositi scriptū legimus apud Esaiam:Erit quasi pater habitantium *Esa.22.* in Ierusalem. Vnde abbas idem est quod pater.

Terra,cùm induxero super eam gladium. Solent ciuitates,quæ hostium metuunt aduentum, hominem aliquem in alta quadam specula collocare, qui eam ob causam dicitur speculator,vt inde possit longè prospicere inimicorum exercitum, eiúsque aduentum ciuibus nuntiare,vt se in vrbem recipiant,& aduersus hostes muniant & præparent. Ab hoc more bellico sumit Ezechiel præsentem metaphoram à Deo sibi nuntiatam,in qua inducit Deum in hunc modum loquentem. Cùm ego permisero, vt veniat contra vrbem aliquam hostium exercitus, illa autem ciuitas eli gerit speculatorē, oportet ei credere. Nam si speculator viderit inimicorum copias aduentantes,& nuntiauerit populo,populus autem se non seruauerit,& eam ob causam perierit, culpa huius interitus sibi imputabitur, non autem speculatori. Sin autem speculator aduentum hostium silentio præterierit, & ob id aliquis fuerit captus & occisus, speculator reddet rationem huius excidij,illique culpa imputabitur

& vitio tribuetur, qui cùm deberet clamare, subticuit. Peribit quidem populus, sed de manu speculatoris sanguinem eius requiram. Non aliter euenit ecclesiastico speculatori. Collatio est inter duos speculatores corporeum, & spiritualem. Præsul est speculator, cuius munus est subditis nuntiare exercitum, & insidias, & potētiam, & imminentia prælia dæmonis, mundi; & carnis. Si populus præsuli fidem habuerit, séque aduersus hostium tentationes munierit, & in virtutum actiones incubuerit, animæ salutem consequetur, sin autem illi nō crediderit, quin potius eius monita contempserit, séque vitiis contaminauerit: in æternas pœnas relegabitur, & tota culpa imputabitur ei se polluenti, non autem præsuli veritatem nuntianti. Obscurāt quidem quodammodo scelerati subditi præsulis nomen, & Christianæ reipublicæ splendorem, dedecorātes & religionis authoritatem, & magistri. At si præsul vitam ad certam rationis normam dirigit, & officiorū momenta diligenter perpendit, si toto pectore contēdit subditos à vitiis acriter reuocare, ad virtutem incēdere, castigare improbos, præmiis afficere virtute præditos: si deniq; Christū imitatur, ipse inuitis impiis, & nominis celebritatem in hac vita, & in altera æternam beatitudinem consequetur: ipsi autem impij vtroque priuabuntur. Atsi præsul fuerit diuturno silentio vsus, & flagitia non reprehenderit, nec populi salutem curauerit, peribunt quidem improbi, sed eorū exitium præsuli tribuetur, qui eam ob causam meritò damnabitur. Eadem metaphora speculatoris vsus
Sup.3. est etiā Ezechiel capite tertio. Erigant igitur mentes Christiani præsules & concionatores, & hanc Dei sententiā diligenter attendant. Apertè hoc loco ait Deus illis tacentibus imputari populi perniciem: eorū enim munus est populū à vitiis deter-
Esai.56. rere. Quā ob causam eos, qui tacēt vocat Esaias ca-
Exod. 28. nes mutos, non valentes latrare. Et in libro Exodi scriptum legimus summū sacerdotē ingredientem sanctuariū, & ex eo egredientem tintinnabula so-
Esa.58. nantia habuisse alioquin moriebatur. Esaiæ illius tēporis concionatori dixit Deus: Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuā, & annuntia populo meo scelera eorum, & domui Iacob peccata eorū. Non solùm debet loqui euangelicus concionator, sed clamare, nec solùm clamare, & statim tacere, sed à clamore nō desistere. Ideo ait: Clama, ne cesses. Sed non cōtentus Deus his dūtaxat verbis, adiecit: Quasi tuba exalta vocem tuā, & annuntia populo meo scelera eorū. Et diuus Paulus, imò Deus
2.Timo. 4. per illum Timotheo ait: Prædica verbū: insta opportunè importunè Argue, obsecra, increpa in om
Ioan.13. ni patiētia & doctrina. Lauans Christus pedes discipulis suis, ostēdit debere magistros, & præsules, & concionatores subditorum immūditias ablue-
Matt.5. re reprehensionibus, & cæteris remediis salutaribus. Ideo dominus discipulos suos, quos præsules & concionatores constituit, cum sale comparauit exulcerante, non cum melle deliniente. Væ cōcionatori, qui principum & magnatum gratiam aucupans, & populi laudes affectans, loco reprehensionum vtitur adulationibus, & cùm loquendi liber-
Simile tatem ostendit, tum magis adulatur. Cicuta herba est venenosa teste Plinio libro 25. capite 13. cuius succo Athenięses iudicio capitis damnatis necem inferre solebant. Sed vinum est promptum aduersus eam remedium, nā eius venenum penitus extinguit: at si cicutæ parum vini admisceas, reddetur venenū perniciosius, & prorsus immedicabile, quòd vini calor & vis venenum citiùs deferat ad cor. Sic adulatio est vitæ Christianæ venenum: sed exhortādi & reprehendēdi libertas extinguit adulationem: atsi nonnihil libertatis cum adulatione coniungas, vt tum maximè blandiaris, cùm maximè reprehendere videris, iam huiusmodi adulatio immedicabilis est. Totius enim assentationis nulla est capitalior illa, qua vtuntur illi, qui ita blandiuntur, vt libertatis amantissimi esse videantur. Tunc impletur id, quod ait regius psalmographus: *Psal. 9.*
Laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & iniquus benedicitur. At melius est, vt ait Salomon in Prouerbiis, à sapiēte corripi, quàm stultorū adula- *Prouer. 27.*
tionibus decipi. Et diuus ille Paulus admirabilis concionator, An quero, inquit, hominibus placere *Gal.1.*
si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Et iterū: Necenim aliquādo fuimus in ser- *1.Thes. 2.*
mone adulationis, sicut scitis. Intueris igitur, quāta arguendi libertate debeat vti euangelicus concionator. Sed quēadmodū periti medici pharma- *Simile*
cis amaris dulce aliquid admiscēt, vt eos, quorum ægrotationibus mederi cupiūt, alliciant, sic prudētes cōcionatores reprehensionū acerbitatē debent suauitate quadā, si opus sit moderari, & ex asperitate & lenitate salutarē medicinā conficere. Omnibus enim quæ fiūt, & dicuntur, adhibenda est modestia & temperātia vt perturbationū sedatio cernatur, & decorū conseruetur. Est enim in omni re considerandū quid aptum sit, & consentaneū tempori, & personæ: tū quid in dictis actioneq; dedeceat. Vt periti oratores in causis agendis nō vtun- *Simile*
tur semper eodē statu, sed, illud accōmodant ad locum, tēpus, & personas, prout controuersiæ ac litis postulant qualitates, sic prudentes concionatores & præsules nō semper asperitate, nec semper lenitate vtuntur, sed quid postulet ægritudo, & quam quisque curationem recipere possit diligenter aspiciunt. In primis autem opus est, vt cōcionaturi in studiū diuinarū literarum toto pectore incūbant: est enim verbū Dei lucerna, & lux, vt ait Salomon in Prouerbiis, vitæ verò via, & correptio, & casti- *Prouer. 6.*
gatio. Et vt ait diuus Paulus in secunda ad Timotheū, Omnis scriptura diuinitus inspirata vtilis est *2.Tim.3.*
ad docendū, ad arguendum, ad corripiēdum, & ad erudiendum in iustitia. Sunt nōnulli qui priusquā diuinam scrutentur scripturam, volunt concionari, & vi ventorū inanis gloriæ verba sua proiiciūt: quo fit, vt nullam populo afferant vtilitatē. Vt po- *Simile*
ma immatura, quæ vento decutiuntur, nec suauitatem habent, nec stomacho prosunt, sed quæ sunt matura, & manu collecta, hæc grata & suauia sunt, sic huiusmodi conciones, quę humani fauoris gratia habentur, quæ ante tempus vi venti decidunt, nec dulcedinem habent spiritualem, nec vtilitatē mentibus afferunt: at quæ sunt tempore opportuno ex sacris literis collectæ, & ad Dei honorē dispositæ, hæ laudabiles sunt, & vtiles, & suaues, & salubres. Nec satis est diuinas perlegere literas, sed oportet iuxta illas vitam degere, & posteà cōcionari, & nō semper tacere. Nā, vt ait Ecclesiasticus: Sa- *Eccle. 20.*
pientia abscondita, & thesaurus occultus, quę vtilitas in vtrisque? Et Christus Deus noster: Nō ac- *Matt.5.*
cendunt lucernā, & ponūt eā sub modio, sed super candela-

cādelabrum,vt luceat omnibus,qui in domo sunt. Si sacerdotibus Dianæ, quam Gentes absque fide inter falsorum numinum vanitates numerarunt, tria tempora erant constituta, vt ex antiquorum monimentis constare videmus,primum,in quo sapientiam discerent,& virtutes, alterum,in quo eas exercerent,tertium,in quo alios instruerent: quid faciendum censes euangelicis cōcionatoribus, qui debent esse admirabili sapientia præditi,insigni vitæ puritate ornati,& in magna authoritate constituti? Vt lucerna vna alteram incendere non potest, si illa fuerit extincta: sic præsul, aut concionator alios non inflammabit amore diuino, si ille fuerit lumine eiusdem amoris destitutus. Non tamen me fugit fieri posse, vt Deus per vnū flagitiosum præsulem aut concionatorem, si velit, peccatores conuertat. Nam vt herus per famulum iniquū bonam aliquando porrigit eleemosynam, sic Deus ministerio scelerati hominis potest ad se impios allicere. Nihilominus tamen daturus est operam præsul, vt careat omni vitio,& tunc vitia vituperet. Forcipes,& emunctoria, quæ erant in templo Salomonis,quibus lampades emungebantur, ex auro erāt purissimo,vt diuinæ literæ memoriæ prodiderunt, ad significandam eorum puritatem, qui aliorū immundicias purgare & corrigere, eorumque scelera obiurgare tenentur. Eorum enim munus est speculari,& reprehendere,& vigilanter prouidere, & lucernam in candelabro locare. Vt hominum maledictis vulneratur,qui triticum abscondit, ne fame laborātibus subueniat,laudibus verò effertur, qui vendit illud, sic obiurgandus est præsul, qui non vult scientiam suam cum subditis communicare, nec illis horreum doctrinæ aperire,ille verò laudibus extollendus,qui docet,concionatur,& speculatoris munus exercet. Vnde Salomon in Prouerbiis: Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis, benedictio autem super caput vendentium. Hinc Ieremias: Maledictus, qui prohibet gladium suum à sanguine. Hic est gladius, de quo ait psalmographus: Gladius meus deuorabit carnes. Et quia Esaias gladium prohibuerat à sanguine, hoc est verbo Dei non reprehenderat peccata,dixit: Vę mihi, quia tacui. Et diuus Ioannes in Apocalypsi: Et qui audit, dicat: Veni: At tacet præsul,dormit nauclerus, cùm periclitatur nauis: medicus, cùm grassatur pestilentia: ianitor, cùm deprædatur fur: speculator,cùm hostium exercitus aduentat: vigil cùm ciuitas obsidetur. Id intuens Chrysostomus in epistolam ad Hebræos, Miror,inquit,si quem ex his,qui obtinent principatum,contigerit æternam beatitudinem comparare in tanta eorum desidia, & in tot Dei aduersus eos cōminationibus. Dormiebant Petrus,Ioannes,& Iacobus,& soli Simoni dixit Deus:Simon dormis? Quare,nisi quia voluit innuere,quid inter somnum præsulis & subditorum interesset? Credo equidem innumerabiles esse in Dei ecclesia pontifices,præsules, & concionatores, quibus speculatorum nomen aptissimè conuenit,qui curam habent subditorum, qui animos à corporum contagio seuocarunt, seque ad Christi imitationem contulerunt. Sed ego in eos duntaxat inuehor,qui non curant de officio & ministerio,sed de honoribus & redditibus,qui dediti voluptatibus vitam in silentio transeunt veluti pecora,quæ natura prona, ventrique obtemperantia finxit. Hi si hunc Ezechielis locum attentè legerent,& has terribiles Dei minas intelligerēt,multò aliter fortasse vitæ suæ rationem instituerent. Sed de speculatoris munere hactenus.

Simile · *Simile* · *3.Reg.7.* · *Simile* · *Prou.11* · *Iere.48.* · *Psal.48* · *Esai.6.* · *Apoc.22* · *Mar.14.*

Et tulerit populus terræ virū vnum de nouissimis suis. Hoc est, & populus regionis illius elegerit speculatorem quēdam,etiam si sit ex iis, qui sunt infimo loco nati, debet tamen ei fidem adhibere. Per nouissimos intelligit plebeios homines, nulla illustri laudatione euectos. Eodem modo tenentur subditi præsuli obedire, etiam si sit sanguine obscurus, nullaq; generis nobilitate insignis: vera enim nobilitas in virtutum amplitudine consistit. Præstat quidem virum nobili progenie eligere,si commodè fieri potest,quoniam virtus cum generis splendore copulata illustrior apparet & pretiosior,instar gēmæ in auro purissimo inclusæ. Sed vera claritas est esse clarū virtutibus. Vt enim necesse est lācem in libra pondere imposito deprimi,sic hominē imposita obedientiæ seruitute obedire primati,& cedere maiori: Vel de nouissimis, hoc est de nobilioribus,& magnatibus, & consularibus, Nouissimū significat vltimum:qui autem in republica est sanguine illustrior,& rerum gestarum gloria præstantior, vltimus est in ascendendo. Quemadmodū in scala altissimus gradus vltimus dicitur & nouissimus,si ascendas,sic vir ille potest vltimus & nouissimus appellari in republica, qui est in altissimo nobilitatis gradu constitutus. Ita potest intelligi locus hic:nam speculator hic refertur ad Ezechielem,qui erat ex genere regio, & sacerdotali. Existimo tamen per nouissimos homines, qui eligendi sunt,intelligi humiles, qui se propter Deū abiiciunt, & infimos reputant: qui nec inanem aucupantur rumorem, nec vmbras falsæ gloriæ consectantur. Hi debent in principatu,& dignitate constitui,& speculatores esse,vt quantò se inferius per humilitatem demittūt, tantò sublimius per dignitatem erigantur. Et in dignitate positi debent pristinam humilitatem seruare. Rectorem,inquit, Ecclesiasticus,te posuerunt, noli extolli, esto in illis, quasi vnus ex ipsis. Et Dominus Iesus, apud Matthæum. Scitis, quia principes gentium dominātur illis, & qui maiores sunt, potestatem exercent in eos. Nō ita erit inter vos: sed quicūq; voluerit, inter vos maior fieri, sit vester minister,& qui voluerit inter vos primus esse, erit vester seruus: sicut filius hominis nō venit ministrari,sed ministrare. Vnde diuus Paulus in epistola ad Philippēses de Christo loquens, Semetipsum,inquit,exinaniuit,formā serui accipiens. Hinc effectum est, vt summus pontifex,cùm anteà esset Dominus,agens priuatā personam, vbi est in summa illa dignitate constitutus, se seruum seruorum Dei appellat. Insignis quidem titulus,& præclara antistitis Christiani nomenclatura. Pōtifex verè Christianus est seruus publicus: & quo primum die eligitur,suis deliciis debet mori, vt aliorum vtilitatibus viuere incipiat: nec eligi debet superbus,sed humilis. Vt nōnullæ aues prius quam euolent, seque erigant in sublime caput deprimunt,rostroque terram attingunt,sic animi humilitatem,suique abiectionem ostendere quis debet,priùs quàm ad excelsas euehatur dignitates.

Simile · *Simile* · *Eccl.32.* · *Matt.20* · *Philip.2* · *Simile*

Et ille viderit gladium venientem. Hoc est, hostium exercitum aduersus ciuitatem aduentantem.

Et cecinerit buccina. Hoc enim signo significabant

bant speculatores hostium aduentum, vt se ciues in vrbem reciperent, & aduersus inimicos pararēt, & appellabatur illud pulsare seu canere receptui. Sed hæc buccina est verbum Dei, quo concionatores & præsules debent tonare. Apud Esaiam ait Dominus: Quasi tuba exalta vocem tuam. Et apud Oseam: Clangite buccina in Gabaa. Et rursum: In gutture tuo sit tuba. In libro Iosue scriptum legimus tulisse sacerdotes buccinas, & clanxisse, & ad earum sonitum corruisse muros Iericho. Ciuitas hæc Iericho, quæ vt ibi ait diuina scriptura, ob timorem filiorum Israelis clausa erat, & munita, mysticè ciuitas est diaboli, ciuitati Dei viuentis semper aduersatrix. Huius ciuitatis muri, & turres, & propugnacula sunt superbia, auaritia, ira, & cætera flagitia lethalia, quæ ad euāgelij prædicationem euertuntur. Sed non caret mysterio id, quod non solùm in libro Iosue, sed etiam apud diuum Paulum in epistola ad Hebræos memoriæ proditum est muros Iericho circuitu septem dierū, corruisse. Septem diebus totum tēpus, quod spatio voluitur septē dierum, intelligitur: nam vsque ad finem mundi Christi euangelium prædicabitur, & mundi corruet elatio, eiúsque delebitur infidelitas. Primasius episcopus Vticensis beati Augustini quondam discipulus locum illum diui Pauli explanans per tubas concionatores intellligit, per Iosue, qui arcam circunducit, Christum, qui ecclesiam suam per hunc mundum gubernat: Arca enim illa ecclesiæ imaginem gerebat.

Esai.58 Ose.5. Ose.8. Iosu.6. Heb.11.

Sanguis ipsius super caput eius erit. Hoc est, ipse erit sui interitus causa. Tota ei culpa imputabitur, Hebraismus est in diuinis literis non infrequens. Aduerte: vnusquisque ex officio suo iudicatur, præsul si mutus fuerit, populus, si ei non obedierit, cū debeat præsul clamare, populus parere.

Veneritque gladius, & tulerit de eis animā. Hoc est, aliquem hominem. Solet diuina scriptura hominē appellare animam, quoniam cùm constet ex corpore & anima, est anima excellētior corpore, eiusq; forma: & vt ait libro secundo de anima Aristoteles capite primo, ipsa est perfectio prima, primusque actus corporis naturalis. Et quanuis omnis forma intendat esse perpetuum, quantùm potest, nulla tamen forma rei corruptibilis perpetuitatem sui assequitur præter animam rationis participem: non est enim materiæ corporeæ omnino subiecta instar aliarum formarum, quin potius propriam habet operationem immaterialem, & proportionata est suo fini, qui est æterna beatitudo. Quā ob causam diuinæ literæ homines appellant animas à parte præcipua, vt constat ex capite quartodecimo Genesis, & ex capite 46. & Actorum 28. & multis aliis ex locis. Plato etiam in dialogo de natura hominis, qui Alcibiades primus inscribitur ipso Alcibiade venustiore, ait apertè hominem esse animam rationis compotem, mentis participem, corpore vtentem. Vt compos est rationis in seipsam circulo quodam ratiocinationis reflectitur, vt mentis particeps, in diuinum numen veluti riuulus in fontem suum refluit: vt vtens corpore, in humana negotia gubernanda incumbit. Intelligebat Plato absolutū hominis munus esse, se priùs cognoscere, deinde à natura sua tanquam ab effectu ad primam causam se conuertere, eiusque alta mysteria astris splendidiora contemplari, cuius lumine animus illustratus ipsum iustum, ipsum pulchrum, ipsum summū bonum cognosceret, cuius se amore inflammaret. Postremò quoniam ex corpore fragili constabat, sibi, aliisque necessaria consuleret, quoniam non solùm nobis, sed aliis etiam nati sumus.

Gen.14. Gen.46. Actor. 28.

Ille quidem in iniquitate sua captus est. Omnis impius captus est. Loquens diuus Augustinus de seipso adolescente in libro octauo suarum confessionum, has voces emittit. Suspirabam ad te Domine grauatus non ferro alieno, sed mea ferrea volūtate. Velle meum tenebat inimicus, & inde catenam mihi fecerat, & constrinxerat me. Hęc ille: ex quibus colliges propriam voluntatem catenam esse nostram. Sed quoniam decepti homines suaue esse existimant ita viuere, vt velint, ideo cùm maximè constringuntur, tum se maximè liberos esse arbitrantur. Est enim carnis libertas misera captiuitas.

Sanguinem autem eius de manu speculatoris requiram. Id est, ipse speculator pœnas mihi dabit huius interitus, quoniam eius causa fuit. Aspicis hoc loco, iniquum præsulem subditos occidere, cùm eorum excidij sit causa. Id intelligens diuus Augustinus ait: Pastor malè viuens homicida est. Requirere sanguinem de manu alicuius Hebraismus est, quo vsus est Ezechiel capite 3. vbi de illo disseruimus. Sup.3.

Speculatorem dedi te. Explicat Deus metaphorā, acsi dicat. Tu es speculator ille, de quo loquor, quē ego dedi populo Hebræorum. Quare oportet te ei veritatem nuntiare, illum autē tibi credere & obedire. Hæc Dei verba sunt etiam tertio capiti mandata, & ibi à nobis exposita. Sup.3.

Annuntiabis eis ex me. Non ait: Ex te illis ventura nūtiabis, sed ex me: authoritate mea vteris sed ministerio tuo. Lingua tua sit instrumentum, & veluti calamus, quo ego, scribā. Huiusmodi erat ille, qui dicebat: Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis. Quibus verbis ostendit ea, quæ dicebat, nō esse à seipso excogitata, & composita, vt ait Chrysostomus, locum illum exponens, sed ea esse Dei, se autem eis linguam accommodasse. Acsi diceret: Qui commouit cor meum ad eructādum verbum bonum, vtitur lingua mea ad proferendum ea, quæ animo suggessit, tanquam velocissimus scriba, qui omnia in promptu habens vtitur calamo ad scribendū. Id voluit Christus suis discipulis tribuere, quibus dixit: Cum tradēt vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. Psal.44 Matt.10

Vt se custodiat impius à via sua. Hoc est, ab impia viuendi ratione.

Dic ad domum Israel. Hoc est, ad Iudęos qui nunc tecum sunt in Chaldæa. Vel Hebræos in communi Israelis domum appellat.

Iniquitates nostræ & peccata nostra super nos sunt. Hoc dicebant nefarij homines, sceleribus cōtaminati, & desperatione oppressi. Acsi dicerent: Grauamur ponderibus flagitiorum nostrorum: tot, tantaque sunt scelera nostra, vt ab illis liberari nequaquam possimus, quoniam sunt penitus inexpiabilia. Et in ipsis nos tabescimus. Hoc est, nulla iā vulneribus nostris proderit medicina. Sequitur: Quomodo ergo viuere poterimus? Hoc est, quî fieri potest, vt in hac vita habeamus vitam gratiæ, & in altera vitam glorię, cum simus teterrimi, & omnium

scelerum

scelerum maculis notatissimi? Hec erant verba de diuina misericordia desperantium. Hæc est hæresis Caina, quæ diuinę pietati & misericordiæ finē ponit & mensuram, cùm ea sit infinita & immensa. In
Mat. 27. hac hæresi fuit Iudas Scarioth: qui considerans impiam proditionem, & desperans de diuina pietate, laqueo se suspendit. Magis peccauit desperando de misericordia Dei, quàm vēdendo ipsum Deum. In hunc modum ait diuus Augustinus libro primo de ciuitate Dei, cap. 17. Iudæ factū meritò detestamur: eūque veritas indicat, cùm se laqueo suspēdit, sceleratæ illius traditionis auxisse potiùs, quā expiasse commissum: quoniā de Dei misericordia desperando exitiabiliter pœnitens, nullum sibi salubris pœnitentiæ locū reliquit. Hæc ille, quæ sunt in sacros canones relata 23. quest. 5. Si non licet. Et Leo Papa, Sceleratior, inquit, omnibus ô Iuda, & infelicior extitisti, quem non pœnitentia reuocauit ad Dominum, sed desperatio traxit ad laqueū. Simili inducti desperatione dicebant Iudæi: Iniquitates nostrę & peccata nostra super nos sunt: ideo desperamus. Et quamuis in hoc errabant Iudæi illi, quòd de Dei clementia desperabant, in eo tamen verum dicebant, quòd affirmabant, super seipsos esse flagitia sua veluti pondera grauissima. Nam cùm Dauid in Bersabæam & Vriā detestāda facinora com-
Psal. 37. misisset, aiebat: Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meū, & sicut onus graue grauatæ sunt super me. Verba sunt hominis peccata sua cognoscentis, sed sibi illa remitti ac condonari deprecantis. Multi tamen scelera sua non vident: nec mirum, cùm ea super caput habeant, non coram oculis: aliorum autem scelera intuētur, quia in ea oculos cōiiciunt.

Nolo mortē impij. Erigit Hebræos Ezechiel promissione misericordiæ Dei, cohortans illos, vt animum recipiant, & spem conferant in diuinam pietatem. Etsi enim essent grauissimis sceleribus irretiti, tamen intelligerent infinitis partibus esse maiorem diuinam clementiam, qua freti veniam suis flagitiis suppliciter postularent. Inducit igitur Deū misericordiam suam promittentem peccatoribus, eosque spe infinitatis suæ consolantem, si se à maleficiis separarent, & ad ipsum conuerterent. Considera, & iterum atque iterum memoria repete infinitam Dei misericordiam. Cōfugiamus ad illum, quem inueniemus maiore alacritate paratum ad nos recipiēdum, quàm nos ipsos ad Deum ample-
1. Tim. 2 xandum. Ipse est, qui salutem nostram desiderat, qui pro nobis acerbissima tormenta subiuit, qui in crucis ara se cōstituit hostiam, vt suo sanguine cri-
Matt. 18 mina nostra expiaret. Ipse est, vt verbis vtar diui Pauli, qui vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Ipse est, qui dixit Pe-
Luc. 15. tro dimittendum esse proximo non solùm septies, sed septuagies septies. Ipse est, qui ouem perditam
Luc. 15. quęsiuit, & inuenit, & suis humeris asportauit. Ipse est, qui filium prodigū, qui omnia bona sua turpiter dissipauerat, benignè receperit. Ipse est, pater
2. Cor. 1 misericordiarum, & Deus totius cōsolationis. Accedamus ergo ad eū, & vt ait diuus Paulus, Adea-
Heb. 4. mus cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus.
Gen. 4. Impius Cain vbi iustum Abel per summum scelus interfecit, dixit Deo: Maior est iniquitas mea,
Iere. 2. quàm vt veniam merear. Ieremias inducit impios ita loquentes, Desperauimus: post cogitationes nostras ibimus: & vnusquisque prauitatem cordis sui mali faciemus. Et diuus Paulus aiebat: Desperātes Ephes. 4
semetipsos tradiderunt impudicitiæ. Contrà verò Iob dicebat: Etiam si occiderit me, in ipso sperabo. Iob. 13.
Et Esaias: Domine miserere nostri, te enim expectauimus. Et Dauid: Viriliter agite, & confortetur Esai. 33. Psal. 30.
cor vestrū, omnes qui speratis in Domino. Et rursus: Beatus vir, cuius est nomen Domini spes eius. Psal. 31.
Et Ecclesiasticus. Respicite filij nationes hominū, Eccl. 2.
& scitote, quia nullus sperauit in Domino, & derelictus est. Et diuus Paulus in epistola ad Hebræos: Heb. 10.
Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem. Quis desperaturus est de misericordia illius Dei, qui ait: Viuo ego: Nolo mortem impij, sed vt conuertatur à via sua, & viuat. Viuo ego, est Dei affirmatio, & veluti iuramentum. Vel sunt verba hæc Christi resurgentis, quasi dicat: Velit nolit Iudæus, viuo ego. Nolo mortem peccatoris, qui mori volui pro peccatoribus. Volo, vt fructuosa sit mors mea, vt viuāt hi, pro quibus mortuus sum. Hæc eadē sententia fuit cap. 18. mādata, vbi eam explicui- Sup. 18.
mus, verba illa explanantes: Omnium iniquitatum eius, quas operatus est, ampliùs non recordabor.

Et quare moriemini? Hoc est, si ad me fueritis cōuersi: & in gratia permanseritis, non incidetis in mortem æternam.

Iustitia iusti non liberabit eum. Vt iusto, si ad peccādum se addixerit, & in peccatum inciderit mortiferum, non prodest prior iustitia ad vitam æternam consequendam ita impio pœnitenti & verè contrito anteacta peccata non imputantur, vt propter ea ad infernum in æternum cruciandus relegetur. Hæc omnia fuerunt capite decimooctauo explanata.

Etiam si dixero iusto, quòd vita vitet. Subauditur, si permanserit in sua iustitia: tunc enim vitam obtinebit, hîc per gratiam, posteà per gloriam.

Si autem dixero impio: Morte morieris: D
& egerit pœnitentiam à peccato suo, fecerítque iudicium, & iustitiam, & pignus restituerit ille impius, rapinámque reddiderit, in mandatis vitæ ambulauerit, nec fecerit quicquam iniustum, vita viuet, & non morietur. Omnia peccata eius, quæ peccauit non imputabuntur ei: iudicium & iustitiam fecit, vita viuet. Et dixerunt filij populi tui: Non est æqui ponderis via Domini, & ipsorum via iniusta est. Cùm enim recesserit iustus à iustitia sua, feceritque iniquitates, morietur in eis. Et cùm recesserit impius ab impietate sua, feceritque iudicium & iustitiam, viuet in eis. Et dicitis: Non est recta via Sup. 18.
Domini. Vnumquemque iuxta vias suas iu- E
dicabo de vobis domus Israel. Et factum est in duodecimo anno, in decimo mense, in quinta mensis transmigrationis nostræ, venit ad me qui fugerat de Ierusalem, dicens, vastata est ciuitas. Manus autē Domini facta fuerat ad me vespere, antequā veniret, qui fugerat: aperuitque os meū, donec veniret ad me manè, & aperto ore meo non silui

silui amplius. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, qui habitant in ruinosis his super humum Israel, loquentes aiunt. Vnus erat Abrahã, & hæreditate possedit terram, nos autem multi sumus nobis data est terra in possessionem. Idcirco dices ad eos. Hæc dicit Dominus Deus. Qui in
F sanguine comeditis, & oculos vestros leuatis ad immunditias vestras, & sanguinẽ funditis, nunquid terram hæreditate possidebitis? Stetistis in gladiis vestris, fecistis abominationes, & vnusquisque vxorẽ proximi sui polluit, & terram hæreditate possidebitis?

Si autem dixero impio: Morte morieris. Indicat hic locus apertè neminẽ debere de diuina misericordia desperare, etiam si ipse Deus ei dicat eum esse damnandum in æternum. Meritò ait diuus Thomas primo sententiarum, si reuelaretur alicui se esse reprobatum, & damnandum, non debere credere, sed existimare esse illud illusionem diaboli sub specie angeli lucis. Etsi sciret à Deo esse talẽ reuelationem, tamẽ debere credere dictam esse sub conditione, videlicet nisi pœnitentiam egerit, & ad Deum cõfugerit. Ait enim Dominus apud Lucam:
Luc.18. Non est voluntas patris, vt pereat vnus ex his pusillis. Et hoc loco postquam dixit: Nolo mortẽ peccatoris, sed vt conuertatur, & viuat, subdit paulò pòst: Si autẽ dixero impio: Morte morieris, & egerit pœnitentiam à peccato suo, vita viuet.

Et egerit pœnitentiam à peccato suo. Pœnitentia, vt ait diuus Hieronymus, est secũda tabula post naufragium. Et habetur de pœni. dist. 1. cap. Secunda. Prima tabula est baptismus, secunda pœnitentia: Hæc nos ducit ad portum salutis, delet enim omnem culpam, siue sit venialis, siue mortifera. Et quoniam lethalia flagitia ex parte auersionis à Deo habet connexionem, eam ob causam iuxta approbatam diui Thomæ sententiã vnum sine alio nõ dimittitur: at resurgenti per pœnitentiã omnia
Luc.15. dimittũtur. Et vt Christus ait: Gaudium est in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouẽ iustis, qui non indigent pœ-
Luc.24. nitentia. Hæc est pœnitẽtia in Christi nomine prędicata, de qua ait ipse Dominus: Sic oportebat pati Christũ, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitẽtiam, & remissionem
Acto.3. peccatorum in omnes Gentes. De illa dicebat Petrus Apostolorum princeps: Pœnitemini, & cõuertimini, vt deleãtur peccata vestra. Et quanuis omnia peccata pœnitentia deleantur, non tamẽ dicendum est necesse esse eum, qui à lethali crimine per pœnitentiã resurgit, in eodem gradu gratiæ & charitatis, quam amiserat, resurgere: potest enim resurgere in maiore, vel minore, vel æquali iuxta ipsius pœnitentis conatum. Communiter melior est innocentia, quàm pœnitentia, quemadmodũ melior est vestis integra, quã dissuta, & scissa, etiã si commissuris quibusdam resarciatur. Sed tanta potest esse pœnitentia, tã ardens, & insignis, & in tam excelso charitatis gradu, vt sit incorruptione & inno-
Simile centia præstantior. Vt vestis cæsuræ si aureis funiculis, & pretiosis gemmis copulentur, pulchriorem reddunt vestem ipsam, quàm si tota sana fuisset, & integra: sic fieri potest, vt tam acerbo animi dolore, tanto feruore, tanta vi lachrymarum, tanta gratia & charitate quis resurgat, vt pulchrior reddatur, quàm si in crimen non incidisset. Sed de pœnitentia capite vicesimo fusè disseruimus.

Feceritq́; iudiciũ & iustitiã. Hoc est, honestè & iustè vixerit. Hebraismus est, de quo alibi disseruimus.

Et pignus restituerit. Hoc explanatum fuit capite decimo octauo.

In mãdatis vitæ ambulauerit. Id est, & in præceptis Dei ambulauerit, quæ sunt media ad vitam æternã consequendam. Ita enim ait Deus: Si vis ad vitam Mat.19.
ingredi, serua mandata. In lege etiam vetere custodientibus Dei mandata vita promittebatur. Capite decimooctauo Leuitici sunt hæc verba literis Leui.18.
mandata: Custodite leges meas, atque iudicia, quæ faciens homo, viuet in eis. Et quanquam sint, qui dicant illud intelligi de vita duntaxat temporali, paraphrastes tamen Chaldęus de æterna intelligit, ita vertẽs: Quæ faciens homo viuet in eis vita sempiterna. Deuteronomij capite quarto ait ita Deus: Deut.4.
Audi præcepta & iudicia, quæ ego doceo te, vt faciens ea viuas. Et suprà apud nostrum Ezechielem Sup.18.
capite 18. & capite 20. eadem est sententia. Diuus & 20.
Paulus in epistola ad Romanos capite 10. ait ita: Rom.10.
Moyses scripsit quoniam iustitiam, quę ex lege est, qui fecerit homo, viuet in ea: quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo, &c. Vbi Apostolus innuit Moysem in lege vetere de vita locutum fuisse corporis, quæ præcepta seruantibus promittebatur. Similiter in epistola ad Galatas capite tertio idem asserit his verbis: Quoniam autem Gala.3.
in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est, quia iustus ex fide viuit: lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea, viuet in illis. Hæc Apostolus: quibus ostendit promissam fuisse corporis vitã legis obseruatoribus, non autem vitam animæ. Sed hoc intelligitur de iustitia, quæ ex lege erat, separata, & exclusa fide. At si illi fidem habebant Messiæ venturi & spem ac charitatem, illa legis obseruantia, & virtutum actionibus vitam æternã consequebantur, & cœlorum ingressum post Christi mortem: viuentes, & bona opera in gratia efficientes vitam æternam merebantur, & cœlorum gloriam immortalem, quam fuerũt post Christi mortem consecuti. Appellãtur ergo hoc loco legis pręcepta mandata vitæ, quia lex custodientibus ea vitam pollicebatur. Pro mandatis vitæ poteris vertere, mandata viuentis: nam viri probi, qui viuẽtes appellãtur, solent Dei præcepta seruare: impij enim mortui dicuntur. In mandatis viuentes ambulant. Quod iis verbis expressit regius vates: Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Et rur- Psal.118
sus: Beati omnes, qui timent dominum, qui ambulant in viis eius. De impiis verò dicit: Nescierunt, Psalm.127.
nec intellexerunt, in tenebris ambulant. Ipse verò Psal.81
Dauid nõ solũ in via Dei ambulabat, sed etiã currebat. Viã, inquit ille, mãdatorũ tuorũ cucurri, cùm Psalm.118.
dilatasti cor meũ. Et in Canticis ait ecclesia. Trahe me post te, curremus in odorẽ vnguentorũ tuorũ. Et diuus Paulus in epistola prima ad Corinthios: 1.Cor.9
Sic currite, vt cõprehẽdatis. Et paulò pòst: Ego igitur sic curro, nõ quasi in incertũ. Et in epistola secunda ad Timotheum: Cursum consummaui. Et 2.Tim.4
ad Hebræos: Per patientiam curramus ad proposi- Heb.12.
tum nobis certamen aspicientes in authorem fidei, & consummatorem Iesum. Non igitur in via sedere, sed

re, sed ambulare debemus, imò currere. Matri filiorum Zebedæi dicenti, Dic, vt hi duo filij mei sedeant, vnus ad dexteram, & alter ad sinistrā tuam, respondit Christus: Nescitis, quid petatis: ipsi nāque per matrem petebant. Poteris per mandata vitæ præcepta Christi, qui vita est, intelligere: ipse enim de se ait: Ego sum resurrectio, & vita. Et rursus: Ego sum via, veritas, & vita. Hæc est vita, de qua dicebat Moyses populo Iudaico: Erit vita tua quasi pendens ante te. In monte enim Caluariæ coram Iudæis pependit Christus Deus noster: qui est vita illa, de qua hîc ait Ezechiel: In mandatis vitæ ambulauerit. Ambulare in mandatis, est mandata seruare. Hebraismus est, quo vtitur etiā Ezechiel cap. 5. dicens: In præceptis meis non ambulauerunt. Tertio libro Regum dicebat Salomon. Sic cor nostrum perfectum cum Domino Deo nostro, vt ambulemus in decretis eius. Explicans autem quid esset ambulare in decretis eius, subdit: & custodiamus mandata eius. Vbi particula, &, ponitur pro, id est. Accipitur etiam ambulare pro viuere & conuersari, vt apud diuum Paulum: Sic vt in die honestè ambulemus. Pro sequi & imitari. 3. Regum cap. 15. Ambulauit in via patris sui. Et secūdo Paralipomenō cap. 17. Ambulauit in viis Dauid patris sui. Et apud diuū Paulū in epistola ad Galatas: Spiritu ambulate, & desideria carnis ne perfeceritis.

Mat. 20. Ioan. 11. Ioan. 14. Deut. 28 Sup. 5. 3. Reg. 8. Rom. 13. 3. Reg. 15 2. Par. 17. Galat. 5

Non est æqui ponderis via Domini. Hoc est, iniquè agit Dominus. Hoc dicebant impij. Si malitia humana detrahit de bonitate diuina, quid mirum, si viros pietate & sapientia præstātes voce vulneret, & maledictis prosequatur.

Et factum est. Narrat excidium Hierosolymæ, de quo anteà fuerat vaticinatus.

Manus autem Domini facta fuerat ad me. Hoc est, fueram afflatus spiritu prophetico. Diximus alibi accipi aliquando manum pro vaticinatione, & spiritu prophetico. Explicans autem quādo hoc fuerat, ait fuisse vespere, pridie quàm nuntius veniret: quod tempus apud Iudæos est principium diei, qui diem incipiunt à noctis crepusculo.

Qui habitant in ruinosis his. Hoc est, Hierosolymę. quæ post euersionem à Babyloniis mansit plena ruinis. In his ruinis vrbis reliquit Nabuzardam quosdam pauperes, qui terram colerent: vt constat ex Ieremia, & quarto Regum. Alij se mandarunt fugæ, & in agros contulerunt. Alij se in speluncis occultarunt. Aduersus hos omnes vaticinatur modò Ezechiel. Nam cùm audissent populi gemitum, & flebiles querelas, versarenturque in vrbis ruinis, & aliorum direptionibus, deberent dolere, & vehementer angi, atque ob admissa flagitia lacerari: ipsi lætitia efferebantur, ꝙ existimarēt se esse totā promissionis terrā possessuros. Sed multò aliter illis euenit: nā mortuo Godolia cōtulerūt se in Aegyptum, vbi eos Babylonij immaniter occiderunt.

Ier. vlt. 4. Reg. vlt.

Qui in sanguine comeditis. Exprobat illis comedere carnem cum sanguine, quod tunc erat lege prohibitū, vt patet ex capite 19. Leuitici. Vel vult significare eos inter comedendum de fundendo sanguine proximi tractare.

Leui. 19.

Et oculos vestros leuatis ad immūditias vestras. Hoc est, oculos coniicitis in idola vestra, ea summa veneratione colentes. Solet diuina scriptura idola appellare immunditias, & abominationes. Fortasse per immunditias libidinem intelligit, & vitia turpia, quibus se Iudæi contaminabant. Leuare oculos in rem aliquam est eam diligere, & venerari, & suspicere: vt in psalmo: Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi. Et rursus: Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis. Et apud Esaiam: Leuate in cœlum oculos vestros.

Psal. 120 Psa. 122 Esai. 15.

Et sanguinem funditis. Subaudi, innocentum. Vel quorumcunque nullo iustitiæ ordine seruato.

Stetistis in gladijs vestris. Nimirum ad effundendum sanguinem innocentum. Notat habitum paratorum ad occidendum: appellat eos sanguinolentos & homicidas. Stare in gladio est non solùm semel occidisse, sed instructum esse & paratum ad occidendum sæpe, & arte militari sibi comparare victum, & tandem crudelem esse, & sanguinis diffusorē. Idem etiam significat viuere in gladio: qua dicendi exornatione vsus est Isaac, cùm filio suo Esau benedixit. Benedixerat patriarcha ille filio suo Iacob secūdo genito: & quia Esau primogenitus calamitatē suam deplorauit, dixit illi: Viues in gladio, & fatri tuo seruies. Quæ verba arcanā cōtinēt sentētiā, & excelsum mysteriū. Esau primogenitus populus est Iudaicus, quē Deus filiū suū primogenitū vocauit, vt ex capite quarto Exodi constat apertissimè. Iacob verò secundo genitus populus est Gentilicus, qui Christi fidem recepit, quē Christus genuit sanguine suo: de quo ait diuus Ioannes: Quot quot autem eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex sanguinibus, nec ex voluptate carnis, sed ex Deo nati sunt. Hi sunt filij secundo geniti, Deo placētes: Iudæi autem infideles primogeniti, Deo odibiles, de quibus ipse ait per Esaiam: Filios enutriui, & exaltaui: ipsi autem spreuerunt me. Fuit populus Iudaicus advmbratus in Caino, Ismaele, Esau, primo genitis: Gentilicus verò in Abel, Isaac, & Iacob, secundo genitis. Eam ob causam in genealogia saluatoris, nec apud Matthęum, nec apud Lucam vllum ex iis primogenitis ingressum fuisse reperies. Reprobantur quidem, quoniam populum Iudaicum in perfidia sua manentem adumbrabāt, quem Deus meritò reprobauit. Quid igitur voluit diuina scriptura in Genesi significare, dicens: Esau audita benedictione Iacob cum eiulatu magno fleuisse, nisi innuere impiam Iudęorum synagogā ingemiscere, ꝙ se videat à Deo derelictam, ecclesiam autē catholicam benedictam & electā? Porrò Deus per libros diuinorum vatum, & Christianorū prędicationem quotidie dicit Iudæorum synagogæ, se filio secundo, hoc est, Gentium populo benedixisse, in eumq; omnem excellentiā & amplitudinem contulisse, fidemq; suam per vniuersas Gentium oras fama celebrasse. Primogenita, & benedictio, & ea, quæ dolet Esau fuisse sibi sublata & Iacob cōcessa sunt fides, spes, charitas & cæteræ virtutes, & nominis claritas, & honorū amplitudo: in quibus omnibus aspicit planè synagoga esse sibi Christi ecclesiam antepositam. Et quemadmodum pater filio ærumnas suas deploranti aliquid impertiuit benedictionis, ita Deus derelictæ synagogæ rorē aeris, & terræ pinguedinē tribuit, non eam omnino in mundi opibus destituens. Sed ait illi: Viues in gladio, & fratri tuo seruies. Nam populus Iudaicus diuinorū vatum sanguinem fudit, & viros omnes, qui singulari pietate, & eximia sapientia alios anteibant, ad perniciem & vastitatem vocauit. Quid plura?

Gen. 27. Exod. 4 Ioan. 1. Esai. 1. Matth. 1 Luc. 3. Gen. 27.

ipsum suum Messiam, verum Deum, qui humanitate assumpta illum veritatem docuit, viamque ad æternam beatitudinem consequendam aperuit, qui è cœli fastigio descendens cum eo contulit sermones suos, vt illum qui in caligine versabatur, diuino lumine lustraret, & ad gloriam immortalem tandem perduceret, impius populus ad omnem immanitatem paratus, flagellauit, percussit, vulneribus traiecit, & cruci duris clauis affixit. Et sanctos eius discipulos, quos ne voce quidem lædere deberet, cùm in eum magna conferrent beneficia, ingratus populus trucidare conabatur. Et nunc omnia Iudæorum odia in Christum, eiusque pios

Gen.27 sectatores crudeliter ardent: &, vt de illis vaticinatus est Isaac, in gladio viuunt, hoc est, in odio & impietate: sed fratri suo minori, hoc est, pópulo Gentium seruiũt: nam nec regem habent Hebræũ,

Gen.21. nec patriam suam colunt, nec templum possident, nec legis sacrificia exercent. Errat Agar in solitudine, errat synagoga exul à patria: nescit viam,

Ioan.14 ignorat Christum, qui de se ait: Ego sum via. Vitã agunt Iudæi infelicem, omni dedecore & ignominia plenam, per totum orbem terrarum dispersi, contempti, calamitosi, & execrabiles. Qui autem ex illis ad Christum conuertuntur, in honore & celebritate versantur. Et quoniam Iudæi illi, qui tempore Ezechielis manserant Hierosolymæ, crudeles erant, & sanguinolenti, ait illis hoc loco diuinus vates: Stetistis in gladiis vestris. Sunt qui existiment stare in gladiis esse enses manu portare ad occidendum: vt sit sensus: Quemadmodum alij baculos portant, vt se super eos sustentent, ita vos gladios, vt illis alios interficiatis. Accipitur aliquãdo gladius pro ira, & indignatione, & hostili po-

Esai.1. tentia: vt apud Esaiam: Si me ad iracundiam prouocaueritis, gladius deuorabit vos. Vnde gladium

Esai.34 sanguine inebriare est occidere; vt apud eundem Esaiam. Inebriatus est in cœlo gladius meus. Acsi dicat Dominus: In cœlo decreui interficere Idumæos. In præsenti tamen gladius pro ense accipitur sanguinem immaniter effundente.

Hæc dices ad eos: Sic dicit Dominus Deus: Vigo ego, quia qui in ruinosis habitant, gladio cadent: & qui in agro est, bestiis tradetur ad deuorandum, qui autem in præsidiis & speluncis sunt, peste morientur. Et dabo terram in solitudinem, & in desertum, & deficiet superba fortitudo eius, & desolabuntur montes Israel, eò quòd nullus sit, qui per eos transeat. Et scient, quia ego Dominus, cùm dedero terram eorum desolatam, & desertam propter vniuersas abomi-

G nationes suas, quas operati sunt. Et tu fili hominis fili populi tui, qui loquuntur de te iuxta muros, & in ostiis domorum, & dicunt vnus ad alterum, vir ad proximum suum loquentes, Venite, & audiamus, quis sit sermo egrediens à Domino. Et veniunt ad te, quasi si ingrediatur populus, & sedent coram te populus meus, & audiunt sermones tuos, & non faciunt eos, quia in canticum oris sui vertunt illos, & auaritiam suam sequitur cor eorum. Et es eis quasi carmen musicum, quod suaui, dulcíque sono canitur, & audiẽt verba tua, & non faciẽt ea. Et cùm venerit, quod prædictũ est, ecce enim venit, tunc scient, quòd prophetes fuerit inter eos.

Viuo ego. Hoc est, id quod dico absque dubio veniet. Et veluti quædam forma iurandi: acsi dicat Deus: Quàm verum est me viuere, tam verum erit, eos euertendos esse. Et ita reuera impletum fuit. Nam qui in ruinis Hierosolymæ habitabant, & qui se in agros contulerant, & qui se in spelũcas, & locos abstrusos receperant, omnes periêre, & fuêre miserabilem exitum consecuti. Quidam mortui sunt hostium gladio, quidam bestiarum dentibus, quidam fame & peste.

Et desolabuntur montes Israel. Hoc ideo ait quia terra promissionis montosa erat. Vel per montes homines intelligit superbia elatos, vt in psalmo: Psal.96
Montes sicut cera fluxerũt à facie Domini. Et apud Esai.64
Esaiam: A facie tua montes defluent. Et apud Habacuc: Aspexit, & dissoluit Gentes, & contriti sunt Haba.3.
montes seculi. Per montes seculi, siue æternos, vt vertunt alij, intelliguntur reges superbi, qui multis seculis regnauerant.

Et tu fili hominis. Locutus fuerat de Iudæis, qui capto Sedechia, & translato in Chaldæam remanserant Hierosolymæ: nunc ad eos reuertitur, qui secum erant in Babylonia, eiusque verba irridebãt. Monebat eos diuinus vates, deterrens eos à vitiis, & exhortans ad virtutes, atque illis prædicens futura: sed illi hæc omnia in cantilenas derisorias traducebant. Eũ audiebant, sed subsannabant. Ostendebant velle dictis eius obedire: & ad illum se conferebant: sed posteà iuxta muros ad solem in hyeme, & inter priuatos parietes, seu ad ianuas domorum in æstate de illo detrahebant, eumque opprobriis vulnerabant, contra Domini sententiam dicentis: Maledictus, qui clam percusserit proximum Deu.27
suum. Ideo aiebat Dauid: Detrahentem secretò Psalm.
proximo suo, hũc persequebar. Et Iob: Cùm ab eis 100.
recessissem, detrahebant mihi. Iob.19.

Quasi si ingrediatur populus. Hoc est, ad te veniũt cateruatim. Septuaginta habent: Veniunt ad te, quomodo populus congregari solet.

Et audiunt sermones tuos. Curiositate adducti, fingentes se velle illos seruare: sed eos complere nequaquam volunt. Beati qui audiunt verbum Dei, Luc.11.
inquit Dominus, sed si custodiunt illud. Beati qui Psalm.
memores sunt mandatorum eius, sed vt faciant ea. 102.
Verba enim vitæ æternæ habet. Ioan.6.

Et es eis quasi carmen musicum. Audiunt te voluptatis causa: sed doctrinam tuam minimè sequuntur. Quemadmodum nonnulli oblectantur musica, & musicos aliquorum fortitudinem, & res gestas, ac facta præclara canentes libenter audiunt, sed virtutes: quas illi laudibus efferunt, & cantu celebrant, imitari non curant, sic filij Israelis oblectationis & recreationis solummodò causa te audiunt, consilia autem tua penitus contemnunt. Huiusmodi sunt, qui nunc concionatores audiunt vt eorum mulceantur artificio, eloquentia, & doctrina: non autem vt iuxta eam rationem dirigant viuendi. Vt apes multa percurrentes, solùm flori- Simile
bus

bus delectantur,&illos decerpunt,alia relinquũt: sic hi auditores totam concionem audientes nihil volunt nisi flores,& pulchrè dicta.Hec tantùm cu rant,solidam autem doctrinam cõtemnunt,& iuxta eam viuere penitus spernunt Adulationes quæ 2.Tim. 4. rũt & fabulas,vtilem veritatem fastidiunt.Id prævidens diuus Paulus in epistola secunda ad Timotheum,aiebat:Erit tempus,cùm sanam doctrinam non sustinebunt:sed ad sua desideria coaceruabũt sibi magistros pruriẽtes auribus,ad fabulas autem Act.17. conuertẽtur. In Actis Apostolorum scriptum legimus Atheniẽses ad nihil aliud vacasse,quàm vt aliquid noui dicerẽt,aut audirent. Sed nõ propterea concionatores relicturi sunt munus concionandi, nam etsi nonnulli sunt auditores curiosi , vani, & impij,sunt tamẽ multi graues,docti,& pij,qui animi vtilitatem quærunt.Et quamuis omnes abirent præter vnum,ei tamen esset veritas nuntianda.Notum est illud Antimachi clari poetæ dictum, qui, vt refert Cicero de claris Oratoribus , cùm conuocatis auditoribus legeret eis volumen suũ,eumque loquentem omnes præter Platonem reliquissent:Legam , inquit , nihilominus, Plato enim mihi vnus instar est omnium:

Et *cùm venerit*. Hoc est, aiunt impij te non esse verum prophetam:sed cùm venerit id quod tu prędixisti, quod quidem iam venit,scient te esse diuinum vatem.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXXIII.

Et tulerit populus terræ virum vnum de nouißimis suis. In Hebraico pro de nouissimis suis est מקצים mictsehé:à verbo קצה catsah,quod significat succidere,& finem facere.Vnde nomen cetseh significat finem,extremitatem,vltimum,&nouissimum. Hab. 2. Apud Habacuc cap.2.vbi communis editio habet: Cogitasti confusionem domui tuæ, concidisti populos multos & peccauit anima tua:Pro cõcidisti est in Hebraico cetsoth,quæ dictio potest esse verbum & nomen.Noster interpres transtulit:concidisti, vt sit verbum nostrum catsath : & rectè quidem. Alij existimant esse nomen. Ideo potest trãsferri:Cogitasti consilium ad confusionem domus tuæ,in finibus multorum populorum : & peccasti in animam tuam.Acsi diceret propheta:Tu ô Nabuchodonosor cepisti consilium,quod non solùm in regno tuo,sed etiam in extremitatibus aliorum populorum,in omnibus terrarum oris in ignominiam domus tuæ redundauit. Nam propter illud eiectus fuisti ab hominũ consortio,& ossa tua fuerunt deiecta è sepulchro. Eam ob causam hoc Ezechielis loco pro de nouissimis suis,potest rectè verti:ex finibus suis,vel ex terminis suæ regionis. Vt sit sensus:Si elegerit populus virum aliquẽ in speculatorem de his, qui intra suos limites commorantur. Vel de extremis suis: hoc est, de his,qui in finibus habitant regionis. Vnde septuaginta transtulerunt: Et tulerit populus terræ hominem vnum de suis. Solent enim speculæ in finibus prouinciæ constitui : & in illis speculatores in eisdem extremitatibus degentes collocari,quoniam hi terram melius cognoscunt , & hostes vicinos maiore odio prosequuntur.Huiusmodi esse debent præsules,qui subditos optimè cognoscant,& hostium animæ acerrimi sint hostes,& veritatem intrepidè sed cum modestia annuntient,& rempublicam prudenter gubernent, potius amari, quàm timeri cupientes. Nam si omnia voluerint timore,& asperitate, & insolentia mensurare & regere, ea facilè euertent. Vt aqua magni ac profundi lacus cùm Simile natura sua tranquilla sit, vi tamen venti agitatur, & commouetur, sic populus etsi sua sponte mitis sit & quietus, nimia tamen seueritate & asperitate præsulis veluti violenta procella concitari solet, & perturbari. Ideo ait Salomon in Prouerbiis: In Pro.16. hilaritate vultus regis vita,& clementia eius quasi imber serotinus. Et rursus:Misericordia & veritas Pro.20. custodiunt regem, & roboratur clemẽtia thronus eius.Et Christus Deus noster: Qui maior est ve- Mat.23. strum , erit minister vester. Ita tamen debet princeps & præsul misericordiam & tranquillitatem colere, vt iustitiam non amittat. Ita enim ait Sa- Pro.29. lomon: Rex iustus eriget terram , vir auarus destruet illam. Et liber Sapientiæ : Diligite iusti- Sap.1. tiam, qui iudicatis terram. Oportet reipublicæ gubernatorem animum ad Deum erigere,eiúsque præcepta seruare,vt subditos suos rectè ac sapienter regat. Ideo dicebat rex Dauid: Et nunc reges Psal. 2. intelligite,erudimini,qui iudicatis terram,Seruite domino in timore,& exultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam,&c Quibus verbis principes & antistites exhortatur,vt resipiscant, ne vesano furore se illi opponant, cuius potentiæ nemo potest resistere, sed potiùs eum colant, eius mandata obseruent,& sapienter expẽdant, quid faciãt. Vbi nos habemus:Apprehendite disciplinam, habet litera Hebraica נשקובר Quæ verba possunt latinè verti: Adorate filium, siue osculamini filium. Id quod dixit:Seruite domino in timore, intelligitur de Deo patre. Id quod ait:Adorate seu osculamini filium,intelligitur de filio Messia:qui hoc ait, est spiritus sanctus , qui per os Dauidis loquebatur. Vbi vides sacrosanctę trinitatis expressum mysterium , illis latens, qui illud nolunt considerare. Huic sanctissimæ & indiuiduæ trinitati seruire,& parere debẽt principes,si volunt,vt eis seruiant & pareant subditi,& virtutum momenta perpendãt. Nam vt ait Ecclesiasticus: Secundum iudicem po- Eccl.10 puli, sic & ministri eius, & qualis rector est ciuitatis,tales & inhabitantes eam.

Oculos vestros leuatis ad immunditias vestras. Septuaginta pro immunditiis transtulerunt abominationes. Pagninus idola,Solent enim idola in literis diuinis immunditiæ appellari, & abominationes.

Et es eis quasi carmen musicum. Septuaginta habent:Et es eis quasi vox psalterij. Targhũ habet: Es quidem illis quasi canticum organorum.Verti potest:Et es illis veluti cãticum amorum siue amatorium. In Hebraico enim est agauim , à verbo agau,quod significat amare:vt apud Ieremiam ca- Ierem.4 pite quarto : Contempserunt te amatores tui. Et apud nostrum Ezechielem cap.23.Tradidi eam in Sup.23. manus filiorum Assur, super quorum insaniuit libidine.Insanire libidine Assyriorum, est amare eorum ritus , & eorum idolorum cultum vehemẽter diligere,& amplecti. Significat illis verbis dominus,se ideo Samariam hoc est, decem tribus Assyriis tradidisse, quoniam ingratus ille Iudæorũ populus Deo vero contempto commentitios Assyriorum Deos coluit , & impias eorum superstitiones deperiit,ardenterque , & impatienter corruptus

tus eorum mores amauit.

Argumentum capitis XXXIIII.

Inuehitur in pastores, qui grege neglecto seipsos pascunt voluptatibus & deliciis: & vt verbis vtar diui Pauli, quæ sua sunt, quærunt, non quæ Iesu Christi. Inducit Deum promittentem se esse oues suas in ouili ecclesiæ cõgregaturum. Vaticinatur de magni illius, veriq; pastoris in mundum aduentu, hoc est, de Christo Deo nostro, qui descendit è cœlis, humanamque induit formam, vt oues errantes diuino lumine lustraret, & coadunaret, & vberrimis pascuis gratiæ, rerúmque diuinarum contemplatione, atque aquis cœlestium donorum, sanctarúmque literarum reficeret, & ad cœlestem beatitudinem perduceret, vbi admirabilibus, immortalibúsque oblectationibus pascerentur.

CAPVT XXXIIII.

A ET factum est verbũ domini ad me dicens, Fili hominis propheta de pastoribus Israel: propheta, & dices pastoribus: Hæc dicit dominus Deus: Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos: nonne greges à pastoribus pascuntur? Lac comedebatis, & lanis operiemini; & quod crassum erat, occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmũ fuit non consolidastis, & quod ægrotum nõ sanastis: quod confractum est non alligastis, & quod abiectũ est non reduxistis, & quod perierat, non quæsistis, sed cum austeritate imperabatis eis, & cũ potentia. Et dispersæ sunt oues meæ, eò
B quòd non esset pastor, & factæ sunt in deuorationem omnium bestiarum agri, & dispersæ sunt. Errauerunt greges mei in cũctis montibus, & in vniuerso colle excelso, & super omnem faciem terræ dispersi sunt greges mei, & non erat qui requireret, non erat, inquam, qui requireret. Propterea pastores audite verbum domini. Viuo ego, dicit dominus Deus, quia pro eò quòd facti sunt greges mei in rapinam, & oues meæ in in deuorationem omnium bestiarum agri, eò quòd non esset pastor, nec enim quæsierunt pastores mei gregem meum, sed pascebant pastores semetipsos, & greges meos non pascebant, propterea pastores audite verbum domini. Hæc dicit dominus Deus.
C Ecce ego ipse super pastores, requiram gregem meum de manu eorum, & cessare faciam, vt vltrà non pascant gregem meum, nec pascant ampliùs pastores semetipsos, & liberabo gregem meum de ore eorum, & non erit vltrà eis in escam. Quia hæc dicit dominus Deus, Ecce ego ipse requirã oues meas, & visitabo eas. Sicut visitat pastor gregem suum in die, quando fuerit in medio ouium suarum dissipatarũ, sic visitabo oues meas, & liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersæ fuerant in die nubis & caliginis.

EXPLANATIO.

Fili hominis propheta de pastoribus Israel. Hoc est, aduersus Hæbræorũ præsules, & magnates quibus gubernandi populi cura commissa est. Sed omnia hæc ad Christianos etiam illos antistites & principes referri possunt, qui non suos, sed seipsos tantùm curare contendunt.

Væ pastoribus Israel, qui pascebant seipsos. Subauditur, neglectis ouibus. Sensus est: Aeternũ illis excidium annũtio, qui cùm principatum obtineant, se illecebris tradunt, & sceleribus contaminãt: saluti autem animarum nolunt consulere. Intelligens Moyses quàm necessaria esset pastoris cura & diligentia, aiebat: Prouideat dominus, Deus spirituum, omnis carnis hominem, qui sit super multitudinem hanc, vt possit exire, & intrare ante eos, & educere eos, vel introducere, ne sit populus domini sicut oues absque pastore. Et alibi dicebat Hebræis: Date ex vobis viros sapientes, & gnaros, quorum conuersatio sit probata in tribubus vestris, vt ponam eos vobis principes. De iniquis autem ait Deus per Oseam: Ipsi regnauerunt, & non ex me, principes extiterunt, & non cognoui. Hoc est non approbaui. Et per Zachariam: Ego suscitabo pastorem, qui derelictum non custodiet, & qui dispersa non quæret. Et paulò pòst: ô pastor & idolum derelinquens gregem. Permittit aliquando Deus ob hominum peccata, vt pastores eligantur, qui subditis perniciem machinentur. Tales pastores idola sunt foris imaginem præsulum ostendentia, intus vana. Qui oculos habent, & non vident, aures, & non audiunt, qui flagitia publica dissimulant, qui veritatem audire nolunt, nonne idola meritò vocantur? Deus, inquit Iob, regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. Ideo dicebat Deus per Esaiam: Dabo pueros principes eorum effœminati dominabuntur eis. Et paulò pòst: Vos depasti estis vineam meam, & rapina pauperis in domo vestra. Et per regium ac diuinum vatem: Qui deuorãt plebem meam sicut escam panis. Multi enim principes & præsules stimulis auaritiæ & cupiditatis concitati populũ per summum scelus spoliant, & lacerant, eiúsque diuitias inexplebili desiderio deuorãt, & in altum suorum flagitiorum profundunt. Huiusmodi principes & pastores mundi honores quærũt & diuitias, non autem solicitudinem & laborem. At pastor ille cælestis, Christus Deus noster titulum dignitatis regiæ in cruce habuit non immensa: in laboribus non in deliciis. Et de seipso ait: Ego sum pastor bonus: bonus pastor animam suam ponit pro ouibus suis. Ea cognomina sumit, quibus homines amore ad se alliciat. Ipse est, qui omnia pascit: pauit populum Israeliticum quadraginta annis in deserto: Pauit Moysem & Eliã cibo inuisibili quadraginta dies, & quadraginta noctes ieiunantes: pascit naturalibus escis cuncta animantia: fideles suos pane gratiæ, & excellentibus sacramentorum epulis admirabiliter reficit, & recreat. Vocãs Deus se pastorem suam erga nos charitatem & solicitudinem

Num. 27 · Deut. 1. · Ose. 8. · Zac. 11. · Iob. 34. · Esa. 3. · Psa. 52. · Ioa. 10. · Exo. 16. · Exo. 24 · Deut. 9. · 3. Re. 19

dinem ostendit. De eo ait Dauid: Dominus regit
Psa.22. me,& nihil mihi deerit:in loco pascuæ ibi me col-
locauit. Et rursus dominus illuminatio mea,& sa-
Psa.26. lus mea,quẽ timebo?Et ipse pastor ait ore Zacha-
Zach.2. riæ prophetæ: Ego ero murus igneus in circuitu
Esa.46 eorũ.Et ore Esaiæ:Etiãsi mater obliuiscatur infan
tis sui,ego tamen non obliuiscar tui. Et Petro quẽ
vniuersalem ecclesiæ pastorem cõstituit,dixit:Pas-
Ioa.22. ce oues meas. Non dixit pasce te ipsum, sed oues:
nec dixit:Occide illas,sed pasce eas:Non superbiã,
fastum,& insolentiam,sed solicitudinẽ, curam, &
vigilantiam illi commẽdauit. Et idem Petrus aliis
1.Pet.5 pastoribus dicebat:Pascite, qui in vobis est, gregẽ
Dei. Docens diuus Paulus tribuentium, & præsu
Rom.12 lum munus, ait: Qui tribuit,in simplicitate, qui
præest,in solicitudine. Et curã suã ostendens con-
2. Cor. 11. numeratis laboribus suis ait: Præter illa, quæ ex-
trinsecus sunt instãtia mea quotidiana, solicitudo
omnium ecclesiarum.Qui in functione præfecturæ
solicitudinem præstat, reliquos numeros suæ di-
gnitatis facilè explebit. Sed hæc solicitudo erga
oues debet esse, vt illas spirituali cibo, & corpo-
reo alimento pascat, non erga mundi honores &
vanitates.Sunt enim nonnulli,qui eam,quam ec-
clesiæ debent solicitudinem,seculo tradiderũt,va-
nam nominis celebritatem quærentes, suum san-
guinem,non Iesu Christi illustrare conantes.Hinc
effectum est,Deo ita permittente,vt subditi aduer-
sus præsules sæpenumero insurrexint & contra ex
celsas ecclesiæ dignitates ostẽderint rebellionem,
quoniam ipsi præsules ecclesiarum solicitudinem
reliquerunt. Vltionem diuinam esse arbitror, &
iustum Dei iudicium, ita peccatis exigentibus, vt
subditi à præsulum obediẽtia deficiant,quod præ-
sules à solicitudine eos pascendi defecerint. Anti-
qui philosophi principem & præsulẽ cum sole cõ-
parabant, quem appellabant theon,hoc est,currẽ-
tem,vt significarent debere illũ omnia animo per-
currere, esseq́; ei solicitudinem, & curam,& vigi-
lantiam summè necessariã. Eam ob causam ei scep
trum rectum absq; foliis tribuebant, vt innuerent
iustitiam debere esse rectam & affectionibus desti-
tutam. Vt autem similitudinem eius in æquitate &
iustitia ostenderent.Martem,per quem principem
significabant,indutum tunica adamantina pinxe-
runt. Vt autem ipsum principem veritatis cultorẽ
esse debere indicarent, principis statuam colloca-
uerunt in quodam Aegypti ædificio, vbi erat rex
Simandius sepultus, & habebat statua illa princi-
pis veritatem ex collo pendentem tanquam pre-
tiosum monile,in quod ipse oculos habebat con-
iectos. Author est Diodorus Siculus libro 2. Bi-
bliothecæ. Nolebant veteres illi, vt princeps aspi-
ceret affectus corruptos,adulationes,& vanitates,
sed vt in veritate oculos figeret,qua adductus gu-
bernaret,vt se non pasceret deliciis,& traderet vo
luptatibus,sed subditorũ saluti consuleret, & pro
illis curas, & labores subiret. In vita Alexandri
Magni, quã Ioannes Monachus literis mandauit,
proditum est memoriæ Alexandrum has voces e-
misisse. Seruile est dedere se voluptatibus, labori-
bus autem se exercere, res est principibus digna.
Si hoc Gentes absque fide animo perspiciebant,
quam rationem Deo reddent fideles, si illud intue
ri noluerint:quibus Deus dicit:Væ pastoribus Is-
rael, qui pascunt seipsos? Si seculi principes saluti
populi cõsulere tenentur,quãtò magis pastores ec
clesiastici & religiosi, qui sunt aureæ monetæ in
gẽtis pretij in ecclesia Christi?Oportet eos nihil in
tra se habere vilis cupri, nullã alienæ materiæ mi-
stionem recipere,nullum raucum sonum plumbi
edere,nihil adulterinum intrinsecus admittere. Et
quoniã sunt virtutis pictores præcipui,à quib⁹ sub
diti artẽ pingẽdæ virtutis discunt,vt ait in Apolo-
getico Gregorius Nazianzenus, summa ope nitẽ-
dum est, ne inueniantur pulchræ virtutis pessimi
pictores, vel certè ne aliis pictoribus,qui eã debẽt
in seipsis depingere,imaginis eius pessima præbeãt
exemplaria.Pulchrã autem depingent virtutem, si
in eius actiones toto pectore incubuerint,& eccle- Heb.13.
siæ solicitudinem præstiterint. Audiant diuũ Pau-
lum dicentem:Obedite præpositis vestris, & sub- 1.Tim.3
iacete eis:ipsi enim peruigilant quasi rationẽ red
dituri pro animabus vestris.Et alibi:Oportet epis-
copum irreprehensibilem esse. Et rursum:Attẽdite Act.20.
vobis, & vniuerso gregi, in quo vos spiritus san-
ctus posuit episcopos,regere ecclesiam Dei, quam
acquisiuit sanguine suo.

Lac comedebatis,& lanis operiebamini. Nomine la-
ctis intelligit opes, nomine lanæ vestium varieta-
tem.Ionathas Chaldæus habet:Comeditis,& absu
mitis subditorum diuitias.

Quod crassum erat occidebatis. Hoc est, diuitibus
mortem inferebatis,vt eorum diuitias acciperetis.
Arguit pastores impios, quod pietatis momenta
perpendere noluissent.Est enim eorum munus me
deri ægrotis,infirmos consolidare,fractos alligare,
abiectos reducere, perditos quærere, & leniter ac
iustè gubernare.Ideo ait Apostolus:Corripite in- 1.Thess.
quietos,consolamini pusillanimes, suscipite infir- 5.
mos,patiẽtes estote ad omnes. Pastor ille cœlestis,
Christus Deus noster relictis nonaginta nouem o- Mat. 18.
uibus in deserto venit eam,quæ errauerat, quæsi- Luc.15.
tum,eamq́;inuẽtam asportauit in humeris. Nona-
ginta nouem oues sunt angeli electi, ouis, quæ pe-
rierat, genus humanum, desertum cœlũ est à no-
bis separatum,aduentus ad quærendam ouem per
ditã est Christi incarnatio,ouis impositio in hume-
ros est generis humani in proprio corpore redem-
ptio, reuersio ad desertũ est reditus Christi ad vi-
tam, eiúsque in cœlum admirabilis ascensus.Feli-
ces illi pastores,qui quærunt oues perditas,impo-
nunt suis humeris,earum saluti consulunt, & mu-
nus Christiani pastoris exercẽt.At væ illis, de qui
bus hoc loco loquitur Ezechiel, quibus per Iere- Iere.23
miam ait Deus: Væ pastoribus,qui disperdunt, &
dilacerant gregem pascuæ meæ. Ait diuus Grego-
rius tot mortibus prælatos dignos esse,quot ad sub-
ditos suos perditionis exempla transmittunt. De-
bet pastor primo panem habere in pera,hoc est,sa-
cram scripturam in cognitione, iuxta id quod ait
Deus per Malachiam:Labia sacerdotis custodiunt Malac. 2.
sciẽtiã. Et per Oseã: Quoniã tu sciẽtiã repulisti, re-
pellã ego te,ne sacerdotio fungaris mihi. Vnde di- Ose. 4.
uus Paul⁹ in Epistola prima ad Timotheũ præsulẽ 1.Tim 3
ait debere esse doctorẽ.& ad Titũ:Oportet, inquit, Tit.1.
continentẽ esse,amplectentẽ eum, qui secundũ do
ctrinã est,fidelem sermonẽ, vt potens sit exhortari
in doctrina sana,& eos,qui cõtradicũt arguere.Se- 1.Tim 5
cũdo debet habere baculũ ad delinquentiũ corre- 2 tim.
ctionem.Ideo ait Apostolus:Peccantes coram om- 4.
nibus argue,vt& cæteri timorẽ habeãt. Et rursum:

Argue obsecra, increpa, in omni patiētia & doctrina. Oportet enim infundere vinum & oleū, more cœlestis Samaritani, vt correctio & pietas, iustitia & misericordia, seueritas & clemētia copulentur. Et quoniā præsules pastores vocantur, in quatuor illos insignes pastores oculos coniiciāt, vt eos imitētur, de quibus loquitur diuina scriptura, eos summis laudibus efferens. Primus est Abel iustus quē
Gen. 4. liber Genesis asserit fuisse ouium pastorem. Abel idē est, quod lugens, debent enim pastores populi
Ioel. 2. scelera deplorare. Id exercebant illi, de quibus ait Ioel: Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes ministri domini, & dicent: Parce domine, parce
Ierem. 9 populo tuo. Id intelligēs Ieremias aiebat: Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontē lachrymarū, & plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei. Alter pastor est Iacob, qui de seipso dice-
Gen. 31. bat: Die noctúq; æstu vrgebar, & gelu: fugiebátque
Ioan. 17. somnus ab oculis meis. Et Christus cœlestis pastor apud Ioannem patrem cœlestem alloquens: Quos inquit, dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis. Tertius pastor est Da-
1. Re. 17. uid, qui de se ait: Pascebā patris mei gregē, & veniebat leo, vel vrsus, & tollebat arietem de medio gregis, & persequebar eos, & percutiebā, eruebáq; prædam de ore eorum, & suffocabā, interficiebáq; illos. Oportet se bonos pastores leoni illi oppone-
1. Pet. 5. re, de quo ait diuus Petrus in prima sua canonica: Aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens
Exod. 3. circuit, quærens quem deuoret. Quartus est Moyses, qui oues Ietro pascebat. Hic pro populo ad do-
Exo. 32. minū ardētes preces fundens aiebat: Quiescat domine ira tua, & esto placabilis super ira populi tui. Debent enim præsules pro ouibus suis Deū orare, easque ex Aegypto auferre, & in terrā promissionis dirigere, hoc est, ex mundi flagitiis auertere, & ad cœlestis patriæ desiderium exhortari. Tenetur bonus pastor communem vtilitatem suæ propriæ anteponere. Vt contēnendus est, qui in nauigando se
Simile mauult incolumem seruare, quàm nauim, sic eum vituperandum existimo, qui in reipublicæ discrimine suū propriū cōmodum temporale communi animarū saluti anteponit. At præter hos quatuor pastores, de quorum laudibus nulla vnquam ætas conticescet, quorū res gestæ sunt diuinis literis cōsignatæ ad memoriā posteritatis sempiternā, oportet principes & præsules verè Christianos pastorē illum cœlestem imitari, Christum Deum nostrū,
Ioan. 10 qui de seipso ait: Ego sum pastor bonus. Ille pro nobis sanguinem fundere, & crucis mortem subire non dubitauit. Ideo humanam naturam assumpsit immensus ille Deus, mundi conditor & conseruator, vt oues in tenebris inextricabilibus errātes, ad veritatis splēdorem adduceret, viámq; illis muniret ad gloriam immortalem consequendam. Illum expectauerant patres antiqui, de eius aduentu vaticinati fuerant diuini vates, asserentes fore, vt diuinus hic pastor veniret, cuius sanguine mūdi maculæ abluerentur, & iniquitates expiarentur: cuius numine prædicebant esse infinitam hominū multitudinem ex impia idolorū superstitione seuocandam, & ad veram Dei fidem & religionē cōuertendam. Huius pastoris vestigia sequuntur præsules illi, qui pro terrenis quærunt cœlestia, pro fluxis æterna, pro exiguis magna, & pro animarū salute corporis vitam, si opus sit, periculis exponūt; quorum multi in Dei ecclesia fuerunt, sunt, & futuri sunt. Et licet nōnulli aliquādo reperiantur præsules, & principes immanes, & impij, qui scelere pascuntur & maleficio, & viros opprimunt iustos & pios, eosque vocant ad cædem & vastitatem, nō est tamen cur animo cadamus, & scandalo assumpto aduersus Deum aliquid cogitemus. Etsi enim impios tyrannos interdum regnare permittit, illisque pro sua singulari pietate diuturnam sæpe concedit impunitatem, non tamen flagitia impunita relinquit: quin potius ea differt æternis cruciatibus punienda. Solet etiā ex impiorū malis magna bona colligere. Vt qui pulchram aurificis officinā,
pretiosis monilibus ornatam ingreditur, nō debet Simile
ægre ferre fornacem, & carbones, quos ibi videt, quoniam ad annullos illos & inaures, & cætera auri monilia & ornamenta conficienda opus est igne, est carbonibus: sic qui in Dei ecclesia, vbi sunt infiniti viri sapientia insignes, pietate conspicui, charitate feruentes, omni virtutum genere præstantes, aliquos viderit indoctos, fallaces, nefarios, tyrannos, & impios, non debet occasionem sumere ruinæ, quia non essent martyres, nisi essent tyrāni. Non permitteret Deus malos, nisi posset ex illis bonum aliquod elicere. Capite decimooctauo libri vndecimi de ciuitate Dei ait ita diuus Augustinus: Nec Deus vllum, non dico angelorum, sed vel hominum crearet, quem malum futurum esse præscisset, nisi pariter nosset, quibus bonorum vsibus accōmodaret. Atque ita ordinem seculorum tanquam pulcherrimum carmē etiam ex quibusdam quasi antithetis honestaret. Hęc Aurelius augustinus ibi. Et multis aliis in locis iniquos ait vtiles ideo esse quia viros pios exercent ad virtutem patientiæ, & ad honestatis constantiam: cum afflictio maximè conducat ad immortalitatis coronam ob
tinendam. Vnde aiebat apud Tobiam Sara cum Tob. 3.
Deo loquens: Hoc habet pro certo omnis, qui colit te, quòd vita eius, si in probatione fuerit, coronabitur, si autem in tribulatione fuerit, liberabi-
tur. Et Dauid: Iuxta est dominus his qui tribulato Psal. 33.
sunt corde, & humiles spiritu saluabit. Et diuus
Paulus Placeo mihi in infirmitatibus meis, in cōtu 2. Cor.
meliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in an- 12.
gustiis pro Christo. Sed infelices illi, qui affligētes iustos, seipsos crudeliter affligunt, & alios calamitatibus lacerantes æternum sibi ipsis conflant excidium. Infelices pastores, qui cùm ouium saluti cōsulere teneantur, quod crassum est, occidunt. Dei gregem nō pascunt, & seipsos in vitia ingurgitant: in quos hoc loco inuehitur Ezechiel.

Sed cum austeritate imperabatis eis, & cum potentia. Hoc est asperè, insolenter, & superbè illis dominabamini, & vt paucis dicam, tyrannidem exercebatis in eos. Per Ecclesiasticū ait Deus: In mansuetu- Eccle. 3.
dine opera tua perfice, & super hominū gloria diligeris. Quantò maior es, humilia te in omnibus, &
corā Deo inuenies gratiā. Et rursum: Rectorē te po Ecc. 32.
suerūt, noli extolli, esto in illis quasi vnus ex ipsis.
Et diuus Paulus in epistola ad Titum, Oportet, in- Tit. 1.
quit, episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem: non superbum, nō iracundum, non vinolentum, non percussorem. Quemadmodum æsta-
te cùm vehementius tonuerit, quàm fulserit signū Simile
est ventorum, vt Plinius ait, sic qui in aliorū peccata vehementer inuehitur, & clamores queribūdos

attollit,

attollit, cùm ipse nõ perinde vitæ puritate micuerit, facilè ostendit animum habere austeritatis potius, & ambitionis, ac vanitatis vento tumentem, quàm colentem iustitiæ, & Christianæ pietatis. Bariona sonat filium columbæ, & talis debet esse, qui alios suscipit gubernandos. Quorsum enim Christus Deus noster promittens Petro summum põtificatum, ei dixit: Beatus es Simon Bariona, nisi vt ostenderet debere ecclesiasticum pastorem columbæ habere mansuetudinem & simplicitatem: Sed quoniam oportet vti aliquando austeritate, & grauiter punire: & obiurgationes nonnunquam incidunt necessariæ, in quibus necesse est vti acerbiore contentione verborum, & acriore reprehensionis & supplicij seueritate, sed ita vt procul absit ira & intemperantia, ait Gregorius Nazianzenus in libro de Ieremiæ dictis, difficile esse scire regere seipsum, scire autẽ regere alios difficilius. Et in Apologetico, Reuera, inquit, mihi videtur ars artiũ, & disciplina disciplinarum hominem regere, vel imbuere, qui est inter omnes animantes maximè & moribus varius, & volũtate diuersus. Vt in corporibus multæ inueniuntur dissimilitudines, alios enim aspicimus celeritate instructos ad cursum, alios viribus ad palæstram, quosdam facie nigro colore affectos: quosdã albo, alios formæ grauitate præditos esse, alios venustate, sic in animis existunt diuersæ propensiones, & infinitæ varietates. Quas omnes debet cognoscere, qui rempublicam gubernandam suscipit. Videant igitur electores, ne rempublicam amentibus & sceleratis committant. Latrunculi Syriæ ceperunt puellam Israeliticam, eámque Naaman Syro lepra contaminato tradiderunt. Eodem modo faciunt nõnulli electores, impiè quidem illi, & nefariè, qui religionem eripiunt virginẽ pulcherrimã, quam leproso cuidã, flagitioso, inerti, indocto, vitiis imbuto gubernandam committunt, vt ipse eis suorum vitiorum impunitatem largiatur, & cùm erga eos sit indulgentissimus, sit aduersus alios asperrimus, imperans illis cum austeritate.

Matth. 16. *Simile* *4. Reg. 5*

Et dispersæ sunt oues meæ. Est enim hoc magnum periculum: Nam lupus in oues simul congregatas non audet impetum facere, at ũ dispergantur, in eas statim inuehitur.

Errauerunt greges mei in cunctis montibus. Alludit ad loca excelsa, vbi solebant Iudæi idola constituere, & ibi ea colere.

Super omnem faciem terræ. Hoc est, terrena sectabantur, non cœlestia. At in epistola ad Collossenses ait Apostolus: Quæ sursum sunt, quærite, vbi Christus est, in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Si altè spectare voluerimus, & æternas beatorum sedes contueri, & supera ac cœlestia gaudia cogitare, omnia terrena contemnemus, & exigua ac fragilia reputabimus.

Coloss. 3

Et non erat qui requireret. Nec rex, nec princeps, nec sacerdos, nullus deniq; erat, qui errantem populum ad viam Dei reuocaret, quoniam hi extra viam syluas vitiorum peragrabant. Omnes tam nobiles, & illustri loco nati, quàm obscuri, & plebeij erant sceleribus imbuti. Hoc intelligens Esaias dicebat: A plãta pedis vsq; ad caput non erat in eo sanitas. Hoc est, ab agricola vsq; ad principem, ab infimo vsq; ad supremum, omnes erant flagitiorum labibus infecti. Verba hæc repetit Ezechiel ad tanti mali magnitudinem exaggerandam.

Esai. 1.

Ecce ego ipse super pastores. Subaudi veniam, vt in eos grauiter animaduertam.

Requiram gregem meum de manu eorum. Id est, petam ab illis rationem excidij populi mei, eiúsque detrimentum illis imputabo.

Vt vltrà non pascant gregem meum. Auferam ab eis oues meas, quas opprimunt & perdũt. Hoc fuit impletum tempore Christi, cùm ipse electos suos liberauit ab scribis & pharisæis, qui populũ oneribus grauibus opprimebant, vt apud Matthæũ, & Lucam licet videre. Ab hac legis seruitute, & onerum impositione liberati sunt fideles per euangelicã libertatem, vt copiosè ostendit Apostolus in epistola ad Galatas. At oportet, quid sit libertas hæc intelligere: ne eam malè intellectam in scelerum occasionem sumamus. Ita enim ait diuus Apostolus: Vos in libertatẽ vocati estis fratres, tantùm ne libertatem in occasionem detis carni, sed per charitatem spiritus seruite inuicẽ. In epistola ad Romanos ait ita Apostolus: Lex spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati, & mortis. Et in secunda ad Corinthios: Vbi autem spiritus domini, ibi libertas. Sed ad Romanos, Liberati, inquit, à peccato serui facti estis iustitiæ. A duplici dãnatione, in quam incurrimus per Adam, nimirum peccati & mortis, liberati sumus per Christũ. Eam ob causam sanctus Apostolus eius legem, appellat legem spiritus contra peccatum, & legem vitæ contra mortem, dicens: Lex spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis. Vnde libertas nostra spiritualis est, non carnalis.

Matt. 23 *Luc. 21.* *Gala. 4. & 5.* *Gala. 5.* *Rom. 8.* *2. Cor. 3* *Rom. 6.* *Rom. 8.*

Et non erit vltrà eis in escam. Id est, non amplius posthac impij pastores gregem meum deuorabũt.

Requiram oues meas, & visitabo eas. Eodem modo apud Esaiam: Sicut pastor gregem suum pascet: in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo leuabit: fœtas ipse portabit. Et apud Zachariam: Visitabit dominus exercituum domum suam, domum Iuda.

Esa. 40. *Zach. 10*

In die nubis & caliginis. Hoc est tempore calamitatis. Qua de re ea poteris videre, quæ capite 32. diximus, verba illa explanantes. Et operiam cœlos.

Infr. 32.

D

Et educam eas de populis, & congregabo eas de terris, & inducam eas in terram suam: & pascam eas in mõtibus Israel, in riuis, & in cunctis sedibus terræ. In pascuis vberrimis pascam eas, & in montibus excelsis Israel erunt pascua earum, ibi requiescẽt in herbis virẽtibus, & in pascuis pinguibus pascentur super montes Israel. Ego pascam oues meas & ego eas accubare faciam, dicit dominus Deus. Quod perierat requirã, & quod abiectum erat, reducam, & quod confractum fuerat alligabo, & quod infirmum fuerat consolidabo, & quod pingue & forte custodiã, & pascam illas in iudicio. Vos autẽ greges mei, hæc dicit dominus Deus. Ecce ego iudico inter pecus & pecus arietũ & hircorum. Nonne satis vobis erat pascua bona depasci? Insuper & reliquias pascuarum vestrarum cõculcastis pedibus vestris:

&cũ puriſſimã aquam biberitis reliquã pedibus veſtris turbaſtis. Et oues meæ his, quæ conculcata fuerant pedibus veſtris paſcebantur, & quæ pedes veſtri turbauerãt, hæc bibebant. Propterea hæc dicit dominus meus ad vos. Ecce ego ipſe iudico inter pecus pingue, & macilentum, pro eo quòd lateribus & humeris impingebatis, & cornibus veſtris vẽtilabatis omnia infirma pecora, donec diſpergerentur foras. Saluabo gregem meum, & non erit vltrà in rapinam, & iudicabo inter pecus, & pecus.

E

Et educam eas de populis, & congregabo eas. Per populos regiones intelligit Chaldeorum. Sed quis non videt intelligi hoc præcipuè de Chriſto Deo noſtro, qui eos, qui diſperſi erãt, & vanis, ac variis Gentium ſuperſtitionibus addicti, ad veram Hyeroſolymã, hoc eſt, ad eccleſiam catholicam duxit, vbi eos congregauit: vt impio idolorum cultu relicto religionem veritatis pleniſſimam amplecterentur? Qua de re nõ ſolùm alibi apud hunc noſtrũ Ezechielem, ſed etiam in noſtris in Eſaiam commentariis fuſè diſſeruimus, verba illa vndecimi capitis explanantes: A Phetros, & ab Aethiopia, & verba illa capitis vigeſimiſeptimi: Et erit in die illa, clangetur in tuba magna.

In montibus Iſrael, in riuis, & in cunctis ſedibus terræ. Hoc eſt, in mõtibus, & vallibus aqua fluminum irriguis, & in omni denique loco fertili & herboſo. Explicans autem ſeipſum, ait: In paſcuis vberrimis paſcã eas. Felices illi, qui ſe Deo cõmittunt, & tam diligenti paſtori cuſtodiendos & paſcendos tradunt. Audi vnũ ex illis aiẽtẽ: Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco paſcuæ ibi me collocauit. Super aquam refectionis educauit me, animã meam cõuertit. Locum paſcuæ vocat vberrimum contemplationis rerum diuinarum paſtum, quo mentes admirabili voluptate afficiuntur: aquam verò refectionis gratiam Spiritus ſancti, & amœna diuinarum literarum flumina. Ex his rebus tantum roboris animis iuſtorum accedit, vt nullis calamitatum fulminibus terreantur, nullis ſceleratorum oppugnationibus debilitentur. — Pſa.22.

Simile — *Quod perierat requiram.* Quemadmodum paſtor ouem perditam requirens ſolet in locum excelſum aſcendere, vt inde ad eam clamet, ita Chriſtus genus humanum requirens in excelſam crucem in monte Caluariæ defixam aſcendit, vt nos ad ſeipſum clamore magno vocaret. Et quamuis impij Iudæi Chriſti voces contẽnunt, quod ipſe iam iis verbis dixerat per Salomonẽ: Vocaui, & renuiſtis, extendi manum meam, & nõ fuit qui aſpiceret: eius tamen voces emiſſas è cruce audiunt electi, veluti oues ſibilum ſui paſtoris attendentes. Ipſe enim dixerat per Zachariam prophetam: Sibilabo eis, & cõgregabo illos, quia redemi eos. Sibilat Chriſtus, ſibilat etiam diabolus. Vis ſcire cuius paſtoris ſis ouis, intuere cuius ſibilum ſequaris. — Prou.1. Zach.10.

Quod confractum fuerat, alligabo. De eo dixerat Eſaias: Calamũ quaſſatũ non cõteret. Quẽ locũ diuus Matthæus de Chriſto interpretatur. Per calamum quaſſatum homines intelligit imbecillos, & fragiles in fide, quos Chriſtus roborauit, congregauit, & vinxit. — Eſa.42. Matth.12.

Quod infirmum fuerat, conſolidabo. Præſulis & cõcionatoris munus eſt vulnera curare, non exulcerare, morbis mederi, non eos efficere. De Chriſto dixerat Eſaias. Verè dolores noſtros ipſe tulit, & languores noſtros ipſe portauit. Quem locum diuus Matthæus & diuus Petrus de Chriſto interpretantur. Sed Matthæus de corporis languoribus, quibus ipſe mirabiliter medebatur, Petrus autem autem de animi ægritudinibus, hoc eſt, de peccatis, à quibus genus humanum liberauit. Et vterque rectiſſimè, & literaliter: nam vnus ac idẽ ſcripturæ locus duos poteſt habere ſenſus literales. — Eſa.53. Matt.8. 1.Pet.2.

Quod pingue & forte cuſtodiam. Ne ſcilicet ægrotet. Aegros curabo, vt reſtituantur in priſtinam ſanitatem: robuſtos autem ac valentes præſeruabo, ne incidant in morbũ. Pro cuſtodiam, verti poteſt, exterminabo, ſiue diſperdam. Et tunc erit ſenſus: Pingues & potentes qui opprimunt imbecillos, & in viros innocentes contumelias iaciũt, caſtigabo. Id voluit diuina ſcriptura in Exodo ſignificare: cũ dixit eſſe bouem cornupetam lapidibus obruendũ. Quid per bouem cornu percutiẽtem niſi homo immanis intelligitur, qui alios vexat, & ad excidiũ vocat. Aſpicis hic totũ præſulis munꝰ numeris ſuis abſolutũ. Debet enim bonos remunerare, malos verò punire, vitia euellere, & virtutes plãtare. Vnde Ieremiæ dixit Deus: Conſtitui te hodie ſuper gẽtes, & ſuper regna, vt euellas, & deſtruas, & diſperdas, & diſſipes, & ædifices, & plantes. Sed ad hoc opus eſt habere præſulem, amorem charitatis in animo, laborem in negotiis, fortitudinem in periculis, conſilium in prouidendo, induſtriam in agendo, conſtantiam in perſeuerando. — Exod.21. Iere.1.

Et paſcam illas in iudicio. Hoc eſt, ſapienter, ſciens quid cuique conueniat. Vel in iudicio, id eſt, in rectitudine, & æqualitate, dãs vnicuique quod ſuum eſt. In hoc conſiſtit iuſtitia, quæ eſt omnium moralium domina, ac regina virtutum.

Vos autem greges mei. Increpatis iniquis principibus increpat modò ſubditos iniquos, qui cùm lautè & ſplendidè vitam agant, volunt alios opprimere, & inter eos diſcordiã ſeminare. Ideo ait: Ecce ego iudico inter pecus, & pecus, hoc eſt, inter bonos & malos. Id explicare volẽs ſubdit: & inter arietem & hircum: Per arietem ſubditum bonum intelligit, per hircum malum: per aquas pedibus conculcatas pacem perturbatam. Poteſt hoc hæreticis accommodari, qui cùm legant ſacrã ſcripturam, quæ aqua pura, & lucida, eam turbant, & & conculcant, & perperam interpretãtur: Et ita decipiũt multos quibus familiariter vtũtur. Quã ob cauſam oportet eos ſummopere vitare. Hæreticum hominem, inquit diuus Paulus in epiſtola ad Titum: Poſt vnam, & ſecundã correptionem deuita, ſciens quia ſubuerſus eſt, qui eiuſmodi eſt, & delinquit, cùm ſit proprio iudicio condẽnatus. Et diuus Ioãnes in epiſtola ſua ſecunda. Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domũ, nec aue ei dixeritis. Etſi hæretici velint ſanctitatem oſtentare, non eſt illis habenda fides. Ideo dicebat Chriſtus: Attendite à falſis prophetis, qui veniunt ad vos in veſtimentis ouium: intrinſecus autem ſunt lupi rapaces: à fructibus eorum cognoſcetis eos. Citant quidem diuinas — Tit.3. 2.Ioa.1. Matt.7.

scripturas, sed deprauatè: & ad hæreses suas confir mandas locos afferunt sacrarum literarum, sed qui illud minimè dicant. Vt qui regis imaginem ex auro, & gemmis pretiosis à solerte artifice fabricatam dissoluunt, & transferunt aurum illud & gemmas in canis imaginem, quam ex eadem materia conficiunt, aiunt imaginem illam suam canis esse regis imaginem, quoniam idē est aurū, & iidem pretiosi lapilli: sic hæretici imaginem fidei dissoluunt, & ex iisdem sacræ scripturæ authoritatibus perperam ac falsò expositis imaginem perfidiæ conficiunt, & ornant: & aiunt illam esse fidei & veritatis imaginem, quoniam est ex iisdem locis sanctarum scripturarum constructa. Et hoc modo imbecillos & fragiles homines sępenumerò fallunt, suadentes illis turpem illam canis figurā, hoc est, pestiferam suam hæresim esse pulchram regis, hoc est, expressā veritatis imaginē. Hac similitudine vtitur Irenęus libro aduersus Valentinū primo. *Simile*

Pro eo quod lateribus & humeris. Metaphora sumpta à bouibus pinguibus & robustis, qui imbecillos & macilentos impellunt, & lateribus, humeris, ac cornibus eos percutiunt.

Et suscitabo super eas pastorem vnum, qui pascat eas, seruum meum Dauid ipse pascet eas, & ipse erit eis in pastorem. Ego autem dominus ero eis in Deum, & seruus meus Dauid princeps in medio eorum. Ego dominus locutus sum. Et faciam cum eis pactum pacis: & cessare faciam bestias pessimas de terra, & qui habitant in deserto securi dormient in saltibus. Et ponam eos in circuitu collis mei benedictionē: & deducam imbrem in tempore suo, & pluuiæ benedictionis erunt. Et dabit lignum G agri fructum suum, & terra dabit germen suum, & erunt in terra sua absque timore, & scient, quia ego dominus, cùm contriuero catenas iugi eorum, & eruero eos de manu imperantium sibi, & non erunt vltrà in rapinam in Gentibus, nec bestiæ terræ deuorabunt eos: sed habitabunt confidenter absque vllo terrore. Et suscitabo eis germē nominatum: & non erunt vltrà imminuti fame in terra, neque portabunt vltrà opprobrium Gentium. Et scient quia ego dominus Deus eorum cum eis, & ipsi populus meus domus Israel, ait dominus Deus. Vos autem greges mei, greges pascuæ meæ homines estis, & ego dominus Deus vester dicit Dominus Deus. *Ioā.1.g. Ioan.10.b. Esai.40.c. Danie.9.g. Ioan.10.b.*

Et suscitabo super eos pastorem vnum, qui pascat eas, seruum meum Dauid. Verba sunt Dei patris verū pastorem Christum promittentis. Cùm Moyses ad exitum vitæ vocaretur, populo Israelitico benedixit. Et postquam multa de Christi protulit aduentu, has voces emisit: Habitabit Israel confidenter solus, oculus Iacob in terra frumēti, & vini, cœliq; caligabunt rore. Israelem, qui vocatur Iacob, oculum appellat per oppositionem, non corporis oculum, sed aquæ, hoc est fontem à quo deductus est *Deu 33.* populus Israeliticus veluti fluuius à fonte. Oculus fuit & vena aquarum multarum, à qua deriuatus est populus, qui Iacob etiam appellatur. Hunc Israeliticum populum, hos Hebræos à Iacob genus suum ducentes dixi loco illo Moyses esse tempore Christi cum animi securitate in ecclesia catholica habitatores. Ecclesiam autem vocat terram frumenti & vni, hoc est, in qua futurus erat Christus in sancto eucharistiæ sacramēto sub speciebus frumenti & vini. Vel per vinum & frumentum intelligit abundantiam donorum cœlestium, quod aliis verbis idem significantibus repetit dicens: Cœliq; caligabūt rore: Hoc est, ex cœlis distillabūtur pluuiæ ecclesiam fœcundantes: erit ecclesia irrigata affluentia gratiæ, & diuinorum bonorum. Hæc est terra illa fertilissima, de qua dixit psalmographus: In loco pascuæ ibi me collocauit, super aquam refectionis educauit me. Per Israelitas hi intelliguntur, qui erant fidem Christi recepturi, qui sunt Israelitæ secundum spiritum, siue sint ex Hebræis, siue ex Gentibus. Qui autem sunt infideles, hi etiā si sint Israelitæ secundum carnem, non autem sunt secundum diuinam promissionem. In epistola ad Romanos ait ita diuus Paulus: Non enim omnes, qui ex circuncisione sunt Israel, hi sunt Israelitæ, neq; qui semen sunt Abrahæ, omnes filij. Sed in Isaac vocabitur tibi semen. Id est, non qui filij carnis hi filij Dei sunt, sed qui filij sunt promissionis, ęstimātur in semine. Et in epistola prima ad Corinthios, Videte, inquit, Israelem secundū carnem: innuens alterum esse secundum spiritum. De hoc Israele secundum spiritum vaticinatus est loco illo Deuteronomij Moyses, prædicens illum esse in ecclesia Dei fidenter habitaturum. Id asseruit posteà Ieremias ita dicens: Ecce dies venient, dicit dominus, & suscitabo Dauid germē iustum & regnabit rex, & sapiēs erit, & faciet iudiciū & iustitiā in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit cōfidenter. Et hoc est nomen, quod vocabunt eum: dominus iustus noster. Vbi in editione vulgata est dominus, est in Hebraico Iehouah, quod nomen ex omniū & Hebræorū & Christianorum sententia tantùm de vero Deo dicitur: & illi soli tribuitur. Indicat apertè Ieremias his verbis Messiam esse verum Deum, in cuius aduentu erant Israelitæ cum animi fiducia & tranquillitate in ecclesia commoraturi, & æternā salutem consecuturi: ipsumq; futurum esse pastorem, & regē, & verū Dauidem, & super Dauidis thronum sessurum. Illū autem locum intelligunt de Christo omnes, tā Iudæi quàm Christiani, sed variant in tempore. Idem repetit Ieremias trigesimotertio, dicens: Ecce dies venient, dicit dominus: & suscitabo verbū bonū, quod locutus sum ad domum Israel, & ad domū Iuda in diebus illis: & in tēpore illo germinare faciā Dauid germen iustitiæ, & faciet iudiciū & iustitiā in terra. In diebus illis saluabitur Iuda & Israel habitabit confidenter: & hoc est nomē, quod vocabunt eum, dominus iustus noster. Vel vt alij vertūt, Deus iustitia nostra. Christus enim est ille, qui iustificat nos, de quo ait diuus Paulus in epistola prima ad Corinthios: Qui factus est nobis sapiētia, & iustitia, & sanctificatio, & redēptio. Hic est supremus rex, cœlestis Dauid, ex eius semine secūdum carnem, de quo dixerat Esaias: super solium Dauid sedebit, & super regnum eius. Ideo *Psa.22. Rom.9. 1.Cor.10. Iere.23. Iere.33. 1Cor.1. Esai.6.*

dixit Gabriel angelus sacratissimæ virgini: Vocabis nomen eius Iesum: hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur. Et dabit illi dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Et quia Christus processit ex genere Dauidis, fuitque pastor, & rex quemadmodum Dauid, & multis in rebus fuit adumbratus in Dauide, ideo Ezechiel hoc loco appellat eum Dauidem, imo Deus pater per illum dicens: Et suscitabo super eas pastorem vnum, qui pascat eas, seruum meũ Dauid. Et rursus capite 37. Et seruus meus Dauid rex super eos, & pastor vnus erit omnium eorum. Eam ob causam Ieremias duobus locis paulò antè citatis eum vocat Dauidem, regem & pastorem, quemadmodum Ezechiel. Esse autem Christum pastorem à patre cœlesti missũ indicat Esaias iis verbis: Ecce Deus vester, ecce dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur: ecce merces eius cũ eo, & opus illius coram illo. Sicut pastor gregẽ suum pascet, in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo leuabit, fœtas ipse portabit. Intuere quàm dilucidè asserat Christi diuinitatem & humanitatem: apertè eũ vocat Deũ & dominum, & pastorem humeris suis oues portantem. Postquam Michæas capi. 5. locutus est de vtraque Christi natiuitate tẽporali & æterna, subdit: Stabit & pascet in fortitudine domini, Hoc est, perpetuo regnabit in ecclesia pascens oues suas magna fortitudine, efficiensq; per se, & per Apostolos suos clarissima miracula. deo Dauid in persona ecclesiæ canebat: Nos autẽ populus eius, & oues pascuæ eius. Oues sunt Christiani & fideles omnes pastoris illius, qui de se ait: Ego sum pastor bonus: & cognosco oues meas. Aspicis non esse nouum nomen hoc pastoris, quo se Christus cognominauit, sed tributum ei fuisse à prophetis: nec esse nomẽ, quo nos terreret, sed quo nos ad amorem excitaret. Ipse enim ait per Oseam: In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis: Hũc pastorem imitabatur ille, qui ouibus dicebat: Cupidè volebamus tradere vobis non solùm euangelium Dei, sed etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis. Vocans se Christus pastorem ostendit quanta cura nos pascat, & quanto nos labore redemerit, vt ex remedij qualitate periculi nostri magnitudinem cogitemus. Cùm duplex sit pastus, alter animæ, alter corporis, multò magis se Christus solicitum ostendebat erga oues suas in pastu animæ, quàm corporis: nam præ fame spicas vellebant aliquando, & calamitatibus premebãtur, at in pastu animæ summã curam habuit: concionabatur, docebat, arguebat, consolabatur. At hodie à multis ille vocatur præstantior pastor, cui maior est cura corporum quã animarum: famem panis permisit Christus discipulis suis, non autem famem doctrinę: est enim verus animarum pastor: Quapropter diuus Paulus in epistola ad Hebræos Iesum Christum appellat magnum pastorem. Ei assentiens Petrus Apostolorum princeps in prima sua canonica, Conuersi, inquit, estis nunc ad pastorem, & episcopum animarũ vestrarũ. Id prædixit hoc loco Ezechiel inducens promittentem Deum patrem se esse suscitaturum pastorem, vnum seruum suum Dauidem. Et Oseas dicens. Post hæc reuertentur filij Israel, & quærent dominum Deum suum, & Dauid regem suum. Pro quo habet translatio Chaldaica: Post hæc reuertentur filij Israelis, & quærent cultum Dei sui, & obedient Messiæ, filio Dauidis, regi suo, Perspicuum est, nec Ezechielem, nec Ieremiam, nec Oseam, nec alios prophetas illius memoriæ de Dauide patre Salomonis locutos fuisse, cùm eum venturum prædicebant, quoniam iam excesserat è vita, & inter eos & illum longum annorum interuallum interfluxerat. Sed intelligebãtur vaticinia illa de cœlesti Dauide, cuius ille terrenus eximia pietate præstante gesserat imaginem. Quemadmodum Dauid baculo & quinque lapidibus vicit Goliam, sic Christus cruce, & quinque vulneribus mundum superauit. Ipse enim de se ait: Confidite: ego vici mundum. Tanta est eius fortitudo, vt manus eius in cruce vulneribus confossæ, & duris clauis traiectæ mundum vincerent, & dæmonis tyrannidem depellerent. Manus enim illæ Dei sunt, quæ mundum condiderunt: quoniam Christus Deus est & homo, duas in eo naturas cognoscimus, vnam autem personam, vnum suppositum, vnam hypostasim, Persona super hypostasim non addit nisi determinatam naturam nempe rationalem, & in Christo non est alia hypostasis præter hypostasim verbi. Quam ob causam in concilio Ephesino assertum & decretum fuit factam fuisse vnionem in hypostasi aut supposito, quemadmodum in concilio Chalcedonensi factam fuisse in persona. Et ita verè asserimus manus illas, quæ in cruce affixæ fuerũt eas esse, quæ cælum formarunt, quoniam, harum manuum suppositum & persona est Deus. Videbatur ille, qui erat inuisibilis, tangebatur ille, qui erat intangibilis, moriebatur ille, qui erat immortalis. Et brachiis extensis pulsabat citharam cœlestis ille Dauid, & dæmon vincebatur. Hic est ille Dauid, qui pro ouium salute mortuus est, qui nos suo corpore sacratissimo, & suo sanguine pretiosissimo recreat & reficit, qui nos pascit sua gratia, & bonorum abundantia: de quo ait hoc loco Deus pater per Ezechielẽ: Et suscitabo super eas pastorem vnum, qui pascat eas, seruũ meũ Dauid.

Seruum meum. Pater cœlestis Christum vocat seruum suum ratione humanitatis assumptæ, secũdum quam minor est patre, iuxta id quòd ipsa ait: Pater maior me est. At secundum diuinitatem æqualis est patri. Ipse enim ait: Ego & pater vnum sumus. Dicens vnum, significat vnitatem naturę & substantiæ, dicẽs sumus, distinctionẽ personarũ. Vnde diuus Paulus in epistola ad Philippenses. Hoc, inquit, sẽtite in vobis, quod in Christo Iesu, qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualẽ Deo: sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo. Ac si diceret: Ita efficiamini erga vos, quomodo sibi affectus fuit Christus, qui nostram quærens vtilitatẽ abiecit semetipsum. Nã cùm in eadem esset cũ patre substantiã Deo patri æqualis & cõsubstãtialis, cũ posset hãc ęqualitatẽ & cõsubstantialitatẽ sine rapina & iniuria sibi tribuere, noluit eam apud homines imperiose vendicare: quin potius seipsum exinaniuit, assumens hominis naturam, planè instar hominum, ac verus homo factus est perinde ac vnus quiuis ex hominibus, quo ad naturam attinet, non autem quo ad vitium contractum

Marginalia: Luc. 1. — Infr. 37. — Esa. 40. — Mich. 5. — Psa. 78. — Ioan. 10. — Ose. 11. — 1. Thes. 2. — Heb. 13. — 1. Pet. 2. — Ose. 3. — 1. Re. 17. — Ioan. 16. — 1. Re. 16. — Ioan. 14. — Phili. 2.

ctum. Et quoniam Dei filius formā serui accepit, & vt ipse ait, non venit ministrari, sed ministrare, & quia Deo patri obediuit factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis, ideo à patre appellatur seruus hoc loco, & capite 37. Et seruus meus Dauid rex super eos. Et apud Esaiam: Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus: complacuit sibi in illo anima mea. Quē locum diuus Matthæus de Christo interpretatur.

Inf. 37. Esai. 41. Mat. 12.

Princeps in medio eorum, Quasi centrum, à quo ductæ ad circunferentiam lineæ omnes sunt æquales. Vult significare Christum iudicem esse rectum, apud quem non est acceptio personarum. Id quod asserit his verbis in Deuteronomio diuina scriptura: Deus personam non recipit, nec munera. Et Iob: Deus, inquit, non accipit personam principum, nec cognouit tyrannum. Hanc sententiam affert diuus Petrus capite decimo Actorū, & diuus Paulus capite secundo epistolæ ad Romanos. Qui in medio est, omnibus vult æqualiter consulere, quod est Christiani principis & præsulis munus. Volentes veteres Aegyptij regem significare, turrem pingebant à serpente in orbem circundatam & redimitā. Turris illa tutissima est regis pręsentia & voluntas, quæ in medio circuli, in medio regni, in medio rerum debet esse, vt omnes eum videāt, participēt, amēt, & ad eum necessaria referāt, & ab eo videātur, amētur, & iustè iudicētur. Serpens ille tenens principem in medio populus est prudens, qui eum eligit præsulem, & rectorem, qui medium teneat, & colat æquitatem: prudens enim cum serpente comparatur, iuxta saluatoris illud: Estote prudentes sicut serpentes. Plato libro quinto legum vrbem suę reipublicę metropolim, principis domicilium in medio regionis dicebat esse constituendam. In libro Genesis ita scriptum legimus: Habitabat autem Ephron in medio filiorum Heth. Et rectè in medio eorum habitabat, qui inter eos principatum obtinebat, Qua de re fusè disseruimus capite duodecimo, verba illa explanantes: in medio domus exasperantis.

Deu. 10. Iob. 34. Act. 10. Rom. 2. Mat. 10. Genes. 23.

Et faciam cum eis pactum pacis. Ipse enim dixit: Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis.

Ioan. 14.

Et cessare faciam bestias pessimas de terra. Qui totum hoc intelligunt de reditu Hebræorum ex Babylonia, per pastorem intelligunt Zorobabelem, & per oues, Iudæos: & per bestias pessimas, intelligunt ad literam feras, quæ erant in terra promissionis ob eius solitudinem. Nos autem qui totū hoc præcipuè intelligimus de Christo, existimamus pastorem esse Christum, oues, fideles, bestias autem pessimas esse vitia nefaria, & homines impios, scelerumque labiis infectos, ac dæmones generis humani inimicos, iuxta illud psalmographi: Ne tradas bestiis animas confitentium tibi.

Psal. 73.

Et ponam eos in circuitu collis mei benedictionē. Hoc est, ponam infideles meos intra ecclesiam meam, vbi erūnt fœlices. Accipitur benedictio pro felicitate & fœcunditate: & collis pro ecclesia in excelso loco sita.

Et pluuiæ benedictionis erunt. Hoc ęst, erunt pluuiæ fertilitatis & fœcunditatis. Non solùm non nocebunt fructibus, sed proderunt. Erit tēpus illud felix, & affluēs doctrinis. Accipitur pluuia pro doctrina, vt in Deuteronomio: Concrescat in pluuiā doctrina mea, fluat vt ros eloquium meū. Nā quēadmodum pluuia agros rigat, & fœcundat, & segetes educat, atq; confirmat: & plantas lætissimorū fructuū copia exornat, sic Christiana doctrina pios homines irrigat, eorumq; animos alit ad æternitatem, vberrimósq; virtutum fructus producit. Hāc tribuit Deus populo suo tempore opportuno copiosam & abundantem, iuxta id quod ait regius vates: Pluuiā voluntariā segregabis Deus hæreditati tuæ: pluuiam voluntariam appellat doctrinā desideratam & tempestiuam: hæreditatē verò Dei vocat populum Christianum, quem Deus tanquā agrum hæreditarium excolendum suscepit: quem, cùm esset anteā sterilis, doctrinæ suę imbribus irrigauit, & fructiferum reddidit.

Deu. 32. Simile. Psal. 67.

Cùm contriuero catenas iugi eorum. Christus contriuit graue diaboli iugum, quod erat hominum ceruicibus impositum, & loco eius iugum nobis imposuit suaue. Id prædixerat his verbis Esaias: Iugū oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti. Acsi diceret: Cū veneris ô domine Iesu, & assumpta humanitate viā ad gloriā immortalem munieris, eripies homines à graui dæmonis iugo, quo ipse dæmon eorū colla deprimit, & à virga, qua eos percutit, & à sceptro, quo imperat: & diaboli deniq; tyrannidem delebis. Sed heu, quā multi hodie Christi iugū repellunt, seq; Satanæ iugo submittunt! Est quidem dæmonis iugū asperum, & graue, & intolerandum, Christi verò leue, suaue, & amplectēdum: inuitat diabolus mortales ad pondus sui iugi, & currunt libenter: inuitat eos Christus ad sui iugi suauitatem, & renuūt. Venite ad me, inquit clementissimus dominus, omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiā vos. Tollite iugum meum super vos, & inuenietis requiem animabus vestris: iugum enim meum suaue est, & onus meum leue. Per Ieremiam ait ita Deus: Ambulate in via bona, & inuenietis refrigerium animabus vestris. Et dixerunt: Non ambulabimus. Impij homines diuinum iugum aiūt durū esse, & laboribus plenum: at Christus, qui est ipsa veritas, illud leue, & suaue esse asseueranter affirmat. Et diuus Ioannes in prima epistola sua, Mandata, inquit, Dei grauia non sunt, quoniam omne, quod natū est ex Deo, vincit mūdū. Et diuinus psaltes: Nūquid adhæret tibi sedes iniquitatis, qui fingis laborē in pręcepto? Acsi dicat: Tu qui fingis Dei præcepta dura esse & intolerabilia, nónne sedes in flagitiis? Sedes quidem. Dei iugum graue appellas, in eius præceptis fingis labores, non quòd hoc ita sit, sed quòd tu sis in sede iniquitatis collocatus, ex qua surgere nō vis. Dum lignū viride est, potest esse graue iugum ex illo factum, sed longum tempus reddit lignum siccum & leue. Priusquam Dei filius super se iugum ferret, poterat illud graue esse, sed postquam, illud Christus collo suo imposuit, atque triginta & tres annos portauit, effectum est siccum & leue. Poterat Christus legem suam cùm lapide comparare, aut ligno, aut aliqua huiusmodi re, sed ideo voluit eam cum iugo comparare, quia iugum nisi à duobus portari non potest: vt significaret. Dei seruum non esse solùm, cùm pondus aliquod aut laboris, aut calamitatis, propter Christum feret toleranter, eiusque iugum portaret: ipse enim Christus illud ex altera parte tollit, & seruo suo vires suppeditat. Et ita Dei seruus labores vitæ, ærumnas mundi, & grauia humanarum

Esa. 9. Mat. 11. Iere. 6. 1. Ioan. 5. Psa. 93.

manarum molestiarum pondera valet sustinere,& cum societate Christi ea inuenit suauia,& adiumẽta quædam,atque veluti alas quibus volat in sublime vsque ad cœlum. *Simile* Vt enim currus etsi grauis sit,efficit tamen,vt boues onus aliàs intolerãdum ferant,sic Christi iugum,quamuis iugum sit,efficit tamen,vt Dei seruus vitæ onera sustineat, & ferat, & se extollat in excelsum,tendens ad Christum in curru Eliæ;eiusque alta mysteria sole ipso lucidiora lætus ac tutus contemplatur. *Simile* Vt pennę quanuis suum habeant pondus,tamen corpus auis onerosum ferunt in sublime, sic Dei iugum,licèt naturæ per peccatum corruptæ graue videatur,tamen hominem suapte natura grauem extollit in excelsum, & volare facit vsque ad cœlorum altitudinem. Tã suaue est Christi iugum,vt qui illud collo suo imponit,admirabiles voluptates percipiat,& incredibilibus animæ oblectationibus perfundatur. Iugũ est,fateor equidem:sed suaue:pondus est,sed leue: Non omnino Christus nobis subtrahit iugũ,& onus, nõ nobis laborẽ penitus aufert,sed cõmutat. Pro aspero mũdi iugo tribuit suaue,& pro graui onere,leue,vt in hac vita animę tribuat quietẽ,& in altera gloriã sempiternã. *Zacha. 5.* Graue onus est iniquitas sedens super talẽtũ plũbi,quo ille præmebatur,qui aiebat:iniquitates meę supergressę sũt caput meũ, & sicut onus graue grauatę sũt super me. *Psal.37.* Sed Deus tũc nos onerat,cũ à peccati põdere exonerat:onerat beneficio,cũ exonerat peccato. Onera nostra super se portauit,vt nos mũdi leuaret impedimẽtis. Ideo canebat diuinus psaltes: *Psa. 54.* Iacta super dominum curam tuam, vel, vt potest verti ex Hebræo, pondus tuum,& ipse te enutriet,seu vt alij vertunt, subleuabit. Quid plura? Ipse Christus nos vocat laborãtes,& pondere pressos,vt nos laboribus leuet: & oneribus: *Mat.11.* O immensam Christi clementiam,ô infinitam Dei nostri pietatem! Quis non admirabitur tam singularem erga nos amorem, tam admirabilem charitatis abundantiam? Si cadimus, erigit nos:si torpemus,excitat:si dormimus,exuscitat: si erramus,ducit ad viam:si laboramus, clamat & vocat nos,vt pro labore requiem nobis largiatur: si vinculis vitiorum detinemur,catenas iugi dæmonis conterit & confringit. *Psa.115.* Quid igitur retribuemus domino,pro omnibus, quæ retribuit nobis. Ipse est,qui à nobis iugum satanæ repellit, qui ait hoc loco per Ezechielem: Cùm contriuero catenas iugi eorum,&c.

De manu imperantium sibi. Hoc est, de potestate diaboli,mundi,& carnis,& ipsius peccati. Qui facit peccatũ,inquit ipsa veritas, seruus est peccati. *Ioan. 8.* Hanc sententiam explicuit diuus Paulus in epistola ad Romanos capite sexto,& diuus Petrus in epistola sua secunda capite secũdo. *Rom. 6. 2. Pet. 2.* Vel de manu imperantium,hoc est,de Chaldæorũ seruitute. Nã totũ hoc potest referri ad reductionẽ populi Israelitici à Chaldæa in terram promissionis nec nos inficiamur illud, sed apertè fatemur. Verùm arbitramur esse totum hoc ad Christi tempus referẽdum, quãdo Gentes receperunt fidem,& cum Iudæis credẽtibus fuerũt in ecclesia vna congregatæ. Id voluit diuinus vates in primis prædicere, hoc fuit eius precipuum propositum & institutum, & hanc existimo esse literalem & germanam huius loci intelligentiam.

Et suscitabo eis germen nominatum. Hoc est, mittam ad eos Christum. Verba sunt Dei patris. Eum,quẽ paulò antè appellauit Dauidẽ,appellat modò germen nominatum, Eodem modo apud Ieremiam: *Iere.23.* Suscitabo Dauid germen iustum. Et apud Esaiam: *Esai. 4.* In die illa erit germen domini in magnificentia & gloria. Acsi dicat: Tempore humanæ redemptionis celebrabitur Christi nomen,& verus ac purus Dei cultus omnibus terrarum finibus propagabitur,& dæmonis tyrannis euertetur. Apud Zachariam prophetam,vbi Christus appellatur Oriens, *Zach.3.* pro Oriente poterat verti germẽ: vtrumque enim eadem dictio hebraica significat. Accipitur igitur germen domini pro Christo vero Deo, & vero homine,quẽ ideo hoc loco Ezechiel appellat germẽ nominatũ,quia est celebratus sermone omniũ nationum,& ille quem diuini vates nominarunt, & nuntiarũt:de cuius nomine prædixerat regius psaltes: Domine dominus noster,quàm admirabile est nomen tuũ in vniuersa terra! *Psal. 8.* Acsi diceret: Quàm celebris est tui nomen amplitudo, quæ omnes Gẽtium oras peragrauit! Famam huius germinis nominati celebrauit ipse Deus omnibus terrarum finibus per Apostolos suos,de quibus dixerat idem diuinus vates: In omnem terram exiuit sonus eorum,& in fines orbis terræ verba eorum. *Psal.18.* Et Christus Deus noster apud Lucam: Sic oportebat Christũ pati,& resurgere à mortuis,& prædicari in nomine eius pœnitentiã, & remissionẽ peccatorũ in omnes Gentes. *Luc.vlt.* Vides igitur esse Christum non in vna tantùm natione,sed in omnibus Gẽtibus, omnium linguis & literis nominatum & celebratum. Quidam aiunt,hunc quem Ezechiel vocat germẽ nominatum,esse Zorobabelem, sed nos credimus Ezechielem hoc loco de Christo vaticinari,& hoc præcipuè intendere, etiam si minus præcipuè de Zorobabele & reditu Hebręorum à captiuitate vaticinetur.

Et non erunt vltrà imminuti fame in terra. Hoc est, non deerit vnquam in Ecclesia catholica vera doctrina:non erit fames verbi Dei. Qui hoc intelligunt solùm de reditu Iudæorum in terram suam, per famem ad literam intelligunt penuriam ciborum corporeorum,& annonæ caritatem, quam aiunt non fuisse in Iudæa post Hebræorum regressum ad illam,sed fuisse semper magnam terræ fertilitatem,& alimentorum abundantiam, At nescio quomodo se poterũt à dubiis explicare,cũ constet ex libro primo Esdræ capi. 4.& 5.& ex primo Machabæorum Iudæos posteà famem sustinuisse. *Esd.4. & 5. 1 Mach. 1.* Nisi dicant hanc abundantiam frugum & ciborum promissam fuisse iustis,non impiis. Sed tunc quomodo probabunt omnes illos, qui in agrorum sterilitate abundabant frumento,iustos esse, omnes verò,qui fame laborabant,impios? Non se poterunt facilè eripere, nisi fortè dicant promisisse Deum hanc ciborum affluentiam statim post reditum, non autem perpetuò.

Et scient,quia ego dominus Deus eorum cum eis Ipse enim ait apud Matthæum: Ecce ego vobiscum sum cunctis diebus vsque ad consummationem seculi. *Mat.18.*

Vos autem greges mei, greges pascuæ meæ homines estis. Hæc litera est ita disponenda. Vos autem ô homines estis greges mei,greges pascuæ meæ. Locutus fuerat Deus de ouibus, & ne aliquis existimaret esse hoc ad literam de pecoribus intelligendum

dum, explicat nunc seipsum dicens se per oues & & greges homines intelligere, non autem pecora. Exponit Deus metaphoram, qua vsus fuerat. Vel sic: Vos ô greges mei, ô Christiani, qui meis sacramentis pascimini, & mihi adhæretis, digni estis, qui homines vocemini. Infideles, & nefarij feræ sunt non homines: vos autem qui cœlum aspicitis, qui ratione vtimini, qui turpes voluptates, falsos mundi honores, incertas, & fallaces diuitias, & alia huiusmodi, quæ mortales flagitiis cooperti ardenter amant, contemnitis, & parua ducitis, atque ad bona immortalia aspiratis, homines estis: illi autē, qui solùm terrā intuentur, & corporis illecebris ducuntur, bruta potiùs quàm homines appellātur.

Eccl.12. In Ecclesiaste ait ita Salomon: Deū time, & mandata eius serua: hoc est omnis homo. Vnde qui nec Deum timet, nec eius seruat præcepta, homo dici

Ephe.4. nō meretur. Licèt enim veterem induat hominē, qui corrumpitur secundū desideria erroris, tamen quia non renouatur spiritu mentis, nec induit nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis, bellua potiùs quā

Psa.48. homo potest appellari. Homo cū in honore esset, inquit diuinus vates, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.

1.Cori.15. Vnde ait Apostolus in epistola prima ad Corinthios: Primus homo de terra terrenus, secūdus homo de cœlo cœlestis. Qualis terrenus, tales terreni, & qualis cœlestis, tales cœlestes. Igitur sicut portauimus imaginē terreni, portemus & maginē cœle

Colos.3. stis. Et ad Colossenses: Expoliātes veterē hominē cùm actibus suis, & induentes nouū. Hoc intuēs diuus Augustinus ait sermone 18. in Ioannem: Homo si viuit secundum carnem, pecoribus coniungitur, si secundum spiritum, angelis sociatur. Cùm Deus statuisset ex omnibus animātibus solùm hominem facere rationis participē & cœli cultorē, cum ad cœli contemplationem erexit, vt illud aspiceret, quò erat migraturus, si eo munere fungeretur, cuius colendi efficiēdiq; causa eū Deus sui præstantissimi numinis similem efficiebat. Est hoc animal prouidū, sagax, mulplex, acutum, memor, & tātæ excellentiæ & dignitatis, vt si seipsum vellet cōsiderare. Deum perpetuò summè diligeret, à quo tantam acceperit præstantiam. Et si homo si ex terra, nō tamē vt incola & habitator, sed vt spectator rerum superarum & cœlestium, quarum spectaculum nulli alij generi conuenit animantium, Sed nefarij ac flagitiosi homines suæ dignitatis obliti diffluunt voluptate virtuti inimica, quæ boni naturā fallaciter imitando adulterat, eamque omni honestati anteponūt. Quare se hominis abdicant dignitate & amplitudine, & brutorum animalium, quorum mores sequuntur, nomine appellantur. Hinc procedunt proditiones, inimicitię, & discordię hominum dignitati & pręstantiæ maximè inimicæ: homo enim dicitur ab homonoeo, ὁμονοέω quod significat consentio & cōcordo, vnde homonus idem est quod cōcors & consentaneus, & homonia concordia. Est enim homo natus ad concordiam & amorem. Marcus Varro hominem deriuari ait ab humo, sed prior etymologia videtur rectior, eiusque dignitati congruentior.

Et ego dominus Deus vester. Cùm Deum habeamus, & ille sit noster, quid præter illum desideramus? Id intelligens regius vates aiebat: Quid mihi est in cœlo, & à te quid volui super terram? Acsi

Psal.72. diceret: Desiderent alij, quod voluerint, ego certè domine Deus te ipsum desidero, tui amore inflāmor: nec in cælo, nec in terra aliquid volo præter te ipsum. Ad te aspiro, te amplector, te contemplor: tu es spes mea, fortitudo mea, refugium meū, opes meæ, & denique omne meum bonum.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXXIIII.

Propheta de pastoribus Israel. Septuaginta habēt: Propheta super pastores Israel. Et ita etiam habet Pagninus. Pro, de, est in Hebraico על quæ particula significat super, iuxta, de, cōtra, ad, apud, propter.

Gene.1. Gen. primo capite: Tenebrę erāt super faciē abyssi.

Psa.136. Et psal. 136. Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus Hoc est, iuxta Tigrim & Euphratem. Et Numerorum capite quartodecimo: Murmura-

Nume.14. uerunt contrà Moysem & contra Aaron. Ideo poterat hic Ezechielis locus ita verti: Vaticinare contra pastores Israel. Pro pastoribus est in Hebraico רעי à verbo רעה rahah, quod significat pascere, cogitare, affligere, confringere, conterere, amare, coniūgere. In hoc eodem capite ait Deus per Ezechielem: Pascam eam in montibus Israel. Loquens Mi

Mich.5. chęas de rege Assyriorum ait: Suscitabimus super eum septem pastores, & octo primates homines, & pascent terram Assur in gladio, & terram Nemrod in lanceis suis. Per septem & octo numeros definitos intelligit numerum indefinitum, & per pastores principes Medorum, & Persarum, qui terrā Assur, & terram Nemrod, hoc est Assyriam & Babyloniam deuastarunt, & armis percusserunt. Vbi in versione vulgata est: Et pascent terram, est in Hebræo hoc nostrum verbum rahah: ideo poterat locus ille ita verti. Et conterent, seu confringent terram. Vel vi armorū coniungent terrā Assur & terrā Nērod: hoc est, ex duobus regnis assyriorum & Babyloniorum regnum vnum efficiēt. Id quod re vera effectum est. Vel pascent regiones illas armis suis. Idest, eas violenter gubernabunt. Omnes has explanationes recipit locus ille, quia verbū rahah illic positū omnes has habet significationes. Capi-

Iere.22. te 22. ait Ieremias: Omnes pastores tuos pascet ventus. Hoc est, omnes tui principes & præsules res friuolas & vanas molientur, oblectabuntur vēto vanitatis, & veluti chamæleontes aëre pascētur. Potest tamen locus ille ita transferri: Omnes pastores tuos conteret ventus. Pro quo Thargum habet: Omnes gubernatores tui dispergentur in omnem ventum. Acsi diceret: Reges Assyriæ & Aegypti perinde conterentur, acsi eos ventus validus in varias partes expulisset. Vel sic: Omnes pastores tui cogitabunt ventum: vel diligent ventum. Significat enim verbum hoc cogitare, & diligere. Vnde רח reagh significat cogitationem, & amicum. vt in psalmo: Intellexisti cogitationes meas de longè. Quibus verbis vult diuinus psaltes Dei proui-

Psa.138 dentiam & cognitionē significare, cui non solùm facta, sed etiā cogitata notissima sint. Ideo ait: De longè domine, hoc est de cœlo intellexisti meas cogitationes, cùm ego in terra sim. Vel de longè hoc est, priusquam ego rem cogitem, iam tu scis, quid ego sim cogitaturus. Vel à longè, hoc est, cùm adhuc sit longè ab opere: cognoscis enim cogitationes nostras, dum adhuc res sunt in potentia, priusquam

quam exeant in actum. Id verò, quod est in eodem psalmo paulò pòst; Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus; verti potest: Mihi autem valde pretiosæ sunt cogitationes tuæ Deus. Est enim idem nomē reah, quod vt diximus, & amicum significat, & cogitationem. Est autem sensus: Mihi domine eximia & preclara videntur consilia tua. Sed quoniam dictio significans pretiosum significat etiam rarum, potest locus ille ita verti: Mihi autem domine raræ fuerunt cogitationes tuæ. Hoc est, raró intelligo cogitationes tuas, ex consiliis tuis pauca cognosco. Vnde id, quod est capiti tertio libri Regum primi mandatum: Sermo domini erat pretiosus in diebus illis. poterat verti: Rarus erat sermo Dei in tempore illo. Raró enim tunc Deus prophetis loquebatur. In Ecclesiaste, vbi vulgata editio habet: Et ecce vniuersa vanitas, & afflictio spiritus, pro afflictione est rehuth, ab eodem verbo nostro rahah. Quare in hunc modum verti potest locus ille: Et ecce omnia vanitas, & cogitatio spiritus, Vel & pastus spiritus, vt spiritus pro vento accipiatur, quemadmodum multis in locis diuinarum literarum. Et tunc erit sensus: Postquam omnia, quæ in mundo sunt, in animo versaui, eaque caduca esse, & fragilia perspexi, facta summa omnium harum rerum, intellexi omnes esse vanas, & inanes, & cibum venti: & homines, qui his rebus pascuntur, & oblectantur, ventum ipsum bibere, & comedere dixi, eosque cum chamæleontibus, qui aere sustentantur, comparaui. At paraphrastes Chaldæus spiritus fractionem seu cōtritionem vertit, quod coincidit cum vulgata editione. In psal. 36. vbi nos habemus: Spera in Deo, & fac bonitatem, & inhabita terram, & pasceris in diuitiis eius. Pro pasceris est hoc idem verbum, & pro diuitiis eius est in Hebraico fide, seu veritate. Voluerunt significare septuaginta, fidem & veritatē magnas esse diuitias. Nonnulli vertūt; Pasce fidem. vt sit sensus: Ne te torqueat flagitiorum hominum prosperitas, quoniam mundi opes tanquam flosculi decidunt, euanescunt, & consumuntur. Incumbe in virtutum actiones, fige spem tuam in Deo, & nutri teipsum fide & veritate: comede hæc, quæ animum alunt ad æternitatem. Vel doce veritatem, & fidei doctrinam. Qui alios instruit, eos pascit, iuxta id quod ait Deus apud Ieremiam; Dabo vobis pastores iuxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina. Ab hoc verbo rahah deriuatur dictio hæc rohe, qua in præsenti vtitur Ezechiel, dicens; Propheta de pastoribus Israel.

1.Re. 3. · Eccl. 1. · Simile · Psal. 36. · Iere. 3. · Sup. 32.

Et cum purissimam aquam biberetis. Pro purissima est in Hebraico משקע mixcagh, quod nomen profunditatem significat, à verbo xacah, quod significat profundum esse, & submergere. Eam ob causam verti poterat hic locus: Et cùm profunditatem aquæ biberetis, hoc est, a quam profundam & multam. Sed quoniam aqua nimis alta non facilè turbatur, rectè vertit interpres noster pro aqua profundissima aquam purissimam. Eodem modo capite 32. pro eo quod multi vertunt ex Hebraico: In profundum descendere faciam aquas eorum, clarius vertit noster interpres: Purissimas reddam aquas eorum.

Et faciam cum eis pactum pacis. Pro pacto pacis habent septuaginta; διαθήκην εἰρήνης Hoc est, testamentum pacis. Promisit Deus hoc loco nouum testamentum, quod est pacis plenissimum. Nascente Christo nouoque testamēto incipiente cecinerunt angeli; Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonę voluntatis: Vel vt potest verti ex Græco; Et in terra pax hominibus bona voluntas. At vetus testamentum datum fuit in monte Sinai sonantibus tonitruis, & micantibus fulguribus. Quæ omnia terrorem incutiebant: cùm angelorum cantica pacem & amorem significarent. Eam ob causam hoc loco legem euangelicam vocat Echiel testamentum pacis.

Luc. 2. · Exo. 19.

Germen nominatum. Septuaginta habent plantam pacis. Hoc est, Christum qui arbor est vitæ, & planta producens pacem. Pagninus vertit; Plātationem in nomen: Alij, plantā celebri nomine. Quod in idem coincidit. Id est, Christum, qui suis pariet nomen, nam ab eodem Christo Christiani vocabuntur. Planta significat Deum factum hominem. Pro germine est in Hebraico מטע mattagh, à verbo natah, quod significat plantare: vt in Psalmo: Manus tua Gentes disperdidit, & plantasti eos. Hoc est; Potentia tua domine euertit Gentes barbaras & incultas, quæ Palestinam incolebant, & earum loco plantasti Israelitas.

Psa. 43.

Argumentum Capitis XXXV.

Prædicit Idumæorum euersionem, quod populum domini afflixerint Idem est argumentum cum eo, quod capite vicesimoquinto tractauit, postquam aduersus Ammonitas & Moabitas vaticinatus est.

CAPVT XXXV.

ET factus est sermo domini ad me dicens. Fili hominis pone faciem tuam aduersus montem Seir & prophetabis de eo, & dices illi. Hec dicit dominus Deus. Ecce ego ad te mons Seir, & extendam manum meā super te, & dabo te desolatum, ac desertum. Vrbes tuas demoliar, & tu desertus eris, & scies quia ego dominus. Eò quòd fueris inimicus sempiternus, & concluseris filios Israel in manus gladij in tempore afflictionis eorum, in tempore iniquitatis extremę: propterea viuo ego, dicit dominus Deus, quoniam sanguini tradam te, & sanguis te persequetur, & cùm sanguinem oderis, sanguis persequetur te. Et dabo montem Seir desolatū, atque desertum, & auferam de eo euntem & redeuntem. Et implebo montes eius occisorum: in collibus tuis, & in vallibus tuis, atque in torrentibus interfecti gladio cadent.

A · B

EXPLANATIO.

Pone faciem tuam aduersus montem Seir. Seir mōs est in terra Edom, in qua habitauit Esau, in regione Gabalena. Et quoniam Esau pilosus erat, & hispidus, vocata est regio illa Seir, quę sonat pilosum.

Oram

Oram illam coluerat prius Chorrhęus,quē Chodorlaomor vita priuauit. Huius montis Seir meminit liber Genesis,& Deuteronomij, Et Esaias in visione Idumææ,& Malachias capite primo, & noster Ezechiel capite vicesimoquinto: & Iosephus libro secundo antiquitatum capite primo: vbi ait Esau habitasse in Seir,& regionem à seipso appellasse: cùm autem ille Edom vocaretur, fuisse regionem illam Edom etiam & Idumæam vocatā. Et quoniam Idumæi ab Abraham genus ducētes incensi odio perpetuo in Israelitas eos iniuriis conati sunt opprimere,qui ab Abrahā etiam descendebant,fuerunt iustè oppressi ab ipsis Israelitis tēpore Machabæorum,& tandem ob flagitia sua meritò euersi.Et de eorum euersione vaticinatur hoc loco Ezechiel.Cùm in fine capitis superioris locutus fuisset de regno Christi & de ecclesia catholica:atq; de verorum Israelitarum nobilitate, quos ibi Deus gregem vocauit suum, hoc est, de Christianorum dignitate & amplitudine,& de saluatoris nostri mirabili in mundum aduentu, per quem erant credentes vitam consecuturi: nunc agit de euersione impiorum, quos mentis oculis prospiciebat non esse Christum recepturos. Et sub nomine Edom aduersus eos vaticinatur. Edom idem est quod terrenus,terreni verò sunt,qui cœlo contempto intuentur terram duntaxat,& neglecta virtute,vitiis contaminantur.

Gen.14. Deut.2. Esa.21. Malach.1. Sup.25. 1.Mach.1.

Ecce ego ad te. Hoc est,ecce ego aduersus te venturus sum.Potest verti:Ecce ego cōtra te,Hoc explicans subdit:Extendam manum meam super te. Hoc est,te grauiter puniturus sum.Euersurus sum te. Hebraismus est vsitatissimus in literis diuinis, de quo alibi locuti sumus: De hac euersione Idumææ vaticinatus est in hunc modum Abdias capite vnico:Perdam sapientes de Idumæa,& prudentiam de monte Esau. Et paulò pòst. Propter interfectionem & propter iniquitatem in fratrem tuū Iacob operiet te confusio, & peribis in æternum. De ea vaticinatus est Esaias cap.34.&Ieremias.49.

Abd.1. Esa.34. Ierem.49.

Eò quòd fueris inimicus sempiternus. Ego te euertā, ait Deus,propterea quòd odio perpetuo fueris prosecutus populum Israelis eiúsque sanguinem manu armata effuderis, cū illi calamitatibus premerentur acerbissimis. Hoc ideo ait, quia Idumæi in bello aduersus Hebræos Babyloniis adhæserunt, illis opem ferentes. In libro Genesis scriptum legimus Esau primogenitum Isaac odio habuisse Iacob propter benedictionem sibi ereptam, dixisséque in corde suo: Venient dies luctus patris mei, & occidam Iacob fratrem meum. Hoc odium fuit in posteris Esau aduersus posteritatem Iacob perpetuò cōfirmatum,Cùm nihil sit pestilētius odio, nihil magis hominum naturæ repugnans, tamen nihil magis durat,nihil est diuturnius & permanētius.Volens illud è cordibus hominum eradicare Deus,aiebat:Diligite inimicos vestros, benefacite iis, qui oderunt vos, & orate pro persequentibus vos. Et diuus Paulus in epistola ad Ephesios. Sol non occidat super iracundiam vestram: Et diuus Ioannes in prima sua canonica: Qui odit fratrem suum homicida est.Et paulò pòst:Charissimi diligamus nos inuicē:qui non diligit, non nouit Deū. Odia nostra in scelera ardere debent, non in personas.Qui diligitis dominum,inquit regius vates, odite malum.Et alibi:Iniquitatem odio habui, & abominatus sum.

Gen.27. Matt.5. Ephes.4. 1.Ioan.3. Psal.96. Psalm.118.

In tempore iniquitatis extremæ. Hoc est,cùm Deus summam eorum iniquitatem puniret. Acsi diceret:In tempore punitionis maximorum scelerum. Vel capitur iniquitas pro pœna:vt sit sensus: Tūc tu ô Edom Hebræos occidebas, cùm ipsi summa pœna afficerētur. Homines summè afflictos & calamitosos affligebas.Vel in tempore quo illi suorū peccatorum pœnas persoluebāt.Tunc dicitur iniquitas extrema cùm Deus punitionē amplius non differt. Vel tempore summæ iniquitatis tuæ. Sūmum fuit Idumæorum scelus populum Dei vndique oppugnare,cùm ille à Babyloniis opprimeretur.Pagninus vertit: In tempore quo propter iniquitatem eorum venit finis: Hoc est, quando tota Hierosolyma ob Iudæorum scelera fuit euersa,& incensa,& solo adæquata.

Quoniam sanguini tradam te,& sanguis te persequetur. Hoc est,ego te tradam hominibus sanguinolētis,homicidis,& crudelibus, qui te trucident, & ferro vitam eripiant.Sequitur:Et cùm sanguinem oderis, sanguis te persequetur. Hoc est,tu homines illos occisores odio habebis,illi autem te interficient.Vel ita:Ego te ô Idumæa tradam Hebræis, qui tibi inferant cædem: tu eos odio prosequeris, cùm sint consanguinei tui,illi verò te ad ferrum & flammam vocabunt. Ideo Iudæos vocat sanguinē Idumæorum, quia vtrique ab Abraham per Isaac originem ducebant, Iudæi per progeniem Iacob, Gen.25.
Idumæi per progeniem Esau,filios Isaac & Rebeccæ.Quidam pro,cùm, vertūt nisi:vt sit sensus:Nisi sanguinem oderis, nisi ab hominum cæde te abstinueris,tu ipse gladio peribis.

Auferam de eo euntem & redeuntem. Non solùm non habebit habitatorem mons ille, sed nec erit, qui per illum iter faciat.Erit penitus desertus.

In solitudines sempiternas tradam te, & C
ciuitates tuæ non habitabuntur, & scietis, quia ego dominus Deus. Eò quòd dixeris: Duæ gentes,& duæ terræ meæ erunt,& hęreditate possidebo eas, cùm dominus esset ibi,propterea viuo ego,dicit dominus Deus quia faciam iuxta iram tuam, & secundum zelum tuum,quem fecisti odio habens eos, & notus efficiar per eos, cum te iudicauero.Et scies quia ego dominus audiui vniuersa opprobria tua, quæ locutus es de montibus Israel,dicens:Deserti nobis ad deuorādū dati sunt. Et insurrexistis super me ore D
vestro,& derogastis aduersum me verba vestra:Ego audiui: Hæc dicit dominus Deus: Lætāte vniuersa terra in solitudinem te redigam. Sicuti gauisus es super hæreditatem domus Israel, eò quòd fuerit dissipata, sic faciam tibi:dissipatus eris mōs Seir, & Idumæa omnis: & scies quia ego dominus Deus.

Eò quòd dixeris duæ gentes,& duæ terræ meæ erunt. Per duas gentes,& duas terras intelligebant Idumæi Iudæam cum duabus tribubus, & Samariam cum decem tribubus. Existimabant enim se esse

cum Babyloniis totam terram Hebræorum vastaturos, eamque possessuros. Vel per duas gentes & duas terras intelliguntur duæ regiones, nimirum Iudæa & Idumæa, quas Idumæi dicebant suas futuras esse. Volebant Iudæos affligere, & occidere, atque eorum terram possidere: at posteà fuerunt ab ipsis Iudæis superati & interfecti. Vide quibus odiis hi consanguinei inuicem ardebant. Omnes procedebant ab vno principio, nẽpe Isaac, sed quãuis essent sanguine coniuncti, erant tamen voluntatibus distracti. Vt ex eadem materia prima elementa contrarias habent qualitates, sic fratres ex eodem patre progeniti, & consanguinei ex eadem stirpe producti secum discordant, ardentibúsq; inter se odiis aliquando dissident, & tanta est inter eos, quanta maximè potest esse morum studiorũque distantia. Fit enim, & nescio quomodo, vt qui cum de vita, opibus, & honoribus aliquis contenderit, cuius ex insidiis euaserit, hunc semper oderit, nulla consideratione eius, qui ait: Hoc est præceptum meũ, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos.

Simile / *Ioan. 15.*

Cùm dominus esset ibi. Hoc est, cùm Deus in Iudęa coleretur. Vel sic: Hoc tu dicebas audiente Deo, qui ibi erat, vbi tu verba hæc emittebas: Deus enim vbique est, & omnia videt, & audit.

Cùm te iudicauero. Hoc est, cùm te puniero, & opes tuas hostibus tuis tradidero. Homines scelerati, qui auiditate incensi ad mundi opes aspirant, nulla re magis torquentur, quàm earum amissione: hanc existimant summam esse calamitatem. At viri sapientia & charitate præstantes non opũ direptione, non tectorum excisione, nõ oppidorum vastitate ita mouentur, vt de gradu honestatis & constantiæ deiciantur. In harum rerum amissione dicunt cum Iob: Dominus dedit, dominus abstulit: sicut domino placuit, ita factum est: Sit nomen domini benedictum. Eam ob causam non tam earum facultatem & copiam expetendam putant, quàm in vtendo rationem, & in carendo patientiam. Et quamuis diuites sint, magis in illis virtus elucescit, quàm opum abundantia. Vt obscuratur luce solis lumen lucernæ, sic rerum corporearum æstimatio virtutis splendore euanescit, & quasi tenebris obfuscatur. Sed quoniam Idumæi auaritiæ stimulis agitabantur, nihílque erat illis magis in optatis quàm diuitiarum affluẽtia, ideo illis Deus earum amissionem minatur. Abstulit eas Deus ab illis, quoniam eis intemperanter abutebantur. Etsi enim diuitiæ ex se malę non sint, sunt tamen periculosæ, & eam ob causam non est illis cor tradendũ. Ideo aiebat Ecclesiasticus: Multos perdidit aurum & argentum. Et Christus Deus noster: Nemo potest duobus dominis seruire: non potestis seruire Deo & Mammonæ. Et Dauid: Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. Acsi dicat: Si mundi opes obtinueritis, nolite eas ardenter diligere, nõ illis adiiciatis animum: possidete, si volueritis diuitias, sed non illis seruiatis, seruate cor Deo: erga diuitias autem perinde affecti sitis, acsi nihil possideatis. Transit enim breui imago caducarum rerũ inanis & adumbrata. Quam ob causam sunt pro nihilo putandæ: Deus autem, qui semper est, summa charitate diligendus.

Iob 1. / *Simile* / *Eccle. 8.* / *Matt. 6.* / *Psalm. 61.*

Deserti. Subaudi, sunt montes Iudææ. Tãta eras ô Idumæa superbia elata, vt diceres, iam mõtes Israelis euersos esse, & desertos, tibique traditos ad deuorandum. Hoc aiebant Idumæi asserentes non posse Deum Hebræos in Iudæam reducere, nec ex Babylonica captiuitate in pristinam libertatem reuocare.

Et insurrexistis super me ore vestro. Id est, læsistis me verbis blasphemiæ, quæ in meam iniuriam redundabant. Id explicat aliis verbis subdens: Et derogastis aduersum me. Derogabant Idumæi aduersum Dei legem, & populum; & ait Deus iniurias in populum suum iactas, sibi ipsi illatas esse. Ideo dicebat Christus Saulo Christianos opprimere, & de medio tollere conãti: Saule Saule, quid me persequeris? Et discipulis suis. Qui vos spernit, me spernit.

Acto. 9. / *Luc. 10.*

Lætante vniuersa terra. Subaudi, ob euersionem tuam. Poteris per vniuersam terram eam intelligere, quã ipsi Idumæi vastare conabãtur, nempe Idumæam: vt sit sensus: Cùm tota Idumææ regio gaudio exultauerit, & Idumæi fuerint per Cyrum ad patriam suam, pristinamq; dignitatẽ restituti, tunc eris tu ô Idumæa euersa, & in solitudinem redacta. Quemadmodum ob Hebræorum ærumnas efferebaris lætitia, ita illi tuas ærumnas videntes, diuinamq; iustitiam contemplantes gaudio perfundẽtur. Simile quippiam ait Deus per Esaiã. Ecce serui mei comedent & vos esurietis: ecce serui mei bibent, & vos sitietis: ecce serui mei lætabuntur & vos confundemini. Sed quoniam per Israelitas fideles, per Idumæos verò infideles significantur, possunt verba hæc ad tempus gratiæ referri: quando viri iusti videntes deletam esse impiorum idololatriam, & Gentes ad Christi fidem religionẽmque conuerti, mirabiliter lætabantur. Cùm impij relicto idolorum cultu adhærẽt veritati, perire dicuntur, & euerti, non quo ad personas, sed quo ad impietates. Perit eorum perfidia & infidelitas, pereunt eorum scelera & flagitia. Lætatur igitur ecclesia ob Idumææ hoc est, ob idololatriæ euersionem. Id effecit omnipotens ille saluator noster suas vires explicans, omnia illustrans, tam quæ oculis apparent, quàm quæ oculos subterfugiunt. Ipse est lumen de lumine, splendor gloriæ, & figura substãtiæ eius, verus Deus, qui omnia continet & coercet, nihil desertum à sua potentia relinquens.

Esai. 65. / *Heb. 1.*

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXXV.

Et ciuitates tuæ non habitabuntur. Pro non habitabuntur est in Hebræo: לאתישבנה lothaxobnah. Verbum est שוב quòd significat habitare. Quare rectè transtulit interpres noster. Septuaginta etiã & nõnulli alij eodem modo transtulerunt. Sed quoniam verbum hoc significat etiam reuerti & reuocare, non desunt, qui hunc locum ita vertant: Et vrbes tuæ non reuertentur: nimirum ad dignitatẽ & amplitudinem suam: Acsi dicat: Nunquam ciuitates tuæ ad pristinam celebritatem reuocabuntur. Significat etiam reddere, vt apud Nahum prophetã: Reddidit dominus superbiam Iacob, sicut superbiam Israel. Vbi superbia accipitur in bonam partem pro gloria & amplitudine. Poterat locus ille ita verti: Reuocabit dominus magnificentiam & dignitatem Iacob iuxta maiestatem Israelis. Vbi Iacob & Israel pro codẽ accipiuntur: vt sit sensus: Restituet dominus populum Iudaicum in pristinũ illum suum splendorem, quem ei Sennacheribus obscurauit.

Nahum. 2.

obſcurauit: Sed quoniam verbum hoc ſignificat etiam quieſcere vertunt nonnulli in hunc modũ. Quieſcere fecit dominus gloriã Iacob, iuxta gloriam quam quondam habuerant filij Iſraelis. Et per gloriam Hebræorũ intelligunt Hieroſolymam: quæ quanuis in aduentu Sennacheribi fuit cõturbata,& magna ex parte deſtituta fortitudine, fuit tamen erepta,& ad priſtinam quietem reſtituta:&
4.Reg. 19. exercitus Sennacheribi ab angelo mirabiliter nocte quadam occiſus. Ionathas habet: Redire fecit dominus fortitudinem ſuam ad Iacob. Illud etiã
Pſa.22. pſalmographi. Vt inhabitem in domo domini in longitudinem dierum: verti poteſt: Vt requieſcam in domo domini tempore lõgiſſimo. Ab hoc verbo deducitur dictio mixbah, quæ ſignificat auerſionem & quietem ſiue otium. Vnde illud Prouer-
Prouer. 1. biorum: Auerſio paruulorum interficiet eos: verti poteſt: Otium ſtultorum perdet illos: Nam vt ait
Eccle.33 Eccleſiaſticus: Multam malitiam docuit otioſitas. Alit enim delicias,& omne flagitiorum genus.

Et derogatis aduerſum me: verba veſtra ego audiui. Poſſunt hęc ita diſponi: Et derogatis aduerſum me verba veſtra: & poſt comma ſubditur: ego audiui, Pro derogare eſt in Hebraico verbum athar, quod ſignificat loqui, efflagitare, verba dura multiplicare. Hac ratione ductus vertit Pagninus: Et multiplicaſtis aduerſum me verba veſtra: ego audiui. At ſeptuaginta verba veſtra connectunt cum verbo audiui, ita vertentes: Et vociferati eſtis contra me: verba veſtra ego audiui.

Argumentum capitis XXXVI.

Promittit Deus Iſraelitis ſe eſſe eos à Gẽtibus, & Babyloniorum captiuitate liberaturũ. Miſericors eſt enim, & non patitur fragilitatem hominum ſupra vires affligi & tentari, quin potius poſt tempeſtatem tranquillitatem largitur. Indicat Hebræorum calamitatum cauſam eſſe eorum impietatem & perfidiam, beneficia verò in illos collata eſſe diuinæ miſericordiæ tribuenda. Prædicitur Chriſti Dei noſtri in mundum aduentus, & cordium hominum inſtauratio.

CAPVT XXXVI.

A TV autem fili hominis propheta ſuper mõtes Iſrael,& dices: Mõtes Iſrael audite verbum domini. Hæc dicit dominus Deus: Eò quòd dixerit inimicus de vobis: Euge alti-
Sup.6. tudines ſempiternæ in hæreditatem datæ ſunt nobis: propterea vaticinare,& dic: Hęc dicit dominus Deus: Pro eo quòd deſolati eſtis,& conculcati per circuitum,& facti in hæreditatem reliquis Gentibus,& aſcendiſtis ſuper labium linguæ,& opprobrium populi, propterea mõtes Iſrael audite verbum domini Dei. Hæc dicit dominus Deus mõtibus & collibus, torrentibus, vallibuſque,& deſertis, parietinis,& vrbibus derelictis, quę depopulatæ ſunt,& ſubſannatæ à reliquis
B Gentibus per circuitum. Propterea hæc dicit dominus Deus: quoniam in igne zeli mei locutus ſum de reliquis gentibus,& de Idumæa vniuerſa: quæ dederunt terram meam ſibi in hæreditatem cum gladio & toto corde,& ex animo,& eiecerunt eam, vt vaſtarent: idcircò vaticinare ſuper humum Iſrael & dices montibus & collibus, iugis,& vallibus. Hæc dicit dominus Deus. Ecce ego in zelo meo,& in furore meo locutus ſum. Eò quòd confuſionem gentium ſuſtinueritis, idcircò hæc dicit dominus Deus. Ego leuaui manum meam, vt gentes, quæ in circuitu veſtro ſunt, ipſæ confuſionem ſuam portẽt. Vos autem montes Iſrael ramos veſtros germinetis,& fructum veſtrum afferatis populo meo Iſrael, prope enim eſt, vt veniat. Quia ecce ego ad vos,& conuertar ad vos, C
& arabimini,& accipietis ſemẽtem. Et multiplicabo in vobis homines, omnemque domum Iſrael,& habitabuntur ciuitates & ruinoſa inſtaurabuntur. Et replebo vos hominibus & iumentis & multiplicabuntur,& creſcent.

EXPLANATIO.

Propheta ſuper montes Iſrael. Hoc eſt, vaticinare de inſtauratione montium terrę promiſſionis. Superiore capite locutus eſt monti Seir, per quem ſignificauit Idumæam: nunc montibus Iſraelis, per quos totam Iudæam, quæ montoſa eſt, abſque dubio intelligit. Synecdoche eſt, figura frequentiſſima, cùm pars accipitur pro toto: vt in Geneſi: Om- Gen.6.
nis caro corruperat viã ſuam. Accipitur caro pro toto homine.

Montes Iſrael audite verbum domini. Res alloquitur inſenſibiles, quoniam homines eum audire nolebant. Eodem modo Eſaias: Audite cœli, auribus Eſai.1.
percipe terra. Vel eſt metonymia, ſeu transformatio, cùm continens pro eo quod continetur, vſurpatur: vt apud Eſaiam: Vlulate naues maris. Hoc Eſa.23.
eſt, lamentamini, qui in nauibus nauigatis. Et apud Lucam: Ieruſalem Ieruſalem, quę occidis prophetas. Vrbs ipſa non occidebat diuinos vates, ſed Iu- Luc.13.
dæi eam colentes. Et noſter Ezechiel capite ſupe- Matth.
riore. Ecce ego ad te mons Seir. Hoc eſt, ego vos 23.
caſtigabo Idumæi, qui habitatis in monte Seir. Sup.35.

Eò quòd dixerit inimicus de vobis, euge. Hoc eſt, quoniam Idumæi hoſtes veſtri calamitate veſtra delectati dixerunt lætantes eſſe vos ab illis poſſidendos. Videntes Idumæi Iſraelitarum ærumnas, Hieroſolymæ euerſionem per Chaldæos,& totius terræ promiſſionis vaſtitatem, fuerunt incredibili voluptate affecti: & exiſtimarunt totam regionem illam eſſe in ditionem ſuam redigendam, vt capite ſuperiore oſtenſum fuit. Eam ob cauſam aiebant: Euge: altitudines ſempiternæ in hæreditatem datæ ſunt nobis, Acſi diceret: Haha, montes Iſraelis poſſidebimus tanquam hæreditatem in nos collatam: qui alti ſunt non hominum artificio, ſed Dei voluntate, qui eos à mundi principio excelſos cõſtituit. Ideo poterat verti locus hic: Euge, excelſa loca à ſeculo nobis ſunt data in hæreditatem. Vel ideo montes Iudææ vocabant Idumæi altitudines ſempiternas, vt eos in perpetuum duraturos, vel ſuos ſemper futuros eſſe ſignificarent. Poteris per

hos montes martyres intelligere, tempore Diocletiani, & aliorum tyrannorum, quando Christiani fuerunt calamitatibus pressi, & variis tormentorum generibus cruciati: eisq; passim infideles periculum capitis afferebãt, & aduersus illos odium vsque ad sanguinẽ excitabant. Tunc fuerũt multę Christianorum ecclesiæ proscriptæ, multæ direptioni cõmissæ, multæ funditus vastatæ. Et montes Israelis, hoc est verè Christiani excelso animo, & virtutũ magnitudine cumulati fuerunt ab Idumæis, hoc est, à terrenis hominibus, terrã tantùm intuentibus immaniter afflicti. Edom enim terrenum significat. Hos montes, quorum nomine ecclesiæ magnates, & viri Apostolici, & Christi martyres intelliguntur, cõsolatur hoc loco noster Ezechiel, promittens illis quietẽ & prosperitatẽ, & necessariarũ rerum affluentiã tempore Constantini imperatoris. Qui ad Christũ confugiunt, & si se videant magnis calamitatum fluctibus exagitari, & inimicorũ suorum telis transfigi, nõ debent tamẽ cadere animis, quoniã Deus qui eos affligi permittit, eorum prælium & certamen intuetur, & eos cũ opus fuerit, liberabit. Vult enim eos per varias calamitatũ angustias ad vitam perducere immortalem, quare oportet eas æquo animo tolerare. Ita enim faciebant, qui montes hoc loco appellantur. Appellari viros iustos & sapientes montes, est in diuinis literis satis vsitatũ: vt in psalmo: Suscipiãt montes pacẽ populo, & colles iustitiam. Nã quẽ-
Simile admodũ sol priùs mõtes illustrat, à quibus posteà suscepti luminis splendor resilit in valles, sic Deus viros charitate excellentes illuminat, vt ipsi sapiẽtiæ lumen ad alios fundant. Dicuntur autẽ hoc loco montes siue altitudines sempiternæ, non quòd fuerint ab æterno, sed quòd ab æterno fuerint ad hoc præordinati à Deo, vt per eos ipse Deus alios illuminaret. Id cecinit his verbis regius vates. Illu-
Psalm. 75. minans tu mirabiliter à montibus æternis. Ex se nõ poterant emicare sapientiæ & charitatis splendore, eumq; in alios diffundere, nisi eos Deus priùs
2. Cori. 3. illuminaret. Id ingenuè fatebatur diuus Paulus, dicens: Nõ sumus sufficiẽtes cogitare aliquid ex no-
2. Cori. 4. bis, quasi ex nobis: sed omnis nostra sufficientia ex Deo est. Et rursus, Deus qui dixit de tenebris lumen splẽdescere, ipse eluxit in cordibus nostris ad
1. Corin. 15. illuminationẽ scientiæ claritatis Dei. Et alibi: Non ego autem sed gratia Dei mecũ. Verùm in psalmo illo, pro à montibus æternis, vertit diuus Hieronymus: à mõtibus captiuitatis. Et Symmachus, à mõtibus prædæ: quod idẽ ferè est. Acsi dicat psalmographus: Tu Deus mundũ illuminasti per viros excelsos & præcellentes, qui etsi essent spiritu liberi, corpore tamẽ à tyrãnis captiui detinebantur. Prę da erant infidelibus, qui eos coniiciebant in vincula, & variis quotidie cruciatibus torquebãt. Per captiuitatem Hebręorum sub Babyloniorum potestate significabatur Christianorum afflictio sub potestate Romanorũ, quæ à Nerone vsque ad Cõstantinum durauit. De hac afflictione dixerat re-
Psalm. 36. gius vates: Gladiũ euaginauerunt peccatores, intenderunt arcum suũ vt decipiant pauperẽ & inopem, vt trucident rectos corde. Et quoniam Roma erat caput imperij, & in ea habitabat impius Nero, & alij tyranni, qui Apostolos, & viros Aposto-
1. Pet. 5. licos affligebant, vocauit eã diuus Petrus in prima epistola sua Babylonem, vbi veri Israelitæ, hoc est Christiani veluti in Babylonica captiuitate angebãtur. At imperante Maximo Constantino, & ad Christi fidẽ conuerso facta fuit in tota ecclesia admirabilis tranquillitas: & vrbs inclyta Roma, quæ ab infidelibus imperatoribus possessa fuerat, fuit donata ecclesiæ, & à summis pontificibus gubernata, & in summa dignitate cõstituta. Id vaticinatus fuit hoc loco Ezechiel promittẽs ecclesiæ Romanę prosperitatẽ. In vrbe Roma constituit diuus Petrus cathedrã suam Deo ita præcipiente, & ecclesiã hanc Romanã rexit idẽ Petrus Apostolorum princeps, eiúsque successores summi pontifices: in qua, vt asserit in epistola 162. diuus Augustinus, Apostolicæ cathedræ semper viguit principatus. Nã cùm aliæ ecclesiæ, quibus Apostoli præfuerũt, defecerint à fide, sola Romana ecclesia, sancta, & Apostolica, mater nostra, ob Christi gratiã à tramite Apostolicæ prædicationis nũquã declinauit: sed in norma illa, quã ab exordio fidei Christianæ ab Apostolis accepit semper illibata permansit. Eã ob causam Romanæ ecclesiæ fides semper habita est fides catholica: vsque adeo, vt Gratianus imperator, quo gubernante floruit diuus Hieronymus, præceperit ne quis de fide disputaret, sed omnes eã religionẽ retinerent, quã vertex Apostolorum Petrus initio tradidisset, ac tunc Damasus summus pontifex, episcopus Romanus custodiret. Et non solùm hoc fuit tunc præceptũ, & mandatum ecclesiasticę historiæ, & perpetuis consignatũ monimẽtis, sed etiã edictum ipsum Gratiani est in codicem imperatoris Iustiniani relatũ cap. 1. de summa trinitate & fide catholica. Quẽadmodũ in grano est *Simile*
virtualiter, vt ita loquar, herba, folia, spica, & fructus: sic in his verbis, Credo quicquid credit sancta Romana ecclesia, cõtinetur totum euangeliũ, cuncta concilia vniuersalia, & omnis denique sacra scriptura. In sancto Chalcedonensi concilio legimus acclamatũ fuisse: Omnes ita credimus: Papa Leo sic credit anathema ei, qui partit, & ei, qui diuidit. Et iterum. Petrus per Leonẽ ita locutus est: Apostoli ita docuerunt: piè, & verè Leo docuit. Omnes ita credimus: sicut Leo, ita credimus. Aspicis ecclesiæ Romanę excellentiã, in quam Apostoli sancti doctrinam cum sanguine suo profuderũt: cui euangelium Petrus & Paulus sanguine suo signatum reliquerunt: in qua sedit beatus Petrus, & eius successores. Fuisse autem beatũ Petrum ecclesiæ caput, esseq; Romanum pontificem Petri successorẽ, & totius ecclesię pastorem asserunt omnes doctores catholici quotquot hac de re sententiam suã monimentis contestatam reliquerunt. Cyrillus patriarcha Alexandrinus in libro Thesauri ita ait: Sicut Christus accepit à patre sceptrum ecclesiæ gentiũ dux ex Israel, egrediens super omnẽ principatum & potestatẽ, super omne quodcunq; est, vt ei cuncta curuẽtur, sic & Petro, & eius successoribus plenissimè cõmisit, & nulli alij Apostolorum quàm Petro, Christus quod suum est plenum, sed ipsi soli dedit. Et rursus: Petro omnes iure diuino caput inclinant, & primates mundi tanquam ipsi domino Iesu obediunt. Chrysostomus explanans verba illa Christi apud Matthæum: Super hãc pe- *Mat. 16.*
trã ædificabo ecclesiam meã: Deus, inquit: concedere solus potest peccatorum remissionẽ, & vt futura ecclesia tot, tantisq; fluctibus impetu erumpẽtibus immobilis permaneat, cuius pastor & caput

put piscator homo, atque ignobilis, terrarum orbe reluctante adamantis naturam firmitate superet: hæc, inquã, omnia, quæ solius Dei sunt, se pollicetur daturum. Et infra. Hunc Petrum vniuerso terrarũ orbi Christus præposuit. Theophilactus etiã
Luc. 22. explicans verba illa apud Lucam: Et tu aliquando conuersus confirma fratres tuos: beatũ Petrũ principem Apostolorũ vocat, & omniũ principatũ, atque orbis præfecturã ait recepisse. Diuus Ambrosius enarrans locũ illum diui Pauli in epistola prima ad Timotheũ: Vt scias, quemadmodum oporteat te in domo Dei cõuersari, quę est ecclesia Dei viui, Cùm, inquit, totus mundus Dei sit, ecclesia tamen domus eius dicitur, cuius hodie rector est Damasus: Diuus Hieronymus in epistola ad Papã Damasum, & habetur vigesimaquarta quæst. 1. Quoniã vetus. Ego inquit, nullũ primũ nisi Christum sequens beatitudini tuæ, id est, cathedræ Petri communionem consortior: super illam petram ædificatam ecclesiã scio. Et paulò pòst: Quicunq; tecũ non colligit, spargit, hoc est, qui Christi non est, antichristi est. Diuus Gregorius libro 4. registri, epistola 32. Cunctis, inquit, euangeliũ sciẽtibus liquet, quòd voce dominica sancto, & omniũ Apostolorũ principi Petro Apostolo totius ecclesię cura cõmissa est: ipsi quippe dicitur: Petre amas me? Pasce oues meas. Ipsi dicitur: ecce Satanas expetiuit cribrare vos sicut triticũ: & ego pro te rogaui, vt non deficiat fides tua: & tu aliquando cõuersus confirma fratres tuos. Ipsi dicitur. Tu es Petrus, & super hãc Petrã ædificabo ecclesiã meam: & portæ inferi nõ præualebũt aduersus eã. Et tibi dabo claues regni cœlorum, & quodcunq; ligaueris super terrã, erit ligatũ & in cœlis: & quodcunque solueris super terrã, erit solutũ & in cœlis. Ecce claues regni cœlestis accepit: potestas ei ligandi & soluẽdi tribuitur: cura ei totius ecclesiæ, & principatus committitur. Diuus Bernardus Romanũ pontificẽ appellat totius ecclesiæ caput, & vicarium Iesu Christi. Et in epistola prima ad Eugeniũ papã: Locus, inquit, in quo stas, terra sancta est: locus Petri est locus principis Apostolorũ, vbi steterũt pedes eius. Locus illius est, quẽ constituit dominus dominũ domus suæ, & principem omnis possessionis suæ. In Constantiensi concilio damnatus est eorũ error, qui aiebant Romanã ecclesiã non esse inter alias ecclesias supremã. In concilio Florentino sub Eugenio quarto sunt hæc verba literis mandata: Diffinimus sanctã Apostolicã sedẽ, & Romanum pontificẽ in vniuersum orbem tenere primatum, & ipsum Romanũ pontificem successorẽ esse beati Petri principis Apostolorũ, & verum Christi vicariũ, totiúsq; ecclesię caput: & omnium Christianorũ patrẽ ac dominũ existere: & ipse in beato Petro pascendi, regendi, & gubernãdi vniuersam ecclesiam à domino nostro Iesu Christo plenam potestatem traditam esse quemadmodum etiã in gestis œcumenicorũ conciliorũ, & in sacris canonibus continetur. Vbi aspicis hanc veritatem nõ esse nouam, sed antiquam, à sanctis patribus & catholicis doctoribus assertã, multis sacris cõciliis œcumenicis, & ecclesiæ vniuersalis decretis & canonibus confirmatã. Id quod modò multis in locis sacrosancti generalis concilij Tridentini assertũ fuit, vt in sessione quartadecima de casuum reseruatione, capite 7. & sessione vigesimaquinta, capite vigesimoprimo in principio, & in decreto de indulgentiis, & aliis in locis. Dies me deficeret, si conciliorum omniũ decreta, sacrorum canonum cõstitutiones, doctorũ ecclesiasticorum, tam veterum quàm recentium sententias veritatẽ hanc asserentes vellẽ recensere. At hæretici nostri tẽporis, cùm extra ecclesiã sint, & eam ob causam eam euertere toto pectore cõtendãt, magnopere nituntur summũ ex ea tollere pontificẽ, & ad vnum illum expugnandum totas suas diabolicas machinas conuertunt. Existimant enim deleto pontifice maximo ecclesiam ipsam consistere nõ posse, & sublato capite corpus statim ruere, & perire. Eam ob causam student, vt quem Christi vicarium, Petri successorem, ecclesię caput esse perspiciunt, cuius ministerio in ecclesia vnitas spiritus in vinculo pacis retinetur, omnibus reddant exosum & inuisum. De eo iniustè detrahunt, in eũ iaciunt contumelias, illum denique in odium & inuidiã falsis criminibus vocant. Vt qui vult rempublicam euertere, & in ea seditionem concitare, principem petit in primis, illum famosis libellis proscindens, & ex illustris dignitatis gradu præcipitare contendens: sic hæretici volentes ecclesiã perturbare, & extinguere, in eius caput sub Christo capite, hoc est, in pontificem maximum inuehuntur, eius dignitatem & principatum auferre, splendorẽ extinguere, & omnia denique ornamenta eius delere cõtendunt. At longè opinione falluntur Quò enim fortiùs ecclesiam Romanam labefactare voluerint, eò magis illam Deo permittente illustrabunt. Et quemadmodũ hæretici in primis summum pontificem volũt deiicere, sic catholici eum in primis tueri debent. Vt solertes & periti pictores ante omnia caput effigiant, nec in alia membra priùs destinant lineas, & artem dirigunt ac manũ, quàm imaginis fastigium absoluãt, sic qui aduersus impias Lutheri hęreses scribere voluerint, & excellentem ecclesiæ imaginem depingere, à capite debent exordiũ sumere, hoc est, à summi põtificis authoritate & principatu, & perfecto capite, absoluto opere hoc de pontificis maximi dignitate, tũc ad reliqua membra delinienda progrediatur. Arx, quam cõtra nos construxerunt, est negare summi pontificis authoritatẽ: hæc est turris, ad quam præcipuè cõfugiũt: sed ea victa & expugnata omnes hæreticorum aduersus catholicam fidem machinas ruere necesse est. Et quoniam ecclesia est, vt ait Apostolus, columna, & firmamẽtum veritatis, semper firma permanebit. Hæc ecclesia etsi in principio sub crudelibus & impiis imperatoribus calamitates sustinuit, fuit tamen posteà tranquillitatem consecuta. Id cecinerat regius vates, vaticinans tempus fore, cùm Deus fideles suos ab imperatorum infidelium tyrannide liberaret, ita dicens: Benedixisti domine, terram tuam auertisti captiuitatem Iacob. Vbi præterita pro futuris more prophetico ponuntur. Acsi diceret: Ecclesiam tuã domine cœlestibus bonis afficies, eamq; ab infideliũ tyrãnide liberabis. Potest benedictio hęc de ea felicitate intelligi, quã pater cœlestis mundo impertiuit, vnigenã filium suum mittens è cœlo: de qua ita ait in epistola ad Ephesios diuus Paulus, Benedictus Deus, & pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo. At Ezechiel de illa loquitur hoc loco, quam ecclesia

Marginalia: Luc. 22. — 1. Tim. 3. — Ioan. 21. — Luc. 26. — Matth. 16. — Exo. 3. — Psalm. 104. — Simile — Simile — 1. Tim. 3. — Psa. 84. — Ephes. 1.

ecclesia tempore diui Syluestri pontificis maximi, imperium obtinente Constantino, fuit mirabiliter adepta præter infidelium spem: Dixerat enim de Christianis afflictis infidelis populus. Euge, altitudines sempiternę in hęreditate datę sunt nobis.

Facti in hæreditatem reliquis gentibus. Diuersæ nationes possederunt terram Israelis post Hebræorũ excidium & captiuitatem. Vnde aiebat Mattathias secundo capite libri secundi Machabæorum de
2. Mach. 2. Iudæa loquens: Quæ gens non hæreditauit regnũ eius? & quæ non obtinuit spolia eius?

Ascendistis super labium linguæ. Hoc est, traducti estis in fabulam. Populus in vos passim cõiicit opprobria, estis omnibus in derisionem, & prouer-
Psal. 78. bium: iuxta illud psalmi: Facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio & derisio iis, qui in circuitu nostro sunt.

Quoniam in igne zeli mei locutus sum de reliquis gẽtibus, & de Idumæa vniuersa. Hoc est, quoniam cum ira & affectu iustitiæ & seueritatis meæ locutus sum contra gentes, præsertim contra Idumæã. Loqui in igne zeli hebraismus est, pro effundere verba cum stomacho & ira. Loquitur Deus more humano, significans his verbis tempus fore, vt commotus ille Gentium infidelium immanitatibus & flagitiis, eas ferro, peste, ac flamma cõsumeret: earúmque reliquias exilio & egestate multaret. Ita
Sopho. 3. per Sophoniam prophetam, Effundã, inquit Deus indignationem meam, omnem iram furoris mei: in igne enim zeli mei deuorabitur omnis terra.

Qui dederunt terram meam sibi in hæreditatem cum gladio. Id est, qui dicebant datam sibi esse in hæreditatem Iudæam, quam gladiis oppugnauerant. At pro gladio est in nonnullis libris correctis: cũ gaudio: & ita est in Hebraico. Et sequitur: Toto corde, & ex animo. Vt sit sensus. Hoc fecerunt exultantes, lætitia animi affecti: cùm nihil illis esset magis in optatis.

Et eiecerunt eam, vt vastarent. Id est, eiecerũt terræ habitatores, vt eam redderent desertam. Pro vastarent, potest verti: in prædam, vt sit sensus: Eiecerunt habitatores, vt terram direptioni committerent.

Ecce ego in zelo meo. Id est, indignatus. Eodem modo etiam si diuersis verbis dicitur de Deo in
Psal. 2. psalmo: Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo cõturbabit eos. Solet diuina scriptura Deũ inducere humano aliquando more loquentem, & operantem, vt eum intelligamus.

Ego leuaui manum meam in Gentes. Hoc est, ego iuraui esse me gentes puniturum: ipsæ absque dubio, quæ circa Iudæam sunt, ignominiam suam ferent: & suorum scelerum mihi pœnas persoluent. Leuare manum pro iurare hebraismus est. Huiusmodi erat quondam gestus iurantium, & statura apposita ad aliquid magnum promittendum. In li-
Gen. 14. bro Genesis scriptum legimus dixisse Abraham: Leuo manum meam ad dominum Deum: hoc est, eleuata manu iuro domino. Eodem modo accipi
Sup. 20. potest apud Ezechielẽ capite vigesimo, vbi Deus ait: Et leuaui manum meam pro stirpe domus Iacob. Est etiam leuare manum, dare operam, vt in
Psalm. 118. psalmo: Leuaui manus meas ad mandata tua, quæ dilexi. Aliquando idem est quod misericordiã po-
Psal. 62 stulare, signumque deuotionis ostẽdere, vt in psalmo: In nomine tuo leuabo manus meas: Et apud Esaiam: Cùm extenderitis manus vestras, &c. Et a- Esai. 1.
pud Ieremiam: Leua ad Deum manus tuas. Est etiã Ierem.
manum leuare vehementer percutere, vt in psal- Psalm. 73.
mo: Leua manus tuas in superbias eorum. Hoc autem Ezechielis loco leuare manum idem est quod promittere: Potest nihilominus accipi pro castigare: vt sit sensus: Ego, inquit Deus, in Gentes, quę in circuitu terræ promissionis habitant, grauiter animaduertam.

Vos autem montes Israel ramos vestros germinetis. Montes terræ proimssionis insigniores sunt quindecim, Iaphia, Libanus, Bahalgad, Hermon maior, Hermon minor, Thraconi montes, Galaad, Habarim, Ferreus mons, Seir, Ephraim montana, Somron, Gelboe montes, Acrabitenę montes, Thabor, quinque montes in circuitu Hierosolymę: de quibus Hieronymus in locis Hebraicis, & post eum Zieglerus in sua Palæstina. Hos mõtes alloquitur in pręsenti Deus, acsi dicat: Efficiam, vt qui vos vastarunt, & in circuitu vestro sunt, luant suorũ flagitiorũ pœnas, vos autem montes terræ promissionis, qui nunc estis inculti, producatis arbores, & ramos, frondosos, fructumq; lætum feratis populo Israelitico à Babylonica captiuitate reuerso. Hoc ideo ait quia tempore obsidionis fuerant montes Israelis vastati, & arbores cæsæ. At nunc eis prospe-
ritatẽ promittit, & fructuũ abundantiã. Id cecinerat his verbis regius vates: Etenim dominus dabit Psal. 82
benignitatẽ, & terra nostra dabit fructũ suũ. Qui maioribus calamitatibus fuerant oppressi, vberiorẽ fructum produxerunt. Nam, vt ait apud Ioannẽ Ioan. 12.
Christus Deus noster: Nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solũ manet si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.
Et in libro Exodi scriptũ legimus, tãtò magis cre- Exod. 1.
uisse filios Israelis, quantò magis opprimebantur. Loquitur hoc loco Ezechiel de tempore reuersionis in Iudæam, quando arbores, & cæteræ plantæ Deo ita volente plus solito fructiferæ fuerunt. Id prædixerat iis verbis diuinus psaltes: Visitasti terram, & inebriasti eam, multiplicasti locupletare
eã. Sed psalmus hic etsi de Hebræorum reductione Psalm. 64.
à Babylonica captiuitate intelligatur, vt asserunt Origenes, & Eusebius Cæsariẽsis, præcipuè tamen de Christi ecclesia intelligitur, & de iis, quos Deus à captiuitate peccati, ab idololatriis & impiis Gẽtium superstitionibus in vnum corpus adduxit & congregauit ad vnam fidem, ad vnam ecclesiã, cuius caput Christus est. Non nego posse de ea benignitate intelligi, qua vsus est Deus erga Israelitas, Ephes. 5.
cùm illis à Chaldęa reuersis omnia necessaria sup- Colos. 1.
peditauit: sed hoc asseueranter affirmo debere in primis ad Christi mysteria referri, & ad eius ecclesiam ex Gentibus & Iudæis congregatam, plenam sacramentorum fructibus, & cœlestium donorum abundantia. Hæc est fertilitas, de qua loquebatur Dauid, & de qua vaticinatur hoc loco Ezechiel.

Propè est enim, vt veniat. Nimirum à Babylonica captiuitate in patriam suam. Consolatur populum Israeliticum in Chaldæa detentum. Vel sic: Futurum est, ait Deus, vt citò ad me veniat populus Hebræorum. Ideo eos ad vos ô mõtes reducam, quia sunt citò ad me cõuertendi. Vel sic: Propè est vt veniat id, quod promitto: non enim tardabit. Vel propè est, vt veniat Christus, quem ego missurus sum,

vt vos

vt vos congreget, & vobis viam muniat ad cœlestem Hierosolyman, atque ad æternum ducat beatitudinem, vbi eo in æternum fruamini.

Quia ecce ego ad vos. Subaudi venturus sum, vt omnia vobis necessaria suppeditē. Qua de re multa prædixit Aggæus cap. 2. Zacharias cap. 4. & 6. Malachias cap. 3. vbi ea poteris videre.

Agg. 2. Zach. 4. & 6. Malach. 3.

Et multiplicabo in vobis homines. Homines vocat eos, qui ad rationis normā vitam dirigunt: qui pestilentibus deliciis repudiatis virtutem amplectūtur, qui cauent, ne quid indecorè effœminatéue faciant: tum in omnibus & deliberationibus & factis ne quid impiè moliantur, aut cogitent. Nec enim figura corporis humani, nec ratio excellens hominum naturæ significat natum esse hominem, vt corporis voluptatibus frueretur, sed vt res ederet præclarè gestas, & in honestatis actiones toto pectore incumberet, & tandem gloriam sempiternam obtineret.

Et habitabuntur ciuitates. Hoc in libris Esdræ impletum ostenditur.

Et replebo vos hominibus & iumentis. Hoc est, mitibus, & immanibus, iustis, & iniustis. Efficiam, vt qui fuerant tyranni & crudeles deposita tyrannide & crudelitate cum impiis & mansuetis in ecclesia viuant. Id vaticinatus fuerat his verbis Esaias: Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit. Vitulus, leo, & ouis simul morabuntur. Solet sacra scriptura homines aliquando cum brutis comparare.

Esai. 11.

Et habitare vos faciam sicut à principio, bonísque donabo maioribus, quàm habuistis ab initio, & scietis, quia ego Dominus. Et adducam super vos homines populum meum Israel, & hæreditate possidebunt te. Et eris eis in hæreditatem, & non addes vltrà, vt absque eis sis. Hæc dicit Dominus Deus. Pro eo quòd dicunt de vobis. Deuoratrix hominum es, & suffocans gentem tuam, propterea homines non comedes ampliùs, & gentem tuam non necabis vltrà, ait Dominus Deus. Nec auditam faciam in te D ampliùs confusionem Gentium, & opprobrium populorum nequaquam portabis, & gentem tuam non amittes amplius, ait Dominus Deus. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, domus Israel habitauerunt in humo sua, & polluerunt eam in viis suis, & in studiis suis. Iuxta immunditiam menstruatæ facta est via eorum coram me, & effudi indignationem meam super eos, pro sanguine, quem fuderunt super terram. Et in idolis suis polluerunt eam, & dispersi eos in Gentes, & ventilati sunt in terras, iuxta vias eorum, & adinuentiones eorum iudicaui eos.

Et habitare vos faciam sicut à principio. Scilicet quādo repleti eratis habitatoribus Hebræis. Quidam vertunt: Habitare faciam vos iuxta antiquitates vestras. Hoc est, vt anteà.

Bonísque donabo maioribus, quàm habuistis ab initio. Hoc est, maiora beneficia in vos conferam post reditum à captiuitate quàm anteà. Hîc oritur difficilis quædam quæstio: quando Deus Hebræis hanc felicitatem largitus est. Ante Babylonicā captiuitatem. Hebræi viros habuerunt omni sanctitate, sapientia, & animi fortitudine præstantes, & præterea fuerunt ditissimi, præsertim tempore Dauidis, & Salomonis, tot opibus repleti, tanta diuitiarum abundantia cumulati, tot victoriis de hostibus reportatis insignes, tam ampla sumptuosorum ædificiorum magnificentia muniti, in tam eximia dignitate & amplitudine constituti, vt nullus esset populus cùm illis cōparādus. At post reditum à Chaldæa in egestate & inopia vitam traducebant, subditi Persis & Medis, afflicti & calamitosi. Et quanuis tēplum instaurarent, tamē tātùm aberat à prioris templi magnificentia & præstantia, vt senes qui illustre Salomonis tēplum aspexerant, eiúsq; sumptuositatis, pulchritudinis, amplitudinis, & præstātiæ recordabātur, cùm secundi templi paupertatē aspicerent, lamentarentur, & non possent lachrymas tenere: vt libro primo Esdræ literæ diuinę memeriæ prodiderunt. Id quod etiam Iosephus vndecimo Antiquitatum libro literis mādauit. Quæ est igitur maior hæc felicitas, quā illis hoc loco Deus tempore secundi templi promisit? Auget huius quæstionis difficultatē id, quod ait Aggæus propheta capite secundo: qui cùm reuersus esset cum Hebræis suis ex Babylonica captiuitate, & quadam die viseret templum, quòd Hierosolymæ instaurabatur, afflatus spiritu prophetico has voces emisit: Magna erit gloria domus istius nouissimę, plusquā primæ, dicit dominus exercituū. Quid est in quo maior hæc secundi templi gloria consistit: Non quidem in diuitiis, non in templi magnitudine & maiestate, nō in cæremoniis, non in sacerdotū sanctitate, non in diuinorum vatum oraculis & vaticinationibus: nam omnia hæc multò illustriora in primo templo fuerunt. Quæ est igitur hęc gloria secūdi tēpli, & quod est hoc præstantius bonū, de quo loquebatur Aggæus, & agit hoc loco Ezechiel? Credo absq; dubio Ezechielem hîc, & Aggæum illic de admirabili Christi præsentia in terra locutos fuisse. Videbāt mētis oculis per spiritū propheticum tēpus fore, cùm Deus factus homo in terra promissionis, intra mœnia Hierosolymæ, in secundo illo Iudęorum tēplo sese videndū mortalibus præberet, ipsos Hebræos alloqueretur, cū illis coniunctissimè versaretur, illis prædicaret, & viam ad æternam beatitudinem consequendam muniret. Illic docuit Christus veritatem, & cœlestem doctrinam, ingentia miracula edidit, euāgelium prædicauit, & ex ea regione euangelium exiuit. Ita futurum esse prædixerat iis verbis Esaias: De Sion exibit lex, & verbum domini de Ierusalē. Vbi per legem & verbum domini intelligitur absque dubio euangelium. Nam vetus testamentum exiuit à monte Sinai, nouum autem à mōte Sione, de quo prædixerat Baruc inducens Deum in hunc modum aientem: Et statuam illis testamentum alterum sempiternum. In vetere testamento promittebat Moyses obseruātibus illud bona terræ fluxa & caduca, in nouo autem promittit Deus bona cœli immortalia & sempiterna. Hæc est lex gratię, hoc est euāgelium, hoc est bonū nuntium, hoc est testamentū illud, de quo locutus fuerat Deus per

1. Esd. 3. Agg. 2. Esai. 2. Exo. 20. Gala. 4. Bar. 2.

Iere. 31. Ieremiam: Ecce dies veniēt, dicit Dominus: & feriam domui Israel, & domui Iuda testamentum
Esai. 55. nouum. Et per Esaiam: Inclinate aurem vestram, & venite ad me, audite, & viuet anima vestra: & feriam vobiscum pactū sempiternū. Apparuit Christus verus Deus, & verus homo: & vt verbis vtar
1. Tim. 3 diui Pauli, apparuit benignitas & humanitas saluatoris nostri Dei, nō ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis spiritus sancti, quem effudit in nos abundè per Iesum Christum saluatorem nostrū, vt iustificati gratia ipsius, hæredes simus secūdū spem vitæ æternæ. Hæc fuit gloria Hierosolymæ, hæc fuit illustrior illa dignitas, & illud præstantius bonum, quod Deus secundo templo promisit. Quid poterat gloriosius esse, quàm videre Deum verum humanitate assumpta, eumque audire, & amplecti? Quod poterat in hac vita maius bonum excogitari? Quid poterat esse ad animæ suauitatem iucundius? ad veram vtilitatem accommodatius? ad gloriam æternam consequendam præstātius? Hæc sunt illustria illa, quę de Hierosolyma vaticinati sunt prophetæ, iuxta id quod
Psal. 87 ait regius vates: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. In ea visus est Deus, & euangelium illud docuit, quo Apostoli Gentes barbaras & agrestes, & idolorum cultrices ab impura simulacrorum superstitione ad castissimum diuini numinis cultum, plenissimamque veritatis religionem traduxerunt, & sanctissimum Iesu Christi nomen per totum orbem terrarum celebrarūt. Id intellexit Aggæus loco citato absque vlla dubitatione. Sed vt hoc perspicuum euadat, eius verba expendamus. Loquēs propheta Zorobabelo, & Iesu filio Iosedech, & reliquis Hebræis secundi templi ædificium intuentibus, has voces emisit: Quis in vobis est relictus,
Agg. 2. qui vidit domū istam in gloria sua prima? Et quid vos videtis hanc nunc? Nunquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris? Acsi diceret: Quis ex vobis reliquus est, qui viderit primū templū in magnificētia sua, videns nunc templum hoc secundū, nonne intelligit planè non esse hoc cum illo comparandum? Et paulò pòst, vbi eos consolatus est ob Christi aduentū ita ait: Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cœlum, & terram, & mare, & aridā, & mouebo omnes gentes. Acsi diceret: Post tēpus aliquod, & illud breue respectu annorū à mundi creatione, ego veniam, & mouebo totum orbem terrarum: magnus erit motus non solùm inter Iudæos, sed etiam inter Gentes circa fidem & religionem. Et subdit statim: Et veniet desideratus cunctis gentibus: & implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum. Meum est argentum, & meum est aurum: magna erit gloria domus istius nouissimæ plusquam primæ. Hæc diuinus vates. Nonne vides, quàm apertè prædixerit mirabilem Dei in terram aduentum: & ideo secundum templum gloriosius esse primo, quia ipse Deus erat illud ingressurus. & in eo prædicaturus: Quare inquit prestantius fore secundum templum, quàm primum, nisi quia ad illud veniet desideratus cunctis gentibus,
Luc. 2. illudque gloria implebit ob præsentiā suā? In sancto euāgelio scriptū legimus fuisse Christū Deum nostrum in templo præsentatum. Ibi concionatus est, & edidit miracula, quā ob causam illud ingenti gloria decorauit. Cùm autem templum illud secundum sit euersum, & funditus deletum, apertissimè ostenditur venisse Messiam, qui iuxta diuini vatis oraculum erat ad templum illud venturus. Si Deus promisit per Aggæum prophetam venturum esse Messiam ad illud templum, dum extaret, templum autem est solo adæquatum, nec est tale templum, nec lapis super lapidem, quæ insania est Messiam venturum expectare? Ad quod tēplum secundum venturus est, si corruit, si est funditus deletum, si nec talis templi reperitur vestigium? Nec possunt dicere Iudæi se habituros esse templum aliud ad quod Christus veniat: nam Aggæus eorum propheta de eo ipso templo locutus est, quod tunc Hierosolymæ construebatur, & non de alio, vt eius verba planè testātur. Imò apertè dixit, nullum aliud futurum esse: cōiiciens enim oculos in templum ipsum, dixit: Magna, siue vt ex Hebræo rectè verti poterat, maior erit gloria domus istius nouissimæ, quàm primæ. Asseruit propheta templum illud nouissimum esse, & vltimum, vltra quod nullū aliud illis futurū esset. Id quod hodie impletum aspicimus. Vbi enim Iudæi templū habent, vbi immolent sacrificia? Nusquam quidem. Nullam habent fidem, nullum sacrificium, nullum regem, nullum sacerdotem, nullum templum. Sed qui ex illis veram Christi fidem receperūt eiúsque adhæserunt cōsiliis, sunt beatitudinem cœlestem, summúmque bonum consecuti. Et quoniam diuini vates mentis oculis intuebantur vnigenitū Dei filium hanc ad illos felicitatem allaturum, qui in eorum ciuitate & templo erat videndus, & cum illis locuturus, & in regione illa versaturus, promiserunt illis ex parte Dei bona hæc, de quibus hîc, & aliis locis loquitur Ezechiel. Sed dices: Nōne Ezechiel hoc loco loquebatur de Iudæorum reditu à Babylonyca captiuitate? Loquebatur quidē: sed de ea liberatione se transfert ad liberationem captiuitatis spiritualis, & ad redemptionem generis humani per Christum more aliorum prophetarum. Dauid in psalmo. 71. loquēs de Salomone terreno, trāsfert sermonem suum ad Salomonem cœlestem, hoc est, ad Christū Iesum: Nā dicens priùs: Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis, subdit paulò post: Permanebit cum sole, Psal. 71
& ante lunā in generatione & generationem. Quæ verba Salomoni nullo modo possunt conuenire, sed Christo, regi pacifico, cuius Salomon imaginem gerebat: quemadmodum nec illa, quæ paulò pòst sequūtur: Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum. Nā hoc multis retrò antè seculis Deus promiserat A- Gen. 12.
brahamo esse in Christo Domino nostro ad implendum, dicens: In semine tuo benedicentur omnes gentes terræ. Quod explanās diuus Paulus in epi- Galat. 3.
stola ad Galatas, Non dicit, inquit, & seminibus, quasi in multis, sed quasi in vno, & semini tuo, qui est Christus. Ostendit Apostolus significare verba illa omnes nationes Deo patri per Christum reconciliandas esse, omnésque esse gloriam immortalem consecuturos, qui se illi commiserint, eius verba custodierint, & in fide formata perseuerauerint. Eodem modo volens Esaias loqui de Christo, incipit sermonem à Cyro temporario liberatore, sed conuertit ad cœlestem voces suas: Esai. 45
cùm enim capite 45. diceret: Hæc dicit dominus

Christo meo Cyro. Et posteà multa de eo, qui capta Babylone Iudæos misit in terrã promissionis, dissereret, subiunxit: Verè tu es Deus absconditus: Deus Israel saluator. Quæ verba de Christo apertissimè intelliguntur. Appellatur Deus abscõditus, quia diuinitas in humanitate delitescebat, & fortitudo in fragilitate abscõdebatur. Ita dixerat Habacuc propheta: Ibi abscondita est fortitudo eius. Et ipse de se ait apud Matthæũ: Simile est regnũ cœlorũ thesauro abscondito in agro. Ipse enim est regnũ cœlorũ, qui de se ait: Regnũ Dei intra vos est. Aspicis igitur morẽ esse diuinorũ vatũ sermonem suum ex rebus corporeis ad spirituales transferre, & à reductione à captiuitate Babylonis ad liberationẽ animæ ex peccati captiuitate verba sua traducere, quod erat præcipuum eorum institutum: erat enim Christus scopus omnium prophetarum.

Haba. 1. Matt. 13 Luc. 17.

Et hæreditate possidebunt te. Id est, viri probi te firmiter possidebunt.

Et non addes vltrà, vt absque eis sis. Aspicis hoc non referri ad tẽpus Zorobabelis, & Esdræ, sed esse ad Christi tempus referendum. Etsi de reditu agat à captiuitate Babylonis, tamẽ multa inserit, quæ soli ecclesiæ Christi conueniunt, & liberationi à seruitute peccati. Non est igitur dicendum terram illam Iudææ post Hebræorũ reditum non fuisse vnquam vastatam, & à Iudæis destitutam, cùm sciamus luce meridiana clarius fuisse posteà vastatam à Romanis, & Iudæos partim interfectos, partim captiuos, & per orbem terrarum dispersos, & Hierosolymam incendio traditam, & in cinerem conuersam. Sed intelliguntur hæc de sancta Christi ecclesia, aduersus quam portæ inferi non præualebunt: quæ in perpetuum durabit.

Matt. 16

Deuoratrix hominum es. Hoc dicebant Iudææ inimici eius, quòd multi Iudæi in ea fuissent à Babyloniis interfecti, multi peste & fame mortui, multi in captiuitatem ducti. Præterea ipsi Iudæi inter se sæpe dimicabant, & seipsos occidebant: & turbulentis illis dissidiis conuellebatur animorum status, & ipsi diffidentes vita priuabantur.

Gentem tuam non necabis vltrà. Hoc est, lõgo tempore. Qua de re alibi disseruimus.

Domus Israel habitauerunt in humo sua, & polluerũt eam in viis suis. Ostendit fuisse filios Israelis è terra sua ob fraudes suas expulsos. Sẽsus est: Hebræi dũ colerent patriã suam, eam vitiis suis polluerunt, ac seipsos sceleribus contaminarũt. Quare in eos grauiter animaduerti. Accipitur via pro viuendi ratione: vt in psalmo, Et in via peccatorũ non stetit.

Psal. 1.

Iuxta immunditiam menstruatæ. Immunditia, & pannus menstruatæ, hoc est, mulieris menses suos habentis significat in literis diuinis animi impuritatem & contaminationem. Ita apud Esaiam dicebant Iudæi: Quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ.

Esai. 64.

Iuxta vias eorum, & adinuentiones eorum iudicaui eos. Id est, iuxta eorum scelera illos puniui. Alibi diximus in sancta scriptura peccata appellari hominum adinuentiones, vt in psalmo: Ibunt in adinuentionibus suis.

Psal. 80.

Esai. 52 c. Rom. 2. d.

Et ingressi sunt ad gẽtes, ad quas introierunt, & polluerunt nomen sanctum meum, cùm diceretur de eis: Populus Domini iste
E est, & de terra eius egressi sunt. Et peperci nomini sancto meo, quod polluerat domus Israel in Gentes ad quas ingressi sunt. Idcirco dices domui Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Non propter vos ego faciam domus Israel, sed propter nomen sanctum meum, quod polluistis in Gentibus, ad quas intrastis. Et sanctificabo nomẽ meum magnum, quod pollutum est inter Gentes, quod polluistis in medio earum, vt sciant Gẽtes quia ego Dominus, dicit Dominus exercituum, cùm sanctificatus fuero in vobis coram eis. Tollam quippe vos de vniuersis terris, & adducam vos in terram vestram. Et effundã super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, & ab vniuersis idolis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor nouum & spiritũ nouum ponam in medio vestri. Et auferã cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum, & spiritum meum ponam in medio vestri.

Sup. 11. d. F Sup. 11. d.

Et ingressi sunt ad Gẽtes, ad quas introierũt. Id est, Gẽtiũ, ad quas ducti sunt, superstitionibus adhæserũt.

Et polluerunt nomen sanctum meum. Hoc est, in causa fuerunt, vt nomen meum inter Gentes blasphemaretur. Videntes enim Gentes eorum maleficia dicebant: Qualis est Deus ille, qui talem populum habet, tam flagitiosum, tot sceleribus contaminatum? Si sanctus esset, non essent illi impij: si potens esset, non permisisset eos de terra depelli. Aspicis hoc loco impios homines nomini Dei, quantum in se est, maculam inurere. Est quidem nomen Dei ex se sanctum, & impollutum, at illud polluunt impij. Ita per Esaiam ait Deus: Ablatus est populus meus gratis: dominatores eius iniquè agunt, dicit Dominus: & iugiter tota die nomen meum blasphematur. Illum locum citat Apostolus in epistola ad Romanos. Cum Dauid Bethsabææ stuprum, & viro eius mortem intulisset, illeq; peccata sua agnosceret, & sibi remitti ac cõdonari deprecaretur, dixit ei Natham vir omni sapientia & pietate præstãti: Quoniam blasphemare fecisti inimicos nomen Domini, propter hoc verbum, filius, qui natus est tibi, morte morietur. Vbi aspicis Dauidẽ ob peccata sua dedisse hostibus Domini eum blasphemandi occasionem. Dicebant enim Deum Iudæorum cõstituisse regem iniustum, qui se vitio contaminasset, & innocentem Vriam ad certum capitis periculum misisset. Hunc locum ita vertit Ionathas Chaldæus: Aperiendo aperuisti os inimicorum Domini in hoc negotio. Acsi diceret: Dedisti causam impiis hominibus cõtra ipsum loquendi, qui te in regia constituit dignitate.

Esai. 52. Rom. 2. 2. Reg. 11. 2. Reg. 11.

Et peperci nomini sancto meo. Hebraismus est, acsi diceret Deus: Nolui, vt nomen meum irrideretur, & fama mea apud Gentes obscuraretur. Qui alicui rei parcit, non vult eam irrideri, aut extingui. Sensus est: Ideo populũ à seruitute Babylonica liberabo, & in pristinam dignitatem reducam, vt videant Gentes potentiã meam. Beneficia in Hebræos collata non eorum meritis attribuuntur, sed diuinæ misericordiæ. Eam ob causam subdit Deus. Non propter vos ego faciam domus Israel, sed propter nomen sanctum meum. Id intelligens Dauid aiebat:

Psal.24 bat: Propter nomen tuum Domine propitiaberis peccato meo, multum est enim. Nos etiam in calamitatibus nostris debemus ad Dominum confugere, ab eo liberationem & victoriam petentes, nō gloriæ nostræ causa, sed ne eius sanctissimum nomen ludubrio sit impiis. Eodem modo idem Dauid, Nō nobis, inquit, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam: propter misericordiam tuam ne quando dicant Gentes: vbi est Deus eorum. Et ipse Dominus per Esaiam: Propter me, inquit, ego faciam, vt non blasphemer, & gloriam meam alteri non dabo. Verùm septuaginta interpretes hunc Ezechielis locum ita vertunt: Et peperci eis propter nomen sanctum meum. (Psa.113. Esa.48)

Et sanctificabo nomen meum. Hoc est, sanctum & admirabile illud ostendam. Vel sic: Efficiam, vt fama mea in omni orbe terrarum celebretur. Ita intelligitur id, quod Christus docuit petēdum: Sanctificetur nomen tuum. In qua petitione hæc occurrit dubitatio: Cùm id petamus, quod deest, sit autem nomen Dei sanctum, cur petimus, vt sanctificetur? Huic obiectioni respondendum existimo Dei nomen sanctum in se esse, nos autē petere, vt nobis sanctificetur, quo alij opera nostra videntes Deum summis laudibus efferant: iuxta illud saluatoris nostri: Sic luceat lux vestra corā hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificēt patrem vestrum, qui in cœlis est. Et iuxta illud diui Petri in prima sua canonica; Ex operibus vos considerantes glorificent Deum in die visitationis. Vel petimus, vt nomen Dei, quod in se sanctum & magnum est, ita ab omnibus cognoscatur. Nā licet fuerit notus in Iudæa Dominus, & in Israele magnum nomen eius, in aliis tamen regionibus non colebatur, nec cognoscebatur: Et ob euāgelij prædicationem Dei nomen fama celebratur illustri, & regionibus abstrusis innotescit, & in illis colitur, & laudibus effertur. Et hoc est sanctificari Dei nomen. Petimus itaque, vt Dei nomen, quod in se est omni prædicatione dignissimum, vbique terrarum celebretur, & diligatur, eique omnes homines cultum adhibeant, & honorem. (Matt. 6. Luc 11. Matt. 5. 1.Pet.2. Psa.75.)

Cùm sanctificatus fuero in vobis coram eis. Hoc est, cùm vos coram illis me sanctum esse ostenderitis: ostēdetis autem hoc, cùm eorum superstitionibus & vitiis repudiatis incubueritis in virtutum actiones, inuocaueritis me ipsum, me vnum Deum adorādum esse asserueritis, mihi seruieritis, & summis laudibus extuleritis. Tunc ego vos eripiā à misera seruitute, & ostendam potentiam meam, & intelligent Gentes me esse verum & potentem Deum.

Et effundam super vos aquam mundam, & emundabimini. Dixerat Deus Iudæis paulò antè se esse eos ablaturum de Gentibus, & cōgregaturum de vniuersis terris, & adducturum in Iudæam: id quod effectum fuit tempore Cyri, vt constat ex primo capite libri primi Esdræ, quemadmodum vaticinatus fuerat Esaias capite 44. & 45. & alij diuini vates. Nunc promittit illis, daturum se eis esse aquā mūdam qua ab immūditiis abluerentur. Multi ex Iudæis intelligunt hoc de tempore Messiæ dicentes hanc aquā eam esse, de qua agit capite 47. per quā bonorum intelligunt affluentiā. Rectè illi quidem, nisi in hoc errarent, quòd Messiam, qui iam venit, venturum esse expectarent. Si hoc de Christi tempore asserunt etiā Iudæi, qui erit Christianus, quis illud neget ad Christum referendum? Quis non videt hæc de ecclesia præcipuè intelligi, in qua Deus fideles coadunauit, & à dæmonis tyrānide eripuit? Ecclesia est Sion, mons fidei & virtutum, de quo ait Christus Deus noster, de Deo patre loquēs: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius prædicans præceptū eius. De ecclesia id intelligitur, quod ait diuinus psaltes: Elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi. Et Esaias: Respice Sion solennitatē ciuitatis nostræ: oculi tui videbunt Ierusalem, habitationem opulentam, tabernaculum, quod nequaquā transferri poterit. Super ecclesiam effudit Deus aquam mundā, vt ab omnibus peccatis mūdaremur. Nam si hoc solùm de reditu Hebræorum à Babylonica seruitute intellexeris, dic obsecro, quando Deus illis aquam mundam effudit, qui per aquam intelligis lympham materialem? Quæ est hæc aqua munda, quæ scelerum labes abluebat, & animas expiabat? Hæc aqua absque dubio est diuina gratia, & spiritualium bonorum abundātia, quæ de saluatore Iesu Christo per sacramenta tāquam per fontes dimanat, & totā ecclesiā rigat: De ea dixerat Esaias: Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris. Non ait: Haurietis aquam, sed aquas, nec de fonte, sed de fontibus, vt gratiæ magnitudinem, & donorum spiritualium multitudinē significaret. In fonte est aqua, at in pharmacopolæ officina sunt diuersa aquarum salutarium genera: ita in ecclesia, quæ est diuini medici officina, & miropolium cœleste, sunt multa sacramenta, multa dona, varia gratiarū genera, cœlestis doctrina, diuinæ inspirationes, admirabilis salutarium medicamentorū abundantia: quæ omnia aquarum nomine significantur. Ad has salutares aquas nos inuitat alibi idē Esaias dicens: Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentū, properate, emite, & comedite. Hæ sunt aquæ, quæ ecclesiā Dei perpetuis gaudiis afficiunt: quæ vt est Cāticorum literis proditū, impetu currunt de Libano. De quibus ait regius vates: Fluminis impetus lętificat ciuitatem Dei. Et rursum: Super aquā refectionis educauit me. Et Zacharias de tēpore Messiæ loquens, In die illa, inquit, erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Ierusalem in ablutionem peccatoris, & menstruatæ. Et Ioel. Per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrētem spinarū. Riui Iuda sunt ecclesiæ sacramenta, aquas gratiæ conferentia: domus autem Domini, vbi in principio congregati sunt fideles, est Hierosolyma, vnde fons cœlestis doctrinæ manauit, quæ orbem terrarum adimpleuit. Et quoniam gratia, vt ait diuus Paulus in epistola ad Romanos, non est ex operibus, alioquin gratia iam non esset gratia, ait Christus in Apocalypsi Ioannis: Ego sitienti dabo de fonte aquæ viuæ gratis. Huius aquæ imaginem gerebat illa, quam virgo Rebecca seruo Abrahami, eiúsque camelis impertiuit. Quoniam futurum erat, vt diuina Rebecca, gloriosa Dei genitrix virgo esset gratiæ dispensatix, eamque non solùm hominibus, sed etiam brutis, hoc est, non solùm iustis, sed peccatoribus ad ipsam confugientibus impetraret. Hæc est aqua, de qua ait Christus Samaritanæ: Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. (1.Esd.1. Esa.43. & 45. Psal. 2. Psa.131. Esa. 33. Esa.12. Esa.55. Cant.4. Psal.45 Psa.22. Zach.13 Ioel. 3. Rom.11. Apo.11. Gen.24 Ioan. 4.)

Quem

Simile Quemadmodum auceps auiculam capit, qua vtitur ad alias capiendas, eamque aliarum auium vocatricem & inuitatricem iuxta fontem aliquem in vinculum cōiectam collocat, vt aliis illuc conuenientibus impleat suum rete: sic Dominus Iesus mulierem illam Samaritanam veluti turturē quandam voluit aucupari iuxta fontem Iacob, vt illa esset multorum volucrum inuitatrix, qui exeuntes è ciuitate ad Christum conuenerunt, quos illi in admirabili reti fidei recepit, vt ex illo aucupio ad vitam æternam perduceret. Aquam illam potauerunt, de qua ait hoc loco Deus per Ezechielem: Inf.47. Effundam super vos aquam mundam, & emundabimini. De qua agit etiam capite.47.

Et ab vniuersis idolis vestris mūdabo vos. Qui ea actu, & affectu à vobis proiicietis, vt illis derelictis mihi seruiatis. Nemo enim potest duobus Dominis seruire, vt ait apud Matthæum Christus Deus noster, Cùm Pharao permitteret Hebræis, vt Deo in Aegypto victimas immolarent, respondit Moyses: Non potest ita fieri: abominationes enim Aegyptiorum immolabimus Deo nostro? Fieri non potest, vt Pharaoni, hoc est, diabolo, & Deo simul seruiamus. In templo Dagonis non potuit eius simulacrum cum arca Dei erectam esse, & coli: Et Elias illis, qui & Deo vero, & Baali Deo commentitio seruire gloriabantur, Vsquequo, inquit, claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum, si autem Baal, sequimini illum. Id explicās diuus Paulus in epistola secunda ad Corinthios. Quæ, inquit, participatio iustitiæ cum iniquitate? Quæ societas luci ad tenebras? Quæ conuentio Christi ad Belial?

Matt. 6. Exod. 8. 1. Reg. 5. 3. Reg. 18 2. Cor. 6

Et dabo vobis cor nouum & spiritum nouum. Id est, dabo vobis animi puritatem, & vim illam, per quā nihil nisi rectum, iustum, & pium expetitur. Huius diuinæ reformationis eò magis participes efficimur, quò magis spiritus noster ad imaginem Dei renouatur. Hanc reformationem, & cordis nouitatem, & spiritus instaurationē petebat à Deo Dauid, dicens: Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis. Cor postulauit mundum, nam de immūdo exeunt ea, quæ hominem contaminant, qualia sunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, furta, falsa testimonia, blasphemiæ. Hæc sunt, inquit Deus, quæ coinquinant hominem. Hæc sunt quæ mentis oculos tenebris obfundunt, ne Deū aspiciant. Beati verò illi, qui sunt mundi corde, quoniam ipsi Deū videbūt. Beati qui spiritu nouo, induti homine nouo Deū eos innouantem amplectūtur. Vnde diuus Paulus in epistola ad Ephesios, Renouamini, inquit, spiritu mentis vestræ. Hoc promiserat Deus his verbis per Zachariam: Effundam super domum Dauid, & super habitatores Ierusalē spiritum gratiæ & precum. Cùm Deus cæremonias & sacrificia legis veteris antiquaret, & nouam ferret legem, opus erat noua in hominibus corda creare. Id intelligens regius vates canebat: Cantate Domino cāticum nouum, cantate Domino omnis terra. Et Esaias Noua ego annuntio. Et rursus ita Deum loquentem inducit: Creo cœlos nouos, & terram nouam. Vbi per cœlos nouos intelligit Apostolos, & viros iustos: per terram verò nouam ecclesiam catholicam, in qua essent corda noua & spiritus noui, qui in nouitate animorū noua Deo cātica emitterent. Ideo

Psal. 50. Matt. 15 Matth. 5 Ephes. 4 Zach. 12 Psal. 95. Esai. 42 Esai. 65.

ait in Apocalypsi beatus Ioannes. Vidi cœlum nouū, & terrā nouā. Et paulò pòst. Vidi sanctam ciuitatem Ierusalem nouam, descendentē de cœlo. Et iterum: Et dixit, qui sedebat in throno: Ecce noua facio omnia. Et apud eundem Ioannem ait Christus: Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem. Etsi mandatum de proximi dilectione fuerit antiquum, & in lege vetere scriptū, nam Christus apud Matthæum illud ait esse vnum de primis legis præceptis, hoc tamen loco illud nouum appellat, quia erat ab eo innouatum & instauratum, quoniam fuerat per pharisæorum traditiones ferè deletum. Addiderant enim præcepto de charitate: & odio habebis inimicum tuum: quæ verba in lege nusquam inueniūtur. Dicitur etiam præceptū nouum, quòd in nouo testamento frequentius inueniatur. Cùm lex de cæremoniis & sacrificiis frequentissimè faciat mentionē, rarò meminit huius præcepti: at euangelium Christi illud vbique prædicat, & inculcat. Prætereà ideo dicitur nouū, quia quemadmodum quod nouum est propinquum est principio suo, sic charitas nos Deo rerum omnium principio vnit, & propinquos reddit. Postremò nouum appellatur charitatis præceptum, quòd non possit perfectè nisi nouo spiritu adimpleri. Nā charitas Dei teste diuo Paulo ad Romanos, diffusā est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Spiritus sanctus corda nostra innouat, diffundens in ea charitatem, non solùm erga Deum, sed erga proximum. Et licèt charitas & dona Dei propria sint totius trinitatis, tamen spiritui sancto attribuuntur, quòd sola diuina voluntate donentur, per cuius modum spiritus sanctus à patre & filio spiratur. Et inter alia præcipua quadam ratione illi charitas ascribitur, quòd per illum, qui charitas est patris & filij statuit nos Deus secum, & inter nos inuicem charitate cōiungi. Ideo ait Apostolus dari nobis charitatem Dei per spiritum sanctum qui datur nobis. Non quòd spiritus sanctus secundum substantiam illabatur nobis, & in nobis insit secundum suam naturā, sed datur nobis in effectu suo, nimirum per charitatem, quam infundit in corda nostra: qua charitate & Deū diligimus & proximum. Ideo diuus Augustinus hanc charitatē eā dicit esse, non qua diligit nos Deus, quæ est eius essentia diuina, sed qua in nobis inhærente ipsum Deum amamus, quæ quidā effectus est, & impressio in nobis diuinæ bonitatis. De vtraq; charitate intelligitur id, quod ait Christus Deus noster: Qui diligit me, diligetur à patre meo. Et de vtraque ait Origines hunc locū diui Pauli intelligi: de ea quæ prima causa est nostræ salutis, quæ est illa, qua nos diligit Deus: diuino enim fauore præuenimur, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniā ipse prior dilexit nos. Sed hæc charitas Dei in corda nostra diffunditur: quēadmodū dicimus diffundi causam per effectus, & principis magnificentiā, quæ in ipso est, dicimus in ciues per beneficia diffundi. De hac igitur charitate locū illum Apostoli interpretatur, & de ea etiam, qua nos ipsum Deum summo prosequimur amore, & proximum sicut nos ipsos diligimus. Et quoniam hæc charitas, qua proximum amplectimur, non est nisi in corde nouo, ideo eius præceptum nouum vocatur, præsertim cùm Deus illud innouauerit. Quemadmodum qui feudum habet tantum in vita sua, sibi à patre suo Simile relictum,

Apoc. 21. Ioan. 13. Mat. 22 Matt. 5. Rom. 5. 1. Ioan. 4

relictum, ita vt Dominum penes concedentem remaneat, innouat illud, & nouum conficit contractum, & ita dicitur habere nouum feudum, non quod sit nouum, sed ob nouum pactum, & feudi innouationem: sic cùm præceptum de proximi charitate datum à Deo in lege vetere esset obliuione posteritatis ferè deletum & extinctum, & veluti feudum in vltima vita quasi penitus finiretur, innouauit & instaurauit illud Christus Deus noster: quam ob causam nouum ab illo meritò appellatur. Dedit nobis Dominus præceptum hoc denuò, vt illud vicinius intuentes, & suum esse contemplantes, obligationem seruandi illud in memoriam redigeremus. Et quoniam ad illud implendum nouo corde indigebamus, promisit hoc loco, se illud nobis esse daturum. Hoc idem dixit
Sup. 11. suprà cap. 11. vbi ea poteris videre, quæ ibi exposuimus.

Et auferam cor lapideum. Indicat legem gratiæ, Christi sanguine confirmatam, quæ durissima hominum immanium & indomitorum corda emolliuit, & mitia fecit. Annotauit hoc Tertullianus, & rectè quidem Christi sanguinem ea corda domuisse, & mollia reddidisse, quæ terribilis Romanorum potentia lenire & domare nunquam potuit. Corda hominum lapidea, dura, & in sceleribus obstinata, nullam piæ & salubris doctrinæ impressionem admittentia, fuerunt in carnea conuersa, docilia, & mollia, & ad diuinam doctrinam accipiendam accommodata. Diuus Gregorius libro decimo Moralium hunc explicans locum ait: Cor lapideum tollit Deus, cùm à nobis superbiæ duritiam subtrahit: & cor carneum tribuit, cùm eandem duritiam ad sensum reducit. Cùm cor nostrum sit id, quod à nobis Deus præcipuè exigit summa ope niti decet illius duritiam & prauitatem vitare. Abominale Domino, ait Salomō, est cor prauum. Et
Prou. 11 Ieremias: Laua à malitia cor tuum. Vnde ait Apo-
Iere. 4. stolus in epistola secunda ad Thessalonicēses: Do-
2. Thes. 3 minus autem dirigat corda vestra in charitate Dei & patientia Christi. Idem dixit Ezechiel capite vndecimo, vbi de cordis duritia latè disseruimus.

Et faciam, vt in præceptis meis ambuletis, & iudicia mea custodiatis & operemini. Et habitabitis in terra, quam dedi patribus vestris: & eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum. Et saluabo vos ex vniuersis inquinamentis vestris, & vocabo frumentum, & multiplicabo illud, & non imponam vobis famem. Et multiplicabo fructum ligni, & genimina agri, vt non portetis vltrà opprobrium famis in Gētibus. Et recordabimini viarum vestrarum pessimarum, studiorúmque non bonorum: & displicebunt vobis iniquitates vestræ, & scelera vestra. Non propter vos ego faciam, ait Dominus
Rom. 6. Deus, notum sit vobis. Confundimini, & erubescite super viis vestris domus Israel.
G Hæc dicit Dominus Deus: In die qua mundauero vos ex omnibus iniquitatibus vestris, & inhabitari fecero vrbes, & instaurauero ruinosa, & terra deserta fuerit exculta, quæ quondam erat desolata in oculis omnis viatoris, dicent: Terra illa inculta facta est vt hortus voluptatis, & ciuitates desertæ & destitutæ, ac suffossæ, munitæ sederunt. Et scient Gentes, quæcunque derelictæ fuerint in circuitu vestro, quia ego Dominus ædificaui dissipata, plantauíque inculta: ego Dominus locutus sim & fecerim. Hæc dicit Dominus Deus: Adhuc in hoc inuenient me domus Israel, vt faciam eis. Multiplicabo eos sicut gregem hominum vt gregem sanctum, vt gregem Ierusalem in solemnitatibus eius. Sic erunt ciuitates desertæ, plenæ gregibus hominum: & scient, quia ego Dominus.

Et habitabitis in terra, quam dedi patribus vestris. Diuus Augustinus libro tertio de doctrina Christiana, capite 34. hunc enarrans locum, ait: Non carnaliter, sicut carnalis Israel, sed spiritualiter, sicut spiritualis Israel debemus accipere, Ecclesia quippe sine macula & ruga ex omnibus gentibus congregata, atque in æternū regnatura cum Christo, ipsa est terra beatorum, terra viuentium. Ipsa est intelligenda patribus data, quando eis certa, & immutabili Dei voluntate promissa est: quoniam ipsa promissionis vel prædestinationis firmitate iā data est, quæ danda suo tempore, à patribus credita est. Hæc ille: quibus per terram promissionis patriam intelligit cœlestem, & ecclesiam triumphātem. Sed quoniam in ecclesiam illam triumphantem nemo ingreditur, nisi fuerit huius ecclesiæ militantis membrum, & ciuis huius, qui in gratia migrant, in illam transferuntur, per hanc terram, quam Deus hoc loco promisit, ecclesia hæc catholica absque dubio significatur: quæ est domus Dei, 1. Tim.
columna & firmamentum veritatis. Hæc est ciui- 3.
tas regis, vinea electa, noua Hierosolyma, ciuitas Psal. 47
Dei, & terra promissa. Esai. 6.
Et dabo frumentum. Hoc est, ad iussum meum, ad Apoc. 21
vnam vocem meam veniet magna frumenti copia. Psal. 45.
Reddam terram fertilissimam: & fame non laborabitis. Non solùm loquitur de cibis corporis, sed de alimentorū animæ abundantia. Acsi dicat: Ego vobis gratiam tribuam, & sacramēta, & verbi Dei concionatores: quæ omnia frumenti siue cibi nomine significantur. Verus animi cibus spiritualis est, & vera fames est rerum spiritualium penuria. Hac fame laborabat filius ille prodigus, qui in se reuersus dixit: Quanti mercenarij in domo patris Luc. 5.
mei abundant panibus, ego autem hîc fame pereo. Comparatiōne status illius præsentis, in quo erat, & præteriti, quem amiserat, excitatus est ad pœnitentiam. Vidit famem præsentem, & meminit abūdantiæ præteritæ, & in suspirium erupit. Etsi peccator se videat omni humanarum opum copia affluentem, tamen cognoscit se veris diuitiis carere: nam torquetur animo, & nec satiatur, nec eius sitis vnquam expletur. Quid habet, qui Deum non habet? Quid posside, qui seipsum non possidet? Id intelligens diuus Augustinus aiebat: Omnis copia, quæ Deus meus non est, egestas mihi est. Omnia Simile
appetunt in centro suo conquiescere: ideo ignis sursum tendit, lapis autem deorsum. Eodem modo anima

anima nostra in Deo quiescere desiderat tanquam in centro suo. Eam ob causam ait Aurelius Augustinus: Creasti nos domine ad te, ideo inquietũ est cor nostrum, donec requiescat in te. Hinc efficitur, vt mundi diuitiæ & prosperarum rerum abũdantia, honores, & dignitates nequaquam possint animam satiare, cùm centrum non sint, vbi illa quiescit. Et vt lapis etsi auro ornetur, & in arcula pretiosa includatur, non tamen propensionem amittit, quam habet ad centrũ & proprium locum, vbi est eius quies: sic anima nostra quãuis magnis mũdi opibus & dignitatibus affluamus, nõ tamen trãquilla omnino & satiata est, donec in cœlo conquiescat in Deo, illóque in æternum fruatur. Sentit quidem ob gratiæ assistentiam modum quendam quietis & suauitatis, sed perfectam quietem & suauitatem in cœlo tantùm cõsequitur. At impij homines nullam habent effigiem quietis, nec saturitatis. Imagines & vmbras rerum comedunt peccatores, ideo non replentur. Id intelligens aiebat Salomõ: Iustus comedit, & replet animã suam, venter autem impiorũ insaturabilis est. Et Esaias: Declinabit ad dexteram, & esuriet. Et Oseas: Comedent, & nõ saturabũtur. Et Amos, aut potiùs, Deus per illum: Emittam famen in terram, nõ famen panis, nec sitim aquæ, sed audiendi verbũ domini. Hanc famem permittit Deus aliquando ob hominum scelera nefanda, permittẽs vt impij præsules rempublicam gubernandam suscipiant, qui nec concionantur, nec concionatores admittunt, sed scientiam repellũt, & veram animorum escam abscondũt. De huiusmodi pastoribus ait Salomon in Prouerbiis: Qui abscondit frumenta, maledicitur in populo. Cùm hæc fames in terra viguisset, venit diuinus ille concionator Christus Deus noster, qui eam abstulit, & frumenti saturitatem tribuit.

Simile — *Prou.13* — *Esai. 9.* — *Ose.4.* — *Amos.8.* — *Prou.11*

Et multiplicabo fructum ligni, & genimina agri. Hoc est, arbores, lætissimorum fructuum copia exornabo, & terram frugiferam reddam. Poteris per lignũ hoc lignum vitæ intelligere, & per agrũ ecclesiam, cuius admirabilis & vberrimus fructus viros Christiana pietate præstantes reficit & recreat. Nam, vt ait in prouerbiis Salomon, de sapiẽtia patris, quæ Christus est, loquẽs, lignum vitæ est his, qui apprehenderint eam. Et rursus: Fructus iusti lignum vitæ. Poteris per lignum virum iustum intelligere; de quo ait regius vates: Erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarũ, quod fructum suum dabit in tẽpore suo Vir enim iustitia præstanti instar arboris fœcundæ pulchros virtutis fructus, illósque tempestiuos producit.

Prou. 3. — *Prou.11* — *Psal. 1.*

Et recordabimini viarũ vestrarum pessimarum. Impiam vestram pristinam viuendi rationem in memoriam redigetis, vt eius pœnitẽtiam agatis, eámque detestemini. Ideo ait Ieremias. Vide vias tuas in cõualle: scito quid feceris. Acsi dicat: Adhuc vestigia tua apparent in valle, quibus terram attingebas, cùm ibas ad idola colenda, intuere ea, considera peccata tua, vt illa execreris, tẽque illorũ pœniteat. Et in Deuteronomio scriptum legimus: Memento, & ne obliuiscaris, quomodo ad iracũdiam prouocaueris dominum Deum tuum. Ideo preterita vitia sunt in memoriam reuocanda, vt ea deploremus, non vt ex illorũ cogitatione voluptatẽ capiamus. Audi diuum Paulum dicentẽ: Quæ quidem retrò sunt obliuiscẽs, ad ea verò, quæ sunt priora, extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad brauium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. Aspicis igitur debere nos peccatorum præteritorũ & recordari, & obliuisci: recordari ob acquirendum dolorem, obliuisci ob fugiendam volupta tem. Multa sunt enim, quorum vtile est obliuisci. Ferunt floruisse apud Græcos virum quendam nomine Themistoclẽ, incredibili quadam animi atq; ingenij magnitudine, cui cùm Simonides artẽ memoriæ polliceretur, obliuionis, inquit, mallẽ: nam memini eorum, quæ nolo: obliuisci non possum, quæ volo. Meminit huius apophthegmatis Cicero libro 2. de Oratore, & 4. de finibus. Et Plutarchus libro 5. apophthegmatum. Sed quoniam necesse est de peccatis confiteri & sanctũ pœnitentiæ sacramentum frequentare, necesse est reuocare in memoriam delicta, vt debitam illorum confessionem faciamus. Vt qui incidit in flumẽ, non obruitur, quandiu aqua non accedit ad os, quoniam respirare potest, & non submergi; sin autem aqua attigerit, & adimpleuerit os, statim obruitur, & moritur: sic qui incidit in peccati gurgitem, adhuc spem habet vitæ, si os non habet impeditum, si paratus est de sceleribus debitè cõfiteri: sin autem tanta est culparum aqua, vt ei super os ascẽdat, quo flagitia sua silẽtio prætereat, nolẽs de illis cõfiteri, obruitur miser, & ad ima tartarorum descendit. Eam ob causam dicebat regius vates: Non me demergat tempestas aquæ, nec absorbeat me profundum, nec vrgeat super me puteus os suum. Aquis maris obruti sunt Aegyptij, non Iudæi: Iudæus enim significat confitentẽ, Aegyptius turbatũ. Ille eripitur, qui ad veram cõfugit confessionẽ, ille perit, qui obstinatione turbatus, peccatorum suorum confessionem contemnit.

Ierem.2 — *Deut. 9.* — *Phili. 3.* — *Simile* — *Psa. 68.* — *Exo. 14.*

Non propter vos ego facio. Hoc est, non ex operibus iustis, quæ feceritis, sed meam intuens misericordiã vos liberabo. Hoc ita euenisse testatur his verbis in epistola ad Titum Diuus Paulus: Apparuit benignitas & humanitas saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit, per lauacrum regenerationis, &c.

Tit. 3.

Et instaurauero ruinosa. Hoc est, hoc faciam, cùm ciuitates terræ promissionis, quæ modò euersæ sunt, fuerint instauratæ, & deleta ac diruta ædificia in pristinam amplitudinem restituta: Liberabo vos à Babylonica seruitute: & erunt mœnia vestra magnificentissimè instaurata. Per hæc mœnia homines significantur, quasi dicat Deus: homines anteà vitiis contaminati, infidelitate corrupti, insipientia cæci, omnibus flagitiorum maculis notati, qui per peccatum ceciderant, & fuerant funditus euersi, erunt diuino fauore erecti, mundati, illuminati, & in Christiana nobilitate cõstituti.

In oculis omnis viatoris. Hoc est, coram oculis omnium transeuntium. Poteris per viatores homines intelligere. Ait enim in epistola ad Hebræos Apostolus: Non habemus hîc manẽtem ciuitatem, sed futuram inquirimus. Et de patribus antiquis ait in eadem epistola: Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus: sed à longè eas aspicientes, & salutantes, & confitentes, quia peregrini sunt & hospites super terram. Qui enim hoc dicunt, significant se patriam inquirere, &c. Et in

Heb. 13. — *Heb. 11.*

secunda ad Corinthios, Dum sumus, inquit, in corpore, peregrinamur à domino.

Terra illa inculta facta est vt hortus voluptatis. Hoc est, terra promissionis, quæ nunc inculta est, & deserta, quòd fuerint ex ea Hæbræi in Chaldæã abducti, post eorum reditum à captiuitate, erit culta & frugifera instar hortus amœnissimi, & viridarij
Esai. 51. pulcherrimi. Idem prædixerat his verbis Esaias: Consolabitur dominus Siõ, & cõsolabitur omnes ruinas eius: & ponet desertum eius quasi delicias & solitudinem eius quasi hortum domini. Possunt hæc referri, & rectè quidem ad Gentilitatem, quæ cùm ante gratiam inculta fuisset, & deserta absque fide & charitate, fuit posteà per euangelij prædicationem culta & fructifera, & ob fidem, & sacramẽtorum receptionem vberrimos virtutum fructus mirabiliter tulit.

Et ciuitates deserta. Subaudi, ab habitatoribus: destitutæ ab alimentis, suffossæ, hoc est, euersæ ab inimicis, muros funditus delentibus. Hæ ciuitates restaurabuntur, & munitæ colentur.

Adhuc in hoc inuenient me domus Israel, vt faciam eis. Quærent me verè Israelitæ, & inueniar ab eis, quibus ea faciam, quæ sequuntur.

Multiplicabo eos sicut gregem hominum. Hoc est, non erit grex pecorum, sed hominum. Erunt viri iusti, ratione vtentes, qui ea officia exercebũt, quorum causa eos mundi creator sui diuini numinis similes effecit, & naturam rationis compotem impertiuit. Comparat se Christus cum pastore, & fideles suos cum ouibus, non brutis, sed intellectus
Ioan. 10. participibus. Id quod apud diuum Ioannem capite
Sup. 34. decimo multis verbis explicuit, Qua de re capite trigesimoquarto suprà disseruimus.

Vt gregem Hierusalem in solennitatibus eius. Hoc est, numerus hominum excedet numerum ouium, quæ in festiuitatibus conueniunt Hierosolymam, vt ibi immolentur, & comedantur. Diebus solennibus erat Hierosolymæ magna pecorum multitudo, præsertim tribus solennitatibus, quibus Iudæi
Exo. 23. tenebantur venire ad templum: de quibus loquitur in diuina scriptura capite 23. Exodi: & aliis in locis.

ANNOTATIONES EX Hebræo in Cap. XXXVI.

Pro eo quòd desolati estis, & conculcati per circuitum. Septuaginta habent: Pro eo quod inhonorati estis vos ab iis, qui sunt in circuitu vestro. Pagninus: Pro eo quod desolauerunt & absorbuerũt vos vndique. Quæ omnia in idem coincidunt. Pro desolati estis, est in Hebraico: שממות xammoth, à verbo xamam, quod significat desolare, perire, & euer
Thre. 5. tere: vt 5. capite Threnorum: Propter monten Siõ,
Iob. 16. qui disperiit. Vel, vt alij vertunt, qui desolatus est. Id verò quod ait Iob: In nihilum redacti sunt omnes artus mei, potest verti ex Hebræo: Desolasti omnem congregationem membrorum meorum. Acsi diceret: Omnia membra mea vulnerasti. Est enim idem verbum. Significat etiam obstupescere,
Iob. 21. re, & conturbari, vt apud eundem Iob: Attendite
Psa. 142 me, & obstupescite. Vnde id, quod est in psalmo: In me turbatum est cor meum, verti potest: Intra me obstupuit cor meum. Id etiam, quod est apud
Esai. 59. Esaiam: Et aporiatus est, quia non est, qui occurrat: pro aporiatus est, in Hebraico hoc idem verbum. Quare poterat verti locus ille: Et obstupuit, quia nõ erat, qui occurreret. Ex his omnibus colligitur posse hunc Ezechielis locum ita verti: Eò quòd in nihilum redacti estis. Vel, quòd præ nimio dolore obstupuistis.

Propè enim est, vt veniat. Ex Hebraico potest verti: Appropinquauerunt enim, vt veniant, Subaudi, ad me. Acsi dicat Deus: Dederunt signa futuræ resipiscentiæ: ostẽderunt se pœnitẽtiam velle agere, & ad me confugere. Pro prope est, in Hebraico est קרבו cereuu, à verbo carau, quod significat appropinquare, vt apud Esaiam: Recede à me: Esa. 65.
non appropinques mihi. Et in psalmo: Dum, Psa. 26.
appropiant super me nocentes, vt edant carnes meas, significat etiam dimicare, & pugnare, vnde cerau significat bellum, vt in psalmo: Dissipa gentes quæ bella volunt. Vnde id, quòd modò citabã Psal. 69
ex psalmo: Dũ appropiant super me nocentes, seu, vt legit Augustinus, dum appropinquant super me nocentes, potest rectè transferri ex Hebræo: Dum dimicant aduersus me impij. Significat præterea verbum hoc offerre, vt capite tertio Numerorum: Num. 3.
Mortui sunt enim Nadab, & Abiu, cùm offerrent ignem alienũ. Significat postremò adhærere, vt in psalmo: Mihi adhærere Deo bonum est. Vel mihi Psal. 72
bonum est offerre meipsum Deo. Vnde locus hic Ezechielis poterat rectè conuerti ex Hebræo: Obtulerunt enim se, vt veniant.

Et adducam super vos homines, populum meum Israel. Hoc est: Super vos ô montes Iudææ adducam homines, nimirum populum meum Israel, qui modò in Babylonica captiuitate detinetur. Efficiam, vt vos incolant Iudæi, qui modò à vobis absunt. Septuaginta ita trãstulerunt: ϗ γεννήσω ἐφ' ὑμᾶς ἀνθρώπους ἀντὶ τοῦ λαοῦ μου ἰσραὴλ. Hoc est, & generabo super vos homines pro populo meo Israel. Acsi dicat De⁹: Ego ô ecclesia mea pro populo Israelitico quõdã fideli generabo tibi apostolos, & viros Apostolicos, & magnam fidelium Christianorum infinitatem, Id cecinerat iis verbis regius vates. Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnem terram. Hi ex indoctis piscatoribus facti sunt principes totius orbis terrarum, nõ Psal. 44.
solùm dum vita agerent tantũmodò, vt Iulius Cæsar, & Octauianus Augustus, sed etiã per millequingentos annos talem obtinent principatum, vt etiã summi imperatores & illustrissimi mundi monarchæ ante eorum ossa venerabundi procumbãt, optantes vel vestigia pedum eorum exosculari. Horum tãta est authoritas & maiestas, vt qui eos audit, ipsum Deũ audiat, qui eos spernit, ipsum Deũ Luc. 10.
spernat. Patres fuerunt patriarchæ & prophetæ, quorum loco nati fuerunt Apostoli, qui orbis terrarum principatu potirentur: & viri alij sapientia insignes, virtute præcellẽtes, charitate præstantes: qui omnes mundi nationes sancta religione imbuerunt, & admirabile Iesu Christi nomen vbique celebrarunt. Hos genuit Christus sanguine suo: & hęc est admirabilis illa generatio, de qua ait Esaias: Esa. 53.
Generationem eius quis enarrabit? Acsi diceret: Quis poterit consequi oratione magnam illam spiritualem, & infinitam hominum prolẽ, quos Christus est suo sanguine geniturus? Id explicans diuus Ioannes ait: Quotquot autem eum receperunt, de Ioan. 1.
dit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui nõ ex sanguinibus, nec ex voluntate

luntate carnis, nec ex volũtate viri, ſed ex Deo nati ſunt. Non ait euangeliſta fuiſſe beneficium hoc conceſſum magnatibus, & in ſolos principes collatum, ſed in omnes, quicunque in Chriſtum crediderunt. Intuere Dei noſtri bonitatem. Non eſt
Deu.10. apud eum acceptio perſonarum, vt 10. Deutero-
2. Par. 19. nomij, & ſecundo Paralipomenon. 19. & capite ſecundo epiſtolæ ad Romanos, & multis aliis in lo-
Rom. 2. cis literæ diuinæ conteſtantur. Deus eſt omnium,
Gala.2. communis omnibus, qui vult omnes homines ſaluos fieri. Quotquot autem eum receperunt, ſiue
1.Tim.2 ſint Iudæi, ſiue Gentes, ſiue reges, ſiue coloni, ſiue diuites, ſiue pauperes, ſiue mares, ſiue fœminæ, ſiue ſenes, ſiue adoleſcentes. Neminem reiicit, neminem contemnit, omnibus in eum credẽtibus dedit poteſtatem filios Dei fieri. Quod poterat maius erga homines beneficium excogitari? Quid nobis poterat eſſe glorioſius, quid illuſtrius? Quæ poterit tanta ingenij vbertas exiſtere, quæ tanta dicendi copia, quod tam eminens atque incredibile genus orationis, quo quiſquam poſſit ſingularem hanc Dei noſtri erga nos charitatẽ non dicam complecti dicendo, ſed recenſere numerãdo? q.d eſt eſſe filios Dei niſi eſſe Chriſti ſanguine ſpiritualiter genitos, ipſius Dei heredes? Si enim filij, & hæredes ait Apoſtolus. Hæredes Dei, cohæ-
Gala.4. redes autem Chriſti. Hęc eſt generatio, de qua hoc loco ait Deus per Ezechielẽ iuxta ſeptuaginta interpretum tranſlationem: Et generabo ſuper vos homines pro populo meo Iſrael.

Et diſplicebunt vobis iniquitates veſtræ. In Hæbraico pro & diſplicebunt eſt ונקטתם vne cotthem, à verbo קוט, quod ſignificat abominari. Ideo ſeptuaginta tranſtulerunt: Et abominationi habebimini ante faciem veſtram in iniquitatibus veſtris. Significat etiam excidere & interficere. Ideo vertit Pagninus: Et quò d ſucciſione digni eſſetis, iudicabitis in conſpectu veſtro propter iniquitates veſtras. Acſi diceret: Vidẽtes ſcelera veſtra coram oculis veſtris, iudicabitis vos dignos eſſe morte.
Pſa.94. Significat etiam litigare, vt in pſalmo: Quadraginta annis litigaui cum generatione hac. Pro quo ſeptuaginta verterunt: Quadraginta annis offenſus fui generationi illi. Et alij: Quadraginta annis proximus fui generationi huic. Significat etiam diſplicere & tabeſcere, vt in pſaſmo: Super inimicos tuos
Pſa.138 tabeſcebam. Vel inimici tui mihi diſplicebant. Vel aduerſus inimicos tuos litigabam. Vnde poterat locus hic Ezechielis verti: Et tabeſcetis intra vos ſuper iniquitates veſtras. Vel litigabitis intra vos aduerſus flagitia veſtra.

Argumentum Capitis XXXVII.

Capite ſuperiore promiſit Deus ſe eſſe reducturum filios Iſraelis à Babylonica captiuitate in terram promiſſionis, & Hieroſolymam inſtauraturum, vbi per Babylonicam captiuitatem mundum intelligit & peccatum, per Hieroſolymam verò eccleſiam catholicam, & gratiam, quæ in hac vita non eſt niſi in eccleſia. Hoc autem capite pollicetur Deus idem ſub alia dicendi forma: nam impios homines ſcelerum labibus infectos oſſa arida appellat, quibus campus, hoc eſt, mundus, quem ſuprà ſignificauerat nomine Babylonis, plenus erat. Sed illa erecturum, & ſuſcitaturum pollicetur, Hieroſolymámque reducturum. Qua in re voluit oſtendere fore vt peccatores ab infidelitate & impia ſuperſtitione eriperet, tetráſque illorum maculas, & ſcelerum labes ſuo ſanguine expiaret, eóſque in eccleſia ſua conſtitueret. Itaque capite hoc aſtruitur fides promiſsioni præcedenti, ducto argumento à corporum reſurrectione, vt à re certiſsima. Oſtenditur decem tribuum cum duabus ſocietas: & Chriſti in mundum prædicitur aduentus, quem diuinus vates regem, & paſtorem vnum, eúmque æternum vocat.

CAPVT XXXVII.

FActa eſt ſuper me manus domini, & eduxit me in ſpiritu domini, & dimiſit me in medio campi, qui erat plenus oſsibus, & circunduxit me per ea in gyro. Erant autẽ multa valde ſuper faciem campi, ſiccáque vehemẽter. Et dixit ad me: Vaticinare de oſſibus iſtis, & dices eis, Oſſa arida audite verbum domini. Hæc dicit dominus Deus oſſibus his. Ecce ego intromittam in vos ſpiritum, & viuetis, & dabo ſuper vos neruos, & ſuccreſcere faciam ſuper vos carnes, & ſuper extendam in vobis cutem, & dabo vobis ſpiritum, & viuetis, & ſcietis, quia ego dominus. Et prophetaui, ſicut præceperat mihi. Factus eſt autem ſonitus prophetante me, & ecce commotio. Et acceſſerunt oſſa ad oſſa vnum quodque ad iũcturam ſuam. Et vidi, & ecce ſuper ea nerui, & carnes aſcenderunt, & extenta eſt in eis cutis deſuper, & ſpiritum non habebant. Et dixit ad A
me. Vaticinare ad ſpiritum, vaticinare fili B
hominis, & dices ad ſpiritum. Hęc dicit dominus Deus: A quatuor vẽtis veni ſpiritus, & inſuffla ſuper interfectos iſtos, & reuiuiſcant. Et prophetaui, ſicut præceperat mihi. Et ingreſſus eſt in ea ſpiritus, & reuixerunt, ſterúntque ſuper pedes ſuos, exercitus grandis nimis valde. Et dixit ad me, Fili hominis oſſa hæc vniuerſa, domus Iſrael eſt. Ipſi dicunt: Aruerunt oſſa noſtra, & periit ſpes noſtra, & abſciſsi ſumus.

EXPLANATIO.

Facta eſt ſuper me manus domini. Hoc eſt, venit in me ſpiritus prophetiæ: afflatus ſum ſpiritu prophetico. Hebraiſmus eſt, quo etiam eſt vſus capite pri- Supr. 1.
mo, & tertio: quibus in locis manus pro ſpiritu va- & 3.
ticinãdi accipitur pro quo dixit capite vndecimo: Sup. 11.
Irruit in me ſpiritus domini. Fortaſſe per manum domini intelligit Dei filium: qui manus domini eam ob cauſam appellatur, quia per ipſum omnia facta ſunt. Ob eam etiam cauſam brachium domi- Ioan. 1.
ni appellatur ab Eſaia dicẽte: Parauit dominus bra Eſai.52
chium ſuum in oculis omnium gentium. Acſi diceret: Mittet de cœlis pater æternus filium ſuum vnigenitũ, & videbunt homines eum, per quẽ omnia facta ſunt. Et rurſum: Quis credidit auditui no Eſai.53.
Eee 2 ſtro,

ſtro,& brachium domini cui reuelatum eſt: Quaſi dicat: Quis noſtris verbis fidẽ habebit?& qui ſunt illi, quibus innoteſcet Chriſtum illũ, qui pro humano genere ſummos cruciatus perpeſſurus eſt, eſſe rerum omnium conditorem & moderatorem? Vel ſic: Facta eſt ſuper me manus domini, & duxit me,&c. Hoc eſt, videbar mihi aſportari manu effigiei cuiuſdam Deum repræſentantis, & in campum duci,&c.

Et eduxit me in ſpiritu domini. Refertur hoc ad manum, vt ſit ſenſus: Eduxit me manus domini in ſpiritu domini: Vel refertur ad dominum: acſi diceret: Afflatus ſum ſpiritu domini, qui dominus eduxit me, &c. Particula illa domini poteſt verti per nominandi caſum, vt dicat diuinus vates: Et eduxit me in ſpiritu dominus. Senſus eſt: Non corporaliter ductus ſum de loco ad locum, ſed totũ hoc per ſpiritum imaginariè mihi oſtẽſum eſt: videbar enim mihi egredi ad quendam campum, & in ſpiritu vidi Dei manum, quæ me ducebat.

Et dimiſit me in medio campi, qui erat plenus oſsibus. Aenigmaticè deſcribit Iudæorum liberationẽ eóſque meritò cùm oſſibus aridis confert: nam vt oſſa arida per ſe animum recipere, & ad vitam redire nequaquã poſſunt, ſed neceſſe eſt, vt diuino fauore adiuuẽtur: ſic Hebræi in Babylonica ſeruitute cõſtituti, nec ad patriam reuerti per ſe poterant, nec à miſera captiuitate liberari, niſi eos Deus mirabiliter eriperet. Cùm autem per captiuitatẽ peccatũ intelligatur,& qui captiui erant oſſibus aridis cõparentur, non eſt dubium, quin per oſſa arida peccatores intelligantur. Et meritò quidem, fieri enim non poteſt, vt impij per ſe ex viribus propriis iuſtificentur. Cùm autẽ à peccati morte redeunt ad vitã iuſtitiæ, hoc Dei miſericordiæ tribuitur, qui gratiam ſuã largitur peccatori. Opera noſtra ex ſe bona in lethali flagitio facta, gratiã, qua iuſtificamur, cùm ex impiis efficimur iuſti, non merentur ex cõdigno. Id quidem eſt quod aiunt catholici doctores opera noſtra nõ mereri primã iuſtificationem. Si enim gratia eſt, iam nõ ex operibus: alioquin, vt verbis vtar diui Pauli, gratia iam nõ eſt gratia. Et alibi: Nõ ex operibus, inquit, iuſtitiæ, quæ fecimus nos, ſed ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit. Eſt tamen neceſſe, vt huiuſmodi iuſtificationi concurrat motus liberi arbitrij. Ideo ait diuus Auguſtinus: Qui creauit te ſine te, non ſaluabit te ſine te. Non enim fit hæc iuſtificatio abſque bono opere,& motu voluntatis diuinam gratiam acceptantis. Verùm bona opera primam iuſtificationem præcedentia, etſi iuſtificationem ipſam non mereãtur, ſunt tamen diuinæ miſericordiæ prouocantia, & hominem ad ipſam recipiendam diſponentia. At poſt iuſtificationem cùm gratia gratum faciente de condigno meremur incumbentes in bona opera,& virtutum actiones, ſed meriti noſtri fundamentum eſt in diuina miſericordia collocatum. Vt annulus cupreus pretioſiſſimo adamante ornatus ſummi valoris eſt, non ob cuprum, ſed ob gemmam inæſtimabilem, cupro ipſi incluſam: ſic bona opera noſtra in gratia vitam æternam merentur, non quòd noſtra ſint, quia ſic vt cuprum ſunt parui pretij, ſed quia fiunt in gratia, & inſignita ſunt tanquam ineſtimabili adamante merito mortis & paſſionis Chriſti, cui per gratiam adhæremus: qui nobis ob miſericordiam ſuam bona opera in gratia facientibus vitam æternam promiſit. Eam ob cauſam in euangelio vita æterna merces iuſtorum appellatur, quòd eam bonis ſuis operibus mereantur. Vnde diuus paulus in epiſtola ſua ſecunda ad Timotheum connumeratis laboribus ſuis ſubdit: In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi dominus in illa die iuſtus iudex: non ſolùm autem mihi, ſed & iis, qui diligunt aduentum eius. Præmium ſuorum operum, hoc eſt, vitam æternam appellat coronam iuſtitiæ, quòd eam meruerit:& Deum eſſe eam ei daturum dicit, quod iuſtus ſit iudex. Illud eſt aduertendum, non dixiſſe, quam dabit mihi dominus, ſed quam reddet mihi dominus: reddere enim eſt dare, quod debetur. Vnde in epiſtola ad Romanos, Reddite, inquit, omnibus debita. Volens Chriſtus hanc oſtendere veritatem ait apud Matthæum: Filius hominis venturus eſt in gloria patris ſui cum angelis ſuis, & tunc reddet vnicuique ſecundum opera eius. Attende: Non ait: dabit, ſed reddet. Et rurſum loquens de eorum præmio, qui bene in vinea, hoc eſt, in eccleſia laborarunt, Voca, inquit, operarios,& redde illis mercedẽ. Merces eſt id, quod debetur ex merito. Aſpicis igitur exigi opera ad æternam ſalutẽ, per quæ illam conſequimur, non ex ipſorum operum in ſe dignitate, ſed ex illis cum fide, ſpe,& charitate cõiunctis, per quæ ex Dei miſericordia ita nobiſcum paciſcentis vitam æternam dicimur mereri. Quãuis enim quis fidem habeat, ſi tamen eſt peccato mortifero aſtrictus, non prodeſt ei fides ad æternam ſalutem conſequendam. Fides, qua vitam æternam meremur, ea eſt, quæ, vt ait Apoſtolus, per charitatem operatur. Nam ipſe ait: Si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil ſum. Hoc quidẽ eſt, quod ait diuus Iacobus Apoſtolus in canonica ſua: Videtis, quòd ex operibus iuſtificatur homo,& non ex fide tantùm. Loquitur de ſecũda iuſtificatione, de qua ait diuus Ioannes in Apocalypſi: Qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc: ſanctus ſanctificetur adhuc. Ex operibus enim, adiũcta gratia, meremur ſalutem,& iuſti nominamur. Nec repugnat hæc Iacobi ſententia diui Pauli doctrinæ, qui in epiſtola ad Romanos ait hominem non iuſtificari ex operibus. Ibi enim loquitur Apoſtolus de prima iuſtificatione, quando peccator ex impio fit iuſtus per Dei gratiam. Iacobus autem loquitur de ſecunda iuſtificatione, de qua loquitur Ioãnes in Apocalypſi. Diuus Paulus errorem Iudæorũ refellit, qui ſe meritis bonorũ operũ gratiam euangelicam arbitrabantur obtinuiſſe, aſſerentes non eſſe ad euangelium recipiendos Gentiles, qui fuerant idolorum cultores, & in opera legis veteris non incubuerant: Apoſtolus autem docet non iuſtificari hominem ex operibus fidem & primam iuſtificationem præcedentibus, ſed ex Dei gratia. Sed quoniam erant nonnulli, qui ex hac Pauli doctrina perperam intellecta bona opera contemnebant & ſolam fidem ad vitam æternam conſequendam ſatis eſſe affirmabant, voluit illis diuus Iacobus veritatem illius doctrinę beati Pauli oſtendere, aſſerens hoc de prima intelligi iuſtificatione, non autem de ſecunda: nam ſi poſt primam iuſtificationem quis bona opera reliquit, ſeque ſceleribus contaminauerit, amittet gratiam manente fide, quæ ſine operibus mortua eſt. Aſpicis

Marginalia: Rom.11. Tit.3. Simile — Matt.20 2.Tim.4. Rom.13. Matt.16 Mat.20. Gal.5. 1.Cor.13 Iaco.2. Apoc.22 Rom.11. Apoc.22 Iaco.2.

cis igitur horum duorum Apostolorum sententias inter se nō repugnare, quin potius maximè cohærere: & impios non mereri ex condigno primā iustificationem, etiam si postquam sunt in gratia constituti, bonis suis operibus vitam æternam mereantur. At nostri temporis hæretici non ferunt meriti vocabulum, asserētes nullum esse meritum, & vocabulum hoc delendum penitus esse, & bona opera nostra in gratia nihil mereri, imò peccata esse. Quod quidem mirandum non est. Cùm enim illi sint à fide separati, & ab ecclesia exclusi, cùm cæci sint, séque vitiis contaminauerint, & Sathanæ dediderint, & vt verbis vtar Apostoli, cùm tradiderit illos Deus in reprobum sensum, quid mirum est eos dicere nullum esse meritum, cùm ipsi nihil boni mereantur? Meritum vocabulum est sanctorum doctorum, Hieronymi, Augustini, Ambrosij, Gregorij, & reliquorum patrum, qui vitæ sanctitate, & miraculorū euidentia fuerunt præcellētes, & ingenij acumine, ac doctrinæ & sapientiæ celebritate præstantes. Pleni sunt libri doctorū theologorū, tam veterū, quàm recētium dictione hac, plena est præsens schola, plena est antiquorū vestutas, quorū scripta ad memoriā immortalem cōsecrantur. Res ipsa per se loquitur, infinitis lucet exemplis, clarior est luce meridiana. Nihilominus tamē audent Lutherani asserere vocem hanc nunquam fuisse in ecclesia auditam, nec inter doctores vsitatam, nec in sacris bibliis reperiri. O errorem intolerabilem, ô figmentum impudens? Numerarem doctorū sanctorum loca, nisi essent innumerabilia. Passim vocabulum hoc in catholicorum patrum tam Latinorū, quàm Græcorum libris inuenitur. Quinimò ipsa sacra scriptura hoc vtitur vocabulo, nimirū capite Ecclesiastici sextodecimo, quod eā ob causam annotandum duxi. Ita enim est loco illo scriptum: Omnis misericordia faciet locū vnicuiq; secundum meritum operum suorū. Sed cur in tam manifesto Lutheranorum errore refutādo tempus consumo? Vt autem eò vnde deducta est, reuertatur oratio: cùm plerique Iudæorum, qui in Babylonica captiuitate detinebātur, essent flagitiis constricti: meritò eos, imò peccatores omnes nefarios, mortiferis labibus pollutos vocat noster Ezechiel ossa arida, quæ per se ad vitam sine diuino fauore non possunt redire, quemadmodum nec impij absque diuina gratia iustificari. Hoc intelligens regius vates canebat: Spiritus vadēs & non rediēs. Acsi diceret: Per se quidem potest homo lethale flagitium cōmittere, & à Deo recedere: verùm per se ipsum nisi adiutus speciali Dei auxilio ad Deum redire nō potest. Est enim gratia qualitas, quæ per se vadit, sed per se non redit. Vnde noster Ezechiel capite secūdo, Ingressus est, inquit in me spiritus, postquam locutus est mihi, & statuit me suprà pedes meos. Et Canticorum. 1. Trahe me post te. Et Ieremias in Lamentationibus: Conuerte nos domine ad te, & conuertemur. Et diuus Paulus: Gratia Dei sum id, quod sum. Et Christus Deus noster: Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum. Et quoniam per campum intelligit hoc loco Ezechiel Babylonem, per Babylonem autem mūdum, qui vt ait diuus Ioannes, totus in maligno positus est, apertè concluditur per campum plenum ossibus mortuorum mundum plenum peccatoribus significari.

Rom. 1. *Eccl. 16* *Psal. 77* *Sup. 2.* *Cant. 1.* *Thre. 5.* *1. Cor. 15.* *Ioan. 6.* *1. Ioan. 5*

Et circunduxit me per ea in gyro. Vt scilicet ea plenius viderem. Noluit Deus, vt otiosus essem, sed vt ambularem, nō inter ossa ea tangendo, sed in eorum circuitu, ne eorum tactu comtaminarer. Licebat illi ossa videre, & in eorum circuitu ambulare, sed non tangere illa, & se ipsum ex eorum tactu polluere. Erat enim lege prohibitum tangere cadauera. Ita licet viro iusto & sapienti alloqui impios & sceleratos, eósque à vitiis deterrere, & ad virtutem cohortari, sed illis familiariter vti non licet, ne eorum flagitiis coinquinetur. Id intelligens Moyses dicebat: Recedite à tabernaculis hominum impiorum: nolite tangere, quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini in peccatis eorum. Quemadmodum qui è terra naufragium alicuius intuetur, potest illum tabula vel ligno, vel fune, aliquo modo iuuare, sed non ita se debet inuoluere cū illo, vt obruātur ambo, sic qui iustitia & sapientia præstat, debet teterrimis hominibus scelerum maculis notatis, in vitiorum gurgite laborantibus opem ferre verbis, consiliis, & exemplis, illísque aliquibus modis ne penitus submergantur, opitulari, sed ita cautè & sapienter, ne eorum maleficiis contaminetur.

Leui. 11. *Num. 19* *Num. 17* *Simile*

Erant autem multa super faciem campi, siccáque vehementer. Hoc est, erant hæc ossa multa, & inhumata, & ob temporis vestutatem aridissima: Vult significare multos esse peccatores summè vitiosos, & longa temporis diuturnitate flagitiis contaminatos. Vt enim ossa quò sunt aridiora, eò magis indicant longè abesse à vita, ita peccatores quantò ficciores vocantur, tantò longiùs à gratia, quæ est animæ vita, abesse intelliguntur.

Simile

Dixit ad me. Nimirum dominus, vel angelus, qui me ducebat.

Ossa arida audite verbum domini. Volebat Deus illis vitam tribuere: sed vt viuerent, opus erat verbū domini audire. Est enim perspicuum magnā vim habere verbum Dei ad cōuertendos ad Christum peccatores. Diuus Paulus in epistola ad Hebræos, & viuus est, inquit, sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipite. Dei verbum gladio vtrinque scindenti comparatur. Esaias inducit Christum ita loquentem: Posuit os meum quasi gladium acutum. Hic est gladius, de quo ait Apostolus in epistola ad Ephesios: Et gladius spiritus, quod est verbum Dei. Potest tamen locus ille diui Pauli ad Hebræos de Christo intelligi, qui verbū Dei est, de quo ait diuus Ioannes: In principio erat verbum: etiam si non desint, qui de verbo illo intelligant, de quo ait Christus: Beati, qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Si magnifacimus, & veneramur sanctorum vestes, quoniam eorum corpora tetigerunt, & meritò quidem, quantò magis venerari debemus verba illa: quæ ex ore Christi prodierunt, quæ ex eius corde exierunt, quibus ipsi sancti sanctitatem compararunt? O verba Christi diuina, ô reliquias sanctas, tam pretiosas, & tam parui æstimatas! Concione vna diui Petri tria millia hominum in Christo crediderunt, Vide admirabilem Dei verbi vim & virtutem. Eā ob causam conuocantes Apostoli discipulorum multitudinem, vt narrat in Actis diuus Lucas, has voces emiserunt: Non est æquum nos relinquere verbū Dei, & ministrare mensis. Etsi mensæ illæ erant pauperum & viduarum, tamen opus prædicationis

Heb. 4. *Esa. 49.* *Ephes. 6* *Ioan. 1.* *Luc. 11.* *Act. 2.* *Act. 6.*

verbi Dei illis prætulerunt.

Factus est autem sonitus. Id est, cœperunt peccatores scelera sua detestari.

Et ecce commotio. Hoc est, atritio quædam. Sed adhuc vitam non habebant, quia scelerum detestatio & attritio esse possunt absque contritione, & ex consequente absque gratia. Fieri enim potest, vt quis flagitia detestetur, & attritus sit, cùm tamen existat in mortifero peccato, quod tamen tollitur per veram contritionem. Vera autem contritio tria exigit, vt verbis vtar scholasticis, quę sunt displicentia de commissis peccatis supra omne odibile, propositum vitandi peccata supra omne vitabile, & propositum confitendi seu satisfaciendi, si homo confessus non est. Possunt referri verba hæc literaliter ad ipsa ossa, quando se coniunxerunt. Sunt qui commotionem hanc referendam dicant ad Babyloniorum conturbationem à Persis & Medis excitatam, quando Babylonem expugnarunt, & Iudæos in patriam suam liberos miserunt. Et ita ossa coniuncta sunt quodlibet ad iuncturam suam, quia vnusquisque tribui & familiæ suæ adhærebat. Et hoc modo fuerunt reuersi in Iudæam, & in pristina sua dignitate constituti.

A quatuor ventis veni spiritus, & insuffla super interfectos istos. Iudæi, qui ossibus aridis, & hominibus interfectis comparantur, captiui erant in omni regione Chaldææ, quidam ad plagam Orientalem, quidam ad Occidētalem: hi ad Meridiem, alij ad Septentrionem. Ideo inuocat propheta Spiritū sanctum, qui ad eos veniat excitandos à quatuor ventis, hoc est, à quatuor mundi plagis, in quibus exulabant, eisque vires tribuat, & animum, & audaciam. Erant enim adeò debilitati, & fracti, & deterriti, vt non putarent se posse ad Iudæam redire, etiamsi eis Cyrus copiam faceret redeundi. Quam ob causam id non audebant experiri, quod nullo modo obtinere posse credebant. At cùm ad eos venit spiritus, animum receperunt quo se retulerunt in patriam, vbi vrbem & templum instaurarunt. Sed per hanc Iudæorum in patriam reductionem vti diximus, & per hæc ossa ad vitam reuocata impiorum iustificatio intelligitur, & humani generis per Christum redemptio. Eam ob causam inuocat diuinus vates Spiritum sanctum, qui veniat à quatuor vētis, hoc est, vndique, qui vbique est, & Christianos qui quatuor orbis partibus in vna ecclesia catholica, in vnitate vnius fidei in spiritu Dei congreget, & coadunet. Diuus Ambrosius libro 3. de Spiritu sancto explicans hunc locū per hunc spiritum intelligit Spiritum sanctum. Per aduentū spiritus à quatuor ventis voluit fortasse diuinus vates significare eum occultè venire, eiusque aduentum nonnullis in rebus cum venti qualitatibus quodammodo conferre. Eodem modo Christus
Ioan. 3. apud Ioannem, Spiritus, inquit, vbi vult, spirat, & vocem eius audis, & nescis, vnde veniat, aut quò vadat. Licèt enim apud Ioannem loco illo per spiritum intelligatur ventus, vt multi interpretantur, tamen omnes aiunt vsum fuisse Christum quadam similitudine ob nominis, & multarum rerum conuenientiam, quemadmodum hîc apud Ezechielem. Vt enim ventus liberè fertur impetu suo, nullis humanis legibus constrictus, sed vbique spirat in aere, in terra, & in mari, penetrans aliquando viscera terræ, sic Spiritus sanctus in operationibus suis liber est: nemo eum cogere, nemo retinere potest. Eius miseretur, quem vult Rom. 9.
prosequi fauore, quem verò vult, indurat: potest ex vase iræ facere vas misericordiæ, & ex vili luto magnum & pretiosum vas, & ex abiecta materia opus insigne. Dauidem pastorem euexit in re- 1. Reg.
giam dignitatem, eique spiritum vaticinandi im- 16.
pertiuit. Petrum piscatorem Apostolum consti- Matt. 4.
tuit, & principem Apostolorum: Matthæum ex Mat. 16.
publicano fecit euangelistam: Paulum ex perse- Matt. 9.
cutore doctorem Gentium, & vas electionis. Et Acto. 9.
quemadmodum ventus etsi inuisibilis, magna tamen efficit, nam deiicit turres, arbores euellit, & saxa rupium scindit, sic Spiritus sanctus eos, qui superbia elati in illustri sunt dignitate constituti, deiicit aliquando, vt fragilitatem suam, mundi varietatem, & diuini numinis potentiam agnoscant.
Id quod Nabuchodonosori, & Antiocho, & mul- Dani. 4.
tis aliis euenisse diuinæ literæ contestantur. Potest Mach. 9
arbores steriles, hoc est, impios peccatores radicitus euellere, iuxta illud psalmographi: Propterea
Deus destruet te in finem, euellet te, & emigrabit Psal. 51.
te de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viuentium. Potest etiam saxea & dura hominum corda conuertere, & ad pœnitentiam adducere
quemadmodum fecit latroni, peccatrici: & Za- Luc. 23.
chæo, Præterea vt ventus super omnia transfundit Luc. 7.
sic Spiritus sanctus omnia implet, iuxta id quod Luc. 19.
est libro Sapientiæ mādatum: Spiritus domini re- Sap. 1.
pleuit orbem terrarū. Tribus pueris astuit in ignis Dani. 3.
fornace, Danieli in lacu leonum, Moysi in deser- Dani. 6.
to, Ionæ in ventre ceti, Petro in carcere, Paulo in Exod. 3.
profundo maris. Omnia scit, omnia penetrat, & Ionæ. 2.
vt verbis vtar Apostoli in epistola prima ad Co- Acto. 12
rinthios: Spiritus omnia scrutatur etiam pro- 2. Cor.
funda Dei. Deinde vt ventus interdum tran- 11.
quillis, & suauis est, interdum violentus & for- 1. Cor. 2
tis: sic Spiritus sanctus quosdam suauitate & tranquillitate reficit, vt Petrum & Ioannem, quosdam 2. Para-
vero impetu deiicit & prosternit, vt Manassem re- pl.
gem, & Saulū Tharsensem. Impius Manasses cùm Acto. 9.
se vidit regno suo priuatum, & in Babylonicam captiuitatem coniectum, Deum cognouit, & ad illum supplex confugit. Saulus autem prostratus, captus visu, oculos aperuit & pro eo, quem odio prosequebatur, acerbissimos cruciatus tulit, se hostium telis intrepidè millies obiecit, & tandē mortem ipsam alacri & erecto animo subiuit. Demum vt venti vocem audimus, cùm ignoremus, vnde veniat, aut quò vadat, quoniam non est nobis perspectus & exploratus definitus locus eleuationis eius, nec defectionis: sic vocem internam Spiritus sancti audimus aliquando, & intelligimus nos ab eo doceri, rapi, & absorberi, sed nescimus, quomodo animam nostram ingrediatur, qui vbique est, aut quomodo inde recedat. Eas ob causas existimo dixisse nostrum vatem: A quatuor ventis veni spiritus, & insuffla super interfectos istos.

Et ingressus est in ea spiritus. Hoc est, introiuit in in ea spiritus vitalis, & vixerunt. Vel per spiritū intelligit gratiam spiritus sancti: quasi dicat: Impertiuit illis Deus gratiā, & vixerūt, cū anteà essent per peccatū mortua, imò ossa arida mortuorum. Impij sceleribus contaminati mortui dicuntur: cùm autem diuino fauore peccata relinquunt, & gratiam conse-

consequuntur, viui nominantur. Homo, inquit in libro Sapientiæ diuina scriptura, occidit quidem per malitiam animam suam. Ex quo colligis impiũ hominem esse sui ipsius homicidam. Diuus Iacobus in epistola sua canonica, Peccatum, inquit, cũ consummatum fuerit, generat mortem. Acsi dicat: Peccatum tunc est mortiferum & mortem gignit, cùm plenè fuerit deliberatum, cùm voluntas impiæ concupiscentiæ perfectè cõsenserit, siue in actum exeat exteriorem, siue non. De eo dixit suprà Ezechiel: Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur. Ex quibus verbis probatur vitam impij esse mortem. Vnde ait Salomon in Ecclesiaste: Vidi impios sepultos, qui etiam cũ adhuc viuerent, in loco sancto erant, & laudabantur in ciuitate quasi iustorum operum. Hoc est horribile quoddam mõstrum esse animam mortuam in corpore viuo. Quî fieri potest, vt viui sint, qui sunt in vitiorum tumulo sepulti? Quando Deus in lege præcepit, ne quis hominẽ mortuum attingeret, volebat in primis prohibere, ne quis impiis hominibus familiariter vteretur: qui enim sunt flagitiis inquinati, mortui vocantur. Existimamus sæpe nos in homines respicere, cũ homines non sint, sed hominũ sepulchra. In hominibus nõ homines videmus, sed cadauera. Intuemur quasdam statuas viuas quò ad sensum, mortuas quò ad animam. Intuemur ossa arida in campo, hoc est, in mundo constituta. Sed beati qui audiunt verbum Dei, vt à vitiis resurgãt. Venit hora, inquit apud Ioannem Christus, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuent. Quemadmodum fulmen ensem attingens, vaginam foris integram relinquit, ferrũ autem intus terit, sic lethale flagitium corpus viuũ foris relinquit, animam autem intus occidit, separans ab illa gratiam, quæ est animæ vita.

Sap. 16. *Iaco. 1.* *Sup. 18.* *Eccl. 8.* *Nu. 19.* *Ioan. 5.* *Simile.*

Et vixerunt. Redierunt ossa ad vitã, voluit diuinus vates his verbis resurrectionem mortuorum significare: & est perspicua quædam de reditu ad vitam vaticinatio. Quoniam capite superiore ostẽdit inenarrabilia vitæ æternæ bona, voluit hîc ostẽdere resurrectionem, & viros iustos in corpore & anima suscitatos bona illa esse obtenturos. De hoc reditu ad vitam ait Daniel: Multi ex iis, qui dormiunt in terræ puluere, resurgent, isti in vitã æternam, & isti in opprobrium, vt videant semper. Seu vt alij vertunt ex Hebræo: & isti in opprobriũ, & confusionem æternam. Quod autem ait: Multi ex iis, qui dormiunt, vult significare omnes mortuos, quos, quoniam multi sunt, multos appellat. Hunc locum explanare videtur Christus Deus noster dicens apud Ioãnem: Venit hora, in qua omnes, qui in monimentis sunt, audient vocẽ filij Dei, & procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, qui verò mala egerint, in resurrectionem iudicij. Hæc est Danielis paraphrasis. Esaias etiã: Viuẽt, inquit, mortui tui, interfecti mei resurgent. Ioel inducit Christũ in hũc modum loquentẽ: Consurgãt, & ascendant gentes in vallem Iosaphat, quia ibi sedebo, vt iudicẽ omnes gentes in circuitu. Et Iob: Credo, quòd redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum, & rursum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deũ saluatorẽ meũ. Quẽ visurus sum ego ipse, & oculi mei cõspecturi sunt, & non alius. D. Paulus in epistola prima ad Corinthios toto quintodecimo capite probat carnis resurrectionẽ: & concludens ait: Omnes quidẽ resurgemus, sed non oẽs immutabimur. In momẽto, in ictu oculi, in nouissima tuba. Canet enim tuba, & mortui resurgẽt incorrupti, & nos immutabimur: oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionẽ, & mortale hoc induere immortalitatẽ. Hoc asserit in epistola ad Rom. c. 8. & prima ad Thessalonicenses cap. 4. & aliis in locis. Sed cũ diuus Paulus dicat resurrectionem futuram esse in momento, in ictu oculi, quærendum videtur, cur hoc loco dicat Ezechiel, neruos & carnes ascendisse, & cutem desuper extensam esse, & posteà ait, spiritum fuisse ingressum in ossa, illísque vitã tribuisse. Quæ omnia videntur innuere resurrectionem fore successiuè. Huic obiectioni respondẽdum puto, omnia hæc, quæ narrat Ezechiel, simul facta fuisse, sed non simul potuisse à diuino propheta explicari. Non intelligas tamen per momentum illud instans significari partium expers, in quo aiunt philosophi nihil fieri, sed tempus breuissimũ: instans enim non est tempus, imò nec pars temporis, vt asserit Aristoteles quarto Physicorum c. 11. sed id, quo temporis partes cõnectuntur: quod authore Aristotele libro Physicorũ cap. 3. inuisibile est, ita vt nihil in eo moueatur. De hoc igitur instanti non loquitur Apostolus, sed de parua temporis mora, in qua erit collectio cinerum & mortuorum resurrectio: immensa est enim Dei virtus, quæ in tam breui tẽpore rem tam admirabilem operabitur. Hunc Ezechielis locum exponit D. Ambrosius de resurrectione mortuorum in libro de fide resurrectionis, & Tertullianus in libro de resurrectione carnis.

Dan. 12. *Ioan. 5.* *Esa. 26.* *Ioel. 3.* *Iob. 19.* *1. Cor. 15* *Rom. 8.* *1. Th. 4.* *1. Cor. 15.*

Steterúntque super pedes suos. Hoc est, surrexerunt, & erecti steterunt. Sed quoniam ducto argumento à mortuorum resurrectione, explicat diuinus vates impiorum iustificationem, dicendum est homines illos post reditum ad vitam gratiæ super pedes suos, hoc est, super affectiones suas stetisse, sub quibus cùm essent sceleribus astricti, iacebant. Quid autem sit stare super pedes ostendimus capite secundo verba illa explanantes: Fili hominis sta super pedes tuos. *Sup. 2.*

Ossa hæc vniuersa domus Israel est. Hoc est, per hæc ossa populus Israeliticus significatur. Nam cùm tibi ostendam esse me resuscitaturum mortuos omnes, quid mirum posse me Hebræis opem ferre, eósque qui tanquam mortui in regionibus Chaldeæ veluti in sepulchris detinentur, ad patriam suã reuocare?

Ipsi dicunt: aruerunt ossa nostra. Ita Iudæis infringitur audacia, & languescit industria, vt dicant euanuisse omnem fortitudinem suã, & eam ob causam nullam habere spem in patriam redeundi. Explicãtes autem quod dixerant, subiungũt: Et periit spes nostra: Repetitio est superioris sub aliis verbis apertioribus. Sequitur: Et abscisi sumus. Subaudi à patria nostra. Acsi dicerent: Vt fieri non potest, vt ramus ab arbore penitus abscissus illi posteà cõiugatur, & inseratur, sic fieri non potest, vt nos à Iudæa separati ad illam reuertamur. Et vt arbor destituitur spe sua, si euellantur radices eius: ita cũ nos simus à pristina nostra dignitate radicit' euulsi quo modo poterimus ad illã vnquã restitui? Ita aiebat Iob: Pereo, & quasi euulsæ arboris abstulit spem meã: Non desperabat de salute animæ, & de diuina miser *Simile.* *Simile.* *Iob. 19.*

misericordia: sed tanta erat eius calamitas, vt diffideret redire posse ad pristinam prosperitatem. At multi ad id impietatis perueniunt, vt desperēt posse veniam consequi suorum scelerū, & morti corporis propinqui, nullum spirituale admittūt remedium, nullam animæ medicinam. Id quod in vita leue esse & facile, illis diabolus suadebat: in morte grauissimum esse, & prorsus inexpiabile illis persuadet. Vt arboris truncus in gurgite fluuij natans (*Simile*) à quouis homine facilè attrahitur adunco instrumento à medio aquarum ad littus; at vbi terram attingit, non possunt illud quatuor homines mouere: sic peccatum dum viuit homo, vsque adeo videtur leue, vt facilè illud admittat: at mortis tēpore cùm iam homo est terræ propinquus, tunc apparet ita graue, vt non valens peccator tantum onus ferre, cogitet de tanta ponderis magnitudine, & tali cogitationi desperationē penitus adhibeat. Duplici tentatione aggreditur diabolus, hominem vna est facilitatis in admissione, altera difficultatis in desperatione. Vita nostra fluuius est, mors littus, truncus arboris peccatum. Quandiu peccator spem figit in Deo, non est de salute eius desperandum: sed si ipse de diuina misericordia penitus desperet, incurabilis est. Talis erat ille, de quo aiebat (*Miche. 1.*) Michæas propheta: Super hoc plangam, & vlulabo, quia desperata est plaga eius.

Propterea vaticinare, & dices ad eos: Hæc dicit dominus Deus. Ecce ego aperiā tumulos vestros, & educam vos de sepulchris vestris populus meus, & inducam vos in terram Israel. Et scietis, quia ego dominus, cùm aperuero sepulchra vestra, & eduxero vos de tumulis vestris popule meus, & dedero spiritum meum in vobis, & vixeritis. Et requiescere vos faciā super humum vestram, & scietis, quia ego dominus locutus sum, & feci ait dominus Deus. Et factus C est sermo domini ad me, dicens: Et tu fili hominis sume tibi lignum vnum, & scribe super illud Iudæ, & filiorum Israel & sociorum eius, & tolle lignum alterum, & scribe super illud: Ioseph lignum Ephraim, & cunctæ domus Israel sociorumque eius. Et adiunge illa vnum ad alterum tibi in lignum vnum, & erunt in vnionem in manu tua. Cùm autem dixerint ad te filij populi tui loquētes: Nónne indicas nobis, quid in his tibi velis? Loqueris ad eos. Hæc dicit dominus Deus. Ecce ego assumam lignum Ioseph, quod est in manu Ephraim, & tribus Israel, quæ sunt ei adiunctæ, & dabo eas pariter cum ligno Iuda, & faciam eas in lignum vnum, & erunt vnum in manu eius. Erunt autem ligna, super quæ scripseris in manu tua in oculis eorum, & dices ad eos. Hæc dicit dominus Deus. Ecce ego assumam filios Israel de medio nationum, ad quas abierunt, & congregabo eos vndique, & adducam ad humum suam.

Ecce ego aperiam tumulos vestros, & educam vos de sepulchris vestris. Tumulos & sepulchra vocat carceres Chaldææ, & loca vbi filij Israelis captiui detinebātur: captiuitas enim mors dicitur ciuilis. Sēsus est: Ego vos liberabo à Babylonica seruitute. Ego mundū eripiā à captiuitate peccati. Nulla est maior seruitus quā seruire peccatis. Qui facit peccatū, inquit Dominus, seruus est peccati. Cōtrà nulla maior libertas, quā seruire Deo; seruire Deo regnare est. (*Ioan. 8.*) Qui spiritu Dei ducitur, liber est. Nā vt ait diuus Paulus in epistola secūda ad Corinthios: Vbi spiritus Domini, ibi libertas. Eā ob causam in (*2.Cor.3.*) epistola ad Galatas: Non sumus ancillæ filij, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberauit. (*Gala.4.*) Hæc est causa, cur euangeliū Christi lex perfectæ libertatis appellatur: ita enim ait Iacobus Apostolus: Qui autem perspexerit in lege perfectæ libertatis, & permāserit in ea, non auditor obliuiosus factus, sed factor operis, hic beatus, in facto suo erit. (*Iac.1.*) Hæc Apostolus. Qui mēte purgata nō solū exterioribus sed interioribus oculis euangeliū penetrat, in eius fertur authorē, eius erga se cognoscit charitatē, & suo erga eum inflāmatur amore, hic liber est, & spiritu libertatis fretus clamat, abba pater. Sed hac libertate hæretici intēperāter abutūtur. Prædicāt carnis libertatem, cùm Christiana libertas spiritualis sit. Crescunt Mahumetica & Epicurea libertate accedente, eiusque sacerdotes repudiato voto castitatis (*Rom. 8.*) sub titulo coniugij se ingurgitāt in perpetuū concubinatum & sacrilegium. Appellant matrimonia ea, quę sunt impurissima & obstinatissima meretricia: & dicunt libertatem Christianam esse nemini obedire, sed carnis voluptate duci. O cæca pectora, ô intellectus cimmeriis tenebris atriores! Audite obsecro hæretici diuum Petrum Apostolorū principem in prima epistola sua vestrā impiā opinionem hoc modo refutantem; Subiecti estote omni (*1.Pet.2.*) humanæ creaturæ propter Dominū, siue regi quasi præcellenti, siue ducibus tanquam à Deo missis, ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum: quia sic est voluntas Dei, vt benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiā: quasi liberi, & non quasi velamē habentes malitiæ libertatem: sed sicut serui Dei. Hæc princeps Apostolorum. Quid poterat dici clarius? Quid poterat ô infelices Lutherani vestram hæresim damnare apertius? Vestrum abusum tollit, quem prætextu libertatis Christianæ prætēditis. Liberi sunt verè Christiani à iugo legis veteris, à peccatis, à tyrānide dæmonis à seruitute Babylonis. His nō debent seruire, si volunt Christiana vti libertate. Sed parendū est magistratibus absq; euāgelij contumelia: & reddenda sunt, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, quę sunt Dei, Deo: crucifigēda est caro cū vitiis & con- (*Mat.22.*) (*Gala.5.*) cupiscentiis, negāda est propria voluntas, & ferenda crux propria, & ita à peccato liberi Iesum Chri- (*Mat.16.*) (*Luc. 9.*) stū sequentes vitam æternā consequamur. Hæc est Christiana libertas, non ea, qua hæretici gloriātur, quæ est illis suorum flagitiorum velamen, & vana impiorum scelerum excusatio. Vocant libertatem cæci homines diffluere illecebris, & turpibus voluptatibus, euertere tēpla Deo, eiusq; sanctis à principio ecclesiæ vsq; ad hanc nostram memoriā dedicata, eripere sacramēta à Christo instituta, turbare ordinem ecclesiæ, supplantare veterum patrum disciplinam antiquitatis authoritatem conuellere,

extingue

extinguere religionem,pietatē,timorem,honostatem,pudorem,& virtutem deniq; de medio tollere,& penitus delere.Hęc est eorum libertas,quam prædicant impij Lutherani,quę ex diametro repugnat Christianæ libertati, quam Deus hoc loco apud Ezechielem promisit.Illud est hoc loco aduertendū impios omnes esse in scelerū tumulis sepultos.Sed potest eos Deus à peccatis abducere, eisq; gratiam suam impertire. Ipse enim ait:Ecce ego aperiā tumulos vestros , & educā vos de sepulchris
Ioan. 11. vestris. Qui Lazarū fœtentē eduxit de sepulchro, & ad vitam reuocauit,poterit,si voluerit, impium conuertere,& ad seipsum adducere.Sed attēde:Apud Matthæū cōparat dominus impios homines
Mat. 23. cū sepulchris dealbatis ossibus mortuorum plenis,hîc autem dicit se esse eos ablaturum de sepulchris. Cùm igitur impij sint sepulchra,& dicat Deus se esse illos educturum de sepulchris : nónne vides eum dicere se esse impios homines à seipsis educturū? Vult dicere Deus:Ego liberabo vos à vobis. Vtinā Deus me à meipso eripiat,Eripe me à me Christe sancte,eripe me ab intimis inimicis meis,qui sunt mei proprij appetitus, mea propria voluntas,mea vana desideria.Libera me ab acerrimo meo inimico,hoc est,à meipso,educ me à tumulo mei ipsius,vt à me ipso liberatus,ad te ipsū cōfugiā.Iaceo in me ipso tanquā in sepulchro, expecto vocem tuā illā dulcissimā,misericordiæq; plenissimam: Hector exi foras. Vbicunq; sum, meū habeo mecum inimicum:quocunq; eo,illum mecum fero,nimirum corpus meū,quod mihi non licet oc-
Rom. 7. cidere.Sed exclamo cū Apostolo: Quis me liberabit de corpore mortis huius?De corpore loquitur Apostolus,non quatenus sedes est,& organum na-
Sap. 7. turale animæ,sed qua ratione obnoxiū est corruptioni,nam corpus,quod corrumpitur,aggrauat animam.Trismegistus ille Hermes Aegyptius , cuius eruditionem antiquitas admirabatur; in septimo Pymandri de corpore loquens , quod vestē animæ appellat,hæc verba literis mandauit:In primis oportet vestē,quā circunfers exuere,indumētū inscitię,prauitatis fundamentum,corruptionis vinculū,velamen opacum,viuam mortem , sensitiuū cadauer,sepulchrū circūcōuertibile,domesticū deniq; furem:qui dum blanditur,odit,dum odit,inuidet.Huiusmodi est,quo circumtegeris,vmbraculū inimicum. Ad seipsum te deorsum raptat,ne fortè conspiciens veritatis decorem, ac proximum bonum huius oderis prauitatem, néve huius insidias, quas in te assiduè machinatur,aliquando persentias. Hæc ille. Vide quę nomina imponat corpori Aegyptius ille,cuius admirabilem doctrinam prisci omnes magnis laudibus extulerunt.Intuere quàm apertè corpus appellet sepulchrum.Hinc euenisse arbitror,vt Gręci corpus appellent soma, sepulchrum verò sima: intuentes corpus nostrum sepulchrū esse : σῶμα enim quasi σῆμα quòd anima sit in corpore quasi sepulta. Sed quoniam homo caro dicitur & corpus per synecdochem , vt pars accipiatur pro toto,vocatur homo ipse sepulchrū. Ex quo concluditur promisisse Deum hoc Ezechielis loco esse à nobis ipsis erepturum , cùm ait educam vos de sepulchris vestris.

Et requiescere vos faciam super humum vestram. Qui nunc in aliena laboratis. Dabo vobis tranquillitatem & pacem in Sione. Pollicetur Deus pacem illam ecclesiæ suæ, de qua posteà dixit : Pacem Ioan.
relinquo vobis ,pacem meam do vobis:Non quo- 14.
modo mundus dat,ego do vobis. Pollicetur Deus viris iustis prosperitatem & quietem,quā illis impertit. Et quamuis eos acerbis calamitatibus ali- Simile
quando exerceat,non tamen eos vult perdere, sed illustrare. Vt aurum in aquam coniectum nō amittit colorem , nec pretium , in ignem verò immissum purius redditur, & splendidius : sic vir iustus & sapiens in aqua prosperitatis non amittit virtutem nec splendorem, in igne verò calamitatis redditur illustrior & pręstantior,habet enim cum auro similitudinem. Impius autem similis est luto, quod in aqua dissoluitur,in igne induratur : nam rebus secundis & ad voluntatem fluentibus ducitur voluptatibus & illecebris , & opinione inflatus versatur in erroribus : cùm verò reflauerit , si se ærumnis videt oppressum , indurescit : & ab omni tolerantia relictus in sceleribus obstinatur.

Et scietis quia ego dominus locutus sum , & feci. Cùm ea,quæ dico,videritis cōpleta, tunc scietis vera esse ea,quæ nunc vobis per Ezechielē polliceor.

Et factus est sermo domini ad me,dicens. Narrat diuina historia libro tertio Regum omnes duodecim 3.Re.12
tribus Israelis coniunctas fuisse sub vno rege Salomone , sed post eius obitum obtinente regnū filio eius Roboam, fuisse decē tribus diuisas à duabus, & secutas fuisse Ieroboam. Itaque duæ tribus nimirum Iuda & Beniamin cum magna parte sacerdotum & leuitarum adhæserunt Roboam filio Salomonis,qui regnauit in Iuda & Hierusalem,& appellatus est principatus eius regnum Iuda : decem autem tribus cū parte sacerdotum & leuitarum adhæserunt Ieroboam cuius principatus appellatus est regnum Israelis. Et quoniā Ieroboam erat de tribu Ephraim , Ephraim aūt fuerat filius Ioseph,& hi,qui eum sequebantur , habitabant in Samaria , appellabātur hæ decem tribus Ephraim, & Ioseph,& Samaria.Decem tribus fuerunt captæ ab Assyriis , duæ verò à Babyloniis : nam etsi posteà regnum Assyriorum & Babyloniorum vnum fuit , & sub vno principe , tunc tamen duo erant regna diuisa , Assyria & Babylonia. Cùm autem Ezechiel esset in Babylonia captiuus, vidit mentis oculis per spiritum prophetiæ fore,vt multi ex decē tribubus adhærerent duabus,& ita omnes duodecim tribus in Iudea coniungerentur , essentque coadunatæ in vnum populum,vt anteà tēpore Salomonis. Illud est certissimū plerosque Iudæos ex decem tribubus nunquā rediisse Hierosolymam: captiui enim & positi inter gentes idolorū cultrices,ipsi etiā idola coluerūt,& legē Moysi qui penitus repudiarunt ,exceptis paucis in quibus fides & virtus elucescebant. Sed illi,qui redierunt Hierosolymam , fuerunt cum aliis Hebræis duarum tribuum coniuncti , & omnes fuerunt in vnum corpus redacti. Hoc voluit Ezechiel hoc loco significare sub figura duorum lignorum in vnum coniunctorum.

Sume tibi lignum vnum. Hoc est,accipe duo ligna, & scribe in vno nomē tribus Iuda cum Hebræis illis,qui illi adhæserunt,nimirum cum illis,qui sunt ex tribu Beniamin, & sacerdotibus ex tribu Leui,& in altero ligno scribe nomen decē tribuū,quę secutæ sunt Ieroboā, qui fuit ex tribu Ephraim filij Ioseph,

seph,& adiunge duo hæc ligna, ita vt ex duobus vnum efficiatur. Et explica tuis Hebræis ita esse duo regna nimirum Iudeę & Samariæ inter se con iungenda post Babylonicam captiuitatem, & ex duobus populis vnū esse efficiendum. Solebāt aliquando diuini vates signo aliquo sensibili futura prædicere, vt vehementius populū mouerēt, queadmodū fecit hîc Ezechiel: & capite quinto, quādo assumptione gladij acuti pilos radētis vastationē populi significauit: & capite duodecimo, quādo vasa asportauit trāsmigrationis, vt futuram regis Sedechiæ captiuitatem ostenderet: & multis aliis in locis. Similiter Esaias ca. 20. apparēs nudus corā populo futurā Aegyptiorū nuditatē & captiuitatē vaticinatus est, Et Ieremias ca. 27. imponēs collo suo vincula & catenas, significauit esse regē Iuda, & reges alios à Nabuchodonosore expugnādos, & in vincula cōiiciendos. Verū per hæc duo ligna intelligunt nonnulli duo sceptra lignea, est enim sceptrum symbolum regni. Huic interpretationi fauet translatio septuaginta pro lignis virgas cōuertēs, sceptrū enim aliquando virga appellatur, iuxta illud psalmographi: Virga directionis, virga regni tui. Alij pro lignis tabellas interpretantur, quibus Ezechiel erat & nomina duarū, & decē tribuū scripturus. Sed per hāc duorum populorū vnionē intelligebat propheta esse duos populos nimirū Iudæorū, & Gentiū ad vnū Christū per fidē conuenturos, & ex iis duobus populis esse vnā ecclesiā cōstituēdam per eundē Christū. Id intelligens diuus Paulus has voces emisit. Ipse est pax nostra qui fecit vtraq; vnū, & mediū parietē macerię soluēs, inimicitias in carne sua, legē mādatorū decretis euacuans, vt duos condat in semetipso in vno nouo homine, faciēs pacē, vt reconciliet ambos in vno corpore Deo per crucē. Hæc ille. Duo itaq; populi inter se discrepātes Iudaicus & Gentilicus in vnā fidē in vnā ecclesiā, in vnā Christianā religionē cōuenerunt. At multò plures ex Gētilitate, quæ sterilis erat, quàm ex fertili Iudaismo se ad Christum contulerunt, & vanas superstitiones repudiarunt. Id prædixerat iis verbis Esaias: Lauda sterilis, quæ non paris, decanta laudem, & hinni, quæ non pariebas, quoniam multi filij desertæ, magis quàm eius, quæ habebat virum dicit dominus. Hāc duorum populorum in vna ecclesia congregationem & vnionem sub figura Iuda & Israel prædixit his verbis Oseas: Congregabūtur filij Israel, & filij Iuda pariter, & ponent sibimet caput vnum. Acsi diceret: Congregabuntur fideles, tam ex Iudæis, quā ex Gentibus, & recipient Christum, qui erit eorum Deus, princeps, & dominus. Hoc etiam vaticinatus fuit Zacharias in hunc modum sub figura aurei candelabri: Vidi, & ecce candelabrum aureū totum, & lampas eius super caput ipsius: & septē lucernæ eius super illud, & septem infusoria lucernis, quæ erāt super caput ipsius & duæ oliuæ super illud, vna à dextris lāpadis, & vna à sinistris eius. Candelabrum aureum humanitatem Christi saluatoris nostri significabat ab omni macula peccati penitus alienam. Lampas super caput eius diuinitatem carni coniunctam ostendebat: septem lucernæ cùm infusoriis imaginem septē donorū spiritus sancti gerebant, quæ Esaias connumerat, & super dominum Iesum requieuisse ostendit. Oliua à dextris Israeliticū populū, oliua à sinistris Gentilicū adūbrabat. Hi duo populi erāt Christū recepturi, & in ecclesia catholica coadunandi. Eā ob causam in fine capitis adiecit: Hi sunt duo filij olei splēdoris, qui assistūt dominatori vniuersæ terrę. Hoc ipsum posteà clariùs significauit, dicēs: Erit dñs rex super vniuersam terrā: In die illa erit dominus vnus & erit nomen eius vnū. Acsi diceret: Propagabitur ecclesia ex Gētibus & Iudæis cōgregata, cuius rex erit Iesus Christus. Ille coletur in tēpore illo, & in omni ecclesia nomē eius inuocabitur. Vnus erit Christus, vnū baptisma, vna fides, vna ecclesia: & ex duobus lignis anteà diuisis efficietur vnū, hoc est ex duobus populis efficietur vna congregatio.

(Sup. 5. Sup. 12. Esa. 20. Iere. 27. Psa. 44. Ephes. 2. Esa. 54. Ose. 1. Zacha. 4. Esai. 11. Zacha. 14.)

Ioseph lignum Ephraim. Ioseph significat decē tribus, quæ lignum Ephraim dicuntur, quia diuiso regno, vt diximus, Ieroboam qui erat de tribu Ephraim filij Ioseph imperauit Israeli, hoc est, decem tribubus.

Et erunt vnum in manu eius. Id est, in manu Dei. Potest verti ex Hebræo: Et erunt vnum in manu mea. Vt dicat Deus: ego ero rex horum duorum populorum, vterque erit in manu mea, sed ita, vt ex duobus populis fit vna ecclesia.

Ecce ego assumam filios Israel de medio nationum. Explicat quod dixerat. Sensus est: Ego liberabo filios Israelis à Babylonica captiuitate, & credentes omnes in vna congregabo ecclesia catholica.

Et faciam eos in gentem vnam in terra, in montibus Israel, & rex vnus erit omnibus imperans. Et non erunt vltrà duæ gentes, nec diuidentur amplius in duo regna, Nec polluentur vltrà idolis suis, & abominationibus & cunctis iniquitatibus suis: & saluos eos faciam de vniuersis sedibus suis, in quibus peccauerūt: & emundabo eos, & erunt mihi populus, & ego ero eis Deus, & seruus meus Dauid rex super eos, & pastor vnus erit omnium eorum. In iudiciis meis ambulabunt, & mandata mea custodient, & facient ea. Et habitabunt super terram, quam dedi seruo meo Iacob, in qua habitauerunt patres vestri, & habitabunt super eā ipsi, & filij eorum, & filij filiorum eorum vsque in sempiternum. Et Dauid seruus meus princeps eorum in perpetuum. Et percutiam illis fœdus pacis, pactum sempiternum erit eis. Et fundabo eos & multiplicabo, & dabo sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum. Et erit tabernaculum meum in eis, & ero eis Deus, & ipsi erunt mihi populus. Et scient Gentes, quia ego dominus sanctificator Israel, cùm fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum. D

Et faciam eos in gentem vnam in terra, in montibus Israel, & rex vnus erit. Cum hac vaticinatione conuenit id, quod ait Sophonias: Lætare, & exulta in omni corde filia Hierusalē: abstulit dominus iudiciū tuū, auertit inimicos tuos: rex Israel dominus in medio tui, non timebis malū vltrà. Et Zacharias: (Soph. 3. Zach. 9.)

Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem, ecce rex tuus veniet tibi iustus, & saluator, ipse pauper, & c. Hic est rex, quem diuini vates prædixerũt esse homines in variis mundi partibus dispersos in vnam ecclesiam congregaturũ, quemadmodum hîc ait Ezechiel, & paulò antè ostendimus.
Esa. 11. Et Esaias: Cõgregabit filios Israel, & dispersos Iuda colliget à quatuor partibus terræ. Nõ id silẽtio
Iere. 32. trãsiuit Ieremias, sed ita inducit Messiã loquentẽ, Cõgregabo eos de vniuersis terris, & reducã ad lo-
Psalm. 146. cum istum, & habitabunt confidenter. Et diuinus psaltes, Aedificãs Hierusalẽ dominus: dispersiones Israelis congregabit. Hic dominus est rex ille, de quo hoc loco ait Ezechiel: Et rex vnus erit omni-
Mat. 2. bus impetrãs. Hic est de quo dicebãt Magi Orientales: Vbi est, qui natus est rex Iudæorũ? Non dicũt: Vbi est rex Iudæorum, sed qui natus est rex: priusquam enim nasceretur, rex erat, & iã natus est rex.
Luc. 1. De eo dixit angelus virgini sanctissimæ Mariæ: Regnabit in domo Iacob in æternum, & regni
Ioan. 1. eius nõ erit finis. Et Nathanael apud Ioannẽ Christum alloquẽs: Rabbi, inquit, tu es filius Dei: tu es rex Israel. Multi sunt in republica Christiana reges & dominatores, sed vnus est omnium rex regũ, & dominus dominantium, cui alij parere debẽt, quẽ colere & sequi tenentur. Tunc enim reges, & principes, & præsules rectè munere suo fungentur, & nomen suum commendabunt immortalitati, cùm Christo paruerint, ei per charitatem adhæserint, & in rectæ iustitiæ ac virtutũ actiones incubuerint. Felix appellabitur regnũ, quod tales obtinuerit gubernatores, calamitosum verò quòd fuerit à tyrannis gubernatum. Vt homo oculis priuatus manet
Simile in tenebris, ita respublica orbata iustis & sapiẽtibus rectoribus circunfunditur caligine. Est enim gubernator oculus reipublicæ quemadmodum dux oculus exercitus. Eam ob causam Demas insignis orator, cùm videret migrasse Alexandrum Magnum è vita, exercitum Macedonum cùm Cyclope comparauit.

Et seruus meus Dauid rex super eos. Verba sunt patris cœlestis, qui Christum filium suum vnigentũ
Ioan. 14. verum Deum, & verum hominem seruum suũ vocat ob assumptam humanitatem, secundum
Ioan. 10. quàm minor est patre, cùm secundum diuinitatẽ çqualis sit illi, Eodẽ modo suprà dixit ca. 34. Susci-
Sup. 34. tabo super eas pastorem vnum, qui pascat eas, seruum meum Dauid. Dauidem vocat Christum, hoc est, manu fortem, cuius alter Dauid imaginem gesserat. Vbi hîc ait: & seruus meus Dauid, dictio, Dauid, potest esse in recto: vt sit sensus. Messias seruus meus, qui erit verus Dauid, qui Goliã, hoc est mundũ superabit. Vel in gignẽdi casu: vt sit sensus: Seruus meus, Dauidis filius secundum carnem. Eo
Iere. 30. dem modo Deus pater per Ieremiam. Seruiet, inquit, domino Deo suo, & Dauid regi suo, quem suscitabo eis. Hunc regem expectabant Iudæi, qui erat illis magna bona largiturus. Erant autem hæc bona spiritualia & cœlestia. Sed dices: Cur igitur audientes natum esse regem turbati sunt? Cùm
Mat. 2 enim reges Magi interrogarent, vbi esset, qui natus erat rex Iudæorum, ait euangelista turbatum esse regem Herodem & totam Hierosolymam cum illo: Turbari Herodem alienigenam non videtur mirum, qui tyrannicè principatum obtibat: sed turbari Iudæos ortu sui regis, quem ipsi expectabant, hoc mirandum quidem videtur. Sed turbabat eos eorum impietas: & vt ait Sapientia: *Sap. 5.* Excæcauit eos malitia eorum. Si virtute præditi essent, regem suum iustum, quem expectauerant antiqui patres, de quo vaticinati fuerant vates diuini, cuius aduentu erant homines à vitiorum tenebris eripiendi, & fidei, atque gratiæ lumine mirabiliter illustrandi, venire gauderent. Vt bonus *Simile* villicus cùm vberrimos fructus videt labore suo productos, cupit venire dominum, vt suscepti laboris vtilitatem aspiciat, vt eum afficiat præmio: & miles strenuus post præliũ & victoriam præsentiam regis desiderat, vt sudores suos, & vulnera, & animi corporisq; fortitudinẽ remuneratione cõpẽset: sic qui villicationẽ sibi traditam à Deo fideliter gessit, & aduersus mũdũ, diabolũ, & carnẽ fortiter dimicauit, atq; de illis illustrẽ victoriã indefessa virtute fuit cõsecutus, cupit ad præmiũ & palmã suã Christũ venire. Cõtrà verò qui mundi voluptatibus & pestilẽtibus illecebris deliniti, & cupiditatis stimulis cõcitati virtutẽ contẽnunt, & à vitiis superantur, cùm pœnam formident, & cõscientiæ furiis exagitentur, Christum nequaquam venire desiderant. Hæc est causa, cur Iudæi nato Christo turbati sint, quia timebãt domini ac regis præsentiã, quem iustum esse iudicem credebãt. Reus nõ vult videre iudicem, nec proditor principem, nec perfidus cognitorẽ. Iudæi euerterant villam, tradiderãt se hostibus, omnia bona dilapidauerant: ob eam causam audito nuntio de regis sui aduentu, cœperunt turbari.

Et pastor vnus erit omnium. Ipse ait apud Ioannem: *Ioan. 10.* Fiet vnum ouile, & vnus pastor. Hic est pastor ille de quo dixerat Deus pater per Zachariã: Percutiã *Zacha. 13.* pastorẽ, & dispergentur oues quem locũ Christus Deus noster apud Matthæum de seipso interpretatur. Hic est pastor, qui ouẽ errantẽ quæsiuit, & suis *Mat. 26.* humeri imposuit. Qui lãguores nostros tulit, & labores nostros portauit, vt ait Esaias. Nã vt ait idẽ *Luc. 15.* propheta eodẽ capite: Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viã suam declinauit, & po- *Esai. 53.* suit dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. Qua de re disseruimus capite 34.

In iudiciis meis ambulabunt. Hoc est, legem meam custodient.

Et filij filiorum eorum in sempiternum. Non igitur intelligitur hoc de terra Iudææ, ex qua pulsi fuerunt Iudæi, & nũc à Turcis possidetur. Sed intelligitur de ecclesia catholica, quæ nunquam delebitur, in qua fideles in perpetuum habitabunt.

Et Dauid seruus meus princeps eorum in perpetuum. *Luc. 1.* Id quidem est, quod dicebat Gabriel angelus Dei *Ioan. 12.* genitrici Mariæ. Et regni eius non erit finis: Sem- *Psalm. 109.* per enim Christus in ecclesia sua regnabit. Vnde dicebat turba apud Ioannem: Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum. Et psalmographus: Tu es sacerdos in æternum.

Percutiam illis fœdus pacis. Id prædixerat iis verbis Dauid: Audiam quid loquatur in me dominus *Psã. 84.* Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam. *Ioan. 14.* Et ipse dominus, Pacẽ, inquit relinquo vobis, pacẽ meã do vobis. Christi euangelium fœdus est pacis, totũ spirãs amorem, pacem, & charitatem. Et quoniam euangelium semper est duraturum, sequitur: Pactum sempiternum erit eis. Hunc locum ita septuaginta transtulerunt: Et ponam eis testamentum

mentum pacis: testamentum sempiternum erit eis. Quibus verbis aperte indicant esse hoc ad nouũ testamentum referendum, quod est pace plenissimum. Nascente Christo cœlites pacem nuntiauerunt, & hanc optatissimam pacem posteà Christi discipuli in tototo terrarum orbe prædicarunt: de quibus prædixerat Esaias: Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantiũ bona. Quem locũ diuus Paulus in epistola ad Romanos de Apostolis interpretatur, & euangelicis cõcionatoribus. Loquebatur illic Esaias de Hebræorũ liberatione à Babylonica captiuitate, & diuinus Paulus explicans præcipuũ prophetę propositum, de captiuitate à peccato & redemptione per Christum & Apostolorum prædicatione illud explanat. Docet Apostolus prophetarum institutũ fuisse in primis Christi mysteria prædicare, & de corporis liberatione ad iustificationem animæ se trãsferre. Alta redemptionis humanæ arcana verborum tegunt inuolucris, & nomine Babylonis mundum, nomine verò Hierosolymæ ecclesiam significant: quemadmodum hoc capite Ezechielem fecisse intuemur. Quare non eos audiendos esse existimo, qui cùm glorietur nomine Christiano, hebraizant cum Hebræis, repunt humi: nihil altius à terra consurgunt, omnia diuinorum vatum oracula de ereptione seruitutis Babylonicæ loquentia ad illam tantummodò corporis reductionem ad Iudæam referenda esse asseuerant: & alia huiusmodi, quæ Apostoli de arcanis, & altis redemptionis humanæ per Christum mysteriis interpretantur, ipsi literam sequentes, non autem literæ spiritum, ea solùm ad Iudæorum res gestas asseueranter affirmant pertinere.

Luc. 1. Esai. 52. Rom. 10.

Et fundabo eos. Hoc est, statuam eos in terra firma, vbi habebunt solidum fundamentum. Ponam eos in terra promissionis, vbi vrbem habebũt munitam, & in locis firmis fundatam. Hæc est catholica ecclesia fundata super Christum. Christus est primum illud fundamentũ, de quo ait diuus Paulus in epistola prima ad Corinthios: Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id, quod positum est, quod est Christus Iesus. Ipse est sanctorũ fundamentum, de quo ait idem Apostolus in epistola ad Ephesios: Estis ciues sanctorum, & domestici Dei, superædificati super fundamento Apostolorum & prophetarum, ipso summo angulari lapide Iesu Christo. Illud est certissimum esse ecclesiam super Petrum ædificatam, iuxta illud Christi Dei nostri: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Ita illum locum Hieronymus, Augustinus, Gregorius, & omnes doctores catholici interpretantur, quorum multos citat Ioannes Eckius in libro, qui inscribitur Enchiridion locorum communium aduersus Lutherum: & in libro suo primo de primatu Petri. Et Albertus Pighius libro suæ hierarchiæ ecclesiasticæ, ambo viri doctissimi & optimi. Et sanctus ille episcopus Ioannes Roffensis Anglicus, aut potiùs angelicus, qui pro vera fide Christi incredibilès tulit cruciatus, & animo recto & inuicto mortem subire non dubitauit, ab impio & hæretico tyranno sibi iniustè illatam, hanc veritatem in libro suo aureo aduersus articulos Lutheri apertissimè ostendit. Itaquè omnes orthodoxi patres tã Græci quã Latini omnibus ab initio ecclesiæ seculis, ex omnibus terræ cardinibus, per petram intelligunt Petrum, super quem ædificatam esse ecclesiam Christi omnes non solùm fatentur, sed profitentur. Sed Petrus est secundum fundamentum, Christus autem primum. Itaque ecclesia est fundata super Petrum, Petrus autem super Christum: & ita primũ ecclesiæ fundamẽtum Christus est. Id quidem est, quod dicitur hoc loco: Et fundabo eos. Illud est hoc loco aduertendum eos esse fundatos, qui fide muniti sunt, qui iustitiam colunt & pietatem, qui sanctæ ecclesiæ Romanæ catholicæ obediunt, qui Christum eiusdem ecclesiæ constitutorem sequuntur: contrà verò eos, qui Babylonem colunt, qui Lutheranam perfidiam tenent, qui se vitiis contaminant, fundatos nullo modo esse. Quî fieri potest, vt fundamentum habeant, qui sunt eiecti ab ecclesia in Christo fundata, qui deficiunt à fide, qui ruunt vento tentationis, qui seruiunt Nabuchodonosori, hoc est, diabolo in Babyloniæ regno, hoc est, in Lutheranica congregatione, in hæreticorũ confusione, in spirituali captiuitate? Omnes impiorum turres parua procella euertit. Eam ob causam ait Christus apud Matthæum: Omnis, qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suam super petram, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat super petram. Et omnis, qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto, qui ędificauit domum suam super arenam, & descendit pluuia, & flauerunt vẽti, & irruerunt in domum illam, & cecidit. Id animi oculis præuidens Esaias, dicebat: Memento istud, & fundamini. Et rursum: In iustitia fundaberis. Acsi dicat: Vera virtus est firmum fundamentum. Non potest esse autem vera & perfecta virtus absque fide. Ea autem, quæ vera est, & perfecta solidũ fundamentum est. Hæc est, quæ radices agit, atq; etiam propagatur: cætera omnia, mundi opes, deliciæ, voluptates, honores, & alia huiusmodi, ad quę plerique cupiditate incensi aspirant, tanquam flosculi decidunt, & incerta sunt, non in hominum potestate sita, sed in mundi varietate collocata.

1. Cor. 3. Ephe. 2. Mat. 16. Mat. 7. Esa. 46. Esa. 54.

Et dabo sanctificationem meam in medio eorũ in perpetuum. Hoc est, semper erit in ecclesia mea sanctitas: semper erunt aliqui, qui sint virtutibus septi, vitæque sanctimonia ornati. Potest hoc referri ad sanctum eucharistiæ sacramentum. De eo dixerat psalmographus: Memoriam fecit mirabilium suorum misericors, & miserator dominus, escam dedit timentibus se. Memor erit in seculum testamẽti sui. Et Malachias: Ab ortu solis vsq; ad occasum magnum est nomen meum in gentibus: & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda.

Psa. 110. Mala. 1.

Et erit tabernaculum meum in eis. Hoc est, erit habitatio mea in manibus eorum, priùs per gratiam, posteà per gloriam. Per tabernaculum etiam intelligitur ecclesia, cuius imaginem gerebat legis veteris tabernaculum. Eam ob causam Esaias ecclesiam appellauit tabernaculum, quod nequaquam transferri potest. Et regius vates, Fluminis, inquit, impetus lætificat ciuitatem Dei. Hoc est donorum & gratiarum influxus ecclesiam catholicam, in qua verus Dei cultus viget, tutam reddit, & spirituali gaudio afficit, atque perpetua lætitia exhila

Esa. 33. Psal. 45.

exhilarat. Et volens idem aliis verbis ostendere, ait. Sanctificauit tabernaculũ suum altissimus, per tabernaculum ecclesiam catholicam significãs. Nõ me fugit, non deesse, qui per flumen hoc intelligant Iordanem, cuius impetum aiunt lætificasse
Iosue 3. ciuitatem dei, hoc est populum Iudaicum, cùm ad eius transitum illius aquæ constiterunt. Sed tũc dicendum erat. Fluminis diuisio, & aquarum statio, non autẽ, fluminis impetus. Oblectentur suo Iordane Iudæi, ego nanque aliud flumen existimo illud esse, quod ciuitatem dei gaudio afficit, cũ Basilio Magno, & Aurelio Augustino, & aliis huiusmodi patribus, qui præstantibus ingeniis, admirabili sanctimonia, eximia sapientia exculti per flumen hoc intelligunt spiritum sanctum per fidem & virtutes influentem in pectora credentiũ, vnde fluunt admirabiles illæ aquæ, de quibus ait Christus: Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina
Ioan. 7. de ventre eius fluent aquæ viuæ. Et subiungit euãgelista. Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Hic spiritus est inexhausta bonorum omnium copia: & comparatur flumini placidissimo inter amœnas ripas & virentia prata, impetu delectabili, & dulci aquarum sonitu, ciuitatem ingrediẽti, & admirabili influentia irrigãti. Ciuitas autem dei ecclesia est, de qua ait diuus
Apoca. 21. Ioannes in Apocalypsi: Vidi ciuitatem sanctã Ierusalem nouam, descendentem de cœlo: à deo para
Matt. 16. tam, sicut sponsam ornatam viro suo. Hæc est ciuitas dei, & tabernaculum admirabile, quod sanctificauit altissimus, aduersus quod nec portæ inferi præualebunt. Ex Hebraico vertunt nonnulli versum illum psalmographi: Sanctuarium tabernaculorum altissimi. Sed illud nostram non euertit expositionem, imò eam cõfirmat: est enim dei ecclesia sanctuarium omnium tabernaculorum, hoc est omnium particularium ecclesiarum, quarum nulla potest esse tabernaculũ altissimi, nisi fuerit in vnitate catholicæ ecclesiæ sanctificata, quæ est vniuersale dei tabernaculum: de quo ille ait hic per Ezechielem: Et erit tabernaculum meum in eis. Poteris per tabernaculum Christum intelligere, de quo ait diuus Ioannes in Apocalypsi: Ecce tabernacu-
Apo. 21 lum dei cum hominibus, & habitabit cũ eis, & ipsi populus eius erunt, & ipse deus cum eis erit eorũ deus. Videtur diuus Ioannes ad hunc Ezechielis locũ alludere, illúmque de Christo explanare. Appellatur Christus tabernaculum quod in eo inha-
Colos. sen. 1. bitet, vt ait diuus Paulus ad Colossenses scribens, omnis plenitudo diuinitatis. Et bene ait, cum ho-
Prou. 8. minibus esse, nã ipse Christus de seipso ait in Prouerbiis Salomonis. Deliciæ meæ sunt esse cũ filiis hominum. Cùm autem deus pater promittat tabernaculum suum fore semper cum hominibus, & per tabernaculum Christus intelligatur, aperte cõcluditur, Christum in perpetuum esse in ecclesia sua
Matt. 28. futurum. Id quod ait ipsemet Christus apud Matthæum, ago vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.

Ego dominus sanctificator Israel.] Duplex est Israel, alter secundum carnem, alter secundũ spiritum. Israel secundum carnem est Iudæorum populus, Israel secundum spiritum est concio fideliũ, siue ex Iudæis sint, siue ex Gentibus, dũmodo Christum sequantur. Eorum deus dicitur sanctificato.
Esai 1. Id quidem est, quod volebat significare Esaias capite primo, cum deum sanctum Israelis, vocauit, hoc est sanctificatorum omnium eorum, qui fidem & iustitiam colebant. Et hæc erat dei periphrasis, qua diuini vates vtebantur.

Adnotationes ex Hebræo in cap. XXXVII.

A *Quatuor ventis veni spiritus.* In Hebraico pro ventis & pro spiritu idem est nomen, nempe רוח ruach. Similiter in translatione septuaginta πνεῦμα. Vnde versio Latina Complutensis desumpta ex Græca habet. A quatuor spiritibus veni spiritus. Dictio hæc ruach significat spiritum, & quia ventus spiritus etiam dicit, significat ventũ. Vnde id, quod est primo capite Genesis: Spiritus Gene. 1.
dei ferebatur super aquas, intelligunt nonnulli de vento magno, qui sufflabat ad siccandas aquas: appellatur autem dei, qui solet scriptura, ea quæ magna sunt, dei appellare. vel ideo dicitur spiritus dei, quia fuit missus à deo. Sed ego existimo spiritũ dei loco illo non accipi pro vento, imò nec tũc esse ventum, ventus enim fit ex terræ exhalationibus cum aeris motione: at tunc nondum erat aer, quoniam nondum erat cœlum, nec ignis, est enim aer inter cœlum & terram: aut inter terram & ignem. Præterea nec tunc erant exhalationes terræ, cùm terra esset inanis & vacua, & tenebræ essent super faciem abyssi. Quare arbitror locum illum intelligi de spiritu sancto, qui vt ait diuus Hieronymus, incubabat super aquis, fouens illas instar volueris oua calore animantis. Idem ait Magnus Basilius referens Syri cuiusdam sententiam aientis spiritum sanctum vitalem fœcunditatem aquarum naturæ præbuisse, incubantis auis effigie vim vitalẽ imprimẽtis in ea, quæ ab ipsa fouetur. Et asserit probatum esse maioribus intelligi locum illũ de sancto dei spiritu. Diuus etiam Ambrosius enarrans locum illum, ait: Etsi aliqui pro aere accipiant, aliqui pro spiritu, quem spiramus, nos tamen cũ sanctorum & fidelium sententia congruentes spiritũ sanctum accipimus, vt in cõstitutione mundi operatio trinitatis eluceat. Hæc ille. quibus ostendit non solùm ex sua, sed ex antiquorum patrum sententia per spiritum dei spiritum sanctũ significari. Existimo tamen spiritum pro vento accipi capite primo Ecclesiastes, vbi ait Salomon: Lustrans vni- Eccle. 1.
uersa in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur. Quasi dicat: Circuit, & pergit ventus, & in suos orbes reuertitur, vt iterum sufflet. Spiritus labiorum significat verba, quòd ex ore cum spiritu Esai. 11.
egrediantur: vt apud Esaiam: Spiritu labiorum suorum interficiet impium. Aliquando spiritus significat iram, vt apud Zacariam. Qui egrediun- Zacha. 6.
tur in terram Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis. Et in Prouer- Proue. 29.
biis; Totum spiritum suum profert stultus. Hoc est, omnem furorẽ suum effundit statim insipiens. Quidam existimant illic spiritum accipi pro voluntate & desiderio. Et quamuis multa significet, hoc tamen Ezechielis loco in prima parte capitur pro mundi plagis, oriente, occidente, aquilone, & meridie, in secunda verò pro spiritu vitali. Vnde poterat hic locus ita verti: A quatuor mundi plagis veni vitalis spiritus.

Et saluos eos faciam de vniuersis sedibus suis. Septuaginta habent: Et eruam eos ex omnibus iniquitatibus suis. Peccata impiorum sunt sedes, in quibus illi sedent. Humanum est incidere in peccatū, & lineas transilire, sed in peccatis sedere & perseuerare, hoc est penitus intolerandum & diabolicū. Ei, qui se ab errato reuocare molitur, facilè ignoscitur, si ad deum supplex confugit: at obstinatus, qui in dei præcepto fingit laborem, & non vult recedere à peccato, quomodo veniam consequetur? *Psal. 39.* Eum alloquitur ita psalmographus: Nunquid adhæret tibi sedes iniquitatis, qui fingis laborem in præcepto? Quasi dicat: tu qui ais te non esse Dei præcepta seruaturum, quòd nimis difficilia sint, nonne sedes in peccatis? Sedes quidē. Peccata tua & scelera tua sunt sedes tuæ.

Et dabo sanctificationem meam in medio eorum. Pro sanctificatione mea est in Hebraico: מקדשי micddaxi, à verbo cadhax, quod significat sanctificare. Vnde id, quòd paulò post sequitur: Ego dominus sanctificator Israel, potest verti: Ego dominus sanctifico Israelem. Ab hoc verbo deriuatur *Exod. 3.* codhex, quæ dictio significat sanctitatem vt capite tertio Exodi. Locus in quo stas, terra sanctitatis est. *Psal. 19.* pro quo noster interpres transtulit, terra sancta est. Et psalmo. 19. Mittat tibi auxilium de sanctitate, pro quo noster interpres vertit: Mittat tibi auxiliū de sancto. hoc est de tabernaculo, & vbi tunc arca fœderis quiescebat. Nam Tharghum habet, de domo sanctuarij. Vel de sancto hoc est de cœlo. Ac si populus qui pro rege ad bellum difficile proficiscente vota faciebat, ita diceret. Intueatur deus periculum tuum è sancto cœlo suo, téque saluum & triumphantem à bello reducat. Dictio autem hæc *Exo. 15.* micddax significat sanctuarium, & templū deo sacratum, vt capite. 15. Exodi: Introduces eos, & plātabis in monte hæreditatis tuæ, firmissimo habitaculo tuo quod operatus es domine: sanctuarium tuum domine, quod firmauerunt manus tuæ. Quibus verbis vaticinatus est Moyses, esse Hierosolymæ templum à deo constituendum, quod appellat sanctuarium. Hac ratione ducti nonnulli aiunt, deum hoc Ezechielis loco promisisse Hebræis in Babylonis vincula coniectis, esse illis templū Hierosolymæ instauraturum, quod hîc sanctificationē suam, seu sanctuarium suum vocat. Sed negare nō possunt per templum illud ecclesiam significari. Ego existimo per hanc dei sanctificationem intelligi septem ecclesiæ sacramenta gratiam conferētia ex opere operato, quæ Christus deus noster instituit in perpetuum duratura. Huic interpretationi fauet translatio septuaginta ita habens: Et ponā sancta mea in medio eorum in perpetuum. Sancta sunt sacramenta, quibus sanctificamur, quæ in medio fidelium dicuntur esse, vt omnes ea communicent. Id quidem est, quod dicimus in symbolo: sanctorum communionem: est enim sanctorum communio sacramentorum participatio. Fateor equidem ecclesiam ipsam esse sanctorum hoc est fidelium omnium communionem & societatē. In primitiua enim ecclesia omnes fideles sancti appellabantur, etiam si minus sanctè atque integrè viuerent: satis erat ad hoc, vt sancti dicerentur, nomen dare Christo, eiúsque ecclesiæ ascriptos esse. Est enim ecclesia congregatio fidelium, & corpus vnū ex multis membris compactum, cuius caput Christus est. In epistola ad Romanos ait ita diuus Paulus. *Roma. 2.* Sicut in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habēt, ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Et in epistola prima *1. Cori. 12.* ad Corinthios: Sicut corpus vnum est, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cùm sint multa, vnum tamen corpus sunt, ita & Christus. *Ephe. 5.* Et ad Ephesios: Crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus cōpactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis. Et rursus: Christus caput est ecclesiæ, ipse saluator corporis eius. Vides igitur ecclesiam communionem esse fidelium sub vno capite Christo. Sed fit hæc communicatio per ecclesiæ sacramenta, quæ vocātur sancta, quorum est in ecclesia societas quædam & communio, iuxta id, quod ait in *1. Cor. 10.* epistola prima ad Corinthios apostolus: Vnus panis: & vnum corpus multi sumus, qui de vno pane participamus. Hæc ecclesiæ sacramenta, quæ sunt signa quędam, quibus Christiani ab infidelibus discernuntur, & signa sacræ rei, nimirum inuisibilis gratię, quæ in elemento visibili confertur, & signa efficacia: quę ipsam continent gratiā, eiúsque causa sunt, atque id, quod signant efficiunt, & signa, quibus preteritorū admonemur, & pręsentium, & futurorū, hæc, inquam, sunt ea, quæ hoc loco Deus ore Ezechielis se fidelibus suis daturum promisit. Quæ sunt numero septenario cōprehensa, qui numerus est spiritui sancto familiaris. *Esai. 11.* Dona spiritus sancti septem ab Esaia recensentur. *Apo. 5.* In Apocalypsi ait diuus Ioannes vidisse agnum stantem tanquam occisum habentem cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem spiritus dei. Et in eodē loco septem sigillis ait fuisse veteris testamenti paginā *Apo. 8.* signatam, quam agnus, qui habet clauē Dauid, qui aperit, & nemo claudit, reserauit. Et rursum: Septē angeli, qui habebant septem tubas, præparauerunt, *Apo. 2.* vt tuba canerent. Et alio eiusdem Apocalypsis loco: Hæc dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum. *Math.* Septē sunt panes, quibus dominus turbas pauit apud Matthæum. *Zach. 3.* Septē sunt oculi apud Zachariam super vnum lapidem. *Zac. 4.* Et septem lucernæ tabernaculi super vnum candelabrum. *4. Reg. 5.* Et septem denique fuerunt lotiones Naaman in Iordane. Quibus omnibus fuerunt septem sacramenta adumbrata, de quibus hîc loquitur Ezechiel.

Argumentum Capitis XXXVIII.

Prædicit aduentum Gog & Magog in terram promissionis, & eorum cladem & euersionem. Hoc est penultimum Ezechielis vaticinium, quod his duobus capitibus sequentibus continetur: vltimum verò est de imagine templi instaurandi, quod incipit à capite quadragesimo, & durat vsque ad finem libri Cum toto hoc opere Ezechiel vaticinatus fuisset de Christi regno & gratia, nunc quasi per oppositionem voluit de Antichristi regno & tyrannide tractare.

CAPVT. XXXVIII.

ET factus est sermo domini ad me, dicens. Fili hominis pone faciem tuam contra Gog, & terram Magog, principem capitis Mosoch, & Thu

& Thubal, & vaticinare de eo, & dices ad eum. Hæc dicit dominus deus: Ecce ego ad te Gog principem capitis Mosoch, & Thubal. Et circum agam te: & ponam frænum in maxillis tuis, & adducam te, & omnem exercitum tuum, equos, & equites vestitos loricis vniuersos, multitudinem magnam, hastam & clypeum arripientium, & gladium.
B Persæ, Æthiopes, & Libyes cum eis, omnes scutati & galeati. Gomer, & vniuersa agmina eius, domus Thogorma latera aquilonis, & totum robur eius, populique multi tecum. Præpara & instrue te, & omnem multitudinem tuam, quæ coaceruata est ad te, & esto eis in præceptum: Post dies multos visitaberis, in nouissimo annorum venies ad terram, quæ reuersa est à gladio, & congregata est de populis multis, ad montes Israel, qui fuerunt deserti iugiter. Hæc de populis educta est, & habitabunt in ea confidenter vniuersi. Ascendens autem quasi tempestas venies, & quasi nubes, vt operias terram tu, & omnia agmina tua, & populi tui tecum.
C Hæc dicit dominus deus. In die illa ascendent sermones super cor tuum, & cogitabis cogitationem pessimam, & dices. Ascẽdam ad terram absque muro. Veniam ad quiescentes, habitantésque securè, hi omnes habitant sine muro, vectes & portæ non sunt eis. Vt deripias & inuadas prædam, & inferas manum tuam super eos, qui deserti fuerant, & postea restituti, & super populum, qui est congregatus ex gentibus, qui possidere cœpit, & esse habitator vmbilici terræ.

EXPLANATIO.

Pone faciem tuam contra Gog, & terram Magog. Hoc est, vaticinare aduersus Gog, & Magog. Superiore capite prædixit diuinus vates fore vt Iudæi, qui in Babylonica detinebantur captiuitate, ad patriam redirent, & Hierosolymam colerent, vbi ab vno rege in perpetuum gubernarentur. Quo oraculo voluit significare esse fideles omnes in vna ecclesia congregandos, & ab vno Christo in perpetuum regendos. Et quoniam intuebatur mentis oculis futuros esse multos tyrannos, & Hæreticos, & alios impios & immanes homines, qui ecclesiã Christi affligerent & Christianos variis calamitatibus opprimerent, inuehitur nũc in illos, quos nomine Gog & Magog significauit. Et quia præcipuus ecclesiæ persecutor, & acerrimus hostis futurus est Antichristus, ideo aduersus eum his duobus capitibus præcipuè vaticinatur. Antichristus appellatur Gog, populus autẽ, qui eũ secuturus est, Magog; nam in sacris literis, & in sanctorum doctorũ libris Gog & Magog Antichristum eiúsque membra designant. Gog idem est quod tectum, authore diuo Hieronymo, quoniã Antichristus erit diaboli tegumentum sub specie humana. Erit quidem homo, sed quoniam in eo diabolus habitabit, tectũ & domus diaboli vocatur. Magog verò idem est quod à Gog, nam apud Hebręos litera m, est præpositio, à vel ab. Ideo per Magog gentes impię intelliguntur, à Gog, hoc est, ab Antichristo deceptę. Ex filiis Iaphet fuit quidam appellatus Magog, vt in libro Genesis diuina testatur scriptura, qui Magogas à se nominatos instituit: vt asserit Flauius Iosephus libro. 1. Antiquitatum capite. 11. Vbi etiam ait hoc, Magogas eos esse, quos Græci Scythas appellarunt. *Gen. 10.* Hac ratione ducti existimant nonnulli ex Hebręis Gog & Magog gentes esse quasdam ê Scythia, quæ venerunt aduersus Iudęos, & oppugnarunt Hierosolymam, sed postea perierunt. Ex Latinis quidam putant Gog & Magog nõ esse determinatas gentes, sed omnes ecclesię catholicę persecutores: ita vt per Gog intelligantur tyranni & hęresiarchę, per Magog verò eorum satellites & sectatores. Sed quoniam magni authores asserunt has gentes Scythicas esse, & Turcę, teste Pomponio Mela, referente Hermolao Barbaro, sunt populi Scythici, à quibus orti sunt, qui hodie Turci dicũtur, & latissimè imperitant, & Christianos immaniter affligunt, fortassis hi sunt, de quibus hoc loco agit Ezechiel, quorum tyrannidem prędicit, & tandem eorum interitum & pernicem vaticinatur. Spero enim fore, vt cito eorum ruat imperiũ, & ipsi de medio deleantur. Diuus Ambrosius libro. 2. de fide ait hunc Gog, Gothum esse. Et diuus Isidorus in etymologiarũ libro Gothos ait fuisse denominatos à Magog filio Iaphet. Quã ob causam non desunt, qui dicant has gentes Gog & Magog Gothos esse, qui dei ecclesiam grauiter vexarunt: sed postea omnes perierunt. Paulus Orosius, Eutropius, Blondus, Leonardus Aretinus, & multi alij scriptores narrant Gothos immanes populos fuisse, & subiugasse Italiam, Galliam, Hispaniam, & magnam partem Africæ, & Asiæ. Hi Romam orbis caput, bonarum disciplinarum mercaturam, & antiquitatum monimentis ornatam euerterunt, & vrbes alias celebres mœnibus altissimis munitas, solo adæquarunt. Voluerunt, vt aiunt nonnulli, antiqua omnia delere, & alterum mundum cõstituere, ne pręteritorum seculorum vllum maneret vestigium, sed omnis vetustatis memoria extingueretur, vt ipsi solum essent per vniuersum orbem celebrati, tanquam noui mundi conditores. Sed omnes fuerunt consumpti, & cunctę eorum contentiones ad magnam mundi gloriam florescentes corruerunt. Petrus Appianus in libro de mũdi descriptione ait Magog esse ciuitatem Asiæ regionis Cyrrhesticę. Plinius libro quinto historię naturalis, capite. 23. Cœlesyria, inquit, habet Bambycem, quæ alio nomine Hierapolis vocatur, Syris verò Magog. Ibi prodigiosa, &c. At Ioãnes Annius Viterbensis in commentariis in Berosum hæc vltima Plinij verba legit in hunc modum: Syris verò Magog ibi. Hoc est patria Magog. Et paulò post ait idem Plinius, in eádem regione esse vrbem Cyrrhum, à qua denominata est Cyrrhestica prouincia. Quod conuenit cum Petro Appiano. Strabo etiam libro quartodecimo meminit Magogorum, & multi alij authores. Sunt, qui dicant, Gog & Magog esse Getas & Massagetas, quorum opinionem diuus Augustinus libro. 20. de Ciuitate dei reprobauit capite vndecimo. Et quoniam Gog significat tectum, Magog verò detectum, existimãt non-

nulli per Gog intelligi hypocritas, qui dei ecclesiam occultè odio prosequuntur, per Magog verò homines aperte impios ex omnium scelerum colluuione natos, non solùm à virtute, sed etiam à simulatione virtutis alienos. Ego etsi nullam harũ improbo opinionum, existimo tamen per Gog & Magog intelligi præcipuè Antichristum, eiúsque sectatores tempore illius, posse tamen hoc ad omnia eius membra omni tempore accommodari. *Apoca. 20.* Nam diuus Ioannes in Apocalypsi loquẽs de Antichristo meminit Gog & Magog, quasi Gog sit Antichristus, Magog verò populus ab eo seductus. Membra pręcipua Antichristi sunt hæretici, vt quondam Arrius, nunc autem Lutherus, homo ad omnia scelera paratus, nulla dignitate conspicuus, solũ erroribus notus, procella patriæ, turbo ac tẽpestas pacis & verę doctrinę: & ecclesię catholicæ acerrimus hostis. Et omnes qui illius impiis hęresibus adherent, eásq; augẽt, & amplificant, vt Caluinus, & alij heretici, qui fide destituti, omniúmque, virtutũ ornamentis nudati in summa ignominia versantur. Hi omnes ac impij Turci hostes ecclesię crudelissimi sunt absque dubio membra Antichristi. aduersus quos hoc loco vaticinatur Ezechiel.

Principem capitis Mosoch & Thubal. Hoc est vaticinare contra Antichristũ, qui erit princeps principis Cappadocię & Hispanię, Rex Cappadocię, & & rex Hispanię Antichristo subiicientur. Nomine capitis intelligitur rex, nomine Mosoch Cappadocia, nomine Thubal Hispania, vt ait Flauius Iosephus libro Antiquitatũ primo, & nos supra ostendimus capite. 27. Potest hoc rectè ad Turcorum principem referri, qui modo est princeps capitis Mosoch & Thubal: accipitur autem caput nõ pro rege, sed pro ciuitate pręcipua sedis imperatoriæ, hoc est pro Constantinopoli vrbe florentissima, quo se transtulit imperator Constantinus Maximus, postquam se ad Christi fidem conuertit, Romámque ecclesię, summísque pontificibus donauit. Ciuitas illas Constantinopolis, quæ antea Bizantium vocabatur, à Constantino aucta & denominata, fuit quondam caput imperij, cui Mosoch & Thubal, hoc est Cappadocia in Oriente, & Hispania in Occidente subiectę erant. Nũc non sine graui orbis Christiani iactura crudelissimi Turcorum tyranni paret imperio. Impius Turcorum imperator eius ciuitatis est princeps, quæ olim imperij Christianorũ fuit caput. Nam Ammurates impius Turcorum rex, qui vastauit Illyricos & Vngaros, Peloponessum vi cepit, & murum Isthmi Corinthiaci deiecit, Albámque Vngarię anno à Christo nato. 1439. cinxit obsidione, filio Mahumeto regnum reliquit, acerrimo Christianorum inimico. Hic Bulgariam & Rusciam sibi subiecit, Nigropontum in deditionem accepit, Moldauiã & Vvalachiam euertit, & Constantinopolim expũgnauit, quam modò possident gentes Turcicę nominis Christiani inimicę, aduersus quas intelligi potest hoc Ezechielis vaticinium. Sed nos primã de Antichristo expositionem sequamur, qui est Turcorũ, & aliorum impiorum caput.

Et circumagam te, & ponam frænum in maxilis tuis. Hoc est, te coercebo, ne facias, nisi quod ego permisero. *Esa. 37.* Eodem modo apud Esaiam dixit deus impio Sennacheribo: *Sup. 29.* Ponam circulum in naribus tuis, & frenum in labiis tuis. Et apud Ezechielem nostrum capite. 29. dixit Pharaoni: Ponam frænum in maxillis tuis. Tanta erit Antichristi impietas & immanitas, tot erunt eius flagitia, vt si ei daretur nocendi ad libitum facultas, totum orbem terrarũ penitus deleret & vastaret. Metaphora est sumpta ab equo, quem strenuus ascensor domat fræno, & in gyrum ducit & coercet.

Et educam te & omnem exercitum tuum. Hoc est, permittam, vt venias cum magno exercitu ad affligendos & probandos Christianos. Volens Antichristus populum Christianorum opprimere gentes congregabit, & in ordinẽ rediget: & harũ gentiũ ordinata multitudo appellatur exercitus. Non enim dicitur exercitus multitudo militũ, nisi sint dispositi & ordinati. Ordo est digestio, & in suo loco reicuiúsque collocatio. Tanta est ordinis vis, vt etiã qui ordinem conantur euertere, illud ábsque ordine non valeant efficere. *Simile.* Vt lapides, lateres, ligna, tegulæ, hæc omnia confusè mista, & inordinatim coniecta nõ efficiunt domum, cùm verò ordinantur & disponuntur, tunc fit domus, sic homines inordinati, vt Socratis vtar similitudine apud Xenophontem, non efficiunt exercitum, cùm verò ordine disponuntur, efficiunt. Hoc intelligens Antichristus ad ecclesiasticum ordinem oppugnãdum copias ducet ordinatas. Sed eius ordo erit confusio.

Vestitos loricis vniuersos. Poterat ita verti ex Hebræo: Indutos omni armorum genere à pedibus ad capita.

Persæ, Aethiopes. Describit exercitum Antichristi, cui omnes hæ gentes parebunt. Per Persas intelligit Oriẽtales, per Æthiopes meridionales, per Libyes occidentales, per Gomer, & Thogorma septentrionales. Ex omnibus his orbis plagis insurgent multi aduersus Christum. Ipse enim lapis est & signum, cui contradicetur. Id intuens Esaias de Christo loquens dicebat: *Esai. 8.* Erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis & in petram scandali duabus domibus Israel. Ad quæ verba alludit apostolus in epistola prima ad Corinthios, dicens: *1. Cor. 1.* Offenderunt in lapidem offensionis. Et iustus ille Simeon apud Lucam: *Luc. 2.* Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionẽ mortuorum in Israel, & in signum, cui contradicetur. Verum per Gomer intelligũt nonnulli Galatas, per Thogorma Phryges: alij verò Germanos.

Præpara & instrue te. Hoc est mea permissione te aduersus fideles instrues & præparabis.

Et esto eis in præceptum. Id est, tu exercitui tuo imperabis, ille autem tibi parebit.

Post dies multos visitaberis. Tu ô Antichriste affliges fideles, sed punieris grauissimè. Visitare in literis diuinis punire aliquando significat: vt in psalmo: *Psal. 88.* Visitabo in virga iniquitates eorũ. Et tertio decimo Esaię capite. *Esai. 13.* Visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatem eorum.

In nouissimo annorum venies ad terram quæ euersa est à gladio. Hoc est in fine mundi venies aduersus ecclesiam, quæ liberata à tyrannorum gladio, ab impiorum cędibus & calamitatibus in pace & securitate quiescet.

Et congregata est de populis multis. Nam multi ex omnibus mundi plagis in vnam ecclesiam conuenerunt, in qua sunt coadunati. Sequitur: Ad montes Israel. Hęc verba duos possunt sensus recipere.

Primus

Primus est: Venies ad ecclesiam ex multis gentibus collectam, montibúsque Israelis, hoc est patriarchis insitam & prophetis. Hoc ideo ait, quoniam populus Gentilicus fidem recepit, quam habuerãt antiqui patres: & vt ait in epistola ad Romanos diuus Paulus, cùm oleaster esset, insertus est fractis ramis oliuę. Comparauit apostolus populũ Israeliticum cum oliua Ieremiam secutus, qui illũ oliuam vberem, pulchram, & fructiferam vocauit: populum autem Gentilicum cum oleastro, qui nihil habuit dulcedinis ex oliua germana, nisi postquam in eius radicem fuit insitus, hoc est in fidẽ patriarcharum, & virorum veteris testamenti, fide & virtute prestantium, & in eorum locum assumptus. Id intuens diuinus psaltes ita alloquitur ecclesiã. Pro patribus tuis nati sunt tibi filij. Fides, quam habuerunt sancti veteris testamenti, & quam nos habemus, eadem est. sed illi credebant in Christum venturum, nos autem in eum quem venisse asseueramus. Eam ob causam ait hoc loco Ezechiel, esse ecclesiam cõgregatam de populis multis ad montes Israelis, hoc est, ad patres antiquos fide illustres, virtute prediros, & sapientia insignes. Hic est primus huius loci sensus: secundus est hic. Venies ad ecclesiam ex variis hominum generibus cõgregatam, & precipuè venies ad montes Israel, hoc est, ad terram sanctam, quæ fuit sæpe vastata, & ibi in Christianis impietatem tuam exercebis.

Rom. 11.

Iere. 11.

Psal. 44

Hæc de populis educta est. Id est, hæc ecclesia Christi sui de Gentibus vocata, & de earum superstitionibus abducta. Vel sic: Hæc terra Israelis eruetur à potestate populorum infideliũ, priusquam veniat Antichristus, & à Christianis securè possidebitur. Sed in fine mundi ab Antichristo oppugnabitur.

Ascendens autem. Nimirum tu ô Gog, ô Antichriste. Comparat eum cum tempestate ob ferocia verba, & comminationes, quibus homines terrebit: & nubi ob falsam doctrinam, qua homines decipiet, & occæcabit. Vel per tempestatem intelligitur crudelitas, per nubem voluptas. Nam ad Christi fidem euertendam quosdam calamitatibus vexabit, quosdã verò illecebris & deliciis alliciet.

Ascendent sermones super cor tuum. Hoc est, versabis in animo tuo cogitationes: inibis tecum consilium de affligenda ecclesia. Deus ille permittet ecclesiam oppugnare. Ascendere cogitationes in cor alicuius, est paraphrasis hebræa pro cogitare. Ita apud Lucam: Quid turbati estis, & cogitationes ascẽdunt in corda vestra? Si hi cogitatus impij sunt, statim sunt interficiendi. Vt Pharao nõ dimisit Israelitas, donec primogẽiti occisi sunt, sic si volumus, vt nos dimittat dæmon, oportet nefarios occidere cogitatus, qui primũ in corde gignuntur.

Luc. 24

Exo. 12.

Simile.

Et dices: Ascendam ad terram absq; muro. Hoc est ad ecclesiam, quæ tunc erit omni fere humano auxilio destituta. Acsi dicat: Capiam terram acsi esset oppidum absque muro & defensione. Vide Antichristi superbiam. Murus vniuscuiúsque ecclesiæ particularis est diligens præsul, iustus & sapiẽs, qui debet ecclesiam suam seruare, illámque loco vectis & portæ custodire.

Vt diripias spolia, & inuadas prædam. Spoliabit enim ecclesias, & affliget viros ecclesiasticos. Idem faciunt tyranni, qui sunt membra Antichristi: virorum piorum diuitias diripiunt, sed perniciem machinantur sibi, aliis autem, quos affligunt, & quorũ opes committunt direptioni, coronam tolerantiæ nescientes conficiunt. Vt qui versatur in theatro aut circo, vbi exagitatur taurus, si solers est, veniẽti tauro, atque in illum inuehenti relinquit pallium in cornibus, ipse verò se vertit in fugam: & hoc modo saluus euadit: sic viri iusti pietatem & charitatem colentes in mundi agonibus & certaminibus relinquunt tyrannis diuitias humanas, ipsi autem incolumes ad Christum confugiunt, dicentes cum apostolo: Propter Christum omnia detrimentum fecimus & arbitramur vt stercora, vt Christũ lucrifaciamus. Veræ tamen Christianorum diuitię, quibus eos Antichristus conabitur spoliare, sunt fides, spes, charitas, & cæteræ virtutes. Fortasse per spolia ipsos homines intelligit, qui Antichristo adhærentes, eius præda & spolia dicuntur. Nam apud Esaiam ait deus pater: Dispertiã ei plurimos. Hoc est dabo filio meo seruos multos: Et subiungit statim: Et fortium diuidet spolia. Spolia fortium eos appellat, qui dæmoni seruiebant, & mundo, & carni, quos Christus ab hostibus animæ ereptos distribuit. Nam quosdam, vt ait in epistola ad Ephesios beatus Paulus, dedit apostolos, quosdam autẽ prophetas, alios verò euangelistas, alios autem & doctores. De iis spoliis ait Christus apud Lucã: Cùm fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea, quæ possidet: si autem fortior illo superueniẽs vicerit eum, vniuersa arma eius auferet, in quibus cõfidebat, & spolia eius distribuet. Sed quoniã hoc potest ad literam de Turcis intelligi, vt diximus, & ad illos totum hoc rectè referẽdum putamus, ideo per hæc spolia opes intelligimus humanas, quas gentes Turcicæ nobis diripuerunt. Et hac in re apertè videmus esse hoc vaticinium adimpletum. Nam oculis nostris aspicimus, nõ sine acerbo animi dolore ecclesię terras, & Christianorum diuitias esse hodie à Turcis possessas, eósque populo Christiano magnas clades & strages intulisse. Exigunt hoc peccata nostra, quibus deus infensus nos ab infidelibus veluti suæ iustitiæ ministris torqueri permittit. Sed euertentur tamen aduersarij nostri, vt euersi fuerunt Aegyptij, Babylonij, Macedones, Pharao, Sennacheribus, Nabuchodonosor, & alij huiusmodi tyranni, qui dei populum afflixerunt, & magnis calamitatibus lacerarunt.

Simile.

Phil. 3.

Esai. 53.

Ephe. 4

Luc. 11.

Et inferas manum tuam super eis, qui deserti fuerant & postea restituti. Hoc est, dabis operã ô Antichriste, vt Christianos summis premas calamitatibus: qui Christiani deserti sunt & spoliati à terra sancta, sed postea restituẽtur, & totam Palestinam à Turcis ceptam expugnabunt, & securè possidebunt. Colligitur ex hoc diuini vatis oraculo, Christianos expugnaturos esse Iudæam, eámque ab impiis infidelibus erepturos, à quibus nunc tyrannicè possidetur: & ibi incipiendam esse primam Antichristi persecutionem in fine mundi. Sed quoniã verba hæc possunt fortasse alium sensum recipere, nósque de futuris incerti sumus. altero modo literam hanc interpretabimur, pio lectori electionem committentes. Conaberis ô Antichriste Christianos summo vrgere mœrore, & ad æternum vocare exitium: qui ex Gentilitate quondam sterili ad ecclesiam Christi repudiato idolorum cultu venerũt. Hæc Gentilitas est sterilis illa, de qua cecinit regius vates: Qui habitare facit sterilem in domo, matrem filiorum lætantem. Et Esaias: Lauda sterilis, quæ

Psal. 112.

Esai. 54.

quæ non paris, decanta laudem, & hinni, quæ non pariebas: quoniam multi filij desertæ, magis quàm eius, quæ habebat virum. Quem locum diuus Paulus de Christi ecclesia ex Gentibus congregata in *Gala.4.* epistola ad Galatas interpretatur. Deserta dicebatur Gentium congregatio, quæ seruiēs idolis nullos producebat virtutum fructus: vbi autem adhęsit Christo, quem Iudęorum synagoga repudiauit, facta est multorum filiorum mater. Aspicis igitur, eos qui deserti fuerant, & postea sunt restituti Gētiles esse, qui ad ecclesiam conuenerunt. Id explicare volens diuinus vates subdidit: Et super populum, qui est congregatus ex Gentibus. Vbi particula, &, accipitur pro id est.

Qui possidere cœpit, & esse habitator vmbilici terræ. Hoc est, qui populus possessionibus colendis operam dedit, cœpítque habitare in terra promissionis. Vmbilicus terrę est periphrasis Iudææ, quæ est in medio terrę constituta, veluti vmbilicus in me- *Psal.73.* dio corporis. Id intuens Dauid de Christo loquēs, Operatus est, inquit, salutem in medio terrę. Antiqui cosmagraphi diuiserunt terram habitabilem in septem spacia, quæ climata vocarunt, & Hierosolyma est in quarto climate sita. Ex quo concluditur, eam rectè medium & vmbilicum terræ appellari. Ibi operatus est Christus salutem, ibi prędicauit, docuit, & miracula edidit, & ibi pro nobis mortuus est. Et inde exierunt primi Christiani, qui per orbem terrarum sanctum Christi euangelium nūtiarunt.

D Saba & Dedan, & negotiatores Tharsis, & omnes leones eius dicent tibi: Nunquid ad sumenda spolia tu venis: Ecce ad diripiendam prædam congregasti multitudinem tuam, vt tollas argentum & aurum, & auferas supellectilem atque substantiam, & diripias manubias infinitas. Propterea vaticinare fili hominis, & dices ad Gog: Hęc dicit dominus deus: Nunquid non in die illo, cum habitauerit populus meus Israel cōfi- E denter, scies? *Et venies de loco tuo à lateribus aquilonis, tu, & populi tui tecum: ascensores equorum vniuersi, cœtus magnus, & exercitus vehemens.* Et ascendes super populum meum Israel, quasi nubes, vt operias terram. In nouissimis diebus eris, & adducā te super terram meam, vt sciant gētes meæ, cum sanctificatus fuero in te, in oculis eorum ô Gog. Hæc dicit dominus deus: Tu ergo ille es, de quo locutus sum in diebus antiquis in manu seruorum meorum prophetarum Israel, qui prophetauerunt in diebus illorum temporum vt adducerem te super eos.

Saba & Dedan, & negotiatores Tharsis. Populi sunt, qui Antichristo adherebunt & multi alij, qui ob vires & immanitatem leones hoc loco appellantur.

Et diripias manubias infinitas. Manubiæ dicuntur, quæ manu capiuntur ab hostibus. Describit auaritiam & cupiditatem Antichristi, & omniū, qui euangelij veritatem, & ecclesiam catholicam oppugnant. Poteris per manubias animas intelligere fidelium, Christi victoriis congregatas, quæ se sunt Antichristo tradituræ.

Cùm habitauerit populus meus Israel confidenter. Hoc est, cùm populus Christianus, qui est Israel secundum spiritum, recuperata terra promissionis, vitam degerit securè, & terram illam tutò coluerit, tunc veniet Antichristus à lateribus aquilonis: hoc est à plaga septentrionali: per quàm fortasse intelligit Babylonem quę est ad aquilonem respectu Hierosolymæ, iuxta id quod ait Ieremias: Ab aquilone pandetur omne malum. Poteris per latera aquilonis Scythiam intelligere, quæ respectu terrę sanctę est ad septentrionem, vnde venerunt Turci, qui sunt membra Antichristi.

Et ascendes super populum meum Israel, quasi nubes. Id est, venies subito contra ecclesiam quasi nubes atra, quę surgit insperatò, ex qua statim magna oritur procella totam terram operiens & vastans. Omnia metu implebis, & terroribus, & calamitatibus. Erit enim tunc talis tribulatio, qualis non fuit ab initio mundi vsque modò, nec fiet. *Matth. 24.*

In nouissimis diebus eris. Hoc est non venies modò, sed prope finem mundi in vltimis temporibus.

Et adducam te super terram meam. Id est, permittam te venire contra terram promissionis. Terram illam appellat deus suam singulari quadam ratione: quia ibi natus est, ibi mysteria redemptionis humanę confecit. Ibi fuit eius mors, reditus ad vitā, & ascensus in cœlum. Eam ob causam etsi eius sit omnis terra iuxta id, quod ait diuinus psaltes: Domini est terra & plenitudo eius, orbis terrarum, & vniuersi, qui habitant in ea: terram tamen promissionis suam appellat. Ideo loquens Esaias cū Christo de illa dixit: Erit extensio alarum eius implens latitudinem terrę tuæ ô Emanuel. Sed quęres fortasse, cur deus permissurus sit venturum esse Antichristum, qui tot calamitatibus Christianos affligat. Noli hæc scrutari, nec rationes consiliorū dei, quę ad te non attinēt, curiosè intueri. Et vt verbis vtar apostoli, Noli altum sapere, sed time. Verum deus ideo mala permittit, vt ex illis eliciat bona. Antichristus affliget iustos, sed dabit illis deus gratiam & patientiam, quibus plus mereantur. Conficere monile pretiosum & elaboratum industria ex auro excellenti non est mirum, sed ex vili plumbo efficere purum aurum, hoc est ábsque dubio mirabile. Ex auro quilibet artifex conficiet monile, sed ex infimo cupro pretiosum aurum educere & aureum monile conflare, emblemate pictum, & mirabiliter elaboratum, est alchimia cœlestis. Ita ex bono bonum facere bonum est, sed humanum, at ex vitio depromere virtutem, hoc est diuinū. Homines ex auro virtutum efficiunt monilia meritorum, sed aurifex ille, qui ex scelerum plumbo extrahit virtutum aurum, deus est. Ille ex impiorum sceleribus aduersus iustos admissis ipsorum iustorum elicit gloriam & vtilitatem: imò ex culpa nostra elicit commodum nostrum, nam largitur nobis contritionem, & fauore suo agimus pœnitentiam. Incidunt homines in peccata, & ille misericordiam suam ostendit, pœnitentibus flagitia remittens, & iustitiam suam, deijciēs in æternas pœnas obstinatos. Ex nostris malis ingentia bona depromit. Ideo ait Augustinus: Deus adeò bonus est,

Psal. 33. *Esai.8.* *Rom.11.* *Simil.*

vt non

vt non permitteret malum, nisi præuidisset posse inde aliquod elicere bonum. Permittet vt Antichristus variis tormentis vrgeat viros pietate & charitate præstantes, vt eorum firmitudo clariùs elucescat, & eorũ gloria magnificentius illustretur.
Mat. 5. Beati, inquit dominus, qui persecutionem patiuntur
1. Co. 4. propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnũ cœ-
2. Co. 4. lorum. Vnde diuus Paulus, Persecutionem, inquit, patimur, & sustinemus. Et rursum: Id quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.

Vt sciant Gentes me. Hoc est, vt sciant fideles me esse deum iustum & potẽtem, cum te interfecero. Tunc deus iustitiam & potentiam suam declarat, cum asperam alicuius impij tyrannidem euertit, illúmque ad pœnam & cruciatum rapit.

Cùm sanctificatus fuero in te. Id est, cùm me sanctum ostendero te occidendo, & exercitum tuum tecum ad æternum excidium relegando. Tu ô Antichriste, ô hostis immanis tanquam leo furore incitatus ad Christianorum meorum cædẽ rapieris. Sed ego ex tuo ore ac faucibus fideles illos meos eripiam, qui voluerint in fide permanere, teque insigni supplicio coercebo, & illustria iustitiæ meæ documenta constituam: qua in re sanctus ac potẽs apparebo: vt qui fuerint in fide & charitate constantes, gaudio afficiantur, & ad colendum diuinũ numen ardentius excitentur. Aspicis hoc loco celebriorem esse apud homines domini gloriã cùm impios homines, omnibus sceleribus coopertos
Exo 14 punit, & ingentibus opprimit calamitatibus. Cùm deus impium Pharaonem obruit in mari, adhibuerunt ei Israëlitæ cultus & honores, agentes ei gratias, eiúsque sanctissimum nomẽ hoc carmine ce-
Exo 15 lebrantes: Cantemus domino, gloriosè enim magnificatus est, equum & ascensorem deiecit in mare. Ideo aiunt deum fuisse gloriosè magnificatum,
Eccl. 36 quia impium tyrannum deiecit in mare. Ecclesiasticus etiam deum in hũc modum alloquitur. Glorifica manum, & brachium dextrum: excita furorem, & effunde iram: aufer aduersarium, & afflige inimicum. Et de ipsius Antichristi supplicio ait
Psal. 9. psalmographus: Cognoscetur dominus iudicia faciens, in operibus manuum suarum comprehensus est peccator.

In manu seruorum meorum prophetarum Israel. Hebraismus est, id est, per seruos meos diuinos vates: Multis enim in locis vaticinati sunt de Antichri-
Psal. 9 sto: Dauid psalmo nono, & multis aliis. Daniel. ca-
Da. 7. 89. pite septimo, octauo, nono, Esaias, Ieremias, & alij variis in locis. Libro Numerorum capite. 24. vbi
Num. 24. nostra versio habet: Tolletur propter Agog rex eius, & auferetur regnum illius, habet translatio septuaginta: Exibit homo ex semine eius, & dominabitur gentibus multis, & exaltabitur Psoch regnum eius. Quæ verba diuus Hieronymus de Antichristo interpretatur. Et pro Psoch legit ille Gog. Ita fortasse erat in eius codice.

F

Et erit in die illa, in die aduentus Gog super terram Israel, ait dominus Deus: Ascendet indignatio mea in furore meo, & in zelo meo. In igne iræ meæ locutus sum, quia in
Matth. 24. die illa erit commotio magna super terram Israel: & commouebũtur à facie mea pisces maris, & volucres cœli, & bestiæ agri & om- Luc. 21. c.
ne reptile, quod mouetur super humum, cunctíque homines, qui sunt super faciem terræ: Et subuertentur montes, & cadent sepes, & omnis murus corruet in terram. Et G
conuocabo aduersus eum in cunctis montibus meis gladium, ait dominus deus. Gladius vniuscuiusque in fratrem suum dirigetur. Et iudicabo eum peste, & sanguine, & imbre vehementi, & lapidibus immensis. Ignẽ & sulphur pluam super eum, & super exercitum eius, & super populos multos, qui sunt cum eo. Et magnificabor & sanctificabor, & notus ero in oculis multarum gentium: & scient quia ego sum dominus.

Et erit in die illa. Prædicit deus se esse grauiter puniturum Antichristum.

Commouebuntur à facie mea pisces maris, & volucres cœli. Vtitur ea orationis exornatione, quã rhetores Græci ὑπερβολὴν, Latini superlationem vocant. Ea vtuntur aliquando diuini vates ad vim & impetum iræ diuinæ ostendendum & exaggerandum. Ad hunc modum ait Dauid: Commota est, & Psal. 17.
contremuit terra, & fundamenta montium conturbata sunt, quoniam iratus est eis. Et Esaias ita Esai. 13.
deum loquentem inducit: Cœlum turbabo, & mouebitur terra de loco suo propter indignationem domini exercituum. Poteris per pisces maris homines intelligere, mundi negotiis irretitos, & pestilentibus voluptatibus deditos: per volucres cœli vanos, & superbia elatos: per bestias agri voraces, & ventri obedientes: per reptilia cupidos, & auaritiæ seruos. Et quia solent diuini vates interpretari ea, quæ obscuris verbis proponunt, & ea, quæ sunt explicatũ difficilia, verbis aliis apertis explanant, subdit statim: Cunctíque homines qui sunt super faciem terræ: innuens se per hæc animalia rationis expertia homines significare maculis scelerum contaminatos, qui non homines appellari merentur, sed feræ. Nec est mirum nomine bru- Acto. 10
torum homines intelligi, nam in Actis apostolorũ Mat. 3.
fuit vas brutorum animalium diuo Petro ostẽsum, Luc. 3.
per quæ homines significabantur. Et in euangelio Iudæi genimina appellantur viperarum.

Et subuertentur montes, & cadent sepes, & omnis murus corruet. Per montes intelliguntur magnates & eloquentes, quos Antichristus decipiet, per sepes & muros concionatores elati, & præsules vani, qui gloriantur se esse ecclesiæ defensores, & mundi scientia & eloquentia ornatos. Multi ex his relinquent Christum, & Antichristo adhærebũt. Superbi eloquentes tradent se Antichristo, sed humiles in charitate fundati, in fide & virtute per manebunt. Vt æs plus tinnit quàm aurum, & longiùs Simile.
auditur, cùm tamen aurum multò sit præstantius: sic eloquẽtia cum scientia cõiuncta longius sonat quàm humilitas cum charitate copulata, cùm tamẽ huiusmodi humilitas multò sit illustrior & præstãtior. Scientia, inquit apostolus inflat, charitas ædificat. Et rursum: Si linguis hominum loquar, & angelorum, charitatem autem non habeam, factus 1. Cor. 8.
sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens. Cõ- 1. Cor. 13
cionator superbia elatus tinnitu suo longius sonat, sed humilis Christianus maioris est pretij.

Et conuocabo aduersum eum in cunctis montibus meis gladium. Hoc est in terra Israelis quæ magna ex parte montosa est, aduersus Antichristum, eiúsque sectatores supplicia excitabo. Verba sunt dei, seueritatem iustitię suę declarantis aduersus impios, eósque ad internecionem redacturum esse promittentis. Conabitur Antichristus ecclesiã dei euertere, & ad excidium & vastitatem vocare: sed illum impia flagitia, cędésque tetras anhelantem, & infinitam hominum multitudinem opprimentẽ conteret deus, illum summis vrgebit calamitatibus, & ad æternos inferorum cruciatus tandem relegabit. Pestis, quam aliis machinabitur, in eius caput redundabit: iuxta id quod dixit Esaias: Væ qui prędaris, nonne ipse prędaberis? Et Dauid: Lacum aperuit, & effodit eum, & incidit in foueam, quam fecit: Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Nihil sceleris, nihil fraudis prętermittet Antichristus, vt homines seducat, & à veritate auertat, atque in homines pios summam exercebit tyrannidem & immanitatem. Insano furore, & cæco impetu debacchabitur, sed ipse miser peribit, & suorum flagitiorum pœnas dabit, & impietas, quæ illum ad aliorũ exacuet perniciem, eum perdet, & ad cædẽ, ignominiam, & æternum exitium adducet. *Isai. 33.* *Psal. 7.*

Gladius vniuscuiusque. Mortuo Antichristo pugnabunt eius sectatores contra séipsos, mutuis se vulneribus interficiẽtes. Pręterea puniet eos deus peste sæuiente, & procella horribili: & mittet in illos fulgura, & sulphur, & ita suorum scelerum iustas pœnas persoluent.

Et magnificabor & sanctificabor. Hoc est, & tunc ostendã esse me magnũ & sanctum cũ me viderint homines piorum & impiorum habere rationem, & impium immanissimi tyranni furorẽ terribili supplicio coercere. Interficiam Antichristum, eumque cum sectatoribus suis in barathrum obscurarum tenebrarum proiiciam, vbi omnes illi æternis cruciatibus torquebuntur. Loquens diuus Paulus de Antichristo in epistola secunda ad Thessalonicenses ait non venturũ esse diem vltimi iudicij, priusquam veniat Antichristus, cuius ad literã hæc sunt verba: Quoniam nisi venerit discessio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur super omne, quod dicitur deus, aut quod colitur, ita vt in templo dei sedeat, ostendens se tanquam sit deus. Beatus Gregorius in Moralibus locum illum Genesis: Fiat Dan coluber in via, de Antichristo interpretatur: atque nonnullorum sententiam esse Antichristũ esse de tribu Dan processurum. Hanc sententiam sequitur in quarta parte theologali diuus Antoninus, asserens Antichristum futurum esse de tribu Dan. Ideo diuum Ioannem in Apocalypsi, vbi agit de numero signatorũ, de quibus dixerat angelus: Nolite nocere terræ, & mari, nec arboribus, quo adúsque signemus seruos dei nostri in frontibus eorum, numeratis tribubus Israelis, de tribu Dan nullam fecisse mentionem: Ait etiam ibi diuus Antoninus, Antichristum ædificaturum esse Hierosolymæ quoddã templum in quo ponet soliũ suum, asserens se esse deum, & Messiam in lege promissum: & attracturum esse ad se homines terrore tormentorum, promissione diuitiarum & voluptatũ, & operatione falsorum miraculorum: Et duraturã esse prædicationẽ eius tribus annis cum dimidio. iuxta id quod ait Daniel capite duodecimo, & Apocalypsis duodecimo. Vincentius in Speculo historiali ita ait: Antichristus circa finẽ mundi nascetur in Babylonia ex viro & muliere, sed concepto & animato, vt ait magister in historia scholastica, descendet diabolus in vterum matris ad implendum illum omni malitia, vtens eo vt vase suo. Hæc ille. si angelus bonus detur ei ad custodiam, vt aliis hominibus datur à deo iuxta beatum Thomã in prima parte sententiarum, postquam tamen incœperit vti malitia, nullum effectum custodiæ in eo obstinato exercebit. Hic Antichristus, vt ait Vincentius, cùm venerit Hierosolymam, circuncidetur, & illum Iudæi vt Messiam recipient, & venerabuntur. Id significauit illis Christus dicens apud Ioannem. 5. Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me, si alius venerit in nomine suo, illũ accipietis. Ait diuus Gregorius, & habetur de Cõsecratione, distin. tertia. capite. Peruenit, præcepturũ esse Antichristum, vt dies sabbati, & dies dominica ab omni opere custodiatur: dies sabbati propter Iudæos, dies dominica, propter seipsum, affirmabit enim se esse post mortem die dominica ad vitã rediturũ. De illo ait ita apostolus in epistola ad Thessalonicenses secunda. Tunc reuelabitur ille iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui eum, cuius est aduentus secundum operationem Satanæ in omni virtute, & signis, & prodigiis. Vbi accipitur virtus pro vi & potentia diaboli, qua Antichristus signa magna efficiet, quibus multos perdet. Et quemadmodum leo prospicit ex insidiis, si qua se offerat præda, sic ille nihil aliud dies noctésq; machinabitur, quàm quomodo homines decipiat, seque possit illorum sanguine satiare. Postremò tamen ipse spiritu oris Christi interficietur. Id prædixit iis verbis Daniel: Sine manu conteretur. Et Esaias: Spiritu labiorum suorum interficiet impiũ. Zacharias propheta vocat Antichristum pastorem stultum & idolum. Quæ maior potest esse stultitia, quàm seipsum & alios perdere? Quam ob causam eum apostolus filiũ vocat perditionis. Et quis potest verius appellari idolum, quàm ille, quem cæci & impij homines colent vt deum, & diuino cultu venerabuntur? Eum euangelistæ vocant abominationem, & desolationem: & in diuersis sacræ scripturę locis appellatur percussor, ꝑsecutor, bestia, iniquus, superbus, aduersarius, fur, pseudopropheta, immundus, impius, fraudulentus, inimicus, semen pessimum, fera singularis, & hoc loco apud nostrum Ezechielem Gog, ciúsque sectatores Magog.

2. Tess. 2. *Gen. 49* *Apo. 7.* *Dan. 12* *Apo 12* *Ioan. 5.* *2. Tess. 2.* *Simile.* *Dan. 7.* *Esai. 11.* *Zac. 11.* *2. Tess. 2*

ANNOTATIONES EX *Hebræo in cap.* XXXVIII.

Venies ad terram, quæ reuersa est à gladio. Pro, quæ reuersa est, est in Hebraico: משובבת mexobebeth, à verbo שׁוב quod significat auertere, eripere, quiescere, conterere. Ex hac significationum varietate fluxit interpretum varietas. Noster trãslator vertit: Quæ reuersa est, Pagninus: Ad terram contrita gladio. R. Dauid: Ad terram ereptam à gladio. Pagninus respexit ad terræ vastationem & calamitatem, R. Dauid ad eius liberationem. Potest verti: Ad terram, quę quieuit à gladio. Significare autem

Psa.84. autem verbum hoc auertere indicat locus ille psalmographi: Auertisti captiuitatem Iacob. Qui poterat rectè verti: Eripuisti captiuitatẽ Iacob. Hoc est, liberasti à captiuitate Babylonica Hebræos. Sed cum in illo psalmo multa dicantur, quæ historiæ de reditu à Chaldæa non conueniant, sed humanæ redemptioni, interpretantur illum viri doctissimi de liberatione à tyrannide diaboli, & peccati
Psa.115. seruitute. Illud etiam psalmographi: Conuertere anima mea in requiem tuam, quia dominus benefecit tibi, potest transferri: Quiesce anima mea in trãquilitate tua, quia dominus reddidit te tibi. Acsi dicat: Cum antea ob admissa scelera non esses tua, sed corporis, cui obtemperabas: corporis voluptate oblectabaris: eius quærebas requiẽ, cui te subieceras: at nũc delectare gaudio spirituali, oblectare gaudio tuo, quoniam iam es tua, quoniam dominus reddidit te ipsam tibi liberãs te à peccato, quiesce igitur in requie tua: seu conuertere in requiẽ tuam.

Quasi tempestas venies. In Hebraico est, כשואה caxoah venies. Dictio est deriuata à verbo xoah, quod significat desolare vastare, sonare, impetum facere. Vnde Pagninus vertit. Veluti multitudo aquarum. Alij transferunt. Tanquam inundatio aquarum repentè venientium cum impetu. Potest verti. Venies tanquam desolatio, aut vastatio. Significat hoc nomen idem quod xaon, pro quo Lati-
Psal.39. nus interpres vertit aliquando miseriam, vt in psalmo. 39. Eduxit me de lacu miseriæ, & de luto fæcis. Quod potest transferri: Eduxit me de lacu strepitus, seu sonitus, seu inundationis. Hoc est, extraxit me de cisterna, in quam aquæ inundantes & vehementes cum impetu magno descendebãt. Acsi diceret: Eripuit me deus à plurimis & vehementissimis calamitatibus, quæ vi dolorũ & molestiarũ me obruebant. Describit impetum & magnitudinem ærumnarum, quibus esset penitus submersus, nisi cum deus mirabiliter liberasset.

Negotiatores Tharsis. Septuaginta trastulerunt ἔμποροι καρχηδόνιοι. Hoc est, mercatores Carthaginenses. Quidam vertunt: Mercatores maris. Dictio Tharsis significat mare, & Carthaginem, & alia, de quibus suprà disseruimus in annotationibus in primum caput, verba illa exponẽtes: Et aspectus rotarum, & opus earum quasi visio maris.

Argumentum Capitis. XXXIX.

Vaticinatur aduersus Gog & Magog, qui eos, qui fuerint in fide Christi constantes, tolerantia rerum humanarum muniti, & virtutibus denique omnibus voluti mœnibus septi oppugnabunt, sed non expugnabũt, quoniam viri iusti eligent de ciuitate, imò de vita potius, quam de veritate dimoueri. Describit accerbissimum impiorum interitum qui honestate contempta se corporis voluptatibus tradunt, dei, hominumque iura peruertunt, & in cæcas tenebras tandem proiiciuntur. Idem ferè est huius capitis ac superioris argumentum.

CAPVT XXXIX.

A TV autem fili hominis vaticinare aduersum Gog, & dices. Hęc dicit dominus deus, Ecce ego super te Gog principem capitis Mosoch & Thubal. Et circum agam te & Apo.20.
seducam te, & ascendere te faciam de lateribus aquilonis, & adducam te super montes Israel. Et percutiam arcum tuum in manu sinistra tua, & sagittas tuas de manu dextera tua eiiciam. Super montes Israel cades tu, & omnia agmina tua, & populi tui, qui sunt tecum. Feris, auibus, omnique volatili cœli, & bestiis terræ dedi te ad deuorãdum. Super faciem agri cades, quia ego locutus sum, ait dominus Deus. Et immittam ignem in Magog, & in iis, qui habitãt in insulis cõ- B
fidenter, & scient quia ego dominus. Et nomen sanctum meum notum faciam in medio populi mei Israel: & non polluam nomẽ sanctum meũ ampliùs, & scient gentes, quia ego dominus sanctus Israel. Ecce venit, & factum est, ait dominus deus. Hæc est dies de qua locutus sum. Et egredientur habitatores de ciuitatibus Israel, & succẽdent, & comburent arma, clypeum & hastas, arcum & sagittas, & baculos manuum, & contos, & succẽdẽt ea igni septẽ annis. Et nõ porta- C
bũt ligna de regionibus, nec succidẽt de satibus, quoniã arma succẽdẽt igni, & deprædabuntur eos, quibus prædę fuerant, & diripiẽt vastatores suos, ait dominus Deus. Et erit in die illa, dabo Gog locum nominatum sepulchrũ in Israel, vallem viatorũ ad orientem maris, quæ obstupescere faciet prętereuntes.

EXPLANATIO.

Vaticinare aduersus Gog. Quid intelligatur per Gog & Magog, diximus capite superiore, vbi etsi multas attulimus expositiones, eam tamen præcipuè secuti sumus, quæ videtur litteræ accommodatior, & diuini vatis proposito conuenientior, vt per Gog Antichristum, per Magog eius sectatores intelligeremus: etiam si fateamur posse per Gog & Magog principem Turcarum significari, & tyrannos alios, ac hæresiarchas cum sequacibus suis, qui omnes sunt Antichristi membra. Eorum animi caligine flagitiorum obducti diuinæ iustitiæ seueritatem non intuentur, cuius contemplatione solent homines à sceleribus deterreri, & ad virtutem excitari.

Ecce ego super te. Subaudi, venturus sum, vt te perdam. Hebraismus est in diuinis literis non infrequens.

Principem capitis Mosoch. Hoc fuit explicatum capite superiore.

Circumagam te, & educam te. Id est, coercebo te in gyro fræno seueritatis meæ, & educam te de terra aquilonis. Permittam, vt de aquilone ad oppugnandum ecclesiam educaris. Ita nostra hac memoria permisit deus oppugnari ecclesiam suam à Luthero, Munstero, Caluino, & aliis huiusmodi pestibus, qui cum nihil aliud molirentur, quam extinguere veritatem, se tamen veritatis esse assertores Simile.
iactabũdi gloriabantur. Vt in pharmacopolæ officina

cina & miropolio inter alia vasa sunt nonnulla ornata literis medicamentum aliquod salurare illic inclusum significantibus, cum tamen nihil præter toxicum contineant, & remedium aduersus venenum præseferentia, sunt plena veneno: sic hæretici, sapientes falsi fingunt se esse virtute præditos, & sapientia ornatos, cùm sint nefariis sceleribus imbuti, & pestilentibus hæresibus cōtaminati, & omni vera sapientia destituti. Et vt verbis vtar diui Pauli, repleti sunt omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaria, nequitia, inuidia, homicidio, cōtētione, & dolo. Itaque non docent virtutes, sed vitia. Et quamuis virtutes doceret, nihil hoc prodesset illis, cum id quod verbis doceret, operibus, destruerent. Vt saltandi magister non poterit commodè discipulos suos verbis instruere, nisi ipse ludum saltatorum ingrediatur, & saliat ac tripudiet: sic qui se magistros venditant virtutum, debet eas exercere, & operibus instruere, eáque actis efficere quæ verbis alios docent. Exeant ad circum, exerceant tripudiū virtutum, & ita plus operibus proficient vna die, quam verbis multis annis, si facta discrepant à verbis. Oleum perdunt & operam plerunque, qui honestatem in ore continent duntaxat, in corde verò & manibus impia flagitia. In huiusmodi magistros inuehitur apostolus iis verbis in epistola ad Romanos: Qui alium doces, teipsum non doces: qui prædicas non furandū, furaris: qui dicis non mœchandū, mœcharis. Et Christus deus noster apud Matthæum: Hypocritæ bene prophetauit de vobis Esaias, dicens: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me. Huiusmodi sunt hæretici, quos deus permisit, vt ab Aquilone, hoc est, à Germania, vbi natus est Lutherus, venirent, vt affligerent ecclesiam. Illis verba hæc dei per Ezechielem conueniunt, etiam si propriè, vt dixi, ad Antichristum referantur, cui deus ait: Educam te, vt subaudiatur, de terra aquilonari. Vel, Educam te in gyrum, cohibens tuam deprauatā voluntatem duritia fræni, ne indomitæ tuæ cupiditates, & effrænatę libidines longius dilatentur, sed seueritate diuinę iustitię cōtrahantur. Paucis enim annis regnabis, quoniam ego te interficiam, & telam tuorum scelerum, & vitæ tuæ concidam. Quidam codices habent pro educam te, seducā te. Acsi dicat deus: Permittam, vt seducaris. Ad id enim furoris & insaniæ perducetur Antichristus, vt deum contemnat, & pro nihilo putet, & perpetuam sibi fœlicitatem polliceatur. Nullam existimabit tantā esse alicuius potentiam, quæ illū valeat de suo florente statu dimouere. Id intelligens psalmographus ita de illo vaticinatus est: Non est deus in cōspectu eius, inquinatę sunt viæ illius in omni tempore. Auferuntur iudicia tua à facie eius, omnium inimicorum suorum dominabitur. Dixit enim in corde suo: Non mouebor à generatione in generationem, sine malo. Hęc vltima verba, sine malo, suspensa manent, nisi illis adiungas verbum, ero, vt sit eclipsis, figura in diuinis literis frequens. Quasi dicat Antichristus. Tanta firmitudine & perpetuitate roboratus sum, vt nihil me possit dimouere: semper ero sine malo, hoc est, sine dolore & calamitate. O cæcum hominis furorem, ô caliginō stupendam: Cùm omnia corporea sint fluxa & caduca, & homo sit bulla, & omnis caro fœnum, audebit Antichristus se æternum appellare, & perpetuā sibi vitę prosperitatem polliceri.

Rom. 1. *Simile.* *Rom. 2.* *Mat. 15* *Esai. 29* *Psal. 9.* *Esa. 48*

Ascendere te faciam de lateribus aquilonis, & adducam te super montes Israel. Hoc est, venies à regione septentrionali ad Iudæam, quę montibus abundat. Poteris per montes Israelis viros intelligere fide insignes, virtutúmque altitudine præstantęs. Nihil est enim excelsius virtute, nihil illustrius & sublimius. Nesciunt plerique mortales, quantam celsitatem virtus habeat, nomen virtutis tantùm vsurpant. quid ipsa valeat, ignorant. Virtus in horribili procella tranquilla est, in tenebris lucet, pulsa loco nō dimouetur, quantò humilior videtur, tantò altior apparet. Nihil tam altum natura constituit, quod possit cum eius altitudine comparari. Hæc est, quam solam Stoici satis esse dicebant ad bene beatéque viuendum. Sed illi vmbram quandam virtutis videbant, ipsam autem veram virtutē non intuebantur. Nam non est vera virtus, vt ait Augustinus libro quarto de ciuitate Dei, nisi quę ad eum finem tendit, vbi est bonum hominis, quo melius non est. Sed virtutis altitudinem illi non aspiciūt, quorum cogitatio est in terram prona, humíque defixa, de quibus ait diuinus psaltes: Oculos suos statuerunt declinare in terram. Seneca solo lumine naturali, aut Christianorum cōsortio, aut vtróque illustratus ait epistola. 83. Virtus extollit hominem, & super astra mortales collocat. Et tragœdia nona: Nunquam stygias fertur ad vmbras inclyta virtus. Et Sallustius in prooemio de bello Catilinario. Quę homines arant, nauigant, ædificant, virtuti omnia parent. Et Virgilius libro Aeneidos sexto: Iupiter, aut ardens euexit ad æthera virtus. Tanta est virtutis altitudo, vt non solum Christiani eam lumine fidei & doctrinę aspiciant, sed etiā nonnulli ex infidelibus & indoctis eam quodammodo intueantur, Hęc est quæ hominem etiam in vita mortali fert in cœlum, eius animum à rerum caducarum cogitatione abducens, & ad altissimā rerum diuinarum transferens contemplationem. Vnde diuus Paulus aiebat: Conuersatio nostra in cœlis est. Sed virtus hęc, de qua loquor, quę hominem rapit in cœlum, est cum illa charitate coniuncta, quę, vt verbis vtar Augustini, est rectissimi animi affectio, qua diligitur Deus propter se, & proximus propter Deum. Hęc est virtus, ad quam debemus aspirare, & in cuius actiones debemus incumbere. Danda opera est, vt appetitus pareant rationi, eámque nec ob cæcum impetum pręcurrant, nec ob ignauiam deserant, sintque ab omni turbulenta animi perturbatione alieni, ex quo eluceat animi tranquillitas & moderatio.

Psal. 16 *Phil. 4.*

Et percutiam arcum tuum in manu sinistra tua. Hoc est, omnem potentiam tuam labefactabo, & penitus euertam. Poteris per arcum & sagittas dolos Antichristi intelligere. Solent sagitarij arcum manu sinistra tenere, sagittas verò dextera. Si verò illis arcum auferas & sagittas, omnem illis aufers potestatem. Impij autem, quorum cogitationes nihil nisi pestem aliis & perniciem moliuntur, cum sagittariis comparantur. Ideo ait in psalmo regius vates: Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt sagittas suas in pharetra, vt sagittent in occulto rectos corde. Sed ab omnibus his sagittis sumus Dei armis liberandi, & scuto fidei protegendi. Id intelligens diuus Paulus in epistola ad Ephesios, Propterea, inquit, accipite armaturā Dei, vt

Psal. 10. *Ephe. 6*

Dei,vt possitis resistere in die malo. Diem malum vocat tempus calamitatum & tentationum. Et paulò pôst: In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.

Feris auibus Mortuo Antichristo,eiusque populo,manebunt cadauera insepulta, sed in ventribus ferarum & auium sepelientur. Intuere Dei iudicia,& mundi vicissitudines & varietates. Ille, qui potens erat, & magna satellitum caterua comitatus,qui mundum terrebat, & quasi œstro, impetu scelerum absque vllo metu ad omnia maleficia incitabatur,corruit ignominosè,& fuit à Deo interfectus, & eius cadauer factum est auium & ferarum alimentum. O mirabilem, & breui tam celerem & tam variam mundi commutationem! Cùm se viderit in illustri dignitate, vt mundi fert opinio,constitutum, omnem virtutem conabitur extinguere,& Christianæ religionis splendorem maculare: & reipublicæ ac sibi ipsi perniciem machinabitur.Nec mirum,cùm ad rempublicam gubernandam ingressurus sit absque consilio: cum enim futurus sit omni sapientia destitutus, consequens est, vt consilio etiam destituatur.In Prouerbiis ait ita Salomon: Qui agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia, Vt dux qui prælium difficile absque armis ingreditur,facilè corruit: sic qui absque consilio rempublicam gubernandam capessit, facilè seipsum perdit,& in dedecus perpetuum incurrit: Poteris per bestias dæmones intelligere, de quibus dicitur in psalmo: Ne tradas bestiis, animas confitentes tibi,& animas pauperum tuorum ne obliuiscaris in finem.Similiter per volucres,de quibus ait Christus in euangelio: Aliud semen cecidit secus viam, & conculcatum est, & volucres cœli comederunt illud. Vbi per volucres dæmones significantur, quos diuina scriptura in psalmo populos Æthiopum vocat hoc est coruos,& cæteras aues nigredine affectas,ita dicens: Tu confregisti capita draconis, dedisti eum escam populis Æthiopum. Quibus verbis voluit significare impios Ægyptios in mari rubro obrutos dæmonum fuisse prædam & pastum. Cibus diaboli peccator est, iuxta id quod ei dixit Deus: Terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. Est enim perspicuum, in literis diuinis nomine terrę impios significari.Hos dicitur diabolus deuorare, cum illis persuadet, vt se vitiis lethalibus contaminent: iuxta id quod ait diuus Petrus: Aduersarius vester diabolus, tãquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret.

Pro.13. Simile. Psal.73. Luc.8. Psal.73. Gene.3. 1.Pet.5.

Et immittam ignem in Magog, & in iis qui habitant in insulis confidenter. Hoc est, Ego immittam fulmina in populum Antichristo adhærentem, & in omnes illos,qui cùm sint variis periculis expositi,& maris mundi fluctibus exagitati, degunt tamen in stulta quadam securitate, fiduciam suam in Antichristo figentes. Quemadmodum per continentem & terram firmam intelliguntur iusti, ita per insulas, & insularum cultores intelliguntur impij & scelerati. Ita intelligitur locus ille psalmographi: Dominus regnauit, exultet terra, lætentur insulæ multæ. Acsi diceret: Christus deleuit diaboli tyrannidem: mortuus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram, & regnat in orbe terrarum, & occisurus est Antichristum: eam ob causam gaudio exultent non solũ iusti, sed peccatores: Mittet enim ignem aduersus Magog, nouissimis temporibus, priusquam è cœlo descendat ad iudicia exercenda. De eo igne loquitur eodem psalmo propheta, dicens: Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius: Per hunc ignem intelliguntur fulmina, quibus Antichristus perterrebitur,& interficietur: vel vis & potestas, qua Christus in Antichristum,eiusque sectatores vtetur.

Psal.96. Rom.4. Psal.96.

Et nomen sanctum meum notum faciam in medio populi mei Israel. Subaudi, cùm impios puniero. Ideo psalmographus. Cognoscetur dominus iudicia faciens. Quod autem sequitur: Et non polluam nomen sanctum meum ampliùs, hunc habet sensum. Non permittam, vt homines ampliùs de me detrahant, quòd Antichristum non puniam. Eius blasphemias coercebo, eúmque ignominiosè interfectum ad pœnas æternas relegabo.

Psal.9.

Quia ego dominus sanctus Israel. Id est, sanctificans Israelem. Ita Esaias. Blasphemauerunt sanctum Israel,id est eum,qui sanctificat Israelem. Et rursus. Redemptor noster dominus exercituum: nomen eius sanctus Israel.

Esa.1. Esa.47.

Ecce venit, & factum est. Præterita pro futuris. Sensus est: Id quod futurum vaticinor, ita certum est,acsi iam venisset,& factum esset.

Et egredientur habitatores de ciuitatibus Israel, & comburent arma. Hoc est, mortuo Antichristo, eiusque exercitu interfecto, egredientur verè Christiani habitatores ciuitatum ecclesiæ, & accipient hostium mortuorum clypeos, hastas, arcus, & cætera arma, eaque igne comburent. Tanta autem erit armorum copia, vt multo temporis spatio non sit illis necesse ligna succidere ad comburendum: ea enim pro lignis sufficient. Quod autem ait: Succendent ea igni septem annis, ponitur tempus certum pro incerto. Est enim numerus septenarius Hebræis familiaris propter diem septimum, quem obseruant. Volens Esaias significare, tam admirabilem futuram esse Hierosolymæ virorum paucitatem ob cladem Iudæorum, vt multæ viduæ apprehenderent virum vnum, quem vix possent inuenire, dixit: Apprehendent septem mulieres virum vnum. Vbi septem mulieres pro multis ponuntur. Et rursus: Lux solis erit septempliciter sicut lux septem dierum. Explicans Ieremias Hierosolymæ calamitatem & Hebræorum interitum, Infirmata est, inquit, quæ peperit septem. Acsi diceret: Oppressa est Hierosolyma mater multorum virorum, qui in prælio corruerunt. Mulier cùm filiis augetur, dicitur corroborari, cùm autem eos amittit, infirmari. Id quod est in Genesi: Omnis, qui occiderit Cain, septuplum punietur, hunc habet sensum. Qui Cain interfecerit, multiplici pœna multabitur, & perfectè punietur. Non quòd septies puniatur, cùm nec bis Deus iudicet idem, sed perfectè castigabitur. Quemadmodum dicitur in psalmo: Argentum igne examinatum, purgatum septuplum. In oratione Annæ, quæ fuit capiti secundo libri primi Regum mandata, vbi communis versio habet: Sterilis peperit plurimos, est in Hebraico: Sterilis peperit septem. Vbi aspicis accipi numerum definitum pro indefinito. Eodem modò arbitror intelligi Prouerbiorum illud: Septies in die cadit iustus. Et illud euangelij: Quoties peccabit in me frater meus,& dimittam ei? vsq; septies? Quibus

Esai.4. Esa.30. Iere.15. Gene.4. Psal.11. 1.Re.2. Pro.24. Mat.18

Quibus Petri verbis respondit Christus: Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. Ac si diceret: Non solùm sæpe dimittes pœnitenti, sed quoties peccauerit. Nec obstat id, quod Deus dixit per Amos prophetã: Sup tribus sceleribus Damasci, & super quatuor nõ conuertã eã, siue, vt potest verti ex Hebręo, non parcam ei. Acsi diceret: Quoniam Damascus ter & quater, hoc est septies incidit in scelera, quoniam sæpe flagitia committit, nõ ea illi condonabor, nam apud Matthæum agit de pœnitente, apud Amos autem de peccatore obstinato nullum faciente finem peccandi. Huiusmodi erat Syria, cuius caput erat Damascus, de qua loco illo Deus per suum diuinum vatem loquebatur. Sed tanta est Dei misericordia, vt si bene aduertas, verbis illis, quibus Syris suppliciũ minabatur, eos voluit excitare ad pœnitentiam, vt illis ad seipsum conuersis flagitia condonaret. Sed vt eò, vnde digressa est, redeat oratio, his verbis vult Ezechiel significare, post Antichristi interitum fore multis diebus in ecclesia tam mirabilem pacem, vt arma comburãtur. Et licet hoc possit rectè de pace corporis intelligi, ego tamen existimo esse potius ad pacem spiritus referendum. Eodem modo Esaias volens significare fore, vt tempore Messiæ magna esset spiritualis tranquillitas, ait, conflandos esse gladios in vomeres, & lanceas in falces. Et psalmographus: Venite, & videte opera domini, quæ posuit prodigia super terram, auferens bella vsque ad finem terræ: Arcum conteret, & confringet arma, & scuta comburet igne. Quibus verbis dulcissimã illam animi pacem prædixit, quam hominibus attulit Christus, quæ ab illis solùm cognoscitur, qui iustitiam colunt & pietatem, & Christianam religionem amplectuntur. Arma dæmonis, mundi & carnis, sunt tentationes, doli, spes diuitiarum, & honorum, & pestilentium voluptatum, quibus animæ hostes nos vndique oppugnare cõtendunt. At illa debemus illo diuini amoris igne cõburere, de quo ait dominus apud Lucam: Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accendatur? Hanc esse existimo germanam huius loci interpretationem. Antiqui Iudæi huius loci Ezechielis explanatione asseruerunt se esse calamitosos, & variis acerbísque ærumnis oppressos, & hanc suam calamitatem esse mille annos duraturam ab euersione Hierosolymæ per Titum, illis autem finitis venturum esse Messiam, qui eos eriperet à Mog & Magog, & ad pristinam felicitatem reuocaret. At vanam esse & commentitiam hanc eorum spem, & falsam interpretationem, clarius est luce meridiana, cùm sit apertissimũ ab illa Hierosolymæ euersione ad hanc vsque ætatem mille quadringentos nonaginta & quatuor annos interfluxisse. Currit enim nunc annus à virginis partu millesimus quingentesimus sexagesimus septimus. Hierosolyma autem fuit euersa anno domini septuagesimotertio iuxta Eusebij sententiam de temporibus, & cæterorum, qui Romanorum gesta cum annorum memoria literis mandarunt. Eam ob causam alij hoc corrigere volentes, dixerunt hos mille annos numerandos esse non à Tito imperatore, sed ab Hadriano, qui idolum in loco templi Hierosolymæ collocauit? Sed hoc est planè falsum, cùm sit perspicuũ absque dubio Hadrianum migrasse è vita anno centesimo quadragesimo à Christi natali die, vt asserit Eusebius de temporibus, & constat ex historiis, & certissima annalium computatione. Ex quo cõcluditur, ab eius interitu vsque ad nostra tempora pręteriisse annos mille quadringentos viginti septẽ, & ex consequente vanum esse, & planè commentitium id, quod Hebræi veteres de ereptione sua à Gog, & Magog per Messiam suum, quem miseri expectant, prædixerunt. Intelligitur ergo per Gog Antichristus, quem Christus interficiet, & per Magog populus deceptus, Antichristi sectator. Sed insurgit hinc non parua difficultas. Nam nonnulli doctores catholici aiunt post Antichristi interitum, post eius persecutionem, quam dicunt esse tres annos cum dimidio duraturam, vsque ad quadragintaquinque dies futurum esse diem vltimi iudicij: hos autem quadraginta quinque dies dandos esse à Deo, vt illi qui fuerant ab Antichristo decepti, locum habeant, & tempus pœnitendi. Et hoc colligunt ex dictis Danielis prophetæ capite duodecimo. Cùm autem hic dicat Ezechiel futuros esse post mortem Antichristi annos septem eximiæ pacis & quietis, & per septem multi intelligãtur, videtur esse inter hos duos locos repugnantia. At dicendum existimo in vtroque loco poni numerum certum pro incerto. Nam si apertè ex scripturis constaret, futuros esse præcisè & determinatè quadraginta quinque dies ab Antichristi morte vsque ad diem iudicij, scirent homines diem illum post Antichristi mortem, imò incipiente eius persecutione, quæ duratura est tres annos cum dimidio: atqui hoc repugnat verbis Christi dicentis: De die autem illo & hora nemo scit, nec angeli cœlorum nisi solus pater. Imo veniet dies ille insperatus & repentinus, vt dominus loco illo asseruit. Hoc etiã asserit diuus Paulus in prima ad Thessalonicẽses, dicens: Dies domini sicut fur in nocte, ita veniet. Cùm enim dixerint: Pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus. Ego existimo locum illum Danielis esse explicatu difficillimum, nec ex eo colligi apertè id, quod nonnulli dicunt de illis quadraginta quinque diebus ab Antichristi morte vsque ad vltimi iudicij diem: Non enim sequitur, post Antichristi obitum erunt quadragintaquinque dies, ergo nõ plures, sed statim immediatè sequetur vniuersale iudicium. Præterea non cõstat, sintne dies illi naturales, an annuales instar illorum, de quibus Deus dixerat nostro Ezechieli capite quarto: Diem pro anno dedit tibi. Fortasse accipitur dies pro mẽse, aut pro hebdomada. Sed quoniam hæc, de quibus vaticinatur diuinus vates, futura sunt, & obscurè ab eo dicũtur, & de huiusmodi rebus incerti sumus, nihil audeo temere affirmare: præsertim cum eodem capite duodecimo, vbi Daniel agit de his diebus, dicat, clausos esse eius sermones & signatos vsque ad præfinitum tempus. Illud velim tibi persuadeas me existimare, si aliquid possum consequi coniecturis, mundum post Antichristi interitum esse nonnullos annos duraturum, sed incertum nobis esse tempus illud, futurúmque esse post tempestatem quietẽ, & post bellum pacem, de qua existimo Ezechielem locutum fuisse hoc loco. Verũ per habitatores ciuitatis Israelis, quos hic ait Ezechiel, egressuros esse, & inimicorum arma igni tradituros, poteris sanctos intelligere habitatores mansionum cœlestiũ, de quibus ait Christus: In domo patris mei mansiones multæ

Marginalia: Amos. 1 — Esai. 2. — Psal 45 — Luc. 12. — Dan. 12 — Matth. 24. — 1. Thes. 5. — Sup. 4. — Dan. 12 — Ioan. 14

multę sunt. Hi egredientur cum Christo Deo nostro ad impiorum arma comburenda: quia venient cum eo in die iudicij ad indicanda sceleratorum flagitia. Diuina autem sententia, quam sancti approbabunt, deiicientur impij cum armis, hoc est cũ fraudibus & sceleribus suis in ignem inextinguibilem, vbi semper ardebunt, pœnas maleficiorũ suorum iustas illas quidem luentes, ac sine spe vlla
Sap.3. glorię seipsos cruciãtes. De sanctis est in libro Sapientiæ literis mandatum: Iudicabunt nationes, & dominabuntur populis, & regnabit dominus illorum in æternum. Et Christus in euangelio discipu-
Mat.19 los suos alloquens, Vos, inquit qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit filius hominis in sede maiestatis suę, sedebitis & vos super sedes duo-
Sup.32. decim iudicantes duodecim tribus Israel. De impiis vero dictum fuit suprà cap. 32. Descenderunt ad infernum cum armis suis.

Et deprædabuntur eos quibus prædæ fuerant. Hoc est, spoliabunt eos, à quibus fuerant spoliati. Vult significare propheta magnam impiorum cędem & calamitatem, piorũ vero admirabilẽ victoriam.

Dabo Gog locum nominatum, sepulchrum in Israel vallem viatorum. Ego ait Deus, dabo ipsi Gog pro sepulchro in terra Israelis vallẽ, qua viatores eunt ad mare versus orientem. Ibi iacebit Gog, cum sectatoribus suis, vbi tantus erit fœtor cadauerum, vt pretereuntes obstupescant, & nares obturent. Aduerte. Ille, qui excelsos montes sibi assumebat, in infima valle mortuus iacebit, vbi ob nimium fœtorem sepelietur. Mortuo Alexandro Magno, dixit quidã philosophus, vt refert in quarta parte theologali diuus Antoninus: Hic qui terrã heri totam conculcabat, hodie ab ea conculcatur. Heri possidebat eam, hodie possidetur ab illa: heri non sufficiebat ei totus mundus, nunc sufficiunt ei quatuor vlnę terræ. Eodem modo Antichristus cui totus orbis terrarum paruus videbitur, in valle ima ignominiose sepelietur prope mare. Hoc mare non est Oceanum, nec Mediterraneum, sed mare mortuum, quod est ad partem Orientalem Iudææ. Poteris per vallem viatorum vbi sepelietur Antichristus infernum intelligere, vbi impij sepeliuntur. Ibi iacet diues ille, de quo ait Christus
Luc.16. apud Lucam, Mortuus est diues, & sepultus est in
Mat.7. infernum. Appellatur autem infernus vallis viatorum, quia ad eum illi eunt, qui via illa lata incedũt, de qua ait dominus Iesus: Lata porta & spatiosa via est, quæ ducit ad perditionẽ, & multi sunt, qui intrant per eam. Dicitur autem vallis hæc ad oriẽtem maris, quia ex eo oritur amaritudo, & in eo est fons amarissimus dolorum.

Et sepeliẽt ibi Gog, & omnẽ multitudinẽ eius, & vocabitur vallis multitudinis Gog. Et sepelient eos domus Israel, vt mundent terram septem mensibus. Sepeliet autẽ omnis populus terræ, & erit eis nominata dies, in qua glorificatus sum, ait dominus Deus.
D Et viros iugiter constituent lustrantes terram, qui sepeliant, & requirant eos qui remanserant super faciem terræ, vt emundarent eam: post menses autem septem quærere incipient. Et circuibunt peragrãtes terram: cúmque viderint eos homines, statuent iuxta illud titulum, donec sepeliant illud pollinctores in valle multitudinis Gog. Nomen autem ciuitatis Amona, & mundabũt terram. Tu ergo fili hominis, hæc dicit dominus Deus, dic omni volucri & vniuersis auibus, cũctisque bestiis agri: Cõuenite, properate, concurrite vndique ad victimam meam, quam ego immolo vobis victimam grandem super montes Israel, vt comedatis carnem, & bibatis sanguinem. Carnes fortium comedetis, & sanguinem principum terræ bibetis, arietum, & agnorum, & hircorum, taurorumque, & altilium, & pinguium omnium. Et comedetis adipem in saturitatem, & bibetis sanguinem in ebrietatem, de victima quam ego immolaui vobis: & saturabimini super mensam meam de equo & equite forti, & de vniuersis viris bellatoribus, ait dominus Deus.

Et vocabitur vallis multitudinis Gog. Septuaginta habent: Et vocabitur tunc cœmeterium Gog.

Et sepelient eos domus Israel. Hoc est, Christiani sepelient Antichristum, & exercitum eius. Sed dices: Nonne paulò antè dixerat per hunc prophetã Deus: Feris, auibus, ómniq; volatili, & bestiis terræ dedi te ad deuorandum: super faciem agri cades? Dixit quidem: significans his verbis fore, vt Antichristi, eiusque sectatorum cadauera insepulta iacerent in campo, & escæ fierent volucrum & ferarũ. Sed id non repugnat huic loco, vbi ait esse Antichristum à Christianis sepeliendum. Nam cadauera Antichristi eiusque sequacium primo iacebunt in terra insepulta, vbi ab auibus & bestiis magna ex parte deuorabuntur: & ita intelligitur id, quod paulò antè dictũ fuit. Sed postea ob nimiũ cadauerũ fœtorẽ sepeliẽt ea Christiani, nõ ob eorũ honorẽ sed ne aër tot corporũ corruptorũ fœtore corrũpatur: & ita intelligitur id, quod modò ait diuinvates. Potest hoc ita intelligi Domus Israël, hoc est populus Christianus sepeliet Antichristũ, hoc est eius memoriã extinguet, eiúsq; errores & scelera quasi fœtores in obliuionis sepulchra proiiciet. Delebitur eius nomen, & celebrabitur fama iustorũ, iuxta id quod ait Salomon in Prouerbiis: Memoria iusti cũ laudib⁹, & nomẽ impiorũ putrescet. *Prou.10*

Et erit eis nominata dies. Id est, celebrabunt fideles diem illum, quo ego sum Antichristum interfecturus. Vel erit illis dies illa nominata, hoc est, nomen illis pariet & famam. Et tanta erit impiorum clades, vt viri iusti constituant homines qui terram lustrent, & mundent, cadauera sepelientes, ne ob eorum corruptionem aër corumpatur.

Post menses autem septem. Septem mensibus sepelient cadauera, quæ inuenerint illis autem finitis finem facient quærẽdi. Poteris hoc ita intelligere: Viri docti & pij, verè Christiani dabunt operam vt nihil remaneat hæresum, quod non sepeliatur cum hæresiarcha, hoc est cum Antichristo: & ita terra ecclesiæ munda manebit. Sin autem postea ossa aliqua, hoc est Hæreticæ prauitatis duritiẽ, & scelera obstinata inuenerint, ea annotabunt, vt sepeliant, & igne comburãt. Poteris per hæc vacua ossa hypocrisim intelligere. Vt os plenum medulla *Simile.*

est vtilis esca, & optimum alimentũ, at absque medulla cibus est canis: sic cæremoniæ exteriores cum virtute cõiunctæ & species honestatis refertæ medulla & substantia religionis epulæ sunt excellentes & salutares: at exteriorũ apparentia absque virtute cibus est dæmonis, qui non virtutis substantia, sed vitio sub specie virtutis delectatur. Non comedit cœlum, sed terram, iuxta id quod ei dixit Deus
Gene. 3. Terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. Has exteriores superficies, hæc ossa virtute vacua, sepeliẽt viri iusti dantes operã, vt vera virtus splendescat, hypocrisis verò extinguatur. Nec est mirum, ministros Satanæ transfigurare se in ministros iustitiæ, cùm ipse Satanas, vt verbis vtar apostoli, transfigu-
2. Co. 11. ret se in angelum lucis.

Pollinctores. Id est, funerum accuratores, & cadauera sepelientes.

Nomen autem ciuitatis Amona. Amona idem est quod multitudo, Ita vocabitur ciuitas prope vallẽ interfectorum ob cadauerum multitudinẽ. Septuaginta pro Amona habent πολυάνδριον hoc est cœmeterium, vel multitudo hominum sepultorũ. Sunt, qui ciuitatem hanc Hierosolymam, esse contendant.

Conuenite properate. Conuocat aues & feras ad deuorandum hostium cadauera. Eodem modo Esaias: Omnes bestiæ agri venite ad deuorãdum. Similiter Ieremias: Congregamini omnes bestiæ agri
Esai. 56 properate ad deuorandum.
Iere. 12. *Vt comedatis carnes, & bibatis sanguinem.* Priusquam enim cadauera sepeliantur, erunt nonnullis diebus insepulta in terra quo aues & bestiæ cõgregabuntur ad deuorandum illa. Vocat igitur diuinus vates bruta animalia, vt cadauera comedant, eorumque sanguinem bibant. Poteris per carnem & sanguinem homines intelligere ventri deditos, cupiditatum seruos & libidinum stimulis concitatos: de quibus ait in epistola prima ad Corinthios
1. Cor. 15 diuus Paulus: Caro & sanguis regnum Dei nõ possidebunt.

Arietum, agnorum, hircorum, taurorúmque, & altilium, & pinguium omnium. Per hæc omnia significantur sceleratorum hominũ diuersitates, qui Antichristo adhærebunt, & cum eo interficientur. Sed quoniam postquam propheta hæc animalia nominauit, subdidit: Et pinguium omnium quibus verbis significat, non de iis omnibus loqui, sed de illis solùm qui pinguia sunt, & viribus præstantia, non deest, qui dicat, per hæc pinguia animalia eos intelligi, qui cùm potentia valeant, & in alios dominentur, sunt sceleribus constricti, & in flagitiis cũ ignominia versati. Sunt enim nonnulli, qui etsi dum vitam agerent priuatam, iusti viderentur, cùm tamen in dignitatibus constituuntur, & publicã induunt personam, nullam ostendunt virtutem, nullũ splendorem: imò potentia fiunt deteriores. Pauci sunt quibus velle & posse simul non afferant detrimentum. Multos vidimus in aduersitate fulgere, quos in rerum prosperarum abundantia aspeximus obscurari. Vt gemmæ quædam sunt in obscuro splen-
Simile. didiores quam in luce: sic nonnulli in vita quieta latitantes: probitatis claritatem ostendebant, qui postea ad magistratus, & gubernandæ reipublicæ manus euecti, vitia occulta præse ferunt & in decore & ignominia versantur. Dum erant priuati, & absconditi, lucebant, sed exeuntes in lucem, & ad rempublicam ministrandam accedentes, lucem amiserunt. Huiusmodi futuri sunt multi ex his, qui Antichristo adhærebunt, qui vbi ab eo fuerint in dignitatibus constituti, & honores ac magistratus gesserint, impietates suas pestilentes, quas antea quodammodo operuerant, declarabunt. Ad id perducentur sceleris, vt Deum ipsum despiciãt, & pro nihilo putent iuxta id quod ait in Prouerbiis Salo- Prou. 15
mon: Impius cum in profundum venerit peccatorum, cõtemnit, sed sequitur eum ignominia & op- Psal. 63
probrium. De talibus ait Psalmographus: Iniusti autem disperibunt, simul reliquiæ impiorum interibunt. Et Ecclesiasticus: Vindicta carnis impij Eccle. 7.
ignis & vermis.

Et ponam gloriam meam in gentibus, & E
videbunt omnes gentes iudicium meum, quod fecerim, & manum meam quam posuerim super eos: & scient domus Israel, quia ego dominus Deus eorum à die illa, & deinceps. Et scient gentes, quoniam in iniquitate sua capta sit domus Israel, eò quòd dereliquerint me, & absconderim faciem meam ab eis, & tradiderim eos in manus hostium, & ceciderint in gladio vniuersi. Iuxta immunditiam eorum & scelus feci eis, & abscondi faciem meam ab illis. Propterea hæc
dicit dominus Deus: Nunc reducam capti- F
uitatem Iacob, & miserebor omnis domus Israel. Et assumam zelum pro nomine sancto meo, & portabunt confusionem suam, & omnem præuaricationem, quia præuaricati sunt in me, cũ habitauerint in terra sua confidenter neminem formidantes, & reduxero eos de populis & congregauero de terris inimicorum suorum, & sanctificatus fuero in eis in oculis gentium plurimarum. Et
scient, quia ego dominus Deus eorum, eò G
quòd transtulerim eos in nationes, & con- Sup. 32.
gregauerim eos super terram suam, & non ca.
dereliquerim quemquam ex eis ibi. Et non abscondã vltrà faciem meã ab eis, eò quòd effuderim spiritum meum super omnẽ domum Israel, ait dominus Deus.

Et ponam gloriam meam in gentibus. Hoc est, ob iustitiæ meæ seueritatẽ in flagitiosos nomen meum gentes celebrabunt, quòd asperrimam Antichristi tyrannidem funditus euerterim.

Et manum meam quam posuerim super eos. Hoc est, & videbunt, quemadmodum eos puniero. Ponere super aliquem manum, est illum supplicio afficere. Hebraismus est in literis diuinis creberrimus, de quo alibi disseruimus.

Et scient gentes, quoniam in iniquitate sua capta sit domus Israel Id est, erit hominibus perspectum & cognitum, fuisse populum fidelem meritò afflictũ. Nam tunc abundabit iniquitas. vt ait dominus Ie- Matt.
sus, & refrigescet charitas multorũ. Vnde ait diuus 24
Paulus in epistola secunda ad Timotheum: Erit 2. Ti. 4.
tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros prurientes

prurientes auribus,& à veritate quidem auditum auertent,ad fabulas autem couertentur. Cùm autem multa futura sint flagitia,punientur fideles,& diuina permissione oppugnabit eos Antichristus: acerbis eos premet calamitatibus,& fraudibus pestilentibus seducet. Cum autem mortuus fuerit tyrannus,confugient ad Deum, intelligentes iustas se suorum scelerum pœnas dedisse. Poteris per domum Israëlis intelligere Iudęos & tunc erit sensus: Cognoscent Gentes fuisse merito Hierosolimam à Romanis captam & euersam, & Iudæos interfectos,& afflictos, & vsque ad Antichristi interitum diuersis principibus subiectos, quia Christum verũ Deum & hominem, qui ideo humanam induit formam,vt eos,qui in caligine versabantur,diuino lumine lustraret,& falsis criminibus ad interitũ vocarunt, & vulneribus sauciatũ immaniter occiderunt. Sed in fine mũdi post Antichristi cædem omnes Iudæi ad veram Christi fidem conuertentur, & in vna ecclesia cum aliis catholicis congregabuntur.

Et absconderim faciem meam ab eis. Ostendere faciem alicui,est illum prosequi fauore, abscondere verò faciem ab eo, est illi non fauere, non se ei propitium ostendere. Eam ob causam iis verbis diuinus psaltes Deum alloquebatur: Deus virtutum conuerte nos,& ostende faciem tuam, & salui erimus. Acsi diceret: Quousque eris nobis iratus domine Deus exercituum? Iam quæso nos reduc tecum in gratiam prosequere nos fauore tuo, & salutem consequemur. Et in Canticis: Ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis. Ostendens Deus Moysi futuram populi Iudaici rebellionem dixit ei: Irritum faciet fœdus,quod pepigi cum eo: & irascetur furor meus contra eum in die illo, & derelinquam eum & abscondam faciem meam ab eo,& erit in deuoratione. Et apud Esaiam: In momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te. Et rursum idem propheta impios Iudæos alloquens aiebat: Peccata vestra absconderũt faciem eius à vobis. Hoc est, scelera vestra Deum aduersus vos irritarunt,ea fuerunt in causa,vt ipse à vobis auerteret faciem illam suam rerum vestrarum quondam fautricẽ. Effecerunt flagitia vestra, vt Deum illum, quem antea propitium & fautorẽ habuistis,modò infestum & iratũ sentiatis. Et iterum ipsos Iudæos in Babylonica seruitute detentos ita inducit cum Deo loquentes: Abscondisti faciem tuam à nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostrę Et Dauid: Faciem tuam,inquit,illumina super seruum tuum. Et alibi: Signatum est super nos lumen vultus tui domine. Acsi diceret: Vultu tuo domine splendidissimo nos aspexisti: alacritate & iucunditate faciei tuæ, tuum erga nos fauorem indicasti: ex quo effectum est,vt nobis omnia florerent,& ingentibus bonis circunflueremus.

Psal. 79. *Cant. 2.* *Deut 31.* *Esai 54.* *Esai. 59.* *Esai. 64.* *Psal. 118.* *Psal. 4.*

Nunc reducam captiuitatem Iacob. Mortuo Antichristo manebunt fideles liberi ab eius tyrannide, & aspera captiuitate. Potest hoc referri ad Iudęos, qui videntes mortuum Antichristũ,quem Messiam suum esse crediderant,& seipsos deceptos,& in erroribus in tolerandis versatos, conuertentur ad Christum,in quem antea credere nolebant. Id quidem est quod nunc ait: Reducam nimirum ad me captiuitatẽ Iacob,hoc est infideles Iudęos, qui captiui à dæmone detinebantur. Tunc videbunt impletum id,quod ait diuus Paulus in epistola ad Romanos Cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo Gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret. Ex parte dicit quia non omnes Israëlitę cæci fuerunt,sed magna eorum pars, quę fuit multò maior,quàm reliquiarum, quę fidem susceperunt. Huius cæcitatis non est dicendum fuisse Deum causam effectricem,cum sit diues, vt verbis vtar apostoli,in omnes,qui inuocãt illum: & diues in misericordia. Id autem quod est apud Esaiã. Ex cæca cor populi huius,hũc habet sensum: Annuntia tu ô Esaia excęcandum esse cor populi Iudaici. Nõ ꝙ Deus populũ obcęcaret, sed vt obcęcaretur permisit,non dans illis gratiam, quia illi eam non solum nullo modo merebantur,sed nec eam petebant,nec volebant. Imò Christus alloquens Hierosolymam aiebat: Quoties volui congregare filios tuos:& noluisti. Nec dicit diuus Paulus: Cæcitas ex parte contigit in Israël,vt plenitudo Gentium intraret: quasi non possent Gentes intrare,nisi Iudæi obcęcarentur: sed donec plenitudo Gentium intraret. Nõ igitur eos Deus obcęcauit, sed eorũ inuidia, & malitia & pertinacia eos tenebris cooperuerũt: Deus enim est lux vera, quę illuminat omnẽ hominẽ venientem in hunc modũ: qui Gentes antea cæcas vero fidei lumine illustrauit. Et quia Iudęorum cęcitas accepta occasione viam muniuit, qua Gẽtes ingrederentur,duratura est donec Gẽtium plenitudo recipiat fidem, & tunc finita cæcitate,mortuo Antichristo,ingredientur omnes Hebræi & erit tũc vnum ouile,& vnus pastor. Id prędixerat regius vates ita canens: Cogitauerunt consilia,quę non potuerunt stabilire: Quoniam pones eos dorsum: in reliquiis tuis pręparabis vultũ eorum. Hęc Iudęorum consilia fuerunt velle Christi famam extinguere,eiúsque splendorem maculare: quę eos fefellerunt: nam quantò magis eius famã voluerunt sepelire, tantò eam splendidiùs illustrarunt. Eos posuit Deus deorsum, permittens vt caderent retro: sed in reliquiis, hoc est in Enoch & Elia tempore Antichristi pręparabit vultum illorum,eos illuminando, & ad veram fidem conuertendo. Et tunc implebitur id,quod dixit Esaias: Et veniet Sion redemptor,& eis, qui redeunt ab iniquitate in Iacob,vel vt vertit diuus Paulus: Venit ex Sion,qui eripiat,& auertat impietatem à Iacob. Tũc enim plenitudo Gentium introibit,& omnis Israël saluus erit,& reducetur in libertatem captiuitas Iacob. Iudei,Gentiles,& Mahumeti, recipiẽt Christi fidem. Diuus Augustinus, diuus Hieronymus, & infiniti prope doctores aiũt circa finẽ mũdi venturos esse Eliam & Enoch, & conuersuros esse Iudęos ad Christi fidẽ. De Elia enim ait Deus per Malachiam: Ego mittam vobis Eliam prophetam, antequã veniat dies domini magnus & horribilis: & conuertet cor patrum ad filios,& cor filiorum ad patres eorum.

Rom. 11. *Rom. 10.* *Ephe. 2.* *Esai. 6.* *Mat. 23.* *Ioan. 1.* *Ioan. 10.* *Psal. 20.* *Esai. 59.* *Rom. 11.* *Mal. 4.*

Et assumam zelum pro nomine sancto meo. Id est, prosequar Iudęorum populum amore,vt antea solebam,& hoc non propter eorum merita, sed propter nomen sanctum meum.

Et portabunt confusionem suam. Quando in memoriam reduxerint,se de Christo detraxisse eúmq; iniuriis affecisse, & ad cædem crudelissimam vocasse.

Et reduxero eos de populis. Hoc est de Gentium

erro

erroribus & idololatriis. Acsi dicat: Mortuo Antichristo Christiani illi, qui fuerant inter fidei hostes captiui, liberabuntur, & ad terras suas reducentur.

Eo quòd effuderim spiritum meum super omnem domum Israel. Id est, ecclesię meæ fauebo, nam in illã conferam gratiam & spiritum meum. Hic est spiritus ille, de quo dixit Deus per Ioelem prophetam: Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Totum hoc ab illo loco: Nunc reducam captiuitatem Iacob, vsque ad finem huius capitis, vbi agitur de reductione à captiuitate, potest intelligi de reditu à captiuitate Babylonica, in qua Iudæi, cum hęc Ezechiel literis mandaret, detinebantur. Locutus fuerat primò de liberatione ab illa seruitute, postea se transtulit ad liberationem spirituale͂ à peccato, & ad redemptionem per Christum in primo aduentu, vnde se contulit ad Antichristi tyrannidem, & ad liberationem ab ea per Christum prope finem mundi, & ad pacem & tranquillitate͂, & vnitatem ecclesiæ post mortem Antichristi: nunc redit ad id, vnde digressus est, nimirum ad liberationem Hebræorum à Babylonica seruitute, quam Deus illis hoc loco promisit. *Ioel.2.*

ANNOTATIONES EX Hebræo in cap. XXXIX.

Circumagam te, & educam te. In Hebraico est: ושובבתיך וששאתיך vexouauttica vexixethica. Primum verbum est xauau, quod significat circu͂ agere, conterere, & in scint illas redigere. Vnde xeuib significat scintillam, fragmentum, & co͂tritionem, & araneæ telam. Id quod est apud Oseam in capite octauo. In aranearum telas erit vitulus Samariæ, potest verti: In fragmenta seu scintillas redigetur vitulus Samariæ. Acsi diceret: Confringe͂dus est ab Assyriis vitulus, quem decem tribus Deo vero relicto coluerunt. Ergo pro circumagam te hoc loco poterat verti: Conteram te, siue co͂fringam te, siue infrustra aut scintillas redigam te. Septuaginta tra͂stulerunt συνάξωσε, Id est, congregabo te. Acsi dicat Deus: Ego permittam, vt exercitum tuum congreges, & pares. Secundum verbum est xaxah, quod significat succidere, adducere, euertere, seducere, & sextare, hoc est sextam partem detrahere. Vnde dictio xex ab hoc verbo deriuata significat sex. Eam ob causam verti poterat locus hic: Et succidam, siue euertam te. Vel, & ducam te, quemadmodum transtulit noster interpres, septuaginta interpretes secutus. Vel permittam vt seducaris. Cui interpretationi fauet paraphrasis Chaldaica habens: Errare faciam te. Vel, Et relinquam sextam partem ex te. Et ita vertit Pagninus. Quasi dicat: Quinque partes populi tui interficiã, sextam autem intactam reseruabo. Vel, Et sex plagis afficiam te. Has plagas connumerauit capite præcedente, cùm dixit: Et iudicabo eum peste, & sanguine, & imbre vehementi, & lapidibus immensis, & igne, & sulphure. Perpende hanc vltimam interpretationem, & fortasse tibi non displicebit: placuit enim nonnullis viris doctis. Ea, quæ literis mando, priusquam proferantur in lucem, amicis ostendo viris doctis & limato iudicio præditis. Vt enim pictor solers & prudens tabulas à se pictas, & industria elaboratas aliis porrigit considerandas: vt si quid in illis deprehenderint erratum, emendetur, illéque secum, & cum aliis quid in illis reprehensibile sit, exquirit: sic amicorum sapientium consilio permulta nobis facienda, & omittenda, & corrigenda sunt. *Ose.8.* *3.Re.12.* *Simile*

Et immittam ignem in Magog, & in iis qui habitant in insulis confidenter. Septuaginta habent. Et mittam ignem in Magog, & habitabuntur insulę in pace. Ciuitates seditionibus commotæ, & sceleratorum procellis exagitatæ insulę appellantur. Ea ratione ductus Esaias Hierosolymam vi impiorum oppugnatam, & concussam insulam his verbis vocauit. Et dicet habitator insulę huius. Insulæ etiam pro Gentibus flagitiorum stimulis concitatis accipiuntur, vt apud eundem Esaiam: Taceant ad me insulę. Hoc est animum recipiant, & in rerum aduersarum mole viribus roborentur: æquo, tra͂quillo, ac forti animo me expectent. Hactenus ceciderant animo, & vitiis se tradiderant nunc recipiant nouas vires, & ad me conuertantur. Volens autem diuinus vates indicare, quid per insulas intelligeret, subiunxit: Et Gentes mutent fortitudine͂ suam. Vbi particula, & accipitur pro id est. Tacere insulas ad Deum, & Gentes mutare fortitudine͂ suam, idem est. Mutare autem fortitudinem Hebraismus est, significans accipere nouas vires quemadmodum tacere ad Deum. Vnde idem propheta, In silentio, inquit, & spe erit fortitudo tua. Et diuinus psaltes: Tace domino, pro quo noster interpres habet: Subditus esto domino. Vtroque enim modo verti potest. Accipi autem insulas pro Ge͂tibus indicat apertè locus. Esaię capite quadragesimosecu͂do. Nam vbi communis editio habet: Legem eius insulę expectabunt, habent septuaginta interpretes: gentes sperabu͂t. Quam versionem diuus Mattheus capite sui euangelij duodecimo secutus est. Poterat igitur transferri locus hic Ezechielis: Mittam ignem in Magog, & habitabuntur vrbes in pace. Vel, & Gentes, quæ fuerant ab Antichristo exagitatæ, eo mortuo in tranquillitate vitam degent. *Esai.20* *Esai.41* *Esai.30* *Psal.36.* *Esai.42* *Mat.12*

Dabo Gog locum nominatum sepulchrum in Israel. Pro loco est in Hebraico: מקום mecom, à verbo קום, quod significat stare, & stabile esse. Secundo capite Iosue, vbi nos habemus: Non rema͂sit in nobis spiritus, pro remansit est in Hebraico verbum hoc. Ideo poterat verti locus ille: Non stetit in nobis spiritus. Nam cum homo metu perterretur, cadit eius spiritus, & concidit cor eius. Id significant verba illa Dauidis primo libro Regum mandata; Non concidat cor cuiusquam in eo. Cùm autem est intrepidas, nullo timore commotus, dicitur stare. Vnde apud Latinos stare animo, est esse fortitudine roboratu͂, & nullo modo despondere. Ita Cicero in epistola quadam ad Atticum, Stamus, inquit, animis. Et stare pro durare & permanere sæpenumero vsurpat, vt libro Officiorum secundo: Vtinam respublica stetisset, quo cœperat statu. Capite quadragesimo sexto, inducit Esaias Deum in hunc modum loquentem: Consilium meum stabit, & voluntas mea fiet. Vbi pro stabit est verbum hoc קום. Acsi dicat Deus: Permanens erit & stabit consilium meum, & quicquid voluero, fiet. Significat etiam verbum hoc surgere, vt in psalmo vndecimo: Nunc exurgam dicit dominus. Et psalmo primo: Ideo non resurgunt impij in iudicio. Etsi omnes resurrecturi sunt, iuxta id quod ait diuus Paulus in epistola secunda ad Corinthios: Omnes quidem *Iosue.2.* *1.Reg.17.* *Esai 46* *Psal.11* *Psal.1.* *2.Cor.6*

quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur; tamen impij non dicuntur resurgere quia non sunt ad vitam æternam resurrecturi, quæ est resurrectio iustorum, de qua loquitur illic psalmographus. Cùm resurrectio sit reditus ad vitam, vitã autẽ damnatorum mors potiùs dicatur quàm vita, rectè dicit diuus psaltes impios nõ esse resurrecturos. Sed quoniam verbum hoc, quod pro resurgere ponitur, stare etiam significat, vti diximus, potest locus ille hunc habere intellectum: Quanquam mortales omnes sunt ad vitam reuocandi, cùm Christus de cœli fastigio ad vniuersale iudicium exercendum venerit, tamẽ nefarij homines, qui se impiis tradiderunt sceleribus, & vitiorũ suorum constituerunt monumenta, & in lethali flagitio è vita migrarunt, non poterunt in iudicio consistere, aut stare: sed causa cadent, & separati à cœtu iustorum, in barathrum æternarum pœnarum precipitabuntur. Apud Marcum Tullium, & graues illos authores, qui nobis fontes aperuerunt eloquentiæ, & linguam illustrarunt Latinam, ille dicitur cadere causa, qui litem amittit, aduersus quem iudex sententiam fert. A verbo hoc קום deriuatur
Iob.20. nomen macon, quod stationem seu locum significat: vt apud Iob: Nec vltra intuebitur eum locus suus. Vbi locus accipitur pro oppido, seu congregatione, in qua habitabat. Et psalmo cẽtesimotertio. In omni loco dominationis eius benedic anima mea dominum. Et ratione ductus interpres noster vertit ita hunc Ezechielis locum: Dabo Gog
Psal. 103.
Psalm. locum nominatum. Pro nominato est in Hebraico dictio xam, quæ significat ibi, & illic, vt in psalmo: Super flumina Babylonis, illic sedimus, & fleuimus. Pro illic est in Hebraico hæc eadem dictio. Significat etiam illuc, Vt apud Iob: Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc. Vbi per vterum matris intelligit sepulchrum & terram quæ est omnium mater. Id intuens Salo-
Eccle 3. mon dicebat in Ecclesiaste: Omnia pergunt ad vnum locum: de terra facta sunt, & in terrã pariter reuertuntur. Narrat Titus Liuius libro primo ab vrbe condita, filiis Tarquinij Delphos profectis & interrogantibus, quis eorum esset Romæ principatum obtenturus, dictum esse, eum regnaturum, qui priùs matrem osculatus esset. Cùm autem illi currerent vt matrem oscularentur, Iunius Brutus, qui aderat, & responsum audierat prolapsum se finxit, & terram osculatus est, eam esse matrem suam intelligens. Idque factum eius rei euentum comprobauit. Nã cum eiusdem Bruti opera Tarquinius expulsus esset ob eius superbiam & cætera flagitia, fuit ipse Brutus primus consul creatus: Osculatus est enim primum matrem suam, hoc est terrã, quam Iob vterum matris suæ appellauit, dicens: Nudus egressus sum de vtero matris meæ, nudus reuertar illuc. Et pro illuc est in Hebraico dictio xã. Vides igitur dictionem hanc significare illic, & ibi. Eam ob causam Pagninus ita vertit hunc Ezechielis locum. Dabo ipsi Gog locum sepulchri ibi in Israël Sed quoniã hæc particula, xam, deriuatur à dictione, xem, quæ significat nomen, ideo ponitur pro re nominata, quam significationem secutus est, & rectè quidem, noster interpres.

Eò quòd effuderim spiritum meum super omnem domum Israel. In explanatione per hunc spiritum diximus significari Spiritus sancti gratiam. Potest nihilominus per illum intelligi ira Dei, quam ipse aduersus Iudæos ostendit puniens eos iuxta eorum scelera. Huic expositioni fauet septuaginta interpretum translatio, quæ pro spiritu habet θυμὸν, hoc est furorem: pro quo in Hebraico est dictio רוח ruach, quæ spiritum significat, vt apud Esaiã cap. 32. Esai.32
Donec effundatur super nos spiritus de excelso. Et Zach.6.
furorem, vt apud Zachariam: Requiescere fecerũt spiritum meum in terra aquilonis.

Argumentum Capitis XL.

Ostenditur diuino vati Dei templi & ciuitatis, hoc est ecclesiæ militantis per Christum institutio & ecclesiæ triumphantis gloria, & mirabilis amplitudo, vbi beati pulcherrimis ornamentis muniti, & cœlestibus inexplicabilibusque gaudiis magnificentissimè cumulati Deum ipsum intuentur, & sempiterna diuini numinis contemplatione oblectantur. Intuetur Ezechiel mentis oculis diuino lumine lustratæ mensuram longitudinis, latitudinis, & altitudinis portarum, thalamorum, fenestrarum, vestibulorum, cubiculorum, graduum, & totius denique ædificij: quod verbis describit difficillimis explicatu. Qui erat spiritu prophetico afflatus, qui animi aciem perpurgatam in rerum omnium dominum & moderatorem intendebat, alta hæc mysteria sole ipso splendidiora penetrabat. Nos verò, qui humi repimus & in tam eximium rerum excelsarum splendorem extollere intellectum non valemus, dabimus operam, vt literam in apertiore sententia exponamus illis, saltem aperiens fores, qui in arcana interiora penetrare voluerint. Nos experiemur hæc, illi sublimiora consequi contendant, par enim esse existimo, omnes omnia experiri, qui res magnas, & magnopere expetendas concupierunt.

CAPVT XL.

IN vigesimo quinto anno transmigrationis nostræ, in exordio anni, decima mensis, quartodecimo anno postquam percussa est ciuitas, in ipsa hac die facta est super me manus domini, & adduxit me illuc in visionibus Dei. Adduxit me in terram Israel, & dimisit me super montem excelsum nimis, super quem erat quasi ædificium ciuitatis vergentis ad austrum: & introduxit me illuc. Et ecce vir, cuius erat species, quasi species æris, & funiculus lineus in manu eius, & calamus mensuræ in manu eius. Stabat autem in porta, & locutus est ad me idem vir: Fili hominis, vide oculis tuis, & auribus tuis audi, & pone cor tuum in omnia, quæ ego ostendam tibi, quia vt ostendantur tibi, adductus es huc. Annuntia omnia, quæ tu vides, domui Israel. A

EXPLANATIO.

In vigesimoquinto anno. Cùm Hebræi essent in Babylonica captiuitate detenti, eorumque languesceret industria, & vires confringerentur: non existimabant fieri posse, vt ad patriam aliquando

 redi

redirent, & templum ac ciuitatem suam instaurarent. At voluit eos Deus spe restitutionis suæ per Ezechielem reficere & roborare. Eam ob causam ostendit ei templi Hierosolymæ, eiusdémque vrbis instaurationem, præcipiens illi, vt nuntiaret Hebræis visionem hanc, qua intelligerent, esse seipsos ad patriam suam reuocandos, & in pristinam dignitatem restituendos. Vt autem huius vaticinationis memoria non deleretur obliuione posteritatis, mandauit eam literis diuinus vates, vt esset perpetuis contestata monimentis. Nuntiabat illis ventura, hortans eos ne exilio & calamitate, & rerum aduersarum fluctibus vsqueadeò commouerentur, vt ærumnis suis adhiberent de diuina pietate desperationem. Quin potius eos excitabat, vt ad Deum confugerent, in quo spem suam collocarent: nam ipse sciebat fore, vt ad terram promissionis gaudio exultantes redirent: quoniam spiritu prophetico viderat templi & ciuitatis reædificationem: quam à principio huius capitis vsque ad finem libri multis verbis describit. Et ita euenit, vt ipse prædixit. Nam sub Zorobabele, & Iesu filio Iosedech, & Nehemia, fuerunt Israelitæ ad patriam cum gaudio & honore reuocati, & templum ac vrbem collapsam restituerunt, vt in libris Esdræ literæ diuinæ testantur. Sed vaticinans Ezechiel de templo Hierosolymæ ædificando rapitur spiritu, & à templo materiali ad templum spirituale se transfert, & de ecclesia catholica, de hoc admirabili templo, quod mentis oculis intuebatur construendum à Christo, vaticinatur. Templum enim hoc, quod spiritu prophetico vidit, de quo præcipuè tractat in hac visione: multò sublimius est & magnificentius tẽplo sub secũdo illo Zorobabele ædificato: imo ipso primo templo à ditissimo & illustrissimo rege Salomone sumptuosissimè condito multò illustrius & præstantius. Et ciuitas hæc, quam ædificandam perspexerit, per quã etiam ecclesia significatur, multò est amplior & capacior, & celebrior ciuitate illa, quam Nehemias & Zorobabel instaurauerunt. Præterea templum illud secundum reædificatum fuit in loco, vbi prius fuerat, vt constat ex libro primo Esdræ, capite tertio: atqui primum templum fuerat in vrbe ædificatum, vt patet ex tertio, & quarto Regum, ergo secundum fuit in eadem vrbe conditum à Nehemia, & cæteris Hebræis. At templum hoc, de quo hìc loquitur Ezechiel, non erat in ciuitate, imo longo interuallo distabat ab illa: quoniam inter templum & ciuitatem erat pars quædam portionis sacerdotum, & tota portio leuitarum, vt capite vltimo huius visionis licet videre. Et multa alia dicit de aquis è templo egredientibus, & in mare mortuum intrantibus, de arboribus fœcundissimis, quæ singulis mẽsibus vberrimos fructus ferebant, & de multis aliis, quæ in secundi templi instauratione nunquam fuerunt, nec erunt in æternum in populo Iudæorum. Quare in errore aperto versantur, qui aiunt omnia hæc esse ad reditum Iudæorum ex Babylonica captiuitate in patriam referenda: & ad vrbis Hierosolymæ, ac templi lapidei instaurationem tantummodò accommodanda, & ad nihil aliud Ezechielem respexisse. Quis non videt hæc omnia, & multa alia, quæ hìc fuerunt prædicta, quæ diuinus vates conspexit fore in huius sui templi & vrbis constructione, nec in primo, nec in secundo templo, nec in ciuitate Hierosolyma terrena vnquam fuisse. Referuntur quidem ad ecclesiam catholicam, & ad hominum generis redemptionem per Christum, vt ipso adiuuante in huius visionis progressu ostendemus. Erat enim præcipuum diuini vatis institutum, de templo illo vaticinari, quod Christus erat constructurus, & de ciuitate illa pietatis & religionis plenissima, hoc est de ecclesia catholica, quam saluator noster verus Deus & verus homo mirabiliter constituit, tanta firmitudine & fortitudine roboratam, vt nullis vnquam nec tyrannorum, nec hæreticorum machinis possit euerti. Ea enim est illa, de qua dixit ipse dominus: Portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Calx, qua fuit hæc domus coagmentata & astricta, non materialis est, sed spiritualis, sanguine ipsius Christi cõglutinata, vt homines cœlesti patri reconciliaret, & duos populos diuisos Gentium & Hebræorum in hac vna domo coniungeret, sibíque per fidem & charitatem copularet. Ideo ait diuus Paulus in epistola ad Ephesios: Vos qui aliquando eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtráque vnum, & medium parietem maceriẹ soluens, inimicitias in carne sua. Medius pariẹs, quem Christus diruit morte sua, qui & Gentes & Iudæos diuidebat, & vtrosque à deo separabat, peccatum erat, & hominum flagitia, & odia inter Gentes & Iudæos: quæ omnia idem apostolus statim appellat inimicitias, & ex duobus populis domum vnam constituit. Hæc est domus illa, de qua ait apostolus in epistola prima ad Timothæum: Vt scias, quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quẹ est ecclesia Dei viui, columna, & firmamẽtum veritatis. Et in 1. ad Corinthios, Templũ, inquit, Dei sanctum est, quod estis vos. Et in secũda: Vos estis templum Dei viui. Hoc templũ hanc ecclesiam catholicam consummauit Christus, cũ pendẽs in cruce vulneribus sauciatus, volens spiritum emittere dixit: Consummatum est. Et quoniam ecclesia catholica non solum templum vocatur in diuinis literis, sed ciuitas, eã ob causam agit in hac visione Ezechiel de templi, & ciuitatis, hoc est de ecclesiæ per Christũ constructione. Ecclesia enim est ciuitas illa, de qua ait regius vates: Fluminis impetus lætificat ciuitatẽ Dei. Acsi diceret. Donorũ cœlestium & gratiarum affluentia ecclesiã Christi gaudio perfundit. Vocatur ecclesia, aurora, mater, sponsa, columba, amica, electa, fons Israelis, cœlum, regina, vinea electa, regnum Dei, solium Dauidis, domus Iacob, Sion, Hierosolyma, domus Dei, columna & firmamentũ veritatis, mons sanctitatis, tabernaculum, templum, ciuitas Dei: & aliis nominibus eius dignitatem explicantibus. Sed ex omnibus his elegit Ezechiel hæc duo, nempe templum & ciuitatem, quibus ipse, imò Deus per ipsum eam significauit. Et quoniam diuini vates prędixerunt Messiã esse regem, vt Dauid psalmo. 2. Zacharias capite nono, Sophonias capite tertio, Ezechiel capite trigesimoseptimo, & multi alij idipsum contestantes: huius autẽ regis munus erat ædificare templũ & ciuitatem: agit modo Ezechiel de hac ædificatione sibi à Deo ostensa in spiritu: fuit enim hæc visio intellectualis & imaginaria. De ædificatione hac fuerat Dauid in hunc modum vaticinatus: Ædificans Hierusalem dominus dispersiones

Marginalia: 1. Esd. 1. 3. 4. — 1. Esd. 3 — 3. Reg. 6. — 4. Reg. 24. — Inf. 48. — Inf. 47. — Mat. 16 — Ephe. 2 — 1. Ti. 3. — 1. Cor. 3. — 2. Cor. 6 — Inf. 19. — Psal. 45 — Psal. 2. — Zach. 9 — Sophõ. 3. — Sup. 37.

Psalm 146. siones Israelis congregabit. Non loquitur diuinus Psaltes præcipuè de mœnium terrenæ vrbis constructione, sed de ædificatione ecclesiæ, diuinis sacramentis tanquam firmissimis muris & propugnaculis munite. Zach.6. Zacharias de Messia loquens, Ecce, inquit, vir, Oriens nomen eius, & subter eum orietur, & ædificabit templũ Domino. De hoc Oriente ait alter Zacharias Ioannis Baptistæ pater: Luc.1. Visitauit nos Oriens ex alto, illuminare iis, qui in tenebris, & in vmbra mortis sedent. Sed pro Oriente est apud Zachariam dictio tsema, quæ germen etiam significat: cuius nomine Christus quoque significatur, vt apud Esaiam: In die illa erit germen Iere 23. domini in magnificentia & gloria. Et apud Ieremiam: Suscitabo Dauid germen iustũ, & regnabit rex, & sapiens erit. Quæ verba non de Dauide, qui mortuus erat, sed de Christo, qui erat venturus intelliguntur. Huius ædificationis meminit etiam Esai.45 Esaias, cùm Deum patrem ita inducit de filio suo loquentem: Ipse ædificabit ciuitatem meam, & captiuitatem meam dimittet non pretio, nec muneribus. Acsi diceret: Ipse meam constituet ecclesiã, & homines à dæmone captiuos eripiet, non auro & argento, sed verbo, & pretioso sanguine suo: & veram propagabit religionem toto terrarum orbe, & eos, qui erant variis ritibus & superstitionibus obstricti, & per diuersas regiones dispersi, in vna ecclesia congregabit. Hæc est Hierosolyma spiritualis, in qua regnat Christus, & regnabit in æternum, quæ constructa est viuis ex lapidibus, hoc est fidelibus Christianis Deum colentibus, verámque fidem eius amplexantibus. Per Nathan illum prophetam sapientia insigni, & virtute præstãti, quem effert laudibus diuina scriptura allocutus est Deus 2.Reg.8 Dauidem in hunc modum: Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius: ipse ædificabit domũ nomini meo, & stabiliam thronum regni eius vsque in sempiternum. Ego ero ei in partem & ipse erit mihi in filium. Quem locum diuus Paulus in epistola ad Hebræos de Christo interpretatur. Incepit propheta Heb.1. loqui de Salomone caduco, terrenę Hierosolymę rege, sed raptus in spiritu transfert sermonem ad Salomonem ęternum ecclesię catholicę regem, more aliorum prophetarum. Id enim, quod præcipuè verbis illis Spiritus sanctus, intẽdit, fuit promittere Christum, qui esset ecclesiam ędificaturus. Si perpendere volueris, inuenies nonnulla in illo vaticinio, quę non Salomoni, sed Christo conueniũt. Quî enim fieri potest, vt ei verba illa accommodentur: Stabiliam thronum regni eius in sempiternum, cùm videamus clarius luce meridiana thronum eius defecisse, & fuisse Hierosolymam penitus euersam, & terram illam Iudææ esse ab infidelibus occupatam? Sed dicuntur illa de Salomone, quatenus erat Christi figura: & eam ob causam sunt pręcipuè de Christo intelligenda, qui templum perpetuum, hoc est ecclesiam ædificauit & erexit nunquam interituram. Illud Salomonium templum, quia manu factum est, manu cecidit, ecclesia verò, quia diuino spiritu ędificata est, nunquam peribit: est enim ędificium diuinum, quod nulla humana vis euertet, nulla vetustas cõsumet, nulla posteritatis obliuio delebit. Hoc est ędificiũ, de quo vaticinatus est hoc capite cum sequentibus Ezechiel. Hic est sensus literalis huius visionis, hic est eius germanus intellectus, non autem ille, qui prima facie videtur vocibus significari, sed quem pręcipuè diuinus vates intelligit, & spiritus sanctus intendit. Et quoniam duplex est ecclesia, altera militans in terra, altera triumphans in cœlo, loquens diuinus vates de militãte transfert se interdum ad triumphantem, quoniã omnes, qui ad triũphantem ascendunt, ciues fuerunt militantis. Cum autem ad sublimẽ illam, quæ triumphat in gloria, & ad excelsam mysteriorũ eius contemplationem ingreditur, illum quasi quidam æstus spiritus procul arripit à terra, atque in altum à conspectu penè omnium tollit. Hinc efficitur, vt nobis visio hæc obscurissima videatur. Et quoniam ego nunquam tantum mihi tribui, & arrogaui, vt sperarem esse me huic obscuritati lucem aliquam allaturũ, eiusque difficultas me deterrebat, & ab iis commentariis scribendis retardabat, cogitaui sæpe de illis dimittendis. Sed ingredienti mihi considerandũ fuit, quid agere deberem: nũc quidem iam quocúnque ferar, danda nimirum vela sunt. Vtinam aura secunda, & diuinę sapientiæ flatu nauigationem cõficiam: vtinam diuinus spiritus animum meum afflet, vt possim diuini vatis mentem explicare, eiusque cœlestis philosophię fontes aperire. Sed iam ad literę explanationem accedamus.

In vicesimoquinto anno transmigrationis nostræ. Obtinente Iudæorum regno Ioachin, qui fuit etiã Iechonias appellatus, capta fuit Hierosolyma à Chaldęis, & multi Iudæorum fuerũt cum rege suo in Chaldæam translati. Post Iechoniam fuit Sedechias in regiam dignitatem euectus: sed anno sui principatus vndecimo fuit oppugnatus à Chaldæis & captus, & acerbissimis calamitatibus oppressus: & tota Hierosolyma vastata, & funditus euersa: & Iudęi in vincula coniecti, ac in Chaldæã ignominiose adducti. Et hęc propriè appellatur captiuitas Babylonica, cùm ea quę fuit sub Iechonia transmigratio appelletur. Ait igitur nũc Ezechiel, qui cum Iechonia transmigrauerat, fuisse sibi ostẽsam à Deo visionem hanc anno vicesimoquinto à transmigratione, & quartodecimo à captiuitate, quando ciuitas sub Sedechia vastata fuit. Idem annus, qui fuit vndecimus à transmigratione Iechonię, fuit vndecimus à regno Sedechię, in quo euersa fuit ciuitas. Si autem iungas quatuordecim cum vndecim, inuenies vigintiquinque: tot enim interfluxerunt inter transmigrationem Iechonię, & visionem hanc. Vnde constat fuisse annum quartumdecimum à ciuitatis euersione vicesimum quintũ à transmigratione Iechonię. Fuit autem eius transmigratio anno vicesimoquinto à lege inuenta, & à iobileo: nam liber legis inuentus fuit anno iobilei. Cùm autem Ezechiel inciperet vaticinari anno quinto à transmigratione, vt ipse capite primo asseruit, rectè sequitur, fuisse annum illum trigesimũ ab eo tempore, quo liber legis regnante Iosia fuit à summo Pontifice repertus, vt in explanatione primi capitis ostendimus. Atqui à prima visione vsque ad hanc fluxerunt viginti anni, & à transmigratione ad illam vigintiquinque. Ergo visio hæc facta fuit annoquinquagesimo ab inuenta lege, & ex consequente à iobileo. Cùm autẽ iobileus esset anno quinquagesimo, apertè concluditur, fuisse visionem hanc ostensam Ezechieli anno iobilei, quando omnia sunt libera. Æquum enim erat, vt in

4. Reg. 24. 4 Reg. 24. Sup.1.

in iobileo, in anno libertatis ostenderetur hæc visio de Christi in mundum aduentu, & ecclesiæ constitutione, & redemptione humana, quando vnigenitus Dei filius homines à peccato, & à dæmonis tyrannide, & ab Agar ancilla in seruitute generante, & cum filiis suis seruiente eripuit, & in ecclesia catholica, quæ est superna Hierusalem, non terrena respiciens vt synagoga, sed quæ sursum sunt, quærens, quæ libera est, & mater nostra, collocauit. Quam ob causam ait apostolus: Itaque fratres non sumus ancillæ filij, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberauit. Hæc est libertas, de qua ait idem apostolus: Vbi spiritus domini, ibi libertas. Et diuus Iacobus apostolus euangelium vocat legem libertatis. Sed hæc libertas spiritualis est, nō carnalis, qualis est illa, quam prædicant Lutherani, & cæteri hæretici, carni obedientes: quorum libertas est impia seruitus, quoniam seruiunt dæmoni, mundo, & carni. Et prætextu euangelicæ libertatis carnalem prædicant libertatem, & omnem doctrinam euangelicam, omnemque ecclesiasticam disciplinam euertere contendunt. Qua de re alibi disseruimus. Vera libertas est non seruire peccatis, & repudiatis veteris legis cæremoniis, & Gentium superstitionibus, euangelij sequi puritatem. Hanc libertatem attulit in mundum Christus Deus noster, hæc est libertas spiritualis & perpetuus iobileus, cuius figura fuit iobileus ille antiquus in lege constitutus: in quo Ezechiel vidit ecclesiæ per Christum constitutionem, & libertatem euangelicam, & cætera, quæ huic vltimæ parti suarum visionum mandauit. Præterea non desunt, qui asserant, fuisse visionem hanc Ezechieli ostensam mense septimo, die expiationis, qui decimus erat, & celebris apud Hebræos, vt est in libro Leuitici literis mandatum. Nec obstat dicere Ezechielem hoc loco, fuisse hoc in exordio anni. Et si enim annus apud Hebræos incipiebat à prima die mensis primi, tamen annus iobilei incipiebat à decima die mensis septimi. Vnde in Leuitico dicebat Deus, Clanges buccina mense septimo, decima die mensis, propitiationis tempore, in vniuersa terra vestra, sanctificabisque annum quinquagesimum. Cùm igitur visio hæc facta fuerit in principio anni iobilei, atqui principium anni iobilei inciperet die decimo, qui erat dies expiationis & celebritatis, apertè cōcluditur, factam fuisse visionem hanc in die expiationis & celebritatis. Et pulchrè quidem: nam visio hęc agit de ecclesię catholicę ædificatione, in qua est vera peccatorū expiatio, & perennis sanctorum celebritas, Eodē modo apparitio angeli facta Zacharię, in qua fuit exordium redemptionis humanę denūtiatum, fuit die expiationis, vt validissimis rationibus Paulus Burgensis in additione ad caput primum diui Lucæ probauit. Triplex erat annus apud Iudęos, nimirum vsualis, legitimus, & emergens. Vsualis incipiebat à Ianuario, & eo vtebantur in contractibus: legitimus incipiebat primo die lunæ propinquioris equinoctio vernali, & eo vtebantur in solennitatibus: emergens incipiebat prima die iobilei, quę erat decima dies mensis septimi, aut aliquo die celebri & memorabili ob factū aliquod egregium & insigne. Et de hoc tertio anno loquitur in præsenti Ezechiel, qui fuit quartusdecimus à ciuitate percussa: quia à transmigratione Babylonis

Gala. 4. *Gala. 4.* *2. Cor. 3.* *Iacob. 1.* *Leu. 16.* *Leu. 25.* *Luc. 1.*

fuerunt, teste diuo Mattheo quatuordecim generationes vsque ad Christū, quando promissa est restitutio, & vera spiritualis Hierosolymæ instauratio. *Mat. 1.*

Facta est super me manus domini Hoc est afflatus sum diuino spiritu. Vidi intellectuali & imaginaria visione per spiritum propheticum ea, quæ sequuntur. Fortasse videbatur sibi asportari manu cuiusdam effigiei Deum repræsentantis. Pagninus vertit: Fuit super me prophetia Domini. Alij transferunt: Facta est vis diuina super me. Hebraismus est, quo vsus fuit Ezechiel capite primo, & tertio, & trigesimoseptimo. *Sup. 13. & 37.*

Et adduxit me illuc Adduxit me manus domini in terram Iudææ. Nihil præcessit in litera, ad quod referatur hoc aduerbium, illuc. Sed volens ostendere esse ad terram promissionis referendum, subdit: Adduxit me in terram Israel. Prolepsis est figura, cùm quæ sequi debent, præponuntur: vt in psalmo, Fundamenta eius in montibus sanctis: diligit dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Et suprà capite primo: Et factum est, &c. *Psal. 86* *Sup. 1.*

In visionibus Dei Id est, in visionibus egregiis & diuinis. Ea, quæ magna sunt, & eximia, Dei appellantur: vt ciuitas Dei cedrus Dei. Et si tota hæc visio vna sit vsque ad finem libri, tamen voluit propheta vti numero plurali, quia longa est, & multa complectens. Tu autem perpende eius maiestatem, & amplitudinem. Qui eam videt, propheta Dei est, qui eam ostendit, est Deus, locus, in quo ostenditur, est terra sancta, quò propheta raptus fuit, qui eum illuc duxit, est dominus, aut manus domini, id quod videtur, est humani generis redemptio. Quis tanta rerum celsitudine non mouebitur?

Et dimisit me super montem excelsum nimis Hic est mons Sion, quem nimis excelsum vocat ob rei dignitatem, sublimemque mysteriorum ibi effectorum celsitudinem. Erat diuus vates corpore in Babylonia, spiritu verò, & visione prophetica in Iudæa, quæ longo inter se interuallo distabant. Duplex fuit huius visionis locus, vnus subiectiuè, hoc est Babylonia, alter obiectiuè, hoc est Iudæa. Et in vtroque erat Ezechiel eodem tempore, sed diuerso modo.

Super quem erat quasi ædificium ciuitatis vergentis ad austrum Non vidit oculis corporis ædificium aliquod realiter, sed mentis oculis imaginem quandam ædificij conspexit: eam ob causam ait: Super quem erat quasi ædificium. Potest etiā particula, quasi, referri ad verbum ciuitatis, vt sit sensus: Super montem illum excelsum vidi mentis oculis ædificium, quasi ciuitatis vergentis ad austrum. Hoc ædificium templum est: sed quoniam templum hoc erat cinctum muris, munitum domibus, atriis, portis, & mœnibus, ideo ob eius amplitudinem & magnificentiam cum ciuitate comparatur. Et quoniam mons ille erat altior ex parte aquilonari, ideo dicitur ædificium hoc esse instar ciuitatis vergentis ad austrum, quia ex parte austri erat aliquantulum demissum. Sunt qui dicant duo hic vidisse prophetam, nimirum templum & ciuitatem, qui per ædificium intelligunt templum per ciuitatem verò vergentē ad austrum nouam Hierosolymam, de qua loquitur Ezechiel in fine visionis. At prior expositio est planior, & literæ accommodatior,

modatior, non enim ait: super quem erat quasi ædificium & ciuitas: sed super quem erat quasi ædificium ciuitatis. Vidit quidem ciuitatem, sed modò de illa non loquitur: loquetùr autem postea. Nunc describit templum illud magnificum cum vrbe
Psal. 121 comparatum, quod etiam dicitur suo modo Hierusalem. De eo ait ita psalmographus: Hierusalem, quę ędificatur vt ciuitas, cuius participatio eius in idipsum. Aduerte. Non ait: Hierusalem, quę ędificata est ciuitas, sed vt ciuitas: quemadmodum hoc loco Ezechiel non ait: vidisse ędificium ciuitatis, sed quasi ędificium ciuitatis. Verba illa Dauidis: Cuius participatio est in idipsum, hunc habet sensum: Aedificatio eius est omnibus numeris absoluta, nam participatio suorũ ciuiũ est sibi ipsis cõiuncta, & vna fide adunata. Primum huius ciuitatis fundamentum est Christus, de quo ait apostolus in
1. Cor. 3 prima ad Corinthios: Fundamentum aliud nemo potest ponere pręter id, quod positum est, quod est
1. Cor. 3. Christus Iesus. Et quia Deus hanc ędificauit ecclesiã, ait eodẽ loco apostolus: Dei ędificatio estis. Et paulò post: Templũ Dei sanctũ est, quod estis vos.

Ecce vir, cuius erat species, quasi species æris Hic erat filius Dei, Christus Deus noster, verus Deus & verus homo. Hic est, qui prophetam ex Babylonia ad montem illum excelsum adduxit: hic est, quem
Ioan. 1 antea Ezechiel vocauerat manũ domini, quia ipse est, per quem Deus fecit omnia: omnia per ipsum facta sunt & sine ipso factum est nihil: quare manus Dei meritò appellatur. Ipse est, quem modò vocat virum ob assumptam humanitatem, quemadmodum vocatur multis locis diuinarum scripturarum. Esaias inducit Deum patrem ita loquen-
Esai. 26 tem: Voco ab oriente iustum, & à terra longinqua virum voluntatis meæ. Intelligi autem verba hæc pręcipuè de Christo indicãt ea, quæ sequũtur. Propè feci, aut vt potest verti ex Hebręo, propè faciã iustitiam meam, non elongabitur: & salus mea non morabitur. Eum, quem appellauerat virum, appellat iustitiam & salutem suam. Et Ieremias de Chri-
Iere. 31. sti incarnatione loquens, Creauit, inquit, dominus nouum super terram: fœmina circundabit virum. Hoc est, virgo sacratissima in vtero suo circundedit Christum, virum perfectum, qui ab instanti cõceptionis suę fuit virtute & scientia plenus. Et Za-
Zach. 6 charias: Ecce vir, Oriens nomen eius. Et diuus Pe-
Acto. 2. trus in actis apostolorum: Iesum Nazarenũ virum approbatum à Deo. Incidens diuus Ambrosius in hunc locum libro 5. de fide ait: Vir erat, quia typus suscipiendi corporis declarabatur. Apparet autem Christus colore ęreo, quia æs forte est, & longissimè sonat. Est enim Christus fortis, & verba eius longè sonuerunt, in omnibus terrarum oris fuerũt
Psal. 18. audita, per apostolos suos nuntiata: de quibus cecinerat regius vates: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Nulla est regio tam barbara & remota ad quam non peruenerit aliquando aliqua de Christo notitia. Pręterea æs funditur igne, eiusque calore liquescit, quando ex eo statua aliqua conflatur: & Christus Deus noster fuit igne diuini sui amoris
Nu. 21 perfusus, & ardente charitate inflammatus. Eas ob causas existimo serpentem illum in ligno erectum, in quem ægroti oculos coniiciebant, vt consequerentur sanitatem, ęneum fuisse, quia Christi crucifixi imaginem gerebat, ad quem mentis aciem extollere, quẽ fidei oculis intueri, ad quem denique confugere debemus. Ita enim dixit ipsa veritas: Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita Ioan. 3.
exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam ęternam. Cum autem serpens ille esset ex ære, par erat, vt ille, qui in serpente adumbrabatur, speciem haberet æris duri & candentis, vt in duritie ostenderetur eius firmitudo & fortitudo, in sonitu eius euangeliũ longè diuulgatum, in colore ignito eius ardentissima charitas.

Et funiculus lineus in manu eius. Septuaginta pro funiculo lineo habent funiculum ædificatorum: quod idem est. Eodem modo Zacharias: Ecce, in- Zach. 2
quit, vir, & in manu eius funiculus mensorum. Et dixi: Quo vadis? Et dixit mihi: vt metiar Hierusalem. Hic vir apud Ezechielem hoc loco manu vna habebat funiculum lineum, quo vtuntur cæmentarij ad disponendos recto ordine lapides, altera calamum, hoc est amussim siue regula marchitectoriam ad ipsos lapides mensurandos. Nam admirabilis ecclesiæ ordo est insignis quædã structura tanquam ad regulam facta, & ad lineam respondens. His duobus instrumentis & mensuris, funiculo lineo, & virga mensoria vtuntur architecti in ædificiis construendis. Apparet Christus Deus noster in habitu architecti, quia ipse est, qui mundum condidit, & qui venturus erat, quemadmodum venit, ad constituendam ecclesiam nouam Hierosolymã: & ad nouum hoc & admirabile templum ædificãdum. Et quia iustus est, imò ipsa iustitia, in manibus habet mensuras, tribuens vnicuique iuxta opera Rom. 2.
sua, apud quem non est acceptio personarum, vt asserit multis in locis diuina scriptura: ipse omniũ merita discutit & mensurat. Funiculo lineo men- Act. 10.
surare poterat res magnæ longitudinis, vt atria, vestibula, & mœnium circuitũ: virga verò lignea seu cannea res minores, vt muri crassitudinem, portarum aditus, & alia huiusmodi. Omne vitæ nostræ ædificium debet esse ad normam & funiculũ Christi directum, si volumus ne ruat, & euertatur. Verùm per regulam siue amussim & funiculum, architectorium cum perpendiculo intelligitur euangelij prædicatio, quæ debet esse in manibus, hoc est in operibus: per manus enim opera significantur. Id quod iuxta versionẽ septuaginta citatã ab apostolo in epistola ad Romanos ait psalmographus: In omnem terram exiuit sonus eorum, potest verti Psal. 18.
ex Hebræo: In omnem terram exiuit norma eorum, siue amussis, siue funiculus, & directorium. Rom. 16
Quod iuxta diui Pauli sententiam de euangelica prædicatione intelligitur. Est enim euangelicus concionator architectus, eiúsque conciones sunt regulæ honestè viuendi, & eius vita debet esse ad certum verborum eius perpẽdiculum directa. Vnde egregius ille concionator Paulus aiebat: Vt sapiens architectus fundamentum posuit. Apparet 1. Cor. 3.
itqaue Christus vt architectus, & vt iustus iudex cum virga mensuratoria: non duas virgas habet, sed vnam, ad omnes æqualiter iuxta eorum merita mensurandos. Vtinam omnes, quibus est regendi cura demandata, hunc diuinum architectum & iudicem imitaretur. At sunt nonnulli, qui eorum, aduersus quos odio flagrant res gestas magnas & illustres parua quadam arundine mẽtiuntur, volentes eorum gloriam minuere & extenuare, & si possent peni

penitus extinguere: eorũ autẽ res, paruas illas quidem, & minimè laudabiles, quos amore prosequũtur, longa virga mensuraria metiuntur, eos laudibus efferentes, & nimiis studiis celebrantes. Duas habent virgas, vnam odij & inuidiæ, alteram deprauati amoris & affectionis. Itaque mensurant res non virga iustitiæ rectæ, sed affectus corrupti. Non de illis loquor, qui iustitiam colunt & pietatẽ, quorum multos esse non ignoro, sed de iis, qui pro norma non habent rationem, sed voluntatem: qui dicunt. Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.

Stabat autem in porta. Subaudi, muri exterioris. Ideo Christus stabat ad portam quia per ipsum habemus accessum ad patrem: ipse enim ait apud Ioannem: Nemo venit ad patrem nisi per me. Fieri non potest, vt quis ad hoc admirabile ecclesiæ ædificium ingrediatur, nisi per Christum: Vel ideo stabat in porta, quia quondam iudicium in porta vrbis fiebat: ibi exercebatur iudicis officium. Qua in re voluit ostendere Christus eum esse iudicem viuorum & mortuorum. Apud Hebræos appellabatur iudex arguens in porta, quia ibi solebat arguere delinquentes. Ita intelligitur illud Esaiæ: Arguentem in porta supplantabant. Hoc est homines scelerati iustum iudicem opprimebant. Et illud Amos: Odio habuerunt corripientẽ in porta.

Ioan.14 *Esai.29* *Amos. 5.*

Vide oculis tuis, & auribus tuis audi Non erat illic Ezechiel corpore, sed animo: ideo hoc de oculis & auribus non corporis intelligitur, sed mentis. Præcipit Deus diuino vati, vt animo diligenter perpendat visionem hanc: insinuans esse magni ponderis, quæ magnam requirit attentionem. De iis auribus ait Christus in euangelio: Qui habet aures audiendi, audiat. Similiter Ioannes in Apocalypsi, Qui huiusmodi aures & oculos non habent, idola appellari possunt, licet corporis oculis lynceis & auribus ceruinis surrectis sint instructi. De iis ait psalmographus: Oculos habent & non videbunt, aures habent, & non audient. Vnde Zacharias. O pastor, inquit, ô idolum. Sunt nonnulli, qui non propriis oculis vident, sed alienis: ita enim sunt ducti affectibus, vt credant non quod vident, sed quod alij se audiuisse testentur: cùm dicat prouerbium: Pluris est oculatus testis vnus, quam auriti decem. Vnde oculata fides tertio Institutionum Iustiniani de gradibus cognationum, tum dicitur, cùm res subiicitur oculis.

Luc.8. *Apo.2. & 3.* *Psal.113* *Zac.11.*

Et pone cor tuum in omnibus quæ ego ostendam tibi. Hoc est, cogita, & memoria repete ea, quæ tibi sum ostensurus. Non solum Deus Ezechieli præcepit, vt hæc videret, & audiret, sed vt ea cogitationi mandaret, & in animo versaret, & in memoriæ thesauro reponeret.

Quia vt ostendantur tibi adductus es huc. Attulit Deus Ezechielem in spiritu ad montem Sionem, vt ostenderet illi ædificium ecclesiæ catholicæ, quod erat constructurus, vt ipse visionem hanc intelligeret, & aliis nuntiaret. Ideo ait illi Deus: Annuntia omnia, quæ tu vides, domui Israel, hoc est fidelibus, qui Israelis nomine significantur. Ideo Deus hominibus scientiam impertit, vt illi & sibi prosint, & aliis. Quid prodest lucerna sub modio? Vt tabula etiam si sit à Michaele Angelo mirabiliter picta, & accuratè elaborata, inutilis tamen erit, si fuerit tenebris cooperta, indiget enim luce, vt possit conspici, & conspicientibus vtilitatem afferre: nam in obscura domo recondita nullum præse fert artificium, nullum splendorem, nullam vtilitatem: sic scientia etiam si ex se sit admirabilis & fructuosa, nullam tamen affert admirationem, nullum fructum, nisi sit aliis cõmunicata, & luce participationis perspecta. Ideo ait Ecclesiasticus: Sapientia absconsa, & thesaurus inuisus, quæ vtilitas in vtrisque? Contra verò de viris doctrina præstantibus, & alios eruditione sua instruentibus ait Daniel: Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Non solùm sibi sapientes esse debẽt velle, qui sunt instructi scientia sed aliis. Ad Architam ita scribebat Plato: Non sibi soli se natum homo meminerit sed patriæ, sed suis, vt perexigua pars illi relinquatur.

Simile. *Eccl.20.* *Dan.12*

Et ecce murus forinsecus in circuitu domus vndique, & in manu viri calamus mensuræ sex cubitorum & palmo: & mensus est latitudinem ædificij calamo vno, altitudinem quoque calamo vno. Et venit ad portam, quæ respiciebat viam orientalem, & ascendit per gradus eius: & mensus est limen portæ calamo vno in latitudinem, id est limen vnum calamo vno in latitudine. Et thalamum vno calamo in longum, & vno calamo in latum: & inter thalamos quinque cubitos, & limen portæ iuxta vestibulum portæ intrinsecus, calamo vno. Et mensus est vestibulum portæ octo cubitorum, & frontem eius duobus cubitis. Vestibulum autem portæ erat intrinsecus.

Ecce muros forinsecus in circuitu domus vndiq. Locum illum, vbi conditum erat totum ædificium, appellat Ezechiel domum: quæ domus cincta erat muro vndique per circuitum. Volens autem propheta totum hoc ædificium describere, incipit à muro forinseco, vt ad intrinsecum templi perueniat. Nam naturalis cognitio incipit ab extrinseco, nimirum à sensu: sensus enim portæ sunt intellectus, nam vt ait Aristoteles, priùs sentimus, quam intelligamus: imò, vt ipse ait libro tertio de anima capite tertio, existimatio non potest esse absque imaginatione, nec imaginatio absque sensu: est enim sensus ostium ad imaginationem, & existimationẽ, & intelligentiã. Hinc fit vt sensu videamus Dei creaturas, ex quarum cognitione ad creatoris cognitionem possimus peruenire, & eius bonitatẽ & sapientiã oculis intellectus intueri. Id ait his verbis in epistola ad Romanos diuus Paulus: Inuisibilia Dei à creatura mũdi, per ea, quæ facta sunt, intellecta cõspiciuntur. Ac si diceret: Per Dei effectus, resq; ab eo creatas, sensibus expositas intelliguntur eius inuisibilia à creatura mundi hoc est à constitutione mundi, ex quo conditus est mundus. Vel à creatura mundi, hoc est ab homine, qui inter omnes creaturas, quæ sensu percipiuntur, primum semper locum obtinuit. Vel à creatura mundi, hoc est ex mundi creaturis. Ea enim est rerum à Deo creatarum pulchritudo, & dispositio, vt nemo sit tanta barbarie & immanitate affectus, qui earum excellentem ordinem & admirabilem

Rom.2.

speciem

ſpeciem ſentiens non poſſit eximium earum effectorem contemplari: & à ſenſu exteriore ad interiorem intelligentiã diuinæ ſapientiæ,& potentiæ, & bonitatis perduci. Diuus Auguſtinus libro 8. de Ciuitate Dei cap. nono & vndecimo incidens in hunc apoſtoli locum ad dubitationem tollendam legit: à conſtitutione mundi. Plato in Timæo vnũ eſſe principem & originem rerum ſenſit & docuit cuius maieſtatem tantam eſſe aſſeruit, vt nec poſſet lingua explicari, nec animo comprehendi. Ex rebus enim creatis ad rerum omnium effectoris aſcendit cognitionem. Marcus Tullius libro primo de natura deorum, Deus, inquit, eſt aliquis, qui regit, qui gubernat, qui curſum aſtrorum, qui mutationes temporum, rerum viciſſitudines, ordinéſque conſeruat. Et in ſecundo, Quid, inquit, poteſt eſſe tam apertum, tamq; perſpicuum, cùm cœlum ſuſpeximus, cœleſtiáque contemplati ſumus, quam eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur? Et noſter Lactantius, Nemo, inquit, tam rudis vnquã fuit, támque feris moribus, quin oculos ſuos in cœlum tollens, aliquam Dei prouidentiam intelligat ex ipſa rerũ magnitudine, motu, diſpoſitione, conſtantia, vtilitate, & pulchritudine. Hęc ille. Sed illud velim tibi perſuadeas, Deum nõ ita cognoſci per creaturas, vt nobis per illas ſecundum naturam & eſſentiam ſuam innoteſcat, ſed ſecundum potentiam, qua eſt rerum conditor & effector. *Simile.* Vt enim videntes ſolis effectus, non ſtatim intelligimus eius ſubſtantiam, quod attinet ad metaphyſicum, nec eius quantitatem, quod attinet ad aſtrologũ, ſed ex eius affectibus cognoſcimus eum eſſe cauſam & effectorem lucidum, calidum, & ſiccum: ſic videntes Dei creaturas non ſtatim per illas intelligimus eius ſubſtantiam & naturam, ſed ex illis intelligimus eum eſſe primam cauſam, bonum, potentẽ, ſapientem, & huius vniuerſitatis moderatorem. Vnde Auguſtinus libro ſexto de Trinitate in creaturis apparere ait Dei veſtigium. *Simile.* Vt enim greſſus animalis in terra expreſſus eius oſtendit diſtinctionem, viſo enim veſtigio intelligis eſſe equi, ſed non cognoſcis ex veſtigio eſſe equum pulchrũ, aut rufum, aut nigrum: ſic Deus ex creaturis cognoſcitur, ſed confuſa notitia: viſis enim rebus creatis tanquam Dei veſtigiis ducimur in creatoris cognitionem, ſed non ita diſtinctè, vt eius naturam comprehendamus. Aſpicis igitur ſenſum viſus iuxta diui Pauli ſententiam principium eſſe cognitionis diuinæ. Quod etiam verum eſt in ſenſu audiendi. *Rom.10* Nam ipſe apoſtolus in eadem epiſtola. Quomodo, inquit, credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient ſine prædicante? Et paulò pòſt: Ergo fides ex auditu. Poteſt quidem deus inſpirare cognitionem ſui abſque corporis auribus, fidémque ſine exteriore auditu: ait enim Dionyſius fuiſſe quoſdam Gentiles ſolo angelorum miniſterio ad Chriſti fidem conuerſos. Sed de illa non loquor, ſed de ea, de qua loquitur apoſtolus, quæ eſt ex auditu: quia eo modo communiter adducti ſunt homines ad fidem: auditus enim ad fidem diſpoſitiuè inducit, Deus autem eam tribuit. Cùm igitur totũ hoc ædificium eccleſiam ſignificet & adumbret, eccleſia autem ſit collectio habentium Dei cognitionem & fidem, quæ eſt in primis neceſſaria, cùm ſine fide authore diuo Paulo impoſſibile ſit placere Deo, *Heb.11.* fides autem ſit ex auditu, auditus verò ab exteriore, ideo diuinus noſter vates ab exteriore voluit incipere tanquam à principio.

Et in manu viri calamus menſuræ ſex cubitorum, & palmo. Quia dixerat ſupra, habuiſſe virum in manu menſuræ calamum hoc eſt cannam menſoriam, & non expreſſerat quantitatem menſuræ, ideo nunc eam voluit exprimere, Erat, inquit, calamus ille menſurandi ſex cubitorum & palmi. Quidam exiſtimant habere virgam illam menſoriam ſex cubitos, & palmum vnum: quidam verò, & rectiùs meo quidem iudicio, ſex tantùm cubitos, ſed hos cubitos non eſſe prophanos & vulgares, ſed ſacros, qui palmo vno maiores erant prophanis. *Apo 21* Diuus Ioannes in Apocalypſi, vbi viſionem nouæ ciuitatis deſcribit, ita ait: Et qui loquebatur mecum, habebat menſuram arundineam auream. Hoc eſt menſuram auri, ſimilem arundini menſoriæ. Per aurum intelligitur diuina ſapientia, & per menſuram auream iuſtitia ſapientiæ diuinæ. Erat igitur calamus hic aureus iuxta diui Ioannis ſententiam, & habebat ſex cubitos, quorum vnuſquiſque excedebat palmo vno cubitum vulgarem, iuxta id, quod hoc loco ait Ezechiel. Perſpicuũ eſt libros Exodi, Leuitici, Numerorum, & Deuteronomij legentibus apud Hebræos menſuras ſanctuarij maiores eſſe aliis communibus. Cubitus vulgaris continebat quinque palmos, cubitus verò ſanctuarij ſex. Accipitur autem palmus pro quantitate quatuor digitorum, quæ Luſitane dicitur *mam traueſſa.* Et quoniam cubitus ſacer continebat cubitum prophanũ & palmum vnum, ait Ezechiel, hunc calamũ menſorium, quẽ vir manu tenebat eſſe ſex cubitorum, ex illis cubitis, quorum quilibet habet cubitũ vulgarem cum palmo, hoc eſt ſex palmos. In Hebraico enim eſt: In manu viri calamus menſuræ ſex cubitorum in cubito & palmo. Acſi diceret: Loquor de cubito, qui præter vlnam communem continet vnum palmum. Hoc oſtenditur apertè capite quadrageſimotertio, *Inf.43.* ibi hæc ſunt verba: Iſte autẽ menſuræ altaris in cubito veriſſimo, qui habet cubitum & palmum. Veriſſimum cubitum eum vocat, quo vtebantur in templo ſacerdotes. Maior erat menſura templi, quàm ſeculi, quia largius menſuraturi ſumus, & largituri Deo quàm mũdo, & diuinarum rerum vſibus, quàm humanarum: nam ipſe Deus eſt bonorũ omnium largitor. Et eccleſiæ ſuæ menſura vera eſt & plena: ſed hæc plenitudo in eccleſia triumphante ſupereffluens eſt. Mundi menſura deficiens eſt & fallax: at gloriæ ſempiternæ menſura pleniſſima eſt, & veriſſima. Per ſex palmos cuiuſque cubiti, & per ſex cubitos cuiúſque calami, quo vir hic metiebatur, intelligitur Chriſti ſapientia & iuſtitia, qui omnia cognoſcit & menſurat. Numero enim ſenario omnia creata ſignificantur: *Gene.1. & 2.* quoniam ſpatio ſex dierum Deus mũdum creauit. Illud eſt etiam ſciendum calamum illum ſacrum habuiſſe cubitos diſtinctos quibuſdã ſignis & notulis, quemadmodum in vlnis noſtris menſoriis & medietates, & quartæ deſignantur.

Et menſus eſt latitudinem ædificij calamo vno, altitudinem quóque calamo vno. Loquebatur de muro exteriore totum ædificium cingente, & de viro habente calamum, quo erat totum ædificium menſuraturus. Nunc ait virum illum menſuraſſe ædificium illud calamo vno in latitudine, & calamo vno in altitudine. Sed hæc prima facie non videntur

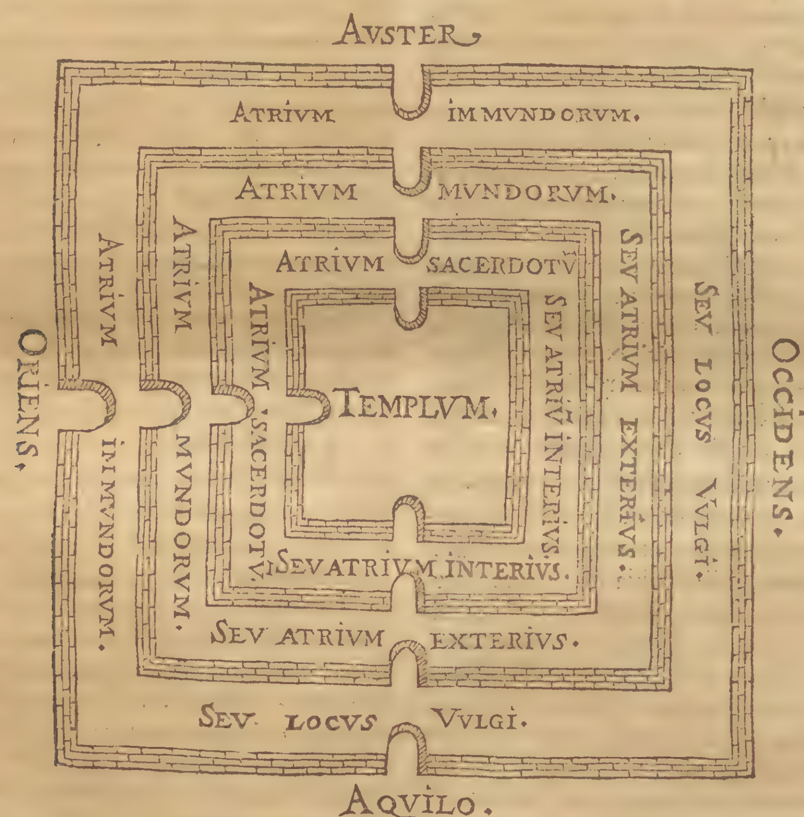
tur posse cum sequentibus cohærere. Quî enim fieri potest, vt totius ædificij latitudo vnius sit calami sex cubitos continentis, cùm hic murus exterior quatuor habeat latera æqualia, quorũ vnum quodque habet quingentos calamos in exteriore superficie? Hac ratione ducti aiunt nonnulli intelligi hoc non de campi latitudine, sed de muri spissitudine & densitate: vt sit sensus: Mensurauit crassitudinem muri illius, & erat sex cubitorum, similiter & altitudinem. Sed cùm diuini vatis institutum sit ædificium describere rectè dispositum, non sit autem rectè dispositus murus, cuius crassitudo æqualis est altitudini, dicunt alij per hoc ædificiũ, quod priùs fuit mensuratum, intelligi domumculam quandam, quæ erat supra portam muri exterioris ad vigilum excubias deputata, quæ intra parietes spatium habebat sex cubitorum, & tot etiam in latitudine. Ego existimo per ædificium hoc intelligi totum ædificium cum muris, atriis, thalamis, & templo, & totam denique hanc machinam, quam his capitibus describit Ezechiel. Per latitudinem autem intelligo totam magnam planiciem, in qua erat situm ædificium, per altitudinem verò murorum & parietum celsitatem. Existimoque nihil aliud voluisse his verbis diuinum vatem significare, nisi totum hoc magnum ædificium fuisse vno calamo mensuratum, non quod vnius tantum calami esset tam ingens machina, sed quod tota mensuratio non diuersis calamis facta fuerit, sed illo solo, quem vir mensurator manu tenebat. Acsi diceret Ezechiel: Non habebat vir ille multos calamos: vnum tantum habebat, quo totum ædificium tam in latitudine, quàm in altitudine mensus est. Hæc est clara & germana huius loci intelligentia. Vult significare propheta Christum esse iustum iudicem, apud quem non est acceptio per-
Deu.10. sonarũ, vt decimo Deuteronomij, & decimonono
2 Pa.19. secundi Paralipomenon, & aliis in locis diuinæ li-
Iob.37. teræ testantur. Rectus iudex, qui meritorum mo-
Rom.2. menta perpendit, & munus suum ad rectam iusti-
Act.10. tiæ in æqualitate consistentis normã dirigit, vnam tantum virgam habet, rectam illam, bona ac mala metientem. Duabus enim rebus respublica conti-
Pro.20. netur, premio & pœna. Id voluit in Prouerbiis Salomon iis verbis significare: Pondus & pondus, mensura & mensura, vtrumque abominabile est apud Deum. Acsi diceret: Eos detestatur Deus, qui diuersis vtuntur ponderibus & mensuris, qui idem factum in inimico vituperant, in amico laudibus efferunt: qui non voluntatem suam iuxta leges, quin potius leges ipsas iuxta suam voluntatem me-
Simile. tiuntur. Vt enim cymbalistæ vsqueadeo variè cymbala pulsant, vt in defunctorum obitu, tempore luctus plorare videantur, diebus autem festis, vel publicis ludis ridere, & lætitia exultare: sic iniusti & affectibus ducti iudices, qui nõ ratione & æquitate, sed voluntate & appetitu reguntur, leges ad libitum interpretantur. Adducunt eas ad deprauatam affectionem suam, illásque ita vertunt, & euertunt, vt modo videantur lugere, modò lætitia gestire & tripudiare. Duos homines idem delictum pariter committentes, séque pari culpa implicantes vno ac eodem textu impariter iudicant: quem amplectuntur amicitia, aut à quo munera acceperunt, liberè absoluunt, & virga affectionis mensurant, alterum autem, quem tali non prosequuntur affectu, grauiter damnant. Cùm lex deberet esse regula recta, ad quam mores dirigerentur, efficiunt illi ex ea regulam Lesbiam, quæ ad eorum mores dirigatur. Erat quidem regula Lesbia plumbea, & applicabatur lapidibus, cùm ei lapides applicari deberent: ad quam alludit Aristoteles quinto Moralium. Vt araneæ ex floribus salutari- *Simile.*
bus conficiunt venenum: sic nonnulli iudices & iurisperiti ex legibus iustis conflant & sibi & aliis perniciem. Leges conditæ sunt ad lites dirimendas, illi autem ex illis occasionem sumunt lites propagandi: remedium controuersiarum in earundem venenum conuertunt. Leges iubent seruari æqualitatem, illi autem eas peruertentes depromunt ex illis in æqualitatis sententias. Huiusmodi iudices duos habent calamos, duas mensuras: vna metiuntur diuites, altera metiuntur pauperes, vna magnos, altera paruos, vna amicos, altera inimi-
cos. Hos alloquitur Deus in Leuitico, dicens: No- *Leui.19*
lite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura. Ipse Deus omnia in mensura, & numero, & pondere disposuit, vt est libro Sa-
pientiæ mandatum. Et apud Esaiam ait: Ponam in *Sap.11.*
pondere iudicium, & iustitiam in mensura. Non *Esa.28*
ait: in ponderibus, sed in põdere: nec in mensuris, sed in mensura. Duas habet mensuras iudex, qui respicit ad munera. Nullum est in iudice vitium tetrius cupiditate & auaritia: habere enim quæstui rempublicam sceleratum est & nefarium. Cùm perspicuum sit, corrumpi homines admiratione diuitiarum, nihilque esse tam sanctum, quod non violent amore pecuniæ, nihil tam munitum, quod non oppugnent, summa ope niti decet, ne capiãtur diuitiarum cupiditate: ne, & se, & rempublicam euertant. Scitum est illud Pontij Samnitis, qui aiebat se velle tunc natum esse, quando Romani munera accipere cœpissent, non enim passus esset diutius eos imperare. Intelligebat vir sapiens, vix posse rempublicam stare, cùm iudices & guberna-
tores accipiunt munera. In Deuteronomio ait ita *Deu.16.*
Deus: Non accipies personam, nec munera, quia munera excæcant oculos sapientũ, & mutant verba iustorum. Et Salomon in Prouerbiis: Munera *Pro.17.*
de sinu impius accipit, vt peruertat semitas iudicij.
Et Esaias: Væ qui iustificatis impium pro muneri- *Esa.5.*
bus, & iustitiam iusti aufertis ab eo. Hinc oritur inæqualitas, quæ est murmuris & seditionis seminarium, & expellitur æqualitas pacis & tranquillitatis altrix, & amittitur mensura recta, quæ hic ab Ezechiele calamus appellatur: quo Christus ædificium mensurat. Et quoniã in ecclesia diuersa munera sunt, & varia merita, ideo in eo ædificio diuersæ sunt quantitates, & variæ magnitudines: sed omnia hæc vno calamo, hoc est magna mensurantur æqualitate, vt iuxta cuiúsque opera præmia aut supplicia tribuantur. Nam vt ait diuus Paulus in
epistola ad Romanos, Deus reddet vnicuique se- *Rom.2.*
cundum opera sua: & apud diuum Ioannem ait *Ioan.14*
Dominus: In domo patris mei mansiones multæ sunt. Quibus verbis indicat æternæ gloriæ differentiam. Sicut enim alia est claritas solis, vt ait
apostolus in prima ad Corinthios, alia claritas lu- *1.Cor.15*
næ, alia claritas stellarum: stella etiam à stella differt in claritate: sic & resurrectio mortuorum. Sed quemadmodum stellæ in cœlo sunt collocatæ, sic sancti sunt in firmamento immortalitatis & æter-

nitatis

nitatis constituti. Vna quippe est electorum omnium in cœlo beatitudo quo ad obiectum, sed non æqualiter ab omnibus participata: quoniam sicut diuersa sunt iustorum merita, sic diuersa sunt glo-
Mat.20 riæ dona. Vnus est denarius omnibus, vna merces pro vineæ laboribus, vna est vita æterna, quam omnes habent, vnus Deus, quo omnes fruuntur: sed alij maiorem gloriã alij minorem iuxta vniuscuiusque merita participabunt. Et hæc est vera æqualitas præmia cum meritis æqualiter mensura-
Simile. re. Sol cum obiectum ædificij parietem illustrat, per omnes illius partis ianuas ingreditur, eas implens claritate: sed cùm inæqualis magnitudinis sint, per magnas multum ingreditur splendoris, per paruas verò parum. Et dicimus verè, solem æqualiter ianuas illas implere: non quòd æqualis sit splendoris magnitudo per paruam; & per magnam introeuntis, sed quòd æqualis sit vniuscuiusque ianuę magnitudini & capacitati. Sic ille est iustus iudex, non qui omnes eodem modo metitur, & paria præmia imparibus meritis tribuit, & æqua dona inter inæquales distribuit, talis enim æqualitas inæqualitas est, sed qui præmia largitur iuxta meritorum magnitudinem & portionem, qui leges obseruat quib' proposita sunt supplicia vitiis, præmia virtutibus. Talis iudex Deo placebit, & inter homines celebritatem comparabit: fundamentum enim perpetuæ commendationis & gloriæ est iustitia, cui inest summus virtutis splendor, quam viri sapientes omnium dominam & reginam virtutum appellarunt. Illud est hoc loco aduertẽdum, non penetrasse Ezechielem huius magnifici ædificij interiora, nisi postquam eius mensuram & figuram cognouit. Mensuratio & figura ad geometriam absque dubio pertinent. Nam obstrusa arcana, & magna ecclesiæ sanctæ mysteria & sacramenta non ille rectè penetrabit, qui fuerit impurus, scelerúmque maculis contaminatus, sed ille
Simile. qui fuerit virtute prædìtus, & sapientia ornatus. Vt enim geometria medium docet & extrema, medium, vt illud amplexemur, extrema vt ea fugiamus: sic Christiana philosophia de virtute disserit, & de virtute in medio cõsistente vt eam sequamur, de vitio cũ extremis cõiuncto, vt illud detestemur. Ex quo efficitur, vt absq; virtute in mediocritate sita, quæ per geometriã significatur, nemo possit ad sapiẽtiæ perfectionem peruenire. Id fortasse intellexit Plato, cum in foribus academiæ suę scripsit: Nemo hũc ingrediatur expers geometriæ.

Et venit ad portam, quæ respiciebat viam orientalem. Dixerat paulò antè, virum hũc, qui calamum mensuræ manu tenebat, in porta stetisse: nunc ait eum venisse ad portam. Si erat in porta, quomodo postea venit ad illam? Huic obiectioni possumus respondere, priùs fuisse in porta ex parte exteriore, postea verò venit ad partem eiusdem portæ interiorem: erat enim murus, in quo erat porta, latus, & ex vna parte crassitudinis venit ad alteram. Accipitur autem hìc porta, non pro foribus, sed pro ostio, & muri apertura. Vel antea locutus fuit propheta de porta primi muri totum ædificium ambientis, nunc verò de porta secundi muri, quæ ad orientem respiciebat. Hac porta orientali ingreditur sol ille iustitiæ, de quo ait Zacharias prophe-
Zach. 6 ta: Ecce vir, Oriens nomen eius. Et subter eũ orietur, ædificabit templum domino. Vbi paraphrastes Chaldæus pro Oriente vertit Messiam. De quo dixit alter Zacharias: Visitauit nos Oriens ex alto, *Luc.1.* illuminare iis, qui in tenebris & in vmbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Possumus per hanc portam rationem naturalẽ intelligere, qua Deus intellectum nostrum lumine illustrat, de quo ait regius vates: Signatũ est super *Psal.4.* nos lumẽ vultus tui Domine. Vel porta hęc lumine Oriẽtis illustrata fides est, quæ est porta & principium salutis: nam sine fide, authore diuo Paulo, *Heb.11.* impossibile est placere Deo: credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, & inquirentibus se remunerator sit. Et opinionem hanc tangit quædam glossa de Pœniten. distin. secunda. capit. Cùm sanctam, in verbo ad portam. Necessaria est nobis naturalis ratio, sed non satis est. Ratio & fides sunt veluti duæ stellæ, arctica, & antarctica, quibus nautæ gubernantur. Vt enim qui ex nostra hac Lusita- *Similitudo.* nia ad Indiam tendunt orientalem, immensum mare nauigantes, vsque ad lineam æquinoctialem oculos coniiciunt in polum arcticum, vbi est stella illa septentrionalis, qua reguntur: at transactã linea, stellam illam septemtrionalem amittunt, & ab eius conspectu penitus discedunt, atque alteram stellam nimirum australem in polo antarctico intuentur, qua deinceps gubernantur: sic in hac vita incepturi sumus nauigationem nostram ducti stella rationis, & ad illam actiones nostras directuri. Sed si volumus ad cœlorũ Indiam peruenire, opus est nauigationi nostræ, hanc rationis humanæ nauigationem relinquere, & firmam fidei stellam intueri, illaque nauigare, & iuxta eam opera nostra, vitæque cursum conficere, & ab eius regula non declinare Cùm enim se obtulerint res illæ, quæ humanam rationem transcendunt, & nostri iudicij limites excedunt, quales sunt eæ, quæ ad Christianam religionem, ad ecclesiæ catholicæ sacramenta, ad redemptionis humanæ mysteria, & ad alta cœlestiaque arcana concernunt, opus est non ad rationis humanæ stellam, sed ad certissimum fidei sydus intueri, eaque gubernari. Gentes à fide alienæ ideo ad cœlorum portum accedere nõ possunt, quin potius in mundi mari obruuntur, quia vnam tantùm habent stellam, nimirum naturalem rationem, Iudæi vero in perfidia sua obstinati vtraque sunt stella destituti: non enim solùm carent fide, sed etiam ob impia scelera, & pestilentem obstinationem ipsa quoque naturali ratione videntur relicti. Ideo aiebat diuus Paulus in prima ad Corin- *1. Cor.1.* thios. Prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Iudæis atque Græcis Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam. Est igitur porta hæc orientalis aut ratio in rebus humanis, aut fides in diuinis. Poteris per portam hanc timorem intelligere, à quo incipit sapientia, iuxta illud psalmographi: Initium sapientiæ timor domini. Quod *Psal.110* est etiam à Salomone in Prouerbiis, & ab Eccle- *Prou.9.* siastico vsurpatum. Hic timor incipit intellectum *Eccle.1.* illustrare eorum, qui se humiliant, animum dimittunt, & ad Deum supplices accedunt. Id voluit Dauid verbis illis significare: Declaratio sermo- *Psal.18.* num tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis. Vel, vt potest verti ex Hebræo: Porta sermonum tuorum illuminat, & intellẽctum dat humilibus. Id quod alibi appellat initium sapientiæ, vo-

cat hîc portam diuinorum sermonum. Non solùm qui intimam penetrat sapientiam, & perfectam obtinet charitatem, illum inatur, sed etiam ostium sapientiæ rerum diuinarum, hoc est timor Domini mentem lumine aliquo illustrat, vt percipiat, quid sit fugiendum, quid sequendum. Ideo hæc porta appellatur oriẽtalis, qua Oriens ipse, hoc est Christus homines ad perfectam charitatem perducit. Timor quasi locum parat charitati, & vt ait diuus Augustinus in expositione epistolæ primæ diui Ioannis, cùm cœperit charitas habitare, pellitur timor, qui ei præparauerat locum: ad cuius rei ex-
Simile. planationem hac vtitur similitudine. Sicut videmus per setam introduci linum, quando aliquid suitur, seta priùs intrat, sed nisi exeat, non succedit linum: sic timor primò occupat mentem, non autem ibi remanet, quia ideo intrauit, vt introduce-
1.Ioã.4. ret charitatem. Ideo ait diuus Ioannes in prima
Simile. sua epistola: Perfecta charitas foras mittit timorẽ. Vt ad construendam templi lapidei testudinem fit priùs artificium quoddam ligneum, quod simplex fornicis appellatur: sed consummato ædificio totum illud simplex in terram proiicitur, quippe quod solùm ad perficiendum templum seruiebat: sic ad perfectæ charitatis constructionem erigitur timor: sed perfecta iam charitate decidit timor ille tanquam artificium tabulatum, & remanet pulchrum magnificumque charitatis ædificium. Non laudo timorem illum, qui oritur ex amore sui, &
diffidentia Dei: de eo enim ait dominus: Nolite ti- *Luc.12.*
mere pusillus grex. Et rursum: Non turbetur cor *Ioan 14*
vestrum, nec formidet. Eum laudo timorem, de
quo ait Deus: Dominum Deum tuum timebis. Et *Deut.6.*
Iosue: Timete deum, & seruite ei corde perfecto. *Iosue.*
Et psalmographus: Firmamentum est dominus ti- *24.*
mentibus eũ. Et Malachias: Orietur vobis timen- *Psal 24*
tibus nomen meum sol iustitiæ. Et Christus Deus
noster: Timete eum, qui potest & animam & cor- *Mat.10*
pus perdere in gehennam. In via Dei, inquit diuus Gregorius. 2. Moralium à timore incipitur, vt ad fortitudinem veniantur. Et quoniam timor hic Christum intuetur, dicitur hæc porta ad Orientem respicere. Sed vt melius hæc porta & tota hæc machina intelligatur, facturum me esse operæpretium existimaui, si figuram hanc totius ædificij delinearem.

Ædificium hoc situm erat in spatio quadrato, cuius vnum latus respiciebat rectè ad orientem: & hoc erat anterius: oppositum verò ad Occidentem: & hoc erat posterius: alia duo etiam opposita, vnum ad septentrionem, alterum ad meridiem. Habebat ædificium hoc tres muros, vnum exteriorem totum ædicium cingentem, alterum medium, tertium interiorem. Intra vnumquodque erat atrium, in intimo aútem erat templum constructum. Atrium intimum inter templum & murum intimum appellatur atrium sacerdotum, seu atrium interius. Atrium inter murum intimum & medium appellatur exterius respectu interioris, siue atrium mundorum. Atrium inter medium & exteriorem murum appellatur locus vulgi, seu atrium immundorum: quoniam illuc
poterant etiam Gentiles introire ad Deum co- *8.Reg 8*
lendum, vt ex tertio libro Regum, & ex euan- *Ioan.12*
gelio Ioannis constare videtur. Sunt qui existiment intimum atrium esse sacerdotum, quod erat altius, & templo propinquius, medium esse virorum, illud autem, quod erat inter primum & secundum murum esse atrium fœminarum. Sed nos primam sequemur denominationem. Primus murus in quadrum dispositus, totum ambiens ædificium latera habebat æqualia, quorum vnumquodque habebat quingentos calamos in longitudine, in exteriore superfice. Cùm autem in lon

quilibet calamus sex cubitos contineret, vt antea diximus, apertè ostenditur, vnumquodque latus tria millia cubitorum continere: & ex consequente totum ædificium habere in circuitu duodecim millia cubitorum: nam quater tria millia efficiunt duodecim millia. Murus medius minor erat, interior autem minimus. In primo muro erant tres portæ, vna ad Orientem, altera ad aquilonem, tertia ad austrum. Similiter in secundo, & in tertio. Itaque in his tribus muris nouem erant portæ, tres ad Orientem seipsas directè respicientes, totidem eodem modo ad aquilonem, & totidem similiter ad meridiem. Portæ muri exterioris nullam habebant porticum, portæ verò secundi & tertij muri porticus habebant in qualitate similes, in quantitate æquales, in hoc tantummodò differentes, quòd secundi muri porticus septem habebat gradus, tertij verò octo. Et porticus muri secundi erant ab interiore parte muri sui, porticus verò muri tertij erant ab exteriore. Præterea illud est intelligēdum ex vulgi loco ascensum esse septem graduum ad atrium mundorum, ab atrio autem mundorum ad atrium sacerdotum ascensum esse octo graduum, & ab atrio sacerdotum ad templum similiter octo graduum ascensum. Ex quo colligitur, esse templum in loco quodam excelso constitutum. Excelsa est enim dei ecclesia, omnibusque conspicua, nam vt dominus ait: Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. Hic est mons ille, de quo ait diuus Ioannes in Apocalypsi: Sustulit me angelus in spiritum in montem magnum & altum, & ostendit mihi ciuitatem sanctam Ierusalem. Diximus enim in huius capitis exordio totum hoc ædificium quasi ciuitatem, & Ierusalem appellari. Est ædificium hoc quadrangulare in quadro æquilatero situm: de quo ait in Apocalypsi diuus Ioannes: Ciuitas in quadro posita est, & longitudo eius tanta, quāta latitudo. Voluit spiritus sanctus hìc apud Ezechielem, & illic apud Ioannem significare perpetuam ecclesiæ catholicæ firmitudinem ac constantiam. Nam corpus quadratum quocunque vertatur, semper manet fixum. Quam ob causam Aristoteles libro I. Moralium Nicomachiorum aduersus eos disputans, qui hominis felicitatem in bonis externis, incertis, & in casu sitis collocabant, ait non esse felicem eum, qui instar chamæleontis ad speciem rerum, quibus admouetur, mutat colorem, sed qui virtute & cōstantia munitus, quadratus est. Libro etiam Rhetoricorum tertio huius prouerbij mentionem facit. Quemadmodum enim figura quadrata, inquamcūque partem voluatur, sui similis est: sic vir virtute & sapientia præstanti animum tenet immobilem: nec florenti rerum statu, nec aduersarū rerum procella propositum mutat, & à virtute detorquet: nec est quicquam, qui illum de fortitudinis & cōstantiæ gradu deiiciat. Et quoniam Gentiles aiebāt Mercurium deum esse veritatis, eum super lapidē quadratum pingebant, significantes veritatem esse firmam, sibíque cohærere, mendacium verò tanquam instabile super globum mobilem, nusquam firmiter consistentem. Si constantiam ipsam in virtute vndique perfectam & absolutam oculis cerneremus, admiraremus absque dubio eius pulchritudinem & præstantiam, ipsaque mirabiles erga nos

Mat.5. *Apo.21* *Apo.21* *Simile.*

sui ipsius amores excitaret. Cùm autem tanta sit ecclesiæ catholicæ veritas, & firmitudo ac constantia, vt ne inferorum quidem portæ possint aduersus eam præualere, non est mirum, si quadrata describatur. Præterea in architectura nihil est ipsa quadratura prætiosius & antiquius. Cùm autem Ezechielis propositum fuerit pulcherrimum describere ædificium, quod ecclesiæ pulcherrimæ gereret imaginem oportebat eam quadratam deliniare, Rursus per quadraturam hanc voluit Deus quatuor euangelistarum, & quatuor virtutum cardinalium adumbrare quadraturam: insinuare quatuor mundi partes, ex quibus erant multi ad ecclesiam venturi. Per murum templum hoc vndique cingentem intelligitur Deus: de quo dixerat Esaias de ecclesia loquens. Vrbs fortitudinis nostræ Sion, saluator ponetur in ea murus & antemurale. Appellat eam Sion, hoc est speculam, quoniam ex ea cœlestia contemplamur. Huius ecclesiæ murus Deus est, eam vndique protegens & circundans. Hoc iis verbis prædixit Zacharias: Ego ero ei, ait dominus, murus ignis in circuitu, & in gloria ero in medio eius. Et psalmista: Dominus in circuitu populi sui, ex hoc nunc, & vsque in seculum. Et alibi: Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat, qui custodit eam. Vbi vides Deum esse ecclesiæ murum, & gloriam, & custodem. Hanc ecclesiæ dignitatem & amplitudinem intuēs mentis oculis idem diuinus vates concinebat: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. Hic est murus ille, de quo ait diuus Ioannes in Apocalypsi, vbi ecclesiæ militantis ciuitatē describit, etiam si nonnulla interdū misceat ad ecclesiā triumphantē pertinētia. Et habebat ciuitas hæc murū magnum & altū. Sed dices fortasse. Qui fieri potest, vt hi duo loci Ezechielis & Ioannis cohæreant, cùm Ioannes vnum tantùm murum describat, Ezechiel autem tres? Huic obiectioni est in promptu responsio. Nam cùm per murum ecclesiæ Deus intelligatur, Deus autem vnus sit, apertè concluditur, scripsisse meritò diuum Ioannem vnicum murum. At cùm in diuinis tres sint distinctæ personæ, posuit Ezechiel tres muros. Diuus Ioannes respexit ad vnitatem essentiæ, diuus Ezechiel ad distinctionem personarum. Est enim Deus vnus in substantia, trinus autem in personis. Aspicis igitur miram esse consonantiam inter ea, quæ inter se repugnantia videbantur. Possumus etiam huic obiectioni ita respondere. Diuus Ioannes capite illo loquitur de ecclesia militante, sed quatenus est ad ecclesiam triumphantem transferenda: quam ob causam multa connectit & coniungit ad ecclesiam ipsam triumphantem concernentia, Ezechiel autem hoc capite de ecclesia militante in se, etiam si postea in fine visionis nōnulla dicat, quæ possunt ad triumphantem referri. Ideo dicimus diuum Ioannem vnicum murum vidisse, quia ciuitas triumphans diuina tantùm eget protectione: Ezechielem verò tres, quia ecclesia militans triplici indiget præsidio, diuino, angelico, humano per præsules & principes. Habebat præterea diuersas portas ad diuersas mundi plagas respicientes, quia de diuersis mundi regionibus erant multi ad templum hoc ingressuri, qui repudiatis superstitionibus sanctæ religioni adhæserunt, & verum Dei cultum toto

Mat.16 *Esai.26* *Zach.2* *Psalm. 124.* *Psalm. 126.* *Psal.86* *Apo.21*

orbe terrarum amplexati sunt. Hoc intuens David ecclesiam ipsam ob Christi victoriam adeptam, & dæmonis tyrannidem expulsam inducit hoc modo gaudio exultantem. Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis: quoniam Dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram. Subiecit populos nobis, & gentes sub pedibus nostris. Et Esaias, Ambulabunt, inquit, qui liberati fuerint, & redempti à Domino: conuertentur, & venient in Sion cum laude, & lætitia sempiterna super capita eorum. Et rursus alloquens ecclesiam primitiuam, Leua, inquit, in circuitu oculos tuos, & vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. Filij tui de longè venient, & filiæ tuæ de latere surgent. Tunc videbis, & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum, quando conuersa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi. Acsi diceret: Respice ô ecclesia primitiua ad omnes terrarum oras, & intueberis ingredientem per portas tuas innumerabilẽ gentium multitudinem. Omnes ad te repudiato idolorum cultu conuenient, non vno loco, sed vna fide, Fideles tui non solùm à terris propinquis, sed etiam ab vltimis totius globi terrarum regionibus venient: quos tu ad te properantes intueberis, & oblectatione perfusa exultabis, & præ admirabili gaudio erit cor tuum propagatum, cùm hominum multitudo cum magno mari collata, Gentiumque fortitudine insignium varietas ad te confugerint, miraculorumque fulgura coruscauerint. Christus quoque apud Lucam, Venient, inquit, ab oriente, & occidente, & aquilone, & austro, & accumbent in regno Dei. His igitur prænotatis ad literæ expositionem accedamus.

Psal. 46 — Esai 35 — Esai. 60

Et ascendit per gradus eius Nimirum portæ orientalis secundi muri, ad quã venit de porta oriẽtali primi muri, quem exteriorem vocamus. Sunt, qui dicant gradus hos esse in porta hac orientali muri secundi in eiusdem muri spissitudine dispositos. Alij dicũt esse vltra portam. Ego existimo esse ante portam. Nam post quam per eos ductor Ezechielis ascendit mensus est limen portæ. Si autem essent vel in muri latitudine, vel vltra portam, diceret Ezechiel: Mensus est limen portæ, & ascendit per gradus, At non ita ait: sed: Ascẽdit per gradus eius & postea subdit: Et mensus est limen portæ. Cùm igitur priùs introeunti occurrerint gradus, quàm limen portæ, apertè ostenditur, esse illos ante portam. Non est silentio prætereundum per varios gradus esse ad sacrarium, hoc est, ad cœlum ascensionem. Hi sunt gradus virtutum & meritorum. Nemo enim repentè fit summus. Nihil se vniuersum profundit, & totum subitò euolat, sed quæ fiunt & aguntur, ex paruis principiis procedunt, & suis progressionibus augentur. Hæ progressiones appellantur gradus ab Ezechiele. De illis ait psalmographus, Beatus vir, cuius est auxilium abs te, ascensiones in corde suo disposuit, in valle lachrymarum, in loco, quem posuit. Et enim benedictionem dabit legislator: ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion. Ex his verbis colliges esse mundum hunc vallem lachrymarum, cœlum verò esse montis excelsi cacumen, quò per virtutum gradus, & Christianæ philosophiæ progressiones illi perueniunt, qui meritò felices appellantur: Loquens Iob de vitæ suæ libro aiebat: Per singulos gradus meos pronuntiabo illũ, & quasi principi offeram eum. Ea, quę perfectionẽ cõsequuntur, non statim ad verticem illius perueniunt, sed per incrementa meritorum illuc extolluntur. Vt terra, vbi semen sparsum recipit, primùm ideo occatum cohibet, deinde diffundit, & elicit herbescentem ex eo viriditatem, quæ nixa fibris stirpium paulatim crescit, erigitur calamus geniculatus stipulis ipsum ambientibus, & fundit frugem spicæ ordine structam, aduersus, auicularum morsus aristis munitam, donec fructus ad maturitatem perducitur: sic vita Christiana à virtute ad virtutem progreditur, donec vehitur ad culmen. Quidam incipiunt, alij proficiunt, alij verò fastigium obtinent. Hos nimirum gradus Dominus apud Marcum sub messis nomine his verbis describit: Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo iaciat sementem in terram, & dormiat: & exurgat nocte & die, & semẽ germinet, & increscat, dum nescit ille. Vltrò enim terra fructificat, primùm herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica. Cùm desideria bona concipimus, spargitur semen in terram, cùm in virtutum actiones incumbimus, herba sumus, cùm in earum firmitudine mentem omnem figimus & locamus, & Christianæ philosophiæ cõparamus perfectionem, iam plenã frugem in spica proferimus. Verùm quot sint gradus huius portæ non explicat hoc loco Ezechiel. Aiunt nõnulli septem esse: quorum sententiæ ego libenter assentior, ductus translatione septuaginta interpretum ita dicente: Et ingressus est in septem gradibus portam respicientem ad orientem. Explicas diuus Gregorius hunc locum ait. In virtutum nostrarum gradibus Christus ascendere dicitur, quia tantò nobis ipse sublimior ostenditur, quantò noster animus à rebus infimis separatur. Et sunt hæc eius verba in sacros canones relata, de Pœni. distin. 2. cap. Cùm sanctam.

Psal. 83 — Iob 31. — Similido. — Mar. 4

Et mensus est limen portæ calamo vno. Duorum liminum fit mentio capite hoc, nempe huius, quod erat in ostio muri secundi ex parte oriẽtis, & illius, quod erat in eadem porta ex parte occidentis versus pauimẽtum. Vtrunque habebat calamũ vnum, hoc est sex cubitos in latitudine, quia eandem latitudinem habebat muri spissitudo. Erat autem limen aliquantulum à terra erectum.

Et thalamum vno calamo in longum, & vno calamo in latum. Hoc est, quemlibet sex thalamorum. Hi thalami erant cubicula quędam, siue domunculæ ad vsus templi destinatę. Erántque nonnullę illarũ iuxta portas: quia significant mensiones præsulum, & concionatorum, qui eos, qui ad portam, hoc est fidem, seu ad pœnitentiam accedunt, leniter & beneuolè suscipiunt. Vel eã ob causam erant hæ mansiones iuxta ostium, quia illi acquiescẽdum est, in eo manendum, qui de seipso ait: Ego sum ostium. Et rursus: Ego sum via, veritas, & vita.

Ioan 14 — Ioan 10.

Et inter thalamos quinque cubitos Subaudi, mensus est. Inter primum & secundum thalamum spatium erat siue vestibulum quinque cubitorum: inter secundum autem & tertium thalamum alterum vestibulum eiusdem mensurę.

Et limen portæ iuxta vestibulum portæ intrinsecus calamo vno. Limen portę, quod antea fuit mensuratum, erat in porta muri medij, ex parte exteriore versus orientem: limen verò, quod hic mensuratur,

tur, erat in eadem porta ex parte interiore versus occidentem. Erant autem hęc duo limina eiusdem mensurę, nimirum vnius calami, vt suprà dictũ est. Limina solent vulgo statui in ingressu foris, hoc autem limen erat internum: quam ob causam additur hìc particula hec, intrinsecus: quòd esset pręter consuetudinem. Aduerte. Non solùm huius ędificij calamus, & cubitus, erant, vt antea diximus, à vulgi mensuris differentes, sed etiam limen à mundi cõsuetudine discrepabat. Debemus enim non mundi mores sequi, sed diuinam voluntatem. Eam ob causam fuit Acham filius Charmi obrutus lapidibus iussu Iosue, quia regulam auream Iericho contra ipsius Iosue pręceptum surripuit. Iosue Christi figuram gerebat, Iericho mundi: regula Iericho significabat mundi regulam, eiúsque impiam cõsuetudinem, quam viri Christiani ex Christi pręcepto sub mortis ęternę pœna declinare tenentur. Id intelligens diuus Paulus in epistola ad Romanos aiebat. Nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri. Dicens: huic seculo, indicat alterum esse seculum, cui debemus conformari. Conformamur autem huic seculo, cùm eius voluptates, illecebras, diuitias, & impiam viuendi rationẽ sequimur, cùm vitiis contaminamur, mundique vanitatibus amore defigimur. Contra verò tum reformamur in nouitate sensus, cùm ad Christum confugimus, cùm contemnimus voluptates: cum omnem vitæ cursum in Dei obsequio, in labore corporis, atque in animi contentione conficimus cùm nihil in vita expetendum ducimus, nisi quod est honestum, & cum vera dignitate coniunctum. Demum tunc mundo conformamur, cum eius res fallaces & nefariæ veluti æneum sigillum in cordibus nostris, quæ earum dulcedine instar ceræ mollescunt, imprimuntur, in suam nos vanitatem transformantes, vt eas, quocúnque nos ducant, sequamur. Tunc verò reformamur in nouitate sensus, cùm Christũ induimus, eiúsq; amorem habemus in animis impressum, & iuxta eiusdẽ apostoli sententiã, Sicut portauimus imaginẽ terreni, portamus imaginẽ cœlestis. Et cùm deponimus secundũ pristinam cõuersationẽ veterẽ hominẽ, qui corrumpitur, & renouamur spiritu mentis nostræ.

Iosue. 7a. Rom. 12 1. Cor. 15 Ephe. 4

Et mensus est vestibulum portæ octo cubitorum. Supra portam erat ex parte interiore porticus quædam, habens quoddam spatium, quod appellatur hoc loco vestibulum portæ. Mensurauit murum, & primum limen exterius, deinde thalamos, nam mensurato vno omnes mensurabantur, cùm omnes essent eiusdem mensuræ & quantitatis: postea mensurauit vestibula quinque cubitorum, quæ erat inter thalamos: deinde secundum limen, quod erat ex parte interiore: postremò vestibulũ octo cubitorum, quod erat spatium porticus, siue, vt dicunt nonnulli, ipsa porticus. Est autem porticus locus amplus tecto inclusus ad repẽtinos imbres, & feruentis solis ęstus declinãdos: & vmbræ ac deambulationis gratia ædificatus. Aspicis igitur mensuratam esse totam porticus latitudinem præter spatium illud duorum cubitorum, quod erat inter secundum hunc murum & primum thalamum. Distulerat autem illud mensurare vsque ad huc, quòd esset minor huius porticus pars. Nũc redit ad illud mensurandum, vocans illud frontem, dicens: Et frontem eius duobus cubitis. Spatium illud ideo vocatur frons, quia per illud videbatur frons porticus versus orientem constituta. In qualibet porticu duæ erant frontes. Sunt, qui per has frontes intelligant duas columnas rotundas muro adhærentes, quarum vna erat ad dextram, altera ad sinistrã: quæ erectę erant vltra totum portę ædificiũ: & habebat quælibet earum duos cubitos in diametri crassitudine. Sed quoniam in iis frontibus erãt fenestrę obliquę ad illustranda eius interiora, vt postea videbimus, nõ videtur fieri posse, vt in tam paruo circulo, cuius diameter duorum duntaxat esset cubitorum, esset interior concauitas, & cochleæ & fenestræ. Quare rectiùs illi meo quidẽ iudicio sentiunt, qui existimant has duas frontes duas esse turres, portam ex vtraque parte munientes & ornantes: in quarũ turrium summitatibus erant pomelli, super quos erant rami palmarũ cælati. In his turribus erant intus ascensus sursum per cochleam: quarum turrium murus cochleam circundans habebat duos cubitos crassitudinis ex vtrâque parte. Quidam per frontem, de qua hìc loquitur propheta, intelligunt frontispicium: alij parastades, quas Vitruuius antas vocat: hoc est lapides vtrũque latus portæ munictes. Erant quidem in porta turres illæ, quę frontes appellantur, sed longè diuersę ab iis frontibus, de quibus modò loquitur Ezechiel: nam hìc non loquitur de frontibus portę, sed de spatiis illis, quę erant inter secundũ murum & primum thalamum, quę frontes appellantur. Illud est hoc loco aduertendum: ideo vestibulum hoc esse octo cubitorum. quia octauum diem, hoc est domini resurrectionẽ adumbrabat, & reditus Christi ad vitam imaginem gerebat. Ille enim resurrexit, vt ait apostolus, propter iustificationem nostrãm. Per hoc vestibulum ducimur ad sancta sanctorum, hoc est æternam beatitudinem: si tamen per frontem duobus cubitis mensuratã transierimus. Frons hæc dilectio est, duo cubiti sunt amor Dei, & amor proximi. Duo mandata sunt, in quibus, vt ait ipsa veritas, vniuersa lex pẽdet & prophetę: diligere Deum super omnia, & proximum sicut teipsum. Vnde ait diuus Paulus in epistola prima ad Timotheum: Finis præcepti est charitas. Est enim charitas plenitudo legis, & totius diuinę scripturæ scopus. Amore sociata est creatori suo creatura rationis compos: & vinculum dilectionis ligat vtrósque in idipsum tantò feliciùs, quantò fortiùs. Sed vt indiuisa societas, & mirabilis concordia vtrobique perfecta haberetur, geminatus est nexus in charitate Dei & proximi: vt per charitatem Dei omnes vni adhærerent, per charitatem proximi omnes vnum fierent: vt quod de illo vno quisque in semetipso nõ caperet, pleniùs per charitatem proximi in altero possideret, & bonum omnium fieret totum singulorũ. Hi Duo nexus sunt duę partes forcipis apud Esaiam, quibus pruna comprehẽditur: & Duo cubitus, de quibus hoc loco agit Ezechiel.

Rom. 4. Mat. 12 1. Tim. 1 Esai. 6.

Vestibulum autem portæ erat intrinsecus. Solẽt vestibula esse citra portam, hoc autẽ erat intra. Nam in tẽplo Dei consuetudo mundi positi in maligno non admittitur. Qua de re paulò antè disserui. Est autem vestibulum locus ante ædium ianuam inter ædes ipsas & viam relictus. Vnde Plautus in Most. Videm vestibulum ante ędes.

1. Ioã. 5.

Porro thalami portæ ad viam orientalem tres hinc,& tres inde,mensura vna trium,& mensura vna frontium ex vtraque parte. Et mensus est latitudinem liminis portæ decem cubitorum,& longitudinem portæ tredecim cubitorum. Et marginem ante thalamos cubiti vnius,& cubitus vnus finis vtrinque thalami autem sex cubitorũ erant hinc & inde.Et mensus est portam à tecto thalami vsque ad tectum eius,latitudinem viginti quinque cubitorum: ostium contra ostiũ. Et fecit frontes pex sexaginta cubitos, & ad frontẽ atrium portæ vndique per circumitum. Et ante faciem portæ, quæ pertingebat vsque ad faciem vestibuli portę interioris quinquaginta cubitos. Et fenestras obliquas in thalamis,& in frontibus eorum,quæ erant intra portam vndique per circumitum:similiter autem erant & in vestibulis fenestræ per gyrum intrinsecus:& ante frontes pictura palmarum cælata. Et eduxit me ad atrium exterius,& ecce gazophylacia, & pauimentum stratum lapide in atrio per circumitum:triginta gazophylacia in circumitu pauimenti. Et pauimentũ in fronte portarum secundum longitudinem portarum erat inferius. Et mensus est latitudinem à facie portæ inferioris vsque ad frontem atrij interioris extrinsecus, centum cubitos ad oriẽtem,& ad aquilonem. Portam quoque, quæ respiciebat viam aquilonis atrij exterioris mensus est tam in longitudine, quàm in latitudine. Et thalamos eius tres hinc, & tres inde & frontem eius,& vestibulum eius secundum mẽsuram portæ prioris:quinquaginta cubitorum longitudine eius, & latitudinem vigintiquinque cubitorum.Fenestræ autem eius, & vestibulum & sculpturæ secundum mensuram portæ, quæ respiciebat ad orientem,& septem graduum erat ascensus eius, & vestibulum ante eam. Et porta atrij interioris contra portam aquilonis, & orientalẽ,& mensus est à porta vsque ad portam centum cubitos.

C (margin)

D (margin)

Porrò thalami portæ ad viam orientalem tres hinc, & tres inde. Quoniam vnius tantum thalami meminerat, ne aliquis existimaret, vnum tantùm esse in qualibet porticu, explicat nunc, esse in porticu illa,quæ erat ad viam orientalem,tres ex vno latere,& tres ex altero. A porta muri secundi vsque ad portam muri tertij erat quædã via, quæ infra medium vestibulum appellatur, quoniã per medium illud vestibulum transgrediebatur.Et ex vna parte illius viæ erat quoddam latus illius porticus, quæ illic erat, ex altera vero alterum: & in vtroque erant tres thalami, & duo vestibula quinque cubitorum: inter thalamos etiã vnum vestibulum octo cubitorum, & frons illa duorum cubitorum, quæ erat inter primum thalamũ & murum. Et ne quis existimaret hos thalamos inæquales esse, explicat esse eiusdem dimensionis: similiter frontes. Diximus enim suprà in latere vno vnam esse frontem, in altero verò alteram, quæ ambæ eandem habebant quantitatem. Hæ frontes non erant portæ, sed spatia inter murum & primum thalamum, Sũt, qui existiment esse frontes thalamorum: sed nos nostram sequimur expositionem.

Et mensus est latitudinem liminis portæ decem cubitorum Suprà mẽsus est spissitudinem liminis,procedendo ab oriente ad occidentem,nũc verò metitur latitudinem ab aquilone ad meridiem. Erat autem hæc latitudo decem cubitorum: altitudo verò quæ hic appellatur longitudo tredecim cubitorum. Numero denario decem præceptorum decalogi additur ternarius numerus, quia ille legis perficit mandata, qui fide viua in sanctissimam credit Trinitatem.Qui autem huiusmodi est,inter homines obtinet verum honorem, iuxta id quod ait Psalmographus: Tunc non confundar, cùm perspexero in omnibus mandatis tuis. Et rursus: Beatus vir, qui timet dominum, in mandatis eius volet nimis: gloria & diuitiæ in domo eius. Apud Deum autem obtinet gloriã immortalem iuxta illud: Si vis ad vitam ingredi,serua mãdata. Et illud: Scio quia mandatum eius vita æterna est. *Psal.118* *Psal.111* *Mat.19* *Ioan.12*

Et marginem ante thalamos. Ante domunculas illas,quæ hoc capite thalami appellantur,erat sedile quoddam, quod vocatur margo hoc loco. Habebat autem cubitum vnum in altitudine, & cubitum vnum in latitudine. Per thalamos, vbi habitabant,qui ad portam accedentes recipiebant,significatur charitas, per sedile ante eos fides quæ charitatem antecedit:potest enim esse fides in hac vita absque charitate, charitas autem absque fide non item.Posse quidem esse fidem absque charitate,indicat diuus Paulus in epistola ad Corinthios, dicens:Si habuero omnẽ fidem, ita vt montes transferam,charitatem autem non habuero, nihil sum. Non posse autem esse charitatem absque fide in hac vita,ostendit idem apostolus, dicens in epistola ad Hebræos, Sine fide impossibile est placere Deo.Eam ob causam thalami multorum sunt cubitorum,sedile autem vnius,quia charitas non solùm Deum,sed proximos omnes complectitur, fides autem vna est,ne in schismata & sectas diuidatur: vnde magnitudinem arcæ Noe vnus cubitus includit. Et quoniam & Deum & proximum debemus amplecti charitate, ideo ex vtraque parte sunt thalami constituti:& quia charitas in vtroque testamento præcipitur. *1.Cor 13* *Heb.11* *Gene.6*

Ostium contra ostium. Hoc est,erat porta è regione portæ: sibi portæ mutuò respondebant. Potest hoc intelligi de portis murorum. Nam in latere orientali tres erant portæ,vna in vnoquóque,quæ omnes directè sibi inuicem respondebant totidem similiter in latere aquilonari,& totidem in australi. Vel potest intelligi de portis thalamorum: nam eorum portæ, quæ erant ex vno latere porticus, erant directè versus portas thalamorum ex altero latere. Hæc videtur rectior expositio, quoniam de thalamis loquebatur,non de muris.

Et fecit frontes per sexaginta cubitos. Hoc est, mensurauit frontes,quæ erant sexaginta cubitorũ. Numerus senarius pertinet ad mundi creationem,

qui

qui sex diebus conditus est: denarius verò propter decalogum ad perfectionem: vt per singulos dies decades singulæ supputẽtur: & à creaturarum cõtemplatione ad perfectam Dei contemplationem veniamus. Ea enim, quæ Deus sex diebus creauit, homines mouent, vt vim diuinam admirentur, Deúmque ipsum rerum omnium effectorem cognoscant, eiúsque amore inflammati ad ipsum rapiantur.

Et fenestras obliquas in thalamis. Aiunt nonnulli, has fenestras ideo vocari obliquas, quia erant exterius strictæ, intus verò latæ: ita enim fieri solent communiter fenestræ: vt domus possint magnam claritatem recipere. De Salomone ait di- 3 Reg. 6 uina scriptura libr. Regum tertio. Fecit in templo fenestras obliquas. Nam illi, quibus lumen sapientiæ conceditur, templi penetralia replent, & qui splendorem diuinæ contemplationis percipiunt, mox animum dilatant, & ad maiora recipienda se præparãt. Ego nihilominus existimo, has fenestras obliquas cõtrario modo dici nempe quia erat foris latæ, intus verò strictæ, vt parum exterioris claritatis reciperent. Ideo dicebantur obliquæ quia non erant instar aliarum fenestrarum constructæ. Nam templũ illud Salomonis & similiter domus hæ, quæ hic vocantur thalami, diuino splendore, magis quàm corporeo lumine illustrabantur. Et si vtrúmque lumen bonum sit, & interius per conscientiam: & exterius per exemplum, tamen multo illustrius & præstantius est interius, quàm exterius.

Psal. 44 Omnis gloria filiæ regis, inquit regius Psaltes, ab intus: in fimbriis aureis circũamicta varietatibus. Ac si diceret: Omnis animæ decor & pulchritudo, & omnes eius voluptates sunt intus in ipsa anima constitutæ: eius gloria & ornamenta sunt præclaræ virtutes. At ita interiore ornatu delectatur, vt exteriorem etiam curet, & exquirat. Vult aureas fimbrias hominum conspectui obiectas, & exemplorum bonorum varietatẽ in operibus exterioribus apparentem. Aspicis igitur bonũ esse vtrúmq; splendorem, sed illum longè prestare, qui intus in rectè factorum conscientia inuenitur. Id intelli-

2. Cor. 1. gens diuus Paulus aiebat: Hęc est gloria nostra te-

Simile. stimonium conscientiæ nostræ. Vt pyrum & nucis nucleum comedimus, putamina autem & operimenta in terrã deiicimus: sic virtute oblectamur, speciem autem virtutis à virtute separatam contemnimus. Virtus est veluti substãtia, exterior verò superficies oculis exposita veluti accidens. Sed vt superficies nucleum custodit, sic exteriora virtutem conseruant. Bonæ cæremonię ad honestatẽ & Dei cultum pertinẽtes non sunt per se religionis substantia, sed sunt ipsius substantiæ ornatrices & conseruatrices: & veluti folia quædam, quæ cedunt in fructuum pulchritudinem & custodiam. Hoc de superficie illa exteriore intelligendum duco, quæ est cum interiore virtute coniuncta: nam qui tetra scelera alba virtutum specie cooperit, simulans sanctitatem, non religiosus est, sed hypocrita, signo similis, qui plumas omnes cãdidas habet, carnes autem nigras: foris albus intus niger.

Simile. Eam causam lex vetus esum cygni prohibebat. Et

Leui. 11 quamuis hypocrita ieiuniis & precibus seipsum

Mar. 15 cruciet, nullam tamen cõsequitur veram salutem.

Matt. 27. Est latro ille, qui à sinistris cum Domino pependit: & Simon Cyrenæus crucem ferens alienam: quoniam inanis glorię auiditate incensus ea facit, quæ non diligit. Vt arundo foris pulchra intus va- Simile. na lanuginem pro fructu producit: sic hypocrita specie exteriore virtutis ornatus foris, intus autem à vera virtute penitus alienus pro solido gloriæ fructu ramusculos producit, inanes illos quidem, & vento vndique agitatos. Vnde ait in libro Sa- Sapiẽ. 5. pientiæ scriptura diuina: Spes impij quasi lanugo. Simile.

Quemadmodum nõnulli mercatores pelles tantum vendũt vulpium & martium, corda autem & interiora eorum animalium non curant: sic hypocritæ exteriora tantum hominibus vendunt, de interioribus non tractant. Pelliones sunt, & pelles vendunt, quibus diuitias, honores, dignitates lucrantur: mercatura est surda, sed vtilis, quæ tota in pellibus versatur: cum Deus præcipiat in lege, vt pellis animalis illi immolati extrahatur. Sed væ mi- Liuit. 3. seris illis, qui nesciunt, quid ob tale lucrũ amittãt: amittunt cœlum pro terra, animam pro corpore, Deum pro mundo. Pretium, quod ex hac negotiatione hypocritæ consequuntur, pœna est æterna, & cæcarum tenebrarum vorago: imò in hac vita cruciantur, & quotidianis cruciatibus æternos sibi emunt cruciatus. Nõ obtinebunt gloriã, nec Deum beatitudine intuebuntur: Ideo ait Iob: Non veniet Iob 13. in conspectu eius omnis hypocrita. Illi solũ Deum videbunt, qui fuerint animi puritate prædíti. Vnde ait Christus Deus noster: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Quomodo Deum Mat. 5. videbunt, qui seipsos non vident? Ea cæcitate laborant impij hypocritæ, vt sibi libenter assententur: vt nec fœdissimas labes suas, & tetras maculas aspiciant, nec quàm longè absint à pietatis excellentia, & iustitiæ prestantia cognoscant. Quam ob causam rarò ad Deum conuertentur. Cũ enim se esse Christianę religionis disciplina instructos confingant, effugant spiritum sanctum, absque quo conuerti non possunt. In libro Sapientię sunt hæc verba li- Sapiẽ. 1. teris mandata: Spiritus sanctus disciplinę effugiet fictum. Eam ob causam Christus væ, & æternã hypocritis annuntiat damnationem. Apud Matthęũ, Væ, inquit, vobis scribę & pharisæi hypocritę, qui Mat. 23 comeditis domos viduarum, orationes longas orantes, propter quod amplius accipitis iudicium. Hi nullum habent intus in conscientia splendorẽ, totam lucem ab exteriore aucupantur. At viri euangelicã pietate insignes, & Christiana pietate præstantes interna claritate gloriantur. Ideo fenestras conficiunt obliquas, quibus ab exteriore parum luminis introeat, quoniam diuino lumine oblectantur. Cęterum per has fenestras significantur presules, & concionatores, per quos debet solis diuini claritas ad populũ introire. Ideo hæ fenestrę obliquę sunt & angustę, vt per eas possit splendor ingredi, non latro. Sed quoniã per hos thalamos per has domunculas & mansiones presules & concionatores significari diximus, per earum fenestras illorũ sensus intelligimus: qui obliqui hoc est à falsa mundi opinione abhorrere debent, ne impiã sceleratorum consuetudinem imitantes, dicant cum illis: Ascendit mors per fenestras nostras: ita enim eos facit Ieremias loquentes. Iere. 9.

Similiter autem erant & in vestibulis fenestræ. Per vestibula hęc intelliguntur porticus hoc est spatia tecto cooperta.

Et ante frontes pictura palmarum cælata. In supe-

riore parte frontium muri, quæ erant in lateribus portæ hinc & inde, erant palmæ ad ornatum & pulchritudinem sculptæ: Nomine palmæ significatur corona victoriæ, quæ templum Dei ingre-
2.Ti. 2. dientibus promittitur, si legitimè pugnauerint: non coronabitur, inquit apostolus, nisi qui legitimè certauerit. Sed duplex est corona, vna in hac vita, altera in futura: corona huius vitæ potest amitti & euanescere, corona gloriæ est sempiterna. Ideo non ait Ezechiel esse illic palmas verè & re ipsa, sed palmarum imaginem & cælaturam: quoniam huius mundi res fluxæ sunt, & veluti imagines & figuræ, corona autem gloriæ in cœlo im-
1.Petr. 5 mortalis est, quam beatus Petrus appellat immar-
1.Cor. 9. cessibilem: beatus Paulus incorruptam: beatus Ia-
Iaco.1. cobus coronam vitæ: & psalmographus coronam
Psal.20. de lapide pretioso. Ideo ait Ezechiel has frontes excelsas esse palmis veluti coronis redimitas, quoniam viri magni, qui rerum cœlestium auiditate inflammati ad Deum aspirant, de mundo, dæmo-
2. Tim. 4. ne, & carne mirabilem victoriam reportant. In reliquo reposita est illis corona iustitiæ, quam reddet illis dominus in illa die iustus iudex.

Et eduxit me ad atrium exterius. Id est, vir, qui me ducebat, introduxit me ad secundum atrium, quod, vt diximus, appellatur exterius respectu interioris, in quo situm erat templum. Primũ atrium erat inter primum & secundum murum: de quo atrio hucúsque locuti sumus, quod appellabatur locus vulgi, seu atrium immundorum. Ab hoc primo atrio eductus est Ezechiel ad secundum, quod appellabatur exterius, seu atriũ mundorũ, de quo nunc loquitur, quod erat inter murum secundum & tertium procedendo ad templum. Hoc secundum atrium erat altius primo, quod erat immundorum, & inferius vltimo, quod erat sacerdotum. Hoc autem sacerdotum atrium erat aliis altius, & templo propinquius. Nam sacerdotes sunt in excelsa dignitate cõstituti & debẽt essent Deo propinqui per charitatem, & animi puritatem, & cæ-
Exo 19. teras virtutes. De illis ait Dominus: Sacerdotes,
Psa.131. qui accedunt ad Dominum, sanctificentur, ne per-
Esa.52. cutiam eos. Et psalmographus: Sacerdotes tui induantur iustitia. Et Esaias: Mundamini qui fertis vasa Domini.

Et ecce gazophylacia. In hoc secundo atrio erant triginta gazophylacia. Sunt autem gazophylacia reconditoria diuitiarum. Fortasse erant illic posita, vt in ea possent, qui vellent, eleemosynas conijcere, vel vt in illis tẽpli thesauri reconderentur. Ecclesiam introeuntibus gazophylacia exponuntur spiritualium diuitiarum plena: de quibus est in Prouerbiis literis mandatum: Redemptio animæ
Prou.13 viri diuitiæ sunt. Hoc est anima viri redimitur opibus suis, quæ sunt veræ virtutes. Septuaginta pro gazophylaciis habent thalamos. Aquila habet cellaria. Symmachus exedras. Sunt qui dicant habitationes esse leuitarum, qui templo seruiebant. Alij asserunt in illis gazophylacij solitos esse ministros templi occidere animalia, quæ erant Deo immolanda.

Et pauimentum stratum lapide. Pauimentum hoc erat in atrio secundo inter portam orientalem secundi muri, & portam orientalem muri tertij, qui erat interior, & templo propinquior. In hoc pauimento erant triginta gazophylacia, quindecim in latere australi, quindecim in aquilonari.

Portam verò, quæ respiciebat viam aquilonis. Describitur porta aquilonis, quæ erat portæ orientali similis.

Et thalamos eius tres hinc, & tres inde. Subaudi, mensus est. Ex vno latere portæ aquilonaris erant tres thalami, ex altero alij tres. Vtraque pars est vtrúnque testamentum: & litera & spiritus, quæ omnia sanctissimæ Trinitatis mysterium docent.

Secundum mensuram portæ prioris Portam priorem appellat portam orientalem, de qua prius locutus est.

Quinquaginta cubitorum longitudinem eius. Accipitur longitudo pro altitudine.

Et sculptura. Subaudi palmarum. Dixerat enim antea, esse in frontium capitibus picturam palmarum cælatam. Septuaginta pro sculpturis habent palmas.

Et septem graduum erat ascensus eius. Hinc apparet, à vulgi loco ad atrium mundorum ascensum esse septem graduum. Nam per septem dona spiritus sancti, de quibus agit capite vndecimo Esaias, Esai. 11.
possumus ad excelsam rerum diuinarum contemplationem ascendere. Præterea portam salutis ingredientibus nondum est animi quies & securitas, nisi septem gradus virtutum transeant: quarum tres theologales dicuntur, quatuor verò cardinales.

Et porta atrij interioris contra portam aquilonis & orientalem. Hoc est, portæ atrij interioris erant è regione aliarum portarum. Tres muri erant in hoc ædificio, & in quolibet erant tres portæ, vna ad orientem, altera ad aquilonem, alia ad meridiem: & ita erant dispositæ, vt qui essent in exteriore, viderent alias duas, & portã templi. Templum enim tres habebat portas, murorum portis respondentes. Itaque in parte orientali quatuor erant directæ portæ, tres murorum, & vna templi. Similiter in parte australi, & septentrionali. In parte verò occidentali nulla erat porta, quia ibi erat sacrarium, quò nemo ingrediebatur, nisi summus sacerdos: & sacrarium hoc, quod sanctum sanctorum vocatur, non habebat introitum nisi per templum. Eam ob causam templum hoc multas portas habebat, vt ad illud ex variis partibus introirent: quia futurum erat, vt in ecclesiam catholicam hoc templo significatam multi ex diuersis orbis terrarũ oris ingrederentur. Portarum varietas introeuntium varietatem significabat. Hæ sunt portæ de quibus dixe- Psal. 86
rat regius vates: Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Acsi diceret: Chariores habet Deus portas ecclesiæ, quàm habuerit vnquam vniuersam synagogam. Quis est tam omni intellectu alienus, qui credat hoc de portis terrenæ Hierosolymæ præcipuè intelligi, quas scimus fuisse traditas igni, & in cineres ac fauillas conuersas? De portis spiritualis Hierosolymæ loquebatur propheta: de quibus iterum cecinit: Introite por- Psal. 99
tas eius in confessione, atria eius in hymnis confitemini illi. His portis ingrediuntur nonnulli ab oriente venientes qui tepidi erant & lassi, & alij ab aquilone frigidi, alij à meridie feruentes. Propterea alij veniebant ab statu vitæ florente per orientem significato, alij de austro procelloso, & mundi aduersitate seculum fugientes, alij ab alto aquilone, hoc est à mundi superbia, de qua ait Ieremias:

Iere.1. remias: Ab aquilone pandetur omne malū. Nam,
Eccl.10. vt ait Ecclesiasticus: Initium omnis peccati est superbia. Ea relicta, & vana mundi pompa repudiata multos ad Christi ecclesiā venisse cognouimus. Ex parte occidentis non erat in hoc templo porta vlla, quoniam ex occidente, ex morte æterna per occasum significata nemo venit ad Christum: post mortem corporis nullus est locus reuertendi. Ideo
Gala.6 ait apostolus: Dum tempus habemus operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos
Ioan.9. fidei. Et Christus Deus noster apud Ioannē: Operamini, dum dies est veniet nox, quando iam nullus poterit operari. Promerendi tempus in hac duntaxat vita est.

Et mensus est à porta vsque ad portam centum cubitos. Hæc erat pauimenti longitudo in duas portas aquilonares muri secundi & tertij.

Et eduxit me ad viam australem: & ecce porta, quæ respiciebat ad austrum, & mensus est frontem eius, & vestibulum eius iuxta mensuras superiores. Et fenestras eius & vestibula in circuitu sicut fenestras cæteras: quinquaginta cubitorum longitudine & latitudine vigintiquinque cubitorum. Et in gradibus septem ascendebatur ad eam: & vestibulū ante fores eius, & cœlatæ palmæ erant, vna hinc, & altera inde in fronte eius. Et porta atrij interioris in via australi, & mensus est à porta vsque ad portam in via australi centum cubitos. Et introduxit me in atrium interius ad portam australem: & mēsus est portam iuxta mensuras superiores. Thalamum eius, & frontem eius, & vestibulum eius eisdem mensuris, & fenestras eius, & vestibulum eius in circuitu quinquaginta cubitos longitudinis, & latitudinis vigin-
E tiquinque cubitos. Et vestibulum per gyrū longitudine vigintiquinque cubitorum, & latitudine quinque cubitorum. Et vestibulum eius ad atrium exterius: & palmas eius in fronte: & octo gradus erant quibus ascendebatur per eam. Et introduxit me in atrium interius per viam orientalem, & mensus est portam secundū mensuras superiores. Thalamum eius, & frontem eius, & vestibulum eius sicut suprà: & fenestras eius & vestibula in circuitu longitudine quinquaginta cubitorū, & latitudine vigintiquinq; cubitorum. & vestibulum eius, idest atrij exterioris: & palmæ cælatæ in fronte eius hinc & inde, & in octo gradibus ascensus eius. Et introduxit me ad portam, quæ respiciebat ad aquilonem: & mensus est secundum mensuras superiores. Thalamum eius, & frontem eius, & vestibulum eius, & fenestras eius per circuitum longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine vigintiquinque cubitorum.

Et adduxit me ad viam australem. Verti poterat: Inde me duxit per viam meridiei.

Iuxta mensuras superiores. Idest, hæc porta australis cum postibus suis eiusdem erat magnitudinis cum porta priùs descripta.

Et cælatæ palmæ erant. Erant frontes palmis in summitate sculptis ornatæ & veluti coronis victoriæ redimitæ, quemadmodum de aliis frontibus diximus. Aduerte. Palma vna erat ad dextrā, & altera ad sinistram, quia & illi à Deo coronantur, qui in prosperitate habent temperantiam & moderationem, & illi, qui in aduersitate patientia se muniunt, rerúmque humanarum tolerantia. Per dextram florens status intelligitur, & mundi felicitas, per sinistram verò aduersitas & calamitas. Palma verò victoribus datur. Ideo eam Salomon in tem- 2.Par.3.
plo pingere præcepit. Sed oportet fortiter laborare, & contendere. Iob comparat hominē cum mi- Iob.14
lite dicens: Cunctis diebus, quibus nunc milito. Et Iob.7.
alibi: Militia est vita hominis super terram. Et cōparat eum cum mercenario, dicens: Sicut dies mer- Iob.7.
cenarij dies eius. Vult significare, debere hominem cautè viuere veluti inter perpetuos inimicos instar militis in bello, & fortiter dimicare: & altera ex parte debere ignauiam repellere, & labores subire instar mercenarij tota die laborantis. Id voluit diuina scriptura significare, cum dixit, eos, qui templum Hierosolymæ, & mœnia ciuitatis instaura- 2 Esd.
bant, manu vna fecisse opus, & altera tenuisse gla- 4.
dium. Armati ædificabant pugnantes & laborātes. Et Dominus non reddit denarium nisi iis, qui in Matt.
vinea laborauerunt. Denarius autē est merces æter 20.
na, est palma victoriæ, & corona vitæ, quam repromisit Deus diligētibus se: quæ hoc loco apud Eze- Iac 1.
chielem per palmam significatur.

Et porta atrij interioris in via australi. Hoc est porta tertij muri, qua erat ingressus ad atrium interius per viam respicientem ad austrum.

In via australi centum cubitos. Hæc erat pauimēti longitudo à porta ad portam, in porta australi. Tria pauimenta mensurauit, orientale, aquilonare, & australe.

Thalamum eius & frontem eius. Id est thalamos eius & frontes seu postes eius.

Et octo gradus erant quibus ascendebatur per eam. Ex atrio primo siue immundorum ascēdebatur ad atrium secundum siue mundorum per septem gradus: ab atrio verò secundo ad atrium tertium siue sacerdotum per octo.

Et vestibulum eius id est atrij exterioris, & palmæ cælatæ. Poterat hoc ita verti. Et vestibulum eius erat in atrio exteriore, & quædam palmæ in postibus, &c.

Et vestibulum eius respiciebat ad atriū exterius: cælatura palmarum in fronte eius hinc & inde: & in octo gradibus ascensus eius. Et per singula gazophylacia ostium in frontibus portarum. Ibi lauabant holocaustum. Et in vestibulo portæ duæ mēsæ hinc, F
& duæ mensæ inde: vt immoletur super eas holocaustum, & pro peccato, & pro delicto Et ad latus exterius, quod ascendit ad ostium portæ, quæ pergit ad aquilonem, duę mensæ: & ad latus alterum ante vestibulum

portæ

portæ duæ mensæ: Quatuor mensæ hinc, & quatuor mensæ inde, per latera portæ octo mensæ erant, super quas immolabant. Quatuor autem mensæ ad holocaustum de lapidibus quadris extructæ: longitudine cubiti vnius & dimidij, & altitudine cubiti vnius super quas ponent vasa, in quibus immolatur holocaustum & victima, & labia earum palmi vnius reflexa intrinsecus per circuitum, super mensas autem carnes oblationis. Et extra portam interiorem gazophylacia cantorum in atrio interiori, quod erat in latere portæ respicientis ad aquilonem, & facies eorum contra viam australem, vna ex latere portæ orientalis, quæ respiciebat ad
G viam aquilonis. Et dixit ad me. Hoc est gazophylacium, quod respicit viam meridianã, sacerdotum erit, qui excubant in custodiis templi. Porrò gazophilacium, quod respicit ad viam aquilonis, sacerdotum erit, qui excubant ad ministerium altaris. Isti sunt filij Sadoch, qui accedunt de filiis Leui ad dominum, vt ministrent ei. Et mensus est atriũ longitudine centum cubitorum, & latitudine centum cubitorum per quadrum: & altare ante faciem templi. Et introduxit me in vestibulum templi, & mẽsus est vestibulum quinque cubitis hinc, & quinque cubitis inde, & latitudinem, portæ trium cubitorum hinc, & trium cubitorum inde. Longitudinem autem vestibuli viginti cubitorum, & latitudinem vndecim cubitorum, & octo gradibus ascendebatur ad eum. Et columnæ erant in frontibus, vna hinc, & altera inde.

Et vestibulum eius respiciebat ad atrium exterius, & cælatura, &c. Poterat hoc ita verti: Et frontes eius erãt in atrio exteriore, palmæque in ipsis frontibus ex vtroque latere.

Et ibi lauabant holocaustum. Vnumquódque gazophylacium habebat ostium versus pauimentum, quod erat in frontibus portarum. Et in ostiis horum gazophylaciorum abluebant ministri templi carnes immolandas, quæ erant penitus comburendæ: quæ hic vocantur holocaustum: holocaustum idem est quod totum crematum. Qui se Deo offerunt in holocaustum, debent animum expiare, & conscientiam piis lachrymis abluere. Est enim animus fractus, atque ob criminis admissi cõscientiam iusto mœrore, & lachrymarum abundantia deie-
Psal. 50. ctus, sacrificium Deo gratissimum. Ita enim ait Dauid: Sacrificium Deo spiritus cõtribulatus: cor cõtritum & humiliatum Deus non despicies. Si magnifacimus aquas florũ aut herbarum, quia abluũt oculos, aut medentur nonnullis vulneribus, cur non magnifacimus lachrymas, quæ abluunt animæ sordes, eiúsque vlcera curant? Hic liquor est omni balsamo pretiosior, vtilior, & salutarior. Id
3. Reg. 7 voluit significare Salomon, cum mare fusile: & luteres in templo constituit. Per mare fusile & æneũ, in quo lauabantur sacerdotes Deo sacrificium oblaturi, significabatur vera peccatorum confessio cum lachrymis coniuncta, qua sacerdotes nouæ legis ad altare accedentes debent conscientiæ maculas expiare. Luteres autem, in quibus carnes in altari holocaustorum offerendæ abluebãtur, lachrymę sunt contritionis, quibus debent verè Christiani labes suas delere, vt sanctum fiat Domino sacrificium & ad fontem Siloe, hoc est ad veram scelerũ confessionem, ad sanctum pœnitentiæ sacramentum confugere, vt cæcitatem, & flagitiorum tenebras detergant. Omnes fluuij non possunt prunam vnam extinguere purgatorij, & piæ contritionis lachrymæ ignem illum extinguunt. Vt cum Domus aliqua incendio flagrat, qui eam volunt à flammis eripere, ad aquas confugiunt: sic nos videntes animas nostras flammis impiarũ cupiditatum flagrantes, sumus statim ad lachrymas recursuri, quibus incẽdium extinguamus. Vt in pelui positus numus à certo quodam loco non cernitur, at si vas illud fuerit impletum aqua, statim videtur numus à longè intuentibus: sic anima nostra in vasis fictilibus, intra nos ipsos numus hic admirabilis imagine Dei insignitus non videtur à nobis, quo fit, vt nos ipsos ignoremus: at tanta potest esse piarum lachrymarum copia, vt ipsam animam nostram intueamur, eiusque pestilentes labes emundemus. Quatuor sunt piarum lachrymarum formæ: prima est carũ, quę ob peccata propria funduntur: de quibus dixit Dauid: Lauabo per singulas noctes lectum meum, lachrymis meis stratum meum rigabo. Secunda est ob aliena flagitia, iuxta illud eiusdem diuini vatis: Exitus aquarũ deduxerunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam. Acsi diceret: Ideo oculos meos in lachrymarum fontes cõuerti, quia intueor mortales legem tuam contemnere, seque sceleribus contaminare. Hac ratione ductus aiebat Ieremias: Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum: & plorabo die ac nocte interfectos filię populi mei? Acsi diceret: Vtinam caput meum esset fons perennis, & oculi mei venæ lachrymarum: vtinam caput meum esset in aquas conuersum, quę per oculos tanquam per canales perpetuò manarent, vt ita possem scelera populi mei debita lachrymarum abundantia deplorare. Tertia lachrymarum species est, cum pro longo huius vitæ incolatu, & memoria exilij à patria cœlesti diffunduntur, iuxta illud: Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus, dum recordaremur tui Sion. Et illud: Quando veniã, & apparebo ante faciem Dei? Fuerũt mihi lachrymę meæ panes Dei ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: vbi est Deus tuus? Quarta est pro acerbissimorum cruciatuum, & innocentissimæ mortis Iesu Christi memoria. Eã animo intuens Ieremias, vimque lachrymarũ profundens, aiebat: Defecerunt prę lachrymis oculi mei: conturbata sunt viscera mea. Hæ quatuor lachrymarum formæ sunt quatuor illę hydrię, quas aquis impletas iussit Elias effundi super holocaustum, quod fuit gratum Deo, & igne cœlesti mirabiliter deuoratum. Nec caret mysterio fuisse ignem cum his aquis copulatũ: ita enim debet Nilus cum Ætna coniungi, vt piarum lachrymarum affluentiam fundamus, & ardenti diuini amoris incendio flagremus. Est in Gallia fons quidam frigidissimus, qui, vt testatur Baptista Fulgosus, cum aquis aliquando flammas ignis diffundit: sic vir verè Christianus

Marginalia (right column): *Ioan. 9.* — *Simile.* — *Simile.* — *Psal. 6.* — *Psal. 118* — *Iere. 9.* — *Psal. 136* — *Psal. 41.* — *Thre. 2.* — *3 Reg. 18.* — *Simile.*

ſtianus cum piis lachrymis debet diuinæ charitatis flammas connectere, & beato illo ac admirabili incendio flagrare. Aqua lachrymarum eſt veluti mare rubrum, vbi Pharao, hoc eſt impius appetitus cum vitiorum exercitu obruitur, & flagitiorum capita confringuntur, iuxta illud: Contribulaſti capita draconum in aquis. Nec ſolùm lachrymæ obruunt flagitia, ſed etiam cordis terram irrigant, & frugiferam reddũt. Eſt enim lachrymarũ abundantia fons ille paradiſi irrigans vniuerſæ terræ ſuperficiem, & conſitum hortum, de quo aiebat Eccleſiaſticus: Rigabo hortum plantationis. Eſt etiam natatorium Siloe, vbi oculi animorum abluuntur. Felix ille, qui piis lachrymis offunditur, quoniam in æterna beatitudine oblectabitur. Nam, vt ait regius vates, Qui ſeminãt in lachrymis, in exultatione metent. O beata ſemina, quæ pro fructu æternam producunt voluptatem. Vnde Chriſtus Deus noſter, Beati, inquit, qui lugẽt, quoniam ipſi conſolabuntur. Ipſe Dominus ſuper Lazarum plorauit mortuum, & videns ciuitatem fleuit ſuper illam. Dauid luxit Abſalonem, Chriſtus populum Iudaicum: fleuit mundi ſcelera, petens à patre cœleſti eorum remiſſionem: & vt ait diuus Paulus in epiſtola ad Hebræos, cum clamore valido & lachrymis offerens exauditus eſt pro ſua reuerentia. Audiamus diuum Bernardum iis verbis falſam noſtram lætitiam obiurgantem: Chriſtus compatitur, & plorat, homo patitur, & ridebit? Et alibi: Deliciæ angelorum ſunt lachrymæ noſtræ, & delectabiles lachrymæ pœnitentis. Et iterum: Fœlices lachrymæ, quas benignæ manus conditoris abſtergunt, & beati oculi, qui in talibus liquefieri elegerunt. Diuus Hieronymus ita inquit: O lachryma humilis tua eſt potẽtia, tuum regnum, tribunal iudicis non vereris: amicorum tuorum accuſatoribus ſilentium imponis. Non eſt qui te accedere vetet: ſi ſola intraueris, vacua non redibis, magis crucias diabolum, quàm pœna infernalis. Quid plura vincis inuincibilem, ligas omnipotentẽ, inclinas filium virginis. Et diuus Gregorius: Regnum cœlorum rapi vult noſtris fletibus, quod noſtris meritis non debetur. Et Caſſiodorus in pſalmo: Fletus eſt cibus animarum, corroboratio ſenſuum, abſolutio peccatorum, refectio mentium, lauacrum culparum. Hæc ille. Vt gelu dureſcit in vaſe quodam incluſum, ſed ſi igne agitatur, liqueſcit & per vaſis egreditur foramina, ſic peccati frigiditas vertitur in duritiem: at ſi diuini amoris igni admoueatur, liqueſcit gelata illa frigiditas, & in lachrymas reſoluta diffunditur per oculos. Quærendus eſt hic ignis, vt diffluant lachrymæ, & peccata deleantur. Emittet enim illum Deus, & liquefaciet ea, flabit ſpiritus eius, & fluent aquæ. Lugeamus igitur, & affluentiam lachrymarum fundamus: atq; in atrio interiore, in intimo conſcientiæ noſtræ holocauſtum, hoc eſt nos ipſos Deo dicatos perennibus lachrymis, lauemus eos in ſpiritu imitantes, de quibus hîc ait Ezechiel: Et ibi lauabant holocauſtum.

Exo 14. Pſal. 72. Gene. 2. Eccl 14. Ioan 9. Pſa. 125. Matt 5. Ioan. 11. Luc. 19. Heb 5. Simile. Pſalm. 147.

Vt immoletur ſuper eas holocauſtum. Occidebatur animal, & caro eius lauabatur & cremabatur, & ita oblata Deo vocabatur holocauſtum, hoc eſt ſacrificium totũ combuſtũ. Etſi hoc ſacrificij genus antiquatũ eſt, remãſit tamẽ, id, quod ſignificabatur per illud. Caro noſtra eſt diuini amoris igne cõburẽda, & tota Deo immolanda. Si enim eam effrænatã, ſibique præſidentem exultare & nutriri reliquerimus, abiiciet moderationem & continentiam, & animum perturbabit, & ad perniciem ſempiternam adducet. Hæc eſt Hæua nos ad pomum prohibitum inuitans. Hæc eſt Ægyptia Puthipharis vxor Ioſephum ad falſas voluptates volens allicere. Hæc eſt Iahel Siſaram ficto amore ſeducens, ſed verè occidens. Hec eſt Dalila, quę Samſonem in ſinum ſuum blandè excepit, eíque capillos amputauit, tradidítque Philiſtæis hoſtibus ſuis, qui illum oculis priuarunt, & ad ignominiam traduxerunt. Hæc eſt puella ſaltatrix, quæ Ioãnis caput petiuit. Hæc eſt ancilla oſtiaria, ad cuius vocem Chriſtum negamus. Eam debemus coërcere & caſtigare iuxta id, quod ait apoſtolus in prima ad Corinthios: Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo. Et ad Romanos: Obſecro vos fratres per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium veſtrum. Hoſtia occidebatur, & apoſtolus monet vt carnem mortificemus, vt ſit hoſtia viuens, vt ſit victima viua. Si victima eſt, occiſa eſt: ſi occiſa, quomodo viua? Quî fieri poteſt, vt mortua & viua eodem tempore ſit? Vult ſignificare apoſtolus, ita nos debere carnẽ mortificare, vt ſit mortua peccato, viua autem gratiæ, mortua concupiſcentiæ, viua verò virtuti. Imò viua eſſe non poterit, niſi hoc modo fuerit mortua. Ait enim apoſtolus. Si ſecundum carnem vixeritis, moriemini: ſin autem ſpiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Viuere ſecundum carnem eſt eius imperio ſubeſſe, eius legibus obtẽperare, eius deſideriis duci. Ideo ait poſtea in eadem epiſtola apoſtolus: Curam carnis ne feceritis in deſideriis. Et ad Coloſſenſes: Mortificate membra veſtra, quæ ſunt ſuper terram. Et ad Galatas: Qui autem ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis & concupiſcentiis.

Gene. 3. Gen. 39. Iud. 4. Iud. 16. Mar 6. Ioan. 8. 1. Cor. 9. Rom. 12 Rom. 8. Rom. 13 Col. 3. Gala 5.

Et pro peccato & pro delicto. Peccatum eſt in commiſſione, delictum verò in omiſſione. Vel per peccatum intelligitur culpa venialis, per delictum verò flagitium mortiferum.

Et ad latus exterius, quod aſcendit ad oſtium portæ, quæ pergit ad aquilonem. Ex his verbis colligitur, huius ædificij locum altiorem eſſe ex parte aquilonari: quod ſupra aſſeruimus, verba illa explanantes: Quaſi ædificium ciuitatis vergẽtis ad auſtrum.

De lapidibus quadris extructa. Non rotundis, qui non ſunt ad ædificium apti: ſphærica enim in puncto ſe tangunt: Lapides quadrati ex omni latere firmiter manent, lapidem angularem imitantes, qui factus eſt in caput anguli, de quo ait apoſtolus in epiſtola ad Epheſios: Iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum, & domeſtici Dei ſuperædificati ſupra fundamentum Apoſtolorum & prophetarum ipſo ſummo angulari lapide Ieſu Chriſto, in quo omnis ædificatio cõſtructa creſcit.

Pſal. 117 Ephe. 2.

In quibus immolatur holocauſtum, & victima. Holocauſtum erat totum crematum, victima non cremabatur tota: ſacrificiũ comprehendit vtrumque.

Gazophylacia cantorum in atrio interiore. Quatuor gazophylacia erant in intimo atrio, duo cãtorum, duo verò ſacerdotum. Sacerdotes immolabãt Deo victimas, & cantores inter immolandum canebant Deum laudibus efferentes. Ea ſacrificia ſunt Deo grata, quę ſponte & cum gaudio fiunt. Id intelligẽs regius

Psal.53. regius vates canebat: Voluntariè sacrificabo tibi: & confitebor nomini tuo Domine, quod bonum est. Vbi confiteri accipitur pro laudare. Sunt, qui existiment in iis duobus gazophylaciis solitos esse habitare sacerdotes per hebdomadas successiuè, qui templo ministrabant, & in aliis duobus similiter cantores. Quidam existimant, nec sacerdotes nec leuitas in his gazophylaciis commorari, sed seruari in illis instrumēta, sacerdotum & cantorum ministerio necessaria, qualia sunt, thuribula, gladij ad occidēdum victimas, phialæ, & alia huiusmodi pro sacerdotibus: pro cantoribus verò citharæ tympana, cymbala, & alia huiusmodi.

Isti sunt filij Sadoch. Tertio libro Regū fuit memoriç proditum, fuisse Abiatharum de summo sa-
3.Reg. 2 cerdotio deiectum, & Sadochum à Salomone eius loco constitutum. Et ita reductum fuit summū sacerdotium ad progeniem Eleazari Aaronis filij. Huius Sadochi erant filij, qui huic templo seruiebant. Sadoch idem est quod iustus & iustificans: per quem Christus significatur, de quo dicitur in psal-
Psal. 10 mo: Iustus Dominus, & iustitias dilexit, æquitatem vidit vultus eius. Et diuus Paulus in prima ad Co-
1 Cor. 1. rinthios: Factus est nobis sapiētia, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio. Huius sunt filij omnes ve-
Ioan. 1. rè Christiani, de quibus ait diuus Ioannes: Quotquot autem eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis sed ex Deo nati sunt.

Et mensus est atrium longitudine centum cubitorum. Loquitur de atrio interiore, quod erat in medio totius ædificij, in quo atrio situm erat templum. Erat autem atrium hoc quadratum, tam latū, quàm longum.

Longitudinem autem vestibuli viginti cubitorum. Incipit describere templum, in quo erat vestibulum, sanctum, & sancta sanctorū. In vestibulo sunt catechumeni, in sancto baptizati, in sanctis sanctorum charitate prediti, sapientia ornati, virtutum omnium mœnibus muniti, qui diuinarum rerum contemplationi dediti, corpore habitant in terra, animo verò in cœlo, in carne humana degentes vitam cœlestem, ac diuinç bonitatis effigiem in suis moribus ac factis adumbrantes. Huius sanctuarij siue sancti sanctorū porta angusta est, & pauci per eam ingrediūtur. De ea ait regius vates: Hæc por-
Psal.117 ta Domini, iusti intrabūt per eā. Et Christus Deus
Mat. 8. noster apud Matthçum: Intrate per angustam por-
Luc. 13. tam: & apud Lucam: Contendite intrare per angustam portam.

Et octo gradibus ascendebatur ad eam. Subaudi interiorem portam. Hi octo gradus sunt octo illæ beatitudines, de quibus ait Christus: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorū. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terrā. Beati mites, quoniam ipsi consolabuntur: & cæteræ quæ
Mat. 5. in euangelio diui Matthæi recitantur: quod euangelium canitur in festo omnium sanctorum. Celebrat ecclesia eorum memoriam, qui animum à corporis contagio seuocarunt, seque ad Christi imita-
Apo. 7. tionem contulerunt. Epistola Apocalypsis illi festo destinata narrat multos esse beatos in gloria cœlesti, euangelium explicat vias, quibus se ad gloriam illam sempiternam contulerunt, & gradus, quibus illuc ascenderunt, & cœlestem illam beatitudinem compararunt. Est euangelium illud summa quędam graduum paradisi, & veluti itinerariū quoddam, docens vias ad æternitatē ducentes. De iis viis dicitur in psalmo: Vias tuas Domine de- Psal. 24
monstra mihi, & semitas tuas edoce me. Mare ru- Exo. 14
brum in exitu Israelitarum de Ægypto fuit in vias varias diuisum. Ita enim ait diuinus vates: Qui di- Psal. 135
uisit mare rubrum in diuisiones aquarum. Non dixit, in diuisionem, sed in diuisiones, vt multas fuisse vias ostēderet. Fluuius autem Iordanis vnam solùm habuit, quando ad ingressum Hebręorum fuit retrorsum mirabiliter conuersum. Nam volētibus Iosue 3.
ab Ægypto, à mundi caligine, à flagitiis & sceleri- Psal. 113
bus exire viæ multç ostenduntur: terram autē promissionis, hoc est cœlestem patriam ingredietibus vna patet via, nimirum discedere in gratia gratum faciente: ad quam viæ aliç diriguntur: & per hanc portam illi ad æternam ingrediuntur beatitudinē, qui ex hac vita in charitate migrant, vel statim, vel si non sunt omnino purgati, postquam in purgatorio permundantur. Vocātur autem hi octo gradus beatitudines, quòd ad certam illam tendant beatitudinem, in qua cœtus mentium beatarum Deo in æternum fruūtur. Quæ sunt ad finem aliquem ordinata, debent habere similitudinem aliquam & proportionem cum illo fine, cùm autem nos simus ordinati ad ęternam beatitudinem, oportet habere cum ea aliquam similitudinem & proportionē. Est autē hęc similitudo & proportio seruare beatitudines dispositiuas & pręparatiuas ad obtinēdam beatitudinem vltimam & fruitiuam. Beatitudines autem sunt paupertas spiritus, mansuetudo, lachrymę, desiderium iustitię, misericordia, munditia cordis, pax, patientia. Vt si quis in papiro deliniatum Simile.
ædificium magnificæ aulæ portaret manu, interroganti quid manu teneret, posset rectè respondere, sumptuosam aulam: non quòd reipsa manu teneret lapides, ligna, calcem, & magnam clauorū vim, sed quòd graphidem ædificij & linearum ductum, & ipsum denique ædificium illic descriptum gestaret: sic paupertas, mansuetudo, misericordia, & cæteræ huiusmodi virtutes hic connūmeratæ dicuntur beatitudines, non quòd re vera sint ipsa æterna beatitudo, sed quòd sint imago quædam & descriptio, quam debet intueri & imitari, qui cœlestem aulam consequi, sibíque quodammodo ædificare voluerit: & quòd qui his virtutibus est præditus, & in corpore humano vitam cœlestem imitatur, gerat imaginem beatorum, quare ipse beatus etiam appellatur. Has octo beatitudines appellat hoc loco Ezechiel octo gradus, dicens: Et octo gradibus ascendebatur ad eam.

Et columnæ erant in frontibus. Frontes hoc loco appellantur duæ partes parietis, quę ex vtráque parte ostij existebant. In vno latere ostij erat vna, in altero altera: quemadmodū in templo Salomonis, vt tertio Regum literæ diuinæ testantur. Per 3. Reg 7
has duas columnas significantur principes seculares Christianam rempublicam in temporalibus gubernantes, & præsules ecclesiastici eandem in spiritualibus regentes. In epistola ad Galatas Petrus Gala 2.
& Ioannes columnæ vocantur. Imò ipse Christus apostolus omnes & viros apostolicos, principes & præsules columnas vocat in psalmo, dicens: Lique Psal. 74
facta est terra, & omnes, qui habitant in ea, ego cōfirmaui columnas eius. Acsi diceret: Cum mundus esset

esset veluti antiqua domus minitans ruinam, & propè ruitura, ego eam fulcini columnis, hoc est Christianis principibus & præsulibus confirmaui.
Prou.10 De iis columnis ait Salomon in Prouerbiis: Sapientia ædificauit sibi domum, excidit columnas septem. Hæc sapiētia Christus est, qui domum, hoc est catholicam ecclesiam ædificauit, de qua tota hac visione loquitur Ezechiel. Et columnis septem, id est multis principibus catholicis & prælatis sapientibus eam muniuit. Frequens enim est, & in diuinis literis vsitatum, numero septenario intelligi indeterminatam multitudinem, vt alibi ostendimus. Volens Deus ostendere apud Salomonem multos futuros esse, numero vtitur septenario: volens autem significare, non solùm de ecclesiasticis loqui, sed etiā de secularibus, apud Ezechielem duos nominauit duabus columnis significatos. Vt homo ex duabus partibus constat, corpore
Simile. & anima, sic respublica Christiana duobus regiminibus gubernatur, nimirum spirituali, quod animæ respondet, & temporali, quod corpus spectat. Et vt anima & corpus tam intimam habent inter se coniunctionem, vt nec anima velit corpus deserere, nec corpus ab ea separari: sic hæ duæ gubernationes mutuam debent inter se, summámque habere concordiam & amicitiam. Quemadmodum
Simile. ea, quæ ex India asportantur Orientali, magnifacimus, quòd deferantur ex regione remotissima, sic principes terræ spirituale principatum & veram religionem, quam filius Dei attulit ex cœlo in terram, quapropter humanam naturam assumpsit, debent pluris quàm terrena, imò summo pretio æstimare: nam ea, quæ ex oris semotis adducuntur, parua sunt & caduca, ea autem, quæ de cœlo venerunt, magna sunt, & perpetua. Quare debent duæ templi columnæ mutua, maximáq; inter se cōsuetudine & charitate coadunari. Hæ sunt duæ illæ
Cant.3. columnæ, de quibus est in Canticis literis mandatum: Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani, columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum media charitate constrauit. Hoc est, verus Salomon, rex pacificus, Christus Deus noster ecclesiam constituit de lignis cedrorū Libani, hoc est de Christianis odoriferis, vbi columnas id est principes & antistites collocauit argenteos, ob vitæ puritatem & doctrinæ splendorem: cuius ecclesiæ pauimentum est aureum propter charitatem, & tectum purpureum ob Christi sanguinem: & medium siue intimū eius diuino circundatum amore. Quemadmodm operimentum tentorij, siue cœlum lecti eos tegit, qui in lecto sunt, sic & Christi sanguis eos, qui in ecclesia commorantur. At principes illi, & antistites, qui diuina lege contempta se turpibus dedunt voluptatibus, qui non solùm nocent, quòd ipsi deprauantur, sed quod alios deprauent, peccato & exemplo lædentes, non merentur appellari columnæ: sed qui appetitus suos domuerint, & de mundo, carne, & dæmone victoriam reportauerint. Ita enim ait
Apoc.7 apud Ioannem in Apocalypsi Deus noster: Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei. Hæc sunt columnæ, de quibus loquitur hic Ezechiel.

***

ANNOTATIONES EX Hebræo in cap. XL.

In exordio anni. Septuaginta habent ἐν τῷ πρώτῳ μηνί. Hoc est in primo mense. Si primus erat mensis, apertè colligitur principium esse anni. Sed hic primus mensis non erat anni legitimi, sed anni iobilei, qui annus incipiebat mense septimo, die decima mensis, quæ est dies expiationis, vt ostendimus in explanatione. Pro exordio est in Hebræo: בראש berox: quæ dictio principiū significat, & exordium, vt in Psalmo: Principium verborum tuorum veritas. Acsi diceret: A principio, à mundi constitutione semper verba tua fuerunt veritate plenissima. Significat etiam caput, & summitatē, & principem pro capite accipitur capite tertio Genesis, *Psal.118* *Genes.3* Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum, & semen illius, & ipsa conteret caput tuum. Septuaginta habent: Ipse tuum conteret caput, Christum intelligentes virginis filium, qui dæmonis opera euertit, hominesque ab eius tyrannide liberauit. Huc alludens apostolus Romanis dicebat: Deus autem pacis conterat Satanam sub pedibus vestris velociter. *Rom.16* Ex Hebraico potest verti: Et inter fructum tuum & fructum illius, & ipse confringet caput tuum. Paraphrasis Chaldaica habet: Inimicitiam ponam inter te & inter mulierem, & inter filium tuum, & filiū eius Ipse obseruabit tibi, quod fecisti ei à principio, & tu obseruabis ei in finem. At editio vulgata refert hoc ad virginem Mariam, ita vertens. Et ipsa conteret caput tuum. Et rectè quidem: ipsa enim est cœlestis Iudith, quæ caput impij Olophernis præcidit, quoniam eum peperit, qui hanc de dæmone victoriam reportauit. Capite.2. Genesis, vbi nos habemus Fluuius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum, qui inde diuidebatur in quatuor capita. *Gene.2.* Pro capitibus est in Hebraico nomē hoc rox. Ea enim, quæ ab vno diuiduntur, appellantur capita, quia vnumquódque caput sibi ipse efficitur. Ideo habet paraphrasis Chaldaica: Erat in quatuor capita fluminum. Septuaginta veró transtulerunt: Diuiditur in quatuor principia. Sed quoniam dictio hæc significat præcipuum, potest verti locus ille: Qui inde diuiditur in quatuor flumina præcipua. R. Ionah vertit: In quatuor flumina magna. Eam ob causam verti poterat hic Ezechielis locus: In præcipuo anno. Hoc est in anno iobilei, qui apud Hebreos inter omnes alios annos principatum obtinebat. Et appellabatur annus emergens.

Et ecce vir, cuius erat species quasi species æris. Septuaginta habent: Et ecce vir, & visio eius erat quasi visio æris splendentis. Et præclarè quidem, nā de eo ait diuus Paulus in epistola ad Hebræos: Qui cùm sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius. *Heb.1.* Vbi Cyrillus per splendorem gloriæ coæternitatem ait significari. Photius per hanc paternæ gloriæ relucentiam significari ait filium à patre procedentem. Nec otiosum putat participium ὤν, est enim in Græco: Qui ens splendor gloriæ: ens enim nomen filij esse existimat sicut & patris. Loquens enim Deus Moysi dixit illi: ἐγώ εἰμι ὤν. Id est, ego sum ens. Pro quo vertit noster interpres: Ego sum, qui sum. Cæterum pro ære est in Hebraico: נחשת nechoxeth, quod nomen æs significat, & chalybē: pro quo apud Ieremiam transtulit *Iere.6.*

etiam æs noster interpres, dicens: Ambulantes fraudulenter, vt æs & ferrũ vniuersi corrupti sunt. Vbi nonnulli pro ære chalybem transtulerunt. Solent fabriferrarij chalybem cum ferro miscere, vt gladiorũ acies acutissimæ sint: & splendidissimæ, & celerrimè secent. Est igitur Ieremię sensus. Quemadmodum chalybs cum ferro copulatur in armorum conflatione: sic homines nefarij, ex fraudibus compositi mutua inter se familiaritate coniunguntur, vt aliis perniciem machinentur.

Et fenestras obliquas in thalamis Pro obliquis est in Hebraico: אטמות atumoth, à verbo אטם atam, quod significat claudere & obturare, vt in psalmo: Psal. 57 Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ obturantis aures suas. Ea ratione ducti vertunt quidam: Fenestras clausas. Pagninus retulit nomen hoc ad portas, non autem ad fenestras, cùm in Hebraico ad fenestras referri videatur, non autem ad portas. Et in Thesauro incidens in hunc locum ad fenestras illud refert: & exponit fenestras clausas, id est angustas forinsecus. Septuaginta verterunt: Et fenestræ absconditæ super theim. Domunculas illas, quas noster interpres vocat thalamos, appellant illi theim. Symmachus habet: Et fenestras toxicas. Fortasse ideo eas toxicas vocat, quia instar ferri sagittæ toxico tinctæ ex parte interiore erant strictæ, ex parte verò exteriore latæ. Ea enim, quæ in templo hoc describuntur, sunt ab vsu populari abhorrentia, & à mundi opinione discrepantia.

Et labia earum palmæ vnius, reflexa intrinsecus per circuitum. Diuus Hieronymus ait labia hæc esse coronas mensarum margines ipsas ambiẽtes. Vgo cardinalis ait esse erecturas eminentes super quailibet mensarum in mensæ extremitatibus per orbem. Quæ duæ sententiæ in idem coincidunt: In Hebraico pro labiis est שפתים xephattaim, à verbo xaphath, quod significat disponere. Existimant Hebræi xephattaim esse vncinos: nam Tharghum ita hunc locum transtulit. Et vncini egrediebantur mensuræ vnius quatuor digitorum, fixi in columnis in domo immolantiũ infra porticum. Hæc verba explanans R. Dauid in cõmentariis ait fuisse vncinos ferreos in columnis, & parietibus defixos, vt in illis ministri templi animalia immolanda suspenderent ad ea excorianda. Hac ratione ductus vertit Pagninus: Et vncini ferrei ad suspendendum carnem mensuræ quatuor digitorum: præparati Psal. 67 intrinsecus circum circa. Hoc nomine vsus est in Psal. 67. regius vates, pro quo septuaginta interpretes transtulerunt cleros, hoc est sortes: Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ, & posteriora dorsi eius in pallore auri. Hæreditates appellantur sortes. Dormire intermedias sortes, siue inter medios cleros, est habitare, vbi nulla est securitas, nimirum in terminis & limitibus duarum hæreditatum, siue regionũ inter se dissidentium. Est ergo sensus. Si habitaueritis vos ò præsules iuxta inimicos inter vestram & eorum hæreditatẽ, non in aulis vestris pigri & otiosi, dediti ventri & somno, acsi nullum sit periculum, sed tanquam peruigiles, & ad quemuis hostis rumorem possitis excitari, pulchra & decorata erit ecclesia vobis cõmissa: erit instar colũbæ candidæ pẽnas deargentatas, & dorsum fuluo auro simile habẽtis. Huic expositioni fauet translatio D. Hieronymi ita ex Hebraico vertentis: Si dormieritis inter medios terminos pennæ colũbæ deargẽtatæ, & posteriora dorsi eius in virore auri. Quod in psalmo vocauit terminos, vocat hic apud Ezechielem labia, seu fines & terminos mensarum, seu coronas mensas ipsas circundantes, & vndique ambientes. Qui vocabulum hoc aiunt significare vncinos, asserunt etiã tripodes, & ollas, & locum, vbi sunt ollæ, significare. Aiuntq; hunc esse verum huius Psalmi intellectum. Et si nunc tam sordidi & atri sitis, quã hi, qui inter fuliginosas ollas, & tripodes, & vncinos iacent, eritis tamen postea nitidi, & tanto candore affecti, vt possitis cum columba comparari, quæ pulchra est, & alas habet argenteas, corporísq; pennas auro fuluo similes, & excellente colore affectas. Etsi nunc in luctu & gemitu versemini, & acerbis calamitatibus premamini, tamen polliceor vobis fore tempus, quo sitis gaudio perfusi, & in vestrũ decus restituti ac in pristinã dignitatẽ reuocati. Potest locus ille ita verti: Si dormiatis intermedia labia &c. Et tũc erit sensus: Si cũ de vobis homines impij detraxerint, cum nomen vestrũ maledictis violauerint, & splendorẽ vestrũ maculare voluerint, inter eorũ labia securè quieueritis, nullã de illis vltionẽ sumentes, sed eorum cõtumelias æquo animo tolerãtes, eritis absq; dubio albis colũbis similes, quæ sunt pluchro eximioq; colore instar auri & argenti affectæ, & admirabili pulchritudine decoratæ. Quò magis famã vestrã voluerint suis verbis obscurare, eò ampliùs vestra patientia, virtutis cõstantia, & erecti animi firmitudo eã illustrabũt. Nihil enim magis cõducit, ad præclaræ famæ amplitudinẽ gloriosiús augẽdã, quàm sceleratorũ hominũ iniuria. Virorum enim iustitiam & pietatem colentium dignitas flagitiosorum hominum cõtumeliis magnificentissimè illustratur. Vera huius vitæ gloria non consistit in vocibus malè iudicantiũ, nec in temeraria & incõsiderata multitudinis opinione impiorum facinorum plerũmq; laudatricis: solida res est, & expressa, non adumbrata: ea est splendor virtutum, consentiens, laus bonorum, incorrupta vox bene de excellente virtute sententium. Et ita nomen hoc xephattaim, & illic apud Dauidẽ, & hic apud Ezechielem eandem habet significationem, labia in vtroque loco significans, sed ita vt labium æquiuocum sit, non vniuocum.

Argumentum Capitis XLI.

Ingreditur diuinus vates in templum, & ædificandæ ecclesiæ catholicæ admirabilem perspicit dispositionem. Introduxerat eum vir ille, qui calamum mensorum, & funiculum lineum manu tenebat, in tria illius ædificij atria, vt ea, quæ templum cingebant, aspiceret. Nunc eum in templum ipsum introducit, vt possit eximia illius mysteria penetrare, & sanctæ ecclesiæ Romanæ ordinem, pulchritudinem, hierarchiam, & sacramenta mentis oculis intueri.

CAPVT XLI.

ET introduxit me in templum, & Amensus est frontes sex cubitos latitudinis hinc, & sex cubitos latitudinis inde, latitudinem tabernaculi. Et latitudo portæ decem cubitorum erat: & latera portæ, quinque cubitis hinc, & quinque

& quinque cubitis inde: & mensus est longitudinem eius quadraginta cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum. Et introgressus intrinsecus mensus est in fronte portæ duos cubitos, & portam sex cubitorum, & latitudinem portæ septem cubitorum. Et mensus est longitudinem eius viginti cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum ante faciem templi Et dixit ad me: Hoc est sanctum sanctorum Et mensus est parietem domus sex cubitorum, & latitudinem lateris quatuor cubitorũ vndique per circuitum domus. Latera autem ad latus bis triginta tria: & erant eminentia, quæ ingrederentur per parietem domus in lateribus per circuitum, & continerent, & non B attingerent parietem templi. Et platea erat in rotundũ, ascendẽs sursum per cochleam, & in cœnaculum templi deferebat per gyrum. Idcirco latius erat templum superioribus, & sic de inferioribus ascendebatur in superiora, & in medium. Et vidi in domo altitudinem per circuitum, fundata latera ad mensuram calami sex cubitorum spacio, & latitudinem per parietem lateris forinsecus quinque cubitorum, & erat interior domus in lateribus domus.

EXPLANATIO.

Et introduxit me in templum. Viri sapientia præstantes, qui philosophiæ fontes voluerunt aperire, & res cognitu dignissimas ab obliuione hominum atque silentio vindicare, tres esse mundos asseruerunt: & has suas assertiones literis mandarunt. Primum mundum alios excelsitate, dignitate, & amplitudine facilè vincentem appellarũt supramundanum, angelum, & intellectualem: qui à nemine satis pro dignitate laudibus effertur: quoniam est supremum illud mentium beatarum domicilium, quæ deo sempiterno æuo fruuntur. Tanta est gloria refertum, vt eius admiratione quadam veluti *1.Cor.2.* perculsus diuus Paulus has voces emiserit: Sicut scriptum est: Quod oculus non vidit, nec auris audiuit nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus his, qui diligunt illum. Mundum secundum appellarunt cœlestẽ, qui nouem orbibus seu globis constat: quorum vnus primum mobile appellatur, & extimus cœlestis, qui reliquos omnes complectitur. Tertium & postremum appellarunt sublunarem, quatuor elementis cõstantem, quorum infimum est terra immobilis, in quam feruntur omnia suo motu põdera, quę ima sede semper hæret, complexat medium totius vniuersitatis locum. In hoc mundo proposuit Deus hominem, qui etiã mundus appellatur, sed mundus paruus, qui à *Mar. vlti.* Græcis dicitur micro cosmos, & in euangelio omnis creatura nuncupatur: quia rerum omniũ creaturarum communicationem re ipsa complectitur. *Simile.* Quemadmodũ magni reges, cum vrbem aliquam mœnibus insignem olim condebant, soliciti erant statuam suam in ea collocare, vt vrbe absoluta imaginem suam omnes aspicerent: sic summus ille Deus totius mundi effector, & moderator, constructa mundi machina, postremum omnium hominem in medio illius tanquam imaginem suam constituit: hac enim in re homo superat cœlos admirabili conuersione & celeritate concitatos: & micantibus astris distinctos, quòd non illos, sed eum sciamus esse ad Dei imaginem & similitudinem procreatum: & in hoc tertio mundo, quem incolimus, vt primum consequatur, constitutum. Hic tertius mundus in quo mortales vitã degunt, plenus est tenebrarum: primus plenus lucis: medius ex luce & tenebris temperatus. Hic per aquas significatur fluxas & instabiles, ille per ignẽ splendidissimum, & immortalem, medius hoc est cœlum mediam obtinens naturam per ignem & aquam: quam ob causam ab Hebræis vocatur xamaiim: est enim xamaiim: ex ex, quod significat ignem, & maiim, quod significat aquas, compositum, vt nonnulli ex Hebræis arbitrantur. Horum trium mundorum imaginẽ gerebat antiquum illud tabernaculum à Moyse mirabiliter constructum: & postea templum illud magnificum à Salomone ædificatum. *Exo.25* Erat enim tabernaculum quemadmodum & *3.Reg.6* templum in tres partes diuisum, quarum singulæ singulos, quos dixi, mundos repræsentabant. Prima pars, quæ atrium nuncupabatur, vbi homines ambulabant non solum mundi, sed immundi, non solùm sacri, sed etiam prophani, vbi animalia Deo oblata occidebãtur, erat huiusmodi sublunaris expressum simulacrum. Hic enim boni commorantur, & mali, estque perpetua ortus & interitus vicissitudo. Pars illa tabernaculi secunda, quæ dicebatur sancta, tota auri micans splendore, candelabroque septem lucernis distincto illuminata, cœlũ repræsentabat, quod septem planetis per septem lucernas significatis illustratur. Pars illa intima, *Exo.25* quæ erat sacratior, vocata sancta sanctorum, vbi *Exo.26* erat propitiatorium, & cherubim alas suas expandentes, & seipsos spectantes, imago erat mundi il- *3.Reg.6* lius angelici, supremi, & sempiterni, vbi sancti requiescunt diuina visione summè oblectati, bonorum copia repleti, & pulcherrimis gloriæ immortalis ornamentis magnificentissimè muniti. Illa *Exo.25* enim Dei ciuitas sempiterna est tabernaculum il- *Heb 9.* lud, quod, vt verbis vtar apostoli in epistola ad Hebræos, fixit Deus, & non homo. Nam in sancta *Heb.9.* sanctorum semel in anno solus pontifex cum sanguine introibat: quoniam futurum erat, vt Christus Iesus assistens pontifex futurorum bonorum per amplius & perfectius tabernaculum, per proprium sanguinem introisset semel in sancta sanctorum æterna redemptione inuenta. Aspicis igitur per tres tabernaculi partes, tres mundos significari, hunc quem homines & bruta incolunt, cœ- *Exo.38* lestem, in quo micantes planetæ coruscant, & supercœlestem, beatissimũ sanctorum domicilium. Et quoniam sanctum sanctorum æternam adumbrabat beatitudinem, ad quam ante Iesu Christi mortem nemo ascendebat, erat velo tectum, quod fuit illo moriente scissum: vt intelligeremus esse nobis per Christi sanguinẽ & crucem ad super cœ- *Matt. 27.* lestem patriam, & cœlitum consortium viam reseratam. Ideo crux Christi duo ligna habebat con- *Mar.15* iuncta, vnũ rectũ, tendens sursum, alterũ transuer- *Luc.23* sum, vt intelligeremus naturã humanã per lignum trãsuersum significatã sociatã esse angelicæ naturæ

per lignum sursum erectum intellectæ: & merito crucis & mortis innocentissimi agni fuisse homines angelorum consortium in æterno tabernaculo consecutos. Scissio veli indicauit patere deinceps nobis aditum ad patriam, ad gloriam sanctorum, ad cœtum mentium beatarum, vnde ob primi parentis peccatum eramus à principio seclusi. Et licèt hi tres mūdi sint distinctè inter se, possunt tamen vnus mundus appellari, quòd ab vno principio, & ad eundē finem omnes referantur: & vno quodam concentu inter se temperentur. Quod in vno est, in alio etiam quodammodo inuenitur: est apud nos ignis, est in cœlo Sol, est in æterna beatitudine perfecta & summa charitas. Elementaris ignis vrit, cœlestis illuminat, super cœlestis amore suauissimo & beatissimo inflammat. Hi tres mundi non solùm in tabernaculo Moysi, & in templo Salomonio, sed in hoc etiam admirabili Ezechielis templo fuerunt adumbrati. Et præter eos alius est mundus nimirum ecclesia catholica, in qua hi tres quodammodo continentur: nam in ea est vita & mors mundi sublunaris, est claritas & obscuritas mundi cœlestis, est charitas mundi supra cœlestis, quæ hic incipit, sed ibi est omnibus numeris absoluta. In ecclesia est fides illa, quę est iuxta diui Pauli sententiam substantia rerum sperandarum argumentum non apparentium. Dicitur autem substantia, quòd per fidem subsistant in nobis etiam modò speranda, quæ in futuro per experientiam subsistent. Id intelligens Chrysostomus in expositione in epistolam ad Hebræos ait: Fides in anima nostra facit subsistere ea, quæ non videntur. Itáq; in ecclesia ea dicuntur suo modo esse, quæ in æterna sunt beatitudine. Et licèt ibi non sit fides cum beatitudine, quoniā fides in sui ratione habet imperfectionem, quæ est ex parte subiecti, vt scilicet credens non videat id, quod credit, beatitudo autem ex sui ratione habet perfectionem ex parte subiecti, vt scilicet beatus videat id, quo beatificatur, est tamē in beatitudine id, quod credimus, etiā si ibi fides non sit, nec quo ad actum, nec quo ad habitum. Imò iuxta diui Thomæ sententiam fieri nequaquam potest, vt eadē fides numero maneat in patria: itáque non solùm manet, sed nec manere potest. Non tamen me fugit Durandum subtilibus & ingeniosis argumentis ostendere velle, posse in beatitudine fidem quo ad habitū manere: sed diui Thomæ sententiam semper amplectandam duxi ob eius rationem, & admirabilem doctrinam, & sapientiam, & sanctitatem. Cùm autem per hoc Ezechielis templum tres mundi significentur, hi autem mundi in ecclesia intelligantur, rectè asserunt, qui per templum hoc ecclesiam intelligendam dicunt: quam Deus voluit diuino nostro vati in hoc admirabili ædificio demonstrare. Duo alia ædificia nempe tabernaculum Moysaicum, & templum Salomonium ecclesiam etiam adumbrabat, sed templum præcipuè: nam per tabernaculū proprius legis veteris status significabatur, per templū verò status ecclesiæ. Eam ob causam ad tabernaculi constructionem solum Hebræi conuenerunt, ad ædificationem verò templi non solùm Iudæi, sed Gentiles, vt diuina commemorat scriptura. Ideo tabernaculum erat mutabile, templum verò firmum & immobile. Et quāuis hoc ita sit, vt toto tēplo significetur ecclesia, tamen propriè per sancta sanctorū significatur æterna beatitudo, & ecclesia triūphans. Vt enim nemo poterat ingredi ad sancta sanctorū nisi per templū, sic nemo ad gloriā peruenit immortalem & ecclesiam triumphantē, nisi per ecclesiā militantē. Qui sunt extra hoc ædificium, sunt extra ecclesiam: qui in illo sunt, in ea morantur: sed qui magis accedūt ad sancta sanctorum, maiore flagrant charitate. Quidā ingrediuntur, quidā proficiūt, quidā longiùs procedūt, perfectionem euangelicā obtinentes, & in cœlis conuersantes: aientes cum apostolo: Conuersatio nostra in cœlis est. Hoc templū ingreditur nunc Ezechiel cum ductore suo: ipsius templi architecto, & mensuratore, hoc est cum Christo, quem magnoperè obsecro & precor, vt me ipsum ducat, veramque mihi eius intelligentiam ostendat.

Heb. 11. — *3. Reg. 5* — *Phil. 3.*

Et mensus est frontes. Frōtes hoc loco appellātur superficies exteriores parietū ex vtraq; parte ostij existentiū, quòd ad portā accedentibus è fronte ac è regione apparerent. Superficies autē interiores non appellantur frontes, quòd ingredi volētes laterent. Habebant verò hæ frontes sex cubitos latitudinis ex vtraq; parte. Sex diebus cōditus est mūdus; quam ob causam per numerū senariū creaturarum creatio intelligitur, ex qua ad creatoris cōsiderationem possumus peruenire, ex rerum creatarum ordine, pulchritudine & constantia cognoscentes effectorem. Ideo sex cubiti erant latitudinis in frontibus templi, quæ se templum ipsum ingredientibus offerebant. *Gene. 1.*

Latitudinem tabernaculi Hoc est, mensus est totam templi latitudinem. Accipitur tabernaculum pro templo. Porticus templi habebat viginti cubitos longitudinis, & vndecim latitudinis: corpus templi appellatū sanctū habebat quadraginta cubitos longitudinis, & viginti latitudinis: sanctum sanctorum habebat viginti cubitos lōgitudinis, & totidē latitudinis. Longitudo autē sancti, & sancti sanctorum erat ab oriente ad occidentem, latitudo vero ab aquilone ad austrū. Sed in porticu diuerso modo: nam eius longitudo erat ab aquilone ad austrum, latitudo verò ab oriente ad occidentē. Igitur lōgitudo porticus & latitudo sancti, & latitudo sancti sanctorum eādem habebant mensuram, nimirum cubitos viginti. Itaq; semper templum siue in porticu, siue in sancto, siue in sancto sanctorum habet viginti cubitos ab aquilone ad austrū. Nunc mensuratur, ea pars templi, quæ appellatur sancta, quæ erat templi corpus: & primū mensuratur eius latitudo: & ait diuinus vates, duas eius frontes habere in latitudine duodecim cubitos, nā vnaquæq; sex cubitos habebat: & ait hāc esse tabernaculi hoc est templi latitudinem. Et subdit statim: Et latitudo portę duodecim cubitorum erat. Erat in medio porta decem cubitorū in latitudine, quæ ex vtroq; latere frontem vnam habebat longitudinis sex cubitorum: cùm autem duæ essent frontes longitudinem efficiebant duodecim cubitorum. Sed hæc non videntur prima fronte cohærere: nam si porta in medio parietis transuersi decem erat cubitorū, & duæ eius frōtes duodecim cubitos habebat, rectè sequitur totā tēpli latitudinē esse viginti duorum cubitorū: decē enim cubiti portę cū duodecim frōtium efficiūt vigintiduos: at nos dicimus totā eius latitudinem viginti duntaxat esse cubitorum. Sed diligenter intuētibus nulla hîc apparet contrarietas:

tas: nam porta hoc loco non pro muri apertura accipitur, sed pro foribus, & valuis ligneis, quæ aperturam ipsam claudebant: quæ valuæ latiores erant ipsa ostij apertura. Duæ valuæ portam in medio claudebant, quarum vtraque quinque habebat cubitos, & ex consequenti ambæ decem cubitos efficiebant, cum tamen apertura ipsa octo tantum esset cubitorum. Iuxta valuarum cardines erant duæ erecturæ extra aperturam, quarum vnaquæq; vnum cubitum habebat. Et ita licet valuæ, cum clausæ erant, decem haberent cubitos latitudinis, porta tamen octo duntaxat habebat, quia duæ erecturę duos cubitos occupabant. Cùm ergo porta esset octo cubitorum, & ex vtraq; eius parte sex essent cubiti, apertè ostenditur, totam templi latitudinem viginti esse cubitorum, vt statim asserit propheta.

Et latera porta. Potest verti ex Hebræo: Et humeri portæ. Et rectè quidem: nam humeri ad opera referuntur, propter quæ per portam fit ad vitam
Exo.39. ingressus. In veste pontificis superhumerale cum rationali constringebatur, vt rationi opera copu-
Psal.118 laretur: & posset dicere vir ecclesiasticus: A mandatis tuis intellexi.

Et mensus est eius longitudinē quadraginta cubitorū.
Act.14. Hoc intelligitur de parte illa templi quæ appella-
Exo.24 batur sancta, quæ erat quadraginta cubitorum in longitudine ab oriētē ad occidentē, & ab ingressu
3.Re.19. vsq; ad sanctuarium, quia per multas calamitates oportet nos introire in regnū Dei. Numerus qua-
Num. 14. dragenarius afflictiones plerūmq; designat. Vnde Moyses & Elias quadraginta dies ieiunant: & filij
Deu.19. Israelis quadraginta annis in solitudine affligūtur.

Et ingressus intrinsecus. Hoc est, in sancta sanctorum.

Et mensus est longitudinem eius viginti cubitorum, & altitudinem viginti cubitorum. Hæc pars templi erat æquilatera, tota vndique quadrata & æqualis, & omnibus numeris absoluta: cùm aliæ duæ partes inæquales essent, nempe porticus & sancta. Vt autem hæc perfectè intelligantur, cōducere arbitror, eorum ortū à fonte repetere. Hierosolymæ templum non fuit à Dauide sanguinis effusore conditum, sed à Salomone pacis amantissimo: quia futurum erat, vt rex cœlestis verus Salomon, hoc est
3.Reg.5 verè pacificus, Christus Deus noster, quem Esaias
& 7. principem pacis vocat, & diuus Paulus pacem no-
Esai.9. stram nō alieno sanguine diffuso, sed proprio ædi-
Ephe.2 ficaret ecclesiam, cuius locus erat in pace futurus, iuxta id, quod cecinerat regius vates: Et factus est
Psal.75 in pace locus eius. Hic est clemētissimus ille Deus noster Christus Iesus, qui non solum humanum sanguinem non sitiuit, sed etiam ne homines peri-
Luc.22 rent, ipse sanguineas guttas sudauit, & sanguinem suum fundi permisit: eoque perfusus, vulneribus
Coloss.1. confossus migrauit è vita pacificans, vt ait Apostolus, per sanguinem crucis, siue quæ in terris, siue quæ in cœlo sunt. Hic est verus Salomon, hic est verè pacificus, hic est noster verus architectus, ecclesiæ catholicæ ædificator. Et quemadmodum Salomoni pater Dauid necessaria parauit ad templi structuram, sic pater Christo, Christus autem nobis. Et quemadmodum consummato templo, & fundente Salomone preces, ignis descendit de
2.Par.7 cœlo: vt in libro secundo Paralipomenon literæ diuinæ testantur: & sacerdotes sonitum tubis eleuabant: sic constructa ecclesia, postquam Christus dixit: Consummatum est: & in cœlo rogauit patrem iuxta id, quod ipse dixerat apud Ioannem: Ioan.19
Ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit Ioan 14
vobis: descendit ignis super discipulos, & appa- Act.2.
ruerunt illis dispertitæ linguæ tanquam ignis, seditque super singulos eorum: & repleti sunt omnes spiritu sancto. Et sonitu tubarum concionum suarum mūdum repleuerunt. Quod per Salomonium templum, id etiam per hoc Ezechielicum significabatur. In vtroque media illa pars, quæ vocabatur sancta, longa erat, & stricta. Quis inæqualitatem hanc non lamentabitur? Quis hoc contemplans poterit lachrymas continere? Quis non ingemiscet, & ab intimo pectore suspiria nō educet, videns esse huius templi longitudinem duplo maiorem eius latitudine. Indicat enim inæqualitas hæc, nihil esse in hac vita, quod animum satiet & impleat, eíque quietem & securitatem penitus tribuat. Omnia sunt plena dolore, ægritudine, calamitate, & anxia quadam expectatione. Et vt verbis vtar diui Pauli in epistola ad Romanos: Omnis Rom.8.
creatura ingemiscit, & parturit vsque adhuc: non solùm autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei spectantes, redemptionem corporis nostri. Admonemur hac templi disparitate, nō esse hîc consummatam pacem, non perfectum gaudiū, non stabiles honores, non permanentes diuitias, non firmas iucunditates. Quæ firma potest esse lætitia, cùm dies & noctes cogitandum sit iamiam esse moriendū: & propter casus incertos imminere mortē quotidie, & propter breuitatem vitæ nūquā longè posse abesse? Non quòd vir iustus morte perterreatur: illis enim mors terribilis est, quorum cum vita extinguitur nomen, non illis, quorum laus emori non potest: sed cum simus incerti, simus nec ne in libro vitæ conscripti, & peccata nostra memoria sæpenumero repetamus, ideo timemus, & in cōmunibus molestiis versamur. Vera securitas & perpetua tranquillitas æternæ beatitudini reseruantur. Hic anxiam videmus inæqualitatem: nā hic paupertate laborat, ille diuitiis affluit: hic sitit, ille ebrius est: hic lætitia gestit, ille ærumnis opprimitur. Quidam nascuntur, quidam moriuntur: quidam rident, quidam copiam fundunt lachrymarum. Sed omnes obnoxij sunt miseriis & calamitatibus, & omnes interdum molestiis lacerantur: & omnia tandem consumuntur. Nihil est opere aut manu factum, quod aliquādo non conficiat & consumat aut casus, aut vetustas. Ideo longum est templum, quia hîc longanimitate indigemus, & rerum humanarum tolerantia: & ideo est angustum, quia ærumnarū angimur angustiis. Sed ideo fortis est murus & validus, quia etsi impij & hæretici ecclesiam velint impietate & perfidia sua euertere, nunquam illud tamen poterunt efficere. Licèt zizania simul crescant cum tritico vsque ad Mat.3.
messem, triticum tamen solùm infertur in horreū Dei, zizania verò traduntur igni. Et ideo altum est ædificium, quia excelsa sunt ecclesię mysteria & sacramenta. Erat autem sanctum à sancto sanctorum diuisum, quia ecclesia militans per sanctum intellecta in terra est, triūphās verò per sanctū sanctorū significata super cœlos. Ad eam suspiramus ex hoc exilio, à longè eam aspiciētes & salutantes, & con- Heb.11.

 ficientes,

sitentes, esse nos peregrinos & hospites super terram. Id intuens diuus Paulus in epistola secunda
2 Cor 5. ad Corinthios aiebat: In hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cœlo est, superindui cupientes, si tamen vestiti, & non nudi inueniamur. Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus grauati. Et paulò post: Dum sumus in corpore peregrinamur à Domino: per fidem enim ambulamus, & non per speciem. Quemadmodum nisi amoto velo in templo Salomonis, & reserato ostio in templo Ezechielis, nemo poterat sanctum sanctorum penetrare: sic nemo ingreditur in æternam beatitudinem, nisi amoto corpore, in quo dum viuimus, sumus à cœlesti patria seclusi. Eam ob causam dicebat apostolus: Cupio dissolui, & esse cum
Phili 1. Christo. Etsi enim erat cum Christo, quoniam vt
Phili. 3. ipse ait: eius conuersatio erat in cœlis, tamen exulabat, & in corpore existens peregrinabatur. Illic quādo dissoluto carnis vinculo Deum viderimus, erimus verè præsentes, quoniam diuina visione oblectabimur, & Deo ipso fruemur. Illic viuemus, hic morimur: nostra enim quæ dicitur vita, mors est; hi viuunt, qui è corporum vinculis tanquam è
Psalm. 136. carcere euolauerunt. Hìc super flumina Babylonis sedemus, & flemus, cogitantes super cœlestē montem Sionem, eúmq; memoria repetētes. Et euntes imus, & flemus, mittentes semina nostra: illic verò
Psalm. 125. introibimus in potentias Domini, exultantes gaudio: & portantes manipulos nostros perpetuū al-
Psal. 70. leluia, cantabimus. Hic sumus in templo, in quo longitudo superat latitudinē, illic erimus in sancto sanctorum vbiq; quadrato, vbi tanta est latitudo, quanta longitudo. Hic sunt odia, & diuisiones propter charitatis defectum, illic summa pax, summa concordia ob charitatis eximiæ abundantiā. O fœlix patria, ô votis omnibus optanda ciuitas, omni ex parte quadrata, omnino perfecta, vbi nulla est inæqualitas, nulla iniustitia, nullum scelus, nullus dolor, nulla nox, nullū deniq; malum. Quid potest excogitari gloriosius, quàm in sancto illo sanctorū super cœlesti habitare, summum illum cœli moderatorem omnia nutu gubernantem intueri, illam sempiternam pulchritudinem aspicere, eiusq; inæstimabili gloria semper cumulari? Sed illud est lachrymarū abundantia deplorandū, templum quod sanctum dicitur, quadraginta cubitis protendi, sanctum verò sanctorum viginti solùm, quoniam his monemur mensuris, multos esse in ecclesia militante, qui non erunt ad triumphātem: nam iuxta Dei nostri sententiā: Multi sunt vocati, pauci verò
Matt. 22. electi. Quam ob causam ecclesia catholica cum sagena missa in mare comparatur, promiscuam ho-
Mat 13 minum multitudinem continente: quam cùm impleta esset, educentes, & secus littus sedentes elegerunt bonos in vasa, malos autē foras miserunt. Erat in sanctis sanctorum propitiatorium: quia futurum erat, vt filius Dei humanitate assumpta aduocatus noster esset in gloria æterna. Vnde ait di-
1. Ioā. 2. uus Ioannes in prima sua epistola: Aduocatū habemus apud patrem Iesum Christum iustum: & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Propitiatorium illud Christum adumbrabat, quem iuxta
Rom. 3. diui Pauli sententiam, proposuit Deus propitiatorem per fidē in sanguine ipsius. Cherubim adumbrantes propitiatorium, seque mutuo respicientes, summa & altissima Christi mysteria significābant, & admirabilem ipsorum mysteriorum consonantiam. Loquebatur autem Deus de medio eorum, & responsa dabat, & in illis sedebat. Ad quod Exo. 25
alludit iis verbis regius vates: Dominus regnauit, 3 Reg 9
irascantur populi: qui sedes super Cherubim, moueatur terra. Psal. 98
Cherub idem est quod scientiæ plenitudo: & quia Deus omnē superat scientiam super plenitudinem scientiæ dicitur sedere: & ex oraculo, vbi erant Cherubim dare responsa, quia Deus ex scientiæ plenitudine respondebat. Ipse enim omnia scit, omnia videt, omnia cognoscit: ipse est ipsa sapientia, qui omnia nutu suo gubernat & moderatur. Ipse est quem in sancto sanctorum visuros nos esse speramus, in æterna illa beatitudine omnibus numeris absoluta, per hoc sanctum sanctorum significata, vbi est perfecta quadratura, vbi longitudo & latitudo eandem habent mensuram: de qua ait hoc loco Ezechiel: Et mensus est longitudinem eius viginti cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum. Poteris hoc ita explanare, vt per propitiatorium in medio duorum Cherubim ipsum propitiatorium contemplantium, & mutuò se respicientium intelligas Christum in medio duorum testamentorum, quæ de Christo loquuntur, & ambo summo concentu cohærent: vetus est figura noui, nouum explicatio veteris. Per Eliam, qui pugnaturus est cum Antichristo, significatur nouum testamentum: per Moysen, qui legem tulit, vetus. Igitur propitiatorium in medio duorum Cherubim, est Christus in medio Moysi & Eliæ Mat. 17
transfiguratus. Cæterum eadem mensura fuit sancti sanctorum tabernaculi Moysi, & templi Salo- Exo. 25
monis, vt in libro Exodi, & in tertio Regum literæ diuinæ memoriæ prodiderunt. 3 Reg. 6

Et mensus est parietē domus Subaudi, inspissitudine.

Et latitudinem lateris quatuor cubitorum vndique per circuitum domus Hoc est, mēsus est latitudinem singulorum sedilium. Erant in templo triginta tria sedilia ex parte australi, & alia triginta tria ex parte aquilonari iuxta murum templi: & vnumquódque habebat quatuor cubitos in latitudine. In his sedilibus seu cathedris sedebant sacerdotes in choro. Longitudo tēpli disposita erat ab oriente ad occidentem: & erant hæc sedilia veluti stalla, quæ sunt in choris monachorum: & vocantur hoc loco latera, quæ erant ita disposita. In sanctis sanctorum ex parte aquilonis erant decem latera siue sedilia: extra sancta sanctorum in anteriore parte templi iuxta murum ex parte etiam aquilonari erant viginti latera: iuxta murum frontis orientalis erant tria. Et eodem penitus modo erant disposita alia trigintatria versus austrum. Ab ostio templi vsque ad latera iuxta murum aquilonis erant sex cubiti: templum habebat in longitudine quadraginta, & sanctum sanctorum viginti. Cùm igitur ex vtrâque parte essent triginta sedilia, & quælibet pars sexaginta cubitos haberet, apertè sequitur vnumquodque sedile duos occupare cubitos. In longitudine erant sexaginta sedilia, triginta ex vna parte, & triginta ex altera: sex autem sedilia erant in latitudine, scilicet à porta ad parietem aquilonis tria, & ab eadem porta ad parietem austri alia tria, quia quælibet illarum partium habebat sex cubitos, & vnumquodque sedile duos, & ita erant sex sedilia in spatio duode-

cim

cũm cubitorum. Aut erant in hoc pariete & in altero, qui erat inter sanctum & sanctum sanctorũ hæc sex sedilia. Quod autem ait Ezechiel, vnumquodque sedile quatuor cubito occupare, id intelligendum est à parte anteriore in posteriorem: in altitudine verò vnũquodque sex cubitos occupabat: at à dextera parte in sinistram duos tantum. Ita hunc locum exponit Vgo cardinalis vir doctissimus. Richardus de sancto Victore vir etiam eruditissimus ait hæc latera esse deambulatoria quædam. Lyranus verò non minore sapientia excultus ait esse appendicia, lateribus templi exterius adhærentia. Alij pro lateribus vertunt thalamos, dicunt esse domunculas prope templum ex parte exteriore. Hæ sunt sententiæ virorum doctorum hunc locum explanantium, variæ illæ quidem, sed nulla earum absque ratione & fundamento. Et licet quælibet harum defendi possit, prima tamen videtur conuenientior, & expeditior. Nec obstat id, quod aiunt eius improbatores, nempe in sancto sanctorum templi Salomonis non fuisse sedilia, quoniam nemo illuc ingrediebatur nisi summus sacerdos semel in anno: & eam ob causam in sancto sanctorum huius templi Ezechielis non debere esse sedilia, & ex consequenti non esse aptam Vgonis sententiam, qui ibi viginti sedilia collocauit, decem ex vna parte, decem verò ex altera. Hæc, inquam, obiectio non obstat, imò satis fragilis est: multa enim in hoc Ezechielis templo describuntur, quæ in templo Salomonis nunquam fuerunt. In templo Salomonico non erat æquum esse sedilia; in Ezechielico autem erat. Nam sacrarium siue sanctum sanctorum templi Salomonis imaginẽ gerebat æternæ beatitudinis ante mortem Christi: quã ob causam tegebatur velo, & nemo illuc ingrediebatur prẹter summum pontificem ipsius Christi imaginem gerentem, vt asserit in epistola ad Hebreos diuus Paulus. *Heb. 9.* At sanctum sanctorum huius templi Ezechielis figura erat ecclesiæ triumphantis post Christi mortem: postquam scissum est velum, & cœlum ob crucem Christi reseratum: *Mat. 27* postquam Christus dixit latroni: Hodie mecum eris in *Mar. 15* paradiso: & innumerabilis sanctorum multitudo *Luc. 23* fuit gloriam sempiternam consecuta. Quod verò obiiciunt, tot sedilia non posse in templo locari: quoniam occuparent totum illud ex vtraque muri parte, & ita nullus esset ingressus in templum ex parte aquilonari, nec ex australi: & ex consequente duo ostia templi, quorum vnum erat ad aquilonem, alterum ad austrum, inutilia essent: id parum habet vigoris: nam fieri potuit, vt sedile illud, quod erat iuxta ostium ex parte aquilonari, scissum esset à porta vsque ad templum, vt introire volentibus præberet ingressum, & nihilominus nomen sedilis non amitteret: & similiter de eo, quod erat in parte australi. Illud est hoc loco aduertendum, hæc latera esse bis triginta tria: quia futurum erat, vt spiritualem purgationem haberemus. *Leui. 12* In Leuitico scriptum est, debere mulierem post partus hebdo- *Luc. 2.* madam explere triginta tres dies, vt veniret ad templi purificationem. Sed hoc erat in primo ortu, nimirum naturali, cùm autem nos indigeamus secũda natiuitate, nempe spirituali regeneratione, indigemus bis triginta diebus, vt ad templum sempiternum, ad immortale gloriæ domicilium ingrediamur. Oportet magnam animi puritatem acquirere, nec solum abhorrere à maleficio exteriore, sed etiam mentem & cogitationem integram & puram seruare, & Christo adhærere, vt vita nostra sit laudabilis & perfecta: quæ tanto erit purior, quanto erit Deo propinquior. Vt in rebus naturalibus *Simile.* sunt causæ & effectus: sic in spiritualibus. Et quemadmodum in naturalibus quantò effectus propinquior est causæ, eique similior, tantò est perfectior, vt in ignis calore videmus, qui igni proximus efficacissimus est, quanto autem se magis distrahit & elongat ab igne, tantò magis ex vi sua amittit: sic in spiritualibus tantò vita Christiana est nobilior & præstantior, quantò magis ad Christum accedit, estque eius imitatione propinquior. Cum autem ab eo non discedit, imò illum amplectitur, & cum eo ardentissima charitate connectitur, tum dicitur suis numeris absoluta. Et quoniam charitatis officium est nos cum Christo vnire & coniungere iuxta id, quod ait diuus Ioannes: Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo: *1. Ioã. 4.* & iuxta id quod ait diuus Paulus: Qui adhæret Deo vnus spiritus est. *1. Cor. 6.* Et alibi: Super omnia autem charitatem *Colos. 3.* habete, quod est vinculum perfectionis: & per hanc nostram cum Christo coniunctionem perfectionem obtinemus, summa ope niti decet, hanc quærere, & retinere charitatem, vt vita nostra Christum sequatur & imitetur, & effectus sit causæ proximus & simillimus, vt eximiam regenerationis puritatem consequamur. Et ita nõ solum naturæ puritatem triginta trium dierum obtinebimus, sed etiam bis triginta tribus diebus, hoc est perfecta puritate ornati templum supercœlestis beatitudinis summo gaudio exultantes penetrabimus.

Et erat eminentia. Hoc est quædam ligna exibant ex parte templi & eminebant foras, quę ingrediebantur ipsa sedilia, vt ea sustentarent per circuitum, ne ipsa sedilia attingerent parietem. Sedilia illa, quę erant iuxta murum orientalem, quorum tria erant ex vno latere portę, tria verò ex altero, distabant à pariete cubito vno, vt possent palmæ cælatę videri: alia verò sedilia, quę erant in lateribus templi parum distabant à pariete: quoniam palmę cælatę erant super illa.

Et platea erat in rotundum. Pletea vocatur spatium quoddam rotundum, vbi erat turris rotunda intus vacua cum gradibus, quibus ascendebatur in orbem per cochleam ab inferiore mansione templi ad secundum & tertium cœnaculum. Ideo platea hæc, quę ad supremam habitationem præbebat viam, rotunda erat perfectissima, capacissima, & pulcherrima. Talis est virtus, per quam ad æternam accendimus beatitudinem. Ideo elementa à Deo creata rotunda sunt, similiter sol, luna & globi illi ætherei, monimenta diuinitatis perpetua. Et ea, quę singulari prosequimur amore, cum rotunda oculi pupilla comparamus. Hęc cochlea, per quam ascendebatur ad supremam mansionem arcta erat, quia arcta est via, quę ducit ad vitam, vt ait Christus Deus noster, & pauci sunt, qui inueniunt *Mat. 7.* eam. Hęc via angusta est pœnitentia & corporis castigatio, & afflictio propter Deum æquo animo tolerata. Ad hanc vocat nos Christus Deus noster, *Luc. 5.* qui de seipso ait. Non veni vocare iustos, sed peccatores ad penitentiam: Et rursum: Nisi pœniten- *Luc. 13.* tiam, inquit, habueritis, omnes similiter peribitis. Et diuus Ioannes Baptista: Pœnitentiam agite, *Mat. 3.*

appropinquauit enim regnum cœlorum. Si Christus verus Deus noster ieiunauit, si orauit, si iniurias pertulit, si calamitatum angustiis vndique afflictus, & vulneribus traiectus mortem acerbissimam tolerauit, quare nos voluptatibus ducemur, deliciis diffluemus, & labores honestos repudiabimus? Properat quidam rex ad prelium vndique armatus, ducens exercitum militum omnibus armis indutorum: erigitur signum militare, expanduntur vexilla & regia stemmata, duces bellica armatura muniti cohortes adhortantur. Sed si videres esse in exercitu homines aliquos dearmatos, illecebris delinitos, qui pro thoracibus & loricis: lenia serica induerent, pro galeis pileos bombycinos, & pro gladiis flabella portarent, eos insanos censeres, moneresque, ne coram rege ita apparerent induti, quin potius se armis induerent, vt decet strenuos milites sui ducis & regis imitatores. Eodē modo cū Christus laboribus, & doloribus, & tormentis, & patientia se induerit, & signum crucis erigat, procedántque armati apostoli & martyres, & cæteri, qui Christum regem suum sequuntur, quare nos relictis armis delicias amplectemur, & contemptis laboribus Christiano dignis ad falsas mundi voluptates auiditate incensi aspirabimus? Mutemus vestimenta, & armis pœnitentię muniamur. Hæc sunt arma illa resplendētia, de quibus ait diuus Paulus in epistola ad Romanos: Induamur arma lucis. Et in secunda ad Corinthios: Per arma iustitiæ à dextris & à sinistris. Et rursum: Arma militiæ nostræ nō carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum. Et ad Ephesios: Induite vos armaturam Dei. Exeuntes de Ægypto oportet, vt armati incedamus si volumus veram promissionis terrā penetrare. Id volent significare diuina scriptura in libro Exodi ait: Armati ascenderunt filij Israel de terra Ægypti. Induere hanc armaturam idem est quod agere pœnitentiam, & per arctam viam, per angustā cochleam ad vltimum & supremū cœnaculum, hoc est ad æternam beatitudinem peruenire.

Simile. Rom. 13. 2 Cor. 6. 2 Cor. 10. Ephe. 6. Exo. 13.

Idcirco latius erat templum in superioribus Hoc refertur ad id, quod dixerat de lateribus. Nam cùm latera siue sedilia essent in parte inferiore templi iuxta parietes, bonámque templi partem occuparent, consequens est, vt templum maius spatiū haberet sursum, quam deorsum. Vel ideo ait latius esse templum in superioribus, quia parietes multo erant latiores infrà quàm suprà: & quantò magis ascendebant sursum, tantò erāt angustiores, quātò autē magis se stringebāt sursum se erigentes, tantò latius vacuū efficiebant. Nā templū viuū firmū debet habere fundamētū: & plus habere solidi, quàm ostentationis. Et quemadmodū murus ille, quantò altiùs erigebatur, tantò debilior apparebat: sic viri iusti quātò excelsiùs ad cœlū virtutibus extolluntur tantò fragiliores & inutiliores à mūdo censentur.

Simile.

Et vidi in domo altitudinem per circuitum fundata latera, &c. Exprimit laterum siue sedilium altitudinem. Sensus est: Vidi in templo altitudinem laterum per circuitum, quorum laterum siue sedilium vnumquódque habebat sex cubitos in altitudine: erántq; hæc latera fundata in trabibus, quæ ex parietibus exibant, vt sedilia sustentarent. Et habebāt hæ trabes fundamentales intra parietes quinque cubitos extra ipsa latera.

Erat interior domus in lateribus domus. Hoc est, & eodem modo se habebat sanctum sanctorum circa hæc sedilia.

Et inter gazophylacia latitudinem viginti cubitorum in circuitu domus vndique. Et ostium lateris ad orationem: ostium vnū ad viam aquilonis, & ostium vnum ad viam australem: & latitudinem loci ad orationem quinque cubitorum in circuitu. Et ædificium, quod erat separatum, versumque ad viam respicientem ad mare latitudinis septuaginta cubitorum, paries autem ædificij quinque cubitorum latitudinis per circuitum, & longitudo eius nonaginta cubitorum. Et mensus est domū longitudinis centum cubitorum, & quod separatum erat ædificium, & parietes eius longitudinis centum cubitorum. Latitudo autem ante faciē domus, & eius, quod erat separatum contra orientem centum cubitorum. Et mensus est longitudinem ædificij contra faciem eius, quod erat separatum ad dorsum, ethecas ex vtraque parte centum cubitorum, & templum interius, & vestibulum atrij. limina & fenestras obliquas, & ethecas in circuitu per tres partes contra vniuscuiusque limen, stratum que ligno per gyrum in circuitu, terra autem vsque ad fenestras, & fenestræ clausæ super ostia. Et vsque ad domum interiorem, & forinsecus, per omnē parietem in circuitu intrinsecus, & forinsecus, ad mensuram. C

Et inter gazophylacia latitudinem viginti cubitorū. Id est, latitudo omniū spatiorū, quæ erat inter gazophylacia siue exedras erat viginti cubitorum.

Et ostium lateris ad orationem. In vtróque latere templi erat ostium, quo possent ingredi ad preces ad dominum fundendas. Accipitur hîc latus pro parte aquilonari: & australi. Per aquilonem significatur calamitas, per meridiem prosperitas, vt intelligamus debere nos orare & in mœrore & in lætitia: in ærumnarum angustiis, & in rerum prosperarum affluentia: in vtróque statu, & calamitoso & florente. Est enim deprecatio portus tutus, ad quē in omni procella debemus confugere. In illa inueniemus quietem, & animi oblectationem, & per eam effectum nostri pij desiderij consequemur: presertim si fuerit cum humilitate, & animi submissione coniuncta. In libro Iudith ita scriptum legimus: Humilium & mansuetorum domine semper tibi placuit deprecatio. Regius vates: Subditus, inquit, esto domino, & ora eum. Et rursum: Respexit in orationem humilium. Ecclesiasticus: Oratio humiliantis se nubes penetrabit, & donec propinquet, non consolabitur, & non discedet, donec altissimus aspiciat. Hoc intelligens Daniel has voces emittebat: Propter temetipsum inclina Deus meus aurem tuam, & audi. Nec enim in iustificationibus nobis prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis. Deus ipse, qui nullius in se superari viribus potest, humilis publicani precibus fuit victus. Atqui superbia elati preces ad Deum fundunt, cum nec seipsos cognoscant, nec velint à sceleribus desistere, non merentur

Iud. 6. Psal. 36. Psal. 101. Eccl. 35. Dan. 9. Luc. 18.

cxau

exaudiri. Ideo huiusmodi hominibus aiebat Deus
Esai. 1. per Esaiam: Cùm extenderitis manus vestras, auer-
Esai. 59 tam oculos meos à vobis, & cùm multiplicaueritis orationem, non exaudiam. Idem Esaias, Peccata,
Thrē. 3. inquit, vestra absconderunt faciem eius à vobis. Et Ieremias. Nos iniquè egimus, & ad iracundiā prouocauimus: idcirco tu inexorabilis es. Contrà verò viris iustitiam & pietatem colentibus dicebat apud
Ioā. 15. Ioannem Christus Deus noster. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcúnque
Luc. 11. volueritis, petetis, & fiet vobis. Et apud Lucam: Petite, & dabitur vobis, quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. At si Deus non statim suis postulata concedat, illud est, vt ea pluris æstiment adepta: vel quia illis quæ petunt, nullam afferunt vtilitatem. Nam vt præclarè ait diuus Augustinus, Sæpe Deus multos non exaudit ad voluntatem, vt exaudiat ad salutem. Et alibi: Non est tam miserum non adipisci quod velis, quàm adipisci velle, quod non oporteat. Id intelligens Menedemus philosophus, vt narrat Raphael Volaterranus iuueni dicenti: Magna res est assequi quod optes, respondit: Multum magis est optare quod deceat. Effectum precationum nostrarum obtinebimus absque dubio, si id quod fuerit Deo gratum, nostræque animæ vtile & salutare à Deo cum humilitate, & feruore, & constantia petierimus. Et quoniam oratio, vt ait Damascenus, est ascensus intellectus in Deum, & per intellectum vtráque vis intelligitur apprehensiua & motiua, oportet, eum qui vult precibus à Deo petita impetrare, cognoscere defectus suos, & Dei potentiam misericordiámque intelligere, & ad illum cum desiderio, spe,
Exo. 17 & verò corde confugere. Moyses precibus pugnans
Thrē. 3. contra Amalech manus habebat ad Deum leua-
4. Reg. 1 tas. Et Ieremias ait: Leuemus corda nostra cum manibus ad Dominum. Et quemadmodum ad preces Eliæ descendit ignis de cœlo, sic nobis pias precationes fundentibus veniet ignis diuini amoris, qui corda nostra incendat, & studio immortalitatis inflammet. Et vt verbis vtar beati Cypriani in epistola prima ad Cornelium: incumbamus gemitibus assiduis, & deprecationibus crebris: hæc sunt enim nobis arma cœlestia, quæ stare & perseuerare firmiter faciunt: hæc sunt munimenta spiritualia, & tela diuina, quæ protegunt. Illud est hoc loco aduertendum in templo hoc ostia esse ad orationem: & templum Salomonis domum orationis vo-
Esa. 56. catum fuisse, Ipse Salomon confecto templo has
3. Reg. 8 voces in eo emisit, quæ sunt libro Regum tertio mandata: Audi Domine hymnum & orationem, quam seruus tuus orat coram te hodie, vt sint oculi tui aperti super domun hanc nocte ac die: super domum, de qua dixisti: Erit nomen meum ibi, vt exaudias orationem, quam orat in loco isto ad te seruus tuus, vt exaudias deprecationem serui tui, & populum tuum Israel, quodcunque orauerint in loco isto. Hæc ibi. Credimus absque dubio Deum vbique esse per essentiam, præsentiam, & potentiam sicut causam in effectibus eius bonitatem participantibus. Vult tamen esse templa precibus & diuino cultui destinata. In Deuteronomio ita ait.
Deut. 16. Non poteris immolare phase in qualibet vrbium tuarum, sed in loco, quem elegerit Dominus Deus
Dan. 6. tuus, vt inhabitet nomen eius ibi. Daniel cùm esset in Babylonica captiuitate detentus, & non posset templum adire Hierosolymę, illic dirigebat oculos, fundens peces facie ad templum versa. Et multi etiam exules ad templum versa facie orantes exaudiebantur. Poteris ne ostendere locum in Iu- *3. Reg. 8.*
dæa, cui tale sit concessum priuilegium? Minimè *3. Reg. 6*
quidem. In templo dabat Deus olim responsa, & *Luc. 1.*
ibi angelus apparuit Zachariæ. De templo eiecit *Matt. 21.*
Christus Deus noster ementes & vendentes, vocans templum domum patris sui, cùm tamen sciret *Mar. 11*
totum vniuersum domum patris sui esse. Ingressus *Luc. 19.*
enim templum dixit: Scriptum est: Domus mea, *Ioan. 2.*
domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronum. At postquā Iudæi eumdem Christum seruatorem nostrum falsis criminibus ad cædem vocarunt, & vulneribus traiectum cruci affixerunt, fuit templum illud euersum. Et eius euersione appropinquante auditæ sunt angelorum voces dicentium: Recedamus ex iis ædibus. Et ne me hoc fingere existimes, lege Iosephum libro de Bello Iudaico septimo, capite decimoseptimo. Egesippum libro quinto capite. 44. Eusebiū libro de Historia ecclesiastica septimo, capite tertio. qui omnes hoc memoriæ prodiderunt. Sed quando templum illud euersum est, multæ iam erant ecclesiæ Christianorum, quæ fuerunt tempore apostolorum ædificatæ: vbi fideles, quæ ad religionem & Christi fidem pertinerent, docerentur, Deum orarent, & sanctissimum Domini corpus sumerent. Sed quoniam in iis ecclesiis nonnulli ex Corinthiis discordiam excitabant & cibum sumebant, reprehendit eos apostolus in epistola prima ad eos missa, capite vndecimo dicens: Conuenientibus vobis in ecclesiam audio scissuras esse inter *1. Cor. 11*
vos. Et paulò post: Nunquid non domos habetis ad manducandum, & bibendum? An ecclesiam Dei contemnitis? Et ipse apostolus docet ibi, quēadmodum & viri & fœminæ in ecclesiis debeant orare. Et capite. 14. ait: Mulieres in ecclesiis taceant: non enim permittitur eis loqui. Nonne vides apertissimè, iam tunc ecclesias fuisse? In Actis
apostolorum scriptum legimus Paulum & Barna- *Act. 14.*
bam per singulas ecclesias presbyteros constituisse. Lege historiam ecclesiasticam Eusebij, & videbis multas fuisse ecclesias à Christianis tempore apostolorum, & post eorum obitum ædificatas: quarum nonnullas impij tyranni in odium Christi aliquando euertebant. Libro 7. memoriæ prodidit, voluisse Christianos ecclesiam construere in quodam loco ruris angusti, vbi rupes quædam spatiū, quantum ecclesiæ satis esset, denegabat: sed precibus cuiusdam fidelis, viri iusti, nomine Gregorij fuisse rupem mirabiliter motam, & alio translatam, quantum spatij ad condendam quærebatur ecclesiam. Diuus Hieronymus in commentariis in epistolam ad Galatas ait diuum Ioannem apostolum, cùm ad exitum vitæ vocaretur, iussisse se ferri in ecclesiam: & in vita sanctæ Paulæ ait eam oculis propriis domun aspexisse Cornelij, cuius meminit diuus Lucas in Actis, quæ facta fuerat ecclesia. *Act. 10.*
Diuus Augustinus multis locis eos laudibus effert, qui ecclesias erigunt, præsertim libro vigesimo cōtra Faustum, & libro 22. de Ciuitate Dei. Maximus ille Constantinus imperator, vbi Christi fidem recepit, & gentilica superstitione repudiata veram religionem dilatare contendit, Romæ in monte Cœlio magnificam Lateranensem ecclesiam

ſiam, ſaluatoris appellatam conſtruxit, quam diuus Sylueſter ſummus pontifex conſecrauit. Ædificauit etiam eccleſiam diui Petri apoſtolorum principis in Vaticano, & eccleſiam diui Pauli in via Oſtienſi, & alias aliis in locis, quas omnes magnificis ornauit muneribus, magníſque prouentibus dotauit. Narrat Nicephorus Calliſtus libro ſeptimo ſuę eccleſiaſticæ hiſtoriæ, capite 49. cum tria maxima templa Conſtantinopoli ſeruatori Chriſto cōſtructa dedicaſſe. Et multa alia diuerſis in locis, quorum meminit lib. 8. cap. 4. Tanta fuit illius principis pietas, tanta fidelium illius memoriæ religio, vt fuerint Romæ illo tempore pluſquam tria millia templa Deo & diuis conſecrata, vt refert Andreas Fuluius in libro ſuo de Antiquitate Romana. Vide epiſtolam diui Pauli, & Acta apoſtolorum, lege hiſtorias fide dignas tam antiquas quam recentes: erue memoriam non ſolùm ex ſermone hominum huius ætatis, ſed etiam ex annalium vetuſtate. Reuolue graues authores tam eos, qui cōmunem vitæ curſum confecerunt, quàm eos, qui ſe à corporis contagione ſeuocantes & in carne humana vitam cœleſtem ſequentes, diuinæ bonitatis effigiem in ſuis moribus adumbrarunt, & videbis abſque dubio fuiſſe ſemper in eccleſia Chriſti à tempore apoſtolorum vſque ad hanc noſtram memoriam ſacras ædes in Dei diuorùmque honorem conſtitutas, quæ templa & eccleſiæ appellantur: in quibus fideles orant, adorant Deum in ſpiritu & veritate audiunt ſanctum miſſæ ſacrificium: vbi verbum Dei prædicatur, & ſacramenta miniſtrantur. Hoc fuit ſemper in eccleſia catholica, & modò eſt, & ſemper erit. Hoc eſt certum, & clarius luce meridiana. Et tamen audent Lutherani, Caluiniſtę, Bucceriſtæ, & cæteri hæretici noſtri temporis hanc apertiſſimam veritatem negare. Et aiunt ſacras ædes & eccleſias Deo dedicatas mera eſſe figmenta, imò eas contaminant, & ſpiritu ſatanico concitati funditus euertunt. Impletum videmus apud illos id, quod dixit ipſa veritas: Ecce relinquetur vobis domus veſtra

Mat.33 deſerta. Ea delere conantur, quæ ſancti Dei apoſtoli conſtituerunt, quæ pia, vtilia, ſalutaria, & ſancta cenſuit antiquitas, quæ eccleſia catholica ſemper tenuit, & conſenſus populi Chriſtiani, Deo ita volente, per tot ſecula comprobauit. Volunt turbare ordinem eccleſiæ, extinguere veterum diſciplinam, conuellere omnem omnium temporum authoritatem. Diripiunt eccleſias, vaſtant monaſteria, expellunt monachos, contaminant virgines, conculcant religionem, contemnunt legum ſeueritatem, conantur auferre iudicia, nequid ſit illis in tanta impietate & atrocitate metuendum, & totam denique Chriſti eccleſiam contendunt ad interitum & vaſtitatem vocare. Quid viſum fuit vnquam indignius ſub ſole? O homines inſipientes, qui vt Lutherum ſequeremini hominem natum ad ſeditionem, impium & factioſum, qui ſe ſcelerum miniſtrum præbuit, Dei hominúmque iura violauit, & patriam ſuam euertit, veram religionem reliquiſtis, pro fide perfidiam amplectentes, & vos ipſos

Mat.21 ampliſſimo Chriſtianorum nomine ſpoliantes. Vocet Deus templum domum ſuam, & domum orationis, conſtituerunt apoſtoli eccleſias ad orãdum, ſeruauit hoc eccleſia à ſui principio vſque adhuc abſque vlla intermiſſione, vos autē eccleſias euertitis, & precationes eccleſiæ atque horas canonicas irridetis, & pro nihilo putatis. Quid voluit diuina ſcriptura in libro Ioſue ſignificare, quando memoriæ prodidit, corruiſſe muros Iericho, cùm ſacerdotes ſeptem buccinis clangentes vrbem ſepties circuirent, niſi forte vt diaboli machinæ ſeptem horarum canonicarum buccinis corruerent? Septem fuerunt buccinæ clangentes: & Dauid: Septies, inquit, in die laudem dixi tibi. Diuus Cyprianus in expoſitione orationis Dominicæ aſſerit horas canonicas fuiſſe etiam in vetere teſtamēto obſeruatas. Vide quanta ſit earum antiquitas. Diuus Hieronymus in epiſtola ad Demetriadem de virginitate ſeruanda, & in epithaphio diuæ Paulæ horarum canonicarum mentionem facit. Similiter & Chryſoſtomus homilia quinquageſimanona, & Baſilius de inſtitutione vitæ religioſorum, & innumeri alij patres, quos longum eſſet recenſere. Hãc piam & antiquam eccleſiæ conſuetudinem ſacris canonibus roboratam, ſanctis conciliis confirmatam, quam illi mirabiliter & inuiolabiliter ſeruarunt, qui ob admirabilem doctrinam, & vitæ ſanctitatem nomen ſuum immortati commendarunt, & pro Chriſti fide impij ferri crudelitatem erecto animo ſubierunt: contemnunt hæretici noſtri temporis, qui eccleſias, & earum precationes non ſolùm irrident, ſed etiam damnant, & impetu diabolico funditus delēt. Cùm Chriſtiani quondam, imperium obtinente Aurelio Alexandro homine infideli, publicum quendam locum occupaſſent, ibique eccleſiam condidiſſent, vbi funderent precationes, contrà autem caupones quidam gentiles antè ſuum eſſe locum illum contenderent, imperator Gentilis audita controuerſia reſpondit, quoquo modo eſſet, ſatiùs eſſe in eo loco Deum coli, quàm cauponarias exerceri. Refert hiſtoriam hanc Baptiſta Fulgoſus Homo à Chriſti fide alienus, ſolùm lumine naturali illuſtratus templa à Chriſtianis condita conſeruabat, & Lutherani, qui ſe Chriſtianos iactant, templa diruunt, & vbi olim ſanctæ miſſæ ſacrificium celebrari ſolebat, & alta humanæ redemptionis myſteria tractabantur, ibi nunc meretricia, & nefandę turpitudines à Lutheranis exercentur, O ſcelus inauditum! ô flagitium deteſtabile! ô impudentiam omni lachrymarum abundantia deplorandam! Quis non videt, eſſe hos hæreticos omnibus tyrannis Gentilibus immaniores & tetriores? Quis non intuetur eorum exitium, & nō dolet æternam eorum damnationem? Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum, vt plorem Die ac nocte eorum perniciem, qui à vera Chriſti fide defecerunt, fraudes inexpiabiles concipiunt, in vitia ſe ingurgitant, & cùm nihil minus habeant quã fidem, fideles ſe eſſe iactant, & fide gloriantur, cùm repudiauerint fidem, ſeque ex Chriſtianæ nobilitatis altiſſimo gradu præcipitauerint? Subſannant eccleſias, & preces canonicas, cùm dicat hoc loco Ezechies eſſe in templo à Deo ſibi demonſtrato, quod eccleſiæ catholicę imaginem gerebat, oſtia ad orationes, & ſedilia ad diuinas laudes Deo decantandas.

Ioſue 6.

Pſal.118

Et ædificium, quod erat ſeparatum. Exiſtimant nōnulli per ædificium hoc intelligi quædam templi appendicia, per ſeparatum verò ipſum templum, quod ob eius excellentiam ſeparatum dicatur. Sed quî fieri poteſt, vt ædificium ſeparatum accipiatur pro templo cum appendiciis, cùm templum ſit viginti

ginti cubitorum in latitudine, vt antea dixit propheta, hîc autem asserat, templum hoc separatum septuaginta habere cubitos in latitudine? Huic obiectioni non poterunt respondere, nisi fortasse dicant, hæc appendicia quinquaginta cubitos latitudinis occupare. Sed nulla videtur proportio totum templum viginti solum cubitos latitudinis habere, appendicia verò quinquaginta. Accedit ad hoc, quòd paries templi habebat in latitudine sex cubitos, quemadmodum antea dixerat: Et mensus est parietem domus sex cubitorum: paries autem huius ædificij erat latitudinis quinque cubitorum. Præterea templum erat versus orientem, hoc autẽ ædificium versus occidentem: ita enim ait propheta: Et ædificium, quod erat separatum versúmque ad viam respicientem ad mare. Hoc autem mare est Mediterraneum, quod respectu Hierosolymę est ad occidentem. Quare existimo ædificiũ hoc situm fuisse circa templum, sed ab eo seiunctum, esséque habitationem sacerdotũ. Et quia à templo decem cubitis, vt aiunt, distabat, appellatur ædificium separatum.

Et longitudo eius nonaginta cubitorum. Hæc est longitudo ædificij separati. Sed videtur propheta statim sibi ipsi repugnare: nam subdit: Et mensus est domus longitudinem cẽtum cubitorum. Si eius longitudo nonaginta duntaxat erat cubitorũ, quomodo asserit confestim esse centum cubitorum? Huic obiectioni respondendum existimo, ædificiũ nonaginta longitudinis cubitos habuisse non comprehensa parietum spissitudine: sed quoniam Duo erant parietes alter in fronte, alter in fine, & vnũquódque quinque cubitos in spissitudine occupabat, apertè colligitur, totum hoc ædificium centum esse cubitorum in longitudine, si parietes comprehendantur qui ambo decem cubitos occupabant, Itaque foris est centum cubitorum, intus verò nonaginta. Sunt qui existiment, per domum hoc loco intelligi templum, quod in longitudine centum cubitos habebat. Nam murus claudens porticum templi versum atrium interius habet spissitudinem sex cubitorum, latitudo porticus erat vndecim cubitorum, murus frontis, quæ diuidebat porticum à templo, habebat sex cubitos in spissitudine, inter murum frontis & latera seu sedilia, quæ erant iuxta murum frontis, erat vnus cubitus, illa latera habebant quatuor cubitos ab oriente in occidentem, ab illis lateribus vsque ad sancta sanctorum habebat vacuum templi quadraginta cubitos, murus diuidens sancta sanctorum ab interiore parte templi habebat sex cubitos spissitudinis, sanctum sanctorum habebat in longitudine viginti cubitos, murus claudens templum versus occidentẽ habebat spissitudinẽ sex cubitorum. Si hos omnes cubitos iunxeris, inuenies cẽtum in longitudine, quemadmodum ait litera. Hæc erat totius templi longitudo. Habebat etiam ædificium separatum eandem longitudinem: sequitur enim: Et quod separatum erat ædificium, & parietes eius longitudinis cẽtum cubitorum. Erat hoc ædificium ita amplum, quia in eo habitabant sacerdotes.

Latitudo autem ante faciem domus, & eius quod erat separatum. Latitudo hæc erat quædam platea siue area, in quam sacerdotes conuenirent.

Et mensus est longitudinem ædificij contra faciem eius. Mensurat duo ædificia, nempe aquilonare & australe, inter quæ erat ædificium separatũ ad dorsum, hoc est partem templi occidentalem.

Hethecas ex vtraque parte. Hethecę occupabant totam ædificij longitudinẽ: & mensuratis illis, totum ædificium manebat mensuratum. Hethecę siue ethecæ erant deambulatoria quędam, siue solaria prominentia ex alto extra ędificium. Aiunt nonnulli esse pilarios parietibus insertos ad corroboranda ædificia. Alij asserunt esse thalamos, seu cubicula. Quidã vertunt mansiunculas. Omnia Christus mensurat, siue magna, siue parua.

Et templum interius. Hoc est, sanctum sanctorum.

Stratumque ligno per gyrum in circuitu. Hoc est totum templum erat lignis cedrinis crustatum. Parietes templi erant à terra vsque ad fenestras cooperti ligneis tabulis, vt cœlaturę & picturę melius apparerent, & diuturnius durarent. Et non solùm erat hoc operimentum vsque ad fenestras, sed etiã vsque ad tectum. Et ipsę fenestrę erant cedro tectę. Itaque omnes templi parietes erant cedro tecti, quemadmodum in templo Salomonis.

Vsque ad domum interiorem. Hæc coopertura erat in templo, & in sanctis sanctorum, eratque in proportione æquali intus & foris. nam in gloria ęterna pręmia iuxta merita dabuntur. Ita enim ait Christus Apud Matthæum: Filius hominis venturus est in gloria patris sui cum angelis suis: & tunc reddet vnicuique secundum opera eius. Quod de illis intelligendum est, qui vsque ad lucem & vsum liberi arbitrij perueniunt. Nam prima gratia quę ante rationis vsum in baptismo in infantulos confertur, cique gloria respondens nõ est operum remuneratio, sed effectus diuinę pietatis, & mortis ac passionis Christi. De adultis loquitur Dominus, cùm ait, se illis iuxta eorum opera redditurum. De illis ait Ecclesiasticus: Omnis misericordia faciet locum vnicuique secundum meritum operum suorum. Et Psalmographus: Da illis secundum opera eorum, & secũdum nequitiã adinuentionum ipsorum tribue illis. Et diuus Paulus in epistola ad Romanos de Deo loquens, Qui reddet, inquit, vnicuique secundũ opera eius. Id prędixit iis verbis Dauid: Iudicabit orbem terrarum in æquitate. Hæc est mensura & proportio intus & foris, de qua hic agit Ezechiel: nihil enim in hoc templo est absque mẽsura & ratione.

3. Reg. 6

Mat. 16

Eccl. 16

Psal. 27

Rom 2

Psal. 9

Et fabrefacti Cherubim & palmæ: & palma inter Cherub & Cherub, Duasq; facies habebat Cherub, faciẽ hominis iuxta palmam ex hac parte, & faciẽ leonis iuxta palmam ex alia parte expressam, per omnem domum in circuitu de terra vsque ad superiorem partem Cherubim: & palmæ cælatæ erant in pariete templi. Limen quadrangulum, & facies sanctuarij aspectus contra aspectum. Altaris lignei trium cubitorum altitudo, & longitudo eius duorum cubitorum & anguli eius, & longitudo eius, & parietes eius lignei. Et locutus est ad me, Hæc est mensa coram domino. Et duo ostia erant in templo, & in sanctuario: & in duobus ostiis

ex vtra

ex vtraque parte bina erāt ostiola, quæ in se inuicem plicabantur. Bina enim ostia erant ex vtraque parte ostiorum. Et cœlata erant in ipsis ostiis templi cherubim, & sculptura palmarum, sicut in parietibus quoque expressa erant: Quam ob rem & grossiora erāt ligna in vestibuli fronte forinsecus, super quæ fenestræ obliquæ, & similitudo palmarū hinc ac inde in humerulis vestibuli secūdū latera domus, latitudinemque parietū.

Et fabrefacti cherubim & palmæ. Hoc est, in tabulis cedrinis parietes templi cooperientibus erant sculpti cherubim & palmæ, ita vt esset palma inter cherub & cherub: & vnusquisque cherub duas facies habebat, alteram hominis, alteram leonis, sed vtráque ad palmam respiciebat. Quæ essent imagines hæ, quę appellabantur cherubim, alibi ostendimus. Cherub idem est quod quasi plures, per quem significatur princeps, in quo virtutes omnes, quæ sunt per subditos dispersę, debent recondi & copulari. Debet etiam esse quasi plures, quia debet omnibus consulere, & de omnium salute cogitare. Vt in solo capite sunt oculi, vt omnia videant, & non in membro alio: sic soli principi & pręsuli, & Dominum obtinenti conuenit, omnium vitam inquirere & cognoscere, omnia videre, omnibus cōsulere, esse pro omnibus vehementer solicitum, & omnia denique, quę ad rectam suę reipublicę gubernationem pertinent, circunspicere, & mentis oculis collustrare. Quid aliud est: vnumquenque cherub duas habere facies, vnam hominis serenam & lenem, alteram leonis iratam & truculentam, nisi debere principem viris iustis se benignum ostendere & suauem, sceleratis vero seuerum & terribilem? Quibusdam debet humanitatem ostendere, quibusdam terrorem incutere: illis debet fauere, hos autem punire. Sed siue premio subditos afficiat, siue pœna, semper conie cturus est oculos in palmam, hoc est in prēmium victoriæ, quod diuus Paulus in epistola secūda ad Timotheum appellat coronam iustitię, & diuus Iacobus coronam vitæ, & diuus Petrus immarcessibilem glorię coronam. Hæc est retributio illa, de qua dicebat regius vates: Inclinaui cor meum ad faciendas iustificationes tuas in æternum propter retributionem: seu vt potest verti ex Hebræo: propter æternam retributionem. In hac æterna retributione in primis numerandus est Deus: quo in patria cœlesti illi fruuntur in æternum, qui in corporibus humanis vitam cœlestem imitati sunt. Abrahamo dixit Deus: Ego merces tua magna nimis. Hæc est merces illa, de qua dicebat Christus discipulis suis, Merces vestra copiosa est in cœlo. In hoc prēmio debent principes figere oculos, nihilque habere antiquius quàm intelligere, quid velit Deus, quid iubeat, quid prohibeat, vt ad normam voluntatis diuinę omnia sua consilia, omnes cogitationes, omnia opera & verba, omnes denique vitę suę rationes dirigant, & officij sui momenta perpendant. Vt numero discernimus plures à paucioribus, & mensura maius à minore, & statera ac bilance graue à leui: sic iudicio integro iustum ab iniusto discernimus & iudicamus. Sin autem principis iudicium vel ob amorem, vel ob odium, vel ob perturbationem aliquā fuerit corruptum, iam tunc non oculos coniicit in palmam, sed in terram: inter illos connumerandos, de quibus ait psalmographus: Oculos suos statuerunt declinare in terram. Vt enim aqua quantò est purior, & quanto minus habet terrenæ mistionis, tantò est salubrior, & humanæ naturæ accommodatior: sic ille est muneri publico, & reipublicæ gubernationi conuenientior & aptior, qui minus permistus est, qui in rebus ad iustitiam pertinentibus non terræ affectione ducitur, nec personam recipit, sed rectam iustitiæ puritatem intuetur. Est enim iusti principis cognoscere se gerere personam ciuitatis, debereque eius pulchritudinem & dignitatem sustinere resistere temeritati multitudinis, bonos præmio afficere, iniquos castigare, succurrere saluti communi, intercludere seditionum vias vt nec diuitibus obsit inuidia, nec pauperes circumueniantur. Poteris hoc loco per palmā semper virentem, nullos vnquam æstus reformidantem virum virtute & constantia præditum intelligere, de quo dicitur in psalmo: Iustus vt palma florebit. Hæc est arbor illa: de qua ait psalmographus: Erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructū suum dabit in tempore suo. Eam ob causam virtutis cōstantia per palmam significatur, quia incorruptibilis ferè est, & pondere nō flectitur & nunquam illi decidunt folia, nisi vi tollantur. Etsi enim laurus & oliua, & nonnullæ aliæ huiusmodi plantæ perennem habeant foliorum viriditatem, tamen non ita retinent folia, quin aliis succrescentibus priora decutiant. Videmus ex illis folia quædam interdum cadere, ex palma verò nunquam. Huic perenni immobilitati virtutis firmitudo cum gratia coniuncta comparatur. Hæc in solo templo, hoc est in sola ecclesia Christi inuenitur: qui verò illa præditus est, palma dicitur ob virtutis firmitudinem: & cherub duas habens facies, vnam animalis ratione vtentis, alteram leonis fortitudine præstantis, quoniam prouidentia vtitur: & fortitudinis præstantia, præditus est forti prouidentia, & prouida fortitudine. Sed quoniam virtus à vitiorum tentatione oppugnatur, sed nihilominus vincit, pingebant antiqui draconem pectus leonis mordentem, quem tamen ipse leo vnguibus lacerabat: vt significarent impiā cupiditatem & tentationem in animum fortitudine pollentem inuehi, & impetum facere, sed ab ipso superari, & mirabiliter exscindi. Et quoniam palma multis durat seculis, accipitur aliquādo pro longa temporis diuturnitate. Hinc effectum est, vt Quintius Græcus author asperum quendam locū & excelsum, ac superatu difficilem posuerit: in cuius vertice palma consurgeret, cuius in fastigio virtus insideret. Per montis asperitatem varios labores significat, per palmam vero temporis longinquitatem. Non enim existimabat fieri naturaliter posse: vt quispiam ad perfectam aliquam virtutem perueniret, nisi per labores, quos diu tolerasset. Omnia enim præclara ardua sunt, & rara, & difficilia; nec quicquā difficilius quam inueniri, quod sit omni ex parte repentè in suo genere absolutum. Quam ob causam poteris hoc loco nomine palmæ diuturnitatem intelligere, in quam viri sapientes vtráque facie & hominis & leonis, hoc est vtróque tempore & pacis & belli debent oculos coniicere, existimantes neminem repente ad summum virtutis ca

Margin notes: Simile. — 2. Ti. 4 — Iacob. 1 — 1 Pet. 5 — Psal. 118. — Gen. 15 — Psal. 16 — Simile. — Psal. 1 — Psal. 1

tis cacumen peruenire: sed oportere diu laborare, vt Christianæ philosophiæ perfectio cōparetur: & ad gloriam sempiternam tandem perueniatur.

Limē quadrāgulū, & facies aspectus sanctuarij cōtra aspectum. Hoc est, postes tēpli erāt quadrati, quales etiā erāt postes sāctuarij: erat eīm aspectus sicut aspect⁹: id est postis sāctuarij posti tēpli respōdebat.

Hæc mensa coram domino. Hæc mensa est contemplatio rerum diuinarum, quæ est saluberrima & suauissima animarū esca. In hac mensa reficiuntur ij, qui se Deo tradunt, & pabulo spiritualis dulcedinis recreantur, animúmque alunt ad æternitatem. De illa aiebat regius psaltes: Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me. Hoc pasture creatus vir iustus nullis calamitatum fulminibus perturbatur, nullis sceleratorum oppugnationibus opprimitur. Est enim mensa hæc doctrina euangelica, de qua ait Salomon in Prouerbiis: Sapientia proposuit mensam suam. Acsi dicat: Dei filius, qui est sapientia patris, proposuit euangelicā doctrinā veluti mensam cœlestiū epularum, ad quas homines inuitauit. De hoc cōuiuio vaticinatus fuerat his verbis Esaias: Et faciet dominus exercituum omnibus populis in monte hoc cōuiuium pinguium. Per montem hunc significatur ecclesia, quæ celsitudine sua mōs altissimus appellatur: per conuiuium doctrina euangelica, quo saluberrimo alimento mentes ad immortalitatem aluntur. His diuinis dapibus, & suauissimis poculis refecti viri pij nullis incommodis de tranquillitate animi, & gradu constantiæ deiiciuntur. Nullæ humanæ epulæ, nullæ delicatæ exquisitæq; dapes sunt vllo modo cum suauissimis Christi verbis, eiúsq; euāgelio sacratissimo cōparandæ. Hoc sanctissimum euangelium est prandium illud, ad quod cœlestis pater mortales inuitauit, dicens: Dicite inuitatis: Ecce prandium meum paraui: tauri mei, & altilia occisa sunt: & omnia parata: venite ad nuptias. Hæc est cœna illa magna, de qua ait apud Lucam Christus Deus noster: Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos, qui cœperunt se excusare. Magna est, quia Dei est. Magna opera domini, ait Dauid, exquisita in omnes voluntates eius. Cœna mundi parua est, Dei verò magna. At nos pro paruis magna relinquimus, pro mūdi cœna Christi cœnā contemnimus: eximios & salutares Dei cibos repudiam⁹, & falsas ac pestiferas mūdi dapes exquirimus. Inuitat nos mūdus ad epulas corruptibiles & venenosas, & accurrimus: inuitat nos Christus ad escas cœlestes & immortales, & nō mouemur. Vocaui, inquit ipse per Esaiam, & non erat, qui audiret. Et per Salomonem: Vocaui, & renuistis: extendi manum meam & non fuit, qui aspiceret. Et apud Matthæum: Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Sed cæperunt se excusare. Primus dixit: Villā emi & necesse habeo exire, & videre illā. Alter dixit: Iuga boum emi quinque, & eò probare illa. Alius dixit. Vxorem duxi. Et omnes voce domini damnati sunt. Sed dices: Quid: nonne hæc licita sunt? Quis vnquam damnauit emere villam, emere boues, & vxorem ducere: Si igitur hæc absque peccato fieri possunt, quare Christus eos damnat, qui ea fecerunt? Huic obiectioni respondendum puto, nō ideo eos damnatos fuisse, quia hæc fecerunt, sed quia ea vsq; adeo vehemēter amarūt, vt pro illis Christū relinquerēt. Non ideo æternū merētur exitiū, quod hæc possiderent, sed quod ea Christo anteponerēt. Nō illis præcipiebat Christus, vt illa relinquerēt, sed ne propter illa Deū relinquerent, nō vt se cum illis non cōiugerent, sed vt seipsos à corrupta affectione disiungerent, & à deprauato amore separarēt. Id voluit Deus significare, quādo Abrahamo dixit: Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui. Amādus est pater, amāda est patria, amāda vxor, amāda cognatio, sed amore sancto & ordinato. At si hic amor nec puritatē habet, nec ordinē, si Dei amorē excludit, & totū amantē rapit & absorbet, & à Deo alienat, impius est, & perniciē parit sempiternā. Sed aduerte, & quid primus eorū, qui se excusarūt, responderit, perpende. Emi, inquit, villam, & necesse habeo exire, & videre illā. O cæcū hominē! O insipientiā deplorandā! Dic obsecro, si villā nō videras, quomodo eā emebas? Volo, inquit, videre illā. Adhuc eam nō viderat, & iam tāti faciebat, vt pro illa relinqueret cœnā dñi. Non videmus mundū, nō eius dolos cōsideramus, nullā verā in eo quietē aspicimus, & tamen illū emimus, pro illo Deū contēnimus, & pro nihilo putamus. Necesse habeo exire, & videre illā. Quę est hęc necessitas? Quis te cogit? Vnde vis exire, & quid vis videre? Egredieris à ratione, à iudicio, à veritate, & tandē à te ipso. Vide quid dicat Deus per Esaiam. Præuaricatores redite ad cor. Præcipit Deus, vt redeas, & tu vis exire. Vis videre mundū, si te ipsum vidisses, mundum videre nō cuperes. Vis aspicere res breues, fluxas, fugaces, incertas & in casu sitas: vis intueri dolos, mendacia, superbiā, auaritiam, & cætera huiusmodi, ad quæ cæci mortales stimulis cupiditatis exagitati ardenter aspirant. Hæc sunt, quæ incredibiles sui in te amores excitarūt, cùm re ipsa turpia sint, vana, & fallacia, & citò peritura. Et pro illis honestatem relinquis, decus, & virtutē, qua nihil est in vita pulchrius, nihil firmius, nihil præstātius, nihil diuturnius. Nihil est tam tetrū, nihil tam aspernandū, nihil homine tam indignū quàm repudiare virtutē, & relinquere rationē: est enim ratio quæ hominem separat à bruto, quæ est domina & regina, quæ cōnexa per se, & progressa lōgius fit perfecta virtus: hæc in animæ republica imperare debet, & appetitus obedire: hæc debet cōcupiscentias vincere, iracundiā cohibere, turbationes sedare, vt in homine resplendeat cōstantia & moderatio. Si hāc sequereris, nō pro rebus mundi Christū relinqueres, nō velles videre mundū, qui, vt ait diuus Ioānes, totus in maligno posit⁹ est. Mūdus hic mare est, in quod omnia flumina vanitatū ingrediūtur, quo cōueniūt aquæ deliciarū, imbecillitatū, fallaciarū, mēdaciorum, superbiæ, auaritiæ, inuidiæ, & cæterarū huiusmodi pestiū. Imò sepulchrū est peccatorū. Peccauerūt in paradiso primi parētes nostri, & per peccatum mortē incurrerūt: dixerat enim Deus: Quocūq; die ex eo comederitis, morte moriemini. Comederunt, & mortui sunt & fuerunt in hunc mundum tanquā in sepulchrum deiecti. Tu igitur, qui corporis sepulchrū exhorrescis, cur flagitiosorū sepulchrū ardēti amore prosequeris? O rē Christiano homine indignā! Sed videte hominis vanitatē. Emi, inquit, villam. Emisti eam pretio animæ. In villa empta, inquit Augustinus, dominatio notatur. Volebat aliis præesse, qui sibi non præerat, vole-

Kkk bat

Marginalia: Psal. 22; Prou. 9; Esai. 25; Matt. 22.; Luc. 14; Psal. 110; Esai. 50; Prou. 1; Mat. 11; Gen. 12; Esai. 46; 1. Ioan. 5; Genes. 3

bat aliis imperare, qui sibi non imperabat, qui non refrænabat appetitum, non spernebat voluptates, non coercebat vanitatem, non cæteras animi labes repellebat. Quomodo alios teneret, qui seipsum non tenebat? Sed volebat primus videri, & inani quadam gloria oblectari. *Simile.* Vt ignauo & imbecillo equiti prælium ingredienti, pretiosis armis induto, nō solùm nihil prodest galea auro fulgens & gemmis, ac pulchrarum pennarum crista decorata, sed etiam obest, quoniam hostium multitudo in eum vehementius irruit, & impetum facit, sic homini vano, & inani gloria ducto nihil prodest mundi dignitas & dominatio, quin potius detrimentum illi affert & incommodum, quoniam illum plerique vocibus vulnerant, & irrident: & hostes etiam animæ vehementius lædunt. Nos verò mundum relinquamus, eius vanitatem detestemur, eius ambitionem vt pestem fugiamus: & ad mensam Domini, ad euangelicam doctrinam properemus, cuius imaginem gerebat mensa hæc, quā vidit Ezechiel in templo sibi ostenso constitutam. Illud est hoc loco aduertendū, mensam hanc habere in altitudine tres cubitos, quia in ea non reficiuntur, nisi qui fidem habuerint trinitatis: in lōgitudine duos cubitos, quia in duobus mādatis vniuersa lex pendet & prophetæ, in amore Dei, & proximi. *Matt. 22.* Non dicitur autem hoc loco habere latitudinem, quia summè lata est, iuxta id quod ait psalmographus. *Psal. 118* Latum mandatum tuū nimis. Huius mensæ cibi integri sunt & salutares, quos euangelici concionatores debent populo proponere. At tātum est auditorū fastidium, vt nolint has epulas gustare: quin potius flosculis delectantur, & lepôre ac suauitate quadā dictorum alliciuntur. *Simile.* Vt apes fructus, solidásque escas contemnunt, flores autē carpunt, & delibant: sic multi ex auditoribus grauem concionū doctrinam fastidiunt, ioco autem aliquo oblectantur: nō substantiā sequuntur & salubritatē, sed pigmentū, & oblectationem: flores quærunt, non solidū cibū. Poteris per hanc mensam sacrū ecclesiæ altare intelligere, vbi est sanctū eucharistiæ sacramentū, qđ nobis Christus reliquit, vt suā erga nos admirabilē charitatem ostenderet: & vt nos hoc cœlesti cibo recreati, nouas vires aduersus animæ hostes reciperemus. Non communi aliquo, & vsitato cibi genere, sed sui sanctissimi corporis, suíq; pretiosissimi sanguinis alimento nos mirabiliter reficere in hoc sancto sacramento curauit. *Psal. 105* Quis loquetur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes eius? Quis vnquā proprio sensu ductus talia cogitaret. Ille qui vita est, vt nos viueremus, suo proprio corpore & sanguine sibi voluit vnire & coniungere: *Ioan. 6* ipse enim ait: Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus: qui manducat meam carnē, & bibit meū sanguinē, in me manet, & ego in illo. In hoc admirabili sacramento simul vt ad materiā accesserit forma, fit, vt Chrysostomus ait, transmutatio, vel vt ait Theophylactus, transelemētatio, vel, vt in magno & sacro Lateranensi cōcilio definitū est, fit transsubstantiatio panis & vini in corpus & sanguinem domini nostri Iesu Christi. Nec obstat esse sacerdotes aliquos sacrāmentū hoc conficientes inquinatos sceleribus, quoniā, vt præclarè ait diuus Augustinus, non in merito consecrantis, sed in verbo perficitur creatoris, & in virtute spiritus sancti. Consecrat sacerdos non virtute propria, sed vt Dei minister: potest autē quis minister Dei esse, etiam si iustus non sit. *Simile.* Vt eleemosyna fructū non amittit, quam dominus largitur iniqui serui ministerium: sic sacramentum etsi per iniustum ministretur sacerdotem, non tamen amittit virtutem suam. *Simile.* Quemadmodum per lapideum canalem transit aqua ad areolas, plurimam hortis afferens vtilitatem, cùm in ipso lapideo canali nihil generet: sic spiritualis virtus sacramenti admirabilem fructum in recipiētibus producit, cùm tamen sacerdotibus, si impij sunt, non prosit. Siue igitur per sacerdotes flagitiis contaminatos, siue per iustos, verámq; pietatem colētes sanctū eucharistiæ sacramentum conficiatur, idem est, quoniam non virtute hominum, sed Dei consecratur. *Simile.* Vt medici ægrotatio non impedit medicinæ virtutem: sic nec sacerdotis flagitium sacramenti effectum. Hoc est diuinum pabulum, hæc est cœlestis refectio, hæc est esca illa, quam in memoriam mirabilium suorum nobis dominus reliquit, de qua ait diuinus ac regius vates: Memoriam fecit mirabiliū suorum misericors & miserator dominus: escam dedit timentibus se. *Psal. 116* Accedamus supplices ad has epulas diuinas, ad hanc admirabilem mensam, de qua ait hoc loco Ezechiel: Hæc est mensa coram domino.

Et duo ostia erant in templo, & in sanctuario. Hoc est, in pariete diuidenti templum à porticu erant duo ostia, & alia duo in pariete diuidente templum à sancto sanctorum. In fronte templi erat porta vna, qua patebat ingressus in templū, altera in sacrario seu sanctuario, seu sancto sanctorū, qua ad illud patebat ingressus. Sed quodlibet ostium duas habebat valuas inuicem copulatas, quarū vnaquęque habebat ostiolum, quod poterat claudi, & aperiri sine alio. Et quemadmodum porta habebat duas valuas siue fores in introitu, sic etiam eas habebat in fine ex parte interiore. Vult Deus hoc loco significare magnum esse in hoc templo thesaurum, quòd tot foribus claudatur. Thesaurus hic est cœlestium diuitiarum copia in ecclesia catholica repositarum. Hic est thesaurus fidei, spei, & charitatis: & præterea meritorum Christi & sanctorū. Merita passionis & mortis dñi nostri Iesu Christi, ac sacratissimæ virginis Mariæ, & aliorum diuorū, qui fuerunt propter Deum afflicti, & qui propter eum calamitates suas æquo animo tulerūt, in quibus patiebatur ipse Christus, & patitur modò, & vsque in finē seculi patietur, multò sunt abundantiora, quàm omnia mundi flagitia, pro quibus sola vna gutta sui sanguinis satisfacere potuisset. Hæc meritorum Christi & sanctorum eius, hoc est capitis & corporis superabundantia est thesaurus ille inexhaustus ecclesię, cuius dispensatio cùm ad episcopos, tum ad summum pontificem præcipuè pertinet, qui totius ecclesiæ sub Christo capite caput est, cui Christus ipse peculiariter claues regni cœlorum cōmisit, dicens: *Mat. 16* Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam: & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Et tibi dabo claues regni cœlorum: & quodcúnque ligaueris super terram, erit ligatum in cœlis, & quodcúnque solueris super terram, erit solutum in cœlis. Nulli apostolorum hoc dixit Deus nisi Petro: quemadmodū illi soli dixit: *Ioan. 21* Pasce agnos meos, pasce oues meas: Quibus verbis Petri, eiúsque successorum primatus ostenditur. Etsi apostoli ligandi &

di & soluendi, & gregem Christi pascendi potestatem habebāt, quibus Deus dixit: Quorū remiseritis peccata, remittuntur eis, tamen soli Petro dictum fuit: Tibi dabo claues regni cœlorum: Et pasce oues meas, tanquam præcipuo, & Christi vicario, & principi apostolorum. Et, quoniam summus pōtifex, Christi vicarius, successor beati Petri claues habet ligandi, & absoluendi, potest indulgentias ex Christi thesauro concedere. Hac ratione pœnitens non solùm à culpa, sed etiam ab omni pœna, vel ab eius parte absoluitur. Aspicis igitur esse in ecclesia superabundantiam meritorum Christi & sanctorum, ex quibus quatenus satisfactoria sunt, pendet & constat indulgentiarum thesaurus. De huius thesauri dispensatione dicebat apostolus Paulus: Sic nos existimet homo vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. Et iterum: Dispensatio mihi credita est. Et rursus: Cui donastis aliquid, & ego: nam & ego quod donaui, si quid donaui propter vos in persona Christi. Omne opus bonum in charitate factum meritorium est, & satisfactorium: meritorium, qua ratione bonum est, factum in gratia, satisfactorium, quatenus pœnale. Et licèt quatenus meritorium non excedat personā merētis, quod nullus, Christū semper excipio, possit alteri vitā æternā mereri, saltem de cōdigno: quatenus tamē satisfactoriū est, etiam de cōdigno eam excedit. Et ita merita Christi pœnalia, & sacratissimæ Dei genitricis Mariæ, & aliorum sanctorum manent in ecclesia per summum pontificē dispensabilia. Vnde pontifex maximus concedit indulgentias. Et licèt hæretici nostri tēporis indulgentias irrideant, est tamen cum tota ecclesia catholica firmiter tenendum, eas esse vtiles, & animæ salutares, & à summis pontificibus meritò & verè concedi. Aduersus hunc hæreticorum errorem de irridendis indulgentiis disseruit Ioannes Roffensis vir eximia eruditione & Christiana pietate præditus ab articulo. 17. vsque ad vicesimū septimum, vbi grauiter & euidenter Lutheri impietatem refutat & conuincit. Et post illum Martinus Ledesmius præceptor meus doctissimus, non minore pietate & eruditione ex cultus in sua secunda quarti quæstione vigesimaseptima. Et ante illum innumeri doctores scholastici in quarto sententiarum, distinctione. 20. & decretorum doctores in cap. Indulgentiæ, de pœni. & remi. lib. 6. & aliis in locis. Et post eos sacrosancta synodus Tridentina sessione. 25. decreuit potestatem conferendi indulgentias à Christo ecclesiæ cōcessam esse, atq; huiusmodi potestate diuinitus sibi tradita antiquissimis etiam temporibus illā vsam fuisse, esseq; indulgentiarū vsum Christiano populo maximè salutarem, & sacrorum cōciliorum authoritate probatum, & in ecclesia retinendum. Factum fuit hoc decretum ad refutandam hæreticorum perfidiam, & veritatem ostendendam, non autem quòd aliquis catholicus de hoc dubitaret. Omnes Christiani doctores indulgentias amplectuntur, & apertissimè probant esse in ecclesia thesaurum meritorū Christi, & sanctorum eius. Hic est thesaurus, quem hoc loco Ezechiel fore in ecclesia significauit, cùm templi portam ex vtraque parte clausam esse ostendit, quatuor foribus conclusam. In sancto sanctorum, per quod super cœlestis patria intelligitur, clausum esse eodem modo ostium dixit, vt magnum ibi esse thesaurum significaret, nempe æternam beatitudinem, diuinam visionem, & fruitionem Dei: vbi illi, quibus fuit minima cum corpore contagio, qui è vita in gratia migrarunt, requiescunt, admirabilibus diuitiis cumulati.

Ioan 20 · *1. Cor. 4.* · *1. Cor. 9.* · *2. Cor. 2*

Super quæ fenestræ obliquæ. Id est arctæ ex parte interna.

Secundum latera domus. Latera hoc loco appellantur muri claudētes porticum templi ab oriente in occidentem. Hi muri continuabantur muris templi longitudinem claudentibus.

ANNOTATIONES EX Hebræo in cap. XLI.

Latera autem, latus ad latus bis triginta tria. In nonnullis codicibus est: bis triginta trium, nimirum pedum. Particula, bis, non est in translatione septuaginta interpretum, nec Pagnini. In Hebraico est פעמים pehamin, quæ dictio idem est quod bis, vt capite Numerorum. 20. Et percussit petram virga sua bis. Significat etiam pedes, & manus. Nam in psalmo. 57. vbi communis editio habet: Lauabit manus suas in sanguine peccatoris: pro manibus est hoc idem nomen: pro quo diuus Hieronymus vertit ex hebræo, pedes, dicens: Pedes suos lauabit in sanguine impij. Quem sequitur eo loco Pagninus. Vt sit sensus: Facta strage impiorū, vir iustus victor, per sanguinem eorum gradietur, abluens in illo pedes suos. Et in psalmo. 73. Vbi nos habemus: Leua manus tuas in superbias eorū in finem, pro manibus vertit vterque pedes: cum septuaginta in vtroque loco transtulerint, χεῖρας, hoc est manus. Cùm autem nomen פעם significet bis, & pedem, & manum, vertit diuus Hieronymus bis triginta trium: & Pagninus: Trium & triginta pedum. Potest etiā verti: Triginta trium manuum, siue palmorum. Sed quoniam dictio hæc deriuatur à verbo paham, quod significat terrere, & conterrere, vt apud Danielem: Vidit Nabuchodonosor somniū, & cōterritus est spiritus eius, potest verti locus ille psalmi. 73. Leua terrores tuos, vel malleos tuos in superbias eorum. Acsi diceret: Contere domine, & calamitatibus eos opprime, qui templum sanctum tuum immaniter euerterunt. Verùm pro lateribus in Hebraico est hoc nomen צלע tselagh, quod propriè costam significat, vt capite secundo Genesis: Tulit vnam de costis eius, & repleuit carnem pro ea. Et ædificauit dominus Deus costam, quam tulerat de Adam in mulierem. Et quia costæ sunt in vtroque latere animalis, appellatur cuiuslibet rei latus hoc nomine. Et quia trabes domus sunt veluti eius costæ transfertur nomen hoc ad trabes significandas. Ideo potest hic Ezechielis locus ita verti: Erant autem trabes, trabes super trabem trium & triginta pedum, parietem templi ingredientes.

Num. 20. · *Psal. 57* · *Psal. 73.* · *Dan. 2.* · *Genes. 2*

Et duo ostia erant in templo Pro ostiis est in Hebraico דלתות delathoth. Dictio hæc absque dubio ostium significat, vt in psalmo: Pone domine custodiam ori meo, & ostium circunstātię labiis meis. Labia indigent ostiis, quòd instar ostiorum debeant frequenter claudi, & rarò aperiri. Vnde Iob: Portas vultus eius quis aperiet? Vbi per portas vultus siue faciei labia intelligit. Obsecrabat Deū

Psal. 40 · *Iob 41.*

regius vates, vt linguam suam coerceret, ne quid vnquam loqueretur, nisi quod in ipsius Dei gloriã, aut in verã hominum vtilitatem redundaret. Nam,
Psal.139 vt ipse alio loco ait: Vir linguosus non dirigetur in
Prou.10 terra. Et Salomon in Prouerbiis: In multiloquio non deerit peccatum: qui autem moderatur labia sua prudentissimus est. Ideo diuus Iacobus in canonica sua, Sit, inquit, omnis homo velox ad au-
Iac.1 diendum, tardus autem ad loquendum. Et rursum:
Iac.3 Si quis autem putat se religiosum esse, non refrænans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio. Homo non custodiens os suum est vas absque operculo, de quo dicitur in libro Nu-
Nu.19. merorum: Vas non habens operculum, nec ligaturam desuper, immũdum erit. Est etiam equus absque fræno, & nauis absque gubernaculo. Lingua inuidi & scelerati non solùm præsentibus nocet, sed etiã absentibus: quam ob causam gladio comparatur & sagittæ: gladio quidem, quòd eos, qui propè sunt, vulneret & occidat, sagittæ verò, quòd remotos & longè distantes transfigat. Exacuerunt,
Psal.63 ait psalmographus, vt gladium linguas suas. Et ite-
Psal.56 rum: Lingua eorum gladius acutus. Et Ieremias:
Iere.9 Extenderunt linguam suam arcum mendacij. Et paulò post: Sagitta vulnerans lingua eorũ. Omnis linguæ immoderatio ex cordis immoderatione
Simile. procedit. Quemadmodum mota tota radice mouentur etiam folia: sic perturbato corde, perturbatur etiam lingua. Ea autem immoderata generat mortem, quemadmodum moderata vitam. Eam ob
Prou.18 causam ait Salomon in Prouerbiis: Mors & vita in manibus linguæ. Et Christus Deus noster apud
Mat.12 Matthæum: Ex verbis tuis iustificaberis, & ex verbis tuis cõdemnaberis. Pittacus Amasidi regi misit è victima linguã vt membrum pessimum, & idem optimum. Antipater apud Plutarchum cùm quidam mentionem fecisset de Demade senio confecto, sed crasso & loquace, velut, inquit, ex immolata victima venter tantùm & lingua superest. Hoc ideo dicebat, quia tunc immolantes Græci absque fide animalia suis falsis diis, linguam tamen eorum tanquam prophanum membrum nõ immolabant. Non adhibebant sacris suis linguam, qua sciebant multa scelera committi, etiam si non ignorarent, eam plurimum vtilitatis mortalibus afferre. Vnde ortum est prouerbiũ: Lingua quò vadis? Erectum ciuitatem, eandem denuo subuersum. Refertur à Suida, Zenodoto, & Diogeniano. Cùm autem os hominis sit porta quædam, homo autem iuxta diui
1 Cor.3 Pauli sententiam sit templum Dei, oportet habere
2 Cor 6 duo ostia in ore, quibus operturam custodiat, firmiterque obserat & claudat, ne linguæ moderatæ thesaurus à furibus rapiatur. Id intelligens Ezechiel ait: Et duo ostia erant in templo &c.

Argumentum Capitis XLII.

Capite superiore descripsit templum in tres partes diuisum, porticum, sanctum, & sanctum sanctorum. Nunc loquitur de Gazophylaciis, & de duobus ædificiis, quæ sita erant extra templum, ab eius muris decem cubitos distantia.

CAPVT XLII.

ET eduxit me in atrium exterius A
per viam ducentem ad aquilonem, & introduxit me in gazophylacium, quod erat contra separatum ædificium, & contra ædem vergentem ad aquilonem in facie longitudinis centum cubitos ostij aquilonis, & latitudinis quinquaginta cubitos cõtra viginti cubitos atrij interioris, & contra pauimentum stratum lapide atrij exterioris, vbi erat porticus iuncta porticui triplici. Et ante gazophylacia deambulatio decem cubitorum latitudinis, ad interiora respiciens viæ cubiti vnius. Et ostia eorum ad aquilonem, vbi erant gazophylacia in superioribus humiliora, quia supportabant porticus quæ ex illis eminebant de inferioribus, & de mediis ædificij. Tristega enim erant, & non ha- B
bebant columnas, sicut erant columnæ atriorum. Propterea eminebant de inferioribus, & de mediis à terra cubitis quinquaginta. Et peribolus exterior secundum gazophylacia, quæ erant in via atrij exterioris ante gazophylacia. Longitudo eius quinquaginta cubitorum, quia longitudo erat gazophylaciorum atrij exterioris quinquaginta cubitorum, & longitudo ante faciem templi centum cubitorum. Et erat subter gazophylacia hæc introitus ab oriente ingredientium in ea de atrio exteriore in latitudine periboli atrij, quod erat contra viam orientalem in faciem ædificij separati. Et erant ante ædificium gazophylacia, & via ante faciem eorum iuxta similitudinem gazophylaciorum, quæ erant in via aquilonis. Secundum longitudinem eorum sic & latitudo eorum, & omnis introitus eorum, & similitudines, & ostia eorum secundum ostia gazophylaciorum, quæ erant in via respiciente ad austrum.

EXPLANATIO.

Et eduxit me in atrium exterius. Capite quadragesimo diximus totum hoc ædificium triplici muro esse vndique cinctum, esse autem atrium, quod immundorum appellabatur inter primum & secundum murum, alterum autem, quod appellabatur mundorum siue exterius respectu interioris inter secundum & tertium murum: intra tertiũ vero murum & templum esse atrium interius, seu sacerdotum. Ex atrio primo eductus est propheta à ductore suo ad secundum, & tertium, & ad templũ, & sanctũ sanctorũ, quia ab exterioribus est ad interiora progress⁹, & à cognitione creaturarũ ad creatoris cognitionẽ. Ita enim ait Iob: Interroga iumẽ- Iob12.
ta, & docebũt te: & volatilia cœli, & indicabũt tibi: loquere terræ, & respõdebit tibi: & narrabũt pisces maris.

maris. Qui verò templum intimum ingrediuntur, & diuina charitate & sapientia replentur, dicunt
2.C.r.3 cum apostolo: Reuelata facie gloriā Domini speculantes in eandem imaginem transformamur, à claritate in claritatem tanquam à Domini spiritu. Talis fuit diuinus noster vates, qui ab exterioribus ad intima penetrauit. Et egressus ex templo ad atrium interius, vt videret perfectiùs ea, quæ antea viderat: modo ex atrio interiore educitur à ductore suo ad atrium exterius, quod erat mundorum per viam aquilonarem, & per portam respicientem ad aquilonem, quę erat in muro interiore. Per tres muros, tria atria, tres portas in quolibet muro, tres partes templi, tres hominum gradus intelliguntur, incipientium, proficientium, & perfectorum. Ait igitur Ezechiel: Eduxit me, nimirum qui me ducebat, & templū mensurabat, in atrium exterius. Iam diuinus vates hoc atrium aspexerat, priusquam ad interiora ingrederetur, sed tunc non habuit perfectam, omnibúsque numeris absolutam cognitionem. At postquam templum, & sanctum sanctorum vidit, & alta Dei mysteria mentis oculis diuino lumine lustratis perspexit, & intima penetrauit: redit ad exteriora, vt ea expeditiùs & absolutiùs intueatur. Illi perfectè creaturarū naturas contemplantur, qui se creatoris contemplationi dediderunt, eiusque desiderio & amore flagrarunt. Ostendit Deus Ezechieli atrium exterius, & omnia inclusiuè vsque ad sancta sanctorum: nūc illum ad exteriora ducit, vt ea perfectè cōtempletur. Sapientia enim non est in principio tota & absoluta docenda: sed sensim progrediendū est, & ad priùs ostensa interdū reuertendum. Oportet enim ea in animo versare, & iterum ac iterum memoria repetere. Postquam regius vates fuit diuino amore incensus, & alta Dei arcana animo perspexit, redibat ad contemplationem globorum cœlestium, & intuens solem, lunam, & reliqua astra diuini numinis perpetua monimenta, contemplabatur singularem Dei erga homines amorē, qui illis tam eximia opera condidisset: & memoria tanti effectoris
Psal.8 aiebat: Quoniam videbo cœlo tuos, opera digitorum tuorum, lunam, & stellas, quæ tu creasti. Quid est homo, quòd memor es eius, &c. Et in fine psalmi diuino quodā amore absorptus has voces emittebat: Domine dominus noster quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra. Intuere quemadmodū à creatoris contemplatione ad creaturas cōtemplandas reuertitur, vt ab illis ad illū redeat, cuius amore flagraret. Cùm animus se à corporis obsequio seiungit, voluptatémque veluti pestiferam labem honestatis respuit, seque Dei amore incendit, situm cœlum, terram, mare, rerúmque omnium naturam intuetur, eáque vnde generata, quò recurrant, quādo, & quomodo peritura, quid fluxū & mortale, quid stabile & æternum contemplatur, in hoc conspectu, & cogitatione, & rerum magnificentia, Deus immortalis, quāto gaudio afficitur, quanta firmitudine delicias mundi perituras contemnit, & ea, quæ insipientes mortales expetenda existimant, pro nihilo putat, & ad cœlestia & immortalia ardenti charitate inflammatus rapitur.

Et introduxit me in gazophylacium. Hoc est, ex atrio illo exteriore eduxit me ad gazophylacium. Duo erant gazophylacia, de quibus modò agit, iuncta duabus porticibus interioribus, aquilonari & australi. Nūc autē loquitur de australi: sed quod de vno dicit, de altero vult intelligi, cùm vtrunq; eiusdem esset mensuræ & structuræ.

In facie longitudinis centum cubitos ostij aquilonis. Hoc est, in fine illius spatij, quod habebat in longitudine centum cubitos, quæ longitudo erat ante ostium templi aquilonare. Vel sic: Porta aquilonaris respiciebat faciem huius ædificij centum cubitos habentis in longitudine, & quinquaginta in latitudine. Porta hac egrediebantur ad locum prophanum: nam spiritualis perfectio publicam vtilitatem spectat, & ad hominū salutem intuetur. Ita enim ait Deus: Diliges proximum tuum sicut teipsum: Et iterum: Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Moyses cum esset in monte cum Deo, audita populi defectione, contemplationem reliquit, & ad succurrendū populo perrexit. Et Dominus Iesus cùm in horto preces funderet ad patrem, surrexit ab oratione, & venit ad discipulos suos, exhortans eos, vt vigilarent, & oraret. Et diuus Paulus in epistola prima ad Thessalonicenses: De charitate fraternitatis, inquit, nō necesse habemus vobis scribere, ipsi enim vos à Deo didicistis, vt diligatis inuicem. *Deut 6 Matt. 22. Ioan.15 Exo.32 Matt. 26. Marc. 14. 1.Tess.4*

Contra viginti cubitos atrij interioris. Sensus est: è regione spatij viginti cubitorum atrij interioris, & è regione pauimenti atrij exterioris erat quædam porticus ante porticum, quarum vtraq; triplex appellabatur, quòd triplicem haberet mansionem. Cæterùm pro porticu vertunt quidā exedram, alij cameram, alij gazophylacium vel cellulam. Aiuntque vnam esse post alteram, esseque tres cellularum gradus: & ideo appellari triplicem cellulam, quòd tres essent ordines earum. Erant hæ cellulæ coram atrij exterioris pauimento lapidibus strato, ne pedes aut luto hyemis, aut puluere æstatis contaminarentur. Pedes sunt affectiones nostræ, de quibus ait diuinus psaltes: Stantes erant pedes nostri in atriis tuis, Ierusalem. *Psal.121* Eius enim amor, & desiderium, & affectio in cœlesti Hierosolyma versabatur. Hos pedes, has affectiones abluere oportet, ne scelere aliquo polluantur. Sin autem eas inquinauerimus, sumus statim ad diuinum lauacrū properaturi, vt ita æternam beatitudinem consequamur. In libro Genesis scriptum legimus Abrahamum angelis in hominum viatorum specie hospitio acceptis dixisse: *Gene.18* Lauentur pedes vestri, & requiescite sub arbore: ponámq; buccellam panis, vt cōfortetur cor vestrū, & postea transibitis. Qui in fide ecclesiæ quasi in patriarchæ fidelis hospitio vt peregrinus in hoc mundo recipitur, si cū angelis cupit trāsire, & in ęternas glorię sedes feliciter volare, studeat lauare pedes piarū lachrymarū aqua, & ad spiritualem Siloem, ad sacramenti confessionis fontē, ad hoc admirabile pœnitentiæ lauacrū accedere, vt flagitiorū maculas possit abluere. Partē enim cū Christo non habebit, vt ipse Petro dixit, *Ioan.13* qui ab ipso lot' nō fuerit. Ipse, vt ait in Apocalypsi *Apoc.1* diuus Ioannes, dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Et huius sanguinis merita currunt per sanctū pœnitentiæ sacramentū, & per alia sacramēta: & oportet accedere ad illa: nō enim nobis proderunt medicamēta, nisi ea languoribus applicemus. Cùm autem peccator lotus fuerit, ad crucem confugiat, & sub ipsa arbore requiescat, in qua spem suam collocet & constituat. Et ita

assumpta cœlestis panis buccella, viuo ac diuino pabulo refectus, viatico salutari munitus transibit lætus ex hoc mundo ad patrem. Eam ob causam Christus Deus noster pedes discipulorum lauit, & postea sanctũ illis eucharistiæ sacramẽtum tribuit.

Ioan.13

Deambulatio decem cubitorum latitudinis. Dixerat esse gazophylacia contra pauimentum lapidibus stratum: & ne aliquis existimaret, nihil esse intermedium, ait nunc esse inter gazophylacia deambulationem decem cubitorum latitudinis ad interiora respicientem versus viam, quæ erat cubiti vnius in latitudine. Aduerte. Erat quædam latitudo in hoc ædificio, sed ad viam arctam in sanctuarium tendentem respiciebat: intuebatur strictam viam, cubitum vnum latitudinis habentem. Hæc latitudo est vita principum & magnatum, qui purpura induuntur & serico, & epulis delicatis & exquisitis pascuntur. Hi in fide ecclesiæ Romanæ vitam degentes æternam consequentur beatitudinem, si eius viam aspexerint, si ad arctam viam, quę ducit ad vitam, aspirauerint, si Dei præcepta custodierint & à vita in gratia excesserint. Sed perpende. Non ait: Respiciens ad viam cubiti vnius, sed respiciens ad interiora viæ cubiti vnius. Semper enim vir Christianus debet interiora intueri, ne si retro aspiciat, in statuam salis instar vxoris Loth conuertatur. Vnde apostolus in epistola ad Philippenses, Quæ quidem, inquit, retro sunt obliuiscens, ad ea verò, quæ sunt priora, extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad brauium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. Et licèt principes splendidè induantur & comedant, non tamen eorum vita latitudo vocatur, quòd sit secura & tranquilla absque labore & molestia, sed ob eorum opes, Dominatum, ædium regiarum magnificentiam, & ob eorum amplitudinem & maiestatem. Sunt tamen hæc omnia laborum & dolorum plenissima. Scitum est illud regis Dionysij à Cicerone in quinta Tusculana traditum, qui Damocli eum felicissimum vocanti, eiusque beatitudinem experiri cupienti, eam tribuit ad tempus. Iussit enim illum in strato aureo collocari, textili stragulo sumptuosis emblematis picto, tum ad mensam præstanti pulchritudine pueros delectos præcepit consistere, ad seruiendum illi promptos ac paratos. Afferebantur pretiosa vnguenta, cremabantur odoriferi pastili, mensæ delicatissimis dapibus replebantur. Sed in hac regia pompa constitutus Damocles, beatúmque se existimans, vidit fulgentẽ gladium, quem rex Dionysius è lacunari seta equina appensum iusserat demitti, vt eius capiti immineret. Et tanto fuit metu perterritus, vt nec in elegantes ministratores oculos coniiceret, nec ad exquisitas epulas manum porrigeret: quin potius regem obtestabatur, vt ei permitteret discedere: erat enim iam ei breui illo tempore satis perspectum & exploratum, esse regiam dignitatem periculis obnoxiam, molestiis expositam, & laboribus ac anxietatibus vndique cinctam.

Matt.7

Gene.19

Luc. 17

Phili. 3

Et ostia eorum. Hoc est, ostia gazophylaciorum erant versus australem partem: & super his gazophylaciis erant etiam alia gazophylacia habentia arctiores parietes. Tres erant ordines gazophylaciorum, quædam erant infima, quædam media, quædam suprema: & quantò superius ascendebant, tantò erant humiliora ex parte exteriore. Nam paries primæ mansionis erat crassior pariete mansionis secundæ, paries autem mansionis secundæ crassior pariete mansionis tertiæ: & ita suprema gazophylacia parietem habebant angustiorem. Erat hic paries ex parte interiore ad perpendiculum rectus: sed ex parte exteriore erat sursum angustior, & retractior. Quam ob causam suprema gazophylacia humiliora & arctiora erant ex parte exteriore. At ex parte interiore æqualia erant, si parietes erant æquales ad perpendiculum directi, vel capaciora, si parietes ex parte interiore sursum ascendentes se etiam astringebant. Præterea in gazophylaciis infimis & mediis erant porticus eminentes ex ædificio, quæ illud crassius efficiebant: quod in suprema mansione non erat. Hoc vult propheta significare, dicens: quia supportabant porticus, quæ ex illis eminebant de inferioribus, & de mediis ædificij. Sequitur: Tristega enim erant. Id est tres habebant mansiones, infimam, mediam, & superam. Ea autem gazophylacia, quę in summo erant ordine, humiliora erant. Nam in ecclesia Christi quantò quis altior est dignitate & amplitudine, tantò debet esse submissior humilitate & animi abiectione. Id docuit Christus Deus noster, qui aduocato paruulo dixit discipulis suis de dignitate contendentibus: Quicunque se humiliauerit sicut paruulus hic, hic est maior in regno cœlorũ. Et iterum: Quicunque voluerit inter vos maior fieri, sit vester minister. Et rursum: Qui se humiliat, exaltabitur. Et de ipso Christo ait ita diuus Paulus: Humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortẽ autem crucis: propter quod Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod est super omne nomen. Quanto maior es, inquit Ecclesiasticus, humilia te in omnibus, & coram Deo inuenies gratiam Et diuus Petrus in prima epistola sua: Humiliamini sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis Granum frumenti in terram deiectum cæspites frangit, & deorsum tendit: & quò profundiùs descendit eius radix, eò excelsiùs eius culmus crebris geniculis interfectus sursum erigitur. Naturæ propositum est ex semine illo fructum producere, illudque sursum extollere: vt autem hoc faciat, opus est, vt radix profundiùs defigatur: cùm verò sursum extollitur, solem quærit, absque quo non vegetatur. Eodem modo qui altiùs volunt efferri, in Dei contemplationem rapi, & veram dignitatem adipisci, debent per animi humilitatem descendere, imbecillitatem suam intueri, seque omni honore penitus indignos iudicare. Et ita erigentur, solem iustitiæ quærentes, in eoque totam spem suam, totam curam & cogitationem collocantes. Aristoteles, qui cæteris philosophis, excipio semper Platonem, eruditione præstitit, hominem definiens ait esse animal rationis particeps, mortale. Has duas differẽtias formæ procreatrices posuit in definitione, vocans eum morti obnoxiũ nõ solùm vt à diis suis commentitiis separaret, sed vt illum suæ fragilitatis admoneret. Si se extolleret aspiciens se cõpotẽ rationis, & bonorum immortaliũ capacem, statim se intueretur esse caducũ & mortalẽ, quò superbiã deponeret, & imbecillitatẽ suam perspiceret. Hac cõsideratione ducti magni viri, in sublimi dignitate constituti, & mentis opibus muniti profundã humilitatem amplectuntur. Id significare volẽs diuinus noster vates ait

Mat.18

Luc. 19

Mat.20

Matth. 24.

Phili 2.

Eccle. 3

1. Pet. 5.

Simile.

tes ait supera gazophylacia humiliora esse inferioribus: quia viri iusti, qui sunt gazophylacia & thesauri gazarum Dei, quantò superiorem obtinent locum, tantò humiliores sunt. Vt enim vasa, cum replentur liquore, aërem expellunt, sic qui in virtute proficiunt, deiiciunt vanitatem, omneque superbiæ genus detestantur. Contrà verò quemadmodum vasa, cùm euacuantur liquore, implentur aëre: sic multi destituti virtute implentur superbia. De ea ait Ecclesiasticus: Initium omnis peccati est superbia. Hæc de cœlo præcipitauit Luciferum: hæc de paradiso eiecit Adam. Hæc hæreses inuenit, & hæreticos efficit, & separat ab ecclesia. Lucifer voluit esse similis altissimo: Adam & Heua voluerunt esse sicut dij scientes bonum & malum, hæretici volunt esse super magnos ecclesiæ episcopos ac pastores, super omnes doctores, super summum pontificem Christi vicarium, super concilia œcumenica. Talis fuit Lutherus ordinis desertor, suæ religionis apostata, homo libidini traditus, comessationibus & ebrietatibus deditus, impius, & seditiosus, qui pestilentibus hæresibus suis veluti incantamentis quibusdam quam plurimos infatuauit, quorum nonnulli in illam Circen incidentes hausto venenato poculo libertatis carnalis, versi sunt in bruta ipsa pestilenti Circe pestilentiora.

Simile. *Eccle.10* *Esai.14* *Gene.3* *Esai.14* *Genes.3*

Et peribolus exterior. Describit murum ędificium aquilonare claudētem: Deriuatur peribolus à verbo periballo greco, quod significat cingere & amplecti. Hic igitur murus, qui porticum ędificij aquilonaris circundabat, habebat quinquaginta cubitos longitudinis. Ex quo sequitur habere ipsam porticum eosdem septuaginta cubitos in longitudine. Et eandem longitudinem habebant decē illa gazophylacia, quę cum porticu aquilonari muri secundi cohęrebant.

Et longitudo ante faciem templi centum cubitorum. Hoc est longitudo huius ædificij aquilonaris erat ante faciem templi id est iuxta longitudinem templi. Eadem etiam erat mensura ædificij australis.

Et erant ante ædificium gazophylacia. Pręter templum erant in hoc ambitu tria ædificia similia, vnū appellabatur separatum, alterum aquilonare, aliud australe. Et habebant hæc tria ædificia sua gazophylacia similia & ęqualia. Ait verò nunc. Et erant ante ędificium, nimirum separatū gazophylacia: erátque via ante ostia eorum instar gazophylaciorum viæ aquilonis. Acsi diceret: Gazophylacia ædificij separati erant simillima gazophylaciis aquilonaris ędificij: & eandem similitudinem habebant gazophylacia ædificij australis.

Respiciente ad austrum. Quidam codices habent: Respiciente ad Notum: sed pro eodem accipitur.

C Ostium in capite viæ, quæ via erat ante vestibulum separatum per viam orientalem ingredientibus. Et dixit ad me: Gazophylacia aquilonis & gazophylacia austri, quæ sunt ante ædificium separatum, hæc sunt gazophylacia sancta, in quibus vescuntur sacerdotes, qui appropinquant ad dominum in sancta sanctorum. Ibi ponent sancta sanctorum, & oblationem pro peccato, & pro delicto: locus enim sanctus est. Cùm autem ingressi fuerint sacerdotes, non egredientur de sanctis in atriū exterius: & ibi reponēt vestimenta sua, in quibus ministrant, quia sancta sunt: vestienturque vestimentis aliis, & sic procedent ad populum. Cúmque complesset mensuras domus interioris, eduxit me per viam portæ, quæ respiciebat ad viam orientalem: & mensus est eam vndique per circuitum. Mensus est autem contra ventum orientalem calamo mensuræ: quingentos calamos in calamo mensuræ per circuitum. Et mensus est contra ventum aquilonis quingentos calamos in calamo mensuræ per gyrum. Et ad ventum australem mensus est quingentos calamos in calamo mensuræ per circuitum. Et ad ventum occidentalem mensus est quingentos calamos in calamo mensuræ. Per quatuor vētos mensus est murum eius vndique per circuitum, logitudinem quingentorum cubitorum & latitudinem quingentorum cubitorum diuidentem inter sanctuarium & vulgi locum. D

Ostium in capite viæ. Id est, secundum ostia gazophylaciorum, quæ spectabant ad meridiem, erat ostium initio viæ, quæ erat ante vestibulum separatum: vel vt potest verti ex Hebræo: quę erat ante parietem elegantem versus orientem, cùm homines ingrediebantur templum. Hæc gazophylacia australia habebant ostium versum ad orientē. Appellatur autem hic paries elegans, quòd esset aptissimus, & constaret lapidibus cæsis. Rectè tamen transtulit interpres noster, quia idem nomen significat parietem, sepem, & vestibulum. Erat autē vestibulum hoc pulchrius aliis, quam ob causam dicitur separatum.

Et dixit ad me. Subauditur, ductor meus, ędificij mensurator.

Gazophylacia aquilonis. Descripsit gazophylacia: nunc ostendit eorum vsum.

In quibus vescuntur sacerdotes. ibi comedebant sacerdotes oblationes, quæ offerebantur in templo.

Ibi ponent sancta sanctorum. Hoc est, in his gazophylaciis ponent sacerdotes carnes immolatas Deo. Victimas Deo oblatas appellat sancta sanctorum: vel vt potest verti ex Hebræo, sanctitates sanctitatum. Huiusmodi oblationes erant in loco sancto comedendæ iuxta legis decretum. *Deut.12* *Deu.14*

Pro peccato & pro delicto. Per peccatum intelligitur culpa venialis, per delictum mortifera. Vel per peccatum intelligitur flagitium per commissionem, per delictum flagitium per omissionem. Fortasse per peccata intelliguntur scelera ex industria perpetrata, per delicta verò ea, quæ sunt ignoranter admissa: de quibus ait psalmographus: Delicta quis intelligit? Ab occultis meis munda me, & ab alienis parce seruo tuo. *Psal. 18*

Cùmque ingressi fuerint sacerdotes. Cùm sacerdotes vestibus sanctis induti diuino cultui dedicatis ingressi fuerint hæc gazophylacia, non inde cum illis exibunt ad populum. Exuent vestes sanctas,

easque in gazophylaciis deponent: & aliis induti ad populum accedent. Vult hoc loco Dominus significare, non esse rudi populo alta Dei mysteria manifestanda. Qui non possunt templi abdita penetrare, nec sublimia diuinæ sapientiæ arcana intelligere, lacte facili simplicis cuiusdam doctrinæ nutriendi sunt, non solido excelsorum mysteriorum cibo. Id intelligens diuus Paulus aiebat Corinthiis: Tanquam paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis. (1.Cor.3) Non sunt passim quilibet ad sublimiũ arcanorum interpretationem admittendi. Id dixerat iis verbis Esaias: Secretum meum mihi, secretum meum mihi. (Esai.24) Et rursum: Quem docebit Dominus scientiam, & quem faciet intelligere auditum? (Esai.28) Ablactatos à lacte, auulsos ab vberibus. Paruulis ac lactentibus non solùm non prodest solidus cibus, sed etiã suffocat eos, & occidit, qui integræ ætatis hominibus conuenit. Incipientes non confestim cogendi sunt, vt in eximiam diuinorum mysteriorum claritatem mentis aciem imbecillam intendant: ne forte ingenti splendore offensi oculos in terrã coniiciant, cœlestem doctrinã intuer insolentes. Sed assuescant imaginem veritatis simplicis intueri, & ita animum purgantes aditum sensim aperiant ad alta ac fulgentia mysteria contemplanda. Qui sunt sceleribus astricti, & pestilentibus flagitiorum labibus contaminati, cœlestem ac sublimem doctrinam contemnunt, & pro nihilo putant. Eam ob causam dicebat Christus Deus noster: Nolite dare sanctum canibus, nec mittatis margaritas vestras ante porcos. (Mat.7) Et sapientes Hebræorum præcipiebãt, ne quis nisi ætate matura primum caput Genesis, & Cantica canticorum, & primam ac vltimam Ezechielis visionem attingeret, quoniã hæc difficillima erant intellectu, & excelsa Dei arcana continebant. Nec solùm fideles, sed ij etiam, qui fuerunt ex pertes fidei, solo naturę & humanę philosophię lumine illustrati intellexerunt, non debere alta Dei arcana omnibus indifferenter explicari. Imò non esse mysteria censebant, quæ nõ essent occulta. Hinc effectum est, vt in templis suis Sphinges depingerent occulta ænigmata proponentes. Qua in re occulta esse Dei mysteria significabãt, quę solùm illi posset cõteplari, qui demisso lacte, cœlesti aleretur ambrosia. Eam ob causam magnus ille Pythagoras illustri sapientię laude celebratus factus est magister silentij, nec arcana, de quibus inter paucos disserebat, mãdare literis voluit, quibusdam exceptis, quę cùm ad vitæ exitũ vocaretur, morientibus vocibus filiæ suæ Damæ cõmẽdauit. Hoc eius institutũ ij secuti sunt, qui fuerunt Pythagorici vocati. Illud Lysis ab Hipparcho violatum queritur: in illud denique iuratos Ammonij discipulos Plotinum & Herennium testatur Porphyrius. Id quod eleganter ostendit Bessarion in opere suo pro defensione Platonis. Epictetus philosophus aiebat: Ne loquaris multum inter ineruditos de speculationibus, sed fac aliquid ex ipsis speculationibus: veluti in conuiuio ne dicas, quo pacto oporteat comedere, sed comede, vt oportet. Et alibi multis verbis prohibet difficilia arcana rudi populo ostentare. Sed ex nostris diuus Paulus Corinthiis imperfectis solidum cibum negauit, quod Dionisio Areopagitæ, aliisq; (1.Cor.3) excellenti ingenio & doctrina viris concedebat: de quibus ipse aiebat: Sapientiam loquimur inter perfectos. Et ipse Dionysius discipulus eius institutum esse ait ecclesiæ firmiter obseruatum, ne secretiora dogmata apertis literis, sed voce tãtùm iis, qui ritè essent initiati, communicarentur. (1.Cor.2) Id volens diuina scriptura ostendere hoc loco, ait sacerdotes vestes sacras domi abscondere, ne illas populus tractaret, & contemneret.

Cumque complesset mensuras domus interiores. Expletis mensuris interiorum, transfert se ad exteriora mensuranda. Loquitur nunc propheta de mensura muri primi totum ædificium ambientis. Et ait: Eduxit me, nimirum ductor meus, per viam portæ, quæ respiciebat ad viam orientalem, quæ est prima porta huius ædificij, illis se primo offerens in primo muro, qui ex orientali parte ad templum procedunt. Tres, vti diximus, erant in quolibet muro portæ: cùm autem tres essent muri, nouem erant portæ, tres ad orientem, tres ad aquilonem, tres ad austrũ. Cùm autem omnes hæ portæ apertæ essent, ita se inuicem respiciebant, vt qui esset in prima, videret secundam & tertiam, & portam templi, atque ipsum templum: nam templum tres habebat portas murorum portis respondentes. Duodecim igitur erant portę quę ad ipsum templum ingrediendum aditum pręebant, nouem in muris, & tres in ipso templo: pręter portas thalamorũ, cellularum, & reliquarum ędium. Hæ duodecim portę pręcipuæ duodecim apostolorum imaginem gerebant: per ipsorum enim fidem, & vitam, & prędicationẽ ingressi sunt homines in ecclesiã Christi. Hi sunt duodecim Christi discipuli pręcipui, & duodecim illæ portæ spiritualis Hierosolymæ in terra militantis, de quibus ait in Apocalypsi diuus Ioannes: Et habebat, nimirum ecclesia, murum magnum & altum habentem portas duodecim, & angelos duodecim. (Apo.21) Murum habet ecclesia catholica ingentem & excelsum, quia ad cœlum tendit, & omnes infidelium congregationes superat dignitatis altitudine, & virtutum celsitate: & omnia eius dogmata sublimia sunt, & ad cœlum respicientia. Duodecim habet portas, quia duodecim fuerunt tribus Israel, genus suum ducentes à duodecim patriarchis figuram duodecim apostolorum gerentibus. Erant in his duodecim portis angeli duodecim Apostolorum coadiutores ad electos in sanctam ciuitatem inducẽdos. Pro angelis legunt nonnulli angulos: sed malè, cùm in Græco sit ἀγγέλους. E paulò pòst, Et duodecim, inquit, portæ duodecim margaritæ sũt. Margaritas & vniones vocat apostolus ob eximiam illorum claritatem, & admirabilem virtutum splendorem. Adumbratus etiam fuit numerus hic duodecim apostolorum in duodecim prophetis: & in duodecim fontibus aquarũ in Helim repertis, vbi erant & palmæ septuaginta alios septuaginta Christi discipulos adumbrantes. (Exo.15) (Exo.28) (Num.13) Et in duodecim lapidibus pretiosis rationalis sacerdotis. In duodecim exploratoribus terræ promissionis. In duodecim lapidibus altaris, quod Elias diuino amore inflammatus construxit. In duodecim viris, quos elegit Iosue, vt duodecim lapides ex Iordane fluuio in terram promissionis asportarent, aliosque duodecim ex terra ferrent ad fluuium, cùm Iordanem se retrorsum conuertentem Hebræi mirabiliter transierunt. (3.Reg.18) (Iosue.4) (Psal.113) Iosue elegit duodecim viros, qui non solum nomine, sed etiã facto fuit Iesu Christi figura, quia duodecim discipulos elegit, quemadmodum

modum ipse eis dicebat: Nonne ego vos duodecim elegi? Et iterum: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Hi duodecim apostoli eiecerunt duodecim lapides Iordanis in terram promissionis, & duodecim terræ promissionis in Iordanem: quia ex hoc mundo, qui fluuius est perpetuò fluens, & ad mare mortis tendens, res aliquas prophanas in sacras transtulerunt: terrenas in cœlestes, & humanas in diuinas commutarunt: contra verò res sacras, cœlestes, & diuinas, ad prophanas, terrenas, & humanas attulerunt: vt terræ cœlique consortium in lege gratiæ factum esse ostenderent: quando mortuo Moyse, mortua synagoga bonus Iesus viros Israelitas ad terrã promissam, hoc est ad beatitudinẽ duceret immortalẽ. Elegit Iosue duodecim, qui eorũ gererent imaginem, de quibus ait diuus Lucas: Elegit Iesus duodecim, quos apostolos nominauit. Fuerunt autem duodecim apostoli in duodecim pueris Dauidis adumbrati, qui fortiter occubuerũt in prælio, sed Dauid victoriã reportauit. Nam etsi duodecim apostoli mortui sunt aduersus mũdi dolos pro Christi veritate certantes, vicit tamẽ Christus apostolorum Dominus, & per ipsos de mundo gloriose triumphauit. Vt in mundo naturali per duodecim signa Zodiaci sol conficit cursum suum admirabili ordine & celeritate: sic in mundo spirituali Christus sol iustitiæ per duodecim apostolos deducitur, qui eius fidem prædicauerunt, & sanctũ nomen eius per cunctas nationes celebrarunt: & per eos ipse asperrimam dæmonis tyrannidẽ euertit: & expulsis tenebris ingenti splendore mundum illustrauit. Est autem Zodiacus circulus in sphæra cœlesti duodecim continens signa, dictus à nomine Græco Zoi, quod significat vitam & substãtiam: quoniam à vero sole iustitiæ vitam habemus, & per illum subsistimus: & vt ait diuus Paulus in Actis apostolorum, In ipso, nimirum Deo viuimus mouemur, & sumus: Vt dies artificialis fuit in duodecim horas distributus: sic oportebat, vt dies gratiæ, & tempus lucis euangelicæ duodecim haberet apostolos, qui cœlestis luminis claritatem per omnes orbis regiones propagarẽt, & falsorum deorũ cultum delerent. Et ne mundus apostolorum victoriã humanis viribus tribueret, eos elegit Deus, qui essent in mundo pauperes, insipientes, & abiecti. Hoc quidem est, quod ait apostolus: Infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia: & ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ nõ sunt, vt ea, quæ sunt destrueret. Accedit ad hoc, quod ea, ad quæ mittebantur apostoli, cœlestia erant, non terrena: quam ob causam oportebat, missos ad illa ad cœlum aspirare, non autem ad terrã. Cùm autem pauperes spiritu in cœlum libentiùs & frequentiùs mentis oculos coniiciant, quàm ij, qui ad mundi diuitias auiditate in incensi rapiuntur, apertè ostenditur, fuisse pauperes conuenienter missos ad euangelium prædicandum, non autẽ eos, qui diuitiis affluebant. Præterea quomodo erãt paupertatem prædicaturi, qui mundi opibus abundabant? Non satis est intelligere vtilem esse virtutem & salutarem, eámque verbis elegantibus, & rationibus subtilibus, & sententiis scripturarũ suadere, si ille, qui eam vocibus prædicat, ab ea factis abhorret. Melius eam prędicat, qui eam seruat, quã qui eam seruandam esse ostendit, si illa præditus non est. Vt oues non herbam euomentes pastoribus vtiliter ostendunt, quantùm comederint, sed cibum intus coquentes, & lactis copiam, ac lanam molliorem & ponderosiorem producentes, & pinguedinem demonstrantes: his enim rebus optimũ esse pastum suum apertè ostendunt: sic concionatores non euomentes verba, & speculationes subtiles ostentantes, populo fructuose penitus ostendunt, præclarum esse virtutum pastum, & salutarẽ, & amplectendum, sed intus virtutem coquentes & obseruantes, cùm in ipsius virtutis actiones incumbunt, cùm lacte misericordiæ affluunt, & velleribus charitatis & se, & alios induunt, tunc planè ostendunt, quantum in Christi lege profecerint, & quantum alij in ea debeant proficere: & ita auditorum animos factis potiùs, quàm verbis ad virtutem incitant & impellunt, nec solùm eam amplectendam esse populo suadent, sed persuadent. Vtilia sunt verba, sed opera vtiliora. Timotheum hortabatur diuus Paulus ad concionandum, sed dicebat illi: Tu verò vigila, in omnibus labora, opus fac euangelistæ. Et post quam Titum ad munus concionandi excitauit, ait illi: In omnibus te ipsum prębe exemplum bonorum operum. Et Christus Deus noster: Qui fecerit, inquit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. Cùm igitur apostoli essent paupertatẽ spiritus prædicaturi, decebat eos pauperes spiritu esse. Sed hæc eorum paupertas mundum superauit. Dedit illis Deus potestatem super naturam, vt illam curarent, super dæmones, vt eos expellerent, super elementa, vt ipsa immutarent, super mortem, vt eam contemnerẽt, & mortuos ad vitam reducerent, super angelos, vt sanctum corpus Domini cõsecrarent. Misit Christus apostolos suos quasi ignis scintillas suas: vt sicut ignis in scintillis suis aspicitur, sic in eorũ miraculis, & virtutibus, & sapientia, diuina potentia agnosceretur. Piscatores erant, sed animas piscabantur. De illis dixerat Deus per Ieremiam: Ecce ego mitto piscatores multos, dicit Dominus, & piscabuntur eos. Ideo illis Christus aiebat: Venite post me, faciam vos fieri piscatores hominum. Hi innumerabilem hominum multitudinem adduxerunt ad ecclesiam: quare portæ ecclesiæ dicuntur: & cùm sint duodecim, per duodecim præcipuas huius ædificij ostensi Ezechieli portas meritò significantur.

Ioan. 6 Ioan. 13 Luc. 6 2. Reg. 2 Simile. Act. 17 Simile. 1. Cor. 1 Simile. 2. Tim. 4. Tit. 2. Mat. 5 Simile. Iere. 16 Mat. 4

Et mensus est eam Subaudi domum: de qua dixerat: Cúmque complesset mensuras domus interioris. Per domum intelligit totum ædificium, quod iam fuerat ex parte interiore mẽsuratum, vt visum est: nunc verò mensuratur ex parte exteriore.

Mensus est contra ventum orientalem. Totum hoc ædificium erat muro circundatum: qui nunc mensuratur. Hic murus erat quadratus, habens ex parte orientis in longitudine quingentos calamos, totidem ex parte occidentis, æqualiter ex parte aquilonis, & austri: vt hoc loco ait propheta. Quatuor præcipui venti pro quatuor præcipuis orbis plagis accipiuntur. Calamus, vt capite quadragesimo ostẽdimus, continet sex cubitos, at qui quælibet ex quatuor muri quadrati partibus complectitur quingẽtos calamos ergo complectitur tria millia cubitorum: si enim quingentos sexies numeraueris, inuenies tres mille. Cùm autem sint quatuor partes muri, apertè relinquitur conclusum, totum ædificium in toto suo ambitu duodecim millia cubitorum cõtinere:

tinere: quater enim tria millia duodecim millia cōficiunt. Tot enim sunt signati ex vnaquaque tribu Israelis. Ex tribu Iuda duodecim millia signati, ex tribu Rubem duodecim millia signati, & sic de cæteris tribubus à diuo Ioanne in Apocalypsi nominatis. *Apoc.7*

Per quatuor ventos mensus est murum. Recapitulatio est eorum, quæ dixerat: & est sensus: Ex omnibus quatuor partibus mensus est murum exteriorem totum ædificium cingentē: & quodlibet quadrūm habebat quingētos calamos mensuræ in longitudine. Et quia ædificiū erat ex omni parte quadratum, subdit: Longitudinem quingentorum, & latitudinem quingentorum. Particula, cubitorum, quæ est in nonnullis codicibus, delenda est, quoniam non est in Hebraico, nec in Græco, nec in translatione Pagnini, nec aliorum. Et diuus Hieronymus asserit non esse hîc ponendam: imò loco cubitorum, debet esse, calamorum. Et ita habent nonnulli codices correcti.

Diuidentem inter sanctuarium & vulgi locum. Id est, qui murus exterior diuidebat ædificium sanctū à loco prophano. Cingebat murus hic totum ædificium, quod hic sanctuarium siue sanctum appellatur. Locus vulgi hoc loco nō accipitur pro atrio primo inter primum & secundum murum, sed pro loco prophano extra ædificiū. Murus hic, qui nūc inuentus est habere duodecim millia cubitorum in circuitu, erat primus, sed fuit postremo mensuratus. Multi enim sunt & nouissimi primi, & primi nouissimi. *Mat. 20.* Postquā diuinus vates penetrauit sacrarium, reuersus est ad exteriorem murum, vt eius mensuram perfectè contēplaretur. Oportet enim ad rerum exterarum scientiam vtiliter & salubriter comparandam, accedere priùs ad Dei sacrariū, & mentis aciem perpurgatam ad Deum tollere, diuinique numinis amore inflammari. Nam qui fuerit impurus, flagitiorum maculis cōtaminatus, scelerumque vinculis astrictus, erit vera & salutari scientia destitutus. *Sap.1* Est enim libro Sapientiæ mandatum: In maleuolā animā non introibit sapiētia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. *Psal.118* Et Dauid cecinerat: A mādatis tuis intellexi. Et quamuis homo in nonnullas virtutum actiones incumbat, tamen si vel solo vno peccato mortifero astringitur, ad alta mysteria intuenda non facilè surgit. *Simile.* Vt auis etsi pedem vnum solutum habeat, & alas expandat, si tamen vel solo vno pede ligata est, tota est ligata, vt volare non possit: sic homo licèt ad eleemosynam largiendam, & ad preces fundendas, & ad alia nonnulla bona facienda liber esse videatur, totus tamen ligatus est, & penitus astrictus, si solo vno scelere lethali ligatur, eiusque vinculo astringitur. Potest quidem multa ex se bona operari, sed ei ad vitam æternam non proficientia, vt illis eam mereatur, cùm sit in peccato mortifero, & dæmonis funibus ligatus. Oportet solutionem quærere, eaque impetrata alas pandere, & per contemplationē, & amorem diuinum euolare in sublime. Vera sapientia est cum virtute coniuncta: si verò absque virtute est, scientia mundi vocatur, & vt ait apostolus, stultitia est apud Deum. *1.Cor.3* Nihil est homine tetro, scelerúmque labibus coinquinato insanius, nihil eo mentis tenebris circunfuso stultius, nihil illo impiæ cupiditatis stimulis: concitato dementius, etiamsi mundi scientia sit magnoperè instructus. Quî fieri potest, vt sapiens sit, qui seipsum perdit, qui nescit veram quærere salutem, nec hoc pusillum temporis vitæ, quod illi datum est, placidè & tranquillè traducere: sed semper turbulentis animi commotionibus agitatur, & aut inani formidine, aut pestilenti solicitudine, aut effrænata cupiditate torquetur? Vnde ait diuus Ambrosius in epistola quadam: Vbi sapientia, ibi virtus animi, ibi constantia & fortitudo. Et Lactantius Firmianus libro primo diuinarum institutionum: Omnis sapientia hominis in hoc vno est, vt Deum cognoscat, & colat. Sapiens est ille, qui non à populi temerarij pendet iudicio, sed in se omnia sua posita esse ducit, humanosque casus virtute inferiores esse existimat: Notum est illud Biantis Prienensis insignis philosophi, qui cùm se fugæ mandaret cum ciuibus suis capta patria, cæterique rerum pretiosarū sarcinulis onusti discederent, admonitus à quodā vt idē ipse faceret. Ego verò, inquit, facio: nam omnia bona mea mecum porto. In hac sententia erat Antisthenes, qui aiebat, vt refert Laërtius, ea paranda esse bona, quæ facto naufragio cum Domino natarent. Sed hi non erant verè sapientes, cùm essent fide destituti: & licèt multa dicerēt digna cognitu, & sapientiā laudibus efferrent, non tamen verā sapientiam mentis oculis intuebantur: si enim eius forma oculis cerneretur, mirabiles sui amores excitaret. Et multos arbitror ad eam peruēturos esse, nisi arbitrarentur se ad eam iam peruenisse. Nos demus operam, vt ad eam perueniamus: contemnamus humana, aspiremus ad diuina, vt summum illud bonū, ad quod creati sumus, possimus adipisci. Vt autem rerum conditarum salutarem obtineamus scientiam, accedamus prius supplices ad Dei sacrarium, ad propiciatorium, ad Christum nostrū verum Deum, qui est propitiatio nostra: eum ardenter amemus, ad eum confugiamus, eum suauiter amplectamur, & immortalitatis amore inflammemur. *1 Ioā. 2 &c.*

ANNOTATIONES EX Hebræo in cap. XLII.

Et eduxit me in atrium exterius per viam ducentem ad aquilonem. Septuaginta habent: Et eduxit me in atrium exterius ad orientem, contra portam, quæ est ad aquilonem. Aduerte. Qui eum ducebat, oriens est, cúmque ducebat ad orientem. Semper Christus nos ducit ad seipsum. Ipse est dux, & oriēs. De eo dixit Michæas alloquens Bethlehem. Ex te enim exibit dux, qui regat populum meum Israel. Et Zacharias propheta: Ecce vir, Oriens nomen eius, & subter eum orietur, & ædificabit templum Domino: Et alter Zacharias: Visitauit nos Oriens ex alto. *Mich.5 Mat 2 Zach.6 Luc.1.* Per viam aquilonis calamitas significatur. Aspicis igitur Christum nos ad seipsum ducere, etiam quando nos incidere sinit in ærumnas, & permittit, vt mœroribus premamur. Vult enim, vt cùm nos molestiis viderimus laceratos, & ærumnarum fluctibus cōcussos, & molestiarū copiis vndiq; obsessos, & confugiamus ad ipsum tanquā ad verū protectorem: ipsum inuocemus, in eius misericordia omnem spem nostram, omnem curam & cogitationem constituamus. Ipse enim ait: Inuoca me in die tribulationis, & eruā te, & honorificabis me. *Psal.49* Nos igitur ingrauescente rerum aduersarum mole

non

nō debilitemur,& frāgamur, existimantes esse nos à Deo penitus derelictos, sed spes cum desperatione confligat, eámque potenter superet, & ad Deum se erigat, ad orientem respiciat, qui nos ducit ad orientem, hoc est ad Christum, qui nos ducit ad seipsum per viam aquilonis, hoc est per varias & acerbas calamitates. Ipse enim viros pietatem & iustitiam colentes per ærumnarum angustias ad se ducit aliquando, vt illis gloriam immortalem largiatur.

Porticus iuncta porticui triplici. Pagninus habet: Cubiculum contra faciem cubiculi in tertiis cubiculis, inferiori, medio, & superiore. Pro porticu, seu vt Pagninus vertit, cubiculo, est in Hebraico אתיק attic, quæ dictio præter alias significationes angulum significat. Eam ob causam Thargum habet: Angulus ante angulum. Deriuatur à verbo נתק nathac, quod significat dissipare & euellere: vt
Iob 17. apud Iob: Cogitationes meæ dissipatæ sunt torquentes cor meum. Acsi diceret: Cùm dulces meæ cogitationes essent in corde meo infixæ, & vis calamitatum eas euelleret, ipsæ dum euellerentur, cor meum etiam euellebant. Felix ille, à quo non possunt piæ cogitationes conuelli, nisi ipsum cor, in quo illæ insitæ sunt conuellatur. Potest etiam ex Hebræo verti ita locus ille: Cogitationes meæ eradicatæ sunt, possessiones siue hæreditates cordis mei. Iarax enim, à quo dictio hæc deriuatur, torquere significat & possidere, & hæreditare: ex quo efficitur, vt pro eo quod noster interpres dixit: torquentes cor meum, possit transferri: possessiones siue hæreditates cordis mei. Cogitationes rerum diuinarum, quibus eius animus oblectabatur, & in quibus diu versatus fuerat, appellat cordis sui possessiones, & veluti patrimonium & substantiam.

Et peribolus exterior secundum gazophylacia. Peribolus est ambitus & lorica murorum, pro quo in Hebraico est גדר gadher: pro quo Pagninus vertit parietem. Verbum Hebraicum gadhar significat sepire, circundare, & parietem construere. Vnde nomen hoc sepem significat, & parietem, & clau-
Pro. 24 suram, & maceriam, vt in Prouerbiis: Et maceria lapidum destructa erat. Igitur peribolus hoc loco paries erat & claustrum. Septuaginta tamen transtulerunt φλιὰ quod nomen limen significat seu postem. Et paulò pòst pro peribolo habent τὸ φῶς, quod nomen lucem significat & lumen: quoniam huius sancti ædificij paries est diuinæ gratiæ lumen: & ipse gratiæ largitor, qui est lumen de lumine:
Heb. 1 splendor gloriæ, & figura substantiæ eius. Et lux
Ioan 1 illa vera, quæ illuminat omnem hominem venien-
Ioan. 8 tem in hunc mundum: quæ de se ait: Ego sum lux mundi.

Et omnes introitus eorum & similitudines. Pro similitudinibus est in Hebraico dictio משפט mixppat, à verbo שפט quod significat iudicare: vt apud
Esai. 59 Esaiam quinquagesimo nono. Non est, qui iudicet verè, vel vt quidam ex Hebraico vertendum ait: Non est, qui se iudicet in veritate. Vnde nomen mixppat significat iudicium: vt capite decimo octa-
Deu. 18 uo Deuteronomij: Hoc erit iudicium sacerdotum à populo, & ab his, qui offerunt victimas. Significat etiam ius, legem, mensuram, normam, dispositionem, similitudinē. Ideo poterat locus ille Deuteronomij verti: Hoc erit ius sacerdotum, vt capiant à populo: & ab immolantibus victimas armum & ventriculum. Quasi dicat: Hoc poterunt sacerdotes capere à populo iure suo. Id quod est apud Ieremiam. Corripe me Domine, veruntamen Iere. 10
in iudicio, & non in furore: verti potest: Castiga me Domine, veruntamen in mensura, non autem in furore. Pro iudicio enim est in Hebraico hoc idem nomen. Acsi dicat. Cognosco Domine me acerbissima supplicia mereri, sed tu nō pro meritis, sed iuxta misericordiā tuam me punias: placatè & moderatè in me animaduerte: Id etiam quod est in psalmo: Disponit sermones suos in iudicio: verti Psal. 11
poterat: Disponit verba sua in mensura. Vel perpendit verba sua ad normam. Vel mensurat verba sua iuxta legem. Vel metitur impensas suas in mensura. Acsi dicat: mensurat expensas suas iuxta id quod habet: secundum facultates suas ita facit sumptus. Disponit substantiam suam in mensura vel in similitudine quo ad qualitatē, & in æqualitate quo ad quantitatem. Cùm autem dictio hæc tot habeat significationes, potest hic Ezechielis locus variè transferri. Pagninus habet: Et omnes exitus eorū, & secundum modos eorum. Alij pro similitudinibus transferunt symmetrias. Potest verti. Omnes introitus eorum erant iuxta mēsuras, & iuxta ostia eorum, quæ erant in via respiciente ad austrum. Comparat gazophylacia, quæ erant ad orientem in ingressibus suis cum gazophylaciis, quæ erant ad meridiem. Eandem enim habebant mēsuram, siue similitudinem, siue symmetriam, siue dispositionē: & eadem ostia. Itaque magna erat in his gazophylaciis æqualitas: quia in ecclesia debet esse recta iustitia, quæ in æqualitate consistit.

Argumentum Capitis XLIII.

Vidit gloriam Dei in templum ingredientem, terrámque lustrantem. Perfidiam Israelitarum commemorat, quia repudiato veri Dei cultu, Gentium idola coluerunt. Reuocat eos ad pœnitentiam: & ritum sacrificandi describit.

CAPVT. XLIII.

ET duxit me ad portam, quæ respi A
ciebat ad viam orientalē. Et ecce gloria Dei Israel ingrediebatur per viam orientalem: & vox erat ei, quasi vox aquarum multarum: & terra splendebat à maiestate eius. Et vidi visionē secundum speciem, quam videram, quando venit, vt disperderet ciuitatem, & species se- Sup. 9. a
cundum aspectum, quem videram iuxta fluuium Chobar. Et cecidi super faciē meam. Sup. 1. a
Et maiestas domini ingressa est templū per viā portę, quæ respiciebat ad Orientē. Et eleuauit me spiritus, & introduxit me in atriū interius: & ecce repleta erat gloria dñi domus. Et audiui loquentem ad me de domo, & vir stabat iuxta me. Et dixit ad me, fili hominis, locus solij mei, & locus vestigiorū pedum meorū, vbi habito in medio filiorū Israel in æternū. Et non polluēt vltrà domus Israel nomē sanctū meum, ipsi & reges eorum

rum in fornicationibus suis, & in ruinis regum suorum, & in excelsis. Qui fabricati sunt limen suum iuxta limen meum, & postes suos iuxta postes meos: & murus erat inter me & eos: & polluerunt nomen sanctum meum in abominationibus, quas fecerunt: propter quod cōsumpsi eos in ira mea.

EXPLANATIO.

Et duxit me ad portam. Tribus superioribus capitibus mandauit diuinus noster vates literis ædificij mensuras, ordinem & structuram. Nunc narrat vidisse quippiam illustrissimum & amplissimum, quod Dei gloriam repræsentabat, in idem ædificium per viam ingrediens orientalem. Hanc Dei gloriam vidit capite primo, & nono, & decimo in visione quatuor animalium, de qua illis capitibus disseruimus. Capite 10. in signum incendij Hierosolymæ dixit se vidisse virum è medio rotarum & animalium prunas accipientem, quibus erat vrbs à Babyloniis penitus comburenda. Et paulò pòst ait gloriam Domini stetisse in introitu domus Domini orientalis: & in fine capitis vndecimi eam ait abscessisse de medio ciuitatis. Voluit Deus visione illa significare subtractionem protectionis suæ à tēplo illo Hierosolymæ terrenæ, quod erat ob Hebræorum scelera igni tradendum. Gloria illa Dei, quæ ex illo templo egressa est per portam orientalem, in hoc templum ingreditur modò per eandē portam: templum enim hoc diuersum erat, vt diximus ab illo. Exiuit in euersione templi veteris, & rediuit in ædificatione templi noui. Egressa est à synagoga, & ingressa est in ecclesiam: egressa est cum cæremoniarum vetustate, & ingressa est cum spiritus nouitate. Discessit à perfidis Iudæis, cùm vetera transierunt, & illustrauit fideles Christianos, cum noua facta sunt omnia. Per quam portam egressa est, per eandem rediuit. Quare nemo debet de diuina misericordia desperare. Si abs te ablata est Dei gratia: confuge ad ipsum Deum, vim lachrymarum pœnitentiæ profunde: dic cum propheta: Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali cōfirma me. Nullum locum prætermittas ad diuinam clementiam excitandam. Cognosce labes & maculas tuas ex se inexpiabiles, deinde detestare illas, tum præterea spem omnem illas delendi in diuina pietate constitue, & ad sanctum confessionis sacramentum accede, & ita gratiam, quam amiseras, cōsequeris: & gloria Domini, quæ abs te abscesserat, redibit. Sed oportet animam expiare: nam cum gratia sit purum balsamum, purum etiam vas requirit. Et quia huiusmodi erat Ezechiel, nullis mortiferis vitiorum labibus infectus, sed animæ puritate decoratus, virtutúmque præsidio munitus, duxit illū vir ille, qui templum mensurabat, ad portam, quæ respiciebat ad viam orientalem, hoc est, quæ erat versus orientem, vbi Dei gloriam mentis oculis aspiceret. Hæc Dei gloria Christus est, de quo dixerat Esaias: Reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro salutare Dei nostri. Nam cum iuxta Salomonis sententiam filius sapiens sit gloria patris, quantò magis filius Dei, qui est ipsa sapientia, erit gloria Dei?

Sup. 10. a. — *Psal. 50* — *Esai 40* — *Prou. 12*

Et ecce gloria Dei Israel ingrediebatur. Id est præclara quædam effigies, quæ Deum repræsentabat. Gloria Dei, quæ discesserat, reuertitur: nam Christus mortuus est, sed resurrexit. Discessit per migrationem à vita, reuertitur per reditum ad vitam. Exiit per portam Hierosolymæ, & vt ait diuus Paulus in epistola ad Hebreos: vt sanctificaret per suū sanguinem populum, & extra portam passus est: at ædificat nouam ciuitatem nouam Hierosolymam, cōstruit nouum templum, instituit catholicam ecclesiam, ad quam ingreditur, in qua permanet, ex qua nunquam exibit: iuxta id quod ipse ait: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Non ait: Ero vobiscum, vt cum Lucifero in cœlo, cum Adā in paradiso, cum Moyse in synagoga: cum his enim etsi fuit, non fuit tamen vsque ad consummationem seculi. At humanitate assumpta cum ecclesia sua erit perpetuò. Vt enim id quod assumpsit, nunquam dimisit: nūquam enim diuinitas dimisit corpus, nec animam, etiamsi anima fuerit à corpore separata, ita nunquam ecclesiā suam dimittet, quæ est corpus, cuius ipse teste apostolo caput est. Eam ob causam voluit vocari Emanuel, hoc est nobiscum Deus, quia semper nobiscum erit. Non solum ipse semper durabit, sed etiam nomen eius, cuius significatio & veritas nūquam peribit. Ideo ait Ezechiel gloriam Dei in tēplum hoc sibi ostensum introisse, sed non ait inde exiuisse, & ecclesiam suam repudiasse.

Heb. 13 — *Matt. 28.* — *1. Cor. 12* — *Ephe. 4* — *Esai. 7.*

Et vox erat ei quasi vox aquarum multarum. Hoc est, sonora erat valde, veluti cùm aquæ multæ cum impetu illidunt rupibus. Vult significare diuinæ potentiæ magnitudinem. Capite etiam primo dixerat: Audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarū multarum, quasi sonum sublimis Dei. Videbantur enim Ezechieli animalia volare, alisque sonitū magnum efficere: Hæc Dei vox significabat vocem illam euangelicam, quæ in vniuerso orbe terrarum intonuit: cùm Christus priùs per semetipsum, deinde per apostolos suos euangelium prædicauit. De ea vaticinatus est in hunc modum regius vates: In omnem terrā exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Et iterum: Vox Domini super aquas, Deus maiestatis intonuit, Dominus super aquas multas. Hæ aquæ multæ, in quibus audita fuit doctrina cœlestis, sunt populi multi, iuxta id, quod ait diuus Ioānes in Apocalypsi: Aquæ, quas vidisti, populi sunt, & Gentes, & linguæ. Intonuit enim Christus, quem Deum maiestatis vocat hoc loco propheta, & habuit eius vox tantam vim, vt demonia eiiceret, mortuos ad vitam reduceret, dura hominum corda ad fidem conuerteret, & veritatem magnificis miraculis confirmaret. Eam ob causam subdit regius psaltes: Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia. Hæc vox super aquas multas eas ex amaritudine idololatriæ ad suauitatem veri Dei cultus conuertit. Hæc in deserto. Mara conuertit aquas amaras in dulces: aquæ enim populi sunt, & gentes. Hæ sunt aquæ, quæ de petra ortæ sunt: Petra autem erat Christus, qui verbo & sanguine suo infinitam genuit hominum multitudinem, de quibus ait diuus Ioannes: Dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis, qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt. Hæ sunt aquæ, de quibus ait Esaias: Beati qui seminant super aquas. Hoc est, qui verbū Dei gentibus prędicant, eiusque doctrinam

Sup. 1 — *Psal. 18* — *Rom. 10* — *Psal. 28* — *Apo. 17* — *Psal. 28* — *Exo. 15* — *Exo. 17* — *1. Cor. 10* — *Ioan. 1* — *Esai. 32*

nam populo annuntiant. Super has aquas Deus maiestatis intonuit, cùm gentes conuocauit ad fidem, ad solennem panægyrim, ad translationem arcæ fœderis, hoc est ad triumphalem ingressum ecclesiæ Dei in tabernaculum domini, quod est cœlũ. De hac Dei voce cecinerat diuinus psaltes: Conturbatæ sunt gentes, & inclinata sunt regna, dedit vocem suam, mota est terra. Vniuersæ enim nationes obstupuerunt, & succubuerunt, cùm intonuit vox euangelij,& apostoli Christi fidem vbique prædicauerunt. Tunc succubuerunt principes,& humiliata sunt regna, & mundus fuit sepatus: non machinis pilas sulphureas iaculantibus, non armis humanis & bellicis munitionibus. Hæc enim hominum sunt barbarorum & immanium: nihil propugnatori nostro talibus opus erat. Simplici voce sua mundi tyrannos prostrauit. Arma, inquit apostolus,militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo. Hæc Dei vox erat quasi vox aquarum multarum,quia aquæ multæ, hoc est populi multi eundem Christum consona voce laudibus extulerunt. Huic interpretationi fauet septuaginta translatio ita habens: Vox quasi geminantium multorum. Si diuinas literas diligenter perspexeris, & vtriusque testamenti volueris memoriam replicare, videbis in Dei apparitionibus sonitum eius audiri. Descendente Deo in montem Sinai sonitus buccinæ paulatim crescebat. Et cunctus populus videbat voces, & Lampades & sonitum tubæ. Dum complerentur dies pentecostes: erãt omnes discipuli pariter in eodẽ loco,& factus est repentè de cœlo sonus tanquam aduenientis spiritus vehementis,& repleuit totam domum,vbi erant sedentes. Et hoc loco apud Ezechielem: Et vox erat ei,quasi vox aquarum multarum.

3.Re.6.7 3.Reg.8 Psal.45 2.Cor.10 Exo.19 Exo.20 Actо.2

Et terra splendebat à maiestate eius. Hoc est tanta erat eius lux,vt totam terram illustraret. Videbantur animalia illa prophetę tãto sonitu tonare,tantáque claritate fulgere, vt terra ipsa resonare, & micare videretur. Gerebat hic splendor imaginem splendoris illius, quo fulgebãt iusti tanquam scintillæ in arundineto discurrentes, euangelicámque doctrinam mundo nuntiantes. Edebant enim admiranda facinora, omnem naturæ vim longè superantia. Homines nullis literis humanis instructi magnos mundi philosophos vincebant: pauci numero nationes multitudine innumerabiles, locis infinitas,oris disiunctas: homines humili loco nati magnos terræ principes,in illustri mundi gloria & dignitate constitutos. Omnes orbis terrarum regiones se voci euangelicæ vltrò submiserunt, & miraculorum fulgoribus coruscarunt. Hoc intuens animo regius vates canebat: Venite,& videte opera domini, quæ posuit prodigia super terram. Cùm homines essent errorum tenebris circunfusi, viderunt lucem euangelicam, qua terra resplẽduit. De illa vaticinatus est iis verbis Esaias: Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam habitantibus in regione vmbræ mortis lux orta est eis. Et alibi cum admirabilem illam visionem domini super solium sedentis, per quem Christum intelligebat, vt ex diuo Ioanne colligitur, literis mandaret, dixit: Plena est omnis terra gloria eius. Et Ezechiel hoc loco: Et terra splendebat à maiestate eius. Ac si diceret: Tota terra splendore Christi illustrabatur. Imò Christus erat lux vera,quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Poteris per terram homines intelligere, qui cùm absque fide Christi essent tenebræ, fuerunt eius fide illuminati, & in lucem conuersi. Id intelligens apostolus aiebat in epistola ad Ephesios: Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Et quoniam diabolus princeps est impiorum, appellatur ab eodem apostolo rector tenebrarum.

Sap.3 Psal.45 Esai.9 Esai 6 Ioan.12 Ioan.1 Ephe.5 Ephe.6

Et vidi visionem secundum speciem, quam videram, quando venit vt disperderet. Hoc est, vidi visionem similem visioni illi,quam vidi, quando vir indutus lineis venit, vt disperderet Hierosolymam. Visio illa incipit à capite octauo,& protenditur vsque ad finem vndecimi: nam capite octauo ostenditur causa euersionis Hierosolymæ,nono describitur ipsa euersio, decimo & vndecimo ostenditur discessio gloriæ domini à templo & ciuitate. Nonnulli vertunt: Quando veni, vt disperderem ciuitatem: hoc est, vt eam euertendam prædicerẽ. Pro quo septuaginta verterunt: Quando ingrediebar, vt vngerem ciuitatem. Loquitur de designatione tau, de qua capite nono fusè disseruimus. Vel loquitur de vnctione & respersione sanguinis occisorum in ciuitatis euersione.

Iuxta fluuium Chobar. Id est, & erat similis visioni:quam vidi iuxta fluuium Chobar, quam primo capite descripsi: Chobar fluuius est Babylonis, & vt ait diuus Hieronymus pondus significat, Babel verò confusionem, per quam mundus significatur. Qui Babylonis ciues sunt, & cultores pondere peccati premuntur: qui verò ibi peregrinantur,& in cœlestem patriam oculos coniiciunt,non sub pondere sunt, sed iuxta pondus: nam etsi labantur aliquando,citò tamen resurgunt:& videntes se ab obseruatione diuinæ legis declinare,peccatum suum confestim deplorant, ad confessionem confugiunt,& illud sibi remitti ac condonari deprecantur: Eam ob causam non ait Ezechiel: Cum essem in fluuio, vel sub fluuio ponderis, sed iuxta fluuium Chobar. Præterea quid grauius fluuio Babylonis? Quid grauius mundi fluminibus, de quibus dicitur in psalmo: Super flumina Babylonis, illic sedimus & fleuimus, dum recordaremur tui Sion. Si super flumina sedentes lugent, vel iuxta flumina, vt potest verti ex Hebræo, quid est illis faciendum, qui sub fluminibus demersi iacent? Hebræi in Babyloniam adducti versabantur in luctu, & perpetuis lamentis, & prædulcis patriæ desiderio ex oculis suis super fluminum aquas vim aquarum profundebant, vt flumina illa tributum lachrymarum suarum ad mare deferrent. Omnia, quæ in mundo sunt, flumina sunt,omnia fluunt & prætereunt, & ad mare mortis percurrunt: & vt ait diuus Paulus in prima ad Corinthios: Præterit figura huius mundi. Nos etiam exules à Sione illa, de qua ait regius vates: Te decet hymnus Deus in Sion, pio animi affectu, æternæque ciuitatis desiderio super flumina Babylonis sedentes ingentem lachrymarum multitudinem fundamus. Non in flumina præcipitemur, non illis obruamur, sed sedeamus super illa, seu iuxta illa, & lugentes, cœlestem Sionem in memoria versemur. O sancta Sion, vbi totum stat, & nihil fluit, vbi omnia sunt immortalia & æterna! Quis nos in Babyloniam deiecit,

Psal 136 1.Cor.7 Psal.64

cit, vt super eius flumina vitam nostram lachrymarum pane sustetemus? Iuxta hæc flumina erat Ezechiel, cùm visionem aspexit animalium, ad quam se retulit hoc loco, iuxta fluuium Chobar. Chobar significat etiam fortitudinem & potentiam, & quasi filium, & quasi frumentum. Fluuius est in terra Chaldæorum, quem nonnulli aiunt esse Euphratem, alij Aborram, de quo Ptolemæus & Strabo.

Et cecidi super faciem meam. Non valens ferre tam eximium diuinæ maiestatis splendorem. Sed non retrorsum cadit, sed super faciem suam, vt videat quò cadat. Vel ideo cecidit super faciē suam, vt Deum, quem in effigie illâ gloriosa intelligebat, adoraret. Vel quia iustus quantò amplius de Deo intelligit, tantò profundius se humiliat & abiicit.

Sup. 10. & 11. *Et maiestas domini ingressa est templum per viam portæ quæ respiciebat.* Quemadmodum priùs egressa est per portam orientalem, sic nunc per eandem portam ingreditur.

Et leuauit me spiritus. Ceciderat super faciem suam, & indigebat subleuāte: qui autem eum subleuauit, spiritus fuit. Per spiritum intelligit Spiritum sanctum: vel hunc virum, qui eum ducebat, & ædificium mensurabat: qui erat Christus, vt cap.
Ioan. 15. 40. ostendimus. Qui cadit, indiget Christo rectore. Ipse enim ait: Sine me nihil potestis facere. Sed quia diuinus vates ceciderat per humilitatem, fuit
Luc. 14 à Deo sursum erectus. Nam qui se humiliat, exaltabitur.

Et introduxit me in atrium interius. Vt me faceret intueri gloriam domini, quæ illuc fuerat ingressa. Ducit nos Christus ad interiora, vt dedit spiritui mentem reuocemus à sensibus, cogitationem à mundi consuetudine separemus, & centrum nostrum in nobis ipsis, hoc est Deum intra cor nostrum inquiramus. Vt diuinum lumen infundatur animæ nostræ, oportet vt ipsa vt luna ad solē sempiternum conuertatur, & propriè mens sublimis fiat: mens autem propriè sublimis fiet si diuinam mentem quæsierit centrum sui, sensuum autem deceptiones reliquerit. Si Deum quæsierit pulchritudinem ipsam quæret, si Deum inuenerit, ipsam inueniet sapientiam, si Deum habuerit, ipsam secum habebit sempiternam bonitatem. Recurrat ad fontem vitæ, & habebit vitam. Sed oportet relinquere quodammodò corpus, & in atrium interius introduci. Hæc est vera philosophia etiam ex mente Platonis solutio animæ à corpore, & cōuersio quædam ad interiora illa, quæ vera sunt, immortalia, & diuina: vt refert Alcinous in libro de doctrina Platonis.

Et ecce repleta erat gloria domini domus. Totum illud ædificiū erat gloria domini illustratum. Hæc domus est ecclesia catholica: de qua ait apostolus:
1. Tim. 3 Vt scias, quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est ecclesia Dei viui, columna & firmamentum veritatis. Hoc templum sumus nos, iuxta
2 Cor. 6 id quod ait diuus Paulus: Vos estis templum Dei
Psal. 71 viui. De hac Dei gloria ecclesiam adimplente dixerat regius ac diuinus vates: Benedictum nomen maiestatis eius in æternam: & replebitur maiestate eius omnis terra. Cum scilicet Christus apparuerit in carne, & per se ac apostolos suos cunctas nationes ad veri Dei cultum perduxerit. Erat templum hoc repletum gloria domini: quia solus dominus nos replet. Mundi omnia occupare animum nostrum possunt, replere autem non possunt. Vnde etsi homo mundi diuitiis, rerúmque omnium affluentibus copiis abundet, nunquam tamen illis erit impletus & quietus, donec in Christo satietur, & quiescat. Id sentiens Dauid aiebat: Satiabor, Psal. 16.
cùm apparuerit gloria tua. Acsi diceret: Cùm te domine fruar, cùm numen tuum sanctissimum intuear, tunc omnibus gaudiis implebor, tunc verè satiabor, tunc ero omnibus bonis cumulatus, & in dulcissima & inexplicabili tuæ diuinitatis visione conquiescam. Mundi voluptates & opes fallaces sunt finitæ, & celeriter interituræ, ideo animam immortalem, bonorum infinitorum capacem saturare & implere nequaquam possunt. At hoc intelligere illi nolunt, qui tenebras luci anteponunt, & inanibus bonorum simulacris delusi vera & diuina bona despiciunt, & propter veræ pulchritudinis ignorantiam illi vanā ei speciem præferunt, corporeas formas fluxas & caducas admirantur, atq; ardente amore prosequuntur. Sed aduerte. Ædificato hoc tēplo, de quo agit Ezechiel, apparuit gloria domini replens totum ędificium, quemadmodum completum tabernaculum Moysi fuit repletum gloria domini. Ita enim ait diuina scriptura in Exodo: Operuit nubes tabernaculum, Exo. 40
& gloria domini impleuit illud. Hoc ideo factum esse existimo, vt ostenderet diuina scriptura omnia Moysi & verba & facta intus quidē gloria Dei plena esse, exteriùs verò nube adoperta: De qua nube ibidem subiungitur: Non poterat Moyses ingredi tectum fœderis, nube operiente omnia, & maiestate Dei coruscante. Erat tabernaculum illud ecclesię figura, quę erat gloria Dei illustranda. Sed erat hoc mysterium nube coopertum, & in lege gratiæ reuelandū. Sed ideo hoc Iudęi hodie non intelligunt, quia cùm in spiritu legis eximius sit fulgor & splēdor, in litera verò magna caligo & obscuritas, non ferunt eorum lippientes oculi legis claritatem, nec penetrant eius caliginem. Christiani verò, quorū oculis verum lumen effulsit, vt re- 2. Cor. 3
uelata facie gloriam Dei speculari possint, in legis litera spiritum inuestigare conentur.

Et audiui loquentem ad me de domo. Sed non dicit, quid audierit. Fortasse fuit sermo ille vsq; adeo admirabilis, vt humanum superaret intellectum: & ideo illum propheta non recenset, vt eius indicet amplitudinem & admirabilitatem. Nonnulla sunt, quę maioribus laudibus efferimus, si ea silentio transeamus, quàm si laudemus, eorum magnitudinem magis exprimimus, eā non exprimentes, quoniam eam inexplicabilem ostēdimus, quàm si eam explicaremus. Qua de re ea poteris videre, quę diximus in nostris in Esaiam cōmentariis, verba illa Esai. 6
capitis sexti explanantes: Seraphin stabant super illud, sex alæ vni, sex alæ alteri. Duabus velabant faciem eius, &c. Ezechiel erat in atrio interiore, Deus autem loquebatur illi de domo, sed eius verba silentio præterit: ea solum exprimit, quæ ei dixit ductor eius, qui illi tēplum illud ostendebat, qui cum eo tunc erat in atrio. Vel ille, qui locutus est prophetæ de domo, erat ipse eius ductor, qui cum eo erat in atrio: & loquebatur de domo, non quòd esset intus domi: sed quòd sermo eius esset de illius domus structura, mensuris, ordine, & mysteriis. Acsi diceret: Audiui loquen

loquentem mihi virum, qui mecum erat,& tractabat de iis,quæ ad domum illam attinerent. Volens autem Ezechiel hoc clarius significare, subdit: Et vir,qui stabat iuxta me,dixit mihi &c.

Locus solij mei, & locus vestigiorum pedum meorum. vbi habito in medio filiorum Israel in æternum. Id est templum hoc,est locus throni mei,& hîc habito in æternum. Hæc sunt verba viri illius, qui Ezechielem ducebat, quæ planè ostēdunt eum esse Deum:nec mirum,cùm ille Christus esset, qui verus Deus est: Diximus per templum hoc ecclesiam significari. Hic est locus solij Dei, de quo cecinit
Psal.75 diuinus vates:Factus est in pace locus eius,& habi-
Psal.25 tatio eius in Sion.Et iterum:Domine dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ. Vbi diuus Augustinus per hanc domum ecclesiam Dei intelligit,cuius decorem in viris iustis ait esse. Hæc domus est vbi Christus est, & erit semper, de qua hîc ait:Vbi habito in æternum: de qua ait di-
Apo.21 uus Ioannes in Apocalypsi: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus,& habitabit cum eis.Non intelligi hoc de terrena Hierosolyma, nemo est, qui nō videat,nisi sit tenebris penitus coopertus, cùm
Mat.23 de ea dixerit ipse Christus: Relinquetur vobis do-
Ioan.14 mus vestra deserta.Et iterum: Surgite,eamus hinc: & sciamus eam fuisse à Romanis euersam, & incendio commissam, & in cineres redactam, & totam illam regionē nunc à Turcis possessam.Quod autem ait hoc loco Deus se habitare in medio filiorum Israelis,intelligitur de Christianis: hi enim sunt verè Israelitæ secundum spiritum, vt alibi ostendimus.

Et non pollnent vltrà. Polluere nomen Dei hoc loco, est illud idolis tribuere, & verum cultum soli Deo debitum ad falsorum deorum vanitates transferre.

In fornicationibus suis. Hoc est, in suis idololatriis. Sequitur: Et in ruinis Regum suorum, & in excelsis. Hoc est, in peccatis regum, quæ fuerunt eis causa ruinæ: & in locis sublimibus, vbi idola collocabant,& superstitiones suas exercebant.

Qui fabricati sunt limen suum iuxta limen meum. Hoc est,qui iuxta templum meū domus suas ædificabant,polluētes locum sanctum.Vel sic: Coluerunt idola,& limen suum, hoc est limen idolorum iuxta limen templi posuerunt. Manasses enim in atriis templi collocauerat idola, vt libro quarto
4.Re.21 Regum licet videre.Et suprà dixit Exechiel capite
Sup.8 octauo,idolum zeli in templo esse. Vel sic, & melius meo quidem iudicio. Qui cùm iuxta templum meum habitarent, postesque suos haberent iuxta postes meos, & murus duntaxat aulas suas à templo meo diuideret,mei tamen obliuiscebantur: & nomen meum polluentes veram fidem repudiabant. Eos Hierosolymæ reges reprehendit, qui fuerunt idolorum cultores: non quòd iuxta templum habitarent, sed quòd cùm iuxta illud habitarent,illud non intuebantur, quin potius falsis diis aras constituebant, quibus victimas immolabant. Hinc colliges cæteris paribus grauiùs peccare monachum,qui in monasterio crimen admittit, quàm laicum in seculo. Etsi sint nonnulli monachi tetris maculis contaminati,non ideo tamen vituperanda est religio, in qua viri iusti pietatem & charitatem colentes vitam degunt, qui non in præmiis humanis spem posuerunt rerum suarum, sed Deo se in holocaustum obtulerunt, & mundi opes & vanitates pro nihilo putarunt. Vt frugifer & amœnus Simile.
hortus,plantis vtilibus & salutaribus consitus,non ideo est repudiandus & excidendus, quòd in illo vrtica quædam inter salutaria olera oriatur:sic nec damnanda est religio, si inter viros sapientia & virtute præstantes quidam inueniatur voluptatibus deditus, aut ambitione contaminatus. In aula Simile.
magnifica & sumptuosa est aliquando tegula quædam fracta,aut pinna deiecta, & nihilominus ædificium non relinquitur,nec ideo vituperatur,quin potius ob eius amplitudinem & magnificentiam laudibus effertur: sic in monachali religione, quamuis quidam sit fractus,& vitiis imbutus, ipsa tamen Dei aula est eximia & admirabilis, nec debet ob imbricem confractam relinqui, sed corrigatur imbrex,aut alia loco eius ponatur,& ob eius virtutes & morum puritatem laudetur. In aula illa gloriosa collegij Christi fractæ sunt duæ tegulæ deliciares, nimirum Petrus Christum negando, & Iudas eum vendendo:at Petrus correctus est, Iudas autem cecidit penitus, sed pro hac tegula fuit alia collata,nempe Matthias,vt in Actis apostolo- Ma.26.
rum refert diuus Lucas. Excidit vnus, & fuit loco Marc.
eius constitutus alius. Nec quia Iudas fuit impius, 14.
debet Christi collegium vituperari, similiter nec paradisus terrenus, quòd in eo fuerit arbor scien- Act.1
tiæ boni & mali, cuius pomo Dei præceptum violarunt primi nostri parentes: erat enim in illo arbor vitæ,& ipse amœnus erat & admirabilis, con- Genes.2
situs plantis salutaribus, pulchris, & excellentibus.

Propter quod consumpsi eos. Nempe in obsidione & euersione Hierosolymæ per Babylonios: vbi Iudæi fuerunt partim interfecti, partim captiui in Babyloniam abducti, vbi fuerunt calamitatibus oppressi.

Nunc ergo repellant procul fornicatio- C
nem suam,& ruinas regum suorum à me,& habitabo in medio eorum semper. Tu autem fili hominis,ostende domui Israel templum, & confundantur ab iniquitatibus suis, & metiantur fabricam. Et erubescant, ex omnibus,quæ fecerunt,figuram domus, & fabricæ eius exitus & introitus, & omnem descriptionem eius, & vniuersa præcepta eius, cunctúmque ordinem eius, & omnes leges eius ostende eis. Et scribes in oculis eorum, vt custodiant omnes descriptiones eius,& præcepta illius, & faciant ea. Ista est lex domus, in summitate montis omnes fines eius, in circuitu sanctum sanctorum est,hæc est ergo lex domus.Istæ au- D
tem mensuræ altaris in cubito verissimo, qui habebat cubitum, & palmum, in sinu eius erat cubitus,& cubitus in latitudine:& definitio eius vsque ad labium eius, & in circuitu palmus vnus. Hæc quoq; erat fossa altaris:& de sinu terræ vsque ad crepidinem nouissimam duo cubiti, & latitudo cubiti vnius. Et à crepidine minore vsque ad cre-

pidinem maiorem quatuor cubiti,& latitudo cubiti vnius ipse autem ariel quatuor cubitorum:& ab ariel vsque ad sursum cor- E nua quatuor. Et ariel duodecim cubitorum in longitudine per duodecim cubitos latitudinis: quadrangulum æquis lateribus. Et crepido quatuordecim cubitorum longitudinis per quatuordecim cubitos latitudinis in quatuor angulis eius, & corona in circuitu eius dimidij cubiti, & sinus eius vnius cubiti per circuitum, gradus autem eius versus ad orientem.

Nunc ergo repellant procul. Intuere Dei misericordiam, qui eos, qui eo relicto idola coluerunt, & fraudes teterrimas conceperant, vocat ad pœnitentiam, vt illis peccata omnia condonet, & vitam æternam largiatur. Id voluit diuina scriptura significare libro secundo Paralipomenon, dicens: *2.Pa.30* Pius & clemens est dominus vester: & non auertet faciem suam à vobis, si reuersi fueritis ad eum. Et per hunc nostrum Ezechielem dixit Deus capite *Sup.18* decimooctauo. Nolo mortem morientis: dicit Dominus Deus, reuertimini, & viuite.

Ostende domui Israel templum & confundantur ab iniquitatibus suis. Sensus est: Ostende Hebræis templum hoc, quod tibi ostendo, illúdque eis describe, vt animo perspiciant, & memoria repetant, fuisse Salomoniū templum ob eorum scelera deletum, méque, quem illi ob vana idola reliquerunt, eum esse, qui illis possum templū hoc, quod tibi ostēdo, largiri. Hoc facies, vt illi viso hoc templo à te descripto intelligant, sua flagitia in causa esse, vt tam magnifico & sumptuoso tēplo sint destituti. Non erit paruum huius ædificij præmium, intelligere Iudæos scelera sua, & flagrare huius templi videndi desiderio: vt ad hoc animum purgent, & ecclesiæ Christi amplitudinem & maiestatem cognoscant & colant.

Et metiantur fabricam. Vt eius magnitudo, & amplitudo, & magnificentia sint illis perspectæ & exploratæ. Sed hoc potius referendū esse existimo ad ecclesiam, vt sit sensus: Dent operam, vt templi futuri per hoc intellecti significationē animo percipiant: studeant illustria ecclesiæ catholicæ mysteria contemplari: quæ mētis oculis intuebuntur, si animos suos expiauerint: si enim peccati vetustatem exuerint, huius noui templi intelligent te *Coloss 3* prædicente, rationē. Vt ipsi nouum sint templum, *Ephe.4* oportet veterem hominem spoliare cum actibus suis, & induere nouum iuxta diui Pauli sentētiam. Non intelligent huius templi arcana, nō poterunt fabricam eius metiri, nec animo diuina ecclesiæ sacramenta complecti, si in sua perfidia perseuerauerint, & mortiferis impiorum facinorum labibus fuerint omnino corrupti, & deprauati.

Et vniuersa præcepta eius. Hoc est, quid debeant facere, & quando, & quomodo sint victimas immolaturi. Sæpe tempore fit, vt quod plerúmq; honestum haberi soleat, inueniatur non esse honestum. Est enim considerandum in omni re quid aptum sit, & consentaneum tempori & personæ, tum quid in dictis factísque dedeceat. Cùm Timantes immolatam Iphigeniam depingeret, & tristem expressisset Calchantem, mœstiorem Vlyssem, mœstissimum Menelaum, & oporteret tristiorem esse eius patrem Agamemnonem, videns non posse summum illum luctum penicillo imitari, caput mœstissimi patris Agamemnoni velo obtexit. Non enim decebat esse in tabula aliquem, quem luctu & dolore pater mortuæ Iphigeniæ non superaret. Etsi tabula illa magna esset industria elaborata in ostensione luctus Græcorum, tamen vitium esse existimauit insignis pictor Timantes, pingere amicos summo squalore affectos maximóque dolore laceratos, vbi patrem non posset tristiorem depingere. Si id, quod alioquin artificium & ingenium pictura præ se fert, vitium est ob temporis ac loci circunstantiam, quanto magis in vita, in moribus & factis? Si pictor quod deceat, quærit, si quid tempora petant, quid personis dignum sit, considerat, quid faciendum est homini in rebus faciendis, in quibus debet decorum seruare, & delectum perquirere? ex quibus eius pendet vita aut mors, gloria aut infamia? Per vniuersa præcepta intelliguntur hoc loco rerum faciendarum circunstantiæ, & modus, & discretio, quam diuus Bernardus in Cantica aurigam virtutum vocat: vbi etiam ait: Tolle discretionem, & virtus vitium erit.

Et omnes leges eius. Id est, omnia eius statuta. Nonnulli per leges templi intelligunt eius descriptiones: alij eius cæremonias.

Et faciant ea. Ideo illis templum diuinum cultum, præcepta & circunstantias, & statuta, & cæremonias ostendes, vt hæc, omnia opere adimpleant. Finis moralis philosophiæ potiùs est facere, quàm scire. Quid tibi prodest definitionem virtutis percipere, si ipsam non habeas virtutem? Non in sermone regnum Dei est, inquit apostolus, sed in vir- *1. Cor.4* tute. Et Aristoteles, Non de virtute, inquit, scire sat est, sed enitendum est, ipsam habere. His, qui in virtutis actiones incubuerint, dicet dominus: Ve- *Mat.25* nite benedicti patris mei, percipite regnum, quia opera misericordiæ impleuistis. Non dicet: Percipite regnum, quia scientia fuistis instructi, sed quia in bonis operibus fuistis versati. Ideo non ait: Dis- *Luc.19* cite, dum venio, sed negotiamini, dum venio. Bona est scientia, sed debet esse cum virtute copulata. Vt malum limeum solum nō comeditur, sed cum *Simile.* perdice, aut alio eiusmodi cibo: sic scientia per se sola absque virtute esca est inutilis, at cum virtute mista magnam affert vtilitatem, & virtutem reddit suauiorem & illustriorem. Negotia, ad quæ nos Deus inuitat, dicens. Negotiamini, dum venio, opera sunt honesta, & actiones virtutum. Cōtemplatio actio etiam est, sed mentis & intellectus. Quædam sunt animæ, quædam corporis actiones, & ad vtrasque nos dominus inuitat. Ex his duobus generibus actionum resultant duæ vitæ, actiua & contemplatiua, ex quarū mistione efficitur & conflatur mirabilis quædam compositio, vita quædam euangelica, & Christiana ac sublimis philosophia. Ad has duas vitas nos hortatur dominus, dicens: Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in *Luc.12* manibus vestris. Per lumborum præcinctionem, & præparationem ad labores intelligitur vita actiua, per lumen verò intellectus, & lucernas ardentes vita contemplatiua. Quæ duæ vitæ nomine Liæ & Rachelis significantur. Lia enim idem est quod labor, Rachel vero idem est, quod videns Deum.

Tertia vita ab iis duabus distincta & separata, quæ est posita in deliciis, & voluptatibus,& flagitiis,nō hominis est,sed bruti. Non enim dicendus est homo, qui ducitur appetitu, qui est verecundiæ expers, qui diffluit illecebris, qui perturbationibus animi succumbit, qui virtutem spernit, & vitium sectatur,qui cùm animum habeat, quo nihil est in vita præstatius,nihil excelsius, sic se abiicit & prosternit,vt nihil inter se ac inter quadrupedem aliquem putet interesse.

Ista est domus summitate montis. Hoc est, hæc est descriptio huius ædificij super monte fundati, vt visum fuit capite quadragesimo. Hoc ædificiū super montē situm est,ecclesia catholica super Christum ædificata,quæ ædificium,& templum,& ciuitas appellatur. De ea ait apud Matthæum dominus: Non potest ciuitas abscondi supra montem posita.Mons est Christus,de quo ait Daniel:Lapis, qui percussit statuam, factus est mons magnus, & impleuit vniuersam terram. Eum appellat Esaias montem præparatum domus domini in vertice montium.Similiter & Michæas,ad quem cōfluunt omnes gentes. Hic est primū & præcipuum huius ciuitatis fundamentum,de quo ait apostolus:Fundamentum aliud nemo potest ponere,nisi id quod positum est, quod est Christus Iesus. Ait igitur Deus Ezechieli:Hęc est descriptio,lex,& ratio huius ædificij, quod tibi in vertice montis sitū ostendo, vt totum sit sacrosanctum, nam omnes fines eius in circuitu sunt sanctæ,imò sancta sanctorum. Tanta sanctitate est hoc templum refertum,vt totum cum suis terminis sit sanctum sanctorum. In tabernaculo Moysi, & in templo Salomonis illa duntaxat pars sancta sanctorum vocabatur, in qua erat arca & propitiatorium,at in hoc templo nulla est pars quæ non possit sanctum sanctorum appellari.Intuere huius templi sanctitatem & excellentiam. Poteris per templum hoc virginem sacratissimam Dei genitricem intelligere,totam sanctam, totam pulchram,totam immaculatam, cui dixit in Canticis sponsus: Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.Hæc est templum domini,sacrarium spiritus sancti,ædificiū illud celeberrimū, de quo suprà dixerat Ezechiel: Dimisit me super montem excelsum nimis, super quem erat quasi ædificium ciuitatis. Cùm ciuitates omnes soluerēt tributum magna esset libertas,& eximium priuilegium,esse vnam,quæ illud nunquam redderet, sed esset libera, & ab illo penitus immunis. Esset hoc profectò signum magnæ nobilitatis,& amplitudinis,& gloriæ,præsertim si hac lege cōdita esset, vt esset in perpetuum libera.Omne genus humanum est soluēdo tributo obnoxium: est autem tributum hoc peccatum,in quo omnes generātur. Adæ præuaricatio non solum illi nocuit,sed propagini,nec solùm sibi acceptam à Deo sanctitatē & iustitiam perdidit,sed etiam nobis.Et inquinatus ille per inobedientiæ peccatum, mortem & peccatū in omne genus humanum transfudit, dicente apostolo: Per vnum hominem peccatum intrauit in mundum,& per peccatum mors: & ita in omnes homines mors pertransit, in quo omnes peccauerunt. Hoc Adæ peccatum,quod origine vnū est, & propagatione, non imitatione transfusum omnibus, inest vnicuíque proprium,per meritum vnius mediatoris domini nostri Iesu Christi, qui nos Deo reconciliauit in sanguine suo,factus nobis iustitia, sanctificatio,& redemptio, tollitur in baptismi sacramento, vbi Christum induimus, iuxta id quod ait apostolus:Quicúnque baptizati estis, Christum induistis. Et quoniam omnes in peccato originali concipiuntur, dicebat diuinus psaltes: Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum,& in peccatis concepit me mater mea.Et diuus Paulus: Eramus natura filij iræ.At admirabilis virgo Maria Dei genitrix tributum hoc nunquam tulit. Fuit hoc singulare quoddam priuilegium,quod ei concessit summus rex,quoniam fuit genita, vt Deum ipsum generaret,& creata à Deo in tempore,vt eum,qui est absque tempore conciperet.Ideo fuit absque peccato concepta,quia eum erat conceptura, qui hominū peccata deleret:de quo dicebat sanctificatus Baptista: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hæc est immaculata Dei genitrix, hæc est ciuitas illa immunitate ornata, quæ tale tributum pendere non agnouit:de qua ita veluti stupefactus diuinus psaltes canebat: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei.Et iterum: Benedixisti domine terram tuam,auertisti captiuitatem Iacob. Peccatum originale vocat captiuitatem Iacob.Hæc est terra illa sacerdotalis, quæ nullo erat obnoxia tributo. Est in Genesi diuinis literis mandatum totam terram Ægypti tributariam fuisse Pharaoni præter terram sacerdotalem.Ita permisit Deus, vt terris aliis tributo obnoxiis, sola sacerdotalis terra libera esset omnino,Christus est æternus ille sacerdos, de quo ait Dauid: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech: virgo autem sanctissima Dei genitrix est eius terra,quæ fructum tulit ipsum dominum æternum sacerdotem, qui admirabilia rerum sanctissimarum mysteria nobis aperuit, & fidem ac veram religionem per omnes terrarum regiones longè latéque propagauit, nostráque scelera sacrificio sui corporis sacratissimi, & effusione sui sanguinis pretiosissimi expiauit,vt nos ad gloriam perduceret sempiternam. Huius sacerdotis terra est illa, quæ nullum vnquam penitus habuit peccatum,nec originale, nec actuale. De illa ait Ecclesiasticus: Liberasti me domine secundum multitudinē misericordiæ tuæ, fuit enim ab omni culpa præseruata: Hæc est virga egressa de radice Iesse,de qua flos ille ascēdit,qui ait: Ego flos cāpi, & lilium conuallium. Ad hunc Esaiæ locum alludens diuus Ambrosius, loquens de virgine Maria, ait:Hæc est virga,in qua nec nodus originalis,nec cortex venialis culpę fuit.Et gloriosus martyr Cyprianus: O virgo iusta & omni iustitia plenissima, cuius conceptio singularis. Et beatus Hilarius: O virgo benedicta super omnes fœminas, quæ angelos vincis puritate,quæ omnes sanctos superas pietate. In sacro concilio Tridētino in quinta sessione,vbi dicitur & asseritur omnes esse in peccato originali conceptos, in fine decreti sunt hæc verba literis mandata:Declarat tamen hæc ipsa sancta synodus,non esse suæ intentionis comprehendere in hoc decreto, vbi de peccato originali agitur, beatam & immaculatam virginem Mariam, Dei genitricem.Hæc ibi. Hæc sacratissima semper virgo est quasi ædificium ciuitatis supra montem sitæ, hoc est supra genealogiā fundatæ patriarcharū & regū,& prophetarū,& cæterorū,quos numerat diuus Matthæus, dicēs:Liber gnationis Iesu Christi, filij

Marginalia: Sup. 40; Mat 25; Dan.2; Esai.2; Mic. 4; 1.Cor.3; Exo.26; 3.Reg.6; Cant. 4; Sup.4; Rom.5.; 1.Cor.1; Gala 3; Psal. 50; Ephe.2; Ioan.1; Psal. 86; Psal.84; Gen.47; Psal.109; Hebr. 7; Eccl. 51; Esai. 11; Cant.2; Mat.1.

filij Dauid, filij Abraham: Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Iacob, Iacob autem genuit Iudam &c. De quibus omnibus orta est sacrosancta virgo Maria, de qua natus est Iesus qui vocatur Christus. Ex multis lapidibus, & corbibus terræ efficitur mons: & ex multis patriarchis, & regibus, & prophetis, & aliis fit genealogia. Tota huius generis congeries mons est admodum excelsus, super quem est gloriosa Dei genitrix, illos omnes, à quibus originem ducit longè superans altitudine, puritate, sanctitate, gloria, & excellentia. Quare ab Ezechiele meritò appellatur domus Dei, tota sancta, imò tota sancta sanctorum in summitate montis constituta. Heua duxit tenebras, Maria lucem: Heua mortem, Maria vitam: Heua culpam, Maria gratiam. In Maria fuit instauratum, quod in Heua

Simile. fuerat amissum. Qua in re voluit Deus sapientiam suam ostendere. Si aurifex conflauit & effecit vas quoddam pulchrũ, ingentíq; industria elaboratũ, censetur ingeniosus artifex. Sed si fracto eo, aliud fecerit ex eadem materia, ex eodem auro multò elegantius & illustrius: tunc illum solertissimum artificem dicimus: summísque laudibus efferimus.

Genes.1 Sapientissimus ille opifex, ille aurifex cœlestis in mundi principio vas conflauit pulchrum & eximium, nimirum Heuam: sed vas hoc concussione tentationis serpentis fuit vsq; adeo ruptum & attritum ob scelus perpetratum, vt ne vnam quidem gratiæ guttam caperet. At diuinus cælator & anaglyptes ex eadem massa, ex eadem carne humana, ex ipsius Heuæ progenie fecit vas aliud multò excellentius & præstantius absque vlla cõparatione, nempe virginem sacratissimam Mariam, vas diuinum & admirabile, vas vitæ, plenum gratia & sanctitate, per quod genus instaurauit humanum. De

Eccl.43 ea ait Ecclesiasticus: Vas admirabile opus excelsi. Ex quo colligimus summam esse huius cœlestis artificis sapientiam, qui virginem sacratissimam condidit, vt ex illa ipse nasceretur, qui peccata deleret, & hominibus errantibus viam æternæ beatitudinis cõsequendæ aperiret. Poteris literã hanc ita disponere: Ista est lex domus: In summitate montis omnes fines eius: in circuitu sanctum sanctorũ est. Acsi diceret: Hæc est ratio huius ædificij. Omnes eius termini erũt in montis fastigio: & sanctum sanctorũ erit intus situm in circuitu. Et hoc dices filiis Israelis, vt intelligant ad huius ædificij exemplar construendum esse futurum ædificium. Tale ædificium filij Israelis nunquam cõfecerunt, nam secundum templum fuit multò minus: imò ipsum templum Salomonium ad huius templi magnificentiam non accessit. Sed cõfecit illud Chri-

Exo.25 stus Deus noster, diuinus architectus, qui illud Ezechieli ostẽdebat. Quemadmodum Deus ostendit Moysi exemplar tabernaculi, quod erat in lege illa vetere conficiendum, ita ostendit Ezechieli templum admirabile ecclesiæ catholicæ, quod ipse Deus erat in lege noua constructurus.

Istæ sunt mensuræ altaris. Descripto templo describit altare holocausti, quod erat in templo: cuius altaris mensura erat cubiti verissimi habentis palmum supra cubitum vulgarem. Duplex erat cubitus, vnus prophanus, alter sacer, quo vtebantur sacerdotes in templo: & hic erat maior prophano, illúmque palmo vno excedebat. Qua de re capite quadragesimo disseruimus.

In sinu eius erat cubitus. Nimirum altaris. Sinum appellat fundamentum, quod erat eleuatum super terram, & huius eleuationis mensura erat cubiti vnius. Appellabatur sinus, quia curuitatẽ habebat: & quia quemadmodum sinus, quæ in eo ponuntur, recipit, ita hæc basis ea, quæ super illa sita erant. Hoc altare incipiebat à terra: & pars illa prima, quæ sinus dicebatur, erat altitudinis cubiti vnius. Super eam erat altera pars, quæ appellatur crepido minor: est autem crepido cuiúsque rei extremitas. Erat autem hæc crepido altitudinis duorum cubitorum. Super crepidinem hanc erat altera crepido altitudinis quatuor cubitorum, crepido maior appellata. Super eam erat altare, quod appellatur ariel, ascendens sursum quatuor cubitos. Aliæ partes erãt veluti bases huius altaris, in cuius superficie superiore cremabatur holocaustum. Et hoc altare terminabatur in quadã erectura, sursum eleuata, quæ appellatur labiũ, & erat vnius palmi. Et in quolibet altaris angulo erat cornu vnũ. His prælibatis accedamus ad literæ explanationem. In sinu eius erat cubitus. Hoc est altaris basis eleuabatur à terra sursum, eratque eleuationis altitudo cubiti vnius. Sequitur: Et cubitus in latitudine. Id est hoc fundamentũ erat latius crepidine cubitum vnũ: erat enim crepido angustior fundamento: & quo magis eleuabatur hoc opus, eò erat arctius, instar pyræ. Nam cũ per altare hoc intelligatur mens nostra, in qua debet esse perpetuus ignis diuinæ charitatis, in quo nos ipsos Deo immolemus in perpetuum holocaustũ, anima autẽ nostra quantò altiùs tendit, tantò se magis vnit, eum quærens, qui est ipsa vnitas, ideo hoc altare, quãtò excelsius extollitur, tantò se magis vnit & astringit. Et quemadmodum ignis sursum tendens, quærens suum *Simile.* centrum & locum, se astringit, & pyramidalem efficit figuram, sic anima nostra sursum se efferens, quærens Deum centrũ suum, se vnit & coadunat: & veluti ignis creatus quærit ignem illum increatum, de quo ait Diuus Paulus, & fuerat in Deuteronomio literis mãdatum: Deus noster ignis consumens est. *Deut.4* *Heb.12* Huius altaris mensuræ sunt ornamenta virtutum, quæ accipiuntur in cubito verissimo hoc est in fide catholica, per quam omnium virtutum opera quodammodo mensurantur, sine qua fide teste apostolo impossibile est placere Deo. *Heb.11*

Et definitio eius vsque ad labium. Id est, hoc altare incipiebat à pauimento, & sursum ascendens se astringebat, & terminabatur eius altitudo in labio altaris, quod labium erat vnius palmi: & superiorem superficiem vndique cingebat.

Hæc quoque erat fossa altaris. Hoc est, in superficie superiore altaris erat quædam fossa, vbi cremabatur holocaustum. Esse autem fossam hanc in altitudine altaris, non autẽ in terra indicat trãslatio septuaginta habens: Altaris altitudo. Quantò anima nostra se altiùs ad Deũ extulerit, tantò profundiorẽ humitatis fossam habebit in seipsa. Est enim fossa hæc in altari humilitas in anima, & propriæ fragitatis cognitio, quæ hominem Deo gratum facit, sicut superbia infestum. Ideo ait Ecclesiasticus: Odibilis coram Deo & hominibus est superbia. *Eccl.10*

Ipse autem ariel. Ariel sonat lucem Dei, seu leonem Dei, siue leonẽ fortem. Capite 29. Esaiæ accipitur pro ciuitate Hierosolyma, vbi erat altare *Esai.29*

holocau

holocausti, hic autem accipitur pro ipso altari. Vocatur autem altare holocausti ariel, quia veluti fortis leo carnes consumit, ita altare hoc victimas & holocausta. Poteris per altare hoc in terra fixo, & sursum erecto crucem sanctam intelligere, vbi pro nobis immolatus est Christus, se hostiam deuouens ac constituens. Hoc est summum nostrum holocaustum, quod igne diuini amoris flagrauit. In lignis combusta est vnica phoenix flammis suæ charitatis incensa. (Ioan. 13) Quando discipulis suis pedes lauit, & in vltima cœna admirabile eucharistiæ sacramentum instituit, & apud eos sermonem illum habuit amoris plenissimum quem diuus Ioannes copiose literis mandauit, quid aliud faciebat diuina illa phœnix, quàm alas mouere, ignísque ardentes flammas erigere, quibus erat in crucis ara cremanda? Illic mortuus est dator vitæ, vt morte sua mortem occideret: illic pependit ipsa vita, vt nobis tribueret vitam: de qua fuerat in libro Deuteronomij prædictum: (Deu. 28) Erit vita tua pendens ante te. Illic summus sacerdos expirauit, vt vbi terminabatur eius labor, inciperet nostra requies. (Iosu. 20) Quid voluit diuina scriptura in libro Iosue significare, dicens, homicidam post mortem summi pontificis absolutum ad patriam propriam redire, nisi fore, vt genus humanũ, quod sibi ob peccatum intulerat mortem, post Christi summi sacerdotis mortem à scelerum vinculis absolutum ad paradisi possessionem perueniret? (Genes. 2) Crux illa sacratissima est arbor vitæ: est scala Iacob, (Gen. 28) quæ cœlos attingebat, cui dominus erat affixus, per quam ad regnum cœleste possumus ascendere. (Exo. 14) Hæc est virga Aaronis, quæ mare diuisit, & viam ostendit ad veram patriam promissionis, quæ traducto Dei populo Ægyptios subuertit. (1. Reg. 16.) Hæc est cithara Dauidis, quæ dæmones effugabat. Hæc est clauis illa paradisi, quæ cœlum aperuit. Nam cum antea clausum esset, fuit ita diuinitus per crucem reseratum, vt diceret diuus Stephanus: (Acto. 7) Video cœlos apertos. Id intelligens eximius ille vates Esaias intuens mentis oculis innocentissimũ agnum Dominum Iesum esse super humerum crucem baiulaturum, inducit patrem cœlestem has voces emittẽtem: (Esai. 22) Dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat. Hæc domus regis Dauidis est gloria cœlestis, aula regis sempiterni: clauis, qua aperitur, crux Christi est, quã pius (Gene. 2) Iesus, verus Isaac per cliuum montis Moriæ, ad locum tendens Caluariæ suis humeris asportauit. (Matt. 27. Marc. 15. Luc. 23 Ioan. 19) Illa fuit in montis vertice constituta, & Christi corpore sacrata & gloriosa: ibique remansit erecta tanquã singulare trophæum, & clarissimum diuinæ pietatis monumentum. In ea oblatus est filius Dei, quia ipse voluit. (Esai. 53) Illa est altare cœlestis holocausti, quod fuit adumbratum in altari hoc, de quo hic loquitur Ezechiel. Altare hoc quatuor cornua habebat, & crux alia similiter quatuor: quorum duo transuersa etsi viderentur manus Christi tenere, ab ipsis tamẽ manibus tenebâtur. (Haba. 3) Ita enim ait Habacuc: Et cornua in manibus eius. Ipse sustentabat crucẽ, in qua pro nobis immolabatur. Appellatur hoc altare ariel, & ipsa crux ariel fuit, hoc est leo fortis, quia ipsa vicit mundum. Ea aduersus hostes tam animę, quàm corporis, munimur. Ea est signum nostrarum spiritualium & temporalium victoriarum. Ea est fortitudo nostra: ea est Christianæ dignitatis pulcherrimum ornamentum, nostræque salutis firmissimum præsidium. Cùm filij prophetarum prope Iordanem cæderent ligna securibus, exiliit ferrum securis, & mersum est in flumine: (4 Reg. 6) sed Elisæus lignũ securis accepit, & misit in flumen, & ferrum mersum statim supernatauit: & receperunt illud filij prophetarum. Non poterat erui per se, venit Elisæus, & accepto ligno illud eruit. Nonne aspicis crucis mysterium. Erat mundi durities in profundo errorum submersa, iacebat grauis natura nostra peccato corrupta in ignorantiæ profunditate: hærebat genus humanum in imo fluuij pondere peccati grauatum propter lignum, in quo peccauit Adam, propter primorum parentum transgressionem, & propter infinitatem scelerum: venit cœlestis Elisæus Christus Deus noster, & per lignũ crucis erexit ferrum, extulit hominum genus, quod simile duro & graui ferro in errorum profundo iacebat. Ita Tertullianus, & post illum Cyrillus figurã hanc interpretantur.

Et ariel duodecim cubitorum. Erat hoc altare quadratum æquis lateribus. Locus cremationis, qui erat in superiore superficie, erat duodecim cubitorum, sed tota superficies erat quatuordecim: pars autem superficiei circuens locum cremationis appellatur corona, quòd instar coronę caput altaris redimeret: erátque dimidij cubiti crassitudo eius. Diximus per altare hoc intelligi mentem nostram, quę debet esse quadrata, hoc est constans ac firma in virtute. Per duodecim cubitos in loco cremationis intelligitur instructio duodecim apostolorũ: & per quatuordecim cubitos in tota superficie quatuordecim articuli fidei. Et per coronam intelligitur victoria, quam anima de hostibus suis reportat, eorum tentationibus resistẽs: & præmium, quo afficitur à Deo eius certaminis inspectore. In hoc altari debemus propriam comburere voluntatem igne illo, de quo ait Christus: (Luc. 12) Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accẽdatur? In huius animæ fossa est magna cogitationum multitudo, quæ vix possunt cohiberi. (Simile.) Vt enim fluuius aquarũ rapidus & vehemens magna cum difficultate detinetur & impeditur: sic fluuius cogitationum à fonte cordis manantium vix potest coërceri, ne aliqua fluat ex parte: nam obturata vna exit per alteram. Atsi vir est animi fortitudine munitus, impetum inutilium cogitationum continet & coërcet, & ita ariel, hoc est leo fortis eius animus vocatur. In hoc altari pro vitulo debemus immolare superbiæ tumorem, pro ariete iram feruescentem extinguere, pro hirco sensualitatis motum exurere, pro columbis & turturibus, cunctas cordis vanitates concidere. Hæ sunt veræ victimæ igne charitatis exustæ, & gladio obedientiæ occisæ. (Gen. 22) Præcepit Deus Abrahamo, vt filium suum Isaac immolaret, ille autem eum occidere volens occidit arietem, Isaac incolumi permanente. Isaac gaudium & risum significat. Vult Deus, vt carnis voluptates occidamus, eásque tanquam filios immolemus. Cùm autem gaudia & oblectationes sacrificamus Deo, non illa amittimus, nam amittentes gaudia corporis, inuenimus gaudia spiritus: iugulamus arietem falsæ voluptatis, & inuenimus Isaac diuinæ consolationis. Aspicis igitur per hoc altare holocausti animã nostram significari, in qua debet esse charitatis ignis, vbi nos ipsos immolemus: & significari sanctã Christi crucem, in qua ipse se obtulit in holocaustum, &

diuinum sacrificium. Fossa altaris est humilitas Christi, quæ magnoperè apparuit in cruce: vel est humilitas in anima verè Christiani: vel est cogitationum receptaculum.

Et sinus eius vnius cubiti. Id est, fundamentum altaris erat vnius cubiti super terram, per quatuor latera.

Gradus autem eius versi ad orientem. Ita vt qui ascenderent ad immolandum, haberent oculos aduersus templum. Aduerte. Non explicat, quot sint gradus quibus ascenditur ad holocaustum. Nam ad Christum crucifixum variè tendunt homines, vt se cum illo crucifigant, alij per plures gradus, alij per pauciores. Ideo graduum numerus relinquitur incertus: vt etsi ad altiores ascendamus, semper tamen in inferioribus nos esse existimemus eam vsque iuxta prophetæ sententiam de virtute in virtu- *Psal. 83* tem, donec videatur Deus in Sion. Hoc est in æterna fœlicitate.

Et dixit ad me, fili hominis hæc dicit Dominus Deus: Hi sunt ritus altaris, in quacúnque die fuerit fabricatum, vt offeratur super illud holocaustum, & effundatur sanF guis. Et dabis sacerdotibus & leuitis, qui sunt de semine Sadoc, qui accedunt ad me, ait Dominus Deus: vt offerãt mihi vitulum de armento pro peccato. Et assumens de sanguine ei⁹ pones super quatuor cornua eius & super quatuor angulos crepidinis: & super corona in circuitu: & mundabis illud, & expiabis. Et tolles vitulum, qui oblatus fuerit pro peccato, & combures eum in separato loco domus extra sanctuarium. Et in die secunda offeres hircum caprarum immaculatum pro peccato, & expiabunt altaG re, sicut expiauerunt in vitulo. Cúmque cõpleueris expiãs illud, offeres vitulum de armento immaculatum, & arietem de grege immaculatum Et offeres eos in conspectu Domini: & mittens sacerdotes super eos sal, & offerent eos in holocaustum Domino. Septem diebus facies hircũ pro peccato quotidie, & vitulum de armento, & arietem de pecoribus immaculatos offerent. Septem diebus expiabunt altare, & mũdabunt illud: & implebunt manũ eius. Expletis autem septem diebus in Dei octaua & vltra facient sacerdotes super altare holocausta vestra, & quæ pro pace offerũt. Et placatus ero vobis, ait Dominus Deus.

Et dixit ad me. Egit de altari sacrificij, nunc agit de ritibus sacrificandi. Sequitur: Hi sunt ritus altaris. Id est, hæ sunt obseruationes circa altare hoc custodiendæ.

Qui sunt de semine Sadoc. Sadoc idem est quod iustus: sacerdos fuit in lege vetere, de quo supra locuti sumus, capite. 40.

Vt offerant mihi vitulum de armento pro peccato. Idem dixerat etiam his verbis Dominus in Leuitico: Immolabit vitulum coram Domino: & offerent filij Aaronis sacerdotis sanguinem eius fundentes per altaris circuitum. Hic vitulus pro populi peccato oblatus Christi imaginẽ gerebat: de quo *Leui. 1* dixerat Esaias: Oblatus est, quia ipse voluit. Ad illum locum Leuitici videtur alludere regius vates, *Esai. 53* quando in psalmo inducit Christum cum patre in *Psal. 39* hunc modum loquentem: Holocaustomata & pro peccato non tibi placuerunt: tunc dixi: Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam, Deus meus volui. Agebatur de sacrificio: & quoniam liber Leuiticus plenus est sacrificiorum cœlestia sacramẽta spirantium, per caput libri intelligitur principium Leuitici, & ipsum primum caput, vbi tractatur de vitulo pro mundi peccato immolando. Statim in libri fronti spicio agitur de Christo pro hominum sceleribus sacrificando. Intelligi autem psalmum illum de Christo, indicat & compendium redegeris, totam eam inuenies locutam esse de me.

Et assumens de sanguine eius pones super quatuor cornua eius. Hoc est accipiens de sanguine vituli immolati pones illud super quatuor cornua altaris. Hic est sanguis Christi, qui quatuor crucis cornua tinxit, & quatuor mundi partes liberauit & à dæmonis tyrannide redemit. Non corruptibilibus auro & argento, inquit apostolorum princeps, redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi & incontaminati. Et diuus Paulus in *1. Pet. 1* prima ad Corinthios: Empti enim estis pretio ma- *1. Cor. 6* gno. Et diuus Ioannes in prima epistola sua: San- *1. Ioan. 1* guis Iesu Christi filij Dei emũdat nos ab omni peccato. Hic Christi sanguis quatuor altaris cornua decorans, quatuórque orbis terrarum oras eripiẽs, fuit per duodecim apostolos prædicatus, qui sunt duodecim cubiti huius altaris in longitudine, & in latitudine: quoniam mundum vniuersum in longitudine & latitudine peragrarunt: & vt diuinus cecinerat vates, In omnem terram exiuit sonus eorũ, *Psal. 18* & in fines orbis terrę verba eorum. Verùm vbi editio nostra habet: Et assumens de sanguine eius, & pones, &c. habent septuaginta: Et assument de sanguine eius, nempe sacerdotes, & ponent. Eam ob causam potest hoc ita explanari: Assumens de sanguine eius pones super quatuor cornua eius, hoc est assumendum à sacerdotibus dices: & ab illis super quatuor cornua altaris ponendũ. Vel ideo hoc sanguine vngebatur altare, vt intelligeremus, debere nos animam nostram vngere memoria sanguinis Iesu Christi per piam & deuotam meditationem & compassionem, & ad ipsam animam meritum sanguinis, passionis, & mortis redemptoris nostri per sancta sacramenta applicare.

Et combures illum in separato loco domus extra sanctuarium. Hoc est, non comburetur hic vitulus domi, sed in loco separato à domo extra sanctuarium. *Leui. 16* Eodem modo in libro Leuitici & Numerorũ præ- *Nu. 19* cepisse Deũ legimus, vitulum pro peccato immo- *Heb. 13* latum extra castra asportari. Hæc loca interpretans de Christo diuus Paulus in epistola ad Hebræos, Quorum animalium, inquit, infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremabantur extra castra. Propter quod & Iesus vt sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra improperium eius portantes: Hæc ille. Idem voluit

voluit ipse Christus Iudæis significare, quando narrauit illis parabolam de patre familias, qui vineam plantauerat, misitque filium suum ad colonos, qui eum apprehensum eiecerunt extra vineam, & occiderũt. Fuit enim à ciuitate Hierosolyma deiectus, & in monte Caluariæ crucifixus, vbi diuini amoris incendio flagrans, fuit vitulus cœlestis in crucis altari pro nobis immolatus. Sed & vnusquisque nostrum vitulus esse debet totus immolatus in cruce pœnitentiæ, extra ciuitatem mundi extra castra vanitatum & deliciarum, extra inanes hominum opiniones, & dimicationes, & cupiditates. Ad hoc nos hortatur apostolus in epistola ad Romanos, dicẽs: Obsecro vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Rationabile obsequium appellat humanum sacrificium, cùm homo seipsum immolat Deo, ei seruiens & obtemperans. Græcè enim est, latriam logicin. Hoc est non carnale sacrificium vitulorum mortuorum, & animalium irrationabilium, quemadmodum Iudæi olim offerebant, sed rationale & spirituale nouæ in Christo vitæ sacrificium: sacrificate vos ipsos viuentes & rationales. Id appellat hostiam viuentem, & obsequium rationale. Acsi diceret: Non est necesse, vt occidatis vos ipsos, est enim omnibus anima in custodia corporis retinenda, nec iniussu Dei eius creatore ex hac vita discedendum, & vincula carceris frangenda, ne munus assignatum à Deo defugisse videamini: sed occidite impios appetitus, & concupiscentias deprauatas, cõtemnite voluptates, coercete vanas cogitationes, offerte Deo animam & cor vestrum, & ita mortui quo ad carnem, & viui quo ad spiritũ, eritis viuum & rationale holocaustum. Hoc autem obsecrabat Romanos diuus Paulus dicens: Obsecro vos fratres, quibus verbis fraternam eius charitatem, & profundam animi submissionem ostendebat. Et ne aliquis existimaret satis esse præbere Deo voluntatem, nõ autẽ corpus, incipit à corporibus, indicãs non satis esse Deum colere intus per voluntatem, sed oportere corpora etiam illi immolare per bonorum operum sacrificia, per pœnitentiam & carnis mortificationẽ. Quibus verbis obiter ostendit antiquata esse & finita legis sacrificia animalium mortuorum quæ vmbra fuerant Christi occidẽdi, qui morte sua erat mortem occisurus, nunc verò mortuo iam Christo, & ecclesia constituta, & humana redemptione celebrata, cessasse iam vetera sacrificia, quoniam apparente veritate necesse est vmbras & figuras disparere. Oportere autem rationabile obsequium, & sacrificium, hoc est nos ipsos Deo immolare. Ita hunc diui Pauli locum Origenes, & Photius, & alij nonnulli exponunt. Poteris nihilominus per obsequium rationabile illud intelligere, quod est ad rationis normam directum, & rationabiliter factum. Ita illud interpretatur Augustinus libro decimo de ciuitate Dei: & diuus Hieronymus in scholiis: & Theophylactus in commentariis in illum locum: & post eos diuus Thomas. Nam non satis est bonum opus efficere, nisi illud prudẽter & rationabiliter efficias, & personæ, temporis, ac loci ordinem, & circunstantias obserues, iuxta id quod ait in prima ad Corinthios apostolus: Omnia honestè, & secundum ordinem fiant in vobis. Hoc est decenter & ordinatè, & cum debitis circunstantiis.

Mat.21 · Rom.12 · 1.Cor.4

Et mittent sacerdotes super eos sal. In Leuitico sunt hæc verba literis mandata: Quicquid obtuleris sacrificij, sale condies. Et apud Marcum ait Dominus: Omnis enim igne salietur: & omnis victima sale salietur. Et paulò pòst: Habete in vobis salem. Per salem sapientia intelligitur, & prudentia. Debemus nos Deo in holocaustũ offerre & perpetuum sacrificium, sed sapienter & prudẽter, vt paulò ante dicebam, iuxta id quod citabam ex apostolo: Rationabile sit obsequium vestrum. Omnes virtutum actiones debent esse cum prudentia cõiunctæ. Cõquerentibus ciuibus Iericho, & apud prophetam Elisæum sterilitatem aquarum regionis illius lamẽtantibus dixit diuinus vates: Afferte mihi vas nouum, & mittite in illud salẽ. Et sale illo aquas reddidit dulces. Aquæ illæ steriles sunt quædam Moysaicæ sanctiones, quarum superficies, si literam tantùm spectes, nihil habere videtur, quod legentem ædificet: nihil, quod illũ oblectet. At si cùm ad lectionem accesseris, cor nouum attuleris, sale sapiẽtiæ refertum, in litera occidente spiritum inuenies viuificantem: & id quod sterile tibi & amarum videbatur, in suauitatem & dulcedinem cõuertetur. Videbis enim verba illa spirare diuina nouæ legis sacramenta, & bonorum, quæ erant ventura, imaginem gessisse.

Leui. 2 · Mar. 9 · Rom.12 · 4.Re. 2

Septem diebus facies hircum. Hoc est, sacrificabis hircum. Sequitur: Et vitulum de armento. Ex Hebraico potest verti: Et vitulum filium bouis. Sequitur: Et arietem de pecoribus immaculatos. Dictio, immaculatos, refertur ad hircum & vitulum & arietem. Vitulus est corpus proprium, hircus portio sensitiua, aries ratio, quæ ductrix est operum animæ, sicut ouium ductor est aries. Omnia hæc debemus Deo immolare septem diebus, hoc est toto vitæ spatio: numerus enim septenarius totum tempus pœnitentiæ designat. Hi sunt septem dies, quibus ad spiritualem circuncisionem peruenitur. Et quibus septem illis donis spiritus sancti ab Esaia capite vndecimo numeratis ornati, perueniemus ad diem octauum, ad resurrectionem vitæ, ad montem æternæ hæreditatis: de quo dicitur in libro Exodi: Introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ, firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es Domine. Ibi requiescent, qui hîc tẽpore septenario seipsos Deo obtulerint & immolauerint, & vt ait Christus apud Matthæum: Tunc fulgebũt iusti sicut sol in regno patris eorum.

Esai. 11 · Exo. 15 · Mat.13

Et implebunt manum eius. Nimirũ altaris. Vt manu capimus oblata, ita altare capiebat ea, quæ in eo immolãda ponebãtur. Vel sic: Filij Israelis implebunt manum sacerdotis immãoltis. Nam populus animalia sacerdoti ministrabat. Vel sic: Sacerdotes implebũt manum suam carnibus sacrificiorum. In nonnullis enim codicibus pro implebunt manum eius, est ad marginem: implebunt manum suam. Et septuaginta habent. Et implebunt manus eorum, siue suas.

Et quæ pro pace offerunt. Precantes vt pacẽ obtineant. Vel gratias agentes pro pace obtenta. Ex Hebraico verti potest: pacificas hostias vestras. Solebant quõdam veteres, cùm pacem & tranquillitatem cõsequebantur, hostias Deo offerre, quæ dicebantur pacificæ, ad animi gratitudinem pro tam eximio beneficio ostendendam. De iis ostiis pacificis

Exo.24 & 32. Leui.3. & 7. 2 Para. 35. ficis loquitur diuina scriptura capite vigesimo quarto, & trigesimosecundo Exodi. Et capite tertio, & septimo Leuitici. Et capite. 35. lib. secundi Paralipomenon. Et aliis in locis.

ANNOTATIONES EX Hebræo in cap. XLIII.

Et in ruinis regum suorum. Non contaminabitur nomen meum, ait Deus, in peccatis Hebræorum: & regum ipsorum, Eorum peccata ruinas appellat. In Hebraico pro ruinis est פגרי pighre, à verbo פגר quod significat ruere, defatigari, & lassum esse: vt 1.Re.20 primo Regum. 20. Substiterant enim ducenti, qui lassi transire non poterant torrentem Besor. Inde deriuatur nomen hoc pegher, quod lassitudinem significat & ruinam: quam significationem secutus est noster interpres. Significat etiam hoc nomen Esai.14 cadauer, vt apud Esaiam: Quasi cadauer putridum. Nu.14 Et Numerorum quartodecimo: Vestra cadauera iacebunt in solitudine. Hac ratione ducti Pagninus & Brixianus vertunt: In cadaueribus regum suorum. Videtur alludere diuinus vates ad reges 4.Reg. 21. Amon & Manassem, qui fuerũt iuxta templum sepulti in hortis suis: & cadaueribus suis sacra pollue 2.Para. 33 runt. Quicquid enim tunc attingebat cadauer, pollutum manere dicebatur iuxta legis cæremonias, Leui.11 vt constat ex Leuitico & Deuteronomio. Poteris Deu.14 per ruinas intelligere cædes, quas principes & magnates Iudæorum inferebant innocentibus. Huic interpretationi fauet versio septuaginta, ita habẽs: Non contaminabit vltrà domus Israelis nomen meum sanctum, ipsi & duces eorum in fornicatione sua, & in homicidiis ducum suorum. Pro in ruinis vertunt ἐν ταῖς φοναῖς. hoc est, in homicidiis.

Et combures eum in separato loco domus. Pro in separato loco est in Hebraico vnica dictio cum præpositione, nempe במפקד be miph cadh, à verbo pa- Psal.79 cadh, quod significat visitare, vt in psalmo: Visita Esai.13 vineam istam. Significat etiam præcipere Esaiam: Dominus exercituum præcipit militiæ belli. Significat etiam recensere. Ideo poterat verti locus ille Esaiæ: Dominus exercituum recenset exercitũ bellicum. Et constituere, vt in libro Numerorum 1. Num.1 Constitues eos super tabernaculum. Eam ob cau- Iob.10 sam locus ille Iob: Visitatio tua custodiuit spiritum meum, potest transferri: Præceptum tuum, vel cõstitutio tua custodiuit spiritum meum. Idem enim vocabulum significat visitationem, præceptum, & constitutionem. Illud quoque Ezechielis: Appropinquauerũt visitationes vrbis, verti potest: Appro- Sup.5 pinquauerunt constitui super vrbem. Illud etiam Psal.18 psalmographi: Iustitiæ Domini rectæ, transferri potest: Constitutiones Domini rectę. Quare locus hic Ezechielis potest ita cõuerti: Et combures eum ex præcepto, vel constitutione domus, extra sanctuarium. Acsi dicat: Combures eum extra sanctuariũ iuxta templi constitutionem. Ita enim erat statutũ, vt sacerdotes animalia hæc extra sanctuarium cõburerent. Hac ratione ductus Pagninus transtulit: Et comburet eum comburens secundum præceptum domus extra sanctuarium. Nihilominus tamen dictio hæc locum separatum significat. Vnde septuaginta habent. Et comburet in loco separato domus extra sancta. Quos hoc loco secutus est Latinus noster interpres. Et meritò quidem: actiones enim virtutum non in loco publico ad hominum laudem & populi rumusculos aucupandũ fieri debent, sed in loco separato, iuxta id quod ait Dominus: Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram Mat.6 hominibus, vt videamini ab eis: alioquin mercedẽ non habebitis apud patrem vestrum. Et paulò pòst: Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Et paulò pòst: Tu autem cùm oraueris, intra in cubiculum tuum: & clauso ostio ora patrem tuum in abscondito. Non prohibet Deus fieri bona opera publicè, quãdo oportet, oportet autem sæpe: sed ne intentio sit ob gloriam inanem, ad vanam hominum opinionẽ quærendam: sed ad Deũ ipsum dirigatur. Ideo ait apo 1.Cor.10 stolus: Siue manducatis siue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Vt homo coo- Simile. perit domi supellectilia, ne inquinentur, sic cooperire debet bona opera, quæ agit, ne corrumpantur. Mirum est profectò, sed lugendum quidem, habere hominem domi suæ vestes in apoditerio tectas, parmam tectam lineo operimento, gladium opertum vagina, sagittas pharetra: & sic de cæteris, solùm autem virtutẽ, si quam habet, detectã. Omnia vult habere cooperta, præter bona opera, in quæ aliquando incumbit, quæ vult omnibus diuulgari. Quo fit, vt pro illis à Deo non recipiat beatitudinis præmium. Ipse enim ait: Amen dico vobis, re- Mat.6 ceperunt mercedem suam, nimirum inanem hominum laudem. Vt autem virtutum actiones meritoriæ sint apud Deum, debent ad ipsum dirigi, & vanos populi rumusculos vitare. Ideo ait Deus hoc Ezechielis loco, vt sacrificia nostra fiant in loco separato.

Expiabunt altare. In Hebraico est pro expiabũt וכפרו iecapperu, à verbo chaphar, quod significat linire bitumine, vt Genesis sexto: Bitumine linies Gene.6 intrinsecus & extrinsecus: Significat etiam placare, & expiare. Id quod habet cõmunis editio in Exo- Exo.30 do: Et deprecabitur Aaron super cornua altaris semel per annum in sanguine, quod oblatum est pro peccato: reddi poterat Latinè in hunc modum: Expiabit Aaron, cum posuerit sanguinem oblatũ pro peccato super cornua altaris semel in anno. Summus enim sacerdos Christus Deus noster scelera nostra expiauit, cùm sanguinem suum oblatũ pro mundi peccatis super cornua crucis profudit. A verbo hoc deriuatur nomen caphreth, quod placationem significat: vt in Psalmo: Frater non redi- Psal.48 met homo, & non dabit Deo placationem suam. Acsi dicat: Multi erunt tanta imbuti impietate, vt nolint Christi sanguine liberari: & hi à nemine vnquam liberabuntur: nam si Christus, qui ob assumptam humanitatem frater noster est, verus homo, & verus Deus, eos non est redempturus ex parte ipsorum, qui fieri potest, vt purus homo aliquis eos possit redimere? Nemo igitur est, qui perfidos, & impios in sua impietate manẽtes eripiat, nemo qui aliquid pro illis tribuat Deo, quo illũ placare possit. Possunt hæc verba ita ex Hebræo transferri: Fratrem redimendo redimere non potest aliquis, nec dare Deo pro vita eius redemptionem, vt sit sensus: Nemo speret se diuitiarum magnitudine comparaturum alicui, quem amore prosequatur, huius vitæ perpetuitatem: nõ est, qui aliquem possit à morte liberare, nec pretiũ redemptionis eius Deo persoluere: cum Deus ad vitam alicui dilatandam

tandam nullis opibus moueatur. Cùm igitur verbum hoc bitumine linire significet, & placare: & expiare, hæc autem vltima significatio sit huic loco congruentior, meritò eam secutus est noster interpres.

Argumentum Capitis XLIIII.

Ostendit diuinus vates, quæ templi porta sit clausa. Iubetur populi flagitia reprehendere Explicat qui sint ad templi ministerium admittendi, qui verò reprobandi. Describit sacerdotum officium qui tanta debent esse animi puritate & magnitudine muniti, tam firma rerum humanarum tolerantia roborati tam validis virtutum mœnibus vndique septi, vt nullis tentationum oppugnationibus vincantur, nullis hostium machinis expugnentur.

CAPVT. XLIIII.

A ET conuertit me ad viam portæ sanctuarij exterioris, quæ respiciebat ad orientem: & erat clausa. Et dixit Dominus ad me: Porta hæc clausa erit & non aperietur: & vir non transibit per eam, quoniã Dominus Deus Israel ingressus est per eam: eritque clausa principi. Princeps ipse sedebit in ea, vt comedat panem coram Domino. Per viam portæ vestibuli ingredietur, & per viam eius egredietur. Et adduxit me per viam portæ aquilonis in conspectu Domus: & vidi: & ecce impleuit gloria domini domum domini. Et cecidi in faciem meam, & dixit ad me Dominus, Fili hominis pone cor tuum, & vide oculis tuis, & auribus tuis audi omnia, quæ ego loquor ad te de vniuersis cæremoniis
B domus domini, & de cunctis legibus eius. Et pones cor tuum in viis templi, per omnes exitus sanctuarij: & dices ad exasperantem me domum Israel, Hęc dicit dominus deus, Sufficiãt vobis omnia scelera vestra domus Israel, eò quòd inducitis filios alienos incircuncisos corde, & incircũcisos carne, vt sint in sanctuario meo, & polluãt domum meã: & offertis panes meos, adipem & sanguinẽ, & dissoluistis pactũ meũ in oĩbus sceleribus vestris: & non seruastis præcepta sanctuarij mei: & posuistis custodes obseruationũ mearũ in sanctuario meo vobis metipsis. Hæc dicit dominus deus, Omnis alienigena incircuncisus corde, & incircuncisus carne nõ ingredietur sanctuarium meum, omnis filius alienus, qui est in medio filiorum Israel.

EXPLANATIO.

Et conuertit me. Nimirum ductor meus. Locutus fuit de templo, & de altari holocausti: nunc loquitur de eius oblationibus. Templum & atrium intra tertium murum, quod erat intimum, in quo erat ipsum templum: totum hoc appellabatur sanctuarium: sed templum dicebatur sanctuarium interius, atrium verò sanctuarium exterius, quia erat extra templum. Ait igitur se fuisse conuersum ad viam portæ orientalis atrij interioris, quod atrium appellabatur sanctuarium exterius: quæ quidẽ porta clausa erat.

Porta hæc clausa erit, & non aperietur. Capite superiore dictum fuit, ingressum fuisse Dominũ per portam hanc. Et quoniam gloria domini per eam introierat, nemo poterat ingredi per illam. Oportebat esse portam illam magno affectam honore, & ingente veneratione, quæ tanta dignitate & excellentia erat ornata, vt Deus dignaretur per illã introire. Et licèt porta hæc omnibus esset clausa, poterat tamen princeps ingredi per eam, & in ea sedere: ideo ait: Eritque clausa principi. Acsi dicat: Erit clausa ad vsum principis: omnibus aliis clausa erit, præter quam ipsi: ille enim eam clausam habebit. Sed quis non videt, portam hanc in domo Dei perpetuò clausam, per quam solus Deus ingressus & egressus est, esse sacratissimam Dei genitricem Mariam, perpetua virginitate præditam, in cuius vtero virgineo Deus humanam carnem ex purissimis eius sanguinibus assumpsit: per quam egressus est Christus nascens in mundo, illa in virginitate sua permanẽte? Diuus Hieronymus explicans hũc locum per hanc portam semper clausam, hanc sacratissimam semper virginem Mariam intelligit. In eadem sententia est diuus Ioannes Chrysostomus in homilia de Ioanne Baptista: & beatus Ambrosius epistola 81. & sanctus Cyprianus de symbolo apostolorum: & diuus Augustinus tomo decimo sermone secundo natiuitatis domini, & sermone quartodecimo eiusdem festi: & Damascenus libro quarto, capite quintodecimo: & Eusebius Emisenus de natiuitate domini homilia prima: & multi alij doctores. Est igitur hęc porta absq; dubio Dei genitrix virgo, ex qua natus est Iesus, qui se hominibus ostendit, & communicauit, & cum illis conuersatus est. Ita de illo prædixerat Baruc propheta: Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius aduersus eum. *Baruc 3* Hic adinuenit omnem viam disciplinæ, & tradidit illam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est, Hæc ille. Porta hæc clausa, per quam ille egressus est, Maria est semper virgo, princeps autem hic, qui per eam ingressus & egressus est, ipse Christus est Deus noster, quem Esaias principem pacis appellat: *Esai 9.* & diuus Ioannes in Apocalypsi principem regum terræ. *Apoc. 1* Hæc est porta illa orientalis, in quam ingressus est oriens ille, de quo dixerat Zacharias propheta: Ecce vir: Oriens nomen eius *Zach 6* per quam egressa est lux illa, quæ de se ait: Ego sum lux mundi. *Ioan. 8* In arca Noe erat quædam ianua, qua ingrederetur lux, quæ splenderet, non autem aqua, quæ obrueret. *Gene. 6* Hæc arca imago fuit ecclesiæ catholicæ iuxta Origenis sententiam, quem hac in re secutus est diuus Hieronymus, & viri alij sapiẽtia præstantes. Ianua huius arcæ virgo est Dei genitrix, per quam in ecclesiam ingreditur claritas gratiæ, qua salui sumus, sed non aqua culpæ, qua submergamur. Hanc habet naturam vitrea fenestra ob materiam translucidam, vt lucem recipiat, non autem aquam, nec puluerem: ob diaphanitatem capax est claritatis, ob soliditatẽ impenetrabilis, & aquarum expultrix. Et quemadmodum sol per vitream *Simile.* fene

fenestram ingreditur, & egreditur sine ipsius vitri corruptione, sic sol iustitiæ Christus Deus noster in sacratissimo virginis vtero fuit admirabiliter conceptus, & ex ea natus absque ipsius virginis fractione: mãsit enim virgo in partu, & post partũ quemadmodum ante partum. Hæc est, de qua dixerat Esaias: Ecce virgo cõcipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel: hoc est nobiscum Deus. Hæc porta clausa est in æternum secundum virginitatem, sed aperta secundum charitatem: illa est enim, per cuius merita & intercessionem viri iusti æternum gloriæ templum ingrediuntur. De ea cecinit diuinus psaltes: Hęc porta domini iusti intrabunt per eam: hoc est per eius meritum & intercessionem. Hæc est porta in qua factum est matrimonium inter Booz & Ruth, hoc est inter Christum & ecclesiam. Iuxta hanc portam sedens Dauid audiuit saluum esse exercitum suum, & mortuum hostem suum Absalonem. Eam ob causam Ieremias has voces emisit: Sta in porta domus domini. Hæc est porta, cui appropinquans filius dei mortuum suscitauit. Nam ideo genus humanum, quod per peccatum mortuum erat, ad vitam rediit, quia filius dei humanam assumpsit naturã, ex vtero virginis tanquam sponsus de thalamo suo processit, & exultauit vt gigas ad currendã viam: à summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsque ad summũ eius: Hęc est porta, de qua ait diuus Ioannes in Apocalypsi: Vidi, & ecce ostium apertum in cœlo. Aperta est porta hęc per charitatem, vt eius precibus & meritis nos intromitteret ad cœlũ: sed clausa per virginitatem, vt esset omni puritate prædita, & ab omni corruptione penitus reseruata. Si Habacuc in lacum leonum deferens Danieli prandiũ ingressus & egressus est non apertis ostiis, sed clausis, quomodo beatissima dei genitrix non posset saluis claustris pudoris concipere, & parere cùm eius filius sit ipse Deus, factus homo? Natus est sol de stella, sol qui occasum nescit, stella, quæ semper rutilat & micat. Quemadmodũ sydus radium profert absque sui corruptione, sic beata Maria filium peperit absque virginalis pudicitiæ amissione. Vt adueniente nocte multa sydera apparent in cœlo ab oriente ad occasum tendentia, sed paruo lumine rutilantia. in aurora verò sole aduentante apparet stella fulgentissima, quę Lucifer, & stella matutina, & sydus auroræ solem præcedens appellatur: sic post peccatũ Adæ adueniente nocte culpæ astra multa apparuerunt: nimirum Abel, Enoch. Noe, Abraham, & cæteri patriarchę & prophetę, sed omnia hęc astra paruo gratiæ lumine micabant. At temporis plenitudine aduentante, quo erat pater filium suum missurus vt mundum vniuersum diuino splendore illustraret, solem illum iustitiæ Christum deum nostrum, apparuit virgo sacratissima, stella matutina, pulcherrima, aurora illa fulgentissima, quæ attulit diuinum solem, quæ noctis dispulit tenebras, & admirabilem lucem gratiæ secum asportauit. Hæc est mater & virgo, quę verbũ peperit intacta, aurora illa, de qua est in Canticis literis mandatum: Quę est ista, quę progreditur quasi aurora consurgens. Extulit eam Deus, quia ipsa se humiliauerat: iuxta id quod ipsa cecinit: Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Virgo est & humilis. Audis virginem, audis humilem. Si non potes virginitatem humilis imitari, imitare humilitatem virginis: nec dubites de eius virginitate, qui de eius humilitate non dubitas. Rubus est ardens, sed seipsum non comburens. Vt verbum absque corruptione cordis concipitur, & procedit, quin potius cordis corruptio perfecti verbi conceptionem non patitur: sic Christus, qui verbum est patris, de quo ait diuus Ioannes: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: sine matris corruptione conceptus, & in lucem editus fuit. Cùm caro ita fuerit à verbo assumpta, vt esset caro verbi dei, æquum erat, vt absque matris corruptione conciperetur. Vnde in quodam Ephesini concilij sermone legitur. Quæ parit carnẽ puram, à virginitate cessat: sed quia natum est in carne verbum, Deus custodiuit virginitatem, seipsum ostendens per hoc verbum: nec enim nostrum verbum cùm paritur, corrumpit mentem, nec Deus verbum, substantialem partem eligẽs, peremit virginitatem. Et diuus Augustinus, Fas, inquit, non erat, vt per eius aduentum violaretur integritas, qui venerat sanatũ corrupta. Ait Innocentius tertius vir omni sapiẽtia & nobilitate præstanti, pontifex maximus, & refert diuus Antoninus quarta parte theologali, fuisse quondam Romæ templum paci dedicatum, quod Gentes illæ à fide alienatæ æternum esse existimabant, quòd dixisset Apollo fore, vt nunquam rueret, nisi cùm virgo quædam pareret inuiolata virginitate permanente. Cùm autem illæ hoc fieri posse non crederent, ædificium illud templum perpetuitatis appellarunt. At nocte illa, qua Christus natus est, corruit templum illud, & fuit funditus euersum, quia scilicet virgo dei genitrix filium tunc peperit permanens intacta. Refert etiam eodem loco diuus Antoninus citans diuum Thomam, in sepulchro cuiusdam Gentilis, qui ante aduentum Christi migrauerat è vita, fuisse sub capite defuncti inuentam laminam, in qua erãt hæc verba literis exarata. Christus nascetur de virgine Maria: & credo in eum: O sol iterum me videbis Constantini & Hyrenæ temporibus. Et ita euenit: nam imperium obtinente Constantino quodam filio Hyrenæ, qui multos post annos à Constantino Maximo imperauit, fuit sepulchrum illud reseratum, & lamina hæc reperta. In psalmo, vbi nos habemus iuxta versionem septuaginta. Ex vtero ante luciferũ genui te: potest esse, si verba verbis ex Hebraico in Latinum sermonem reddideris: Ab vtero auroræ tibi ros generationis tuæ. Loquitur cœlestis pater cum filio suo vnigenito Christo deo nostro, vt ipse Christus apud euangelistas testatur: & diuus Paulus in epistola ad Hebræos: & in prima ad Corinthios: Et diuus Petrus in Actis apostolorum. Ait igitur filio: Ab vtero auroræ, hoc est à ventre virginis sanctissimæ tibi ô Christe est corpus generatum. Vt enim terræ vapor vi solis fertur in sublime, atque ibi sub aurora concretus cõuertitur in rorem, qui decidens terram reddit fertilem & lætam: sic purissimus sanguis virginis gloriosæ Mariæ virtute spiritus sancti vterum influens sine vlla virilis seminis commistione concreuit in corpus domini nostri Iesu Christi, qui editus in lucem terram gaudio affecit, & generi humano spiritualem fœcunditatem tribuit, vt vberes virtutum fructus produceret. Id mẽtis oculis intuens Esaias Christi conceptum, & ortum ex vtero virgineo cũ rore iis verbis comparauit: Rorate cœli desuper, & nubes

Marginalia: Esai. 7 — Matt. — Psal. 117 — Ruth. 4 — 2 Reg. 18. — Iere. 7 — Luc. 7 — Psal. 18 — Apo. 4 — Dan. 13 — Simile. — Simile. — Cant. — Luc. 1 — Exod. 3 — Simile. — Ioan. 1 — Psal. 109. — Matt. 22. — Mar. 12 — Luc. 20 — Heb. 1 — 1. Cor. 15 — Act. 2 — Simile. — Esai. 45

nubes pluant iustum, aperiatur terra, & germinet saluatorem. Aspicis igitur Christum Deum nostrum puritatis amatorem ex purissima virgine natum fuisse. Ille, qui potuit ad discipulos ingredi, ab illisque egredi ianuis clausis, vt sacrum testatur *Ioan.20* euāgelium, potuit ex virginis vtero exire pura virginitate permanente. Et licèt euangelium silentio pertranseat, est tamen piè credendum illum priùs matri, quàm discipul[illegible] [illegible]paruisse, ad eámq; fuisse foribus clausis ingressu[illegible]. Sol cùm primùm oritur, apparet in monte altiore, eundémque radiis illustrat, postea aliis locis claritatem suam ostēdit: ita sol iustitiæ Chri[illegible] Deus noster, ex cuius splendore procedit alius splendor, de quo ait per diuinum *Mal.4.* suum vatem cœlestis pater: Vobis timentibus nomen meum orietur sol iustitiæ: in resurrectione sua priùs apparuit sacratissimæ virgini Mariæ, quàm affecit gaudio inenarrabili, montémque illum illustrauit, omnes alios montes celsitudine, virtute, & charitate vincentem, ipsósque angelos puritate superantem. Ea est mons ille sublimis, ex *Dan.2.* quo iuxta Danielis oraculum abscissus est lapis sine manibus, qui vniuersum orbem terrarum adimpleuit: quoniam ex ea genitus est Christus absq; virili opere, sed spiritus sancti virtute, qui est lapis *Psal.117* ille, quem reprobauerunt ædificantes, qui factus *Mat.21* est in caput anguli: qui ideo dicitur totam terram adimpleuisse, quia fuit eius sanctissimum nomen per cunctas nationes fama celebratum. Cùm igitur sanctissima Dei genitrix virgo sit ob eximiam sanctitatem mons omnium altissimus, illi priùs sol iustitiæ summus & sempiternus in die reditus sui ad vitam pulcherrimus apparuit, & postea multis *1.Ma.6* aliis, quemadmodum diuinæ literæ contestantur. Et vt verbis vtar diuinæ scripturæ, refulsit sol in clypeos aureos & æreos, & resplenduerunt montes ab eis. Sed priùs Oriens illustrauit portam hāc orientalem clausam in æternum: hoc est Mariam semper virginem, de qua hoc loco loquitur Ezechiel. Poteris per hanc portam clausam ante Christi aduentum sacram intelligere scripturam, quam *Esai.29* Esaias libro signatam vocat: sed eam Christus re- *Apo.5.* serauit, vt diuus Ioannes in Apocalysi multis verbis testatur. Ipse est enim agnus ille, qui librum se- *Luc.24* ptem sigillis signatum, quem nemo aperire poterat, aperuit: de quo aiebant duo discipuli. Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas? De eo ait eodem capite diuus Lucas: Tunc aperuit illis sensum, nempe discipulis suis, vt intelligerent scripturas. Præterea poteris per portam hanc intelligere cœli ianuam vsque ad Christum clausam, quam ipse Christus claue crucis suæ aperuit, quam ob causam dixit in Actis diuus Stephanus: Video cœlos apertos. Et de diuo Petro ait in iisdē Actis diuus Lucas: Vidit cœlum apertum, & descendens *Act.7.* vas quoddam velut linteum magnum. Et quanuis *Act.10.* locus hic Ezechielis omnes has interpretationes recipiat, existimo, tamen illarum primam præstantiorem esse, aliásque non esse cum ea conferendas: continent enim sententiam pietatis plenissimam, & diuini vatis instituto congruentissimam, & quam plurimis sanctorū patrum testimoniis confirmatam. Voluit absque dubio diuinus vates per hanc portam perpetuò clausam Dei genitricis Mariæ virginitatem perpetuam prædicere, eamque monimentis nunquā interituris consignare.

Princeps ipse sedebit in ea, vt comedat panem coram domino. Princeps poterit in templo comedere partem suam sacrificij & oblationis, quam hîc diuinus vates intelligit per panem: siue sit panis, siue quis alius cibus. Ita intelligitur locus ille Leuitici: Sacerdotes sancti erunt Deo suo, & non *Leui.21* polluent nomen eius: incensum enim domini, & panes Dei sui offerunt. Sed quoniam per hunc principem Christus intelligitur, poteris per panem hunc euangelicam intelligere doctrinam, quam ipse Christus comedit, & aliis tradidit comedendam, docens alios, & id, quod docebat, efficiens. Ad huius panis conuiuium nos inuitat ipse dominus dicens: Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos: & misit seruum suum hora cœnæ dicere inuitatis vt venirent. Atsi nos *Luc.14* ad eam accedere recusamus, ille ad nos venit dicens in Apocalypsi apud Ioannem: Ecce sto ad ostium, & pulso, si quis aperuerit mihi, intrabo ad *Apoc.2* illum, & cœnabo cum eo. Intuere obsecro Dei nostri bonitatem: inuitat nos ad se, cùm autem eius cœnam contemnimus, ipse nos quærit, & cordis nostri fores pulsat vt nobiscum cœnet: Ipse autem secum fert dulces epulas, & excellētes dapes. O admirabilem Dei nostri pietatem, ô singularem saluatoris nostri clementiam! De hoc admirabili conuiuio ea poteris videre quæ capite quadragesimo primo diximus, verba illa explanantes: Hæc est mensa coram domino. *Sup. 41*

Per viam vestibuli portæ ingredietur, & per viam eius egredietur. Quicúnque in templum ingrediebantur per vnam portam, debebant egredi per aliam, præter principem, qui vna & eadem porta ingrediebatur, & egrediebatur: Qua de re infrà disseremus capite. 46. Christus ingreditur in templum, vt eos illuc ducat, qui per se introire non possunt: & egreditur ad quærendos alios, quos illuc etiam adducat. Eodem modo per scalam Iacob *Gen. 28* angeli ascendebant & descēdebant: ascendebant ad ducendos quosdam, descendebant ad quærendos alios.

Et ecce impleuit gloria domini domū domini. Hoc est, res illa admirabilis, fulgentissima & illustrissima, quæ Dei gloriam repræsentabat, impleuerat totum templum. Voluit significare fore, vt Christi splendor totam ecclesiam illustraret. Tempore synagogæ fuit aliqua ostensio gloriæ domini, sed adueniente Christo omnis illa gloria disparuit: non quòd esset in nihilum redacta, sed quia tanta fuit Christi claritas, vt comparatione eius illa alia non appareret. Quemadmodum adueniente claro *Simile.* & splendido sole lux stellarum non apparet: sic adueniente Christo, & coruscante euangelio, cessauit legis veteris splendor. Cùm enim accedit perfectum, destruitur quod est imperfectum.

Et cecidi in faciem meam. Nempe ex humilitate & animi demissione: non enim se dignum esse existimabat, qui tantam gloriam intueretur. Vel cecidit perterritus visa tanta maiestate. Semper cadit in faciem suam, nunquam retrorsum. Qua de re alibi disseruimus.

Et dixit ad me dominus. Pro domino est in Hebraico iehouah, nomen Dei tetragrāmaton, quod soli conuenit Deo. Deum vocat virum illum, qui templum illud construxit, illudque ostendebat: nec

mirum, cùm vir ille Christus esset, vt capite quadragesimo copiose ostendimus.

Pone cor tuum, & vide oculis tuis, & auribus tuis audi. Priusquam ei dicat, vt videat, & audiat, eum hortatur, vt cor apponat: parum enim prodesset videre & audire, nisi cor apponeret. Cor apponere, est oculos mentis aperire, eiusque aures præbere, diligenter aduertere, & animũ ad harum rerum contemplationem cum bona intentione dirigere.
Luc.8. Ideò Christus ait: Qui habet aures audiẽdi, audiat. Aures animi, & cordis oculos quærebat, sine quibus parum prodest oculos & aures corporis habere. Impij Iudæi Christum videbant, & audiebant, sed quia non apponebant cor ad illum, minimè conuersi sunt: quin potius nefandas ei intulerunt manus eúmque in discrimen capitis impiè vocarunt.

De vniuersis cæremoniis domus domini, & de cunctis legibus eius. Non solum volo, vt cæremonias intelligas & serues, sed quod maius est, leges bene viuendi, quæ sunt diuina præcepta. Perfectio est præcepta Dei, & bonas cæremonias custodire: sed contemnere præcepta & euangelica consilia, totam autem religionem velle constituere in cæremonias, impium est, & hominum parum considerate cogitantium, ipsáque religione intemperan-
Simile. ter abutentium. Vt virga recta in manu iudicis signum est iustitiæ rectæ; sic rectæ cæremoniæ signa sunt rectæ religionis: & quemadmodum vituperandus est iudex, qui cùm sit iniustus, totam dignitatem suam in rectitudine virgæ constituit, ferens manu virgam rectam, intus autem conscientiam obliquam: sic ille improbandus est, qui cæremoniarum specie gloriatur, ab earum rectitudine non discedens, in illísque totam religionis substantiam ponens, cùm tamen intus sit sceleribus
Mat.23 inquinatus, omníque religione destitutus. Huiusmodi homines vocat Christus sepulchra dealbata, quæ foris apparent hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia, quoniam hi nullam veræ religionis, germanæque iustitiæ solidam expressamque substantiam tenent, vmbra solùm & signis quibusdam exterioribus vtuntur. Tota eorum vita nihil aliud est, quàm externa dealbatio, intus autem tetra ac fœda vitiositas. Oportet virtutem colere, & veram religionem custodire, & præter id vti vtilibus, &
Simile. honestis, & pulchris cæremoniis. Vt enim arboris cortex, etsi fructum non proferat, illum tamen ornat & sustentat: sic cæremoniæ, licèt non in illis substantia consistat religionis, eam tamen decorant & conseruant. Quam ob causam qui religio-
Simile. nem profitemur, non debemus cæremonias aspernari. Vt mali persici exterius comedimus, interiorem verò nucleum duro cortice coopertum foras proiicimus: sic laici nostra comedunt exteriora verò non curant; quia nec ea vident, nec intelligunt, sed cæremoniis nostris rectè dispositis ædificantur. Nos verò etsi vtrunque colere debeamus, interius tamen pluris æstimemus: quoniam etsi dura mali persici nux foris proiiciatur, illa tamen præstantior est & excellentior carnoso pomo, quoniam semen est vnde procedit planta, quæ persica mala producit. Cùm enim arbor caduca sit, producit ex se semen, ex quo arborem generet sui similem, vt quæ se non potest perpetuò seruare in indiuiduo, se saltem conseruet in specie. Et hoc modo ita efficiente natura sui perpetuitatem promittit. Ex quo efficitur, vt si quis semen aliquod integrum comedat, non illud dentibus terens, nunquam illud digerat in stomacho: non vult enim natura, vt semen illud integrũ digerat, quod ipsa ad perpetuitatem speciei produxit.

Et pones cor tuum in viis templi. Id est, omnes vias templi, quas tibi ostendi, considera, in animo versa, & memoria repete, quoniam ecclesiæ spirant sacramenta. Fortasse ponere cor in viis templi est obseruare, ne aliquis per hæresim egrediatur ab ecclesia: neue hæreticus aliquis se inter catholicos intromittat, vt eos corrumpat dogmate aliquo pestilente. Vel est diligenter attendere, ne indigni ad sacerdotium admittantur. Id autem ad præsules pertinet ecclesiasticos. Vel sic: Intuere omnes vias templi per omnes exitus illius, & videbis multos Gentiles à fide alienos, & sceleribus imbutos ingredi in loca sancta, in quæ non licet nisi sacerdotibus introire. Reprehendit Deus Iudæos, quòd cum Gentilibus haberent communicationem: contra id quod illis præceperat in lege, vt constat ex 34. capite Exodi: & quòd eos ad in- *Exo.34*
timum templi sui admisissent, cùm ingredi non possent nisi in primum atrium. Hanc existimo esse *3.Reg 8*
germanam huius loci interpretationem.

Sufficiant vobis omnia scelera vestra. Id est, hactenus ô Israelitæ nefanda scelera perpetrastis, cum alienigenas introduxeritis in templũ, qui illud irriderent, & permittentibus vobis idolis suis pollucrent, ibíque detestanda flagitia committerent. Nolite amplius vos ipsos vitiis contaminare: cessate à criminibus, nolite materiam præparare incendio futuro. Sunt enim, qui scelera cumulant sceleribus propter spem impunitatis, quæ est maxima illecebra peccandi. Eam ob causam quos ipsa virtus in officio retinere non potest, ij magnitudine pœnæ à scelere separari debent. Nihil periculosius impunitate, quoniam ad deteriora inuitat. *Eccle.5.*
Ideo aiebat Ecclesiasticus: Non adiicias peccatum super peccatum, & ne dicas: Miseratio Dei magna est. Et Esaias: Væ qui trahitis iniquitatem in fu- *Esai.5.*
niculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum.

Incircuncisos corde, & incircuncisos carne. Aspicis hîc apertè duplicem esse circuncisionem alteram corporis, alteram animi.

Et offertis panes meos. Loquitur de panibus propositionis, quos sacerdotes in templo offerebant. *Exo.25*
De illis ait ita Deus in Exodo: Pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper. Vel per panes intelligit omne oblationum genus siue carnes essent, siue panes, siue fructus. Solet enim diuina scriptura nomine panis cibos omnes significare, vt alibi ostendimus. Non eò Deus reprehendit Hebræos sacerdotes, quòd ei offerrent panes, sed quòd illos in mortifero peccato offerrent. Polluentes Dei templum, in illudque admittentes Gentes à fide alienas, atque diuina iura violantes Deo ex more panes offerebant. Eodem modo non prohibet Deus Christianis sacerdotibus sacrum facere, & missam celebrare, cùm ei sit sacrificium hoc gratissimum: sed illis prohibet ne ad altare accedant cum mortiferi

criminis

1.Cor.11 criminis conscientia. Ideo ait apostolus: Quicúnque manducauerit panem, & biberit calicem domini indigne, reus erit corporis & sanguinis domini. Si Deus legis veteris sacerdotes reprehendit, quod contaminati nefario scelere panem propositionis offerebant, qui erat vmbra quædam sancti eucharistiæ sacramenti, quantò maiore reprehensione digni erunt nouæ legis sacerdotes, si flagitiis pestilentibus astricti missam celebrauerint, & sacramentum corporis & sanguinis domini nostri Ioan.6. Iesu Christi confecerint? Non enim panem propositionis offerunt, sed panem viuum, qui de cœlò descendit: non vmbram, sed veritatem, non falIoan.6. sam imaginem cibi, sed eum, qui ait: Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Facta autem consecrationem remanet in sacramento hoc forma substantialis panis, sed in corpus Christi conuertitur: fitque admirabilis transubstantiatio: & sub qualibet parte hostiæ consecratæ est totus Christus verus Deus & verus homo, Hoc sanctissimum sacramentum, quatenus in eo Christi passio Ephe.5. repræsentatur, qua se, vt ait in epistola ad Ephesios diuus Paulus, obtulit hostiam Deo, rationem habet sacrificij, & verum est sacrificium, quatenus verò traditur gratia inuisibilis, habet rationem sacramenti, & verum est sacramentum: ad quod nec sacerdotes, nec laici cum conscientia lethalis flagitij accedere debent.

Et polluistis custodes obseruationum mearũ in sanctuario meo vobismetipsis. Hoc est, constituistis custodes & ministros obseruationũ mearum in templo, homines Gentiles ob vtilitatem vestram. Non aduertitis sintne mundi an immundi, dummodo vobis seruiant, & ad commodũ vestrum respiciant. Prou.7. Anteponebant propriam vtilitatem Dei obsequio & honori, vt valerent: cùm dicat Salomon in Prouerbiis. Fili honora dominũ, & valebis. Aliud existimabant esse commodum, aliud virtutem, existimantes posse commodum esse absque virtute: qua in re grauiter errabant. Peruertunt mortales ea, quæ sunt fundamenta naturæ, cùm vtilitatem ab honestate seiungunt. Quî enim fieri potest, vt sit vtile, quod perniciem secum affert sempiternam? Quod honestum est, id certè vtile: quod autem honestum non est, id vtile vt sit, effici non potest ad-2.Ma.2 uersante & repugnante natura. Sed ex vtilibus, illud est præstantius, quod est communius. Vnde in libro Machabæorum secundo, capite quarto scriptum legimus: Communem vtilitatẽ apud te vniuersæ multitudinis considera. Vel sic. Posuistis in templo homines, qui viderent, vtrum mea præcepta custodirentur, vobis metipsis, hoc est ob vtilitatem vestram, vt ex illis, qui præcepta mea non seruarent, pecunias extraheretis.

Omnis filius alienus. Hoc est idolorum cultor.

C Sed & leuitæ, qui longè recesserunt à me in errore filiorum Israel, & errauerunt à me post idola sua, & portauerunt iniquitatem suam, erant in sanctuario meo æditui, & ianitores portarum domus, & ministri domus. Ipsi mactabunt holocausta & victimas populi, & ipsi stabunt in conpectu eorum, vt ministrent eis. Pro eo quod ministrauerunt illis in conspectu idolorum suorum, & facti sunt domui Israel in offendiculum iniquitatis. Idcirco leuaui manum meam super eos, ait dominus Deus: & portauerunt iniquitatem suam. Et non appropinquabunt ad me, vt sacerdotio fungantur mihi, nec accedent ad omne sanctuarium meum iuxta sancta sanctorum: sed portabunt confusionem suam, & scelera sua, quæ fecerunt. Et dabo eos ianitores domus in omni ministerio eius, & in vniuersis, quæ fient in ea. Sacerdotes autem & leuitæ filij Sadoc, qui custodierunt cæremonias sanctuarij mei, cum errarent filij Israel à me, ipsi accedent ad me, vt ministrent mihi: & stabunt in conspectu meo, vt offerant mihi adipem & sanguinem, ait dominus meus. Ipsi ingredientur sanctuariũ meũ, & ipsi accedẽt ad mensam meã, vt ministrent mihi, & custodiant cæremonias. Cúmque ingredientur portas atrij interioris, vestibus lineis induentur, nec ascendet super eos quicquam laneum, quando ministrant in portis atrij interioris, & intrinsecus. Vittæ lineæ erunt in capitibus eorum, & fœminalia linea erunt in lumbis eorum, & non accingentur in sudore. D E

Sed & leuitæ qui longè recesserunt à me. Omnes sacerdotes erant leuitæ, hoc est de tribu Leui, sed non omnes leuitæ aucti erant sacerdotio. Nunc loquitur de leuitis sacerdotibus, qui cum populus incideret in idololatriam, etiam corruerunt, & idola coluerunt. Eam ob causam ait Deus, eos ampliùs non esse sacerdotio functuros, sed futuros esse custodes & ianitores: non enim merebantur munus sacerdotale exercere, sed officia infima, qualia erant custodum & ianitorum. Debent enim sacerdotes indui iustitia, & puritate, iuxta id quod ait scriptura: Sacerdotes tui induantur iustitia. Et Psal.131 illud: Mundamini, qui fertis vasa domini. At hi sacerdotes legem Dei neglexerant, seque vitiis con- Esai.52 taminauerant: de quibus dixerat Deus per Ezechielem capite.22. Sacerdotes eius contempserunt Sup.22. legem meam, & polluerunt sanctuaria mea: inter sanctum & prophanum non habuerunt distantiã.

Et portauerunt iniquitatem suam. Hoc est fuerunt ob flagitia sua puniti. Portare iniquitatem est luere pœnas sceleris. Hebraismus est in diuinis literis satis frequens.

Ipsi mactabant holocausta & victimas populi. Hi sacerdotes sceleribus imbuti, quando populus à me defecit, & vana coluit idola, ministrabant ei sacrificantes falsis diis holocausta & victimas, quas populus dæmoniis offerebat. Non solùm populi idololatriam non vituperarũt, sed illi adhæserunt. Quidam codices habent: Mactabunt. Et tunc erit sensus: Non exercebunt munus orandi, & sacrificandi, sed solùm occidendi victimas, quod est inter omnia infimum.

Idcirco leuaui manum meam super eos. Hoc est, eam ob causam eos grauiter puniui. De hoc Hebraismo alibi disseruimus.

Sacerdotes autem leuitæ filij Sadoc. Sadoc idem est quod iustus: & re vera fuit Sadoc nomine & factis. Hic fuit in summo sacerdotio constitutus abiecto Abiathare, cum regnum obtineret Salomon, vt li-
3.Reg.3 cet videre tertio libro Regum. Aspicis hoc loco in templo Ezechielis reprobatos fuisse sacerdotes filios Leui, & approbatos filios Sadoc: quoniam futurum erat, vt in ecclesia catholica reprobatis legis veteris sacerdotibus, eligerentur sacerdotes euangelici filij Sadoc, hoc est filij Christi, qui fuit verus Sadoc, verus iustus, cuius ille antiquus ima-
Zach.9 ginem gerebat. Hic est iustus ille de quo dixit Zacharias propheta: Ecce rex tuus venit tibi iustus & saluator. Fuit enim Christus rex & sacerdos: quam ob causam fuit in Melchisedech rege Salem & sacerdote altissimi adumbratus. De quo cecinit diui-
Psal.109 nus psaltes: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Sacerdotis officium est diuinis sanctæ religionis mysteriis, rerumque salutarium scientia homines instruere, eorumque scelera sacrificio expiare, ac Deum pro illis pias fundere precationes. Regis autem officium est rempublicã rectè gubernare, eámque iustitia & pace cõseruare, & ab hostibus tueri. Hæc munera in solo Christo perfecta, & omnibus numeris absoluta reperiūtur.
Hebr.7. Hoc intuens diuus Paulus in epistola ad Hebræos hunc psalmographi locum de Christo interpretatur. Huius diuini sacerdotis filij appellantur verè
Ioan.1. Christiani, iuxta id quod ait diuus Ioannes: Quotquot autem eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri. In morte Heli & Abiatharis, & constitutione Samuelis & Sadoc voluit Deus ostẽdere antiquandum esse & penitus finiendũ legis veteris sacerdotiũ, & euangelicum constituendum: quod eodem modo de regno fuit in reprobatione Saulis, & electione Dauidis adumbratum. Cum enim mutaretur testamentum, oportebat mutari sacerdotium, vt iam non esset sacerdotium temporale, sed æternum. Id significare volens diuina scriptura ait, Christi sacerdotium fuisse iuramento cõfirma-
Psal.109 tum, vt indicaret æternum fore: dicens in psalmo: Iurauit dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Aaronis autẽ sacerdotium, quoniã erat commutandum, non fuit iureiurando constitutum.
Sup.41. *Ipsi accedent ad mensam meam.* Hæc est mensa illa, de qua dictum fuit capite quadragesimo primo: Hæc est mensa coram domino.

Vestibus lineis induentur. Signum, vt definiunt philosophi, est quod aliud sensui, aliud intellectui repræsentat. Vestis illa sacerdotalis repræsentabat sensui esse lineam & candidam, sed intellectus iudicabat eam animi candorem significare. Eodem modo Christiani sacerdotes in ecclesiis lineis vestibus superinduuntur, animi puritatem, quæ in sa-
1.Pet.2. cerdotibus requiritur significantibus. Et quoniam Christianus populus est, vt ait diuus Petrus, genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, oportet Christianos omnes vestibus
Coloss.3. candidis indui, expoliãtes, iuxta diui Pauli sententiam, veterem hominem cum actibus suis, & in-
Rom.6. duentes nouum. Audiamus eundem apostolum di-
Coloss.3. centem. Induimini dominum Iesum Christum. Et alibi. Induite vos sicut electi Dei, sancti, & dilecti viscera misericordiæ, humilitatem, modestiam, pa-
Esai.25 tientiam. Id dixerat iis verbis Esaias: Induere vestimentis gloriæ tuæ Ierusalem. Vt in cœlestem patriam ingrediamur, iis vestibus albis indui debemus. Viginti quatuor seniores, quos vidit diuus *Apo.1.*
Ioannes in cœlo in thronis sedentes, erant vestimentis albis circumamicti: & illi similiter, qui sta- *Apo.7.*
bant ante thronum in conspectu agni, qui palmas manu tenentes diuinũ numen pleno ore laudabãt.

Vittæ lineæ. Id est mitræ, siue thyaræ. Per has vittas albas habendas in capite significatur candor sapientiæ in intellectu, vel gratiarum corona iuxta diuum Hieronymum. Vnde dicitur in libro Sapientiæ: Iusti accipient diadema speciei de manu *Sapi.3.*
domini.

Et fœminalia linea. Per quæ significatur continentiæ virtus. Hæc tria, nempe vestes lineæ, vittæ lineæ, & fœminalia linea, iussa sunt fieri sacerdotibus, vt constat ex cap.28. libri Exodi.

Et non accingentur in sudore. Id est, non accin- *Exo.28*
gentur adeò arctè & strictè, vt grauentur labore & sudore. Vel sic: accingant se sacerdotes, sed non cùm sudauerint: ne vestes sacerdotales coinquinẽtur sudore. Volebat Deus, vt vestes illæ, quibus animi puritas significabatur, puræ essent, & ab omni macula seruatæ.

Cúmque egredientur atrium exterius ad populum, exuent se vestimentis suis, in quibus ministrauerant, & reponent ea in gazophylacio sanctuarij, & vestient se vestimentis aliis: & non sanctificabunt populum in vestibus suis. Caput autẽ suum non radent, nec comam nutrient, sed tondentes attondent capita sua. Et vinum non bibet omnis F
sacerdos, quando ingressurus est atrium interius. Et viduam & repudiatam non acci- *Leui.21*
pient vxores, sed virgines de semine domus Israel. Sed & viduam, quæ fuerit vidua à sacerdote, accipient: & populũ meum docebunt quid sit inter sanctum & pollutum: & inter mundum & immundũ ostẽderunt eis. Et cum fuerit controuersia, stabunt in iudiciis meis, & iudicabunt. Leges meas & præcepta mea in omnibus solennitatibus meis custodient, & sabbata mea sanctificabunt. Et ad mortuum hominem non ingredientur, ne polluantur, nisi ad patrem & matrem, filium & filiam, fratrem & sororem, quæ alterum virum non habuerit: in quibus contaminabuntur. Et post quam fuerit emundatus, septem dies numerabuntur ei, G
& in die introitus sui in sanctuarium ad atrium interius, vt ministrent mihi in sanctuario, offeret pro peccato suo ait dominus Deus. Non erit autem eis hæreditas, ego *Deu.18*
hæreditas eorum: & possessionem non dabitis eis in Israel: ego enim possessio eorum. *Nu.18.*
Victimam & pro peccato, & pro delicto ipsi comedent, & omne votum in Israel ipsorum erit. Et primitiua omnium primogenitorum, & omnia libamenta ex omni- *Exo.23*
bus, quæ offeruntur, sacerdotum erunt.

Et

Et primitiua ciborum vestrorum dabitis sacerdoti, vt reponat benedictionem domui suæ, Omne morticinum & captum à bestia de auibus, & de pecoribus, non comedent sacerdotes.

Leu. 22

Cùm egredientur atrium exterius. Subaudi, ex atrio interiore. Totum hoc fuit suprà expositum, cap. quadragesimo secundo.

Sup. 42

Non, sanctificabunt populum in vestibus suis. Id est non exibunt in vestibus sacerdotalibus ad bene dicendum populo, sed in vestibus communibus.

Caput autem suum non radent nec comam nutrient. Hoc est, habebunt capillos, sed tonsos & mutilatos. Non erunt compti capilli, nec madentes cincinnorum fimbriæ. Id autem, quod est capite 8. Numerorum scriptum, vbi Deus præcepit sacerdotibus radere pilos, intelligitur de pilis corporis, non autem de pilis capitis. Per capillos capitis intelliguntur opes. Vult Deus significare, posse sacerdotes habere necessaria, sed nõ superflua. Opus est superuacanea resecare. Audiant diuum Paulum dicentem: Habentes alimenta, & quibus tegamur, iis contenti simus. Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli. In libro Numerorum sunt hæc verba literis mandata, quæ Deus dixit sacerdotibus: In terra eorũ nihil possidebitis: nec habebitis partem inter eos: ego pars & hæreditas tua in medio filiorum Israel. Et paulò pòst: Nihil aliud possidebunt, decimarum oblatione contenti, quas in vsus eorum & necessaria separaui. Et in hoc eodem capite apud nostrum Ezechielem: Non erit autem eis hæreditas: ego hæreditas eorũ. Non nego posse sacerdotes Christianos diuitias habere, sed ita eas habere debẽt, vt solùm necessaria sumant: cætera debent inter pauperes, & Christianæ pietatis atque religionis opera distribuere. Hoc est enim præsulum officium, vt & spiritualiter, & corporaliter ouibus prouideant. Sed væ illis, qui clauem arculæ thesauri nemini audent tradere, sed in brachio portant, claues autem animarum aliis sacerdotibus committunt indoctis & flagitiosis. Non tamen me fugit, multos esse sacerdotes & antistites in ecclesia catholica, præcipuè in nostra hac Lusitania, qui mundi vanitatibus neglectis veram colunt pietatẽ diuini cultus amatores, visceribus misericordiæ erga pauperes induti, religionum patroni, humilitate conspicui, sapientia insignes, sancto fidei zelo ardentes, & diuina charitate flagrantes.

Num. 8 · 1. Tim. 6 · Nu. 18.

Vinum non bibet omnis sacerdos, quando ingressurus est in atrium interius. Hoc habetur Leuitici capite decimo. Si tanta sobrietas & abstinentia requirebatur in sacerdotibus legis veteris, quantò maior requiretur in sacerdotibus nouæ legis, vbi maior est puritas & excellentia?

Leu. 10

Et viduam & repudiatam Id est nõ ducent vxorem, nisi virginem. Hoc habetur capite vigesimoprimo Leuitici. Sacerdotes nouæ legis non accipient synagogam, quæ à Christo recessit, & fuit ab illo repudiata.

Leui. 21

Et cùm fuerit controuersia, stabunt in iudiciis meis. Sacerdotes sententiam ferebant de rebus ad legem Dei pertinentibus. Vnde ait Aggæus propheta: Interroga sacerdotes legem. Et Malachias; Labia sacerdotis custodiunt scientiam. Cùm inter Iudæos erat aliqua cõtrouersia, veniebant ad summum sacerdotem, qui vocatis aliis sacerdotibus dissensionem dirimebat. Illud autẽ quod ille iudicabat, firmiter tenebatur. In libro Deuteronomij sunt hæc verba literis testata: Sed difficile & ambiguũ apud te iudiciũ esse perspexeris, inter sanguinem & sanguinem, causam & causam, lepram, & lepram, & iudicum inter portas tuas videris iudicium variare, surge, & ascende ad locũ, quem elegerit dominus Deus tuus: veniésq; ad sacerdotes Leuitici generis, & iudicẽ, qui fuerit illo tẽpore, quæréſq; ab eis, qui iudicabunt tibi iudicij veritatẽ. Et facies, quod dixerint, qui præsunt loco, quem elegerit dominus, & docuerint te iuxta legem eius: sequerísque sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram, nec ad sinistram. Qui autem superbierit nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat domino Deo tuo, ex decreto iudicis moriatur homo ille. Hæc ibi. Aspicis apertè in synagoga non omnes causas, sed difficiliores fuisse ad summum sacerdotem relatas, & supremum illud iudicium senatum sacerdotum habuisse, sed vnum esse summum iudicem, nimirum summum sacerdotem, qui authoritate sua sententiam ferebat: à quo nulla penitus erat appellatio. Nam alioquin nulla esset in republica illa pax, nulla tranquillitas, nulla firmitudo, nulla concordia. Ex quo sequeretur, vt citò rueret, & in se diuisa subitò desolaretur: nam iuxta Dei nostri sententiam: Omne regnum in se diuisum desolabitur. Necesse fuit ad illius reipublicæ conseruationem esse vnum caput, vnum iudicem supremum, vnum summum pontificem, qui difficiles causas iudicaret, à quo nemo posset appellare. Si Deus synagogæ prouidit, tribuẽs ei vnũ pontificem maximum, qui vltimam ferret sententiam, ne tota corrueret respublica illa, quî fieri poterat, vt ecclesiæ non prouideret, quam suo sanguine acquisiuit, quam admirabili amore prosequitur, pro qua vitã in crucis ara profudit? Thronus ille antiquus cathedræ apostolicæ imaginẽ gerebat, & supremus ille sacerdos & iudex summum nostrum pontificem adumbrabat vniuersalẽ totius ecclesiæ pastorem & magistrum, ad quem pertinet controuersias de fide & religione componere & definire. Si nauis absque nauclero gubernari non potest, si humanum corpus absque capite non existit, si ouile absque pastore direptioni committitur, si ciuitas absque gubernatore euertitur, & ad excidium & vastitatem vocatur, quî fieri potest, vt ecclesia catholica sit, nauclero, capite, pastore, & gubernatore destituta: cùm sit nauis, & corpus, & ouile, & ciuitas super montem sita, vt literæ diuinæ testantur? Est igitur confitendum & profitendum, Romanum pontificem, qui re vera est immediatus Christi vicarius, & Petri Apostolorum principis successor, & totius ecclesiæ caput, habere supremam in Dei ecclesia potestatem & authoritatem ad ipsúmque esse maiores & difficiliores causas defferendas, vt ipse eas definiat, & quæstiones dirimat, & absoluat. Hoc asserit apertè Anacletus epistola prima de oppressione episcoporum. Tertia autem epistola de patriarchis & primatibus hęc verba literis mandauit: Sacrosancta Romana & apostolica ecclesia non ab apostolis, sed ab ipso domino saluatore nostro primatum obtinuit, & eminentiam potestatis super vniuersas ecclesias,

Agg. 2. · Mal. 2. · Deu. 17. · Mat. 12 · Luc. 11. · Similia · Mar. 4. & 6. · Ephe. 1. · Colos. 1. · Ioan. 1. · Mat. 5.

ac totum Christiani populi gregem effecuta est. Euaristus, Ad sedem, inquit, apostolicam tanquam ad caput sunt dubia referenda. Idem asserunt Sixtus primus & Eleutherius ad ecclesias scribentes Gallicanas. Pius primus in epistola ad omnes ecclesias, Victor in epistola ad Theophilum, Zepherinus in epistola ad episcopos Sicilianos, Marcellus in epistola ad episcopos Antiochiæ: Eusebius ad episcopos Campaniæ & Tusciæ, Melchiades ad Hispaniarum episcopos, Iulius primus ad episcopos orientales. Sed ne aliquis dicere possit me in summorum pontificum authoritatem ipsos summos pontifices citare, referam nonnullas antiquorum doctorum authoritates. Idem tenet Irenæus libro tertio aduersus hæreses capite tertio, Hieronymus in epistola ad Damasum, Augustinus contra epistolā Manichæi capite quarto, & in epistola. 162. ad Glorium & Eleusinum: & in Ioānem tractatu quinquagesimosexto. Cyprianus in epistola prima ad Cornelium: & tractatu de simplicitate prælatorum. Ambrosius in libro de excessu fratris sui capite septimo, & sermone quadragesimoseptimo, de fide Petri. Cyrillus in Thesauro à diuo Thoma citatus. Et alij propè infiniti. Sed ne hæretici dicant, me hoc authoritatibus hominum singularium probare, qui in errores incidere potuerint, concilia & totius vniuersalis ecclesiæ sanctiones citabo. Capite decimooctauo concilij Niceni sunt hæc verba literis mandata: Omnes episcopi in causis grauioribus liberè apostolicam appellent sedem, atque ad eam quasi ad matrem confugiant cuius dispositioni omnes maiores ecclesiasticas causas antiqua apostolorum authoritas reseruauit. In concilio Chalcedonensi: Veneramur secundum scripturas, & canonum definitionē sanctissimum antiquæ Romanæ episcopum primum esse & maximum episcoporum. Et infra: Si quis episcopus prædicatur infamis, liberam habeat sententiam appellandi ad beatissimum episcopum antiquæ Romæ, quia habemus Petrum petram refugij, & ipsi soli libera potestate loco Dei sit ius discernendi secundū claues à domino sibi datas, & omnia ab eo definita teneantur tanquam à vicario apostolici throni. Aliud huius veritatis testimoniū extat in quinta synodo generali apud Constantinopolim celebrata in sententia contra Anthymum. Aliud in sexta synodo generali, actione quarta. Aliud in concilio Lugdunensi sub Gregorio. Aliud in concilio Lugdunensi sub Innocentio quarto. Aliud in concilio Florentino, cuius ad literam hæc sunt verba: Definimus sanctam apostolicam sedem, & Romanum pontificem in vniuersum orbem tenere primatum, & ipsum pontificem Romanum successorem esse beati Petri principis apostolorum, & verum Christi vicarium, totiúsque ecclesiæ caput, & omnium Christianorum patrem & doctorem existere, & ipsi in beato Petro pascendi & gubernandi vniuersam ecclesiam à domino nostro Iesu Christo plenam potestatem traditam esse, sicut in gestis œcumenicorum conciliorum continetur. Hæc in concilio Florentino. Multa alia concilia, multa sanctorum patrum decreta, multas doctorū catholicorum authoritates, multas sacrorum canonum sanctiones allegarem, nisi breuitati studerem. Hoc est certissimum, & de fide, & in hac fide vixerunt & mortui sunt apostoli Christi, & sancti martyres, & confessores, & virgines, & omnes denique Christiani catholici, quorum multi nomina sua ob eximiam eruditionem, & singularem sapientiam, & admirabilem virtutem æternitati commendarunt. Quare improbandi sunt Caluinistæ, Oecolampadistæ, Zuinglustæ, Bucceristæ, Lutheranistæ, & cæteri huiusmodi pestes, hæretici detestabiles, ab impio Luthero principium ducentes, qui inutilibus & inualidis argumentis in dæmonis officina conflatis summū pōtificē ex ecclesia delere conantur, vt ablato capite totum ruat corpus, & ecclesia sanguine Christi ædificata penitus euertatur. Hoc moliuntur, hoc efficere contendunt, sed nunquam tam impij desiderij effectum consequentur. Deus enim ecclesiā suam conseruabit, pro qua sanguinem suum fudit: aduersus quam, vt ipse ait, nullæ inferorum portæ præualebunt. Mat. 16 Possem facillimo negotio hæreticorum argumenta labefactare, & diluere, & facerem quidem, nisi essent vsque adeò inepta, ridicula, falsa, & sibi ipsi repugnantia, vt ipsa per se diluerentur. Quare superuacaneum esse existimo in illis diluendis conterere tempus. Præsertim cùm aduersus ea scripserint hac nostra memoria multi viri catholici, admirabili sapientia præditi: qui omnes hæreticorum calumnias & impietates doctissimè & apertissimè refutarunt, inter quos tres viri nostri Lusitani zelum fidei, ingenij acumen, eruditionis præstantiam ostenderunt, qui modò viuunt, & scribunt, nempè dominus Gaspar Casalius episcopus Liriensis, dominus Ioannes Soarius episcopus Conimbricensis, ambo antistites dignissimi & Reuerendissimi, & Didacus à Paiua Andradius magni nominis & celebritatis vir, Et quoniam hi & multi alij aduersus Lutherū multa literis mandarunt, satis esse duxi ostendere Lutheranis hæc loca, vt hac testimoniorum nube perterriti, suam aspiciant confusionem, qui Lutherum sequuntur hominem impium & arrogantem, qui se toti opposuit ecclesiæ, qui viros sanctitate & sapientia præstantes contempsit, qui veritatem clarissimam calumniatus est, qui defunctorum innocentiæ non pepercit, qui odio æstuans, iracundia ardens fertur preceps in contumeliam: quem leuitas seditiosum, perfidia hæreticū reddidit: quem cæca & dominandi, & nomen inter impios consequendi cupiditas ad reipublicæ perniciem exagitauit, qui vniuersam Dei ecclesiam desiderauit ad excidium & vastitatem vocare. Hi, & qui eum sequuntur iudicium sacerdotum præsertim summi pontificis aspernantur: cùm dicat hoc loco Deus per Ezechielem: Cùm fuerit controuersia, stabunt in iudiciis meis, & iudicabunt, &c.

Et sabbata mea sanctificabunt. Non ait: Et sabbata vestra, sed, & sabbata mea sanctificabunt. Loquitur de legis nouæ festiuitatibus: de legis autem veteris festiuitatibus ait apud Esaiā: Calendas vestras & solēnitates vestras odiuit anima mea. Esai. 1. Non erant durāte lege festa illa mala, sed erant cessatura enuntiato euangelio, erántque Deo molesta ob Iudæorū impietatē. Atsi hodie in nostris festis non Dei honorē, sed nostrā quæsierimus voluptatē, & vanā lætitiam, solēnitates ipsas, quod in nobis est, maculabimus, deóque vsque adeò odibiles reddemus, vt dicat nobis: Calendas vestras & solēnitates vestras odiuit anima mea. Ad eas potest referri id, quod

quod ait in lamentis Ieremias: Viderunt eam hostes,& deriserunt sabbata eius. *Thren.1* Tunc hostes animæ, hoc est dæmones sabbata nostra subsanant, cũ nos in illis non Deo iusto, sed nostro appetitui deprauato paremus. In huiusmodi festiuitatibus amittimus puerum Iesum,& pro lætitia miseriam compa- *Luc 2* ramus. *Simile.* Qui in festiuitatibus tempus terunt in choreis & tripudiis,& ludis aliis, diémque in vanis suis gaudiis consumunt, vt parum remaneat ad missæ sacrificium,& ad concionem euangelicam audiendam,pulpam & musculum vorant, & in appetitus suos consumunt,ossa autẽ cultui diuino relinquũt. *Simile.* Vt qui amicum inuitat ad prandium, debet cibos ad inuitati gustum præparare,non ad suum: nam si conuiua dulcibus dapibus delectetur ipse verò eas conficiat acres & salsas,quia illas ita appetit,manet ipse satisfactus, amicus verò illæpidus, nullum cõuiuij sentiens gustum,nullam suauitatem: sic in diuorum festis,in quibus Deum veluti ad prandium inuitamus,opus est, vt eas escas conficiamus, quæ illi sint gratæ,non autem vano nostro appetitui iucundæ: nam si illum ludis ad mundi illecebras & impietates excitantibus, quibus noster oblectatur appetitus,honorare voluerimus, manebit ille esuriens, nos autem saturi. Faciunt homines in diuorum festis tripudia, thyasos, saltatriculas humeris vectas,pungunt & feriunt tauros in circo, vt stimulis incitati irritentur ad cursum, & ad occidendos homines exagitentur. Denique eos faciunt ludos, ea exhibent spectacula,quibus ipsi oculos reficiũt, sed quibus Deus minimè delectatur. Quantò melius esset dies festos in cultu diuino, eleemosynis, precationibus,& aliis huiusmodi operibus piis trãsigere, quàm in ludis Christiano populo indecentibus. Non damno populi spectacula etiam ad corporis oculos recreandos pertinentia, dummodò sint honesta & moderata: sed ea velim à principibus & præsulibus Christianis prohiberi, quæ vanã & impiam sapiunt Gentilitatem à verò Dei cultu abhorrentia,& turpes illecebras incitantia.

Et ad mortuum hominem non ingredietur. Intuere quanta in veteris legis sacerdotibus puritas requireretur: vt intelligas quanto maiorem eam debeant habere nouæ legis sacerdotes, qui nõ solùm debent ab omni maleficio abstinere,sed etiam mẽtem ipsam,& omnem animi agitationem purã integrámque seruare. Per mortuos eos intellige, qui sunt sceleribus astricti,qui ob mortiferum peccatũ *Matt.8* mortui appellantur. De his ait Dominus: Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Præcipit Deus sacerdotibus ne mortuos tangant, hoc est ne impio- *Simile.* rũm hominum vtantur familiaritate. Vt enim molaris dens vnus corruptus alios contactu corrũpit: sit nefarius homo impietate sua alios inficit & per- *Psal.1.* dit. Id intelligens diuinus vates aiebat: Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit:& in cathedra pestilentię non se- *1.Cor.5* dit. Et diuus Paulus in prima ad Corinthios: Modicum fermentum totam massam corrumpit. Et Christus Deus noster: Cauete à fermento pharisæo *Luc. 12* rum. Et alibi: Attendite à falsis prophetis, qui ve- *Mat.7* niunt ad vos in vestimentis ouium intrinsecus autem sunt lupi rapaces.

Leui.21 *Nisi ad patrem & matrem.* Videtur locus hic repugnare loco illi Leuitici: Ad omnem mortuum non ingredietur omnino: super patrẽ quoque suo & matre non cõtaminabitur. At nulla est inter hæc duo loca repugnantia, nam Leuiticus loquitur de summo sacerdote, Ezechiel autem hîc de sacerdotibus.

Et postquam fuerit emundatus Id est, si sacerdos se mortui contactu polluerit, aqua expiationis se *Num.8* mundabit, vt est libro Numerorum mandatum. Et septem diebus non poterit ingredi sanctuariũ,quibus transactis ingredietur.

Non erit autem eis hæreditas, ego hæreditas eorum. Id est,sacerdotes non habebunt hæreditatem,nam ego,inquit Deus,ero eis hęreditas. Hoc est oblatis mihi sustentabuntur. Omnes tribus Israelis habebant in terra promissionis possessiones & hæreditates præter tribum Leui, quæ erat tribus sacerdotum. Qua de re vide Deuteronomium. 18. & Nu- *Deu. 18* meros 18. & diuum Paulum in prima ad Corin- *Nu.18* thios. Nam qui altari seruiebant, eo seipsos susten- *1. Cor.9* tabant. Poterant nihilominus sacerdotes loca quędam possidere ad habitandum,& pecora alenda, vt videre licet in libro Iosue, & apud hunc nostrum *Iosue 21* Ezechielem capite vltimo,non autem hęreditatem *Infr.48* more aliarum tribuum.

Victimam & pro peccato & pro delicto comedent. Nimirum sacerdotes. Ita pręceperat Deus libro *Nu.18* Numerorum capite decimooctauo,& Deuterono- *Deu.18* mij decimooctauo. Per Oseam etiam ait Deus lo- *Ose.4* quens de sacerdotibus: Peccata populi mei comedent. Acsi dicat: Sacerdotes comedẽt victimas oblatas pro peccato à populo meo. Solet diuina scriptura hostiam oblatam pro peccato peccatum vocare. Ita intelligitur id, quod ait in secunda ad Corinthios diuus Paulus: Eum, qui non nouerat pec- *2. Cor.5* catum,pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeret iustitia Dei in ipso. Quasi dicat: Deus pater filium suum vnigenitum,qui peccatum non fecerat,fecit pro nobis sacrificiũ pro peccato, vt nos per ipsum iusti essemus. Et in epistola ad Romanos: Deus fi- *Rom.8* lium suum mittens in similitudinem carnis peccati,& de peccato damnauit peccatum in carne,vt iustificatio legis impleretur in nobis. Dãnauit Deus peccatum: de peccato, siue per peccatum, hoc est per Christum, qui se hostiam constituit pro peccato. Primasius tamen episcopus Vticensis ita hunc locum interpretatur. De carne,quę in nobis antea seruiebat peccato, vicit peccatum non peccando, quemadmodum siquis de barbaris vincat barbaros. Vel sic: de peccato Iudęorum, qui occiderunt Dominum,peccatum diaboli,quo hominem implicuerat,condemnauit: sicut ad Hebræos scriptũ est: Vt *Heb.2* per mortẽ destrueret eum,qui habebat mortis imperium. Et rectè mors peccatum dicitur, quam de peccato constat esse generatam. Hæc ille.

Et omne votum in Israel ipsorum erit. Id est,omne quod ex voto obtulerint filij Israelis, erit sacerdotum. Ita dictum fuerat libro Numerorum. *Nu.18*

Et primitiua omnium primogenitum. Id est omnia primitiua,quæ sunt primogenita.

Vt reponat benedictionem domui suæ. Hæc est, vt sacerdos his donis domum suam impleat: Benedictio in diuinis literis idem aliquando est quod donum. Nam primo Regum scriptũ legimus, petiisse Dauidem à Nabale per nuntios suos, vt mitteret ei *1. Reg. 25.* benedictionem. Significat etiam sufficientiam rerum:& est sensus: Omnes hæ oblationes erunt sacerdotũ, vt habeant domi necessaria familiæ suæ.

Omne morticinium. Hoc etiam habetur capite. *Deu.14* 14. Deuteronomij, & 17. atque 22. Leuitici. Morti- *Leu.17. & 22.* cinium dicitur id, quod est suffocatum, vel morbo extinctum absque sanguinis effusione. Eos repellit Deus, qui in sanguine suo, hoc est peccato suo mortui sunt, & qui à bestiis, hoc est à dæmonibus capiũtur: de quibus bestiis id potest intelligi, quod dicitur *Psal.73* in psalmo: Ne tradas bestiis animas confitentes tibi.

ANNOTATIONES EX Hebræo in cap. XLIIII.

Eritque clausa principi: princeps ipse sedebit in ea. Septuaginta habent: Et erit clausa, quia dux hic se- *Mich.5* debit in ea. Hic est dux ille, de quo ait Michæas *Matt.2* propheta: Ex te enim exibit dux, qui regat populũ meum Israel. Pagninus habet: Eritque clausa principis, principi erit, ille manebit in ea. Acsi diceret, Porta hæc semper clausa erit illius principis, qui verè est princeps, & ipse nouem menses in eius sa- *Mat.28* cratissimo vtero manebit. De principe illo loquitur, qui de se ait: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Huius principis imaginem gere- *1.Par.11* bat Dauid, cui dixit Deus, vt est in primo Paralipomenon scriptum: Tu pasces populũ meum Israel, & tu eris princeps super eum. Hunc, qui habet ęter- *1.Pet.5* num principatum appellat diuus Petrus principẽ *Apoc.1* regum terræ, & Ezechiel principem principẽ: hoc est nomine & re principatum habentem. Tharghũ ita vertit hunc locum. Eritque clausa, erit principis, princeps ipse sedebit in ea. Poterat rectè trãsferri: eritque clausa principi principum, ipséque sedebit in ea: In Hebraico pro principe est נשיא nasi à verbo נשא nasa, quod significat extollere, & eleuare, quod princeps in sublime efferatur, & su- *Gen.23* per alios eleuetur. In libro Genesis scriptum legimus, dixisse filios Heth Abrahamo: Princeps Dei es apud nos vbi pro principe est nomen hoc. Volentes eum magnum principem appellare, principem Dei appellant: ea enim quæ Dei sunt, magna quippe sunt. Et quoniam proprium est principis parcere subiectis veniam suppliciter petentibus, significat verbum hoc parcere, & cõdonare, & pro- *Gene. 4* pitium esse. Significat etiam recipere: & ita accipitur capit. 4. Genesis: vbi Deus dixit Caino dolorẽ presso, quòd Deus ad Abelum fratrem suum, & ad munera eius respexisset: Nonne si bene egeris, recipies? Subaudi, mercedem à Deo. Vbi pro recipies est in hebraico verbum hoc nasa. Quam ob causam verti poterat locus ille: Nonne si bene egeris, erit parcere? Acsi dicat. Si pœnitẽtiam egeris, & in virtutum actiones incubueris, parcet tibi Deus, condonabit tibi peccatum tuum, eritque tibi propitius. Tharghũ habet: Nonne si rectè feceris, remittentur tibi opera tua? Sin autem non benefeceris, ad diem iudicij peccatum tuum reseruatur. Illud *Ose.1* etiam, quod ait apud Oseam Deus: Non addam vltrà misereri domui Israel, sed obliuione obliuiscar eorum: poterat verti: Non addam vltrà misereri domus Israelis, sed in vniuersum eos à facie mea tollam. Pro obliuiscar enim est in Hebraico verbum, quod potest esse nasa, vel naxa, naxa significat obliuisci, nasa præter alia significat tollere, & extollere. Loquebatur Deus illic de decem tribubus Israelis, quæ fuerant captæ ab Assyriis, & à Sammaria abductæ: ad quam præter paucos nunquam redierunt. Sed quoniam verbum hoc nostrum nasa parcere significat, vertit Ionathas Chaldæus: Non addam vltrà misereri Israelitarum, sed si conuersi fuerint, parcendo parcam eis. Poterat verti: Non miserebor amplius Israelitarum, sed eleuabo super eos inimicos, qui scilicet illos affligant, & in perpetua seruitute contineant. Ab hoc verbo Nasa deriuatur nomen seath, quod significat excellentiam, honorem, & dignitatem. Id quod nos habemus in Ge- *Gen.49* nesi: Prior in donis, maior in imperio, vertit Pagninus: Excellentia, dignitas, & excellentia fortis. Qui locus poterat verti: Excellentia dignitatis, excellẽtia fortitudinis. Per excellentiam dignitatis intelligitur sacerdotium, per excellentiam fortitudinis regnum. Est igitur sensus: Tibi ô Ruben debebatur sacerdotium & regnum, cùm sis primogenitus, sed quia instar aquæ celeriter labentis fluxisti, non coercens libidinem, neutrum consequeris. Et ita *Exo.4* factum est: nam ex Rubem primogenito, nec sacerdotes descenderunt, nec reges: quin potius sacerdotium fuit translatum ad Leui, & regnum ad Iudam. Et quoniam primogenititus, qui donis his priuabatur, dicebatur priuari primogenitura, vertit Onchelus paraphrastes Chaldæus locum illum in hũc modum: Tu accepturus eras partes tres, primogenituram scilicet, & sacerdotium, & regnũ: sed quia secutus es voluntatem tuã sicut aqua effusa, non proficies, nec accipies portionem superexcrescentem. Hæc paraphrastes, qui respexit potius ad sensum, quàm ad verba. Hunc eundem sensum sequitur diuus Hieronymus in quæstionibus super Genesim. Diuus Ambrosius de benedictionibus patriarcharum per Ruben primogenitum, qui quoniam patrem suum affecit iniuriis, priuatus fuit regno & sacerdotio, intelligit populum Idaicum, quem Deus vocabat filium suum primogenitum, qui quoniam Deum vulnerauit, in eum contumelias iecit, eúmque cruci affixit, fuit deiectus, & ab eo regnum & sacerdotium meritò ablatum. Eodẽ modo Eucherius & Isidorus per Ruben populum Iudaicum interpretantur. Deriuatur etiam ab hoc verbo nomen nasi, quod principẽ significat, & rem excelsam, principatum super alias obtinentẽ, quo vsus est hoc loco Ezechiel.

Errauerunt à me post idola. Septuaginta habent: Cùm erraret Israel à me post cogitationes suas. Ita enim pro post idola transtulerunt: ὀπίσω τῶν ἐνθυμημάτων. Turpes & inanes cogitationes idola esse asseuerarunt.

Non accingentur in sudore. Pro in sudore est in Hebraico ביזע baiazach. Nomen iezach sudorem significat, & laborem: vt Genesis tertio: In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Acsi dicat: in labore magno: solet enim vultus sudorem emittere in magno aliquo labore. Est igitur sensus: Non erunt nimis arctæ sacerdotum vestes, ne cum labore accingantur. Huic interpretationi fauet versio septuaginta, ita habens: οὐ περιζώσονται βίᾳ. Hoc est, non accingentur violenter, seu cum violentia. Quidam existimant verba hæc esse in hunc modum intelligenda: Non se accingant sacerdotes in locis, vbi præcipuè sudor solet erumpere, veluti in axillis & pudendis. Ionathas Chaldæus habet: Non accingens se super lumbos suos: sed super cor suum. Acsi diceret: Media illa corporis parte se accingent, vbi

cor

cor humanum situm est. Pagninus vertit: Non accingent se sacerdotes, sed nõ postquam sudor eruperit, ne vestes sacerdotales coinquinentur.

Non erit autem eis hæreditas: ego hæreditas eorum. In nonnullis codicibus particula, non notata est obelo, tanquam non sit de textu, sed addita aliunde, eámque ob causam iugulandam esse censent, & delendam. In Hebraico certè talis particula nõ est, nec in translatione Complutensi, quæ ita habet: Erit autem eis hæreditas, ego hæreditas eorum. Vt sit sensus: Hæreditatem quidem habebunt sacerdotes, sed hæreditas hæc non erit terrena, sed diuina: ego enim sum hæreditas eorum. Huic interpretationi fauet trãslatio septuaginta ita habens: Et erit eis hæreditas ego Dominus: ego Dominus hæreditas eorum, & Pagnini ita vertentis: Erit sacerdotiũ eis in hæreditatem: ego hereditas eorum. Vbi vides eum non posuisse particulam, non. Sed etsi addatur hæc particula, non, possunt tamen verba hæc ad eandem reduci intelligentiam: vt sit sensus: Non erit sacerdotibus hæreditas terræ instar aliarũ tribuum, sed Dominus oblationes illis suppeditans, eis pro hæreditate sufficiet.

Argumentum Capitis XLV.

Agit de diuisione terræ possidendæ, ab ea diuersa, quæ facta fuit tempore Iosue: nam ex tota terra promissionis quatuor portiones separantur, quarum prima deputatur templo & sacerdotibus, altera leuitis, tertia ciuitati, quarta principatum obtinenti. Exhortatur principes vt studeant clauũ regni firmiter tenere, & in magnis etiam fluctibus gubernacula reipublicæ rectè tractare, ne opinionibus inflati, in erroribus intolerandis versentur, ad idque inducantur superbia, vt iura diuina & humana peruertant, propter eam, quam multi sibi opinionis errore fingunt dignitatem. Nihil enim debet principibus magis esse in optatis, nihil antiquius, nihil præstabilius, quàm Deum ardenti amore amplecti, rectam iustitiam colere, & ad certã eius normam omnes suas actiones dirigere.

CAPVT. XLV.

A CVmque cœperitis terram diuidere sortitò, separate primitias domino, sanctificatum de terra, longitudine vigintiquinque millia, & latitudine decẽ millia: sanctificatum erit in omni termino eius per circuitum. Et erit omni ex parte sanctificatum quingẽtos per quingentos quadrifariam per circuitum, & quinquaginta cubitis in suburbana eius per gyrum. Et à mensura ista mensurabis longitudinem viginti quinque millium, & latitudinem decem millium, & in ipso erit templum, sanctúmque sanctorum. Sanctificatum de terra erit sacerdotibus ministris sanctuarij, qui accedunt ad ministerium domini. Et erit eis locus in domos, & in sanctuarium sanctitatis. Vigintiquinque autem millia longitudinis, & decem millia latitudinis erunt leuitis, qui ministrant domui. Ipsi possidebunt viginti gazophylacia. Et possessionem ciuitatis dabitis quinque millia latitudinis, & longitudinis vigintiquínque millia secundum separationem sanctuarij omni domui Israel. Principi quoque hinc & inde in separationem sanctuarij, & in possessionem ciuitatis contra faciem separationis sanctuarij, & contra faciem possessionis vrbis, à latere maris vsque ad mare, & à latere oriẽtis vsque ad orientem. longitudinem autem iuxta vnam quamque partem à termino occidentali vsque ad terminum orientalem. De terra erit ei possessio in Israel: & non depopulabũtur vltrà principes populũ meum, sed terram dabunt domui Israel secundum tribus eorum. Hæc dicit Dominus Deus. Sufficiat vobis principes Israel: iniquitatem B & rapinas intermittite, & iudicium & iustitiam facite, separate confinia vestra à populo meo, ait Dominus Deus. Statera iusta, & ephi iustum, & batus iustus erit vobis. Ephi & batus æqualia, & vnius mensuræ erunt, vt capiat decimam partem cori batus & decimam partem cori ephi: iuxta mensuram cori erit æqua libratio eorum. Siclus autem viginti obolos habet, porrò viginti sicli, & vigintiquinque sicli, & quindecim sicli manam faciunt. *Exo.30.b. Leu.29.c. Nu.3.g.*

EXPLANATIO.

Cumque ceperitis terram diuidere sortito. Ita vt quilibet habeat suam sortem & partem, separabitis portionẽ domino, eritque sancta. Hoc est separabitis terram sacerdotibus Domino seruientibus, quæ erit sancta. Portionem sacerdotum appellat primitias Domino, & puippiam sanctificatũ, quoniam sacerdotes erant cultui diuino dedicati. Explicans autem Deus quantitatem terræ sacerdotum ait, debere habere in longitudine vigintiquinque millia calamorum: in latitudine autem decem millia.

Et erit omni ex parte sanctificatum quingentos per quingentos. Hoc est, ex hac sacerdotum terra accipietur spatium quoddam quadratum pro templo ædificando, & habebit quod libet latus huius spatij quingentos calamos. Hæc erit quantitas muri exterioris totum ædificium cingentis. Cùm calamus vnus contineat sex cubitos, & quodlibet quadrum quingentos occupet calamos, apertè ostẽditur quodlibet quadrum tria millia cubitorũ occupare. Cùm autem quater tria millia efficiant duodecim millia, necessariò concluditur, totum hoc ædificium duodecim millia cubitorum in exteriore superficie occupare. Qua de re capite 40. disseruimus. Id autem quod ait fore spatium hoc ex omni parte sanctificatum, indicat templi reuerentiam, & sacerdotum sanctitatem: de quibus dicitur in Exodo: Sacerdotes, qui accedunt ad dominum, sanctificentur: De templo autem dicitur in psalmo: Sanctum est templum tuum, mirabile in æquitate. *Exo 19. Exo.19. Psal.164*

Et

Et quinquaginta cubitos in suburbana eius. Id est, & erit extra ædificium hoc suburbium quoddam cingens totum illud, in quo suburbio nulla erit domus, nulla arbor, sed erit vel vti circus quidam in templi reuerentiam: qui circus habebit in latitudine cubitos quinquaginta per gyrum. Per hũc enim numerum significatur spiritualis libertas, & priuilegia eorum, qui templo Dei seruiunt, iobileus enim quinquagenario numero deputatur, vt constat ex libro Leuitici & Numerorum. Pro suburbano habent septuaginta spatium: hoc est atrium vacuum.

Leui. 25
Nu. 36.

Et à mensura ista. Hoc est, prope hanc terram mensuratam, dedicatam sacerdotibus, alia pro Leuiticis portio mensurabitur habens in longitudine viginti mille calamos, & in latitudine decem mille.

Et in ipsa erit templum. Id est in spatio mensurato pro sacerdotibus ædificabitur templum. Aspicis sacerdotes, qui de templo edebant, debere iuxta templum habitare. Quod perpende pro præsulum residentia. In libro etiam Numerorum dicebat Deus sacerdotibus & Leuitis: Excubate in custodia sanctuarij. Vt ianitor, cui claudendi & recludẽdi demandata est cura, ad ianuam debet assistere, & nauis gubernator ad clauum sedere: sic præsul in ecclesia sua absque dubio debet residere, & oues suas præsentia, doctrina, & vitæ exemplo pascere. Quis non videt hæc munera præsentiam requirere personalem? Si bonus pastor tenetur vitam suam pro ouibus suis ponere, quî fieri potest, vt ob lucrum suum aut voluptatem, aut ob metum temporalis cuiusdam periculi possit ab ecclesia sua discedere, & oues suas in periculo relinquere? Petro dixit Deus: Pasce oues meas. Non dixit: Deuora eas, esto Dñs earũ, tonde illas: sed pasce eas. Vbi vides prælati ecclesiastici munus pascere esse & operari. Id voluit Dñs significare, cùm mittens discipulos suos concionatum non dixit: Messis quidem multa, præsules autem pauci: sed operarij autem pauci. Operarios eos vocat non Dominos otiosos. Vnde diuus Paulus in epistola ad Timotheum. Qui, inquit, episcopatum desiderat, bonũ opus desiderat: Non dicit bonum dignitatem, bonas diuitias, bonas delicias, bonos reditus, sed bonum opus, seu laborem. Et in 1. ad Thessalonicenses: Rogamus vos fratres, vt noueritis eos, qui laborant inter vos, & præsunt vobis in Domino, & monet vos, vt habeatis illos abundantiùs in charitate propter opus illorum. Et in secunda ad eosdem: Si quis non vult operari, neç manducet. Vide quemadmodum opus & laborem præsulum commendet. In secundo Genesis capite scriptum legimus adduxisse Deum animalia ad Adam, vt videret quid vocaret ea. Si Deus volebat, vt Adam animalia cognosceret, quòd esset præpositus illis, quid respondebunt pastores, qui oues sibi commissas nec vident, nec cognoscunt, nec curant? Aspicis igitur apertè necessariam esse corporalem residẽtiam pastoribus ad laborem officij exercendum. In concilio Lateranẽsi sancitum est, ne ecclesiasticum ministerium committatur, nisi ei, qui residere in loco, & curam ecclesiæ per seipsum valeat exercere. Quam ob causam arctissimè ibi inhibetur, ne quis duas parœcias, quibus per se residere non possit, valeat retinere, nec fructus earum percipere. Quando diuus Paulus in epistola prima ad Timotheum dixit, præsulem vnam solam vxorem posse habere, quibus verbis prohibet bigamum ordinari, inhibet etiam eum plures vsurpare ecclesias. Ita locum illum diuus Ambrosius in libro de dignitate sacerdotali interpretatur. At nunc quot sunt, qui plures habent ecclesias, plura beneficia incompatibilia? Filij Heli sacerdotis rapina pascebantur: nam cùm aliquis victimam immolaret, veniebat puer, dum carnes coquerentur, & mittebat fuscinulam tridentem in ollam aut lebetem, & quicquid extollebat fuscinula, capiebat sibi sacerdos. Ex quo efficiebatur, vt multi molestia affecti à sacrificiis domini desisterent. Eodem modo nunc non nulli sacerdotes multa beneficia incõpatibilia fuscinula & harpagine multorum dentiũ seu vncinorum capiunt, & illa omnia connectunt: & falsa narratione ad summum pontificem relata, ea comedunt & possident ad redditus & diuitias respicientes, animas autem subditorum parum curantes. Vt impiæ mulieres, quæ vt pariunt, infantulos exponunt, & vt aiunt vulgò fortunæ committunt, vt alieno lacte nutriantur, aut pereant, debet graui supplicio puniri: sic præsules, qui vt liberiùs se dedãt voluptatibus, ecclesias suas aliis committunt curandas, vt aliena alantur doctrina, aut penitus destituantur, grauissimum crimen incurrunt, cuius debitas pœnas domino persoluent: iis enim aliquando magnas ecclesias committunt, qui imperiti sunt, & indigni. Vt qui primo musicã ediscunt, lyras nonnullas perdunt & obterunt, sic non sine populi detrimento ecclesias curandas accipiunt, qui ad tam graue ministerium indocti accedunt & ignaui. Quare ecclesiastici præsules residere debent, & ecclesias suas iustè & sapienter regere. Multa sunt cõcilia, quæ hoc præcipiunt, multa summorum pontificum decreta, quæ ideo non connumero, quia penè sunt innumerabilia. Sed si volueris sanctorum doctorum authoritates videre hanc veritatem apertè contestantes, lege Augustinum in libro de pasto. Gregorium Nazianzenũ in oratione de statu episcopali, Hieronymum in epistola secunda ad Oceanum, Ambrosium & Gregorium in pastoralibus, Chrysostomum in libris de sacerdotio, Bernardum sermone septuagesimoseptimo in Cantica. Post quos omnes fuit hoc etiam decretum in sancto concilio Tridentino sessione. 6. in decreto de reformatione: & sessione 23. in decreto etiam de reformatione.

Nu. 18.
Ioan. 10.
Ioan. 20
Luc. 10.
1. Tim. 3.
1. Thess. 5
2. The. 3
Gene. 2.
1. Tim. 3
1. Reg. 2.
Simile.
Simile.

Et possessionem ciuitatis dabitis. Hoc est, separabitis terræ portionem ciuitati cõdendæ, ipsiúsque ministris & seruitoribus. Habebit autem hæc portio quinque millia calamorum in latitudine, & vigintiquinque millia in longitudine: quæ longitudo erit æqualis longitudini terræ sacerdotum. Ideo ait: Secũdum separationem sanctuarij. Acsi diceret: quemadmodũ in portione separata sacerdotibus, in qua debet esse sanctuarium. Vel secũdum separationem sanctuarij, hoc est è regione portionis sacerdotum & leuitarum.

Principi quoque hinc & inde in separationem sanctuarij. Id est, dabitis etiam principi portionem & terram ex vtraque parte sanctuarij, ita vt separetur à sanctuario: sitque iuxta portionem sacerdotum templo seruientium, & iuxta portionem ciuitatis. Habebítque hæc principis portio duo latera, vnum ad orientem, alterum ad occidentẽ ita disposita, vt por

vt portiones ſacerdotum & leuitarum cum templo & vrbe ſint in medio conſtitutæ. Oſtendit hic locus debere principes ſacerdotibus, rebúſque eccleſiaſticis fauere, eaſque vndíque protegere & ſeruare, & legi Dei obedire. Ideo illis præcipiebat Deus, Deu.17. vt deſcriptum ſibi haberet Deuteronomium legis.

A latere maris vſque ad mare. Hoc eſt à parte occidentali porrigetur ad occidentem. Hoc mare eſt mediterraneum, quod eſt ad occidentem reſpectu Hieroſolymæ. Vult ſignificare tantam eſſe latitudinem portionis principis verſus orientem & verſus occidentem, quanta eſt latitudo trium aliarum portionum. Pro à latere maris vſque ad mare tranſtulit Pagninus: Ab angulo occidentali vſque ad occidentem.

Sufficiat vobis. Subauditur portio veſtra. Exhortatur principes Iſraelis: acſi dicat illis: Nolite iniuriã ſubditis inferre, eorúmque diuitias ſubripere, & in gurgitem vanitatis profundere. Eo enim adducuntur nonnulli principes, vt eos iuſtitiæ capiat obliuio, cùm fuerint facibus cupiditatis incitati: vos autem date operam, ne quicquam inferatis domum præter memoriam nominis ſempiternam. Veſtra iuſtitia & ſapientia regnum illuſtrate, & ad ſum-Sup.22. mam amplitudinem perducite. De regibus auaris & iniuſtis dixerat antea: Principes eius in medio illius quaſi lupi rapientes prædam: ad effundendum ſanguinem, & ad perdendas animas, & auarè ſectando lucra. Alcamenes cuidam percontanti quo pacto quis regnum optimè ſeruare poſſet, Si lucrum inquit, non magnifecerit. Et Ageſilaus dicebat, principis eſſe, non deliciis, ſed temperantia & fortitudine priuatis hominibus antecellere. Et quoniam principum eſt iuſtè ac rectè iudicare, ait illis Deus: Iudicium & iuſtitiam facite. Hoc eſt, ad iuſtitiæ normam omnia dirigite. Idem Eſai.1. eſt quærere iudicium, vt apud Eſaiam: Quærite iudicium, ſubuenite oppreſſo. Accipitur aliquan-Ioan. 5. do iudicium pro damnatione, vt in teſtimonio illo Chriſti apud Ioannem: Procedent qui bona fecerunt, in reſurrectionem vitæ, qui verò mala ege-Eod. 7. rint, in reſurrectionem iudicij. Aliquando pro punitione, vt in Exodo, vbi ait Deus: Educam exercitum & populum meum, filio Iſrael de terra Ægypti per iudicia maxima: hoc eſt puniendo maximè Ægyptios. Vbi ſeptuaginta interpres tranſtulerũt: cum vltione. Significat etiam iudicium ipſum officium ſeu adminiſtrationem iuris, præſertim cùm connectitur cum iuſtitia: vnde facere iudicium & iuſtitiam eſt rectè & iuxta verum & æquum ius iudicare: quomodo accipitur hoc loco, & libro ſecũ-2.Reg.8 do Regum 8. Faciebat Dauid iudicium & iuſtitiam omni populo: & aliis in locis. Illud eſt hoc loco aduertendum, in hac diuiſione prius factam eſſe mẽtionem ſacerdotum, quàm principis: quoniam in eccleſia Chriſti in ſpiritualibus regis ſubiiciuntur ſacerdotibus, illis peccata ſua confitentes, & ab illis abſolutionem eorum, & alia Chriſti ſacramenta recipientes, eoſque magnoperè venerantes. Habent quidem reges terræ vinculi poteſtatẽ: poſſunt enim homines nefarios in carcerem coniicere, eoſque ab illis abſoluere: & quæ confecerint in terra, erunt rata in cœlo, & à Deo confirmata. Ita enim illis dixit Deus: Quorum remiſeritis peccata, remittentur Ioan.20 eis, & quorum retinueritis, retenta ſunt. Vide quid Mat.16 Chriſtus dixerit diuo Petro: Quodcúmque ligaueris ſuper terram, erit ligatum & in cœlis, & quodcúnque ſolueris ſuper terram, erit ſolutum in cœlis. Quæ verba poſtea apoſtolis dixit apud Matheũ. Mat.18 In 3. libro de ſacerdotio ait ita Chryſoſtomus: Sacerdotium quidem tanto eſt regno excellentius, quantum ſpiritus & carnis interuallum eſſe poteſt. Ambroſius in lib. de dignitate ſacerdotali hæc verba ſcripta reliquit: Si regum fulgori compares ſacerdotem, & principum diademati, longè erit inferior rex, quàm ſi plumbi metallũ cum auri compares fulgore: quippe cùm videas regum colla & principum ſubmitti genibus ſacerdotũ: & exoſculatis eorum dextris orationibus eorum credunt ſe communiri. Aſpicis igitur altiores eſſe ſacerdotes regibus & principibus in rebus animam concernentibus. At in rebus prophanis reges non ſubiiciuntur ſacerdotibus. Nec verum, eſt quod dicere poſſunt nonnulli, fuiſſe Hebræorum reges à ſacerdotibus electos, quales fuerunt Saul & Dauid: nam neuter eorum fuit à ſacerdote aliquo electus & in regia dignitate conſtitutus, ſed à Deo, etiamſi electio illa fuerit à ſacerdote publicè oſtenſa, ſi fortaſſe Samuel erat ſacerdos. Fuit quidem electio illa à Deo, ſed vnctio fuit à Samuele ex Dei præcepto miniſterialiter celebrata, vt libro primo Regum diuinæ litteræ teſtantur: vbi ad literam hæc ſunt verba: Tulit Samuel lenticulam olei, & effudit ſuper caput Saulis, & deoſculatus eſt eum, & ait: Ec-1.Reg.10 ce vnxit te Dominus ſuper hæreditatem ſuam in principem. Et paulò pòſt oſtenſo Saule dixit Samuel populo: Certè videtis quem elegit Dominus. Dauid etiam à Deo fuit electus, non à Samuele. Et 1.Reg. licèt hi duo reges fuiſſent electi à Samuele, non 16. inde ſequitur, fuiſſe eos electos à ſacerdote: nam Samuel propheta fuit, & vir omni ſapiẽtia & iuſtitia præſtanti, ſacerdos autẽ, vt mea fert opinio, non fuit: tametſi multi eum fuiſſe ſacerdotem arbitrentur. Lege vtrúnque teſtamentum, nuſquam inuenies eum fuiſſe ſacerdotem. Imò diuus Auguſtinus libro quæſtionum veteris & noui teſtamenti, quæſtione 46. eos aſſerit in errore verſari, qui dicunt eum auctum ſacerdotio fuiſſe. Quam ſentẽtiã Ioãnes Arboreus in ſua Theoſophia non ſolùm ſequitur, ſed grauiter defendit. Et quamuis ſacerdos fuerit Samuel, nunquam tamen inuenies ei Saulẽ aut Dauidem in temporalibus paruiſſe: nec vllum Hebræorum regem quo ad ea fuiſſe ſubditum ſacerdotibus, quatenus ſacerdotes erãt: etiamſi Samueli & aliis, quatenus iuſti, & ſapientes erant, & Dei nũtij parêre tenerentur in rebus iuſtis & à Deo præceptis. Ad hoc non erat ſacerdotibus obtemperare, ſed Deo. Habent enim reges in temporalibus ſuperiorem neminem, etiam ſi in ſpiritualibus ſacerdotibus ſubiiciantur. Quam ob cauſam hoc loco ſacerdotes illis præponuntur. Et quoniam diſtincta ſunt munera ſacerdotum, & eorũ, qui rempublicam in temporalibus gerunt gubernandam, ideo hoc loco diſtinguuntur eorum portiones. Moyſes primus Hebræorum princeps lumine diuinæ gratiæ illuſtratus Aaroni ſacerdoti ſpiritualia Exo.28. demandauit, ſibi temporalia gubernanda reliquit. Romulus primus Romanorum rex naturali ſplendore illuminatus inſtituit ſacra quædam, quæ conficerentur à ſacerdotibus, eos in iis, quæ ad religionem concernebant, præficiẽs, ſibi autem regni gubernaculum reliquit: exiſtimans difficillimum eſſe

regno

regno simul & sacerdotio satisfacere. Authores sunt Marcus, Varro, Dionysius Halicarnasseus, Antonius, Sabelicus, Blondus Forliuiensis, & alij. Sacerdotis munus est religione, & rerum diuinarum doctrina populum imbuere, eius peccata sacramẽtis expiare, & pro illo ad Deum pias crebrásque precationes fundere. Regis autem munus est iustitiam seruare, eorum, qui se in ipsius tutelam tradiderint, salutem & pacem tueri, & tandem viros laude dignos præmio afficere, impios verò iuxta scelerum quantitatem & qualitatem punire. *Simile.* Quemadmodum cùm brachij, quod vulnere habebas traiectum, adeptus es sanitatem: aut febrem ob nimiam ciborum abundantiam vigentem expulisti, fuistíque ad pristinam dignitatem restitutus, apertis signis ostendisti, robustam ac fortem te habere naturam, siquidem cùm esset ab ægritudine oppugnata, expugnata tamen non fuit, sed te ad pristinum reduxit vigorem: sic etsi multos videas delinquentes ex iustitia puniri, & vita priuari, suorúmq; flagitiorum pœnas debitas variè persoluere, debet tamen intelligere, validum esse, & vigore ac fortitudine roboratum corpus reipublicæ, quoniam vitiis resistit, ac maleficia, quæ sunt pessima ægritudinum genera expellit, & in sceleratos animaduertit, coërcens eos iustitiæ rigore & seueritate. Hoc tum fit, cùm princeps rectè gubernat, cùm bonis fauet, noxios autem castigat, cùm fert opem patriæ, succurrit cõmuni saluti, intercludit omnes seditionum vias: quo fit, vt & sacerdotes & ciuitatem tueatur. Eam ob causam eius portio tres alias portiones, nempe sacerdotum, leuitarum, & vrbis ex vtráque parte continet in medio. Sed quoniam nõ eas rectè tuebitur, si cupiditatis diuitiarum stimulis agitatus aliena diripuerit, præcipit ei Deus hoc loco, vt sit portione sua cõtentus, dicens: Sufficiat vobis principes Israel.

Statera iusta, & ephi iustum, & batus iustus erit vobis. Statera instrumentum est, quo res ponderãtur: Ephi est mensura aridorum: batus mensura liquidorum. *Pro. 11.* Omnia hæc debent esse iusta & æqualia. *Pro. 20.* Nam, vt ait in Prouerbiis Salomon, Statera dolosa abominatio est apud Deũm. Et iterum: Pondus, & pondus, mensura & mẽsura, vtrúmque abominabile est apud Deum. *Leu. 18* In libro Leuitici sunt hęc verba literis mandata. Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura: statera iusta, & æqua sint pondera, iustus modius, æquúsque sextarius. Etsi hæc de ponderibus & mẽsuris intelligantur ad literam, tamen existimo esse præcipuè ad iustitiam & æquitatem, & animi iudicium referenda. Oportet iustitiam, quæ in æqualitate consistit, seruare, & res omnes iusta statera metiri. Qui fluxa pro æternis eligũt, apud quos maioris ponderis sunt incerta & caduca, quàm certa & immortalia, falsam habent iudicij bilancem, & mendaces sunt in ponderibus suis. Diuitiæ, magistratus, mundi honores & voluptates, & cætera huiusmodi, quæ decepti mortales magnifaciunt, in Salomonis mortalium sapiẽtissimi statera nullius sunt ponderis, nullius pretij, vana sunt, *Eccle. 1.* & ipsa vanitas. Vnde ipse ait: Vanitas vanitatum: & omnia vanitas. Id dixerat antea iis verbis eius *Psal. 61.* pater in psalmo: Veruntamen vani filij hominum, mendaces filij hominum in stateris, vt decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Vbi Euthymius per stateras intelligit iudicia, dicens: Corrupta est in mortalibus iudicij sedes, quoniam eligunt instabilia pro stabilibus, & mala pro bonis. Verùm ex Hebraico possunt hæc ita transferri. Certè vani filij hominis, mendaces filij viri, in stateras si ascendant, ipsi pariter leuiores erunt vanitate. Per filios hominis cõsuetudine linguæ Hebrææ homines intelligit obscuros, & infimo loco natos, per filios autem viri viros nobiles & illustri laude celebratos. Et ita est sensus: Tanta est mortalium vanitas, vt non solùm ignobiles & plebej, sed etiam clari & in hominũ celebritate versati sunt vsque adeo futiles & leues, vt si omnes in vnum collecti cum ipsa vanitate ponatur in bilance, præponderet vanitas ipsa, & illi tanquam leuiores sursum efferantur.

Siclus autem. Agit de iusto pondere pecuniæ. Qua de re vide cap. 30. Exodi, & 27. Leuitici, & 3. Numerorum. *Exo. 30. Leui. 27 Num. 3*

Et hæ sunt primitiæ, quas tolletis, sextam partem ephi de coro frumenti, & sextam partem ephi de coro hordei. Mensura quoque olei batus olei decima pars cori est, quia decem bati implent corum. Et arietem vnum de grege ducentorum de his, quæ nutriuit Israel in sacrificium & in holocaustum, & in pacifica, ad expiandum pro eis, ait Dominus Deus. Omnis populus terræ tenebitur primitiis his principi in Israel. Et super principem erunt holocausta, & sacrificium, & libamina in solennitatibus, & in calendis, & in sabbatis, in vniuersis solennitatibus domus Israel. Ipse faciet pro pec- F cato sacrificium & holocaustum, & pacifica expiandum pro domo Israel. Hæc dicit Dominus Deus. In primo mense, vna mensis sumes vitulum de armento immaculatum, & expiabis sanctuarium. Et tollet sacerdos de sanguine, quod erit pro peccato, & pones in postibus domus, & in quatuor angulis crepidinis altaris, & in postibus portæ atrij interioris Et sic facies in septima mensis pro vnoquóque, qui ignorauit, & errore deceptus est, & expiabis pro domo. In primo mense, quartadecima die mensis erit vobis paschæ solennitas, septem diebus azyma G comedentur. Et faciet princeps in die illa pro se, & pro vniuerso populo terræ vitulum pro peccato. Et in septem dierum solennitate faciet holocaustum Domino septem vitulos, & septem arietes immaculatos septem diebus, & pro peccato hircum caprarum. Et sacrificium ephi per vitulum, & ephi per arietem faciet, & olei hin per singula ephi. Septimo mense, quintadecima die mensis in solennitate faciet, sicut suprà dicta sunt per septem dies, tam pro peccato, quam pro holocausto, & in sacrificio, & in oleo.

Et hæ sunt primitiæ. In libro Deuteronomij præceperat

ceperat Deus dari primitias: hoc autem loco explicat earum quantitatem. In libro Leuitici, & in libro Numerorum præceptum erat à Deo literis mādatum, vt filij primogeniti expletis diebus purgationis deferretur ad templum, vbi domino pro illis offerretur agnus anniculus, & pullus columbæ, seu turtur: aut saltem per turturum, aut pullorum columbarum ab iis, qui ob inopiam agnum offerre non poterant. Quam ob causam sacratissima virgo Dei genitrix ob paupertatem suam non agnum obtulit, sed parturturum, aut duos pullos columbarum. Sed quid dico? imò agnum illum obtulit immaculatum, de quo aiebat sanctificatus Baptista: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hebræi Dei filios primogenitos offerebant, veluti primitias fructuū suorum: nos intentiones nostras, quæ in nobis sunt primo genitæ, illi offeramus. Priusquam aggrediamur opus aliquod, tribuamus Deo intentionem & voluntatem, & postea opus ipsum. Sunt quidem nonnulli, qui in bonis operibus intentionem separant à Deo, eam illi præripiūt, & mundo dedunt, Deum ipsum non curant, sed hominibus solùm placere desiderant. Quam ob causam in virtutis actione non ad ipsam virtutem respiciunt, sed ad eius speciem, similes pictoribus, qui ad imaginū colores & vmbras potiùs attendunt, quàm ad substantiam, & cum interiora contēnant, in exprimendis exterioribus omnes ingenij vires profundunt: & quantò magis intuentium oculos decipiunt, tantò excellentiores iudicantur. Vult Deus vt primogenita, hoc est cogitationes & intentiones ei offeramus, & cum illis agnum, id est māsuetudinem, & pullum columbæ, aut turturem, hoc est veram animi contritionem & puritatem, quoniam hæc volatilia vtuntur gemitu pro cantu, & puritatem quandā referunt. Nō vult Deus offerri sibi canes latrantes hoc est homines, qui alios lædant cōuiciis & maledictis, nec leones rugientes & crudeles, nec lupos rapaces, nec sues in libidinis volutabro iacentes, nec talpas, quæ cæcitate affectæ intra terram cōmorantur. Non vult offerri sibi vitia, nec homines illis īplicatos, ab eis desistere nolentes. Virtute oblectatur, & animi candore & viros virtute præditos diligit, qui non solùm ei opera, sed operum primitias, & primogenita offerre conantur: qui cum animo quærunt, qui ad illum seipsos extollunt, qui totam illi intentionem tribuunt, & in eo meditantur. Ideo aiebat Ecclesiasticus: Cogitatū tuum habe in præceptis Dei. Et Deus per Salomonem in Prouerbiis: Præbe fili mi cor tuum mihi. Heliotropium herba est solaris, sic dicta, quod se circumagat cum sole: eius ortum manè spectat, eiusq; cursum sequitur ad illum folia vertens: at radicem nunquā mutat: semper eam habet in terra defixam: sic multi solem iustitiæ Christum Deum nostrū sequi videntur, sed foliis & apparentiis, cùm radicem, hoc est intentionē habeant intra terrā, vbi est eorum thesaurus, iuxta id, quod ait dominus: Vbi est thesaurus tuus, ibi & cor tuū. Cor habent in terra fixum, & intentionē in rebus terrenis & caducis locatam. Hi etsi Deo opera videantur tribuere, operum tamen primitias illi nequaquam tribuunt: foliis eum quærunt, animo autem adhærent terræ, & radicem deorsum immittunt. Sedent, & non ambulāt, qui sceleribus astringuntur. Ita enim ait psalmista: Non enim qui operantur iniquitatem, in viis eius ambulauerunt. Horum animus non Deum quærit, quin potius, vt verbis vtar Salomonis, Cor iniqui inquirit mala. Contrà verò vt vapores graues virtute solis extolluntur à terra, quærentes ipsum solem, seque condensantes in nubes lucidas volitant post illum: sic multi ex terra, ex affectibus terrenis exurgunt, & Christum quærentes fiunt nubes illæ fulgidæ, de quibus aiebat Esaias: Qui sunt hi, qui vt nubes volant? Itaque vt heliotropiū & vapor solē quærunt, sed variè, nam harum rerum altera non eleuatur à terra, altera eleuatur: sic multi Deum quærunt, quorum quidam non extollunt cor ad Deum, nec ad illum dirigunt intentionem, alij verò totos se illi tradunt, à terra sursum eleuati. Hi non solùm exterius, sed interius Deo largiuntur, non solùm opus, sed intentionem, non solùm fructum, sed primitias.

Leui. 12. Num. 8. Luc. 2. Ioan. 1. Simile. Eccle. 6. Prou. 23. Simile. Mat. 6. Psal. 118. Pro. 27. Simile. Esai. 60.

Sextam partem ephi de coro frumenti. Ephi continent tres modios, corus verò triginta: batus eandem continet mensuram, quam ephi: sed ephi est aridorum, batus verò liquidorum.

In sacrificium & in holocaustum, & in pacifica. Holocaustum erat totum combustum, pacificum erat oblatio, cuius vna pars cremabatur, altera erat sacerdotis, alia verò offerentis: quæ pro pace fiebat: sacrificiū omnes oblectationes Deo factas in vniuersum comprehendebat: & virtutes etiam quascunque amplectebatur.

Principi Israeli. Princeps Israelis hoc loco accipitur pro summo sacerdote, & est sensus. Has primitias tenebitur omnis populus in principem sacerdotum conferre. Sunt, qui per principem hoc loco eum intelligant, quem Esaias principem pacis appellat: & diuus Ioannes principem regum terræ: qui vt in titulo crucis ostenditur, rex est Iudæorum, hoc est confitentium & credentium: qui de se ait in libro psalmorum: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius.

Esai. 9. Apo. 1. Psal. 2.

Et super principes erunt holocausta, & sacrificium, & libamina. Hoc est, summi pontificis principis sacerdotum interest offerre Deo sacrificia. Vel, vt alij dicunt, facere sumptus & impensas in sacris faciendis. Libamina erant oblationes rerum liquidarum. Sed quoniā vt modò dicebamus, per principem intelligunt nonnulli Christum, hoc etiam potest ad illum referri. Ipse, qui se pro nobis holocaustum constituit: quoniam legis veteris holocausta per se Deo non placebant. Ipse enim ait in psalmo conferens cum patre sermonem: Sacrificium & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi: holocaustum & pro peccato non postulasti: tunc dixi: Ecce venio.

Psal. 39.

In solennitatibus. Hoc est, in paschate, pentecoste, & scenophegia. In calendis, hoc est in nouiluniis: in sabbatis, hoc est in omnibus diebus festis, quæ ob insigne aliquod factum celebrabantur, siue sint sabbata, siue quælibet alia festa. In his solennitatibus magni sumptus in vsum sacrificiorum erogabantur à principe sacerdotum. quam ob causam ei tribuebantur primitiæ.

In primo mense. Nimirum Martio, qui à Iudæis Nisan appellabatur. Qua de re capite primo disseruimus.

Vna mensis. Id est prima die mēsis. Ita vna sabbati, id est

ti, id est prima die sabbati, quæ est dies dominica: Ita intelligitur illud Lucæ: Vna sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum. Hoc est, die dominica fulgente aurora. *Luc.24*

Sumes vitulum de armento immaculatum. Alloquitur sacerdotem, qui erat templum expiaturus sanguine vituli, qui non esset domi nutritus, sed in grege & armento, nullámque corporis haberet maculam. Vide, quanta mundities in hoc vitulo requiratur. Significant hoc loco literæ diuinæ puritatem, quæ in sacrificiis Deo oblatis requiritur. Sed si eas altiùs spectare volueris, sublimiorem inuenies intelligentiam. Vt enim odoriferum trifolium primo visu delectat, & suauem aliquem ex se mittit odorem, sed quantò magis manibus teritur, tantò suauiùs fragrat, & maiorem odorem reddit: sic diuina verba etsi in aperto orationis argumento, & in sententia, quæ primò apparet, suauitatem quandam spirant, si ea tamen attentiùs tractaueris, & aditũ aperueris ad alta mysteria contemplanda, multò admirabiliorem & suauiorẽ odoris fragrantiam emittent. Tractemus igitur, & manibus teramus verba hæc, & reconditam sententiam scrutemur. Vitulus hic pro peccato oblatus, cuius sanguis erat labes nostras expiaturus, Christus est, verus Deus noster, cuius meminit diuina scriptura primo capite Leuitici dicens: Immolabítque vitulum coram domino, vt offerant filij Aaron sacerdotis sanguinem eius, fundentes per altaris circuitem. Et dixerat antea: Masculum immaculatum afferet ad placandum sibi dominum. Ideo dicitur immaculatus, quia iuxta Esaiæ vaticinium, Iniquitem non fecit, nec fuit dolus in ore eius. Quem locum diuus Petrus in prima epistola sua de Christo interpretatur. Et ad hoc alludens diuus Ioannes in prima etiam epistola ait: Scitis, quia ille apparuit, vt peccata nostra tolleret, & peccatum in eo non est. Eam etiam ob causam dicitur de armẽto, quia nullo fuit peccati iugo pressus. Vel de armento dicitur, quia fuit de grege patriarcharũ, quem diuus Matthæus vocat filium Dauidis, filium Abrahami. Hic est vitulus saginatus lacte sacerdotissimæ virginis, pro filij prodigi salute occisus, opprobriis affectus, & cruci tandem crudeliter affixus. De eo loquitur apud Lucã ipse Christus in parabola illa, in qua ita patrem inducit loquentem: Adducite vitulum saginatum: & occidite, & manducemus, & epulemur. Ipse Deus pater ait apud Esaiã: Propter scelus populi mei percussi eum. Et de illo ait apostolus in epistola ad Romanos: Proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illũ. Ideo ait: Occidite, & manducemus, & epulemur. O cibum diuinum, ô epulas cœlestes! Huius vituli carne pascimur, eius sanguinem sumimus: & conuiuium hoc quotidie celebratur. Ipse diuinus vitulus de se ait: Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus: qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. O admirabile eucharistiæ sacramentum, ô panem viuum, ô epulas cœlestes, ô suaues ac diuinas delicias nostras, & verè diuinum nutrimentũ! Adducite, inquit, pater, vitulum saginatum: & occidite, & manducemus. Ipse Deus, qui salutem peccatoris esuriebat, in eius conuersione dicitur manducare & epulari. Conuertere igitur ô peccator ad Deum tuum, vt saltem Deum ipsum saties, & salute tua eius desiderium expleas. Nonne audis vocem eius? Quid facis? Cur in peccato permanes? Cur non redis ad patrem? O dementes nos ipsos! Intelligimus Dei bonitatem, perspicimus & exploramus eius clementiam, & auditis eius verbis pietate plenissimis adhuc moramur? Adhuc non currimus ad illum? Eamus ô fratres charissimi, festinemus & properemus, & tanquam filij prodigi ad Dei misericordiam, ad patris clementiam supplices confugiamus. Quid quærimus in mundo, qui nos ad perdendum quærit? Spectat nos Deus, imò vocat, vt nobis vitam tribuat, nos verò fugimus ab illo: vocat nos mundus, vt interficiat, & ad illum cõfugimus. Quærimus vitam in domo mortis, & lætitia in valle miseriæ. O ignorantiam nostram, ô cæcitatem deplorandam! Vt sanguis sagitta veneno infecta corruptus confugit ad cor, ab eo remedium quærens: sed cum primum cor attingit, gignit interitum, & quærens vitam, inuenit mortem: sic qui calamitatibus pressi ad mundum confugiunt, in eo remedium quærentes, inueniunt mortem, vbi vitam inuenire putabant. Vitam in mortis domicilio quærunt, & existimantes se esse medicinam inuenturos, æternam sibi perniciem machinantur. Nos verò confugiamus ad eum, qui ait: Ego sum resurrectio & vita, curramus ad fontem remedij, properemus ad Christum, qui nos in crucis ara expectat, vbi se pro nobis hostiã constituit, vt morte sua nos à morte nostra liberaret. Vitulus in monte Caluariæ occisus occidit mortem, vt nos in cœlesti monte diuinæ visionis, in domicilio beatorum sempiterno possemus viuere & quiescere, vitámque placidissimam & bonorum omnium plenissimam traducere. De huius vituli cæde loquitur hoc loco Ezechiel.

Simile. *Leui.1.* *Esai.57* *1.Pet.2.* *1.Ioa.2.* *Matt 1.* *Luc.15.* *Esai 53* *Rom.8.* *Ioan.6.* *Luc.15.* *Simile.* *Ioan.1*

Et tollet sacerdos de sanguine quod erit pro peccato, & ponet in postibus, &c. Hoc est, accipiet sacerdos ex sanguine vituli pro peccato immolati, & asperget illo postes templi, & quatuor angulos extremæ oræ altaris, & postes portæ atrij illius, in quo situm est templum. Hic est sanguis agni paschalis, qui in postibus & super liminaribus domorum positus filios Israelis eripuit in Ægypto. Hic est sanguis Christi Dei nostri, per quem introiuit semel in sancta, æterna redemptione inuenta, cuius imaginem gerebat sanguis agni paschalis, & vituli immaculati, & sanguis ille, quo fuit aspersum tabernaculum. Nam vt ait in epistola ad Hebræos diuus Paulus, Omnia penè secundum legem in sanguine mundabantur, & sine sanguinis effusione non fiebat remissio, quia futurum erat, vt Christi sanguis nos à maculis nostris expiaret, & scelera omnia deleret. Id intuens diuus Ioãnes has voces emisit: Lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Et: quoniã hoc non fuit in vna duntaxat orbis terrarũ parte, sed in omnibus quatuor mundi plagis, dixit hoc loco Ezechiel, esse sanguinem hunc in quatuor angulis crepidinis altaris ponendum. *Exo.12.* *Heb.9.* *Exo 24* *Heb.9.* *Apoc.1.*

Pro vnoquoque, qui ignorauit. Sæpe enim ob errorem, in quo versamur, incidimus in flagitia. Id intuens diuinus psaltes canebat: Delicta quis intelligit, ab occultis meis munda me, & ab alienis parce seruo tuo. Et alibi: Delicta iuuentutis meæ, & ignorãtias meas ne memineris. Nemo est enim, qui possit errata omnia perspicere, qui in tantis tenebris *Psal.18.*

nebris nihil offendat, quem scelus aliquod specie virtutis non aliquando decipiat. Fraudibus vtitur
2.Cor.11 diabolus, vt ait Apostolus, transfigurat se in angelum lucis.

In primo mense, quartadecima die mensis. Loquitur de paschæ oblationibus: incipiebat enim pascha quartadecima die lunæ, vt hoc loco, & in libro
Exo.12. Exodi literæ diuinæ testantur. Et quoniam in hoc festo comedebatur agnus, appellabatur agnus ille etiam pascha, qui Christum adumbrabat. Ideo ait
1.Cor.5. diuus Paulus in epistola 1. ad Corinthios: Pascha nostrũ immolatus est Christus. Imò panis azymus, qui comedebatur in solennitate illa, pascha quoq; vocabatur. Sed propriè pascha erat solennitas illa à Deo in exitu Israelis constituta, quando angelus transiens occidebat Ægyptiorum primogenitos, relinquens Hebræos incolumes: & quãdo Hebræi ipsi ex Ægypto trãsierũt. Quam ob causam festum illud vocatũ est pascha, quod idem est quod transitus. Cùm autem ex Ægypto, ex hoc mundo transimus ad veram promissionis patriam, pascha celebramus. Ideo cùm in die festo resurrectionis dominicæ alij aliis inuicem bonum pascha precantur, nescientes fortasse quid dicant, bonum ex hac vita transitum, bonam denique mortem sibi mutuò precantur. Cum pascha idem sit, quod phase, phase autem transitum significet, transitus autem sit mors, apertè ostenditur, pascha bonum sibi inuicem precantes bonam sibi mortem precari. Et rectè quidem: nam quæ potest esse solennior festiuitas, quàm à pœna temporali ad gloriam profi-
Psal.115 cisci sempiternam? Pretiosa, inquit propheta, in conspectu domini mors sanctorum eius. Et beatus Ioannes in Apocalypsi: Beati mortui, qui in domino moriuntur. Aspicis igitur pascha transitum si-
Apo.14 gnificare. Ad hanc significationem alludit diuus
Ioan.13 Ioannes dicens: Ante diem festum paschæ, sciens Iesus quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad patrem, cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos. In verbo, transiret, innuit pascha transitum significare: in quo transitu erat agnus innocens Christus Deus noster ad patrem transiturus. Celebrabatur enim Iudæorum pascha, & occidebatur agnus paschalis, quo tempore passus est Christus. Sed dices fortasse: Quî fieri potest, vt euãgelia cohæreant, cùm dicat Mat-
Ma.26 thæus, Christum mãducasse prima die azymorum,
Ioan.13 hoc est prima die solennitatis paschæ, Ioannes autem asserit fuisse id ante diem festum paschæ? Huius quæstionis facilis est responsio. Hebræi incipiebant solennitates suas statim post primas vesperas: cum autem anno illo solennitas paschæ incideret in diem Veneris, incepit festum die Iouis post vesperas. Et quoniam eo tempore nempe nocte diei Iouis quando iam solennitas inceperat, agnus paschalis manducabatur, ait Matthæus, Christum die festo paschæ agnum mãducasse. Scripsit enim Hebraicè, respexítque ad Hebræorum morem. At diuus Ioannes, qui Græcè scripsit, & ad Græcorum & Latinorum respexit consuetudinem, qui diem incipiunt post mediam noctem, dixit hoc fuisse ante festum paschæ, qui dies festus erat dies Veneris. Licèt enim festum inciperet post primas vesperas feriæ quintæ, tamen à die sequente denominaba-
Exo.12. tur. Ita enim est in libro Exodi de agni paschalis immolatione memoriæ proditum: Erit agnus absque macula, masculus, anniculus, immolabítque vniuersa multitudo filiorum Israel ad vesperam, aut vt alij vertunt: inter vesperas, nimirum primas & secundas. Vbi paraphrastes Chaldæus habet: Inter duos soles, seu inter duo lumina: hoc est inter occasum solis, & principium noctis. Cùm sol occidit, abscedítque à nostro orizonte dicitur occasus solis, sed adhuc remanet in aëre claritas quædam solis, donec incubat nox atra, & tunc occidit lumen. Vnde spatium illud post occasum solis ante occasum luminis & claritatis dicitur spatium inter duos soles seu inter duo lumina: & ita ait occidendum esse agnum inter occasum solis, & principium noctis, quo tempore iuxta euangelistas Christus pascha manducauit. Paraphrasis tamen Chaldaica Complutensis, qua ego vtor, non habet inter duos soles, sed ad vesperam, cum editione vulgata. Itaque Matthæus & Ioannes idem dicunt, sed diuersis verbis: ambo cohærent & congruunt: ambo aiunt Christum cum discipulis suis pascha comedisse die Iouis vespere iam facto: quod tempus dies festus iam vocabatur, & prima dies azymorũ iuxta Hebræos, & ante diem festum paschæ iuxta Græcos & Latinos. Et quoniam non solum solennitas ipsa, & agnus paschalis vocabatur pascha, sed etiam panis azymus, & quicquid manducabatur in solennitate illa, ait diuus Ioannes Iudæos feria sexta Ioan.18.
non introisse in prætorium, ne contaminarentur, sed manducarent pascha. Vbi per pascha, quicquid tunc manducabatur intelligitur. Non me fugit, alios aliter hunc nodum soluisse: sed hanc existimo esse germanam & veram huius loci solutionem & explanationem. Nec est dicendum vllam esse inter Matthæum & Ioannem repugnantiam: id enim quod literis mandarunt, ambo viderunt: præsentes enim fuerunt vltimæ cœnæ, & testes oculati ea, quæ de cœna illa scribunt, propriis oculis aspexerunt. Diuus Lucas, ea que ab apostolis accepit, si- Luc.1.
cut tradiderunt ei, qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis, literis mandauit, vt ipse in euangelij sui exordio testatur. Marcus verò, quæ à Petro didicerat, rogatus à discipulis scripsit. Authores sunt Clemens in sexto dispositionum libro apud Eusebium libro 2. ecclesiasticæ historiæ, cap.15. Et Papias apud eundem eodem libro & capite: & libro.3. capite vltimo. Et Origines libro 1. commentariorum in Matthæum, eodem Eusebio referente libro 6. cap.18. Et Eusebius ipse lib. 3. cap.4. Hieronymus de viribus illustribus in vita diui Marci. Irenæus lib.3. aduersus hæreses. cap.1. & alij propè infiniti. Itaque licèt Lucas & Marcus audita referant dirigente eos spiritu sancto, Matthæus tamen & Ioannes ea perpetuis consignarunt monumentis, quæ suis oculis conspexerunt.

Et faciet princeps. Id est, & offeret princeps: Sequitur: In die illa: hoc est quartadecima die mensis.

Septem vitulos & septem arietes. Hi erant immolandi singulis diebus spatio septem dierũ Hi sunt Leui.1.
martyres, qui vitulum illum secuti sunt, qui pro Gen.22.
nobis oblatus est, & arietem illum, quem Abraham immolauit. Voluerunt enim pro Christo mortem cõmutare, vt tali morte immortalitatem consequerentur. Rapiebantur martyres ad supplicium, & eorũ animæ à vinculis corporũ euolantes in æternas mansiones domus Dei ingrediebantur,

gratia illustratæ, virtutúmque ornamentis munitæ.

Et sacrificium ephi per vitulum. Id est, toties offeret epham, quot erunt vituli & arietes: quot autem ephas obtulerit, tot offeret mensuras olei. Ephi, vt diximus, seu epha mensura erat aridorum: hîc autem accipitur pro similæ mensura: est autem simila tritici farina pura & delicata.

Et olei hin Hin, mensura erat illius temporis, & vt nonnulli putant, tertia pars bati.

Septimo mense. Id est, in festo tabernaculorum fient oblationes, quemadmodum in festo paschæ. Quis autem sit mensis septimus, diximus capite primo.

ANNOTATIONES EX Hebræo in cap. XLV.

Separate confinia vestra. In Hebraico est Separate גרשתוכם geruxothecem: à verbo גרש garax,
Exo.34 quod significat proiicere, & eiicere: vt Exodi. 34. Ego ipse eiiciam ante faciem tuam Amorrhæum. Vnde eius deriuatiuum significat confinium, & limitem, quod sit in fine proiectum à re ipsa. Quam significationem secutus est, & rectè quidem noster interpres. Significat etiam, tributũ, quod sit super populum proiectum. Quam significationem sequitur Rabi Dauid ita hunc locum vertens: Separate tributa vestra à populo meo. Et Pagninus: Auferte angarias vestras à populo meo. Et Brixianus: Separate exactiones vestras à populo meo. Alij vertunt: Separate proiecta vestra: hoc est iniusta tributa, quæ in populum proiicitis. A verbo hoc deriuatur etiam nomen gerex, quod fructum significat, qui virtute solis & lunæ germinat & maturescit citiùs solito: quod eum sol & luna foras eiiciant. Benedicens Moyses terræ Ioseph, dixit: De benedictio-
Deu.33. ne domini terra eius, de pomis cœli, & rore, atque abysso subiacente de pomis fructuum solis & lunæ. A csi diceret: Benedicta sit à domino terra Ioseph ob delicias cœli, ob rorem delicatissimum, quo supernè irrigabitur, & ob abyssum, hoc est ob fontes aquarum è terra scaturientium & erumpentium: & ob fructus optimos, qui solent citò produci, & ad maturitatem peruenire beneficio caloris solis, & humiditate lunæ. Huiusmodi fructus fert terra, quæ est à parte orientis versus meridiem, non quæ ad radices montis est versus septentrionem, quæ solem habet transuersum. Vbi fructus tardius producuntur, & difficilius maturescunt.

Siclus autem viginti obolos habet. Pro siclo est in Hebraico excel, à verbo xacal, quod significat
Gen.23. ponderare. Nomen est nummi antiquissimi: de quo dicitur in Genesi: Terra, quam postulas, quadringentos siclos argenti valet. Continebat siclus viginti obolos, vt constat ex hoc loco, & ex capite
Exo.30 trigesimo Exodi. Sed hoc intelligitur iuxta virorum doctorum sententiam de siclo templi: nam siclus, quo in templo vtebantur sacerdotes, consentiente Iosepho quatuor habebat drachmas, quarum quælibet quinque obolos continebat. Siclus autem vulgaris, & prophanus duas tantum habebat drachmas, & ex consequente decem obolos.

Pro vno quoque qui ignorauit, & errore deceptus est. Pro ignorauit est in Hebraico גשה xog heh à verbo שגר quod significat errare, vt cap. 6. Iob: Si Iob 6.
quid forte ignoraui, instituite me. Significat etiam discedere, vt in psalmo: Spreuisti omnes discedẽtes à iudiciis tuis. Quod poterat verti: Conculcasti omnes errantes à constitutionibus tuis. Significat Psal.118
quoque delectari, vt Prouerbiorum quinto: In Prou.5.
amore eius delectare iugiter. Pro quo nonnulli vertunt, In amore eius errabis iugiter. Nimia enim occupatio in vxoris amore hominem separat à diuino cultu, rerúmque cœlestium contemplatione. Ab hoc verbo deriuatur xeghoth, quod nomen errores significat, & delicta ignoranter admissa, vt in psalmo: Delicta quis intelligit? Seu vt alij vertunt: Psal.18.
Ignorantias quis intelliget? Alterũ nomen ab hoc verbo deductum est xiggaion, quod est in titulo Psal.7.
psalmi septimi, pro quo editio vulgata habet psalmum, dicens: Psalmus Dauid, quem cantauit domino, &c. Et rectè quidem: nam translatio septuata habet ita: ψαλμὸς τοῦ Δαβίδ. Pro xiggaion habet psalmum: Pro quo diuus Hieronymus transtulit ignorationẽ: quomodo etiam transtulerat Symmachus & Aquila teste Reuclino. Et rectè quidem: composuit enim Dauid psalmum hunc aduersus Saulem, asserẽs se nescire quicquam omnino, quo aduersus se incitatum regis furorẽ mereretur. Hoc nomine in plurali vsus est Habacuc, dicens: Oratio Habacuc pro ignorantiis. Acsi diceret: Hęc est oratio, quam habuit Habacuc ad Deum, ne suis popu- Hab.3.
laribus imputaret ignorantias, nec eos in Babylonica captiuitate penitus relinqueret. Sed quoniam eius primitiuum delectari significat, vertunt nonnulli inscriptionem psalmi illius. Oblectatio siue iucunditas Dauidis: fuit enim iucundus psalmus hic, & gaudio plenus. Alij dicunt esse nomen cantus ita ab instrumento musico appellati. Alij cantatum fuisse hunc psalmum ad numeros cuiusdam vulgaris cãtilenæ, cuius initium erat xiggaion. Ex omnibus his expositionibus ea mihi valde arridet, quæ per xiggaion ignorantiam intelligit, tum ipsius nominis ratione, quòd verbum xagah ignorare significet, tum quòd pulchrè cõsonet argumento psalmi, quo Dauid negat se agnoscere peccatum sibi à Saule obiectũ. Cùm igitur verbum hoc varias habeat significationes, variè transferri potest locus hic Ezechielis. Pro eo enim, quod vulgaris editio habet: Pro vnoquoque qui ignorauit, verti potest: Pro vnoquoque discedente, nempe à via Dei. Vel pro vnoquoque delinquente. Vel pro vnoquoque sibi complacente. Vel pro vnoquoque se vanè delectante.

Argumentum Capitis XLVI.

Agit de sacrificiis sabbatorum & calendarum, & de principis oblatione. Docet quibus templi portis ingredi oporteat, & egredi: & quæ principis dona durent ad annum duntaxat remissionis, quæ verò perpetuitatem promittant, vigeántque memoria omnium seculorum. Loquitur de sacerdotum officio, & de nonnullis nouæ legis sacramentis, quæ immensus ille Deus mundi conditor ac conseruator instituit, vt suam erga nos admirabilem charitatem significaret.

CAPVT

CAPVT XLVI.

A HÆc dicit dominus Deus : Porta atrij interioris, quæ respicit ad orientem erit clausa sex diebus:in quibus, opus fit:die autem sabbati aperietur, sed & in die calendarum aperietur. Et intrabit princeps per viam vestibuli portæ de foris, & stabit in lumine portæ: & facient sacerdotes holocaustum eius, & pacifica eius, & adorabit super limen portæ,& egredietur,porta autem non clau-
B detur vsque ad vesperam. Et adorabit populus terræ ad ostium portæ illius in sabbatis & in calendis coram domino. Holocaustum autem hoc offeret princeps domino, in die sabbati sex agnos immaculatos, & arietem immaculatum. Et sacrificium ephi per arietem,in agnis autē sacrificium, quod dederit manus eius: & olei hin per singula ephi. In die autem calendarum vitulum de armento immaculatum:& sex agni ,& arietes immaculati erunt. Et ephi per vitulum, ephi quoque per arietem faciet sacrificium, de agnis autem sicut inuenerit manus eius: & oleo hin per singula ephi.

EXPLANATIO.

Porta atrij interioris. Loquitur de porta orientali muri tertij, quæ erat atrij sacerdotum, vbi templum erat ædificatum, quæ porta clausa erat sex diebus laboris,septimo autem die,quando sabbatum erat & requies,aperiebatur, & similiter calendarū die,hoc est die primo mēsis,qui apud Hebræos festus erat.Describit loca,quæ adeunda erāt pro ratione dierum festorum.Hæc orientalis porta, sex diebus clausa,sed sabbato aperienda,est diuina scriptura,quæ respicit ad orientem,hoc est ad Christum:de quo ait Zacharias: Oriens est nomen eius. Dicitur autem respicere ad Christum,quia de eo loquitur:ille est eius scopus. Ipse enim ait apud Ioannem: Scrutamini scripturas, quia ipsæ sunt, quæ testimonium perhibent de me. Fuit autem clausa porta hæc sex diebus laboris,de quibus dixit Deus: Sex diebus operaberis: hoc est toto legis tempore. Erat enim lex illa laboris plena, de qua ita ait in Actis diuus Petrus: Quid tentatis Deum, imponere iugum super ceruices discipulorū,quod nec patres nostri,nec nos portare potuimus? Fuit autem aperta sabbato, hoc est tempore gratiæ, & quietis animarum, cùm Christus dixit: Venite ad me omnes,qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos : & inuenietis requiem animabus vestris. De diuina scriptura ante aduentum Christi dixit Dauid: Tenebrosa aqua in nubibus aëris. Nubes prophetæ sunt,& diuinarum literarum scriptores,de quibus ait Esaias: Qui sunt hi,qui vt nubes volant? Aqua tenebrosa est doctrina obscura, quæ erat in his nubibus tenebris cooperta. Nulla enim mentis acies tam perspicax esse poterat, quæ per se Deum in diuina scriptura latentem perciperet, sublimia eius arcana penetrando. Id voluit ipse Deus significare, cùm veniens ad Moysen legem laturus, montem Horebum nube cooperuit densa, & Moysi faciem obtexit velo, & Salomonium templum obscura nebula impleuit: & arcam fœderis velo iussit cooperire. At Christus Dei filius,splendor gloriæ,& figura substantiæ eius,ipsas diuinas literas explicauit.Qua de re alibi disseruimus. Poteris per hanc portam intelligere paradisi ianuam, quæ toto tempore legis veteris fuit clausa,& post Christi mortem aperta: ipse enim dixit latroni:Hodie mecum eris in paradiso.Hæc cœlorum porta aperta fuit sabbato, hoc est tempore gratiæ:& in neomenia, in festo calendarum,quod erat in nouilunio. Tempus gratiæ festum est, & noua luna, quando omnia innouata sunt: de quo tempore dixerat regius ac diuinus vates: Cantate domino canticum nouum, cantate domino omnis terra. Festiuitates enim legis antiquæ tempus gratiæ adumbrabant.Ideo ait in epistola ad Colossenses diuus Paulus: Nemo vos inducet in cibo, aut potu,aut in parte diei festi, aut neomeniæ aut sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum. Hæc cœli porta nobis etiam, dum in terris vitam degimus, clausa est:quod explicare volens Ezechiel ait: Erit clausa sex diebus, in quibus opus fit:Tempus vitæ nostræ tempus laboris appellatur. Homo enim, vt dicitur in libro Iob,nascitur ad laborem: sed aperitur porta hæc iustis in morte, qui ea æternam ingrediuntur beatitudinem. Hæc est porta illa, de qua ait diuinus psaltes:Hæc est porta domini, iusti intrabunt per eam. Et quoniam sempiterna requies appellatur sabbatismus iuxta id, quod ait diuus Paulus in epistola ad Hebræos: ideo ait Ezechiel eam sabbato aperiri, & solennitate neomeniæ, quando viri sancti è corporum vinculis euolantes nouā vitam ingrediūtur,vbi æuo sempiterno in cœlesti patria oblectantur. Mundus hic est veluti venter quidam naturæ,in quo sumus, quam diu hìc vitam degimus:quo autem die migramus à vita, nascimur, & tunc viuere incipimus: vnde mors sanctorum natale eorum dicitur. Duo sunt vteri,alter matris,alter naturæ:egredictes ab vtero matris ingredimur vterum naturæ, & exeuntes ab vtero naturæ, atque in lucem editi, vitam veram adipiscimur,quam nec casus potest eripere,nec inuidia labefactare, nec vetustas vlla cōsumere. Qui enim in gratia moriuntur,aut statim consequuntur æternam beatitudinem,si purgati discedunt,aut in purgatorium relegantur, donec purgati ad gloriā transferuntur immortalem. Poteris per portam hanc rerum diuinarum contemplationem intelligere, quæ nobis clausa est, quando diebus laboris hoc est exterioribus occupationibus distinemur: præsertim si hi labores sunt opera seruilia, hoc est peccata: his enim occupati à cœlestium mysteriorum contemplatione impedimur, & ab arcanis diuinarum intelligendis retardamur. Sin autem quiescimus,& scelera relinquimus, aperitur nobis porta cœlestis philosophiæ, & diuinæ sapientiæ, qua præceptrice possumus alta mysteria contemplari, & in tranquillitate vitam traducere, cupiditatum ardore restincto: affert enim diuinarum rerum contemplatio pacem animo, eumque suauitate reficit, & concordia quadam placat & lenit. Et in hac tranquillitate incenditur animus igne illo charitatis,de quo dicebat diuinus psaltes:

Marginal references: Zach.6; Ioan.5.; Exo.23.; Act.15.; Mat.11.; Psal.17.; Esai.60; Exo.19.; Exo.34; 2.Cor.3; 3.Reg.8; Exo.40; Hebr.1.; Luc.23.; Psal.95.; Coloss.2; Iob 5.; Psal.117; Heb.4.; Psal.38.

In meditatione mea exardescet ignis. Et vt ait diuus Paulus in secunda ad Corinthios, Reuelata facie gloriam domini speculantes in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem: tanquam à domini spiritu. Hæc est admirabilis illa requies, ad quam aspirabat Dauid, dicens: Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo, & requiescam. Ideo ait Ezechiel, portam hanc sabbato aperiri, cùm ad mentis quietem accedimus, & exterioribus, quæ distrahunt, relictis, interiorem animi securitatem quærimus, qua Deum inuenire possimus, & in eius suauitate conquiescamus. Hic est admirabilis sabbatismus, & præclara neomenia, cùm anima diuinæ contemplationi dedita alitur ad æternitatem cœlestem & nouitate vitæ, nouilunio puritatis à sole iustitiæ illustratur. Alioquin qui sceleribus imbutus, & vitiis obstinatus ad hanc accesserit contemplationem, perniciem sibi fortè comparabit: est enim in libro Exodi literis mandatum esse lapidibus interficiendam bestiam, quæ montem tetigerit, per quem contemplationis altitudo significatur. Et in Prouerbiis ait Salomon: Qui scrutator est maiestatis, obruetur à gloria.

2.Cor.3. Psal.54. Exo 19. Prou.25.

Sed & in die calendarum aperietur. Primus dies mensis erat dies calendarum, & appellabatur neomenia, hoc est nouilunium: nam apud Hæbræos semper mensis incipiebat à nouilunio: erátq; dies ille solennis. De quo dicitur in psalmo: Buccinate in neomenia tuba in insigni die solenitatis vestræ.

Psal 80.

Et facient sacerdotes holocaustum eius. Hoc est, offerent sacerdotes holocaustum principis. Princeps illud sacerdotibus offerebat, illi autem Deo.

Adorabit super limen portæ. Id est, princeps incuruabit se apud limen portæ adorando Deum.

Ad ostium portæ illius. Id est, ad ingressum illius portæ orientalis.

Sex agnos immaculatos. Hoc est integros & mundos absque labe, & corporis defectu. Locutus fuerat de sacrificio principis: nunc explicat numerum & puritatem immolandorum. Pro sex diebus laboris offeret sex agnos immaculatos. Insinuat omnia principis opera immaculata esse debere, & Deo oblata. Offeret etiam arietem, qui oues ducit, hoc est intellectum, iuxta id, quod ait apostolus in secunda ad Corinthios: In captiuitatem redigentes intellectum in obsequium Christi. Postea ait, offerendum esse vitulum de armento, hoc est domandum esse appetitum, & continentiæ fræno coërcendum: vt iuxta apostoli sententiam: Stigmata domini Iesu in corpore nostro portemus. Ipse enim in secunda ad Corinthios, Semper, inquit, mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circunferentes, vt & vita Iesu manifestetur in corporibus nostris. Et iungeda est similia, quæ est pura & exquisita farina, hoc est oratio, quæ est animi refectio: cui addendum est oleum misericordiæ erga pauperes. Et ita manet absolutum principis sacrificium, si fuerit cum oleo clementiæ & misericordiæ conditum, & decoratum. Nihil est tam regium, tam illustre, quàm misereri afflictorum, opem ferre supplicibus, excitare iacentes, occidentibus opitulari: contrà verò nihil tam abiectum, quàm ad summum principatum acerbitatem & immanitatem adiungere. Nihil est in principe laudabilius placabilitate & clementia: quam tum approbandam dicimus, cùm adhibetur seueritas, ita iustitia exigēte, sine qua administrari respublica nō potest.

2 Cor 10. Gala.6. 2.Cor 4.

Et sacrificium ephi per arietem Hoc est, cum quolibet ariete offeret epham similæ: quot fuerint arietes, tot erunt ephæ farinæ purissimæ.

In agnis autem sacrificium, quod dederit manus eius &c. Sensus est: Cùm obtulerit agnos, offeret tot ephas, quot manus eius dare potuerit iuxta eius arbitrium & facultatem. Quot autem ephas farinæ obtulerit, tot hinc olei offeret. Epha seu ephi & hin, vt diximus mensuræ erant illius temporis.

Sex agni & arietes. In margine est, & aries: & ita habent nonnulli codices correcti. Paulò antè loquens de sabbati holocausto dixerat: Sex agnos immaculatos, & arietem immaculatum. Eodem modo erat in calendis: sed offerebatur præter hæc omnia vitulus de armento immaculatus.

Et ephi per vitulum, ephi quoque per arietem. Hoc est, cùm obtulerit vitulum, offeret etiam mensuram ephæ, & similiter cùm obtulerit arietem. Quot fuerint vituli & arietes, tot erunt ephæ.

Sicut inuenerit manus eius. Hoc est, pro eius facultate & arbitrio.

Cumque ingressurus est princeps, per viam vestibuli portæ ingrediatur, & per eandem viam exeat. Et cùm intrabit populus terræ in conspectu domini in solennitatibus: qui ingreditur per portam aquilonis, vt adoret, egrediatur per viam portæ meridianæ. Porrò qui ingreditur per viam portæ meridianæ, egrediatur per viam portæ aquilonis, non reuertetur per viam portæ, per quam ingressus est: sed è regione illius egredietur. Princeps autem in medio eorum erit, cum ingredientibus ingredietur, & cum egredientibus egredietur Et in nundinis & solennitatibus erit sacrificium ephi per vitulum, & ephi per arietem: in agnis autem erit sacrificium, sicut inuenerit manus eius, & olei hin per singula ephi. Cùm autem fecerit princeps spontaneum holocaustum, aut pacifica voluntaria domino, aperietur ei porta, quæ respicit ad orientem, & faciet holocaustum suum, & pacifica sua, sicut fieri solet in die sabbati: egredietur, claudeturque porta, postquam exierit. Et agnum eiusdem anni immaculatum faciet holocaustum quotidie domino, semper manè faciet illud. Et faciet sacrificium super eo cata manè manè sextam partem ephi, & de oleo tertiam partem hin, vt misceatur similæ, sacrificium domino legitimum, iuge atque perpetuum, Faciet agnum & sacrificium, & oleum cata manè manè holocaustum sempiternum. C D

Cumque ingressurus est princeps. Explicat per quas portas templi ingredi, egredíque oporteat.

Cum intrabit populus terræ in conspectu domini in solennitatibus. Tres erant solennitates præcipuæ, nempe pascha, scenophegia, & pentecoste: quas hîc intelligit: de quibus agitur capite.23. Leuitici. Leu.23.

Non reuertetur per viā portæ, per quam ingressus est.

Qui

Qui eadem porta redit, qua ingressus est retro aspicit, & rei illi, ad quam accesserat, terga vertit. Præcipiebat Deus, vt qui templum adibat, & vsque ad portam sancti sanctorum accedebat, per aliã egrederetur portam, ne propitiatorio terga verteret cùm exiret. Sunt nonnulli, qui calamitatum angustiis pressi ad Deum confugiunt, pias ad illum fundentes precationes, & ad Christum Deum nostrũ, quem Deus proposuit propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, vt ait diuus Paulus, qui est propitiatio pro peccatis nostris, vt ait diuus Ioãnes, supplices accedunt, eiusque diuinam misericordiam vocibus lamẽtabilibus implorant. At remedio impetrato Deum ipsum relinquunt, & ab eo declinãtes præbent terga fugæ: & cùm deberent beneficij memoriam colere obseruantia perpetua, illius penitus obliuiscuntur. Vt qui aqua indigent, se cõferunt in fontem, oculos in eum dirigentes, sed hausta aqua, & plena hydria reuertuntur, fontíque terga vertunt: sic multi periculis cincti, & ærumnis vndíque oppugnati ad fontem misericordiæ confugiunt: sed aqua remedij impetrata, fontem illum aquæ viuæ contemnunt qui ait apud Ieremiã: Me dereliquerũt fontem aquę viuæ. Cùm versarentur in gemitu & calamitate, abstraxerunt se à peccato, fecerunt pia vota Deo, & ad virtutum montẽ festinarunt: sed erepti à periculo respexerunt retro, & ad pristina scelera redierunt. Deberent quidem vltra procedere, & retro non aspicere. Id voluit Deus significare præcipiens egredientibus à Sodomorum ciuitate ne retro respicerent: & mittentibus manum ad aratrũ, ne oculos leuarent post terga. Id intuẽs diuus Paulus in epistola ad Philippenses aiebat: Quæ quidem retro sunt, obliuiscẽs, ad ea verò, quæ sunt priora, extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad brauium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. Oportet igitur seruare perpetuam in recta viuendi ratione constãtiam, & vt verbis vtar regij vatis, ire de virtute in virtutem, donec videatur Deus in Sion. Sed quoniam ob humanam fragilitatem non possumus semper Deum contemplari, & opus est contemplationem & orationem interdum intermittere, & corpori necessaria quærere, præcipit Deus, vt ita hoc fiat, ne illi terga vertamus. Id volens diuinus noster vates ostendere, ait iussisse Deum, ne qui ad templum per portam australem ingrederentur, per eandem redirent, sed per aquilonarem, & è conuerso.

Rom. 3. *1. Ioã. 2* *Simile.* *Iere. 2.* *Gene. 19* *Lucæ 9.* *Philip. 3.* *Psal. 83*

Princeps autem in medio eorum erit. Princeps in medio debet esse omnibus cõsulens, vt cor in medio corporis; vt sol in medio planetarum, vt centrũ in medio sphæræ, vt signum in medio scopi. *Simile.*

Vt in nundinis. Hoc est in diebus festis. Poteris per nundinas mercaturam & negotiationem spiritualem intelligere: de qua illud intelligitur apud Lucam: Negotiamini, dum venio. *Luc. 19.*

Spontaneum holocaustum Ideo holocaustum hoc dicitur spontaneum, quia ad illud faciendum nullo iure tenebatur. Vel omnes sacrificiũ dicitur spontaneum, quia sponte fieri debet, non coactè Ideo aiebat Dauid: Voluntariè sacrificabo tibi Domine. Et Christus Deus noster: Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro: quem qui inuenit homo, abscondit, & præ gaudio illius vadit, & vẽdit vniuersa, quę habet, & emit agrum illũ. Optimum est pro Christo comparando, teipsum relinquere, & vendere omnia, quæ habes: sed quoniam hoc debet esse libenter, apponuntur hæc verba. Et prę gaudio illius. Eodem modo Esaias: Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris. *Psal. 53.* *Mat. 13* *Esai. 12*

Aperietur ei porta, quæ respicit ad orientem. Hoc est, porta oriẽtalis, quę sex diebus laboris erat clausa, aperietur, cùm princeps fecerit holocaustum spontaneum, aut pacifica voluntaria, quemadmodum solet in die sabbati aperire. Itaque etiam in profestis & diebus laboris erit festũ, cùm princeps holocaustum voluntarium immolauerit. Permittebat Deus tot festa, vt ipse laudaretur, & homines requiem suis laboribus interponerẽt. Optimi sunt honesti labores, sed omnia debent ratione quadã omnium motionum moderatrice temperari: nam nimij & continui labores obsunt magis quàm prosunt. Est interdum laboribus miscenda quies, illísque interponenda honesta quædam oblectatio. Nã si omnis lętitia denegetur naturæ, in nulláque humanitatis iucunditate versetur homo, nequaquam labores poterit ferre, sed illis penitus obruetur. Nõ cõsistit beata vita in ludo & ioco, sed in virtutum actionibus: at quoniam perpetuum laborem ferre non possumus, cessatione opus est aliquando. Non est tibi quidem viuendum, vt ludas, hoc enim stultum est & puerile, sed ludere aliquando honestẽ, vt serias res gerere possis, fuit semper sapientium virorum sententia concessum. Hoc asseruit grauis ille Anacharsis, quem hac in re citat & sequitur Aristoteles in decimo ethicorum. Hæc est diui Augustini sententia in secundo de musica, quem sequitur diuus Thomas in secunda secundæ quæstione 168. Arundo nõ crescit absque nodis: erigitur sursum geniculatim, & in nodo tantisper quiescit: & postea iterum surgit, & sursum tendit. Genicula illa & internodia sunt veluti quietes, & à laboribus cessationes. Nascitur ex radice calamus, diffundítq; herbescentem viriditatem, quę nixa fibris stirpium sursum crescit, culmóque geniculato sursum erigitur, & crescens efficit nodum, in quo quiescit, deinde iterum surgit, & laborat. Eodem modo nos oportet dare operam virtuti, & illud cum labore ad veram laudẽ directum iter diligere: sed vt illud tolerare possimus, debemus internodia quædam efficere, in quibus à laboribus interdum cessemus, & seruato decore quiescamus. Sed sumus statim ascensuri, & reuersuri ad laborem, ne si fuerimus turpi otio dediti, vincat voluptas rationem, & falsis deliciis, quæ celeriter decidunt, & deflorescunt, capiamur. Vt inculta terra gignit tribulos & sentes, sic homo otiosus impias gignit cogitationes, & scelera nefaria producit. Vult Deus, ne vitam desidia & inutili silentio trãseamus, veluti pecora, quæ natura terræ prona ventrique obedientia finxit. In labore, dixit Deus Adamo, comedes omnibus diebus vitę tuæ. Et in libro Iob scriptũ legimus, Homo nascitur ad laborem. Et diuus Paulus, Si quis, inquit, non vult operari, non manducet. Et diuus Hieronymus: Nullus labor durus, nullum tempus longum videri debet, quo gloria æternitatis acquiritur. Et Pittachus apud Raphaëlem Volaterranum: Totius honesti dux, & fundamentum continentiæ labor in primis est. Et Hesiodus apud Stobæum: Per labores virtus incedit. Et Plato: Breues virtutis labores æterna voluptás sequitur. Quo fit vt viri sapientes laborent, etiam cùm à labore cessare

Simile. *Simile.* *Gene. 3.* *Iob 15.* *2 The. 3*

sare videntur. Notum est illud Scipionis Aphricani, nunquã se minus otiosum esse, quàm cùm otiosus, nec minus solum, quàm cùm solus esset. Sed quoniam relaxare animum possumus, dummodò caueamus intemperantiam, & meminerimus verecũdiæ, dedit Deus sabbata & alia festa, quibus eum laudibus efferemus, & possemus cultui diuino vacare, atque laboribus nostris honestam quietem & lætitiam interponere.

Claudeturque porta. Hoc erat in holocausto spõtaneo & pacificis: tunc enim claudebatur porta, cum primùm princeps exibat. In sabbatis verò & calendis non claudebatur porta vsque ad vesperas.

Cata manè. Hoc est, iuxta manè. Acsi dicat: Singulis diebus manè. Loquitur de sacrificio, quod quotidie tempore auroræ fiebat. Est enim tempus hoc precibus & sacrificiis aptum. Cùm rex Dauid esset ab hominum cœtu separatus ob regis Saulis insidias, & ab eo in desertas & incultas solitudines pulsus, vbi pietatem alebat in diuino lumine contẽplando, aiebat: Deus Deus meus ad te de luce vigilo. Et alibi. Quoniam à te orabo Domine manè. exaudies vocem meã. Et subdit statim: Manè astabo tibi, & videbo. Acsi dicat. Tempore matutino assistam supplex misericordiæ tuæ, & erectis in cœlum oculis intuebor, dum mihi calamitatibus pressso opem tuleris. Et iterum: Manè oratio mea præueniet te.

Psal. 62. *Psal. 5.*

Faciet agnum. Hoc est, offeret agnum. Eodem modo facere bouem est illum immolare, aut parare ad immolandum: quo tropo vtitur sacra scriptura tertio Regum. 18. Vnde Macrobius Aurelius libro tertio Saturnalium enarrans illud Vergilij: Cùm faciam vitula &c. hæc verba literis mandauit: Vitula dixit pro vitulatione, quod nomen esse sacrificij ob lætitiã facti superius expressimus. Cùm faciam vitula, id est cùm faciam rem diuinam non oue, non capra sed vitula. Tanquam dicat: Cùm vitulam pro frugibus sacrificauero.

Psal. 87. *3 Reg. 18*

Hęc dicit Dominus deus: Si dederit princeps donum alicui de filiis suis, hæreditas eius filiorum suorum erit: possidebunt eam
F hæreditariè Si autem dederit legatum de hæreditate sua vni seruorum suorum, erit illius vsque ad annum remissionis, & reuertetur ad principem: hæreditas autem eius filiis eius erit. Et non accipiet princeps de hæreditate populi per violentiam, & de possessione eorum: sed de possessione sua hæreditatem dabit filiis suis, vt non dispergatur populus meus vnusquisque à possessione
G sua. Et introduxit me per ingressum, qui erat ex latere portæ in gazophylacia sanctuarij ad sacerdotes, quæ respiciebant ad aquilonem, & erat ibi locus vergens ad occidentem. Et dixit ad me, Iste est locus, vbi coquent sacerdotes pro peccato, & pro delicto, vbi coquent sacrificium, vt non offerãt in atrio exteriore, & sanctificetur populus. Et eduxit me in atrium exterius, & circunduxit me per quatuor angulos atrij, & ecce atriolum erat in angulo atrij, atriola singula per angulos atrij. In quatuor angulis atrij atriola disposita: quadraginta cubitorum per longum & triginta per latũ mensuræ vnius quatuor erant. Et paries per circuitum ambiens quatuor atriola, & culinæ fabricatæ erant subter porticus per gyrum. Et duxit ad me, Hæc est domus culinarum, in qua coquent ministri domus domini victimas populi.

Si dederit princeps domum alicui de filiis suis. Locutus est de principe, nunc de eius hæredibus loquitur. Sensus est: Si princeps aliquid in filios suos contulerit, ipsi illud habebunt in perpetuum: ea portio semper eorum erit in perpetuam hæreditatem. Sin autem dederit aliquid seruis, illud habebunt serui vsque ad tempus, nimirum vsque ad annum remissionis, hoc est vsque ad annum iobilei, qui erat anno quinquagesimo, in quo omnia ad priorem Dominum reuertebantur, vt constat ex Leuitico. Potest hoc referri ad annum septimum, qui appellabatur annus remissionis, vt constat ex libro Deuteronomij. Itaque filij habebunt firmam proprietatem, serui autem vsum duntaxat, vel fructum pro tempore. Nam vt ait apud Ioannẽ Christus Deus noster: Seruus non manet in domo in æternum, filius autem manet in æternum. Filij Dei sunt illi, de quibus ait diuus Ioannes: Quotquot autem eum receperunt, dedit eis potestatem, filios dei fieri. Impij verò serui vocantur nequam, & serui peccati: iuxta illud euangelicum: Serue nequam omne debitum dimisit tibi, quoniam rogasti me & cap. & illud: Qui facit peccatum, seruus est peccati. Id intelligens diuus Paulus aiebat in episto ad Galatas: Quoniam autem estis filij dei misit deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem abba pater. Itaque iam non est seruus, sed filius, quòd si filius, & hæres per deum. Est autem hæc hæreditas gloria æterna, quam iusti obtinẽt, qui filij dei sunt: impiis autem dantur ad tempus bona temporalia, quæ illis in morte auferuntur, quoniam sunt serui. Quare mundi diuitiæ non sunt verè in bonis connumerandæ, quoniam nullam habent firmitudinẽ, nullam perpetuitatem: & ab impiis hominibus sæpenumero possidentur.

Leu. 25. & 27. *Ioan. 8.* *Ioan. 1.* *Mat. 8.* *Ioan. 8.* *Gala. 4.*

Et non accipiet princeps de hæreditate populi &c. Per hæreditatem bona immobilia intelliguntur, per possessionem verò mobilia. Aspicis non esse principem Dominum substantiæ populi. Imò debet subditos defendere & protegere veluti iustitia quædam animata, & lex viua. Et ita debet conseruare populum, vt videatur potiùs populus à principe nutriri, quàm princeps à populo sustẽtari. Aduerte obsecrò. In toto hoc capite Ezechiel agit de principe, sed nunquam eum adulatur imò eum monet, & ex dei parte præcipit, ne quid accipiat violenter ex populi hæreditate & possessione. Principem ad virtutem hortatur, non autem illi blanditur. At multorum hominum videbis scripta principum suæ ætatis laudibus referta, etiam si videant eorum voluntatem solutam, virtutem verò alligatam. Est quidem virtus principum laudanda: nam vt aqua humore suo arborẽ educit atq; confirmat, & facit adolescere, & fructus vberes producere: sic laus auget & alit aliquando virtutem, eámque pulchri

Simili.

chri

chriorem & sublimiorem reddit. Hac similitudine vsus est Pindarus,à qua depromptum est tritum illud & antiquum prouerbium: Virtus laudata crescit. Aut fortasse fuit similitudo à prouerbio deducta. Possumus itaque principum rectè facta laudibus efferre, & perpetuis consignare monimentis, non autem omnes eorum actiones siue pias, siue impias indifferenter & sine delectu admirari, & adulari, & laudibus extollere. Hoc enim eorum est proprium, qui ficto amore principum fauorem & gratiam captare & aucupari concupiscunt. Quin potius illi, quorum interest eos monere, non debet necessariam veritatem silentio transire, seruato tamen illis honore & decoro, sed eorum scelera, si in ea inciderint, leniter, sed grauiter & sapienter reprehendere. Alexandrũ Magnum scriptũ legimus eiecisse ab aula sua quendam philosophũ, cuius familiaritate vsus diu fuerat, quód eum nunquam reprehendisset. Interrogatus enim à philosopho, cur eum dimitteret, & à consuetudine sua longius propelleret, Quia, inquit, aut errores & defectus meos intelligis, aut non intelligis: si eos non intelligis, es insipiens, si autem intelligis, adulatur, qui me nunquam eorũ admonuisti. Ideo familiaritati tuæ nũtium remitto, quia eius consuetudinem repudio, qui aut ignorantia laborat, aut adulationibus vtitur, Oportet magnos principes sapientibus illis familiariter vti, qui illis veritatem dicant. Vides igitur opus esse sapientibus labentem principem ad decus excitare, errantem ab errore deducere, eius flagitia reprehẽdere, ei denique suadere optimum esse portum pereunti mutationem consilij, & *Simile.* impij, propositi reuocationem. Sed hoc agant moderatè similes legibus, quæ hortantur, reprehendunt, prohibent, & præcipiunt, ductæ non iracundia, sed æquitate, non impetu, sed moderatione. Interrogatus Antisthenes philosophus, cur magnates voce suppressa reprehenderet, & non queribunda, respõdit vespas itidem sonum haud magnum aliis excitare, aculeum tamen acerrimum habere. Diuus *Gala. 6.* Paulus in epistola ad Galatas ita ait: Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, Si quilibet homo incidẽs in flagitia est leniter & modestè reprehendendus, quantò magis princeps, qui est in sublimi dignitate constitutus? Aspicis hoc loco iustum ac sapientem Ezechielem de principe loqui, sed nec illi assentari, nec in eum irruere, & contumeliam iacere. Monet illum, & Dei nomine præcipit, ne subditos spoliet, cùm nõ sit opum populi Dominus, sed eius rector & conseruator, cuius est commoda suorum defendere, non diuellere, omnes eadem æquitate continere, gerere personã regni, sustinere decus, seruare leges, iura describere, & omnium gubernationem fidei suæ commissam meminisse. Debentur principi tributa, quibus possit sustentari, dignitatem suam tueri, regnum in pace & iustitia regere, & aduersus hostes pro tege- *Rom. 13* re & conseruare. Ideo ait diuus Paulus: Reddite omnibus debita: cui tributum tributũ, cui vectigal, vectigal cui timorẽ timorem, cui honorẽ honorẽ. Vbi perpende, non dixisse apostolum. Date tributa, sed reddite, insinuans non esse tributum donationem gratis datam, sed opus iustitiæ principi de- *Matth. 22.* bitum. Id dixerat antea iis verbis Christus Deus noster: Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. At nõ licet principi subditorũ diuitias diripere, acsi esset earum Dominus. Vt sol illuminat lunam, quæ absque illo nullã emitteret claritatem, quoniam omnem lucem suam accipit à sole: sic princeps fauore suo subditum illustrat, qui absque principis beneuolentia in obscuritate iaceret, nullóque splendore micaret. Videmus enim in eum omnium oculos esse cõiectos, quem princeps prosequitur fauore, eúmque in hominũ celebritate versari, quẽ princeps laudibus extollit. Solet enim populus principem imitari. Quo fit, vt si princeps iustus sit & pius, populus iustitiam colat & pietatẽ, sin autem iniustus & impius, populus plerumque se sceleribus imbuat & contaminet. Nunquam subditi se tot flagitiis inquinarent, nisi essent ad morem corruptelam exemplo sceleratorum principũ incitati. *Simile.*

Et introduxit me per ingressum. Nimirum ductor meus.

Iste est locus vbi coquent sacerdotes. Non vult deus sacrificia cruda, virtutes crudas, veritates crudas. Vult vt omnia hæc in aqua modestiæ, sale prudentiæ, & igne charitatis concoquantur.

Pro delicto, & pro peccato. Hoc est, pro scelere de industria perpetrato, & pro peccato ignorãter admisso. Huic interpretationi fauet translatio septuaginta habens: Pro delicto, & pro ignorantia. Quidam per delictum intelligunt crimen omissionis, per peccatum verò crimen commissionis

Vt non efferant in atrium exterius, & sanctificetur populus. Codices correcti habent: Vt non efferant in atrium exterius. Sensus est: Sacerdotes coquent intus sacrificia, ne exeuntes foras populum attingant, qui contactu sacerdotum sanctis vestibus indutorum sanctus censebitur. Vult Deus significare non esse impuris hominibus alta dei arcana ostendenda. Qua de re capite quadragesimo secundo disseruimus.

Et eduxit me in atrium exterius. Hoc atrium erat inter secundum murum & tertium, quod exterius appellatur respectu interioris, quod erat intra murum tertium: vt suprà ostendimus capite. 40.

Mensuræ vnius quatuor erant. Id est, vnunquodq; illorum quatuor atriolorum seu gazophylaciorum vnius atque eiusdem erat mensuræ. Longitudo vnius aliorum etiam erat longitudo, similiter & latitudo.

Subter porticus per gyrum. Per porticus intelligit foramina, & structuras quasdam apertas in parte muri superiore, vbi imponebantur ollæ: sub quibus erant alia foramina ad ignem subiiciendum. Per has colinas, vbi victimæ ministrabantur, intelligũtur oratoria, vbi sacerdotes debent Deo seipsos offerre, & dona pro hominum peccatis, quoniã pontifex ex hominibus assumptus, vt ait apostolus, pro *Heb. 5.* hominibus constituitur in his, quæ sunt ad Deum, vt offerat dona & sacrificia pro peccatis.

ANNOTATIONES EX Hebræo in cap. XLVI.

Cum autem fecerit princeps spontaneum holocaustum. Septuaginta pro spontaneo habent ὁμολογίαν hoc est confessionem. Tunc enim princeps holocaustum Deo offert, cùm ad pœnitentiæ sacramentum à Deo institutum accedens de peccatis suis verè confitetur, & demisso ac cõtrito animo solutionem

nem quærit à sacerdote: est enim animus deiectus, ac ob sceleris admissi conscientiam debito dolore confractus, illúdque confitens, gratum sacrficium. *Psal. 50.* Ita nanque ait diuinus vates: Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non despicies. Fuisse autem pœnitentiæ sacramentum à Christo institutum, indicant apertè *Mat. 16* hæc ipsius verba ad Petrum directa: Tibi dabo claues regni cœlorum, & quodcunque ligaueris super terrã, erit ligatum & in cœlis: & quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cœlis. Tum *Mat. 18* ad alios apostolos: Amen dico vobis, quæcunque alligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlo: & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta *Ioan. 20* & in cœlo. Et post resurrectionem ad eosdem: Accipite spiritum sanctum, quorum remiseris peccata, remittentur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. Vult Deus animorum ægritudinibus mederi, & in peccatores conferre salutem, sed in ea conferenda sacerdotis vtitur ministerio, vt ille veluti spiritualis medicus adhibeat medicinam. Sed oportet ægrum ei vulnus ostendere, qui est à Christo medicus constitutus. Quî enim fieri potest, vt medicus vulneri medeatur, quod ægrotus ostendere erube- *Simile.* scit, & indicare non vult? Vt qui intus habet super abundantes bilis, aut phlegmatis, pestiferos humores stomacho grauiter nocentes, si vomuerit, leuabitur ægritudine: sic qui terra flagitia concepit, & scelera mortifera admisit, oportet ea euomere, & sui ipsius accusatorem existere, si voluerit sanitatẽ obtinere: sin autem de illis confiteri noluerit, intus vrgebitur & pestilente criminum humore suffocabitur. Quare necesse est, sacramentum hoc pœnitentiæ adire, & de propriis peccatis confiteri. Hoc enim erit holocaustum deo gratissimum. Vnde septuaginta pro spontaneo holocausto verterunt confessionem holocaustum. Verùm in Hebraico pro spontaneo est נדבה nedhauah, à verbo נדב nadhau, quod significat sponte aliquid elargiri aut *Exo. 25* offerre: vt in Exodo: Ab omni homine, qui offert vltroneus, accipietis eas. In Hebraico totum hoc, qui offert vltroneus, est vnum verbum, nempe nadhau. Et poterat locus ille ita etiam Latinè reddi: Ab omni homine, cuius cor sponte offert oblationem, eam accipietis. Inde deriuatur nomẽ nadhiu, quod significat rem spontaneam, & liberalem, & principem ita à liberalitate appellatum. Hoc no- *Esai. 32* mine vtitur. Esaias capite trigesimo secundo: vbi communis editio habet: Princeps verò ea, quæ digna sunt principe, cogitabit: & ipse super duces stabit. Quæ verba poterant in hunc modum verti ex *Psal. 50.* Hebræo: Liberalis autem liberalia cogitat, & ob liberalia facta ad magnam dignitatem euehitur. Id quod dicitur in psalmo: Spiritu principali confirma me, verti potest: Spiritu liberali, seu spontaneo confirma me. Spiritum spontaneum vocat vim illã spiritus sancti, qua animus noster munitus se à voluptatibus sponte abducit, perturbationes liber coërcet, & Dei voluntatem promptus lætúsque amplectitur. Quòd si legamus spiritu liberali seu munifico, idem sensus manebit: siquidem vis illa efficit, vt se animus noster liberè Deo tribuat. At si communem versionem sequamur, quam sequi debemus, quoniam omnibus aliis merito anteponitur, per spiritum principalem debemus spiritum sanctum intelligere, qui eam ob causam dicitur spiritus principalis siue regius, quia animum, in quo habitat, regit, estque eius princeps, & dux, & protector, & liberator. Diuus Hieronymus vertit: Spiritu potenti: Felix: Spiritu munifico. Quæ omnia in eandem coincidunt sententiam. Qui enim verè princeps est, fortis debet esse, & munificus, & subditos suos tueri, & amplificare, & ad eximiam amplitudinem perducere. Vbi nos habemus in libro Iob: Abstulit quasi ventus desiderium meum, pro *Iob. 15.* desiderio meo est in Hebraico hoc idem nomen: ideo verti poterat locus ille: Abstulit quasi ventus præcipuum meum, siue principem meum hoc est animam, quæ in me præcipua est. Et quoniam non ei abstulerat ventus animam quo, ad substantiam, sed quo ad desiderium, ideo interpres noster pro anima, siue principe, siue præcipua rectè transtulit, desiderium. Sed quoniam nomen hoc principatum etiam significat, poterat quoque verti locus ille: Rapuit quasi ventus principatum meum. Acsi diceret: Quemadmodum ventus paleas facilè rapit, & stipulas longè propellit, sic Deus omnes meas diuitias, & potentiam, & honores, quibus apud homines valebam, repentè à me abstulit: quæ omnia Deo ita volente penitus euanuerunt. Ita enim paraphrasis chaldaica locum illum interpretatur. Id etiam quod in psalmographus: pluuiam volunta- *Psal. 67* riam segregabis Deus hæreditati tuæ: poterat quoque verti: pluuiam liberalẽ aut copiosam destillabis Domine hæreditati tuæ. Hæreditatem dei vocet Hebræorum populum, quem Deus tanquam agrum hæreditarium sumpserat excolendum, suæque misericordiæ imbribus copiosis irrigandum. Poteris per pluuiam voluntariam eam intelligere, quę est tempestiua, & ab hominibus desiderata. Vel dicitur voluntaria, quoniam eam Deus voluntariè tribuit: vel munifica, quoniam illam ex magnificentia sua largitur: vel quia copiosa est. Hæc pluuia copiosa est cœlestis doctrina, qua Deus irrigat verè Israelitas, hoc est fideles Christianos. Est enim catholicus populus hæreditas illa, de qua dicebat Deus pater filio suo vnigenito: Postula à me, & da- *Psal. 2.* bo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Sed hæc pluuia cœlestis, hæc euangelica doctrina in torrentes excrescens castra hostium euertit, hæreditatem verò Dei salubriter irrigat & fœcundat. Cùm autem dictio nedhauab, qua hic vtitur Ezechiel, omnia hæc habeat significata, potest hic Ezechielis locus variè transferri. Noster interpres habet: Cùm autem fecerit princeps spontaneum holocaustum. Septuaginta: Si autem fecerit princeps confessionem holocaustum. Pagninus sequitur communem editionem. Poterit locus hic ita rectè transferri. Porro cum princeps liberale fecerit holocaustum. Acsi dicat: Non solùm sabbatis & calendis aperietur principi oriẽtalis porta, sed etiam diebus profestis, si in illis munificum Domino obtulerit sacrificium.

Semper manè faciet illud, & sacrificium faciet super eo cata manè manè Loquitur de sacrificio quodam, quod erat quotidie non vespere, sed manè faciendum, illúdque appellat agnum immaculatum: & postea faciendum esse ait ex simila, quæ est farina tritici purissima. Ego existimo diuinum vatem respexisse hoc loco ad sanctum eucharistiæ sacramentum, quod mentis oculis diuino lumine lustratis intuebatur esse tempore gratiæ in ecclesia futurum.

rum. Et quia in eo Christus realiter continetur, appellat illud agnum immaculatum, de quo dixerat
Esai.53 Esaias: Oblatus est, quia ipse voluit, & non aperuit os suum: sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet. Et diuus Ioannes Baptista: Ecce agnus dei, ecce qui tollit
Ioan.5. peccata mundi. Et diuus Ioannes euangelista in
Apo.5. Apocalypsi: Et vidi: & ecce in medio throni & quatuor animalium, & in medio seniorum agnũ stantem tanquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem spiritus dei missi in omnem terram. Et quoniam materia huius sacramenti est panis, ait esse ex simila conficiendum. Et quoniam sanctum missæ sacrificium manè celebratur, non vespere ait esse semper manè faciendũ. Agnus paschalis & manna fuerunt duæ huius altissimi sacramenti figuræ, de quibus nunc Ezechiel mentionem agit, alludens per agnum immaculatum ad agnum paschalem, & per similam ad manna. Huic interpretationi fauet versio, cui diuus Hieronymus adiecit commentaria, quæ ita habet: Et sacrificium siue manna faciet super eo manè. Verbũ hoc manna addidit diuus Hieronymus meo quidem iudicio ex Symmachi editione, quæ quidẽ hoc loco mirabilis est: & mysterium redemptionis
Exo 16 humanæ per Christum Iesum, qui in hostia conse-
Nu.11. crata continetur, mirabiliter explanat. Erat qui-
Psal.77. dem manna panis ille, quo fuerunt filij Israelis in deserto nutriti, de quo cecinit regius ac diuinus vates: Pluit illis manna ad manducandum: panem cœli dedit eis, panem angelorum manducauit homo. Cœlestis autem panis, quem nos manducamus
Ioan.6. Christus est, de seipso dicens: Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi: si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Solitus est Deus nos iis rebus à pernicie liberare, quibus incidimus in
Gene.2. perniciem. A ligno scientiæ boni & mali ortum est
& 3. peccatum, & à ligno crucis gratiæ restitutio: vt qui
Gene.7. in ligno vincebat in ligno quoque vinceretur, A-
Ioan. 3. quis diluuij mundus periit, aquis baptismi instau-
Gen.37. ratus fuit dicente Domino: Nisi quis renatus fue-
Gen.41. rit ex aqua, & spiritu sancto, non potest introire in
Gene.2. regnum Dei. Somniis fuit Ioseph venditus & abie-
& 3. ctus, somniis fuit in excelsa dignitate constitutus.
Ioan.6. Per cibum ingressa est mors dicẽte Domino: Quocunque die comederis ex eo, morte morieris: per cibum ingreditur vita, dicente ipsa vita: Qui manducat me, & ipse viuet propter me. Hic est panis, qui de cœlo descendit: qui manducat hunc panem, viuet in æternum. De hoc pane cœlesti, de hoc diuino sacramento loquitur in præsenti Ezechiel dicens: Et manna faciet super eo. Septuaginta pro manna habent θυσίαν, quæ dictio hostiam significat: quoniam in hostia consecrata iam non est panis, sed Christi corpus: panis enim in corpus substan-
Matt. 26. tialiter conuertitur: ipse enim Christus ait: Hoc est corpus meum. Vbi autem Christi corpus est, ibi est
Mar. 14. eius sanguis, eius anima, eius diuinitas. Itaque in hostia consecrata totus Christus est verus Deus &
Luc.22 verus homo: similiter & in calice, sed sub acciden-
1.Cor.11 tibus sine subiecto existentibus absconditus. Id intuens spiritu prophetiæ Esaias has voces emisit:
Esai.45 Verè tu es Deus absconditus. Et noster Ezechiel: Semper manè faciet illud &c.

Vsque ad annum remissionis. Pro remissionis est in Hebraico: דרור deror, quæ dictio & remissionem significat, & libertatem: vt in Leuitico: Sanctifica- *Leui.25*
bis annum quinquagesimum, & vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ tuæ. Vbi pro remissionem poteris vertere libertatem. Vnde hirũdo apud Hebræos hoc nomine appellatur, quod liberè in hominum domiciliis ædificet. In anno libertatis omnes viri sapientes, virtutúmque ornamentis exculti, qui nunc sceleratorum principatui subiiciuntur, veram libertatem consequentur. Hoc erit tempore illo vltimo, quo mortui ad vitam reuocabuntur, & Christus venerit ad iudicium exercendum. Tunc multi ex illis, qui nunc sunt ad sublimen euecti dignitatem, & in hominum celebritate versantur, in sempiternam ignominiam, & acerbissima tormenta deiicientur: contrà verò multi, qui modò sunt serui, abiecti, inopes, & nulla denique mundi gloria insignes, obtinebunt tunc gloriã immortalem: & qui iustitiam in terra coluerunt, & charitate flagrarunt, æternam in cœlis amplitudinem consequentur. Cùm Christus de signis vni- *Luc.21.*
uersalis iudicij apud discipulos suos disseruisset, addidit: His autem fieri incipientibus respicite, & leuate capita vestra, quoniã appropinquat redemptio vestra. Non est redemptio, nisi præcedat captiuitas, cùm autem aduentante mundi fine appropinquet iustorum redemptio, apertè concluditur, eos antea captiuos fuisse: & ex consequente vitam hanc esse eorum captiuitatem. Id animo perspiciẽs diuinus vates canebat: Conuertere Domine capti- *Psal.*
uitatem nostram, sicut torrens in austro. Tunc erit *125.*
iobileus iustorum, & annus remissionis atque veræ libertatis. Pro anno remissionis vertit Pagninus annum libertatis.

In quatuor angulis atrij atriola disposita. Pro disposita est in Hebraico: קטרות ceturoth, à verbo catar, quod significat suffire, adolere, disponere, & ligare. Quare poterat etiam verti locus hic: In quatuor angulis atrij erant atriola ligata: & ita trãstulit Pagninus. Acsi diceret: Erant atriola coniuncta & inter se colligata in quatuor angulis atrij. Significare autem verbum hoc ligare indicat locus ille *Gen.38.*
Genesis: In ipsa effusione infantium vnus protulit manum, in qua obstetrix ligauit coccinum. Signifi- *Esai.56*
care autem suffire seu sacrificare indicat locus ille Esaiæ: Qui sacrificauerunt super montes, & super colles &c. Et illud quarti Regum: Vsque ad illud *4.Reg.*
tẽpus filij Israël adolebant ei incensum. Ideo qui- *18.*
dam vertũt atriola fumosa. Hoc est atriola, in quibus fumus sacrificiorum apparebat. Potest verti: Atriola suffimentorum: seu sacrificiorum.

Argumentum Capitis XLVII.

Intuetur aquas è templo fluentes doctrinam euangelicam, & apostolorum conciones significantes, quæ omnes terrarum oras irrigarunt, & mortalium animos ad æternitatem aluerunt. His aquis irrigati mortales immortales fructus ferunt. Absoluitur hoc capite diuisio terræ Israeliticæ, quæ fuit capite quadragesimoquinto inchoata.

CAPVT XLVII.

ET conuertit me ad portam domus, & ecce aquæ egrediebantur subter limen domus ad orientem, facies enim domus respiciebat ad *A*

orientem: aquæ autem descendebant in latus templi dextrum ad meridiem altaris. Et eduxit me per viam portæ aquilonis. Et cõuertit me ad viam foras portam exteriorem, viam quæ respiciebat ad orientem: & ecce aquæ redundãtes à latere dextro. Cum egrederetur vir ad orientem, qui habebat funiculum in manu sua, & mensus est mille cubitos, & traduxit me per aquam vsque ad talos. Rursumque mensus est mille, & traduxit me per aquam vsque ad genua: & mẽsus est mille, & traduxit me per aquam vsque ad renes. Et mensus est mille torrentem, quem non potui pertransire, quoniam intumuerant aquæ profundi torrentis, qui non potest transuadari. Et dixit ad me: Certè vidisti fili hominis. Et eduxit me, & conB uertit ad ripam torrentis. Cumque me conuertissem, ecce in ripa torrentis ligna multa nimis ex vtraque parte. Et ait ad me. Aquæ istæ, quæ egrediuntur ad tumulos sabuli orientalis, & descendunt ad plana deserti, intrabunt mare: & exibunt, & sanabuntur aquæ: Et omnis anima viuẽs, quæ serpit, quocunque venerit torrens, viuet: & erunt pisces multi satis, postquam venerint illuc aquæ istæ sanabuntur, & viuent omnia, ad quæ venerit torrens. Et stabunt super illa piscatores, ab Engaddi vsque ad Engallim siccatio sagenarum erit, plurimæ species erunt piscium eius, sicut pisces maris magni, multitudinis nimiæ.

EXPLANATIO.

Et conuertit me. Nimirum ductor meus. Quasi dicat: Vir ille, qui mihi ædificium ostendebat, conuertit me ab atrio exteriore, vbi erat domus culinarum, in quibus victimæ coquebantur, ad portam templi, ex qua egrediebantur aquæ veluti fontis scaturientis. Fluebant quidem hæ aquę ex limine & ostio sancti sanctorum, & declinabant ad latus dextrum per partẽ meridionalem: egredientibus enim è templo manebat latus eius dextrum ad meridiẽ. Aquæ verò fluebant ad orientem, nam porta præcipua templi, vt diximus, erat ad orientem. Fluebãt autem aquæ per templum, & per eius porticum, vnde veniebant ad atrium exterius, semper versus orientem, quo fons templi vergebat. Hic fluuius è limine sanctuarij scaturiens, & fluens longissimè, est doctrina euangelica per totum orbem diffusa, quæ omnes nationes ad veri Dei cultum reuocauit.
Eccl. 15. De illa ait Ecclesiasticus: Aqua sapientiæ salutaris
Psal. 22 potabit illum. Et regius vates: Super aquam refectionis educauit me, animam meam conuertit. Et
Ioel. 3. Ioel propheta: Et erit in die illa: stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum. Aspicis quàm apertè Ioel de hoc fonte locutus sic, qui erat è templo domini fluxurus: & de eius aquis, quibus erant homines rigandi, & ad vitam beatam
alendi. De illis ita ait Zacharias: In die illa erit fons Zach. 3.
patens domini Dauid, & habitantibus Ierusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ. Hæ aquæ sunt conciones euangelicæ, & cœlestis Christi doctrina, & perenne atque amœnum diuinarum literarum flumen. Manabat autem ab ostio & limine sanctuarij, quia exordium habuit à Christo saluatore nostro, qui est limen & porta sanctuarij, hoc est
ostium cœli, & via, & veritas, & vita. Ipse de se ait: Isa. 14.
Ego sum ostium, per me si quis introierit, saluabitur. Ioan. 10.
Tu verò mentis oculis intuere excellentem ordinem, pulchrámque diuinę dispensationis dispositionem. Descripsit diuinus vates templum: nunc verò mirabilem fluuium ab illo manantem: quoniam futurum erat, vt constitueretur ecclesia Christi, & inde viuificæ salutaresque aquæ euangelicæ doctrinæ, & baptismi, & gratiæ à Christo productæ per eam deriuarentur, & fluerent. Sed non exeunt è templo nisi porta ad orientem respiciente, nec fluunt per templum latere sinistro, sed dextro, quia ad Christum tendunt, qui est oriens cœle- Luc. 1.
stis, quia visitauit nos oriens ex alto, & vitia detestantur per sinistram significata, virtutes autẽ quærunt, quæ per dextram intelliguntur.

Et duxit me per viam portæ aquilonis. Eductus est propheta ad orientem, sed per aquilonem: quoniam ad splendorem virtutum, & diuinarum rerum contemplationem solet Deus suos adducere per afflictiones & calamitates nomine aquilonis significatas.

Cum egrederetur vir. Quis sit vir hic diximus capite 40.

Et mensus est mille cubitos. Nempe huius riui in longitudinem, vbi aquę altitudo tam parua erat, vt talos non excederet, at postea profunda erat, deinde profundior, & tandem profundissima: nõ enim poterat vadari. Hæc est diuina scriptura, quæ nonnullis in locis est adeò aperta, & perspicua, vt quilibet eam possit vado transire, aliis autem difficilis est, aliis difficilior, aliis verò difficillima: tantę profunditatis, vt per se nemo eam possit pedibus traiicere, nisi sit diuino adiutus fauore, & cœlesti quo-
dam luminę illustratus. Quarto libro Regum est 4. Reg. 2
proditum memoriæ, ascendisse Eliam in cœlum, & pallium suum discipulo suo Elisæ reliquisse: quo ipse Elisæus profundas Iordanis aquas pertrãsiuit. Absque pallio illo fieri non poterat, vt aquæ traiicerentur pedibus, at pallio munitus potuit eas Elisæus siccis pedibus transuadare. Elias idẽ est quod Deus Dominus. Qui est Deus Dominus, verus Deus, & verus homo, nisi Christus redemptor noster? Hic ascendens in cœlum pallium suum discipulis suis reliquit, quo possent sacram scripturam intelligere eiúsque profundas aquas penetrare. Hoc pallium est cœlestis sapientia cum diuina gra-
tia coniuncta: est charitas illa, de qua ait diuus Pe- 1 Pet. 4.
trus: Charitas operit multitudinem peccatorum. Vide quam admirabile sit pallium hoc, quod sce-
lerum tegit multitudinem. Hæc est vestis illa, de Math.
qua ait Christus: Amice quomodo hunc intrasti nõ 22.
habens vestem nuptialem? O diuinum tegumen-
tum, ô vestes gloriosas. De iis dixerat Esaias: In- Esai. 52
duere vestimentis gloriæ tuæ Ierusalem. Et quoniam qui præditus est charitate, est Deo ipso indu-
tus, ait diuus Paulus in epistola ad Romanos: In- Rom. 13.
duimini

duimini Dominum Iesum Christum. Cùm igitur diuinarum literarũ fluuius sit multis in locis profundissimus, ego autem non possim præ ingenij imbecillitate transire, te precor, summe Deus, vt tuæ gratiæ & sapientiæ pallium mihi porrigas, quo valeam Iordanis aquas securus traiicere, & alta tui numinis arcana penetrare. Fluuius ille Iordanis, & hic, quem vidit Ezechiel ab ostio templi manantem, etsi re ipsa duo esse videantur, sententia tamen & vero intellectu idem sunt. Illud est hoc loco aduertendum, Ezechielem eò altiorem fluuium hunc inuenisse, quò amplius illum mensuraret: quantò enim plus euangelium legimus, tanto plura in eo, & altiora mysteria intelligimus. In eo refugium & consolationem, & fortitudinem & sapientiam inuenimus, & arma, quibus valeamus
1.Re.17. dæmonem, eiusque satellites superare. Est enim euangelium torrens ille, ex quo Dauid quinque limpidissimos lapides eduxit, vt superbum Goliam interficeret: quorum vnum blasphemum occidit, & Philistæos superauit. Lapides torrentis sunt authoritates sanctæ scripturæ, Golias est dæmon, Philistæi sunt hæretici dæmonis ministri. Exiuit
Esai. 2. flumen hoc à Sione, iuxta id quod vaticinatus fuerat Esaias: De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem: ibi enim incepit euangelium prædicari: sed postea fuit per totam Palæstinam, & regiones circumiacentes diuulgatũ, & tandem propagatum in omnibus terrarum finibus, vt iam non
Psal.75. diceretur notus in sola Iudæa Deus, & in Israële magnum nomen eius: sed eius nominis cognitio sic omnes gentium oras peragraret, vt non solum homines mansueti, & scientia exculti, sed etiam barbari & immanes relicta feritate, & repudiato idolorum cultu Christum esse crederent totius orbis effectorem & moderatorem, & sanguine suo mundum redemisse, hominúmque scelera expiasse.
Esai.43 De fluuio hoc ait par Esaiam Deus: Ponam in de-
Esa.44 serto viam & in inuio flumina. Et rursum: Effundam aquas super sitiẽtem, & fluenta super aridam. Effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super stirpem tuam. Et noster Ezechiel toto hoc capite de fluuio hoc vaticinatur. Dicens autem eum progressu creuisse fuisséque profundiorem, voluit fidei & euangelij incrementa indicare.

Et mensus est mille torrentem. Id est, mensurauit torrentem illum cubitis mille: quem non potuit vadare, quia ita creuerant aquæ, vt nisi natando transuadari non posset. Innuit magnam diuinarum literarum profunditatem.

Certè vidisti. Monet prophetam, vt ea, quæ vidit, alta mente cogitet, & diligenter memoria repetat, quòd sint mysteriis plenissima. Sensus est Porrò aspexisti, quemadmodum fons egrediens ex ostio sanctuarij creuerit in fluuium magnum & impermeabilem, indies profundiorem. Et perpende mysterium hoc.

Ecce in ripa torrentis ligna multa nimis ex vtraque parte. Significat amœnitatem & fertilitatem, & vberrimorum fructuum abundantiam, quæ erat ex euangelica doctrina producenda. Per ligna homines significantur, per eorum poma virtutum
Psal 95. fructus. Comparari homines arboribus indicat lo-
Mat.3. cus ille psalmographi: Tunc exultabunt omnia ligna syluarum à facie Domini, quia venit. Et illud euãgelij: Securis ad radicem arboris posita est: omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.

Aquæ istæ, quæ egrediuntur ad tumulos sabuli orientalis. Hoc est, hæ aquæ, quæ ex ostio sanctuarij egredientes fluunt versus orientem, suoque cursu vehementi trahunt arenas, eriguntq; tumulos earum in alueo suo, & descendunt ad planitiem solitudinis, ingredientur mare mortuum, & exibunt ab eo, cuius maris aquæ huius fluminis ingressu sanabuntur. Eius ingressu, quæ prius erant amara, dulcescent, & quæ prius mortua erant, reuocabuntur ad vitam: medetur enim euangelium publicanis, meretricibus, & peccatoribus. Sabulum significat arenam: & quoniam Iordanis fluuius solet tumulos arenæ efficere, intelligunt per tumulos Sabuli Iordanem: vt sit sensus: Aquæ hæ, quæ fluunt ad Iordanem, postea in mare mortuum introibunt: Mare mortuum est quidam lacus Iudææ dictus Asphalites, in quo nullus est piscis: imò nihil in eo viuum reperitur: vnde mortuum vocatur. Præterea nihil in eo mergitur, & obruitur, sed omnia natant, & in aquæ aparet superficie. Quam ob causam illi comparantur, qui nullum abscondunt secretum, sed Simile
omnia reserant, & in lucem produnt. Est lacus hic magnus: nullis fluctibus agitatus: quã ob rem cum illo conferuntur, qui in trãquillitate vitam degunt, nullis calamitatibus pressi, nullis ærumnarum fluctibus concitati. De eo vide Aristotelem libro secundo Meteorologicorum, capite tertio, Plinium libro quinto, Iustinum libro trigesimo nono, Solinum capite quadragesimo octauo, Cornelium Tacitum, & alios. Iordanis fluuius ingreditur in hoc mare mortuum, & suauitatem suam amittit, quemadmodum Hypanis fluuius Scythiæ, qui miram habet dulcedinem donec misceatur ei exiguus fons, quem Herodotus vocat Exampeum, qui sua amaritudine totum Hypanim corrumpit. Dixit autem Ezechiel fore, vt fluuius hic egrediens de templo ingrederetur in mare mortuum, illúdque dulce redderet & viuum, & ab illo egrederetur. Idem euenire cernitur Rhodano, qui fertur per Lemanum siue Losannum lacum, exítque ab eo fluens versus Lugdunum nobilem vrbem, totiúsque Galliæ celebre emporium, vbi ego eum vidi: & inde in mare mediterraneum erumpit. Sunt, qui dicant voluisse Ezechielem significare, hunc fluuium in Iordanem intraturum, & ita in mare mortuum. Alij aiunt voluisse illum innuere ingressurũ esse fluuium hunc per se in mare mortuum absque ingressu in Iordanem, & ita aquas maris sanaturum. Sed neutrum videtur prima facie cum veritate cohærere: nam nec per se, nec per Iordanem talis fluuius ingressus est vnquam mare illud, nec illius maris mortui aquæ vnquam sanatæ fuerunt, quin potius Iordanis aquas inficiunt. Imò nec erit vnquam templum aliquod Hierosolymæ, à quo talis fluuius egrediatur: cum asserat Aggæus propheta, nullum iam futurum esse tem- Agg.2.
plum Iudæorum, & illud quod conditum fuit ab Hebræis post reditum à Babylonica captiuitate, fuisse vltimum & nouissimum. Ex quo constat, totum huius loci sensum esse spiritualem, & hunc spiritum esse verum & literalem intellectum. Ille enim est literalis & germanus sensus, quem

spiritus sanctus præcipuè intendit exprimere siue sit vulgaris, & in aperta orationis superficie elucescat, siue ad interiorem & arcanam sententiam traducatur. Quare per fluuium hunc è templo fluentem, baptismum, & alia sacramenta, & gratiam, & Christi euãgelium in sensu historico & literali intelligimus, & per mare mortuum peccatorum mortiferis sceleribus inquinatum. Et si infidelis sit omni flagitiorum genere contaminatus, & ob crimina pestilentia mortuus, tamen si fuerit aquis baptismi ablutus, & euangelica doctrina irrigatus, recipiet salutem & vitam, & virtutum fructus feret vberrimos & lætissimos. Qui antea vitiorum erat vorago, lacus fœtidus, & mare mortuum & amarum, vbi nihil erat vitæ, nihil gratiæ, nihil veræ dulcedinis, in fluuium suauem, & salutarem, & amœnum, & piscibus abundantem conuertetur. Qui turbulentis & concitatis animi permotionibus agitabatur, seque scelerum ministrum præbebat, & errorum tenebris coopertus lucem pro nihilo putabat, recepta fide & charitate vitam placidè & tranquillè traducet, in virtutum actiones incumbet, & diuinæ gratiæ radiis illuminatus tanquam in speculo puro poterit imaginem veritatis intueri, & cœlestia mysteria astris splendidiora contemplari. Hæc admirabilis mutatio illi proueniet ex aquis manantibus ab ostio sancti sanctorum, hoc est à Christo porta cœli per sanctum sanctorum significati. Est enim perspicuum per sanctum sanctorum intelligi cœlum, vt multis verbis ostendit in epistola ad Hebræos diuus Paulus. *Heb. 9.* Has aquas, hæc diuina sacramenta vidit Ezechiel fluere per latus dextrum, hoc est per Iesu Christi crucifixi vulnus lanceæ, qua fuit eius dextrum latus percussum. Nam ex Christi latere, vt diuus testatur Augustinus, ecclesiæ sacramenta fluxerunt. Vel ideo ait, has aquas per latus dextrum fluxisse, quia ad eos perueniunt, qui in die iudicij ad dexteram ponentur, iuxta id quod dicitur in euangelio. *Mat. 25* Statuet oues quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris. Existimo tamen, diuinum vatem ad dextrum Christi latus respexisse. Ad has cœlestes aquas nos ipse dominus apud Ioannem iis verbis inuitat: *Ioan. 7.* Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. *Esai. 55* Hic est, qui dixerat apud Esaiam: Omnes sitientes venite ad aquas. *Esai. 12.* Et ipse Esaias spiritu prophetico afflatus aiebat: Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris. Erat in eius corde fons gratiæ & misericordiæ, qui per quinque fontes, hoc est per quinque vulnera erumpebat. Quid aliud sunt illa quinque vulnera, quàm admirabiles fontes misericordiæ? Præsertim vulnus lateris, ex quo exiuit sanguis & aqua, vt sanguine redimeremur, aqua lauaremur. *Ioan. 19* O fontem singularem aquam & sanguinem manantem, ô aquas salutares ex tali fonte fluentes, ô diuina ecclesiæ sacramenta ex latere Christi dextro egredientia, & totum vniuersum orbem terrarum rigantia! *Zac. 14.* De iis aquis dixit Zacharias propheta: Et erit in die illa: exibunt aquæ viuæ de Ierusalem, medium earum ad mare orientale, & medium earum ad mare nouissimum. Acsi diceret: Tempore gratiæ egredientur Hierosolyma aquæ præstantes vitam bibentibus, quæ aquæ sunt conciones euangelicæ, Christi doctrina, & ipsum Christi euangelium, & ecclesiæ sacramenta, quæ omnia, quia multa sunt, non aqua, sed aquæ appellantur, quæ totum orbem habitabilem alluent, ab Oriente ad Occidentẽ. Id prædixerat his verbis Esaias: *Esai. 11.* Repleta est terra scientia domini sicut aquæ maris operientis. Acsi diceret: Tẽpore euangelij replebitur terra scientia domini: erit enim cognitio Christiani nominis extensa, veluti aqua maris omnia tegens.

Et descendunt ad plana deserti. Per hunc desertum intelligunt nonnulli planitiem, vbi erat mare Tyberiadis: & aiunt fluuium hunc partim influxisse in mare illud Tyberiadis, partim in mare mortuũ & deinde in mare mediterraneum ad Occidentem. Huic opinioni fauet Hebræorũ sententia: asserũt enim fluuium hunc fuisse in duas partes diuisum, quarum vna fluebat versus Oriẽtem, altera versus Occidentem. Nos diuisionem hanc amplectimur, sed eam multo aliter explanamus. Per hos duos amnes sub vno principio intelligimus ecclesiam orientalem, & ecclesiam occidentalem sub vno pastore, sub vno summo pontifice vniuersali rectore & magistro. Et quanuis duæ sint ecclesiæ loco & situ, fide tamen, & religione, & sacramentis, vna est ecclesia catholica, cuius vniuersalis pastor est pontifex maximus, iuxta id quod ore suo Dominus dixit: *Ioan. 10.* Erit vnum ouile, & vnus pastor.

Et omnis anima viuens quæ serpit. Hoc est, omne viuens, quod sine pedibus mouetur, habebit vitam, si fuerit hac aqua nutritum. Per viuentia, quæ absque pedum ministerio mouentur, pisces intelligit: quod statim explicat, dicens: Et erunt pisces multi satis, postquam venerint illuc aquæ istæ. Lacus amarus, vt diximus, homo est infidelis, qui ante baptismum mare mortuum est absque piscibus: hoc est absque virtutum fructibus. At post baptismum & euangelium receptum eius opera nomine piscium significata erunt viua: ipseque erit virtutum ornamentis excultus, & ab omni superstitione seuocatus. Poteris per pisces homines intelligere in lacu, hoc est in mundo habitantes.

Et sanabuntur, & viuent omnia, ad quæ venerit torrens. At multi sanari nolunt, de quibus ait Deus per Ieremiam: *Iere. 51.* Curauimus Babylonem, & non est sanata.

Et stabunt super illa piscatores. Vt scilicet capiant pisces. Hi sunt euangelici concionatores, quibus dictum est: *Mat. 4* Faciam vos fieri piscatores hominum. De his dixerat Deus per Ieremiam: *Iere. 16.* Ecce ego mittam piscatores multos, & piscabuntur eos.

Ab Engaddi vsque ad Engalim. Id est, iuxta lacum illum siccabuntur retia piscatorum à termino vno vsque ad alterum. Engaddi est vbi lacus finitur, Engalim verò vbi lacus incipit. Loci sunt iuxta mare mortuum ex diui Hieronymi sententia, alter in principio, alter in fine.

In littoribus autem eius, & in pallustribus non sanabuntur, quia in salinas dabuntur. Et super torrentem orietur in ripis eius ex vtraq; parte omne lignum pomiferum: non defluet folium ex eo, & non deficiet fructus eius: C *Psal. 1.* per singulos menses afferet primitiua, quia aquæ eius de sanctuario egredientur: & erunt fructus eius in cibum, &

folia

folia eius ad medicinam. Hæc dicit dominus Deus: Hic est terminus, in quo possidebitis terram in duodecim tribus Israel: quia
Gen. 48 Ioseph duplicem funiculum habet. Possidebitis autem eam singuli æquè vt frater suus: super quam leuaui manum meam vt darem patribus vestris, & cadet terra hæc vobis in possessionem.

In littoribus autem eius & in palustribus Hoc est, in locis cœnosis, & palustribus propè hunc locum non sanabuntur aquæ ab amaritudine, sed ad salem reseruabuntur. Loquitur de reprobis, quos cœnosos vocat & paludosos, qui nullis salutaribus aquis, nulla euangelica doctrina volunt dulcescere & sanari, sed indies insolentiores & pestilentiores redduntur. Nulla aliorum facta illis grata sunt: maledictis & vocibus querelarum plenis viros iustos & iniustos nullo habito discrimine violant: aliorúmque vitam reprehendentes, suam haud-
Prou. 4. quaquam curant. His dicebat Salomon in Prouer-
1. Cor. 6. biis: Remoue à te os prauum, & detrahentia labia
Simile. sint procul à te. Et diuus Paulus in prima ad Corinthios, Nec maledici, inquit, nec rapaces regnum Dei possidebunt. Vt gallina dum rostri ictu domus pauimentum sordibus inquinatũ scrutatur, escam quærens, si adamantem, aut smaragdum, aut gemmam aliam pretiosam reperit, reiicit, & contemnit: sin autem inuenit vermiculum, aut vile milij granum, illud læta eligit, & accipit: sic detractor vitas aliorum inquirit & inuestigat, si eorum præclara facta reperit, silentio pertransit, reiicit, contemnit, sin autem inuenit flagitium aliquod, aut erratum quanuis leue ei inquirenti occurrit, illud accipit gestiens, vt eius autorem vocibus vulneret, & lædat. Vita maledicorũ est in aliorum vitas conferre maledicta, obiicere errantibus crimina, pergere in conuicia, inurere illis ignominiæ notam, eorum splendorem maculis aspergere. Nulla in eorum ore est dulcedo, nulla suauitas sed instar maris mortui salsedine & amaritudine pleni vitam in aliorum vituperatione traducunt. Hæ sunt immundæ limosæque paludes, quarum aquæ non dulcescunt. Et quoniam hi impij & maledici homines finem infelicissimum habere solent, dicuntur reseruari ad salis condimentum, vt nos miserum eorum excidium intuentes sale prudentiæ
Gen. 19. condiamur. Eam etiam ob causam arbitror fuisse vxorem Loth non in lignum aut lapidem, sed in
Prou. 19 salem cõuersam. Vnde ait Salomon in Prouerbiis:
Prou. 21 Pestilente flagellato stultus sapientior erit. Erudiunt enim multos infelicissimi sceleratorũ casus, eorúmque miserabilia exempla. Prosunt nobis flagitiosi homines, quia nos condiunt exemplorum sale, & quia nos calamitatibus opugnant, & exercent ad patientiam. Eam ob causam reliquit Deus semper infideles aliquos in terra promissionis, vt Dei populum exercerent, nobisq; tentationes eadem ratione relinquit, vt in virtute & patientia
Rom. 5. exerceremur, possimusque dicere cum apostolo: Gloriamur in tribulationibus.

Non defluet folium ex eo. Viros iustitia & Christiana religione præstantes cum arboribus comparat fœcundis iuxta dulces salutarium aquarum fluuios satis, pulcherrimos fructus, & illos quidem tempestiuos ferentibus, virentibus omni tempore, nullósque æstus formidantibus. Nam qui iustitiam colunt & pietatem, & charitatis flagrant studio, aquísque diuinarum literarum irrigantur, hi admirabiles virtutum fructus producunt, ex quibus vera gloria efflorescit. Et quæcúnque eis accidunt, illi vertunt in bonum: quo nihil est illis antiquius, nihil magis in optatis. Cùm enim sint ea mente, quam veritas & ratio præscribit, omnia humana moderatè & placatè ferunt, animum ad ea transferentes, quibus secundæ res ornantur, aduersæ adiuuantur. Speciem gloriæ despiciunt collectum ex vanis splendoris insignibus, mundi opes breues, fugaces, & caducas existimant, verum decus in virtute, Christiana religione, & diuini numinis imitatione consistere absque dubio credunt. Id voluit psalmographus verbis illis ostendere, quibus vi- Psalm. 1
rum beatum describit: Erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quòd fructum suum dabit in tempore suo. Et folium eius non defluet. Et subdit statim: Et omnia quæcunque faciet, prosperabuntur. Acsi dicat: Et fructus edit, qui non pereunt, quoniam illi omnia vertuntur in vtilitatem, siue prosperis rebus, & ad voluntatem fluentibus vtatur, siue rerum aduersarum ictibus oppugnetur. Id quod diuus Paulus in epistola ad Romanos his verbis asseruit: Scimus, quo- Rom. 8.
niam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti. Sed hoc impij homines non solùm non intelligunt, sed ne suspicantur quidem. Viris piis & iustis diuitiæ sunt instrumenta misericordiæ, inopia autem & egestas causa humilitatis: bona valetudo vires illis suppeditat ad ferendos labores, ægrotatio verò materiam illis ministrat patientiæ. In dignitate excelsa constituti sunt felices, quoniam iustitiam exercent in æquabilitate consistentem, abiecti verò, & sceleratorum tyrannide pressi, beati, quoniam persecutionem patiuntur propter iustitiam: Vt calor naturalis in eo, qui rectè valet, Matt. 5
habétque sanam & robustam complexionem, om- Simile.
nia concoquit alimenta, in bonúmque digerit sanguinem: sic qui Deum diligit, eiúsque amore inflammatur, quicquid accidit, bene vertit, & ita digerit, vt ei cooperetur in bonum. Id autem quod ait Dauid de ligno plantato secus decursus aqua- Iere. 17.
rum, ait etiam Ieremias cap. 17.

Quia aqua eius de sanctuario egredientur. Hoc est, ideo arbores erunt fructuosæ, quia de sanctuario hoc est de cœlo venient ad eas aquæ gratiæ, quibus irrigabuntur. Omne datum optimum, ait diuus Iacobus, & omne donum perfectum desur- Iacob 1.
sum est, descendens à patre luminũ. Et diuus Paulus, Quid, inquit, habes, quod non acceperis? Om- 1 Cor. 4
nes homines arbores sunt, sed quidam aquis gratiæ rigantur, quidam verò steriles sunt, nullis aquis cœlestibus irrigati: quoniam nec illi eas quærunt, nec illis digni sunt. Sed nec ideo dicendũ est, non esse in illis imaginem Dei quòd Dei gratiam non Simile.
habeant. Vt enim cùm aurum funditur, & cuditur moneta, non manet in auro ferrum formæ, sed eius character, & insignia impressa: sic in anima nostra à Deo creata non manet idem Deus per gratiam, Simile.
sed eius imago. Si cymbalum fundatur, non manet in eo argilla typi siue formæ, eiúsque substantia, sed literarum characteres, qui erant

 in ipsa

in ipsa forma sculpti: eodem modo in cuiuslibet hominis anima licet sit imago Dei, non tamen necesse est, vt sit per gratiam ipse Deus. Nec est anima hominis ex substantia Dei facta: nam substantia Dei est prorsus incommutabilis, anima autem hominis commutabilis. Non ait diuina scriptura: Fecit Deus hominem de substantia sua, sed ad imaginem & similitudinem suam. Qua de re vide *Gene. 1.* Augustinum libro septimo de Genesi ad literam, Chrysostomũ in explanatione capitis secundi Genesis, Tertullianum aduersus Martionem, Ioannem Arboreum libro primo suæ Theosophiæ. Qui omnes, & alij infiniti asserunt non esse animam nostram ex substantia Dei factam, vt Carpocrates impiè asserebat, nec necesse esse, in ea Deum per gratiam existere, quòd in ea sit imago quædam ipsius.

Et erunt fructus eius in cibum, & folia eius in medicinam. Fructus virorum iustorum sunt virtutes, folia verò sunt cæremoniæ. Non solum virtutes prosunt, sed etiam bonæ cæremoniæ cum virtutibus coniunctæ. Virtutes sunt cibi animi excellentes, quibus homo alitur ad æternitatem, cæremoniæ autem sunt folia conferentia salutarem medi- *Simile.* cinam. Et quemadmodum folia licèt non ferant fructus, eos tamen sustentant, & arborem ornant: sic licèt in cæremoniis nõ sit per se religionis substantia, cõducunt tamen ad religionis substantiam cõseruandam, & ad pulchrum vitæ Christianæ or- *Simile.* namentum. Arundines in vineis seu ligna vites sustentantia non fuerunt viuæ, sed sustinent: sepes in agro arboribus consito non nutrit plantas, sed seruat: sic cæremoniæ rectè institutæ non sunt ipsæ quidem per se ipsa religio, sed ad eam ornandam & conseruandam mirum in modum conducunt. Diuus Dionysius capite primo de Cœlesti hierarchia ait, diuina manifestari hominibus sub aliquibus similitudinibus se sensui obiicientibus, animum ad intellectiua eleuantibus. Cùm autem cæremoniæ se offerant oculis, mouent quidem animos, & homines excitant ad Dei obsequium, quod non solùm interioribus actibus: sed etiam exterioribus profitentur. At si cæremoniæ fuerint à charitate seiunctæ, tegentes scelera specie sanctitatis, ad hoc factæ, vt virtutem simulent, & flagitia cooperiant, & homines decipiant, non modò non prosunt ad vitam immortalitatẽ habentibus illas, sed interitum illis æternum machinantur. Huiusmodi erat pharisæorum iustitia, in ostentatione consistens, non in propositi rectitudine: folia tantùm habebat & exteriores apparentias, sed nullum pietatis fructum, nullam interiorem puritatem, nullam germanam virtutem. Id intuens dominus *Mat. 5.* dixit discipulis suis: Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam scribarum & pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Nomen tantùm virtutis vsurpabant, quid ipsa valeret, nesciebant. Vtinam non essent hodie multi, qui iustitia pharisaica gloriarentur. Olim induebantur homines vili fustanico thorace, cum limbris & fimbris manicarum sericis & bonbycinis pretiosis foris apparentibus. Intus latebat vile, foris apparebat pretiosum. Hæc antiqua indumenti consuetudo mutata est apud nonnullos ex corpore ad animam. Intentiones impiæ fimbriis extremitatibúsque virtutum ornantur, & corda fustantica sceleribus imbuta bombycinis signis, & eximiæ sanctitatis fuco extrinsecus muniuntur. Folia pulchra habẽt, sed nullum fructum. Ideo dicebat dominus: Omnis ar- *Mat. 7.* bor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Excidetur eius vita, eius lætitia non solùm corporis, sed animæ: separabitur infelix arbor à cœtu beatorum, & in ignem relegabitur æternum. Est enim hypocrita arbor, secus viam foliis ornata, fructu autem destituta, quæ arescet in æternum. Id volens Christus significare, videns ficulneam secus viam venit ad eam, & nihil in ea inueniens præter folia, ait illi: Nunquam ex te fru- *Mat 21* ctus nascatur in æternum. Et arefacta est continuò *Mar. 11* ficulnea. Huiusmodi folia viriditatem habent, non vtilitatem. Quare ab his arboribus, de quibus hoc loco agit Ezechiel, penitus discrepabant, quæ fructum habebant in cibum, & folia in medicinam: erant enim iuxta fluuium gratiæ, & euangelicæ doctrinæ satæ & Christi aquis irrigatæ, quibus florescentes amœnissima folia, & vberrimos fructus producebant. De harum aquarum fluuio arboribus fructiferis & salutaribus ex vtraque parte circundato ait ita diuus Ioannes in Apocalypsi: Et *Apo. 22* ostendit mihi fluuium aquæ viuæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei, & agni. In medio plateæ eius, & ex vtraque parte fluminis lignum vitæ afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatem gentium. Lignum posuit pro lignis seu arboribus, vtens singulari pro plurali, more scripturarum. Vult significare esse fluuiũ illum arboribus fœcundissimis ornatum & amœnum, quæ perpetuò lætissimos fructus ferebant: & frondibus vmbriferis & salutaribus ad vitam animarum conducentibus tegebantur. Ezechiel ait fluuium hunc egredi à sanctuario: Ioannes autem à sede Dei: quod re ipsa idem est: per sanctuarium enim, vt ex diuo Paulo deprompsimus in epistola ad Hebræos, cœlum intelligitur, quod sedes Dei *Hebr. 9* dicitur, iuxta id quod ipse per Esaiam iis verbis te- *Esai. 66* statur: cœlum sedes mea est, & nos in oratione do- *Mat. 6.* minica: Pater noster, qui es in cœlis. Christianos, qui exuperante donorum Dei effusione, & euangelij fluuio aluntur, de quo ait Dauid: Fluminis *Psal. 45* impetus lætificat ciuitatem Dei: appellat Ezechiel arbores pomiferas perpetuò virentes, Ioannes autem arbores viuas seu vitæ, edentes duodecim fructus per singulos menses, atque seipsos duodecim apostolorum doctrina, & vita gratiæ recreantes. Ex vtraque parte, hinc & inde sunt arbores fluuio cœlesti irrigatæ, quia ex vtroque populo Iudaico & Gentilico multi fidem & baptismum receperunt, & flumine donorum cœlestiũ sustentantur. Ex his duobus populis, qui antea dissidebãt, conflauit Christus ecclesiam suam, eos in vna fide & charitate, & in vno populo Christiano coniungens. Hoc intuens diuus Paulus in epistola ad *Ephe. 2.* Ephesios de Christo loquens, veritatem hanc literis in hunc modum mandauit: Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem materiæ soluens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans, vt duos conderet in semetipso in vnum nouum hominem, faciens pacem vt reconciliet ambos in vno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Aspicis igitur Gentium & Iudæorum inimicitias fuisse

fuisse solutas per Christum, & ex duobus populis diuersorum rituum & cultuum fuisse vnum Christianum populum conflatum Quam ob causam ait diuinus noster vates esse fluuiū euangelij ex vtraque parte arboribus fructiferis cinctum, hoc est ex Gentibus & Iudæis fidem recipientibus, quos Christus taxit ad verā dignitatem. Nam qui in illum non credunt, in perpetua ignominia & dedecore volutantur.

Hic est terminus, in quo possidebitis terram Capite quadragesimo quinto incepit propheta diuidere terram Israeliticam, & interpositis quibusdam incidentibus diuisionem illam intermisit, ad quam nunc perficiendam reuertitur. Et priusquam terram diuidat per sortes, distinguit eius terminos ex omni parte, orientali, occidentali, aquilonali, & meridiana.

In duodecim tribubus Israel. Iacob habuit duodecim filios, ex quibus fuerunt duodecim tribus productæ. Sed tribus Leui, quæ erat sacerdotalis, non connumeratur inter tribus, quia non habebat sortem & hæreditatem more aliarum tribuum: sed templo seruiebat, quam ob causam populus ei alimenta suppeditabat. Habebat quidem portionem suam, sed ab aliis lōgè diuersam, vt capite quadragesimoquinto ostendimus. Nihilominus tamen præter hanc tribum sunt duodecim aliæ tribus, quoniam duo filij Ioseph, Manasses & Ephraim duas tribus constituerunt. Id voluit Ezechiel, significare, dicens: Quia Ioseph duplicem funiculum habet: hoc est duplicem hæreditatem & portionē: nam diuisio terræ fiebat funiculis per agros à mensoribus extentis. Hoc explicat clariùs Paraphrastes Chaldæus ita habens: Ioseph recipiet duas partes: Ephraim vnam, & Manasses alteram. Fuisse autem terram funiculis diuisam indicat locus ille psalmographi: Eiecit à facie eorum gentes, & sorte diuisit eis terram in funiculo distributionis. *Gen.48* *Psal.77.*

Super quam leuaui manum meam, vt darem patribus vestris. Hoc est, quam patribus vestris promisi. Leuare manum meam hebraismus est pro promittere, de quo alibi disseruimus. Promisisse autem terram illam Hebræis indicant diuinæ literæ cap. duodecimo Genesis, & vigesimoquarto & vigesimosexto & cap. vndecimo epistolæ Pauli ad Hebreos, & multis aliis in locis, ad q̄ alludit locus hic. *Gen.12. & 24. 26. Heb.11.*

Hic est autem terminus terræ: ad plagam septentrionalem, à mari magno via Hethalon venientibus Sadada, Emath, Berotha, Sabarim, quæ est inter medium Damasci, & confinium Emath, domus Thichon, quæ est iuxta terminum Auran. Et erit terminus à mari vsque ad atrium Enon terminus Damasci, & ab aquilone ad aquilonem termi- D nus Emath, plaga septentrionalis. Porrò plaga orientalis de medio Auran, & de medio Damasci, & de medio Galaad, & de medio terræ Israel, Iordanis disterminans ad mare orientale, metiemini plagam orientalem. Plaga autem australis meridiana à Thamar vsque ad aquas contradictionis Cades: & torrens vsque ad mare magnum: & hæc est plaga ad meridiem australis. Et plaga maris, mare magnum à confinio per directum, donec venias Emath: hæc est plaga maris. Et diuidetis terrā istam vobis per tribus Israel: & mittetis eam in hæreditatem vobis, & aduenis, qui accesserint ad vos, qui genuerint filios in medio vestrum: & erunt vobis sicut indigenæ inter filios Israel, vobiscum diuident possessionem in medio tribuum Israel. In tribu autem quacunq; fuerit aduena, ibi dabitis possessionem illi, ait dominus Deus.

Hic est autem terminus terræ. Diuisio terræ promissionis in tribus locis sacræ scripturæ describitur: primò à Moyse in libro Numerorum, cap.34. secundò à Iosue libro suo, cap.15. tertiò hoc loco. Illud est sciendum, diuisionem hanc ab Ezechiele factam æqualem esse, & ab aliis diuersam: nam licèt post reditum à seruitute Babylonica plerique Iudæi essent ex tribu Iuda, & Beniamin, & Leui: nam aliæ tribus, quæ captiuæ abductæ fuerant ab Assyriis, nunquam redierunt, præter paucos earum, qui antea ad munitissimam Hierosolymam confugerant, & nonnullos qui postea ab Assyria fugerunt, tamen inter omnes tribus æqualiter hîc distribuuntur portiones. *Nu.34.* *Iosue 15*

A mari magno via Hethalon venientibus Sadada. Hoc est, à mari Mediterraneo pergētibus per viam Ethalon in Sadada, Emath &c. Nomina sunt oppidorum sitorum in confinio terræ Israeliticæ ex parte aquilonari. Diuus Hieronymus ait Emath esse ciuitatē illā, quæ postea dicta fuit Epiphania.

De medio Auran, & de medio Damasci Id est, de confinio inter Auran & Damascum. Acsi diceret. Terminus orientalis est per confinium horum locorum.

Disterminans ad mare orientale. Hoc est, ad mare mortuum: de quo paulò antè disseruimus: quod est ad orientem respectu Hierosolymæ, cùm mare mediterraneum sit ad occidentem.

Plaga autem australis. Nunc diuidit terminum, qui est ad meridiem, à Thamar vsq; ad aquas contradictionis Cades: hoc est vsq; ad Cades, vbi fuerunt aquæ contradictionis, vt est libro Numerorum mandatum. Thamar teste diuo Hieronymo vrbs est in solitudine, quæ postea fuit Palmira nuncupata. Cades locus erat in deserto, vbi excessit è vita Maria soror Moysis Et ait diuus Hieronymus in libro de locis Hebraicis monstrari ibi suo tempore Mariæ sepulchrum. Ibi Moyses rupe percussa aquam dedit populo sitienti, sed ad illā peccauit. Nam cùm filij Israelis siti laborarent, versi in seditionem has voces aduersus Moysem & Aaronem emiserunt. Quare nos de Ægypto eduxistis in locum hunc pessimum, qui seri non potest, qui nec ficum gignit, nec vineas, nec mala granata, insuper & aquam non habet ad bibendum? Moyses autem & Aaron dimissa multitudine ingressi in tabernaculū fœderis corruerunt proni in terrā, ad dominū iis verbis clamantes: Audi domine Deus huius populi clamorē, & aperi eis thesaurū tuū, fontē aquæ viuæ, vt extincta siti à maledictis desistant. Et apparuit gloria domini super eos, locutúsq; est dominus Moysi, dicens: Tolle virgam, & congrega populum tu, & Aaron frater tuus & loquimini *Nu.20.* *Nu.20.*

ad petram coram eis, & illa dabit aquas. Cúmque eduxeris aquam de petra, bibet omnis multitudo, & iumenta eius. Tulit igitur Moyses virgam, quæ erat in conspectu domini, sicut præceperat ei, congregata multitudine ante petram, dixítque eis. Audite rebelles & increduli: Num de petra hac vobis aquam poterimus elicere? Cúmq; eleuasset Moyses manum, percutiens virga bis silicem, egressæ sunt aquæ copiosissimæ, quibus possent & homines & iumenta sitim sedare & extinguere. Dixítque dominus ad Moysem & Aaronem: Quia non credidistis mihi, vt sanctificaretis me coram filiis Israelis, non introducetis hos populos in terram, quam dabo eis. Hæc est aqua contradictionis, vbi iurgati sunt filij Israelis contra dominum, & sanctificatus est in eis. Sed de historia hactenus. De iis
Psal. 77. aquis cecinit regius psaltes: Interrupit petram in eremo, & adaquauit eos velut in abysso multa. Et paulò pòst: Percussit petram, & fluxerunt aquæ, & torrentes inundauerunt. Et alibi: Conuertit pe-
Psal. 113 tram in stagna aquarum, & rupes in fontes aquarum. Quæstio est, qua in re peccauerit Moyses. Quidam aiunt illum eo in crimen incidisse, quòd hæsitauerit, posset ne aqua manare ex rupe illa. Huic opinioni astipulatur diuus Augustinus libro sextodecimo contra Faustum Manichæum, vbi ait: Arguitur Moyses voce diuina, quòd eius fides ad aquam de petra eliciendam titubauerit, quod ei cum peccato Petri potest esse commune, qui in mediis fluctibus simile fidei defectu titubauerit.
Psal. 105 Et explanans verba illa psalmographi: Et vexatus est Moyses propter eos, qui exacerbauerunt spiritum eius, & distinxit in labiis suis: Quid est, inquit, distinxit? Quasi illud non posset Deus facere, qui tanta iam fecerat, vt aqua de petra proflueret. Dubitanter enim petram virga percussit: ideo hoc miraculum distinxit à cæteris, in quibus non dubitauerat. Hæc ille: quibus ait Moysem de verbis Dei dubitasse. Alij putant non dubitasse Moysem de verbis Dei, sed existimasse non esse eum daturum aquam populo tam duro & indomito, non quòd non posset, sed quòd ingrati & scelerati homines non mererentur tale miraculum videre. Inter quos est Lyranus, qui locum illum Numerorum explanans ait: Licèt non dubitauerit de potentia Dei, quin posset illud, dubitauit tamen de effectu, ne impediretur propter malitiam populi. Vides duas opiniones: vnam existimantium Moysem dubitasse de Dei potentia; alteram credentium eum non de Dei potentia dubitasse, sed de miraculi effectu ob populi maleficia. Est alia opinio arbitrantium nec Moysem nec Aaronem dubitasse de miraculo, aut eius effectu, peccasse tamen, non quod aliqua in re dubitauerint, sed quod Dei præcepto non paruerint. Præceperat enim illis Deus, vt petræ coram populo loquerentur, quæ aquarum affluentiam statim produceret, ex solo verbo absque virgæ percussione: vt esset hoc nouum quoddam miraculum, & clarissimum diuinæ potentiæ signum: non enim adhuc simile factum fuerat. At illi non sunt locuti cum petra, sed eam Moyses bis virga percussit. Qua in re Deo non obtemperarunt. eámque ob causam in crimen inciderunt. Non enim videtur verisimile, Moysem nõ credidisse Domino, & de verbis eius dubitasse. Nec obstat id, quod illis dixit statim Deus: Quia non credidistis mihi &c. nam credere accipitur pro obedire, vt in psalmo: Quia mandatis tuis credidi, Psal. 118
& multis aliis in locis diuinarum literarum. Hæc est tertia & vltima opinio, quæ est satis probabilis & versimilis. At ex iis tribus nullam existimo esse contemnendam: sed quæ verior sit ingenuè fateor me ignorare: quam ob causam nihil audeo asserere. Illud scio fuisse hoc in Cades, de quo loco ait Ezechiel hoc loco: Plaga autem australis meridiana à Thamar vsque ad aquas contradictionis Cades.

Vsque ad mare magnum. Hoc est, mediterraneum: ad differentiam maris mortui, & maris Galilææ.

Et plaga maris. Id est plaga occidentalis, quoniam mare est ad occidentem respectu Hierosolymæ.

Et mittetis eam in hæreditatem vobis & aduenis. Per aduenas intelligit proselytos, qui ex Gentilitate ad Iudaismum conuertebantur. Hi priusquam fidem recepissent, appellabantur hospites & aduenæ, recepta verò fide vocabantur Iudæi, licèt non ex genere, ex lege tamen. Tota hæc terra Israelitica, de qua hîc loquitur Ezechiel, ecclesiam Christi adumbrabat, quæ erat à Gentibus & Iudæis possidenda. Eam ob causam ait fore in hæreditatem Iudæis & Gentilibus, qui ab Hebræis aduenæ vocabantur. Et quoniam Ephesij Christi fidem receperant, licèt Gentiles essent iam tamen non exteri in ecclesia, sed ciues simul cũ Iudæis in Chri- Ephe. 2
stum credentibus dicebantur. Quam ob causam illis ita ait diuus Paulus: Iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei, superædificati super fundamentum apostolorum & prophetarum, ipso summo angulari lapide Iesu Christo. Sunt quidem omnes, dum in hoc seculo vitam degunt, hospites & peregrini, si vita hæc fluxa cum æterna comparetur. Mundus enim hic carcer est & exilium electorum, propria autem patria in cœlo est, cuius desiderio tenentur: ad quã ex hac lachrymarum valle suspiriis ab imo pectore eductis, & lamentabilibus vocibus aspirant. At si Gentilitatem idololatriæ deditam cum Christiana religione veritatis plenissima conferre volueris, inuenies absque dubio, eos qui ex infidelitate ad Christi fidem conuertuntur, esse reuera ecclesiæ militantis ciues, & domesticos Dei, iuxta diui Pauli sententiam, atque spe ecclesiam triumphantem possidere, à qua quidem re ipsa separati peregrinantur. Id intuentes animo antiqui patres fide & sapientia præstantes terram repromissionis pro nihilo putabant, ad cœlestem autem patriam, veram promissionis terram desiderio & amore incensi rapiebantur. Expectabant enim ciuitatem æternis fundamentis munitam, cuius artificem & conditorem Deum esse credebant. De iis ait in hunc modum in epistola ad Hebræos diuus Paulus: Heb. 11.
Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti non acceptis repromissionibus, sed à longè eas aspicientes & salutantes, & confitentes quia peregrini sunt & hospites super terram. Ad hoc alludens diuinus psaltes has flebiles voces ad Deum emittebat: Exaudi orationem meam, domine, & depreca- Psal. 38.
tionem meam, auribus percipe lachrymas meas Ne sileas, quoniam aduena sum ego apud te, & peregrinus, sicut omnes patres mei. Quam sententiam

sententiam repetit libro primo Paralipomenon.
1 Para. 29. Vnde beatus Petrus in epistola sua prima, Petrus, inquit, apostolus Iesu Christi electis aduenis di-
1. Pet. 1. spersionis Ponti &c. Et rursus: Charissimi obsecro vos tãquam aduenas & peregrinos. Viri enim pie-
1. Pet. 2. tate insignes in terra vt hospites & peregrini ætatem traducunt, & ex hac vita ita discedunt tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo, intelligentes cõmorandi illis Deum diuersorium dedisse, non habitandi domicilium, esse autem in cœlo permanentem sempiternámque ciuitatem constitutam. Nunquã enim tanta in hac vita conati fuissent, quæ ad æternitatis memoriam pertinerent, nisi mentis oculis æternitatem ad se attinere perspexissent. Quis enim perpetuos summósque labores susciperet, si existimaret fore, vt eius gloria iisdem finibus, quibus vita esset vnquam terminanda? At sapientium animus ita se erigit, & immortalitatem prospicit, vt certissimè credat, cùm excesserit è vita, tum denique victurum esse, & gloriam immortalem consecuturum. Aspicis igitur viros fide & charitate præstantes in hac vita diuersa ratione peregrinantes esse, & ciues: & ex consequente loca diuinarum literarum, quæ inter se distare & discrepare videbantur, quæ eos aliquando aduenas & peregrinos appellant, aliquando ciues & domesticos, non solùm non repugnare, sed etiam summo inter se consensu cohærere.

In tribu autem quacunque fuerit aduena Nolebat Dominus proselitos habere per se portionem & tribum separatam, sed simul cum Hebræis in tribu, in qua reperti essent, habitare, vt nulla inter Gentium & Iudæorum populũ esset diuisio, cùm vtrique eandem profiterentur fidem & religionẽ. Ipse
Iere. 29. enim Dominus ait apud Ieremiam: Ego scio cogitationes, quas ego cogito super vos, ait Dominus, cogitationes pacis, & non afflictionis. Et per Esaiã:
Esai 57. Creaui fructum labiorum pacem, pacem ei, qui longè est, & qui propè est. Vnde diuus Paulus ad
Ephe. 2 Ephesios: Veniens euangelizaui pacem vobis, qui longè fuistis, & pacem his qui propè: quoniam per ipsum accessum habemus ambo in vno spiritu ad patrem.

ANNOTATIONES EX Hebræo in cap. XLVII.

Et traduxit me per aquam vsque ad talos. Pro vsq; ad talos est in Hebræo, מיאפסים me aphesaim. Dictio hæc terminos significat & fines vt in psalmo:
Psal. 2. Dabo tibi gentes in hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Qua ratione ducti vertunt nonnulli: Et transire me fecit per aquas terminorum, seu extremorum. Acsi diceret. Traduxit me per aquas, quę plantas pedis non excedebãt: quæ quidem plantæ termini sunt, & extrema corporis humani. Paraphrasis Chaldaica habet: Transire me fecit per aquas talorum. Hoc est, quæ ad talos duntaxat pertingebant. Septuaginta pro aqua vsque ad talos transtulerunt. ὕδωρ ἀφέσεως. Pro quo diuus Hieronymus vertit aquam remissionis. Fluuium hunc vocãt aquam remissionis: quia imaginem gerebat baptismi, in quo peccata omnia remittuntur: & baptizatus Christum induit. Ita enim
Gala. 3. ait apostolus: Quicunque in Christo Iesu baptizati estis, Christum induistis. Et quoniam nisi quis induerit Christum, non poterit animæ salutem obtinere, ait Christus Deus noster: Nisi quis renatus Ioan. 3.
fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Quæ verba de baptismo, & de aqua vera & naturali, quæ est de necessitate baptismi, intelliguntur: vt apertè indicat sanctum concilium Tridẽtinum, sessione septima, canone secundo de baptismo: vbi sub anathemate prohibet, ne quis verba illa domini nostri Iesu Christi ad metaphoram aliquam detorqueat. Et licèt diuus Hieronymus rectè verterit, nam nomen hoc remissionem significat, & vindicationem, & libertatem, verti tamẽ poterat locus hic: Aqua separationis. Et ita habet translatio Complutensis. Sed eadem est sententia, quoniam per baptismũ, vbi peccata omnia remittuntur, separantur homines à paganismo, & à peccato, & in Christi populum ascribuntur, & gratiam recipiunt. Fortasse id intelligitur per aquas vsque ad talos seu per aquas talorum: nam aqua baptismi ab infima fomitis infectione, & ab originali peccato emũdat. Tali sunt ossa iuxta calcaneum exuberantia. Vnde vestis talaris ea dicitur, quæ ad talos vsque descendit, qualis erat Ioseph, de qua
scriptum legimus: Nudauerunt eum tunica talari. Gen. 37.
Eam ob causam per talos terrenę sordes significantur, quæ baptismo abluuntur. Et quamuis per gratiam, quę in baptismate confertur, reatus originalis peccati remittitur, & totum id tollitur, quod veram & propriam peccati rationem habet, manet tamen in baptizatis concupiscentia & fomes, quæ vt verbis vtar sacrosanctæ synodi Tridentinæ, in sessione quinta, in decreto de peccato originali, cùm ad agonem relicta, sit, nocere non cõsentientibus, & vtiliter per Christi Iesu gratiam repugnãtibus non valet: quinimo qui legitimè certauerit, coronabitur.

Aquæ istæ, quæ egrediuntur ad tumulos sabuli orientalis, & descendunt ad plana deserti. Septuaginta habent: Et aqua hæc, quę egreditur in Galilæam, quę est ad orientem, & quę descendit in Arabiam. Vbi vides eos per tumulos sabuli intelligere Galilęam, & per plana deserti Arabiam.

Et erunt fructus eius in cibum, & folia eius ad medicinam. in Hebræo pro ad medicinam, est לתרופה lithruphah: à verbo רוף ruph, quod significat conterere. Vnde nomen hoc contritionem significat. Quare poterat verti locus hic: Et folia eius ad cõtritionem. Quod magnopere cohęret cum editione euulgata: est enim contritio salutaris animę medicina. Poteris per contritionem intelligere vulnus, seu aliquam corporis fracturam: & tunc erit sensus, & folia eius proderunt ad vulnera sananda. Ideò vertit Pagninus: Et folium eius ad fractionẽ
sanandam vtile. Accepi autem contritionem pro Iere. 8.
vulnere indicat locus ille Ieremię: Et sanabant cõtritiones filię populi mei.

Et torrens vsque ad mare magnum. Pro torrente est in Hebraico נחלה nachalah: quę dictio torren-
tem absque dubio significat, vt in psalmo: Torren- Psal. 123
tem pertransiuit anima nostra. Seu vt potest etiam
verti ex Hebręo: Torrens pertransiuit super ani- Psal. 15
mam nostram. Significat etiam hereditatem, vt in
psalmo: Etenim hęreditas mea pręclara est mihi. Psal. 5.
Hæc est hęreditas, quam pater dedit filio suo domino nostro, à qua dęmonem impium tyrannum depulit, quam sibi, patríque vindicauit. Significat

preterea exercitum. Vnde id, quod est in psalmo: Torrentes iniquitatis conturbauerunt me, vertitur à nonnullis: Exercitus iniquorum conturbauerunt me. Hinc deriuatur dictio nechiloth, qua vtitur psalmographus in titulo quinti psalmi: pro qua diuus Hieronymus in translatione sua secundum Hebraicam veritatem vertit hæreditates: dicens Victori pro hereditatibus psalmus Dauid. Septuaginta autem trāstulerūt: ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης pro quo editio vulgata habet: Pro ea, quæ hereditatem cōsequitur. Atsi diligenter aduerteris, in idem ferè coincidunt hæ duæ versiones. Refertur enim titulus hic ad ecclesiam, quę per Iesum Christū saluatorem nostrum hereditatem consequitur, non solum gratiæ in hac vita, sed etiam gloriæ in altera: namvt verbis vtar diui Pauli: Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filij dei: si autem filij, & heredes: heredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Idem autem significatur iis verbis: Pro hereditatibus, nimirum quas ecclesia Christi consequitur. Vel pro Christianis, qui sunt dei hereditates. Felix præter hęc ait, posse verti: Pro congregationibus. Vel super torrentes. Et rectè quidē: dedicatur enim psalmus hic victori, hoc est Christo pro hominum congregationibus deum patrem in cruce oranti, ac de acerbissimis dolorum calamitatúmque torrentibus bibenti. Ipse enim est ille, de quo ait regius vates: De torrente in via bibit, propterea exaltauit caput. Verbo bibendi, pœnarum & afflictionum perpessio significatur: nomine verò viæ vita hæc caduca intelligitur. Volens igitur significare diuinus psaltes fore, vt Christus dolores perferret acerbissimos, inauditísque calamitatibus premeretur, illum prædixit è torrente potaturum: nō ex quibuscunque aquis, sed ex turbidis & concitatis, quales sunt aquæ torrentis tempore sæuiētis procellæ: vt his verbis vim & magnitudinem dolorum, contumeliarum, & tormentorū exprimeret, & denique turbulentas afflictionum aquas, quas ille erat pro nobis exhausturus. Sed quoniam non vnus tantum fuit Christi dolor, sed multi ac varij, ideò Dauid psalmo quinto, in Christum vndique afflictum inducit ad Deum patrem pro nobis preces fundentem, hanc fixit scriptionem. Victori super torrentibus, psalmus Dauid. Nonnulli ex Hebræis aiunt, nomen hoc nechiloth nomen fuisse musici cuiusdam instrumenti olim insignis, nunc etiam sibi ipsis ignoti. Qui ex hoc nihil habent preter coniecturam. Et quoniam nechil apud eos sibilum apum significat, coniiciunt ita dictum esse instrumentum hoc ab apum sono, quem imitabatur. Per victorem verò intelligunt cantorū & citharœdorum magistrum: vt sit sensus: Carmen hoc Dauidis traditum fuit prefecto citharœdorū, vt ad instrumentum nechiloth decantaretur. Alij Hebræi vertunt: Victori super exercitus, psalmus Dauid. Et per exercitus intelligunt apum copias susurrantes, quarum sonum instrumentum hoc musicum imitabatur. Alij ex iisdem per exercitus intelligunt Israelitarum copias aduersus Getium exercitum pugnantes, pro quibus huius carminis cantor preces ad Dominum fundebat. Hæ sunt tres Iudeorum opiniones, quę præter id quòd repunt humi, nihilque habent sublime, nihil mysterij, solū ducuntur coniecturis, probabilibus illis quidem, parum efficacibus tamen, vt crassum abiectúmque Iudæorum ingenium in diuinarum literarum interpretatione possis cognoscere. Paraphrasis Chaldaica excelsiùs se erexit: & ad Messiam respiciens pro hereditatibus, seu torrentibus, seu cōgregationibus trāstulit: Super choros: vt sit sensus: Carmen hoc dedicatur Christo, qui mundi victor sedet ad dexteram patris super omnes angelorum choros. Etsi explanatores in tam varias sententias distrahantur: ea tamen, quam septuaginta interpretes significarunt, quam sequitur nostra communis translatio: quam editionem vulgatam appellant, mihi videtur præstantior, & ad psalmi propositum accommodatior. Ita enim habet: In finem pro ea, quæ hæreditatem consequitur, psalmus Dauid. Cuius hic est sensus. Hic psalmus inspiratus Dauidi dedicatur & dirigitur in finem, hoc est ad Christum, qui finis est, quò tendere debent omnes nostri cogitatus, sermones, & actiones. Et canit pro ecclesia catholica, quæ salutis hæreditatem consequitur, quoniam in eum credit, qui est finis. Hic est ille, de quo ait diuus Paulus: Finis legis Christus est ad iustitiam omni credenti. Cum enim finis cuiuscunque bonæ legis sit bonos facere ciues, bonitas autem apud Deum sit super naturalis, quam opera legis veteris per se præstare non poterāt, fuit Christus proprius illius legis finis, qui in ea prænunciatus & figuratus futurus erat author ipsius bonitatis & iustitiæ. Ideò ait apostolus Christum esse finem legis ad iustitiam, hoc est ad consecutionem veræ iustitiæ, esseque ipsius legis perfectionem. Vnde ait ipse dominus: Non veni soluere legem, sed adimplere. Et diuus Paulus ad Romanos: Quod impossibile erat legi &c. Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati de peccato damnauit peccatum, vt iustificatio legis impleretur in nobis. Et ad Galatas: Lex pædagogus noster fuit. Est igitur Christus finis legis, hoc est consummatio ac perfectio: quia lex & prophetæ vsque ad Ioannem. Christus autem ita legem pro omnibus crediturus adimpleuit, vt iam nemine ad iustificationem lege vetere opus sit. Cùm ergo Christus sit legis consummatio, & ad illum omnia in lege ferantur sitque finis quo omnia nostra tendere debent, meritò septuaginta interpretes in hoc psalmo, & in multis aliis præfixerunt hunc titulum εἰς τέλος, hoc est in finem. Et hic addiderunt. Pro ea, quæ hæreditatem consequitur: quæ est ecclesiæ periphrasis. Et rectè quidem: nam verbum hoc nachat, à quo dictio hęc deriuatur, absque dubio hereditatem cōsequi significat. Quare poterat locus hic Ezechielis verti: Et hereditas vsque ad mare magnum.

Psal. 5. Rom. 8. Psal. 109. Psal. 5. Psal. 5. Rom. 10. Mat. 5. Rom. 8. Gal. 3. Mat. 11.

Argumentum Capitis XLVIII. & vlt.

Descripta terræ sanctæ diuisione superiore capite eiúsque terminis designatis in quatuor orbis partibus præcipitis, describit nunc omnium tribuum sortes tribuens vnicuique suam partem & portionem. Et ita vltimam manum suis visionibus imponit.

CAPVT XLVIII.

ET hæc nomina tribuum à finibus aquilonis iuxta viam Hethalon pergentibus Emath, atrium Enan terminus Damasci ab aquilone

iuxta

iuxta viam Emath:& erit ei plaga orientalis mare, Dan vna. Et à termino Dan plaga orientali vſque ad plagam maris. Aſer vna: & ſuper terminum Aſer à plaga orientali vſque ad plagam maris, Nepthali vna. Et ſuper terminum Nephthali, à plaga orientali vſque ad plagam maris, Manaſſe vna. Et ſuper terminum Manaſſe, à plaga orientali vſque ad plagam maris, Ephraim vna, Et ſuper terminum Ephraim à plaga orientali vſque ad plagam maris, Ruben vna Et ſuper terminum Ruben à plaga orientali vſque ad plagam maris, Iuda vna Et ſuper terminum Iuda, à Plaga orientali vſque ad plagam maris erunt primitiæ, quas ſeparabitis viginti-quinque millibus calamis latitudinis & longitudinis, ſicuti ſingulæ partes à plaga oriẽtali vſque ad plagam maris: & erit ſanctuarium in medio eius. Primitiæ, quas ſeparabitis Domino: longitudo vigintiquinque millibus, & latitudo decem millibus. Hæ autem erunt primitiæ ſanctuarij ſacerdotum: ad aquilonem longitudinis vigintiquinque millia, & ad mare latitudinis decem millia · ſed & ad orientem latitudinis decem millia, & ad meridiem vigintiquinque millia, & erit ſanctuarium domini in medio eius. Sacerdotibus ſanctuarium erit de filiis Sadoc, qui cuſtodierunt cæremonias meas, & non errauerunt, cum errarent filij Iſrael, ſicut errauerunt & leuitæ. Et erunt primitiæ de primitiuis terræ ſanctum ſanctorum iuxta terminum leuitarum.

EXPLANATIO.

Et hac nomina tribuum. Hoc eſt, hæc ſunt nomina tribuũ Iſraelis, quæ ſunt hæreditatẽ in terra ſancta accepturæ. Prima eſt tribus Dan, ſecunda Aſer, tertia Nephtalim, quarta Manaſſes, quinta Ephraim ſexta Ruben, ſeptima Iuda, octaua Beniamin, nona Simeon, decima Iſſachar, vndecima Zabulon, duodecima Gad. Inter eas non numeratur tribus Leui, quia erat ſacerdotalis, de qua capiti. 45. & 47. diſſeruimus. Diuiſio terræ facta inter has tribus habebat longitudinem ab oriente ad occidentem, & latitudinem ab aquilone ad meridiem. Diuidit terram inter ſeptem tribus: deinde loquitur de primitiis ſacerdotum & leuitarum, & deſcribit templum, & vrbem, & principis portionem: poſtea reuertitur ad tribus, & numerat eas quinque quas omiſerat. Incipit autẽ à tribu Dan cuius portio & terra erat in extremo à parte aquilonis. Per æqualitatẽ portionum tribuum intelligit iuſtitiam & æqualitatẽ, quæ in eccleſia Chriſti eſſe debet apud principes & iudices. De ea dicitur in libro Sapientiæ: Diligite iuſtitiam, qui iudicatis terram. Interrogatus rex Ageſilans vtra eſt præſtantior iuſtitia an fortitudo, nulla, inquit, fortitudinis eſt vtilitas, niſi adſit iuſtitia: imò ſi iuſti omnes eſſemus, nequaquam indigeremus fortitudine. Cùm autẽ nõ omnes ſint iuſti, & varia ſint hominũ merita, agit hoc loco propheta de numeris calamorum, per quos intelligit meritorum vniuſcuiuſque quantitatem, quam gubernatores omnes ſunt conſideraturi, vt ius ſuum vnicuique tribuant. Sapi.

Iuxta viam Hethalon pergentibus Emath. Hethalon & Emath oppida ſunt, quorum meminit capite ſuperiore.

Et erit ei plaga orientalis mare, Dan vna. Id eſt, plaga ſortium, de quibus loqui incipio, incipit ab oriente, & erit mare: hoc eſt, terminabitur in mari mediterraneo, per quod occidens deſignatur: erat enim mare ad occidentem reſpectu Hieroſolymæ. Nam ita erant omnes ſortes diſpoſitæ, vt in longitudine ab oriente in occidentem extenderentur. prima autem ſors erit tribus Dan, quæ eſt in vltima procedendo à templo ad aquilonem, Omnium horum verborum hæc eſt paraphraſis. Hæc ſunt nomina tribuum, quæ ſunt hereditatem capturæ: In extrema parte ad aquilonem ad latus viæ, qua venitur ab Hethalon vſque ad Emath & iuxta atrium Euan, & terminum Damaſci ad partẽ mundi aquilonarem in confinio Emath, incipiendo à limite orientali, & procedendo ad limitem occidẽtalem, qui terminatur in mari mediterraneo: eſt portio tribus Dan.

Erunt primitia quas ſeparabitis. Id eſt, ex vna parte erunt portiones ſeptem tribuum, ex altera portiones quinque tribuum: in medio autem ſeparabitis portionem quandam inter ſeptẽ tribus & quinque, quæ portio ſit potioris terræ: quam ob cauſam nomine primitiarum intelligitur: quæ deputabitur ſacerdotibus, & leuitis, & ciuitati, & principi. Hæc autem portio nomine primitiarum ſignificata habebit vigintiquinque mille calamos in latitudine: in longitudine verò æqualis erit terræ aliarum portionum. De hac quantitate diſſeruimus capite quadrageſimoquinto. Vt autem hoc apertius intelligeretur, opus eſſe duxi hanc delineare figuram.

AVSTRALIS PLAGA.

ORIENS

OCCIDENS.

AQVILONARIS PLAGA.

A plaga orientali vſque ad plagam maris Hoc eſt ab oriente vſque ad occidentem. Sequitur: Et erit ſanctuarium in medio eius. Id eſt erit templum in medio terræ ſacerdotum.

Primitiæ quas ſeparabitis Domino. Repetit partem poſſeſſionis ſacerdotum: & ait hanc ſacerdotum portionem habere in longitudine ab oriente ad occidentem vigintiquinque mille calamos,& in latitudine decem mille. Et eodem modo ſe habet portio leuitarū: occupat enim alios vigintiquinq; mille calamos in longitudine,& alios decem mille in latitudine:portio verò ciuitatis habet in longitudine eoſdem vigintiquinque mille calamos,& in latitudine quinque mille. Inde fit, vt hæ tres portiones efficiant,vnum quadratum,quod in longitudine habet vigintiquinque mille calamos,totidem autem in latitudine:nam decem mille ſacerdotum. & decem mille leuitarum,cum quinque mille ciuitatis efficiunt viginti quinque mille. Sed hæ tres partes, nempe ſacerdotum, leuitarum & vrbis habent ex vtraque parte portionem principis,ex oriente,& ex occidente. Quo fit.vt hæ quatuor partes ſimul iunctæ efficiant vnam portionem, quæ à meredie ad aquilonem occupet vigintiquinque mille calamos,ſed ab oriente ad occidentem multò,plures, nempe tot, quot habet quęlibet portio cuiuſcunque tribus: vt licet in figura & deſcriptione videre.Quia autem ſit calamus, diximus capite 40.

De filiis Sadoc. Huius Sadoc meminit ſuprà, capite 43. Sadoc ſignificat iuſtum & rectè illi cōueniebat hoc nomen,cùm eſſet ſummus ſacerdos, qui debet eſſe iuſtitia munitus. Per hunc Sadoc Chriſtus ſignificatur ſummus ſacerdos: per cuius filios intelliguntur noui teſtamenti ſacerdotes.De hoc ſacerdote ait Zacharias: Oſtendit mihi dominus Ieſum ſacerdotum magnū.Et rurſus.Ecce vir,
Zach.3. Oriens nomen eius:& ædificauit templū Domino:
Zac.6. & erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo. Hinc vox illa diui Pauli in epiſtola ad Hebræos:Habētes Ieſum pon- *Heb.4.*
tificem magnum,qui penetrauit cœlos, teneamus ſpei noſtræ confeſſionem.

Et erunt primitiæ de primitiuis terræ. Id eſt, ex portionibus præcipuis terræ ſanctæ erit ſacerdotibus præcipua. Dabitur illis terra melior & ſalubrior,in cuius meditullio erit templum, quod hîc ſanctum ſanctorum appellatur. In codicibus correctis eſt:Et erunt eis:nimirum ſacerdotibus.

Sed & leuitis ſimiliter iuxta fines ſacerdotum vigintiquinque millia longitudinis, & latitudinis decem millia. Omnis longitudo vigintiquinque millium, & latitudo decem millium. Et non venumdabunt ex eo, nec mutabunt, nec transferentur primitiæ terræ,quia ſanctificatę ſunt Domino. Quinque millia autem,quæ ſuperſunt in latitudine per vigintiquinque millia, prophana erūt vrbis in habitaculum,& in ſuburbana: & erit ciuitas in medio eius. Et hæ menſuræ eius:ad plagam ſeptentrionalem quingenta & quatuor millia:& ad plagam meridianam quingenta & quatuor millia, & ad plagam orientalem quingenta,& quatuor millia, & ad plagam occidentalem quingenta & quatuor millia. Erunt autem ſuburbana ciuita- C
tis ad aquilonem ducenta quinquaginta & ad meridiem ducenta quinquaginta, & ad orientem ducenta quinquaginta, & ad mare ducenta quinquaginta. Quod autem reliquum fuerit in longitudine ſecundū primitias ſanctuarij decem millia in orientem & decem millia in occidentem erunt ſicut primitiæ ſanctuarij; & erunt fruges eius in

panes

panes his, qui seruiunt ciuitati. Seruientes autem ciuitati operabuntur ex omnibus tribubus Israel. Omnes primitiæ vigintiquinque millium, per vigintiquinque millia in
A quadrum, separabūtur in primitias sanctuarij, & in possessionem ciuitatis. Quod autem reliquum fuerit, principis erit ex omni parte primitiarum sanctuarij, & possessionis ciuitatis è regione vigintiquinque millium primitiarum vsque ad terminum orientalem: sed & à mari è regione vigintiquinque millium vsque ad terminum maris, similiter in partibus principis erit. Et erunt primitiæ sanctuarij, & sanctuarium templi in medio eius. De possessione autem leuitarum, & de possessione ciuitatis in medio partium principis erit: inter terminum Iuda, & inter terminum Beniamin, & ad principem pertinebit.

Sed & leuitis similiter iuxta fines sacerdotum vigintiquinque millia. Subaudi erunt, describit leuitarum portionem, sacerdotum finibus vicinam: quam nec sacerdotibus, nec leuitis vendere, aut commutare licebat, cum esset Domino dedicata. Hinc desumpta sunt decreta rerum ecclesiæ, presertim immobilium alienationem prohibentia. Illud est hoc loco aduertendum, principuam terræ partem dari sacerdotibus & leuitis: quoniam qui Deo seruiunt, ad eúmque precationes pro populo fundunt, docent, concionantur, & sacramenta ministrant, alendi sunt & sustentandi, & honore magno afficiendi. Id intelligens diuus Paulus aiebat in prima ad Ti-
2. Ti. 5. motheum: Qui bene præsunt presbyteri, publici honore digni habeantur: maximè qui laborant in verbo & doctrina: Dicit enim scriptura: Non alli-
Deu. 25. gabis os boui trituranti. Dignus est operarius mer-
1. Cor. 9. cede sua. Et in prima ad Corinthios. Quis militat suis stipendiis vnquam? Quis plantauit vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Nunquid secundum hominem hæc dico? An & lex hæc non di-
Deu. 15. cit? Non aligabis os boui trituranti. Et Christus
Mat. 10 Deus noster in euangelio, Dignus est, inquit, ope-
Luc. 10. rarius mercede sua. Aspicis quanti debeat euangelicus concionator æstimari. Sed debet ille auditores cohortari ad virtutem ardenter, à vitiis reuocare acriter, & quod in se fuerit, ad lachrymas com mouere. Vt Marcus Antonius populum Romanū potuit dicendo tenere, & hominum cœtus ad la-
Simile. chrymas excitare, cū illis Cæsaris beneficia in eos collata reduceret in memoriam, eiúsq; vestē ostenderet sanguine plenam: quo ita eos commouit, vt homicidas, qui Cæsari vitam ferro eripuerant, è ciuitate pellerent, longiúsq; proiicerent: sic concionator det operam, vt auditores moueat ad fletum, narrās illis beneficia à Christo accepta illisq; acerbissima eius tormenta ostendens, quemadmodum pro illis fuerit vulneratus, spinea corona circūdatus, cruci crudeliter affixus, vbi pro illis innocens agnus sanguinem fudit, & doloribus pressus. vulneribus traiectus expirauit. Quibus rebus conetur persuadere populo, vt longius expellat nō Cassium & Brutum Cæsaris interfectores, sed scelera & flagitia. Nostra enim peccata Christum occiderunt: quoniam pro ipsis mortuus est: dicente Esaia. Esai. 53
Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras: attritus est propter scelera nostra. Et paulò pòst inducit idem propheta Deum patrē ita aientem: Propter scelus populi mei percussi eum. Vnde diuus Paulus in Epistola ad Romanos, Traditus est, in- Rom. 4.
quit, propter delicta nostra. Et in prima ad Corin- 1. Cor. 13
thios. Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas.

Quinque millia autem, quæ supersunt in latitudine per vigintiquinque millia. Tota illa portio sacerdotum, leuitarum, & ciuitatis habebat in latitudine vigintiquinque millia calamorum. Sacerdotū portio habebat decem millia, leuitarum alia decem millia, ciuitatis quinque millia. Ait igitur: Numeratis portionibus sacerdotum & leuitarum, ex tota portione, quæ habet vigintiquinque millia in latitudine, supersunt quinque millia. Quæ efficiunt in latitudinem portionis ciuitatis per vigintiquinque millia longitudinis.

Prophana erant vrbis. Portio ciuitatis in tres partes erat distributa, nempe in ciuitatem, & in eius suburbana: & in agros, quę omnes ideo dicuntur prophanę, quia erant laicorum vsibus deputatę: non quod essent immundę, sed qnod in illis quilibet posset habitare. Nomen, pro quo Latinus interpres transtulit suburbana, significat propriè locum planum, arboribus, ędificiisque vacuum, Latinè dicitur circus, Lusitanè verò ressio.

Et erat ciuitas in medio eius. Hoc est, in medio huius portionis, quæ est inter portionem leuitarum, & portionem Beniamin.

Hæ mensuræ eius. Subaudi ciuitatis.

Ad plagam septentrionalem quingenta & quatuor millia. Hoc est, limes aquilonaris huius vrbis habebit calamos quatuor mille & quingentos: totidem limes australis, & similiter de aliis limitibus nempe orientali & occidentali. Itaque tota vrbs occupabit in ambitu decem & octo mille calamos & ex consequente centum & octo mille cubitos: quilibet enim calamus, vt cap. 40. diximus, sex cubitos continebat. Erat ciuitas hæc quadrata æquis lateribus, continens in quolibet latere quatuor mille & quingentos calamos. Cùm autem tota illa portio, in qua sita erat ciuitas, haberet in latitudine quinque mille calamos apertè ostenditur, vrbem ipsam non implere totam portionem: supererant enim quingenti calami, nēpe ducenti & quinquaginta ex vna parte ciuitatis, quæ erat ad aquilonē, & alij ducenti & quinquaginta ex altera parte, quæ erat ad meridiē. Et hæc duo spatia appellabantur suburbana, de quibus statim subdit. Erunt autē suburbana ciuitatis ad aquilonē ducēti quinquaginta, & ad meridiem ducenti quinquaginta, & ad alias partes nimirū orientis & occidētis totidē. Sed finitis his ducētis & quinquaginta ex parte Orietis, & Occidentis, incipiebant agri ministrorum ciuitatis. Hinc colliges quantò sit maius suburbanum ciuitatis templi suburbano: nam suburbanum ciuitatis continebat ex qualibet parte seu quadro ducentos & quinquaginta calamos, templi verò suburbanum quinquaginta tantum cubitos, vt suprà ostendimus capite quadragesimo. Est autem ciui- Sup. 40
tas hæc vna & quadrata, quoniam in ecclesia debet esse

esse vnitas animorum, cùm sit vnitas in fide & sacramentis. Vnde ait apostolus in epistola ad Ephesios: Vnus Deus, vna fides, vnum baptisma. Per quadraturã verò intelligitur perfectio, quæ debet esse inter fideles, quoniam in architectura sapientes artifices primas semper quadraturę tribuerunt. Per quatuor etiam latera æqualia quatuor euangelia significantur, & quatuor mundi partes, ex quibus erant multi ad ecclesiam venturi, & euangelium recepturi: & quatuor illæ virtutes, quæ cardinales dicuntur. Quæ quatuor quanquam inter se colligata atque implicata sunt, tamẽ ex singulis certa officiorũ genera oriuntur. In has quatuor virtutes magni philosophi honesti naturam vímq; diuiserunt. Prima est prudentia, in qua inest veri indagatio: & inuentio: altera iustitia, qua societas hominum inter seipsos, & contractuum firmitudo continetur: tertia fortitudo pro veritate pugnatrix, quæ in rerum externarum despicientia, & in rebus magnis & arduis, plenisque laborum & periculorum gerendis perspicitur: quarta temperantia, quæ in ornatu vitæ & modestia, & animi commotionem sedatione consistit. Hi sunt quatuor fontes, ex quibus sapientes cæteras morales virtutes manare testantur. *Ephe. 4.*

Et ad mare. Hoc est, ad occidentem: quoniam, vt diximus, mare Mediterraneum ad Occidentem est respectu Hierosolymæ. Tota ciuitas cum suburbanis ab aquilone ad meridiem habebat in latitudine, vt diximus, quinque mille calamos, & totidem à patre Orientis, & Occidẽtis. Sed cùm portio illa ciuitatis haberet in longitudine viginti quinque mille calamos, manebant viginti mille, decem mille ex oriente, & alij decem mille ex Occidente. Hæc autem duo spatia erant destinata iis, qui seruirent ciuitati. Et quoniam hæ duæ partes erant è regione terræ leuitarum & sacerdotum, quam appellat primitias sanctuarij, ideò ait: Quod autem reliquum fuerit in longitudine secundum primitias sanctuarij decem millia ad Orientem, & decem millia ad Occidentem.

Et erunt fruges eius. Id est, fruges huius terræ iis deputabuntur, qui sunt muros vrbis instauraturi, eiúsque ruinas resarturi. Describit ciuitatẽ quandam perfectam, omnibus numeris absolutam. Per hanc ciuitatem Ecclesia catholica significatur, de qua cecinit regius vates: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. Quid poterat esse ei gloriosius, quàm esse non vano hominum artificio, sed Dei sapientia constructam, ab eo gubernatam, eius sacramentis munitam, habere ipsius Dei cognitionem, & fidem, & charitatem, & cæteras virtutes? Nihil illi poterat esse præstantius, nihil commodatius hominum memoriæ sempiternæ. Eius optimates nimirum apostoli mundum lustrarunt, & gentes impias à vana & pestilente superstitione ad castissimum diuini numinis cultum plenissimámque veritatis religionem traduxerunt. Hi fuerunt huius ciuitatis fundamenta iacta super Christum præcipuum fundamentum, qui virtutum montes appellantur: de quibus dixit regius psaltes: Fundamenta eius in montibus sanctis. Vt excelsi ac magnifici templi testudo est super columnas firmata, columnæ autem super bases, bases verò super petram: sic vita Christiana debet esse super virtutes fundata, virtutes autem super bonas intentiones, bonæ autem *Psal. 86.* *Psal 86.* *Simile.*

intentiones super illam petram, de qua ait Apostolus: Petra autem erat Christus. Itaque Christus est præcipuum & primum huius ciuitatis fundamentum: & de quo ait diuus Paulus: Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id, quod positum est, quod est Christus Iesus. Non negat tamen esse alia fundamenta, nimirum apostolos, quorum princeps fuit beatus Petrus, de quo dixit Christus. Super hanc Petram ædificabo ecclesiam meam. De hac ecclesia, de hac ciuitate dixit Esaias: Vrbs fortitudinis nostræ, saluator ponetur in ea murus & antemurale. Et rursum: Ecce saluator tuus venit: ecce merces eius cum eo, & opus eius cum illo: & vocabunt eos populus sanctus, redemptus à Domino: tu autem vocaberis ciuitas quæsita, & nõ derelicta. Et Ieremias: Ecce dies venient, dicit Dominus, & ædificabitur ciuitas Domini. De ea ait in Apocalypsi diuus Ioannes: Vidi ciuitatem sanctam Hierusalem nouam, descendentem de cœlo, à Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo. Sed ciuitas hæc, quam vidit diuus Ioannes, etsi ecclesia sit, non tamen loco illo ab apostolo describitur vt militans in exilio, sed vt triumphans in patria: & potest de vtraque intelligi, quoniam nonnulla ibi dicuntur, quæ possunt vtrique accommodari. Dicitur autem ecclesia descendere de cœlo non locali motu, sed emanatione: quia omne datum optimum, & omne donũ perfectum desursum est, descendens à patre luminum. Ezechiel etiam hoc loco de ecclesia militante præcipuè loquens nonnulla obiter miscet, quæ ad ecclesiam triumphantem referuntur. Sed statim redit ad militantem in terra, de qua loqui erat præpuum eius institutum. Eam appellat ciuitatem, de qua cecinerat regius psaltes: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. De ea ait Christus Deus noster: Non potest ciuitas abscundi supra montem posita. Et diuus Paulus in epistola ad Hebræos: Accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Hierusalem cœlestem, & multorum millium angelorum frequentiam. Explicans autem quid per hanc admirabilem ciuitatem intelligeret, subdit: Ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cœlis. Ecclesiã catholicam vocat montem Sionem quoniam sublimis est, & Deum in sublimitate contemplatur: Sion enim speculam sonat, Vocat etiam illam ciuitatem Hierosolymam cœlestem: quoniam in ea pax viget spiritus, Hierusalem enim idem est quod visio pacis: & dicitur cœlestis, quoniam à cœlo descendit, & à Deo est constituta, eiúsque sapientia gubernata. Hæc est ecclesia apostolorum, & aliorum, qui primò Christi fidem receperunt, quos diuus Paulus appellat primitiuos, quorum nomina ait in cœlo scripta esse: dicente Domino illis: Gaudete, quòd nomina vestra scripta sunt in cœlis. Nec mireris, si ecclesia quæ fuit per templum intellecta, per ciuitatem etiam intelligatur: nam cum in ecclesia duplex sit principatus, & duplex potestas, altera ad spiritualia pertinens, altera ad temporalia, spiritualis designatur propriè per templum, temporalis verò per ciuitatem & terræ diuisionem: etiamsi hæc aliquãdo misceantur; nam vtrumque est à Deo, & sub ecclesia continetur. *1. Cor. 10* *1. Cor. 3.* *Ma. 26* *Esai. 16* *Esai. 26* *Esai. 62* *Iere. 31* *Apo. 21* *Iaco. 1.* *Psal. 45* *Mat. 5.* *Heb. 12.* *Luc. 12.*

Seruientes autem ciuitati. Hoc est, assumentur ex omnibus tribubus apti homines, qui seruiant ciuitati.

uitati. Vult significare nullum esse hominem nec infimo loco natum, nec in illustri dignitate constitutum, nec egestate laborantem, nec diuitiis affluentem, qui se debeat ab ecclesiæ ministerio excusare. Hæc seruitus honor est, & seruire Deo regnare.

Omnes primitiæ vigintiquinque millium. Epilogus est mensuræ spatij continentis portionem sacerdotum, leuitarum, & vrbis. Quæ portio simul iuncta, vt diximus, est vigintiquinque millium calamorum in quadro.

Quod autem reliquum fuerit, principis erit. Describit principis portionem, quæ in latitudine vigintiquinq; millia calamorum continebat, quemadmodum spatium trium portionum, de quibus modò loquebatur. Nam principis portio tam ex parte orientis, quàm occidentis has tres portiones æqualiter cingebat. Ait igitur: Quod reliquum fuerit tam ad orientem, quàm ad occidentem ex parte primitiarũ sanctuarij, hoc est ex parte portionum sacerdotum, leuitarum, & ciuitatis, erit principis: vt in figura licet videre. Extenditur autem portio principis à latere orientali harum trium portionum vsque ad terminum orientalem totius terræ Israëliticæ: & à parte occidentali vsque ad mare mediterraneum. Datur autem ei hæc portio, vt iustitiam exerceat, & regnum protegat & tueatur. Vt autem hoc efficiat, est eos puniturus, qui se sceleribus contaminauerint, & in republica violanda tetra facinora conceperint: eos verò præmiis affecturus, qui virtutem coluerint, in eáque veram dignitatem collocauerint. Et quia hoc absque sapientia efficere non poterit, ait diuina scriptura in
Sap.6. libro Sapientiæ: Diligite lumen sapientiæ omnes, qui præestis populis.

A mari vsque ad terminum maris. Hoc est à latere Occidentali vsque ad littus maris, vbi terra sancta terminatur.

De possessione autem leuitarum. Possessio principis, in cuius medio est portio sacerdotum & leuitarum, & vrbis, erit inter tribum Iuda, & tribum Beniamin. Terminabitur portio principis ex parte aquilonis ad sortem Iuda, & ex parte austri sortem Beniamin, Et eodem modo terminantur tres dictæ portiones.

Et reliquis tribubus à plaga Orientali vsque ad plagam Occidentalem Beniamin vna. Et contra terram Beniamin à plaga D Orientali vsque ad plagam Occidentalem Simeon vna. Et super terminum Simeonis à plaga Orientali vsque ad plagam Occidentalem Issachar vna. Et super terminum Issachar à plaga Orientali vsque ad plagam Occidentalem Zabulon vna. Et super terminum Zabulon à plaga Orientali vsque ad plagam maris Gad vna. Et super terminum Gad ad plagam austri in meridiem: & erit finis de Thamar vsque ad aquas contradictionis in Cades, hæreditas contra mare magnum. Hæc est terra, quam mittetis in sortem tribubus Israël, & hæ partitiones earum, ait Dominus Deus. Et hi egressus ciuitatis. A plaga septentrionali quingentos & quatuor millia mensurabis. Et portæ ciuitatis omnibus Israel: portæ tres à septentrione porta Ruben vna, porta Iuda vna, porta Leui vna. Et ad plagam Orientalem quingentos & quatuor millia: & portæ tres, porta Ioseph vna: porta Beiamin vna porta Dan vna. Et ad plagam meridianam quingentos & quatuor millia metieris, & portæ tres, porta Simeonis vna, porta Issachar vna, porta Zabulon vna. Et ad plagam Occidentalem quingentos & quatuor millia, & portæ eorum tres, porta Gad vna, porta Asser vna, porta Nephthali vna per circuitum decem & octo millia. Et nomen ciuitatis ex illa die Dominus ibidem.

Et reliquis tribubus. Locutus fuit de portione septem tribuum, postea de portionibus sacerdotum, leuitarum, vrbis, & principis, nunc redit ad quinque tribus, quæ restabant: & loquitur prius de tribu Beniamin, cuius portio erat proxima portioni ciuitatis: secunda portio est Simeonis, tertia Issachar, quarta Zabulon, quinta Gad.

Beniamin vna. Subauditur, erit portio, siue possessio.

Et super terminum Gad ad plagam austri Post terminum terræ Gad erit finis terræ promissionis pro parte meridionali de Thamar vsque ad aquas cõtradictionis Cades, vbi terra Israelitica finitur. Illud est hoc loco aduertẽdum, Gad significare tentationem, Thamar vero palmam vnde ciuitatas illa quondam nomine Thamar fuit postea Palmira, authore diuo Hieronymo, ob palmarum multitudinem vocata. Sumus enim à tentatione deuicta ad palmam victoriæ venturi: & ex palma ad aquas contradictionis transituri vsque ad Cades, quod significat sanctitatem. Debemus enim vincere tentationes, & victoriæ præmium de animæ hostibus reportantes non sumus tradituri nos ipsos desidiæ & socordiæ, existimantes esse nos iam perpetuam securitatem consecutos: tendimus enim à Thamar vsque ad Gad, hoc est à victoria vnius tentationis ad alteram tentationem, & ad aquas contradictionis, vt cum aliis tentationibus Iac.1.
pugnemus. Sed beatus, vir qui suffert tentationẽ, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se. Quare oportet post victoriam metuere & vigilare, & verba illa sancti Iob memoria repetere: Militia est vita Iob 7.
hominis super terram. Et illa: Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto, donec veniat immutatio Iob. 14. 1.Tim.1
mea. Hoc intelligens diuus Paulus Timotheum suum ita alloquebatur. Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum præcedente in te prophetias, vt milites in illis bonam militiam. Et in secunda ad Corinthios: In carne, inquit, ambu- 2.Cor.10
lantes non secundũ carnem militamus, nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum. Aspicis igitur vitam nostram bellum esse perpetuum, & post victoriam aquas nobis offerri nouarum tentationum, quas sumus superaturi, vt Cades, hoc est sanctitatem consequamur. Eodem modo filij Israëlis post victoriam de Ægyptiis mirabiliter reportatam venerunt

nerunt ad Mara, quæ ex amaritudine nomen accepit: sed post Mara venerunt in Elim, vbi erant duodecim fontes dulcium aquarũ, & septuaginta palmæ. Nos igitur ne terreamur, si post victoriam in tentationis amaritudinẽ incidamus, quoniam verum pascha facientes azyma cum amaritudinibus comedebant: & tentatio parit probationem, probatio spem, spes autem non confundit. Nam post Mara perueniemus ad palmas victoriæ, & ad optatam animi refectionem, & dulcium aquarum suauitatem. Profectique de Elim, castrametati sunt ad mare. Quod certè mirabile videtur, cùm enim mare rubrum transissent, & aquas Mara & Elim, quomodo iterum iuxta mare tabernacula fixerunt? Sed permisit illud ita Deus, vt intelligeremus, etiam post dulcem animæ refectionem, & suaues triumphorum epulas apparere nobis mare aliquando, & præterita discrimina nobis ante oculos obuersari.

Exo. 15. Exo. 15. Exo. 12. Nu. 9. Rom. 5. Nu. 33.

Hæreditas contra mare magnum. Hoc est, & portio tribus Gad propagatur vsque ad mare mediterraneum, quod respectu maris mortui, & maris Galilææ magnum appellatur.

Et hi egressus ciuitatis. Id est, & hæ sunt portæ vrbis. Describitur ciuitas, quæ erat ædificanda in quadrato æquilatero, cuius latera erant versus quatuor precipuas mundi partes disponenda. Quodlibet latus occupabat longitudinem quatuor millium quingentorum calamorum, & tres portas à tribus familiis seu tribubus denominatas. Cùm autem latera essent quatuor, apertè ostenditur, portas esse duodecim, tres ad aquilonem, tres ad orientem, tres ad meridiem, tres ad occidentem. Quia futurum erat, vt constitueretur ecclesia, ad quam ex omnibus quatuor mundi partibus multi venirent: iuxta id, quod est apud diuum Lucã: Et venient ab oriente & occidente, ab aquilone & austro. Id intuens mente Dauid aiebat: Memor ero Raab, & Babylonis, scientium me. Ecce alienigenę, & Tyrus, & populus Æthiopum, hi fuerunt illic. Per Raam intelligitur Ægyptus ab Ægypto rege fratre Danai ita denominata, vt ait Manethon Ægyptius in libro de regibus Assyriorum: per Babylonem vrbs illa celebris, quam Semiramis incredibili magnitudine extruxit, vt ait Archilochus in libro de temporibus: quæ euersa fuit per Cyrum & Darium, qui annis duobus simul regnarunt, deinde solus Cyrus, vt asserit Metasthenes Persa in libro de iudicio temporum. Per alienigenas possunt intelligi cultores Italiæ: fuit enim regio illa possessa in principio à gente Phœnicia & Saga sub Iano, vt ait Portius Cato in Originibus: & postea eam coluerunt Græci, & Arcades alienigenæ, vt ait Myrsilius Lesbius in libro de origine Italiæ. Possunt etiam per alienigenas intelligi Philistæi, quoniam sic eos Hebræi vocare solebant. Est igitur loci illius sensus: Intra ecclesiam meã, inquit Deus, nõ solùm gentẽ vnam concludam, sed multas & varias: memor enim ero Ægyptiorum & Babyloniorum, quos afferam ad ecclesiam meam, qui me scient, cùm me antea non cognouissent. Et non solùm hi, sed etiam Palæstini, & Tyrij, & Æthiopes, hi in ecclesia mea inuenientur, quam ex omnibus gentibus, & populis, & linguis congregabo. Vnde Esaias primitiuam ecclesiam in hunc modũ alloquitur: Leua in circuitu oculos tuos, & vide: Omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. Filij tui de longe venient, & filiæ tuæ de latere surgent: tunc videbis, & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum, quando conuersa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi. Quibus verbis hominum multitudinem, quos ad ecclesiam concursuros esse mentis oculis intuebatur, prædixit. Per has duodecim portas duodecim intelliguntur apostoli, quorum doctrina multi ingressi sunt in ecclesiam. Et quoniam apostoli trinitatis sanctissimæ mysteriũ nuntiabant, ideo tres portæ in vno quoque latere constituuntur. Fortasse ideo in quolibet latere tria erant ostia, quia tres habitabilis orbis partes Africa, Asia, Europa, erant ad ecclesiam venturæ. Eam ob causam aiũt nõnulli dixisse Ieremiã: Terra terra terra audi verbũ Dei. Ter terram ideo existimãt nominasse, vt Africam, Asiam, Europam significaret. Sciebat enim spiritu prophetiæ fore, vt omnibus ex his partibus multi fidẽ reciperẽt, quos Deus præsciebat esse virtutẽ amplexuros. Nihilominus tamen Dei præscientia nõ tollit liberum arbitriũ, vt alibi ostendimus. Qua de re ea poteris videre, quæ grauiter & eleganter literis mandauit in libro suo de libero arbitrio Ioannes Sepulueda, qui sapientia sua & admirabili dicendi copia Cordubam patriam suam illustrem ad summam amplitudinem perduxit.

Luc. 13. Psal. 86. Esai. 60. Iere. 22.

Porta Leui vna. Leui faciebat tribum, sed non fortem: ideo portam habebat in ciuitate suo nomine vocatam, etiamsi in terræ distributione portionem instar aliarum tribuum non habuerit. Ioseph autem fecit duas tribus quoad portiones & partitiones, sed vnam tantùm quoad iura ciuitatis: ideo duas sortes habuit, vnam verò portam.

Et nomen ciuitatis ex illa die: Dominus ibidem. Hoc est, Et ciuitas hæc, quam spiritu prophetico futuram esse perspicio vocabitur ex die, qua fuerit constituta: Dominus ibidem. In ea nanq; erit Dominus in perpetuum non solùm per essentiam, potentiam, & præsentiam, sed etiam per particularem suorum beneficiorum influentiam, & fidei, spei, atque charitatis abundantiam. In hac ciuitate, in hac ecclesia catholica est Deus, & erit vsq; ad mundi finem: ipse enim ait: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad cõsummationem seculi. Secure igitur cum Dauide possumus concinere: In Deo faciemus virtutem: & ipse ad nihilum rediget inimicos nostros. De Iudæorum synagoga dixit Dominus apud Matthæum: Relinquetur vobis domus vestra deserta. Et apud Ioannem: Surgite, eamus hinc. At ecclesiæ suæ perpetuã promisit præsentiam, perpetuum præsidium: quam ob causam Emanuel, hoc est nobiscum Deus appellatur. Nobiscum est vt Christus, hoc est vt Deus & homo in admirabili eucharistiæ sacramento, vbi erit omnibus diebus vsque ad mundi consummationem, in illa munda oblatione, de qua ipse dixerat per diuinum vatem Malachiam: In omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. Hunc Malachiæ locũ intelligunt & interpretantur de sancto eucharistiæ sacramento Irenæus libro quarto contra Valentinum: Iustinus martyr in dialogo cum Triphone: Cyprianus libro contra Iudæos, capite 16. Eusebius Cæsariensis libro primo euangelicæ demonstrationis, capite sexto & vltimo: Hieronymus in eundem Malachiam: Augustinus

Mat. 28. Psal. 59. Mat. 23. Ioan. 14. Esai. 7. Mal. 1.

Augustinus libro 18. de ciuitate Dei capite 35. & libro decimo nono cap. 23. Chrysostomus tomo sexto psegmate secundo contra Iudæos: Theodoretus in commentariis in Malachiam: Damascenus libro quarto de orthodoxa fide, capite 14. R. Samuel capite 20. Nec mireris si Iudæus hic R. Samuel locum illũ de sancto eucharistiæ sacramento exponat, nam R. Moyses Hardarsan in psalmum 136. R. Simeon in libro qui inscribitur inuestigatio secretorum, & R. Barachias in cõmentariis in Ecclesiasten, & R. Ionathas in libro collectionum, qui omnes fuerunt Iudæi & ante aduentum Christi cogitationes suas literis mandarunt, asseruerunt apertissimè fore, vt tempore Messiæ esset sacramentum quoddam admirabile, in quo panis & vinum in corpus & sanguinem Messiæ transmutarentur. Et quoniam in hoc sanctissimo sacramento est Christus verus homo, & verus Deus noster, & hoc excellentissimum sacramentum semper erit in ecclesia, ait hoc loco Ezechiel: Et nomen ciuitatis ex illa die: Dominus ibidem. Et etiam nobiscum vt caput nostrum influens in membra instinctu & inspiratione. Est enim ecclesia corpus, cuius caput Christus est, nos autem membra: vt diuus Paulus multis in locis testatur. Nobiscum est vt pater, vt præceptor, vt consolator. Nobiscum est præsidio, & spiritu suo. Ipse ecclesiæ suæ spiritus sancti assistentiam promisit, dicens: Ego rogabo patrem: & alium paracletum dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum. Magna profectò consolatio, & admirabilis Dei nostri clementia, qui ecclesiæ suæ promisit nunquam esse eam derelicturum. Id intuens mentis oculis diuinus ille vates Esaias, cui ipse Deus arcana sua reserabat, ecclesiam ipsam alloquens has voces emisit: Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui: non vocaberis vltrà derelicta: & terra tua non vocabitur ampliùs desolata. Id asserebat Christus discipulis suis dicens: Non vos relinquam orphanos. Quî fieri potest, vt misericors pater filios suos desereret, quos sanguine suo pro illis in crucis ara profuso genuit, vt illis nec sua vitam tribueret, morte sua eos ad immortalitatem, & pœna sua eos ad gloriam sempiternam perduceret, & ex mundi colluuie ereptos in angelorum societate, in cœtu beatorum collocaret? Quapropter memoriam tanti beneficij colamus perpetua beneuolentia, & admirabili obseruantia: nunquam huius diuinæ pietatis memoria in nobis moriatur, quin potius omnis sit nobis ætas ad immẽsa diuini numinis erga nos beneficia prædicanda atque recolenda. Ipse nobis celebrem ciuitatem cõstituit, in qua essemus ciues sanctorum, & domestici Dei, fundati super fundamentum apostolorum & prophetarum, quæ ciuitas est sancta mater ecclesia, eius dilecta sponsa & columba: pro qua ipse vt nos redimeret, eius amore inflammatus vitam profundere non recusauit: cuius amoris memoriam posteritas alet, ipsaque æternitas semper intuebitur. Nos igitur tanti redemptoris amore incensi ad ipsum aspiremus, & cordis desideria erigamus. Auertamur à rebus mortalibus & fluxis, ad bona autem immortalia & sempiterna cõuertamur. Luna cùm decrescit, conuertit sui arcus aperturam ad terram deorsum, tergum autem versus cœlum sursum: & ita tendit in defectum & decursum, amittens sensim lumen suum, donec sit silens, & lumine penitus priuata: contrà verò cùm crescit, conuertit aperturam sui arcus ad cœlum sursum, dorsum autem deorsum versus terrã: & ita paulatim progreditur crescendo, donec tota est plena, & splendido lumine illustrata. Sic anima cùm deficit in perfectione spirituali, & tendit in decursum, vertit ostium & aperturam sui desiderij ad mundum, & amore ducta rerum caducarum terram quærit, auertens se à bono incommutabili ad res commutabiles. Et quandiu ita tendit in defectum, amittit Christianæ dignitatis splendorem, donec manet non solum priuata lumine gratiæ, sed etiam cæca in intellectu, & penitus obscura, densisque tenebris cooperta. Nescierunt, ait diuinus psaltes, nec intellexerunt, in tenebris ambulant. Et diuus Paulus: Obscuratum est insipiens cor eorum. Et rursum: Non ambuletis, sicut Gentes ambulant in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectũ. At cùm anima crescit in vita spirituali, vertit tergum mundo, fugit eius vanitates, illecebras, delicias, & fallacias: & sui arcus apertionem cõuertit ad Deũ, & ita progreditur proficiens, recipiens in dies claritatem, donec repletur non solùm lumine gratiæ, sed gloriæ. Itaque quanto occupatiorem aliquem videris in desideriis terræ, & in negotiis rerum caducarum & inutilium, tantò magis eum deficere intellige in Christiana perfectione: contrà verò quantò feruentiùs eũ videris ad cœlestia aspirare, tantò ampliùs eum proficere cognosce. Quare nos vt proficiamus, vt gratiæ splendore illustremur, erigamus sursum versus Deum aperturas cordium nostrorum, mittamus ad eum desideria nostra, vitam illam æternam appetamus, qua nulla est beatior, nulla præstantior, nulla bonis omnibus affluentior. Si voluerimus altè spectare, & vitam illam immortalem mentis oculis contueri, nec sermonibus vulgi dabimus nos ipsos, nec in præmiis humanis spem ponemus rerum nostrarũ: sed Deũ ardentissimè diligemus, & ipse Dei amor, quo flagrauerimus, nos ducet ad veram dignitatem. Et ita ibimus, vt verbis vtar diuini vatis, de virtute in virtutem, donec videatur Deus in Sion: donec eo in ciuitate permanente fruamur. Sed ciuitatem illam sempiternam non obtinebimus, nisi huius ciuitatis fuerimus ciues, de qua loquitur in præsenti Ezechiel. Hæc est ecclesia catholica, hæc est sancta Dei ciuitas in terra, hæc est vera Hierosolyma, hæc est fidelium congregatio, quam noster diuinus vates visu intellectus diuina luce illustrati perspexit, & capite hoc descripsit: in qua ipse Deus habitat, & vsque ad mundi consummationem semper habitabit: nam nomen ciuitatis ex illa die, Dominus ibidem.

Ephe. 1. & 4. & 5. Coloss. 1 Ioan. 14 Esai. 62 Ioan. 14 Ephe. 2. Canti. 2 Canti. 3. Simili-tudo. Psal. 81. Rom. 1. Ephe. 4 Psal. 83.

ANNOTATIONES EX Hebræo in cap. XLVIII. & vltimum.

A Finibus aquilonis iuxta viã Hethalon. Translatio septuaginta habet ἀπὸ τῆς ἀρχῆς. Hoc est, à principio. Magna inter has duas translationes videtur esse repugnantia: nam vna asserit esse hoc à finibus aquilonis, altera à principio. Sed si rectè perpenderis, videbis nullam inter eas esse distantiam, nullam cõtrarietatem, sed summum cõsensum, & ma-

ximam concordiam. Dictio Hebraica קצה catſeh, qua hîc vtitur Ezechiel, extremitatem ſignificat: at tam extremum eſt principium, quàm finis. Eadem via eſt proficiſcentibus Roma Florentiam, ac proficiſcentibus Florentia Romam. Id autem, quod in via hac ratione vna eſt principium, ratione altera

Exo.37. finis eſt. Id quod eſt in Exodo ſcriptũ. Poſuit eos, nimirum cherubinos, ex vtraque parte propitiatorij, cherub vnum in ſummitate vnius partis, & cherub alterum in ſummitate patris alterius: poterat etiam verti: Poſuit eos in duabus extremitatibus propitiatorij, cherub vnum in vna extremitate, alterum in altera. Pro ſummitate enim eſt in

Haba.2 Hebraico dictio hæc catſch. Ea etiam vtitur Habacuch capite ſecundo, pro qua Latinus interpres vertit: concidiſti. Ita enim habet: Cogitaſti confuſionem domui tuæ, concidiſti populos multos. Et rectè quidem: eſt enim dictio hæc deriuata à verbo catſah, quod ſignificat concidere, ſuccidere, & diripere. Illo autem loco Habacuh prophetæ poteſt eſſe & verbum, & nomen. Alloquitur diuinus vates Nabuchodonoſorem, in quem iis verbis inuehitur, acſi diceret: Conſilium cepiſti ô immaniſſime tyranne, quod cadet in confuſionem familiæ tuæ, de trucidandis populis multis. Vbi Ionathas Chaldæus habet. Diripuiſti populos multos. Sed quoniam poteſt eſſe nomen, poterat rectè quidem locus ille ita verti: Conſilium iniſti confuſionis plenum domui tuæ in extremitatibus populorum multorum. Acſi diceret: Impia cogitaſti, & perniciosa domui tuæ, quoniam eam ſpoliis aliarum regionum implere cupiuiſti: quam ob cauſam perueniet ignominia tua vſque ad orbis terrarum fines, ſeu extremitates. Conſilium immane cogitaſti & optimi conſilij fontes aperire noluiſti.

Sacerdotibus ſanctuarium erit de filiis Sadoc. Pro ſanctuario eſt in Hebraico: הַמִּקְדָּשׁ hamecuddax, à verbo קדשׁ cadhax, quod ſignificat ſanctificare & præparare. Vnde dictio hæc mecuddax ſanctuarium ſignificat: quam ſignificationem ſecutus eſt noſter interpres. Significat etiam ſanctificatum. Cùm autem apud Hebræos adiectiuum ſingularis numeri pro plurali aliquando ponatur, verterunt ſeptuaginta τοῖς ἱερεῦσι τοῖς ἡγιασμένοις. hoc eſt ſacerdotibus ſanctificatis. Et ita etiam vertit Pagninus: vt ſit ſenſus: Hæc portio erit ſacerdotibus ſancti-

1.Re.16. ficatis, à filiis Sadoc genus ſuum ducentibus. Hoc verbo vtitur diuina ſcriptura libro primo Regum, vbi Samuel ait: Sanctificamini, & venite mecum, vt immolem. Sanctificauit ergo Iſai, & filios eius, & vocauit eos ad ſacrificium. Sed quoniam verbum hoc non ſolum ſanctificare ſignificat, ſed etiam præparare, poterat etiam verti locus ille: Præparate vos, & venite mecum ad prandium victimæ: præparauit igitur Iſai, & filios eius, illoſque ad victimæ epulas inuitauit. Quare locus hic Ezechielis verti ita poterat: Sacerdotibus ex filiis Sadoc erit parata, nempe portio hæc. Noſter autem interpres tranſtulit ſanctuarium, per quod intelligit templum, in medio portionis ſacerdotũ ex filiis Sadoc ædificatũ, quod erat ipſis ſacerdotibus commiſſum.

Et nomen ciuitatis ex illa die, Dominus ibidem. Pro Domino eſt in Hebraico: יהוה Iehouah, nomen dei tetragrammaton, quod Hebræi vocant ineffabile: non enim illud proferre audent, ſed ſcriptum inuenientes loco eius proferunt adonai, aut Elohim. Apud Hebræos verbum haiah ſignificat eſſe: & eſt deductum ab hoc nomine Iehouah, quod aiunt dei eſſentiam ſuo modo ſignificare. Deus enim eſt qui eſt, & qui non ſolùm eſt, ſed eſt ſuum eſſe: eſſe enim non eſt accidens in Deo, ſed ſubſiſtens veritas: nec eſt aliud eſſentia in Deo, quàm ſuum eſſe, ſua nanque eſſentia eſt ſuum eſſe. Nam quicquid habet eſſe, & non eſt ſuum eſſe, eſt ens per participationem, & non per eſſentiam: cùm autem Deus ſit non per participationem, ſed per eſſentiam, ſitque ens, imò primum ens, à quo omnia entia procedunt, apertè concluditur, eum eſſe ſuum eſſe. Fieri non poteſt, vt aliquid ſit ſua eſſentia, quin ſit ſuum eſſe: atqui Deus eſt ſua eſſentia, eſt igitur ſuum eſſe. Si enim non eſſet ſuum eſſe, non eſſet ens per eſſentiam: quo nihil poſſet, dici abſurdius, nihil indignius. Hebræi antiqui, qui Chriſtum præceſſerunt, aſſeruerunt in ſcriptis ſuis, quæ poſteritati commendarunt, contineri hoc nomine myſterium ſacroſanctæ Trinitatis: conſtat enim quatuor ex literis, nempe י iod, quæ ſignificat principium, ה he, quæ ſignificat eſſe, ו vau, quæ ſignificat nexum & amorem, & ה in fine: per, iod intelligitur pater, qui eſt principium abſque principio, per, he, filius, perquem omnia, quæ facta ſunt eſſe cœperunt, per, vau, coniunctionem copulatiuam, intelligitur ſpiritus ſanctus, qui eſt amor & nexus vtriuſque, qui à patre filioque procedit. Geminatur, he, propter duplicem naturam, quæ eſt in Chriſto, per primum ה natura diuina intelligitur, per ה poſtremum natura humana. Et appellabant Hebræi illi veteres hoc nomen expoſitum, quia illud per hoc nomen exponebãt אב בן ורוח הקדש Hoc eſt pater, filius, & ſpiritus ſanctus. Explanantes autem hoc clarius aiebant, hanc eſſe nominis Iehouah explicationem: Pater Deus eſt, filius Deus eſt, ſpiritus ſanctus Deus eſt, trinitas in vnitate, & vnitas in trinitate. Totum hoc explicabant quadraginta literis, ex quibus vnum quippiam conficiebant, quod admirabile vocabant. Et hoc eſt nomen quadraginta literarum apud antiquos Iudæos celeberrimum quod exponebat nomen Iehouah ineffabile: de quo dixerat regius vates: Domine Dominus noſter quàm admirabile eſt no- Pſal.8.
men tuum in vniuerſa terra. Nam vbi nos habemus Domine, eſt in Hebraico Iehouah, quod nomen nulli vnquam creaturæ ſed ſoli Deo tributum eſt: vbi nos autem habemus Dominus noſter, eſt adonai, quod Deo ſolet tribui & hominibus. Voluit diuinus vates his duobus nominibus duas in Chriſto naturas ſignificare diuinam & humanam, quarum myſterium, vt oſtẽdimus in nomine Iehouah continetur cum ſacroſancta Trinitatis myſterio. Hæc autem ſcriptura nominis dei יהוה dicebatur vrim & thummim, hoc eſt illuminationes & perfectiones, quod ex huius trinitatis intellectu mens illuminetur & perficiatur. Et quoniam cap. 28. Exodi, vbi nos habemus: Pones in rationali iu- Exo.28.
dicij doctrinam & veritatem, pro doctrinam & veritatem eſt in Hebraico vrim & thummim, aiunt nõnulli viri docti eſſe in rationali illo Aaronis ſcriptum nomẽ hoc Iehouah, quæ ſcriptura dicebatur

vrim

vrim & thummim. Et quoniam nomen hoc גרבה quatuor tantùm literas habet, venerabantur antiqui numerum quaternarium: ex quo effectum est, vt multi per ipsum soluti essent iurare. Vnde Macrobius in somnium Scipionis, Quaternarium, inquit, Pythagorici adeò quasi ad perfectionem animæ venerantur, vt ex eo iusiurandi religionem sibi fecerint: est enim perspicuum Pythagoricos habuisse aliquam legis Moysi cognitionem. Et quoniam antiqui Gentium poetæ audierāt, in lege illa Deum appellari Iehouah, finxerunt Deū quēdam suum, quem vocarunt Iouem, deductum à Iehouah, quem decepti erroris opinione mortales Saturni filium esse, & inter deos principatum obtinere arbitrabantur. Sed ille, quem Iouem Gentes appellabant, principium habuit & finē: noster autem Iehouah nec principium habuit, nec finem habebit: ille enim solus est, qui habet esse omnino perfectum. Nulla res habens aliquid extra seipsam est omnino perfecta, atqui nostrum esse habet aliquid extra seipsum, non est igitur nostrum esse omnino perfectum. Huius ratiocinationis assumptio perspicua est, cùm videamus apertè, deesse nobis aliquid ex nostro esse, quod iam præteriit & fluxit, & quod adhuc futurum est. Cùm autem diuinum esse simul totum sit, cuius nihil præteriit, cui nihil addendum sit, perfectissimū est, numerisque omnibus absolutissimum. Omnia humana quæ iusta sunt & pulchra cum dei iustitia & pulchritudine comparata nec iusta sunt, nec pulchra, imò nec sunt, quoniam per participationem sunt. Omnia iusta Deum esse iustissimum testantur, pulchra pulcherrimum excelsa altissimum, dulcia dulcissimum, fortia fortissimum, bona optimum, integra integerrimum. Ipse est veluti vox quædam naturæ, quoniam eum omnia creata suo modo loquuntur, & laudibus efferunt. Ipse est verus Deus, verus Iehouah, totius vniuersi conditor & cōseruator, qui in ciuitate sua, de qua hic agit Ezechiel, hoc est in ecclesia hac militante habitat, quæ appellatur Dominus ibidem. Sed quoniam ciuitas hæc à diuo nostro vate quadrata describitur, admirabili quadam æqualitate disposita, ideo per eam cœlestem illam ciuitatem possumus intelligere, in qua nulla est nequitia, nulla calamitas: in qua illi requiescunt, qui se hìc à corporis contagio seuocarunt, totosque sese ad Christi imitationem contulerunt. In eam aperuerunt sibi aditum omnes illi, qui præstātibus ingeniis in vita humana diuina studia coluerunt, & omnes denique hi, qui fide muniti, & spe roborati ex hac vita in charitate migrarunt. Illic nullo dolore pressi, nullis tenebris circunfusi, nulla deformitate maculati, sed cœlesti gaudio affecti, admirabili splendore illustrati, eximia pulchritudine muniti summum illum cœli terræque gubernatorēm aspiciunt, sempiternam pulchritudinem intuentur, & in auditorum bonorum affluentia cumulati diuino numine fruuntur. Omnia, quæ in seculo hoc videmus, caduca sunt & mobilia, nō tam in nostris cōsiliis posita, Deo ita permittete, quàm in mundi temeritate: quorum non tam facultatem vnquam & copiam viri sapientes putarunt expetendam, quàm in vtendo rationem, & in carendo patientiam. Omnia fluunt & pereunt, & nos cum illis, medioque spatio frangimur & corruimus, & priùs in ipso cursu obruimur, quàm portum conspiciamus. Mors nos in cursu à tergo insequens nec opinantes assequitur, & à lateribus aliquando, atque à fronte inuadit. Vt vasa fictilia æque sunt obnoxia periculo, siue sint noua, siue diuturna, sic homines æqualiter sunt mortales, & interitus periculis expositi, siue sint adolescentes, & in ætate florente, siue sint senes, & ætate progressi. *Simile.* Si in figulinam ingressus videris mensam fictilibus vasis refertam, quibusdam recentibus, quidam verò antiquis, aliis magnis, aliis autem paruis, & à figulo quæsieris, quod ex illis est priùs frangendum: illud respondere poterit, quod priùs ceciderit in terrā: ita ex hominibus ille priùs excedet è vita, non qui fuerit antiquior, sed qui priùs fuerit delapsus in terram, qui sepulchrum prius tetigerit. Quid aliud est seculum hoc, quàm figulina quædam, nos autem quid aliud sumus, quàm vasa quædam fictilia? Id intuens regius vates aiebat: Tanquam vas figuli confringes eos. *Psal 2.* Et Esaias: Comminuētur, sicut cōteritur lagena figuli. *Esai. 30.* Et diuus Paulus in secunda ad Corinthios: Habemus thesaurum hunc in vasis fictilibus. *2. Cor 4* Et diuus Ioānes in Apocalypsi. Tanquam vas figuli confringentur. *Apo 2.* Vt qui faciunt iter, de solis occasu aliquando nō cogitant: & eos nox opprimit incautos: sic mors multos aggreditur de illa minime cogitantes. *Simile.* At in æterna ciuitate nulla mors est, nullus interitus, nullus dolor, sed vita, immortalitas, & gaudium. Quemadmodum in vase hederæ, vt aiunt, aqua retinetur, vinum verò effunditur, & sensim elabitur: sic in hac vita permanet dolor, amittitur gaudium: qui locus quietis & tranquillitatis plenus esse videtur, in eo turbulentæ calamitatum procellæ interdum existunt. *Simile.* Felices illi, qui mundi fugiunt familiaritatem, qui falsas eius contemnunt voluptates, qui incertas ac fluxas non amplectuntur diuitias, ne cum ipsis pereuntibus pereant, & à deceptrice Babylone decipiātur. Beati, qui vas hoc hederæ, qui mundum hunc relinquunt, & ad cœlestem illam patriam incēsi charitate rapiuntur. Ibi nulla est tristitia, nulla molestia, sed summa securitas, cœlestiumque voluptatum abundantia. Illa est ciuitas superna, quæ nec casu eripitur, nec ruina labefactatur, nec vetustate vlla consumitur. Hic non habemus ciuitatem manentem, sed futuram inquirimus: *Heb. 13.* quam describit diuus Ioannes in Apocalypsi: in qua, vt verbis illius vtar, absterget Deus omnem lachrymam ab oculis sanctorum: & mors vltrà non erit, nec luctus, nec clamor, nec dolor erit vltrà. *Apo. 21.* Eius murum ait ex iaspide esse, vt firmitatem significet in ecclesia triumphantem nunquam marcescentem, ipsam verò ciuitatem mundum simile vitro mundo, vt insinuet, tantum in ea esse diuinæ cognitionis splendorem, tam admirabilibus diuinæ claritatis radiis micare, vt aurum purissimum instar lucidissimi vitri meritò appelletur. O ciuitatem cœlestem, quam præparauit Deus diligentibus se, ô patriam tutam, pulchram, tranquillam, absq; varietate & mutatione, vbi nullus est aduersarius oppugnans, nullus timor torquens, sed eximia pax, & perfectus ac perpetuus amor. Ibi dies est æternus, ibi Deus cernitur facie ad faciem: & hoc vitæ cibo, his præcellentibus dapibus animo absque vllo defectu satiatur. O vitam felicem, ô regnum verè beatum, ô Hierosolymam super cœlestem, quis mihi cōcederet, vt ad te è corporis vinculis solutus euolarem, & angelorum so-

ciatus choris Deo meo suaues perennesque hymnos concinerem de canticis Sionis. Nam in hoc
Psal.136 exilio, vbi teneor desiderio tui, vbi sedeo super flumina Babylonis, ob tui recordationẽ vim lachrymarum profundes, vbi ipsa flumina exitus aquarum, quas deducunt oculi mei, tanquam meorum desideriorum tributum ferunt ad mare interitus,
Psal.136 quò mundi omnia tendũt, quî fieri potest, vt hymnos canam gloriæ cœlestis? Quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena? Si oblitus fuero tui Ierusalẽ superna, obliuiscatur, & dediscat psal-
Psal.41. lere dextera mea: adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui. Hæc recordatus sum, effundens in me animam meam: illam desiderij dolorisque magnitudine contractam quodammodo dilato, sperans fore, vt tu me Deus refugium meum ab hoc tristi exilio ad patriam dulcissimam aliquãdo reuoces. Cùm doloris acerbitate angor, hæc vna consolatio animum meum debilitatum suauissima tui nominis recordatione sustentat. Quam ob causam cum regio diuinoque vate has voces
Psal.41. emitto: Memor ero tui de terra Iordanis & Hermonij à monte modico. Vtinã mihi in hac lachrymarum valle tui nominis memoria nunquam excidat ex animo, sed semper mihi ante mentis oculos bonitas tua versetur. Vtinam pectus meum sit oratorium quoddam, vbi tu Christe sancte sis perpetuò sculptus, & aurea imago tua sit in terreo altari cordis mei collocata, vt te semper intuear, te ardenter amem, te ipso delecter, & tanta sit amoris
Psal.16. vis & flamma, vt me transformet in te à claritate in claritatem. Vtinam optatus ille dies mihi elucescat, quo mihi aditus pateat ad æternum cœlitũ domicilium: vt in iustitia appaream in conspectu tuo, & satier, cùm apparuerit gloria tua: vt admirabilibus voluptatibus cumulatus non iam per ænigmata, sed facie ad faciem vultum tuum pulcherrimum intuear, & in iucundissima suauissimaque tui sanctissimi numinis visione requiescam. Ex hac vita discedam tanquam ex hospitio, non tanquàm è domo: commorandi enim nobis Domine diuersorium, non habitandi locum dedisti. O splendidũ diem, cùm ex hoc miserabili exilio discedam, cùm ad illud mentium beatarum concilium, si me Deus ob misericordiam suam illuc perduxerit, ad illam sanctorum ciuitatem, ecclesiamque triumphantem proficiscar, nisi optatum iter mea peccata præpediant. Ibi Deum ipsum aspiciam, eosque videbo, qui humana contemnentes diuinæ charitatis studio flagrauerunt, & ad cœlestia atque diuina ardenter aspirarunt. Ne me deseras Deus meus, refugium meum, spes mea: ne me vnquam in manibus appetitus mei derelinquas. Fac me quærere te ipsum, quærenti te mihi nihil aliud pro te occurrat. Vtinam te inueniam, teque in patria cœlesti perfruar in æternum, cum his, qui præsentem vultum tuum cernunt, illudque summum & incircunscriptum lumen intuentur, illamque incolunt ciuitatem, cuius tu Deus sanctissime conditor es, & habitator, de qua ait hoc loco diuinus tuus vates. & nomen ciuitatis ex illa die: Dominus ibidem. Habetis à me candidi lectores in profundum Ezechielem commentaria, mea quidem sententia, exigua nec ingenio & doctrina perpolita, nec tanti vatis maiestati respondentia. Sed cùm in omni genere officij pluris facienda sit animi voluntas, quàm muneris magnitudo, in eam sententiam facilè adducor, vt credam, esse vos mihi veniam daturos, quoniam etsi eruditioni vestræ minimè satisfecero, dedi tamen operam, omnemque meam curam & cogitationem eo contuli, vt illi satisfacerem: atque vt mearum literarum fructum aliquem non omnino contemnendum afferrem, omni studio, & animi impetu esse mihi enitendum existimaui.

LAVS DEO.

HI SVNT AVTHORES QVI IN HIS COMMENTAriis citantur.

A

AVguſtinus
Ambroſius
Athanaſius
Ægeſippus
Anacletus
Antonius
Arnobius
Albertus Magnus
Alexander de Ales
Albertus Pighius
Alphonſus à Caſtro
Antonius Sabellicus
Andreas Fuluius
Ariſtoteles
Aquila
Ælianus
Alcinous
Aſconius Pædianus
Ariſtobolus
Alexander Aphrodiſeus
Apuleius
Aulus Gellius
Apollonius Thianæus
Alcæus
Athenæus
Æſchilus
Archilocus

B

Baſilius Magnus
Bernardus
Beda
Boëtius
Beroſus Chaldæus
Beſſarion
Baptiſta Fulgoſus
Budæus
Blondus Fluuius

C

Clemen Alexandrinus
Cyprianus
Cyrillus
Caſſiodorus
Callimachus
Chryſologus
Clarius Brixianus
Cœlius Rodiginus
Chalcidius
Crinitus
Cicero

D

Dionyſius Areopagita
Didymus
Durandus
Didacus à Payua
Diogenes Laërtius
Diocles Cariſtius
Dioſcorides
Dion Chryſoſtomus
Diodorus Siculus
Demoſthenes
De mocritus
Di ogenianus
Dionyſius Halicarnaſeus

E

Euſebius Cæſarienſis
Euſebius Emiſenus
Epiphanius
Ephrem
Euariſtius
Eleutherius
Eucherius
Euthymius
Euripides
Epimedes
Epictetus
Eutropius

F

Felix
Ficinus
Franciſcus Forerius
Fabius Pictor

G

Gregorius Nazianzenus
Gregorius Niſſenus
Gregorius papa
Gratianus
Gennadius
Gaudentius Merula
Gabriel Biel
Gaſpar Caſſalius
Galenus

H

Hiero nymus
Hilarius
Heſychius Hieroſolymitanus
Hugo Cardinalis
Hugo de ſancto victore
Hieronymus Oſorius
Hieronymus ab Oleaſtro
Hermippus
Homerus
Herodotus
Hammonius
Herodianus
Horatius
Hechatæus
Hippocrates
Hermolaus Barbarus
Hiſtoria tripartita

I

Irenæus
Ignatius
Iuſtinus martyr
Ioannes Chryſoſtomus
Innocentius tertius
Iulius primus
Ioannes Damaſcenus
Iunilius
Iſidorus
Ioannes Roffenſis
Ioannes Eckius
Ioannes Caſſianus
Ioannes Annius Viterbienſis
Ioannes Soarius
Ioannes arboreus
Ioſephus Flauius
Ioannes Monachus
Ioannes Sepulueda
Iamblicus
Iuſtinus hiſtoricus
Iulius Solinus
Iuuenalis
Ionathas Chaldæus

L

Leo papa
Lactantius Firmianus
Leonardus Aretinus
Lyſias

M

Melchiades
Marcellus
Martinus Ledeſmius
Martinus Cantapetrenſis
Maximus epiſcopus
Marcus Varro
Macrobius Aurelius
Marſilius Lesbius
Manethon Ægyptius
Metaſthenes Perſa

N

Nicolaus Damaſcenus
Nicolaus Lyranus
Nicephorus
Numenius Pythagoricus

O

Origenes Adamantinus
Ouidius
Orpheus
Onchelus Chaldæus

P

Paulus Oroſius
Paulus Burgenſis
Primaſius Vticenſis
Petrus Lombardus
Photius
Proſper
Politianus
Plato
Plinius
Pierius Valerianus
Plutarchus
Proclus Patonicus
Pyndarus
Perſius
Pſeuſippus
Philo Platonicus

Præter hos authores citantur multæ sententiæ horum philosophorum qui sequuntur.

INDEX AVTHORITATVM SACRÆ SCRIPTVRÆ,

quæ ab authore in hoc opere declaratæ sunt, præter alias, quæ ſparſim citantur, in quo A. primam columnam, B. verò ſecundam ſignat.

GENESIS.

21 Ad

Numeri.

Deuteronomium.

Ioſue.

Iudices.

Ruth.

1 Regum.

Secundus Regum.

Tertius Regum.

Quartus Regum.

1 Paralipomenon.

2 Paralipomenon.

Esdræ primus.

Secundus Esdræ, qui dicitur Neemias.

Tobias.

Iudith.

Prouerbia.

6 Liga

Ecclesiastes.

Cantica.

Sapientia.

Ecclesiasticus.

51 Libe

Ieremias.

Thre.4

Baruc.

Daniel

Oseas.

Ioel.

Amos.

Abdias.

Ionas.

Michæas.

Nahum.

Habacuc.

Sophonias.

Aggæus.

Zacharias.

Tu

298

Marcus.

Lucas.

1 Viſita

Ioannes.

1 Quot

Acta apostolorum.

Epistola Pauli apostoli ad Romanos.

Epistola prima ad Corinthios.

Epistola secunda ad Corinthios.

Epistola Pauli apostoli ad Galatas.

Ad Ephesios.

Ad Philippenses.

Ad Colossenses.

Ad Thessalonicenses prima.

Ad Thessalonicenses secunda.

Ad Thimotheum prima.

Ad Thimotheum secunda.

Epistola ad Titum.

Epistola ad Philemonem.

Epistola ad Hebræos.

Iacobi apoſtoli epiſtola.

Epiſtola prima Petri Apoſtoli.

Epiſtola ſecunda Petri.

Epiſtola prima Ioannis Apoſtoli.

Epiſtola tertia Ioannis. Apoſtoli.

Epiſtola Iudæ.

Apocalypſis beati Ioannis Apoſtoli.

Explicit index authoritatum ſacræ ſcripturæ

RERVM MEMORABILIVM ET HEBRAISMORVM, ac Sententiarum omnium in iis commentariis obſeruatu dignarum index abſolutiſſimus. Numerus indicat paginam. A, priorem columnam, B. poſteriorem.

A

Amor

Auarus

Cecro

Ciuitas

D.

Dalmatiæ

Diuitiæ

E

Eleemo

F.

Gaula

I

N.

O

Perse

Præsu

Q

R

Reliquiæ

S

Signati

T

V

Vas

Z

FINIS.

1892.2158

in docum
feria. scdo p.
rnus. iii. pma an.

Hector. Pinti. Opera. 2.

56
4753
116

calibrite
colorchecker CLASSIC
mm